

НАШРИЁТИ «СОВЕТСКАЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ»
Москва — 1969

АКАДЕМИЯ НАУК ТАДЖИКСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ ИМ. РУДАКИ

СЛОВАРЬ ТАДЖИКСКОГО ЯЗЫКА

(X — начало XX века)

В ДВУХ ТОМАХ

Около 45 000 слов и словосочетаний
С приложением арабского ключа

Под редакцией
М. Ш. ШУКУРОВА, В. А. КАПРАНОВА, Р. ХАШИМА, Н. А. МАСУМИ

I

А–О

АКАДЕМИЯИ ФАНҲОИ РСС ТОҶИКИСТОН
ИНСТИТУТИ ЗАБОН ВА АДАБИЁТИ БА НОМИ РӮДАКӢ

ФАРҲАНГИ ЗАБОНИ ТОҶИКӢ

(аз асри X то ибтидои асри XX)

ИБОРАТ АЗ ДУ ҶИЛД

Тақрибан 45 000 калима ва ибора
бо иловаи мифтоҳи арабӣ

Дар зери таҳрири
М. Ш. ШУКУРОВ, В. А. КАПРАНОВ, Р. ҲОШИМ, Н. А. МАЪСУМӢ

I

А–О

НАШРИЁТИ «СОВЕТСКАЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ»
Москва — 1969

4 И (ТАДЖ) (03)
С 48

Тартибдиҳандагон:
Т. Н. Зеҳнӣ, В. А. Қапранов, И. А. Ализода, С. Ҷ. Арзуманов, Ҳ. Р. Рауфов, Ҳ. Мӯҳсинзода, М. Азизӣ-Мешкин, В. Маҳмудов, Р. Ҳошим, А. Сангинов, А. Нуров, А. Воҳидов

Иштироккунандагони таҳрири аввал:
Ҳ. Р. Рауфов, Ҳ. Мӯҳсинзода, А. П. Деҳотӣ, М. Азизӣ-Мешкин, Т. Н. Зеҳнӣ, А. Л. Бухоризода, М. Раҳимӣ, А. Сангинов

Составители:
Т. Н. Зехни, В. А. Капранов, И. А. Ализаде, С. Д. Арзуманов, Х. Р. Рауфов, Х. Мухсинзаде, М. Азизи-Мешкин, В. Махмудов, Р. Хашим, А. Сангинов, А. Нуров, А. Вахидов

Первичная редакция:
Х. Р. Рауфов, Х. Мухсинзаде, А. П. Дехоти, М. Азизи-Мешкин, Т. Н. Зехни, А. Л. Бухаризода, М. Рахими, А. Сангинов

Ин фарҳанг фарҳанги тафсирии забони классикии тоҷикист ва тақрибан 45 ҳазор калимаву ибораро дар бар гирифтааст. Эзоҳи калимаву ибораҳо бо мисолҳое, ки аз асарҳои адабиёти асрҳои X то ибтидои асри XX гирифта шудаанд, таъйид ёфтааст.

Дар охири фарҳанг мифтоҳи арабӣ илова гардидааст.

Фарҳанг барои мутахассисони филологияи эронӣ, таърихшиносон ва этнографҳо, муаллимону студентони факультетҳои гуманитарии мактабҳои олӣ, тарҷумонҳои адабиёти классикии форс-тоҷик, инчунин барои доираи васеи хонандагон тартиб дода шудааст.

Словарь таджикского языка является толковым словарем. Он содержит около 45 тысяч слов и словосочетаний. В словарь включены лексика и фразеология таджикского классического языка. Употребление слов иллюстрировано цитатами из произведений литературы X — начала XX века.

К словарю приложен арабский ключ.

Словарь предназначается для специалистов по иранской филологии, историков и этнографов, для преподавателей и студентов гуманитарных факультетов высшей школы, для переводчиков классической литературы, а также для широкого круга читателей.

Редакция словарей на языках народов СССР

Заведующая редакцией Головкина О. В.
Ведущие редакторы: Карпова М. И., Шмаёнок Л. Л., Жданова Н. М.
Редактор-лексикограф Червякова К. М.
Зав. корректорской Костромина В. В.
Корректоры: Кухтевич Л. С., Симон К. Н., Фрейберг Е. А., Тарковская М. А.
Технический редактор Соболевская Э. С.
Переплет художника Сорензон А. Г.

7-1-5
информ. письмо-69

МУҚАДДИМА

Яке аз муҳимтарин соҳаҳои маданияти имрӯзаи тоҷик омӯхтани мероси адабии гузаштагон аст, ки доираи васеи *хонандагон, донишҷӯён, муаллимон,* нависанда ва олимонро то рафт бештар ҷалб менамояд.

Нашри осори намояндагони барҷастаи адабиёти классикии форс-тоҷик сол ба сол меафзояд. Вале мавҷуд ва дастрас набудани фарҳангҳое, ки ба талаботи хонандагони имрӯзаи тоҷик ҷавоб дода тавонанд, дуруст ва саҳеҳтар фаҳмидани ин осорро дар басо мавридҳо душвор мегардонад.

Ин талабро ба назар гирифта Институти забон ва адабиёти ба номи Рӯдакии Академияи фанҳои Тоҷикистон ба тартиб додани фарҳанге шурӯъ намуд, ки дар асоси матну мисолҳои мунтахаб аз адабиёти асри X то ибтидои асри XX шарҳи луғот ва ибороти баъзе осори муҳимми бадеӣ ва илмиро дар бар мегирад.

Илми луғатшиносии форс-тоҷик таърихи сарватманди дерине дорад. Фақат шумораи муҳимтарин фарҳангҳо, яъне *луғатҳои тафсирӣ* (сарфи назар аз луғатҳои дузабонаи форсӣ-арабӣ, форсӣ-туркӣ, форсӣ-урду ва ғайра) бештар аз чандин даҳ мебошад[1]. Қадимтарин луғати тафсирӣ, ки то замони мо маҳфуз мондааст, «Луғати фурс»-и Асадии Тӯсӣ (таълифи асри XI)[2] мебошад. Нусхаҳои гуногуни он, ки *аз якдигар фарқ мекардаанд, то* асри XIV интишор доштааст. Фарҳанги «Сиҳоҳ-ул-фурс»-и Муҳаммад Ҳиндушоҳи Нахчиваниро ҳам, ки мисли «Луғати фурс» дар Озарбойҷон таълиф ёфтааст, моҳиятан давом ва такмили «Луғати фурс» шумурдан мумкин аст.

«Луғати фурс» тафсири калимаҳои нодиреро, ки дар осори шоирони Осиёи Миёна ва қисми шарқии Хуросони асри X *ва ибтидои асри XI* вомехӯранд, дар бар мегирад ва ин калимаҳо бо мисолҳо аз ашъори Рӯдакӣ, Дақиқӣ, Фирдавсӣ, Унсурӣ, Фаррухӣ ва дигарон таъйид ёфтаанд. Дар фарҳангҳои баъдина аз осори Хоқонӣ, Низомӣ, Саъдӣ ва дигарон низ мисолҳо оварда шудаанд. Ба ин тариқ, фарҳангҳо рафта-рафта умумият пайдо намуда, *луғатҳои забони форсиро* дар тамоми ҷойҳои интишори он дар бар гирифтаанд.

Дар асри XV ва махсусан дар асри XVI баъд аз барқарор шудани ҳокимияти темуриён дар Ҳиндустон ва расмият пайдо намудани забони форсӣ дар он сарзамин луғатнависӣ равнақи тозае ёфт ва Ҳиндустон марказҳи илми луғатшиносӣ ва луғатнависии форс-тоҷик гардид. Дар асрҳои XV—XVII фарҳангҳои машҳури зерин таълиф ёфтаанд: «Шарафномаи Муньярӣ» — таълифи Иброҳими Форуқӣ (асри XV), «Муайид-ул-фузало»-и Муҳаммад ибни Лоди Деҳлавӣ (1519), «Мадор-ул-афозил»-и Файзӣ (1593), «Фарҳанги Ҷаҳонгирӣ»-и Ҳусайни Инҷу (1608), «Бурҳони қотеъ» — асари Муҳаммадҳусайн ибни Халафи Табрезӣ (1652), «Фарҳанги *Рашидӣ»-и Абдурашиди Ат-Таттавӣ* (1654) ва дигарҳо[1].

Ин фарҳангҳо миқдори бештари калимаҳоро дар бар гирифтаанд. Агар «Луғати фурс» беш аз 1000 калима дошта ва дар нусхаҳои баъдинаи он шумораи калимаҳо то 2000 расида бошад (ҳатто фарҳанги «Сиҳоҳ-ул-фурс» низ фақат 2300 калима дорад), дар луғатҳое, ки дар Ҳиндустон таълиф ёфтаанд, шумораи калимаҳо афзуда, масалан, дар «Фарҳанги Ҷаҳонгирӣ» тақрибан ба 7000 ва дар «Бурҳони қотеъ» ба зиёда аз 20.000 калима ва ибора расидааст.

Ба сабаби афзоиши ҳаҷми фарҳангҳо ва овардани мисолҳо барои таъйиди калимаҳо таълифи фарҳангҳо муддати зиёдеро талаб мекард. Бинобар ин фарҳангҳое пайдо шуданд, ки дар онҳо фақат ба як қисми калимаҳо мисол дода мешавад (масалан, *«Шарафнома», «Мадор-ул--афозил»* ва ғайра) ё, ба ғайр аз истисноҳои ҷудогона, ҳеҷ мисол дода намешавад (чунончи «Кашф-ул-луғот» — асри XVI ва «Бурҳони қотеъ»)[2].

Ба сабаби набудани мисолҳо ва аҳли кор набудани котибон ба нусхаҳои фарҳангҳо таҳрифоти зиёде роҳ ёфтааст, ки баъзе фарҳангнависони баъдина қайд кардани онҳоро зарур донистаанд. Масалан, мо дар «Фарҳанги Рашидӣ» нисбат ба маълумоте, ки дар фарҳангҳои пешина дода шудааст, назарияти танқидии муаллифро мебинем, *ки ин дар истифодаи танқидии фарҳангҳои пештара* яке аз нахустин қадамҳо мебошад. Дар фарҳангҳои «Сироҷ-ул-луғот» ва «Чароғи ҳидоят» — таълифи Сироҷид-

---

[1] Дар «Феҳристи фарҳангҳои форсӣ» ном мақолаи устод Саид Нафисӣ 202 луғат номбар шудааст, ки як қисм аз онҳо то замони мо маҳфуз намонда ё ҳанӯз пайдо нашудаанд (муроҷиат кунед ба «Бурҳони қотеъ», нашри Муҳаммад Муин, чопи I, ч. I, Теҳрон, 1330 ҳиҷрии шамсӣ, муқаддима, саҳ. 71—77).

[2] Дар бораи марҳилаи аввали луғатнависии форс-тоҷик ва дар бораи фарҳанги Абуҳафси Суғдӣ муроҷиат шавад ба мақолаи Саид Нафисӣ «Таърихи луғатнависӣ дар Эрон», муқаддимаи «Бурҳони қотеъ», нашри мазкур, саҳ. 64—71.

[1] Дар ин ҷо «Маҷмаъ-ул-фурс»-и Муҳаммадқосими Сурурӣро, ки соли 1600 дар Эрон таълиф ёфтааст, низ бояд зикр кард, ки дар баробари «Фарҳанги Ҷаҳонгирӣ» барои фарҳангҳои оянда, аз ҷумла барои «Бурҳони қотеъ» манбаи асосӣ гардидааст.

[2] *Дар «Луғати фурс» ва дар фарҳангҳои аввала* фақат аз назм мисол дода мешуд. Вале баъдтар, масалан, дар «Фарҳанги Ҷаҳонгирӣ» ва «Баҳори Аҷам» баъзан мисолҳои *насрӣ (бештар аз осори таърихӣ)* низ вомехӯранд. Аз асри XV ба баъзе калимаҳое, ки аз доираи *назм хориҷанд,* мисол дода намешуд, чунончи, ба истилоҳоти асарҳои илмӣ аз қабили тиб, нуҷум ва ғайра, луғатҳои касбие, ки аз забони зинда гирифта мешуданд ва инчунин ба истилоҳоти «Занд»у «Позанд» ва «Дасотир» (махсусан дар «Бурҳони қотеъ»).

дин Алихони Орзу, ки аз забоншинос ва луғатшиносони машҳури замони худ будааст, дар баробари калима ва ибораҳои тафсиршаванда дар бисёр мавридҳо мисолҳо низ мавриди танқид қарор гирифтаанд[1].

Аммо, бо вуҷуди ҳамаи камбудиҳо, ин мисолҳо барои исботи дурустии тафсири қисми зиёди калимаҳо (аз назм ва насри бадеию таърихӣ) меъёри мӯътабаре буд.

Рой Тикчанди мутахаллис ба Баҳор низ ҳангоми таълифи фарҳанги машҳури худ «Баҳори Аҷам», ки соли 1739 хотима ёфтааст, маҳз ҳаминро, яъне роҳи истинод бар мисолҳоро пеш гирифта ва тақрибан тамоми умри худро ба таълифи ин асари муҳим сарф кардааст.

Муаллифи «Баҳори Аҷам» аз манбаъҳои пешина, хусусан аз «Фарҳанги Ҷаҳонгирӣ», ки як аср пеш аз вай дар асоси мисолҳо таълиф ёфта ва аз мӯътабартарин луғатҳои қадима аст (вале ба сабаби душвории тартиби калимот чандон шӯҳрат пайдо накардааст)[2], истифода намуда, инчунин луғат ва ибораҳои муаллифонеро, ки то асри XVIII дар Осиёи Миёна, Эрон ва Ҳиндустон зистаанд, ба эътибор гирифта, асари хеле ҷомеъ офаридааст, ки дар инкишофи фарҳангнависӣ дар забони форс-тоҷик мавқеи муҳиммеро ишғол мекунад ва метавон гуфт, ки бо ҳамин фарҳанг давраи тартиб додани фарҳангҳои забони назм хотима меёбад. Дар фарҳанги «Баҳори Аҷам» бо таъйид ба воситаи мисолҳо фақат калимаву ибораҳое, ки дар назм (ва баъзан дар наср) вомехӯрдаанд ва инчунин калимоте, ки дар гуфтугӯи мардумони форсизабони Ҳиндустон маъмул будаанд, ҷамъ оварда шудаанд. Ба ҳамин тариқ, ба ин фарҳанг миқдори зиёд луғатҳои шубҳанок ва таҳрифшуда, ки бо мисолҳо таъйид наёфтаанд ва луғатҳои ғайри маъмул дароварда нашудаанд[3].

«Баҳори Аҷам» нисбат ба фарҳангҳои дигари пешина аз ҷиҳати фаровонии мисолҳо мукаммалтар аст. Муаллиф дар баёни хулосаҳои худ хеле холисона ва эҳтиёткорона рафтор мекунад, ба ҳадде, ки дар мавридҳои шубҳанок фақат мисолро қайд намуда, ҳатто луғатро шарҳ намедиҳад, тавзеҳоти муаллиф хеле беғаразона, равон ва аз сарзаниш ба муаллифони пештара, ки ба иштибоҳоте роҳ додаанд, дур мебошад. «Баҳори Аҷам» дар байни фарҳангҳои тафсирии собиқ аз ҷиҳати фикррониии бетарафона ва шарҳу тафсири муҳаққиқонаи луғоту иборот имтиёз дорад. «Баҳори Аҷам» низ мисли фарҳангҳои машҳури дигар аз тарафи фарҳангнависони баъдина ва муаллифони шарҳу ҳошияҳо истифода шудааст[4].

Дар давраҳои баъдина, ки дар баробари зиёд шудани таълифоти динӣ илмҳои амалӣ низ инкишоф ёфтанд, рисола ва луғатҳои ихтисосӣ пайдо шуданд, хусусан дар соҳаи тиб лугат ва қомусҳо таълиф гардиданд.

Бо зиёд шудани адабиёти бадеӣ (чи назм ва чи наср), инчунин бо афзоиши таълифоти илмӣ, хусусан дар соҳаи тиб, нуҷум, риёзиёт, мантиқ, фалсафа, поэтика ва ғайра ба луғатҳои ихтисосӣ ва энциклопедияҳои мухтасар эҳтиёҷ пайдо шуд.

«Ғиёс-ул-луғот» — таълифи Муҳаммад Ғиёсиддин бини Ҷалолиддини Ромпурӣ (1827) аз ҷумлаи чунин фарҳангҳост, ки асарҳои қабл аз худаш таълифшударо ҷамъбаст карда ва истилоҳоти маъмули соҳаҳои гуногуни улуми замони худ, хусусан истилоҳоти арабиро дар бар гирифтааст[1].

Муаллифи «Ғиёс-ул-луғот» дар таъйиди калимаҳо мисол нақл накарда[2], дар аксари мавридҳо ба манбаъ ва луғатҳои истифодашуда, ишора менамояд[3]. Муаллифи «Ғиёс-ул-луғот» ба ихтилофи талаффузи калимаҳо ва ба нормаи талаффуз бисёр аҳамият дода, талаффузи нодурусти баъзе калимаҳоро қайд ва рад мекунад.

Пеш аз муаллифи «Ғиёс-ул-луғот» низ асосан дар асри XVI инҳироф аз анъанаи фарҳангҳои махсуси назм (фарҳангҳое, ки фақат маънои калимаҳои мустаъмали назмро маънидод мекарданд) дида мешавад[4]. Аммо бо таълифи «Ғиёс-ул-луғот», ки маълумоти андӯхтаи тамоми фарҳангҳои каму беш машҳури пешинаро (чи тафсирӣ ва чи арабию форсӣ)[5] дар бар гирифта буд, фарҳангҳои пештара то андозае шӯҳрати худро аз даст доданд.

«Ғиёс-ул-луғот» ҳаҷман чандон қалон набуда, аз ин ҷиҳат барои истифодакунандагон нисбат ба асари калонҳаҷми Муҳаммади Подшоҳ «Фарҳанги Онандроҷ», ки баъдтар, дар соли 1888 таълиф ёфт, бартарӣ дорад. «Ғиёс-ул-луғот» луғатҳои соҳаҳои гуногунро фаро мегирад[6] ва тартиби калимаҳо дар он мураккаб намебошад (дар тартиби калимаҳо ҳарфҳои аввал, дуюм ва охирин ба эътибор гирифта шудааст). «Ғиёс-ул-луғот» дар Осиёи Миёна бештар эътибор ва интишор пайдо карда ва то имрӯз ҳам зиёд истифода мешавад. Фақат баъд аз таълиф ва нашри фарҳангҳои нисбатан ҷомеъ дар сол-

[1] Дар бораи камбудиҳои фарҳангҳои пештара муроҷиат шавад ба «Бурҳони қотеъ», нашри Муҳаммад Муин, мақолаи М. Муин «Авомили фасоди луғот», саҳ. 47-51; ба мақолаи А. Деххудо «Фарҳанги Шуурӣ», саҳ. 60—63 ва ба мақолаи А. Ҳикмат «Бурҳони қотеъ», саҳ. 89—96.

[2] «Фарҳанги Ҷаҳонгирӣ» асосан ба воситаи фарҳангҳои «Бурҳони қотеъ» ва «Фарҳанги Рашидӣ» ба фарҳангнависии баъдина таъсир доштааст.

[3] Қайд кардан лозим аст, ки аз ин ҷиҳат нусхаи соли 1894 дар Ҳиндустон нашргардидаи ин фарҳанг, ки бевосита аз дастнависи худи муаллиф китобат шудааст, хеле манбаи мӯътабаре мебошад.

[4] Масалан, фарҳанги «Армуғони Осафӣ»-ро зикр кардан мумкин аст, ки варианти ихтисорёфтаи «Баҳори Аҷам» буда, фақат дар асоси принципи дигар тартиб ёфтааст (Ҳиндустон, соли 1876).

[1] Дар «Ғиёс-ул-луғот» баъзе моддаҳои луғавӣ ҷои зиёдеро ишғол карда, ба дараҷаи рисолаи мустақиле расидаанд; чунончи, истилоҳҳои: арӯз, ҷамъ, изофат, мусиқӣ, фаслӣ (солшуморӣ), ҳавос, ҳафт иқлим, Ҳиндустон ва ғайра.

[2] Ҳаминро ёдовар кардан лозим аст, ки истилоҳот (терминҳо) мӯҳтоҷи мисол набуда, балки тафсилоти мукаммалро талаб мекунанд.

[3] Қайд кардан лозим аст, ки ин ишора ва ҳаволаҳо ба маъхазҳо, яъне ба фарҳангҳои дигар на ҳамеша бо асл мувофиқат доранд. Масалан, калимаи «фиғон» (ҳавола ба «Баҳори Аҷам»), «мустағриқ» ва «масоғ» (مساغ) (ҳавола ба «Мунтахаб-ул-луғот»).

[4] Чунончи дар «Муайид-ул-фузало» (1519) ва «Кашф-ул-луғот ва-л истилоҳот»-и Аҳмад Сури Биҳорӣ ва дигарон истилоҳоти касбу ҳунар (аз ҷумла арабӣ низ) зиёд мебошад. Ин фарҳангҳо то таълифи «Ғиёс» ҳамчун фарҳангҳои нимэнциклопедӣ маъмул будаанд, вале назар ба «Бурҳони қотеъ», ки истилоҳот ва луғатҳои арабиро тақрибан нагирифта, аммо як қатор луғат ва истилоҳоти юнонӣ, сурьёнӣ ва ғайраро дар бар гирифтааст, камтар интишор доштаанд.

[5] Дар бораи луғатҳои арабӣ - форсӣ муроҷиат шавад ба рисолаи хеле муфассали Алинақии Мунзавӣ «Фарҳангҳои арабӣ ба форсӣ» дар «Луғатнома»-и Деххудо, ҷ. 40 (муқаддима, Теҳрон, 1337 ҳиҷрии шамсӣ, саҳ. 265—372).

[6] Ба ҳисоби тақрибӣ дар «Ғиёс» беш аз 17 ҳазор моддаи луғавӣ ва ибора мавҷуд аст. Агар омограф ва таркибҳои дар дохили моддаҳои луғавӣ додашударо низ ба ҳисоб гирем, адади воҳидҳои луғавӣ аз миқдори зикршуда хеле бештар хоҳад буд.

ҳои охир (хусусан дар Эрон)[1] шӯҳрати «Ғиёс-ул-луғот» то андозае костааст ва ин фарҳангҳо барои таълифи луғатномаҳои боз ҳам муфассалу мукаммалтар замина муҳайё кардаанд[2].

Вақти тартиб додан ва таҳрири ин фарҳанг, ки ҳоло дар даст доред, бештари китобҳои мавҷуда мавриди назар буда, вале асосан аз баъзе фарҳангҳои муҳимми мӯътабар, ки зикрашон дар боло гузашт, истифода шудааст. Аз ҷумла: «Луғати фурс», «Бурҳони қотеъ» (нашри танқидии М. Муин), «Баҳори Аҷам» ва «Ғиёс-ул-луғот»; аз фарҳангҳои нав: Луғати форсӣ-русии Мирзо Абдулло Ғаффоров, «Луғатнома»-и Деҳхудо, «Фарҳанги Нафисӣ»-и Алиакбари Нозимулатиббо ва қисман «Фарҳанги форсӣ»-и М. Муин (ҷилдҳои I ва II) ва ғайра.

Барои шарҳи луғатҳои қадими эронӣ ва инчунин калимаҳое, ки пеш аз ислом аз забонҳои сурьёнӣ, юнонӣ, оромӣ, туркӣ ва ғайра ба забони форс-тоҷик даромадаанд, аз нашри танқидии «Бурҳони қотеъ»-и М. Муин; барои муқоиса ва муайян намудани луғату истилоҳоти арабӣ аз «Ғиёс-ул-луғот», «Қомуси арабӣ-русӣ»-и проф. Х. К. Баранов (М., 1957) ва барои санҷидани ифода ва ҷилваҳои мухталифи ибораву мусталаҳот аз «Баҳори Аҷам» бештар истифода шудааст.

Бинобар ғайри кофӣ ва схоластик будани як қатор маънидодҳои фарҳангҳои пешина, барои эзоҳи калима ва истилоҳҳои илмӣ луғатҳои тафсирии ҳозира (аз луғатҳои русӣ асосан луғати С. Ожегов ва аз форсӣ «Фарҳанги Амид») мавриди назар будаанд.

Барои муайян намудани вариантҳои гуногуни фонетикӣ ва интихоби шакли мӯътабартари онҳо тазаккур ва қайдҳои танқидии «Ғиёс-ул-луғот» ва тафсилоте, ки дар «Ҳафт қулзум» омадааст, ба эътибор гирифта шуд.

ЛУҒАТ ВА ИБОРАҲОИ ФАРҲАНГИ МО

Луғат. Фарҳанги ҳозира луғат ва ибораҳоеро, ки дар картотека — варақаҳои шӯъбаи луғати Институти забон ва адабиёти ба номи Рӯдакӣ ҷамъ оварда шудаанд ва миқдорашон дар поёни таълифи фарҳанг то 500 ҳазор расида буд, дар бар мегирад. Ба фарҳанг фақат луғатҳое дохил шудаанд, ки чи аз ҷиҳати шакл ва чи аз ҷиҳати маъно ба андозаи қаноатбахш таъйид ёфта бошанд. Як қисми на чандон зиёди калима ва ибораҳо, ки маъно ва маҳалли истеъмоли онҳо муайян нагардидааст, ба фарҳанг дохил нашудаанд. Ин қабил калимаҳо, қоидатан, дар фарҳангҳои пешина низ вонамехӯранд. Як қисми на чандон зиёди луғатҳое, ки дар варақаҳои мо, яъне дар мисолҳои ҷамъшуда мавҷуд буда ва ба ин фарҳанг дароварда шудаанд, дар фарҳангҳои истифодашуда вонамехӯранд. Ин қабил луғат ва ибораҳо, асосан, аз асарҳои муаллифони Осиёи Миёна аз асри XV то аввали асри XX гирифта шудаанд.

Дар аснои интихоб ва тартиби воҳидҳои луғавӣ масъалаи дохил кардани калимаҳои мураккаб ва калимаҳои сохта (муштақот), ки ба воситаи аффиксҳо ба амал омадаанд, душворие пеш овард. Калимаҳои мураккабу сохта дар забон хеле зиёд ва имконияти эҷоди онҳо аз тарафи муаллифони ҷудогона номаҳдуд аст. Вале то ҳол фақат қисми хеле ками онҳо ба фарҳангҳо даромада будаанд.

Ба фарҳанге, ки ҳоло ба шумо тақдим мешавад, он калимаҳои мураккаб ва сохта (муштақот) дохил шудаанд, ки мафҳуми дигаре, то андозае тобиши маънои тоза ё ҷилваи услубии наве ба вуҷуд меоранд. Бинобар ин як қисми ин қабил калимаҳои мураккаб ва сохта, ки ба фарҳанги мо дохил шудааст, дар фарҳангҳои пештара дида намешавад.

Вақти ба фарҳанг дохил кардани калимаҳои мураккаб ва сохта ба калимоте имтиёз дода шудааст, ки ба воситаи суффиксҳои қадимаи ҳоло каммустаъмал ба вуҷуд омадаанд (чунончи, сиёҳфом||сиёҳпом, фархордес, моҳваш ва ҳоказо).

Фразеология. Фаровонии ибораҳои фразеологӣ, хусусан ибораҳои маҷозии бадеӣ дар адабиёт ташхис додани ибораҳои устувор ва типиро аз ибораҳои тасодуфӣ, ки маҳсули фикру хаёли шоиронаи як муаллиф мебошанд, хеле душвор мегардонад. Дар фарҳангҳои собиқ ин гуна ташхис асосан дида намешавад. Онҳо тамоми ибораҳои фразеологӣ ва мусталаҳотеро, ки дар осори манзум дида шудаанд, бе фарқ ба фарҳангҳо дохил мекарданд. Масалан, фарҳанги «Мусталаҳот-уш-шуаро»-и Вораста (асри XVIII), чунон ки аз унвонаш ҳам дида мешавад, тамоми ибораҳои маҷозиро, ки шоирон кор фармуда ё дар хаёлхонаи худ офаридаанд, фаро мегирад ва дар ин мавридҳо дар забон мустаъмал будан, аз тарафи дигарон кор фармуда шудан ё нашудани онҳо ба эътибор гирифта нашудааст. Як қисми муҳимми ин қабил ибораҳоро махсуси забони назм ҳисоб кардан мумкин аст, ки аз асрҳои IX—X ва баъд аз тарафи наслҳои гуногуни шоирон офарида шуда, бо мурури замон сайқал ёфта, дар шаклҳои маҷозӣ ва исторӣ гуногун кор фармуда шуда, дар назм то андозае мавқеи устуворе ишғол намудаанд.

Забони назм, ки яке аз шохаҳои асосии забони умумихалқист, дар давоми инкишофи чандинасраи худ ба ҳисоби насл ба насл гузаштан ва шоху барг пахн карда инкишоф ёфтан ва ҷилваҳои тоза пайдо намудани системаи ибораҳои фразеологӣ ва маҷозӣ ғанитар ва мураккабтар гардидааст. Агар мо ибораҳои маҷозии нисбатан содда ва фаҳмои шоирони асри IX—X-ро бо услуби мураккаби шоирони давраҳои баъдина муқоиса намоем, мавқеи ибораҳои фразеологии навэҷод равшан маълум мешавад.

Офаридани ифодаҳои маҷозӣ ва ибораҳои ба фразеология монанд, додани ҷилваҳои нав ба таркибу ибораҳои маъмули назм, хусусан дар сабки ҳиндӣ тараққии зиёд ёфт, ки барҷастатарин намояндаи ин услуб Мирзо Абдулқодири Бедил мебошад.

---

[1] Охирин комьёбии илми луғатшиносии форс-тоҷик дар Ҳиндустон асари панҷҷилдаи Муҳаммад Алии Доиулислом «Фарҳанги Низом» мебошад, ки дар Ҳайдарободи Дакан солҳои 1928—1939 аз чоп баромада мавриди истифодаи А. Деҳхудо, М. Муин ва луғатнависони дигари Эрон қарор гирифтааст.

[2] Ба касоне, ки бо манбаъҳои гуногуни илми луғатшиносӣ ва таърихи луғатнависии форс-тоҷик ва бо тавсифи муҳимтарин фарҳангҳо шинос шудан мехоҳанд, ба ғайр аз манбаъҳои зикршуда муҳимтарин асарҳои зеринро тавсия мекунем:
H. Blochmann, Contributions to the persian lexicography, JRASB, vol. XXXVII, 1868, саҳ. 1—72; C. Salemann, Bericht über die Ausgabe des «Mi'jâr i Ĵamâlî», Mélanges Asiatiques tirée du Bulletin de l'Académie impériale des sciences de St.-Pétersbourg, t. IX, 1888, саҳ. 417—594 (инчунин феҳристи таърихӣ ва шарҳи мухтасари 161 фарҳангро дар бар мегирад, ки дар байни онҳо луғатҳои дузабона: форсӣ-туркӣ ва арабӣ-форсӣ низ ҳастанд); «Луғатнома»-и Деҳхудо, ҷ. 40 (Муқаддима), Теҳрон, 1337 ҳиҷрии шамсӣ; «Фарҳангҳои форсӣ» (маҷмӯаи мақолаҳо), саҳ. 178—378; Шаҳриёри Нақавӣ, «Фарҳангнависии форсӣ дар Ҳинд ва Покистон», Теҳрон, 1341 ҳиҷрии шамсӣ.

Ҷудо кардани воҳидҳои соф фразеологӣ аз ибораҳои маҷозӣ ва ба фарҳанг дохил намудани онҳо дар асоси принципи мафҳумияти онҳо мебошад. Агар ибора хусусияти барҷастаи фразеологӣ ва идиомагӣ надошта, бо вуҷуди истиорӣ ва маҷозӣ буданаш, ба хонанда мафҳум бошад, ба фарҳанг даровард нашудааст.

Возеҳ аст, ки ба таври қатъӣ фарқ кардани фразеологияи рехта аз ифодаҳои бадеии маҷозӣ кори басо душвор ва ҳатто ғайри мумкин аст. Бинобар ин дар фарҳангҳои пештара қисми зиёди ин қабил ибораҳои маҷозиро бо қайди махсуси *киноя аз..., маҷозан..., мурод аз..., истиоратан...* зикр мекарданд, ки аксари онҳо ё ибораи фразеологӣ намебошанд ва ё ба як гурӯҳи хоси он мансубанд ва фақат ба забони назм ё ба услуби хоси шоири ҷудогонае тааллуқ доранд. Бинобар ин як қисми ибораҳои маҷозӣ, ки фразеологияи холис нестанд ва ё ба услуби фардии шоире хос мебошанд, агар фаҳмидани онҳо то андозае душвор бошад, ба фарҳанг даровар да шуданд.

Ишора ва қайдҳо. Азбаски фарҳанг дар асоси мисолҳо тартиб ёфтааст, ишора ва қайдҳо ба қадри имкон кам карда шуда, асосан қайдҳое нигоҳ дошта шудаанд, ки ба шакли калима дахл доранд (арабишуда, кӯтоҳшуда ва ғайра); ё ба ягон соҳаи дониш мансуб будан ва ба маънои истилоҳии он ишора мекунанд (грамматика, адабиётшиносӣ, тиб, нуҷум, фалсафа ва ғайра). Барои фарқ кардани услуб (услуби китобӣ, гуфтугӯӣ, таҳқирӣ ва ғайра) қайду ишорае дода нашудааст, чунки нисбат ба забони давраҳои гузашта чунин фарқ гузоштан кори хеле душворест. Фарҳангнависони пешина ҳам ба ин ҷиҳати кор чандон аҳамият намедоданд.

Мисолҳои фарҳанг барои муайян намудани хосияти услубии калимаҳо ёрӣ мерасонанд. Бояд ин ҳам таъкид шавад, ки баъзе мисолҳо шояд як услуб ё як марҳила ва давраи ҳаёти услубии калимаро нишон медиҳанд; ҷустуҷӯйҳои оянда ва гирд оварда шудани миқдори зиёди мисолҳо аз давраҳои гуногун ва ҷойҳои мухталифи интишори забони форсӣ ҷилваҳои услубии дигари калимаҳоро низ ба майдон бароварда метавонанд. Инчунин доир ба мансубияти лаҳҷавии калимаҳо низ дар фарҳанг қайде дода нашуд, ҳарчанд ки дар фарҳангҳои пештара гоҳ-гоҳ чунин қайде мавҷуд аст. Аввалан, сабаб дар ин ҷост, ки чунин қайд натиҷаи хулоса аз мисол нашуда, фақат ҷиҳати ахборӣ дошта метавонист ва ба он ҳуҷҷат ва манбаъ нишон додан лозим меомад, яъне фарҳангҳоеро зикр кардан лозим мешуд, ки лаҳҷавӣ будани ин калима дар онҳо қайд ёфтааст. Азбаски дар фарҳанги мо доир ба шакл ва маънои калима принципи нишон додани манбаъ қабул нашудааст, аз ин принцип маҳз калимаҳои лаҳҷавиро истисно кардан муносиб дида нашуд. Дар ин сурат дар мавридҳои дигар ҳам манбаъҳоро зикр кардан лозим меомад, ки ин сохти фарҳангро хеле мураккаб мегардонид. Дуввум ин, ки дар бисёр мавридҳо ин калимаҳо дар ибтидои интишори худ лаҳҷавӣ буда, бо мурури замон ба воситаи назм паҳн гардида, дар ҷойҳои дигар низ мустаъмал шуда, ба забони умумии назм даромадаанд. Масалан, дар «Луғати фурс» калимаи аслан суғдии 'фуғ', 'фағ' (санам, маҷозан маҳбуба) ҳамчун калимаи хоси Фарғона зикр шудааст («ба забони Фарғона», дар як нусхаи дигар: «ба ибораи фарғониён»). Аммо ин калима дар давраҳои баъдина дар назм хеле интишор ёфта, хосияти лаҳҷавияш аз байн рафтааст. Дар «Бурҳони қотеъ» доираи интишори ин калима хеле васеъ нишон дода шудааст: «Ба луғати Фарғона ва Мовароуннаҳр», яъне истеъмоли калимаро бо доираи танги Фарғона маҳдуд накарда, дар тамоми Мовароуннаҳр интишор доштани он қайд шудааст. «Ғиёс-ул-луғот» маънои ин калимаро дар асоси маълумоти «Бурҳони қотеъ» зикр карда, ба лаҳҷавӣ будани он ишорае намекунад.

Вариантҳо. Дар давоми мавҷудият ва инкишофи даҳсараи забони тоҷикӣ дар доираи васее аз Эрон то Кошғар ва Ҳиндустон талаффузи аксари калимаҳои чи эронӣ ва чи арабӣ, хусусан дар овозҳои садоноки кӯтоҳ ба тағйироти зиёде дучор мегардид.

Дар фарҳанги мо он тарзи талаффузи калимаҳо, ки дар фарҳангҳои қадима қайд шудаанд, зикр ёфтааст, ва он варианте, ки мавриди қабул ва эътирофи бештари фарҳангнависон қарор гирифтааст, дар ҷои аввал гузошта шудааст.

Агар тарзи талаффузи Осиёи Миёна ва Эрон фарқ мекарда бошад, шакли талаффузи Осиёи Миёна дар ҷои аввал зикр мешавад. Аммо калима дар дохили мисолҳо, одатан, дар шакли хоси замон ва маҳалли зиндагии муаллиф дода мешавад. Ба ҳамин тариқ, дар як воҳиди луғавӣ, ки тарзи талаффузи гуногун дорад, дар мисолҳо аз Саъдӣ ва Ҳофиз як тарз, аз Сайидо, Савдо, Шоҳин ё Аҳмади Дониш тарзи дигари талаффуз дода шуданаш мумкин аст. Масалан, дар калимаҳои **падар||пидар; афгандан||афкандан** ва ғайра.

Бино бар ин мисолҳое, ки аз китобҳои гуногун гирифта шудаанд, айнан, ба тарзи навишти худи онҳо ба картотека сабт гардида, вале дар шакли маъмули умумӣ ба фарҳанг даровард шудаанд[1].

Дар аксари мавридҳо аз калимаҳои мустақил фарқ кунондани вариантҳои фонетикӣ (талаффуз) душвор аст. Масалан, калимаҳои **афсона** ва **фасона** асосан варианти якдигаранд. Аммо дар мисолҳое, ки ҷамъ кардаем, дар маънои ин калимаҳо фарқ мушоҳида мешавад. Дар ин мавридҳо ин қабил калимаҳо, бо вуҷуди доштани як ё якчанд маънои муштарак, ҳамчун воҳидҳои ҷудогонаи луғавӣ бо маъноҳои ҷудогона дода шудаанд.

Имло. Хусусиятҳои алифбои ҳозираи тоҷикӣ дар мавридҳои ҷудогона дар ёфтани шакле, ки тарзи талаффузи пештараи баъзе калимаҳоро пурра ва дуруст ифода мекарда бошад, душворӣ ба вуҷуд меоварад. Масалан, калимаҳои **симо** (سيما) ва **симоъ** (سماع) дар навишти ҷудогонаи худ аз ҳам фарқ кунанд ҳам, вақти қабул кардани изофа ҳамшакл мешаванд: **симои...**

Симои (سماع) лӯлиёну ҷӯши авбош,
Тамошо марҳабо, наззора шобош! *Нозим*

Қазоро даромад яке хушксол,
Ки шуд бадри симои (سيما) мардум ҳилол. *Саъдӣ*

Дар баъзе мавридҳо дар мисолҳо барои аз якдигар фарқ кардани ин қабил калимаҳо пеш аз изофа аломати ъ гузошта шудааст.

Баъзан дар назм аз якдигар ҷудо кардани ҳиҷоҳо зарурат пайдо мекунад. Дар ин мавридҳо дар калимаҳои мураккаб аз қабили **улулъазм, гулъизор** аломати ъ гузошта шудааст.

Дар он калимаҳои арабӣ, ки дар охир ҳамза доранд, низ гоҳо аломати ъ гузошта шудааст. Дар ин мавридҳо тарзи навишти муаллифи «Ғиёс-ул-луғот» ба эътибор гирифта шудааст.

[1] Возеҳ аст, ки ба сабаби ихтилофот дар талаффуз ва тафовутҳои фонетикӣ, ки дер боз мавҷуданд, ин ҷиҳати калимаҳо дар фарҳанг дар баъзе мавридҳо фақат тақрибӣ ва шояд ҳам ноқис акс ёфтааст. Масалан, дар нашри ҳиндии девон ва қасоиди Анварӣ калимаи 'подшоҳ' дар ҳама ҷо ба шакли 'бодшоҳ' ё 'бодшо' чунонки дар Ҳиндустон маъмул аст, чоп шудааст.

МИСОЛҲО ВА ТАВЗЕҲОТ

Мисолҳо. Принципи асосии фарҳанг истинод бар мисолҳои картотека мебошад, дар мавридҳои хеле нодир аз мисоли фарҳангҳои дигар истифода шудааст. Ба ҳамин тариқ, таъйиди калимаҳо бо мисолҳо хусусияти асосӣ ва муҳимми фарҳанг мебошад ва аз ин ҷиҳат ба фарҳангҳои аз қабили «Луғати фурс» ва «Баҳори Аҷам» қаробат дорад.[1]

Аммо фарқ аз фарҳангҳои дигар дар ин ҷост, ки дар фарҳанги мо фақат луғатҳои назм гирифта нашуда, балки муаллифон ба қадри имкон кӯшиш кардаанд, ки аз осори мансур бештар мисол оваранд.

Ба сабаби чандон калон набудани ҳаҷми фарҳанг барои таъйиди ҳар маънои калима аз осори муаллифони гуногун фақат ду ва баъзан се мисол гирифта шудааст. Кам будани миқдори мисолҳо ба пурра нишон додани тамоми ҷиҳатҳои маъно ва мавриди истеъмоли калимаву ибораҳо чандон имконият намедиҳад, лекин ба ҳар ҳол мисол барои муайян намудани маъно, замон ва маҳалли истеъмоли онҳо (ба воситаи зикр ёфтани муаллиф) судманд хоҳад буд. Мисолҳои таърихан қадим нисбат ба мисолҳои давраҳои баъдина чандон мушаххас ва барҷаста набошанд ҳам, бештар ба онҳо имтиёз дода шудааст. Агар дар картотека мисолҳои ба қадри кофӣ мушаххасу конкрет набошад, ҳар чӣ мисоле, ки дар даст доштем, истифода шуд. Агар дар фарҳангҳои пештара (асосан дар «Баҳори Аҷам») мисолҳои возеҳ ва муайянтар воҳӯрад, аз онҳо истифода гардид. Агар дар фарҳангҳои пештара маъноҳои дигари калима (ба ғайр аз онҳое, ки дар картотека мавҷуд аст) низ дода шуда ва бо мисолҳо таъйид ёфта бошад, ин маъною мисолҳо ба эътибори аҳамияташон баъзан ба фарҳанг дохил шудаанд. Вале дар мавридҳои шубҳанок аз маънидод ва мисолҳои фарҳангҳои қадима сарфи назар шудааст.

Мисол хусусан барои таъйиди маънои калимаҳои арабӣ аҳамияти калон дорад. Луғатнависони гузашта маънои калимаҳои арабиро, одатан, аз луғатҳои тафсирии арабӣ ё аз тарҷимаи онҳо ба форсӣ гирифтаанд, масалан, аз «Сурох»-и Ҷамолиддини Қаршӣ (таълиф с. 1313), ки тарҷима ё варианти арабӣ - форсии луғати тафсирии машҳури арабӣ «Сиҳоҳ»-и ал-Ҷавҳарӣ (асри X) мебошад. Дар ин мавридҳо дар забони тоҷикӣ бо мурури замон маънои худро тағьир додани калимаҳои арабӣ ба эътибор гирифта намешуд.

Дар забони тоҷикӣ ба кадом маъно кор фармуда шудани калимаҳои арабиро фақат аз мисолҳо санҷида муайян кардан мумкин аст. Дар ин хусус аз таърихи «Равзат-ус-сафо» (асри XV) ва аз осори давраҳои охир, аз таълифоти Аҳмади Дониш ва дигарон, ки калима ва ибораҳои арабиро зиёд кор фармудаанд, бештар мисол оварда шудааст.

Тафсир ва маънидод. Азбаски тамоми калимаҳои фарҳанг ба мисол ва шоҳидҳо асос ёфтааст, маъно ва шарҳи онҳо низ дар асоси мисолҳо дода мешавад. Бинобар ин шарҳ ва тафсироти фарҳангҳои қадима аз нуқтаи назари мавқеи калима дар мисолҳои мавҷуда санҷида шудаанд ва баъзан нисбат ба фарҳангҳои истифодашуда маъно ва тобишҳои дигари онҳо мушоҳида шудааст. Баъзе маъноҳое, ки аз мисолҳо мебароянд, дар фарҳангҳои қадима дида намешавад, ки ин як ҳодисаи табиист, зеро ҳеҷ як китоби луғат тамоми маъноҳои ҳамаи калимаҳоро иҳота карда наметавонад, балки як қисми каму беш муҳимми онро дар бар мегирад.

Душвории додани шарҳ ва тавзеҳоти возеҳу комил ба ҳама маълум аст. Дар забони тоҷикӣ маъноҳои маҷозӣ пайдо кардани калимаҳо ва ба маъноҳои истиорӣ кор фармуда шудани онҳо ба назди луғатнависон як ришта масъалаҳое мегузорад, ки ҳалли онҳо татаббӯъ ва фурсати зиёдеро талаб менамояд. Яке аз ин масъалаҳо фарқ кардани маъноҳои асосии калима аз маъноҳои туфайлӣ ва тасодуфии он, аксар аз маъноҳои маҷозӣ мебошад. Дар картотека мавҷуд будани ду ва зиёда аз ин мисол, ки як маъноро таъйид менамоянд, ҳалли ин масъаларо осон мекунад. Аммо мисол фақат якто бошад, ҳалли масъала душвор мегардад. Нисбат ба давраҳои наздик (асри XIX ва аввали XX) дар борাи типӣ будан ё набудани ин маъно ба як хулоса омадан мумкин, вале барои асрҳои гузашта ин корро кардан душвор аст. Бинобар ин як қисми маъноҳое, ки дар фарҳанг ба калимаҳо дода шуда ва бо мисолҳо таъйид ёфтаанд, аз эҳтимол дур нест, ки истеъмоли ғайри типӣ ё тасодуфӣ бошад. Ҳарчанд дар аснои тартиб додани фарҳанг аксари ин қабил маъноҳо бароварда шудаанд, муаллифон аз маъноҳои типӣ ҷудо кардани маъноҳои туфайлӣ ва тасодуфиро ба худ вазифа қарор надодаанд. Маънои нави калима агар бо мисолҳои барҷаста аз муаллифи мӯътабаре таъйид ёфта бошад, ҳамчун қоида ба фарҳанг дароварда шудааст. Ин ҷиҳатро низ ба назар гирифтан лозим аст, ки ҳатто устодони хеле мӯътабари калом низ баъзан дар кор фармудани калимаҳо ба иштибоҳ ва ҳатто ба хато роҳ додаанд[1].

Ба ҳамин тариқ, дар фарҳанг истинодан ба мисолҳо на фақат маъноҳои асосии калима, балки маъноҳои туфайлӣ ва ғайри типии онҳо низ ба эътибор гирифта шудааст.

Душвории дигар табақабандии маъноҳои гуногун, хусусан ҷудо кардани маъноҳои асосӣ аз маҷозию истиорӣ ва дар таҳти рақамҳо қарор додани онҳо мебошад. Дар аксари мавридҳо ба асосӣ ва маҷозӣ ҷудо кардани маъноҳо то андозае шартӣ мебошад, дар баъзе мавридҳо ба асосӣ ва маҷозӣ ҷудо кардани маъноҳои калима дар сурати набудани мисол ба назар табиӣ намояд ҳам, дар дохили мисол аз ҳамдигар ҷудо кардани онҳо душвор мешавад. Калимаҳое хастанд, ки маъноҳои аслӣ ва маҷозии онҳо ба ҳам омехта маънои ҷомее пайдо кардааст; масалан, дар калимаҳои **фалак, чарх I, гардун, сипеҳр** ва ҳоказо маъноҳои **осмон** бо **тақдир, қисмат, сарнавишт** хеле вобаста ва марбут шудаанд.[2] Бинобар ин дар шарҳи маъноҳои алоҳидаи чунин калимаҳо фақат омили семантикии асосӣ ба эътибор гирифта шуд.

[1] Мавқеъ ва аҳамияти мисолҳоро барои таъйиди шакл ва маънои калимот луғатшиносони ҳамаи забонҳо қайд кардаанд. Луғатнависони давраи охири Эрон низ ба ин ҷиҳат бисьёр аҳамият додаанд. Чунончи, Алиасғари Ҳикмат барои таъйиди калимаҳо мисол надоштанро камбудии асосии «Бурҳони қотеъ» ҳисоб мекунад (муқаддимаи «Бурҳони қотеъ», нашри М. Муин, саҳ. 90 ва баъд). Ин камбудӣ сабаб шудааст, ки ношири он Муҳаммад Муин дар баробари ҷустуҷӯҳо ва далелҳои этимологӣ дар бисьёр мавридҳо барои исбот ё радди тавзеҳоти «Бурҳони қотеъ» дар ҳошия мисолҳо нақл намояд.

[1] Масалан, Саъдӣ дар «Бӯстон» ҳангоми тасвири бут парастидани ҳиндуён рӯҳонии ҳиндиро «митрони оташпараст» номидааст ва ҳол он ки «митрон» калимаи юнонӣ буда митрополитро ифода мекунад. Ба ҳамин тариқ ҳар ду калима ҳам бемаврид кор фармуда шудааст.

[2] Ин ҳодиса дар забонҳои дигар низ вомехӯрад. Масалан, «О, небо!»-и русӣ ва ҳоказо.

Мисолҳое, ки дар онҳо калимаҳои эзоҳшаванда ба тариқи иҳом кор фармуда шудаанд, яъне гӯянда калимаро ба ду маъно овардааст, қоидатан ба фарҳанг даровoварда нашудаанд.

Баъзе душвориҳое, ки ба онҳо ишора шуд, бевосита ба мисолҳо дахлноканд, ки шарҳи калимаҳо аз он ҷо гирифта шудааст. Дар назар доштан лозим аст, ки мисолҳое дар фарҳанг мавқеи асосӣ доранд ва шарҳи калимаҳо дар аксари мавридҳо маънои ҳақиқӣ ва тобишҳои гуногуни маъноӣ ва услубии онҳоро, ки дар матн дида мешавад, на пурраву ҳаматарафа, балки тақрибӣ акс менамоянд, яъне ба он то андозае наздик мешаванд. Аз ин ҷо возеҳ аст, ки тафсири айни як воҳиди луғавӣ ё мафҳум мумкин аст ба тарзҳои гуногун, аз нуқтаи назарҳои мутафовит ва дар ҳаҷми маънои мухталиф (вобаста ба фаҳмида шудани он) дода шуда бошад ва албатта фарҳанги мо аз ин қабил камбудиҳо холӣ намебошад. Аммо худи мисолҳо дар аксари мавридҳо ба тафтиш кардани эзоҳоти мо ва ба тасреҳи онҳо дар оянда имкон медиҳанд.

Мо ин ҷо як қисм душвориҳо ва вобаста ба ин баъзе камбудиҳои фарҳангро ҳангоми зикри принципҳои асосии тартиби фарҳанг қайд намудем. Шӯъбаи луғати Институти забон ва адабиёти ба номи Рӯдакӣ тазаккурҳои оид ба носаҳеҳӣ ва камбудиҳои мавҷударо дар фарҳанг ва инчунин маслиҳатҳои оид ба принципҳои онро бо мамнуният тамом қабул мекунад, ки ҳамаи онҳо дар оянда, ҳангоми таълифи фарҳанги мукаммалтар истифода хоҳанд шуд.

Кори ҷамъ овардани материал ва ба картотека гузаронидани мисолҳо аз охири соли 1953 сар шудааст. Ҷамъ овардани мисолҳо бештар аз тарафи кормандони сектори луғатҳои Институт, асосан аз тарафи тартибдиҳандагони фарҳанг ба амал омад. Аз хориҷи Институт дар ин кор номзади илми фалсафа Ҷоҳид М., ва бештар зиёиёни куҳансол аз шаҳру районҳои Тоҷикистон ва Ӯзбекистон — Бобо Раҷабов, М. Дадашев, А. Юсуфӣ, М. Ашурмуҳаммадов, М. Ҷаъфаров, О. Ғозиев, Р. Нурмуҳаммадов, Т. Мақсудов (ш. Душанбе), Ҳ. Ҳодизода, М. Солеҳов (Тамҳид), Н. Валихоҷаев, А. Азизов (Ҷомеъ), А. Эгамбердиев (Самарқанд), Т. Ёрматов (Қонибодом), Қ. Муҳиддинов (Тошканд) ёрӣ расониданд, ки Институт ба ҳамаи онҳо изҳори ташаккур менамояд.

Соли 1957 ба тартиб додани намунае аз фарҳанг (ҳарфҳои А, Б, З, Л, М, О, П, С, Ғ) шурӯъ шуда, он соли 1959 нашр гардид. Баъд аз муҳокима дар Душанбе, Москва, Ленинград ва Боку намунаи дуюми фарҳанг (ҳарфи З) тартиб дода шуда, соли 1960 нашр гардид, ки дар муҳокимаи он бисьёр мутахассисони соҳаи забон ва луғатшиносӣ иштирок намуданд.

Тартиб додани фарҳанг аз соли 1958 то 1963 давом карда, таҳрири он аз соли 1961 шурӯъ шудааст. Ба сабаби тадриҷан такмил ёфтани фонди картотека дар муддати солҳои 1960—1964 тамоми ҳарфҳо такмил ва таҳрир шудаанд.

Номи тартибдиҳанда ва муҳаррирони фарҳанг дар варақаи унвонӣ на ба тартиби алифбо, балки аз рӯи миқдори кори онҳо зикр ёфтааст.

Таълиф ва таҳрири якӯми бо иловаҳо ба рафиқони зерин тааллуқ дорад:

Таълифи ҳарфҳои В, Д, Л, М, С, Ф, Ч, Ш, Ғ, Ҷ ва таҳрири якӯми ҳарфҳои Б (қисман), Г, И — номзадҳои илми филология Т. Н. Зеҳнӣ ва В. А. Капранов.

Таълифи ҳарфҳои Б, З, И, К, Н, Р, Т, Х, Қ (қисман), Ҳ — номзадҳои илми филология И. А. Ализода ва С. Ҷ. Арзуманов.

Таълифи ҳарфҳои А, Г, Ё, Ж, П, Э, Ю, Я, Ӯ ва таҳрири якӯми ҳарфҳои Б (қисман), Л, С, Ч, Ш, Ғ, Ҳ — номзади илми филология Ҳ. Р. Рауфов, Ҳ. Мӯҳсинзода, М. Азизӣ-Мешкин.

Таълифи ҳарфҳои О, У, Қ (қисман) — В. Маҳмудов, А. Сангинов, А. Воҳидов.

Таҳрири якӯми ҳарфи К — номзади илми филология Р. Ҳошим ва А. Сангинов. Инчунин Р. Ҳошим дар такмили баъзе ҳарфҳои дигар иштирок доштааст.

Марҳум А. П. Деҳотӣ бо иштироки А. Сангинов таҳрири ҳарфҳои В, Д-ро анҷом додааст.

Ходими илмӣ А. Нуров дар тартиб додани ҳарфҳои А, Г, Ё, Ж иштирок кардааст.

Таҳрири якӯми як қисми ҳарфҳои А ва Б-ро шоир М. Раҳимӣ ба ҷо овард.

Дар тартиб додани варианти якӯми баъзе аз ҳарфҳои фарҳанг номзади илми филология А. Л. Бухоризода, Я. И. Калонтаров, профессор О. Ҷ. Ҷалолов иштирок карданд. А. Л. Бухоризода инчунин дар таҳрири якӯми ҳарфҳои А, Б ва З иштирок доштааст.

Дар кори таълиф ва нахустин таҳрири фарҳанг ҳиссаи Т. Н. Зеҳнӣ, В. А. Капранов, И. А. Ализода, С. Ҷ. Арзуманов, Ҳ. Р. Рауфов, Ҳ. Мӯҳсинзода, М. Азизӣ-Мешкин, В. Маҳмудов, Р. Ҳошимро махсусан қайд кардан лозим аст.

Мифтоҳи арабиро Ҳ. Р. Рауфов ва М. Азизӣ-Мешкин тартиб додаанд.

Академики Академияи фанҳои РСС Тоҷикистон доктори илмҳои филология проф. Б. Н. Ниёзмуҳаммадов, академики АФ Тоҷикистон, доктори илми таърих проф. З. Ш. Раҷабов, аъзо-корреспондентони Академияи фанҳои РСС Тоҷикистон М. Фозилов, С. Улуғзода, С. Табаров, проф. Ш. Ҳусейнзода, доктори илми филология, проф. О. Ҷ. Ҷалолов, докторҳои илми филология Б. И. Сирус, Х. Мирзозода, номзадҳои илми филология проф. Д. Тоҷиев, доцент М. Исматуллоев, доцент П. Н. Лозеев, номзадҳои илми филология Қ. Айнӣ, А. Маниёзов, Р. Ҳодизода, А. Л. Хромов, А. Н. Насриддинов, Б. Тилавов, Р. Ғаффоров, шоир Мирсаид Миршакар (Душанбе); доктори илми филология В. С. Расторгуева, доктори илми филология проф. В. И. Абаев, доктори илми филология Д. С. Комиссаров, номзадҳои илми филология А. А. Керимова, В. П. Старинин, М. И. Занд, Ч. И. Эдельман, М. И. Исаев, Т. Н. Пахалина, Ч. Х. Бакаев (Москва), доктори илми филология проф. А. Н. Болдырев, аъзо-корреспонденти АФ СССР проф. М. Н. Боголюбов, доктори илми филология В. А. Лившиц, доктори илми филология А. З. Розенфельд, номзади илми филология С. Н. Соколов (Ленинград), номзадҳои илми филология Ҳ. Заринaзода, А. Озарӣ (Боку) дар муҳокимаи фарҳанг иштирок дошта, маслиҳатҳои судманде додаанд, ки Институт ба ҳамаи онҳо изҳори ташаккур менамояд.

Дар корҳои тайёр кардани картотека ва тасҳеҳу татбиқи дастнависи якӯми фарҳанг ходимони сектори луғати Институт Ш. Камолов, Ҳ. Аҳадов, Ҳ. Зоҳидов, А. Отахонова, С. Азизӣ-Мешкин, Ҳ. Турсунова, А. Маниёзова, Ҳ. Муҳаммадиева, М. Шукурова, М. Ҳайдарова, М. Юсуфова, М. Собирова, С. Мухторова, Ҳ. Бурҳонова, М. Раҳимова, Е. В. Тюменева ва ходими сектори адабиёт Ш. Муҳаммадиев фаъолона иштирок доштанд.

Ҳамаи қайду таклифҳое, ки ба ин фарҳанг оид аст, ба унвони Институт: шаҳри Душанбе, хиёбони Ленин, 21, Институти забон ва адабиёти ба номи Рӯдакии Академияи фанҳои РСС Тоҷикистон ва ба унвони нашриёти «Советская Энциклопедия», Москва, Ж-28, Покровский бульвар, 8 фиристода шавад.

مقدمه

یکی از مهم‌ترین ساحه های مدنیت امروزهٔ تاجیک آموختن میراث ادبی گذشتگان است که دائرهٔ وسیع خوانندگان، دانشجویان، معلمان، نویسندگان و عالمان را تا رفت بیشتر جلب میکند.

نشر آثار نمایندگان برجستهٔ ادبیات کلاسیکی فارس — تاجیک سال به سال میافزاید. ولی موجود و دسترس نبودن فرهنگهائی که بطلبات خوانندگان امروزهٔ تاجیک جواب داده توانند، درست و صحیح‌تر فهمیدن این آثار را در بسا موردها دشوار میگردانند.

این طلب را بنظر گرفته انستیتوت زبان و ادبیات بنام رودکی آکادمیای فنهای تاجیکستان بترتیب دادن فرهنگی شروع نمود که در اساس متن و مثالهای منتخب از ادبیات عصر دهم تا ابتدای عصر بیستم لغات و عبارات بعضی آثار مهم بدیعی و علمی را در برمیگیرد.

علم لغت شناسی فارس — تاجیک تاریخ ثروتمند دیرینی دارد. فقط شمارهٔ مهم‌ترین فرهنگها، یعنی لغت های تفسیری (صرف نظر از لغت های دو زبانهٔ فارسی — عربی، فارسی — ترکی، فارسی — اردو و غیره) بیشتر از چندین ده میباشد (۱).

قدیم‌ترین لغت تفسیری که تازمان ما محفوظ مانده است، «لغت فرس» اسدی طوسی (تألیف عصر یازدهم) (۲) میباشد. نسخه‌های گوناگون از یکدیگر متفاوت آن تا عصر چهاردهم انتشار داشته است. فرهنگ «صحاح الفرس» محمد هندوشاه نخچوانی‌را هم که مثل «لغت فرس» در آذربایجان تألیف یافته است، ماهیتاً دوام یا تفسیر وتکمیل «لغت فرس» شمردن ممکن است.

«لغت فرس» تفسیر کلمه‌های نادری را که در آثار شاعران آسیای میانه و قسم شرقی خراسان عصر دهم و ابتدای عصر یازدهم وامیخورند، در برمیگیرد و این کلمه‌ها با مثالها از اشعار رودکی، دقیقی، فردوسی، عنصری، فرخی و دیگران تأیید یافته اند. در فرهنگهای بعدینه از آثار خاقانی، نظامی، سعدی ودیگران نیز مثالها آورده شده‌اند. باین طریق، فرهنگها رفته رفته عمومیت پیدا نموده لغت های زبان فارسی را در تمام جاهای انتشار آن در بر میگیرند.

درعصر پانزدهم ومخصوصاً درعصر شانزدهم بعد از برقرار شدن حاکمیت تیموریان در هندوستان و رسمیت یافتن زبان فارسی در آن سر زمین، لغت نویسی رونق تازه‌ای گرفت و هندوستان مرکز علم لغت‌شناسی و لغت‌نویسی فارس — تاجیک گردید. در عصرهای پانزده — هفده فرهنگهای مشهور زیرین تألیف یافته اند: «شرفنامهٔ منیری» — تألیف ابراهیم فاروقی (عصر پانزدهم)، «موید الفضلا» محمد ابن لاددهلوی (۱۵۱۹)، «مدار الافاضل» فیضی (۱۵۹۳)، «فرهنگ جهانگیری» حسین اینجو (۱۶۰۸)، «برهان قاطع» اثر محمد حسین بن خلف تبریزی (۱۶۵۲)، «فرهنگ رشیدی» اثر عبدالرشید (۱۶۵٤) و دیگرها (۱).

این فرهنگها مقدار بیشتر کلمه‌ها را در برگرفته اند. اگر «لغت فرس» بیش از هزار کلمه داشته و در نسخه‌های بعدینهٔ آن شمارهٔ کلمه‌ها تا دوهزار رسیده باشد (حتی فرهنگ «صحاح الفرس» نیز فقط دوهزار و سیصد کلمه دارد)، در فرهنگ هائی که در هندوستان تألیف یافته اند، شمارهٔ کلمه‌ها افزوده، مثلاً، در «فرهنگ جهانگیری» تقریباً به هفت هزار و در «برهان قاطع» به زیاده از بیست‌هزار کلمه رسیده است.

---

(۱) در «فهرست فرهنگهای فارسی» نام مقالهٔ استاد متوفی سعید نفیسی ۲۰۲ لغت نامبر شده است، که یک قسم از آنها تا زمان ما محفوظ نمانده یا هنوز پیدا نشده‌اند (مراجعت کنید به «برهان قاطع» نشر محمد معین، چاپ یکم، جلد یکم، تهران، ۱۳۳۰ هجری شمسی، مقدمه ص. ۷۷ — ۷۱)

(۲) در بارهٔ مرحلهٔ اول لغت نویسی فارس — تاجیک و در بارهٔ فرهنگ ابوحفص سغدی مراجعت شودبه مقالهٔ سعید نفیسی «تاریخ لغت نویسی در ایران»، مقدمهٔ «برهان قاطع» نشر مذکور، ص. ۷۱ — ٦٤.

(۱) در این جا «مجمع الفرس» محمد قاسم سروری را که سال ۱۶۰۰ در ایران تألیف یافته است، نیز باید ذکر کرد که در برابر «فرهنگ جهانگیری» برای فرهنگهای آینده، ازجمله برای «برهان قاطع» منبع اساسی گردیده است.

به سبب افزایش حجم فرهنگ‌ها و آوردن مثالها برای تأئید کلمه ها تألیف فرهنگها مدت زیادی را طلب میکرد. بنا براین فرهنگهائی پیدا شدند که در آنها فقط بیک قسم کلمه ها مثال داده میشود (مثلاً، «شرفنامه»، «مدارالافاضل» و غیره) یا بغیر از استثناهای جداگانه هیچ مثال داده نمی‌شود (چنانکه «کشف اللغات» عصر شانزدهم و «برهان قاطع») (۱).

به سبب نبودن مثالها و اهل کار نبودن کاتبان به نسخه‌های فرهنگها تصحیفات زیادی راه یافته است، که بعضی فرهنگ نویسان بعدینه قید کردن آنهارا ضرور دانسته اند. مثلاً، ما در «فرهنگ رشیدی» نسبت بمعلوماتی که در فرهنگهای پیشینه داده شده است، نظریات تنقیدی مؤلف را می بینیم، که این دراستفادهٔ تنقیدی فرهنگهای پیشتره یکی از نخستین قدمها میباشد. در فرهنگهای «سراج اللغات» و «چراغ هدایت» — تألیف سراج الدین علی خان آرزو که از صرفیون و لغت شناسان مشهور زمان خود بوده است، در برابر کلمه و عباره‌های تفسیر شونده در بسیار موردها مثالها نیز مورد تنقید قرار گرفته اند (۲).

اما با وجود همهٔ کمبودیها، این مثالها برای اثبات درستی تفسیر قسم زیاد کلمه ها (از نظم و نثر بدیعی و تاریخی) معیار معتبری بودند.

رای تیک چند متخلص به بهار نیز هنگام تألیف فرهنگ مشهور خود «بهار عجم» که سال ۱۷۳۹ خاتمه یافته است، محض همین را، یعنی راه استناد بر مثالها را پیش گرفته و تقریباً تمام عمر خود را بتألیف این اثر مهم صرف کرده است.

مؤلف «بهار عجم» از منبع های پیشینه، مخصوصاً از «فرهنگ جهانگیری»، که یک عصر پیش از وی در اساس مثالها تألیف یافته و از معتبرترین لغتهای قدیمی است (ولی به سبب دشواری ترتیب کلمات چندان شهرت پیدانکرده است) (۱)، استفاده نموده، اینچنین لغت و عباره های مؤلفانی را که تا عصر ۱۸ در آسیای میانه، ایران و هندوستان زیسته اند، به اعتبار گرفته، اثر خیلی جامعی آفریده است که در انکشاف فرهنگ نویسی در زبان فارس — تاجیک موقع مهمی را اشغال میکند و میتوان گفت که با همین فرهنگ دورهٔ ترتیب دادن فرهنگهای زبان نظم خاتمه میابد. در فرهنگ «بهار عجم» با تأئید بواسطهٔ مثالها فقط کلمه و عباره‌هائی که در نظم (و بعضاً در نثر) وا میخورده اند و اینچنین کلماتی که در گفتگوی مردمان فارسی زبان هندوستان معمول بوده‌اند، جمع آورده شده‌است. بهمین طریق، باین فرهنگ مقدار زیاد لغت های شبهه ناک و تحریف شده که با مثالها تأئید نیافته اند و لغتهای غیر معمول در آورده نشده اند (۲).

«بهار عجم» نسبت بفرهنگهای دیگر پیشینه از جهت فراوانی مثالها مکمل‌تر است. مؤلف در بیان خلاصه‌های خود خیلی خالصانه و احتیاط‌کارانه رفتار میکند، بحدی که در موردهای شبهه ناک فقط مثالهارا قید نموده، حتی لغت را شرح نمیدهد. توضیحات مؤلف خیلی بی غرضانه، روان و از سرزنش به موءلفان پیشتره که باشتباهاتی راه داده‌اند، دور میباشد. «بهار عجم» در بین فرهنگهای تفسیری سابق از جهت فکررانی بیطرفانه و شرح و تفسیر محققانهٔ لغت و عبارات امتیاز دارد. «بهار عجم» نیز مثل فرهنگهای مشهور دیگر از طرف فرهنگ نویسان بعدینه و موءلفان شرح و حاشیه‌ها استفاده شده است (۳).

در دوره‌های بعدینه که در برابر زیاد شدن تألیفات دینی علمهای عملی نیز انکشاف یافتند، رساله و لغت‌های اختصاصی پیدا شدند، خصوصاً در ساحهٔ طب لغت و قاموسها تألیف گردیدند.

با زیاد شدن ادبیات بدیعی (چه نظم و چه نثر)، اینچنین با افزایش تألیفات علمی، خصوصاً در ساحهٔ طب، نجوم، ریاضیات، منطق، فلسفه، پوئتیکا و غیره به فرهنگ‌های

---

(۱) در «لغت فرس» و در فرهنگهای اوله فقط از نظم مثال داده میشد. ولی بعد تر، مثلاً، در «فرهنگ جهانگیری» و «بهار عجم» بعضاً مثالهای نثری (بیشتر از آثار تاریخی) نیز وامیخورند. از عصر پانزدهم ببعضی کلمه‌هائی که از دائرهٔ نظم خارج اند، مثال داده نمیشد، چنانکه باصطلاحات اثرهای علمی از قبیل طب، نجوم و غیره، لغت‌های کسبی ای، که از زبان زنده گرفته میشدند و اینچنین باصطلاحات «زند» و «پازند» و «دساتیر» (مخصوصاً در «برهان قاطع»).

(۲) در بارهٔ کمبودیهای فرهنگهای پیشینه مراجعت شود به «برهان قاطع» نشر محمد معین، مقالهٔ م. معین «عوامل فساد لغات» ص. ۵۱ — ۴۷؛ به مقالهٔ ع. دهخدا «فرهنگ شعوری» ص. ۶۳ — ۶۰ و به مقالهٔ ع. حکمت «برهان قاطع» ص. ۹۶ — ۸۹.

(۱) «فرهنگ جهانگیری» اساساً بواسطهٔ فرهنگهای «برهان قاطع» و «فرهنگ رشیدی» به فرهنگ نویسان بعدینه تأثیر داشته است.

(۲) قید کردن لازم است، که از این جهت نشر هندوستانیِ سال ۱۸۹۴ این فرهنگ، که بیواسطه از دستنویس خود مؤلف رونویس شده است، منبع خیلی معتبری میباشد.

(۳) مثلاً فرهنگ «ارمغان آصفی» را ذکر کردن ممکن است، که واریانت اختصار یافته «بهار عجم» بوده فقط در اساس پرینسیپ دیگر ترتیب یافته است. (هندوستان، سال ۱۸۷۶)

اختصاصی، به آنسیکلوپدی‌های مختصر احتیاج پیدا شد.
«غیاث اللغات» — تألیف محمد غیاث الدین بن جلال الدین رامپوری (۱۸۲۷) از جملهٔ چنین فرهنگهاست که اثرهای قبل از خودش تألیف شده را جمع‌بست کرده و اصطلاحات معمول ساحه‌های گوناگون علوم زمان خود، خصوصاً اصطلاحات عربی را در بر گرفته است (۱).
مؤلف «غیاث اللغات» درتأئید کلمه‌ها مثال نقل نکرده(۲)، در اکثر موردها به منبع و لغت‌های استفاده شده، اشاره می‌نماید(۳). مؤلف «غیاث اللغات» به اختلاف تلفظ کلمه‌ها و به طرز صحیح تلفظ بسیار اهمیت داده، تلفظ نادرست بعضی کلمه‌هارا قید و رد میکند.
پیش از مؤلف «غیاث اللغات» نیز اساساً در عصر شانزدهم انحراف از عنعنهٔ فرهنگ‌های مخصوص نظم (فرهنگهائی که فقط معنای کلمه‌های مستعمل نظم را معنیداد میکردند) دیده میشود (٤). اما با تألیف «غیاث اللغات»، که معلومات اندوختهٔ تمام فرهنگ‌های کم و بیش مشهور پیشینه را (چه تفسیری وچه عربی و فارسی) (٥) در بر گرفته بود، فرهنگ‌های پیشتره تا اندازه‌ای شهرت خودرا از دست دادند.
«غیاث اللغات» حجماً چندان کلان نبوده، از این

---

(۱) در «غیاث اللغات» بعضی ماده‌های لغوی جای زیادی را اشغال کرده، بدرجهٔ رسالهٔ مستقلی رسیده‌اند؛ چنانکه، اصطلاحهای عروض، جمع، اضافت، موسیقی، فصلی (سالشماری)، حواس، هفت اقلیم، هندوستان و غیره.
(۲) همین را یادآور کردن لازم است، که اصطلاحات (ترمین ها) محتاج مثال نبوده، بلکه تفصیلات مکملتری را طلب میکنند.
(۳) قید کردن لازم است که این اشاره و حواله ها به مأخذها، یعنی به فرهنگ های دیگر نه همیشه باصل موافقت دارند. مثلاً کلمهٔ «فغان»(حواله به «بهار عجم»)، «مستغرق» و «مساغ» (حواله به «منتخب اللغات»).
(٤) چنانکه، در «موید الفضلاء» (۱۵۱۹) و «کسف اللغات و الاصطلاحات» احمدسور بهاری و دیگران اصطلاحات و لغت های دائر به کسب و هنر (از جمله عربی نیز) زیاد میباشد. این فرهنگ‌ها تا تألیف «غیاث» همچون فرهنگهای نیم انسیکلوپدی معمول بودند، ولی نسبت به «برهان قاطع»، که اصطلاحات و لغت های عربی را تقریباً نگرفته، اما یک قطار لغت و اصطلاحات یونانی، سریانی و غیره را در بر گرفته است، کمتر انتشار داشته اند.
(٥) در بارهٔ لغت‌های عربی — فارسی مراجعت شود به رسالهٔ خیلی مفصل علینقی منزوی «فرهنگهای عربی بفارسی» در «لغت نامهٔ» دهخدا جلد ٤٠ (مقدمه، تهران، ۱۳۳۷ هجری شمسی، ص. ۳۷۲ — ۲٦٥).

جهت برای استفاده کنندگان نسبت به فرهنگ حجماً بزرگ محمد پادشاه «آنندراج» که بعدتر در سال ۱۸۸۸ تألیف یافت، برتری دارد. «غیاث اللغات» لغت های ساحه های گوناگون را فرا میگیرد(۱) و ترتیب کلمه ها در آن مرکب نمی‌باشد (در ترتیب کلمه‌ها حرفهای اول، دویم و آخرین باعتبار گرفته شده است). «غیاث اللغات» در آسیای میانه بیشتر اعتبار و انتشار پیدا کرده و تا امروز هم زیاد استفاده میشود. فقط بعد از تألیف و نشر فرهنگهای نسبتاً جامع در سالهای اخیر (خصوصاً در ایران) (۲) شهرت «غیاث اللغات» تا اندازه‌ای کاسته است. همهٔ این فرهنگها برای تألیف لغت نامه‌های باز هم مفصل و مکمل‌تر زمینه مهیا کرده اند (۳).
وقت ترتیب دادن و تحریر این فرهنگ که حالا در دست دارید، بیشتر کتابهای موجوده مورد نظر بوده، ولی اساساً از بعضی فرهنگهای مهم معتبر که ذکرشان در بالا گذشت، استفاده شده است. از حملهٔ «لغت فرس»، «برهان قاطع» (نشر تنقیدی محمد معین)، «بهار عجم» و «غیاث اللغات»؛ از فرهنگ‌های نو: لغت فارسی — روسی میرزاعبدالله غفاراف، «لغت نامهٔ»

---

(۱) بحساب تقریبی در «غیاث» بیش از هفده هزار مادهٔ لغوی و عباره موجود است. اگر اموگراف و ترکیبهای در داخل ماده های لغوی داده شده را نیز بحساب گیریم، عدد واحدهای لغوی از مقدار ذکر شده خیلی بیشتر خواهد بود.
(۲) آخرین کامیابی علم لغت شناسی فارس — تاجیک در هندوستان اثر پنج جلدی محمد علی داعی الاسلام «فرهنگ نظام» میباشد، که در حیدرآباد دکن سالهای ۳۹ — ۱۹۲۸ از جاب برآمده مورد استفادهٔ ع. دهخدا، م. معین ولغتنویسان دیگر ایران قرار گرفته است.
(۳) بکسانی که با منبعهای گوناگون علم لغت شناسی و تاریخ لغت نویسی فارس— تاجیک و باتوصیف مهم ترین فرهنگها شناس شدن میخواهند، بغیر از مبعهای ذکر شده مهم‌ترین اثرهای زیرین را توصیه میکنیم: H. Blochmann, Contributions to the persian lexicography, JRASB, vol. XXXVII, 1868, сах. 1—72; C. Salemann, Bericht über die Ausgabe des «Mi'jâr i ǰamâlî», Mélanges Asiatiques tirée du Bulletin de l'Académie impériale des sciences de St.-Pètersbourg, t. IX, 1888, сах. 417—594 (این اثر فهرست تاریخی و شرح مختصر ۱٦۱ فرهنگ‌را نیز در بر میگیرد، که در بین آنها لغت‌های دو زبانه: فارسی — ترکی وعربی — فارسی نیز هستند)، «لغت نامهٔ دهخدا جلد ٤٠ مقدمه، تهران ۱۳۳۷ هجری شمسی؛ «فرهنگهای فارسی» (مجموعهٔ مقاله‌ها) ص. ۳۷۸ — ۱۷۸؛ شهریار نقوی، «فرهنگنویسی فارسی در هند و پاکستان»، تهران، ۱۳٤۱ هجری شمسی.

دهخدا، «فرهنگ نفیسی» (فرنودسار) علی اکبرناظم الاطبا و قسماً «فرهنگ فارسی» محمد معین (جلد های ۱، ۲) و غیره.

برای شرح لغت های قدیم ایرانی و اینچنین کلمه هائی که پیش از اسلام از زبانهای سریانی، یونانی، آرامی، ترکی و غیره بزبان فارس — تاجیک در آمده اند، از نشر تنقیدی «برهان قاطع» محمد معین؛ برای مقایسه و معین نمودن لغت و اصطلاحات عربی از «غیاث اللغات»، «قاموس عربی — روسی» پروفسور بارانف خ. ک. (مسکو، ۱۹۵۷) و برای سنجیدن افاده و جلوه‌های مختلف عباره و مصطلحات از «بهار عجم» بیشتر استفاده شده است.

بنابر غیرکافی واسخولاستیک بودن یک قسم معنیداد های فرهنگهای پیشینه، برای ایضاح کلمه واصطلا حهای علمی لغت های تفسیری حاضره (از لغت های روسی اساساً لغت س. اوژگوف و از فارسی «فرهنگ عمید») مورد نظر بوده اند.

برای معین نمودن واریانتهای گوناگون فونتیکی وانتخاب شکل معتبرتر آنها تذکر و قیدهای تنقیدی «غیاث اللغات» و تفصیلاتی که در «هفت قلزم» آمده است، باعتبار گرفته شد.

لغت و عباره‌های فرهنگ ما

لغت. فرهنگ حاضره لغت و عباره هائیرا که در کارتوتیکه — ورقه‌های شعبهٔ لغت اینستیتوت زبان و ادبیات بنام رودکی جمع آورده شده اند و مقدارشان در پایان تألیف فرهنگ تا پنجصد هزار رسیده بود، در برمیگیرد. بفرهنگ فقط لغت‌هائی داخل شده اند که چه از جهت شکل و چه از جهت معنا باندازهٔ قناعت بخش تأئید یافته باشند. یک قسم نه حندان زیاد کلمه و عباره ها که معنی و محل استعمال آنها معین نگردیده است، بفرهنگ داخل نشده اند. این قبیل کلمه ها قاعدتاً، در فرهنگ های پیشینه نیز وانمی خورند. یک قسم نه چندان زیاد لغتهائی که در ورقه های ما، یعنی در مثالهای جمع‌شده موجود بوده و باین فرهنگ در آمده‌اند، در فرهنگهای استفاده شده وانمی‌خورند. این قبیل لغت و عباره‌ها، اساساً، از اثرهای مؤلفان آسیای میانه از عصر پانزدهم تا اول عصر بیستم گرفته شده اند.

در اثنای انتخاب و ترتیب واحدهای لغوی مسئلهٔ داخل کردن کلمه های مرکب و کلمه‌های ساخته (مشتقات) که بواسطهٔ آفیکس‌ها بعمل آمده اند، دشواری ای پیش آورد. کلمه های مرکب و ساخته در زبان خیلی زیاد و امکانیت ایجاد آنها از طرف مؤلفان جدا گانه نا محدود است. ولی تا حال فقط قسم خیلی کم آنها بفرهنگها در آمده بودند.

به فرهنگی که حالا بشما تقدیم میشود، آن کلمه های مرکب و ساخته (مشتقات) داخل شده اند که مفهوم دیگری، تا اندازه‌ای تابش معنائی تازه یا جلوهٔ اسلوبی نوی پیدا کرده اند. بنابراین یک قسم این قبیل کلمه‌های مرکب و ساخته که بفرهنگ ما داخل شده است، در فرهنگهای پیشتره دیده نمی شود.

وقت بفرهنگ داخل کردن کلمه‌های مرکب و ساخته به کلماتی امتیاز داده شده است که بواسطهٔ سوفیکسهای قدیمهٔ حالا کم مستعمل بوجود آمده اند (چنانکه، سیاه فام || سیاه پام، فرخاردیس، ماهوش وهکذا).

فرازیئولوگیه. فراوانی عباره های فرازیئولوگی، خصوصاً عباره های مجازی بدیعی در زبان ما تشخیص دادن عباره های استوار و تیپی را از عباره‌های تصادفی که محصول فکر و خیال شاعرانهٔ یک مؤلف میباشند، خیلی دشوار میگرداند. در فرهنگهای سابق این گونه تشخیص اساساً دیده نمی شود. آنها تمام عباره‌های فرازیئولوگی و مصطلاحاتیرا که در آثار منظوم دیده شده اند، بی فرق بفرهنگها داخل میکردند. مثلاً، فرهنگ «مصطلحات الشعرا» ی وارسته (عصر هیجدهم)، چنانکه از عنوانش هم دیده میشود، تمام عباره های مجازی را که شاعران کار فرموده یا در خیالخانهٔ خود آفریده اند، فرا میگیرد و در این مورد در زبان مستعمل بودن، از طرف دیگران کار فرموده شدن یا نشدن آنها با عتبار گرفته نمی شود. یک قسم مهم این قبیل عباره هارا مخصوص زبان نظم حساب کردن ممکن است که از عصرهای نهم و دهم و بعد از طرف نسلهای گوناگون شاعران آفریده شده، به مرور زمان صیقل یافته، در شکلهای مجازی واستعاری گوناگون کار فرموده شده، در نظم تا اندازه ای موقع استواری اشغال نموده اند.

زبان نظم که یکی از شاخه‌های اساسی زبان عموم خلقی است، در دوام انکشاف چندین عصری خود بحساب نسل به نسل گذشتن و شاخ و برگ پهن کرده انکشاف یافتن و جلوه‌های تازه پیدا نمودن سیستم عباره های فرازیئولوگی و مجازی غنی‌تر و مرکب‌تر گردیده است. اگر ما عباره‌های مجازی نسبتاً ساده و فهمای شاعران عصر ۱۰—۹ را با اسلوب مرکب شاعران دوره‌های بعدینه مقایسه نمائیم، موقع عباره‌های فرازئیولوگی نو ایجاد شده روشن معلوم میشود.

آفریدن افاده‌های مجازی و عباره‌های فرازیئولوگی مانند، دادن جلوه‌های نو به ترکیب وعباره‌های معمول نظم خصوصاً در سبک هندی ترقی زیاد یافت که برجسته‌ترین نمایندهٔ این اسلوب میرزا عبدالقادر بیدل میباشد.

جدا کردن واحدهای صاف فرازیئولوگی از عباره‌های مجازی و بفرهنگ داخل نمودن آنها در اساس پرینسیپ مفهومیت آنها بوده است. اگر عباره خصوصیت برجستهٔ فرازیئولوگی و ایدیومی نداشته، با وجود استعاری ومجازی بودن خود به خواننده مفهوم باشد، به فرهنگ در آورده نشده است.

واضح است که بطور قطعی فرق کردن فرازیئولوگیهٔ ریخته از افاده‌های بدیعی مجازی کار بسا دشوار و حتی غیر ممکن است. بنابراین در فرهنگهای پیشتره قسم زیاد این قبیل عباره‌های مجازی‌را باقید مخصوص «کنایه از...»، «مجازاً...»، «مراد از...»، «استعارتاً...» ذکر کرده اند، که اکثر آنها یا عبارهٔ فرازیئولوگی نمی باشند و یا بیک گروه خاص آن منسوبند و فقط بزبان نظم یا باسلوب خاص شاعر جداگانه‌ای تعلق دارند. بنابراین یک قسم عباره‌های مجازی که فرازئولوگیهٔ خالص نیستند و یا باسلوب فردی شاعری خاص میباشند، اگر فهمیدن آنها تا اندازه‌ای دشوار باشد، به فرهنگ در آورده شده اند.

اشاره و قیدها. از بسکه فرهنگ در اساس مثالها ترتیب یافته است، اشاره و قیدها بقدر امکان کم کرده شده، اساساً قیدهائی نگاه داشته شده اند، که به شکل کلمه دخل دارند (عربی شده، کوتاه شده وغیره)؛ یا به یکی از ساحه های دانش منسوب بودن وبه معنای اصطلاحی آن اشاره میکنند (گراماتیکه، ادبیات شناسی، طب، نجوم، فلسفه و غیره). برای فرق کردن اسلوب (اسلوب کتابی، گفتگوئی، تحقیری و غیره) قید و اشاره‌ای داده نشده است، چونکه نسبت بزبان دوره‌های گذشته چنین فرق گذاشتن کار خیلی دشواری است. فرهنگ نویسان پیشینه هم باین جهت کار چندان اهمیت نمی دادند.

مثالهای فرهنگ برای معین نمودن خاصیت اسلوبیٔ کلمه‌ها یاری میرسانند. باید این هم تاکید شود که بعضی مثالها شاید یک اسلوب یا یک مرحله و دورهٔ حیات اسلوبی کلمه را نشان می‌دهند؛ جستجوهای آینده و گرد آورده شدن مقدار زیاد مثالها از دوره‌های گوناگون و جایهای مختلف انتشار زبان فارسی جلوه‌های اسلوبیٔ دیگر کلمه‌هارا نیز بمیدان بر آورده میتوانند. اینچنین دائر به منسوبیت لهجوی کلمه‌ها نیز در فرهنگ قیدی داده نمی‌شود، هر چند که در فرهنگهای پیشتره گاه — گاه چنین قیدی موجود است . اولاً، سبب دراینجا است که چنین قید نتیجهٔ خلاصه از مثال نشده، فقط جهت اخباری داشته میتوانست و بآن حجت و منبع نشان دادن لازم میآمد، یعنی فرهنگهائیرا ذکر کردن لازم میشد که لهجوی بودن این کلمه در آنها قید یافته است. از بسکه در فرهنگ ما دائر بشکل و معنای کلمه پرینسیپ نشان دادن منبع قبول نشده است، از این پرینسیپ محض کلمه‌های لهجوی را استثنأ کردن مناسب دیده نشد. دراین صورت در موردهای دیگر هم منبع‌هارا ذکر کردن لازم میآمد که این ساخت فرهنگ‌را خیلی مرکب میگردانید. دوم اینکه در بسیار موردها این کلمه‌ها در ابتدای انتشار خود لهجوی بوده، با مرور زمان بواسطهٔ نظم پهن گردیده، در جایهای دیگر نیز مستعمل شده، بزبان عمومی نظم درآمده اند. مثلاً، در «لغت فرس» کلمهٔ اصلاً سغدی «فغ»، «فغ» (صنم، مجازاً محبوبه) همچون کلمهٔ خاص فرغانه ذکر شده است («بزبان فرغانه»، در نسخهٔ دیگر: «به عبارت فرغانیان»). اما این کلمه در دوره‌های بعدینه در نظم خیلی انتشار یافته، خاصیت لهجویش از بین رفته است. در «برهان قاطع» دائرهٔ انتشار این کلمه خیلی وسیع نشان داده شده است: «بلغت فرغانه وماورأ النهر یعنی استعمال کلمه را با دائرهٔ تنگ فرغانه محدود نکرده، در تمام ماورأالنهر انتشار داشتن آن قید شده است. «غیاث اللغات» معنای این کلمه‌را در اساس معلومات «برهان قاطع» ذکر کرده، به لهجوی بودن آن اشاره‌ای نکرده است.

واریانتها. در دوام موجودیت و انکشاف ده عصریٔ زبان تاجیکی در دائرهٔ وسیعی از ایران تا کاشغر و هندوستان تلفظ اکثر کلمه‌های چه ایرانی وچه عربی، خصوصاً در حرفهای صداناک کوتاه، بتغییرات زیادی دوچار میگردید.

در فرهنگ ما آن طرز تلفظ کلمه ها، که در فرهنگهای قدیمه قید شده‌اند، ذکر یافته و آن واریانتی، که مورد قبول و اعتراف بیشتر فرهنگ‌نویسان قرار گرفته است، بجای اول گذاشته شده است. اگر طرز تلفظ آسیای میانه و ایران فرق میکرده باشد، شکل تلفظ آسیای میانه در جای اول ذکر میشود. اما کلمه در داخل مثالها، عادتاً در شکل خاص زمان و محل زندگی مؤلف داده میشود. بهمین طریق، دریک واحد لغوی که طرز تلفظ گوناگون دارد، در مثالها از سعدی و حافظ یک طرز، از سیدا، سودا، شاهین یا احمد دانش طرز دیگر تلفظ داده شدنش ممکن است.

بنابراین مثالهائی که از کتابهای گوناگون گرفته شده اند، عیناً، به طرز نوشت خود آنها به کارتوتیکه ثبت گردیده، ولی در شکل معمول عمومی به فرهنگ در آورده شده‌اند (۱).

---

(۱) واضح است، که سبب اختلافات در تلفظ و تفاوتهای فونتیکی که دیر باز موجودند، این جهت کلمه‌ها در فرهنگ در بعضی موردها فقط تقریبی و شاید هم ناقص عکس یافته است

در اکثر موردها از کلمه‌های مستقل فرق کناندن واریانتهای فونتیکی (تلفظ) دشوار است. مثلاً، کلمه‌های افسانه، فسانه اساساً واریانت یکدیگرند. اما در مثالهائی که جمع کرده‌ایم، در معنای این کلمه‌ها فرق مشاهده میشود. دراین موردها این قبیل کلمه‌ها، با وجود داشتن یک یا چند معنای مشترک، همچون واحدهای جداگانهٔ لغوی با معناهای جداگانه داده شده اند.

املا. خصوصیت‌های الفبای حاضرهٔ تاجیک در موردهای جداگانه درمقرر نمودن شکلی که طرز تلفظ پیشترهٔ بعضی کلمه‌هارا پره و درست افاده نماید، دشواری بوجود میاورد. مثلاً، کلمه‌های (سیما) و (سماع) اگرچه در نوشت جداگانهٔ خود از هم فرق می‌کنند ولی وقت قبول کردن اضافه همسکل میشوند:

سماع (симои) لولیان و جوش او باش،
تماشا مرحبا، نظاره شاباش! (ناظم)

قضارا در آمد یکی خشک سال،
که شد بدر سیمای (симои) مردم هلال. (سعدی)

در بعضی موردها در مثالها برای از یکدیگر فرق کردن این قبیل کلمه‌ها پیش از اضافه علامت Ъ گذاشته شده است.

بعضاً در نظم از یکدیگر جدا کردن هجاها ضرورت پیدا میکند. در این موردها در کلمه‌های مرکب از قبیل اولوالعزم، گلعذار علامت Ъ گذاشته میشود.

در آن کلمه‌های عربی که در آخر همزه دارند، نیز گاها علامت Ъ گذاشته میشود. در این موردها طرز نوشت مؤلف «غیاث اللغات» باعتبار گرفته شده است.

مثالها و توضیحات

مثالها. پرینسیپ اساسی فرهنگ استناد بر مثالهای کارتوتیکه میباشد، در موردهای خیلی نادر از مثالهای فرهنگهای دیگر استفاده شده است. بهمین طریق تأئید کلمه ها با مثالها خصوصیت اساسی و مهم فرهنگ است و از این جهت به فرهنگهای از قبیل «لغت فرس» و «بهار عجم» قرابت دارد (۱).

اما فرق از فرهنگهای دیگر در اینجاست که در فرهنگ ما فقط لغت‌های نظم گرفته نشده، بلکه مؤلفان بقدر امکان کوشش کرده اند که از آثار منثور بیشتر مثال آورند.

بسبب چندان کلان نبودن حجم فرهنگ برای تأئید هر معنای کلمه از کارتوتیکه از آثار مؤلفان گوناگون فقط دو و بعضاً سه مثال گرفته شده است. کم بودن مقدار مثالها به پره نشان دادن تمام جهت‌های معنا و مورد استعمال کلمه و عباره‌ها چندان امکانیت نمی دهد لیکن بهر حال مثال برای معین نمودن معنا، زمان و محل استعمال آنها (بواسطهٔ ذکر یافتن مؤلف) سودمند خواهد بود. مثالهای تاریخاً قدیم نسبت به مثالهای دوره های بعدینه چندان مشخص و برجسته نباشند هم، بیشتر بآنها امتیاز داده شده است. اگر در فرهنگهای پیشتره (اساساً در «بهار عجم») مثالهای واضح و معین تر واخورد، از آنها استفاده گردیده است. اگر در فرهنگهای پیشتره معناهای دیگر کلمه (بغیر از آنهائی، که در کارتوتیکه موجود است) نیز داده شده و با مثالها تأئید یافته باشد، این معنا و مثالها باعتبار اهمیت خود بعضاً به فرهنگ داخل کرده شده اند. ولی در موردهای شبهه ناک از معنیداد و مثالهای فرهنگهای قدیمه صرف نظر شده است.

مثال خصوصاً برای تأئید معنای کلمه‌های عربی اهمیت کلان دارد. لغت نویسان گذشته معنای کلمه های عربی را عادتاً از لغت‌های تفسیری عربی یا از ترجمهٔ آنها بفارسی گرفته اند، مثلاً، از «صراح» جمال الدین قرشی (تألیف ۱۳۱۳) که ترجمه یا واریانت عربی — فارسی لغت تفسیری مشهور عربی «صحاح» الجوهری (عصر دهم) میباشد. در این موردها در زبان تاجیکی با مرور زمان معنای خود را تغییر دادن کلمه‌های عربی از طرف آنان باعتبار گرفته نمیشد.

در زبان تاجیکی یکدام معنا کارفرموده شدن کلمه‌های عربی را فقط از مثالها سنجیده معین کردن ممکن است. در این خصوص از تاریخ «روضة الصفا» (عصر پانزدهم)

---

(۱) موقع و اهمیت مثالهارا برای تأئید شکل و معنای کلمات لغت شناسان همهٔ زبانها تأکید کرده اند. لغت نویسان دورهٔ اخیر ایران نیز باین جهت بسیار اهمیت داده اند. چنانکه، علی اصغر حکمت برای تأئید کلمه‌ها مثال نداشتن را کمبود اساسی «برهان قاطع» حساب میکند. (مقدمهٔ «برهان قاطع»، نشر م. معین ص. ۹۰ و بعد). این کمبودی سبب شده است، که ناشر آن محمد معین در برابر جستجوها و دلیلهای ایتمولوگی در بسیار موردها برای اثبات یا رد توضیحات «برهان قاطع» در حاشیه مثالها نقل نماید.

و از آثار دوره‌های اخیر، از تالیفات احمد دانش و دیگران که کلمه و عباره‌های عربی را زیاد کار فرموده‌اند، بیشتر مثال آورده شده است.

تفسیر و معنیداد. ازبسکه تمام کلمه‌های فرهنگ به مثال و شاهدها اساس یافته است، معنی و شرح آنها نیز در اساس مثالها داده میشود. بنابراین شرح و تفسیرات فرهنگهای قدیمه از نقطهٔ نظر موقع کلمه در مثالهای موجوده سنجیده شده اند و بعضاً نسبت به فرهنگهای استفاده شده معنا و تابشهای دیگر آنها مشاهده گردیده است. بعضی معناهائی که از مثالها می برآیند، در فرهنگهای قدیمه دیده نمی‌شوند که این حادثه طبیعی است، زیرا هیچ یک کتاب لغت تمام معناهای همهٔ کلمه‌هارا احاطه کرده نمی‌تواند، بلکه یک قسم کم و بیش مهم آن را در بر میگیرد.

دشواری دادن شرح و توضیحات واضح و کامل بهمه معلوم است. در زبان تاجیکی معناهای مجازی پیدا کردن کلمه ها و بمعناهای استعاری کار فرموده شدن آنها بنزد لغت نویسان یک رشته مسئله هائی میگذارد که حل آنها تتبع و فرصت زیادی را طلب مینماید. یکی از این مسئله‌ها فرق کردن معناهای اساسی کلمه از معناهای طفیلی و تصادفی اکثر از معناهای مجازی آن میباشد. در کارتوتیکه موجود بودن دو و یا زیاده از این مثال که یک معنارا تأئید مینماید، حل این مسئله‌را آسان میکند. اما اگر مثال فقط یک تا باشد، حل مسئله دشوار میگردد. نسبت به دوره های نزدیک (عصر ۱۹ و اول ۲۰) در بارهٔ تیپی بودن یا نبودن این معنا بیک خلاصه آمدن ممکن، ولی برای عصرهای گذشته این کار را کردن دشوار است. بنابر این یک قسم معناهائی که در فرهنگ به کلمه‌ها داده شده و با مثالها تأئید یافته اند، از احتمال دور نیست که استعمال غیر تیپی یا تصادفی باشد. هرچند در اثنای ترتیب دادن فرهنگ اکثر این قبیل معناها برآورده شده اند، ولی مؤلفان از معناهای تیپی جدا کردن معناهای طفیلی وتصادفی را بخود وظیفه قرار نداده اند. معنای نو کلمه اگر با مثالهای برجسته از مولف معتبری تأئید یافته باشد، همچون قاعده بفرهنگ در آورده شده است. این جهت را نیز بنظر گرفتن لازم است، که حتی استادان خیلی معتبر کلام نیز بعضاً در کار فرمودن کلمه ها به اشتباه و حتی بخطا راه داده اند (۱).

(۱) مثلاً، سعدی در «بوستان» هنگام تصویر بت پرستیدن هندویان روحانیٔ هندی‌را «مطران آتش پرست» مینامد و حال آنکه «مطران» کلمهٔ یونانی بوده مطروپولیت را افاده میکند. بهمین طریق در آنجا هر دو کلمه هم بی‌مورد کار فرموده شده است.

بهمین طریق، در فرهنگ استناداً به مثالها نه فقط معناهای اساسی کلمه، بلکه معناهای طفیلی و غیر تیپی آنها نیز باعتبار گرفته شده است.

دشواری دیگر طبقه بندیٔ معناهای گوناگون، خصوصاً جدا کردن معناهای اساسی از مجازی و استعاری و در تحت رقمها قرار دادن آنها میباشد. در اکثر موردها به اساسی و مجازی جدا کردن معناها تا اندازه‌ای شرطی میباشد، در بعضی موردها به اساسی و مجازی جدا کردن معناهای کلمه در صورت نبودن مثال بنظر طبیعی نماید هم، در داخل مثال از همدیگر جدا کردن آنها دشوار میباشد. کلمه‌هائی هستند، که معناهای اصلی و مجازی آنها به هم آمیخته معنای جامعی پیدا کرده است، مثلاً، در کلمه‌های فلک، چرخ، گردون، سپهر و هکذا. معناهای آسمان با تقدیر، قسمت، سرنوشت خیلی وابسته و مربوط شده‌اند (۱). بنابراین در شرح معناهای علیحدهٔ چنین کلمه‌ها فقط عامل سمانتیکیٔ اساسی باعتبار گرفته شده است.

مثالهائی که در آنها کلمه‌های ایضاح شونده بطریق ایهام کار فرموده شده اند، یعنی گوینده کلمه را بدو معنا آورده است، قاعدتاً به فرهنگ در آورده نشده اند.

بعضی دشواریهائی که بآنها اشاره شد، بیواسطه به مثالهائی دخلنا کند که شرح کلمه‌ها از آنجا گرفته شده است. در نظر داشتن لازم است که مثالها در فرهنگ موقع اساسی دارند و شرح کلمه‌ها در اکثر موردها معنای حقیقی، و تابش‌های گوناگون معنائی و اسلوبی آنها را که در متن دیده میشود، نه پره و همه طرفه، بلکه تقریبی عکس مینمایند، یعنی بآن تا اندازه‌ای نزدیک میشوند. از اینجا واضح است که تفسیر عین یک واحد لغوی یا مفهوم ممکن است به طرزهای گوناگون، از نقطهٔ نظرهای متفاوت و در حجم معنائی مختلف (وابسته به فهمیده شدن آن) داده شده باشد و البته فرهنگ ما از این قبیل کمبودیها خالی نمی‌باشد. اما خود مثالها در اکثر موردها به تفتیش کردن ایضاحات ما و به تصریح آنها در آینده امکان میدهند.

* * *

ما اینجا یک قسم دشواریها و وابسته به آن بعضی کمبودیهای فرهنگ را هنگام ذکر پرینسیپ‌های اساسی ترتیب فرهنگ قید نمودیم. شعبهٔ لغت انستیتوت زبان و ادبیات بنام رودکی تذکرهای عاید بناصحیحی و کمبودیهای موجوده را در فرهنگ و اینچنین مصلحت های عاید به پرینسیپ‌های آنرا با ممنونیت تمام

(۱) این حادثه در زبانهای دیگر نیز واسیخورد. مثلاً، «O, небо!» «ای آسمان!» در زبان روسی و هکذا.

قبول میکنند که همهٔ آنها در آینده، هنگام تألیف فرهنگ مکملتر استفاده خواهند شد.

* * *

کار جمع آوردن ماتریال و بکارتوتیکه گذرانیدن مثالها از آخر سال ۱۹۵۳ سرشده است. جمع آوردن مثالها بیشتر از طرف کارمندان سکتور لغت انستیتوت، اساساً از طرف ترتیب دهندگان فرهنگ بعمل آمد. از خارج انستیتوت در این کار نامزد علم فلسفه م. جاهد و ضیائیان کهنسال از شهرها و رایونهای تاجیکستان و اوزبکستان: بابا رجب‌اف، م. داداشف، ع. یوسفی، م. عشور محمداف، م. جعفراف، ع. غازیف، ر. نورمحمداف، ت. مقسودف (شهر دوشنبه)، ح. هادی زاده، م. صالحوف (تمهید)، ن. ولی‌خواجه‌یف، ع. عزیزاف (جامع)، ع. ایگمبیردیف (سمرقند)، ط. یارمتوف (کان‌بادام)، ق. محی‌الدینف (تاشکند) یاری رسانیده اند که انستیتوت بهمهٔ آنها اظهار تشکر می نماید

سال ۱۹۵۷ به ترتیب دادن نمونه‌ای از فرهنگ (حرفهای ا، آ، ب، ز، ل، م، پ، س، غ) شروع شده آن سال ۱۹۵۹ نشر گردید. بعد از محاکمه در دوشنبه مسکو، لنینگراد و باکو نمونهٔ دوم فرهنگ (حرف های ذ، ز، ض و ظ) ترتیب داده شده، سال ۱۹۶۰ نشر گردید، که در محاکمهٔ آن بسیار متخصصان ساحهٔ زبان و لغت شناسی اشتراک نمودند.

ترتیب دادن فرهنگ از سال ۱۹۵۸ تا ۱۹۶۳ دوام کرده، تحریر آن از سال ۱۹۶۱ شروع شده است. به سبب تدریجاً تکمیل یافتن فوند کارتوتیکه در مدت سالهای ۶۴ — ۱۹۶۰ تمام حرفها تکمیل و تحریر شده اند.

نام ترتیب‌دهندگان و محرران فرهنگ در ورقهٔ عنوانی نه بترتیب الفبا، بلکه از روی مقدار کار آنها ذکر یافته است.

* * *

همهٔ قید و تکلیف‌هائی که باین فرهنگ عاید است، بعنوان انستیتوت: شهر دوشنبه، خیابان لنین، ۲۱، انستیتوت زبان و ادبیات بنام رودکی آکادمیای علوم تاجیکستان و بعنوان ادارهٔ نشریات «ساوتسکایا انتسکلوپدیا»، مسکو، پاکرووسکی بولوار، ۸، فرستاده شود.

РӮЙХАТИ МУАЛЛИФОН ВА АСАРҲОИ АСОСИИ ИСТИФОДАШУДА[1]

Абӯисҳоқи Атъима — Абӯисҳоқи Ҳаллоҷи Атъимаи Шерозӣ, асри XIV—XV, чопи Қустантания (Стамбул), 1303 ҳ.

Абӯшакури Балхӣ — асри X, «Луғати фурс»[2]; «Аҳвол ва ашъори Рӯдакӣ»[3]; «Ашъори ҳамасрони Рӯдакӣ», Сталинобод, 1958.

Авфӣ — Муҳаммади Авфии Бухороӣ, асри XII—XIII, «Ҷавомеъ-ул-ҳикоёт», дастнавис.

Адиб Собир — Шиҳобиддин Адиб Собири Тирмизӣ, асри XI—XII, «Ашъори мунтахаб», Душанбе, 1965, инчунин аз тазкираҳо.

Анварӣ — Авҳадуддини Анварии Абевардӣ, асри XII, Девон, қитаот, қисман қасоид, чопи Ҳинд, 1900.

«Анвори Суҳайлӣ» — таълифи Ҳусайни Воизи Кошифӣ, чопи Ҳинд (Конпур), 1328 ҳ.

Аттор — Фаридуддини Аттори Нишопурӣ, асри XII—XIII, «Мантиқ-ут-тайр», Конпур, 1891; «Тазкират-ул-авлиё», Теҳрон, 1321 ҳ. ш.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ» — таълифи Ҳусайни Воизи Кошифӣ, асри XV, чопи Ҳинд, 1904.

«Ахлоқи Ҷалолӣ» — таълифи Ҷалолиддини Даввонӣ, асри XV, чопи Ҳинд, 1891.

Аҳмади Дониш — Аҳмад-махдуми Дониши Бухороӣ, асри XIX, «Наводир-ул-вақоеъ» (дастнавис); «Рисола», чопи Душанбе, 1960.

«Аҷоиб-ул-махлуқот» — таълифи Закариё ибни Муҳаммади Қазвинӣ (тарҷима аз арабӣ), чопи Ҳинд, 1903.

Бадрӣ — Бадрии Кашмирӣ, асри XVII, «Шамъи дилафрӯз», дастнавис.

«Баҳористон» — таълифи Абдураҳмони Ҷомӣ, асри XV, чопи Ҳинд.

Бедил — Мирзо Абдулқодири Бедил, Куллиёт, чопи Ҳинд (Бамбай), 1299 ҳ.; Девон, чопи Ҳинд (Бамбай), 1875; Девон (дастнавис).

Васлӣ — Васлии Самарқандӣ, асри XIX ва ибтидои XX, Девон, чопи Самарқанд, 1909.

Восифӣ — Зайниддин Маҳмуди Восифии Ҳиротӣ, асри XVI, «Бадоеъ-ул-вақоеъ», дастнавис; чопи интиқодии А. Н. Болдырев, ҷ. I—II, Москва, 1961.

Дақиқӣ — Абӯмансур Муҳаммад бинни Аҳмади Дақиқӣ, асри X, аз «Луғати фурс»; «Аҳвол ва ашъори Рӯдакӣ»; «Ашъори ҳамасрони Рӯдакӣ».

Ибни Сино — Абӯалӣ ибни Сино, асри XI, «Донишнома», чопи Теҳрон, 1315 ҳ. ш.

Ибни Ямин — асри XIV, Девони қитаот, дастнавис.

Имораи Марвазӣ — асри X, «Луғати фурс»; «Аҳвол ва ашъори Рӯдакӣ»; «Ашъори ҳамасрони Рӯдакӣ».

Исмат — Хоҷа Исмати Бухороӣ, асри XV, Девони дастнавис.

«Калила ва Димна» — таълифи Насрулло Абулмаолии Ғазнавӣ, асри XII, чопи Теҳрон, 1940.

Камоли Хуҷандӣ — асри XIV, Девони дастнавис; «Ашъори мунтахаб», Сталинобод, 1959.

Кисоӣ — Маҷдиддин Абулҳасани Кисоии Марвазӣ, асри X—XI, «Луғати фурс»; «Ашъори ҳамасрони Рӯдакӣ»

Манучеҳрӣ — Абӯнаҷм Аҳмади Манучеҳрии Домғонӣ, асри XI, Девон, чопи Теҳрон; «Луғати фурс».

Махфӣ — асри XVII, Девон, чопи Ҳинд (Лоҳур) ва «Маҷмӯаи шеърҳо»-и Зебуннисо, Сталинобод, 1958.

«Маҷмӯат-уш-шуаро» — таълифи Фазлии Намангонӣ, асри XVIII—XIX, чопи Тошканд, 1325 ҳ.

Мулҳам — Мулло Абдуллоҳи Мулҳами Бухороӣ, асри XVII, аз рисолаи А. Мирзоев «Мулҳами Бухороӣ», Сталинобод, 1948.

Мунҷик — Абулҳасан Алии Мунҷики Тирмизӣ, асри X, «Луғати фурс»; «Аҳвол ва ашъори Рӯдакӣ»; «Ашъори ҳамасрони Рӯдакӣ».

Мӯҳьӣ — Муҳиддини Мӯҳьии Хӯқандӣ, асри XIX—XX, Девони дастнавис ва чопи Тошканд, 1330 ҳ.

---

[1] Ин ҷо аввал номи нависанда ё асар ба он тарзе, ки дар фарҳанг дар поёни мисолҳо омадааст, зикр меёбад. Баъд номи нависанда нисбатан пурратар, даврай зиндагонии ӯ ва он асарҳои вай, ки дар фарҳанг истифода шудаанд, баён мешавад. Агар дар фарҳанг дар поёни мисолҳо номи асар зикр шуда бошад, ин ҷо номи муаллифи он ва баъзе маълумоти дигар илова мешавад.

[2] Абӯмансур Алӣ ибни Аҳмади Асадии Тӯсӣ, «Луғати фурс», нашри Аббоси Иқбол, Теҳрон, 1319 ҳ. ш.

[3] С. Нафисӣ, «Аҳвол ва ашъори Рӯдакӣ», ҷ. III, Теҳрон, 1319 ҳ. ш. (1940).

Насириддини Тӯсӣ — асри XIII, «Ахлоқи Носирӣ», чопи Ҳинд, 1323 ҳ.; «Асос-ул-иқтибос», Теҳрон, 1325 ҳ. ш.

Низоми Албиса — асри XV, Девон, чопи Қустантания (Стамбул), 1303 ҳ.

Низомии Арӯзӣ — асри XII, «Чаҳор мақола», чопи Лондон — Лейден, 1910.

Низомӣ — асри XII, «Хамса», чопи Ҳинд (Бамбай), 1285 ҳ.; «Сикандарнома», чопи Ҳинд (Қонпур), 1871.

Нозим — *Алӣ Ризои Нозими Ҳиравӣ, асри* XVII, «Юсуфу Зулайхо», дастнавис; чопи Ҳинд (Лакхнав), 1870.

Носири Хисрав — асри XI, Девони ашъор, чопи Теҳрон, 1335 ҳ.; «Сафарнома», чопи Теҳрон.

«Оташкада» — таълифи Лутфалибеги Озар, Бамбай, 1276 ҳ.

«Равзат-ус-сафо» — таълифи Мирхонд (Муҳаммад ибни Ховандшоҳ ибни Муҳаммади Ҳиравӣ), асри XV, чопи Ҳинд, Бамбай, 1891 ҳ.

Румӣ — Ҷалолиддини Балхии Румӣ, асри XIII, «Маснавӣ», чопи Ҳинд, Бамбай, 1276 ҳ.

Рӯдакӣ — асри X, «Луғати фурс»; «Аҳвол ва ашъори Рӯдакӣ»; «Осори Рӯдакӣ», Сталинобод, 1958.

Савдо — Абдулқодирхоҷаи Савдои Бухороӣ, асри XIX, «Мунтахабот», Сталинобод, 1958.

Садри Зиё — Шарифҷон-махдуми Бухороӣ, асри XIX—XX, «Наводири Зиёия», автограф.

Сайидо — Миробиди Сайидои Насафӣ, асри XVII, Девони мунтахаб, Сталинобод, 1944.

Саноӣ — Абулмаҷди Санонии Ғазнавӣ, асри XI—XII, «Ҳадиқат-ул-ҳақоиқ», чопи Ҳинд, 1885.

Саъдӣ — асри XIII, Куллиёт, чопи Теҳрон, 1332 ҳ. ш.; Куллиёт, чопи Ҳинд (Бамбай), 1309 ҳ.; «Гулистон», чопи Ҳинд; «Бӯстон», чопи Ҳинд.

Соиб — Мирзо Муҳаммадалии Соиби Исфаҳонӣ, асри XVII, Девони дастнавис.

«Тазкираи Давлатшоҳ» — асри XV, дастнавис; нашри Э. Браун, Лондон, 1901.

Тайёни Марғазӣ — асри X, «Луғати фурс»; «Аҳвол ва ашъори Рӯдакӣ»; «Ашъори ҳамасрони Рӯдакӣ».

«Тарҷумон-ул-балоғат» — таълифи Муҳаммади Родуёнӣ, асри XI, чопи Истамбул, 1949.

«Таърихи Байҳақӣ» — таълифи Абулфазли Байҳақӣ, асри XI, чопи Теҳрон, 1324 ҳ. (1945).

«Таърихи Наршахӣ» — Таърихи Бухоро, таълифи Абӯбакр ибни Ҷаъфари Наршахӣ, асри X, чопи Теҳрон, 1317.

«Таърихи Сайидроқим» — асри XVIII, дастнавис.

«Таърихи Систон» — асри X—XI, чопи Теҳрон, 1314.

«Таърихи Табарӣ» — таълифи Абӯҷаъфар Муҳаммади Табарӣ, тарҷумаи Балъамӣ, асри X, чопи Ҳинд (Конпур), 1322 ҳ.

«Таърихи Фаришта» — таълифи Муҳаммад Қосим Ҳиндушоҳи Нахҷавонӣ, асри XVII, чопи Ҳинд (Конпур), 1884.

Туғрал — Нақибхони Туғрал, ибтидои асри XX, Девон, чопи Когон, 1916.

«Тӯҳфат-ул-аҳбоб» — таълифи Қорӣ Раҳматуллоҳи Возеҳи Бухороӣ, асри XIX, чопи Тошканд, 1332 ҳ. (1914).

Убайди Зоконӣ — асри XIV, Куллиёт, чопи Теҳрон, 1321 ҳ. ш.

Урфӣ — *Урфии Шерозӣ, асри XVI*, Девон, чопи Ҳинд.

Файзӣ — Файзии Даканин Ҳиндустонӣ, асри XVI, «Нал ва Даман», чопи Ҳинд, 1873.

«Фатҳнома» — таълифи Нуриддини Ҳиравӣ, асри XVII, дастнавис.

Фахриддини Гургонӣ — асри XII, «Вис ва Ромин», чопи Теҳрон, 1935.

Фирдавсӣ — асри X—XI, «Шоҳнома», чопи 10-ҷилдаи Теҳрон, 1313—1314 ҳ. ва «Достонҳо аз «Шоҳнома», Сталинобод, 1955.

Фонӣ — аз рисолаи С. Айнӣ «Алишери Навоӣ», Сталинобод, 1947.

Фузулӣ — Муҳаммади Фузулӣ, асри XVI, Девони форсӣ, чопи Боку, 1957.

Хайём — Умари Хайёми Нишопурӣ, асри XI—XII, Таронаҳои Хайём, нашри С. Ҳидоят, Теҳрон, 1313 ҳ. ш.; Рубоиёт, нашри М. Фурӯғӣ, Теҳрон, 1321 ҳ. ш.; Рубоиёт, Сталинобод, 1955; Рубоиёт, I—II, Москва, 1959.

«Хизонаи омира» — таълифи Ғуломалихони Озоди Билгиромӣ, асри XVIII, чопи Ҳинд (Конпур), 1900.

Хисрави Деҳлавӣ — асри XIII—XIV, Давовин, чопи Ҳинд; Хамсаи дастнавис, «Мунтахабот», Сталинобод, 1960.

«Хористон» — таълифи Маҷдиддини Хофӣ, дастнавис.

Хоқонӣ — Афзалиддини Хоқонии Ширвонӣ, асри XIII, Куллиёт, чопи Ҳинд, 1908; Девон, Теҳрон, 1316 ҳ. ш.

Хоҷу — Хоҷуи Кирмонӣ, асри XIV, «Ҳумои Ҳумоюн», чопи Ҳинд.

Шавкат — Муҳаммадсиддиқи Шавкати Бухороӣ, асри XVII, Девони дастнавис.

Шамси Табрезӣ — «Девони Шамси Табрезӣ», асари Ҷалолиддини Балхии Румӣ, асри XIII, чопи Ҳинд, 1302 ҳ.

Шаҳид — Абулҳасани Шаҳиди Балхӣ, асри X, «Луғати фурс»; «Аҳвол ва ашъори Рӯдакӣ»; «Ашъори ҳамасрони Рӯдакӣ», Сталинобод, 1958.

«Шаҳномаи Фарғона» — «Таърихи Шаҳрухия», таълифи Мулло Ниёз бинни Ашурмуҳаммади Ниёзии Хӯқандӣ, асри XIX, чопи Қазон, 1880.

Шодӣ — асри XVIII, «Фатҳнома», дастнавис.

Шоҳин — Шамсиддин-махдуми Шоҳин, асри XIX, Куллиёти дастнавис ва «Ашъори мунтахаб», Сталинобод, 1959.

Ғиёсӣ — Ғиёсии Бадахшонӣ, асри XIX, Девони дастнавис.

Ҳайрат — Муҳаммадсиддиқи Ҳайрати Бухорой, асри XIX, Девони дастнавис.

Ҳилолӣ — Бадриддини Ҳилолии Астарободӣ, асри XVI, Девон, чопи Ҳинд; «Осори мунтахаб», Сталинобод, 1958.

Ҳозиқ — Ҷунайдуллоҳ-махдуми Ҳозиқи Ҳиротӣ, асри XIX, «Юсуфу Зулайхо», чопи Тошканд, 1325 ҳ.

Ҳофиз — Шамсиддин хоҷа Ҳофизи Шерозӣ, асри XIV, Девон, чопи Ҳинд (Бамбай), 1891; Девон, чопи Теҳрон, 1325 ҳ. ш.

Ҳоҷӣ — Ҳоҷӣ Ҳусайни Қангуртӣ, асри XIX, Куллиёт, чопи Тошканд.

«Ҷомеъ-ут-таворих» — таълифи Рашидиддини Фазлуллоҳ, асри XIII, ҷ. III, Боку, 1957.

Ҷомӣ — Абдураҳмони Ҷомӣ, асри XV, Куллиёт, чопи Тошканд, 1325 ҳ.; «Ҳафт авранг», чопи Тошканд, 1914; «Нафаҳот-ул-унс», чопи Ҳинд (Конпур), 1893; «Интихоб аз асарҳо», Сталинобод, 1956.

Ба ғайр аз ин аз «Луғати фурс» порчаҳои алоҳидаи Абулаббоси Аббосӣ, Баҳромӣ, Масъудии Марвазӣ, Маъруфии Балхӣ, Маҳмудӣ, Мизонӣ, Наҷибӣ, Наҷҷор, Оғоҷии Бухорой, Урмуздӣ, Фароловӣ, Хаффоф, Хисравӣ, Хисравонӣ, Ғаввос, Қареуддаҳр, Ҷуллоби Бухорӣ ва дигарон; аз «Баҳори Аҷам» ва қисман аз «Чароғи ҳидоят», «Фарҳанги Ҷаҳонгирӣ» ва «Фарҳанги Онандроҷ» порчаҳои Абӯтолиби Қалим, Муҳсини Таъсир, Носир Алӣ, Толиби Омулӣ, Туғро ва ғ. истифода шудаанд.

Як миқдор мисолҳои назму насри нависандагони охирҳои асри XVIII то аввалҳои асри XX, масалан, Амирӣ (асри XVIII—XIX), Азиз (Азизхоҷаи Азиз, асри XIX—XX), Асирӣ (асри XIX—ибтидои XX), Дой (асри XIX), Ирсии Ҳисорӣ (асри XIX), Парии Ҳисорӣ (асри XIX), Садри Сарир (асри XIX) ва ғ. аз тазкираҳо ва нашрҳои мунтахаби солҳои охир гирифта шуданд.

СОХТИ ФАРҲАНГ

1. Ҳамаи калимаҳои эзоҳшаванда ба тартиби алифбо паси ҳам омадаанд ва бо ҳарфҳои нимғафс чоп шудаанд.

2. Дар паҳлуи калимаҳои ғайри тоҷикӣ ишораи этимологӣ гузошта шудааст, ки аз кадом забон омадани калимаро нишон медиҳад: *а.* — арабӣ, *т.* — туркӣ ва ҳоказо. Пас аз ин, навишти калима бо ҳуруфи арабӣ дода шуда, баъд маъноҳои калима ва мисол зикр меёбад.

3. Ҳар яке аз омонимҳо (калимаҳои ҳамшакл) дар моддаи алоҳида эзоҳ ёфта, бо рақами римӣ қайд мешавад. Масалан:

ЗАМОН I *а.* زمان 1. вақт, ҳангом...

ЗАМОН II زمان 1. ҳаёт, умр, ҷон...

ЗАМОН III *а.* ضمان 1. зоминӣ, кафолат...

4. Агар калима шаклҳои дигари фонетикӣ ё имлоӣ дошта бошад, онҳо пас аз аломати мувозӣ (‖) гузошта мешаванд. Дар айни замон ҳар кадоми он шаклхо аз рӯи тартиби алифбо дар ҷои худ низ омадааст, лекин танҳо шакле, ки асосист ё бештар истеъмол мешавад, шарҳ ёфтааст. Чунончи:

ВУРЕБ‖ВИРЕБ وریب уреб, каҷ...

ВИРЕБ وریب *ниг.* **вуреб.**

5. Агар калимае ба алоҳидагӣ истеъмол нашавад ё онро ҷудогона эзоҳ додан мушкил бошад, пас аз зикри он дунуқта гузошта, баъд иборае, ки ин калима одатан дар дохили он меояд, зикр ва эзоҳ мешавад:

САРСАРӢ II صرصری: **боди сарсарӣ** боди тунди пурсадо.

6. Ҳарфи факультативии охири калимаҳо дар тартиби алифбо ба назар гирифта нашудааст. Масалан, **по(й)** дар он ҷое, ки аз рӯи алифбо бояд «по» истад, гузошта шудааст. Лекин шакли пурраи калима боз дар ҷои худ (ба тартиби алифбо) такрор меёбад:

ПО(Й) پا(ی) 1. узви бадани инсон ва ҳайвон...

ПОЙ پای *ниг.* **по(й).**

Агар дар байни шакли кӯтоҳ ва пурраи ин гуна калимаҳо ба тартиби алифбо калимаҳои дигаре воқеъ нашуда бошанд, шакли пурра дубора зикр намешавад.

Шарҳи ин гуна калимаҳо, ибора ва мисоли онҳо дар мавриди зикри шакли кӯтоҳ меояд.

7. Й-и факультативӣ, ки дар масдарҳои арабӣ аз қабили **авлави(й)ят, ками(й)ят** ҳаст, низ дар тартиби алифбо ба назар гирифта намешавад. Дар феълҳои аз қабили **гардон(и)дан** низ ҳарфи «и» факультативӣ буда, дар тартиби алифбо ба назар гирифта нашудааст. Дар ин маврид ҳам, агар дар байни шакли пурра ва мухтасари ин калимаҳо чанд калимаи дигар воқеъ гардида бошад, шакли пурра низ дар ҷояш зикр ёфта, эзоҳаш ба шакли мухтасари калима ҳавола мешавад.

8. Шакли мухтасар ё арабишуда ва ё тағйирёфтаи калимаҳо ба тартиби алифбо дар ҷои худ зикр ёфта, дар ин маврид аз эзоҳ худдорӣ шуда, танҳо ба шакли аслии калима ишора рафтааст:

ЁС یاس *шакли кӯтоҳшудаи* **ёсаман.**

БАНҶ بنج *шакли арабишудаи* **банг.**

ЗИ ز *шакли шеърии пешоянди* **аз.**

9. Сифати феълӣ ва феъли ҳол фақат дар сурате, ки маънои наве пайдо карда ва ё ба ибораи фразеологӣ даромада бошад, алоҳида дода мешавад:

НАВИСАНДА نویسنده 1. *сифати феълии замони ҳозираи* **навиштан;** 2. он кӣ менависад, котиб...

10. Дараҷаи қиёсии сифат низ танҳо дар сурате ки маънои дигаре ҳам дорад, алоҳида шарҳ меёбад:

КАЛОНТАР کلانتر 1. *дараҷаи қиёсии* **калон** I; 2. сардори шаҳр...

11. Асоси феъл танҳо дар сурате, ки дар навишт бо калимаи дигаре ҳамшакл аст, алоҳида дода шуда, бо ҳарфҳои хурди ғафс чоп мешавад.

12. Суффикс ва префиксҳо низ дар сурате, ки дар навишт бо калимаи дигаре ҳамшакл бошанд, алоҳида зикр шуда, бо ҳарфҳои хурди ғафс чоп мешаванд.

13. Сифати нисбӣ шарҳ наёфта, ба исме, ки ин сифат аз он сохта шудааст, ишора рафтааст:

ОБӢ I آبی 1. мансуб ба об I 1.

14. Ҷамъи арабӣ ба чанд тарз шарҳ меёбад:

а) агар ҷамъи арабӣ маънои дигаре надошта бошад, ба шарҳи шакли танҳо ҳавола мешавад:

АВОИД *а.* عوائد *ҷ.* **оида** II.

б) агар шакли ҷамъ маъноҳои дигаре ҳам дошта бошад, пеш аз эзоҳ ишораи *ҷамъ* гузошта шуда, баъд маъноҳои он дода мешавад:

АВОИҚ *а.* عوائق‖عوایق *ҷамъ* 1. *ҷ.* **оиқ** 2, **оиқа;** 2. *маҷ.* ҳаводис, ҳодисаҳо.

в) азбаски шакли ҷамъи сифат ба исм мегузарад, пас аз ишораи *ҷ.* шакли танҳои он нишон дода шуда, баъд маъноҳояш меояд:

ЛАВОМЕЪ *а.* لوامع *ҷ.* **ломеа, ломеъ** 1. нурҳо, партавҳо; 2. таъсироти пурнури пурзӯр.

г) агар шакли танҳои калима камистеъмол ва шакли ҷамъи он серистеъмол бошад, аз эзоҳи шакли танҳо худдорӣ шуда, фақат ба камистеъмолии он ишора рафта, аммо эзоҳи калима ва мисолҳои он дар мавриди шакли ҷамъ омадааст:

ЛОҲИЗА *а.* لاحظه *ба ин шакл камистеъмол; ҷамъаш* **лавоҳиз.**

ЛАВОҲИЗ *а.* لواحظ *ҷ.* **лоҳиза** чашмҳо.

15. Аломатҳои эзоҳии иловагӣ (ки маънои маҷозӣ ё истилоҳии калима ва монанди инҳоро нишон медиҳанд) пеш аз зикри маънои калима гузошта мешаванд. Агар эзоҳи иловагӣ ба ҳамаи маъноҳои калима дахл дошта бошад, аломати мазкур пеш аз сар шудани шарҳи маънои якум гузошта мешавад.

16. Маъноҳои гуногуни калима аз якдигар бо рақами арабӣ ҷудо карда мешаванд. Дар вақти эзоҳи ҳар маънои калима пас аз синонимҳо ва ибораҳои синонимӣ, ки маъноияшон ба якдигар хеле наздик аст, вергул гузошта шуда, агар маънои ин синониму ибораҳои синонимӣ аз якдигар андак дурӣ дошта бошад, байни онҳо нуқтавергул монда мешавад.

17. Фразеология пас аз шарҳи ҳар маънои калима омадааст.

18. Агар калимаи шарҳшаванда дар ибораи устувор ба ҳеҷ як аз маъноҳо мутобиқ наояд, он ибора дар охири модда, яъне пас аз шарҳи ҳамаи маъноҳои калима бо аломати ромб (◇) дода мешавад.

ШАРҲИ МАЪНОҲОИ КАЛИМА

1. Маъноҳои калима ба воситаи таъриф шарҳ шудааст. Ин таъриф иборат аст аз: а) тафсиру тасвир; б) як ё якчанд муродиф, ибора ва ё ҷумлаи мухтасар; в) муқоиса ва ё ҳавола ба *шарҳи калимаи дигар.*

2. Маънои калимаҳо ба забони адабии имрӯза шарҳ меёбад. Дар вақти шарҳ аз истифодаи калимаҳои махсус, калимаҳое, ки имрӯз кам истеъмол мешаванд ё кӯҳна шудаанд, ва аз калимаҳое, ки маънои маҷозӣ доранд, то ҳадди имкон худдорӣ шудааст.

3. Агар калима антоним дошта бошад, ин антоним дар охири шарҳи маънои калима бо ишораи *муқобили...* оварда мешавад:

ҚОНО قانا нодон, аблаҳ, аҳмақ, гӯл; *муқобили* **доно.**

4. Агар маънои ду калима ё яке аз маъноҳои ду калима ба якдигар наздик бошад, ин наздикӣ бо аломати ихтисории *муқ.* (муқоиса кунед) ишора мешавад.

ВОҶИБУДДАФЪ *а.* واجب الدفع он чӣ дур кардан ва аз миён бардоштани он ҳатмӣ ва зарурист; *муқ.* **воҷибулманъ.**

ВОҶИБУЛМАНЪ *а.* واجب المنع он чӣ манъ ва боздоштанаш ҳатмӣ ва зарур аст; *муқ.* **воҷибуддафъ.**

5. Маънои маҷозии калима бо аломати ихтисории *маҷ.* ишора шуда, баъди маънои аслии калима, ки ба пайдо шудани ин маънои маҷозӣ сабаб шудааст, шарҳ мегардад.

6. Тобишҳои маънои калима ба тарзи зерин таъкид ёфтаанд:

а) он тобиши маънои калима, ки ба маънои маҷозӣ далолат мекунад, бо аломати ихтисории *маҷ.* ишора шуда, пас аз маънои аслӣ шарҳ меёбад; б) маънои образноки калима, ки ҳанӯз маънои мустақилле нест, бо ифодаи *киноя аз* ишора шуда, пас аз маънои аслӣ зикр ёфтааст.

ФРАЗЕОЛОГИЯ

1. Навъҳои зерини ибора ба фарҳанг дароварда шудаанд:

а) ибораҳои изофӣ;
б) ибораҳои баёния;
в) ибораҳое, ки аз исму пешоянд сохта шудаанд ё пайвандак доранд;
г) феълҳои мураккабе, ки дар таркибашон исм ва сифат доранд.

2. Ибораҳое, ки аз ду исм таркиб ёфтаанд, дар моддаи исми якӯм ҷо дода шудаанд, яъне дар мавриди шарҳи исми якӯми ибора эзоҳ меёбанд.

Ибораҳое, ки аз як исму як сифат (ё сифати феълӣ) (чунончи, **сари сабз, абрӯи кашида**) ва ё аз як исми ҷинсу як исми хос таркиб ёфтаанд (масалан, **дурри Адан**), асосан дар мавриди шарҳи калимаи якӯми он ибора эзоҳ шудаанд, вале гоҳо мумкин аст, ки эзоҳи онҳо дар шарҳи калимаи дуюми ибора низ омада бошад.

Шарҳи ибораҳое, ки аз исм, пешоянд ва исми дигар таркиб ёфтаанд (масалан, аз қабили **аз арш то фарш**), дар моддаи яке аз ин исмҳо (яъне ё дар моддаи «арш» ва ё дар моддаи «фарш») дода мешавад.

Шарҳи ибораҳое, ки аз як исм, як пайвандак ва як исми дигар сохта шудаанд (ибораҳое аз қабили **раъсу занаб**) дар моддаи исми якӯми онҳо меояд.

Ибораҳои феълии мураккабе, ки исм ё сифат доранд, дар моддаи исм ва ё сифат шарҳ меёбанд.

3. Фразеологияе, ки пас аз шарҳи ҳар маънои калима ва ё баъд аз ромб (◇) омадааст, ба тартиби зерин оварда мешавад: аввал ибораҳои исмӣ ва баъд ибораҳои феълӣ.

Аз ин ҷумла ибораҳои исмӣ ба тартиби зерин меоянд: аввал ибораҳое, ки аз исму муайянкунанда иборатанд (аз қабили **сари безабон**), баъд ибораҳои баёния (аз қабили **як сар**), пас ибораҳое, ки аз исму пешоянд таркиб ёфтаанд (аз қабили **сар ба мӯҳр**), пас аз он ибораҳое, ки аз пешоянду исм сохта шудаанд (аз қабили **аз сар то бун**) ва дар охир ибораҳое, ки як исму як пайвандаку як исми дигар доранд (масалан, **сару сомон**).

Тартиби ибораҳои феълӣ ин аст: иборае, ки аз исму феъл таркиб ёфтааст (масалан, **сар андохтан**), иборае, ки аз исму муайянкунандаю феъл сохта шудааст (масалан, **сари ёрӣ доштан**), иборае, ки исму пешоянду исму феъл дорад (чунончи, **сар ба(р) осмон судан**), иборае, ки пешоянду исму феълро дар бар гирифтааст (аз қабили **аз сар рафтан**).

4. Ҳамаи ибораҳо низ ба тартиби алифбо гузошта шудаанд. Агар калимаи шарҳшаванда дар аввали ибора омада бошад, тартиби алифбо аз калимаи дуюми ибора ба эътибор гирифта мешавад.

5. Агар ду ибора як маъно дошта, вале ба тартиби алифбо аз якдигар дур афтода бошанд, фақат маънои ибораи маъмултар шарҳ ёфта, аммо маънои ибораи дуюм эзоҳ нагардида, ба шарҳи ибораи якӯм ҳавола мешавад.

Лекин агар ду ибораи ҳаммаъно ба тартиби алифбо паси якдигар омада бошанд, дар байни онҳо вергул гузошта мешавад: **аз шумор берун, берун аз шумор.**

6. Агар ибора ду ё якчанд маъно дошта бошад, ин маъноҳо аз якдигар бо ҳарф ва қавс ҷудо мешаванд:

дурри самин а) марвориди қиматбаҳо; б) *киноя аз* ашк.

7. Агар ягон калимаи ибора варианти синонимӣ дошта бошад, ин синоним дар даруни ду қавс зикр мешавад:

баёзи хур (*ё* **хуршед**) равшанӣ, дурахш...

8. Қисми факультативии ибораҳо низ дар қавс гирифта шудаанд: **аз каф (берун) додан** яъне ин ибора ду шакл дошта, ҳам бо пешоянд ва ҳам бе пешоянд меоянд.

9. Мақол ва зарбулмасалҳо, дар сурате ки барои фаҳмидани маънои онҳо эзоҳи махсус лозим нест, чун мисоли яке аз маъноҳои калима меоянд, лекин агар эзоҳи махсусе лозим бошад, дар охири модда, пас аз ромб (◇) оварда мешаванд.

МИСОЛҲО

1. Барои тасдиқи ҳар маънои калима байте аз шеър ё ҷумлае аз наср оварда мешавад. Мисоли шеърӣ ба шакли байти пурра ва рубоии пурра гирифта шуда, танҳо дар баъзе мавридҳо як мисраъ, ки маънои том дорад, ё як байти рубоие низ ба сифати мисол оварда шудааст.

2. Агар шарҳи калима ба шарҳи калимаи дигаре ҳавола шуда бошад, дар охири мисол дар байни ду қавс рақаме гузошта шудааст, ки ба кадом маънои калима дахл доштани мисолро нишон медиҳад.

3. Номи муаллиф (аксаран дар мисолҳои шеърӣ) ва номи китоб (бештар дар мисолҳое, ки аз осори мансур гирифта шудаанд) пас аз мисол бо ҳарфҳои курсив чоп гардида, номи китобҳо дар нохунак гирифта мешаванд.

4. Агар номи муаллифи мисолеро муайян кардан мумкин нашуда бошад, дар охири мисол ситорачае (*) гузошта шудааст.

5. Агар мисоле ё ягон калимаи он эзоҳталаб бошад, ин эзоҳ дар қавси мураббаъ [ ] гирифта мешавад.

6. Агар дар мисол чанд калимаи ҳамшакл, ки омоними якдигаранд, омада бошанд, калимаи матлуб дар чоп кушод-кушод чида шудааст:

Кори ман аз ҷумлаи о л а м ҳамин ишқ асту бас,
Оламе дорам, ки дар олам надорад ҳеҷ кас.

Ҳилолӣ

ИХТИСОРОТИ ШАРТӢ

а. — арабӣ
адш. — адабиётшиносӣ
ва м. ин — ва монанди ин (инҳо)
ва ғ. — ва ғайра
грам. — грамматика
д. — динӣ
зарб. — зарбулмасал
л.-а. — лотинии арабишуда
м. — муғулӣ
мас. — масалан
мат. — математика
маҷ. — маҷозан
мус. — мусиқӣ
муқ. — муқоиса шавад бо...
ниг. — нигаред ба...
нуҷ. — илми нуҷум
с. — сурьёнӣ
т. — туркӣ
таър. — таърих
тиб. — тиббӣ
т.-м. — туркию муғулӣ
фалс. — фалсафа
чист. — чистон
ю. — юнонӣ
ю.-а. — юнонии арабишуда
ҳ. — ҳиндӣ
ҷ. — ҷамъ
ҷғрф. — ҷуғрофия

АЛИФБОИ ТОҶИКӢ

А а	М м	Щ щ
Б б	Н н	Ъ ъ
В в	О о	Ы ы
Г г	П п	Ь ь
Д д	Р р	Э э
Е е	С с	Ю ю
Ё ё	Т т	Я я
Ж ж	У у	Ғ ғ
З з	Ф ф	Ӣ ӣ
И и	Х х	Қ қ
Й й	Ц ц	Ӯ ӯ
К к	Ч ч	Ҳ ҳ
Л л	Ш ш	Ҷ ҷ

A

А ҳарфи якӯми алифбои ҳозираи тоҷикӣ. Ҳарфи а ба ҷои ҳарфҳои зерини алифбои арабии тоҷикӣ навишта мешавад: 1) дар аввали калима — а) ба ҷои алифи мафтӯҳ (фатҳадор), мас. 'абр — ابر'; б) ба ҷои айни мафтӯҳ, мас. 'амуд — عمود'; 2) дар миёни калима — а) ба ҷои аломати фатҳа (забар), мас. 'бад — بد'; б) ба ҷои айни мафтӯҳ, мас. 'муаллақ — معلق'; 3) дар охири калима — ба ҷои ҳои ҳавваз, мас. 'зарра — ذره', 'гӯянда — گوینده'.

ААМ(М) *а.* اعم омтар, умумитар, фарогирандатар, шомилтар.

АБ *а.* اب падар.

Хурсанд ба неку бади худ бояд буд,
Андозашиноси ҳадди худ бояд буд,
Аввал сабақи ту абҷад омад, яъне
Бар сирати аб ва ҷадди худ бояд буд. *Манучеҳрӣ*
...Ки гӯ фарзанди худро дар чиҳил шаб,
Нагирад роҳи хоб аз гуфтаи аб. *Бадрии Кашмирӣ*

АБАВАЙН *а.* ابوین падару модар.

Фарзанд аз батни модар бараҳна ба вуҷуд меояд ва чашми абавайн ҳам дар он ҳолат бар вай меафтад. *«Таърихи Фаришта»*

АБАВИЯТ *а.* ابویت падарӣ; падарӣ кардан.

АБАВОН *а.* ابوان *ниг.* **абавайн.**

АБАВӢ *а.* ابوی мансуб ба аб.

АБАД *а.* ابد **1.** ҷовидонӣ, ҷовидон будан; замоне, ки охир надорад; *муқобили* азал I.

Намонд Ҳотами Тоиву лек то ба абад
Бимонд номи баландаш ба некуӣ машҳур.
«Ахлоқи Муҳсинӣ»

2. ҷовид, ҷовидон, доимӣ.

Қасе, ки ёри вафодори меҳрубон дорад,
Саодати абаду умри ҷовидон дорад.
Хисрави Деҳлавӣ
Шуд муддате, ки бахт насозад мадад маро,
Афканда рӯзгор ба фикри абад маро. *Сайидо*

бақои абад зиндагии ҷовид, умри доимӣ.

Бихӯрд оби ҳайвон ба фархундагӣ,
Бақои абад ёфт дар зиндагӣ. *Низомӣ*

зиндони абад ҳабси доимӣ, ҳабси умрбод.

... ӯро ба Димишқ дар зиндони абад карданд ва дар он ҳабс буд, то вафот ёфт. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

то абад ба таври ҳамешагӣ, ҷовидон.

Ба як дам оламеро зинда созем
В-аз он пас то абад поянда созем. *Ҳилолӣ*

АБАДА *а.* عبده *ҷ.* **обид II; абадаи авсон** бутпарастон.

Дусад ҳазор кас аз мушрикон ва абадаи авсон ба қатл оварданд. *«Равзат-ус-сафо»*

АБАДАН *а.* ابداً **1.** ҳамеша, доимо, доиман.

Ба ҳақи ҷалоли ҳайбат, ба ҳақи ҷамолу қурбат,
Ки ба дил вазифаи ту абадан муқаддар омад.
Шамси Табрезӣ

2. ҳаргиз, ҳеҷ гоҳ, ҳеҷ вақт (дар ҷумлаҳои инкорӣ).

Оз нагардад абадан гирди он-к,
Дар шиками модарш гардад ғанӣ. *Носири Хисрав*

АБАДИЙЯТ *а.* ابدیت *ниг.* **абади(й)ят.**

АБАДИУЛИТТИСОЛ *а.* ابدی‌الاتصال пайваста, доимӣ.

Боз тоҷи давлат ва афсари ҳашамат абадиулиттисол ба дурдонаи ягонаи баҳри давлат ва иқбол муҷаддадан мурассаъ гардид. *Восифӣ*

АБАДИ(Й)ЯТ *а.* ابدیت доимият, ҳамешагӣ, ҷовидонӣ.

АБАДУДДАҲР *а.* ابدالدهر ҳамеша, абадӣ, доиман, то дунё ҳаст.

Он кас, ки надонад ва надонад, ки надонад,
Дар ҷаҳли мураккаб абадуддаҳр бимонад.*
Дӯстие бояд аз он гуна ҷуст,
Қ-он абадуддаҳр бимонад дуруст. *Хисрави Деҳлавӣ*

АБАДУЛАБАД *а.* ابدالابد то охири охир, то интиҳои интиҳо; ҳамеша, умрбод, бефано.

Ҳама мумкинулвуҷуде ба ақами ҳалок дорад,
Ту, ки воҷибулвуҷудӣ, абадулабад бимонӣ. *Низомӣ*

АБАДУЛОБИДИН *а.* ابدالآبدین ҳамеша, ҷовид.

Асараш бар диле ки меояд,
Абадулобидин ҳамепояд. *Ҷомӣ*

АБАДУЛОБОД *а.* ابدالآباد ҳамеша, абадуддаҳр.

АБАДӢ *а.* ابدی ҷовидонӣ; доимӣ, ҳамешагӣ.

Ва ҳам шақоват ва гирифторӣ ва бадномии абадӣ ҳосил тавон намуд. *Аҳмади Дониш*

АБАР ابر *шакли қадимии пешоянди* **бар 1.** болои..., рӯи...; бар сари...

Ҳамедун ҷаҳон бар ту созам сиёҳ,
Абар хок орам туро ин кулоҳ. *Фирдавсӣ*
Чу бар паҳлавон офарин хонданд,
Абар Золи Зар гавҳар афшонданд. *Фирдавсӣ*

2. нисбат ба ..., ба ..., дар ҳаққи ...

Фажокан наям, солхӯрда наям,
Абар ҷуфт бедодкарда наям. *Абӯшакури Балхӣ*

3. дар.

Замоне барқи пурханда, замоне абри пурнола,
Чунон модар абар сӯги арӯси сездаҳсола. *Рӯдакӣ*

4. ба, мувофиқи ...

Абар коми дил зистан чун тавон
Миёни ду нокомӣ андар ҷаҳон. «*Таърихи Фаришта*»

АБАРОТ *а.* عبرات *ҷ.* **абрат.**

Инони истибор аз даст дода, қатароти абарот аз фаввораи дида равон карданд. «*Равзат-ус-сафо*»

АБАС I *а.* عبث **1.** бефоида, беҳуда; бемавқеъ.

Ба боғ бе рухи соқӣ макаш пиёла абас,
Равон макун бати майро ба мавҷи лола абас. *Шавкат*

То чанд абас тамаъ намоӣ
Аз ҳар касу нокас ошноӣ? *Шоҳин*

абаси мутлақ тамоман бефоида.

Чун сулҳ шуда ва муҳиммот мафруғ гашта буд, омадани ӯ абаси мутлақ гардид. «*Таърихи Фаришта*»

абас кардан беҳуда намудан, зоеъ гардонидан.

Зи дарси илм ишороти ним нукта бас аст,
Абас макун ба иборот дафтари имло. *Бедил*

2. бесабаб.

Аз ин паҳлӯ бад-ин паҳлӯ абас, Мулҳам, намегардам,
Қабобам мекунад аз ҷилваи гарм оташинхӯе. *Мулҳам*

3. *маҷ.* ранҷ, маломат, кулфат.

Аз рӯи инсоф ва ростӣ ... сабаби ин ҳама абас, ки ба ту расида, худ будӣ. «*Равзат-ус-сафо*»

4. *маҷ.* иллат, айб.

Ту агар насли одамӣ ба насаб,
Пок дор аз абас ҳамеша насаб. *Саноӣ*

◇ **абас афтодан** бемаврид ва бемавқеъ воқеъ шудан.

Дар ҳар феъл бояд, ки оқилро дар он хайре мутасаввир бошад ва илло абас афтад ва ақл онро қабеҳ шуморад. «*Ахлоқи Носирӣ*»

АБАС II *а.* عبس **1.** туршрӯй, бадқавоқӣ.

Зишт он зишт асту хуб он хуб бас,
Доим ин Заҳҳоку он андар абас. *Румӣ*

2. бавл, шоша; **3.** саргин, пору, нурии хушкида.

АББОС *а.* عباس **1.** туршрӯй; **2.** шери дарранда.

Гуфт хидмат он ки бахри зилли нафс
Хештан созӣ ту чун аббосу бас. *Румӣ*

3. исми хоси мардона.

АББОСИЯ *а.* عباسیه *номи силсилаи халифаҳои* **аббосӣ**, ки баъд аз хилофати банӣ-Умайя, аз соли 132 то 656 ҳиҷрӣ (750—1258 милодӣ) ҳукмронӣ кардаанд.

АББОСӢ I عباسی ҳилагарӣ, маккорӣ.

Ҳурмату оби гадоён бурдаӣ,
Ин чу аббосии зишт овардаӣ. *Румӣ*

АББОСӢ II *а.* عباسی **1.** мансуб ба аббос; **2.** номи пуле, ки дар Эрон ба номи шоҳ Аббоси Сафавӣ мансуб аст; **3.** мансуб ба хулафои Аббосия; **4.** ранги сурхи моил ба кабуд; **5.** *киноя аз* ранги сиёҳ (ба муносибати он ки халифаҳои Аббосия либоси сиёҳро ба худ махсус карда буданд); **аббосӣ хилъат** хилъати аббосӣ, либоси сиёҳ, ки аббосиён мепӯшидаанд.

Дар тирашабӣ ситораи дав
Ё ангиште шарорапартав
Аббосӣ хилъате мураттаб
Карда зи пайи хилофати шаб. *Ҷомӣ*

АБВОБ *а.* ابواب *ҷ.* **боб** IV.

Писар ҳозир шуд аз ҷони фигораш,
Бар ӯ барбаст абвоби ҳисораш. (1) *Бадрии Кашмирӣ*

Ин китоб муштамил бар шарифтарин бобест аз абвоби ҳикмати амалӣ. (3) «*Ахлоқи Носирӣ*»

Мунтазири ҷавоби ин хидматанд, ки ба зудӣ бозрасад, ки дар боби амир Абӯаҳмад ва дигар абвоб чӣ бояд кард? (4) «*Таърихи Байҳақӣ*»

абвоби духул дарҳои даромад, даромадгоҳҳо; роҳҳо.

Бало гарчи мақдур, аз абвоби духули он эҳтироз воҷиб. *Саъдӣ*

◇ **абвоби муҳаббат** роҳҳои дӯстӣ, тариқи дӯстӣ.

Барқ дар хирмани абвоби муҳаббат фиканад,
Соиб аз дил чу барорад нафаси сӯхтаро. *Соиб*

абвоби мукотабот мафтӯҳ доштан ба ҳамдигар нома навиштан, ба воситаи мукотиба робита доштан.

Абвоби мукотабот нисбат ба ёрон ва ҳақгузорон мафтӯҳ дошт, аз алқоби эшон калимае кам накард. «*Равзат-ус-сафо*»

АБВОБУЛБАРАКАТ *а.* ابواب‌البرکة *д.* дарҳои файз, дарҳои эҳсон; ҷойҳои фаровонӣ.

АБВОБУЛБИР(Р) *а.* ابواب‌البر *д.* ҷойҳои хайрот, маҳалҳои додани хайрот ва бахшишҳо дар роҳи худо.

[Ғозонхон] хонақоҳу мадорису масоҷид ва дигар абвобулбир дар ҳар мавзее месохт ва авқоф муайян мефармуд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

АБД *а.* عبد банда, ғулом.

Саъдӣ, ризои дӯст талаб кун, на ҳаззи хеш,
Абд он кунад, ки раъи худовандгори ӯст. *Саъдӣ*

абду хадам ғулому хидматгорон.

Маҷмӯи хайлу ҳашам ва абду хадами худро ба дини ислом даровард. «*Равзат-ус-сафо*»

АБДОЛ *а.* ابدال *д.* наздикони худо, хосони худо, ки шумораи онҳо гӯё 70 нафар будааст.

Шунидам, ки дар рӯзгори қадим
Шудӣ санг дар дасти абдол сим. *Саъдӣ*

Гаҳ бипурсам аз ӯ ба ваҷҳи савол,
Қ-аз чӣ абдол гаштаанд абдол? *Ҷомӣ*

АБДОН *а.* ابدان *ҷ.* **бадан.**

... Дар муҳофазати сиҳҳати абдон, ки то гурусна нашаванд, даст ба таом наёранд. *Ҷомӣ*

АБЕ ابی *шакли қадимии пешоянд ва префикси* **бе.**

Абе парру пайкон яке тир кард,
Ба дашт-андар оҳанги нахҷир кард. *Фирдавсӣ*

АБЕДОНИШ ابی‌دانش бедониш, нохонда, нодон.

Абедонишон бори ту кай кашанд?
Абедонишон душмани донишанд. *Рӯдакӣ*

АБЕША ابیشه ҷосус, хабаркаш.

Дар кӯи ту абеша ҳамегардам, эй нигор,
Дуздида то магар-т бубинам ба бом-бар. *Шаҳид*

АБЗОР ابزار *ниг.* **афзор.**

АБЗОРДОН ابزاردان **1.** хӯрҷин ё халтае, ки устоҳои гилкор, дуредгар ва ғ. асбобу анҷоми кории худро дар он мегузоранд; **2.** қуттие, ки дар он доруворӣ хуштаъмкунандаи таомро аз қабили мурчу зира ва ғ. нигоҳ медоранд.

АБИД *а.* عبید *ҷ.* **абд.**

Садре, ки пеши ҳиммату эҳсони ӯ шуданд
Аз ҷумлаи абиду ҳадам абру офтоб ... *Муиззӣ*

Аҳрор ва абид бандаи лутф ва имтинони ӯ шуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

АБИР *а.* عبیر навъе аз хушбӯиҳои хушк; номи хушбӯии сиёҳтоб, ки аз сандалу гулоб ва мушку заъфарон месозанд.

Бод бифшондӣ ҳаме бар сунбулу анбар абир,
Абр бифрӯзад ҳаме бар лолаву гулнор нор. *Қатрон*

Бад-ӯ гуфтам, ки мушкӣ ё абирӣ,
Ки аз бӯи диловези ту мастам? *Саъдӣ*

◇ **бар лавҳи кофур абир рехтан** *киноя аз* ба рӯи коғази сафед хати сиёҳ навиштан, бо маҳорат навиштан.

Дабире талаб кард равшанзамир,
Ки бар лавҳи кофур резад абир. *Ҷомӣ*

АБИРАФШОН‖АБИРФИШОН عبیرافشان‖عبیرفشان *пошандаи* абир, паҳнкунандаи хушбӯӣ; хушбӯй.

Бо вуҷуди руху зулфони абирафшонат,
Сифати барги гулу анбари тар натвон кард. *Камоли Хуҷандӣ*

Дилбаро, ҳолам хароб аз наргиси фаттони туст,
Хотирам ошуфта аз зулфи абирафшони туст. *Шоҳин*

АБИРОГАНД عبیرآگند пур аз абир, пур аз хушбӯӣ.

АБИРОМЕЗ عبیرآمیز омехта бо абир; хушбӯй.

Миёни Ҷаъфарободу Мусалло
Абиромез меояд шамолаш. *Ҳофиз*

АБИРСИРИШТ عبیرسرشت бо абир омехташуда, бо абир тайёр кардашуда.

На «Гулистон», ки равзае зи биҳишт,
Хору хошоки ӯ абирсиришт. *Ҷомӣ*

Чунон абирсиришт аст гулшану гулҳо,
Магар ба боғ кушудаст ёр кокулро. *Мӯҳъӣ*

АБИРФИШОН عبیرفشان *ниг.* **абирафшон.**

АБКАМ *а.* ابکم лол, безабон; кару гунг.

Кард ақлам насиҳате мӯҳкам,
Ки накугӯй бош ё абкам. *Саноӣ*

АБКОР *а.* ابکار *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **бикр** 1, 2.

Аксари абкору мухаддароти қибтиён ба дорулбавор пайвастанд. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

Машшотаи ароиси абкори сухан ва пироябандии узори ҳикоёти наву куҳан ... дар риштаи таҳрир ва тақрир кашида. (2) *«Равзат-ус-сафо»*

2. заминҳои нокорам; заминҳои навкорам.

Чу варза ба абкор берун шавад,
Яке нон бигирад ба зери бағал. *Носири Хисрав*

АБЛАК ابلک *ниг.* **аблақ.**

АБЛАҒ *а.* ابلغ расотар, балеғтар; беҳтар.

Ин сурат аблағ аст дар уқубат, ки дӯстони худро бар эшон гуморам. *«Равзат-ус-сафо»*

АБЛАҚ *а.* ابلق **1.** ҳар чизи дуранга, сафеду сиёҳ, ало.

Ва бисьёр хари аблақ дидам ҳамчу асп, бал латифтар. *Носири Хисрав*

... Хоса, ҳангоми баҳорон, ки ҷаҳон хаш гаштаст,
Осмон аблақу рӯи замӣ абраш гаштаст. *Манучеҳрӣ*

2. *маҷ.* аспи чавкар.

Нишаст аз бари аблақи мушкдум,
Ҷаҳанда, сарафрозу рӯинасум. *Фирдавсӣ*

Таковар аблақе чун чархи фирӯз,
Зи шаб баста ҳазорон васла бар рӯз. *Ҷомӣ*

аблақи тунд аспи тезрав.

Ба бар ҷавшани сабз чун навбаҳор,
Ба зер аблақи тунд чун рӯзгор. *Хисрави Деҳлавӣ*

◇ **аблақи айём** *киноя аз* а) шабу рӯз; б) рӯзгор, дуньё, замона.

Аблақи айём тозиёнаи амру наҳьи ӯро тан дардода. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

аблақи субҳу шом *киноя аз* шабу рӯз.

Ин кӯҳна работро, ки олам ном аст,
Оромгаҳи аблақи субҳу шом аст.
Базмест, ки вомондаи сад Ҷамшед аст,
Гӯрест, ки такьягаҳи сад Баҳром аст. *Хайём*

аблақи фалак (ё **гардун, чарх**) *киноя аз* а) рӯзу шаб; б) рӯзгор, дуньё; **аблақи чоргомаи шабу рӯз** *киноя аз* рӯзгори тезгузар.

З-аблақи чоргомаи шабу рӯз
Рони якронтро лагад марасод. *Хоқонӣ*

аблақи беҳудагӣ тохтан *киноя аз* лофи беҳуда задан; кори бефоида кардан.

Аблақи беҳудагӣ чандин матоз,
Дар ғурури хоҷагӣ чандин маноз. *Аттор*

АБЛАҚСАВОР ابلقسوار аспсавор.

Бад-ӯ гуфт Қардуй, к-эй шаҳриёр,
Нигаҳ кун бад-он гурди аблақсавор! *Фирдавсӣ*

АБЛАҚӢ ابلقی сиёҳию сафедӣ; дурангӣ.

Сиёҳӣ гирифтӣ, сапедӣ бигир,
Чунин аблақӣ боядат ногузир. *Низомӣ*

АБЛАҲ *а.* ابله **1.** аҳмақ, беақл, нодон; **2.** бетамиз, бефаҳм, кундфаҳм.

Аблаҳонро ҳама шарбат зи гулобу қанд аст,
Қути доно ҳама аз хуни ҷигар мебинам. *Ҳофиз*

Аблаҳ касе, ки айби худ аз дӯст нашнавад,
Бо дӯстон ҳикоят аз ин боб гуфтанист. *Урфӣ*

АБЛАҲВАШ ابلهوش аблаҳмонанд, монанди аблаҳ.

Ҳар кӣ дар ин зовия аблаҳваш аст,
Фисқи мулаввас ба гӯмонаш хаш аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

АБЛАҲВОР ابلهوار монанди аблаҳ, аблаҳона, аҳмақона.

Эй даҳан боз карда аблаҳвор,
Суханон гуфта ҳамчу вағвағи чағз. *Наҷибӣ*

АБЛАҲПАНОҲ ابله‌پناه 1. паноҳдиҳандаи аблаҳ; 2. аҳмақ.

Теғ занад он киро ҷавҳари дониш бувад,
Шод кунад хотире, к-ӯ бувад аблаҳпаноҳ. *Фавқӣ*

АБЛАҲФИРЕБӢ ابله‌فریبی макру фиреби рӯйрост.

АБЛАҲӢ ابلهی соддадилӣ, нодонӣ, бетамизӣ, бехирадӣ, аҳмақӣ.

Фиғон зи аблаҳии ин харони бе думу гӯш,
Ки ҷумла шайхтарош омаданду шайхфурӯш. *Ҷомӣ*

АБЛУЧ||АБЛУҶ ابلوچ||ابلوج қанд ва шакари сафед.

Гуфт аттор: Эй ҷавон, аблуҷи ман
Ҳаст некӯ бетакаллуф, бесухан. *Румӣ*

АБНИЯ *а.* ابنیه *ҷ.* бино I.

Чу аҳли ислом бад-он ҷо расиданд, аз ғароиби иморат ва абнияи он дар шигифт монданд. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

АБНО *а.* ابنا *ҷ.* ибн.

Чунон кун, ки ин аҳди некӯнамой
Дар абнои мо дер монад ба ҷой. *Низомӣ*

Абно ва авлоди султон Муҳаммад-мирзо, ки шаш нафар буданд, ... аз Сунбул гурехта ба ҷониби Молва рафтанд. *«Таърихи Фаришта»*

◇ **абнои аср** ҳамасрон, ҳамзамонон.

Ончунон бешӣ зи рӯи мартабат з-абнои аср,
К-офтоб аз моҳу чарх аз хоку Каъба аз куништ. *Анварӣ*

абнои дувал ҳукмронон, зимомдорон, мансабдорони давлат.

Абнои дувал, ки хӯяшон натвон дид
В-аз мунфаилӣ ба сӯяшон натвон дид... *Бедил*

абнои замон(а) одамони ҳамзамон, ҳамзамонон, ҳамасрон.

Пас дабир бояд ... маротиби абнои замона шиносад ва мақодири аҳли рӯзгор донад. *Низомии Арӯзӣ*

Дилам аз бетамизиҳои абнои замон хун шуд,
Набудӣ кош лавҳи хотирамро нақши идроке. *Ҳозиқ*

абнои инсу ҷон *авлоди одам ва насли ҷину парӣ.*

Бо ман дар ин мусибати кубро мувофиқанд
Аснофи ваҳшу тайр, ҳам абнои инсу ҷон. *Савдо*

абнои лиом одамони паст, одамони сифла.

Зодаи хор аст гул, з-он несташ бӯи вафо,
Худ касе бӯи вафо нашнид з-абнои лиом. *«Равзат-ус-сафо»*

абнои рӯзгор а) *ниг.* **абнои замон(а)**; б) мардуми олам, башарият.

З-абнои рӯзгор ба хубӣ мумайязӣ,
Чун дар миёни лашкари мансур роятӣ. *Саъдӣ*

в) зимомдорони вақт, калоншавандагони мамлакат.

Домулло Икром аз ин қавми беор ва абнои рӯзгор наметарсиданд. *Садри Зиё*

абнои сабил (*инчунин* **абноуссабил**) мусофирон, онҳое, ки дар роҳи сафаранд; мусофироне, ки дар роҳ бе пул мондаанд.

Муроотн оммаи абнои сабил аз лавозим шумурда. *«Равзат-ус-сафо»*

абнои софил насли фурӯмоя, ҷинси паст.

Обои олии ту бувад кӯршабпарак,
Абнои софилиту ҳам аз ҷинси сифлагон. *Сайидо*

абнои ҷинс абнои навъ, одамоне, ки дар як дараҷаву дар як вазъият (аз ҷиҳати иҷтимоӣ, касбу кор, қавму қабила ва ғ.) мебошанд, ҳамҷинсон, ҳамнавъон.

Вазири дигар ... гуфт: Абнои ҷинси моро нашояд дар ҳазрати подшоҳон ҷуз ба ростӣ сухан гуфтан. *Саъдӣ*

Маҳсурон ... қалъаро ба эшон супурданд ва роҳи Лоҳур пеш гирифта, ба абнои ҷинси худ пайвастанд. *«Таърихи Фаришта»*

АБНОУССАБИЛ *а.* ابناءالسبیل *ниг.* **абно (абнои сабил).**

Рӯзи дигар баҳри абноуссабил,
Рӯзи дигар мар-макотибро кафил. *Румӣ*

АБНОХУН ابناخون ҳисор, қалъаи мустаҳкам; бандари истеҳкоми ҳарбӣ.

АБО I ابا *шакли қадимии пешоянди* **бо.**

Або барқу бо ҷастани соиқа,
Або ғулғули раъд дар кӯҳсор... *Рӯдакӣ*
Бибастам миёни ялӣ бандавор,
Або ҷодувон сохтам корзор. *Фирдавсӣ*

АБО II ابا ош, таом, шӯрбо, хӯрок, хӯрданӣ.

Бикаш, Анварӣ, даст аз ин хони гетӣ,
Ки бас чарбу ширин абое надорад. *Анварӣ*

Абоҳои нӯшини анбарсиришт
Хабар дод аз хӯрдҳои биҳишт. *Низомӣ*

АБО III *а.* عبا навъе аз либосҳои болопӯши васеи остинкӯтоҳ, ки асосан махсуси арабҳо будааст.

Чу аббосиён дар абои сиёҳ
Саводи басар сохта ҷилвагоҳ. *Ҷомӣ*

АБОАНҶАД(Д) *а.* اباعن‌جد аз падару аз бобо монда ба тарзи мерос ва ё анъана.

Бигуфтанд, к-ин хоса аз мо нахост,
Абоанҷад ин гашта мероси мост. *Ҷомӣ*

АБОБИЛ *а.* ابابیل гурӯҳи фароштурук, фароштурукҳо, парастуҳо.

Ба пеши ҳирси ту худ пил луқмае бошад,
Туӣ чу мурғи абобил мурғи пилшикор. *Шамси Табрезӣ*

Азъафи мурғон абобил асту ӯ
Пилро бидриду напзирад руфӯ. *Румӣ*

АБОЛИС||АБОЛИСА *а.* ابالیس||ابالیسه *ҷ.* иблис.

Аболиса ҷавоб доданд, ки дар ин фан ту аз мо донотарӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

АБОР ابار сурб, қӯрғошим.

АБОРИҚ *а.* اباریق *ҷ.* ибриқ.

Абориқи физза ва заҳаб ва олати маҷлиси айшу тараб ҳамроҳи худ биёварад. *«Равзат-ус-сафо»*

АБОТИЛ *а.* اباطیل *ҷ.* ботил дурӯғҳо, чизҳои беҳуда; гапҳои ноҳақ ва беҳуда.

Дурӯғу аботилу куфри шумо,
Фитод аз саҳифа ҳама бар мало. *«Таърихи Табарӣ»*

АБОЯ *а.* عبایه *ниг.* **або** III.

Овард лаолӣ ба ҷуволу ба абоя,
Аз соҳили дарьё чу ҳам(м)олон ба катиф-бар. *Манучеҳрӣ*

АБР I ابر заррахои фушурдашудаи бухори об дар ҳаво, саҳоб, меғ.

Дидам, ки пораи ҳаво равшан, ба ғояти софӣ, аз сармо бибастӣ ва абр шудӣ. *Ибни Сино*

Ному нишон ба даҳр зи аҳли карам намонд,
Рафт аз муҳит гавҳару дар абр нам намонд. *Сайидо*

абри баҳман абри зимистон, абри сербориш.

Сазад ар чу абри баҳман, ки дар ин чаман бигирьям,
Тарабошьёни булбул бинигар, ки зоғ дорад. *Ҳофиз*

абри гавҳарбор *киноя аз* абри борандаи борон.

Абри гавҳарбор, пиндорӣ, ки аз дарьёканор
Бори марворид баста корвон ояд ҳаме.
Хисрави Деҳлавӣ

абри гирьён *киноя аз* абри боранда.

З-абри гирьён шох сабзу тар шавад,
Нури шамъ аз гирья равшантар шавад. *Румӣ*

абри гирьянда *киноя аз* абри боранда.

Манам абри гирьянда шаб то саҳар,
Бувад абри гирьянда болои сар. *Хоҷу*

абри дарьёнисор *киноя аз* абри серборон.

Чаҳорум, ки он абри дарьёнисор,
Нами ӯ карам, барқи ӯ зулфиқор. *Ҷомӣ*

абри дурафшон *киноя аз* абри боронӣ, абри бороновар.

Нагунсар шохҳои сабза гӯӣ дур ҳамечунбад,
Зи бас, к-абри дурафшон лӯълӯи ғалтон ҳаменборад.
Хисрави Деҳлавӣ

абри кароматг абри серборон.

Даромад селе аз абри каромат,
Ба дарьё бурд аз он реги саломат. *Ҷомӣ*

абри кофурбор *киноя аз* абри барфрез.

Зи боридани абри кофурбор
Суман руста аз дастҳои чанор. *Низомӣ*

абри матир абри боранда, абри борон.

Ҷуди ту фатҳи боб дар ин хушксоли оз,
З-он фатҳи боб дасти ту абри матир бод. *Анварӣ*

абри навбаҳор(ӣ) абри аввали баҳор, абри сербориш.

Ба ёди рӯи ту ҳар гаҳ ба бӯстон гузарам,
Зи гирья дидаи ман абри навбаҳор шавад. *Ҷомӣ*

Шабу рӯзаш бувад афғону зорӣ,
Ба гирья ҳамчу абри навбаҳорӣ.
Фахриддини Гургонӣ

абри найсон(ӣ) абри баҳор.

Зи гавҳар диҳад луқмаат абри найсон,
Агар чун садаф пок созӣ даҳонро. *Соиб*

абри озор(ӣ) абри тирамоҳ.

Гаштам зи ғамат чу абри озор,
Бин гирьям, он ки кас маёзор! *Шоҳин*

Абри озорӣ чаманҳоро пур аз ҳуро кунад,
Боғ пургулбун кунад, гулбун пур аз дебо кунад.
Манучеҳрӣ

абри осӣ *киноя аз* абри сиёҳи сербориш.

Аз он абри осӣ чунон резам об,
Надорад дигар даст бар офтоб. *Низомӣ*

абри сиёҳ абри раъду барқ.

Аз абри сиёҳ матарсу аз риши бузург.
Зарбулмасал

абри шағабнок абри гулдурросӣ.

То рӯй ба ҷунбиш ниниҳад абри шағабнок,
Софӣ нашавад раҳгузари сел зи хошок. *Манучеҳрӣ*

◇ **абри бало** а) *киноя аз* кулфату бадбахтӣ; б) ҷанг.

Зи абри бало тирборон шуда,
Нами хун чу сели баҳорон шуда. *Ҳотифӣ*

абри дида *киноя аз* оби дида, ашк.

Зи абри дида хоки ин биёбон гарчи гил кардам,
Зи шӯрӣ решаи сабзе дар ин саҳро нашуд пайдо.
Хоҷӣ

ду абри маҳпӯш *киноя аз* ду зулф.

Савганд ба он ду абри маҳпӯш,
Қ-аш ҷой гирифта дар баногӯш! *Ҷомӣ*

ба абр андаровардани сари *касе* касеро сарбаланд **ва** сарафроз кардан, обрӯ ва шӯҳрати баланд додан.

Варо кард солор бар лашкараш,
Ба абр андаровард ҷангӣ сараш. *Фирдавсӣ*

ба абр кулоҳ андаровардан бисьёр ва беҳад фахр кардан, сарафроз ва ифтихорманд гардидан.

Чу нома биёмад ба наздики шоҳ,
Ба абр андаровард фаррух кулоҳ. *Фирдавсӣ*

бе абр борон кардан *киноя аз* овозаи хушку холӣ кардан, ваъдаи хушку холӣ додан.

АБР II ابر теғ.

Яке а б р дорам ба ҷанг-андарун,
Ки ҳамранги абр асту боронш хун. *Фирдавсӣ*

АБРА I ابره рӯи либос, тарафи берунии ҳар чизи дӯхташуда; *муқобили* **остар** I.

Оразашро ҷома пӯшидаст некӯию фар,
Ҷома, к-онро абра аз мушк асту з-оташ остар.
Унсурӣ

Кунанд абра покизатар з-остар,
Ки он дар ҳиҷоб асту ин дар назар. *Саъдӣ*

АБРА II *а.* عبره **1.** *ниг.* **абрат; 2.** навъе аз хӯрок.

Абра кӣ ҷӯяд ба хароб андарун?
Ташна чӣ нӯшад ба сароб андарун?
Хисрави Деҳлавӣ

АБРАНҶАН‖АБРАНҶИН ابرنجن ҳалқаи тилло ё нуқра, ки занон ҳамчун асбоби зинат дар даст ё по мебанданд.

АБРАС *а.* ابرص **1.** гирифтори марази сафедие, ки дар пӯсти бадани инсон пайдо мешавад; пес.

Шахсе буд мафлуҷ ва нобино ва абрас ва аз дуньё чандон дошт, ки ҳисоби он намедонист. *«Хористон»*

2. доғдор, доғи кунҷидакдор.

АБРАСНАМУНА ابرص‌نمونه абрасмонанд, песмонанд.

Занахҳои чу себи лаългуна,
На чун себи дуранг, абраснамуна.
Хисрави Деҳлавӣ

АБРАТ *а.* عبرة оби чашм, сиришк, ашк.

АБРАШ *а.* ابرش **1.** сурху сафед; рангоранг, ҳарранга.

Хоса ҳангоми баҳорон, ки ҷаҳон хаш гаштаст,
Осмон аблақу рӯи замӣ абраш гаштаст. *Манучеҳрӣ*

2. асп; аспи ало, чавкар.

Ҳаво размгаҳ, кӯҳаш ин абраш аст,
Дурахшаш камон, осмон таркаш аст. *Асадӣ*

Шавкат чӣ гуна аз дари майхона бигзарад,
Мастон инони абраши моро гирифтаанд. *Шавкат*

абраши тунд аспи тездав, аспи тезрафтор.

Чу бар абраши тунд гаштӣ савор,
Биларзидӣ аз ҳайбаташ кӯҳсор. *«Равзат-ус-сафо»*

◇ **зин бар абраш ниҳодани шоҳи Чин** *киноя аз* баромадани офтоб.

...Ки чун шоҳи Чин зин бар абраш ниҳод,
Фалак наъли зангӣ бар оташ ниҳод. *Низомӣ*

АБРАШИҲУНАР ابرشی‌هنر *киноя аз* гуногунҳунар, ҳамакора.

Ин занад лоф, к-обирухгуҳарам,
В-он ба даъвӣ, ки абрашиҳунарам. *Низомӣ*

АБРАШСАВОР ابرش‌سوار савори аспи ало; аспсавор.

Маст меронди миёни шаҳр дӣ абрашсавор
Бас азизонро, ки сар зери суми абраш бимонд. *Ҷомӣ*

АБРАШСИПЕҲР ابرش‌سپهر *киноя аз* шахси пуриқтидор ва тавоно.

АБРАҚ *а.* ابرق **1.** хоки бо сангу гилу рег даромехта; **2.** моддаи сафеди пукка, ки дар тиб истифода мешуд, тальк; **3.** ҳар чизи рангоранг.

АБРАҚӢ ابرقی мансуб ба абрақ; ранг ба ранг, рангоранг.

Фаршҳои абрақӣ афканда шуд дар бӯстон,
Ҷомаҳои шуштарӣ густарда шуд дар кӯҳсор. *Муиззӣ*

АБРГАҲ عبرگه гузаргоҳ.

Ҳангоми бозгаштан бе ҷисру бе амад,
Оби Фурот абргаҳи хосу ом кард. *Муиззӣ*

АБРЕШИМ ابریشم **1.** нахе, ки аз пилла ҳосил мешавад.

Ҳамчунон бошам туро ман, ки ту бошӣ мар-маро,
Гар ҳаме дебот бояд, ҷуз ки абрешим матан. *Носири Хисрав*

2. ҳарир, парниён, матои абрешимӣ.

Зи каттону абрешиму мӯю қаз
Қасаб кард пурмоя дебою хаз. *Фирдавсӣ*

3. тори соз, торҳои асбоби мусиқӣ.

Аз овози абрешиму бонги ной
Суманчеҳрагон пеши Хисрав ба пой. *Фирдавсӣ*

Чунон бастам абрешими сози ӯ,
Ки аз Зӯҳра хуштар шуд овози ӯ. *Низомӣ*

АБРОР *а.* ابرار *ҷ.* **бир** II||**бирр** одамони некӯкор; солеҳон, тақводорон.

Шайх Қамолиддини Хуҷандӣ ... бузурги рӯзгор ва мақбули аброр буда. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Эй одати ту хубтар аз сурати мардум,
Эй хотири ту поктар аз тоати аброр! *Фаррухӣ*

АБРСАЙР ابرسیر мисли абр сайркунанда; *маҷ.* тезҳаракат, тездав; баландпарвоз (сифати асп).

Абрсайру бодгарду раъдбонгу барқҷаҳ,
Кӯҳкӯбу селбурру шахнаварду роҳҷӯй. *Манучеҳрӣ*

АБРӮ || **АБРУ** ابرو хатти камоншакли мӯйҳо, ки дар таги пешона ва болои чашм аст.

Чу абруяш ба ду теғи кашида мемонад,
Чу наргисаш ба ғизоли рамида мемонад. *Сайидо*

абрӯи баланд абрӯи кашида ва дароз.

Чашми бад дур зи абрӯи баланди ту, ки ҳаст
Чун маҳи ид дили халқ ба имои ту хуш. *Соиб*

абрӯи кашида абрӯи дароз; **абрӯи мушкин** абрӯи сиёҳ.

Абрӯи мушкинат аз бори тағофул гашта ҳам,
Монда зулфи саркашат з-андешаи дилҳо дуто. *Бедил*

абрӯи пайваст(а) абрӯи ба ҳам васлшуда.

Эй он, ки дил дар абрӯи пайваста бастай,
Ғофил машав, ки дар тахи тоқи шикастай. *Соиб*

Ҷаҳоне мубталои тарзи рафтору қаду басташ,
Ба хуни бедилон дорад нишон абрӯи пайвасташ. *Васлӣ*

абрӯи пурчин абрӯи пургиреҳ аз нозу ишва ё аз туршрӯӣ ва ғ.

Гиреҳ зи абрӯи пурчин намекушояд ёр,
Ниёзи аҳли дилу нози нозанинон бин! *Ҳофиз*

Диҳиш, к-он зи абрӯи пурчин диҳанд,
Бувад заҳр, агар шаҳди ширин диҳанд. *Хисрави Деҳлавӣ*

абрӯи танг абрӯи пайваста.

Чунон орамаш чин дар абрӯи танг,
Ки дар Чин бигирьяд бар ӯ хорасанг. *Хисрави Деҳлавӣ*

абрӯи хамида абрӯи камоншакл.

Ба тоқи он ду абрӯи хамида,
Мисолеро ду туғро баркашида. *Низомӣ*

абрӯи ғаммоз абрӯи ғамзакунанда, абрӯи пуришва.

Ҷаро бошад хато аз бӯсаи лаълат таманноям,
Қ-аз ин бори ишорат абрӯи ғаммоз бишкастаст. *Хоҷӣ*

◇ **абрӯи зар** *киноя аз* моҳи нав, ҳилол; **абрӯи Золи Зар** *киноя аз* моҳи нав (ишора ба падари Рустам, ки зардмӯй будааст).

Моҳи нав абрӯи Золи Зарру шаб ранги хизоб,
Хуш хизобе аз паи абрӯи зар ангехтаст. *Хоқонӣ*

Идам ҳумоюнфар нигар, Симурғи зарринпар нигар,
Абрӯи Золи Зар нигар, болои кӯҳсор омада. *Хоқонӣ*

абрӯи фалак *киноя аз* моҳи нав.

Дошт абрӯи фалак болои чашми офтоб
Чашму абрӯи фалакро зеру боло дидаанд. *Салмони Соваҷӣ*

абрӯ ба ҳам даркашидан туршрӯӣ намудан.

Ҳаромаш бувад нони он кас чашид,
Ки чун суфра абрӯ ба ҳам даркашид. *Саъдӣ*

абрӯ задан *ниг.* **абрӯ ҷунбондан.**

Табъи ту ба бахшидани сад ганҷи гуҳар
Абрӯ занаду гиреҳ ба абрӯ назанад. *«Фарҳанги Онандроҷ»*

абрӯ каҷ кардан қаҳр кардан, ғазаб намудан.

Пас аз моҳет мебинам, маҳи ман, каҷ макун абрӯ,
Гиреҳ мафкан ба пешонӣ, ки маҳ дар ғурра кам гирад. *Хисрави Деҳлавӣ*

абрӯ кушодан хушҳол шудан, хандон шудан, ҳусни қабул зоҳир кардан.

Шаҳи кордон маҷлиси нав ниҳод,
Саронро талаб карду абрӯ кушод. *Низомӣ*

абрӯ тофтан рӯй гардондан.

Абрӯ зи ман матоб, ки дил дардманди туст,
Тире, ки хӯрдаам, зи камони баланди туст. *Шоҳӣ*

абрӯ турш кардан хашмнок шудан, бадқаҳр гардидан.

Шудӣ хандону берун омадӣ абрӯ туруш карда,
Аҷоиб чошниҳо мечашонӣ талхкомонро.
Хисрави Деҳлавӣ

абрӯ чину гиреҳ кардан ба хашм омадан.

Қарк ин сухан зи фил шуниду қадам ниҳод,
Сар то ба пой чину гиреҳ карда абрӯвон. *Сайидо*

абрӯ ҷунбондан розигӣ додан, ишора кардан ба розигӣ.

На тамкин аст, гар ҷонон ба мо абрӯ наҷунбонад,
Ки натвонад кашидан нози он зӯри камонашро.
Воҳид

ба (*ё* **бар**) **абрӯ гиреҳ задан** туршрӯй шудан; хашмгин шудан; озурдахотир гаштан, хафа шудан.

Мазан, то тавонӣ, бар абрӯ гиреҳ,
Ки душман агарчи забун, дӯст беҳ. *Саъдӣ*

бар абрӯ чин задан рӯй турш кардан; хашмгин шудан.
Моҳи ман бо ғайр бошад з-он ду лаб шаккарфишон,
Гар маро дид, аз ғазаб чин бар ду абрӯ мезанад.
Ҳайрат

дар абрӯ гиреҳ афгандан *ниг.* **ба** (*ё* **бар**) **абрӯ гиреҳ задан.**

Бартофт зи ман рӯ, гиреҳ афганд дар абрӯ,
Инак сару шамшер, агар бар сари кин аст. *Ҷомӣ*

АБРӮҚАМОН ابروکمان ҳамидаабрӯ, ҳилолабрӯ, касе ки абрӯи камоншакл дошта бошад; *маҷ.* хушрӯй; маҳбуба.

Адӯ бо ҷони Ҳофиз он накардӣ,
Ки тири чашми он абрӯкамон кард. *Ҳофиз*

АБРӮКУШОДА ابروکشاده одами хушҳол, хушхулқ, хушфеъл.

Чун во намекунӣ гиреҳе, худ гиреҳ машав,
Абрӯкушода бош, чу дастат кушода нест. *Соиб*

АБРӮФАРОХ ابروفراخ *ниг.* **абрӯкушода.**

АБРӮФАРОХӢ ابروفراخی **1.** кушодарӯӣ, хушдилӣ, хурсандӣ; хушхулқӣ.

Дили шаҳ дар он маҷлиси тангбор,
Ба абрӯфарохӣ даромад ба кор. *Низомӣ*

2. *киноя аз* саховатмандӣ, ҳимматбаландӣ, бахшандагӣ.

АБРӮҲИЛОЛ ابروهلال *ниг.* **абрӯкамон.**

Мекунам аз дил бурун абрӯҳилоли хешро,
Сар ба саҳро медиҳам ваҳшӣ ғизоли хешро. (2)
Лисонӣ

АБСОР *а.* ابصار *ҷ.* **басар.**

Ба офтоб намонад магар ба як маънӣ,
Ки дар тааммули ӯ хира мешаванд абсор. (2) *Саъдӣ*

Фасли собеъ ҳама аз шираву шарбат гӯям,
Нуқлҳое, ки мунаввар шавад аз вай абсор. (1)
Абӯисҳоқи Атъима

АБТАР *а.* ابتر **1.** думбурида, кӯтоҳдум, калтадум.

Ақл бошад мардро болу паре,
Чун надорад ақл, бошад абтаре. *Румӣ*

2. *маҷ.* ноқис; бефоида, бекора, беҳуда.

Қимати ҳамьёну киса аз зар аст,
Бе заре ҳамьёну киса абтар аст. *Румӣ*

Гар намояд рухат аз дафтари хубӣ вараҷе,
Вараҷи дафтари гулро ҳама абтар хонанд.
Камоли Хуҷандӣ

3. пароканда, парешон.

Онҳо худ аз афвоҷи муғул мунҳазим гашта, ба ҳоли абтар баргаштанд. *«Таърихи Фаришта»*

Аз ҷунуни ишқи ӯ девона гаштам, Мушфиқӣ,
Чун батар шуд ҳоли ман, тарки мани абтар гирифт. *Мушфиқӣ*

4. вайрон; титу пора, лахт-лахт, пора-пора.

Абтар кунам ин дафтари маҷмӯаи дониш,
Бар об занам нақши сияҳкори қаламро. *Махфӣ*

◇ **толеи абтар** бахти бад, бадбахтӣ.

Дар толеи абтарам бубинед,
Дар гардиши ахтарам бубинед. *Файзӣ*

АБТОЛ *а.* ابطال *ҷ.* **батал.**

Бист ҳазор кас аз абтоли риҷоли он мамлакат ихтиёр карда, ба ҷониби Форс равон шуд.
«Равзат-ус-сафо»

абтоли раҳҳол далерони кӯчманчӣ.

Фавҷе аз абтоли раҳҳолро, ки аз осеби замон масун монда буданд, фармон дод, то мутаваҷҷеҳи ӯрдуи оли Салҷуқ гарданд. *«Равзат-ус-сафо»*

АБУ *а.* ابو **1.** падар; мас. Абумуслим — падари Муслим;

2. ҳамчун ҷузъи якӯми калимаҳои мураккаби лақабмонанди киноямез маънои соҳибро ифода мекунад; мас. абулиҳья — соҳиби риш, ришдор; абулҳаёт — соҳиби ҳаёт, ҳаётбахш; *маҷ.* об.

АБУЛБАШАР *а.* ابو البشر *д.* падари инсоният; *киноя аз* ҳазрати Одам, ки гӯё насли одамизод аз ӯ сар шудааст.

АБХИРА *а.* ابخره *ҷ.* **бухор.**

Он абхира аз ҳам мутамайиз гашт ва кӯҳ шақ шуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

АБЪАД *а.* ابعد дуртар, баидтар.

АБЪОД *а.* ابعاد *ҷ.* **бӯъд; абъоди сегона** (*ё* **салоса**) *мат.* дар ҳандаса тӯл, арз ва умқ.

Ин абъоди сегонаро андар вай нашоистӣ таваҳҳум кардан. *Ибни Сино*

АБЬЁТ *а.* ابيات *ҷ.* **байт** II.

Чун ин абьёт бишунид, наърае бизад. *Авфӣ*

Ҳар як аз аҳли фазл абьёте, ки муносиби вақт буд, хондан гирифтанд. *Восифӣ*

◇ **абьёти обдор** байтҳои пурмазмун ва салис, байтҳои олӣ.

Мавлоно Мушфиқӣ шиновари абҳори ашъор ва ғаввоси абҳори абьёти обдор аст.
«Таърихи Сайидроқим»

абьёти парешон байтҳои мутафарриқа ва гуногун (аз ҷиҳати мавзӯъ, мазмун ва санъат); **абьёти ширин** байтҳои дилчасп таъсирбахш, байтҳои гуворои дилнишин.

Ҳамехондам абьёти ширини он
В-аз он хонданам тоза мешуд равон. *Садри Зиё*

абьёти ғарро байтҳои хубу баланд ва барҷаста; **абьёти ҷорӣ** (*ё* **ҷория**) байтҳои равон ва салис.

Ман шеър беш гӯям, к-он шоҳро хуш ояд,
Алфозҳои некӯ, абьётҳои ҷорӣ. *Манучеҳрӣ*

АБЬЯЗ *а.* ابیض сафед.

... Ва маро донаи дирҳами нуқраи абьяз аст. *«Равзат-ус-сафо»*

Бад-он гаҳе, ки бароварда шуд замин аз гард,
На водӣ аз кӯҳ пайдо, на абьяз аз асвад. *Хисравӣ*

АБҚАР *а.* عبقر **1.** номи мавзеи афсонавӣ; **2.** шаҳре дар Байнаннаҳрайн, ки ба матоъҳои нафис шӯҳрат ёфтааст.

АБҚАРӢ عبقری **1.** мансуб ба Абқар; **2.** либоси нафис, ҷомаи ҳарир.

Қабкони дарӣ ғолия дар чашм кашиданд,
Сарвони саҳӣ абқарии сабз хариданд. *Манучеҳрӣ*

3. гилеми абрешимӣ, палоси абрешимӣ.

Ба сахтӣ бигашт ин намад бистарам,
Равам, з-ин сипас абқарӣ густарам. *Саъдӣ*

АБӮ *а.* ابو *аслаш* **абу.**

АБҲАР I *а.* ابهر равшантар.

Ҳаст аз илму ақли ҷумлаи халқ
Илму ақли ту ашҳару абҳар. *Сӯзанӣ*

АБҲАР II ابهر **1.** номи маҳалле дар наздикии Исфаҳон; **2.** номи маҳалле дар байни Занҷон ва Қазвин.

АБҲАР III *а.* عبهر **1.** ёсуман; наргис.

Дидаи чун абҳараш баста ҳама хун дар танам,
То ҳама тан зард шуд чун дидаи абҳар маро. *Муиззӣ*

Гумон бурдӣ, ки бод андар пароканд
Ба рӯи сабзи дарьё барги абҳар. *Манучеҳрӣ*

2. *маҷ.* чашм.

Эй ғунчаи даҳонат аз чашми сӯзане кам,
Сӯзаншикоф ғамзат, савсаннамой абҳар. *Хоқонӣ*

Ҳамшираи шаҳд шаккари ӯ,
Ҳамхобаи ноз абҳари ӯ. *Ҷомӣ*

абҳари ҷонон чашми маъшуқ, чашми маъшуқа.

АБҲАРИСТОН ǁ **АБҲАРСИТОН** عبهرستان *киноя аз* гулистон.

АБҲАРӢ عبهری мансуб ба абҳар III; **чашми абҳарӣ** чашми наргисмонанд, чашми зебо.

Пас зане гуфташ, ки чашми абҳарӣ
Чун зи дастат рафт, ҳасрат мехӯрӣ. *Румӣ*

Панде бидеҳу ба сулҳ овар
Он чашми хумори абҳариро. *Шамси Табрезӣ*

АБҲОС *а.* ابحاث *ҷ.* **баҳс.**

АБҶАД *а.* ابجد **1.** номи ҳашт калимаи сохтаи арабӣ, ки дар онҳо ҳамаи 28 ҳарфи алифбои арабӣ ба тартиби ададӣ дохил шудааст. Ин калимаҳои арабӣ ва ифодаи ададии онҳо ба таври зайл аст:

абҷад	ҳав(в)аз	ҳут(т)ӣ
ابجد	هوز	حطی
1— ا	5— ه	8— ح
2— ب	6— و	9— ط
3— ج	7— ز	10— ی
4— د		

каламан	саъфас	қарашат
کلمن	سعفص	قرشت
20— ک	60— س	100— ق
30— ل	70— ع	200— ر
40— م	80— ف	300— ش
50— ن	90— ص	400— ت

сахиз	зазиғ
ثخذ	ضظغ
500— ث	800— ض
600— خ	900— ظ
700— ذ	1000— غ

Ин тарз барои ҳар ҳарф муайян шудани ададеро ҳисоби абҷад ё ҳисоби ҷумал меноманд. Ҳисоби абҷад барои сохтани моддаи таърих истифода мешавад; **2.** *маҷ.* алифбо.

Аҳли дониш, ки расонданд ба поён ҳама илм,
Лавҳи ишқи ту чу абҷад ҳама аз сар хонанд. *Камоли Хуҷандӣ*

Паҳлӯи худаш ба лутф биншонд,
Ихлос дамиду абҷадаш хонд. *Шоҳин*

абҷад равон сохтан омӯхтани алифбо, аз бар кардани алифбо; ◇ **абҷади ишқ** *киноя аз* дафтари ишқ; асос ва усули ишқ.

Бас аст з-абҷади ишқ, эй писар, туро ин ҳарф,
Ки зикри аб макун, аз гуфтугӯи ҷад бигрез. *Ҷомӣ*

Абҷади ишқи маро гар бисарояд адиб,
Рӯй ба саҳро ниҳад тифли дабистони ӯ. *Махфӣ*

абҷади таҷрид навиштан тарки хоҳиш ва орзу кардан.

АБҶАДХОН ابجدخوان бачаи навомӯзи мактабӣ.

Ба ҳарфи тифли абҷадхон фалотунсиратон лоланд
Ба фаҳми нуқтае аз сархати девони тақдираш. *Хоҷӣ*

АВ I *а.* او ё, бал, балки (дар иборaҳои арабӣ).

АВ II *т.* او *ниг.* **ов** I.

Эй шаҳаншоҳи ҷаҳонгир, ки ҳангоми шикор
Оҳувонро ба як ангез кунад рахши ту ав. *Шоҳин*

АВБОРИДАН اوباریدن нахоида хӯрдан, нахоида фурӯ бурдан.

Ба дашт ар ба шамшер бигзорадам,
Аз он беҳ, ки моҳӣ биявборадам. *Рӯдакӣ*

Нафси даранда панди хирадманд нашнавад,
Бигзор, то дурушт биявборад устухон. *Саъдӣ*

АВБОШ اوباش бадкирдор, шаттоҳ, фурӯмоя; шӯрапушт, безорӣ.

Ёри ман авбошу қаллош асту ринд,
Бар ман ӯ худ порсой мекунад. *Саъдӣ*

Ҳасани Сулаймон гуфт: Ин муште авбошанд, ки пеш омадаанд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

АВБОШӢ اوباشی бадкирдорӣ, шаттоҳӣ, фурӯмоягӣ; шӯрапуштӣ, безорӣ будан.

Бар санг задам дӯш сабӯи кошӣ,
Сармаст будам, ки кардам ин авбошӣ.
Бо ман ба забони ҳол мегуфт сабӯй:
Ман чун ту будам, ту низ чун ман бошӣ. *Хайём*

АВВАЛ *а.* اول **1.** якӯм, нахустин; нахуст, пеш, пеш аз ҳама.

Рӯзи аввал, ки ба номи ҳама кас қуръа заданд,
Қуръаи ишқ ба номи мани мискин афтод.
Ибни Ямин

Эй ки хоҳӣ дод бахши ғам ба мискинони хеш,
Чун манат мискинтарам, аввал маро фармо насиб.
Камоли Хуҷандӣ

Аввал касе, ки бигрехт ва аммомаро аз сар ва сафҳа аз даст бияндохт, Яҳёхоҷаи охунд буда. *Аҳмади Дониш*

2. оғоз, саршавӣ, ибтидо; *муқобили* **охир** 1.

Дӯш Ҷомӣ ҳадиси зулфу рухат
З-аввали шом то саҳаргаҳ гуфт. *Ҷомӣ*

Дил хост, ки чун шавад мукаммал,
Беҳтар бувад охираш зи аввал. *Ҳилолӣ*

АВВАЛАН *а.* اولاً пеш аз ҳама, якӯм.

Сабаби эҳмоли сипоҳ дар маъракаи корзор аз он буд, ки, аввалан, мавоҷиби куллӣ намерасидашон ва, сониян, одамҳои дун бар сари онҳо фармонфармо буданд. *Аҳмади Дониш*

АВВАЛИН اولين нахустин, якӯмин, пешин.

Дилдорон беш аз ин надоранд
Бовар ва қарин чу ман қаринро,
Ҳам ёд кунанд гаҳ-гаҳ охир,
Хидматгорони аввалинро. *Анварӣ*

Аввалин нукта гарчи чуст бувад,
Охирин беҳтар аз нахуст бувад. *Хисрави Деҳлавӣ*

АВВАЛУЛБАШАР *а.* اول‌البشر *ниг.* **абулбашар.**

АВВАЛӢ اولی мансуб ба аввал; якӯмин, аввалин.

АВВО *а.* عوا **1.** саги бисьёр фарьёдкунанда, саги уллоскашанда.

Шери ҳушьёр аз саги девона ваҳшат барнаёфт,
Нури ҷабҳа шӯри авво барнатобад беш аз ин.
Хоқонӣ

2. *нуҷ.* яке аз бурҷҳои осмон, ки манзили сездаҳӯми Моҳ аст.

АВГАНДАН اوگندن *ниг.* **афгандан.**

АВД *а.* عود бозгашт, баргашт, мурочиат.

Амир Масъуд... Аҳмад Ҳусайнро бад-он баҳона, ки вақти авд аз Макка... хилъати халифаи Миср пӯшида буд, ба халқ овехт. *«Таърихи Фаришта»*

авд кардан дубора баргаштан, дубора бозгаштан.

Восиқ бо худ гуфт, ки сад ҷон фидои шикам ва сухани табибро рад дошта, заҳмат авд кард ва ба он даргузашт. *«Равзат-ус-сафо»*

АВДИЯ *а.* اوديه *ҷ.* **водӣ.**

Басо кӯшкҳои мунаққаш ва боғҳои дилкаш, ки бино карданд ва биёростанд, ки имрӯз бо замин ҳамвор гаштааст ва бо мафозат ва авдия баробар шуда. (3) *Низомии Арӯзӣ*

Бақиятуссайф чун ҷароди мунташир ба авдия ва ҷибол гурехтанд. (3) *«Равзат-ус-сафо»*

АВДОҶ *а.* اوداج *ҷ.* **вадаҷ.**

В-он ки ӯ толиби изои ман аст,
Хуни авдоҷи ӯ ғизои ман аст. *Саноӣ*

АВЕСТО اوستا номи китоби муқаддаси дини зардуштӣ.

АВЖАНДИДАН اوژنديدن афғандан, андохтан.

АВЗАҲ *а.* اوضح равшантар, возеҳтар, ошкортар.

Субҳи рӯяш зи «Ваззуҳо» авзаҳ,
Муншареҳ садраш аз «Аламнашраҳ». *Ҷомӣ*

АВЗОН *а.* اوزان *ҷ.* **вазн.**

Аммо мисрае намехонд, ки калимоташ пӯла нашуда бошад ва аркони авзонаш шӯла. (5) *Савдо*

авзони мухталиф(а) вазнҳои гуногун, андозаҳои ҳархелаи баркаш.

Чунон созем, ки дар бозорҳо ва вилояту деҳҳо авзони мухталиф намонад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Зари султон Муҳаммадшоҳи Баҳманӣ аз қисми тилло ва нуқраи чаҳоргуна буд ба авзони мухталифа. *«Таърихи Фаришта»*

АВЗОЪ *а.* اوضاع *ҷ.* **вазъ; авзои гардун** (*ё* **даҳр, олам, ҷаҳон**) ҳолати замон, вазъияти ҷаҳон; расму одати ҷаҳон.

Зи чашми ман бипурс авзои гардун,
Ки шаб то рӯз ахтар мешуморам. *Ҳофиз*

...Ки эй чашмат аз нури ибрат тиҳӣ,
Надорӣ зи авзои даҳр огаҳӣ. *Бедил*

Надорад шиква аз авзои олам мардуми ҳақбин,
Ба Юсуф метавон бахшид ҷурми корвонеро. *Соиб*

Бӯи беҳбуд зи авзои ҷаҳон мешунавам,
Шодӣ оварл гулу боди сабо шод омад. *Ҳофиз*

АВИС *а.* عويص душвор, мушкил, сухани душворфаҳм.

...Он ки ҳаллоли āвисоти умури рӯзгор,
Ҳар киро мушкил фитад, тадбири ӯ мушкилкушо.
Васлӣ

АВЛ I *а.* عول майл, тамоюл.

Нур бояд пок аз тақлиду авл,
То шиносад мардро бе феълу қавл. *Румӣ*

АВЛ II *а.* عول нигаҳдории аёл, таъмин кардани оила.

АВЛАВИ(Й)ЯТ *а.* اولويت муқаддам будан, бартарӣ, афзалият, фавқият.

Тақдими волидайн аз ҷиҳати авлавият ва ақрабият аст. *Аҳмади Дониш*

АВЛИЁ *а.* اوليا *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **валӣ.**

Авлиё ва писарон хуни Абдулло бихоҳанд. (1)
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Хилофи тариқат бувад, к-авлиё,
Таманно кунанд аз худо ҷуз худо. (3) *Саъдӣ*

2. бузургон, мансабдорон.

Зи авлиёш пароканда низ ҳашт ҳазор
Ба ман расид бад-он вақт, ҳоли хуб он буд. *Рӯдакӣ*

Авлиё ва ҳашам биёмаданд ба расми хидмат ва биншастанд ва биистоданд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

авлиёи давлат бузургон, вазирон ва аъёну ашрофи давлат, зимомдорон.

АВЛИТАР اوليتر *ниг.* **авлотар.**

АВЛО||**АВЛӢ** *а.* اولا‖اولی беҳ(тар), хуб(тар), некӯ(тар) бартар, боло(тар); лоиқ(тар).

Нақли улуфот аз тарафи Арман то ҳудуди Кирмон мебояд кард, мурочиат авло менамояд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

Ин хирқа, ки ман дорам, дар раҳни шароб авло
В-ин дафтари бемаънӣ ғарқи маи ноб авло.
Ҳофиз

пояи авло дараҷаю мартаба ва маснаду мақоми баланд.

Ҷое расидаӣ, ки агар ман ҳазор сол
Пӯям туро, ба пояи авло намерасам.
Заҳири Форьёбӣ

тариқи авло роҳи дуруст, роҳи рост, роҳи нек.

Тариқи хидмат агар биспаранд, боке нест,
Замона нек шиносад тариқи авлоро. *Анварӣ*

АВЛОД *а.* اولاد *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **валад.**

Ва пиронро, ки аз кор уфтодаанд, маъзул дорад ва авлоди онҳоро ба ҷои онҳо бардорад.
Аҳмади Дониш

авлоду аъқоб фарзандону бозмондагон.

Салтанати он диёр то бад-ин рӯзгор дар тасарруфи авлоду аъқоби ӯст. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

2. номи паҳлавоне, ки Рустам дар Мозандарон асир гирифтааст (дар «Шоҳнома»).

Бад-он марз Авлод буд паҳлавон,
Яке номдоре, далере ҷавон. *Фирдавсӣ*

АВЛОДУЗЗИНО *а.* اولادالزنا *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **валадуззино;** **2.** *маҷ.* кирмҳое, ки вақти боридани борон ба вуҷуд меоянд.

Ақсоми кирм, ки дар мавсими борон ба набототи навхез пайдо шавад, онҳоро авлодуззино гӯянд. *«Хизонаи омира»*

АВЛОТАР اوایتر *ниг.* **авло.**

Ту ин моя охир напиндоштӣ,
Ки аз ҷанг авлотар аст оштӣ. *Хоҷу*

Чу ҷон азми сафар дорад, ба пешаш мирам авлотар,
Ки бе он ҳосили умрам чӣ суд аз умри беҳосил.
Исмат

авлотар дидан беҳтар донистан, афзалтар пиндоштан.

Мукориён он борҳоро ба сӯи хонаи худ бурдан авлотар диданд ва ба маслиҳат наздиктар.
«Калила ва Димна»

АВЛӢ *а.* اولی *ниг.* **авло.**

АВН *а.* عون ёрӣ, мададгорӣ, ионат.

Бар камоли аёри зар ба авни оташ вуқуф тавон ёфт. *«Калила ва Димна»*

авн хостан ёрӣ талабидан.

Ҳоли худ бозронд ва дар кори худ авне хост.
Авфӣ

АВОИБ *а.* عوائب *ҷ.* **оиба.**

Чашм аз авоиби зердастон бипӯшанд ва дар ифшои ҷароими кеҳтарон накӯшанд. *Саъдӣ*

АВОИД *а.* عوائد *ҷ.* **оида** II.

Аҳли дунъё ҳар гоҳ, ки маҳраме ҷӯянд, нафсҳои азизи хеш ва ҷонҳои хатир фидои он суҳбат кунанд, то фавоид ва авоиди он эшонро шомил гардад.
«Калила ва Димна»

АВОИЛ *а.* اوائل *ҷ.* **аввал** 2.

Мавлоно Сайфиддин дар авоили рӯзгори эли Арслони Хоразмшоҳ аз Бухоро қасди Хоразм кард.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

Дар авоили моҳи ҷадӣ мураххас шудем.
Аҳмади Дониш

АВОИҚ *а.* عوائق‖عوایق *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **оиқ.**

Ва ба ҳасби талаб ва муморасати мушкилот ва муҷонабати аздод ва авоиқи он қувват дар тазоюд буд. *«Ахлоқи Носирӣ»*

Чунон ба донишу идрок беназир аст он,
Ки пеши хотираш осон авоиқи душвор. *Васлӣ*

2. *маҷ.* ҳаводис, ҳодисаҳо.

Осеби авоиқ аз чапу рост,
Ошӯби халоиқ аз ҷавониб. *Анварӣ*

авоиқи айём ҳаводиси рӯзгор, ҳодисаҳои дуньё.

Ба сабаби навозили миҳан ва аворизи фитан ва авоиқи айём ва алоиқи рӯзгор тири мақсуди эшон ба ҳадаф нарасид. *«Равзат-ус-сафо»*

АВОЛИМ *а.* عوالم *ҷ.* **олам.**

Дар ин тахтаи хок ба нисбати он аволим чун хасе бар рӯи муҳит аст. (1) *Аҳмади Дониш*

АВОЛӢ *а.* عوالی *ҷ.* **олия.**

Сипеҳри маҷду маолӣ саводи нуқтаи олам,
Ҷаҳони ҷуду аволӣ чароғи дудаи одам. (2) *Фалакӣ*

АВОМ *а.* عوام омма.

Холид ... ду савор берун кард ва ду нома навишт, яке ба малик ва яке ба авоми мамлакат.
«Таърихи Табарӣ»

Вақт тангу хотиру фаҳми авом
Тангтар сад раҳ зи вақт аст, эй ғулом! *Румӣ*

АВОМИР *а.* اوامر *ҷ.* **амр** I 1.

Навоҳии ту бибандад ҳаме гузори қадар,
Авомири ту битобад ҳаме инони қазо. *Анварӣ*

Агар дар авомир ва ҳукм ҳаз бошад, манофеи абнои ҷинс аст. *Аҳмади Дониш*

АВОМУННОС *а.* عوام‌الناس гурӯҳи одамон, тӯдаи мардумон; мардуми омма, халқи омма.

Музтарибро дар ин боб ашъори аҷиба ва алфози авомуннос воқеъ шуда. *Садри Зиё*

АВОН I *а.* اوان ҳангом, замон, вақт.

Ё ҳалқа ба гӯши шаҳи иқлими Ироқ аст,
Ё наъли суми маркаби султони авон аст.
Бадри Чочӣ

дар авони ҳол дар ин ҳангом, дар ин марҳила, дар ин лаҳза, дар айни вақт, дар ин фурсат.

Дар авони ҳол Заҳир аз Форьёб ба Нишопур омад.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

АВОН II *а.* عوان **1.** сарҳанги девони подшоҳӣ, посбони давлатӣ.

Муш, к-аз дашт дар дукон афтад,
Беҳ, ки хешиш бо авон афтад. *Саноӣ*

Пас авонон хонаро ҷустанд зуд,
Ҳеҷ тифле андар он хона набуд. *Румӣ*

2. кадбону; зани миёнасол; **3.** зани шавҳардор; ◇ **авонони фалак** ҳафт сайёра: Офтоб, Моҳ, Миррих, Муштарӣ, Зӯҳра, Аторуд, Зуҳал.

АВОНӢ *а.* اوانی *ҷ.* **ония,** *яъне ҷамъулҷамъи* **ино.**

Низомиддини Яҳьё аз вилояти Байҳақ бирасид,... боргоҳу саропарда ва фаршу авонӣ ва астуропу шутурон овард. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Меҳмонсарои ороста ва мусаффо дорад ва зуруфу авонии муталлову муҷалло. *Аҳмади Дониш*

АВОР *а.* عوار *ниг.* **ивор.**

АВОРА اواره дафтари ҳисоб.

Ҳаме фузунӣ ҷӯяд авора бар афлок,
Ки ту ба толеи маймун бад-ӯ ниҳодӣ рӯй. *Шаҳид*

АВОРИЗ *а.* عوارض *ҷ.* **ориза.**

Сад ҳазорон мурғ парҳошон шикаст,
В-он камингоҳи аворизро набаст. (2) *Румӣ*

Хоҷаи бузург Аҳмад Ҳасани Маймандиро бар эшон раҳмат омад ва хироҷи он сол эшонро бибахшид ва аз аворизашон масун дошт. (2) *Низомии Арӯзӣ*

АВОРИФ *а.* عوارف *ҷ.* **орифа.**

Дар тарбияти хидматгорон ва истинои мардумон чандин латоифи авотиф ва бадоеи авориф ба ҷой тавонад оварди. *«Калила ва Димна»*

Султон ҳар якро бо авотифи хисравона ва аворифи подшоҳона бинавохт. *«Равзат-ус-сафо»*

АВОСИТ *а.* اواسط *ҷ.* **авсат.**

Дар авосити давлати амир Насруллоҳ ҷамоаи русия омада дар лаби дарьёи Сир қӯрғончае карданд. *Аҳмади Дониш*

АВОСИФ *а.* عواصف *ҷ.* **осиф.**

Ӯ монанди ҷабали росих бар заҳмати авосиф ва садамоти азлол таҳаммул менамуд.
«Равзат-ус-сафо»

◇ **авосифи қаҳр** шиддати қаҳр, тӯфони ғазаб.

Муқаддимоти заҳмат ва сахат тартиб намуд, то аз роҳгузари авосифи қаҳр ва савоиқи ғазаб бархезонд. *«Равзат-ус-сафо»*

АВОТИФ *а.* عواطف *ҷ.* **отифа||отифат.**

Шағол ҷавоб дод, ки ман ба умрҳои дароз шукри каромат ва авотифи малик натавонам гузорд.
«Калила ва Димна»

Авотиф ва аворифи подшоҳона ба зуҳур напайваст. *«Равзат-ус-сафо»*

АВОХИР *а.* اواخر *ҷ.* **охир** 1.

Дар авохир хулафо аз эшон оҷиз монданд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Дар авохири умри ӯ [Норбӯтахон] бародараш Ҳоҷибек мухолифат оғоз намуд.
«Шаҳномаи Фарғона»

АВОҚИБ *а.* عواقب *ҷ.* **оқибат.**

Бурҳоншоҳ назар бар авоқиби умур наандохта, дар мақоми ислоҳ нашуд. *«Таърихи Фаришта»*

АВРА اوره *ниг.* **абра** I.

Авраи нори хому хомонро
Ҷуз насиҷ остар надӯхтаанд. *Хоқонӣ*

◇ **авраи афлок** *киноя аз* фалакулафлок, арш.

АВРАНГ اورنگ **1.** тахт, сарир.

Бад-ӯ гуфт бе ту нахоҳам ҷаҳон,
На авранг̆у на тоҷу тавқи шаҳон. *Фирдавсӣ*

Аз сабӯи бода хуштар нест бар сар афсаре,
Хишт ҳам дар гӯшаи майхона авранги ман аст.
Фонӣ

2. зебоӣ.

Бад-ӯ гуфт: Эй, ҳама хубиву фарҳанг
Ҷаҳонро аз ту пероясту авранг.
Фахриддини Гурғонӣ

3. номи шахсе, ки ошиқи Гулчеҳра ном духтаре будааст.

Авранг ку, Гулчеҳр ку, ранги вафову меҳр ку?
Ҳоло ман андар ошиқӣ доди тамомӣ мезанам. *Ҳофиз*

◇ **бар авранг омадани шоҳаншоҳи субҳ** *киноя аз* баромадани офтоб.

Чу шоҳаншоҳи субҳ омад бар авранг,
Силоҳи Рум зад бар лашкари занг. *Низомӣ*

АВРАНД اورند **1.** шукӯҳ.

Сиёвуш маро ҳамчу фарзанд буд,
Ки бо фарру бозуву авранд буд. *Фирдавсӣ*

2. макру ҳила.

АВРАНДИДАН اورنديدن макру ҳила намудан.

Зи рӯзи вопасин он, к-аш хабар нест,
Ҷуз аврандиданаш кори дигар нест.
Абӯшакури Балхӣ

АВРАТ *а.* عورت **1.** андоми ниҳонӣ, андоми шарм, шармгоҳ.

Аз барги дарахти анҷир аврати худро пӯшиданд.
«Равзат-ус-сафо»

2. зан; завҷа.

Собирро бо ду писар ва аврате аз деҳа берун карданд. *Авфӣ*

Дар миёни ҳамла гар мардонаанд,
Дар ғазо чун авратони хонаанд. *Румӣ*

АВРОД *а.* اوراد *ҷ.* **вирд.**

Муфрадоти маснавиро ёд кун,
Рӯзу шаб машғул шав, авред кун! (1) *Шоҳидӣ*

Чун сари Солеҳро назди Мӯхтадӣ оварданд, гуфт: Бибаред, дафн намоед! — Ва ба авред хондан машғул шуд. (2) *«Равзат-ус-сафо»*

АВРОТ *а.* عورات *ҷ.* **аврат** 2.

Он шаҳрро аз ғояти зебоии аврот Ҳуснобод хонанд. *«Равзат-ус-сафо»*

АВРОҚ *а.* اوراق *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **варақ** 1, 2, 3.

Дар Кирмон дарахтест, ки авроқи он мушобеҳи авроқи (дарахти) сабр аст. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

Дил зи ҳиҷрони ту ошуфтаст чун авроқи гул,
Марҳабо, эй ғунчаи ҷамъияти дилҳо, биё. (2) *Туғрал*

Гаҳе ба сӯҳбати ту ҳарф ҷӯям аз тақвим,
Гаҳе ба дидани ту хат шуморам аз авроқ. (3) *Муиззӣ*

Бӯи мушк ояд зи авроқи Ҳилолӣ солҳо,
Гар даме пеши ғизоли мушкбӯи ман ниҳад. (3)
Ҳилолӣ

авроқи девон саҳифаҳои девон, варақҳои девон; *киноя аз* асар.

Ба арзи ҳол ҳоҷат, Мушфиқӣ, нест.
Агар авроқи девони ман он ҷост. *Мушфиқӣ*

авроқи машқ варақҳои таълим, саҳифаҳои омӯзиш.

Бувад авроқи машқаш дафтари гул,
Ба дасташ килки мӯ — мижгони булбул. *Сайидо*

авроқи хазон баргҳои зарди мавсими тирамоҳ.

Дар баҳорон ба хаёли рухи ҷононаи хеш
Бо рухи зард чу авроқи хазон биншинам. *Имло*

авроқи чаман баргҳои набототи гулистон.

Нест з-авроқи чаман мурғонро
Ба ҷуз авсофи ҷамолаш варақе. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* китоб, асар.

Ба муҳаррири ин авроқ фармуд, ки ин китоби нафисро... ба забони форсӣ таҷдиди зикре мебояд кард. *«Ахлоқи Носирӣ»*

Гӯиё акнун ҳамехоҳӣ, ки аҳли илмро
Бояд авроқ аз барои ҷоми май бифрӯхтан. *Исмат*

◇ **авроқи дил** *киноя аз* ҷузъҳои дил, пораҳои дил, дили пора-пора, дили реш, дили азобдида.

Чӣ хуш бошад, дар оғӯш оварам сарви равонашро,
Кунам шерозаи авроқи дил мӯи миёнашро. *Соиб*

Ба гӯшат зулф мегӯяд саросар ҳоли эшонро,
Фароҳам кун яке авроқи дилҳои парешонро. *Сайидо*

авроқи рӯзгор *киноя аз* саҳифаҳои зиндагӣ; равиши зиндагӣ.

Аз хатти эътибор бар авроқи рӯзгор
Бе шарҳи кардаҳои ту як достон намонд. *Ломеӣ*

авроқ шустан нест кардани навиштаҳо.

Бишӯй авроқ, агар ҳамдарси моӣ,
Ки илми ишқ дар дафтар набошад. *Ҳофиз*

тай гардидани авроқи китоби *касе* гузаштани умри касе; ба охир расидани зиндагонии касе, мурдан.

Аз омадани баҳору аз рафтани дай,
Авроқи китоби мо ҳамегардад тай.
Май хӯр, махӯр андӯҳ, ки фармуда ҳаким:
Ғамҳои ҷаҳон чу заҳру тарьёкаш май. *Хайём*

АВСАТ *а.* اوسط миён, миёна.

Офтоб дар авсати қавс буд, ки рӯи таваҷҷӯҳ ба қишлоқи Ақсулот ниҳоданд. *«Равзат-ус-сафо»*

◇ **хайрулумури авсатуҳо** *зарб.* ҳадди мӯътадили корҳо (чизҳо) беҳтарини онҳост.

АВСАТУННОС *а.* اوسط‌الناس мардуми миёнаҳол, табақаи мардуми миёнаҳол.

Сунноъ ва мӯҳтарифа ва авсатуннос ба озин машғул шуда, асвоқ ва кӯчаҳо ба анвои рухут ва амтиа музаҳҳаб ва мулавван гардониданд. *«Равзат-ус-сафо»*

АВСАҚ *а.* اوثق бисьёр маҳкам; устувортар, маҳкамтар.

Яке аз шумо, ки ба амал аҳсан ва ба қудрати илоҳӣ авсақ бошад, бархезад ва сарпӯш бигирад. *«Равзат-ус-сафо»*

АВСАҶ *а.* عوسج навъе аз буттаи хор ва дарахти хордор.

Дарахти авсаҷ ... дарахтест, ки пеш аз ҳама ашҷор бар ҷӯйбор нумув ва боло кашад. *«Равзат-ус-сафо»*

АВСИЁ *а.* اوصیا *ҷ.* **васӣ.**

Авсиё ва авлиё шореъ бошанд. *Аҳмади Дониш*

АВСОН *а.* اوثان *ҷ.* **васан** I.

[Искандар] аз парастидани асному авсон наҳй кард. *«Равзат-ус-сафо»*

АВСОТ *а.* اوساط *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **васат; 2.** табақаҳои миёнаҳоли халқ.

Авсоту ашроф аз иртифоот ба қадри кафоф қаноат намоянд. *«Равзат-ус-сафо»*

АВСОФ *а.* اوصاف *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **васф.**

Кунун, ки бар кафи гул ҷоми бодаи соф аст,
Ба сад ҳазор забон булбулаш дар авсоф аст. (1, 2) *Ҳофиз*

Мисли авсофу сухангузории Фирдавсӣ кадом фозил шеър гӯяд ва киро бошад? (1, 2) *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

2. сифатҳо, хислатҳо.

З-он сӯ, ки меваҳоро ин пухтагӣ расида,
З-он сӯ, ки сангҳоро авсофи гавҳар омад. *Шамси Табрезӣ*

Чу диданд авсофи хулқаш накӯст,
Ба табъаш ҳавохоҳ гаштанду дӯст. *Саъдӣ*

АВСОХ *а.* اوساخ *ҷ.* **васах.**

Баъди як соат баровард аз танӯр
Поку испеду аз он авсох дур. *Румӣ*

Қозури тақдири ӯ аз қурси хур дар таштти чарх
Ҳар саҳар мешӯяд аз авсох рахти рӯзгор. *Низоми Албиса*

АВТОД *а.* اوتاد *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **ватад.**

Гаҳе зи дарс дили хеш сард мекардам,
Зи хаймаи тараби айш мезадам автод. (1) *Ҳайрат*

автоди ҳадид мехҳои оҳанин.

Ҳукм кард, то автоди ҳадид дар оташ ниҳоданд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *д.* чор авлиёе, ки гӯё дар чор тарафи дуньё қарор гирифтаанд.

Ҳаст зи автод фалакро мадор,
Хаймаи бемех нагирад қарор. *Хисрави Деҳлавӣ*

АВТОН *а.* اوطان *ҷ.* **ватан.**

Чун моро дар ватан осоиш нест,
Ғурбат авлотар аз автон, чӣ кунам?! (1, 2) *Хоқонӣ*

Ҳар ду лашкар рӯй ба автони хеш ниҳоданд. (1, 2) *«Равзат-ус-сафо»*

АВТОР I *а.* اوتار *ҷ.* **ватар** I.

Устодро дар автори мусиқӣ вуқуфи тамом буда ... (1) *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

АВТОР II *а.* اوطار *ҷ.* **ватар** II.

Ҳар киро хонанд султон, ӯ гадост,
З-он ки ватраш комил аз автори мост. *Румӣ*

АВФАР *а.* اوفر бисьёртар, фаровонтар.

Дабир бояд каримуласл, ... соқибурраъй бошад ва аз адаб ва самароти он қисми акбар ва ҳаззи авфар насиби ӯ расида бошад. *Низомии Арӯзӣ*

АВФАҚ *а.* اوفق мувофиқтар, шоистатар.

Не моҳ бар авфақи ҷамолат бинам,
Не меҳр чу ҳусни безаволат бинам. *Мушфиқӣ*

АВЪИЯ *а.* اوعیه *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **вио; 2.** зарфҳо.

Баъд аз ман ... авъия ва зуруфи пурнур ба шумо хоҳанд расонид. *«Равзат-ус-сафо»*

3. рагҳои хун.

Аз тавотури тановул ва идмон уруқ ва авъияи эшон ба имтилоъ мубтало гашта буд. *«Ахлоқи Носирӣ»*

◇ **авъияи ваҳму хаёл** *киноя аз* доираи фикру андеша ва хаёл.

Ҳақоиқро аз зуруфи ҳуруфи асотири мастураи кутуби мутадовила фаро гиранд ва дар авъияи ваҳму хаёл забт намоянд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

АВҒОН اوغان *ниг.* **афғон** II.

АВҚОТ *а.* اوقات *ҷ.* **вақт.**

Авқоти хуш он буд, ки бо дӯст ба сар рафт,
Боқӣ ҳама беҳосилию бехабарӣ буд. *Ҳофиз*

авқоти ҳамида вақтҳои хуш; зиндагонии хушҳолона.

Он тавонгар доим аз асалу равған ба хонаи он дарвеш мефиристод ва он марди дарвеш авқоти ҳамида дошт. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

◇ **авқот нагузаштан** *киноя аз* тангии маишат ва сахтии аҳвол.

Замонаро гузарон гуфтаанду ин аҷаб аст
Дар ин замона, ки авқоти ман намегузарад. *Мушфиқӣ*

авқоти хеш бар бод додан беҳуда гузаронидан ва талаф намудани вақти худ.

Чу дӣ рафту фардо наёмад ба пеш,
Мадеҳ хира бар бод авқоти хеш. *Фирдавсӣ*

АВҚОФ *а.* اوقاف *ҷ.* **вақф.**

Марде буд аз кадхудоёни Ғазнин ва моли бисьёр дошт ва чун гузашта шуд, аз вай авқоф ва чиз беандоза монд. (1) *«Таърихи Байҳақӣ»*

Биёр май, ки гуноҳе ба тавба наздик аст,
Марав, Заҳир, ба назди хӯрандаи авқоф. (1) *Заҳири Форьёбӣ*

АВҲАД *а.* اوحد ягона, танҳо, фард.

Хонанду ёд гиранд он шеърҳои зебо
Ҳам олимони афзал, ҳам фозилони авҳад. *Муиззӣ*

авҳади даҳр ягонаи замона, ягонаи ҷаҳон.

Гар авҳади даҳри хеш бошӣ,
Ногоҳ равон шавӣ чу оҳад. *Шамси Табрезӣ*

АВҲОЛ *а.* اوحال *ҷ.* **ваҳал||ваҳл.**

Ҳамеша, то ки бувад мӯю мӯя дар аҳвол,
Ҳамеша, то ки бувад нолу нола дар авҳол... *Муиззӣ*

АВҲОМ *а.* اوهام *ҷ.* **ваҳм.**

Ту дар канори ман ой, ман ин тамаъ накунам,
Ки менаёядат аз ҳусн васф дар авҳом. (1) *Саъдӣ*

Мушкили ишқ чу ҳал менашавад, чанд ниҳем
Гӯши идрок бар афсонаи авҳому укул. (1) *Ҷомӣ*

АВҶ *а.* اوج **1.** рифъат, баландӣ, фавқ; баландтарин нуқта ва ё дараҷаи чизе.

Ҳумои авҷи саодат ба доми мо афтад,
Агар туро гузаре бар мақоми мо афтад. *Ҳофиз*

Ба авҷи чарх агар натвон расидан,
Кӣ шуд монеъ зи пеши пой дидан? *Бедил*

авҷи дониш баландии илм, равнақ ва тараққии илму дониш.

Ахтари толеъ ба авҷи донишам дунбола зад,
Мулки маъниро дилам соҳибқиронӣ мекунад. *Туғрал*

ба авҷи иштиҳор расидан бисьёр машҳур шудан, шӯҳрати баланд пайдо кардан.

Устод Ҳасани кӯчики ной ... дар камоли ҳусну ҷамол буда, дар Ироқи Араб ва Аҷам овозаи сози ӯ ба авҷи иштиҳор расида буд. *Восифӣ*

2. *маҷ.* осмон.

Ту гуфтӣ, замин мавҷ хоҳад задан
В-аз ӯ мавҷ бар авҷ хоҳад шудан. *Фирдавсӣ*

Бе ғубору абр чун хуршед бидрахшид з-авҷ,
Ҷому дайҳиму нигини ту бад-ӯ рахшанда бод. *Муиззӣ*

авҷи баланд осмон, фалак.

Гар бувад ҳамчу маҳ бар авҷи баланд,
Орам ӯро фурӯ ба ҳамми каманд. *Ҷомӣ*

◇ **авҷи савдо** ҷунуни ишқ.

Гарчи дорам ҷисме аз савдои зулфат нотавон,
Ман ҳилоли авҷи савдоям, набинӣ кам маро. *Фузулӣ*

ба авҷи моҳ расидан тараққӣ кардан, ба мартабаи хеле баланд расидан.

Азизи Миср ба рағми бародарони ғаюр
Зи қаъри чоҳ баромад, ба авҷи моҳ расид. *Ҳофиз*

АВҶНАВАРД اوج‌نورد баландпарвоз.

Дил авҷнаварду ман ба дунбол,
Қ-омад зи фалак сурӯши иқбол. *Файзӣ*

АВҶОШЬЁНӢ اوج‌آشیانی баландмақомӣ, баландмартабагӣ.

АВҶОЪ *а.* اوجاع *ҷ.* **ваҷаъ.**

Модар дар сабабияти вуҷуд шарики падар аст, бо он ки таҳаммули машаққати ҳамл ва муқосоти хатари валодат ва авҷои талқ карда. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

Зи дарду доғи муҳаббат мабош шиквафурӯш,
Ҳузури роҳати дил нест ҷуз дар ин авҷоъ. *Бедил*

АВҶПАР اوج‌پر баландпарвоз.

Гуфт: Баргӯ, то кадом аст он ҳунар?
Гуфт: Ман он гаҳ ки бошам авҷпар,
Бингарам аз авҷ бо чашми яқин,
Ман бубинам об дар қаъри замин. *Румӣ*

АВҶРАВ اوج‌رو *киноя аз* фалакпаймо, баландпарвоз.

Аспон зи ситора авҷравтар,
Гардун зи сипеҳр тездавтар. *Файзӣ*

АВҶСОЙ اوج‌سای *киноя аз* чизи хеле баланд, осмонрас, сар ба фалак расида, осмонхарош.

Дар он санг баста дижи авҷсой,
Иморат басе кард бисьёр ҷой. *Низомӣ*

АГАР اگر *пайвандак* **1.** ба шарте ки..., модоме ки..., дар сурате ки..., дар ҳолате ки...; вақте ки..., ҳангоме ки ...

Агар бодидаӣ, нодида машнав,
Ту бурҳон хоҳу бар тақлид маграв. *Носири Хисрав*

Агар ҳамчунин низ фармон кунӣ,
Напечӣ зи фармону паймон кунӣ,
Ҷаҳон сар ба сар подшоҳӣ турост,
Даду дом бо мурғу моҳӣ турост. *Фирдавсӣ*

2. ҳарчанд, ҳарчанде ки..., гарчанд, гарчанде ки ..., бо вуҷуди он ки ..., қатъи назар аз он ки ...

Агар аз фарқ то қадам ҳунарӣ,
Чун бахилӣ, зи хоки раҳ батарӣ. *Саъдӣ*

Намегардад хато, Мулҳам, нишони фақри дур аз ман,
Қавӣ, зӯрам, агар ҳамчун камон пушти дуто дорам. *Мулҳам*

агар низ агарчи.

Ҳар кӣ бо бадон нишинад, агар низ табиати эшон дар ӯ асар накунад, ба феъли эшон муттаҳам гардад. *Саъдӣ*

АГАРЧАНД اگرچند ҳарчанде ки..., ҳар қадар ки ...

Магзор маро ба ноз, агарчанд
Хуб ояд ноз нозаниро. *Анварӣ*

АГАРЧИ اگرچه ҳарчанде ки..., ҳар қадар ки...; бо вуҷуди он ки...

Дар қадаҳ, ҳамчу ақлу ҷон дар тан,
Ошкор аст, агарчи пинҳон аст. *Анварӣ*

Агарчи пеши хирадманд хомушӣ адаб аст,
Ба вақти маслаҳат он беҳ, ки дар сухан кӯшӣ. *Саъдӣ*

АД(Д) *а.* عد адад, теъдод; шумор; шумурдан, ҳисоб кардан.

Авҳоми дабирон аз адди эҳсои он оҷиз ояд. *«Равзат-ус-сафо»*

Подшоҳи Чин низ лашкаре ҷамъ кард, ки ададн ӯ аз ҳасру андоза берун буд ва ақл аз ҳасри аҷзои он қосир ва хирад аз адду эҳсои он мутақосир. *«Хористон»*

АДАБ *а.* ادب **1.** хулқи нек ва писандида, тавр ва равиши қобили таваҷҷӯҳ, хушхулқӣ, мулоимат.

Ақл ва адаб пеш гир ва лаҳву лааб бигзор, ки чун неъмат сипарӣ шавад, сахтӣ барӣ ва пушаймонӣ хӯрӣ. *Саъдӣ*

2. шарм, ҳаё; накӯтабиатӣ, покизагии табиат.

Зан, ки худояш адаби нафс дод,
Сар диҳаду тан надиҳад дар фасод. *Хисрави Деҳлавӣ*

Адабу шарм туро хисрави маҳрӯён кард,
Офарин бар ту, ки шоистаи сад таҳсинӣ. *Ҳофиз*

3. илм, дониш; ҳунар.

Ҳазор гуна адаб ҷон зи ишқ омӯзад,
Ки он адаб натавон ёфтан ба мактабҳо. *Шамси Табрезӣ*

Ӯро адаби мулкдорӣ биёмӯхт. *Авфӣ*

4. таълим; таъдиб, танбеҳ; **адаб дидан** танбеҳ гирифтан, ҷазо ёфтан.

Хисрав надида буд адаби рӯзгор ҳеҷ,
Инак зи ҳодисоти замонаш адаб расид. *Хисрави Деҳлавӣ*

адаб кардан а) таълим ва тарбия намудан.

Ҳар кӣ дар хурдияш адаб накунанд,
Дар бузургӣ фалоҳ аз ӯ бархост. *Саъдӣ*

б) таъдиб кардан, танбеҳ додан.

Асои Калим ар ба дастам будӣ,
Ба чӯбаш адабро адаб кардаме. *Хоқонӣ*

Мулозимон хостанд, ки он мардро адаби балеғ кунанд. *Аҳмади Дониш*

адаб нигоҳ доштан риоя кардани одоб, эҳтиром намудан.

Дор адаби дарси муаллим нигоҳ,
То нашавӣ таблаки таълимгоҳ. *Ҷомӣ*

адаб омӯхтан таҳсили одоб кардан, тарбия гирифтан ва хулқи неку писандида касб кардан.

Адаб омӯзу илм ҳосил кун,
То шавӣ дар ҷаҳон ту бигзида.
Мар-туро ҳеҷ манфаат накунад
Насабиустухони пӯсида.*

адаб расидан танбеҳ омадан, ҷазо расидан.

Чун наёбад адаби базми висол аз мани маст,
Дам ба дам мерасад аз шаҳнаи ҳаҷрам адабе! *Ҷомӣ*

АДАБГОҲ||АДАБГАҲ ادب گاه||ادب گه ҷои адаб; маҳалли таъдиб, ҷои адабомӯзӣ.

Шоҳо, наҳурӣ бозии ҷоҳи шатранҷ,
Мағрур нагардӣ ба сипоҳи шатранҷ,
Шоҳ он бошад, ки дар адабгоҳи ниёз
Аз «шаҳ!» гуфтан рамад чу шоҳи шатранҷ. *Бедил*

АДАБИЁТ *а.* ادبیات **1.** донишҳои оид ба илми адаб, ки аз илмҳои гуногун ба мисли илми арӯз, бадеъ, қофия, луғат, сарфу наҳв ва ғ. иборат аст; **2.** асарҳои адабӣ, маҷмӯи осори адабӣ.

АДАБИСТОН ادبستان таълимгоҳ, ҷое, ки илму адаб меомӯзанд; дабистон, мактаб.

АДАБОМӮЗ ادب‌آموز **1.** таълимдиҳанда, устод, тарбиятгар, мураббӣ.

Шав адабомӯз писарро ба пеш,
К-ӯ чу қавӣ шуд, натавониш беш. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. тарбиягиранда, таълимгиранда; баҳрабаранда аз омӯзиш.

АДАБПАРВАРДА ادب‌پرورده адабгирифта, боадаб, тарбиятдида.

Адабпарвардаи ишқам, наёяд ҳирагӣ аз ман,
Насӯзад оташи май пардаи шарму ҳиҷобамро. *Соиб*

Аз адабпарвардаҳои ҳасрати лаъли туам,
Нолаам чун мавҷи гавҳар нест ҷуз зери ниқоб. *Бедил*

АДАБПЕША ادب‌پیشه боадаб; донишманд, фозил.

Шашӯм — аз адаб холӣ-андешае,
Ки бошад ҳарифи адабпешае. *Ҷомӣ*

АДАБСАНҶ ادب‌سنج *киноя аз* донишманд, фозил.

Рафиқони адабсанҷу вафодӯст,
Ба рангу бӯи гул як мағзу сад пӯст ... *Бедил*

АДАБСАРО(Й) ادبسرا(ی) таълимгоҳ, тарбиятгоҳ, мактаб.

Ҳар як зи қабилаеву ҷое
Ҷамъ омада дар адабсарое. *Низомӣ*

Маҷнун ба адабсаро ҳамерафт,
Дил пешу тан аз қафо ҳамерафт. *Шоҳин*

◇ **адабсарои торум** осмон.

Ҳар субҳ, ки кард тифли анҷум
Падруди адабсарои торум ... *Шоҳин*

АДАБЧӮБ ادب‌چوب чӯбдасти домуллои мактаби кӯҳна барои задани бачагони мактабхон.

АДАВОТ *а.* ادوات *ҷ.* **адот** I.

Асҳоби ӯро гирифта бо аслиҳаву адавоти эшон ба дарьё андозед. *«Равзат-ус-сафо»*

адавоти табх асбоби таом, масолеҳи хӯрокпазӣ.

Он мард бирафт ва адавоти табх бояду шояд ҳозир оварда ба таом пухтан машғул шуд. *Аҳмади Дониш*

адавоти ҳарб аслиҳа ва асбоби ҷанг.

Мавоҷиби аскар ва асбоб ва адавоти ҳарб дар тасарруфи ӯ бошад. *Аҳмади Дониш*

АДАД *а.* عدد шумор, шумора; ҳисоб.

Ададн деҳаҳои Бухоро бисьёр аст. *«Таърихи Наршахӣ»*

Чандон ҳезум ҷамъ кардаанд, ки ададаш набуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

дар адад нагунчидан аз ҳисоб берун будан, ниҳоят бисьёр будан.

Басо қарнҳо дида аз неку бад,
Нагунҷад шумориданаш дар адад. *Савдо*

АДАМ *а.* عدم нестӣ, нобудӣ; *муқобили* **вуҷуд** 1.

Қунун, ки дар чаман омад гул аз адам ба вуҷуд,
Бунафша дар қадами ӯ ниҳод сар ба суҷуд. *Ҳофиз*

адами иститоат а) беқудратӣ, ноилоҷӣ, оҷизӣ, нотавонӣ; б) қашшоқӣ, камбағалӣ, мискинӣ.

Ин мард аз ҷиҳати адами иститоат аз гузориши муҳимми хеш муаттал мондааст. *Аҳмади Дониш*

адами қаноат беқаноатӣ, харисӣ, озмандӣ.

Элчӣ ҷавоб дод, ки ҷангу ҷидол ва мухосамаву қитол миёни салотин аз адами қаноат мехезад. *Аҳмади Дониш*

адам шудан (*ё* **гаштан**) нест шудан, нобуд шудан, маҳв шудан, мурдан.

Донӣ, кадом рӯз адам шуд вуҷуди мо?
Рӯзе, ки ошиқӣ ба вуҷуд омад аз адам. *Ҳилолӣ*

Гуфтам, ки адам гашт вуҷудам зи ғами ту,
Гуфто, ки киро ғам зи вуҷуду адами ту. *Савдо*

◇ **ба адам мавсул будан** пайвастан ба нестӣ, восил гардидан ба маргу фано.

Бибар, эй боди сабо, арзи убудийяти мо,
Ба ҷанобе, ки зи ҳаҷраш ба адам мавсулам. *Шавкат*

ба адам расидан нобуд шудан, мурдан, маҳв шудан; **сӯи адам гом бардоштан** *кинoя аз* мурдан.

Чу сӯи адам гом бардоштанд,
Дар ин буқъа ҷуз ном нагзоштанд. *Ҳофиз*

АДАМГИР عدم گیر: **адамгир шудан** мурдан.

Дӣ, ки зи пеши ту ба нахчир шуд,
Тезтакӣ карду адамгир шуд. *Низомӣ*

АДАН *а.* عدن номи ҷое ва шаҳре дар соҳили ҷанубии Яман, ки бо марвориди аълосифат шӯҳрат ёфтааст; **дурри Адан** а) дурри холиси хушоб, ки аз Адан меоварданд.

Дасткаши ҷафо макун оби рухам, ки файзи абр
Бе мадади сиришки ман дурри Адан намекунад. *Ҳофиз*

Мекард ҳикоят дур аз он лутфи буногӯш
Ҳар ҷо саname гӯш суви дурри Адан бурд. *Камоли Хуҷандӣ*

б) *кинoя аз* дандони маҳбуба.

Даҳони ғунчааш чун ҳуққаи сарбаста мебинам,
Ки ҳангоми такаллум лаъли ӯ дурри Адан дорад. *Туғрал*

в) *кинoя аз ашк*, сиришк.

Сухан чу нишюид, аз ман сухан,
Биборид аз чашм дурри Адан. *Шоҳин*

◇ **дурри Адан суфтан** сухани пурқимат ва шеъри пурмазмуни баландсанъат гуфтан.

Яке ин қисса дарвеши Қаран гуфт,
Ба ин қисса чӣ хуш дурри Адан суфт! *Бадрӣ*

АДАС *а.* عدس наск, донаи сурхи ҷигариранг аз ҷинси лӯбиё.

Нагзошт, ки холи рухи ӯ бингарад ин чашм,
Ин холи халил аст, чӣ нанг аст адасро?! *Камоли Хуҷандӣ*

Ёри гандумгуни ман гар майл кардӣ ними ҷав,
Ҳар ду олам пеши чашми мо намудӣ як адас. *Ҳофиз*

АДВ *а.* عدو тохт, дав, тохтан; таҷовуз.

Ҷанд бошам дар диёру манзили адви зубоб,
Рӯзу шаб гирьяндаву ноланда чун раъди рубоб. *Абдулвосеи Ҷабалӣ*

АДВАН *а.* ادون фурӯмоятар, ҳақиртар.

Дар мардум се нафс мураккаб аст: адван нафси баҳимиро ва авсат нафси сабӯиро ва ашраф нафси малакиро. *«Ахлоқи Носирӣ»*

АДВИЯ *а.* ادویه *ҷ.* **даво** 1.

Ҷамшед ба таҷрибаву имтиҳони муфрадот ва мураккаботи адвияву ағзия пардохт. *«Равзат-ус-сафо»*

Шарбату адвияву асбоби ӯ
Аз табибон бурд яксар обрӯ. *Румӣ*

АДВОР I *а.* ادوار *ҷ.* **давр.**

Афсона шуд он қисса, ки Исо ба фалак рафт,
Ин қисса ҳам охир шавад, адвор намонад. (4) *Бедил*

Дар баъзе адвор одамиён баландқад, азимулҷусса ва касирулумр будаанд. (4) *«Таърихи Фаришта»*

◇ **адвори фалак** гардишҳои фалак; гардиши замона, гардиши дунъё.

Чӣ кунам арз, бародар, ки зи адвори фалак
Гашт барпо ба сарам турфа яке явми нушур. *Ҳайрат*

АДВОР II *а.* ادوار: **илми адвор** илми мусиқӣ; шаклҳо ва ишораҳои махсус барои навишти оҳангҳои мусиқии тоҷикӣ-форсӣ.

АДД *а.* عد *ниг.* **ад(д).**

АДИБ *а.* ادیب 1. устод, тарбиятгар, мураббии бодонишу фарҳанг.

Ҳар ду мехоянд дандони ҳасад
Бар касе, ки дод адиб ӯро хирад. *Румӣ*

Ҳар киро ишқи ту одоби хирад бар ҳам зад,
Нест мумкин, ки муаддаб шавад аз панди адиб. *Ҷомӣ*

2. нависанда, адабиётшинос.

АДИЛ *а.* عدیل баробар дар қадру мартаба, ҳамто, монанд.

Адили шодкомӣ бошу ҷуфти мулкати боқӣ,
Қарини комгорӣ бошу ёри давлати барно. *Фаррухӣ*

Дарахте аҷиб мушоҳада карданд, ки дар ҷаҳон адил надошт. *«Равзат-ус-сафо»*

адил надоштан бемислу бемонанд будан, беназир будан.

Дар заковату фатонат ва улувви ҳиммат адилу назир надорад. *Садри Зиё*

АДИЛЛА *а.* ادله *ҷ.* **далел** 1.

АДИМ I *а.* ادیم 1. пӯсти даббоғишуда, пӯсти дибоғатшуда, чарм; чарми булғор.

Корвоне аз Тоиф омад ва меваву адим доштанд. *«Таърихи Табарӣ»*

Бархе зи гиёҳ бурда дар сар,
Лахте зи адим карда дар бар. *Шоҳин*

2. *маҷ.* фарш, рӯй; **адими замин** рӯи замин.

Адими замин суфраи оми ӯст,
Бар ин хони яғмо чи душман, чи дӯст. *Саъдӣ*

Чароғи шабат бас бувад моҳтоб,
Адими замин натъи ту баҳри хоб. *Ҷомӣ*

◇ **адими маолӣ** ҷойгоҳи олӣ, мақом ва сукунатгоҳи олӣ.

Хоқонӣ аз адими маолиш қудваест,
Он қудвае, ки қиблаи хоқон шиносамаш. *Хоқонӣ*

адими рух пӯсти рӯй.

Адими рух ба хуни дида мешуст,
Суҳайли хешро дар дида меҷуст. *Низомӣ*

АДИМ II *а.* عديم **1.** нестшуда, фаношуда, маҳвшуда, маъдум; *маҷ.* ночиз.

Ҳайф аст фушурда ончуноне
Дандон ба адим устухоне. *Шоҳин*

2. *маҷ.* ниёзманд, дарвеш.
Адимро, ки таманнои бӯстон бошад,
Зарурат аст таҳаммул зи бӯстонбонаш. *Саъдӣ*

3. *дар қисми якӯми калимаҳои мураккаб вазифаи* префикси «но»-ва «бе»-ро иҷро менамояд, мас. '**адимулбадал** — беиваз, бебадал, беназир, ягона'; '**адимулхайр** — бехайр, бесамар, бенафъ' ва ғ.

АДИМУЗЗУҲО *а.* اديم الضحى чоштгоҳ, вақти байни пагоҳию зӯҳр.

АДИМУЛВАФО *а.* عديم الوفا бевафо, беқавл, ноустувор ба ваъда; бешараф, нокас.

АДИМУЛИСТИТОАТ *а.* عديم الاستطاعت беқудрат, бечора, камбағал; нотавон; оҷиз.

Ин бандаи қалилулбизоат ва каминаи адимулиститоатро аз ин мақула назме чанд даст дода буд. *Ҷомӣ*

АДИМУЛКАНОР *а.* عديم الكنار беканор, нопайдоканор, васеъ.

Қорӣ Раҳматуллоҳ муҳити фасоҳат, дарьёи адимулканори балоғат аст. *Садри Зиё*

АДИМУЛМИСЛ *а.* عديم المثل бемисл, бемонанд, беназир, беҳамто, ягона.

Нӯҳ рӯз ҳамаи Систон бо диле дардманд ва чашми гирьён, хосу ом ӯро мотам доштанд, з-он ки адимулмисл буд. *«Таърихи Систон»*

Ин яке дар ғазал адимулмисл
В-он дигар дар қасида бемонанд. *Камоли Хуҷандӣ*

АДИМУЛМИСОЛ *а.* عديم المثال *ниг.* **адимулмисл.**

Баъд аз он зону зада, булукоти адимулмисол ба мавқифи арз расонид. *«Равзат-ус-сафо»*

Бинобар он ки он қалъа дар Дакан адимулмисол аст, роғиби тасхири он гардид. *«Таърихи Фаришта»*

АДИМУЛҚАДР *а.* عديم القدر беқадр, беқимат, беэътибор.

Боре чанде аҳиббо дар маҷлиси роқими адимулқадр ҳозир буданд. *Садри Зиё*

АДИМУННАЗИР *а.* عديم النظير *ниг.* **адимулмисл.**

Амир Муҳаммад фармуданд, ки вай [Восифӣ] дар ду амр мутафаррид ва адимунназир аст. *Восифӣ*

Ба ҳусну малоҳат адимунназир,
Шуда маҳви рӯяш сағиру кабир. *Садри Зиё*

АДКАН *а.* ادكن хокистарранг; тираранг, моил ба сиёҳӣ.

Ба дасташ дод ҳафт айвони ахзар,
Қалиди ҳашт шодурвони адкан. *Хоқонӣ*

хаззи адкан порча ё ҷомаи абрешимии хокистарранг.

Зи рӯи бодия бархост гарде,
Ки гетӣ кард ҳамчун хаззи адкан. *Манучеҳрӣ*

АДЛ *а.* عدل ба ҳамаи одамон бо як чашм нигоҳ кардан, ҳамаро баробар шумурдан, аз рӯи ҳаққоният рафтор кардан, инсоф, дод; *муқобили* **ҷавр, зулм.**

Адл он аст, ки доди мазлумон диҳанд.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

Тамаъ адл оташу обанд,
Ҳар ду як ҷо қарор кай ёбанд? *Ҷомӣ*

адлу рой андеша, адолату тадбир.

Мапеч, эй писар, гардан аз адлу рой,
Ки мардум зи дастат напечанд пой. *Саъдӣ*

адл пеш овардан бо адолат рафтор кардан, ҳақ пеш гирифтан, додрасӣ намудан, аз рӯи ҳақиқат кор кардан.

Адл пеш ору муроди дили дарвеш барор,
То туро ҳар чӣ мурод аст, муяссар гардад.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

адлу дод пурсидан додхоҳӣ кардан.

Шаб то рӯз намоз мекард ва рӯз то бегоҳ адлу дод мепурсид. *Аҳмади Дониш*

◇ **адл он бувад, ки ноқис фидои комил бувад** барои нигоҳдории чизи умда чизи ғайриумдаро аз даст додан адолат аст.

АДЛГУСТАР عدل گستر одил, додгустар.

АДЛКИРДОР عدل کردار адлпеша, одил, некӯкор, додрас.

АДЛКИРДОРӢ عدل کرداری адлпешагӣ, одилӣ, додрасӣ, некӯкорӣ.

Табъат ояд ба адлкирдорӣ,
То расад оламе ба ҳамворӣ. *Бедил*

АДЛОИН عدل آئين адолатманд, ҳақиқатпарвар, инсофпеша.

АДМАН ادمن **1.** мушки холис, мушки азфар; **2.** *маҷ.* сиёҳ, торик, тираву тор.

Шабе чун чоҳи Бежан тангу торик,
Чу Бежан дар миёни чоҳи адман. *Манучеҳрӣ*

АДН *а.* عدن *д.* боғҳои биҳишт, ҷаннат, фирдавс.

Биҳишти адн агар хоҳӣ, биё бо мо ба майхона,
Ки аз пои хумат як сар ба ҳавзи кавсар андозем.
Ҳофиз

АДНО *а.* ادنى **1.** пасттар, поёнтар, фурӯтар.

Давлате бодаш қарини маснади шоҳӣ, к-аз он
Пояи адно намояд тахти мулки пойдор. *Ҷомӣ*

2. наздиктар; наздиктарин; наздик; **3.** хору забун(тар).

АДО *а.* ادا **1.** расонидан, пардохтан, ба итмом расонидан; итмом, анҷом, ба ҷо овардан.

Зоҳидон дар кори дуньё коҳиланд,
Дар адои кори уқбо қоиланд. *Румӣ*

Дар адои моли муқаррар тасоҳул ва тағофул ҷоиз медошт. *«Равзат-ус-сафо»*

адои ваъда ба ҷо овардани ваъда, ифои паймон.

Хоҷа гандум ваъда карду ним ҷав ҳосил нашуд,
Дар адои ваъда доим ҳимматаш дун асту доҳ.
Мушфиқӣ

адои таҳният ба ҷо овардани маросими табрик, муборакбод кардан; **адои хидмат** ба ҷо овардани хидмат.

Гар дигарат бар он дари давлат гузар фитад,
Баъд аз адои хидмату арзи дуо бигӯ ... *Ҳофиз*

2. кору кирдор, рафтор, амал.

Дар он замон, ки лашкари ислом ба муҳосараи балдаи Буҳотина иштиғол дошт, аз ӯ адоҳои хориҷ аз ақл сар зад. *«Таърихи Фаришта»*

3. ифода, баён.

Маҷнун чу шунид адои Лайлӣ,
Афтод ба хоки пои Лайлӣ. *Ҳилолӣ*

Дар адои сухан ба ҳусни мақол
Қайди дил во намуду сурати ҳол. *Мушфиқӣ*

4. хубии ҳаракоти маъшуқа; нозу карашма, ишва.

Аз чашми сиёҳи масти дилбар
Ҳар лаҳза ба ҷуз адо нахоҳам. *Имло*

Лаб мегазӣ, эй шӯх, надонам, ки чӣ гӯӣ,
Аз нозукии тарзи адоҳои ту гардам. *Шоҳин*

5. овоз, оҳанг, наво.

Шабе бар адои писар гӯш кард,
Самоаш парешону мадҳуш кард. *Саъдӣ*

адо кардан (*ё* **намудан**) а) пардохтан, додан.

Се бӯса, к-аз ду лабат кардаӣ вазифаи ман,
Агар адо накунӣ, вомдори ман бошӣ. *Ҳофиз*

б) баён кардан.

Гар санг аз ин ҳадис бинолад, аҷаб мадор,
Соҳибдилон ҳикояти дил хуш адо кунанд. *Ҳофиз*

в) хондан, сурудан.

Меҳмон бо дидаҳои гирьён видои мизбонро миён дарбасту ба забони ниёзмазмунӣ ин байти ҷигарсӯзи дилгудоз адо кард. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

адо шудан ба итмом расидан, тамом шудан.

Такаллуфҳои расмӣ чун адо шуд,
Мубоҳӣ мизбон, меҳмон ризо шуд. *Нозим*

АДОВАТ *а.* عداوت душманӣ, бадхоҳӣ; кинадорӣ, мухосимат, мухолифат.

Зеботар аз муҳаббати ӯ ҳеҷ фахр нест,
Расвотар аз адовати ӯ ҳеҷ ор нест. *Муиззӣ*

Адоват адоват оварад. *Зарбулмасал*

АДОВАТҶӮЙ عداوتجوی кинаҷӯй, бадхоҳ, душман.

Ғизоли даштпаймое, биёбонгард нахҷире,
Адоватҷӯӣ бераҳме, зи сар то пой тазвире. *Сайидо*

АДОДОН اداداں *ниг.* **адоёб.**

АДОЁБ اداياب дарккунандаи рамзу ишора, рамзфаҳм, нуктафаҳм.

Ҳар чӣ дар хотири ошиқ гузарад, медонӣ,
Хуш адоёбу адофаҳму адодон шудаӣ. *Соиб*

АДОЛАТ *а.* عدالت додрасӣ, додгарӣ; некӯкорӣ, кор аз рӯи инсоф.

Маъмун гуфт: Он чӣ бо ту буд, аз тавозӯъ ба ҷо овардӣ, аммо мо аз адолат таҷовуз надорем.
Аҳмади Дониш

ба адолату савият аз рӯи адл ва баробарӣ.

[Ҳоким] қисмати ғаноим дар миёни шумо ба адолату савият кунад. *«Равзат-ус-сафо»*

АДОЛАТГАР عدالتگر *ниг.* **одил.**

АДОЛАТГУСТАР عدالت گستر одил, додгар, додрас.

АДОЛАТОИН عدالتآئین он кӣ адолатро марому маслак ва урфи кордории худ қарор дода бошад, адолатпеша.

АДОЛАТПЕША عدالتپیشه *ниг.* **адолатоин.**

АДОНӢ *а.* ادانى *ҷ.* **адно.**

Дар ин қабила акобиру асоғир ва аоливу адонӣ мебошанд. (3) *«Равзат-ус-сафо»*

Шаҳзода ... дар кӯча ва маҳалла нидои амон ба гӯши адонӣ ва ақосӣ расонид. (2)
«Таърихи Фаришта»

АДОТ *а.* ادات **1.** асбоб ва олати ҳосил кардани чизе; *маҷ.* восита.

Илми мантиқ ба манзилаи адоти таҳсили дигар улум аст. *«Ахлоқи Носирӣ»*

адоти ҳарб силоҳи ҷанг, аслиҳаи ҷангу ҷидол; **2.** *грам.* ҳиссаи номустақили нутқ, ки онро дар грамматикаи арабӣ ҳарф низ меноманд ҳамчун пешоянд, пайвандак, ҳиссача ва ғ.; **адоти нисбат** (*ё* **нидо, ҷамъ**) воситаҳои грамматикӣ, монанди бандаки изофӣ, калимаҳои нидо ва бандакҳои ҷамъбандӣ; **адоти ташбеҳ** калимае, ки ба ташбеҳ далолат мекунад; калимаҳое, ки дар монанд кардан ёрӣ медиҳанд, мас. чун, ҳамчун, монанди, чунонки, гӯё ва пасояндҳои -осо, -сон, -ваш, -вор ва ғ.; **адоти таъриф** дар грамматикаи арабӣ артикли «ал» ال, ки дар сари исмҳо навишта мешавад, мас. 'алҷабр 'الجبر'; **адоти ҷамъ** *ниг.* **адоти нисбат.**

АДОФАҲМ ادافهم рамзфаҳм, нуктадон; зирак, тезҳуш, закӣ, бофаросат.

Кӯҷо рафтанд з-ин маҷлис ҳарифон,
Ҳарифони адофаҳму сухандон. *Сайидо*

АДОФАҲМӢ ادافهمی нуктадонӣ, нозукфаҳмӣ, заковат.

Ҷавонест дар шоирӣ ва нуктасанҷию адофаҳмӣ назиру адил надорад. *Садри Зиё*

АДРАС ادرس матои сафед, рах-рах ё гулдор, ки тораш аз абрешим ва пудаш аз ресмон аст.

АДУВ(В) *а.* عدو *ниг.* **адӯ.**

АДЪИЯ *а.* ادعیه *ҷ.* **дуо; адъияи мустаҷоба** *д.* дуоҳои қабулшаванда.

Табару чарх ва рӯин ва санги манҷаниқ ва фалохан чун адъияи мустаҷоба дар инсиод буд.
«Равзат-ус-сафо»

АДЬЁН *а.* اديان *ҷ.* **дин.**

Дар адьёни собиқа иртикоби ин амр муҷаввваз буда. (2) *«Равзат-ус-сафо»*

Шавад гар банда тоиб аз маосӣ,
Ба шаръи ҷумла адьён аст осӣ. (1) *Ҳозиқ*

АДӮ||АДУВ(В) *а.* عدو душман, бадхоҳ, хасм.

Адӯ гар шудӣ ҳамчу мурғи ҳаво,
Чу шаҳбоз будаш равон аз қафо. *Фирдавсӣ*

АДӮБАНД عدوبند душманбанд, асиркунандаи душман; ғолиб.

Амири адӯбанди кишваркушой
Ҷавобаш бигуфт аз сари илму рой. *Саъдӣ*

АДӮМОЛ عدومال помол ва зери по кунандаи душман, маҳвкунандаи хасм, адӯкуш.

Гӯяд, к-ин май маро нагардад нӯша,
То накунам ёди шаҳриёри адӯмол. *Манучеҳрӣ*

АДӮХОР عدوخوار *киноя аз* маҳвкунандаи адӯ.

Яке самсоми аъдокуш, адӯхоре чу аждарҳо,
Ки ҳаргиз сер набвад вай зи мағзу аз дили аъдо. *Дақиқӣ*

АДӮШИКАН عدوشکن душманшикан, мағлубкунандаи душман, ғолиб, пирӯз.

Эй басо рояти адӯшиканон
Рез-рез аз дуои пирзанон. *Саноӣ*

АДҲАМ *а.* ادهم 1. тира, сиёҳ; сурхи ҷигариранг.

Рӯ сафед аз қуввати балғам бувад,
Бошад аз савдо, ки рӯй адҳам бувад. *Румӣ*

2. асп; аспи сиёҳ.

Шаҳбози адҳам ҳарчанд парвоз кард, аз камари кӯҳ намегузашт. *«Равзат-ус-сафо»*

Набардозмое зи адҳам фитод,
Ба гардан-дараш мӯҳра барҳам фитод. *Саъдӣ*

3. *киноя аз* шаб.

Дар банди даври чарх ҳам аркон, ҳам анҷум аст,
Дар зери рони даҳр ҳам адҳам, ҳам абраш аст. *Хоқонӣ*

адҳами гардун *киноя аз* шаб.

Субҳ адҳами гардунро маҳмез ба паҳлу зад,
Пайдост зи хун он гаҳ осор ба субҳ-андар. *Хоқонӣ*

адҳами шаб *киноя аз* торикии шаб.

АЁ ایا *калимаи нидо* эй!

Паси пардаи ту, аё номҷӯй,
Яке пок пур омад аз моҳрӯй. *Фирдавсӣ*

Аё, пурлаъл карда ҷоми заррин,
Бибахшо бар касе, к-аш зар набошад. *Ҳофиз*

АЁДАТ *а.* عيادت *ниг.* **иёдат.**

АЁДӢ *а.* ایادی *ҷамъ* 1. *ҷ.* **яд;** 2. *маҷ.* некӣ ва эҳсонҳо; дастгирӣ ва ҳимоят.

Маро аёдӣ ва макорим ва аворифи Ҳусом ... фаромӯш нашудааст. *«Равзат-ус-сафо»*

Баъд аз он дар маҷлиси Ҳорунаррашид зикри фазоилу карам ва аёдиву ниами он қавм мекардам. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

АЁЛ *а.* عيال *ниг.* **иёл.**

Бо хамидапуштӣ аз бори аёл,
Дошт муште тифлакони хурдсол. *Ҷомӣ*

АЁЛАТ *а.* ايالت *ниг.* **иёлат.**

АЁН *а.* عيان яқин, ошкор, зоҳир, возеҳ, равшан.

Равон дардеҳ он май чу оби равон,
На оби равон, офтоби аён. *Ҳофиз*

аён шудан маълум шудан, равшан гардидан.

Чун сурати ҳоли ӯ аён шуд,
Маҷнун ҳама тан бар ӯ забон шуд. *Шоҳин*

АЁР I ايار 1. моҳи шашуми румӣ, ки ба моҳи май баробар меояд.

Ин балоё ба муддати ёздаҳ моҳ иттифоқ афтод ва аввали он шаҳри аёр ва охир озор буда. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *киноя аз* баҳор.

Ин ҳанӯз аввали озори ҷаҳонафрӯз аст,
Бош, то хайма занад давлати найсону аёр. *Саъдӣ.*

АЁР II *а.* عيار 1. маҳак, иёр.

Дил, ки ба ҳадья додамаш, к-ин рухи зард бингарад,
Сиккаи қалб доштам, зар ба аёр дарнашуд. *Хисрави Деҳлавӣ*

аёри маҳак олати озмоиш ва санҷиш; 2. меъёр ва тарозуи зарсанҷ; 3. *маҷ.* дараҷаи софӣ ва холисии тилло ва нуқра; қадр, баҳо, қимат, арзиш.

Бигӯ, эй сухан, кимиёи ту чист,
Аёри туро кимиёсоз кист?! *«Анвори Суҳайлӣ»*

Зи бозу ганҷи симаш дар бағал буд,
Аёри сим пеши он дағал буд. *Ҷомӣ*

Аёри ранги ошиқ гардад аз бахти сияҳ комил,
Тилои заъфаронро ҷабҳаи ҳинду маҳак бошад. *Шавкат*

◇ *касеро* **дар аёри** *касе* **ниҳодан** ҳамдараҷа ва ҳаммартаба донистани ду кас, муқоиса намудани ду кас.

Маро чун ниҳӣ дар аёри касе?
Наёбӣ чу ман посбоне басе! *Низомӣ*

АЁРА اياره 1. ёра, дастбиранҷан, дастпонаи тилло ва нуқра.

Чу орад зинати худ дар шумора,
Ҳилолаш зебад аз бахри аёра. *«Фарҳанги Онандроҷ»*

2. *таър.* дафтари ҳисобдорӣ, дафтари дахлу харҷи давлат, ки аворича низ меноманд.

АЁРАГИР||**АЁРГИР** I ايار گير||اياره گير ҳисобдор, дафтардори дахлу харҷ.

АЁРГИР II عيار گير соҳибаёр, озмоиш кунандаи тилло ва нуқра; санҷанда ва озмояндаи чизе.

АЁРДА||**ИЁРДА** ايارده боб ва ё қисми «Виспеđ», ки яке аз китобҳои «Авесто» мебошад.

АЁРДАГӮЙ ايارده گوی хонандаи китоби «Висперед».

Ҷӣ моя зоҳиду парҳезгору сӯмиагӣ,
Ки зандхон шуда дар ишқашу аёрдагӯй. *Хисравонӣ*

АЁРИҶ ايارج *тиб.* доруи мусҳил.

АЁҒ||**АЁҚ** *т.* اياق||اياغ пиёла, паймона, ҷоми шаробхӯрӣ.

Яке чу бодапарастон сураҳӣ андар даст,
Яке чу соқии мастон ба каф гирифта аёғ. *Ҳофиз*

Биё, ки бе лаби лаълат аёғи ман хушк аст!
Чу ғунчаи гули коғаз димоғи ман хушк аст! *Шавкат*

АЖДАР اژدر *ниг.* **аждаҳо** 1.

В-аз ин ҳафтсар аждари умрхор
Бипарҳезад он, к-ӯ бувад ҳушьёр. *Лабибӣ*

аждари ганҷ мувофиқи ривояти афсонавӣ мор ё аждарест, ки гӯё барои муҳофизаи ганҷ бар сари он мехобидааст.

Биё, эй хуфта доим бар сари ганҷ,
Ба зар печида ҳамчун аждари ганҷ. *Ҳилолӣ*

АЖДАҲО اژدها 1. мори солхӯрдаи калони афсонавӣ, ки пар баровардааст ва аз даҳонаш оташ берун меояд.

Мухолифонро як рӯз рӯзгор мадеҳ,
Ки аждаҳо шавад, ар рӯзгор ёбад мор. *Фаррухӣ*

Аз аждаҳои ҳафтсар матарс, аз мардуми наммом [суханчин] битарс. *Зарбулмасал*

аждаҳои дамон а) аждаҳои қавӣ, даманда, пурхашм.

Хабар гармтар шуд ҳаме ҳар замон,
Ки омад ба Рум аджаҳои дамон. *Низомӣ*

б) *маҷ.* Рахш, аспи Рустам.

Таҳамтан бипӯшид бабри баён,
Нишаст аз бари аждаҳои дамон. *Фирдавсӣ*

2. *маҷ.* зӯр, тавоно; диловар, далер, шуҷоъ.

Ту аждаҳоӣ дар ҷангу ин бидонистӣ,
Ки аждаҳоро захри кушанда нагзояд. *Саноӣ*

3. *маҷ.* алам, байрақ, роят; сари байрақ.

Набинӣ маро ҷуз ба рӯзи набард,
Дирафше паси пушти ман лоҷвард,
Ки дидори он аждаҳо марги туст,
Ниёми синонам сару тарки туст. *Фирдавсӣ*

аждаҳои далер *кинояи аз* байрақи ҷанг.

Табира биғуррид чун тундшер,
Даромад ба рақс аждаҳои далер. *Низомӣ*

4. *кинояи аз* шамшер, теғ.

Биҷунбид Гуштосп аз пеши саф,
Наҳанге ба зер, аждаҳое ба каф. *Фирдавсӣ*

5. *кинояи аз* занҷире, ки ба пой ва гардани зиндониён мебанданд.

Аждаҳо хуфта буд бар поям,
Натавонист он замон бархост. *Хоқонӣ*

◇ **Аждаҳои фалак** *нуҷ.* номи галаситораи маъруф, ки ба арабӣ Тиннин меноманд.

Қанам з-Аждаҳои фалак сар ба кин,
Чӣ бок оядам з-аждаҳои замин?! *Асадӣ*

АЖДАҲОБОРА اژدهاباره аждаҳокирдор, аждаҳохӯй; **аждаҳобора мард** *кинояи аз* Заҳҳок.

Фаридун ба он аждаҳобора мард
Ба он қуввати аджаҳой чӣ кард? *Низомӣ*

АЖДАҲОВАШ اژدهاوش монанди аждаҳо, аждаҳомонанд, аждаҳокирдор, бадкор, бадҳайбат.

Ба айвони Заҳҳок бурдандашон,
Ба он аждаҳоваш супурдандашон. *Фирдавсӣ*

АЖДАҲОДӮШ اژدهادوش *кинояи аз* Заҳҳок — қаҳрамони афсонавии «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ, ки аз китфонаш мор баромада будааст ва ӯро Заҳҳоки морон мегуфтанд.

Нахоҳем бар гоҳ Заҳҳокро,
Мар-он аждаҳодӯши нопокро. *Фирдавсӣ*

АЖДАҲОК اژدهاک номи қадимии Заҳҳок, Заҳҳоки морон, подшоҳи афсонавӣ, ки дар «Шоҳнома» тасвир шудааст.

Аё шоҳе, ки мулки ту қадим аст,
Ниёят бурд тахт аз Аждаҳоко! *Дақиқӣ*

АЖДАҲОКЕШ اژدهاکیش аждаҳокирдор, аждаҳохӯй, бадкор.

Бигӯй ин ҳама сар ба сар пеши ман,
Ниҳон чист аз он аждаҳокеши ман? *Дақиқӣ*

АЖДАҲОПАЙКАР اژدهاپیکر қавиҳайкал, сутурґҷусса, калонҷисм, дурушттан, бадҳайбат.

Ба сар ташти оташ намуд афсараш,
Алам шуд ба чашм аждаҳопайкараш. *Бедил*

АЖДАҲОФАШ اژدهافش **1.** монанди аждаҳо, аждаҳомонанд; ҳайбатнок.

Бад-он аждаҳофаш яли номдор
Фузун гирд шуд мардум аз сад ҳазор. *Асадӣ*

2. аждаҳошакл, ба сурати аждаҳо.

Падид омад он аждаҳофаш дирафш,
Шабе тираву рӯи гетӣ бунафш. *Фирдавсӣ*

АЖДАҲОХӮ(Й) اژدهاخو(ی) аждаҳокирдор, аждаҳотабъ, аждаҳосиришт; *маҷ.* бадкирдор, бадтабиат.

...Ки ин аждаҳохӯи мардумхаёл
Наҳангест, к-оварда бар мо вабол. *Низомӣ*

АЖДАҲОШИКАР اژدهاشکر *ниг.* **аждаҳошикор.**

АЖДАҲОШИКАРӢ اژدهاشکری *ниг.* **аждаҳошикорӣ.**

АЖДАҲОШИКОР||АЖДАҲОШИКАР اژدهاشکار||اژدهاشکر шахсе, ки шикори аждаҳо мекунад; *маҷ.* пурзӯр, тавоно, қавӣ.

АЖДАҲОШИКОРӢ||АЖДАҲОШИКАРӢ || اژدهاشکاری اژدهاشکری шикори аждаҳо кардан, аждаҳогирӣ; *маҷ.* пурзӯрӣ, пурқувватӣ, тавоноӣ.

Огаҳишон на з-оҳанинҷигарӣ,
Шергирию аждаҳошикарӣ. *Низомӣ*

АЖКАҲАН||АЖКАҲОН اژکهن||اژکهان коҳил, танбал, суст.

Ба дил рабудан ҷалдиву шотирӣ, эй маҳ,
Ба бӯса додан, ҷони падар, бас ажкаҳанӣ.
Шокири Бухороӣ

АЗ از *пешоянд* **1.** маҳалли саршавии амалро ифода мекунад, ба сарчашмаи пайдоиш ва сар задани чизе, амале ё ҳолате далолат мекунад.

Шаб дар хоб башорат доданд, ки Ардашери Бобакон аз корвонсарой фуруд омада... *«Матлаъ-ул-улум»*

Гуфт: Аз он тоҷу тахт безорам,
Ки аз ӯ ҷон ба шер биспорам. *Низомӣ*

Омад саҳар ба хонаи ман ёр бе ҳиҷоб,
Имрӯз аз кадом тараф сар зад офтоб? *Ҷомӣ*

2. аз чизе сохта шудани чизеро ифода мекунад, ба чизе нисбат доштани чизеро мефаҳмонад.

Ҳаст марди тирадил дар сурати аҳли сафо
Он зани ҳинду, ки аз ҷинси сафедаш чодар аст. *Ҷомӣ*

Шохи бебар арчи бошад аз дарахти мевадор
Чун наёрад мева бор, андар шумори ҳезум аст. *Ҷомӣ*

3. ба восита ё сабаби амале, ҳаракате ё чизе далолат мекунад.

В-андар ин ям моҳиёни пурфананд,
Морро аз сеҳр моҳӣ мекунанд. *Румӣ*

Аз риёпеша маҷӯ ҳоҷат, ки ҷудаш ориз аст,
Мева кай орад дарахти хушк, к-аз борон тар аст. *Ҷомӣ*

4. нисбат ба чизе, амале ё ҳолате бартарӣ, афзалӣ, баландӣ ва ё некӣ доштани чизе, амале ё ҳолатеро ифода мекунад ва ё баръакс (дар муқоиса).

Холе аз зулф анбарафшонтар,
Чашме аз хол номусулмонтар. *Низомӣ*

Фардо беҳ бод кори соҳиб аз имрӯз,
Чунон к-имрӯз беҳтар аст аз дина. *Сӯзанӣ*

5. аз ҷиҳати ..., аз нуқтаи назари...

Аз чеҳра офтобию аз бӯса шаккарӣ
Бас лоиқ аст бо шакарат ҳамсар офтоб. *Анварӣ*

6. аз рӯи..., мувофиқи..., мутобиқи...

Аз карам нест мӯдхалӣ кардан,
Хон ниҳодан, тамом худ хӯрдан. *Ҷомӣ*

7. бо, қатӣ.

Як ғарибе хона меҷуст аз шитоб,
Дӯсте бурдаш суви хона(и) хароб. *Румӣ*

аз баҳри... а) дар борai ..., оид ба..., дар хусуси...

Зи боғи васли ту кай гул тавон чид,
Ки он ҷо гуфтугӯй аз баҳри хор аст?! *Анварӣ*

б) барои..., ба мақсади..., ба хотири...

Аз баҳри дили касе ба даст овардан
Матбӯъ набошад дигаре озурдан. *Соиб*

аз он ки ба сабаби он ки..., аз он рӯ ки..., бинобар он ки...

Аз пой то ба сар ҳама ишқат шудам аз он-к
Дар зери пои ишқи ту гум гашт сар маро. *Анварӣ*

аз паи... барои...

Дод аз паи забти пили масташ
Аз қавси қузаҳ каҷак ба дасташ. *Ҳотифӣ*

аз чӣ барои чӣ, ба кадом асос.

Аз чӣ дар ин боғчаи чанду чун
Хору гул аз як шаҷар ояд бурун? *Урфӣ*

АЗАЛ I *а.* ازل ҷовидон будан дар гузашта; замоне, ки ибтидо надорад; *муқобили* **абад** 1; *маҷ.* аввали аввалҳои замон, ибтидои даҳр.

Шарбати ташналабон ҷуз ба лабон ширин нест,
Ин даҳонат зи азал ҳабби набот омадааст. *Махфӣ*

аз азал то ба абад аз ибтидо то ба охир, ҳамеша, доимо.

Ҷуз дилам, к-ӯ зи азал то ба абад ошиқи ӯст,
Ҷовидон кас нашунидам, ки дар ин кор бимонд. *Ҳофиз*

аз (ё дар) рӯзи азал аз аввал, аз ибтидо.

Дар хароботи муғон мо низ ҳамдастон шавем,
К-инчунин рафтаст дар рӯзи азал тақдири мо. *Ҳофиз*

З-он гиреҳ ҳоло кушод омад, ки аз рӯзи азал
Ҳоли мо з-он турраи мушкин мушаввaш будааст. *Ҳайрат*

АЗАЛ II||АЗАЛЛ *а.* اضل гумроҳтар; гумроҳтарин.

Афзал ар з-ин фузулҳо ронад,
Номи афзал аз ин азал монихед. *Хоқонӣ*

АЗАЛА||АЗАЛАТ *а.* عضله||عضلة мушак, мушаки бадан.

АЗАЛЛ *а.* اضل *ниг.* **азал II.**

АЗАЛӢ ازلی мансуб ба азал; ҳамешагӣ, ҷовидонӣ (нисбат ба замони гузашта).

Азалӣ он аст, ки... оғоз надорад. *Ибни Сино*

З-он азалӣ нур, ки парвардаанд,
Дар ту зиёдат назаре кардаанд. *Низомӣ*

АЗАМАТ *а.* عظمت азимӣ, бузургӣ.

Кӯҳе... аз азамат тамоми заминро дар зери домани худ тӯдаи хок шумурдӣ.
«Анвори Суҳайлӣ»

Рӯзи дигар аз... ҷавониби қалъа лашкарҳо даррасиданд ба азамате, ки дар васф нагунҷад.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

АЗАХ ازخ *ниг.* **озах.**

АЗБ *а.* عذب форам; бомаза, гуворо, хуштаъм; ширин.

Гар хамри биҳишт аст, бирезед, ки бе дӯст
Ҳар шарбати азбам, ки диҳӣ, айни азоб аст. *Ҳофиз*

лисони азб забони ширин, ширинсуханӣ, хушбаёнӣ.

Ҳайф аст булбуле чу ман акнун дар ин қафас,
Бо ин лисони азб, ки хомӯш чу савсанам. *Ҳофиз*

АЗБАС ازبس *ниг.* **азбаски.**

Замин аз тухми шерон пок кард азбас синони ӯ,
Асад сар дар канори Савр пинҳон кард дар гардун.
Қозӣ Эрназар

АЗБАСКИ ازبسکه *пайвандак* аз ин ҷиҳат ки..., ба сабаби ин ки..., аз он ҷое ки...

Азбаски аз хаёли туам об дар назар,
Мижгон шикастаам зи раги хоб дар назар. *Бедил*

[Амир Ҳайдар] азбаски дар табъаш фисқу фасод муставлӣ буда, дар муддати андак ҳам хеле доди айшу комрониро дода. *Аҳмади Дониш*

АЗБГӮЙ عذب گوی ширинсухан, хушбаён.

[Аз] азбгӯён ва латифтабъони Аҷам яке амирушшуаро Муиззӣ буд. *Низомии Арӯзӣ*

АЗВОЪ *а.* اضواء *ҷ.* **завъ.**

Чунончи ҳоссаи басар идроки мубсарот кунад аз қабили алвону азвоъ. *Аҳмади Дониш*

АЗВОҚ *а.* اذواق *ҷ.* **завқ.**

Баъзе аз машоих дар он китоб мазкур нашуда ва баъзе аз азвоқу мавоҷиди худ бар он меафзуда. (5)
Ҷомӣ

АЗВОҶ *а.* ازواج *ҷ.* **завҷ.**

Иброҳим пурсид, ки шавҳари ту чӣ гуна кас аст?
Гуфт: Беҳтарини азвоҷ аст. *«Равзат-ус-сафо»*

АЗДАР ازدر: **аздари...** шоистаи..., лоиқи..., муносиби..., сазовори...

Ҳамедоштӣ, то баровард пар,
Шуд аз меҳри шоҳ аздари тоҷи зар. *Фирдавсӣ*

Сабза гашт аздари самоу шароб,
Рӯз гашт аздари нишоту тараб. *Фаррухӣ*

АЗДОД *а.* اضداد *ҷамъ* 1. *ҷ.* **зид(д).**

[Умаро] савганд хӯрданд ва муттафиқ шуданд ва оғози қасди аздоди хеш карданд. (1)
«Ҷомеъ-ут-таворих»

2. *грам.* калимаҳое, ки маъниҳои зидди якдигар доранд, мас. бохтар, ки ҳам маънии шарқ ва ҳам маънии ғарбро дорост.

АЗЕРО ازیرا зеро, зеро ки, чунки, бинобар ин, аз ин сабаб, бинобар, аз ин ҷиҳат.

Бо нек ба некӣ бикӯш, азеро
Бад ҷуз ки сазовори бад набошад. *Носири Хисрав*

Бигӯ дилро, ки гирди ғам нагардад,
Азеро ғам ба хӯрдан кам нагардад. *Румӣ*

АЗЕРОК ازيراک *ниг.* **азеро.**

Нест ба хуби(и) рухонт мох, азерок
Мох ба гирди рухат хамеша битобад.
«Тарҷумон-ул-балоғат»

АЗИЗ *а.* عزيز **1.** гаронбаҳо, боарзиш, қиматнок.

.... Ки бори намак ҳаст он ҷо азиз,
Ба қимат аз он беҳ надоранд чиз. *Фирдавсӣ*

Надод кас хабар аз умри рафтаи хешам,
Агарчи умри азизам ба ҷустуҷӯ рафтаст. *Ҷомӣ*

2. баландмартаба, олиқадр; мӯҳтарам, сазовори ҳурмат, кироми, арҷманд.

Чу Юсуф ба зиндон, валекин азиз,
На дар даст чизе, на мӯҳтоҷи чиз. *Хоҷу*

азиз доштан арҷманд ва кироми донистан, писандида ва шариф доштан; эҳтиром кардан, дӯст доштан.

Аз он ба дайри муғонам азиз медоранд,
Ки оташе, ки намирад, ҳамеша дар дили мост.
Ҳофиз

3. камьёб; нодир, ноёб.

Доно ба ҳар диёр азизу мукаррам аст,
Лаънат ба он диёр, ки доно бувад а з и з.*

4. порсо, диндор; муқаддас.

Азизе дар ақсои Табрез буд,
Ки ҳамвора бедору шабхез буд. *Саъдӣ*

Чу Юсуф касе дар салоҳу тамиз,
Ба чил сол бояд, ки гардад азиз. *Саъдӣ*

◇ **азизи Миср** а) лақаби подшоҳ ва ё нахуствазири Мисри қадим; б) лақаби Юсуфи Канъонӣ — писари Яъқуб (дар афсонаи «Юсуфу Зулайхо»).

Азизи Миср ба рағми бародарони ғаюр
Зи қаъри чоҳ баромад, ба авҷи моҳ расид. *Ҳофиз*

АЗИЗА *а.* عزيزه *муаннаси* **азиз.**

Ин ҳар ду азизаро дар мавридҳои тӯй ва таъзия мунозараҳост. (2) *Савдо*

АЗИЗВУҶУД *а.* عزيزوجود *ниг.* **азизулвуҷуд.**

АЗИЗУЛВУҶУД *а.* عزيزالوجود чизе, ки қимати баланд дорад; *маҷ.* камьёб.

Дар чунин авқот, албатта, фитна дар миён ояд ва иттифоқу иттиҳод дар гӯша мунзавӣ гашта азизулвуҷуд мегардад. *«Таърихи Фаришта»*

АЗИМ *а.* عظيم **1.** бисьёр бузург, хеле калон.

Буд ҳар байте яке дурри ятим,
Дар маонӣ ҳар яке шаҳре азим. *«Гулшани тавҳид»*

Бар сӯи Самарқанд рӯди азимест, ки онро рӯди Мосиф хонанд. *«Таърихи Наршахӣ»*

азиму сағир калону хурд.

Ва аммо ҳамийятро монанди тавилу қасир дар хат ва сатҳ ва азиму сағир дар ҷисм.
Насириддини Тӯсӣ

2. бисьёр, хеле; сахт.

Ҳаким чун ин сухан шунид, азим бипсандид.
Саъдӣ

У ҳайвонест... ва одамиро азим дӯст дорад.
Низомии Арӯзӣ

азим донистан бисьёр бузург ва калон шумоpидан; *маҷ.* ғанимат донистан.

Оре, каннос агар садрнишини суффаи ҳаммом шавад, онро роҳати давлат ва азим донад.
Аҳмади Дониш

АЗИМАТ I *а.* عزيمت **1.** қасд, оҳанг, ирода, ният, ҷазм.

Абдулло ибни Ҷаъфар рӯзе азимати сафар карда буд, дар нахлистон қавме дид, фуруд омад. *Ҷомӣ*

Навбате ба азимати хонаи дӯсте дар мавриди тӯю сур бо ҷанде аз ақрон... рафтам. *Аҳмади Дониш*

азимати ҳарб оҳанг ва ирода барои ҷанг, хоҳиши ҷанг.

Овардаанд, ки ҳокими Нишопур Яъқуб ном ба азимати ҳарб берун омад; сӣ ҳазор марди оҳанпӯш бо вай буд. *«Хористон»*

азимат кардан қасду ирода кардан, ҷазм намудан, тасмим гирифтан, қарор додан.

Исмоил азимат кард, ки аз он ҷойгаҳ биравад.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

2. сафар, кӯч (кардан), ихтиёри реҳлат (намудан).

Аз азимати он ҷаноб вуқуф ёфта, филҳол аз ақиб дар ҳаракат омад. *«Равзат-ус-сафо»*

Қатли ӯро навиди фатҳу фирӯзӣ донистa, мусаммами ин азимат гашт. *Аҳмади Дониш*

АЗИМАТ II *а.* عزيمت **1.** азоимхонӣ, афсунхонӣ; фусун, ҷоду.

Омад он мори аҷал, ҳеҷ азимат донед,
Ки бихонеду бад-он мор фасоед ҳама?! *Хоқонӣ*

Моил бувад парӣ ба а з и м а т, ту нестӣ,
Ҳарчанд бар азимати меҳру вафо равам. *Мушфиқӣ*

2. *кинояаз* макру фиреб, ҳила.

Нодон гумон барию на огоҳӣ
Аз тунбалу азимату найрангаш. *Бадеи Балхӣ*

АЗИМАТ III *а.* عظيمة кор ва ё ҳодисаи бузург.

АЗИМАТГАР عزيمت گر афсунгар, ҷодугар.

Ақли азиматгари мо дев дид,
Нуқра аз он кор ба оҳан кашид. *Низомӣ*

АЗИММА *а.* ازمه *ҷ.* **зимом;** ◇ **азиммаи балоғат** соҳибони балоғат, соҳибони фасоҳат, ширинкаломон; **азиммаи умур** инони корҳо, ихтиёри ҳукмронӣ.

Азиммаи умури ҷумҳур ба... яке аз аркони давлат... супурд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

азиммаи эҳсон соҳибони карам ва лутфу ато, саховатмандон, бахшишкунандагон.

[Манучеҳр] ба азиммаи эҳсон афроди инсонро мунқод гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

азиммаи ҷаҳондорӣ ҳокимон, соҳибихтиёрон, зимомдорон, сардорони мамлакат.

Бар ҳама кас таъзими шиҷъон ва такрими эшон воҷиб аст, хусусан бар моликони азиммаи ҷаҳондорӣ. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

АЗИМУЛМАРТАБА *а.* عظيم المرتبه баландмартаба, олиҷоҳ, олишаън, олиманзалат, олиқадр.

Инҷу-садр, ки аз содоти азимулмартабаи Шероз ва аз таломизаи мулло Саъдиддини Тафтозонӣ буд, ... дар тарбияти эшон саъйи мавфур ба тақдим расонид. *«Таърихи Фаришта»*

АЗИМУЛФИКРАТ *а.* عظيم الفكرة соҳиби фикри баланд ва расо, олификр, бисьёр оқилу доно.

Аммо шоир бояд, ки салимулфитрат, азимулфикрат, саҳеҳуттабъ, дақиқунназар бошад.
Низомии Арӯзӣ

АЗИМУЛҚАДР *а.* عظيم‌القدر оликадр, олимартаба, бузургдарача.

Халқро аз ту осоиши бисьёр аст ва ту бисьёр азимулқадрӣ. *Ҷомӣ*

Ӯ шайхи азимулқадр буд ва саду бисту ҳафт сол умр дошт. *«Таърихи Фаришта»*

АЗИМУЛҶУССА *а.* عظيم‌الجثه қавиҳайкал, тануманд, қавипайкар, ҷуссакалон.

Дар баъзе адвор одамиён баландқад, азимулҷусса ва касирулумр будаанд. *«Таърихи Фаришта»*

АЗИМУШШАЪН *а.* عظيم‌الشأن боазамат, соҳиби мартабаи бузург.

Шафаққат бар оммаи раоё... ба мулуки азимушшаън... лозим аст. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

АЗИР *а.* عذير маъзур; ноқис, оҷиз.

Бо абри кафаш ҳомилаи абр ақим аст,
Бо баҳри дилаш воситаи баҳр азир аст. *Анварӣ*

АЗИЯТ *а.* اذيت ранҷ, озор.

Яке аз мулуки Аҷам дасти татовул ба моли раият дароз карда ва ҷавру азият оғоз ниҳода (буд). *Саъдӣ*

АЗКИЁ(Ъ) I *а.* اذكياء ҷ. закӣ I.

Хуру ҷавзо ахтарони сипеҳранд,
Шаҳна ба мизони азкиёи Сифоҳон. *Хоқонӣ*

Бар азкиё пӯшида намонад, ки... дар Табаристон ва Хурон қазоён лотуад ва лотӯхсо рӯй намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

АЗКИЁ(Ъ) II *а.* ازكياء ҷ. закӣ II.

АЗКОР *а.* اذكار ҷ. зикр.

Аз авроду азкори ту чизе ҳифз кунам. (1) *Авфӣ*

Пас султон... ба хилват дарояд, ба авроду азкор ва тасбеҳу салавоту тиловат мубодарат намояд. (1) *Аҳмади Дониш*

◇ азкори савобиқ зикрҳо, ёдовариҳо, ёддошт ва хотираҳо аз аҳволи собиқин ва гузаштагон; нақлҳо аз аҳволи гузашта.

Аҳкоми васоиқу азкори савобиқ бар ваҷҳи аввалу охир адо карда оянд. *«Оини нигориш»*

АЗЛ *а.* عزل аз кор баровардан, бекор кардан, хориҷ кардан, дур кардан.

Ситам номаи азли шоҳон бувад,
Чу дарди дили бегуноҳон бувад. *Фирдавсӣ*

азл кардан бекор, холӣ ва ё маъзул кардан, аз мансаб фаровардан, аз вазифа гирифтан.

Искандар яке аз кордононро аз амали шариф азл карда ва амали хасис ба вай дод. *Ҷомӣ*

АЗЛАМ *а.* اظلم золимтар, ҷафокортар, ситамгортар; бисьёр ранҷу азиятдиҳанда.

Гуфт: Оре, он чӣ кардам, истам аст,
Лек ҳам медон, ки боди азлам аст. *Румӣ*

АЗМ I *а.* عزم қасд, ирода, оҳанг, ният, майл ва хоҳиши ҷиддӣ ва қатъӣ.

Бад-он азмам, ки дигар раҳ ба бутхона камар бандам,
Дил андар васлу ҳиҷрони бути бедодгар бандам. *Анварӣ*

Чун ту бар азми тамошо сӯи гулзор омадӣ,
Боғбон рӯи ту диду тарки гул чидан гирифт. *Исмат*

азми дуруст иродаи мустаҳкам, қасди росих, иродаи саҳеҳ, хоҳиши қатъӣ.

Чун абр ба наврӯз рухи лола бишуст,
Бархезу ба ҷоми бода кун азми дуруст. *Хайём*

Бе азми дурусту саъи комил
Қасро нашавад мурод ҳосил. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

азми мақол қасду оҳанги сухан гуфтан ва баён намудан.

Забон то наҷунбад ба азми мақол,
Ба табли шикам мерасидаш давол. *Бедил*

азми раҳил а) қасду оҳанги кӯч, хоҳиши сафар, майли рафтан; б) *маҷ.* вафот, марг; азм ҷазм кардан қасд ва оҳанги устувор намудан, иродаи маҳкам кардан.

Чун дар ин сафар мақсуд талаби дониш аст, азм ҷазм кардаам. *«Нигори дониш»*

азми сафар доштан нияти кӯч намудан, озими мусофират шудан.

Шунидам з-ин диёр он гул ба сар азми сафар дорад,
Маро ҳамчун насими ноумедӣ дар ба дар дорад. *Сайидо*

азми *чизе* сохтан қасди чизе кардан, нияти чизе кардан.

Зи ҳадди Ҳабаш азми Чин сохтам,
Зи Мағриб ба Машриқзамин тохтам. *Низомӣ*

◇ азми зимом тофтан аз нияту қасд баргаштан, аз ирода даст кашидан.

АЗМ II *а.* عظم устухон.

Бар ҳаво бурдӣ, фикандӣ бар ҳаҷар,
То даридӣ азму лаҳм аз ҳамдигар. *Румӣ*

азми рамим устухони кӯҳна, пӯсида.

Баъди сад сол агар бар сари хокам гузарӣ,
Сар барорад зи гилам рақскунон азми рамим. *Ҳофиз*

АЗМИНА *а.* ازمنه ҷ. замон I.

Дар баъзе авқот шери жаён зафар ёбад ва дар барҳе азмина пили дамон фируз ояд. (1) *«Анвори Суҳайлӣ»*

азминаи собиқа замонҳои пеш, давраҳои қадим.

Дар Бағдод иҷтимое даст дод, ки дар қуруни мозия ва азминаи собиқа мисли он кам рӯй намуда буд. *«Равзат-ус-сафо»*

АЗМОН *а.* ازمان ҷ. заман.

Зикри он арьёҳи сарди замҳарир
Андар он айёму азмони асир... (1) *Румӣ*

АЗНОБ *а.* اذناب ҷ. занаб.

Меҳтарону бузургон қасди зердастон ва азноб дар мазҳаби сиёдат маҳзур шиносад. (1) *«Калила ва Димна»*

АЗО I *а.* اذى 1. ранҷ, азият, озор, малоли хотир; 2. зарар, зиён.

АЗО II *а.* عزا мусибат, мотам.

Аз азо чун бигзарад якчанд рӯз,
Ҳам шавад он оташу он ишвасӯз. *Румӣ*

Бар рӯи худ аз кушодани мӯй
Гаштанд дар он азо сияҳмӯй. *Ҳилолӣ*

АЗОБ *а.* عذاب машаққат. азият; уқубати кулфатовар, шиканҷа; озор, дард, алам.

Ташнаро з-ин сахттар чӣ бвад азоб:
Чашма пеши чашму лаб маҳрум аз об. *Ҷомӣ*
Надорад аз ин беш тоби хумор,
Бибар аз сари ман азоби хумор. *Бедил*

◇ **азоби қабр** а) *д.* азобе, ки баъд аз мурдан гӯё ду фаришта (Мункару Накир) ба одами гунаҳкор медиҳанд; б) *киноя аз* азоби сахт.

Гар сари кӯят шавад мадфан пас аз мурдан маро,
Кай азоби қабр пеш ояд дар он мадфан маро. *Фузулӣ*

азоб дидан ранҷ кашидан, дар азият будан.

Бикуш, аз хештан макун дурам,
Ки зи ҳиҷрон азоб мебинам. *Хисрави Деҳлавӣ*

АЗОБКАДА عذابکده хонаи шиканҷа, ҷои азоб додан.

Масал аст ин, ки аз азобкада
Ҳадзада беҳ бувад, ки бимзада. *Саноӣ*

АЗОБУЛҲАРИҚ *а.* عذاب‌الحریق азоби оташ, уқубати сӯхтан, ранҷи сӯзиш.

Ба дарьё нахоҳад шудан бат ғариқ,
Самандар чӣ донад азобулҳариқ?! *Саъдӣ*

АЗОБУЛҲУН *а.* عذاب‌الهون азоби сахт, азоби ҷонӣ.

Рав, қаноат гузин, ки толеи дун
Дар ду гетист бо азобулҳун. *Саноӣ*

АЗОДОР عزادار мусибатдор, мотамдор; мотамзада.

АЗОДОРӢ عزاداری 1. мусибатдорӣ, мотамдорӣ, нудбат, маросими таъзия; 2. урфан риоят кардани муддати таъзия, таъзия доштан ба муддати маълуме.

АЗОЗИЛ *а.* عزازیل *д.* номи иблис, шайтон, ки гӯё дар натиҷаи ғурури аз Одам бартар донистани худ ва ба сабаби беитоатӣ ба худо аз мақоми ульёи ҷаннат ба замин ронда шудааст.

В-агар дардиҳад як салои карам,
Азозил гӯяд насибе барам. *Саъдӣ*

АЗОИМ I *а.* عزائم‖عزایم *ҷ.* **азимат** I.

Арбоби ... фитнату фаросат ин таҷорубро намудори азоими хеш гардонанд ... (1) *«Анвори Суҳайлӣ»*

АЗОИМ II *а.* عزائم *ҷ.* **азимат** II.

Чу ҳангоми азоим аз муаззим,
Ба тан хезанд съъбонони реман. (1) *Манучеҳрӣ*

АЗОИМ III *а.* عظائم *ҷ.* **азимат** III.

АЗОИМХОН عزائم‌خوان дуохон, афсунгар, афсунхонанда.

Тоҷир, алқисса, шуд азоимхон,
Баҳри тасхири он парӣ суи хон. *Ҷомӣ*
Яке худ аз азоимхон занад дам,
Диҳад то ҳирзу хонад исми аъзам. *Ҳозиқ*

АЗОН *а.* اذان бонги намоз, садои баланди даъват барои намозхонӣ.

Қасе, ки чеҳраи ӯ дид, ӯст з-аҳли азон,
Қасе, ки қомати ҷон дид, ӯ зи аҳли садост.
Шамси Табрезӣ

АЗОНОМА عزانامه мотамнома, номаи сиёҳ, таъзиятнома.

АЗОПУРСӢ عزاپرسی таслиятгӯӣ, таъзия баён кардан, изҳори ҳамдардӣ.

Ҳидоятуллоҳ ... хабари фавти Хоҷа шунида, аз Шероз мутаваҷҷеҳи Дакан гардида, лавозими азопурсӣ ба ҷой овард. *«Таърихи Фаришта»*

АЗОХОНӢ عزاخوانی шеван ва зорӣ кардан; нудбат, мотамсароӣ кардани навҳагар, овозандозӣ кардани гӯянда дар маросими мотам.

АЗРАҚ *а.* ازرق ранги кабуд ва кабудчатоб, осмониранг, нилгун.

Басо дебо, ки ёбӣ сурху зардаш,
Кабуду азрақ ояд дар навардаш. *Низомӣ*
Мо нагӯем баду майл ба ноҳақ накунем,
Ҷомаи кас сияҳу далқи худ азрақ накунем. *Ҳофиз*

хирқаи азрақ ҷомаи суфиён, ки кабуд ё маллаgранг буд; ◇ **гули азрақ** гули нилуфар; гули офтобпараст.

Ҳар тараф офтоб бардорад,
Гули азрақ дар ӯ назар дорад. *Низомӣ*

сайфи азрақ шамшери бисьёр дурахшон, шамшери тобон; **субҳи азрақ** субҳи софи беғубор, саҳаргоҳи беғубор.

Вақте ки тулӯи субҳи азрақ бошад,
Бояд ки ба каф ҷоми мураввақ бошад. *Хайём*

хатти азрақ номи хатти чорӯм аз ҳафт хат, ки мувофиқи ривоят ва афсона дар нақшҳои ҷоми Ҷам (ҷоми Ҷамшед) будааст.

Бода дар ҷом то хати азрақ
Шӯъла дар баҳри ахзар андозад. *Хоқонӣ*

чархи азрақ осмон, осмони кабуд.

Тарҳ карда рухи Хаварнақро,
Фарш афганда чархи азрақро. *Низомӣ*
Ба сони чархи азрақ чатраш аз бар,
Нигорида ҳама чатраш ба гавҳар.
Фахриддини Гургонӣ

АЗРАҚЛИБОС ازرق‌لباس кабудлибос, кабудпӯш; *киноя аз* сӯфӣ, аҳли тасаввуф.

Ғуломи ҳиммати дурдикашони якрангам,
На он гурӯҳ, ки азрақлибоси дилсияҳанд. *Ҳофиз*

АЗРАҚПӮШ ازرق‌پوش 1. кабудпӯш, нилгунпӯш, ҷомакабуд.

Субҳидам з-осмони азрақпӯш
Чун ҳаво баст азрақӣ бар дӯш ... *Низомӣ*

2. *маҷ.* сӯфӣ, махсусан сӯфии риёӣ ва худсито, сӯфии фиребгар.

Пири гулранги ман андар ҳақи азрақпӯшон
Рухсати хубс надод, арна ҳикоятҳо буд. *Ҳофиз*

АЗРАҚФОМ ازرق‌فام кабудранг, осмониранг, нилгун.

Соғари май бар кафам нех, то зи бар
Баркашам ин далқи азрақфомро. *Ҳофиз*

АЗРАҚЧАШМ ازرق‌چشم кабудчашм; зоғчашм; гурбачашм.

АЗРАҚӢ I ازرقی мансуб ба азрақ, кабудранг.

Ҳафт чархи азрақӣ дар рикқи ӯст,
Пайки моҳ андар табу дар диққи ӯст. *Румӣ*

АЗРАҚӢ II ازرقی кабудрангӣ, нилгунӣ.

Ёфтӣ аз сабил, н-овардӣ,
Азрақию сафедию зардӣ. *Низомӣ*

АЗРО *а.* عذرا **1.** духтар, дӯшиза, бокира, афифа.

Умаро ба истиқболи ӯ шитофтанд, чун дар маҷлиси он азро қарор гирифтанд, фармуд, то ҳамаро маъхуз ва муқайяд гардониданд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. номи маъшуқаи Вомиқ дар достони «Вомиқу Азро».

Ҳама нозиданаш аз дидани заввор бувад,
Вомиқ аст ӯ ба масалгӯию зоир Азрост. *Фаррухӣ*

◇ **бурҷи Азро** бурҷи Сунбула, бурҷи шашӯм аз бурҷҳои дувоздаҳгона.

АЗРОИЛ *а.* عزرائيل *д.* номи фариштаест, ки гӯё гирандаи рӯҳи инсонҳо будааст, малакулмавт, фариштаи марг.

АЗРОР *а.* اضرار *ҷ.* **зарар.**

Гоҳ бувад, ки кароҳияти он азрор ва тааллум бад-он эхсос кунад. (I) *«Ахлоқи Носирӣ»*

АЗРОСУХАН عذراسخن соҳиби сухани бикр; гӯяндаи сухани тару тоза ва нав; ширинкалом, хушсухан.

Хисраво, Хоқонии азросухан ҳиндуи туст,
Ҳиндуеро турки азро додӣ, аҳсант, эй малик! *Хоқонӣ*

АЗУД *а.* عضد **1.** бозу; **2.** *маҷ.* ёр, ҳамдам; мададгор, пушту паноҳ.

Ӯ тоҷи давлату азуди миллат аст, аз он-к
Бар душманони давлату миллат музаффар аст. *Муиззӣ*

3. шакли кӯтоҳи номи Азудуддавлаи Дайламӣ, ки аз подшоҳони дайламӣ буда, дар соли 372 ҳиҷрӣ (982—983 мелодӣ) вафот кардааст.

Азудро писар сахт ранҷур буд,
Шикеб аз ниҳоди падар дур буд. *Саъдӣ*

АЗУЛ *а.* عذول **1.** маломаткунанда, маломатгӯй; **2.** ғайбаткунанда, ғайбатгӯй.

Биёр соқиву ҳамсоя гӯ: Ду чашм бибанд,
Ки ман ду гӯш биёгандам аз ҳадиси азул. *Саъдӣ*

АЗФАР *а.* اذفر тезбӯ; **мушки азфар** мушки бисьёр хушбӯй, мушки холис.

Равӣ доманафшон ба бозори Чин,
Пур аз мушки азфар кунӣ остин. *Хоҷу*

Дару девори он ҳуҷраро ба абиру... мушки азфар муаттар сохт. *«Равзат-ус-сафо»*

АЗФОР *а.* اظفار *ҷ.* **зуфр.**

Бигирад азфори дуюк ва таъфин кунад, то вақте ки мунҳал гардад. *«Илми симиё»*

АЗХОР *а.* اذخار *ҷ.* **зухр.**

АЗЪАФ *а.* اضعف заифтар, сусттар, нотавонтар.

Ҷавҳар қобили ашадду азъаф набувад. *Насириддини Тӯсӣ*

АЗЪОФ *а.* اضعاف *ҷ.* **зеъф.**

Илму камол ва азамату иқболи мавлоно Ҷалолиддин азъофи падар буд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

АЗЬЁЛ *а.* اذيال *ҷ.* **зайл.**

АЗЬЁФ *а.* اضياف *ҷ.* **зайф II.**

Рӯй турш доштан бар азьёф ҷуз сирати лаимон на. *Авфӣ*

АЗҒОС *а.* اضغاث *ҷ.* **зиғс;** ◇ **азғоси аҳлом** хобҳои парешон.

Маҷмӯъ гуфтаид, ки ин азғоси аҳлом аст. *«Равзат-ус-сафо»*

АЗҲАР I *а.* ازهر дурахшон, тобон, равшан; дурахшонтар, тобонтар, равшантар.

Ҳаст хуршед аз ҳазор анҷум,
Ту зи хуршеди азҳарӣ азҳар. *Сӯзанӣ*

ҷирми азҳар *нуҷ.* ситораи дурахшон, ситораи равшан.

АЗҲАР II *а.* اظهر намоён, равшан, ошкор; намоёнтар, ошкортар.

Ҷаро бар чархи гарданда кавокиб
Ҳама як сон нашуд чун шамси азҳар? *Масъуди Саъд*

азҳару минашшамс равшантар аз офтоб (оид ба чизҳои хеле возеҳ).

Авсофи суханварӣ ва фазилати ӯ азҳару минашшамс аст. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

АЗҲО *а.* اضحى *д.* иди қурбон, ки дар даҳӯми моҳи зулҳиҷҷа барпо мегардад.

Рӯзи иди азҳо буд, ногоҳ барф боридан гирифт. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

АЗҲОН *а.* اذهان *ҷ.* **зеҳн.**

Ҷумҳури ҳукамо бар он муттафиқанд, ки мӯъзами моҳийёте, ки уқул ва азҳонро ба он эҳтиёте тавонад буд, дар тахти ин даҳ мақула маҳсур аст. *Насириддини Тӯсӣ*

АЗҲОР *а.* ازهار *ҷ.* **захрат.**

Хоки ҳама шав, гар самаре металабӣ, з-онк
То хок набошад, гулу азҳор наёбӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

Чаҳорбоғи фалаки нилуфариро ба гулу раёҳини кавокиби дурахшон ва азҳори ҳамешабаҳори савобити нурфишон пардохт. *Восифӣ*

АИЗЗА *а.* اعزه *ҷ.* **азиз; аиззаи аҳбоб** азизони маҳбуб, ёрони боиззат.

Шералӣ бо ҷамъе аз аҷиллаи асҳоб ва аиззаи аҳбоб ба расми истиқбол мутаваҷҷеҳ гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

АИММА *а.* ائمه *ҷ.* **имом.**

[Халифа] бо ҳар се писар ... берун омад ва се ҳазор кас аз содоту аимма ва қузоту акобир ва аъёни шаҳр бо вай буданд. (I) *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Аз уламои Бағдод ва аиммаи он диёр бар сиҳҳати ақидаи худ фатво ҳосил кард ва аз Ғазнин азимати Хуросон намуд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

АИННА *а.* أعنه *ҷ.* **инон.**

Бар ҳама кас таъзими шиҷъон ва такрими эшон воҷиб аст, хусусан бар ... мосикони аиннаи комгорӣ ва соликони масолики шаҳриёрӣ. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

АЙБ *а.* عيب **1.** норасоӣ, нуқсон, хато, камбудӣ.

Ҳама ҳаммоли айби хештанем,
Таъна бар айби дигарон чӣ занем? *Саъдӣ*

Айби хештан аз забони мардумон битавон донист. *Аҳмади Дониш*

2. таъна, маломат, сарзаниш.

Айбам макуну бидор маъзур,
Пои малахе зи тӯҳфаи мӯр. *Румӣ*

Номуси ишқу равнақи ушшоқ мебаранд,
Айби ҷавону сарзаниши пир мекунанд. *Ҳофиз*

3. нанг, шарм.

Якеро ба таҳсили дониш гузор,
Ки бедониши нест ҷуз айбу ор. *Ҷомӣ*

айб гирифтан гунаҳкор кардан, муқассир намудан; айб кардан.

Мастиву бадномиям айб нагиранд аз он-к
Ошиқи бечораро кор ба сомон нарафт.
Хисрави Деҳлавӣ

айб пӯшидан нуқсон пинҳон кардан, махфӣ доштани камбудӣ.

Вафо аз сангдил ёрон ниҳон боист, аммо ман,
Напӯшидам, ки айбам дӯст медонисту душман ҳам.
Урфӣ

айб(-и *касеро*) **намудан** хато ва камбуди(-и касеро) ошкор кардан ва нишон додан.

Бидеҳ, то алорағми ҳар худнамо
Намояд хирад айби моро ба мо. *Ҷомӣ*

айб ба рӯи боз намудан камбудӣ ва нуқсони касеро ба рӯяш гуфтан.

Айби ту ман бознамоям ба рӯй,
Гар ту нашӯиш, ту донӣ, машӯй. *Хисрави Деҳлавӣ*

ба айби *касе* **пардохтан** айбҷӯӣ кардан, хурдагирӣ кардан.

Зинҳор ба айби кас мапардоз,
К-он айб туро расад ҳаме боз. *Шоҳин*

АЙБА *а.* عيبه **1.** халта, саноч, ки аз чарм дӯхта мешавад; ҷомадон, тӯрбаи чармин.

Зиреҳи хос, ки ба ғоят писандида ва некӯ буд, ахтаҷиён аз айба андохта буданд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

2. ҷавшан.

АЙББИН عيب‌بين айбҷӯй; бадандеш, бадхоҳ.

Барбанд ду чашми айббинро,
Бикшой ду чашми ғайбдонро. *Шамси Табрезӣ*

АЙБНОК عيبناك дорои нуқсон, камбудинок.

Гирифтам, ки худ ҳастӣ аз айб пок,
Тааннут макун бар мани айбнок. *Саъдӣ*

АЙБПӮШ عيب‌پوش рӯпӯшкунандаи нуқсон, пинҳонкунанда ва бахшандаи хато.

Дидаи бадбин бипӯшон, эй карими айбпӯш,
З-ин далериҳо, ки ман дар кунҷи хилват мекунам.
Ҳофиз

... Ки ҳар кас ба дил дорад аз фитна ҷӯш,
Ба вазъи мулоим шавад айбпӯш. *Бедил*

АЙБШУ(Й) عيب‌شو(ى) **1.** айб поккунанда, несткунандаи айб, дуркунандаи айб; **2.** *маҷ.* носеҳ, насиҳатгар.

АЙБШӮЙ عيب‌شوئى **1.** айбпоккунӣ, нест кардани айб, дур кардани айб, аз айб тоза кардан ва тоза шудан; **2.** *маҷ.* носеҳӣ, насиҳатгарӣ.

Нашуста зи худ ҳарфи айб аз нахуст,
Зи ту айбшӯӣ наёяд дуруст. *Ҷомӣ*

АЙБҶУ(Й) عيب‌جو(ى) бадгӯй, хурдагир; бадандеш, бадхоҳ.

Ало, эй хирадманди фархундахӯй,
Ҳунарманд нашнидаам айбҷӯй. *Саъдӣ*

Фарьёд зи дасти айбҷӯён,
В-аз гуфтушуниди талхгӯён! *Ҳилолӣ*

АЙВОН *а.* ايوان **1.** кӯшк, қаср, кох.

Эй манзараву кох баровarда ба хуршед,
То гунбази гардон бикашида сари айвон. *Дақиқӣ*

Сиёвуш аз айвон ба майдон гузашт,
Ба бозӣ ҳаме гирди майдон бигашт. *Фирдавсӣ*

2. пеши хона, даҳлез.

Мурғи айвон зи ҳавли ӯ бипарид,
Гӯши мо бурду ҳалқи худ бидарид. *Саъдӣ*

◇ **айвони Зуҳал** *нуҷ.* осмони ҳафтум.

Биҷастӣ, баршудӣ бар тоқи атлас,
Бар айвони Зуҳал бастӣ муқарнас. *Ҷомӣ*

айвони симобӣ осмон; **айвони хок** рӯи замин.

Ман ба чунин тира шаби тобнок
Рахт бурун бурдам аз айвони хок. *Хисрави Деҳлавӣ*

АЙДУН ايدون *ниг.* **эдун.**

АЙДӢ *а.* ايدى *ҷ.* **яд.**

АЙЁМ *а.* ايام *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **явм.**

Ба айём то барнаёяд басе,
Нашояд расидан ба ғаври касе. *Саъдӣ*

айёму лаёлӣ рӯзу шабҳо.

Саҳар афғон шудам, шоми ғарибон нола ҷӯшидам,
Надонистам зи яъси ҳаҷр айёму лаёлиро. *Оташӣ*

айёму шуҳур рӯзҳо ва моҳҳо.

Ба мурури айёму шуҳур ва курури аъвому духур шарҳи баъзе аз онҳоро сурати тақрир тавон дод.
«Илми симиё»

2. рӯзгор; замон, даврон, вақт, фасл.

Чу кардӣ сарфи хоб айёми худро,
Магар дар хоб бинӣ коми худро? *Ҳилолӣ*

айёми аҷуз *ниг.* **бард (барди аҷуз); айёми гул** фасли баҳор.

Ҳофиз, манишин бе маю маъшуқ замоне,
К-айёми гулу ёсману иди сиём аст. *Ҳофиз*

айёми дай *киноя аз* фасли зимистон.

Зи баъди баҳор омад айёми дай,
Дар айёми дай хуш бувад ҷоми май. *Шоҳин*

айём ба сар бурдан зиндагонӣ кардан, умр гузаронидан, рӯзгор аз сар гузаронидан.

Ба ақсои олам бигаштам басе,
Ба сар бурдам айём бо ҳар касе. *Саъдӣ*

АЙЁР *а.* عيار **1.** одами серҳаракати баҳраҷӯ ба нафъи худ; чусту чолок, тардаст.

Маро дар Сипоҳон яке ёр буд,
Ки ҷанговару шӯху айёр буд. *Саъдӣ*

2. ҳилагар, маккор, фиребанда.

Савор ин сухан аз он айёр бовар намуда, дар рафтан таъҷил намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

3. таррор, дузд.

Ишқро ақл намехост, ки бинад, лекин
Ҳеҷ айёр набошад, ки ба зиндон наравад. *Саъдӣ*

Асас сар бароварду айёр низ,
Зи мардум тиҳӣ кӯю бозор низ. *Ҳотифӣ*

◇ **айёри мардафган** чашми маъшуқ.

Маро ҷон бахш бе дастурии чашм,
Аз он айёри мардафган чӣ пурсӣ? *Хисрави Деҳлавӣ*

айёри осмон моҳ.

Бар муҳоқи шаб сапедӣ шуд падид,
Чун а(й)ёри осмон бинмуд рӯй. *Хоқонӣ*

бути айёр маҳбубаи ҳилагар, маҳбубаи фиребанда, дилрабо.

Аз ту инсоф талаб мекунам аз баҳри худо,
Шеваи он бути айёри маро дидӣ? — Не. *Савдо*

дилбари айёр маҳбубаи шӯху зирак, дилфиреб, дилрабо.

Эй дилбари айёр, ба ту ёр тавон буд,
Ғамҳои туро бо ту харидор тавон буд?! *Анварӣ*

АЙЁРА *а.* عياره *муаннаси* **айёр.**

Сӯи зулфаш рафтаму дидам, ки ин банди дил аст,
Ҷуз мани шабрав кӣ донад макри ин айёраро?! (2)
Камоли Хуҷандӣ

Айёраи офоқ аст ин ёр, ки ман дорам,
Бозичаи айём аст ин кор, ки ман дорам. (2) *Хоқонӣ*

АЙЁРОНА عيارانه дилфиребона, мафтункорона.

Чу дар шабгунлибос он маҳ ба гашти шаб бурун ояд,
Дилам з-он шакли айёрона дар қайди ҷунун ояд.
Ҷомӣ

АЙЁРПЕША عيارپيشه маккор, фиребгар; дузд.

Дузд гуфт: Ман айёрпешаам, шабу рӯз дар он андеша, ки моли касе бибарам. *«Нигори дониш»*

АЙЁРӢ عيارى 1. фиребандагӣ; дилрабоӣ.

Хадангаш рост ҳамчун дилрабоён,
Ба айёрӣ рабуда дил зи ёрон. *Хисрави Деҳлавӣ*

Басо фиребгилеме, ки чун шаб аз сари чарх
Рабояд афсари хуршедро ба айёрӣ. *Бедил*

2. тардастӣ, чустӣ.

Гарчи дар даҳр саҳархезтарам аз шабнам,
Зоҳиде нест ба айёрии ман дар олам. *Сайидо*

АЙЁШ *а.* عياش айшкунанда, касе, ки умр ба хушӣ мегузаронад; айшдӯст, айшпараст.

АЙЁШӢ عياشى умр ба хушӣ гузарондан, ишратпарастӣ, айшпарастӣ.

АЙЗАН *а.* ايضاً дубора, бори дигар, такроран; боз; низ.

АЙЛУЛ ايلول моҳи дувоздаҳӯми румӣ, ки мутобиқи моҳи сентябрь аст.

То чаман пажмурда гардад дар маҳи конуну дай,
То ҳаво тафсида гардад дар маҳи айлулу об. *Муиззӣ*

АЙМАН *а.* ايمن 1. муборак, хуҷиста; 2. номи водӣ, ки мувофиқи ақидаи динӣ гӯё Мусо дар он ҷо бо худо гуфтугӯ кардааст.

Он чӣ меҷуст аз дарахти водии Айман Калим,
Ҳиммати Мансурро нозам зи ҷӯби дор ёфт. *Соиб*

АЙМОН *а.* ايمان *ҷ.* **ямин** II; **аймони муғаллаза** савгандҳои сахт, савгандҳои шадид.

Паймони худро ба аймони муғаллаза муаккад сохтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

аймони ғилозу шидод яминҳои ғализ ва шадид, қасамҳои дурушту дағал ва сахту шадид.

Миёни ӯ ва бародарон мабонии муҳаббату видод ба аймони ғилозу шидод таъкид ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

АЙН I *а.* عين номи ҳарфи бисту якӯми алифбои арабии тоҷикӣ (ع), ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 70 баробар аст.

АЙН II *а.* عين 1. чашм, дида, басар.

Эй, саводи қаламат айни саодатро нур,
Кӯҳли хатти ту бувад равшании дидаи ҳур. *Восифӣ*

айни мураммад чашми бемор.

Рағми ҳасудони дин, кӯрии деви лаин,
Кӯҳли дилу дида дар айни мураммад расид.
Шамси Табрезӣ

2. чашма, сарчашма.

Ворҳида аз ҷаҳони ория
Сокини гулзору айни ҷория. *Румӣ*

айни Зарҳо номи чашмаи афсонавӣ; 3. асл, зот, асли ҳар чиз, моҳияту ҳақиқати ҳар чиз, худи худаш.

Айни девони адаборо ту чунон дорӣ ёд,
Ки адибон беҳ аз он ёд надоранд сифот. *Муиззӣ*

Наёбад мурод он, ки ҷӯянда нест,
Ки ҷӯяндагӣ айни ёбандагист. *Хоҷу*

◇ **айни вафо** назари вафо, вафодорӣ.

Ошиқе, к-ӯ дар тариқи ишқ содиқ мешавад,
Бар вай аз айни вафо маъшуқ ошиқ мешавад.
Ибни Ямин

айни иноят нигоҳи марҳаматомез, нигоҳи меҳрубонона, назари илтифот.

Гар назар аз айни иноят кунӣ,
Ҷумла муҳиммот кифоят кунӣ. *Низомӣ*

айни шабоб беҳтарин замони ҷавонӣ, давраи ҷавонӣ.

Ҷомӣ аз ғам мурд, чун таъхири қатлаш кард ёр,
Оҳ, к-аз бахти вай ин таъхир шуд айни шабоб.
Ҷомӣ

АЙНАЙН *а.* عينين *шакли дугонаи* **айн** II 1.

Ду морафсой айнайнаш, ду мор астанд зулфайнаш,
Ки ҳам заҳр аст морафсову ҳам заҳр аст тарьёқаш. *Манучеҳрӣ*

АЙНАК عينك олати шишагие, ки барои хуб дида тавонистан ва муҳофизати чашм ба чашм мегузоранд.

Саводи ғубори хату ранги гул
Бувад равшан аз айнаку ҷоми мул. *Бедил*

АЙНО *а.* عينا зани зебочашм.

АЙНУЛКАМОЛ *а.* عين‌الكمال чашмзахм, бадназарӣ, чашмрасӣ.

Гар ғаме бошад, шавад дилҳо малул,
В-ар бувад шодӣ, расад айнулкамол.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

Дафъи айнулкамол чун накунад
Ранги нилӣ, ки бар рухи қамар аст. *Хоқонӣ*

АЙНУЛЛАҲ *а.* عين‌الله *д.* чашми худо; *маҷ.* лутфи худо.

Ту шаб ба равзаи набавӣ зинда дошта,
Айнуллаҳат ба луфти назар посбон шуда. *Хоқонӣ*

АЙНУЛМАЛАҲ *а.* عين‌الملح чашми доғи сафеддор; чашми иллатнок, чашми шилпуқ, чашми обрав.

Гирьяи ӯ н-аз ғам асту н-аз фараҳ,
Рӯҳ донад гирьяи айнулмалаҳ. *Румӣ*

АЙНУЛЪАЁН *а.* عين‌العيان бисьёр возеҳ, равшан.

Он ки ӯро чашми дил шуд дидбон,
Дид хоҳад чашми ӯ айнулъаён. *Румӣ*

АЙНУЛЬЯҚИН *а.* عين اليقين маълумоти аниқ, дониши дуруст, маълумоте, ки аз мушоҳида ва дарк намудани чизе пайдо шудааст.

Он чӣ шунидам, ба айнульяқин донистам. *Авфӣ*
Мирзо Ҳайдар ... китобе тасниф карда, дар он чо аз рӯи айнульяқин шаммае аз наводири ин ҳудуд дарч намуда. *«Таърихи Фаришта»*

АЙНУЛҲАЁТ *а.* عين الحيات *ниг.* **об (оби зиндагӣ).**

Обаш ... ба узубату латофат аз айнулҳаёт ва чашмаи салсабил хабар дода. *«Анвори Суҳайлӣ»*

АЙНУССАВР *а.* عين الثور *нуҷ.* номи ситораест, ки онро Дабарон низ мегӯянд.

Агар Айнуссавр аз марғзори сипеҳр ба дидан тасарруф дар ӯ нигарад, Симоки Ромеҳ ба синони сатват чашмаш бидӯзад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

АЙНӢ عينى **1.** мансуб ба айн II; **2.** аслӣ, зотӣ, худӣ; **3.** айнан монанд, баробар; **4.** *фалс.* объективӣ.

АЙРӢ *т.* ايرى чангак.

Бар гарданат зананд чу дузд айрии душох,
Аз коҳдон баранд суи дашт каш-кашон. *Сайидо*

АЙСАР *а.* ايسر **1.** чап, самти чап, тарафи чап.

Баъд аз он Сайида сангро ба тарафи айсари ӯ бурд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. осонтар, саҳлтар.

АЙТОМ *а.* ايتام *ҷ.* **ятим.**

Ӯ ҳукм кунад ва ба қатъ расонад ва моли айтом ва ғоибро некӯ муҳофизат намояд. (1) *«Ҷомеъ ут-таворих»*
Дурру марвориди тавқаш ашки атфоли ман аст.
Лаълу ёқути ситомаш хуни айтоми шумост! (1) *Анварӣ*

АЙФУДА ايفده беҳуда; ёва.

АЙФУДАСАРӢ ايفدسرى лофзанӣ, беҳудагӯӣ.

Ин айфудасарӣ ба чӣ кор оядт, эй фато,
Дарьёб донишу сухани беҳуда магӯй. *Рӯдакӣ*

АЙШ *а.* عيش **1.** зиндагӣ, ҳаёт, зиндагонӣ; **айши танг** зиндагии сахт, муфлисӣ, қашшоқӣ.

Сазад, к-аз айши танги худ бинолем,
Ки бо шеру паланг андар чуволем. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* хушӣ, хуррамӣ, шодмонӣ, хурсандӣ.

Не аз ту ҳаёти ҷовидон мехоҳам,
Не айшу танаъуми чаҳон мехоҳам. *Ҳилолӣ*
Зоҳидонро бахшише аз боғи айши бода нест,
Метавон ин қавмро чун чӯби хушки ток сӯхт. *Мулҳам*

айши муҳанно айши хуш ва ширин.

Бӯстон хонаи айш асту чаман кӯи нашот,
То муҳайё набувад айши муҳанно, наравем. *Саъдӣ*

айшу тараб хушиву шодӣ, хурсандиву фараҳ.

Қай бошад он, ки бинам аз давлати висолаш
Андӯҳу дард рафта, айшу тараб расида. *Ҳилолӣ*

◊ **айш бохтан** нишот варзидан, айёшӣ кардан.

Айш мебохтам ба бӯсаю май,
Ба дилею ҳазор дил бо вай. *Низомӣ*

айш варзидан ишрат намудан, хурсандӣ кардан, кайфу шодӣ кардан.

Ман ҳам аз чашми Ҳусн пинҳонӣ
Айш варзам ба ҳамдами ҷонӣ. *Мушфиқӣ*

айш талх кардан ногувор намудани нишот, халал расонидан ба тараб.

Ба ишва айши маро талх мекунӣ имрӯз,
Макун, ки ҳӯ шавадат ҳамчунин ба бадхӯӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

айш ҳаром кардан халал расонидан ба хурсандӣ, вайрон кардан шодию хурсандиро.

Рақиб дар ҳарамат маҳрам асту ман маҳрум,
Ҳаром агар накунам айши ӯ, ҳалолаш бод. *Возеҳ*

АЙШАФРӮЗ عيش افروز тарабангез, айш гармкунанда, нишотовар.

Урфӣ, шаби иду бода айшафрӯз аст,
Май нӯшу тараб кун, ки ҳамин дам рӯз аст. *Урфӣ*

АЙШОБОД عيش آباد диёр ё маҳалли айш, ҷои маишат.

Ба айшободи ин маҳфил расидан,
Ман таҳқиқи ҷомаш ночашидан
Зи аҳли эътибору хуш дур аст,
Агар ҳушест, тафтише зарур аст. *Бедил*

АЙШПАРВАР عيش پرور дӯстдори айш, айшдӯст, айёш.

Маро буд ошное айшпарвар,
Муҳайё дошт доим ширу шаккар. *Сайидо*

АЙШРОНӢ عيش رانى айшу хурсандӣ кардан, кайфу сафо кардан.

Фақат асбоби дилхушӣ ва тариқаи айшрониашон ҳамин буд. *Садри Зиё*

АЙЮҚ *а.* عيوق *нуҷ.* номи ситораест сурхранг, ки дар тарафи рости Каҳкашон воқеъ аст.

Алам сар зи Айюқ бартар кашид,
Синон чашми сайёраро баркашид. *Хисрави Деҳлавӣ*

◊ **ба Айюқ расонидан** *чизеро* ниҳоят баланд кардан; авҷ гирондани чизе.

Нолаи рубоб ва захмаи чанг ба Айюқ расонид. *«Равзат-ус-сафо»*

фиғон ба Айюқ кашидан оҳу нолаи зиёд ва ниҳоят баланд кардан.

Ошиқ, ки фиғон кашад ба Айюқ,
Бошад зи ҳавои рӯи маъшуқ. *Ҷомӣ*

АЙЮҲАННОС *а.* ايها الناس эй мардум!

Наъраҳо зад, халқ ҷамъ омад бар ӯ,
Габр, — гӯён, — айюҳаннос, аҳзиру! *Румӣ*

АЙЮҲАССОҚӢ *а.* ايها الساقى эй соқӣ!

Ало ё айюҳассоқӣ, адир каъсан ва новилҳо,
Ки ишқ осон намуд аввал, вале афтод мушкилҳо. *Ҳофиз*

АЙЮҲАССУКОРО *а.* ايها السكارا эй мастон!

Бигзашт мавсими гул, шуд нолаҳои булбул,
То кай шароби мастӣ, ё айюҳассукоро! *Махфӣ*

АЙЮҲО *а.* ايها *калимаи нидо* **эй!**

АЙҒОҚ||АЙҚОҚ *т.* ايغاق||ايقاق беодоб, чапан; шӯрапушт, авбош.

Дар он марҳала ҷамъе айғоқон қасди Сайфиддини битикчӣ [котиб] ... карданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Мудом табъи ман аз ваҷҳи ёр ночоқ аст,
Ки субҳу шом рафиқи рақиби айғоқ аст. *Шоҳин*

АКБАР *а.* اكبر кабиртар, бузургтар, калонтар.

Аз адаб ва самароти он қисми акбар ва ҳаззи авфар насиби ӯ расида бошад. *Низомии Арӯзӣ*

◇ **Номуси Акбар** *д.* лақаби Ҷабраил.

Даромад ногаҳон Номуси Акбар,
Сабукравтар аз ин товуси ахзар. *Ҷомӣ*

рӯзи акбар *д.* қиёмат, рӯзи маҳшар.

Сағиру кабир дар нолаву нафир омаданд ва фазаъи рӯзи акбар ва намунаи субҳи маҳшар дар ин марҳала зоҳир шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҷиҳоди акбар ҷангу ҷидоли хунин; ҷангҳои бузурги динӣ.

АКВОБ *а.* اكواب *ҷ.* **куб; симгун аквоб** ҷомҳои нуқрагин.

Мисоли Парвин гуфтӣ, ки моҳи тӯбо буд,
Мисоли Ҷавзо мошанди симгун аквоб. *Муиззӣ*

АКВОН *а.* اكوان *ҷамъ* 1. *ҷ.* **кавн.**

Ҳаст дар таҷдиди аквон ин ҷаҳон,
Мешавад мислаш муҷаддад ҳар замон. (1) *Румӣ*

2. номи деве дар «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ.

Кунун размп Аквон зи ман гӯш дор,
Ки чун буд бо Рустами номдор. *Фирдавсӣ*

АКДАР *а.* اكدر тиратар; тира.

Аксафу акдар ба сурати ҷунбандагон ба зуҳур меояд. *Аҳмади Дониш*

АКДИШ||**ИКДИШ** *т.* اكدش 1. омехта, имтизоҷъёфта.

Низомӣ акдиши хилватнишин аст,
Ки ниме сирка, ниме ангубин аст. *Низомӣ*

2. омехтаи ду хун, дурага.

Гиромӣ акдиш аст ин нақши дамсоз,
Падар ҳиндиву модар турки танноз. *Низомӣ*

3. *маҷ.* аспи дурага.

Наъл мебастанд рӯзе акдишонатро ба Рум,
Ҳалқае гум гашт аз он, дар гӯши қайсар ёфтанд. *Заҳири Форьёбӣ*

4. *д.* нафси инсонист, ки гӯё аз лоҳутӣ — раҳмонӣ ва носутӣ — инсонӣ имтизоҷ (таркиб) ёфтааст; 5. маҳбуб; маҳбуба.

Ман на ба вақти хештан пиру шикаста будаам,
Мӯй сапед мекунад чашми сиёҳи акдишон. *Саъдӣ*

Танҳонишин надорад аз умр ҳеҷ лаззат,
Дарьёб ҳар ду олам, тартиби акдише кун. *Низорӣ*

АКИД *а.* اكيد маҳкам, сахт, устувор.

Дар иқтинои ниами ҳақиқӣ ва фазоили зотӣ, ... саъи балеғ ва ҷидди акид воҷиб донад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

АККА عكه номи паррандаи думдароз аз ҷинси зоғ.

Навои булбулу қумрӣ, хурӯши аккаву сор
Хиҷил кунанд ҳама лаҳнҳои хуньёгар. *Анварӣ*

АККОЛ *а.* اكال бисьёр хӯранда, бисьёрхӯр.

Дому дад ҷумла шуда акколи ризқ,
Не пайи касбанду не ҳамголи ризқ. *Румӣ*

АККОС *а.* عكاس аксгиранда, сураткаш.

АКЛ *а.* اكل хӯрдан.

Даҳон баст Фазлӣ ба рӯзи сиём,
Зи шурби шаробу зи акли таом. *Фазлӣ*

Дарун то бувад қобили шурбу акл,
Бад-он тозарӯй асту покизашакл. *Саъдӣ*

АКМАЛ *а.* اكمل комилтар, пурратар, тамомтар.

Акмали мардумон касе бошад, ки қодиртарини эшон бувад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

Тафовут омад андар чашми аҳвал,
Ки як ноқис бубинад, дигар акмал. *Бадрӣ*

АКМАҲ *а.* اكمه кӯр, нобино.

Зи килки ту ба ҷаҳон-дар бадеътар чӣ бувад,
Ки абками сухаиорову акмаҳи биност. *Муиззӣ*

Сар бароварданд боз аз нестӣ,
Ки бубин моро, гар акмаҳ нестӣ. *Румӣ*

АКНОФ *а.* اكناف *ҷ.* **канаф** II; **атрофу акноф** ҷонибу сӯй.

Сити карам ва саховати Ҳотам дар атрофу акнофи олам шоеъ шуд. *Авфӣ*

Аъёни худро ба атрофу акнофи мамолик равон гардонд. *«Равзат-ус-сафо»*

АКНУН اكنون ҳоло, ҳозир, ин вақт, ин лаҳза; айни ҳол; ҳамин дам.

Падар бояд акнун, ки бинад зи ман
Ҳунарҳову омӯзиши пилтан. *Фирдавсӣ*

... Гуфт: То акнун дар ҳисоб будам, бим буд, ки кори ман табоҳ шавад. *Аҳмади Дониш*

ҳам акнун ба зудӣ; дарҳол.

Хоҳам, ки хабар кунам ҳам акнун
З-ин ҳол касони подшоро. *Анварӣ*

АКОБИР *а.* اكابر *ҷамъ* 1. *ҷ.* **акбар;** 2. аъён, ашроф, бузургон; давлатмандон, мансабдорон.

Басе нишастам ман бо акобиру аъён,
Биёмудамашон ошкору пинҳонӣ. *Рӯдакӣ*

Рӯзе дар маҷлисе ... ҷамъе аз занони акобир ва аъён ҳозир буданд. *Савдо*

акобиру асоғир калонону хурдон, ҳама.

Суханҳо ба арзи Мирзо Ҷаҳоншоҳ расониданд ва хотири акобиру асоғир итминон ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

АКОБИРЗОДА اكابرزاده бузургзода, ашрофзода.

Қозимбек ном теҳронӣ буд, муаллими акобирзода ва шоҳзодаҳои Русия. *Аҳмади Дониш*

АКОЗИБ *а.* اكاذيب *ҷ.* **укзуба.**

Маҷмӯи ақовили эшон акозибу аботил аст. *«Равзат-ус-сафо»*

АКОЛИЛ *а.* اكاليل *ҷ.* **иклил.**

АКОСИРА *а.* اكاسره *ҷ.* **кисро** 2.

Пеш аз ин дар миёни мулуки аср ва ҷабобираи рӯзгори пеш чун пешдодиён ва каён ва акосираву хулафо расме будааст... *Низомии Арӯзӣ*

Чун мулки акосира ва Аҷам ба дасти араб афтода..., мешояд, ки манъ аз шеър низ карда бошанд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

АКРАМ *а.* اكرم киромитар; бахшандатар; бузургтар.

АКРОД *а.* اکراد *ҷ.* **курд I.**

Тоҷиддин ба дари қалъа рафт, аҷноди акрод ӯро роҳ надоданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

АКС *а.* عکس **1.** сурат, шакл, намуд, соя ва инъикос, ки дар шиша, дар чизҳои сайқалӣ, ҷилодор ва шаффоф дида мешавад, қалб ва чаппаи ҳар чиз дар рӯи чизи дигар.

Акси он лабҳои майгун дар шароб афтодааст,
Ҳайрате дорам, ки чун оташ дар об афтодааст? *Ҳилолӣ*

Зи баргаш ханҷаре бар ҷанг дорад,
Ба акси сояи худ ҷанг дорад. *Сайидо*

акс пазируфтан шаклу намуд ва инъикоси чизеро қабул кардан (гирифтан) ба худ.

Об аз гули рухсораи ӯ акс пазируфт
В-оташ ба сари ғунчаи гулнор баромад. *Саъдӣ*

2. партав ва шиоъ, ки бар сатҳи чизҳои шаффоф ва ҷилодор расида ба воситаи он ба чизҳои дигар меафтад.

Аз он май маро деҳ, ки аз акси ӯ
Чу ёқут гардад ба фарсанг санг. *Рӯдакӣ*

Шаробе дар қадаҳ карда дилафрӯз,
Ки аз аксаш ба шаб пайдо шавад рӯз. *«Равзат-ус-сафо»*

Арақ аз акси рухат сурх намояд аҷаб аст,
Нашунидем зи гул ранг пазируфта гулоб. *Савдо*

акси офтоб таъсири офтоб, нур, шуоъ ва гармии офтоб.

Набошад булъаҷаб, гар ман зи ишқат музтариб гардам,
Ҳарорат обро дар дил зи акси офтоб афтад. *Махфӣ*

3. зид, мухолиф, муқобил, баръакс.

В-ар бигуфтӣ: Ҳаст нонҳо бенамак,
В-ар бигуфтӣ: Акс мегардад фалак. *Румӣ*

Аз барои камтарин айше, ки акси муддаост,
Обрӯи хешро то чанд мерезӣ ба хок. *Ҳоҷӣ*

акси натиҷа натиҷаи баръакс, натиҷаи зидди матлаб.

Ба дил гуфтам, ин насиҳат коргар шуд, валекин афсӯс тамоми ин муқаддимот акси натиҷа дод. *Садри Зиё*

кори акс кори баръакс, кори ношуданӣ ва ғайримумкин, кори маҳол.

Қори акс аз чеҳраи шамъе ба акс афтодааст,
Акс бошад пеши мардум об бар болои кӯҳ. *Камоли Хуҷандӣ*

АКСАР *а.* اکثر бештар, бисьёртар, миқдори зиёд; ҳиссаи зиёд, қисми зиёд; *муқобили* **ақал(л).**

Алиқулӣ ... мушоҳида намуд, ки лашкари фалокатасари он аксар бесар гаштанд. *«Фатҳнома»*

аксари авқот бештари вақтҳо.

Яке аз тифлони ҳамдарс аксари авқот қаранфул зери забон гузоштӣ. *Бедил*

аксари айём аксарияти рӯзҳо, рӯзҳои бисьёр.

Шоҳзода ... аксари айём соим буда ва ифтор ба нони хушку оби сард мекарда. *Аҳмади Дониш*

АКСАФ *а.* اکثف касифтар, ифлостар.

АКСГИР عکس گیر он чӣ ки сурати чизеро инъикос мекунад; аксгиранда.

Оинаву об бувад аксгир,
Нест гилу санг тасаввурпазир*.

АКСУН اکسون *ниг.* **иксун.**

АКТОФ *а.* اکتاف *ҷ.* **китф.**

АКУЛ *а.* اکول бисьёр хӯранда, пурхӯр.

Он ки ширро руҷҳон ниҳод, марде акул аст. *Авфӣ*

АКФАС *а.* اکفس качпой.

АКФО(Ъ) *а.* (ع)اکفا *ҷ.* **куфв.**

Аз миёни ақрону акфо шуморо ... ихтисос додам. *Авфӣ*

Таваддуд талаби маваддати акфо ва аҳли фазл бошад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

АКФОН *а.* اکفان *ҷ.* **кафан.**

Малик ҷумларо акфон сохта... тобуте тартиб дод. *«Равзат-ус-сафо»*

АКФОЪ *а.* اکفاء *ниг.* **акфо(ъ).**

АКЬЯС *а.* اکیس зирак, доно; зиректар, донотар, бокиёсаттар.

В-он гузин оинае, к-ӯ акьяс аст,
Андаке сайқалгарӣ ӯро бас аст. *Румӣ*

АКҲАЛ *а.* اکحل **1.** сурмагунчашм; **2.** *анат.* раги ҳафтандом, раги миёнаи даст.

Табибони шафақ мадхал кушоданд,
Фалакро сурхӣ аз акҳал кушоданд. *Низомӣ*

Чашми мо хуни дилу хуни ҷигар азбаски рехт,
Акҳалу ширьёни моро дам нахоҳӣ ёфтан. *Хоқонӣ*

АЛАВӢ *а.* علوی **1.** авлоди Алӣ.

Алавӣ гуфт: Мар-маро ст шафеъ,
Ҷадди ман бар ҳама шарифу вазеъ. *Саноӣ*

2. пайрав ва тарафдори Алӣ.

Дар бораи ман инъом карда гуфт: Фалон алавиро аз миён баргирӣ... *«Равзат-ус-сафо»*

АЛАДДАВОМ *а.* علی‌الدوام доимо, бардавом, ҳамеша, пайваста, ҳамвора, мудом.

Чу бохабар бувад аз худ ниҳоли давлати ӯ,
Аладдавом ба боғи мурод борвар аст. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

Ман аладдавом ҳамчун шубон ҷамъияти хотир меандӯзам. *Аҳмади Дониш*

АЛАЗ(З) *а.* الذ лазиз, форам, дилкаш; дилхоҳтар, лазизтар, форамтар.

Суруд назди ман алаззи ашьёст. *«Равзат-ус-сафо»*

АЛАЗЗАРУРА||АЛАЗЗАРУРАТ *а.* علی‌الضروره||علی‌الضرورة ноҷор, лобуд, ногузир, аз рӯи ноҷорӣ, аз ноилоҷӣ.

Ҳарчанд гуфтанд, суд надошт, алаззарурат бирафтанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

АЛАЙК *а.* علیک **1.** бар ту; **2.** ҷавоби салом.

Сад салом ар шунавӣ аз пасу пеш,
Ба алайке накушоӣ лаби хеш. *Ҷомӣ*

АЛАЙКАССАЛОМ *а.* علیک‌السلام салом ба ту, дуруд бар ту.

Ба Рустам чунин гуфт, к-эй некном,
Агар дин пазирӣ, алайкассалом. *Фирдавсӣ*

АЛАЙКУМ *а.* عليكم 1. ба шумо, бар шумо; 2. ҷавоби салом.

Пас чу одам ту бар тану дилу ҷон,
Ояи ҳурмати алайкум хон. *Саноӣ*

АЛАЙНО *а.* علينا бар зарари мо, бар хилофи мо.

Хоҳӣ биитобӣ ту ба мо, хоҳ билутфӣ,
Додем ризо, ҳар чӣ лано, ҳар чӣ алайно! *Савдо*

АЛАЙЯ *а.* علی бар ман; **аззамону алай(я)** бар ӯҳдаи ман, замонаташ бар гардани ман; ман зомин.

Бахил бӯи худо нашнавад, биё, Ҳофиз,
Пиёла гиру карам варзу аззамону алай. *Ҳофиз*

АЛАЙҲИ *а.* عليه 1. бар вай, бар ӯҳдаи ӯ; 2. ба муқобили ӯ.

АЛАЙҲИЛФАТВО *а.* عليه الفتوى *д.* бар он аст фатво; раво ва ҷоиз (аст).

Чашму абрӯи ту гӯянд, ки дар мазҳаби мо
Ҳақ бувад куштани ошиқ ва алайҳилфатво.
Камоли Хуҷандӣ

АЛАЙҲИМ *а.* عليهم бар онон, бар эшон, ба онҳо.

АЛАЙҲИССАЛОМ *а.* عليه السلام осудагӣ бод бар вай.

АЛАЛИНФИРОД *а.* علی الانفراد бар сабили инфирод; ҷудогона-ҷудогона, алоҳида-алоҳида, танҳо-танҳо.

Зикри эшон алалинфирод карда шавад.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

АЛАЛИНҚИТОЪ *а.* علی الانقطاع аз ҳам ҷудо шудан; иҷтиноб аз ҳамдигар, қатъи алоқа (муносибат) аз ҳамдигар.

АЛАЛИТЛОҚ *а.* علی الاطلاق 1. мутлақо, мутлақан.

Бод гуфт: Қувват алалитлоқ кӯҳро собит аст, ки пои шикеб дар домани виқор кашидааст.
«Анвори Суҳайлӣ»

Ҳукамо гуфтаанд дар изҳори илм ва санъате, ки файёз алалитлоқ арзонӣ бар касе доштааст, бухл ва зайқат раво надорад. *Аҳмади Дониш*

2. умуман, ба таври куллӣ, куллиятан.

Матмӯъ ва маъмул аз макорими ахлоқи он махдум алалитлоқ он, ки сурат ва маводди ин амрро ба дидаи тадаббур назар фармоянд. *Восифӣ*

АЛАЛИТТИСОЛ *а.* علی الاتصال муттасил, пай дар пай, ҳамеша, ҳамвора.

АЛАЛИҶМОЛ *а.* علی الاجمال ҷамъу якҷоя, куллиятан, ба таври муштамил; хулосаи калом.

Ба сирри синаи ин дӯстон алаттафсил,
Ки даст гирию раҳмат кунӣ алалиҷмол! *Саъдӣ*

АЛАЛЛАҲ *а.* علی الله *калимаи нидо* паноҳ ба худо!

Зи фарьёди хармӯҳраву говдум
«Алаллаҳ» баромад зи руина хум. *Низомӣ*

АЛАЛФАВР *а.* علی الفور фавран, дарҳол, ба зудӣ; ҳозир, ба тезӣ, зуд.

Алалфавр ҷомаи худро чок намуда порча бардоштам ва ба риштае ҷароҳати ӯро маҳкам бастам.
Аҳмади Дониш

АЛАЛХУСУС *а.* علی الخصوص махсусан, хусусан; бегуфтугӯ, албатта.

Гар тафохур бувад зи хидмати ту,
Он тафохур алалхусус майрост. *Муиззӣ*

Ҳамаи эҳсони ӯ ба ҳар як аз ақвиё ва зуафо алалхусус қиём бояд кард. *«Ахлоқи Носирӣ»*

АЛАЛЪУМУМ *а.* علی العموم умуман, ба таври умумӣ.

Фазилате, ки бар абнои рӯзгор майрост,
Алалъумум шиносанд ноқидони басир.
Заҳири Форьёбӣ

АЛАЛҚАТЪ *а.* علی القطع қатъиян, қатъан; яқинан, ҳатман.

Димна гуфт: Эй Шанзаба, ба он чӣ ман ба яқин донистаам ва алалқатъ маълум карда, он аст, ки...
«Анвори Суҳайлӣ»

АЛАЛҲОЛ *а.* علی الحال ҳозир, ҳамин вақт, ҳамин дам, ҳамин фурсат.

АЛАЛҶУМЛА *а.* علی الجمله мухтасар, хулоса.

Алалҷумла, бар фазилат ҳис кунад ва аз разилат манъ. *«Ахлоқи Носирӣ»*

АЛАМ I *а.* الم дард, озор, нохушӣ; ранҷ.

Султон фармуд, то ӯро бар фил нишониданд, то аз алами ҷароҳат истироҳат кунад. *«Равзат-ус-сафо»*

Аспе, ки саворияш саросар алам аст,
Бе роҳу тариқ мисли ӯ асп кам аст. *Мушфиқӣ*

алами бедаво дарди бедаво, дарди давонопазир, беилоҷ; *киноя аз* кори ҷоранопазир.

Қофия маъюбу радиф нораво,
Иллати вазнаш алами бедаво. *Ҷомӣ*

алам кашидан ранҷ дидан, азоб кашидан.

Гоҳ аз дӯст ғаме, гоҳ зи душман аламе,
Ғами он чанд кашему алами ин то кай? *Ҳилолӣ*

дар алам будан ранҷ кашидан, азоб дидан.

Ғами дил бо ту нагӯям, ки ту дар роҳати нафс
Нашиносӣ, ки ҷигарсӯхтагон дар аламанд. *Саъдӣ*

АЛАМ II *а.* علم 1. байрақ, роят, ливо, дурафш.

Алам сар зи Айюқ бартар кашид,
Синон чашми сайёраро баркашид. *Хисрави Деҳлавӣ*

Алами илм по ба гил нагзошт,
Оламеро ба дӯши худ бардошт. *Бедил*

2. нишон, аломат; 3. *маҷ.* машҳур, шӯҳратьёфта.

Дар адл қадамзанон алам бош,
Дар ҷурм назаркунон ҳакам бош. *Файзӣ*

Ба наққоши алам чун килки Монӣ,
Равон дасташ саҳоби зиндагонӣ. *Сайидо*

4. *маҷ.* гурӯҳе аз лашкар, одамони зери як байрақ.

Муҳаллаб гуфт, ки агар ҳар оина маро бояд рафтан аз ҳар аламе марде бо ман фирист ва аз рафтани ман касеро огоҳ макун.
«Таърихи Наршахӣ»

алам барафрохтан а) пайдо шудан, зоҳир гаштан.

Он лолаву гул, ки бӯстон сохт ҳама,
Доне зи куҷо алам барафрохт ҳама.
Хисрави Деҳлавӣ

б) шӯҳрат пайдо кардан, машҳур шудан.

Худойро мададе, эй далели роҳ, ки ман
Ба кӯи майкада дигар алам барафрозам. *Ҳофиз*

алам бардоштан а) байрақ бардоштан.
Ақл ҳам кишвари бадан бигзошт,
Аз паи Дил шуда алам бардошт. *Мушфиқӣ*
б) *маҷ.* эълон кардан, ошкор намудан.
Шоҳи маънӣ туӣ, алам бардор,
Сӯи мулки сухан қадам бардор! *Ҳилолӣ*

алам бардоштани шаҳи ховарон *кинояаз* баромадани офтоб.
Чун шаҳи ховарон алам бардошт,
Парда аз рӯи субҳидам бардошт... *Мушфиқӣ*

алам барзадани хисрави субҳ *кинояаз* баромадани офтоб, тулӯи офтоб.
Хисрави субҳ чун алам барзад,
Лашкари шомро ба ҳам барзад. *Ҷомӣ*

алам баркашидан а) байрақ бардоштан; б) *маҷ.* намоён шудан, зоҳир гардидан.
Алам баркаш, эй офтоби баланд,
Хиромон шав, эй абри мушкинпаранд! *Низомӣ*

алам баровардан намоён гардидан.
Эй меҳр, биё, алам баровар,
Эй субҳ, ту низ дам баровар! *Ҳилолӣ*

алам берун задан пайдо шудан, намоён гардидан.
Не, хато гуфтам, зи зери хок баъд аз муддате
Оташи доғи шаҳидонаш алам берун задаст. *Ҷомӣ*

алам гардидан (*ё* **гаштан**) а) машҳур шудан, шӯҳрат ёфтан.
Зи ҳусни аҳд ба олам агар алам гардӣ,
Ливои рифъати ту бигзарад зи чархи баланд.
«*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»
б) баланд шудан, боло гирифтан.
Ба навбаҳор ҷаҳон тоза гашту хуррам гашт,
Дарахти сабз алам гашту хок мӯълам гашт. *Кисоӣ*
Ҳар куҷо оташ алам гардад, пару боли ман аст,
Нест чун мурғи кабоб аз сӯхтан андешаам. *Сайидо*

алам задан а) сар задан, ошкор ва ҳувайдо шудан.
Шуд синаам шикоф-шикоф аз ходанги оҳ
В-аз ҳар шикоф оташи дил мезанад алам. *Ҷомӣ*
б) шӯҳрат ёфтан, ном баровардан.
Ба маъшуқӣ алам зад дар раҳи ишқ,
Ки созад оламеро огаҳи ишқ. *Бадрӣ*

алам задани хисрави ховар *кинояаз* баромадани офтоб.
Саҳар чун хисрави ховар алам бар кӯҳсорон зад,
Ба дасти марҳамат ёрам дари уммедворон зад. *Ҳофиз*

алам задани хуршед *кинояаз* баромадани офтоб.
Ногоҳ насими субҳдам зад,
Хуршед бар осмон алам зад. *Ҳилолӣ*

алам задани шамъ *кинояаз* фурӯзон шудани шамъ, равшан шудани шамъ.
Шамъ кай барзанад ба хона алам,
Рахт барбандад аз миёна зулам. *Ҷомӣ*

алам кардан а) машҳур кардан, баландовоза намудан, шӯҳрат додан.
Гарам чанде алам кардӣ ба савдо,
Чу оташ сӯхтӣ хунам дар аъзо. *Нозим*
б) бардоштан, баланд кардан.
Чу шамшери шуҷоатро алам кард,
Ба як теғ устухонашро қалам кард. *Ҳилолӣ*
в) баланд овезон кардан.
Яке рустоӣ сақат шуд хараш,
Алам кард бар токи бустон сараш. *Саъдӣ*

алам шудан шӯҳрат пайдо кардан, машҳур шудан.
Ҳар кӣ алам шуд ба сахову карам,
Банд нашояд, ки ниҳад бар дирам. *Саъдӣ*

алами *чизе* **(бар)афроштан** изҳори чизе кардан, намоён гардонидан чизеро.
Ҳар рӯз алами мубоҳот афрошта, табанги ҳалво бар сар мегузошт. *Савдо*
Ҳар кӣ дар майдони ҳиммат алами ҷаҳд барафрошт,... зудтар ба мақсад расид. «*Анвори Суҳайлӣ*»

◇ **алами кофурӣ** барфи сафед; ишора ба мавсими пирӣ.
Ёфт зарбафти хазонам алами кофурӣ,
Ман ҳамон сундуси найсон ба Хуросон ёбам. *Хоқонӣ*

алами рӯз *кинояаз* офтоби субҳгоҳӣ.

АЛАМБАР علم بر байрақдор, байрақбар.
Не, не, ба базми шодию рӯзи ваға-ш ҳаст
Қайхисрав обдору Сикандар аламбараш. *Хоқонӣ*

АЛАМДОР علمدار байрақдор, байрақбардор, ливобардор.
Чун садои нафир ва наъраи каррано(й) ба гӯш расид,... аламдорон аламҳоро барафроштанд.
«*Фатҳнома*»

АЛАМРАСИДА الم رسيده азобдида, ранҷдида, кулфатзада; маҳзун, ғамгин.
Алқисса, ки он ситамкашида,
Меҳнатзадаву аламрасида
Дар чораи кори хештан буд,
Во ҳар чӣ расид, дар сухан буд. *Ҳилолӣ*

АЛАН *а.* علن **1.** ошкор шудан; ошкор будан.
Гоҳ сирри ноз ифшо мекунад бо аҳли ишқ,
Гоҳ рози ганҷ пинҳон менамояд аз алан. *Васлӣ*
2. ошкоро, рӯйрост, ҳувайдо.
Мезад оташ бахри шамъ афрӯхтан,
То сири овозро бинад алан. *Румӣ*

АЛАРРАСМ *а.* على الرسم мувофиқи расму одат, аз рӯи расму одат.
Ҳазрати волидам аларрасм барои додани ҳисобот ва аризаи маъмулӣ аз дунболи амир рафтанӣ шуданд. *Садри Зиё*

АЛАРРАҒМ||АЛОРАҒМ *а.* على الرغم||على رغم: **аларрағми, алорағми...** бар рағми..., бар хилофи..., бар акси..., зидди майлу хоҳиши...
Хисрав ба тори мӯи ту ҷон медиҳад, дигар ҷаҳон,
Гарчи аларрағми манӣ, ҷону ҷаҳони дигарон.
Хисрави Деҳлавӣ
Имшаб, ба ростӣ, шаби мо рӯзи равшан аст,
Иди висоли дӯст алорағми душман аст. *Саъдӣ*

АЛАССАБОҲ *а.* على الصباح бомдодон, субҳгоҳон, пагоҳирӯзӣ, саҳаргоҳ(он), ҳангоми субҳ.
Ба оби равшани май орифе таҳорат кард
Алассабоҳ, ки майхонаро зиёрат кард. *Ҳофиз*
Дидем боз он рухи зебо алассабоҳ,
Имрӯз субҳи мо чӣ муборак дамида буд!
Камоли Хуҷандӣ

АЛАССАВИ(Й)Я *а.* علی‌السویه мусовӣ, баробар, ба ҳам баробар.

[Шер гуфт]... адаму вуҷуди ӯ [Шанзаба] алассавия аст, вухушро ба гӯшти ӯ меҳмонӣ хоҳам кард. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Подшоҳ... аспонро алассавия ба умаро қисмат кард. *«Таърихи Фаришта»*

АЛАССАВО *а.* علی‌السوا баробар, яксон, мусовӣ.

Нисбати ӯ дар қурбу бӯъд ба тарафайн алассаво бошад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

Он чӣ ҳаст, аласcавост, мӯъмину муваҳҳид ва ҳама ҳайвонот дар он шариканд. *Аҳмади Дониш*

АЛАСТ *а.* الست **1.** *д.* ибораест аз ояти Қуръон ба маънии: оё ман нестам (худои шумо)?; **2.** *д.* азал, нахуст, аввал (ба маънои ибтидои офариниш, аҳди аввал), ки дар он худо тақдири одамонро муайян кардааст; ◇ **аласти ишқ** хитоби аҳди ишқ, тақдир ва сарнавишти ишқ.

Чун аласти ишқ бишнидӣ ба ҷон,
Аз балои нафс безорӣ ситон. *Аттор*

аҳди аласт *д.* рӯзи азал, ибтидои офариниши олам ва муайян шудани қисмату тақдири одамон.

Магар бӯе аз ишқ мастат кунад,
Талабгори аҳди аластат кунад. *Саъдӣ*

масти аласт масти азалӣ, масти ҳамешагӣ.

Коҳилии ман забонамро бибаст,
Ҳамчу маҳви бодаю масти аласт. *Румӣ*

рӯзи аласт рӯзи азал, рӯзи нахуст(ин).

Надорам бок, Имло, гар бувад майхона маъвоям,
Рақам бар ном бошад бода аз рӯзи аласти мо. *Имло*

АЛАТТАФСИЛ *а.* علی‌التفصیل муфассалан, ба таври муфассал, ба таври васеъ.

Ба сирри синаи ин дӯстон алаттафсил,
Ки даст гирию раҳмат кунӣ алалиҷмол. *Саъдӣ*

АЛАТТАЪҶИЛ *а.* علی‌التعجیل бо шитоб, ба зудӣ, ба суръат, *шитобкорона.*

АЛАТТАҲҚИҚ *а.* علی‌التحقیق дар ҳақиқат, ҳақиқатан, аз рӯи ҳақиқат.

АЛАФ *а.* علف гиёҳ, гиёҳи сабз; хӯроки чорпо.

Эшон андар биёбон таом ва алаф намеёфтанд ва он сол қаҳт буд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Чарх туро баҳри шараф сохта,
Ту тани худ деги алаф сохта. *Хисрави Деҳлавӣ*

◇ **алафи теғ (ё шамшер) шудан** аз дами шамшер гузаштан, бо шамшер кушта шудан.

Бештари баддилону тарсандагон алафи шамшер мешаванд. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

АЛАФГОҲ علفگاه алафзор, ҷоҳое, ки алаф мерӯяд, ҷои чаридани ҷонварон.

Алафгоҳи мурғони ин кишвар ӯст,
Агар шири мурғат бибояд, дар ӯст. *Низомӣ*

АЛАФДОР علفدار нигоҳбони алафзор; касе, ки алафҳои хӯрокворӣ тайёр мекунад.

Алафдорон бар он шуданд, ки алафҳоро бар сар гирифта, ҷиҳати мавошӣ берун баранд. *«Таърихи Фаришта»*

АЛАФЗОР علف‌زار замине, ки дар он алаф фаровон мерӯяд, ҷои сералаф, сабзазор.

Куҷо буд алафзору оби равон,
Фуруд омад он ҷойгаҳ паҳлавон. *Фирдавсӣ*

Подачӣ дилбар надорад кор бо буду набуд,
Меравад дунболи ҳар кас, то алафзоре намуд. *Сайидо*

АЛАФХОР علف‌خوار **1.** алафхӯранда, алафхӯр монанди асп, гов, шутур ва ғ.; **2.** чарогоҳ, алафзор.

Ҳало, эй сорбон, уштур бихобон,
Аз ин хуштар куҷо бошад алафхор. *Шамси Табрезӣ*

[Муғулҳо] гуфтанд: Чун ба ҷонибайн тариқи ягонагӣ маслук аст, ба алафхор омадаем. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

АЛБАТТА *а.* البته ҳатман, бе чуну чаро, қатъан, ба таври яқин, мутлақо.

З-оташинрӯе ҷудо меафканад даврон маро,
Чун шарар албатта хоҳад кушт ин ҳиҷрон маро. *Фузулӣ*

Гуфт: Он чӣ ризои модарон аст,
Албатта ризои мо дар он аст. *Шоҳин*

АЛБОБ *а.* الباب *ҷ.* луб(б).

Чунон ки абр сақ(қ)ои гул асту сарву суман,
Рубоб қути замир асту соқии албоб. (2) *Шамси Табрезӣ*

АЛВАДОЪ||АЛВИДОЪ *а.* الوداع *калимаи нидо* дар вақтҳои гусел ва ҷудошавӣ аз якдигар ва дар ҳангоми мусофират гуфта мешавад.

Яме дар чашм дорам, алвидоъ, эй ранҷи махмурӣ,
Ки имшаб мавҷи ашке бурдаам то домани мино. *Бедил*

АЛВИЯ *а.* الویه *ҷ.* ливо.

Гӯяд: Бихӯр, к-ат нӯш бод, ин ҷоми май аз бомдод,
Эй аз дари мулки Қубод бо тахту тоҷу алвия! *Манучеҳрӣ*

АЛВОН *а.* الوان *ҷамъ* **1.** *ҷ.* лавн.

Даме сад хон ба чандин ранг чиданд,
Зи ақсоми таом алвон кашиданд. (2) *Ҳозиқ*

2. *маҷ.* хӯрокҳои гуногун, нозу неъматҳо.

Зи алвонҳо, ки хондӣ гирди хонаш,
Надонистӣ чӣ бурдӣ меҳмонаш. *Низомӣ*

алвони неъмат хӯрокҳои гуногун.

Ҳорунаррашид матбахиро бихонд ва ҳукм кард, ки фардо бояд ки ҳариса созӣ, чун рӯзи дигар шуд, алвони неъмат овард ва ҳариса наёвард. *«Хористон»*

3. гуногун, ранг ба ранг.

АЛВОНҶ الوانج арғунчак, танобе ки ду нӯгашро ба ду ҷой банд намуда, дар миёнаш барои шинондан ё хобондани кӯдак ҷой тайёр мекунанд.

Чун кӯдаки инҷиқ, ки ба алвонҷ бихобад,
Ҷуз дар хами зулфат дилам ором надорад. *Шоҳин*

АЛВОС *а.* الواث *ҷ.* лавс.

АЛВОҲ *а.* الواح *ҷ.* лавҳ.

Дар ин шаҳр рухом бисёр аст... чунон ки аз санг алвоҳ месозанд. (1) *Носири Хисрав*

Ғубори мову ман аз сафҳаи хаёл бишӯй!
Чӣ суд шустани таҳрири машқ аз алвоҳ? (1) *Бедил*

алвоҳи айём сафҳаи рӯзгор.

Хусусан рақами маннонию хайр ба ҳеҷ навъ аз алвоҳи айём маҳв намешавад. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

АЛИББО *а.* الباء *ҷ.* лабиб.

АЛИЛ *а.* عليل бемор, касал, дардманд; иллатнок; нотавон.

Зи қорурааш ҷуст аз он пас далел,
Надидаш тан аз ҳеҷ иллат алил. *Ҷомӣ*

[Шукурбек]... мол аз тавонгарони бахил ситада, ба мустаҳиққони алил расондӣ. *Аҳмади Дониш*

шифои алил давои бемор.

Ҳавои он саҳеҳ аст ва насими он шифои алил. *Авфӣ*

АЛИМ I *а.* اليم дарднок, дардоваранда, аламнок, пуразоб.

Ишқ аз ақл ҳаменоладу Исмат зи рақиб,
Рӯҳро сӯҳбати ноҷинс азобест алим. *Исмат*
Чун рахт бубаст з-ин ҷаҳон хоҷӣ Азим,
Гуфтам, зи дилам гирифта шуд хори алим. *Садри Зиё*
Бар дилам ҳасрати асҳоб балоест бузург,
Бар танам фурқати аҳбоб азобест алим.
Заҳири Форьёбӣ

АЛИМ II *а.* عليم **1.** олим, доно, бодониш.

Комили нашъаи алим шудан
Нест мумкин ба ҷуз ҳаким шудан. *Бедил*

алими олимон сардафтари уламо, садри аҳли илму фазл; **2.** *д.* яке аз сифатҳои худо.

Бинвозу биомурз, бикун афву каромат,
Бар бекасии мо чу алимию хабирӣ. *Исмат*

АЛИМАЛЛОҲ *а.* علم‌الله *д.* «худо медонад», «худо гувоҳ аст».

Алималлоҳ, зи ман ғамзадатар
Ҳеҷ кас нест зи ихвони Асад. *Хоқонӣ*

АЛИФ I *а.* الف номи ҳарфи якӯми алифбои арабии тоҷикӣ, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 1 баробар аст; **алифи васл(ия)** алифест, ки аз рӯи қоидаи имлои арабӣ, дар калимаҳои мураккаб навишта мешавад, аммо хонда намешавад, мас. алалхусус على‌الخصوص

Бидон, ки чун алифи васл бошам аз хорӣ,
Қи ном набваду бинанд халқ дидорам. *Хоқонӣ*

чу(н) алиф рост.

Чун лом-алифанд ҳар ду як ҷо,
Ту чун алиф истода танҳо. *Ҷомӣ*
Зи заъф нест миёни ману алиф фарқе,
Фитодаам чу алиф баски дар миёни фироқ. *Шоҳин*

◇ **алифи истиво** хатти истиво, экватор; **алифи пушт** *киноя аз* ростии қомат.

Эй хоҷа, аз ин мору аз ин боз ҳазар кун,
Зеро алифи пушти ту з-инҳост шуда дол.
Носири Хисрав

алифи «то» он қисми ҳарфи итқӣ (ط), ки ба як алиф монанд аст.

Алифи «то» чу дастаи танбӯр
Мил дар чашми «ваҳм» карда яқин. *Бедил*

алифи қад (ё қомат) *киноя аз* ростӣ ва нозукии қомати маъшуқа.

Ҳар сарв, ки дар чаман барояд,
Пеши алифи қадат чу нун бод! *Ҳофиз*

Нест бар лавҳи дилам ҷуз алифи қомати ёр,
Чӣ кунам, ҳарфи дигар ёд надод устодам. *Ҳофиз*

алиф аз бо надонистан бисьёр нодон будан; сахт гаранг шудан, сарсон шудан.

Агар худ ҳафт сабъ аз бар бихонӣ,
Чу ошуфтӣ, алиф аз бо надонӣ. *Саъдӣ*

алиф бар синаи гардун кашидан бефоида оҳу нола кардан.

Ба ёдаш оҳ аз дил чун кашидӣ,
Алиф бар синаи гардун кашидӣ?! *Нозим*

алиф бар хок кашидан хиҷолат кашидан, шарм кардан.

Зи соя сарву санавбар алиф кашад бар хок,
Ба ҳар чаман, ки кунад ҷилва қадди раъноят. *Соиб*

АЛИФ II *а.* اليف анис, дӯст, ҳамдам, ҳамнишин.

Шамъу ҳалвову яке ҷоми латиф,
Ҳадья оварду биёмад, шуд алиф. *Румӣ*
З-ин пеш ба ҳам ҳариф будем,
Чун лому алиф а л и ф будем. *Ҷомӣ*

АЛИФВОР الفوار *ниг.* **алифосо.**

АЛИФДОҒ الفداغ доғе, ки ба сурати алиф месӯзанд; аломате, ки бар рони аспон мениҳанд.

Дигар нест аслан дар ин шак маро,
Ки сӯзад алифдоғи мехак маро. *Ваҳид*

АЛИФЛОМ الفلام **1.** ҳарфи алиф (ا) бо ҳарфи лом (ل), шакли якҷояшудаи лом бо алиф (لا); **2.** *маҷ.* чизи бахампечида; **3.** *киноя аз* қомати ёр ва зулфи ӯ.

Ҷон ёфт зи қадду зулфаш ором,
Алҳамд, ки дидам он алифлом. *Ҳилолӣ*

АЛИФОСО الفآسا монанди алиф, рост; мисли алифе, ки дар калимаи «ҷон» байни «ҷим» ва «нун» воқеъ шудааст(جان).

Ба дил меҳри ту дорад Туғрал аз ағьёр пинҳонӣ,
Биё, сӯям алифосо миёни ҷон диҳам ҷоят. *Туғрал*

АЛИФУЛҚАД *а.* الف‌القد ростқомат, мавзунқад.

Ӯ [наснос] ҳайвонест, ки дар биёбони Туркистон бошад, мутаносибулқома, алифулқад, аризулазфор ва одамиро азим дӯст дорад. *Низомии Арӯзӣ*

АЛИҚ *а.* عليق хӯроки чорво, алаф ва еми ҳайвонот.

Ҳар рӯз алиқи улоғони ӯро бар аҳли бозор тақсим мекарданд. *«Равзат-ус-сафо»*

АЛИЧА اليچه алоча, порчаи абрешимӣ ё пашмӣ, ки бо даст бофта мешавад.

АЛКАН *а.* الكن забонгирифта, тутила, сактазабон.

Аз ин нуранд ғофил чанд аъмо
В-аз ин нутқанд мункир чанд алкан! *Хоқонӣ*
Дебочаи даъвӣ ҳама бар раҳгузар андохт,
Алкан шуду дебои фасоҳат зи бар андохт. *Исмат*

АЛЛОМ *а.* علام бисьёр дона нда, бисьёр доно, олим.

АЛЛОМА *а.* علامه донандаи илмҳо, донишманд, бисьёр доно.

Он ки сабақ хонду сияҳнома гашт,
Хат кашаш, ар худ ҳама аллома гашт.
Хисрави Деҳлавӣ
Сад ҳайф, ки шоирони фозил
Аллома кунанд васфи ҷоҳил! *Ҳилолӣ*

АЛЛОФ *а.* علاف **1.** алаффурӯш, коҳфурӯш; **2.** ғалла ва ордфурӯш.

АЛЛОФӢ علافی **1.** касби аллоф; **2.** бозори ғалла ва орд.

Рӯзе гузорашон ба аллофӣ афтод. *Садри Зиё*

АЛЛОҲ *а.* الله худо; **аллоҳу акбар** а) *д.* худо бузург аст; б) номи дарае дар Эрон, ки оби рӯди Рукнобод аз он ҷо ҷорӣ мешавад.

Чӣ хуш сапедадаме бошад он, ки бинам боз
Расида бар сари Аллоҳу Акбари Шероз! *Саъдӣ*
Фарқ аст аз оби Хизр, ки зулмот ҷои ӯст,
То оби мо, ки манбааш Аллоҳу Акбар аст. *Ҳофиз*

аллоҳу аълам *д.* худо медонад; худо беҳтар медонад; **аллоҳу маак** худо бо ту.

Эй дили реши маро бо лаби ту ҳаққи намак,
Ҳақ нигаҳ дор, ки ман меравам, аллоҳу маак. *Ҳофиз*

АЛМОС الماس **1.** яке аз сангҳои маъдании гаронбаҳост, ки бағоят сахт, шаффоф ва мавҷдор аст; **алмоси холдор** алмоси нуқсондор.

Нақш доғи айб бошад лавҳҳои содаро,
Қиматаш нозил шавад, алмос чун шуд холдор. *Соиб*

2. *маҷ.* шамшер, теғ.

Шунидам, ки бошад забони сухан
Чу алмоси буррону теғи кухан. *Абӯшакури Балхӣ*
Ту гуфтӣ, ки алмос ҷон дорадӣ,
Ҳамон гурзу найза забон дорадӣ. *Фирдавсӣ*

3. *маҷ.* раъду барқ.

Ҳаворо ту гуфтӣ ҳама барфурӯхт,
Чу алмос рӯи заминро бисӯхт. *Фирдавсӣ*

4. *маҷ.* дандон.

Аз лаъл ҳиҷоб созад алмос
Рухсораи ҳамчу каҳраборо. *Анварӣ*

5. *маҷ.* сиришк, оби дида.

Ба гирья з-остин алмос мерӯфт,
Сиришкаш сангро з-алмос месуфт. *Хисрави Деҳлавӣ*

◇ **алмоси фикрат** тезии фикр, бурроии ҷавҳари ақл.

Бар сари ҷамъ ошкорову нуҳуфт,
Сад гуҳар з-алмоси фикрат суфту гуфт. *Ҷомӣ*

алмосро мум кардан *киноя аз* мулоим кардани дилҳои одамони дағал ва дурушт.

Яке нома, к-алмосро мум кард,
Ҳама Ҳиндро ҳиндуи Рум кард. *Низомӣ*

алмос аз арзиз шикастан тезиро бо мулоиматӣ бартараф кардан; ҷаҳлро бо ҳалимӣ мағлуб кардан.

Биёром, тундӣ раҳо кун зи даст,
Ки алмос з-арзиз бояд шикаст. *Низомӣ*

алмос андар басар афшондан бенур шудан ва кӯр шудани чашм.

Аз ҳаҷри ту дар чашмам хуршед шавад суфта,
К-аз бас ки маро алмос андар басар афшонад. *Хоқонӣ*

АЛМОСГУН الماس‌گون алмосмонанд.

Ба каф карда қуллоби алмосгун,
К-аз он пилро даркашидӣ нагун. *Хисрави Деҳлавӣ*

ханҷари алмосгун ханҷари тези дурахшанда.

Ситода ба бом озарипайкаре,
Баровард алмосгун ханҷаре. *Хоҷу*

АЛМОСПАЙКОН الماس‌پیکان тири тезе ки нӯгаш пӯлодин аст.

Яке тири алмоспайкон хаданг
Ба чарх андарун рондам бедаранг. *Фирдавсӣ*
Пирам, аммо оҳи ман аз ҳафт гардун бигзарад,
Новаки алмоспайкон дар камон бошад маро. *Сайидо*

АЛМОСТАРОШ الماس‌تراش **1.** касе, ки алмос метарошад; **2.** асбоб ва олати алмостарошӣ.

Ишқ бар доғи дилам судаи алмос афшонд,
Дурри ашкам чӣ аҷаб гар бувад алмостарош. *Саиди Ашраф*

АЛМУДОМ *а.* المدام шароб (биёред)!

Мечакад жола бар рухи лола,
Алмудом, алмудом, ё аҳбоб! *Ҳофиз*

АЛО I الا *калимаи нидо* эй!, ой!, ҳой!, ҳон! (изҳори хурсандӣ, шодӣ ва шавқу завқ).

Ало, эй тӯтии гӯёи асрор,
Мабодо холият шаккар зи минқор! *Ҳофиз*
Ало, шоҳе, ки фарзинваш рақиби каҷ ба ӯ ҳамдам,
Маро ӯ бегуноҳ аз ростӣ рухмот месозад. *Туғрал*

ало! — гуфтан Огоҳ бош! Ҳушьёр бош! — гуфтан.

Хитоби хуш ба ту, он қадар ки хушьёрӣ!
Касе ба мардуми бехуд нагуфтааст: «Ало!» *Бедил*

ало задан бой додан, бохтани қиморбозон; ноомади қимор.

Чанд равӣ дар ҳаваси чиккаву пуккаи буҷул,
Бахт, ки нест ёварат, ҳар чӣ занӣ — ало занӣ! *Савдо*

АЛО II *а.* علی **1.** *пешоянди арабӣ* ба, бар, ба таври, бо, барои ва ғ. мас. 'алозаъм', 'алорағм', 'алоқадр'; **2.** олӣ, боло, баланд.

Бо рухи рахшон чун гардӣ, — маҳе бар фалакӣ...
Бар самовоти ало баршуда з-эшон лаҳабе! *Манучеҳрӣ*
Он ки бошад боргоҳи иззаташ авҷи ало,
В-он ки мебошад ҳисори давлаташ лоинфисом. *Мирзо Шариф*

АЛОАЙИҲОЛ *а.* علی‌ای‌حال ба ҳар ҳол, ба ҳар ҳолат, ба ҳар вазъият, дар ҳар сурат.

Алоайиҳол Рой Тиҳур омада, қалъаи Тиҳандаро як солу як моҳ муҳосира намуд. *«Таърихи Фаришта»*

АЛОЗАЪМ *а.* علی‌زعم: **алозаъми** бино бар ақидаи..., ба гумони..., ба фикри...

Алозаъми шоҳон... доия намуд, ки бо ... ҳоким ..., васлат намояд. *«Таърихи Фаришта»*

АЛОЗОЛИК *а.* علی‌ذالک бино бар ин, мувофиқ бар ҳамин, ба ҳамин қарор.

АЛОИМ *а.* علایم *ҷ.* **аломат.**

АЛОИҚ *а.* علایق *ҷ.* алоқа.

Дилу ҷон бастаи зулфат, ба рухат меҳр чӣ варзам?
Ишқро шарти нахустин чӣ бувад? — қатъи алоиқ! (1) *Ҷомӣ*

Барам хаёли таҷаррyд, вале зи зулфи бутонам
Даромадаст ба гардан ҳазор гуна алоиқ. (1)
Камоли Хуҷандӣ

алоиқи рӯзгор гирифториҳо, вобастагиҳо, пайвастагӣ ва муносибатҳои зиндагӣ.

АЛОКУЛ(Л) *а.* علی کل: **алокулли ҳол** дар ҳамаи ҳол, дар ҳар ҳол, ба ҳар ҳол.

Медонист, ки алокулли ҳол мамлакати сомониён ба ӯ ояд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

АЛОЛО علالا бонг, ғавғо, ғулғула, ғалоғула.

... 3-он ки аз бонгу алолои сагон
Ҳеҷ во гардад зи роҳе корвон? *Румӣ*

Чун теғ кашад ба сад алоло,
Пайдост, ки дасти кист боло. *Ҳилолӣ*

АЛОМАТ *а.* علامت 1. нишона.

Ҳилолӣ, аз даҳану қоматаш ҳикоят кун,
Ки ин аломати идроку табъи мавзун аст. *Ҳилолӣ*

Хомӯшӣ — аломати ризо. *Зарбулмасал*

2. асар; тамға; пай ва изи чизе ва ғ.

Чун ангишт дар афшон бувад, андар ҳаво аломатҳои сурх бимонад. *Ибни Сино*

Гар бар дилам зи доғи надомат аломатест,
Ку гирьяи шабонаву оҳи саҳаргаҳам? *Ҷомӣ*

3. *маҷ.* байрақ, алам, парчам, ливо.

Ҳусайн ... низ лашкарро таъбия кард ... ва аломат ба бародари хеш дод. «*Таърихи Табарӣ*»

Донистанд, ки кор ба танг даромад, ҷумла рӯй ба аломати амир ниҳоданд ва ҷанг сахт шуд.
«*Таърихи Байҳақӣ*»

АЛОМОТ *а.* علامات *ҷ.* **аломат.**

АЛОН||АЛОНОН الان||الانان номи қавм ва ноҳияе дар Туркистон.

Қашиданд лашкар ба дашти набард,
Алонону дарьё паси пушт кард. *Фирдавсӣ*

АЛОНИЯ *а.* علانیه ошкоро, ҳувайдо, рӯйирост.

Ҳобил дар сир ва алония ба қазо... ризо дод.
«*Равзат-ус-сафо*»

Дуздон алония ба шаҳр даромада тороҷ менамуданд. «*Таърихи Фаришта*»

АЛОНОН الانان *ниг.* **алон.**

АЛОРАҒМ *а.* علی رغم *ниг.* **аларрағм.**

АЛОЧАПОН الاچپان 1. аблақҷома, рангинлибос; 2. *маҷ.* паланг.

Дум хода карда омаду хобонд гӯшро,
Хартум бар замин заду гуфт: Эй алочапон!
Аз нохуни паланг чӣ нуқсон ба пои фил?
Тоҷи хурӯсро чӣ ғам аз нӯли мокиён? *Сайидо*

АЛОЪ *а.* علاء 1. баландӣ; 2. мартабаи баланд.

АЛОҚА *а.* علاقه 1. муносибат, робита, вобастагӣ, пайвастагӣ.

Соҳибмол, ки ҳеҷ гуна алоқа ба ин баёнот надорад, аз тӯҳмату бӯҳтони асас ҳаросид.
Аҳмади Дониш

алоқаи муҳаббат вобастагии ҳақиқӣ, дӯстии самимӣ; **алоқаи қаробат** вобастагии хешовандӣ, муҳаббати хешовандӣ; 2. ҳалқа, пайванд.

Сум сӯи гӯш бурд сайди забун,
То зи гӯш орад он алоқа бурун. *Низомӣ*

алоқаи дур шаддаи дурру гавҳар, ки ба гардан мебананд; тавқи марворид.

Омадам сӯи шаҳр ҳавсала пур,
Чашм равшан бад-он алоқаи дур. *Низомӣ*

алоқаи зар дастпонаи тилло.

Дасту соид пур аз алоқаи зар,
Гардану гӯш пур зи луълуи тар. *Низомӣ*

АЛОҚАГОҲ علاقه‌گاه маҳалли робита, ҷои вохӯрӣ.

Гӯям, ки фалак алоқагоҳест,
К-ӯро раҳи Каҳкашон бубинам. *Хоқонӣ*

АЛОҚАДР *а.* علی قدر: **алоқадри...** ба андозаи..., мувофиқи ..., ба лаёқати...

Ҳар тоифаро қавм-қавм алоқадри маротибиҳим ... ҷомаҳои мутанаввиа арзонӣ дошт.
«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

АЛОҚАМАНД علاقه‌مند вобаста, мансуб.

АЛОҲИДА *а.* علیحده ҷудо, ҷудогона.

Ва он ҷо саройе будааст алоҳида аз баҳри амирон.
«*Таърихи Наршахӣ*»

Ҳар якро фоидаи алоҳида ва шуғли алоҳида аст.
Аҳмади Дониш

АЛОҲОЗО *а.* علی هذا бино бар ин, ва инчунин, ба ҳамин тариқ, ҳамин тавр, ва ғайра, ва ҳоказо.

Алоҳозо, ҳар якеро амали махсус бувад.
Аҳмади Дониш

Мӯҳри муаҷҷал даҳ дирам ва никоҳонаи қозӣ даҳ динору як ман гандуму даҳ танга, ҳаққулмизон понздаҳ танга ва алоҳозо. *Аҳмади Дониш*

АЛОҲОЛ *а.* علی حال *ниг.* **алалҳол.**

Гург бар атрофи ин ҳазира равон аст,
Гург бувад бар лаби ҳазира алоҳол. *Манучеҳрӣ*

АЛСАҒ *а.* الثغ касе, ки дар забонаш вақти сухан сактагӣ ё калолате меояд ва ҳарферо ба ҷои ҳарфи дигаре талаффуз менамояд.

Номи ӯ Ҳориса ... ва забонаш алсағ буд, ... андар сухан «ро»-ро «дол» талаффуз кардӣ.
«*Таърихи Табарӣ*»

Укдае бар забонаш буд ва дар сухан гуфтан алсағ буд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

АЛСИНА *а.* السنه *ҷ.* **лисон.**

Васияти ҷавонмардии ӯ дар афвоҳ ва алсина афтод. (2) «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

Зикри ҷуд ва саховати ӯ дар алсина доир аст ва дар афвоҳ соир. (2) «*Равзат-ус-сафо*»

АЛТАФ *а.* الطف латифтар, нозуктар, нафистар.

Рӯбоҳ дил ва гӯши хар, ки алтафи аъзои ӯ буд, бихӯрд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

алтафи авқот беҳтарини вақтҳо, саъдтарини вақтҳо.

Хатте чун турраи таррор ва ғурраи ғарро ... дар алтафи авқот ва ашрафи оёт ... вусул ёфт.
«*Илми симиё*»

АЛТОФ *а.* الطاف *ҷ.* **лутф.**

Бо вуҷуди он беадабӣ, ки аз ман содир шуд, ин ҳама алтоф фармуд. (2) *Авфӣ*

алтофи бекарон илтифотҳои бениҳоят, навозишҳои беҳад, марҳамату эҳсонҳои афзун.

Агар ба хондани онҳо фақиронро мамнун гардонанд, муқаррар аст, ки ба алтофи бекарон мақрун хоҳанд буд. *Восифӣ*

◇ **ба алтоф гардан бастан** бо эҳсону навозиш ром кардан.

Адӯро ба алтоф гардан бибанд,
Ки натвон буридан ба теғ он каманд. *Саъдӣ*

АЛФ||АЛФА *а.* الف ҳазор.

Ба эҳсоне осуда кардан диле
Беҳ аз алф ракъат ба ҳар манзиле. *Саъдӣ*

алфа сана ҳазор сол.

Зиндагонит бод алфа сана,
Чашми душмант барканод кана. *Мунҷик*

«Алфу лайлатин ва лайла» «Ҳазору як шаб» — номи маҷмӯаи афсонаҳои машҳури Шарқ.

АЛФАНҶИДАН الفنجیدن *ниг.* **алфахтан.**

Маялфанҷ душман, ки душман яке
Фаровону дӯст ар ҳазор, — андаке.
Абӯшакури Балхӣ

АЛФАХТАН||АЛФАҒДАН الفختن||الفغدن андӯхтан, ҷамъ кардан, зиёд кардан.

Бихӯру бидеҳ, куҷо пушаймон набувад,
Ҳар ки бихӯрду бидод аз он ки биялфахт. *Рӯдакӣ*

АЛФИРОҚ *а.* الفراق *калимаи нидо* дар вактҳои аз ҳам ҷудо шудан ва сӯзи ҳиҷрон гуфта мешавад.

Чашм агар ин асту абрӯ ину нозу ишва ин,
Алвидоъ, эй зӯҳду тақво, алфироқ, эй ақлу дин!
Камоли Хуҷандӣ

АЛФОЗ *а.* الفاظ *ҷ.* **лафз.**

Бас биё, бингар, ки раъно гулшан аст,
Андар алфозаш маонӣ равшан аст. (1)
«Гулшани тавҳид»

алфози мутародифа калимаҳои ҳаммаъно, синонимҳо.

Ҳикмат ... аз қабили атфи алфози мутародифа бошад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

алфози ракика суханҳои зишт ва аз доираи адаб берун.

Алфози ракика ва ибороти шанеа аз эшон сар бармезад, ки касеро тоқати шунидани он набуд.
Восифӣ

АЛЧАХТ||АЛҶАХТ الجخت||الجخت чашмдошт, тамаъ; умед.

Ба алчахт худро маяфкан мудом,
Миёни далерон шавӣ некном. *Фирдавсӣ*

Ягона шайх Абӯисҳоқ, шоҳе,
Ки инсу ҷин бад-ӯ доранд алҷахт. *Шамси Фахрӣ*

АЛЪАМОН *а.* الامان *калимаи нидо* дар вакти амон ва паноҳ хостан фарьёд карда мегӯянд.

Гоҳе ки аз ғазаб ба замин рахнаҳо канам,
Аз ҷони санг наъра барояд, ки «алъамон!» *Сайидо*

Баъд аз муҳорабаи бисьёр ва қатли бешумор наъраи «алъамон!, алъамон!» аз замину осмон ба гӯши баҳодурон расид. *«Фатҳнома»*

АЛЪАТАШ *а.* العطش *калимаи нидо* «ташнаам».

Соиб, арбоби ҳавас доранд ҷӯши алъаташ,
Рӯй агар бар рӯй ҳамчун қатраи шабнам ниҳад.
Соиб

Алъаташ гӯён ба киштии фано ҳар гӯшае,
Сад ҳазорон Нӯҳ ғарқи мавҷаи тӯфони мо. *Махфӣ*

АЛЪОН *а.* الآن акнун, ҳоло, ҳозир.

Хаёл алъон ба пояи шарафи амир иртиқо ёфта.
Садри Зиё

АЛЬЯВМ *а.* الیوم ҳамин рӯз, имрӯз.

Ин шева дар миёни дували аҳли низом альявм аз аҳамми умури давлатист. *Аҳмади Дониш*

АЛЬЯҚ *а.* الیق лоиқтар, муносибтар, сазовортар.

Мавлоно Шамсиддин Муҳаммади Хуросонӣ, ки ба Абӯҳанифа ... мулаққаб аст, альяқ ва ансаб менамоянд. *Восифӣ*

Альяқ он бувад, ки соҳиби ҳиммат матолиби худро аз тарк ва таҷарруд ҷӯяд. *Аҳмади Дониш*

АЛҒАРАЗ *а.* الغرض хулосаи калом, мухтасар ин ки...

Сухан, алғараз, бурд аз ман аёр,
Гуле будам, ин шеваам кард хор. *Шоҳин*

АЛҒАРИҚ *а.* الغریق *калимаи нидо* ғарқ шудам!, ғарқ мешавам!; ғарқ шудем!, ғарқ мешавем!

Овози алғариқ ба гардун расид, аз он-к
Ҷоми ғариқ ҳиммати гардунсавори туст. *Хоқонӣ*

АЛҒИЁС *а.* الغیاث *калимаи нидо* дод, фарьёд; талаби ёрӣ.

Аҳли Мавсил аз дасти зулму тааддии Фахри Исои насронӣ алғиёс ба фалаки ҳафтум расониданд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

Дину дил бурданду қасди ҷон кунанд,
Алғиёс, аз ҷаври хубон, алғиёс! *Ҳофиз*

АЛҚАЗО *а.* القضا иттифоқан, тасодуфан, ногоҳ.

Алқазо кардашон касе огоҳ,
К-аз камин бастаанд дуздон роҳ. *Саъдӣ*

АЛҚИССА *а.* القصه хулоса, хулосаи калом, қисса кӯтоҳ, ҳосили калом.

Дар он хона набуд, алқисса, як ҷой
Тиҳӣ з-он ду дилорому дилорой. *Ҷомӣ*

Алқисса, ду лашкари гаронсанг
Бастанд камар чу кӯҳ дар ҷанг. *Ҳилолӣ*

АЛҚИТОЛ *а.* القتال *калимаи нидо* талаби ҷангу ҷидол, кушокушӣ.

Диръи ҳикмат пӯшаму бе тарс гӯям: Алқитол!
Хони фикрат созаму бе бухл гӯям: Ассало! *Хоқонӣ*

АЛҚОБ *а.* القاب *ҷ.* **лақаб.**

Дар ин хиргаҳи сабзи фирӯзафом
Ҳамемонад алқоби некӣ мудом. (1) *Низомӣ*

Алқобу номи хоҷа Ҳофиз — хоҷа Шамсиддин Муҳаммад аст. (1) *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

АЛҚОС(С) *а.* القاص воиз, қиссагӯй, ноқил, ҳикояткунанда; ◇ **алқос(с)у лоюҳиббулқос** *зарб.* қиссагӯй қиссагӯйро дӯст намедорад.

Сунбула кард сунбуламро хос,
Гарчи алқосу лоюҳиббулқос. *Низомӣ*

АЛҚУНДӢ القندی боқимондаи собун пас аз ҷомашӯӣ.

Ҷомашӯӣ ҳар кӣ бо шитта кунад,
Куртааш мӯҳтоҷи алқундӣ нашуд. *Савдо*

АЛҲАЗАР *а.* الحذر *калимаи нидо* ҳазар кун!, ҳазар бояд кард, вақти ҳазар кардан аст; огоҳ бош!, бохабар бош!, хушьёр бош! (аз хатар).

Шеваи чархи ситамгар доимо оҷизкушист,
Алҳазар, эй дӯстон, аз душмани номарди мо! *Сайидо*

АЛҲАМД *а.* الحمد *д.* сураи ҳамд, нахустин сураи Қуръон; **алҳамд хондан** а) хондани сураи Қуръон; б) *маҷ.* раҳмат гуфтан, ёди хайр аз мурда кардан.

В-агар рафту осори хайраш намонд,
Нашояд пас аз маргаш алҳамд хонд. *Саъдӣ*

в) *маҷ.* кардани коре, ки меҳнат ва хароҷот талаб намекунад.

Ба диноре чу хар дар гил бимонад,
Вагар алҳамд хоҳӣ, сад бихонад. *Саъдӣ*

АЛҲАМДУЛИЛЛОҲ *а.* الحمدلله *д.* шукри оллоҳ, ба худо шукр!, шукр худоро!

Айшам мудом аст аз лаъли дилхоҳ,
Қорам ба ком аст, алҳамдулиллоҳ. *Ҳофиз*

АЛҲАҚ *а.* الحق ҳақиқатан, дар ҳақиқат; дуруст аст, рост аст.

Ҳадиси Хисраву Ширин ниҳон нест
В-аз он ширинтар, алҳақ, достон нест. *Низомӣ*

Алҳақ, ки пушту паноҳи лашкари ман буд ва маро ба дастьёрии ӯ зӯри бозу меафзуд. *«Нигори дониш»*

◇ **алҳаққу мур(р)** *зарб.* ҳақиқат талх аст.

Гар сухани рост бувад ҷумла дур,
Талх бувад, талх, ки алҳаққу мур. *Низомӣ*

АЛҲОЛ *а.* الحال акнун, ҳозир, ҳоло, дар айни ҳол.

Пеш аз ин ман аз ҳунарҳои ту ғофил будам, алҳол дӯстии ту дар дили ман ҷо кардааст. *«Нигори дониш»*

АЛҲОЛАТ *а.* الحالة ҳолати мутлақа, вақт, фурсат, ҳангом; маврид, вазъият; **алҳолату ҳозиҳи** вазъияти муносиб (ҳамин аст), бо ҳамин ҳол, бо чунин ҳолат; аҳвол ҳамин аст.

Алҳолату ҳозиҳи, агар Ҳалокухон аз кардаи худ пушаймон шуда сипоҳро ба Ҳамадон гардонад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

АЛҲОН *а.* الحان *ҷ.* **лаҳн.**

Ҳар субҳдам насими гул аз бӯстони туст,
Алҳони булбул аз нафаси дӯстони туст. (1) *Саъдӣ*

Навҷавоне ... гӯши хуш бар овоз ниҳода, дар диққати ашъори вай тааммуле мекард ва аз лаззати алҳони ӯ тамоюле менамуд. (2) *Ҷомӣ*

АЛҲОСИЛ *а.* الحاصل ҳосили калом, мухтасаран, алқисса, хулоса.

Алҳосил, он гоҳ мавлоно Зиёуддини ҳаким тамоми кутубро дар об андохт. *«Таърихи Фаришта»*

АЛҶАХТ الجخت *ниг.* **алчахт.**

АМ(М) *а.* عم амак, бародари падар.

Дило, ин тан адувви кӯҳнаи туст,
Адуввии кӯҳна холу ам нагардад. *Шамси Табрезӣ*

Бо духтари амми хеш дар банд,
Ӯ низ ба ин гирифта пайванд. *Шоҳин*

АМАД I||**УМУД** *а.* عمد *ҷ.* **амуд.**

АМАД II *а.* عمد чӯбҳои баҳамбаста, ки барои гузаштан аз дарьё ба кор мебаранд.

Бо сию шаш тан бар лаби Ҷайҳун омад ва амад сохт ва аз Ҷайҳун бигузашт. *«Таърихи Наршахӣ»*

Амадҳо ба дарьё дарандохтанд,
Ҳама бодбонҳо барафрохтанд. *Хоҷу*

АМАЛ I *а.* امل орзу, умед.

Қадом шефта дил дар каманди зулфи ту баст,
Ки ақл ханда назад бар дарозии амалаш?! *Ҷомӣ*

Дил ба завқи ваъдаи фардост мағрури амал,
Ишқ гӯяд: Чашм во кун, фурсат ин миқдор нест. *Бедил*

амали восиқ мақсади маҳкам, орзуи мустаҳкам.

АМАЛ II *а.* عمل **1.** фаъолият, кору кирдор, феъл.

Ҳикмат мунқасим мешавад ба ду қисм: яке илм ва дигаре амал. *«Ахлоқи Носирӣ»*

То доди худ аз аҷал нагирем,
Даст аз сари ин амал нагирем. *Шоҳин*

дар амал овардан иҷро кардан.

Насиҳате кунамат ёд гиру дар амал ор,
Ки ин ҳадис зи пири тариқатам ёд аст. *Ҳофиз*

2. касбу кор, санъат.

Гуфтанд, ки вай дар рӯз ба амали баннои машғул будӣ. *Ҷомӣ*

3. вазифа ва хидмати маъмурӣ, мансаб.

Ҷуз ба хирадманд мафармо амал
Гарчи амал кори хирадманд нест. *Саъдӣ*

Маъмун Аҳмадро аз амал ... маъзул кард. *Авфӣ*

4. *маҷ.* асар, таъсир.

Ҳарорати офтоб он ҷо амали худ ба изҳор расонад, лекин ҳеҷ дарахт хушк нашавад. *«Маҷмаъ-ул-builtansоб»*

5. *маҷ.* ноҳия, вилоят, музофот.

Мамлакати Рум чаҳордаҳ амал аст ва ҳар амалеро соҳибфармоне ва волие бошад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

АМАЛА *а.* عمله *ҷ.* **омил.**

Ғозонхон дар он кор ҳавасе ва шаафе тамом дошт ва ҳамвора бар сари устодони бино ва амала тараддуд мефармуд. (1) *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

АМАЛВАРЗӢ عمل‌ورزی шуғл бо санъате, ҳунарпешагӣ.

Бигуфто, ки, шоҳо, ман он дарзиям,
Ки бошад паи худ амалварзиям. *Ҷомӣ*

АМАЛДОР عملدار мансабдор, вазифадор; маъмур.

... Чанде амалдор шуд ва чанде ба воситаи ҳунар ва изҳори он мавоҷиб гирифт. *Аҳмади Дониш*

АМАЛПАЮС عمل‌پیوس амалхоҳ, мансабҷӯй, он ки ба мансабе умедвор аст.

Тоҷдорон рикоббӯс шуданд,
Аз ту ҷумла амалпаюс шуданд. *Саноӣ*

АМАЛТАРОШӢ امل تراشی *киноя аз* орзупарварӣ, умедворӣ, ҳавасмандӣ.

Чист фурсат? — амалтарошии мо,
Ба таваҳҳум чигархарошии мо. *Бедил*

АМАЛФАРМО عمل‌فرما корфармо, саркор; роҳнамо.

Ҷон фишонам, ақл пошам, файз ронам, дил диҳам,
Табъи комил кист, то гардад амалфармои ман?
Хоқонӣ

АМАЛӢ عملی **1.** мансуб ба амал II; **2.** таҷрибавӣ.

Андарьёфт ду гуна аст: яке андарьёфти назарӣ ва яке андарьёфти амалӣ. *Ибни Сино*

АМБАРБОРИС امبرباریس *ниг.* **анбарборис.**

АМВОЛ *а.* اموال *ҷ.* **мол I.**

Ман марде дабирпеша будам ва аз ҷумлаи мутасаррифон дар амвол ва аъмоли султонӣ.
Носири Хисрав

Онҳоро бе мӯҷибе ба қайд кашида, амволи онҳоро ба наҳбу тороҷу мусодира бардошт. *Аҳмади Дониш*

АМВОТ *а.* اموات *ҷ.* **майит;** ◇ **амвоти аҳмар** кушташудагон ва шаҳидон (дар ҷанг).

АМВОҶ *а.* امواج *ҷ.* **мавҷ.**

Аз вазидани бод амвоҷ бар рӯи рег равон шуда буд. *Восифӣ*

амвоҷи муҳит ба воситаи вазиши бод ё ҷунбиши қаъри баҳр ба ҳаракати пуршӯр омадани об.

То қатра даст аз худ нашӯяд, аз амвоҷи муҳит чӣ гӯяд. *Бедил*

◇ **амвоҷи гавҳар** ҷилои мавҷдори гавҳар, тобиши дурахшдори гавҳар.

Ҳама нуктасанҷу хамӯши калом
Забонҳо чу амвоҷи гавҳар ба ком. *Бедил*

амвоҷи садаф сайқали табиӣ ва тобишҳои садаф; **амвоҷи тараб** айшу ишрати пай дар пай, ниҳояти хурсандӣ, фараҳбахшӣ; **амвоҷи ғам** ғуссаву андӯҳҳои пай дар пай.

Ҳеҷ мумкин нест дар гирдоби ин амвоҷи ғам,
Киштии мақсудро бе нохудо рафтан дар об. *Туғрал*

амвоҷи ҳасрат афсӯс ва пушаймониҳои бисьёр.

Аз муҳити беорзуӣ ҷӯшида ва ба забон ҳазор ранг амвоҷи ҳасрат хурӯшида. *Бедил*

АМД *а.* عمد қасд, оҳанг, хоҳиш.

Элчӣ коре ба тариқи қасд ва амд накардааст, ки хилофи ҷонсупорӣ ва давлатхоҳӣ бошад.
Аҳмади Дониш

ба амд қасдан.

Аввал ба хато буд, ин бор коса ба амд рехтам.
Авфӣ

АМДАН *а.* عمداً аз рӯи қасд, қасдан, ба таври ихтиёрӣ, дидаву дониста.

Дида амдан бастам аз хубон, вале
Нест чандон эътимоде бар дилам. *Ҷомӣ*

ба амдан амдан, аз рӯи қасд, қасдан.

Зи асли ҷавҳар агар шайхи шаҳр будӣ пок,
Шароби лаъл ба амдан нарехтӣ бар хок. *Исмат*

амдан кардан қасдан кардан, дидаю дониста кардан.

Саҳл мегирам, чу бо мо кардаӣ,
Гарчи мегирам, ки амдан кардаӣ. *Анварӣ*

АМДО عمدا *ниг.* **амдан.**

Ҳаловат аз сухан мешуст амдо,
Ки бошад эмин аз сӯзи Зулайхо. *Нозим*

Гар рафт ба саҳву в-ар ба амдо,
Тақсир пазиру ҷурм бахшо! *Шоҳин*

АМЗИҶА *а.* امزجه *ҷ.* **мизоҷ.**

Ҳукамо гуфтаанд, ҳамчунон ки амзиҷа дар ашхос мутафовит аст ва ду шахс бар як мизоҷ наметавонад буд, ахлоқ низ мутахолиф аст. (1)
«Ахлоқи Ҷалолӣ»

Сардӣ аз табъи ҳаво бурд ҳакимона баҳор,
Кард аз амзиҷаи аҳли чаман рафъи касал. (1)
Хотиф

АМЗОДА عم‌زاده амакзода, писари амак.

Миёни ду амзода васлат фитод,
Ду хуршедсимои меҳтарнажод. *Саъдӣ*

Иброҳим бо амзодагон дар Мадина мутаворӣ шуданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

АМИД *а.* عمید сардори бузург, пешвои қавм.

Дар Хуросон буд давлат бар мазид,
З-он ки пайдо шуд Хуросонро амид. *Аттор*

АМИМ *а.* عمیم бар ҳама шомил, фарогиранда, умумӣ; фаровон.

Алоуддин... арза дошт, ки ҳар он чӣ мо бародарон ёфтаем, тамомат аз садақоти амими элхонист.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

АМИН *а.* امین **1.** вакил; боэътимод, мӯътамад; дурустқавл, бовафо.

Чашм медорам, ки кори моро ба амине ҳавола кунанд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Аз вазирон нест шоҳонро гузир,
Лек донову амин бояд вазир. *Ҷомӣ*

2. амонат нигоҳдоранда, амонатдор.

Арасту—гуҳарсанҷи Юнонзамин,
Ки бар ганҷи юнониён буд амин... *Ҷомӣ*

амини дафтарнигор муншӣ; муҳосиби омил; котиби боэътимод.

Фиристод аминони дафтарнигор,
Ки оранд дар моли ғоиб шумор. *Хотифӣ*

амини девон *таър.* девонбегӣ; маъмури амволу ашьёи дарбор; амонатнигоҳдори мӯътамади дарбор; **амини лашкар** *таър.* хазиначии лашкар, мутасаддии таъминоти лашкар.

Ба рӯзи сафеду ба шоми сиёҳ
Аминони лашкар, аминони роҳ... *Ҷомӣ*

амин доштан а) вакил кардан; б) бовар кардан, эътимод кардан.

Туро ман хирадманд пиндоштам,
Бар асрори мулкат амин доштам. *Саъдӣ*

АМИНОНА امینانه *таър.* навъе аз андоз, ки дар Бухорои амирӣ амини бозор мегирифт.

Лекин фуқарову раоёро маҷоли ҳаракату сукун набуда аз фарти зулму заҷр ва олуқу солуқ, мисли аминона ва вакилона. *Аҳмади Дониш*

АМИНУЛМИЛЛАТ *а.* امین‌الملة **1.** мӯътамади миллат, тарафи боварии миллат; **2.** лақаби султон Маҳмуди Ғазнавӣ.

Хилъате гаронмоя... ба султон Маҳмуд фиристод ва ӯро «аминулмиллат» ва «аминуддавла» лақаб дод. *«Равзат-ус-сафо»*

АМИР *а.* امیر шоҳ; соҳибихтиёр, фармонраво, ҳукмраво, ҳоким.

Ҳар чо фақир ёбӣ, бо вай нишаст бояд,
Ҳар чо амир бинӣ, аз вай бурид бояд.
Шамси Табрезӣ

амири аскарӣ (ё **лашкар**) *таър.* сарлашкар, фармондеҳи *лашкар; сипаҳсолор;* фармондеҳ.

Мансаби амири аскарӣ ва тӯпхонадории Бухороро бад-ӯ муфаввaз намуд. *Аҳмади Дониш*

амири тӯпхона *таър.* фармондеҳи тӯпхона, тӯбчибошӣ; **амири ҳарб** *таър.* фармондеҳи лашкар, сарфармондеҳи ҳарб; идоракунандаи ҳаракати қӯшунҳо ва равиши чанг.

Амири ҳарбро талабида, аз роҳи сулҳу мусолаҳа пурсид. *Аҳмади Дониш*

амири ҳоч сардори ҳоҷиён.

Дар дили ошиқ куҷо ёбӣ ғами ҳар ду ҷаҳон,
Ҳин, ба маккӣ қадр кай бошад амири ҳоҷро.
Шамси Табрезӣ

амири чайш (*инчунин* **амирулчайш**) *таър.* амири лашкар, сипаҳсолор.

Қайсар фармуд, ки эшонро ба хонаҳои некӯ фуруд оваред ва бо амири чайш гуфт, ки сипоҳро бисозед. *«Таърихи Табарӣ»*

АМИРЗОДА امیرزاده писари амир, шоҳзода.

АМИРОХУР امیرآخور амири охур, мирохур.

АМИРУЛБАҲР *а.* امیرالبحر сардор ва фармондеҳи қувваҳои баҳрии ҳарбӣ, адмирал.

АМИРУЛМӮЪМИНИН *а.* امیرالمؤمنین *таър.* лақабе, ки ба *халифаҳо ва бисьёр подшоҳони Шарқи исломӣ* дода мешуд.

АМИРУЛУМАРО *а.* امیرالامرا амири амирон.

АМИРУЛҲУЧЧОБ *а.* امیرالحجاب *таър.* сардори ҳоҷибҳо, сардори дарбонҳо.

...Бо вуҷуди он риояти ҳурмат фармуд ва амирулҳуҷҷобро фиристод. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

АМИРУЛЧАЙШ *а.* امیرالجیش *ниг.* **амир** (**амири чайш**).

АМИРУЛЧУЮШ *а.* امیرالجیوش *ниг.* **амирулчайш.**

Баъд аз он амирулҷуюши Хуросон Абулҳусайнро номзади Рай кард. *«Равзат-ус-сафо»*

АМИРУШШУАРО *а.* امیرالشعرا *таър.* маликушшуаро, сарвари шоирони дарбор.

АМИҚ *а.* عمیق чуқур, жарф.

[Муғулҳо]... пиромуни лашкар деворе ва хандақе дигар бағоят амиқ ва баланд кашиданд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

Ончунон баҳри амиқем, ки дар мулки вуҷуд
Ҳеҷ киштӣ наравад бар тарафи соҳили мо.
Ибни Ямин

АМИҚУЛФИКР *а.* عمیق‌الفکر соҳиби тасаввуроти пурра, дорои андешаи ҳаматарафа ва фикри расо.

Пас дабир бояд каримуласл, шарифуларз, дақиқунназар, амиқулфикр, соқибурраъй бошад.
Низомии Арӯзӣ

АМКИНА *а.* امکنه *ҷ.* **макон.**

АМЛАС *а.* املس ҳамвор, силиқ; бепастию баландӣ.

Кӯҳҳо буд ҳар як чун гумбаде... ва чун тухми мурғ амлас... ва ноҳамворӣ бар он наменамуд.
Носири Хисрав

Агар рӯи замин амлас ва муставӣ будӣ, оби дарьё ба он муҳит гаштӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

АМЛАҲ *а.* املح малеҳтар; бомалоҳат, намакин, бонамак.

АМЛАҲУШШУАРО *а.* املح‌الشعرا шоири малеҳсухан, шоири ширинкалом, беҳтарини суханварон.

Амлаҳушшуаро шайх Саъдӣ ин суханро дар либоси назм оварда. *«Равзат-ус-сафо»*

АМЛОК *а.* املاک *ҷ.* **мулк**||**милк.**

Дар Макка ҳеҷ амлок нест ва мардумони он ҷо бозургонӣ кунанд. (1) *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Нидо дардод, ки амлоку ашьёи қозӣ Низомиддин тороҷ кунанд. (1) *Аҳмади Дониш*

амлоки манқула молу ашьёе, ки аз ҷое ба ҷое бурданаш мумкин аст (асбоби хона, чорпоён ва ғ.); **амлоки ғайриманқула** молу мулке, ки аз ҷое ба ҷое кӯчондан мумкин нест (замин, ҳавлӣ ва ғ.).

АМЛОКДОР املاکدار *таър.* мансабдори рӯёнандаи андоз аз кишту зироат дар аморати Бухоро.

АММ *а.* عم *ниг.* **ам(м).**

АММА *а.* عمه хоҳари падар.

Чу огаҳ шуд аз аммаи шаҳриёр,
Куҷо Нӯша буд номи он навбаҳор. *Фирдавсӣ*
Чу модар амма дар кораш камар баст,
Лабаш аз шир шусту бар шакар баст. *Нозим*

АММО *а.* اما лек, вале, лекин, валекин.

Зи ҳар сӯе сипоҳе аз парирӯён расад, аммо
Чӣ ҳосил додхоҳонро, чу султон дер меояд? *Ҷомӣ*

АММОМА||**АМОМА** *а.* عمامه *ниг.* **имома.**

АММОР *а.* امار бисьёр амрдиҳанда; сахт ҳукмкунанда, амркунанда, фармоянда.

АММОРА *а.* اماره *муаннаси* **аммор.**

Дӯш ман пайғом кардам сӯи он исторaро,
Гуфтамаш хидмат расон он омири амморaро.
Шамси Табрезӣ

нафси аммора хоҳиш ва тақозои табиати инсон ба лаззатҳои нафсонӣ.

Кунад мардро нафси аммора хор,
Агар ҳушмандӣ, азизаш мадор. *Саъдӣ*

Ба ночор аз ҳар даре чора кард,
Ба коми дилу нафси аммора кард. *Савдо*

АМН *а.* امن оромӣ, осоиш, осудагӣ, амният.

Чунон амн аз ту гетидор гашта,
Ки шамшер аз амал бекор гашта. *Хисрави Деҳлавӣ*

амну айш зиндагии осоишта, осудаҳолӣ, оромӣ.

Маро дар манзили ҷонон чӣ амну айш, чун ҳар дам
Ҷарас фарьёд медорад, ки: Барбандед маҳмилҳо!
Ҳофиз

амну амон (*ё* **амонӣ**) осоиш ва роҳат, амният, тинҷӣ, хотирҷамъӣ.

Хабардор шуд қаҳрамони замон,
Ки шуд рахна дар кори амну амон. *Ҳотифӣ*

Бувад ин манзили амну амонӣ,
Надорад ғайри айши ҷовидонӣ. *Бадрӣ*

АМНА امنه пуштаи ҳезум, пуштори ҳезум.

Ҳезум хоҳам ду амна зи ҷудат,
Чун ду ҷарибу ду хумми секии чун хун.
Абулаббос

АМНИ(Й)ЯТ *а.* امنیت осоиштагӣ, оромӣ, амонӣ, тинҷӣ, бехавфӣ.

Лоҷарам, ба сидқи ҳиммат... дар имзои ният ва истиқсои он амният шурӯъ афтод. *Ҷомӣ*

Карданд дар амнийяти даврони ту хубон
Боғи рухи худро ҳама девори бунафша. *Восифӣ*

АМНОБОД امن‌آباد маҳалли осоиш ва фароғату роҳат.

Шояд бо ин баҳона мужда бо ҳам орад ва ба амнободи тасаллӣ шитобад. *Бедил*

АМО *а.* عما **1.** кӯрӣ, нобиноӣ.

Ноаҳлро насиҳати Саъдӣ чунон ки ҳаст,
Гуфтем, агар ба сурма тафовут кунад амо. *Саъдӣ*

2. *маҷ.* гумроҳӣ.

АМОИМ *а.* عمائم *ҷ.* **аммома||амома;** ◇ **арбоби амоим** соҳибони салла, рӯҳониён; **аҳли амоим** саллабандҳо, рӯҳониён.

Сарвари аҳли амоим, шамъи ҷамъи анҷуман,
Соҳиби соҳибқирон Ҳоҷӣ Қавомиддин Ҳасан.
Ҳофиз

АМОКИН *а.* اماکن *ҷ.* **макон.**

Амокин ва масокини эшон дигаргун шуд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

АМОЛИҚ||АМОЛИҚА *а.* عمالیق||عمالقه гурӯҳе аз арабҳо, ки дар сарҳадди Фаластин дар замони қадим истиқомат доштаанд.

Ва он замон тоифае аз амолиқ дар хориҷи ҳарам иқомат доштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

АМОМА *а.* عمامه *ниг.* **аммома.**

АМОН *а.* امان **1.** фароғат, осоиш, саломатӣ; бехавфӣ; **2.** *маҷ.* паноҳ; наҷот.

Мисоли ӯ зи навоиб амони мазлум аст,
Ҳадиси ӯ зи ҳаводис наҷоти мумтаҳан аст.
Муиззӣ

амон додан паноҳ додан, бехавф гардонидан, аз ҷазо озод кардан.

[Зиёд бинни Солеҳ] мунодо фармуд, ки ҳар кӣ берунояд, ӯро амон диҳанд. *«Таърихи Наршахӣ»*

амон ёфтан халос ёфтан, бехавф шудан, раҳоӣ ёфтан.

Агар бар ҷафопеша биштофтӣ,
Кай аз дасти қаҳраш амон ёфтӣ! *Саъдӣ*

амон хостан паноҳ талабидан, дархости зинҳор кардан.

Ба таслим аз ҷо қад оростанд,
Бибастанд аҳду амон хостанд. *Сайидо*

дар амон доштан муҳофиза кардан, дар паноҳ нигоҳ доштан.

Зи хавфи ҳаҷрам эмин кун, агар уммеди он дорӣ,
Ки аз чашми бадандешон худоят дар амон дорад. *Ҳофиз*

АМОНАТ *а.* امانت **1.** ҳар он чӣ ки барои нигаҳдорӣ мегузоранд ё месупоранд.

Бузурге... сад ман оҳан дар хонаи дӯсте амонат супурд. *«Нигори дониш»*

амонат гузоштан муваққатан супурдани чизе ба касе, додани чизе ба ихтиёри касе, амин кардан касеро ба нигоҳ доштани амонате, вадиат ниҳодан; **2.** ростӣ ва дурустӣ, вафо ба аҳд, бошарафӣ; сидқ, садоқат.

Бидонистӣ, ки аҳли уқубат кист ва тариқи амонат кадом як муҳофазат накард. *Авфӣ*

Дар он хона хиёнат н-омад аз ман,
Ба ҷуз сидқу амонат н-омад аз ман. *Ҷомӣ*

амонат шикастан хиёнат ва аҳдшиканӣ кардан, вафо накардан ба аҳд.

Чу дар кайлаи ҷав амонат шикаст,
Аз анбори гандум фурӯ шӯй даст. *Саъдӣ*

АМОНАТГУЗОР امانت گذار **1.** касе, ки чизеро ба амонат месупорад; соҳиби амонат; **2.** касе, ки амонатгузорӣ мекунад, яъне амонатеро баргашта ба соҳиби он месупорад.

Худотарс бояд амонатгузор
Амин, к-аз ту тарсад, аминаш мадор. *Саъдӣ*

АМОНАТДОР امانتدار касе, ки амонатеро муҳофизат мекунад ва нигоҳ медорад.

Асар, охир ба зулфи пурфани ӯ нақди дил додам,
Амонатдори худ кардам зи нодонӣ парешонро.
Шафеи Асар

АМОНАТДОРӢ امانتداری амали амонатнигоҳдорӣ.

АМОНАТӢ امانتی **1.** он чӣ амонат гузошта шудааст; **2.** *маҷ.* ориятӣ, муваққатӣ.

АМОННОМА اماننامه нома ва ё ҳукмномае, ки барои эмин нигоҳ дошта шудани касе ба дасти ӯ дода мешавад; хатти амонӣ.

Агар хоҳӣ, барои ту ва асҳоби ту амонномa ва маншуре нависам. *«Равзат-ус-сафо»*

АМОНӢ I امانی бехавфӣ, бехатарӣ, амният, осудагӣ; **хатти амонӣ** *ниг.* **амоннома.**

Соқиё, ишрати имрӯз ба фардо мафикан,
Ё зи девони қазо хатти амонӣ ба ман ор. *Ҳофиз*

АМОНӢ II *а.* امانی *ҷ.* **умния||умни(й)ят.**

Бизй бо амонию ҳури қабой,
Ба руди ғавонию лаҳни ағонӣ. *Манучеҳрӣ*

Шайхи бечора худ зи ваҳму хаёл
Ғарқи баҳри амонию омол. *Ҷомӣ*

АМОРАТ I *а.* امارت нишона, аломат.

Аз носияи ҳумоюнаш амораги иқбол лоеҳ буд.
«Равзат-ус-сафо»

АМОРАТ II *а.* امارت *аслаш* **имораг I.**

АМОРИДОР عماریدار *ниг.* **аморикаш.**

Аморидори Лайлиро, ки маҳди моҳ дар ҳукм аст,
Худоё, дар дил андозаш, ки бар Маҷнун гузор орад.
Ҳофиз

АМОРИКАШ عماری کش шутуркаше (ё филроне), ки бо аморӣ кирокашӣ мекунад, кирокаши аморӣ; барандаи маҳди маҳмил ё тахти равон.

Аморию уштур ба ҳуррои зар,
Аморикашон ҷумла зарринкамар. *Низомӣ*

АМОРОТ *а.* امارات *ҷ.* **аморат** I.

[Халифа] амороти бад бар ҳоли худ мушоҳада кард ва ба ғоят битарсид. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

АМОРӢ عماری маҳмиле, ки ба пушти фил ё шутур мебанданд ва дар он менишинанд, ҳавдаҷ, маҳд, каҷова, тахти равон.

Духтарро дар аморӣ нишонд ва ба ватани хеш бурд. *Авфӣ*

Чун Саид наздик омад, Мустаинро аз аморӣ берун оварда, тозиёна бар сараш зад. *«Равзат-ус-сафо»*

◇ **ин аморӣ** *киноя аз* дунъё.
Қасе ёбад зи даврон растагорӣ,
Ки бардорад иморат з-ин аморӣ. *Низомӣ*

АМОСИЛ *а.* اماثل *ҷ.* **амсал.**

Дар назари басират саромади табъи амосилу ақрони даврон менамуд. *«Равзат-ус-сафо»*

АМР I *а.* امر 1. фармон, ҳукм, супориш.

Як замон набвад муаттал он гулӯ,
Нашнавад аз ҳукм ҷуз амри «кулу!» [бихӯред]. *Румӣ*

амри кул(л) ҳукми мутлақ барои умум.
Ишқ амри куллу мо чун руқъае,
Ӯст гӯё қулзуму мо ҷуръае. *Шамси Табрезӣ*

амру наҳӣ фармудани корҳои нек ва боздоштан аз корҳои бад.
Чунон ҳикмату маърифат кор баст,
Ки дар амру наҳьяш даруне нахаст. *Саъдӣ*

амр фармудан дастур додан, супориш кардан.

Як-ду тан аз хидматгоронро, ки бад-ӯ расиданд, амр ба татҳири ҷома фармуд. *Аҳмади Дониш*

2. кор, амал, шуғл.

Баъд аз ӯ умаро ва аъён дар амри ҳукумат миёни писар ва набераи амир мутараддид шуданд. *Аҳмади Дониш*

амри маош кори маишӣ ва муомилаи зиндагӣ.
Пас дар амри маош ва маод сулуки миёнаравӣ интихоб кунад. *Аҳмади Дониш*

амри муҳол кори номумкин ва нашуданӣ, он чӣ иҷрояш имконнопазир бошад.

Чашми хундида куҷо бастаи фардо бошад,
Ошиқу сабр зи рӯи ту? — Зиҳӣ амри муҳол! *Камоли Хуҷандӣ*

амри ғариб кори тааҷҷубовар, кори ҳайратангез; ҳодисаи ҷолиби диққат, воқеаи шавқовар.
Мо амри ғариби дигаре мушоҳада кардем. *Восифӣ*

◇ **амри маъруф** *д.* фармудани корҳои шоиставу раво дар шариат.

Амри маъруф ва наҳьи мункарро тарк накунад, раоёи мамлакатро аз маосӣ ва манохӣ ба сиёсат манъ кунад. *Аҳмади Дониш*

АМР II *а.* عمرو 1. исми хоси мард.

Чу Аббосу чун Амрашон пешрав,
Саворону гарданфарозони нав. *Фирдавсӣ*

2. *грам.* исми маҷҳул; **Амру Зайд** номҳои шартӣ, ки дар синтаксиси забони арабӣ барои ифодаи фоил (мубтадо) ва мафъул (пуркунанда) кор фармуда мешавад (мас. дар ҷумлаи «Зараба Зайдун Амран»— Зайд Амрро зад).

Амр гар аз задани Зайд бимирад, ҳаргиз
Мубтадоро накунанд аз сари он ҳол хабар. *Бадри Чочӣ*

Амри мафъул Амре, ки мавриди (объекти) амал қарор ёфтааст.

Умре гузашт то кай, монанди Амри мафъул,
Зарби замона хӯрдан аз дасти Зайди фоил? *Савдо*

АМРАД *а.* امرد ҷавоне, ки ҳанӯз риш набаровардааст, бериш, соддарух.

Барно дидам, ки пир гардад, ҳаргиз
Пир надидам, ки тоза гардаду амрад. *Манучеҳрӣ*

АМРОЗ *а.* امراض *ҷ.* **мараз.**

Мо аз баҳри мудовоти амрози баданӣ... табибонро мулозими худ мегардонем. *Авфӣ*

Яке амрози ҷисмониш мегуфт,
Дигар аърози нафсониш мегуфт. *Ҳозиқ*

амрози мухталиф касалиҳои гуногун; **амрози мӯҳлик** касалиҳои ҳалокатовар ва кушанда.

Чун Ҳушшом ин калом бишнид, ҳой-ҳой бигристу гуфт: Ё шайх, илоҷи ин амрози мӯҳлик чист? *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

АМРУД امرود муруд, нок.

Амруд ва анвои симор пеш ниҳода ва мефурӯхт. *Авфӣ*

Амруд ва ақсоми ангур низ дар он замин ҳосил мешавад. *«Таърихи Фаришта»*

АМРУДБУН امرودبن дарахти нок.

Аз сари амрудбун бинӣ чунон,
З-он фуруд о, то намонад ин гумон. *Румӣ*

АМС *а.* امس рӯзи гузашта, дирӯз.

Худ ғарибе дар ҷаҳон чун шамс нест,
Шамс ҷони боқие, к-аш амс нест. *Румӣ*

АМСАЛ *а.* امثل лоиқтар; баргузида, мумтоз.

АМСИЛА *а.* امثله *ҷ.* **мисол.**

Ҳарчанд ӯро [Кайқубодро] ба амсилаву мухотаботи машҳур ... танбеҳ намуданд, нофеъ наёмад. (4) *«Равзат-ус-сафо»*

Дар замони Банӣ-Умайя ва хулафои Банӣ-Аббос, ки худ ҳуккоми ин диёри араб буданд, шеъру иншо ва амсила ба забони араб буда. (3) *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

АМСОЛ *а.* امثال *ҷамъ* 1. *ҷ.* **мисл.**

Ту худ ба сӯҳбати амсоли мо напардозӣ,
Назар ба ҳоли парешони мо наяндозӣ. *Саъдӣ*

2. *ҷ.* **масал.**

Дар Хуросон шахсе буд аз Туркистон омада... аз ҳар илме бобаҳра ва забони туркӣ ва сирьёнӣ донистӣ ва амсоли бисьёр ёд медошт. (1, 2) *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Маснавиро масраҳу машрӯҳ деҳ,
Сурати амсоли ӯро рӯҳ деҳ. (2) *Румӣ*

АМСОР *а.* امصار *ҷ.* **миср.**

Хотир ба ғароибу аҷоиби амсору ақтор муштағил гардад. (2) *«Анвори Суҳайлӣ»*

[Ҷамшед] билоду амсор тартиб дод. (2) *«Равзат-ус-сафо»*

АМТИА *а.* امتعه *ҷ.* **матоъ.**

Ҳама асбобу амтиа ва нуқуду палтор ва қуши эшон дар он мавзеъ бесоҳиб монд. (3) *Аҳмади Дониш*

АМТОР *а.* امطار *ҷ.* **матар.**

Он доираҳо бингар андар мамари об,
Ҳар гаҳ ки дар он об чакад қатраи амтор. *Манучеҳрӣ*

Таровати гулзори чамани инсоф аз қатароти амтори отифати ӯ мефузуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

АМУД *а.* عمود **1.** сутуни хайма; сутун.

Нуре сӯи осмон чун амуде бар шуд. *«Таърихи Систон»*

Море сапедмӯҳра гирифта ба зери дум,
То чун амуд шохи гавазн аст бар сараш. *Бадри Чочӣ*

2. *гурз.*
Гирифтанд аз он пас амуди гарон,
Ҳаме ҳамла кард он бар ин, ин бар он. *Фирдавсӣ*

Ҳар кас, ки ба кини ӯ шудӣ гарм,
Аз зарби амуд кардияш нарм. *Шоҳин*

3. *мат.* перпендикуляр; ◇ **амуди зарфишон** тeғаи шиои офтоб; **амуди симин** фароз омадани равшании субҳ.

АМУРДОД امرداد *ниг.* **мурдод.**

АМЬЯЛ *а.* اميل моилтар, майлкунандатар.

Ҳарчанд мизоҷ аъдал бошад ва ба ваҳдати ҳақиқӣ ақрабу амьял, сурате ё нақше, ки бар он мутараттиб шавад, акмалу афзал бошад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

АМҶОД *а.* امجاد *ҷ.* **маҷид.**

Авлоди амҷод ва зурафои Шероз аз вай таъбир мекарданд. *«Равзат-ус-сафо»*

АНАЛҲАҚ *а.* اناالحق «ман ҳақиқат ҳастам, ман худо ҳастам» (сухани Ҳусайн ибни Мансури Ҳаллоҷ, ки бо иғвои муллоҳо ӯро, гӯё барои даъвои худоӣ карданаш, дар соли 922 дар Бағдод ба дор кашида буданд).

Хешро бо офтоб анбоз кард,
Даъвии қавли «аналҳақ» соз кард. *Румӣ*

Ақл мағлубу ҷунун ғолибу бас ҳавсала танг,
Гарм шуд доди «аналҳақ», кашиши дор куҷост? *Махфӣ*

АНАТ *а.* عنت бадкирдорӣ, ҷинояткорӣ.

Гуфт: Рав-рав, чӣ тую чӣ оинат,
Доимо дар буғзу кинию анат. *Румӣ*

АНБАР *а.* عنبر **1.** моддаест чун муми нарм, ки хокистариранг ва хушбӯ буда, бештар дар уқьёнуси Ҳинд ва Ором аз меъда ё рӯдаи моҳии анбар (кашалот) ҳосил менамоянд ва собиқ ҳакимон дар тиб низ истеъмол мекарданд, ҳоло фақат дар саноати атриёт ба кор меравад.

Ва нигоре дар садри ӯ нишаста, аз умру зиндагӣ ширинтар, ... мӯи ӯ рашки мушку анбар буд. *Низомии Арӯзӣ*

Ва дигар чанд хизона ёфтанд хумҳои атр аз мушку кофур ва анбару бухур. *«Таърихи Табарӣ»*

анбари ашҳаб анбари хокистарранг.

Гоҳи ангезиши ашҳаб зи ғубори зулфаш
Ҳама офоқ пур аз анбари ашҳаб нигаред. *Хисрави Деҳлавӣ*

анбари ноб анбари холис, анбари тоза ва соф.

Пур карда зи зулфи пурхаму тоб
Домони ҷаҳон зи анбари ноб. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* зулф.
Анбар аст он, доми дил, ё мушки ноб?
Ё зи сунбул бар гули сурӣ ниқоб? *Камоли Хуҷандӣ*

анбари соро а) хушбӯйтарини анбар, беҳтарин навъи анбар; б) *киноя аз* зулфи нозанинон.

Эй ки бар маҳ кашӣ аз анбари соро чавгон,
Музтарибҳол магардон мани саргардонро. *Ҳофиз*

Чун насими саҳарӣ атр ба саҳро овард,
Моҳ рух дар тутуқи анбари соро овард. *Бадри Чочӣ*

анбари тар *киноя аз* сиёҳии чашм.

Анбари тар аз саводи дида бар оташ ниҳам,
Чун ба хотир бӯи зулфи он паризод оварам. *Мушфиқӣ*

баробар гаштани анбар бо кофур дамидани субҳ; баробар шудани шабу рӯз.

Зи акси чилчароғи чархи ахзар
Баробар гашта бо кофур анбар. *Бадрӣ*

ба рӯи оташ анбар ниҳодан *киноя аз* хол ниҳодани маъшуқа ба чеҳра.

АНБАРА انبره асп ё шутури обкаш

Бар канори ҷӯй бинам растаи бодому себ,
Рост пиндорӣ қатори уштуронанд анбара. *Ғаввос*

АНБАРАФШОН||АНБАРФИШОН عنبرافشان||عنبرفشان пошанда ва афшонандаи хушбӯиҳо, анбарбез.

Чун сабо гуфтаи Ҳофиз бишунид аз булбул,
Анбарафшон ба тамошои раёҳин омад. *Ҳофиз*

◇ **ҷаъди анбарафшон** мӯи марғулаи муаттар, мӯи хушбӯй.
Ҳусни раъноён зи ҷаъди анбарафшон ҷилва ёфт,
Зебу фар, оре, зи парри худ бувад товусро. *Ҷомӣ*

АНБАРБЕЗ عنبربيز *ниг.* **анбарфишон.**

АНБАРБОР عنبربار мамлу ва пур аз бӯи хуш, бағоят хушбӯ.

АНБАРБОРИС||АМБАРБОРИС انبرباريس||امبرباريس як меваи кӯҳӣ, ки онро зиришк ва зирк низ меноманд.

АНБАРБӮ(Й) (عنبربو(ى чизе, ки дорои бӯи анбар аст, хушбӯй.

Магар ту шона задӣ зулфи анбарафшонро,
Ки бод ғолиясо гашту хок анбарбӯст? *Ҳофиз*

АНБАРЗОЙ عنبرزاى; **гови анбарзой** гови баҳрие, ки анбар аз ӯ тавлид меёфтааст, кашалот.

Баҳр дидастӣ, ки хезад гови анбарзой аз ӯ,
Гов бин з-ӯ баҳри нӯшин ҳар замон ангехта. *Хоқонӣ*

АНБАРИН عنبرین анбардор; хушбӯ, муаттар; **зулфи анбарин** зулфи сиёҳ ва хушбӯй.

Ба фитроки бало ҷонҳо чу барбанданд, барбанданд,
Зи зулфи анбарин ҷонҳо чу бикшоянд, бифшонанд.
Ҳофиз

Ба ду чашми наргисинат, ба ду зулфи анбаринат,
Ба ду лаъли шаккаринат, ки касоди шаккар омад.
Шамси Табрезӣ

шаби анбарин шаби тираю торик.

Дар шабе анбарин бад-ин хомӣ
Кард Баҳроми Гӯр баҳромӣ. *Низомӣ*

АНБАРИНА عنبرینه **1.** хушбӯие, ки аз мушку уду анбар месозанд; **2.** асбоби зинати занон, ки онро аз анбар пур карда ба гардан меовезанд.

З-ин сон, кӣ мушк зулфи туро сар ниҳодааст,
Гарданкашӣ чарост ба ту анбаринаро.
Камоли Хуҷандӣ

АНБАРИНМӮ(Й) عنبرین‌مو(ی) муаттармӯй; *кинoя аз* маҳбуба.

Маҳи иду шаби қадре, ки меҷӯянд ону ин,
Дили мо ёфт дар зулфи сиёҳи анбаринмӯён.
Камоли Хуҷандӣ

АНБАРНИСОР عنبرنثار *ниг.* **анбарпош.**

АНБАРОГИН عنبرآگین пур аз анбар; *маҷ.* бағоят хушбӯ ва форам.

Ҳар он кас, ки ин гуфта талқин кунад,
Димоғи хирад анбарогин кунад. *Хоҷу*

◇ ду **тоқи анбарогин** *киноя аз* ду абрӯи сиёҳ.

Яди қудрат сутуне баста симин,
Ба зери он ду тоқи анбарогин. *Ҷомӣ*

АНБАРОИН عنبرآئین анбармонанд, сиёҳ ва хушбӯй.

Бар рухи озарияш турраи анбароин
Бар сари ганҷ фурӯхишта аждар бошад. *Шоҳин*

АНБАРОСО عنبرآسا анбармонанд, шабеҳ ба анбар; *маҷ.* хушбӯй мисли анбар.

Агар ба бод диҳам зулфи анбаросоро,
Ба доми хеш кашам оҳувони саҳроро. *Махфӣ*

Насими турраи пурпечутоби анбаросояш
Ба дасти қосиди боди сабо мушки Хутан дорад.
Туғрал

АНБАРПОШ عنبرپاش *пошандаи хушбӯй, анбарфишон.*

АНБАРСИРИШТ عنبرسرشت имтизоҷьёфта ба анбар, бо анбар сиришташуда; *маҷ.* ниҳоят хушбӯ; **абоҳои анбарсиришт** таомҳои лазизи хуштаъм ва хушбӯй.

Абоҳои нӯшини анбарсиришт
Хабар дод аз хӯрдҳои биҳишт. *«Ахлоқи Муҳсинӣ»*

АНБАРСИРИШТА عنبرسرشته муаттар ва хушбӯй; форам, дилчасп, дилнишин.

«Миръот-ул-хаёл» навиштаи анбарсириштаи он фозили ягона аст. *Садри Зиё*

АНБАРСО(Й) عنبرسا(ی) молишдода ба анбар, совида ба анбар, ҳалкарда ба анбар; *маҷ.* бағоят хушбӯ; **турраи** (*ё* **сунбули**) **анбарсо** *киноя аз* зулфи маҳбуба.

То кунад боди сабо ғолиясой ба чаман,
Барфишон бар сари гул сунбули анбарсоро!
Камоли Хуҷандӣ

Накҳати анбари соро ҳама олам бигирифт,
То сабо шона зад он турраи анбарсоро. *Ҷомӣ*

АНБАРФИШОН عنبرفشان *ниг.* **анбарафшон.**

Зи шеърам хомаро шаккарзабон кун,
Зи атрам номаро анбарфишон кун. *Ҷомӣ*

АНБАРФУРӮШ عنبرفروش **1.** он ки анбар мефурӯшад; **2.** *маҷ.* интишордиҳандаи анбар ё бӯи анбар (бӯи хуш); **субҳи анбарфурӯш** *киноя аз* субҳи интишордиҳандаи бӯи анбар (бӯи хуш).

АНБАРШИКАН عنبرشکن **1.** барандаи обрӯи анбар, бартар аз анбар; **2.** *маҷ.* бениҳоят хушбӯй.

АНБАРӢ عنبری мансуб ба анбар I.

Сифат чанд гӯӣ зи шамшоду лола,
Рухи чун маҳу зулфаки анбариро? *Носири Хисрав*

АНБАСТА انبسته ғализ, сахт; ◇ **хуни анбаста** қатраҳои ашки хунин.

Хуни анбаста ҳамерезам бар заррин рух,
З-он ки хуноба намондаст дар ин чашмам низ.
Шокири Бухорӣ

АНБИЁ *а.* انبیا *ҷ.* **набӣ.**

Ҳарчанд зи анбиё билофад,
Аз сирати анбиё чӣ дорад? *Шамси Табрезӣ*

Анбиёву авлиёро на хирад монд, на ҳуш,
Гардад аз ҳайрат забони мардуми гӯё хамӯш. *Исмат*

АНБИҚ *а.* انبیق олате, ки ҷисмҳои моеъро ба қатраҳо бармегардонад.

Вақте бухори замин ба кӯҳҳо бештар бувад, ки масили кӯҳ анбиқ аст. *Ибни Сино*

анбоз انباز *асоси замони ҳозираи* **анбоштан;** *муқ.* **анбор.**

АНБОЗ انباز **1.** рафиқ, шарик; ҳамдам; ҳамроҳ; ҳамнишину ҳамроз.

Товонгар бувад ҳар киро оз нест,
Хунук он касе, к-озаш анбоз нест. *Фирдавсӣ*

анбоз будан шарик будан, ҳамроҳ ва ҳамзабон будан.

Гуш манеҳ бар лаби ғайбатгарон,
То ту ҳам анбоз набошӣ дар он. *Хисрави Деҳлавӣ*

анбоз гаштан ҳамроҳ, ҳамсайр ва ҳамсафар шудан.

Пурандеша дар дил зи раҳ боз гашт,
Чунон шуд, ки бо бод анбоз гашт. *Фирдавсӣ*

анбоз кардан шарик ва ҳамдам гардонидан.

Ба харидории васли ту зи бас камбағалам,
Мани савдозадаро кас ба худ анбоз накард. *Шоҳин*

2. *маҷ.* ҳамто, монанд, назир, мисл.

...Ки он ҷонофарин донандаи роз,
Надорад дар худоӣ ҳеҷ анбоз. *Носири Хисрав*

АНБОЗӢ انبازی **1.** шарикӣ, ширкат; ҳамроҳӣ; ҳамдастӣ.

Дона ба анбозии шайтон макор,
То зи яке ҳафт сад ояд ба кор. *Низомӣ*

Ҷон ба анбозӣ нашояд в-ин аҷаб, к-он сангдил
Як замон бо мо нишинад, як замон бо дигарон.
Ҷомӣ

Ҷумла гуфтандаш, ки ҷонбозӣ кунем,
Фаҳм гирд орему анбозӣ кунем. *Румӣ*

2. алоқа, вобастагӣ, пайвастагӣ.

Аммо қиёси иқтиронӣ он бувад, ки ду қазийя гирд оваранд, ҳар дуро андар як бора анбозӣ бувад. *Ибни Сино*

АНБОН انبان халтаи чармини сафарӣ; озуқахалта; саночак, анбона.

Қунун замона дигар гашту ман дигар гаштам,
Асо биёр, ки вақти асову анбон буд. *Рӯдакӣ*

Чанде анбонҳои холӣ бар уштурон бор карда дар юришҳо бо худ мебурд. «*Равзат-ус-сафо*»

анбони бод а) хик ё машки пур аз бод; б) *маҷ.* шикам, меъда; в) *маҷ.* одами фарбеҳи бекора; **анбони нафт** машки пур аз борут ва нафт, ки онро бо оташ ба тарафи душман меандохтанд; **анбони шиновар** хики пурбод, ки ба воситаи он аз дарьё мегузаранд, гупсар.

АНБОНА انبانه *ниг.* **анбон**; ◇ **анбонаи баҳона** *киноя аз* бисьёрии баҳонаҷӯӣ ва ҳилагарӣ.

Чӣ ҷои ман, ки биларзад сипеҳри шӯъбадабоз,
Аз ин ҳиял, ки дар анбонаи баҳонаи туст. *Ҳофиз*

АНБОНЧА انبانچه анбони хурд, анбони майда; ◇ **анбончаи Сулаймон** халтаи сеҳрангези афсонавии Сулаймон, ки гӯё ҳар чӣ хоҳад, аз даруни он берун меовардааст.

Асири луқмаи мардум мабош, то бошӣ,
Таваккули ту чу анбончаи Сулаймон аст. *Вафои Ҳиравӣ*

анбор انبار *асоси замони ҳозираи* **анбоштан**; *муқ.* **анбоз.**

АНБОР انبار хона, таҳхона ё биное, ки дар он ғалла ва ё чизҳои дигар захира мекунанд.

Бифармуд, то ғаллаҳо дар анбор кунанд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Дандонзанист кори ту, ҳар ҷо ки донаест,
Ҳастӣ ҳамеша душмани анбори мардумон. *Сайидо*

АНБОРДОР انباردار 1. соҳиби анбор, соҳибанбор.

Эътиборе нестам пеши бути анбордор,
Сад ҳазор анбори ғам дорам мани беэътибор. *Сайфӣ*

2. касе, ки ғалла ва озуқаи дигарро захира карда ба дигарон ҳангоми қаҳтӣ қимат мефурӯшад.

Бирезам зи тан хуни анбордор,
Ки ӯ кори яздон гирифтаст хор. *Фирдавсӣ*

АНБОР(И)ДАН انباریدن || انباردن *ниг.* **анбоштан.**

Биянборам ин рӯди Ҷайҳун ба мушк,
Ба машк оби дарьё кунам пок хушк. *Фирдавсӣ*

Ситеза бурдан бо дӯстон ҳамин масал аст,
Ки ташна чашмаи ҳайвон ба гил биянборад. *Саъдӣ*

АНБОХУН انباخون *ниг.* **абнохун.**

АНБОШТАН انباشتن пур кардан; анбор кардан; ғундоштан; фароҳам овардан, ҷамъ овардан, захира кардан.

Накде, ки яқин дошт, ба ғоратгари шак рафт,
Ганҷе, ки зар анбошт, ба ташвиши маҳак рафт. *Бедил*

...Ки ман худ ҳамин орзу доштам,
Расидам, ба дил он чӣ анбоштам. *Савдо*

АНБУЗАН||АНБУДАН انبوذن || انبودن 1. *фалс.* моддаи аввалӣ, ки ҳама чиз аз он таркиб ёфтааст, офариниш.

Буданат дар хок бошад, ё фато,
Ҳамчунон к-аз хок буд анбузанат. *Рӯдакӣ*

2. *ниг.* **анбоштан.**

Боғбоне бунафша меанбуд,
Гуфташ: Эй чангпушти ҷомакабуд! *Ибни Ямин*

АНБУР انبر *ниг.* **анбӯр.**

АНБӮИДАН انبوئیدن *ниг.* **бӯидан.**

Ба машом он ки гул биянбӯяд,
Аз миёнаш нишоти дил рӯяд. *Саноӣ*

АНБӮР||АНБУР انبور || انبر олатест, ки заргарон, оҳангарон ва аҳли саноат филиззоти тафсида бо он мегиранд; олатест, ки ба воситаи он мех мекашанд; оташгирак.

Агар як дам шавам аз васли ӯ дур,
Кунад ҳар мӯ дар аъзо кори анбӯр. *Сайидо*

Ҷуз ба анбӯр оташ аз ҳамсоягон натвон гирифт,
Нест осон баргирифтан дил зи ёри ғамгусор. *Саиди Ашраф*

◇ **бо анбӯр ба иқрор овардан** қоил кардан, қувваи худро шиносонидан.

Рӯи ӯ гулро зи беқадрӣ ба бозор оварад,
Хӯи ӯ бо анбур оташро ба иқрор оварад. *Муҳсини Таъсир*

АНБӮҲ انبوه 1. бисьёр, беандоза, бешумор.

Ориз баъд аз панҷ моҳ эъломи вазир кард, ки гурӯҳе анбӯҳ ва лашкаре фаровон ҷамъ шуданд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Дастам таҳи сангу пушт бар кӯҳ,
Осоишам андаку ғам анбӯҳ. *Шоҳин*

2. издиҳом, ҷамъият, маҷмаъ, ҷамъомад.

Хабар ба Умар ... шуд ва Басраро ба Муғайра бинни Шаъба дод ва шаҳр пур аз анбӯҳ шуд. «*Таърихи Табарӣ*»

анбӯҳ гаштан ҷамъ шудан, тӯб шудан, фароҳам омадан.

Гурӯҳе ҳамчу чин дар домани кӯҳ,
Ба завқи ҷоҳ кандан гашта анбӯҳ. *Бедил*

анбӯҳ ёфтан ҷамъ шудан, ҷамъ омадан.

З-он пеш, ки сел резад аз кӯҳ,
Дар пастии хона ёбад анбӯҳ. *Файзӣ*

3. пур, мамлу; *маҷ.* серодам.

Табас шаҳре анбӯҳ аст, агарчи ба русто монад. *Носири Хисрав*

анбӯҳ кардан а) чизи бисьёр ё вазнинро фурӯ афтондан; б) *маҷ.* хароб кардан, валангор намудан, хоктӯда кардан.

Хона бар сари эшон анбӯҳ кард ва ҳар даҳ бимурданд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

АНБӮҲӢ انبوهی бисьёрӣ, фаровонӣ, фароҳамӣ, беҳаддию бешуморӣ.

Зи анбӯҳии хорҳои дурушт
Бишуд пуштаҳояш ҳама хорпушт. *Шодӣ*

АНВАР *а.* انور равшантар; мунаввар, пурнур, бисьёр равшан; **моҳи анвар** моҳи пурнур ва дурахшон.

Нигоҳи наргисаш аз фитнаи музмар хабар дорад,
Аҷаб шӯхе, ки рӯяш аз маҳи анвар хабар дорад.
Васлӣ

меҳри анвар офтоби шӯълавар, хуршеди дурахшон.

Қамӣ надорад зи моҳи тобон,
Қамӣ надорад зи меҳри анвар. *Мушфиқӣ*

◇ **замири анвар** дили соф ва равшан, тинати пок ва мунаввар.

Он чи бар замири анвар гузарад, авло ва ансаб аст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

раъи (*ё* **рои**) **анвар** фикри равшан.

Аз ӯ машварат бояд хост, то раъи анвари ӯ чӣ савоб бинад. *Авфӣ*

Бар ёди раъи анвари ӯ осмон ба субҳ
Ҷон мекунад фидову кавокиб нисор ҳам. *Ҳофиз*

анвар кардан равшан кардан.

З-оташи дил шамъи хирад баркунам,
Байт ба байташ ҳама анвар кунам.
Хисрави Деҳлавӣ

АНВАРӢ انوری 1. мансуб ба анвар; 2. тахаллуси шоир, олим ва ситорашиноси маъруф аст, ки аз шаҳри Абевард буда, дар давраи ҳукмронии Султон Санҷари Салҷуқӣ (асри XII мелодӣ) зиндагӣ кардааст.

Ба мадҳи ту гоҳи сухангустарӣ
Бувад маҳ Саноию меҳр Анварӣ. *Хоҷу*

АНВОР *а.* انوار *ҷ.* **нур.**

Зарроти ҷаҳон маҳв дар анвори рухи туст,
Инак зи ту даъвою зи хуршед гувоҳӣ. *Исмат*

Фурӯғи оинаи дил кӣ мекунад бовар,
Ҳамин ба шамъу чароғ аст мунҳасир анвор.
Бедил

АНВОЪ *а.* انواع *ҷ.* **навъ.**

Баркашад оина аз ҷайби уфуқ чарху дар он
Бинамояд рухи гетӣ ба ҳазорон анвоъ. (1) *Ҳофиз*

анвои таом хӯрокиҳои гуногун, ҳар навъ ғизоҳо.

Хуш бувад дар ақаби ин ҳама анвои таом
Оби барфӣ, ки зи сардӣ нахӯрӣ ҷуз ба се бор.
Абӯисҳоқи Атъима

анвои узр баҳонаҳои гуногун, узрҳои бисьёр.

Марди айёр ба анвои узрҳо мутамассик шуда мегуфт... *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

анвои фавокеҳ меваҳои гуногун.

Заминашон ҳама обшор, муштамил бар гулу гулзор ва мӯхтавӣ бар анвои фавокеҳ ва асмор.
Аҳмади Дониш

анвои фазоил фазилатҳои гуногун.

Дар шоирӣ ӯро анвои фазоил аст ва ашъори ӯ бештар бар тариқи луғз воқеъ аст.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

анвои хокӣ чизҳое, ки аз хок мерӯянд, рустаниҳо.

Ғараз аз борон он аст, ки аз нузули қатароти он анвои хокӣ ва самарот ва раёҳин ва шақоиқ дар ҳадоиқ ба зуҳур ояд. *«Фатҳнома»*

АНГ I انگ қубурҳои сафолин, ғулба ва обмӯриҳо, обдулаи сафол; гузаргоҳи зеризаминии об.

АНГ II انگ нишон ва аломате, ки рӯи борҳои тиҷоратӣ мегузоранд.

Аз сухан, Таъсир, боз аз нуктаҳои интихоб
Бастаҳои хушқумоши пур зи анг овардай.
Мӯҳсини Таъсир

АНГАБИН انگبین *ниг.* **ангубин.**

АНГАЛ||**АНГУЛ** انگل || انگول *ниг.* **ангала**||**ангула.**

АНГАЛА||**АНГУЛА** انگله || انگوله 1. ҳалқае, ки тугмаро аз он мегузаронанд.

Ман дарида ҷайбу ӯ дар гардани он симтан
Дастҳо афганда дар ҳам ҳамчу гӯю ангала.
Масъуди Саъд

2. *маҷ.* банд, уқда, гиреҳ.

Дил ба ғам гуфто, ки ангал во шавад,
Ғам диламро дӯстдорӣ мекунад.
«Фарҳанги Онандроҷ»

АНГАЛЬЮН *ю.* انگلیون 1. *д.* китоби Инҷил.

Ӯ баён мекард бо эшон ба роз
Сирри Ангальюну зуннору намоз. *Румӣ*

2. номи китоби Монии наққош.

Ба туғро-бар кунад сурат ба сони нақши Чинистон,
Ба дафтар баркашад ҷадвал ба сони сӯҳфи Ангальюн. *Муиззӣ*

АНГАШБА انگشبه деҳқони молдор, деҳқони некӯаҳвол, ки бисьёр коргар дорад.

Дар роҳи Нишобур деҳе дидам бас хуб,
Ангашбаи ӯро на адад буду на марра. *Рӯдакӣ*

ангез انگیز *асоси замони ҳозираи* **ангехтан, ангезидан.**

АНГЕЗ انگیز 1. қасд, хоҳиш, оҳанг, майл; **ангез кардан** а) майл кардан, хостан, хоҳиш кардан.

Амир Чӯпон ҷиҳати дафъи малолати султон ангези шикор кард. *«Равзат-ус-сафо»*

Чу булбул ҳар дам ангези паридан мекунад чашмам,
Магар имшаб ба хобам он гули рухсор меояд?
Сайидо

б) шӯр андохтан, тез кардан; в) *кинояаз* эҷод кардан.

...Ки, эй ганҷи ҳикмат, қалам тез кун,
Хирадномае аз нав ангез кун! *Ҷомӣ*

2. таҳрик; шӯрандозӣ, касеро ба касе тез кардан.

Қайсар ... ба ангези Гуштосп расуле ба Луҳросп фиристод. *«Равзат-ус-сафо»*

Агар чашмат бар ангези малоҳат рехт хуни ман,
Хушам, к-оби ҳаёт андар лаби шаккарфишон дорӣ. *Исмат*

ангези сӯҳбат андохтан сӯҳбат барпо кардан, маҷлис оростан.

Хоҷа Муҳаммади сарроф ангези сӯҳбате ва тарҳи ҷашне андохт, тамоми аҳли корвонро талаб намуд.
Восифӣ

АНГЕЗИДАН انگیزیدن *ниг.* **ангехтан.**

АНГЕХТАН انگیختن||انگختن 1. дар ҷунбиш овардан, ба ҳаракат овардан; шӯрондан; бархезонидан.

Яке лашкар ангехт, к-аз тарку теғ
Фурӯзанда баркаш баромад ба меғ. *Низомӣ*

Чу ангезад ба рӯзи разм Шабранг,
Дарад сад саффи душманро ба як ҷанг. *Бадрӣ*

2. ба вуҷуд овардан, мавҷуд кардан, пайдо кунонидан.

Дар азал чун тинати поки ту меангехтанд,
Аз намак муште дар оби зиндагонӣ рехтанд.
Исмат

Ҳасани Саббоҳ макре ангехта яке аз мулозимони боргоҳи султонро фирефт. *«Равзат-ус-сафо»*

3. феъли ёридиҳанда дар феълҳои таркибии номӣ, мас. 'хаёл ангехтан', 'оташ ангехтан', 'маҳфил ангехтан'.

АНГИШТ انگشت зуғол, лахчаи сиёҳшуда, сӯхтаи ҳезум.

Ҳар он гаҳ ки барзад яке боди сард,
Чу зангӣ барангехт з-ангишт гард. *Фирдавсӣ*

Гар даст ба дил барниҳам, аз сӯхтани дил
Ангишт шавад бешак дар дасти ман ангушт.
Дақиқӣ

АНГИШТГАР انگشتگر касе, ки ангишт месозад, ангиштсоз, ангиштӣ.

Агар ту шавӣ назди ангиштгар,
Аз ӯ ҷуз сиёҳӣ набинӣ дигар. *Фирдавсӣ*

АНГИШТОЛ انگشتال касал, бемор, дардманд.

Зи хонумону қаробат ба ғурбат афтодам,
Бимондам ин ҷо бе созу баргу ангиштол.
Абулаббос

АНГОЗ انگاز олат, афзор, асбоб, адот.

Ӯ каманд андохт, моро ӯ кашид,
Мо ба дасти сонеъ ангоз омадем. *Румӣ*

АНГОРА انگاره 1. фикру хаёл, тасаввур, пиндор.

Ошиқони хастадилро дар даруна завқҳо,
Оқилони тираҷонро дар дарун ангораҳо.
Шамси Табрезӣ

2. саргузашт; достон, афсона; 3. дафтари ҳисоб; номаи аъмол.

З-он пеш ки пеш оядат он рӯзи пур аз ҳавл,
Биншину тан андар деҳу ангора ба пеш ор.
Лабибӣ

4. ҳар чизи нотамом, наққошӣ ва ҳаҷҷории (сангтарошии) нотамом.

Омадӣ ангораву ангора рафтӣ аз ҷаҳон,
Бо ду сад сӯҳон накардӣ хешро ҳамвор, ҳайф.
Зулолӣ

АНГОРДА انگارده *ниг.* **ангора.**

АНГОР(И)ДАН انگاردن || انگاریدن *ниг.* **ангоштан.**

Ҳама шоҳ бигзорад аз ту ҳаме,
Бадӣ некӣ ангорад аз ту ҳаме. *Фирдавсӣ*

Суроҳӣ мекашам пинҳону мардум дафтар ангоранд,
Аҷаб гар оташи ин зарқ дар дафтар намегирад?!
Ҳофиз

АНГОРДАХАР انگاردهخر *киноя аз* толиби афсонаву қисса; моили ҳикояву саргузашт.

Бонг бардоштам аз ғояти навмедии ишқ,
Гуфтам: Эй ишвафурӯшандаи ангордахар! *Саноӣ*

АНГОРИДАН انگاریدن *ниг.* **ангор(и)дан.**

АНГОШТАН انگاشتن андешидан, пиндоштан, тасаввур кардан, гумон кардан.

Нашояд ба як тан ҷаҳон доштан,
Ҳама олам онӣ худ ангоштан! *Низомӣ*

Халифа он суханро ҳақиқат ангошт ва аз хавф меларзид. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

АНГУБИН||АНГАБИН انگبین асал, шаҳд.

Лабаш бӯсиду гуфт: Ин ангубин аст,
Нишон додаш, ки ҷои бӯса ин аст. *Низомӣ*

Сухан гар худ ҳама сеҳри мубин аст,
Фаровон муму андак ангубин аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

ангубин кардан ба асал табдил додан; ширин кардан.

Касе кард натвон зи захр ангубин,
Насозад зи рекоша кас пӯстин. *Унсурӣ*

◇ **ангабини умр** *киноя аз* ширинии ҳаёт.

Азбаски заҳри талхии ҳиҷрон кашидаам,
Чун заҳр дар даҳони ман аст ангабини умр. *Имло*

АНГУБИНДОР انگبیندار 1. асалдор; 2. *маҷ.* ширинидор.

Ҳавои хушу роҳ бехор буд
В-агар буд хор, ангубиндор буд. *Низомӣ*

АНГУБИНЛАБ انگبین لب *киноя аз* ширинлаб.

АНГУБИНХОНА انگبین خانه хонаи занбӯр.

АНГУЗА||АНГУЖА انگزه || انگژه шилми (самғи) бадбӯи дарахти ангудон, ки дар тиб кор фармуда мешавад, ҳилтит.

Бӯи ихлосу нифоқи бемаза
Ҳаст зоҳир ҳамчу уду ангуза. *Румӣ*

АНГУЛ انگول *ниг.* **ангал.**

АНГУЛА انگوله *ниг.* **ангала.**

АНГУР انگور меваи хуштаъми токии хӯша-хӯша, ки хелҳои гуногун дорад ва аз он шароб ҳам тайёр мекунанд; **ангури обӣ** навъе аз ангур, ки серобу пӯстсахт аст; ◇ **ранг гирифтани ангур аз ангур** *киноя аз* таъсир гирифтан аз ҳамдигар.

Макун бо бадомӯз ҳаргиз даранг,
Ки ангур гирад зи ангур ранг. *Низомӣ*

АНГУШТ انگشت ҳар яке аз ҷузъҳои ҳаракаткунанда, ки дар интиҳои дасту пойҳои инсон воқеъ гардидаанд, лила(к), лилӣ, чилик.

Агар бар фарқи мазлуме кашӣ мушт,
Расад аввал туро дарде ба ангушт. *Ҳозиқ*

ангушти бинсир ангушти ҳалқа, ангушти ангуштарӣ, ангушти беном, ангушти зинҳор; **ангушти вусто** ангушти миёна, ангушти расо; **ангушти зиёд** ангушти зиёдатӣ, ки онро «ангушти барака» меноманд.

Гиреҳ натвонад аз корам кушудан,
Қалам дар дастам ангушти зиёд аст.
«Фарҳанги Онандроҷ»

ангушти ибҳом нарангушт, сарангушт, ангушти бузург; **ангушти саббоба** ангушти ишорат, ангушти шаҳодат, ангушти хитоб; **ангушти хинсир** ангушти хурд, ангушти ятимак, ангуштак; ◇ **ангушт газидан** *киноя аз* изҳори ҳасрат ва надомат кардан.

Аз садмаи он фитод бар пушт,
Бархост зи ҷо, газид ангушт. *Шоҳин*

ангушт гузоштан *ниг.* **ангушт ниҳодан; ангушт кашидан** *бар чизе* хат задан, аз эътибор соқит кардан; *киноя аз* нобуд кардан, маҳв гардонидан.

Гар зи акси рухи чун меҳри ту ҷӯянд нишон,
Ақл дарҳол кашад бар маҳи тобон ангушт.
Шарафиоҳ

ангушт ниҳодан (*ё* **гузоштан**) эътироз ва айбҷӯӣ кардан.

Туро ҳарфе ба сад тазвир дар мушт,
Манеҳ бар ҳарфи кас беҳуда ангушт. *Низомӣ*

Густох манеҳ ба ҳарфаш ангушт,
То бар дами дашна н-оядат мушт. *Шоҳин*

ангушт сафед мондан а) бе ҳино мондани ангушт; б) *киноя аз* бебаҳра мондан, ба мақсаде нарасидан.

Фикри бикрам тарбият ҳаргиз надид аз рӯзгор,
Рафт чандин иду монд ангушти ин духтар сафед.
Шоҳин

ангушт соидан *бар чизе* аз эътибор соқит гардонидан.

Лаълат андар сухан шакар хоянд,
Рӯят ангушт бар қамар соянд. *Хоқонӣ*

ангушт тар кардан нафъ дидан, баҳра бурдан аз чизе.

Ангушт тар накардаам аз базми аҳли ҷуд,
Селизанон ба суфраи Ҳотам нишастаам. *Сайидо*

ангушт хоидан а) асабонӣ шудан; изҳори хашм кардан.

Ҳар соатам ба навъе дарди куҳан физоӣ,
Чун ман бирафтам, он гаҳ ангушт бар кӣ хоӣ?
Хоқонӣ

б) изҳори таассуф намудан, афсӯс хӯрдан, пушаймон шудан.

Аз гудози шамъ равшан шуд, ки дар базми вуҷуд
Рӯзии равшандилон ангушти худ хоидан аст. *Соиб*

ангушти зинҳор бардоштан амон хостан; *киноя аз* таслим шудан.

Душман, ки хост, то ниҳад ангушти эътироз,
Бардошт аз маҳобаташ ангушти зинҳор.
Салмони Соваҷӣ

ангушти нил кашидан *бар чизе* тарк кардани чизе.

Солҳо дар фикри он байтам, ки гуфт
Пилбоне бар лаби дарьёи Нил:
Ё марав бо ёри азрақпераҳан,
Ё бикаш бар хонумон ангушти нил. *Саъдӣ*

ангушти таассуф газидан изҳори таассуф кардан, пушаймон шудан, ҳасрат хӯрдан.

Ангушти таассуф бигазидему гузаштем
Бар умри талафкарда, ки дар бехабарӣ буд.
Махфӣ

ангушти тааҷҷуб (*ё* **таҳайюр**) **дар** (*ё* **ба**) **дандон будан** (*ё* **гирифтан, газидан**) ҳайрон шудан, дар ҳайрат мондан.

Ҳалокухон ба мутолааи Алмавт ба боло баромад ва аз азамати он кӯҳ ангушти тааҷҷуб дар дандони ҳайрат гирифта. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Ба дастам ҳар кӣ бинад соиди ту,
Ба дандон гирад ангушти таҳайюр. *Ҷомӣ*

Ангушти тааҷҷуби ҷаҳоне
Аз гуфтушуниди мо ба дандон. *Саъдӣ*

ангушти ғайрат ба дандон газидан рашк бурдан; хашмгин шудан.

Ба дандон кӣ ангушти ғайрат газид,
Замоне гиребон зи ҳайрат дарид. *Ҳотифӣ*

ангушти қабул бар дида ниҳодан *киноя аз* изҳори итоат ва фармонбардорӣ кардан; **ангушт ба ангушт задан** аз хушҳолӣ ангуштҳоро ба якдигар задан; бо ангуштон шикан-шикан кардан, ангуштак задан ба вақти рақс; **ангушт ба дандон газидан** *киноя аз* а) афсус хӯрдан, надомат кардан, пушаймон шудан; б) дар ҳайрат мондан.

З-афсурдани он баҳори хандон,
Ангушт газида гул ба дандон. *Файзӣ*

ангушт ба (*ё* **бар**) **дида мондан** (*ё* **гузоштан, ниҳодан**) *киноя аз* қабул кардан, пазируфтан; изҳори итоат ва ё ризоят кардан.

Хирад аз рӯи ту ангушт ниҳад бар дида,
Ақл дар кӯи ту бар хок ниҳад пешонӣ.
Назории Қӯҳистонӣ

Маҷнун сухани падар чу бишнуфт,
Ангушт ба дида монду баргуфт... *Шоҳин*

ангушт ба хонаи занбӯр ниҳодан *киноя аз* ба кори хатарнок даст задан.

Ангушти худ ба хонаи занбӯр мениҳад
Ҳар кас, ки дар ҷаҳон шакаристон ҳавас кунад.
Сайидо

ангушт бар лаб гузоштан (*ё* **гирифтан, ниҳодан, мондан**) а) ба касе ишораи хомӯшӣ додан.

Бихандиду ангушт бар лаб гирифт,
Ки, Саъдӣ, мадор он чи дидӣ, шигифт. *Саъдӣ*

б) тааҷҷуб кардан, ҳайрон шудан; **ангушт бар лаб задан** ҳаракате, ки барои ба сухан даровардани касе мекунанд; **ангушт бар ҷабин ниҳодан** а) фикр кардан; б) салом додан.

Чарх таъзими даратро маҳу сол
Бар ҷабин мениҳад ангушти ҳилол. *Зулолӣ*

ангушт дар даҳон мондан тааҷҷуб кардан ва ҳайрон шудан.

Оинае талаб кун, то рӯи худ бубинӣ,
В-аз ҳусни худ бимонӣ ангушт дар даҳонат. *Саъдӣ*

ангушт дар намак задан намаки якдигарро чашидан.

Меҳоҳам, ки фалон рӯз малик бо хадаму хашам бандагонро сарафроз кунад, то ангушт дар намак занем. *«Хористон»*

ангушт дар чашм кардан халал расонидан, азоб додан.

Шуд киса тиҳӣ, дидаам аз ашку зи таън
Ҳар дам мижа ангушт кунад дар чашмам.
Насирои Ҳамадонӣ

бар ангушт печидан баҳона кардан; овоза кардан.

То напечанд халқ бар ангушт,
Ки якеро барои ҳеҷ бикушт. *Саноӣ*

дар ангушт овардан ба ҳисоб гирифтан, бо ангушт шумурдан.

Ҷавоҳир на чандон, ки уро дабир
Биёрад дар ангушт ё дар замир. *Низомӣ*

даҳ ангушт ба даҳон гирифтан (*ё* **андохтан**) *киноя аз* ниҳоят ҳарис будан, аз ҳад зиёд хасисӣ кардан.

Зи баҳри он ки даҳ ангушт дар даҳон гирӣ,
Даҳон зи маслиҳат аст, он ки мебимонад боз.
Хисрави Деҳлавӣ

сари ангушти надомат хоидан изҳори пушаймонӣ кардан, афсӯс хӯрдан.

Ҳар кас, ки ба ҷон панди азизон накунад гӯш,
Бисьёр бихояд сари ангушти надомат. *Ҳофиз*

сари ангушти таҳайюр газидан тааҷҷуб кардан, ҳайрон шудан.

Сари ангушти таҳайюр бигазад ақл ба дандон,
Чун тааммул кунад он сурати ангуштнаморо? *Саъдӣ*

АНГУШТА انگشته панҷшохаи чӯбини хирманбодкунии деҳқонон, авшин, панҷшоха.

Аз гувозу ташу ангуштаи баҳмону фалон
Бо табарзину дабусию рикоби камарӣ. *Кисоӣ*

АНГУШТАК انگشتک ангушти хурд; ◇ **ангуштак задан** вақти шодӣ ва рақс ангуштҳоро ба ҳам зада аз онҳо садо баровардан, шикан-шикан кардан.

АНГУШТАР انگشتر ҳалқаи тилло, нуқра ва аз филиззи дигар, ки ба ангушт мегузаронанд, ангуштарин.

Гуфтам: «Бо ман чанд марворид аст, қимати ҳар яке ҳафтод ҳазор дирам» ва ангуштари хеш бидодам. *«Таърихи Наршахӣ»*

ангуштари зинҳор ангуштаре, ки барои дар амон ва бехатарӣ нигоҳ доштани касе ба ӯ медиҳанд.

Маъруз дошт, ки ... агар подшоҳ маро ангуштари зинҳор диҳад, бар ганҷе далолат кунам. *«Равзат-ус-сафо»*

◇ **ангуштари по шудан** камқадру камбаҳо шудан, аз эътибор фаромадан; **ангуштар бохтан** навъе аз бозӣ, ки онро чакабардаст ҳам мегӯянд.

Шаб чу бозам ба рафиқони худ ангуштарро,
Ба хаёли лаби он тангдаҳан хоҳам бохт. *Камоли Хуҷандӣ*

АНГУШТАРИН انگشترین *ниг.* **ангуштар.**

Гарчи Сулаймон шавад, ангуштарин
Хинсири ӯро нарасад дар нигин. *Хисрави Деҳлавӣ*

АНГУШТАРӢ انگشتری *ниг.* **ангуштар.**

Алминнату лиллоҳ, ки ангуштарии мулк
Карданд дигарбора ба ангушти Сулаймон. *Муиззӣ*

◇ **ангуштарӣ бохтан** *ниг.* **ангуштар (ангуштар бохтан).**

Ба дасти он бутони маҷлисафрӯз
Сипеҳр ангуштарӣ мебохт то рӯз. *Низомӣ*

АНГУШТВОНА||АНГУШТПОНА انگشتوانه || انگشتپانه афзоре ст, ки дар вақти дарздӯзӣ ба сари ангушт мекунанд.

Фитода хӯд чу ангуштвонаи хайёт,
Шикаста тораку бар вай зи найза монда нишон. *Камоли Исмоил*

АНГУШТКАШ انگشت‌کش *ниг.* **ангуштнамо.**

Меравам бехуду бо худ зи ҳаё мегӯям,
То ки аз дасти дил ангушткаши ом шудам. *Назории Кӯҳистонӣ*

АНГУШТНАМО انگشتنما *киноя аз* машҳур, шӯҳратьёфта, маъруф (ба хубӣ ё бадӣ).

На ман ангуштнамоям ба ҳаводории рӯят,
Ки ту ангуштнамоиву халоиқ нигаронат. *Саъдӣ*

ангуштнамо гаштан (ё шудан) шӯҳрат ёфтан.

Бим аст, ки дар бехудӣ афсона шавам,
В-ангуштнамои хешу бегона шавам! *Убайди Зоконӣ*

Аз бузургии падари ӯст, ки писар дар забони халқ афтода ва ангуштнамо гашта. *Ҷомӣ*

ангуштнамо кардан машҳур гардонидан.

Майли ҳами абрӯи туам пушт дуто кард,
Дар шаҳр чу моҳи навам ангуштнамо кард. *Ҷомӣ*

ангуштнамо шудан *ниг.* **ангуштнамо гаштан.**

АНГУШТНАМОӢ انگشت نمائی машҳурӣ.

Ишқу дарвешию ангуштнамоиву маломат—
Ҳама саҳл аст, таҳаммул накунам бори ҷудой. *Саъдӣ*

АНГУШТПЕЧ انگشت پیچ **1.** дастовез, дастак; баҳона.

Сарриштаи қарор шуд аз дасту ҳамчунон
Ангуштпечи мо сухани зулфи дилрабост. *Камоли Хуҷандӣ*

2. *маҷ.* он ки мавриди эътироз воқеъ шудааст, он ки ба вай эътироз мешавад.

Чу хоҳӣ, ки кам гардӣ ангуштпеч,
Ба андеша гӯю маяндеш ҳеч. *Хисрави Деҳлавӣ*

АНГУШТПОНА انگشتپانه *ниг.* **ангуштвона.**

АНД اند адади маҷҳул, шумораи номаълум, ки аз се то нӯҳро нишон медиҳад.

Тафаҳҳус карданд, ҷумла хирадмандони мамлакатро ва аз ҷумла ҳафтоду анд танро ба Бухоро оварданд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Бо Аҳмад ... чиҳилу анд рӯз он ҷо будем. *Ҷомӣ*

АНДА انده **: анда-қудой** ба воситаи духтар додан ва келин кардан ба якдигар наздик шудан.

[Ғозонхон] миёни эшон мартабаи оқо ва инӣ ва анда-қудой муайян фармудӣ. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

АНДАК اندک каме, кам.

Андаке ҷамол беҳ аз бисьёрии мол. *Зарбулмасал*

Фахр бар бисьёри бемаънӣ мабар,
Андаки мо беҳ зи бисьёри дигар.*

андак-андак кам-кам.

Чунон ки чун ҷароғе ҳамеҷунбад ва ҳамеояд андак-андак, он гоҳ рӯшноие ҳамеафзояд. *Ибни Сино*

Андак-андак ба ҳам шавад бисьёр,
Дона-донаст ғалла дар анбор. *Саъдӣ*

◇ **андак далели бисьёр аст** *зарб.* хосияти чизи бисьёреро аз намунаи андаки он фаҳмидан мумкин аст, муште намунаи хирвор аст.

Зи бисьёр андакеро ӯ намуда,
Далел аст андаке ӯро зи бисьёр. *Фаррухӣ*

АНДАКРИШ اندک ریش камриш.

Довуд марде буд кӯтоҳболой, андакриш. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

АНДАКХИРАД اندک خرد камақл, камфаҳм.

Ба Афросиёб бошад он хӯи бад
Аз он номдорони андакхирад. *Фирдавсӣ*

АНДАЛЕБ *а.* عندلیب **1.** булбул, ҳазордостон, ҳазорово; **2.** *маҷ.* сароянда, хушовоз; фиғону нолакунанда; ◇ **андалеби достон** *киноя аз* нокили достон, достонсаро, достонгӯй.

Гахе тӯтисифат шаккарбаён бош,
Гахе худ андалеби достон бош! *Ҳозиқ*

андалеби шайдо *кинoя аз* ошиқ, ошиқи шӯрида.

Ғурури ҳусн иҷозат магар надод, эй гул,
Ки пурсише накунӣ андалеби шайдоро. *Ҳофиз*

АНДАЛЕБОҲАНГ عندلیب آهنگ булбуловоз, хушовоз, хушнаво, хушхон.

Аз навои булбулон бар гул чӣ ҳосил, чун ба боғ
Ҷоми гулрангу ҳарифи андалебоҳанг нест? *Ҷомӣ*

АНДАМА اندمه ғамҳои гузашта; ба ёд овардани ғаму андӯҳи пештара.

Беҳтарин ёрону наздикон ҳама
Назди ӯ дорам ҳамеша андама. *Рӯдакӣ*

ғандар اندر ҳамчун ҷузъи дуюми калимаҳои мураккаб омада, маънои ӯгайро ифода мекунад, мас. **падарандар** падари ӯгай; **модарандар** модари ӯгай; **хоҳарандар** хоҳари ӯгай ва ғ.

АНДАР اندر *шакли кӯҳнаи пешоянди* дар 1. дар, дар миёни..., ба даруни...

...Ки андар ҷаҳон суди беранҷ нест,
Қасеро, ки коҳил бувад, ганҷ нест. *Фирдавсӣ*

2. ба, бар.

Ҳаме хун фишонам ба ҷои сиришк,
Ҳамеша гирифторам андар пизишк. *Фирдавсӣ*

Лаби доман андар миён барзада,
Равон сӯи дарвозаву сар зада. *Сайидо*

3. дар бораи ..., оид ба..., дар хусуси ..., дар мавзӯи...

Басе меҳтар андеша кард андар он,
Наёмад ҳаме бар дилаш-бар гарон. *Фирдавсӣ*

андар соат ҳамон соат, дар он соат.

Қайдар андар соат расулон фиристод.
«Таърихи Систон»

пас-андар дар пас, дар ақиб.

Ҳамеронд дар пеш бо Тӯс Гев
Пас-андар парастандаи чанд нев. *Фирдавсӣ*

сад андар сад сад дар сад; *маҷ*. сар то сар, ҳамаҷоя.

Сад андар сад ин дашт ҷои ман аст,
Баланд осмонаш ҳавои ман аст. *Фирдавсӣ*

хам андар хам печ дар печ; шикан дар шикан.

Ҳар кӣ чун Ибни Ямин хост, ки девона шавад,
Даст бар ҳалқаи он зулфи хам андар хам зад.
Ибни Ямин

як андар дигар ба якдигар, болои ҳам, аз паси ҳам.

Гуҳарҳо як андар дигар сохта,
Зи ҳар гуна гардан барафрохта. *Фирдавсӣ*

◇ **андар афкандан** дар ҷои худ ниҳодан.

Ба зин андар афканд гурзи ниё,
Пур аз ҷанг сар, дил пур аз кимиё. *Фирдавсӣ*

андар гирифтан мувофиқ омадан, мақбул шудан; таъсирбахш омадан.

Туро гар кори ман андар нагирад,
Зи бахти ман аҷаб коре набошад. *Анварӣ*

андар гузаштан аз дунёе гузаштан, вафот кардан.

Абӯбакри Сиддиқ андар гузашт.
«Таърихи Систон»

андар овардан равона кардан, роҳӣ намудан.

Раҳи Систон гиру баркаш сипоҳ,
Ба Ҳиндустон андар овар ба роҳ. *Фирдавсӣ*

андар омадан а) фаро расидан, расидан.

Чун соли ёздаҳӯми ҳиҷрат андар омад, кори мулуки Аҷам заиф гашт. *«Таърихи Табарӣ»*

б) фуруд омадан, фаромадан.

Шаҳи мо бад-ин дашти Ховарзамин,
Ба наҳҷири гӯр андар омад зи зин. *Хоҷу*

андар пайвастан ба вуҷуд омадан, рӯй додан, барпо шудан.

Ҳарб андар пайваст ва корзор сахт шуд.
«Таърихи Наршахӣ»

андар расидан дарёфтан, пай бурдан, бо фикру тааммул дарёфтан, сарфаҳм рафтан; тасаввур кардан.

Донистан ду гуна аст: яке—андар расидан, ки ба тозӣ онро тасаввур хонанд. *Ибни Сино*

андар рафтан дохил шудан, ворид шудан, даромадан.

Чун расулон ва ҳоҷиб ... андар рафтанд, дар сахт карданд. *«Таърихи Систон»*

андар хӯрдан лоиқ ва муносиб будан.

Аз ин хубрӯён ба чашми хирад
Нигаҳ кун, ки бо ту кӣ андар хӯрад?! *Фирдавсӣ*

АНДАРВО(Й)||АНДАРБО(Й) اندروا(ی) || اندربا(ی) 1. сарнагун овехта, муаллақ.

Эй ки андар хами ҳар мӯ-т диле андарвост,
Як сари мӯи туро ҳар ду ҷаҳон ним баҳост.
Камоли Исмоил

2. *маҷ*. саргашта, ҳайрон, саргардон.

Чу гардонгашта селобе миёни оби осуда,
Чу гардон гирдбоди тундгарди тира андарво.
Фаррухӣ

3. зарурӣ, лозима; лозим, даркор.

Зиҳӣ тани ҳунару чашми некномеро
Чу рӯҳ дархӯру ҳамчун ду дида андарбой.
Фаррухӣ

АНДАРЗ اندرز панд, насиҳат.

Ба домони ту хоҳам кард пайванд
Зи андарзу насиҳат руқъае чанд. *Хисрави Деҳлавӣ*

Шамъи фурсат фасонахонӣ дошт,
Ба сад андарз тарзабонӣ дошт. *Бедил*

АНДАРУН اندرون 1. *дарун, миён, батн*.

Ҳамехост дидан сари ростӣ,
Ба кор андарун каҷживу костӣ. *Фирдавсӣ*

Чун Қутайба бинни Муслим масҷиди ҷомеъ бино кард, андаруни ҳисор буд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Руми андарун Руми марказӣ, Руми миёна.

Дар он асно назари подшоҳ ба Амурия афтод, ки Руми андарун аст. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

2. *маҷ*. дил, замир, хотир.

Тавонам ин ки наёзорам андаруни касе,
Ҳасудро чӣ кунам, к-ӯ зи худ ба ранҷ-дар аст.
Саъдӣ

андарун шӯридан дар ҳаяҷон омадан, музтариб ва мунқалиб гардидани ҳолати рӯҳия.

Бигуфт: Андарунам бишӯрид сахт
Бар аҳволи ин пири шӯридабахт. *Саъдӣ*

АНДАРХУР اندرخور шоиста, лоиқ, сазовор, муносиб.

В-аз эрониён номвар даҳ савор,
Сухангӯю андархури корзор. *Фирдавсӣ*

Хузайма дергоҳ зан накард, ки намеёфт андархури хеш. *«Таърихи Систон»*

АНДАРЬЁФТ اندریافت дарьёфт, пай бурдан, сарфаҳм рафтан, дарк кардан.

Андарьёфти ақл ва андарьёфти ҳис ба чанд равия тафовут доранд. *Ибни Сино*

АНДЕ اندی: **анде ки...** а) бувад ки..., бошад ки...; б) хоса ки..., махсусан ки...

Гар гулситон зи боди хазон зард шуд, равост,
Анде ки сурх бошад рӯи худойгон. *Унсурӣ*

Ҷуфти ғамаму хуш аст, оре,
Анде ки наям зи дарди ту фард. *Анварӣ*

в) барои он ки..., чаро ки..., зеро ки...

Бо он ки ман аз ишқи ту расвои ҷаҳонам,
Ҳам розиям анде ки ту зебои ҷаҳонӣ.
Асири Ахсикатӣ

АНДЕША اندیشه **1.** фикру мулоҳиза, хаёл, тааммул, тасаввур.

Рақибо, гар туро андешаи мо нест, маъзурӣ,
Куҷо бедардро аз дардмандон ёд меояд? *Ҳилолӣ*

Зи зӯҳди ман андеша бар дил маёр,
Ки ман марди риндам, ба зӯҳдам чӣ кор?! *Шоҳин*

андешаи ботил фикри хом, хаёли беҳуда.

То ба кай ҳамраҳи андешаи ботил бошем,
В-аз диёри тараб оворатар аз дил бошем. *Урфӣ*

андешаи хом *ниг.* **андешаи ботил.**

Сазои он ки бо андешаи хом
Зи ҳадди хештан берун ниҳад гом! *Ҳозиқ*

берун аз андеша аз фикр хориҷ, аз доираи хаёл берун, берун аз тасаввур.

Шуд миёни баҳр пайдо бешае,
Васфи он берун зи ҳар андешае. *Ҷомӣ*

андеша ғуморидан фикр кардан, хаёл кардан.

Чун гуморӣ ба коре андеша,
Шеваи ростӣ кунӣ пеша! *Ҷомӣ*

2. фикри тадбирҷӯёна, фикри чораҷӯёна.

Ташти расвоият фитад аз бом,
Деги андешаи ту монад хом. *Ҷомӣ*

3. фикру хаёли изтиробомез.

Сиёвуш зи гуфтори ӯ шод шуд,
Ниҳонаш зи андеша озод шуд. *Фирдавсӣ*

4. тарс, бим, хавф, воҳима.

Ҳар куҷо оташ алам гардад, пару боли ман аст,
Нест чун мурғи кабоб аз сӯхтан андешаам. *Сайидо*

андеша доштан тарсу бим доштан, дар хавф будан, аз рӯи эҳтиёт фикру хаёл кардан.

Туро музтариб мебинам, агар андешае дорӣ, то тадбири он кунам. *Авфӣ*

Дар дили мо гар намеоӣ, ба чашми мо биё,
Аз муҳит андеша дорӣ, бар лаби дарьё биё! *Сайидо*

андеша кардан а) фикр кардан, тааммул намудан.

Андеша кардан, ки чӣ гӯям, беҳ аз пушаймонӣ хӯрдан, ки чаро гуфтам. *Саъдӣ*

б) аз рӯи эҳтиёт фикру мулоҳиза кардан; тарсу бим доштан.

Диловар далерони фирӯзаҷанг
Накарданд андеша аз тиру санг. *Ҳотифӣ*

андешаро пай кардан *киноя аз* ақлро ҳайрон кардан.

Сипоҳе, ки андешаро пай кунад,
Чу бар кӯҳ занад, кӯҳро хай кунад. *Низомӣ*

ба андеша пой кашидан *киноя аз* бо фикру мулоҳиза кор кардан, бо мулоҳиза рафтор намудан.

Макаш ҷуз ба андешаи хеш пой,
Ки ҳар ҷавҳареро падид аст ҷой. *Низомӣ*

АНДЕШАВОР اندیشه‌وار шабеҳ ба фикр; монанди фикру хаёл (тез ва босуръат).

...Ки ҳар кас ба ин рахши гардунсавор
Кунад сайри афлок андешавор... *Бедил*

АНДЕШАКОРӢ اندیشه‌کاری дурандешӣ, мутафаккир будан дар оқибати кор.

Рӯзҳо андешакорӣ пеша кард,
Борҳо дар кори худ андеша кард. *Ҷомӣ*

АНДЕШАМАНД اندیشه‌مند фикру хаёл ронанда; тааммул ва мулоҳизакунанда.

Ин дурушт асту ғализу нописанд,
Нек андеша кун, эй андешаманд. *Румӣ*

АНДЕШАНОК اندیشناک **1.** фикр кунанда; **2.** аз рӯи тарсу бим фикру мулоҳиза кунанда, тарсанда.

Амин бояд аз довар андешанок,
На аз рафъи девону заҷру ҳалок. *Саъдӣ*

АНДЕШАСАНҶ اندیشه‌سنج бомулоҳиза, оқибатбин, дурандеш.

Чӣ равшандиле бошад андешасанҷ,
Қ-аз ин дар калиде расонад ба ганҷ.
Хисрави Деҳлавӣ

АНДЕШАСИГОЛ اندیشه‌سگال тааммулкор; некандеш.

Гуфт: Эй ба хирад зи бихрадон пеш,
Андешасиголу донишандеш. *Файзӣ*

АНДЕШАСӮЗ اندیشه‌سوز сӯзандаи фикр; аз байн барандаи фикру хаёл.

Ҳамин барқ андешасӯз асту бас,
Ҳамин шӯъла оламфурӯз асту бас. *Бедил*

◇ **оби андешасӯз** *киноя аз* шароб.

Биё, соқӣ, он оби андешасӯз,
Ки гар шер нӯшад, шавад бешасӯз! *Ҳофиз*

АНДЕШИДАН اندیشیدن **1.** фикр кардан, тааммул кардан.

Сухандони парварда, пири куҳан
Бияндешад, он гаҳ бигӯяд сухан. *Саъдӣ*

Одамӣ дар иллати вуҷуди худ бияндешад.
Аҳмади Дониш

2. гумон кардан, тасаввур намудан.

Малоини ҳисори Ғӯр... андешиданд, ки мардум ҳамон аст, ки дар пои қалъаанд.
«Таърихи Байҳақӣ»

3. тарсидан, бимнок шудан, хавотир шудан.

Ҷавоб дод, ки ... аз лашкари муғул наяндешам
ва то ҷон дорам, шамшер хоҳам зад.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

Мижаи сиёҳат ар кард ба хуни мо ишорат,
Зи фиреби ӯ бияндешу ғалат макун нигоро.
Ҳофиз

АНДИЯ *а.* اندیه *ҷ.* надӣ||надо.

Лола нарӯяд дар чаман, бодом накшояд даҳан,
На шабнам ояд бар суман, на бар шукуфа андия.
Манучеҳрӣ

андо||андой اندا||اندای *асоси замони ҳозираи* **андоидан.**

АНДО I||АНДОЙ اندا||اندای каҳгил молидан (ба бому девор), андова кардан.

Ба хуни дида бис(и)решад ҳасуди ту хок,
Бад-он ҳавас, ки гиле созад офтоб-андо.
Камоли Исмоил

АНДО II اندا ғайбат, бадгӯӣ.

Ба самъи ризо машнав андои кас,
В-агар гуфта ояд, ба ғавраш бирас. *Саъдӣ*

АНДО III||АНДОЪ *а.* انداء||اندا *ҷ.* над(д).

АНДОВА||АНДОЯ اندایه||انداوه **1.** молаи гилкорӣ, асбобест, ки бо он каҳгил ва гаҷро ҳамвор ва паҳн карда мемоланд; **андова кардан** каҳгил молидан, гаҷ молидан; **2.** *маҷ.* шикоят; шиква, бӯҳтон; **андоя гуфтан** шикояту ғайбат ва бӯҳтон гуфтан.

АНДОВАГАР انداوه گر андовачӣ, андовакунанда; устои гилкор.

АНДОВИДАН||АНДОИДАН اندائیدن||انداویدن каҳгил молидан чунончи бар бому девор андова кардан.

андоз انداز *асоси замони ҳозираи* **андохтан.**

АНДОЗ انداز **1.** андохт, андохтан, андозиш.

Гарчи дурӣ зи дараш дошт басе боз маро,
Шавқ афганд дар он кӯ ба як андоз маро.
Ғиёсои Ҳалвоӣ

2. қасд, майл, азму оҳанг, хоҳиш.

Ӯро аз асп ба зер андохта дар андози он буд,
ки асп бар ӯ ронад ва кораш бисозад.
«Таърихи Фаришта»

Ҷаҳдаш андози норасоию бас,
Шӯраш оҳанги бенавоию бас. *Бедил*

3. миқдор, миқьёс, чен, андоза; **андозу мар** андоза ва шумор, ҳадду шумор.

Агар бишмурӣ, нест андозу мар,
Ҳаме аз табира шавад гӯш кар. *Фирдавсӣ*

АНДОЗА اندازه **1.** миқдор; миқьёс; шумор; чен, ӯлчак.

Муслим бинни Зиёд ... гуфт: Бигӯй, то биравад ва
ин лашкар бинад, ки ба чӣ андоза аст.
«Таърихи Наршахӣ»

Аз ҳар тарафе ки андар ой,
Андозаи он тараф намой. *Хоқонӣ*

ба андоза на зиёду на кам, мӯътадил, миёна.

Сӯфӣ ар бода ба андоза хӯрад, нӯшаш бод,
Варна андешаи ин кор фаромӯшаш бод. *Ҳофиз*

2. ҳадду дараҷа; **аз андоза берун** аз ҳад зиёд.

Гурӯҳе зи қипчоқу қавми Хито
Зи андоза берун ниҳоданд по. *Сайидо*

аз андоза берун шудан аз ҳад гузаштан, аз дараҷа таҷовуз кардан.

Соқӣ, ғами ман баландовоза шудаст,
Сармастии ман бурун зи андоза шудаст. *Хайём*

андоза нигаҳ доштан ҳад нигаҳ доштан, донистани мавқеи худ.

Андоза нигаҳ дор, ки андоза накӯст,
Ҳам лоиқи душман аст, ҳам лоиқи дӯст.*

3. *маҷ.* ҳад, имконият.

...Ки ҳар кас, ки андозаи хешро
Бибинад, бидонад каму бешро. *Фирдавсӣ*

◇ **андоза гирифтан** қиёс гирифтан, қиёсан кор кардан, бо чизе қиёс намуда кор кардан.

Гар андоза зи чашми хеш гирад,
Ба оҳуе сад оҳу беш гирад. *Низомӣ*

АНДОЗАГИР اندازه گیر ченкунанда, ӯлчаккунанда, массоҳ, масоҳатгар.

Масоҳатгарон дошт андозагир,
Бад-он шуғл бигмошта сад дабир. *Низомӣ*

АНДОЗАШИНОС اندازه‌شناس донандан мавқеъ, мавқеъшинос, касе, ки ҳадду андозаи худро риоя мекунад.

Хурсанд ба неку бади худ бояд буд,
Андозашиноси ҳадди худ бояд буд. *Манучеҳрӣ*

АНДОИДАН اندائیدن *ниг.* **андовидан.**

АНДОИШ اندایش **1.** молиш.

...Ва ба равғанҳое, ки ҳаргиз чунон надида буд,
андоиш карда. *«Таърихи Систон»*

2. каҳгил кардан, андова кардан.

АНДОИШГАР اندایش گر *ниг.* **андовагар.**

андой اندای *ниг.* **андо.**

АНДОЙ اندای *ниг.* **андо I.**

АНДОМ اندام **1.** бадан, тан, қадду қомат.

Бубини зи пираҳан андоми нозукаш, ки магар
Дар об гашта аён акси лолаву суман аст. *Ҷомӣ*

Дар кафи ӯ соғару дар парниён андоми ӯ,
Ин булӯр андар булӯр аст, он ҳарир андар ҳарир.
Ломеӣ

2. узви бадан; **андоми зишт** узви номақбул, нозебо.

Танаш нукраи поку рух чун биҳишт,
Бар ӯ-бар набинӣ як андоми зишт. *Фирдавсӣ*

андоми ниҳонӣ узве аз бадан, ки аз назари бегона пинҳон доштан лозим аст, авратайн; **3.** *маҷ.* зебиш; тартиб, дурустӣ.

Бе васли ту дил дар барам ором нагирад,
Бе сӯҳбати ту кори ман андом нагирад. *Муиззӣ*

АНДОХТАН انداختن **1.** афгандан, ғалтондан; партофтан.

Ба шер даровехт ва шерро бар замин бияндохт.
Авфӣ

Ҳар гоҳ он бут гум шудӣ, ё шикастӣ ё кӯҳна шудӣ,
чун рӯзи бозор шудӣ, дигаре хариданді ва он кӯҳнаро бияндохтандӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

То чанд нуҳуфта монад ин роз,
Хез, аз рухи роз парда андоз. *Шоҳин*

2. дарафкандан, партофтан ба ҷое.

Биҳишти адн агар хоҳӣ, биё бо мо ба майхона,
Ки аз пои хумат яксар ба ҳавзи Кавсар андозем.
Ҳофиз

Муқаннаъ ба наздики он танӯр рафт ва ҷома берун кард ва хештанро дар танӯр андохт.
«Таърихи Наршахӣ»

худро ба мулки дигар андохтан азми мулки дигар кардан, ба кишвар ва мамлакати дигар кӯчида рафтан.

Сухандонию хушхонӣ намеварзанд дар Шероз,
Биё, Ҳофиз, ки мо худро ба мулки дигар андозем.
Ҳофиз

3. паррондан.

Ду тир дар як камон ниҳод ва бикашид ва бияндохт. *Авфӣ*

Тафоулан якеро худи амир нишон гирифт ва бияндохт. *Аҳмади Дониш*

ханданг андохтан тир задан.

Бас, кас, ки ба назми ин фасона
Андохт ханданг бар нишона. *Шоҳин*

4. густардан, паҳн кардан (дар бораи бисот, фарш).

Бархост падар ба шодмонӣ,
Андохт бисоти комронӣ. *Ҳилолӣ*

5. гирифтор кардан, дучор гардонидан ба чизе.

Малакро дар фалак пинҳон ба доми ишқ андозад
Адоҳое, ки он зулфи парешон дар бағал дорад.
Махфӣ

6. задан (лагад ва ғ.).

Ҳар ҳадом муште ва лагаде бар ӯ андохта нони ӯро тороҷ карда(нд). *Аҳмади Дониш*

7. рондан, пароканда кардан.

Ҳар қавмеро ба биёбонҳо ва водиҳо андохт.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

АНДОЪ انداء *ниг.* **андо** III.

АНДОЯ اندایه *ниг.* **андова.**

АНДСОЛА اندساله чандсола.

Худ сӯҳбати андсола бигзор,
К-ӯ марди ғариби нотавон аст. *Анварӣ*

АНДУДА اندوده **1.** *сифати феълии замони гузаштаи* андудан; **2.** пӯшидашуда бо чизе.

Чу хурмо ба ширинӣ андуда пӯст,
Чу бозаш кунӣ, устухоне дар ӯст. *Саъдӣ*

Қалби андудаи Ҳофиз бари ӯ харҷ нашуд,
К-ин муомил ба ҳама айби ниҳон бино буд.
Ҳофиз

АНДУДАН اندودن андова кардан; чизе ба рӯи чизе молидан, рӯкаш кардан.

...Ки пеши вай ислоҳи шеъре чунин
Ба гил байти маъмур андудан аст.
Камоли Хуҷандӣ

Дил, ки аз хун рухам андуд, бар ӯ гӯ, ки хушам,
Ки ба бозори ғам он қалби зарандуд бирафт.
Ҷомӣ

◇ **чашмаи хуршед ба гил андудан** *киноя аз* ҳақиқатро пӯшондан.

Намешавад ба гил андуд чашмаи хуршед,
Замон-замон асари нури ӯ зиёдатар аст.
«Анвори Суҳайлӣ»

АНДӮЗИДАН اندوزیدن *ниг.* **андӯхтан.**

АНДӮХТАН اندوختن **1.** ҷамъ овардан, ҳосил намудан, фароҳам овардан.

Чун назар дӯхт ба ҳар тири ту чашм, он ҳама тир
Як ба як дар назараш дӯхта андӯхта буд.
Камоли Хуҷандӣ

Рӯзе ду ба хидматаш ниҳад сар,
В-андӯзад аз он муҳит гавҳар. *Шоҳин*

2. *маҷ.* дарк кардан, фаҳмидан.

Зиёуддини Юсуф... ба омӯхтани каломи араб ва андӯхтани қавоиди фунуни адаб иштиғол намуда...
Ҷомӣ

Мазмуни вай, он чи буд, андӯхт,
Гаҳ об шуд аз фазаъ, гаҳе сӯхт. *Шоҳин*

АНДӮҲ اندوه||انده ғам, аламу дард, ғусса, ҳузн; озор, кулфат.

Нахандам бар андӯҳи кас барқвор,
Ки аз барқи ман дар ман афтад шарор. *Низомӣ*

Андӯҳи дили сӯхта дилсӯхта донад. *Зарбулмасал*

андӯҳ хӯрдан ғам хӯрдан.

АНДӮҲГИН اندوهگین||اندهگین ғамгин, андӯҳнок, маҳзун.

Мояи шодиям он буд, надонам ба чӣ чиз,
Шод созам ғами ин хотири андӯҳгинро?! *Ҷомӣ*

АНДӮҲГУСОР اندوه‌گسار||انده‌گسار касе, ки барои дигарӣ дилсӯзӣ мекунад, ғамхор.

Ба гетӣ моро худ ҳамин асту бас,
Чи андӯҳгусору чи фарьёдрас. *Фирдавсӣ*

АНДӮҲОН اندوهان||اندهان ҷ. **андӯҳ.**

Зи нав гирьяи дигар оғоз кард,
Дари андӯҳони дилаш боз кард. *Фирдавсӣ*

Кӯдакон он ҷо нишастанду ниҳон,
Дарс мехонанд бо сад андӯҳон. *Румӣ*

АНДӮҲСАРОЙ اندوهسرای||اندهسرای ҷои серғам; **ин андӯҳсарой** *киноя аз* дунё.

Дар ин андӯҳсарои печ дар печ
Бародарзодае дорад, дигар ҳеч. *Низомӣ*

АНЗОР *а.* انظار ҷ. **назар.**

Он чи аз авзои фалакӣ ва анзори саъду наҳс маълум карданд, дар силки таҳрир кашанд.
«Равзат-ус-сафо»

АНИД *а.* عنید саркаш, радкунанда, беитоат, худраъй, инодкор.

Ин масал бишнав, ки шаб дузди анид
Дар буни девор ҳуфра мебурид. *Румӣ*

АНИН *а.* انین нола, зорӣ, оҳу вовайло; оҳи вазнин ва дарднок.

Ва [шер] анину нола сар кард ва ба даст ишора мекард, ки «пештари ман ой!» *Аҳмади Дониш*

Мекунад ҳар дам анину ибтиҳол,
То зи нуқсон вораҳад, ёбад камол.
«Гулшани тавҳид»

АНИС *а.* انیس ҳамдам, рафиқ, ёр, дӯст, ҳамсӯҳбат, мӯнис.

Аниси кунҷи танҳоӣ китоб аст,
Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст. *Ҷомӣ*

◇ **аниси аъзо** а) чашм, дида; б) маҳбуба; чизи матлуб, дилкаш; **аниси хотир** маҳрами дил, ҳолдон, хотирҳоҳ, маҳрами ғаму шодӣ.

Аниси хотири бечорагонӣ,
Муфарреҳномаи оворагонӣ. *Убайди Зоконӣ*

АНИФ *а.* عنيف дурушт, сахт; сахтмуомила, сахтгир.

... Суханони сард гуфт ... ва хитобҳои аниф кард. *«Равзат-ус-сафо»*

Писар баъд аз он, ки адаби балеғ дида... ва зачри аниф кашида буд, ... рӯй ба шаҳр овард. *«Анвори Суҳайлӣ»*

АНИҚ *а.* انيق зебо, хушрӯй, қашанг; аҷиб.

АНИҚА *а.* انيقه *муаннаси* **аниқ.**

Гӯши ҳуши таломиз аз натоиҷи баҳри ... никоти дақиқа ва ҷавоҳири аниқа гаронбор гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

АНКАБӮТ *а.* عنكبوت тортанак.

Баҳри рӯзӣ мекунам бофандагӣ чун анкабӯт,
Хона ҳамчун дорбоз аз ресмон бошад маро. *Сайидо*

Соз чун анкабӯт доми магас,
Сайди Анқо агар шикори ту нест. *Туғрал*

◇ **(ин) анкабӯти зарринтор** *киноя аз* офтоб.

Доми ин анкабӯти зарринтор
Пораи шаҳпари зубоби ман аст. *«Баҳори Аҷам»*

анкабӯти устурлоб қисми устурлоб, ки сӯрохиҳо дорад; *ниг.* **устурлоб.**

Субҳ чун анкабӯти устурлоб,
Бар арӯси замин танида луоб. *Низомӣ*

АНКАРУЛАСВОТ *а.* انكرالاصوات бадовоз; овози нофорам, садои нохуш.

Мутрибе дидам бадовоз, ки гуфтӣ, «инна анкаруласвот» дар шаъни ӯст. Саъдӣ

АНМУЗАҶ || **УНМУЗАҶ**||**НАМУЗАҶ** || **НУМУЗАҶ** انموذج||نموذج шакли арабишудаи намуда.

Дар навоҳии шаҳр боғе буд... анмузаҷи аъло иллийин (боғи биҳишт). *«Анвори Суҳайлӣ»*

АННОБ *а.* عناب ангурфурӯш.

АННОН *а.* انان марди бисьёр нолакунанда, зорикунанда.

АННОНА *а.* انانه *муаннаси* **аннон.**

Фозили доно гуфт: ... Онҳо [занон] ба се қисманд: аввал зани ҳаннона, дуввум—маннона, сейӯм зани аннона. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

АНО I *а.* انا *ҷонишини шахсии шахси якӯми танҳо* ман; **«ано ва лоғайрӣ» кардан** манманӣ кардан.

Ҳар кас ҳар ҷо, ки буд, ... ано ва лоғайрӣ карда, сар ба дигаре фуруд намеовард. *«Таърихи Фаришта»*

АНО II *а.* عنا заҳмат, ранҷ, машаққат.

Ту, эй тавонгари ҳусн, аз анои дарвешон
Хабар надорӣ, агар хастаанду гар решанд. *Саъдӣ*

дар ано андохтан ба ранҷу машаққат гирифтор намудан, азоб додан, заҳмат расонидан.

Мо низ сари роҳҳо нигоҳ дорем ва расулонро бо мол бигирем ва дар бало ва ано андозем. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

дар ано будан дар азобу машаққату ранҷ будан.

Дилам, к-аз назмсанҷӣ дар ано буд,
Зи фикри қофия дар тангно буд. *Ҷомӣ*

дар ано доштан дар азобу машаққат гузоштан.

Ба аҳди чун ту вазиреву инчунин шоҳе
Раво бувад, ки моро чарх дар ано дорад. *Убайди Зоконӣ*

АНОДИЛ *а.* عنادل *ҷ.* **андалеб.**

Чу габрон лола дар оташфишонӣ,
Муқаррар бар анодил зандхонӣ. (1) *Убайди Зоконӣ*

Бар шохи сарви гулшан бо сад тараб қаморӣ,
Дар шукри дидани гул нағмасаро анодил. (1) *Васлӣ*

АНОКИБ *а.* عناكب *ҷ.* **анкабӯт.**

АНОМ *а.* انام мардум, халқ.

Ваҳми аном роҳ наёбад ба шарҳи он-ч
Дар Шому Рум хисраву шоҳи аном кард. *Муиззӣ*

АНОНИ(Й)ЯТ *а.* انانيت **1.** манманӣ, худбинӣ, худписандӣ; ба худ мағрур шудан.

Дид хоку анҷуму афлокро маҳкуми худ,
Кард даъвои анонийят ба тадриҷи умур. *Фузулӣ*

2. шахсият, вуҷуди шахс; нафс.

Агар инсон фарз кунад, ки узве аз аъзои ӯ мисли исбаъе мунъадим шавад, дар анонияти ӯ ҳеҷ нуқсон наёяд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

АНОР انار меваe, ки сурхпӯст буда, донаҳояш низ сурх ва ширин ё туршак ва обдор аст.

Ба сад дил(и) хун дар ин ҷо чун анорам,
Беҳӣ ҳаргиз ба кори худ надорам. *Мулҳам*

анори тавқдор навъе аз анор.

Хуни ҳама лолаи баҳораш
Дар гардан анори тавқдораш. *Мӯҳсини Таъсир*

◇ **анори Ёсин** аноре, ки мувофиқи ақидаи хурофӣ агар дар иди Наврӯз чил ё сад бор бар он сураи «Ёсин» хонанд, ҳар кас онро бихӯрад, дар тамоми сол аз бемориҳо раҳоӣ меёбад.

Себи ғабғаб агар ба даст афтад,
Беҳтар аз сад анори Ёсин аст. *Соиб*

анори Фарҳод мувофиқи достон, дарахти анори афсонавист, ки гӯё аз дастаи табаре рӯидааст, ки Фарҳод дар вақти шунидани хабари марги Ширин худашро кушта буд.

АНОСИР *а.* عناصر *ҷ.* **унсур.**

Аҷрому аносиру маволид—аъзо,
Тавҳид ҳамин асту дигарҳо—ҳама фан. (1) *Ибни Сино*

◇ **аносири арбаа** чор унсур—обу оташу хоку бод, ки ба ақидаи қадимиён гӯё тамоми мавҷудот аз онҳо пайдо шудааст.

АНОЪ *а.* عناء *ниг.* **ано** II.

АНСИТУ *а.* انصتو *сиғаи амри арабӣ* гӯш кунед, эътибор диҳед!

Анситу, аъни ки обатро ба лоғ,
Ҳин, талаф кам кун, ки лабхушк аст боғ. *Румӣ*

АНСОБ *а.* انساب *ҷ.* насаб.

Мурод аз ин китоб ду матлуб аст: яке зикри ансоб ва силсилаи аъқоб... *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Пас шарти мо андар аввали китоб он будааст, ки ансоби бузургон, ки номи эшон ёд карда шавад, бозгӯем. *«Таърихи Систон»*

АНСОР *а.* انصار *ҷ.* насир.

Хасм заифу хор шуда ва девор бе аъвону ансор монда, чӣ гуна бозгардем?! *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

АНФ *а.* عنف *ниг.* **унф.**

АНФАСТ انفست танидаи анкабут, тӯри тортанак.

Анкабӯте балош бар дили ман
Гирд бар гирд бартанид анфаст. *Хисравӣ*

АНФАЪ *а.* انفع фоиданоктар, муфидтар, манфиатноктар.

Илме, ки кофили таҳқиқи кайфияту русуми тариқи таҳсили ин саодати узмо бошад, аҳамми улум ва анфаи он тавонад буд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

АНФОС *а.* انفاس *ҷ.* нафас.

Бишкуфт, Камол, аз ту ба ҳар ҷо гули маънӣ,
То шуд чу сабо мунташир анфоси ту ҳар сӯ. (1) *Камоли Хуҷандӣ*

Ҷомӣ, анфоси умр муғтанам аст,
Инқитои ҳаёт дам ба дам аст. (2) *Ҷомӣ*

◇ **анфоси анбарфишон** *киноя аз* суханҳои дилнишин.

Равонпарвар анфоси анбарфишон
Зи гулзори фирдавс додӣ нишон. *Хоҷу*

анфоси булбул овозҳои булбул.

Саломе чун насими сунбули гул,
Ки бошад ҳамдами анфоси булбул... *Шавкат*

анфоси Масеҳ (*ё* **Масеҳо**) дами Исо, ки ба ақидаи динию хурофӣ гӯё вай бо дамаш мурдаро зинда мекардааст.

Шарбати унноби ёқути лаби ҷонпарвараш
Кори анфоси Масеҳу оби ҳайвон мекунад. *Доӣ*

Ба ҳар маҳфил, ки он шӯхи парирӯ дар сухан ояд,
Барад эъҷози лаълаш қадри анфоси Масеҳоро. *Туғрал*

АНФУС *а.* انفس *ҷ.* **нафс;** ◇ **анфусу офоқ** олами ботинӣ ва зоҳирӣ.

...Ки маъшуқи дили ушшоқ ишқ аст,
Баҳори анфусу офоқ ишқ аст. *Нозим*

АНФУСӢ انفسی мансуб ба анфус, ботинӣ.

...Амсоли офоқӣ ва анфусӣ дар нафс илқо мекунанд. *Аҳмади Дониш*

АНЪАНА *а.* عنعنه аз гуфтори чанд нафар ба тартиб воқеае ё ривоятеро нақл кардан; расму қоидаҳое, ки аз насл ба насл мегузаранд.

Ҳадиси баҳои хайр, ки аз мутақаддимон воқеъ шуда, ба тасалсулу анъана ба самъи мутааххирон муяссар шуд. *«Ахлоқи Муҳсинӣ»*

АНЪОМ *а.* انعام *ҷ.* наам II.

Тамомати ғаллот талаф гашт ва анъом тороҷ шуд. *«Таърихи Систон»*

Ҳавошии он ҳаволӣ аз анъоми ӯ танг омада буд. *Авфӣ*

АНЪОҶ *а.* انعاج *ҷ.* наъҷа.

Бар ту зулм кардааст, ки наъҷаи туро ба анъоҷи хеш мунзам сохта. *«Равзат-ус-сафо»*

АНЬЁБ *а.* انياب *ҷ.* ноб II.

АНҚАРИБ *а.* عنقريب дар ин наздикӣ, ба наздикӣ; ба зудӣ.

Табаҳ гардад он мамлакат анқариб,
Қ-аз ӯ хотирозурда гардад ғариб. *Саъдӣ*

Ҳар кас, ки моли новоҷиб аз раият биситонад, анқариб ваболи ӯ бошад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

АНҚИЁ *а.* انقيا *ҷ.* **нақӣ.**

Саид Ҳасани Мадани ... аз анқиёи Мадина буд. *«Таърихи Фаришта»*

АНҚО *а.* عنقا **1.** мурғи афсонавӣ, ки гӯё дар кӯҳи Қоф зиндагӣ мекардааст; *муқ.* **Симурғ.**

Анқо шикори кас нашавад, дом бозчин,
К-ин ҷо ҳамеша бод ба даст аст домро. *Ҳофиз*

Анқоро ба дом натавон гирифт. *Зарбулмасал*

2. *маҷ.* чизи ноёфт, чизе, ки номаш ҳасту худаш нест.

Ҷустуҷӯ кам кун, дило, к-аз давлати дунҳимматон
Нашъаи осудагӣ анқост дар даврони мо. *Махфӣ*

◇ **анқои заррин** (*ё* **зарринбол**) *киноя аз* офтоб.

Чунин буд шоҳ аз ғами дилситон,
Ки анқои заррин бишуд з-ошьён. *Шодӣ*

анқои фалак *киноя аз* офтоб.

Гашт анқои фалак сайди уқоби ҳашматат,
Нохунаш аз моҳи нав, хун аз шафақ бин вақти шом. *Восифӣ*

анқои сабз *киноя аз* осмон; **чун Анқо будан** ноёб будан, камьёб будан.

Дар Бухоро ғайр аз се ҷо ҷинси китоб чун Анқо буда, ёфт намешуд. *Садри Зиё*

АНҚОГИР عنقا گير сайдкунандаи анқо, сайёди моҳир.

Он яке дар шикор анқогир
В-он дигар аз кабоби ӯ шуда сер. *Савдо*

АНӮША انوشه **1.** хушҳол, шод, хурсанд, хушбахт, саодатманд.

Кушодадилонро бувад бахт ёр,
Анӯша касе, к-ӯ бувад бурдбор. *Фирдавсӣ*

Анӯша хӯр, тараб кун, ҷовидон зӣ,
Дирам деҳ, дӯст хон, душман парокан! *Манучеҳрӣ*

2. офарин!, марҳабо!, зиҳӣ!

Нижандиву ҳам шодмонӣ зи туст,
Анӯша далере, ки роҳи ту ҷуст! *Фирдавсӣ*

3. *маҷ.* шароби ангурӣ.

АНҲО(Ъ) *а.* انحاء *ҷ.* **наҳв** II.

Раъяти ... Маҳмуд ба атроф ва анҳои он вилоят расид. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳар ранг зулму тааддиро бар сари абнои ватан меоварданд ва анҳои бедодиро дареғ намедоштанд. *Садри Зиё*

АНҲОР *а.* انهار *ҷ.* наҳр II.

Обҳои уюну анҳори он фасақа ҷӯшидан гирифт.
«Равзат-ус-сафо»

Бешае буд муштамил бар анҳори ... гуногун.
«Анвори Суҳайлӣ»

АНҲОЪ *а.* انحاء *ниг.* анҳо(ъ).

АНҶАБ *а.* انجب наҷибтарин, шарифтарин, аз ҳама асилтар.

Он писар ... анҷаби авлоди ман буд.
«Равзат-ус-сафо»

АНҶИДА انجیده реза-реза шуда, пора-пора шуда; *маҷ.* захминшуда, маҷрӯҳ.

Замин хаста аз хуни анҷидагон,
Ҳаво баста аз оҳи ранҷидагон. *Низомӣ*

АНҶИДАН انجیدن реза-реза кардан, пора-пора кардан.

АНҶИР انجیر меваи ширини гӯштдори мулоим, ки зард ё сиёҳранг аст.

Гирифторам дар ин бустон мани пир
Ба дасти гӯшмоли ғам чу анҷир. *Мулҳам*

АНҶОМ انجام оқибат, охир, интиҳо, поён.

Оташе нест, ки охир нашавад хокистар,
Паи анҷом намегирӣ аз оғоз чаро? *Бедил*
Пир гардидему шуд аҳди ҷавониҳо туро,
Гаштааст анҷоми мову мешавад оғози ту.
Шавкат

◇ **анҷоми гул** умри гул, давраи ҳаёти гул.
Булбуло, аз наккҳати гул лаҳзае фориғ мабош,
Як-ду рӯзе беш набвад дар чаман анҷоми гул.
Имло

анҷому фарҷом ҳосил ва натиҷаи охирин.
Чунин аст анҷому фарҷоми ҷанг,—
Яке тоҷ ёбад, яке гӯри танг. *Фирдавсӣ*

анҷом гирифтан (*ё* **ёфтан, пазируфтан**) ба охир расидан, тамом шудан.
Моҷарои ману маъшуқи маро поён нест,
Ҳар чӣ оғоз надорад, напазирад анҷом. *Ҳофиз*

анҷом аз оғоз хондан охирро аз аввал муайян кардан, пешбинӣ кардан.
Ба охир чунин гуфт: Эй моми ман,
Зи оғоз хонанд анҷоми ман. *Саедо*

АНҶОМИДАН انجامیدن ба охир расидан, ба поён расидан, тамом шудан; **ба вуқӯъ анҷомидан** воқеъ шудан, рӯй додан.

Инчунин фатҳе, ки дар ин... вилояти Хуросон ба вуқӯъ анҷомид, ҳеҷ як аз аҳли таворих ва муаррихони ҷаҳон нишон намедиҳанд. *«Фатҳнома»*

АНҶУМ *а.* انجم *ҷамъ* 1. *ҷ.* **наҷм** I.

...Ки аз гардун нагардад нури хур гум,
Нагирад равнақе бозори анҷум. *Ҷомӣ*

2. *киноя аз* қатраҳои ашк.
Дар кунҷи ғам нишаста шаб то саҳар ба ёдат
Резам зи дида анҷум, эй рашки моҳ, бе ту. *Сайидо*

◇ **анҷуми обнӯс** *киноя аз* ситораҳо (дар шаби торик).
...Ки ин чарху ин анҷуми обнӯс
Басе ёд дорад чу Баҳрому Тӯс. *Ҳофиз*

аз домани субҳ анҷум рехтан аз назарҳо пинҳон шудани ситорагон ҳангоми субҳ.

Чок аст гӯё пироҳани субҳ,
Анҷум бирезад аз домани субҳ. *Туғрал*

АНҶУМАН انجمن 1. ҷамъомад, маҷлис, ҷамъомади мардум.

Магӯ афсонаи Маҷнун, чу ман дар анҷуман бошам,
Аз ӯ боре чаро гӯяд касе ҷое ки ман бошам.
Ҳилолӣ

анҷумани қурб маҷлиси бериё, ҷамъомади хосу холисона, ки дар он рақибон набошанд.

Ку анҷумани қурб, ки то бол кушоям,
Парсӯхта пероҳани шамъе чу гул афтам?! *Урфӣ*

анҷуман кардан (*ё* **сохтан**) маҷлис барпо кардан.

Баъд аз ин роз, Ҳилолӣ, натавон дошт ниҳон,
Ки ба ҳар хилват аз он анҷумане сохтаанд.
Ҳилолӣ

анҷуман шудан ҷамъ шудан, гирд омадан.

Шуданд анҷуман бар дари шаҳриёр,
Бад-он то чаро кардашон хостор. *Фирдавсӣ*

2. *маҷ.* одамон, халқ.

Ба назм орам ин номаро, — гуфт, — ман,
Аз ӯ шодмон шуд дили анҷуман. *Фирдавсӣ*

◇ **анҷумани гардунпаймо** ҳафт сайёра; **анҷумани Қаҳкашон** роҳи Қаҳкашон, ки сафедии миёни осмон аст, Миҷарра.

Дод ба гетӣ зулом сояи хоки сиёҳ,
Ёфт зи анҷум фурӯғ анҷумани Қаҳкашон. *Хоқонӣ*

АНҶУМАНГОҲ انجمنگاه маҷлисгоҳ, ҷои ҷамъомад.

Ба байат дар он анҷумангоҳ буд,
Зи аҳволи пешина огоҳ буд. *Низомӣ*

АНҶУМАНСОЗ انجمن‌ساز *киноя аз* хирадманд, донишманд.

Ҳама анҷумансозу анҷумшинос,
Ба тадбири ҳар шуғл соҳибқиёс. *Низомӣ*

АНҶУМСИПОҲ انجم‌سپاه он кӣ лашкари бисьёр дорад, серлашкар.

Ин шаҳр ба дасти ин подшоҳи анҷумсипоҳ фатҳ мешавад ва ҳар яке аз мо ба сиёсате ва уқубате гирифтор меоем. *«Фатҳнома»*

АНҶУМШИНОС انجم‌شناس ситорашинос, мунаҷҷим.

Ҳама анҷумансозу анҷумшинос,
Ба тадбири ҳар шуғл соҳибқиёс. *Низомӣ*

АНҶУМҲАШАМ انجم‌حشم дорои лашкари фаровон; ◇ **шоҳи анҷумҳашам** *киноя аз* моҳ, моҳтоб.

Чу заррин алам баркашад субҳидам,
Сипар бифканад шоҳи анҷумҳашам. *Ҷомӣ*

АНҶУХ انجوخ чини пӯсти чеҳраю бадан.

Шудам пир бад-ин сону ту ҳам худ на ҷавонӣ,
Туро сина пури анҷуху ту чун ҷафта камонӣ.
Рӯдакӣ

АНҶУХИДАН انجوخیدن чину оҷинг пайдо кардани пӯсти рӯй ё тани одам.

АОДӢ *а.* اعادی душманон.

Чу килки рӯйсиях пеш аз он ки сар бибуранд,
Сари забони аодӣ ба теғ бодо шақ. *Бадри Чочӣ*

АОЗИМ *а.* اعاظم ҷ. **аъзам.**

Ҳар як аз аозим фарохури ҳол сухане меронданд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Аозими умаро ... бо ҳам иттифоқ карда савганд хӯрданд, ки мухолафати якдигар накунанд. *«Равзат-ус-сафо»*

АОЛӢ *а.* اعالی *ҷамъ* 1. *ҷ.* **аъло;** 2. бузургон, одамони баландмартаба.

Дар ин қабила акобиру асоғир ва аолию адонӣ мебошанд. *«Равзат-ус-сафо»*

3. баландиҳо, ҷойҳои баланд.

Он биҳишт бӯстоне буд бар аолии Ҷабалульёқут... *«Равзат-ус-сафо»*

АПЬЮН *ю.* اپیون *ниг.* **афьюн.**

АР I ار *шакли кӯтоҳшудаи* **агар.**

Ҳар киро з-ин гуна бошад моҳрӯе мушкмӯй,
Ҳаст маъзур, ар наёсояд замоне аз тараб. (1)
Фаррухӣ

Ҳастам зи ҷон ғуломат, аммо гурезпоям,
Сад борам ар фурӯшӣ, бигрезаму биёям. (1)
Ҷомӣ

АР II || АРР ار *шакли кӯтоҳшудаи* **арра.**

На ман беш дорам зи Ҷамшед фар,
Ки биб(у)рид душман миёнаш ба ар. *Фирдавсӣ*

АРАБ *а.* عرب номи халқе, ки ҳоло дар Шарқи Наздик ва Африкаи шимолӣ зиндагӣ мекунад.

З-он рӯз ба арсаи замона
Шуд ҷои араб сиёҳхона. *Ҳилолӣ*

АРАБПАРВАРД عرب‌پرورد шахсе, ки дар байни арабҳо тарбия ёфтааст, парвардаи араб.

Он биёбонии арабпарвард
Кори мулки аҷам надонад кард. *Низомӣ*

АРАБӢ عربی 1. мансуб ба араб; 2. забони арабӣ.

Мардумони Бухоро ба аввали ислом дар намоз Қуръон ба порсӣ хонданди ва арабӣ натавонистанди омӯхтан. *«Таърихи Наршахӣ»*

АРАЗ *а.* عرض 1. *фалс.* аломати зоҳирии ашёе, ки ба зоти худ қоим намебошад, мас. ранг ба матоъ; *муқобили* **гавҳар 2.**

... дониста омад, ки ҳастӣ ба ҷавҳар ва араз мунқасим шавад. *Ибни Сино*

Вуҷуди ишқ бе ошиқ хаёл аст,
Аразро арзи беҷавҳар муҳол аст. *Ҳозиқ*

Аразро ҷудоӣ набошад зи ҷавҳар.*

То табиб мантиқ надонад ва ҷинсу навъ нашиносад, дар миёни фасл ва хосса ва араз фарқ натавонад кард. *Низомии Арӯзӣ*

2. беморие, ки дар натиҷаи бемории дигар рӯй медиҳад; беморӣ.

Ӯ ба баҳонаи арази мараз... тааллул ҷоиз дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

АРАЗӢ *а.* عرضی мансуб ба араз.

АРАСОТ *а.* عرصات *ҷамъ* 1. *ҷ.* **арса** 1; 2. *маҷ.* қиёмат; майдони қиёмат.

Гувоҳи исмати ман рӯзи ҳашр дар арасот
Ҳамин бас аст, ки бо ишқ ошно шудаам. *Исмат*

АРАФА *а.* عرفه 1. номи кӯҳест дар Арабистон; 2. рӯзи 9-ӯми моҳи зилҳиҷҷа, ки ҳоҷиён дар кӯҳи Арафа ҷамъ меоянд.

АРАФОТ *а.* عرفات ҷои ҷамъ шудани ҳоҷиҳо дар 9-ӯми моҳи зилҳиҷҷа дар наздикии Макка.

Агар ту рух бинамоӣ миёнаи арафот,
Ҳазор ҳоҷии бечораро кунӣ бедил. *«Хористон»*

АРАШ ارش 1. оринҷ; 2. *маҷ.* андозаи паймоиш аз оринҷ то сари ангуштон; аршин, олчин.

Қаманде ба фитрок-бар сӣ араш,
Камоне ба бозу, зиреҳ дар бараш. *Фирдавсӣ*

Болои девор бист араш иртифоъ дорад ва паҳнои девор даҳ араш. *Носири Хисрав*

АРАҚ *а.* عرق қатраҳои обе, ки аз зери пӯст мебарояд.

Созӣ арақ ба доман аз он чеҳра пок, ҳайф
З-он рашҳаи ҳаёт, ки домон фурӯ хӯрад. *Ҷомӣ*

◇ **арақ афшондан (ё фишондан)** меҳнат кардан, заҳмат кашидан.

Ганҷ бардошт, хок агар бишкофт,
Арақе гар фишонд, гавҳар ёфт. *Бедил*

араки инфиол доштан шарм доштан, хиҷил шудан, хиҷолат кашидан; **дар арақи шарм ғӯта хӯрдан** дар шарм ва хиҷолат мондан.

То чеҳраи ту дар арақи шарм ғӯта зад,
Ҳар орзу, ки дар дили ман буд, об шуд. *Соиб*

ғарқи дарьёи арақ гаштан бисёр заҳмат кашидан, сахт меҳнат кардан.

Ғарқи дарьёи арақ гаштан ба касби эътибор,
Дар муҳити обрӯ худро шиновар доштан. *Асирӣ*

АРБАА *а.* اربعه чор; чоргона.

Расади Элхониро бино ниҳоданд ба иттифоқи ҳукамои арбаа: Муайидиддини Арзӣ, Фахриддини Мароғӣ, Фахриддини Ахлотӣ ва Наҷмиддини Дабиронӣ Қазвинӣ. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

АРБАДА *а.* عربده ситеза, ҷанҷол, ҷангҷӯӣ; ғавғо.

Шеҳнаи бадмаст, ки ӯ хун кунад,
Арбада бо пиразане чун кунад?! *Низомӣ*

Зоҳид аз арбадаи эшон бедор шуд ва хурӯш баркашид. *«Анвори Суҳайлӣ»*

АРБАДАҶӮ(Й) عربده‌جو(ی) ҷангҷӯй, ситезаҷӯй, ҳангомаҷӯй.

То кай, эй арбадаҷӯ, субҳи моро дорӣ шом,
Бар дили сӯхтаам раҳм кун, эй моҳи тамом.
Сайидо

АРБАИН *а.* اربعین 1. чиҳил; 2. муддати чилрӯзе, ки сӯфиён дар гӯшае ба танҳоӣ риёзат ва ибодат мекунанд, чилла.

Ман аз салосаи ғассола дидаам сирре,
Ки зоҳидон ба ҳазор арбаин намебинанд.
Котибӣ

3. рӯзи чилӯм пас аз марги касе.

◇ **арбаини муғон** чил рӯзе, ки барои ба қиём омадани шароб даркор будааст.

Маро з-арбаини муғон чун напурсӣ,
Ки чил субҳ дар муғсаро мегурезам. *Хоқонӣ*

АРБИТА *а.* اربطه *ҷ.* работ.

Шаҳре ободон дидам бо қасрҳо ва бозорҳо ва масоҷид ва арбита, ки онро ҳадду васф натавон кард. *Носири Хисрав*

АРБОБ *а.* ارباب *ҷ.* раб(б); ◇ **арбоби ақл** оқилон, доноён, фозилон, хирадмандон, донишмандон.

Дар он ватан, ки зи арбоби ақл анҷуман аст,
Туӣ ба ҳуҷҷати таҳқиқ сайидулалбоб. *Муиззӣ*

арбоби басират (*ё* **басорат**) ҳақиқатбинон, дурандешон; мутафаккирон.

Пеши арбоби басират гуфтугӯи ишқу ақл
Ҳаст чун бедорию хоби гарон аз ҳам ҷудо. *Соиб*
Шеъри ман ё дури дандони ту бошад хуштар
Назди арбоби басорат зи гуҳарҳои хушоб. *Савдо*

арбоби вафо вафодорон, одамоне, ки ба аҳду паймон побанданд; **арбоби давлат** давлатмандон, сарватдорон, бойҳо.

Бар дари арбоби давлат нест ғайр аз гирдбод,
Пашшае берун намеояд зи меҳмонхонае. *Сайидо*

арбоби дард аҳли дард; *киноя аз* одамони бохабар ва огоҳ.

Накард дар дилатон ҷой нолаи Ҷомӣ,
Дареғ, к-аз ғами арбоби дард бехабаред. *Ҷомӣ*

арбоби дониш *ниг.* **арбоби ақл.**

Намонад касе зери чархи куҳан,
Зи арбоби дониш бимонад сухан. *Хоҷу*

арбоби завқ *ниг.* асҳоб (**асҳоби завқ**); **арбоби истеҳқоқ** онхое, ки сазовори ёрианд, мӯҳтоҷон, мустаҳиқон.

Ҳазор дирҳам ба ту додам, то бар арбоби истеҳқоқ сарф намоӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

арбоби камол *ниг.* **арбоби ақл.**

Нест ҷинси худписандӣ боби арбоби камол,
Юсуфе дорам, ки донад қаъри чоҳ оинаро.
Садри Сарир

арбоби кашфу яқин аҳли тасаввуф ва донишмандон.

Бар он баҳр як маснавӣ доштам,
Ки тухми ҳақоиқ дар ӯ коштам:
Ҳама нуктаҳои ҳакимони дин,
Ҳикоёти арбоби кашфу яқин. *Ҷомӣ*

арбоби кина душманон, нотавонбинон.

Ғами ҳабиб ниҳон беҳ зи гуфтугӯи рақиб,
Ки нест синаи арбоби кина маҳрами роз. *Ҳофиз*

арбоби макорим соҳибони хулқу атвори писандида; **арбоби мaориф** аҳли фазлу камол, соҳибони илму дониш.

Латоифи маҳомиде... чун зулоли салсол аз манобеи қулуби арбоби маориф бар анҳори алсина ҷорӣ гардид. *Восифӣ*

арбоби маънӣ одамони сухансанҷ, нуктафаҳм; донишмандон, орифон.

На қанде, ки мардум ба зоҳир хӯранд,
Ки арбоби маънӣ ба коғаз баранд. *Саъдӣ*

арбоби назар соҳибназарон, соҳибдилон.

...То парируён ба қасди хуни арбоби назар
Мекунанд аз абрӯи мушкин камон, аз ғамза тир.
Исмат

арбоби нутқ суханварон, нотиқон, аҳли сухан.

Қадом дил, ки зи арбоби нутқу аҳли баён
Лабат набурд ба лутфи мақолу ҳусни калом.
Ҷомӣ

арбоби риё риёкорон, фиребгарон, маккорон.

Ҷуръае, к-аз соғари аҳли сафо резад ба хок,
Хоки он бар хони арбоби риё дорад шараф.
Ҷомӣ

арбоби сайф шамшерзан, сипоҳӣ, сарбоз; сарбозон.

Агар қасди куштани ӯ доштӣ, ӯро ба висоқи арбоби сайф фиристодӣ. *Авфӣ*

арбоби саноеъ аҳли санъат, ҳунармандон, санъаткорон.

Гуфтаанд: Мамлакат арӯсест, ки арбоби саноеъ ва ҳираф зевари ӯст. *Аҳмади Дониш*

арбоби сурат суратпарастон, шаклпарастон, зоҳирбинон.

Қаъбаи арбоби сурат ҷуз дару девор нест,
Қиблаи ошиқ вале ғайр аз ҷамоли ёр нест.
Ибни Ямин

арбоби таворих таърихдонон, таърихнависон, муаррихон.

Асҳоби қисас ва арбоби таворих амсоли ин вақоеъро ... дар он боб ... таълифоти наср мепардохтаанд. *«Фатҳнома»*

арбоби таҷаммул касоне, ки бо ҳашамат ва бонгарии зиёд зиндагӣ мекунанд.

Ҳар кӣ дар кӯи ту ёбад ба гадоӣ рохе,
Ҳаваси сӯҳбати арбоби таҷаммул накунад.
Исмат

арбоби фазоил *ниг.* **арбоби ақл.**

Ҷамъе аз аъёну афозил ваа рбоби фазоил ин китобро ба шарафи мутолааи худ мушарраф гардонида буданд. *«Ахлоқи Носирӣ»*

арбоби футувват ҷавонмардон, олиҳимматон, соҳибони лутфу эҳсон.

Мо ҷафо аз ту надидему ту ҳам напсандӣ,
Он ҷӣ дар мазҳаби арбоби футувват набувад.
Ҳофиз

арбоби хирад *ниг.* **арбоби ақл.**

Пеши арбоби хирад шарҳ макун мушкили ишқ,
Нуктаи хос магӯ, маҷлиси хос аст ин ҷо. *Ҷомӣ*

арбоби шавқ *киноя аз* ошиқон.

Қиблаи аҳли вафо ё Қаъбаи арбоби шавқ,
Лафз бисьёр аст, худ гӯ, то бад-он сон хонамат.
Шоҳин

арбоби шаҳомату саромат ҷанговарони далер, лашкариёни шуҷоу ҷасур.

Ҷамъе аз арбоби шаҳомату сароматро ба мудофаати ӯ фиристод. *«Равзат-ус-сафо»*

арбоби эҳтиёҷ ҳоҷатмандон, ниёзмандон, мӯҳтоҷон.

Дарьёи ҳиммати ту чун мавҷ дар талотум,
Арбоби эҳтиёҷанд гардида ғарқи тӯфон. *Маъдан*

арбоби ясоқ сардорони лашкари пешрав.

Ба ёсуни қадим ва ҷадид озуқаи яксолаи арбоби ясоқро ба сари юриши дашти Қипчоқ таклиф намоянд. *«Равзат-ус-сафо»*

арбоби ғараз душманон; мухолифон, иғвогарон.

Хидматгорони мухлисро ба сабаби гуфтори арбоби ғараз аз кор боз натвон кард. *Авфӣ*

арбоби қалам аҳли қалам, нависандагон; котибон.

Ҳар гоҳ қазияи бузург рӯй намояд, арбоби қалам онро дар дафотир сабт намоянд.
«Таърихи Фаришта»

арбоби ҳасад бахилон, нотавонбинон, ҳосидон.

Пеши арбоби ҳасад мӯҳр ба лаб зан, Соиб,
Гӯши ин бадгуҳарон лоиқи гуфтори ту нест. *Соиб*

арбоби ҳол воқифон, хабардорон, огоҳон; *киноя аз сӯфиён.*

Натвон ба қолу қил з-арбоби ҳол шуд,
Мунъим намешавад қасе аз гуфтугӯи ганҷ. *Соиб*

арбоби ҳоҷат ҳоҷатмандон, дармондагон.

Бузургоне, *ки монеъ мешаванд арбоби ҳоҷатро,*
Ба чӯб аз остони хеш меронанд давлатро. *Саъдӣ*

арбоби ҳукумат идоракунандагони ҳукумат, мансабдорон, амалдорон.

Арбоби ҳукумат дар ин боб масале пардохтаанд.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

арбоби ҳунар ҳунармандон, аҳли фазлу дониш, санъаткорон; ӯҳдабароён, касоне, ки аз ӯҳдаи иҷрои коре баромада метавонанд, моҳирон.

Арбоби ҳунар хушомад натавонанд гуфт.
Аҳмади Дониш

арбоби ҳурмат сазоворони иззату эҳтиром, обрӯмандон, мӯҳтарамон, мӯътабарон.

Дабир ... дар аснои китобат ва мисоқи тарассул бар арбоби ҳурмат ... наситезад. *Низомии Арӯзӣ*

арбоби ҷуд ҷавонмардон, саховатмандон.

Арбоби ҷудро кафи гавҳарфишон намонд,
Дасти кушодае ба муҳиту ба кон намонд. *Сайидо*

АРБОЪ *а.* ارباع *ҷ.* **рубъ.**

Бар як рубъ аз арбои он лашкар ҳамла кард. (1)
«Равзат-ус-сафо»

◇ **арбои олам** (ё ҷаҳон) тамоми дунъё.

Чингизхониён ва лашкари тотор бар арбои олам истило ёфтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Аз арбои ҷаҳон рӯй ба хидмат оварданд. *Авфӣ*

АРВАНД اروند **1.** иқтидор, қудрат, зӯр.

Сиёвуш маро ҳамчу фарзанд буд,
Ки бо фарру бо зӯру арванд буд. *Фирдавсӣ*

2. *таҷриба.*

Ба армону арванд марди ҳунар
Фароз оварад гунагун симу зар. *Фирдавсӣ*

3. фиреб, ҳила, ҷоду.

Ҳама мар-туро банду тунбал фурӯхт,
Ба арванд чашми хирадро бидӯхт. *Фирдавсӣ*

4. номи дарьёи Даҷла, ки онро Арвандрӯд низ меноманд.

Агар паҳлавонӣ надонӣ забон,
Ба тозӣ ту Арвандро Даҷла хон. *Фирдавсӣ*

АРВОС *а.* ارواث *ҷ.* **равс.**

АРВОҲ *а.* ارواح *ҷ.* **рӯҳ.**

Гар ба нузҳатгаҳи арвоҳ барад бӯи ту бод,
Ақлу ҷон гавҳари ҳастӣ ба нисор афшонанд. (1)
Ҳофиз

Ҷаҳон яксар — чи арвоҳу чи аҷсом
Бувад шахси муайян, оламаш ном. (1) *Ҷомӣ*

◇ **арвоҳи муҷаррад** *д.* рӯҳҳои озод, рӯҳҳои тоқаву танҳомондаи беҷисм.

Эй пайкари рӯҳонӣ, аз зулф бинеҳ доме,
Дар қайди тааллуқ каш арвоҳи муҷаррадро. *Ҷомӣ*

АРГ ارگ *ниг.* **арк.**

Ба арг андарун боздорам варо,
Ба ҷуз некӯӣ пеш н-орам варо. *Фирдавсӣ*

АРДАМ اردم **1.** ҳар як сураи китоби «Занд».

Донам, ки гар андеша кунӣ, бозшиносӣ
Позанд зи бисмиллаҳу алҳамд зи ардам.*

2. кори нек, ҳунари хуб.

АРЖАНГ||АРТАНГ||АРСАНГ ارژنگ||ارتنگ||ارسنگ **1.** номи китоби Монӣ, ки дорои сурат ва нақшҳои гуногун будааст; *нигорхонаи Монӣ; ниг.* **Монӣ.**

Ба теша сурати Ширин ба он санг
Чунон барзад, ки Монӣ нақши Аржанг. *Низомӣ*

Гулситон гар нест, чун Артанги Монӣ пас чаро
Нақшҳои монавӣ дар гулситон омад падид? *Муиззӣ*

2. *маҷ.* сурат, лавҳаи наққошӣ.

Яке буд пайкар ду аржангро,
Тафовут на ҳам нақшу ҳам рангро. *Низомӣ*

3. номи як паҳлавони тӯронӣ.

Ялонаш буд Аржангу Мардӯи шер,
Ки ҳаргиз набуданд аз ҷанг сер. *Фирдавсӣ*

4. номи як деви Мозандарон, ки Рустам ӯро куштааст.

Супурд он чӣ дид аз карон то карон,
Ба Аржанг солори Мозандарон. *Фирдавсӣ*

◇ **оби Монию Аржангро бурдан** обрӯи Монию ҳунари наққошии ӯро паст задан.

Равон кард килки табаҳрангро,
Бибурд оби Монию Аржангро. *Низомӣ*

арз ارز *асоси замони ҳозираи* **арзидан.**

АРЗ I ارز **1.** баҳо, нарх, арзиш.

Або ӯ як ангуштарӣ буду бас,
Ки арзи нигинаш надонист кас. *Фирдавсӣ*

2. арзанда, бобаҳо, сазовор, лоиқ, шоиста.

Суханҳои ман чун шунидӣ, биварз,
Магар боздонӣ зи ноарз арз. *Фирдавсӣ*

3. қадр, мартаба.

Басанда кунад з-ин ҷаҳон марзи хеш,
Бидонад магар мояву арзи хеш. *Фирдавсӣ*

4. *маҷ. баҳра, фоида, манфиат.*

На диж монд эдар, на аспу на марз,
Нишастан надорад бар ин бум арз. *Фирдавсӣ*

5. мурод, орзу, мақсад.

Бикуштанду тороҷ карданд Тарз,
Чунин буд Моҳӯйро кому арз. *Фирдавсӣ*

АРЗ II *а.* ارز дарахти санавбар.

АРЗ III *а.* ارض замин, хок.

Дирам зи дасти ту мар-арзро табақ-табақ аст,
Гуҳар зи ҷуди ту мар-чархро сипар-сипар аст.
Котибӣ

Мавозее аз арз, ки салоҳияти иморат дорад, ... маскани ҳайвоноти мутанаффиса метавонад буд.
«Ахлоқи Ҷалолӣ»

◇ **арзи Батҳо** замини Мадина, мулки Мадина; **арзи холӣ** замини нокишта, замини кишт нашуда, замини бекор; **арзу само** замину осмон.

Чун тайр шудам миёнаи арзу само,
Аз ҳодисаҳо тири хадангам доданд. *Васлӣ*

АРЗ IV *а.* عرض **1.** изҳор, баён.

Шуд арз зи табъи фикратандеш
Дар тӯли чаҳор маҳ каму беш. *Ҷомӣ*

арз кардан (**ё намудан**) а) изҳор намудан, баён кардан.

Падари ӯ рафта ба амирзода арз карда, ки имрӯз махдуми Мулло Қаландари охунд писари маро кушт. *Аҳмади Дониш*

б) аз назар гузаронидан, дида баромадан; хабар додан.

Фармон содир шуд, ки лашкариёнро дар саҳрои Сивос арз намоянд. *«Равзат-ус-сафо»*

в) пешниҳод кардан.

Ҷомаҳои Банӣ-Умияро бар ман арз карданд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. нишон додан, ошкор кардан.

Ба арзи ҷавҳари ташбеҳу маънии танзеҳ,
Яке муоинабин шуд, яке хаёлпараст. *Бедил*

арз додан нишон додан.

Дар маърази зулф арз дода
Сад қофила Моҳу Муштариро. *Анварӣ*

3. намоён шудан, зоҳир шудан.

Ҷамол то нашавад моили назораи хеш,
Зи оина натавон арзи ноз фаҳмидан. *Бедил*

арз ёфтан зуҳур ёфтан, пайдо шудан.

Як зарра хоки кӯи ту он ҷо, ки арз ёфт,
Дар вазни эътибор баромад ҳазор ман. *Бадри Чочӣ*

◇ **арзи хуршед** тулӯи офтоб.

Барқи ҳар ҷилва тамошоеву нозе дигар аст,
Арзи хуршед ғубори саҳарӣ мехоҳад. *Бедил*

ба арз расонидан гузориш додан, хабар расонидан, огоҳ кардан.

Ба арзи ҳумоюн расониданд, ки он ду ғулом изҳори мухолафат намуданд. *«Фатҳнома»*

АРЗ V *а.* عرض паҳной, бар.

Корвонсарое буд, ки девори он даҳ заръ арз дошт. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

арзу тӯл паҳной ва дарозӣ.

Эй мард, чист худ фалаку арзу тӯли ӯ?
Рӯдест қубба баста муаллақ варои хок. *Хоқонӣ*

◇ **дар арзи...** дар муддати ..., дар давоми ...

Ҳар моҳи нав, ки аз уфуқи чарх сар занад,
Дар арзи як-ду ҳафта қамар мекунем мо. *Соиб*

Дар арзи се рӯз харворҳо аз оҳан ва занҷир ва мех ҷамъ овардем. *Аҳмади Дониш*

АРЗ VI *а.* عرض мол, матоъ.

АРЗ VII *а.* ارز *ниг.* **урз.**

АРЗА I *а.* ارضه кирми ҷӯбхӯр, як навъ кирме, ки ҷӯбро мехӯрад.

Тоифае гуфтанд, ки арза... асои ҳазратро хӯрд. *«Равзат-ус-сафо»*

АРЗА II *а.* عرضه **1.** арз, баён, изҳор.

Арзаи риндон макун воқеаи шайхи шаҳр,
Суҳбати соҳибдилон маҷлиси афсона нест. *Ҷомӣ*

2. тақдим, пешниҳод.

Соқиё, пур кун қадаҳ, бар майпарастон арза кун,
Ҳайф умре бигзарад бе нашъа дар айёми гул. *Имло*

арза додан а) берун овардан, намудору ошкор кардан, маълум кардан.

Хуш-хуш зи назар гашт ниҳон рози дили об,
То хок ҳама арза диҳад рози ниҳонро. *Анварӣ*

б) тақдим намудан, пешниҳод кардан; в) арзи ҳол кардан.

Эй бод, агар ба гулшани аҳбоб бигзарӣ,
Зинҳор арза деҳ бари ҷонон паёми мо. *Ҳофиз*

арза доштан а) баён кардан, изҳор кардан.

Оинаи Сикандар ҷоми Ҷам аст, бингар,
То бар ту арза дорад аҳволи мулки Доро. *Ҳофиз*

б) арзи ҳол кардан.

Маҳмили ҷонон бибӯс, он гаҳ ба зорӣ арза дор,
К-аз фироқат сӯхтам, эй меҳрубон, фарьёд рас! *Ҳофиз*

арзаи хатар гаштан дучори хатар гардидан, дар бим будан, дар хавф мондан.

Ҳар кӣ танро фидои мол кунад,
Молу тан арзаи хатар гардад. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

АРЗАДОШТ عرضه‌داشت баёни аҳвол, арзи ҳол, шикоят аз аҳволи худ.

Марде аз гӯшае берун баромад, арзадошт баланд кард. *Аҳмади Дониш*

АРЗАЛ *а.* ارذل разилтар, фурӯмоятар; нокас, пастҳиммат.

АРЗАН ارزن навъе аз ғалладона, ки хӯроки парандагон аст ва аз орди он нон ҳам мепазанд.

Зинҳор то ба сирати тарророн
Арзан намуда рег напаймой. *Носири Хисрав*

◇ **арзани анҷум** *киноя аз* ситорагон.

Арзани анҷум намеафтад зи дасташ бар замин,
Аз сипеҳри сифла рӯзӣ хостан беҳосил аст. *Соиб*

арзани зар *киноя аз* ситорагон.

Қамар дар Каҳкашон мурғест, к-аш дар ошьёни шаб
Ба гирди хирмани шаб арзани зар бешумор афтод. *Бадри Чочӣ*

АРЗАНХОРА ارزن‌خواره арзанхӯр.

Пеши ноаҳлон чӣ ҳосил зикри пурдонӣ, Камол,
Донаи гавҳар чӣ резӣ мурғи арзанхораро. *Камоли Хуҷандӣ*

АРЗАЧӢ عرضه‌چی он кӣ аризае овардааст, он кӣ арзу шикояте дорад.

Арзачиён, ки аз вилоёт меомаданд, ҳама ҳайрону сарсон буданд. *Садри Зиё*

АРЗИДАН ارزیدن **1.** қимат доштан, арзиш доштан, баҳо доштан.

Диле, к-ӯ бо буте ишқе наварзад,
Махонаш дил, ки ӯ чизе наярзад. *Убайди Зоконӣ*

Гӯй, ки мулки Санҷар аз Қоф то ба Қоф аст,
Як бӯса аз лабонат сад мулки Санҷар арзад. *Анварӣ*

2. *маҷ.* сазовор будан, шоистан, лоиқ будан.

Бибуррам сарашро, барам назди шоҳ,
Наярзад, ки бар найза созам ба роҳ. *Фирдавсӣ*

Шукӯҳи тоҷи султонӣ, ки бими ҷон дар ӯ дарҷ аст,
Кулоҳе дилкаш аст, аммо ба тарки сар намеарзад. *Ҳофиз*

АРЗИЗ ارزیز қалъагӣ.

Ба чашми хирад чиз ночиз кард,
Ду сандуқ пур сурбу арзиз кард. *Фирдавсӣ*

Ресмоне, ки бар сари он миқдоре арзиз таъбия карда буданд, дар қаъри баҳр андохт.
Аҳмади Дониш

АРЗИЗӢ ارزیزی мансуб ба арзиз.

Боистӣ, ки пайкони арзизӣ... бар тир ниҳанд ва ба камони қавӣ биандозанд. *Ибни Сино*

АРЗИШ ارزش **1.** қимат, баҳо; **2.** *маҷ.* қадр, лаёқат.

АРЗОЛ *а.* ارذال *ҷ.* **разил.**

... Аз ҷумлаи арзол буд, дар айёми давлати оли Сомон ба мукнат расида. *«Равзат-ус-сафо»*

Он яке аз қабилаи арзол
В-ин дигар аз тавилаи авбош. *Ҷомӣ*

АРЗОН ارزان камбаҳо, камқадр, камарзиш; *муқобили* **гирон** 5.

Гар аз ту бӯсае хоҳам ба ҷоне,
Ту гӯӣ: Бӯсаи арзон надорам. *Анварӣ*

Арзон бе иллат нест, гарон бе ҳикмат. *Зарбулмасал*

арзон кардан а) камарзиш кардан, камқимат кардан; б) *маҷ.* беқадр кардан.

Агар моҳи ман писта хандон кунад,
Ба тунги шакар шаккар арзон кунад. *Хоҷу*

АРЗОНФУРӮШ ارزانفروش касе, ки арзон мефурӯшад.

... Валекин ту бистон, ки соҳибхирад
Аз арзонфурӯшон ба рағбат харад. *Саъдӣ*

АРЗОНӢ ارزانی **1.** камқиматӣ, камарзишӣ; *муқобили* **геронӣ** 2.

Ман ба чашми ёр аз он хорам, ки арзон ёфтаст,
Чун бибинӣ, хории ҳар чиз з-арзонӣ бувад. *Қатрон*

2. *маҷ.* лоиқ, муносиб, сазовор, шоиста.

Ба булбул бод арзонӣ гулу гулшан, ки ман, Махфӣ,
Баҳори зиндагонӣ дидаам фасли хазонашро. *Махфӣ*

◇ **арзонӣ доштан** бахшидан, ато кардан.

Ҳалокухон ... духтаре муғул ба вай арзонӣ дошт.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

Хоқони кабир ӯро мансаби хоқонӣ арзонӣ дошт.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

арзонӣ фармудан а) *ниг.* **арзонӣ доштан;** б) иноят кардан, меҳрубонӣ намудан.

Баъзе наздикони боргоҳи фалакииштибоҳро шарафи рухсат арзонӣ фармуд. *«Фатҳнома»*

Рӯзе дар он айём ташрифи ҳузур арзонӣ фармуд.
Садри Зиё

АРЗОҚ *а.* ارزاق *ҷ.* **ризқ.**

Қиро хоҳад, бад-он бозу аз ӯ арзоқ баргирад,
Қиро хоҳад, кафи дасташ кунад мавсули арзоқаш.
Манучеҳрӣ

АРЗӢ ارضی заминӣ.

Ҳар куҷо об ҷамъ шуд, аҷзои арзӣ ба шеб меафтад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Чаҳорӯм: маърифати асбоби илали ҳадасу ҳаводиси ҳавоӣ ва арзӣ, монанди раъду барқу борону зилзила, ва онро осори улвӣ хонанд.
«Ахлоқи Носирӣ»

АРИЗ *а.* عریض паҳн, васеъ, паҳновар, кушод.

Хандақе ба гирди он мураттаб сохта буданд, монанди баҳри муҳит баид ва ариз. *«Равзат-ус-сафо»*

Билоди араб ариз ва басит аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

◇ **ҷоҳи ариз** мартаба, эътибор, рутба ва мақоми баланд.

Аз ҳунар номи баланду аз шараф ҷоҳи ариз,
Аз адаб лафзи бадеу аз хирад раъйи савоб ...
Фаррухӣ

АРИЗА *а.* عریضه номаи хоҳишу илтимос; номаи шикоят, дархост.

Аризаи Аҳмад-махдум ба амир расид. *Садри Зиё*

АРИЗУЛАЗФОР *а.* عریض‌الاظفار нохунпаҳн, он ки нохунаш паҳн бошад.

У [наснос] ҳайвонест, ки дар биёбони Туркистон бошад мутаносибулқомат, алифулқад, аризулазфор ва одамиро азим дӯст дорад. *Низомии Арӯзӣ*

АРИКА *ю.-а.* اریکه тахт, тахти ороста.

Дар шашмоҳагӣ бар арикаи салтанат қадам хоҳад монд. *Восифӣ*

Билҷумла амир Ҳайдар баъд аз ҷулус дар арикаи салтанат бисту ҳафт сол ҳукумат ронда.
Аҳмади Дониш

АРИМ *а.* عرم шиддатнок, тӯфонӣ, сахт.

Ҷое, ки теғи қаҳр барорад маҳобатат,
Вайрон кунад ба сели арим ҷаннати Сабо. *Саъдӣ*

АРИН *а.* عرين беша, ҷангалзор, найзор; **шери арин** шери ҷангал.

Шуда тунд Ковус чин дар ҷабин,
Шуда рост монанди шери арин. *Фирдавсӣ*

АРИШ *а.* عریش коза, кулба, хайма.

Пас Саъд бинни Маоз биёмад ... ва арише сохт бар ҳайбати хайма. *«Таърихи Табарӣ»*

Чун дар ариш Айюбро надид, фарьёд баровард.
«Равзат-ус-сафо»

АРК ارک қалъаи амир ё ҳокимнишин дар даруни ҳисори шаҳр.

... Аз хайма баромада ... худро ба арки ҳисор расонид. *«Таърихи Фаришта»*

Ба дарвозаи арки Бухоро бераҳмона ва бешармона ҳафтоду панҷ ҷӯб таъзир карданд. *Садри Зиё*

АРКОН *а.* ارکان *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **рукн** 1.

Дар он миён киштие буд тозатар, ки халал ба арконаш камтар нуфуз карда буд. *Аҳмади Дониш*

2. *маҷ.* узвҳои асосии бадан.

Нутфа дар тан моябахши ҷони туст,
Қути аъзо қуввати аркони туст. *Ҷомӣ*

3. *маҷ.* бузургон; **аркони давлат** бузургони давлат, сардорони давлат.

Собир назди султон Санҷар ва аркони давлати ӯ мӯҳтарам будӣ. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

аркони мулк зимомдорони мулк, бузургони мулк, амалдорон ва мансабдорони мулк; **аркони риёсат** сардорон, соҳибихтиёрон, ҳукмронон, соҳибмансабон.

Зи арбоби киёсат ҳар кӣ бояд,
Зи аркони риёсат ҳар кӣ шояд. *Ҷомӣ*

аркони ҳарб сардорони олии лашкар, сарлашкарон, идоракунандагони лашкар; **аркони ҷайш** қисмҳои асосии лашкар (пешгард, марказ, ҷапу рост ва ақибгоҳ);

◇ **аркони авзон** рукнҳои вазни шеър.

Аммо мисрае намехонд, ки калимоташ пӯла нашуда бошад ва аркони авзонаш шӯла. *Савдо*

АРМАД *а.* ارمد 1. ранги хокистарӣ, хокистаргун, хокистарранг; 2. беморчашм, он ки дарду касалии чашм дорад.

Чашми бад аз ту дур, ки дар рӯзгори ту
Чашми балову фитнаи айём армад аст. *Анварӣ*

АРМАЛ *а.* ارمل марди безан; *маҷ.* марди бечора, мӯҳтоҷ ва нотавон.

АРМАЛА *а.* ارمله зани бемард, бешавҳар, бева; *маҷ.* зани бечора, мӯҳтоҷ ва нотавон.

АРМАНДА ارمنده ором, сокит, орамида, оромгирифта.

Гаҳ армандаию гаҳ арғандай,
Гаҳ ошуфтаию гаҳ оҳистай. *Рӯдакӣ*

Ҳамонро ба зеҳ кард Баҳроми Гӯр,
Барангехт з-он дашти арманда шӯр. *Фирдавсӣ*

АРМАҒОН||АРМУҒОН ارمغان тӯҳфа, савғот, ҳадья, роҳовард.

Аз сафар меояму дар роҳ сайд афгандаам,
Ин-т сайди чарбпаҳлу, к-армуғон овардаам. *Хоқонӣ*

Ба мавориде, ки касе чизе орад ба расми армуғон, элчӣ мегуфт: Барои ман овардааст. *Аҳмади Дониш*

◇ **армағони мӯр пои малах аст** *зарб.* тӯҳфаи ҳар кас ба қадри ҳол ё имконияти ӯст.

АРМАҒОНӢ||АРМУҒОНӢ ارمغانی *ниг.* **армағон.**

Ту чӣ армағонӣ орӣ, ки ба дӯстон фиристӣ,
Чӣ аз он беҳ армағонӣ, ки ту хештан биёӣ? *Саъдӣ*

Аз он пай ба ганҷи маонӣ барам,
Ба асҳоби худ армуғонӣ барам. *Ҷомӣ*

АРМОН ارمان 1. ранҷ, меҳнат, заҳмат.

Ба армону арванд марди ҳунар
Фароз оварад гунагун симу зар. *Фирдавсӣ*

2. орзу; ҳасрат.

Куҷо шуд ҳамон аҳду паймони ту,
Бипурсам, ки мурдам дар армони ту. *Шодӣ*

АРМОС *а.* ارماث рӯзи аввали ҷанг.

Ҳарби рӯзи аввалро армос гӯянд. «*Таърихи Табарӣ*»

АРМУҒОН ارمغان *ниг.* **армағон.**

АРМУҒОНӢ ارمغانی *ниг.* **армағонӣ.**

АРНАБ *а.* ارنب харгӯш.

Ба узлат ҳам зи бими душманон эмин нашояд хуфт,
Зи ваҳми саг напӯшад дидаро дар вақти хоб арнаб. *Хоҷӣ*

АРО *а.* عراء ҷои кушода, майдони холӣ.

Ҳар шаҳ, ки рух зи пил натобад ба рӯзи разм,
Дар пеши ҳамлаи ту чу андар аро шаҳ аст. *Заҳири Форьёбӣ*

АРОБА ارابه яке аз воситаҳои нақлиёт барои боркашӣ ва савории одам.

АРОБӢ عرابی *шакли кӯтоҳшудаи* **аъробӣ.**

Аробӣ Зулактоф кардаш лақаб,
Чу аз мӯҳра бикшод китфи араб. *Фирдавсӣ*

Хурӯшад бар сари килкат, ки чун ӯ
Аробӣ нутқи ҳиндуӣ надорад. *Хоқонӣ*

АРОЗИЛ *а.* اراذل *ҷ.* **арзал.**

Ҳамаи ғавғо ва низоъ ва мухосамаи арозил ва ахсос аст. *Аҳмади Дониш*

арозили нос (*инчунин* **арозилуннос**) одамони разил ва фурӯмоя.

Яке аз нудамо ... аз арозили нос ва ... аблаҳи баднажод буд. *Садри Зиё*

АРОЗИЛУННОС *а.* اراذل‌الناس *ниг.* **арозил (арозили нос).**

Ҷумлае аз арозилуннос ба дарвоза шитофта муҳофизонро аз он амал маъзул сохтанд. «*Равзат-ус-сафо*»

АРОЗӢ *а.* اراضی *ҷ.* **арз III.**

Оби он аз Байлақон гузарад, то аз фаязонаш арозии он ҳудуд ва навоҳӣ маъмура ... гардад. «*Равзат-ус-сафо*»

Арозии вай ба чаҳор қисм мунқасим мешавад: яке зироати обист, ... дуйӯм лалмӣ, сейӯм боғӣ... «*Таърихи Фаришта*»

АРОИЗ *а.* عرائض *ҷ.* **ариза.**

Ароиз менавишт, аммо ба мижгон,
Ки будаш сафҳа хоки пои ҷонон. *Нозим*

АРОИК *а.* ارائک *ҷ.* **арика.**

Паҳлӯ ба фароши марг додӣ,
Зад рӯҳи ту такья бар ароик. *Шоҳин*

АРОИС *а.* عرائس *ҷ.* **арӯс 1.**

Ба машшотагии рӯзгори хуҷистаатвор оризи ароиси матолиб ниҳоят оростагӣ ва перостагӣ дошт. «*Таърихи Фаришта*»

◇ **ароиси абкори сухан** суханҳои тару тозаи дилкаш ва латиф.

Машшотаи ароиси абкори сухан ва перояи узори ҳикоёти наву куҳан ... дар риштаи таҳрир ва тақрир кушода ... «*Равзат-ус-сафо*»

АРОМИЛ *а.* ارامل *ҷ.* **армал, армала.**

Аз хуни дили айтом ва аромил соҳибсарват ва мутаҷаммил гашта буд. «*Равзат-ус-сафо*»

АРОНИБ *а.* ارانب *ҷ.* **арнаб.**

Чунин истимоъ афтод, ки дар он ҳудуду навоҳӣ арониб ва шағол ва ғайри золик бисьёр мебошад. «*Равзат-ус-сафо*»

АРОҶИФ *а.* اراجیف *ҷамъ* 1. *ҷ.* **ирҷоф.**

Чандон ароҷиф дар Бағдод интишор ёфт, ки Давлатхоҷаи иноқ-ҳокими он мавзеъро маҷоли иқомат дар он ҷо набуд. «*Равзат-ус-сафо*»

2. одамони паст ва беҳудагӯй.

Пиндорӣ ин сухан ба ароҷиф рондаанд,
Бо хосагонш аз паси парда фишондаанд? *Хоқонӣ*

АРР ار *ниг.* **ар II.**

АРРА اره як асбоби дуредгарӣ, ки бо он чӯбу тахта мебурранд.

Ба арра мар-ӯро ба ду ним кард,
Ҷаҳонро аз ӯ поку бебим кард. *Фирдавсӣ*

Мешавад дандони зулм аз кунд гаштан тезтар,
Арра бедандона гардад чун бибуррад сангро. *Бедил*

АРРАЗАБОН اره‌زبان **1.** чизе, ки ба дандонҳои арра монанд аст; **2.** *маҷ.* теззабон; забондароз, бадгӯй.

АРРОДА *а.* عراده олати ҷангии монанди манҷаниқ, ки дар қадим бо он ба тарафи душман санг меандохтанд.

Маоз бинни Муслим манҷаниқҳо ва арродаҳо бисохт ва ба некӯтарин таъбия рӯй ба сӯи Суғд ниҳод. *«Таърихи Наршахӣ»*

На аррода бар гирди ӯ раҳшинос,
На аз гардиши манҷаниқаш ҳарос. *Низомӣ*

АРС I ارس ашк, оби дида.

Зи оҳам бувад як шарора дурахш,
Арас бошад арси маро моябахш.*

АРС II *а.* عرص чобук будан, боғайрат ва ҷасур будан.

АРСА *а.* عرصه **1.** майдон; саҳро.

Яке дидам аз арсаи Рӯдбор,
Ки пеш омадам бар паланге савор. *Саъдӣ*

Мақбули азизон шуда абьёти ту, Махфӣ,
Нозам, ту диҳӣ дод дар ин арса суханро. *Махфӣ*

2. тахтаи шатранҷ.

... Ки шоҳ арчи бар арса номовар аст,
Чу заъф омад, аз байдақе камтар аст. *Саъдӣ*

арсаи шатранҷ рӯи тахтаи шоҳмот.

То чӣ бозӣ рух намояд, байдақе хоҳем ронд,
Арсаи шатранҷи риндонро маҷоли шоҳ нест. *Ҳофиз*

3. *маҷ.* арз, муддат.

Султон муҳиммоти он навоҳӣ мӯҳмал гузошта, дар арсаи чанд рӯз ба Ғазнин мурочиат фармуд. *«Равзат-ус-сафо»*

◇ **арсаи базми вуҷуд** *киноя аз* дунъё, ҷаҳон.

То шудӣ, Туғрал, ту андар арсаи базми вуҷуд,
Чун ту фарзанде нарӯяд модари айёмро. *Туғрал*

арсаи гетӣ рӯи замин, рӯи дунъё.

... Ки зери сақфи сипеҳру фарози саҳни замин,
Қадом арсаи гетӣ, куҷо бисоти ҷаҳон? *Шоҳин*

арсаи мулк сатҳи мамлакат, фарохии мамлакат, сарзамин.

Сиккаи ҳукмаш эн тағайюр бурун,
Арсаи мулкаш зи тасаввур бурун. *Хисрави Деҳлавӣ*

арсаи мулки сухан соҳа ва доираи сухансароӣ.

Охир он ман нестам дар арсаи мулки сухан
Шӯҳрати диниш зи табъи нуктадон бардошта. *Савдо*

арсаи олам рӯи ҷаҳон, тамоми рӯи замин.

Арсаи олам ба масофат турост,
Давлати олам ба хилофат турост. *Хисрави Деҳлавӣ*

арсаи офоқ рӯи ҷаҳон, дунъё.

Булбул нигар, ки дар талаби боғи оразат
Фарсуда кард арсаи офоқ зери пой. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

арсаи эҷод *киноя аз* дунъё.

Қадам то аз адам дар арсаи эҷод бинҳодам,
Ба уммеди тамошои рухи нон чашм бикшодам. *Савдо*

арсаи ҷилваи хуршед маҳалли намоён шудани офтоб; *киноя аз* рухсори маҳбуба.

Он ду гесӯй ба рӯи ту на чандон аҷаб аст,
Арсаи ҷилваи хуршед миёни ду шаб аст. *Фузулӣ*

АРСАГОҲ عرصه‌گاه саҳна, майдон.

Сиёҳӣ намекард аз он арсагоҳ,
Зи чашмаш магар рехт ашки сиёҳ. *Бедил*

арсагоҳи ҷанг маҳалли итоб, майдони ҷанг, саҳнаи набард.

Ҳусн аз нанги тараф бо ҷилва напсандид сулҳ,
Хилвати оинаи мо арсагоҳи ҷанги ӯст. *Бедил*

◇ **арсагоҳи кавну фасод** *киноя аз* рӯи замин.

Дон, ки дар арсагоҳи кавну фасод
Чархро нест ҳеҷ хешованд. *Анварӣ*

АРСАЛОН||АРСЛОН *т.* ارسلان **1.** шер; **2.** *маҷ.* шуҷоъ, далер.

Он чӣ мансаб мекунад бо ҷоҳилон,
Аз фазиҳат кай кунад сад арсалон? *Румӣ*

Дурам аз рӯбаҳони одамрӯй,
Арсалони фазои афзолам. *Васлӣ*

АРСАНГ ارسنگ *ниг.* **аржанг.**

АРСЛОН ارسلان *ниг.* **арсалон.**

АРТАНГ ارتنگ *ниг.* **аржанг.**

АРТАНГВОР ارتنگوار монанди Артанг, мисли Артанг; *ниг.* **аржанг.**

Яке нома бинвишт артангвор,
Бар ӯ карда сад гуна рангу нигор. *Фирдавсӣ*

АРФАЪ *а.* ارفع баландтар, қадбаландтар.

Дар иртифои қадру манзалат аз савобит арфаъ аст. *«Фатҳнома»*

АРЧАНД ارچند *шакли кӯтоҳшудаи* **агарчанд.**

АРЧИ ارچه *шакли кӯтоҳшудаи* **агарчи.**

Назм арчи ба мартабат баланд аст,
Он илм талаб, ки судманд аст. *Низомӣ*

АРШ I ارش *ниг.* **араш.**

АРШ II *а.* عرش **1.** осмон.

Ҳаргиз чунин celеро теғи аҷал набуррад,
К-ин сар зи сарбаландӣ курсиву арш шояд. *Шамси Табрезӣ*

Шӯълаи оҳи ман ин сон, ки зи гардун гузарад,
Аршро дам ба дам оташ ба сутун меафтад. *Ҷомӣ*

2. тахт.

Гӯшаи Хӯша бисохт аз паи маҷду сано,
Гӯшаи арш аз сарир Хӯшаи Чарх аз банон. *Хоқонӣ*

◇ **аршу фарш** осмону замин.

Парҳез, эй фаришта, ки инак ба аршу фарш
Афшондам остини майолуд дар симоъ. *Хоқонӣ*

аз арш то фарш аз осмон то замин, — яъне ҳама чиз, тамоми чизҳо; ҳама ҷо, дунъё ва он чи дар дунъё ҳаст.

Зи рӯи ноз монда пой бар арш,
Фиканда зилли ноз аз арш то фарш. *Бадрии Кашмирӣ*

АРША *а.* عرشه **1.** айвон, шипанг, пешайвон; **2.** баландии саҳни киштӣ, ки маллоҳ дар он ҷо истода киштиро идора мекунад.

Баъд аз се рӯз шогирдони маллоҳ аз арша хабар доданд, ки савоҳил наздик аст. *Аҳмади Дониш*

АРШАД *а.* ارشد калонтар, бузургтар.

Баъд аз ӯ амир Ҳусайн валади аршади ӯ ба тахти салтанати Бухоро ҷулус фармуд. *Аҳмади Дониш*

АРШНИШИН عرش‌نشین тахтнишин, подшоҳ.

АРШСОЙ عرش‌سای ба арш расида, баробар ба арш; *маҷ.* баланд; **ҳиммати аршсой** ҳиммати баланд.

Қунад паст аз ҳиммати аршсой
Сари шаҳвату озро зери пой. *Ҷомӣ*

АРШӢ عرشی 1. мансуб ба арш II 1; 2. *ба шакли ҷамъ* **аршиён** *д. киноя аз* фариштагон.

АРЪАР *а.* عرعر дарахти рост, дарахти мавзун; сарви кӯҳӣ.

Ёсуминбӯе, ки сарви қоматаш
Таъна бар болои аръар мезанад. *Саъдӣ*

АРЬЁҲ *а.* ارياح *ҷ.* **реҳ.**

Зикри он арьёҳи сарди замҳарир
Андар он айёму азмони асир ... (1) *Румӣ*

АРҒАВОН||АРҒУВОН ارغوان 1. дарахтест, ки гулҳояш бағоят сурх мешаванд.

Менамояд акси май дар рангу рӯи маҳвашат,
Ҳамчу барги арғавон бар сафҳаи насрин ғариб. *Ҳофиз*

Дар қабои арғавонӣ қадди он сарви равон,
Ҳаст чун нозукниҳоле аз дарахти арғавон. *Ҳилолӣ*

2. *маҷ.* сурх.

Абр омаду боз бар сари сабза гирист,
Бе бодаи арғавон намешояд зист. *Хайём*

З-он пеш, к-офтоб сар аз кӯҳ барзанад,
Бояд мае ба бӯи гулу ранги арғавон. *Ҷавҳарии Заргар*

◇ **бар арғавон гиреҳ задани зулф** овезон шудани мӯй ба рухи сурхи маҳбуба.

Эй зулфи сунбулат зада бар арғавон гиреҳ,
Афканда сад гиреҳ ба раги ҷон аз он гиреҳ. *Шоҳин*

ба нилуфар бадал кардани арғавон дигаргун шудани чеҳраи сурх, рангпарида шудани чеҳра.

Дуто кард аз ғамаш сарви равонро,
Ба нилуфар бадал кард арғавонро. *Низомӣ*

бар хок рехтани арғавон рехтани хун.

Саросар рехт бар хок арғавонаш,
Ниҳон дар хок шуд сарви равонаш. *Бадрии Кашмирӣ*

шамшерро шохи арғувон кардан *киноя аз* хунолуд кардани шамшер.

Навбаҳори ишратам, Бедил, ки бо ин лоғарӣ
Хуни сайдам кард шохи арғувон шамшерро. *Бедил*

АРҒАВОНИРАНГ||АРҒУВОНИРАНГ ارغوانی‌رنگ сурхранг; ◇ **сиришки арғавониранг** ашки хунин.

Ваҳ, ки розам фош хоҳад шуд, чӣ сон пӯшам зи халқ
Чеҳраи зарду сиришки арғавонирангро? *Ҷомӣ*

АРҒАВОНӢ||АРҒУВОНӢ ارغوانی мансуб ба арғавон; сурх, сурхи баланд.

Хироманда сарве, ба талъат чу моҳ,
Чу гул рафта дар арғавонӣ қабоҳ. *Хоҷу*

маи арғавонӣ шароби сурх.

Хушо бо рафиқони якдил нишастан,
Ба ҳам нӯш кардан маи арғавонӣ. *Фаррухӣ*

ранги арғавонӣ *киноя аз* сурхии рӯй.

Ранги арғавонии ӯ заъфаронӣ гашт. *Авфӣ*

◇ **арғувонӣ гаштани хок** *киноя аз* зиёд рӯидани гулу лола.

Навбаҳор аз х(в)еду гул орост гетӣ ранг-ранг,
Арғувонӣ гашт хоку парниёнӣ гашт санг. *Манучеҳрӣ*

чеҳра арғавонӣ кардан хушҳол шудан, хурсанд шудан (махсусан аз майхӯрӣ).

Биё, ба майкадаву чеҳра арғавонӣ кун,
Марав ба савмаа, к-он ҷо сиёҳкоронанд. *Ҳофиз*

АРҒАН *ю.* ارغن *шакли кӯтоҳшудаи* **арғанун.**

Ҳамасола ду чашмат сӯи маъшуқ,
Ҳамарӯза ду гӯшат сӯи арған. *Манучеҳрӣ*

АРҒАНДА ارغنده 1. ошуфта, ба хашм омада, ғазабнок, хашмгин.

Яке нома бинвишт наздики Қайд,
Чу шере, ки арғанда гардад зи сайд. *Фирдавсӣ*

2. ҳарис, чашмгушна, озманд.

АРҒАНУН||АРҒУНУН *ю.* ارغنون номи асбоби мусиқӣ.

Гарчи бехушам зи дарди ишқ баҳри имтиҳон,
Дар таҳаррук нолаҳои арғанун орад маро. *Махфӣ*

арғанун задан арғанун навохтан.

Дидори дилфурӯзаш дар поям арғавон рехт,
Гуфтори ҷонфазояш дар гӯшам арғанун зад. *Саъдӣ*

◇ **арғануни айш** оҳанги шодию тараб, сози тараб.

Ба ҳар ҷо арғануни айш дар соз,
Ба ҳар ҷониб даре аз хуррамӣ боз. *Хисрави Деҳлавӣ*

АРҒАНУНЗАН||АРҒУНУНЗАН ارغنون‌زن навозандаи арғунун, навозандаи соз.

Зи юнониён арғанунзан басе,
Ки бурданд хуш аз дили ҳар касе ... *Низомӣ*

Ҳамерондам фарасро ман ба тақриб
Чу ангуштони марди арғунунзан. *Манучеҳрӣ*

АРҒАҶ||АРҒИҶ ارغج||ارغج номи гиёҳе, ки бар дарахт мепечад ва онро хушк мекунад; печак.

Ниҳоли қадди ман аз ишқ зард шуд, оре,
Дарахт хушк шавад, чун бар ӯ танад арғаҷ. *«Фарҳанги Ҷаҳонгирӣ»*

АРҒОБ||АРҒОВ||АРҒО ارغاب||ارغاو||ارغا рӯдхона, ҷӯи калон.

Фарозаш пур аз хун чу кӯҳи табархун,
Нишебаш зи ашкам чу арғобу оғар. *Амъақ*

Зи ишқи ду рухи чун арғавонш бар ду рухам
Зи ҳар ду дида ду арғови хун шудаст равон. *Сӯзанӣ*

Бар ду рухсораш ду арғо з-оби чашм,
Рафта аз дасти хаёлаш хоби чашм. *«Фарҳанги Ҷаҳонгирӣ»*

АРҒУВОН ارغوان *ниг.* **арғавон.**

АРҒУВОНИРАНГ ارغوانی‌رنگ *ниг.* **арғавониранг.**

АРҒУВОНӢ ارغوانی *ниг.* **арғавонӣ.**

АРҒУН ارغون аспи тезрафтор, аспи тезрав.

Чунон тохт арғуни пӯлодсум,
Ки дар гунбаз аз гард шуд моҳ гум. *Асадӣ*
Туро чӣ нолаи кӯсу чӣ нолаи арған,
Ба рӯзи ҷанг чу бошӣ нишаста бар арғун?! *Қатрон*

АРҒУНУН ارغنون *ниг.* **арғанун.**

АРҒУНУНЗАН ارغنون‌زن *ниг.* **арғанунзан.**

АРҚАМ *а.* ارقم мори сиёҳу сафед, мори алобуло ва чипор, мори бадзаҳр.

Рост чун арқам аст давлати даҳр,
Нарму рангину аз дарун пурзаҳр. *«Анвори Суҳайлӣ»*

АРҚОМ *а.* ارقام *ҷ.* **рақам.**

АРӮЗ *а.* عروض **1.** *адш.* илми вазни шеър ва қоидаҳои он; худи вазни шеър; **2.** *адш.* охирин рукни мисраи якуми байт.

АРӮС *а.* عروس **1.** келин, зане, ки нав шавҳар кардааст.

Сипаҳ дид ороста чун арӯс
Ба пилони ҷангию овои кӯс. *Фирдавсӣ*

Арӯсе, ки ман хуш кардаам, дасти паймони ӯ омодааст. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

2. номи яке аз ганҷҳои Кайковус.

Дигар ганҷ к-аш хонданди «Арӯс»,
Ки оганд Қовус дар шаҳри Тӯс. *Фирдавсӣ*

◇ **арӯси Адан** *киноя аз* моҳ.

... Ки чун субҳро шоҳи Чин бор дод,
Арӯси Адан дур ба динор дод. *Низомӣ*

арӯси арғанунзан *киноя аз* ситораи Зӯҳра; **арӯси бода** шароб, май.

Набояд кард густохона майли соғари мино,
Арӯси бода дар базми тараб мардафкан аст имшаб. *Амирӣ*

арӯси боғ *киноя аз* гул, мева, ниҳолҳои навбаромада ва дарахтҳои мевадор; **арӯсони дарахт** шохаҳои навруста; **арӯси даҳр** *киноя аз* фасли баҳор.

Арӯси даҳр то базми тараб сохт,
Ниқоби анбарин аз рух барандохт. *Бадрии Кашмирӣ*

арӯси зарнигори субҳ *киноя аз* офтоб.

Биёрояд ба зевар ҳар саҳар машшотаи санъат
Арӯси зарнигори субҳро аз ғурфаи мино. *Мушфиқӣ*

арӯси кух лӯхтак, зоча, арӯсак.

Арӯси кух шабистонро нашояд,
Турунҷ аз мум бустонро набояд. *Низомӣ*

арӯси мавзун *киноя аз* Лайлӣ, маъшуқаи Маҷнун.

Омад падари азизи Маҷнун
Пеши падари арӯси мавзун. *Ҳилолӣ*

арӯси маҳ *моҳи чордаҳшаба, моҳи пурра.*

Арӯси маҳ ниқоби анбарин баст,
Зарафшон парда бар рӯи замин баст. *Ҷомӣ*

арӯси нӯҳ фалак *ниг.* **арӯси фалакӣ; арӯси рӯз** *киноя аз* офтоб.

Он гаҳ арӯси рӯз паси ҳаҷла мӯътакиф,
Гардуни нисор сохта сад иқди гавҳараш. *Хоқонӣ*

арӯси сипеҳрӣ *ниг.* **арӯси фалакӣ.**

Арӯси сипеҳрӣ ниҳон аз тутуқ,
Шуда Зӯҳра барбатнаво аз уфуқ. *Хоҷу*

арӯси фалакӣ *киноя аз* офтоб.

Гӯ, арӯси фалакӣ, рух манамой аз машриқ,
Ки маро дидани он моҳи тамом аст имрӯз. *Ҳофиз*

арӯси ховар (ё ховарӣ) *киноя аз* офтоб.

Чун чеҳраи худ арӯси ховар
Пӯшид ба турраи муанбар ... *Ҷомӣ*
Дардеҳ аз он чакидаҳун з-обилаи тани разон,
К-обилаи рухи фалак бурда арӯси ховарӣ. *Хоқонӣ*

арӯсони хулд ҳурони биҳишт; **арӯси Хутан** *киноя аз* офтоб.

Чу биншаст шамъи зумурradлаган,
Бипӯшид чеҳра арӯси Хутан. *Хоҷу*

арӯси чаман *ниг.* **арӯси боғ.**

Арӯси чаман ҳуллапӯш омада,
Зи булбул чаман дар хурӯш омада. *Хоҷу*

арӯси чарх *ниг.* **арӯси фалакӣ.**

АРӮСАК عروسک **1.** лӯъбати кӯдакон, лӯхтак ва зоча; **2.** манҷаниқи хурд, олати ҷангӣ, ки бо он ба тарафи душман санг меандохтанд.

АРӮСАКАФКАН عروسک‌افکن манҷаниқандоз.

Ар з-он, ки шавӣ аз он фалохан
Бар авҷи фалак арӯсакафкан ... *Ҷомӣ*

АРӮСАКЗАН عروسک‌زن *ниг.* **арӯсакафкан.**

Арӯсакзаноне чу девон шамӯс
Хиҷил гашта з-он қалъае чун арӯс. *Низомӣ*

АРӮСОНА عروسانه монанди арӯс; арӯсвор, арӯсмонанд; **маҳди арӯсона** гаҳвораи мурассаъ ва ороста.

Арӯсона маҳдаш ба ороӣ зар,
Мурассаъ ба ёқуту лӯълуи тар. *Хоҷу*

АРӮСӢ عروسی **1.** мансуб ба арӯс; **2.** заношӯӣ.

Ин пири аҷузаи солхӯрда ... арӯсии домоди дигарро бар худ ихтиёр хоҳад кард. *«Шаҳномаи Фарғона»*

3. *маҷ.* тӯй; шодӣ, хурсандӣ.

Чӣ хуш гуфтаст Фирдавсии Тӯсӣ,
Ки марги ҳар бувад сагро арӯсӣ. *Низомӣ*

АРҲОМ *а.* ارحام *ҷ.* **раҳим** I; ◇ **арҳоми замин** таги замин, даруни замин, батни замин.

Нутфаи шабнам дар арҳоми замин
Шоҳиди гул гашту тифли ёсумин. *Саъдӣ*

АРҶ ارج эътибор, қадру қимат.

Кунун, эй хирадманд, арҷи хирад,
Бад-ин ҷойгаҳ гуфтан андар хӯрад. *Фирдавсӣ*

арҷ гирифтан эътибор пайдо кардан, иззату ҳурмат ёфтан.

Арҷманде, ки аз ӯ арҷ ҳамегирад арҷ,
Номдоре, ки аз ӯ ном ҳамегирад ном. *Ломеӣ*

◇ **арҷу фар(р)** шаъну шавкат, қарру фар, зебу зинат.

Малик чун варо дид бо арҷу фар,
Ки онро на андоза буду на мар. *Фирдавсӣ*

АРҶАЛ *а.* ارجل **1.** аспе, ки дар як пояш аломати сафедӣ бошад, аспе, ки як пояш сафед бошад; **2.** *маҷ.* сафед.

Ҷирми хуршед чун аз ҳут дароянд ба ҳамал,
Ашҳаби рӯз кунад адҳами шабро арҷал. *Анварӣ*

АРҶМАНД ارجمند **1.** соҳибэҳтиром, боқадру қимат, боиззат, гиромӣ.

Ба дониш бувад шаҳриёр арҷманд,
На аз ганҷу мардону тахти баланд. *Фирдавсӣ*

арҷманд гардонидан соҳиби обрӯю эътибор кардан.

Ба андарз чандам падар дод панд,
Ки ҳаргиз магардон варо арҷманд. *Асадӣ*

2. сазовор, лоиқ, муносиб.

Сипаҳро ҷавобе чунон арҷманд
Писанд омад аз шаҳриёри баланд. *Низомӣ*

АРҶМАНДӢ ارجمندی соҳибэҳтиромӣ; сазоворӣ, сарбаландӣ; **арҷмандӣ ёфтан** иззату эҳтиром пайдо кардан, азиз шудан.

Тавозӯъ кун, ки ёбӣ арҷмандӣ,
Фурӯтан шав, ки бинӣ сарбаландӣ. *Ҳилолӣ*

АРҶУ *а.* ارجو умедворам.

Поктан бошию аз поктанон бошӣ,
Ҳар чӣ мегуфтам, арҷу, ки чунон бошӣ.
Манучеҳрӣ

АСАБ *а.* عصب пай, торҳои борик, ки аз мағзи сар ба тамоми узвҳои бадан паҳн гаштааст ва ҳиссу ҳаракати баданро таъмин мекунад.

Завқ қувватест тартиб карда дар он асаб, ки густурдааст бар рӯи забон. *Низомии Арӯзӣ*

АСАБА *а.* عصبه **1.** *ниг.* **асаб.**

Басар қувватест тартиб карда дар асабаи муҷаввафа, ки дарьёбад он суратеро, ки мунтабеъ шавад.
Низомии Арӯзӣ

2. хешовандони мардина аз ҷониби падар; фарзандони писарӣ.

АСАБИ(Й)ЯТ *а.* عصبیت ҳашмгинӣ, ғазабнокӣ.

Аз ғояти асабият забон ба ғайбаташ кушоданд.
«Равзат-ус-сафо»

АСАВ اسو пир, сустшуда, нотавон.

Доштам тотуяке лоғари бадному асав,
Пуштоганда чу дасти ҷарабу рӯи махав. *Шоҳин*

АСАД *а.* اسد **1.** шер, шери дарранда, шери беша.

Дар корзори ҳавсала камтар зи саълабӣ,
Дар гирудори валвала афзунтар аз асад. *Шоҳин*

2. номи бурҷи панҷум аз дувоздаҳ бурҷи фалак; *ниг.* **минтақатулбуруҷ.**

Хӯша, к-аз ӯ сунбули тар сохта,
Сунбуларо бар Асад андохта. *Низомӣ*

Аз муқобилам шере падид омад шарза, ки Асад дар куноми фалакаш аз бими ӯ меларзид.
Аҳмади Дониш

АСАДСАВОР اسدسوار: **хуршеди асадсавор** офтоб, ки дар бурҷи Асад дохил шудааст.

Хуршеди асадсавор ёбам,
Баҳроми зуҳалсинон бинам. *Хоқонӣ*

АСАЛ *а.* عسل шаҳд, ангабин.

Арзи розаш чи Муштарӣ, чи Зуҳал,
Ҷӯши осори ӯ чи сам, чи асал. *Бедил*

АСАЛӢ *а.* عسلی **1.** мансуб ба асал; **2.** порчаи хурди матои зард, ки дар замонҳои пеш яҳудиҳо барои фарқ кардан аз аҳли мазҳабҳои дигар ба либоси худ медӯхтаанд.

АСАМ(М) *а.* اصم **1.** касе, ки гӯшаш намешунавад, кар.

Дар дидани ҷамоли ту бенур чашми ақл,
В-андар самои зикри ту гӯши хирад асам. *Исмат*

Чу гӯшам набошад ба овози ёр,
Асам хоҳамаш то ба рӯзи шумор. *Шодӣ*

2. сахт, маҳкам.

АСАН(Н) *а.* اسن калонсолтар, солхӯрдатар.

Малик Қутбиддин Муҳаммад, ки асанни авлоди Ҳусайн буд, ба Ғазнин рафт. *«Равзат-ус-сафо»*

АСАР *а.* اثر **1.** пай, из; ақиб, пас, қафо, дунбол; **ба** (*ё* **бар,** **дар) асар рафтан** аз пай рафтан, аз ақиб рафтан.

Он саги сиёҳ ҳамчунон пеш аз лашкар даррафт ва эшон бар асари ӯ рафтанд. *Носири Хисрав*

Он сафаркарда, ки ҷон рафт маро дар асараш,
Ҳаст моҳе ки наёвард ба ман кас хабараш. *Ҷомӣ*

2. нишон, аломат; нишон ва аломати захм.

Захми шамшери ғаматро ба шикебоию ақл,
Чанд марҳам биниходему асар менаравад. *Саъдӣ*

асар ёфтан нишон ва аломат пайдо намудан.

Аз меҳраш агар хабар наёбӣ,
Зуд аст, к-аз ӯ асар наёбӣ. *Шоҳин*

3. таъсир.

Нест, Махфӣ, гар ба ман ҷазби муҳаббатро асар,
Ҳамчу Юсуф бар сари бозор чун орад маро? *Махфӣ*

асар бурдан бетаъсир кардан.

Дар лаби ҷонпарвари хубон намебинам намак,
Рӯзгоре шуд асар аз оби ҳайвон бурдаанд. *Сайидо*

асар гирифтан таъсир гирифтан; ибрат гирифтан.

Аз мӯи ту рабуда нишон мушку ғолия
В-аз рӯи ту гирифта асар моҳу офтоб. *Анварӣ*

асар гузоштан таъсир кардан.

Нагзошт асар дар раҳат аз пурсиши ман ғам,
Дар дил зи ғами ман асаре нест касеро. *Фузулӣ*

асар доштан таъсир кардан, амал кардан, муассир будан.

З-он ки медонист, к-аз роҳи назар
Ишқ дорад дар дили ошиқ асар. *Ҷомӣ*

асар кардан таъсир кардан, амал кардан, муассир воқеъ шудан.

Эй дареғо, ки ҳарифон ҳама сар бинҳоданд,
Бодаи айш асар карду ҳама афтоданд.
Шамси Табрезӣ

4. ёдгорӣ, хотира.

Сиёвуш хост, ки аз вай асаре монад дар ин вилоят, ... пас вай ин ҳисори Бухоро бино кард.
«Таърихи Наршахӣ»

5. самара, натиҷа.

Гар каҷиро шақоват аст асар,
Ростиро саодат аст асар. *Саноӣ*

АСАРКУНАНДА اثرکننده ботаъсир, чизе, ки таъсире дорад.

Сӯҳбати некон асаркунанда аст. *Зарбулмасал*

АСАРОТ I *а.* اثرات *ҷ.* **асар.**

Асбоби заминӣ ба асароти осмонӣ мутобиқ афтода буд. (3) *Аҳмади Дониш*

АСАРОТ II *а.* عثرات *ҷ.* **асрат.**

АСАС *а.* عسس посбони шабгард, посбони *шабона.*

Ногоҳ асасе аз муқобили эшон [дуздон] падид омад ва ... дузди аблаҳ гирифтор омад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Хаёлам дар шаби зулфат равад ногаҳ ба айёрӣ,
Ба шаҳристони ҳуснат наргиси мастат асас бодо. *Туғрал*

АСАФ *а.* اسف ғам, андӯҳ, ҳасрат.

Рехтам бар асафи посухи ёр об аз чашм
В-аз маи ноб бар он об фурӯ шустам ком. *Ломеӣ*

АСАФО *а.* اسفا во андӯҳ!, во ҳасрато!, дареғо!

АСАФОГӮЙ اسفاگوی дареғгӯй, мутаассиф, ҳасраткунанда.

Фироқи ту асафогӯй кард халқеро,
Бад-он сабаб, ки зи Юсуф басе ту хубтарӣ. *Сӯзанӣ*

АСАҲ(Ҳ) *а.* اصح саҳеҳтар, дурусттар.

Асаҳҳи номи ӯ он аст, ки Қустантин ном дошт ва аз шаҳри Румия буд. *«Таърихи Табарӣ»*

АСБ اسب *ниг.* **асп.**

АСБАЪ اصبع *ниг.* **исбаъ.**

АСБОБ *а.* اسباب *ҷамъ* 1. *ҷ.* **сабаб.**

Ғафлати саршор мустағнист аз асбоби ҷаҳл,
Хоб к-ӯ мижгон набандад дидаҳои кӯрро. (1) *Бедил*

2. лавозимот, чизҳои даркорӣ; олат, афзол, аслиҳа.

Чун Саломон баҳрро наззора кард,
Баҳри асбоби гузаштан чора кард. *Ҷомӣ*

Ҳар чӣ аз ман мондааст аз асбоб, ҳама миёни эшон қисмат кун. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

асбоби айш васоили тараб, созу барги нишот.

Ба сад хуни ҷигар асбоби айше кардаам пайдо,
Шабе дар хонаи ман меҳмон гардӣ, чӣ хоҳад шуд? *Саидо*

асбоби маош василаҳои зиндагӣ, лавозимоти зиндагӣ.

Бемаломат гардани хотир харош,
Ҳар чӣ донистӣ зи асбоби маош,
Як сари мӯе фурӯ нагзоштӣ,
Ҷумларо он ҷо муҳайё доштӣ. *Ҷомӣ*

асбоби роҳат а) лавозимоти осоиш, чизҳое, ки сабаби осудагӣ мешаванд; б) *маҷ.* хоб.

Мекунад асбоби роҳат пояи ҷаҳлат қавӣ,
Бар бисоти соя ҳамчун кӯҳи сангин аст хоб. *Бедил*

асбоби фақоҳат воситаҳои фиқҳ, воситаҳои фиқҳшиносӣ (ҳамчун китоб).

Гар масъалаи ишқ надонад, гунаҳе нест,
Муфтӣ, ки нахонда ба ҷуз асбоби фақоҳат. *Шоҳин*

АСВАД *а.* اسود сиёҳ.

Лола, ту гӯй, чу кӯдакест даҳанбоз,
Лабаш ақиқу қаъри комаш асвад. *Манучеҳрӣ*

аъломи асвад байрақҳои сиёҳ.

Аъломи асвад барафрохта хуруҷ карданд. *«Равзат-ус-сафо»*

дебои асвад матои ҳарири сиёҳ; *киноя аз* шаби торик.

Зи дебои асвад фалак дар ниқоб,
Зи қоқум ҳама кӯҳу дар дар ҳиҷоб. *Хоҷу*

АСВАДУЛЛАВН *а.* اسوداللون сиёҳранг; сиёҳпӯст.

Ин иқлим ба Зуҳал мансуб ва оммаи ин билод асвадуллавн бошанд. *«Равзат-ус-сафо»*

АСВОБ *а.* اثواب *ҷ.* **савб II.**

Басанда нест ба базми ту, гар фалак созад
Зи баргҳо динор в-аз абрҳо асвоб. *Масъуди Саъд*

Аҷсоди он қавм дар саҳро афтодааст ва асвоби эшон ба хун оғушта. *«Равзат-ус-сафо»*

АСВОТ *а.* اصوات *ҷ.* **савт I.**

Мардуми Куфа Муслимро танҳо гузошта, ба хонаҳои худ рафтанд ва асвоти эшон мунқатеъ гашт. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

Бо чандин асвоти нодира, ки ман ёд дорам, ... чунон ки кам маҷлис будӣ, ки ман ин нахондаме. (2) *«Таърихи Байҳақӣ»*

АСВОҚ *а.* اسواق *ҷ.* **сук.**

Рӯзи дигар Убайдуллоҳ ҳукм кард, то дар асвоқ нидо дардоданд. *«Равзат-ус-сафо»*

АСГУДОР||ИСГУДОР||УСГУДОР اسگدار қосид, чопар.

Ту гӯй, к-аз асрори эшон ҳаме
Фиристад бад-ӯ офтоб асгудор. *Унсурӣ*

АСДИҚО *а.* اصدقا *ҷ.* **садиқ.**

Фасли шашӯм дар фазилати садоқат ва кайфият бо асдиқо. *«Ахлоқи Носирӣ»*

Дар охир аз муколамаи асдиқо малул шуд. *Аҳмади Дониш*

АСДОФ *а.* اصداف *ҷ.* **садаф.**

Аз дарди сиришки мо нишонест
Ҳар қатра, ки мечакад дар асдоф. (1) *Исмат*

АСИДА *а.* عصیده як навъ ҳалво; ҳалвои тар.

Аз ин аст, ки зане, ки кӯдак овард, мардумон ӯро хурмо диҳанд бо асида. *«Таърихи Табарӣ»*

АСИЛ *а.* اصیل **1.** покнажод, нексиришт, бонасаб, наҷиб; **2.** ҳақиқӣ, аслӣ.

АСИЛА *а.* اصیله *муаннаси* **асил.**

Қатъи сила, эй асила, мапсанд
Аз мо се нафар, хусус фарзанд! *Шоҳин*

АСИМ *а.* اثیم **1.** гунаҳгор, ҷинояткор; **2.** лақаби Яздигурди Сосонӣ.

Яздигурди Асим ... бисьёр ситам кард ва аз баҳри он ситам кардан ӯро Асим хонданд. *«Таърихи Табарӣ»*

АСИННА *а.* اسنه *ҷ.* **синон.**

Маслиҳат он аст, ки муроҷиат намоӣ, ба худо савганд, ки ту намеравӣ, магар ба сӯи асинна ва суюф. (2) *«Равзат-ус-сафо»*

АСИР I *ю.* اثیر **1.** мувофиқи ақидаи донишмандони Юнони қадим кураи оташест, ки гӯё болои ҳаво (осмон) воқеъ гардидааст, эфир; **2.** офтоб; **фурӯғи асир** равшании офтоб.

Ҳамеша то набувад хокро фурӯғи асир,
Ҳамеша то набувад моҳро улувви Зуҳал. *Масъуди Саъд*

3. фалак, осмон.

Сӯзи дилам даргузарад аз асир,
В-аз дами ман хушк шавад ҳар набот. *Шамси Табрезӣ*

4. *мац*. баланд, олӣ.

Оташи ҳарб забона бар фалаки асир кашид. *«Равзат-ус-сафо»*

◇ **чархи асир** а) фалаки нор, кураи оташ; б) осмон.
Чист, донӣ, ба зери чархи асир
Ҳикмат андар вуҷуди шоҳу амир? *Ҷомӣ*

АСИР II *а.* اسیر 1. дастгиршуда, бандӣ; маҳбус.

Танам дар банди ҳаҷри ту асир аст,
Дилам дар дасти ишқи ту забун аст. *Анварӣ*

Ғуломи зулфи ту сунбул, асири бӯи ту гул,
Бунафша банда хати сабзи мушкбӯи туро. *Бедил*

2. *мац*. гирифтори ишқ, ошиқ.

Ғами ҷафои ту, бераҳм, бар дари кӣ барам,
Яке ба раҳм нигар бар асири дар ба дарат. *Ҳайрат*

асир кардан а) гирифтор кардан, дар банду қайд овардан; ҳабс кардан.

[Назар] баъд аз чанд муддате ба диёри Сагсорон расида буд, ки лашкари рақиб ӯро асир карданд. *Яҳёи Себак*

б) *мац*. мафтун кардан.

Он турки шӯх бин, ки чӣ мастона меравад,
Шаҳре асир карда, сӯи хона меравад. *Ҷомӣ*

◇ **асири ишқ** *кинояаз* ошиқ.

Най ошиқ, агар фикри наҷот аз қайди ғам дорӣ,
Чӣ нисбат бо асири ишқ тадбиру тааммулро. *Фузулӣ*

асири фироқ *кинояаз* гирифтори ҷудоӣ.

Зи шавқи рӯи ту, шоҳо, бад-ин асири фироқ
Ҳамон расид, к-аз оташ ба барги коҳ расид. *Ҳофиз*

асирони хок *кинояаз* мурдагон; **асири доми зулф шудан** *кинояаз* ошиқ шудан.

Эй дили золим, асири доми зулфи ӯ шудӣ,
Шукри лиллаҳ, дар балое мубтало дидам туро. *Фузулӣ*

асири рангу бӯ гардидан гирифтори намуди зоҳирӣ шудан, ба зебу зинати зоҳирӣ фирефта шудан.

Дили равшан асири рангу бӯ ҳаргиз намегардад,
Дар оташ мегудозад лолаю гул наъли шабнамро. *Соиб*

асири ҳалқаи фитрок шудан гирифтори гиреҳи каманд шудан; *кинояаз* ошиқ шудан, дил додан ба касе.

Чунин ёре чу ёбӣ, хоки ӯ шав,
Асири ҳалқаи фитроки ӯ шав. *Ҷомӣ*

АСИР III *а.* عسیر мушкил, душвор, сахт.

АСИР IV *а.* عصیر 1. шира, шираи ангур.

Ин ҷисмҳо бузургтар ва хурдтар шавад чун омосидани асир андар машк. *Ибни Сино*

2. шароби ангур, май.

Биё, соқӣ, он рангдода асир,
Ки рангаш ба хун дод деҳқони пир. *Низомӣ*

АСИРӢ اسیری бандагӣ, ғуломӣ.

Ғами асирии ман сӯхт раҳгузори туро,
Вале накард асар дар хаёли сайёдат. *Ҳайрат*

АСИФ *а.* اسیف андӯҳгин, ғамгин, маҳзун, ғамзада.

Асиф ғамзадаро гӯянд ва мамлукро низ асиф гӯянд. *«Равзат-ус-сафо»*

АСКАН *а.* اسکن *калимаи нидо* ором!, сокин!; бист!

Чун осиёбон хоҳад, ки осиё аз гардиш бозистад, ба забон оварад, ки аскан, филҳол сокин шавад. *«Равзат-ус-сафо»*

АСКАР *а.* عسکر лашкар; сипоҳӣ, ҷанговар.

Ҳунари зиёд дорам аз донистани назми аскар. *Аҳмади Дониш*

АСКАРДОРӢ عسکرداری лашкардорӣ, сипоҳдорӣ.

Ҳеҷ эҳтиёҷ ба назми аскардорӣ наёфтод. *Аҳмади Дониш*

АСКАРИЯ *а.* عسکریه лашкар, қӯшун.

Ҷамеи аскарияи Русия дар ин ҳолат як ҳазору понсад ё ду ҳазор нафар буданд. *Аҳмади Дониш*

АСЛ *а.* اصل 1. реша, бех.

Аслро чун канд, шуд майдон фарох,
Хушку бебар бар замин афтод шох. *Ҷомӣ*

2. *мац*. асос, моҳият.

Он чӣ аз бухор ва дуд дар замин бимонад, асл бувад мар-пӯшиши гавҳарҳои маъданиро. *Ибни Сино*

Асл дар вилоятдорӣ илм ва амал аст. *Аҳмади Дониш*

3. *мац*. зот, насл, нажод, авлод.

Маҳдӣ ... тарсид, (ки) асли банӣ-Ҳошим андар ҷаҳон намонад. *«Таърихи Табарӣ»*

аслу насаб нажод; ирқ.

Аслу насаби ту, эй накӯфар,
Ҳаст аз ҳамаи араб накӯтар. *Ҳилолӣ*

АСЛАН *а.* اصلاً *ниг.* **асло.**

АСЛАЪ *а.* اصلع марди бемӯйсар, одамсар.

Сараш аслаъ шуда буд, аз пеш мӯй шуда буд. *«Таърихи Табарӣ»*

Он сару он фарқ, к-аш шаъшаъ шуда,
Вақти пирӣ нохушу аслаъ шуда. *Румӣ*

АСЛАЪСАР اصلع‌سر он кӣ сари бемӯй дорад, марди одамсар.

Ҷанги табиби булҳавас бигрифта золи Ромҷас
Аслаъсаре, к-аш мар-нафас мӯест дарьё рехта. *Хоқонӣ*

АСЛИҲА *а.* اسلحه *ҷ.* **силоҳ.**

АСЛИҲАДОР اسلحه‌دار 1. силоҳдор, яроқдор; 2. мутасаддии анбори аслиҳа, посбони аслиҳа.

АСЛИҲАСОЗ اسلحه‌ساز яроқсоз, устои асбоби ҷанг.

АСЛО||АСЛАН *а.* اصلا||اصلاً ҳаргиз, қатъан, ҳеҷ, ҳеҷ гоҳ.

Ба ман омехт ҳамчун ширу шаккар,
Ки имкони ҷудоӣ нест асло. *Ибни Ямин*

Ба сӯяш илтифот асло намекард,
Ба кораш ғайри истиғно намекард. *Нозим*

АСЛОФ *а.* اسلاف *ҷ.* **салаф** I.

Гарчи аслофи ман бузургонанд,
Ҳар як андар ҳунар ҳама устод. *Масъуди Саъд*

аслоф ва аъқоб гузаштагон ва ояндагон, аҷдоду авлод.

Ҳар чӣ дар бораи ман андешидӣ, дар бораи аслоф ва аъқоби хеш мушоҳада кунӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

АСЛӢ اصلی ҳақиқӣ, табиӣ.

Пас меафтад Моҳ дар сояи Замин ва боқӣ мемонад дар саводи аслии худ. *«Аҷоиб-ул-махлуқот»*

Ба назди хӯшаи ангур иқди марворид,
Мисоли ҷавҳари аслию донаи амалист.
Абӯисҳоқи Атъима

АСМАР *а.* اسمر **1.** гандумгун; сабзина.

Маҳдӣ ... марде буд асмар, дарозболо ва сурхмӯй ва дар чашми росташ як нуқтаи сафед буд. *«Таърихи Табарӣ»*

2. сиёҳ, сиёҳранг.

Найзаи дасташ, ки чун шом асмар аст,
Чун шафақ аҳмарсинон бод аз зафар. *Хоқонӣ*

АСМО *а.* اسما *ҷ.* **исм** II.

В-агар гӯӣ, ки дар маънӣ наянд аздоди якдигар,
Тафовут аз чӣ сон бошад миёни сурату асмо? (1)
Носири Хисрав

АСМОН *а.* اثمان *ҷ.* **саман** I.

Баъзе амвол нуқуд ва асмон бошад ва баъзе аҷносу амтиа. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

АСМОР I *а.* اثمار *ҷ.* **самар** I.

Замини эшон ҳама обшор, муштамил бар гулу гулзор ва мӯхтавӣ бар фавокеҳу асмор. (1)
Аҳмади Дониш

Хушо касе, ки аз ӯ ёфт раҳ ба бустоне,
Ки аз иноуту тавфиқ дар вай асмор аст. (2)
Хисрави Деҳлавӣ

АСМОР II *а.* اسمار *ҷ.* **самар** II.

Нозимони ҷавоҳири асмор гавҳари суханро дар силки назм чунин кашидаанд ... (2)
«Равзат-ус-сафо»

АСНО *а.* اثنا: **дар аснои...** дар вақти, дар лаҳзаи..., дар ҳангоми...

Дар аснои ин ҳол шоҳини тезболи сахтчангол... қасди Бозанда кард. *«Анвори Суҳайлӣ»*

дар ин асно дар ин вақт, дар ин лаҳза.

Дар ин асно касе ба тариқи чопор бо рақима аз Теҳрон расид. *Аҳмади Дониш*

АСНОМ *а.* اصنام *ҷ.* **санам.**

Ғозонхон фармуд, то тамомати асномро бишкастанд ва бутхонаву оташкадаҳо ... ҷумларо хароб гардониданд. (1) *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

АСНОН *а.* اسنان *ҷ.* **син** I||**синн.**

АСНОФ *а.* اصناف *ҷ.* **синф.**

Ба анвоу аснофи фазлу камол
Писандидафикр асту нозукхаёл. (1) *Садри Зиё*

аснофи мардум мардуми гуногун, одамони мухталиф.

Овардаанд, ки чаҳор кас аз аснофи мардумон дар боғе рафтанд ва ба хӯрдани мева машғул шуданд. *Авфӣ*

аснофи суханварӣ навъҳо, хелҳои суханпардозӣ ва суханоройӣ, навъҳои каломи бадеъ.

Ӯро [Хоҷа Ҳофизро] ба аснофи суханварӣ илтифоте нест, илло ғазалиёт. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

АСО I اسا хамьёза.

АСО II *а.* عصا **1.** чӯбдаст, таёқ.

Ба ҷои инонам асо дод сол,
Пароканда шуд молу баргашт ҳол. *Фирдавсӣ*

Қади хамгаштаро ҷуз ростӣ набвад мададгоре,
Зи ҳамроҳон туро дар мавсими пирӣ асо беҳтар.
Сайидо

2. *маҷ.* такьягоҳ.

Эй хаёли қоматат оҳи заифонро асо,
Бар рухат наззораҳоро лағзиш аз ҷӯши сафо.
Бедил

◇ **асои Калим** *д.* асои Мӯсо, ки гӯё агар ба замин партояд, ба шакли аждаҳо медаромадааст.

Асои Калим гар шудӣ аждаҳо,
Ки аз дам дамидӣ шарар бар ҳаво. *Шоҳин*

асои Мӯсо *ниг.* **асои Калим; ба асо роҳ рафтани мӯр** бо ниҳояти эҳтиёт роҳ рафтан.

Андар ин дашт, ки мӯраш ба асо роҳ равад,
Маслиҳат нест, ки нашмурда гузорӣ поро.
Мӯҳсинӣ Таъсир

ба асои касон такья кардан ба умеди дигарон будан, ба ёрии дигарон умед бастан.

Такья чӣ орӣ ба асои касон,
Зинда нашуд кас ба бақои касон.
Хисрави Деҳлавӣ

АСОБЕЪ *а.* اصابع *ҷ.* **исбаъ** I.

Юсуф дар хоб дид, ки аз сари асобеи ҳумоюнаш об мечакад. *«Равзат-ус-сафо»*

Насуд асобеи покаш қалам ба ҳукми адаб,
Надид ҷавҳари ҳусни хаташ аён коғаз. *Бедил*

АСОКАШ عصاکش **1.** роҳнамои шахси нобино.

Бе асокаш кай биёбад роҳ кӯр,
Аз асокаш худ мабодо кӯр дур. *Шоҳидӣ*

2. *маҷ.* роҳнамо, роҳбар.

АСОКИР *а.* عساکر *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **аскар.**

Асокири гардунмаосир дар андак фурсате ... хок бар он рехтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. лашкар, сипоҳ.

Хабар расид, ки асокири мансура ба Баҳулбос, ки сарҳадди Кашмир аст, омад.
«Таърихи Фаришта»

АСОЛАТ *а.* اصالت асилӣ, наҷобат, асилзодагӣ.

Чун асолате доштанд, риояти хонадонҳои қадим менамуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

АСОЛИБ *а.* اسالیب *ҷ.* **услуб.**

АСОМӢ *а.* اسامی *ҷ.* **исм** II.

Дар ӯ асомии бисёр меҳтарон ва бузургон аст аз ҳар табақае. (1) *«Таърихи Байҳақӣ»*

АСОНИД *а.* اسانید *ҷ.* **иснод.**

[Кайхисрав] фармуд, ки аз бароҳини ақлӣ ва асониди нақлӣ ба субут пайваста.
«Равзат-ус-сафо»

АСОРАТ *а.* اسارت асирӣ, гирифторӣ, бандагӣ.

АСОС *а.* اساس поя, буньёд, таҳкурсӣ; ниҳод; асл, беҳ.

Асоси тахт мутахалхил ва арконаш мутазалзил гардад. *Аҳмади Дониш*

асос бастан поя ва таҳкурсӣ гузоштан.

Замине, ки дорад бару бум суст,
Асосе бар ӯ баст натвон дуруст. *Низомӣ*

асос ниҳодан таҳкурсӣ андохтан, поя гузоштан; бино кардан.

Ин дӯкон асос ниҳодаанд се саду сӣ араш дар се сад араш, иртифои он дувоздаҳ газ.
Носири Хисрав

АСОСА *а.* اثاثه мол, ашьё, матоъ.

Дафтарҳои девониро мулоҳиза намуда, амвол ва асосаи чандсоларо ... аз он ҷо берун навишта истирдод намуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

АСОТИН *а.* اساتین||اساطین *ҷ.* **устувона; асотини салотин** султонҳои бузург.

Ҷамшед аз асотини салотин буд.
«Равзат-ус-сафо»

Дар қурун ва санини бисьёр асотини салотини Деҳлӣ ва Гуҷрот дар орзуи тасхири он буданд.
«Таърихи Фаришта»

АСОТИР *а.* اساطیر *ҷ.* **устура II.**

Ҳақоиқро аз ҳуруфи асотири мастураи кутуби мутадовила фаро гиранд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

асотири аввалин ҳикоя, қисса ва афсонаҳои гузаштагон, достонҳо.

На зи ахбори ростин аст ин,
Бал асотири аввалин аст ин. *Ҷомӣ*

АСОФИЛ *а.* اسافل *ҷ.* **асфал;** ◇ **асофили бадан** аврат, ҷои пинҳони зан, шармгоҳ.

АСОФИР *а.* عصافیر *ҷ.* **усфур.**

АСОҒИР *а.* اصاغر *ҷ.* **асғар; акобиру асоғир** калонону хурдон, ҳама.

Суханҳо ба арзи Мирзо Ҷаҳоншоҳ расониданд ва хотири акобиру асоғир итминон ёфт.
«Равзат-ус-сафо»

АСОҚИФА *а.* اساقفه *ҷ.* **усқуф.**

Ҳарчанд асоқифа ва уламои насоро хидматашро аз он амр монеъ омаданд, ... фоида надод.
«Равзат-ус-сафо»

АСП||АСБ اسپ||اسب **1.** чорпои хонагии сумдори саворӣ ва боркаш.

Аспи лоғармиён ба кор ояд
Рӯзи майдон, на гови парворӣ. *Саъдӣ*

аспи гомзан аспи тезрав, аспи бидав.

Ба қавми худ равон шуд толиби Нил,
Ба аспи гомзан аз рӯи таъҷил. *Бадрии Кашмирӣ*

аспи оташнаъл аспи тезрав; **аспи тозӣ** *аспи арабӣ;* аспи тезрав.

Аспи тозӣ агар заиф бувад,
Ҳамчунон аз тавилае хар беҳ. *Саъдӣ*

аспи харос аспи ҷувозгардон, аспи осиёгардон; **аспи чоргома** аспи хушрафтору тезрав.

Соқиё, аспи чоргома бирон,
То рикоби сегона бистонем. *Хоқонӣ*

асп афгандан асп тозондан, савора ҳамла кардан.

Чу асп афганад лашкар аз ҳар ду рӯй,
Набояд, ки гурдони пархошҷӯй
Биёянду монад тиҳӣ қалбгоҳ,
Агарчанд бисьёр бошад сипоҳ. *Фирдавсӣ*

асп тохтан асп давондан; **аз асп андар омадан** аз асп фуромадан.

Аз асп андар омад гави номдор,
Аз Эрон бипурсиду аз шаҳриёр. *Фирдавсӣ*

2. донаи аспшакли шоҳмот.

Пиёда бидонанду пилу сипоҳ,
Руху аспу рафтори фарзину шоҳ. *Фирдавсӣ*

аспу фарзин ниҳодан дар шоҳмотбозӣ ба ҳариф аспу фарзинро пешакӣ дода мот кардан.

Гадое, ки бар шери нар зин ниҳад,
Абӯзайдро аспу фарзин ниҳад. *Саъдӣ*

3. паҳлуи чуқурчаноки буҷҷул, ки дар буҷҷулбозӣ бурдро ифода мекунад, олчӣ.

Он кӣ намешиносад ӯ чиккаю пуккаи буҷул,
Аспу хари насибааш рост гирифта чокро. *Савдо*

◇ **аспи андеша** *кинояи аз* фикр, хаёл.

Инон каш давон аспи андешаро,
Ки дар раҳ хатарҳост ин бешаро.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

аспи обӣ баҳмут, бегемот, ҳайвони ширхори обию хокӣ, ки онро аспи дарьёӣ низ мегӯянд; **аспи чӯбин** а) аспе, ки кӯдакон барои бозӣ аз чӯб месозанд; б) тобут; **асп бар рӯи дарьё тохтан** *кинояи аз* кори ношуданӣ кардан.

Муш гуфт: Он чи дар ҳайизи имкон набошад, ... асп бар рӯи дарьё тохтан (аст).
«Анвори Суҳайлӣ»

АСПАНГЕЗ اسپانگیز маҳмез, оҳане, ки барои тозонидани асп ба паси пошнаи мӯза мебанданд.

АСПАРАҒМ||АСПАРҒАМ اسپرغم *ниг.* **испарғам.**

АСПАФКАН اسپافکن он кӣ аспро аз пой меафтонад; *маҷ.* шуҷоъ, диловар, баҳодур.

Барошуфт аз он пури Исфандиёр,
Ҷавоне буд аспафкану номдор. *Фирдавсӣ*

АСПИЛ اسپیل дузди асп, аспдузд.

Аспил омад он гаҳ нарм-нарм,
То барад мар-аспро ӯ гарм-гарм. *Рӯдакӣ*

АСПИСТ اسپست юнучқа.

Нохӯрда як шикам аспист ҳаргиз,
Чарогоҳат бувад саҳрои пурхор.
Абӯисҳоқи Атъима

АСПРЕЗ||АСПРЕС اسپریز||اسپریس майдони аспдавонӣ.

Ба бар карда ҳар як силеҳи ситез,
Ниҳоданд рӯ ҷониби аспрез. *Фирдавсӣ*

Нишона ниҳоданд бар аспрес,
Сиёвуш накард эҷ бо кас мукес. *Фирдавсӣ*

АСПСАВОР اسپسوار шахсе, ки савори асп мебошад, савора.

Ошӯби ҷаҳон аст, агар аспсавор аст,
Осоиши ҷон аст, агар базмнишин аст. *Ҷомӣ*

АСПТОЗ اسپتاز тозонандаи асп, аспдавон.

Парӣ кай бувад рудсозу ғазалхон,
Қамандафгану асптозу камонвар. *Фаррухӣ*

АСР I *а.* اسر банда кардан, зиндонӣ кардан, асир кардан.

Миқдори панҷ ҳазор мард ба зулли аср гирифтор омаданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Вақте яке аз ёғиён ба қайди аср мубтало шуд.
«Ахлоқи Ҷалолӣ»

АСР II *а.* عصر **1.** фишурдан; фишурда шираи чизеро гирифтан; 2. *маҷ.* **фи**шору шиканҷа.

Гарчи дузд аз мункирӣ тан мезанад,
Шаҳна он аз аср пайдо мекунад. *Румӣ*

АСР III *а.* عصر **1.** қарн, сада; давр, аҳд, замон.

Набошад зи шоҳони асраш назир,
Ки мар-умри ӯ халқро дастгир. *Яҳёи Себак*

2. вақти байни пешин ва шом.

Қабли аср одами вазир омада маро ба вазоратхона таклиф кард. *Аҳмади Дониш*

АСРАТ *а.* عثرة||عثرت лағзиш; хато, гуноҳ.

АСРОР *а.* اسرار *ҷ.* **сир** II || **сирр.**

Чӣ донӣ, балки душман гардад он дӯст,
Ба амд аз мағзи асрорат кашад пӯст.
Носири Хисрав

Чанд пинҳон кунам асрори муҳаббат, Савдо!
Матлаи шеъри гуҳарбори маро дидӣ? — Не!
Савдо

АСРОРДОН اسراردان сирдон, донандаи розҳо; *киноя аз* шахси бофаҳм ва бoидрок.

Зи нодон, ки асрордони сухан
Набошад, бигардон инони сухан. *Ҷомӣ*

АССАЛО *а.* الصلا *калимаи нидо* ки барои даъват ба кор мебаранд: марҳамат!, марҳамат кунед!

То ба шаб имрӯз моро ишрат аст,
Ассало, эй покбозон, ассало! *Шамси Табрезӣ*

АССОР *а.* عصار равғанкаш, ҷувозкаш.

Чу гове, ки ассор чашмаш бибаст,
Давон то ба шаб, шаб ҳам он ҷо, ки ҳаст. *Саъдӣ*

АСТА||ҲАСТА استه||هسته донаи хурмо, шафтолу ва меваҳои дигар.

Қасе беайб набвад дар замона,
Рутабро аста бошад дар миёна.
Абулмасали Бухороӣ

АСТАР I استر хачир.

Агар уштуру аспу астар набошад,
Куҷо қаҳрамонӣ бувад қаҳрамонро. *Носири Хисрав*

Ҳазор астар бори гуногун ва ақмиша аз он ҷо биёварданд. *«Таърихи Табарӣ»*

АСТАР II استر *ниг.* **остар** I.

АСТАРАНГ||ИСТАРАНГ استرنگ мардумгиёҳ, гиёҳе, ки решааш ба сурати одам буда, дар Чин мерӯяд ва давои бисёр дардҳост, жень-шень.

Ҳинд чун дарёи хун шуд, Чин чу дарёбори ӯ,
З-ин қибал рӯяд ба Чин бар шибҳи мардум астаранг. *Асҷадӣ*

Ҳамон аз гиёҳони бобӯю ранг
Шиносанда хонад варо истаранг. *Асадӣ*

Дар истаранг ҳайати мардум ниҳода ҳақ,
Мардумгиёҳ исму алам ёфт истаранг. *Сӯзанӣ*

АСТАРВАН استرون зани нозой, зани намезоидагӣ.

Гашта аз зодани мухолифи ту
Модари рӯзгор астарван. *Хисравӣ*

Саҳл намояд бар астарванон
Меҳнати зоидани обистанон. *Хисрави Деҳлавӣ*

АСТАРДОР استردار астарбон, хачирбон.

Селе даррасид, ... галадорон биҷастанд ва ҷонро гирифтанд ва ҳамчунон астардорон ва сел корвону астаронро даррабуд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

АСТАРӢ استری **1.** мансуб ба астар; хачирбон; **2.** *маҷ.* саркашӣ; **астарӣ кардан** саркашӣ кардан.

Ояд ҳар он ки бо ту кунад астарӣ ба феъл,
Дар ҳовани ҳавон ба зарурат чу астаранг. *Сӯзанӣ*

АСТАҒФИРУЛЛОҲ *а.* استغفرالله *д.* **1.** «аз худо омурзиш металабам, бахшоиш меҷӯям»; «худо нигаҳ дорад»; «худо нокарда».

Аз қавли зоҳид кардем тавба,
В-аз феъли обид астағфируллоҳ. *Ҳофиз*

Маро ҳар дам бар он орад ситезаш,
Қи хез, астағфируллоҳ, хун бирезаш. *Низомӣ*

2. ҳаргиз, ҳеҷ вақт.

Ман ринду ошиқ дар мавсими гул,
Он гоҳ тавба? Астағфируллоҳ! *Ҳофиз*

АСТИМ استیم **1.** остин; **2.** *маҷ.* даҳони зарф.

Хезу пеш ор аз он май хушбӯй,
Зуд бикшой хикро астим. *Хисравӣ*

АСТИР *ҳ.* استیر миқдорест баробар ба шашу ним дирам, яъне чору ним мисқол.

Гар хок бад-он даст як астир бигирад,
Гӯгирд кунад сурх ҳама водию кӯҳсор.
Манучеҳрӣ

АСТО||УСТО استا *ниг.* **Авесто.**

В-агар қайсар сиголад рози Зардушт,
Кунам зинда русуми Жанду Асто. *Хоқонӣ*

АСТОР *а.* استار *ҷ.* **ситр** 1.

Ба астор ва девори хонаҳо ва зулмати шаб эҳтиёҷ наяфтод. *«Ахлоқи Носирӣ»*

АСФАЛ *а.* اسفل поинтар, пасттар.

Ҳамчу қандили муаллақ дар ҳаво,
Не бар асфал меравад, не бар ало. *Румӣ*

Пои аспаш ба гавде фурӯ рафта аз фарас ба ҷониби асфал мутамоил шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

самти асфал тарафи зер; сӯи пастӣ.

Табиат худи ӯро ба тариқи интикос ва инъикос рӯй ба самти асфал гардонад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

АСФАЛУССОФИЛИН *а.* اسفل‌السافلین пасттарини дараҷаҳо; *д.* табақаи чуқуртарин (ҳафтумини дӯзах).

АСФАР *а.* اصفر зард.

Саҳаргоҳон, ки боди нарм ҷунбад,
Биҷунбонад дарахти сурху асфар. *Дақиқӣ*

Чу пӯшида зи пироҳан, ки ҳар якро бувад пайдо
Ба тан ҷома яке аҳзар, яке аҳмар, яке асфар.
Муиззӣ

чароди асфар малахи зард.

Аз ғояти зардӣ ва лоғарӣ Муслимаро чароди асфар мехонданд. *«Равзат-ус-сафо»*

АСФАРУЛЛÁВН *а.* اصفراللون зардранг, зардпӯст.

Соҳиби ин иқлим Уторуд аст ва аҳли диёраш асфаруллавн бошанд. *«Равзат-ус-сафо»*

АСФАРӢ اصفری зардӣ.

То ки туранҷро хазон шакли ҷузом дод бар,
Дар ярақон шудаст зар ҳамчу туранҷ асфарӣ.
Хоқонӣ

АСФИЁ *а.* اصفیا *ҷ.* **сафӣ.**

Ин ду мартаба ашрафи маротиби асфиё ва атқиёст. (2) *«Равзат-ус-сафо»*

АСФО *а.* اصفی баргузидатар, холистар, софтар.

Аъло ва асфо ва акмал ба либоси эшон бармеояд.
Аҳмади Дониш

АСФОР I *а.* اسفار *ҷ.* **сафар** I.

Дар аснои асфор ба дари шаҳре расидам. *Авфӣ*

Ҷаъфар ибни Яҳъё дар ин асфор мулозим ва мусоҳиб буд. *«Равзат-ус-сафо»*

АСФОР II *а.* اصفار *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **сифр** II; **2.** *д.* қисме аз Таврот, ки китоби динии яҳудиён аст.

АСХИЁ *а.* اسخیا *ҷ.* **сахӣ.**

Хандақеро, ки чун ғаври фикри уқало амиқ ва монанди ҳиммати асхиё паҳновар буд, бо хоки шореъ мувозӣ карданд. *«Равзат-ус-сафо»*

АСЪАБ *а.* اصعب мушкилтар, душвортар, сахттар.

Балои ҷӯъ ... асъаби балоҳост. *«Равзат-ус-сафо»*

АСЪАД *а.* اسعد некбахттар, босаодаттар; **ахтари асъад** ситораи бахт.

Дӯш дар исторагон ғулғула афтода буд,
К-аз сӯи он ахтарон ахтари асъад расид.
Шамси Табрезӣ

АСЪИЛА *а.* اسئله *ҷ.* **суол** I.

Миёни вай ва Хоҷа Насириддини Тӯсӣ асъила ва аҷвиба воқеъ аст. (1) *Ҷомӣ*

АСҒАР *а.* اصغر хурдтар, майдатар.

АСҚОЛ *а.* اثقال *ҷ.* **сиқл.**

Мухолифон аҳмолу асқоли хешро ба тарҳ мерехтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Саид тоифаеро ба забти аҳмол ва асқол таъин намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

АСҚОМ *а.* اسقام *ҷ.* **сақам.**

Даври ӯ ҷашмае бошад ва оби он нофеи амроз ва асқом бувад. *«Равзат-ус-сафо»*

Ба ҳар қадам ӯро ҳазор олом ва тааб ва асқом мерасид. *Аҳмади Дониш*

АСҚОЪ *а.* اصقاع *ҷ.* **суқъ.**

Дасти зулму бедод баровварда ба тахриби қусур, вайронии ... асқоъ қиём намуда. *«Равзат-ус-сафо»*

АСҲАЛ *а.* اسهل осонтар, сабуктар.

Ҳар гоҳ дорулмулк мафтӯҳ гардад, тасхири дигар билод ва буқоъ ба асҳал ваҷҳ муяссар хоҳад шуд. *«Таърихи Фаришта»*

ба тариқи асҳал бо роҳи осонтар.

Ҳамвора бо якдигар пинҳон машварат мекарданд, ки он мулк ба ваҷҳи аҳсан ва тариқи асҳал мусаххари ӯ [Ҳалокухон] шавад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

АСҲАР *а.* اسحر соҳиртар.

Дӯстӣ дар ваҳми сад Юсуф танад,
Асҳар аз Ҳоруту Моруташ кунад. *Румӣ*

АСҲОБ *а.* اصحاب *ҷ.* **соҳиб.**

Чун ба дарахти гул расам, домане пур кунам ҳадьяи асҳобро. (3) *Саъдӣ*

Бо хаёли рухи зебои ту асҳоби камол
Тӯтиёнанд, ки аз оина дар гуфторанд. (3)
Камоли Хуҷандӣ

◇ **асҳоби атроф** соҳибони вилоятҳо, ҳокимони музофотҳо.

Султон ... аз асҳоби атроф дархост, ки мардест бад-ин сурат ва ӯро Абӯалии Сино гӯянд, талаб кунанд. *Низомии Арӯзӣ*

асҳоби ағроз душманон.

Асҳоби ағроз ҳасудӣ карданд ва султонро ба ӯ баргумон сохтанд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

асҳоби баҳр дарьёнавардон, маллоҳон, киштиронҳо.

Асҳоби баҳр гӯянд, ки дарьё аз вақти иҷтимои Шамс ва Қамар вақти имтило дар зиёдатӣ мебошад.
«Аҷоиб-ул-махлуқот»

асҳоби девон мансабдорон.

Ҳар якеро аз асҳоби девон шуғле муайян ва мансабе мубайян аст. *«Хористон»*

асҳоби дониш аҳли дониш, донишмандон.

Ақолими сухан дар хиттаи тасхири Чингизат,
Сари асҳоби дониш банди фитроки Ҳалокуят.
Асирӣ

асҳоби завқ соҳибони истеъдоди адабӣ, наққошӣ, мусиқӣ ва ғ.

Лафзи парешонашон дар дили асҳоби завқ
Хушк чу боди самум, сард чу дандони мор.
Хоқонӣ

асҳоби каҳф аз рӯи афсона ҳафт нафаре, ки аз тарси Дақьёнус ном подшоҳи золим ба ғоре паноҳ бурда, дар он ҷо солҳои зиёде хобидаанд.

Саги асҳоби каҳф рӯзе чанд
Паи некон гирифту одам шуд. *Саъдӣ*

асҳоби сабт яҳудиён.

Нақзи аҳду тавбаи асҳоби сабт
Мӯҷиби масх омаду эҳлоки сабт. *Румӣ*

асҳоби сайф соҳибони шамшер, шамшердорон; *киноя аз* ҷангҷӯён.

Ба аҳли қалам амали асҳоби сайфро насупорад.
Аҳмади Дониш

асҳоби уқул оқилон, доноён, боақлон.

Мезанад бар ҳар касе тири ҳасад,
Менамояд хаста асҳоби уқул. *Васлӣ*

асҳоби фил пайравони Абраҳа ном подшоҳи Ҳабашистон, ки пеш аз ислом бо филҳои ҷангӣ барои хароб кардани хонаи Каъба ва шаҳри Макка ҳуҷум оварда буданд ва онҳоро қавми фил ҳам меноманд.

Чу бар лашкари душман орӣ раҳил,
Ба мурғон кушӣ филу асҳоби фил. *Низомӣ*

асҳоби хибрат одамони озмудашуда, одамониботаҷриба, аҳли хибра.

Бар ... асҳоби хибрат зоҳир ва возеҳ аст, ки умри азиз чун барқ дар гузар аст. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

асҳоби қабзаˇёрони чангӣ, сарбозон.

Муслим асҳоби қабзаро фармуд, то бар эшон тир борон карданд. *«Равзат-ус-сафо»*

асҳоби қисас ровиён, ривояткунандагон; қиссагӯйҳо.

Асҳоби қисас ва арбоби таворих амсоли ин вақоеъро, ки воқеъ мешуд, дар он боб тасонифи назм месохта ва таълифоти наср мепардохтаанд. *«Фатҳнома»*

асҳоби ҳавоиҷ ҳоҷатмандон, соҳибони ҳоҷат; кордорон.

Бад-ин бозор даҳ ҳазор кас беш ҳозир омадӣ аз бозургонон ва асҳоби ҳавоиҷ чунон ки аз Фарғона ва Чоч ва ҷойҳон дигар биёмаданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

АСҲОБУЛҒАРАЗ *а.* اصحاب‌الغرض ғараздорон, касддорон; душманон.

Сухани асҳобулғараз ва маъдуде чанд чандон мӯътабар набувад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

АСҲОР *а.* اسحار *ҷ.* **саҳар I.**

Хоб аз сари хуфтагон бадар бурд
Бедории булбулони асҳор. *Саъдӣ*

АСҶАД *а.* عسجد зар, тилло.

Хок бар фарқи он к-аз сари ҷаҳл
Фарқ накунад зи рӯйи асҷадро. *Бадри Чочӣ*

АТАБ *а.* عطب ҳалокат, ҳалокӣ.

Нест худ аз мурғи паррон ин аҷаб,
К-ӯ набинад дому афтад дар атаб. *Румӣ*

АТАБА||АТАБАТ *а.* عتبه||عتبت **1.** остона; зина; **2.** *маҷ.* дарбор, даргоҳ.

Тоҳир дар силки атабаи хилофат интизом ёфта, мулозимат менамуд. *«Равзат-ус-сафо»*

атабаи салтанат даргоҳи подшоҳӣ.

Умарон давлат рӯи таваҷҷӯҳ ба атабаи салтанат ниҳоданд. *«Равзат-ус-сафо»*

АТАБАБӮСӢ عتبه‌بوسی остонабӯсӣ; шарафьёбӣ ба ҳузури подшоҳ.

Юсуфшоҳ ... ба шарафи атабабӯсии Ҷалолиддини Муҳаммад Акбарподшоҳ сарафроз гашт. *«Таърихи Фаришта»*

АТАБАТ *а.* عتبت *ниг.* **атаба.**

АТАБОТ *а.* عتبات *ҷ.* **атаба||атабат.**

АТАМ(М) *а.* اتم тамомтар, комилтар, пурратар; **ба** (*ё* **бар**) **ваҷҳи атам** пурраву комил.

Он чи мӯҳтоҷун-илайҳи он ду меҳмони азиз буд, ба ваҷҳи атам ва акмал мураттаб гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

Дар байни ҳазрати волидам ва ҳоҷӣ мир Исо-махдуми муфтӣ алоқаи дӯстӣ бар ваҷҳи атам буд. *Садри Зиё*

АТАН *а.* عطن **1.** ҷои хоби шутурҳо, қӯраи гӯсфандон дар наздикии об.

Маҷлиси устоди ту чун оташе афрӯхта(а)ст,
Ту чунон чун астари бехостор андар атан. *Манучеҳрӣ*

2. гандидан, пӯсидан, бадбӯй шудан.

АТАШ *а.* عطش ташнагӣ.

Зи баски нафси ту бар ақл ғолиб афтодаст,
Ба ёди ҷӯъу аташ ҷумла обу нон шудай. *Бедил*

АТАЪНО *а.* اطعنا «итоат кардем», «мутеъ шудем», «гардан ниҳодем».

Хушғамза чашми хур зи ту, шаб турра бар анбар зи ту,
Пешонии ахтар зи ту доғи атаъно дошта. *Хоқонӣ*

АТАҲ||АТҲ||УТҲ *а.* عته камақл шудан, кундзеҳн шудан; беақлӣ, кундзеҳнӣ.

АТБОЛ *а.* اطبال *ҷ.* **табл.**

АТБОЪ *а.* اتباع *ҷ.* **тобеъ I.**

Баъд аз он ӯро [Ҳисомиддинро] бо тамомати атбоъ бикуштанд ... *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Шарти одамӣ он аст, ки бар атбои хеш меҳрубонӣ кунад. *«Хористон»*

АТБОҚ *а.* اطباق *ҷ.* **табақ.**

... Бар атбоқи авроқи айём сабт хоҳад буд. *Авфӣ*

АТВАЛ *а.* اطول дарозтар, тавилтар.

Ҳадди аввалаш он ҷо бувад, ки наҳори атвалаш чаҳордаҳ соат ва нисфе ва рубъе бувад. *«Равзат-ус-сафо»*

◇ **ба ҳадди атвал расидан** ба дараҷаи олӣ расидан.

Дигареро фиристода пайғом дод, ки офтоби давлати ман ба ҳадди атвал расида. *«Равзат-ус-сафо»*

АТВОР *а.* اطوار *ҷ.* **тавр.**

Банда созад ҳар касеро маҳвашон таври шумо,
Мардуми хубед, атвори шуморо бандаам! *Мушфиқӣ*

Қавлу феълат ҳама девонагию ҷаҳл бувад,
З-ин сабаб дар ҳама атвор муофат бинам. *Савдо*

◇ **атвори сулук** *д.* роҳу равиши сӯфиёна.

Ҳусни иршод ҳамин бас, ки дар атвори сулук
Ҷуз ба ҳусни худам иршод накардӣ ҳаргиз. *Ҷомӣ*

АТВОҚ *а.* اطواق *ҷ.* **тавқ.**

АТИББО *а.* اطبا *ҷ.* **табиб.**

Ва атиббо чандон ки муолаҷа карданд, муфид наяфтод. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

АТИ(Й)ЁТ *а.* عطيات *ҷ.* **ати(й)я||ати(й)ят.**

Ҷамъе аз руасои қабоилро ба атийёти мавфура махсус гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

АТИ(Й)Я||АТИ(Й)ЯТ *а.* عطيه||عطية бахшиш, ато, тӯҳфа, ҳадья.

Нили даманда туй ба гоҳи атийят,
Пили даманда ба гоҳи кинагузорӣ. *Рӯдакӣ*

Чу ишқ ҷон барадат, шукр гӯй, к-ин давлат
Атийяест, ки касро ба ройгон надиҳанд. *Хисрави Деҳлавӣ*

ба расми атийят ба тариқи ҳадья, ба унвони бахшиш.

АТИ(Й)ЯБАХШ عطیه‌بخش ҳадьябахш, инъомдиҳанда, тӯҳфадиҳанда, атобахш.

Чандонт умр бод, ки чархи атийябахш,
Сад бор пир гардию бозат ҷавон кунад.
Убайди Зоконӣ

Умрат дароз бод, ки чархи атийябахш
Аз ҳар атийяе, ки диҳад, умр хуштар аст.
Асири Ахсикатӣ

АТИ(Й)ЯТ *а.* عطیة *ниг.* **ати(й)я.**

АТИ(Й)ЯҲОЛӢ عطیه‌حالی одати бахшандагӣ, саховатмандӣ ва соҳибкарамӣ.

Шукронаи ин атийяҳолӣ,
Ганҷина зи ганҷ кард холӣ. *Шоҳин*

АТИҚ *а.* عتیق **1.** кӯҳна, солдида; 2. баргузида, интихобшуда; аҷиб, камьёб; 3. озодшуда.

... Қ-ӯ суви дарьё шуду аз ғам атиқ,
Фавт шуд аз ман чунон неку рафиқ. *Румӣ*

АТИҚА *а.* عتیقه *муаннаси* **атиқ; осори атиқа** ёдгориҳои кӯҳна, асарҳои қадима.

АТЛАС اطلس *матои абрешимӣ; навъе аз матои абрешимӣ.*

Кӯҳна полоне намеёбад саманди тезтак,
Атласу махмал барои пӯшиши хар кардаанд.
Сомии Бӯстонӣ

атласи мӯълам *атласи мумтоз ва олисифат, атласи* баргузида.

3-ин хом, ки дорам ҷигари пухта ба зераш,
Рӯзе ба ҳазор атласи мӯълам нафурӯшам.
Хоқонӣ

атласи румӣ матои абрешимии нафис, ки махсус ба Рум будааст.

Зи бас хуни румӣ дар он турктоз,
Ҳазор атласи румӣ афканда боз. *Низомӣ*

◇ **(ин) атласи лоҷвард** *киноя аз* осмони кабуд.

Фалак то ба ҷудаш тавалло накард,
Надодандаш ин атласи лоҷвард. *Хоҷу*

атласи сабз *киноя аз* осмон.

Зи сӯзи ҷигар оташе барфурӯхт,
Нуҳӯм атласи сабзи чархӣ бисӯхт. *Хоҷу*

атласи фирӯза *киноя аз* осмон.

Завқи мастони сабӯҳизадаи базми ту дид,
Субҳ дар атласи фирӯзаи худ ҷок андохт. *Ҷомӣ*

АТЛОЛ I *а.* اتلال *ҷ.* **тал(л)** I.

Эй рӯз, чӣ рӯзӣ ту бад-ин зинату ин зеб,
Қ-аз зинату зеби ту дигар шуд ҳама атлол? (1)
Фаррухӣ

АТЛОЛ II *а.* اطلال *ҷ.* **талал.**

Лолаи саҳрои ӯ бар чеҳраи гул доғнеҳ,
Сабзаи атлоли ӯ бар ҷаъди сунбул мушксой. (2)
Ҷомӣ

АТМАҚ *т.* اتمک *ниг.* **этмак.**

АТМОЪ *а.* اطماع *ҷ.* **тамаъ||тамъ.**

Дасти атмои инсонӣ, ки ҷуз ба сарпанҷаи марг бартофта нашавад, домангири хотир шуд.
«Равзат-ус-сафо»

АТНОБ *а.* اطناب *ҷ.* **тунуб.**

Атноби хиёми давлаташ ба автоди хулуд масдуд бод! (1) *«Равзат-ус-сафо»*

АТО *а.* عطا бахшиш, инъом; *маҷ.* лутфу эҳсон.

Гарчи ато дар ҳама ҷо дилкаш аст,
Ҳар чӣ ба ҳинҷор бувад, он хуш аст.
Хисрави Деҳлавӣ

ато ёфтан бахшиш гирифтан, инъом гирифтан.

[Фирдавсӣ] чун бигуфт ва ранҷи хеш зоеъ кард ва бирафт ҳеҷ ато наёфта, то ба ғурбат фармон ёфт. *«Таърихи Систон»*

ато кардан бахшидан, инъом кардан; ◇ **атои кубро** умри табиӣ, ки як саду бист солро мегӯянд; **ато ба лиқо бахшидан** аз атову бахшиши одами туршрӯ худдорӣ кардан.

АТОБАК *т.* اتابک **1.** падари бузургвор; мураббӣ, мураббии шоҳзодагон; **2.** подшоҳе аз сулолаи Атобакон, ки дар асрҳои XII—XIII дар Эрон ҳукумат доштанд.

Эй сабо, бар соқии базми Атобак арза дор,
То аз он ҷоми зарафшон ҷуръае бахшад ба ман.
Ҳофиз

АТОБАХШ عطابخش саҳӣ; кушодадаст.

АТОЁ *а.* عطایا *ҷ.* **ати(й)я||ати(й)ят.**

АТОИБ *а.* اطائب *ҷ.* **атьяб.**

Чун тайибот хондӣ, бар тайибин нишондӣ,
Тайибтар аз ту набвад, эй маъдани атоиб.
Шамси Табрезӣ

АТОЛАТ *а.* عطالت бекорӣ.

АТОПОШ عطاپاش *киноя аз* бисьёр бахшишкунанда, саҳӣ, ҷавонмард.

АТОРЕЗ عطاریز *ниг.* **атопош.**

АТОРУД *а.* عطارد *ниг.* **Уторид.**

АТОҚ *а.* عتاق озод кардан (шудан)-и ғулом ва каниз.

Моро ба талоқ ва атоқ савганд дода, ки бе рухсати ӯ қадам аз ҳисор берун нанихем.
«Равзат-ус-сафо»

АТР||ИТР *а.* عطر бӯи хуш, хушбӯй, ки аз чизе мебароянд ё аз гул ва чизҳои дигар ҳосил мекунанд.

Чун бисӯзад ҷигар аз шӯълаи шавқ,
Бӯи он атри димоғи дили мост. *Ҷомӣ*

Чунон гардад зи оташ тар димоғе,
Ки табъи булбуле аз атри боғе. *Ҳозиқ*

АТРГАРДОН عطرگردان атрбахш, атровар, оварандаи бӯи хуш.

Шароби арғувониро гулоб андар қадаҳ резем,
Насими атргардонро шакар дар миҷмар андозем.
Ҳофиз

АТРДОН عطردان зарфи атр.

АТРОБ *а.* اتراب *ҷ.* **тирб.**

[Ғозонхон] дар авоили синни туфулият атфолу атробро ҷамъ гардонидӣ ва эшонро юсуну ёсоқ ва шеваи гирудор омӯхтӣ. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

АТРОГИН عطرآگین пуратр, оғушта ба атр.

Чӣ сон бо ғунчаву сунбул даҳону турраաш монад,
Ки ғунча нест шаккарбору сунбул нест атрогин.
Шоҳин

АТРОҚ *а.* اتراک *ҷ.* **турк.**

Чӣ аҷз уфтод, ки Зобулистон ба дасти муште атрок раҳо кунем. (1) *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Хоҷа мехост, ки атрок тасаллути тамом бар даканиён дошта бошанд. (1) *«Таърихи Фаришта»*

АТРОМЕЗ عطرآمیز омехта ба атр; хушбӯй.

Булӯрин ҷомҳо лабрез карда,
Ба моулвард атромез карда. *Шодӣ*

АТРОФ *а.* اطراف *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **тараф.**

Ду ҳафта баромад зи Чину Хутан,
Зи атроф туркон шуданд анҷуман. (1) *Фирдавсӣ*

Духтаре диданд дар ғояти ҷамол, атрофе салим ва андоме наим. (1) *Авфӣ*

2. гирду пеш, гӯшаву канор.

Соқиё, атрофи боғ аз сабзаи тар тоза шуд,
Ҷоми май дардеҳ, ки даври ишрат аз сар тоза шуд. *Ҷомӣ*

Ашк мепошид бар атрофи мижгонам намак,
Гоҳ мегуфтам ба чашми худ, ки хобе доштам. *Сайидо*

атрофу акноф гӯшаву канорҳо, ҳар тараф.

Дар ин сухан будем, ки аз атрофу акнофи лашкар ғулғула ва фарьёди доругир баромад. *Восифӣ*

◇ **атрофи қалам** ҳудуде, ки зери ҳукмронии як нафар аст.

Он, к-ӯ ба атрофи қалам-андар араб карду аҷам,
Бижан накарду Рустам ҳаргиз дар атрофи рамал. *Ломеӣ*

АТРСО عطرسا хушбӯидиҳанда, хушбӯй, атрафшон, муаттар.

Атрсоёни шаб ба кори туанд,
Сабзпӯшон дар интизори туанд. *Низомӣ*

Қай атрсои маҷлиси рӯҳониён шудӣ,
Гулро агар на бӯи ту кардӣ риояте. *Ҳофиз*

АТРФАЗО عطرفزا афзояндаи хушбӯй, афзункунандаи атр.

Бод бисӯзу бода кун ровиқи лаълу бодаро,
Чун дами мушкбеди тар атрфазои тоза бин. *Хоқонӣ*

АТСА *а.* عطسه бод ё ҳавое, ки бо садо аз биниву даҳон мебарояд.

Ончунин, к-аз атсаву аз хомьёз
Ин даҳон гардад ба нохоҳи ту боз. *Румӣ*

◇ **атсаи теғ** *киноя аз* шиддати ҷанг, кушокуш.

Зи бас атсаи теғ бар хуну хок
Димоғи ҳаво пур шуд аз ҷони пок. *Низомӣ*

(аз) атсаи *касе ё чизе* **будан** ба касе ё чизе монандӣ доштан.

Дар маънии солорӣ ... ӯро [Аҳмадро] атсаи амир Маҳмуд гуфтандӣ ва бад-ӯ нек монистӣ. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Зодаи табъи мананд инон, ки хасмони мананд,
Оре, оре, гурба ҳаст аз атсаи шери жиён. *Хоқонӣ*

АТТОР *а.* عطار **1.** атрфурӯш; доруфурӯш.

Мушк он аст, ки худ бубӯяд, на он ки аттор бигӯяд. *Саъдӣ*

2. тахаллуси шоир Фаридуддин (1151—1221).

Рафъи инкор аз насабҷӯёни маънӣ мушкил аст,
Гӯ, ба қудрат Анварӣ, дар маърифат Аттор бош! *Бедил*

АТТОРӢ عطاری касби аттор, атрфурӯшӣ; доруфурӯшӣ.

Номаш мулло Муҳаммад Шариф, касбаш атторӣ ва аз гузари Меҳтари Анбар буд. *Садри Зиё*

АТУФАТ||УТУФАТ *а.* عطوفت отифат, меҳрубонӣ, лутфу марҳамат, таваҷҷӯҳ.

Раийят ва лашкарӣ ... ба атуфати ту умедвор мебошанд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

АТУФАТОҲАНГӢ عطوفت‌آهنگی тарзу равиши меҳрубонона, муомилаи меҳрубонона.

[Умеди қабули он ҷаноб] ... атуфатоҳангии қонуни карам ба ваҷди таҳсинҳо пардохт ва бенавоии маҳфили ниёзро ба замзамаҳои офарин навохт. *Бедил*

АТФ I *а.* عطف бозгашт; **атф кардан** бозгаштан.

Аз роҳи Кӯфа атфе кард ва ба роҳи Мавсил бишуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

◇ **атфи инон намудан** сари аспро баргардонидан, ба ҷониби дигар баргаштан, азимат кардан.

Амир шайх Нуриддин аз гузаштани лашкари фирӯзиасар хабардор шуда, ... атфи инон намуда, бар амир Шоҳмалик тохт. *«Равзат-ус-сафо»*

АТФ II *а.* عطف ҳамдардӣ, майл, таваҷҷӯҳ, шафқат.

Абӯалии Рӯдборӣ гӯяд, ки ҳеҷ кас дар атфу меҳрубонии ёрон чун Абулҳасани Суютӣ набуд. *Ҷомӣ*

атфи назар кардан майли хотир намудан, меҳрубонӣ кардан, диққат кардан, таваҷҷӯҳ намудан.

АТФ III *а.* عطف зеҳ, шероза, порчае, ки дар ҳошияи либос дӯхта шудааст; **атфи доман** шероза ва зеҳи ҷома.

Бо ҳама атфи доманат оядам аз сабо аҷаб,
К-аз гузари ту хокро мушки Хутан намекунад. *Ҳофиз*

Бикаш бар ҷаҳон атфи домони ноз,
Ки пеши ту афтад ба хоки ниёз. *Ҷомӣ*

атфи қабо бари ҷома, домани ҷома.

Бар камар чуст кард атфи қабо,
Дар дами шер шуд чу боди сабо. *Низомӣ*

◇ **атфи қабо шикастан** камар бастан; *киноя аз* қасди қатъӣ кардан.

Чун ғунча менагунҷад дар пираҳан зи шодӣ,
Он дам ки баҳри қатлам атфи қабо шикаста. *Камоли Хуҷандӣ*

АТФА *а.* عطفه бозгашт, баргашт; хамгашти роҳ; **атфа додан** печ додан, чап додан, роҳ каҷ кардан.

Лашкари муғул атфае доданд ва бо Башария омаданд аз ноҳияти Дуҷайл. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

АТФАИНОНӢ عطفه‌عنانی баргардонидан, лаҷом баргардонидан, баргардонидани инон; **атфаинонӣ кардан** сари аспро ба қафо баргардонидан.

Ногоҳ Тоҳир атфаиноӣ карда, ба Азоҷиқ расид ва ба як зарбат аз пушти зинаш ба замин андохт. *«Равзат-ус-сафо»*

АТФГОҲ عطف گاه ҷои бозгашт.

Сӯи атфгоҳи замин тохтанд,
Дар он соябон роят афрохтанд. *Низомӣ*

АТФОЛ *а.* اطفال *ҷ.* **тифл.**

Дурру марвориди тавқаш ашки атфоли ман аст,
Лаълу ёқути ситомаш хуни айтоми шумост. *Анварӣ*

Аёлу атфоли худро бардошта ба Рай равона шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

◇ **атфоли боғ** ниҳолу дарахтҳои наврас; **атфоли шох** ҷавона, шохҳои тозаи нав рӯидаистодаи дарахт, навдаҳо.

Атфоли шохро ба қудуми мавсими рабеъ кулоҳи шукуфа бар сар ниҳода ... *Саъдӣ*

АТШОН *а.* عطشان ташна.

Гар шавӣ атшони баҳри маънавӣ,
Фурҷае кун дар ҷазира(и) «Маснавӣ». *Шоҳидӣ*

АТЪИМА *а.* اطعمه *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **таом.**

Мардум дар гӯшаҳо атъима ба зар мефурӯхтанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Он чи аз атъима ошӯби қурон шикам аст,
Оши кочист, ки бешубҳа балои шикам аст. *Савдо*

2. тахаллуси шоири маъруф Абуисҳоқи Шерозӣ (асри XIV).

АТЬЯБ *а.* اطیب беҳтар, хуштар, некӯтар.

Соли имсоли ту зи пор аҷвад,
Рӯзи имрӯзи ту зи дӣ атьяб. *Фаррухӣ*

АТҚ *а.* عتق озод кардан; **хатти атқ** озодинома, хати озодӣ.

Султон Маҳмуд ... Тоҷуддини Юлдузро хилъат фиристод ва хатти атқ дода, тахти Ғазнин ҳавола намуд. *«Таърихи Фаришта»*

АТҚИЁ *а.* اتقیا *ҷ.* **тақӣ.**

Ин ду мартаба ашрафи маротиби асфиёву атқиёст. *«Равзат-ус-сафо»*

АТҲ *а.* عته *ниг.* **атаҳ.**

АТҲАР *а.* اطهر поктар, покизатар.

АТҲОР *а.* اطهار *ҷ.* **тоҳир.**

АУЗУБИЛЛОҲ *а.* اعوذبالله *д.* ибораест, ки маънии он «паноҳ бар Худо!» буда, дар мавриди инкор, мас. инкори тӯҳмате, гуфта мешавад.

Бигристу кард қисса кӯтоҳ,
Бархонд бар ӯ аузубиллоҳ. *Шоҳин*

АФ(Ф) *а.* عف покдоман, боисмат, боиффат.

АФВ *а.* عفو бахшидан, аз гуноҳи касе гузаштан.

Дорам умеди отифате аз ҷаноби дӯст,
Кардам ҷинояте умедам ба афви ӯст. *Ҳофиз*

афву сафҳ афву бахшиш.

АФВОТ *а.* افوات *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **фавт**; **2.** мурдагон.

Густаришни насими баҳор бар афвоти табиӣ ҳаёт бахшад. *«Равзат-ус-сафо»*

АФВОҲ *а.* افواه *ҷ.* **фӯҳ.**

Булбули бӯстони ҳусни туам,
Чун наафтад сухан дар афвоҳам?! *Саъдӣ*

◇ **дар афвоҳ(-у алсина) афтодан** паҳн шудан, вирди забон гардидан, забонзада шудан.

Он байт дар афвоҳ афтода ба самъи шарифаш расид. *«Равзат-ус-сафо»*

Ва сити ҷавонмардии ӯ дар афвоҳу алсина афтод. *«Ахлоқи Муҳсинӣ»*

дар афвоҳи дунъё афтодан шӯҳрати ҷаҳонӣ ёфтан, шӯҳрати баланд пайдо кардан.

Чу ситаш дар афвоҳи дунъё фитод,
Тазалзул дар айвони Кисро фитод. *Саъдӣ*

дар афвоҳ шудан шӯҳрат ёфтан, машҳур шудан.

Бочи хубиро зи хубони ҷаҳон гирад, равост,
Баски номи ӯ ба хубӣ дар ҳама афвоҳ шуд. *Туғрал*

АФВОҲӢ افواهی мансуб ба афвоҳ; **хабари афвоҳӣ** хабари даҳонӣ ва овозашудае, ки ростию дурӯғиаш маълум нест.

АФВОҶ *а.* افواج *ҷ.* **фавҷ.**

Ҳоҷихон муқовамат натавонист намуд ва афвоҷаш мағлуб гашт. (1) *«Таърихи Фаришта»*

Ҳар куҷо мазрае сиёҳӣ кард,
Ҳирс афвоҷи барқ роҳӣ кард. (1) *Бедил*

АФВҶӮЙ عفوجوی бахшишталаб, бахшишхоҳ, узрхоҳ.

Тарс-тарсон дар падар овард рӯй,
Тавбакору узрхоҳу афвҷӯй. *Ҷомӣ*

АФГАНДАН||АФКАНДАН افگندن||افکندن **1.** андохтан, партофтан.

Шер ... каллаи гург барканд ва ба дур афканд. *«Калила ва Димна»*

Зиҳӣ бар офтоб афганда зулфат соя аз шабҳо,
Маҳи рӯи туро дар ҳалқаҳои зулф кавкабҳо. *Осафӣ*

2. ғалтондан, вайрон кардан.

Он девори кӯҳна бияфганд ва аз нав дуруст боз кард. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

3. *маҷ.* мағлуб кардан.

Агар шер гӯр афканад вақти зӯр,
Ту шерафканӣ, балки Баҳроми Гӯр. *Низомӣ*

4. *маҷ.* пароканда кардан.

Зулфи ту бар хад парешон карда мушки нобро,
Шох-шох афканд бар гул сунбули серобро. *Ҷомӣ*

5. *маҷ.* соқит кардан, бардоштан, бекор кардан.

Ҳафт сол хироҷ аз ҷаҳон бияфганд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

6. густурдан, паҳн кардан.

Афганда ҳамчу суфра мабош аз барои нон,
Ҳамчун танӯри гарм машав аз паи шикам. *Саноӣ*

Бисоте абрешимӣ афганда ва бар рӯи бисот маснаде ҳам абрешимӣ ниҳода. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

АФГОНА افگانه бачаи бемаҳал таваллудшуда, бачаи аз шикам соқитшуда.

Фалакро саҳмаш ар дар хона афтад,
Ҳаводис з-ишкамаш афгона афтад. *Хисрави Деҳлавӣ*

АФГОР افگار 1. фигор, маҷрӯҳ, захмӣ; озурда, хаста.

Ман аз афкори ӯ пайваста афгор,
Ман аз темори ӯ пайваста бемор. *Убайди Зоконӣ*

2. ғамнок, андӯҳгин; **дили афгор** дили пурғаму алам.
Баҳри таскини дили афгори ман мискин табиб.
Сохт сад марҳам, вале марҳам намесозад маро. *Ҷомӣ*

синаи афгор дили ғамнок, дили андӯҳгин.

Кӯҳкан аз бедилӣ теша ба хоро занад,
Нола бувад марҳаме синаи афгорро. *Махфӣ*

3. реш, захм, ҷароҳат; **афгор гаштан** (ё **гардидан, шудан**) захмнок шудан, маҷрӯҳ гардидан; пора-пора шудан, реш-реш гардидан.

Бӯ-Райҳон бар он дом омад ва дом бидарид ва оҳиста бар замин фуруд омад, чунончи ба вай афгор нашуд. *Низомии Арӯзӣ*

Қасе, к-ӯ шаб ба болини мани афгор мегардад,
Дилаш аз нолаҳои зори ман афгор мегардад. *Ҷомӣ*

афгор сохтан (ё **кардан, намудан**) а) маҷрӯҳ кардан; б) *маҷ*. дарднок ва аламнок намудан.

Пои бодияпаймои мурод ин дили хастаро ба шишарезаҳои балову меҳнат афгор месозад. *Восифӣ*

АФДАР افدر амак, бародари падар.

Силсилаҷаъде бунафшаоразе,
К-аш Фаридун афдару Парвез ҷад. *Абӯшуайб*

АФДСИТО||АФДАСТО افدستا ситоиши аҷиб ва некӯ.

Ҷуз аз эзад туам худовандӣ,
Кунам аз дил ба ту-бар афдасто. *Дақиқӣ*

Накардам шайхро он ҷо саломе, чун дуҷорам шуд,
Ки афдастои пири дайри худ вирди забонам буд. *Сироҷиддини Орзу*

АФЗАЛ *а.* افضل бартар, фозилтар; беҳтар.

Дар умуре, ки байни ӯ ва маъбуди ӯ бошад, тариқи афзал маслук дорад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

Гузордани ҳоҷат аз ҳама навофил афзал бошад. *Аҳмади Дониш*

АФЗОИШ افزايش зиёд шудан, фаровон шудан; авҷу барор гирифтан.

АФЗОЛ *а.* افضال *ҷ.* **фазл**; ◇ **сояи афзол** паноҳи некӯӣ ва бахшишҳо.

Хоҷа дар сояи афзол ва эҳсони хеш мураффаҳ ва осудахотир бинистад ва адлу фазл дастгирӣ кунад. *«Равзат-ус-сафо»*

АФЗОР افزار 1. асбоб, олат; **афзори по** пойафзор; кафш, масҳӣ, мӯза ва ғ.; 2. доруворӣ ҳамчун мурч, дорчин ва ғ.

Қабоби тару бӯи афзори хушк,
Абоҳо бипарварда бо бӯи мушк. *Низомӣ*

АФЗУДАН افزودن зиёд кардан, илова намудан, изофа кардан, афзун кардан.

Дидори рақиб аз дур афзуд маро гиръя,
Аз абри сияҳ бошад афзунии боронҳо. *Камоли Хуҷандӣ*

АФЗУН افزون изофа, зиёдтар, бештар.

Савоби адл аз ҳадди ҳисоб афзун аст ва аз ҳайизи қиёс берун. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

АФЗУНФУРӮШ افزون‌فروش гаронфурӯш, қиматфурӯш.

Ба бозоргон гуфт: Чандин макӯш
Ба афзунӣ, эй марди афзунфурӯш. *Фирдавсӣ*

АФЗУНЪИЁР افزون‌عيار он чи ки иёраш баланд аст, баландмаҳак (дар бораи тилло).

Агарчи зар ба вазн афзунъиёр аст,
Қурозарезаҳо ҳам дар шумор аст. *Низомӣ*

АФЗУНӢ افزونی фаровонӣ, зиёдатӣ; *маҷ*. бартарӣ.

Эмин натавон буд зи ҳамвории золим,
Дар рости афзунии теғ аст забонро. *Бедил*

АФИН *а.* عفن гандида, бадбӯйшуда, вайроншуда, бадбӯй.

Султонро бемории саъб рӯй намуд ва аз ҳавои афини Мозандарон ва андӯҳи номуродӣ дар ҷазираи Абисгун рахти бақо аз дарвозаи фано берун бурд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Аз ин диёр берун бояд рафт, ки ҳавои Ҷурҷон афин аст. *«Равзат-ус-сафо»*

АФИФ *а.* عفيف покдоман, боҳаё, бошарм.

В-агар хандарӯй асту омезгор,
Афифаш надонанду парҳезгор. *Саъдӣ*

АФИФА *а.* عفيفه 1. *муаннаси* **афиф**; 2. зани пок, боҳаё, бошарм, покдоман.

Ногоҳ чашмаш ба афифа афтод, ошиқи ӯ шуд ва дилро бохт. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

АФКАНДАН افكندن *ниг.* **афгандан.**

АФКОР *а.* افكار *ҷ.* **фикр** 1, 2.

Аз он ҳангом саъи табиат ба ошьёнпардозии тоирони афкор маъмур аст. (1) *Бедил*

◇ **афкори рангин** фикрҳои гуногун, фикрҳои нав ба нав.

Дафтари айём аз афкори рангин сода буд,
Шуд зи нури нои Соиб рӯи ин дафтар сафед. *Соиб*

АФЛОК *а.* افلاک *ҷ.* **фалак** 1.

Он чӣ аз оташи ғам бо дили ғамнок равад,
Гар барорам дам, аз он дуд бар афлок равад. *Ҷомӣ*

бар сари афлок шудан овоза шудан, машҳур гаштан, шӯҳрати ҷаҳонӣ пайдо кардан.

Рухсати ин ҳол зи Хоқонӣ аст,
К-ӯ ба сухан бар сари афлок шуд. *Хоқонӣ*

АФЛОКШАЪН افلاک‌شأن *киноя аз* баландмартаба, олимақом, шӯҳратбаланд.

На уммед аз олами хокшаън,
На биме зи даврони афлокшаън. *«Таърихи Фаришта»*

АФЛОКШИНОС افلاک‌شناس мунаҷҷим, ситорашинос.

АФНОН *а.* افنان *ҷ.* **фанан.**

Дар миёни ин ғадирест, ки дар он дарахте азим бар ағсон ва афнони бешумор муштамил. *«Равзат-ус-сафо»*

АФОЗИЛ *а.* افاضل *ҷ.* **афзал.**

Мавлоно Хондамир яке аз афозили номии кироми Хуросон буд. *Восифӣ*

Ба меъёри қадраш чунон месазид,
Зи байни афозил варо баргузид. *Шоҳин*

АФОКАЛЛОҲ||АФОКАЛЛАҲ *а.* عفاك الله *д.* «худо туро афв кунад!» — дар мавриди таҳсину офарин гуфта мешавад.

Бар дили мо бин, ки пайконат чӣ сон паррон гузашт,
Ғамзаи мастат, афокаллаҳ, камонкаш будааст. *Ҳайрат*

АФОНИН *а.* افانين *ҷ.* **афнон,** *яъне ҷамъулҷамъи* **фанан.**

АФОРИТ *а.* عفاريت *ҷ.* **ифрит.**

Хобе муҳиб дид, ки дар боғ ҷамоате ба сурати афорит ... манқалҳои оташ дар даст ... *«Таърихи Фаришта»*

АФОҒИНА *а.* افاغنه *ҷ.* **афғон II.**

АФОЙ *а.* افاعى *ҷ.* **афъӣ||афъо.**

Кӯҳест ба ҳудуди Исфаҳон, ки дар он ҷо афой ва ҳайёт фаровон бувад. *«Равзат-ус-сафо»*

АФРАНГ I افرنگ фарр, шукӯҳ; зебоӣ.

АФРАНГ II افرنگ *ниг.* **фаранг.**

АФРОД *а.* افراد *ҷ.* **фард.**

Аз афроди лашкари Ҷалолиддин қариб ҳафтод мард, ба ҳар навъ ки буд, худро ба султон расониданд. (1) *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Ахлоқи ситуда ва авсофи писандида аз ҳама афроди одамиён зебо ва мустаҳсан менамояд. (1) *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

АФРОЗ افراز баландӣ, ҷои баланд, қулла.

Ҳар куҷо чизи дигар замин шавад, афроз шавад. *Ибни Сино*

АФРОЗИДАН افرازيدن *ниг.* **афрохтан.**

АФРОС *а.* افراس *ҷ.* **фарас.**

Афрос аз овози пару боли ҷонварон рамидан гирифта, дар мазиқе азим афтоданд. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

АФРОХТАН||АФРОШТАН افراختن||افراشتن бардоштан, баланд кардан, боло кардан.

Дар он ҳангом паймонаи вуруди ин қитъа аз ҷаманистони олами маонӣ алами гардиш афрошт. *Бедил*

Чун бод ниқоби Лайлӣ афрошт,
Он мард бидиду дил бад-ӯ дошт. *Шоҳин*

АФРӮХТА افروخته *сифати феълии замони гузаштаи* **афрӯхтан; афрӯхта шудан** *аз касе* баҳравар шудан аз касе.

Чун нашавам ман зи вай афрӯхта,
Ӯ шавад аз ман адабомӯхта? *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

АФРӮХТАН افروختن **1.** даргирондан.

Ба хурда тавон оташ афрӯхтан,
Бас он гаҳ дарахти куҳан сӯхтан. *Саъдӣ*

2. равшан кардан (чароғро).

... Ки созад синаро равшан ба доғе,
Ба базми ишқ афрӯзад чароғе. *Фитрати Зардӯз*

АФРӮША افروشه *ниг.* **офрӯша.**

АФС *а.* عفص *ниг.* мозу.

Чун дар обе афканад, ки афс дар ӯ ҷӯшонида бошанд, китобате сиёҳ ҳувайдо гардад. *«Илми симиё»*

АФСАД *а.* افسد ниҳоят фосид, гандида; **афсади мафосид** фосидтарини фосидҳо, бадтарини фосидҳо.

АФСАР افسر **1.** тоҷ, кулоҳи подшоҳон.

Ба ҷои афсари шоҳист бар фарқ он ғубори дар,
Қасеро зебад ин афсар, ки хоки остон бошад. *Камоли Хуҷандӣ*

2. *маҷ.* сардор, роҳбар.

Бидон, ки падари ту афсари қавм буд. *«Таърихи Табарӣ»*

Чу ман бар сари хисравон афсарам,
Чӣ андеша бошад зи Искандарам? *Низомӣ*

◇ **афсар ситондан** аз подшоҳӣ фаровардан, аз ҳокимият маҳрум кардан.

Чу ман з-ин вилоят кушодам камар,
Ту хоҳ афсар аз ман ситон, хоҳ сар. *Низомӣ*

афсари давлат аз фарқ додан *кинояаз* ҳурмат ва обрӯю эътибори худро аз даст додан.

Рӯ ба маъшуқони нобихрад манеҳ,
Афсари давлат зи фарқи худ мадеҳ. *Ҷомӣ*

афсар бар чарх кашидан шоҳи боиқтидор шудан.

Сикандар, ки бар чарх афсар кашид,
Наёраст аз ҳукми ӯ сар кашид. *Ҷомӣ*

АФСАРСАГЗӢ افسرسگزى номи яке аз оҳангҳои мусиқӣ.

АФСАРТИРОЗ افسرطراز тоҷдор, подшоҳ.

Дар хами он зулфи чун чавгон дили моро чӣ кард?
Эй сари афсартирозон гӯи майдони шумо! *Шоҳин*

АФСАРХУДО(Й) افسرخدا(ى) тоҷдор, соҳиби тоҷ, подшоҳ.

АФСАҲ *а.* افصح фасеҳтар.

Мулло Абдуллоҳи Авзаҳ яке аз ... афсаҳони адвор буд. *Возеҳ*

АФСОНА افسانه **1.** қисса, достон; ҳикоят, нақл, саргузашт.

Як лаҳза ба афсонаи ман гӯши хирад неҳ,
То шарҳ диҳам қиссаи доғи дили хунам. *Асирӣ*

2. сафсатта, дурӯғ, суханҳои бофтаву сохта.

Шунидам, ки мегуфт гӯяндае,
Мазеҳе ба афсона огандае. *Савдо*

◇ **афсона шудан** достон шудан; овоза шудан.

Қиссаи ҳиҷрони ман афсона шуд, ин ҳам хуш аст,
Пеши ӯ шояд рафиқе гӯяд ин афсонаро. *Ҳилолӣ*

Бим аст, ки дар бехудӣ афсона шавам,
В-ангуштнамои хешу бегона шавам. *Убайди Зоконӣ*

АФСОНАГӢ افسانگى мансуб ба афсона; хаёлӣ, бофта, беасос, бардурӯғ.

Ин ҳикоят агарчи сурати афсонагӣ дорад, боре аз асле холӣ набувад. *Аҳмади Дониш*

АФСОНАТИРОЗ افسانه‌طراز афсонагӯй, достоноро, қиссанигор.

Чун лаби тӯтии мо мешавад афсонатироз,
Чашми оина шавад масти шакархоб аз ӯ. *Шавкат*

АФСОР افسار асбобест аз ғайри лаҷом, ки аз чарм ва каноб дуруст мекунанд ва ба сару гардани асп мебанданд.

Ҳар кӣ на дар ҳукми ту бошад сараш,
Бар сараш афсор шавад афсараш. *Низомӣ*

АФСУН *а.* افسون **1.** сеҳр, ҷоду.

Даҳрӯза меҳри гардун афсона асту афсун,
Некӣ ба ҷои ёрон фурсат шумор, ёро! *Ҳофиз*

Намедонам чӣ сеҳр асту чӣ афсун,
Ки ҳам теғ асту ҳам захмест пурхун. *Бедил*

афсун додан сеҳр кардан; дуо хондан, куфу суф кардан.

Медиҳад ҳар касаш афсунею маълум нашуд,
Ки дили нозуки ӯ моили афсонаи кист. *Ҳофиз*

афсун кардан сеҳр кардан, ҷоду кардан; дуо хондан.

Дӯстон, имшаб давои ҷони маҳзунам кунед,
Бар сарам афсонае хонеду афсунам кунед. *Ҳилолӣ*

афсун хондан дуо хондан, куфу суф кардан; **2.** ҳила, тазвир, макр, фиреб.

Гург ба афсуни вай фирефта шуда, роҳи хонаи рӯбоҳ пеш гирифт. *«Нигори дониш»*

◇ **афсуни амал** сеҳру ҷоду;кори ҳилагарӣ, фиребу найранг.

Мекашанд охир зи ҷонам нолаи во ҳасрато,
Гарчи дар аввал ба афсуни амал шодам кунанд. *Шоҳин*

афсуни чашм дилрабоии чашм, фаттонии чашм.

Ману боди сабо мискин — ду саргардони беҳосил,
Ман аз афсуни чашмат масту ӯ аз бӯи гесӯят. *Ҳофиз*

ба афсуну афсона дижам сохтан ба сеҳру ҷоду мафтун кардан.

Бар он аст гирад дили ман ба дам,
Ба афсуну афсона созад дижам. *Савдо*

АФСУНГАР افسونگر сеҳркунанда, ҷодугар.

Ҳама наррадевону афсунгарон
Бирафтанд ҷодусипоҳе гарон. *Фирдавсӣ*

Дар ин ҷаҳони кудуратнишони афсунгар,
Дар ин замони нуҳусатаёни дунпарвар ... *Садри Зиё*

АФСУНСУХАН افسونسخن касе, ки гапаш таъсирнок бошад.

Оварда ба даст кордоне,
Афсунсухане, фасонахоне. *Ҷомӣ*

АФСУРДА افسرده **1.** *сифати феълии замони гузаштаи* **афсурдан; 2.** *маҷ.* андӯҳгин, ғамнок.

Нест вақти тавба, Ҷомӣ, хез, то бар ёди дӯст
Ҷоми май гирем рағми зоҳиди афсурдаро. *Ҷомӣ*

◇ **афсурдагони хом** касони ноозмуда, касони камтаҷриба ва бетаҷриба, одамони санҷиданашуда.

Дуди оҳи синаи сӯзони ман
Сӯхт ин афсурдагони хомро. *Ҳофиз*

АФСУРДАГӢ افسردگی пажмурдагӣ; сардӣ; парешонӣ.

Шер сари пушаймонӣ дар пеш андохта буд, ҳар соат афсурдагии хотир зиёд мешуд. *«Нигори дониш»*

Бедил, афсурдагиам шӯхии оҳе дорад,
То шарар нест, зи худ рафтани ранг аст ин ҷо. *Бедил*

АФСУРДАДИЛ افسردهدل касе, ки завқу ҳавас надошта бошад, пажмурдадил; андӯҳгин.

Эй зоҳиди афсурдадил, ағёр кадом аст?
Олам агар ағёр бувад, ёр кадом аст?. *Ибни Ямин*

Дар маҷлиси афсурдадилон то нафаси субҳ
Шамъ аст саросема, ки парвона кадом аст? *Фонӣ*

АФСУРДАН افسردن **1.** ях бастан, ях кардан.

Аз паси гирья сар фурӯ бурданд,
Гӯӣ обе буданд, к-афсурданд. *Низомӣ*

2. хунук шудан; *маҷ.* хомӯш шудан.

... То ки афсурд оташи ҳавасам,
Доғи дил шуд зи сӯхтан нафасам. *Бедил*

3. пажмурда шудан.

З-афсурдани он баҳори хандон
Ангушт газида гул ба дандон. *Файзӣ*

4. *маҷ.* дилсард шудан, дилмурда шудан.

Чандин чӣ суд гармии воиз, чу мустамеъ
Афсурд аз шунидани ин нуктаҳои сард. *Ҷомӣ*

АФСУРДАРӮ(Й) افسردهرو(ی) пажмурда; ғамгин; ◇ **оташи афсурдарӯй** оташи хомӯш шудаистода.

Оташам афсурдарӯю дар чароғам нам набуд,
Бе ҷамолат хонаи беобу тобе доштам. *Сайидо*

АФСУРДАҶОН افسردهجان пажмурда, мурдадил.

Биё, соқӣ, ки дай афсурдаҷон шуд,
Ҷаҳони пир боз аз нав ҷавон шуд. *Мулҳам*

АФСӮС افسوس дареғ, надомат, пушаймонӣ; ҳайфо!, дареғо!

Он сарв, ки пок аст чу гул домани ҳуснаш,
Афсӯс, ки қадри назари пок надонист. *Ҷомӣ*

афсӯс кардан (ё хӯрдан) ҳасрату надомат кардан, пушаймон шудан.

Наргисаш арбадаҷӯю лабаш афсӯскунон,
Ними шаб дӯш ба болини ман омад, биншаст. *Ҳофиз*

АФТАСӢ افطسی паҳнии бинӣ, пучуқӣ, пачақии бинӣ.

Бинӣ андар ҳадди афтасӣ ояд ва хат андар ҳадди ростӣ ояд. *Ибни Сино*

АФТИДАН افتیدن *ниг.* **афтодан.**

АФТИМУН *ю.* افتیمون гиёҳи сурхрангу талхмазаест, ки барои муолиҷаи баъзе касалиҳои асабию рӯҳӣ ба кор мерафт.

Он рӯз равғани бодом ва афтимун овард. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Зи афтимун илоҷи он нашояд,
Шамими сунбули гесӯш бояд. *Ҳозиқ*

АФТОДА افتاده **1.** *феъли ҳол ва сифати феълии замони гузаштаи* **афтодан; 2.** *маҷ.* оҷиз, мискин, бечора, нотавон.

Мурувват набошад бар афтода зӯр.
Барад мурғи дун дона аз пеши мӯр. *Саъдӣ*

Бар сари афтодагон афтода савдои либос,
Сарв меҷӯяд дар ин мавсим қабои тозае. *Сайидо*

3. *маҷ.* кушташуда.

Дар он маслахи одамизодагон
Замин гашта кӯҳ аз бас афтодагон. *Низомӣ*

АФТОДАН||АФТИДАН افتادن||افتیدن **1.** аз боло ба поён фурӯ омадани ҳар чиз, ғалтидан.

Аз мо карда канора, чуни?!
Афтода ба хору хора, чуни?! *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* ба ҳоли бад дучор шудан; нотавон шудан, оҷиз шудан.

Рақиб гуфт, ки: Афтодаам, маро бардор!
Дуюш кардаму гуфтам: Худот бардорад! *Возеҳ*

3. рехтан.

Чашм бар роҳи ту бас гирьякунон биншастам,
Лахт-лахти ҷигарам аз сари мижгон афтод. *Махфӣ*

4. воқеъ шудан, рӯй додан.

Дар миёни эшон афтодам ва равон шудам. *Авфӣ*
Маяндоз дар пой кори касе,
Ки а ф т а д, ки дар пояш афтӣ басе. *Саъдӣ*

5. даромадан, дохил шудан.

Он киштӣ сӯрох кард, то об ба киштӣ афтод. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

6. ҳамла овардан, хуҷум кардан.

Он мардони мард дар он набард чун гургони гурусна, ки дар рама меафтанд, мезаданду мекуштанд. *«Фатҳнома»*

◇ **аз по афтодан** оҷиз шудан, нотавон гаштан.

Ҷомӣ афтода зи по зери лагадкӯби ҷафо,
То ба фитроки буте дасти таманно задааст. *Ҷомӣ*

афтодани наафтода сахт аст *зарб.* шахсе, ки дар зиндагии худ сахтӣ надидааст, ба мушкилиҳои ҳаёт тоб оварданаш душвор аст.

АФТОДАОВОЗ افتاده‌آواز одами овозаш гирифта, хиррӣ.

Муаззин курси сӯфиро зада гоз,
Зи ҳалво хӯрданаш афтодаовоз. *Хисрави Деҳлавӣ*

АФТОН افتان ғалтон, афтида-афтида; **афтону хезон** а) афтидаву хеста, лангон-лангон.

В-аз ин ҷониб афтону хезон ҷавон,
Ҳамерафт бечора ҳар сӯ давон. *Саъдӣ*

б) пасту баландшавӣ.
Барандеш аз афтону хезони таб,
Ки ранҷур донад дарозии шаб. *Саъдӣ*

АФТУХЕЗ افتوخیز *ниг.* **уфтухез.**

АФФ *а.* عف *ниг.* **аф(ф).**

АФЧА افچه чизе, ки барои тарсондани паррандагон дар киштзорҳо мегузоранд, хӯса.

АФШАК||АФШАНГ افشک||افشنگ шабнам.

афшон افشان *асоси замони ҳозираи* **афшон(и)дан.**

АФШОН افشان **1.** пароканда, парешон; **2.** нақшу нигор, нақшин.

Афшони доғ чун думи товус гаштаам,
Доғам аз ин, ки ғайри мукаррар намешавад. *Туғро*

◇ **афшони чашми мӯр** нақшу нигоре, ки ба воситаи афшондани рангҳо ба рӯи коғаз пайдо мешавад.

Сафҳаи рангини хони худ Сулаймон ҷилва дод,
Аз сиришки оҷизон афшони чашми мӯр дошт. *Салим*

АФШОН(И)ДАН افشاندن||افشانیدن **1.** пошидан.

Ногоҳ ба мазраае расид, дид, ки марди деҳқон тухм бар замин меафшонад. *Аҳмади Дониш*

2. нисор кардан.

Ғазал гуфтию дур суфтӣ, биёву хуш бихон, Ҳофиз,
Ки бар назми ту афшонад фалак иқди Сурайёро. *Ҳофиз*

3. рехтан.

Бад-он сон кард меҳр аз хуни мо пок,
Ки хуни холат афшондем дар хок. *Хисрави Деҳлавӣ*

АФШУРА افشره оби мева ва набототе, ки онро бо фишурдан ҳосил мекунанд, монанди оби ғӯра, оби лимӯ ва ғ.

АФШУРДА افشرده *феъли ҳол ва сифати феълии замони гузаштаи* **афшурдан;** ◇ **афшурдаи идрок** натиҷа ва маҳсули идрок; ҳақиқати аслӣ.

Нури маънӣ дар ҷабини ток мебинем мо,
Дар қадаҳ афшурдаи идрок мебинем мо. *Соиб*

АФШУРДАГОМ افشرده‌گام собитқадам, устувор.

Чунон зӯрманданду афшурдагом,
Ки як тан бувад лашкареро тамом. *Низомӣ*

АФШУРДАН افشردن фушурдан, фишор додан, ғиҷим кардан.

Шавад гарм зи афшурдан анҷири хом,
Вале чун хӯрӣ, хун барояд зи ком. *Низомӣ*

АФЪО *а.* افعی *ниг.* **афъӣ.**

АФЪОЛ *а.* افعال *ҷ.* **феъл.**

Душманат аз ғояти сардӣ, ки дар афъоли ӯст,
Пӯстинҳоро фарохур чун зимистон омадаст. (2) *Анварӣ*

Ҷумла хубонро ба талхиҳои гуфторат сухан,
Ҷумла шӯхонро ба сахтиҳои афъолат амал. (2) *Савдо*

афъоли писандида рафтору кирдори хуб ва муносиб, хӯи хуш.

Дилпазири донишварон аҳволи санҷида аст ва афъоли писандида. *«Нигори дониш»*

АФЪӢ||АФЪО *а.* افعی як навъ мори калони заҳрнок.

Кушӣ афъию бачаааш парварӣ,
Ба девонагӣ монад ин доварӣ. *Фирдавсӣ*

◇ **афъии вақт** душмани замон, душмани асосӣ.

Шароби лаъл менӯшам, маи ҷоми зумуррадгун,
Ки зоҳид афъии вақт аст, месозам бад-ин гӯраш. *Камоли Хуҷандӣ*

афъии каҳрабопайкар шӯълаи оташ; **афъии марҷонасаб** шӯълаи оташ.

АФЬЁЛ *а.* افیال *ҷ.* **фил.**

Исмоил филе ёфт, ки муаззами афьёл буд ва ба қуввати ноб дари қалъа аз ҷой барканда дар ҳаво андохт. *«Равзат-ус-сафо»*

АФЬЮН *ю.* افیون моддаи заҳрдоре, ки аз шираи ғӯзаи кӯкнор ҳосил мешавад ва мастию беҳушӣ меоварад.

Бо вуҷуди чандин фазоил марди қаттол ва ноэътимод буда, афьюн хӯрдӣ. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Медиҳанд афьюн ба марди захмманд,
То ки пайкон аз танаш бармекананд. *Румӣ*

◇ **афьюн бар ҷом задан** *май ба ҷом рехтан.*

Биё, соқӣ, бизан бар ҷомам афьюн,
Чӣ афьюн? Акси холи лаъли майгун. *Ҳозиқ*

АФЬЮНХӮР افیونخور **1.** тарьёкхӯр, тарьёкӣ, тарьёккаш; **2.** *маҷ.* беҳуш, маст.

Ҳама афьюнхӯри маҳтоб гашта,
Зи по афтода, масти хоб гашта. *Низомӣ*

АФЬЮНӢ افیونی **1.** мансуб *ба* афьюн; **2.** касе, ки афьюн мехӯрад ё мекашад, афьюнкаш, кӯкнорӣ; ◇ **афьюнии** *чизе* **шудан** одат кардан, мубтало шудан ба чизе.

АФҒОН I افغان нола, зорӣ, фарьёд.

Аз нӯҳ фалак гузашт, Ҳилолӣ, фиғони ман,
Бингар, ки ман куҷояму афғони ман куҷост. *Ҳилолӣ*

Шаб ба хаёли рухи ҷонон гузашт,
Умри мани зор ба афғон гузашт. Васлӣ

афғон баровардан фарьёд кардан, садо баровардан, нола кардан.

Харобӣ даровард зангӣ ба Рум,
Зи ҳар бум афғон баровард бум. *Низомӣ*

афғон кардан фарьёду фиғон кардан, ноларву зорӣ кардан.

Ба ёди сарвқадони гузашта афғон кун,
Ба доғи лоларухон боғи шавқзо ин ҷост. *Асирӣ*

АФҒОН II افغان номи халқе, ки асосан дар Афғонистон зиндагӣ мекунад.

АФҚАҲ *а.* افقه фақеҳтар; донотарини фақеҳон.

Дар ҳисобу қироат беадил, дар шеъру хат беназир, дар фиқҳ афқаҳ буд. *Садри Зиё*

АФҲОМ *а.* افهام *ҷ.* **фаҳм** I.

В-ар шавад мумкин, ки афзоли туро орад адад,
Он адад беш аз замири нутқ афҳом оварад. *Муиззӣ*

АХ I اخ *калимаи нидо* офарин!, таҳсин!

Қашад зи чайби фалак дирҳаме, ки дар раҳи ӯ
Саодаташ ба ҳавои нисор гӯяд: Ах! *Бедил*

АХ II *а.* اخ бародар.

Ба сӯи туст ҳама майли давлату иқбол,
Чу майли ёр сӯи ёру майли ах сӯи ах. *Сӯзанӣ*

Басо ах, к-аз ухувват чун занад дам,
Дамаш бошад чароғи айшро пуф. *Ҷомӣ*

АХАВАЙН *а.* اخوین *шакли дугонаи* **ах.**

Ахавайн бисоти муҳоработ дарнавардида ба фармони султон амал намуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

АХАВОТ *а.* اخوات *ҷ.* **ухт.**

Банину банот, ихвону ахавот ва соири хешу табор ва қавму ашурати Рукниддинро ... бар оташи фано ниҳад. *«Равзат-ус-сафо»*

АХАС(С) I *а.* اخس забунтар, хортар, пасттар, фурӯмоятар.

Баъд аз инсон ашрафи ҳайвонот асп аст ва ахасси ҷонварон саг. *«Анвори Суҳайлӣ»*

рутбати ахас поинтарин дараҷа, мартабаи паст, поин.

... Монанди санге, ки аз боло ба нишеб гардонанд, ба камтар муддат ба дараҷаи адно ва рутбати ахас расад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

АХАС(С) II *а.* اخص махсустар, хостар; сазовортар.

Ин иборат тангу қосиррутба аст,
В-арна хасро бо ахас чӣ нисбат аст? *Румӣ*

АХАССУЛХАВОС *а.* اخص‌الخواص хосатарини хосаҳо; *одами* бисьёр наздик, муқарраб(-и подшоҳ).

Қаробеги турк... ахассулхавоси подшоҳ Алоуддини Хилҷӣ буд. *«Таърихи Фаришта»*

АХАФ(Ф) *а.* اخف сабук, камвазн.

Чун оташ ахаф ва асфост, пеш аз ҳама ба марказ бирасад. *Аҳмади Дониш*

АХБИЯ *а.* اخبیه *ҷ.* **хибо(ъ);** ◇ **саъди ахбия** *нуҷ.* манзили бисту панҷум аз манзилҳои Моҳ.

Гарде бар обе бехта, зар аз турунҷ ангехта,
Хӯша зи ток овехта монанди саъди ахбия. *Манучеҳрӣ*

АХБОР *а.* اخبار *ҷ.* хабар.

Ахбор ва асмори бисьёр ёд дорад. *Авфӣ*

Ин ҷумла ахбор ва ҳикоёт басанда бувад касеро, ки маслаки адл ихтиёр дорад. *Аҳмади Дониш*

ахбор кардан хабар кардан, хабар додан, баён намудан.

Чанд нафар аҳли бозор ҷамъ омада, ҳар қадар ахбор мекарданд, ҳазрати охунд исрор мекард. *Садри Зиё*

АХБОРНАВИС اخبارنویس хабардиҳандаи воқеаҳо, мухбир; таърихнавис.

Ахборнавис бигуморад, то аз сароири замоири халқ аз тифоқ ва нифоқ ба султон изҳор мекунад. *Аҳмади Дониш*

АХБОРОТ اخبارات *ҷ.* **ахбор.**

АХБОС *а.* اخباث *ҷ.* **хубс.**

Оби равонро ба истеъмоли ахбос ва аврос мулаввас нагардонанд. *«Равзат-ус-сафо»*

АХВОЛ *а.* اخوال *ҷ.* **хол** II.

Қасоне, ки ба манзилаи волидайн бошанд, чун аҷдоду аъмом ва ахволу бародарони бузург ва дӯстони ҳақиқӣ ҳам ба масобаи эшон бояд дошт. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

АХГАР اخگر оташпора, лахча, ангишти афрӯхта, пораи оташи афрӯхта.

Ахгар ҳам оташ аст, валекин на чун чароғ,
Сӯзан ҳам оҳан аст, валекин на ҳамчу тир. *Асҷадӣ*

Оташ куштану ахгар гузоштан ва афъӣ куштану бача нигоҳ доштан—кори хирадмандон нест. *Саъдӣ*

ахгари афсурда оташи хомӯшшуда, ангишт.

Гармъинонони шавқ зери фалак нестанд,
Ахгари афсурдаро хоки сияҳ бар сар аст. *Соиб*

◇ **ахгари нуҷум** ситораҳои фурӯзон.

Шоҳи мамолики Шом, ки моҳи анвар аст, дар хокистари сипеҳр ва ахгари нуҷум маскан месозад. *Восифӣ*

ахгар дар пероҳан кардан беорому беқарор намудан, нотинҷ кардан; **ахгар зери доман пӯшидан** ҳақиқатро пинҳон нигоҳ доштан.

Айнулмулк ... донист, ки кор аз мудоҳана ва мулобаса даргузашта. Беш аз он ахгар зери доман натавон пӯшид. *«Таърихи Фаришта»*

АХГАРИСТОН اخگرستان маҳалли ахгар, оташдон, манқал.

Метавонад шуълаи оҳам пари парвона шуд,
Ку самандар, то бигӯям: Ахгаристонам туӣ. *Зуҳурӣ*

АХГАРОСО اخگرآسا ахгармонанд, мисли ахгар.

Чун шарар, Исо, ба табъи санг манзил доштам,
Ахгаросо доғи дил дар парда ҳоил доштам. *Исо*

АХГУЛ اخگل досаи (қилтиқи) гандум ва ҷав, хасҳои тези сари хӯшаи гандум ва ҷав.

АХЗ *а.* اخذ гирифтан, ба даст даровардан, дастгир кардан.

Аз ин сухан ғазаби Ибни Зиёд зиёд шуда, ба ахзу ҳабси ӯ ишорат кард. *«Равзат-ус-сафо»*

Султон ... аз тариқаи инсоф ва маъдалат инҳироф варзида, равиши ахзу қатл пеш гирифт. *«Таърихи Фаришта»*

АХЗАР *а.* اخضر сабз, кабуд; нилгун, нилобӣ.

Чу пӯшида зи пероҳан, ки ҳар якро бувад пайдо
Ба тан ҷома яке ахзар, яке аҳмар, яке асфар. *Муиззӣ*

Ботил кунад шабҳои ӯ тобанда рӯзи анвараш,
Ночиз гардад, пиру зард он навбаҳори ахзараш. *Носири Хисрав*

ахзар омадан сабз будан.

Гунбади хазро, ки хунрез аст феълаш, дур нест,
Барги ҳино ахзар омад, лек рангаш аҳмар аст. *Фонӣ*

◇ **амомаи ахзар** баргҳои сабзе, ки ғунчаро печонида гирифтаанд; **гунбади ахзар** *кинoя аз* осмон.

Агар аз Ибни Ямин рӯй бипӯшад як дам,
Нолаи зори вай аз гунбади ахзар гузарад. *Ибни Ямин*

дарьёи ахзари фалак *кинoя аз* осмони кабуд.

Дарьёи ахзари фалаку киштии ҳилол
Ҳастанд ғарқи неъмати Ҳоҷӣ Қавоми мо. *Ҳофиз*

пардаи ахзар *кинoя аз* осмон.

Ин фитна, ки дар наргиси нилуфарии туст,
Дар пардаи нӯҳ торами ахзар натавон ёфт. *Соиб*

сатҳи ахзар *кинoя аз* осмон; **чатри ахзар** *кинoя аз* осмони кабуд.

АХИР *а.* اخير *ниг.* **охир.**

АХИРАН *а.* اخيراً сипас, дар вақтҳои охир.

АХИССО *а.* اخسا *ҷ.* **хасис.**

АХКУҚ اخکوک зардолуи норасида; меваи норасида.

Зи пирӯзаву аз зумуррад магар
Намоянд аккуки норас ба бар. *Асадӣ*

АХЛОТ *а.* اخلاط *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **хилт.**

Гувориш сохтам, ки ахлоти он шаш чиз аст. (1) *Авфӣ*

2. оби бинӣ.

Чаро дар ин чаман аз бӯи ишқ бехабарӣ,
Агар на ҳоили садди димоғи туст ахлот? *Бедил*

◇ **ахлоти арбаа** *тиб.* чор ахлот: хун, сафро, савдо ва балғам, ки ба ақидаи табибони қадим бемориҳо аз онҳо сар мезананд.

АХЛОФ *а.* اخلاف *ҷ.* **халаф.**

АХЛОҚ *а.* اخلاق *ҷ.* **хулқ.**

Ҳусни маҳрӯёни маҷлис гарчи дил мебурду дин,
Баҳси мо дар лутфи табъу хубии ахлоқ буд. *Ҳофиз*

ахлоқи покиза хулқҳои нек, одоби хуб, кирдорҳои писандида.

Ту бар тахти султонии хеш бош,
Ба ахлоқи покиза дарвеш бош. *Саъдӣ*

АХМ||АХМА اخم||اخمه **1.** чини пешонӣ, чин; **2.** *маҷ.* туршрӯӣ.

АХМАЗАДА اخمه‌زده туршрӯй.

АХМАРӮ اخمه‌رو **1.** туршрӯй, бадқавоқ; **2.** *маҷ.* хатдор, рахдор, хат кашидашуда.

Наёяд чу бар сафҳа хат з-он накӯ,
Чу мистар ба коғаз кунад ахмарӯ. *Туғро*

АХРАБ *а.* اخرب **1.** хароботар; **2.** *адш.* номи яке аз зиҳофоти рукни «мафоийлун», ки дар натиҷаи партофта шудани ҳиҷои аввал ва кӯтоҳ шудани ҳиҷои охири он «фоийлу» боқӣ мондааст ва ба ҷои «фоийлу» рукни мустаъмали «мафъӯлу»-ро кор мефармоянд; яке аз ду шаҷараи вазни рубоӣ ба ҳамин зиҳоф асос ёфта, шаҷараи ахраб ном дорад ва аз дувоздаҳ навъ иборат аст; *муқ.* **ахрам.**

АХРАМ *а.* اخرم **1.** касе, ки девораки биниаш бурида шудааст, чокбинӣ; **2.** буридашуда; **3.** *адш.* номи яке аз зиҳофоти рукни «мафоийлун», ки дар натиҷаи тарк шудани ҳиҷои аввали он «фоийлун» боқӣ мондааст ва ба ҷои «фоийлун» рукни мустаъмали «мафъӯлун»-ро кор мефармоянд; яке аз ду шаҷараи вазни рубоӣ ба ҳамин зиҳоф асос ёфта, шаҷараи ахрам ном дорад ва аз дувоздаҳ навъ иборат аст; *муқ.* **ахраб.**

Тири ту тиннинидам шуда, з-ӯ дирьи Зол аз ҳам шуда,
Бал кӯҳи Қоф ахрам шуда, минқори Анқо рехта. *Хоқонӣ*

АХРАС *а.* اخرس гунг, безабон, лол.

АХРИБА *а.* اخربه *ҷ.* **хароб, хароба.**

АХРИҶА *а.* اخرجه *ҷ.* **хароҷ||хироҷ.**

АХТАР اختر **1.** ситора, кавкаб, наҷм.

Бар фалак дӯш аз хурӯши ман дили ахтар бисӯхт,
Шӯълаи оҳам чу парвона малакро пар бисӯхт. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* бахт, иқбол.

Зи ахтарам назаре саъд дар раҳ аст, ки дӯш
Миёни моҳу рухи ёри ман муқобала буд.
Ҳофиз

Сар назад бо номи мо як ахтар аз бурҷи шараф,
Толее з-иқболи худ бисьёр кам дорем мо.
Туғрал

ахтари бад толеи бад, бадбахтӣ, бетолеӣ.

Аз ахтари бад зери фалак шикваи нодон
Монад ба ғарице, ки зи ёрон гила дорад. *Соиб*

3. *маҷ.* алам, байрақ.

Ҳар тарафе ахтари ӯ рӯ ниҳод,
Фатҳ давиду дари давлат кушод. *Хисрави Деҳлавӣ*

ахтари ковиён байрақи Фаридун, байрақи Коваи оҳангар.

Зи дебои пурмояву парниён
Бар он гуна гашт ахтари ковиён. *Фирдавсӣ*

◇ **ахтари бахт** *киноя аз* бахту саодат.

Бале, ки ахтари бахтам саодате дорад,
Ҳаме ба хотири поки ту мешавам махтур. *Васлӣ*

ахтари дониш сайёраҳои Муштарӣ ва Аторуд, ки олиҳаи дониш ҳисоб меёфтаанд.

Маро аз ахтари дониш чӣ ҳосил,
Ки ман торикаму рахшанда аҷзо. *Хоқонӣ*

ахтари дунболадор ситораи думдор, комета, ки наҳс ҳисоб мешуд; *киноя аз* оқибати бад.

Фитна дар дунбола дорад ахтари дунболадор,
Чун барорад хат, зи холи рӯи ёр андеша кун.
Соиб

ахтари осмонӣ бахти баланд.

Шуморо ҳама шодмонӣ бувад,
Маро ахтари осмонӣ бувад. *Фирдавсӣ*

ахтари панҷум сайёраи Миррих; **ахтари рӯзгор** хушбахтии ҷаҳон.

Бад-ӯ гуфт, к-эй меҳтари номдор,
Ба коми ту бод ахтари рӯзгор. *Фирдавсӣ*

ахтари сарсабз ситораи бахт, сайёраи саъд; **ахтари ситезагар** бахти каҷрафтор ва номувофиқ.

Ин чархи гирдгарди кавокибнигор чист?
В-ин ахтари ситезагари кинадор чист? *Авҳадӣ*

ахтари шабгард а) ситораи номусоид, ситораи наҳс.

Такья бар ахтари шабгард макун, к-ин айёр
Тоҷи Ковус бибурду камари Кайхисрав. *Ҳофиз*

б) моҳ; **ахтари Ҷавзо** *нуҷ.* бурҷи Тавъамон, Дупайкар; **ахтар афкандан** фол дидан, фол задан.

Ба эрониён гуфт, к-имшаб ба май
Яке ахтаре афканам некпай. *Фирдавсӣ*

ахтар гирифтан муайян намудани ҳаракати ситораҳо барои пешгӯӣ (аз рӯи ақидаи мунаҷҷимони қадим).

Биёвард суллобу ахтар гирифт,
Яке зиҷи ҳиндӣ ба бар даргирифт. *Фирдавсӣ*

ахтар нигоҳ кардан *ниг.* **ахтар гирифтан.**

Ба ахтар нигаҳ кун, ки то ман зи ҷанг
Кай осояму кишвар орам ба чанг. *Фирдавсӣ*

ахтар шуморидан (*ё* **шумурдан**) *киноя аз* бехобӣ кашидан, шаббедорӣ; бехоб будан.

Ҳама шаб ба бедорӣ ахтар шумурд,
Зи савдову андеша хобаш набурд. *Саъдӣ*

бедор гаштани ахтари хуфта омад кардани бахт.

Маро ахтари хуфта бедор гашт,
Ба мағз-андар андеша бисьёр гашт. *Фирдавсӣ*

дар вубол будани ахтар дар хатар будан, бадбахтӣ дар пеш будан.

Ҳикоят кард, к-ахтар дар вубол аст,
Маликро бо ту қасди гӯшмол аст. *Низомӣ*

АХТАРБИН اختربين мунаҷҷим, ахтаршинос, ситорашинос.

АХТАРГИРОЙ اخترگراى *ниг.* **ахтарбин.**

Ситорашумар марди ахтаргирой
Чунин зад туро з-ахтари нек рой ... *Фирдавсӣ*

АХТАРГӮ(Й) (اخترگو(ى фолбин, мунаҷҷими беилми фиребгар.

АХТАРДӮЗ اختردوز: **тири ахтардӯз** тири дуррав.

Лашкар қадами иқдом дарниҳоданд ва ба захми тири ахтардӯз ва новаки ҷигарсӯз эшонро музтару оҷиз карданд. *«Таърихи Ҷаҳонкушо»*

АХТАРСИПОҲ اخترسپاه серлашкар.

АХТАРСӮХТА اخترسوخته *киноя аз* бадбахт.

АХТАРШИНОС اخترشناس ситорашинос, мунаҷҷим.

Зи ҳар кишваре гирд кун бихрадон,
Зи ахтаршиносону аз мӯбадон. *Фирдавсӣ*

Дар китоби толеи ман дида буд ахтаршинос
Аз сари зулфат басе ташвиш дар даври қамар.
Камоли Хуҷандӣ

АХТАРШУМОР اخترشمار *ниг.* **ахтаршинос.**

Фурӯғи меҳр бошад дидаи ахтаршуморонро,
Сафои моҳ бошад чеҳраи шабзиндадоронро.
Соиб

АХТАРӢ اخترى 1. мансуб ба ахтар; 2. мунаҷҷим, ситорашинос.

Яке ахтарӣ гуфт аз пас ба роҳ,
Қ-аз ин сон бибуррам сари Совашоҳ. *Фирдавсӣ*

АХТОБ *а.* اخطاب *ҷ.* **хитб.**

Боиси ту бар иқтиҳоми ин ахтоб чист? *Авфӣ*

АХТОР I *а.* اخطار *ҷ.* **хатар** I.

Умри азизи ман дар таҳаммули машоққи асфор ва иртикоби ахтор мегузарад. *«Равзат-ус-сафо»*

АХТОР II *а.* اخطار *ҷ.* **хатар** II.

АХШ اخش арзиш, баҳо, қимат.

Худ намояд ҳамеша меҳр фурӯғ,
Худ фазояд ҳамеша гавҳар ахш. *Унсурӣ*

АХШАМ *а.* اخشم касе, ки ҳисси бӯй, қувваи шомма надорад.

Дар гулистон ояд-андар ахшаме,
Қай шавад мағзаш зи райҳон хурраме. *Румӣ*

АХШЕҶ اخشيج 1. зид, мухолиф; 2. ҳар яке аз чор унсур; *ниг.* **чор** (**чор унсур**).

Фароз оварид ахшеҷ-ин чаҳор,
Қи ҳар к-андар ӯ баст чандин фигор.
Ҳофизи Убаҳӣ

АХШЕҶОН اخشيجان чор унсур.

Қ-аз паи мирохурӣ дар пойгоҳи рахши ӯ
Ахшеҷони Рустами ҷонро мукаррар сохтанд.
Хоқонӣ

АХШОБ *а.* اخشاب *ҷ.* **хашаб.**

Ахшобу асбоб, он чӣ устод талаб дорад, бад-ӯ таслим намоянд. *«Равзат-ус-сафо»*

АХЬЁР *а.* اخيار *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **хайр.**

Теғи ту ҳазар гирад в-аз банд кушояд ҳам,
З-ин фатҳ мубашшир бод ахьёри ту оламро. (1)
Хоқонӣ

2. одамони хуб, одамони нек.

Ба шумии сӯҳбати ашрор дар ҳаққи ахьёр бадгумонӣ падид ояд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

АХӢ *а.* اخى **1.** бародари ман.

Суфиеро гуфт марди номдор,
К-эй ахӣ, чун мегузорӣ рӯзгор? *Аттор*

2. ташкилоти аҳли касбу ҳунар, ки то андозае ранги динӣ дошта бошад ҳам, мақсадашон ҳимояи ҳуқуқи худ буд ва онҳоро аҳли футувва ҳам меноманд.

АЧӢ *т.* اچى бародари калон.

... К-эй ачӣ, бас хуб аспе нест ин,
Аз биҳишт аст ин магар, не аз замин. *Румӣ*

АШАН I اشن ҷомаи чаппагардон.

Чун ҷомаи ашан ба тан андар кунад касе,
Хоҳад зи кирдигор ба ҳоҷат муроди хеш.
Рӯдакӣ

АШАН II اشن хом; харбузаи хом.

Харбуза пеши вай ниҳод ашан
В-аз бари ӯ бигашт, ҳолӣ шуд. *Ғазоирӣ*

АШАР(Р) *а.* اشر аз ҳад зиёд шарир, бадкор; **ашарри халқуллоҳ** шариртарин махлуқи худо, бадтарин кас.

Он ҷамоат бисьёр буданд, аз он ҷумла қозии Симнон, ки ӯро қозии Соин гуфтандӣ ва ашарри халқуллоҳ буд ва ба ҳақиқат аз иблис шариртар.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

АШАРА||АШАРАТ *а.* عشره||عشرة даҳ.

АШАРОТ *а.* عشرات *ҷ.* **ашара||ашарат.**

Он набинӣ яке даҳ-даҳ гардад,
Чун зи оҳод расад дар ашарот. *Хоқонӣ*

АШАРР *а.* اشر *ниг.* **ашар(р).**

АШАҚА *а.* عشقه номи гиёҳе, ки ба чизҳои дигар мепечад ва гули сурх ё кабуд дорад, ишқандарпечон, ошиқпечон, печак.

АШБОҲ I *а.* اشباح *ҷ.* **шабаҳ** II.

Чун зулмати лайл аз рӯъяти ашбоҳ монеъ гашт, асокири ислом мурoҷиат карданд.
«Таърихи Фаришта»

АШБОҲ II *а.* اشباه *ҷ.* **шибҳ.**

АШВОҚ *а.* اشواق *ҷ.* **шавқ.**

Аз шарафи хизмат маҳҷуру маҳрум монда, машоили ашвоқ дар дили меҳнатзада ҳар дам афрӯхтааст. *«Илми симиё»*

АШГОЛ اشگال *шакли дигари* **шагол.**

Пилу гургу ҳайдару ашгол низ,
Аждаҳои зафту мӯру мор низ. *Румӣ*

АШИА *а.* اشعه *ҷ.* **шуоъ.**

АШИР *а.* عشير даҳьяк; **ушри ашир** садьяк.

Хазонаи Қорун ба ушри ашири он нарасад.
«Равзат-ус-сафо»

АШИРА||АШИРАТ *а.* عشيره||عشيرت **1.** хешу табор.

Эй фақиронро ашира, волидайн,
Дар хироҷу харҷу дар ифои дайн! *Румӣ*

2. тоифа, қабила, қавм.

Зуафои эшон ба лашкаргоҳи Меҳлоб омада ба қавм ва аширати хеш пайвастанд.
«Равзат-ус-сафо»

АШИҚ *а.* عشيق ошиқ.

АШК اشک **1.** қатра, қатраи об.

Чунон шуд зулм дар айёми ӯ гум,
Ки ашке дар миёни баҳри Қулзум. *Аттор*

ашки кабоб қатраҳое, ки вақти пухтани кабоб ба рӯи оташ мечаканд.

Изҳори аҷз пеши ситамгар раво мадор,
Ашки кабоб боиси туғьёни оташ аст. *Соиб*

ашки меғ (*ё* **саҳоб**) қатраи борон; борон.

Чапу рост абр асту аз барқи теғ,
Чу ороиши гулшану ашки меғ. *Низомӣ*

2. қатраи оби чашм.

Ҳофиз, зи дида донаи ашке ҳамефишон,
Бошад, ки мурғи васл кунад қасди доми мо.
Ҳофиз

Дидаи бедораш чун абри найсонӣ ашк боридан оғоз кард. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ашки бемоя гирьяи бефоида, гирьяи беқадру қимат.

Пахлу ин ҷост назри хористон,
Ашки бемояи сари мижгон. *Бедил*

ашки гарм гирьяи сӯзон, ашки андӯҳ ва фироқ.

Ашки гарм аз тафи хуни дилам омад дар чашм,
Баски аз оташи сӯзон дили ман дар ҷӯш аст.
Ҷомӣ

ашки гулгун *ниг.* **ашки хунин.**

Гар кумайти ашки гулгунам набудӣ тундрав,
Қай шудӣ пайдо ба гетӣ рози пинҳонам чу шамъ?
Ҳофиз

ашки лолагун *ниг.* **ашки хунин.**

Гил шуд ҳарими кӯят аз ашки лолагунам,
Бошад ҳанӯз ташна хоки дарат ба хунам. *Ҷомӣ*

ашки ол *ниг.* **ашки хунин.**

Изҳори узри мост, Фузулӣ, зи маъсият
Бар рӯи зарди мо рақами ашки оли мо.
Фузулӣ

ашки пиёзӣ ашки сӯзишнок.

То чашми ту оростаи сурмаи ноз аст,
Аз дидаи ушшоқ диҳад ашки пиёзӣ.
Алии Хуросонӣ

ашки сурх *ниг.* **ашки хунин.**

Лола ниме сурху ниме зард рӯяд аз гилам,
Чун барам бо хок ашки сурху рӯи зардро.
Ҷомӣ

ашки хунин гирьяи сӯзон, гирьяи ҷонсӯз.

Ба рӯям нигаҳ кун, ки бар дарди ишқат
Ба ҷуз ашки хунин гувоҳе надорам. *Аттор*

ашки хушнамак гирьяи ҷонгудоз аз фироқи дӯстон; **ашки шаккарин** гирьяи шодӣ.

Бас ашки шаккарин, ки фурӯ резам аз ниёз,
Бас оҳи анбарин, ки ба амдан бароварам.
Хоқонӣ

ашки шафақгун *кинояаз* ашки хунин.

Ҳеҷ шаб бе ту дилам нола ба гардун накашид,
Қи ба рӯям рақам аз ашки шафақгун накашид.
Ҷомӣ

ашки ғаммоз оби дидаи ошкоркунандаи роз.

Сар мадеҳ, эй дида, акнун ашки ғаммози маро,
То насозад фош пеши мардумон рози маро.
Шодӣ

ашки ҷигаргун гирьяи хунолуд; гирьяи бисьёр ва сахт.

Бар канори Даҷла дур аз ёру маҳҷур аз диёр,
Дорам аз ашки ҷигаргун даҷлаи хун дар канор.
Ҷомӣ

ашк боридан гиристан.

Он саге мемурду гирьён он араб
Ашк мебориду мегуфт аз караб... *Румӣ*

ашк рехтан гирья кардан.

Резон зи дида ашки тараб чун дарахти раз,
Қ-аз оташи нишот шавад оташ аз масом. *Хоқонӣ*
Зи сина оҳ, аз чашм ашк мерехт,
Ки будам дар миёни оташу об. *Ҳайрат*

ашк чидан пок кардани ашк.

Мекунад бо остин ҷавҳар зи рӯи теғ пок,
Он ки мечинад ба доман ашк аз мижгони **ман.**
Соиб

талх-талх ашк афшондан аз зӯри ғаму андӯҳ гирья кардан.

Байте ду-се зор-зор бархонд,
Ашке ду-се талх-талх бифшонд. *Низомӣ*

◇ **ашки суроҳӣ** шароб, май.

Зи шавқи базми ту дар дидаву дили Салмон,
Ҳаром ашки суроҳию нолаи уд аст.
Салмони Соваҷӣ

ашки ток шароб, май.

Ба ашки ток бишӯянд захмҳои маро,
Ки шиша бар сари ман хушкии хумор шикаст.
Соиб

АШКБОР اشکبار ашкрез, ашкафшон, гирьён.

Ҳар чашма зи чашми ашкборе,
Ҳар лола зи доғи дилфигоре. *Ҳилолӣ*

◇ **сели ашкбор** гирьяи бисьёр.

Мегирьяму муродам аз ин сели ашкбор
Тухми муҳаббат аст, ки дар дил бикорамат.
Ҳофиз

АШКБОРОН اشکباران *ниг.* **ашкбор.**

Дар миёни обу оташ ҳамчунон саргарми туст
Ин дили зору назору ашкборонам чу шамъ.
Ҳофиз

АШКОЛ *а.* اشکال *ҷ.* **шакл.**

Ҷисм ҳам аз танаввӯи ашкол
Васфи касрат гирифту шуд аҷсом. *Ҷомӣ*

◇ **ашколи Уқлидус** (*ё* **Уқлидис**) шаклҳои геометрӣ, ки олими Юнони қадим Уқлидус (Эвклид) тартиб додааст.

Ҳамон ашколи Уқлидус, ки бинҳод
Арастолис устоди Сикандар. *Носири Хисрав*

ашколи қуръа аломатҳои махсусе, ки мувофиқи вазъияти онҳо пешгӯӣ мекунанд.

Зуфунун дар дарки мансуботи ашколи қуръа ва сайри нуқоти зоиҷаи рамл беанбоз [буд].
Садри Зиё

АШКПАЙМО(Й) اشکپیما(ی) ашкбор, ашкрезон.

Ғами рафтагон дар дилам ҷой кард,
Ду чашми маро ашкпаймой кард. *Низомӣ*

АШКПОЛО اشکپالا ашколуд, ашкрезон.

Рафтӣ ба ду чашми ашкполо
Чун оби равон ба сӯи боло. *Ҷомӣ*

АШКРЕЗ اشکریز гирьён, ашкбор.

Хок ларзиду даромад дар гурез,
Гашт ӯ лобакунону ашкрез. *Румӣ*

АШКӮБ اشکوب **1.** сақфи хона; **2.** ошьёна.

Дар ашкӯби зер хайётон нишинанд.
Носири Хисрав

АШКӮХИДАН اشکوخیدن *ниг.* **ошкӯхидан.**

АШО *а.* عشا хӯроки бегоҳӣ, хӯроки шом.

Баъд аз ашо понсад дирамам дод.
Аҳмади Дониш

АШОИР *а.* عشایر *ҷ.* **ашира**||**ашират.**

Яке аз ақориб ва ашоири ӯ вафот ёфт. (1) *Авфӣ*
Овозаи ҷалолат ғалтида дар ашоир
З-он дам, ки ҳукми наҳьят афтода дар қабоил. (2)
Савдо

АШР *а.* عشر *ниг.* **ашара.**

... Ки бошад баъд аз он соли муҷаддад
Нуҳӯм сол аз нуҳӯм ашр аз нуҳӯм сад. *Ҷомӣ*

АШРАТ *а.* عشرت *ниг.* **ашара.**

АШРАФ *а.* اشرف **1.** шарифтар, бузургтар.

Ахасси мавҷудот, ки инсони ноқис аст, ба сабаби он ба мартабае расад, ки ашрафи мавҷудоти мумкина бошад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

2. муборак; **самъи ашраф** гӯши муборак.
Ин маънӣ ба самъи ашраф пайваст.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

манзили ашраф манзили муборак, ҷои хайру барака.

... Ки шуд тоза з-он манзили ашрафам,
Дил аз бӯи пироҳани Юсуфам. *Шоҳин*

◇ **ашрафи махлуқот** инсон, одам.

АШРАФӢ اشرفی **1.** мансуб ба ашраф; **2.** пули тилло.

Султон Сикандарӣ бояд, ки се ҳазор асп ва сад ҳазор ашрафии алой пешкаш биёрад.
«Таърихи Фаришта»

АШРИБА *а.* اشربه *ҷ.* **шароб.**

Ба алвони атъимаю аснофи ашриба меҳмоннавозӣ намуд. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

АШРОР *а.* اشرار *ҷ.* **шарир.**

Пас раҳи ростону некон рав,
Ки ҷаҳон пурхасону ашрор аст. *Носири Хисрав*
Аз офати даду дев холӣ шуда саҳорӣ,
В-аз дастбурди ашрор эмин шуда қавофил.
Савдо

АШРОФ *а.* اشراف *ҷ.* **шариф.**

Назанӣ лофи хидмати ашроф,
Накашӣ бори миннати асҳоб. (1) *Анварӣ*

Чун Абдуллоҳи Тоҳир дар Нишопур нузул фармуд, аъёну ашроф ба саломи вай омаданд. (1)
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

АШХОС *а.* اشخاص *ҷ.* **шахс.**

Ҷамъ кардан дар ҳамаи ашхос мувофиқи табъ аст. (2) *Аҳмади Дониш*

АШШОР *а.* عشار ғункунандаи андозҳо, даҳьякгир.

Ашшор таҷассус ба ҷо овард, ҳеҷ наёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

АШЪОР *а.* اشعار *ҷ.* шеър.

Ҷомӣ, аҳсант, ки дар назми аҷам нав кардӣ
Он наворо, ки дар ашъори араб Маҷнун зад. *Ҷомӣ*

АШЬЁ *а.* اشیا(ء) *ҷ.* шайъ.

Сикандар мехост, то ҷумлагӣ ҳикмати ашьё бидонад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Нидо дардоданд, ки амлоку ашьёи қозӣ Низомуддинро тороҷ кунанд. *Аҳмади Дониш*

АШЬЁЪ *а.* اشیاع *ҷ.* шиа||шиат.

Холаи Юсуф ... бо атбоу ашьёъ рӯи таваҷҷӯҳ ба ҷониби Миср ниҳоданд. (2) *«Равзат-ус-сафо»*

Тафсили атбоу ашьёи ӯ аз вай биситад ва ҳамаро ба даст овард ва бикушт. (2) *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

АШҒОЛ *а.* اشغال *ҷ.* шуғл.

Аз аъмолу ашғоли қадим иҷтиноб ҷоиз надоштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Чун сиҳҳат ёфт, Арғунхон ӯро бар қоида бинавохт ва ба сари ашғол фиристод. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

АШҚАР *а.* اشقر **1.** сурхи ба зардӣ моил (дар бораи асп).

Ман Лӯҳросппро ба чашми худ дидам, ки бар аспи ашқаре савор шуда. *«Равзат-ус-сафо»*

2. асп.

Осмоне, ки чор моҳи наваш
Бар замин мекашанд, ашқари ӯст. *Бадри Чочӣ*

ашқари барқпӯя аспи тезрав.

Бархесту тер бар камар баст,
Бар ашқари барқпӯя биншаст. *Шоҳин*

ашқари бодпой аспи тезрав.

Ашқари бодпой будаш чуст,
Ба таг осудаву ба гом дуруст. *Низомӣ*

ашқар ангехтан асп давондан, асп тозондан, асп рондан.

Ашқар ангехт шаҳриёри ҷаҳон,
Сӯи он ғор шуд чу бод равон. *Низомӣ*

АШҚИЁ *а.* اشقیا *ҷ.* шақӣ.

Парда аз рӯи лутф, гӯ, бардор,
К-ашқиёро умеди мағфират аст. (1) *Саъдӣ*

Миёни суадо ва ашқиё муддати се рӯз ҷангу пайкор идома ёфт. (2) *«Равзат-ус-сафо»*

АШҲАБ *а.* اشهب **1.** сиёҳу сафед, хокистарӣ, хокистарранг.

Ба дасти рост қайди бози ашҳаб,
Ба дасти чап инони хинги адҳам. *Саъдӣ*

2. аспи хокистариранг, хинг.

Чӣ мегуфтаму дар чӣ пардохтам?
Куҷо будам, ашҳаб куҷо тохтам? *Низомӣ*

◇ **ашҳаби субҳи зарринлаҷом** *кинoя аз* офтоб.

Расид ашҳаби субҳи зарринлаҷом,
Қаҷимро фиканд адҳами тезгом. *Шодӣ*

АШҲАЛ *а.* اشهل мешчашм.

АШҲАР *а.* اشهر машҳуртар, ошкортар.

Он чи ашҳар аст, марқуми рақами тадвин ва мастури қалами мутабайин хоҳад шуд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

АШҶОР *а.* اشجار *ҷ.* шаҷара.

Табиати маодин эътидол ёфт ... ва анвои ашҷор падид омад. (1) *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Фасли содис сифати мева бибояд кардан,
То тару тоза бичинӣ ту зи шохи ашҷор. (1) *Абӯисҳоқи Атъима*

ашҷори мусмира дарахтони мевадор.

Боғбонро талабида гуфт: Ашҷори мусмираро барканl *«Равзат-ус-сафо»*

ашҷори қадим дарахтҳои солхӯрда.

Ҳаким Анварӣ ҳукм кард, ки он моҳ аксар биноҳо ва ашҷори қадимро бод барканад ва шаҳрҳоро хароб кунад. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

ашҷор ва ағсон дарахтону шохаҳо.

Ашҷор ва ағсон аз дасти соқии рабеъ ҷоми хузрат нӯшида буд. *«Равзат-ус-сафо»*

АЪВАР *а.* اعور одами якчашм.

Боло гаҳе набинад, гӯӣ, ки аъвар аст,
Гоҳе яке ду бинад, гӯӣ, ки аҳвал аст. *Муиззӣ*

Рашиди Ватвот ақраъ будааст ва Мансури Хоразмӣ аъвар. *«Хористон»*

АЪВОМ *а.* اعوام *ҷ.* ом II.

Сию шаш марҳала аз мароҳили санин ва аъвом тай шудааст. *«Таърихи Фаришта»*

АЪВОН *а.* اعوان *ҷамъ* **1.** *ҷ.* авн; **2.** мададгорон, ёридиҳандагон.

Аъвони милал туро мусаххар,
Иқлиму дувал туро мусаллам. *Қамоли Хуҷандӣ*

Аъвони Язид ҳарчанд ӯро дар он издиҳом ҷустанд, наёфтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

АЪДАЛ *а.* اعدل **1.** одилтар.

Аъзами аъдал... ба боргоҳи шавкат хиромид. *«Таърихи Фаришта»*

2. мӯътадилтар.

Ҳарчанд мизоҷ аъдал бошад, ... сурате ё нақше, ки бар он мутараттиб шавад, акмалу афзал бошад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

АЪДО *а.* اعدا *ҷ.* адӯ||адув(в).

Дӯш дар воқеа дидам, ки нигорин мегуфт,
Саъдиё, гӯш макун бар сухани аъдоятl *Саъдӣ*

Эй муддаӣ, бирав, ки маро бо ту кор нест,
Аҳбоб ҳозиранд, ба аъдо чӣ ҳоҷат аст? *Ҳофиз*

АЪДОД *а.* اعداد *ҷ.* адад.

Аҳадӣ, лек марҷаи аъдод,
Воҳидӣ, лек маҷмаи аздод. *Ҷомӣ*

Аъдоди эшон беҳад буд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

АЪЁД *а.* اعیاد *ҷ.* ид.

Он ҷумоқҳоро мардум дар аъёд ва маҳофил бар дӯш мениҳоданд. *«Равзат-ус-сафо»*

АЪЁН *а* اعیان **1.** бузургон, ашроф, сардорон.

Ҳама аъёни шаҳр бар ин сулҳнома хатҳо навиштанд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Дигар рӯз аъён ва ашрофи он шаҳр фароҳам омада мехостанд, ки кори ҳукумат бар касе қарор диҳанд. *«Нигори дониш»*

аъёни давлат вазирони давлат.

Агар аз бузургон ва аъёни давлат хиёнати молӣ бинад, бар эшон сахт нагирад, балки ба таҷоҳул бигузаронад. *Аҳмади Дониш*

2. мавҷудот.

Гар шикофӣ ҳақиқати аъён,
Оламе ёбӣ аз яқину гумон. *Бедил*

3. зотҳо, аслҳо.

Ҳадди аъёну араз дониста гир!
Ҳадди худро дон, к-аз он набвад гузир. *Румӣ*

АЪЗАЛ *а.* اعزل бесилоҳ, беяроқ; ◇ **Симоки Аъзал** *ниг.* **Симок.**

АЪЗАМ *а.* اعظم азимтар, бузургтар, калонтар.

Гар азим аст аз фурӯдастон гуноҳ,
Аз бузургон афв кардан аъзам аст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

◇ **найири аъзам** офтоб.

Аз нури найири аъзам, ки ҳаётбахши олам аст, маҳрум гашта, зинҳор аз ин андешаи нодуруст даргузарад. *«Нигори дониш»*

АЪЗО *а.* اعضا *ҷ.* **узв.**

Дар ҳарими ишқ натвон зад дам аз гуфтушунид,
З-он ки он ҷо ҷумла аъзо чашм бояд буду гӯш. *Ҳофиз*

Накунад ҷомаи зарбафт бадал аъзоро,
Назанад сурати девор дам аз симтанӣ. *Сайидо*

АЪЗОР *а.* اعذار *ҷ.* **узр.**

Бойду ... фиристодани хавотин ва урдуҳоро аъзори номақбул гуфта буд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

АЪЛАМ *а.* اعلم **1.** олимтар, донотар.

Ҳама дар илми солусӣ мусаллам,
Ҳама дар чоплусӣ аълам аз ҳам. *Нозим*

2. *таър.* соҳиби яке аз рутбаҳои динӣ дар Бухорои асрҳои охир, ки вазифаи ӯ тасдиқ намудани фатвои муфтиён буд; ◇ **валлоҳу аълам** *д.* иборае, ки вақти шакку тардид ба кор мебаранд ва маънии он «худо медонад» аст.

Чист пеши чеҳраи ӯ офтоб,
Зарраё, валлоҳу аълам биссавоб. *Аттор*

АЪЛАМИГАРӢ اعلمی گری мартабаи аъламӣ, мартабаи доноӣ.

Булфазл чун ба сирати покат вуқуф ёфт,
Аз сар гузашт дабдабаи аъламигарӣ. *Шоҳин*

АЪЛАМӢ اعلمی **1.** доноӣ, донишмандӣ; **2.** аълам будан, сардори муфтиён будан.

АЪЛО *а.* اعلی||اعلا **1.** болотар, баландтар; баланд.

Зи фирдавси аъло руҳаш ояте,
Ба майдони хубӣ қадаш рояте. *Хоҷу*

2. *маҷ.* нафис, хубтар, беҳтар; **аъло атъима** беҳтарини хӯрокҳо, таомҳои босифат.

Аъло атъима он ҷӣ аз равған ва гӯшт ва шакар ва мағз мураттаб гардад. *Аҳмади Дониш*

зирваи аъло а) қуллаи баланд; б) *маҷ.* мақоми баланд, ҷои баланд; мартабаи олӣ.

Аркони ҷаҳондорӣ ба зирваи аъло расонид. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

АЪЛОМ *а.* اعلام *ҷ.* **алам II.**

Зери тадбири мӯҳкамаш офоқ,
Зери аъломи мӯъламаш дунё. (1) *Фаррухӣ*

Кайқубод ... аҳолии он ҳаволиро аз ҳаракати аъломи фатҳпайкар эълом дод. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

аъломи азҳар байрақҳои дурахшон.

Он шаб, ки рӯзи иду шаби хун яке шумурд,
Субҳи зафар баромад аз аъломи азҳараш. *Хоқонӣ*

◇ **аъломи меҳри анвар** шуоъҳои нури хуршед.

Якаспа дар ду соат гирад се буъди олам
Чун аз сипеҳри ҷорӯм аъломи меҳри анвар. *Хоқонӣ*

АЪЛОҲАЗРАТ اعلیحضرت олиҷаноб, ҷанобӣ олӣ (калимаи ҳурмат, ки пеш аз овардани номи одамони бузург, махсусан подшоҳон, гуфта мешавад).

АЪЛОҶАНОБ اعلیجناب *ниг.* **аълоҳазрат.**

Он аълоҷанобро ба эҳрози саодати муродоти дуньявӣ ва ухравӣ фоиз ва сазовор гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

АЪМАШ *а.* اعمش одаме, ки чашмаш заиф ва обрав аст.

Аз тапиш гашта ғадираш ҳамчу чашми аъмашон
В-аз аташ гашта масилаш чун гулӯи аҳриман. *Манучеҳрӣ*

АЪМИДА||АЪМИДАТ *а.* اعمده||اعمدة *ҷ.* **амуд.**

Ҳар кадом ҳамчу кирме дар аъмида ва устувонаи киштӣ аз ҳавли ҷон часпида ... (1) *Аҳмади Дониш*

АЪМО *а.* اعمی кӯр, нобино.

Васли хуршед ба шабпарраи аъмо нарасад,
Ки дар он оина соҳибназарон ҳайронанд. *Ҳофиз*

Гар ҷаҳон сар ба сар чароғон аст,
Пеши аъмо ҳамон шабистон аст. *Бедил*

АЪМОЛ *а.* اعمال *ҷ.* **амал II.**

Хирадпарвардаӣ, оқилсириштӣ,
Чаро девонаи аъмоли зиштӣ? (1) *Нозим*

Қобус ... дар он ҳин бар дасти хосони худ ва саъйи Манучеҳри фарзандаш дар қалъаи Ҳиношак, ки аз аъмоли Бастом аст, шаҳид шуд. (5) *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Тоҳирро бар маҷмӯи аъмол, ки падараш мутасарриф буд, волӣ гардонид. (5) *«Равзат-ус-сафо»*

АЪМОЛУЛБИР(Р) *а.* اعمال البر корҳои нек.

Ҳамидатуссифоти ӯ ба афъоли хайр ва аъмолулбир сурати истикмол пазируфта ... *«Равзат-ус-сафо»*

АЪМОМ *а.* اعمام *ҷ.* **ам(м).**

Масъудшоҳ аъмоми худ Ҷалолиддин ва Носириддинро аз тангнои ҳабс халос кард. *«Равзат-ус-сафо»*

АЪМОР *а.* اعمار *ҷ.* **умр.**

Ризош хатти дувум аз саҳифаи аъмор,
Сахош боби нахуст аз ҷаридаи арзоқ. (1) *Заҳири Форьёбӣ*

Ба инъом ... ва нуқуди номаъдуд махсус гашта, бақияи аъмор дар давлат ва комронӣ ба сар бурд. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

АЪМОҚ *а.* اعماق *ҷ.* **умқ.**

АЪНОҚ *а.* اعناق *ҷ.* **унқ||унуқ.**

В-агар афлокро Осаф ҳама аъноқи худ кардӣ
Хаёли тахту фарши ӯ шикастӣ пушти аъноқаш. *Манучеҳрӣ*

Он ҷамоат худро ба зер андохта, аъноқ ва азлои донишмандиён дарҳам шикаст. *«Равзат-ус-сафо»*

АЪНӢ *а.* اعنی яъне.

Он сиёсати қоидро малик хонанд, аъни подшоҳ. *Низомии Арӯзӣ*

... Аъни зи камоли покии хеш,
Дар ғояти шармнокии хеш... *Ҳилолӣ*

АЪРАФ *а.* اعرف орифтар, орифтарин, донотарин.

Барад аз раҳ ба афсун аъраферо,
Сӯи бутхона хонад мусҳаферо. *Нозим*

АЪРАҶ *а.* اعرج ланг, чӯлоқ.

Дар ҳадиси дигар аст, ки ... аз маълулон чун аҷдар ва аъраҷ ва ақраъ ва абрас ва назоири он иҷтиноб намояд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

АЪРОБ *а.* اعراب *ҷ.* **аъробӣ.**

Бодия баҳр асту бухтӣ киштию аъроб мавҷ,
Воқиса сарҳадди баҳру Макка поён дидаанд. *Хоқонӣ*

АЪРОБӢ اعرابی араби бодиянишин.

Дар биёбони Макка... аъробиеро дидем. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Тарсам нарасӣ ба Каъба, эй аъробӣ,
К-ин раҳ, ки ту меравӣ, ба Туркистон аст. *Саъдӣ*

АЪРОЗ I *а.* اعراض *ҷ.* **араз.**

То бар асоси ҷисм аст дар илми мантиқ аъроз,
То аз хавоси исм аст дар расми наҳв изофат... (1) *Бадри Чочӣ*

Султон аз ин, ки дар вақти пирӣ шикасте чунон ба вай расид, пушти тоқаташ хам шуда, аз ғуссаву аъроз бемор шуд. (2) *«Таърихи Фаришта»*

АЪРОЗ II *а.* اعراض *ҷ.* **арз VI.**

Аксари зуҳҳоди замон, ки изҳори зӯҳдро доми тазвир ва ҳиболаи сайди авом созанд, то бад-он васила ба ағрози фосидаи данийя ва аърози косидаи дуньявийя тавассул ҷӯянд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

АЪРОФ *а.* اعراف *д.* маҳаллест, ки байни биҳишту дӯзах воқеъ будааст.

Ҳурони биҳиштиро дӯзах бувад аъроф,
Аз дӯзахиён пурс, ки аъроф биҳишт аст. *Саъдӣ*

АЪСОБ *а.* اعصاب *ҷ.* **асаб.**

Ламс қувватест пароканда дар пӯсту гӯшти ҳайвон, то чизе, ки мумосси ӯ шавад, аъсоб идрок кунад ва андар ёбад. *Низомии Арӯзӣ*

Ҳарорати май дар уруқ ва аъсоб асар кард. *Авфӣ*

АЪСОР *а.* اعصار *ҷ.* **аср III.**

АЪТОФ *а.* اعطاف *ҷ.* **атф II.**

Ба мазоёи алтофи беғоят ва аътофи бениҳоят бинавохт. *«Равзат-ус-сафо»*

АЪШО *а.* اعشی шабкӯр.

В-ар маро дар ишқ усто кардаӣ,
Пас маро шогирди ҳар аъшо магир. *Шамси Табрезӣ*

АЪШОР *а.* اعشار *ҷ.* **ушр.**

АЪШОРӢ *а.* اعشاری мансуб ба аъшор; **касри аъшорӣ** *мат.* касри даҳӣ, касри даҳдаҳӣ.

АЪЯН *а.* اعین калончашм; касе, ки сиёҳии чашмаш калон аст.

АЪҚАЛ *а.* اعقل оқилтар, донотар, зиректар.

Яҳудо, ки аъқали онҳо буд, ... дар куштани Юсуф ... ҳамдостон нашуд. *«Равзат-ус-сафо»*

АЪҚОБ *а.* اعقاب *ҷ.* **ақиб.**

Ба дӯстони дағалранги ман, ки безорам
Ба аҳди мозӣ аз аслофу ҳол аз аъқоб ... (2) *Хоқонӣ*

АЪҶАБ *а.* اعجب аҷибтар.

АЪҶАЗ *а.* اعجز оҷизтар.

АЪҶАМ *а.* اعجم он кӣ ба хубӣ сухан гуфта наметавонад; кундзабон; гунг, лол.

АЪҶАМӢ *а.* اعجمی **1.** касе, ки забони арабиро намедонад; **2.** *маҷ.* камфаҳм, нодон.

Аъҷамӣ турке саҳар огоҳ шуд,
В-аз хумори хамр мутрибхоҳ шуд. *Румӣ*

◇ **хештанро аъҷамӣ кардан** худро ба нодонию нофаҳмӣ задан.

Хештанро аъҷамӣ карду биронд,
Гуфтаҳои бас хашин дар ҷамъ хонд. *Румӣ*

АЪҶОЗ *а.* اعجاز *ҷ.* **аҷуз.**

АЪҶУБА *а.* اعجوبه *аслаш* **ӯъҷуба.**

АҒАР(Р) *а.* اغر **1.** марди нек ва неккирдор, бошараф, мӯҳтарам; **2.** аспи қашқа.

АҒБАР *а.* اغبر гардолуд, хокранг, ғуборолуд.

На зи пасту на зи боло, на зи ғарбеву на шарқе,
На зи обу боду оташ, на зи хоки ағбар омад. *Шамси Табрезӣ*

АҒБАРӢ اغبری мансуб ба ағбар.

З-он, ки дорад хок шакли ағбарӣ
В-аз дарун дорад сифоти анварӣ. *Румӣ*

АҒЗИЯ *а.* اغذیه *ҷ.* **ғизо.**

Аҳмишаву ағзия аз рӯи бозор баргирифтанд, чунон ки ҳеҷ чиз ёфт набуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

АҒЛАБ *а.* اغلب бисьёр, бештар, аксар.

Андар Суғд ағлаби деҳҳо ба дини Муқаннаъ даромаданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

АҒЛОЛ *а.* اغلال *ҷ.* **ғул II || ғулл.**

Васфи ағлолу салосил хондам андар ояте,
Аз гирифторони гесӯи туам омад ба ёд. *Камоли Хуҷандӣ*

Тӯс Навзарро дар қайди салосилу ағлол кашид. *«Равзат-ус-сафо»*

АҒЛОТ *а.* اغلاط *ҷ.* **ғалат.**

Бидон зи айни бутун сиҳҳати вуҷуди зуҳур,
Макун ба ваҳми дурангӣ парастиши ағлот. *Бедил*

АҒНИЁ *а.* اغنیا *ҷ.* **ғанӣ.**

Ағниё монандан саргинкашон
Баҳри оташ кардани гармоба дон. *Румӣ*

АҒНОМ *а.* اغنام *ҷ.* **ғанам.**

Соҳиби рама пеши қоон рафта, ҳоли худ ва ағном ба арзи подшоҳӣ некном расонид. *«Равзат-ус-сафо»*

Набандад гар шубон раҳ бар даду дом,
Намемонад ба ҷуз номе зи ағном. *Нозим*

АҒОЛИТ *а.* اغالیط *ҷ.* **уғлута.**

Баъзе аз эшон бошанд, ки дар ҳеҷ матлаб изъони ҳаққи сареҳ нанамоянд... ва ба ағолити мумавваҳа мубтадиёнро дар гумон андозанд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

АҒОНИСАРО اغانی‌سرا хонанда, сароянда, хушхон.

Нишонданд мутриб ба ҳар барзане,
Ағонисароею барбатзане. *Низомӣ*

АҒОНӢ *а.* اغانی *ҷ.* **уғния.**

Дар ин базмгаҳ чанд ғофил нишинӣ,
Зи савти ағонию ҷоми муғона? *Ҷомӣ*

Мутриби хушовоз ба оҳанги навои ҳар гуна руд... ва нағамоти ағонӣ ба навиди айшу шодмонӣ ишорат кардӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

АҒРОЗ *а.* اغراض *ҷ.* **ғараз.**

Тӯтиён аз ҷинси одамӣ нестанд, ки сухани эшон ба ағроз омехта бошад. (1) *«Нигори дониш»*

◇ **ағроз ҳосил будан** (**ё шудан**) ба муроду мақсад расидан.

Қуббара ҷавоб дод, ки ҳар кӣ панҷ хислатро бизоти роҳ ва сармояи умр созад, ба ҳар ҷо, ки равад, ағрозаш ҳосил аст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

АҒСОН *а.* اغصان *ҷ.* **ғусн.**

Дар замон шуд ҳезумаш ағсони зар,
Маст шуд дар кори ӯ ақлу назар. *Румӣ*

Дарҳол ҳама авроқ ва ағсон ва усули дарахтонро заррин дидам. *Ҷомӣ*

АҒШИЯ *а.* اغشیه *ҷ.* **ғишо(ъ).**

АҒЬЁР *а.* اغیار *ҷ.* **ғайр.**

То хилвати дил холӣ аз ағьёр наёбӣ,
Бому дари он хона пур аз ёр наёбӣ. (1)
Камоли Хуҷандӣ

Кай бувад ёр барӣ аз ағьёр?!
Як гуле нест, ки ӯ бехор аст. (1) *Туғрал*

АҚАБА *а.* عقبه гарданаи кӯҳ ва кӯтал, роҳи душворгузари кӯҳсор, ағба.

[Назар] чун аз ақаба наметавон гузаштан, мутаҳайир бимонд ва чора намедонист. *Яҳёи Себак*

Ман оҳиста аз паси вай асп мерондам, то аз ду-се ақаба ва сой бигзаштам. *Аҳмади Дониш*

АҚАБОТ *а.* عقبات *ҷ.* **ақаба; ақаботи лотуад(д) ва лотӯҳсо** а) кӯталҳои бешумор ва беҳисоб; б) *маҷ.* сахтиҳои бешумор.

Султон бо лашкарҳои гарон мутаваҷҷеҳи он ҷониб шуд, дар он роҳ ақаботи лотуад ва лотӯҳсо буд. *«Равзат-ус-сафо»*

АҚАЛ(Л) *а.* اقل камтарин, майдатарин, қисми ниҳоят хурд; *муқобили* **аксар; ҳадди ақал(л)** камтарин миқдор.

АҚБАҲ *а.* اقبح бадтар, зишттар.

Чун ҳавошии подшоҳро аз ин маънӣ хабар шуд, ин суратро ба ақбаҳ ваҷҳе арз карданд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

АҚВИЁ *а.* اقویا *ҷ.* **қавӣ.**

Ақвиё бар зуафо зӯр ва зиёдатӣ накунанд. (1) *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

АҚВО *а.* اقوی қавитар, маҳкамтар, устувортар.

Зоҳир он аст, ки ин ривоятро сиҳҳат нест ва сухани аввал ақвост. *«Таърихи Фаришта»*

АҚВОЛ *а.* اقوال *ҷ.* **қавл.**

Дилпазири донишварон ақволи санҷида аст ва афъоли писандида. (1) *«Нигори дониш»*

ақволу афъол гуфтору кирдор.

Ростӣ ҳис мекунад чун пайрав аз рафтори ту,
Ҳеҷ касро нест бар ақволу афъолат хилоф.
Сайидо

АҚВОМ *а.* اقوام *ҷ.* **қавм.**

Ақвоми эшон, ки ин хабар шуниданд, эшонро бар ҳар баста, ба канори соҳил равона шуданд. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

Зулайхо чун ғизоли ҷаста аз дом,
Бидуни хайрбоди хешу ақвом... *Нозим*

АҚВОТ *а.* اقوات *ҷ.* **қут.**

АҚД *а.* عقد 1. паймон, аҳд, созиш.

Миёни мо ду дӯст аҳде бошад ва ақде бад-он пайваста гардад. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Дар он ақдат чунон касре фитода,
Ки касро нест з-он касре зиёда. *Ҷомӣ*

ақди ухувват паймони бародарӣ.

Хоҷа Низомулмулки Тӯсӣ, Умари Хайём ва Ҳасани Саббоҳ... бо якдигар ақди ухувват баста буданд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

2. никоҳ.

В-аз Лайлию ақди ӯ хабар гуфт,
В-он шефтаро зи нав барошуфт. *Ҷомӣ*

ақд бастан никоҳ кардан.

Филҷумла ба ҳукми зарурат ба зарире ақдаш бастанд. *Саъдӣ*

дар ақди худ овардан ба занӣ гирифтан.

Ҳоҳари Аёзро дар ақди худ овард. *Авфӣ*

3. гиреҳ, банд; **ақди зулф** гиреҳи кокул, банди кокул, бофтаҳои зулф.

Рӯи ӯ дидан муродеро тавонад буд ком,
Ақди зулфашро кушодан мушкил андар мушкил аст. *Ҳасани Деҳлавӣ*

Мапурс аз ман шумори ақди он зулф,
Ки ақл ин уқдаро мушкил гирифтаст. *Ҷомӣ*

◇ **ақди дида бастан** чашм пӯшидан.

Нафас дар домани дил по шикаста,
Нигаҳ аз шарм ақди дида баста. *Бедил*

ақди сӯҳбат гусастан худро аз мардум дур кашидан, гӯшанишин шудан.

Сӯфие буд, дур биншаста,
Ақди сӯҳбат зи халқ бигсаста. *Ҷомӣ*

АҚДАМ *а.* اقدم пешравтар, пешқадамтар, намоёнтар.

Бандае, ки бад-ин мавҳибат махсус бошад, бешак... ақдаму акмали одамиён хоҳад буд. *«Равзат-ус-сафо»*

АҚДОМ *а.* اقدام *ҷ.* **қадам.**

Муқорини рафтани эшон барфе борид ва ақдоми он ҷамоат бар он барф бимонд. *«Равзат-ус-сафо»*

АҚДОР *а.* اقدار *ҷ.* **қадар.**

АҚДОҲ *а.* اقداح *ҷ.* **қадаҳ.**

Ҷиҳати имтиҳон ақдоҳи моломоле бар каф ниҳод. *«Равзат-ус-сафо»*

Чу шамъи рӯз барафрӯхт аз насими сабоҳ,
Ба зери бодаи гулгун дар обгун ақдоҳ.
Камоли Хуҷандӣ

АҚЗАЛҚУЗОТ *а.* اقضى القضات қозикалон, қозии қозиҳо.

В-эй басо кӯрдил, ки аз таълим
Гашт ақзалқузоти ҳафт иқлим. *Низомӣ*

Он мастура аз ақзалқузот маъюс шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

АҚИБ *а.* عقب **1.** пас, пай, из.

Лашкар дар ақиби эшон рафтанд, эшонро низ баъзе бикуштанд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Давлати ҷовид ёфт он, ки накӯном зист,
К-аз ақибаш зикри хайр зинда кунад номро.
Саъдӣ

2. *маҷ.* авлод, фарзанд.

Фирдавсӣ дар он деҳа шавкати тамом дошт... ва аз ақиб як духтар беш надошт. *Низомии Арӯзӣ*

АҚИДА||**АҚИДАТ** *а.* عقيده || عقيدت эътиқод, бовар; **сӯъи ақидат** пастии эътиқод, бадӣ, зиштӣ.

Ин ҳам аз сӯъи ақидат ва тасвилоти ҳоилаи деви раҷим аст. *Аҳмади Дониш*

АҚИЛ *а.* عقيل оқил, доно.

АҚИЛА *а.* عقيله *муаннаси* **ақил 1.** хонум, кадбону; **2.** ҳар чизи бузургу азиз.

АҚИМ *а.* عقيم **1.** нозой, он кӣ аз насл монда аст.

Эй ба ҳусни ту санам чашми фалак нодида,
В-эй ба мисли ту валад модари айём ақим. *Саъдӣ*

То шиносад саҳеҳро зи сақим,
Боздонад валудро зи ақим... *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* бесамар, бебаҳра, бемаҳсул.

Мулк ақим аст ва ширкат бар надорад. *«Равзат-ус-сафо»*

боди ақим боди тунди хушккунанда.

Аз миёни он бод боди ақим берун омад ва чунон сахт шуд, ки ҷаҳорпоён ба ҳаво мебурд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ранҷи ақим меҳнати беҳуда ва бенафъ, заҳмати бемаҳсул ва зоеъ; **сарсари ақим** *ниг.* **боди ақим.**

Он сарсари ақим кӯдакону занон(ро)... аз ваҷҳи арз рабуда. *«Равзат-ус-сафо»*

АҚИР *а.* عقير **1.** хаста, маҷрӯҳ; *маҷ.* офатрасида; **2.** навмед.

Ин сухан поён надору он фақир
Гаштааст аз тоби дарвешӣ ақир. *Румӣ*

АҚИСА||**АҚИСАТ** *а.* عقيصه || عقيصة гесӯ, мӯи бофта.

АҚИҚ *а.* عقيق **1.** навъе аз сангҳои қиматбаҳо, ки сурхранг ва зарди норанҷист.

Ақиқ бад-ин шаҳри Санъо кунанд ва он сангест, ки аз кӯҳ бибурранд. *Носири Хисрав*

2. *киноя аз* лаб.

Маро ақиқи ту бояд, шакар чӣ суд кунад,
Маро ҷамоли ту созад, қамар чӣ суд кунад?
Шамси Табрезӣ

◇ **ақиқи ашк** *киноя аз* ашки хунин, гирьяи сахт.

Қадам чу ҳалқаи хотам ҳамида буд зи ғам,
Ақиқи ашк ба рӯям нигини хотам шуд. *Ҷомӣ*

ақиқи бебаҳо *киноя аз* сухани пурмаънӣ, гапи пурмазмун.

Лутф пинҳон дар миёни қаҳрҳо,
Дар ҳадас пинҳон ақиқи бебаҳо. *Шоҳидӣ*

ақиқи гудохта *киноя аз* шароби сурх.

Гуфтӣ, ки лаъли нобу ақиқи гудохтаст
Дар ҷоми ӯ зи акси рухи ӯ шароби ҷом. *Анварӣ*

ақиқи музоб а) *ниг.* **ақиқи гудохта.**

Аз он набид, ки чун барфитад ба ҷоми булӯр,
Гумон барӣ, ки насаб дорад аз ақиқи музоб.
Фаррухӣ

б) *киноя аз* шароби сурх.

Раҳиқи мураввақ, ақиқи музоб,
Зароби чу симобу ёқути ноб. *Хоҷу*

ақиқи ноб а) ақиқи соф; б) *киноя аз* лаби маъшуқа.

Ба дандон лаъли чун унноб мехаст,
Ба иқди дур ақиқи ноб мехаст. *Ҷомӣ*

ақиқи тар а) *киноя аз* ашки хунин, гирьяи сахт.

Чу бода бар суманат ранги арғавон андохт,
Дилам ақиқи тар аз чашми хунфишон андохт.
Ҷомӣ

б) *киноя аз* май, шароб, шароби сурх.

Оварда зи ҷайби хок лола,
Берун зи ақиқи тар пиёла. *Ҷомӣ*

в) *киноя аз* лаби маъшуқа.

Аз лаб ба сухан шакар ҳамерехт,
Лӯълӯ зи ақиқи тар ҳамерехт. *Ҷомӣ*

ақиқи шакаролуда *киноя аз* лаби маҳбуба.

Эй ақиқи шакаролудаи ту пистамисол,
Шӯрбахт ин дили бирьён, ки надид аз ту висол.
Бадри Ҷочӣ

ақиқи Яман (*ё* **яманӣ**) а) ақиқи машҳуре, ки дар Яман ҳосил мешавад.

Лаби майгуни ту аз ғояти сурхӣ, ки дар ӯст,
Натавон фарқ намудан зи ақиқи яманӣ. *Шоҳин*

б) *киноя аз* лаби сурхи соҳибҷамолон.

Ба ханда ақиқи Яман мим кард,
Чу тунги шакар мим дуним кард. *Фирдавсӣ*

ақиқи қандхо *киноя аз* лабу даҳони ширинсухан.

Эй аҷаб, ку он ақиқи қандхо,
Он калиди қуфли мушкилҳои мо? *Румӣ*

ақиқи қиматӣ *киноя аз* лаби маҳбуба.

Чун бихандад он ақиқи қиматӣ,
Сад ҳазорон дил гирифтораш нигар.
Шамси Табрезӣ

ақиқ аз тораки лӯълӯ барангехтан лаб ба сухан кушодан.

Ақиқ аз тораки лӯълӯ барангехт,
Гуҳар месуфту марворид мерехт. *Низомӣ*

АҚИҚА *а.* عقيقه расмест, ки дар ҳафтрӯзагии кӯдак гӯсфанд кушта, зиёфат медиҳанд ва дар он зиёфат ба бача ном мегузоранд.

АҚИҚИН عقیقین **1.** аз ақиқ сохташуда.

Яке кох дид андар ӯ чун биҳишт,
Ақиқинш девору зарринш хишт. *Хоҷу*

2. сурхранг, қирмизӣ.

Лола ту гӯӣ чу кӯдакест даҳанбоз,
Лабш ақиқину қаъри комаш асвад. *Манучеҳрӣ*

АҚИҚФОМ عقیق فام монанди ақиқ, ақиқмонанд, ба ранги ақиқ, сурх.

АҚИҚӢ عقیقی мансуб ба ақиқ; сурх.

Мае, к-аз фурӯғаш шаби зоғчеҳр
Ситора ақиқӣ кунад бар сипеҳр. *Низомӣ*

Арғавон ҷоми ақиқӣ ба суман хоҳад дод,
Чашми наргис ба шақоиқ нигарон хоҳад шуд.
Ҳофиз

АҚЛ *а.* عقل хирад, идроки дарьёфт, қобилияти фикр, зеҳн.

Як раҳаш дидем, ақлу дину дил бар бод шуд,
Вой ҷони мо, агар бинем бори дигараш. *Ҷомӣ*

Тариқи ақлро бар ишқ руҷҳон медиҳад зоҳид,
Асое беҳтар аз сад шамъи кофур аст аъморо.
Соиб

ақли зуфунун ақли баркамол, идроки комил.

Бозам раҳон зи хеш, ки дар коргоҳи ишқ
Қоре накард маслаҳати ақли зуфунун. *Ҷомӣ*

ақли кул ақли тамом, ақли комил.

Он ки дорад кафш дар по, ҷома бар дӯш, зар ба ҷайб,
Гарчи беақл аст, мегӯянд: Ӯ ақли кул аст. *Савдо*

ақли муназзаҳ ақли пок, шуури расо.

Чашми мушаббаҳ зи ҷамоли ту кӯр,
Ақли муназзаҳ зи камоли ту дур. *Ҷомӣ*

ақли мунтақад ақли қодир ба фарқ кардани нек аз бад, ақли расо.

Ӯ ба бинӣ бӯ кунад, мо бо хирад,
Ҳам бибӯемаш ба ақли мунтақад. *Румӣ*

ақли пир ақли расо, ақли комил.

Гуфт: Эй карами ту дастгирам,
Эй бахти ҷавону ақли пирам. *Шоҳин*

ақли саргардон фикри парешон.

Ишқро фармо, ки аз зулфи ту занҷире ниҳад,
Чанд гардад ҳар тараф ин ақли саргардони мо.
Ибни Ямин

ақли шариф ақли олиманиш, ақле, ки касро ба роҳи шарафу обрӯ ҳидоят мекунад.

Дӯш бо ёри хеш мегуфтам
Сухане дӯстдор аз ҳар боб,
То расидам бад-ин, ки ақли шариф
Менамояд маро тариқи савоб. *Анварӣ*

аз ақл дур будан мувофиқи ақлу мантиқ набудан, ғайривоқеӣ будан.

Ин мазҳаб ба ваҳм наздик аст ва аз ақл дур аст.
Ибни Сино

◇ **аз доираи ақл берун кардан** маҷнуну девона гардонидан.

Ишқ аз доираи ақл бурун кард маро,
Дохили силсилаи аҳли ҷунун кард маро. *Фузулӣ*

ақлаш ба чашмаш аст *зарб.* дар ҳаққи одамони зоҳирбин гуфта мешавад.

АҚЛАН *а.* عقلاً мувофиқи ақл, аз рӯи ақл.

Агар касе аз хиёнати маҳрамони ҳарами хеш ҳилм варзад, ақлан ва шаръан ва урфан мазмум бувад. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

АҚЛБАР عقل بر беҳушкунанда, аз ҳуш равонанда.

Мушку ҷаъди мушкбори ақлбар,
Охир ӯ чун думми зишти пирахар... *Румӣ*

АҚЛМУХТАСАР عقل مختصر аҳмақ, бетамиз.

На он касам, ки дар ин домгоҳи девсутур
Чу ақлмухтасарон тухми коҳилӣ корам. *Хоқонӣ*

АҚЛОЗМОЙ عقل آزمای озмояндаи идрок, ақлсанҷ.

Назди ақлозмой таъбияест,
Ҳар чӣ дар ҷавфи нилгун садаф аст. *Бадри Чочӣ*

АҚЛОМ *а.* اقلام *ҷ.* **қалам.**

Зарурат аст, ки рӯзе бисӯзад ин аврок,
Ки тоби оташи Саъдӣ надорад ин ақлом. (1)
Саъдӣ

Дар қалам оварл Ҳофиз қиссаи лаъли лабаш,
Оби ҳайвон меравад ҳар дам зи ақломам ҳанӯз. (1)
Ҳофиз

АҚЛРАМИДА عقل رمیده *киноя аз* ақлгумкарда, девона.

Сӯи мани ваҳшисифати ақлрамида
Оҳуравише кабкхироме нафиристод. *Ҳофиз*

АҚЛӢ عقلی мансуб ба ақл; ◇ **илми ақлӣ** дарьёфти бошуурона; илми назарӣ.

Он ки бисьёри воҷиб кунад, вайро илми нафсонӣ хонанд ва он ки воҷиб накунад, вайро илми ақлӣ хонанд. *Ибни Сино*

АҚМИША *а.* اقمشه *ҷ.* **қумош.**

Ҳазор астар бори гуногун ва ақмиша аз он ҷо биёварданд. *«Таърихи Табарӣ»*

Макнунотро ҷое бувад ва ақмиша ва манқулотро мавзее. *Авфӣ*

АҚМОР *а.* اقمار *ҷ.* **қамар.**

АҚОВИЛ *а.* اقاویل *ҷ.* **ақвол,** *яъне ҷамъулҷамъи* **қавл.**

Шер гуфт: Таъвили уламо ва ақовили ҳукамо бисьёр аст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Маҷмӯи ақовили эшон акозибу аботил аст.
«Равзат-ус-сафо»

АҚОИД *а.* عقائد *ҷ.* **ақида||ақидат.**

Аз ақоиди эшон истикшоф намуда, бар эътиқоди фосиди он ҷамоат иттилоъ ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

АҚОИС *а.* عقائص *ҷ.* **ақиса||ақисат.**

Муанбар завоиб, муаққад ақоис,
Мусалсал ғадоир, саҷанҷал туроб. *Манучеҳрӣ*

АҚОЛИМ *а.* اقالیم *ҷ.* **иқлим;** ◇ **ақолими сабъа** *ниг.* **ҳафт (ҳафт иқлим); ақолими ғурбат** мамлакатҳои бегона.

Надонӣ, ки ман дар ақолими ғурбат
Чаро рӯзгоре бикардам даранге? *Саъдӣ*

АҚОЛИМГИР اقالیم گیر ҷаҳонгир, оламгир.

Салотиннишинони хилватнишин,
Ақолимгирони узлатгузин... *Хоҷу*

АҚОНИМ *а.* اقانیم *ҷ.* **уқнум.**

АҚОР *а.* عقار замину об, мулк; мулки ғайри манқул, асбобу анҷомҳое, ки аз як ҷо ба ҷои дигар кӯчонида намешаванд.

Шахсе ҳаст, асбоби бисьёр, ақори пуршумор дорад. *Авфӣ*

Чун аз захми ин тири ҷоншикоф махлас ёбам, соҳиби зиёъ ва ақор ва амлок шавам.
Аҳмади Дониш

АҚОРИБ I *а.* اقارب *ҷамъ* **1.** ҷ. **ақраб** I; 2. хешу ақрабо, хешовандон.

Моему шикояти аҳиббо,
Моему маломати ақориб. *Анварӣ*

Гӯянд, ки ӯ аз ҷумлаи ақорибн Фиръавн буд.
«Равзат-ус-сафо»

АҚОРИБ II *а.* عقارب ҷ. **ақраб** II.

Итоби хирадманд андар мадоеҳ
Батар бошад аз захми неши ақориб. (1)
Манучеҳрӣ

АҚОРОТ *а.* عقارات ҷ. **ақор.**

Корвонсарой ва гармоба ва дигар ақорот чандон аст, ки онро ҳад ва қиёс нест. *Носири Хисрав*

Ин деҳаро амир Исмоили Сомонӣ ва ҷумлаи зиёот ва ақороти ӯро бихарид...
«Таърихи Наршахӣ»

АҚОСИС *а.* اقاصيص ҷ. **уқсуса.**

Ҳаҷҷоҷ бинни Юсуфро бо лашкари анбӯҳ ба Макка фиристод, чунон ки он ақосис ба шарҳ дар таворих мазкур аст. *«Таърихи Байҳақӣ»*

АҚОСӢ I *а.* اقاصى ҷ. **ақсо** I.

Дар кӯча ва маҳалла нидои амон ба гӯши адонӣ ва ақосӣ расониҳ. *«Таърихи Фаришта»*

АҚОСӢ II *а.* اقاصى ҷ. **ақсо** II.

Аз арзи Куфа то ақосии диёри Шом мутааллиқ ба ту бошад. *«Равзат-ус-сафо»*

АҚОҚИР *а.* عقاقير ҷ. **аққор.**

Ҳар ақоқир, ки дорукадаи Бобулрост,
Ҳозир ореду баҳо бадраи зар боздиҳед. *Хоқонӣ*

Дар ин кӯҳ ақоқир ва адвияи Ҳинд фаровон бувад. *«Равзат-ус-сафо»*

АҚР *а.* عقر пай кардани шутур ё асп, буридани пайҳои шутур ё асп.

Тамоми ҳиммат бар ақри ноқа гумошта.
«Равзат-ус-сафо»

АҚРААК اقرعک *шакли хурдӣ ва навозиши* **ақраъ.**

Такья кардӣ бар дарахтону ҷидор,
Баршудӣ, эй ақраак, ҳам қуръвор. *Румӣ*

АҚРАБ I *а.* اقرب қарибтар, наздиктар.

Қавли ахир ба сидқ ақраб аст. *«Равзат-ус-сафо»*

ба сиҳҳат ақраб будан ба дурустӣ ва ростӣ наздиктар будан.

Муаррихи Дакан ин қиссаро вошикофта бинавишт ва он чи муаррихини Гуҷрот навиштаанд, ба сиҳҳат ақраб аст. *«Таърихи Фаришта»*

АҚРАБ II *а.* عقرب **1.** каждум.

Захми ақраб нестӣ бар ҷони ман,
Гар варо зулфи муақраб нестӣ. *Дақиқӣ*

Неши ақраб на аз паи кин аст,
Иқтизои табиаташ ин аст. *Саъдӣ*

2. *нуҷ.* номи бурҷи ҳаштӯм аз дувоздаҳ бурҷи осмон; *ниг.* **минтақатулбуруҷ.**

Нашиносад, зи бас тапад Миррих,
Ки Ҳамал бурҷи ӯст ё Ақраб. *Фаррухӣ*

Гар Савр чу Ақраб нашудӣ ноқису бечашм,
Дар қабзаи шамшер нишондӣ Дабаронро. *Анварӣ*

◇ **ақраби шабранг** *кинoя аз* зулфи маҳбуба.

Он ақраби шабранг, ки маҳ манзили ӯ шуд,
Сад неш зада бар дили реши мани ғамкаш.
Бадри Чочӣ

ба Ақраб будани Маҳ а) *нуҷ.* будани Маҳ ба бурҷи Ақраб, ки мувофиқи ақидаи мунаҷҷимони қадим ин моҳ моҳи наҳс ҳисоб меёфт.

Аз қаринонт чу ақраб зи дарат хоҳам рафт,
Гарчи хуш нест сафар, Маҳ ки ба Ақраб бошад.
Камоли Хуҷандӣ

б) *киноя аз* афтодани зулфи маҳбуба ба гирди рӯи ӯ.

АҚРАБИ(Й)ЯТ *а.* اقربيت наздикӣ, хешӣ.

Тақдими волидайн аз ҷиҳати авлавият ва ақрабият аст. *Аҳмади Дониш*

АҚРАБО *а.* اقربا ҷ. **қариб.**

Бозаргонони Пайканд чун бозгаштанд, фарзандон ва занон ва ақрабои хешро талаб карданд ва бихариданд аз араб. (2) *«Таърихи Наршахӣ»*

Ақраборо гуфтӣ, ки бар ҳоли ман ғамгин мабошед. (2) *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

АҚРАН *а.* اقرن шохдор.

[Қайдор] ҳафт сад кабши ақран аз кибоши Иброҳим қурбон кард. *«Таърихи Систон»*

АҚРАЪ *а.* اقرع он кӣ сараш мӯй надорад, кал.

АҚРОН *а.* اقران ҷ. **қарин.**

Дар миёни ақрон шӯҳрат ёфта будам. (1)
Носири Хисрав

Мавлоно Абдулқодир... аз ақрони Шайх Саъдист. (1) *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

АҚСАЛҒОЁТ *а.* اقصى الغايات ҷ. **ақсалғоя.**

Ҳамийят он аст, ки дар ҳифзи ҳимои миллат ва ҳурмат таҳовун ҷоиз надорад ва дар он боб саъй ба ақсалғоёт лозим шуморад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

АҚСАЛҒОЯ||АҚСАЛҒОЯТ *а.* اقصى الغايه || اقصى الغاية то ҳадди имкон, то имкон ҳаст.

Ба тарбияти хол ва тарфеҳи аҳволаш ақсалғоят мекӯшид. *Садри Зиё*

ба ақсалғоя то ҳадди охири имкон, то мунтаҳои мақсад.

[Ғозон] дар риояти раийят ба ақсалғоя эҳтимом менамуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Аҳмади Низомшоҳ дар тороҷ ва тахриб ба ақсалғоят кӯшид. *«Таърихи Фаришта»*

АҚСАР *а.* اقصر калтатар, кӯтоҳтар.

Аз ин ду ҷӯй ҷазирае бузург ҳосил шудааст, ки мураббаи тӯлонист ва Басра бар канораи зилъи ақсари аз ин мураббаъ ниҳодааст. *Носири Хисрав*

АҚСО I *а.* اقصى дуртар, дуртарин; ниҳоӣ.

Чун ба дараҷаи ақсо расад, санди том шавад. *«Ахлоқи Нсирӣ»*

◇ **Байти** ақсо Байтулмуқаддас, Иерусалим; **фалаки ақсо** осмони баланд.

Ҳар куҷо забар гӯем, аз ӯ фалаки ақсоро хоҳем. *Низомии Арӯзӣ*

АҚСО II *а.* اقصا канорҳо, гӯшаю канорҳои дурдаст, ниҳоятҳо.

Дар ақсои Фаранг шаҳрест, ки онро Сиёҳпӯш гӯянд. *Аҳмади Дониш*

◇ **ақсои бесутун** *киноя аз* осмон.

Бархезад аз ҷаҳони шикам ҳар тараф ғирев,
З-он сон, ки бонги раъд дар ақсои бесутун. *Савдо*

ақсои камол баландии фазилат.

Туро гардун сафол ояд зи рутбат,
Агарчи андар ақсои камол аст. *Анварӣ*

ақсои олам ҷойҳои дурдасти олам, мамлакатҳои дурдаст.

Ба ақсои олам бигаштам басе,
Ба сар бурдам айём бо ҳар касе. *Саъдӣ*

Назар муддате дар ақсои олам мусофарат ва муҷоҳадат намуд. *Яҳёи Себак*

АҚСОМ *а.* اقسام *ҷ.* **қисм.**

Баъзе [шоирон] аз он қабиланд, ки майли эшон ба баъзе аз ин ақсом [-и шеър] бештар будааст. (1) *Ҷомӣ*

◇ **ақсоми маноҳӣ** гуноҳҳои гуногун.

Султон гуфт: Писарони худро ба шурби хамр ва ақсоми маноҳӣ ва ҳавопарастӣ мубтало мебинам. *«Таърихи Фаришта»*

ақсоми таом таомҳои ранг ба ранг, таомҳои гуногун.

Даме сад хон ба чандин ранг чиданд,
Зи ақсоми таом алвон кашиданд. *Ҳозиқ*

ақсоми фазоил илму ҳунарҳои гуногун.

Монд Шоҳин ҳамагӣ дар тутуқи шеър ниҳон,
В-ар на худ карда зи ақсоми фазоил таҳсил. *Шоҳин*

АҚТАЪ *а.* اقطع дастбурида.

Уру ақтаъ дар он қиёматгоҳ,
Ашки бедасту по фитод ба роҳ. *Бедил*

АҚТОБ *а.* اقطاب *ҷ.* **қутб.**

Арбоби сухан, ки пеш буданд,
Ақтоби замони хеш буданд. (2) *Ҳилолӣ*

АҚТОР *а.* اقطار *ҷ.* **қутр.**

Бод гесӯи дарахтони чаман шона кунад,
Бӯи насрину қаранфул бидамад дар ақтор. (1) *Саъдӣ*

Мардум аз ақтор ва амсори рубъи маскун барои таҳсили улум ба Бухоро меомаданд. (1) *Аҳмади Дониш*

АҚТОЧӢ *т.* اقتاجى санс, нигоҳубинкунандаи аспҳо.

Буқо ... фармуд, то ... ақточиён ... ва ҷамъе муқаррабон ... бар қоида мулозими шаҳзода бошанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

АҚУЛ I *а.* عقول хирадманд, доно.

АҚУЛ II *а.* عقول **1.** *тиб.* доруи қобиз, доруи қабзкунанда; **2.** шутурхор.

АҚУР *а.* عقور газанда.

Дар иморатҳо сагонанду ақур,
Дар харобиҳост кунҷи иззу нур. *Румӣ*

АҚЧА *т.* اقچه **1.** пули тилло ва нуқраи сикказадашуда; **2.** *маҷ.* гулҳои шукуфа.

Муждагонӣ, ки гул аз ғунча бурун меояд,
Сад ҳазор ақча бирезанд дарахтони баҳор. *Саъдӣ*

АҚЪАС *а.* اقعس кӯзпушт, шахсе, ки пушташ ба тарафи дарун фурӯ рафта, сандуқи синааш берун баромада бошад.

АҚЪАҚ *а.* عقعق акка, алошақшаққа.

АҚҚОР *а.* عقار ҳар гиёҳи доруӣ, махсусан решаи он.

АҚҲАВОН||УҚҲУВОН *а.* اقحوان гиёҳест аз навъи бобунаи саҳроӣ.

Ғозонхон дар он баррияи пурлола ва ақҳавон тамошокунон ва шикорзанон меомад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

АҲАД *а.* احد **1.** як; **2.** воҳид; фард, нафар.

Ҳар аҳаде аз оҳодуннос молики дувесту сӣ барда шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Абдулмаҷиди Музтариб аз камоли ворастагӣ маҳкуми аҳаде намешуд. *Садри Зиё*

АҲАДИ(Й)ЯТ *а.* احديت ягонагӣ, беҳамтоӣ (сифати худо).

АҲАДӢ احدى **1.** мансуб ба аҳад; **2.** сипоҳиёни Ҳиндустони давраи феодалӣ, низомиёни Ҳиндустони қадим; **3.** мансабдори дарбор дар Ҳиндустони давраи подшоҳӣ.

Писаре Шоҳимбек ном ... дар зумраи аҳадиёни подшоҳӣ интизом дошт. *«Таърихи Фаришта»*

АҲАМ(М) *а.* اهم муҳимтар, зарууртар; муҳимтарин, заруртарин.

Забти ин замин аз лавозими аҳамми давлатист. *Аҳмади Дониш*

аҳамми муҳиммот аз ҳама муҳимтар, аз ҳар чӣ заруртар.

АҲАҚ(Қ) *а.* احق лоиқ, шоиста, сазовор, раво; лоиқтар.

Эшон гуфтанд: Агар инро ба аҳақтар касе доданді, ба модар аҳақтар аст. *«Таърихи Табарӣ»*

АҲБОБ *а.* احباب *ҷ.* **ҳабиб.**

Зи чашми силсиламӯён ҳикояти аҳбоб
Ҳикоятест, ки аз мастию ҷунун ояд. *Камоли Хуҷандӣ*

Мушфиқӣ, ҷони ман аз доғи муҳаббат месӯхт,
Лекин изҳор ба аҳбоб накардам имшаб. *Мушфиқӣ*

АҲБОР *а.* احبار *ҷ.* **ҳибр** II, ҳабр.

Уламо ва аҳбори яҳуд забони таън ... дар боран Толут дароз карданд. *«Равзат-ус-сафо»*

АҲВАЛ *а.* احول олус, каҷбин, чашмкаҷ, олусчашм.

Чун даруни хона аҳвал рафт зуд,
Шиша пеши чашми ӯ ду менамуд. *Румӣ*

Тафовут омад андар чашми аҳвал,
Ки як ноқис бубинад, дигар акмал.
Бадрии Кашмирӣ

АҲВАЛӢ احولی олусӣ, чашмкачӣ.

Гуфт устод: Он ду шиша нест, рав,
Аҳвалӣ бигзору афзунбин машав. *Румӣ*

АҲВАР *а.* احور сиёҳчашм, оҳучашм.

Маро ишқи он салсабилаш гирифт
Чу ишқи паричеҳраи аҳваре. *Манучеҳрӣ*

АҲВАТ *а.* احوط эҳтиёттар, боэҳтиёттар.

АҲВО *а.* (اهوا(ع ҷ. **ҳаво** II.

Аҳли он ҷо [Бағдод] аз аббосиён малул ва мутанаффир шуданд... ва ихтилофи аҳво дар миёни эшон зоҳир шуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Маҳмуд ракокати ақл ва фитрати раъй ва таноқузи аҳвоъ ва суъи тадбири қавм мушоҳида кард. *«Равзат-ус-сафо»*

◇ **аҳвои мутафарриқа** хоҳишҳои мухталиф, орзуҳои гуногун.

Чаҳорум — мусоламат ва муҳомалат аст, дар вақти тасодуми орои мухталифа ва тарокуми аҳвои мутафарриқа. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

АҲВОЛ I *а.* احوال ҷ. **ҳол** I.

Аҳли Бухоро ... як нима аз хонаҳои хеш ба араб доданд, то араб бо эшон бошанд ва аз аҳволи эшон бохабар бошанд. (1) *«Таърихи Наршахӣ»*

Эй Хисрави замона, бикшода чашм бингар
Дар номаи Сикандар аҳволи мулки Доро. (1)
Махфӣ

аҳволи зоҳир ҳолати беруна.

Ҳарчанд аҳволи зоҳираш дар назарҳо бекор вонамояд, аммо бар рӯи ботинаш абвоби фавоиди азим мекушоянд. *Бедил*

аҳволу ақвол тарзи гуфтор ва кирдор.

Ҳар чӣ аст авсофи одам бас ниҳон,
Мекунад аҳволу ақволаш баён. *Шоҳидӣ*

АҲВОЛ II *а.* اهوال ҷ. **ҳавл** IV.

Ҳамеша то ки бувад мӯю мӯя дар авҳол,
Ҳамеша то ки бувад нолу нола дар аҳвол...
Муиззӣ

АҲД *а.* عهد **1.** ваъда; шарт, паймон; қарордод, муоҳида.

Ба мақсуди дили худ бастаам аҳд,
Ки дорам пош ганҷи худ ба сад ҷаҳд. *Ҷомӣ*

Аз фиребу аҳдҳои ӯ шудам розӣ ба марг,
Шаб ҳама шаб дасту теғи қотилам омад ба ёд.
Сайидо

аҳди дуруст паймоне, ки аз он намегарданд.

Ба ҷони хоҷаву ҳаққи қадиму аҳди дуруст,
Ки мӯниси дами субҳам дуои давлати туст.
Ҳофиз

аҳду паймон шарту аҳд, қавлу ваъда.

Аҳду паймони шумо [муғулҳо] нодуруст аст, эътимод надорам. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

аҳду паймон бастан қавл додан; қарордод кардан.

Чу Маҷнун аз сари ҳиммат қадам дар водии ғам неҳ,
Ки бастам тоза, Махфӣ, бо муҳаббат аҳду паймонро.
Махфӣ

аҳду паймон шикастан аз қавл гаштан, қарордодро барҳам задан, ваъдахилофӣ кардан.

Ба ёди наргиси мастонааш рафтам ба майхона,
Гирифтам дасти паймона, шикастам аҳду паймонро.
Ҳилолӣ

аҳду савганд аҳду паймони босавганд, аҳду паймони сахт.

Чархро бо бақои давлати ӯ,
То ҷаҳон аст, аҳду савганд аст. *Муиззӣ*

аҳд бастан паймон кардан, шарт бастан бо касе; ваъда додан ба касе.

Ҳаргиз ба вафо бо дигаре аҳд набандам,
Гар худ зи ҷафо аҳди ту дигар шуда бошад. *Ҷомӣ*

аҳд кардан (*ё* **намудан**) паймон кардан, ваъда додан; қарор додан.

Аҳд намудам, ки ба ин нархар аз ин қабил ҳазлу мутоиба баъдульявм нанамоям. *Садри Зиё*

аҳдро пос доштан ба ваъда вафо кардан, ба ваъда риоя кардан.

Сад бор аҳд кардӣ, к-ин бор хок бошам,
Як бор пос дорӣ он аҳдро, чӣ бошад?! *Шамси Табрезӣ*

аҳд устувор бастан қавлу қарор кардан.

Зоғ чаҳор мартабаи дӯстиро шунида хушҳол шуд ва аҳд устувор баст. *«Нигори дониш»*

аҳд шикастан *ниг.* **аҳду паймон шикастан.**

Шикастӣ аҳду бар дилҳои ғамгин сӯхтӣ доғе,
Зиҳӣ доғе, ки то рӯзи қиёмат монд бар дилҳо.
Ҳилолӣ

2. *маҷ.* ихтиёр, тасарруф.

Ҳафт кишвар тамом дар аҳдаш,
Духтари ҳафт шоҳ дар маҳдаш. *Низомӣ*

3. замон, давр.

Ба аҳди адли ту афсона гашт дар афвоҳ
Ҳикояте, ки зи Дорову Ардавон карданд.
Убайди Зоконӣ

Мунъимони аҳди мо ҳар ҷо, ки манзил мекунанд,
Аз замин Қоруни бепопӯш меояд бурун. *Сайидо*

аҳди баид муддати бисьёр, вақти зиёд, мӯҳлати дуру дароз.

Аҳди баид шуд, ки зи май тавба кардаем,
Набвад баид нақз чунин аҳди мо ба ид. *Ҷомӣ*

аҳди гул фасли баҳор.

Ба аҳди гул шудам аз тавбаи шароб хиҷил,
Ки кас мабод зи кирдори носавоб хиҷил. *Ҳофиз*

аҳди сиғар давраи хурдсолӣ, замони кӯдакӣ.

Чунон ёд дорам зи аҳди сиғар,
Ки иде бурун омадам бо падар. *Саъдӣ*

аҳди шабоб айёми ҷавонӣ, давраи ҷавонӣ.

З-ин корҳо, ки лозими аҳди шабоби туст,
То кай маломатам расад аз пиру аз ҷавон?! *Фузулӣ*

аҳди ғазалхонӣ давраи хурсандӣ ва шодӣ.

Рафт айёми шабобу фурсати пирӣ расид,
То куҷо бошад кунун аҳди ғазалхонӣ маро.
Туғрал

аҳди қадим замони гузашта, давраи кӯҳна.

Ҳофизи гумшударо бо ғамат, эй ёри азиз,
Иттиҳодест, ки дар аҳди қадим афтодаст. *Ҳофиз*

аҳди ҳумоюнфар замони хуҷаста, вақти хушҳолӣ ва саодатмандӣ.

Аҳди ҳумоюнфар нигар, симурғи зарринпар нигар,
Абрӯи Золи Зар нигар, болои кӯҳсор омада.
Хоқонӣ

◇ **аҳди аласт** *ниг.* **аласт (аҳди аласт); бар як аҳду як мисоқ** ба як тартиб, ба як тарзу равиш.

Аз дами субҳи азал то охири шоми абад
Дӯстиву меҳр бар як аҳду як мисоқ буд. *Ҳофиз*

АҲДАБ *а.* احدب кӯзапушт, букрӣ.

Бас мубориз, ки зери гурзе кард
Пушт чун пушти мардуми аҳдаб. *Фаррухӣ*

АҲДБАНДӢ عهدبندى бастани аҳд, паймонбандӣ.

Бардошт дил аз ҷафописандӣ,
Бикшод забон ба аҳдбандӣ. *Ҷомӣ*

АҲДНОМА عهدنامه шартнома, қарордод.

... Лоақал аҳдномаи мусаҷҷал мегирифт.
Аҳмади Дониш

АҲДОБ *а.* اهداب мижгон.

Кӯтоҳназарони он хати қиёс онро мижгон ва аҳдоб мехонанд. *Восифӣ*

АҲДОС I *а.* احداث *ҷ.* ҳадас I.

Гаҳе ҳикояти айши гузашта гӯяд боз,
Гаҳе шикояти аҳдоси рӯзгор кунад. (1)
Убайди Зоконӣ

Чун Ҳизқил аз миёни банӣ-Исроил берун рафт, аҳдосу вақоеи бисёр падид омад. (1)
«Равзат-ус-сафо»

аҳдоси замона ҳодисаҳои рӯзгор.

Шикоят кард з-аҳдоси замона,
Ки сад пеш оварад чандин баҳона. *Низомӣ*

АҲДОС II *а.* احداث *таър.* маблағе, ки шаҳна (миршаб) барои нигаҳдорию посбонии бозор ва ғ. мегирифт.

Бешак имрӯз шеҳнаи ҳаммом
Хоҳад аҳдосу ман тиҳидастам. *Анварӣ*

АҲДОҚ *а.* احداق *ҷ.* **ҳадақа.**

Агар фағфури чиниро диҳад маншури дарбонӣ,
Ба сунбода ҳуруфашро бисунбонад дар аҳдоқаш. (1)
Манучеҳрӣ

Ба чашм-бар мижаи зард агар некӯ набвад,
Некӯ бувад сияҳ андар миёнаи аҳдоқ. (1) *Ломеӣ*

АҲДШИКАН عهدشکن паймоншикан, бевафо, ваъдахилоф.

Чун ӯҳдаи аҳди ёр ҷӯянд,
Ҷуз аҳдшикан туро чӣ гӯянд? *Низомӣ*
Бишкан аҳдаш чу аҳд бишкаст,
Қ-аз аҳдшикан бад-ин тавон раст. *Ҷомӣ*

АҲЗОБ *а.* احزاب *ҷ.* **ҳизб.**

АҲЗОН *а.* احزان *ҷ.* **ҳузн.**

Бар ҷаҳон чанд гуна найранг аст,
Бар малик чанд навъ аҳзон аст?! *Масъуди Саъд*

АҲИББО *а.* احبا *ҷ.* **ҳабиб.**

Гар ба шамшери аҳиббо тани мо пора кунанд,
Ба тазаллум ба дари хонаи аъдо наравем. *Саъдӣ*

Дар ин асно яке аз аҳиббои муҳаррир аз тиҷорату сафари Қалъа расида, пеши ман омада буд.
Аҳмади Дониш

АҲКОМ *а.* احکام *ҷ.* **ҳукм.**

Он қоидаро бартараф сохтанд ва аҳкому амсиларо аз давовини салотин ба форсӣ навиштанд. (1)
«Тазкираи Давлатшоҳ»

Эътироз аст бар аҳкоми ҷаҳондори, ҳаким,
Одати марди ҳасадпеша, ки хокаш ба даҳан. (1)
Ҷомӣ

аҳкоми васоиқ қоидаҳои аҳдномаҳо.

Сохтани вуҷуҳи узру итоб ва аҳкоми васоиқ ва азкори савобиқ бар ваҷҳи аввалӣ ва охирӣ адо кардаояд. *«Оини нигориш»*

аҳкоми салтанат қоидаву қонунҳои подшоҳӣ, ҳукмҳои подшоҳӣ.

Амир Абдулаҳадхон ба иҷрои аҳкоми салтанат ва умури мамлакат напардохта, ба шоирӣ муқайяд шуд. *Садри Зиё*

аҳкоми шариат *д.* қонунҳои шариат, фармудаҳои шариат.

[Қутайба] бад-ин тариқ мусулмонӣ ошкоро кард ва аҳкоми шариат бар эшон [аҳли Бухоро] лозим гардонид. *«Таърихи Наршахӣ»*

аҳкоми шаръ *ниг.* **аҳкоми шариат;** ◇ **аҳкоми анҷум** *нуҷ.* хусусиятҳои гардиши ситораҳо (аз рӯи илми нуҷуми қадим гӯё вазъияти ситорагон тақдир ва сарнавишти одамонро муайян мекардааст).

Гирифтам худ ба ҳад дилҳои марҳум,
Ҳама аҳкоми анҷум гашт маълум. *Хисрави Деҳлавӣ*

аҳком рондан қонун гузоштан, ҷорӣ кардани қонунҳо.

Рондай бар ҷаҳон ту он аҳком,
Қ-аз хиҷолат рухи замона тар аст. *Анварӣ*

АҲЛ *а.* اهل **1.** зан, аёл.

Аҳлу фарзандони худро ҳама бигрифт ва бирафт.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

аҳлу авлод зану фарзанд, аъзоёни хонавода, хешу табор.

Чу парвона ба гирдат аҳлу авлод,
Нишаста аз тафарруҷ бо дили шод.
Бадрии Кашмирӣ

2. халқ, мардум, сокинон, бошандагон.

Чун Искандар ба замини Шимол расид, аҳли он замин ба вай бинолиданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

3. сазовор, лоиқ; кордон, мутахассис; воқиф, бохабар.

Вазири малики Аҳвоз марде аҳл буд ва фазл дошт аз шеъру адаб. *Носири Хисрав*

Ҳеҷ касро дар он рӯзгор наёфта, ки аҳли ин кор буда бошад. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

аҳл гардидан огоҳӣ пайдо кардан, воқиф ва доно шудан.

Аҳл нагардад ба амома сафеҳ,
Хар нашавад аз ҷули дебо фақеҳ. *Хисрави Деҳлавӣ*

◇ **аҳли** адам а) ояндагон, ононе, ки ҳанӯз ба вуҷуд наомадаанд.

Агар аҳли адам донанд меҳнатҳои ишқатро,
Зи бими ошиқӣ ҳаргиз наёянд аз адам берун. *Ҳилолӣ*

б) онҳое, ки аз ҳаёт чашм пӯшидаанд, мурдагон, фаношудагон; **аҳли байт** зану фарзандон, хонавода, аъзои оила.

Аҳли байташ ҳараму дайр зи ҳам нашносад,
Пеши аҳвал сари як роҳ ду раҳ мегардад. *Шавкат*

аҳли басар *ниг.* **аҳли басират.**

Басари равшанам аз сурмаи хоки дари туст,
Қимати хоки ту ман донам, к-аҳли басарам. *Саъдӣ*

аҳли басират дурандешон, одамони бофаросат, зирак, доно.

Гирифташ даст, к-эй покизасират,
Чароғи дидаи аҳли басират!... *Ҷомӣ*

аҳли башорат огоҳони ҳол, донандагони роз, маҳрамони асрор.

Он кас аст аҳли башорат, ки ишорат донад,
Нуқтаҳо ҳаст басе, маҳрами асрор куҷост? *Ҳофиз*

аҳли бидъат эҷодкунанда ва тарафдорони унсуру қоидаҳои нав ва мухолифи дин; **аҳли биниш** *ниг.* **аҳли басират.**

Дар чашми аҳли биниш асло тафовуте нест
Дар фасли навбаҳорон дар ранги нав хазонро. *Махфӣ*

аҳли бирру эҳсон солеҳон, некувон, ҷавонмардон.

Хирад аз аҳли бирру эҳсон аст,
З-он ки худ хилқаташ бар ин сон аст. *Саноӣ*

аҳли ботин аҳли маънӣ, одамони донишманд, хирадмандон.

Бувад маънӣ арӯси нозперо,
Ба чашми аҳли ботин ҷилвафармо. *Ҳозиқ*

аҳли вафо вафодорон, соҳибони қавл.

Сар дар раҳи сагони дарат монд Мушфиқӣ,
Худро миёни аҳли вафо сарфароз кард. *Мушфиқӣ*

аҳли ваҳдат *д.* касоне, ки ба ягонагии худо эътиқод доранд; аҳли тасаввуф, сӯфиён.

Суолаш ба ҷое шуд аз гуфтугӯй,
Ки аз аҳли ваҳдат бишуд ҳарфҷӯй. *Шодӣ*

аҳли ваҷду ҳол сӯфиён; *ниг.* **ваҷд** 2.

Мутриб чӣ парда сохт, ки дар пардаи симоъ
Бар аҳли ваҷду ҳол дари ҳоюҳу бибаст. *Ҳофиз*

аҳли давлат подшоҳон, ҳокимон; давлатмандон, сарватдорон.

Басо аҳли давлат ба бозӣ нишаст,
Ки давлат бирафташ ба бозӣ зи даст. *Саъдӣ*

аҳли дард а) дардмандон, беморон.

Назар бар ҳоли ман аз чашми беморат аҷаб набвад,
Ки аҳли дард медонанд қадри дардмандонро. *Фузулӣ*

б) *киноя аз* ошиқон; **аҳли дарун** одамони наздик, наздикон, маҳрамони асрор, муқаррабон.

Субҳдаме бо ду-се аҳли дарун
Рафт Фаридун ба тамошо бурун. *Низомӣ*

аҳли девон хидматгорони давлатӣ, вазирон, мансабдорон.

Аҳли девон бар асас таъна заданд,
Ки чаро дуздон кунун анбуҳ шуданд? *Румӣ*

аҳли дида (ё **дид**) оқилон, доноён.

Бувад равшан ин нукта бар аҳли дид,
Ки менояд аз қуфл кори калид. *Ҷомӣ*

Нашкуфад аз сайри гулшан з-он дили Махфӣ, ки ҳеҷ
Хандаи гул назди аҳли дида кам аз гирья нест. *Махфӣ*

аҳли дил аҳли маърифат, аҳли сидқу сафо; соҳибдил, ориф, донишманд.

Чу бишнавӣ сухани аҳли дил, магӯ, ки хатост,
Суханшинос наӣ, ҷони ман, хато ин ҷост!*

аҳли дувал арбоби давлат, ҳукуматдорон.

Бештар ин шароби фитнаамал
Мезанад бар димоғи аҳли дувал. *Бедил*

Бояд, ки низоми аҳли дувал дар ин давлат ҷорӣ бошад. *Аҳмади Дониш*

аҳли дунъё одамон; дунъёдорон.

Суханро нест пеши аҳли дунъё, Сайидо, қадре
Ба ин ноошнотабъон набудан ошно беҳтар. *Сайидо*

аҳли завқ соҳибони истеъдоди адабӣ, наққошӣ, мусиқӣ ва ғ.; **аҳли замин** мардуми рӯи замин, бошандагони рӯи замин.

Ҳарчанд ризқи аҳли замин аст бар фалак,
Соиб, нашуд кушуде аз ин осмон маро. *Соиб*

аҳли замона муосирон, ҳамасрон, ҳамаҳдон.

Рифъати аҳли замона қасд кунад з-он-к
Суҳбати аҳли замона ҳеч наярзад. *Анварӣ*

аҳли зимма яҳудӣ ва насрониёне, ки дар мамлакатҳои исломӣ ба пардохтани ҷизья ӯҳдадор шуда дар тахти ҳимояти мусулмонон мезистанд; ҷизьядиҳанда.

Ва аҳли Бухоро бештар аҳли зимма буданд ва ҷизья медоданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

аҳли зоҳир а) риёкорон; касоне, ки ба шакли берунии ҳар чиз диққат дода, ба мазмуни ҳақиқии он эътибор намедиҳанд.

Бас ки яксон аст пеши аҳли зоҳир назму наср,
Сарв ҳам, Шавкат, миёни сабзаҳо мумтоз нест. *Шавкат*

б) ба ақидаи аҳли суннат, одамоне, ки пайрави мазҳаби шиа мебошанд; **аҳли идрок** одамони зирак, бофаросат, тезфаҳм.

Сухан гуфтан бувад кори хатарнок,
Сухан дониста гӯяд аҳли идрок. *Бадрии Кашмирӣ*

аҳли имон *д.* мӯъминон, диндорон; **аҳли инъом** *ниг.* **аҳли карам; аҳли иродат** мухлисон ва пайравони тариқат.

Берун бувад аз силсилаи аҳли иродат
Ҳар дил, ки на дар турраи пурпечу хами ӯст. *Ҷомӣ*

аҳли ирфон а) орифон, донишмандон, хирадмандон, одамони бомаърифат; б) сӯфиён.

Инони нафс кашидан ҷиҳоди мардон аст,
Нафас шумурда задан зикри аҳли ирфон аст. *Соиб*

аҳли истеҳқоқ онҳое, ки интизори ёрианд, мӯҳтоҷон, мустаҳиққон.

Мири асас маро яке аз аҳли истеҳқоқ гумон карда пурсид, ки: «Домулло барои чӣ муҳим омадаанд?» *Аҳмади Дониш*

аҳли истибсор *ниг.* **аҳли басират.**

В-агар ба ҷилваи товус шӯхие кардам,
Ба чашми нуқс набинандам аҳли истибсор. *Саъдӣ*

аҳли иқтоъ *таър.* ба иқтоъ ноилшудагон, касоне, ки подшоҳ ба онҳо ба таври инъом ва мукофот замин, деҳ ва ё мулке додааст.

З-он гурӯҳ он, ки аҳли иқтоанд,
Ҳама аз дасти ту ҷаҳондоранд. *Анварӣ*

аҳли кайл савдогарон.

В-ар бувад аҳли кайлу вазну зироъ,
Набвадаш з-офтоби сидқ шиоъ. *Ҷомӣ*

аҳли калом суханварон, адибон.

Ҳофиз ар майл ба абрӯи ту дорад, шояд,
Ҷой дар гӯшаи меҳроб кунанд аҳли калом. *Ҳофиз*

аҳли камол ба камол расидагон, аҳли фазлу дониш.

З-ин ғазал дардест, Ирсӣ, дар дили аҳли камол,
К-аш зи ҳозиқ ҳам нахоҳад ёфт дарди мо ба хоб. *Ирсӣ*

аҳли карам сахиён, ҷавонмардон, одамони босаховат, кушодадаст, олиҳиммат.

Сели сиришки ман наравад з-остони ту
Чун соиле, ки бар дари аҳли карам нишаст. *Ҷомӣ*

аҳли кимиё а) кимиёгарҳо, ононе, ки бо илми кимиё машғуланд; б) фиребгарон, ҳилагарон, маккорон; **аҳли китоб** *д.* яҳудиён, исавиён ва мусулмонон, ки динашон дорои китоби муқаддас («Таврот», «Инҷил», «Забур», «Қуръон») мебошад; **аҳли корвон** корвониён, сафаркунандагон бо корвон.

Ба боғи даҳр чун шабнам надорам хобу осоиш,
Чу аҳли корвон по дар рикобам метавон гуфтан. *Сайидо*

аҳли мазҳаб диндорон, мўътақидони дин; пайравони мазҳабе.

Шавад гар аҳли мазҳабро хабар аз машраби риндон,
Бигардонанд мазҳабҳо, биёмўзанд машрабҳо. *Ҳилолӣ*

аҳли малоҳат малеҳон, зебоён, хушрўён, соҳибҷамолон.

Ҳар куҷо ҳалқа занад аҳли малоҳат, чу дилам
Ҳалқаи гўши туро дид, аз он ҳалқа рамид. *Ҷомӣ*

аҳли маърифат а) орифон, доноён, ҳакимон.

Ҳикмат дар урфи аҳли маърифат иборат аст аз донистани чизҳо. *«Ахлоқи Носирӣ»*

Бас аҳли маърифат, ки зи бегона офате
Эҳсос карду дар канафи ошно гурехт. *Ҷомӣ*

б) сўфиён; **аҳли муртоз** риёзаткашон, зоҳидони риёзаткаш.

Овардаанд, ки яке аз аҳли муртоз, ки соҳиби кашф буд, ба дари масҷид рафт. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

аҳли мурувват ҷавонмардон, инсондўстон; одамони олиҳиммат.

Агар касе аз хиёнати маҳрамони ҳарами хеш ҳилм варзад, ақлан ва шаръан ва урфан мазмум бувад ва аз назари аҳли мурувват соқит шавад. *«Ахлоқи Мўҳсинӣ»*

аҳли назар мардумони бофаросат, одамони зирак.

Чашмат аз гўшаи тақво бадар овард маро,
Масту ғалтон сўи аҳли назар овард маро. *Камоли Хуҷандӣ*

аҳли ниёз мўҳтоҷон, эҳтиёҷмандон, бенавоён.

Бихрому боз ҷилва деҳ он сарви нозро,
Помоли хеш кун сари аҳли ниёзро. *Ҷомӣ*

аҳли олам ҷаҳониён, мардумон, одамон.

Моҳ мутлақо махфӣ шавад аз назари аҳли олам. *«Аҷоиб-ул-махлуқот»*

аҳли пеша ҳунармандон, косибон.

Зертари эшон барзигарон ва аҳли пеша нишонд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

аҳли рақам мутахассиси ҳисоб, риёзиётдон.

Аз бахти сияҳ нест гурез аҳли рақамро,
Бечок кӣ дидаст гиребони қаламро! *Соиб*

аҳли риё риёкорон, қаллобон, одамони дурўя, мунофиқ, сохтакор.

Куфр мехонанд бедардон, Фузулӣ, ишқро,
Гар дар ин аҳли риё ислом бошад, кофирам. *Фузулӣ*

аҳли роз маҳрамон, ҳамрозон, сирдонон; аҳли дард.

Бозии чарх бишканадаш байза дар кулоҳ,
Зеро ки арзи шўъбада бо аҳли роз кард. *Ҳофиз*

аҳли рой одамони донишманд, соҳибони ақлу тадбир.

Ду тан парвар, эй шоҳи кишваркушой,
Яке аҳли ҳиммат, дигар аҳли рой. *Саъдӣ*

аҳли сайф шамшерзан, сипоҳӣ, сарбоз; сарбозон.

Ва барои дафъи аъдо ва қитолу ҷидол аҳли сайфро махсус донад. *Аҳмади Дониш*

аҳли салоҳ *д.* тақводор; тақводорон.

Ишқат хабар зи олами беҳушӣ оварад,
Аҳли салоҳро ба қадаҳнўшӣ оварад. *Хисрави Деҳлавӣ*

аҳли санам бутпараст; бутпарастон.

Гуфт ҳақ: Гар фосиқӣ в-аҳли санам,
Чун маро хонӣ, иҷобатҳо кунам. *Румӣ*

аҳли саодат саодатмандон, хушбахтон, осудаҳолон, некуаҳволон.

Бувад кимиё қурби аҳли саодат,
Ҳумо мағзи давлат кунад устухонро. *Соиб*

аҳли сафо баҳрагирандагон аз лаззатҳои дунё.

Ҷомӣ, ба базми аҳли сафо меравӣ, нахуст
Дил пок кун зи васвасаи тавбаву салоҳ. *Ҷомӣ*

аҳли суннат сунниён, мусулмононе, ки пайрави мазҳаби суннианд; **аҳли сурат** зоҳирбинон.

Маро аҳли сурат бад-ин награвад,
Ки абдол дар обу оташ даванд. *Саъдӣ*

аҳли сухан а) суханварон, нотиқон, суханпардозон, суханороён; сухансанҷон; б) доноён.

Бештар аҳли сухан ноком рафтанд аз ҷаҳон,
Тутиёнро хушклаб аз шаккаристон бурдаанд. *Сайидо*

аҳли табъ одамони боистеъдод; шоирон.

Эй аҳли табъ, ошиқию шоирӣ балост,
З-ин ҳар ду пур ба мардуми доно газанд шуд. *Савдо*

аҳли талаб *ниг.* **аҳли ниёз; аҳли тамаъ** одамони ҳарис.

Дидаи аҳли тамаъ ба неъмати дунё
Пур нашавад, ҳамчунон ки чоҳ ба шабнам. *Саъдӣ*

аҳли тамиз одамони оқил, доно, хушёр; **аҳли тариқат** *д.* зоҳидон, сўфиён; **аҳли таслис** аҳли насоро, христианҳо; **аҳли тақво** порсоён, худотарсон, парҳезгорон.

Ридои аҳли тақво бодбони киштии май шуд,
Лаби майгуни ў то рехт дар паймона саҳборо.

аҳли улум соҳиби илмҳо, соҳибилм. *Соиб*

Шунидам, ки бигрист султони Рум,
Бари некмарде зи аҳли улум. *Саъдӣ*

аҳли уқул соҳибони ақл; ҳакимҳо, оқилон, хирадмандон.

Ба дарди ишқ бисозу хамўш шав, Ҳофиз,
Румузи ишқ макун фош назди аҳли уқул! *Ҳофиз*

аҳли фитнат зиракон, доноён, хушёрон.

Бар мароёи замоири хуршедмаосири аҳли фитнату асҳоби хибрат зоҳир ва возеҳ аст, ки умри азиз чун барқ дар гузар аст. *«Ахлоқи Мўҳсинӣ»*

аҳли фитрат одамони доно ва хирадманд.

Аҳли фитрат пахтаро ҳаргиз намегўянд пашм. *Савдо*

аҳли хибрат одамони воқиф, кордон, одамони ботаҷриба.

Нисбати ў наздики аҳли хибрат муҳаққақ аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

аҳли хилват гўшанишинон, ибодаткунандагон; **аҳли хирад** оқилон.

Бар онам, ки шояд зи аҳли хирад
Ба хондан равонам ба ёд оварад. *Савдо*

аҳли хок мурдагон, даргузаштагон.

Гиёҳу гул ҳама аз хок сар бурун карданд,
Зи аҳли хок надонам хабар чӣ оварданд. *Исмат*

аҳли шавкат одамони соҳибҷоҳу ҷалол, одамони олимансаб; подшоҳон.

Бияфшон ҷуръае бар хоку ҳоли аҳли шавкат бин,
Ки аз Ҷамшеду Кайхисрав ҳазорон достон дорад. *Ҳофиз*

аҳли шариат диндорон.

Сари ҷанг аст бо Маҷнун аз он аҳли шариатро,
Ки дар дарси муҳаббат нуктае бо ҳар сухан гирад. *Махфӣ*

аҳли шинохт *аҳли* маърифат.

Аз ин пас чӣ гӯяндам аҳли шинохт,
Ки нақши рухаш дид, ҷон дарбибохт. *Хоҷу*

аҳли шуур соҳибидрок, соҳибфаросат, оқилон, донишмандон.

Бош дар ҳар нафас зи аҳли шуур,
Ки ба ғафлат гузашт ё ба ҳузур? *Ҷомӣ*

аҳли шуҳуд а) ҳозирон, гувоҳон; б) мушоҳидакорон, равшанбинони ҳақиқат.

Аён аст дар чашми аҳли шуҳуд
Ҳамин силсила то ба асли вуҷуд. *Бедил*

аҳли эҳтиёҷ *ниг.* **аҳли ниёз.**

Вуҷуби садди фоқаи аҳли эҳтиёҷ бар қадри неъмат аст. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

аҳли яқин а) одамони ҳақиқатшинос, хирадмандон, муҳаққиқон; б) *д.* порсоён, сӯфиён.

Ба соҳибдилон ҳамдаму ҳамнишин,
Ватан карда дилҳои аҳли яқин. *Яҳъёи Себак*

аҳли ғадр хиёнаткорон, фиребгарон, маккорон; **аҳли қалам** нависандагон, шоирон; котибон.

Барои ҷамъи мол ва қатъи даовӣ ва низоъ аҳли қаламро насб гардонад. *Аҳмади Дониш*

аҳли қиёс ҳакимҳо, мантиқдонон.

Тавон гуфтан ин бо ҳақоиқшинос,
Вале хурдагиранд аҳли қиёс. *Саъдӣ*

аҳли қол аҳли илмҳои зоҳирӣ, олимони илмҳои мадрасагӣ, онҳое, ки танҳо илмҳои расмиро таҳсил кардаанд.

Он ду шахс аз вай суол карданд, ки симоъ ҳалол аст ё ҳаром? Қозӣ гуфт: Бар аҳли қол ҳаром ва бар аҳли ҳол ҳалол. *«Таърихи Фаришта»*

аҳли қубур мурдагон, даргузаштагон.

Ин аҳли қубур хок гаштанду ғубор,
Ҳар зарраю ҳар зарра гирифтанд канор.
Оҳ, ин чӣ шароб аст, ки то рӯзи шумор
Бехуд шудаву бехабаранд аз ҳама кор! *Хайём*

аҳли қудсӣ фаришта, фариштаҳо.

Магар ки аҳли қудсӣ бувад, ки иллати вуҷудро ташхис карда бошад. *Аҳмади Дониш*

аҳли ҳарам маҳрамон, бошандагони ҳарам; **аҳли ҳарб** ҷанговарон, лашкариён.

Чун хабар ба Қутайба расид, бозгашт, ҳар кӣ дар Пайканд аҳли ҳарб буд, ҳамаро бикушт. *«Таърихи Наршахӣ»*

аҳли ҳасад одамони бахил, бадрашк, нотавонбин.

Лек метарсам, ки аз аҳли ҳасад
Офате дар рӯзгори ман расад. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

аҳли ҳиросат деҳқонон, кашоварзон.

Ободонии мамлакат... ба саъю кӯшиши аҳли ҳиросат манут аст. *«Равзат-ус-сафо»*

аҳли ҳирфа ҳунармандон, санъаткорон, пешаварон.

Давлатмандони пешин бо мардуми бозорнишин ва аҳли ҳирфа сӯҳбат кам доштанд. *«Нигори дониш»*

аҳли ҳис *фалс.* файласуфоне, ки ҳисро манбаи дониши инсон медонанд; **аҳли ҳол** а) онҳое, ки аз моҳияти чизҳо огоҳ гардидаанд; б) аҳли тасаввуф; **аҳли ҳоҷат** *ниг.* **аҳли ниёз.**

Дили аҳли ҳоҷат ҷароҳат бувад,
Бар ӯ дасти бикшода роҳат бувад. *Ҷомӣ*

аҳли ҷунун девонаҳо.

Ишқ аз доираи ақл бурун кард маро,
Дохили силсилаи аҳли ҷунун кард маро. *Фузулӣ*

аҳл сохтан ба итоат даровардан.

Аҳмад бори дигар лашкар бад-он диёр фиристода, эшонро аҳл сохт. *«Равзат-ус-сафо»*

АҲЛАН *а.* أهلا *калимаи нидо* хуш омадӣ!, хуш омадед!

Ба кас таваққӯи аҳлан ва марҳабан дорад. *Убайди Зоконӣ*

АҲЛИ(Й)ЯТ *а.* أهليت **1.** лаёқат, истеъдод.

Гуфтам, ӯро тасаввур шавад, ки маро дар фазл мартабаест зиёдат..., қиёс кунад, ки маро аҳлият чист. *Носири Хисрав*

2. шоистагӣ, сазоворӣ, арзандагӣ; авлоӣ, беҳтарӣ.

Ман надидам дар ҷаҳони ҷустуҷӯ
Ҳеҷ аҳлийят беҳ аз хулқи накӯ. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

АҲЛОМ *а.* أحلام *ҷ.* **ҳулм.**

АҲЛУЛЛОҲ *а.* أهل الله диндорон.

АҲЛӢ *а.* أهلی унсгирифта, одаткарда; ромшуда, хонагӣ.

Анвои ашҷор падид омад аз дарахтони кӯҳӣ ва аҳлӣ ва ғайра. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

АҲМАР *а.* أحمر сурх.

Дар миёни хонаҳо аз гавҳари маҷлисфурӯз
Тӯда-тӯда буссаду ёқуту лаъли аҳмар аст. *Муиззӣ*

заҳаби аҳмар тиллои сурх.

...Фаровон физзаи холис ва заҳаби аҳмар бурун оранд. *Аҳмади Дониш*

маи аҳмар шароби сурх.

Оташ ба мағзам аз маи аҳмар гирифтааст,
Ин пунба аз фурӯғи гуҳар даргирифтааст. *Соиб*

АҲМАҚ *а.* أحمق аблаҳ, гӯл, бефаросат, бефаҳм.

Гар баде гуфт ҳасудею рафиқе ранҷид,
Гӯ: Ту хуш бош, ки мо гӯш ба аҳмақ накунем. *Ҳофиз*

Аҳмақе гуфту аблаҳе бовар кард. *Зарбулмасал*

АҲМАҚӢ أحمقی аҳмақ будан.

Қозӣ шабе китобе ба назараш омад, ки бузургон гуфтаанд: «Сари кӯчаку риши дароз нишони аҳмақист». *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

АҲМОЛ *а.* أحمال *ҷ.* **ҳимл.**

Осори раҳмате, ки ҷаҳон сар ба сар гирифт,
В-аҳмоли миннате, ки фалак зери бор кард... *Саъдӣ*

аҳмолу асқол бору банд.

Нухуст аҳмолу асқоли бародарони Ибни Яминро тафаҳҳус намуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

АҲОДИС *а.* أحاديث *ҷ.* **ҳадис.**

Ба вақти суханҳои ҳикматбаён
Аҳодису оят равон бар забон. (3) *Шодӣ*

АҲОЛӢ *а.* اهالی *ҷ.* аҳл 2.

Лашкаркашӣ ва дурии мақосид ва харобии дашт аҳолии эшонро ба таваҷҷӯҳ андохт. *Аҳмади Дониш*

АҲОСИН *а.* احاسن *ҷ.* **аҳсан** чизҳои беҳтарин, хубиҳо.

[Рой] аз ҳукамо ва нудамо тафосили маҳосини авсоф ва аҳосини аҳлоқ истифсор кард. *«Анвори Суҳайлӣ»*

АҲРИМАН||АҲРАМАН||ОҲАРМАН||ҲАРИМАН || اهریمن || اهرمن||آهرمن||هریمن **1.** қувва ва рӯҳи бадӣ ва раҳнамои бадиҳо дар дини зардуштӣ буда; аз калимаи ангромайнью (дар Авесто), ки бадандеш гуфтан аст, гирифта шудааст; **2.** дев, шайтон, ҷин.

Чу бар тезрав борағӣ барнишаст,
Бирафт, Аҳриманро ба афсун бибаст. *Фирдавсӣ*
Ситезоварӣ кори Оҳарман аст,
Ситеза ба пархош обистан аст. *Асадӣ*

АҲРОР *а.* احرار *ҷ.* **хур** III||**хурр.**

Шеъри ӯ бад-он дараҷа расида бошад, ки дар саҳифаи рӯзгор мастур бошад ва бар алсинаи аҳрор мақрӯъ, бар сафоеҳ бинависанд. (2) *Низомии Арӯзӣ*
Дар маҷлиси аҳрор се чиз асту фузун беҳ
В-он ҳар се кабоб асту рубоб асту шароб аст. (2) *Манучеҳрӣ*

АҲСАН *а.* احسن аз ҳама беҳтар, некӯтар, аълотар, авлотар.

Сари афсонаҳои ростмазмун,
Ки гуфташ аҳсани ҳар қисса бечун... *Нозим*

ба ваҷҳи аҳсан ба беҳтарин роҳу равиш.

Ҳамвора бо якдигар пинҳон машварат мекарданд, ки он мулк ба ваҷҳи аҳсан ва тариқи асҳал мусаххари ӯ шавад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

АҲСАНТ *а.* احسنت *калимаи нидо* офарин, марҳабо, зеҳ, шод бош!

Парокандагӯе ҳадисам шунид,
Ҷуз аҳсант гуфтан тариқе надид. *Саъдӣ*
Зад рақам дар сифати ҳусни ту Шоҳин ғазале,
Ки ҷуз аҳсант касеро нарасад ҳадди ҷавоб. *Шоҳин*

АҲСАНУЛҚИСАС *а.* احسن‌القصص некӯтарини қиссаҳо; *киноя аз* қиссаи Юсуф, ки дар Қуръон зикр ёфтааст.

Ҳадиси Юсуфи мисрӣ, ки аҳсанулқисас аст,
Касе ба сӯз бихонад чу пири канъонӣ? *Камоли Хуҷандӣ*
Бас дилкаш аст қиссаи хубон в-аз он миён
Ту Юсуфиву қиссаи ту аҳсанулқисас. *Ҷомӣ*

АҲФОД *а.* احفاد *ҷ.* **ҳафид.**

Чун эшон даргузаштанд, фарзандон ва аҳфоди онҳо чандин қарн подшоҳӣ мекарданд. *«Таърихи Фаришта»*

АҲШО(Ъ) *а.* احشا(ء) *ҷ.* ҳашо даруни шикам, рӯдаҳо.

Чун мор ҳама бар тани ӯ битаркад андом,
Чун нор ҳама дар шикамаш хун шавад аҳшо. *Ватвот*
Шоҳ Шуҷоъ шамшере бар Мавлоно Рукнуддин зад, ки аҳшои ӯ зоҳир гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

АҲШОМ *а.* احشام *ҷ.* **ҳашам.**

...Ки он тирагарде, ки чун шом буд,
На гарди сипаҳ, гарди аҳшом буд. *Ҳотифӣ*

Сунохон беэътидолӣ карда, ба зану фарзанду аҳшоми ҳисор дастдарозӣ мекард. *«Таърихи Фаришта»*

АҲЁ *а.* احیا *ҷ.* **ҳай** II 1.

Мо чунон пиндоштем, ки Амр дар зумраи аҳьёст. *«Равзат-ус-сафо»*

АҲЁНАН *а.* احیانا **1.** баъзан, гоҳо, гоҳ-гоҳ, баъзе вақт.

Хоҷа Ҳофз ба дарвешону орифон сӯҳбат доштӣ ва аҳёнан ба сӯҳбати ҳукком ва судур расидӣ. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

2. иттифоқан, тасодуфан.

Дар мамлакати ӯ номи дузд касе нашунидӣ; агар аҳёнан моли тоҷире ё фақире дузд мебурд, ... аз хазона ба ва расонидӣ. *«Таърихи Фаришта»*

АҲҚАР *а.* احقر ҳқир, ҳақиртар, ночиз.

Духтар... гуфт: ... Агар шумо аз ман безоред ва моро ба ин аҳқар матоъи дуньявӣ мефурӯшед, ман аз шумо безор нестам. *«Таърихи Фаришта»*

АҲҚАРӢ احقری мансуб ба аҳқар, ҳақирӣ, ночизӣ.

Ҳарчанд офтоб барорад бузургият,
Беранг зӣ чу зарраи мавҳум аз аҳқарӣ! *Бедил*

АҲҚОД *а.* احقاد *ҷ.* **ҳиқд.**

Ҳаст ӯ миқрози аҳқоду ҷидол,
Қотеи ҷанги ду хасми қилу қол. *Румӣ*

АҲҚОФ *а.* احقاف *ҷ.* **ҳиқф.**

Он қитъаи абри сиёҳро ба ҷониби аҳқоф бар сари қавми Од фиристод. *«Равзат-ус-сафо»*

АҲҶОР *а.* احجار *ҷ.* **ҳаҷар** I.

Чун оҳани суда, ки бувад бар табақе-бар,
Дар зери табақ монда зи миғнотис аҳҷор. *Манучеҳрӣ*
Дил макун дар судани аҳҷор реш,
Даст бар ҳам судане дорад ба пеш. *Бедил*

◇ **аҳҷори карима** сангҳои қиматбаҳо, ҷавоҳирот.

АҶАБ *а.* عجب чизе, ки сабаби ҳайронӣ аст, ҳайратовар, ҳайратангез, таааҷҷубовар, шигифт.

Аҷаб он буд, ки аҳли ин саноат [бофандагӣ] ба Хуросон рафтанд баъзе ва он чӣ олати ин шуғл буд, бисохтанд. *«Таърихи Наршахӣ»*
Диданд сиришкам ҳама ҳамсояву гуфтанд:
Ин сел аҷаб, гар набарад хонаи моро. *Камоли Хуҷандӣ*

аҷаб доштан (**ё кардан, мондан**) таааҷҷуб кардан, ҳайрон шудан, мутаҳайир шудан.

Зи рӯзгор, Фузулӣ, шикояте дорам,
Аҷаб мадор, ки аз рӯзгор менолам. *Фузулӣ*
Зи бас хандиданаш Юсуф аҷаб кард,
Зи вай ному нишони вай талаб кард. *Ҷомӣ*
Холид заҳр фурӯ бурд ва ҳеҷ мазаррат ба вай нарасид, Абулмасеҳ дар аҷаб бимонд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

АҶАЗА *а.* عجزه *ҷ.* **оҷиз.**

Дасти тағаллуби мутағаллибон аз домани зуафо ва аҷаза кӯтоҳ гардонӣ. *«Равзат-ус-сафо»*
Ситаме бар аҷаза ва зуафо раво доштанд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

АҶАЛ I *а.* اجل **1.** муддат, мӯҳлат, вақт, ҳангом; **2.** интиҳои умр, марг.

Ҳар он кас, ки зод ӯ зи модар, бимурд,
Зи дасти аҷал ҳеҷ кас ҷон набурд. *Фирдавсӣ*

Қади хамидаи моро аҷал камин карда,
Нишаста сели ҳаводис ба сояи пули мо. *Сайидо*

аҷали мавъуд марги муқаррар, марги ҳатмӣ.

Аҷали мавъуд шарбати заҳролуди маргро ба лаби эшон чаконад. *«Фатҳнома»*

аҷали муаллақ марги ногаҳонӣ.

АҶАЛ II||**АҶАЛЛ** *а.* اجل ҷалилтар, бузургтар, калонтар, боҷалолтар.

Эй мири а ҷ а л чун аҷал оядат, бимирӣ,
Ҳарчанд ки бо иззу ҷамоливу ҷалолӣ.
Носири Хисрав

Мардуми зиёнрасидаро тафаккуди аҳвол камобеш бикунад, ки аъзами садақот ва аҷалли ҳасанот аст.
Аҳмади Дониш

АҶАЛ III *а.* عجل шитоб, шитобкорӣ, саросемагӣ, таъҷил.

Наъли пои ӯст чарх, к-аз аҷали дасти ӯ
Он даҳу ду наргиса бар сари айвони ӯ. *Хоқонӣ*

АҶАЛА||АҶАЛАТ *а.* عجلت||عجله *ниг.* **аҷал** III.

...Ба пои аҷалат ва қудуми суръат ба тараддуд дарнаёмада. *«Таърихи Фаришта»*

АҶАЛГИЁ اجل گیا решаи заҳрноки як навъ гиёҳ, аконит.

Ахтароне, ки ҳолгардонанд,
Теғи ӯро аҷалгиё донанд. *Саноӣ*

АҶАЛЛ *а.* اجل *ниг.* **аҷал** II.

АҶАМ I *а.* اجم ҷангал, беша.

Эй ки аз адли ту шери аҷам оҳубарароро,
Бе забон парварадаш дар даҳани худ ҷу забон.
Бадри Чочӣ

АҶАМ II *а.* عجم **1.** мардумони ғайри араб; қавмҳои форсу тоҷикзабон; **2.** мулк ва сарзамини форсу тоҷик.

Басе ранҷ бурдам дар ин соли сӣ,
Аҷам зинда кардам бад-ин порсӣ. *Фирдавсӣ*

Дар Аҷам афтод марде аз Араб,
Монд аз ин шаҳри Аҷам андар аҷаб. *Аттор*

◇ **ҳавои Аҷам** номи оҳанге аз «Шашмақом».

Дар базми мо нишасту ҳавои Аҷам шунид,
Он кас, ки майли нағмаи хорогудоз дошт. *Шоҳин*

АҶАМӢ عجمی мансуб ба аҷам II.

Ба шайхи шаҳр магӯ, Ҷомиё, ҳикояти ишқ,
Маҷӯй аз аҷамӣ фаҳми нуктаи арабӣ. *Ҷомӣ*

АҶВАД *а.* اجود нектар, хубтар, беҳтар.

Соли имсоли ту зи пор аҷвад,
Рӯзи имрӯзи ту зи дӣ атьяб. *Фаррухӣ*

АҶВИБА *а.* اجوبه *ҷ.* **ҷавоб.**

Сукрот ... ҳамаро ба аҷвибаи соиба мақрун дошт.
«Равзат-ус-сафо»

АҶДОД *а.* اجداد *ҷ.* **ҷад(д).**

Аҷдоди ман ба мири мушон такья мекунад,
Имрӯз дар баробари ман кист дар ҷаҳон? *Сайидо*

Ҳар расме, ки аҷдоди ӯ карда буданд, танфиз кард. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

АҶЗ *а.* عجز нотавонӣ, сустӣ, камзӯрӣ, беҳолӣ, заъф, оҷизӣ.

Аҷзи касон мангару бозуи хеш,
Хок маяфкан ба тарозуи хеш. *Хисрави Деҳлавӣ*

Он ки ӯ дам мезанад аз аҷз, кист?
Ғояти ин кор ба ҷуз аҷз чист? *Ҷомӣ*

аҷзу ниёз нотавонию мӯҳтоҷӣ.

Аз вай ҳама мастию ғуруру асту такаббур,
В-аз мо ҳама бечорагию аҷзу ниёз аст. *Хофиз*

аҷзу қусур оҷизиву айбдорӣ.

Лоҷарам мӯътариф ба аҷзу қусур
Мефиристам таҳийяте аз дур. *Ҷомӣ*

АҶЗО *а.* اجزا(ء) *ҷ.* **ҷузъ||ҷузв.**

Ғазаб... бар мисоли хамр аст, ки дар аъзову аҷзои майхора равон аст. *Авфӣ*

Бедил, аҷзои ҷаҳон пайкари бетимсолест,
Ҳайрати оинавори ту дуҷор аст ин ҷо. *Бедил*

аҷзои тан ҷузвҳои бадан, аъзои бадан.

Мурдае дидам, парешон гашта аҷзои танаш,
Карда манзил устухони каллаашро мору мӯр.
Фузулӣ

АҶИБ *а.* عجيب *ниг.* **аҷаб.**

Гуфтанд: Зи Навфал ин ғариб аст,
Ин ҳукму ҳукумати аҷиб аст! *Ҳилолӣ*

Хосияти аҷиб ба шохам навиштаанд,
Ҳар кас нигоҳ дошт, гурезанд ҷинниён. *Сайидо*

АҶИБА *а.* عجيبه *муаннаси* **аҷиб.**

Мулло Абдулмаҷиди Музтарибро дар ин боб ашъори аҷиба воқеъ шуда... *Садри Зиё*

АҶИЛЛА *а.* اجله *ҷ.* **ҷалил.**

Дар хонаи амир Муҳаммад Солеҳ... ҷамъе аз аҷиллаи шуаро ва аиззаи фузало ҳозир буданд.
Восифӣ

Волиди ин ҷаноб аз ҷумлаи аҷиллаи уламои номдори ин диёр ба шумор омада... *Садри Зиё*

АҶИННА *а.* اجنه *ҷ.* **ҷанин.**

АҶИР *а.* اجير муздур, нӯкар, коргари дастмуздгир, ятим.

Хавфу рӯъб бар аҷиру мустаъҷир гумошт.
«Равзат-ус-сафо»

АҶИРӢ اجیری нӯкарӣ, хизматгорӣ.

Осия волидаи Мусоро ба аҷирӣ гирифт.
«Равзат-ус-сафо»

АҶЛОФ *а.* اجلاف *ҷ.* **ҷилф.**

Хирадмандро, ки дар зумраи аҷлоф сухан бибандад, шигифт мадор. *Саъдӣ*

Ёфт аз дастбурди ин аҷлоф
Ҷайби ҳар дона сад ҳазор шикоф. *Бедил*

АҶМАИН *а.* اجمعین *ҷ.* **аҷмаъ.**

АҶМАЛ *а.* اجمل ҷамилтар, хубтар, зеботар, некӯтар.

АҶМАЪ *а.* اجمع ҳама, ҳамагӣ.

АҶНАБИЯ *а.* اجنبیه *муаннаси* **аҷнабӣ.**

Шахсеро бо зани аҷнабия дид, хамр дар пеш ниҳода. *Аҳмади Дониш*

АҶНАБӢ *а.* اجنبی хориҷӣ; бегона.

Зоғ гуфт: Ин шутур дар миёни мо аҷнабист.
«Анвори Суҳайлӣ»

Аҷнабӣ афтода дар хоне чунон,
Чун фақире дар миёни мунъимон.
Абӯисҳоқи Атъима

АҶНИҲА *а.* اجنحه *ҷ.* **ҷаноҳ.**

АҶНОБ I *а.* اجناب *ҷ.* **ҷанб.**

АҶНОБ II *а.* اجناب *ҷ.* **ҷунуб.**

Чун Зол ба тифлӣ шудаам пир зи аҳдос,
З-он аст, ки радкардаи аҳрораму аҷноб. *Хоқонӣ*

АҶНОД *а.* اجناد *ҷ.* **ҷунд.**

Тоҷиддин ба дари қалъа рафт, аҷноди акрод ӯро роҳ надоданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Олоти таъну зарб аз тиру камон ва сайфу синон ва гурзу ханҷару сипару зиреҳи бисьёр бар аҷнод қисмат ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

АҶНОС *а.* اجناس *ҷ.* **ҷинс.**

Зи ман ёфт аҷноси олам навӣ,
Шудам оламе нав, вале маънавӣ. (2) *Ҷомӣ*

Фарангиён... аз тиҷорати аҷноси мазкур монеъ омаданд. (2) *«Таърихи Фаришта»*

аҷноси мухталифа чизҳои гуногун, ҷинсҳои гуногун, ҳархела; **аҷноси фосид** матои хароб, ҷинсҳои пӯсида, чизҳои вайроншуда.

Муҳассили номуассили умед ҷуз матои косиди андӯҳ ва ғайри аҷноси фосид бори хотир фузунтар аз кӯҳ ба тан наёварад. *Восифӣ*

АҶОИБ *а.* عجائب чизҳои аҷибу ғариб.

[Назар] бисьёр аҷоибу ғароиб дар он сафар дид. *Яҳьёи Себак*

АҶОИБОТ *а.* عجائبات *ҷ.* **аҷоиб.**

[Назар] дар он шаҳр аҷоиботу ғароиботи бисьёр дид. *Яҳьёи Себак*

...Баъд аз понздаҳ рӯз ва дидани аҷоиботи бисьёр ба соҳили муҳит расидем. *Аҳмади Дониш*

АҶОИБХОНА عجائبخانه хонаи аҷоибот, ҷои ҳайратангез, музей; ◇ **ин аҷоибхона** *киноя аз* дунъё.

То тавонӣ, дар нигористони чашмаш кун назар,
Эй басо афсун, ки бошад ин аҷоибхонаро. *Туғрал*

АҶОИЗ *а.* عجائز *ҷ.* **аҷуз.**

Ба ҷузъият сар фуруд овардан кори аҷоиз тавонад буд. (1) *«Анвори Суҳайлӣ»*

Аварот ва аҷоиз забон ба нафрини ӯ кушода мегуфтанд... (2) *«Таърихи Фаришта»*

АҶОНИБ *а.* اجانب *ҷ.* **аҷнабӣ.**

Ақорибу аҷониб бар бузургӣ ва саёдати ӯ сухан надоштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

АҶР *а.* اجر мукофот, музд, подош, иваз, бадал.

Дило, дар ошиқӣ собитқадам бош,
Ки дар ин раҳ набошад кор бе аҷр. *Ҳофиз*

Бад-ин ният он чи дар муддати никоҳ аз ранҷу таъб, ки бинад музде ва аҷре, дар девони амалаш мусаббат гардад. *Аҳмади Дониш*

АҶРОМ *а.* اجرام *ҷ.* **ҷирм.**

Аз уқулу аносиру аҷром
Ҳамаро бар тараддуд аст иқдом. *Бедил*

Ҳаме то ки аҷроми анҷум баҷост,
Зи осеби даврон ба раббулъибод... *Шоҳин*

аҷроми нуҳус ситораҳои наҳс.

В-аҷроми нуҳусро ба як бор
Дар толеи офият қирон аст. *Анварӣ*

аҷроми самовӣ ҷисмҳои осмонӣ; *киноя аз* ситораҳо.

Нашъаи инсонӣ ... чун ба ҳуллияи эътидоли мизоҷу таъдили қувои ҷисмонӣ ва нафсонӣ мутаҳаллӣ гардад, ... шабеҳ ба аҷроми самовӣ бошад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

аҷроми улвӣ ситораҳои осмон.

Сутурлобдонони ахтаршинос
Гирифтанд з-аҷроми улвӣ қиёс. *Хоҷу*

аҷроми фалак ситораҳо; сайёраҳо; **аҷроми чарх** *ниг.* **аҷроми фалак.**

Ту аз риҷолию аҷроми чархро расм аст,
Ки корҳои азим оварад ба пеши риҷол. *Муиззӣ*

АҶСОД *а.* اجساد *ҷ.* **ҷасад.**

Эътимод бар салобати аҷсом ва қуввати аҷсоди худ намуданд. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

АҶСОМ *а.* اجسام *ҷ.* **ҷисм.**

Ҷисм ҳам аз танаввӯи ашкол
Васфи касрат гирифту шуд аҷсом. (1) *Ҷомӣ*

аҷсоми басит ҷисмҳои ғайримураккаб, содда.

Мардумон гуфтанд, ки ин чаҳор аҷсоми басит, ки эшонро аносир хонанд, табоҳ шаванд. *Ибни Сино*

АҶУЗ *а.* عجوز **1.** *пир, фартут;* **2.** *пиразан, кампир.*

Аҷузе, к-ӯ кунад гулгуна бар рӯй,
Чу тавсан з-уштур аз вай рам хӯрад шӯй. *Хисрави Деҳлавӣ*

Нест нури субҳ, пиндорӣ, шаби ҳаҷри ту чарх
Карда бар сар чун аҷузи мотамӣ чодар сафед. *Шоҳин*

◇ **аҷузи хушкпистон** *киноя аз* дунъё.

АҶУЗА *а.* عجوزه зани пир, пиразан, кампир.

Аҷуза ҷавоб дод, ки номуси малик ба зулм мешиканад, на ба адл. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

◇ **аҷузаи фартут** *киноя аз* дунъёи кӯҳна.

АҶУЛ *а.* عجول бисьёр шитобкунанда, шитобкор, бошитоб.

Гунҷишк бин, ки сӯҳбати шоҳинаш орзӯст,
Бечора дар ҳалоки тани хештан аҷул. *Саъдӣ*

Сабоҳе аз ин фикр будам малул,
Ки гетӣ ғаюр асту даврон аҷул. *Шоҳин*

АҶФОН *а.* اجفان *ҷ.* **ҷафн.**

Наргиси чашм аз ғунчаи аҷфон шукуфта шуд, дида бикушодам. *Авфӣ*

Б

Б ҳарфи дуйӯми алифбои ҳозираи тоҷикӣ; дар алифбои арабии тоҷикӣ — ҳарфи ب; *ниг.* бо I, бе II.

Б- ب *шакли шеърии пешоянди* **ба** I.

Басо хирман, ки оташ дарзадӣ б-аш,
Ҳанӯзат оби шӯхӣ зери коҳ аст. *Анварӣ*

ба- *префикс* дар аввали исм омада доро будан ба чизеро мефаҳмонад ва маънии суффиксҳои -манд, -нок ва м. инро ифода мекунад, мас. 'батоб — тобнок', 'баизтироб — изтиробнок'.

Аз ҳамчу ту дилдоре
Дил барнаканам, оре!

Чун ноз кашам боре,
З-он зулфи батоб авло. *Ҳофиз*

БА I به *пешоянд* **1.** ишора ба сӯ, тараф.

Оху зи танги кӯҳ биёмад ба дашту роғ,
Дар сабза бода хуш бувад, акнун агар хӯрӣ. *Рӯдакӣ*

2. дар ҷое будани чизе ё касеро мефаҳмонад.

Ба Ҳиндустон буд меҳтар писар,
Ки Баҳман будӣ номи он номвар. *Фирдавсӣ*

Шабу рӯз будӣ дубаҳра ба зин
Зи роҳи бузургӣ, на аз роҳи кин. *Фирдавсӣ*

3. дар бораи..., дар хусуси ..., роҷеъ ба ..., дар бобати ..., оид ба...

Сад ёр бувад ба нон, шаке нест,
Чун кор ба ҷон бувад, яке нест. *Хисрави Деҳлавӣ*

4. барои..., аз барои...; ба сабаби...

Ман бад-он омадам ба хидмати ту,
То барояд рутаб зи конозам. *Рӯдакӣ*

Дар чаман боди баҳорӣ зи канори гулу сарв
Ба ҳаводории он оразу қомат бархост. *Ҳофиз*

ба чӣ чаро, барои чӣ, дар кадом асос, бо чӣ сабаб.

Охир, ба чӣ гӯям «ҳаст», аз худ хабарам чун нест,
В-аз баҳри чӣ гӯям «нест», бо ӯ назарам чун ҳаст.
Ҳофиз

5. мувофиқи..., мутобиқи..., аз рӯи ...

Замона аспу ту роиз, ба райи хешат тоз,
Замона гӯю, ту чавгон, ба райи хешат боз! *Рӯдакӣ*

Оташро қиблаи худ соз, то корҳо ба мурод шавад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

6. баробари..., баробар ба..., мисли..., монанди ..., назири..., шабеҳи...

Агар сарве ба болои ту бошад,
На чун қадди дилорои ту бошад. *Саъдӣ*

Эй он ки ба иқболи ту дар олам нест,
Гирам ки ғамат нест, ғами мо ҳам нест. *Саъдӣ*

7. аз ҷиҳати..., аз нуқтаи назари ..., аз ҳайси...

Устод донист, ки ҷавон ба қуввват аз ӯ бартар аст. *Саъдӣ*

8. ба шумори..., ба ҳисоби..., ба миқдори..., андозаи...

Ба сад корвон уштуре сурхмӯй
Ҳама ҳезум овард пархошҷӯй. *Фирдавсӣ*

Ҳисоб ба динор, бахшиш ба хирвор. *Зарбулмасал*

9. дар баъзе мавридҳои калимабандӣ ва иборасозӣ таркибҳои зарфӣ ё сифатӣ ба вуҷуд меорад: сар ба сар, рӯ ба рӯ, ҷо ба ҷо, нуқта ба нуқта, ранг ба ранг; **10.** бо исм (гоҳо бо зарф) омада, таркиби зарфӣ ташкил медиҳад: *ба зудӣ, ба аҷала, ба шитоб, ба ногоҳ.*

Бақои ӯ чу ба сад солу бисту се бирасид,
Зи ҷоми марг *ба ногоҳ* хӯрд як соғар.
Носири Хисрав

Ки тезиву тундӣ наёяд ба кор,
Ба нармӣ дарояд зи сӯрох мор. *Фирдавсӣ*

Ҳамешуданд ба бечорагӣ ҳазиматиён
Гусаста пушту гирифта гуреғро ҳанҷор. *Унсурӣ*

БА II به *ҳиссачаи қасам* қасам ба..., савганд ба..., ба ҳурмати...; **ба дӯстӣ** қасам ба дӯстӣ; **ба мардӣ** қасам ба мардӣ.

Ба мардӣ, ки мулки саросар замин
Наярзад, ки хуне чакад бар замин. *Саъдӣ*

БААМД بعمد амдан, қасдан.

Ҳамвора иртикоби ҷаримат кунад баамд.
«Равзат-ус-сафо»

БАБАРГ ببرگ дуруст, басомон, таъмин кардашуда, басариштa.

Ҳама кори мардум набудӣ бабарг,
Ки пӯшиданишон ҳама буд барг. *Фирдавсӣ*

Сипоҳе, ки кораш набошад бабарг,
Чаро дил ниҳад рӯзи ҳайҷо ба марг? *Саъдӣ*

БАБР ببر ҳайвони даррандаи ваҳшӣ, ки ба паланг шабоҳат дорад.

Зи ногаҳ баромад яке тира абр
Хурӯшон чу шеру ғиревон чу *бабр.* *Хоҷу*

бабри дамон бабри тезҷаҳанда, бабри зӯр ва ниҳоят *бадхашм.*

Назар кардам, ҷавоне дидам, ҳамчун шери жаён (жиён) ва бабри дамон. *«Чор дарвеш»*

◇ **бабри баён** либоси аз пӯсти бабр ё паланг, ки Рустами Дастон дар вақтҳои ҷанг мепӯшидааст.

Таҳамтан бипӯшид бабри баён,
Нишаст аз бари аждаҳои жаён. *Фирдавсӣ*

БАВВОБ *а.* بواب дарбон, дарвозабон; қаровул, ҳоҷиб, нигаҳбони қаср.

Тарки эҳсони хоҷа авлотар,
К-эҳтимоли ҷафои баввобон. *Саъдӣ*

БАВЕЖА||**БАВИЖА** بويژه махсусан, хусусан, алалхусус, билхосса.

Бавежа, ки пайвастаи хун бувад,
Чу аз дур бинад туро чун бувад?! *Фирдавсӣ*

БАВИШ بوش қазову қадар; қисмати азалӣ.

Навишта чунин будмон аз бавиш,
Ба расми бавиш-андар омад равиш. *Фирдавсӣ*

БАВЛ *а.* بول пешоб, шош, мезак; ◇ **бавли шайтон** *киноя аз* шароб.

Бавли шайтон макун ба қорура,
Пеши чашми табиби ақл мадор. *Хоқонӣ*

БАВЛИДАН بوليدن шошидан, мезидан.

Ва аспи ман дар изтироб афтода хун мебавлид.
Аҳмади Дониш

БАВН I *а.* بون ҳисса, баҳра; **аз бавни ...** аз баҳри...

Ба чашм-андарам дида аз равни туст,
Ба ҷисм-андарам ҷунбиш аз бавни туст. *Унсурӣ*

БАВН II *а.* بون фосила, ҷудоӣ (байни ду чиз); ҳад(д).

БАВОДӢ *а.* بوادى *ҷ.* **бодия** II.

Дар бодияе аз баводии Яман маслуберо ёфтанд.
«Равзат-ус-сафо»

БАВОИС *а.* بواعث *ҷ.* **боис.**

Бавоиси тамаи ҷаҳондорӣ султонро аз истимои ин насоеҳ кар сохтӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

БАВОР *а.* بوار нобудӣ, ҳалокат, талаф, марг.

Аксари эшон дар чоҳи бавор афтоданд ва халок гардиданд. *«Равзат-ус-сафо»*

БАВОРИҚ *а.* بوارق *ҷ.* **борика** 2.

Аз бавориқи суюфу савоиқи сиҳом ҷӯйҳои хун... равон шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

БАВОТИН *а.* بواطن *ҷ.* **ботин; бавотини умур** сирҳо, корҳои пинҳонӣ.

Яке аз салотинро чунон одат буди, ки занон ба хонаи аъён ва аркон фиристодӣ, то бавотини умур кашф кунад. *Аҳмади Дониш*

БАВОҶИБ بواجب ба қадри даркорӣ, чунон ки бояду шояд, сазовор, лоиқ.

Падарро аз ин ҳол огаҳӣ доданд, бародаронашро бихонд ва гӯшмоле бавоҷиб дод. *Саъдӣ*

Қимати ин хок бавоҷиб шинос,
Хокшиносӣ бикун, эй ношинос! *Низомӣ*

БАВШ بوش карру фарр, худнамоӣ.

БАВШҶӮ بوش‌جو толиби карруфарр, худпараст.

Мусии хокрӯро дар об менишонӣ,
Фиръавни бавшҷӯро дар ғор мекашонӣ.
Шамси Табрезӣ

БАГМОЗ بگماز *ниг.* **бигмоз.**

БАГНӢ بگنی шаробе, ки аз биринҷ, ҷав, арзан ва м. ин созанд, бӯза.

Маст гаштам зи ҷуръаи багнӣ
Шуд мизоҷам зи банг мустағнӣ. *Тайён*

БАГРАС||БАКРАС بگرس||بکرس болопӯш, ҷомаи боронӣ; матои пашмини обногузар.

Боргоҳи тараби бодапарастон абр аст,
Шафақи баграси боронии мастон абр аст.*

БАГТАР بگتر *ниг.* **бактар.**

БАД بد **1.** ганда, зишт, зараровар; *муқобили* **нек** 1, **хуб** 1.

Кас ин ганҷ натвонад аз ман ситад,
Бад ояд ба мардум зи кирдори б а д. *Фирдавсӣ*

2. бадӣ, шар(р), осеб, газанд.

Мо бад-ин ҷо на паи ҳашмату ҷоҳ омадаем,
Аз бади ҳодиса ин ҷо ба паноҳ омадаем. *Ҳофиз*

бад гуфтан ғайбат кардан.

Бади риндон магӯ, эй шайхи «ҳушьёр»,
Ки бо ҳукми худоӣ кина дорӣ! *Ҳофиз*

бад дидан нафрат кардан.

Манам, ки шӯҳраи шаҳрам ба ишқ варзидан,
Манам, ки дида наёлудаме ба бад дидан. *Ҳофиз*

бад кардан а) бадӣ кардан, зарар расондан, кори зишт кардан нисбат ба касе.

Никӯӣ бо бадон кардан чунон аст,
Ки бад кардан ба ҷои некмардон. *Саъдӣ*

Рӯят дидам, накӯ накардам,
Ҳар бад, ки кунӣ сазои онам. *Хисрави Деҳлавӣ*

б) гуноҳ кардан.

Нокарда гуноҳ дар ин ҷаҳон кист, бигӯ!
В-он кас ки гуноҳ накард чун зист, бигӯ!
Ман бад кунаму ту бад мукофот диҳӣ,
Пас фарқи миёни ману ту чист, бигӯ! *Хайём*

3. одами бад.

Бо бадон бад бош бо некон никӯ,
Ҷои гул гул бош, ҷои хор хор. *Саъдӣ*

Бад аз нахвати ҷоҳ бадтар шавад,
Чу гардад қавӣ мор аждар шавад. *Хотифӣ*

БАДАВ بدو *ниг.* **бидав.**

БАДАВӢ *а.* بدوی бодиянишин, саҳрогард, кӯчманчӣ.

Бадавиёни эшонро фасоҳати лисон зиёдат аз аҳли билод аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

БАДАДОӢ بدادائی иҷрои корҳои бад, бадкирдорӣ, бадахлоқӣ, беадабӣ.

Адои бад макун бо қавли каҷ, ёр,
Ки орад бададоӣ муфлисӣ бор. *Убайди Зоконӣ*

БАДАЛ *а.* بدل **1.** чизи ивазшаванда ба ҷои чизи дигаре, ивазшаванда аз рӯи арзиши баробар; **2.** ҳамарзиш, ҳамқадр, ҳамбаҳо, баробар (бо касе, чизе).

Ҳазор-ҳазор ҳамчун ӯ кай бадали фарзанд... бошад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Дар ин дурӯза бақо ҳар даме ки мегузарад,
Чу нек дар нигарӣ несташ назиру бадал. *Исмат*

бадал шудан иваз шудан; баръакс шудан.

Миқдори шаб аз рӯз фузун буд, бадал шуд:
Ноқис ҳама инро шуду зоид ҳама онро. *Анварӣ*

То бадал шуд бо хазони ҳаҷр наврӯзи висол,
Рӯзҳо кутаҳ шуду шабҳо дароз аст ин ҳама.
Мушфиқӣ

БАДАН *а.* بدن тан; тана.

Бипӯшид хафтоне аз каркадан,
Мукаллал ба зар з-остин то бадан. *Низомӣ*

Имшаб чӣ шаб аст ин ки дар оғӯши ман астӣ,
Дар сина чу дил, балки чу ҷон дар бадан астӣ!
Шоҳин

◇ **бадан дар пироҳан нагунҷидан** *кинояаз* бениҳоят шод шудан.

БАДАНДЕШ بداندیش бадхоҳ, бадқасд, бадният, хасм, душман.

Ба дил-андар андешаи бад мадор,
Бадандешро бад бувад рӯзгор. *Фирдавсӣ*

Ба кӯшиш тавон гарчи дарьё бибаст,
Вале кай забони бадандеш баст.*

БАДАНДЕША بداندیشه *ниг.* **бадандеш.**

Зи шоҳони пешин ситампешае,
Дар озори некон бадандешае. *Ҷомӣ*

БАДАНҶОМ بدانجام бадоқибат, бадфарҷом.

Баданҷом рафту бад андеша кард,
Ки бо зердастон ҷафо пеша кард. *Саъдӣ*

БАДАР بدر берун, хориҷ (одатан бо феъли кардан, рафтан, омадан, рондан ва м. ин дар як таркиб меояд);

бадар овардан кашидан, берун овардан.

Моҷаро кам куну боз о, ки маро мардуми чашм,
Хирқа аз сар бадар оварду ба шукрона бисӯхт.
Ҳофиз

бадар рафтан хориҷ шудан.

Ин гуфту шуд аз миён, бадар рафт,
То дида ба ҳам зад аз назар рафт. *Шоҳин*

БАДАСЛ بداصل бадзот, бадсиришт, пастфитрат.

Бадаслро чӣ гуна касе тарбият кунад,
Дар ҷайби худ чигуна касе мор парварад.
«Ахлоқи Муҳсинӣ»

БАДАСТ بدست: **бадаст бош!** огоҳ бош!, бедор бош!, бохабар бош!, худро ба даст гир!, ғофил мабош!

Гарат зи даст бароянд муроди хотири мо,
Бадаст бош, ки хайре ба ҷои хештан аст. *Ҳофиз*

БАДАХТАР بداختر бадбахт, бадтолеъ, шумтолеъ.

Бадахтартар аз мардумозор нест,
Ки рӯзи мусибат касаш ёр нест. *Саъдӣ*

БАДАХШ بدخش *ниг.* **Бадахшон.**

Лаъл аз Бадахш хезаду гавҳар зи лаъли ту,
Донад ҳар он ки лаълу гуҳар имтиёз кард. *Туғрал*

◇ **бадахши музоб** *киноя аз* шароби сурх.

БАДАХШОН بدخشان вилояте, ки як қисми он Вилояти Автономии (мухтори) Бадахшони Кӯҳии Тоҷикистонро ташкил медиҳад, қисми дигараш дар ҳудуди Афғонистон аст; ◇ **бадахшони тобдор** лаъли бисёр хушранг, лаъли хушоб; **лаъли Бадахшон** навъи аълои лаълест, ки аз кӯҳистони Бадахшон ба даст меоранд.

БАДАХШОНӢ بدخشانی мансуб ба Бадахшон; **лаъли бадахшонӣ** *ниг.* **Бадахшон (лаъли Бадахшон).**

Лабу дандони ту, эй сарвқади симандом,
Беҳтар аз лаъли бадахшониву дурри аданӣ.
Шоҳин

БАДАҲД بدعهد касе, ки дар қавлаш намеистад, ба аҳдаш вафо намекунад, паймоншикан, хоин, аҳдшикан.

Чу бадаҳдро нек хоҳӣ ба даҳр,
Бадӣ хостӣ бар ҳама аҳли шаҳр. *Саъдӣ*

БАДАҲДӢ بدعهدی бевафоӣ, паймоншиканӣ.

Ту оташ гаштӣ, эй Ҳофиз, вале бо ёр дарнагрифт,
Зи бадаҳдии гул гӯӣ ҳикоят бо сабо гуфтем. *Ҳофиз*

БАДБАХТ بدبخت **1.** бетолеъ, бенасиб, бахташ номусоид, баргаштабахт, дар наҳсу вубол афтода.

Чӣ бадбахтам, ки ҳар сӯ мениҳам рӯй,
Зи оби дида бинам пеши рӯ ҷӯй. *Шоҳин*

2. шум, бадтинат.

Миёни ду тан ҷанг чун оташ аст,
Суханчини бадбахт ҳезумкаш аст. *Саъдӣ*

БАДБАХТӢ بدبختی бетолеӣ, бадтолеӣ, бесаодатӣ, вожунабахтӣ; бенасибӣ ва бебаҳрагӣ.

Бар домани васлу ҳаҷр баста
Бадбахтию некахтариро. *Анварӣ*

БАДБИН بدبین бадбинанда; бадхоҳ; бадният; нотавонбин.

Яке он, ки дар нафс худбин мабош,
Дигар он, ки дар ҷамъ бадбин мабош. *Саъдӣ*

Бадбини касон ба муддаояш нарасад.
Зарбулмасал

БАДБОТИН بدباطن баддил; мунофиқ, риёкор.

Зи хоксории бадботинон фиреб махӯр,
Шавад газанда чу занбӯр гашт хоколуд. *Соиб*

БАДБУНА بدبنه бадаҳвол, бадвазъ.

Аз он сӯ буд эрониёнро буна,
Бичӯяд буна мардуми бадбуна. *Фирдавсӣ*

БАДВ I *а.* بدو аввал, оғоз, ибтидо, шурӯъ.

Қалиди карам буда дар бадви кор,
Кушода бад-ӯ қуфли чандин ҳисор. *Низомӣ*

Бадви мулоқот эшон баъд аз салом... пурсиш... намоянд. *Савдо*

БАДВ II *а.* بدو саҳронишинӣ, биёбонгардӣ.

БАДГАВҲАР بد گوهر **1.** бадасл, бадзот, бадсиришт; бадтинат, бадтабиат.

Чу бадгавҳаронро қавӣ кард даст,
Ҷаҳон бин, ки чун гавҳарашро шикаст. *Низомӣ*

2. бадсифат; *маҷ.* беарзиш, беқимат.

Санги бадгавҳар агар косаи заррин шиканад,
Қимати санг наяфзояду зар кам нашавад. *Саъдӣ*

БАДГУВОР بد گوار нофорам ба мазоқ, талх, бемаза, фаҷ; ба табъ нописанд.

Дар ишқ бадгувор бувад панди душманон,
Ҳаққо, ки панди дӯст аз он бадгувортар.
Хисрави Деҳлавӣ

БАДГУЛӮӢ بد گلوئی пурхӯрӣ, носерӣ; бадиафсӣ.

Моҳиё, охир яке бингар ба шаст,
Бадгулӯӣ чашми охирбинт баст. *Румӣ*

БАДГУМОН بد گمان **1.** касе, ки гумони бад кунад, норостандеш, бадхаёл, шубҳакунанда.

Бадгумон бошад ҳамеша зиштқор,
Номаи худ хонад андар ҳаққи ёр. *Румӣ*

2. *маҷ.* душман, хасм, аду.

Қаи номвар сар сӯи осмон
Бароварду бад хост бар бадгумон. *Фирдавсӣ*

БАДГУФТ بد گفت касе, ки гуфтораш нофорам ва бемаънӣ бошад, бадгӯӣ, бадгап, бадсухан, бадзабон.

Аз бади бадгуфт наранҷад ҳаким,
Беҳ чу сахт аст, зи сарсар чӣ бим! *Хисрави Деҳлавӣ*

БАДГУҲАР بد گهر *ниг.* **бадгавҳар** 1.

Бадгуҳар бо касе вафо накунад,
Аслбад дар хато хато накунад. *Низомӣ*

БАДГӮ(Й) بد گو(ی) ғайбаткунанда, ифтирогӯ; бадзабон, баддаҳон, дашномкунанда.

Накӯномро ҷоҳу ташрифу мол
Бияфзуду бадгӯйро гӯшмол. *Саъдӣ*

БАДГӮӢ بد گوئی ғайбат, хабаркашӣ, фитнагарӣ, тӯҳмат.

Миёни вай [Сиёвуш] ва Афросиёб ӯро бикушт.
«Таърихи Наршахӣ»

БАДДИЛ بددل **1.** бадгумон, бадандеша; бадкина.

Ва дигар бор мардуми шаҳр баддил гаштанд ва ба мунодо берун наомаданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

2. ғамгин, андӯҳгин.

Ҳар муҳаддисро хасон баддил кунанд,
Ҳарфаш ар олӣ бувад, нозил кунанд. *Румӣ*

3. тарсу, тарсончак, буздил; беғайрат.

Баддилон қабл аз инҳизом ... роҳи гурезро дар хотир ... муайян гардониданд. *«Равзат-ус-сафо»*

БАДЕА *а.* بديعه *муаннаси* **бадеъ.**

Дар ҷамеи улуми ғариба ва фунуни бадеа соҳибкамол аст. (2) *Восифӣ*

БАДЕЪ بدیع **1.** аҷиб, ғариб, камъёб, беназир, бемисл.

...Гуфтанд: Султон Маҳмуд чандин бандаи соҳибҷамол дорад, ки ҳар яке бадеи ҷаҳонанд... *Саъдӣ*

Мусаввире ки яқин сурати бадеи ту дид,
Ниҳад чу сурати девор пушт бар девор. *Шоҳин*

2. нав, ҷадид, навихтироъёфта, тоза.

Шеъри ӯ чун фазли ӯ ҳам бетакаллуф, ҳам бадеъ,
Фазли ӯ чун шеъри ӯ ҳам нозанину ҳам ҳасан. *Манучеҳрӣ*

◇ **илми бадеъ** қисме аз назарияи адабиёт, илмест оид ба зарофат ва балоғати сухан, тартиб ва саҷъ, ҳусни калом ва мавзунӣ.

БАДЕЪУЛҶАМОЛ *а.* بدیع الجمال бағоят хушрӯй, ниҳоят ҷамил ва зебочеҳра; соҳиби ҳусни баланд.

Малик дарҳол канизаке моҳрӯ пешаш (пеши обид) фиристод ... ва ҳамчунин дар ақибаш ғуломе бадеъулҷамол. *Саъдӣ*

БАДЕҲА *а.* بدیهه **1.** фикри ногаҳонии закитабъона; **2.** сухани ҳозирҷавобонаи шавқангезе, ки иттифоқан ва якбора гуфта мешавад; **3.** шеъри ҳозирҷавобонаи ғайриҷашмдошт.

Пеши Султон Санҷар табақе марворид ниҳода буданд обдор, онро ба Алоуддин бахшид ва ӯ бар бадеҳа ин рубоӣ гуфтӣ... *«Равзат-ус-сафо»*

БАДЕҲӢ *а.* بدیهی **1.** худ аз худ зоҳир ва ҳувайдо; равшан, пайдо, возеҳ ва муайян; **2.** зарурӣ аз нуқтаи назари ақл ва мантиқ.

БАДЗАБОН بدزبان бадгап, бадсухан, бадгӯй.

Тифлонат аз забони ту парҳез мекунанд,
Бошӣ ту дар миёнаи ин қавм бадзабон. *Сайидо*

БАДЗАҲРА بدزهره сустдил, тарсу, буздил, тарсанда, камҷуръат, беҷасорат.

Ту бадзаҳра бар хештан ошиқӣ,
Сар андоз гар ошиқи содиқӣ. *Саъдӣ*

БАДИЛ *а.* بدیل иваз, бадал.

Бадили дӯстон гиранду ёрон,
Валекин шоҳиди мо бебадил аст. *Саъдӣ*

БАД-ИН بدین шакли кӯҳнаи ба ин.

БАДКЕШ بدکیش **1.** бадоин, бадравиш, бадмаром, бадмазҳаб; **2.** *маҷ.* бераҳм, сангдил, бадандеш, бадхоҳ.

Ҷоно, зи таън кушта шудам, к-ин дили маро
Омоҷи тири душмани бадкеш мекунӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

◇ **он бадкеш** *кинoя аз* маҳбуба.

Зимистон меравад, айёми гулҳо пеш меояд,
Зи бодӣ субҳ моро бӯи он бадкеш меояд. *Хисрави Деҳлавӣ*

он бути бадкеш *киноя аз* маҳбуба.

З-он ғамза, ки арбоби назар куштаи ӯянд,
Қурбон шудаму он бути бадкеш надонист. *Исмат*

он кофири бадкеш *киноя аз* маҳбуба.

Ман ки ҷо кардам ба дил он кофири бадкешро,
Гӯш кардан кай тавонам кавли некандешро. *Ҷомӣ*

БАДКИРДОР بدکردار бадамал, бадфеъл, бадкор, бадхӯ; саркаш.

Гарчи ҳаҷрам кушт, ҳам шодам, ки боре ҷанд гоҳ,
З-ин дили бадбахти бадкирдор дур афтодаам. *Хисрави Деҳлавӣ*

БАДКОР بدکار бадкирдор; бадамал.

Он кист, к-аз рӯи карам бо мо вафодорӣ кунад,
Бар ҷои бадкоре чу ман як дам никӯкорӣ кунад. *Ҳофиз*

БАДКУНИШ||БАДКУНИШТ بدکنش||بدکنشت бадкор, бадкирдор, бадамал; шарир.

Аз он бадкуниш деви рӯи замин
Бипардозу пардахта кун дил зи кин. *Фирдавсӣ*

БАДЛАГОМ||БАДЛИГОМ بدلگام *ниг.* **бадлаҷом.**

Аз ин тавсанӣ беҳ ки бошем ром,
Ки силӣ хӯрад маркаби бадлагом. *Низомӣ*

БАДЛАҶОМ||БАДЛИҶОМ بدلجام аспи саркаш, аспи ромнашаванда.

БАДЛИГОМ بدلگام *ниг.* **бадлагом.**

БАДЛИҶОМ بدلجام *ниг.* **бадлаҷом.**

БАДМАЗОҚ بدمذاق бадтаъм, бадмаза, бемаза, ногувор.

Меваи бадмазоқи талхсиришт
Чун бувад ҳосил аз дарахти биҳишт. *Ҷомӣ*

БАДМАНИШ بدمنش бадфикр, бадақида.

Шаҳи бадманишро хуш омад сахун,
Ки он сарви симинбар афканд бун. *Фирдавсӣ*

БАДМАОШӢ بدمعاشی бадрафторӣ, бадмуомилагӣ.

Холуи номеҳрубон... ғурур ва нахватро пеша сохта ва бадмаошӣ бо хурду бузург оғоз ниҳод. *«Таърихи Фаришта»*

БАДМАСТ بدمست аз ҳад зиёд истеъмолкунандаи машрубот, мастиовар; масти арбадакунанда.

Махмурро нигоҳи ту саршор мекунад,
Бадмастро итоби ту ҳушёр мекунад. *Соиб*

БАДМАСТӢ بدمستی арбадаҷӯӣ дар ҳолати мастӣ, бадхӯӣ кардан дар ҳолати мастӣ.

Мо масти шароби ҷоми ишқем,
Бадмастии мо на аз шароб аст. *Махфӣ*

БАДМАҲЗАР بدمحضر бадният, бадмизоҷ.

Макун бар ҳеҷ бадмаҳзар нишасте,
Ки н-орад дар шукӯҳат ҷуз шикасте. *Низомӣ*

БАДМЕҲР بدمهر беилтифот, бетараҳҳум, бевафо, кинавар.

Ҷаҳоно, чӣ бадмеҳру бадгавҳарӣ,
Ки худ парварониву худ бишкарӣ?! *Фирдавсӣ*
Зи бадмеҳр худ меҳр ҷустан хатост.*

БАДМЕҲРӢ بدمهری кина, адоват.

На моро дар ҷаҳон аҳду вафо буд,
Ҷафо кардиву бадмеҳрӣ намудӣ! *Саъдӣ*

БАДНАЖОД بدنژاد **1.** бадаҷдод, бадасл, бадзот; баднасаб; **2.** *маҷ.* нонаҷиб; разолатпеша, бадсиришт.

БАДНАМО(Й) بدنما(ی) баднамуд, бадшакл, зишт.

Аз дидани ту сӯҳбати ин қавм шуд хунук,
Эй баднамой, хезу бирав зуд аз миён. *Сайидо*

БАДНАМУД بدنمود 1. баднамо, бадшакл, бадсимо, бадманзар; 2. бадсохт, дағал.

БАДНАФС بدنفس бадфитрат; ҳарис, шикампараст.

Ӯ подшоҳе буд ... ки ҳеҷ шарир ва баднафсеро хидмат нафармудӣ. *«Таърихи Фаришта»*

БАДНИЯТ بدنیت бадхоҳ, бадқасд, бадандеш.

Баднияtро некбин натвон шумурд.*

БАДНИҲОД بدنهاد бадтабиат, бадхислат; бадзамир.

Сифла сияҳрӯ бувад баднињод,
Хоки сияҳ бар сари ҳар сифла бод.
«Ахлоқи Муҳсинӣ»

БАДНОМ بدنام шахси ба бадӣ номбаровурда; шарманда; маломатзада.

Зоҳид, аз кӯчаи риндон ба саломат бигузар,
То харобат накунад сӯҳбати бадноме чанд. *Ҳофиз*
Мастиву тангдастӣ бадноми халқ созад,
Бо тарзи шаҳ чӣ нисбат дарвеши бенаворо. *Махфӣ*

БАДОАТ I *а.* بداعت 1. навӣ, навиоварӣ; 2. он чӣ нав пайдо шудааст ва ҳайратовар аст; аҷибӣ, ғарибӣ.

БАДОАТ II *а.* بدائت *ниг.* **бидоят.**

БАДОЕЪ *а.* بدایع *ҷ.* **бадеъ.**

... Ва олим бувад аз ҳамаи фунун, аз шароеъ ва бадоеъ. (1) *Аҳмади Дониш*

... қимати ҳар кас ба қадри он чиз аст, ки вайро меорояд аз маҳосини афъолу бадоеъи ақвол. (1) *Ҷомӣ*

БАДОМӮЗ بدآموز 1. он кӣ бадиро ба дигаре омӯзад.

Хӯи ту бад набуд бад-ин сон, ҳабиби ман,
Ин шиква аз рақиби бадомӯз мекунам. *Мушфиқӣ*

2. он кӣ бад тарбия дида, табиатан ба одати баде омӯхта шуда бошад; 3. одаткарда, унсгирифта.

Бо васли ту кас чу ман бадомӯз мабод,
Рӯзе ки туро набинам, он рӯз мабод. *Рӯдакӣ*

БАДОМӮХТА بدآموخته одаткарда, унсгирифта; мазахӯракшуда.

Дилнавозӣ куну дар чанги ҷудоӣ магузор
Бедилеро, ки ба васли ту бадомӯхта аст. *Исмат*

БАД-ОН بدان шакли кӯҳнаи ба он.

БАДОҒОЗ بدآغاز 1. шахсе, ки хилқаташ ё қисматаш гӯё аз ибтидо бад будааст; *маҷ.* бадсиришт, бадзот; бадқисмат, бадбахт; 2. коре, ки аз ибтидо бад шурӯъ шуда бошад.

БАДПИСАНД بدپسند писанднакунанда; номеҳрубон; кинавар, адоватнок, бадбин.

Дар он бисот, ки ҳусни ту ҷилва андозад,
Маҷоли таънаи бадбину бадписанд мабод. *Ҳофиз*

БАДР I *а.* بدر моҳи пурра, моҳи тамом, моҳи чордаҳшаба, моҳи шаби чаҳордаҳум.

Шаби қадраш фузун аз лайлатулқадр,
Фурӯғи анҷумаш равшантар аз бадр. *Ҳозиқ*

Бадри тамом будаму дардо, ки чун ҳилол
Бигзашт аз ҷафои ту умрам ба костан. *Шоҳин*

бадри мунир а) моҳи мунаввар, моҳи пурраи тобон.

Рӯз шаб карда зи шавқи Муштарии оразаш,
Чун шаби торик зулфаш, рӯй чун бадри мунир.
Ломеӣ

б) *киноя аз* маҳбуба.

Имшаб он бадри мунир аз хона берун шуд, магар,
З-аввали шаб то саҳар бинӣ ту моҳи томро. *Туғрал*

БАДР II *а.* بدر номи ҷоест миёни Макка ва Мадина; **Ҷанги Бадр** ҷангест, ки Муҳаммад бо Абӯсуфиёни Саврӣ дар соли дуйӯми ҳиҷрӣ дар он ҷо кардааст.

БАДРА *а.* بدره ҳамьён, халтаи динор ва ашрафӣ (тилло ва танга), саноч, кӯлвори зар, ҳамьёни тангаву тилло.

Агарчи бадра расонад ҳаме ба бадри мунир,
Мубодарат куну хомӯш мабош чунино. *Рӯдакӣ*

Ду бадра зар бар табақе ниҳода, пеши ман бинҳоданд. *Авфӣ*

Ҳар се бадра бад-он дарвеш доданд, ҳар яке ҳазор динор. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

БАДРАВ بدرو 1. бадрафтор; 2. чорпои бадроҳ (аз қабили асп, хачир); 3. *маҷ.* номусоид, номувофиқ.

Чу бахти шаҳаншоҳ бадрав шавад,
Аз он дар суи чашмаи Сав шавад. *Фирдавсӣ*

БАДРАНГ بدرنگ дорои ранги бад; баднамуд.

Менахоҳам оина бо рӯи ту
Осмони кӯҳнаи бадрангро. *Шамси Табрезӣ*

БАДРАҚА *а.* بدرقه 1. пешбарандаи қофила, қофиласолор; роҳбалад, корвонкаш.

Ногаҳ шағабе ки мешунидаш,
Шуд бадрақаи раҳи умедаш. *Шоҳин*

2. ҳамсафар.

Ҳамроҳ ва бадрақа надоштам, илло ду туфангчаи фарангӣ. *Аҳмади Дониш*

3. посбон, қаровул; нигаҳбон.

Гуфтандаш: Ҳол чист? Магар дирамҳоро дузд бурд? Гуфт: Ловаллоҳ, бадрақа бурд. *Саъдӣ*

Пирмарде ҷаҳондида дар он корвон буд, гуфт: Эй ҷамоат, ман аз ин бадрақаи шумо андешанокам беш аз он ки аз дуздон. *Саъдӣ*

БАДРОМ I || **БИДРОМ** بدرام ороста, бо зебу зинат; хуррам, дилкушо; **тахти бадром** тахти ороста ва пурзинат.

БАДРОМ II بدرام саркаш, нофармон; якрав.

То ки нури шарқ-Шамсуддин ба ман роҳат намуд,
Нафси бадромам кунун дар ишқи ӯ шуд роми ром.
Шамси Табрезӣ

З-ин сон ки дил дар ошиқӣ бигсист тақвоΡо расан,
Натвон лагом аз шаръ зад ин тавсани бадромро.
Хисрави Деҳлавӣ

БАДРУД بدرود *ниг.* **падруд.**

БАДРУДДУҶО *а.* بدرالدجی 1. моҳи пурраи шаби торик; 2. *киноя аз* маҳбуба.

Гоҳ дар дил сози гаҳ дар дида ҷо,
Ҳар ду ҷои туст, ё бадруддуҷо. *Ҷомӣ*

БАДРӮЗ بدروز бадбахт, сиёҳбахт, бадтолеъ, бадрӯзгор.

Рӯи неку аз мани бадрӯз пӯшидӣ, вале
Чашми некӯӣ ҳанӯзам аз рухи некуи туст. *Ҷомӣ*

БАДРӮЗГОР بدروزگار **1.** бадҳаёт, баргаштабахт, бадбахт; **2.** *шарир, бадкор, золим.*

Намонад ситамгори бадрӯзгор,
Бимонад бар ӯ лаънати пойдор. *Саъдӣ*

БАДСИГОЛ بدسگال бадандеш; бадқасд, бадхоҳ.

Ту некӯравиш бош, то бадсигол
Ба нуқси ту гуфтан наёбад маҷол. *Саъдӣ*

Агар бадсиголон ин қасди бад карда бошанд, охири кор чӣ шавад? *«Нигори дониш»*

Бадсиголонро шакар бар дил шарангогин кунад,
Некхоҳонро хазон то дай баҳороин кунад. *Ломеӣ*

БАДСИРИШТ بدسرشت бадниҳод, бадтинат, бадтабиат.

Он кӣ бошад бадсиголу бадсиришт,
Дар сар аст ӯро ҳазорон хӯи зишт. *Ҷомӣ*

БАДСОЗ بدساز бадикунанда.

Қасе, к-ӯ бо касе бадсоз гардад,
Бад-ӯ рӯзе ҳамон бад боз гардад. *Низомӣ*

БАДСУЛУКӢ بدسلوکی бадрафторӣ, бадкирдорӣ, беадабӣ.

[Анварӣ] охир саре ба Балх кашид ва аз мардуми он шаҳр бадсулукии бисьёр муояна кард. *«Хизонаи омира»*

БАДТАН بدتن қабеҳҷусса, бадандом; зишт.

Чунин гуфт, к-ин бадтани бевафо
Гирифтор шуд дар дами Аждаҳо. *Фирдавсӣ*

БАДТИНАТ بدطینت *бадхӯ, бадсиришт, баддил, бадхоҳ.*

Ба бадтинатон некхоҳӣ макун,
Ба афъию ақраб накӯӣ макун. *Ҳотифӣ*

БАДФАРҶОМ بدفرجام бадоқибат, баданҷом.

Гадои неканҷом беҳ аз подшоҳи бадфарҷом. *Саъдӣ*

БАДФЕЪЛ بدفعل бадкор, бадамал.

На ҳаргиз шунидам, ки дар умри хеш,
Ки бадфеълро некӣ ояд ба пеш. *Саъдӣ*

БАДХИСОЛ بدخصال бадхислат, бадтабиат; бадрафтор.

Қасе гуфт: Аз ин бандаи бадхисол
Чӣ хоҳӣ: ҳунар, ё адаб, ё ҷамол? *Саъдӣ*

БАДХОБ بدخواب касе, ки хобаш нороҳат ва беҳаловат бошад; шахсе, ки бо сабабе хобгурез шудааст; касе, ки хобҳои парешон мебинад.

Аз дардаки дурии ту бетоб шудам,
Хобам зи ғамат гурехт, бадхоб шудам.*

БАДХОҲ بدخواه *бадандеш, баднийят; бадқасд, кинадор,* душман.

Бадхоҳи касон ҳеҷ ба мақсад нарасад,
Як бад накунад, то ба худаш сад нарасад,
Ман неки ту хоҳаму ту хоҳӣ бади ман,
Ту нек набинию ба ман бад нарасад. *Хайём*

БАДХӮ(Й) (بدخو(ی бадхулқ, беадаб, бадтабиат; тундмизоҷ.

Ту бадхӯӣ, ки дорӣ қасди ҷони ошиқон, варна
Қасеро аз барои ошиқӣ куштан намешояд. *Ҳилолӣ*

◇ (он) бадхӯ *киноя аз* маҳбуба.

Се чиз карда муҳайё ба қатлам он бадхӯ,
Қарашма теғ, мижа новаку камон абрӯ. *Парии Ҳисорӣ*

БАДХӮР بدخور бадтаъм, бадмаза, ногувор.

БАДЧАШМ بدچشم **1.** касе, ки чашми шум дорад; **2.** касе ки ба моли каси дигар тамаъ дорад; **3.** он кӣ ба дигарон чашмзахм мерасонад.

БАДЧАШМӢ بدچشمی **1.** тамаъкорӣ, чашми тамаъ доштан; **2.** рам, ҳарос; **бадчашмӣ кардан** рамидан, ҳаросидан.

Аспон чун онҷо мерасиданд, бадчашмӣ мекарданд ва мерамиданд. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

БАДШИОР بدشعار баддастур, бадрасму оин; бадтабиат, бадсират.

Гӯш бар қавли рақиби бадшиорам мекунӣ,
Аз барои хотири ағьёр зорам мекунӣ. *Сайидо*

БАДЭЪТИҚОД بداعتقاد нобовар, шакком; бадақида, бадмаслак.

Эшон малоҳида будаанд ... бадэътиқод. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

БАДӢ بدی ҳар он чӣ муқобили некӣ бошад; бадкирдорӣ; зарар, осеб, зиён; *муқобили* **хубӣ** I.

Бадӣ созад киро некӣ насозад,
Дили доно ба ҳуши хеш нозад.
Бадӣ як рӯз пеш ояд бадонро
Чӣ хуб аст ин масал мар бихрадонро. *Фахриддини Гургонӣ*

БАДҲОЛ بدحال *бадаҳвол,* афтодаҳол, *бечора.*

Яке гурба дар хонаи зол буд,
Қи баргаштааййёму бадҳол буд. *Саъдӣ*

БАЁЗ *а.* بیاض **1.** сафедӣ (кайфияти ранги сафед).

Дар вай маодини нуқра бисьёр аст, аз ин ҷиҳат ӯро ба баёз нисбат кардаанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Чунон савод, к-аз ӯ шому субҳи айш кушуд,
Чунон баёз, к-аз ӯ субҳу шоми ид дамид. *Шоҳин*

2. коғаз; дафтари мусаввада, дафтари дастнавис.

Хостам гирам давоти он сиёҳӣ аз зулом,
Хома аз тиру баёз аз тахтаи шамсуззуҳо. *Ҷомӣ*

Фасле ду дар он чанд рӯз иттифоқ ба баёз афтод дар ҳусни муошарат ва одоби муҳоварат. *Саъдӣ*

Найрангзани баёзи ин роз
Суратгари онҷунон кунад соз... *Ҷомӣ*

3. маҷмӯаи ашъори мунтахаби якчанд шоир.

Баёзаш дар гузориш нест мавсуф,
Қи дар Бардаъ саводаш нест маъруф. *Низомӣ*

Қитобам, дафтарам, таълими хатти «ҷим»-и абрӯям,
Баёзам, абҷадам, машқам, саводам, мистари ишқам. *Комили Ҳисорӣ*

4. номи шакле аз 16 шакли рамл; ◇ **баёзи дида** сафедии чашм.

Акси холат ҳаст дар лавҳи баёзи дидаам
Хушнамотар з-обнӯсе, к-ӯ бувад пайванди оҷ. *Фузулӣ*

баёзи пирӣ сафедии мӯи пирӣ, куҳансолӣ.

Баёзи пирӣ нишонаи ... завол аст. *«Оини нигориш»*

баёзи рӯз рӯшноии рӯз.

Баёзи рӯз ба полунаи ҳавои мушоф
Ҳазор сол бар ин тира хок полудаст. *Анварӣ*

баёзи субҳ оғози равшании рӯз, сафедадами саҳаргоҳ; **баёзи теғ** тобиши теғ, ҷилову дурахш ва мавҷу сафои (пӯлоди) шамшер, ханҷар, табарзин ва м. ин.

Ќасе, ки бар гули рӯи ту беибо нигарист,
Баёзи теғи ту дар абри дида равшан кард.*

баёзи хур (*ё* **хуршед**) равшанӣ, дурахш ва шаъшааи офтоб; нур аз тобиши хуршед.

БАЁН *а.* بیان **1.** зоҳир кардани чизе, кушода гуфтан, гуфтани он чӣ дар дил аст, изҳор.

Чӣ мегӯям, қалам бодо забоне,
Ки ҷуз даъвӣ намедонад баёне. *Ҳилолӣ*

Гарчи умрам дар баёни қиссаи ҳиҷрон гузашт,
Дар дили худ ҳамчу гул сад достон дорам ҳанӯз. *Сайидо*

2. сухани фасеҳ, ифодаи равшан.

Дарси ишқатро баёни дигар аст,
Ин мударрисро забони дигар аст. *Махфӣ*

Изҳори чунин, чунон чӣ ҳоҷат?
Он ҷо ки аён, баён чӣ ҳоҷат? *Шоҳин*

баёни воқеъ баёни мутобиқ ба ҳақиқат, изҳори бемуболиға ва бепардоз.

Яқин донед, ки баъд аз шонздаҳ рӯз маълуми он бадрӯз гардид, ки он хабар баёни воқеъ аст. *«Фатҳнома»*

баён кардан изҳор намудан, гуфтан.

Бо модари Лайлӣ ин ҳикоят
Карданд баён ба сад ривоят. *Ҳилолӣ*

БАЗ(З) *а.* بز ҷома, қумош, катон ва матоъҳои ғайриабрешимӣ, газвор.

Ба бозоргонӣ бирафтам зи Ҷаз,
Яке корвон дорам аз қаззу баз. *Фирдавсӣ*

БАЗА(Ҳ) بزه гуноҳ, хато.

Аз базаҳ карданаш аҷаб монданд,
Базагар з-ин ҷинояташ хонданд. *Низомӣ*

Ҳар ки аз фарзандони Одам ба ноҳақ хун рехт, ӯро чандин базаҳ бошад. *«Таърихи Табарӣ»*

БАЗА(Ҳ)ГАР بزه‌گر гунаҳгор, хатокор.

БАЗА(Ҳ)КОР بزه‌کار *ниг.* **база(ҳ)гар.**

Агар шахс тааммул варзад дар эъто, бояд ки базаҳкор шавад. *Аҳмади Дониш*

БАЗЗ *а.* بز *ниг.* **баз(з).**

БАЗЗОЗ *а.* بزاز газворфурӯш, матоъфурӯш.

Ҳамчунин маҷлиси ваъз чун кулбаи баззоз аст, он ҷо то нақде надиҳӣ, бизоате наситонӣ, ва ин ҷо то иродате наёварӣ, саодате набарӣ. *Саъдӣ*

БАЗЗОЛ *а.* بذال базлкунанда; ҷавонмардӣ нишондиҳанда дар бахшиш ва сахо; бисёр инъому ато ва эҳсонкунанда.

БАЗИДАН بزیدن вазидан.

БАЗЛ *а.* بذل **1.** бахшиш, инъом, эҳсони бедареғ.

Аз бузургон шунидаам бисёр:
Сабри дарвеш беҳ, ки базли ғанӣ. *Саъдӣ*

Моли беандоза аз нуқуд ва ҷавоҳир ва ҷомаҳои гаронмоя... базл кард. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Ва ин ҷамъият бе молу зар ва базли нону таом сурат нагирад. *Аҳмади Дониш*

2. харҷ, сарф.

Чун бар ҳақиқати он воқиф шаванд, дар талаби он... базли ҷаҳд дареғ надоранд. *«Ахлоқи Носирӣ»*

Чу базли ту кардам ҷавонии хеш,
Ба ҳангоми пирӣ маронам зи пеш! *Саъдӣ*

Базли ҷоҳу мол, тарки ному нанг
Дар тариқи ишқ аввал манзил аст.*

БАЗЛА||БАЗЛАТ *а.* بذله||بذلت латифа, аския, сухани шӯхиомез дар ҷавоб.

Хоҷа Ҳофиз базлаву латифаи бисёр гуфтӣ. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

БАЗЛАГӮ(Й) بذله‌گو(ی) латифагӯй, аскиягӯй, одами шӯхтабъ.

Хона беташвишу соқӣ ёру мутриб базлагӯ(й),
Мавсими айш асту даври соғару аҳди шабоб. *Ҳофиз*

БАЗЛАТ بذلت *ниг.* **базла.**

БАЗЛАХОНӢ بذله‌خوانی латифагӯӣ, суханҳои шӯхномез гуфтан, аскиягӯӣ.

Ба саҳни чаман базлахонӣ кунем,
Ба ҳангоми дай гулфишонӣ кунем. *Шоҳин*

БАЗМ بزم зиёфате, тӯе ё маҷлиси айшу нӯш, ки дар он мусиқӣ ва рақс низ бошад.

Чунин базм берун буд аз таври ақл, ки душвори тақрир буд ва мушкил ба нақл. *Аҳмади Дониш*

◇ **базми вуҷуд** *киноя аз* дунё; ҳастӣ, зиндагӣ; **базми Ҷам** (*ё* **ҷамшедӣ**) *киноя аз* базми ниҳоят бузург ва бошукӯҳ.

Умратон бодо дароз, эй соқиёни базми Ҷам,
Гарчи ҷоми мо нашуд пурмай ба даврони шумо! *Ҳофиз*

базм оростан сӯҳбат ё маҷлиси айш ва шодӣ, меҳмондорӣ ва зиёфат ташкил додан ба муносибати ҷашн, тӯй, ид ва м. ин.

БАЗМА بزمه як гӯшаи базмгоҳ; базм, маҷлиси айшу хушӣ.

Дар он базмаи хисравонӣ хиром,
Дарафкан маи хисравонӣ ба ҷом. *Низомӣ*

БАЗМГОҲ||БАЗМГАҲ بزمگاه||بزمگه ҷои базм, маҷлиси айшу меҳмонӣ, маҳалли айшу нӯш.

Ба рӯзи нахустин яке базмгоҳ
Бисозад, шуморо диҳад пешгоҳ. *Фирдавсӣ*

◇ **ин базмгаҳ** *киноя аз* дунё.

Низомӣ, ки устоди ин фан вай аст,
Дар ин базмгаҳ шамъи равшан вай аст. *Ҷомӣ*

(ин) базмгаҳи ҳодисахез *киноя аз* дунё.

Бода даркаш, ки дар ин базмгаҳи ҳодисахез
Ҳар чӣ ҷуз бода бувад, ҷумла ҳаром аст ин ҷо. *Махфӣ*

БАЗМОРО بزم‌آرا ороишдиҳандаи базм, он кӣ базмро мефасонад; хушрӯй, зеби базм.

Хонаи дил кардаам чун сафҳаи оина соф,
Як шаб аз баҳри худо, эй шамъи базморо биё! *Сайидо*

БАЗМСОЗ بزمساز **1.** тайёркунандаи базм; базмкунанда; **2.** *маҷ.* шод, хурсанд, хушҳол.

Шабистон ҳама пешбоз омаданд,
Ба дидори ӯ базмсоз омаданд. *Фирдавсӣ*

БАЗОЕЪ *а.* بضايع *ҷ.* **бизоат.**

Ҳар чӣ мароcт аз базоеъ ва амлок, ҳамаро вақф кардам. (1) *Ҷомӣ*

БАЗОНА بزانه вазанда.

Вилоят дораму ганҷу хазона,
Сипоҳе низ чун бодӣ базона.*

БАЗР *а.* بذر тухм, дона.

Фармуда буд, ки ду донг базри карафс ба адвияи ҳуқна зам кунанд. *«Равзат-ус-сафо»*

БАЗРАФШОН بذرافشان **1.** тухмафшон, донакор, тухмпош; **2.** *маҷ.* деҳқон.

БАЗРУЛБАНҶ *а.* بذرالبنج бангдона.

Гаҳе зи лаъли ту дар дил ҳавои ҷуръаи ҷом,
Гаҳе зи холи ту бар сар хумори базрулбанҷ. *Шоҳин*

БАИД *а.* بعيد **1.** дур; *муқобили* **наздик 1.**

Дар он ҷо олӣ ва софил, қарибу баид намебошад. *Аҳмади Дониш*

аҳди баид замони қадим, замони дуру дароз.

Расме қадим аст ва аҳде баид, то ин расм маъҳуд ва маслук аст. *Низомии Арӯзӣ*

2. хориҷ аз ҳолати оддӣ, аз эҳтимол дур.

Аҳди баид шуд, ки зи май тавба кардаем,
Набвад б а и д нақзи чунин аҳди мо ба ид. *Ҷомӣ*

БАИДУЛФИКР *а.* بعيدالفكر дурандеш, пешбин, бохирад; бомулоҳиза.

Ҷамъе аз мардуми баидулфикр ва дурандеш ба Абӯалӣ гуфтанд, ки бар сабили истеъҷол аз ақиби Маҳмуд бояд шитофт. *«Равзат-ус-сафо»*

БАИДУЛҒАВР *а.* بعيدالغور чуқур, амиқ; амиқи воҳимадор.

Ва хандақе баидулғавр ба гирди он кашида буданд. *«Равзат-ус-сафо»*

БАЙАТ *а.* بيعت муоҳадаи дӯстӣ (бастан), аҳду паймон.

Амири Бухоро Абдулҷаббор ибни Шуайб буд ва бо вай байат кард. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ҳар се бад-ин кор байат карданд ва савганд хӯрданд, ки ин кор бикунанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

БАЙДАҚ||БАЙЗАҚ *а.* بيدق||بيذق пиёда (дар бозии шаҳмот).

Ки шоҳ арчи дар арса зӯровар аст,
Чу заъф омад, аз байдақе камтар аст. *Саъдӣ*

Ба як лаъб рахтам ба он арса каш,
Ки ҳам байзақ он ҷою ҳам шаҳ туӣ. *Ҷомӣ*

Ҳар байзақе, ки биронди, ба дафъи он бикӯшидаме ва ҳар «шоҳ!»-е, ки бихондӣ, ба фарзин бипӯшидаме. *Саъдӣ*

◇ **байдақи сим** (*ё* **симин**) *киноя аз* ситора.

Мушаъбиди фалак аз зери ҳуққа пайдо кард
Ҳазор байдақи симин ба дасти сеҳрнамо. *Убайди Зоконӣ*

БАЙДО(Ъ) *а.* بيدا(ء) ҷӯл, биёбон; **байдои пурваҳшат** биёбони пурхатар.

Дар он байдои пурваҳшат... ҳеҷ мутанаффисе ба назари вай дарнаёмад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

БАЙЁЪ *а.* بياع байъкунанда, даллол.

Дар он кӯчаҳо панҷоҳ корвонсарои некӯ ва дар ҳар як байёон ва ҳуҷрадорон нишаста. *Носири Хисрав*

БАЙЗА *а.* بيضه **1.** тухм; тухми мурғ.

Ва ду донаи марворид ёфт, ҳар яке чун байзаи кабутар. *«Таърихи Наршахӣ»*

байза афкандан а) тухм мондан, тухм партофтан; б) *маҷ.* тарсидан ва заҳра бохтан; дил аз тарс бой додан; **аз байза баромадан** нав аз тухм баромадан; ба вуҷуд омадан, пайдо шудан.

Дигар ин мурғ кай аз байза баромад, ки чунин Булбули хушсухану тӯтии шаккархо шуд? *Саъдӣ*

2. кулоҳи ҷангӣ.

Нокарда зи дасту панҷааш ёд,
Афканда зи бим байза(-и) фӯлод. *Мӯҳсини Таъсир*

◇ **байзаи алвон** тухми ранга; тухме, ки бачагон дар ҷашни наврӯз ранг карда бозӣ мекунанд.

Барои идии атфоли гулшан
Аён шуд байзаи алвони ғунча. *Саиди Ашраф*

байзаи Анқо тухми мурғи афсонавии Анқо; *киноя аз* чизи ноёб ва чизе, ки ном дораду вуҷуд надорад.

Оби ин чашма дар гудози бақост,
Тухми ин кишта байзаи Анқост. *Бедил*

Шоҳин, гар аз назири ту ҷӯяд касе суроғ,
Бояд даруни байзаи Анқо суроғ кард. *Шоҳин*

байзаи ашк донаи ашк, қатраи оби дида.

Булбул шавад аз шавқи ту, эй гулшани хубӣ,
Ҳар байзаи ашке, ки зи чашми тарам афтад. *Ҷомӣ*

байзаи байзо *ниг.* **байзаи субҳ; байзаи зар** (*ё* **заррин**) *ниг.* **байзаи субҳ; байзаи заррин бар ташти зар** *киноя аз* тулӯи офтоб.

Пеш аз он к-ин байзаи заррин ба ташти зар шавад,
Дар хурӯш ояд хурӯс аз нолаҳои зори ман. *Бадри Ҷоҷӣ*

байзаи кофур *киноя аз* барф.

Холӣ мадор хирмани оташ зи дуди уд,
То дар чаман зи байзаи кофур хирман аст. *Анварӣ*

байзаи кофури рӯз *киноя аз* офтоб; **байзаи кофури шаб** *киноя аз* моҳ; **байзаи оташин** *ниг.* **байзаи субҳ; байзаҳои сапед** *киноя аз* ситораҳо.

Ғуроби шаб аз байзаҳои сапед
Таҳи пар паи бачча бурд аз умед. *Шодӣ*

байзаи субҳ *киноя аз* офтоби саҳаргоҳ; **байзаи фӯлод** *киноя аз* хӯди пӯлодин, кулоҳи пӯлодини ҷанговарон; **(заррин) байзаи хур** *киноя аз* хуршед; офтоб.

Кулоҳи зарфишон аз фарқ андохт
Зи заррин байзаи хур зоғи шабзод. *Ҷомӣ*

байзаи чархи мину *ниг.* **байзаи субҳ; байзаи шом** *киноя аз* моҳ; **«байза дар кулоҳ»** номи бозиест, ки найрангбозон тухме ё мӯҳраеро дар кулоҳ, тоқӣ ё дар тоси найранг пинҳон намуда, «нестуҳастбозӣ» мекунанд, ҳунари «чашмбандӣ» намоиш медиҳанд.

Бозии чарх бишканадаш «байза дар кулоҳ»,
Зеро ки арзи шӯъбада бо аҳли роз кард. *Ҳофиз*

байза дар об тухме, ки ҳанӯз нутфа набастааст; **байза ба таҳи бол баровардан** ҳимоя кардан, ба ҳимоят гирифтан.

З-он шаҳпари ҳиммат ба ту карданд каромат,
То байзаи гардун ба таҳи бол барорӣ. *Соиб*

БАЙЗАҚ I *а.* بيذق *ниг.* **байдақ.**

БАЙЗАҚ II *а.* بیذق роҳнамо дар сафар.

БАЙЗО I *а.* بیضا **1.** сафед(й), соф(й), равшан(й).

Гоҳ аз оташи дил нур ба зулмат бахшам,
Гоҳ аз зулфи сияҳ партави байзо гирам. *Махфӣ*

2. номи шаҳре дар Эрон; номи чор деҳа дар Миср.

БАЙЗО II || **БАЙЗОЪ** *а.* بیضا||بیضاء офтоб.

БАЙИНА *а.* بینه далели возеҳ ва ошкор; гувоҳи исботи муддао, ҳуҷҷати возеҳ.

Он мазлум аз иқомати байина оҷиз омад. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳоким гуфт... ман ин ашъёро бе гувоҳ ва байина ба шумо дода наметавонам. *Аҳмади Дониш*

БАЙЛАҚ بیلک *ниг.* **белак.**

БАЙН *а.* بین миёна, васат; мобайн, фосила мобайни ду чиз.

Он ки некиш кори ҳаррӯзист,
Байни мардум ба некномӣ зист*.
Шоҳин чу қадам ниҳод дар байн,
Гардид бар он ду солис-иснайн. *Шоҳин*

БАЙНАЛАВОМ *а.* بین‌العوام байни мардум; дар байни омма, байни умум.

Усули таъзиму эҳтироми байналавом мақоми муомала аст. *Савдо*

БАЙНАЛАЗДОД *а.* بین‌الاضداد байни зидҳо, байни онҳое, ки зидди якдигаранд.

Тавассути байналаздод ба манзалаи хулув(в) аз он аст. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

БАЙНАЛФАРИҚАЙН *а.* بین‌الفریقین байни ду фирқа, ду гурӯҳ, ду тоифа.

Ишорате ба рафъи он фармуда ва тариқи «тавфиқ(и) байналфариқайн» намуд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

БАЙНАЛҶОНИБАЙН *а.* بین‌الجانبین байни ду тараф, дар миёнаи ду ҷониб.

То замоне ки арӯс чеҳрагони кавокиб дар шабистони осмон ба ҷилвагарӣ даромаданд; байналҷонибайн ҳарб қоим буд. *«Таърихи Фаришта»*

БАЙНАННАҲРАЙН *а.* بین‌النهرین **1.** байни ду наҳр, байни ду дарьё; **2.** қисми мамлакати Ироқ байни дарьёҳои Даҷла ва Фурот.

БАЙНАННОС *а.* بین‌الناس байни мардум, дар миёни мардум, байни халқ, дар байни халқ.

То ниҳӣ мулкро зи адл асос,
Ҳукм ронӣ ба адл байнаннос. *Ҷомӣ*

...байнаннос машҳур ва мутаориф аст. *Шавкат*

БАЙНАРРУХОН *а.* بین‌الرخان байни ду рух дар бозии шоҳмот.

Бари ин руқъа, ки шатранҷрон аст,
Қамини бозии байнаррухон аст. *Низомӣ*

БАЙНАҲУМО *а.* بینهما байни ҳар ду; дар мобайни ҳар ду; дар миёнаи ду нафар.

Тоҳир исьёни падарро изҳор карда, байнаҳумо муҳоработ воқеъ шуда, Тоҳир мағлуб гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

Шуъбаи ақли амалӣ... аз ҳайсияти нисбат ба ақли назарӣ ва издивоҷи байнаҳумо сабаби мутааллиқ ба аъмол шавад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

БАЙН-БАЙН *а.* بین بین гоҳ-гоҳ; бо монугир; гоҳу ногоҳ; багоҳу бегоҳ.

Ишқ ҳарчанд байн-байн омад,
Майлу ҷазбе зи ҷонибайн омад. *Ҷомӣ*

БАЙРАМ I *т.* بیرم навъе аз матои ресмонӣ, порчаи маҳинбофти ресмонӣ, матои нарм, сабук ва нафис.

Осмон хайма зад аз байраму дебои кабуд,
Мехи он хайма ситохи саману насрино. *Кисоӣ*

Яке чун зумрадин байрам, дувӯм чун буссадин мичмар,
Савӯм чун мармарин афсар, чаҳорӯм анбарин бадре. *Манучеҳрӣ*

БАЙРАМ II *т.* بیرم ид, ҷашн, сур, тӯй.

Рӯзи наврӯз — байрам аст имрӯз,
Дили аҳбоб беғам аст имрӯз. *«Таърихи Фаришта»*

БАЙРАҚ *т.* بیرق алам, парчам.

Ба ҳикмате, ки халал андар ӯ наёбад роҳ,
Зи меҳру моҳ кушоданд он миён байрақ. *Анварӣ*

◇ **байрақи гетӣ** *киноя аз* хуршед, офтоб; **байрақи моҳ** *киноя аз* доғи калони миёнаи моҳ; **байрақи сипеҳр** *ниг.* **байрақи гетӣ**; **байрақи субҳ** офтоби саҳаргоҳ; **байрақи шафақ** а) *ниг.* **байрақи субҳ**; б) тобиш ва чароғонии шафақи субҳ.

БАЙРАҚБАР بیرق‌بر барандаи байрақ, байрақбардор.

БАЙРАҚДОР بیرق‌دار дорандаи байрақ, бардорандаи байрақ; шахси вазифадори баранда ва мафҳуздорандаи байрақ.

БАЙРАҚКАШ بیرق‌کش *ниг.* **байрақбар.**

БАЙРАҚНАМОЙ بیرق‌نمای байрақшакл, монанди байрақ.

Ҳама кӯҳ пур барқи байрақнамой,
Ҳама дашт пур байрақи барқзой. *Хоҷу*

БАЙРАҚСИТОН بیرق‌ستان **1.** гирандаи байрақ аз дасти душман, ситонандаи байрақ; **2.** *маҷ.* ғолиб, музаффар; **3.** васфи муболиғавие, ки дар ҳаққи паҳлавоне ва шахси пурқуввате мегӯянд.

БАЙТ I *а.* بیت хона, хонаи истиқоматӣ.

Тамаъ ба духтари соҳиби байт карда, миёни эшон ба ҷанг анҷомид. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳӯроки аҳли байти ман аст аз ниҷоти ту,
Доим пур аст хонаам аз шербаччагон. *Сайидо*

◇ **байти анкабут** тӯри анкабут, лонаи танидаи тортанак; **Байти ақсо** Байтулмуқаддас, Иерусалим; **байти аҳзон** (*инчунин* **байтулаҳзон**) *ниг.* **байти ҳазан.**

Хонаи дида ба дидори ту равшан бошад,
Байти аҳзони ман аз рӯи ту гулшан бошад. (в) *Камоли Хуҷандӣ*

Юсуфи эҳсон чу дар чоҳи ҷафо маҳбус шуд,
Банда чун Яъқуб сӯи байти аҳзон омадаст. (б) *Анварӣ*

байти бинтулинаб а) хуми шароби ангурӣ; б) хумхонаи майкада; майхона, шаробхона.

Маро саҷдагаҳ байти бинтулинаб беҳ,
Ки аз байти уммулқуро мегурезам. *Хоқонӣ*

байти маъмур (*инчунин* **байтулмаъмур**) *д.* ибодатхонае ки гӯё дар ҷои Каъба то тӯфон будааст ва баъд дар осмони чорум дар муқобили Каъба қарор гирифта бошад.

Кулбаи дил байти маъмури фалакро таъна зад,
То хаёлат андар он вайрона меҳмон омадаст.
Анварӣ

байти наҳл (*инчунин* **байтуннаҳл**) хонаи занбӯри асал.

Абьёти Камол байти наҳл аст,
Неши қаламаш зи неши занбӯр. *Камоли Хуҷандӣ*

байти уммулқуро Каъба; **байти ҳазан** (*инчунин* байтулҳазан) а) хонаи ҳузн, хонаи андӯҳ, ғамхона; гӯшаи ҷудоӣ ва фироқ; б) *киноя аз* хонаи Яъқуб, ки дар вақти ҷудоӣ аз писараш Юсуф дар он ҷо мотам мегирифтааст.

Яъқуб дошт байти ҳазан баҳри худ яке,
Ман дорам аз барои ту сад байти беҳазан. *Ҷомӣ*

в) хона ва ҳуҷрае ки ошиқ дар вақти ҷудоӣ аз маҳбуба дар он ғаму ғусса меҳӯрад.

БАЙТ II *а.* بيت ду мисраъи бо ҳам алоқаманди шеър.

Субҳ аз нафас ду мисраи барҷаста хонд, рафт,
Девони эътибор — ҳамин байташ интихоб! *Бедил*

байти тахаллус он байти шеър, ки дар он тахаллуси шоир зикр шудааст; **байти ғарро** а) байти фасеҳ ва балеғ; байти равшанмаъни, байти санъатбаланд; б) *маҷ.* байти баландмазмуни машҳуру маъруф.

Гузорандаи байти ғаррои ман,
Ки шуд зеби ӯ зебу орои ман... Низомӣ

байт-байт ду мисраъ, думисраӣ.

Гирифтам байт-байташро шумора,
Ҳазор омад ва лекин чорбора. *Ҷомӣ*

БАЙТАЛ *т.* بيتل аспи мода, модиён.

Сӯфӣ, тарафи савмиа каш байтали худро,
Ҳуш дор, ки майхона раҳи ом надорад. *Шоҳин*

БАЙТОР *а.* بيطار табиби ҳайвонот.

Мардакеро чашмдард бархост, пеши байторе рафт, то даво кунад. *Саъдӣ.*

Аспи ту ки реши ӯ фаровон гардад,
Байтор зи диданаш пушаймон гардад. *Мушфиқӣ*

БАЙТУЛАМАЛ *а.* بيت العمل хонаи истеҳсоли чизе; коргоҳ, корхона; гӯшаи эҷодӣ.

Номаи дарди Фиғонӣ лоиқи таҳрир нест,
Баҳри он байтуламал зоеъ магардон дударо.
Фиғонӣ

БАЙТУЛАРӮС *а.* بيت العروس хонаи арӯс; гӯшаи роҳату фароғат барои келину домод.

Чун Маъмун ба байтуларӯс биёмад, хонае дид мунаққаш. *Низомии Арӯзӣ*

БАЙТУЛАСНОМ *а.* بيت الاصنام буткада, санамхона, бутхона.

Ба байтуласном рафта, дар он ҷо мӯътакиф нишаст. *«Равзат-ус-сафо»*

БАЙТУЛАТИҚ *а.* بيت العتيق *ниг.* байтулҳарам.

БАЙТУЛАТИҚА *а.* بيت العتيقه *ниг.* байтулатиқ.

БАЙТУЛАҲЗОН *а.* بيت الاحزان *ниг.* байт (байти аҳзон).

Ӯро гирифта дар кунҷи байтулаҳзон маҳбус хоҳад гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

Магар ту Юсуфи гумгаштаю ман Яъқуб,
Ки кунҷи кулбаи ман бе ту байтулаҳзон аст.
Низорӣ

БАЙТУЛИБОД||БАЙТУЛИБОДАТ *а.* بيت العباد||بيت العبادت масҷид, ибодатхона.

Фармуд, то бар дари қасри ӯ хонае сохтанд ва онро байтулибод ном ниҳоданд. *«Равзат-ус-сафо»*

БАЙТУЛКАЪБА *а.* بيت الكعبه *ниг.* байтулҳарам.

БАЙТУЛЛАҲМ *а.* بيت اللحم номи маҳалле дар наздикии Байтулмуқаддас, ки гӯё Исо аз Марьям дар ин қарья таваллуд ёфтааст.

Тоифае ... гуфтанд, ки ... Марьям аз Байтуллаҳм муроҷиат карда, дар Байтулмуқаддас таваттун намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

БАЙТУЛЛОҲ *а.* بيت الله *ниг.* **байтулҳарам.**

Ҳикоят кунанд, ки ... ба вақти азимати Байтуллоҳ ... ба Доруссаломи Бағдод расид.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

БАЙТУЛМАЪМУР *а.* بيت المعمور *ниг.* байт (байти маъмур).

БАЙТУЛМОЛ *а.* بيت المال хазинаи давлатӣ дар мамлакатҳои исломӣ барои нигоҳ доштани пул ва мол.

Гуфт: Мулк эшонрост, аммо ба сабаби риддати падари эшон халифа аз дасти эшон берун карда ва мулки байтулмол гардонидааст.
«Таърихи Наршахӣ»

Ин гадои шӯхчашми мубаззирро, ки чандин неъмат ба чандин муддат барандохт, биронед, ки хазинаи байтулмол луқмаи масокин аст. *Саъдӣ*

Абдулло Ҷаъфарро дар аҳди Муовия аз хизонаи байтулмол ҳар сол ҳазор дирам медоданд. *Ҷомӣ*

БАЙТУЛМУЛК *а.* بيت الملك *киноя аз* қасри шоҳ, бошишгоҳи волӣ.

БАЙТУЛМУҚАДДАС *а.* بيت المقدس шаҳри машҳур дар Фаластин, ки онро Уршалим ва Қуддуси Шариф низ меноманд, ва гӯё Довуд бинои онро сар карда Сулаймон ба итмом расонидааст.

Ба хушкӣ расиданд сар кинаҷӯй,
Ба Байтулмуқаддас ниҳоданд рӯй. *Фирдавсӣ*

БАЙТУЛҒАЗАЛ *а.* بيت الغزل беҳтарин байти ғазал.

Шеъри Ҳофиз ҳама байтулғазали маърифат аст,
Офарин бар нафаси дилкашу лутфи суханаш.
Ҳофиз

БАЙТУЛҲАЁТ *а.* بيت الحيات 1. маҳалли зиндагӣ; муҳити умр ва зиндагонӣ.

Бодо саодоти абад байтулҳаётатро мадад,
Ҳайлоҷи умратро адад ғоёти ақсо дошта. *Хоқонӣ*

2. *д.* ҷаннат, биҳишт.

БАЙТУЛҲАЗАН *а.* بيت‌الحزن *ниг.* **байт (байти ҳазан).**

Дар он байтулҳазан маҳзуну ношод
Нишасту баст дар бар хешу авлод. *Нозим*
Лекин ба шарти он, ки дар аснои он нишот,
Ёд аз муқими гўшаи байтулҳазан кунед. *Шоҳин*

БАЙТУЛҲАРАМ *а.* بيت‌الحرم *д.* хонаи Каъба дар Макка.

БАЙТУЛҲАРОМ بيت‌الحرام *ниг.* **байтулҳарам.**

БАЙТУЛҶУНУН *а.* بيت‌الجنون девонахона, хонаи ҷинниён, бошишгоҳи девонагон.

Навъи панҷуми байтулҷунун хонае бошад, ки ҳар кӣ бад-ӯ дарояд, мутаҳайир ва маҷнун гардад. *«Илми симиё»*

БАЙТУННАҲЛ *а.* بيت‌النحل *ниг.* **байт (байти наҳл).**

БАЙТУССАМАД *а.* بيت‌الصمد *д.* хонаи худо; масҷид (ибодатгоҳи аҳли ислом).

Он ҷо байтуссанамро вайрон сохтаанд ва ба ҷои он байтуссамад тартиб кардаанд. *«Равзат-ус-сафо»*

БАЙТУССАНАМ *а.* بيت‌الصنم бутхона, буткада, санамхона, нигорхона.

Бинои Каъбаву байтуссанам карданд пайкорон,
Гилу хиште, ки барҷо монда буд аз каъбаи дилҳо. *Соиб*

БАЙТУТА||БАЙТУТАТ *а.* بيتوته||بيتوتت **1.** шабгузаронӣ, шабро дар ҷое саҳар кардан, шабро дар ҷое рӯз кардан.

Исо ... дар ҳар мавзее, ки шаб даромадӣ, байтутат кардӣ. *«Равзат-ус-сафо»*
То ба манзили Сарой расид ва дар он ҷо байтутат карда аласабоҳ равон шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. шабзиндадорӣ, шабро бо бедорхобӣ рӯз кардан.

БАЙТУШШАРАФ *а.* بيت‌الشرف **1** хонаи нек, хонаи бошарофат; **2.** *нуҷ.* бурҷе, ки ба он дохил шудани ситораи муайяне аз ҳафт ситораи сайёр нек ва бошарофат шумурда мешавад, мас. дохил шудани Офтоб ба бурҷи Ҳамал, Зӯҳра ба бурҷи Ҳут, Қамар ба бурҷи Савр ва ҳоказо.

Яъне ки қурси Хуршед аз Ҳут дар Ҳамал шуд,
Қард эътидол бар вай Байтушшараф муқаррар. *Хоқонӣ*
Хисрави анҷум ба Байтушшарафи худ хиромид. *«Равзат-ус-сафо»*

БАЙЪ *а.* بيع **1.** харид, харидан.

Ба ҳар чизе, ки ҳар кас дастрас дошт,
Дар он бозор байъи ӯ ҳавас дошт. *Ҷомӣ*

2. фурӯхт, фурӯш, фурӯхтан.

Худ макун аз байъ тарозу гарон,
Варна фузун медиҳу кам меситон. *Низомӣ*
Маҳмуд тааллуқи хотир ба он канизак дошт, ба байъи ӯ ризо надод. *«Равзат-ус-сафо»*

байъу широъ хариду фурӯш.

Ҳукм фармуд, ки бар байъу широи хамр ва соири мускирот иқдом нанамоянд. *«Равзат-ус-сафо»*

ба байъ овардан фурӯхтан.

Баъд аз рафъи кӯфту тааби баҳр ... бахше аз он ҷавоҳиротро дар он ҷо ба маблағи шаст ҳазор рупия ба байъ овардам. *Аҳмади Дониш*

◇ **байъи иқомат кардан** муайян кардани маблағи кироя хонае барои истиқомат, барои иҷора.

Ҳасан кӯшкҳо ва манзараҳо дид, пурсид, ки аз они кист? Гуфтанд: Он касе, ки байъи иқомат кунад. Ҳасан бомдод он мардро талаб кард ва байъи иқомат кард. *«Тазкират-ул-авлиё»*

БАЙЪНОМА بيع‌نامه санади харидуфурӯш; ҳуҷҷати ақди байъ.

Муштарӣ байъномаи он хуршедвашро талабид. *«Равзат-ус-сафо»*

БАЙҒОР||БАЙҒОРА بيغار||بيغاره маломат, накӯҳиш, сарзаниш, таъна, мазаммат.

Чун ба ҷуз ҷавру ҷафокорӣ надорӣ рӯзу шаб,
Мар-маро байғораи меҳру вафо то кай кунӣ? *Анварӣ*

Зи ҳар як забон ҳар кӣ огаҳ бувад,
Забонаш зи байғора кӯтаҳ бувад. *Низомӣ*

БАЙҒӮЛА بيغوله **1.** гўша, кунҷ, канора.

Зи кошона ба роғ оянду бинмоянд хубон рух,
Зи байғӯла ба боғ оянду бикшоянд мурғон пар. *Муиззӣ*

2. бероҳа.

Суханро, ки хор аст, хораш гузор,
Зи байғӯла дар раҳгузораш гузор. *Шоҳин*

БАЙҒӮЛАНИШИН بيغوله‌نشين гўшанишин, харобанишин.

Байғӯланишини кӯҳу ҳомун,
Машҳур ба номи нек Маҷнун. *Шоҳин*

БАҚОВУЛ *т.-м.* بکاول сардори ошпазҳо, хонсолор.

Хонсолорони чобукдаст ва бақовулони покизаатвор ҳар соат моидаҳои рангоранг... ҳозир гардониданд. *«Таърихи Фаришта»*

БАҚОРАТ *а.* بکارت духтарӣ, дӯшизагӣ.

...Сарфи дароҳим дар иморат ва харҷи дононир ҷиҳати изолаи бакорат ба бухлу имсоки бениҳоят мунофот надорад. *«Равзат-ус-сафо»*

БАҚРАС بکرس *ниг.* **баграс.**

БАКТАР||БАГТАР بکتر||بگتر ҷомаи оҳанӣ, ки ҷангҷӯёни қадим дар вақти ҷанг мепӯшиданд.

Зиреҳ буд доим туро зери сар,
Ба сар хӯду хафтону бактар ба бар. *Шодӣ*

БАЛ I بل пошна, пошнаи пой.

БАЛ II *а.* بل *шакли кӯтоҳшудаи* **балки.**

Ва бисьёр хари аблақ дидам ҳамчу асб, бал латифтар. *Носири Хисрав*

БАЛАД I *а.* بلد воқиф, огоҳ, бохабар; роҳнамо.

Бурда аз худ ғами дуздида нигоҳе моро,
Баладе нест ба ғайр аз рами оҳе моро. *Муиззӣ*

Сайидо, аз сафари каъбаи дил пой макаш!
Дар биёбони талаб ҳар сари хоре балад аст. *Сайидо*

балади роҳ роҳбалад, роҳбар.

Болоҷӣ... ба мақарри аслии худ шитофт ва муътақидони худро балади роҳ гардид.
«Хизонаи омира»

БАЛАД II *а.* بلد *ниг.* **балда.**

Дигар он, ки роҷеъ шавад ба мушоракат дар баладу вилоят ё иқлими мамлакат... ва онро илми мамлакатдорӣ... хонанд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

БАЛАНД بلند **1.** боло; дар боло буда; сӯи боло кашида; *муқобили* **паст** 1.

З-ин пеш ба обу гил занам даст,
Ин кохи баланди чарх шуд паст. *Шоҳин*

Он ду абрӯи муқаввас ду камонанд баланд,
Қи ба сад қарн аз он турфа камон натвон сохт.
Камоли Хуҷандӣ

баланд кардан бардоштан, боло кардан.

Бикшо зи хоб чашму сари худ баланд кун,
Дар дасту пои ман назари хешро бимон! *Сайидо*

2. дароз (нисбат ба вақт ва ғ.).

Маҳв шуд нури хирад, то шуд маро савдо баланд,
Рӯзҳо кӯтоҳ гардад, чун шавад шабҳо баланд.
Соиб

Умрест, ки дар олами савдои муҳаббат,
Аз нолаи ман бурҷи баландест аламро. *Бедил*

3. гузаро, шунаво (нисбат ба овоз, садо).

Рубобу чанг ба бонги баланд мегӯянд,
Ки гӯши хуш ба пайғоми аҳли роз кунед. *Ҳофиз*

Дар чаман қумрӣ ҳамегӯяд ба овози баланд,
Ростӣ аз тинати сарви хиромон бурдаанд. *Сайидо*

4. қоматбаланд, қаддароз.

Маликзодаеро шунидам ки кӯтоҳ буд ва ҳақир ва дигар бародаронаш баланду хубрӯй. *Саъдӣ*

болои баланд қомати мавзун, қади расо.

Рутбати дониши Ҳофиз ба фалак бар шуда буд,
Кард ғамхории болои баландат пастам. *Ҳофиз*

◇ **ҳарфи баланд** а) сухани пурмаъно, пурмазмун ва бадеъ; б) гапи сахт, ҳарфи танбеҳдиҳанда; гапи тунду тез; **баланду паст** ноҳамворӣ, номувофиқатӣ; *кинояаз* сахтиву душворӣ; *кинояаз* камбудӣ, норасоӣ.

Нест имконе, ки анҷомам ба ҳамворӣ кашад,
Бар баланду пасти худ ҳар чанд сӯҳон мекашам.
Мулҳам

баланд афтодан дараҷаи олӣ ва камол ёфтан, мавқеи пурқадр пайдо кардан.

Чу васфи қоматат гӯям, баланд афтад ҳадиси ман,
Сухан чун з-он даҳон ронам, ҳикоят мухтасар гардад. *Исмат*

Рутбаи афкори мо, Соиб, баланд афтодааст,
Кай расад ҳар кӯтаҳандеше ба фикри дури мо!
Соиб

баланд шудан ба вуҷуд омадан, бархостан; зоҳир гаштан, падид омадан.

Шуд аз маркази хок оташ баланд
Парид аз замин соя ҳамчун сипанд. *Сайидо*

БАЛАНДАХТАР بلنداختر **1.** толеъбаланд, некбахт; **2.** тавоно, нируманд, муқтадир.

Зи таъсири дили бедор чашми тар шавад бино,
Ки моҳ аз нури хуршеди баландахтар шавад пайдо.
Соиб

БАЛАНДБОЛО بلندبالا қадбаланд, мавзун.

Зи шавқи наргиси масту баландболое,
Чу лола бо қадаҳ афтода дар лаби ҷӯям. *Ҳофиз*

БАЛАНДИГИРОЙ بلندی گرای толиби баландӣ; ҷоҳталаб, касе, ки майли азамат ва бузургӣ дорад.

Саре, к-аз ту гардад баландигирой,
Ба афкандани кас наафтад зи пой. *Низомӣ*

БАЛАНДИН بلندین болодарӣ, чӯби болоии дари хона; чорчӯби дар.

Дар ӯ афрошта дарҳои симин,
Ҷавоҳирҳо нишонда дар баландин.
Шокири Бухорой

БАЛАНДМАРТАБА بلندمرتبه дорои ҷоҳу мақом, соҳибрутба.

Ба меҳр кӯш, Ҳилолӣ, ки оқибат чу ҳилол
Баландмартаба гардӣ, фалакмақом шавӣ. *Ҳилолӣ*

БАЛАНДНАЗАР بلندنظر назарбаланд, баландҳиммат.

... Ки эй баландназар, шоҳбози сидранишин,
Нишемани ту на ин кунҷи меҳнатобод аст. *Ҳофиз*

БАЛАНДНОМ بلندنام некном; машҳур.

БАЛАНДОВОЗ بلندآواز касе ё чизе, ки садои баланд дорад; баланднаво.

Шуд баландовоз булбул дар миёни ошиқон,
Сӯхт ҷони хешро, шуд волаву ҳайрони гул. *Имло*

БАЛАНДОВОЗА بلندآوازه машҳур, ба ҳама маълум.

Соқӣ, ғами ман баландовоза шудаст,
Сармастии ман бирун зи андоза шудаст. *Хайём*

БАЛАНДОВОЗАГӢ بلندآوازگی шӯҳратмандӣ, машҳурӣ.

Чу сарви бӯстонаш тозагӣ ёфт,
Дар он гулшан баландовозагӣ ёфт. *Мулҳам*

БАЛАНДОҲАНГ بلندآهنگ **баланд**овоз; *маҷ.* машҳур, маъруф.

То ту ин нойро насозӣ танг,
Нашавӣ дар ҷаҳон баландоҳанг. *Ҷомӣ*

БАЛАНДӢ بلندی **1.** теппа.

Заминро баландӣ набуд ҷойгоҳ,
Яке марказе тира буду сиёҳ. *Фирдавсӣ*

2. *маҷ.* мақом, ҷоҳ, мартаба; бартарӣ.

Бузургӣ ба номусу гуфтор нест,
Баландӣ ба даъвию пиндор нест. *Саъдӣ*

БАЛАНДҲИММАТ بلندهمت **1.** соҳибэҳсон; некихоҳ, хайрхоҳ; **2.** назарбаланд, чашмсер.

БАЛАНДҲИММАТӢ بلندهمتی **1.** соҳибэҳсонӣ, хайрхоҳӣ; **2.** назарбаландӣ, ҳимматбаландӣ.

Баландҳимматии зарра доғ мекунадам,
Вагарна зарра куҷо, меҳри офтоб куҷо? *Урфӣ*

БАЛАСОН||**БАЛИСОН** *ю.-а.* بلسان номи дарахтест, ки баргҳояш бӯи хуш дошта, аз он равғани эфир тайёр мекунанд.

Ба лисонаш нигар, ки чун *балисон*
Равғани дерьёб мечакадаш. *Хоқонӣ*

БАЛВО *а.* بلوی||بلوا ғавғо, ҷунбиши издиҳом; шӯриш, исьён.

Назди зуҳури ҳодиса ва вуқӯи балво ҳеҷ ҷазаъ ва фазаъ суд надиҳад. *Аҳмади Дониш*

БАЛВОЯ بلوایه *ниг.* **болвоя.**

БАЛГАН بلگن *ниг.* **балкан.**

БАЛДА *а.* بلده маҳалли аҳолинишин; шаҳр; кишвар, сарзамин.

Аз нафси Ҳирот ва қуро ва балда муҷтамеъ гашта гувоҳӣ доданд. *«Равзат-ус-сафо»*

балдаи тайиба шаҳри Макка ё шаҳри Мадина.

Ва аҳли ҳифзу ҳаросат мехоҳанд ӯро аз он балдаи тайиба берун баранд. *«Равзат-ус-сафо»*

БАЛЕ *а.* بلی *ҳиссачаи тасдиқӣ* **1.** ҳа, ҳо, оре; **2.** саҳеҳ, дуруст аст, ки ...

Каманди зулфи ӯ сайди диламро мекашад ҳар сӯ,
Бале, сайёд моҳиро ба зарби шаст мегирад.
Ибни Ямин

Бале, қадри чаманро булбули афсурда медонад,
Ғами марги бародарро бародармурда медонад.*

БАЛЕҒ *а.* بلیغ *ниг.* **балиғ.**

БАЛИД *а.* بلید кундфаҳм, кундзеҳн; ноогоҳ, бевуқуф; аблаҳ, аҳмақ; камақл.

Гар битобад давлати ӯ бар дили марди бахил,
В-ар барафтад сояи ӯ бар сари марди балид ...
Муиззӣ

БАЛИЁТ *а.* بلیات *ҷ.* **балия, бало.**

Ҳар кӣ мубошири ин балиёт бувад, дил бар ҳалок ниҳад. *Аҳмади Дониш*

БАЛИЛА *ю.-а.* بلیله донаи ҷавзмонанди зардранги монанд ба ҳалила, ки пӯсти он дар тиб ба кор меравад; дарахти балила дар Ҳиндустон мерӯяд.

Он ҳалила, он балила кӯфтан,
З-он талаф карданд маъмурии тан ... *Румӣ*

БАЛИСОН *ю.-а.* بلسان *ниг.* **баласон.**

БАЛИЯ||БАЛИЯТ *а.* بلیه||بلیت **1.** бало; сахтӣ ва азоб; ранҷ, кулфат; иллат ва беморӣ.

Дур набошад, ки ранҷу балият ба офият мубаддал шавад. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳамидиддин, ки фозили рӯзгор буд, ҳомии Анварӣ шуд ва аз он балия халос кард.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

2. бадбахтӣ, фақирӣ, мӯҳтоҷӣ.

Мустансир амволи бениҳоят бар арбоби истеҳқоқ сарф кард, то он балия таскин ёфт.
«Равзат-ус-сафо»

Ӯ дар он балият сипар аз сабр сохт. *Авфӣ*

БАЛИҒ||БАЛЕҒ *а.* بلیغ **1.** расо, пурра, комил, мукаммал; фасеҳ.

Салмони Соваҷӣ ... шоире фасеҳ ва сухангузоре балеғ аст. *Ҷомӣ*

саъи балиғ ҷаҳди комил, кӯшиши басазо, сазовор.

Бо мо мувофақат карда дар дафъи душманони мо саъи балиғ намой. *«Равзат-ус-сафо»*

2. мустаҳкам, сахт, устувор, қувватнок.

Аз ҳоли муҷрим тафаҳҳуси балиғ фармояд.
Авфӣ

Мулозимон хостанд, ки он мардро адаби балеғ кунанд. *Аҳмади Дониш*

БАЛҚ بلک *шакли кӯтоҳшудаи* **балки.**

БАЛКАН||БАЛГАН بلکن||بلگن манҷаник, сари девор; *муқ.* **ялкан.**

Аз тири ғамзаи ӯст дар дил ҳазор равзан,
Ҳиснест ҷони ошиқ в-аз ғамзаконш балкан.
Абулмаъали Бухороӣ

БАЛКИ بلکه **1.** аммо.

Пас гуфтааст, ки: Адолат ҷузве набувад аз фазилат, балки ҳама фазилат бувад.
«Ахлоқи Носирӣ»

2. баръакс.

Лекин он ҷо ки ақл бар кор аст,
Ин на ихфост, балки изҳор аст. *Ҷомӣ*

3. шояд, эҳтимол, мумкин, мумкин аст ...

Балки ба вилоятҳо ва иқлим сироят кунад.
Аҳмади Дониш

БАЛО *а.* بلا офат, газанд, мусибат, бадбахтӣ.

На танҳо офатам зебоии ӯст,
Балои ман зи бепарвоии ӯст. *Ҷомӣ*

Туро, ки ҷони манӣ, сохт нотавон рӯза,
Надонам, аз чӣ сабаб шуд балои ҷон рӯза.
Ҳилолӣ

балои осмонӣ офатҳои табиӣ: тӯфон, раъду барқ; жола, сел ва ғ.; балои ногаҳонӣ.

Бо балои осмонӣ панҷа кардан мушкил аст,
Барқро манъ аз наистон шер натвонист кард.
Соиб

Бибӣ-қозӣ чун балои осмонӣ бар сари эшон расид, ба зарбу лат кашид. *Садри Зиё*

◇ **чӣ бало ... чӣ қадар ..., чӣ миқдор ..., чӣ бисьёр ...**

Писари муаллимеро гуфтанд: «Чӣ бало аҳмақӣ?»
Ҷомӣ

БАЛОАНГЕЗ بلاانگیز шӯрангез, фитнабедоркунанда; офат ва хасорати бисьёр оваранда.

Бурқаъ барафкан, эй парӣ, ҳусни балоангезро,
То килки сурат бишканад ин ақли рангомезро.
Хисрави Деҳлавӣ

БАЛОГАРДОН بلاگردان **1.** муҳофизаткунанда аз бало ва офатҳо.

Балогардони ҷону тан дуои мустамандон аст,
Кӣ бинад хайр аз он хирман, ки нанг аз хӯшачин дорад. *Ҳофиз*

2. *маҷ.* садақа, қурбонӣ.

Туӣ он шамърухсоре, ки ҳар ҷо чеҳра бикшоӣ,
Чу парвона балогардон дили сад марду зан гардад.
Махфӣ

БАЛОДАТ *а.* بلادت кундии зеҳн, кундзеҳнӣ, кундфаҳмӣ.

[Амир] чун балодат дар табиати фарзанд муставлӣ медид, ... намехост, ки фарзанди ӯ баъд аз ӯ бар сарири давлат нишинад. *Аҳмади Дониш*

БАЛОҚАШ بلاکش гирифтори бадбахтӣ ва кулфат, мубталои сахтӣ ва офат.

Мегуфт ба худ, ки эй балокаш,
В-эй наъли бало зи ту дар оташ. *Шоҳин*

БАЛОЛАҚ بلالک *ниг.* **балорак.**

БАЛООШОМ بلاآشام кулфаткаш, ҳадафи офатҳои рӯзгор.

Ман ошиқам, эй пандгӯ, набвад гувор онам, ки ту
Аз офият шарбат диҳӣ ҷони балоошомро.
Хисрави Деҳлавӣ

БАЛОПАРВАР بلاپرور сахтию азоб ва офатро ба худ рабобинанда; балокаш.

Гоҳаш кашида ҷозибаи ошиқӣ инон,
Бо доғи ошиқони балопарвар омада. *Ҷомӣ*

БАЛОРАК *ҳ.* بلارک **1.** шамшери ҳиндӣ, ки аз пӯлоди асл сохта мешавад; шамшери кӯтоҳи ҷавҳардори ҷангӣ.

Чу абр аспи тозӣ барангехтем,
Чу борон балорак фурӯ рехтем. *Саъдӣ*

2. ҷавҳари пӯлод; пӯлоди аълосифат.

Балорак чунон тофт аз рӯи теғ,
Ки дар шаб ситора зи торик меғ. *Низомӣ*

БАЛОРАҶ بلارج лаклак, лайлак.

БАЛОЯ||БИЛОЯ بلایه қаҳба, руспӣ, бсҳаё, бадахлоқ.

Биёред ин палиди бадкунишро,
Балоя гандапири сагманишро. *Фахриддини Гургонӣ*

БАЛОҒ *а.* بلاغ **1.** кифоят, басандагӣ, камол ва кифоят; **2.** расонидан (ба чизе, ба дараҷае).

Ман он чӣ шарти балоғ аст, бо ту мегӯям,
Ту хоҳ аз суханам панд гиру хоҳ малол. *Саъдӣ*

БАЛОҒАТ *а.* بلاغت **1.** расидагӣ, расидан ба ҳадди булуғ.

Оқибат ба ҳадди балоғат расонида… духтари ҷамиларо ба ақди ӯ даровард анд.
«Шоҳномаи Фарғона»

2. сухангӯӣ ва суханпардозӣ бо мазмунҳои дақиқу баланд ва писандида; камоли суханварӣ; зебу ороии сухан.

Балоғат дар сухан донӣ, чӣ бошад, —
Каломи андаку маънии бисьёр. *«Хористон»*

Доноёни фанни балоғат… вазнорой ва қофияпоймоиро дар ҳар тариқ ба ҳамсангии маонӣ ва камол санҷидаанд. *Бедил*

Китоби «Зафарнома»-мансур дар ғояти фасоҳат ва ниҳояти балоғат (аст). *«Фатҳнома»*

БАЛОҲАТ *а.* بلاهت **1.** аблаҳӣ, нодонӣ, бефаҳмӣ, гӯлӣ.

Донист, ки ин касру нақс аз сафоҳати худи ӯ ва балоҳати элчии ӯст. *Аҳмади Дониш*

2. соддадилӣ.

Дуредгаре буд дар балоҳат ба қадри камол ва зане дошт дар ғояти ҳусну ниҳояти ҷамол.
«Анвори Суҳайлӣ»

БАЛОҶ بلاج бӯрьё, ҳасир.

Бадкиморе муқаллиди Лайлоҷ
Буду дарбохт то гилему балоҷ. *Зоири Хуҷандӣ*

БАЛОҶӮ(Й) بلاجو(ی) **1.** ҷӯяндаи бадбахтӣ ва мусибат.

Зи Хисрав кам намедонанд Фарҳоди балоҷӯро,
Забони теша бошад тарки тоҷи хисравӣ ӯро.
Мушфиқӣ

2. *маҷ.* пархошҷӯй, ҷангҷӯ.

Қасе, к-ӯ балоҷӯи гурдон бувад,
Шабехун на оини мардон бувад. *Фирдавсӣ*

БАЛЪИДАН *а.* بلعیدن фурӯ бурдан (ба гулӯ).

Бар сари хон имтиҳон чидан,
Луқмаи нарм рост балъидан… *Бедил*

БАЛҒАМ *а.* بلغم дар истилоҳи тибби қадим яке аз чаҳор моддаи таркибии бадани инсон: мояи ғализе, ки бо сулфа аз гулӯ мебарояд; лимфа.

Рӯ сафед аз қуввати балғам бувад,
Бошад аз савдо, ки рӯй адҳам бувад. *Румӣ*

БАМ بم садои пур ва ғафс; овози баланд ва ғафси созу асбоби мусиқӣ; *муқобили* **зер** II.

Чу қавволи мавҷаш зада каф ба ҳам,
Ғам аз нағмаи зери ӯ хӯрда бам. *Туғро*

бами сегоҳ оҳанги сегоҳ.

Навозаш нағмасози Зӯҳра дар чанг,
Бами сегоҳи ӯ меъроҷи оҳанг. *Ҳозиқ*

баму зер пастию баландии овоз дар мусиқӣ.

Муошире хушу рӯди басоз меховам,
Ки дарди хеш бигӯям ба нолаи баму зер. *Ҳофиз*

БАНАФШ||БУНАФШ||БИНАФШ بنفش ранги обии баланд, ранги гули бунафша; нилгун, кабудранг.

Фурӯхишт з-ӯ сурху зарду бунафш,
Ҳамехондаш ковиёнӣ дурафш. *Фирдавсӣ*

Ба гирд-андараш зарду сурху бунафш,
Зи ҳар гунае баркашида дирафш. *Фирдавсӣ*

Ту гӯӣ *зи бас шиққаҳои дирафш*
Бипӯшид гардун ҳарири бунафш. *Хоҷу*

БАНАФША بنفشه *ниг.* **бунафша.**

БАНГ *ҳ.* بنگ моддаи сабзрангест, ки аз барги канаб ҳосил мешавад ва нашъадиҳанда аст.

БАНГОҲ بنگاه *ниг.* **бунгоҳ.**

БАНГӢ بنگی касе, ки банг истеъмол мекунад, мубталои банг, бангкаш.

Сахт механдид ҳамчун бангиён,
Ғолиб омад ханда бар суду зиён. *Румӣ*

банд بند *асоси замони ҳозираи* **бастан.**

БАНД بند **1.** ҷои ба ҳам пайвастани ду чиз ё ду узви бадан, мас. банди даст, банди зону.

Хаёли размн ту гар дар дили адӯ гузарад,
Зи бими теғи ту бандаш ҷудо шавад аз банд.
Рӯдакӣ

Гар ҷудо созӣ ба теғи ҷавр банд аз б а н д и ман,
Аз ту қатъан нагсилад сарриштаи пайванди ман.
Ҳилолӣ

2. воситаи ба ҳам бастани чизе; гиреҳ; ришта, занҷир, завлона.

Ба банде бибасташ чу дасту миён,
Ки накшояд он банд пили жиён. *Фирдавсӣ*

Бикушой зи банд пояшро,
Фарш созӣ зи лола ҷояшро. *Мушфиқӣ*

Диле дорам, ки аз султон натарсад,
Зи банду кундаи зиндон натарсад.*

банд андохтан а) тугун кардан, бастан, гиреҳ партофтан, гиреҳ бастан; б) *маҷ.* афсун кардан, бандубаст андохтан, сеҳру ҷоду кардан; **3.** асорат, гирифторӣ; ҳабс, зиндон.

Набуд судмандӣ зи афсуну ранг,
На аз банду ранҷу на пайкору ҷанг. *Фирдавсӣ*

Намеҷӯям наҷот аз банди ишқат,
Чӣ банд аст ин, ки хуштар аз наҷот аст?! *Анварӣ*

Наҷастӣ ҳеҷ ҷоне аз камандаш,
Халосӣ кас намедидӣ зи бандаш. *Яҳёи Себак*

банд сохтан гирифтор кардан, муқайяд намудан.

Ба тӯҳмат банд месозанд аксар номуродонро,
Ба хуни кӯҳкан дунболи ҷӯи шир хоҳам шуд. *Сайидо*

4. монеа, ҳоил, бандубаст; садд, девор.

Дар он ҳудуд обе бузург буд, муғулон банди он бикӯшоданд, то паси пушти лашкари Бағдод ҳама саҳро ба об ғарқ шуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Шуд кушода дар миён банде ки буд,
Сахттар шуд майлу пайванде ки буд. *Ҷомӣ*

банд кардан а) асир кардан, ба ҳабс андохтан.

Пас моро дар банд кард, муддати ҳафт сол дар банди ӯ бимондам. *Авфӣ*

б) пеши роҳи чизеро гирифтан, монеъ шудан.

Мекунад банд роҳи шарҳу баён,
Мениҳад муҳри хомушӣ ба даҳон... *Ҷомӣ*

в) вобаста кардан.

Умедашро ба ваъда банд кардӣ,
Бад-он ваъда дилаш хурсанд кардӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

5. қуфл, қулф; забонаи қулф.

Чу з-ин бигзарӣ, мардум оянд падид,
Шавад бандҳоро саросар калид. *Фирдавсӣ*

6. *маҷ.* макр, ҳила, найранг; фиреб, тазвир, зарқ.

Чу иблис пайваста дид ин сахун,
Яке банди дигар нав афканд бун. *Фирдавсӣ*

Агар ҷодуӣ бояд омӯхтан,
Ба банду фусун чашмҳо дӯхтан. *Фирдавсӣ*

банду дастон ҳила, ҳилагарӣ, найрангбозӣ.

Бад-ӯ гуфт: Марди шабистон наям,
Маҷӯям, ки бо банду дастон наям. *Фирдавсӣ*

7. қайд; дом; бастагӣ, гиреҳ.

Ба сабр аз корҳо берун равад банд,
Шавад най шаккару шаккар шавад қанд. *Ҳилолӣ*

Ба ҳусни хулқ тавон кард сайди аҳли назар,
Ба банду дом нагиранд мурғи доноро. *Ҳофиз*

8. алоқа, вобастагӣ, муносибат; пайванд.

Гуфташ падар: Эй хуҷиста фарзанд,
То чанд бурида аз падар банд? *Шоҳин*

9. усул, роҳ, тарзу тариқ.

Яке дар санъати гӯштӣ гирифтан саромада буд, сесаду шаст банди фохир бидонистӣ. *Саъдӣ*

10. *маҷ.* вобастагии хаёлу андеша; **банди тааллуқ** вобастагӣ, дилбастагӣ; **дар банди...** дар фикри..., дар андешаи..., дар паи... .

Ҳамчунин дар банди он байтам, ки гуфт
Пилбоне бар лаби дарьёи Нил:
Ё макун бо пилбонон дӯстӣ,
Ё бино кун хонае дархурди пил. *Саъдӣ*

Зулфаш, ки таноби гардани туст,
Дар банди ҳалок кардани туст. *Ҳилолӣ*

11. камарбанд, миёнбанд.

Мар он бандҳо аз миён боз кун,
Ба шодӣ маи равшан оғоз кун. *Дақиқӣ*

банди камар камарбанд, миёнбанд.

Қамонро ба бозу ба зеҳ барфиканд,
Ба банди камар бар бизад тири чанд. *Фирдавсӣ*

12. қисм, қисса, ҷузв, фасл ё боби асар; ◇ **банди шаҳриёр** номи навое аз мусиқӣ; **банди қабо** тугма ё камарчаи қабо, курта ё ҷома.

Бе накҳати пероҳани ту хирқа задам чок,
Эй ғунчаи хандон, бикушо банди қабоят! *Ҷомӣ*

тобу банди зулф печу тоби зулф, ҳалқаи зулф.

Аз тобу банди зулфи диловези ҷонгусил
Ҷон дар ҳазор банду дил андар ҳазор тоб. *Анварӣ*

банд бардоштан *киноя аз* кушодан.

Аз шодии рӯи чун ту фарзанд
Бардоштам аз хазинаҳо банд. *Шоҳин*

банд кашидан пеши чизеро гирифтан.

Надидӣ касе чашми он чашмбанд,
Ки мижгон кашидаш бар он чашм банд. *Шодӣ*

банд кушода шудан рафъ шудани монеа; осон шудани мушкил, бартараф шудани мушкилӣ, ҳалли мушкилот.

Аз бода шавад такаббур аз сарҳо кам,
В-аз бода шавад кушода банди мӯҳкам.
Иблис агар зи бода хӯрдӣ як дам,
Кардӣ ду ҳазор саҷда пеши одам. *Хайём*

банд аз дил кушодан хурсанд шудан, фараҳманд гардидан.

Чун чашми падар ба рӯи фарзанд
Афтод, кушод аз дилаш банд. *Шоҳин*

банд аз забон кушодан ба сухангӯӣ шурӯъ намудан; гиреҳ аз забон кушодан, ба гап даромадан.

Агар зомин шавӣ онро ба савганд,
Ба шарҳи он кушоям аз забон банд. *Ҷомӣ*

банд аз қуфли ганҷина кушодан шеъргӯӣ ва суханпардозиро сар кардан.

Кушодам ман аз қуфли ганҷина банд,
Ба саҳро алам баркашидам баланд. *Низомӣ*

БАНДА بنده **1.** абд, барда; ғулом; асир; чокар; зархарид.

Бувад маълуми ҳар озоду банда,
Ки нодон мурдаву доност зинда. *Ҷомӣ*

Зулфи ӯро бандаему кокули ӯро асир,
Сунбули ӯро ғуломи ҳалқабаргӯшем мо. *Сайидо*

бандаи бо гӯшвор ғуломи ҳалқабагӯш.

Агар шуд Фаридун чунин шаҳриёр,
На мо бандагонем бо гӯшвор. *Фирдавсӣ*

2. фармонбардор, итоаткунанда, мутеъ.

Таҳамтан бад-ӯ гуфт: Ман бандаам,
Сухан ҳар чи гӯӣ, ниюшандаам. *Фирдавсӣ*

3. камина, ман (аз рӯи хоксорӣ).

Банда, имрӯз панҷ рӯз гузашт,
Ки бар ин деҳа мезанам фарьёд. *Салмони Соваҷӣ*

Ҳофиз муриди ҷоми май аст, эй сабо, бирав,
В-аз банда бандагӣ бирасон шайхи Ҷомро. *Ҳофиз*

◇ **бандаи ранҷ** дар қайди меҳнату кор, меҳнатдӯст.

Бандаи ранҷ бошу роҳат бин,
Дафтари ишқ хон, фасоҳат бин. *Авҳадӣ*

БАНДАГӢ بندگی **1.** асирӣ, ғуломӣ.

Гуфтанд: Ин мардро чӣ хорӣ монд, ки бо мо накард ва моро ба бандагӣ гирифт ва кори сахт мефармояд. *«Таърихи Наршахӣ»*

бандагӣ ба ҷо овардан а) хизмати ғуломона кардан; б) *маҷ.* ҷон додан, вафот кардан; **2.** фармонбардорӣ, итоат.

Гуфтам, ки нӯши лаълат моро ба орзу кушт,
Гуфто: Ту бандагӣ кун, к-ӯ бандапарвар ояд. *Ҳофиз*

БАНДАНАВОЗ بنده‌نواز **1.** навозишкунандаи бандаву бечорагон; **2.** *маҷ.* раҳмдил, бошафқат, меҳрубон.

Манам, ки дида ба дидори дӯст кардам боз,
Чӣ шукр гӯямат, эй корсози банданазоз! *Ҳофиз*

БАНДАР بندر **1.** маҳалли тиҷорат, ҷои омадурафти туҷҷор ва корвонҳои савдо; **2.** ҷои ҷамъ омадани киштиҳои тиҷоратӣ ва ғ. дар канори дарьё ва баҳр, лангаргоҳи киштӣ дар канораи дарьё ва баҳр.

БАНДАХОНА بنده‌خانه **1.** хонаи ғулом.

Манам зи ҷон шуда банда маҳи ягонаи худро,
Ки сохт ҷилвагаҳи ноз бандахонаи худро. *Ҷомӣ*

Хонаи банда бандахонаи туст,
Хайра мақдам! Хуш омадӣ, фармой!
Камоли Хуҷандӣ

2. хонаи ман, хонаи камина (аз рӯи хоксорӣ).

БАНДБОЗ بندباز дорбоз, расанбоз.

БАНДБОЗӢ بندبازی дорбозӣ, расанбозӣ.

БАНДВАРҒ بندورغ банди об, ҷои бастани об.

Об ҳар чӣ бештар ниру кунад,
Бандварғи сустбуда барканад. *Рӯдакӣ*

БАНДӢ بندی маҳбус, зиндонӣ, асир, занҷирӣ.

Дар куштани бандиён тааммул авлотар аст. *Саъдӣ*

БАНИЗ بنیز **1.** чунин, инчунин, боз ҳам, низ; **2.** ҳаргиз, қатъан, асло.

На он з-ин биёзурд рӯзе баниз,
На инро аз он андуҳе буд низ. *Абӯшакури Балхӣ*

Пас озодагон ин суханро баниз
Набардоштанд эҷ гуна ба чиз. *Фирдавсӣ*

Ки ширинтар аз ҷону фарзанду чиз
Ҳамоно, ки чизе набошад баниз. *Фирдавсӣ*

БАНИН *а.* بنین фарзандон; **банину банот** писарон ва духтарон.

Яке аз мӯътамадони худро ба Қазвин фиристод, то банину банот ва ихвон ва соири хешу табор ... бар оташи фанониҳоданд. *«Равзат-ус-сафо»*

БАННО *а.* بنا бинокор, бинокунанда, иморатсоз, меъмор.

Муҳандисон ва банноён биноро оғоз карданд. *Авфӣ*

БАНОГӮШ||БУНОГӮШ بنا گوش *буни гӯш; нарман гӯш.*

Рухи маҳ зард шуд он дам, ки муқобил карданд
Софии субҳи баногӯши туро бо маҳтоб. *Савдо*

◇ **баногӯш кардан** *киноя аз* он, ки баъди таваллуди кӯдак доя ангушти худро ба даҳони вай андохта, комашро мебардорад (гӯё барои дуруст кардани роҳи нафаси кӯдак ва ба дурустӣ шир макидани ӯ).

БАНОГӮШОГАНДА بنا گوش آگنده *киноя аз* одами кундзеҳн ва камхирад.

Ӯ гуфт: Он мардаки... баногӯшоганда чунон хоҳад, ки солорон бар фармони ӯ бошанд.
«Таърихи Байҳақӣ»

БАНОДИР *а.* بنادر ҷ. **бандар.**

Умарои ӯ... қавл аз аҳли фаранг гирифта маро киб ба банодир мефиристоданд. (1)
«Таърихи Фаришта»

БАНОКОМ بنا کام базарурат, ночор, чору ночор.

Эй баноком моро аз рухи ту маҳҷурӣ,
Он кӣ бошад, ки ба ком аз ту гузинад дурӣ?
«Анвори Суҳайлӣ»

БАНОН *а.* بنان ангуштон, сарҳои ангуштон.

Эй қоидаи тоза зи дасти ту карамро,
Эй мартабаи нав зи банони ту қаламро. *Анварӣ*

Қалам дар банонам чу ҷавлон кунад,
Варақҳо пур аз дурри ғалтон кунад. *Шоҳин*

БАНОНҶ بنانج палонҷ, яке аз ду зани як шавҳар нисбат ба зани дигар.

Ҳаменасозад бо доғи ошиқӣ сабрам,
Чунон куҷо бинасозад банонҷ бози банонҷ.
Шаҳиди Балхӣ

БАНОТ *а.* بنات *ҷамъ* **1.** ҷ. **бинт; 2.** *маҷ.* ҳамсохт, ҳамто, ҳамҳайат; ◇ **баноти гардун** *ниг.* **Банотуннаъш.**

БАНОТУЛАРЗ *а.* بنات‌الارض рӯдҳо ва дарьёчаҳо.

БАНОТУННАЪШ *а.* بنات‌النعش номи галаситорае, ки онро ба тоҷикӣ Ҳафт Додарон мегӯянд; **Банотуннаъши Кубро** Ҳафт авранги Меҳин; **Банотуннаъши Суғро** Ҳафт авранги Кеҳин.

БАНӢ *а.* بنی ҷ. **ибн; банӣ-аммон** фарзандони амак, амакзодагон, амакбачагон.

Басе барнаёмад, ки банӣ-аммони султон ба мунозаат бархостанд ва ба муқовамат лашкар оростанд ва мулки падар хостанд. *Саъдӣ*

банӣ-аъмом *ниг.* **банӣ-аммон.**

Шахсе аз банӣ-аъмоми ӯ Қобус ном мутасаррифи тахти салтанат гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

банӣ-одам мардумон, фарзандони одам, авлоди одам, одамизод.

Банӣ-одам аъзои якдигаранд,
Ки дар офариниш зи як ҷавҳаранд.
Чу узве ба дард оварад рӯзгор,
Дигар узвҳоро намонад қарор. *Саъдӣ*

Мурод аз ин китоб ду матлуб аст: Яке донистани аҳволи банӣ-одам аз даври Одам ило явмино.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

БАНҶ بنج *шакли арабишудаи* **банг.**

БАПО بپا **1.** барпо, барқарор; устувор.

Бигӯям ба солори эрониён:
Чӣ дорӣ бапо Ахтари Ковиён? *Фирдавсӣ*

2. *рост, истода;* **бапо кардан** истоёндан.

Қанизонро ба пеши ӯ бапо кард,
Ба хизмат сарви болошон дуто кард. *Ҷомӣ*

бар بر *асоси замони ҳозираи* **бурдан.**

БАР I بر боло, фавқ, баланд; **бар бурдан** бардоштан, боло бардоштан, баланд кардан.

Аз ҷуд қабо дорӣ пӯшида мушаҳҳар,
В-аз маҷд бино дорӣ бар бурда мушайяд.
Рӯдакӣ

сар бар бурдан а) сар боло кардан, сар бардоштан; б) *маҷ.* сарбаланд шудан; **сар ба хуршед бар бурдан** *киноя аз* бо номи офтоб қасам ёд кардани офтобпарастон.

Фаридун ба хуршед бар бурд сар,
Ба кини падар танг басташ камар. *Фирдавсӣ*

БАР II بر *пешоянд* **1.** ишора ба сӯй, тараф; ба, ба сӯи ..., ба тарафи ...

Гувоҳӣ диҳам, к-ин сухан рози ӯст,
Ту гӯӣ ду гӯшам бар овози ӯст. *Фирдавсӣ*

2. дар, дар рӯи ..., дар болои ...

Ва бар рӯи хок омадани обуранг бе мадади ҳаво сурат набандад. *Бедил*

Ӯ бар сари кӯҳ ҳамчу лола,
Ман ҳамчу маҳ андаруни ҳола. *Шоҳин*

3. барои ..., дар ҳаққи ...

Ба хона чӣ дорӣ ту, бар ман биёр,
Ки бар ман сиголӣ бади рӯзгор. *Фирдавсӣ*

Бар дари баста чу биншинӣ басе,
Оқибат бикшояд он дарро касе. *Аттор*

бари ... дар пеши ..., дар пазди ..., дар назари ...; дар паҳлӯи ...; ба назди ..., ба пеши ...

Аз ин ошноруйтар достон
Ханида наёмад бари ростон. *Низомӣ*

Зи хосон тане чанд ҳамроҳ кард,
Нишон ҷусту омад бари некмард. *Фирдавсӣ*

бар ҳам ба якдигар, бар якдигар, бо ҳамдигар.

Чу гургон писанданд бар ҳам газанд,
Баросоянд андар миён гӯсфанд. *Саъдӣ*

БАР III بر **1.** бор, мева, самар.

Ҳар дил аз нола баҳори асаре мехоҳад,
Решапироии ҳар тухм баре мехоҳад. *Бедил*

2. *маҷ.* ҳосил, натиҷа.

Манишин рӯтуруш аз гардиши айём, ки сабр,
Гарчи талх аст, ва лекин бари ширин дорад.
Саъдӣ

БАР IV بر **1.** оғӯш, бағал; паҳлӯ.

Фарқ аст миёни он, ки ёраш дар б а р,
Бо он, ки ду чашми интизораш бар дар. *Саъдӣ*

ба бар даркашидан оғӯш кардан, ба канори худ кашидан.

Соқие дорам чу ашку мутрибе дорам чу оҳ,
Шоҳиди ғамро ба бар з-он даркашам ҳар субҳдам.
Хоқонӣ

2. тан, бадан.

Дар бари ҳамкоре ҷомаи нек бинад, айш бар ӯ табоҳ гардад. *Авфӣ*

Хирқаи ростии дил ҳама афганда зи дӯш,
Ҳамаро ҷомаи андешаи тазвир ба бар. *Мулҳам*

ба бар кардан пӯшидан.

Ба ҳар узваш аз пӯст чандин гиреҳ,
Ту гӯӣ ба бар карда дорад зиреҳ. *Савдо*

дар бар гирифтан пӯшидан ва пӯшондан.

Ва дарахтонро ба хилъати наврӯзӣ қабои истабрақ дар бар гирифта ... *Саъдӣ*

◇ **аз бар кардан** аз ёд кардан, ҳифз кардан.

Тамоми рӯз дорад доғ аз шӯхӣ муаллимро,
Тамоми шаб нишинад гӯшаву аз бар кунад бозӣ.
Соиб

БАР V بر васей, паҳной, мас. бари хона, бари газвор.

БАР VI||БАРР *а.* بر хушкӣ, замин, қитъа; дашт, биёбон.

Чу пилон ба зӯру чу мурғон ба пар,
Чу моҳӣ ба дарьё, чу оҳу ба бар. *Фирдавсӣ*

Бад-ӯ гуфт аз он чашма чун бозгашт,
Ки: Эй бонуи барру хотуни дашт,
Чаро рӯ наёрӣ ба деҳ ё ба шаҳр,
Ки гирӣ зи ҳар неъмату ноз баҳр? *Ҷомӣ*

Баъд аз паймудани мароҳили бару баҳр ... атрофи Сарандеб бар вай зоҳир шуд.
«Анвори Суҳайлӣ»

бару бум сарзамин, кишвар; ватан; *муқ.* **бум II (буму бар).**

Накардам замоне бару бум ёд,
Туро хостам низ пирӯзу шод. *Фирдавсӣ*

Қудуз гуфт: ... Аз Бағдод то Рум бару бум хароб аст ва ба куллӣ аз ҷуфту тухм афтода.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

БАРА بره *ниг.* **барра.**

БАРАВОТ *а.* بروات *ҷ.* **барот.**

... элчиён ва арбоби ҳаволат баравот дар даст бо девон омаданд. (1) *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

БАРАГӢ||БАРАКӢ برگی||برکی аз пӯсти барра дӯхта (пӯстин, кулоҳ ва ғ.).

Ҳоҷат ба кулоҳи барагӣ доштанат нест,
Дарвешсифат бошу кулоҳи татарӣ дор. *Саъдӣ*

БАРАД *а.* برد жола, тагарг, яхча.

То бувад лаълбор вақти сухан,
Пораи оташе, ки бар барад аст. *Бадри Чочӣ*

БАРАКАТ *а.* برکت **1.** афзоиш, фаровонӣ, зиёдатӣ, чизҳои фоидабахш, мазид.

Замини эшон аз хайр ва баракат холист.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

2. хубӣ, некӣ; некбахтӣ; иқбол, саодат; шарофат.

Неъмат, гӯянд, айни баракат аст,
Вале баракат дар ҳаракат аст.*

Яке аз вузарои маъзулшуда ба ҳалқаи дарвешон даромад ва баракати суҳбати эшон дар вай сироят кард. *Саъдӣ*

БАРАҚОТ *а.* برکات *ҷ.* **баракат.**

Ифозати интисоб муайян бояд сохт, то нашри улум намоянду баракоти он ... ба рӯзгори давлати эшон расад. (2) *«Ахлоқи Муҳсинӣ»*

БАРАҚОТУЛАРЗ *а.* برکات الارض баракатҳои замин; *маҷ.* наботот.

БАРАКОТУССАМОЪ *а.* برکات السماء баракоти осмон; *мач.* борон, барф, бориш, рашаҳоти абр, нур ва м. ин.

БАРАКӢ برکی *ниг.* барагӣ.

БАРАНГЕХТАН برانگیختن 1. шӯрондан, ба шӯр овардан, ба ҳаяҷон овардан; ба ҷӯш овардан; 2. иғво кардан; 3. ба ҳуҷум бархезонидан; хуруҷ кунонидан.

Чу з-ин гуна бисьёр зорӣ намуд,
Сипаҳро барангехт бар сони дуд. *Фирдавсӣ*

4. давондан, тез кардан; ба ҳаракат овардан (аспро).

Бирафту ба Рахш андаровард пой,
Барангехт он пилпайкар зи ҷой. *Фирдавсӣ*

Ҷаҳонҷӯй Беҳзоди равшангуҳар
Барангехт Шабранг чун шери нар. *Хоҷу*

Инон якрикобӣ барангехтанд,
Дудаста ба теғ андаровехтанд. *Низомӣ*

5. дур кардан, берун рондан, аз ҷое ҳай кардан, аз ҷой рондан.

Барангехтандам зи ҷои нишаст,
Ҳаметохтандӣ маро баста даст. *Фирдавсӣ*

Шаҳнаи васл, гӯ, ки ҳиҷропро
Аз сарам як замон барангезад. *Хоҷонӣ*

6. ба вуҷуд овардан; барпо кардан, бино кардан, сохтан.

Зи Ҳиндустон то ба ақсои Рум
Барангехт шаҳре ба ҳар марзу бум. *Низомӣ*

7. эҷод кардан; 8. баровардан, бардоштан.

Сипаҳ аз ду сӯ дар ҳам овехтанд,
Яке гарди тира барангехтанд. *Дақиқӣ*

9. сухан рондан, изҳор кардан, гуфтан, фароҳам гуфтан.

Аз ин шева суханҳое барангехт,
Ки бо ҷон он парирухро даровехт. *Низомӣ*

БАРАНДА برنده 1. *сифати феълии замони ҳозираи* **бурдан;** 2. роҳбар, раҳнамо.

Ва дар ин роҳ баранда даркор нест.
Аҳмади Дониш

3. *киноя аз* худо.

[Абӯзар] гуфт: Маро иҷозат деҳ, то ба ҷое равам. [Усмон] гуфт: Куҷо шавӣ? Гуфт: Баранда медонад! *«Таърихи Табарӣ»*

БАРАНДОЗ برانداز харҷ, хароҷот, сарф, махориҷ.

Ба андозае кун барандози хеш,
Ки бошад миёна, на андак, на беш. *Низомӣ*

БАРАНДОХТАН برانداختن 1. берун андохтан, бароварда партофтан.

Бар он буқъа к-ӯ борагӣ тохта
Замин ганҷи Қорун барандохта. *Низомӣ*

2. дур кардан, дур андохтан.

Моҳи ман, парда барандохтай, яъне чӣ?
Маст аз хона бирун тохтай, яъне чӣ? *Ҳофиз*

3. нест кардан, маҳв кардан, нобуд сохтан.

Барандоз бехе, ки хор оварад,
Дарахте бипарвар, ки бор оварад. *Саъдӣ*

4. бекор кардан, соқит намудан.

[Ҳалокухон] боже ки аз киштиҳо меситаданд бибахшид ва он расм барандохт.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

5. андохтан; *мач.* нисор кардан.

Ба назми сухан чун бипардохтам,
Гуҳарҳо ба доман барандохтам. *Шоҳин*

6. партофтан; пӯшондан.

Он на зулф аст, ки бар чеҳра барандохтай,
Ту маро рӯзи сиёҳе ба сар андохтай. *Шоҳин*

БАРАНДУДАН براندودن андова кардан, молидан; рӯймол ва рӯйкаш кардан.

Ҳама ёли асп аз карон то карон,
Барандуда мушку маи заъфарон. *Фирдавсӣ*

БАРАНҶАН||БАРАНҶИН برنجن||برنجین *ниг.* **абранҷан.**

БАРАС *а.* برص касалие, ки дар пӯсти бадан аз пайдо шудани доғҳои сафед ҳосил мешавад, песӣ.

Фазл ибни Яҳьёи Бармакиро бар сина қадре барас падид омад. *Низомии Арӯзӣ*

БАРАСОТ||БАРСОТ *ҳ.* برسات мавсими борон дар Ҳиндустон.

БАРАФКАНДАН||БАРАФГАНДАН||БАРФИКАНДАН برافکندن||برافگندن||برفکندن партофтан, дур партофтан; андохтан, барандохтан, дур андохтан, афкандан.

Саҳаргаҳ ки заврақкаши офтоб
Зи соҳил барафканд заврақ бар об... *Низомӣ*

Барфикан эй шамъи ҳусну эй маҳи хубон, ниқоб,
То ба сад меҳнат ниҳад бар пои ту сар офтоб.
Махфӣ

гиреҳ барафкандан бастан.

... Ки Баҳром пӯшид пинҳон зиреҳ,
Барафканд банди зиреҳро гиреҳ. *Фирдавсӣ*

БАРАФРОХТАН برافراختن баланд намудан, фароз кардан, бардоштан, баланд бардоштан.

Фарроши сабуксайри бод соябони абр дар фазои ҳаво барафрохт. *Авфӣ*

Чун садои нафир ва наъраи карраной ба гӯш расид, ... аламдорон аламҳоро барафрохтанд.
«Фатҳнома»

БАРАФРОШТАН برافراشتن *ниг.* **барафрохтан.**

Ба номус бояд ҷаҳон доштан
Ва з-ин ҷост раъят барафроштан. *Низомӣ*

Ба инсоф гардан барафроштанд,
Ба таҳсини ӯ бонг бардоштанд. *Ҷомӣ*

БАРАФРӮХТАН برافروختن 1. даргирондан.

Оташи кайд барафрӯхтаанд,
Хирмани бас касон ки сӯхтаанд. *Ҷомӣ*

2. равшан кардан.

Соқӣ, ба нури бода барафрӯз ҷоми мо,
Мутриб, бигӯ, ки кори ҷаҳон шуд ба коми мо.
Ҳофиз

Сухан зоҳир кунад сӯзи ниҳонро,
Зи шамъи дил барафрӯзад ҷаҳонро. *Ҳилолӣ*

БАРАФШОНДАН برافشاندن 1. рехтан, резондан, пошидан; 2. нисор кардан.

Ба шодӣ ҳама ҷон барафшонданд,
Бар он паҳлавон офарин хонданд. *Фирдавсӣ*

3. такон додан, ҷунбондан, ба ҳаракат овардан; пароканда кардан; парешон кардан.

Сабо он зулфи пурхамро барафшонд,
Дили сад бедил аз ҳар хам фурӯ рехт. *Ҷомӣ*

БАРАШКОЛ *ҳ.* برشکال *ниг.* **баршакол.**

БАРАҲМАН||БАРҲАМАН *ҳ.* برهمن **1.** ҳаким ва донишманди ҳиндӣ; пир ва муршиди бутпарастон.

... Ки донистам, ар зинда он барҳаман
Бимонад, кунад саъй дар хуни ман. *Саъдӣ*

Чу бардорад зи пеши рӯи авсон,
Ҳиҷоби моридӣ дасти бараҳман... *Манучеҳрӣ*

Бараҳман шуд аз рӯи ман шармсор,
Ки шунъат бувад бахья бар рӯи кор. *Саъдӣ*

Ҳеҷ дар мулки ҷаҳон чун ӯ парирухсор нест,
Барҳаманро беҳтар аз гесӯи ӯ зуннор нест.
Туғрал

2. асилзода ва наҷиби ҳиндувон.

БАРАҲНА برهنه **1.** луч, урьён.

Дар роҳ дуздон ӯро бараҳна кардаанд. *Авфӣ*

2. *маҷ.* ошкор, рӯйкушода, падидор, зоҳир, фош.

Қасе к-ӯ бараҳна кунад рози дӯст.
Раво бошад, ар бардарониш пӯст.
Абӯшакури Балхӣ

Фиристода чун посух овард боз,
Бараҳна шуд он рӯйпӯшида роз. *Фирдавсӣ*

БАРАҲНАПО(Й) (برهنه‌پا(ی **1.** пойлуч, побараҳна.

Осудагӣ дар бало? кӣ гӯяд?
Бар хор бараҳнапо напӯяд. *Шоҳин*

2. *маҷ.* фақир, гадо, бечора, камбағал.

Дар ин чаман сари сабз он бараҳнапо дорад,
Ки чор мавсиму чун сарв як қабо дорад. *Соиб*

БАРАҲНАТАН برهنه‌تن танлуч, танбараҳна.

Риёзаткашӣ, ҷоми нӯшин бинӯш,
Бараҳнатанӣ, далқи шамъӣ бипӯш! *Хоҷу*

БАРБАСТ بربست : **барбаст кардан** ба ҳам бастан, пайвастан, банд кардан.

Фармуд, то он ҳамаро барбаст карданд ва деворҳои баланд бар ӯ заданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

БАРБАСТА بربسته **1.** бандшуда, басташуда.

Имрӯз баски рехтаӣ хуни булбулон,
Барбаста шуд ба халқ раҳи кӯчабоғҳо. *Сайидо*

2. аз тараққӣ монда; аз робитаву муносибатҳо маҳрумшуда.

Мулки барбаста чунон бошад заиф,
Мулки барруста чунин бошад шариф. *Румӣ*

БАРБАСТАН بربستن **1.** ба ҳам бастан, пайвастан.

Ба як даст барбаста шеру паланг
Ба дасти дигар жандапилони ҷанг. *Фирдавсӣ*

2. пеши чизеро гирифтан, банд кардан.

Биёвард аз он бум чандон сипоҳ,
Ки бар мӯру бар пашша барбаст роҳ. *Фирдавсӣ*

3. бастан, пӯшидан.

Гавҳари ман дар таҳи гарди касодӣ шуд ятим,
Вақти он омад, ки барбандам дӯкони хештан.
Сайидо

4. задан; навохтан.

Бизад нои рӯину барбаст кӯс,
Биёрост лашкар чу чашми арӯс. *Фирдавсӣ*

БАРБАТ *ю.-а.* بربط асбоби қадимии удмонанди мусиқӣ, ки ҳашт тор дорад.

Ҷомаю бутаю барбате бар лаби кишт,
Ин ҳар се маро нақду туро насья биҳишт.
Хайём

◇ **барбати Исо** а) барбате, ки ӯро Исо-пайғамбар менавохтааст; б) барбати исодам, барбате, ки оҳанги он ба ғоят рӯҳбахш аст.

Барбати Исову фаршҳои фаводӣ,
Чангу мудак, ниру нои чобуки ҷонон. *Рӯдакӣ*

БАРБАТЗАН بربطزن касе, ки барбат мезанад, барбатнавоз.

Аз навои чангу барбат базми ту холӣ мабод,
То хурӯши чангу созу ғулғули барбатзан аст.
Муиззӣ

БАРБАТСАРОЙ بربط‌سرای барбатнавози сароянда, сароянда ба оҳангу нағмаи барбат, барбатӣ.

Ҷумла мусиқор з-ин барбатсарой,
Лаҳни довудии эшон ҷонфизой. *Аттор*

БАРБОД برباد зоеъ, талаф(шуда), маъдум.

Як дам аз умри гиромӣ нагузашт,
К-он ҳама зоеу барбод набуд. *Хисрави Деҳлавӣ*

Аз ман акнун тамаи сабру дилу ҳуш мадор,
К-он таҳаммул ки ту дидӣ ҳама барбод омад.
Ҳофиз

барбод гаштан *ниг.* **барбод шудан; барбод додан** зоеъ гардонидан, талаф гардонидан, нобуд кардан, аз миён бурдан.

Чашмони сиёҳи ӯ ба як ноз,
Доданд ҳазор фитна барбод. *Исмат*

барбод рафтан талаф шудан, зоеъ гаштан.

Исмат, шароб нӯш, ки барбод меравад
Садсола нозу неъмати дуньё ба ним дам. *Исмат*

барбод шудан (*ё* **гаштан**) талаф гардидан, нобуд гаштан, зоеъ шудан.

Зи ногаҳ баромад яке боди сахт,
Ҳам он мева барбод шуд, ҳам дарахт. *Ҷомӣ*

Гар аз гуфтори Ширин мурд Фарҳод,
Аз ӯ сад ҷони ширин гашт барбод.
Хисрави Деҳлавӣ

БАРБУРДАН بربردن боло кардан, боло бардоштан.

Пӯпак дидам ба ҳаволи(и) Сарахс
Бонгак барбурда ба абр-андаро. *Рӯдакӣ*

БАРГ I برگ **1.** узви ғизогирӣ аз ҳаво ва мубодилаи бухор дар растаниҳо ба шакли сафҳаи сабзи тунук.

Дилҳои мо чу барги хазон рехтӣ ба хок,
Эй навбаҳор, сарви хиромони кистӣ? *Сайидо*

2. вараqи гул.

Дар сухан пинҳон шудам чун бӯи гул дар барги гул,
Майли дидан ҳар кӣ дорад, дар сухан бинад маро.
Махфӣ

Ба по кафшаш зи барги гул маҳинтар,
Қафаш аз барги гул ҳам нозанинтар. *Ҳозиқ*

3. ҳосил, самар.

Чу худ хӯрдаӣ барги пешинагон
Дарахте пасояндагонро нишон. *Шоҳин*

баргу бар баргу бор, барг ва меваи дарахт.

Афву хашмаш бару баргест хушу талх, валек
Хушию талхӣ ҳама баргу бар омехтаанд. *Хоқонӣ*

◇ **барги арғавонӣ** *киноя аз* рухсори сурх.

Хазони ҳаҷр барги арғавонӣ
Бадал кардаш ба ранги заъфаронӣ. *Бадрӣ*

барги бед (*инчунин* **баргбед**) навъе аз пайкон ва ханҷар, ки ба шакли барги бед созанд.

Бадӣ гар худ будӣ деви сафеде,
Ба пеши барги бедаш барги беде. *Низомӣ*

барги гул а) *киноя аз* лаби маъшуқа.

Аз забонат мерасад ҳар лаҳза озоре маро,
Мехалад ҳар дам ба дил з-он барги гул хоре маро. *Фузулӣ*

б) *киноя аз* рӯи маъшуқа.

Барги гулро додӣ аз гулгуна зеб,
То бад-он рангаш зи дил бурдӣ шикеб. *Ҷомӣ*

барги ёсмин *киноя аз* рӯи маҳбуба.

Тоқат надошт он кас аз нозукӣ нафасро,
Эй бод, тунд магзар аз барги ёсминаш. *Хисрави Деҳлавӣ*

барги козарунӣ аниси даштӣ; **барги коҳ** *киноя аз* миқдори ниҳоят ками чизе, нисбати ташбеҳӣ бо чизи андаке.

Дар пушти ман ниҳанд агар кӯҳи Қофро,
Монанди барги коҳ наёяд маро гарон. *Сайидо*

барги най харбузаи хуб.

БАРГ II برگ **1.** зоди роҳ, захираи роҳ, тӯшаи сафар.

Роҳи ту дур омаду манзил дароз,
Барги роҳу тӯшаи манзил бисоз. *Низомӣ*

барги сахтӣ захира ва таъминоти рӯзҳои тангӣ, мозодае барои рӯзҳои бенавоӣ ва ноёбӣ; **барги сахтӣ ниҳодан** барои рӯзҳои сахт чиз захира кардан.

Ба духтар чӣ хуш гуфт бонуи деҳ,
Ки рӯзи наво барги сахтӣ бинеҳ! *Саъдӣ*

баргу зод зоди роҳила, созу сомони роҳ, тӯшаю захираи роҳ, асбоби сафар.

Дар ин раҳ чу бардоштам баргу зод,
Сабурӣ кунам, то барояд мурод. *Низомӣ*

барги роҳ бастан омодаи сафар гаштан, ба сафар тайёрӣ дидан.

Не тоқати дар ватан нишастан,
Не қуввати барги роҳ бастан. *Шоҳин*

2. соз, сомон, асбоб; лавозим.

Туфайли сӯҳбати ёр асту нуқлу бодаву ҷом
Чу барги айш бисозӣ нахуст ёр талаб. *Ҷомӣ*

барги созу тараб лавозимоти айшу хушӣ, асбоби ороиш ва зебу зинати сӯҳбат.

Ҳама ҷо аз табиати озод
Барги созу тараб кунем эҷод. *Бедил*

баргу наво асбобу сомон, баҳраву самар, маош, ризқу рӯзӣ; молу давлат.

Гуфт: Чун бошад гадо он, к-аз кулоҳаш тукмае
Сад чу моро рӯзҳо, бал солҳо баргу навост! *Анварӣ*

3. қувват, тоб, тавоноӣ, тоқат.

Чунон карашмаи соқӣ дилам зи даст бибурд,
Ки бо каси дигарам нест барги гуфтушунид. *Ҳофиз*

Не барги шикоят аз ту гуфтан дорам,
Не тоқати дарди дил нуҳуфтан дорам. *Заҳири Форьёбӣ*

4. қасд, ният.

Ки барги ҳар ғаме дорам дар ин роҳ,
Надорам барги нохушнудии шоҳ. *Низомӣ*

барги иқомат сохтан муқим гаштан, истиқомат намудан.

Ин ҷо барги иқомат бисозӣ ва аҳлу фарзандро бад-ин манзил нақл кунӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

БАРГАШТА برگشته **1.** баргардида, пасгардида; **2.** рӯйтофта, рӯйгардонида; *маҷ.* нософзгор.

Оҳ аз ин рӯзгори баргашта,
Ки зи ман лаҳза-лаҳза баргардад. *Ҳилолӣ*

БАРГАШТААЙЁМ برگشته ایام *ниг.* **баргаштабахт.**

БАРГАШТААХТАР برگشته اختر *ниг.* **баргаштабахт.**

БАРГАШТАБАХТ برگشته بخت **1.** бадбахт, бетолеъ, аз нашъунамои зиндагӣ бебаҳра ва бенасибмонда, вожгунабахт; ба фалокат ва наҳсият гирифторшуда; **2.** ноумед, маҳрум аз хушӣ ва некӯиҳои ҳаёт; **3.** *маҷ.* шикастхӯрда, мағлуб.

На танҳо манат гуфтам, эй шаҳриёр,
Ки баргаштабахтиву бадрӯзгор. *Саъдӣ*

БАРГАШТАДАВЛАТ برگشته دولت *ниг.* **баргаштабахт.**

Чу баргаштадавлат маломат шунид,
Сарангушти ҳасрат ба дандон газид. (1) *Саъдӣ*

БАРГАШТАМИЖГОН برگشته مژگان касе, ки мижгонҳояш аз расоӣ хамшуда бошад; *киноя аз* маҳбубае, ки мижгонҳои баргаштаи зебо дорад.

Гарчи уммеди зафар бо лашкари баргашта нест,
Мекунад сайди дил он баргаштамижгон бештар. *Соиб*

БАРГАШТАН برگشتن **1.** бозгаштан, бозгашт кардан.

Ба сад уммед ҳар дам гирди он девору дар гардам,
Басе уммедворам, оҳ, гар навмед баргардам. *Ҳилолӣ*

2. рӯ тофтан, рӯ гардондан аз касе ва чизе.

Ба қавли душманон баргаштӣ аз дӯст,
Нагардад ҳеҷ кас бо дӯст душман. *Ҳофиз*

Бар онам, к-аз ту ҳаргиз барнагардам,
Ба гирди дилбари дигар нагардам. *Анварӣ*

БАРГБЕД برگ بید *ниг.* **барг I (барги бед).**

БАРГИРИФТАН برگرفتن **1.** *гирифтан;* **2.** *бардоштан, боло* бардоштан, бардошта гирифтан, гирифта бурдан.

Об бар рӯи замин ҷамъ шуд ва киштиро аз ҷой баргирифт. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Сутуни оҳанин, ки ба бист мард баргирифтандӣ, бар пушти ӯ ниҳоданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

3. бартараф кардан, рафъ намудан; дур кардан, дур гирифтан, кандан.

Дида аз дидори хубон баргирифтан мушкил аст,
Ҳар кӣ моро ин насиҳат мекунад, беҳосил аст. *Саъдӣ*

4. қабул кардан, пазируфтан.

Ин тӯҳфа ба ёдгор баргир,
Сармояи сад баҳор баргир. *Файзӣ*

5. ба эътибор гирифтан.

Ёр моро ба ҳеҷ барнагирифт,
В-он чӣ гуфтем, ҳеҷ дарнагирифт. *Анварӣ*

6. сар кардан, шурӯъ намудан, оғоз кардан.

Тақамтан мар-онро ба бар даргирифт,
Бизад руд, гуфторҳо баргирифт. *Фирдавсӣ*

Биншастию гирья баргирифтӣ,
Фарьёду фиғон зи сар гирифтӣ. *Ҳилолӣ*

БАРГИСТОН برگستان бӯстон, боғ.

Наргиси чашми бутон раҳ мезанад,
Оби он наргис зи баргистони кист?
Шамси Табрезӣ

БАРГОШТАН برگاشتن баргардондан.

Чу Судобаро рӯй баргоштанд,
Шабистон ҳама наъра бардоштанд. *Фирдавсӣ*

БАРГРЕЗ برگريز хазон, фасли тирамоҳ, мавсими хазон.

Ситеза макун з-он ки боди ситез
Кунад боғи инсофро баргрез. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

Аз резише, ки кард дар айёми навбаҳор,
Дар баргрез шох ба васли самар расад. *Соиб*

◇ **ҳангоми баргрези ҳаёт** *киноя аз* мавсими пирӣ, фасли хазони умр.

Ҳангоми баргрези ҳаётам шуду ҳанӯз
З-он навбаҳори ҳусн сабое намерасад.
Хисрави Деҳлавӣ

БАРГУЗАШТАН برگذشتن 1. гузаштан, гузашта рафтан.

Дӯш боз омад хаёлат пеши ман,
Ҳоли ман чун дид, аз ман баргузашт. *Анварӣ*

2. боло гузаштан, боло шудан аз чизе, баланд гузаштан аз чизе.

Рояти ҳусни ту аз маҳ баргузашт,
Бо ман ин ҷаври ту аз ҳад даргузашт. *Анварӣ*

БАРГУЗИДА برگزيده интихобшуда, писандида, афзал донисташуда.

... аз фузалои замон ва аз баргузидагони даврони худ мебошад. *«Таърихи Сайидроқим»*

БАРГУЗИДАН برگزيدن писандидан, интихоб кардан, ихтиёр намудан, бартар шумурдан, тарҷеҳ додан; қабул кардан.

Рақам бар худ ба нодонӣ кашидӣ,
Ки нодонро ба сӯҳбат баргузидӣ. *Саъдӣ*

Ӯро ба дӯстӣ баргузид. *Аҳмади Дониш*

Ва сустиҳои иборатро низ дар ин мақом ба садди маҳками бинои фитрат баргузида (аст). *Бедил*

БАРГУМОШТАН برگماشتن маъмур кардан, вакил кардан, таъин кардан.

Зи дил домани ҳафт кишвар гузошт,
Ба ҳар кишваре ноибе баргумошт. *Низомӣ*

Чу мушриф ду даст аз амонат бидошт,
Бибояд бар ӯ нозире баргумошт. *Саъдӣ*

чашм баргумоштан чашм нигарон кардан, нигаристан; назари диққат додан.

Сиёвуш чу чашм андаке баргумошт,
Аз эшон яке чашм з-ӯ барнадошт. *Фирдавсӣ*

БАРГУСТУВОН برگستوان 1. пӯшиши зиреҳдори ҷанговарон; 2. болопӯши зиреҳдор барои муҳофизати асп дар рӯзи ҷанг.

Шуданд оҳаниҷома пиру ҷавон,
Фиканданд бар асп баргустувон. *Ҳотифӣ*

БАРГУСТУВОНВАР برگستوانور 1. аспи зиреҳпӯш; 2. дорои аспи зиреҳпӯш.

Сипоҳаш фузун шуд зи сесад ҳазор
Зиреҳдору баргустувонвар савор. *Фирдавсӣ*

БАРГУФТАН برگفتن 1. гуфтан, гуфта додан, баён кардан.

Қиро дар шаҳр баргӯям ғами дил?
Ки омад дар ду олам маҳрами дил? *Анварӣ*

Баргӯй, ки ин чӣ рӯзгор аст?
В-ин кор ки мекунӣ, чӣ кор аст? *Шоҳин*

2. аз ёд гуфтан.

Вақте дар сафари Ҳиҷоз тоифаи ҷавонони соҳибдил... байте муҳаққиқона баргуфтандӣ. *Саъдӣ*

бард برد *асоси замони ҳозираи* **бардидан**.

БАРД *а.* برد сармо, хунукӣ, сардӣ.

Қард чун тундӣ рақибат, теғ бастӣ бар камар,
Баста гардад об, ҳар гоҳе ки тундӣ кард бард.
Восифӣ

Худро аз осеби ҳарру бард эмин дорад.
Аҳмади Дониш

барди аҷуз (*инчунин* **бардулаҷуз**) хунукӣ, сармои ҳафт рӯзи зимистон, яъне се рӯзи охири баҳманмоҳ (январь) ва чор рӯзи аввали исфандмоҳ (февраль) ё аз 18-ум то 24-уми моҳи ҳут (6—13 март).

Ҳамчунон аз ниҳеби барди аҷуз
Тифл нохӯрда шири доя ҳанӯз. *Саъдӣ*

БАРДА برده 1. бандӣ, асир.

[Убайдуллоҳ Зиёд] мол бигирифт ва бозгашт ва он чаҳор ҳазор барда бо хештан бурд.
«Таърихи Наршахӣ»

2. банда, ғулом; ҷӯрӣ, канизак.

Ҳар аҳаде аз оҳодуннос молики дувисту сӣ барда шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

БАРДАВОМ بردوام доим, ҳамеша, пайваста, давомнок; бенст, пай дар пай.

БАРДАМИДАН بردميدن 1. сабзида баромадан, дамида баромадан, сабзидан; рӯидан, рустан, нумӯ кардан.

Монанди об дар гулу райҳон равон шудем,
То аз замини ташна зи мо бардамад гиё(х).
Шамси Табрезӣ

Қош аз паи сад ҳазор сол аз дили хок
Чун сабза умеди бардамидан будӣ. *Хайём*

2. зоҳир гардидан, намудор шудан, пайдо шудан, ба вуҷуд омадан; баромадан.

Субҳ омаду саҳифаи масқул баркашид,
В-аз осмон шамомаи кофур бардамид.
Шамси Табрезӣ

3. варам кардан, пурбод гардидан, дамида баланд шудан.

Дар арзи роҳ сармо бинии элчиро бардошт, ки ҳамчу кӯза бардамид ва менолид. *Аҳмади Дониш*

4. ба шӯр омадан, ба ҳаяҷон омадан, ба изтироб омадан; музтариб шудан.

Чу Судоба рӯи Сиёвуш бидид,
Пурандеша гашту дилаш бардамид. *Фирдавсӣ*

БАРДАМОНДАН بردماندن дамонидан; **чашм бардамондан** а) ҷиддан ё бо хашм нигоҳ кардан; б) чашм дӯхтан бо ҳирс ва тамаъ.

Гурсина рӯбоҳ шуд то он табир,
Чашм зи ӯ бардамонда хир-хир. *Рӯдакӣ*

БАРДАРИДАН بردریدن дариидан, пора кардан, чок кардан.

Фасли хазон чу андалеб вомонад аз сухан,
Гулҳои боғ бардаранд гулгунқабо ба тан.
Кошифи Хуҷандӣ

БАРДАФУРӮШ برده فروش фурӯшандаи ғулому асир, ғуломфурӯш.

То яке рӯз марди бардафурӯш
Бардаи шоҳро расонд ба гӯш. *Низомӣ*

БАРДИДАН بردیدن гурехтан; баргардидан, баргаштан.

Аз раҳ наравам, то-м нагӯянд ба роҳ ой,
Бар раҳ наравам, то-м нагӯянд зи раҳ бард.
Оғочӣ

Ҳиммат сабук мадор, ки бо ҳиммати шигарф
Човуши подшоҳ наронад, ки бард-бард!
Шамси Табрезӣ

БАРДОДАН بردادن **1.** додан, супоридан.

Аз ин ишқи ҷигархора чӣ дорам чашми беҳбудӣ,
Ки бардода ба боди нестӣ чун ман ҳазоронро.
Ҷомӣ

2. пардохтан; ба сар бурдан, гузаронидан; машғул шудан.

Пеш аз ин умре ба ёди ишқи ӯ бардодаам,
Боз гаштам ошиқи дидори ӯ, тадбир чист? *Анварӣ*

бардор بردار *асоси замони ҳозираи* **бардоштан.**

БАРДОР بردار мевадор, босамар.

Дарахти бардор мабуред. *Авфӣ*

БАРДОШТАН برداشتن **1.** боло кардан, баланд кардан.

Чу бардошт парда зи дар ҳербад,
Сиёвуш ҳамебуд тарсон зи бад. *Фирдавсӣ*

2. барпо кардан, сохтан, бино кардан.

Дидам... саҳне рафеъ ва иморате олия аз атроф бардошта, музайян ва заранд уд.
Аҳмади Дониш

3. аз ҷо ҷунбондан, ба по хезондан.

Ӯ иҷобат кард ва лашкар бардошт ва бирафт то ба деҳаи Наршах. *«Таърихи Наршахӣ»*

4. гирифтан.

Овард, ба назди Қайс бигзошт,
Қайсаш ба ҳазор бӯса бардошт. *Шоҳин*

5. нест кардан, аз байн бурдан; куштан.

Ваъда кард, ки ӯро бардорад ё ба тоат оварад.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Ёри мо дил зи дӯстон бардошт,
Меҳри дерина аз миён бардошт. *Хисрави Деҳлавӣ*

6. задан; офат расонидан.

Воқеан дар арзи роҳ сармо бинии элчиро бардошт, ки ҳамчу кӯза бардамид ва менолид.
Аҳмади Дониш

БАРДУЛАҶУЗ *а.* بردالعجوز *ниг.* **бард (барди аҷуз).**

Офтоби ман аз ҳамал чу кушод,
Кӣ зи бардулаҷуз орад ёд? *Низомӣ*

БАРДӮХТАН بردوختن **1.** дӯхтан, бахья кардан, васла кардан.

Зи ганҷаш замин киса бардӯхта,
Саман симу хайрӣ зар андӯхта. *Низомӣ*

2. бастан, ба рӯй бастан.

Тавонам дари зӯҳд бардӯхтан,
Ба базм омадан, маҷлис афрӯхтан. *Низомӣ*

... К-он чашми сиёҳи фитнаангез
Бардӯхтаӣ ба новаки тез. *Шоҳин*

БАРЕЗАН بریزن *ниг.* **бареҷан.**

БАРЕШИМ بریشم **1.** *ниг.* **абрешим** 1.

Ба ҳама шаҳр буд аз ӯву аз ин,
Дар барешим чу кирми пилла замин. *Унсурӣ*

2. тори асбобҳои мусиқӣ.

БАРЕШИМНАВОЗ بریشم نواز созанда, мутриб, торнавоз.

Барешимнавозони суғдисуруд
Ба гардун баровар да овози руд. *Низомӣ*

БАРЕҶАН||БАРЕЗАН بریجن || بریزن танӯр, танӯри заминӣ.

Зан барракабоб дар барезан мепухт,
Худ соҳиби тӯй рӯ чу нон меафрӯхт.*

БАРЗАГАР||БАРЗГАР برزگر деҳқон, донапош, ғаллакор, кашоварз, зироаткор.

Мир ҳама гандуми деҳқон хӯрад,
Барзгар аз қурси ҷавин нагзарад. *Носири Хисрав*

Хаббоз аз барои барзагар нон пазад ва барзагар барои ӯ кишт намояд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

БАРЗАГАРӢ||БАРЗГАРӢ برزگری деҳқонӣ, кашоварзӣ.

На ту аз ҷадди худ бузургтарӣ,
Ки нашуд мунфаил зи барзагарӣ. *Бедил*

БАРЗАДАН برزدن **1.** *ниг.* **задан** 1; **2.** ба мусодима овардан, садама додан.

Чун қадам аз хок фаротар задам,
Боди ҳаворо ба ҳаво барзадам. *Хисрави Деҳлавӣ*

3. ба тан кашидан, пӯшидан; пӯшондан.

Зи боди сарди ҳасудат сипеҳри гармдимоғ
Ба зери ҷуббаи мақсура пӯстин барзад.
Заҳири Форьёбӣ

4. баровардан.

Рӯй бар девори ғам шабҳо ба сар бурдан чӣ суд,
Гар на он маҳ барзанад як шаб сар аз девори мо.
Ҷомӣ

5. баланд шудан, намудор шудан, зоҳир гардидан, падидор шудан.

Мушкил, ки равад доғат ҳаргиз зи дили чокам,
То лола магар рӯзе сар барзанад аз хокам.
Ҳилолӣ

барзан برزن *асоси замони ҳозираи* **барзадан.**

БАРЗАН برزن **1.** маҳалла, кӯчаву кӯй; қисме аз шаҳр; майдони идгоҳи шаҳр.

Омад ин навбаҳори тавбашикан,
Парниён гашт боғу барзану кӯй. *Рӯдакӣ*

2. ҳавлӣ, хона, маскан.

Ҷаҳон шуд пур аз шодию хоста,
Дару боми ҳар барзан ороста. *Фирдавсӣ*

БАРЗАХ *а.* برزخ **1.** чизе, ки дар миёни ду чизи ба ҳам муқобил воқеъ бошад, миёни ду чизи зидди якдигар.

Ҳар куҷо обу оташе пайдост,
Барзахаш, чун назар кунанд, ҳавост. *Бедил*

2. гардана, гарданаи миёни ду баҳр; қитъаи борики миёни ду дарьё.

БАРЗГАР برزگر *ниг.* **барзагар.**

БАРЗГАРӢ برزگری *ниг.* **барзагарӣ.**

БАРЗИН برزین **1.** номи оташкадае будааст, ки Озарбарзин низ мегӯянд.

Шаби тор ҷӯяндаи кин манам,
Ҳамон оташи тези Барзин манам. *Фирдавсӣ*

2. номи чандин қаҳрамон аз «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ.

БАРИД I *а.* برید қосид, пайк, номарасон, номабар, чопар.

Нишони ёри сафаркарда аз кӣ пурсам боз,
Ки ҳар чӣ гуфт бариди сабо, парешон гуфт. *Ҳофиз*

Бариди умед ба истиқболи ҷамоли Юсуф фиристод. *«Равзат-ус-сафо»*

◇ **бариди фалак** *киноя аз* Моҳ ва сайёраи Зуҳал.

БАРИД II برید воҳиди тӯл дар қадим, ду фарсах.

БАРИН I برین баланд, боло; баландтарин, болотарин; олитарин.

Бад-ин дам нургуҳар рӯи замин аст,
Бад-ин дам тозатар чархи барин аст. *Бадрии Кашмирӣ*

◇ **фирдавси барин** *киноя аз* биҳишт.

Носиҳо, даъват макун моро ба фирдавси барин,
К-остони ҳиммати соҳибдилон болотар аст. *Камоли Хуҷандӣ*

хулди барин *ниг.* **фирдавси барин.**

БАРИН II برین: монанди ..., мисли ...

То ниқоб аз чеҳра андозӣ чу гул, дар пои ту
Мекунам фарьёд ҳар шаб то саҳар булбул барин. *Шоҳин*

БАРИСТОДАН برایستادن қоим шудан, устуворӣ намудан, сахт истодан.

Қоим ду дасти хеш «алиф-лом» он нигор
Бар хидмати падар зи бари дар баристод. *Зоири Хуҷандӣ*

Абӯбакр ба кори муртадон баристод. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

БАРИЯТ *а.* بریت махлуқ; халқ, мардум.

БАРИҚ *а.* بریق дурахшон, тобон.

Захми тиру сангҳои манҷаниқ
Теғаҳо баркард чун барқи бариқ. *Румӣ*

БАРКАНДАН برکندن **1.** кандан; гусистан; решакан кардан.

Дарахти дӯстӣ биншон, ки коми дил ба бор орад,
Ниҳоли душманӣ баркан, ки ранҷи бешумор орад. *Ҳофиз*

2. бозгирифтан, рӯёндан, ситондан.

Биёянду он ганҷдон бишкананд
В-аз он ганҷ поранҷи худ барканaнд. *Низомӣ*

3. *маҷ.* хароб кардан, нобуд кардан; аз байн бурдан, аз буну буньёд нест кардан.

Тадбири он кард, ки ... малики Аҷамро аз Мадоин барканд. *«Таърихи Табарӣ»*

4. задан; **нақш баркандан** нақш задан, нақш шинондан.

Ғофил аз он ки нақш бар ин сикка барканaнд
Чун нақши сикка дар талаби симу дирҳаме. *Шоҳин*

БАРҚАРДАН برکردن **1.** бардоштан, боло бардоштан; **2.** баровардан, берун баровардан, ба боло баровардан.

Ишқ дурдонасту ман ғаввосу дарьё майкада,
Сар фурӯ бурдам дар он ҷо, то куҷо сар баркунам. *Ҳофиз*

Даст баркарда ба шӯхӣ аз ҷайб,
Чодар афганда зи шангӣ бар дӯш. *Анварӣ*

3. равшан кардан, афрӯхтан.

Хирадро ту равшан ба сар кардай,
Чароғи ҳидоят ту баркардай. *Низомӣ*

Ситораи шаби ҳиҷрон намефишонад нур,
Ба боми қаср барову чароғи маҳ баркун. *Ҳофиз*

БАРКАШИДАН برکشیدن **1.** баланд кардан, боло кардан; баланд кашидан; **2.** боло бардоштан, баланд гардонидан (дар мартаба ва рутба).

Маҳдиро баркашид ва ба тарбияту иноят махсус гардонид. *Авфӣ*

Буқоро ба рӯи тамомати умаро баркашидам ва мамоликро дар қабзаи тасарруфи ӯ ниҳодам. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

3. кашида баровардан, берун кардан.

Чунон чун бибояд, бисозам тамом,
Ту теғи сухан бармакаш аз наём. *Фирдавсӣ*

Баркаш, эй сӯфӣ, зи сар ин хирқаи солусро
Ҷоми май бистону бишкан шишаи номусро. *Ҷомӣ*

4. пӯшидан, пӯшондан; бастан.

Мардуми он диёр дар мухолафати ӯ иттифоқ намуда, дарвозаҳо баркашиданд. *«Равзат-ус-сафо»*

5. *маҷ.* фишурда кашидан, фишурда берун овардан.

Ширaи ҷонҳои ширин баркашиданд аз ниҳон
В-ин тани ширин аз он ширинии ҷон рехтанд. *Хисрави Деҳлавӣ*

6. тарҳи чизеро кашидан; *маҷ.* сохтан.

Аз кафи обе бинигорад замин,
Баркашад аз дуди муаллақ само. *Шамси Табрезӣ*

7. сурудан, нағмасарой кардан; навохтан.

Гаҳ ба бустон-андарун «Бустони Ширин» баркашад,
Гаҳ ба боғ-андар ҳаме «Боғи Сиёвушон» занад. *Рашидии Самарқандӣ*

8. баркаш кардан ба тарозу, вазн кардан; баробар намудан.

Якшаба он ранҷ ки модар кашид,
Бо ду ҷаҳонаш натавон баркашид. *Хисрави Деҳлавӣ*

◇ **саф баркашидан** саф оростан, тартиб ва низом додан ба лашкар.

Чун [Убайдуллоҳ Зиёд] ба шаҳри Бухоро расид, сафҳо баркашид ва манҷаниқҳо рост кард. *«Таърихи Наршахӣ»*

БАРКУШОДАН برکشادن **1.** кушодан; боз кардан, во кардан.

Чаро гуфтам ба шаҳр-андар наёй,
Ки боре банде аз дил баркушой. *Саъдӣ*

Биё, эй туро дил ба ҳикмат гарав,
Даме баркушо гӯши ҳикматшунав. *Ҷомӣ*

2. ошкор кардан, баён кардан.

Бигуфт он ки бо вай шаҳаншоҳ гуфт,
Ҳама розҳо баркушод аз нуҳуфт. *Фирдавсӣ*

БАРЛОС *т.-м.* برلاس номи яке аз қабилаҳои туркизабон.

Зи барлосу арлос беш аз шумор,
Намуданд чандин ясол аз ясор. *Ҳотифӣ*

БАРМ برم кӯлча, оби кӯле, ки аз борон пайдо шудааст.

Чун тани худ ба барм пок бишуст,
Аз масомаш тамом луълуъ руст. *Шаҳиди Балхӣ*

БАРМАКӢ برمکی **1.** авлоди Ҷаъфари Бармак, ки аз Балх буда, аксарашон дар асри VIII вазири халифаҳои араб шуда буданд; **2.** *маҷ.* сахӣ, наҷиб; шуҷоъ, далер.

БАРМАЛО برملا ошкоро, намудор; бепарда, рӯйрост.

Хасмии каждум батар аз аждаҳост,
Қ-он зи ту пинҳон бувад, ин бармалост. *Низомӣ*

бармало афтодан ошкор шудан.

Ҷавоби мухтасар навишт, ки агар бармало афтод, фитна набошад. *Саъдӣ*

БАРМАХИДАН برمخیدن оқ шудан; нофармонӣ кардан, осӣ шудан, аз фармон сар кашидан.

Мар-ӯро яке бармахида писар
Зи меҳри ҷаҳон бар падар кинавар.
Абӯшакури Балхӣ

БАРМОЛИДАН برمالیدن **1.** молидан; молида хӯрондан, молида ҷаббондан.

... Ки инро ба андомҳо барбимол,
Сурину миёну бару пушту ёл. *Фирдавсӣ*

2. барзадан, боло кардани остин ва эзорпоча.

Чолиш аст ин, лут хӯрдан нест ин,
То ту бармолӣ ба хӯрдан остин. *Румӣ*

БАРНАВИШТАН||БАРНАБИШТАН برنوشتن || برنبشتن **1.** навиштан; **2.** омода шудан ба коре; **остин барнабиштан** остин барзада ба коре омода шудан.

Нахустин касе, к-ӯ бияфканд кин,
Ба хун рехтан барнабишт остин. *Фирдавсӣ*

3. фаромӯш кардан; тарк кардан.

Қунун барнавиштӣ раҳи эзадӣ,
Ба каҷҷӣ кашидиву роҳи бадӣ. *Фирдавсӣ*

4. тасвир кардан; тарҳ афкандан.

Нуни абрӯ, соди чашму ҷими гӯш
Барнавиштӣ фитнаи сад ақлу хуш. *Румӣ*

БАРНИГОРИДАН برنگاریدن нигоридан, навиштан; расм кашидан, нақш кардан; тасвир намудан.

Ман аз васлат фуқоъ то кай кушоям,
Чу ту номам ба ях бармenигорӣ. *Анварӣ*

барнишаст برنشست *асоси замони гузаштаи* **барнишастан.**

БАРНИШАСТ برنشست саворӣ, саворагӣ; савора будан (махсусан барои ҷанг).

Гаҳи базм дарьё ду дасти ман аст,
Дами оташ аз барнишасти ман аст. *Фирдавсӣ*

БАРНИШАСТАН برنشستن **1.** нишастан.

Дар доира давр барнишастанд,
Рух дар рухи якдигар нишастанд. *Ҳилолӣ*

2. савор шудан ба асп.

Алӣ бинни Суруш хабар ёфт, зуд барнишаст ва сипоҳро силоҳ дод ва пиёдагонро пеш фиристод. *«Таърихи Наршахӣ»*

Таблҳо фурӯ кӯфтанд ва лашкарҳо барнишастанд. *Авфӣ*

БАРНИШОНДАН برنشاندن **1.** шинондан, нишондан; **2.** савор кардан.

Шунида ба пеши Манучеҳршоҳ,
Бигуфтанд, то барнишонад сипоҳ. *Фирдавсӣ*

БАРНИҲОДАН برنهادن **1.** ниҳодан, гузоштани чизе ба болои чизе.

В-он софие, ки чун ба кафи даст барниҳӣ,
Қаф аз қадаҳ надонию не аз қадаҳ набиз. *Кисоӣ*

2. ба қароре омадан, азм кардан, тасмим гирифтан.

Ба он барниҳоданд як сар сухан,
Қи дар дил надоранд кини куҳан. *Фирдавсӣ*

БАРНО برنا ҷавон, навҷавон; **барнову пир** хурду калон, ҷавону пир; *маҷ.* ҳама.

Шаб нест, к-аз ту бар сари ҳар кӯ нафир нест
В-андешаи ту дар дили барнову пир нест.
Хисрави Деҳлавӣ

БАРНОДИЛ برنادل **1.** пире, ки рӯҳан ҷавон аст; **2.** бетаҷриба, корноозмуда.

Падар пирасар шуд, ту барнодилӣ,
Зи бедор пирон чаро бигсилӣ? *Фирдавсӣ*

БАРНОПЕША برناپیشه ҷавоннамо, ҷавонфеъл, ҷавонкирдор.

Пиронасараш орзуи барноист,
Фарьёд аз ин пираки барнопеша. *Убайди Зоконӣ*

БАРНОС برناس ғофил, нодон; дил ба ғафлат дода.

Номаҳо пеши ту ҳамеоянд
Ҳам зи бедордил, ҳам аз барнос. *Носири Хисрав*

БАРНОӢ برنائی ҷавонӣ.

Некӯст ба чашми ман дар пирию барноӣ,
Хуб аст ба табъи ман дар хобу ба бедорӣ.
Манучеҳрӣ

БАРОАТ I *а.* برائت **1.** ворастагӣ; **2.** покӣ, тозагӣ, бегуноҳӣ, беайбӣ.

Чун бароати... ман... ӯро муҳаққақ гардад, хуни маро ҳалол нашумурад. *Авфӣ*

бароати зиммат пок будан аз гуноҳе, беайбӣ.

Ман бар бароати зиммати худ вусуқе тамом дорам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

бароати соҳат бегуноҳӣ.

Садриддинро бароати соҳати ман маълум шуд ва бо он тоифа, ки сиоят карда буданд, ба ғоят бад шуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

БАРОАТ II *а.* براعت маҳорат, кордонӣ, устодӣ, тавоноӣ; фазилат.

Қамоли бароату балоғати ӯ дар таърифи калимот маъруф (аст). *«Равзат-ус-сафо»*

бароати истеҳлол *адш.* дар илми бадеъ санъатеро мегӯянд, ки муаллиф дар дебочаи китоб ё аввали маснавию қасида ва ё аввали бобе аз китоб калима ва иборахоеро меоварад, ки хонанда аз онҳо мавзӯъ ва мундариҷаи асар ва ё қисми дахлдори онро пешакӣ пай мебарад.

БАРОАТУТТАЛАБ *а.* براعت الطلب *адш.* дар қасида талаб кардани чизе аз мадҳшаванда бо забони ширин ва ибораҳои дилпазир.

БАРОБАР برابر **1.** рӯ ба рӯ, муқобил.

Дар баробар чу гӯсфанди салим
В-аз қафо ҳамчу гурги мардумхор. *Саъдӣ*

Агар гул набошад, туӣ дар баробар,
В-агар сарв набвад, туӣ дар муқобил. *Мушфиқӣ*

2. якҷоя, ҳамроҳ, бо ҳам; созгор.

Сухан чун баробар шавад бо хирад,
Равони сароянда ромиш барад. *Фирдавсӣ*

3. яксон, мусовӣ, ҳамто.

Дар ҳамон шаб, ки баробар ба шаби қадр буд, баъзе... наздикони боргоҳ(ро) шарафи рухсат арзонӣ фармуд. *«Фатҳнома»*

Чун ту нозукниҳол дигар нест,
Ҳама ангуштҳо баробар нест. *Ҳилолӣ*

баробар доштан ҳамвазн шумурдан, ба як андоза доштан.

Ва агар тоат ва гуноҳ баробар доранд, ба андозаи ҳар кадом гирифторӣ ва маҳлас бошад. *Аҳмади Дониш*

баробар кардан монанд донистан, як хел ҳисоб кардан.

Чаро ин гавҳари якто ва ин дурри гаронбаҳоро бо ин сангрезаҳо яксон мебинӣ ва баробар мекунӣ? *Садри Зиё*

баробар шудан якхел шудан, монанд гаштан.

Афсурд чунон ки шуд баробар
Ранги рухи ӯ ба гунаи зар. *Шоҳин*

БАРОБАРӢ برابری **1.** мусовот, мусовӣ будан, яксонӣ, ҳамхислатӣ.

Бародарӣ дар баробарист. *Зарбулмасал*

2. муқобилат.

Дар он шаҳр ҳеҷ кас нест, ки бо ту баробарӣ тавонад кардан. *«Таърихи Табарӣ»*

БАРОВАРДА برآورده **1.** *феъли ҳол ва сифати феълии замони гузаштаи* **баровардан**; **2.** касе, ки ба мартабаи баланд расидааст.

Чӣ бодафраҳ аст ин баровардаро,
Чӣ созем дармони худкардаро? *Фирдавсӣ*

3. бинои баланд, ҳисор, қалъа.

Баровардае дид сар дар ҳаво,
Пур аз мардуму сози ҷангу наво. *Фирдавсӣ*

БАРОВАРДАН برآوردن **1.** берун кашидан, берун овардан.

Гар мор забон диҳад, биёндеш,
К-аз зери забон баровард неш. *Шоҳин*

2. баланд кардан; бардоштан.

Ҷамолаш аз ҷаҳон ғавғо баровард,
Маҳ аз ташвир вовайло баровард. *Анварӣ*

Ҳазрати устозро бинобар вазнинии ҷомаву дастор мумкин набуд, ки аз зинаҳои саҳни мадраса баровардa тавонанд. *Садри Зиё*

3. кандан, решакан кардан.

Агар зи боғи раийят малик хӯрад себе,
Бароваранд ғуломони ӯ дарахт аз бех. *Саъдӣ*

4. сохтан, бино кардан; таъмир кардан.

Ӯро бухорхудот бино кардааст, зиёдат аз ҳазор сол аст аз баровардани он кох ва ин кох вайрон... шуда буд. *«Таърихи Наршахӣ»*

5. гузарондан, ба сар бурдан.

В-ин як дами вопасин ки дорем,
Чи айшу чи ғам, ба ҳам барорем. *Шоҳин*

6. иҷро кардан, ба амал овардан.

Қори дарвеши мустаманд барор,
Ки туро низ корҳо бошад. *Саъдӣ*

БАРОВЕХТАН برآويختن **1.** овехтан, овезон кардан.

Бар он бебаҳо чарми оҳангарон
Баровехтӣ нав ба нав гавҳарон. *Фирдавсӣ*

2. ба ҳам дарафтодан, талош кардан, ҷидол кардан, афтударафт кардан; ҷанг кардан.

Сиёмак биёмад бараҳнатано,
Баровехт бо пури Аҳримано. *Фирдавсӣ*

Ман бо эшон баровехтам, чунон ки бештари аз эшон бар замин задам. *Авфӣ*

БАРОД براد *шакли кӯтоҳшудаи* **бародар.**

Султон Масъуд писари меҳини султон Маҳмуд аст ва султон Муҳаммад бинни Маҳмуд бароди кеҳтар. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

БАРОДАР برادر писарони як падару модар нисбат ба ҳамдигар, додар, ака, ука.

Бародар он бувад, к-ӯ рӯзи сахтӣ
Туро ёрӣ кунад дар тангбахтӣ. *Носири Хисрав*

Пурсид зи вай нишони модар
В-аз ёру бародарони дигар. *Шоҳин*

бародари аёнӣ ака ё ука; бародари зонда, ҳамхун, ҳамтан; **бародари ризоӣ** писари доя; бародари ширхора ва ё ӯгай.

Ғазанфарбек..., ба ривояте, чунон ки гузашт, бародари ризоии Юсуф Одилшоҳ бошад. *«Таърихи Фаришта»*

БАРОДАРАНДАР برادراندر бародари ӯгай.

БАРОДАРМОДАР برادرمادر тағо, бародари модар.

БАРОДАРПАДАР برادرپدر амак, аму, бародари падар.

БАРОДАРХОНДА برادرخوانده касе, ки аз тарафи касе ба бародарӣ қабул шудааст.

БАРОДАРХОНДАГӢ برادرخواندگی бародархонда будан; дӯстӣ, бародарӣ.

Дӯст машмор он, ки дар неъмат занад
Лофи ёриву бародархондагӣ;
Дӯст он бошад, ки гирад дасти дӯст
Дар парешонҳолию дармондагӣ. *Саъдӣ*

БАРОЁ *а.* برايا *ҷ.* **бария́т.**

Дар боби... ҳимояти бароё васияте чанд... фурӯ хонд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

бароз براز *асоси замони ҳозираи* **барозидан.**

БАРОЗ I براز зебоӣ, оростагӣ, зинат ва некӯӣ.

Ба ҳаққи он ҳамми зулфи ба сони минқори боз,
Ба ҳаққи он рӯи хубе, к-аз ӯ гирифтӣ бароз... *Рӯдакӣ*

БАРОЗ II براز ҷӯбе, ки дар кафшдӯзӣ миёни қолиби кафш ва ғ. гузоранд; фона.

БАРОЗИДАН برازیدن **1.** хуб ва зебо намудан, оростан ва зинат додан; шоиста, раво ва муносиб намудан; **2.** шоиста будан, сазовор будан.

Гар Систон бинозад бар шаҳрҳо, барозад,
Зеро ки Систонро зебад ба хоча мафхар. *Фаррухӣ*

БАРОИ برای *пешоянд* ба сабаби ..., ба ҷиҳати ...; бо мақсади ..., ба хотири ...

Барои гул сазад, ар заҳмате зи хор кашанд.
Зарбулмасал

◇ **аз барои** бахри ..., аз боиси ...

Гар сар равад аз барои Лайлӣ,
Аз сар наравад навои Лайлӣ. *Ҳилолӣ*

баромад برآمد *асоси замони гузаштаи* **баромадан.**

БАРОМАД برآمد **1.** тулӯъ(-и офтоб); **2.** *харҷу* харочот, сарф, масориф.

БАРОМАДАН برآمدن **1.** боло рафтан, баланд шудан.

Баромад бар ин сабз кохи баланд
Ғиреви «бигир»-у хурӯши «бибанд». *Шодӣ*

2. пайдо шудан, омадан, намудор гардидан, зоҳир гардидан.

Зи дарьёи Уммон баромад касе,
Сафар карда ҳомуну дарьё басе. *Саъдӣ*

Он сабзқабое, ки чу маҳ пор баромад,
Имсол дар ин хирқаи гулнор баромад.
Шамси Табрезӣ

баромадани кор натиҷа додани кор.

Аз он пас хомуширо озмоям,
Чу аз гуфтор коре барнаёяд. *Шамси Табрезӣ*

Қоре, ки ба некӣ барнаёяд,
Девонагие дар ӯ бибояд.*

баромадани номи *касе* а) зикр шудани номи касе, гуфта шудани номи касе.

Гӯянд зикри хайраш дар хайли ишқбозон,
Ҳар ҷо ки номи Ҳофиз дар анҷуман бароя́д. *Ҳофиз*

б) *киноя аз* машҳур шудани касе, шӯҳрат ёфтани касе.

Дар силсилаи ҷунун даромад,
Маҷнун шуду номи ӯ баромад. *Ҳилолӣ*

3. берун шудан, хориҷ гаштан.

З-он пештар ки ҷонон ногаҳ зи дар дарояд,
Аз шодии висолаш, тарсам ки ҷон барояд. *Ҳилолӣ*

Ҳазрати эшон аз ҳарамсарои худ ба ҳоли аҷибе баромаданд. *Садри Зиё*

4. тулӯъ кардан.

Чу он рӯшноӣ баромад баробари торикӣ, торикӣ ночиз гашт. *«Таърихи Систон»*

Чу офтоби май аз машриқи пиёла б а р о я д,
Зи боғи оразӣ соқӣ ҳазор лола барояд. *Ҳофиз*

5. рӯидан, сабзидан.

Гар тухми тараб кориву аз дида диҳӣ об,
Дар боғи муҳаббат аламу дард барояд. *Махфӣ*

6. зиддият кардан, мухолиф шудан, тараф гардидан; мубориза кардан.

Мо донистем, ки ту танҳо ба қабилае бароӣ. *Авфӣ*

7. гузаштан.

Чу муддате баромад, ҳоким таҳаммули шармсорӣ надошт. *«Ҳористон»*

Ду моҳ рӯзгор баромад, оқибат Яздгурд шикаста шуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

8. задан, бархӯрдан, дучор шудан.

Он к-ӯ туро ба сангдилӣ гашт раҳнамун,
Эй кошкӣ, ки пош ба санге баромадӣ. *Ҳофиз*

баромадани ҳоҷат ҳосил шудани мурод, иҷро шудани мақсад.

Ҳар киро аз зӯҳду тақво барнаёмад ҳеҷ кор,
Чун ба кӯи майфурӯш омад, баромад ҳоҷаташ.
Исмат

ба ҳам баромадан ранҷидан, ба қаҳр омадан, озурда шудан.

Рафиқ чун ин сухан бишунид, ба ҳам баромад ва рӯй аз ҳикояти ман дарҳам кашид. *Саъдӣ*

БАРОМЕХТАН برآمیختن **1.** омехтан; бо ҳам махлут шудан; омезиш ёфтан.

Бечора падар зи дида хун рехт,
Хоки қадамаш ба хун баромехт. *Ҷомӣ*

Чу покизанафсону соҳибдилон
Баромехтастанд бо ҷоҳилон ... *Саъдӣ*

2. ба ҳамдигар дарафтидан, ҷанг кардан.

БАРОМУДАН برآمودن **1.** омудан; пур ва мамлу шудан, саршор ва пуропур будан; пур кардан, мамлу гардонидан.

Сухантирозон ... достони он рустамосор баргузориданд ва домани умед ба ҷазоили атоё баромуданд. *«Хизонаи омира»*

2. омехтан, омезиш додан; омехта шудан.

Фусуне чанд бо хоҳиш баромуд,
Фусун бурдан ба Бобул кай кунад суд? *Низомӣ*

БАРОНҒОР *м.* برانغار маймана, самти рости лашкар.

Аммо баронғори лашкари Табрез ҷаронғори амир Муҳаммадро дар паскӯл рондааст. *«Равзат-ус-сафо»*

Қаровуле дар авҷи баронғор ва Қароқӯзӣ-баҳодур дар авҷи ҷаронғор таъин гаштанд.
«Таърихи Фаришта»

БАРОРОСТАН برآراستن оростан; тайёр кардан, ба тартиб овардан, таҷҳиз кардан.

Наёяд туро пӯзиш акнун ба кор,
Бипардоз ҷою баророй кор. *Фирдавсӣ*

БАРОСУДАН برآسودن осудан, дам гирифтан.

Чанд рӯзе аз машаққат ва ранҷи сафар баросуд.
«Равзат-ус-сафо»

БАРОТ *а.* برات **1.** хатти озодӣ ва бахшоиш, ҳуҷҷати афви гуноҳ.

Бахри озодиям барот навис
В-аз хатоҳо хати наҷот навис. *Ҷомӣ*

бароти лайлатулқадр *д.* номаи аз гуноҳ пок шудан, ки гӯё дар шаби лайлатулқадр ба обидони содиқ насиб мегардидааст.

Бароти лайлатулқадре ба дастам
Расид аз толеи бедорам имшаб. *Ҳофиз*

бароти наҷот бароти озодӣ, хати озодӣ.

Писару модар андар он офот
Ёфтанд аз қазо бароти наҷот. *Бедил*

бароти хуррамӣ башоратнома, номаи муждагонӣ ва хабари хуш; **2.** санади ҳаволаи пул, ҳуҷҷате, ки дар асоси он пул ва ё моле ба касе гузаронида мешавад.

Ҳаргиз бароте ба як динор ба ҳеҷ омил ва раият нанавиштандӣ. *Носири Хисрав*

Фармуд бароте нависанд, то аз хазона ҳазор динор ба он шоир расонанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

◇ **бароти** *касе* **бар шохи оҳу будан** ҳаволаи насья, ваъдаи дурӯғ.

Бароти ошиқон бар шохи оҳуст. *Зарбулмасал*

БАРОШУФТАН برآشفتن 1. ба ҳаяҷон омадан, ба шӯр омадан.

Фиристода рафту бидодаш паём,
Барошуфт аз он кор он некном. *Фирдавсӣ*

2. хашмгин шудан, дар ғазаб шудан.

Чу Сӯҳроби ҷанговар ӯро бидид,
Барошуфту шамшери кин баркашид. *Фирдавсӣ*

3. парешон шудан.

Лекин чу ба Лайлӣ ин сухан гуфт,
З-андеша чу зулфи худ барошуфт. *Ҷомӣ*

БАРОҒОЛИДАН برآغالیدن барангехтан, таҳрик кардан, тунду тез кардан.

Ман зи оғолишат натарсам ҳеҷ,
В-ар ба ман шерро бароғолӣ. *Фароловӣ*

БАРОҲАНҶИДАН برآهنجیدن баркашидан, кашидан, мас. теғро.

Чун бароҳанҷидани теғаш бидид,
Дар тани шери жиён шуд заҳра об.
Абулмуайяди Балхӣ

БАРОҲЕХТАН برآهیختن оҳехтан, охтан, баркашидан, аз ғилоф берун кашидан, мас. шамшерро.

Бароҳехт Руҳҳом гурзи гарон,
Ғамӣ шуд зи пайкор дасти сарон. *Фирдавсӣ*

БАРОҲИМА *ҳ.-а.* براهمه ҷ. бараҳман.

Ва ҳазор кас аз бароҳима дар он бутхона машғули ибодат мебуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

БАРОҲИН *а.* براهین ҷ. бурҳон.

Макру кайди он маккорро ба далоилу бароҳин собит карданӣ мешуданд, ба ҳеҷ ваҷҳ мақбул намеафтод. *Садри Зиё*

бароҳини сотеа бурҳонҳои равшан, далелҳои возеҳу бурро.

Ба ҳуҷаҷи қотеа ва бароҳини сотеа андар ӯ бознамояд, ки подшоҳӣ худ чист ва подшоҳ кист.
Низомии Арӯзӣ

БАРПАРИДАН برپریدن ба парвоз омадан, паридан, парвоз кардан.

Уқоби сапеда чу пар баркашид,
Ғуроби шаб аз ошьён барпарид. *Хоҷу*

БАРПО برپا барқарор, устувор, пойдор.

Қасри иқбол ҳар куҷо барпост,
Нардбонаш ҳимояти зуафост. *Бедил*

барпо кардан сохтан, буньёд кардан, барқарор намудан.

Хайргоҳе Ҳотами Той ки барпо карда буд,
Ҳайф, дар айёми ин бедавлатон аз по фитод. *Сайидо*

барпо сохтан бино намудан, буньёд кардан.

Нест Маҷнунро ба асбоби ҷаҳон дилбастагӣ,
Хона барпо сохтан аз сели бепарво мапурс. *Сайидо*

БАРР *а.* بر *ни.* бар VI.

БАРРА||БАРА بره 1. бачаи гӯсфанд; бачаи оҳу, оҳубара.

Барра дарафтод ба ҷавлонгаҳаш,
Хост, ки қурбон шавад андар раҳаш.
Хисрави Деҳлавӣ

2. *нуҷ.* бурҷи бара — бурҷи ҳамал, ки яке аз 12 бурҷи соли шамсӣ буда, дар тақвим аз 21 март то 22 апрель баробар меояд; **барраи думодарӣ** (*ё* **думодар**) а) баррае, ки аз ду меш шир мехӯрад, барраи ширмаст, фарбеҳ.

Ишқи туро навола шуд гоҳ дилу гаҳе ҷигар,
Лоғар аз он намешавад чун бараи думодарӣ. *Хоқонӣ*

б) *маҷ.* хушҳолу некбахт; ◇ **барра гирифтан** а) ба дармондае мадад расонидан; б) *киноя аз* оҷиз ва забун доштан.

Аз баҳри он ки то бара гирӣ агар маро,
Эй бетамиз, мар-дигареро машав бара.
Носири Хисрав

барра шудан оҷиз гаштан, забун шудан.

БАРРАГОВ برهگاو гӯсола.

Баррагове чу кӯҳ бар гардан
Орад ин ҷо гаҳи алаф хӯрдан. *Низомӣ*

БАРРАСИДАН بررسیدن 1. расидан, мушарраф шудан.

Дорад висоли ёр яке пояи баланд,
Оре, маро чӣ ҷурм бувад, барнамерасам. *Анварӣ*

2. тафтиш кардан, кофтуков кардан; 3. иттилоъ ҳосил кардан, хабар ёфтан, фаҳмидан.

Фармуд, то баррасиданд, ки ӯро андар ин чанд харҷ шудааст. *«Таърихи Систон»*

БАРРАСТАН بررستن *ниг.* **баррустан.**

БАРРАФТАН بررفتن ба болои чизе рафтан, боло рафтан.

Маллоҳ гуфт: Киштиро халале ҳаст, яке аз шумо, ки зӯровартар аст, бояд бар ин сутун барравад.
Саъдӣ

БАРРИЯ||БАРРИЯТ *а.* بریه||بریت саҳро, дашт.

[Ғозонхон] дар он баррияти пурлола... тамошокунон ва шикорзанон меомад.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

БАРРОҚ *а.* براق дурахшон, тобон; ломеъ, тобдор, рахшон.

Бори дуввум дохили хизона шудам ва ҷавоҳири барроқи дурахшанда бар болои манзар дидам.
«Ҷомеъ-ут-тамсил»

Ҷавҳари софи шаффофи барроқ бар он ҷо мафруш бувад. *Аҳмади Дониш*

БАРРУСТАН||БАРРАСТАН بررستن рӯида боло гирифтан, сабзида боло гирифтан, қад баланд намудан.

Чун дона шуд афканда, баррусту дарахте шуд,
Ин рамз чу дарьёбӣ, афканда шавӣ бо мо.
Шамси Табрезӣ

Чу баррусту омадш ҳангоми шӯй,
Чу Парвин шудаш рӯю чун қир мӯй. *Фирдавсӣ*

БАРРӢ بری мансуб ба хушкӣ, даштӣ, саҳрой.

Сад гарданаки забарҷадин дидӣ
Бар як тани хурди наргиси баррӣ. *Манучеҳрӣ*

Барриён ошиқи ӯ чун гули хуршедпараст,
Баҳриён шефтаи ӯ чу гули нилуфар.
«Хизонаи омира»

БАРРӮИДАН بررویيدن рӯидан, рустан.

Чарбу ширин аз ғизои ишқ хӯр,
То парат баррӯяду донӣ парид. *Шамси Табрезӣ*

БАРСАМ برسم химча ё шохчае аз дарахти газ ё анор, ки рӯҳониёни зардуштӣ дар мавриди иҷрои маросими динӣ ба даст мегирифтаанд.

Яке дини деҳқони оташпараст,
Ки бе бож барсам нагирад ба даст. *Фирдавсӣ*

БАРСАНҶИДАН برسنجیدن санҷидан, баркашидан, андоза кардан.

Яке дебо фурӯ резад ба разма,
Яке динор барсанҷад ба каппон. *Унсурӣ*

БАРСОМ برسام *тиб.* варами шуш, ки онро ба арабӣ зотулҷанб мегӯянд, плеврит.

Ин иллати ҷон бин ҳаме, иллатзидои оламе,
Барсоми дайро ҳар даме дармони нав пардохта. *Хоқонӣ*

БАРСОТ *ҳ.* برسات *ниг.* **барасот.**

БАРСОХТАН برساختن сохтан, омода кардан, ҳозир гардонидан.

Маю барбату соз барсохтанд
Дил аз буданиҳо бипардохтанд. *Фирдавсӣ*

БАРТАНИДАН برتنیدن *ниг.* **танидан||танудан.**

БАРТАРАФ برطرف гумшуда, барбодрафта.

Тороҷи маҳрӯён шудам, дил бартараф, дин бартараф,
Дигар чӣ монд аз баҳри ман, он бартараф, ин бартараф. *Мушфиқӣ*

бартараф гардидан нест шудан, аз байн рафтан.

Қатра ку? гавҳар кадом? афсуни худбинӣ балост,
Ҷумла дарьёем, агар ин уқда гардад бартараф. *Бедил*

бартараф мондан дар канор мондан; халосӣ ёфтан, раҳоӣ ёфтан.

Домани мақсуд агар орам ба каф,
Аз ғаму андӯҳ монам бартараф. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

БАРТАРӢ برتری афзалият, болотарӣ, баландтарӣ, фавқият; имтиёз.

Бузургӣ, ки фарҷоми он тирагист,
Бад-он бартарӣ-бар бибояд гирист. *Фирдавсӣ*

Аз он чархро бартарӣ ҳосил аст,
Ки ҳар зарраро меҳри ӯ шомил аст. *Ҷомӣ*

бартарӣ ҷустан афзалият хостан.

Ба гавҳар зи ҳар тухмае бартарӣ
Биҷӯяд, мадон ин сухан сарсарӣ. *Савдо*

БАРТОФТАН||БАРТОБИДАН برتافتن||برتابیدن **1.** тофтан, тоб додан.

Оҷиз бошад, ки дасти қувват ёбад,
Бархезаду дасти оҷизон бартобад. *Саъдӣ*

2. дурахшидан, дурахшон будан; **3.** баргардонидан; **инон бартобидан** лаҷом гардонидан, рӯ овардан (ба тарафи дигар).

Азми он кардаам, ки бартобам
Сӯи Мозандарон инони сафар. *Заҳири Форьёбӣ*

4. тоб овардан, тоқат кардан, таҳаммул кардан.

Убайд аз дард кай ёбад раҳоӣ,
Чу дарди дил мудово барнатобад. *Убайди Зоконӣ*

БАРУМАНД برومند *ниг.* **барӯманд.**

БАРУФА بروفه *ниг.* **буруфа.**

БАРФ برف резаи порчаҳои оби яхбаста, ки аз осмон меояд.

Дар ин барфу сармо ду чиз аст лоиқ:
Шароби мураввақ, рафиқи мувофиқ. *Адиб Собир*

◇ **барфи андӯҳ** сафедии мӯй; **барф бар сар** *киноя аз* сафедии мӯй.

Зи пирӣ бар сарат барфи шигарф аст,
В-аз он ғам гирьяи ту оби барф аст. *Ҷомӣ*

бар парри зоғ боридани барф *киноя аз* сафед шудани мӯи сиёҳ.

Маро барф борид бар парри зоғ,
Нашояд чу булбул тамошои боғ. *Саъдӣ*

БАРФАВР برفور фавран, филфавр, зуд, дарҳол.

Димна гуфт: ... Агар таваққуф кунӣ, барфавр бозгардам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Алоуддавла маро гуфт: «Писари Бурҳонӣ, дар ин моҳ ту барфавр чизе бигӯй!» Ман ин дубайтӣ бигуфтам. *Низомии Арӯзӣ*

БАРФАРОХТАН برفراختن *ниг.* **барафрохтан.**

Аз он ҷо ба рафтан алам барфарохт,
Ки он хок бо бодпоён насохт. *Низомӣ*

БАРФАРОШТАН برفراشتن *ниг.* **барафроштан.**

БАРФБОФ برفباف *киноя аз* касе, ки суханҳои бемаза мегӯяд; дилхунуккунанда.

Гар набудӣ акси ҷаҳли барфбоф,
Сӯхтӣ аз нори шавқ он кӯҳи Қоф. *Румӣ*

БАРФИКАНДАН برفکندن *ниг.* **барафкандан.**

БАРФИШОНДАН برفشاندن *ниг.* **барафшондан.**

Ту гуфтӣ, ба мардум намонад ҳаме,
Равонаш хирад барфишонад ҳаме. (1) *Фирдавсӣ*

Биё, то нақди ҷонро барфишонам дар ҳавои ту,
Бинеҳ по бар сарам, то сар ниҳам бар хоки пои ту. (2) *Ҳилолӣ*

БАРФОБ برفاب оби барф; оби ниҳоят сард.

Барфоб кас наёфта аз кӯҳи оташин,
Дебо касе наёфта аз теғи пуштхор. *Адиб Собир*

Ба барфоб раҳмат макун бар хасис,
Чу кардӣ, мукофот бар ях навис. *Саъдӣ*

БАРФРЕЗ برفریز барфрезанда, барфбор, резандаи барф, боронандаи барф (чунончи шамол, абр).

Бунафша накарда сари ғунча тез
Чу абри баҳор осмон барфрез. *Низомӣ*

БАРФРЕЗА برفریزه зарраи барф, донаҳои барф.

Дар барфреза гӯшаи ҳар кӯҳпорае
Теғест гӯиё, ки ба гавҳар мунаққаш аст. *Анварӣ*

БАРФУРӮХТАН برفروختن *ниг.* **барафрӯхтан.**

Чароғе, ки бевазане барфурӯхт,
Басе дида бошӣ, ки шаҳре бисӯхт. (2) *Саъдӣ*

Дили оламе бисӯзӣ, чу узор барфурӯзӣ,
Ту аз ин чӣ суд дорӣ, ки намекунӣ мудоро? (1) *Ҳофиз*

БАРХ برخ 1. қисм, ҳисса; 2. *баҳра*.

Ки чун гӯшат аз гуфти ман ёфт барх,
Шигифт андар ӯ монӣ аз кори чарх. *Фирдавсӣ*

БАРХАФЧ||БАРХАФҶ برخفج||برخفچ кобус, хоби даҳшатнок.

Ба висол-андар эмин будам аз гашти замон,
То фироқ омаду бигрифт чу бархафҷ маро. *Оғочӣ*

БАРХЕ برخی 1. баъзе.

Оре, бархе ҷисмҳоро андоза ҳамеша бар як сон бувад. *Ибни Сино*

Абдулҳакими мазкур ... ба қазои бархе вилоёт мансуб мегашт. *Садри Зиё*

2. каме, андаке, миқдоре, қисме.

Дини ӯ бархе аз тарсоӣ буд ва бархе аз мусулмонӣ. *«Таърихи Табарӣ»*

Бархе зи гиёҳ бурда бар сар,
Лахте зи адим карда дар бар. *Шоҳин*

БАРХЕСТАН برخیستن *ниг.* **бархостан.**

Бархесту теғ бар камар баст,
Бар ашқари барқпӯя биншаст. *Шоҳин*

БАРХИРА برخیره беақлона, бетамизона; беҳуда.

Зи бедодии Навзари тоҷвар,
Ки бархира гум кард роҳи падар ... *Фирдавсӣ*

Гуфт, к-эй раъятон шуда тира,
Чанд гӯед ҳарза бархира. *Саноӣ*

БАРХОНДАН برخواندن хонда баромадан, хонда додан; сар то сар мутолиа кардан.

Яке зардуштворам орзуест,
Ки пешат «Занд»-ро бархонам аз бар. *Дақиқӣ*

Намондаш зи фазлу ҳунар ҳеҷ чиз,
Ки маншури идроки ӯ барнахонд. *Садри Зиё*

БАРХОСТАН برخاستن 1. ба по хестан.

Ба баҳона бархостӣ ва ба ҳарами худ даромадӣ. *Садри Зиё*

2. *ба ҳаракат омадан; азм кардан.*

Дар чаман боди баҳорӣ зи канори гулу сарв
Ба ҳаводории он оразу қомат бархост. *Ҳофиз*

Сипаҳ аз ду сӯ саф биёростанд,
Ҳизаброн ба нахчир бархостанд. *Низомӣ*

3. баромадан; баланд шудан.

Рост чун бонгаш аз даҳан бархост,
Халқро мӯй бар бадан бархост. *Саъдӣ*

Амир Исмоил аз омадан ба Бухоро пушаймон шуда буд, аз он ки бо вай ҳашам бисёр набуд ва Бухоро шӯрида ва ғавғо бархоста буд. *«Таърихи Наршахӣ»*

4. қиём кардан; исён бардоштан, хуруҷ кардан.

Зане бархоста буд ва даъвии пайғамбарӣ кард. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Мумкин, ки яке аз салотини он мамолик силсилаи хусумат дар ҷунбиш оварад ва боиси руҷӯъ ва бархостани ин сипоҳи кинахоҳ гардад. *«Фатҳнома»*

5. аз байн бардошта шудан, аз миён рафтан, нест шудан; гум шудан; фаромӯш шудан.

Чун дар Бухоро товус бисёр диданд ... он деҳаро ... Тавовис ном карданд ва номи аслии ӯ бархост. *«Таърихи Наршахӣ»*

Афъии сияҳ зи ганҷ бархост,
Осуда нишин, ки ранҷ бархост. *Шоҳин*

6. ҳосил шудан, натиҷа додан; падид омадан.

Аз ранҷи манаш чӣ шуд зиёдат
В-аз куштани ман чӣ кор бархост? *Хисрави Деҳлавӣ*

БАРХУР||БАРХӮР برخور 1. баробар, ҳамто.

Зи бас ато, ки диҳад, ҳар кӣ з-ӯ ато бистад,
Гумон барад, ки мар-ӯро шарикаму бархур. *Фаррухӣ*

2. баҳраманд, баҳравар, комьёб.

... Қ-эй баруманди комрониҳо,
Бархури ҳосили ҷавониҳо. *Бедил*

БАРХУРДОР برخوردار баҳраманд; хушҳол, хуррам, бахтьёр.

Қасеро, к-ин саодат ёр бошад,
Зи умру бахт бархурдор бошад. *Хисрави Деҳлавӣ*

Ҳар кӣ бо ин чор хислат ёр нест,
Аз арӯси мулк бархурдор нест. *Ҷомӣ*

бахти бархурдор бахти нек, бахти мусоид, толеи нек; бахти фирӯз.

Дарнамегирад ниёзу нози мо бо ҳусни дӯст,
Хуррам он, к-аз нозанинон бахти бархурдор дошт. *Ҳофиз*

БАРХУРДОРӢ برخورداری баҳраманди; бахтьёрӣ.

Дар ин гуфтан зи давлат ёриат бод!
Барӯмандию бархурдориат бод! *Низомӣ*

БАРХӢ برخی фидья; қурбонӣ ва фидо.

Ҳамерафтию дидаҳо дар паяш,
Дили дӯстон карда ҷон бархияш. *Саъдӣ*

БАРХӮР برخور *ниг.* **бархур.**

БАРХӮРДАН برخوردن 1. ба ҳам расидан, вохӯрдан, дучор шудан, ба ҳам зада шудан; дар мусодима воқеъ шудан.

Осмон бар замин бархӯрад ва ё замин бар осмон расад. *Аҳмади Дониш*

2. расидан.

Ин маъно ба тадриҷ ба гӯши вазир бархӯрд. *Аҳмади Дониш*

3. баҳраманд шудан, баҳравар шудан, фоида бурдан, лаззат бурдан.

Қасон бархӯранд аз ҷавонию бахт,
Ки бар зердастон нагиранд сахт. *Саъдӣ*

БАРЧА *ҳ.* برچه жӯпин, найзаи кӯтоҳ, найзача.

Роҷа ... бо барча бо яке аз эшон муқобил шуда, ӯро мунҳазим гардонид. *«Таърихи Фаришта»*

БАРЧАК *ҳ.* برچک гулбанди (мӯҳран) дастаи найза ва ё шамшер.

Шамшере ба сӯи султон оварда буданд, ки даста ва барчаки ӯ аз як пора ақиқи сурх буд. *Носири Хисрав*

БАРЧАХ برچخ *ниг.* **барча.**

Роҷнужон бо зарби барчах ... аз фавҷи хом димор даровард. *«Таърихи Фаришта»*

БАРЧИДА برچیده интихобшуда, баргузида.

Барҷаста ду пайкари намоён,
Барчида зи хайли бодпоён.*

БАРЧИДАН برچیدن чидан; ◇ **доман барчидан** *киноя аз* доман афшондан, доман кашидан, доман ғундоштан; бас кардан, даст кашидан, тарк кардан.

Хоку хуноғушта, гуфтам, зери по афтам чу ашк,
Домани покиза барчиду зи раҳ баргашт боз. *Исмат*
Меҳтар чу шикасти хештан дид,
Доман зи ғубори разм барчид. *Шоҳин*

мӯҳра барчидан *киноя аз* тарки алоқа кардан, даст кашидан.

Аз вай ҳаракате бидидам, ки написандидам, доман аз ӯ баркашидаму мӯҳра барчидам. *Саъдӣ*

БАРШАКОЛ||БАРАШКОЛ *ҳ.* برشکال мавсими борон дар Ҳинд.

Дар мавсими баршакол чандон оби зулол дар он ҷо ҷамъ мешавад, ки аҳолии Деҳлиро муддати як сол кофӣ бошад. *«Равзат-ус-сафо»*

БАРШИКАСТА برشکسته **1.** *феъли ҳол ва сифати феълии замони гузаштаи* **баршикастан; 2.** *маҷ.* каҷ, печутобхӯрда.

БАРШИКАСТАН برشکستن **1.** шикастан, пора шудан; **2.** рафтан; гузаштан; берун шудан.

Ман аз ин шаҳр агар баршиканам — даршиканам,
Ман аз ин кӯй агар баргузарам — даргузарам.
Убайди Зоконӣ

3. парешон намудан, пароканда кардан.

Чу баршикаст сабо зулфи анбарафшонаш,
Ба ҳар шикаста, ки пайваст, тоза шуд ҷонаш. *Ҳофиз*

4. тарки чизе кардан, аз баҳри чизе гузаштан.

Аз ваъда баргузар, ки шикебоям намонд
В-аз ишва баршикан, ки гаҳи интизор нест.
Хисрави Деҳлавӣ

БАРШУДАГАВҲАР برشده گوهر олигавҳар, олинасаб, покзот.

Зи ному нишону гумон бартар аст,
Нигорандаи баршудагавҳар аст. *Фирдавсӣ*

БАРШУДАН برشدن баланд шудан, боло баромадан, боло рафтан.

Он кӯҳ паст буд ва хокомез ва аз ҳар ҷонибе баршудан роҳ дошт. *«Таърихи Байҳақӣ»*
Даромад ба ғурридан абри сиёҳ,
Зи моҳӣ тафи теғ баршуд ба моҳ. *Низомӣ*

БАРШУМУРДАН||БАРШУМОРИДАН برشمردن||برشماریدن **1.** шумурдан; **2.** *маҷ.* як ба як гуфтан, дар бораи чизе муфассал гап задан; **3.** ҳикоя кардан, нақл кардан.

Суханҳо якояк бар ӯ баршумурд,
Напӯшид з-ӯ кору кажжӣ набурд. *Фирдавсӣ*
Шудам то қиссаи худ арза дорам,
Якояк доғи ҳиҷрон баршуморам. *Убайди Зоконӣ*

БАРҒАСТ برغست як хел гиёҳи худрӯй, ки ба ош меандозанд, ё барои иштиҳо хӯриш мекунанд.

БАРҒАСТБО||БАРҒАСТВО برغستبا||برغستوا шӯрбои барғаст, барғастшӯрбо.

БАРӢ *а.* بری пок, холӣ, соф; дур аз касе, чизе.

Он ёр, к-аз ӯ хонаи мо ҷои парӣ буд,
Сар то қадамаш чун парӣ аз айб барӣ буд. *Ҳофиз*
Машав, то тавонӣ, зи заҳмат барӣ,
Ки раҳмат барандат, чу заҳмат барӣ. *Саъдӣ*
Қай бувад ёр барӣ аз ағёр,
Як гуле нест, ки ӯ бехор аст. *Туғрал*

БАРҚ *а.* برق **1.** ҳодисаи табиист, ки дар натиҷаи ҳаракати абрҳо ва ба ҳам бархӯрдани моддаҳои мусбату манфии электрикӣ бо дурахшиш ва таркиши пурқуввату бо суръат ба зуҳур меояд.

Тундур миёни дашт ҳаме бод бардамад,
Барқ аз миёни абр ҳаме баркашад қазиб. *Рӯдакӣ*
Фиристодае низ чун барқу раъд
Фиристод аз ин сӯ ба наздики Саъд. *Фирдавсӣ*

барқи равшан дурахши пурнур, шарарфишон, шӯълапош.

Наффот-ш — барқи равшану тундурш — таблзан,
Дидам ҳазор ҳайлу надидам чунин муҳиб. *Рӯдакӣ*

2. *маҷ.* равшанӣ, дурахш, нур, шуоъ.

Ҷавон ... барқи шамшери саворон надида. *Саъдӣ*
Бошад аз барқи нигоҳи ту чароғам равшан,
Имшаб аз пардаи бодом маро фонус аст. *Шавкат*

◇ **чун барқи хотиф** бо суръати бисьёр баланд.

Буроқ чун барқи хотиф худро бар эшон зад.
«Равзат-ус-сафо»

барқ бар хирмани *касе* **афкандан** *киноя аз* оташ ба хирман задан, сӯзондан; нест кардан, барбод додан, зиён расонидан ба кори касе.

Зи най барқ бар хирмани мо фикан,
Аз ин кӯча шӯре ба дилҳо фикан. *Бедил*

БАРҚАНДОЗ برق انداز шамхолчӣ, парронандаи асбоби қадимии ҳарбии даҳанпур (монанди тӯп).

Барқандозон ҳамроҳи Абдулғании Чила шиллик сар доданд. *«Хизонаи омира»*

БАРҚАРОР برقرار **1.** пойдор, устувор.

Дар ҳаҷр зи дард беқарорам,
Қ-он дард ҳанӯз барқарор аст. *Анварӣ*
Ту гаштӣ аз қарори хеш, лекин
Маро он беқарорӣ барқарор аст. *Ҷомӣ*

2. тобовар; тоқатовар.

Зи баҳри хӯрдани ғам гар ҳазор дил дорам,
Аз он ҳазор яке барқарор нест, чӣ суд!
Хисрави Деҳлавӣ

БАРҚВОР برقوار **1.** барқсон, барқмонанд, барқосо.

Нахандам бар андӯҳи кас барқвор,
Ки аз барқи ман дар ман афтад шарор. *Низомӣ*

2. *маҷ.* тезу тунд, пуршиддат, бағоят босуръат.

БАРҚЗАБОН برق زبان теззабон, тезкалом, оташингуфтор.

Қ-эй барқзабону оташиндам,
Баргӯ чӣ нишастаӣ чунин дам. *Шоҳин*

БАРҚЗОЙ برق زای **1.** тавлидкунандаи барқ, ба вуҷуд оранда барқ; **2.** *маҷ.* бағоят дурахшанда.

Ҳама кӯҳ пур барқи байранамой,
Ҳама дашт пур байрақи барқзой. *Хоҷу*

БАРҚНИГОҲ برق‌نگاه касе, ки нигоҳи тезу таъсирнок дошта бошад, тезнигоҳ.

Фарьёд аз ин барқнигоҳон, ки накарданд
Раҳме ба гули коғазии ҳавсалаи мо. *Соиб*

БАРҚПӮЯ برق‌پویه баркрафтор, тезрав, тездав.

Бархесту теғ бар камар баст,
Бар ашқари барқпӯя биншаст. *Шоҳин*

БАРҚРАВ برق‌رو барқрафтор, тезрав, тездав.

Ҳама раъдшиҳа, ҳама барқрав,
Ба рафтор бурда зи сарсар гарав. *Ҳотифӣ*

БАРҚРАФТОР برق‌رفتار барқрав, тезрав, тезтак.

Монанди ҳаюни барқрафтор
Мекард ба ғарбу шарқ рафтор. *Шоҳин*

БАРҚҶАВЛОН برق‌جولان тезрафтор, чуст, чолок.

Харобам карда золиммашрабе, сӯҳбатгурезоне,
Фиребам медиҳад сайёдхуше, барқҷавлоне. *Сайидо*

БАРӮ برو *шакли дигари* **абрӯ**.

Ҳама яксара дил пур аз кин кунед,
Саворон, барӯҳо пур аз чин кунед. *Фирдавсӣ*

БАРӮМАНД||БАРУМАНД برومند **1.** самарадор, бардор, мевадор, самарабахш, боровар, серҳосил.

Ман аз ҳар се дона, ки доно фишонд,
Дарахте барӯманд хоҳам нишонд. *Низомӣ*

замини барӯманд замини ҳосилхез, замини ҳосилбахш.

Сирати ӯ — тухми киштаву неъмати ӯ — об,
Хотири маддоҳи ӯ — замини барӯманд. *Рӯдакӣ*

2. *маҷ.* ҳомила, обистан, бордор, дуҷон.

Аз он моҳаш уммеди фарзанд буд,
Ки хуршедчеҳра барӯманд буд. *Фирдавсӣ*

3. *маҷ.* баҳраманд, хушбахт, бархурдор, саодатманд.

Дили ман аз ту маҳол аст, ки хурсанд шавад,
Ба чӣ тадбир касе аз ту барӯманд шавад. *Сайидо*

Ба чӣ тақриб касе аз ту барӯманд шавад,
На ба зӯру на ба зорӣ, на ба зар меой. *Соиб*

БАРҲАЗАР برحذر **1.** боэҳтиёт, ҳазарнок, хабардор; **2.** тарсу ҳароснок, хавфу бимнок.

Барҳазарам з-оташи аҷал, ки бисӯзад
Қишти ҳаёте, ки хӯша дар даҳан овард. *Хоқонӣ*

БАРҲАМ برهم пароканда, парешон; **барҳам задан** шикастан, хароб кардан, аз байн бурдан, несту нобуд кардан, маҳв намудан.

Чарх барҳам занам, ар ғайри муродам гардад,
Ман на онам, ки забунӣ кашам аз чархи фалак. *Ҳофиз*

БАРҲАМАН *ҳ.* برهمن *ниг.* **бараҳман.**

БАРҲАМЗАН برهم‌زن барҳам задан, парешон кардан.

Боиси барҳамзании ҷамъияти дил мешавад,
Гуфтугӯ ҳар ҷо ки аз зулфи парешон меравад. *Махфӣ*

БАРҲАНА برهنه *ниг.* **бараҳна.**

Ҳар шаҷари боғ зи сар то тана
Монда зи бебаргии худ барҳана. (1) *Хисрави Деҳлавӣ*

БАРҲАҚ برحق ҳақдор; дуруст, ҳаққонӣ.

Дида фардо бар ман ар хасмӣ кунад, барҳақ бувад,
З-он ки мискин баҳри мо бисьёр шаббедор буд. *Хисрави Деҳлавӣ*

БАРҲУДАН برهودن сӯхта тағьир ёфтан; дигар шудани ранг аз гармии оташ.

БАРҲУН برهون **1.** доира, чанбар.

Он чӣ ба илми ту андар аст, гар онро
Гирди замир андароварӣш чу барҳун... *Дақиқӣ*

2. хиргаҳи моҳ, ҳолаи моҳ; **3.** доираи паргор.

БАРҶАСТА برجسته **1.** *феъли ҳол ва сифати феълии замони гузаштаи* **барҷастан**; **2.** намоён; лоиқ, муносиб.

Шӯхи шоир мисраи барҷастае бошад ба аср,
Бурдам ӯро хонаву хондам ба гӯшаш назму наср. *Сайидо*

БАРҶАСТАН برجستن **1.** боло паридан, боло ҷаҳидан.

Ногаҳ аз об моҳие барҷаст,
Бурд ҳолӣ ба сайди моҳӣ даст. *Ҷомӣ*

2. хестан, бархестан, зуд хестан.

Зи ҷо барҷаст он фархунда ахтар,
Чу гул ҷайби маро пур кард аз зар. *Сайидо*

3. раҳо шудан, берун шудан, баромада рафтан.

Афсус, ки шасти аҳд бигсаст,
Тире, ки ба шаст буд, барҷаст. *Шоҳин*

БАРҶАСТАТАБЪ برجسته‌طبع дорои табъи баланд, соҳиби завқи бадеӣ ва заковат.

БАРҶАСТАТАБЪӢ برجسته‌طبعی соҳиби табъи баланд будан, заковатмандӣ.

Саманди хома дар мадҳи ту аз барҷастатабъиҳо
Чунон шуд гармҷавлон, рехт оташ дар наистонаш. *Фазлӣ*

БАРҶО برجا **1.** барқарор, ором, ҷогирифта; **2.** дуруст, мувофиқ, муносиб.

Бегонаву дӯст дар ҳақи мо
Гӯянд сухан, вале на барҷо. *Шоҳин*

БАРҶО(Й)МОНДАГӢ برجا(ی)ماندگی нотавонӣ, сустӣ, заифӣ; *маҷ.* бенавоӣ.

Бо ин ҳама нахифию барҷоймондагӣ
Бар дасти чусту бозуи чолокат офарин. *Саводо*

БАРҶОС||БУРҶОС *а.* برجاس ҳадаф, нишонаи тир.

Сӯи ӯ ҷаст чу тире сӯи барҷосе
Ё яке досе монандаи алмосе. *Манучеҳрӣ*

Тир бикшой кӯрии иблис
Ҳамчу бурҷос кун рухи Бирҷис. *Саноӣ*

БАС I بس **1.** бисьёр, хеле, зиёд.

Бас кас, ки гоҳи ҳамла чу меше бувад заиф,
Ҳарчанд гоҳи лоф чу шере бувад жиён. *Муиззӣ*

2. басанда, кифоя.

Гулъузоре зи гулистони ҷаҳон моро бас,
З-ин чаман сояи он сарви равон моро бас. *Ҳофиз*

Қатрае аз маи васли ту чашидем, бас аст,
Чанд рӯзе ба висоли ту расидем, бас аст. *Сайидо*

3. фақат, танҳо.

Бар ин чашнгаҳ барнадидем кас,
Туро бинам, эй сарви озоду бас. *Фирдавсӣ*

Сарбаландони ҷаҳонро номи эҳсон асту бас,
Сарвро дар бӯстон қадди намоён асту бас.
Сайидо

◇ **бас ки** чандон ки, чӣ басо, эй басо, чӣ бисьёр.

Бас ки бар гуфта пушаймон будаам,
Бас ки бар ногуфта шодон будаам. *Рӯдакӣ*

бас кардан тарк кардан; қатъ кардан.

Бияндешу он гаҳ баровар нафас
В-аз он пеш бас кун, ки гӯянд бас. *Саъдӣ*

БАС II||БАСС I *а.* بث **1.** фош, ошкор, шоеъ; овоза, интишор; **2.** шарҳ, баён.

[Вазир] ... басси раъфату марҳаматро дар назари подшоҳ ҷилва медод. «*Равзат-ус-сафо*»

БАС III||БАСС II *а.* بث андӯҳи сахт, бемории шадид.

БАСАЗО بسزا лоиқ, чунон ки бояду шояд, шоиста.

Мизбон зиёфате басазо кард. «*Равзат-ус-сафо*»

БАСАЛ *а.* بصل пиёз.

На букулу на паниру на басал,
На зи ширу на зи шаккар, на асал ... *Румӣ*

БАСАНД||БАСАНДА بسند||بسنده бас, кифоя, кофӣ.

Басанд аст, ар набошад ҳеҷ панде,
Падар панди туву ту панди фарзанд.
Носири Хисрав

Ва чандон сипоҳ, ки донӣ, ба Ироқ басанда бувад, раҳо кунӣ. «*Таърихи Табарӣ*»

БАСАР *а.* بصر **1.** биноӣ, қувваи босира.

Касе, ки ҳусни рухи дӯст дар назар дорад,
Муҳаққақ аст, ки ӯ ҳосили басар дорад. *Ҳофиз*

2. чашм, дида.

Саводи хаташ пеши аҳли назар
Зиёбахши чашм асту кӯҳли басар. *Садри Зиё*

БАСАҒДА بسغده тайёр, омода, муҳайё.

Ҳамебоядт рафту роҳ дур аст,
Басағда дор як сар шуғли роҳо. *Рӯдакӣ*

...Ки ман муқаддимаи хешро фиристодам
Бад-он ки омаданамро басағда бошад кор.
Унсурӣ

БАСЕ بسی **1.** бисьёр.

Басе шоҳи ғофил ба бозӣ нишаст,
Ки давлат ба бозӣ бирафташ зи даст. *Асадӣ*

2. бисьёрҳо, борҳо.

То ғами ишқ карам кард, маро зор бикушт,
Ёфтем он чи аз ӯ металабидем басе. *Исмат*

БАСЕЧ بسیچ *ниг.* **басич.**

БАСЕЧИДАН بسیچیدن *ниг.* **басичидан.**

БАСИР *а.* بصیر **1.** бинанда, бино.

Хонӣ маро хабиру хилофи ту ошкор,
Донӣ маро басиру хатои ту бармало. *Хоқонӣ*

2. *маҷ.* хабардор, огоҳ.

Кунун душманон гар барандам асир,
Набошад кас аз дӯстонам басир. *Саъдӣ*

БАСИРА||БАСИРАТ *а.* بصیره||بصیرت **1.** биноӣ, биниш; фаҳми ақиқ, дидаи ботин.

Гар боядат ҳаме, ки бубинӣ маро тамом,
Чун оқилон ба чашми басират нигар маро.
Носири Хисрав

Ҳеҷ узве бе басират нест дар мулки вуҷуд,
Варна паҳлу чун шиносад бистари бегонаро.
Соиб

2. хушьёрӣ, зиракӣ, дурандешӣ, доноӣ.

БАСИТ *а.* بسیط **1.** фароҳ, васеъ, паҳновар.

Билоди араб ариз ва басит аст.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

басити замин рӯи замин.

Гар аз басити замин ақл мунъадим гардад,
Ба худ гумон набарад ҳеҷ кас, ки нодонам.
Саъдӣ

басити мусаббаъ *киноя аз* сатҳи кураи замин (ба эътибори ҳафт иқлим).

Маро дар бисоти хаёл аст кох,
Ки ҳаст аз басити мусаббаъ фарох. *Шоҳин*

2. азим, калон; бисьёр.

Гирди олам ҳалқа карда з-ӯ муҳит,
Монда ҳайрон андар он халқи басит. *Румӣ*

3. содда, ғайри мураккаб (сифати тилло, нуқра, мис ва ғ.).

Ҷисм чун мавҷуд бувад ё ҷисме бувад, ки як гуна ва як табъ дорад ва инро басит хонанд.
Ибни Сино

Басит он аст, ки яксон бошад, яъне ки ҳеҷ зарра ки аз ҷинси ғайри он бувад, дар он набошад.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

БАСИТА I *а.* بسیطه *муаннаси* **басит.**

БАСИТА II *а.* بسیطه чизи содда, ғайри мураккаб, ғайритаркибӣ.

БАСИЧ||БАСЕЧ||БАСИҶ بسیچ||بسیج *ниг.* **пасич.**

Чароғест мар-тира шабро басеч,
Ба бад, то тавонӣ, ту ҳаргиз мапеч. *Фирдавсӣ*

басичи *чизе* **кардан** майли чизе кардан, ба чизе оҳанг намудан.

Басиҷи сухан гуфтан он гоҳ кун,
Ки бинӣ, ки дар кор гирад сахун. *Саъдӣ*

БАСИЧИДАН||БАСЕЧИДАН||БАСИҶИДАН بسیچیدن||بسیجیدن **1.** тайёрӣ дидан, тайёр шудан; тайёр кардан, омода кардан.

Аморӣ басичиду омад ба роҳ,
Нишаста бад-ӯ андарун ҷуфти шоҳ. *Фирдавсӣ*

2. қасд кардан, ирода кардан.

Кунун разми гурдон басечад ҳаме,
Сар аз рою тадбир печад ҳаме. *Дақиқӣ*

БАСИҶ بسیج *ниг.* **басич.**

БАСИҶИДАН بسیجیدن *ниг.* **басичидан.**

БАСКИ بسکه *пайвандак* аз баски, аз сабаби он ки.

Баски хомӯш нишастам, сухан аз ёдам рафт,
Баски мондам ба ғарибӣ, ватан аз ёдам рафт.*

БАСО بسا *ниг.* **басе** 1.

Басо шикаста биёбон, ки боғи хуррам гашт
Ва боғи хуррам гашт он куҷо биёбон буд.
Рӯдакӣ

Басо кас, ки рӯз ояти сулҳ хонд,
Чу шаб шуд, сипаҳ бар сари хуфта ронд. *Саъдӣ*

БАСОИТ *а.* بسايط *ҷ.* **басита** II.

Дуввум, маърифати аҷсоми баситу мураккаб ва аҳкоми басоити улвӣ ва суфлӣ. *Насириддини Тӯсӣ*

Аз таркиби эшон фоидае ояд, ки андар басоит набувад. *Ибни Сино*

БАСОҚ بساک тоҷе, ки аз гулҳо сохта ба сар мениҳанд, тоҷи гул, гулдастаи доирашакл.

...Чунки яке тоҷу басоқи мулук
Боз яке кӯфтаи осиёст. *Кисоӣ*

БАСОЛАТ *а.* بسالت далерӣ, ҷасорат, шуҷоат, диловарӣ.

Писари худ Абдуллоҳро бо тоифае ба наҷдату басолат ба ҳарб номзад фармуд. *«Равзат-ус-сафо»*

БАСОРА بساره суфа; айвон.

Хуш бошад дар басораҳо май хӯрдан
В-аз боми басораҳо гулафшон кардан.*

БАСОТИН *а.* بساتين *ҷ.* **бӯстон.**

Ин замон тамомати Машҳад мазрӯъ аст ва боғоту басотинро буньёд ниҳоданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

БАСРА||БАСРАТ *а.* بصره||بصرت **1.** санги сафед.

Араб санги сафедро басрат хонанд ва он Басра замине буд бар лаби Даҷла ва саҳрое буд пур аз санги сафед. *«Таърихи Табарӣ»*

2. номи шаҳрест, ки он дар Ироқ дар канори дарьёчаи Шаттуларaб воқеъ гардидааст.

БАСС I *а.* بث *ниг.* **бас** II.

БАСС II *а.* بث *ниг.* **бас** III.

баст بست *асоси замони гузаштаи* **бастан.**

БАСТ I بست **1.** паноҳгоҳ, ҷое, ки одамон аз хатар паноҳ мебаранд.

Гурезгоҳи дили хаста зулфи чун шаст аст,
Ситамрасида илоҷаш нишастани баст аст. *Мӯҳсини Таъсир*

2. садд, варғи сарбанд; ҷое, ки оби ҷӯй тақсим мешавад; **3.** миқдори муайяни об, ки дар байни деҳқонон тақсим мешавад.

В-агарш об набудиву ҳоҷате будӣ,
Зи нӯги ҳар мижае об рондаме сад баст. *Хисравонӣ*

4. банд; **5.** тарзи баста шудани чизе, мас. басти салла; **6.** қабзаи зулф; **7.** ҳисори атрофи шаҳр; қалъа.

Навбате амир Насириддин ба ғазои Ҳиндустон рафта, баст аз вуҷуди шарифи ӯ холӣ монд. *«Равзат-ус-сафо»*

басти муҳиммот корсозӣ, иҷрои корҳои муҳим.

Қулбобо Кӯкалтош ... саркори зиҳом дар ҳалли уқуд ва басти муҳиммот ... буд. *«Таърихи Сайидроқим»*

БАСТ II *а.* بسط **1.** интишор кардан, паҳн кардан, густурдан.

Баст кун, Ҷомиё, бисоти сухан,
Ки аз он хубтар бисоте нест. *Ҷомӣ*

2. кушодагӣ, вусъат; **3.** баён кардан; шарҳ додан.

Бар хотири ман гузашт, ки онро тарҷима карда ояд ва дар басти сухан ва кашфи ишороти он ишбоъе равад. *«Калила ва Димна»*

4. хушҳолӣ, хурсандӣ, кушодарӯӣ.

Чандон аз ин калимот гуфтам, ки басте дар табъи ӯ пайдо шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

БАСТА بسته **1.** *феъли ҳол ва сифати феълии замони гузаштаи* **бастан; 2.** асир, бандӣ.

... Ки ин бастаро то Дамовандкӯҳ
Бибар ҳамчунин тозиён бе гӯрӯҳ. *Фирдавсӣ*

Бастаи гетӣ аз ӯ биёбад роҳат,
Хастаи гетӣ аз ӯ биёбад дармон. *Рӯдакӣ*

3. вобаста, оид, алоқаманд.

Зи ман биньюшу дил дар шоҳиде банд,
Ки ҳуснаш бастаи зевар набошад. *Ҳофиз*

4. *маҷ.* шефта, мафтун.

Диле, к-ӯ бастаи зулфат набошад,
Ҳамеша ғарқа дар хуни ҷигар бод! *Ҳофиз*

То бастаи мижгони ту гаштем, ба ғамза
Зад чашми ту барҳам ҳама ҷамъияти моро. *Фузулӣ*

5. мубтало, гирифтор.

Рой гуфт бараҳманро, ки: Шунидам достони он кас, ки беравият ва фикрат худро дар дарьёи ҳайрату надомат андохт ва бастаи доми пушаймонӣ ва ғаромат гардонид. *«Калила ва Димна»*

6. фусурда, маҷрӯҳ, абгоршуда.

Дари даж кушоданду Гурдофарид
Тани хаставу баста дар даж кашид. *Фирдавсӣ*

кори баста кори душвор, кори печ дар печ ва чигил.

Зи кори баста маяндешу дил шикаста мадор,
Ки оби чашмаи ҳайвон даруни торикист. *Саъдӣ*

7. сеҳрбандшуда, афсун ва ҷоду кардашуда.

Бар басар афтад зи тағофул ниқоб,
Баста шавад дидаи бино ба хоб. *Хисрави Деҳлавӣ*

8. *маҷ.* яхшуда, сахт шуда (оид ба об ва моеоти дигар, мас. бастаи набот).

Чун булӯри шикаста баста шавад
Гар барандозӣ обро ба ҳаво. *Фаррухӣ*

9. *адш.* шеъре, ки иборат аз чор мисраъ аст (ғайр аз рубоӣ); **10.** номи навое.

БАСТАДАМ بسته‌دم лаббаста, даҳонбаста, хомӯш.

Заҳири бастадам лабрези гавҳарҳои ашъор аст,
Садаф хомӯшу дар сина дури шаҳвор ҳам дорад. *Заҳири Форьёбӣ*

БАСТАН بستن **1.** банд кардан, маҳкам кардан, занҷир кардан, қулф кардан; **2.** пӯшидан; *муқобили* **кушодан** I.

Ҳар ду танҳо ба айш биншаста,
Бар рухи ғайр дар фурӯ баста. *Ҷомӣ*

Дар роҳ ба қасди ӯ нишастанд,
Девор шуданду роҳ бастанд. *Ҳилолӣ*

3. пайванд кардан, васл намудан.

... Ки саҳл аст лаъли Бадахшон шикаст,
Шикаста набояд дигарбора баст. *Саъдӣ*

4. гиреҳ кардан, печондан.

Ҳазрати устоз ... аз болои он [телпак] як фӯтаи шоли мандил баста буданд. *Садри Зиё*

5. ях кардан.

Сармо ба ғояте буд, ки... об дар даҳон бибастӣ. *Авфӣ*

6. асир кардан, бандӣ кардан.

Чу бар тезрав борагӣ барнишаст,
Гирифт Аҳраманро, ба афсун бибаст. *Фирдавсӣ*

7. тартиб намудан сохтан, ба вуҷуд овардан.

Маҳмуд такбир гуфт ва дар он лашкар афтод ва аз эшон гӯристоне бибаст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Рӯзе, ки ман ин латифа бастам,
З-ин мӯҳра ривоҷи дур шикастам. *Шоҳин*

8. феъли ёридиҳанда дар феълҳои таркибии номӣ, мас. аҳд бастан, аҳд бастан, кор бастан, хаёл бастан ва ғ.

БАСТАТ *а.* بسطت вусъат, вусъатобод, паҳноӣ, кушодагӣ, фароҳӣ.

Ба бастати мулк ва рифъати қадр аз мулуки замон бар сар омада. *Авфӣ*

Мамлакати мо бастате дорад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

БАТ I بت оҳор.

БАТ II *а.* بط мурғобӣ.

Бате фарбеҳ дорам ва онро ҷиҳати ту бирьён кунам. *Авфӣ*

Гар аз нестӣ дигаре шуд ҳалок,
Маро ҳаст, батро зи тӯфон чӣ бок! *Саъдӣ*

◇ **бати шароб** (*ё* **май**) суроҳии шароб, зарфи май, ки ба шакли мурғобӣ сохта шудааст.

Сафири мурғ баромад, бати шароб куҷост?
Фиғон фитод ба булбул, ниқоби гул кӣ дарид? *Ҳофиз*

БАТАҚАЛЛУФ بتکلف ғайрисамимӣ; зоҳирнамоёна, бокарруфар, дабдабанок.

Қозӣ Қаромат рӯзе зиёфате батакаллуф сар кард. *Садри Зиё*

БАТАЛ *а.* بطل шуҷоъ, далер, диловар; паҳлавон, ял.

Сӯи деҳистон номае хоҳам чу румӣ ҷомае,
Дода ба мушкин хомае он номаро зӯри батал. *Ломеӣ*

БАТАР I بتر шакли кӯтоҳшудаи бадтар.

Шаби тирагун худ батар з-ин кунад,
Ба зери сар аз мушк болин кунад. *Фирдавсӣ*

БАТАР II *а.* بطر 1. такаббур, худбинӣ, худнамоӣ; гарданкашӣ.

Бӯмусайлимро бигӯ: Кам кун батар,
Ғарраи аввал машав, охир нигар. *Румӣ*

2. носипосӣ, фармоннобардорӣ.

Пой дар домани қаноат кун,
К-ат либоси батар надӯхтаанд. *Хоқонӣ*

3. шодӣ, хушҳолӣ, хурсандии ғайримунтазир.

... Батари осоиш ва мастии неъмат бад-ӯ роҳ ёфт ва ба нишоте ҳар чи тамомтар бонге баланд бикард. *«Калила ва Димна»*

БАТЕЪ *а.* بطیء сустҳаракат, бешитоб, оҳиста.

Ҷуз ин айбаш надонистанд, ки дар сухан батеъ аст. *Саъдӣ*

БАТИН *а.* بطین шикамкалон.

БАТКӮБ بتکوب як навъ хӯроке, ки аз чормағз, шир, мост ва шибит тайёр мекарданд.

Басанда накардам ба баткӯби хеш,
Бари он шудам, к-аз манаш сер беш. *Хуҷастаи Сарахсӣ*

БАТН *а.* بطن 1. шикам; дарун.

Равон хамру чанг уфтода нагун,
Шуда бат зи батни худ оғуштахун. *Саъдӣ*

2. *маҷ.* насл; авлод.

Замонро аввалин батн ин замӣ буд,
Ҷаҳонро охирин батн одамӣ буд. *Низомӣ*

Ду батн аз банӣ-Аббос дар ин даъват вафот ёфтанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

БАТНАН *а.* بطناً: **батнан баъда батнин** як насл баъд аз насли дигар.

Баъд аз Сулаймон Мамлакат батнан баъда батнин бар авлоди ӯ қарор гирифт. *«Равзат-ус-сафо»*

БАТОВОР بتاوار оқибат, анҷом, охири кор.

Ман хуб мукофоти шумо бозгузорам,
Ман ҳаққи шумо низ гузорам ба батовор. *Манучеҳрӣ*

БАТОЛАТ *а.* بطالت 1. танбалӣ, коҳилӣ; сустиродагӣ, бекорӣ.

Қибари синро узри тарки касби камол ва баҳонаи батолату касолат насозад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

Лӯлие бо писари худ моҷаро мекард, ки ту ҳеҷ коре намекунӣ ва умр дар батолат ба сар мебарӣ. *Убайди Зоконӣ*

2. беасос, бекора, пуч, беҳуда.

Ҷуз ёди дӯст ҳарчи кунӣ, умр зоеъ аст,
Ҷуз сирри ишқ ҳарчи бигӯӣ, батолат аст. *Саъдӣ*

БАТОРИҚА *ю.* بطارقه *ҷ.* **битриқ.**

Қайсар мунҳазим гашт ва аксари баториқа ва аъёни сипоҳи ӯ ба қатл омаданд. (2) *«Равзат-ус-сафо»*

БАТТАР بتر *ниг.* **батар** I.

БАТТОЛ *а.* بطال 1. ботилгуфтор, дурӯғгӯй, беҳудагӯ, ёвагӯй; 2. бекор, танбал; коҳил.

Ҳадиси ишқ аз он баттол манию ш,
Қи дар сахтӣ кунад ёрӣ фаромӯш. *Саъдӣ*

Эй ки баттоли ту беҳтар зи ҳама муштағилон,
В-эй ки масти ту беҳ аз оқили ҳушьёри хабир. *Шамси Табрезӣ*

3. далер, боғайрат; 4. вайронкор, авбош; беодоб.

БАТУЛ *а.* بتول 1. дӯшизае, ки тарки алоиқи дуньё кардааст ва тамоми умраш аз шавҳар кардан худдорӣ намудааст, роҳиба; 2. *д.* лақаби Марьям — модари Масеҳ (Исои пайғамбар); 3. лақаби Фотима — духтари Муҳаммади пайғамбар.

БАТФУЗ بتفوز гирдогирди даҳон, перомуни даҳон; пуз, фуз, фук, тумшуқ.

Ниҳодаанд зану баччаи ман аз сармо
Ба сони сагбача батфуз бар дари сӯрох. *Сӯзанӣ*

БАТШ *а.* بطش **1.** ҳуҷум, ҳамла.

Аз батши вай ҳамчунон эмин нестам. *Саъдӣ*

2. қувват, қудрат, зӯр.

Нагуфтам, ки ту дурӯғ мегӯӣ ва ҳеҷ зӯр ва қувват ва батш надорӣ. *Аҳмади Дониш*

БАТҲО *а.* بطحا **1.** ҷои васеи ҷараёни дарьё ё сел; **2.** номи водии Макка.

Амир сипоҳи худро ба дуним кард ва худ ба понсад мард ба Батҳои Макка бинишаст. *«Таърихи Табарӣ»*

Тавофи шоирон бинам ба гирди қасри ту доим,
Ҳамоно қасри ту Қаъба-сту гирди қасри ту Батҳо. *Фаррухӣ*

Инони азимат зи Батҳо битофт,
Ба як дам зи Батҳо ба ақсо шитофт. *Ҷомӣ*

БАФТАРӢ بفترى коргоҳи бофандагӣ.

Коргоҳи нутқро табъаш чу нассоҷӣ кунад,
Лафз зебад тору маънӣ пуду килкаш бафтарӣ. *Хисравонӣ*

БАФХАМ بفخم бисьёр, зиёд, фаровон.

Бад-он монад бунафша бар лаби ҷӯй,
Ки бар оташ ниҳӣ гӯгирд бафхам. *Мунҷик*

Аз гуҳар гирд кардани бафхам
На шакар чид ҳеҷ кас, на дирам. *Унсурӣ*

БАФҶ||БАФЧ بفج||بفچ **1.** оби даҳан, кафки даҳон.

Қай уфтад онро, ки сару риши ту бинад,
З-он хилму аз он бафҷи чакон бар бару бар рӯй. *Шаҳиди Балхӣ*

2. лабдӯл; лунҷғафс.

БАХ-БАХ بخ بخ ваҳ-ваҳ, паҳ-паҳ; офарин, хеле хуб, бисьёр нағз.

Бад-ӯ гуфт: Бах-бах, ки бо паҳлавон
Нишастам чунин шоду равшанравон! *Фирдавсӣ*

Олами илм оламест фарох,
Бах-бах онро, ки шуд дар ӯ густох. *Саноӣ*

БАХИДАН بخيدن ҳаллоҷӣ кардан, пашм ё пахтаро наддофӣ кардан.

Ҳама дашт фарш аст дар ҳам фиканда,
Ҳама кӯҳ пашм аст бар ҳам бахида. *Низорӣ*

БАХИЛ *а.* بخيل касе, ки чизеро ба нафъи дигарон раво намебинад; мумсик, лаим, нотавонбин.

Бузургон гуфтаанд: Сими бахил аз хок вақте бароядъ, ки вай дар хок равад. *Саъдӣ*

Ҳамчу чашми аҳвалу дасти бахил,
Не дар ӯ мардум бувад, не мардумӣ. *Мушфиқӣ*

БАХИЯ||БАХЬЯ بخيه чок, кӯк, дарз; ҷои дӯхташуда.

Кардаам чун ғунча сар дар остини хештан.
Бахья дорам бар лаб аз чини ҷабини хештан. *Сайидо*

◇ **бахия ба рӯй омадан** *киноя аз* фош гардидани сир ва ошкор шудани роз.

Аз ишқ сӯзангар сарриштаи тадбир аз даст бидод ва охир бахияи ишқи ӯ ба рӯй омад. *Авфӣ*

бахия бар рӯи кор будан *киноя аз* ошкор шудани сир, фош шудани роз.

Бараҳман шуд аз рӯи ман шармсор,
Ки шунъат бувад бахья бар рӯи кор. *Саъдӣ*

бахия бар рӯи кор овардан (*ё* **андохтан, ниҳодан**) *киноя аз* фош кардани роз.

То наёрад бахьяи рози туро бар рӯи кор,
Чарх дорад аз кавокиб бар даҳан мисморҳо. *Соиб*

бахия бар чеҳра рафтан *киноя аз* инъикоси роз ва асрори ниҳоние ба рӯй; зоҳир шудани ҳаё ва шармгинӣ бар симо.

Шармам бурун накард ба базми ту аз ҳиҷоб,
Бар чеҳра рафт бахьяи ранги паридаам. *Шавкат*

аз бахья нақш гирифтани андом *киноя аз* нозукӣ ва нозукбаданӣ.

Эй ҷомадор, аз ин сон чусташ мабанд якто,
К-аз бахья нақш гирад андоми нозанинаш. *Хисрави Деҳлавӣ*

БАХНАВ||БАХНУВ بخنو раъд, тундур; гулдурроси абр.

Чун ба бонг омад аз ҳаво бахнав,
Май хӯру бонги руду чанг шунав. *Рӯдакӣ*

БАХСИДАН||ПАХСИДАН بخسيدن||پخسيدن пажмурда шудан, афсурда шудан; пажмурдан, афсурдан.

Ҳамчу гармоба, ки тафсида бувад,
Танг ой, ҷонт бахсида шавад. *Румӣ*

БАХСОНИДАН||ПАХСОНИДАН بخسانيدن||پخسانيدن пажмурда кардан, афсурда кардан.

Аз ӯ беандӯҳӣ бигзину шодиву таносонӣ,
Ба тимори ҷаҳон дилро чаро бояд ки бахсонӣ. *Рӯдакӣ*

БАХТ بخت насиба, баҳра, қисмат, иқбол, саодат.

Ӯ марде ба ғоят зирак ва соҳиби бахт буд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ҳабиб — соқиву давлат — надиму бахт — рафиқ,
Висол — ҳамдаму дил — беғаму ҳидоят — ёр. *Исмат*

◇ **бахти баландахтар** *ниг.* **бахти фирӯз.**

Хоҳам, ки ба коми дили худ бо ту нишинам,
Ку бахти баландахтару ку толеи фирӯз! *Аҳлӣ*

бахти бедор бахти мусоид ва мададгор; *муқобили* **бахти ғунуда.**

Ба рӯи мо зан аз соғар гулобе,
Ки хоболудаем, эй бахти бедор! *Ҳофиз*

Нишастам гӯш бар дар, дида бар роҳ,
Ба юмни давлати бедори ногоҳ. *Убайди Зоконӣ*

бахти гиронхоб бахти бад, толеи бад, иқболи паст.

Зи дасти бахти гиронхобу кори бесомон
Гарам бувад гилае, роздори худ бошам. *Ҳофиз*

бахти гумкардароҳ бахти бад.

Ҳамегуфт: Эй бахти гумкардароҳ
Гирифтор гаштам ба рӯзи сиёҳ. *Савдо*

бахти забун бахти баргашта, толеи бад, бахти шум.

Гираҳи коми дил аз бахти забун накшояд,
Гираҳи риштаи мо сеҳру фусун накшояд. *Урфӣ*

Шиква аз бегонагону ошноён чун кунам?
Махфиё, рӯзи азал бахти забунам додаанд. *Махфӣ*

бахти нагунсор бахти вожгуна, толеи баргашта.

Бинмой қадди хеш, ки аз баҳри диданаш
Сар баркунем бахти нагунсори хешро. *Хисрави Деҳлавӣ*

бахти некхоҳ толеи баланд, бахти нек.

Дило, рафиқи сафар бахти некхоҳат бас,
Насими равзаи Шероз пайки роҳат бас. *Ҳофиз*

бахти норасо бахти номусоид.

Зи бахти норасо нагрифт дастам гардани мино
Магар мижгон дамонад ашку гирад домани мино.
Бедил

бахти нофарҷом бахти бад, толеи паст.

Ин ду чизам бар гуноҳ ангехтанд:
Бахти нофарҷому ақли нотамом. *Саъдӣ*

бахти ошуфта (*ё* **парешон**) бахти баргашта, бахти носозгор.

Гар насозад ба ман он зулфи парешон, чӣ ғам аст,
Бахти ошуфтаи ман низ аз он камтар нест.
Носир Алӣ

Агар ба зулфи дарози ту дасти мо нарасад,
Гуноҳи бахти парешону дасти кӯтаҳи мост.
Ҳофиз

бахти сабз бахти баланд, толеъи нек, хушбахтӣ.

Чун хасисон бахти сабз аз чархи минои маҷӯ,
Аз замини дил барор ин сабзаи бегонаро. *Соиб*

бахти сиёҳ бадбахтӣ.

Дарой аз дарам чун партави бадр,
Шавад бахти сиёҳам лайлатулқадр. *Ҳозиқ*

бахти фирӯз бахти ғолиб, фатҳу нусратовар; бахти нек.

Фиристода омад ба наздики Зол,
Або бахти фирӯзу фархундафол. *Фирдавсӣ*

бахти хоб баҳраи хоб, насибаи хоб, нағз хоб карда тавонистан, мусоид омадани хоб.

Гуфтам: Шабе ба хоб бубинам рухи мурод,
Эй чашми рӯсиёҳ, туро бахти хоб ку? *Махфӣ*

бахти хоболуд (*ё* **хобнок**) бахти мусоидат накунанда.

Ало, эй бахти хоболуд, бархез,
Ба ғоят дер кардӣ, зуд бархез! *Ҳилолӣ*

Бахти хоболуди мо бедор хоҳад шуд магар,
З-он ки зад бар дида обе рӯи рахшони шумо.
Ҳофиз

бахти шӯр бахти бад.

Ало, эй тира гашта бахти шӯрам,
Ту шери хашмнокӣ, мант гӯрам.
Фахриддини Гургонӣ

бахти ғунуда бахти баргашта; *муқобили* **бахти бедор.**

Бахти ғунударо сари хоб аст ҳамчунон,
Шоҳӣ, чӣ тез мекунӣ оҳанги ноларо! *Шоҳӣ*

бахти ҳумоюн бахти ниҳоят баланд.

Тоири иқбол ба ҳамроҳиям,
Бахти ҳумоюн ба ҳавохоҳиям. *Хисрави Деҳлавӣ*

бахти ҷавон бахти нав, бахти умедбахш.

Гуфт: Эй карами ту дастгирам,
Эй бахти ҷавону ақли пирам. *Шоҳин*

БАХТА بخته гӯсфанди нари сесола ё чорсола.

Чу гурги гурсина андар фитад миёни рама,
Чи мешу чи бара дандоншро, чи бахта, чи шок.
Сӯзанӣ

БАХТБАРГАШТА بخت‌برگشته бадбахт, бадтолеъ; вожгунабахт.

Ало, то нахоҳӣ бало бар ҳасуд,
Ки он бахтбаргашта худ дар балост. *Саъдӣ*

БАХТВАР بختور соҳиби бахт, бахтъёр.

Ҷавонони шоистаи бахтвар
Зи гуфтори пирон напечанд сар. *Саъдӣ*

БАХТИЁР||БАХТЪЁР بختیار хушбахт, саодатманд, хуштолеъ.

Носазоеро, ки бинӣ бахтиёр,
Оқилон таслим карданд ихтиёр. *Саъдӣ*

Ихтиёр дар дасти бахтиёр. *Зарбулмасал*

БАХТИЁРӢ بختیاری хушбахтӣ, саодатмандӣ.

Агар бахтиёрӣ нагирад фурӯғ,
Ҳама чора бод асту мардӣ дурӯғ. *Фирдавсӣ*

БАХТКӮР بخت‌کور кӯрбахт, шӯрбахт, бадбахт.

Зи дӯло кард об андар хануре,
Ки шӯяд ҷомаро ҳар бахткӯре. *«Луғати фурс»*

БАХТОВАР بخت‌آور он чи бахту толеи нек оварад; хушбахт.

Ба зер андарун буд ҳомуну дашт,
Ки бадбахту бахтовар он ҷо гузашт. *Фирдавсӣ*

Ҳунарҳо зи бахти бад оҳу бувад,
Зи бахтоварон зишт некӯ бувад.
Абӯшакури Балхӣ

БАХТУР I بختور *ниг.* **бухтур.**

БАХТУР II بختور шери дарранда.

БАХТЬЁР بختیار *ниг.* **бахтиёр.**

БАХУР||БУХУР *а.* بخور моддаҳои самғии хушбӯй, ҳамчун уд, лодан ва ғ., ки дар вақти сӯхтан бӯи атромез медиҳад; хушбӯӣ; дорувор ва гиёҳҳои хушбӯй.

Ба ҷои лолаву бӯи баҳори тоза бихоҳ
Набиди равшану дуди бухуру бӯи гулоб. *Фаррухӣ*

Дигар чанд хизона ёфтанд: хумҳои атр аз мушк ва кофур ва анбар ва бухур. *«Таърихи Табарӣ»*

Димоғи даҳр шавад аз бахур моломол.
Убайди Зоконӣ

Марғуларо бигардон, яъне ба рағми сунбул
Гирди чаман бахуре ҳамчун сабо бигардон. *Ҳофиз*

бахш بخش *асоси замони ҳозираи* **бахшидан.**

БАХШ بخش **1.** қисм, ҳисса.

Фикрати ман чун ба фалак ронд рахш,
Ёфт зи ганҷинаи тавфиқ бахш. *Хисрави Деҳлавӣ*

Ман бахше аз он ҷавоҳиротро дар он ҷо ба маблағи шаст ҳазор рупия ба байъ овардам.
Аҳмади Дониш

бахш кардан ҳисса кардан, тақсим кардан; **бахш ситондан** баҳра гирифтан.

Акнун, ки сад ҳазор дирам, ки бахши худ қарор додӣ, биситон. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

2. ато, инъом, ҳадья, тӯҳфа, бахшиш.

Зи гетӣ хӯру бахшу паймон марост,
Бузургиву шоҳиву фармон марост. *Фирдавсӣ*

3. истеъдод, ҳунар, қобилият.

... Ки бо фарру бурз асту бахшу хирад,
Ҳаме ростиро хирад парварад. *Фирдавсӣ*

БАХШАНДАГӢ بخشندگی 1. сахигӣ, саховатмандӣ, ҷавонмардӣ.

Бузургӣ боядат, бахшандагӣ кун,
Ки дона, то наяфшонӣ, нарӯяд. *Саъдӣ*

2. гузашткунӣ, афвкунӣ.

БАХШАНДАКАФ بخشنده‌کف бахшанда, кушодадаст, сахӣ.

Чу доно шавад марди бахшандакаф,
Мар-ӯро расад бар ҳақиқат шараф.
Абӯшакури Балхӣ

БАХШИДАН بخشیدن 1. бе иваз додан, ато кардан, эҳсон намудан, ҳадья намудан.

Аз умри худ шаст сол ба вай бахшидам.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Дар ӯ бахшишу дод омад падид,
Бубахшид донандаро, чун сазид. *Фирдавсӣ*

Сикандарро намебахшанд обе,
Ба зӯру зар муяссар нест ин кор. *Ҳофиз*

2. афв кардан, аз гуноҳи касе гузаштан; тараҳҳум кардан; мағфират намудан.

Ба Синдухт бахшиду дасташ ба даст
Гирифту яке низ паймон бибаст. *Фирдавсӣ*

Гар гирифторам кунӣ, муставҷибам,
В-ар бибахшӣ, афв беҳтар, к-интиқом. *Саъдӣ*

БАХШИШ بخشش 1. ато, тӯҳфа, ҳадья, инъом.

Ба дарвеши мӯҳтоҷ бахшиш намой,
Фурӯбаста кораш ба бахшиш кушой. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* сарнавишт, тақдир, қисмат.

Магар ин буд бахшишам зи фалак,
Ки зи дасти ту ҷони худ набарам. *Анварӣ*

К-аз ин бахшиши бад магар бигзарам,
Зи бад бадтар ояд ҳаме бар сарам. *Фирдавсӣ*

3. қисм; *баҳра, насиб.*

Зоҳидонро бахшише аз боғи айши бода нест,
Метавон ин қавмро чун чӯби хушки ток сӯхт.
Мулҳам

бахшиш кардан ҳисса кардан, тақсим кардан.

Аммо ҳукамои олам ҷаҳонро бахшиш кунанд бар баромадан ва фурӯшудани хуршед ба нимрӯз.
«Таърихи Систон»

4. афв, омурзиш, гузаштан аз гуноҳи касе.

Бо бахшиши ту ман аз гунаҳ нандешам,
Бо тӯшаи ту зи ранҷи раҳ нандешам. *Хайём*

БАХШИШНОМА بخشش‌نامه 1. номае, ки ба воситаи он чизе ба касе тӯҳфа мешавад; 2. навишта ё ҳукмномае, ки ба воситаи он гуноҳи касеро афв мекунанд.

БАХШОИДАН بخشائیدن *ниг.* **бахшидан.**

Аё, пурлаъл карда ҷоми заррин
Бибахшо бар касе, к-аш зар набошад. (1) *Ҳофиз*

Бар аҷзи душман раҳмат макун, ки агар қодир шавад, бар ту набахшояд. (2) *Саъдӣ*

БАХШОИШ بخشایش *ниг.* **бахшиш.**

Сарашро бад-ин гурзаи говчеҳр
Бикӯбам, на бахшоиш орам, на меҳр. (2) *Фирдавсӣ*

БАХШУДАН بخشودن *ниг.* **бахшидан.**

Аз сари лутф бибахшуд бар аҳволи Убайд
Магараш раҳм бад-ин дидаи гирьён омад. (2)
Убайди Зоконӣ

БАХШӢ *м.* بخشی 1. ноиб; назоратчӣ; 2. рӯҳонии буддоӣ; донишманди буддоӣ; табиб; дуохон.

Арғунхон ба ғоят мӯътақиди бахшиён ва тариқаи эшон буд ва ҳамвора он тоифаро тарбият ва тақвият мефармуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

3. мирзои дафтардори лашкар, мансабдори лашкарӣ.

Бахшиёни изом, ки лашкариёни хоса ва сипоҳ ва умаро ва мансабдоронро ба шумор даровардананд, даҳ ҳазор кас ба қалам даромаданд.
«Таърихи Фаришта»

БАХЬЯ بخیه *ниг.* **бахия.**

БАЧА‖БАЧЧА بچه фарзанди одамизод, кӯдак, тифл; насли ҳайвонот.

Ҷаҳоно, чӣ бинӣ ту аз баччагон,
Ки гаҳ модарӣ, гоҳ модандаро! *Рӯдакӣ*

Гар бачаи худ бихӯрад гурзамор,
Баччаи ӯ низ шавад баччахор.
Саг бача беш ораду шер андаке,
Он зи яке даҳ бувад, ин даҳ-яке! *Хисрави Деҳлавӣ*

бача партофтан исқоти ҳамл кардан, бача бемаҳал афкандан; ◇ **бачаи ангур** *киноя аз* шароб.

Акнун сифати баччаи ангур бигӯям,
Қ-аш ҳар сифате дар сифати ӯ ҳазаён аст.
Манучеҳрӣ

бачагони дида *киноя аз* қатраҳои ашк; **бачаи кӯ(й)** бачае, ки падару модараш номаълум буда, ба дарӣ хонаи бегонагон партофта шуда бошад; **бачаи хур** (ё **хуршед**) *киноя аз* лаълу ёқут ва тиллову нуқра.

БАЧКАМ بچکم хонаи тобистонӣ, хонае, ки гирдогирдаш панҷара кашида шудааст; айвон, суфа.

Ҳазорон бад-ӯ-андарун тоқу хам,
Ба бачкам-дараш нақши боғи Ирам. *Унсурӣ*

БАЧЧА بچه *ниг.* **бача.**

БАЧЧАШЕР بچه‌شیر шербачча; *киноя аз* ҷавони зӯр ва бақувват.

... Ки: Эй паҳлавонзодаи баччашер!
Назояд чу ту зӯрманди далер! *Фирдавсӣ*

БАШ بش *банд, банди оҳанин,* банде аз мис, нуқра ва м. ин, ки дар баъзе ҷойҳои сандуқ ва ё дар барои устуворӣ насб мекунанд.

Зи обнӯс даре андар ӯ фарошта буд,
Ба ҷои оҳан симин ҳама башу мисмор.
Абулмуайяди Балхӣ

БАШАР *а.* بشر инсон, одам; мардум, одамизод.

Камоли ҳусни ту ҳадди башар нест,
Парӣ аз хубии ту баҳравар нест. *Ҷомӣ*

БАШАРА *а.* بشره 1. рӯи пӯсти бадани инсон; қишри беруни пӯст; 2. афт, рӯй, чеҳра, симо.

Асари хашм дар башараи [ӯ]... зоҳир шуд.
Авфӣ

Осори хавфу фазаъ дар башараи ёрони худ мушоҳада кард. *«Равзат-ус-сафо»*

БАШАРИЯТ *а.* بشريت чинси одамӣ, банӣ-одам, одамият.

Аз заъфи башарият тоби офтоби ҳаҷр наёвардам ва илтиҷо ба сояи деворе кардам. *Саъдӣ*

БАШАРӢ *а.* بشرى мансуб ба башар; инсонӣ, одамӣ.

Буте, ки бурд дил аз ман ба талъати башарӣ,
Чаро зи дидаи ман чун парӣ ниҳон шудааст?
Шоҳин

БАШИР *а.* بشير башоратдиҳанда, муждаовар, муждарасон; қосиди хабари хуш оваранда.

Баширон тохтанд он дам сабовор,
Ба сӯи Миср, чун бар тарфи гулзор. *Ҳозиқ*

БАШК I بشک ишва, ғамза, ноз, карашма; **башк задан** ноз кардан, карашма намудан.

Карашмае куну башке бизан, чӣ бошад, агар
Ба гӯшаи лаби ҳамчун шакар фурӯ хандӣ. *Низорӣ*

БАШК II بشک шабнам.

Аз насими риёзи давлати ту,
Бар рухи гул дури самин шуда башк. *Хисравонӣ*

БАШКАМ بشکم *ниг.* **бачкам.**

Аз шабистон ба башкам омад шоҳ
Гашт башкам зи дилбарон чун моҳ. *Рӯдакӣ*

БАШКОЛ *х.* بشکال борони барасот.

Лашкар ба воситаи башкол ва тӯли айёми муҳосараи Чандерӣ парешон шуда буд.
«Таърихи Фаришта»

БАШКӮЛӢ بشکولی *ниг.* **бишкӯлӣ.**

БАШЛИДАН بشليدن ба ҳам часпидан, часпидан, баровехтан, даровехтан.

Дар гили ғурбат зи по башлиданам,
Нест мумкин рӯи ёрон диданам. *Оғоҷӣ*

... Ки бе довар ин доварӣ нагсалад
Ва бар бегуноҳ эч барнабшалад.
Абӯшакури Балхӣ

БАШМ بشم қирав.

Чун мӯрд буд сабз гаҳе мӯи ман ҳама
Дардо, ки барнишаст бар он мӯи сабз башм.
Фароловӣ

БАШМОҚ *т.* بشماق *ниг.* **пашмоқ.**

БАШН بشن қад, қомат, боло.

Агар сарве ба болои ту бошад,
На чун башни дилорои ту бошад. *Саъдӣ*

БАШОРА *а.* بشاره *ниг.* **башорат.**

Зиёда ҳарф чӣ лозим, ки нома Шоҳинро
Башора медиҳад, инак дами висол расид. *Шоҳин*

БАШОРАТ||БИШОРАТ *а.* بشارت мужда, хабари хуш.

Башорат туро, ки туро дӯш писаре бузургвор омад. *«Таърихи Систон»*

Хубони порсигӯ бахшандагони умранд,
Соқӣ, бидеҳ башорат пирони порсоро. *Ҳофиз*

БАШОШАТ *а* بشاشت хушӣ, шодӣ, хурсандӣ, шодрӯӣ, кушодарӯӣ.

Чун ин сухан бишунид, асари башошат дар чеҳраи ӯ зоҳир шуд. *Авфӣ*

БАШТАР بشتر 1. *д.* Микоил — малаки мувакқали борон, ронандаи абрҳо.

Гарчи Баштарро ато борон бувад,
Мар-туро зарру гуҳар бошад ато. *Рӯдакӣ*

2. абри ситабр, абри ғафси бороновар.

БАШШОШ *а.* بشاش касе, ки ҳамеша хандонрӯй ва шодмон бошад, хандон, кушодарӯй.

Зардрӯиҳо туро башшош хоҳад сохтан,
Бар сарат савдои ранги заъфарон хоҳад гузашт.
Сайидо

Ҳоҷиб ба тасаввури он, ки тӯҳфаи касӣр пеши амир оварда(аст), башшошу хандон бозгашт.
«Равзат-ус-сафо»

БАЪД *а.* بعد пас, сипас, сонӣ, соният; *муқобили* қабл.

Баъди навмедӣ басе уммедҳост,
Аз паи зулмат басе хуршедҳост. *Румӣ*

баъд аз ... баъди ..., пас аз ...

Чунон бояд тариқи зиндагонӣ,
Ки баъд аз мурдани худ зинда монӣ. *Ҳилолӣ*

баъди ... баъд аз ..., пас аз ...

Баъди умре ошно гаштӣ ба сад хуни ҷигар,
Боз агар бегона гардӣ, ошной чун кунам? *Ҳилолӣ*

аз баъди сар баъд аз вафот, пас аз мурдан.

Дар зиндагиам ғамаш ба ҷон бод,
В-аз баъди сарам ба устухон бод. *Шоҳин*

БАЪЗЕ بعضی миқдоре аз ҷамъ; ҷузъе аз том; порчае, қадаре, миқдоре; чанд, чанде, якчанд.

Ва аз лашкари вай баъзе кушта шуд ва баъзе ба об ғарқ шуд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Баъзе аз давлатхоҳон маслаҳат доданд...
Аҳмади Дониш

БАЪС I *а.* بعث 1. фиристодан; 2. барангехтан.

Онҳо, ки ӯро бар ин баъс ҳамекунанд, ноқиси ин давлатанд на носеҳ. *Низомии Арӯзӣ*

3. рӯзи қиёмат, рӯзи растохез.

Чунин гӯяд Барзуяи табиб... дар маънии баъс ва қиёмат. *«Калила ва Димна»*

БАЪС II||БОС *а.* بأس||باس 1. хавф. бим, тарс.

Агар маро қавидил гардонӣ ва аз баъси ӯ эмин кунӣ, бо ту биёям. *«Қобуснома»*

Хона дар кӯи инзиво кардан,
Рӯ ба девори узлат овардан,
Бар дари дил нишастан аз паи бос,
То ба беҳуда нагзарад анфос. *Ҷомӣ*

2. кудрат; далерӣ, бебокӣ, мардонагӣ.

Шер бо баъси ту бечангол аст,
Гург бо адли ту бедандон аст. *Анварӣ*

Ба чӣ истеҳзор аз баъси ман эмин шудӣ? *Авфӣ*

Босат ар бонг бар замона занад,
Гург бар сирати шубон бошад. *Анварӣ*

БАЮГ||БАЮГОН بیوگ||بیوگان арӯс.

Бас азизам, бас гиромӣ, шод бош
Андар ин хона ба сони нав баюг. *Рӯдакӣ*

БАЮГОНӢ بیوگانی *ниг.* **паюгонӣ.**

БАЮСИДАН بیوسیدن умедвор будан, интизор доштан, чашм доштан, тамаъ кардан.

Накунад майл беҳунар ба ҳунар,
Кӣ баюсад зи заҳр таъми шакар. *Унсурӣ*

БАҒАЛ بغل **1.** каш, зери каш.

Эй, ҳунарҳо ниҳода бар кафи даст,
Айбҳо баргирифта зери бағал,
То чӣ хоҳӣ харидан, эй мағрур,
Рӯзи дармондагӣ ба сими дағал? *Саъдӣ*

Ин сулҳфурӯши оқибатчанг
Дар каф қадаҳест, дар бағал санг! *Шоҳин*

2. оғӯш; канор, бар.

Бӯе, ки ба Яъқуб хабар дод зи Юсуф,
Пинҳон зи сабо дар бағали пираҳани мост. *Махфӣ*

бағал гирифтан оғӯш кардан, канор гирифтан, дар канор кашидан; воҳӯрӣ кардан.

Бағалҳо гирифтанд баҳри видоъ,
Ба душман ниҳоданд рӯи низоъ. *Шодӣ*

бағал кушодан дастҳоро кушодан, оғӯш кушода барои воҳӯрӣ даъват намудан.

Боли қумрӣ сарвро бошад ҳисори офият,
Ёр дар ҳар ҷо бағал бикшод, оғӯшем мо. *Сайидо*

БАҒАЛБАНД بغلبند **1.** тасма ё танобе, ки дар зери бағали асп мебанданд; зеркамар, такбанд, зербанд; **2.** порчаи қуфлак, ки зери бағал, ба остини либос медӯзанд, зеркаш, нимостарӣ.

Агар бағалбанд пора шудӣ, аз порчаҳои пок ҳар навъе ки ёфтӣ, бад-он пайванд кардӣ.
«Таърихи Фаришта»

БАҒАЛТОҚ بغلطاق||بغلتاق **1.** каллапӯш, кулоҳ.

Арӯси фалак кӯҳли шаб даркашид,
Бағалтоқи шамъӣ зи сар баркашид. *Хоҷу*

2. қабо, ҷомаи абрешимӣ.

Бағалтоқу дастору рахте, ки дошт,
Зи боло ба домони ӯ даргузошт. *Саъдӣ*

БАҒӢ *а.* بغی **1.** фармоннобардорӣ, саркашӣ, беитоатӣ.

Дили ҳар як зи бағъю кина чу нор,
Асп чун кӯҳу мард ҳамчу чинор. *Саноӣ*

Шер фармуд, то ӯро бибастанд... то дар ҳабс аз ташнагӣ ва гуруснагӣ бимирад, то маълум шавад, ки оқибати макру фарҷоми ғадру бағӣ чунон бошад.
«Калила ва Димна»

2. хусумат; исьён, ёғигӣ.

Ва қӯрғонҳои қаламрави Бухоро ба бағӣ ва фасод бархостанд. *Аҳмади Дониш*

3. гумроҳӣ; залолат.

Калонон... мегуфтанд: Бесабаб мухолафати ӯро бар худ лозим дорем, ки аломати бағӣ аст.
«Шоҳномаи Фарғона»

БАҒЛ *а.* بغل қотири нар, хачири нар, нархачир.

Маҳи субҳгоҳе чунон қарни савре,
Маҳи мунхасиф ҳамчунон суммӣ бағле. *Манучеҳрӣ*

БАҒОВАТ *а.* بغاوت саркашӣ, беитоатӣ, гарданкашӣ, нофармонӣ.

Яъқуб бағоват ва саёсате бағоят дошт.
«Равзат-ус-сафо»

БАҒОЗ||БИҒОЗ بغاز фона; забонакчӯб, фоначӯби миёни қолаби кафш; фона барои кафондани ҳезум ва ғ.

Жож меҳояму жожам шуда хушк,
Хорҳо дорад чун нӯки бағоз. *Абулаббоси Аббосӣ*

БАҒОЯТ بغایت ба ҳадди бисьёр, хеле зиёд, бениҳоят, беандоза; ба ҳадди комил.

Пеш аз Исмоил Абӯмуҳаммади Бухорхудот подшоҳи Бухоро буд ва Абӯҳотами Ясорӣ бағоят тавонгар буда ва ба эшон итоат надоштӣ.
«Таърихи Наршахӣ»

Юсуф аз он сурат бағоят мубтаҳиҷу шодмон шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

инон бағоят кашидан ҷилавро сахт ва бо эҳтиёт кашидан.

Бар бодпои ишқ, ки ҳар кас савор шуд,
Бояд инони хеш бағоят кашида рафт. *Ибни Ямин*

БАҒРО||БУҒРО *т.-м.* بغرا **1.** номи таомест, ки орд, нахӯд, об, гӯшт ва кашкро омехта мепазанд.

Ҳар таоме дар замоне лаззати дигар диҳад:
Субҳ-бағро, чошт-яхнӣ, қалъя-шаб, гипо-саҳар.
Абӯисҳоқи Атъима

2. хӯриш барои палав, ки аз гӯшт ва нахӯди кӯфта, равған, зардаи тухм ва ғ. тайёр карда мешавад.

БАҒТАТАН *а.* بغتتاً ногаҳон, ногоҳ, ғафлатан.

БАҒӢ *а.* بغی зани нопокдоман, зани зинокор.

БАҚ(Қ)АМ *а.* بقم **1.** дарахтест, ки чӯбаш сурхранг буда, аксар дар рангрезӣ ба кор бурда мешавад; дарахти заранги сурх.

Бим аст, к-аз тағобуни ин чархи нилгун
Хуни фусурда ҷӯш занад дар раги бақам.
Заҳири Форьёбӣ

2. *маҷ.* сурх.

Бора сӯи сайд рондӣ то зи хуни ваҳшу тайр
Санги водӣ шуд ақиқу хори саҳро шуд бақам.
Ватвот

БАҚАР *а.* بقر гов.

Дар аҳди салтанати Абдуллохон вабои... байнуланом афтода, хусусан аз ҷамъи бақар... асар намонда. *«Таърихи Сайидроқим»*

БАҚИМАТ بقیمت қиматнок; қиматбаҳо, пурбаҳо.

Аз он ки ин зиёъ аз ҳамаи зиёъи Бухоро бақиматтар аст ва хуштар, [Амир Исмоил] ҷумла бихарид. *«Таърихи Наршахӣ»*

БАҚИЯ||БАҚИЯТ *а.* بقیه||بقیت пасмонда, боқимонда.

БАҚЛ *а.* بقل нӯшгиёҳ аз қабили тарра, сабза, гандано, ҳулбӯ (пудина) ва м. ин.

Гулшане, к-аз бақл рӯяд, як дам аст;
Гулшане, к-аз ақл рӯяд, хуррам аст. *Румӣ*

БАҚО *а.* بقاء **1.** абадият, ҷовидӣ; бардавомӣ.

Бикаш бозуи мукнат аз ҷабри давр,
Ки чандон бақо нест дар даври ҷавр. *Ҷомӣ*

2. ҳастӣ, мавҷудият; ҳаёти беинтиҳо.

Касе худ бе сухан чун зинда монад,
Дар иқлими бақо поянда монад? *Ҳилолӣ*

бақои абад зиндагии ҷовид, умри доимӣ.
Бихӯрд оби ҳайвон ба фархундагӣ,
Бақои абад ёфт дар зиндагӣ. *Низомӣ*

3. *маҷ.* устуворӣ, пайдорӣ, сабот.
Ва аз ҷиҳати бақои давлати худ ҳама ашхоси элдорро ба замин мутақоид намуда. *Аҳмади Дониш*

БАҚҚАМ *а.* بقّم *ниг.* **бақ(қ)ам.**

БАҚҚОЛ *а.* بقّال касе, ки бо касби баққолӣ машғул аст, фурӯшандаи озуқа.
Бизорид вақте зане пеши шӯй,
Ки дигар махар нон зи баққоли кӯй. *Саъдӣ*

БАҲ-БАҲ بهبه *ниг.* **бах-бах.**

БАҲИЛ *а.* بهل *ниг.* **биҳил.**

БАҲИМА *а.* بهیمه чорпо, ҳайвон, мас. гов, асп, шутур ва м. ин.
Ва гӯянд: Панҷоҳ ҳазор баҳимаи зинӣ бошад, ки ҳар рӯз зин карда ба кироя диҳанд. *Носири Хисрав*
Дил мебарад ба даъвӣ фарьёди шавқи Саъдӣ
Илло баҳимаеро, к-аз дил хабар набошад. *Саъдӣ*

БАҲЛА بهله дасткаши чармини шикорӣ, ки бозро болои он мешиноянд.

БАҲМАН بهمن 1. моҳи ёздаҳуми соли шамсӣ, ки ба 22 январь — 20 февраль рост меояд.
Чун лашкари баҳман рахти сафар барбаст, фасли баҳор расид. *«Таърихи Фаришта»*
Баҳман барои ғозафурӯшӣ ба саҳни боғ
Бикшод аз ҳаюни ҳаво тангбори барф. *Шоҳин*

2. номи гуле, ки дар моҳи баҳман мешукуфтааст.
Нигар ба рӯи чаман аз сари ҳаводорӣ,
Шукуфта бар камари кӯҳ, лолаву баҳман. *Хоҷӯ*

3. номи подшоҳи Эрони қадим, ки писари Исфандиёр будааст.
Қадаҳ ба шарти адаб гир, з-он ки таркибаш
Зи косаи сари Ҷамшеду Баҳман асту Қубод.
Ҳофиз

БАҲМАНҶАНА بهمنجنه рӯзи дуюми моҳи баҳман, ки эрониёни қадим он рӯзро ид мегирифтаанд.
Фаррухаш боду худовандаш фархунда кунад
Иди фархундаву баҳманҷанаву баҳманмоҳ.
Фаррухӣ
Андар омад зи дари ҳуҷраи ман субҳдаме
Рӯзи баҳманҷана, яъне дувуми баҳманмоҳ. *Анварӣ*

БАҲМОН بهمان ишора ба кас ё чизи номаълум; **баҳмону бостор** фалону чунон, фалону казо.
Бодоми тарру секию баҳмону бостор,
Эй хоҷа, кун ҳамину ҳамин бар раҳӣ шумор.
Рӯдакӣ

БАҲО I بها қимат, арзиш.
Баҳои васли ту гар ҷон бувад, харидорам,
Ки ҷинси хуб мубассир ба ҳар чӣ дид, харид. *Ҳофиз*
[Ҳотами Той] бифармуд, то дар қабоили араб мунодо карданд, ки ҳар ки мисли ин шутуре биёрад, ба баҳои тамом аз ӯ бихарам. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

баҳо чоргон баҳои ҳар кадоме чор дирам.
Харидӣ ҳаме марди бозоргон
Даҳ оҳую гӯре, баҳо чоргон. *Фирдавсӣ*

баҳо кардан нарх мондан, арзиш муайян кардан.
Ту бо шаҳриёр ошной макун,
Харанда надорӣ, баҳое макун. *Фирдавсӣ*

БАҲО II||**БАҲОЪ** *а.* بها||بهاء равнақ; зебоӣ.
Чунин зиндагонӣ паёрад баҳо,
Ки бошад сар андар дами аждаҳо. *Фирдавсӣ*
Писарро бо он ҷамол ва баҳо дид, хуррам шуд.
Авфӣ
Духтаре дорад шаҳи Чин бемисол
Дар баҳову дар камолу дар ҷамол. *Румӣ*

БАҲОДУР بهادر шуҷоъ, далер, ҷасур.
Гӯянд Аҳмад ибни Исмоил марде баҳодури худраъй ва бадхулқ буд. *«Равзат-ус-сафо»*

БАҲОГИР بها گیر қиматбаҳо, гаронбаҳо.
Ниҳоданд Баҳромро тахти оҷ,
Ба сар барниҳода баҳогир тоҷ. *Фирдавсӣ*

БАҲОИМ *а.* بهائم *ҷ.* **баҳима.**
Наёмӯзад баҳоим аз ту гуфтор,
Ту хомӯшӣ биёмӯз аз баҳоим. *Саъдӣ*
Инсон ... агар ақлро мағлуби шаҳвату ғазаб созад, худро аз рутбати баҳоим фурӯтар андозад.
«Ахлоқи Ҷалолӣ»

БАҲОНА بهانه сабаб ва узри беасос, далели сохта ва беасос.
Муддате бад-ин баҳона халқеро гумроҳ карданд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»
Сабаб мапурс, ки чарх аз чӣ сифлапарвар шуд,
Ки комбахшии ӯро баҳона бесабаб аст. *Ҳофиз*
Баҳона — каҷравию ҳиласозист,
Баҳона — не тариқи ростбозист. *Ҷомӣ*

баҳона рондан эътироз ва моҷаро намудан бо овардани далел ва сабабҳои беасос.
Қисмам зи хидмати ту чаро дурӣ уфтод,
Гуфт: Анварӣ, баҳона чи ронӣ, гуноҳи туст. *Анварӣ*

баҳона сохтан сабаб ва узри беҷо овардан.
Бӯсе надиҳӣ, дигар тамаъ дорам,
Гӯӣ ба баҳо вилояте бояд,
Алҳақ, беҳ аз ин баҳона натвон сохт,
Дар ҳар коре кифояте бояд. *Анварӣ*

БАҲОНАТАЛАБ بهانه‌طلب барои барпо кардани моҷаро сабаб ва воситаҷӯянда, моҷароҷӯ.
Дар базми ӯ ҳадиси гирифториям магӯй,
Мутриб, ки он баҳонаталаб тундхӯ бувад. *Савдо*

БАҲОНАҶӮ(Й) بهانه‌جو(ی) касе, ки аз коре саркашӣ мекунад ва сабабҳои беасосро узр меоварад.
Маъшуқа ба ранги рӯзгор аст,
Бо гардиши рӯзгор ёр аст...
Бас булъаҷаби баҳонаҷӯест,
Бас кинакашу ситезакор аст. *Анварӣ*

БАҲОР I بهار фасле аз чор фасли сол, ки аввали соли шамсӣ буда, моҳҳои ҳамал (фарвардин), савр (урдибиҳишт), ҷавзо (хурдод)-ро дар бар мегирад ва муддати он аз 22-юми март то 22-юми июнь аст.
Баҳор дурру гуҳар мекашад ба домани абр,
Нисори маркаби урдибиҳишту азҳоро. *Анварӣ*

◇ **баҳори умр** *киноя аз* мавсими ботароват, даври ҷавонӣ.

Гар баҳори умр бошад, боз бар тарфи чаман
Чатри гул бар сар кашӣ, эй мурғи хушхон, ғам махӯр. *Ҳофиз*

БАҲОР II بهار гули ҳар дарахт, махсусан гули дарахти норанҷ.

Гули сурх чинад, баҳори сафед,
Гаҳе лаъл бинад, гаҳе мушкбед. *Низомӣ*

Гар баҳору лолаву насрин нарӯяд, гӯ: Марӯй!
Парда бардор, эй баҳору лолаву насрини ман. *Саъдӣ*

баҳор кардан гул кардан, шукуфтан; ◇ **баҳори ораз** *киноя аз* рӯи тару тоза.

Мушфиқӣ то чанд гирьяд бе баҳори оразат,
Лолаҳои ашки ӯ аз лолаи худрӯи туст. *Мушфиқӣ*

БАҲОР III *ҳ.* بهار **1.** бутхона, буткада.

Баҳори бутон асту меҳроби хубӣ
Ба рӯи дилорому зулфайни дилбар. *Мантиқии Розӣ*

Баҳоре куҳан буду чинӣ-нигор,
Басе хуштар аз боғ дар навбаҳор. *Низомӣ*

2. оташкада, ибодатхонаи зардуштиён, оташпарастон.

Ба Балх омаду оташи Зардухушт
Ба тӯфони шамшери хунноб кушт.
Баҳори дилафрӯз дар Балх буд,
К-аз ӯ тоза гулро даҳан талх буд. *Низомӣ*

БАҲОРБАНД بهاربند **1.** ҷое, ки дар мавсими тобистон зиндагонӣ мекунанд; **2.** ҷои нигоҳ доштани аспон дар тобистон.

БАҲОРГОҲ بهارگاه ҳангоми баҳор, фасли баҳор, баҳорон.

Бародари кеҳтари Ариғбуқо ва дигар шаҳзодагон ба иттифоқ мувофақат намуда, баҳоргоҳ дар Қароқурум ҳамчунин тӯйҳо карданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

БАҲОРОН بهاران ҳангоми баҳор, фасли баҳор.

Соҳати олам аз таровати ту
Чун рухи боғ дар баҳорон бод. *Анварӣ*

БАҲОРХОНА بهارخانه бутхона, буткада.

Замин зи боди сабо шуд нигорхонаи Чин,
Чаман зи шохи суман шуд баҳорхонаи Ганг. *Азрақӣ*

БАҲОРӢ بهاری **1.** мансуб ба фасли баҳор.

Чу ғунча гарчи фурӯбастагист кори ҷаҳон,
Ту ҳам чу боди баҳорӣ гираҳкушо мебош! *Ҳофиз*

2. тозаву тар, ботароват.

Хотире дорам баҳоритар зи гулзори биҳишт
Бишкуфам гул-гул, руҳамро ғам хазонӣ кардааст. *Зуҳурӣ*

БАҲОЪ *а.* بهاء *ниг.* **баҳо** II.

БАҲР I *а.* بحر **1.** дарьёи азими шӯр ҳамчун баҳри Хазар (Каспий), баҳри Аҳмар (Сурх), баҳри Миёназамин ва ғ.

Сад баҳр агар захира бошад,
Оби дари хона тира бошад. *Ҷомӣ*

Баҳру конро касе нагуфт бахил.*

баҳри мирсод баҳри фарохгузар, баҳри фарохроҳ ва озодроҳ.

...Чун киштии Нӯҳ хонае буд
Мабнӣ ба ривоҷи баҳри мирсод. *Шамси Табрезӣ*

баҳри муҳит уқьёнус.

Он ҷаҳонам дар ӯ, ки баҳри муҳит
Волеҳи ламъаи сароби ман аст. *Анварӣ*

баҳру бар баҳру хушкӣ; **2.** *адш.* вазни шеър дар арӯз; вазни арӯз 19 баҳр дорад: тавил, мадид, басит, вофир, комил, ҳазаҷ, раҷаз, рамал, мунсареҳ, музореъ, муқтазаб, муҷтас, сареъ, ҷадид, қариб, хафиф, мушокил, мутақориб, мутадорик.

Бар он баҳр як маснавӣ доштам,
Ки тухми ҳақоиқ дар ӯ коштам. *Ҷомӣ*

◇ **баҳри камон** фосилае, ки баъди кашидани камон миёни зеҳ ва камон мемонад.

Бо қомати хам ҳалқа ба гӯши дари дил бош,
Дар баҳри камон рӯй магардон зи нишона. *Соиб*

БАҲР II بهر баҳра, насиб, ҳисса; суд, фоида; **баҳр бурдан** фоида бурдан.

З-он фикр, ки аз ҳунар барӣ баҳр,
Нӯшоба адиб хӯрд, ман заҳр. *Шоҳин*

баҳр гирифтан баҳравар шудан.

Дареғо, ки рафтам ба тороҷи даҳр,
Зи дидори ӯ ҳеҷ нагрифта баҳр. *Ҷомӣ*

баҳри ..., аз баҳри ... барои ..., аз барои ..., ҷиҳати ...

Гар гузорӣ, бибӯсам абрӯят,
Баҳри таъзимро, ки меҳроб аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

БАҲРА بهره **1.** ҳисса, бахш; саҳм; қисме аз чизе.

Яке баҳра з-эшон фиристам ба Балх,
Бар эрониён-бар кунам рӯз талх. *Фирдавсӣ*

баҳра аз шаб посе аз шаб, қисме аз шаб, ки иборат аз се соат аст.

Ду баҳра чу аз тирашаб даргузашт,
Хурӯши саворон баромад зи дашт. *Фирдавсӣ*

баҳра доштан ҳисса ва саҳм доштан, баҳрамандӣ.

[Ҳусн] гуфт: Бародари туро чӣ ном ва аз ҳунарҳо кадом баҳра дорад? *Яҳьёи Себак*

Машоихи Мултон аз хонаводаи Чаштия ҳам баҳра доранд. *«Таърихи Фаришта»*

баҳра ёфтан баҳраманд гардидан; таматтӯъ ҳосил кардан.

Он баҳра зи ину ин аз он ёфт,
Дар як нафас он ду мурда ҷон ёфт. *Шоҳин*

2. насиб, қисмат; сарнавишт, толеъ.

Набошад маро баҳра ҷуз ранҷу дард,
Шавад рӯзи равшан чунин ложвард. *Фирдавсӣ*

Оташ аз он ҷо ки хиёнатгар аст,
Баҳраи кораш ҳама хокистар аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

3. фоида, суд.

Дар ҳар муомала ва муҳоварат, ки миёни ӯ ва султон афтад ва хешро дар он баҳра бинад, тарки баҳраи худ гирад. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

баҳра бардоштан бархӯрдор шудан, баҳраманд шудан.

Садаф аз покчашмӣ, Соиб, аз гавҳар лаболаб шуд,
Зи рӯи поки хубон баҳра чашми пок бардорад. *Соиб*

баҳра бурдан (*ё* **гирифтан**) ҳисса бардоштан, фоида бурдан.

Бирав, зи таҷрибаи рӯзгор баҳра бигир,
Ки баҳри дафъи ҳаводис туро ба кор ояд. *Рӯдакӣ*

Аз файзи вуҷуд баҳрае пур
Бурданд ба сони зарра аз хур. *Волеҳи Ҳаравӣ*

баҳра доштан *дар чизе* ҳиссадор будан аз чизе; *маҷ.* маҳорат доштан дар коре.

Аз он ғофил, ки зӯру заҳра доранд,
Ба майдон дар саворӣ баҳра доранд. *Низомӣ*

БАҲРААНДӮЗ بهره‌اندوز баҳрамандшаванда, фоидабаранда.

БАҲРАВАР بهره‌ور 1. саҳмдор, ҳиссадор, баҳраманд.

Зи ҳар некуӣ баҳравар будиё,
Чунон к-аз дилам занг биздудиё. *Фирдавсӣ*

2. батолеъ, бахтёр.

Аз он баҳравартар дар офоқ кист,
Ки дар мулкронӣ ба инсоф зист? *Саъдӣ*

БАҲРАЙН *а.* بحرين 1. *шакли дугонаи* **баҳр** I 1; 2. номи ҷазираҳое дар халиҷи Форс, ки дар он нефти зиёд ҳаст ва дар наздикии он марворид ҳосил мешавад; ◇ **баҳрайни чашм** *кинояаз* ду чашми гирьянда ва ашкрез.

Дар он дам сиришкаш гуҳаррез буд,
Ки баҳрайни чашмаш гуҳархез буд. *Хоҷу*

БАҲРАМАНД بهره‌مند бархӯрдор, баҳравар, фоидабардор.

Ман аз ин толеи шӯрида биранҷам, варна
Баҳраманд аз сари кӯят дигаре нест, ки нест.
Ҳофиз

БАҲРАМОН بهرمان 1. матои абрешимии рангоранг.

Гулистон баҳрамон дорад, ҳамоно ширхор астӣ,
Либоси кӯдакони ширхора баҳрамон бошад.
Фаррухӣ

2. ёқути сурх.

БАҲРДАСТ بحردست карим, саховатманд, ҷавонмард.

Аз чун ӯ шоир пас аз ту баҳрдаст,
Даҳ ҳазоре ҳам, ки гуфтам, андак аст. *Румӣ*

БАҲРОМ بهرام 1. сайёраи Миррих (Марс), ки ситорашиносони қадим онро ситораи фитнаву ҷанг, шум ва наҳс медонистанд.

Саховати ту надорад дар ин ҷаҳон дарьё,
Сиёсати ту надорад бар осмон Баҳром. *Унсурӣ*

Дурахшанда барқе баромад зи меғ,
Зи хур тоҷ бистад, зи Баҳром теғ.
«Таърихи Фаришта»

2. рӯзи бистӯми ҳар моҳи шамсӣ.

Зи Баҳроми гардун ба баҳром рӯз
Валиро бисозу адӯро бисӯз. *Фирдавсӣ*

3. *маҷ.* шамшер, теғ.

Зани гозуру гозуру мӯҳраро
Биёред баҳрому ҳам зӯҳраро. *Фирдавсӣ*

4. исми хос.

БАҲС *а.* بحث 1. гуфтугузори таҳқиқомез дар атрофи чизе ва масъалае, мубоҳиса.

Се чиз бе се чиз пойдор намонад: мол бе тиҷорат ва илм бе баҳс ва мулк бе сиёсат. *Саъдӣ*

баҳси *чизе* **кардан** дар атрофи чизе сухан гуфтан, дар бораи чизе гуфтугузор кардан.

Баҳси булбул бари Ҳофиз макун аз хушсуханӣ,
Пеши тӯтӣ натавон номи ҳазорон бурдан. *Ҳофиз*

2. ҷангу ҷидол, кашмакаш, низоъ; **баҳс кардан** дар бораи чизе сухан гуфтан, мубоҳиса ва кашмакаш кардан.

Бо ман машварат кунад, ман ӯро баҳс кунам, то туро бо илхоҳ ба Хоразм фиристад.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

БАҲТ *а.* بحت содда, холис, соф.

Аз ҳастии баҳту нури созаҷ
Сад ҷилва фарози ҳафт ҳавдаҷ. *Файзӣ*

БАҲӢ *а.* بهى дурахшон, равшан, тобон; некӯ, зебо.

Ба рӯзе, ки аз рӯзҳо офтоб,
Баҳӣ ҷилвагар буд бар хоку об... *Низомӣ*

БАҲҶАТ *а.* بهجت шодмонӣ, масаррат; шавқу завқ.

Аз ин нусрат, ки даст дод, абвоби ... баҳҷат дар соҳати дил бояд кушуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Завқе, ки доштам, халалпазир шуд, аммо ... баҳҷати садо ва нидои ту боқист. *«Анвори Суҳайлӣ»*

БАЧҚАМ بحكم *ниг.* **бачкам.**

Ҳазорон будаш андарун тоқу хам
Ба баҷқам-дараш нақши боғи Ирам. *Унсурӣ*

БЕ I بى 1. *пешоянд* дар амал ва ҳодисае дахл ва иштирок накардани касе ва чизеро нишон медиҳад.

Пиёда бад-ӯ гуфт: Чун омадӣ,
Ки бе бораву раҳнамун омадӣ. *Фирдавсӣ*

2. *префикс* дар аввали исмҳо омада, ба онҳо шаклу маънии сифатӣ ва инкорӣ медиҳад.

Зараш дидаму заръу шогирду рахт,
Вале бемурувват чу бебар дарахт. *Саъдӣ*

БЕ II بى *ниг.* **бо** I.

БЕАДАБ بى‌ادب он кӣ бо ахлоқи неки инсонӣ тарбия наёфтааст, бемаданият, беэътиноӣ ва беэътибор нисбат ба дигарон.

Беадаб танҳо на худро дошт бад,
Балки оташ бар ҳама офоқ зад. *Румӣ*

Луқмонро гуфтанд, ки адаб аз кӣ омӯхтӣ? Гуфт: Аз беадабон; ҳар чӣ аз эшон дар назар нописанд омад, аз феъли он парҳез кардам. *Саъдӣ*

Боадабро адаб сипоҳ бас аст,
Беадаб бо ҳазор кас танҳост.*

БЕАДАД بيعدد беҳадду бешумор, аз ҳад афзун.

Шуд лашкари ғам беадад,
Аз бахт мехоҳам мадад. *Ҳофиз*

БЕАДИЛ بيعديل бемонанд, бемуодил ва беназир.

Соиб, бихон ту ин ғазали беадилро. *Соиб*

БЕАЙБ بى‌عيب бенуқсон, бекамбудӣ, он ки хислати бад ва нописандида надорад.

Баъди нӯҳ моҳ гашт пайдо з-он маҳал,
Кӯдаке беайбу тифле бехалал. *Ҷомӣ*

БЕАМАЛ بى‌عمل 1. касе, ки гуфтаи худро ба кор намебарад, қавли худро иҷро намекунад.

Инон ба майкада хоҳем тофт з-ин маҷлис,
Ки ваъзи беамалон воҷиб аст нашнидан. *Ҳофиз*

2. касе, ки илму дониши худро ба таҷриба ва ҳаёт намегузаронад.

Тилмизи бейродат ошиқи безар аст ва равандаи бемаърифат мурғи бепар ва олими беамал дарахти бебар. *Саъдӣ*

БЕАМ(М)ОМАГӢ بیعمامه گی рӯҳонӣ набудан.

Чун соҳиби амома дафаш фош шуд ба зарқ,
Хушвақт беамомагии мову беғашӣ. *Ҷомӣ*

БЕАНДОЗА بی‌اندازه беҳадду бешумор, аз ҳад афзун, аз ҳисоб берун.

Беандоза зарру гуҳар доштам,
Ба сар-бар яке тоҷи зар доштам. *Фирдавсӣ*

[Буқо] амволи беандоза дарбохт ва ҷамъи умароро бинавохт ва дар қасди Арғунхон бо хештан яке гардонид. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

БЕАНДОМӢ بی‌اندامی кори ношоиста, рафтори зишт ва нописандида.

Вай сӣ сол як сафар карда буд, то дили халқро рост кунад аз он беандомиҳо, ки беадабон карда буданд. *Ҷомӣ*

Ғиёсиддин ... вазиру вакилро пеши худ хонда гуфт: ... Акнун аз ӯ, ки ин беандомӣ сар зад, якбора аз аъмолаш ранҷидахотир шудам. *«Таърихи Фаришта»*

БЕАСАР بی‌اثر бетаъсир, ғайри таъсирбахш, ғайри муассир.

Гирья гар шуд беасар, аз нолаи мо кун ҳазар,
Оби мо хун гашт, аммо оташи мо оташ аст. *Бедил*

БЕБАДАЛ بی‌بدل 1. бадалнашаванда, беиваз.

Ӯ ба баҳонаи арази мараз бар зоти бебадал арзи таъхир ва тааллул ҷоиз дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҷарида рав, ки гузаргоҳи офият танг аст,
Пиёла гир, ки умри азиз бебадал аст. *Ҳофиз*

2. беҳамто, беназир, бемислу монанд.

Мавлоно Шарафиддин Алии Яздӣ ... дар илми муаммо бебадали замон ва дар фанни иншо ягонаи даврон буд. *«Фатҳнома»*

БЕБАР بی‌بر 1. бесамар, беҳосил.

Зараш дидаму заръу шогирду рахт,
Вале бемурувват чу бебар дарахт. *Саъдӣ*

2. *маҷ.* бенатиҷа, бефоида.

Дарозоҳанг шуд гуфтори бемар,
Дарозӣ сахт бемаънову бебар. *Фахриддини Гургонӣ*

БЕБАРГ بی‌برگ бенаво, фақир, камбағал.

Ин фазилат хокро з-он рӯ диҳем,
З-он ки неъмат пеши бебаргон ниҳем. *Румӣ*

бебаргу беранг бетаровату; беравнақ; бесомон, бетартиб.

Ба хона дарой, ар ҷаҳон танг шуд,
Ҳама кор бебаргу беранг шуд. *Фирдавсӣ*

БЕБАРГӢ بی‌برگی бенавоӣ, фақирӣ, нодорӣ, камбағалӣ.

Бо вуҷуди қиллати манол таҳсил мекардам, то бебаргӣ ба ғоят расид. *Авфӣ*

БЕБАСАР بی‌بصر 1. бечашм, кӯр, нобино.

Ман дидам, агар надид ҳар бебасаре,
Хоки падарон дар кафи ҳар кӯзагаре. *Хайём*

Қас надонам, ки дил бад-ӯ надиҳад,
Магар он кас, ки бебасар бошад. *Саъдӣ*

2. *маҷ.* бехабар, бевуқуф, он кӣ аз ҳақиқатбинӣ маҳрум аст.

Гуфтам: ... дурони бохабар дар ҳузуру наздикони бебасар дур. *Саъдӣ*

Эй ки дар далқи муламмаъ талабӣ завқи ҳузур
Ҷашмсерӣ аҷаб аз бебасарон медорӣ. *Ҳофиз*

БЕБАҲО بی‌بها 1. беарзиш, беқимат, беқадр.

Сӯи бозорам харидорон намесозанд гузар,
Дар дукон азбас матои бебаҳо бошад маро. *Сайидо*

2. пурбаҳо, гаронбаҳо, қиматнок.

Чун аз банду пайванд ёбад раҳо,
Дурахшанда меҳре бувад бебаҳо. *Фирдавсӣ*

БЕБАҲРА بی‌بهره беҳисса, бенасиб, нобархӯрдор, бесамар.

Хокиён бебаҳраанд аз ҷуръаи каъсулкиром,
Ин татовул бин, ки бо ушшоқи мискин кардаанд.
Ҳофиз

БЕБАҲРАВАР بی‌بهره‌ور *ниг.* **бебаҳра.**

Абри ту чун рафт, ту бебаҳравар монӣ аз ӯ,
Абри ман ҳар ҷо, ки бошад, ман зи ҷудаш баҳравар.
Камарӣ

БЕБИЗОАТ بی‌بضاعت 1. бемолу матоъ; 2. *маҷ.* беиститоат; беистеъдоду қобилият.

З-он ҳама бебизоатони талаб
Ин нафас моя нақди ҷон бар лаб. *Бедил*

БЕБИНИШӢ بی‌بینشی бебасарӣ, кӯрӣ, нобиноӣ.

Зи чашмат бурд нақди рӯшноӣ,
Ту аз бебинишӣ сурма чӣ соӣ? *Ҷомӣ*

БЕБОК بی‌باک 1. бетарсу бим, бепарво.

Дилаш тангтар гашту бебок шуд,
Кушодазабон пеши Заҳҳок шуд. *Фирдавсӣ*

Хоҳам, ки зи сар хезаму дар пои ту афтам,
Ҷонбоз чу ман ошиқи бебок наяфтад.
Хисрави Деҳлавӣ

2. лоқайд ва бемуҳобо, касе ки ҳисси раҳм надорад, золим.

Эй хунии бебок, падарамро бикуштаӣ ва гурехта ва ман туро меҷӯям. *Авфӣ*

Маро гар тарси ҷони худ набудӣ, номи он маҳро
Маҳи номеҳрубону золими бебок мекардам.
Мушфиқӣ

БЕБОКОНА بی‌باکانه нотарсона, ба таври бемуҳобо ва бепарвоёна.

Зи тарзи машраби имсок сайри бенавоӣ кун,
Ки бебокона натвон харҷ кардан парри коҳ он ҷо.
Савдо

БЕБУН بی‌بن 1. бетаҳ, бепоён, беинтиҳо; 2. *маҷ.* ноасл; ноқобил, ғайри мустаид.

Чӣ гуфт ин хирадманди ширин сухун,
Ки гар бебунонро нишонӣ ба бун,
Ба фарҷоми кор *оядат ранҷу дард;*
Ба гирди дари носипосон магард. *Фирдавсӣ*

БЕБУНЬЁД بی‌بنیاد 1. бе асоси мустаҳкам, суст, ноустувор.

Шаробу айши ниҳон чист? — кори бебуньёд,
Задем бар сафи риндону ҳар чӣ бодо—бод!
Ҳофиз

Бар умеди васл умре метавон дар ҳаҷр зист,
Гар биное умр бебуньёду номаҳкам бувад. *Махфӣ*

2. *маҷ.* ноасл; сифла, пастфитрат.

Гуфтаанд: Сагро агар хидмат кунӣ, беҳтар, ки бебуньёдро. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

БЕВА بیوه зани шавҳармурда; зани талоқшуда.

Лаззати ангур бева донад, на худованди мева. *Саъдӣ*

БЕВАЗАН بیوه‌زن зани шавҳармурда; зани аз шавҳар ҷудошуда.

Бевазан дук ришта дар маҳтоб,
Карда бар худ ҳаром роҳату хоб. *Авҳадӣ*

БЕВАЗН بیوزن бисьёр камвазн, сабук; *маҷ.* беқадр, беарзиш.

Чун фалак беқарорӣ аз ғаму ранҷ,
Чун малак бенасибӣ аз хӯру хоб,
Гарчи бар чанги ҳимматат гетӣ
Ҳаст бевазнтар зи парри зубоб. *Анварӣ*

БЕВАР بیور ба забони паҳлавӣ даҳ ҳазор (10.000).

Куҷо бевар аз паҳлавонӣ шумор
Бувад дар забони дарӣ даҳ ҳазор. *Фирдавсӣ*

Ҳанӯзат сипос андаке гуфтаанд,
Зи бевар ҳазорон яке гуфтаанд. *Саъдӣ*

БЕВАРАСП بیوراسپ лақаби Заҳҳок, ки гӯё пеш аз подшоҳӣ даҳ ҳазор асп доштааст.

Ҳамон Бевараспаш ҳаме хонданд,
Чунин ном бар паҳлавӣ ронданд. *Фирдавсӣ*

БЕВАФО بی‌وفا он кӣ ба қавлу қарори худ ва аҳди дӯстӣ устувор ва пойдор нест.

Ҳар дам чу бевафоён натвон гирифт ёре,
Моему остонаш то ҷон зи тан барояд. *Ҳофиз*

БЕВАФОЙ بیوفائی сустпаймонӣ, нопойдорӣ дар аҳду паймон ва дӯстӣ.

На ман бо падар бевафой кунам,
На бо Аҳраман ошной кунам. *Фирдавсӣ*

Агар дорӣ вафо, аз сар гузар кун,
Ки фикри сар дар ин раҳ бевафоист. *Ибни Ямин*

БЕВАҚОР بی‌وقار касе, ки тамкин ва вазнинӣ дар хулқу атвор надорад.

Аз ин гуна шӯридае беваҷор
Шакар карда бар талхайшон нисор. *Хоҷу*

БЕВАҚТ بی‌وقت бемаҳал, бемавқеъ, бемуносибат.

Зад яке аз даруна бонг, ки кист?
Бонги бевақт кардан аз паи чист? *Ҷомӣ*

БЕВАҶҲ بی‌وجه бесабаб; беасос ва бедалел; беҳуда.

Бад кардӣ ва сухани беваҷҳ гуфтӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

БЕВИҚОР بی‌وقار *ниг.* **беваҷор.**

БЕВОЗ بیواز **1.** ҷавоб, посух; **2.** ҷавоби мусбат, эҷоб; қабул, иҷобат; **бевоз кардан** иҷобат намудан, қабул кардан.

Ба уммед рафтам ба даргоҳи ӯй,
Умеди маро ҷумла бевоз кард. *Баҳромӣ*

БЕВОРА بیواره **1.** бекас, ғариб.

Бад-ӯ гуфт, к-аз хона овораам,
Аз Эрон яке марди бевораам. *Асадӣ*

2. беқадр, беэътибор.

БЕГАЗАНД بیگزند безарар, беосеб.

Хурӯше шунидам зи гетӣ баланд,
Ки андеша шуд пиру ман — бегазанд. *Фирдавсӣ*

БЕГАҲ بیگه *ниг.* **бегоҳ.**

БЕГАҲОН بیگهان *ниг.* **бегоҳон.**

БЕГЛАРБЕГӢ *т.* بیگلربیگی беги бегон, бузурги шаҳр.

Ин гадочашмию ин нодидагӣ
Аз гадои(и) туст, н-аз бегларбегӣ. *Румӣ*

БЕГОНА بیگانه ғайр, касе, ки хеш ва ё ошно нест, ноошно; *муқобили* **шиносо, ошно** I.

Бегона агар вафо кунад, хеши ман аст,
Гар хеш ҷафо кунад бадандеши ман аст. *Хайём*

Ман аз бегонагон ҳаргиз нанолам,
Ки бо ман ҳар чӣ кард, он ошно кард. *Ҳофиз*

бегона будан *аз чизе* дур будан аз чизе.

Малакро дурушт омад аз вай хитоб,
Бигуфто: Биё, то чӣ бинӣ савоб,
Ки пиндорам аз ақл бегонаӣ,
На мастӣ, ҳамоно ки девонаӣ. *Саъдӣ*

бегонаро ягона сохтан бегонаро ошно кардан, иттифоқ кунондан, дӯст намудан.

Дар ин вақт ки бегонаро ягона бояд сохт, Қомронмирзо аз хидмати ҷаннатошьёнӣ ҷудо шуда, ба Лоҳур рафт. *«Таърихи Фаришта»*

БЕГОНАВОР بیگانه‌وار монанди бегона, монанди одами ғайр.

Бегонавор оям аз ин пас ба кӯи ту,
Қ-аз ошно ба пеши ту бегона хуштар аст. *Ҷомӣ*

Зи дар берун марон бегонаворам,
Ки ин бегона вақте ошно буд. *Хисрави Деҳлавӣ*

БЕГОНАГӢ بیگانگی ноошноӣ, ошно набудан; *муқобили* **шиносоӣ, ошноӣ.**

Бегонагӣ нигар, ки ману ёр чун ду чашм,
Ҳамсояему хонаи ҳам-ро надидаем.*

БЕГОНАХӮ(Й) بیگانه‌خو(ی) улфатнопазир.

Бо бути бегонахӯям ошноӣ мушкил аст,
Поси ӯро доштан дар бенавоӣ мушкил аст. *Заҳири Форьёбӣ*

БЕГОР بیگار кори маҷбурӣ ва бемузд.

Сухан дар салоҳ асту тадбиру хӯй,
На дар аспи майдону чавгону гӯй,
Чи бо душмани нафс ҳамхонаӣ,
Чи дар банди бегори бегонаӣ. *Саъдӣ*

Бегор кашӣ, беҳ, ки бекор бошӣ. *Зарбулмасал*

БЕГОҲ||БЕГАҲ بیگاه||بیگه **1.** бевақт, дер; нобаҳангом.

Ҳаҷро бегоҳ шуда буд ва он сол аз сӯи Хуросон ҳеҷ кас ҳаҷ накард. *«Таърихи Табарӣ»*

Шукуфа, ки бегаҳ бихандад зи шох,
Кунад меваро бар дарахтон фарох. *Низомӣ*

2. охири рӯз, аввали шаб, вақти шом.

Шом шуд, омад ғуруби офтоб,
Вақт бегаҳ шуд, ба хона рав, шитоб! *Румӣ*

БЕГОҲОН||БЕГАҲОН بیگاهان||بیگهان *ниг.* **бегоҳ.**

Он якеро бегаҳон омад қунуқ,
Сохт ӯро ҳамчу тавк андар унуқ. (1) *Румӣ*

Дуредгар бегоҳон аз роҳи ниҳонӣ ба хона даромад. (2) *«Анвори Суҳайлӣ»*

БЕГӮШ بیگوش касе ки гӯш надорад; *маҷ.* касе, ки ҳисси шунавоӣ надорад, ношунаво, кар.

Панди феълӣ халқро ҷаззобтар,
К-ӯ расад дар ҷони ҳар бегӯшу кар. *Румӣ*

БЕД I بید дарахти бесамари соядор, ки шохаҳои росту баланд дорад, бештар дар ҷойҳои сернам мерӯяд; хелҳои бисьёре дорад: беди Маҷнун (маҷнунбед), беди сафед, беди сиёҳ, беди сурх (сурхбед), беди сода, бедгул ва ғ.

Бед боре эмин аст аз заҳмати ҳар кас, вале
Санги нодаҳлон хӯрад шохе, ки дорад мева бор. *Саноӣ*

Бедро гар бипарваранд чу уд,
Барнаёяд шамими уд аз бед. *Ибни Ямин*

беди муваллаҳ маҷнунбед, навъе аз бед, ки шохҳояш ошуфта ва ба замин моил ва овезон аст; **беди мушк** (*инчунин* **бедмушк**) навъе аз бед, ки гулаш зардчаи хушбӯст, бедмушк, мушкбед, мушкинбед.

БЕД II بید шакли кӯтоҳшудаи бувед.

Ба эрониён гуфт: Бедор бед,
Ки ман кардам оҳанги Деви Сапед. *Фирдавсӣ*

БЕД III بید номи деви афсонавӣ дар Мозандарон.

БЕДАВЛАТ بیدولت **1.** фақир, камбағал, муфлис; **2.** шум, бадтинат.

Он хоҷаи бедавлат ғуломро ба куштани худ фармуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

3. бадбахт, бетолеъ.

Бедавлат агар масҷиди одина бисозад,
Ё тоқ, фурӯд ояд, ё қибла каҷ ояд.*

БЕДАМОҒ بیدماغ *ниг.* **бедимоғ.**

БЕДАРАНГ بیدرنگ **1.** беист, бетаваққуф; **2.** *маҷ.* нопойдор.

Ба гул монад, ки гарчи хубранг аст,
Напояд дер, — меҳраш бедаранг аст. *Фахриддини Гургонӣ*

БЕДАРАНГӢ بیدرنگی беқарорӣ, безобитагӣ.

Чу вусъатгоҳи дил бигрифт тангӣ,
Сабурӣ рехт андар бедарангӣ. *Ҳоҷӣ*

БЕДАРЕҒ بی‌دریغ **1.** бемузояқа, бе хасисӣ, саховатмандона; **2.** бераҳм.

Зери теғи бедареғи шоҳи дун
Мешудӣ дарвеш бас зору забун. *Румӣ*

БЕДАРД بی‌درد **1.** беалам; **2.** *маҷ.* беғам ва бепарво, махсусан он ки ҳисси муҳаббат надорад.

Рақибо, гар туро андешаи мо нест, маъзурӣ,
Куҷо бедардро аз дардмандон ёд меояд. *Ҳилолӣ*

Давои дил зи бедардон наҷӯям, Мушфиқӣ, ҳаргиз,
Ки аҳли дард медонанд дарди бедавои ман. *Мушфиқӣ*

БЕДАРМОН بی‌درمان **1.** бедаво; илоҷнашаванда, илоҷнопазир.

Табиби дарди бедармон кадом аст?
Рафиқи роҳи бепоён кадом аст? *Шамси Табрезӣ*

2. оҷиз, бечора; ноилоҷ.

Шуд тақозо бар тақозо, хона танг,
Монд ӯ ҳайрону бедармону данг. *Румӣ*

БЕДАСТГОҲ بیدستگاه беҷиҳозу бесомон, бедавлату молумулк, оҷизу нотавон.

Набинад, ки дарвеши бедастгоҳ
Ба ҳасрат кунад дар тавонгар нигоҳ. *Саъдӣ*

БЕДБАРГ بیدبرگ навъе аз пайкони тир, ки шаклаш монанди барги бед аст.

Зи қоруроаву ночиху бедбарг,
Қувора-қувора шуда дирьу тарг. *Низомӣ*

Хаданге, ки пайконш буд бедбарг,
Фурӯ дӯхт бар тораки турк тарг. *Фирдавсӣ*

БЕДБУН بیدبن дарахти бед.

Боз гуфтанд: Бесабаб надиҳад,
Ҳаргиз аз бедбун рутаб надиҳад. *Саноӣ*

БЕДГУН بیدگون бедранг, ба ранги бед, сабзу кабуд.

Чун паранди бедгун бар рӯй пӯшад марғзор,
Парниёни ҳафтранг андар сар орад кӯҳсор. *Фаррухӣ*

БЕДИЁНАТ بی دیانت он кӣ фармудаҳои дин ва мазҳабро риоя намекунад; *маҷ.* ноинсоф, бевиҷдон, норосткор.

Ва маснади қазо ва раёсат дар ӯҳдаи ҷуҳало ва бедиёнатон аст. *Аҳмади Дониш*

БЕДИЛ بیدل **1.** дилдода, дилбохта, мафтун; ошиқ, ошиқи беқарор.

Чу дуд ин оташе, к-обе бар ӯ андар занӣ ногаҳ,
Чу чашми бедиле, к-аз дидани дилбар шавад бино. *Фаррухӣ*

Бедилонро айб кардам, лоҷарам бедил шудам,
Он гунаҳро ин уқубат ҳамчунон бисьёр нест. *Саъдӣ*

Бар тани хок мани ошиқи бедил бигузор,
Ту маро, ҳамтаки ин гунбади даввор магир! *Шамси Табрезӣ*

2. бемеҳру муҳаббат, бемайлу рағбат; **бедил шудан** *аз касе* бемеҳру муҳаббат ва бемайлу рағбат шудан, хафа шудан.

Дар ин асно навкарон аз ӯ бедил шуда, аз ӯ ҷудо гаштанд. *«Таърихи Фаришта»*

3. камҷигар, тарсончак, тарсу, буздил.

БЕДИМОҒ||БЕДАМОҒ بیدماغ хафа, ғамгин, кайфпарида.

Май хӯрдани мудом маро бедимоғ кард,
Одат ба ҳар даво, ки кунӣ беасар шавад. *Соиб*

БЕДИН بی‌دین он кӣ ба дин ва мазҳаб эътиқод надорад ва ба аҳкоми динӣ риоят намекунад.

БЕДИСТОН بیدستان **1.** бедзор; **2.** *маҷ.* боғи бесамар, беҳосил.

Ҳон, ташнаҷигар, маҷӯӣ з-ин боғ самар,
Бедистонест ин риёзи бадудар. *Рӯдакӣ*

БЕДИЯТ بیدیت бехунбаҳо, касе, ки барои вай хунбаҳо гирифта намешавад.

Яғмогари шаҳри офият бош,
Дар ишқ қатили бедият бош!*

БЕДМУШК بید مشک *ниг.* **бед (беди мушк).**

БЕДОД بیداد **1.** беадолатӣ, беадлӣ; зулм, ситам, тааддӣ.

Раийят нашояд зи бедод кушт,
Ки мар мамлакатро паноҳанду пушт. *Саъдӣ*

Ба найранги адлаш назарҳо пуроб,
Зи бедоду зулмаш ҷигарҳо кабоб. *Бедил*

бедод кардан беадолатӣ, ҷабр кардан; зулму ситам намудан.

Чу бедод кардӣ, тавакқӯъ мадор,
Ки номат ба некӣ равад дар диёр. *Саъдӣ*

Ба ту додам дили худ, вой асире, ки ба ӯ
Мекунӣ ин хама бедоду туро дил дода. *Мушфиқӣ*

ба бедод остин тар кардан бедод кардан, зулм кардан.

Доман андар пои сабр овардай,
Пас ба бедод остин тар кардай. *Анварӣ*

2. беадолат, золим, ситамгар.

Дили ҳар ду бедод аз он сон бисӯз,
Ки ҳаргиз набинанд ҷуз тира рӯз. *Фирдавсӣ*

БЕДОДВАНД بیدادوند бедодманд, бедодгар; золим, ситамгар.

Раҳ эмин шуд аз дузди бедодванд,
Хироманда шуд роҳрав бе газанд. *Хисрави Деҳлавӣ*

БЕДОДГАР بیدادگر беадолат; золим, ситамгар.

Фурӯмоя Заҳҳоки бедодгар
Бад-ин чора бигрифт гоҳи падар. *Фирдавсӣ*

Ман аз дасти ин шуми бедодгар
Шудам ашк дар чашму хун дар ҷигар. *Савдо*

БЕДОДМАНД بیدادمند бедодгар; золим.

Ҷафо бин зи гардуни бедодманд
Чу ман, Хисраве, дар чунин тахтабанд.
Хисрави Деҳлавӣ

Дар сина ҳалқаҳо шавадам оҳи оташин
Аз хомкории дили бедодманди ӯ. *Хоқонӣ*

БЕДОДПЕША بیدادپیشه золим, ситамгар.

Ду бедодпеша ба роҳ андарун
Ба бедоди худ шоҳро раҳнамун. *Низомӣ*

БЕДОДӢ بیدادی беадолатӣ, бедодгарӣ; зулму ситам.

Зи бедодии подшоҳи ҷаҳон
Ҳама некӯиҳо шавад дар ниҳон. *Фирдавсӣ*

Чун бар раият зиёдат бедодӣ бошад, тадбири хеш ба пои манораи куҳан кунанд. *«Таърихи Систон»*

БЕДОНИШ بیدانش *нодон,* ҷоҳил.

Суханчину бедонишу чорагар
Набояд ки ёбанд пешат гузар. *Фирдавсӣ*

Беш аз ин равшан намегардад, ки ин бедонишон
Аз нафас бар шамъи фитрат домане афшондаанд.
Бедил

БЕДОР بیدار **1.** он ки дар ҳолати хоб нест; *муқобили* **хуфта** 2.

Ёр хуфта ба хобу ӯ бедор,
Чун шавад аз висол бархӯрдор? *Ҷомӣ*

2. ҳушьёр, зирак, огоҳ, ғайри ғофил.

Ин ҷаҳон поку хубкирдор аст,
Он шиносад, ки дилш бедор аст. *Рӯдакӣ*

◇ **бахти бедор** бахти мусоид ва мададгор; **бедор шудани бахти хоболуд** *кинояаз* омад кардани бахт.

Бахти хоболуди мо бедор хоҳад шуд магар,
З-он ки зад бар дида обе рӯи рахшони шумо. *Ҳофиз*

БЕДОРБАХТ بیداربخت хушбахт, саодатманд.

Куҷост соқии бедорбахти хоболуд,
Ки бахри додани ҷоми шароб бархезад.
Хисрави Деҳлавӣ

БЕДОРДИЛ بیداردل дилогоҳ; равшанзамир; воқиф, хушьёр.

Нишастанд бедордил бихрадон,
Ҳам он Зол бо номвар мубадон. *Фирдавсӣ*

БЕДОРМАҒЗ بیدارمغز *кинояаз* оқилу хушьёр ва огоҳ.

Бар он гуна, к-аз чанд бедормағз
Шунидам дар ин шева гуфтори нағз. *Низомӣ*

Кунун, эй сухангӯи бедормағз,
Яке достоне биёрой нағз. *Фирдавсӣ*

БЕДОРӢ بیداری **1.** дар хоб набудан, ҳолати ғайри хоб.

Бедории посбони бемузд
Ганҷина барад ба ширкати дузд.*

2. хушьёрӣ; огоҳӣ.

Ба бедорӣ акнун сипоҳе гарон
Аз Эрон биёмад диловар сарон. *Фирдавсӣ*

◇ **бедории бахт** *кинояаз* некии бахт, некбахтӣ, нектолеӣ.

Чу бедории бахт шуд раҳнамун,
Зи торикӣ омад Сикандар бурун. *Низомӣ*

БЕДУД بیدود холӣ аз дуд, соф ва фурӯзон (дар бораи оташ); ◇ **бедуд шудани чароғи бахт** *кинояаз* хушбахт ва нектолеъ шудани касе.

Бедуд шавад чароғи бахтат,
Бар ҷабҳаи маҳ ниҳанд тахтат. *Файзӣ*

БЕДУДМОН بیدودمان касе, ки хонаву хонавода надорад, бехонумон.

БЕЗАБОН بیزبان **1.** касе, ки нутқ надорад, *лол, гунг;*

2. *маҷ.* хомӯш, сокит; моту мабҳут, оҷиз дар нутқ.

Безабон шуд зи диданат Хисрав,
К-аз ҳама кор гуфтугӯ донад. *Хисрави Деҳлавӣ*

Нагӯямат, ки ҷаро ҷавр мекунӣ бар ман,
Ту бетараҳҳуму ман безабон, ҷаро накунӣ? *Фузулӣ*

3. *маҷ.* ҳайвон.

Сари безабон, к-ӯ ба хун тар бувад,
Беҳ аст аз забоне ки бесар бувад. *Низомӣ*

БЕЗАВҚ بیذوق касе, ки шавқу завқ ва майлу рағбат ба чизе ва коре надорад; он кӣ зебоиро ҳис намекунад.

Дар ҳисори офият безавқро ором нест,
Он кӣ завқи фитна дарьёбад, ба оҳан душман аст.
Урфӣ

БЕЗАР بیزر бепул, камбағал, қашшоқ, фақир, бечора, бечиз ва беқудрат; **безару зӯр** бечора, бечиз ва беқудрат.

Чу бар дари ту мани бенавои безару зӯр
Ба ҳеҷ боб надорам раҳи хуруҷу духул... *Ҳофиз*

БЕЗАРӢ بی‌زری бепулӣ, мӯхтоҷӣ, қашшоқӣ, фақирӣ.

Шунидам масал зад яке пурҳунар,
Ки зар зар кашад, безарӣ — дарди сар. *Саъдӣ*

БЕЗИЁ بی‌ضیا бенур, бепартав, бедурахшиш.

Шуд ҷоми айшам безиё, ҷон шуд лагадкӯби хато,
Бигзашт чун умр аз вафо, эй бевафо, фарьёд рас!
Хисрави Деҳлавӣ

БЕЗИЁН بی‌زیان **1.** чизе ва ё касе, ки зиён ва нуқсон надорад, беайб, бенуқсон.

Чу ёқут бояд сухан безиён,
Сабуксанг, лекин баҳояш гарон. *Абӯшакури Балхӣ*

2. чизе ва ё касе, ки аз вай ба касе (чизе) зарар ва зиён намерасад.

Яке безиён марди оҳангарам,
Зи шоҳ оташ ояд ҳаме бар сарам. *Фирдавсӣ*

БЕЗИНҲОР بی‌زنهار ‖ بی‌زینهار беамон, бераҳм.

Ташнаи хун аст теғи обдори Каҳкашон,
Зери ин шамшери безинҳор чун хобад касе?! *Соиб*

БЕЗОВАР بی‌زاور беқувват, беқудрат, беиқтидор.

Ҷигархастагонанду бетӯшагон
Ки бечорагонанду безоварон. *Рӯдакӣ*

БЕЗОР بیزار бемайл ва бераѓбат нисбат ба чизе; нафрат пайдокарда, мутанаффир аз касе, чизе.

Пас аз офаринанда безор шав,
Ки дар танг ҳар рӯз рангест нав. *Фирдавсӣ*

Ҳаме бегонаеро ёр гардӣ,
Зи баҳри ӯ зи ман безор гардӣ.
Фахриддини Гургонӣ

БЕИЁР بی‌عیار беқадру қимат; паст.

Яке сухра гаштам чунон беиёр,
Ки бар риши ман ханда дорад ҳазор. *Шоҳин*

БЕИСТЕҲҚОҚ بی‌استحقاق нолоиқ, носазовор.

Ман марди дуну беистеҳқоқам.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

БЕИХТИЁР بی‌اختیار **1.** аз ғайри хоҳиш ва ирода.

Намеоям бурун аз бими расвоӣ, ки метарсам,
Маро дар пеши мардум гирьяи беихтиёр ояд. *Ҳилолӣ*

2. *маҷ.* беҳуш.

Аз он дам чун Зулайхо беқарорам,
Гаҳе ҳушьёру гаҳ беихтиёрам. *Ҳозиқ*

3. ноилоҷ, ночор.

Чу буданд дар марг беихтиёр,
Ба ин маслаҳат ёфт бо ҳам қарор. *Бедил*

БЕҚАМАР بی‌کمر он кӣ камари мурассаъ надорад, ки аломати мансабдорӣ ва подшоҳӣ мебошад; *муқ.* **бекулаҳ.**

Мабин ҳақир гадоёни ишқро, к-ин қавм
Шаҳони бекамару хисравони бекулаҳанд. *Ҳофиз*

БЕКАНОР بی‌کنار бесоҳил, аз ҳад афзун васеъ ва фарох, беҳад, бепоён, беинтиҳо.

Чашмаи шир аст дар ту беканор
Ту чаро ме шир ҷӯӣ аз тағор. *Румӣ*

Ҳар кас ки чун сафина дар ин баҳри беканор
Пои сукун гирифт, сари интиқол ёфт. *Шоҳин*

БЕКАРОН بیکران *ниг.* **беканор.**

Он ҷо ки муҳити бекарони сухан аст,
Тамкин гуҳари мавҷи равони сухан аст. *Бедил*

Ин ҳар ду ғам арчи бекарон аст,
Худ гӯ, ки тафовуташ чӣ сон аст? *Шоҳин*

БЕКАРОНА بیکرانه *ниг.* **бекарон.**

Киштии ваҳму ақл бишкастем,
Ғута дар баҳри бекарона задем. *Ҷомӣ*

Зи мо бодо дуруди бекарона
Фаровон хокбӯси ҷокарона. *Хисрави Деҳлавӣ*

БЕКАС بی‌کس **1.** танҳо, он кӣ хешу ақрабо, зану фарзанд ва ёру ёвар надорад.

Ҳамекун ба пирони бекас касӣ,
К-аз ин шева, донам, ба пирӣ расӣ. *Ҷомӣ*

Ба саҳрои ҷунун Маҷнуни мо бекас намемонад,
Ба сӯзан мекашад мижгони оҳу хор аз пояш.
Шавкат

2. бепушту паноҳ.

Афсӯс, илм бекасу маънӣ ғариб монд,
Бо бекасон кӣ дасти муруввват кунад ба сар? *Савдо*

БЕКАСӢ بیکسی **1.** танҳоӣ; **2.** беёварӣ.

Ғаме, ки рӯ диҳад аз бекасиву танҳоӣ,
Ниҳода рӯй ба девори хона мегӯям. *Мушфиқӣ*

Бигзор, ки рӯ ба ғурбат орам,
Дар водии бекасӣ битозам. *Савдо*

БЕҚОР بی‌کار **1.** касе, ки бо кор ва амали фоиданок машғул нест.

Ҳар сари мӯи маро бо ту ҳазорон кор аст,
Мо куҷоему маломатгари бекор куҷост? *Ҳофиз*

олими бекор олиме, ки илму дониши худро ба воситаи кор ва амал ба ҳаёт ва таҷриба татбиқ намекунад.

Олими бекор наёбад баре,
Гарчи ба сад ҳила барорад саре. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. аз ғайри амал, ба ҳаёт ва таҷриба татбиқнашуда.

Илми бокор судманд бувад,
Илми бекор пойбанд бувад. *Саноӣ*

...Ки пеши маъниороёни асрор
Замину осмон байтест бекор. *Нозим*

3. аз кору амал монда; оҷиз ва нотавон.

Чӣ гуна кунад васфи он рӯй Хисрав,
Ки дар диданаш ақл бекор гардад.
Хисрави Деҳлавӣ

БЕҚОРУБОРӢ بیکاروباری бекорӣ, машғул набудан ба коре ва чизе.

Чу корат зи ишқ асту борат зи ишқ,
Шикоят зи бекорубори макун. *Убайди Зоконӣ*

БЕКУЛАҲ بی‌کله он кӣ кулоҳи подшоҳӣ (тоҷ) надорад; *муқ.* **бекамар.**

Мабин ҳақир гадоёни ишқро, к-ин қавм
Шаҳони бекамару хисравони бекулаҳанд. *Ҳофиз*

БЕЛ بیل олати оҳанин ва ё чӯбини паҳни дорои дастаи чӯбин, ки дар деҳқонӣ ва рӯзгор ба кор меравад.

Сари чашма шояд гирифтан ба бел,
Чу пур шуд, нашояд гузаштан ба пил. *Саъдӣ*

Се ҳазор марди кориро бо тешаҳо ва белҳо ва кӯзаҳо ва табарҳо... муҳайё кард.
«Таърихи Наршахӣ»

БЕЛАК||БАЙЛАК||БЕЛА بیلک || بیله тир ва пайкони ба шакли бел сохташуда.

Аз тафи белаки шаҳи кишвар,
Шоҳи мурғон бияфканад шаҳпар. *Саноӣ*
Яке оҳанипанҷа дар Ардабил
Ҳамебигзаронид байлак зи бел. *Саъдӣ*

БЕЛЗАН بیل زن **1.** касе, ки бо бел кор мекунад, ҳамчун деҳқон, боғбон ва ғ.; **2.** тирзан.

Ҳамон белзан марди олатшинос
Кунад белакашро ба беле қиёс. *Низомӣ*

БЕЛОФ بی‌لاف аз ғайри лофу худситоӣ ва миннатгузорӣ.

Бахшиши беминнату эҳсони белофат кунанд.
Абру дарьёро зи хиҷлат хушк чун дуду сароб.
Анварӣ

БЕМАДОР بی‌مدار беасос, ноустувор, нопойдор.

Моро зи гулу баҳор меояд ҳайф,
Аз шӯҳрату эътибор меояд ҳайф
Охир зи хазон баҳору гул мерезад,
З-ин ҳастии бемадор меояд ҳайф. *Ҳоҷӣ*
Хуш дор, ки чарх бемадор аст,
Ҳар гул, ки намудааст, хор аст. *Шоҳин*

БЕМАЗА بی‌مزه **1.** бетаъм, фаҷ, ногувор; **2.** *маҷ.* зишт, нофорам.

Хатибе кареҳуссавт худро хушовоз пиндоштӣ ва фарьёди бемаза бардоштӣ. *Саъдӣ*

БЕМАЗАГӢ بیمزه گی || بیمز گی нохушӣ, нороҳатӣ, безобитагӣ.

Чун субҳ шуд, асари тараддуд ва бемазагӣ дар ӯ зоҳир гашта, дар андешаи он шуд, ки чӣ кунад.
«Таърихи Фаришта»

БЕМАР بی‌مر бешумор, беҳад, аз ҳад зиёд, фаровон.

Дарозоҳанг шуд гуфтори бемар,
Дарози сахт бемаъниву бебар. *Фахриддини Гургонӣ*
Ҳошо, ки дар саҳифаи афлок тай шавад,
Авсофи бениҳояту ахлоқи бемарам. *Шоҳин*

БЕМАХЛАС بی‌مخلص **1.** бе роҳи халосӣ; **2.** *маҷ.* ба поён нарасида, нотамом.

Қиссаҳо оғоз кардам, аз шитоб
Монд бемахлас даруни ин китоб. *Румӣ*

БЕМАЪНӢ بی‌معنی холӣ аз мундариҷа ва мазмуни саҳеҳ, беҳуда.

Ин хирқа, ки ман дорам, дар раҳни шароб авло,
В-ин дафтари бемаънӣ ғарқи маи ноб авло. *Ҳофиз*

БЕМАҒЗ بی‌مغز **1.** он чӣ ки моддаи дарунӣ надорад; дарунхолӣ, пуч.

Пистаи бемағз агар лаб во кунад, расво шавад.
Зарбулмасал

2. *маҷ.* беасос, хушку холӣ.

Ҳарчанд зи шаккар натавон кард ба най сулҳ,
Бо ваъдаи бемағзи ту хурсанд тавон буд. *Соиб*

бемағзу пӯст пуч; ночиз.

Қарам варзад он сар, ки мағзе дар ӯст,
Ки дунҳимматонанд бемағзу пӯст. *Саъдӣ*

3. *маҷ.* одами камақл, нодон, бетамкин.

Зи мадҳушон ҳаворо сафҳаи тасвир мебинем,
Зи бемағзон ҷаҳонро як наистон беша медонем.
Шавкат

БЕМАҲАК بی‌محک беқадру қимат, беиёр.

БЕМАҲАЛ بی‌محل бевақт, бемавқеъ, бемаврид.

Шаби висол, ки вақти нафас кашидан аст,
Бигӯ ба мурғи саҳар, к-ин чӣ бонги бемаҳал аст.
Шоҳин

БЕМЕҲР بی‌مهر бемуҳаббат, номеҳрубон.

Бидонист, к-он моҳи гулчеҳр кист,
Бути пӯшлаб, моҳи бемеҳр кист. *Хоҷу*

БЕМЕҲРӢ بی‌مهری бемуҳаббатӣ, номеҳрубонӣ.

Ашки ман ранги шафақ ёфт зи бемеҳрии ёр,
Толеи бешафақат бин, ки дар ин кор чӣ кард. *Ҳофиз*

БЕМИННАТ بی‌منت аз ғайри миннатгузорӣ; бо ҷону дил, холисона.

БЕМИСОЛ بی‌مثال бемислу монанд, беназир.

Хушо Шерозу вазъи бемисолаш,
Худовандо, нигаҳ дор аз заволаш! *Ҳофиз*

БЕМИҚДОР بی‌مقدار беқадр, хор; беэътибор.

Ва чун дар назари ӯ бемиқдор аст, доим ӯро пеши назар надорад. *Аҳмади Дониш*

БЕМОЛ بیمال нодор, он кӣ молу таъминоти зиндагӣ надорад, камбағал, мискин.

Ҳаёти бемол бадтар аз марг аст. *Аҳмади Дониш*

БЕМОР بیمار гирифтори беморӣ, касал, мариз, ранҷур.

Манам бемору нолон, ту дурустӣ,
Надонӣ чист бар ман дарду сустӣ.
Фахриддини Гургонӣ
Ҳар кӣ бе ёр бувад, пайваста бемор бувад.
Зарбулмасал

◇ **бемори** *касе* **будан** *киноя аз* ошиқи касе будан.

Эй табиби дили бемор, бигӯ баҳри Худо,
Қ-он ҷигархаста, ки бемори ту бошад, чӣ кунад?
Ҳилолӣ

бемор кардан хароб ва вайрон кардан.

Гар ӯ бемор кардаст Исфаҳонро,
Ҳам ӯ додаш пизишки некдонро.
Фахриддини Гургонӣ

БЕМОРДОР بیماردار касе, ки ба бемор нигоҳубин мекунад, парастори бемор.

Ҳар куҷо бошад диле, мечинад аз чашми ту дард,
Ҳар куҷо нозе бувад бемордори чашми туст. *Соиб*

БЕМОРИСТОН بیمارستان ҷое, ки беморонро хобонда нигоҳубин ва даво мекунанд, касалхона, беморхона, дорушшифо.

Шиблиро... шӯр дар сар афтод, ба бемористон бурданд. *Ҷомӣ*

БЕМОРПАРАСТ بیمارپرست парастори бемор, бемордор.

Ҳама беморпарастон зи ғамам сер шуданд,
Он кӣ ин ғам хӯрад имрӯз, шумоед ҳама. *Ҳоқонӣ*

БЕМОРСОН بیمارسان *шакли кӯтоҳшудаи* **бемористон.**

Бад-ӯ гуфт Гударз: Беморсон
Туро ҷой зеботар аз шорсон. *Фирдавсӣ*

БЕМОРХЕЗ بیمارخیز касе, ки нав аз беморӣ хестааст ва ҳанӯз осори касалӣ аз вай дур нашудааст.

Фарас меронд чун беморхезон,
Зи наргис бар суман симоб резон. *Низомӣ*

БЕМОРҒАНҶ بیمارغنج касе, ки бисьёр бемор мешавад; бемор, дардманд.

Чу гашт он паричеҳра беморғанҷ,
Бибуррид дил з-ин сарои сипанҷ. *Рӯдакӣ*

БЕМОРӢ بیماری касалӣ, ранҷурӣ, нотобӣ.

Ба дорую дармон ҷаҳон гашт рост,
Ки беморию марг касро накост. *Фирдавсӣ*

Беморӣ беҳ аз бекорӣ. *Зарбулмасал*

◇ **бемории чашм** *киноя аз* пурхуморӣ ва пурнозии чашм.

Хон, аз сари хуни ӯ гузар кун,
Бемории чашми ӯ назар кун! *Шоҳин*

БЕМОЯ بیمایه **1.** бесармоя, бепулу мол, бечиз, фақир, камбағал.

Бидеҳ симу дирам бемоягонро,
На нузлу ҳадья олипоягонро. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. фурӯмоя, паст, хор; беҳунар, белаёқат.

Бигӯям агарчанд бемоям,
Ба донистан ар беҳтарин поям... *Фирдавсӣ*

Мард, к-ӯ рӯзи разм бемояст,
Домани хайма беҳтарин доят. *Саноӣ*

3. хамире, ки хамирмоя, хамиртуруш надорад.

БЕМУРОД بی‌مراد он кӣ ба муроди худ нарасидааст; маъюс, ноумед; бечора.

Пас авонон бемурод он сӯ шуданд,
Боз ғаммозон, к-аз он воқиф буданд... *Румӣ*

БЕМУРОДӢ بی‌مرادی нарасидан ба мурод ва орзуи худ; нокомӣ, бадбахтӣ; бечорагӣ.

Ман аз бемуродӣ наям рӯйзард,
Ғами бемуродон маро ранҷа кард. *Саъдӣ*

БЕМУРУВВАТ بی‌مروت ноҷавонмард, лаим ва пастҳиммат; сифлатабиат, бадсират.

Зараш дидаму заръу шогирду рахт,
Вале бемурувват чу бебар дарахт. *Саъдӣ*

Бар дари арбоби бемурувватӣ дуньё
Чанд нишинӣ, ки хоҷа кай ба дарояд? *Ҳофиз*

БЕМУРУВВАТӢ بی‌مروتی ноҷавонмардӣ, лаимӣ, пастҳимматӣ; сифлатабиатӣ, бадсиратӣ.

Пас аз роҳи бемурувватӣ ва бевафоӣ Солим Ғонимро танҳо гузошта, рӯ ба роҳ овард. *«Нигори дониш»*

Тур хоки бемурувватӣ дар дидаи мардумӣ пошид. *«Равзат-ус-сафо»*

БЕМУҲОБО بی‌محابا **1.** бе риояи хотири касе; **2.** бетарсу мулоҳиза, бебокона.

Наққошро ба он нақши зебо муҳаббати бемуҳобо падид омад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

◇ **(ин) бемуҳобо паланг** *киноя аз* замон, рӯзгор.

Магар бо ман ин бемуҳобо паланг
Чу рӯмию зангӣ набошад дуранг. *Низомӣ*

БЕНАВО I بی‌نوا бетӯша, фақир; мискин, нотавон, бечора.

Гар аз паи лаззати ҳаво хоҳӣ шуд,
Аз ман хабарат, ки бенаво хоҳӣ шуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Эй соҳиби кароматa, шукронаи саломат
Рӯзе тафаққуде кун дарвеши бенаворо. *Ҳофиз*

БЕНАВО II بی‌نوا бесадо, сокит, хомӯш.

Забони лаби гуфтугӯ бенавост,
Чу дам мезанӣ, ҳар як аз ҳам ҷудост. *Бедил*

БЕНАВОӢ I بی‌نوائی бетӯшагӣ, нодорӣ, фақирӣ.

Порсоӣ, ки аз бенавоӣ бувад, чӣ эътибор кунанд? *Авфӣ*

Ҳакиме гуфт: ... Ин яке бисьёрхор будааст, тоқати бенавоӣ наёвард, ҳалок шуд. *Саъдӣ*

БЕНАВОӢ II بی‌نوائی сукут, хомӯшӣ, беовозӣ.

Бенавоӣ агар зи ҳарф афтод,
Ба нафас кард чун нayaш имдод. *Бедил*

Аз ғами бенавоии булбул
Бехабар нест ҷоки домани гул. *Бедил*

БЕНАДИД بی‌ندید бемонанд, беназир, бемисл, беҳамто.

Дар аёдат он расули бенадид
Он саҳобиро ба ҳоли назъ дид. *Румӣ*

БЕНАЗИР بی‌نظیر бемислу монанд, беҳамто.

Чун назар бар он беназир андохт, дили ӯ дар ғарқоби ишқ афтод. *Авфӣ*

... Ки мо ҳар як ба хубӣ беназирем,
Сипеҳри ҳуснро моҳи мунирем. *Ҷомӣ*

БЕНАЗМ بی‌نظم бетартиб; ◇ **(ин) хонаи беназму насақ** *киноя аз* дуньё.

Нофи ҳафта буду аз моҳи раҷаб ниме рӯз,
Ки бирун рафт аз ин хонаи беназму насақ. *Ҳофиз*

БЕНАМАК بی‌نمک чизе, ки намак надорад; *маҷ.* бемаза, фаҷ; беравнақ.

Кучо шуд Халилу намакдони ӯ,
Ки аз марг шуд бенамак хони ӯ. *Ҷомӣ*

БЕНАМАКӢ بی‌نمکی надоштани намак; бемазагӣ, фаҷҷӣ; *маҷ.* бебалоғатӣ, белатофатӣ, беҷозибагӣ.

Шеърҳои маро ба бенамакӣ
Айб кардӣ, раво бувад, шояд,
Шеъри ман ҳамчу шаккару шаҳд аст,
Андар инҳо намак на хуш ояд. *Рашидии Самарқандӣ*

БЕНАМУД بی‌نمود он чӣ ки намуди зоҳирӣ надорад; диданашаванда, номаръӣ.

Зи шамъи бенамуде дар гудозам,
Ба ҳусни бенишоне ишқбозам. *Нозим*

БЕНАСАҚ بی‌نسق бетартиб; безобита.

Мекашад аз талоши бенасақаш
Мағз чун шамъ з-устухон арақаш. *Бедил*

БЕНАСИБ بی‌نصیب касе, ки аз чизе маҳрум аст; бебаҳра.

Афтодаам ба кӯи ту бемор, эй табиб,
Гаштам зи айшу роҳати айём бенасиб. *Имло*

Бар хок нишаста чун ғарибе,
Аз ёру диёр бенасибе. *Файзӣ*

БЕНИЁЗ بی‌نیاز он кӣ эҳтиёҷ ба чизе надорад, мустағнӣ.

То ҷаҳон буд аз сари одам фароз,
Кас набуд аз роҳи дониш бениёз. *Рӯдакӣ*

Бар дари хеш сарфарозам кун
В-аз дари хеш бениёзам кун! *Низомӣ*

довари бениёз *д.* худо.

Сиёвуш чу омад ба оташ фароз,
Ҳаме гуфт бо довари бениёз... *Фирдавсӣ*

БЕНИЁЗӢ بی‌نیازی беэҳтиёҷӣ, истиғно; давлатмандӣ, осудаҳолӣ.

Чу лашкар саросар шуд ороста,
Бад-он бениёзӣ шуд аз хоста. *Фирдавсӣ*

БЕНИШОН بی‌نشان 1. беаломат; нопадид; номаълум; беасар, гум, пай гумшуда.

Ҳумой ар ниҳад бар сипеҳр ошьён
Ва ё ҳамчу Анқо шавад бенишон... *Ҳоҷу*

2. *маҷ.* гумном.

Чун ман гадои бенишон — мушкил бувад ёре чунон,
Султон куҷо айши ниҳон бо ринди бозорӣ кунад. *Ҳофиз*

Агарчи карда маро фақр бенишон, Шавкат,
Тилисмбандии нақши нигин ба номи ман аст. *Шавкат*

3. *д.* яке аз ному сифатҳои худо.

Гар касе васфи ӯ зи ман пурсад,
Бедил аз бенишон чӣ гӯяд боз. *Саъдӣ*

БЕНИШОНӢ بی‌نشانی беаломатӣ; нопадидӣ; номаълумӣ; *маҷ.* гумномӣ.

...Ки таназзуҳ ҳақиқати азалист,
Бенишонӣ далели бехалалист. *Бедил*

Овораи кӯи бенишонӣ,
Афтодаи роҳи нотавонӣ. *Шоҳин*

БЕНИҲОЯТ بی‌نهایت беинтиҳо, бепоён; беандоза.

Дило, тамаъ мабур аз лутфи бениҳояти дӯст,
Чу лофи ишқ задӣ, сар бибоз чобуку чуст. *Ҳофиз*

БЕНОМ بی‌نام 1. беисм; 2. *маҷ.* номаълум, номаъруф, ғайри машҳур.

Яке марди беном бояд гузид,
Ки ангушт аз он пас набояд газид. *Фирдавсӣ*

◇ **беному нанг** беору номӯс, бешараф.

Чу шуд дар номҳо номам шикаста,
Дари беному нангон бод баста. *Низомӣ*

БЕНУР بی‌نور 1. бепартав, норавшан, хира.

Дид шамъи хаёлро бенур,
Кард аз бар либоси худро дур. *Мушфиқӣ*

2. *маҷ.* нобино.

Аз ҳасад дидаи хирад шуд кӯр.
В-аз рамад дидаи ҳасад бенур. *Ҷомӣ*

БЕОБ بی‌آب 1. аз об монда, бе дарьёву чашма, хушк.

Чу Мунзир ба наздики Ҷаҳрум расид,
Бар он дашти беоб лашкар кашид. *Фирдавсӣ*

2. *маҷ.* беобрӯ.

Чуғз мегуфт: ин сазои он касе,
К-ӯ чу беобон шавад ҷуфти хасе. *Румӣ*

3. *маҷ.* беобутоб, нобурро (дар бораи теғ, шамшер ва м. он).

Аз шаҳна маяндешу зи паймона мапарҳез,
Беоб кунад оташи май теғи асасро. *Носир Алӣ*

БЕОБУРАНГӢ بی‌آب‌ورنگی 1. бетароватӣ; безебӣ, безинатӣ, бероношӣ; 2. *маҷ.* камгирӣ, фурӯтанӣ, хоксорӣ.

Ғанимат мардро беобурангист,
Хушӣ дар олами беномунангист. *Убайди Зоконӣ*

БЕОБИ بی‌آبی 1. хушкӣ; 2. *маҷ.* беобрӯӣ, беҳаёӣ; **беобию шӯхӣ** беобрӯию беҳаёӣ.

Зи беобию шӯхӣ дар замона
Ҳазорон фитнаву ғавғо баровард. *Анварӣ*

3. нобуррой (дар бораи теғ, шамшер ва м. ин).

БЕОЗАРМ بی‌آزرم бешарм, беҳаё.

Дили паҳлавонон бад-ӯ гарм гашт,
Сари Тӯси Нӯзар беозарм гашт. *Фирдавсӣ*

...Бад-ин хӯи сутургу чашми бешарм,
Бад-ин гуфтору кирдори беозарм. *Фахриддини Гургонӣ*

БЕОЗОР بی‌آزار озор нарасонанда, безарар.

Зи тухми каён буду бедор буд,
Хирадманду гурду беозор буд. *Фирдавсӣ*

БЕОҚИБАТ بی‌عاقبت 1. бенатиҷа; бадфарҷом, бадоқибат; 2. *маҷ.* бадбахт.

Заргари беоқибат аз интиқоми султонӣ тарсида бигурехт. *«Анвори Суҳайлӣ»*

БЕОҲУ بی‌آهو беайб, бенуқс.

Имрӯз ба хумм-андар некӯтар аз онед,
Некӯтар аз онеду беоҳутар аз онед. *Манучеҳрӣ*

БЕПАРВО بی‌پروا беғам ва андеша дар бораи худ ва ё дигарон.

Ёд бод он ки рухат шамъи тараб меафрӯхт
В-ин дили сӯхта парвонаи бепарво буд. *Ҳофиз*

БЕПОЁН بی‌پایان беинтиҳо, беохир; беандоза, аз ҳад афзун.

Шукри ин ниами бепоён ба ҷой орам. *Авфӣ*

Биштоб дар роҳи талаб, бигзар зи ҳар осудане,
Ин раҳ, ки бепоён хуш аст, арзад қадам фарсудане. *Урфӣ*

БЕРАВНАҚ بی‌رونق ғайри равнақдор, ривоҷ ва пешравӣ надошта.

Бибахшой, к-онон, ки марди ҳақанд,
Харидори дуккони беравнақанд. *Саъдӣ*

БЕРАГӢ بی‌رگی *сусткорӣ, беғайратӣ.*

Аз берагии саманди саъям
Раг дар тани тозиёна бархост. *Зуҳурӣ*

БЕРАД بی‌رد раднашаванда; *маҷ.* нағз, некӯ.

Ман он Муиззии бурҳониям, ки нашр кунам
Ба фарри давлати ту шеърҳои берадро. *Муиззӣ*

БЕРАНГ بی‌رنگ 1. рангпарида.

Дили мӯбади мӯбадон танг шуд,
Рухонаш зи андеша беранг шуд. *Фирдавсӣ*

2. тарҳи пешакӣ дар бинокорӣ ва наққошӣ.

Мисоли базми ту пардохт нақшбанди азал,
Ҳанӯз нозада нақши вуҷудро беранг.
Заҳири Форьёбӣ

нақши беранг нақш ва тарҳи аввалин.

Дар азал чун нақши беранги ту барзад нақшбанд,
Давлат андар осмонат кард худро ҷойгоҳ.
Заҳири Форьёбӣ

3. *маҷ.* бефоида, беҳосил.

Фусурданро гулистон аст дар чанг,
Вагарна нола беранг аст, беранг. *Бедил*

БЕРАНГӢ بیرنگی 1. рангу гуна надоштан; *маҷ.* бетарафӣ; лоқайдӣ.

Зи берангӣ мазан дам дар муҳаббат,
Ки олам гунае аз ранги ишқ аст. *Махфӣ*

Якест шишаву дил, эътибор берангист,
Ҳикоятест, ки имсол порро монад. *Савдо*

2. *маҷ. д.* моҳияти худо, моҳияти худой.

БЕРАНҶ بی‌رنج бе заҳмат ба даст даромада; бе меҳнат ҳосилшуда; муфт.

Ганҷи беранҷ надидаст касе,
Гули бехор начидаст касе. *Ҷомӣ*

БЕРАСМӢ بیرسمی бетартибӣ, беинтизомӣ, аз қоида ва оин берун рафтан.

...Ки Хисрав дӯш берасмӣ намудаш,
Зи шоҳаншаҳ наметарсад, чӣ будаш. *Низомӣ*

БЕРАШАД بیرشد 1. он кӣ бо роҳи рост ва дуруст намеравад; 2. бешуур, камақл.

Чун раҳӣ аз миннаташ, эй берашад,
Ки худо ҳам миннати ӯ мекашад? *Румӣ*

БЕРАЪФАТ بی‌رأفت он кӣ шафаққат, дилсӯзӣ ва меҳрубонӣ надорад, бешафаққат, номеҳрубон.

Лек бо ин ҷумла чун бешафқатӣ,
Баҳри фарзандон чаро бераъфатӣ? *Румӣ*

БЕРАҲ بی‌ره *ниг.* **бероҳ.**

БЕРАҲИПӮ بیرهی‌پو ба бероҳа пӯянда, аз ғайри роҳ ҳар тараф раванда, гумроҳ.

Ҳама девони одамирӯянд,
Ҳама ғӯлони бераҳипӯянд. *Саноӣ*

БЕРАҲМ بی‌رحم он кӣ нисбат ба дигарон бетараҳҳум аст; бешафаққат, сахтгир; золим, ситамгар.

Қатли ин хаста ба шамшери ту тақдир набуд,
Варна ҳеҷ аз дили бераҳми ту тақсир набуд. *Ҳофиз*

Ҳамчунин бераҳму сангиндил, ки ҷонони ман аст,
Кай дили ӯ сӯзад аз доғе, ки бар ҷони ман аст.
Ҳилолӣ

БЕРАҲМАТ بی‌رحمت *ниг.* **бераҳм.**

Ҷаҳонсӯзу бераҳмату хиракуш,
Зи талхиш рӯи ҷаҳоне туруш. *Саъдӣ*

БЕРАҲМӢ بی‌رحمی бешафаққатӣ, сахтгирӣ; зулму ситамгарӣ.

Раийят дарахт аст, агар парварӣ,
Ба коми дили дӯстон бар хӯрӣ,
Ба бераҳмӣ аз беху бораш макан,
Ки нодон кунад ҳайф бар хештан. *Саъдӣ*

БЕРАҲӢ بی‌رهی *ниг.* **бероҳӣ.**

БЕРИВОҶӢ بی‌رواجی пешравию тараққӣ ва равнақ надоштани чизе, касодӣ.

Беривоҷии ҳунар бин, ки ман аз даври фалак
Ранҷи бисьёр кашам дар тамаи музди қалил.
Шоҳин

БЕРОНА بیرانه вайрона, хароба.

Дар ин берона ақл онро писандад,
Ки дар вай рахт бандад, дил набандад.
Хисрави Деҳлавӣ

БЕРОҲ||БЕРАҲ بی‌راه || بی‌ره 1. касе, ки роҳро гум кардааст, гумроҳ; *маҷ.* касе, ки бо роҳи рост ва дуруст намеравад.

Ки дониш зи тангӣ паноҳ оварад,
Чу бероҳ гардӣ, ба роҳ оварад. *Абӯшакури Балхӣ*

бероҳ кардан гумроҳ кардан, аз роҳи рост ва дуруст баровардан.

Нигаҳ дор аз омезгори бадаш,
Ки бадбахту бераҳ кунад чун хадаш. *Саъдӣ*

2. роҳи чапғалат, роҳи ғайри маъмул, роҳи ғайри ом.

Сипоҳи Фаредун чу огаҳ шуданд,
Ҳама сӯи он роҳи бераҳ шуданд. *Фирдавсӣ*

3. *маҷ.* берун аз одат, берун аз қонун.

...Ва низ ҷамоате қавидастон бар эшон илхоҳ натавонанд кард, ки бероҳ ва номашрӯъ суолот кунанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

БЕРОҲӢ||БЕРАҲӢ بی‌راهی || بی‌رهی 1. набудани роҳ дар ҷое, бетариқӣ; 2. гумроҳӣ.

Бероҳӣ аз ҳад гузашт, теғи сиёсат бикаш,
Дарди сари ошиқон-т дур кун аз роҳи хеш. *Ҷомӣ*

3. *маҷ.* каҷравӣ, бадкирдорӣ.

Оламлаиоҳ хабари бероҳии бародар нисбат ба шоҳи Нури олам шунид. *«Таърихи Фаришта»*

БЕРУН||БИРУН||БУРУН بیرون || برون 1. хориҷ аз ҳудуди чизе; *муқобили* **дарун** 1.

Сари моя кард оҳани обгун,
К-аз он санги хоро кашидаш бирун. *Фирдавсӣ*

Бар забон ҳар гаҳ сухан з-он ҷомагулгун меравад,
Дар ҳавояш мурғи дил аз сина берун меравад.
Махфӣ

берун додан зоҳир кардан; падид овардан.

Дили пурхунам агар обила берун медод,
Аз гуҳар бодияро домани дарьё мекард. *Соиб*

берун кардан *а) хориҷ кардан, дур кардан; афгандан.*

Ин аст насиҳату васияти ман бар ту ва ман аз гардани худ берун кардам. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

б) кашидан (либосро аз бадан).

... Чома берун кард, каждуме дар чомаи ӯ буд. *Авфӣ*

[Муқаннаъ] ба наздики он танӯр рафт ва чома берун кард. *«Таърихи Наршахӣ»*

берун рафтани серӣ *аз касе* аз хотири касе баромадани серӣ, бисьёр гуруснагӣ кашидани касе.

Берун рафт серӣ зи хурду калон,
Ба мӯру малах шуд баробар дахон. *Сайидо*

берун шудан аз ҳудуди чизе баромадан, хориҷ шудан.

Гӯиям ҳар дам ки берун шав зи шаҳри мо, Камол,
Ин самарқандигариҳо бо хуҷандӣ то ба кай? *Камоли Хуҷандӣ*

2. он чӣ дар хориҷи чизе воқеъ аст.

Бесабаб Маҷнун ватан дар гӯшаи вайрон надошт,
Бар гирифторон фазои хонаву берун якест. *Махфӣ*

берун аз ... ба ғайр аз..., ба ҷуз аз...

Берун зи аҷал чу нест коре,
То нест аҷал, бикӯш, боре. *Хисрави Деҳлавӣ*

берун аз шумор аз ҳад зиёд, беандоза, беҳисоб.

Берун зи шумор дошт хайле,
Доим ба шикор дошт майле. *Ҳилолӣ*

◇ **берун омадан** *бар касе* зид ва муқобил баромадан, шӯриш кардан ба касе, хуруҷ кардан.

Ин хабар [ба] Ҳаҷҷоҷ расид, андӯҳаш омад... навишт ба Абдулмалик ва савганд хӯрд, ки агар маро аз Ироқ боз кунӣ, ин мардумон бар ту берун оянд. *«Таърихи Табарӣ»*

БЕСАБОТ بی‌ثبات ноустувор, нопойдор; ◇ **бесаботу бемаҳал** нопойдор ва муваққатӣ.

Ба чашми ақл дар ин раҳгузори пурошӯб
Ҷаҳону кори ҷаҳон бесаботу бемаҳал аст. *Ҳофиз*

БЕСАЛАБ بی‌سلب белибос, урьён, бараҳна.

Маъҷуни муфарреҳ бувад ин тангдилонро
Май, бесалабонро ба зимистон салаб ин аст. *Манучеҳрӣ*

БЕСАНГ بی‌سنگ сабук; беэътибор; бетоқат, беқарор.

Мани бесанги хокӣ монда дилтанг,
На дар хокам-дар осоиш, на дар санг. *Низомӣ*

БЕСАР بی‌سر мурда ва ё кушта.

Бар он сон, ки омад, ҳамеҷуст роҳ,
Ки то бесар орад саре бокулоҳ. *Фирдавсӣ*

Лашкари фалокатасари он аксар бесар гаштанд. *«Фатҳнома»*

◇ **бесару бун** бесаранҷом, бесомон, бетартиб.

Ба пои хум сари худ гар намениҳӣ, Шоҳӣ,
Умеди айш мадор аз ҷаҳони бесару бун. *Шоҳӣ*

бесару по бесаранҷом; саросема, овора, парешон, саргардон.

Бесару по давид ҷониби боғ,
Ки чаро шуд Ҳумой ҳамдами зоғ?! *Мушфиқӣ*

Аз доираи чарх кашидам сари ҳиммат,
То чанд кашам миннати ҳар бесару поро. *Фузулӣ*

бесару сомон бесаранҷом, парешонаҳвол.

Дорам аз зулфи сиёҳаш гила чандон, ки мапурс,
Ки чунон з-ӯ шудаам бесару сомон, ки мапурс. *Ҳофиз*

БЕСАРАНҶОМ بی‌سرانجام бесару нӯг, бетартиб, парешон.

... Ба калимоти нофарҷому мақолоти бесаранҷоми вай илтифот намекард. *«Равзат-ус-сафо»*

Қосид чу бирафту бурд пайғом,
Овард ҷавоби бесаранҷом. *Шоҳин*

БЕСАРАНҶОМӢ بی‌سرانجامی бетартибӣ, парешонаҳволӣ.

Ниҳояти бесаранҷомӣ ба ҳоли мардум роҳ ёфта буд. *«Таърихи Фаришта»*

Шаш чиз бе шаш чиз камтар ёфта шавад: моли дунъё бе мастию ғурур ва пирӯзии ҳавову ҳавас бе меҳнату бесаранҷомӣ ва сӯҳбати занон бе расвоӣ. *«Нигори дониш»*

БЕСАРФА بی‌صرفه бефоида; беҳуда, бемаънӣ.

Ғаюрона бикшод лаб дар ҷавоб
Ба гуфтори бесарфаи носавоб. *Ҳотифӣ*

Ҳамлаи бесарфа макун дар набард,
Кушта басе гашт зи номард мард. *Хисрави Деҳлавӣ*

БЕСАРӢ بیسری бетартибӣ, бесаранҷомӣ.

Бесарӣ андар ҳама ҷо ҳаст айб,
Хоса ба роҳе, ки кашад сар ба ғайб. *Хисрави Деҳлавӣ*

БЕСАТР بی‌ستر бепарда; белибос, бараҳна, урьён.

Чу ботил сароянд, магмор гӯш!
Чу бесатр бинӣ, басарро бипӯш! *Саъдӣ*

БЕСИККА بی‌سکه 1. пуле, ки сикка надорад; 2. *маҷ.* беқадру эътибор; номаълуму ношашхур; гумном.

... Ки бесиккаеро чӣ ёро бувад,
Ки ҳамсиккаи номи Доро бувад. *Низомӣ*

БЕСИПОС بی‌سپاس қадрношинос ва бадикунанда дар ҳаққи касе, ки ба вай некӣ кардааст; ҳақношинос, ношукр, кӯрнамак.

Гуфтам: Дун асту бесипос ва сифлаву ноҳақшинос, ки ба андак тағъири ҳол аз маҳдуми қадим баргардад ва ҳаққи неъмати солҳо дарнавардад. *Саъдӣ*

БЕСОМОН بی‌سامان 1. бетартиб, парешон.

Боз гул меояду дил дар бало хоҳад фитод,
Шӯрише дар ҷони бесомони мо хоҳад фитод. *Хисрави Деҳлавӣ*

Мирон Муҳаммадшоҳ шикаст ёфта парешон ва бесомон ба Осер рафт. *«Таърихи Фаришта»*

2. *маҷ.* аз ғайри риояи тартибу қоида (коркунанда ё рафторкунанда).

Оқибат Ҳомони бесомони дун
Рой пеш оварду кардаш раҳнамун. *Румӣ*

БЕСӮКУН بی‌سکون беқарору беором.

Ҳар ҷо, ки дилест дар ғами ту,
Бесабру қарору бесукун бод! *Ҳофиз*

Ақл аз ҳаваси ту беқарор аст,
Дил дар талаби ту бесукун аст. *Камоли Хуҷандӣ*

БЕСУРОК بیسراک шутури ҷавони бақувват; хачир.

Корвоне бесурокам дод ҷумла боркаш,
Корвоне дигарам бахшид бухтӣ ҷумла ранг. *Фаррухӣ*

Шутур низ ҳам ноқаи бесурок
Шитобанда чун боду аз гард пок. *Низомӣ*

БЕСУТУН بیستون 1. иморате, ки сутун надорад; 2. номи кӯҳест дар наздикии Қирмоншоҳ, ки бар он нақшу нигор ва хатҳои мехии қадими форсӣ кандакорӣ шудааст.

Дар Бесутун зи нолаи ман гар садо фитад,
Нолад зи дард кӯҳ ҷудо, кӯҳкан ҷудо. *Ҷомӣ*

БЕСӮ بیسو *киноя аз* худо.

Ҳар касе рӯе ба сӯе бурдаанд
В-ин азизон рӯ ба бесӯ кардаанд. *Румӣ*

БЕСӮЗ بی‌سوز бедарду алам; беғам.

Хотири бесӯз бувад пурхарош,
Мардуми пурсӯз бувад мехрпош. *Хисрави Деҳлавӣ*

БЕТАВОН بی‌توان беқувват, беқудрат, нотавон, заиф, суст.

Ҳар он кас, ки буданд пиру ҷавон,
Зану мард гашта ҳама бетавон. *Фирдавсӣ*

БЕТАВФИҚ بی‌توفیق 1. *д.* он ки худо мададгораш нест; 2. *маҷ.* бадкор, бадахлоқ.

Дузди бетавфиқ ибриқи рафиқ бардошт, ки ба таҳорат меравад ба ғорат мерафт. *Саъдӣ*

БЕТАДБИР بی‌تدبیر ноҳушманд, ноўҳдабаро дар муносибат ва муомила бо одамон.

Яке аз ҷуласои бетадбир насиҳаташ оғоз кард. *Саъдӣ*

БЕТАМИЗ بی‌تمیز 1. неку бадро аз ҳам фарқ накунанда, нофаҳм.

Азизи бетамиз ба фармудаи зани худ ӯро [Юсуфро] ба зиндон боз дошта... *«Равзат-ус-сафо»*

2. беақл, аҳмақ.

Мискин хар агарчи бетамиз аст,
Чун бор ҳамебарад, азиз аст. *Саъдӣ*

Агар бетамизам дар аҳли хирад,
Чу умрам намонад, кӣ номам барад? *Хоҷу*

БЕТАҲ بی‌ته 1. чизе, ки тагаш маълум нест; чуқур, амиқ.

Бар ду чашми ман нишину лангари хубӣ фикан,
Дидаи хунгаштаам чун оби дарьё бетаҳ аст.
«Баҳори Аҷам»

2. *маҷ.* беасос; беҳуда.

Аҳмадхон ин суханро бетаҳ ва ҳашв дониста аслан ба он розӣ нашуд. *«Таърихи Фаришта»*

БЕТОБ بیتاب 1. он чӣ печу тоб надорад; 2. бесабру тоқат; беқарор, ноором.

Даст аз ту менашӯяму андар ғами ту халқ
Даст аз мани шикастаи бетоб шустаанд.
Хисрави Деҳлавӣ

Чунон дорад маро ҳаҷри ту бетоб,
Ки гардун з-изтиробам гашта симоб. *Ҳозиқ*

БЕТОБӢ بیتابی бесабрӣ, бетоқатӣ; беқарорӣ.

Ногоҳ подшоҳ Муҳаммадшоҳ... бетобӣ карда, ҷамъе аз сулаҳо ва уламоро ба ҷиҳати сулҳ фиристод. *«Таърихи Фаришта»*

Ба рангинии ҷилваи гулрухон,
Ба амвоҷи бетобии ошиқон! *Бедил*

БЕТОҚАТӢ بیطاقتی бесабрӣ; беқарорӣ.

Макун бетоқатӣ, чанде таҳаммул кун ту, парвона,
Ки шамъ аз чеҳраафрӯзӣ бисоти анҷуман гирад.
Махфӣ

Чу бетоқатӣ дар дилаш кор кард,
Ба пайғамбараш арз изҳор кард. *Бедил*

БЕТӮШ بی‌توش беқувват, безӯр, нотавон.

Аз он пас, ки бетӯшу беҷонш кард,
Бар он оташи тез бирьёнш кард. *Фирдавсӣ*

Гашт он тани нозуки қасабпӯш
Чун тори қасаб заифу бетӯш. *Низомӣ*

БЕТӮША بی‌توشه 1. касе, ки дар сафар бо худ хӯрданӣ ва нӯшиданӣ надорад, бе зоди роҳ.

Гар ҳама зарри ҷаъфарӣ дорад,
Марди бетӯша бар нагирад ком. *Саъдӣ*

2. беозуқа, бехӯрок; бенаво.

Ба оҳе, ки бардошт бетӯшае,
Фурӯ рехт аз манзараш гӯшае. *Низомӣ*

БЕФАРЗОНА بی‌فرزانه бедонишу ҳикмат.

Халқ мегӯянд ҷоҳу мансаб аз фарзонагист,
Гӯ мабош инҳо, ки мо риндони бефарзонаем.
Саъдӣ

БЕФАРМОН بی‌فرمان нофармон, саркаш.

На ба фармони ман аст ин дили маъшуқапараст,
Ҳама фарьёд маро з-ин дили бефармон аст.
Муиззӣ

Мегуфт бо ман тарзабон: Гар ҷон диҳӣ, ёбӣ амон.
Ман мекунам фармон ба ҷон, он ёри бефармон куҷо? *Хисрави Деҳлавӣ*

БЕФАРҲАНГ بی‌فرهنگ бедониш; бемулоҳиза.

Зулайхо аз ҷавоби ӯ барошуфт,
Ба сарҳангони бефарҳанг мегуфт... *Ҷомӣ*

БЕФАРҶОМ بی‌فرجام беоқибат, бенатиҷа, бефоида.

Мушфиқӣ, тоси фалакро нест имкони даранг,
Сарфи ҷоми бода гардон умри бефарҷомро.
Мушфиқӣ

БЕФУРӮЗ بی‌فروز бенур; бесафо; *маҷ.* бетамиз.

Баҳри истибқои ҳайвон чанд рӯз
Хонда илмаш аҳмақони бефурӯз. *Румӣ*

БЕХ بیخ 1. решаи асосии наботот.

Шавад барг пажмурдаву бех суст,
Сараш сӯи пастӣ гарояд нахуст. *Фирдавсӣ*

Дарахт падид омад ва онро бех ва соқ ва барг ва бор пайдо шуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

бех баркандан решакан кардан; *маҷ.* несту нобуд кардан.

Тамаъро аз қаноат бех баркан,
Талабро аз таваккул шох бишкан. *Ҷомӣ*

бех задан (ё кардан) реша давондан.

Гарчи дар ҳар ҷигаре дарду ғамат бехе зад,
Ки шаборӯзӣ чун зикри ту дар нашву намост.
Анварӣ

Дарахти карам ҳар куҷо бех кард,
Гузашт аз фалак шохи болои ӯ. *Саъдӣ*

аз бех кандан (ё барovardан, баркашидан) бо реша кандан, кашида гирифтан.

Сарсари ҳаҷри ту, эй сарви баланд,
Решаи умри ман аз бех биканд. *Рӯдакӣ*

Агар зи боғи раият малик хӯрад себе,
Бароваранд ғуломони ӯ дарахт аз бех. *Саъдӣ*

аз беху бор афгандан решакан кардан; *маҷ.* суст, нотавон ва оҷиз гардонидан.

Ғамзаҳот аз беху аз борам фиганд,
Ишваҳот аз хону аз монам бибурд. *Анварӣ*

аз беху бор кандан аз бех кандан, решакан кардан.

Раният дарахт аст, агар парварӣ,
Ба коми дили дӯстон бар хӯрӣ.
Ба бераҳмӣ аз беху бораш макан,
Ки нодон кунад ҳайф бар хештан. *Саъдӣ*

2. ниҳол, дарахт.

Барандоз бехе, ки хор оварад,
Дарахте бипарвар, ки бор оварад. *Саъдӣ*

3. *маҷ.* асл, асос; буньёд.

Борам андӯҳ рехту бехам ғам шикаст,
Гарна боре беху боре доштам. *Хоқонӣ*

Насли фасоди инон мунқатеъ кардан ва бехи тa борашон баровардан авлотар аст. *Саъдӣ*

беху бун аслу асос; буньёд.

Даври гардун гусаст беху бунам,
Марги ёрон шикаст болу парам. *Хоқонӣ*

◇ **бехи пашм** *кинoя аз* гӯшт.

Аз олами маош се неъмат гузидаанд:
Рӯи никӯю шираи ангуру бехи пашм. *Низорӣ*

бехи *чизе аз* **бун баровардан** несту нобуд кардан.

Мукофоти душман ба молиш макун,
Ки бехаш баровард бояд зи бун! *Саъдӣ*

беху шохи *чизе* **баркандан** *кинoя аз* несту нобуд кардан, чизеро тамоман барҳам задан.

Бисӯзам нигорида кохи туро,
Зи бун барканам беху шохи туро. *Дақиқӣ*

БЕХАБАР بی‌خبر **1.** касе, ки аз чизе хабар надорад, ғофил.

Бигӯ, ки чанд шавӣ бехабар зи мастии ишқ,
Касе, ки мастияш аз ишқ нест, бехабар аст.
Хисрави Деҳлавӣ

Паймонае бинӯш, ки даврон ғанимат аст,
Эй бехабар зи ҳастии паймони зиндагӣ! *Шоҳин*

2. *кинoя аз* зоҳид, шайх, эшон.

Дар назарбозии мо бехабарон ҳайронанд,
Ман чунинам, ки намудам, дигар эшон донанд.
Ҳофиз

Сад чок шуда синаву сад пора шуда ҷон
В-ин бехабарон ҷома даридан нагузоранд.
Хисрави Деҳлавӣ

БЕХЕШ بیخویش бехуд, аз худ бехабар; сахт ошуфта ва парешонҳол; *муқ.* **бехуд** 1.

Маро бояд чунин бехеш будан,
Зи ҳаҷри сарви худ дилреш будан.
Фахриддини Гургонӣ

БЕХЕШТАН بیخویشتن *ниг.* **бехеш.**

Ҳикояти рӯбоҳе муносиби ҳоли туст, ки дидандаш гурезон ва бехештан афтону хезон. *Саъдӣ*

БЕХКАН بیخ کن аз бех кананда; *маҷ.* хароб ва нобудкунанда.

Сарсари маргро бибин, чӣ фан аст,
Саршикан, бехкан, самарфикан аст. *Ҷомӣ*

БЕХОБӢ بیخوابی дар вақташ хоб накардан, бедории давомдор, бедорхобӣ.

Шабе дар биёбони Макка аз бехобӣ пои рафтанам намонд. *Саъдӣ*

Чунин, к-аз бодан ишрат ба хоби мастии шабҳо,
Чӣ донӣ меҳнати бехобии шабзиндадоронро.
Ҷомӣ

БЕХОСТ بی‌خواست нохост, баногоҳ.

Ба гавҳар гар задӣ бехост дасте,
Таассуф дар дилаш мисқаб шикастӣ. *Нозим*

БЕХОСТА بی‌خواسته бесарват, бепулу мол.

Нур аз кавокиб хоста, дуд аз ҷаҳон бархоста,
Чун мардуми бехоста олам зи рутбат бенаво.
Муиззӣ

БЕХТАН بیختن **1.** аз ғарбел гузаронидан, элак кардан (орд, ғалла ва ғ.), аз тӯр, дока ва ғ. гузаронидан.

Бӯи Лайлӣ, ки зи худ ёфт ҳамон дам Маҷнун,
Хоки ҳастиш ба ғирболи фано бехта буд.
Ибни Ямин

Битарс аз новаки оҳе, ке мебезад бало бар ту,
Кунад ғирбол чархи чанбариро захми пайконаш.
Ҷомӣ

2. афшондан, пошидан.

Ба фарқи сар ба панҷа хок мебехт,
Сиришк аз дидаи намнок мерехт. *Ҷомӣ*

Шамолаш гар бигардад, мушк резад,
Ҳавояш чун биҷунбад, атр безад. *Хоҷӣ*

БЕХУД بیخود **1.** аз худ бехабар, бисьёр ошуфта ва парешон, шӯрида, ба ҳаяҷон омада; *муқ.* **бехеш.**

Мо бехудон зи ғафлати худ пай набурдаем,
Чашм ошно нашуд, ки чӣ ранг аст хобро. *Бедил*

Сипоҳе масти ҷоми хуш дар базм,
Ва лекин бехуду девона дар разм. *Ҳозиқ*

2. бешуур, беҳуш (аз мастӣ, хоб ва ғ.).

Умрҳо май хӯрдию бехуд шудӣ,
Бандаи фармони неку бад шудӣ. *Ҷомӣ*

Бар сари бехудони хоби баҳор
Соя гардад фитодани девор. *Бедил*

БЕХУДӢ بیخودی **1.** аз худ бехабарӣ; шӯридагӣ, изтироб.

Ман мурғи нимбисмили теғи муҳаббатам,
Дар ман нигар, ки бехудию изтироб чист.
Мушфиқӣ

2. бешуурӣ, беҳушӣ (аз мастӣ, хоб ва ғ.).

Ид шуд, риндон барои бехудӣ май мехӯранд,
Бехуде гар май бинӯшад, соқӣ андар ҷоми ӯст.
Мӯҳьӣ

3. аз ҳадди худ таҷовуз кардан, худписандӣ.

Накунам бехудию худкомӣ,
Чун шудам пухта, кай кунам хомӣ. *Низомӣ*

4. дар тасаввуф — аз худ гузаштан, маҳву фонӣ шудан аз ваҷду ҳаяҷон.

Агар марди роҳӣ, зи худ даргузар,
Ба манзилгаҳи бехудӣ баргузар. *Хоҷу*

БЕЧОРА بیچاره касе, ки барои беҳбудии кори худ чора ва илоҷ надорад; оҷиз ва дармонда.

Амир Исмоил гуфт: Чӣ хоҳед аз ин бечорагон, бимонед, то ба мулки хеш биравaнд, эшон ҳаргиз ба ҳарби шумо боз наёянд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ман, ки дар тадбири ғам бечораам,
Чораи он ғамгусорон ёд бод! *Ҳофиз*

Аз Мушфиқии дилшуда бечоратаре нест,
Бо ӯ ҳама кас душману ӯ бекасу танҳо.
Мушфиқӣ

БЕЧОРАГӢ بیچارگی **1.** очизӣ, дармондагӣ.

Туӣ дармони дардам дар ҷаҳон бас,
Дар ин бечорагӣ фарьёди ман рас.
Фахриддини Гургонӣ

Аз вай ҳама мастию ғурур асту такаббур
В-аз мо ҳама бечорагию аҷзу ниёз аст. *Ҳофиз*

2. тангаҳволӣ; камбағалӣ.

Тан ба бечорагию гурсинагӣ
Бинеху даст пеши сифла мадор. *Саъдӣ*

БЕЧУН بیچون **1.** бемонанд, беназир; **2.** *д.* яке аз ному сифатҳои худо.

Рӯзгоре зи хеш берун буд,
Ҳайратободи сунъи бечун буд. *Бедил*

БЕШ بیش **1.** бисьёртар, зиёдтар, афзун, зиёда.

Фурӯғи рухашро, ки ҷон барфурӯхт,
Дар ӯ беш диду дилаш беш сӯхт. *Фирдавсӣ*

Ба харворҳо қундузи теғдор,
Самури сияҳ низ беш аз шумор. *Низомӣ*

2. бисьёр: *муқобили* **кам** 1.

Ҳанӯз ҳаққи ман назди ту беш хоҳад буд. *Савдо*

Беш хӯрдан қавӣ кунад гардан,
Лек зирак шавӣ зи кам хӯрдан.*

бешу кам каму зиёд; *маҷ.* ҳар чиз, ҳар боб, ҳар хусус.

Шабу рӯз буданд бо ӯ ба ҳам,
Задандӣ ҳаме рой бар бешу кам. *Фирдавсӣ*

аз бешу кам рафтани сухан аз ҳар боб ва ҳар хусус гуфта шудани сухан.

Чунон буд, ки буданд рӯзе ба ҳам,
Сухан рафт ҳар гуна аз бешу кам. *Фирдавсӣ*

БЕША بیشه ҷангал, дарахтзори табиӣ ва худрӯ.

То мард сухан нагуфта бошад,
Айбу ҳунараш ниҳуфта бошад,
Ҳар беша гумон мабар, ки холист,
Шояд, ки паланг хуфта бошад. *Саъдӣ*

БЕШАФАҚ(Қ)АТ بی‌شفقت бераҳм, номушфиқ, номеҳрубон.

Ашки ман ранги шафақ ёфт зи бемеҳрии ёр,
Толеи бешафақат бин, ки дар ин кор чӣ кард!
Ҳофиз

БЕШАҲРӢ بی‌شهری аз шаҳр(-и худ) ҷудо ва дур будан; дурӣ аз ватан, ғарибӣ.

Кунун худ дилш лахте мустаманд аст,
Ба танҳоиву бешаҳрӣ нажанд аст.
Фахриддини Гургонӣ

БЕШТАР بیشتر бисьёртар, зиёдатар, афзунтар.

Эй ба ту майли дилам ҳар нафасе бештар,
Хубии ту ҳар замон бештар аз пештар. *Ҳилолӣ*

БЕШУМОР||БЕШУМАР بی‌شمار||بی‌شمر беҳисоб, аз доираи ҳисоб берун, аз ҳад афзун.

Ниҳоли душманӣ баркан, ки ранҷи бешумор орад,
Дарахти дӯстӣ биншон, ки коми дил ба бор орад.
Ҳофиз

Гар ӯ бешумар солиён бишмурад,
Ба душман расад тахт, чун бигзарад. *Фирдавсӣ*

БЕШӢ بیشی **1.** афзоиш, зиёдат, афзунӣ.

Чу чизе з-ин ки дорӣ, беш хоҳӣ,
Зи бешӣ хостан ёбӣ табоҳӣ. *Фахриддини Гургонӣ*

2. *маҷ.* зиёдаталабӣ.

Ҳама талхӣ аз баҳри бешӣ бувад,
Мабодо, ки бо оз хешӣ бувад! *Фирдавсӣ*

БЕЪР *а.* بئر чоҳ, чоҳи об.

Ва он ҷо ду чоҳ аст, якеро беъри расул гӯянд ва якеро беъри Алӣ. *Носири Хисрав*

БЕЪСАЛҚАРИН بئس‌القرین чӣ дӯсти бад! чӣ ҳамдами бад! чӣ ҳамсӯҳбати бад!

Боз бифристодат он шери арин
Сӯи ман аз макр, эй беъсалқарин! *Румӣ*

БЕҒАМ بی‌غم касе, ки ғаму ғусса надорад, холӣ аз андуҳ.

Дар ин дунъё касе беғам набошад,
Агар бошад, банӣ-одам набошад.*

БЕҒАМӢ بیغمی ғам надоштан, осудахотирӣ.

Беғамӣ хуш вилоятест, валек
Зери фармони кас намеояд. *Анварӣ*

БЕҒАШ بی‌غش **1.** беомезиш, комилъиёр, соф, холис, сара (дар бораи тиллову нуқра); **2.** соф, бедурд, ноб (дар бораи шароб).

Шароби беғашу соқии хуш — ду доми раҳанд,
Ки зиракони ҷаҳон аз камандашон нараҳанд.
Ҳофиз

3. *маҷ.* бериё, бемакру ҳила, покдил.

Сафои бодаву рухсори сода хушам бурд,
Шаробу соқии мо ҳар ду беғаш афтодаст. *Ҳилолӣ*

беғаш будани нақди *касе* бериё, бемакру ҳила ва покдил будани касе.

Нақди сӯфӣ на ҳама софиву беғаш бошад,
Эй басо хирқа, ки муставҷиби оташ бошад.
Ҳофиз

БЕҒӮЛА بیغوله **1.** кунҷ ва гӯшаи хона.

Ҷаҳон тоза гардад чу хуррам биҳишт,
Шавад хуб саҳрову беғӯла зишт. *Низомӣ*

2. кунҷ ва гӯшаи саҳро ва ё кӯҳ; ғор.

БЕҒӮЛАНИШИН بیغوله‌نشین **1.** гӯшанишин; **2.** ғорнишин.

Беғӯланишини кӯҳу ҳомун,
Машҳур ба номи нек Маҷнун. *Шоҳин*

БЕҚАДР بیقدر он кӣ қадру қимату эътибор надорад.

Ба боли хоксориҳо бувад парвози ғурбатҳо,
Ки мили сурма беқадр аст, чун аз сурмадон ранҷад.
Шавкат

БЕҚАЙД بی‌قید **1.** озод аз тааллуқоти дуньё.

Рифъат ар хоҳӣ, Фузулӣ, чун фалак беқайд бош,
Бар замин зан, — гар чу хуршедат бувад бар фарқ
тоҷ. *Фузулӣ*

2. *маҷ.* лоқайд, касе, ки ба қонун ва расму қоида риоя намекунад; бададо, бадрафтор.

БЕҚАРИН بیقرین беназдик; *маҷ.* бемонанд, бемисл, беҳамто.

Ту осмонию ҳунари ту Аторуд аст
В-он беқарин лиқои ту чун моҳи осмон.
Манучеҳрӣ

БЕҚАРОР بی‌قرار 1. доимо дар ҳаракат ва ҷунбиш буда.

Дид чаъди беқарораш бар узор,
З-орзуи васли ӯ шуд беқарор. *Ҷомӣ*

Ба соғар зи ҳар мавҷаи беқарор,
Рагу решаи мастӣ аст устувор. *Бедил*

2. музтариб, безобита, бетоқат ва беором.

Шӯхӣ макун, ки мурғи дили беқарори ман
Савдои доми ошиқӣ аз сар ба дар накард. *Ҳофиз*

Қадом дил, ки ту ғамза задӣ, фигор нашуд,
Қадом кас, ки туро диду беқарор нашуд?
Хисрави Деҳлавӣ

БЕҚИЁС بی‌قیاس 1. аз фаҳму идрок ва муқоиса берун; 2. *беандоза, аз ҳад* афзун.

Корвоне дар замини Юнон бизаданд ва неъмати беқиёс бибурданд. *Саъдӣ*

Эй зи хулқат табъ лутфи беқиёс афрошта
В-эй зи лутфат дил нашоти ҷовидон бардошта.
Савдо

БЕҚИМАТ بی‌قیمت беарзиш, беқадр.

Ҳамоно ки дар Форс иншои ман
Чу мушк аст беқимат андар Хутан. *Саъдӣ*

БЕҲ I به 1. хубтар, нектар, писандидатар.

Беҳ аз ганҷи доииш ба гетӣ куҷост?
Киро ганҷи дониш бувад, подшост. *Асадӣ*

Ҳар кӣ ба хас кард қаноат, — хасест,
Беҳталабӣ кун, ки беҳ аз беҳ басест! *Ҷомӣ*

Беҳ аст аз рӯи некӯ номи некӯ. *Зарбулмасал*

беҳ шудан хуб шудан, дуруст шудан; саломат шудан, сиҳат ёфтан.

Порсоеро дидам бар канори дарьё, ки захми паланг дошт во ба ҳеҷ дору беҳ намешуд.
Саъдӣ

Дарди ушшоқ зи дармони касе беҳ нашавад,
Хоса дарде, ки насиби дили ғамноки ман аст.
Ҳилолӣ

Беҳ шуд, ки ёфт бӯи суман бодро табиб.
Восифӣ

2. одами нек.

Ё беҳу беҳгӯй шаву беҳ шунав,
Ё раҳи гунгону карон гиру рав!
Хисрави Деҳлавӣ

Эй беҳонро ба бад биёзурда
В-он чӣ беҳ буд, бо бадон карда ... *Саноӣ*

БЕҲ II به навъе аз меваҳои хушбӯи себмонанд, обӣ.

Пас аз муддате боз омад, ҳалқи довудӣ мутағайир шуда ва ҷамоли юсуфӣ ба зиён омада, бар себи занахдонаш чу беҳ гарде нишаста. *Саъдӣ*

Мабош зоиқапардози имтиёзи ҳавас,
Чу боғ нест дар амлоки ту чи нору чи беҳ. *Бедил*

БЕҲАД(Д) بی‌حد 1. беинтиҳо, бепоён; беканор.

Роҳҳои мухталиф меронадаш,
То расонад сӯи баҳри беҳадаш. *Румӣ*

2. беандоза; бешумор, аз ҳисоб берун.

Дар шумор арчи наёвард касе Ҳофизро,
Шукр, к-он меҳнати беҳадду шумор охир шуд.
Ҳофиз

Ғулдмон беҳад аз гурҷию зангӣ,
Ҳама бар каф туфангони фарангӣ. *Ҳозиқ*

БЕҲАЙСИЯТӢ بی‌حیثیتی беқадрию беэътиборӣ.

Аз тифлӣ ва нотаҷрибагӣ ва беҳайсиятии подшоҳ чашмзахми азиме ба номӯси темурия расид.
«Хизонаи омира»

БЕҲАМИЯТ بی‌حمیت касе, ки ору номӯс надорад; бешараф, сифла, нокас.

Аз он беҳамият бибояд гурехт,
Ки номардияш оби мардон бирехт. *Саъдӣ*

БЕҲАМОЛ بی‌همال бешарик ва беанбоз; бемислу монанд, беҳамто.

Дар иродат бешабеҳу дар машийят бешарик,
Дар иҷобат беназиру дар иноят беҳамол. *Муиззӣ*

БЕҲАНҶОРӢ بی‌هنجاری бероҳӣ, бетариқӣ; *маҷ.* норосткорӣ; бадмуомилагӣ.

Раоёи Дакан аз тағьири Қутлуғхон ва беҳанҷории эшикдорон музтариб гашта, баъзе ҷалои ватан намуданд. *«Таърихи Фаришта»*

БЕҲАСР بی‌حصر беҳад, номаҳдуд; бешумор, аз ҳад зиёд.

Сутур афзун зи мӯи чорпоён,
Шутур беҳаср чун хори биёбон. *Нозим*

БЕҲАФТОД||БЕҲУФТОД بهافتاد||بهاوفتاد салоҳ ва беҳбудӣ, хушҳолӣ.

Ба ҳукми назар дар беҳуфтоди хеш
Гирифтанд ҳар як яке роҳ пеш. *Саъдӣ*

Маломате, ки кунандам, аз он чӣ хезад? — Хеҷ.
Агар ба пои ту уфтам, беҳуфтоди ман аст.
Ҳасани Деҳлавӣ

БЕҲБУД بهبود беҳ будан, офият, тандурустӣ, саломатӣ, сиҳат ва хушаҳволӣ.

Бӯи беҳбуд зи авзои ҷаҳон мешунавам,
Шодӣ овард гулу боди сабо шод омад. *Ҳофиз*

Ман надонам чашми беҳбуд аз куҷо дорам, ки ҳаст
Ишқ бадхӯ, ёр золим, чарх бадсоз инчунин.
Ҷомӣ

БЕҲГУЗИН به گزین 1. беҳ гузинанда, хуб ва некро интихоб кунанда; 2. *маҷ.* хубӣ ва некӣ варзанда.

Бидон, эй шаҳаншоҳи туркону Чин,
Ҳунарманду равшандилу беҳгузин. *Фирдавсӣ*

БЕҲИММАТ بی‌همت беғайрат ва беҷасорат дар роҳи некӣ, беирода; коҳил.

Пеши соҳибҳиммат ин зоҳир бувад:
Ҳар кӣ беҳиммат бувад, мункир бувад. *Ҷомӣ*

БЕҲИН||БЕҲИНА بهین||بهینه беҳтарин, хубтарин, нағзтарин.

Он кӣ истиноди инсофаш
Эминиро беҳина буньёд аст... *Анварӣ*

Беҳин коре, ки андар зиндагонист,
Никӯхоҳӣ, ба кас роҳатрасонист. *Носири Хисрав*

БЕҲИС(С) بی‌حس беэҳсос, бешуур, аз худ бехабар, муаттал.

Қарашмаи ту шаробе ба ошиқон паймуд,
Ки илм бехабар афтоду ақл беҳис шуд. Ҳофиз

БЕҲИФОЗ بی‌حفاظ аз роҳи ҳавову ҳавас худдорӣ накунанда, беор, бебок.

Дар чини турраи ту дили беҳифози ман
Ҳаргиз нагуфт маскани маълуф ёд бод. *Ҳофиз*

БЕҲНОНА بهنانه кулчаи сафед; нони равғанин.

Чу бинҳод он тали савсан зи пеши ман, чунон будам,
Ки пеши гурсина бинҳӣ сариди чарбу беҳнона.
Ҳаккок

БЕҲОСИЛ بی‌حاصل 1. бесамар; бенатиҷа; бефоида.

Ранҷи беҳосил мабин дар набзи ошиқ, эй табиб,
Нест дасте бо маризи ишқ Ҷолинусро. *Ҷомӣ*

Хишт бар дарьё задан беҳосил аст.*

2. ноком; бетолеъ.

Ману боди сабо мискин, ду саргардони беҳосил,
Ман аз афсуни чашмат масту ӯ аз бӯи гесӯят.
Ҳофиз

БЕҲРӮЗ I بهروز 1. хушзиндагӣ, хушбахт.

Аз ин тоқи шашрӯза беҳрӯз кист? *Хоҷу*

2. номи яке аз ҷанговарони Баҳроми Гӯр дар «Шоҳнома»-и *Фирдавсӣ.*

Куҷо номи он мард Беҳрӯз буд,
Савори далери дилафрӯз буд. *Фирдавсӣ*

БЕҲРӮЗ II||БЕҲРӮЗА بهروز||بهروزه як навъ булӯри кабудранги арзонбаҳо.

Чунон мастам, чунон мастам ман имрӯз,
Ки пирӯза намедонам зи беҳрӯз. *Шамси Табрезӣ*

БЕҲРӮЗГОР به‌روزگار хушвақт, хушзиндагӣ, хушбахт.

Ҳаме парваронидаш андар канор,
Бад-ӯ шодмон буду беҳрӯзгор. *Фирдавсӣ*

БЕҲРӮЗӢ بهروزی хушвақтӣ, хушбахтӣ.

Зи перӯзӣ ба даст орад ҳама ком,
Зи беҳрӯзӣ ба чанг орад ҳама ном.
Фахриддини Гургонӣ

Сабурӣ мояи фирӯзӣ омад,
Қавитар пояи беҳрӯзӣ омад. *Ҷомӣ*

БЕҲТАР بهتر хубтар, нағзтар.

Беҳтар зи бори ҳикмат бар шохи нафс бар нест,
Хуштар зи лафзи доно зӣ оқилон шакар нест.
Носири Хисрав

Дар Каъба чӣ меравӣ, дилеро дарьёб,
Беҳтар зи ҳазор Каъба бошад як дил.*

Дар васфи ҷамоли ту надонам чӣ нависам,
Он чӣ ба тасаввур гузарад, беҳтар аз онӣ.
Шоҳин

БЕҲТАРАК بهترک *шакли тасғири* **беҳтар.**

Реши Фарҳод беҳтарак мебуд,
Гар на Ширин намак напошидӣ. *Саъдӣ*

БЕҲУД بیهود *шакли кӯтоҳшудаи* **беҳуда.**

Ҳаст бале аз дарун таваҳҳуми улфат,
Ҳаст бале аз бадан таматтӯи беҳуд. *«Оташкада»*

БЕҲУДА بیهوده||بیهده 1. он чӣ ҳаққу ҳақиқат ва рости надорад, ботил.

Меҳр ҷӯӣ зи ману бемеҳрӣ,
Ҳуда хоҳӣ зи ману беҳудаӣ. *Рӯдакӣ*

Бигӯй он ду нопоки беҳударо,
Ду Оҳирмани мағзполударо. *Фирдавсӣ*

2. бефоида, бенатиҷа.
Дило, то кай ҳамеҷӯӣ маниро,
Чӣ кӯбӣ беҳуда сард оҳанеро? *Рӯдакӣ*

ба беҳуда ба таври бефоида ва бенатиҷа.

Чаро бояд ин кина оростан,
Ба беҳуда чизе зи ман хостан? *Фирдавсӣ*

беҳуда гуфтан суханони бемаънӣ ва бефоида гуфтан, ёва гуфтан, ҳарза гуфтан.

Маҷоли сухан то наёбӣ зи пеш,
Ба беҳуда гуфтан мабар қадри хеш. *Саъдӣ*

БЕҲУДАГАРД بیهوده گرد||بیهده گرد сарсарӣ гарданда, оворагард.

Шавкат, куҷост шавқи фузулӣ, ки то абад
Беҳудагарди кӯчаи дилҳо кунад маро. *Шавкат*

БЕҲУДАГӮ بیهوده گو||بیهده گو гӯяндаи суханони бемаънӣ, бефоида ва бемавқеъ, сафсатагӯ.

Забони нотиқа дар васфи шавқ нолон аст,
Чӣ ҷои килки бурида забони беҳудагӯст. *Ҳофиз*

Дил дар хами чавгони сари зулфи ту гӯест,
Ҳар дил, ки ҷуз ин гуфт, бувад беҳудагӯе.
Камоли Хуҷандӣ

БЕҲУДАГӮӢ بیهوده گوئی||بیهده گوئی сафсатагӯӣ, бефоидагӯӣ.

Чу ӯ парда созад, шавам ҷумла гӯш,
Нишинам зи беҳудагӯӣ хамӯш. *Ҷомӣ*

БЕҲУДАХОРӢ بیهوده‌خواری||بیهده‌خواری исрофкорӣ.

Чунон низ яксар мапардоз ганҷ,
Ки ой зи беҳудахорӣ ба ранҷ. *Низомӣ*

БЕҲУЗУР بی‌حضور 1. безобита, ноором; парешонхотир, тангдил.

Дар ҷаҳон даҳ чизи душвор аст назди Огаҳӣ,
Қ-аз тасаввур кардани он мешавад бас беҳузур.
Огаҳӣ

2. нотоб, ранҷур; бемор.

Подшоҳ дар шавволи ҳамин сол тарафи Мевот рафта он вилоятро тохт ва аз он ҷо ба Муҳаммадобод... шитофта, беҳузур шуд. *«Таърихи Фаришта»*

БЕҲУЗУРӢ بی‌حضوری 1. безобитагӣ, ноороми; парешонӣ; нохушии мизоҷ.

Чун хомаи сабукмағз аз беҳузурии дил
Шуд беш рӯсиёҳӣ дар ҳар суҷуд моро.
«Баҳори Аҷам»

2. *маҷ.* вафот, марг.

Султон бори дигар... хабари беҳузурии волидаи худ — Махдумаи Ҷаҳон[ро] шунида танҳо муовадат ба Деҳлӣ кард ва баъд аз такфину таҷҳиз ва маросими азо боз ба лашкар мулҳақ шуд.
«Таърихи Фаришта»

Язид ӯро васият кард, ки... агар туро аз ин бемории беҳузурӣ бошад, Ҳасир бинни Намирро халифа кардам. *«Таърихи Табарӣ»*

БЕҲУНАР بی‌هنر беистеъдод ва беқобилият.

Муҳол аст, ки ҳунармандон бимиранд ва беҳунарон ҷои эшон бигиранд. *Саъдӣ*
Беҳунар он кӣ дар офоқ касаш нест ҳасуд.*

БЕҲУФТОД به‌اوفتاد *ниг.* **беҳафтод.**

БЕҲУШ||БЕҲӮШ بی‌هش||بی‌هوش **1.** аз ҳуш рафта, беҳис, бешуур, беҳуд, аз худ бехабар.

... Чунонки сурати ӯст, ки як бор дидаам ва беҳуш шудаам. *«Таърихи Наршахӣ»*
Дили беҳӯш чун ба ҷуш омад,
Ҳуспро хуни дил ба ҷӯш омад. *Мушфиқӣ*

2. *маҷ.* моту мабҳут, мафтун, шайдо.

Ҳар он кас, ки аз дур бинад туро,
Шавад беҳушу баргузинад туро. *Фирдавсӣ*

БЕҲУШӢ||БЕҲӮШӢ بی‌هشی||بی‌هوشی **1.** дар ҳолати беҳудӣ ва беҳиссӣ будан.

Саросар хонду доман кард сад чок,
Зи беҳушӣ фурӯ ғалтид бар хок. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. беақлӣ, нофаҳмӣ.

Чӣ чораст бо ӯ ба ҷуз хомушӣ,
Ситеҳандагӣ бошад аз беҳушӣ.
Абӯшакури Балхӣ

3. *маҷ.* мафтунӣ, шайдоӣ.

Ҳар гоҳ к-он париваш дар пеши ман дарояд,
Беҳушие зи рӯяш дар марду зан дарояд.
Хисрави Деҳлавӣ

БЕҲӢ I بهی хубӣ, нағзӣ, некӣ; беҳбудӣ.

Чу он ҳадьяро ӯ пазируфта дид,
Расида беҳию бадӣ рафта дид. *Фирдавсӣ*
Он кӣ бар мамлакат заҳир аст ӯ,
Халқро дар беҳӣ башир аст ӯ. *Саноӣ*

БЕҲӢ II بهی беҳин, беҳтарин.

Чун беҳӣ мояаш бирафт аз даст,
Ҳар чӣ зуд оядат, зиён пиндор. *Хоқонӣ*

БЕҲӢ III بهی *ниг.* **беҳ** II.

БЕҲӮШ بی‌هوش *ниг.* **беҳуш.**

БЕҲӮШӢ بی‌هوشی *ниг.* **беҳушӣ.**

БЕҶО بیجا **1.** бехонаву манзил; **2.** беҳуда, барабас.

Ғам аз гардиши рӯзгорон мадор,
Ки беҷо бигардад басе рӯзгор. *Саъдӣ*

3. бемавқеъ.

Хок бар фарқи ман, аз бӯсаи беҷо-талабӣ
Хотири ёру дили хеш мукаддар кардам. *Шоҳин*

◇ **беҷо сохтан** гуреза кардан, аз мансабу хонаву ҷой дур кардан.

Тоҷиддини Юлдуз... ба Лоҳур шитофта ва ҳокими он ҷоро беҷо сохта мутасарриф гашт.
«Таърихи Фаришта»

БЕҶОДА||БЕҶОД بیجاده||بیجاد санги сурхранг ва ё зардранг, ки хосияти каҳрабоӣ дорад.

Ба чанг омадаш чанд гуна гуҳар
Чу ёқуту беҷодаву симу зар. *Фирдавсӣ*
Шуд он тахти шоҳиву он дастгоҳ
Зи мо тору пӯдаш чу беҷоду коҳ. *Фирдавсӣ*

◇ **ду беҷода** *киноя аз* ду лаб.

Ду беҷода бикшоду овоз дод,
Ки шод омадӣ, эй ҷавонмарди шод! *Фирдавсӣ*

БЕҶОДАГУН بیجاده‌گون сурхранг, сурх; **беҷодагун гул** гули сурх.

Биё, соқӣ, аз бода ҷоме биёр,
Зи беҷодагун гул паёме биёр! *Низомӣ*

БЕҶОДАЛАБ بیجاده‌لب сурхлаб.

На Золу на он моҳи беҷодалаб
Нахуфтанд як ҳафта дар рӯзу шаб. *Фирдавсӣ*

БЕҶОДАРАНГ بیجاده‌رنگ сурхранг, сурх.

Дигар рӯз, к-ин бӯри беҷодаранг
Зи паҳлуи шабдез бикшод танг... *Низомӣ*

◇ **лаъли беҷодаранг** *киноя аз* шароби сурх.

Ба заррин қадаҳ лаъли беҷодаранг
Равон бар кафаш соқии шӯху шанг. *Хоҷу*

сирфи беҷодаранг шароби сурхи холис.

Биё, соқӣ, он сирфи беҷодаранг
Ба ман деҳ, ки поям даромад ба санг. *Низомӣ*

ханҷари беҷодаранг ханҷари хунолуд.

Ба пеши ханҷари беҷодаранги ӯ дар разм
Бувад зи бехатарӣ кӯҳро масобати коҳ.
Заҳири Форьёбӣ

БЕҶОН بیجان мурда; кушта; **беҷон кардан** куштан.

Нек саҳл аст зинда беҷон кард,
Куштаро боз зинда натвон кард. *Саъдӣ*

беҷон шудан мурдан; кушта шудан.

Ки подоши ин он, ки беҷон шавад,
Зи бад кардани хеш печон шавад. *Фирдавсӣ*

БИАЙНИҲ||БИАЙНИҲИ *а.* بعینه худи худаш, айнан ҳамон.

Чашми аз даст рафта гашт дуруст,
Шуд биайниҳ чунонки буд нухуст. *Низомӣ*
Зарра чӣ соя дорад, он соям биайниҳ,
Заррин расан фурӯ кун в-аз чаҳ маро баровар.
Хоқонӣ

БИБӢ *х.* بی‌بی зани неку ва мӯътабар, хотун, хонум, соҳибаи хона.

Эй нозанин, бибии ман туро ниёзмандӣ расонида мегӯяд, ки дар ин шаҳр ғариб меномой.
«Анвори Суҳайлӣ»
...Ки ҳамешуд ба раҳ кушода гиреҳ
Баҳри бибӣ ба сӯи зоҳиди деҳ. *Саноӣ*

БИГМОЗ||БАГМОЗ *т.* بگماز **1.** шароб, май.

Бар ҳама халқ бибанду ба ҳама кас бикушой
Дарҳои ҳадасону хумҳои бигмоз. *Манучеҳрӣ*
Ба бигмоз биншаст як рӯз шоҳ,
Ҳамедун бузургони Эронсипоҳ. *Фирдавсӣ*
Аз ин пас ҳама навбати мост разм,
Туро ҷой тахт асту бигмозу базм. *Фирдавсӣ*

бигмоз кардан маҷлиси шаробхӯрӣ барпо кардан.

Яке базм Сом он гаҳе соз кард,
Се рӯз андар он базм бигмоз кард. *Фирдавсӣ*

2. *мац.* пиёлаи шароб.

Онро, ки ба дасти хеш бигмоз диҳӣ,
Иқболи гузаштаро бад-у боз диҳӣ. *Муиззӣ*

БИДАВ||БАДАВ بدو: **аспи бидав** аспи даванда, аспи тезрафтор.

Бо чунин асп задам рахти сафар васфкунон
Бо саисбачча, ки ин аст фалон аспи бидав. *Шоҳин*

БИДАСТ بدست *ниг.* **бидист.**

БИДАЪ *а.* بدع *ҷ.* **бидъа||бидъат.**

Ва завоид ва бидаъ дар асри ин амир зиёда аз ҳад шоеъ шуд. *Аҳмади Дониш*

БИДИСТ||БИДАСТ بدست як ваҷаб.

Набувад аз тасарруфи ту бурун
Як бидист аз замину мулки малик. *Сӯзанӣ*

БИДОЯТ||БИДОАТ||БАДОАТ *а.* بدایت||بداءة||بدائت ибтидо, шурӯъ, оғоз.

Ояти илмро бидоят нест,
Ғояти шавқро ниҳоят нест. *Саноӣ*

Қиссаи ман дароз аст ва сафари маро бидояту ниҳоят пайдо нест. *«Калила ва Димна»*

БИДРОМ بدرام *ниг.* **бадром** I.

БИДРУД بدرود *ниг.* **падруд.**

БИДУН *а.* بدون: **бидуни** ... бе, аз ғайри ..., ғайр аз ...

Он чӣ бошад бидуни ин асбоб,
Изтирорест, номи он дарьёб! *Ҷомӣ*

БИДЪА||БИДЪАТ *а.* بدعه||بدعت *д.* фикру ақида ва расму қоидаҳои нав дар дин, ки мухолифи таълимоти ҳукмрони дин мебошад; дар ислом махсусан унсур ва қоидаҳои нав, ки баъд аз Муҳаммад пайдо шудааст.

Ба қамъ кардани фиръавни бидъа мусовор
Қалам дар он яди байзош мор месозад. *Хоқонӣ*

Назар бар некувон расмест маъҳуд,
На ин бидъат ман овардам ба олам. *Саъдӣ*

БИЁБ بیاب: **харобу биёб** харобу вайрон.

Баҳор чашм чу бикшод, хештанро дид,
Ба дасти душману хона шуда харобу биёб.
Фаррухӣ

БИЁБОН بیابان **1.** саҳрои беобу алаф, ҷӯли бегиёҳ, бодия.

Дар биёбони хушку реги равон
Ташнаро дар даҳон чи дур, чи садаф! *Саъдӣ*

2. замини нокорам, замини безироат, замини беҳосил (ки дар атрофи ягон ободонӣ воқеъ аст).

Зиёъ ва биёбони ин деҳа вақф аст бар талабаи илм. *«Таърихи Наршахӣ»*

◇ **биёбон гирифтан** роҳи биёбон пеш гирифтан, ба биёбон баромада рафтан.

Ёрон шунидаам, ки биёбон гирифтаанд
Бетоқат аз маломати халқу ҷафои ёр. *Саъдӣ*

дар биёбон лингакафши кӯҳна неъмати худост *зарб.* дар ҷои сахтӣ ҳар чизи беарзиш ҳам қадр дорад.

БИЁБОНМАРГ بیابان‌مرگ касе, ки дар биёбон мемирад ва ҳолаш ба ҳеҷ кас маълум намешавад.

Гаштаам, Шавкат, биёбонмарги саҳрои ҷунун,
Чашми оҳу қолиби хишти лаҳад бошад маро.
Шавкат

БИЁБОННАВАРД بیابان‌نورد тайкунандаи биёбон, биёбонгард, сайёҳи саҳрогард.

Биёбоннаварде чу киштӣ дар об,
Ки болои сайраш напаррад ғуроб. *Саъдӣ*

БИЁБОННИШИН بیابان‌نشین касе, ки дар биёбон зиндагонӣ мекунад, бадавӣ.

Ҳотами Той, ки биёбоннишин буд, агар шаҳрӣ будӣ, аз ҷӯши гадоён бечора шудӣ ва ҷома бар ӯ пора кардандӣ. *Саъдӣ*

БИЗАНГОҲ بزنگاه ҷои хатарнок, маҳалли дуздон ва роҳзанон.

Лаби шикваро кай диҳад роҳи ҳарф
Ҳуҷуми сухан дар бизангоҳи ҳарф.
«Баҳори Аҷам»

БИЗЗАРУРА||БИЗЗАРУРАТ *а.* بالضروره||بالضرورت аз рӯи зарурат, заруратан; ба ночор.

... Пас биззарура нафиру фиғон баровopen.
«Равзат-ус-сафо»

Ҷомфирӯз биззарурат илтиҷо ба Шоҳбеки Арғун бурд. *«Таърихи Фаришта»*

БИЗЗОТ *а.* بالذات аз рӯи ҳастию моҳият ва нафсу табиат; аслан.

Раҳи ишқу тараб, ҳайҳот, ҳайҳот,
Зи ҳам чун рӯзу шаб дуранд биззот. *Ҳозиқ*

БИЗОАТ *а.* بضاعت **1.** молу асбоб, молу матоъ.

Агар доно в-агар нодон бувад ёр,
Бизоатро ба кас бемӯҳр маспор! *Низомӣ*

Бозоргоне ... равғани гӯсфанд ва шаҳд фурӯхта бо ӯ ҳамсоягӣ дошт ва ҳар рӯз қадре аз бизоати хеш барои қути зоҳид фиристодӣ. *«Калила ва Димна»*

2. *мац.* қобилият, истеъдод.

Ҳар касе дархури бизоати хеш
Дорад афсуни санъате дар пеш. *Бедил*

БИЗООТ *а.* بضاعات *ҷ.* **бизоат** 1.

Ҷавоҳирфурӯшони ҷонро бибин,
Бизооти дарьёву конро бибин. *Хоҷу*

БИЗЪ||БИЗЪА *а.* بضع **1.** шумораҳои миёнаи 3 то 9, шумораи хурд; **2.** чанд, якчанд; **бизъа санин** якчанд сол.

Пас ҷазои он кӣ дид ӯро муин,
Монд Юсуф ҳабс дар бизъа санин. *Румӣ*

Субҳи зуҳураш аз матлаи бизъа санин сар барзад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

БИКР *а.* بکر **1.** духшиза, афифа; духтари ба шавҳар нарасида.

Зулайхо чаҳордаҳсола ва бикр буд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Орифе шуд ба хоб дар фикре,
Дид дуньё чу духтари бикре. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

2. *мац.* чизи нав ва тоза, нозук ва латиф, ки пештар воқеъ ва истеъмол нашудааст.

Хаёлатро макун мавзун ба ҳар фикр,
Ки дорад дилрабой маънии бикр. *Нозим*

Макун аз парда берун шоҳиди фикр,
Ҳамон беҳтар, ки ин маънӣ бувад бикр. *Ҳозиқ*

◇ **бикри пушидарӯй** (*ё* **пуршӯр**) шаробе, ки дар хуми сарбаста аст.

Биё, соқӣ, он бикри пӯшидарӯй
Ба ман деҳ, гараш ҳаст парвои шӯй. *Низомӣ*

бикри суханро ба ақд баровардан суханҳои тару тоза ва нав ба навро ба назм даровардан.

Ҳузури дил аз даст додам ба нақд,
Ки бикри суханро барорам ба ақд. *Ҷомӣ*

БИЛ بل *шакли кӯтоҳшудаи* **биҳил.**

Бил, то ҷигарам хушк шавад в-об намонад,
Бар рӯи ман обест, к-аз ӯ Даҷла тавон кард. *Оғоҷӣ*

БИЛИСОНА بلیسانه иблисона, шайтонкорона.

Гуфт: Кӯрам хонд з-ин ҷурм он дағо,
Бас билисона қиёс аст, эй худо! *Румӣ*

БИЛКУЛЛИЯ *а.* بالکلیه куллиятан, тамоман.

...Ва дар тавфиру тақсири моли девонӣ эҳтимом намуда, ҷониби раият дошта, абвоби зулму хиёнатро билкуллия масдуд гардонида буд. *Восифӣ*

БИЛЛАҲ||БИЛЛОҲ *а.* بالله ба худо ки... (қасам ба худо).

Хӯрдам ба ту савганде, то аҳд яке бошад,
Дигар ба забони ман биллоҳ намеояд. *Мушфиқӣ*

Ман бар ту хушам зи ту бар он моҳ,
Бовар макунӣ, ҳазор биллаҳ. *Шоҳин*

биллоҳ ва сумма биллоҳ! қасам ба худо ва боз қасам ба худо!

Гуфто: Биллоҳ, сумма биллоҳ,
Дастам нарасад ба дасти он моҳ! *Ҳилолӣ*

БИЛМАРРА *а.* بالمره тамоман.

Дар сари девон мадори сухан гуфтан ба рамзу ишора буд ва саргӯшӣ билмарра барафтод. *«Таърихи Фаришта»*

БИЛМУНОСАФА *а.* بالمناصفه аз рӯи нисф, ду нима, ду тақсим.

Қумӣ ба иттифоқи мавлоно Зухурии Туршезӣ китоби «Наврас»-ро... тамом карда, нӯҳ ҳазор хун билмуносафа сила ёфтанд. *«Хизонаи омира»*

БИЛМУОЯНА *а.* بالمعاینه бо мушоҳида, аён ва ошкоро.

Дидан тавон шамоили ҷон билмуояна
Аз ҷисми нозуки ту, ки рӯҳи мусаввар аст. *Шоҳин*

БИЛО... *а.* بلا бе, бидуни... (дар калимаҳо ва ибораҳои арабӣ).

БИЛОАМАЛ *а.* بلاعمل беамал.

Донад вафову меҳр накӯ ёри мо, Камол,
Лекин чӣ ҳосил аст зи илми билоамал. *Камоли Хуҷандӣ*

БИЛОБАҒӢ *а.* بلابغی бе шӯришу исьён, бесаркашӣ ва гардантобӣ.

Бар сари ҳиммат билофахр аз азал дорам кулоҳ,
Бар тани узлат билобағӣ аз абад буррам қабо. *Хоқонӣ*

БИЛОД *а.* بلاد *ҷ.* **балад** II.

Билоди эшон дар ҷазоири дарьё буд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ман фаровон шаҳрҳо дидам дар атрофи олам дар билоди арабу аҷам. *Носири Хисрав*

БИЛОХИРА||БИЛОХИРАТ *а.* بالآخره||بالآخرت охиран, дар охир.

Билохират султон мутаассир гашта ва маҳзун шуда, худ ба саҳро рафт. *«Таърихи Фаришта»*

Билохира [хирс] ба зӯр туфанг аз дастам биситад ва ба шиддат бар кӯҳ зад. *Аҳмади Дониш*

БИЛОЯ بلایه *ниг.* **балоя.**

БИЛФАВР *а.* بالفور фавран, дарҳол, дарров.

Чаҳор аз муаммаётро билфавр ёфтам, дар яке андак тааммул карда шуд. *Восифӣ*

БИЛФЕЪЛ *а.* بالفعل дар ҳақиқат, дар амал, дар воқеъ, воқеан; дар ҳоли ҳозир.

Султон... дар шаҳри Девкар масҷиде, ки билфеъл мавҷуд аст, сохта. *«Таърихи Фаришта»*

БИЛЪАКС *а.* بالعکس баръакс.

...ва ҳол он, ки амр билъакс аст. *Аҳмади Дониш*

БИЛЪИШӢ||БИЛЪИШИЙИ *а.* بالعشی бегоҳон, шомгоҳон; **билъишийи ва-л-абкор(и)** дар шому бомдод, бегоҳон ва пагоҳон.

Кунанд аз сари таъзиму аз сари иҷлол
Саной ҳазрати ӯ билъишийи ва-л-абкор. *Убайди Зоконӣ*

БИЛҚУВВА *а.* بالقوه дар қувват ва имконият, ба ҳолати зуҳур ва вуқӯъ напайваста, аз қувва ба феъл наомада.

Ин илм билқувва дар миёни эшон буд ва Абуласвад онро аз қувва ба феъл расонд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

БИЛҶУМЛА *а.* بالجمله умуман, дар натиҷа; хулоса.

Не ҳуру не парӣ, на фаришта, на одамӣ,
Билҷумла дар латофати ҳуснат назир нест. *Шоҳин*

БИМ بیم тарсу ваҳм, хавф.

Зи бими ҳалокат ҳама марду зан
Намуданд тадбири тарки ватан. *Бедил*

◇ **бими ҷон** хавфи марг.

Шукуҳи тоҷи султонӣ, ки бими ҷон дар ӯ дарҷ аст,
Кулоҳи дилкаш аст, аммо ба тарки сар намеарзад. *Ҳофиз*

бими *чизеро* **аз даст ниҳодан** натарсидан, хавф надоштан аз чизе.

Мо бими тариқи хирад аз даст ниҳода,
Вораста ба иқболи ту аз дарди саре ҷанд. *Шоҳӣ*

БИМГОҲ||БИМГАҲ بیمگاه||بیمگه ҷои хатарнок, маҳалли хавфу хатар.

Ба ҳар бимгоҳе ҳисоре кунад,
Зи баҳри саранҷом коре кунад. *Низомӣ*

БИМЗАДА بیم‌زده гирифтори хавф ва тарсу ваҳм.

Масал аст ин ки аз азобкада
Ҳадзада беҳ бувад, ки бимзада. *Саноӣ*

БИМНОК بيمناك 1. тарсовар, даҳшатангез.

...ва сари вай бузург буд ва марди бимнок буд. *«Таърихи Наршахӣ»*

2. бо тарсу бим, тарсанда.

Донам, ки дили ту бимнок аст,
Қофури ту мушк шуд, чӣ бок аст? *Файзӣ*

бин بين *асоси замони ҳозираи* **дидан.**

БИН *а.* بن *шакли дигари* **ибн.**

Бод нисбат ба мо кунад, зеро-к
Ҳеҷ бин ҳеҷро падар моем. *Хоқонӣ*

БИНАНДА بيننده 1. *сифати феълии замони ҳозираи* **дидан.**

Бар ӯ аждаҳопайкаре аз ҳарир,
Ки бинандаро з-ӯ баромад нафир. *Низомӣ*

2. бино, касе, ки дида метавонад.

Дил аз ҳайбати шоҳ хира шавад,
Бад-ӯ чашми бинанда тира шавад. *Абӯшакури Балхӣ*

Чун боз шавад чашмат,
Бинанда шавӣ бо мо. *Шамси Табрезӣ*

3. *маҷ.* соҳиби басират; дурбин, дурандеш.

Чунин гуфт бинандаи тезҳуш,
Чу фарьёду зорӣ расидаш ба гӯш. *Саъдӣ*

4. *маҷ.* чашм, дида.

Ба бинандагон офаринандаро
Набинӣ, маранҷон ду бинандаро. *Фирдавсӣ*

БИНАНДАГӢ بينندگى биниш, қобилияти дидан, басират, биноӣ.

Фурӯ бастани дида аз ғайри дӯст
Бари аҳли дил айни бинандагист. *Хоҷу*

БИНАФШ بنفش *ниг.* **банафш.**

БИНГОН بنگان *ниг.* **пингон.**

БИНИКАШАК بينى كشك: **биникашак кардан** азоб ва шиканҷа додан.

Рӯзгорат мекунад биникашак,
Пеши нафси хеш агар гаштӣ забун. *Савдо*

БИНИШ بينش 1. қобилияти дидан, биноӣ.

Мадори нуқтаи биниш зи холи туст маро,
Ки қадри гавҳари якдона гавҳарӣ донад. *Ҳофиз*

2. *маҷ.* басират; хирад, ақлу рой.

Фанатро, к-ӯ гуво бо хеш дорад,
Шиносад он кӣ биниш беш дорад. *Хисрави Деҳлавӣ*

Мӯбади мӯбадон вайро гуфт: Ин кор ту ба биниши худ мекунӣ, моро бад-ин раъйе нест. *«Таърихи Табарӣ»*

3. *маҷ.* чашм.

Чу кӯҳли биниши мо хоки остони шумост,
Куҷо равем, бифармо аз ин ҷаноб, куҷо? *Ҳофиз*

Биниши мо аз назари бериё
Карда миси қалби туро кимиё. *Хисрави Деҳлавӣ*

БИНИШВАР بينشور дорои биниш, дорои қобилияти дидан, бино, бинанда.

Ё аз он дарьё, ки мавҷаш гавҳар аст,
Гавҳараш гӯяндаву бинишвар аст... *Румӣ*

БИНО I *а.* بنا 1. иморат, хона.

Бино бар асосе ниҳодан нахуст,
Ки девори он хона бошад дуруст. *Низомӣ*

Бино бар сабри ҷону дил чӣ созам,
Ки буньёде надорад ҳеҷ буньёд! *Мушфиқӣ*

2. асос, буньёд.

Чун набошад бинои хона дуруст,
Бегумонам, ки зер рашт ояд. *Фароловӣ*

бино гузоштан (*ё* **ниҳодан**) буньёд кардан ва сохтани иморат.

Умр чун қофилаи реги равон дар гузар аст,
То бино бар сари ин реги равон нагзорӣ. *Соиб*

Хушо касе, ки дар ин олами харобобод
Асоси зулм фиганду бинои дод ниҳод. *Ҳилолӣ*

бино кардан а) буньёд кардан ва сохтани иморат.

Пас ин ҳисорро бад-ин ривоят вай [Сиёвуш] бино кардааст, баъзе гуфтаанд Афросиёб бино кардааст. *«Таърихи Наршахӣ»*

б) *маҷ.* сар кардан, шурӯъ кардан.

БИНО II بينا бинанда, басир; соҳиби қобилияти дидан.

Дидаи ҷони Бӯалӣ Сино
Буд аз нури маърифат бино. *Анварӣ*

БИНОДИЛ بينادل равшанзамир, хирадманд, ҳушманд.

Ки бисьёрдон буду чиразабон
Ҳушевору бинодилу бадгумон. *Фирдавсӣ*

Бинодилон зи гуфтаи ман дар башошатанд,
Кӯрии он гурӯҳ, ки ҷуз дар ҳазан наянд. *Хоқонӣ*

БИНОӢ بينائى 1. яке аз қувваҳои панҷгонаи инсон; қобилияти дидан, бинандагӣ.

Ҳоҷат нест ба дуруст кардани зоҳир чун шунавоӣ ва биноӣ ва бӯёӣ ва чашоӣ ва басовӣ. *Ибни Сино*

Ҳамчу Яъқуб назар бе ту зи олам бастам,
Чӣ кунам дур зи дидори ту биноиро. *Махфӣ*

2. *маҷ.* соҳиббасиратӣ, амиқбинӣ, дурбинӣ, хирадмандӣ.

Агар дар чоҳи нафс афтӣ ба хорӣ,
Ту маъзурӣ, ки биноӣ надорӣ! *Убайди Зоконӣ*

Назар ба айби касон аз камоли бебасарист,
Ба айби хеш назар кун, ки айни биноист. *Махфӣ*

БИНТ *а.* بنت духтар.

Сора бинти амми Иброҳим буд. *«Равзат-ус-сафо»*

БИНТУЛЪИНАБ *а.* بنت العنب *киноя аз* шароб.

Куҳан пири деҳқону мири тараб,
Ҷигаргӯшаи хӯша бинтулъинаб. *Хоҷу*

БИНӢ بينى узви ҳисси шоммаи инсон ва ҳайвон.

БИР I بير барқ, соиқа.

Наборӣ бар кафи зархоҳ, ҷуз зар,
Чунон чун бар сари бадхоҳ ҷуз бир. *Дақиқӣ*

БИР II ||**БИРР** *а.* بر некӣ; эҳсон, бахшиш.

Мӯҳсинон бо сад атою ҷуду бир
Зар ниҳода шоиронро мунтазир. *Румӣ*

Муҳаббат он аст, ки ба бир наафзояд ва ба ҷафо накоҳад. *Ҷомӣ*

БИРАЪСИҲӢ *а.* برأسه ба сари худ, худ ба худ; мустақилан.

Ҳар қисмеро бираъсиҳӣ китобе тавон хонд. *«Равзат-ус-сафо»*

БИРЕШИМ بریشم *ниг.* **абрешим; бирешими чанг** торҳои чанг.

Даруни парда сухан гӯй чун бирешими чанг,
Бируни парда навое мазан чу пардаи даф.
Хисрави Деҳлавӣ

БИРЕШИМНАВОЗ بریشم‌نواز созанда, навозанда, мутриб.

Бирешимнавозони суғдисуруд
Ба гардун баровarда овози руд. *Низомӣ*

БИРИНҶ برنج навъе аз ғалла, ки дар кишварҳои гарми рутубатнок кошта мешавад; дони холиси шолӣ, ки баъд аз пӯст тоза кардан ҳосил мешавад; **биринҷе** каме, андаке.

Агар ганҷе кунӣ бар омиён бахш,
Расад ҳар кадхудоеро биринҷе. *Саъдӣ*

БИРИШТА برشته 1. *сифати феълии замони гузаштаи* **бириштан; 2.** *маҷ.* бо обутоб, гулгун.

Ҳоҷат набувад, чеҳра зи май лолагун кунӣ,
Ҳусни биришта оташи сӯзон чӣ мекунад?
«Хизонаи омира»

БИРИШТАН برشتن бирьён кардан, таф дода сурх кардан (дар тоба, сих, дег ва ғ.).

Зи дарду доғи муҳаббат сириштаанд маро,
Дар офтоби қиёмат бириштаанд маро. *Соиб*

БИРКА *а.* برکه 1. сардоба, обанбори рупӯшида, ки дар беруни шаҳр ва роҳҳои корвонрав сохта мешуд ва онро бештар аз оби борон пур мекарданд.

Агар биркае пур кунанд аз гулоб,
Саге дар вай афтад, шавад мунҷалоб. *Саъдӣ*

Намурд он, ки монад пас аз вай ба ҷой
Пулу биркаву хону меҳмонсарой. *Саъдӣ*

2. ҳавз.

Даруни он бинои дилкушо низ
Ба ҳар сӯ биркаи мавваҷи лабрез. *Ҳозиқ*

БИРР *а.* بر *ниг.* **бир II.**

БИРУН برون *ниг.* **берун.**

БИРЬЁН بریان пухтаи сурхшуда (дар тоба, сих, дег ва ғ.), кабобшуда.

Пораи санбӯса бирьён карда назди ӯ фиристод.
Аҳмади Дониш

Ман аз духти Меҳроб гирьён шудам,
Чу бар оташи тез бирьён шудам. *Фирдавсӣ*

БИРҶИС *а.* برجیس *нуҷ.* сайёраи Муштарӣ, ки онро ситораи саъд ва қозии фалак ҳисоб мекарданд.

Ҳар даъвие, ки аз ту ба фазлу камол рафт,
Бирҷис мӯҳр карду Аторуд навишт сак. *Шоҳин*

БИСМИЛ *а.* بسمل забҳшуда, сарбурида, кушташуда (аслан шакли кӯтоҳшудаи **бисмиллоҳ** аст, ки дар вақти сар задани ҳайвоноти қурбонӣ гуфта мешуд).

Ман, ки Дорову Сикандар алафи теғи мананд,
Расад он ҳам, ки дар ин маърака бисмил бошем.
Урфӣ

Сайидо, дидам ба хок афтода барги лоларо,
Теғи ноҳақхӯрда сайди бисмилам омад ба ёд. *Сайидо*

бисмил кардан куштан, сар буридан.

Бардоштаам зи хештан дил,
Бисмиллаҳ, агар кунанд бисмил. *Хисрави Деҳлавӣ*

БИСОТ *а.* بساط 1. ҳар чизи густурданӣ, ҳар чизи паҳн карданӣ, фарш, гилем, палос.

Нишоти маи қирмизӣ сохтанд,
Бисоте ҳам аз қирмиз андохтанд. *Низомӣ*

Дар боргоҳи ӯ бисоте буд сад газ дар сад газ аз абрешим бофта. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. асбобу анҷом, чизу чора, сомон.

Боғу бустон дилкаш асту кӯҳу саҳро ҳам хуш аст,
Ҳар куҷо гӯӣ, бисоти айшро он ҷо кашем. *Ҳилолӣ*

бисоти нард тахтаи нард.

Гар ҳамехоҳӣ, ки аспи хештан фарзин кунӣ,
Дар бисоти нарди ғам як дона гар ронӣ, бас аст.
Туғрал

бисоти шатранҷ тахтаи шоҳмотбозӣ.

Аспи ту, ки дил зи роҳи ӯ реш бувад,
Доим зи қафои соҳиби хеш бувад;
Монад ба ҳамон, ки дар бисоти шатранҷ
Асп аз ақабу пиёда аз пеш бувад. *Мушфиқӣ*

◇ **бисоти азамат** ҷойгоҳи олӣ, мақом ва маснади баланд, мартабаи бузург, дараҷаи аъло.

Аз осори ҳубби ҷоҳ орониши бисоти азаматаш дар пеш аст. *Бедил*

бисоти ағбар кураи замин.

Шуои найири асғар бар атрофи бисоти ағбар мунташир гашт. *«Анвори Суҳайлӣ»*

бисоти қурб а) наздикӣ ба маҳбуб; б) дар тасаввуф— наздикӣ ба худо.

Бисоти қурб ҷои Мушфиқӣ нест,
Ба хидмат сар аз он бар хок бинҳод. *Мушфиқӣ*

ин бисот *киноя аз* дунъё.

Ҳаргиз надидаем саворе дар ин бисот,
К-охир на аз ҳуҷуми ҳаводис пиёда аст. *Савдо*

(ин) бисоти ғаброн *киноя аз* замин.

Қам дошт дар ин бисоти ғабро
Ҷуз унс ба ваҳшиёни саҳро. *Ҷомӣ*

бисоти адл дарнавардидан аз адлу инсоф даст кашидан.

Ё бисоти адл дарнавард ё доди пиёдаи мазлум аз золими фарзинрафтор биситон. *«Хористон»*

БИССАД بسد *ниг.* **буссад.**

БИСТ I بیست *шумораи миқдорӣ* адади 20 (۲۰).

БИСТ II بیست шакли кӯтоҳшудаи биист (*сиғаи амри* **истодан**).

Ин бигуфтанду қазо мегуфт: Бист!
Пеши поят доми нопайдо басест. *Румӣ*

БИСТАР بستر рахти хоб, ҷогаҳ; кӯрпа, кӯрпача.

Замин бистару хок болини ӯй,
Шуда тира равшан ҷаҳонбини ӯй. *Фирдавсӣ*

Ӯро дид: истироҳат карда ва бар бистар хуфта.
Авфӣ

◇ **бистари ҷонгудоз** бистари ҷонканӣ, бистари марг.

Қунад хоҷа бар бистари ҷонгудоз
Яке даст кӯтоҳу дигар дароз. *Саъдӣ*

БИСТГОНӢ بیستگانی маоши лашкариён ва ё навкарон.

Якеро зи бун бистгонӣ набахшӣ,
Якеро дубора диҳӣ бистгонӣ. *Манучеҳрӣ*

Бибахшиш, гар бистгонӣ бувад,
Ҳама баҳри ӯ зарри конӣ бувад. *Фирдавсӣ*

БИСТӮҲ بستوه хаста, дармонда, ба ҳолати танг омада.

Замин аз бори лашкар буд бистӯҳ,
Ки мерафтанд ҳамчун оҳанин кӯҳ.
Фахриддини Гургонӣ

БИСЬЁР بسيار хеле; фаровон, мӯл, басе.

Бисьёр сафар бояд, то пухта шавад хоме.
Зарбулмасал

Ҳоли худ гуфтӣ, бигӯ бисьёру андак ҳар чӣ ҳаст,
Сабри андакро бигӯям ё ғами бисьёрро. *Ҳилолӣ*

БИСЬЁРГӮЙ بسيارگوی бисьёр гапзананда, сергап, пургӯй, лаққӣ.

Агар [камбағале] забоноварӣ ва фасоҳат зоҳир кунад, бисьёргӯй лақаб кунанд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

БИСЬЁРДОН بسياردان пурдон, доно.

Зи бисьёрдонон фаросат гувост,
Зи бисьёргӯӣ фаросат ҷудост. *Ҷомӣ*

БИСЬЁРМАР بسيارمر сершумор.

Шуданд анҷуман деви бисьёрмар,
Ки пардахта монад аз ӯ тоҷи зар. *Фирдавсӣ*

БИСЬЁРМАҒЗ بسيارمغز пурмағз, оқил, доно.

Забоноваре буд бисьёрмағз,
Ки ӯ баркушодӣ суханҳои нағз. *Фирдавсӣ*

БИСЬЁРФАН بسيارفن донандаи тадбир ва ҳилаҳои гуногун, пурфиреб, ҳилагар.

Матарс аз ҷавонони шамшерзан,
Ҳазар кун зи пирони бисьёрфан. *Саъдӣ*

БИСЬЁРХОР||БИСЬЁРХОРА بسيارخوار||بسيارخواره бисьёрхӯр, пурхӯр, баднафс.

Бад-ӯ гуфт Баҳман, ки хисравнажод
Сухангӯю бисьёрхора мабод. *Фирдавсӣ*

Ҳакиме гуфт: ... Ин яке бисьёрхор будааст, тоқати бенавоӣ наёвард, ҳалок шуд. *Саъдӣ*

БИСЬЁРӢ بسياری сершуморӣ, мӯлӣ; *муқобили* **камӣ** I 1.

Сипаҳро зи бисьёрӣ андоза нест,
Бад-ин дашт як мардро коза нест. *Фирдавсӣ*

БИТНАТ *а.* بطنت аз ҳад зиёд пур кардани шикам аз таом; шикампурӣ; пурхӯрӣ.

Қамхӯриш тухми зарту битнат нест,
Ҳар куҷо битнат аст, фитнат нест. *Саноӣ*

БИТОЛАТ *а.* بطالت бекорӣ, муатталӣ.

Эй ба битолат чу фурӯмоягон
Чанд хӯрӣ меҳнати ҳақ ройгон. *Хисрави Деҳлавӣ*

БИТОНА||БИТОНАТ *а.* بطانه||بطانت **1.** остар(-и ҷома ва ғ).

З-он сон, ки рӯзи маҷлис ҳар хилъате ки бахшад
З-атлас битона созад пардозиву наволаш. *Хоқонӣ*

2. *маҷ.* дӯстон ва наздикон.

Аҳли Шом битона ва раияти туанд.
«Равзат-ус-сафо»

Марди мӯътамадро аз битонаи хеш номзад бо мӯътамади Маъмун кард. *«Таърихи Байҳақӣ»*

БИТРИҚ *ю.* بطريق **1.** падаршоҳ, патриарх, қоид ва пешвои дини исавӣ (христианӣ).

Навиштанд нома ба ҳар меҳтаре,
Сукубову битриқи ҳар кишваре. *Фирдавсӣ*

Чун ту гаштӣ хамӯш — минтиқӣ,
В-ар бигӯӣ, ба сони битриқӣ. *Саноӣ*

2. сардори фавҷе аз лашкари румиён.

БИТТИХ *а.* بطيخ харбуза.

Лаззате дасти шакарбахши ту дошт,
Андар ин биттих талхӣ кай гузошт? *Румӣ*

БИХРАД بخرد бахирад, хирадманд, соҳиби ақлу ҳуш.

Ӯ марди бихрад аст ва ин ҳол бо вай бигӯям.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Ки ҷоно, ҷавоно, радо, бихрадо!
Ки бодо зи ту дур чашми бадо! *Савдо*

БИХРАДӢ بخردی бахирадӣ, хирадмандӣ.

[Зоғ] гуфт: ... Ман дар миёни эшон ғариб ва дар қавли хеш ... ба бихрадӣ мавсум будам.
«Калила ва Димна»

БИЧИШК بجشک пизишк, ҳаким, табиб.

Бичишки муборак чу барзад нафас,
Зи тан бурд беморӣ, аз дил ҳавас. *Низомӣ*

БИШКУФА بشكوفه **1.** шукуфа ва гули дарахтон; **2.** шукуфтан, гул кардани дарахтон.

Ба ҳангоми бишкуфаи гулситон
Биёвард лашкар зи Зобулситон. *Фирдавсӣ*

БИШКӮЛӢ||БАШКӮЛӢ بشكولی чустию чолокӣ, ҳушьёрӣ.

Ҳар чӣ ёбӣ ва-з он фурӯ мӯлӣ,
Нашмуранд аз ту он ба бишкӯлӣ. *Унсурӣ*

БИШОРАТ *а.* بشارت *ниг.* **башорат.**

БИШӮЛИДА بشوليده *сифати феълии* **бишӯлидан** (ки ҳамчун феъл камъистеъмол мебошад) парешон шуда, ба ташвиш афтода, парешон ва ошуфта.

Эй боди субҳдам, хабаре деҳ зи ёри ман,
К-аз ҳаҷри ӯ шудаст бишӯлида кори ман. *Анварӣ*

БИҒОЗ بغاز *ниг.* **бағоз.**

БИҒОЛ *а.* بغال *ҷ.* **бағл.**

Дар он сафар понздаҳ ҳазор шутур ва даҳ ҳазор биғол зари маскуки Муизро аз сурху сафед мекашиданд. *«Равзат-ус-сафо»*

БИҚОЪ *а.* بقاع *ҷ.* **буқъа||буқъат.**

Мавозее аз арз, ки салоҳияти иморат дорад ... ва он биқоъ қариб ба муаддилуннаҳор аст. (1)
«Ахлоқи Ҷалолӣ»

Шоҳрух-Мирзо ..., мадраса, масоҷид ва хавониқу биқоъ бисьёр сохт. (2) *«Таърихи Сайидроқим»*

БИҲИЛ||БАҲИЛ *а.* بهل **1.** бахшидани ҷурм, афв кардани гуноҳ.

Дами охир сӯи мо бин, ки шаҳидони туро
Шарт бошад биҳиле хостан аз қотили хеш. *Шоҳӣ*

биҳил кардан афв кардан, бахшидан.

Кардам ҳаме ҷурмат биҳил,
Гарчи зи ғам куштӣ маро. *Муиззӣ*

2. бахшидашуда, афвшуда, маъзур, муоф.

Ҳар касе хирарою мустаҳил аст,
Гар бидуздад зи шеъри ман, биҳил аст. *Саноӣ*

Ту донӣ ву касон, биҳилат бод хуни ман,
Боре зи бори ман бувад озод гарданат. *Хисрави Деҳлавӣ*

БИҲИН||БИҲИНА بهین||بهینه *ниг.* **беҳин.**

БИҲИШТ بهشت *д.* ҷаннат, хуштарин боғҳои мавҳумӣ дар олами охират, ки аз рӯи ақидаҳои динӣ ба диндорони некӯкор ваъда карда мешавад.

Биёрост гетӣ ба сони биҳишт,
Ба ҷои гиё сарву гулбун бикишт. *Фирдавсӣ*

Биҳишт он ҷо, ки озоре набошад,
Касеро бо касе коре набошад.*

БИҲИШТИРӮЙ بهشتی‌روی хушрӯй, зебо.

На ончунон ба ту машғулам эй биҳиштирӯй,
Ки ёди хештанам дар замир меояд. *Саъдӣ*

БИҲИШТӢ بهشتی мансуб ба биҳишт.

Фурӯ ҳишта аз мушк то пой мӯй,
Ба кирдори ҳури биҳиштиш рӯй. *Фирдавсӣ*

Эй шоҳиди қудсӣ, кӣ кашад банди ниқобат,
В-эй мурғи биҳиштӣ, кӣ диҳад донаву обат? *Ҳофиз*

БИҲОР *а.* بحار *ҷ.* **баҳр** I.

Эй ҷуди туро биҳор хозин,
В-эй ҳилми туро ҷибол ноиб. (1) *Анварӣ*

Норе дидиву нур буд он,
Ҷӯе дидӣ, биҳор омад. (1) *Шамси Табрезӣ*

БИҲӢ بهی *ниг.* **беҳ** II.

Сари ҳавзи шоҳиву сарви сиҳӣ,
Дарахте гулафшону беду биҳӣ. *Фирдавсӣ*

чун биҳӣ шудан зард шудан.

Он кӣ шуд чун биҳӣ, беҳаш гардон
В-он кӣ шуд чун камон, зеҳаш гардон. *Саноӣ*

БО I با номи ҳарфи дуйӯми алифбои арабии тоҷикӣ ب, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 2 баробар аст.

Агар худ ҳафт субъ аз бар бихонӣ,
Чу ошуфтӣ, алиф, бо, то надонӣ. *Саъдӣ*

БО II با *пешоянд* 1. ҳамроҳиро ифода мекунад.

Устодам ба таҳнният барнишаст ва ман бо вай омадам. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Он ҷо ҳунар ба кору фазоил, на хобу хӯр,
Пас хобу хӯр турову хирад бо ҳунар маро. *Носири Хисрав*

2. сӯй ва тарафро мефаҳмонад.

Баровард сар марди бисёрдон,
Чунин гуфт бо хисрави кордон... *Саъдӣ*

Эй булбули хушово, ово деҳ,
Эй соқӣ, он қадаҳро бо мо деҳ! *Рӯдакӣ*

3. дар ҳаққи..., нисбат ба...

...Ва сазои вай ба дасти ӯ доданд, то ҳеҷ банда бо худованди хеш ин далерӣ накунад. *«Таърихи Байҳақӣ»*

4. нисбат ба... (дар муқоиса).

Ақл бо дониши ту нодон аст,
Чарх бо ҳиммати ту дарвеш аст. *Анварӣ*

5. барои..., баҳри...

Кунун ганҷи шоҳӣ маро бо шумост,
Надорам дареғ аз шумо дасти рост. *Фирдавсӣ*

БО III *а.* با *шакли кӯтоҳшудаи* **абу** (дар номҳои шахсӣ).

Чун амир Бо-Ҳафс биёмад, амалҳо бар ӯ арза кард. *«Таърихи Систон»*

БО IV با 1. ош, махсусан оши равон, оши моеъ.

Гарат нузҳат ҳамебояд, ба саҳрои қаноат шав,
Ки он ҷо боғ дар боғ асту хон дар хону бо дар бо. *«Калила ва Димна»*

2. ҳамчун ҷузъи дуйӯми калимаҳои мураккаб омада, маънои таомҳои обакии шӯрбомонанд ва умуман ошро мефаҳмонад, мас. 'ширбо', 'мостбо', 'кадубо', 'ҷӯҷабо' ва ғ.

БО V با *шакли кӯтоҳшудаи* **бод** II.

Меҳмони шоҳам ҳар шабе бар хони ихвонуссафо,
Меҳмони соҳибдавлате, к-аш давлате поянда бо! *Шамси Табрезӣ*

БОБ I باب 1. падар.

Як аз дигар истод он гоҳ дур:
Пур аз дард бобу пур аз ранҷ пур. *Фирдавсӣ*

Агар бобро соя рафт аз сараш,
Ту дар сояи хештан парвараш. *Саъдӣ*

2. падари падар, ҷад.

Як бор табъи одамиён гиру мардумон,
Гар одам аст бобату фарзанди бобакӣ. *Асадӣ*

БОБ II باب шоиста, лоиқ, муносиб, мувофиқ, дархӯр, соз.

З-ин ҷаҳон фирқаи шаётинанд,
Ки чу иблис боби нафрининд. *Бедил*

Қазо ба рӯи арақноки ӯ чӣ пардозад,
Ки боби хат набувад коғазе, ки об гирифт. *Шоҳин*

БОБ III باب роҳ, тариқ, тавр.

Дилам, ки ишқ бар ӯ сад дари бало бикушод,
Рухи умед натобад ба ҳеҷ боб аз ту. *Ҷомӣ*

БОБ IV *а.* باب 1. дар, дари хона; дарвоза.

Ҳаёти Саъдӣ он бошад, ки бар хоки дарат мирад,
Даре дигар намедонам, макун маҳрум аз ин бобам. *Саъдӣ*

Зи инқилоби фалак нола дораму фарьёд,
Ки ҳеҷ гаҳ ба рухам боби роҳате накушод. *Ҳайрат*

2. *маҷ.* даҳани зарф.

Кӯза, ки борик бувад боби вай,
З-ӯ ҳама борик равад обу май. *Хисрави Деҳлавӣ*

3. калонтарин қисми китоб, ки ба фаслҳои алоҳида ҷудо мешавад.

Ин равзаи ризо ва ҳадиқаи ульё чун биҳишт ба ҳашт боб иттифоқ афтод. *Саъдӣ*

4. бора, хусус; ҷиҳат; ваҷҳ.

Маро бо ту бад-ин боб тоб нест,
Ки ту роз беҳ аз ман ба сар барӣ. *Рӯдакӣ*

Ба сад ваҷҳ рӯи ту гулзори ҷон,
Ба сад боб кӯи ту бозори ҷон. *Хоҷу*

аз ҳар боб аз ҳар ҷиҳат, аз ҳар хусус; аз ҳар хел.

Нест наққошу шибҳ бингорад,
Сурати ҳар чӣ бинад аз ҳар боб. *Масъуди Саъд*

Дӯш бо ёри хеш мегуфтам
Сухане дӯстдор аз ҳар боб. *Анварӣ*

аз (ё ба) ҳеҷ боб аз (ё ба) ҳеҷ ваҷҳ; аз (ё ба) ҳеҷ бора, дар ҳеҷ бобат.

Салоҳи мо ҳама доми раҳ асту ман з-ин баҳс
Наям зи шоҳиду соқӣ ба ҳеҷ боб хиҷил. *Ҳофиз*

Ҳама марде дурӯғзан дидам,
Рост аз ҳеҷ боб нашнидам. *Хоқонӣ*

дар боби ... дар хусуси ..., дар бораи ...

Дар *боби риояти раоё васияте чанд ... фурӯ хонд.* *«Анвори Суҳайлӣ»*

БОБАК بابک *шакли хурдӣ ва навозиши* **боб** I.

Як бор табъи одамиён гиру мардумон,
Гар одам аст бобату фарзанди бобакӣ. (1) *Асадӣ*
Писар гуфташ, эй бобаки номҷӯй,
Яке мушкилат мебипурсам, бигӯй. (1) *Саъдӣ*

БОБАТ *а.* بابت **1.** лоиқ, сазовор, дархӯр, муносиб.

Нест моро оҳане бобати алмоси ӯ,
Дидаи Хоқонӣ аст, лоҷарам, алмосбор. *Хоқонӣ*

Қалила ҷавоб дод, ки туро бад-ин савол чӣ кор ва ин сухан чӣ бобати туст. *«Калила ва Димна»*

2. қисм, навъ; бора, хусус.

Бӯсаҳл Завзаниро гуфт: ... Яке бихон. Гуфт: Ҳам аз он бобат аст, ки худованд мегуфт. *«Таърихи Байҳақӣ»*

аз ҳар бобат аз ҳар хусус; аз ҳар навъ, аз ҳар хел.

Бисьёр силоҳ аз ҳар бобат ба дари хайма овар-данд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

БОБЗАН بابزن сих, сихи кабоб, махсусан барои кабоби мурғ.

То саҳар ҳар шаб чунон чун метапам,
Ҷузаи зинда тапад бар бобзан. *Оғоҷӣ*
Сари бобзан дар сару рони мурғ,
Тани бобзан дар кафи дилбарон. *Манучеҳрӣ*
Бар миёни оташи кин рӯзи ҳарбу корзор
Хасми ӯ чун мурғ бошад, румҳи ӯ чун бобзан. *Сӯзанӣ*

БОБИЛ بابیل *шакли кӯтоҳшудаи* **абобил.**

Он чӣ он бобил бо он пил кард,
В-он чӣ пашша каллаи Намруд х(в)ард. *Румӣ*

БОБО بابا **1.** падар, волид.

Гуфт: Бобо, равона шуд поям,
Кард рои ту оламороям. *Низомӣ*

Қадри бобо он замон донӣ, ки худ бобо шавӣ. *Зарбулмасал*

2. падари падар ё падари модар, ҷад.

БОВАЛ باول номи ҷое будааст машҳур ба бофтани ҷомаҳои абрешимии нафис.

БОВАЛӢ باولی мансуб ба Бовал.

Қабоҳои хос аз паи ҳар касе,
Қабо бовалиҳои заркаш басе. *Низомӣ*

БОВАР باور рост ва мувофиқи ҳақиқат пиндошта пази-руфтан (махсусан суханро); яқин ҳосил намудан, боварӣ.

Нишон дода буд аз падар модараш,
Ҳамедиду дида набуд бовараш. *Фирдавсӣ*

бовар доштан (ё кардан) рост ва мувофиқи ҳақиқат донистан (махсусан суханро); яқин ҳосил намудан.

Гӯиё бовар намедоранд рӯзи доварӣ,
К-ин ҳама қалбу дағал дар кори довар мекунанд. *Ҳофиз*

Сухан ба меҳру вафои ту мекунад Шоҳин,
Вале чӣ суд, ки бовар намекунӣ суханам. *Шоҳин*

бовар омадан бовар ва яқин ҳосил шудан.

Гуфтӣ, ки бо ту ёрам, оҳ, ин дурӯғ гуфтӣ,
В-ар з-он ки рост бошад, кай аз ту бовар ояд. *Ҳилолӣ*

бовар шудан яқин ҳосил шудан, эътибор доштан.

Гӯям, ки кор аз ғами ишқат ба ҷон расид,
Гӯӣ: Моро ҳадиси ту бовар намешавад. *Анварӣ*

БОВАРЧӢ||БОВАРҶӢ *м.* باورچی||باورجی ошпаз.

Он ҳазрат даст аз таом бозкашид ... ва чошнигир ва боварчиён он чӣ баёни воқеъ буд, маъруз дошта-нд. *«Таърихи Фаришта»*

БОД I باد **1.** ҷараёни ҳаво, вазиши ҳаво, шамол.

Дунболи писар чу бод мерафт,
Чун хома ба ҳар савод мерафт. *Шоҳин*

боди барин боди салқин, ки аз тарафи шарқ мевазад, боди форам; *муқобили* **боди фурӯдин.**

Гетӣ чунин омад гарданда бад-ин сон,
Ҳам боди барин омад, ҳам боди фурӯдин. *Рӯдакӣ*

боди мурод боди матлуб, боди мувофиқ.

Гар расад боди мухолиф, в-ар вазад боди мурод,
Бодбони киштии мо дил ба дарьё кардан аст. *Соиб*

боди мухолиф боди номувофиқ, боди носозгор, боди сахт, тунд.

Чун шуълаи чароғест дар фатила ва равған, ки ба як боди мухолиф мунтафӣ шавад. *Аҳмади Дониш*

Ёрон, ҳазар кунед, ки дар боғи дӯстӣ
Боди мухолиф аз сухани сард мевазад.*

боди озорӣ насими баҳорон.

Зи ашки боди найсонӣ ба дебо шах шуда мӯълам,
Зи бӯи боди озорӣ ба анбар хок шуд маъҷун. *Рӯдакӣ*

боди сабо *ниг.* **боди барин.**

Шукуфта шуд ба ҳар он ҷо, ки ҳиммати ту расид.
Ба ақлу табъ магар ҳиммати ту боди сабост. *Муиззӣ*

боди самум шамоли гарми зарароввар дар биёбонҳо.

Ҳам дуд баромад аз ниҳолам,
Ҳам боди самум шуд шамолам. *Файзӣ*

боди сарсарӣ [صرصری] боди тунд ва хунук.

Ҳар нафас оҳам ба тоқи арш пахлу мезанад,
Бигзарад фарьёдам аз ҳаҷраш зи боди сарсарӣ. *Васлӣ*

боди фурӯдин боди дабур, боде, ки аз тарафи ғарб мевазад ва зарараш аз фоидааш зиёдтар аст; *муқоби-ли* **боди барин; боди шурта** боде, ки мувофиқи рафти киштӣ мевазад.

Киштинишастагонем, эй боди шурта, бархез,
Бошад ки боз бинем дидори ошноро. *Ҳофиз*

бод кардан бод додан, шамол додан; **2.** насим, роиҳа.

Зи бас аз боди зулфаш хонаам имшаб муаттар шуд,
Надонам аз канори нофа ҷайби равзани худро. *Шавкат*

3. *маҷ.* оҳ.

Баровард аз сари ҳасрат яке бод,
Ки Ширин мурду огаҳ нест Фарҳод. *Низомӣ*

Бадсиголони туро як дам задан холӣ мабод
Сар зи хоку лаб зи боду дил зи нору чашм аз об.
Абдулвосеи Ҷабалӣ

боди сард а) шамоли хунук.

Сикандар биларзид, з-он ёд кард,
Чу барги хазон ларзад аз боди сард. *Низомӣ*

б) *маҷ*. оҳи сард.

Танаш гашт ларзону рӯ лоҷвард,
Пур аз хун ҷигар, лаб пур аз боди сард. *Фирдавсӣ*

4. нафх; боди шикам.

Шароби нав нашояд мардумонеро, ки тарӣ доранд ва бод бар эшон ғалаба дорад. *Хайём*

бод дардамидан пуф кардан.

Худованди лаҳва ... агар хоҳад, ки боде дардамад, рост натавонад дамид, ҳам об ва ҳам бод аз як ҷониб берун ояд. *Захираи Хоразмшоҳӣ*

5. *маҷ*. ҳеҷ.

Пеши соҳибназарон мулки Сулаймон бод аст.
«Равзат-ус-сафо»

Шод зӣ бо сиёҳчашмон, шод,
Ки ҷаҳон нест ҷуз фасонаву бод. *Рӯдакӣ*

бод доштан *чизеро* ҳеҷ шумурдан.

Ту ин пайванди навро бод медор,
Ҳамедун дил аз ин пайванд бардор!
Фахриддини Гургонӣ

6. *маҷ*. нахват, ғурур, кибр, бодигӣ.

Нашояд банӣ-одами хокзод,
Ки дар сар кунад кибру тундиву бод. *Саъдӣ*

Чун расул ба Ғазнин расид, боди тахт ва мулк бар сари執 бародари мо шуда буд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

7. номи пардае дар мусиқӣ.

Пардаи рост занад нозу дар шохи чинор,
Пардаи бод занад қумрӣ бар норвано. *Манучеҳрӣ*

◇ **боди бурут** худбинӣ, ғурур, бодигӣ.

Кист он золим, ки аз боди бурут
Зулм кардасту харошидаст рӯт? *Румӣ*

боди фатқ (*ё* **фатақ**) *тиб.* касалии дабба; **бод кашидан** заҳмат ва ранҷи беҳуда кашидан; оҳ кашидан.

Ту нӯш хӯрӣ доиму бадхоҳ хӯрад заҳр,
Ту бода кашӣ доиму бадхоҳ кашад бод. *Муиззӣ*

бод паймудан кори беҳуда ва бефоида кардан.

Сад боди сабо ин ҷо бесилсила мерақсанд,
Ин аст ҳариф, эй дил, то бод напаймоӣ! *Ҳофиз*

...Ва ҳарчанд зӯр намудам, бод мепаймудам.
Аҳмади Дониш

бод санҷидан *киноя аз* сухани беҳуда гуфтан, ҳарзагӯӣ кардан.

Гар онӣ, ки бадхоҳ гӯяд, маранҷ,
В-агар нестӣ, гӯ: Бирав, бод санҷ! *Фирдавсӣ*

бод ба даст будан ҳеҷ чиз надоштан, дастхолӣ будан.

Анқо шикори кас нашавад, дом бозчин,
К-он ҷо ҳамеша бод ба даст аст домро. *Ҳофиз*

бод дар анбони *касе* **будан** *киноя аз* тиҳидаст будан.

Гар ба боди ту диҳам хирмани худ бар бод,
Набувад фардо ҷуз аз бод дар анбонам.
Носири Хисрав

бод дар кулоҳ афкандан *киноя аз* ғуруру нахват пайдо кардан.

Наргису савсан, ки афкананд боде дар кулоҳ,
Ҳар ду кӯранду кабуд имрӯз бо айбе тамом.
Салмони Соваҷӣ

бод дар мушти *касе* **мондан** *киноя аз* холӣ мондани дасти касе.

Бигиранд гарданкашон пушти ӯй,
Намонад ба ҷуз бод дар мушти ӯй. *Фирдавсӣ*

бод дар қафас кардан кори беҳуда, бефоида ва бемаъни кардан.

Магӯй он чӣ ҳаргиз нагуфтаст кас,
Ба мардӣ, макун бодро дар қафас. *Фирдавсӣ*

ба (*ё* **бар**) **бод додан** а) ба вазидани шамол муқобил гузоштан; ба воситаи шамол ба эҳтизоз ва ҳаракат даровардан, *мас.* зулфро.

Эй ки надорӣ огаҳӣ аз дили беқарори мо,
Чанд ба бод медиҳӣ турраи мушкбӯйро?
Хисрави Деҳлавӣ

б) *киноя аз* беҳуда зоеъ гардонидан.

Умарои Низомшоҳӣ мунҳазим гашта, қариб як саду бист фил ба бод доданд. *«Таърихи Фаришта»*

ба бод овардан ночиз шумурдан, ҳеҷ донистан.

Агар разми Гаршосб ёд оварӣ,
Ҳама разми Рустам ба бод оварӣ. *Асадӣ*

ба боди исм рафтан мағрур шудан ба номи худ.

Нақди зотӣ, ба боди исм марав,
Ҷони покӣ, ба кори ҷисм марав. *Бедил*

бар бод рафтан беҳуда зоеъ шудан.

Оҳ, ки фурсат ҳама бар бод рафт,
Кор на бар қоидаи дод рафт. *Хисрави Деҳлавӣ*

бар боду ҳаво дардодан беҳуда зоеъ гардонидан.

Донаи хол намуданд бутон, Ибни Ямин,
Хирмани умри ту бар боду ҳаво дардоданд.
Ибни Ямин

бо бод рост шудани (*ё* **гаштани**) *чизе киноя аз* несту нобуд шудан, бекор ва ботил шудани чизе.

Сухан гар наяфзоӣ акнун, равост,
Ки он бад, ки шуд, гашт бо бод рост. *Фирдавсӣ*

сар ба бод (андар) додан нобуд шудан, ба ҳалокат расидан.

Бад-он мастӣ андардиҳад сар ба бод,
Туро рӯз ҷуз шоду хуррам мабод! *Фирдавсӣ*

БОД II باد *шакли кӯтоҳшудаи* **бошад.**

Биё, биё, ки дилу ҷони ман фидои ту бод,
Саре, ки бар тани ман ҳаст, хоки пои ту бод!
Ҳилолӣ

ҳар чӣ бодо бод! ҳар чӣ шавад, шавад!, ҳар чӣ шуданӣ бошад, шудан гирад!

Шаробу айши ниҳон чист? Кори бебуньёд,
Задем бар сафи риндону ҳар чӣ бодо бод!
Ҳофиз

◇ **боду буд** гузаштаву оянда; ҳастӣ; *муқ.* **буд** I (**буду бод**).

Ин ҳама боду буди ту хоб аст,
Хобро ҳукм не, магар ба маҷоз. *Рӯдакӣ*

БОДА باده май, шароб, махсусан шаробе, ки нав аз хум гирифта шуда бошад.

З-он бодае, ки чун ба қадаҳ омад ӯ зи хум,
Ёқут аз ӯ ҳаҷар шуду беҷода з-ӯ шарар. *Оғоҷӣ*

бодаи гулгун (*ё* **гулранг**) шароби сурх, маи лаългун.

Бодаи гулгун, ки Шавкат дошт аз айшу нишот,
Чеҳра гулгун то зи май гардад, баҳор аз даст рафт.
Шавкат

Соқӣ, бирав, ки бодаи гулранг бе рухаш
Гар оби зиндагист, ки заҳри ҳалоки мост. *Ҳилолӣ*

бодаи мамзуҷ шаробе ки дар он гулоб, об ва монанди инҳо омехта шудааст.

Оламеро кард бехуд он ду лаъли обдор,
Бодаи мамзуҷ чандин нашъаи май доштаст. *Соиб*

бодаи ноб маи холис, маи соф.

Ғайрати ҳусни ту бар оташ гул рехтаст,
Ҳасрати лаъли ту оташ дар бодаи ноб. *Савдо*

бодаи сабӯҳ шароби субҳгоҳ, шароби субҳгоҳӣ.

Соқиё, бодаи сабӯҳ биёр,
Донаи доми ҳар футӯҳ биёр. *Анварӣ*

бодаи сарҷӯш шароби соф, холис, бедурд.

Хароби бодаи сарҷӯш кардай моро,
Ба ҳуш бош, ки беҳуш кардай моро. *Зуҳурӣ*

бодаи сурӣ маи сурх.

Омада наврӯзмоҳ бо гули сурӣ ба ҳам,
Бодаи сурӣ бигир, бо гули сурӣ бичам.
Манучеҳрӣ

бодаи шабгир сабӯҳӣ, шароби сабӯҳӣ, ки бештар барои дафъи хумор менӯшанд.

Ошиқеро, ки чунин бодаи шабгир диҳанд,
Қофири ишқ бувад гар нашавад бодапараст.
Ҳофиз

бодаи шафақӣ бодаи ба ранги шафақ, шароби сурх.

Қасам ба соқии Кавсар, ки аз шароб гузаштам,
Зи бодаи шафақӣ ҳамчу офтоб гузаштам. *Соиб*

бодаи ҳамро шароби сурхранг.

Биёр он бодаи ҳамрову дардеҳ,
К-аз аҳмар олам ахзар метавон кард.
Шамси Табрезӣ

бода гардондан қадаҳи бодаро ба навбат додан, қадаҳи шаробро давр зондан.

Сокиё, бода бигардон, ки малӯлем зи хеш,
То замоне зи миён ҳастии мо баргирад.
Қамоли Хуҷандӣ

бода кашидан май нӯшидан, шаробнӯшӣ кардан.

Дар боғ гирифтам, ки кашам бода чу наргис,
Ҷоме ба миён дораму ашке ба канор аст.
Мушфиқӣ

Соқӣ агарат ҳаст ба сар бода кашидан,
Таҳҷуръаи худ бо мани махмур чашонӣ. *Шоҳин*

бода паймудан а) ба миқдори муайян май додан; б) *маҷ.* май хӯрдан.

Чу бо ҳабиб нишинию бода паймоӣ,
Ба ёд ор ҳарифони бодпайморо! *Ҳофиз*

◇ **бода хӯрдану санг ба ҷом андохтан** *киноя аз* кӯрнамакӣ кардан.

Бода бо муҳтасиби шаҳр нанӯшӣ, Ҳофиз,
Ки хӯрад бодаату санг ба ҷом андозад. *Ҳофиз*

БОДАГУСОР باده‌گسار майнӯш, шаробхӯр.

Ҳарифи бодагусору надими нуктагӯзор
«Суроҳии маи нобу сафинаи ғазал аст». *Ҷомӣ*

Сунбул зи тоб рафтаву наргис ба хоби ноз,
Шаб то ба рӯз бодагусори кӣ будай?
Хисрави Деҳлавӣ

БОДАГУСОРӢ باده‌گساری майнӯшӣ, шаробхӯрӣ.

БОДАДЕҲ باده‌ده соқӣ.

Бад-ӯ гуфт, к-имшаб туӣ бодадеҳ,
Ба Тоир ҳаме бодаи сода деҳ. *Фирдавсӣ*

БОДАКАШ باده‌کش **1.** майхӯр; **2.** соқӣ.

Магир домани андешаи дигар, Бедил,
Ки дасти бодакашон вақфи гардани миност.
Бедил

БОДАНӮШ باده‌نوش майнӯш, майхӯр.

Боданӯше, ки дар-у рӯю риёе набувад,
Беҳтар аз зӯҳдфурӯше, ки дар ӯ рӯю риёст.
Ҳофиз

БОДАПАЙМО باده‌پیما майнӯш, шаробхӯр; ◇ **чашми бодапаймо** чашми пурхумор.

Ман аз ранги салоҳ он дам ба хуни дил бишустам даст,
Ки чашми бодапаймояш сало бар ҳушьёрон зад.
Ҳофиз

БОДАПАРАСТ باده‌پرست шаробдӯст, майхора, майзада.

Қамари кӯҳ кам аст аз камари мӯр ин ҷо,
Ноумед аз дари раҳмат машав, эй бодапараст!
Ҳофиз

БОДАРАНГ باده‌رنگ ба ранги шароби сурх, сурх.

Ҳама ҷомаҳо карда пирӯзаранг,
Ду чашм абри хунин, ду рух бодаранг.
Фирдавсӣ

БОДАФРОҲ||БОДАФРАҲ بادافراه||بادافره муҷозот, ҷазо, подош.

Ба ранҷаш гирифтор девон буданд,
Зи бодафраҳи вай ғиревон буданд. *Фирдавсӣ*

Ба ҷои ҳар беҳӣ подош — некӣ,
Ба ҷои ҳар бадӣ буд бодафроҳ. *Дақиқӣ*

БОДАХОНА باده‌خانه майхона, шаробхона.

Ақл агар дар миёна кушта шавад,
Дият аз бодахона бистонем. *Хоқонӣ*

БОДАХОР باده‌خوار майхӯр, шаробхӯр.

Чун дили бодахор гашт ҷаҳон
Бо нашоту каруҷу хушманишӣ. *Хисравӣ*

БОДАХОҲ باده‌خواه бодаҷӯ, майталаб, шаробдӯст.

Писароне, ки бодахоҳ шаванд,
Аз маи сурх рӯснёҳ шаванд. *Ҳотифӣ*

БОДАҲО بادها соҳибақлу ҳуш, бозаковат; кордон.

Дар паи таъбири он ту умрҳо
Медавӣ сӯи шаҳони бодаҳо. *Румӣ*

БОДБЕЗАК بادبیزک олати шамолдиҳӣ, магасрон, мирваҳа.

Бодбезак, ки касе бар мани бемор занад,
Аз заифӣ чу магас бод барад пайкари ман.
Қамоли Хуҷандӣ

БОДБЕЗАН||БОДБИЗАН بادبیزن||بادبزن *ниг.* **бодбезак.**

Оташи дил зи ҳикмати чапу рост
Нашавад ҷуз ба бодбезан рост. *Саноӣ*

Бахри таҳрики давои судманд
Аз пари ту бодбезан мекунанд. *Румӣ*

БОДБОН بادبان **1.** пардаи махсусе барои истифода бурдан аз қувваи вазиши бод барои ҳаракати киштӣ, ки ба тири он қоим ва устувор карда мешавад.

Андар ӯ ғаввоси фикрат гавҳар оварда ба каф,
Андар ӯ маллоҳи давлат баркашида бодбон.
Муиззӣ

2. *маҷ.* остин.

З-обгина акси ӯ чун нур бар даст афканад,
Даст берун карда, пиндорӣ, Калим аз бодбон.
Азрақӣ

БОДДАСТ باددست касе, ки дар даст пул нигоҳ дошта наметавонад, молу пулро саришта карда наметавонад; харроҷ, исрофкор.

Маломаткуне гуфташ: Эй боддаст,
Ба як раҳ парешон макун ҳар чӣ ҳаст. *Саъдӣ*

БОДИЯ I *а.* بادیه зарфи калони мисин, косаи калон.

Он яке шир аст андар б о д и я
В-он дигар шер аст андар бодия. *Румӣ*

Солҳо гар нахӯрӣ хуни ҷигар дар раҳи ишқ,
Қай кунӣ фарқ, ки ин бодия паймонаи кист!
Имло

БОДИЯ II *а.* بادیه дашти беобу алаф, биёбон, саҳро.

Рафтаву Макка дида, омада боз,
Меҳнати бодия харида ба сим. *Носири Хисрав*

Дур аст сари об аз ин бодия, хуш дор,
То ғӯли биёбон нафиребад ба саробат. *Ҳофиз*

◇ **(ин) бодияи девлох** *киноя аз* дунъё.

В-аз тафи ин бодияи девлох
Хонаи дил тангу ғами дил фарох. *Низомӣ*

БОДОД باداد додгар, адолатпеша, одил.

Чу Гуштосп *май хӯрд, бар пой хост,*
Чунин гуфт, к-эй шоҳи бододи рост... *Фирдавсӣ*

БОДОМ بادام 1. лавз, меваи ширинмағзе монанди писта.

Ва дар ин чаҳорбоғҳо меваҳои алвон фаровон аз ношпотӣ ва бодом ва фундуқ ва гелос ва аъноб. *«Таърихи Наршахӣ»*

бодоми думағз бодоме, ки мағзаш аз ду нима иборат аст, ки онро ёрдугонак низ мегӯянд.

Дорад як асл куфру ислом,
Бодоми думағзро ду гул нест. *Шавкат*

2. *киноя аз* чашми бодомшакли маҳбуба.

Чу бодоми туркони Чин ниммаст,
Ҳаво дар сару ҷоми ширин ба даст. *Хоҷу*

Волеҳу шайдост доим ҳамчу булбул дар қафас
Тӯтии табъам зи ишқи шаккару бодоми дӯст.
Ҳофиз

бодом ноз *киноя аз* чашми пурнози маҳбуба.

Наргис аз тарзи нигоҳи ӯ хиҷил афтодааст,
Аз кадомин шох бошад, ё раб, ин бодоми ноз.
Ҳоҷӣ

◇ **бодом бар мараз** чашми хумор.

Бодому писта аст бари он дарахт, лек
Бодоми ӯст бар маразу писта бар шифост.
Восифӣ

БОДПАЙМО(Й) (بادپیما(ی 1. бодрафтор, тезрафтор (сифати асп ё шутур).

Фузунтар ноқаҳои бодпаймо
Зи реги дашту аз кӯҳони дунъё. *Ҳозиқ*

2. асп ё шутури тезрафтор.

Чун пазиранд аз ту узри ланг, к-аз баҳри сафар
Бодпаймо ҳамчу ҷони беқарорат додаанд? *Соиб*

3. *маҷ.* он кӣ аз рӯи ҳавову ҳавас ва лофу газоф гап мезанад; ҳарзагӯй ва беҳудакор.

Ин қавми хоксори бодпайморо... ҳалок карда, ба оташи дӯзах ҳоҳем фиристод. *«Равзат-ус-сафо»*

Булбуле бедил навое мезанад,
Бодпаймое ҳавое мезанад. *Саъдӣ*

БОДПАЙМОЙ بادپیمائی ҳарзагӯӣ ва беҳудакорӣ.

Мекунӣ з-аблаҳию худрой
Субҳ то шом бодпаймой. *Ҷомӣ*

БОДПО(Й) (بادپا(ی 1. тезрав, тезрафтор, даванда (сифати асп).

Саманди бодпой аз так фурӯ монд,
Шутурбон ҳамчунон оҳиста меронд. *Саъдӣ*

Ҳамон бӯри чавгонии бодпой
Ба сад захми чавгон начунбид зи ҷой. *Низомӣ*

2. аспи тезрафтор.

Сӯи хона бинҳод сар бо сипоҳ
Бар он бодпоёни пӯянда роҳ. *Фирдавсӣ*

[Абӯамр ва аъён] ногоҳ дар он саҳро ҷавонеро диданд бар бодпои раҳворе нишаста ва ба дасти ӯ тунги обе буд аз барф сафедтар. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

БОДРАМ بادرم *ниг.* **бодрум.**

БОДРАНГ I بادرنگ 1. турунҷ, навъе аз афлесун ки пӯсташ дурушт, зард ва хушбӯст.

Ёсман омад ба маҷлис, бо бунафша даст суд,
Ҳамла бурданду шикаста шуд сипоҳи бодранг.
Мунҷик

Яке нома фармуд пурхашму ҷанг,
Забон тезу рухсора чун бодранг. *Фирдавсӣ*

2. бодиринг, хиёр.

БОДРАНГ II بادرنگ 1. бодгуна, бодмонанд; 2. *маҷ.* аспи тундрав, тездав, даванд.

Бодаранг омад нигорам бо узоре бодранг,
Б о д р а н г е зери рон, дар каф гирифта бодранг.
Манучеҳрӣ

БОДРАФТОР بادرفتار 1. тезрав, тезтак; 2. аспи тезрав, аспи даванд.

Ман он бодрафтори гардуншитоб
Зи баҳри шумо дӯш кардам кабоб. *Саъдӣ*

БОДРЕСА بادریسه чӯб ё чарме, ки барои дар як ҷо печидани ресмон дар гирди гулӯи дуки чархи ресмонресӣ устувор карда мешавад.

Нашавад марди пурдилу сӯълук
Пеши момову бодресаву дук. *Саноӣ*

Гардун чу бодреса каманде зи ҳодисот
Дар гарданам фиканда, зи меҳнат шудам чу дук.
Заҳири Форьёбӣ

БОДРУМ||БОДРАМ بادرم беҳуда, табоҳ, абас.

Чун ба эшон бозхӯрд осеби шоҳи шаҳриёр,
Ҷанги эшон аҷз гашту сеҳри эшон бодрам.
Унсурӣ

БОДРӮЗА بادروزه чизҳои даркории ҳаррӯза дар зиндагӣ, ҳамчун хӯрок, либос ва ғ.

Яке ҷома в-ин бодрӯза, ки қут,
Дигар ин ҳама бешиву барсарист. *Кисоӣ*

БОДСАНҶ بادسنج ҳарзагӯ, ҳарзакор, беҳудакор; хомтамаъ.

...Ки чанд аз мақолоти он бодсанҷ
Ки на мулк дорад, на фармон, на ганҷ. *Саъдӣ*

БОДСАР بادسر пурғурур, мутакаббир, гарданшах; гарданкаш.

Моро пеши Қовус бурдӣ дамон
Яке бодсар номвар паҳлавон. *Фирдавсӣ*

БОДСОР بادسار 1. сабук, бетамкину виқор; сабукмағз ва ҷоҳил.

Агар зоянд аз он тухма ҳазорон,
Ҳама девон буванду бодсорон. *Фахриддини Гургонӣ*

Бодае, к-аз вай ҷудо гардад бахил аз родмард,
Бодае, к-аз вай шавад пайдо ҳаким аз бодсор...
Сӯзанӣ

2. *маҷ.* сабуксайр, тезгард.

З-он наҳанги кӯҳшахсу з-он ҳижабри чархдӯз,
З-он ҳаюни абрсайру з-он уқоби бодсор...
Масъуди Саъд

БОДХАН||БОДХУН||БОДХОН بادخن||بادخون||بادخان гузаргоҳи бод, сӯрох ва равзанаи бодгузар дар хона (хоҳ аз боло, хоҳ аз паст).

Умр чӣ гуна ҷаҳад аз дасти халқ,
Бод чӣ гуна ҷаҳад аз бодхан? *Кисоӣ*

БОДШОҲ||БОДШО||БОДШАҲ بادشاه||بادشا||بادشه *шакли дигари* **подшоҳ||подшо||подшаҳ.**

Ту бодшоҳию ҷумла ушшоқ
Дар ишқи ту бодшонажоданд. *Шамси Табрезӣ*

Он бодшонишон, ки зи тамкини килки ӯст
Ҳар бодшаҳ ки бар сари мулке мумаккан аст.
Анварӣ

БОДЪИНОН بادعنان аспи тезрафтор.

Ҳамчу хошок моро гар бирабояд, чӣ аҷаб?
Чун сабо медавадам бодъиноне дар пай.
«Баҳори Аҷам»

БОДҒАР||БОДҒАРД بادغر||بادغرد шамолгоҳ, ҷое, ки бод аз ҳар тараф ба он ҷо меояд, монанди хонаи тобистонӣ ва ғ.

Ва ҳар гаҳ ки тира бигардад ҷаҳон,
Бисӯзад чу дӯзаҳ шавад бодғар. *Хисравӣ*

Басо хону кошонаву бодғард
Бад-ӯ андарун шодию нӯшхард. *Абӯшакури Балхӣ*

БОЕЪ *а.* بایع байъкунанда, фурӯшанда.

Ҳеҷ беҳ аз он нест, ки даст аз ин саг боздорам ва аз паи боеъ равам ва заре, ки ба баҳои гӯсфанд бад-ӯ додаам, боз ситонам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

БОЖ I || БОҶ باژ||باج хомӯшӣ, ки муғон (зардуштиён) ҳамчун оини махсус дар вақти шустушӯи бадан, хӯрок хӯрдан ва ибодат кардан ба ҷо меоранд.

Ниҳоданд хон пеши яздонпараст,
Гирифтанд пас бож, барсам ба даст. *Фирдавсӣ*

БОЖ II باژ *шакли дигари* **боҷ** II.

Нигаҳ кун, ки чандин зи кундоварон
Биёранд ҳар сол божи гарон. *Фирдавсӣ*

божу сов боҷу хироҷ.

Ба туркон надодаст кас божу сов,
Ба Эрон набудшон ҳама тӯшу тов. *Дақиқӣ*

БОЖБОН||БОҶБОН باژبان||باجبان *ниг.* **бождор.**

БОЖГОҲ باژگاه *ниг.* **боҷгоҳ.**

БОЖГУНА||БОЖГУН||БОЗГУНА||БОШГУНА باژگونه||باژگون||بازگونه||باشگونه 1. сарозер, сарнагун, чаппа, парӯ.

Агар бошгуна бувад пираҳан,
Бувад ҳоҷати баркашидан зи тан. *Рӯдакӣ*

Маҷӯӣ айши хуш аз даври божгуни сипеҳр,
Ки софи ин сари хум ҷумла дурдомез аст.
Ҳофиз

Шайх... кулоҳ аз фарқ бардошта ва бозгуна бар сар ниҳода фармуд:... Кулоҳ рост нагардонам, то он ки Муборакхон бар тахти подшоҳӣ мутамаккин шавад. *«Таърихи Фаришта»*

2. *маҷ.* нораст, нодуруст, каҷ.

Божгуна рафту безорӣ гирифт,
Бо чунин дилдор киндорӣ гирифт. *Румӣ*

Бозгунаст ҷумла кори ҷаҳон
То ба ҷое, ки моварои ҳад аст. *Бадри Чочӣ*

БОЖДОР||БОҶДОР باژدار||باجدار амалдори гумрук; боҷгир.

Чунин дод посух, ки эй шаҳрьёр,
Падар божбон буду ман бождор. *Фирдавсӣ*

БОЖСИТОН||БОЗСИТОН||БОҶСИТОН باژستان||بازستان||باجستان боҷгир, амалдоре, ки боҷу хироҷ ҷамъ мекунад.

Ба силоҳи аҳадӣ ту, раҳи моро бизадӣ ту,
Ҳама рахтам ситадӣ ту, чӣ диҳам бозситонро.
Шамси Табрезӣ

БОЖХОҲ||БОҶХОҲ باژخواه||باجخواه талабкунандаи боҷ, боҷгир.

Бад-он гаҳ, ки моро бифармуд шоҳ,
Бирафтем наздики ӯ божхоҳ. *Фирдавсӣ*

боз باز *асоси замони ҳозираи* **бохтан.**

-боз باز *суффикси исмсоз* маънои машғул будани касеро бо коре ифода мекунад, мас. 'кафтарбоз', 'қиморбоз', 'шӯъбадабоз'.

БОЗ I باز паррандаи шикории нӯлдароз, ки чанголҳои қавӣ дорад ва паррандагону ҳайвоноти майдаро шикор мекунад.

Ин боз бо уқобе даровехт. *Авфӣ*

Кунад ҳамҷинс бо ҳамҷинс парвоз,
Кабутар бо кабутар, боз бо боз. *Низомӣ*

◇ **бози сафед** *кинояаз* офтоб; рӯз.

Бози сафед шуд ниҳон, зоғи сиёҳ аз тараф
Пар заду байзаҳои зар ҷумла дар ошьён гирифт.
Бадри Чочӣ

БОЗ II باز **1.** бори дигар, аз нав; такроран.

Бароянд зи хоку щавад боз хок,
Ҳама чои тарс асту тимору бок. *Фирдавсӣ*

Бурд бозам аз худу якбораам девона кард
Чаҳ-чаҳи гулзори булбул, қаҳ-қаҳи кӯҳсори кабк. *Ҳоҷӣ*

боз шудан (*ё* **гардидан**) бозгашт кардан, баргаштан.

Одам ҳар сол аз Ҳиндустон ба Макка омадӣ ва *боз шудӣ. «Таърихи Табарӣ»*

бози ҷое омадан боз ба чое омадан, баргаштан, бозгашт кардан.

Ва амир Булфазл чун хабари рафтани ӯ шунид, лашкар бигузошт ва ҷарида бози мамлакати хеш омад. *«Таърихи Систон»*

2. ҳанӯз; низ; то ҳол.

Беш аз ин бори ғам манеҳ бар ман,
Мани бечора боз ҷон дорам. *Анварӣ*

БОЗ III باز **1.** *кушода, яла.*

Ядн зулм чое, ки гардад дароз,
Набинӣ лаби мардум аз ханда боз. *Саъдӣ*

боз гардидан *ниг.* **боз шудан; боз кардан** кушодан, яла кардан.

Девончаи ишқ боз кардам,
Поёни сухан дароз кардам. *Шоҳин*

боз мондан а) кушода шуда мондан, яла шуда мондан.

Дар ин бустонсарои пурназора
Намонда боз ҷуз чашми ситора. *Шодӣ*

б) ҷудо шуда мондан, аз чизе маҳрум мондан.

Қасе к-ӯ монад аз дилдори худ боз,
Зи дарду ғам куҷо ёбад раҳоӣ. *Ҷомӣ*

боз намудан боз кардан, кушодан.

Намуда тӯтие боли ҳавас боз
Фишонда булбуле шаҳболи парвоз. *Ҳоҷӣ*

боз шудан (*ё* **гардидан**) а) кушода шудан.

Изтироби пару бол оинаи парвозест,
Боз гардидани мижгон назаре мехоҳад. *Бедил*

Бардошт дурӯя табл овоз
В-аз рӯи алам дирафш шуд боз. *Шоҳин*

б) ҷудо шудан, канда шудан.

Мушфиқӣ, боз нашуд хӯи ту аз меҳри бутон,
Қас дар ин шаҳр ба хӯи ту надорем дигар. *Мушфиқӣ*

2. нишеб, ба нишеб.

Ҳамчунон санге, ки ӯро сел гардонад зи кӯх,
Гоҳ з-он сӯ, гоҳ з-ин сӯ, гаҳ фарозу гоҳ боз. *Манучеҳрӣ*

БОЗ IV باز масофаи байни сари ангушти миёнаи дасти рост ва чап дар вақти рост кушодани дастҳо, қулоч.

Пояш аз пеши ду дасташ бинихад сесад гом,
Дасташ аз пеши ду чашмаш бинихад сесад боз. *Манучеҳрӣ*

БОЗ V باز *шакли дигари* **боҷ** II.

БОЗА بازه чӯбдаст.

Нишаста ба сад хашм дар козае,
Гирифта ба чанг-андарун бозае. *Хуҷастаи Сарахсӣ*

БОЗАРГОН||**БОЗУРГОН**||**БОЗОРГОН** بازرگان||بازارگان савдогар, тоҷир.

Ҳар солē бад-ин бозор даҳ ҳазор кас беш ҳозир омадӣ аз бозаргонон ва асҳоби ҳавоиҷ. *«Таърихи Наршахӣ»*

БОЗАРГОНӢ||**БОЗУРГОНӢ**||**БОЗОРГОНӢ** بازرگانی||بازارگانی савдогарӣ, тиҷорат, харидуфурӯш.

Нахустин касе, ки сим зад ба Бухоро, подшоҳе буд номи ӯ Қоно-бухорхудот ва ӯ сӣ сол бар Бухоро подшоҳ буд ва дар Бухоро бозаргонӣ ба карбос ва гандум буд. *«Таърихи Наршахӣ»*

БОЗГАШТ بازگشت баргаштан, раҷъат кардан, гашта омадан.

Ин мутриб аз куҷост, ки сози Ироқ сохт
В-оҳанги бозгашт ба роҳи Ҳиҷоз кард? *Ҳофиз*

бозгашт кардан а) раҷъат кардан; б) руҷӯъ намудан, мурочиат кардан, рӯй овардан ба касе, чизе.

Мардуми Бағдод рӯи эътиқод бад-он азиз бозгашт карданди. *«Анвори Суҳайлӣ»*

БОЗГАШТАН بازگشتن бозомадан, гашта омадан; гашта рафтан; ба ҷой ва ё ҳоли пештара рафтан, раҷъат намудан.

Ба ду ҳафта гардад тамому дуруст,
Бад-он бозгардад, ки буд аз нахуст. *Фирдавсӣ*

Ва агар шуоъ ҷисме бувад ва ба захм бозгаштӣ, боистӣ ки аз сахтиҳо бозгаштӣ. *Ибни Сино*

Замоне бозгарду зуд биштоб,
Маро як бори дигар зинда дарьёб. *Убайди Зоконӣ*

БОЗГУЗОШТАН بازگذاشتن ҳавола кардан.

Булбуло, муждаи баҳор биёр,
Хабари бад ба бум бозгузор! *Саъдӣ*

БОЗГУНА بازگونه *ниг.* **божгуна.**

БОЗГУФТАН بازگفتن муфассал гуфтан, як ба як гуфтан.

Пас шарти мо андар аввали китоб он буд, ки ансоби бузургон, ки номи эшон ёд карда шавад, бозгӯем. *«Таърихи Систон»*

Ҳадисе, ки марди сухансоз гуфт,
Яке з-он миён бо малик бозгуфт. *Саъдӣ*

БОЗДОНИСТАН بازدانستن фарқ ва имтиёз кардан, ташхис кардан.

Қунунат ба меҳр омадам пешбоз,
Намедониам аз бадандеш боз. *Саъдӣ*

БОЗДОР بازدار шикорчӣ, сайёде, ки ба воситаи боз ва дигар мурғони шикорӣ сайд мекунад; нигоҳдоранда ва нигоҳубинкунандаи боз.

Бипаррид бар сони тир аз камон,
Яке боздор аз паси ӯ дамон. *Фирдавсӣ*

Он боздор уқобе дошт ва се рӯз ӯро чизе надод, то гурисна шуд. *«Таърихи Табарӣ»*

БОЗДОШТА بازداشته **1.** *феъли ҳол ва сифати феълии замони гузаштаи* **боздоштан;** 2. гирифтор, ба ҳабс гирифташуда, бандӣ, маҳбус, зиндонӣ.

Чун ба шаҳр омад аз гумоштагон
Хост машрӯҳи боздоштагон. *Низомӣ*

БОЗДОШТАН بازداشتن **1.** нигоҳ доштан аз чизе, монеъ шудан; пинҳон кардан.

Ту бигӯй чӣ фитодаст, бигӯ, ар битавонӣ,
Ман на бегонаам, ин ҳол зи ман бознадорӣ! *Фаррухӣ*

Бухл мардумро аз меҳтарӣ боздорад. *Авфӣ*

Подшоҳ бар душмани худ зафар ёфт ва ӯро асир карда дар маърази итоб боздошт. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

2. гумоштан, таъин кардан, маъмур кардан.

Ҷамъе аз мӯътамадон ва хавосро ба ҳифозату муҳофизати тахт боздошт. *«Равзат-ус-сафо»*

3. кашидан.

Шафаққати падар-фарзандӣ дар ниҳоди шоҳи муаззам Рукнуддин Маҳмуд асар кард, даст аз шамшер боздошт. *«Таърихи Систон»*

БОЗИГАР بازیگر он кӣ дар ягон бозӣ маҳорат дорад, монанди дорбоз, раққос, шатранҷбоз ва ғ., бозингар.

Аз он ҷумла бозигари шӯху шанг,
Чу гардун тилисми ду олам ба чанг. *Бедил*

БОЗИГОҲ بازیگاه маҳалли махсус барои бозӣ.

Чу хондӣ дарси озодӣ, гулистон мешавад зиндон,
Ки рӯзи ҷумъа бозигоҳи тифлон аст мактабҳо. *Носир Алӣ*

БОЗИГӮШ بازیگوش бозидӯст; шӯху шанг.

Тифли бозигӯшу бепарвову хому саркашӣ,
З-он ба дасти гӯшмоли рӯзгорат додаанд. *Соиб*

Нолаҳо кард тифли бозигӯш,
Қ-изтиробаш гирифт дар оғӯш. *Бедил*

БОЗИДЕҲ بازیده фиребдиҳанда, фиребгар.

Аз тавқи гулӯву зевари гӯш,
Бозидеҳи ақлу раҳзани ҳуш. *Ҷомӣ*

БОЗИЛ *а.* باذل базлкунанда, бахшанда, сахӣ.

Марде бозил ва бомурувват буд ва ҳар чӣ ба даст овардӣ, талаф кардӣ. *Авфӣ*

БОЗИЧА بازیچه **1.** чизе, ки бо он бозӣ мекунанд, асбоби бозии бачагон.

Ҳар чӣ мебинам ба чашм аз осмон, бозичаест,
Ҳар чӣ мехонад ба гӯшам рӯзгор, афсона аст. *Шоҳин*

Гар зи густохие, ки буд маро,
Дев бозичае намуд маро... *Низомӣ*

2. бозӣ, кори ғайриҷиддӣ, кори саҳл, осон.

Нагӯянд аз сари бозича ҳарфе,
К-аз он панде нагирад соҳиби ҳуш,
В-агар сад боби ҳикмат пеши нодон
Бихонанд, оядаш бозича дар гӯш. *Саъдӣ*

Аз муҳаббат дам задан бо гулрухон бозича нест,
Музди ин савдо зи иқлими ҷаҳони дигар аст. *Махфӣ*

◇ **(ин) бозичаи рангоранг** *киноя аз* дунъё.

Эй кош дар ин бозичаи рангоранг
Атфоли вуҷуди мо намекард оҳанг! *Ҳоҷӣ*

бозича намудан шуъбада ва найрангбозӣ кардан, фиреб додан.

БОЗИҒ *а.* بازغ тулӯъкунанда; равшан, тобон, дурахшон.

З-он ки биной, ки нураш бозиғ аст,
Аз асову аз асокаш фориғ аст. *Румӣ*

БОЗКАРДАН بازکردن **1.** равшан ва ошкор кардан, баён кардан.

Дида бошед навҷавони маро,
Сифаташ пеши пир бозкунед! *Хисрави Деҳлавӣ*

2. ҷудо кардан, кандан.

Сӯи пуштаи кӯҳ парвоз кард,
Уқобе даромад, сараш бозкард. *Низомӣ*

Шуд дашна ба даст сӯи хиргоҳ,
То бозкунад сар аз тани моҳ. *Шоҳин*

3. кандан, чидан (меваро).

Қадре ангур ва анҷир аз дарахт бозкард ва чанде бихӯрд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Акнун зардолуе чанд аз дарахт бозкардам ва тое чанд бихӯрдам. *Ҷомӣ*

4. баровардан, кашидан (либосро).

Ҳама либоси маликона аз худ бозкард ва ба наҷҷор дод. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

5. бекор кардан, аз кор баровардан.

Чун Шопур бимурд ва Ҳурмуз ба мулк биниишаст, кордорони падарро бознакард ва ҳар касро ҳамон кор, ки падараш дода буданд, бидод. *«Таърихи Табарӣ»*

Хостанд ӯро бозкунанд ва дигаре биниишонанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

6. барпо кардан, рост кардан.

Он девори кӯҳна бияфганд ва аз нав дуруст бозкард. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

БОЗМОНДАН بازماندن **1.** ақиб мондан, қафо мондан.

Чунон гарм кӯҳкӯби саркаш биронд,
Ки дар пӯя гардун аз ӯ бозмонд. *Ҳоҷӣ*

Тезтагӣ пешаи оташ бувад,
Бознамонӣ зи так, ин хаш бувад. *Низомӣ*

2. боқӣ мондан.

Ғараз нақшест, к-аз мо бозмонад,
Ки ҳастиро намебинам бақое. *Саъдӣ*

БОЗНАМУДАН بازنمودن кушодан; ошкор кардан, баён кардан.

Ва агар нодоне ин ишоратро, ки бознамуда шудааст, бар ҳазл ҳамл кунад, монанди кӯре бувад, ки аҳвалеро сарзаниш кунад. *«Калила ва Димна»*

БОЗНИШАСТА بازنشسته касе, ки ба сабаби пирӣ аз кор монда аст, аз кор баромадааст; ◇ **чароғи бознишаста** чароғи хира ё хомӯш.

Шамъи фалак бо ҳазор машъалаи анҷум
Пеши вуҷудат чароғи бознишастаст. *Саъдӣ*

БОЗОМАДАН بازآمدن **1.** баргаштан, бозгашт кардан, ба ҷой ва ё ҳолати пештара баргаштан.

Насиҳат зиндагонро кард бояд,
К-аз афсун мурғи бисмил бозномад. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. даст бардоштан, даст кашидан, тарк кардан.

З-ин орзуи муҳол бозой,
Бозой аз ин хаёл, бозой! *Файзӣ*

БОЗОР بازار **1.** маҳалли махсуси харидуфурӯш.

Сиришкатро кунун бошад равой,
Ки бифрӯшӣ ба бозори ҷудой.
Фахриддини Гургонӣ

2. *маҷ.* ривоҷу равнақ.

Бунафшазулфе, насринбаре, суманбӯе,
Ки моҳро бари ҳуснаш намонд бозоре. *Саъдӣ*

3. *маҷ.* чораҷӯӣ, тадбир.

Чу Заҳҳок бишнид гуфтори ӯй,
Ниҳонӣ надонист бозори ӯй. *Фирдавсӣ*

4. *маҷ.* суд, фоида.

Маро бо вай ҷуз ин коре набудаст,
Буруи з-ин кор бозоре набудаст. *Ҷомӣ*

◇ **бозор афтодан** *касеро киноя аз* бад шудани кори касе.

Маро бо дилбаре коре бияфтод,
Диламро низ бозоре бияфтод. *Анварӣ*

бозор задан *киноя аз* фоидаи дилхоҳ бурдан.

Бозор зад он кас, ки кушод аз ту дуконе,
Сармояи суди ду ҷаҳон аст зиёне. *Зуҳурӣ*

бозор оростан а) *киноя аз* тадбир кардан, чора дидан барои фоидаи худ.

Чу з-ин гуна бозоре оростанд,
Ба хун аз Сикандар амон хостанд. *Низомӣ*

б) *киноя аз* кори касеро ба сомон овардан.

Чу бозори ман бе ман оростӣ,
Ба он расму оин, ки меҳостӣ,
Зи равнақ мабар нақши ороишам,
Насибе деҳ аз ганҷи бахшоишам. *Низомӣ*

бозор шикастан *киноя аз* ба аҳволи бад андохтан ва беравнақ, оҷиз гардонидан; **бозори касе тез кардан** а) *киноя аз* нархи чизеро баланд кардан, харидор зиёд кардан (бо ягон восита); б) *киноя аз* ривоҷу равнақ афзудан, талабгор зиёд кардан.

Машав тунд, то чораи кори ту
Бисозам, кунам тез бозори ту. *Фирдавсӣ*

Дидор менамоиву парҳез мекунӣ,
Бозори хешу оташи мо тез мекунӣ. *Саъдӣ*

БОЗОРГОН بازارگان *ниг.* **бозаргон.**

БОЗОРГОНӢ بازارگانی *ниг.* **бозаргонӣ.**

БОЗОРГОҲ بازارگاه маҳалли бозор, бозорҷо.

Чун коргоҳи Шустару Бағдоду Рум гашт
Бозоргоҳи лашкари шоҳ аз сахои ту. *Муиззӣ*

БОЗОРӢ بازاری **1.** мансуб ба бозор 1; **марди бозорӣ** савдогар, тоҷир.

Кунун марди бозорию чораҷӯй
Зи кулба суви хона доранд рӯй. *Фирдавсӣ*

2. харҷой.

Дар кори гулобу гул ҳукми азалӣ ин буд,
К-ин шоҳиди бозорӣ в-он парданишин бошад.
Ҳофиз

мардуми бозорӣ мардуми харҷой.

Ҳаётхон, ки ҳамеша бо мардуми бозорӣ ва арозил сару кор дошт, ... Айнулмулкро низ аз он мақула тасаввур карда, асасона пеш омад.
«Таърихи Фариштa»

БОЗПАС بازپس **1.** қафо, ақиб, ба қафо, ба ақиб.

Ҳар ки биштофт, бозпастар монд,
Зуд бе тир монд тирандоз. *Оғоҷӣ*

Дил ба коре, ки пеш меноравад,
Як қадам бозпас намеояд. *Анварӣ*

Бирафт ҷони ман аз ғам дар он хаёл, ҳанӯз
Зи баҳри дидани ту рӯй бозпас дорад.
Хисрави Деҳлавӣ

бозпас додан гардонда додан.

Гар тазарруъ кунӣ ва гар фарьёд,
Дузд зар бозпас нахоҳад дод. *Саъдӣ*

бозпас мондан ақиб мондан.

Чунон баш(и)тоб лашкарро ҳамеронд,
Ки бод андар ҳаво з-ӯ бозпас монд.
Фахриддини Гургонӣ

бозпас омадан гашта омадан, бозгаштан.

Парсӯхта мурғи нигаҳам бозпас омад,
Азбаски тамошои гулистони ту гарм аст. *Урфӣ*

2. *маҷ.* маҳрум аз чизе.

Ба гурдони Эрон фиристод кас,
К-аз ин дар нагардад касе бозпас. *Низомӣ*

БОЗПАСИН بازپسین охирин, вопасин.

Гуфтам, ки басе ҷоми тараб хӯрдӣ аз ин пеш,
Гуфто, ки шифо дар қадаҳи бозпасин буд. *Ҳофиз*

Аз он кунам дами мурдан нигоҳи хира ба рӯяш,
Ки нест хиҷлате аз пас нигоҳи бозпасинро. *Соиб*

БОЗПЕЧ بازپیچ **1.** шадаи мӯҳра (шабаҳ), ки барои бозии тифл аз чӯби гаҳвора овезон карда мемонанд.

Паи маҳди атфоли ҷоҳат сазад,
Ки иқди Сурайё шавад бозпеч. *Шаҳиди Балхӣ*

2. алвонҷ, арғунчак.

Зи ток хӯша фурӯ ҳиштаву зи бод навон,
Чу зангиёне бар бозпеч бозигар.
Абулмасали Бухороӣ

БОЗРАСТАН بازرستن наҷот ёфтан, раҳо шудан.

З-ин тангнои ваҳшат агар бозрастаме,
Худро ба остини адам бозбастаме. *Хоқонӣ*

БОЗРАФТАН بازرفتن рафтан; расидан, восил шудан.

Ҳамон дам, ки дар хуфья ин роз рафт,
Ҳикоят ба гӯши малик бозрафт. *Саъдӣ*

БОЗРОНДАН بازراندن баён кардан, гуфтан.

Шер сурати ҳол бозронд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

БОЗСИТОН بازستان *ниг.* **божситон.**

БОЗУ بازو **1.** қисми даст аз китф то оринҷ.

Ду даст тамом надошт — на бозу, на соид, на араш. *Авфӣ*

Ҳаме ҷонаш аз рафтани ман бихаст,
Яке мӯҳра бар бозуи ман бибаст. *Фирдавсӣ*

бозу баровардан (*ё* **боз кардан, барафрохтан**) даст дароз кардан барои задан ё гирифтани чизе.

Ду лашкар рӯй дар рӯ соз карданд
Ба кӯшиш бозуи кин боз карданд. *Хисрави Деҳлавӣ*

Чу гуфт ин сухан, дар рикоб истод,
Баровард бозу, инон баркушод.
Ба ҳар ҷо ки бозу барафрохтӣ,
Сари ҳуққа дар пояш андохтӣ. *Низомӣ*

2. *маҷ.* қувват, зӯр, иқтидор.

Нӯфал ба шукӯҳи бозуи хеш
Меронд шукӯҳи хасм аз пеш. *Шоҳин*

бозуи *чизе* **доштан** қувват ва истеъдоди чизе доштан.

Бозуи заре зарур дорам
Шояд, ки ба он камар дарояд. *Зуҳурӣ*

3. болу чанголи парранда; панҷаи ҳайвон.

Ба бозу кунад шер ҳамвора кор,
Ҳар он ҷо, ки бошад, биёбад шикор. *Фирдавсӣ*

◇ **бозуи шер** *киноя аз* дасти қавӣ, зӯрманд.

Дигар кас чу ту, эй савори далер,
Бад-ин бурзу болову бозуи шер ... *Фирдавсӣ*

бозу кушодан а) омода шудан.

Ба хидмат миён басту бозу кушод,
Саги нотавонро даме об дод. *Саъдӣ*

б) *киноя аз* дасти саховат ва ҷавонмардӣ дароз кардан.

Бе дасти кушода нест мақбул дуо,
Зинҳор, забон бибанду бозу бикушо. *Мухлиси Кошӣ*

БОЗУРГОН بازرگان *ниг.* **бозаргон.**

БОЗУРГОНӢ بازرگانی *ниг.* **бозаргонӣ.**

БОЗУДАРОЗ بازودراز **1.** дастдароз; **2.** *киноя аз* қавидаст, зӯрманд, тавоно.

Теғзанат Баҳмани бозудароз,
Навбатият Санҷари навбатнавоз. *Хисрави Деҳлавӣ*

БОЗХАМОНИДАН بازخمانیدن *тақлид кардан ба таври мазоҳ.*

Мардум най, охир, ба кӣ мемонад рӯят?
Чун бӯзинае, к-ӯ ба касе бозхамонад. *Тайён*

БОЗХАРИДАН بازخریدن харида озод кардан; халос кардан, раҳонидан аз қайди касе.

Боре забони тааннут дароз карда ҳамегуфт: Ту он нестӣ, ки падарам туро аз фаранг бозхарид? *Саъдӣ*

БОЗХОНДАН بازخواندن *ҷеғ зада талаб кардан, даъват* намудан.

Ӯро маъзул кард ва ба Мадина бозхонд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

БОЗХОСТ بازخواست **1.** даъво.

Алҳол миёнаи давлати Русия ва Бухоро анқариб бозхосте бархостанист ва фитна ва қитол ҷунбиданӣ. *Аҳмади Дониш*

2. муохиза; итоб, сарзаниш.

Қасеро, ки бар сари коре таъин карда бошад, ӯ харобии андак ё бисьёр карда бошад, ӯро бозхост ва таъдиб кунад. *«Таърихи Табарӣ»*

БОЗХОҲ بازخواه хоҳанда, талабкунанда.

Нағмапардози базми шоҳ шуданд,
Ба сад оҳанг бозхоҳ шуданд. *Бедил*

БОЗХӮРДАН بازخوردن дучор шудан, вохӯрдан.

Гурӯҳе дуздон ба эшон бозхӯрданд. *Авфӣ*

БОЗЧИДАН بازچیدن ғундоштан, ғундошта мондан, гирифта мондан, бас кардан.

Анқо шикори кас нашавад, дом бозчин,
К-он ҷо ҳамеша бод ба даст аст домро. *Ҳофиз*

БОЗЬЁФТ بازیافت дубора ба даст даровардан, гардонда гирифтан.

Амволе, ки султон Алоуддин дар ибтидои ҷулус... қисмат намуда буд, шурӯъ дар бозьёфти он кард. *«Таърихи Фаришта»*

БОЗӢ I بازی **1.** саргармӣ бо чизе; машғулияти хурсандиовар, машғулияти шавқу ҳавасангез ҳамчун қиморбозӣ, шатранҷбозӣ ва ғ., машғулияти ғайриҷиддӣ.

Ҳисобе, ки бо худ барандохтӣ,
Чунон нест бозӣ, ғалат бохтӣ. *Низомӣ*

Кори арбоби мулк бозӣ нест,
Бозӣ оини сарфарозӣ нест. *Ҷомӣ*

бозӣ кардан *бо касе* аз рӯи назарногирӣ бо касе ҳамчун бо бозича рафтор кардан.

Замона киро корсозӣ кунад,
Ситора ба ҷони кӣ бозӣ кунад? *Низомӣ*

Ҳар кӣ тез ва сабуксар бошад, ман бо вай чунон бозӣ кунам, ки кӯдакон бо гӯй бозӣ кунанд.
Аҳмади Дониш

2. ҳила, фиребу найранг; кори аҷиб.

Ҳамон бозиҳо, ки дар рӯзгори амири мозӣ мекарданд, кардан гиранд ва ман низ дар балои бузург афтам. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Чу гетӣ дари равшанӣ боз кард,
Ҷаҳон бозии дигар оғоз кард. *Низомӣ*

Ҳон, машав навмед, чун воқиф наӣ аз сирри ғайб,
Бошад андар парда бозиҳои пинҳон, ғам махӯр.
Ҳофиз

бозӣ ангехтан *киноя аз* фиребу найранг кардан, фитна ангехтан.

Дило, чанд аз ин бозӣ ангехтан,
Ба ҳар даст ранге даромехтан. *Низомӣ*

бозӣ берун овардан *киноя аз* фиребу найранг ба кор бурдан.

Дил ҳамедуздиву мункир мешавӣ,
Бозии некӯ бурун овардаӣ. *Анварӣ*

бозӣ хӯрдан фиреб хӯрдан, фирефта шудан.

Бозии ишрат махӯр аз хандаи мо ҳамчу барқ,
Гирьяҳо дар парда дорад чеҳраи хандони мо. *Соиб*

3. *маҷ.* ҳаракат, ҷунбиш, рақс.

Хоҳам аз зулфи ту тоб орам, ки банди ҷон кунам,
Зулф дар бозӣ дарорӣ, чун тавон овард тоб?
Хисрави Деҳлавӣ

◇ **ба бозӣ доштан** ночиз шумурдан.

Нахустини фитрат пасини шумор
Туӣ, хештанро ба бозӣ мадор. *Фирдавсӣ*

БОЗӢ II بازی кор ва амали боз (шоҳин), бозигарӣ, шоҳинӣ.

Ба тороҷи худ турктозӣ кунӣ,
Ки гунҷишк бошиву бозӣ кунӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

БОЗҶУСТАН بازجستن тафтиш кардан.

Абӯҷаъфар низ андаристод ва пурсидан гирифт ва бозҷуст, то дуруст шуд ӯро аз сиқот ва удул, он гоҳ бифармуд, то бикуштандаш.
«Таърихи Табарӣ»

БОИДРОК بادراک дарккунанда, дарьёбанда.

Ақл аз ҷон гашт боидроку фар,
Рӯҳ ӯро кай шавад зери назар? *Румӣ*

БОИН *а.* بائن‖باین ҷудо, ҷудошуда.

Пури султон гар бар ӯ хоин шавад,
Он сараш аз тан бад-он боин шавад. *Румӣ*

◇ **се талоқи боин** *д.* се талоқи ҷудокунанда (зану шавҳарро).

Мулк бар рӯи хисрави шаҳзод
Зулмро се талоқи боин дод. *Саноӣ*

БОИС *а.* باعث сабаб, мӯҷиб.

Аввал дар таҳзиби ахлоқи хеш бояд кӯшид, он гаҳ дигаронро бар он боис бояд буд. *«Калила ва Димна»*

Ман ба савдои сари зулфи ту саргардонам,
То ба саргаштагиям гардиши даврон боис. *Ибни Ямин*

БОИСТ بایست *ниг.* **боистан.**

БОИСТАГӢ بایستگی лузум ва зарурият; **ба боистагӣ** аз рӯи зарурат ва лузум.

Ҷаҳонро чу борон ба боистагӣ,
Равонро чу дониш ба шоистагӣ... *Фирдавсӣ*

Ба боистагӣ хӯрду ҷунбонд сар,
Ки хӯрде надидам бад-ин сон дигар. *Низомӣ*

БОИСТАН بایستن лозим ва зарур будан; лоиқ будан.

Мусаннифи ин китоб гӯяд, ки агар ҷумлаи уламои Бухороро зикр кунем, дафтарҳо бояд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ба дасти хеш табаҳ мекунӣ ту сурати хеш,
Вагарна сохтаандат, чунон ки мебоӣ. *Камоли Исмоил*

Дар он ишрат, ки аз ҳар чизу ҳар кас
Намебоисташ, илло Юсуфу бас. *Ҷомӣ*

БОИСТАНӢ بایستنی коре, ки иҷро шуданаш лозим ва зарур аст.

Бигуфтанд, к-аз мо ту донотарӣ,
Ба боистаниҳо тавонотарӣ. *Фирдавсӣ*

БОИСТЕҲҚОҚ بااستحقاق сазовор, шоиста, мустаҳиқ.

Бисьёр доноёни боистеҳқоқи давлат аз қути якрӯза маҳрум буданд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

БОК باک тарс, хавф, бим; парво.

Фаридун чу бишнид, шуд хашмнок,
Аз он жарф дарьё наёмадш бок. *Фирдавсӣ*

Агар аз он бигузарам, аз ин сухани ту ҳеҷ бок надорам ва агар натавонам гузашт, бадтар аз онам, ки гуфтам. *Аҳмади Дониш*

БОКИРА *а.* باکره духтари ҳанӯз ба шавҳар нарафта, духтари бикр, дӯшиза.

БОКУРА *а.* باکوره **1.** меваи наврас, меваи пешпазак; **2.** мевае, ки ҳанӯз тамом напухта аст, нимпухта, нимдунбул.

Ҳеҷ ангуре дигар ғӯра нашуд,
Ҳеҷ мева(и) пухта бокура нашуд. *Румӣ*

БОКӢ *а.* باکی гирьякунанда, гирьянда.

бол بال *асоси замони ҳозираи* **болидан.**

БОЛ I بال узве, ки парандаҳо бо воситаи он парвоз мекунанд, қанот.

То пир нашуд мард, надонад хатари умр,
То монда нашуд мурғ, надонад хатари бол. *Кисоӣ*

Аз роҳи ҳавас чанд диҳӣ арзи муҳаббат,
Мактуб набанданд ба боли магас ин ҷо. *Бедил*

болу пар а) қанот, пару қаноти мурғон.

Хоҳам, ки ба ҷониби ту парвоз кунам,
Аммо чӣ кунам, ки болу пар нест маро. *Ҳилолӣ*

б) *маҷ.* воситаи парвоз кардан; қобилияти паридан; қудрат, тавоноӣ; *муқ.* **пар (пару бол).**

Ба роҳи ишқ нагирам зи шавқ болу паре,
Ки не пиёда шуморанду не савор маро. *Урфӣ*

бол афшондан (ё фишондан) а) ҳаракати парвоз кардан, бол кушодан, парвоз кардан, паридан.

Чӣ гуна бол фишонам ба Каҳкашон, Соиб,
Маро, ки қудрати парвоз барги коҳе нест. *Соиб*

Дар бидояти аҳвол муддатҳо чун нафас боли ҷустуҷӯ афшондам. *Бедил*

б) *маҷ.* даст афшондан дар вақти рақс; чапак задан.

Нишонданд мутриб, фишонданд бол,
Ки омад чунон бозие дар хаёл. *Низомӣ*

бол фурӯ хиштан қанотҳоро ғун кардан, хам кардан, даркашидан.

Чу дар Рум он мурғи фархундафол
Зи баҳри нишастан фурӯ хишт бол... *Ҳотифӣ*

◇ **боли Ҳумо** аломат ва воситаи хушбахтӣ (мувофиқи афсонаҳои қадим касе, ки бар сараш сояи боли Ҳумо афтад, хушбахт хоҳад шуд).

Шуд давлати шаҳодат агар муддао маро,
Шамшери туст шаҳпари боли Ҳумо маро. *Носир Алӣ*

боли Анқо ба тори ҳарф бастан аз паи иҷрои кори ношуданӣ ва номумкин рафтан.

Эй тахайюлшикори ваҳмкаманд,
Боли Анқо ба тори ҳарф мабанд! *Бедил*

боли уруҷ кушодан *киноя аз* парвоз кардан, боло рафтан.

Ҳар як аз хоку обу оташу бод
Боли андешаи уруҷ кушод. *Бедил*

БОЛ II *а.* بال дил, ҷон; хотир.

Пас дар ҳама умри худ надидам
Ороми тану фароғати бол. *Савдо*

БОЛАФШОН بالافشان болкушода, болҷунбон.

Ҳайрат аз шаш ҷиҳатам дар дили оина гирифт,
Варна ҳар мӯ ба танам сад мижа болафшон дошт. *Бедил*

БОЛВОЯ||БАЛВОЯ بالوایه||بلوایه фароштурук, парасту, қалдирғоч.

Обу оташ ба ҳам наёмезад,
Болвоя зи хок бигрезад. *Унсурӣ*

БОЛЗАН بالزن парзананда, парвозкунанда.

Чу он болзан бози товуспар
Ба ҷавлонгаҳи Чин даровард сар... *Хоҷу*

БОЛИДАН بالیدن **1.** рӯидан, нумӯ кардан, аз қаду бар ёзида рӯидан.

Реша то нест, нест болидан,
Натавон рамзи дона фаҳмидан. *Бедил*

Ин ниҳоли иқбол аз замин то фалакулафлок болид. *«Хизонаи омира»*

Чунон болида дид он сарви озод,
Ки доғи хоби аввал рафташ аз ёд. *Ҳозиқ*

2. *маҷ.* сар афрохтан; фахр кардан, мубоҳот кардан, нозидан.

Болид аз ин нашот тани тахт бар замин,
Бигзашт аз ин навед сари тоҷ аз осмон. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Боғ нозад ба хилъати гулҳо,
Кӯҳ болад ба кисвати хоро. *Бедил*

3. афзудан.

Баромад яке зард киштӣ зи об,
Биболид ранҷу биполуд хоб. *Фирдавсӣ*

Вақт аст, ки аз навиди ин фасл
Шодӣ болад зи табъи беғам. *Савдо*

БОЛИДАРОН بالیدران фарбеҳрон; фарбеҳ.

Сад уштур қавипушти болидарон
Арақ кард дар зери бори гарон. *Низомӣ*

БОЛИН بالین 1. болиш, болишт, такья; ҷои сар мондан дар вақти хоб.

Хуфта бар санҷоби шоҳӣ нозанинеро чӣ ғам,
Гар зи хору хора созад бистару болин ғариб. *Ҳофиз*

Шоҳ болин аз камар карда буд, ки ногоҳ Назар ба сарвақти ӯ расид. *Яҳъёи Себак*

2. палос, кӯрпача.

Насри Сайёр ӯро бар болини худ биниш̣онд. *«Таърихи Наршахӣ»*

◇ **ба (сари) болини** *касе* **рафтан** барои дидани бемор рафтан.

Ҳасан ҳамсоя дошт, ... номи у Шамъун, бемор шуд ва Ҳасан ба болини ӯ рафт. *Аттор*

Зи ҳиҷрон Мушфиқӣ бемор шуд, — мегӯяд он бадхӯ,
Равам аз баҳри пурсиш бар сари болин, — намегӯяд. *Мушфиқӣ*

БОЛИНПАРАСТ بالین‌پرست 1. *киноя аз* одами танбал, оромидӯст, роҳатпараст; 2. парастор, мулозими бемор; хизматгор.

Чу болинпарастат бимонад ба ҷой,
Бимонӣ ту он гоҳ бе дасту пой. *Низомӣ*

Зи Чин то Қирвон болинпарасташ,
Зи машриқ то ба мағриб зердасташ. *Хисрави Деҳлавӣ*

БОЛИШ I بالش болишт, такья.

[Малик] обидро дид... бар болиши дебо такья зада ва ғуломи парипайкар ба мирваҳаи товусӣ бар болои сар истода. *Саъдӣ*

Ёфт охир ба олами асбоб,
З-он кафи даст кард болиши хоб. *Бедил*

БОЛИШ II *т.-м.* بالش миқдори муайяне аз тилло (баробари 8 мисқолу ду донг) дар даври салтанати подшоҳони муғул.

Аҳмад ӯро [Арғунро] азиз ва мӯҳтарам дошт ва бист адад болиш, ки ҷиҳати ӯ нигоҳ дошта буданд, бо дасти худ ба вай дод. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

БОЛИШ III بالش сабзиш, рӯиш, нашъунамо.

Болиши кӯдакон зи хуфтан дон,
Болиши мард — сояи хафтон. *Саноӣ*

БОЛИШТ بالشت *ниг.* **болиш** I.

Бо сари бедавлатон давлат нагардад, гуфт, агар
Аз пару боли Ҳумо созанд пур болиштро. *Саноӣ*

БОЛИҒ I *а.* بالغ 1. он кӣ ба синни балоғат расидааст; ба камолрасида.

Писаре буд ба ғоят комил ва болиғ. *Авфӣ*

2. калоншуда, бавоярасида (оид ба дарахт).

Ва дарахти он чун дарахти мурт аст, ки чун болиғ мешавад, шохаҳои онро ба теғе хаста мекунанд. *Носири Хисрав*

БОЛИҒ II بالغ *ниг.* **болуғ.**

БОЛИҒДАВЛАТ بالغ‌دولت *киноя аз* давлатманд.

Фаридун буд тифле говпарвард,
Ту болиғдавлатӣ, ҳам шеру ҳам мард. *Низомӣ*

БОЛИҒДИЛ بالغ‌دل равшанзамир.

Сикандар баромад ба тахти баланд,
Салое ба болиғдилон барфиканд. *Ҷомӣ*

БОЛИҒНАЗАР بالغ‌نظر соҳиби басират, тезбин, дурандеш.

Болиғназарони офариниш,
Равшанбасарони тезбиниш ... *Ҷомӣ*

БОЛО I بالا 1. забар, фавқ; *муқобили* **зер** I 1.

Биболид кӯҳ, обҳо бардамид,
Сари рустанӣ сӯи боло кашид. *Фирдавсӣ*

2. баландӣ, теппа.

Ду боло буд андар миёни сипоҳ,
Ки шоист кардан ба ҳар сӯ нигоҳ. *Фирдавсӣ*

Рӯзе шере аз биёбон баромад ва шутуреро аз они ман бикушт ва бар сари болое бишуду бонг кард. *Ҷомӣ*

3. *маҷ.* ҳаво, осмон.

Ҳавои хуррам асту ҳар тараф борон ҳамеборад,
Нагӯям қатра, к-аз боло гулу райҳон ҳамеборад. *Хисрави Деҳлавӣ*

То зи нахли қомати раъно балои ман шудӣ,
Гар зи б о л о сад бало ояд, балоро бандаам. *Мушфиқӣ*

4. *маҷ.* фавқият, бартарӣ, афзалият.

Нотавонӣ туро кунад доно,
Оҷизӣ мар-туро диҳад боло. *Саноӣ*

5. қадду қомат.

Таҳамтан яке гурз зад бар сараш,
Ки ҳам гашт болои кӯҳпайкараш. *Фирдавсӣ*

Ба боло-санавбар, ба дидор ҳур,
Чу хуршедаш аз чеҳра метофт нур. *Саъдӣ*

Зулфи сияҳи ту мушки Чин аст,
Болои ту сарви ростин аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

болои дилҷӯ қомати мавзун, зебо.

Ки ишқи ман, эй хоҷа, бар хӯи ӯст,
На бар қадду болои дилҷӯи ӯст. *Саъдӣ*

болои чамон қомати хиромон.

Баъд аз ин дасти ману домани он сарви баланд,
Ки ба болои чамон аз буну бехам барканд. *Ҳофиз*

болову бурз қадду қомати баланд; *муқ.* **бурз (бурзу боло).**

Бибинед болову бурзи маро,
Бару бозуву теғу гурзи маро. *Фирдавсӣ*

боло гирифтан баланд шудан; қад кашидан, қад барафроштан.

Ба як моҳ боло гирифт он ниҳол,
Фузун з-он, ки дигар дарахтон ба сол. *Унсурӣ*

боло кашидан қад кашидан, қад афрохтан; ба боло ёзидан.

Ниҳоли иқболи Шамсулмаолӣ боло кашид. *«Равзат-ус-сафо»*

6. *маҷ.* дарозӣ.

Фарше ёфтанд сесад араш боло андар шаст араш пахно. *«Таърихи Табарӣ»*

7. бо изофа ҳамчун пешоянди номӣ ба маънои бар забари ..., бар рӯи ..., баландтар аз ..., фавқи ... кор фармуда мешавад.

Болои он ба ҷои хишти пухта хиштҳои сангин аст. *«Таърихи Табарӣ»*

◇ **болои шаб** дарозии шаб, тамоми шаб.

Бирафту бипаймуд болои шаб,
Пурандеша дил, пур зи гуфтор лаб. *Фирдавсӣ*

ба болои сол ба дарозии сол.

Бирафтанд хубону баргашт Зол
Шабе дерьёзон ба болои сол. *Фирдавсӣ*

болову паст *киноя аз* осмону замин, дунъё, ҷаҳон.

Ҳама сози ӯянд — болову паст,
Ҳама толиби ӯй — ҳушьёру маст. *Ҳотифӣ*

ду боло дучанд.

Аторудро ду боло давлати ноз,
Ба муншӣ мансабе гашта сарафроз. *Ҳозиқ*

боло гирифтани кор пешрафт ва равнақу тараққӣ ёфтани кор.

Шудам ошиқ ба болои баландаш,
Ки кори ошиқон боло гирифтаст. *Ҳофиз*

боло давидан мағрур шудан.

Муҳити ҳимматам ҳарчанд аҷзам паст медорад,
Ба хок афтодаам чун қатра аз боло давиданҳо. *Носир Алӣ*

боло рафтани димоғ *киноя аз* ғуруру нахват ва кибр пайдо кардан.

Боло намеравад зи тараққӣ димоғи мо,
Чун офтоб дуд надорад чироғи мо. *«Баҳори Аҷам»*

БОЛО II||**БОЛОЙ** بالا||بالای асп; ҷанибат, аспи кутал; *муқ.* **болод.**

Зи кин тунд гашту баромад зи ҷой,
Ба болои ҷангӣ даровард пой. *Фирдавсӣ*

Фурӯд омад аз аспу болой хост,
Яке ҷомаи хисраворой хост. *Фирдавсӣ*

БОЛОБАЛАНД بالابلند қоматбаланд, қадбаланд, қаддароз; *маҷ.* мавзунқомат.

Зи дасти кӯтаҳи худ зери борам,
Ки аз болобаландон шармсорам. *Ҳофиз*

Ҳама болобаландон омаданд аз майли дил сӯят,
Санавбарро хирому сарвро рафтор бонстӣ. *Мушфиқӣ*

БОЛОД بالاد асп; *муқ.* **боло** II.

Ман раҳӣ пиру сустпой шудам,
Натавон роҳ кард бе болод. *Фароловӣ*

БОЛОДАРОЗ بالادراز қоматбаланд, қаддароз.

Ҳаст алиф аблаҳу болодароз,
З-он ки кунад аз дигарон по дароз. *Хисрави Деҳлавӣ*

БОЛОДАСТ بالادست забардаст; олӣ.

Ҳусни болодастро ороише чун ишқ нест,
Тавқи қумрӣ сарвро беҳтар зи халхоли зар аст. *Соиб*

БОЛОЙ بالای *ниг.* **боло** II.

БОЛОЙХОҲ بالای‌خواه аспхоҳ, аспталаб.

Хурӯшидани марди болойхоҳ
Якояк баромад зи даргоҳи шоҳ. *Фирдавсӣ*

БОЛОН I بالان **1.** *феъли ҳол ва сифати феълии замони ҳозираи* **болидан; 2.** мутаҳаррик, ҷунбон.

Шикам болон ба ҳомун-дар ҳамерафт,
Шуда ҳомун ба зери он муқаффар. *Манучеҳрӣ*

БОЛОН II بالان долон; даҳлез.

Якеро садди Яъҷуҷ аст девор,
Якеро равзаи хулд аст болон. *Унсурӣ*

Ба Қолиниус-андарун хони ман
Яке тут буд пеши болони ман. *Фирдавсӣ*

БОЛОНИШИН بالانشین **1.** садрнишин, пешгоҳнишин; **2.** *маҷ.* дорои афзалият ва бартарӣ.

Ба хубӣ гарчи маҳ болонишин аст,
Ба болои туаш боло набошад. *Камоли Хуҷандӣ*

БОЛОПАЙКАР بالاپیکر баландқомат.

Даҳон пурнӯш бодо модаратро,
Ки зод ин сарви болопайкаратро. *Фахриддини Гургонӣ*

БОЛОПӮШ بالاپوش кӯрпа; кампал; чизе, ки аз боло пӯшида мешавад; *муқобили* **зерпӯш.**

Зерпӯш аст маро оташу болопӯш об,
Лоҷарам гӯи гиребон ба ҳазар боз кунам. *Хоқонӣ*

БОЛОР بالار тири хона, чӯби ғафси дароз, ки барои пӯшонидани боми хона ба кор меравад.

Ба чашмат-андар болор нангарӣ ту ба рӯз,
Ба шаб ба чашми касон-андарун бубинӣ коҳ. *Рӯдакӣ*

Натвонам ин далерӣ ман кардан,
Зеро ки хам бигирад болорам. *Абулаббоси Аббосӣ*

БОЛУ I بالو доначаҳои сахт, ки дар рӯи пӯсти инсон пайдо мешавад ва дард намекунад, озах, севол, сӯълул.

Эй ишқ, зи ман дур, ки бар ман ҳама ранҷӣ
Ҳамчун зи бари чашм яке мӯҳкам болу. *Шокири Бухорӣ*

БОЛУ II بالو бародаре, ки аз як падару модар таваллуд шудааст (нисбат ба бародар ва ё хоҳари дигар).

БОЛУА *а.* بالوعه ҷоҳи сартанг дар хона ё дар рӯи ҳавлӣ, ки дар он обҳои мустаъмал ва барзиёд мерезанд; ҷои дасту рӯ шустан, обрез; ташнав.

Аҷаб нест болуа гар шуд хароб,
Ки хӯрд андар он рӯз чандин шароб. *Саъдӣ*

БОЛУҒ||**БОЛИҒ** بالغ шохи дарунхолии гов ё чӯби миёнхолӣ, ки бо он шароб менӯшанд; паймонаи шароб.

Бо чанги суғдиёнаву бо болуғи шароб
Омад ба хони чокари худ хоҷа бо савоб. *«Луғати фурс»*

БОМ I بام *болои хона, пӯшиши хона;* тарафи берунии шифти хона.

Бинвозадам ба нозу бияндозадам ба ранҷ,
В-ар хонадам зи бому бирун ронадам зи дар. *Қатрон*

нишастани бом фурӯ рафтан ва чӯкидани бом.

Чор девори хона равзан шуд,
Бом биншасту остон бархост. *Хоқонӣ*

◇ **боми арш** *киноя аз* осмон.

Ман он мурғам, ки ҳар шому саҳаргоҳ
Зи боми арш меояд сафирам. *Ҳофиз*

боми олам *киноя аз* осмон.

Дидбонони боми оламро
Пардаҳо бар басар надӯхтаанд. *Хоқонӣ*

боми фалак *киноя аз* осмон.

Ҳеҷ гаҳ нолаи ман гӯшзади он маҳ нест
В-ин камандест, ки аз боми фалак кӯтаҳ нест. *Урфӣ*

боми чарх *киноя аз* осмон.

Нам гирифт аз ашки ман девори ҳар сарманзиле,
Ашк агар ин аст, боми чарх нам хоҳад кашид. *Ҳилолӣ*

боми чашм пилки чашм.

Чун бум боми чашм ба абрӯ ба рӯзи хашм
В-аз кина гашта парраи биниш белвор. *Сӯзанӣ*

Аз ростӣ ту хашм хӯрӣ доим,
Бар боми чашм сахт бувад ожах. *Кисоӣ*

боми касеро кӯтоҳ дидан *киноя аз* беҳомӣ ва ҳақир шумурдан касеро.

Гарчи кӯтоҳ дидаӣ бомам,
Дур кун санги таъна аз ҷомам. *Авҳадӣ*

БОМ II بام *шакли кӯтоҳшудаи* **бомдод.**

Чу огаҳ шуд аз кори Дастони Сом,
Зи Қобул биёмад ба ҳангоми бом. *Фирдавсӣ*

Ба вақти шом ҳаме ин ба он супорад гул,
Ба гоҳи бом ҳаме он ба ин диҳад ахтар. *Анварӣ*

сапедаи бом сапедадам, субҳдам; **аз бом то шом** аз бомдод то бегоҳӣ.

Ҳокими он мулк... истиқболи Ромдев намуда, ҷанг дардод ва аз бом то шом маъракаи қитол гарм буда. «*Таърихи Фаришта*»

БОМ III بام *ниг.* **бам.**

Ба сӯзи нолаи зорам зи ушшоқ
Навои зеру боме барнаёяд. *Хоҷу*

БОМАНИШ بامنش хирадманд, бобасират; дорои хислатҳои неки инсонӣ.

Чунон ки малик касе ба ҷой хоҳад фиристодан, марде биталаб бахирад ва боманиш. «*Таърихи Табарӣ*»

БОМАҒЗ بامغز 1. хирадманд, оқил; 2. хирадмандона, оқилона, маъқул.

Наёмадш бомағз гуфтори ӯй,
Сараш тезтар шуд ба озори ӯй. *Фирдавсӣ*

БОМГОҲ بامگاه *ниг.* **бомдод.**

Ба ман шароб мапаймой бомгоҳ, мабодо
Ки маст гардаму аз дидани ту бехабар афтам. «*Баҳори Аҷам*»

БОМДОД بامداد субҳ, пагоҳӣ.

Султон Ҷалолиддин... аз бомдод то нимрӯз бо ҳафтсад савор дар қалб истода, доди мардӣ ва мардонагӣ дод. «*Таърихи Фаришта*»

бомдоди пагоҳ саҳари барвақт, субҳи содиқ, саҳаргоҳон.

Гуфт: Он кас, ки бомдоди пагоҳ
Мениҳад по зи кунҷи хона ба роҳ... *Ҷомӣ*

БОМДОДОН بامدادان дар вақти бомдод, ҳангоми пагоҳӣ, субҳгоҳон.

Меҳр дидам бомдодон чун битофт,
Аз Хуросон сӯи ховар мешитофт. *Рӯдакӣ*

Бомдодон... хотири бозомадан бар раъи нишастан ғолиб омад. *Саъдӣ*

БОМУКНАТ بامکنت бой, давлатманд.

Он марди бомукнат... духтари худро... бар писари Луқмон ҷилва дод. «*Равзат-ус-сафо*»

БОМӢ بامی 1. мансуб ба бом I; **оби бомӣ** обе, ки дар вақти боридани борон аз бом мерезад, мешорад.

Диламон чу оби бомӣ,
Танамон баҳори бодӣ. *Абӯшуайб*

2. сокини шаҳри Бомиён.

Чағонию бомию Хатлону Балх
Шуда рӯз бар ҳар касе тору талх. *Фирдавсӣ*

БОН I *а.* بان дарахти мавзуне, ки баргҳои нозуку хушбӯй дорад ва аз донаҳои пистамонанди он равғани хушбӯе мегиранд, ҳуббулбон.

Чу бону чу кофуру чун мушки ноб,
Чу уду чу анбар, чу равшан гулоб. *Фирдавсӣ*

Ҷонро набувад бӯи хушу бӯи хуши ӯ
Чун бӯи хуши ғолияву анбару бон аст. *Манучеҳрӣ*

БОН II بان *шакли кӯтоҳшудаи* **бонг.**

БОН III *ҳ.* بان як навъ тири оҳанӣ.

Эшон... ба зарби тӯпу туфанг ва бон бисьёре аз мардуми Хондис ва Роҷпутро зоеъ сохт[анд]. «*Таърихи Фаришта*»

БОНАВО بانوا тавонгар, давлатманд, некӯаҳвол.

Ду марданд, шоҳо, бад-ин шаҳри мо —
Яке бонаво, дигаре бенаво. *Фирдавсӣ*

БОНГ بانگ фарьёд; овоз, садо, махсусан садои баланд.

Баровард бонгу ғиреву хурӯш,
Замон то замон з-ӯ ҳамерафт ҳӯш. *Фирдавсӣ*

Мунтазир, ки кай шавад ин шаб ба сар,
То барояд аз кушодан бонги дар. *Румӣ*

Сад ҳазорон гул шукуфту бонги мурғе барнахост,
Андалебонро чӣ пеш омад, ҳазоронро чӣ шуд? *Ҳофиз*

бонги зер овози (пардаи) паст ва маҳини мусиқӣ.

Соқӣ, гузин бодаву май хӯр ба бонги зер,
К-аз кишт сор ноладу аз боғ андалеб. *Рӯдакӣ*

бонги намоз азон, даъват ба намоз.

Муаззин ғалат кард бонги намоз,
Магар ҳамчу ман масту мадҳуш буд? *Саъдӣ*

бонги нӯш «бинӯш!» гуфтан, садои «бинӯш!» ҳангоми нӯшонӯшӣ.

Ба даври ман шуда айём косаи пурзаҳр,
Ба ҳар кӣ менигарам, бонги нӯш меояд. *Сайидо*

бонг задан (*ё* **барзадан, кардан**) фарьёд кардан, бо овози баланд хитоб кардан.

Мард бикшод он фаларзаш, хок дид,
Қард занро бонгу гуфташ: Эй палид! *Рӯдакӣ*

Яке бонг барзад ба хоб андарун,
Ки ларзон шуд он хонаи садсутун. *Фирдавсӣ*

Бонг бар кӯдакон зад, ки чаро беадабӣ мекунед? *Авфӣ*

◇ **бонгу ном** овозаву ном, шӯҳрат.

Амр ... гуфт: Эй Муслима, ту гирди ҷаҳон бигаштӣ ва он кардӣ, ки фармон буд бад-ин, ки кардӣ, агар аз баҳри худо кардӣ, бонгу ном биҷустӣ. *«Таърихи Табарӣ»*

бонг ба ахтар задани субҳ сар шудани рӯз.

Субҳи нахустин чу нафас барзанад,
Субҳи дувум бонг бар ахтар занад. *Низомӣ*

БОНГАК بانگک *шакли хурдӣ ва навозиши* **бонг.**

Пӯпаке дидам ба ҳаволии Сарахс,
Бонгак барбурда ба абр-андаро. *Рӯдакӣ*

БОНУ بانو **1.** хонум, хотун, бегим, бибӣ, бойзан; хонуми асилзода.

Ин гуфту ниҳод сар ба зону,
Хуш шуд дили хоҷа, ҷони бону. *Шоҳин*

бонуи деҳ зани кадхудо, ҳамсари арбоби деҳ.

Ба духтар чӣ хуш гуфт бонуи деҳ,
Ки рӯзи наво барги сахтӣ бинеҳ. *Саъдӣ*

2. зани дӯстдошта, маҳбуба.

Ҳамин буд мақсудам аз он сухан,
Ки бошӣ ту бонуи зонуи ман. *Савдо*

◇ **бонуи Миср** *киноя аз* Зулайхо.

Буте дошт бонуи Миср аз рухом,
Бар ӯ мӯътакиф бомдодону шом. *Саъдӣ*

БОНӢ *а.* بانی **1.** бинокунанда, бинокор, меъмор.

То қазо кардаст дар қасри бало бонӣ маро,
Чун хубобам нест ғам аз хонавайронӣ маро. *Туғрал*

2. ихтироъкунанда; муассис, асосгузор.

Мухтареи шеър ва бонии бунъёди қасида хоҷа Аббоси Марвист. *«Хизонаи омира»*

БООФАРИН باآفرین шоёни таъриф, сазовори таҳсин.

Чу Гударзу ҳафтод пури гузин,
Ҳама номдорони боофарин. *Фирдавсӣ*

бор بار *асоси замони ҳозираи* **боридан.**

-бор بار *суффикси исмсоз* **1.** маънои борандаро ифода мекунад, мас. 'гавҳарбор', 'мушкбор', 'хунбор'; **2.** маънои дар як ҷо зиёд будани чизеро ифода мекунад, мас. 'рӯдбор', 'ҷӯйбор'.

БОР I بار **1.** ҳамле, ки бар пушт ниҳода аз ҷое ба ҷое мебаранд.

Чу сесад буна барниҳоданд бор,
Ду сесад ҳамон аз дари корзор. *Фирдавсӣ*

бор барбастан бор кардан, бор гузоштан.

Қатори уштуриро бор барбаст,
Чу панҷ ангушт дар таъини як даст. *Мулҳам*

2. вазнинӣ, гаронӣ.

Замин аз бори лашкар буд бистӯҳ,
Ки мерафтанд ҳамчун оҳанин кӯҳ. *Фахриддини Гургонӣ*

Бар тани Ширин назар ҳам хаст бор аз нозукӣ,
Бар дили Фарҳод кӯҳи Бесутун ҳам бор нест. *Хисрави Деҳлавӣ*

3. *маҷ.* ғам, ғусса, андӯҳ.

Бор аз хотири бузургвор зоил шавад. *Авфӣ*

◇ **бор (бар)бастан** *аз ҷое* кӯч кардан, кӯчидан, рафтан аз ҷое.

Шаҳаншаҳ бор барбаст аз Хуросон,
Саропарда бизад бар роҳи Гургон. *Фахриддини Гургонӣ*

Ҳузн ва андуҳ аз он диёр бор баста буд. *«Таърихи Фаришта»*

бор beштар дар ҷой кардан *киноя аз* хӯрдану нӯшидани аз ҳад зиёд.

Хоразмшоҳ бихандид, гуфт: Солор дӯш бор бештар дар ҷой кардааст. *«Таърихи Байҳақӣ»*

бори касе бурдан (ё **кашидан**) аз барои касе азоб кашидан; нозбардорӣ кардан, навозиш кардан.

Ятим ар бигирьяд, кӣ нозаш харад
В-агар хашм гирад, кӣ бораш барад? *Саъдӣ*

бори ор кашидан *киноя аз* шарм кардан, ба хиҷолат мондан.

Зарри суханро чу намудам иёр,
В-аз сухани «зар» чӣ кашам бори ор?! *Ҷомӣ*

бори сақар бастан *киноя аз* мурдаи одами бад ё, нописандида.

Найзаи афъикирдор ба ҳар кас заҳр мерехт, он кас бори сақар мебаст. *«Фатҳнома»*

бор бар дил будан *киноя аз* дар дил ғаму андӯҳ доштан.

Ҳар ки бар дӯш аст бораш, — дар талоши манзил аст,
Роҳати манзил надорад он ки бораш бар дил аст. *Соиб*

бор бар хар ниҳодан *киноя аз* тайёр шудан ба марг.

Ба гӯш андар ҳамегӯядт гетӣ: Бор бар хар неҳ,
Ту гӯши дил ниҳодастӣ ба дастони ниҳовандӣ. *Носири Хисрав*

БОР II بار бар, мева, самар; ҳосил.

Яке мевадоре бимонад зи ман,
Ки монад ҳаме бори ӯ бар чаман. *Фирдавсӣ*

Дарахт падид омад ва онро бех ва соқ ва барг ва бор пайдо шуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Афсӯс аз он ки охири кор
Худ меваи талх медиҳад бор. *Шоҳин*

бор гирифтан а) самар ёфтан, мева кардан, ҳосил додан.

Бехи иқбол боз нашв намуд,
Шохи инсоф боз бор гирифт. *Анварӣ*

б) *маҷ.* ҳомила шудан, обистан шудан.

Имрӯз ҳамебинаматон бор гирифта
В-аз ҷирми гаронбор тан озор гирифта. *Манучеҳрӣ*

бор доштан *маҷ.* ҳомила шудан, обистан шудан.

... Ки Эраҷ бар ӯ меҳри бисёр дошт,
Қазоро канизак аз ӯ бор дошт. *Фирдавсӣ*

бор ниҳодан (ё **гузоштан**) *маҷ.* зоидан, таваллуд кардан.

Ба вайронае бор бинҳоду мурд,
Ғами тифл меҳӯрду ҷон месупурд. *Низомӣ*

(ба) бор овардан мева додан, самар овардан; ҳосил овардан.

Чунин аст кирдори гарданда даҳр,
Гаҳе нӯш бор оварад, гоҳ заҳр. *Фирдавсӣ*

Дарахти дӯстӣ биншон, ки коми дил ба бор орад,
Ниҳоли душманӣ баркан, ки ранҷи бешумор орад. *Ҳофиз*

◇ **бор бастани забон** пайдо шудани сафедӣ, зардӣ ва ё сиёҳӣ ба рӯи забон, ки аломати беморӣ мебошад.

Вазъи нохуш бар суханвар сахт бошад ногувор.
Бор мебандад забон, ҳар гаҳ бадан ранҷур шуд.
Мӯҳсини Таъсир

бори сабр ёфтан самари сабр ҳосил кардан; тақаммул пайдо кардан, тоқат ҳосил кардан.

Дили ман бор намеёбад сабр,
Ҳама офоқ ба ғирболи ту бехт. *Анварӣ*

БОР III بار қабул, пазироӣ (дар боргоҳ); иҷозат, рухсат барои даромадан ба ҳузури подшоҳ; ҳозиршавӣ дар назди подшоҳ.

Ҳуҷҷоб арза доштанд: Салом ба салом омадааст ва бор мехоҳад. *Авфӣ*

Хилвате он чунон ки андар вай
Ҳеҷ махлуқро набошад бор. *Камоли Исмоил*

бори ом қабули умумии подшоҳ.

Рӯзе бори ом дода буд, пеши ӯ даромадам.
Авфӣ

бор додан ба ҳузури худ рухсат додани подшоҳ, қабул ва пазироӣ намудан.

Баъд аз фароғи аврод мардумонро бор додӣ, то пешингоҳ кори мулк ва адл рондӣ.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Якеро гӯшмол аз дор доданд,
Якеро бар дари шаҳ бор доданд. *Ҷомӣ*

бор ёфтан пазироӣ шудан, қабул шудан (махсусан аз тарафи подшоҳ).

Биёмад шаби қиргун, бор ёфт,
Маи равшану хуб гуфтор ёфт. *Фирдавсӣ*

БОР IV بار дафъа, карат; мартаба.

Дар ишқи ту бар умеди суде
Сад бор маро зиён расидаст. *Анварӣ*

Ошиқи худро чаро ҳар бор гӯӣ бевафо,
Гар наранҷад хотири ту, бевафо гӯям, ки кист.
Камоли Хуҷандӣ

боре а) як бор; ягон бор; кошкӣ ягон бор!

Боре ба умр як хабаре ёбаме зи ту,
Чун нест аз ҳавои ту аз худ хабар маро. *Анварӣ*

б) алқисса; ба ҳар ҳол; модом ки.

То дар раҳи пирӣ ба чӣ оин равӣ, эй дил,
Боре ба ғалат сарф шуд айёми шабобат. *Ҳофиз*

Ту дониву касон, биҳилат бод хуни ман,
Боре зи бори ман бувад озод гарданат.
Хисрави Деҳлавӣ

бори дигар дафъаи дуйӯм, боз, аз сари нав.

Он шамъи саргирифта дигар чеҳра барфурӯхт,
В-ин пири солхӯрда ҷавонӣ зи сар гирифт. *Ҳофиз*

дар бор даррав, дарҳол, фавран.

Ба ҳар узре, ки меовард дар кор,
Ҷавобе мениҳодаш тоза дар бор. *Убайди Зоконӣ*

БОР V بار шоха, шохи дарахт; шохи наботот.

Ду чашми оҳуву ду наргиси шукуфта ба бор
Дурусту рост бад-он чашмакони ту монад. *Дақиқӣ*

Агар нестӣ фарри ин тоҷдор,
Сарат кандаме чун турунҷе зи бор. *Фирдавсӣ*

БОРА I باره девори қалъа, ҳисор; девори шаҳр; хоктӯдаи баланд дар гирдогирди шаҳр ва ё қалъа; *муқ.* **бору.**

Ту гуфтӣ яке бораи оҳан аст
Ва ё кӯҳи Албурз дар ҷавшан аст. *Фирдавсӣ*

Борае бино карданд, ки тӯли он понсад араш буд.
Авфӣ

бора баровардан қалъа, ҳисор ва истеҳком сохтан.

Ба Суғд зане подшоҳ будааст, ӯ Суғдро бора баровардааст. *«Таърихи Наршахӣ»*

бора кашидан девор кашидан, девор задан, девор рост кардан.

БОРА II باره дафъа, карат.

Ӯро бо мо фирист, то дилаш борае кушода шавад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Гирифтам байт-байташро шумора,
Ҳазор омад ва лекин чор бора. *Ҷомӣ*

дигар бора бори дигар.

Гар боз дигар бора бибинам магар ӯро,
Дорам зи сари шодӣ бар фарқи сар ӯро. *Анварӣ*

Қасе нагӯяд, ки кардаро дигар бора ба кунанда ҳоҷат ояд. *Ибни Сино*

БОРА III باره тариқ, тартиб, равиш, тарз; ҷиҳат, хусус, бобат.

Набояд ки бошед бо сози ҷанг,
На з-ин бора ҷӯяд касе ному нанг. *Фирдавсӣ*

Чу Шопур омад андар ҷораи кор,
Диламро тоза кард он бораи кор. *Низомӣ*

дар бораи ... дар хусуси ..., дар ҳаққи ..., дар бобати ...

БОРА IV باره асп, фарас.

Нишаст аз бари бораи тезрав,
Чу аз кӯҳ сар барзанад моҳи нав. *Фирдавсӣ*

Чунон бояд к-ат аз рафтору иштоб
Ба пушти бора-бар бошад туро хоб.
Фахриддини Гургонӣ

бораи гомзан аспи тезрав, аспи тезтак.

Ба зер андараш бораи гомзан,
Яке жандапил астӣ гӯӣ ба тан. *Фирдавсӣ*

бораи шабранг аспи сиёҳранг.

Инони бораи шабранг бартоб
Шитобон рав ба раҳ чун тири партоб.
Фахриддини Гургонӣ

БОРАГӢ بارگی асп, фарас.

Борагӣ хост шод баҳри шикор,
Барнишасту бишуд ба дидани шоҳ. *Унсурӣ*

Бигуфт ину бар борагӣ шуд савор,
Сипаҳ аз қафояш ҳазорон ҳазор. *Ҷомӣ*

БОРАК *а.* بارک *шакли кӯтоҳшудаи* **боракалло(ҳ).**

Бар айвон кунад чун салом офтоб
Диҳад абруви тоқ «борак» ҷавоб. *Зуҳурӣ*

БОРАКАЛЛО(Ҳ) *а.* بارک‌الله *калимаи нидо* худо туро муборак кунад!, офарин!, аҳсант!

БОРАНДОЗ بارانداز: **борандоз кардан** таваққуф кардан, ист кардан, манзил кардан, манзил гирифтан.

Аз хасу хор дар ин дашт садо меояд,
Ки дар ин манзили пурхавф макун борандоз.
«Баҳори Аҷам»

БОРБАР باربر барандаи бор, боркаш.

Сари ҷумлаи ҳайвонот, — гӯянд, ки — шер аст ва азалли ҷонварон хар ва ба иттифоқ хари борбар беҳ, ки шери мардумдар. *Саъдӣ*

БОРБАРДОР باربردار **1.** *боркаш.*

Говону харони борбардор
Беҳ з-одамиёни мардумозор. *Саъдӣ*

2. ҳайвони боркаш.

Мардуми шаҳр низ чанд касро маҷрӯҳ сохтанд ва қариб дусад борбардор ва мавошии лашкарро ғанимат карданд. «*Хизонаи омира*»

3. бардорандаи бор аз болои касе, чизе.

Ба бахшиш бош аз эшон борбардор,
Масоз аз вомдоришон геронбор. *Ҷомӣ*

БОРВАР барвар **1.** самаранок, мевадор, босамар, ҳосилнок.

Маро ба чурбаки соҳибғараз зи беҳ макан,
Ки ман ба боғи фасоҳат дарахти борварам.
Заҳири Форьёбӣ

Бар боғбон умеди самар аз ниҳол нест,
Нахле, ки солхӯрда шавад, борвар шавад. *Сайидо*

2. *маҷ.* бордор, ҳомила, обистан.

Гумоштагони мо низ мутараққиб ва мутарасниди занони борвар бошанд. «*Равзат-ус-сафо*»

Ба пирӣ борвар шуд Шаҳрбону,
Ту гуфтӣ дар садаф афтод лӯълу.
Фахриддини Гургонӣ

БОРГОҲ||БОРГАҲ بارگاه||بارگه **1.** қабулгоҳи подшоҳон ва амирон; қаср, кохи подшоҳӣ.

Бародарони Фиръавн омаданд ва кас эшонро ба боргоҳ раҳо накардӣ. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Фармуд, то боргоҳро ба азамат биёростанд ва лашкариён силоҳ баста бар даргоҳ саф заданд.
«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Яке боргаҳ дид сар бар Самок,
Ба гардун расида аз ӯ қадри хок. *Ҷомӣ*

2. ҳавлӣ, макону манзил.

Ба навъе дигар рӯю роҳам набуд,
Ҷуз ин асп дар боргоҳам набуд. *Саъдӣ*

3. шодурвон, хайма, махсусан хаймаи подшоҳ.

Зиҳӣ боргоҳе бирешимтаноб,
Сутунаш зи зар, мехаш аз сими ноб. *Низомӣ*

боргоҳ задан (**ё кашидан**) хайма барпо кардан, чодар задан.

Солор, ки гом бо сипаҳ зад,
Аз беша гузашта боргаҳ зад. *Файзӣ*

◇ **боргоҳи одамият** *кинояи аз* дунё.

Бале, дар боргоҳи одамийят
Ҷуз ӯ кам ёфт роҳи маҳрамийят. *Ҷомӣ*

боргоҳи самадият *д.* даргоҳи худо.

Ҷабини ниёз бар замин ниҳода, аз боргоҳи самадият зафар ва нусрат масъалат намуда, савор шуд.
«*Равзат-ус-сафо*»

БОРГИН بارگین **1.** обгир, кӯл, ҳавз, ки дар миёни шаҳр ё деҳ аст; **2.** обпартоби ҳаммом ва ошхона.

Тани паҳлавонро, к-аз ӯ хост кин,
Кашиданд дунима то боргин. *Фирдавсӣ*

Мисли малаку малики рӯзгор
Ҳути фалаку оби боргин. *Анварӣ*

БОРГИР بارگیر ҳайвони боркаш ва саворӣ ҳамчун асп, шутур ва ғ.

Боргири ту тозӣ аспи давон,
Ту харидори лангу лошахарон. *Саноӣ*

БОРДОН باردان **1.** хӯрҷин; ҷувол; **2.** зарфе, ки фурӯшанда чизҳои фурӯхташударо ба он гузошта медиҳад, ҷогах.

Дар бозори он ҷо аз баққол ва аттор ва пилавар ҳар чӣ фурӯшанд, бордони он аз худ бидиҳанд. *Носири Хисрав*

БОРДОР باردار **1.** мевадор; **2.** *маҷ.* ҳомила.

Акнун, ки боду боғ заношавҳарӣ кунад,
Аз нутфаҳо зи бод шавад бордор боғ. *Ҳоқонӣ*

БОРЕ باری *ниг.* **бор** V.

БОРЕЪ *а.* بارع накӯ, писандида, фоиқ; дар фазилат ё ҷамол бартарӣ дошта.

Гуфт: Чашми бад дур бод, фасоҳат аз ин комилтар надидам ва иборат аз ин бореътар нашунудам.
«*Калила ва Димна*»

борид بارید *асоси замони гузаштаи* **боридан.**

БОРИД *а.* بارد **1.** хунук, сард; **2.** *маҷ.* хунуктабиат, камҳис.

Он чӣ моро дар дил аст аз сӯзи ишқ
Менашояд гуфт бо ҳар бориде. *Саъдӣ*

БОРИДАН باریدن **1.** фурӯ рехтан, фуруд омадан (дар бораи борон, барф ва жола).

Рӯ туруш карда чу абре, ки биборад жола,
Гарчи дар нафс ҷафое ба вафое бирасад.
Шамси Табрезӣ

2. рехтан; рехта шудан.

Амир Наср сухан мегуфт ва об аз чашми ӯ мебориди ва пушаймонӣ мехӯрд бар он чӣ рафта буд.
«*Таърихи Наршахӣ*»

Зи ҷоми май ҳамеборид шодӣ
Чу аз мастӣ ҷавонмардиву родӣ.
Фахриддини Гургонӣ

БОРИК باریک **1.** камбар.

Гар расидӣ ба ҷӯяке борик,
Ҳама олам бар ӯ шудӣ торик. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* дақиқ, нозук; мушкилфаҳм.

Муғанниё, суханони Камол б о р и к аст,
Бихон ба чанг, ки борик биние дорад.
Камоли Хуҷандӣ

3. наҳиф, лоғар.

Падид ояд он гоҳ борику зард
Чу пушти касе, к-ӯ ғами ишқ хард. *Фирдавсӣ*

борик шудан лоғар шудан.

Беҳ аз равшандилӣ тири шаҳобе нест шайтонро,
Ки шуд борик зоҳид то ҳилоли ид пайдо шуд.
Соиб

БОРИКБИН باریک بین **1.** зирак, ҳушёр.

Бифармуд, то барниҳоданд зин
Бар он роҳпӯёни борикбин. *Фирдавсӣ*

Зиҳӣ лаъли лабу нозук миёнат,
Муроди дидаи борикбинон. *Убайди Зоконӣ*

2. хурдабин, айбҷӯй; кунҷков.

Шайхушшуюх ... гуфт: ... Бархез ва ицтиноб намо, ки борикбинон дар каминанд.
«*Таърихи Фаришта*»

3. хасис, тангчашм.

Аз сари хони фалон бархез, к-ин борикбин
Мешуморад лаб газиданро лаби нони дигар. *Соиб*

БОРИКСАНҶ باریک‌سنج тезбин, дақиқназар, зирак, ҳушьёр.

Гузаштанд бар кӯҳи хоро ба ранҷ
В-аз ӯ хира шуд марди бориксанҷ. *Фирдавсӣ*

БОРИКХАЁЛ باریک‌خیال нозукхаёл, нуктасанҷ, мӯшикоф.

Ҳар кӣ чун ришта зи борикхаёлон гардид,
Рӯзиаш тангтар аз риштаи сӯзан бошад. *Соиб*

БОРИШ بارش **1.** боридани борону барф; **2.** барф, борон; **бориши меғ** борон.

Барқворам ба вақти бориши меғ,
Ба яке даст май, ба дигар теғ. *Низомӣ*

БОРИҚ *а.* بارق **1.** барқзананда, дурахшон.

Он шамси шориқро бигӯ в-он абри бориқро бигӯ
В-он моҳи ториқро бигӯ: Ёрон саломат мекунанд!
Шамси Табрезӣ

2. номи яке аз подшоҳон ва сардорони қабилаи араб дар замони қадим.

Бориқ бо ҷамъе аз санодиду аъён мубтало гашт.
«Равзат-ус-сафо»

БОРИҚА *а.* بارقه **1.** *муаннаси* **бориқ** 1; **2.** абри барқзананда; тобиш, дурахш.

БОРКАШ بارکش **1.** кашонандаи бор; борбардор.

Сад уштур — ҳама модаи сурхмӯй
Сад астар — ҳама боркаш, роҳҷӯй. *Фирдавсӣ*

2. ҳайвоне, ки бор мекашонад; асп.

Барангехт он боркашро зи ҷой,
Сӯи лашкари хештан кард рой. *Фирдавсӣ*

3. *маҷ.* ғамгин, андӯҳгин.

Дили подшоҳон шавад боркаш,
Чу бинанд дар гил хари хоркаш. *Саъдӣ*

4. вазнин, гаронвазн.

Яке найзаи боркаш бар гирифт,
Бияфшурд рон, тарк бар сар гирифт. *Фирдавсӣ*

БОРНОМА بارنامه **1.** воситаи тафохур ва мубоҳот; тафохур.

Ва ин лофе нест, ки мезанам ва борнома нест, ки мекунам, балки узрест, ки ба сабаби ин таърих мехоҳам. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Он ҳама боду борномаву лоф
Доштам ман бар он кал арзонӣ. *Сӯзанӣ*

2. рухсатнома.

БОРОН باران **1.** қатраҳои об, ки аз абр мерезад.

Ҷаҳонро чу борон ба боистагӣ,
Равонро чу дониш ба шоистагӣ. *Фирдавсӣ*

Борон, ки дар латофати табъаш хилоф нест,
Дар боғ лола рӯяду дар шӯразор хас. *Саъдӣ*

2. *кинояаз* афзунӣ, бисьёрӣ ва фаровонӣ.

Наафтода дар дасти душман асир,
Ба гирдаш наборида борони тир. *Саъдӣ*

Гирьяи чашми ману борони ғам таскин наёфт,
То бинои хонаи тан рӯ ба вайронӣ намонд.
Мушфиқӣ

БОРОНӢ بارانی либоси намногузари махсус.

Монанди касе, ки рӯзи борон
Боронӣ пӯшад аз каванда... *Лабибӣ*

БОРСОЛОР بارسالار солори бор, корвонбошӣ.

Он шунидастӣ, ки дар саҳрои Ғур
Борсолоре бияфтод аз сутур. *Саъдӣ*

БОРУ بارو девори қалъа ва ҳисор; *муқ.* **бора** I.

Бисьёр ҷой нардбонҳои сангин бастааст, ки бар сари бору тавонад шуд. *Носири Хисрав*

БОРУТ باروت омехтаи шӯра, гӯгирд ва ангишт, ки моддаи тарканда ба вуҷуд меоварад.

БОРХУДО بارخدا **1.** худо; **2.** подшоҳи бузург.

Хоҷаи сайиди Ҳаҷҷоҷ Алӣ-ибн-ул-Фазл,
Он ки аз борхудоёни ҷаҳон беҳамтост. *Фаррухӣ*

БОРЬЁБ بارياب хузурьёбанда, ба қабули касе мушарраф-шаванда.

Ман кӣ бошам, то шавам дар базми воло борьёб!
Мекунам сарро фидо бар пои девори шумо.
«Хизонаи омира»

БОРӢ I باری *шакли кӯтоҳшудаи* **борик.**

Рои доно сари сухансорист,
Нек бишнав, ки ин сухан борист. (2) *Унсурӣ*

БОРӢ II *а.* باری яке аз номҳои худо.

БОС *а.* باس *ниг.* **баъс** II.

БОСИР *а.* باصر бинанда, бино.

БОСИРА I *а.* باصره *муаннаси* **босир.**

Бувад он сон дар ин шахси муайян,
Чу айни босира бишнос равшан. *Ҷомӣ*

БОСИРА II *а.* باصره бинои, қувваи биниш; чашм.

Қуввати босира аз кори хеш боз истод.
«Равзат-ус-сафо»

Ӯ рафт з-ин ситамкадаю рафт дар пасаш
Нури басар зи босира чун нақш аз китоб. *Савдо*

БОСИҚ *а.* باسق дароз ва баланд.

Ва тухми хурмо ба тарбияташ нахли босиқ шуда.
Саъдӣ

БОСЛИҚ *ю.-а.* باسليق шоҳраги даст, ки аз он хун мегиранд.

Фассодеро бихондам ва бифармудам, то аз ҳар ду дасти ӯ раги басалиқ бикушуд. *Низомии Арӯзӣ*

басалиқ задан шоҳраги дастро кушодан.

Дари дуньӣ барои зар назананд,
Басалиқ аз барои сар назананд. *Саноӣ*

БОСТОН باستان қадим, кӯҳна, гузаштаи дерина.

Яке нома буд аз гаҳи бостон,
Фаровон бад-ӯ андарун достон. *Фирдавсӣ*

Ман ин нома аз гуфтаи бостон
Бипайвастам аз ранг чун достон. *Савдо*

БОСТОНӢ باستانی қадимӣ, қадима, пештара, дерина.

Таърихномаҳои бостонӣ бозмегӯяд, ки дар салотини салаф ҳеҷ подшоҳе ба ин азамат ва ҷабарут ба арсаи вуҷуд наёмада. *«Хизонаи омира»*

БОСТОР باستار фалон; **баҳмону бостор** фалону чунон, фалону казо.

БОСУР *а.* باسور бемории мақъад, бавосир.

Гиребон чок зад чун захми босур,
Зи мижгон рехт бар гул шабнами шӯр. *Нозим*

БОСҚОҚ *т.-м.* باسقاق фармондор, ноиби подшоҳ дар ягон вилоят, ҳоким.

Қозӣ Разиуддини босқоқ райро эълом кард ва улоғ равон шуд ва дар бандагии Арғун арза дошт. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

БОТАРА باتره доира, даф.

Хобат ҳамебибурд, ман ангушт аз он задам
Пеши ту дар канораи хушбонги ботара. *Носири Хисрав*

БОТИЛ *а.* باطل **1.** ноҳақ, нодуруст; *муқобили* ҳақ 1.

Ба таъм талх чу панди падар, валек муфид,
Ба назди ҷоҳил — ботил, ба пеши доно — ҳақ! *Ибни Сино*

Димна гуфт: ... хирадманди чарбзабон, агар хоҳад, ҳаққеро дар либоси ботил берун орад ва ботилеро дар дари маърази ҳақ фаро намояд. *«Калила ва Димна»*

2. беҳуда, ночиз, зоилшаванда.

Фурӯғи моҳ созад рӯш ботил,
Кунад дар даҳр нури хеш шомил. *Бадрии Кашмирӣ*

ботил гаштан *ниг.* **ботил шудан; ботил гуфтан** суханҳои беҳуда ва бемаънӣ гуфтан.

Бале, мард он кас аст аз рӯи таҳқиқ
Ки чун хашм оядаш, ботил нагӯяд. *Саъдӣ*

ботил кардан бекор кардан; маҳв кардан, несту нобуд кардан.

Тӯтиеро ба хаёли шакаре дил хуш буд,
Ногаҳаш сели фано нақши амал ботил кард. *Ҳофиз*

[Искандар] гуфт: Ҳар мамлакатеро, ки бигирифтам, раияташро наёзурдаам ва русуми хайроти гузаштагон ботил накардаам. *Саъдӣ*

ботил сурудан (*ё* **сароидан**) (суханҳои) беҳуда ва бемаънӣ гуфтан.

Чу ботил сароянд магмор гӯш,
Чу бесатр бинӣ, басират бипӯш. *Саъдӣ*

ботил шудан (*ё* **гаштан**) беҳуда шудан, бекор ва лағв шудан; ҳеҷ шудан, несту нобуд шудан.

Боз ишқ омаду кори дил аз ӯ мушкил шуд,
Ҳар чӣ тадбири хирад буд, ҳама ботил шуд. *Ҳилолӣ*

Чун қазо ояд, шавад баръакс кор,
Ҷумла тадбирот ботил гашту зор. *Румӣ*

БОТИН *а.* باطن **1.** дарун, дохил; даруни ҳар чиз.

Хамуш кардам зи гуфтан ман, шудам машғули ҳоли худ,
Ки бод аст ин суханҳову ба ботин дил шарар дорад. *Шамси Табрезӣ*

Ботини дарьё аз ҷибол, ки баъзе муртафеъ аст ва баъзе мутахаффиз, мисли насҷи анкабут мушаббак воқеъ шуда. *«Хизонаи омира»*

2. оламии дарунӣ, рӯҳӣ ва қалбии инсон.

Ва андар хирадмандон лаззати қувватҳои ботин ғалаба дорад. *Ибни Сино*

Хавфе ва ҳаросе дар ботини ман зоҳир шуд. *Авфӣ*

Сафои ботинам бахре зи асрор,
Забонам ҳамчу мавҷ аз файз саршор. *Ҳозиқ*

ба ботин замиран; пинҳонӣ.

[Қутайба] мусулмонӣ андар дили эшон [аҳли Бухоро] бинишонд ... ва эшон ислом пазируфтанд ба зоҳир ва ба ботин бутпарастӣ мекарданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

ботин бархам хӯрдан ба шӯриш даромадани дил.

Ботини осуда аз як ҳарф бархам мехӯрад,
Ғунча то хоҳад нафас бар лаб расонад, бедил аст. *Бедил*

БОТИНГОН باتنگان буттае, ки меваи дарозу бунафши кадучамонандаш дар хӯрок кор фармуда мешавад, бодинҷон, боимҷон.

Сару бун чун сару буни пингоп,
Андарун чун буруни ботингон. *Абӯшакури Балхӣ*

БОТИЯ *а.* باطيه як навъ қадаҳ ва ё коса, зарфи шароб.

Бархез, ҳон, эй ҷория, май дарфикан дар ботия,
Ороста кун маҷлисе аз Балх то Арминия. *Манучеҳрӣ*

БОФАРҲАНГ بافرهنگ боилму дониш, боадаб.

Он ҷавонони нағзи бофарҳанг
Сӯи зиндон шуданд бо дили танг. *Хисрави Деҳлавӣ*

БОФДУМ||БОФДАМ بافدم оқибат, анҷоми кор, охири кор; охир.

Гарчи ҳар рӯз андаке бардорадаш,
Бофдум рӯзе ба поён орадаш. *Рӯдакӣ*

Чӣ боядт кардан кунун бофдум,
Магар хона рӯбӣ чу рӯбаҳ ба дум. *Абӯшакури Балхӣ*

БОФИДА بافيده **1.** *сифати феълии замони гузаштаи* **бофидан; 2.** *маҷ.* сохта, нодуруст; **бофида гирифтан** сохта ва нодуруст ҳисоб кардан.

Гар ҷаҳон бадгӯи ман дар ишқи ту шуд, бок нест,
Сад ҷаҳон аз ифтиро бар содиқе бофида гир. *Шамси Табрезӣ*

БОФИДАН بافيدن бофтан.

БОФКОР بافكار бофанда.

Бофкоре буд дар шаҳри Ҳирӣ,
Дошт зеборӯй, раъно духтаре. *Лабибӣ*

БОФТАН بافتن **1.** пудро ба тор омехта, ба ҳам гузаронда матоъ, порча, палос ва монанди ин чизҳо сохтан; нах ва торҳоро ба ҳам дигар пайваста тӯр, дом, бӯрьё ва м. инҳо дуруст кардан.

Биёмухташон риштану тофтан
Ба тор-андарун пудро бофтан. *Фирдавсӣ*

Гесуваш чун каманд тофтаанд,
Ё паи дому банд бофтаанд? *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* ба ҳамдигар пайвастан, зич кардан.

Сипар бар сипар бофта дашту роғ,
Дурахшидани теғҳо чун чароғ. *Фирдавсӣ*

◇ **томот бофтан** ҳарза гуфтан, беҳудагӯӣ кардан.

Яке аз ақл мелофад, яке томот мебофад,
Биё, к-ин доварихоро ба пеши довар андозем. *Ҳофиз*

БОХА باخه сангпушт.

Боха силоҳ аз дили тарсон кунад,
З-он сари хиҷлат ба гиребон кунад.
Хисрави Деҳлавӣ

БОХТАН باختن **1.** бозӣ кардан, бо ягон бозӣ (шатранҷ, нард ва ғ.) машғул шудан.

Фиғон, ки бо ҳама кас ғоибона бохт фалак,
Ки кас набуд, ки дасте аз ин даға бибарад. *Ҳофиз*

Бузурҷмеҳри ҳаким дар шатранҷ фикри бисьёр карда, тариқи бохтани он дарьёфт.
«Таърихи Фаришта»

2. ба хушӣ вақт гузарондан.

Ба даргаҳ яке базмгаҳ сохтанд,
Яке ҳафта бо руду май бохтанд. *Фирдавсӣ*

3. бой додан, аз даст додан, талаф кардан.

Андалебон ба нигоҳе дили худ бохтаанд,
Ё раб, ин дилбарӣ аз наргиси мастонаи кист?
Ҳофиз

Ман, ки дар пои ту кардам сари савдоиро,
Бохтам дар сари савдои ту муллоиро! *Шоҳин*

Қасе ки баҳри ту ҷон бохтан ҳавас дорад,
Чӣ ғам зи шаҳнаву андешаи асас дорад.
Хисрави Деҳлавӣ

БОХТАР باختر **1.** ғарб, мағриб.

Чу хуршед дар бохтар гашт зард,
Шаби тира гуфташ, ки аз роҳ гард. *Фирдавсӣ*

Чаро хуршеди нуронӣ, ки олам з-ӯ шавад равшан,
Гаҳе маскан кунад ховар, гаҳе дар бохтар дорад?
Носири Хисрав

2. шарқ, машриқ.

То битобад нимрӯзон аз тафи хуршед санг,
То барояд бомдодон офтоб аз бохтар. *Фаррухӣ*

3. номи қадими вилояти Балх.

Шунидам, ки дар марзе аз Бохтар
Бародар ду буданд аз як падар. *Саъдӣ*

БОША باشه мурғи шикории хурдтар аз боз, қирғӣ.

Ҳар гоҳ гунҷишкон бача овардандӣ, ... он боша аз камингоҳ берун ҷаста, бачаи эшонро даррабудӣ.
«Анвори Суҳайлӣ»

Боша аз чобукию дамсозӣ
Сад муаллақ задӣ ба ҳар бозӣ. *Низомӣ*

Ба тоҷи ҳудҳудам аз раҳ мабар, ки бози сафед
Чу боша дар паи ҳар сайди мухтасар наравад.
Ҳофиз

БОШАД باشد **1.** *шахси сейӯми танҳои* **будан.**

Шукр бошад гувоҳи васлу наим,
Ҳосили неъмат ин кунад таълим. *Бедил*

2. ҳамчун калимаи модалӣ ба маънои шояд, мумкин аст меояд.

Бошад, ки раҳгузаре оташ бинад ва бад-ин тараф ояд. *Авфӣ*

Миннати бисьёр дорам аз ту ман,
Ҷаҳд кун, бошад биёрияш ба фан. *Румӣ*

Киштинишастагонем, эй боди шурта, бархез,
Бошад, ки боз бинем он ёри ошноро. *Ҳофиз*

БОШАНГ باشنگ хӯшаи ангур, хӯшаи овезони ангур.

Чу мушк бӯе, лекинш нофа буда зи ғужм,
Чу шири софе пистонш буда аз бошанг. *Асҷадӣ*

БОШГУНА باشگونه *ниг.* **божгуна.**

БОШИДАН باشیدن будан, истиқомат кардан; истодан.

Он мардумонро ин вилоят хуш омадӣ, ин ҷо мақом карданд ва аввал дар хайма ва хиргоҳ истоданд ва бошиданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Баъд аз он ки Бухоро шаҳр шудааст, подшоҳон зимистон бад-ин деҳа бошидаанд.
«Таърихи Наршахӣ»

БОШИШ باشش истиқомат, сукунат.

Ва ин ҳисор ҷои бошиши подшоҳон ва амирон ва сарҳангон будааст. *«Таърихи Наршахӣ»*

БОШЛИҚӢ *т.* باشلیقی сардорӣ.

Акбар-подшоҳ... ҷамъе аз умарои даргоҳро бошлиқии Адҳамхон ... номзад фармуд.
«Таърихи Фаришта»

БОШУБУД باش‌وبود бошиш, истиқомат, зиндагонӣ.

Андар ин андеша ташвишаш фузуд,
Ки ҷуз ӯро нест ин ҷо бошубуд. *Румӣ*

БОШУКӮҲ باشکوه боҳашамат.

Рӯзе шахсе дар коласкаи бошукӯҳ нишаста дар қалъа даромад. *Аҳмади Дониш*

БОЯД باید **1.** *шахси сейӯми танҳои* **боистан; 2.** ҳамчун калимаи модалӣ ба маънои зарур, лозим, воҷиб, даркор (аст) меояд.

Урфӣ, чӣ ниҳӣ матои дил бар кафи даст,
Роҳи назари каҷназарон бояд баст. *Урфӣ*

Бояд, ки худ ба сифати адлу инсоф ва амонату диёнат муттасиф бошад. *Аҳмади Дониш*

БОҒ باغ **1.** ҷои сабзу хуррами ба атрофаш девор кашида шуда, ки дар он дарахтони мевадор ва бемева, ток ва гулҳои рангоранг мерӯянд.

Ҳама ҷои ӯ саҳроҳо ва боғҳо ва чаманҳо ва бӯстонҳо ва обҳои равон. *«Таърихи Наршахӣ»*

боғи Зоғон а) номи боғе аз боғҳои ҳафтгонаи Темур дар Самарқанд; б) номи яке аз боғҳои машҳури Ҳирот.

Завқи гулгашти Хуросон рафтааст аз ёди мо,
Дар саводи Ҳинд сайри боғи Зоғон мекунам.
«Баҳори Аҷам»

боғи Ирам боғи афсонавӣ, ки гӯё Шаддод ном подшоҳи ситамгари араб онро ҳамчун биҳишт сохтааст.

Боғаке дошт хуш чу боғи Ирам,
Боғҳо гирди ӯ чу боғи Ҳарам. *Низомӣ*

боғи Назар номи боғе дар Қирмон, ки кӯли калон доштааст; **боғи Насим** номи боғе дар Қашмир.

Ҳар кӣ гардид рафиқам ба раҳи боғи Насим,
Қард саргашта маро ҳамчу сабо дар Қашмир.
Туғро

боғи фирдавс боғи ҷаннат, биҳишт.

Устухонҳои ман аз хоки дараш бардоред,
Боғи фирдавс чӣ ҷои хасу хошоки ман аст.
Ҳилолӣ

боғи хулд боғи ҷаннат; биҳишт.

Боғи хулд аз саводи ӯ гулчин,
Дили соф аз ғубораш оинабин. *Бедил*

боғи Шамол номи яке аз боғҳои Темур дар Самарқанд; **боғи Шимол** номи боғе дар Табрез; 2. *маҷ.* ҷисм, вуҷуд(-и инсон).

Чу шамъ оташ афтод дар боғи ман,
Шуда боғи ман оташин доғи ман. *Низомӣ*

Ниҳоле зи обу гилам хостаст,
Қ-аз ӯ табъи боғи ман оростаст. *Ҷомӣ*

◇ **боғи аносир** *киноя аз* дунъё.

Боғи аносир, ки замини хаш аст,
Об гуворанда, ҳаво дилкаш аст. *Ҷомӣ*

боғи кавну фасод *киноя аз* дунъё.

Ниҳолаш дар ин боғи кавну фасод
Шукуфа бароварду бар низ дод. *Ҷомӣ*

(ин) боғи ороста *киноя аз* ҷаҳон, дунъё.

Ду дар дорад ин боғи ороста,
Дару банд аз ин ҳар ду бархоста. *Низомӣ*

Боғи Сиёвушон *мус.* номи оҳанге аз навоҳои қадим.

Гаҳ ба бустон-андарун Бустони Ширин баркашад,
Гаҳ ба боғ-андар ҳаме Боғи Сиёвушон занад.
Рашидии Самарқандӣ

Боғи Шаҳриёр *мус.* номи оҳанге аз навоҳои қадими мусиқӣ.

Бар бед андалеб занад Боғи Шаҳриёр,
Бар сарв зандбоф занад Тахти Ардашер.
Манучеҳрӣ

Боғи Ширин *мус.* номи оҳанге аз навоҳои қадим.

Чу кардӣ Боғи Ширинро шакарбор,
Шудӣ боғ аз заминбӯсаш шакархор. *Низомӣ*

боғи эҷод *киноя аз* дунъё.

Бигуфташ: Эй тазарви боғи эҷод,
Фидои нахли қаддат сарви озод. *Мулҳам*

боғ-боғ бисьёр шукуфта, гул-гул шукуфон ва хуррам.

Боғе, ки чу боғ-боғ бишкуфт,
Аз накҳати ӯ димоғ бишкуфт. *Файзӣ*

боғи сабз намудан *киноя аз* ваъдаҳои дурӯғ додан ва фиреб кардан.

БОҒАНДА باغنده *ниг.* **боғунда.**

БОҒИСТОН باغستان маҳалле, ки дар он боғи бисьёр мавҷуд аст, боғҳо, боғот.

Аз он ҷо бирафтам, нӯҳӯми муҳаррам ба Қазвин расидам, ки боғистони бисьёр дошт.
Носири Хисрав

[Ғозонхон] фармуд, ки ҳафт дарвозаи дигарро баста доранд ва лашкариён дар боғистон нагарданд ва хароби накунанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

БОҒКОР باغ کار боғбон, нигоҳубин ва парваришкунандаи боғ.

Гарчи сад рӯд аст дар чашмам мудом,
Зиндарӯди боғкорон ёд бод! *Ҳофиз*

БОҒПЕРО(Й) باغ پیرا(ی) ороста ва перостакунандаи боғ, боғбон.

... Ки то Равшанакро чу равшан чароғ
Биёранд бо боғперо ба боғ. *Низомӣ*

БОҒУНДА||БОҒАНДА باغنده пахтаи ҳаллоҷишуда ва шоназадаи ба шакли кулӯла, ки барои риштан тайёр карда шудааст.

Бош чу боғундаи тифлон ба ҳарб,
К-ӯ ба ҳаво барҷаҳад аз баҳри зарб.
Хисрави Деҳлавӣ

БОҒӢ *а.* باغی 1. саркаш, гарданкаш, исьёнгар, нофармон.

Дар ҳамин сол систониён боғӣ шуданд.
«Равзат-ус-сафо»

2. золим, ситамгар.

Он тоғии боғӣ бар исломи қавм иттилоъ ёфта, фармон дод, ҳамаро ба қатл овարданд.
«Равзат-ус-сафо»

БОҚИЁТ *а.* باقیات *ҷ.* **боқия;** ◇ **боқиёти солеҳот** корҳои нек, корҳои хайр, ки баъд аз одам боқӣ мемонад.

Ва аз ҷумлаи боқиёти солеҳот яке фарзанд аст, ки савоби он аз падар мунқатеъ нашавад.
Аҳмади Дониш

БОҚИЯ *а.* باقیه 1. *муаннаси* **боқӣ;** 2. чизи боқӣ монда, чизи боқӣ гузошташуда.

БОҚЛО||БОҚЛӢ *ю.-а.* باقلا || باقلی сабзаест монанди лӯбиё, ки донаашро пухта мехӯранд.

Шалғаму боқлост гуфтаи ту,
Намак, эй қалтабон туро бояд.
Рашидии Самарқандӣ

Қуташ аз боқлӣ ду дона кунам,
Хона бар вай чу гӯрхона кунам. *Саноӣ*

БОҚӢ *а.* باقی 1. поянда, пойдор, устувор, барқарор; **боқӣ шудан** устувор мондан, абадӣ гардидан.

Матарс аз муҳаббат, ки хокат кунад,
Ки боқӣ шавӣ, гар ҳалокат кунад. *Саъдӣ*

2. боқимонда, бозмонда; 3. *мат.* ҳосили тарҳ.

БОҲ I باه *ниг.* **бо** IV.

БОҲ II *а.* باه шаҳват, қувваи шаҳвонӣ, қувваи ҷимоъ.

Миннате доштам аз вай, ки надорад, ба масал,
Аъмӣ аз чашму фақир аз зару иннин аз боҳ.
Анварӣ

БОҲИР *а.* باهر равшан, ошкор, возеҳ, сареҳ.

То бурҳони боҳир ... мушоҳида наравад, турраҳоти асҳоби ағроз набояд шунид. *«Анвори Суҳайлӣ»*

БОҲИРА *а.* باهره *муаннаси* **боҳир; нусуси боҳира** далелҳои равшан ва сареҳ.

Ва дар эҳсони абавайн нусуси боҳира ворид аст.
Аҳмади Дониш

БОҲУ باهو 1. *ниг.* **бозу** 1; 2. чӯбдаст, чӯби чӯпону шутурбонон, говрон.

Бишканам калла ба боҳуи ҳиҷову дашном,
З-он ки он каллаи шум аз дари боҳуст маро.
Сӯзанӣ

Аз рахту куёни хеш ман рафтаму пардахтам,
Чун курд бимондастам танҳо ману ин боҳу.
Рӯдакӣ

БОҲУР(О) *а.* باحور(ا) шиддати гармои тобистон.

Дар айёми боҳуру гармои гарм,
Ки аз тоби хуршед шуд санг нарм... *Низомӣ*

БОҶ I باج *ниг.* **бож** I.

БОҶ II باج андоз, хироҷ, молиёт, молу асбобе, ки подшоҳони бузург аз подшоҳони зердаст ва ё аз раият мегиранд; пуле, ки роҳдорон аз савдогарон мегиранд.

Қамол, шаҳнаи ишқ аз дили ту дониш хост,
Чӣ гуна боҷи нафис аз деҳи хароб диҳӣ?
Камоли Хуҷандӣ

Эй ситонида ба ҳусн аз ҳамаи хубон боҷ,
Қаҷкулоҳон паи таъзим туро дода хироҷ. *Шоҳин*

боҷи дунбола навъе аз боҷҳои иловагӣ; *маҷ*. чизи зиёдатӣ.

БОҶА باجه дарича, равзан; бодгир.

БОҶАНГ باجنگ дарича ва равзанаи хурд.

Мол фароз оварӣ, нигоҳ надорӣ,
То бибаранд аз дару даричаву боҷанг. *Абӯсим*

БОҶБОН باجبان *ниг.* **божбон.**

БОҶГОҲ||БОҶГАҲ||БОЖГОҲ باجگاه || باجگه || باژ گاه истгоҳи киштиҳо, ки дар он ҷо аз молҳои тиҷоратӣ боҷ гирифта мешавад; боҷхона.

Гирифтанд пайкор бо божхоҳ
Ки киштӣ кадом аст бар божгоҳ. *Фирдавсӣ*

Ди шабонгаҳ ба ғалат сӯи лаби Даҷла шудам,
Боҷгаҳ дидаму наззора бутони ҳарамӣ. *Хоқонӣ*

БОҶДОР باجدار *ниг.* **бождор.**

БОҶИГАРӢ باجیگری боҷгирӣ, амали боҷгир.

Султон Зайнулобидин ... Мулло Дарьё ном шахсеро аз боҷигарӣ бароварда, ба хитоби Дарьёхонӣ сарафроз сохт. «*Таърихи Фаришта*»

БОҶСИТОН باجستان *ниг.* **божситон.**

БОҶХОҲ باج‌خواه *ниг.* **божхоҳ.**

БОҶӢ باجی боҷгузор, деҳқонон ва пардозандаи боҷ.

Бар ту зебад, ки хироҷ аз ҳама хубон гирӣ,
Шоҳи хусниию туро Лайлию Ширин боҷӣ.
Саиди Ашраф

БУБ بوب палос, фарш.

Шоҳ дигар рӯз Балх орост хуб,
Тахтҳо бинҳоду баргустурд буб. *Рӯдакӣ*

БУБУ بوبو ҳудҳуд, шонасарак.

БУБУЯК بوبویک *шакли хурдӣ ва навозиши* **бубу.**

Бубуяк пайкею нома зада андар сари хеш,
Нома гаҳ боз кунад, гоҳ кунад бар шикано.
Манучеҳрӣ

БУВИШ بوش бошиш, ҳастӣ, зисту ҳаёт.

Ҳар он чиз, к-ӯ хост андар бувиш,
Бар он аст чархи равонро равиш. *Фирдавсӣ*

БУГОН بوگان бачадон.

Аз ин ҳама, ки бигуфтам насиби рӯзи бузург
Ғадуду заҳраву саргину хуни бугон кун. *Кисоӣ*

буд بود *асоси замони гузаштаи* **будан.**

БУД I بود ҳастӣ, вуҷуд; чизи мавҷуда.

Эй хирад, дида буд ҳеҷ аз ту,
Ҳеҷ буде набуд пеш аз ту. *Низомӣ*

Аз намуди ман, ки буде нест ғайр аз изтироб,
Гавҳаре берун намеорад кас аз баҳри сароб.
Заҳири Форьёбӣ

буду бод гузаштаву оянда; ҳастӣ; *муқ.* **бод** II **(боду буд).**

Низ фиребам надиҳад ҷамъу тамъ,
Низ ҳиҷобам нашавад буду бод. *Хоқонӣ*

◇ **аз боми буд афтодани ташт** *касеро киноя аз* нест нобуд шудан.

Сеҳр рафту мӯъҷизи Мусо гузашт,
Ҳар дуро аз боми буд афтод ташт. *Румӣ*

БУД II||**БУДД** I *а.* بد чора, илоҷ, гузир.

Гуфт рӯбаҳро ҷигар ку, дил чӣ шуд,
Ки набошад ҷонварро з-ин ду буд. *Румӣ*

БУД III||**БУДД** II *ҳ.* بد номи пешвои мазҳаби буддизм, Буддо.

Иди Будд аст он чӣ дар Қашмир мерафтаст аз-ӯ,
Қор ин дорад, ки акнун дар Хуросон меравад.
Анварӣ

БУДА بوده **1.** *феъли ҳол ва сифати феълии замони гузаштаи* **будан; 2.** вуҷуддошта, мавҷуд.

Ҷомӣ, аз фақр насиме ба машомат нарасад,
То хуш аз будаву ғамнок зи нобуда шавӣ. *Ҷомӣ*

БУДАЛО *а.* بدلا *ҷ.* ҷонишинон; мардони солеҳ ва некӯкор, авлиё.

Гуфтам: Будалои уммат чанд тананд ...? Фармуд: Шаст нафаранд. «*Равзат-ус-сафо*»

БУДАН بودن **1.** вуҷуд доштан, ҳастӣ доштан.

Худ ту омода бувӣ в-ороста,
Ҷанги ӯро хештан пероста. *Рӯдакӣ*

Будани ӯ ба Ҳусн лозим буд,
Рӯзу шаб Ҳуснро мулозим буд. *Мушфиқӣ*

2. истодан, нишастан.

Абдуллоҳ ... ҷавоб кард, ки ман нолонам, бар асп натавонам будан ва бар маҳмил натавонам буд, то беҳтар шавам. «*Таърихи Табарӣ*»

БУДАНӢ بودنی **1.** *сифати феълии замониояндаи* **будан; 2.** оянда, чизе ки дар оянда рӯй медиҳад; шуданӣ, зарурӣ, чизе ки бояд шавад, ногузир.

Маю барбату соз барсохтанд,
Дил аз буданиҳо бипардохтанд. *Фирдавсӣ*

Қазо бар ман бирафту буданӣ буд,
Аз ин андарзу з-ин гуфтор чӣ суд?
Фахриддини Гургонӣ

БУДД بد *ниг.* **буд** II, III.

БУЗДИЛ بزدل тарсончак, тарсу.

Ду ангушти ҷангӣ чу фассоди буздил,
Ки раг ҷӯяд, аз тарс ларзон намояд. *Хоқонӣ*

БУЗДИЛӢ بزدلی тарсончакӣ.

Баъзе аз мардуми дакaнӣ ва ҳабашӣ ... буздилӣ карда, рӯй ба гурез ниҳоданд.
«*Таърихи Фаришта*»

БУЗУР *а.* بذور *ҷ.* **базр.**

... Аз ҳалоки бузуру ҳубуб шикоят карданд.
«*Равзат-ус-сафо*»

БУЗУРГ بزرگ **1.** калон; *муқобили* **хурд** I.

Оҳи касон хурд набояд шумурд,
Оташи сӯзон чи бузургу чи хурд.
Хисрави Деҳлавӣ

2. олимартаба, соҳиби ҷоҳу манзалат; асилзода.

Аз аҳли Бухоро бузургон ва меҳтарон бо вай ёр шуданд ва рафтанд ва ҳарб карданд ва дуздон(ро) ҳазимат карданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Фиристода шуд назди Соми бузург,
Фиристод посух ба Золи сутург. *Фирдавсӣ*

3. соҳиби эътибор ва эҳтиром, соҳиби бартарӣ ва фазилати маънавӣ; азим, кабир.

Бузургаш нахонанд аҳли хирад,
Ки номи бузургон ба зиштӣ барад. *Саъдӣ*

бузург кардан боэътибор кардан, мӯътабар кардан.

Ва фоидаи хитобат андар сиёсати мардум бувад ... ва андар бузург кардани сухан. *Ибни Сино*

4. калонсол, касе, ки синнаш аз давраи ҷавонӣ гузаштааст.

Бузург гаштаму майдон васеъ нест маро,
Фузуд қимати ман, муштарист нопайдо.
Ибни Сино

Бузург бошу машав тангдил зи хурдии кор.*

бузург шудан а) калонсол шудан.

Оқибат гургзода гург шавад,
Гарчи бо одамӣ бузург шавад. *Саъдӣ*

б) олимансаб ва соҳиби ҷоҳу манзалат шудан, ба рутбаҳои олӣ расидан.

Умаро чун бузург мешуданд, ҳар касе ба тарафе муставлӣ мешуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

5. *д.* порсо, зоҳид, парҳезгор, касе, ки тарки дунъё кардааст.

Бузурге дидам андар кӯҳсоре
Қаноат карда аз дунъё ба ғоре. *Саъдӣ*

Бузурге зи халқи ҷаҳон мунзавӣ,
Магар шуд ба хобаш аён Мавлавӣ. *Бедил*

◇ **бузург шудани кори** *касе* тараққӣ кардан, барор гирифтан, авҷ гирифтани кори касе.

Чун кори Хайзарон [модари Ҳорунаррашид] бузӯрг шуд, ин Ғитриф ба наздики вай омад ва бо ӯ мебуд. Ҳорунаррашид Хуросон ба вай дод.
«Таърихи Наршахӣ»

БУЗУРГВОР بزرگوار 1. наҷиб, шариф, олиҷаноб, бузургосор.

Башорат туро, ки туро дӯш писаре бузургвор омад. *«Таърихи Систон»*

2. лоиқи бузургон.

Тӯҳфаҳои бузургвораш дод,
Ҳар яке дар иваз ҳазораш дод. *Низомӣ*

БУЗУРГМАНИШ بزرگ‌منش баландҳиммат, олитабиат.

Имрӯз Султон Маҳмуд подшоҳ аст, бузургманиш ва бошавкат. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

БУЗУРГӢ بزرگی 1. калонҳаҷмӣ, калонҷуссагӣ.

Чӣ гуна море бад-ин бузургӣ дар тӯбрае бад-ин хурдӣ гунҷад? *«Нигори Дониш»*

2. асилзодагӣ; олиҷоҳӣ.

Чу андар табораш бузургӣ набуд,
Наёраст номи бузургон шунуд. *Фирдавсӣ*

3. азамат, бузургворӣ; некномӣ.

Матлаб аз ҷоҳу бузургӣ дил ба даст овардан аст,
Варна, Махфӣ, дар замин ҳам ганҷи Қорун меравад.
Махфӣ

Бузургӣ ба ақл аст, на ба сол. *Саъдӣ*

4. калонсолӣ.

Ҳар кӣ дар хурдияш адаб накунӣ,
Дар бузургӣ фалоҳ аз ӯ бархост. *Саъдӣ*

БУЗУҒ *а.* بزوغ равшанӣ ва тулӯи моҳу офтоб.

Гар набудӣ ин бузуғ андар хусуф,
Гум накардӣ роҳ чандин файласуф. *Румӣ*

БУЗҒОЛА بزغاله 1. бачаи буз; 2. бурҷи Ҷадӣ.

Аз фалак *з-он синони* кӯҳафган
Панҷ пою ду рӯйро баркан;
Қуввату қутро шараф нав кун,
Шерро доғу Хӯшаро хав кун;
. . . .
Аз шигарфӣ ба Тири хушнола
Бар Қамон дӯз ҳалқи Бузғола. *Саноӣ*

БУКО *а.* بكاء||بكا гирья.

З-ӯ ситора(и) он поямбар бар само
Мо ситорабор гаштем аз буко. *Румӣ*

Бикшой лаб ба ханда, ки ту хуфтаӣ аз он-к
Дар хоб ханда мӯҷиби дилтангию букост.
Заҳири Форьёбӣ

БУЛАҒО *а.* بلغا *ҷ.* **балиғ.**

Он ҷӣ монда, чандин муқобили ашъори фасеҳи фусаҳо ва афкори балиғи булағост. (1)
«Оташкада»

БУЛБУЛ *а.* بلبل мурғаки хурдҷуссаи хушовоз ва хушоҳанг, онро ҳазордастон, андалеб ҳам меноманд.

Булбул ба боғу ҷуғз ба вайрона сохта,
Ҳар кас ба қадри қимати худ хона сохта.
Ҳилолӣ

Булбулон хомӯшу хар дар ар-ар аст.
Зарбулмасал

◇ **булбули Тӯс** (*ё* **тӯсошьёна**) *кинояи аз* Фирдавсӣ.

Ба қавли булбули тӯсошьёна,
Яке донистаанд ин ҳафт хона. *Низомӣ*

булбули Шероз *киноя аз* Ҳофиз.

Бишнав ту, Ғиёсӣ, сухани булбули Шероз:
«Соқӣ магузор аз кафи худ ратли гаронро». *Ғиёсӣ*

булбули шӯрида *киноя аз* ошиқ.

Сабо ба булбули шӯрида гӯ ки дар раҳи ишқ,
Маҷоли дам задану ҷои худнамоӣ нест. *Махфӣ*

БУЛБУЛИСТОН||БУЛБУЛСИТОН بلبلستان ҷое, ки дар он булбул бисьёр аст.

Ба ҳар гӯшае чашмаи гулситон,
Замин сунбулу шох булбулситон. *Фирдавсӣ*

БУЛБУЛНАВО بلبل‌نوا дорои овози булбулмонанд.

Тараннумнавозони булбулнаво
Баровarда бар сони булбул наво. *Хоҷу*

БУЛБУЛСИТОН بلبلستان *ниг.* **булбулистон.**

БУЛВАФО *а.* بوالوفا вафодор, бовафо.

Пас бигуфтандаш: Киӣ, эй булвафо?
Гуфт шаҳ: Ман ҳам якеам аз шумо. *Румӣ*

БУЛКАНҶАК||БУЛКУНҶАК بلكنجک аҷиб, аҷоиб, турфа; чизи хандаовар.

Эй қомати ту ба сурати кованҷак,
Ҳасти ту ба чашми мардумон булканҷак.
Шаҳиди Балхӣ

БУЛКАРАМ *а.* بوالکرم соҳиби карам, соҳиби бахшиш, саховатманд.

Гуфт Довудаш: Бигӯ, эй булкарам,
Чун талаф кардӣ ту мулки мӯхтарам? *Румӣ*

БУЛКАФД بلکفد пора, ришва.

Булҳарб ёри ту буд аз Марв то Нишопур,
Савганд хӯр, ки дар роҳ булкафди ӯ нахӯрдӣ.
Абулаббоси Аббосӣ

БУЛКОМА بلکامه пурорзу, бисьёрком, комҷӯ.

Дар пеши худ он нома чу булкома ниҳам,
Парвин зи сиришки дида бар ҷома ниҳам.
Рӯдакӣ

БУЛКУНҶАК بلکنجک *ниг.* **булканҷак.**

БУЛУК *т.* بلوک ноҳияе, ки дорои якчанд деҳ аст.

Чун асҳоби булук ва битикчиён ба сухани худ натавонистанд расид, ярлиқ нофиз гашт, ки эшонро ба ёсо расонанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

БУЛУР||БУЛӮР *ю.-а.* بلور санги софу шаффофи монанди шиша.

Чу оташ ҳамеронд меҳтар сутур,
Ба кӯҳе расиданд, сангаш булур. *Фирдавсӣ*

Ба ҳамвориву сафват чун булӯре,
Ки бар рафтан намеёраст мӯре. *Хисрави Деҳлавӣ*

БУЛУРИН||БУЛӮРИН بلورین **1.** чизи аз булӯр сохташуда.

Ҳар маи лаъл, к-аз он ҷоми булӯрин ситадам,
Оби ҳасрат шуду дар чашми гуҳарбор бимонд.
Ҳофиз

Булӯрин ҷомҳо лабрез карда,
Ба моулвард атромез карда. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* тоза ва соф монанди булӯр.

Маро ҳамчунин чеҳра гулфом буд,
Булӯринам аз хубӣ андом буд. *Саъдӣ*

БУЛУҒ *а.* بلوغ расиш ба камол, ба воя, синни балоғат.

БУЛУҚ *а.* بلق садои об.

Ӯ зи бонги об пурмай то унуқ,
Нашнавад бегона ҷуз бонги булуқ. *Румӣ*

БУЛФУЗУЛ *а.* بوالفضول **1.** пургӯй, бе мавқеъ гапзананда; **2.** мудохилакунанда ба корҳои дигарон, безоркунанда.

Ҳама ҷаври замона бар фузалост,
Булфузул аз замона росттар аст. *Хоқонӣ*

Булфузуле зи фитрати кӯтоҳ
Бурд нақбе ба хилваташ ногоҳ. *Бедил*

БУЛЪАҶАБ *а.* بوالعجب аҷиб, ғалатӣ, тааҷҷубовар.

Аз ин булъаҷабтар ҳадисе шунав,
Ки бе бахт кӯшиш наярзад ба ҷав. *Саъдӣ*

Мардумон он нақши булъаҷаб медиданд.
«Анвори Суҳайлӣ»

БУЛЪАҶАБӢ بوالعجبی **1.** кори аҷобатангез, кори аҷиб ва ғариб.

Яке зи булъаҷабиҳои рӯзгор ин аст,
Ки рӯзи равшани ман кард чун шаби дайҷур.
Заҳири Форьёбӣ

2. найранг, шӯъбадабозӣ.

Чун ҷурми ин хоин пайдо шавад, ӯ ба зарқ ва булъаҷабӣ бар раъйи малик чунон пӯшида гардонад, ки ҳамгинонро дар дидан худ ба шак афканад.
«Калила ва Димна»

БУЛҒА *а.* بلغه **1.** кифоят; **2.** ӯҳдабаро, моҳир.

Болиғоне, ки булға коранд,
Сар ба ҷазри асам фурӯ н-оранд. *Низомӣ*

БУЛҒОҚ||БУЛҒОҚ *т.* بلغاک||بلغاق фитна, шӯр ва ғавғои бисьёр.

Ҳалокухон ба восита ҳодисаи Манку-қоон ва булғоқи Ариғ-Буқо мунқабизхотир буд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

Ба гетӣ гашт булғоке падидор,
Ки мардум дар замин даррафт чун мор.
Хисрави Деҳлавӣ

БУЛӮР بلور *ниг.* **булур.**

БУЛӮРИН بلورین *ниг.* **булурин.**

БУЛҲАВАС *а.* بوالهوس серҳавас, гулҳавас, ҳавасманди нопойдор, касе, ки аз паи ҳавову ҳавасҳои нафсонӣ меравад.

Чахондидае гуфташ: Эй булҳавас,
Туро худ ғами хештан асту бас. *Саъдӣ*

Моили худ наям чу булҳавасон,
Сӯи худ бингарам ба чашми касон. *Мушфиқӣ*

БУЛҲАЙҶО *а.* بوالهیجا **1.** ҷангҷӯ; **2.** лақаби Алӣ домоди Муҳаммад.

Ҷом аст ё ҷавзост он, ё чун яди байзост он,
Ё теғи Булҳайҷост он дар қалб ҳайҷо дошта.
Хоқонӣ

БУМ I *а.* بوم паррандаи шабпаре, ки рӯзҳо дур парвоз карда наметавонад, дар байни халқ бо шумӣ ва нуҳусат машҳур аст, чуғз.

Гови мискин зи кайди Димна чӣ дид,
В-аз бади зоғ бумро чӣ расид? *Рӯдакӣ*

Қас наёяд ба зери сояи бум,
В-ар Ҳумо аз ҷаҳон шавад маъдум. *Саъдӣ*

Бум аз тарбият ҳазордастон нашавад.
Зарбулмасал

БУМ II بوم хок, замин; сарзамин, кишвар, мамлакат, диёр; ватан.

На аз Чинам ҳикоят кун, на аз Рум,
Ки ман дил бар яке дорам дар ин бум. *Саъдӣ*

Чун сурати ҳол кард маълум,
Ноком равона шуд суви бум. *Шоҳин*

буму бар сарзамин, кишвар; ватан; *муқ.* **бар** VI **(бару бум).**

На душман бираст аз забонаш, на дӯст,
На султон, ки он буму бар з-они ӯст. *Саъдӣ*

буму маъво марзу бум, кишвар, ватан.

Хушо вақти он мурғи дастонсарой,
Ки дорад дар он буму маъвой ҷой. *Хоҷу*

БУМӢ بومی маҳаллӣ, такҷой.

Шарори оташи фитнаи ҷонсӯз ба домани ғариб ва бумӣ расид. *«Таърихи Фаришта»*

БУМҲАН بومهن заминҷунбӣ, зилзила.

Яке бумҳан хезад аз ногаҳон.
Бару бумшон пок гардад ниҳон. *Фирдавсӣ*

Баромад яке бумҳан нимшаб,
Ту гуфтӣ заминро гирифтаст таб. *Асадӣ*

БУН بن||بون **1.** таг, тах, зер.

Яке жарф дарьёст бун нопадид,
Дари ганҷи розаш надорад калид. *Фирдавсӣ*

Дар буни чоҳ санге буд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Порам ҳама сар ба зонуи моҳ,
Имсол сари ману буни чоҳ. *Шоҳин*

буни анбон таки анбон, таки халтаи чармӣ.

Гаҳ муқайяд дар буни анбон шудам,
Гоҳ дар ғирбол саргардон шудам.
Абӯисҳоқи Атъима

буни мӯ таги мӯ.

Дар ҳар буни мӯ, ки мениҳӣ гӯш,
Фаввораи файзи ӯст дар ҷӯш. *Файзӣ*

2. поён, охир; интиҳо.

То нахӯрад шир хафт маҳ ба тамомӣ
Аз сари урдибиҳишт то буни обон. *Рӯдакӣ*

Чу дидор ёбӣ ба шохи сахун,
Бидонӣ, ки дониш ‹наёяд ба бун. *Фирдавсӣ*

буни ғор даруни ғор; интиҳои ғор.

Буни ғор манзилгаҳи аждаҳост,
Ки аз бими мардум дар ӯ карда ҷост. *Ҷомӣ*

3. бех, реша; асос.

Туро, ки ҳаст дарахти вуҷуд аз бун хушк,
Чӣ гуна меваи шохе хӯрӣ, ки биншонӣ. *Хофӣ*

бун афкандан *асос гузоштан; барпо кардан; маҷ.* асоси иҷрои кореро гузоштан; шурӯъ кардан ба коре.

Чу бишнид аз эшон сипаҳбуд сухун,
Яке номвар нома афканд бун. *Фирдавсӣ*

Дил аз ин зан ба узрҳо хуш кун,
Қинаро дар дилат маяфкан бун. *Саноӣ*

аз бун баркандан решакан кардан, аз беху буньёд кандан.

Қазоро баромад яке боди сахт,
Ки барканд аз бун тановар дарахт. *Хоҷу*

4. нумератив барои шумурдани наботот, бех.

Оташе, к-аз дили шаҷар зояд,
Тӯъмаи ӯ ҳазор бун шаҷар аст. *Хоқонӣ*

◇ **аз бун** асосан, аслан; тамоман.

Маро модарам гар назодӣ зи бун,
Нарафтӣ зи ман нек ё бад сахун. *Фирдавсӣ*

аз буни дандон бо рағбати тамом, аз таги дил.

Дандонаи ҳар қасре панде диҳадат нав-нав,
Панди сари дандона бишнав зи буни дандон.
Хоқонӣ

буни девор кандану бом андудан коре ба зарари худ кардан.

Аз раийят шаҳе, ки моя рабуд,
Буни девор канду бом андуд. *Саноӣ*

БУНА||БУНАҲ بنه **1.** асбобу анҷом, рахти хона, мол.

Хоқон ва лашкари турк ҳазимат ёфт ва аз буна ва хоста даст доштанд. *«Таърихи Табарӣ»*

Язак огоҳ шуд ва аз он манзил, ки буд, буна ва хазинаи хеш сӯи Қобулистон фиристод.
«Таърихи Табарӣ»

2. муҳиммоти аскарӣ.

Чу чатри хисрави ховархиром пайдо шуд,
Сипоҳи шаб буна дар кӯҳҳо ниҳон карданд.
Убайди Зоконӣ

Чунин буд соҳибқиронӣ ба роз,
Ки гуфтанд омад бунаҳ аз Тироз. *Шодӣ*

буна барниҳодан барои кӯч бор бастан.

Буна инак имшаб ҳама барниҳем,
Ҳама рӯйро сӯи кишвар ниҳем. *Фирдавсӣ*

3. манзил, хона; ошьёна.

Чу Симурғро бачча шуд гурсина,
Ба парвоз-бар шуд баланд аз буна. *Фирдавсӣ*

Ба ороми дил хуфта андар буна,
Чӣ донанд ҳоли шикамгурсина?! *Саъдӣ*

◇ **аз буна** аслан; ҳаргиз.

Аз номи бад ар ҳамебитарсӣ,
Бо ёри бад аз буна мапайванд! *Носири Хисрав*

БУНАФШ بنفش *ниг.* **банафш.**

БУНАФША بنفشه гиёҳест, ки гулҳои хурду сархами савсанранги хушбӯй дорад ва дар баҳор пеш аз гулҳои дигар мешукуфад.

Бунафшаҳои тарӣ хайл-хайл сар баркард,
Чу оташе, ки ба гӯгирд бардавид кабуд. *Рӯдакӣ*

Гаҳе тарҳи тавозӯъ дарфиканда,
Нишаста чун бунафша сарфиканда. *Ҷомӣ*

◇ **бар бунафша суман киштан** *киноя аз* сафед шудани мӯй.

Ё магар офтоби тинати ман
Ногаҳон кишт бар бунафша суман. *Саноӣ*

бар сари бунафша ёсаман дамидан сафед шудани мӯи сар.

Сарвбун чун ба шаст сол расид,
Ёсаман бар сари бунафша дамид. *Низомӣ*

дар бунафша ёсаман коштан ба сафедшавӣ сар кардани мӯй.

Чу Хисрав дар бунафша ёсаман кошт,
Зи пирӣ дар ҷавонӣ заъфи тан дошт. *Низомӣ*

БУНАФШАЗОР بنفشه‌زار ҷое, ки бунафша бисьёр мерӯяд.

Гузор кун чу сабо бар бунафшазору бибин,
Ки аз татовули зулфат чӣ сӯгворонанд. *Ҳофиз*

БУНАҲ بنه *ниг.* **буна.**

БУНБАСТ||БУНБАСТА بن بست||بن بسته сарбаста (дар бораи кӯча).

Дили маро зи хами зулфи ӯ раҳоӣ нест,
Бадар зи кӯчаи бунбаста ҳеҷ кас назадаст. *Соиб*

БУНГОҲ||БУНГАҲ بنگاه||بنگه **1.** хона, манзил, ҷои мондани асбобу анҷом, нақдина ва бисоту мол, анбор.

Ба дарвеш деҳ он чӣ дорӣ нахуст,
Ки бунгоҳи дарвешро кас наҷуст. *Низомӣ*

Мо маризонро ғами умре бас аст,
Хӯша дар бунгоҳи мӯрон хирман аст. *Зуҳурӣ*

2. бошишгоҳи бодиянишинон ва кӯчманчиён; урдугоҳи лашкар.

Ду лашкар зи кӯшиш инон тофтанд,
Сӯи бунгаҳи хеш биштофтанд. *Хисрави Деҳлавӣ*

Оламхони Лудӣ султон Маҳмудро бо фавҷи бузург дар бунгоҳ гузошта, худ баробар омада, маъракаи қитол гарм сохт. *«Таърихи Фаришта»*

БУНДОР بندار **1.** хонадор, молдор; соҳиби мукнату дорой.

Ба кафаш баҳру абр нозиданд,
Ин саромад шуд, он дигар бундор. *Зуҳурӣ*

2. қиматфурӯш, касе, ки молро арзон харида қимат мефурӯшад.

Дар буни чоҳ дон сари сарҳанг,
Бар сари дор бин сари бундор. *Саной*

БУНДУҚ I *а.* بندق гулӯла, лӯндача, ғелак.

Онро бо заҳра ва марора... омезад, бундуқҳо созад ба миқдори нахӯде ва ба соя хушк кунад. *«Илми симиё»*

БУНДУҚ II بندوق туфанг, милтиқ.

Ногоҳ гулӯлаи бундуқе аз лашкари Бурҳоншоҳ бар пешонии Ҷалолхон омад. *«Таърихи Фаришта»*

БУНИЙЯТ||БУНИЙЯ||БУНЬЯ *а.* بنيت||بنيه ниҳод, фитрат.

Ба мулку мол, ки ҳастанд зоилу зохиб,
Асоси буньяи уммед устувор макун. *Фузулӣ*

... Бунийяти одамӣ чун ованде заиф аст. *«Калила ва Димна»*

Ин таркиб ва бунийя, ки инсон дорад, ... биттабъ мутақозии он аст, ки... *Аҳмади Дониш*

БУНЛОД بنلاد буньёд, таҳкурсӣ; тагпохса.

Лодро бар бинои мӯҳкам нех,
Ки нигаҳдори лод бунлод аст. Фароловӣ

БУНОГӮШ بنا گوش *ниг.* **баногӯш.**

БУНСОЛА بن‌ساله куҳан, куҳансол, солхӯрда, пир.

Ва гашта з-ин паранди сабз шоҳи беди бунсола
Чунон чун ашки маҳҷурон нишаста жола бар жола. *Рӯдакӣ*

БУНУВВАТ *а.* بنوت писарӣ, писар будан.

Пайғом дод, ки бинобар иртиботу алоқаи убуввat ва бунувват... бад-ин ҷониб таваҷҷӯҳ намояд. *«Равзат-ус-сафо»*

БУНЬЁД بنیاد **1.** тагкурсӣ, поя, асоси девор, хона ва ғ.

Дароранд буньёди рӯин зи пой
Ҷавонон ба шамшеру пирон ба рой. *Саъдӣ*

Бинoро бино карданд ва буньёди ӯро ба об расониданд ва аз об то замин ба санг бароварданд. *Авфӣ*

Буньёди дарахт агар бувад суст,
Аз ҷунбиши бод уфтад чуст. *Шоҳин*

2. *маҷ.* поя, асл ва асоси ҳар чиз; ниҳод, сиришт.

Хирадманд гӯяд, ки буньёди хӯй
Зи шарм асту доииш нигаҳбони ӯй. *Абӯшакури Балхӣ*

Партави некон нағирад ҳар кӣ буньёдаш бад аст,
Тарбият ноаҳлро чун гирдакон бар гунбад аст. *Саъдӣ*

буньёд афкандан бино ниҳодан, асос гузоштан.

Чу *ин буньёди бадро худ фикандӣ,*
Гуноҳи хешро бар ман чӣ бандӣ? *Хисрави Деҳлавӣ*

буньёд барафкандан (*ё* **барандохтан, бурдан, баркандан, рехтан**) асоси чизеро хароб кардан, вайрон кардан.

То бар рухи ту назар фикандам,
Буньёди вуҷуд барфикандам. *Аттор*

Агар ғам лашкар ангезад, ки хуни ошиқон резад,
Ману соқӣ ба ҳам созему буньёдаш барандозем. *Ҳофиз*

буньёд кардан асос гузоштан; *маҷ.* шурӯъ намудан ба чизе.

Ҳамеша шери фалак орзуи он дорад,
Ки бо сагони дарат дӯстӣ кунад буньёд. *Убайди Зоконӣ*

Амир Ҳасани Нишопурӣ пеши ин камина сабақ буньёд карданд. *Восифӣ*

◇ **буньёди бад афкандан** кори бад кардан.

Варо буд ҷаҳон солиён понсад,
Ки нафканд як рӯз буньёди бад. *Фирдавсӣ*

буньёд ба об бурдан (*ё* **расондан**) *киноя аз* устувор ва пойдор кардани асос.

Бурд буньёди ҳар намуна ба об,
То нагардад дигар зи об хароб. *Хисрави Деҳлавӣ*

буньёд бар ях ниҳодан *киноя аз* кори бесаботу нопойдор кардан; **ба буньёд омадан** дуруст ва мустаҳкам шудан.

Бода софӣ шуду мурғони чаман маст шуданд,
Мавсими ошиқиву кор ба буньёд омад. *Ҳофиз*

БУНЬЁН *а.* بنيان бино, иморат; сохти хона, сохти иморат.

БУНЬЯ *а.* بنيه *ниг.* **бунийят.**

БУНҶИШК بنجشک гунҷишк.

Пеҳ андар шиками бунҷишк набошад, андар шиками гов гирд ояд. *«Таърихи Систон»*

Бунҷишк чӣ гуна ларзад аз борон,
Чун ёд кунам туро, чунон ларзам. *Абулаббоси Аббосӣ*

бур بر *асоси замони ҳозираи* **буридан.**

БУР||БУРР *а.* بر гандум.

Гӯ ба дур раҳ нест, ҳин бур меситон,
Ки бад-он сӯ нест роҳ, ин сӯ бирон. *Румӣ*

БУРАНД برند буранда, тез.

Раҳи танги ишқ аст пасту баланд,
Вале чун дами арра бошад буранд. *«Баҳори Аҷам»*

бурд برد *асоси замони гузаштаи* **бурдан.**

БУРД I برد ғалаба дар мусобиқа ва бозӣ.

Шаҳ аз мансубае зад он сипаҳро,
Қ-аз он мансуба бурд афтод шаҳро. *Хисрави Деҳлавӣ*

Бениёзит ҷумла сохтагӣ,
Бурдат оинадори бохтагӣ. *Бедил*

БУРД II *а.* برد навъе аз матои катонии рах-рах, алоча.

Хонаи худ боз равад ҳар яке,
Атлас кай бошад ҳамтои бурд. *Рӯдакӣ*

Макаш ранҷи беҳуда, хурсанд бош,
Қаноат кун, ар нест атлас чу бурд. *Ҳофиз*

бурди ямонӣ навъи беҳтарини матои катонии мансуб ба Яман.

Вақте ки азимати рафтан кард, бурди ямонӣ ба вай дод. *Авфӣ*

Ду бурди ямонӣ ҳамон заррабафт,
Бисанҷид ҳар як, ба ман бурд ҳафт. *Фирдавсӣ*

◇ **бурд ба Яман бурдан** *зарб.* чизеро ба ҷое бурдан, ки он ҷо фаровон аст.

БУРДАН بردن **1.** бо восита ва ё бе воситае аз як ҷо ба ҷои дигар интиқол додан касе ва ё чизеро; **сипоҳ бурдан** лашкар кашидан (ба сӯе, тарафе); **2.** кашидан, ҷазб намудан.

Дар боғ гул аз ту мебарад бӯй,
Бӯи ту барад ба боғ моро. *Ҷомӣ*

3. гирифтан; ба даст овардан, ҳосил кардан.

Шароб аз паи сурхрӯӣ хӯранд
В-аз ӯ оқибат зардрӯӣ баранд. *Саъдӣ*

4. дур кардан; рафъ кардан, аз миён бардоштан.

Мае, к-ӯ маро раҳ ба манзил барад,
Ҳама дил баранд, ӯ ғами дил б а р а д. *Низомӣ*

5. муваффақ шудан, ғолиб омадан (дар бозӣ, мусобиқа ва м. ин).

Эй бародар, Ҳарам дар пеш асту ҳаромӣ аз пас, агар рафтӣ — бурдӣ, ва агар хуфтӣ — мурдӣ. *Саъдӣ*

Хами абрӯи ту дар санъати тирандозӣ
Бурда аз дасти ҳар он кас, ки камоне дорад. *Ҳофиз*

Эй бибурдастӣ ба таррорӣ зи ман,
Ман надонистам, ки ин фан мезанӣ. *Анварӣ*

6. ситондан, рабудан, кашида гирифтан.

Наам, тоифае ҳастанд бар ин сифат, ки баён кардӣ: қосирҳиммат, кофирнеъмат, ки бибаранду бинниҳанд ва нахӯранду надиҳанд. *Саъдӣ*

Бурд дил аз дасти ман зулфи парешони ӯ,
Кард сияҳ бахти ман наргиси фаттони ӯ. *Шоҳин*

7. *маҷ.* таҳаммул кардан, тоқат овардан, аз сар гузаронидан.

Сахт аст пас аз ҷоҳ таҳаккум бурдан,
Хӯ карда ба ноз, ҷаври мардум бурдан.
Саҳл бошад сухани сахт, ки хубон гӯянд,
Ҷаври шириндаҳанон талх набошад бурдан. *Саъдӣ*

8. феъли ёридиҳанда дар феълҳои таркибии номӣ, мас. 'гумон бурдан', 'хоб бурдан'.

БУРДАНӢ بردنی **1.** *сифати феълии замониояндаи* **бурдан;** **2.** бори қобил ва лоиқи ҳамлу нақл.

Чӣ аз бурданӣ буд, бардоштанд,
Ба Зобул Фаромарз бигзоштанд. *Фирдавсӣ*

БУРДБОР بردبار **1.** вазнинтабиат, ботамкин, бовиқор.

Шарбати ақл бурдбор чашад,
Ҳар чу беақл буд, бор кашад. *Саноӣ*

2. тобовар, тоқатовар, сабур.

Ҳақгузорӣ ҳамчу обу комгорӣ ҳамчу бод,
Сарфарозӣ ҳамчу оташ, бурдборӣ чун туроб. *Муиззӣ*

Бурдбор шав, то эмин шавӣ. *Зарбулмасал*

БУРДБОРӢ بردباری сабру таҳаммул, тоқат.

Агар бурдборӣ кунӣ аз касе,
Бигӯянд: Ғайрат надорад басе. *Саъдӣ*

Ба хасми дарунӣ, ки он нафси туст,
Зи ту бурдборӣ набошад дуруст. *Ҷомӣ*

БУРЗ برز **1.** боло, баландӣ.

Чу хуршед барзад сар аз бурзи кӯҳ,
Миёнҳо бибастанд Тӯронгурӯҳ. *Фирдавсӣ*

2. қадду қомат; баландии қадду қомат.

Парад рӯҳаш аз дидани бурзи ӯ,
Қафад мағзаш аз ҳайбати гурзи ӯ. *Абӯшакури Балхӣ*

бурзу боло қадду қомати баланд; *муқ.* **боло (болову бурз).**

Дареғ он ҳама мардию рои ту,
Дареғ он руху бурзу болои ту. *Фирдавсӣ*

◇ **бурзу ёл** қомату гардан ва ё қомату бозуи қавӣ, қавиҷуссагӣ.

На акнуну на з-ин пас понсад сол
Ҷавон бошад бад-он бурзу бад-он ёл. *Фахриддини Гургонӣ*

БУР(Р)ИДА بریده **1.** *сифати феълии замони гузаштаи* **буридан;** **2.** матои барои либос бурида, аммо ҳанӯз дӯхта нашуда.

Чӣ ҷома(-и) бурида, чӣ аз нобурид,
Ки кас дар ҷаҳон бештар з-он надид. *Фирдавсӣ*

БУР(Р)ИДАН بریدن **1.** чизеро қатъ намудан, ба пораҳо ҷудо кардан, чизеро бо ягон асбоби тез ба ду ҳисса ва ё зиёда аз он ҷудо кардан.

Чу алмос, к-оҳан бибуррад ҳаме,
Сухан низ дилро бидаррад ҳаме. *Абӯшакури Балхӣ*

Агар теғи ту буррад хӯду ҳафтон,
Бибуррад теғи ман хорову синдон. *Фахриддини Гургонӣ*

2. *маҷ.* қатъи алоқа кардан аз касе, чизе, тарк кардан касеро, чизеро.

Ба қавли душман паймони дӯст бишкастӣ,
Бибин, ки аз кӣ буридиву бо кӣ пайвастӣ. *Саъдӣ*

Ҳар ҷо фақир ёбӣ, бо вай нишаст бояд,
Ҳар ҷо амир бинӣ, аз вай бурид бояд. *Шамси Табрезӣ*

3. тай кардан, паймудан, сипардан (роҳро, масофатро).

Ба даҳ рӯз он биёбонро буриданд,
Зи Марви Шоҳиҷон зи Рай расиданд. *Фахриддини Гургонӣ*

Назару Хаёл муддате роҳ буриданд, то ба шаҳри Дил расиданд. *Яхъёи Себак*

БУР(Р)ИШ برش **1.** буридан.

Чун меғ расидӣ оташомеғ,
Бо ғурриши кӯсу бурриши теғ. *Хоқонӣ*

2. бурда, як пораи буридаи чизе; карҷи харбуза, тилими харбуза.

Маро нест ғайр аз ғами ӯ хӯриш,
Зи дуньё маро бас бувад як буриш. *«Баҳори Аҷам»*

БУРОҚ *а.* براق **1.** аспи афсонавие, ки гӯё Муҳаммад дар шаби меъроҷ ба он савор шуда аз Макка то Байтулмуқаддас ва аз он ҷо ба осмон рафтааст; **2.** *маҷ.* асп.

Буроқе шитобанда зераш чу барқ,
Ситомаш чу хуршед дар нур ғарқ. *Низомӣ*

БУРР *а.* بر *ниг.* **бур.**

БУРРИДА بریده *ниг.* **бур(р)ида.**

БУРРИДАН بریدن *ниг.* **бур(р)идан.**

БУРРИШ برش *ниг.* **бур(р)иш.**

БУРРО برا буррон, бурранда; тез, қотеъ.

Наранҷонад касе мар бекасеро,
Ки теғаш дар сиёсат ҳаст бурро. *Ҳоҷӣ*

БУРРОН بران бурро, тез.

Шунидам, ки бошад забони сухан
Чу алмоси буррону теғи кухан. *Абӯшакури Балхӣ*

БУРУ برو *шакли кӯтоҳшудаи* **бурут.**

Ки дорад гаҳи кина поёби ӯй,
Набинӣ буруҳои пуртоби ӯй. *Фирдавсӣ*

БУРУДАТ *а.* برودت сармо, хунукӣ, сардии ҳар чиз.

Дар он миён нафасе баркашида ҳосиди ту,
Ки аз бурудати он замҳарир гашт ҳаво.
Заҳири Форьёбӣ

Баъд аз замоне эҳсоси бурудати обе, ки бар рӯи ман мезаданд карда, ифоқат ёфтам.
«Равзат-ус-сафо»

БУРУЗ *а.* بروز зоҳиршавӣ, ошкоршавӣ; пайдошавӣ.

Табассум чу мекард дандоннамо,
Сурайё намудӣ буруз аз Суҳо. *Шодӣ*

БУРУН برون *ниг.* **берун.**

БУРУТ بروت мӯйлаб, сибил.

Паҳлавоне бурут молида,
Баҳри кин дар даҷо сиголида. *Ҷомӣ*

◇ **бурути** *касе* **баркандан** *киноя аз* расво ва шарманда кардан касеро.

Бо нармии ҳашвҳои шонат
Барканда қадар бурути қокум. *Анварӣ*

бурути *касеро* **пунба ниҳодан** *киноя аз* тамасхур кардан касеро, ҳазл кардан бо касе.

Шукуфа дар табассумҳои шодӣ
Бурути бодро пунба ниҳодӣ. *Зулолӣ*

бурути *касе* **рехтан** *киноя аз* мағлуб ва оҷиз гардонидан.

Пунба аз ҳифзаш чу ёбад ваҷҳи қут,
З-оташи Мусо фурӯ резад бурут. *Зулолӣ*

аз бурути худ лоф задан *киноя аз* худситоӣ, лофу газоф ва бодигарӣ кардан.

Душман чу бинӣ нотавон, лоф аз бурути худ мазан,
Мағзест дар ҳар устухон, мардест дар ҳар пераҳан.
Саъдӣ

бар бурути *касе* **бозӣ кардан** *киноя аз* масхара ва хандахариш кардан касеро.

Карда иблис баҳри таннозӣ
З-ин сухан бар бурути ту бозӣ. *Саноӣ*

БУРУФА||БАРУФА بروفه **1.** салла, дастори кӯтоҳ; **2.** фӯта, рӯймоли миёнбанд.

Дошт бар сар буруфае кӯдак,
Бар миён баст он буруфаи хеш. *«Луғати фурс»*

БУРУҶ *а.* بروج *ҷ.* **бурҷ** I.

То фалакҳоро давр асту буруҷ асту нуҷум,
То кавокибро сайр асту фурӯғ асту зиёст...
Фаррухӣ

БУРҒУ *т.* برغو шохи дарунхолӣ, ки монанди буғ менавозанд, шайпур, буғ.

Ҳазора ва сада ҳамла оварда деворҳои шаҳрро дар хандақ рехтанд ва бурғу ва нафир кашиданд.
«Равзат-ус-сафо»

Ошиқ аз қозӣ натарсад, май биёр,
Балки аз бурғуи султон низ ҳам. *Ҳофиз*

БУРҚАЪ *а.* برقع чашмбанд, пардаи рӯпӯши занон, парда.

Ту гар хоҳӣ, ки ҷовидон ҷаҳон як сар биёроӣ,
Саборо гӯ, ки бардорад замоне бурқаъ аз рӯят.
Ҳофиз

Арӯси назм бурқаъ карда боло,
Ба ҳусни худ диламро карда шайдо.
Фитрати Зардӯз

БУРҲОН *а.* برهان далел; хуҷҷат.

Некномӣ хоҳӣ, эй дил, бо бадон сӯҳбат мадор,
Худписандӣ, ҷони ман, бурҳони нодонӣ бувад.
Ҳофиз

Валекин чу бурҳони дигар надошт,
Кас ӯро ба савганд бовар надошт. *Ҷомӣ*

бурҳони қотеъ а) далел ва хуҷҷати бурро, раднашаванда.

Набошад беҳ аз ин бурҳони қотеъ
Ба ҳусни равшани он меҳри ломеъ. *Ҳозиқ*

б) номи луғати тафсириест, ки Муҳаммад Ҳусайн бинни Халафи Табрезӣ мутахаллис ба Бурҳон дар соли 1652 таълиф кардааст.

БУРҶ I *а.* برج ҳар як аз дувоздаҳ қисми доираи фалак, ки офтоб дар муддати як сол дар атрофи он мегардад: Ҳамал (Бара), Савр (Гов), Ҷавзо (Дупайкар), Саратон (Харҷанг), Асад (Шер), Сунбула (Хӯша), Мизон (Тарозу), Ақраб (Каждум), Қавс (Камон), Ҷадӣ (Бузғола), Далв (Дӯл), Ҳут (Моҳӣ).

Зи бурҷи Бара то Тарозу ҷаҳон
Ҳаме тирагӣ дорад андар ниҳон. *Фирдавсӣ*

Фалаки ҳаштумро ба дувоздаҳ қисмат карданд ва ҳар бахшеро бурҷе хонданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

бурҷи Азро бурҷи Сунбула, бурҷи шашум аз бурҷҳои дувоздаҳгона; **бурҷи бодӣ** *киноя аз* бурҷҳои Ҷавзо, Мизон ва Далв; **бурҷи обӣ** *киноя аз* бурҷҳои Саратон, Ақраб ва Ҳут.

Ки ин ҷо то нишони по хубобест,
Ба ранги чашми ошиқ бурҷи обист. *Бедил*

бурҷи озарӣ бурҷи оташӣ — бурҷҳои Асад, Ҳамал ва Қавс; **бурҷи Хокӣ** *бурҷҳои* Савр, Сунбула ва Ҷадӣ; **бурҷи Ҳамал** *ниг.* **ҳамал.**

БУРҶ II *а.* برج бинои манорашакле, ки барои қаровул ва ё нишони махсуси роҳ аз гил, хишт ва санг барпо карда мешавад; бинои манорамонанди мустаҳкам, ки дар гӯшаҳои қалъа ва ҳисор сохта мешавад.

Дар фарсанге дарвозаҳо ниҳанд ва ба ҳар нимаи миле яке бурҷи устувор бароранд.
«Таърихи Наршахӣ»

Ба девор аррода бар пой кард,
Ба бурҷ-андарун размро ҷой кард. *Фирдавсӣ*

БУРҶОС *а.* برجاس *ниг.* **барҷос.**

БУС||БӮЪС *а.* بوس||بؤس сахтӣ; эҳтиёҷ.

Бимурд андар он чанд гаҳ Файлақус,
Ба Рум-андарун буд якчанд бус. *Фирдавсӣ*

Рӯзе буд, ки он рӯзро рӯзи бӯъс ном буд, яъне рӯзи сахтӣ. *Авфӣ*

БУСАД بسد *шакли кӯтоҳшудаи* **буссад.**

Лаби Рустам аз ханда шуд чун бусад,
Чунин гуфт: некӣ зи яздон сазад. *Фирдавсӣ*

БУССАД||БИССАД بسد марҷон.

Ду чашмаш чу ду наргиси обгун,
Забонаш чу буссад, рухонаш чу хун. *Фирдавсӣ*

◇ **ду буссад** *киноя аз* ду лаби маҳбуба.

Бо рӯҳ ду буссадаш муошир,
Бо ақл ду наргисаш муотиб. *Анварӣ*

БУССАДИН بسدین мансуб ба буссад; марҷонӣ, аз марҷон сохташуда; ба ранги марҷон.

Абр омад аз биёбон чун тайласони рӯҳбон,
Барқ аз миёнш тобон, чун буссадин чалипо.
Кисоӣ

Лолазоре хуш шукуфта пеши барги ёсмин,
Чун даҳони буссадин дар гӯши заррин гуфта роз.
Манучеҳрӣ

БУСТОН بستان *ниг.* **бӯстон.**

БУСТОНСАРО بستانسرا *ниг.* **бӯстонсаро.**

БУТ بت 1. ҳайкали аз санг, чӯб ё филиз тарошидаи одам ва ё ҳайвон, ки мавриди парастиши бутпарастон мебошад, санам.

Ҳар боре ки бозор буд, бутон фурӯхтандӣ.
«Таърихи Наршахӣ»

Буте дидам аз оҷ дар Суманот,
Мурассаъ чу дар ҷоҳилийят Манот. *Саъдӣ*

2. *киноя аз* нигор, хушрӯ, соҳибҷамол.

Чу хуршеди тобанда бинмуд чеҳр,
Ба сони буте бо дили пур зи меҳр. *Фирдавсӣ*

(он) бути бадкеш *киноя аз* маҳбуба.

З-он ғамза, ки арбоби назар куштаи ӯянд,
Қурбон шудаму он бути бадкеш надонист. *Исмат*

бути озарӣ а) бути зебое ки падари Иброҳими пайғамбар — Озар тарошида буд.

Чудо гашт аз ӯ кӯдаке чун парӣ,
Ба чеҳра ба сони бути озарӣ. *Фирдавсӣ*

б) *киноя аз* санами зебо, маҳбубаи хушрӯй.

Бутони озарӣ аз буткада бурун ҷастанд,
Ки лола боз ба дашт оташи Халил кашид.
Хисрави Деҳлавӣ

бути таторӣ *киноя аз* маҳбубаи хушрӯ.

Гули баҳорӣ, бути таторӣ,
Набид дорӣ, чаро наёрӣ? *Рӯдакӣ*

бути Халлух маъшуқи мансуб ба шаҳри Халлух (дар Туркистони қадим), ки ба соҳибҳуснон ва ба мушки аълосифат машҳур будааст; *маҷ.* маъшуқаи бисьёр хушрӯ ва зебо.

Миёни маҷлиси шодӣ маи равшан ситон доим,
Гаҳ, аз дасти бути Халлух, гаҳ аз дасти бути Яғмо.
Фаррухӣ

бути Чигил маъшуқи мансуб ба шаҳри Чигил (дар Туркистони қадим), ки бо хушрӯён машҳур будааст; *маҷ.* маъшуқаи бисьёр хушрӯ, зебо.

Чун дил зи ту тирадил гирифтам,
Домони бути Чигил гирифтам. *Шоҳин*

бути яғмой *киноя аз* маҳбубаи зебо (Яғмо — шаҳре дар Туркистони қадим).

Диле, ки ҳури биҳиштӣ рабуду яғмо кард,
Кай илтифот кунад бар бутони яғмой. *Саъдӣ*

БУТАК بتک *шакли тасғири* **бут.**

Бутакро яке бӯса додам ба даст,
Ки лаънат бар ӯ боду бар бутпараст. *Саъдӣ*

БУТГАР بتگر бутсоз, буттарош.

Миёни гунбаде сар бар Ду пайкар,
Нигорида ба заррин нақши бутгар.
Фахриддини Гургонӣ

Ту бут, чаро ба муаллим равӣ, ки бутгари Чин
Ба чини зулфи ту ояд ба бутгарӣ омӯхт. *Саъдӣ*

БУТИМОР||БУТЕМОР بوتیمار мурғи сафедранги лаклакмонанди моҳихор, ки дар канори об менишинад.

Шуда нолону гирьён бар тани хеш,
Фиканда сар чу бутемор дар пеш.
Фахриддини Гургонӣ

То ба бустони замират гули маънӣ бишукуфт,
Булбулон аз ту фурӯ монда чу бутиморанд. *Саъдӣ*

Бутимор қавли ӯро [сагро] иҷобат карда назди Сулаймон ҳозир шуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

БУТКАДА بتکده ибодатхонаи бутпарастон, бутхона.

Бутони озарӣ аз буткада бурун ҷастанд,
Ки лола боз ба дашт оташи Халил кашид.
Хисрави Деҳлавӣ

Сина бутхона шуд аз сурати хубону дилам
Каъба бигзоштаву буткада дарьёфтааст. *Мушфиқӣ*

БУТЛОН *а.* بطلان ботилшавӣ, зоеъшавӣ; лағв; фосидшавӣ ботилӣ, нодурустӣ.

Шоҳ Тоҳир бутлони он мазҳаб ба далоил ва бароҳини қотеа хотирнишони ман кард. *«Таърихи Фаришта»*

БУТЛОНӢ بطلانی ботилшавӣ, ботилӣ.

Ҳаққо, ки дурӯғ достонест,
Бутлонии достон бибинам. *Хоқонӣ*

БУТПАРАСТ بت‌پرست парастишкунандаи бутҳо, санампараст.

Аҳли Бухоро дар қадим бутпараст буданд.
«Таърихи Наршахӣ»

Бутпарастонем, бо ислом моро кор нест,
Ғайри тори зулф моро риштаи зуннор нест. *Махфӣ*

БУТПАРАСТӢ بت‌پرستی парастиши бутҳо, санампарастӣ; *маҷ.* ошиқпешагӣ.

Бутпарастӣ гирифтаем ҳама,
Ин ҷаҳон чун бут асту мо шаманем. *Рӯдакӣ*

Эй мусулмонон, чӣ айб, ар бутпарастӣ мекунем,
Чунки дар дил меҳри он зебосанам дорем мо.
Ибни Ямин

БУТРӮ(Й) بت‌رو(ی) дорои рӯи монанди бут, бисьёр хушрӯй ва зебо.

Дамон бӯи биҳишт аз Виси бутрӯй,
Чунон чун бӯи хуш аз боғи хушбӯй.
Фахриддини Гургонӣ

Гуфт: Агар бутрӯи ман ин ҷостӣ,
Саҷда пеши рӯи ӯ зебостӣ. *Аттор*

БУТУН I *а.* بطون пӯшидан, пӯшидагӣ; **зуҳур ва бутун** зоҳиршавӣ ва пӯшидашавӣ.

Сайри маротиби зуҳур ва бутун тамошои ҳамин ду хаёли ҳайратэҳром бояд андешид. *Бедил*

БУТУН II *а.* بطون *ҷ.* **батн.**

Аз ятимону бевагон динор
Карда доим бутунашон пурнор. (1) *Саноӣ*

БУТХОНА بتخانه ибодатхонаи бутпарастон, буткада.

В-агар туро малики ҳиндувон бидидӣ мӯй,
Суҷуд кардиву бутхонаҳош барканди. *Шаҳид*

БУХЛ *а.* بخل бахилӣ, хасисӣ, мумсикӣ.

Молдореро шунидам, ки ба бухл-андар чунон маъруф буд, ки Ҳотам дар карам. *Саъдӣ*

Се кор аз се гурӯҳ зишт ояд: тундӣ аз подшоҳону ҳирс аз доноёну бухл аз тавонгарон. *Ҷомӣ*

Наздики акобири ҳунарпарвар
Айбе набувад зи бухл бадтар. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

БУХОР *а.* بخار заррaҳои оби замин, дарьё, баҳр ва ғ., ки аз таъсири гармӣ ба сурати дуд ба ҳаво боло меравад ва абрҳо аз онҳо ташкил меёбад, буғ.

Ҳар гоҳ, ки оташ муҷовири моият шавад, аз он бухори тар бархезад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Он бухорам ба ҳаво баршуда аз баҳр ба баҳр,
Бозпас гашта, ки борон шуданам нагзоранд. *Хоқонӣ*

◇ **бухори ахлот** ахлоти чоргона: хун, сафро, савдо ва балғам.

Ин гавҳари рӯҳ ҷисми латиф аст ва аз бухори ахлот мураккаб шудааст. *Ибни Сино*

БУХОРОТ *а.* بخارات *ҷ.* **бухор.**

Бас бухорот бе ҳарорат нест,
Ҳамчу маънӣ, ки бе иборат нест. *Бедил*

БУХОРӢ بخاری оташдони рӯкушодаи мӯридор, ки мисли токча дар девори хона месозанд.

Дар бухорӣ мурғу бар каф ҷоми май,
Рӯзгори барфу борон ёд бод! *«Баҳори Аҷам»*

БУХТУР||**БАХТУР** بختور раъд.

Оҷиз шавад зи ашки ду чашму ғиреви ман
Абри баҳоргоҳию бухтур дар матар. *Рӯдакӣ*

БУХТӢ بختی шутури бақувват, калон ва сурхранг.

Пои мискин пиёда чанд равад,
К-аз таҳаммул сутӯҳ шуд бухтӣ. *Саъдӣ*

Бибастанд бар бухтиён табли ҷанг,
Ба гардун баромад дарангодаранг. *Шодӣ*

БУХУР *а.* بخور *ниг.* **бахур.**

БУШ بش мӯи гардани асп, ёл.

Бушу ёли аспон карон то карон
Барандуда аз мушку аз заъфарон. *Фирдавсӣ*

БУЮТ *а.* بیوت *ҷ.* **байт** I.

[Ӯзбакон] гуфтанд, ки ... ҷои мазбут ва сазовори буют ёфта... қалъаи ҷадид... барпо кунем.
«Шаҳномаи Фарғона»

БУҒЗ *а.* بغض кина, адоват, душманӣ.

Ҳубби дуньёву буғзу ҳиқду ҳасад
Ғиллу ғашшаш бурун шавад зи ҷасад. *Саноӣ*

Эй гирифтори таассуб мондаӣ,
Доимо дар буғзу дар ҳуб мондаӣ. *Аттор*

БУҒРО بغرا *ниг.* **бағро.**

БУҚ *т.* بوق олати устухонӣ ё филиззӣ, ки дар он дамида овоз бароварда мешавад, шайпур.

Зи нолидани буқу бонги сипоҳ
Ту гуфтӣ, ки хуршед гум кард роҳ. *Фирдавсӣ*

буқ задан шайпур навохтан, шайпур кашидан.

Мусулмонон зуд буқ заданд ва ҳама ба якбора савор шуданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

БУҚАЛАМУН||**БУҚАЛМУН** *а.-ю.* بوقلمون **1.** навъе аз ҳайвоноти хазандаи сӯсмормонанди кишварҳои гарм, ки ранги пӯсти худро назар ба муҳит дигар мекунад, ҳирбо.

Ҳоли ӯ чун ранги буқалмун набошад як ниҳод,
Гоҳ ёри тусту гаҳ душман чу теғи ҳиндуӣ.
Носири Хисрав

2. *маҷ.* рангоранг.

Буқаламун шуд баҳор аз қалами субҳу шом,
Ронда мисоли бадеъ, сохт тилисме уҷоб. *Хоқонӣ*

3. *маҷ.* ноустувор, доимо тағьирёбанда.

[Ғуроб] аз гардиши гетӣ ҳаменолид ва дастҳои тағобун дар як дигар мемолид, ки ин чӣ бахти нигун аст ва толеи дун ва айёми буқаламун. *Саъдӣ*

Соқиё, ин сипеҳри буқаламун
Ҳар дам орад ҳазор нақш бурун. *Мушфиқӣ*

4. номи навъе аз дебои румӣ, ки рангоранг метобад.

Зи қарқубӣ ба саҳроҳо фурӯ афганда болишҳо,
Зи буқалмун ба водиҳо фурӯ густурда бистарҳо.
Манучеҳрӣ

БУҚЪА||**БУҚЪАТ** *а.* بقعة||بقعت **1.** замин, қитъаи маҳдуди муайян; ҷой.

Хуррам он буқъа, ки оромгаҳи ёр он ҷост.
Роҳати ҷону шифои дили бемор он ҷост. *Саъдӣ*

[Ғук] гуфт: ... Ин ҷо ... мавзее хуш аст ва буқъате назеҳ, саҳни он мурассаъ ба зумурраду мино, мукаллал ба буссаду қаҳрабо. *«Калила ва Димна»*

ин буқъа дуньё, олам.

Чу сӯи адам гом бардоштанд,
Дар ин буқъа ҷуз ном нагзоштанд. *Хоҷу*

буқъа-буқъа маҳал ба маҳал; ҷой ба ҷой.

Сари он ҷарида барнеҳ, дари он қасида бикшо,
Ки баранд буқъа-буқъа фузало ба армуғонӣ. *Низомӣ*

2. хона; сарой.

БУҲАЙРА *а.* بحیره кӯл.

Дар он буҳайра моҳӣ аст, ки чун бихӯранд, хоби ҳоил бинанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Дар он буҳайра чанд рӯдхона мерезад ва меравад.
«Равзат-ус-сафо»

БУҲУР *а.* بحور *ҷ.* **баҳр** I 1.

Ниҳоли ҷоҳи ту з-он ҳавз ёфтаст намо,
Ки аз тарашшуҳи ӯ ҳосил омадаст буҳур.
Заҳири Форьёбӣ

БУҶУЛ بجول||بجل **1.** банди устухон, махсусан банди устухони по; **2.** устухони буҷули ҳайвон, ҳамчун мӯҳраи бозӣ.

Тӯғрӣ агар каши буҷул, гум нашавад ҳисоби пул,
Қамбағалона кор кун, покиза гӯй хокро. *Савдо*

БӮ(Й) بو(ی) **1.** роиҳае, ки аз чизҳо, моддаҳои гуногун ҷудо шуда ба ҳаво паҳн ва ба воситаи димоғ (қувваи шомма) эҳсос мешавад.

Бӯи пиёз аз даҳани хубрӯй
Хубтар ояд, ки гул аз дасти зишт. *Саъдӣ*

бӯ гирифтан *аз чизе* бӯидан, бӯй кардан, бӯйро ҳис кардан; бӯи чизеро дарк кардан.

На як шаб аз лаби лаълаш чашида таъми шакар,
На як дам аз сари зулфаш гирифта бӯи буҳур.
Заҳири Форьёбӣ

Имрӯз сабо аз ҷигарам бӯй гирифтаст,
Зинҳор, к-аз он сӯш вазидан нагузоранд.
Хисрави Деҳлавӣ

бӯй кардан бӯидан.

Ҷон ба дунболаи он бод равад бӯйкунон,
К-ин тараф гаҳ-гаҳе олуда ба бӯят гузарад.
Хисрави Деҳлавӣ

бӯй шунидан бӯй бурдан, бӯй ҳис кардан; бӯидан.

Ҳарчанд, ки кас надид рӯяш,
Лекин ҳама кас шунид бӯяш. *Ҳилолӣ*

бӯи *чизеро аз чизе* **шунидан** бӯи чизеро ҳис кардан.

Гар машом орӣ ба баҳри жарфи ман,
Бишнавӣ ту бӯи хун аз ҳарфи ман. *Аттор*

Зи бод мешунавам бӯи нофаҳои татор,
Магар кулолаи мушкин зи сар кушуд нигор? *Шоҳин*

2. *маҷ.* нишон ва аломат, осор.

Ношуда аз хӯи бадат дил тиҳӣ,
Қай расад аз назми ту бӯи беҳӣ? *Ҷомӣ*

Офият хоҳӣ, ба рафъи ҷуръати наззора кӯш.
Бӯи роҳат нест, то мижгон баҳам пайваста нест.
Бедил

бӯй бурдан нишон ва аломати чизеро дарьёфтан; баҳра ва насиби каме гирифтан.

Ҷустам миёни халқу саломат наёфтам,
В-ар бӯй бурдаме, ба карон чун нишастаме? *Хоқонӣ*

бӯй бурдан *аз чизе* а) бӯи чизеро касб кардан, гирифтан; *маҷ.* таъсир гирифтан, мутаассир шудан аз чизе.

Ҳар касе аз дигаре хӯе барад,
Харбуза аз харбуза бӯе барад. *Румӣ*

б) баҳра бурдан аз чизе.

Лек бӯе зи кунҳи роз набурд,
Ба ҳақиқат раҳи маҷоз набурд. *Бедил*

бӯи *чизе* **меояд** *аз касе, чизе* зоҳир шудани нишону осор ва аломати чизе аз касе.

Вафои худ магар сарфи рақибон кардаӣ, эй гул.
Ки ман ҷустам басе, бӯи вафо аз ту намеояд. *Фузулӣ*

бӯи шир аз даҳони (*ё* **лаби**) *касе* **меояд** *киноя аз* пайдо будани осори кӯдакӣ дар касе.

Магар аз ҳиммати мардона созад кӯҳкан коре,
Вагарна аз даҳони теша бӯи шир меояд. *Соиб*

3. *маҷ.* умед.

Бар бӯи он ки дар боғ ёбад гуле чу рӯят,
Ояд насиму ҳар дам гирди чаман барояд. *Ҳофиз*

Субҳ бар бӯи висолат шавқи гулзорам гирифт,
Ғунчаҳоро донаи тасбеҳи «ё раб» доштам. *Мушфиқӣ*

БӮБУРД بوبرد булбул, андалеб, ҳазордастон.

Намедонӣ, ки Симурғам, ки гирди Қоф мепаррам,
Намедонӣ, ки бӯбурдам, ки дар гулзор мегардам.
Шамси Табрезӣ

БӮГИР بوگیر: **бӯгирони гардун** *киноя аз* фариштаҳо.

Ҳамраҳи анфоси зиштат мешавад,
То ба бӯгирони гардун мерасад. *Румӣ*

БӮЁ بویا бӯйдиҳанда; хушбӯ.

Маю ҷоми бӯё, гулу марғзор
Накардаст бахшиш маро рӯзгор. *Фирдавсӣ*

Бар он нон, ки бӯётар аз мушк буд,
Намак ёфта моҳии хушк буд. *Низомӣ*

БӮЗА I بوزه шаробе, ки аз орди биринҷ, арзан ва ҷав тайёр карда мешавад.

Асадхони Лодӣ ... дид ..., ки ҳар як ба вазъе ғайри муқаррар аз бисьёрии банг ва бӯза ва шароб ба хоб фурӯ рафта. *«Таърихи Фаришта»*

БӮЗА II بوزه пӯза, тумшуқ.

Таъни нодон фазиҳати доност,
Задани бӯза ғайрати юз аст. *Хоқонӣ*

БӮЗИНА بوزینه маймун, маймуни хурд.

Ҳеҷ шакле бе ҳаюло қобили сурат нашуд,
Одамӣ ҳам пеш аз он к-одам бувад, бӯзина буд. *Бедил*

Хирси кӯҳро бо хатиби масҷиди калон муқоиса хатост ва бӯзинаи даштро бо рӯдзани маҷлиси бузургон муносибат нораво. *Шоҳин*

Кори бӯзина нест наҷҷорӣ.*

БӮИДАН بوئیدن **1.** бӯй кардан, бӯй кашидан, шамидан.

Шабе фитод ба каф зулфи ӯву умре рафт,
Ҳамон зи хуш равам, дасти худ чу мебӯям. *Соиб*

2. бӯй додан.

Маро гуфт: Шоҳи Яманро бигӯй,
Ки бар гоҳ то мушк бӯяд, бибӯй. *Фирдавсӣ*

Мушк он аст, ки худ бибӯяд, на он ки аттор бигӯяд. *Саъдӣ*

БӮЙ بوی *ниг.* **бӯ(й).**

БӮЙОВАР بوی‌آور оварандаи бӯй, бӯйдиҳанда.

Боди бӯйовар мар-ӯро об гашт,
Об ҳам ӯро шароби ноб гашт. *Румӣ*

БӮЙСӮЗ بوی‌سوز аз рӯи ақидаи хурофӣ, касе, ки бо сӯзондани чизҳои хушбӯй гӯё париҳоро ҳозир мекардааст.

Ту парӣ, ман бӯйсӯзам, гар бувад сад бӯи хуш,
Бӯйсӯзӣ мекунам, то бишнавам бӯи туро. *Туғро*

БӮР بور аспи сурхранг, аспи тӯруқ.

Ҳамон бӯри чавгонии бодпой
Ба сад захми чавгон нахезад зи ҷой. *Низомӣ*

Париваш маҳе бар наванде савор,
Ба зераш яке бӯри дарьёгузор. *Хоҷу*

БӮРА بوره навъе аз намак, ки дар тиб ва саноат ба кор меравад; танакор.

Тофовутест зи оби ҳаёт то ғислин,
Табоюнест зи шохи набот то бӯра. *Бадри Чочӣ*

БӮРАБРАШ بورابرش аспи сурх, ки нуқтаҳои мухолифи ранги асосии худ дорад, тӯруқи холдор.

БӮРАК I بورک навъе аз таомҳо, ки аз хамир ва гӯшт ва сабзавот тайёр карда мешавад.

Бомдодон, ки бувад аз шаби мастим хумор,
Пеши ман чуз қадаҳу бӯраки пурсир маёр!
Абӯисҳоқи Атъима

БӮРАК II بورک мағор; шӯра, зангоре, ки ба рӯи нон пайдо мешавад.

То тавонам, — гуфт, — нонро меҳӯрам бо нонхӯриш,
Мегузорад, то бар ӯ аз кӯҳнагӣ бӯрак фитад. *Тайён*

БӮРЬЁ بوریا ҳасир, бофтаи най, ки дар хонаҳо аз таҳи палос паҳн мекунанд ва барои нагузаронидани нам ба кор меравад.

Метавон дар хонаи мо ҳам шаберо рӯз кард,
Бӯрьё гар нест, нақши бӯрьё афтодааст. *Бедил*

БӮРЬЁБОФ بوریاباف бофандаи бӯрьё, бӯрьёсоз.

Бӯрьёбоф гарчи бофандаст,
Набарандаш ба коргоҳи ҳарир. *Саъдӣ*

БӮРЬЁКӮБӢ بوریاکوبی зиёфате, ки баъд аз сохтани хонаи нав барпо карда мешавад, даққулҳасир.

БӮРЬЁПӮШ بوریاپوش *киноя аз* одами ниҳоят камбағал.

Ҳаваси оташинрухе дорад,
Ҳар куҷо ринди бӯрьёпӯшест. *«Чароғи Ҳидоят»*

БӮС بوس *ниг.* **бӯса; бӯсу канор** бӯса ва оғӯш.

Бо ёри шакарлаби гуландом
Бе бӯсу канор хуш набошад. *Ҳофиз*

бӯс додан а) бӯса додан, муччӣ додан, бӯсондан.

Гуфта будӣ, ки шавам масту ду бӯсат бидиҳам,
Ваъда аз ҳад бишуду мо на ду дидему на як. *Ҳофиз*

б) бӯсидан, бӯса кардан.

Биёмад ба пешаш замин бӯс дод,
Яке дастаи гул ба Қовус дод. *Фирдавсӣ*

БӮСА بوسه расондани лабҳо ба касе ё чизе ба нишонаи изҳори муҳаббат, эҳтиром ва дӯстӣ, муччӣ; **бӯса бастан** сахт бӯсидан.

Ар бар сари сангаке нишастӣ,
Сад бӯса ба рӯи санг бастӣ. *Шоҳин*

бӯса додан а) муччӣ додан, бӯсондан.

Бӯсае, к-аз лаъли лаб додӣ ба чандин интизор,
Он замон ман будаму ҷоне, ки бар лаб доштам.
Мушфиқӣ

б) бӯсидан, бӯса кардан, бӯса гирифтан.

Гар диҳад бӯса ӯ в-агар надиҳад,
Андар-он сад ғами дигар гирад. *Анварӣ*

бӯса задан бӯсидан, муччӣ кардан.

Қадам ба хонаам он сарв то ниҳод, ба ҳар дам
Ҳазор бӯса занам хоки остонаи худро. *Ҷомӣ*

бӯса шикастан *киноя аз* бӯсидан.

Малик бар тунги шаккар бӯса бишкаст,
Ки шаккар дар даҳон бояд, на дар даст. *Низомӣ*

БӮСААФШОН بوسه‌افشان касе, ки бисьёр бӯса мекунад; **бӯсаафшон гаштан** бисьёр бӯса кардан.

Бӯсаафшон гашт бар устод ӯ,
Ки маро, баҳри худо, афсона гӯ! *Румӣ*

БӮСАГОҲ بوسه‌گاه ҷои бӯсиш ҳамчун лаб, рӯй ва ғ.

Ҳоҷию санги сиёҳ з-он ки маро бӯсагоҳ
Ҷуз лаби маъшуқи маст ё лаби паймона нест. *Ҷомӣ*

БӮСАРАБО بوسه‌ربا бӯсаситон, бӯсагир.

Чашм аз оинадорони хату холаш гашт,
Лабам аз бӯсарабоёни лаби нӯшаш бод. *Ҳофиз*

БӮСАЧИН بوسه‌چین бӯсагир, бӯсанда.

Дилҳои хунолуда бин, бар хоки роҳат бӯсачин,
Ман хоки он хокам, ҳамин бӯси таманно дошта.
Хоқонӣ

БӮСИДАН بوسیدن бӯса кардан, муччӣ кардан; **замин бӯсидан** *маҷ.* таъзим кардан.

Шукри неъмат бигуфтам ва замини хидмат бибӯсидам ва узри ҷасорат бихостам. *Саъдӣ*

Аз шавқ зи ҷои хештан ҷаст,
Бӯсид замину боз биншаст. *Шоҳин*

БӮСТОН||БУСТОН بوستان||بستان 1. боғ; боғча; гулистон.

Пой дар занҷир пеши дӯстон
Беҳ ки бо бегонагон дар бӯстон. *Саъдӣ*

Бишгуфт гул дар бустон, он ғунчаи хандон куҷо,
Шуд вақти айни дӯстон, он лолаи бустон куҷо.
Хисрави Деҳлавӣ

2. номи китоби манзуми Саъдии Шерозӣ.

БӮСТОНАФРӮЗ||БӮСТОНФУРӮЗ بوستان‌افروز||بوستان‌فروز

1. зебдиҳандаи бӯстон.

Бад-он барги насрини бӯстонфурӯз,
Бад-он моҳтоби шабистонфурӯз. *Хоҷу*

2. гули тоҷи хурӯс.

Бӯстонафрӯз тобон дар миёни бӯстон
Ҳамчу хунолуда дар ҳайҷо синони шаҳриёр.
Сипеҳрии Бухороӣ

БӮСТОНСАРО||БУСТОНСАРО بوستانسرا||بستانسرا хонаи боғчадор, хонаи боғу бӯстондор; **ин бӯстонсаро** *маҷ.* дунё.

Дар ин бӯстонсаро ҳар лолаву гулро, ки мебинам,
Ба андози лаби майгуни ӯ паймона месозад. *Соиб*

БӮСТОНФУРӮЗ بوستانفروز *ниг.* **бӯстонафрӯз.**

БӮТА I بوته бутта, дарахтчаи пуршоху барг, ки баланд намешавад, ҳамчун буттаҳои гули садбарг ва хелҳои он, ёсумин, зирк, хорбунҳои гуногун ва ғ.

Сиёҳгӯш худро дар бӯтаи хоре ниҳон кард.
«Анвори Суҳайлӣ»

Баски захми ғамзае хӯрдам, замини машҳадам
Хирмани ханҷар ба ҷои бӯтаи хор оварад. *Урфӣ*

БӮТА II بوته зарфе, ки дар он нуқра, тилло ва ғ. об мекунанд.

Ҳофиз чу зар ба бӯта дарафтоду тоб ёфт.
Ошиқ набошад он, ки чу зар ӯ ба тоб нест. *Ҳофиз*
Ту зари холисиву сад чандон,
Бӯтаи имтиҳони ту зиндон. *Мушфиқӣ*

БӮШИНОС بوشناس фарқ ва имтиёзкунандаи бӯҳо.

Гар надорӣ нури ҷони рӯшинос,
Рав, димоғе даст овар бӯшинос. *Румӣ*
Мо ба ҳусни сурат аз маънӣ қаноат кардаем,
Бӯшиносонро қумоши пераҳан манзур нест. *Соиб*

БӮЪД *а.* بعد дурӣ, дур будан; фосила; *муқобили* қурб 1.

Чун миёни ману ту қурбати ҷонӣ бошад,
Чӣ тафовут кунад, ар бӯъди маконӣ бошад.
«Анвори Суҳайлӣ»
Шуд аз қурбаш чароғи бӯъд равшан,
Арақ бар оташи таб рехт равған. *Нозим*

се бӯъди олам тӯл, арз ва умқ; *киноя аз* тамоми ҷаҳон, сар то сари дунё.

Як аспа дар ду соат гирад се бӯъди олам
Чун аз сипеҳри ҷорӯм аъломи меҳри анвар. *Хоқонӣ*

БӮЪДУЛМАШРИҚАЙН *а.* بعدالمشرقين **1.** фосилаи миёни машриқ ва мағриб; **2.** *маҷ.* фосилаи бисёр дур; бисёр дур, ниҳоят дур.

Бӯзина гуфт: ... дӯстонро агар бӯъдулмашриқайн иттифоқ афтад, салоти эшон ҷуз ба ёди якдигар сурат набандад. *«Калила ва Димна»*

Бар ту гар пайдо шудӣ з-он айбу шайн,
З-он рамидӣ ҷонт бӯъдулмашриқайн. *Румӣ*
Номат андар машриқу мағриб равон,
Чашми бад дур аз ту бӯъдулмашриқайн. *Саъдӣ*

БӮЪС *а.* بؤس *ниг.* **бус.**

БӮЯ I بويه орзумандӣ; талаб, дархост, тақозо.

Маро бӯяи Золи Сом аст, — гуфт,
Чунин орзуро нашояд ниҳуфт. *Фирдавсӣ*
Туро бӯяи духти Меҳроб хост,
Дилат хоҳиши Соми Найрам куҷост? *Фирдавсӣ*

БӮЯ II بويه номи сулолае аз подшоҳони қадими Дайлам ки ба оли Бӯя машҳур буданд.

БӮЯНДА بوينده бӯйидиҳанда; бӯи хуш диҳанда.

Сухан он хубтар бошад, ки андар мадҳи у гӯӣ,
Гул он бӯяндатар бошад, ки андар бӯстон бошад.
Фаррухӣ

БӮҲРОН *а.* بحران лаҳзаи тағирьёбии қатъии ҳолати бемор.

Чу аз гаронии ранҷаш сабуксарӣ овард,
Табиб гуфт, ки ин аз ҳавоси бӯҳрон аст. *Бадри Чочӣ*

БӮҲТОН *а.* بهتان сухани бади ноҳақ дар бораи касе, тӯҳмат, ифтиро.

Он ки набуд аз нажоди одам чун ӯ,
Низ набошад, агар нагӯӣ бӯҳтон. *Рӯдакӣ*

Чунин гӯяд Барзуяи табиб ... забонро аз дурӯғ ва фӯҳшу бӯҳтон ва ғийбат баста гардонидам.
«Калила ва Димна»

В

В ҳарфи сейӯми алифбои ҳозираи тоҷикӣ; дар алифбои арабии тоҷикӣ — ҳарфи و; *ниг.* **вов.**

ВА و *пайвандаки пайвасткунанда* паи ҳам (дар сурати паи ҳам омадани калимаҳои бо ҳамсадо тамомшаванда «ва» ба «-у» мубаддал шуда, агар онҳо бо садонок тамом шаванд, ба «-ю», «-ву» табдил меёбад).

Ҳунарманд ... ҳар ҷо ки равад, қадр бинаду садр нишинад ва беҳунар луқма чинаду сахтӣ бинад.
Саъдӣ

Паи маслаҳат маҷлис оростанд,
Нашастанду гуфтанду бархостанд. *Фирдавсӣ*
На маро сояи тӯбию на кавсар даркор,
Қадди чун сарви сиҳию лаби шаккар даркор. *Хозиқ*

ВАБО *а.* وبا **1.** бемории гузаранда ва ҳалокатовари оммавӣ, хатарнок ва мӯҳлик, холера. Ба воситаи микробҳои махсусе, ки дар об ва хӯрданиҳо ба вуҷуд меоянд, мегузарад.

Бино бар иллати тоуну вабо ... тамоми он мардум ба дори бақо пайвастанд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *маҷ.* офат, бало.

Ҳавояш моябахши ҳар вабое,
Заминаш киштзори ҳар балое. *Ҷомӣ*

ВАБОЛ *а.* وبال **1.** гуноҳ.

Агар аз гуриснагӣ ҳалок шаванд, ваболи ин бар гардани ту монад. *«Нигори дониш»*

Ҳар он чи хайру савобе, ки сар кашид аз мо,
Ба чашми аҳли ҳасад нест ғайри шарру вабол. *Шоҳин*

2. *маҷ.* зарар, зиён.

Вабол аст додан ба ранҷур қанд,
Ки доруи талхаш бувад судманд. *Саъдӣ*

3. *маҷ.* сахтӣ, азоб; геронӣ.

... Ки мабодо гар чашам таъми висол,
Таъми он бар ҷони ман гардад вабол. *Ҷомӣ*

4. дар ситорашиносии хурофӣ номуборак ва наҳс будани вазъияти ситораҳо ва ё Офтобу Моҳ дар бурҷҳои гуногун, мас. Офтоб дар бурҷи Далв, Моҳ дар Ҷадӣ, Аторуд дар Қавс ва м. инҳо.

Акнун, ки толеи ман пайваста дар вабол аст,
Субҳам тамом шому айшам ҳама малол аст. *Шоҳин*

ВАБОӢ وبائى **1.** мансуб ба вабо; **2.** вабозада, гирифтори вабо.

В-АГАР وگر шакли кӯтоҳшудаи ва агар.

Агар дардам яке будӣ, чӣ будӣ?
В-агар ғам андаке будӣ, чӣ будӣ?
Ба болинам ҳабибам ё табибам,
Аз ин ҳар ду яке будӣ, чӣ будӣ? *Бобо Тоҳир*

В-АГАРНА||В-АРНА وگرنه||ورنه шакли кӯтоҳшудаи ва агар на.

Бар ин кинагар кор созем зуд,
В-агарна барорад аз ин марз дуд. *Фирдавсӣ*

Аҷал тафаккуди ҳолам намекунад, в-арна
Ҳазор бор аз ин зиндагӣ ба ҷон шудаам. *Шоҳин*

ВАД(Д) *а.* ود *ниг.* **вуд(д).**

ВАДАҶ *а.* ودج шоҳраг; раги гардан.

ВАДИА||ВАДИАТ *а.* ودیعه||ودیعت амонат, чизи амонат гузошташуда ё супурдашуда.

Овардаанд, ки бозоргоне буд андакмоя ва мехост, ки сафаре кунад. Сад ман оҳан дошт, дар хонаи дӯсте бар сабили вадиат ниҳоду бирафт. *«Калила ва Димна»*

вадиат кардан чизеро амонат ба касе супурдан.

Хост ташвиши табъи вахшатнок
Ҳамчу ганҷаш кунад вадиати хок. *Бедил*

◇ **вадиати ҳаёт супурдан** вафот кардан.

Дар аснои роҳ хабар омад, ки султон Муҳаммадшоҳ вадиати ҳаёт супурд. *«Таърихи Фаришта»*

ВАДОЕЪ *а.* ودایع *ҷ.* **вадиа||вадиат.**

ВАДОЪ *а.* وداع *ниг.* **видоъ.**

ВАДУД *а.* ودود дӯст, муҳиб.

Маънӣ ту дар боби ман акнун чӣ суд?
Чунки ҳукми ҳоким ин аст, эй вадуд! *Румӣ*

В-АЗ وز шакли кӯтоҳшудаи ва аз.

З-омада шодмона бояд буд,
В-аз гузашта накард бояд ёд. *Рӯдакӣ*

ВАЗАҒ وزغ қурбоққа, ғук.

Ба об андар шудан ғарқа чу моҳӣ
Аз он беҳ, к-аз вазағ зинҳор хоҳӣ. *Низомӣ*

Чун Азудуддавла бо элчӣ дар такаллум омад, овози вазағ... баланд шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ВАЗЕЪ *а.* وضیع **1.** паст (дар бораи мавқеъ ва мартаба).

Ҳар кӣ нафсе шариф ва гавҳаре баланд дорад, хештанро аз маҳалли вазеъ ба манзалате рафеъ мерасонад. *«Калила ва Димна»*

2. *маҷ.* омӣ, шахси оддӣ, шахси бемақому мартаба; фурӯмоя, одами паст; *муқобили* **шариф** 2; **вазеъу шариф, вазеъ ва шариф** кеҳу меҳ, ому хос, оддӣ ва асил, хурду калон.

Бисьёр кас аз вазеъ ва шариф ба боргоҳи ӯ ҳозир омада. *Авфӣ*

Асари олиму вазеъу шариф
Нест бе кисвати латифу касиф. *Бедил*

ВАЗИА *а.* وضیعه **1.** зарар, осеб, хасорат, зиёни моддӣ.

Мултамас он ки... хони хоинро аз соҳати мамлакати мо боздорӣ, вазиа, ки дар назми ҳоли мулки мо тақдим дошта, ба итмом расонӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

2. андоз, хироҷ.

ВАЗИДАН وزیدن **1.** ҳаракат кардан(-и бод), ба ҷунбиш даромадан(-и шамол).

Вазид боди мароде ба сӯи хонаи мо,
Ниҳод шохи гуле по бар остонаи мо. *Мушфиқӣ*

2. расидан, омадан(-и бӯй).

Чун Саломон аз ҳаким инҳо шунид,
Бӯи ҳикмат дар машоми ӯ вазид. *Ҷомӣ*

ВАЗИМА *а.* وضیمه меҳмонӣ ба муносабати мотам.

ВАЗИР *а.* وزیر *таър.* мансабдори олимақоме, ки баъд аз подшоҳ (ё султон, малик) мавқеи якӯмро ишғол мекард ва мутасаддии кулли корҳои дохилӣ ва хориҷии мамлакат ҳисоб мешуд.

Ҷонмирзо-қушбегӣ вазири Абдулаҳадхон буд. *Садри Зиё*

◇ **вазири офтоб** *киноя аз* моҳ.

Гар вазири офтоб аз хидматаш гардан кашад,
Аз ҷамоле, к-офтобаш медиҳад, маҳҷур бод! *Анварӣ*

ВАЗИФА *а.* وظیفه **1.** музди ҳаррӯза, моҳона ва ё солонаи кор, маош; нафақа, як миқдор хӯрокворӣ, ки ба касе ба муддати муайян таъин шуда бошад.

Ва аз Наср бинни Аҳмад бар Исмоил вазифа ниҳода буд аз амволи Бухоро дар соле понсад ҳазор дирам. *«Таърихи Наршахӣ»*

Макорими ту ба офоқ мебарад шоир,
Аз ӯ вазифаву зоди сафар дареғ мадор. *Ҳофиз*

2. кори ҳаррӯза; ӯҳдадорӣ; амре, ки инсон ба иҷрои он ӯҳдадор аст; кор, амал.

Ва чигунагии ҳолати онро ба қиёси ақли ноқис тафтиш намудан вазифаи мо нест. *Аҳмади Дониш*

ВАЗИФАХӮР وظیفه‌خور нафақахӯр, касе, ки ба ӯ маоше таъин шуда бошад; *ниг.* **вазифа 1.**

ВАЗН *а.* وزن **1.** сангинӣ, гаронӣ, вазнинӣ; вазниние, ки дар тарозу баркашида муайян карда мешавад; **2.** санги тарозу.

Дар бозорҳо... ва шаҳрҳо ҳар кас ҷиҳати маслаҳат ва манфаати худ вазне аз сангу кулӯх ва оҳану ғайра месозанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

3. баркаш; **бе вазну санг** бе баркаш; *киноя аз* бисьёр зиёд.

Басе армуғоне зи тороҷи Занг
Ба ҳар сӯ фиристод бе вазну санг. *Низомӣ*

4. *маҷ.* эътибор, аҳамият; қадр, қимат.

Як қароба шаробро чӣ вазн бошад, ки аз ман сарфа талаб кунӣ? *Авфӣ*

Чӣ вазн моҳи саморо баробари рӯят,
Ки офтоби фалак нест ҳамтарозуят?! *Хисрави Деҳлавӣ*

5. *адш.* андоза, ченаки як навъ аз навъҳои ашъори гуногунсохт: арӯз дорои нуздаҳ баҳри солим (аслӣ) буда, дар дохили ҳар як баҳр вазнҳои гуногун мавҷуд аст, ки ҳар кадоми он ба воситаи рукнҳои муайян санҷида мешавад.

Кашад аз вазн ба бар хилъати ноз,
Кунад аз қофия домонш тироз. *Ҷомӣ*

◇ **вазн ниҳодан** эътибор додан.

Шоҳин... таваҷҷӯҳи уқбоиро вазне наниҳод. *«Анвори Суҳайлӣ»*

нигоҳ доштани вазни тарозуи хеш аз ҳад нагузаштан, боадолат будан, аз рӯи адолат рафтор кардан.

Макун такья бар зӯри бозуи хеш,
Нигаҳ дор вазни тарозуи хеш. *Низомӣ*

ВАЗОИФ *а.* وظائف *ҷ.* **вазифа.**

Ба ҷиҳати талабаҳо мадрасаҳо сохта ва вазоиф муқаррар карданд. (1) *«Таърихи Сайидроқим»*

Барҷомондагонро дар маҳалле ҷамъ дорад ва вазоифи эшонро аз байтулмол бирасонад. (1) *Аҳмади Дониш*

ВАЗОРАТ||ВИЗОРАТ *а.* وزارت вазирӣ, амали вазир, мансаби вазир.

Вай [Саид] ҳаштсола буд ва вазорати ӯ Абуабдуллоҳ Муҳаммад бинни Аҳмад-ул-Ҷайҳонӣ гирифт. *«Таърихи Наршахӣ»*

Яҳьёро бисутуд, ба он ки фитна нишонда буд ва ӯро вазорат дод. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ВАЗОҲАТ *а.* وضاحت возеҳӣ, равшанӣ.

ВАЗЪ *а.* وضع **1.** ниҳиш, гузориш.

Ҷайби ҷаҳон пур зи ғароиб кунам,
Вазъи наматҳои аҷоиб кунам. *Хисрави Деҳлавӣ*

вазъи асос гузоштани таҳкурсӣ; **2.** вазъият, ҳолат.

Дар вазъи рӯзгор назар кун ба чашми ақл,
Аҳволи кас мапурс, ки ҷои суол нест. *Убайди Зоконӣ*

Марг ҳам аз табъи ман вазъи парешонӣ набурд,
Сӯхт яксар пайкарам, хокистарам аммо ҳанӯз. *Шоҳин*

вазъи ҳамл ҳолати дучонӣ, ҳомилагӣ; зоидан; **3.** расм, қоида, оин, тартиб; **вазъи ҷаҳон** замона, рӯзгор, тартиби гардиши давр.

Бе хор гул набошаду бе неш нӯш ҳам,
Тадбир чист? Вазъи ҷаҳон инчунин фитод! *Ҳофиз*

Ситамгаре, ки ҷафо вазъу хӯи ӯст, туӣ,
Ситамкаше, ки вафо фикру зикри ӯст, манам. *Шоҳин*

вазъ кардан а) таъин кардан, муқаррар кардан.

Ва боз ба ҳар деҳаву қишлоқ қаровулу нигоҳбонҳо вазъ кардаанд, ки роҳҳоро аз дузду роҳзан пок дорад. *Аҳмади Дониш*

б) хориҷ кардан, баровардан.

Ҳар кас ки чил ғулом ба як байъ бихаридӣ, баҳои як ғулом вазъ карда аз барои муштарӣ биталабидандӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

ВАЗЪИЯТ *а.* وضعيت аҳвол, ҳолат.

ВАИД *а.* وعيد таҳдид, қавлдиҳӣ дар хусуси ягон нияти бад, мас. дар хусуси касеро ҷазо додан ё интиқом гирифтан аз касе; *муқобили* **ваъда.**

Таҳдиду ваид намуд, ки агар бо ман сар фурӯ наёрӣ, ... дар хуни ту саъй кунам. *Авфӣ*

Чу осӣ туруш карда рӯй аз ваид,
Чу абрӯи зиндониён рӯзи ид. *Саъдӣ*

ВАИЛЛО *а.* والا *пайвандаки хилофӣ* в-агарна, дар акси ҳол.

Фармудаанд, ки зуд бош ва маро раҳнамунӣ ба пеши ӯ кун, ки ваилло ҳалок мешавам. *Васифӣ*

ВАЙД(О) (1) ويد *ниг.* **вид(о).**

ВАЙК||ВЕК *а.* ويک *шакли кӯтоҳшудаи* **вайҳак.**

Мода гуфто: Ҳеч шармат нест, век!
Чун сабуксорӣ, на бад донӣ, на нек. *Рӯдакӣ*

ВАЙЛ *а.* ويل **1.** бадбахтӣ, мусибат, ғаму кулфат; **вайлу субур** фалокат ва ҳалокат.

Дар дашти нахват ва инодат тухми вайлу субур кишт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. вой!, ҳайфо!, дареғо!

Вайл бар шумо бод, ки дӯзах аз шумо пур хоҳад шуд! *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

3. *д.* номи яке аз водиҳои дӯзах.

ВАЙЛА *а.* ويله овози баланд, фарьёд, шӯру вовайло; **вайла кардан (ё задан)** фарьёд баровардан, наъра задан.

Ба пеши сипоҳ андаромад чу гард,
Чу раъди хурӯшон яке вайла кард. *Фирдавсӣ*

Дар ин бим буданду ғам яксара,
Ки Гаршосп зад вайлае аз дара. *Асадӣ*

ВАЙЛҶӮЙ ويل‌جوى бадхоҳ, бадандеш, балоҷӯй.

Бадандеш душман буду вайлҷӯй,
Ки то чун ситонӣ аз ӯ чизи ӯй. *Абӯшакури Балхӣ*

ВАЙРОН ويران **1.** хароб, абгор, табоҳ, шикаста, аз кор баромада.

Хуррам он рӯз, к-аз ин манзили вайрон биравам,
Роҳати ҷон талабам в-аз паи ҷонон биравам. *Ҳофиз*

вайрон кардан хароб кардан, шикастан, аз кор баровардан.

Чун ҳисорро вайрон карданд, он дарро низ вайрон карданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

2. вайрона, хароба, ҷои хароб.

Барои роҳати худ ранҷи ӯ хост,
Дар он вайрон мақоми ганҷи ӯ хост. *Ҷомӣ*

Бесабаб Маҷнун ватан дар гӯшаи вайрон надошт,
Бар гирифторон фазои хонаву берун якест. *Махфӣ*

ВАЙРОНА ويرانه хароба, ҷой ва ё бинои харобшуда.

Дил чӣ арзад, гар набошад меҳри дилдоре дар ӯ,
Бе вуҷуди ганҷ қимат кай бувад вайронаро? *Убайди Зоконӣ*

Бувад вайрона беҳтар ҷуғзро аз суҳбати тӯтӣ,
Шавад хомӯш нодон, чун ба базми зуфунун афтад. *Сайидо*

ВАЙРОНАГАРД ويرانه گرد он ки дар вайронаҳо мегардад, харобадӯст.

Макун ҳамчу ҷуғдаш ба ранҷу ба дард,
Паи ганҷи мавҳум вайронагард. *Ҷомӣ*

ВАЙРОНӢ ويرانى **1.** харобӣ, хароб кардан.

Ба Ҷубор рафтанд монанди сайл,
Ба вайронии хонаҳо карда майл. *Сайидо*

2. харобшавӣ, нобудшавӣ; харобӣ, бесарусомонӣ.

Зи бас ҷафои ту бар ошиқон зи ҳад бигзашт,
Ниҳод қоидаи ишқ рӯ ба вайронӣ. *Шоҳин*

3. *маҷ.* рафтори бад, айёшӣ.

Ободи харобот зи вайронии мост...*

ВАЙҲАК *а.* ويحک вой ба ту!, вой ба ҳолат!

Ӯ ба раз гуфт, ки вайҳак, чӣ фузул орӣ,
Ту ҳанӯз ин сухан андар сари худ дорӣ! *Манучеҳрӣ*

Гуфт: Вайҳак, чӣ кас тавонӣ буд,
Инчунин хоксору хунолуд! *Низомӣ*

ВАКИЛ *а.* وکیل гумошта, намоянда, касе, ки ба иҷрои коре ваколат гирифта бошад (аз шахсе ва ё ҷамъияте).

Бад-ин ваъда ман аз бечун вакилам,
Агар бовар бидорӣ, ман кафилам. *Бадрии Кашмирӣ*

вакили мутлақ гумоштаи комилҳуқуқ; вакиле, ки ваколаташ бе ҳеҷ қайду шарт бошад.

Лабу даҳони ту даъвӣ ба куштанам доранд,
Вакили мутлақ аз ин ҳар ду кас киро кардӣ? *Хисрави Деҳлавӣ*

вакили никоҳ вакили арӯсшавандаро меномиданд, ки одатан яке аз хешовандонаш буда, ба қайди никоҳи арӯсшаванда аз номи ӯ розигӣ медод; падарвакил.

...Ки омад зи духтар вакили никоҳ,
Ба оин шуданд он ду бо ҳам мубоҳ. *Савдо*

вакили харҷ *таър.* намояндаи шахсе ё ягон ҷамъият, ки ба хароҷоти соҳаи муайяне мутасаддӣ карда мешуд.

ВАКОЛАТ *а.* وکالت вакилӣ, гумоштагӣ; ҳуқуқ ва вазифаи вакил.

Ваколате накунад ҳеҷ кас ба ҷон додан,
Агар туро ба ҷаҳон аст сад ҳазор вакил. *Мӯҳъӣ*

ВАКОЛАТНОМА وکالت نامه шаҳодатномаи вакилӣ дар бораи ҳуқуқ доштан ба коре; хатти боварӣ, эътимоднома.

ВАКР *а.* وکر ошьёна, лона, хонаи парранда.

Чанд, чанд охир дурӯғу макри ту?
Худ напаррад ҷуз дурӯғ аз вакри ту. *Румӣ*

ВАЛА *а.* وله *ниг.* **вола.**

ВАЛАВ *а.* ولو лоақал, ақаллан, ҳеҷ набошад.

ВАЛАД *а.* ولد зода, писар; фарзанд, бача.

Дарахт аст болои ҷонпарвараш,
Валад меваи нозанин бар бараш. *Саъдӣ*

Агар маслиҳат донӣ, валади хеш Язидро валиаҳд гардонӣ, то ҳаққи убувват ба ҷой оварда бошӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

валади зино (*инчунин* **валадуззино**) ҳаромзода, ҳаромӣ; **валади сулбӣ** фарзанде, ки аз пушти камари худ шудааст, фарзанди худ, зодаи худ.

ВАЛАДУЗЗИНО *а.* ولدالزنا *ниг.* **валад (валади зино).**

ВАЛАЪ *а.* ولع ҳавову ҳавас; эҳтирос, ҳирс.

Зинҳор бад-ин тамаъ дигар бора гирди валаъ нагардӣ. *Саъдӣ*

ВАЛВАЛА *а.* ولوله шӯру ғавғо, ошӯб; доду фарьёд, вовайло.

Ҳадиси ишқ, ки аз ҳарфу савт мустағнист,
Ба нолаи дафу най дар хурӯшу валвала буд. *Ҳофиз*

Ҳазор валвалаву машғала дарафтодаст
Зи теғи шоҳ ба Ҳиндустону Туркистон. *Муиззӣ*

ВАЛД||ВУЛД *а.* ولد фарзанд, бача; насл.

Матбахӣ гуфто, ки аз лутфи шумо
Валду молу ҷоҳ шуд ҳосил маро. *Румӣ*

ВАЛЕ(К) ولی||ولیک *шакли кӯтоҳшудаи* **валекин.**

Умед баста баромад, вале чӣ фоида з-онк,
Умед нест, ки умри гузашта бозояд. *Саъдӣ*

Гӯянд: Сабр кун, ки туро сабр бар диҳад,
Оре, диҳад, валек ба умри дигар диҳад. *Дақиқӣ*

ВАЛЕКИН ولیکن *шакли тағьирьёфтаи* **валокин(на).**

Маъшуқ аён мегузарад бар ту, валекин
Ағьёр ҳамебинад, аз он баста ниқоб аст. *Ҳофиз*

ВАЛИАҲД *а.* ولیعهد *таър.* писари подшоҳ ё ягон шахси наздики ӯ, ки дар вақти зиндагии подшоҳ ба ҷои вай таъин мешавад, то ки баъд аз вафоти подшоҳ ҷои ӯро бигирад; ҷойгири шоҳ.

Бибурду бипарварду бинвохташ,
Пас аз худ валиаҳди худ сохташ. *Низомӣ*

Мансур халифа писаре дошт Солеҳ ном, мехост, ки ӯро... валиаҳди худ кунад. *Авфӣ*

валиаҳди сипоҳ сардори сипоҳ, ки аз тарафи подшоҳ ҳамчун ноиб таъин мешуд.

Сараш бӯсиду шафқат беш кардаш,
Валиаҳди сипоҳи хеш кардаш. *Низомӣ*

ВАЛИМА *а.* ولیمه зиёфат, базм, тӯи арӯсӣ.

Малика валимаҳо бидод ва хонҳо биниҳод. *«Ҳазору як шаб»*

ВАЛИНЕЪМАТ *а.* ولینعمت **1.** одами олиҳиммат, сахӣ, соҳибэҳсон.

Зи бас нозу неъмат, к-аз ӯ рондаанд,
Валинеъмати оламаш хондаанд. *Низомӣ*

2. мураббӣ; неъматдиҳанда; хӯҷаин.

Он ду ғулом изҳори мухолифат намуданд: дарвозаҳоро ба рӯи валинеъмати худ кашиданд. *«Фатҳнома»*

ВАЛИНЕЪМАТӢ ولینعمتی **1.** олиҳимматӣ, саховатмандӣ, бахшандагӣ.

Зи шукри вай он неъмат афзун бувад,
Валинеъматӣ беш аз ин чун бувад? *Низомӣ*

2. мураббигӣ; хӯҷаинӣ.

ВАЛИШИНОС ولی‌شناس донандаи қадру қимати ёру дӯстон, қадршинос.

Риндони ташналабро обе намедиҳад кас,
Гӯӣ, валишиносон рафтанд аз ин вилоят. *Ҳофиз*

ВАЛЛОҲ *а.* والله ба худо, ба худо ки ..., аз барои худо ки ...

Соқӣ, ҳазар аз ғами туам оҳ ки нест,—
Сабрам зи рухат ҳақ аст, огоҳ кӣ нест?
Мақсуди манию ҷуз ту кас дар дили ман,
Валлоҳ, ки нест, сумма биллоҳ, ки нест! *Хайём*

валлоҳу аълам худо донотар аст, худо медонад.

Бирав, Ҳофиз, дар ин маъраз мазан дам,
Сухан кӯтоҳ кун, валлоҳу аълам. *Ҳофиз*

валлоҳу биллоҳ қасам ба худо, ба худо ки...

ВАЛО *а.* ولا дӯстӣ, муҳаббат, меҳр.

Фақиру хаста ба даргоҳат омадам, раҳме,
Ки ҷуз валои туам нест ҳеҷ дастовез. *Ҳофиз*

ВАЛОДАТ||ВИЛОДАТ *а.* ولادت таваллуд, зоидашавӣ.

Валодати ӯ дар Рай иттифоқ уфтода буд.
«Равзат-ус-сафо»

ВАЛОКИН(НА) *а.* ولاکن аммо, лекин.

ВАЛУД *а.* ولود зани сербача, зани серфарзанд.

То шиносад саҳеҳро зи сақим,
Боз донад валудро зи ақим. *Ҷомӣ*

ВАЛӢ *а.* ولی 1. дӯст, содиқ; ёвар, мададгор.

Зи Баҳроми гардун ба баҳромрӯз
Валиро бисозу адӯро бисӯз. *Фирдавсӣ*

2. соҳиб; хоҷа; мураббӣ.

Маро валӣ ҳаст, агар ӯ иҷозат диҳад, ин хитба ба хутба пайвандад. *Авфӣ*

Валии арши мазмун, валии дил,
Шаҳи курсии маънӣ, яъне Бедил. *Ҳоҷӣ*

3. *д.* қариб, наздик, муқарраб (ба худо); одами муқаддас.

Он ки ба фарзе накунад коҳилӣ,
Муттақияш ном кунанду валӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

ВАЛӮЪ *а.* ولوع ҳарис, озманд.

ВАНАНГ ونک 1. навдаи буридаи ток, ки ҳангоми баҳор дар натиҷаи бо таъхир бурида шуданаш чанд рӯз обрав мешавад.

Шод бошу ду чашми душмани ту
Солу моҳ аз гиристан чу вананг. *Фаррухӣ*

2. тори ангуровезӣ (барои хушкондан).

ВАНОНА ونانه нони гирдаи ғафс.

Бар хони вай андар миёни хона
Ҳам нони тунук буду ҳам ванона. *Дақиқӣ*

ВАНҶ ونج гунҷишк.

Шикори боз харчолу куланг аст,
Шикори боша ванҷ асту кабӯтар. *Унсурӣ*

ВАНҶАНАК ونجنک райҳон, нозбӯ.

Ванҷанакро ҳаме намуна кунад
Дар гулистон ба зулфи ванҷанакӣ. *«Луғати фурс»*

ВАОР *а.* وعار замин ё роҳе, ки пастию баландии бисёр дорад, ҷои ноҳамвор.

Аз ин дуаспа қофилаи сабр даргузашт,
Ман дар миёни роҳи ваор уфтодаам. *Хоқонӣ*

В-АР ور шакли кӯтоҳшудаи ва агар.

Гар най кавкаб, чаро пайдо нагардӣ ҷуз ба шаб?
В-ар най ошиқ, чаро гирьӣ ҳаме бар хештан?
Манучеҳрӣ

... В-арат хуршед хонам, низ ҳастӣ,
Ки маҳро бар фалак равнақ шикастӣ. *Низомӣ*

ВАРАМ *а.* ورم омос, ҷои дамида дар узви бадан; умуман дамидагӣ дар рӯи чизе.

Баъзеро пойҳо варам карда аз пой даромаданд.
«Фатҳнома»

Баромад фиғон аз табақҳо чу сунҷ,
Варам буд чун кӯс деги гурунҷ. *Сайидо*

ВАРАМИДАН ورمیدن варам кардан, омос кардан, дамида баромадан.

Ва ба се рӯз чандон омосида ва варамида, ки халқ аз ӯ бе сатр натавонад гузашт.
Аҳмади Дониш

ВАРАСА *а.* ورثه *ҷ.* ворис 1.

Лоиқи подшоҳӣ аз варасаи Сомонӣ кист?
«Равзат-ус-сафо»

Ҳар гоҳ чанд бародар бошанд, ба ҷуз бародари бузург кадхудо намешавад, то вараса бисёр набошад. *«Таърихи Фаришта»*

ВАРАТОТ *а.* ورطات *ҷ.* варта.

Ва дар варатоти маҳолик худро чунон меафканд, ки тафаззӣ аз он... муяссар намешуд. (1)
«Равзат-ус-сафо»

ВАРАШОН ورشان кабӯтари ёбоии тираранг, ки болои думаш сафед аст.

То бар баму бар зер навои гули нӯш аст,
То бар гулу бар бор хурӯши варашон аст...
Манучеҳрӣ

ВАРАЪ||ВАРЪ *а.* ورع *д.* парҳезгорӣ; тақводорӣ, порсоӣ.

Бархост Камол аз вараъу гӯшанишинӣ,
То дид, ки майхона беҳ аз ҳар ду мақом аст.
Камоли Хуҷандӣ

Буд марди солиҳе бо зӯҳду варъ,
Дошт ваҷҳи қути худ аз ҳадсу заръ. *Румӣ*

Воизо, нукта зи қонуну вараъ камтар зан,
Ки мани ринд басе воқиф аз ин қонунам. *Шоҳин*

ВАРАҚ *а.* ورق 1. барг(-и наботот); 2. гулбарг.

Замона аз вараќи гул мисоли рӯи ту баст,
Вале зи шарми ту дар ғунча кард пинҳонаш.
Ҳофиз

Дар иштиёқи рӯи ту наълаш дар оташ аст,
Ҳар шабнаме, ки бар вараќи лола меравад. *Соиб*

3. як порча коғази ба шакли саҳифа буридашуда; варақаи дурӯяи китоб, дафтар ва ғ.

Чу баҳри навиштан варақ кард боз,
Сари номаро сохт мушкинтироз. *Ҷомӣ*

... Қ-ин кор бад-он расида, шояд
Аз дафтари ман варақ кушояд. *Шоҳин*

варақ гардондан (ё **баргардонидан**) а) варақ задан (китобро); б) *маҷ.* гузаштан аз як ҳолат ба ҳолати дигар, мас. аз меҳру муҳаббат ба қаҳру кин ё баръакс; тағйир додани вазъият.

Дастгоҳи ҳавас варақ гардонд,
Ҳуш он сӯи фаҳм мақсад ронд. *Бедил*

варақ дарнавардидан а) варақ гардондан; б) *маҷ.* беэътибор кардан, аз эътибор соқит кардан.

Чу соид кушоям зи бозуи нарм,
Суманро варақ дарнавардам зи шарм. *Низомӣ*

◇ **варақ дарнавaштан** а) ба чизе аҳамият надодан, аз баҳри чизе гузаштан.

Зи панди бузургон набояд гузашт,
Суханро варақ дар набояд навашт. *Низомӣ*

б) тай кардан, роҳ паймудан.

Чу лахте заминро варақ дарнавашт,
Зи паҳлуи водӣ даромад ба дашт. *Низомӣ*

в) тамом кардан, хотима додан; аз байн бурдан, нест кардан.

Ситези ду лашкар чу аз ҳад гузашт,
Замона якеро варақ дарнавашт. *Низомӣ*

варақ рехтан хароб кардан.

Фалак з-он хати ҷадвал ангехта,
Саводи ҳабашро варақ рехта. *Низомӣ*

варақ рондан *бар чизе* ба чизе расидан, ба ҳадде расидан.

Чу умраш варақ ронд бар бист сол,
Ба шоҳаншаҳӣ бар дуҳул зад давол. *Низомӣ*

вараҳи *чизе(ро)* **фароз кардан** *киноя аз* тай кунондан, гузарондан; ба тадриҷ кам кардан чизеро.

Ҳин, ки рӯзу шаби замона ҳаме
Вараҳи умри мо кунанд фароз... *Анварӣ*

гардидани вараҳи *чизе* аз ҳолате ба ҳолати дигар гаштан.

Вараҳи ҳусн муҳол аст нагардад, Соиб,
Ҳеч матбӯъ надидем, ки тобеъ нашавад. *Соиб*

ВАРД ورد гул, гули сурх, гули садбарг.

Ба ҷон-андар лаҳв асту ба мағз-андар мушк аст,
Ба чашм-андар нур асту ба рӯ-андар вард аст.
Манучеҳрӣ

Ҳаюлои вуҷудам ҳофизи сад сурати ранг аст,
Аз он дар гулшани эҷод чандин вардро монам.
Васлӣ

варди мураррад гули сурх.

Вақти баҳор асту вақти варди мураррад,
Гетӣ ороста чу хулди мухаллад. *Манучеҳрӣ*

ВАРДО وردا гардон, гарданда, гирдгарданда; *маҷ.* нооором.

В-ар ӯ ба роҳату ман дар машаққатам, чӣ аҷаб,
Ки ҳам замин бувад осудаву фалак вардо. *Хоқонӣ*

варз ورز *асоси замони ҳозираи* **варзидан.**

ВАРЗ ورز кишт, зироат.

Надорад зану зодаву кишту варз,
Ба чизе надонад зи ноарз арз. *Фирдавсӣ*

Ҳар кӣ имсол оби варз бибурд,
Соли дигар гурусна бояд мурд. *Саноӣ*

ВАРЗА ورزه зироаткунанда, деҳқон, кишоварз, барзгар; **гови варза** барзагов, ки онро дар гузашта варзагов ҳам мегуфтанд.

Гӯшт бар гови варза некӯтар,
Зинати мард дониш асту ҳунар. *Саноӣ*

ВАРЗИГАР ورزیگر деҳқон, кишоварз, зироаткунанда.

Суворон ҷаҳонро ҳамедоштанд,
Ва варзигарон варз мекоштанд. *Дақиқӣ*

ВАРЗИДА ورزیده **1.** *сифати феълӣ ва феъли ҳоли замони гузаштаи* **варзидан; 2.** машқдида, ботаҷриба, моҳиршуда (дар коре, санъате ва ғ.).

Султон Зайнулобидин ... дар улуми мусиқӣ нек варзида буд. «*Таърихи Фаришта*»

ВАРЗИДАН ورزیدن **1.** шуғл кардан, машғул шудан; пай дар пай кардани коре.

Агар султон адолат варзад, дар савоби ҳар тоат, ки аз раоё содир шавад, шарик бошад.
«*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

Май хӯрдану гирди гулрухон гардидан
Беҳтар зи ҳазор зоҳидӣ варзидан,
Гар мардуми майхор ба дӯзах бошанд,
Пас рӯи биҳиштро кӣ хоҳад дидан? *Хайём*

Сухандонию хушхонӣ намеварзанд дар Шероз,
Биё, Ҳофиз, ки то худро ба мулки дигар андозем.
Ҳофиз

бад варзидан бадӣ кардан, бадрафторӣ кардан.

Накӯкор мардум набошад бадаш,
Наварзад касе бад, ки нек оядаш. *Саъдӣ*

2. кишту кор кардан, бо зироат машғул шудан, деҳқонӣ кардан.

Ҳама возиҷ пур ангуру ҳама ҷой асир,
З-он-ч варзид, кунун бар бихӯрад барзгаро.
Шокири Бухорӣ

3. феъли ёридиҳанда дар феълҳои таркибии номӣ, мас. 'дӯстӣ варзидан', 'ишқ варзидан', 'мардумӣ варзидан' ва ғ.

ВАРЗИШ ورزش шуғл, машғулият; машқ кардани коре.

Диле сода аз нақши андешаҳо,
Қафе холӣ аз варзиши пешаҳо. *Ҷомӣ*

ВАРИД *а.* ورید **1.** раг; **2.** раги гардан.

ВАРКОК ورکاک паррандаи мурдорхоре аз қабили каргас.

Ба ҷои мушк набӯянд ҳеч гаҳ саргин,
Ба ҷои боз надоранд ҳеч гаҳ варкок.
Абулаббоси Аббосӣ

В-АРНА ورنه *ниг.* **в-агарна.**

ВАРО ورا шакли кӯтоҳшудаи вайро.

Бад-ин худ саворе фиристодаам,
Варо пеш аз ин огаҳӣ додаам. *Фирдавсӣ*

ВАРО(Ъ) *а.* وراءاورا пас, ақиб, он сӯ.

Мақсуди ду олам чӣ кунӣ бар дили мо арз,
Мақсуд туӣ, ҳар чӣ варои ту, туфайлист.
Камоли Хуҷандӣ

Зи асбоби ҷаҳон ҷуз хӯрданиҳоям намебояд,
Қасе бар ҷо наёрад ҳаққи неъматро варои ман.
Савдо

(аз) варои ... ғайр аз ... , ба ғайри ... , ба ҷуз ... , берун аз ... ; **варои имкон** хориҷ аз имкон, он сӯи имконият.

Барги Исӣ масоз, Хоқонӣ,
Гар вуҷудат варои имкон аст. *Хоқонӣ*

ВАРОСАТ *а.* وراثت ворисӣ, меросхӯрӣ.

Агар ворис дошта бошад ҳам, натавонад исботи варосати хеш кунад. *Аҳмади Дониш*

ВАРОЪ *а.* وراء *ниг.* **варо(ъ).**

ВАРРАФОН ورفان шафеъ, шафоаткунанда, касе, ки афви гуноҳи ягон гунаҳгорро аз касе илтимос мекунад.

Додам бидеҳ, вагарна кунам ҷони хештан
Мадҳи амиру назди ту орам ба варрафон.
Масъудии Марвазӣ

ВАРРОҚ *а.* وراق хатнавис; китобнавис, китобаткунанда.

Маро бар ошиқон дода яке маншури солорӣ,
Ки тӯмораш гули зард асту мижгон аст варроқаш.
Манучеҳрӣ

Расад зи гуфтани наъти ваю навиштани ӯ
Ба Фарқадон зи шараф фарқи шоиру варроқ.
Ломеъ

ВАРТА *а.* ورطه 1. ҷои хатарнок, маҳалли ҳалокатовар ҳамчун ҷаррӣ, партгоҳ ва ғ.

Тақдири осмонӣ ва ғалабаи ҳирс ва умеди ҷоҳ маро дар ин варта афканд. *«Калила ва Димна»*

Акнун ки аҳли фазлам, бишмар ту: бахт—вожун,
Мебоядам кашидан з-ин варта рахт берун. *Шоҳин*

2. гирдоб, ҷои хатарноки наҳр ва баҳр.

Дар ин варта киштӣ фурӯ шуд ҳазор,
Ки пайдо нашуд тахтае бар канор. *Саъдӣ*

Қиштист ҷоми бодаву ғам баҳри пур зи мавҷ,
Қиштӣ равона соз, к-аз ин варта бигзарем!
Камоли Хуҷандӣ

◇ **вартаи авҳом** гирдоби хаёлот, таваҳҳум, андеша.

Ба доми кулфат асирам, ки метапам ҳар сӯ,
Чӣ сон халосӣ биҷӯям зи вартаи авҳом?! *Васлӣ*

ВАРТОҶ ورتاج офтобпараст (растанӣ).

Мисоли бандаву ту, эй нигори дилбари ман,
Ба қурси шамсу ба вартоҷ сахт мемонад. *Оғоҷӣ*

ВАРЪ *а.* ورع *ниг.* **вараъ.**

ВАРҒ ورغ банди об, ки аз чӯб, шох, алаф ё сангу хок сохта мешавад.

Об ҳар чун бештар ниру кунад,
Банду варғи сустбуда барканад. *Рӯдакӣ*

ВАРҚО *а.* ورقا кабӯтари хокистарранг, фохта.

Варқои босира агар ба боли хаёлу пари андеша ҳазор сол парвоз намояд, ба як дараҷае аз ҳазор дараҷа натавонад расид. *Восифӣ*

ВАСАН I *а.* وثن бут, санам.

Бӯстон, гӯӣ, ҳамчун бути Фархор шудаст,
Мурғакон чун шаману гулбачагон чун васано.
Манучеҳрӣ

Менадонам, ки ту моҳӣ ё васан?
Менадонам, ки чӣ хоҳӣ ту зи ман? *Румӣ*

ВАСАН II *а.* وسن хоб; хоби сабук, пинак, ғанаб.

Эй бода, фидои ту ҳама ҷону тани ман,
К-аз бех биканді зи дили ман ҳазани ман.
Хуб аст маро ҳол ба ҳар ҷо, ки ту бошӣ,
Бедории ман бо ту хуш асту васани ман. *Муиззӣ*

ВАСАТ *а.* وسط 1. миёна, мобайн, миёнҷо.

Ҳоил шуда дар байни ҷабину рухат абрӯт,
Чун дар васати Зӯҳраву Хуршед ҳилоле. *Шоҳин*

2. *маҷ.* ҳадди эътидол, дараҷаи миёнаи ягон кору амал, ҳолат, ҳислат ва м. инҳо, аз ғайри ифрот ва тафрит.

Васат омад маҳалли иззу шараф,
Ба васат рӯй нех зи ҳар ду тараф. *Ҷомӣ*

Мазӣ нохушу хуш зи нобуду буд,
Тарики васат варз дар бухлу ҷуд. *Ҷомӣ*

ВАСАТУССАМОЪ *а.* وسط السماء *нуҷ.* миёнаи осмон, баландтарин нуқтае дар осмон, ки офтоб дар вақти ҳаракати худ дар нисфи рӯз ба он мерасад.

Чун офтоб ба васатуссамоъ расид, Ҳур ибни Язид ба он ҳазор сувор падид омад. *«Равзат-ус-сафо»*

ВАСАХ وسخ чирк.

Фарзанди ман ятиму сар афганда гирди кӯй,
Ҷома васах гирифтаву дар хок хоксор. *Кисоӣ*

ВАСВАСА *а.* وسوسه 1. андешае, ки ба бадӣ мебарад, фикру орзӯ ва хаёле, ки ба натиҷаи бад мебарад.

Эй хуш он вақт, ки моро дили беғам будаст,
Хотир аз васвасаи ишқ фароҳам будаст.
Хисрави Деҳлавӣ

Ҷомӣ, ба базми аҳли сафо меравӣ, нахуст
Дил пок кун зи васвасаи тавбаву салоҳ. *Ҷомӣ*

2. фиреб; иғво, иғвогарӣ; таҳрикоти бад.

Васвасаи нафсонӣ дили бародарро бар озор пиҳод.
Авфӣ

Кор бо ишқ фитод, аз сарам, эй ақл, бирав,
Чӣ диҳӣ васваса, дидам, ҳунаре нест туро.
Хисрави Деҳлавӣ

ВАСВОС *а.* وسواس 1. фикру андеша ва хаёлоте, ки ба бадӣ мебарад.

Камон абру бороны алмос шуд,
Сару мағз пур ҷӯши васвос шуд. *Фирдавсӣ*

То ту дар банди нафсу васвосӣ,
Душмани худ зи дӯст нашносӣ. *Ҷомӣ*

2. ба васваса андохтан; аз роҳ баровардан, гумроҳ кардан.

Қори сабри ман шуд аз темори зулфи ӯ заиф,
Ҷои хоби ман шуд аз васвоси чашми ӯ хароб.
Муиззӣ

3. бим, ваҳм, ҳарос аз чизе.

Ҷаст аз ҷойгаҳ он гоҳ чу ханносе,
Ҳавас андар сару андар дил васвосе. *Манучеҳрӣ*

4. шакку шубҳа, дудилагӣ; изтироби фикр (ҳамчун як навъи бемории рӯҳӣ); 5. *д.* васвасакунанда, гумроҳкунанда (сифати шайтон).

ВАСЕЪ *а.* وسيع кушод, фарох, паҳновар; *муқобили* **танг** I 1.

[Назар] баъд аз он ба шаҳре расид, ки бинои он рафеъ ва фазои он васеъ. *Яҳёи Себак*

ВАСЕЪУЛАРЗ *а.* وسيع العرض сербар, фарох, паҳновар.

Он арзи васеъуларз муштамил аст бар билоди бисьёр ва амсори бешумор. *«Оташкада»*

ВАСИЛА||**ВАСИЛАТ** *а.* وسيله||وسيلت 1. восита, чизе ё касе, ки ба воситаи он кор ва амалеро иҷро мекунанд, чизе, ки барои ҳосил кардани мақсаде ба кор мебаранд.

Ҳукм кун, то ба хидмате бирасам,
З-ин василат ба давлате бирасам. *Бедил*

ба василати ... ба воситаи ...

Маро писаре нест, ки номи ман ба василати ӯ боқӣ монад. *Авфӣ*

2. дастовез, тӯҳфа ҳамчун воситаи ба мақсад расидан.

Хаёли зулфи ту гуфто, ки ҷон васила масоз,
К-аз ин шикор фаровон ба доми мо афтад. *Ҳофиз*

Фармуд: Бирав бар он қабила,
Биспор ба меҳтар ин васила. *Шоҳин*

3. сабаб, боис, баҳона.

Васила чист, ки ту дохилию ман хориҷ,
Ту гӯшт меҳӯрию устухон мани афгор?! *Фузулӣ*

Ҳар кушта, ки з-он қабила медид,
Бар гирьяи худ васила медид. *Шоҳин*

васила ангехтан сабаб нишон додан, баҳонаҷӯӣ кардан.

Анварӣ онро ба ҳусни фаросат дарьёфт ва василаҳо ангехт ва малики Ҳиротро аз он мутолиба даргузаронид. *Ҷомӣ*

ВАСИЛАҶӮ(Й) (وسیله‌جو(ی)) баҳонаҷӯй, баҳонаталаб.

ВАСИЯТ *а.* وصیت панду насиҳат ва супоришҳои шахсе, ки наздик ба мурдан аст; орзу ва хоҳишҳои шахси наздик ба марг.

Табибро бихонд ва фармуд, то муолиҷати ӯ кунад ва бухорхудот васият мекард ва як соат буд бимирад. *«Таърихи Наршахӣ»*

Он яке шахсе ба вақти марги хеш
Гуфта буд андар васият беш-беш. *Румӣ*

ВАСИЯТНОМА وصیت‌نامه варақае, ки васияти касе навишта шуда бошад.

ВАСИҚА||ВАСИҚАТ *а.* وثیقه||وثیقت 1. аҳду паймони устувор; аҳднома, номаи аҳду паймон.

Димна бо ӯ васиқате кард ва шароити таъкиду эҳком андар он ба ҷой овард. *«Калила ва Димна»*

Ба дастури доно васиқат навишт,
Ки аз донишу дод будаш сиришт. *Низомӣ*

2. *таър.* ҳуҷҷате, ки дар он ҳуқуқи моликияти касе ба чизе қайд шуда бошад; **васиқаи ҳавлӣ** ҳуҷҷати соҳиб будан ба ҳавлӣ.

Ҳазрати қозии калон... васиқаи ҳавлиро диданд, ки чаҳор ҳазор танга будааст. *Садри Зиё*

ВАСКОРА وسکاره деги калон.

Гуфт: Васкора, к-аш тиён хонӣ,
Он чунон деҳ, ки боз бистонӣ. *«Луғати фурс»*

ВАСЛ *а.* وصل 1. пайвастан, пайванд кардани чизе ба чизе, часпондан, часпидан, бастан, банд кардан.

[Саркарда] сари чоҳро ба хору хошок бозпӯшонид ва сӯрохе гузошт ва танобе дар таҳи чоҳ карда бар чӯбе васл намуд. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

2. ба ҳам расидан, ба ҳам пайвастан, ба дидори (сӯҳбати) ҳамдигар расидани ошиқу маъшуқ; висол.

Шабпара гар васли офтоб нахоҳад,
Равнақи бозори офтоб накоҳад. *Саъдӣ*

Бо субҳ бигӯед, ки бевақт мазан дам,
Имшаб шаби васл аст, нигаҳ дор нафасро! *Камоли Хуҷандӣ*

Ман чӣ кардам, ноумед аз базми васлат кардаӣ?
Аз ту, эй бераҳм, уммеди мурувват доштам. *Сайидо*

ВАСЛА́ I *а.* وصله порчаи матое, ки ба ҷои дарида ё кандашудаи либос ямоқ мекунанд; ямоқ, пина, дарбеҳ.

Шармам аз хирқаи олудаи худ меояд,
Ки ба рӯ васла ба сад шаъбада перостаам. *Ҳофиз*

ВАСЛА II *а.* وصله *грам.* аломате дар имлои арабӣ, ки ба шакли ٱ буда, дар болои алиф гузошта мешавад ва якҷоя хондани ду калимаро ишора мекунад.

ВАСЛАЗАН وصله‌زن ямоқчӣ, пинадӯз, порадӯз.

Буд бар далқи маоши хештан
Рӯзу шаб навпорадӯзу васлазан. *Ҷомӣ*

ВАСЛАТ وصلت *ниг.* **вуслат.**

ВАСЛҶӮ وصل‌جو талабгори висол, ҷӯяндаи дидори ёр.

Ҳеҷ ошиқ худ набошад васлҷӯ,
Ки на маъшуқаш бувад ҷӯёи ӯ. *Румӣ*

ВАСМА *а.* وسمه гиёҳест, ки занону духтарон баргҳои онро фишурда оби сабзи нилгунашро ба абрувони худ мемоланд; ӯсма.

Кас натавонад гирифт домани давлат ба зӯр,
Кӯшиши бефоидаст васма бар абрӯи кӯр. *Саъдӣ*

Ҷаҳон бар абруи ид аз ҳилол васма кашид,
Ҳилоли ид дар абруи ёр бояд дид. *Ҳофиз*

ВАСМАТ *а.* وصمت 1. айб, нуқсон.

Ҷамеи осору афзоли ӯ ба ҳульяи эътидол мутаҳаллӣ ва аз васмати ихтилол мутахаллӣ бошад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

2. доғи нанг, шармандагӣ.

ВАСНОД وسناد бисьёр, хеле, хеле зиёд.

Имрӯз ба иқболи ту, эй мири Хуросон,
Ҳам неъмату ҳам рӯи накӯ дорамваснод. *Рӯдакӣ*

ВАСНӢ وسنی ду зани як шавҳар нисбат ба ҳамдигар; палонҷ, кундош, бохчун.

Дӯстонам ҳама монандаи васнӣ шудаанд,
Ҳама з-он аст, ки бо ман на дирам монду на зар. *Асҷадӣ*

ВАСОВИС I *а.* وساوس *ҷ.* **васваса.**

Гусаста гашт зи табъам васовису авҳом,
Бурида гашт зи ҷонам алоиқи омол. (1) *Заҳири Форьёбӣ*

Мирзо... аз васовиси шайтонӣ ва ҳавоҷиси нафсонӣ лоилоҷ пушаймон гардид. (2) *«Таърихи Фаришта»*

ВАСОВИС II *а.* وساویس *ҷ.* **васвос.**

ВАСОЁ *а.* وصایا *ҷ.* **васият.**

[Ӯ] баъд аз итмоми васоё роҳи сафари охират пеш гирифт. *«Равзат-ус-сафо»*

ВАСОИЛ *а.* وسایل *ҷ.* **васила||василат.**

[Саъди Салмон] чандин қасида ва рубоӣ гуфта ба васоил ба арзи султон расонид, коргар наяфтод. (1) *«Хизонаи омира»*

ВАСОИТ *а.* وسائط *ҷ.* **восита.**

Ба чандин... васоит онро ба ман расонид. (1) *Авфӣ*

Афғина дар ниҳояти мартаба оҷиз омада васоитро дар миён андохтанд. (1). *«Хизонаи омира»*

ВАСОИҚ *а.* وثائق *ҷ.* **васиқа.**

ВАСОТАТ *а.* وساطت воситашавӣ, миёнаравӣ; восита шудан.

Қутбхон... назди султон Муҳаммадшоҳ рафта ба васотати аркони давлат маъруз дошт, ки афғонон дар Сирҳинд ҳуҷуме кардаанд. *«Таърихи Фаришта»*

ВАСОЯТ *а.* وصایت 1. васият; 2. васигӣ, вазифа ва фаъолияти васӣ.

Ҷуно баъд аз бародар ба ҳукми васоят ва вуфури дироят кулохи раёсат бар сар ниҳод. *«Таърихи Фаришта»*

ВАСОҚАТ *а.* وثاقت устуворӣ.

Шарафи ҳар илме ё ба баноҳати мавзӯи он аст, ё ба ҷалолати ғояту манфаат ё ба васоқати бурҳону ҳуҷҷат. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ВАССАЛОМ *а.* والسلام тамом, тамом шуд, анҷом ёфт (ифодае, ки дар вақти ба охир расидани чизе кор фармуда мешавад, мас. нома тамом—вассалом).

Хуш аст аз ту саломе маро дар охири умр,
Чу нома рафт ба итмом, «вассалом» хуш аст.
Камоли Хуҷандӣ

Мурғи умри Восифӣ то ҳаст дар бустони даҳр,
Андалебосо санохони ту бошад, вассалом! *Восифӣ*

ВАССОФ *а.* وصاف васфкунанда, таърифу тавсифкунанда; мадҳкунанда, санохон.

Вассофонро дар васфи ҷамоли ӯ чун давот даҳон боз монда. *Авфӣ*

ВАССОФӢ وصافی 1. вассоф будан; 2. васф кардан, таърифу тавсиф кардан; мадҳу сано намудан.

Қалам, ки даъвии вассофии камоли ту кард,
Рухаш ба дудаи ваҳшат ҳамеша андудаст.
Заҳири Форьёбӣ

Ҷилваи ҳусн зи вассофии ӯст,
Сиккаи ишқ зи саррофии ӯст. *Ҷомӣ*

ВАСТОХОН وستاخوان *шакли кӯтоҳшудаи* **овастохон.**

Чу гулбун аз гул оташ ниҳоду акс афганд,
Ба шохи ӯ-бар дурроҷ гашт вастохон. (2)
Хисравонӣ

ВАСФ *а.* وصف 1. тасвири ҳол, баёни чигунагии касе ва ё чизе.

Чунон будаст васфаш чун саробе,
Ки на об асту мемонад ба обе.
Фахриддини Гургонӣ

Чун сухан дар васфи ин ҳолат расид,
Ҳам қалам бишкасту ҳам коғаз дарид. *Румӣ*

2. таъриф, тавсиф.

Васфи даҳанат Камол доим
Дар қофияҳои танг гӯяд. *Камоли Хуҷандӣ*

Дар васфи ҷамоли ту надонам чӣ нависам,
Он чӣ ба тасаввур гузарад, беҳтар аз онӣ. *Шоҳин*

3. сифат, хислат.

Хулқи накӯ васфи Масеҳо бувад,
Хислати бад марги муфоҷо бувад.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

ВАСФУЛҲОЛ *а.* وصف‌الحال тасвири ҳол, баёни сурати воқеа.

Гуфт бо шӯи хеш васфулҳол,
Шод шуд марду ғам гирифт завол. *Саноӣ*

ВАСӢ *а.* وصی *иҷрокунандаи васият*, касе, ки ӯро васияткунанда барои нигаҳ доштани молу мулк, ҷою манзил ва инчунин тарбияи фарзандони сағир (то расидани ҳадди балоғат ва камоли онҳо) таъин мекунад; *киноя аз* халифа Алӣ, ки шиаёни васи Муҳаммад медонанд.

Манам бандаи аҳли байти набӣ,
Ситояндаи хоки пои васӣ. *Фирдавсӣ*

ВАТАД *а.* وتد 1. мехчӯб, мехи чӯбини ресмонбандии хайма ба замин.

Хаймаи шашгӯша бар ахтар кашид,
Чор ватадро ба расан даркашид. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. *адш.* дар арӯз ҷузъи духиҷоии рукнҳо буда, ба ду қисм ҷудо мешавад: 1) ватади маҷмӯъ (ё мақрун) ҳамчун «чаман», «суман»; 2) ватади мафруқ ҳамчун «лола», «жола».

ВАТАН *а.* وطن 1. зодгоҳ, ҷои таваллуд ва нашъу намо, мас. деҳа, шаҳр, мамлакат.

Саъдиё, ҳубби ватан гарчи ҳадисест саҳеҳ,
Натавон мурд ба хорӣ, ки ман ин ҷо зодам. *Саъдӣ*

Мусофир ҳар куҷо афтад, ватанро дӯст медорад,
Ки булбул дар қафас афтад, чаманро дӯст медорад.*

ҷалои ватан кардан маҷбуран ва ба ноҷор тарки ватан кардан.

Зи ҷаври чарх ҷалои ватан макун, Мухлис,
Ки дар замини дигар осмони дигар нест.
Мухлиси Кошӣ

2. ҷои истиқомат, маскан, манзил, макон.

Яке будааст аз бозоргонон, ки дар Басра ватан доштӣ. *Авфӣ*

ватан гирифтан маскан гузидан, ҷои истиқомат ихтиёр кардан.

Дар миёни бодия гирам ватан,
Бар сари як чашма бошам хаймазан. *Ҷомӣ*

3. кишвар, мамлакат, сарзамин, диёр.

Дар он ватан, ки зи арбоби ақл анҷуман аст,
Туӣ ба ҳуҷҷати таҳқиқ сайидул-албоб. *Муиззӣ*

ВАТАР I *а.* وتر 1. тори асбоби мусиқӣ; 2. зеҳи камон, ресмони камон.

Гови замин дуто шавад, пой чу бар замин занӣ,
Шери фалак ниҳон шавад, саҳм чу бар ватар ниҳӣ.
Бадри Ҷоҷӣ

◇ **ватари зовия** *мат.* гипотенуза, он тарафи секунҷа, ки муқобили кунҷи рост аст.

Чун ватари зовия ба қувват бузургтар аз ду зилъаш бошад, зовия мунфариҷа бувад.
Насириддини Тӯсӣ

ВАТАР II *а.* وطر ҳоҷат; орзу, мурод, мақсуд.

ВАТВОТ *а.* وطواط 1. шабпара, хаффош.

Аз таънаи Бӯлаҳаб чӣ нуқсат,
Маъзур зи меҳр чашми ватвот. *Ҳоҷӣ*

2. *маҷ.* заифҷусса, хурд ва лоғар; 3. тахаллуси шоири машҳури форсу тоҷик Рашидиддин (вафоташ 1182—1183), ки «Ҳадоиқ-ус-сеҳр» аз таснифоти ӯст.

ВАТИРА *а.* وتیره роҳу равиш, тарз, тариқа.

На ҳамин рӯю рой тира аз ӯ,
Пой то сар ба як ватира аз ӯ. *Ҷомӣ*

Бад-ин ватира аз паи Искандари тиразамир мешитофтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ВАТӢ *а.* وطی алоқаи ҷинсӣ, ҷимоъ.

ВАТО *а.* وطا густурданӣ, фарш, палос; **вато кардан** густурдан, паҳн кардан, андохтан.

Чу нақл кард равонаш мусофири малакут,
Барои урсаш бар арш кард хирқа вато. *Хоқонӣ*

ВАФД *а.* وفد ҳайати сафорат, ҳайати элчиён, вакилон, намояндагон, фиристодагон.

Аз ҳар мақоме вафдҳо омаданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ВАФО *а.* وفا ба ҷо овардани ваъда; дурустаҳдӣ, садоқат, устуворӣ дар аҳду паймон ва дӯстию муҳаббат.

Гули бӯстонро, чунон ки донӣ, бақое ва аҳди гулистонро вафое набошад. *Саъдӣ*

Рангу бӯи ошноӣ дар гули рӯи ту нест,
Шеваи аҳду вафо дар чашми ҷодуи ту нест.
Сайидо

вафо кардан а) ба ҷо овардани қавлу қарор, устувор будан дар дӯстӣ ва муҳаббат.

Вафо кардам, ҷафо дидам зи хубон,
Мусулмонон, сазовори ман ин аст? *Мушфиқӣ*

б) кифоят кардан, басанда омадан, расидан.

Бино бар он ки дахли ӯ ба харҷаш вафо намекард, ба ишораи Қосим ... инони азимат ба ҷониби Хуросон мунъатиф гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

в) *маҷ.* некӣ кардан.

Бегона агар вафо кунад, хеши ман аст,
Гар хеш ҷафо кунад, бадандеши ман аст,
Гар заҳр мувофақат кунад, тарьёқ аст,
В-ар нӯш мухолафат кунад, неши ман аст. *Хайём*

вафо шудан иҷро шудан, раво шудан, ба ҷо оварда шудан.

Он ҳоҷат вафо нашуд ва он умед раво нагашт.
Авфӣ

ВАФОГАР وفاگر вафокунанда, бовафо.

Шабдези нуқрахинги фалакро ба марг, оҳ,
Пай баркашеду дум бибуред, ар вафогаред. *Хоқонӣ*

ВАФОГУЗОРӢ وفاگذاری вафодорӣ, иҷрои аҳду паймон.

Ҳошо, ки тариқи ёрӣ ин аст?
В-оини вафогузорӣ ин аст? *Шоҳин*

ВАФОДОР وفادار бовафо, содиқ, устувор дар муҳаббат ва дӯстӣ.

Дидӣ, эй дил, ки ғами ишқ дигар бор чӣ кард?
Чун бишуд дилбару бо ёри вафодор чӣ кард?
Ҳофиз

Ман ошиқи ҷафокаши кӯи муҳаббатам,
Аз ҳар ҷафои дӯст вафодортар шудам. *Мушфиқӣ*

ВАФОДОРӢ وفاداری бовафоӣ, содиқ ва устувор будан дар муҳаббат ва дӯстӣ.

Он кист, к-аз рӯи карам бо ман вафодорӣ кунад,
Бар ҷои бадкорӣ чу ман як дам накӯкорӣ кунад?!
Ҳофиз

ВАФОКЕШ وفاکیش он ки сидқу вафоро оини худ кардааст, вафодор.

Гар дар замона ёри вафокеш дидаме,
Маълум вошудӣ, ки аз ӯ бевафотарам. *Урфӣ*

ВАФОКӮШ وفاکوش саъй ва кӯшишкунанда дар роҳи вафо, бовафо, вафодор.

Чу гавҳар з-аввали умр, эй вафокӯш,
Шуд овози туам овезаи гӯш. *«Оташкада»*

ВАФОНОМА وفانامه мактуби вафодорӣ.

Насими субҳ вафономае, ки бурд ба дӯст,
Зи хуни дидаи мо буд мӯҳри унвонаш. *Ҳофиз*

ВАФОПАРВАРДА وفاپرورده вафодор, бовафо, садоқатманд.

Бас вафопарварда ёре доштам,
Бас ба роҳат рӯзгоре доштам. *Хоқонӣ*

ВАФОПЕША وفاپیشه вафокор, вафодор.

Эй вафопеша ёри ҳаммашраб,
Ки ба Урфӣ дуо фиристодӣ... *Урфӣ*

ВАФОТ *а.* وفات мурдан, фавтидан.

Бикшой турбатамро баъд аз вафоту бингар,
Қ-аз оташи дарунам дуд аз кафан барояд!
Ҳофиз

Пас аз вафоти ту, Шоҳин, суханварон сӯзанд,
Ба ҷои шамъ туро бар сари мазор ангушт.
Шоҳин

ВАФҚ *а.* وفق мувофиқат, созгорӣ, мутобиқати миёни ду чиз; **бар (ё ба) вафқи ...** мувофиқи ..., мутобиқи ...

Анвои ашҷор ҳар яке бар вафқи масолеҳи аҳли дунъё падид омад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Аз ин кӯҳ, к-аз феъли ту пурнидост,
Садо ҷуз ба вафқи нидо барнахост. *Ҷомӣ*

ВАХИМ *а.* وخیم ногувор; носозгор; душвор, гарон; хатарнок, бад.

Агар дар коре хавз намояд, ки оқибати вахим ... дошта бошад, ... ӯро биёгоҳонам.
«Анвори Суҳайлӣ»

ВАХОМАТ *а.* وخامت ногуворӣ; носозгорӣ; душворӣ, гаронӣ; хатарнокӣ, бадӣ.

Вахомати оқибати он кор ва фасоди он шуғл арза дошт. *Авфӣ*

Машваратнома ба бародар фиристода ва ӯро аз вахомати мухолифат ва илтиҷо ба даргоҳи султон Увайс тахвиф ва таҳзир намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ВАХШУР||ВӮХШУР وخشور пайғамбар, расул.

Ба андо намуданд вахшурро,
Бидид он саропо ҳама нурро. *Рӯдакӣ*

ВАШАҚ وشق **1.** ҳайвони ваҳшиест, ки аз пӯсти он дасткаш ва пӯстин медӯзанд; **2.** пӯсти вашақ; пӯстине, ки аз чунин пӯст дӯхта шудааст.

Вашақе деҳ, ки дар барам гирам,
Ё вушоқе, ки дар бараш гирам. *Хоқонӣ*

ВАШ(Ш)ИБОФ وشی باف бофандаи вашӣ; *ниг.* **ваш(ш)ӣ.**

Зиғбофонро ба вашшибофон нониҳанд,
Таблзанро нанишонанд бари руднавоз.
Абулаббоси Аббосӣ

ВАШИВОР وشی وار **1.** монанди вашӣ, пурнақшу нигор, рангоранг; *ниг.* **ваш(ш)ӣ**; **2.** сурхранг, гулгун.

Рӯи вашивор кун ба вашӣ соғар,
Боғ нигаҳ кун, чӣ гуна вашивор аст. *Хисравӣ*

ВАШИФОМ وشی فام сурхранг.

Чӣ айвон буду чӣ рӯи дилором,
Ба ранги якдигар ҳар ду вашифом.
Фахриддини Гургонӣ

ВАШИК *а.* وشیک пайки тезрафтор, қосиди тезрав.

Шарики ҳилми ту чуз Қоф кас нишон надиҳад,
Вашики азми ту бар қалб инқилоб занад.
Бадри Чочӣ

ВАШМ I وشم **1.** дуд.

То зафар ёфт дев бар чашмам,
Чашм кардам сиёҳ чун вашмам. *Саноӣ*

2. туман.

ВАШМ II *а.* وشم нақши холкӯбӣ, нақше, ки дар бадан бо сӯзанзанӣ кашида мешавад.

ВАШОНӢ وشانی як навъ сиккаи тилло, ки иёраш паст будааст (дар Хуросони қадим).

Чун ту наям, ки хидмати кеҳтар куниву меҳтар
Аз баҳри ду вашонию аз баҳри як-ду орӣ.
Манучеҳрӣ

ВАШШИБОФ وشی‌باف *ниг.* **ваш(ш)ибоф.**

ВАШ(Ш)Ӣ وشی 1. навъе аз матои абрешимии гулдор, ки онро атласи вашӣ ҳам меномиданд ва гӯё дар Ваш ном шаҳри Туркистон мебофтаанд.

Чаҳон бистад аз бутпарастони Ҳинд
Ба теғе, ки дорад чу вашшӣ паранд. *Фирдавсӣ*

2. сурх, сурхранг.

Зи парвозаш овард он гаҳ фуруд
Чакон хун, вашӣ шуд аз ӯ оби рӯд. *Фирдавсӣ*

ВАЪ-ВАЪ *а.* وع‌وع ак-аки саг, овози саг; уллоси шағол ва гург.

Хасми сагдил зи ҳасад ноладу чун чабҳати моҳ
Нур бе сарфа диҳад, ваъ-ваи даъво шунавад.
Хоқонӣ

ВАЪДА *а.* وعده қавлу қарор дар ичрои коре, махсусан дар кори нек; *муқобили* **ваид.**

Чу ҳар ду дил бар ин ваъда ниҳоданд,
Рухони якдигарро бӯса доданд.
Фахриддини Гургонӣ

Маро ба ваъдаи ту чои эътимод намонд,
Ки кору бори ту пайваста макру афсун аст.
Шоҳин

ваъда додан (*ё* **кардан**) умедвор кардан, қавл додан ба ичрои коре; мӯҳлат таъин кардан.

[Муқаннаъ] эшонро ваъда кард, ки фалон рӯз биёед, то шуморо дидор намоям.
«Таърихи Наршахӣ»

Аз васл диҳӣ ваъдаи имрӯзу пагоҳам,
Эй кош, муяссар шавадам дар маҳу соле. *Шоҳин*

◇ **ваъдаи сараспакӣ** *киноя аз* ваъдаи нугизабонӣ, ваъдаи дурӯғ.

Аспе, ки ба банда ваъда кардӣ, нарасид,
Ин ваъдаи ту сараспакӣ буд магар? *Сайидо*

ваъдаи хом қавли ичро нашуданӣ, қавли хушку холӣ.

Гуфтӣ диҳемат оқибат май аз кафи симини худ,
Чун сӯхтам, то кай диҳӣ ин ваъдаҳои хомро?
Камоли Хучандӣ

Ваъдаи хом медиҳад ёру надонад ин қадар,
К-ин навиди айш бошад чони ғампарвардро. *Чомӣ*

ВАЪДАГОҲ||ВАЪДАГАҲ وعدگاه || وعده‌گه 1. чое, ки барои ичрои ягон ваъда таъин шуда бошад; чои боздид, маҳалли мулоқот.

Ба чои ваъдагаҳ шуд боз доя,
Нишастанд ӯву Ромин зери соя.
Фахриддини Гургонӣ

2. вақти ичрои ваъда; мӯҳлати таъиншуда.

Чун расид он ваъдагоҳу рӯз шуд,
Офтоб аз шарқ ахтарсӯз шуд. *Румӣ*

ВАЪЗ *а.* وعظ **1.** гуфтор доир ба корҳои савобу вабол, гуфтори воиз ва ё каси дигаре аз аҳли дин дар мавзӯи корҳои баду неки динӣ.

Пеши Чӯчӣ як зане биншаста буд,
Ҳушро бар ваъзи воиз баста буд. *Румӣ*
Чӣ нисбат аст ба риндӣ салоҳу тақворо,
Самоъи ваъз кучо, нағмаи рубоб кучо? *Ҳофиз*

2. панд, насиҳат.

Чу Юсуф з-аввали шаб то саҳаргоҳ
Ба ваъз он ғофилонро сохт огоҳ ... *Чомӣ*

ВАЪР *а.* وعر пасту баланд, ноҳамвор, мушкилгузар (дар бораи роҳ).

Чу саҳле буридам, расидам ба ваъре,
Чу ваъре буридам, расидам ба саҳле. *Манучеҳрӣ*

ВАҒ-ВАҒ وغ‌وغ овози қурбоққа, вақ-вақи ғук.

Эй даҳан боз карда аблаҳвор,
Суханон гуфта ҳамчу вағ-вағи чағз. *Начибӣ*

ВАҒЕШ وغیش бисьёр, анбӯҳ.

Маъзурам доранд, ки андӯҳ вағеш аст,
Андӯҳи вағеши ман аз он чаъди вағеш аст.
Рӯдакӣ

Эй дареғо, ки мӯрдзори маро
Ногаҳон бозхӯрд барфи вағеш. *Кисоӣ*

ВАҒО *а.* وغا **1.** чанг, муҳориба.

Даруни ком раҳо кун забон, ки теғи хатиб
Барои ном бувад дар бараш, на баҳри вағо.
Хоқонӣ

Парчами байрақи ту шуд гесуи ҳафт хоҳарон,
Чун маҳи роятат ба хур рӯзи вағо қирон гирифт.
Бадри Чочӣ

2. ғалоғула, ғавғо, мағал.

ВАҚВОҚ *а.* وقواق дарахти афсонавиест, ки дар Вақвоқ ном чазирае меруидааст ва меваи он гӯё ба сурати инсон буда, монанди овози инсон садое ҳам мебаровардааст.

Басе намонд, ки ябрӯҳ бар замини Хутан
Сухансарой шавад чун дарахтаки вақвоқ. *Хоқонӣ*

ВАҚЕҲ *а.* وقیح бешарм, беҳаё, берӯй.

Ҳаст чун қумрӣ таннози вақеҳ,
Ҳаст чун тӯтӣ ғаммозу намим. *Хоқонӣ*

Нодоне вақеҳ арса холӣ ёфт, даъвии илми тиб оғоз ниҳод. *«Калила ва Димна»*

ВАҚЕҲАХӮЙ وقیحه‌خوی бадахлоқ, бешарму ҳаё.

Рағми ин нафси вақеҳахӯйро
Гар ниюшам, рӯ харошад рӯйро. *Румӣ*

ВАҚИАТ *а.* وقيعت бадгӯӣ, ғайбат, маломат (аз ақиби касе).

Аз таъну вақиати бадгӯӣ халосии зиёдат сурат намебаст. *«Ахлоқи Носирӣ»*

вақиат кардан бадгӯӣ намудан.

Фалон душмани ту туро вақиат мекард ва ба нисбати ту суханони фӯхш мегуфт. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

ВАҚИД *а.* وقيد сӯзишворӣ (аз қабили ҳезум ва хасу хошок).

... Чу дӯзах, ки сараш кунанд аз вақид,
Дигар бонг дорад, ки «ҳал, ман-мазид». *Саъдӣ*

ВАҚОЕЪ *а.* وقايع *ҷ.* **воқеа** 1, 2, 3.

Рӯзе як бор ё ҳафтае ду бор вақоеи аҳволи аскарияро аз амалу азл ва имсоку харҷ ба арзи султон расонад. (1) *Аҳмади Дониш*

ВАҚОЕЪНАВИС وقايع‌نويس воқеанавис, таърихнавис; мухбир.

ВАҚОЕЪНИГОР وقايع‌نگار *ниг.* **вақоеънавис.**

ВАҚОР *а.* وقار тамкин, вазнинӣ, гаронборӣ (дар муомила, рафтор ва гуфтор).

ВАҚОҲАТ *а.* وقاحت бешармӣ, беҳаёӣ; беадабӣ.

Аз тақриби ҳашт кас ҳазар воҷиб аст:... ҳаштум он ки ба қиллати ҳаё маъруф бошад ва ба шӯхию вақоҳат мазкур. *«Калила ва Димна»*

Он ки кунад чашми вақоҳат фароҳ,
Сояи инсоф набинад зи шоҳ. *Хисрави Деҳлавӣ*

ВАҚР *а.* وقر 1. вазнинии гӯш, карӣ; 2. *маҷ.* **тамкин,** салобат, шукӯҳ.

Ӯро дар назарҳо вақре ва шавкате падид омад. *«Таърихи Фаришта»*

ВАҚТ *а.* وقت 1. гоҳ, ҳангом, ҳиссае аз замон, соатҳои муайяни шабу рӯз.

Вақте ки тулӯи субҳи азрақ бошад,
Бояд ба кафат ҷоми мураввақ бошад,
Гӯянд, ки ҳақ талх бувад дар ҳама ҳол,
Бояд ба ҳама ҳол, ки май ҳақ бошад. *Хайём*

З-аввали рӯз то ба вақти завол
Гӯр мерафту шер дар дунбол. *Низомӣ*

вақти истиво ними рӯз, қиём.

Лашкари Низомшоҳ... аз субҳ то вақти истиво доди мардӣ ва мардонагӣ медоданд. *«Таърихи Фаришта»*

вақт-вақт гоҳ-гоҳ, гоҳо.

Вақт-вақт он рафиқи пинҳонӣ
Меҳӯрад чун раҳиқи райҳонӣ ... *Низомӣ*

2. фурсат ва муддати таъиншудаи коре.

Ироқу Форс гирифтӣ ба шеъри хуш, Ҳофиз,
Биё, ки навбати Бағдоду вақти Табрез аст. *Ҳофиз*

3. мавсим, фасл.

Дӯстон, вақти гул он беҳ, ки ба ишрат кӯшем,
Сухани пири муғон аст: ба ҷон май нӯшем. *Ҳофиз*

вақти байза вақти тухм мондан.

Чун вақти байза фароз омад, мода гуфт: Барои байза ниҳодан ҷо бояд талабид. *«Нигори дониш»*

вақти бор вақти ҳосилдиҳӣ.

Агар мухолифи ту раз нишонад андар боғ,
Ба вақти бор ано бар диҳад ба ҷои инаб. *Фаррухӣ*

вақти гул фасли баҳор.

Зӯҳд вақти гул чӣ савдоест, Ҳофиз, хуш дор!
То «аузе» хонаму андешаи дигар кунам. *Ҳофиз*

вақти минҷал вақти дарав.

Сина пур оташ маро чун минҷал аст,
Комил омад кишт, вақти минҷал аст. *Румӣ*

4. замон, аҳд, давр.

Гуфтам, ки на вақти сафарат буд чунин зуд,
Гуфто, ки магар маслиҳати вақт чунин буд. *Ҳофиз*

Мардумони вақт Нӯҳро ба фарзандон намуданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

се вақт се замон, яъне гузашта, ҳозира ва оянда.

Ӯ шоҳи се вақту чор миллат,
Бар шоҳ мадеҳҳо бибандам. *Хоқонӣ*

◇ **дар вақт** дарҳол, дарров, зуд.

ВАҚТШИНОС وقت‌شناس донандаи қадру қимати вақт; дӯстдори вақтхушӣ.

Биё, ки вақтшиносон ду кавн бифрӯшанд
Ба як пиёлаи соқию сӯҳбати санаме. *Ҳофиз*

ВАҚУД *а.* وقود *ниг.* **вақид.**

ВАҚФ *а.* وقف 1. *таър.* мулке, ки аз тарафи касе барои масҷид, мадраса ва ғ. тахсис ва васиқа карда шуда бошад, ба шарте, ки аз даромади он фоида бурда шаваду харидуфурӯш нашавад (ҳарчанд ки аз рӯи қоида даромади вақфро ба камбағалон, дармондагон ва муллобачагони қашшоқ тақсим кардан лозим бӯд, рӯҳониён ва амалдорон мулки вақфро манбаи даромади худ карда буданд).

Ин деҳро амир Исмоили Сомонӣ ва ҷумлаи зиёоту ақороти ӯро бихарид ва он ҷумларо вақф кард бар работе, ки карда буд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Магар, ки шаҳна нагашт аз имоми мо воқиф,
Ки харҷ кард ба май вақфҳои масҷидро. *Камоли Хуҷандӣ*

2. *д.* чизе, ки назр шудааст; чизе, ки ба касе ё ба ҷое тахсис ёфтааст, бахшида шудааст; бахшиш; инъом.

Ба сад таҳсин бигуфт: Эй ман ғуломат,
Забонам вақф бар тасбеҳи номат. *Низомӣ*

Фишондам ганҷу гавҳар дар баҳоят,
Дилу ҷон вақф кардам дар ҳавоят. *Ҷомӣ*

3. ист ва таваққуф дар миёни сухан (хусусан дар вақти хондани Қуръон).

Ҷон вақфи мусҳафи рухи туст, ин ки он даҳон
Баҳри лузуми вақф ба сурхӣ навиштаанд. *Восифӣ*

ВАҚФА *а.* وقفه 1. ист, даранг, таваққуф; **вақфа кардан** истодан, даранг намудан.

Дар ҳамон майдони ҷанг мавкиби Мансур вақфа кард. *«Хизонаи омира»*

2. ист, таваққуф, пауза дар калом.

Бо хаёли латиф гӯяд роз,
Шикану печу вақфа дар овоз. *Саноӣ*

ВАҚФИЯ *а.* وقفيه *таър.* вақфнома, васиқаи вақф, ҳуҷҷати вақф шудани мулк (замин, боғ ва ғ.).

[Ғозонхон] фармуд, то ҳафт нусхаи вақфия бинависанд ва ҷумла мусаҷҷал гардонанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ВАҚФНОМА وقف نامه *таър. ниг.* **вақфия.**

ВАҚЪ *а.* وقع **1.** ҷои баланд, баландӣ; **2.** таъсир; аҳамият; *маҷ.* иззату эътибор.

Гуфтам: Ба ҳаҷи он дили сангин, ки вафое!
Вақъе набувад пеши ту савганди гаронро. *Камоли Хуҷандӣ*

Каломи эшон ба тариқи устодон вақъе надорад. *«Оташкада»*

вақъи локалом (*ё* **молокалом**) аҳамияти бечуну чаро, аҳамияти бебаҳс.

Қоон ба фаросат донист, ки ду қароба марворид пеши расул ва мурсал вақъе локалом дорад. *«Равзат-ус-сафо»*

Чун дар он диёр оташбозӣ ва раъдандозӣ менамуданд, ин маънӣ дар назари эшон вақъе молокалом дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

ВАҚЪА *а.* وقعه **1.** воқеа, ҳодиса; **2.** ҷанг, корзор, ҳарбу зарб.

ВАҚҚОД *а.* وقاد **1.** кӯрасӯз, оташафрӯз, алавмон; **2.** фурӯзон, бисьёр равшан, дурахшон (оид ба ситора); **3.** *маҷ.* расо, тез, равшан, мунаввар (оид ба табъ, фикр ва зеҳн).

Натоиҷи зеҳни ваққодаш аз ҳусни балоғат ба сони суханони Саҳбон матбӯъ ва дилкаш [буд]. *«Равзат-ус-сафо»*

ВАҚҚОС *а.* وقاص ҷангҷӯ, ҷангара.

ВАҲ وه **1.** *нидои таассуф* вой!, воҳ!, оҳ!, афсӯс!

Гуфтӣ: Бирав, Ҳилолию сабр ихтиёр кун.
Ваҳ, чун кунам, ки нест ба даст ихтиёри ман. *Ҳилолӣ*

Аз парирухсорае дорам даруни дил ғаме,
Ваҳ, ки хоҳад кард расво ин ғами пинҳон маро! *Фузулӣ*

2. *нидои тааҷҷуб ва таҳсин* аҷаб!, аҷабо!, чӣ хуш!

Ваҳ, ки бас хубу дилкаш омадаӣ,
Марҳабо, марҳабо, хуш омадаӣ. *«Маҷолис-ул-ушшоқ»*

ВАҲАБ *а.* وهب *ниг.* **ваҳб.**

ВАҲАБӢ وهبى *ниг.* **ваҳбӣ.**

ВАҲАЛ||ВАҲЛ *а.* وحل лой, гил; лойдон; ботлоқ.

Дар роҳ ваҳали азим буд ва ба ҳила меомадам. *Авфӣ*

Чу обаш баровард деҳқон зи ҷоҳ,
Фурӯ бурд ҳар як ба ваҳли сиёҳ. *Абӯисҳоқи Атъима*

Қадам ҳамезанад аз ҳад буруну метарсам,
Ки муддаӣ хари ланг аст, ҷода пур ваҳал аст. *Шоҳин*

ВАҲАНГ||ВИҲАНГ وهنگ ҳалқаи чӯбин, ки бар сари ресмон банд карда, дар вақти бастани бор сари дигари ресмонро аз он ҳалқа гузаронда борро маҳкам баста устувор мекунанд.

Чун бурун кард з-ӯ ҳамора ваҳанг,
Дар замон даркашид мӯҳкам танг. *Шаҳиди Балхӣ*

ВАҲБ||ВАҲАБ *а.* وهب бахшидан, ато кардан; бахшиш, ато.

Аз чапу рост ҷинси ваҳбу амал,
Ҳар чӣ ояд, барӣ зи нуқсу халал. *Ҷомӣ*

ВАҲБӢ||ВАҲАБӢ وهبى мансуб ба ваҳб||ваҳаб.

Эшонро ба камоли фитрӣ ва фазоили ваҳбӣ аз тааммулоти касбӣ ва тааллумоти башарӣ мустағнӣ гардонида... *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ВАҲДАТ *а.* وحدت **1.** ягонагӣ, танҳоӣ, яке будан; **2.** *д.* эътиқод ба ягонагии худо.

Яке ҷӯй, Ҷомӣ, дуҷӯӣ макун,
Ба майдони ваҳдат дугӯӣ макун. *Ҷомӣ*

ваҳдати вуҷуд (*инчунин* **ваҳдатулвуҷуд**) *фалс.* ҷузъи як кулл (худо) донистани ҳамаи олами мавҷудот, пантеизм; **3.** якхелагӣ, якрангӣ, якнасақӣ; **ваҳдати сиёқ** риояи як тарзу услуб.

Ваҳдати сиёқ он аст, ки дабир ҳамеша бар як наҳҷ ва минвол сухан гӯяд ва дар гуфтори вай танаввӯъ ва тафаннун ва тозагӣ набошад. *«Оини нигориш»*

ВАҲДАТОБОД وحدت آباد дуньё, олам.

Дар ин ваҳдатободи касратбаҳор
Зи ҳар ҷузв айни гул аст ошкор. *Бедил*

ВАҲДАТСАРО وحدت سرا *ниг.* **ваҳдатобод.**

ВАҲДАТУЛВУҶУД *а.* وحدت الوجود *ниг.* ваҳдат 2 (**ваҳдати вуҷуд**).

ВАҲДОНИЯТ *а.* وحدانيت *д.* ягонагӣ, яктоии худо.

ВАҲИД *а.* وحيد **1.** якто, танҳо, ягона; **2.** *маҷ.* беназир, бемислу монанд.

Аз ҳунармандони аср ӯро касе монанд нест,
З-он ки ҳаст ӯ аз ҳунармандӣ ба аср-андар ваҳид. *Муиззӣ*

ВАҲИДАН *а.* وحيداً ба танҳоӣ; **фардан-ваҳидан** яккаву танҳо, бе ҳамроҳ.

Қаюмарс... чун аз танзими умури мамлакат фароғат ёфтӣ, фардан-ваҳидан ба саёҳат машғул гаштӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

ВАҲИШ *а.* وحش бад, зишт, хунук.

Бас ваҳиш хонаест, к-андар вай
Ҳамдаме ин замон намеёбам. *Хоқонӣ*

Нест зиндоне ваҳиштар аз раҳим,
Нохушу торику пурхуну ваҳим. *Румӣ*

ВАҲӢ *а.* وحى *д.* паём ва илҳоме, ки гӯё худо ба пайғамбарон мефиристодааст.

Агар камолфурӯшӣ, талоши шайхӣ кун,
Ки кӯси ваҳӣ тавонӣ задан ба бонги хумор. *Бедил*

Омадаш ваҳй, ки эй нукташинос,
Қори мо рост наёяд ба қиёс! *Шодӣ*

ВАҲЛ *а.* وحل *ниг.* **ваҳал.**

ВАҲЛА *а.* وهله **1.** лаҳза, дам, он, фурсати як мижазанӣ; **2.** навбат, карат; **дар аввали ваҳла** дар навбати аввал, дар ибтидои коре.

Рафеъ ... аз вилоят худро ба остони Акбар-подшоҳ расонид ва дар аввали ваҳла ба риояти сӣ ҳазор рупия коми дил андӯхт. *«Хизонаи омира»*

Бояд, ки дар аввали ваҳла ваъоратро аз худ салб кунад. *Аҳмади Дониш*

3. тарс ва биме, ки чизеро дидан замон пайдо шавад.

ВАҲЛАТАН *а.* وهلة дафъатан, якбора.

ВАҲМ *а.* وهم **1.** хаёл, гумон, тасаввур.

Бар сари он кӯҳ роҳе нек танг,
К-аз убураш буд пои ваҳм ланг. *Ҷомӣ*

Дарозии абад дар ваҳм ва тахайюли инсон надарояд. *Аҳмади Дониш*

2. воҳима, тарсу бим, ҳарос.

Ваҳме ва саҳме азим дар дили мушрикон афтод. *«Таърихи Табарӣ»*

Нӯфал манам он, ки ҳафт торам
Аз ваҳми ман уфтода дарҳам. *Шоҳин*

ваҳм кардан а) гумон бурдан, тасаввур кардан.

Ваҳм кунем, ки панҷ ҷузв бар як рада ниҳода ояд. *Ибни Сино*

б) тарсидан, ҳаросидан.

ВАҲМИЁТ *а.* وهميات воҳимаҳо, тасаввуроти ваҳмангез, хаёлоти ботили бимнок.

Ваҳмиёт он муқаддимоте буванд ботил ва лекин сахт қавӣ андар нафс. *Ибни Сино*

ВАҲМӢ وهمى мавҳум, хаёлӣ.

Ҳар он гуна ҳарфе, ки пеш оварад,
Хаёлоти ваҳмии хеш оварад. *Шодӣ*

ВАҲН *а.* وهن **1.** сустӣ дар аъзои бадан.

Ваҳне афтодашон, шикаста шуданд,
Чанд кас дар миёна баста шуданд. *Саноӣ*

2. *маҷ.* сустӣ, заъф; осеб, халал (дар тартибу низоми давлат, лашкар ва ҳоказо).

Ваҳне дар салтанати Ҳиндустон аз омадани Нодиршоҳ роҳ ёфт. *«Хизонаи омира»*

Гуфтанд: Он чи аз ту содир шуд, мӯҷиби ваҳни ҳукумат ва риёсат аст. *«Равзат-ус-сафо»*

ВАҲШ *а.* وحش **1.** ваҳшӣ, ёбоӣ, даштӣ; **2.** *исми ҷомеъ* ҳайвоноти ваҳшӣ.

Беҳ аз санноъи олам деҳқон аст,
Ки ваҳшу тайрро роҳатрасон аст. *Носири Хисрав*

Шуд бар сари дашту рахт андохт,
Чун ваҳшӣ ба ваҳш боз пардохт. *Шоҳин*

хари ваҳш хари ёбоӣ, гӯрхар.

Хари ваҳш агар бигсалонад каманд,
Чу дар рег монад, шавад пойбанд. *Саъдӣ*

ВАҲШАТ *а.* وحشت **1.** танҳоӣ, рамандагӣ; рамидан аз омезиш бо одамон, зиндагонии ваҳшиёна.

Гаҳе дар гӯша бо мурғон нишастӣ,
Зи ваҳшат дил бад-эшон бозбастӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

Зи ваҳшат мезанам дар кӯчаи девонагӣ, Соиб,
Ба ғайр аз санги тифлон ҳар кӣ дар дунболи ман афтад. *Соиб*

ваҳшат гирифтан рамидан ва гурехтан аз чизе ва касе.

Гирдбод аз ман тариқи бодпаймоӣ гирифт,
Ваҳшат аз Маҷнуни ман оҳуи саҳрой гирифт. *Соиб*

2. воҳима, хавф, тарс ва бим.

Аз ҳар тараф, ки рафтам, ҷуз ваҳшатам наяфзуд,
Зинҳор аз ин биёбон в-ин роҳи бениҳоят! *Ҳофиз*

Дар торикии шаб аз ваҳшат чора надоштам, фарьёд баровардам. *Бедил*

ваҳшат кашидан а) рамидан; б) тарсидан.

Ғӯта зан дар баҳри ҳайрат, в-арна аз ҳар мавҷае
Ҳамчу моҳӣ ваҳшати қуллоб мебояд кашид. *Соиб*

3. *маҷ.* мухолифат, душманӣ, хусумат.

Чун Насри Сайёр дид, ки кас ӯро ёрӣ намекунад, хост миёни Қирмонӣ ва Абӯмуслим ваҳшат андозад. *«Таърихи Табарӣ»*

... Ки чун кина варзад дили кинахоҳ,
Ҳама хори ваҳшат барояд зи роҳ. *Низомӣ*

ВАҲШАТАНГЕЗ وحشت انگیز **1.** андӯҳовар, ғамангез, ҳузновар, малулкунанда.

Гар диҳам шарҳи он, дароз шавад,
Ваҳшатангези аҳли роз шавад. *Ҷомӣ*

2. тарсовар, ваҳмангез, хавфнок.

ВАҲШАТЗАДА وحشت زده хилватгузин, биёбонгард; одамгурез, раманда.

Ҳарчанд зи беболупарӣ хонанишинем,
Чун оҳуи ваҳшатзада дар домани даштем. *Соиб*

Ваҳшатзада дар кӯҳу биёбон ба ҳавоят,
Улфат ба сибоу даду зоғу зағанидем. *Савдо*

ВАҲШАТЗИДО وحشت زدا барҳамдиҳандаи ваҳшат, бартарафкунандаи хислати одамгурезӣ.

Ваҳшате дорӣ, бирав, бо ваҳши саҳро унс гир,
К-аз миёни инсу ҷон ваҳшатзидое барнахост. *Хоқонӣ*

ВАҲШАТКАДА وحشت کده **1.** ҷои пурваҳшат, ваҳшатхона.

Бе рӯи туам ҷаннат гӯё ки ҳамемонад
Ваҳшаткада маъвое, офатзада саҳрое. *Хоҷӣ*

2. *маҷ.* дуньё.

Ғизоли ваҳшии ман рӯ ба саҳрои дигар дорад,
Маро оҳу аз ин ваҳшаткада овора месозад. *Соиб*

ВАҲШАТОБОД وحشت آباد дуньё, ҷаҳон.

Чу Ҷамшед аз ваҳшатобод рахт
Бурун бурд, бигрифт Заҳҳок тахт. *«Равзат-ус-сафо»*

Дар ин ваҳшатободи пурқолу қил
Ба гӯш омадаш бонги табли раҳил. *Ҷомӣ*

ВАҲШАТСАРО وحشت سرا *ниг.* **ваҳшатобод.**

Истиқоматро дар ин ваҳшатсаро
Лағзиши мастона медонем мо. *Соиб*

ВАҲШИСИРИШТ وحشی سرشت ваҳшитабиат, даррандахӯ.

... Ки аз бими қифчоқи ваҳшисиришт
Дар ин марз тухме наёрем кишт. *Низомӣ*

ВАҲШИСИФАТ وحشی‌صفت 1. одамгурез; раманда.

Сӯи мани ваҳшисифати ақлрамида
Оҳуравише, кабкхироме нафиристод. *Ҳофиз*

2. ваҳшимонанд, ваҳшитабиат.

ВАҲШӢ *а.* وحشی 1. ёбоӣ, даштӣ (дар бораи ҳайвон); *муқобили* **хонагӣ** 2.

Бубахш, эй писар, к-одамизода сайд
Ба эҳсон тавон карду ваҳшӣ ба кайд. *Саъдӣ*

...Ки он ваҳшӣ ғизоли нозпаймо
Чу оҳам дод охир сар ба саҳро. *Ҳозиқ*

2. *маҷ.* ваҳшатварзанда, одамгурез (дар бораи инсон).

ВАҲҚ *а.* وهق каманд, таноб, гарданбанди ҳайвонот.

ВАҲҲОБ *а.* وهاب бисьёр бахшанда, босаховат, ҳимматбаланд.

...Лек ваҳҳобон, ки бе иллат диҳанд,
Бӯ ки дасте бар сари зишташ ниҳанд. *Румӣ*

ВАҲҲОҶ *а.* وهاج бисьёр дурахшанда, дурахшон, тобон, фурӯзон, равшан; ◇ **мизоҷи ваҳҳоҷ** мизоҷи солим.

Дар он айём мизоҷи ваҳҳоҷи фирдавсмаконӣ ба навъе аз манҳаҷи эътидол мунҳариф шуд.
«*Таърихи Фаришта*»

ВАҶАБ وجب фосилаи миёни ангушти калон ва ангушти хурди даст дар ҳолати кушодагӣ; шибр.

Лаъле аз кони Бадахшон ёфтанд панҷ ваҷаб андар панҷ ваҷаб. *Аҳмади Дониш*

ВАҶАЛ *а.* وجل тарсу бим, ҳарос, хавф.

Амр доим монд дар дарду ваҷал,
Дардҳо мезояд он ҷо то аҷал. *Румӣ*

ВАҶАНОТ *а.* وجنات *ҷамъ* 1. *ҷ.* **ваҷна||ваҷнат.**

Султон Масъуд мутааллим ва мутаассир гашта, қатароти абарот бар ваҷанот равон кард.
«*Таърихи Фаришта*»

2. *маҷ.* зоҳир, намуди берунӣ.

Амир Сабуктигин осори заъф бар ваҷаноти аҳволи мухолифон мушоҳада намуд. «*Равзат-ус-сафо*»

Абӯтамомаи Сайдӣ асари аҷзу инкисор бар ваҷаноти аҳволи лашкари ҳидоятшиор дид.
«*Равзат-ус-сафо*»

ВАҶАУЛБАТН *а.* وجع البطن шикамдард, дарди шикам.

Чун давобби эшонро ваҷаулбатн ориз шавад, он ҷо баранд. «*Равзат-ус-сафо*»

ВАҶАЪ *а.* وجع дард, алам; беморӣ, касалӣ.

Биззарура Муиззуддавла бо ваҷаъ ва алами тамом пой дар рикоб оварда, он фитна таскин ёфт.
«*Равзат-ус-сафо*»

Манқул аст, ки Мансур ибни Нӯҳро, ки волии мамолики Хуросон буд, ваҷаи мафосилӣ рӯй намуд.
«*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

ВАҶД *а.* وجد 1. бехудӣ аз хурсандӣ, ғояти шавқу шодӣ, завқу шавқ.

Ҷо бар сари кӯҳи Наҷд мекард,
Бар нолаи кӯҳ ваҷд мекард. *Ҳилолӣ*

Ба базми ёр ҷунун кардам, эй адаб, маъзур,
Сипанд сӯхт ба ваҷде, ки ихтиёрам сӯхт. *Бедил*

2. ҳолати завқу шавқи бехудонаи сӯфиён дар вақти симоъ ва ҷаҳр (дар истилоҳи тасаввуф).

Ваҷд афтод ҳар дуро батамом,
Даргузаштанд аз ҳалолу ҳаром. *Саноӣ*

Зоҳидон гӯянд: Чун мо хезу дар рақс о, Камол!
Ҳолати ваҷди риёӣ хуш намеояд маро.
Камоли Хуҷандӣ

ВАҶЕЪ *а.* وجیع дарднок, пуразоб.

ВАҶЕҲ *а.* وجیه 1. мӯътабар, мӯҳтарам, баобрӯ.

Ба мазолим нишаста аҳли қабул
Қозиёни ваҷеҳу ҷамъи адул. *Саноӣ*

Мавлоно Баҳлул ... дар ҳусни иборат ва адои мақосид ваҷеҳи рӯзгор буд. «*Таърихи Фаришта*»

2. хушрӯ, хушсурат, хушнамуд.

Абдулмуталлиб марде ваҷеҳ буд ва гесӯ бофтӣ.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ВАҶИЗ *а.* وجیز мухтасар, мӯъҷаз, кӯтоҳ.

ВАҶНА||ВАҶНАТ *а.* وجنت || وجنه рухсора, рух, бари рӯй.

Ваҷнати он яке хизонаи нур,
Рӯю рои яке хазинаи нур. *Саноӣ*

ВАҶОҲАТ *а.* وجاهت 1. хубрӯӣ, хушсуратӣ, хушнамудӣ; зебоӣ, шукӯҳ.

Мавлоно Султоналии Машҳадӣ ба ваҷоҳати сурат ва маҳосини сират мавсуф буд.
«*Равзат-ус-сафо*»

2. иззат, эътибор, қурбу манзалат.

ВАҶҲ *а.* وجه 1. рӯй, симо, чеҳра; 2. тартиб, сурат; тариқа, тарз, тавр.

Мо нузли меҳмон ба беҳтарин ваҷҳе сохтаем.
«*Анвори Суҳайлӣ*»

Мавлоно Восифӣ гулҳои гулзори маониро бар ваҷҳе чиданд, ки ба ҷуз хори ҳайрат ва хошоки ҳасрат ба дасти мо наёмад. *Восифӣ*

ба (ё бар) ваҷҳи аҳсан (*ё* **ҳасан**) ба тарзи хуб ва писандида, бисьёр хуб.

Ба ҳусни иттифоқи ин се кас кору бор ба ваҷҳи аҳсан суратпазир шуда. «*Таърихи Фаришта*»

Арӯси ғунча бад-ин зевару табассуми хуш
Биайниҳи дилу дин мебарад ба ваҷҳи ҳасан.
Ҳофиз

бар (ё ба) ваҷҳи аам ба таври умумӣ, ба тарзи умумитар.

Илми ту, ки бар ваҷҳи аам аст, донам,
Шомил ба ҳама чиз, чӣ бисьёру чӣ кам. *Хоқонӣ*

3. сабаб, боис, далел, ҷиҳат.

Нақд аст сурхрӯии дил бо ҳазор дард
Аз тангии каманд, на аз ваҷҳи дигараш. *Хоқонӣ*

Ин сухан аз чанд ваҷҳ ботил мемонад.
«*Равзат-ус-сафо*»

4. пул, маблағ, нақдина.

Саду сӣ динор бифурӯхт ва ман аз он ваҷҳ аспе харидам. *Авфӣ*

Акнун агар инсоф диҳӣ, тамоми ваҷҳи кафофи ман таҳаммул фармоӣ. *Савдо*

5. сӯй, ҷониб; ◇ **ваҷҳи тадовӣ** роҳи сиҳат кардан, даво.

Бузина гуфт: ... Ин кадом иллат аст ва тариқи муолаҷаи он чист ва ваҷҳи тадовии он чӣ бошад?
«*Калила ва Димна*»

ваҷҳи тасмия *грам.* пайдоиши калима, асли калима, этимология(-и калима).

Ва ваҷҳи тасмияаш аз ҷузви аввали номаш зоҳир ва мубарҳан. *Восифӣ*

аз ҳар ваҷҳ аз ҳар ҷиҳат, аз ҳар бобат, аз ҳар хусус; **ба ваҷҳи ақл** аз рӯи ақл.

Қамол, аз рӯи он маҳ ҳар чӣ гӯӣ,
Ба ваҷҳи ақл некӯ менамояд. *Камоли Хуҷандӣ*

ба ҳеҷ ваҷҳ ба ҳеҷ рӯй, ҳаргиз, асло.

Агар аз шумо ношоисте дар вуҷуд ояд, ба ҳеҷ ваҷҳ узри шумо қабул нахоҳад шуд. *Авфӣ*

дар ваҷҳи дар хусуси..., дар ҳаққи..., барои..., ба.

Бар ӯ осон бошад ... бадӣ кардан дар ваҷҳи касе. *«Ахлоқи Носирӣ»*

Онро дар ваҷҳи ҳавоиҷи худ сарф кардам. *Авфӣ*

ВАҶҲАН *а.* وجهاً бо ягон ваҷҳ, ба сабаби..., ба сабабе; **ваҷҳан миналвуҷӯҳ** ба ваҷҳе, ба ягон тарз; ба ягон сабаб.

ВЕЖА ویژه **1.** пок, тоза, соф, холис; беайб, беомезиш; **вежа кардан** пок ва тоза кардан.

Ҷаҳон вежа кардам зи патьёраҳо,
Басе шаҳр кардам, басе бораҳо. *Фирдавсӣ*

Кунад вежа нажоди покгавҳар
Аз он гавҳар, ки ӯ дорад фурӯтар. *Фахриддини Гургонӣ*

2. баргузида, хос; холис.

Сипаҳро зи бад вежа ӯ доштӣ,
Ба разм-андарун найза ӯ гоштӣ. *Дақиқӣ*

Бурун рафт бо вежа гурдони хеш,
Ки бо вай яке будшон рою кеш. *Фирдавсӣ*

ба вежа махсусан, хусусан, алалхусус.

Ба вежа, ки пайвастаи хун бувад,
Чу аз дур бинад туро, чун бувад? *Фирдавсӣ*

Ман ин буму барро набигзораме,
Ба вежа чу ту меҳрубон дораме. *Савдо*

3. тамом, тамоман.

Ва дигар, ки кини падар бозхост,
Ҷаҳон вежа бар хештан кард рост. *Фирдавсӣ*

ВЕК ویک *ниг.* **вайк.**

ВИД(О) وید(ا) **1.** гум, гумшуда, нопадидшуда, нопайдо.

Умре, ки мар-туро́ст сармоя,
Вид асту корҳот бад-ин зорӣ. *Рӯдакӣ*

Чу насли одамиён бод давлатат боқӣ,
Чу шахси аҳраманон бод душманат видо! *Шамси Фахрӣ*

2. кам, ноқис, иллатнок.

ВИДОД *а.* وداد дӯстӣ; муҳаббат.

Бӯзина гуфт: ... Эътимоди ман ба макорими ту зиёдат аст ва эҳтиёҷи ман ба видоди ту бештар. *«Калила ва Димна»*

Робитаи видод ва қоидаи иттиҳод миёни эшон мустаҳкам гашт. *Ҷомӣ*

ВИДОЪ||ВАДОЪ *а.* وداع падруд, хайру хуш, хушбошӣ.

Ҳангоми видои ту зи бас гирья, ки кардам,
Дур аз рухи ту чашми маро нур намондаст. *Ҳофиз*

Батон ... бо дили пурғам наздики сангпушт омаданд ва сухани видоъ дар миён оварданд. *«Нигори дониш»*

видоъ кардан (*ё* **гуфтан**) падруд кардан, хайрухуш гуфтан.

Фарангӣ бихандид, аз ҷой бархост ва видоъ кард. *Аҳмади Дониш*

◇ **видои қолаб кардан** ҷон додан, вафот кардан.

[Хирс] бе он ки нафас рост кунад, видои қолаб кард. *Аҳмади Дониш*

ВИЗОРАТ *а.* وزارت *ниг.* **вазорат.**

ВИЗР *а.* وزر **1.** бор, бори гарон; вазнинӣ, гаронӣ.

Ҳеҷ вазир визри ғайре барнадошт,
Ҳеҷ кас надруд, то чизе накошт. *Румӣ*

2. *маҷ.* гуноҳ, ҷурм, айб.

Ҳар киро лаб хамӯшу дил гӯёст,
Хиффати визри хешро ҷӯёст. *Ҷомӣ*

ВИЛ ویل зафар, ғалаба, фатҳу нусрат; фурсати ҳосил шудани мурoду мақсад.

Лабат себи биҳишту ман мӯҳтоҷ,
Ёфтанро ҳаме набинам вил. *Рӯдакӣ*

ВИЛДОН *а.* ولدان бачагон, писаракон.

Фуруд омад бар он гулзори хандон,
Биҳиште дид пур ғилмону вилдон. *Низомӣ*

ВИЛО *а.* ولا **1.** *ниг.* **вало; 2.** пайдарпай, паёпай, мутавоқибӣ; **3.** муддат, вақт, вақти наздик ба рӯй додани ягон воқиа; **дар ин** (*ё* **он**) **вило** дар ин (он) вақт, дар ин (он) асно.

Инчунин фатҳе, ки дар ин вило дар вилояти Хуросон ба вуқӯъ анҷомид, ҳеҷ як аз аҳли таворих ва муаррихони ҷаҳон нишон намедиҳанд. *«Фатҳнома»*

Дар он вило миёни малик Аҳмад ва малик Борӣ ранҷиш роҳ ёфт. *«Таърихи Фаришта»*

ВИЛОД *а.* ولاد зоидан; зоида шудан; зоиш, таваллуд.

Аз барои дафъи тӯҳмат дар вилод,
Ки назодаст аз зинову аз фасод... *Румӣ*

ВИЛОДАТ *а.* ولادت *ниг.* **валодат.**

ВИЛОЁТ *а.* ولایات *ҷ.* **вилоят** 1.

Ақмиша дар баъзе вилоёт косид гашта буд ва дар баъзе ноёфт. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ВИЛОЯТ *а.* ولایت **1.** ноҳия, сарзамини муайян, ки аз тарафи волие (ҳокиме ё мире) идора мешуд; мамлакат, кишвар.

Ба вилоятҳое, ки сӯи Самарқанд аст, бар кӯҳҳо барфҳо гудохтӣ ва он об он ҷо ҷамъ шудӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

Риндони ташналабро обе намедиҳад кас,
Гӯӣ валишиносон рафтанд аз ин вилоят. *Ҳофиз*

Дигар шаб дар ин шаҳр набошӣ ва ба вилояти худ равӣ. *Аҳмади Дониш*

2. волигӣ, ҳокимӣ, ҳукуматдорӣ, ҳукмронӣ, соҳибӣ.

Ҳеҷ касро бар ду кас вилоят надиҳанд. *Аҳмади Дониш*

вилоят доштан ҳукмронӣ кардан; идора кардани давлат.

Вилоят доштан кори бузург аст... *Аҳмади Дониш*

3. ҳукм, фармон.

Чунин аст офаринишро вилоят,
Ки бошад ҳар баҳореро ниҳоят. *Низомӣ*

4. *д.* валигӣ, соҳибкароматӣ; 5. кишвари Эрон ва Мовароуннаҳр (дар истилоҳи ҳиндустониён); *муқ.* **вилоятзо.**

Дар ин аҳд Мирзо Тоҳири Насирободӣ дар Исфаҳон тазкира навишт ва фасли мавзунони Ҳиндро ҷудо сохт; пеш аз ин тазкиранависони вилоят мисли Муҳаммади Авфӣ ва Давлатшоҳ ва Мир Муҳаммад Тақии Кошӣ ва ғайруҳум шуарои Ҳиндро... дар зимни шуарои вилоят зикр мекарданд. *«Хизонаи омира»*

ВИЛОЯТДОРӢ ولایت داری ҳукмронӣ, ҳукуматдорӣ, ҳокимӣ.

Ва асл дар вилоятдорӣ илм ва амал аст. *Аҳмади Дониш*

ВИЛОЯТЗО ولایت زا *вилоятзода, он ки ҷои таваллудаш* Эрон ва ё Мовароуннаҳр буда баъд ба Ҳиндустон омадааст (дар истилоҳи ҳиндустониён); *муқ.* **вилоят** 5.

Мирзо Амин[-и Розӣ] бо он, ки вилоятзост, дар ҳаққи Ҳайдарӣ калимаи истеъҷоб навишт. *«Хизонаи омира»*

ВИЛОЯТКУШО ولایت کشا фатҳкунандаи мамлакат, кишваркушо.

Чунин гӯяд аз васфи соҳибқирон,
Вилояткушову мамоликситон... *Шодӣ*

ВИЛОЯТСИТОН ولایت ستان тасхиркунандаи кишвару вилоят.

Гурӯҳеш хонанд соҳибсарир,
Вилоятситон, балки офоқгир. *Низомӣ*

В-ИН وین шакли кӯтоҳшудаи ва ин.

Эй ҳамнафасон, маро зи май кут кунед,
В-ин чеҳраи каҳрабо чу ёқут кунед.
Чун даргузарам, ба май бишӯед маро,
В-аз ҷӯби разам тахтаи тобут кунед. *Хайём*

ВИО *а.* وعا раг, раги хун.

ВИР ویر ёд, ҳофиза; зеҳн, хуш.

Бипурсид номаш зи фаррух Ҳаҷир,
Бигуфто, ки номаш надорам ба вир. *Фирдавсӣ*

ВИРД *а.* ورد 1. пай дар пай такрор кардани сухане ё коре; кори ҳаррӯзаи доимӣ.

Ҳанӯз вирди шароб, ки дар он маҷлис мегузашт, ба поён нарасида буд, Низомӣ ин абьёт иншо кард. *«Хизонаи омира»*

Гар бода хӯрӣ ту, бо хирадмандон хӯр,
Ё бо санами лолаəрухи хандон хӯр,
Бисьёр махӯр, вирд макун, фош масоз,
Қам-кам хӯру гаҳ-гаҳ хӯру пинҳон хӯр! *Хайём*

2. *д.* зикр, дуо, дуохонии пай дар пай берун аз намоз.

Гуфтам: Дуои давлати ӯ вирди Ҳофиз аст,
Гуфт: Ин дуо малоики хафт осмон кунанд. *Ҳофиз*

вирди шом намози шом, намози мағриб.

Гоҳе маи шабонаву гаҳ бодаи сабӯҳ,
Бингар вазифаи саҳару вирди шоми мо. *Ҷомӣ*

◇ **вирди забон будан** дар забонҳо пай дар пай зикр шудан, маъълуму машҳур будан.

Оқибат ҳамчу Ҳилолӣ шудам афсонаи даҳр,
Он кӣ ҳар ҷо суханаш вирди забон аст, манам. *Ҳилолӣ*

Ва ҳамвора вирди забони ҳамгинон ин буд. *Восифӣ*

ВИРЕБ ویریب *ниг.* **вуреб.**

ВИРО ویرا ёдгирандаи (омӯзандаи) хушьёр, боҳуш, хушзеҳн.

Яке марди виро бибояд нахуст,
Ки гӯяд нинюшидаҳоро дуруст. *Абулаббоси Аббосӣ*

ВИСОДА *а.* وساده болишт, болин.

Бистари ӯ замину висодаи ӯ ҳаҷар... буд. *«Равзат-ус-сафо»*

Сарам бар висода ҳаме паст шуд,
Саранҷом кори ман аз даст шуд. *Шоҳин*

ВИСОЛ *а.* وصال пайвастан, ба ҳам расидан; мулоқот ва сӯҳбати ошиқ ва маъшуқа; *муқобили* **фироқ** 1.

Дигаре гуфт: Хомӯш бош, ҳамоно ки ту ҳаргиз оштие аз ҷанг надидаӣ ва чошнии висол баъд аз фироқ начашидаӣ. *Ҷомӣ*

Ҳарчанд фироқи ман кашидӣ,
Инак ба висоли ман расидӣ. *Шоҳин*

ВИСОҚ *а.* وثاق 1. банд, қайд.

Чобук ба висоқи ӯ фурӯ шуд,
Дар пӯзиши ҳоли зори ӯ шуд. *Шоҳин*

2. аҳду паймон.

Саҳаргаҳе, ки ялон теғ баркашанд чу субҳ,
Ба азми разм кунанд аз барои кина висоқ. *Хоқонӣ*

3. хона, манзил; ҳарамсаро.

Аз оташи дили муштоқу аз балои фироқ
Фурӯ гузошта будам висоқу марқадро. *Муиззӣ*

Ногаҳ хабараш зи кас шуниданд,
Як-як ба висоқи худ расиданд. *Шоҳин*

ВИФОҚ *а.* وفاق мувофиқат, якдилӣ, иттифоқ, созиш.

... Ки эй суратат ҳамчу аҳли нифоқ,
Валекин ба зоҳир намоӣ вифоқ. *Саъдӣ*

Қаро Юсуф ба воситаи якҷиҳатии умарои Ироқ ва иттифоқи эшон дар амри вифоқ ба ғоят хушдил шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳазор баҳр агар мавҷ барзанӣ ба вифоқ,
Ҳанӯз улфаташон бо ту об дар лаби ҷӯст. *Шоҳин*

ВИФОҚАТ *а.* وفاقت мувофиқат, созиш, созгорӣ.

ВИШОҲ||ВУШОҲ *а.* وشاح 1. камарбанди мурассаъ, камарбанди бо ҷавоҳирот зинат додашуда.

Мусо вишоҳе аз зару суфу катони мафтул сохт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. гарданбанд, шоли гардан.

ВИҚОР *а.* وقار *аслаш* **виқор.**

ВИҚОЯ *а.* وقايه 1. нигаҳдорӣ, ҳимоя, паноҳ, посбонӣ, пуштибонӣ.

Бахти барно виқояи умр аст,
Чашми бино талояи рухсор. *Хоқонӣ*

Аҳолии қалъа бо вуҷуди қиллати адӯ аз Ибни Қуютӣ ба ҷон расида, пӯст ва чарми кӯҳна виқояи рӯҳи киромӣ сохтанд. «*Равзат-ус-сафо*»

2. пуштибон, нигоҳдоранда, муттако, такьягоҳ.

Панҷоҳу шаш сутун виқояи сақфи ӯ карда буданд. «*Равзат-ус-сафо*»

3. *маҷ.* ниқоб, парда, ҳиҷоб.

Абр аз тарафи кӯҳ баромад ду-се поя,
Аз шарм ба рухсор фурӯ ҳишт виқоя. *Манучеҳрӣ*

ВИҚЬЯ||ВИҚҚИЯ *а.* وقيه *ниг.* **вуққия.**

ВИҲАНГ وهنگ *ниг.* **ваҳанг.**

ВИҶДОН||ВУҶДОН *а.* وجدان 1. дарьёфтан, дарьёфт кардан, пайдо кардан; донистан.

Мусо... ба вуҷуди оташ ва виҷдони он мутаяққин гашт. «*Равзат-ус-сафо*»

...Ва талаб ва виҷдон тавъамон бошанд. *Аҳмади Дониш*

виҷдону фуқдон дарьёфт ва гум кардан.

Ҳаргиз ба виҷдону фуқдони ҳеҷ чиз дар дуньё шодмону андӯҳгин нагаштӣ. «*Равзат-ус-сафо*»

2. натиҷаи муҳокимаи ақлӣ, ҳисси масъулияти рафтор ва кирдори худ; шуур.

ВИҶДОНӢ||ВУҶДОНӢ وجدانى мансуб ба виҷдон 2.

Дар чорсӯи кайфияти зуҳур... ҳар фардеро аз афроди инсонӣ бо ҳақиқати худ садоест пинҳонӣ ва муомилаест виҷдонӣ. *Бедил*

ВИҶОР *а.* وجار лонаи ҳайвоноти ваҳшӣ аз қабили кафтор, гург, рӯбоҳ ва ҳоказо.

Саманзор гашта диёри салоҳиф,
Чаманзор гашта виҷори саолиб. *Манучеҳрӣ*

ВО I وا кушода, боз, яла.

Дидаи худ назада барҳаму ҳайрон шудааст,
Карда то дидаи худро ба рухат во наргис. *Восифӣ*

Даре дидам ба нокомӣ кушода,
Ба роҳам дидаи во истода. *Сайидо*

во кардан а) кушодан, боз кардан, яла кардан.

Чу гул во кардаанд оғӯшҳои худ ҳиёбонҳо,
Магар дар бӯстон он сарви хушрафтор меояд. *Сайидо*

Ҳоҷиби рӯи ту дар бар рухи мо во накунад,
Чӣ кунад банда, ки ҷуз кӯи ту маъво накунад. *Шоҳин*

б) ҷудо кардан, дур кардан.

Дил ғайри ту бар ҳар чӣ назар дошт, раҳо кард,
Чун ғунча ҳавои ту маро аз ҳама во кард. *Сайидо*

Агар хоҳӣ фароғат, аз ҷаҳон қатъи таманно кун,
Ба як сози тағофул дарди сар аз хештан во кун. *Ҳоҷӣ*

во шудан (ё **гардидан**) кушода шудан, боз шудан, яла шудан.

Бедил, озодӣ, ки истиқбол оғӯшат кунад,
Он қадар во шав, ки натвон баст мазмуни туро. *Бедил*

Гарчи, Ҳоҷӣ, дар фироқи гулъузоре, мурдаам,
Мешавад во аз мазорам ғунчаи тӯмори гул. *Ҳоҷӣ*

ВО II وا *шакли кӯтоҳшудаи* **вой.**

Дар ғарибӣ ҷон ба сахтӣ мебарад мискин Камол,
Во ғарибо, во ғарибо, во ғарибо, во ғариб! *Камоли Хуҷандӣ*

во ҷигарам! вой ҷигарбандам! (нидои таассуф, ки дар мотами шахси наздик — фарзанд ва хешу табор гуфта мешавад); **во задан** вой гуфтан, вовайло гӯён фарьёд кашидан.

То дамам монд зӣ ман, навҳагарон биншонед,
Во занед оҳкунон, навҳа сароед ҳама! *Хоқонӣ*

ВО III وا *шакли дигари* **бо** II.

...Ки бисьёр н-ояд бари андаке,
Яке во сад ояд, на сад во яке. *Низомӣ*

ВОАФТОДАН واافتادن рӯболо афтодан, пуштнокӣ афтодан.

Осафӣ, мурғи саҳар наъразанон аст ҳанӯз,
Гул ба сад ноз қабо кандаву воафтодаст. *Осафӣ*

ВОБАСТА وابسته 1. *сифати феълии замони гузаштаи* **вобастан;** 2. марбут, алоқаманд; гирифтори қайду банд, баста.

Маълум бошад, ки ҳаёти одамӣ вобаста ба маъкулот ва машруботи мақсум аст. «*Фатҳнома*»

Дили вобастае дорам, ки натвон кард озодаш,
Магар аз дасту по гирад каманди хеш сайёдаш. *Ҳоҷӣ*

3. пайваста, паси ҳам, муттасил.

Гирди об омаданд вобаста,
Савсану наргису суман раста. *Низомӣ*

ВОБАСТАН وابستن вобаста кардан, марбут кардан, алоқаманд кардан, пайвастан.

Зиндагии моро бар зиндагии шумо вобастаанд. «*Шаҳномаи Фарғона*»

ВОБИЛ *а.* وابل сахт, бошиддат (сифати борон).

Нигори ман чу ҳоли ман чунин дид,
Биборид аз мижа борони вобил. *Манучеҳрӣ*

ВОБУРИДАН وابريدن буридан; *маҷ.* боздоштан, ҷудо кардан.

Гар зи шарри дев танро вобурӣ,
Дар фитоми ӯ басе ҳалво хурӣ. *Румӣ*

ВОВ واو номи ҳарфи сиюми алифбои арабии тоҷикӣ و, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 6 баробар аст.

ВОВАЙЛ(О) واويل||واويلا *нидои таассуф* э воҳ, вой, дод, во ҳасрато, во дариғо.

Гуфт: Вовайло, ки гум гашт уштурам,
Монд хотир аз хаёли ӯ пурам. *Ҷомӣ*

Пардаи пиндор бардору ҷаҳонро дӯст бин,
Варна вовайло бимонад, Мӯҳьӣ, дар пиндори маст. *Мӯҳьӣ*

ВОГАШТ واگشت бозгашт, гашта омадан.

Вақти вогашти Худайбийя расул
Дар тафаккур буду ғамгину малул. *Румӣ*

ВОГИРИФТАН واگرفتن **1.** бозгирифтан, бардоштан.

Ба хоки пои ту, эй сарви нозпарвари ман,
Ки рӯзи воқеа по вомагирам аз сари хок.
Ҳофиз

2. рӯёндан, ҳосил кардан.

Ҳар чӣ бояд, зи хок вогиранд,
Аз фано мояи бақо гиранд. *Бедил*

ВОГУЗОШТАН واگذاشتن **1.** супурдан, ба ихтиёри касе додан, ҳавола кардан.

Агар вогузорӣ ба ӯ кори хеш,
Наёяд туро ҳеҷ душвор пеш. *Ҷомӣ*

2. партофтан, канор андохтан.

Чу диданд бинандагон корзор,
Бигуфтанд: Он пӯстро вогузор! *Савдо*

3. ба ҳоли худ мондан, ҳиштан.

Гар туро бо ту вогузоштаме,
Лутфи хеш аз ту боздоштаме. *Ҷомӣ*

ВОГУРЕХТАН واگریختن гурехтан, гурехта рафтан.

Ту зи бими бонги он деви лаин
Вогурезӣ дар залолат аз яқин. *Румӣ*

ВОГУФТАН واگفتن **1.** бозгуфтан, ошкоро гуфтан, гуфта додан, баён кардан.

Гар набудӣ заҳмати номаҳраме,
Чанд ҳарфе аз вафо вогуфтаме. *Румӣ*

2. сухани худро гардонда гирифтан.

ВОДИДАН وادیدن *боз дидан, аз нав дида баромадан.*

Ғамнок набояд буд аз таъни ҳасуд, эй дил,
Шояд, ки чу вобинӣ, хайри ту дар ин бошад.
Ҳофиз

Чу вобинӣ, аз маслаҳат дур нест. *Саъдӣ*

водор وادار *асоси замони ҳозираи* **водоштан.**

ВОДОР وادار маҷбур, ӯҳдадор, вазифадор; **водор кардан** (ё **намудан**) маҷбур намудан, ӯҳдадор кардан.

ВОДОШТАН واداشتن **1.** водор кардан, маҷбур кардан.

Ҷамил гуфт:... Ман дидам, ки ӯ писари амми ман аст, он гоҳ ман ба ӯ гуфтам: Туро кӣ ба ин кор водошта? *«Ҳазору як шаб»*

2. боздоштан, нигоҳ доштан.

ВОДӢ *а.* وادی **1.** пастӣ, дара; сарзамини фароху ободи байни силсилаи кӯҳсор ё канори наҳр.

Ба водие расидам амиқ, чунон ки умқи он бист газ буд. *Авфӣ*

2. соҳил ва канорҳои маҷрои об, соҳили рӯд, наҳр, рӯдхона ва ё дарьёча.

Эй сабо, гар бигзарӣ бар соҳили рӯди Арас,
Бӯса зан бар хоки он водию мушкин кун нафас.
Ҳофиз

3. дашт, саҳро, биёбон.

Дар он водӣ, ки ҷое буд дилгир,
Нахӯрдӣ ҳеҷ хӯрде хуштар аз шир. *Низомӣ*

Ҳамегашт чун бод дар гарду хок,
Ба ҳар дашту водӣ ба сад тарсу бок. *Ҷомӣ*

◇ **водии айман** аз рӯи афсонаҳои дини исроилӣ сарзамини муқаддаси Канъон, ҷое ки гӯё худо он ҷо ба Мӯсо нидо карда будааст.

Нест дилро орзуи боғу сайри гулшане,
Толиби дидорро водии айман гулшан аст.
Махфӣ

водии маҳшар (*ё* **ҳашр**) *д.* саҳрои қиёмат, саҳрое, ки гӯё қиёмат дар он ҷо барпо мешавад; **водии пуралам** *киноя аз* дуньё; **водии хомӯшон** гӯристон, қабристон, мазористон.

Оқибат манзили мо водии хомӯшон аст,
Ҳолиё ғулғула дар гунбади афлок андоз! *Ҳофиз*

водии эҷод *киноя аз* дуньё.

Гирдбодам, сари саргаштагии дил дорам,
Нест дар водии эҷод чу ман хокбасар. *Мулҳам*

водии ҳашр *ниг.* **водии маҳшар.**

ВОЁФТАН وایافتن бозьёфтан, аз нав ёфтан, пайдо кардан (чиз ё каси гумшударо).

Ҳар кӣ он гумгаштаро воёфтӣ,
Бо мани овора як ҷо ёфтӣ. *Ҷомӣ*

ВОЖ واژ *шакли дигари* боҷ I.

ВОЖГУН||ВОЖГУНА||ВОЖУН||ВОЖУНА واژگون||واژگونه||واژون||واژونه **1.** сарнагун, сарозер, чаппа; сарнагун кардашуда, чаппа кардашуда.

[Ӯро] вожгуна — сар ба ҷоҳ фурӯ кардандӣ — ва пойҳояш дар ҳаво будӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Кулаҳхӯдҳо гашта вожун ҳама,
Чу дилҳои ушшоқ пурхун ҳама. *Хотиф*

Вожгун аст соғари идрок,
Маи таҳқиқ рехтаст ба хок. *Бедил*

2. *маҷ.* носозгор, мухолиф, баръакси муроди инсон; номуборак, шум, наҳс, манҳус.

Бар он рои вожуна деви нажанд
Яке жарф ҷоҳе ба раҳ барбиканд. *Фирдавсӣ*

Маҷӯй айши хуш аз даври вожгуни сипеҳр,
Ки софи ин сари хум ҷумла дурдомез аст. *Ҳофиз*

Ин аст зи рӯзи бад намуна,
Фарьёд зи бахти вожгуна! *Файзӣ*

3. *маҷ.* бад, вайрон, хароб; носара.

Сими бад аз ниҳод вожун аст,
Лаъли шод аз дарун пурхун аст. *Саноӣ*

ВОЖУНАБАХТ واژونه‌بخت бадбахт, бахтбаргашта.

ВОЖУНАБАХТӢ واژونه‌بختی бадбахтӣ, баргаштабахтӣ.

Мансури вақти хеш ба вожунабахтиям,
Болои дор бин, ки таҳи ҷоҳ гаштааст. *Зуҳурӣ*

ВОЖУНАХӮЙ واژونه‌خوی бадтинат, бадкирдор.

Пас оини Заҳҳоки вожунахӯй
Чунон буд, ки чун мебудаш орзуй... *Фирдавсӣ*

ВОЗЕЪ I *а.* واضع вазъкунанда, гузоранда; таъсискунанда, асосгузор.

Возеи мантиқ ифтитоҳи ин илм ба эроди зикри аҷноси олия кардааст, ки онро мақулоти ашара хонанд. *Насириддини Тӯсӣ*

Сонеи обу ранги ҳар маснӯъ,
Возеи ихтирои ҳар мавзӯъ... *Бедил*

возеи алқоб вазъкунандаи лақабҳо, диҳандаи лақабҳо, лақабгузор.

Идриси қазо бинашу Исии равонбахш,
Дода лақабаш дар ду ҳунар возеи алқоб. *Хоқонӣ*

ВОЗЕЪ II *а.* وازع монеъ, боздоранда, халалрасон.

Кадом хулқ вози раёсат аст? *Авфӣ*

ВОЗЕҲ *а.* واضح равшан, кушоду равшан, ошкоро, пайдо, хувайдо.

Ҳуҷҷати ӯст возеҳу восиқ,
Нуктаи ӯст лоеҳу лоиқ. *Саноӣ*

Бар замоири арбоби дониш ва хавотири асҳоби биниш возеҳу лоеҳ аст, ки дар таворихи ҳаводиси айём уламои изом ва фузалои киром ба лаолии назм ва ҷавоҳири наср вонамудаанд...
«Таърихи Сайидроқим»

возеҳ кардан эзоҳ додан, равшан кардан; фош кардан, ошкор намудан.

ВОЗИР *а.* وازر 1. борбардор, боркаш, ҳаммол; 2. *маҷ.* гунаҳгор, ҷинояткор.

Ҳеҷ возир визри ғайре барнадошт,
Ҳеҷ кас надруд, то чизе накошт. *Румӣ*

ВОЗИҶ واذیج хавозаи ток, толор, воиш.

Ҳама возиҷ пурангуру ҳама ҷой асир,
Ранҷ варзид, кунун бар бихӯрад барзгаро.
Шокири Бухорӣ

ВОИЗ *а.* واعظ ваъзгӯянда, панду насиҳаткунанда (доир ба масъалаҳои динӣ).

Воизон, к-ин ҷилва дар меҳробу минбар мекунанд,
Чун ба хилват мераванд, он кори дигар мекунанд.
Ҳофиз

Ҳамин дам бошад, эй воиз, ки то қозӣ хабар ёбад,
Кашем ӯро зи меҳробу туро аз минбар андозем.
Камоли Хуҷандӣ

ВОИЯ *а.* واعیه *муаннаси* **воӣ**.

ВОЙ وای *нидои таассуф* ҳайф!, афсӯс!, дареғ!, оҳ!, воҳ! (нидое, ки барои изҳори ғаму андӯҳ, мусибат ё шиддати дард меояд).

Ҳама касро ба шодӣ дастгоҳ аст,
Туро ҳамвора дарду вою оҳ аст.
Фахриддини Гургонӣ

Эй вой бар он кас, ки лаболаб на зи дард аст,
Эй вой бар он дил, ки на парвонаи ишқ аст.
Махфӣ

ВОЙЗАН وای‌زن войгӯянда, вовайлокунанда, навҳагар.

Ду пои рақскун ба гил-андар зи оби чашм,
Ду дасти рудзан зи ано гашта войзан. *Ломеӣ*

ВОКАРДА واکرده кушода, яла; **ҷабҳаи вокарда** пешонии кушода.

Соиб, ба ҷуз аз ҷабҳаи вокардаи таслим
Монеъ нашавад ҳеҷ сипар тири қазоро. *Соиб*

ВОКАШИДАН واکشیدن 1. дароз кашидан, дароз кашида хобидан, ёзидан.

Он ҳарирандом ҳар ҷо мерасад, вомекашад,
Ҳар куҷо афтод махмал, хоби роҳат мекунад.
«Хизонаи омира»

Сарви туро зи соя чакад оби зиндагӣ,
Гардид Хизр, ҳар кӣ дар ин соя вокашид. *Соиб*

2. бо зӯр ё бо тадбир чизе ҳосил кардан, ба даст овардан.

Ҳаргиз нашуд, ки бар сари ҳарф оварам туро
Ман, к-аз даҳони ғунча сухан вокашидаам. *Соиб*

ВОКУШОДАН||ВОКУШУДАН واکشادن||واکشودن кушодан; кушода шудан.

Ҳузуру ғайрати маъшуқро шуморе нест,
Зи ҷилва пурс, ки бар дил чӣ вокушуду чӣ баст?
Бедил

ВОЛ وال 1. навъе аз моҳиёни пулакчадор; 2. наҳанг, кит.

Аз он бунафша бирӯяд зи рӯи хораи сулб,
В-аз ин пашиза бирезад зи пушти моҳии вол.
Анварӣ

ВОЛА *а.* واله *аслаш* **волеҳ**.

Ҳама бар сурати ӯ вола гаштанд,
Ба гирди он маҳи нав ҳола гаштанд. *Ҳозиқ*

ВОЛГУНА والگونه *ниг.* **волғуна.**

ВОЛЕҲ *а.* واله шефта, мафтун, ҳайрон, саргашта (аз ишқ); ошиқи шайдо.

Гашт ҳайрон уқули аҳли ҳунар,
Монд волеҳ равони аҳли басар. *Саноӣ*

ВОЛИД *а.* والد соҳиби фарзанд, падар, додо.

Чун бар ҷои падар нишаст, ашғол ва маносиби умаро ва соири мулозимонро ба дастури замони волиди марҳуми хеш бар эшон муқаррар дошт.
«Равзат-ус-сафо»

Мавлоно Исматулло — волиди Хоҷа Масъуд аз акобири афозили он диёр аст. *«Оташкада»*

ВОЛИДА *а.* والده соҳибаи фарзанд, модар, оча.

Вайро ба иҳонат ва хории ҳар чӣ тамомтар ба хонаи волидаи шайх Қамаҷ расониданд.
«Равзат-ус-сафо»

ВОЛИДАЙН *а.* والدین падару модар.

Ба воситаи шафқате, ки волидайнро ба фарзандон бувад, ҳар [кас] ба талаби ғизо рафтандӣ.
«Анвори Суҳайлӣ»

Итоати волидайн, агарчи фосиқанд, воҷиб аст.
Аҳмади Дониш

ВОЛО والا 1. боло, баланд.

Тирро то натарошӣ, нашавад рост ҳаме,
Сарвро то ки наперой, воло нашавад. *Манучеҳрӣ*

қомати воло қади баланд ва расо; 2. олӣ; олиқадр, олимартаба.

Бад-он кӯш, то зуд доно шавӣ,
Чу доно шавӣ, зуд воло шавӣ. *Абӯшакури Балхӣ*

Ин нома, ки орзу кушудаш,
Воло падари Даман шунудаш. *Файзӣ*

ҳиммати воло ҳиммати олӣ, ҳиммати баланд.

Чун бисоти сабза зери пои сарв афтодааст
Осмон дар зери пои ҳиммати волои мо. *Соиб*

3. *маҷ.* қиматбаҳо, пурбаҳо.

Аз эшон касе сар ба боло накард,
Назар дар гуҳарҳои воло накард. *Ҷомӣ*

Музайян сохт Савдо ин ғазалро
Ба номи гавҳари волои ҳуснаш. *Савдо*

4. *маҷ.* лоиқ, муносиб, шоиста.
Гирифтор куштан на воло бувад,
Нишеб аст ҷое, ки боло бувад. *Фирдавсӣ*
5. номи як матои абрешимии қадим.

ВОЛОГАВҲАР||ВОЛОГУҲАР والاگوهر||والاگهر олинажод, олинасаб.
Асли кас аз кас набошад кам, чу ҷумла з-одаманд,
Лек ҳар кас ҷавҳари илм аст, вологавҳар аст. *Хисрави Деҳлавӣ*
Султон Муҳаммадхони Шаҳид хабари мурочаати падари вологуҳар шунида бо туҳафу нафоиси бисьёр аз Мултон ба Деҳлӣ омад. *«Таърихи Фаришта»*

ВОЛОД والاد 1. сақф, боми хона.
Аз самак баркашид буньёдаш,
Бар фалак барфарошт володаш. *Пури Баҳои Ҷомӣ*
2. қолиби тоқ ва гунбаз, ки аз тахта ва гил сохта, баъд аз он бо хишт ва гаҷ худи онро месозанд.
Ҳамчунинӣ, ҳамчунин ҳамефармой,
Эй фалакрафъати фариштаниҳод,
То ба иқболи ту тамом шавад
Ин биное, ки кардаӣ волод. *Камоли Исмоил*

ВОЛОСАДОД والاسداد росткор, адолатпеша.
Яъҷуҷи зулм бинам, волосадод рояш,
Аз баҳри садди инсоф Искандаре надорам. *Хоқонӣ*

ВОЛОТАБОР والاتبار олинажод, олинасаб, олитабор.
Бад-ӯ гуфт Ҳушанги волотабор,
Ки эй аз падар в-аз ниё ёдгор... *«Равзат-ус-сафо»*

ВОЛОХИРАД والاخرد он кӣ ақлаш расост, хирадманд.
Дар анҷуманаш зи ҳамнишинон
Волохирадону хурдабинон... *Файзӣ*

ВОЛҒУНА||ВОЛГУНА والغونه||والگونه гулгуна, ғоза, сурхӣ.
Он баногӯш, к-аз сафо гӯӣ
Баркашидаст волғуна ба сим... *Шаҳиди Балхӣ*

ВОЛӢ *а.* والی 1. фармонраво, ҳоким, соҳибихтиёри як вилоят.
Шабе ҷосусон хабар оварданд, ки волии Балх... алҳол лашкаре азим ҷамъ карда ва иродаи мулки шуморо дорад. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*
Бар ҳеҷ ҳокиму волӣ сано нагӯям, агар нек бошад ва агар бад. *Аҳмади Дониш*
2. соҳиб, доро.
Фоили феъли тамому қавли мусаддақ,
Волии азми дурусту рои мусаддад... *Манучеҳрӣ*

-вом وام *суффикс* маънои ранг, гунаро ифода менамояд ва шаклҳои **-фом, -пом** ҳам дорад.
Зи чашми анҷум афтода ҳам аз шом,
Маҳи борик чун абри сияҳвом. *Хисрави Деҳлавӣ*

ВОМ وام қарз, дайн.
Ба доми ҷаҳон ҳастӣ аз воми ӯ,
Бидеҳ воми ӯ, растӣ аз доми ӯ. *Низомӣ*
Паи ҳалвош қанду мағзи бодом
Гирифтӣ аз лабу дандони ӯ вом. *Ҷомӣ*

вом кардан қарз гирифтан, қарз кардан.
Бараҳнатане як дирам вом кард,
Тани хешро кисвати хом кард. *Саъдӣ*
Харе зи кас наситонам, агар ба муфт диҳандам,
Пул аз кӣ вом кунам баҳри лахтаи ҷули ӯ ман? *Савдо*

ба вом доштан *ниг.* **вом кардан.**
Наргис ҳама шеваҳои мастӣ
Аз чашми хушат ба вом дорад. *Ҳофиз*

ВОМДОР وامدار қарздор, мадьюн.
Ин раҳо кун, з-он ки шоир бар гузар
Вомдор асту қавӣ муҳтоҷи зар. *Румӣ*

ВОМИҚ *а.* وامق 1. дӯстдоранда; 2. номи қаҳрамони достони «Вомиқу Азро».

ВОМОНДА وامانده 1. *сифати феълии замони гузаштаи* **вомондан.**
Ту донӣ, ки дар раҳ шутуррондагон
Надонанд аҳволи вомондагон. *Хоҷу*
2. дармонда; гирифтор, мубтало.
Он қадар вомондаи яъсам, ки ҳаргиз кас мабод,
Ҷуз адам аз номи матлабҳои барбодам мапурс. *«Тӯҳфат-ул-аҳбоб»*
3. *маҷ.* пасмондаи хӯрок, саҳлқут, сарқут.
Чунон саъй кун, к-аз ту монад чу шер,
Чу рӯбаҳ чӣ бошӣ ба вомонда сер. *Саъдӣ*

ВОМОНДАГӢ واماندگی дармондагӣ, хастагӣ, оҷизӣ.
Ба ранге кард аз вомондагӣ сабр,
Қи охир рехт ранги вахшат аз абр. *Бедил*

ВОМОНДАН واماندن 1. ақиб мондан, пас мондан, дар як ҷо беҳаракат мондан, қафо мондан, аз дигарон ҷудо шуда мондан.
Мо, ки аз ин қофила вомондаем,
То ту надонӣ, ки ҷудо мондаем. *Хисрави Деҳлавӣ*
Ба ҷо вомонданат дилмурдагиҳост,
Замингирии гул афсурдагиҳост. *Бедил*
2. дармондан, банд шуда мондан, оҷиз мондан.
Чун садо ҳарчанд дар доми нафас вомондаем,
Аз шикасти хотири худ болу пар дорем мо. *Бедил*
Вомонда ақл дар раҳи фаҳми камоли ту,
Афтода зан ба пояи даркат зи зинаҳо. *Ҳоҷӣ*
3. бозмондан, аз кор мондан.
Эй дареғо, табъи Хоқонӣ, ки вомонд аз сухан,
Қу сухандони меҳин, то бар сухан бигристӣ?! *Хоқонӣ*
4. боқӣ мондан.
Чу з-он қалъаву диж асар вонамонд,
Равон гашт Золу аз он ҷо биронд. *Фирдавсӣ*

В-ОН وان шакли кӯтоҳшудаи ва он.
Эй дил, ҳама асбоби ҷаҳон хоста гир,
Боғи тарабат ба сабза ороста гир,
В-он гоҳ бар он сабза шабе чун шабнам
Биншаставу бомдод бархоста гир! *Хайём*

ВОНАМУДАН وانمودن вонамуд кардан, нишон додан, намоён кардан, ошкор кардан.
Мешуморад агар яке ҳунарат,
Айб воменамояд аз дигарат. *Бедил*

Ба рӯяш осмонро дар кушуданд,
Ба дил асрори ғайбаш вонамуданд. *Ҳозиқ*

ВОНИГАРИСТАН وانگریستن нигоҳ кардан, дидан, назар андохтан.

Нигоҳи наргиси мастат зи Васлӣ ҳуш рабуд,
Ба ҳар кӣ вонигарӣ, наргисат шароб диҳад. *Васлӣ*

ВОПАС واپس **1.** ақиб, пас (фақат бо феъл меояд); **вопас дидан** ба ақиб нигоҳ кардан.

Мирзо ... бе таваққуф савор шуда то Қобул вопас надид. *«Таърихи Фаришта»*

вопас додан пас додан, бозгардонда додан, иода кардан.

Подшоҳ ... пас маро гуфт: Эй хуросонӣ, чунончи аз далерӣ молро бурдай, ҳоло аз рӯи ҷавонмардӣ вопас деҳ, ки ман рубъи он молро ба ҳалолӣ ба ту медиҳам. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

вопас рафтан ақиб рафтан, қафо рафтан.

Растаи дандони ту гардад қавӣ,
Гар аз ин ҳаштоду чил вопас равӣ. *Ҷомӣ*

вопас шудан ақиб рафтан, ақиб мондан.

Ё ту он сӯ рав, ман ин сӯ меравам,
В-ар туро раҳ пеш, ман вопас шавам. *Румӣ*

рӯй вопас кардан рӯй гардондан, рӯ тофтан.

Умр рафту з-ин хасорат бас накард,
В-аз залолат рӯи худ вопас накард. *Ҷомӣ*

2. ақибмонда, пасмонда.

Дар ин роҳ мапсандам аз вопасон,
Ба ман з-ин дари боз файзе расон! *Ҷомӣ*

ВОПАСИН واپسین охирин, хотимавӣ.

Даҳонаш талху Ширин дар забон монд,
Ба маргаш вопасин шарбат ҳамон монд. *Хисрави Деҳлавӣ*

[Султон Ғиёсиддин] гуфт: Аз анфоси вопасин аст, мехоҳам, ки ба айшу ишрат бигзарад. *«Таърихи Фаришта»*

дами вопасин нафаси охирин, дами пеш аз марг.

В-ин як дами вопасин, ки дорем,
Чи айшу чи ғам ба ҳам барорем. *Шоҳин*

ВОПУРСИДАН واپرسیدن боз пурсидан, ошкоро пурсидан, пурсидан.

Чу шаҳри Лут вайронам, чу чашми Лут ҳайронам,
Сабаб хоҳам, ки вопурсам, надорам заҳраву ёро. *Шамси Табрезӣ*

-вор وار *суффикси исмсоз* ба маънои: **1.** монанд, шабеҳ, мас. 'одамвор', 'мардвор', 'тӯтивор'; **2.** миқдори муайяни чизе, мас. 'як харвор бор'; 'як шутурвор'; **3.** маҷмӯи баъзе чизҳои якхелаю якҷинс, мас. 'ширавор', 'чинивор'; **4.** муносибу лоиқ будан, мас. 'гӯшвор', 'шоҳвор'.

ВОР I وار лаёқат, лоиқ будан ба коре ё чизе.

Фаррух он кас, ки вори худ бишнохт,
Қори худро ба вори худ пардохт. *Ҷомӣ*

ВОР II وار фасл, мавсим.

Вори озар гузашту шӯълаи он
Шӯълаи лоларо замон омад. *Рӯдакӣ*

ВОРА I واره милки дандон.

ВОРА II واره *ниг.* **вор** II.

Гул дигар раҳ ба гулситон омад,
Ворай боғу бӯстон омад. *Рӯдакӣ*

ВОРАН واران оринҷ, бандгоҳи соид ва бозу.

Замоне даст карда ҷуфти рухсор,
Замоне ҷуфти зону карда воран. *Оғоҷӣ*

ВОРАСИДАН وارسیدن **1.** рафта расидан, расидан ба ҷое.

Биистанд бузургон, чу пеши ӯ бирасанд,
Чу ворасанд ба дарьё, биистанд анҳор. *Унсурӣ*

2. аз наздик дидан, санҷида дидан, тафтиш кардан.

Мавҷ ин ҷо аён ба қадри чилост,
Лек чун ворасӣ, саробнамост. *Бедил*

ВОРАСТАГӢ وارستگی халосӣ, озодӣ; фориғболӣ.

Бад-он ворастагӣ аз олами роз
Дили девонаам омад ба худ боз. *Бадрии Кашмирӣ*

Мушфиқӣ, ҳар кас чӣ донад мастиву ворастагӣ,
Бо гирифторони аз худ раста мегӯем мо. *Мушфиқӣ*

ВОРАСТАН وارستن раҳоӣ ёфтан, халос шудан, растан, озод шудан; фориғбол шудан.

Чу ворастӣ аз доми уммеду бим,
Аён шуд, ки бар ҷои хешӣ муқим. *Бедил*

ВОРАФТА وارفته аз худ рафта; шефтаву шайдошуда.

Ҳамчу ман волаву ворафта фаровон дорад,
Чеҳраат сахт ба моҳи рамазон мемонад. *Саиди Ашраф*

ВОРАФТАН وارفتن баргаштан, бозгаштан, гашта рафтан.

Чаро ба олами аслии хеш вонаравам,
Дил аз куҷову тамошои хокдон зи куҷо? *Шамси Табрезӣ*

ВОРАҲИДАН وارهیدن *ниг.* **ворастан.**

Чунин Юсуф кушодаш қуфли тадбир,
Ки фардо вораҳӣ аз қайди занҷир. *Ҳозиқ*

Маро олуда бо хун аст ҷайб аз гирья, доман ҳам,
Биё, то вораҳад дил аз гудози фурқатат, тан ҳам. *Шоҳин*

ВОРАҲОН(И)ДАН وارهاندن||وارهانیدن раҳондан, раҳоӣ додан, халос кардан, озод кардан.

Вораҳонам зи нанги ин тангӣ,
Бирасонам ба ранги берангӣ. *Ҷомӣ*

Аз заҳмати ин ду вораҳонам,
То дӯстии туро бидонам. *Шоҳин*

ВОРИД *а.* وارد дароянда, дохилшаванда; *муқобили* **содир** 1.

Эй накӯкоре, ки холӣ нест аз инъоми ту
Ҳар куҷо дар ҳафт кишвар ворид асту содир аст... *Муиззӣ*

[Хоҷа Имодиддин]... шеъри худро бар ҳама воридони хонақоҳ хондааст ва истидъои ислоҳ мекарда. *Ҷомӣ*

ворид шудан даромадан, дохил шудан.

Дар дилаш ҳар дам зи султон чун қамар
Нури нав ворид шудӣ шому саҳар. *Румӣ*

ВОРИДОТ *а.* واردات **1.** чизҳои воридшаванда, молҳои аз берун овардашавандаи ягон мамлакат; **2.** даромадҳо, мадохилот; **3.** *маҷ.* чизҳое, ки дар фикр пайдо мешаванд ё аз дил мегузаранд.

Кушояд даре бар дил аз воридот,
Фишонад сари даст бар ксинот. *Саъдӣ*

Зи лофу ҷаҳл дар атрофи олам
Занӣ аз воридоти маърифат дам.
Бадрии Кашмирӣ

ВОРИС *а.* وارث **1.** меросхӯр.

Ворисӣ ӯро бувад он зар ҳалол,
Ӯ бимонад дар ғами зар дар вабол. *Аттор*

Малики эшонро ворисе набуд ва дар ин боб ҳар гуна рой мезаданд. *«Нигори дониш»*

2. *маҷ.* азхудкунанда, давомдиҳандаи кор, роҳ ва хислати касе ё чизе.

Одамизода вориси хирад аст,
Бехирад ғайри насли ҳайвон нест. *Бедил*

ВОРУН||ВОРУНА وارون||وارونه *ниг.* **вожгун.**

Гаҳ аз кори воруна бигристӣ
Ки кас дид аз ин саъбтар зисте? (1) *Саъдӣ*

Надонам бахтро бо ман чӣ кин аст?
Ба кӣ полам, ба кӣ з-ин бахти ворун?! (2) *Лабибӣ*

Чу Виси шоҳрӯи хубдидор
Шунид аз доя ин воруна гуфтор. (3)
Фахриддини Гурганӣ

ВОСЕЪ *а.* واسع васеъ, фарох, паҳновар.

ВОСЕЪМАҶОЛ واسع‌مجال фарохҷой, васеъмайдон; фарох, паҳновар, васеъ.

Вагарна зи нодории худ манол,
Бувад арсаи шукр восеъмаҷол. *Ҷомӣ*

ВОСИЛ *а.* واصل **1.** расанда, фарорасанда; васлшаванда, пайвастшаванда, пайваста, васлшуда.

Ҳар дуро мақсуд ин ҷо ҳосил аст,
Ҳар чӣ мехоҳанд, аз мо восил аст. *Аттор*

На васл бимонаду на восил
Он ҷо, ки хаёли ҳайрат омад. *Ҳофиз*

восил гардидан *ниг.* **восил шудан; восил кардан** расондан; пайваст кардан.

Коми дил аз лаъли ӯ ҳосил кунад,
Ҷони ширин бо лабаш восил кунад. *Ҷомӣ*

восил шудан (**ё гардидан**) расидан, фаро расидан; пайваст шудан, дохил шудан, даромадан.

Фоидаи адл ба хосу ом ва хурду бузург восил гардад. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

Чун зарра гар ба васли ту восил намешавам,
Беҳуда парфишонии ман дар ҳавот чист? *Шоҳин*

2. *д.* муқарраби худо.

Восилон з-ин гуна дар ҳар ду ҷаҳон
Коҳиланду ғофиланд, эй зоҳидон! *Румӣ*

ВОСИЛА *а.* واصله *муаннаси* **восил 1.**

Ҳамчунон ки қатраҳои нозила
Назди ту шуд мустақиму восила. *Румӣ*

ВОСИТА *а.* واسطه **1.** миёнҷӣ, миёнаравӣ.

Ба ҷумла, миёни ҷавҳар ва араз восита нест.
Ибни Сино

Ва кайфияти асмо бе воситаи таҳқиқаш номафҳум [аст]. *Бедил*

восита шудан миёнравӣ кардан, дар байни ду кас барои ҳалли матлабе миёнҷигӣ кардан; тарафгирӣ кардан; **2.** васила, чора, сабаб.

Лаб бар лаби кӯза бурдам аз ғояти оз,
То з-ӯ талабам воситаи умри дароз;
Бо ман ба забони ҳол мегуфт ин роз:
Умре чу ту будаам, даме бо ман соз! *Хайём*

Танам аз воситаи дурии дилбар бигудохт.
Ҷонам аз оташи ҳаҷри рухи ҷонона бисӯхт.
Ҳофиз

ВОСИТАДАН||ВОСИТОДАН واستدن||واستادن **1.** бозгирифтан, гашта гирифтан, пас гирифтан.

Сӯфиён воситаданд аз гарави май ҳама рахт,
Далқи мо буд, ки дар хонаи хаммор бимонд.
Ҳофиз

2. ба зӯрӣ гирифтан, кашида гирифтан, ситондан.

Воситон аз дасти девона силоҳ,
То зи ту розӣ шавад адлу салоҳ. *Румӣ*

ВОСИФ *а.* واصف васфкунанда, тавсифкунанда, ситоишкунанда.

Банда чун ҳаст восифи хубон,
З-он сабаб шуд ба Восифӣ машҳур. *Восифӣ*

ВОСИҚ *а.* واثق бовардошта, дилпур, мутмаин.

Подшоҳро бар хиёнати касе воқиф магардон, магар он ки бар сиҳҳати он қавл восиқ бошӣ.
Саъдӣ

Дило, зи ранҷи ҳасудон маранҷу восиқ бош,
Ки бад ба хотири уммедвори мо нарасад. *Ҳофиз*

восӯхт واسوخت *асоси замони гузаштаи* **восӯхтан.**

ВОСӮХТ واسوخت *адш.* яке аз намудҳои шеъри лирикии пурсӯзу гудоз, ки дар он шоири ошиқ аз бевафоии ёраш шикоят карда, бо ғазаб изҳори тарки ишқи ӯ мекунад.

ВОСӮХТАН واسوختن **1.** сӯзондан, тамом сӯзондан; дубора сӯхтан, такроран сӯхтан, бозсӯхтан.

Ба доғи ғурбатам восӯхт охир худнамоиҳо,
Баровард аз дилам чун нола изҳори расоиҳо.
Бедил

2. бедимоғ гаштан, безор шудан, рӯ гардондан аз маъшуқа (дар истилоҳи шоирон).

ВОТ وات пӯстин.

ВОТГАР واتگر пӯстиндӯз.

Ниҳод рӯй ба ҳазрат, чунон ки рӯбаҳи пир
Ба тими вотгарон ояд аз дари тимос.
Абулаббоси Аббосӣ

ВОФИД *а.* وافد намоянда, вакил, фиристода.

Ҳуҷҷобро гуфтам, то зуввор ва зувволро ба маҷлиси ман роҳ надиҳанд ва қосиду вофидро бозгардонанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ВОФИР *а.* وافر **1.** бисьёр, фаровон.

Маро дар маҷлисаш ёд оварӣ зуд,
Қ-аз он ёдоварӣ вофир барӣ суд. *Ҷомӣ*

Бозургононе фохир бо моле вофир аз ҷониби Эрон меоянд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *адш.* номи яке аз баҳрҳои арӯз буда, вазнаш ҳар мисраъ чор бор мафоилатун мебошад, чунонки:

Чӣ шуд, санамо, ки сӯи касе ба чашми вафо наменигарӣ?
Зи расми ҷафо намегузарӣ, тариқи вафо намесипарӣ? *Сайфӣ*

ВОФИРТАҲАВВУР *а.* وافرتهور бисьёр шуҷоъ, хеле далер.

Одилшоҳ он дакании вофиртаҳаввурро гардан зада дар саранҷоми истилои қалъаи Қальён шуд. *«Таърихи Фаришта»*

ВОФӢ *а.* وافی 1. вафокунанда, боваф, содиқ ба аҳд.

З-оби тутмоҷе, ки додаш туркмон,
Онҷунон вофӣ шудасту посбон. *Румӣ*

2. кифоя, кофӣ, басанда.

Амволи ин вилоят ба марсумот ва улуфоти эшон вофӣ нест. *«Равзат-ус-сафо»*

Пас аз он фармуд, ки... мураббоҳои фавокеҳи вофӣ ва меваҳои рангин ва полудаву ҳалвоҳои қандӣ ва харбузаи ростмаза ҳозир оваранд. *«Фатҳнома»*

ВОХАЗИДАН واخزیدن хазидан, хазида даромадан.

Ба иттифоқи маънии видод хӯшавор сад дил дар як сина орамида ва ба таълифи нусхаи иттиҳод чун реша ҳазор сар дар як гиребон вохазида. *Бедил*

ВОХАРИДАН واخریدن харида гирифтан.

Гар на маҷнун аст, боре чун парид
Аз касе, ки ҷони ӯро вохарид. *Румӣ*

ВОХОСТ واخواست бозхост; муҳосиба, ҳисобгирӣ; ҳисобу китоб.

Нонаш мафирист пеш, к-аз ту
Вохост кунад ба ҳашр маннон. *Хоқонӣ*

Ҳофиз, баадаб бош, ки вохост набошад,
Гар шоҳ паёме ба ғуломе нафиристад. *Ҳофиз*

ВОША واشه боша, парандаи шикориест аз боз хурдтар.

Пас андар давон ҳафтсад боздор
Або вошаю чарғу шоҳини кор. *Фирдавсӣ*

ВОШУМУРДАН واشمردن як ба як шумурдан, аз як сар шумурдан.

Сар аз гулгашти атрофаш барорам,
Аҷоибҳои қудрат вошуморам. *Бедил*

ВОЯ وایه 1. ҳоҷат, зарурат; орзу, мурод, матлаб.

То зи даргоҳи ҷуди ӯ шабу рӯз
Соилонро раво шавад воя. *Оғоҷӣ*

2. насиб, баҳра, саҳм, ҳисса.

Зи сарви ин чаман соя набинӣ,
Зи райҳону суман воя набинӣ. *Фахриддини Гургонӣ*

ВОҒИЛ *а.* واغل меҳмони нохонда, он ки бе даъвта ба маҷлиси шароб меояд.

ВОӢ *а.* واعی ҳифзкунанда, нигаҳдоранда.

ВОҚЕА *а.* واقعه 1. ҳодиса ва пешомад, моҷаро, саргузашт.

Албатта ин сирро бигӯ, то ба тадбири он пардозам: илоҷи воқеа пеш аз вуқӯъ бояд кард. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

Ба рӯзи воқеа сабр аз камоли дононист,
Ба кунҳи кор назар кардан аз шиносоист. *Махфӣ*

воқеа афтодан ҳодиса рӯй додан.

Гуфтам: Эй пир, маро воқеае афтодаст,
Гуфт: Баргӯй, ки то худ чӣ бихоҳӣ фармуд? *Шамси Табрезӣ*

2. ҷанг, ҳарб.

Бас касо, к-овехт худро аз нахуст
Вақти печопеч дастовез ҷуст,
Пештар аз воқеа осон бувад
Дар дили мардум хаёли неку бад. *Румӣ*

3. мусибат, мотам.

Ба рӯзи воқеа тобути мо зи сарв кунед,
Ки мурдаем зи доғи баландболое. *Ҳофиз*

4. хоб дидан, хоб.

Султон Маҳмуд дар воқеае дид, ки авбош ва бебоки чанде дар қалъаи Шодиободи Манду хуруҷ карда. *«Таърихи Фаришта»*

ВОҚЕАН *а.* واقعا дар воқеъ, ҳақиқатан, дар ҳақиқат.

ВОҚЕАТАЛАБ *а.* واقعه‌طلب маҷороҷӯ, ҷангҷӯ.

Муҳаммадхон... аз кушки Ҷаҳоннамо гурехта ва ба Мевот рафта, дигар бора мардуми воқеаталабро ҷамъ сохт. *«Таърихи Фаришта»*

ВОҚЕОТ *а.* واقعات *ҷ.* **воқеа** 1, 2, 3.

Дар ин сад сол бисьёр воқеот афтод. (1) *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ВОҚЕЪ *а.* واقع 1. ҳодис, бавуқӯъоянда, рӯйдиҳанда; **воқеъ шудан** а) рӯй додан, ба вуқӯъ омадан, содир шудан, ҷой доштан; б) ҷо доштан, ҷойгир шудан (будан).

Ин мадрасаи машҳур... дар шафати [мадрасаи] Кӯкалтош воқеъ шуда [аст]. *Садри Зиё*

2. мутобиқ ба воқеият, саҳеҳ, ҳақиқӣ, воқеӣ; мавҷуда, дар амал буда.

Он чи гуфт он мунофиқи томеъ,
Нест қатъан мутобиқу воқеъ. *Ҷомӣ*

Ҳоли худ онҷунон ки воқеъ буд,
Бе такаллуф ба доя бознамуд. *Ҷомӣ*

дар воқеъ воқеан, дар ҳақиқат, ҳақиқатан.

ВОҚИФ *а.* واقف 1. огоҳ, бохабар, ҳолдон, донанда.

Воизо, нукта зи қонуну вараъ камтар зан,
Ки мани ринд басе воқиф аз ин қонунам. *Шоҳин*

Ҳар кас ин ҷо воқифи кайфияти қарзи худ аст,
Қарзи мардумро зи ман гар бишнавӣ, бовар макун. *Савдо*

воқиф гаштан (ё шудан) хабардор шудан, огоҳ шудан.

Дар чарх ба анвоъ суханҳо гуфтанд,
Ин бехабарон гавҳари дониш суфтанд,
Воқиф чу нагаштанд бар асрори фалак,
Аввал занахе заданду охир хуфтанд. *Хайём*

Чун аз даруни харбуза воқиф нашуд касе,
Ҳар кас ҳикояте ба тасаввур чаро кунанд? *Абӯисҳоқи Атъима*

2. *таър.* вақфкунӣ, вақф кардан.

То биспурӣ ба ҷонон, карданд вақф ҷонро,
Воқиф набуд гӯй зоҳид зи шарти воқиф. *Камоли Хуҷандӣ*

3. кафил, мутасаддӣ ва дорандаи молҳои вақф.

Волидааш, ки зани оқила буд, ба мӯҷиби васияти Ҳумоюншоҳ воқифи муомалоти мулкӣ ва молӣ шуда ... *«Таърихи Фаришта»*

ВОҲА *а.* واحه ободонӣ дар миёнаи биёбон.

ВОҲИБ *а.* واهب бахшанда, инъомкунанда.

Воҳиби ҳар моя, ки ҷудеш ҳаст,
Қиблаи ҳар сар, ки суҷудеш ҳаст... *Ҷомӣ*

ВОҲИБУЛАТИ(Й)Я *а.* واهب العطيه бахшандаи атоҳо, атобахш.

Ё воҳибулатийя ва ё мӯътиулмурод,
Мо тоқати фироқ надорем аз ин зиёд!
«Тазкираи Давлатшоҳ»

ВОҲИД *а.* واحد як, яке, якто, якка, ягона, танҳо.

Дона ин ҷо баҳор мегардад,
Шахси воҳид ҳазор мегардад. *Бедил*

ВОҲИДА *а.* واحده *муаннаси* **воҳид.**

Агар дафъаи воҳида дар он об равад, маҷмӯъи аъзову андоми ӯ бисӯзад. *«Равзат-ус-сафо»*

ВОҲИДАН *а.* واحداً ба танҳоӣ, якка, танҳо; **воҳидан баъда воҳидин** яке аз паси дигар, паси ҳамдигар, як-як.

Чанд кас аз аъёни абтол ва машоҳири риҷол воҳидан баъда воҳидин пеш омаданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ВОҲИЛИДАН واهليدن вогузоштан, вогузор кардан; тарк кардан, ҷудо шудан.

Иллат ояд то баданро бигсилад,
То аносир ҳамдигарро воҳилад. *Румӣ*

ВОҲИМА *а.* واهمه **1.** тарсу бим, даҳшат, ҳавл.

Баъзеро ба навъе воҳима ва даҳшат ғалаба карда буд, ки на қуввати даранг ва на тоқати ҷанг монда буд. *«Фатҳнома»*

2. тасаввури беасос, ки дар назари кас ягон чизи мудҳишро намоён мекунад, хаёли мудҳиш, ваҳм.

ВОҲИШТАН واهشتن *ниг.* **воҳилидан.**

ВОҲӢ *а.* واهی суст; бебуньёд, беасл, беасос; бемаъно, бефоида.

Туғрул ба калимоти воҳии эшон фирефта шуда хабар фиристод. *«Равзат-ус-сафо»*

Агар аз маъдалат нишон хоҳӣ,
Шоҳӣ ин асту мобақӣ воҳӣ. *Бедил*

ВОҶИБ *а.* واجب **1.** бисьёр лозим, зарурӣ, амре, ки ба ҷой овардани он ҳатмӣ ва зарур аст.

Воҷиб набувад ба кас-бар ифзолу карам,
Воҷиб бошад ҳароина шукри ниам. *Рӯдакӣ*

Воҷиб аст, ки дар касби дониш кӯшанд ва фаҳмиданро мӯътабар доранд. *«Нигори дониш»*

воҷиб дидан ҳатмӣ ва зарур шумурдан.

Амир Исмоил ... ҳоҷатҳои эшонро раво кардӣ ва риояти ҳуқуқи эшонро бар хештан воҷиб дидӣ.
«Таърихи Наршахӣ»

2. ҳақ, музд, мавоҷиб.

Хисрав агар ғамат хӯрад, нола бас аст хидматаш,
Воҷиби човушон диҳанд аз паи ҳою ҳӯйро.
Хисрави Деҳлавӣ

ВОҶИБИЁТ *а.* واجبيات вазифаҳо, маошҳо, муздҳои кор.

Вақти итлоқи воҷибиёти эшон омадааст. *Авфӣ*

ВОҶИБОТ *а.* واجبات *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **воҷиб; 2.** *д.* қонуну қоидаҳои шариат, ки иҷрояш ҳатмист.

ВОҶИБУДДАФЪ *а.* واجب الدفع он чи дур кардан ва аз миён бардоштани он ҳатмӣ ва зарурист; *муқ.* **воҷибулманъ.**

Ашрор ду қисманд: яке воҷибуддафъ ва яке воҷибулманъ. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

ВОҶИБУЛВУҶУД *а.* واجب الوجود *д.* он ки вуҷуди ӯ ба зоти худи ӯ вобаста аст ва мӯҳтоҷи ғайр нест; худо.

Он мавҷудро, ки вуҷуди ӯ ба худ аст, воҷибулвуҷуд хонанд. *Низомии Арӯзӣ*

ВОҶИБУЛИЗЪОН *а.* واجب الاذعان фармоне, ки итоат кардан ба он зарур ва ногузир аст.

... Он гоҳ ба мӯҷиби фармони воҷибулизъон қиём намоем. *«Равзат-ус-сафо»*

Аз мавқифи хилофат фармони воҷибулизъон содир гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

ВОҶИБУЛМАНЪ *а.* واجب المنع он чи манъ ва боздоштанаш ҳатмӣ ва зарур аст; *муқ.* **воҷибуддафъ.**

ВОҶИБӢ واجبی воҷиб будан, лозим ва зарур будан, ҳатмӣ ва ногузир будан.

Аммо аввалро нашояд, ки андар вай ду ваҷҳ бувад: яке воҷибӣ ва яке мумкинӣ. *Ибни Сино*

ба воҷибӣ лоиқ ва сазовор, бояду шояд, чунон ки шояду бояд.

Шаҳобиддин ... бебокӣ ва зулми табъии падар ба воҷибӣ медонист. *«Таърихи Фаришта»*

ВУБОЛ *а.* وبال *аслаш* **вабол.**

ВУД(Д) *а.* ود дӯстӣ, меҳр, муҳаббат.

Хондам онро бар дили аҳмақ ба вуд
Сад ҳазорон бору дармоне нашуд. *Румӣ*

ВУЗАРО *а.* وزرا *ҷ.* **вазир.**

Сабоҳ умарову вузарои он давлатхона фароҳам омада маъруз доштанд ... *«Таърихи Фаришта»*

ВУЗӮ *а.* وضو *д.* таҳорат, шустушӯи пеш аз намоз.

Зоҳид, ки ба хушку тар таҳаккум дорад,
Гаҳ нози вузӯ, гоҳ таяммум дорад,
Ҷуз ришу фашу амомааш чизе нест,
Ин ҳар сар то ба по ҳамин дум дорад. *Бедил*

То як намоз дар хами абрӯи ӯ кунам,
Ҳамдам ба оби дида маро сад вузӯ бувад. *Савдо*

вузӯ гирифтан (*ё* **кардан, сохтан**) таҳорат кардан, шустушӯй кардан.

Аҷуз ... ибриқ бардошта ба обхона рафт ва вузӯ гирифта дар намоз истод. *«Ҳазору як шаб»*

Марде ... бар лаби ҳавзе вузӯ месохт, дид, ки себе об меовард. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

ВУЗӮҲ *а.* وضوح равшанӣ, аёнӣ.

Шавқи маънибаён дар ин ҳангом
Дорад оинан вузӯҳи калом. *Бедил*

Шарҳе навишта, ки матни мухтасари ӯ дар ниҳояти вузӯҳ аст. *«Таърихи Сайидроқим»*

ба вузӯҳ пайвастан равшан шудан, муайян шудан.

Аз сиёқи ин калом ба вузӯҳ мепайвандад, ки ҳаромита вароӣ исмоилия тоифаи дигаранд. *«Равзат-ус-сафо»*

ВУҚАЛО *а.* وكلا *ҷ.* **вакил.**

Вукалои рои Ҷонгарьё понсаду сӣ занҷир фил ба расми пешкаш оварда буданд. *«Таърихи Фаришта»*

Вузарои рус бо вукалои машваратхона тариқи қитолро маслиҳат надида, муттафиқулкалима руқъаи сулҳ ва муоҳада ба подшоҳ навиштанд. *Аҳмади Дониш*

ВУЛД *а.* ولد *ниг.* **валд.**

ВУЛОТ *а.* ولاة *ҷ.* **волӣ** 1.

Баъд аз он волӣ, ки буньёди вуҷуд аз ҷуди ӯст,
Бар халоиқ чун ту волӣ кас надидаст аз вулот. *Анварӣ*

Дар он ҳангом вулот ва ҳуккоми Сорӣ ҳар чи доштанд аз нақд ва ҷинс, ба он ҷо бурданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ВУЛӮЪ *а.* ولوع иштиёқ, хоҳиши зиёд.

Пайваста гил хӯрдӣ ва бад-он вулӯъе азим дошт. *Авфӣ*

Қумрӣ... дар шурби хамр вулӯъ дошта ва қитаоту рубоёт дар ин матлаб дорад. *«Оташкада»*

ВУРЕБ||ВИРЕБ وريب уреб, кач.

Тавонӣ бар ӯ кор бастан фиреб,
Ки нодон ҳама рост бинад вуреб. *Абӯшакури Балхӣ*

Чу хуршед барзад синон аз нишеб,
Шитоб омад аз рафтан андар виреб. *Фирдавсӣ*

ВУРУД *а.* ورود 1. ворид шудан, дохил шудан, расида омадан.

Рӯзи дуйӯм аз вуруди амир ҳамроҳи қозиёни истиқболчӣ ба дарбор нишаста будем. *Садри Зиё*

2. обишхӯр, ҷои обгирӣ ва обхӯрии одамон ва ҳайвонот.

Чун ки галла боз гардад аз вуруд,
Пас фитад он буз, ки пешоҳанг буд. *Румӣ*

Ва аксари ин киштиҳо аз садамати оби баҳр, ки назди вуруди ӯ [ҷонвар] меафтад, ба ҳамдигар бархӯрда мешикананд. *Аҳмади Дониш*

ВУРУТ وروت бурут, мӯйлаб; **вурут кардан** а) бурут тофтан; б) *маҷ.* хашм, тафохур ва калонгирӣ кардан.

Бар ман, эй сангдил вурут макун,
Ноз бар ман ту бо бурут макун. *«Луғати фурс»*

ВУСЛАТ||ВАСЛАТ *а.* وصلت *ниг.* **васл.**

Миёни ду амзода вуслат фитод,
Ду хуршедсимои меҳтарнажод. (1) *Саъдӣ*

Гар вуслаташ уфтад ба Маҷнун,
Шояд, ки шавад зи қайд берун. (2) *Шоҳин*

ВУСМА وسمه *ниг.* **васма.**

Зи вусма абрувонро кор пардохт,
Ҳилоли идро қавси қузаҳ сохт. *Ҷомӣ*

вусма кашидан ӯсма молидан.

Шикаста гашта чу пушти ҳилол қомати ман,
Камони абруи ёрам, ки боз вусма кашид. *Ҳофиз*

ВУССАД وسد *ниг.* **буссад.**

Нигори ман ба ду рух офтоби тобон аст,
Лабе чу вуссаду дандонаке чу марворид. *Асадӣ*

ВУСУЛ *а.* وصول 1. восил шудан, расидан, ба ҳам расидан, ба ҳам пайвастан.

Ҳар ду беморем, ҳоло мешавем аз ҳам ҷудо,
То дигар чун иттифоқ афтад миёни мо вусул. *Салмони Соваҷӣ*

Агар ба кӯи ту бошад маро маҷоли вусул,
Расад ба давлати васли ту кори ман ба усул. *Ҳофиз*

2. расидан, комьёб шудан, ноил гардидан, ба мақсад расидан; ба даст даровардан.

Султон Маҳмуд ... баъд аз вусул ба мақсад бифармуд, то дарахтон аз бех буриданд. *«Таърихи Фаришта»*

Ва баъд аз вусул муфтахир ва мубоҳӣ буданд. *Аҳмади Дониш*

ВУСУҚ *а.* وثوق эътимод, бовар, итминон.

Эшон бар ғалаба ва тафаввуқи худ вусуқ доранд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ВУСЪ *а.* وسع 1. фарохӣ, кушодӣ, вусъат.

Гар вусъ расад дар он ду ҷода,
Мирад чи сувору чи пиёда. *Шоҳин*

2. гунҷоиш.

... То вусъи имкон дар исори ҷавоҳири маънӣ худро муоф надорад. *Бедил*

3. *маҷ.* қудрат, тоқат; имкон, имконият.

Ба қадри вусъ баъзе аз эҳсони туро ҳақгузорӣ тавонам кард. *Авфӣ*

Дафъи эшон дар вусъу тоқати хонон намебуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

То вусъу тавон буд, таҳаммул кардам,
Дигар чӣ кунам, — вусъу тавоноӣ нест. *«Хористон»*

ВУСЪАТ *а.* وسعت 1. васеӣ, фарохӣ, паҳноварӣ, кушодӣ.

Ба ин вусъат заминро карда дилтанг,
Ки аз вай сар занад гулҳо ба ҳар ранг. *Бадрии Кашмирӣ*

2. *маҷ.* қудрат, тавоноӣ, дороӣ.

Ва ба ҳар вақт назди ӯ тараддуд кардӣ ва ин порсӣ ҳам дасттанг буд ва вусъат надошт. *Носири Хисрав*

вусъати машраб фарохии табиат, дилвасеӣ, фарохҳавсалагӣ, серҳавсалагӣ.

Шуд ҷаҳон бо ин фарохӣ танг аз тангии зарф,
Вусъати машраб чу бошад, хона саҳро мешавад. *Фонӣ*

Онро, ки нест вусъати машраб дар ин саро,
Дар зиндагӣ ба тангии фардост мубтало. *Соиб*

ВУСЪАТОБОД وسعت‌آباد арсаи васеъ, майдони паҳновар.

Нӯҳ фалак дар вусъатободи дили девонаам
Ҳамчу халхоле, ки дар пои магас тангӣ кунад. *Бедил*

ВУФУД *а.* وفود *ҷ.* **вафд.**

Аё зи сирри ту сӯи фалак расида паём,
В-аё ба шукри ту пеши малак расида вуфуд...
Муиззӣ

ВУФУР *а.* وفور вофирӣ, фаровонӣ, бисьёрӣ, серобӣ.

Ақли мардро ба ҳашт хислат битавон шинохт: аввал ба вуфури рифқ... *«Калила ва Димна»*

Ва мо ба сабаби вуфури мавҷ ва ҷӯшиши баҳр натавонистем, ки аз киштӣ берун оем.
Аҳмади Дониш

ВУШМ وشم бедона, вартиш(к).

Дар ҷанби улувви ҳимматат чарх
Монандаи вушм пеши чарғ аст. *Абӯсалики Гургонӣ*

ВУШОҚ *т.* وشاق ғуломбача, писарбачаи хизматгор; *каниз,* канизак.

Раҳ аз шаб чу рӯзи бадандеш буд,
Вушоқеюю шамъе равон пеш буд. *Низомӣ*

Намонд аз вушоқони гарданфароз
Қасе дар қафои малик ҷуз Аёз. *Саъдӣ*

ВУШОҲ *а.* وشاح *ниг.* **вишоҳ.**

ВУҚУФ *а.* وقوف 1. ист, даранг, таваққуф.

Ҳарчанд муддати вуқуфи ӯ мумтад шавад, сафо ва узубати ӯ зиёда гардад. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *огоҳӣ, хабардорӣ, бохабарӣ.*

Бозаргон ба изтироб бархост ва гуфт: Эй азизон, бар ин вуқуф надоштам. *«Нигори Дониш»*

Маро ба сирри миёни ту нест ҳадди вуқуф,
Агарчи диққати андешаам зи мӯ гузарад. *Шоҳин*

вуқуф ёфтан огоҳ шудан, хабардор гардидан.

Воқеоти эшонро мутолиа мекунам, то бар аҳволи эшон вуқуф ёбам. *Авфӣ*

Зи кас чу вом ситонӣ, умеди ранҷ намояд,
Вуқуф ёфтаам нек бар таомули ӯ ман. *Савдо*

ВУҚҚИЯ||ВИҚҚИЯ||ВИҚЬЯ *а.* وقية воҳиди вазн аст, ки баробари дувоздаҳ дирҳам мебошад.

Дар ду сад ман шаҳд як виқья зи хал
Чун дарафкандию дар вай гашт ҳал... *Румӣ*

ВУҚӮЪ *а.* وقوع зоҳиршавии ҳар чиз; воқеъшавӣ, рӯйдиҳӣ, содиршавӣ.

Илоҷи воқеа пеш аз вуқӯъ бояд кард,
Дарег суд надорад, чу рафт кор аз даст.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

Вуқӯи ин ҳодиса ва ҳудуси ин воқеа дар субҳи шанбе дар дорусалтанаи Ҳирот воқеъ шуд.
«Таърихи Сайидроқим»

вуқӯъ кардан зоҳир шудан.

Вуқӯъ кард зи ҳар шохи хушк сад гули тар,
Ба саъи болиши хуршеду эҳтимоми ғамом.
Заҳири Форьёбӣ

ВУҲУШ *а.* وحوش *ҷ.* **ваҳш 2, ваҳшӣ 1.**

Вуҳуши саҳро бо вай унс гирифтаанд. *Авфӣ*

Меҳоҳам аз вуҳуш замоне сухан кунам,
Дафъи малол то шавад аз табъи мардумон. *Сайидо*

вуҳуш ва туюр ҳайвоноти чорпои ваҳшӣ ва парандаҳои ғайри хонагӣ.

Ҳама олам пур аз вуҳушу туюр,
Чанд бошам ба кирмаке мағрур? *Ҷомӣ*

ВУҶДОН *а.* وجدان *ниг.* **виҷдон.**

ВУҶДОНӢ وجدانى *ниг.* **виҷдонӣ.**

ВУҶУБ *а.* وجوب воҷиб будан, ҳатмӣ ва зарур будан.

Акнун ба гуноҳи худ мӯътарифам ва бар вуҷуби қатли худ гувоҳӣ медиҳам. *«Таърихи Фаришта»*

Вуҷуби садди фоқаи аҳли эҳтиёҷ бар қадри неъмат аст. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

ВУҶУД *а.* وجود 1. ҳастӣ, мавҷудият; *муқобили* **нестӣ** 1, **адам.**

Як рӯз зи банди олам озод наям,
Як дам задан аз вуҷуди худ шод наям;
Шогирдии рӯзгор кардам бисьёр,
Дар кори ҷаҳон ҳанӯз устод наям. *Хайём*

Надидам ин ҳама ҳосил зи рӯзгори вуҷуд
Ҷуз ин қадар, ки ба шоми адам фуру рафтам.
Шоҳин

вуҷуд пазируфтан ба вуҷуд омадан, пайдо шудан, ҳастӣ қабул намудан.

Туро маҳалли худоист дар сухан, ки ҳаме
Ба ту вуҷуд пазирад сухан, ки дар адам аст.
Носири Хисрав

ба вуҷуд омадан пайдо шудан; рӯй додан, ба амал омадан.

Кунун, ки дар чаман омад гул аз адам ба вуҷуд,
Бунафша дар қадами ӯ ниҳод сар ба суҷуд. *Ҳофиз*

2. *маҷ.* бадан, ҷисм, ҷусса, пайкар.

Набуд чангу рубобу набиду уд, ки буд
Гили вуҷуди ман оғуштаи гулобу набид. *Ҳофиз*

Бигдохт зи сӯзи дил вуҷудам,
В-аз авҷи фалак гузашт дудам. *Хисрави Деҳлавӣ*

◇ **бо вуҷуди ... катъи назар аз ...**

Бо вуҷуди *бенавоӣ рӯ сияҳ бодам чу маҳ,*
Гар қабули файзи хуршеди баландахтар кунам.
Ҳофиз

бо вуҷуде ки агарчи, қатъи назар аз он (ин) ки... бошад ҳам; бо он ки...

Чӣ балоҳо зи ту, эй дидаи гирьён, дидам,
Бо вуҷуде ки зи ёрони муайян будӣ. *Мушфиқӣ*

бо вуҷуди он (ё **ин**) **ки** *ниг.* **бо вуҷуде ки.**

Аз сияҳбахтӣ нашуд равшан чароғи ман шабе,
Бо вуҷуди он ки барқи оҳам аз гардун гузашт.
Махфӣ

Бо вуҷуди он ки аз гул доғҳо бошад маро,
Хори хорӣ дар ҷигар аз гулситон дорам ҳанӯз.
Сайидо

ВУҶӮҲ *а.* وجوه *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **ваҷҳ 2, 3, 4, 5; 2.** аъён; сардорон, саркардагон.

Пас вуҷӯҳ ва меҳтарон ва бузургони Бухоро ба наздики ӯ рафтанд ва меҳтарони Суғд низ ба Марв рафтанд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Баҳодур ва дигар умаро ва сардорон ва аъён ва вуҷӯҳи сипоҳ мутаваҷҷеҳи ҳисор шуд[анд].
«Равзат-ус-сафо»

ВУҶӮҲУЛАЙН *а.* وجوه‌العين пул ва моли мавҷуда, нақдина.

Хироҷи вуҷӯҳулайни баъзе мавозеъ ҷунон муқаррар шуда, ки ба вақти иртифооти сайфӣ бидиҳанд монанди Бағдод ва ғайра. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ВӮХШУР وخشور *ниг.* **вахшур.**

Г

Г ҳарфи чорӯми алифбои ҳозираи тоҷикӣ; дар алифбои арабии тоҷикӣ—ҳарфи گ ; *ниг.* **гоф** I.

ГАБАР گبر санге, ки аз он дег, табақ, коса ва амсоли он метарошиданд.

З-ин биёбон басе туро беҳтар
Хонаву оби сарду деги габар. *Саноӣ*

ГАБЗ گبز қавӣ; ситабр, ғафс.

Дар фалон беша дарахте ҳаст сабз,
Бас баланду паҳну ҳар шохеш габз. *Румӣ*

ГАБЗӢ گبزی ситабрӣ, дуруштӣ, ғафсӣ.

Бо чунин габзии ҳафт андоми зафт
Аз шикофи дар бирун ҷастанд тафт. *Румӣ*

ГАБР I گبر оташпараст, пайрави дини Зардушт, зардуштӣ.

Агар сад сол габр оташ фурӯзад,
Ба як дам, к-андар он афтад, бисӯзад. *Саъдӣ*

Дар таворих чунон мастур аст, ки панҷ ҳазор сол салтанат ба габрону муғон тааллуқ дошт.
Ҷомӣ

ГАБР II گبر як навъ *либоси ҷангӣ*, ки бо пахта ва абрешим пур ва лаганда шуда аст; хафтон, қазоганд.

Яке габр пӯшид Золи далер
Ба ҷанг андаромад ба кирдори шер. *Фирдавсӣ*

ГАБРАГӢ گبرگی оташпарастӣ.

... Ки дини Масеҳо надорад дуруст,
Раҳи габрагӣ дораду Жанду Уст. *Фирдавсӣ*

ГАБРӢ گبری габр будан, оташпараст будан; оташпарастӣ.

Масҷидҳо бино кард ва осори куфр ва расми габрӣ бардошт. «*Таърихи Наршахӣ*»

ГАВ I گو *ниг.* **гов.**

ГАВ II گو чуқурии чоҳмонанд, гавдол, мағоқ; *муқ.* **гавд.**

Ҳамчу об аз машк боридан гирифт,
Дар гаву дар ғорҳо маскан гирифт. *Румӣ*

Ёрон ҳама рафтанд зи айёми ҳаводис,
Афсӯс, ки ман дар гави айём бимондам. *Анварӣ*

ГАВАЗН گوزن гови кӯҳӣ, ки шохҳои баланди панҷадори дароз дорад.

Диловар шуд он мардуми нодалер,
Гавазн андаромад ба болини шер. *Фирдавсӣ*

Ба нахҷиргаҳ шер кардӣ шикор,
Зи гӯру гавазнаш набудӣ шумор. *Низомӣ*

ГАВД گود чуқурӣ, мағоқ; *муқ.* **гав** II.

Наздики он чоҳҳо кӯҳпораест, ки бад-он мавзеъ гавдҳо дар санг афтодааст. *Носири Хисрав*

Ду сӯрох дар он буд, ки об берун меомад ва ҳамон ҷо дар гавде меистод. *Носири Хисрав*

ГАВДАР||ГАВДАРА گودر || گودره навъе аз мурғобӣ.

Қафи юз пур мағзи оҳубара,
Ҳама ҷанги шоҳин дили гавдара. *Унсурӣ*

ГАВЗ گوز ҷавз, чормағз.

Он ҷо-ки путк бояд, хоиск беҳудаст,
Гавз аст хоҷа, сангинмағз, оҳанинсифол. *Мунҷик*
Мағз он замон диҳад, ки варо бишкананд гавз,
В-аз ҷӯш дег чарбию каф бар сар оварад. *Ломеӣ*

◇ **гавз бар гунбаз афшондан** *киноя аз* кори бефоида кардан.

Ту бо ин сипаҳ пеши ман рондӣ,
Ҳаме гавз бар гунбаз афшондӣ. *Фирдавсӣ*

гавз дар гунбад мондан ба кори номумкин кӯшидан, ба кори ношуданӣ даст задан.

Ту гуфтӣ гавз дар гунбад ҳамемонд
Ва ё дар бодия киштӣ ҳамеронд.
Фахриддини Гургонӣ

ГАВЗБОЗ گوز باز ҷавзбоз, чормағзбоз, касе, ки чормағзбозӣ мекунад.

Гавзбози чарх чун тифлон ба ид аз баҳри он-к
Гавз маҳ кардасту гавз аз ахтарон ангехта.
Хоқонӣ

ГАВЗБУН گوزبن дарахти чормағз.

ГАВЗОБ گوزاب ош, ки аз гӯшту чормағзу нахӯду биринҷ тайёр карда мешавад.

Натвон сохт аз каду гавзоб,
Н-аз рикоша ҷомаи санҷоб. *Унсурӣ*

ГАВЗОДА گوزاده паҳлавонзода, қаҳрамонзода, он ки аз нажоди қаҳрамонону паҳлавонон аст.

Аз Эрон ҳар он кас ки гавзода буд,
Далеру хирадманду озода буд. *Фирдавсӣ*

ГАВОЖА گواژه **1.** таъна, сарзаниш.

Гавожа, ки хасташ саранҷом ҷанг,
Яке хуи зишт аст, аз ӯ дор нанг.
Абӯшакури Балхӣ

2. мазоҳ, масхара.

Гавожа басе боядат бо фисӯс,
На марди дирафшию гӯполу кӯс. *Фирдавсӣ*

гавожа задан а) таъна задан; б) мазоҳ ва масхара кардан.

Қасеро куҷо мағз бошад басе,
Гавожа набояд задан бар касе. *Фирдавсӣ*

ГАВОЗ||ГУВОЗ گواز чӯбдаст; халачӯби говрон, таёқе, ки бо он гов, хар ва дигар ҳайвоноти чорпоро меронанд.

Дӯстонро биёфтӣ ба мурод,
Сари душман бикӯфтӣ ба гавоз. *Фаррухӣ*

ГАВОЛИДАН گواليدن *ниг.* **гуволидан.**

ГАВОНПАҲЛАВОН گوان‌پهلوان паҳлавони гавон, паҳлавони паҳлавонон, паҳлавони бузург (таркиби чаппа монанди шоҳаншоҳ, ки шоҳи шоҳон гуфтан аст).

Гавонпаҳлавоне бувад зӯрманд
Ба бозу, ба зӯру ба боло баланд. *Фирдавсӣ*

ГАВОНЧӢ گوانجی далер, паҳлавон; сардори паҳлавонон, сипаҳсолор.

Ба даргоҳи шоҳат миёнчӣ манам,
Ки дар шаҳри Эрон гавончӣ манам. *Фирдавсӣ*

ГАВОРА گواره сабади мевакашонӣ, сабади ангиштканшонӣ; *муқ.* **кавора** 1.

Гар бихоҳӣ ниёзи нӯшидан,
Ту ҳаме об дар гавора кунӣ? *«Луғати фурс»*

ГАВПОРА گوپاره гала, подаи гову говмеш ва ғ.

Вой аз он ово, ки гар гавпора он ҷо бигзарад,
Бифганад нозода бачча, бозгирад зода шер.
Мунҷик

ГАВҲАР گوهر **1.** марворид; санги қиматбаҳо.

Гавҳар чу тавон зи кон гирифтан,
Сустӣ бувад аз дукон гирифтан. *Ҷомӣ*

Оқибат аз гирья меояд муроди дил ба даст,
Ғарқи ашкам з-он ки гавҳар ҷуз дар оби шӯр нест.
Мушфиқӣ

гавҳари манзум а) гавҳари ба ришта кашидашуда; б) *маҷ.* шеъри мавзун ва равон.

Ҳофиз ин гавҳари манзум, ки аз табъ ангехт,
Асари тарбияти Осафи сонӣ донист. *Ҳофиз*

гавҳари ноб гавҳари тозаю мусаффо ва холис.

Миёнаш аз камар гардида бетоб,
Чу тори нозуке, к-аз гавҳари ноб. *Ҳозиқ*

гавҳари сероб гавҳари рахшон.

Ташнаро қатра беҳ аз гавҳари сероб бувад,
Дастхушк аст садаф пеши ақиқи яманӣ. *Сайидо*

гавҳари фард гавҳари якдона, марвориди холиси софи ягонаву танҳои даруни садаф.

Эй хоҷа, мапиндор, ки мо гавҳари фардем,
В-ин хуққаи фирӯзаи гардун садафи мост. *Ҳилолӣ*

гавҳари фурӯзон гавҳари тобон; **гавҳари шабфурӯз** гавҳаре, ки дар шаб метобад, нур медиҳад; гавҳари аълосифат.

Қиссаи ишқ худ равад пеши фусурдагон, вале
Сангтарош кай харад гавҳари шабфурӯзро.
Хисрави Деҳлавӣ

гавҳари шабчароғ гавҳари дурахшони қиматбаҳо, ки шабона равшан метобад.

Бар-он ҳар яке гавҳари шабчароғ
Дурахшанда ҳар як чу дар шаб чароғ. *Хоҷу*

гавҳари якдона марвориди яккаву ягона дар садаф буда; дурри беназир.

Мадори нуқтаи биниш зи холи туст маро,
Ки қадри гавҳари якдона ҷавҳарӣ донад. *Ҳофиз*

гавҳари якто гавҳари қиматбаҳо, гавҳари бемонанд.

Чаро ин гавҳари якто ва ин дурри гаронбаҳоро бо ин сангрезаҳо баробар мекунӣ? *Садри Зиё*

2. *фалс.* асл, зот, асли ҳар чиз, сиришт; *муқобили* **араз** 1.

Банӣ-одам аъзои якдигаранд,
Ки дар офариниш зи як гавҳаранд,
Чу узве ба дард оварад рӯзгор,
Дигар узвҳоро намонад қарор. *Саъдӣ*

3. *маҷ.* нажод, насаб.

Ҷавон буду аз гавҳари паҳлавон,
Хирадманду бедору равшанравон. *Фирдавсӣ*

Гар ту ба табор фахр дорӣ,
Ман мафхари гавҳару тaборам. *Носири Хисрав*

Тоҷи шоҳӣ талабӣ, гавҳари зотӣ бинамо,
В-ар худ аз гавҳари Ҷамшеду Фаридун бошӣ.
Ҳофиз

4. *маҷ.* фарзанд.

Манзур кунӣ ба манзари хеш,
Пайванд диҳӣ ба гавҳари хеш. *Ҷомӣ*

5. *киноя аз* сухани мавзуни фасеҳ ва балеғ.

Шаҳ маро зар доду гавҳар додамаш бар ҷои зар,
Он кароматро мукофо барнатобад беш аз ин.
Хоқонӣ

Аз он ҳарф бозортезӣ кунам,
Зи лаб гавҳари розрезӣ кунам. *Ҷомӣ*

6. *маҷ.* ашк, оби дида.

Мафрӯш, дида, арзон гавҳар ба хотири дил,
Ёрон раво надоранд бар дӯстон зиёнро. *Махфӣ*

7. *маҷ.* дандон.

Ба гоҳи ханда намоӣ ҳаме ду саф гавҳар,
Туро ст гавҳару чашми ман аст гавҳарбор.
Қамарӣ

Туро ст лаъли шакарбору дар миён гавҳар,
Миёни лаъл чаро кардаӣ ниҳон гавҳар.
Заҳири Форьёбӣ

◇ **гавҳари биниш** *киноя аз* чашм.

Фурӯғи гавҳари биниш гирифтааст ғубор,
Тамизи мардуми ин рӯзгор дар гӯш аст. *Соиб*

гавҳари пок тани соф, бадани беайб; **гавҳари шабтоб** *киноя аз* ситора.

Чарх пур гавҳари шабтоб шуд аз гирьяи мо,
Моҳ дар ҳола ба гирдоб шуд аз гирьяи мо. *Соиб*

гавҳар суфтан а) сӯрох кардани гавҳар барои ҳамонил, ки асбоби зинат аст.

Кӣ сурате, ки ба умре нигошт, худ бис(у)турд,
Кӣ гавҳаре, ки басе сол суфт, худ биш(и)каст?
Анварӣ

б) *киноя аз* сухани балеғ ва фасеҳи бикр гуфтан.

Чунон дилро, ки шарҳаш бо ту гуфтам,
Ба васфаш гавҳари асрор суфтам. *Ҷомӣ*

гавҳари нукта суфтан *киноя аз* нуктасанҷӣ, мӯшикофӣ кардан дар сухан.

Ҳар касе мӯҷиби дигар мегуфт,
Гавҳари нуктаи дигар месуфт. *Ҷомӣ*

гавҳар бастани мавҷи васл *киноя аз* фарзанддор шудан.

ГАВҲАРАФШОН||ГАВҲАРФИШОН گوهرافشان||گوهرفشان

1. афшонандаи гавҳар, гавҳарпош.

Арбоби ҷудро кафи гавҳарфишон намонд,
Дасти кушодае ба муҳиту ба кон намонд. *Сайидо*

2. *маҷ.* фасеҳзабон, хушкалом, ширингуфтор.

Бифармуд, то гавҳарафшон дабир
Қасабро дурафшон кунад бар ҳарир. *Хоҷу*

гавҳарафшон кардан гавҳарпошӣ кардан; *киноя аз* некӣ кардан, файз расондан.

Тамошои дарьёи Хазрон кунам,
Зи ҷуръа бар он гавҳарафшон кунам. *Низомӣ*

ГАВҲАРБОР گوهربار борандаи гавҳар, гавҳарафшон; *маҷ.* ашкбор, ашкрез.

Лаъли ӯ дар ханда ҳар боре ки шаккарбор гашт,
Дар баробар чашми ман аз гирья гавҳарбор буд.
Ҷомӣ

Ҳиммате, Махфӣ, дар ин водӣ, ки аз таъсири ишқ
Дар бағал дорад баҳоре чашми гавҳарбори мо.
Махфӣ

ГАВҲАРИН گوهرین аз гавҳар сохташуда; он чӣ бо гавҳар ороста ва ҷавоҳиркорӣ шудааст.

Ҳама гавҳарин сохт заррин ситом,
Булӯрин табақ, балки бесҷода ҷом. *Низомӣ*

◇ **гавҳарин шамъдон** *киноя аз* осмон.

Дар-ин буд, к-аз гавҳарин шамъдон
Забона зад ин шамъи оташфишон. *Хоҷу*

ГАВҲАРКАШ گوهرکش 1. кашанда ва кашонандаи гавҳар, бо худ баранда ва ё оварандаи гавҳар; 2. достпона.

Зи баҳри соиди шоҳ абр сохт гавҳаркаш,
Ки қатра дурри хушоб асту сабза шибҳи давол.
Рафеи Лунбонӣ

◇ **лаъли гавҳаркаш** *киноя аз* лаби латифсухан, ширинсухан.

Гуҳарбор шуд лаъли гавҳаркашаш,
Шакаррез шуд шаҳди шаккарвашаш. *Хоҷу*

ГАВҲАРНИГОР گوهرنگار бо ҷавоҳирот оросташуда, бо гавҳар зебу зинат додашуда.

Сари моҳ бо афсари зарнигор,
Сари шоҳ бо тоҷи гавҳарнигор. *Фирдавсӣ*

Бирун омад аз дар ҳазорон савор
Қабову кулаҳ зарру гавҳарнигор. *Ҷомӣ*

Кунҷи зовияи меҳнатзадагон дар баробари айвони гавҳарнигор ба ҳеҷ барнаёяд.
«Анвори Суҳайлӣ»

теғи гавҳарнигор шамшери бо гавҳар зинатьёфта; *киноя аз* нури офтоб.

Чу хуршед бо теғи гавҳарнигор
Бирун омад аз қуббаи зарнигор... *Хоҷу*

ГАВҲАРОГИН گوهرآگین ҷавҳаркорӣ шуда, бо ҷавоҳир оросташуда, гавҳар шинондашуда.

Баромуда гавҳар ба мушкин каманд,
Фурӯ ҳишт бар гавҳарогин паранд. *Низомӣ*

ГАВҲАРФИШОН گوهرفشان *нигарфшон.* **гавҳарафшон.**

ГАВҲАРФУРӮШ گوهرفروش 1. касе, ки бо харидуфурӯши ҷавоҳирот машғул аст, ҷавҳарӣ.

Бедил, зи ҷӯши обилаат дар раҳи талаб
Гавҳарфурӯш шуд садафи гӯши нақши по. *Бедил*

2. *киноя аз* шоири нуктасанҷ.

Гирифтам, сари тезҳушон манам,
Шаҳаншоҳи гавҳарфурӯшон манам. *Низомӣ*

ГАВҲАРЧИН گوهرچین ҷамъоварандаи гавҳар; ◇ **гавҳарчин шудан** *киноя аз* суханҳои дилнишин ва латиф гуфтан ё шунидан.

То чу шаккар бар дилаш ширин шудӣ,
В-аз лаби гӯёш гавҳарчин шудӣ. *Ҷомӣ*

ГАВҲАРӢ گوهری 1. ҷавоҳирфурӯш; гавҳаршинос.

Қадри зар заргар шиносад, қадри гавҳар — гавҳарӣ. *Зарбулмасал*

2. аз гавҳар сохташуда, гавҳарин; 3. гавҳармонанд, дорои равшанӣ ва обу ранги гавҳар.

Махмури туам, ба дасти ман деҳ
Он ҷоми шароби гавҳариро. *Шамси Табрезӣ*

ГАДАК گدک хӯроки ҳасибмонанд, ки дар пораҳои шиканбаи гӯсфанд биринҷу гӯшт пур карда медӯзанд ва мепазанд.

Бомдодон чу тариди гадаку поча зананд,
Мебаранд аз паи он каллаву гипо дар кор.
Абӯисҳоқи Атъима

ГАДО گدا 1. касе, ки барои рӯзгузаронии худ аз дигарон чизе металабад, соил.

Ишқ асту бас, ки дар ду ҷаҳон ҷилва мекунад,
Гоҳ аз либоси шоҳу гаҳ аз кисвати гадо. *Ҷомӣ*

Ҳангоми тангдастӣ дар айш кӯшу мастӣ,
К-ин кимиёи ҳастӣ Қорун кунад гадоро. *Ҳофиз*

2. *киноя аз* ошиқ.

Чун Ҳилолиро ба хоки остонаш дид, гуфт:
Ин гадоро бин, ки бас олиҷаноб афтодааст. *Ҳилолӣ*

3. фақир, камина, банда (аз рӯи хоксорӣ дар ҳаққи худ гуфта мешавад).

Ҳазор нома навиштам мани гадо, лекин
Яке ба ҳазрати султон намерасад, чӣ кунам?
Ҳилолӣ

4. *киноя аз* муқим, сокин, бошанда.

Дар ақди байъи сарое мутараддид будам, ҷуҳуде гуфт: Бихар, ки ман аз гадоёни ин маҳаллатам. *Саъдӣ*

ГАДОЁНА گدایانه чизе, ки ба гадо медиҳанд.

Мо гадоёна аз ин дар хостем,
Варна аз амвол бепарвостем. *Румӣ*

ГАДОЗОДА گدازاده фарзанди гадо.

Шунидам, ки вақте гадозодае
Назар дошт бо подшаҳзодае. *Саъдӣ*

ГАДОПЕША گداپیشه касе, ки шуғл ва касбу кораш гадоист, гадоикунанда; *маҷ.* шилқин.

Агар дасти ҳиммат бидорӣ ба кор,
Гадопеша хонандату пухтахор. *Саъдӣ*

ГАДОРӮ(Й) گدارو(ی) гадосимо; *маҷ.* гадохулқ, гадорафтор; берӯй, бешарм.

Гар гадо гаштам, гадорӯ кай шавам?
В-ар либосам кӯҳна гардад, ман навам. *Румӣ*

ГАДОСИФАТ گداصفت гадохислат, гадорафтор.

ГАДОСИФАТӢ گداصفتی гадохислатӣ, ҳолати гадоӣ, тарзу рафтори гадоёна.

Ғуломи ҳиммати он ринди офиятсӯзам,
Ки дар гадосифатӣ кимиёгарӣ донад. *Ҳофиз*

ГАДОТАБЪ گداطبع касе, ки табъан гадост; берӯй.

Муаллими куттоберо дидам дар диёри Мағриб: туршрӯй ва мардумозор, гадотабъ ва нопарҳезгор.
Саъдӣ

ГАДОЧАШМ گداچشم чашмгурусна, ҳарис, пастназар, нодида, касе, ки ба моли касон чашм медӯзад, умедвору ҳариси моли дигарон.

ГАДОЧАШМӢ گداچشمی чашмгуруснагӣ, ҳарисӣ, пастназарӣ, нодидагӣ.

Ин гадочашмию ин нодидагӣ
Аз гадоии туст, н-аз бегларбегӣ. *Румӣ*

ГАДОЙ گدائی гадо будан, ҳолат ва амали гадо.

Агар ҷавр дар подшоҳӣ кунӣ,
Пас аз подшоҳӣ гадой кунӣ. *Саъдӣ*
Чун гадой чизи дигар нест, ҷуз хоҳандагӣ,
Ҳар кӣ хоҳад, гар Сулаймон асту гар Қорун,—
гадост. *Анварӣ*

ГАДЬЯ گدیه *ниг.* **гидья.**

ГАДЬЯПАРАСТ گدیه‌پرست *ниг.* **гидьяпараст.**

ГАЖДУМ گژدم *шакли дигари* **каждум.**

Гар мунофиқ хонияш ин номи дун,
Ҳамчу гаждум мехалад андар дарун. *Румӣ*

газ گز *асоси замони ҳозираи* **газидан.**

ГАЗ I گز олати чӯбӣ ва ё оҳании ченкунии масофа, матоъ ва ғ., ки дарозиаш 91,5 см мебошад.

Зери девори ҳисор бирасиданд ва миқдори панҷоҳ газ ҷой сӯрох карданд. «*Таърихи Наршахӣ*»
Бахраи ту з-ин ҷаҳон, чун доманат гирад аҷал,
Даҳ газе карбосу лахте хишту чӯбу бурьёст.
Муиззӣ

ГАЗ II گز **1.** бутта ё дарахти хурд, дорои хӯшаҳои гулҳои гулобиранг, баргҳояш монанди барги сарв мебошад, тамариск.

Агар бад кунӣ, чашми некӣ мадор,
Ки ҳаргиз наёрад газ ангур бор. *Саъдӣ*

2. тири бепару пайкон, ки ду нӯги он борик буда, миёнаш ғафс аст.

Таҳамтан газ андар камон ронд зуд,
Бар он сон, ки Симурғ фармуда буд. *Фирдавсӣ*

ГАЗАНД گزند осеб, зарар, зиён.

Чу боло барорад гиёҳе баланд
Сари сарвро бошад аз вай газанд. *Низомӣ*
Ҳар газанде, ки тавонӣ, ба душман марасон, ки бошад, ки вақте дӯст гардад. *Саъдӣ*

газанд хостан бадӣ ва бадхоҳӣ кардан, зиён расонидан.

Кунун то яқинат нагардад гуноҳ,
Ба гуфтори душман газандаш махоҳ. *Саъдӣ*

ГАЗАР گزر сабзӣ, бехӣ, зардак.

Аз газар в-аз себу беҳ, аз гирдакон
Лаззати дӯшоб ёбӣ ту аз он. *Румӣ*

ҳалвои газар ҳалвои сабзигӣ.

Шӯри ҳалвои шакар мефитадам андар сар,
Шакли ҳалвои газар мебарадам дил аз кор.
Абуисҳоқи Атъима

ГАЗИД||ГАЗИТ||ГИЗЬЯТ گزید||گزیت **1.** боҷу хироҷ, андоз.

Шаҳаншоҳи Эрон чу дид он шигифт,
Хироҷу газид аз ҷаҳон баргирифт. *Фирдавсӣ*

2. андозе, ки аз аҳолии ғайри дини ҳукмрони мамлакат гирифта мешуд; ҷизья, андози саронаи махсус, ки дар мамлакатҳои исломӣ аз тобеони динҳои дигар гирифта мешуд.

Гаҳаш хоқон хироҷи Чин фиристад,
Гаҳаш қайсар газити дин фиристад. *Низомӣ*
Чу пирӯзии шоҳатон бишнавед,
Газите ба озарпарастон диҳед. *Дақиқӣ*

ГАЗИДАН گزیدن **1.** ба чизе дандон задани инсон ва ё ҳайвон; **2.** неш задани ҷонварон, ҳашарот.

ГАЗИТ گزیت *ниг.* **газид.**

ГАЗОВАНГОН گزاونگان бо шитоб, бо таъҷил; **газовангон рафтан** бо шитоб рафтан.

Моҳ з-он меравад газовангон,
То кунад даври хонаи ту тавоф. *Авҳадӣ*

ГАЗОИДАН گزائیدن **1.** *ниг.* **газидан** 1.

Гар шери шарза нестӣ, эй фазл, кам шикар,
В-ар мори гурза нестӣ, эй ақл, кам газой!
Масъуди Саъд

2. *маҷ.* газанд расондан, озор додан, ранҷондан, осеб расонидан.

Қист, к-аш васли ту надорад суд,
Қист, к-аш фурқати ту нагзояд? *Дақиқӣ*
Гарам роҳат расонӣ в-ар газой,
Муҳаббат бар муҳаббат мефазой. *Саъдӣ*

ГАЗОФ گزاف *ниг.* **гизоф.**

ГАЙҲОН||ГЕҲОН گیهان дунё, ҷаҳон, олам.

Қофу нун буда сутурван аз ҳазорон сол боз,
Зода фарзанде, ки шоҳаншоҳи гайҳон омада.
Хоқонӣ

ГАЙҲОНХИДЕВ||ГЕҲОНХИДЕВ گیهان‌خدیو худованди ҷаҳон, молики олам, худо.

Чу бифрефт Чӯбинаро нарradeв,
Куҷо бинад ӯ роҳи гайҳонхидев.
Ҳар он дил, ки аз оз шуд дардманд,
Наёядш панди хирад судманд. *Фирдавсӣ*

ГАЛ(Л)А گله гурӯҳ, даста; рама.

Дигар сӯ Сарахсу биёбон ба пеш,
Гала гашта бар дашт оҳуву меш. *Фирдавсӣ*

ГАЛ(Л)АБОН گله‌بان шубон, чӯпон, нигаҳбони рамаи чорпоён, подабон.

Шунидам, ки Дорои фаррухтабор
Зи лашкар ҷудо монд рӯзи шикор.
Давон омадаш галлабоне ба пеш,
Шаҳаншаҳ баровард тuғлуқ зи кеш. *Саъдӣ*

ГАЛ(Л)АБОНӢ گله‌بانی шубонӣ, чӯпонӣ, подабонӣ.

Маро галлабонӣ ба ақл асту рой,
Ту ҳам галлаи хеш дорӣ ба пой. *Саъдӣ*

ГАЛ(Л)АСОҲИБӢ گله‌صاحبی соҳиб ва молики рама будан, бадавлатӣ.

Уфтодам мани биёбонӣ
Аз галасоҳибӣ ба чӯпонӣ. *Низомӣ*

ГАМАСТ گمست ҷамаст, як навъ санги камарзиш, чизи беарзиш.

Миёни хоҷаву туву миёни хоҷаву ман
Тафовут аст чунон чун миёни зарру гамаст.
Фаррухӣ

ГАНГ گنگ **1.** кач, хамида, кӯзпушт.

... Ки бубинӣ пас аз ин аз қибали хизмати ту
Пушти аъдои ту чун пушти ҳамоил шуда ганг.
Саноӣ

2. *номи* бутхонае дар Туркистон; *номи* сарои қадиме дар Туркистон.

Чунин то расиданд наздики Ганг,
Ки он буд хуррам сарои даранг. *Фирдавсӣ*

3. номи дарьё дар Ҳиндустон.

Абр шуд наққоши Чину бод шуд аттори Рум,
Боғ шуд айвони нуру роғ шуд дарьёи Ганг.
Манучеҳрӣ

ГАНГАЛ گنگل ҳазл, мазох, масхара.

Бода мехӯрдему гангал мезадем
З-аввали шаб то ба вақти субҳдам. *Низорӣ*

ГАНД گند 1. ганда, бад (дар бораи бӯй).

Сир арчи ҳамтавила чу савсан бувад ба ранг,
Ғаммози бӯю ранг бувад бӯи ганди ӯ. *Хоқонӣ*

2. бӯи бад.

Хирадмандеро, ки дар зумраи аҷлоф сухан бибандад, шигифт мадор, ки овози барбат бо ғалабаи дуҳул барнаёяд ва бӯи анбар аз ганди сир фурӯ монад. *Саъдӣ*

[Язид бинни Меҳлаб]... пас чун наздики Гургон расид, ганде ва бӯи нохуш ба машоми ӯ расид. *«Таърихи Табарӣ»*

ГАНДА گنده 1. бадбӯй, гандида, вайроншуда.

Паёмаш чу бишнид шоҳи Яман,
Бипажмурд чун з-оби ганда саман. *Фирдавсӣ*

Агар аблаҳе мушкро ганда гуфт,
Ту маҷмӯъ бош, ӯ пароканда гуфт. *Саъдӣ*

2. *бад*.

ГАНДАМАҒЗ گنده‌مغز 1. ҳарзагӯй; 2. дурушт, каҷхулқ, бадхулқ; 3. саркаш, мутакаббир, мағрур.

Гар набудӣ ҷазби муши гандамағз,
Айшҳо кардӣ даруни об чағз. *Румӣ*

ГАНДАМАҒЗӢ گنده‌مغزی 1. ҳарзагӯӣ; 2. дуруштӣ, бадхулқӣ; каҷбаҳсӣ; 3. саркашӣ, мутакаббирӣ, мағрурӣ.

Агар меравад дар пиёз ин сухун,
Чунин аст гӯ, гандамағзӣ макун. *Саъдӣ*

ГАНДАНО گندنا сабзае аз ҷинси пиёз ва сир.

Фалак, бин, чун манеро чун дағо дод,
Ки райҳонам намуду гандано дод. *Хисрави Деҳлавӣ*

Дар ҳаволии он [суфра] анвои буқул диданд, илло сиру гандано. *«Равзат-ус-сафо»*

◇ **ганданоро аз газар шинохтан** *киноя аз* фарқ карда тавонистани неку бад, даъвои бофаҳмӣ кардан.

Ғолибан мо ақл дорем ин қадар,
Ганданоро мешиносем аз газар. *Румӣ*

ГАНДАПИР گنده‌پیر зани пири солхӯрдаи фартут.

Гандапире бад-ин ҳама зиштӣ
Хидмати Нӯҳ карда дар киштӣ. *Заҳири Форёбӣ*

Бидидаш намоён ба сад дору гир,
Ки будаст манкӯҳа он гандапир. *Савдо*

ГАНДИДАН گندیدن 1. вайрон шудан, фосид шудан; 2. бӯй гирифтан, бадбӯ шудан.

Молашон оби ҳавзу эшон сер,
Гандад об, ар ба ҳавз монад дер. *Низомӣ*

ГАНДУМ گندم навъе аз ғалладона, ки ғизои асосии инсон аст ва аз он нон ва хӯрокҳои гуногун тайёр мекунанд.

Падарам равзаи ризвон ба ду гандум бифурӯхт,
Нохалаф бошам, агар ман ба ҷаве нафрӯшам.
Ҳофиз

ГАНДУМГУН گندم‌گون гандумранг, сабзина, касе, ки рангаш аз офтоб каме тира ва ба ранги гандум шудааст.

Рӯи гандумгун намуду ҷони ман як ҷав фурӯхт,
Бо кӣ гӯям ҷаври он гандумнамои ҷавфурӯш.
Камоли Хуҷандӣ

Холи мушкин, ки бад-он орази гандумгун аст,
Сирри он дона, ки шуд раҳзани одам, бо ӯст.
Ҳофиз

ГАНДУМНАМО گندم‌نما: **гандумнамои ҷавфурӯш** *киноя аз* касе, кӣ чизеро мухолифи ҳақиқат нағз ва дуруст нишон медиҳад; фиребгар, сохтакор, қаллоб.

Ҳама гандумнамои ҷавфурӯшанд,
Гаҳе дар оҳу гоҳе дар хурӯшанд. *Бадрии Кашмирӣ*

ГАНҶ گنج хазинаи тилло, нуқра ва ҷавоҳирот, ки дар ҷое пинҳон карда шудааст.

Дирамдоре, ки ӯ соҳибкарам нест,
Агар сад ганҷ дорад, мӯҳтарам нест. *Ҳилолӣ*

Дари ганҷи мурод ҷуз ба калиди ранҷ натавон кушод. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ганҷи деворбаст ганҷи дар мағзи девор пинҳон кардашуда.

Ба уммеди он ганҷи деворбаст
Барандохт динори худро зи даст. *Низомӣ*

◇ **Ганҷи Арӯс** номи ганҷи аввал аз ҳашт ганҷи Хисрави Парвез, ки ҷамъкардаи худи ӯ будааст.

Нахустин, ки бинҳод «Ганҷи Арӯс»,
Зи Чину зи Бартосу аз Ҳинду Рус... *Фирдавсӣ*

Ганҷи Афридун (*ё* **Фаридун**) номи як навои мусиқӣ.

Зи нақди ишқ агар холӣ бувад ҷайб,
Чӣ суд аз «Ганҷи Афридун»-ам, эй дӯст! *Ҷомӣ*

Ганҷи Афросиёб номи ганҷест, ки гӯё Афросиёб ниҳода буд ва Парвез онро ёфтааст ва он ганҷи чаҳорум аз ҳашт ганҷи Хисрави Парвез аст.

Дигар номвар «Ганҷи Афросиёб»,
Ки касро набуд он ба хушкиву об. *Фирдавсӣ*

Ганҷи Бодовард (*ё* **Бодовар**) а) номи ганҷи дуюм аз ҳашт ганҷи Хисрави Парвез аст: гӯё Қайсари Рум хазинаҳои падари худро аз тарси Хисрав ба киштиҳо бор карда, ба баҳр гурезонидааст, бод онҳоро ба тарафи лашкаргоҳи Хисрав овардааст ва он хазинаҳо ба дасти Хисрав афтода ва аз ин ҷиҳат онро «Ганҷи Бодовард» гуфтаанд.

Дигар «Ганҷи Бодовар»-аш хонданд,
Шумораш бикарданду дармонданд. *Фирдавсӣ*

б) номи оҳанге аз оҳангҳои сегонаи Борбад.

Чу *соз* аз «Ганҷи Бодоворд» рондӣ,
Зи ҳар боде лабаш ганҷе фишондӣ. *Низомӣ*

Ганҷи Бор номи ганҷи ҳаштӯми Хисрави Парвез, ки гӯё *онро бо раҳбарии* деҳқоне ёфтааст ва он ганҷ сад офтобаи пур аз тилло ва ҷавоҳир будааст; **Ганҷи Деба** дебаи хисравӣ, ки номи ганҷи сейӯми Хисрави

Парвез будааст; **Ганҷи Комрон** номи яке аз лаҳнҳои сегонаи Борбад.

Чу «Ганҷи Комрон» кардӣ навосанҷ,
Барафшондӣ замин ҳам гову ҳам ганҷ. *Низомӣ*

ганҷи ороста а) ганҷи нағз, қиматбаҳо ва ороиш додашуда.

Супорам ба ту ганҷи ороста,
Биёбӣ басе хилъату хоста. *Фирдавсӣ*

б) суханҳои балеғи пурмазмун.

Биёвард пас дафтари хоста,
Ҳамон нусхаи ганҷи ороста. *Фирдавсӣ*

Ганҷи Равон а) номи ганҷи Қорун, ки аз рӯи афсонаҳо (асотир) пайваста дар зери замин ба сӯи тахт ҳаракат мекардааст; *муқ.* **ганҷи Қорун.**

Рахш ба ҳарро битохт бар сари субҳ офтоб,
Рафт ба чарбохурӣ «Ганҷи Равон» дар рикоб. *Хоқонӣ*

б) *киноя аз* сарват, боигарӣ, моли пурқимату фаровони корвон.

Шашсад аз бухтиёни тундравон
Шуд равона ба зери ганҷи равон. *Низомӣ*

Ганҷи Сӯхта номи ганҷи панҷӯм аз ҳашт ганҷи Хисрави Парвез; **Ганҷи Шодовард** номи ганҷи ҳафтӯм аз ҳашт ганҷи Хисрави Парвез; **ганҷи шойгон** а) ганҷи бузурги лоиқ ва сазовори подшоҳон.

Хокбезӣ кун, ки ман ҳам хокбезӣ кардаам,
То зи хок ин моя ганҷи шойгон овардаам. *Хоқонӣ*

б) ашки бисьёр.

Мори Заҳҳок монда бар поям
В-аз мижа ганҷи шойгон бархост. *Хоқонӣ*

се ганҷи шойгон ганҷи Қорун, Фаридун ва Шаддод.

Ганҷбахшо, як ду ҳарфи мадҳи ту
Бар се ганҷи шойгон хоҳам гузид. *Хоқонӣ*

Ганҷи Ковус номи лаҳни ҳафдаҳӯм аз сӣ лаҳни Борбад; **ганҷи Қорун** сарвати Қорун ном шахс, ки, мувофиқи нишондоди Таврот, сарватманди бузург буд; *муқ.* **Ганҷи Равон.**

Шукри неъмат неъмат афзун медиҳад,
Муфлисонро ганҷи Қорун медиҳад. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

панҷ ганҷ *киноя аз* «Хамса» (панҷ китоби Низомӣ).

Камол, ин панҷ байт он панҷ ганҷ аст,
Ки монд аз ту, чу онҳо аз Низомӣ. *Камоли Хуҷандӣ*

Ман он рӯз аз табъи ганҷинасанҷ
Нишастам ба саррофии панҷ ганҷ. *Ҳотифӣ*

ганҷи гуҳарро ба панҷ расонидан *киноя аз* навишта шудани «Хамса»-и Низомӣ.

Зи вайронаи Ганҷа шуд ганҷсанҷ,
Расонид ганҷи гуҳарро ба панҷ. *Ҷомӣ*

ганҷ пардохтан сарф кардани боигарӣ, харҷ намудани сарват.

Ҷаҳд мекарду ганҷ мепардохт,
Чораи кори ҳар касе месохт. *Низомӣ*

ганҷ бо Аждаҳо будан *киноя аз* сарвати бефоида ва моли беманфиат (ишора ба афсонае, ки гӯё Аждаҳо ҳамроҳ ва посбони ганҷ бошад).

Мурувват ту додию мардӣ туро ст,
Бадандешро ганҷ бо Аждаҳост. *Низомӣ*

ба ганҷ фурӯ рафтани по ниҳоят давлатманд шудан, соҳибдавлат гаштан.

Магар дод давлат маро пойранҷ,
Ки поям фурӯ рафт з-ин сон ба ганҷ. *Низомӣ*

бар сари ганҷ будан *киноя аз* соҳибдавлат, сарватманд будан.

Эй ки имрӯз бар сари ганҷӣ,
Пой фардот бар думи мор аст. *Анварӣ*

бо ганҷу девор ҷуфтӣ кардан *киноя аз* ба ҳирси моландӯзӣ ва сарватафзоӣ мондан; хасисӣ ва мумсикӣ кардан.

Або ганҷу девор ҷуфтӣ макун,
Зи баҳри силеҳ эҷ зуфтӣ макун. *Фирдавсӣ*

ГАНҶДОН گنجدان ганҷгоҳ, ҷои нигоҳ доштани ганҷ.

Роҳ дар ганҷдони ғор кунанд,
Ганҷ берун баранду бор кунанд. *Низомӣ*

ГАНҶИНА گنجینه 1. ҷои ганҷниҳӣ, ганҷдон, махзан.

Насиҳат гӯш кун, к-ин дур басе беҳ
Аз он гавҳар, ки дар ганҷина дорӣ. *Ҳофиз*

Фақри зоҳир мабин, ки Ҳофизро
Сина ганҷинаи муҳаббати ӯст. *Ҳофиз*

2. ганҷ.

Парешон кун имрӯз ганҷина чуст,
Ки фардо калидаш на дар дасти туст! *Саъдӣ*

3. *киноя аз* ботин, замир, дил.

Табъ ба селоби адам дода рахт,
Ишқ ба ганҷина қадам монда сахт. *Хисрави Деҳлавӣ*

ганҷинаи сина а) даруни сина.

Пайконаш ҷавҳарест дар ганҷинаи синаи мухолифон ҷой гирифта. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

б) *киноя аз* ботин, замир, дил.

Бурҳон ... кинаи валинеъмати худ дар ганҷинаи сина нигоҳ медошт. *«Таърихи Фаришта»*

ГАНҶИНАДОР گنجینه‌دار хазиначӣ, хазинабон.

Ҷавоҳир ба ганҷинадорон супор,
Вале розро хештан пос дор. *Саъдӣ*

ГАНҶИНАСАНҶ گنجینه‌سنج хазинадор, хазинабон, мутасаддии нигаҳдошти хазина; он ки зару ҷавоҳирро санҷида ба хазина қабул мекунад.

Гарон кард з-он сон тарозуи ганҷ,
Ки шуд обила дасти ганҷинасанҷ. *Ҳотифӣ*

ГАНҶКОВӢ گنج‌کاوی ганҷҷӯӣ.

Агар ганҷи ҳикмат ҳамебоядат,
Ба ҷуз ганҷковӣ намешоядат. *Ҷомӣ*

ГАНҶНОМА گنج‌نامه коғаз ё чизи дигар, ки дар он ҷои пинҳон кардани ганҷ ва миқдори чизҳои қиматбаҳои он нишон дода шудааст.

Зи таърихи куҳансолони ин бум
Маро ин ганҷнома гашт маълум. *Низомӣ*

ГАНҶПАРДОЗ گنج‌پرداز бахшандаи ганҷ, сарфкунандаи сарват.

Чун ба ганҷи Хаварнақ омад боз,
Ганҷпардоз шуд ба нӯшу ба ноз. *Низомӣ*

ГАНҶСАНҶ گنج‌سنج 1. санҷанда ва шиносандаи ганҷ; 2. бахшандаи ганҷ.

Шуда бар ту даври замон ганҷсанҷ,
Намондаст бар ту ниҳон ҳеҷ ганҷ. *Ҷомӣ*

ГАНҶУР گنجور хазинадор, хазиначӣ, мудир ва мутасаддии хазина.

Биёвард ганҷури Хисрав калид,
Сари бадраҳои дирам бардарид. *Фирдавсӣ*

Ҳар кучо ганче ниҳад дар кону дарьё офтоб,
Он ки байтулмол ӯ дорад, туро ганҷур бод. *Анварӣ*

◇ **ганҷури Ганҷа** *киноя аз* Низомии Ганҷавӣ.

Ба «Ҳафтпайкар»-и ганҷури Ганҷа ҳар ғазале
Намунаест зи маънӣ, дар ӯ ниҳон сад ганҷ. *Ҷомӣ*

ГАНҶХОНА گنجخانه хазинахона, ганҷдон, махзан.

Даст бар ганҷи зар дароз кунад,
То дари ганҷхона боз кунад. *Низомӣ*

Агар қиёс кунам, пеши ҳиммати олиш
Чи ганҷхонаи Қорун, чи ними парри зубоб. *Муиззӣ*

ГАНҶХУДО گنجخدا соҳиб ва молики хазина.

Ҷурми ман аст он ки аз хазоини аршӣ,
Ганҷхудоям, вале гадои Сифоҳон. *Хоқонӣ*

ГАП گپ 1. сухан, гуфтор; **гап задан** сухан гуфтан.

Ҷумла з-ин сӯю аз он сӯ гап мазан,
Чун надорӣ марг, ҳарза ҷон макан. *Румӣ*

2. сухани беҳуда ва беасос.

ГАР I گر *шакли кӯтоҳшудаи* агар.

Хирад гар сухан баргузинад ҳаме,
Ҳамон баргузинад, ки бинад ҳаме. *Фирдавсӣ*

Сурохию ҳарифе гарат ба даст афтад,
Ба айш кӯш, ки айём фитнаангез аст. *Ҳофиз*

ГАР II گر навъе аз бемории гузаранда; хориш; ҷараб, ки мӯйро мерезонад.

Шере ба иллати гар мубтало шуда буд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ГАРАВ||ГИРАВ گرو 1. чизе, ки дар назди касе гузошта, дар ҳудуди арзиши он пул ба қарз гирифта мешавад, ба шарте ки чизи гузошташуда баъд аз адои қарз бозгардонида шавад.

Забоне, ки бошад ба фармон гарав,
Набошад беҳ аз гӯши фармоншунав. *Ҷомӣ*

Мастиву завқи майкашон диданд дар кӯи муғон,
Карданд охир зоҳидон бо май гарав дасторро. *Ғиёсӣ*

ба гарав додан ба зимон додан, ба кафил додан, барои исботи паймон ва шарт чизеро ба амонат гузоштан.

Чун ин сулҳ афтод бо Саид ва Саид аз вай гарав хост, хотун ҳила кард ва он қавмро, ки ин қасд карда буданд, ба гарав дод. *«Таърихи Наршахӣ»*

2. *маҷ.* дар банду қайди чизе буда; вобаста, моил ба чизе.

Чун расидӣ меваҳои соли нав,
Хотираш будӣ ба ҳар мева гарав. *Ҷомӣ*

ба як нукта дар гарав будан *киноя аз* собитқадам мондан ва устувор будан ба аҳд, побанду муқайяд мондан ба чизе.

Макун, ки аҳли мурувват суханшунав бошанд,
Ҳазор сол ба як нукта дар гарав бошанд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ГАРАВГОН||ГИРАВГОН گروگان 1. чизи гаравӣ, чизи ба гарав мондашуда, марҳун, раҳин.

Маро ҷону дил зери фармони туст,
Ҳамеша равонам гаравгони туст. *Фирдавсӣ*

Амир Амрро ба рӯзгори Мансур бинни Нӯҳ ба Бухоро гиравгон карда буд. *«Таърихи Систон»*

2. ба таври гарав, ба гарав.

Чу ҳар се бад-ин номдор анҷуман
Фиристӣ гиравгон ба наздики ман... *Фирдавсӣ*

ГАРАВИДАН||ГИРАВИДАН گرويدن 1. бовар кардан; мӯътақид шудан ба касе ё чизе.

Зи бас ҷодуиҳои фарҳанги ӯ
Бад-ӯ бигравиданду аржанги ӯ. *Низомӣ*

[Муқаннаъ] он гоҳ гуфт: Ҳама вилоятҳо бар шумо мубоҳ кардам ва ҳар кӣ ба ман нагиравад, хуну мол ва фарзандони ӯ бар шумо ҳалол аст. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ба некуӣ нигарӣ, гар ҳаме ба кас нигарӣ,
Ба мардумӣ гиравӣ, гар ҳаме ба кас гиравӣ. *Манучеҳрӣ*

2. ба гарав додан.

Дар роҳи шикам ҷомаю ҷонро гаравидем,
«Алминнату лиллоҳ» ки охир палавидем. *Савдо*

ГАРАЗМОН||ГАРЗАМОН گرزمان осмон; арш, фалакулафлок.

Маҳу хуршед бо Бирҷису Баҳром,
Зуҳал бо Тиру Зӯҳра бар гаразмон. *Дақиқӣ*

ГАРГАР گرگر офаринанда (яке аз номҳои худо).

Чу бечора гаштанду фарьёд ҷустанд,
Бас эшон бибахшуд яздони гаргар. *Дақиқӣ*

ГАРГИН گرگين 1. гирифтори касалии гар; *ниг.* гар II.

Чун пеши вай оварданд, гуфт:... Он ҷо сагест гаргин, хуспида. *Ҷомӣ*

2. чиркин, гардолуд, ифлос.

Саросема ва музтариб гашта, бар шутури гаргин, ки равған бар ӯ молида буданд, савор шудам. *Аҳмади Дониш*

гард گرد *асоси замони ҳозираи* **гардидан||гаштан.**

ГАРД I گرد 1. гардиш, ҳаракат.

Ҷамонандаи деза ҳангоми гард,
Ҷаронандаи каргас андар набард. *Фирдавсӣ*

гард кардан гардидан, гардиш кардан.

Кунад он санг бар рӯи замин гард
Ба он муддат, ки ёқуташ тавон кард. *Бедил*

2. *маҷ.* гардун, чарх.

Ба Пирон чунин гуфт: Қ-имрӯз гард
На бар орзу гашт гоҳи набард. *Фирдавсӣ*

ГАРД II گرد 1. хокреза, чангу ғубор.

Ба лашкаргаҳ омад дамодам сипоҳ,
Ҷаҳон шуд зи гарди саворон сиёҳ. *Фирдавсӣ*

Ба мағриб сипоҳаш чу созад набард,
Кунад хушк дарьёи Чинро зи гард. *Хоҷу*

гарди сурма хокаи сурма, судаи сурма.

Зи гарди сурма хомӯшӣ магар ёбад суроғи ман,
Ба ин шӯре, ки мебинӣ, ба зеру бам намегунҷам. *Бедил*

2. *маҷ.* ғаму андух.

Зи танҳоӣ магар гарде ба дил дошт,
Зи савдои ҷунун дарде ба дил дошт.
«Баҳори Аҷам»

гарди ғам аз рӯи *касе* **фурӯ шустан** касеро аз ғам халос кардан.

Нигаҳ кард боз осмон сӯи ман,
Фурӯ шуст гарди ғам аз рӯи ман. *Саъдӣ*

◇ **гарди кофур** бухори сафед.

Хур аз машриқ барояд чашмаи нур,
Барангезад зи дарьё гарди кофур. *Низомӣ*

гард баровардан *аз чизе киноя аз* чизеро поймол кардан ва нобуд сохтан.

Чу орад замин ларза гоҳи набард,
Барорад ба осоиӣ аз кӯҳ гард. *Низомӣ*

гард баровардани пашша аз сари Намруд ишора ба ривояти динӣе, ки гӯё пашшае Намрудро, ки даъвои худоӣ карда буд, нобуд гардонидааст.

Мабин ба чашми ҳақорат ба ҳеҷ хасми заиф,
Ки пашша гард баровард аз сари Намруд. *Соиб*

гард аз ниҳоди *касе* **баровардан** нобуд кардан касеро.

Ба аспони тозиву мардони мард
Барор аз ниҳоди бадандеш гард! *Саъдӣ*

гард аз об (бар)ангехтан *киноя аз* кори фавқулодда кардан.

Баророст бозори новардро,
Барангехт з-оби равон гардро. *Низомӣ*

аз маркаб ба гард даромадан ба хок афтода нобуд шудан.

Чунон зад бар ӯ теғи зангорх(в)ард,
Ки зангӣ зи маркаб даромад ба гард. *Низомӣ*

аз оби равон (*ё* **дарьё**) **гард барангехтан** *киноя аз* корнамоии бемислу монанд нишон додан, корҳои номумкин ва мӯъҷизамонандро иҷро кардан.

Баророст бозори новардро,
Барангехт з-оби равон гардро. *Низомӣ*

аз чизе **гард ба(р) домани** *касе* **(будан)** *киноя аз* тааллуқ доштани чизе ба касе.

На з-ин домгаҳ банд бар гарданаш,
На з-ин хокдон гард бар доманаш. *Ҷомӣ*

ГАРДА گرده **1.** хока, хокаи сиёҳи ангишт (дар истилоҳи рассомон); **2.** нақши (нусхаи) пешакӣ, ки ба воситаи аз коғази сӯзанзадаи махсус гузаронидани хокаи ангишт бар коғази дигар ҳосил мешавад.

Аз гулистон чун баҳорон рафт, хористон шавад,
Гардае монад ба ҷо, чун рафт ҳусни маҳвашон.
«Хористон»

гарда бардоштан ба воситаи коғази сӯзанзада нусха бардоштан.

ГАРДАН گردن он қисми бадан, ки сарро бо китфҳо мепайвандад, унуқ (унқ); ◇ **гардани хам** хоксорӣ.

Гардани хамро шамшер намебуррад.
Зарбулмасал

гардан андаркашидан *киноя аз* сарпечӣ кардан, итоат накардан.

Доман андарчин, бисоти эҳтишоми кас мабин,
Гардан андаркаш, қафои имтиҳони кас маҳӯр!
Хоқонӣ

гардан афрохтан а) тафохур кардан, мағрурӣ намудан.

Маяфроз гардан ба дастору риш,
Ки дастор пунбасту сиблат ҳашиш. *Саъдӣ*

б) мунтазири дидани касе шуда сар боло кардан, чашм ба роҳи касе доштан.

Ҳар сари хоре чу Маҷнун гардане афрохтаст,
Ноқаи Лайлӣ магар оҳанги саҳро мекунад. *Соиб*

гардан барпечидан *ниг.* **гардан (бар)печидан; гардан задан** *киноя аз* гардан буридан, ба қатл расонидан, куштан.

Бухорхудот эшонро гардан мезад ва ҳеҷ касро захра набудӣ, ки сухан гӯяд ё шафоат кунад.
«Таърихи Наршахӣ»

гардан кашидан *киноя аз* нофармонӣ, саркашӣ намудан, рӯ тофтан, итоат накардан.

Бибандад зи перомуни шаҳр бор,
Қашад гардан аз миннати шаҳриёр. *Ҷомӣ*

гардан нарм кардан *киноя аз* тобеъ шудан, итоат кардан, мутеъ гардидан.

Роҷаҳои қалъаи Ронел ва Сангисор... гардан нарм карда тақаббули ҷизья ва хироҷ намуданд.
«Таърихи Фаришта»

гардан ниҳодан *ба чизе* розӣ шудан, итоат кардан, тобеъ шудан.

Ин хабар ба хоқон расид, ҷазаъ кард ва гардан биниҳод. *«Таърихи Табарӣ»*

гардан (бар)печидан *аз чизе* гардан кашидан, аз чизе сар кашидан, итоат накардан.

Ҳилми шутур, чунон ки маълум аст, агар тифле миҳораш гирад, сад фарсанг бибарад, гардан аз мутобааташ барнапечад. *Саъдӣ*

гардан тофтан *киноя аз* итоат накардан, саркашӣ намудан.

Саодат наҷусту тариқат наёфт,
Ки гардан зи гуфтори Саъдӣ битофт. *Саъдӣ*

гардан хоридан *киноя аз* узр овардан; баҳонаҷӯӣ кардан.

Гиреҳ то метавонӣ боз кард аз кори мӯҳтоҷон,
Чу бекорон ба нохун гардани худро махор ин ҷо.
Соиб

гардан ба шамшер хоридан ба куштан додан (супоридан).

Ғурури ҷавонӣ бар он орадат,
Ки гардан ба шамшери ман хорадат. *Низомӣ*

аз теғ озод гаштани гардан *киноя аз* наҷот ёфтан, раҳоӣ ёфтан, халос шудан (аз шарри касе).

Бару буму хешонат обод гашт,
Зи теғи манат гардан озод гашт. *Фирдавсӣ*

ба гардан гирифтан қабул кардан, мутасаддӣ шудан, ба зимма гирифтан.

Бар охур гар шудӣ рому фурӯтан,
Гирифтӣ хидматаш гардун ба гардан. *Ҷомӣ*

ГАРДАНАФРОЗ گردن‌افراز **1.** сарбаланд, сарафроз, ифтихорманд, соҳибифтихор.

Шубон онҷунон гарданафроз гашт,
Ки он подшоҳӣ бад-ӯ боз гашт. *Низомӣ*

2. гарданкаш.

Дар ин савдо, ки бо шамшери тез аст,
Салоҳи гарданафрозон гурез аст. *Низомӣ*

ГАРДАНБАНД گردن‌بند чизе, ки бо он гарданро мебанданд, қилода; он чӣ ба гардан мебанданд, гулӯбанд, зеби гардан, тавқ.

ГАРДАНБАРАФРОХТА گردن‌برافراخته сарболо; *маҷ.* далер, ҷасур.

Гуломони гарданбарафрохта
Якояк ҳама размро сохта. *Низомӣ*

ГАРДАНДА گردنده гирдгарданда, даврзананда, чархзананда; ◇ **гарданда давр** *киноя аз* даҳр, замони доимо дигаргуншаванда.

Чунин аст оини гарданда давр,
Гаҳс меҳрубонӣ кунад, гоҳ ҷавр.
«Таърихи Фаришта»

гарданда даҳр дунъё, ҷаҳон.

Чунин аст кирдори гарданда даҳр
Гаҳе нӯш бор оварад, гоҳ заҳр. *Фирдавсӣ*

чархи гарданда *киноя аз* дунъё, ҷаҳон.

Ҷаҳондор помаш Сиёвахш кард,
Бад-ӯ чархи гардандаро бахш кард. *Фирдавсӣ*

ГАРДАНДАРОЗӢ گردن‌درازی сарбаландӣ, сарафрозӣ; бартарӣ.

Ба ҳар як дошт лофи сарфарозӣ,
Зи ҳар як даъвии гардандарозӣ. *Ҳозиқ*

ГАРДАНЗАН گردن‌زن буррандаи сар; ҷаллод.

Ту низ ар ниҳӣ бори гардан зи дӯш,
Зи гарданзанон барнаёрӣ хурӯш. *Низомӣ*
Хок ҳамон хасми қавигардан аст,
Чарх ҳамон золими гарданзан аст. *Низомӣ*

ГАРДАНКАШ گردن‌کش **1.** саркаш, нофармон; исьёнкор, бокибру ғурур.

Беруни шаҳр ҳафтод кӯшк буд, ки тавонгарон он ҷо бошидандӣ ва эшон гарданкаштар буданд ва ба масҷиди ҷомеъ бештар кас ҳозир нашудандӣ.
«Таърихи Наршахӣ»

2. *маҷ.* қудратнок, боқувват, тавоно.

Ба пилони гарданкашу говмеш
Сипаҳро ҳаме тӯша бурданд пеш. *Фирдавсӣ*
Шунидам, ки дар марзе аз бохтар
Бародар ду буданд аз як падар —
Сипаҳдору гарданкашу пилтан,
Накурӯю донову шамшерзан. *Саъдӣ*

гарданкашони назм *киноя аз* шоирони соҳибқудрат, шуарои номдор.

Қас донам аз акобири гарданкашони назм,
К-ӯро сареҳ хуни ду девон ба гардан аст. *Анварӣ*

ГАРДАНКАШӢ گردن‌کشی саркашӣ, нофармонӣ; исьёнкорӣ; кибру ғурур.

Чу гардан барорам ба гарданкашӣ,
На з-обе ҳаросам, на аз оташе. *Низомӣ*
Чу бо сифла гӯӣ ба лутфу хашӣ,
Фузун гардадаш кибру гарданкашӣ. *Саъдӣ*

ГАРДАНО||**ГИРДНО** گردنا **1.** сихи кабоб.

Гардон дар пеши рӯй бодзану гардано,
Соғарат андар ясор, бодаат андар ямин.
Манучеҳрӣ

2. кабоби сихӣ, сихкабоб.

Дилеро, к-аз ҳаво ҷустан чу мурғ андар ҳаво бинӣ,
Ба ҳосил мурғвор ӯро ба оташ гардано бинӣ.
Кисоӣ

ГАРДАНОН گردنان сарварон, бузургон, соҳибқудратон.

Хилофам на танҳо туро кард паст,
Басо гарданонро, ки гардан шикаст. *Низомӣ*
Бинозанд фардо тавозӯъкунон,
Нагун аз хиҷолат сари гарданон. *Саъдӣ*

ГАРДАНФАРОЗ گردن‌فراز **1.** сарбаланд, бофтихор; бузург, соҳиби ҷоҳу манзалат.

Сарири малик посухаш дод боз,
Ки эй хатми шоҳони гарданфароз!... *Низомӣ*
Тавозӯъ зи гарданфарозон накӯст,
Гадо гар тавозӯъ кунад, хӯи ӯст. *Саъдӣ*

2. *маҷ.* зӯр, қавӣ, боқувват.

Зане, к-аз Сиёвуш бимондаст боз,
Маро зебад, эй гурди гарданфароз. *Фирдавсӣ*

3. *маҷ.* мағрур, ҳавобаланд; фармоннобардар, саркаш.

Бихрадаш гуфт: Эй, ғулом, аз фахру ноз
Чанд бошӣ саркашу гарданфароз? *Ҷомӣ*

ГАРДАНФАРОЗӢ گردن‌فرازی **1.** зӯрӣ, зӯроварӣ.

Тавонам, ки гарданфарозӣ кунам,
Ба шамшер бо шер бозӣ кунам. *Низомӣ*

2. мағрурӣ, саркашӣ.

ГАРДАНӢ گردنی зарбе, ки бо даст ба паси гардани гунаҳгорон мезананд, шаллоқ.

Фармуд, ки ӯро гарданӣ заданд ва ... аз маҷлис берун карданд. *Восифӣ*

ГАРДАФШОН گردافشان *ниг.* **гардфишон.**

ГАРДБАНДАН گردبندن гарданбанд, зеби гардан.

Бузургони ҷаҳон чун гардбандан,
Ту чун ёқути сурх андар миёна. *Рӯдакӣ*
Чун гӯшвори ӯст ба зардӣ рухони ман,
Ҳамчун сиришки дидаи ман гардбанданаш. *Ломеӣ*

ГАРДИДАН||**ГАШТАН** گردیدن||گشتن **1.** давр задан, чарх задан.

Чарх барҳам занам, ар ғайри муродам гардад,
Ман на онам, ки забунӣ кашам аз чархи фалак.
Ҳофиз
То ки бар гирди замин мегардад
Қурраи гунбади дӯлобигард ... *Анварӣ*

2. гардиш ва сайру ҳаракат намудан, тақудав кардан (дар ҳудуди ягон ҷой).

Ҳамегашт бо ҳар яле Пилсам
Ба майдон ба кирдори шери дижам. *Фирдавсӣ*

Ба ҷои асас мегашт, то ҳар куҷо халале бинад, тадорук кунад. *Аҳмади Дониш*

3. таҳаввул кардан, аз ҳоле ба ҳоле даромадан, тағьир ва табдил ёфтан.

Бори дигар малик ба дидани ӯ рағбат кард, обидро дид аз ҳайати нахустин бигардида ва сурху сапед баромада ва фарбеҳ шуда. *Саъдӣ*

гардидани ранг *киноя аз* тағьирёфтани ҳолат, дигаргун шудани вазъият.

3-ин собиту сайёр сурогам чӣ хаёл аст,
Гардидани рангам ба дари чархи дигар зад. *Бедил*

4. рӯй додан; пеш омадан.

Ҳиҷрони сияҳ гар аз туам гашт,
Он низ ҳам аз сапедкорист. *Анварӣ*

5. феъли ёридиҳанда дар феълҳои таркибии номӣ, мас. 'дӯст гардидан', 'маст гаштан' ва ғ.

◇ **гардидан** *аз касе, чизе* рӯ гардондан, сар печидан, гардантобӣ кардан **аз чизе.**

Чу хисрав ба бедод корад дарахт,
Бигардад аз ӯ подшоҳиву бахт. *Фирдавсӣ*

ГАРДИШ گردش **1.** ҷунбиш, сайру ҳаракат; сайру ҳаракати мусалсал; 2. даврзанӣ, чархзанӣ.

Илми табиат, ки он илми чизҳоест, ки ба ҳис тааллуқ дорад ва андар ҷунбиш ва гардишанд... *Ибни Сино*

Чӣ ҷунбиш аст, ки бе аввал асту бе охир,
Чӣ гардиш аст, ки бе мақтаъ асту бе мабдаъ. *Анварӣ*

гардиши айём даврзании рӯзҳо, даври замон, рӯзгор.

То шудам фориғ ба истиғнои ишқ аз ҳар мурод,
Бар муроди хеш ёбам гардиши айёмро. *Ҷомӣ*

Навмед набояд шудан аз гардиши айём,
Ҳар шом, *ки ояд зи паи он* саҳаре ҳаст. *Махфӣ*

гардиши гардун даврзании фалак; *маҷ.* даври замон, дигаргуншавии замон, табаддулоти рӯзгор.

Баски дар нолаам аз гардиши гардун ҳама шаб,
Ҳеҷ шаб нест, ки сад нола ба гардун нашавад. *Ҳилолӣ*

Дар ин гулшан чу гулбун аз ҷафои гардиши гардун
Басе хун хӯрдаам, то гулъизоре кардаам пайдо. *Фузулӣ*

гардиши даврон даври замон.

Ман ба савдои сари зулфи ту саргардонам,
То ба саргаштагиям гардиши даврон боис. *Ибни Ямин*

гардиши даҳр гардиши фалак; тақдир, қисмат.

Мебуридем раҳ зи гардиши даҳр,
То расидем бар дари ин шаҳр. *Хисрави Деҳлавӣ*

Курде аз ошӯби гардишҳои даҳр
Кард аз саҳрову дашт оҳанги шаҳр. *Ҷомӣ*

гардиши рӯзгор даври замон, дигаргуниҳои замон ва зиндагӣ.

Ғам аз гардиши рӯзгорон мадор,
Ки беҷо бигардад басе рӯзгор. *Саъдӣ*

гардиши соғар (*ё* **ҷом**) даврзании қадаҳ, бо навбат нӯшидани май бо як пиёла дар маҷлиси шароб.

Магар гардиши чашми хунпарварам
Диҳад ҷилвае гардиши соғарам. *Бедил*

3. *маҷ.* тағйирёбӣ, дигаргуншавӣ; **гардиши ранг** тағйирёбии ҳолат, дигаргуншавии вазъият.

Арзи ҳастӣ дар хумори инфиол афтода нест,
Гардиши ранг аст соғар маҷлиси тақсирро. *Бедил*

гардиши толеъ тағйири бахт.

Надорам ҳару барги айши мудом,
Бувад гардиши толеам даври ҷом. *Бедил*

гардиш пазируфтан тағйир ёфтан, аз ҳоле ба ҳоле гузаштан, аз ҳоле ба ҳоле даромадан.

Ҳар чӣ гардиш пазирад, ба сабабе пазирад. *Ибни Сино*

ГАРДО گردا гардон, гарданда; **гардуни гардо** фалак, чарх, осмони даврзананда.

Қасе, к-аз хидматат дурӣ кунад ҳеҷ,
Бар ӯ душман шавад гардуни гардо. *Асҷадӣ*

ГАРДОЛУД گردآلود хоколуд, чанголуд; *маҷ.* оғушта, олуда.

Гарчи гардолуди фақрам, шарм бод аз ҳимматам,
Гар ба оби чашмаи хӯршед доман тар кунам. *Ҳофиз*

гардон گردان *асоси замони ҳозираи* **гардон(и)дан.**

ГАРДОН گردان **1.** *сифати феълии замони ҳозираи* **гардидан; 2.** касе ё чизе, ки дар як ҷо сайру ҳаракати мусалсал мекунад.

Чу гардон гашт селобе миёни оби осуда,
Чу гардон гирдбоди тундгарди тира андарво. *Фаррухӣ*

гардон сипеҳр сипеҳри гарданда, чархи (фалаки) даврзананда, осмон.

Чу бигзашт ниме зи гардон сипеҳр,
Дурахшанда хуршед бинмуд чеҳр. *Фирдавсӣ*

гардон гаштан а) давр задан, чархидан; б) сайру ҳаракати мусалсал кардан дар ҷое.

Биборииду зи ҳам бигсасту гардон гашт бар гардун,
Чу пилони пароканда миёни обгун саҳро. *Фаррухӣ*

3. *маҷ.* калаванда, ноустувор.

Баромад нилгун абре зи рӯи нилгун дарьё
Чу рои ошиқон гардон, чу табъи бедилон шайдо. *Фаррухӣ*

ГАРДОН-ГАРДОН گردان‌گردان **: суханро гардон-гардон овардан** мавзӯи суханро дигар карда гап задан.

Аҳмад Ҳасани Маймандӣ... суханро гардон-гардон ҳамеовард то ба илми нуҷум. *Низомии Арӯзӣ*

ГАРДОН(И)ДАН گرداندن‖گردانیدن 1. дигаргун кардан, ба чизе мубаддал кардан, аз ҳоле ба ҳоле гузарондан, аз ҳоле ба ҳоле даровардан; **либос гардондан** либос иваз кардан, бадал кардани либос.

Хост, ки либос бигардонад. Ходим гуфт: Фармон чунон аст, ки бо ҳамон либос ой. *Авфӣ*

2. чарх занондан, давр занондан; печу тоб дода ҷунбондан.

Марғуларо бигардон, яъне ба рағми сунбул
Гирди чаман бухуре ҳамчун сабо бигардон! *Ҳофиз*

ҷом гардонидан давр занондани қадаҳи май, ба навбат май нӯшонидан.

Ба тарҷеи савӯм боз о, мушарраф кун дили моро,
Бигардон ҷоми саҳборо, яке кун ҷумла дилҳоро. *Шамси Табрезӣ*

3. рондан, рад кардан, пас гардонидан; дур кардан, дафъ кардан.

Магардон ғариб аз дарат бенасиб,
Мабодо ки гардӣ ба дарҳо ғариб. *Саъдӣ*

Ҳофиз, зи хӯбрӯён қисмат ҷуз ин қадар нест,
Гар нестат ризое, ҳукми қазо бигардон! *Ҳофиз*

дил гардондан *аз касе* рӯй гардондан, рӯ тофтан аз касе, дил хунук шудан нисбат ба касе.

Дилам бурдию гардондӣ дил аз ман,
Қашидӣ ҳамчу нур аз соя доман. *Ҳозиқ*

4. феъли ёридиҳанда дар феълҳои таркибии номӣ, мас. 'зоеъ гардонидан', 'тавонгар гардонидан'.

ГАРДУН گردون **1.** фалак, сипеҳр, осмон.

Сари сонеъ ба гардун бас фароз аст,
Салотинро ба санноон ниёз аст. *Носири Хисрав*

Дилаш хуршеди гардуни балоғат,
Забонаш мавҷи дарьёи фасоҳат. *Ҳозиқ*

гардуни гардон фалаки гарданда, осмони даввор.

Агар по барнадорӣ аз раҳи сидқ
Сар аз гардуни гардон барфарозӣ.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

2. *маҷ.* рӯзгор; сарнавишт, тақдир.

Ҳамеша то бувад даврон, ҳамеша то бувад гардун,
Бувад г а р д у н туро тобеъ, бувад г а р д у н туро мавло. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

Ба ибрат назар кун, ки гардун чӣ кард?
Фаридун куҷо рафту Қорун чӣ кард? *Ҷомӣ*

3. олам, дуньё, даҳр.

З-овардани ман набуд гардунро суд,
В-аз бурдани ман ба иззу ҷоҳаш нафузуд,
В-аз ҳеҷ касе низ ду гӯшам нашунуд,
К-овардану бурдани ман аз баҳри чӣ буд?
Хайём

гардуни дун фалаки дун; дуньёи фурӯмоя, дуньёи паст, рӯзгори сифла.

Дили мӯре нашуд маҷрӯҳ аз теғи забони ман,
Чаро дар печу хам гардуни дун дар ҳайратам дорад? *Соиб*

гардуни кажниҳод дуньёи бадсиришт, фалаки бадбуньёд, чархи каҷрафтор, мухолифпеша.

З-ин рӯзгори пайбуру гардуни кажниҳод
Як ранҷ бозгӯй, ки ман з-он наёфтам. *Ҳоқонӣ*

гардуни пир (*ё* **солхӯрда**) *киноя аз* дуньёи қадим, рӯзгор, даҳр.

Кунун муддате шуд, ки гардуни пир
Ҷудо кардаш аз хисравонӣ сарир. *Хоҷу*

Маҷлисе оростанд, ки қариб ба он гардуни солхӯрда нишон намедод. *«Равзат-ус-сафо»*

гардуни сифла *киноя аз* дуньёи пастфитрат, дуньёи бевафо.

Гардуни сифла беҳунаронро ривоҷ дод,
Азбаски эътибор ба соҳибхунар намонд. *Сайидо*

гардуни солхӯрда *ниг.* **гардуни пир; аз гардун гӯшмол ёфтан** гармиву сардии дуньёро чашидан, азобу машаққати дуньёро кашидан.

Падар доштам пири деринасол,
Зи гардун басе ёфта гӯшмол. *Низомӣ*

4. ароба; *муқ.* **гардуна.**

Маликро гардуне буд бузург, ки чиҳил гов кашидандӣ. *«Таърихи Табарӣ»*

Ҳар рӯз дар матбахи ӯ ҳафтод гардун орд нон мепухтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ГАРДУНА گردونه навъе аз ароба барои кашидани борҳои вазнин ва тӯпҳо; *муқ.* **гардун** 4.

Он ресмонҳо, ки дар киштиҳо ва гардунаҳо баста буданд, пора шуда буд. *Носири Хисрав*

Ба гардунаҳо-бар чӣ мушку абир,
Чӣ дебою динору хаззу ҳарир. *Фирдавсӣ*

ГАРДУНГУЗОР گردون گذار аз гардун гузаранда.

Чӣ ҳосил аз ин тири гардунгузор,
Чу ҳаргиз нашуд сайди коме шикор. *Ҷомӣ*

ГАРДУНКУЛОҲ گردون کلاه сарбаланд, иззатманд, бузургвор.

Чӣ кӯҳ? — Оинаи олинигоҳон,
Шукӯҳи иззати гардункулоҳон. *Бедил*

ГАРДУНМАОСИР گردون‌معاصر он ки ҳамчун гардун қобили корнамоиҳо мебошад; *маҷ.* тавоно, қодир.

Асокири гардунмаосир дар андак фурсате... дарахтон ба он хандақ афканда ва хок бар он рехтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ГАРДУННАВАРД گردون‌نورد фалакпаймо, осмонгард; ◇ **нолаи гардуннавард** *киноя аз* оҳу нолаи ниҳоят баланд.

Ҳарчанд пояи ту баланд уфтодааст,
Ғофил машав зи нолаи гардуннаварди ман. *Соиб*

ГАРДУНРИФЪАТ گردون‌رفعت дар баландӣ монанди осмон; *маҷ.* ниҳоят баланд, бошукӯҳ.

Басе боргоҳи гардунрифъат ба авҷи Кайвон барафрошта, ҷаҳоне дигар падид сохтанд.
«Таърихи Фаришта»

Кист он султони гардунрифъати олампаноҳ,
Мулки оламро мусаххар карда бе хайлу сипоҳ?
Восифӣ

ГАРДУНСАВОР گردون‌سوار тезрав, тундрав, тезтак.

Чунин тавсани шӯхи гардунсавор,
Сароянда аблақи рӯзгор. *Бедил*

рахши гардунсавор аспи тезрав, аспи даванд.

... Ки ҳар кас ба ин рахши гардунсавор
Кунад сайри афлок андешавор. *Бедил*

ГАРДУНШУКӮҲ گردون‌شکوه баландмартаба, бошаъну шавкат; пуриқтидор.

Мулоимхӯ, батамкин гарчи кӯҳ аст,
Тавозӯъпеша в-ар гардуншукӯҳ аст... *Ҳозиқ*

ГАРДФИШОН گردفشان гарду ғубор афшонанда; хокистарафшон.

Муддао то расад зи дил ба забон,
Нафаси сӯхтаст гардфишон. *Бедил*

ГАРДЧИН گردچین резачин.

Ҷони ин се шаҳбача ҳам гардчин,
Ҳамчу мурғон гашта ҳар сӯ доначин. *Румӣ*

ГАРЕВА||ГИРЕВА گریوه замини баланди барҷаста ҳамчун пушта ва тал.

Муҳаммади Хоразмшоҳ... дар гареваи Асадобод ба барфу дама гирифтор шуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Дарьёфт, ки дар гиреваи кӯҳ
Танҳост нишаста дар ғам анбӯҳ. *Шоҳин*

гарева навардидан баландиву пастиҳоро тай кардан, кӯҳу кӯталҳоро гузаштан.

Ҳамон беҳ, ки гардем з-ин роҳи танг,
Гарева навардему созем ҷанг. *Низомӣ*

◇ **(ин) гареваи сахт** *киноя аз* дуньё.

Эй кош, аз ин гареваи сахт
Чун Ибни Салом баркашам рахт. *Шоҳин*

ГАРЗА گرزه *ниг.* **гурза** II.

ГАРЗАМОН گرزمان *ниг.* **гаразмон.**

ГАРЗАН گرزن тоҷи махсуси подшоҳони каёнӣ будааст, ки бо занҷири тилло бар болои тахт муҳозии сари подшоҳ меовехтаанд ва гӯё мурассаъ бо сад дона марвориди ҳар кадом ба андозаи тухми гунҷишк будааст.

Биёвехт гарзан, чу биншаст шох,
Ба пеш истода басе додхоҳ. *Фирдавсӣ*

Ӯ мири некувони ҷаҳон асту некӯӣ
Тоҷ асту солу моҳ мар-ӯро чу гарзан аст.
«Луғати фурс»

ГАРЗИШ گرزش додхоҳӣ; зорӣ, тазарруъ.

Бидеҳ доди ман з-он лабонат, вагарна
Суи хоҷа хоҳам шуд аз ту ба гарзиш. *Хисравонӣ*

ГАРМ گرم **1.** боҳарорат, ҳароратдор; ҳароратдиҳанда, гармидиҳанда; *муқобили* **сард, хунук** 2.

Чун ҷомаи чармин шумурам сӯҳбати нодон,
Зеро ки гарон бошаду тан гарм надорад.
Ибни Ямин

2. *маҷ.* тунд, тез; бошитоб; ботаъҷил.

Эй қофиласолор, чунин гарм чӣ ронӣ?
Оҳиста, ки дар кӯҳу камар бозпасонанд. *Саъдӣ*

Гарм бурун ҷастам аз он рӯзагоҳ,
Не хабарам аз сару не аз кулоҳ. *Хисрави Деҳлавӣ*

гарм шудани хабар *киноя аз* зуд ба ҳама ҷо рафтан, паҳн шудани хабар.

Хабар гарм шуд дар ҳама марзу бум,
Ки омад бурун аждаҳое зи Рум. *Низомӣ*

3. *маҷ.* бо рағбат, бо майлу ҳаваси тамом.

Дар кори ту ман ҳанӯз гармам,
Ҳон, то накунӣ дил аз вафо сард. *Анварӣ*

хоҳиши гарм хоҳиши бисьёр ва самимӣ.

Пазируфт шаҳ хоҳиши гарми ӯ,
Ба рафтан нигаҳ дошт озарми ӯ. *Низомӣ*

гарм гирифтан *чизеро* ҷиддӣ ва сахт гирифтан чизеро, собитқадам будан дар азму ирода.

Холид ҳарбро гарм гирифта буд ва зафар наздик буд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

гарм навохтан бо шавқи тамом навохтан, нағз навохтан.

Бифармудшон то навозанд гарм,
Нахонандшон ҷуз ба овози нарм. *Фирдавсӣ*

гарми гуфтор шудан саргарми гуфтугӯ шудан, бо шавқ ба гуфтор омадан.

Чу кард он тӯҳфаҳо таслими саркор,
Ба пои тахти шаҳ шуд гарми гуфтор. *Ҳозиқ*

гарми *чизе* **шудан** рағбат ва майлу ҳаваси тамом нисбат ба чизе пайдо кардан.

Азбас шудам ба тавфи дарат гарми омадан,
Гардид шӯъла ранги ҳиноям ба зери по. *Шавкат*

4. *маҷ.* ғазабнок, хашмнок, оташин.

Ғараз з-ин ҳадис он, ки гуфтори нарм
Чу об аст бар оташи марди гарм. *Саъдӣ*

кини гарм кинаи сахт, адоват ва бадбинии зӯр.

Бад-ин тарс бигзорад ин кини гарм,
Ки оҳан ба оҳан тавон кард нарм. *Низомӣ*

гарм кардан а) ҳарорат додан; б) *маҷ.* оташин кардан, ба хашм овардан.

Маликро чунон гарм кард ин хабар,
Ки ҷӯшаш баромад чу мирҷал ба сар. *Саъдӣ*

5. *маҷ.* роиҷ, ҷорӣ, равнақгирифта (дар бораи бозор ва г.).

Эй забардасти зердастозор,
Гарм то кай бимонад ин бозор?
Ба чӣ кор оядат ҷаҳондорӣ,
Мурданат беҳ, ки мардумозорӣ. *Саъдӣ*

Бозори шавқ гарм шуд, он шамъруху куҷост?
То ҷони худ бар оташи рӯяш кунам сипанд. *Ҳофиз*

◇ **гарму сард** ҳодисаҳои неку бади рӯзгор.

Эй намудори сипеҳри лоҷвард,
Гашта эмин чун сипеҳр аз гарму сард. *Анварӣ*

гарму сард озмудан *киноя аз* чашидани талхию ширинии зиндагӣ, аз сар гузаронидани некӣ ва бадӣ.

Хирадманд бошад ҷаҳондида мард,
Ки бисьёр гарм озмудасту сард. *Саъдӣ*

гарму сарди ҷаҳон чашидан *ниг.* **гарму сард озмудан.**

Воқеоти замона дида басе,
Гарму сарди ҷаҳон чашида басе. *Хисрави Деҳлавӣ*

гарм будани баён *киноя аз* пурҷӯшу хурӯш будани сухан.

Кунун, эй хома, оташ бар варақ рез,
Баён гарм аст, сатре бар арақ рез. *Бедил*

гарм шудани чашм ба хоб рафтан, хоб бурдан.

Хеле аз шаб гузашта буд, чашми ман гарм шуд, як бор овоз дода буд, нашунида будам. *Ҷомӣ*

ҷой гарм кардан *киноя аз* қарор ва ором гирифтан дар ҷое.

Кунем аз паи дигарон ҷой гарм,
Ки моро зи ҷое чунин бод шарм. *Низомӣ*

ГАРМАК گرمک **1.** боқилаи дар об ҷӯшонидашуда; **2.** навъе аз харбузаи пешпазак, ҳандалак, зомуча.

ГАРМАКФУРӮШ گرمک‌فروش фурӯшандаи гармак; *ниг.* **гармак.**

Оли бармак дар карам гармакфурӯши ин даранд,
Ин сухан нармак намегӯям, ки ҳаст ин муштаҳир.
Абуисҳоқи Атъима

ГАРМГОҲ گرمگاه **1.** ҷои гарм, макони боҳарорат.

Бухор чун аз гармгоҳ баланд шавад, ҷунбиши вай гаронтар бувад. *Ибни Сино*

2. вақти нимрӯзӣ, вақти гармии ҳаво дар нисфи рӯз, қиём, пешин.

Танаш зарду гӯшу даҳонаш сиёҳ,
Надидӣ кас ӯро магар гармгоҳ. *Фирдавсӣ*

Ба ҷониби Тамғоҷ ҳамерафтем ва он корвон чандин ҳазор шутур буд, рӯзе гармгоҳ ҳамерондем.
Низомии Арӯзӣ

ГАРМИДОР گرمی‌دار касе, ки ҳарорати бадан дорад аз сабаби гармии мизоҷ (на аз сабаби касалӣ), гармизоҷ.

Падарро асал бисьёр аст, ва лекин писар гармидор аст. *Саъдӣ*

ГАРМИПАЗИР گرمی‌پذیر ҳароратгиранда, қабулкунанда ва гузаронандаи гармӣ.

Ҳар ҷисме, ки шуоъ пазируфт ва гармипазир бувад, гарм шавад. *Ибни Сино*

ГАРМИХТИЛОТ گرم‌اختلاط *хушсуҳбат, чақчақӣ, омезгор,* хушмуомила.

Гарчи бо мардум бувад гармихтилоту меҳрубон,
Тез натвонад касе дар рӯи ӯ кардан нигоҳ.
Восифӣ

ГАРМКИНӢ گرم کینی душманӣ ва бадбинии сахт.

Чу бо каждуме гармкинӣ кунӣ,
Мабин хурд, агар хурдбинӣ кунӣ. *Низомӣ*

ГАРМО گرما гармии ҳаво; *муқобили* **сармо.**

Гармои гарм буд, мардум ҳама ташна буданд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ГАРМОБА گرمابه ҳаммом.

Арслонхон андар кӯи Бӯлайс сарое фармуд, бино карданд ва андар ӯй гармобае хос фармуд, сохтанд. *«Таърихи Наршахӣ»*

ГАРМОБАБОН گرمابه‌بان ҳаммомӣ, мутасаддӣ ва саркори ҳаммом, ҳаммомчӣ.

Дирамаке чанд сиёҳ дар коғазе кардам, ки ба гармобабон диҳам, то бошад, ки моро дамаке зиёдтар ба гармоба бигзорад. *Носири Хисрав*

ГАРМОВА گرماوه *шакли дигари* **гармоба.**

Пеш аз ин Билқис гармова надида буд ва оҳак надонистандӣ, ки чист. *«Таърихи Табарӣ»*

ГАРМОЗАДА گرمازده касе ки аз гармии офтоб беҳуш шудааст ё ба дарду алами сахт дучор гардидааст.

Гармозадагон... аз манҳали зулоли фазли ӯ шароби навол чашиданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ГАРМРАВ گرم‌رو 1. тундрав, тезрав; чусту чолок.

Агар дер шуд, гармрав бошу чуст,
Зи дер омадан ғам надорад дуруст. *Саъдӣ*

Аз зарраи меҳр гармравтар
В-аз хинги сипеҳр тездавтар. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* машғул, саргарм.

Баҳодурон ва таҳамтанони маъракаи корзор гармрави ҷонситонӣ ва сарбозӣ буданд.
«Таърихи Фаришта»

3. дар тасаввуф — солик, роҳрави роҳи тариқат.

Ба ҳаққи гармравоне, ки пой карда зи сар,
Тариқи пайравии пайравонашон сипарам. *Ҷомӣ*

Мо, ки назар бар сухан афгандаем,
Мурдаи ӯему бад-ӯ зиндаем.
Сарддамон оташ аз ӯ ёфтанд,
Гармравон об дар ӯ ёфтанд. *Низомӣ*

ГАРМРӮ گرم‌رو хушмуомила.

Ба хулқу латаф гармрӯ мард буд,
Вале дегдонаш қавӣ сард буд. *Саъдӣ*

ГАРМСЕР گرمسیر 1. минтақаҳои гарм, кишварҳои гарм; 2. гармии сахт.

Пилро, к-аз гармсери Ҳинд берун оваранд,
Дар Хазар бастан ба сармо барнатобад беш аз ин.
Хоқонӣ

Анвои иртифооти гармсер ва сардсери шитавӣ ва сайфӣ... бар ин насаққу минвол... шарҳ дода.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

ГАРМСЕРӢ گرمسیری *мансуб ба гармсер.*

Анвои ашҷор надид омад аз дарахтони гармсерӣ ва сардсерӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ГАРМТАБЪ گرم‌طبع гарммизоҷ, касе, ки гоҳо аз гармимизоҷӣ дар баданаш гармичаҳо (доначаҳо) пайдо мешавад.

Дарахтест сандал хунук дар мизоҷ,
Паи иллати гармтабъон илоҷ. *Ҷомӣ*

ГАРМТАК گرم‌تک тезтак, тездав, тунддав; тундрон, тезрон.

Гардан афрохт, гирдбод ангехт,
Гармтак шуд ғубори сар-сар рехт. *Бедил*

ГАРМХЕЗ گرم‌خیز зудхез, тезрав; чусту чолок.

Чу ҳиндуи бозигари гармхез
Муаллақзанон теғи ҳиндии тез.
«Таърихи Фаришта»

ГАРМХОНА گرمخانه яке аз хонаҳои ҳаммом, ки одамон дар он худро буғ медиҳанд, буғхона, бухорхона.

Хонаҳои эшон ба сони гармхонаи ҳаммом ҳор гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

ГАРМШИКАМӢ گرم‌شکمی оз, ҳирс, тамаъкорӣ.

Манзалате намеҷӯям ва дар талаби зиёдатӣ қадам намегузорам, ки ба ҳирс ва гармшикамӣ мансуб шавам. *«Калила ва Димна»*

ГАРМӢ گرمی 1. табу тоб, ҳарорат, сӯзонӣ; *муқобили* **хунукӣ.**

Гар ба ин гармист оҳи шуълазои андалеб,
Шамъ равшан метавон кард аз садои андалеб.
Бедил

Дар базми висолат дилам аз соғари ҳайрат
Нӯшид шаробе, ки зи гармӣ ҷигарам сӯхт.
Махфӣ

2. *маҷ.* хашмгинӣ, оташинӣ, ғазаб ва дурӯштӣ.

Димоғаш зи гармӣ даромад ба ҷӯш,
Баровард чун раъди ғуррон хурӯш. *Низомӣ*

Гар бо ҳама халқ нармӣ кунад,
Ту бечорай, бар ту гармӣ кунад. *Саъдӣ*

аз гармӣ барафрӯхтан *киноя аз* ғазабнок, хашмгин ва оташин шудан.

Сикандар зи гармӣ чунон барфурӯхт,
Ки аз оташи дил забонаш бисӯхт. *Низомӣ*

3. *маҷ.* шитоб, таъҷил, тундӣ, тезӣ.

Ба оҳистагӣ кори олам барор,
Ки дар кор гармӣ наёяд ба кор. *Низомӣ*

Якояк бипурсид бо раҳнамун,
На хуб аст гармӣ ба кор андарун. *Фирдавсӣ*

4. *маҷ.* ҷӯшу хурӯш, шавқу завқ.

Зи гармиҳои базми мо касе огаҳ намегардад,
Набошад ранг чун нури назар дуди кабобашро.
Шавкат

гармии шикор ҷӯшу хурӯш ва авҷу ривоҷи шикор.

Дар ҳолати гармии шикор шерero ба захми найза маҷрӯҳ намуда, сайди худ кард.
«Шаҳномаи Фарғона»

гармии ҷавонӣ ҷӯшу хурӯши айёми ҷавонӣ дар роҳи ҳавову ҳавас.

Ҳар кас аз гармии ҷавонии хеш
Дод барбод зиндагонии хеш. *Низомӣ*

5. ривоҷу равнақ; **гармии бозор** *кинoя аз* ривоҷу равнақи бозор.

Пайкарам сӯхт, нашуд кам зи сарам савдоям,
Марҳабо! Гармии бозори маро диди? — Не! *Савдо*

ГАРОИДАН||ГИРОИДАН گرائیدن 1. хам шудан, майл кардан ба тарафи чизе.

Шавад барг пажмурдаву бех суст,
Сараш сӯи пастӣ гарояд нахуст. *Фирдавсӣ*

Маро гуфт: Хуб омад ин рои ту,
Ба неки гарояд ҳаме пои ту. *Фирдавсӣ*

2. майл ва рағбат намудан ба чизе; рӯй овардан ба чизе.

Тезҳуш то наёзмояд бахт,
Ба чунин ҷойгоҳ нагрояд. *Дақиқӣ*

Насиҳати ман бипазир ва ба сулҳ гарой, то мо боз равем ба Марв. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Чу аз фӯри Фӯрон ситонам кулоҳ,
Сӯи хони хонон гароям сипоҳ. *Низомӣ*

3. *маҷ.* чархондан, ҷавлон додан ба тарафи касе ё чизе.

Синонҳои рахшону теғи сарон,
Гароидани гурзҳои гарон. *Фирдавсӣ*

4. ҳамла бурдан, ҳуҷум кардан.

Гирояд ба Эрон ба ҷанг он сипоҳ,
Ҳунар бар диловар наёяд ба роҳ. *Фирдавсӣ*

◇ **гароидан** *бо чизе* оҳанги баробарӣ кардан; муқобилат нишон додан дар баробарӣ.

Куҷо ин пунба бо оташ барояд?
Чӣ сон ин нафҳа бо сарсар гарояд? Ҷомӣ

ГАРОИШ||ГИРОИШ گرایش майлу рағбат; қасду оҳанг; **гароиш кардан** гароидан, оҳанг кардан, майл кардан.

Гаҳе дил ба рафтан гароиш кунад,
Гаҳе хобро сар ситоиш кунад. *Низомӣ*

ГАРОН گران *ниг.* **гирон.**

ГАРОНБОР گرانبار *ниг.* **гиронбор.**

ГАРОНМАНД گرانمند *ниг.* **гиронманд.**

ГАРОНМОЯ گرانمایه *ниг.* **гиронмоя.**

ГАРОНРИКОБ گرانرکاب *ниг.* **гиронрикоб.**

ГАРОНРИКОБӢ گرانرکابی *ниг.* **гиронрикобӣ.**

ГАРОНСАЙР گرانسیر *ниг.* **гиронсайр.**

ГАРОНСАНГ گرانسنگ *ниг.* **гиронсанг.**

ГАРОНСАНҶ گرانسنج *ниг.* **гиронсанҷ.**

ГАРОНСАР گرانسر *ниг.* **гиронсар.**

ГАРОНСОЯ گرانسایه *ниг.* **гиронсоя.**

ГАРОНТАМКИН گرانتمکین *ниг.* **гиронтамкин.**

ГАРОНХЕЗ گرانخیز *ниг.* **гиронхез.**

ГАРОНХОБ گرانخواب *ниг.* **гиронхоб.**

ГАРОНХОР گرانخوار *ниг.* **гиронхор.**

ГАРОНХОРӢ گرانخواری *ниг.* **гиронхорӣ.**

ГАРОНӢ گرانی *ниг.* **гиронӣ.**

ГАРОНҶОН گرانجان *ниг.* **гиронҷон.**

ГАРОС گراس тикка, луқма, навола.

Ҷумла неъматҳои алвони биҳишт
Як гарос аз хони эҳсони ту нест. *Ғазоирӣ*

ГАРОЯНДА||ГИРОЯНДА گراینده майлу рағбаткунанда, қасд ва оҳангкунанда; **гароянда кардан** равона кардан, фиристодан.

Ҳавои тамошои оянда кард,
Расули гиромӣ гароянда кард. *Ҳотифӣ*

гароянда шудан майл кардан, қасду оҳанг кардан.

Саранҷом чун шоҳ аз он марзу бум
Гароянда шуд сӯи иқлими Рум... *Низомӣ*

ГАРРО I گرا ғулом, банда.

Инчунин гаррои хоинро бибин,
Мо гумон бурда, ки ӯ бошад амин. *Румӣ*

ГАРРО II گرا 1. сартарош; 2. кашандаи хун, хунгир, ҳаҷҷом.

Шишаи пурхун, ки гарро мемакад,
Бар умеди нафъ дил хуш мекунад. *Румӣ*

ГАРЧИ گرچه *шакли кӯтоҳшудаи* **агарчи.**

Гарчи писар дида пур аз хун кунад,
Мардумаш аз хона бирун чун кунад.
Хисрави Деҳлавӣ

ГАСТ گست зишт, қабеҳ.

Дилбаро, ду рухи ту бас хуб аст,
Аз чӣ бо ёр кори гаст кунӣ? *Имора*

Димна гуфт:... Агар беҳтар нигариста шавад, хубси ақидати ӯ дар талъати гаст ва сурати нозебош мушоҳадат афтад. *«Калила ва Димна»*

ГАЧ||ГАҶ گچ || گج санги маъдании махсус, ки онро дар кӯраҳо пухта, дар бинокорӣ ба кор мебаранд.

Ин сангҳо чунон ба якдигар пайваста аст, ки ҳеҷ гил ва гаҷ дар миёни он нест. *Носири Хисрав*

ГАШ||КАШ گش || کش хуб, хуш, зебо, ҷозибадори ноздор.

Яке бачча буд чун гаве шерфаш,
Ба боло баланду ба дидор каш. *Фирдавсӣ*

Дӯстӣ бо ту ҳаром аст, ки чашмони гашат
Хуни ушшоқ бирезанду ҳалолаш донанд. *Саъдӣ*

Буд ҳам ин хоҷаро як духтаре,
Симандоме, каше, хушгавҳаре. *Румӣ*

ГАШАН||ГАШН||ГАШИН گشن анбӯҳ, фаровон.

Чу чини курта ба ҳам баршикаст ҷаъди гашан,
Чу ҳалқаҳои зиреҳ пургиреҳ ду зулфи сиёҳ.
Фаррухӣ

Сипоҳ андаку рою дониш фузун
Беҳ аз лашкари гашни бераҳнамун.
Абӯшакури Балхӣ

Сӯи рӯд бо корвони гашин,
Заҳобе бад-ӯ андарун саҳмгин. *Абӯшакури Балхӣ*

ГАШНИЗ||КАШНИЗ گشنیز || کشنیز алафи хушбӯи хӯрданӣ, кашниҷ.

Манам марди майдон ба рӯзи масоф,
Ба ханҷар дили мум созам шикоф
Қанам нахли гашнизро ман зи бех,
Кушоям лаҷоми фарасро зи мех. *Шавкат*

гашт گشت *асоси замони гузаштаи* **гаштан.**

ГАШТ گشت 1. сайру гашт, гардиш.

Бо ту Ҷомӣ ҳаваси гашти гулистон дорад,
Лек чун ҳамраҳии сарв кунад шохи гиё. *Ҷомӣ*

гашти замон гардиши айём, гардиши рӯзгор.

Ба висол андар эмин будам аз гашти замон,
То фироқ омаду бигрифтам чун бархафҷо. *Огоҷӣ*

гашти ҷаҳон гардиши ҷаҳон; *маҷ.* воқеаҳои дунё.

Бигуфтанд пешаш якояк меҳон
Суханҳои шоҳону гашти ҷаҳон. *Фирдавсӣ*

гашт кардан а) сайр кардан, гардиш кардан.

Дар ҳудуди Рай яке девона буд,
Рӯзу шаб кардӣ ба сӯи дашт гашт. *Анварӣ*

б) *маҷ.* маҳв ва нопадид кардан.

То ӯ зи нақши чеҳраи худ парда баргирифт,
Мо нақши дигарон зи варақ мекунем гашт. *Авҳадӣ*

2. бозгашт, мурочиат.

Мабор, эй абр, рӯзи гашти он чобуксавор охир,
Ки дида дар раҳ аст аз дергаҳ уммедворонро.
Ҷомӣ

ГАШТАН گشتن *ниг.* **гардидан.**

ҒАШӢ||ҚАШӢ غشی||کشی хушӣ, хушҳолӣ, тандурустӣ; зебоӣ, қашангӣ.

Сабр кун, эй дил, ки мифтоҳи хашист,
Дар миёни сабр бас айшу ғашист. *Румӣ*
Ғайри ҷустиву кашиву равҳанат
Ҳақ мар ӯро дода буд нодир сифат. *Румӣ*

ҒАҲ گه *ниг.* **гоҳ I.**

ГАҲАНБОР گهنبار *ниг.* **гоҳанбор.**

ГАҲВОРА||ГОҲВОРА گهواره||گاهواره маҳд, ҷойхоби махсуси кӯдак, ки бачаро дар он ҷо баста, барои хобондан меҷунбонанд.

Зи гаҳвора то гӯр дониш биҷӯй. *Фирдавсӣ*
Панҷоҳ сол рафтӣ аз гоҳвора то гӯр,
Бар нохушӣ буридӣ роҳе бад-ин шибиштӣ.
Носири Хисрав
Гоҳ бандад варо ба гаҳвора,
Гоҳ бинҳад ба барш ҳамвора. *Саноӣ*

ГАҲ-ГАҲ گه گه гоҳ-гоҳ, баъзан.

Чун табиби ошиқоне, гаҳ-гаҳ ин дилхастаро
Пурсише мекун, ки бемору хароб афтодааст.
Ҳилолӣ

ГАҶ گچ *ниг.* **гач.**

ҒЕЛ||ГЕЛОН گیل||گیلان номи вилоятест дар Табаристон.

ҒЕЛМАРДУМ گیل‌مردم мардуми Гелон, сокини Гелон, ки вилояте дар Табаристон аст.

Ҳамон гелмардум чу шери яла
Або тавқи заррину мушкинкула... *Фирдавсӣ*

ҒЕЛОН گیلان *ниг.* **Гел.**

ҒЕЛОС گیلاس мевае аз ҷинси олуболу, ки таъми ширин дорад.

Дар ин чаҳорбоғҳо меваҳои алвонӣ фаровон [аст] аз ношпотӣ ва бодом ва фундуқ ва гелос ва унноб...
«Таърихи Наршахӣ»

ГЕЛӢ گیلی мансуб ба Гел.

Сиёвуш сипар хост гелӣ чаҳор,
Ду ҷавшан дигар з-оҳани обдор. *Фирдавсӣ*

ГЕПО||ГИПО گیپا шикамбаи гӯсфанд, ки дар он гӯшти қима, биринҷ ва ғ. пур карда мепазанд.

Ба ёди калла шаб хобам парид аз дида, то, Савдо,
Саҳар пайғоми гепо сӯи муштоқон фиристодам.
Савдо
Маҳӯр аз каллаву гепои мардум. *Савдо*

ГЕС گیس *шакли кӯтоҳшудаи* **гесӯ.**

Сари зулф дар пой анбаркашон,
Хами гес бар бод анбарфишон. *Фирдавсӣ*

ГЕСӮ گیسو мӯи занон, мӯи дарози занон; мӯи бофтаи занон, печа, милла, кокул.

Дӯш дар ҳалқаи мо қиссаи гесӯи ту буд,
То дили шаб сухан аз силсилаи мӯи ту буд.
Ҳофиз
Ҳар куҷо меравам, эй рашки бутон, бахти сиёҳ
Ҳамчу гесӯи ту афтода ба дунболи ман аст.
Шоҳин

гесӯи анбарин (ё **муанбар**) мӯи муаттар.

Чу бар маҳ кашам гесӯи анбарин,
Ба гесӯ кашам моҳро бар замин. *Низомӣ*

гесӯи шикан дар шикан мӯи хам андар хам, мӯи пурпечутоб.

Боз пурсед зи гесӯи шикан дар шиканаш,
К-ин дили ғамзада, саргашта, гирифтор куҷост.
Ҳофиз

гесӯ бофтан мӯй тофтан.

Шайёде гесӯ бофт, ки яъне алавист ва бо қофилаи Ҳиҷоз ба шаҳр даромад, ки аз ҳаҷ меояд.
Саъдӣ

◇ **гесӯи чанг** торҳои чанг.

Ҳавои мутриби гулчеҳра кун, ки гесӯи чанг
Ба дасти зуҳраҷабинон аҷаб диловез аст. *Ҷомӣ*

ГЕТИАФРӮЗ گیتی‌افروز оламтоб, равшанкунандаи ҷаҳон.

Шабе, к-аз шараф ғайрати рӯз буд,
Қавокиб дар ӯ гетиафрӯз буд. *Ҷомӣ*

◇ **шамъи гетиафрӯз** *кинoя аз* офтоби оламтоб.

Ниҳон гардид шамъи гетиафрӯз,
Сипоҳи Шом шуд бар рӯз пирӯз. *Убайди Зоконӣ*

ГЕТИНАВАРД گیتی‌نورد ҷаҳонгард, сайркунандаи ҷаҳон, сайёҳ.

Ҷаҳонмарзбон шоҳи гетинаворд
Барафрӯхт, к-ин достон гӯш кард. *Низомӣ*

ГЕТИНАМОЙ گیتی‌نمای ҷаҳоннамо; ◇ **ҷоми гетинамой** пиёлаи афсонавии Ҷамшед, ки гӯё аз даруни вай тамоми ҷаҳон менамудааст.

Зи Қайхисрав он ҷоми гетинамой,
Ки аҳкоми анҷум дар ӯ ёфт ҷой... *Низомӣ*

Бар замири арбоби шарафу камол, ки ҷоми гетинамост, мустатар намонад. *«Равзат-ус-сафо»*

ГЕТИНИГОР گیتی‌نگار ҷаҳоноро, зинатдиҳандаи дунё.

Баҳори ҳашамати гетинигораш аз осеби хазон масун аст. *«Таърихи Фаришта»*

ГЕТИПАНОҲ گیتی‌پناه ҷаҳонпаноҳ, паноҳи ҷаҳон, касе, ки ҷаҳон дар паноҳи ӯст; *маҷ.* подшоҳи боиқтидор.

Дило, ҳоли Ҷамшеди гетипаноҳ
Аҷаб нест аз гардиши солу моҳ... *«Равзат-ус-сафо»*

ГЕТИПИЖӮҲ گیتی‌پژوه ҷаҳонҷӯй.

Ҳама кори шоҳони гетипижӯҳ
Зи раъи вазирон пазирад шукӯҳ. *Низомӣ*

ГЕТИСИТОН گیتی‌ستان ҷаҳонгир.

Аркони зулму қоидаи ҷавр мунҳадим
Аз саҳми тиру ханҷари гетиситони мост.
Убайди Зоконӣ

ГЕТИФУРӮЗ گیتی‌فروز 1. ҷаҳонафрӯз, равшанкунандаи ҷаҳон.

Ба шаб, гуфтӣ, он ҷирми гетифурӯз
Дуре буд дар рӯшноӣ чу рӯз. *Саъдӣ*

Нури гетифурӯзи чашмаи хур
Зишт бошад ба чашми мушаки кӯр. *Саъдӣ*

2. *маҷ.* офтоб.

Чунон кун, ки чун бардамад пок рӯз,
Падид ояд аз чарх гетифурӯз... *Фирдавсӣ*

ГЕТИШИНОС گیتی‌شناس дуньёшинос, ҷаҳоншинос, ҷаҳондида.

Хуш аст ин нукта аз гетишиносон,
Ки бошад ҷанг дар наззора осон. *Ҷомӣ*

ГЕТӢ گیتی ҷаҳон, дуньё.

Беҳ аз сонеъ ба гетӣ муқбиле нест,
Зи касби даст беҳтар ҳосиле нест. *Носири Хисрав*

Чобуктар аз ту дар ҳама гетӣ савор нест,
Зеботар аз ту дар ҳама олам нигор нест.
Хисрави Деҳлавӣ

гетии пир дуньёи куҳан, ҷаҳони қадим.

Зи атфи нофаи шаб гетии пир
Кушода мӯи мушкинро чу занҷир.
Бадрии Кашмирӣ

◇ **гетӣ сиёҳ кардан** *бар касе киноя аз* рӯзгори касеро сиёҳ кардан, бад кардан.

Аз он пас, ки баргашт аз он размгоҳ,
Ки Рустам бар ӯ кард гетӣ сиёҳ... *Фирдавсӣ*

аз гетӣ қиёмат барангехтан *киноя аз* ҷангу қитоли сахт кардан.

Чу лашкар ба лашкар даромехтанд,
Қиёмат зи гетӣ барангехтанд. *Низомӣ*

ГЕЧ||ГИЧ||ГЕҶ||ГИҶ گیچ || گیج 1. парешон, парокандахотир; ҳайрон, саргашта, саргаранг; 2. *маҷ.* аҳмақ, аблаҳ.

Ҳама бо ҳезон ҳезу ҳама бо геҷон геҷ,
Ҳама бо дуздон дузду ҳама бо шангон шанг.
Қареъуддаҳр

ГЕҲОН گیهان *ниг.* **гайҳон.**

ГЕҲОНХИДЕВ گیهان‌خدیو *ниг.* **гайҳонхидев.**

ГЕҶ گیج *ниг.* **геч.**

ГИДЬЯ||ГАДЬЯ گدیه гадоӣ, гадоӣ кардан.

Хостан гидьяст — хоҳӣ ушр хон, хоҳӣ хироҷ,
З-он ки гар ду ном бошад як ҳақиқатро, равост.
Анварӣ

Бад-ин дақиқа, ки рондам, гумони гадья мабар
Ба банда, гарчи гадоӣ шариати шуароcт. *Анварӣ*

Гидья чун кунам ва ҳаё маро кай гузорад, ки дасти суол пеши касе дароз кунам? *Авфӣ*

ГИДЬЯПАРАСТ||ГАДЬЯПАРАСТ گدیه‌پرست касе, ки дар ҳирси гадоист, дӯстдорандаи гадоӣ; гадои ҳарис ва шилқин.

Ҳеҷ н-овард аз раҳи гадья ба даст
Ғайри сад динор он гадьяпараст. *Румӣ*

ГИЁ گیا *ниг.* **гиёҳ.**

ГИЁОСО گیاآسا гиёҳмонанд, мисли гиёҳ.

Мор дидӣ дар гиё печон? Қунун дар ғори ғам
Мор бин печида дар соқи гиёосои ман. *Хоқонӣ*

ГИЁҒ گیاغ *шакли дигари* **гиёҳ.**

Аҷаб нест аз сӯзи ман гар ба боғ
Битаффад дарахту бисӯзад гиёғ. *Баҳромӣ*

ГИЁҲ||ГИЁ گیاه || گیا алаф, набототи ғайричӯбӣ.

Гар навбаҳор ояду пурсад зи дӯстон,
Гӯ, эй сабо, ки он ҳама гулҳо гиё шуданд.
Хисравӣ Деҳлавӣ

гиёи шакар найшакар, нае, ки аз он шакар ҳосил мекунанд.

Зи ғеша хӯрдану аз беҷавиву беобӣ
Гиёи кӯба чунон буд чун гиёи шакар. *Унсурӣ*

ГИЗЛИК *т.* گزلیک *ниг.* **кизлик.**

ГИЗОФ||ГАЗОФ||ГУЗОФ گزاف 1. ҳарза, бефоида, беҳуда.

Аз чунин шахс хостан инсоф
Нест ғайр аз хаёли пуҷу гизоф. *Бедил*

2. беасос, дурӯғ; хато, гуноҳ.

Дар ду забон аст савобу гизоф,
Хат нанависад қалами бешикоф. *Хисрави Деҳлавӣ*

Ҳарфи барбаста ҳамин аст, ки беҳуда ба кас,
Накушоем дари ҳарфу набандем гизоф. *Мушфиқӣ*

Биё, соқӣ, чу май кун сина софам,
Забон чун мавҷи май шӯй аз гизофам. *Ҳозиқ*

3. сафсата, ҳазаён.

Шуд аз ҳақоиқи ирфон дилам хизонаи роз,
Газофи фалсафиён кай ба ним фулус харам!
Ҷомӣ

ГИЗОФА گزافه 1. аз ҳадду андоза берун; 2. беҳуда, ҳарза; **бар гизофа** ба беҳуда.

Ҷаҳон гар ба андоза ҷӯӣ ҳаме,
Сухан бар гизофа нагӯӣ ҳаме. *Фирдавсӣ*

ГИЗОФГӮЙ گزاف‌گوی беҳудагӯй, ҳарзагӯй, сергап.

Мардумони лофзан ва гизофгӯйро пеши худ роҳ надиҳӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ГИЗОФКОР گزاف‌کار беҳудакор.

Ҳасирӣ ҳар чанд мардест гизофкор ва гизофгӯй, аммо пир аст ва ҳаққи хидмати қадим дорад.
«Таърихи Байҳақӣ»

ГИЗЬЯТ گزیت *ниг.* **газид.**

ГИЛ گل 1. хоки бо об омехта, лой; хоки сахт ва хушк.

Зи оби чашми ман гил шуд ба роҳи ишқ манзилҳо,
Надонам, то чӣ гулҳо бишкуфад охир аз ин гилҳо.
Ҳилолӣ

Сарчашмаи дилро макун аз гарди ҳавас **гил,**
Акси рухи худ бинӣ, агар об зулол аст. *Туғрал*

гили шӯр замини шӯразор.

Гӯру оху маҷӯ аз ин гили шӯр,
К-оҳуяш оҳуясту гӯраш гӯр. *Низомӣ*

кори гил корҳои доир ба хок ҳамчун кандан, тоза кардани хандақ ва ғ.

Асири қайди фаранг шудам ва дар хандақи Тароблус бо ҷуҳудонам ба кори гил доштанд. *Саъдӣ*

гил задан (ё кардан) бо лой маҳкам кардан, лой кардан.

Гар дари ишрат ба рӯям гил нахоҳад кард ишқ,
Чашми ман гирьён чаро шуд, чеҳра гардолуд ҳам.
Ҳилолӣ

Машав ғамгин, дари майхонаро гар муҳтасиб гил зад,
Ки ҷӯши гул шароби лаълфом овард мастонро.
Соиб

2. гил, ки барои шустушӯи сар ба ҷои собун ба кор бурда мешавад; гили сурх, гили арманӣ.

Ки гар гил ба сар дорӣ, акнун машӯй,
Яке тез кун мағзу бинмой рӯй. *Фирдавсӣ*

◇ **гили одам** хоке, ки дар ривояти динӣ гӯё одам аз он сохта шудааст.

Дӯш дидам, ки малоик дари майхона заданд,
Гили одам бисириштанду ба паймона заданд.
Ҳофиз

гили тира *киноя аз* ҷисми одам, ки гӯё аз хок сохта шудааст.

Хирадро риёсат диҳад дар димоғ,
Ниҳад дар гили тира аз дил чироғ. *Хоҷу*

гили саҳро хоридан *киноя аз* замин шудгор кардан.

Бел надорӣ, гили саҳро махор,
Об надорӣ, ҷави деҳқон макор! *Низомӣ*

гил дар об гирифтан *киноя аз* кореро ба анҷом расонидан.

Ҳар куҷо гирӣ гиле дар об — меъмори худӣ,
Кори ҳар касро диҳӣ анҷом — дар кори худӣ.
Соиб

ба гил даромадан *киноя аз* мурдан.

Ҷаҳондор аз он кор шуд тангдил,
Ки солори гелӣ даромад ба гил. *Низомӣ*

ба гил мондан *аз чизе* хиҷил ва шарманда шудан аз чизе.

Ба гил бимонда қади сарви ноз аз он қомат,
Хиҷил шудаст гули гулситон аз он ораз. *Ҳофиз*

ба гил хуршедро пӯшида доштан *киноя аз* талоши беҳуда кардан барои пӯшидани ҳақиқат.

Ба гил хуршедро пӯшида медошт. *Низомӣ*

дар гил гирифтани пои *касе* дар гил фурӯ рафтани пои касе, ба гил дармондани касе.

Қай тавонад Ҷомӣ аз пай рафтанаш
Чун зи гирья пои ӯ дар гил гирифт? *Ҷомӣ*

ГИЛА گله шиква, шикоят.

Шарҳи ин бигзораму гирам гила
Аз ҷафои он нигори даҳдила. *Румӣ*

Галлаи моро гила аз гург нест,
К-ин ҳама бедод шубон мекунад. *Саъдӣ*

Гуфт: Пеш о, эй зи шӯрӣ дар гила,
К-оби ширинат диҳам аз хавсала. *Ҷомӣ*

гила доштан шиквsitu шикоят доштан.

Гарчи он моҳ ҷафо кард, Фузулӣ, бар ман,
Ман надорам гила аз моҳ, зи гардун дорам. *Фузулӣ*

гила кардан шикваву шикоят кардан.

Амир Биғу ба наздики амир Туғрул ба Ироқ нома кард ва бисьёре гила кард аз мир Чугро.
«Таърихи Систон»

ГИЛАМАНД گله‌مند шиквакунанда, шикояткунанда.

Куфрони неъмату гиламандони беадаб
Дар пеши ман зи шукри гадоёна хуштар аст.
Урфӣ

ГИЛАОМЕЗ گله‌آمیز шиквaомез, шикоятомез.

Нахуст оварd аз эзид паёме,
Паёми гилаомезе тамоме. *Бадрии Кашмирӣ*

ГИЛЕМ گلیم 1. ҷомаи дурушти аз пашми буз ва гӯсфанд бофташуда, чакман.

[Арабҳо] ҳарчи бо эшон буд, аз ҷомаи дебо ва зару сим — ҳама[ро] аз эшон бигирифтанд ва эшонро гилемҳо иваз доданд ва ба кишоварзӣ машғулашон карданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Кулоҳи саодат яке бар сараш,
Гилеми шақоват яке дар бараш. *Саъдӣ*

2. навъе аз палоси пашмин, фарш.

Даҳ дарвеш дар гилеме бихусбанду ду подшоҳ дар иқлиме нагунҷанд. *Саъдӣ*

◇ **гилеми хеш берун бурдан** *киноя аз* танҳо дар фикри беҳбудии кори худ шуда ғами дигаронро нахӯрдан.

Дунон чу гилеми хеш берун бурданд,
Гӯянд чӣ ғам, гар ҳама олам мурданд? *Саъдӣ*

гилеми худро аз об баровардан *киноя аз* худро халос кардан; кори худро саранҷом додан.

Гилеми худ барор аз об, Соиб,
Туро бо ин гаронҷонон чӣ кор аст! *Соиб*

беш аз гилеми худ по кашидан аз ҳадду андозаи худ берун баромадан.

З-ин сарзаниш, ки кард туро дӯст, Ҳофизо,
Беш аз гилеми хеш магар по кашидаӣ? *Ҳофиз*

ГИЛЕМГӮШ گلیم‌گوش 1. мувофиқи афсона гурӯҳе аз мардум, ки гӯё гӯшҳои онҳо чунон калон будааст, ки якеро бистару дигареро кӯрпа карда мехобидаанд.

... ва синфи охирро гилемгӯш гӯянд.
«Равзат-ус-сафо»

2. *маҷ.* абр, парчаҳои абр.

Дар боғ кунун ҳарирпӯшон бинӣ,
Бар рӯи ҳаво гилемгӯшон бинӣ. *Манучеҳрӣ*

ГИЛИГАР گلیگر гилкор, банно.

Замона ҳаст ба давлатсарои ту меъмор,
Чу офтобу маҳаш сад гилигару муздур.
Асири Ахсикатӣ

ГИЛИН گلین 1. гилӣ, аз гил сохташуда.

Басе хок биншаста бар фарқи ӯ,
Ниҳода ба сар-бар гилин афсаре. *Манучеҳрӣ*

гилин ратл қадаҳи сафолин.

Бас сафолинлабу хокинруху сангинҷонам,
Оташин обу гилин ратл кунад дармонам. *Хоқонӣ*

2. *маҷ.* зишт, зиштнамо.

Иморатҷӯй шуд товус, аз он пои гилин дорад,
Валекин сарбузургӣ ёфт бум аз буми вайроне. *Хоқонӣ*

◇ **гилин гӯй** *киноя аз* курaи замин; **гилин гӯйро дар чанбар овардан** *киноя аз* тасарруф кардан ва ба даст даровардани ҷаҳон.

Чу дар хотир омад ҷаҳонҷӯйро,
Ки дар чанбар орад гилин гӯйро. *Низомӣ*

ГИЛМӮҲРА گلمهره **1.** мӯҳраи гилин, мӯҳраи аз гил сохташуда; гулӯлаи гилин, ки ба воситаи туфак ном ҷӯби дарози найчамонанд бо зӯри пуф гунҷишк ва амсоли он шикор карда мешавад.

Ҳар хуҷҷате, ки гуфт бад-ӯ рад кунию боз
Андар даҳон ниҳиш чу гилмӯҳра дар туфак. *Сӯзанӣ*

2. *киноя аз* ҷисми одамизод, ки гӯё аз дусад мӯҳра (ё порчаи устухон) иборат аст; *ниг.* **мӯҳра** 1.

Дусад мӯҳра дар якдигар сохтаст,
Ки гилмӯҳрае чун ту пардохтаст. *Саъдӣ*

ГИЛНОК گلناک олудаи гил, лойнок, лойолуд.

Гар на сарчашма зи гил пок шавад,
Чӣ аҷаб з-об, ки гилнок шавад. *Ҷомӣ*

ГИЛОБ گلاب гили бо об омехташуда.

Дару девор бӯи гул гирифт аз ҳусни рангинат,
Ки селоби гарон гар бигзарад, бӯи гилоб ояд. *Шавкат*

ГИЛОБА گلابه гили бо об омехта, гили бо об сиришташуда.

Ҷуз гилоба дар танат ку, эй муқил,
Об софӣ кун зи гил, эй хасмдил! *Румӣ*

ГИЛХОР گلخوار лойхӯр, хокхӯр, хӯрандаи гил.

Чун мизоҷи одамӣ гилхор шуд,
Зарду бадрангу сақиму зор шуд. *Румӣ*

Пеши атторе яке гилхор рафт,
То харад ублуҷу қанди хоси зафт. *Румӣ*

ГИЛХОРА گلخواره кирми сурхи дароз, ки дар замин, махсусан замини нам зиндагӣ мекунанд; гилхӯра, лойхӯрак.

Хеҷ ноқистар аз харотин нест ва ӯ кирмест сурх, ки андар гили ҷӯй бувад ва ӯро гилхора хонанд. *Низомии Арӯзӣ*

ГИМЕЗ||ГИМИЗ گميز пешоб, шоша.

Оташе биншонад аз тан таффу тез,
Чун замоне бигзарад, гардад гимез. *Рӯдакӣ*

Бо чунин дил чӣ ҷои борон аст,
К-абр бар ту гимез ҳам накунад. *Саноӣ*

ГИПО گيپا *ниг.* **гепо.**

гир گير *асоси замони ҳозираи* **гирифтан.**

ГИР گير**: гир афтодан** а) дучор шудан; б) воқеъ шудан.

Сӯҳбати ӯ [Ҳаким Абулфатҳ] ба шуарои вақт, мисли Урфӣ ва Ҳаётӣ, гир афтод. *«Хизонаи омира»*

гир кардан гирифтор кардан.

Аҷал чун дом карда гир, пӯшида ба хок-андар
Са(й)ёд аз дур як дона бараҳна карда лӯсона. *Кисоӣ*

ГИРАВ گرو *ниг.* **гарав.**

ГИРАВГОН گروگان *ниг.* **гаравгон.**

ГИРАВИДАН گرويدن *ниг.* **гаравидан.**

ГИРД گرد доира; **гирд рӯй** рӯи. доирашакл.

Баланд қадди ту сарв аст, гирд рӯи ту моҳ,
На сарви боғ чунону на моҳи чарх чунин. *Фаррухӣ*

гирди ... атрофи ..., перомуни ...

Гирди гули сурх-андар хатте бикашидӣ,
То халқи ҷаҳонро бификандӣ ба халолӯш. *Рӯдакӣ*

Ҳама ишқи вай анҷуман гирди ман,
Ҳама некӯи гирди вай анҷуман. *Шокири Бухорӣ*

гирд бар гирди ... давродаври ..., перомуни ...

Ҳар касе гирд бар гирди кӯшки хеш хонаҳои чокарон ва атбои хеш бино карданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

гирд кардан а) андӯхтан, ҷамъ намудан, захира кардан.

Бихӯр, эй нексирати сарамард,
К-он фурӯмоя гирд карду нахард. *Саъдӣ*

б) барпо кардан, ташкил кардан.

Ман ғавғое гирд кунам ва аз Усмон ... безорӣ биситонам ва байати ӯро нақз кунам. *«Таърихи Табарӣ»*

ҷаҳон гирд кардан давлати бисьёре ҷамъ овардан.

Ҷаҳон гирд кардам, нахӯрдам бараш,
Бирафтам чу бечорагон аз сараш. *Саъдӣ*

гирд овардан ҷамъ кардан, фароҳам овардан; андӯхтан; ба даст овардан.

Бирав, хӯшачин бош саъдисифат,
Ки гирд оварӣ хирмани маърифат. *Саъдӣ*

Дӣ шона задӣ гесӯ, афтод басе дилҳо,
Гирд ор даме охир дилҳои парешонро. *Хисрави Деҳлавӣ*

гирд омадан як ҷо ҷамъ омадан, фароҳам омадан.

Гирд омада пеши ӯ нишастанд,
Чун моҳу ситора ҳалқа бастанд. *Ҳилолӣ*

гирд омадан *бар касе* ҷамъ шудан, ғун шудани чизе бар касе.

Баққолеро дираме чанд бар сӯфиён гирд омада буд дар Восит; ҳар рӯз мутолабат кардӣ ва суханҳои бохушунат гуфтӣ. *Саъдӣ*

(ба) гирди *касе* (*ё чизе*) **гардидан** (*ё* **гаштан**) а) гирдогирди касе ё чизе гаштан.

Маҷнун гӯён, сиришк борон
Гаштанд ба гирди кӯҳсорон. *Ҳилолӣ*

б) *киноя аз* майлу рағбат намудан ба касе ё чизе.

Бар онам, к-аз ту ҳаргиз барнагардам,
Ба гирди дилбари дигар нагардам. *Анварӣ*

Лек фанни ғазал наварзида,
Ҳама гирди фасона гардида. *Ҳилолӣ*

гирди *касе* (*ё чизе*) **гирифтан** иҳота ва муҳосира кардан касеро ё чизеро.

Вале чун накард ахтарам ёварӣ,
Гирифтанд гирдам чу ангуштарӣ. *Саъдӣ*

◇ **гирди домон гаштан** *киноя аз* наздик шудан ба касе ё чизе, наздикӣ ва тақарруб ёфтан.

Басе дар миён шӯру ғавғо гузашт,
Ки бо вай яке гирди домон нагашт. *Ҷомӣ*

гирди рон ба гардан будан *киноя аз* фурӯхтани қассоб гӯшти ронро бо гӯшти гардан.

Ҳикмат ин аҷдодро бар ҳам бибаст,
Эй қас(с)об, ин гирди рон бо гардан аст. *Румӣ*

ГИРДА گرده 1. доирашакл, гирдшакл; **гирда нон** нони гирдшакл, нони курс, гирдача.

Дар рӯз як гирда нон ва косаи адас ба зайт пӯхта диҳанд ва мавиз низ диҳанд. *Носири Хисрав*

2. нони доирашакл, нони гирдшакл, нони курс.

Басе иштиҳо сахту ин гирда хурд,
Куҷо роҳи серӣ тавонам супурд. *Ҷомӣ*

гирдаи зард навъе аз нони гирдшакл.

Суфраи нон кашиду лахте х(в)ард
Аз руқоқу сафеду гирдаи зард. *Низомӣ*

3. *таър.* порчаи гирди зард, ки барои аз дигар миллатҳо фарқ кунонидани яҳудиён ба китфи ҷомаи онҳо дӯхта мешуд.

Гирда бар дӯш роҳиби дайрам,
Ҳалқа дар гӯш соҷиди Лотам. *Низорӣ*

◇ **гирдаи моҳ** қурси моҳ, доираи моҳ.

Зи зангор гун кард хони сипеҳр,
Ба ҷуз гирдаи моҳ ё қурси меҳр. *Ҷомӣ*

ГИРДАК گردک 1. хиргоҳ, хайма.

Дар ин гирдак нишаста хисрави Чин,
Дар он дигар фитода шӯри Ширин. *Низомӣ*

2. ҳаҷла, хонае, ки барои арӯс тайёр карда мешавад.

Гирифташ даст, биншондаш бар он даст,
Бирун омад, дари гирдак бар ӯ баст. *Низомӣ*

ГИРДАКОН گردکان чормағз, чавз.

Гирдаконе чандаш андар ҷайб кард,
Ки ту тифлӣ гир, ин мебоз фард. *Румӣ*

Бар раҳаш биншастаам чун гирдакон ҷобуксавор,
Даррасад бо ҷилваю в-аз хок бардорад маро.
Фузулӣ

◇ **чун гирдакон бар гунбад будан** *киноя аз* нопойдор ва бесабот будан; беҳуда ва бефоида будан.

Партави неко нагирад он ки буньёдаш бад аст,
Тарбият ноаҳлро чун гирдакон бар гунбад аст.
Саъдӣ

ГИРДБОД گردباد боди сахт ва тезу тунде, ки хоку хошокро сутунвор ба ҳаво печонида мебарорад.

Ҳамегирифт ба тиру ҳамефиканд ба юз,
Чу гирдбод ҳамегашт бар ямину ясор. *Фаррухӣ*

Рӯзе Маҷнун ба домани дашт
Саргашта чу гирдбод мегашт. *Ҳилолӣ*

ГИРДБОДА گردباده *ниг.* **гирдбод.**

Тадбири корсозат бе дастбурди хайлат,
Андар ғубори шубҳат монанди гирдбода.
Сайфи Исфарангӣ

ГИРДБОН گردبان куҳони шутур.

Раҳм омад мар-шутурро, гуфт: Ҳин,
Барҷаҳу бар гирдбони ман нишин. *Румӣ*

ГИРДГОҲ گردگاه камар, миён.

Дареғ он камарбанду он гирдгоҳ!
Дареғ он кашу бурзу болои шоҳ! *Фирдавсӣ*

ГИРДНО گردنا *ниг.* **гардано.**

ГИРДОБ گرداب ҷои чуқури дарьё ё баҳр, ки обаш даврзанон фурӯ меравад.

Чунин хондам ки дар дарьёи аъзам
Ба гирдобе дарафтоданд бо ҳам. *Саъдӣ*

То ба баҳри шавқ чун гирдоб дорам изтироб,
Нест нақши хотами ман ҷуз каманди печутоб.
Бедил

ГИРДОБВАШ گرداب‌وش гирдобмонанд, ба худ печандаи фурӯраванда.

То суроғи гавҳари дил дар назар дорем мо,
Рӯзу шаб гирдобваш бар худ сафар дорем мо.
Бедил

ГИРДПОЙ گردپای атрофи тахт, гирдогирди тахт, пиромуни нишастгоҳ; нишастгоҳ.

Ҷаҳон аз бадиҳо бишӯям ба рой,
Пас он гаҳ кунам даргаҳе гирдпой. *Фирдавсӣ*

ГИРДУ گردو *ниг.* **гирдакон.**

Ҳар гирде гирду нест. *Зарбулмасал*

ГИРДӢ گردی мудаввари, доирашаклӣ, лӯндагӣ.

Бад-он гирдист он симин занахдон,
Бад-он ҳаммидагӣ зулфайни ҷонон. *Унсурӣ*

ГИРЕБОН گریبان чоки либос аз сари сина то паси гардан.

Ҳама хӯрданд ва ман нахӯрдам ва дар гиребони худ рехтам ва вай надонист. *«Таърихи Наршахӣ»*

Нест ғам, гар шуд гиребони ман аз ғам чок-чок,
Синаам чок аст, аз чоки гиребонам чӣ бок?
Ҳилолӣ

гӯи гиребон тугмаи гиребонбанд.

Силсилаи абр гашт зулфи зар эҳсони ӯ,
Қурсаи хуршед гашт гӯи гиребони ӯ. *Хоқонӣ*

гиребон гирифтан аз гиребон доштан.

Сагу дарбон чу ёфтанд ғариб,
Ин гиребон бигирад, он доман. *Саъдӣ*

◇ **гиребон чок задан** аз зӯрии ғаму андӯҳ бетоқат шудан, изҳори ниҳояти бетоқатӣ кардан.

Зи сӯзи сина мурдам, чанд пӯшам доғи ҳиҷронро,
Дигар тоқат надорам, чок хоҳам зад гиребонро.
Ҳилолӣ

гиребон ба дасти *касе, чизе* **додан** дода шудан ба касе, чизе; гирифтор шудан ба касе, чизе.

Ҳар ҷо ки рафт, дод гиребон ба дасти ғам,
Аз пои гул касе ки дар ин фасл по кашид. *Соиб*

Гиребонаш ба дасти ишқ доданд,
Ба рӯяш дар зи расвоӣ кушоданд. *Ҳозиқ*

ГИРЕБОНГИР گریبان‌گیر 1. гирандаи гиребони касе; 2. *маҷ.* гирифторкунанда; **гиребонгири** *касе* **шудан** гирифторкунандаи касе шудан.

Шуд гиребонгири Ҷомӣ дарди ишқ,
Доман аз вай низ дарчидему рафт. *Ҷомӣ*

ГИРЕБОНӢ گریبانی навъе аз либоси беостини мардона, ки аз рӯи қабо пӯшида мешуд.

Имрӯз ҳаме ба мутрибон бахшӣ
Савби шатриву шеъри Гургонӣ.
В-аз дасти чу санги ту намеёбад
Муъзин ба масал яке гиребонӣ. *Носири Хисрав*

ГИРЕВА گریوه *ниг.* **гарева.**

ГИРЕВОЗА گریوازه марворид, лаъл ва дигар сангҳои қиматбаҳои ба ришта кашидашуда.

Зи бажм михнақае ёфт шоҳи гул манзум,
Чу бод кард гиревозаи шаҷар мансур.
Асири Ахсикатӣ

ГИРЕҲ گره 1. банд, укда, тугун.

Ҳавас дорам, ки дӯзам чоки дил аз тори гесӯяш,
Вале чандон гиреҳ дорад, ки дар сӯзан намеояд.
Ҳилолӣ

Шитоби умри ман бинӣ, мабур аз дӯстон, ҷоно,
Гиреҳ магсил зи тан ҷонро, ки душвор аст пайвандаш. *Хисрави Деҳлавӣ*

гиреҳ бастан а) укда кардан; б) ҳалқа кардан.

Бастӣ гиреҳ аз баҳри ҷафо зулфи дуторо,
Бардоштӣ аз рӯи замин расми вафоро. *Фузулӣ*

гиреҳ задан а) укда бастан; б) ҳалқа андохтан, печутоб додан.

Тоб мадеҳ ба турраат, бар дили мӯ гиреҳ мазан,
Бидъати тозае манеҳ қоидаи шикастро. *Махфӣ*

гиреҳ кардан *ниг.* **гиреҳ бастан.**

Зи фитрок бикшуд печон каманд,
Гиреҳ карду бар гӯри ваҳшӣ фиканд. *Хоҷу*

2. лӯндача ва кулӯлачаҳое, ки дар решаи дарахтҳо пайдо мешавад, ғурум.

Шуд фикратам ба дил зи дами сарди носеҳон
Чун решаҳои нахл зи боди хазон гиреҳ. *Шоҳин*

3. лӯндачае, ки дар пӯсти одам ё ҳайвонот аз басташавии хун пайдо мешавад.

Ба ҳар узвам аз пӯст чандин гиреҳ,
Ту гӯӣ ба бар карда дорад зиреҳ. *Савдо*

4. чин, оҷинги пешонӣ.

Қаёнӣ камонҳо даромад ба зеҳ,
Зи қабза миёни ду абрӯ гиреҳ. *Шодӣ*

◇ **гиреҳ бар абрӯ** *киноя аз* туршрӯ, ғазаболуд.

Ба зиндони қозӣ гирифтор беҳ,
Ки дар хона дидан бар абрӯ гиреҳ. *Саъдӣ*

гиреҳ ба(р) абрӯ баровардан *киноя аз* нохуш кардан, туршрӯ ва гирифтатабиат гардонидан.

Сухан, к-он ба абрӯ барорад гиреҳ,
Агар офарин аст, ногуфта беҳ. *Низомӣ*

гиреҳ бар абрӯ задан *киноя аз* хашму ғазаб зоҳир намудан.

Мазан, то тавонӣ, бар абрӯ гиреҳ,
Ки душман агарчи забун, дӯст беҳ. *Саъдӣ*

гиреҳ бар (ё дар) гиреҳ печ дар печ; **гиреҳ дар гиреҳ шудан** а) печ дар печ шудан, ба ҳам печидан, чигил шудан; б) ба мушкилӣ ва душворӣ дучор шудан.

Эй корҳои ман, ки гиреҳ дар гиреҳ шудаст,
Бикшодаме якояк, агар чирадастаме. *Хоқонӣ*

гиреҳ афкандан азоб додан, ғаму ғусса додан.

Эй зулфи сунбулат зада бар арғувон гиреҳ,
Афканда сад гиреҳ ба раги ҷон аз он гиреҳ.
Шоҳин

гиреҳ афтодан *дар чизе* печ дар печ шудани чизе, печутоб хӯрдани чизе, печутобдор гаштани чизе.

Шуд ба савдои сари зулфи ту ҷисмам риштае,
Сад гиреҳ афтода аз тоби ғами даврон дар ӯ. *Фузулӣ*

гиреҳ боз (ё во) кардан *киноя аз* ҳал намудани корҳои сарпеч, осон гардонидани мушкилиҳо ва сахтиҳо.

Ба ҳар доира, к-ӯ зада турктоз,
Зи паргори хатташ гиреҳ карда боз. *Низомӣ*

Мӯшикофон, ки гиреҳҳои фалак во карданд,
Қош як укда аз он зулфи дуто бикшоянд. *Соиб*

гиреҳи абрӯ ба ҳам бастан *киноя аз* изҳори ошуфтаҳолӣ, бедимоғӣ ва озурдахотирӣ кардан.

Дарвеше дар ҳалқаи сӯфиён турш нишаста буд ва гиреҳи абрӯ ба ҳам баста, чунон ки ба сад ранҷу ғам мубталост. *«Хористон»*

гиреҳ аз абрӯ бар гӯша ниҳодан кушодарӯ шудан, аз хашм ва гирифтагии табиат баромадан, ғаму андӯҳро як сӯ гузоштан.

Гиреҳ з-абрӯи хеш бар гӯша неҳ,
Ки дар гӯша беҳтар камонро гиреҳ. *Низомӣ*

гиреҳ аз дил (ё хотир) (бар)кушодан *киноя аз* кушодадил шудан, аз хафагӣ ва гирифтагӣ ба хушҳолӣ гузаштан.

Аз он чарбгуфтори ширинзабон
Гиреҳ баркушод аз дили марзбон. *Низомӣ*

Чӣ сон ба боғ равам бе ту, к-аз назораи гул
Гиреҳ зи хотири ман бе рухи ту накшодаст.
Шоҳин

гиреҳ аз коми дил кушодан ба мурoду мақсади худ расидан.

Бад-он Лайлӣ, ки коми дил бароянд,
Гиреҳ аз кору коми дил кушоянд. *Мулҳам*

гиреҳ аз кор кушодан *киноя аз* корро осон гардонидан.

Гиреҳ зи кор чу накшод беқарории мо,
Дигар чӣ суд, дило, аз фиғону зории мо. *Махфӣ*

гиреҳ аз рози анҷум кушодан аз асрори фалак бохабар шудан.

Гаҳе роз бо анҷуман мениҳод,
Гаҳ аз рози анҷум гиреҳ мекушод. *Низомӣ*

гиреҳ аз ҳам кушодан *киноя аз* бартараф кардани мушкилиҳо.

Қаламро нохун аз ангушт додӣ,
Ки як олам гиреҳ аз ҳам кушодӣ. *Ҳозиқ*

гиреҳ ба бод (бар)задан *киноя аз* ба зиндагӣ ва дунъё умед бастан.

Матои ҷаҳон ҳаст боди равон,
Гиреҳ барзадан бодро чун тавон? *Хисрави Деҳлавӣ*

Чун Сулаймон ҳам гиреҳ бар бод натвонист зад,
Эй ҳубоб, ин саркашӣ бар умри мустаъҷил чаро?
Бедил

гиреҳ ба дил задан ба душворӣ андохтан, ба мушкилӣ дучор кардан.

Нахли оҳе, ки баст по ба гилат,
Мавҷи шавқе, ки зад гиреҳ ба дилат... *Бедил*

гиреҳ бар гиреҳ афкандан *киноя аз* корҳои мушкилро мушкилтар кардан.

Дили бастаро баркушоям зи банд,
Гиреҳ бар гиреҳ чун тавонам фиканд. *Низомӣ*

гиреҳ бар дили *касе* **афкандан** ба ғаму ғусса дучор намудан касеро.

Чу нофа бар дили мискини ман гиреҳ мафикан,
Ки аҳд бо сари зулфи гиреҳкушои ту баст. *Ҳофиз*

гиреҳ бар риштаи кор афтодан *киноя аз* душвор гаштани кор.

Агар дар ҷазираи сангпуштон фитодам, гиреҳе бар риштаи кори ман афтад, ки дасти фикр аз кушодани он оҷиз ояд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

гиреҳ бар сина задан *киноя аз* хомӯш будан.

Гиреҳ бар сина зан, бе ранҷ маҳрӯш,
Адаб кун ишваро, яъне ки хомӯш. *Низомӣ*

гиреҳ бар ҷони *касе* **кардан** ба ғаму андӯҳ дучор кардан.

Аз он хун ҳар гиреҳ дар мӯй тар кун,
Гиреҳ бар ҷони ошиқ сахттар кун.
Хисрави Деҳлавӣ

гиреҳ дар гулӯ шикастан *киноя аз* ба тарсу ваҳм афтодан.

Зи ғурридани жандапилони маст
Гиреҳ дар гулӯи ҳизаброн шикаст. *Низомӣ*

гиреҳ дар дил гирифтан *киноя аз* дилтанг шудан, ошуфта ва парешон гардидан.

Ё намебояд зи озодӣ задан чун сарв лоф,
Ё гиреҳ аз бебарӣ дар дил намебояд гирифт.
Соиб

гиреҳ дар кори *касе* **андохтан** *киноя аз* кори касеро мушкил гардонидан.

Чу чашми шавқ бар рухсораш андохт,
Зи худ рафтан гиреҳ дар кораш андохт. *Нозим*

аз роз гиреҳ боз кардан *киноя аз* гуфтан, ошкор намудани асрор.

Ба фармони шаҳ марди пӯшидароз,
Зи рози ниҳуфта гиреҳ кард боз. *Низомӣ*

ба пешонӣ будани гиреҳ бадхашм будан, бадфеъл будан, бадқабоқ будан.

Надорад хонаи дарьюзагар занҷиру дарбанде,
Гиреҳ чун ғунча бар пешонии соил намебошад.
Сайидо

дар гиреҳ андохтан *чизеро киноя аз* мушкил намудан, душвор гардонидан чизеро.

Худнамоӣ корҳоро дар гиреҳ андохтаст,
Қатра чун бардошт даст аз хеш, дарьё мешавад.
Соиб

ГИРЕҲБАНД گره‌بند банди қабо; ҳалқас, ки тугма аз он гузаронда мешавад.

Ниқоби гул кашиду зулфи сунбул,
Гиреҳбанди қабои ғунча во кард. *Ҳофиз*

ГИРЕҲБУР گره‌بر кисабур, дузд, тарров.

Зи ганҷхонаи султон куҷо хабар дорад
Гиреҳбуре, ки зи баҳри ду фулс тарров аст.
Хисрави Деҳлавӣ

ГИРЕҲГИР گره‌گیر 1. гиреҳдор; 2. *маҷ.* печутобдор; чингила.

Хандаи ҷоми маю зулфи гиреҳгири нигор,
Эй басо тавба, ки чун тавбаи Ҳофиз бишкаст.
Ҳофиз

Аз ин бастан бар ӯ зулфи гиреҳгир,
В-аз ӯ гардан даровардан ба занҷир.
Хисрави Деҳлавӣ

3. *маҷ.* хамида; пурчин (сифати абрӯ).

Чин зи абрӯи гиреҳгири ту хат ҳам накушуд,
То қиёмат нашавад нарм камоне, ки турост. *Соиб*

ГИРЕҲКУШО گره‌کشا мушкилкушо, ҳалкунандаи душвориҳо, ҳоҷатбарор.

Замонаест ки бо сад гиреҳкушо хуршед
Гиреҳ зи дил натавонад кушуд шабнамро. *Соиб*

Ману паҷот зи доми саломатӣ, ҳайҳот,
Ки дар тариқи муҳаббат гиреҳкушое нест. *Махфӣ*

ГИРЕҲКУШОӢ گره‌کشائی мушкилкушоӣ, ҳал кардани душвориҳо.

Нашуд зи нохуни саъям гиреҳ зи риштаи бахт,
Тамоми умр маро дар гиреҳкушоӣ рафт. *Махфӣ*

ГИРЕҲМӮ گره‌مو чингиламӯ, он кӣ мӯҳои печутобнок дорад.

Гиреҳ кард моҳи гиреҳмӯ каманд,
Биянфканду овард шаҳро ба банд. *Хоҷу*

ГИРИСТАН گرستن‖گریستن гирья кардан, ашк рехтан, оби дида кардан.

Бас гурсина хуфту кас надонист, ки кист,
Бас ҷон ба лаб омад, ки бар-ӯ кас нагирист.
Саъдӣ

Як рӯз басе гирист чун шамъ,
Оби мижа шуд ба доманаш ҷамъ. *Ҳилолӣ*

◇ **гиристани абр** *киноя аз* боридани борон.

Абр омаду бигрист бар атрофи чаманҳо,
Шуд шуста ба шабнам рухи гулҳову суманҳо.
Шоҳӣ

Гиристани Муғон навҳаи муғон; навъе аз оҳангҳо, ки гӯё ба муносибати марги Сиёвуш ихтироъ шудааст.

Мардумони Бухороро дар куштани Сиёвуш навҳаҳост... ва қавволон онро «Гиристани Муғон» хонанд. «*Таърихи Наршахӣ*»

гиристани шамъ *киноя аз* об шудани шамъ (аз шӯъла).

Шамъ бигрист замоне зи сари сӯзу бимурд
Сӯзам аз гирья намемурд, ки бисёре буд.
Хисрави Деҳлавӣ

Як рӯз басе гирист чун шамъ,
Оби мижа шуд ба доманаш ҷамъ. *Ҳилолӣ*

хун гиристан гирьяи ҷонсӯз кардан.

З-он лаби майгун, ки ҳуш аз ман барад,
Хун ҳамегирьям чу бар оташ кабоб.
Хисрави Деҳлавӣ

гирифт گرفت *асоси замони гузаштаи* **гирифтан.**

ГИРИФТ گرفت гирифтугир, муохиза, сахтгирӣ.

Аз гирифти ман зи ҷон испар кунед,
Гарчи акнун ҳам гирифтори манед. *Румӣ*

ГИРИФТА گرفته 1. *сифати феълии замони гузаштаи* **гирифтан;** 2. асир, гирифтор, банда.

На ба худ меравад гирифтаи ишқ,
Дигаре мебарад ба қуллобаш. *Саъдӣ*

3. *маҷ.* гирифтатабиат, бадхӯй, бадфеъл.

Мардумон ӯро дӯсттар медоштанд аз барои он ки ӯ хушхӯйтар буд... ва Саид марде гирифта буд. «*Таърихи Табарӣ*»

4. касе, ки аз вай ба касе фоидае намерасад, зиқна, хасис, тангдаст.

Аз рӯи мӯи ӯст, Зуҳурӣ, чаман-чаман,
Дар базли рангу бӯ гулу сунбул гирифтаанд.
Зуҳурӣ

◇ **гирифта задан** а) задан бо чизи нӯгтез ҳамчун найза; б) сарзаниш кардан.

Ҳаст фалакро ба табъ, хоса бар аҳли ҳунар
Расми гирифта задан, хӯи дағо бохтан. *Саноӣ*

в) лоф задан.

Гирифта мазан дар ҳарифафганӣ,
Гирифта шавӣ, гар гирифта занӣ. *Низомӣ*

ГИРИФТАГӢ گرفتگی гирифтугир; сахтгирӣ; манъкунӣ.

Агар аҳёнан аҳаде бо вуҷуди чунин забт ва гирифтагӣ бебокӣ намуда, ба шурби хамр ё мускире дигар иқдом менамуд, сурби гудохта ба халқи ӯ мерехтанд. *«Таърихи Фаришта»*

ГИРИФТАЛАБ گرفته‌لب 1. лаббаста; 2. *маҷ.* хомӯш.

Дид маро гирифталаб, оташи форсӣ зи таб,
Нутқи ман оби тозиён бурда ба нуктаи дарӣ.
Хоқонӣ

ГИРИФТАН گرفتن 1. ахз кардан, ба даст даровардан, ба чанг овардан; қабз кардан, доштан.

Хуррамдил он ки ҳамчу Ҳофиз
Ҷоме зи маи аласт гирад. *Ҳофиз*

Ман қатили ёраму хуш он қатил,
К-ӯ тавонад домани қотил гирифт. *Ҷомӣ*

2. касб кардан, ҳосил намудан; пазируфтан, қабул намудан, аз худ кардан.

Гуфтам, ки чу шамъи ман бимирад,
Аз шамъи ту боз нур гирад. *Ҳилолӣ*

3. забт кардан, истило кардан, тасаллут кардан, тасхир намудан.

Искандари Зулқарнайн ... бар эшон фармуд, ки дар ин замин шаҳре бояд сохт, ки агар ҳамчу ман подшоҳе бар сари он шаҳр ояд, натавонад гирифт. *«Фатҳнома»*

Имрӯз кушодаам забонро,
З-ин теғ гирифтаам ҷаҳонро. *Ҳилолӣ*

4. ситондан, рабудан.

Офтоби ҳусни ту то арсаи даврон гирифт,
Равнақи бозори ҳусн аз Юсуфи Канъон г и р и ф т.
Махфӣ

5. дастгир кардан, банд кардан.

Ба гирифтани ман чӣ эхтиёҷ аст? *Авфӣ*

Ҳар он ки бидид чашми ӯ, гуфт:
Ку мӯҳтасибе, ки маст гирад? *Ҳофиз*

6. рафтан ба сӯи чизе ё ҷое.

Аз ғояти аҷзу номуродӣ
Гаҳ кӯҳ гирифту гоҳ водӣ. *Ҳилолӣ*

7. расидан, рафта расидан.

Ҳар ҷой ки шуданди, об эшонро гирифт.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

8. оғоз кардан, сар кардан, пеш гирифтан, иқдом кардан.

Божгуна рафту безорӣ гирифт,
Бо чунин дилдор киндорӣ гирифт. *Румӣ*

Об аз замин барҷӯшид ва аз осмон боридан гирифт. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

аз сар гирифтан аз нав сар кардан, оғоз намудан.

Он шамъи саргирифта дигар чеҳра барфурӯхт,
В-ин пири солхӯрда ҷавонӣ зи сар гирифт. *Ҳофиз*

9. фарз кардан, пиндоштан, тасаввур кардан, ангоштан.

Гирифтам, ки бар хуни ин мард ташнаӣ, маҷлиси вазири маро ҳурмат ва ҳашмат боистӣ дошт. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Гирифтам ин, ки расад навбати суол ба ман,
Димоғи ҳарф куҷо, қудрати ҷавоб куҷо? *Соиб*

10. феъли ёридиҳанда дар феълҳои таркибии номӣ, мас. 'айб гирифтан', 'хун гирифтан' ва ғ.

◇ **гирифтан** *ба чизе* чизеро дорои эътиборе донистан.

Ту он гаҳ шавӣ пеши мардум азиз,
Ки мар-хештанро нагирӣ ба чиз. *Саъдӣ*

гирифтан *бар (ё ба) касе* маломат кардан, сарзаниш намудан касеро.

Гар бода менагирам, бар ман магир, ҷонон,
Ман хун хӯрам, на бода, ман ғам хӯрам, на соғар.
Хоқонӣ

гирифтан *бо чизе* иҳота кардан, фаро гирифтан бо чизе.

Хуршед ҳар сабоҳ ба кӯи ту тофта,
Бому дари туро ҳама бо зар гирифтааст.
Ибни Ямин

гирифтан *дар (ё андар) касе* асар кардан, таъсир бахшидан ба касе.

Панди мо дар ту нагирад, эй фалон!
Панди ту дар мо нагирад ҳам, бидон! *Румӣ*

гирифтани дил *аз чизе* малӯл шудан, ба танг омадани дил, безор шудан аз чизе.

Дорад гиреҳе зулфи ту пайваста ба абрӯ,
Гӯӣ, дилат аз сӯҳбати аҳбоб гирифтаст.
Камоли Хуҷандӣ

гирифтани офтоб *нуҷ.* торик шудани рӯи офтоб дар натиҷаи пеши онро панаҳ кардани моҳ, кусуф.

ГИРИФТОР گرفتار 1. дастгиршуда; асир, бандӣ, ба банду қайд афтида.

Исҳоқ бинни Аҳмад бори сейӯм берун омад ва ин бор гирифтор шуд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Қайди ҳастӣ чун нафас болу пари парвози мост,
Ҳар қадар Бедил гирифтор аст, озодем мо.
Бедил

2. *маҷ.* машғул, саргарм.

Нашъаи сарафканӣ аз зоҳиди худбин маҷӯ,
Ӯ гирифтори шумори сабҳаи саддона аст. *Имло*

Зи хуршеди рухаш нодида тобе,
Гирифтори хаёлаш шуд ба хобе. *Ҷомӣ*

3. *маҷ.* ошиқ, дилдода; мафтун.

Пазиро бош узрамро дар ин кор,
Ки бар майгун лаби лаълам гирифтор. *Низомӣ*

Азбаски гирифторон мурданд ба кӯи ту
Бодаш ҳама ҷон бошад, хокаш ҳама қолибҳо. *Ҷомӣ*

◇ **гирифтори аз худ раста** *киноя аз* ошиқи шайдо.

Мушфиқӣ ҳар кас чӣ донад мастиву ворастагӣ,
Бо гирифторони аз худ раста мегӯем мо.
Мушфиқӣ

гирифтори сурат побанди шакл, шаклпараст.

Худ санои хеш кун, яъне сӯи маънӣ гирой
В-аз ҳади мадҳи гирифторони сурат бартар о!
Ҷомӣ

гирифтор омадан *ба чизе* дучор шудан, мубтало гаштан ба чизе.

Қадри офият касе донад, ки ба мусибате гирифтор ояд. *Саъдӣ*

гирифтор шудан асир шудан, побанд шудан; ошиқ шудан.

Гуфтам: Он ҷо марав, эй дил, ки гирифтор шавӣ,
Оқибат рафту ҳамон гуфти манаш пеш омад.
Хисрави Деҳлавӣ

Дил чун гирифтор шуд, сурати Ҳусн пайваста
дар назар овардӣ ва ин абьёт мукаррар мекард.
Яҳъёи Себак

гирифтор *ба чизе* **будан** мубтало ба чизе будан.

Ба фироқи ту гирифтортарам рӯз ба рӯз,
Қас ба ин рӯз гирифтор мабодо, ки манам.
Ҳилолӣ

гирифтори дил гаштан побанди орзу ва ҳавасҳои дил шудан; ошиқ гаштан.

Агар з-он ки гаштӣ гирифтори дил,
Чӣ пинҳон кунӣ аз ман асрори дил? *Хоҷу*

ГИРИФТОРӢ گرفتاری муқайядӣ, дар қайду банди чизе будан.

То бувад дар ишқи он дилбар гирифторӣ маро,
Қай бувад мумкин, ки бошад хештандорӣ маро?
Анварӣ

Дар базми ӯ ҳадиси гирифториям магӯй,
Мутриб, ки он баҳонаталаб тундхӯ бувад. *Савдо*

гирифторӣ кашидан азобу машаққати қайду банди чизеро аз сар гузаронидан.

Гирифтам он сари зулфу кашидам сад гирифторӣ,
Ба дасти хеш худро мубтало кардам, надонистам.
Ҳилолӣ

ГИРО گیرا **1.** гиранда, сахтгиранда; ба қабз гиранда; рабоянда.

Чун набудӣ нек гиро мушти ӯ,
Рехтӣ аз фурҷаи ангушти ӯ. *Румӣ*

панҷаи гиро панҷаи сахтгиранда, дасти қавӣ ва зӯр.

Ҳама тан шонасифат панҷаи гиро шудаам,
Ба умеде, ки фитад зулфи ту дар чанг маро. *Соиб*

2. *маҷ.* таъсирнок, таъсирбахш.

Рӯ туруш кардӣ, магар дӣ бодаат гиро набуд,
Соқият бегона буду он шаҳи зебо набуд?
Шамси Табрезӣ

Чаро бар хоки ин манзил нагирьям, то бигирад гил,
Валекин бо ту оҳандил дамам гиро намебошад.
Саъдӣ

ГИРОГИР گیراگیر гирифтугир, доругир.

Ғизолвор ҳамерафт, ман давон аз пай,
Ки то расидам он сайдро ба гирогир. *Савдо*

ГИРОИДАН گرائیدن *ниг.* **гароидан.**

ГИРОИШ گرایش *ниг.* **гароиш.**

ГИРОМӢ گرامی азиз, арҷманд, бо қадру қимат; мукаррам, мӯҳтарам.

Ба гурди гиромӣ супурд он сипоҳ
Ки фарзанди ӯ буду ҳамтои шоҳ. *Дақиқӣ*

Ғанимат шумор ин гиромӣ нафас,
Ки бе мурғ қимат надорад қафас. *Саъдӣ*

гиромӣ доштан иззат кардан, эҳтиром намудан.

Гирд карданду гиромӣ доштанд,
То ба санг андар ҳамебингоштанд. *Рӯдакӣ*

Ҳофиз аз мӯътақидон аст, гиромӣ дораш,
З-он ки бахшоиши бас рӯҳи мукаррам бо ӯст.
Ҳофиз

гиромӣ кардан азиз доштан, қимат донистан.

Гар нисори қадами ёр гиромӣ накунам,
Гавҳари ҷон ба чӣ кори дигарам бозояд. *Ҳофиз*

ГИРОН||ГАРОН گران **1.** вазнин, сақил, сангин.

Чунонаш бикӯбам ба гурзи гарон,
Ки пӯлод кӯбанд оҳангарон. *Фирдавсӣ*

бори гарон бори вазнин, бори сангин.

Ҳар лаҳза саҷдаи ту на аз баҳри тоат аст,
Бори гарони бинии худ бар заминниҳӣ. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* душвор, сахт, мушкил.

Ба корҳои гирон марди кордида фирист,
Қи шери шарза дарорад ба зери хамми каманд. *Саъдӣ*

Ҷон шуда осӣ зи тани носипос,
Бехабар аз кори гирони ҳавос. *Хисрави Деҳлавӣ*

роҳи гирон роҳи мушкилгузар.

Ба қавли мутриби соқӣ бирун рафтам гаҳу бегаҳ,
К-аз он роҳи гирон қосид хабар душвор меовард.
Ҳофиз

гирон доштан вазнин пиндоштан, сахт шумурдан; написандидан.

Магар он суханро гирон дошт шоҳ,
Накард аз сари хашм бар ман нигоҳ. *Низомӣ*

гирон кардан малол гирифтан.

Ҳар он чи додаи қисмат бувад, сабук пеш ор,
Гирон макун ба дили худ қудуми меҳмонро. *Соиб*

гирон нишастан сахт расидан; мувофиқ наомадан.

Аз ин ваҷҳ бо табъи мавлоно гирон нишаста аз тақдими ӯ бетаъхир бархост. *«Таърихи Сайидроқим»*

гирон омадан а) вазнин афтодан, сангин шудан, сахтӣ кардан.

Чун нагардад луқма нармам дар даҳон,
Ҳазми он бар меъда меояд гирон. *Ҷомӣ*

б) сахт расидан, малол расидан.

Басе меҳтар андеша кард андар он,
Наёмад ҳаме бар дилаш-бар гирон. *Фирдавсӣ*

3. *маҷ.* калон, бузург.

Баромад ба санги гирон санги хурд,
Ҳам ону ҳам ин санг бишкаст хурд. *Фирдавсӣ*

4. *маҷ.* фаровон, зиёд, бисьёр.

Ба наззораи он сипоҳи гирон
Равон шуд сарафроз соҳибқирон. *Ҳотифӣ*

5. *маҷ.* пурқимат, пурбаҳо; баланднарх, баландарзиш; *муқобили* **арзон.**

Нигорино, ба нақди ҷонт надҳам,
Гаронӣ дар баҳо, арзонт надҳам. *Маҳмуди Варроқ*

Арзон бе иллат не, гарон бе ҳикмат. *Зарбулмасал*

6. *маҷ.* бордор, ҳомила.

Гирон буду андар шикам бачча дошт,
Ҳаме аз гиронӣ ба сахтӣ гузошт. *Фирдавсӣ*

7. *маҷ.* нимкар, наршунав, вазнин (дар бораи гӯш).

Гӯше, ки шуд ба ҳалқаи ишқи бутон гирон,
Нашнидаам, ки қобили панди адиб шуд.
Камоли Хуҷандӣ

Дар ниҳояти пирӣ гӯши ӯ гирон шуд.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

8. *маҷ.* бадхӯ, бадхулқ, бадфеъл.

Гироне назар кард дар кори ӯ,
Ҳасад бурд бар рӯзи бозори ӯ. *Саъдӣ*

Чун гироне ба пеши шамъ ояд,
Хезаш андар миёни ҷамъ бикуш! *Саъдӣ*

ГИРОНБОР||ГАРОНБОР گرانبار **1.** вазнинбор, мутаҳаммили бори вазнин.

Чӣ некӯ задаст ин масал пири деҳ:
Сутури лагадзан гаронбор беҳ. *Саъдӣ*

Султон гӯши писарро аз дурри насоеҳ гиронбор сохта видоъ фармуд. *«Таърихи Фаришта»*

2. *маҷ.* ҳомила, обистан, бордор.

Зи шоҳи ҷаҳон Рӯшанак бор дошт,
Садаф дар шикам дурри шаҳвор дошт,
Чу мавкиб даромад ба Юнонзамин,
Гаронбор шуд гавҳари нозанин. *Низомӣ*

ГИРОН(И)ДАН گیراندن||گیرانیدن **1.** даргирондан, оташ афрӯхтан.

Як шамъ аз он маҷлис сад шамъ бигиронад,
Гар мурдаӣ боре ту ҳам зинда шавӣ бо мо.
Шамси Табрезӣ

Гарчи аз афсурдагиҳо чун чароғи куштаам,
Метавонад як нигоҳи гарм гирондан маро. *Соиб*

2. дастгир кунонидан, асир гардонидан.

Бадандешу бадхоҳи худ донадам,
Бигиронамаш то нагиронадам. *Ҳотифӣ*

ГИРОНМАНД||ГАРОНМАНД گرانمند **1.** он чи вазн дорад;

2. *маҷ.* зиёд, бисьёр; бисьёр фаровон; калон.

Ҳар сол маблағи гиронманд аз саркори Наввобхон ҷиҳати Масҷиди мазкур аз Беҷопур ба Шероз меравад. *«Таърихи Фаришта»*

Шайдо... қасидае... гуфта ирсол дошт ва ба ҷоизаи гиронманд фоиз гардид. *«Хизонаи омира»*

ГИРОНМОЯ||ГАРОНМОЯ گرانمایه **1.** гаронбаҳо, қиматбаҳо, пурқимат.

Матои гаронмоя дорам басе,
Наёрам бурун, то нахоҳад касе. *Низомӣ*

Гар даме даст диҳад рӯи ту дидан моро,
Ҳосил аз умри гаронмоя ҳамон дам бошад.
Камоли Хуҷандӣ

Назди хирадмандон ҳеҷ накде гаронмоятар аз дӯстони мухлис нест. *«Нигори дониш»*

2. арҷманд, олиқадр, одами бузург; асил, наҷиб.

Ҳар гиронмояи замонаи хеш
Гуфт ҳарфе ба қадри пояи хеш. *Низомӣ*

Ӯ марде буд гаронмоя ва бомиқдор наздики аҳли Хуросон. *«Таърихи Табарӣ»*

ГИРОНРИКОБ||ГАРОНРИКОБ گرانرکاب ботамкин, собитқадам.

ГИРОНРИКОБӢ||ГАРОНРИКОБӢ گرانرکابی ботамкинӣ, собитқадамӣ.

Дар ғамат бо гиронрикобии сабр
Дил зи дастам инон бихоҳад бурд. *Анварӣ*

ГИРОНСАЙР||ГАРОНСАЙР گرانسیر оҳистарав, сустрафтор, дергард.

Кӯшиши ҷон барнаёяд бо гиронихои ҷисм,
Об дар оҳан гаронсайр аст чун оҳан дар об. *Соиб*

ГИРОНСАНГ||ГАРОНСАНГ گرانسنگ **1.** бисьёрвазн, вазнин.

Ба гурзи гиронсангу шамшери тез
Сару дасти ӯро кунам рез-рез. *«Таърихи Фаришта»*

2. *маҷ.* устувор, маҳкам.

Бувад чун сабза зери санг аз нашву намо оҷиз
Забони арзи ҳоли мо зи тамкини гаронсангаш. *Соиб*

◇ **лашкари гиронсанг** сипоҳи зиёд, бисьёр; сипоҳи азим, вофир.

Аҳмадхонро бо чанде аз умарои номӣ ва лашкари гиронсанги интихобӣ бар сари он ҷамоат таъин фармуд. *«Таърихи Фаришта»*

хоби гиронсанг хоби сахт, хоби вазнин.

Гули осори ин хоби гиронсанг
Бирӯяд з-он дар ин гулшан ба як ранг. *Нозим*

ГИРОНСАНҶ||ГАРОНСАНҶ گرانسنج қиматбаҳо, пурқимат, пурбаҳо.

Чу шоҳ он матои гиронсанҷ дид,
Чу дарьё яке дашт пурганҷ дид. *Низомӣ*

ГИРОНСАР||ГАРОНСАР گرانسر маст, махмур.

Шоҳ гаронсар зи маи хушсар
Боду мабодош гаронӣ ба сар. *Хисрави Деҳлавӣ*

Дар қасаби седоманӣ остине ду барфишон,
Пои тараб сабук барор, аз чӣ зи май гаронсарӣ?
Хоқонӣ

ГИРОНСОЯ||ГАРОНСОЯ گرانسایه олиқадр, баландмартаба.

Чу дарьё нагӯям гаронсояй,
Ҳамоно ки чун кон гаронмояй. *Низомӣ*

ГИРОНТАМКИН||ГАРОНТАМКИН گرانتمکین пуртамкин, бовиқор.

Набошад саркашӣ дар табъи пирони гиронтамкин,
Ба сад ман зур бардорад зи ҷо тифле камонеро. *Соиб*

ГИРОНХЕЗ||ГАРОНХЕЗ گرانخیز кундрафтор, сустрав; *муқобили* **сабукхез.**

Чу *бошад маркаби раҳрав гаронхез,*
Шавад з-он тозиёна сайри ӯ тез. *Ҷомӣ*

ГИРОНХОБ||ГАРОНХОБ گرانخواب вазнинхоб, сангинхоб, сахтхоб.

Хуфтагони гиронхоб аз ғиреви таҳсин ва наъраи офарин бедор гардиданд. *«Хизонаи омира»*

◇ **бахти гиронхоб** бахти бад, толеи бад, иқболи паст.

Зи дасти бахти гиронхобу кори бесомон
Гарам бувад гилае, роздори худ бошам. *Ҳофиз*

ГИРОНХОР||ГАРОНХОР گرانخوار бисьёрхӯр, пурхӯр, шикампараст.

ГИРОНХОРӢ||ГАРОНХОРӢ گرانخواری пурхӯрӣ, бисьёрхӯрӣ.

Ҳамчу хумор аст дарди ту, ки нагардад
Ҷуз ба гаронхории шароб шикаста.
Сайфи Исфарангӣ

ГИРОНӢ||ГАРОНӢ گرانی **1.** вазнинӣ, сақилӣ, сангинӣ.

Нахустин гаронӣ ва фурӯ шудан, ки сангро аз хештан бувад... *Ибни Сино*

Пандам нашунидӣ ба вафо ҳеҷ, магар кард
Ин дурри гаронсанг ба гӯши ту гаронӣ. *Шоҳин*

2. *маҷ.* гаронбаҳоӣ, пурқиматӣ; *муқобили* **арзонӣ** 1.

Абр обистани дуррест гирон
В-аз гирониш гуҳар арзон аст. *Анварӣ*

3. *маҷ.* бордории зан, ҳомиладорӣ, обистанӣ.

Гарон буду андар шикам бачча дошт,
Ҳаме аз гиронӣ ба сахтӣ гузошт. *Фирдавсӣ*

4. *маҷ.* рафтори ногувор, кирдори зишт ва нописандида.

Ту нозуктабъию тоқат надорӣ,
Гиронихои муште далқпӯшон. *Ҳофиз*

5. *маҷ.* хафагӣ, ранҷидагӣ; ғамгинӣ, андӯҳгинӣ.

[Дарвеш] рӯзе дар пешонии вай асари гаронӣ муояна кард. *Ҷомӣ*

Султон қасам ёд карда гуфт, ки аз ту ҳеҷ гиронӣ дар хотир надоштам. *«Таърихи Фаришта»*

ГИРОНҶОН||ГАРОНҶОН گران‌جان 1. коҳил, танбал, суст.

Баромад офтоби чоп, ки хезед, эй гиронҷонон,
Қи гар бар кӯҳ бартобам, камин зарроти ман гардад. *Шамси Табрезӣ*

2. бадхулқ; бемеҳр, сахтдил.

Тане чанд аз гиронҷонон, ки донӣ,
Хабар бурданд сӯи шаҳ ниҳонӣ. *Низомӣ*

Ҳарифи гиронҷони носозгор
Чу хоҳад шудан, даст пешаш мадор. *Саъдӣ*

Навбаи зӯҳдфурӯшони гиронҷон бигузашт,
Вақти риндию тараб кардани риндон пайдост. *Ҳофиз*

ГИРОЯНДА گراینده *ниг.* **гароянда.**

ГИРОӢ گیرائی гирандагӣ, сахт ба қабз гиранда будан.

Зи осеби лангиш по пурхалал,
Зи нерӯи гироияш даст шал. *Ҷомӣ*

ГИРУДОР گیرودار 1. фармондиҳӣ, ҳукмронӣ.

Ин ҳама ҳеч аст, чун мебигзарад
Бахту тахту амру наҳйу гирудор. *Саъдӣ*

2. тартиб, сомон.

Туфайли ӯст гирудори айшат,
Куҷо раҳ буд бар дарбори айшат. *Ҳозиқ*

3. кашмакаш, пархош, ҷанг.

Хартуми ман чу гурз бувад вақти гирудор,
Ҳар мӯи ман ба тундию тезӣ бувад синон. *Сайидо*

ГИРЬЁН I گریان *феъли ҳоли замони ҳозираи* **гиристан; гирьён-гирьён** дар ҳолати гиристан, ашкрезон.

Бигзошт в-аз он миёна омад,
Гирьён-гирьён ба хона омад. *Шоҳин*

ГИРЬЁН II گریان *сифати феълии замони ҳозираи* **гиристан;** ✧ **абри гирьён** абри боранда.

З-абри гирьён шох сабзу тар шавад,
Нури шамъ аз гирья равшантар шавад. *Румӣ*

ГИРЬЁН(И)ДАН گریاندن||گریانیدن гирьён кардан, ба гирья даровардан.

Ту набинӣ, ки маро ишва диҳӣ хандоханд,
Солҳо зор бигирьёнаду бигзорад ёр. *Анварӣ*

ГИРЬЯ گریه ҳолатест дар инсон, ки аз ғаму андӯҳ ва таассуроти сахт бо рехтани оби дида ва баровардани овози гирифтаю сактадор воқеъ мешавад.

Бо писар инчунин масал зад Сом,
Гирья беҳтар зи ханда(-и) беҳангом. *Саноӣ*

Бедил, ҳуҷуми гирьяи моро сабаб мапурс,
Бемақсад аст кӯшиши ашки равони мо. *Бедил*

гирьяи сард ашкрезии сохта; **гирьяи шодӣ ашки** шодӣ, ашке, ки аз хурсандӣ ҳосил мешавад.

Агар шамъи мазори ман нарезад гирьяи шодӣ,
Қӣ доғи хуни ман аз домани дилдор мешӯяд? *Соиб*

гирья аз чашм кушодан гирья карда сар додан.

Мӯи зиёдат чу бароад зи чашм,
Гирьяи бисёр кушояд зи чашм. *Хисрави Деҳлавӣ*

гирья дар гулӯ доштан ба гирья омода шудан; **печидани гирья дар гулӯ** аз шиддати гирья гирифтани нафас дар гулӯ; ✧ **гирьяи абр** *киноя аз* борон.

Аз сиришки ман макаш доман, ки дар ҳар гулшане
Гирьяҳои абр оби рӯи гулзор омадаст. *Мушфиқӣ*

гирьяи ток *киноя аз* шароби ангур.

Ту фикри номаи худ кун, ки майпарастонро
Сиёҳнома нахоҳад гузошт гирьяи ток. *Соиб*

гирьяи шамъ *киноя аз* об шуда рехтани шамъ дар вақти сӯхтани он.

Зи сӯзи ишқ бувад хор-хори гирьяи шамъ,
Ба дасти шӯъла бувад ихтиёри гирьяи шамъ. *Соиб*

гирьяаш дар остин аст ба ҳар баҳона гирья кардан мегирад; он ки гоҳу бегоҳ мегирьяд; **дар гирья шудан** гирьён шудан, ба гирья даромадан, гирья кардан.

Дил фиғон кард охир аз дурӣ,
Ҳусн дар гирья шуд зи маҳҷурӣ. *Мушфиқӣ*

ГИРЬЯВАР گریه‌ور ашкрезон, гирьяманд, гирьён; **гирьявар шудан** гирьён шудан, дар гирья шудан.

Ин бигуфту гирьявар шуд он наҳиф,
Ки бар ӯ бигрист ҳам дун, ҳам шариф. *Румӣ*

ГИРЬЯНДА گرینده *сифати феълии замони ҳозираи* **гиристан; абри гирьянда** абри боранда.

Манам абри гирьянда шаб то саҳар,
Бувад абри гирьянда болои сар. *Хоҷу*

ГИРЬЯОЛУД گریه‌آلود 1. ашколуд, осори гирья ба чашму чеҳра.

Тамошои гулу шабнам гуворо бод бар булбул,
Қи бӯи гул намеарзад ба рӯи гирьяолудаш. *Соиб*

2. гирьяомез, гирьён-гирьён.

Он нолаи зори гирьяолуд
Оҳанги мақоми ошиқӣ буд. *Ҳилолӣ*

ГИРӢ گری: **гирӣ кардан** гиристан, гирья кардан.

Душман чӣ гирӣ кунад, к-аз ӯ ёд кунӣ,
Он беҳ, ки ба фавти ӯ дилат шод кунӣ.
«Анвори Суҳайлӣ»

ГИЧ||ГИҶ گیج||گیچ *ниг.* **геч.**

ГОВ||ГАВ گاو||گو 1. ҳайвони хонагии маъруф.

Говону харони борбардор
Беҳ з-одамиёни мардумозор. *Саъдӣ*

Шайхуно, омадаӣ бар сари киште, бишнав,
Риши гованд машоих, ту чароӣ думи гав?*

гови ассор гови ҷувози равғанкашӣ.

Сари гови ассор аз он дар каҳ аст,
Қи аз кунҷидаш ресмон кӯтаҳ аст. *Саъдӣ*

гови варз (*ё* **варза**) гови ҷуфт, гови шудгоркунанда, барзагов.

Гӯшт бар гови варз некӯтар,
Зинати мард дониш асту ҳунар. *Саноӣ*

гови дӯшо гови ширдеҳ.

Гови дӯшои умри ӯ надиҳад
З-ин пас аз хушксоли ҳодиса шир. *Анварӣ*

гови кор гове, ки бо он замин меронанд, барзагов; **гови парворӣ** гове, ки дар айёми тобистон дар оғили сард нигоҳ дошта бо хӯрокҳои муносиб фарбеҳ мекунанд.

Аспи лоғармиён ба кор ояд
Рӯзи майдон, на гови парворӣ. *Саъдӣ*

гови Фаридун гове, ки Фаридун, яке аз қаҳрамонони «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ дар кӯдакӣ шири онро хӯрда дар бузургӣ ба он савор мешудааст; **гови харос** гови осиёгардон, гови ҷувозкаш.

Душман шукӯҳи шер бубинад зи савлатат,
Гар з-он-к чашмбаста чу гови харос нест. *Ибни Ямин*

2. гови афсонавӣ, ки гӯё замин бар болои шохи он қарор гирифтааст, ва он гов бар пушти моҳӣ ва моҳӣ дар об меистад.

Уқоби хешро дар пӯя пар дод,
Зи наълаш гову моҳиро хабар дод. *Низомӣ*

Хуни қурбон рафта дар зери замин то пушти гов,
Гов болои замин аз баҳри қурбон омада. *Хоқонӣ*

гови замин а) *ниг.* **гов 2.**

Равон чун зӯр бар сарпанҷа карда,
Қафаш гови заминро ранҷа карда. *Ҳилолӣ*

б) *киноя аз* офтоб.

Чу кӯҳа фурӯ бурд гови замин,
Бурун ҷаст шери сиёҳ аз камин. *Низомӣ*

3. *нуҷ.* бурҷи дуйӯм аз дувоздаҳ бурҷи фалакӣ, ки онро бурҷи Савр низ номидаанд.

Говест дар осмону номаш Парвин,
Як гови дигар нуҳуфта дар зери замин
Чашми хирадат кушой чун аҳли яқин,
Зеру забари ду гов муште хар бин. *Хайём*

Чу хуршед барзад сар аз бурҷи Гов,
Зи ҳомун баромад хурӯши чаков. *Фирдавсӣ*

гови гардун а) гове, ки ба юғ банданд, гове, ки ба ароба мебанданд.

Бифармуд, то гови гардун баранд,
Сари гург аз он беша берун баранд. *Фирдавсӣ*

б) бурҷи дуйӯм аз дувоздаҳ бурҷи фалакӣ, бурҷи Савр.

Лагадкӯбаи гурзаи ҳафтҷӯш
Баровардa аз Гови гардун хурӯш. *Низомӣ*

Гови сипеҳр (*ё* **фалак, чарх**) бурҷи Савр, бурҷи Гов.

Рав, Гови сипеҳр зуд дарбанд,
В-аз Сунбула ҷумла дона бистон. *Хоқонӣ*

Гавҳари шабро ба шаби анбарин,
Гови фалак бурда зи гови замин. *Низомӣ*

Шери гардун ҳам ба зери бори мост,
Гови чарху Барраааш қурбони мост. *Шамси Табрезӣ*

4. сурохӣ, зарфи шароб, ки ба шакли гов сохта шудааст.

Он лаъли луоб аз даҳани гов фурӯ резад,
То мурғи сурохӣ кунадат нағмасарой. *Хоқонӣ*

Аз гов дар мурғаш фишон в-аз мурғ дар моҳӣ чакон,
Бо маҳрухе сӯи даҳон ҳар дам ба ишрат мебараш. *Бадри Чочӣ*

гови заррин сурохии тилло, ки ба шакли гов сохта шудааст.

Оҳуи шерафгани мо гови заррин зери даст,
Аз лаби говаш луоби лаълсон ангехта. *Хоқонӣ*

гови сафолин сурохи сафолин, зарфе, ки ба шакли гов аз сафол сохта мешавад.

Гови сафолин, ки оби лолаи тар хӯрад,
Арзани зарринаш аз масом баромад. *Хоқонӣ*

гови симин зарфе, ки ба шакли гов аз нуқра сохта шудааст.

Аз масоми гови симин дар сабӯҳ
Арзани зарринравон охир куҷост? *Хоқонӣ*

5. *маҷ.* паҳлавон, мубориз, далер.

Биёмад ба майдон яке гов Гӯр,
Ки афзун буд ӯро зи сад гов зӯр. *Фирдавсӣ*

6. *маҷ.* бузург, калон; мӯътабар, эътиборнок.

Қардам равону дилро бар ҷони ӯ нигаҳбон,
Ҳамвора гирдаш-андар гурдон буванду говон. *Дақиқӣ*

7. *маҷ.* нодон, аблаҳ, аҳмақ.

З-ӯ говтар надидаму нашнидам одамӣ,
Дар давлаташ аҷаб ғалате карда рӯзгор. *Фахриддини Гургонӣ*

8. номи яке аз қаҳрамонони «Шоҳнома».

Падар чун бидид он ҷаҳондори нав,
Бифармуд, то ном карданд Гав. *Фирдавсӣ*

◇ **гови анбарзой** (*ё* **анбар**) ҳайвони баҳрӣ, ки аз фазлаи он анбар ҳосил мешавад, кашалот.

Баҳр дидастӣ, ки хезад гови анбарзой аз ӯ,
Гов бин з-у баҳри нӯшин ҳар замон ангехта. *Хоқонӣ*

гови баҳрӣ (*ё* **дарьё**) *ниг.* **гови анбарзой.**

Нагӯӣ гови баҳриро: Чаро табхола шуд анбар,
Гиё дар нофи оҳу мушки азфар бешумар дорад. *Носири Хисрав*

Гови фалакӣ чу гови дарьё,
Гавҳар ба гулӯ дур аз Сурайё. *Низомӣ*

гови кӯҳӣ гавазн; **гов зод** *касеро киноя аз* рӯ овардани бахт ба касе, мерос ва нафъ ёфтан.

Ба Ҳиндустон пире аз ҳар фитод,
Падармурдаеро ба Чин гов зод. *Низомӣ*

гови нар дӯшидан кори беҳуда кардан.

Онон, ки ба кори ақл дармекӯшанд,
Ҳайҳот, ки ҷумла гови нар медӯшанд. *Хайём*

гов бар ганҷ рондан *киноя аз* давлатманд ва тавонгар шудан, соҳиби сарват гардидан (ишора ба афсонае, ки деҳқоне дар вақти шудгор ганҷ ёфта будааст).

Ситора чунон ганҷе аз зар фишонд,
Ки маҳди замин гов бар ганҷ ронд. *Низомӣ*

гов дар хирман кардан *касеро* кори касеро помол кардан, расво кардан, кори касеро харобу табоҳ сохтан.

То чу коҳаш фалак диҳад барбод,
Хасмро гов карда дар хирман. *Зуҳурӣ*

ГОВАРС گاورس арзан.

Нагардем бар гирди говарсу ҷав,
Магар баъди шаш маҳ, ки бошад дарав. *Низомӣ*

Мане гандум дар ноҳияи Систон ба ҳазору дувист дирам расмӣ шуд ва ҷав ва говарс ва хурмо ҳам бад-ин нарх шуд. «*Таърихи Систон*»

◇ **говарси зар** *киноя аз* қатраҳои арақ, май, шароб.

Аз масоми гови заррин шуд равон говарси зар,
Чун сурохиро сару ҳалқи кабӯтар сохтанд. *Хоқонӣ*

говарси хун *киноя аз* қатраҳои хун.

ГОВАРСА گاورسه *ниг.* **говарс; говарсаи нуқрагун** *киноя аз* ҷавҳари теғ, обу тоби шамшер, ки аз тобиши мавҷаҳои теғ ва шамшер иборат аст.

Балорак ба говарсаи нуқрагун
Зи нуқра баровара говарси хун. *Низомӣ*

ГОВБОН گاوبان нигаҳдори гов, парвокунандаи гов.

Чу шере, ки оташ ба дам дарзанад,
Дами говбонро ба ҳам барзанад. *Низомӣ*

ГОВГУН گاوگون вақти торикшавӣ, говгум.

Рост чу шаб говгун шавад, бигурезам,
Гӯям то дар нигаҳ кунанд ба суммор. *Фаррухӣ*

ГОВДИЛ گاودل **1.** *киноя аз* аблаҳ, нодон, бехирад.

Машав бо забунафганон говдил,
Ки моні дар андӯҳ чун хар ба гил. *Низомӣ*

2. *киноя аз* тарсончак, буздил.

Бе шердилӣ ба сар наёяд,
В-аз говдилон ҳунар наёяд. *Низомӣ*

ГОВДУМ گاودم карраной, карнай.

Зи фарьёди хармӯҳраву говдум
Алалло баромад зи рӯина хум. *Низомӣ*

Баромад ғиревидани говдум,
Ба он шуд ҳамовоз рӯина хум. *Низомӣ*

ГОВДӮШ گاودوش **1.** касе, ки гов медӯшад; **2.** зарфи говдӯшӣ, хурма.

ГОВДӮША گاودوشه зарфи говдӯшӣ, зарфи сафолии дугӯшаи махсуси ширҷӯшӣ.

Хасми хари ту чу говдӯша
Аз фоқа ду даст бар сар омад. *«Фарҳанги Ҷаҳонгирӣ»*

ГОВЗӮР گاوزور пурзӯр, боқувват.

Диловар ба сарпанҷаи говзӯр,
Зи ҳавлаш ба шерон дарафтода шӯр. *Саъдӣ*

ГОВИЗАНА گاویزنه номи навое аз мусиқӣ.

Навбате Полизбону навбате Сарви саҳӣ,
Навбате Равшан чароғу навбате Говизана.
Манучеҳрӣ

ГОВКАШ گاوکش бардорандаи гов.

Мезбон к-ин шуниду рафт ба зер,
Кард бо говкаш ҳикояти шер. *Низомӣ*

ГОВМЕШ گاومیش чорпоест аз ҷинси гов, ки тани қавӣ ва шохҳои ғафси хамида дорад.

Ба пилони гарданкашу говмеш
Сипаҳро ҳаме тӯша бурданд пеш. *Фирдавсӣ*

Боркаш чун говмешу ҳамлабар чун наррашер,
Гомзан чун жандапилу бонгзан чун каркадан.
Манучеҳрӣ

ГОВОРА گاواره **1.** галаи гов, подаи гов.

Ки хар шуд, ки хоҳад зи говон суру,
Ба говора гум кард гӯш аз ду сӯ. *Фирдавсӣ*

2. *шакли кӯтоҳшудаи* **гоҳвора.**

Озоду бандаву писару духтар,
Пиру ҷавону тифли ба говора. *Носири Хисрав*

ГОВОҲАН گاوآهن оҳане, ки ба нӯги сипор (омоч, сохтук) гузоронда заминро шудгор мекунанд.

Қашоварз бар гов бандад лубод,
Зи говоҳану гов ҷӯяд мурод. *Низомӣ*

Чу бар гардун набошад говро ҷуфт,
Замин бе говоҳан чун тавон суфт. *Низомӣ*

ГОВПАЙКАР گاوپیکر ба шакли гов, говшакл, говҳайат.

Ҳама каждумвашу харчангкирдор,
Гавазни шерчеҳру говпайкар. *Носири Хисрав*

гурзи говпайкар *ниг.* **гурз (гурзи говсор).**

Бимонд душмани даҷҷол сураташ дар гил,
Чу хар зи соиқаи гурзи говпайкари ӯ.
Заҳири Форьёбӣ

ГОВРАНГ گاورنگ говмонанд; **гурзаи гfavранг** *ниг.* **гурз (гурзи говсор).**

Дамон пеши Заҳҳок рафтӣ ба ҷанг,
Задӣ бар сараш гурзаи говранг. *Фирдавсӣ*

ГОВРИШ گاوریش одами гӯл, аҳмақ, беақл, аблаҳ, хомтамаъ.

Не аҷаб гар говрише заргаре гӯсола сохт,
Табъи соҳиб каффи байзо барнатобад беш аз ин.
Хоқонӣ

Говришу бандаи ғайр омад ӯ,
Ғарқа шуд, каф дар заифӣ дарзад ӯ. *Румӣ*

ГОВРОН گاوران ронандаи гов; **чӯби говрон** чӯби говронӣ.

Як раҳ ту пушту паҳлӯи худро нигоҳ кун,
Аз хотири ту рафта магар чӯби говрон? *Сайидо*

ГОВРӮЙ گاوروی он кӣ рӯяш монанди рӯи гов аст, говчеҳра, говшакл.

ГОВСОР||ГОВСАР گاوسار || گاوسر говмонанд; говрӯй, говшакл; **говсори Фаридун** гурзи говшакли Фаридун, яке аз қаҳрамонони «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ.

Чу говсори Фаридун зи тозиёнаи ту,
Зи румҳи ту аламн ковиён шавад пайдо. *Сӯзанӣ*

гурзи (ё **гурзаи**) **говсор** гурзи ба сурати сари гов сохташуда, ки ба баъзе қаҳрамонони «Шоҳнома», махсусан Фаридун мансуб аст.

Аз он ҷойгаҳ шуд ба назди падар,
Ба ҷанг-андарун гурзаи говсар. *Фирдавсӣ*

Ахтарон пеши гурзи говсараш
Рахт бар гови осмон бастанд. *Хоқонӣ*

Пеши гурзи говсораш рӯзи сайд
Шери гардун камтар аз рӯбоҳ бод! *Саноӣ*

Зи пеш андар омад гав Исфандиёр,
Ба даст-андарун гурзаи говсор. *Дақиқӣ*

ГОВТОЗ گاوتاز *киноя аз* касе, ки лофи зӯрмандӣ ва паҳлавонӣ мезанад ва худро ба душман ғолиб нишон медиҳад.

Ба гурдонш гуфто, чу шуд разм танг,
Ба ин говтозон намоянд ҷанг. *Асадӣ*

ГОВТОЗӢ گاوتازی *киноя аз* таҳдид, тарсонидан.

Ар гумони говтозӣ дорӣ, инак ҳозирам,
Гар наметозӣ ба майдонам, ҳамоҳангӣ макун. *Урфӣ*

ГОВЧАШМ گاوچشم **1.** фарохчашм, чашмкалон.

Говчашме чу шери ошуфта,
Шаб наёсуда, рӯз нохуфта. *Низомӣ*

2. номи гули берунсафеди дарунзард.

Ҳам аз хайрию говчашму зиришк
Бишуста рухи ҳар як оби сиришк. *Асадӣ*

ГОВЧЕҲР گاوچهر говсурат, говрӯй, говшакл; **гурзаи говчеҳр** *ниг.* **гурза I (гурзаи говпайкар).**

Сарашро бад-ин гурзаи говчеҳр
Бикӯбам, на бахшоиш орам, на меҳр. *Фирдавсӣ*

ГОГО گوگو меваҳои хушк, нуқлу набот.

Дар канораш неҳ он замон гого,
То шавад сурх чеҳрааш чу луко. *Саноӣ*

ГОЗ I گاز **1.** миқроз, қайчӣ.

Гар аз сӯзи дил гӯӣ як нукта боз,
Забонат бибурранд дар дам ба гоз. *Хоҷу*

Ба як захм ду-ду сари сарфароз
Бияндохт аз тан ба кирдори гоз. *Фирдавсӣ*

2. қайчии махсусе, ки бо он тахтаҳои тилло, нуқра, мис ва ғ. бурида мешавад.

Ту ки дар банди ҳирсу оз шудӣ,
Ҳамчу зар дар даҳони гоз шудӣ. *Саноӣ*

Агар резаи зар зи дандони гоз
Биафтад, ба шамъаш биҷӯянд боз. *Саъдӣ*

3. қайчии махсусе, ки бо он сари (гули) шамъро мебуранд.

Не, не, агар чу шамъе дам дарзанам зи гармӣ,
Акнун чу шамъ аз он дам сар зери гоз дорам. *Аттор*

Поям аз хиттаи фармони ту берун нашавад,
Сарам ар пеши ту чун шамъ бибурранд ба гоз. *Анварӣ*

4. *маҷ.* газиш, бо дандон газидан, бо дандон гирифтан, дандон задан ба чизе.

Он санамро зи гозу аз нишканҷ
Тан бунафша шуду ду лаб норанҷ. *Унсурӣ*

Пайғом додамаш, ки нишоне бад-он нишон,
Қ-аз гоз бар канораи лаълат нишони мост. *Хоқонӣ*

гоз кардан газидан, ба дандон гирифтан.

Гаҳе ӯ пеши ин сад ноз кардӣ,
Гаҳе ин бар лаби ӯ гоз кардӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

5. *маҷ.* зарба; силӣ, торсакӣ.

Ҳаменаёрад нону ҳаменахаррад гӯшт,
Занад ба рӯям мушту занад ба пуштам гоз.
Қареъуддаҳр

хештанро гоз кардан худро дар байни чизе ё касе ҷо кардан.

Дар миёни ҳалқаи покони ҳақ
Хештанро кай тавонад кард гоз. *Низорӣ*

ГОЗ II گاز як навъ алаф, ки хӯроки баъзе ҳайвонот мебошад.

Чу пил(л)а зи барги хазон хӯрд гоз,
Ҳама тан шуд ангишту қай кард боз. *Низомӣ*

ГОЗ III گاز дарахти коҷ, санавбар.

Яке чодире ҷӯй паҳну дароз,
Биёвез чодир зи болои гоз. *Азрақӣ*

ГОЗА گازه **1.** алвонҷ, арғунчак, алвончаки кӯдак, белинчак; **2.** хонаи аз чӯбу тахта ва ё аз чӯбу шоху алаф сохташуда; коза.

Уммеди васли ту нест дар ваҳми ман, ки охир
Дар гозаи гадоён султон чӣ гуна бошад.
Шамси Табрезӣ

3. камингоҳи сайёд, ки аз шохи дарахт сохта мешавад.

Чу омад биёбон, яке гоза дид,
Равон обу марғе хуҷу тоза дид. *Асадӣ*

ГОЗУР||ГОЗАР گازر *либосшӯӣ, ҷомашӯӣ,* шустагар.

Ҷомаи пурсурати даҳр, эй ҷавон,
Чирк шуду шуд ба кафи гозурон,
Ранги ҳама хом чунон печутоб,
Мунтазирам, то чӣ барояд зи об. *Рӯдакӣ*

Марде гозурро дид, ... нишаста ва ҷомае чанд бинҳода, то бишӯяд. *Авфӣ*

ГОЗУРГОҲ||ГОЗУРГАҲ گازرگاه||گازرگه **1.** ҷое ки дар он гозурӣ, шустагарӣ мекунанд.

Камол, ин нукта гар Саъдӣ шунидӣ,
Фурӯ шустӣ ба гозургоҳ дафтар.
На он дафтар, ки дар вай тайибот аст,
Хабисоташ фурӯ шустӣ саросар. *Камоли Хуҷандӣ*

2. номи мавзее дар Ҳирот, ки он ҷо Ансорӣ ном шоири суфӣ дафн гардидааст.

Чу хотир васфи Гозургоҳ гӯяд,
Арақ пироҳани Фирдавс шӯяд. *Нозим*

3. номи мавзеест дар Шероз, ки мадфани Саъдӣ дар он ҷост.

ГОЗУРКОРӢ گازرکاری кори гозурӣ, шуғли шустагарӣ.

Гозуркорӣ сифати об шуд,
Рангрезӣ пешаи маҳтоб шуд. *Низомӣ*

ГОЗУРОСО گازرآسا гозурвор, монанди гозур, мисли шустагар.

Бар чодари кӯҳ гозуросо
Аз доғи сияҳ нишон барафканд. *Хоқонӣ*

ГОЗУРШӮЙ گازرشوی шуста ва тозашуда (дар бораи либос ва матоъ); **гозуршӯй гардидан** шуста тоза шудани матои навбофта ва ё либоси чиркин.

Чу гозуршӯй гардад ҷомаи хом,
Хӯрад миқрозаи миқроз ноком. *Низомӣ*

гозуршӯй кардан шустан ва пок кардани матои навбофта ва ё либоси чиркин.

Рӯз чун ҷома кард гозуршӯй,
Рангразвор шаб шикаст сабӯй. *Низомӣ*

ГОЗУРӢ گازری **1.** кори шустагарӣ; **2.** *маҷ.* сафедӣ.

Тирарӯзи мо сафедӣ ёбад аз он кас, ки ӯ
Далқи шабро ҷайби нилӣ карду доман гозурӣ.
Волеҳи Ҳиравӣ

гол *асоси замони ҳозираи* **голидан.**

ГОЛ I گال арзан.

Ману ғуломи канизак бад-он шуда қонеъ,
Ки ҳар се рӯз ҳамеёфтем як ман гол. *Масъуди Саъд*

ГОЛ II گال *шакли кӯтоҳшудаи* **шагол.**

Шуд адӯ ғарра ба ҳилми ту, валекин нашавад
Панҷаи шери фалак суст зи сарпанҷаи гол.
«Фарҳанги Рашидӣ»

ГОЛ III گال **1.** гурезиш, гурехтан.

Ба ғайри кунҷи адам несташ гурезгаҳе,
Агар зи тезии теғаш бувад азимату гол. *Шамси Фахрӣ*

2. овози баланд.

То ҷамоат мужда медоданду гол,
Қ-эй фараҷ, бодат муборак иттисол. *Румӣ*

ГОЛ IV گال саргини хушки дар зери дунбаи гӯсфанд овезоншуда.

ГОЛИДАН گالیدن **1.** фарьёд кардан, овози баланд баровардан.

Сулаймон чун зи мурғ ин қисса бишнид,
Битундиду биҷӯшиду биголид. *Аттор*

2. гурехтан, дур шудан, канора гирифтан.

Ҳар кӣ ӯ асп давонад ба суви гумроҳӣ,
Кунад он асп лагадмол, бигол аз лагадаш!
Шамси Табрезӣ

3. ғалтидан.

ГОМ I گام **1.** як қадам мондан, фосилаи байни ду пой дар вақти роҳ рафтан.

Ба гоме шумурд аз Хито то Чигил,
Ба як так давид аз Бухоро ба Вахш. *Рӯдакӣ*

Тӯли шаҳр ба масоҳаи ду ҳазор гом бошад ва арз ҳам чандин. *Носири Хисрав*

гом бар гом қадам ба қадам; *маҷ.* ором, оҳиста-оҳиста.

Яке ташташ ба каф аз нуқраи хом,
Ба сони соя ӯро гом бар гом. *Ҷомӣ*

гом гузордан қадам гузоштан, қадам мондан.

Ҳамерафт з-ин гуна то пеши Сом,
Фуруд омад аз аспу бигзорд гом. *Фирдавсӣ*

гом задан қадам мондан, пой мондан (дар ҳангоми роҳ рафтан).

Равон гаштам зи шаҳри хеш ноком,
В-аз он кишвар дар ин кишвар задам гом.
Хисрави Деҳлавӣ

Чун ёфт саҳифа ҳусни анҷом,
Бигрифт ҷавону зуд зад гом. *Шоҳин*

гом ниҳодан қадам гузоштан, (пиёда) рафтан, гаштан.

Бо азму бо бақои ту, бо суръату зиё
Нанҳода гому нозада пар моҳу офтоб. *Анварӣ*

2. *маҷ.* иқдом; азм, оҳанг.

Гарчи роҳи дил занад, з-ин гом натвон бозгашт,
Варчи қасди ҷон кунад, з-ин қадр натвон даррамид.
Хоқонӣ

◇ **гом ниҳодан берун** *аз чизе* ҳадди чизеро таҷовуз кардан, аз ҳад гузаштан.

Аз амри туву наҳьи ту гардуну замона
Як сӯ накашад гардану берун наниҳад гом.
Масъуди Саъд

Сазои он ки бо андешаи хом
Зи ҳадди хештан берун ниҳад гом... *Ҳозиқ*

гом шумурда ниҳодан бо эҳтиёт қадам гузоштан, оҳиста рафтан; **зери гом кашидан** зери қадам ниҳодан, зери по гирифтан.

Ҳар чиро дид, зери гом кашид,
Шаб лагад хӯрду маҳ лигом кашид. *Низомӣ*

ГОМ II گام *шакли кӯтоҳшудаи* **лагом**||**лигом.**

Зи хоки шамси фалак зар кунад, ки то гардад
Ситому гому рикоби буроқи ӯ зарканд. *Сӯзанӣ*

ГОМЗАН گام‌زن қадамзан, раванда, солик.

Ҳар касе аз рангу гуфторе бад-ин раҳ кай расад?
Дард бояд мардсӯзу мард бояд гомзан. *Саноӣ*

аспи гомзан аспи тезрав, аспи тезтак.

Яке асп бояд маро гомзан,
Суми ӯ зи пӯлоди хорошикан. *Фирдавсӣ*

ГОМХУШ||**ГОМХВАШ** گام‌خوش хушқадам, некқадам.

Занах нарму кафкафкану досткаш,
Сурин гирду бинодилу гомхваш. *Фирдавсӣ*

ГОМШУМОР گام‌شمار: **ба гомшумор роҳ рафтан** бо эҳтиёт роҳ рафтан.

Он рақибе, ки буд маҳрами кор,
Раҳ нарафтӣ магар ба гомшумор. *Низомӣ*

ГОРӢ گاری нопойдор, бесабот.

Дуньё ҳама дар ғурур дорад ёрӣ,
Бас ғарра машав зи рӯзгори горӣ.
«Фарҳанги Ҷаҳонгирӣ»

ГОФ I گاف номи ҳарфи бисту шашӯми алифбои араби тоҷикӣ گ, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 20 бароба аст; *муқ.* **коф** I **(кофи форсӣ).**

ГОФ II گاف *шакли кӯтоҳшудаи* **шикоф** I.

Биёмад Қулун то ба наздики дар,
Зи гофи дари хона бинмуд сар. *Фирдавсӣ*

ГОШТАН گاشتن **1.** гардонидан, гардондан (рӯйро, сарро).

... Ки Рустам ҳаме з-оштӣ сар бигошт,
Зи дарди Сиёвуш ба дил кина дошт. *Фирдавсӣ*

2. давр занондан.

Гирифташ думи аспу бар ҷой дошт,
Зи болои сар чун фалохан бигошт. *Асадӣ*

ГОҲ I || **ГАҲ** گاه||گه **1.** ҷой, макон.

Ба вақти рафтанаш аз сими сода бошад ҷой,
Ба гоҳи хуфтанаш аз мушки суда бошад гоҳ. *Рӯдакӣ*

Чун он мард назар дар он гоҳ кард, аждаҳои азим дид. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

2. тахт, авранг.

Зи Ганҷа чун ба саодат ниҳод рӯй ба роҳ,
Фалак супурд ба-д-ӯ ганҷу мулку афсару гоҳ. *Рӯдакӣ*

Ба турбат супурдандаш аз тоҷу гоҳ,
На ҷои нишастан, на омоҷгоҳ. *Саъдӣ*

3. вақт, замон.

Нигорино, шунидастам, ки гоҳи меҳнату роҳат,
Се пироҳан салаб будаст Юсуфро ба умр-андар.
Рӯдакӣ

Бораи шаҳрро рахнаҳо бисьёр карда буданд ба гоҳи бозгаштан аз Систон. *«Таърихи Систон»*

Яке нома буд аз гаҳи бостон,
Фаровон бад-ӯ андарун достон. *Фирдавсӣ*

гоҳи хурдӣ айёми бачагӣ, даври тифлӣ.

Он набинӣ, ки тифлро доя
Гоҳи хурдӣ ба аввалин поя
Гоҳ бандад варо ба гаҳвора,
Гоҳ бинҳад ба бари ҳамвора. *Саноӣ*

гаҳе а) ягон вақт.

Хуршеди ман, хаёли ту аз ман гаҳе нарафт,
Монанди сояе, ки зи мардум ҷудо нашуд.
Хисрави Деҳлавӣ

б) гоҳо, баъзан.

Чунин аст кирдори гарданда даҳр:
Гаҳе нӯш бор оварад, гоҳ — заҳр. *Фирдавсӣ*

гоҳ... гоҳ... як вақт... як вақт..., баъзе вақт... баъзе вақт..., баъзан... баъзан...

Бо туркон ва сапедҷомагон ҳарбҳои бисьёр кард, то муддати ду сол гоҳ зафар ӯро буд, гоҳ хасмро. *«Таърихи Наршахӣ»*

гоҳ... гоҳе... *ниг.* **гоҳ... гоҳ...**

То чу арӯсони дарахт аз ҷиёс,
Гоҳ қасаб пӯшию гоҳе палос. *Низомӣ*

гоҳе... гоҳе... *ниг.* **гоҳ... гоҳ...**

Гоҳе ба ҷарас ҳамраҳу гоҳе ба фиғонам,
Дар қофилаи ишқ зи ман пештаре нест. *Махфӣ*

гоҳ-бегаҳ *ниг.* **гоҳу бегоҳ.**

Натавонад, ки раҳматат надиҳад
Гоҳ-бегаҳ, чи ҳушьёру чи маст. *Анварӣ*

гоҳ-гоҳ баъзе вақт, баъзан, гоҳо, аҳьёнан.

Ман он нигини Сулаймон ба ҳеҷ настонам,
Ки гоҳ-гоҳ бар-ӯ дасти Аҳриман бошад. *Ҳофиз*

гоҳ-гоҳе *ниг.* **гоҳ-гоҳ.**

Ваҳ, чӣ гуфтам ман, ки бинам гоҳ-гоҳе рӯи ту,
Дигареро хубрӯ гуфтан намешояд маро. *Ҷомӣ*

гоҳу бегоҳ вақту бевақт, бамаҳаллу бемаҳал, дар вақтҳои гуногун.

Ман зи хидмат даме наёсудам,
Гоҳу бегоҳ дар сафар будам. *Саъдӣ*

ГОҲ II گاه бутаи заргарӣ, ки дар он тилло ва нуқраро об мекунанд.

Ҳар кӣ ӯ сирати ту пеша гирифт аз ҳама айб,
Поку покиза бурун ояд чун зар аз гоҳ. *Фаррухӣ*

ГОҲАНБОР‖ГОҲБОР‖ГАҲАНБОР گاهنبار‖گاهبار‖گهنبار мувофиқи ақидаи динӣ шаш рӯз ва ё шаш гоҳро (замонро) мегӯянд, ки гӯё дар ин муддат худо дуньёро офарида будааст. Масалан, бино ба китоби Зардушт дуньё дар шаш гоҳ (замон) офарида шудааст: дар гоҳи аввал дар муддати чил рӯз — осмонҳо, дар гоҳи дуйӯм дар муддати шаст рӯз — обҳо, дар гоҳи сейӯм дар муддати ҳафтоду панҷ рӯз — замин, дар гоҳи чорӯм дар муддати сӣ рӯз—растанӣ ва гиёҳҳо, дар гоҳи панҷӯм дар муддати ҳаштод рӯз — ҳайвонот ва дар гоҳи шашӯм дар муддати ҳафтоду панҷ рӯз — одам. Ҳар яке аз ин гоҳҳо номи махсусе дорад.

Ба фарри Фаридуну рахши наҳанг,
Ба гоҳи гаҳанбор Ҳушанги шанг... *Асадӣ*

ГОҲАНГОН گاهنگان *нуҷ.* Роҳи Қаҳкашон.

Ҷамоли лаълваши хоҷа дар имории сим,
Чунон ки моҳ равад дар тариқи Гоҳангон. *«Фарҳанги Шуурӣ»*

ГОҲБОР گاهبار *ниг.* **гоҳанбор.**

ГОҲВОР گاهوار *ниг.* **гаҳвора.**

Вақти тифлиям, ки будам ширҷӯ,
Гоҳворамро кӣ ҷунбонид? — Ӯ. *Румӣ*

ГОҲВОРА گاهواره *ниг.* **гаҳвора.**

ГОҲҶӮЙ گاهجوی ҷӯяндаи тахти подшоҳӣ.

Аз Эрон суви Рум бинҳод рӯй,
Падар гоҳҷӯю писар роҳҷӯй. *Фирдавсӣ*

ГУВАҲ گوه *ниг.* **гувоҳ.**

ГУВО گوا *шакли кӯтоҳшудаи* **гувоҳ.**

Шер надорад дилу бозуи мо,
Кӯшиши мо бар дилу бозу гувост. *Фаррухӣ*
Зи бисьёрдонон фаросат гувост,
Ки бисьёргӯӣ аз фаросат ҷудост. *Ҷомӣ*

ГУВОЗ گواز *ниг.* **гавоз.**

ГУВОЛИДАН‖ГАВОЛИДАН گوالیدن 1. андӯхтан, ҷамъ кардан.

Бузургон ганҷи симу зар гуволанд,
Ту аз озодагӣ мардум гуволӣ. *Тайён*

2. болидан, нумӯ намудан; нашъунамо кардан.

ГУВОР گوار гуворо, созгор, форам, хушхӯру зудҳазм, ширин, лаззатнок.

Ташна менолад, ки ку оби гувор,
Об ҳам нолад, ки ку он обхор. *Румӣ*

ГУВОРИДАН گواریدن 1. ҳазм шудан.

Ҳар киро таом нагуворад, меъдаи ӯро офате расида бошад. *Ибни Сино*

2. хушу форам омадан (дар бораи хӯрданиҳо).

Орзуи гил бувад гилхораро,
Гулшакар нагворад он бечораро. *Румӣ*

ГУВОРИШ گوارش 1. ҳазм, ҳазмкунӣ.

Хӯришро гувориш май афзун кунад,
Зи тан мондагиҳо ба берун кунад. *Асадӣ*

2. маъҷӯне ва ё таркибе, ки барои зуд ҳазм кардани хӯрок мехӯранд.

Гуворише сохтаам, ки ахлоти он шаш чиз аст. *Авфӣ*

Махӯр чандон, ки хурмо хор гардад,
Гувориш дар даҳон мурдор гардад. *Низомӣ*

ГУВОРИШТ گوارشت *ниг.* **гувориш** 2.

Нони он мудхал зи бас зиштам намуд,
Аз паи хӯрдан гуворииштам набуд. *Тайён*

ГУВОРО گوارا 1. зуд ҳазмшаванда; 2. матбӯъ, хушмаза, хуштаъм; форам.

Шарбати хушгувор имрӯзат
Ҷонфазояндаву гуворо бод! *Анварӣ*

Ҳиҷрон ба дил гуворо з-уммеди васл гардид,
Шаҳд аст оби дарьё лабташнаи гуҳарро. *Соиб*

гуворо кардан а) ҳазм кунонидан; б) қабул намудан, форам гардонидан.

Кардаам бар худ гуворо талхии дашномро,
Дидаам дар айни нокомӣ ҷамоли комро. *Соиб*

гуворо шудан а) ҳазм шудан; б) форам омадан; матбӯъ ва мақбул воқеъ шудан.

Дар ҳуҷуми оҷизӣ офат гуворо мешавад,
Мешуморад мурғи бепарво зи шаҳпар теғро. *Бедил*

ГУВОРОН گواران *ниг.* **гуворо.**

Ба хуни бедилон хӯрдан макун хӯй,
Ки касро н-ояд ин шарбат гуворон. (2)
Хисрави Деҳлавӣ

ГУВОЙ گوائی *ниг.* **гувоҳӣ.**

Бале, он чи хоҳад расидан ба мардум,
Бар он дил диҳад ҳар замоне гувой. *Фаррухӣ*

ГУВОҲ||ГУВАҲ گواه||گوه **1.** шоҳид; **гувоҳ гирифтан** шоҳид гирифтан, шоҳид намудан.

Аҳд кард ва эшонро бар худ гувоҳ гирифт. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ду гувоҳ бар он гиранд, то инкор натавонанд кардан. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. далел, бурҳон.

Рӯи зард асту оҳи дардолуд
Ошиқонро гувоҳи ранҷурӣ. *Ҳофиз*

Воми Ҳофиз бигӯ, ки боз диҳад,
Кардаӣ эътирофу мо гувоҳем. *Ҳофиз*

ГУВОҲӢ گواهی шоҳидӣ, шаҳодат; **гувоҳӣ додан** шаҳодат додан.

Пеши яке аз машоихи кибор гила кардам, ки фалон дар ҳаққи ман ба фасод гувоҳӣ додааст. *Саъдӣ*

Агар ошиқӣ, тарки шоҳӣ бидеҳ,
Ба хуни дили худ гувоҳӣ бидеҳ. *Хоҷу*

гудоз گداز *асоси замони ҳозираи* **гудохтан.**

ГУДОЗ گداز **1.** обшавӣ, гудохташавӣ, гудозиш.

Акбар-подшоҳ ... тилло ва нуқраи маскук ва ғайримаскукро ба доруззарб фиристод, то ба гудоз бурда сикка ба номи ӯ заданд. *«Таърихи Фаришта»*

Чу шаккарам ба гудоз андар оби дидаи хеш.
Чӣ гуна обе? Обе ба гунаи марҷон. *Сӯзанӣ*

2. *маҷ.* сӯзиш, сӯз, дард.

Чу заҳре ки орад ба тан-дар гудоз,
Хирадро бад-он гуна бигдозад оз. *Абӯшакури Балхӣ*

Зи ҳар диле, ки ба ин навъ гул кунад оҳе,
Тавон ҳақиқати чандин гудоз фаҳмидан. *Бедил*

гудози дил а) сӯзиши қалб; б) ғаму андӯҳи дил.

Синаи аҳли муҳаббат аз гудози дил пур аст,
Гавҳари мо дар садаф бошад чу дар оина об. *Носир Алӣ*

3. *маҷ.* нобуд кардан, аз байн бурдан.

Дар он маъраз, ки бошад ҷаҳд дар кор,
Гудози кӯҳ коре нест душвор. *Бедил*

◇ **гудози лола** сурхии лола; **гудози нафас дар табақ кардан** нафас нафаровардан, нафасро нигоҳ доштан.

Дил аз сина толиб арақ карда буд,
Гудози нафас дар табақ карда буд. *Бедил*

ГУДОЗИДАН گدازیدن гудохтан, об кардан.

Зи ҳайбат кӯҳ чун гил мегудозед,
Зи барф арзиз бар дил мегудозед. *Низомӣ*

ГУДОЗОН گدازان **1.** *сифати феълии замони ҳозираи* **гудохтан; 2.** *маҷ.* сӯзон, сӯзонанда.

Фурӯ гуфт бо ӯ суханҳои тез,
Гудозонтар аз оташи растахез. *Низомӣ*

ГУДОХТАН گداختن **1.** об шудан, ба ҳолати моеъ гузаштан, моеъ шудан; ҳал шудан, маҳлул шудан.

Бар кӯҳҳо барфҳо гудохтӣ ва он об он ҷо ҷамъ шудӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

Балки оҳан зи оҳи ман бигдохт,
З-оҳан овози «ал-амон!» бархост. *Хоқонӣ*

Зи баски бенамакӣ кард бо ман ин айём,
Дар оби дидаи гирьён гудохтам чу намак. *Адиб Собир*

2. об кардан, моеъ гардонидан.

Ҳофиз ар ҷон надиҳад баҳри ту чун парвона,
Пеши рӯи ту чу шамъаш нафасе бигдозам. *Ҳофиз*

То аҳд шикаст он маҳ, бигдохт Ҳилолиро,
Дидӣ, ки чӣ кард охир он аҳдшикан бо ӯ. *Ҳилолӣ*

3. *маҷ.* азобу коҳиши сахт дидан, дар азоб сӯхтан.

Мегудозам ҳамчу шамъ аз риштаҳои ҷони худ,
Душмани худ ёфтам ҳар тора мӯи хешро. *Мушфиқӣ*

ГУЖОР گژار ҷиғилдони мурғ, чинадони мурғ.

Чӣ тоирест ҳумоюн ҳумои ҳиммати ту,
Ки ҳафт чарх варо донае бувад ба гужор. *Шамси Фахрӣ*

гузар گذر *асоси замони ҳозираи* **гузаштан.**

ГУЗАР گذر **1.** гузариш, убур, гузаштан.

Камонро ба зеҳ карду бикшод бар,
Набуд мурғро пеши тираш гузар. *Фирдавсӣ*

Бинишин бар лаби ҷӯю гузари умр бибин,
К-ин ишорат зи ҷаҳони гузарон моро бас. *Ҳофиз*

гузар кардан *аз чизе, ҷое* а) аз ҷое гузаштан; аз даруни чизе гузаштан, сӯрох карда гузаштан.

Гузар карда тир аз зиреҳҳои сим,
Чу аз ҳалқаи зулфи хубон насим. *Шодӣ*

Чу пайкон бибӯсид ангушти ӯй,
Гузар кард аз мӯҳраи пушти ӯй. *Фирдавсӣ*

б) сарфи назар кардан, тарк кардан чизеро, аҳамият надодан ба чизе.

Саодат хоҳӣ, аз одат гузар кун,
Ки тарки одат аст асли саодат. *Ҷомӣ*

Нашояд гузар кардан аз рои ӯй,
Гузашт аз бару бум в-аз ҷои ӯй. *Фирдавсӣ*

гузар кардан *ба сӯе, ҷое* равон шудан, рафтан ба тарафе.

Ба даргоҳи Маҳинбону гузар кард,
За кори шоҳ бонуро хабар кард. *Низомӣ*

Доманкашон зи ноз ба ҳар сӯ гузар кунӣ,
Чун соя зери пои ту сар мекашем мо. *Бедил*

гузар кардан *бар касе, чизе* а) ба тарафи касе ё чизе рафтан, пеши касе ё чизе рафтан.

Зи боло нигун андар омад ба сар,
Бар ӯ кард Рустам ба тундӣ гузар. *Фирдавсӣ*

Чун дар шикор бар сари оҳу гузар кунӣ,
Чашмат бас аст, даст ба тиру камон мабар. *Хисрави Деҳлавӣ*

б) аз ҳадди чизе гузаштан, афзун шудан.

Ниҳоданд ҳезум ду кӯҳи баланд,
Шумораш гузар кард бар чуну чанд. *Фирдавсӣ*

2. гузаргоҳ, ҷои убур, роҳи гузаштан.

Баровард шоҳ аз камингоҳ сар,
Набуд Турро аз ду рӯя гузар. *Фирдавсӣ*

Муборакшоҳ гузари дигар пайдо карда, ба суръат бигузашт. *«Таърихи Фаришта»*

гузари маҷҳул роҳи ғайримаълум, роҳи ғайриом.

Фармуд, [то] наққора задан буньёд карданд ва худро аз гузарҳои маҷҳул бар об зада бигузашт. *«Равзат-ус-сафо»*

гузар афтодан (ё **уфтодан**) *касеро* иттифоқан аз ҷое гузар кардан, тасодуфан ба ҷое роҳи касе афтодан.

Ба хароботи муғон гар гузар афтад бозам,
Ҳосили хирқаву саҷҷода равон дарбозам. *Ҳофиз*

Гоҳе ки сӯи шаҳр туро уфтад гузар,
Гардӣ ту пойкор ба арбоби лӯлиён. *Сайидо*

гузар додан роҳ додан.

Дар кӯи некномӣ моро гузар надоданд,
Гар ту намеписандӣ, тағйир кун қазоро. *Ҳофиз*

гузар доштан гузаштан, роҳ рафтан, равон будан; ҷорӣ будан, дар ҷараён будан.

Гузар дорӣ савор аз турбати ман, сахт метарсам,
Ки гулгуни ту хокамро ба ранги хун нигаҳ дорад. *Шавкат*

дар гузар омадан ба роҳ даромадан.

Сад шӯру қиёмат шавад, он моҳи ҷаҳонтоб
Аз хона бурун омадаву дар гузар ояд. *Имло*

3. гузаргоҳи калон; кӯча.

Дӣ бар гузари фалон ватангоҳ
Дидам санаме нишаста чун моҳ. *Низомӣ*

Ҳар кучо хоҳад, ронад—чи ба дашту чи ба кӯҳ,
Ҳар кучо хоҳад, созад гузару манзилгоҳ. *Фаррухӣ*

4. *маҷ.* халосӣ, раҳоӣ; чора, илоҷ, гузир.

На доно гузар ёбад аз ҷанги марг,
На ҷанговарон зери хафтону тарг. *Фирдавсӣ*

Аз санъати шеър баҳравар нест,
Доғаш ба дил аст, з-он гузар нест. *Шоҳин*

◇ **гузари қофия** *кинoя аз* усул ва адои қофия.

З-он ҳама баҳраш, ки дури маънавист,
Бар гузари қофия ҳарфи равист. *Хисрави Деҳлавӣ*

гузар овардан равон шуда омадан, ташриф овардан.

То сӯи боғ орӣ гузар, сарву санавбарро нигар,
Умре паи наззора сар баркарда аз вайронаҳо. *Ҷомӣ*

гузар омадан *касеро* гузор (гузариш) воқеъ шудан, гузор афтодан.

Ба роҳе, ки мард андаромад ба сар,
Бар он роҳ низаш наёяд гузар. *Абӯшакури Балхӣ*

ГУЗАРГОҲ||ГУЗАРГАҲ گذرگاه||گذرگه ҷои гузаштан, маъбар, убургоҳ.

Зи бедод шаҳре, ки вайрон шудаст,
Гузаргоҳи гӯрону шерон шудаст. *Фирдавсӣ*

Ҷое ки гузаргоҳи дили Маҷнун аст,
Он ҷо ду ҳазор найза-боло хун аст,
Лайлисифатон зи ҳоли мо бехабаранд,
Маҷнун донад, ки ҳоли Маҷнун чун аст. *Рӯдакӣ*

◇ **ин гузаргоҳ** *кинoя аз* дунъё.

Чунин аст расм ин гузаргоҳро,
Ки дорад ба омад-шуд ин роҳро. *Низомӣ*

гузаргоҳи бим ҷои хатарнок, маҳалли хавфнок.

Ҳар кӣ рафтӣ бад-он гузаргаҳи бим,
Гаштӣ аз захмҳои теғ дуним. *Низомӣ*

гузаргоҳ бар мӯр танг кардан *кинoя аз* роҳи гурезро бастан.

Ба шамшери пӯлоду тиру хаданг
Гузаргоҳ бар мӯр карданд танг. *Низомӣ*

ГУЗАРОН گذران гузаранда, нопойдор, бебақо, фонӣ; **ҷаҳони гузарон** дунъёи гузаранда, дунъёи фонӣ.

Магзарон рӯзи саломат ба маломат, Ҳофиз,
Чӣ таваққӯъ зи ҷаҳони гузарон медорӣ? *Ҳофиз*

ГУЗАРОН(И)ДАН گذراندن||گذرانیدن **1.** убур додан; чизеро аз ҷое ба ҷои дигар интиқол додан; **гузарондан** *аз чизе* а) аз даруни чизе убур кунонидан.

Нӯги тири мижа аз ҷавшани ҷон мегузаронӣ,
Ман тунукпӯст нагуфтам, ту чунин сахткамонӣ. *Саъдӣ*

б) аз чизе бурдан.

Чу ҷавшан бипӯшанд рӯзи набард,
Зи чархи барин бигзаронанд гард. *Фирдавсӣ*

2. (умр) ба сар бурдан, сарфи вақт кардан.

Бар ин достон бигзаронем рӯз,
Ки хуршед гиранд гурдон ба юз. *Фирдавсӣ*

Умре, ки баҳо бувад гаронаш,
Бо ҳар баду нек магзаронаш. *Ҳилолӣ*

3. пешниҳод намудан, тақдим кардан.

[Анварӣ]... алассабоҳ қасди даргоҳи султон кард ва қасидаро гузаронид. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

гузашт گذشت *асоси замони гузаштаи* **гузаштан.**

ГУЗАШТ گذشت мурур, гузариш (дар бораи замон ва ҳодисаҳо).

Ҳар кӣ н-омӯхт аз гузашти рӯзгор,
Ҳеҷ н-омӯзад зи ҳеҷ омӯзгор. *Рӯдакӣ*

Гузашт баргашт надорад. *Зарбулмасал*

◇ **гузашт аз ...** а) ба ғайр аз ..., ба ҷуз ...

Гузашт аз хӯришҳои чинисиришт,
Ки Ризвон надид он чунон дар биҳишт... *Низомӣ*

б) баъд аз ..., пас аз ...

Гузашт аз парастидани кирдигор
Ба ҷуз хобу хӯрдан надоранд кор. *Низомӣ*

ГУЗАШТА گذشته **1.** *сифати феълии замони гузаштаи* **гузаштан; 2.** собиқ, пештара, пешина, дар вақти пеш воқеъшуда; он чи дар вақти пеш воқеъ шудааст; *муқобили* **оянда** 2.

Барошуфту Судобаро пеш хонд,
Гузашта суханҳо бад-ӯ бозронд. *Фирдавсӣ*

Айём бар ду қисмат —ояндаву гузашта,
В-онро ба вақти ҳозир бошад аз ин ҷудоӣ. *Носири Хисрав*

кини гузашта адовати пешина, душмании дерина.

Ҳар он кас, ки пӯзиш кунад бар гуноҳ,
Ту бипзиру кини гузашта махоҳ. *Фирдавсӣ*

ГУЗАШТАГОН گذشتگان||گذشته‌گان **1.** пешиниён, қадимиҳо; **2.** мурдагон.

ГУЗАШТАН گذشتن **1.** гузар кардан, мурур кардан; сипарӣ шудан, тамом шудан (дар бораи замон ва ҳодисаҳо).

Ҷаҳон аз бадандеш бе бим гашт,
Аз ин марзҳо ранҷу сахтӣ гузашт. *Фирдавсӣ*

Биё, ки умр чу боди баҳор мегузарад,
Ба кор бош, ки ҳангоми кор мегузарад. *Амъақ*

2. раҳгузар шудан, аз пеши касе, чизе убур кардан; аз ҷое рафтан.

Чун насим ар бигзарам, Махфӣ, дар атрофи чаман,
Хори меҳнат доманам гирад, ки ин ҷои ту нест. *Махфӣ*

З-он пештар, ки умри гаронмоя бигзарад,
Бигзор, то муқобили рӯи ту б и г з а р е м. *Ҳофиз*

3. шикофта дохил шудан, шикофта ворид шудан, шикофта даромадан.

Тири мижгони ту чунон гузарад бар дилу ҷон,
Ки синони малики машриқ аз оҳану санг.
Фаррухӣ

4. мурдан, вафот ёфтан.

Ту з-эшон макун бешию бартарӣ,
Ки гар з-оҳанӣ, бегумон бигзарӣ! *Фирдавсӣ*

Падар чун даври умраш мунқазӣ гашт,
Маро пирона панде доду бигзашт. *Саъдӣ*

Ман мегузарам, ҷаҳон туро бод!
Осоиши ҷисму ҷон туро бод! *Шоҳин*

аз чизе **гузаштан** а) аз чизе баромадан, аз чизе берун шудан.

Гарчи тир аз камон ҳамегузарад,
Аз камондор бинад аҳли хирад. *Саъдӣ*

б) боло шудан, болотар аз чизе рафтан, баландтар аз чизе шудан.

Дар кӯи ёр ҳеҷ ба ҷое намерасад,
Ҳар чанд бигзарад зи фалак ин фиғони мо.
Ибни Ямин

в) бартар шудан, пеш гузаштан, муқаддам шудан.

Он, ки ногоҳ касе гашт, ба чизе нарасид,
В-ин ба тамкину фазилат бигузашт аз ҳама чиз.
Саъдӣ

г) тарк кардан, партофтан чизеро.

Моли ятимон ситадан кор нест,
Бигзар аз ин, к-одати аҳрор нест. *Низомӣ*

Манам, ки дар раҳи хубон гузаштам аз ҳама кор,
Агар ғалат накунам, кори хуб кори ман аст.
Шоҳин

бар касе **гузаштан** а) аз пеши касе гузашта рафтан, раҳгузар шудан.

Дарвеше муҷаррад ба гӯшаи саҳрое нишаста буд, подшоҳе бар вай бигузашт. *Саъдӣ*

б) *маҷ.* ба касе воқеъ шудан, рӯй додан(-и кору ҳоле).

Кунун он чӣ бад буд, бар мо гузашт,
Гузашта ҳама назди ман бод гашт. *Фирдавсӣ*

Нагзарад бар ҳеҷ кас аз ошиқон,
Он чӣ дӯш аз ишқ бар чокар гузашт. *Анварӣ*

◇ **гузаштани об ба ҷӯи** *касе киноя аз* расидани барор ва равнақ ба кори касе.

Акнун ба ҷӯи ӯст равон оби ошиқӣ,
Он рӯз шуд, ки об гузаштӣ ба ҷӯи мо. *Манучеҳрӣ*

як сару гардан гузаштан фахркунон ва нозон гузаштану рафтан.

Як сару гардан нигори ман чу аз гулшан г у з а ш т,
Обро оби хиҷолат то сару гардан гузашт. *Шоҳин*

ГУЗИДА گزیده **1.** *сифати феълии замони гузаштаи* **гузидан**; 2. мунтахаб, мумтоз; беҳ, беҳтарин, нағз.

Аз эшон ду гурди гузида савор—
Зарири сипаҳдору Исфандиёр. *Дақиқӣ*

Сипаҳ чун даромад ба арзи шумор,
Гузида дар ӯ буд понсад ҳазор. *Низомӣ*

ГУЗИДАН گزیدن интихоб намудан, хоста гирифтан, чида гирифтан, ҷудо карда гирифтан (касе ё чизеро аз миёни одамон ё чизҳо); ихтиёр намудан, хуш кардан, мумтоз ва беҳтарин шумурдан; тарҷеҳ додан.

Роҳе, к-ӯ рост аст, бигзин, эй дӯст,
Дур шав аз роҳи бекаронаву тарфанҷ. *Рӯдакӣ*

Гузидам зи ҳар номае нағзи ӯ,
Зи ҳар пӯст бардоштам мағзи ӯ. *Низомӣ*

Қасе к-аз маърифат як шева бигзид,
Ҷаҳони бениҳоят мунҳасир дид. *Бедил*

касеро, чизеро бар (ё ба) касе, чизе **гузидан** тарҷеҳ додан, интихоб кардан; касеро, чизеро беҳтар шумурдан аз касе, чизе.

Хунук он, ки осоиши марду зан
Гузинад бар осоиши хештан. *Саъдӣ*

Донӣ, ки чист давлат — дидори ёр дидан,
Дар кӯи ӯ гадоӣ бар хисравӣ гузидан. *Ҳофиз*

Медонам, ки то касеро корд ба устухон нарасад, маргро ба зиндагӣ намегузинад. «*Чор дарвеш*»

◇ **ватан гузидан** манзил кардан, манзил гирифтан.

Зи бекасист ба вайронаҳо гузида ватан
Чу ахтаре, ки кунад дар буруҷи наҳс қирон.
Шоҳин

канора гузидан дур шудан, канорагирӣ кардан.

Аз ҳама мардумон канора гузид,
Тарс-тарсон дар он манора хазид. *Ҷомӣ*

гузин گزین *асоси замони ҳозираи* **гузидан.**

ГУЗИН گزین **1.** гузида, интихобшуда, хоста гирифташуда, чида гирифташуда; ихтиёршуда, мунтахаб, мумтоз, писандида; беҳ, беҳтарин, нағз.

Эй мардумон, ман бародараш Абдураҳмонро бубинам, ки ӯ гузини эшон аст. «*Таърихи Табарӣ*»

Аз суханҳои ту ин нукта гузин кард Камол,
Дӯстро чун зи ғазалҳои г у з и н мебоист.
Камоли Хуҷандӣ

гузин кардан гузидан, интихоб намудан, хоста гирифтан, чида гирифтан.

Гузин кард аз он номдорон савор
Далерони ҷангӣ даҳу ду ҳазор. *Фирдавсӣ*

Пире аз бихрадон гузин карданд,
Номи ӯ довари замин карданд. *Низомӣ*

гузин кардан *чизеро бар чизе* афзал ва бартар шумурдан чизеро аз чизе.

Ба фармони шоҳон дил ороста,
Хирадро гузин карда бар хоста. *Фирдавсӣ*

2. *маҷ.* сазовор, лоиқ, муносиб.

Тахтро чун ту беҳнишине нест,
Чу ту дайҳимро гузине нест.
Заҳири Форьёбӣ

ГУЗИР گزیر раҳоӣ, халосӣ аз чизе; чора, илоҷ.

Чун набуд аз сариру тоҷ гузир,
Боз машғул шуд ба тоҷу сарир. *Низомӣ*

Дардо, ки дарди ишқи ту дармонпазир нест,
З-ин дарди бедаво дили моро гузир нест. *Шоҳин*

гузор گذار *асоси замони ҳозираи* **гузоштан, гузор(и)-дан** I.

гузор گزار *асоси замони ҳозираи* **гузор(и)дан** II.

ГУЗОР گزار **1.** гузариш, убур, гузаштан.

Ҳам ба чанбар гузор хоҳад буд
Ин расанро, агарчи ҳаст дароз. *Рӯдакӣ*

Баромад зи ҳар сӯй дар растахез,
Надиданд ҷое гузору гурез. *Фирдавсӣ*

2. роҳи гузариш, гузаргоҳ, маҳалли убур.

Гузораш пур аз наррадевони чанг,
Ҳама размро сохта чун паланг. *Фирдавсӣ*

Ҳар гаҳ ки бод бар ту вазад гӯям, эй аҷаб,
Қулзум ба ҷунбиш омаду ҷӯяд ҳаме гузор. *Хоқонӣ*

3. бур(р)иш, бурида гузаштан, буррой.

Бибин нармии пушти шамшери тез,
Гузораш нигар гоҳи хашму ситез. *Асадӣ*

гузор афкандан а) гузаштан, убур кардан.

Дӣ шунидам, ҷониби гулшан гузор афкандаӣ,
Дар гул аз рашки рухат сад хор-хор афкандаӣ. *Фузулӣ*

б) рӯ овардан, рӯ ниҳодан ба касе, чизе.

Матои хобро бирбудаанд аз мардуми чашмам,
Магар бахти бад афкандаст сӯи ман гузор имшаб. *Фузулӣ*

гузор кардан а) гузаштан, гузар кардан, убур кардан, гузашта рафтан.

Ҳар дам зи миён канор мекард,
Бар кӯҳу камар гузор мекард. *Ҳилолӣ*

б) сӯрох карда гузаштан аз чизе.

Ҳамон тири жӯбини захробдор,
Ки бар оҳании кӯҳ кардӣ гузор... *Фирдавсӣ*

гузор овардан *бар касе* гузар кардан ва рӯ овардан ба касе.

Аморидори Лайлиро, ки маҳди моҳ дар ҳукм аст,
Худоро, дар дил андозаш, ки бар Маҷнун гузор орад. *Ҳофиз*

дар гузор будан дар ҳоли убур будан, дар мавқеи гузариш будан, дар роҳ будан.

Дӣ дар гузор буд, суви мо назар накард,
Бечора дил, ки ҳеч надид аз гузори умр. *Ҳофиз*

ГУЗОРА I گذاره гузор, гузариш, убур; **гузора кардан** гузаштан, убур кардан, тай кардан.

Биёбон чӣ гуна гузора кунам?
Або ҷангҷӯён чӣ чора кунам? *Фирдавсӣ*

Ҷайҳун гузор кардӣ, Сайҳун кунӣ гузора,
З-он сӯ мадор кардӣ, з-ин сӯ кунӣ мадора. *Манучеҳрӣ*

гузора овардан гузарондан, гузар додан, гузар кунондан, убур додан.

Киштиҳо ба бари эшон бурданд ва эшонро ба киштӣ гузора оварданд. *«Таърихи Систон»*

гузора омадан гузаштан, убур кардан.

Аз лаби оби Ҷайҳун гузора омаданд ва Хуросон бигирифтанд. *«Таърихи Систон»*

гузора шудан а) гузаштан, убур кардан.

Бар оби Ҷайҳун пул кардану гузора шудан
Бузург мӯъҷизае бошаду қавӣ бурҳон. *Фаррухӣ*

б) сӯрох карда гузаштан аз чизе.

Бизад бар миёни дарахти саҳӣ,
Гузора шуд он тири шоҳаншаҳӣ. *Фирдавсӣ*

ГУЗОРА II گذاره аз ҳад гузаранда, аз ҳад зиёд, бисьёр.

Як бор нақши пои худ, эй бехабар бибин,
То равшанат шавад, ки чӣ масти гузораӣ. *Соиб*

ГУЗОРАНДА I گذارنده **1.** *сифати феълии замони ҳозираи* **гузоштан; 2.** сӯрохкунанда, шикофанда.

Ба найза гузорандаи кӯҳи оҳан,
Ба ҳамла рубояндаи боди сарсар. *Фаррухӣ*

гузоранда шудан *бар чизе* сӯрох кардан, шикоф кардан чизеро.

Биёмад яке новакаш бар миён,
Гузоранда шуд бар силеҳи каён. *Дақиқӣ*

ГУЗОРАНДА II گزارنده **1.** *сифати феълии замони ҳозираи* **гузор(и)дан** II; **2.** ровӣ, ривояткунанда, гӯянда, нақлкунанда; баёнкунанда, нависанда.

Гузорандатар пире аз мӯбадон,
Гузориш чунин кард аз бихрадон... *Низомӣ*

Ба тақдиму таъхир бар ман магир,
Ки набвад гузорандаро з-он гузир. *Низомӣ*

гузорандаи нома нависандаи нома, котиб.

Гузорандаи нома воло дабир
Чу фориғ шуд аз нақши чинӣ ҳарир... *Хоҷу*

3. таъбиркунанда, муаббир, хобгузор.

Гузорандаи хобу ҷангӣ туӣ,
Гаҳи чора марди дирангӣ туӣ. *Фирдавсӣ*

ГУЗОР(И)ДАН I گذاردن‖گذاریدن **1.** мондан, ниҳодан.

Ду киштию заврақ ҳам андар шитоб
Гузорид яксар бар ин рӯи об. *Фирдавсӣ*

пой гузордан пой ниҳодан, қадам мондан.

Бизад гурзу бифканд дарро зи ҷой,
Пас он гаҳ суи хона бигзорд пой. *Фирдавсӣ*

2. боқӣ гузоштан, мондан.

Ба ҳар ҷӯе ки гардад сояафкан,
Гузорад мавҷҳоро раъша дар тан. *Бедил*

3. вогузор кардан, супоридан, таслим кардан.

Баъзе аз мамолики Хуросонро ба гумоштагони хавос гузорад. *«Равзат-ус-сафо»*

4. тарк кардан, вогузоштан, партофтан.

Ту набинӣ, ки маро ишва диҳӣ хандоханд,
Солҳо зор бигирьёнаду бигзорад ёр. *Анварӣ*

Яке тифл дандон баровarda буд,
Падар сар ба фикрат фурӯ бурда буд,
Ки ман обу нон аз куҷо орамаш,
Мурувват набошад, ки бигзорамаш. *Саъдӣ*

5. ба ҳоли худ мондан, озод мондан; **гузор (ё бигузор), ки (то)...** ба ҳоли худ мон, озод мон!

Аз хеш магӯӣ з-ин сухан беш,
Бигзор, ки ман малулам аз хеш. *Ҳилолӣ*

6. ба сар бурдан, (умр) гузарондан.

Эй мутағофил, ба кори хеш нигаҳ кун,
Чанд гузорӣ чунин ҷаҳон ба тағофул. *Носири Хисрав*

Нафас як-як ба шодӣ мешуморад,
Ҷаҳон хуш-хуш ба бозӣ мегузорад. *Низомӣ*

7. тай кардан, гузаштан, гузар кардан.

Биёбон гузорад ба андак сипоҳ,
Шавад шоҳ пирӯзу душман табоҳ. *Дақиқӣ*

Гуфто: Бирав ба назди зимистон ба тохтан,
Саҳро ҳаменаварду биёбон ҳамегузор! *Манучеҳрӣ*

ГУЗОР(И)ДАН II گزاردن‖گزاریدن **1.** адо кардан, ба ҷо овардан.

Шуғле, ки дорӣ, бигузор ва чун бигузорӣ ва биравӣ, ҷавоб гӯям. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* арз кардан, гуфтан.

Афсонаҳо баҳри он сароидаанд, ки ба хоб равӣ, на барои он гузордаанд, ки аз хоб бедор шавӣ. *«Нигори дониш»*

гузордани ҳоҷат баровардани ҳоҷат, аз ҳоҷат ва эҳтиёҷ халосӣ додан.

Гузордани ҳоҷат аз ҳама навофил афзал бошад. *Аҳмади Дониш*

3. *маҷ.* расондан.

Шаҳаншаҳ чу бигзорд пайғоми хеш,
Ба уммеди посух сар афканд пеш. *Низомӣ*

Эй сабо, аз манаш гузор навид,
Ки ғуломест бо ту, Шоҳин ном. *Шоҳин*

ГУЗОРИШ گزارش **1.** таъбир, баёни хоб, маънидод кардани хоб.

Ту ин хобҳоро ба ҷуз пеши ӯ
Магӯю зи нодон гузориш маҷӯ. *Фирдавсӣ*

2. баён, гуфтор; ривоят.

Гузорандаи шарҳи он марзбон
Гузориш чунин оварад бар забон... *Низомӣ*

Яке аз он ҷумла дар аснои гузориши қиссаи Юнус мастур гашта. *«Равзат-ус-сафо»*

гузориш додан баён кардан, нақл кардан.

Гузоришкунон тез кун магзро
Гузориш деҳ ин номаи нағзро. *Низомӣ*

3. адо кардан, ба ҷо овардан.

Қоре, ки фарохури ҳол ва ҳавсалаи ман аст, гузориш ва саранҷом медиҳам. *Аҳмади Дониш*

гузориш кардан а) хоб таъбир кардан, маънидод кардани хоб.

Ҳама хобҳо пеши эшон бигуфт,
Нуҳуфта падид оварид аз нуҳуфт.
Кас онро гузориш надонист кард,
Пурандешашон шуд дилу рӯй зард. *Фирдавсӣ*

б) баён кардан, нақлу ривоят кардан.

Гузорандатар пире аз мӯбадон,
Гузориш чунин кард аз бихрадон. *Низомӣ*

в) *маҷ.* нақш гузоштан, сурат кашидан.

Пас он гаҳ аз синони тешаи тез
Гузориш кард шакли моҳу шабдез. *Низомӣ*

ГУЗОРИШГАР گزارش گر **1.** шарҳу эзоҳдиҳанда; гӯянда, баёнкунанда; нақлкунанда.

Гузоришгари коргоҳи сухан,
Чунин гӯяд аз мӯбадони куҳан... *Низомӣ*

2. *маҷ.* наққош, суратнигор, сураткаш.

Суханро гузоришгари нақшбанд
Чунин нақш барзад ба чинӣ паранд. *Низомӣ*

ГУЗОРИШКУН گزارش کن шарҳу эзоҳдиҳанда; баёнкунанда, нақлкунанда, гӯянда.

Гузоришкуни розҳои нуҳуфт
Зи таърихи деҳқон чунин бозгуфт... *Низомӣ*

ГУЗОФ گزاف *ниг.* **гизоф.**

ГУЗОШТАН گذاشتن **1.** мондан, ниҳодан.

Ҳамьён бар лаби дарьё бигузоштам. *Авфӣ*

Нукта омад ба арз чорагараш,
Қафи дасте гузошт зери сараш. *Бедил*

2. нишондан, монондан, ҷой додан.

Худро дар соя гирам ва туро дар офтоб гузорам, аз муқтазои адолат дур бошад. *Аҳмади Дониш*

3. боқӣ гузоштан, мондан.

Оташ нишондану ахгар гузоштан ва афъӣ куштану бачааш нигоҳ доштан кори хирадмандон нест. *Саъдӣ*

Қорун ҳалок шуд, ки чиҳил хона ганҷ дошт,
Нӯшервон намурд, ки номи никӯ гузошт. *Саъдӣ*

4. вогузор кардан, супоридан, таслим кардан.

Пас Қутайба илҳоҳ кард андар қисмати хонаҳо ва асбоб; эшон хонаҳо ва асбоби хеш ҷумла гузоштанд ба араб. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ҷон тани фарсудаöро бо ғами ҳиҷрон гузошт,
Тоқати сӯҳбат надошт, хона ба меҳмон гузошт. *Ҷомӣ*

5. тарк кардан, вогузоштан, партофтан.

Чунин дод посух, ки моро падар
Бизад дӯшу бигзоштам буму бар. *Фирдавсӣ*

Ҳамраҳӣ ҷустаӣ зи ман в-он гаҳ
Дар миёни раҳам гузоштаӣ. *Анварӣ*

Зи машриқ шоҳи ховар теғ бардошт,
Сипоҳи зангбор иқлим бигзошт. *Убайди Зоконӣ*

6. ба ҳоли худ мондан, озод мондан.

Фаррухзод чун сурати ҳол бад-ин минвол дид, Қилисорақро бо соири мутааллиқони салҷуқия аз банд баровардa ва хилъат пӯшонида бигзошт. *«Таърихи Фаришта»*

Ту бар ӯ нишоне фиристӣ, ки фалонро б и г з о р ва макуш, он амал бигзорад ё на. *Аҳмади Дониш*

7. иҷозат додан, рухсат додан.

Овозаи ҷамолаш дилҳо ҳаменавозад,
Лекин бари висолаш касро намегузорад. *Анварӣ*

8. ба сар бурдан, (умр) гузарондан.

Бар ин гуна якчанд бигзоштам,
Суханро нуҳуфта ҳамедоштам. *Фирдавсӣ*

ГУЛ گل **1.** ғунча ва ё муғҷаи вошудаи гиёҳон ва дарахтон, шукуфаи кушода, баргҳои рангини ба ҳам пайваста, ки баъзе дарахтон ва гиёҳон дар шохҳои худ ҳосил мекунад ва баъд аз муддате ба ҷои он тухм ё мева ба вуҷуд меояд; гули садбарг, вард, ки аксар хор дорад.

Ганҷи беранҷ надидаст касе,
Гули бехор начидаст касе. *Ҷомӣ*

Зи оби чашми ман гил шуд ба роҳи ишқ манзилҳо,
Надонам то чи гулҳо бишкуфад охир аз ин гилҳо. *Ҳилолӣ*

гули азрақ гули нилуфар; гули офтобпараст.

Ҳар тараф офтоб бардорад,
Гули азрақ дар ӯ назар дорад. *Низомӣ*

гули бехор а) гуле, ки хор надорад.

Гули бехор андар гулшани даҳр
Ба чашми тезбин кай метавон дид. *Масъуди Саъд*

б) *кинoя аз* чизи беайб, бенуқсон ва ё бехалал.

Ҳар ҷо ки ҳабибест, ба паҳлӯш рақибест,
Дар боғи ҷаҳон як гули бехор набошад. *Ҳилолӣ*

в) *киноя аз* шароб.

Ҳангоми баҳор аст ҷаҳон чун бути Фархор,
Хез, эй бути Фархор, биёр он гули бехор. *Манучеҳрӣ*

гули навбар гули тоза, гули меваи наврас.

Шохи тар аз баҳри гули навбар аст,
Хезуми хушк аз паи хокистар аст. *Низомӣ*

гули наврӯзӣ гулест, ки дар аввали баҳор мешукуфад.

Ҳама олам ба тамошои ту шоданд, оре,
Ту маҳи идию рӯи ту гули наврӯзист.
Камоли Хуҷандӣ

гули раъно а) як навъ гуле, ки дарунаш зарду берунаш сурх аст; *кинояз аз* маҳбуба.

Мо якдилу якрӯй ҷунин в-он гули раъно,
Афсӯс, ки аз ҳар тарафе рӯи дигар дошт. *Шоҳӣ*

б) гули зебо.

Ҳазар кун аз дами сарди рақиб, эй ғунчаи хандон,
Ки аз боди хазон офат расад гулҳои раъноро.
Ҳилолӣ

гули саҳар гули бомдодӣ, гуле, ки саҳар мешукуфад.

Аз диданашон назар шукуфташ,
Дил ҳамчу гули саҳар шукуфташ. *Файзӣ*

гули сурх а) гуле, ки рангаш сурх бошад; б) *киноя аз* офтоб.

Саҳаргаҳ, ки омад ба некахтарӣ
Гули сурх бар тоқи нилуфарӣ. *Низомӣ*

гул чидан гул ҷамъ кардан; *маҷ.* бахра бурдан, баҳравар шудан аз чизе.

Ту з-ин гулзор харгиз гул начинӣ,
Зи нахли комронӣ бар набинӣ.
Фахриддини Гургонӣ

Чист гулҳои маърифат чидан?
Ранг дидан, баҳор фаҳмидан. *Бедил*

2. *киноя аз* рухсор, рӯй, чеҳра.

Барафрӯхт он моҳ чун офтоб,
Фурӯ рехт бар гул зи наргис гулоб. *Низомӣ*

Жола аз наргис фурӯ бориду гулро об дод,
В-аз тагарги рӯҳпарвар молиши уннob дод. *Восифӣ*

гули пажмурда а) гули афсурда, гули лавшуда; б) *киноя аз* рӯи зард.

Тоза месозад гули пажмурдаро номи сабӯҳ,
Рӯҳ мебахшад равони мурдаро ҷоми сабӯҳ. *Махфӣ*

гули рангин *киноя аз* рӯи гулгун, рӯи зебо.

Вале ишқаш баҳори тозатар гашт,
Гули рангини ӯ хуни ҷигар гашт. *Ҳозиқ*

3. *киноя аз* лаб.

Ба мушкин каманд андар афганд чанг,
Ба фундуқ гулонро ба хун дод ранг. *Фирдавсӣ*

4. *киноя аз* маҳбуба.

Гуфтанд, ки дар ҳавои ин гул
Савдозада шуд ҳазор булбул. *Ҳилолӣ*

гули наврустa а) гули тозарӯида, гули навшукуфта; б) *киноя аз* маҳбуба.

Маранҷ, эй гули навруста, аз тазаллуми ман,
Ки кори булбули бечора доду фарьёд аст. *Шоҳин*

гули садбарг а) гули сурх; б) *киноя аз* маҳбуба.

Чу он гулбаргрӯён бар сари хок
Гули садбаргро диданд ғамнок... *Низомӣ*

гули сурӣ а) гули сурх; б) *киноя аз* маҳбуба.

Омада наврӯз моҳ бо гули сурӣ ба ҳам,
Бодаи сурӣ бигир, бо г у л и с у р ӣ бичам.
Манучеҳрӣ

Ба чеҳраи гули сурӣ нигоҳ мекардам,
Ки буд дар шаби торӣ ба равшанӣ чу чароғ.
Ҳофиз

гули шукуфта а) гули ниҳоят вошуда; б) *киноя аз* маҳбуба.

Ҳайф аст, ки ин гули шукуфта
Аз дидаи мо шавад нуҳуфта. *Ҳилолӣ*

5. доғи сафедии чашм, як навъ сафедие, ки дар чашм пайдо мешавад.

Машҳури оламем зи нуқсони эътибор,
Изҳори айб чун гули чашм аст бӯи мо. *Бедил*

гул ба чашм афтод ба чашм сафедӣ (доғ) афтод, чашм лаккадор шуд.

Ба чашми шабнами ин бӯстон гул афтодаст,
Зи бас гириста дар ин арсаи чаман бе ту. *Соиб*

6. сари фатилаи чароғ, сари нимсӯхтаи пилтаи шамъ.

Шамъ кун ин зардгули ҷаъфарӣ,
То чу чароғ аз гули худ бархӯрӣ. *Низомӣ*

◇ **гули пиёда** а) гуле, ки дарахт ва буттаи бузург надорад, монанди савсан, бунафша, лола ва гулҳои саҳроӣ; б) гули хурдӣ.

Ҷое, ки ба раҳ кунанд гулгашт,
Дар кӯча дамад гули пиёда. *Хисрави Деҳлавӣ*

гули рӯи (ё сари) сабад *киноя аз* чизи аъло, чизи беҳтарин, мавриди иззату икром буда.

Рақами ҳандаса, Урфӣ, манеҳ ашъори маро,
Ҳар чӣ з-ин боғ бирӯяд, гули рӯи сабад аст. *Урфӣ*

Ба ҳар ҷо ки ворид шудӣ, гули сари сабади фузалову зурафо буда, маҷлис аз файзи вуҷудаш марказ нишот ва маъдани инбисот гаштӣ. *Садри Зиё*

гули хандон а) *киноя аз* гули шукуфта; б) *киноя аз* маҳбуба.

Чашмаи чашми маро, эй гули хандон, дарьёб,
Ки ба уммеди ту хуш оби равоне дорад. *Ҳофиз*

Лаб бибастам зи сухан, эй гули хандон, ки мабод,
Мардумон бӯи ту ёбанд зи ранги суханам. *Ҳилолӣ*

гул кардан а) зоҳир шудан, намоён шудан; рӯй додан.

Ҳеҷ оҳе сар назад, к-аз мо гудозе гул накард,
Ҳамчу дил аз об гардидан хабар дорем мо. *Бедил*

Он чӣ зи лаб гул кунадам нола аст,
Он чӣ зи дил сар кашадам оҳ буд. *Шоҳин*

б) ошкор ва аён гардидан; фош шудан.

Ғунчаем, аммо ба олам рози мо гул кардааст,
Пур бувад мағзи ҷаҳон ҳамчун ҳаво аз бӯи мо.
Шавкат

гули зардро арғувонӣ кардан *киноя аз* рӯи зардро сурх гардонидан.

Ба ман деҳ, ки то з-ӯ ҷавонӣ кунам,
Гули зардро арғувонӣ кунам. *Низомӣ*

гули ишқ бардамондан *киноя аз* оташи ишқро шӯълавар гардонидан, пурҳарорат гардонидани муҳаббат.

Он кас гули ишқ бардамонад,
К-омезиши ранги ишқ донад. *Файзӣ*

гули рӯйро заъфарон кардан *киноя аз* рухсораи сурхро зард кардан.

Гули рӯяш муҳаббат заъфарон кард,
Баҳори ҳусни ӯ ин ғам хазон кард. *Ҳозиқ*

аз барги гул қанду шакар рехтан *киноя аз* гуфта шудани лафзи ширин аз лаби маъшуқа.

Зи барги гул ҳама қанду шакар рехт,
Зи бодоми сияҳ уннοби тар рехт.
Бадрии Кашмирӣ

гиребон кушодани гул *киноя аз* шукуфтани гул.

Акнун, ки кушод гул гиребон,
Дасти ману домани гулистон. *Хоқонӣ*

дамидани гул рӯидан, сабзидани гиёҳи гулдор.

Чӣ ҳосил, гар ҳазорон гул дамад ё сад баҳор ояд,
Маро чун бо ту кор афтодааст, инҳо чӣ кор ояд!
Ҳилолӣ

гули коғазин бӯй надиҳад *зарб.* чизи қалбакӣ қадр надорад; **гул чу шавад қарини гул, гирад рангу бӯи ӯ** *зарб.* ҳамнишинӣ асар дорад; **аз ҳазор гулаш яке нашкуфтааст** тамоми қувва ва истеъдоди худро зоҳир накардааст, дар айни ҷавонӣ мебошад.

Нашкуфт ҳама ҷаҳони фазлам,
Нашкуфта яке гул аз ҳазорам.
Сайидҳасани Ғазнавӣ

ГУЛАҚ گلک **1.** *шакли хурдӣ ва навозиши* гул; 2. *маҷ.* маҳбуба.

Қалаке буд ошиқи гулаке,
Шӯхаке мушкбор кокулаке. *Ҷомӣ*

ГУЛАНГАБИН گل انگبین гулқанди асалӣ, ки аз гулу асал тайёр карда мешавад.

Гар бар канори Даҷла касе номи ӯ барад,
Об ангабини ноб шавад, гил гулангабин. *Имора*

Ман заҳргиёҳ коштаам, гулангабин таваққӯъ натвонам кард. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ГУЛАНДОМ گل اندام **1.** нозукбадан, зебобадан, латифпайкар, нозанин.

Дар мазҳаби мо бода ҳалол аст, валекин
Бе рӯи ту, эй сарви гуландом, ҳаром аст. *Ҳофиз*

2. номи занона.

ГУЛАФШОН||ГУЛФИШОН گل افشان||گلفشان **1.** гулпош, гулрез; **гулафшон кардан** гул афшондан (дар идҳо, махсусан дар ҷашни наврӯз).

Май нӯшу гулафшон кун, аз даҳр чӣ меҷӯӣ, —
Ин гуфт саҳаргаҳ гул; булбул, ту чӣ мегӯӣ?
Ҳофиз

2. навъе аз оташбозӣ.

Чу гулафшон, ки шарарбор кунад оташбоз,
Нуқтаҳо резад аз коғаз печида бар он.
«Баҳори Аҷам»

3. *маҷ.* нурпош, нурафшон.

Дӯхт ҳайрат бар офтоб нигоҳ,
Қ-эй шафеи ҷаҳони номасиёҳ,
Аз ту танҳо фалак гулафшон нест,
Хок ҳам холӣ аз чароғон нест. *Бедил*

ГУЛАФШОНӢ||ГУЛФИШОНӢ گل افشانی||گلفشانی гулпошӣ, гулрезӣ, гул нисор кардан; **гулафшонӣ кардан** *аз чизе*

а) худнамоӣ кардан аз хусуси чизе.

Қард аз мову ман гулафшонӣ,
Баст бар хеш номи инсонӣ. *Бедил*

б) санъаткорӣ ба кор бурдан дар сухан ва ғайра.

Гулфишонӣ кардаам з-ин бӯстон,
Ёд оредам ба хайр, эй дӯстон! *Аттор*

ГУЛБАДАН گل بدن гуландом, гулпайкар (сифати маҳбуба); *маҷ.* зебо, латиф, хушандом.

Агар мо булбулем ин гулбаданро,
Ту умре боғбонӣ ин чаманро. *Ҳозиқ*

Он булбули нолон, ки ҳама шаб ба фиғон аст,
Ҳоҷист, ки ёд аз лаби он гулбадан асташ. *Ҳоҷӣ*

ГУЛБАРГ گل برگ **1.** барги гул, варақи гул; барги гули сурх.

Бад-он лашкари душман андар фитод,
Чунон к-андар афтад ба гулбарг бод. *Дақиқӣ*

Ту гулбарги тарӣ, мо чун гиёҳи хушк саргардон,
Туро аз лолаву гул сохтанд, аз хору хас моро.
Мушфиқӣ

2. *маҷ.* рӯи зебо.

Эй аз бунафша сохта гулбаргро ниқоб,
В-аз шаб тапончаҳо зада бар рӯи офтоб. *Анварӣ*

Гулбаргро зи сунбули мушкин ниқоб кун,
Яъне ки рух бипӯшу ҷаҳоне хароб кун. *Ҳофиз*

3. *маҷ.* лаби маҳбуба.

То кай ба нозу шӯхӣ лабро газӣ ба дандон,
Гулбарги нозукатро озурда сохт жола. *Ҳилолӣ*

◇ **гулбарги хандон** а) *киноя аз* барги гули навшукуфта; б) *киноя аз* маъшуқа.

Ба хуноби ҷигар оғуштаам чун лола сар то по,
Асар бинед доғи ишқи он гулбарги хандонро.
Фузулӣ

ГУЛБАРГРӮЙ گل برگ روی гулрӯй, хушрӯй, зебо.

Бути моҳпайкар, маҳи мушкмӯй,
Гули ёсминбӯи гулбаргрӯй. *Хоҷу*

ГУЛБЕЗ گلبیز гулафшон, гулпош, гулрез, афшонандаи гул.

Агарчи бода фараҳбахшу бод гулбез аст,
Ба бонги чанг махӯр май, ки муҳтасиб тез аст.
Ҳофиз

Мадеҳ ба бод гаронмоя умр бе бода
Қунун, ки бода фараҳбахшу бод гулбез аст. *Ҷомӣ*

ГУЛБОЗ گلباز дӯстдоранда ё парварандаи гул.

Зи бас саҳни чаман аз хандаи гулзор хуррам шуд,
Дар ӯ чун дасти гулбоз аз ҳаво гул метавон чидан.
«Баҳори Аҷам»

ГУЛБОМ گلبام овоз ва садои баланд; *муқ.* **гулбонг** 1.

Гулбом занад кӯсат, гулвом шавад косат,
Қ-оташ ба гулоб орад хаммор ба субҳ-андар.
Хоқонӣ

ГУЛБОНГ گلبانگ **1.** овози баланд; бонг, фарьёд; *муқ.* **гулбом.**

Ёр соқӣ шуду бе парда ба маҷлис омад,
Бар дари майкада гулбонгу садо дардоданд.
Ибни Ямин

Бар остони ҷонон гар сар тавон ниҳодан,
Гулбонги сарбаландӣ бар осмон тавон зад. *Ҳофиз*

2. садои асбоби мусиқӣ.

Бахташ ба субҳхезӣ то кӯфт кӯси давлат,
Гулбонги кӯси ӯро гулбонги тоза бинӣ. *Хоқонӣ*

То шуд он маҳ муштарӣ дурҳои Ҳофизро ба гӯш,
Мерасад ҳар дам ба гӯши Зуҳра гулбонги рубоб.
Ҳофиз

3. овози хуш, навои форам.

Гулбонги андалебон аз навҳа гар диҳад ёд,
Мотамсаро намояд аз дур боғ бе ту. *Сайидо*

Ба базми гул чу сароянд номи Ҷомиро,
Зи булбулон ҳама гулбонги офарин хезад. *Ҷомӣ*

◇ **гулбонг бар қадам задан** *киноя аз* тез ва бо суръат роҳ рафтан.

Пас гулбонг бар қадам зада, афтону хезон аз тарси ҷон ба ҳазор заҳмат худро ба ободонӣ расонидам. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

ГУЛБОР گلبار гулрез, гулафшон; ◇ **чеҳраи гулбор** рухсори гулгуни зебо ва латиф.

Арғувон аз шафақи чеҳраи гулбори ту шуд,
Хирмани оташ аз он рӯ ба гулистон афтод. *Шоҳин*

ГУЛБУН گلبن буттаи гули садбарг, буттаи вард.

Биёрост гетӣ ба сони биҳишт,
Ба ҷои гиё сарву гулбун бикишт. *Фирдавсӣ*

То сад ҳазор хор намерӯяд аз замин,
Аз гулбуне гуле ба гулистон намерасад. *Ҳофиз*

◇ **гулбуни гулшани назокат** *киноя аз* маҳбуба.

Эй гулбуни гулшани назокат,
Як гул чу рухи ту дар чаман нест. *Васлӣ*

гулбуни даҳбунон *киноя аз* ангуштон.

Мурғи дузабон чу килки ман кас
Бар гулбуни даҳбунон надидаст. *Хоқонӣ*

гулбуни ноз *киноя аз* маҳбуба.

Гаҳе бо гесуяш кардӣ сухан соз,
Ки эй ҳамсар шуда бо гулбуни ноз. *Ҷомӣ*

гулбуни фирӯза *киноя аз* фалак, дуньё.

Гулбуни фирӯза ҳаргиз бар муроди ман нарафт,
Умрҳо рафту надидам бахти фирӯзе чунин.
Мушфиқӣ

ГУЛБӮЙ گلبوی чизе, ки бӯи гул дорад; хушбӯй.

Чу дид Озарафрӯз дилҷӯйиро,
Бути ёсминрӯи гулбӯйиро... *Хоҷу*

Биё, ки бе рухи гулрангу зулфи гулбӯят,
Шикаста дар дилу дар дида хорҳо дорам. *Анварӣ*

ГУЛВОМ گل‌وام гулфом, гулранг; *маҷ.* сурхранг.

Гулбом занад кӯсат, гулвом шавад косат,
К-оташ ба гулоб орад хаммор ба субҳ-андар.
Хоқонӣ

ГУЛГАШТ گلگشت гардиш, сайру тамошо дар гулзор, чаманзор, дар гулистон ва ё боғу саҳро.

Дарун сад хор-хор аз меҳнати ҳаҷр,
Киро парвои гулгашти баҳор аст. *Ҷомӣ*

Муоширон рӯй ба гулгашти дашту саҳро ниҳоданд. *Восифӣ*

ГУЛ-ГУЛ گلگل **1.** шукуфон ва хандон; дар айни тарию тозагӣ, хушрӯӣ ва зебоӣ.

Гуландоме, ки бо рухсори гул-гул
Фиканда ғулғуле дар ҷони булбул. *Ҳилолӣ*

гул-гул шудан монанди гул суп-сурх ва хандон шудан.

Гул-гул шудаст рӯи ту аз ҷоми оташин,
Асбоби айши булбулу парвона пур шудаст. *Соиб*

гул-гул шукуфтан бисьёр шукуфтан; *маҷ.* хандон ва хуррам шудан.

Шукуфт аз ғунчаву пайкони ӯ гул-гул дили тангам,
Ки ҷон аз сӯҳбати ёрони якдил тоза мегардад.
Соиб

2. дорои доғҳои сурхи гулмонанд.

Ҷуръае афшондай бар аҳли зӯҳд,
Далқи тақвои Зуҳурӣ гул-гул аст. *Зуҳурӣ*

ГУЛГУН گلگون **1.** ба ранги гул, гулранг, сурхранг, сурх.

Аз тапонча рӯй гулгунат кунад,
Сахт зиндониву маҳзунат кунад. *Румӣ*

Буд гулгун зи бода дидаи ҷом,
Чашмзахме расид аз айём. *Мушфиқӣ*

гулгун қарқаф шароби сурх.

Соқӣ, бидеҳ он гулгун қарқафро,
Ноёфта аз оташи газ тафро. *Абӯзироа*

бодаи гулгун шароби сурх, маи лаългун.

Симоъу бодаи гулгуну лӯъбатони чу моҳ,
Агар фаришта бубинад, ҳамеравад аз роҳ. *Рӯдакӣ*

дебои гулгун матои сурх, матои абрешимии сурхи гулдор.

Ту хуш меғалт бар дебои гулгун,
Ки ман меғалтам инак бе ту дар хун.
Хисрави Деҳлавӣ

2. монанди гули сурх тару тоза ва зебо.

Рухи гулгунш гашта заъфаронгун,
Лаби майгунш гашта осмонгун.
Фахриддини Гургонӣ

Фалак ҳусни туро аз ҳусни Юсуф кард гулгунтар,
Ки рангинтар кунад шоир зи матлаъ ҳусни матлаъро. *Шавкат*

3. *маҷ.* аспи сурхранги тездав, аспи бӯри даванд.

Биёред гулгуни лӯҳроспӣ,
Ниҳед аз бараш зини гуштоспӣ. *Дақиқӣ*

Эй ки гуфтӣ зи паяш ашк чу гулгун мадавон,
Бо касе гӯй, ки дар даст иноне дорад.
Камоли Хуҷандӣ

4. номи аспи Ширин.

Ба Гулгун баркашид он тангдил танг,
Фарас гулгуну оби дида гулранг. *Низомӣ*

ГУЛГУНА گلگونه **1.** гулрангӣ, сурхӣ.

З-ӯ магар пурсид марди бехабар,
К-аз чӣ шуд гулгунаи рӯят чу зар. *Аттор*

Гулгунаи рухсори ту биншонд ба хун лаъл,
Дандони лабат карда хиҷил гавҳару ёқут. *Хоҷӣ*

2. сурхие, ки онро занҳо ба рӯй мемоланд.

Барги гулро додӣ аз гулгуна зеб,
То бад-он рангаш зи дил бурдӣ шикеб. *Ҷомӣ*

гулгуна ба рӯ андудан барои зебу зинат ба рӯй сурхиву сафедӣ молидан.

Яке марди дарвеш дар хоки Кеш
Накӯ гуфт бо ҳамсари зишти хеш:
Чу дасти қазо зишт рӯят навишт,
Маяндой гулгуна бар рӯи хеш. *Саъдӣ*

3. гулранг, сурхранг, сурх.

Ҳеҷ мӯҳтоҷи маи гулгун наӣ,
Тарк кун гулгуна, ту г у л г у н а ӣ. *Румӣ*

4. *маҷ.* рухсора, рӯй, чеҳра.

Дилро ба дарун чу ғунча хун кард,
Гулгуна зи ашк лолагун кард. *Ҷомӣ*

ГУЛГУНСАВОР گلگون‌سوار савори аспи сурх; аспсавор, савора.

Ҳама гулгунсавор чун оташ,
Гармхӯю ситамгару саркаш. *Мушфиқӣ*

ГУЛГУНҚАБО گلگون‌قبا 1. сурхпӯш, пӯшандаи қабои сурхранг; 2. *маҷ.* хушрӯ, зебо.

Домани гулгунқабоён то ба даст омад маро,
Остинафшон гузаштам аз сари кӯи биҳишт.
Шавкат

ГУЛДАСТ گلدست моҳир, ҳунарманд, санъаткор.

Ба дасташ гул кунад, ҳар ҷо гиле ҳаст,
Надида кас чунин устоди гулдаст. *Саййдо*

ГУЛДАСТА گلدسته 1. дастаи гул.

Равон гашта бо наргиси майпараст,
Чу гулдастае дастаи гул ба даст. *Хоҷу*

2. манораи масҷид; қисми болоии манораи масҷид ва мадраса, ки аз он ҷо муаззинон азон мегӯянд.

Ба хушхонӣ даромад мурғи густох
Муаззинвор бар гулдастаи шох. *«Баҳори Аҷам»*

ГУЛДОМ گلدام доми хурд; дом.

То чеҳра гул-гул аз маи гулфом кардаӣ,
Сад мурғи дил асир ба гулдом кардаӣ. *Соиб*

ГУЛЗОР گلزار 1. маҳалли рӯидани гулҳои бисьёр; гулистон, гулшан.

Надорад, Саййдо, гулзор чун ман сарви мавзуне
Ба рӯи сафҳаи айём байти фардро монам. *Саййдо*

Суманат ғолия аз сунбули тар пайдо кард,
Боз гулзори рухат ҳусни дигар пайдо кард.
Мушфиқӣ

гулзори фирдавс *д.* гулшани биҳишт.

Равонпарвар анфоси анбарфишон
Зи гулзори фирдавс додӣ нишон. *Хоҷу*

2. номи лаҳне (оҳанге) аз мусиқӣ.

Хурӯшон булбулон дар саҳни гулзор
Ба вақти субҳдам бар лаҳни Гулзор.
«Баҳори Аҷам»

◇ **гулзори олам** (*ё* **ҷаҳон**) *киноя аз* рӯи замин.

Гул ба гулзори ҷаҳон хушранг шуд аз равшанӣ,
Қатра дар боғи биҳишт аз ламъаи рӯи дил аст.
Ибни Ямин

ГУЛИСТОН گلستان ҷои махсуси рӯидан ва парвариш ёфтани гулҳо; боғчаи гул, гулбоғ.

Дар гулистон гар ба пои булбулон хоре халад,
Наварӯсони чаман сад ҷома бар тан медаранд.
Ҳилолӣ

Турфа боғест гулистони ҷаҳон, лек чӣ суд?
Ки гули ишрат аз ин боғ начидаст қасе. *Ҳилолӣ*

◇ **гулистони Ирам** боғи Ирам, боғи афсонавии Шаддод ном подшоҳ.

Қасраш гулистони Ирам, садраш дабистони ниам,
Дар ҳар шабистони карам бустони нав пардохта.
Хоқонӣ

ин (*ё* **ҳамин**) **гулистон** *киноя аз* дунъё.

Ман булбули биҳиштам, аммо дар ин гулистон
Дар рӯзи бад ниҳодам буньёди ошьёнро. *Урфӣ*

Ҳама з-ин ошьён парафшонанд,
Рангу бӯи ҳамин гулистонанд. *Бедил*

ГУЛНАСАБ گل‌نسب *киноя аз* хушрӯ, зебо.

Нашуд з-он гулнасаб ҳарчанд чашми тираам равшан,
Ба фикраш аз таманнои гулу гулшан сабукборам.
«Тӯҳфат-ул-аҳбоб»

ГУЛНОР گلنار 1. гули анори оддии мевадор; гули анори садбарги наринаи бесамар, ки гулнори форсӣ низ мегӯянд.

Ҳамегуфту лабҳо пур аз ханда дошт,
Рухон ҳамчу гулнори оганда дошт. *Фирдавсӣ*

Дар дурҷи ҷавоҳири ӯ лаъле чандест руммонӣ, ки чун гулнори форсӣ дар назари мубассирон оташ афрӯзад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. *маҷ.* сурх, сурхранг.

Ман бе ту зи хуни дида гулнор,
Ту хандазанон ба саҳни гулзор. *Файзӣ*

чеҳраи гулнор рухсораи гулгун, оразн сурх.

Чеҳраи гулнор дорад ёри мо,
Қасди сад бемор дорад ёри мо. *Ибни Ямин*

3. *киноя аз* рухсора, чеҳра.

Дар тамошои он дуто гулнор
Мард барҳам фитад чу донаи нор. *Саноӣ*

Гул аз ишқи гулнораш нохунҳои хунолуд дар сина хаста ва санавбарро низ аз андӯҳи қоматаш нохунон дар дили хастаи маҷрӯҳ шикаста. *Восифӣ*

4. номи занона; номи канизаки Ардавони Ашконӣ.

... Ки Гулнор буд номи он моҳрӯй,
Нигоре пур аз гавҳару рангу бӯй. *Фирдавсӣ*

ГУЛНОРГУН گلنارگون гулнорранг, монанди гулнор сурх.

Чу бишнид Рудоба ин гуфтугӯй,
Барафрӯхт, гулноргун гашт рӯй. *Фирдавсӣ*

ГУЛНОРӢ گلناری 1. мансуб ба гулнор; 2. ба ранги гулнор, сурхранг.

Гаҳе бинмою гаҳ пӯшида дор он рӯи гулнорӣ,
Чӣ ғам дорад туро, бигзор, то мирам ба душворӣ.
Хисрави Деҳлавӣ

ГУЛОБ گلاب 1. оби муаттари як навъ гули садбарг, ки ба воситаи анбиқ (асбоби арақкашӣ) ҳосил мекунанд, ҳамчун атриёт ва давои қуввати дил ва дафъкунандаи хафақон, моликӯлиё ва дигар касалиҳо ба кор меравад ё ба таому нӯшобаҳо ҳам онро омехта истеъмол мекунанд.

Аблаҳонро ҳама шарбат зи гулобу қанд аст,
Қути доно ҳама аз хуни ҷигар мебинам. *Ҳофиз*

Баъд аз он фармуд, оби гулоб бар рӯи ӯ бизананд, ба худ бозомад. *Ҷомӣ*

Савдо, димоғи сӯхтаатро илоҷ нест,
Ҷуз он ки дар баҳор ҳӯрӣ бо гулоб об. *Савдо*

гулоби мусаъад гулоби тоза, гулоби холис кардашуда.

Нӯз гул андар гулобдон нарасида,
Қатра бар ӯ чист? — чун гулоби мусаъад.
Манучеҳрӣ

гулоб кашидан ба воситаи асбоби махсус арақи гулро гирифтан; 2. *киноя аз* шароб, май.

Ба рӯи мо зан аз соғар гулобе,
Ки хоболудаем, эй бахти бедор! *Ҳофиз*

3. *киноя аз* ашк, сиришк, оби дида.

Бар умеде, к-аз шакар созад лабаш таскини ҷон,
Ҳам гулоб аз дидаву ҳам нордон афшондаанд.
Хоқонӣ

гулоби талх *киноя аз* ашки сӯзон, сиришки сӯзон.
Дар ин афсона шарт аст ашк рондан,
Гулоби талх бар Ширин фишондан. *Низомӣ*

гулоби чашм *киноя аз* ашк, оби дида.
Ҳарчанд аз офтоб бувад талхии гулоб,
Шуд талх аз надидани рӯят гулоби чашм. *Соиб*

гулоб аз дида рехтан *киноя аз* гиристан.
Бар ман аз дида бирезед гулобе, ки ба умр
Лаззат аз ишқ ҳамин дарди саре буд маро.
Хисрави Деҳлавӣ

бар гул аз наргис гулоб рехтан *киноя аз* ба рухсора аз чашм ашк рехтан.
Барафрӯхт он моҳ чун офтоб,
Фурӯ рехт бар гул зи наргис гулоб. *Низомӣ*

ГУЛОЛА گلاله мӯи печида; зулф, кокул; *муқ.* **кулола** 1.
Агар гулолаи мушкин зи рух барандозӣ,
Кунанд дар қадамат ошиқон сарандозӣ. *Саъдӣ*

ГУЛОН گلان нони орди маҳини дубез, ки дар равған бирьён карда мешавад.
Рухи аҳбоби ту тарист чу гул,
Хушу ширинтар аз гулону гулоҷ. *Сӯзанӣ*

ГУЛОҶ||ГӮЛОҶ گلاج||گولاج 1. навъе аз ҳалво; 2. нони тунук, ки аз нишасташу тухми мурғ пухта мешавад.
Хушнависони қатоиф бо қаламҳои шакар
Ҷумла оҷиз гаштаанд аз хатти таълиқи гулоҷ.
Абӯисҳоқи Атъима

ГУЛПИРАҲАН||ГУЛПЕРАҲАН||ГУЛПИРОҲАН||ГУЛПЕРОҲАН گل‌پیرهن||گل‌پیراهن 1. он кӣ пироҳанаш ҳамчун гул латиф ва сурхранг аст; 2. *маҷ.* зебо ва хушрӯ.
Гулпираҳано, бе ту равам чун ба гулистон?
Мақсуд зи перомани гул бӯи ту дорам. *Мушфиқӣ*

ГУЛРАНГ گلرنگ 1. гулгун, сурхранг, сурх.
Гулранг шавад, чу рӯй шӯй, ҳама ҷӯ,
Мушкин гардад, чу мӯ фишонӣ, ҳама кӯ. *Рӯдакӣ*
Ашки ӯ аз оразаш гулранг шуд,
Айшаш аз ёди даҳонаш танг шуд. *Ҷомӣ*

бодаи гулранг маи лаългун, шароби сурх.
Соқӣ, бирав, ки бодаи гулранг бе рухаш
Гар оби зиндагист, ки заҳри ҳалоки мост. *Ҳилолӣ*

2. *маҷ.* аспи сурхранг.
Сараш тез шуд кинаву ҷангро,
Ба об-андар афканд гулрангро. *Фирдавсӣ*

ГУЛРЕЗ گلریز 1. гулафшон, гулпош; **гулрез кардан** а) гул афшондан, гулпошӣ кардан; б) *маҷ.* суханҳои ширин гуфтан.
Дар миёни шаккар он гулрез кун,
Марҳабо, эй кони шаккар, марҳабо!
Шамси Табрезӣ

2. навъе аз оташбозӣ.
Ту кунӣ хандаи гулрез гаҳи бозиву ман
Ҳар дам аз оҳ кунам пеши ту нафтандозӣ.
Хисрави Деҳлавӣ

◇ **аз хуни дида гулрез кардан** *киноя аз* ашки хунбор рехтан.
Аз суффаи хона то ба даҳлез
Мекард зи хуни дида гулрез. *Шоҳин*

ГУЛРУХ گلرخ он ки рӯяш ҳамчун гул зебост.
Ёри гулрух чу маро бор надод,
Гули умрам ҳама аз пой бирехт. *Анварӣ*
Дар гулистон бода хӯрдан бе дили пурхун чӣ ҳаз?
Гулрухе соқӣ набошад, аз маи гулгун чӣ ҳаз?
Мушфиқӣ

ГУЛРУХСОР گلرخسار он кӣ рухсораш монанди гул латиф ва дилкаш аст; *маҷ.* зебо, хушрӯ.
Баҳор омад тамошои чаман бо ёр боистӣ,
Ба ҷои сарву гул он сарви гулрухсор боистӣ.
Мушфиқӣ

ГУЛРӮ(Й) گلرو(ی) он кӣ рӯяш ҳамчун гул зебост; зебо, хушрӯй.
Барги гули лаъл буд шоҳиди базми баҳор,
Оби гулистон бибурд шоҳиди гулрӯи ман. *Саъдӣ*

◇ **гулрӯёни анҷум** ситорагони равшан ва дурахшон.
Мунаққаш натъи ин пирӯза гулшан
Ба гулрӯёни анҷум кард равшан. *Хисрави Деҳлавӣ*

гулрӯи шарқӣ *киноя аз* офтоб.
Чу гулрӯи шарқӣ ҷаҳонгард гашт,
Фалак роми ин мӯбади зард гашт. *Хоҷу*

ГУЛСИТОН گلستان 1. *ниг.* **гулистон.**
Гул дигар раҳ ба гулситон омад,
Ворои боғу бӯстон омад. *Рӯдакӣ*
Ба гил бимонда қади сарви ноз аз он қомат,
Хиҷил шудаст гули гулситон аз он ораз. *Ҳофиз*

2. *маҷ.* маҳбуба, маъшуқа.
Маро гузар ба гулистон басест, лек чӣ суд,
Ки сӯи ман гузаре нест гулситони маро?
Хисрави Деҳлавӣ

ГУЛФАҲШАНГ گلفهشنگ обе, ки дар вақти аз баландӣ реҳтан ях карда шӯша мебандад.
Об гулфаҳшанг гашта аз фусурдан, эй шигифт,
Ҳамчунон чун шишаи симин нагун овехта.
Фароловӣ

ГУЛФИШОН گلفشان *ниг.* **гулафшон.**

ГУЛФИШОНӢ گلفشانی *ниг.* **гулафшонӣ.**

ГУЛФОМ گلفام гулранг, гулгун, ба ранги гул, сурхранг.
Маро ҳамчунин чеҳра гулфом буд,
Булӯринам аз хубӣ андом буд. *Саъдӣ*

рухи гулфом рӯи гулгун, рухсораи сурх.
Ёр чун дар ҷом мебинад рухи гулфомро,
Акси рӯяш чашмаи хуршед созад ҷомро. *Ҳилолӣ*

ГУЛФУРӮШ گل‌فروش фурӯшандаи гул.
Эй гулфурӯш, гул чӣ фурӯшӣ барои сим?
В-аз гул азизтар чӣ ситонӣ ба сими гул? *Кисоӣ*
Гулфурӯши нозам аз беҳосилӣ
Панҷаи бекор доим дар ҳиност. *Бедил*

ГУЛХАН گلخن 1. оташдон, оташгоҳ, гӯлах.
Дуд хезад зи хона ё гулхан
Ба фалак барравад, ки «абрам ман!» *Ҷомӣ*

гулхани гармоба оташдони ҳаммом, кӯраи ҳаммом, гӯлах.
Дар он наздикӣ гармобае ёфтам, дар гулхани гармоба махфӣ шудам. *Авфӣ*

2. *маҷ.* ҷои хасу ҳошок, ҷое ки дар он ҷо хасу хошок партофта шудааст, хароба.

Гулхан бо доно гулшан шавад,
Гулшан бо бехирадон гулхан аст. *Носири Хисрав*

Ба ҳар ҷо ёри гулрухсор гардад,
Агар гулхан бувад, гулзор гардад. *Ҷомӣ*

ГУЛХАНДА گلخنده шукуфти гул, кушода шудани гул.

Шуд маъдани лаъл каҳрабохез,
Гулхандаи лола заъфаронрез. *Файзӣ*

ГУЛХАНТОБ گلخن تاب оташмони ҳаммом, касе ки дар оташхонаи ҳаммом оташ меафрӯзад, гармкунандаи ҳаммом, гӯлахӣ.

Марди гулхантоб аз пуррии зар
Баста будӣ бар миён заррин камар. *Румӣ*

Ҳамнишинии нек ва бад мисли аттор ва гулхантоб аст. *«Хористон»*

ГУЛХАНТОБӢ گلخن تابی оташмонӣ, оташафрӯзӣ; вазифа, кор ва амали гулхантоб.

Иброҳим аз барои гулхантобӣ камар баст. *Восифӣ*

ГУЛХАНӢ گلخنی 1. мансуб ба гулхан.

Гуфтам ҳаме чӣ гӯӣ, эй пири гулханӣ?
Гуфто, ки чӣ шунидӣ, эй пири масҷидӣ! *Асҷадӣ*

2. гулхантоб, гӯлахӣ, оташмони ҳаммом, гармкунандаи ҳаммом.

Гулханӣ оташе агар афрӯхт,
Нафаси ӯ ба ҷои ҳезум сӯхт. *Бедил*

ГУЛХЕЗ گل خیز *кинояг аз* сафобахш, кайфиятбахш.

Ҳар зарра зи ҷуръаи ту гулхез,
Ҳар қатра зи бодаи ту лабрез. *Файзӣ*

ГУЛЧЕҲР گلچهر 1. гулрӯй, зебо, хушрӯ, соҳибҷамол; 2. номи занона.

Авранг ку, Гулчеҳр ку, нақши вафову меҳр ку?
Ҳоли ман андар ошиқӣ доди тамоме мезанам. *Ҳофиз*

ГУЛЧЕҲРА گلچهره 1. гулрӯ, зебо, хушрӯй, соҳибҷамол.

Ҳавои мутриби гулчеҳра кун, ки гесуи чанг
Ба дасти зӯҳраҷабинон аҷаб диловез аст. *Ҷомӣ*

Шоҳин, гули мақсуд маҷинод аз ин боғ,
З-он дилбари гулчеҳра маро ҳар кӣ ҷудо кард! *Шоҳин*

2. номи занона.

ГУЛЧЕҲРЧЕҲР گلچهرچهر гулрӯй, гулрухсор, зеборӯй.

Хуроин нигорони гулчеҳрчеҳр
Кашида ба оини хур теғи меҳр. *Хоҷу*

ГУЛЧИН گلچین 1. касе, ки гул мечинад, гулчинанда.

Ҳама дар пои таъзимаш сарандоз,
Зи шохи иззаташ гулчини эъзоз. *Нозим*

Ғайрати хуршеду моҳу рашки парвин гашт шаҳр,
Пеши чашми боғбон домони гулчин гашт шаҳр. *Сайидо*

2. *маҷ.* мунтахаб, сара, яккачин; **гулчин кардан** интихоб намудан, яккачин кардан, хуш кардан.

... Ё аз он мурғон, ки гулчин мекунанд,
Байзаҳо зарринy симин мекунанд. *Румӣ*

◇ **гулчин (-и** *чизе***) гаштан (ё шудан)** файзьёб шудан, баҳравар гаштан, бархурдор шудан (аз чизе).

Даме бо шоирон бо шеъри рангин
Сухан мегуфту мегардид гулчин. *Ҳозиқ*

Гулчини ишқ шав, ба хирад вогузор баҳс,
То боғи завқро накунад хору зор баҳс. *Урфӣ*

ГУЛШАКАР گلشکر гулқанд, мураббое, ки аз қанду гули боғӣ (садбарг) пухта мешавад.

Ҷон зи дидори дӯст парвардан
Ҳаст чун шаҳду гулшакар хӯрдан. *Саноӣ*

Ту худ бигӯӣ, ки ҷуз дарди дил чӣ баҳра бувад
Ба ваҳми хеш дар андеша гулшакар хӯрдан. *Хисрави Деҳлавӣ*

ГУЛШАН گلشن ҷое ки гулҳои рангоранг мерӯяд; гулзор, гулистон.

Маро, ки гулшани ҷон хоки остонаи туст,
Гуле, ки мешукуфад захми тозиёнаи туст. *Мушфиқӣ*

Ҳадиси хубии рӯяш ба гулшане, ки кунанд,
Даҳони гул зи таҳайюр кушода хоҳад монд. *Савдо*

◇ **гулшани аҳбоб** *кинояг аз* нишемангоҳи ёрон.

Эй бод, агар ба гулшани аҳбоб бигзарӣ,
Зинҳор, арза деҳ бари ҷонон паёми мо. *Ҳофиз*

(ин) гулшани даҳр *кинояг аз* дунъё, ҷаҳон.

Гарчанд, ки рӯю мӯи зебост маро,
Чун лола руху чу сарв болост маро,
Маълум нашуд, ки андар ин гулшани даҳр
Наққоши азал баҳри чӣ орост маро?! *Хайём*

гулшани рӯзгор *кинояг аз* дунъё.

Аз ин сурма дар гулшани рӯзгор
Саропо гудози дил омад ба бор. *Бедил*

гулшани эҷод *кинояг аз* дунъё.

Бар муқимони гулшани эҷод
Рамзи ин ғунча ношукуфта мабод! *Бедил*

ин гулшан *кинояг аз* дунъё.

Дар ин гулшан кӣ афшонад гуле аз дӯстӣ бар ман,
Кӣ бошад ҷуз ҷароғи турбати ман аз гулафшонон? *Мушфиқӣ*

ГУЛШАНСАРО گلشن سرا боғсарой, боғчасарой, бӯстонсаро, ҳавлии боғчадор.

Гомро пай мекунам дар сояи девори ту,
Баҳри ман хуштар аз ин гулшансаро кошона нест. *«Баҳори Аҷам»*

ГУЛШАНӢ گلشنی 1. мансуб ба гулшан; 2. сокини гулшан.

Шавқи лаби ту медиҳад завқи сухан Қамолро,
Мурғ сухансаро нашуд, то ки нагашт гулшанӣ. *Қамоли Хуҷандӣ*

ГУЛЪИЗОР گلعذار гулрӯй, гулрухсор, гулчеҳра.

Омад баҳору н-омад он шӯхи гулъизор,
Мастему ошиқему хуморему беқарор. *Шамси Табрезӣ*

Мавсими навбаҳор шуд, он маҳи гулъизор ку?
Ғунчаву гул қатор шуд, булбули дилфигор ку? *Ҳоҷӣ*

ГУЛҒАНДА گلغنده пахтаи ҳаллоҷишудаи кулӯла, ки барои риштан тайёр мекунанд.

Дар миёншон Начиби мундаи ман
Ҳамчу дар банди хор гулғанда. *Сӯзанӣ*

ГУЛҒАР گلغر пашми нарме, ки аз бунн мӯи буз бо шона мегиранд ва аз он шол ва чизҳои дигар мебофанд.

На аз шолбофони ин рӯзгорам,
Ки гулғар надонанд боз аз бирешим. *Низорӣ*

ГУЛҒУНА گلغونه гулгуна, ғоза ва сурхие, ки занон ба рӯи худ мемоланд.

Мафреб дил ба нақши ҷаҳон, к-он на ёри туст,
Гулғунае чӣ гуна кунад пирро ҷавон. *Хоқонӣ*

[Ҳалокухон] гуфт: Чунон ки гулғуна ороиши занон аст, мардонро хуни сурх бар рӯй ва риш зинат ва ороиш аст. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ГУЛҒУНЧА گلغنچه ғунчаи гул.

Ба ҳар сӯй гулғунчаи нӯшханд,
Малик дар миён ҳамчу сарви баланд.
Хисрави Деҳлавӣ

◇ **гулғунчаи ишқ** *кинояз* маҳбуба.

Он сарвбуни баҳорпарвард,
Гулғунчаи ишқу лолаи вард... *Файзӣ*

ГУЛҚАНДЛАБ گلقندلب ширинлаб.

Гулқандлабе ба ҳар шакарханд
Шӯре зи намак фиканда дар қанд. *Файзӣ*

ГУЛӮ گلو 1. халқ, ҳалқум.

Зи гирья то ба гулӯ буд оби дидаи ман,
Агарчи дар гулӯи ман зи ғусса об нарафт.
Мушфиқӣ

гулӯ танг гирифтан фишор кардани гулӯ, маҳдуд кардани нафас, боздоштани роҳи нафас.

Нафс бар мо чӣ бувад? — Роҳилан гармравон,
Аждаҳоро чу гулӯ танг бигиранд, асост. *Соиб*

андар гулӯ фуруд омадан аз гулӯ гузаштан; гуворо шудан.

Бад-ин сифат, ки ҳаме хун хӯрем бар дари ту,
Туро чӣ гуна май андар гулӯ фуруд ояд?
Хисрави Деҳлавӣ

2. гардан.

Аз хондани нома чун бипардохт,
Таъвизи гулӯи хештан сохт. *Хисрави Деҳлавӣ*

◇ **гулӯи киса** даҳани киса.

Ар дузд зи киса зар рабояд,
Теғаш ба гулӯи киса ояд. *Шоҳин*

гулӯи осиё сӯрохи миёнаи санги осиё, ки ғалла ба он ҷо мерезад; **гулӯи шиша** қисми танги шиша, миёнаи даҳан ва шиками шиша, гардани шиша.

Манеҳ аз ҳад бурун по бар гулӯи шиша, эй соқӣ,
Наметарсӣ, ки бар гардан туро даъвои хун афтад.
Сайидо

гулӯ пора кардан *киноя аз* доду фарьёди бисьёр кардан.

Гулӯи хеш абас пора мекунад булбул,
Чу гул шукуфта шавад дар чаман намемонад.
Соиб

ГУЛӮГИР گلوگیر 1. гулӯ фишордиҳанда, бандкунандаи роҳи гулӯ, хафакунанда, қатъкунандаи нафас; *маҷ.* озордиҳанда.

Макун дар луқма додан ҳеҷ тақсир,
Ки бадгӯӣ туро гардад гулӯгир. *Ҳилолӣ*

2. *маҷ.* ногувор, нохуш, номатбӯъ.

Ба Доро расонд аз Сикандар ҷавоб,
Ҷавобе гулӯгир чун заҳри ноб. *Низомӣ*

Талхии сабр агар гулӯгир аст,
Оқибат хушгувор хоҳад буд. *Шамси Табрезӣ*

ГУЛӮГОҲ گلوگاه гузаргоҳи гулӯ, ҳалқум; ◇ **гулӯгоҳи ной** роҳрави дарунии ной.

Дошт Луқмон яке сарочаи танг,
Чун гулӯгоҳи ною синаи чанг. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

гулӯгоҳ тар будан гулӯбур шудан.

Забон банд кун, то сар орӣ ба сар,
Забон хушк беҳ, ё гулӯгоҳ тар. *Низомӣ*

ГУЛӮЛА گلوله 1. ҳар чизи гирд ва лӯнда; 2. тири тӯп ва туфанг.

ГУЛӮЛАҚАМОН گلوله کمان камони гулӯлаандозӣ.

Қавси қузаҳ гулӯлақамони хаёли мост,
Гунҷишки кас мабод нишинад ба боми ту.
«Баҳори Аҷам»

ГУЛӮФИШОР گلوفشار 1. фишори гулӯ; банд шудани гулӯ; 2. *маҷ.* хафақон, гирифтагӣ, зиқӣ.

Ғаме насиби дилам кун чунон ки худ донӣ,
Ки масти айшаму дилро гулӯфишоре ҳаст.
Толиби Омулӣ

ГУЛҶОМ گلجام 1. қадаҳи зебои сурхи гулдор, ҷоми нақшини сурх.

Омад хабар зи Деҳлии маҳрус дар Дакан,
Озоди мо ба майкада гулҷомро гирифт.
«Хизонаи омира»

2. шишаи рангин, ки дар иморати хона ба дару равзан ба кор мебаранд.

Равшан бувад зи олами боло фазои дил,
Гулҷом дорад аз маҳи тобон сарои дил.
Мӯхсини Таъсир

ГУЛҶӮШ گل‌جوش шукуфон; зебо; **орази гулҷӯш** рӯи сурхи дилкаш.

Ниқоби орази гулҷӯш кардай моро,
Ту ҷилва додию мадҳуш кардай моро. *Бедил*

ГУМ گم нопадид, ғоиб, азмиёнрафта, мафқуд.

Ҳамчун ҷарас ба синаи ушшоқ меравад,
Ҳамвора нолаҳо, ки асарҳо дар ӯ гум аст. *Махфӣ*

гум гаштан (*ё* **шудан**) а) аз миён рафтан, нопадид ва маҳв шудан.

Дар осмон аломате падид омад... ранги он сафед будӣ, як моҳ пайваста ҳамчунин будӣ, то гум шуд.
«Таърихи Систон»

Ба доми дилбаре афтодаам, гум гашта тадбирам,
Саропо ваҳшатам, дар кӯи ӯ оҳуи тасвирам.
Сайидо

б) *маҷ.* беҳуд шудан, беҳол шудан.

Дӣ хандае зад бар рухам, ман ҳам зи шодӣ гум шудам,
Гӯӣ, ки бар аҳли гунаҳ дарҳои ҷаннат боз шуд.
Хисрави Деҳлавӣ

гум задан гум кардан, пинҳон ва нопадид кардан.

Сирри даҳонат заррае ҳаргиз нашуд бар ман яқин,
Дил мебарад дуздидаву дар гӯшае гум мезанад.
«Баҳори Аҷам»

гум кардан а) аз даст додан, мафқуд кардан.

Ҳалқаи тасбеҳи худро зоҳидон гум кардаанд,
Риштаи ҷамъият аз зуннорбандон бурдаанд.
Сайидо

б) нобуд кардан, нест намудан.

Наяндозад аз даст кӯполро,
Магар гум кунад Рустами Золро. *Фирдавсӣ*

гум шудан *ниг.* **гум гаштан**; ◇ **гум шудани дил** *киноя аз* ошиқ ва мафтун шудан.

Диле, ки гум шуда, ҳаргиз наёфтам асараш,
Бирав, сабо, ба хами турраи нигори ман аст.
Шоҳин

ГУМГАШТА گم گشته 1. *сифати феълии замони гузаштаи* **гум гаштан** (*ниг.* **гум**); 2. *маҷ.* саргардон, саргашта, овора.

Эй ки мегӯӣ дили гумгаштаи худро биҷӯ,
Ман, ки худ гумгаштаам, ӯро куҷо пайдо кунам?
Ҳилолӣ

Ман булҳаваси ишқаму бо ман ҳунаре нест,
Гумгаштаи ин роҳаму аз ман хабаре нест. *Махфӣ*

◇ **Юсуфи гумгашта** *киноя аз* Юсуфи Канъонӣ, ки бародаронаш ба чоҳ партофта, чунон вонамуданд, ки гӯё ӯро гург хӯрда бошад.

Юсуфи гумгашта боз ояд ба Канъон, ғам махӯр!
Кулбаи эҳзон шавад рӯзе гулистон, ғам махӯр!
Ҳофиз

ГУМЕЗ گميز *ниг.* **кумез.**

ГУМКАРДАДИЛ گم كرده دل дил гумкарда, дилдода, шефта, мафтун.

Дӣ мегузашту сӯи ӯ дилҳо кашон аз ҳар тараф,
Сад ошиқи гумкардадил сӯяш давон аз ҳар тараф.
Хисрави Деҳлавӣ

ГУМКАРДАПАЙ گم كرده پى раҳ гумкарда, гумроҳ.

Салотини узлат, гадоёни ҳай,
Манозилшиносони гумкардапай... *Саъдӣ*

ГУМКАРДАРОҲ||ГУМКАРДАРАҲ گم كرده راه||گم كرده ره роҳ гумкарда, гумроҳ.

То чанд ба ҳарза ҳар тараф мегардам,
Гумкардараҳам зи раҳ суроғе бифиристー. *Ҳоҷӣ*

◇ **бахти гумкардароҳ** бахти бад.

Ҳамегуфт: Эй бахти гумкардароҳ,
Гирифтор гаштам ба рӯзи сиёҳ. *Савдо*

ГУМНОМ گمنام беному нишон, номашҳур, маҷҳул, бедарак.

Напурсад ҳеҷ кас гумномро ҳол,
Ки мӯрон эминанд аз байъи даллол.
Хисрави Деҳлавӣ

Агар мардуми шаҳр лаим бошанд, кас аз берун дар ин шаҳр дарнаравад барои сахтии маош ва ин шаҳр гумном шавад. *Аҳмади Дониш*

ГУМНОМӢ گمنامى беномунишонӣ, номашҳурӣ.

Ба рафъи чашмзахми халқ гумномӣ фусун дорад,
Бурун тоз аз дари шӯҳрат, ки шӯҳрат бӯи хун дорад. *Бедил*

Гумномӣ беҳ аз бадномӣ. *Зарбулмасал*

ГУМОН گمان 1. фикр, хаёл; фарз, тасаввур; пиндошт, занн, ҳадс.

Ҳар он кас, ки наздик ё дур буд,
Гумон мушк бурданду кофур буд. *Фирдавсӣ*

Гумонҳо ҳама рост машмар зи дур,
Ки бас монад аз дур шеван ба сур. *Асадӣ*

гумони ботил хаёли хом ва беҳуда, фикри нодуруст.

Чӣ гумони ботил аст ин, ки бувад азиз сайде,
Ки ба аҷз баста гардад ба каманди арҷмандон.
Урфӣ

гумон бурдан а) фикр кардан, хаёл кардан; фарз кардан, тасаввур кардан, пиндоштан.

Гумоне барам ман, ки ӯ Рустам аст,
Ки чун ӯ набарда ба гетӣ кам аст! *Фирдавсӣ*

Агарчи роҳ ба айби ту кас аён набарад,
Гумон мабар, ки ба айби ту кас гумон набарад.
Урфӣ

б) пай бурдан, дарк кардан.

Ман ин муруққаи пашмина баҳри он дорам,
Ки зери хирқа кашам май, кас ин гумон набарад.
Ҳофиз

2. ақида, эътиқод.

Гумонаш хато буду тадбир суст,
Ки дар илм буд, он чӣ дар зулм ҷуст. *Саъдӣ*

гумон доштан хаёл доштан; ақида доштан; умед ва таваққӯъ доштан.

Гӯӣ: Аз дасти ҳаҷр ҷон набарӣ,
Ғофилам, гар на ин гумон дорам. *Анварӣ*

гумон кардан фарз кардан, тасаввур намудан, пиндоштан.

Сӯхтан рухат агар сӯи чаман гузар кунад,
Дар дили худ гумон кунад шуълаи гарм лоларо.
Хисрави Деҳлавӣ

3. шак, шубҳа.

Гумон аст дар ҳар шунидан нахуст,
Шунидан чу дидан набошад дуруст. *Асадӣ*

Аз Фузулӣ насиҳате бишнав,
Дар яқин кӯшу аз гумон бигзар. *Фузулӣ*

дар гумон андохтан ба шакку шубҳа монондан, ба тараддуд ва дудилагӣ андохтан.

Камоли ҳусни ту ҷое расид дар олам,
Ки халқро ба ду хуршед дар гумон андохт.
Хисрави Деҳлавӣ

4. тахмин ва таваккал.

Хилофи роҳи савоб аст ва акси раъи улулалбоб дору ба гумон хӯрдан ва роҳи нодида бе корвон рафтан. *Саъдӣ*

ГУМОНА گمانه 1. гумон, шак, тардид.

Ту дилро ба ҷуз шодмона мадор,
Равонро ба бад дар гумона мадор. *Фирдавсӣ*

2. чоҳи озмоиш барои фаҳмидани будан ва ё набудани об дар зери замин.

Эй баски дилам дар талаби чашмаи нӯшат
Дар бодияи фикр фурӯ бурда гумона...
Ибни Ямин

ГУМОНЗАД گمانزد гумон кардашуда, хаёл ва тасаввур кардашуда, занн кардашуда, мазнун.

Ба ғайр гарм даромехтӣ, ҳазар, зинҳор,
Гумонзади ту нашуд, оҳ чӣ ман яқин дорам.
«Баҳори Аҷам»

гумонзад шудан дар тасаввур мутаваққеъ ва умедвор шудан.

Зулайхо — моҳи авҷи дилситонӣ,
Зи Юсуф чун бидид он меҳрбонӣ,
Гумонзад шуд, ки хоҳад коми ӯ дод,
Ба васли хештан ороми ӯ дод. *Ҷомӣ*

ГУМОНИДАН گمانيدن гумон кардан, фарз кардан, тасаввур кардан, пиндоштан.

Гумонад, ки аз теғи ӯ дар ҷаҳон
Биларзанд яксар кеҳону меҳон. *Фирдавсӣ*

Сипохе, ки сагсор хонандшон,
Палангони ҷангӣ гумонандшон. *Фирдавсӣ*

ГУМОНПАЗИР گمانپذير қобили фикру андеша ва хаёл; **гумонпазир шудан** дар фикру андеша ва хаёл афтодан.

З-он се нукта, ки гӯшгир шудаш,
Дили нозук гумонпазир шудаш. *Хисрави Деҳлавӣ*

ГУМОШТА گماشته 1. аз тарафи касе маъмуршуда, таъиншуда ба амал ва вазифае.

Чун ба шаҳр омад, аз гумоштагон
Хост машрӯҳи боздоштагон. *Низомӣ*

Ҳокими Русвар, ки низ гумоштаи Роно буд, қалъаро холӣ гузошта гурехт. *«Таърихи Фаришта»*

2. фиристода; ҷосус.

Абулҳасанро тӯҳмат ниҳоданд, ки ӯ гумоштааст ва ӯро ба Бухоро оварданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

ГУМОШТАН گماشتن 1. маъмур кардан; таъин кардан, муқаррар намудан.

Шарму озарм ҷумлагӣ бардошт,
Ҷамъе аз душманон бад ӯ бигмошт. *Саноӣ*

Чу дар зиндагӣ ранҷ бар вай гумошт,
Пас аз марг кай хоҳадаш суд дошт. *Ҷомӣ*

2. вогузоштан, вогузор кардан, ҳавола кардан.

Бад-ин ошкорат бубин ошкор,
Ниҳонитро бо ниҳонӣ гумор. *Рӯдакӣ*

3. *маҷ.* равона кардан чизеро ба (бар) чизе.

Чун гуморӣ ба кор андеша,
Шеваи ростӣ кунӣ пеша. *Ҷомӣ*

Ҳиммате дар паи шитоб гумор,
Синаам вошикофу дил бардор! *Бедил*

ГУМРАҲ گمره *ниг.* **гумроҳ.**

ГУМРАҲӢ گمرهی *ниг.* **гумроҳӣ.**

ГУМРОҲ||ГУМРАҲ گمراه || گمره 1. роҳ гумкарда; саргардон, овора.

Зи бими оташи теғаш, ки баршавад ба фалак,
Ситорагон ҳама дар бурҷи хеш гумроҳанд. *Муиззӣ*

Гуфтам, ки бӯи зулфат гумроҳи оламам кард.
Гуфто: Агар бидонӣ, ҳам ӯ-т раҳбарояд. *Ҳофиз*

2. *маҷ.* касе, ки аз роҳи дуруст берун баромадааст.

Моро ба мастӣ афсона кардаид
Пирони ҷоҳил, шайхони гумроҳ. *Ҳофиз*

Гумроҳ он, ки бар ин роҳ наравад ва мудаббир касе, ки аз ин дар баргардад. *Аҳмади Дониш*

гумроҳ кардан аз роҳи дуруст баровардан, ба роҳи хато ва ботил андохтан.

Муддате бад-ин баҳона халқеро гумроҳ карданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ГУМРОҲӢ||ГУМРАҲӢ گمراهی || گمرهی бероҳӣ, саргардонӣ, оворагӣ; *маҷ.* залолат.

Гумроҳии ман бин, ки дар ин марҳала ҳар рӯз
Аз водии мақсуд ба ҷои дигар афтам. *Ҳилолӣ*

Рӯзгорам аз паи маҳмил ба гумроҳӣ гузашт,
Дар биёбони таманно раҳнамое барнахост. *Махфӣ*

ГУМШУДА گمشده 1. бероҳшуда, гумроҳ ва мунҳарифшуда.

Пай чу зи шореъ ба дигар сӯ кашад,
Гумшудагонро ба такопӯ кашад. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. *маҷ.* ошиқшуда; дилбохта.

Ҳофизи гумшударо бо ғамат, эй ёри азиз,
Иттиҳодест, ки дар аҳди қадим афтодаст. *Ҳофиз*

3. *маҷ.* гумном, фаромӯшшуда.

Бояд ту ҳам аз тариқи ёрӣ,
З-ин гумшуда гоҳ ёд орӣ. *Шоҳин*

-гун گون *суффикси сифатсоз* ранг ва монандро мефаҳмонад, мас. 'кофургун', 'пирӯзагун'.

ГУН گون 1. ранг, лавн; 2. навъ, хел, тарз.

Аз ту мо сад гун аҷоиб дидаем,
Лек маъзурем, чун бедидаем. *Румӣ*

ГУНА گونه 1. ранг, лавн.

Он оби ангур, ки андар коса буд, гуна нагардонида буд ва на маза гирифта буд. *«Таърихи Табарӣ»*

Танам гунаи лоҷвардӣ гирифт,
Гулам сурхӣ андохт, зардӣ гирифт. *Низомӣ*

Замини сайдгоҳ аз бисёрии хуни шикор гунаи лаъли бадахшонӣ гирифт. *«Таърихи Фаришта»*

2. хел, навъ; тариқ, тарз, равиш.

Карданд зи рӯи беқарорӣ,
Бар худ ба ҳазор гуна зорӣ. *Низомӣ*

Зи берангӣ мазан дам дар муҳаббат,
Ки олам гунае аз ранги ишқ аст. *Махфӣ*

ба гунаи ... ба таври ..., ба тариқи ...; монанди ..., мисли ... **бад-ин (ё он) гуна** ба ин (он) вазъ, ба ин тавр, ба ин (он) тариқ, ба ин (он) тарзу равиш.

Сипаҳ сохт, к-андешаи ҷанг дошт,
Зи Рустам бад-он гуна дил танг дошт. *Фирдавсӣ*

Гул бад-ин гуна, ки аз шарми ту бигрехт зи боғ,
Шӯхчашмӣ бувад, ар соли дигар бозояд. *Шоҳӣ*

з-ин гуна аз ин хел.

Туро бо Анварӣ з-ин гуна достон
На як бору ду бору чор бор аст. *Анварӣ*

з-он гуна аз он ҷиҳат, барои он ки ..., ба он сабаб ки ...

З-он гуна ки ҷону тан яке буд,
Аз ҳар ду тараф сухан яке буд. *Ҳилолӣ*

3. рӯй, рухсора, ораз, чеҳра.

Ланги даванда, гӯш неву суханьёб,
Гунги фасеҳ аст, чашм неву ҷаҳонбин.
Тезии шамшер дораду равиши мор,
Қолбади ошиқону гунаи ғамгин. *Рӯдакӣ*

4. ранги чеҳра.

Чун ин сухан бигуфт, гунаи Абӯ-муслим бигашт. *«Таърихи Табарӣ»*

Дар сафи кин гунаи як зардрӯй
Зард кунад гунаи сад ҷангҷӯй. *Хисрави Деҳлавӣ*

5. моддае, ки бо он зарро сайқал медиҳанд, моддаи сайқалӣ.

Шавад бешак зи ороиш накӯтар,
Чунон к-аз гуна гардад сурхтар зар.
Фахриддини Гургонӣ

ГУНАГУН گونه‌گون гуногун, рангоранг; ҳархела, хел ба хел.

Зи бас гунагун парниёнӣ дарафш,
Чи сурху чи сабзу чи зарду бунафш... *Фирдавсӣ*

Аз сухан хоне кашидам пеши аҳли рӯзгор,
Завқҳои гунагун дар вай зи анвои таом. *Фузулӣ*

ГУНА-ГУНА گونه‌گونه ҳарранга, ранга ба ранга; ҳархела.

Задастӣ лофҳои гуна-гуна,
Басе гуфта суханҳои намуна. *Фахриддини Гургонӣ*

ГУНАҲ گنه *ниг.* **гуноҳ.**

ГУНАҲГОР گنه‌گار *ниг.* **гуноҳкор.**

ГУНАҲКОР گنه‌کار *ниг.* **гуноҳкор.**

ГУНАҲОМУРЗ گنه‌آمرز *ниг.* **гуноҳомурз.**

ГУНАҲСӮЗ گنه‌سوز нобудкунандаи гуноҳ, маҳвкунандаи маъсият; *муқ.* **гунаҳфарсо.**

Чун ки лутфи ту гунаҳсӯзи гунаҳгорон аст,
Ту маро тоибу мустағфири ғаффор магир.
Шамси Табрезӣ

ГУНАҲФАРСО گنه‌فرسا аз байн барандаи гуноҳ, несткунандаи гуноҳ; *муқ.* **гунаҳсӯз.**

Хисраво, пиронасар Ҳофиз ҷавонӣ мекунад
Бар умеди афви ҷонбахши гунаҳфарсои ту. *Ҳофиз*

ГУНБАД I||ГУНБАЗ I||ГУНБАДА گنبد||گنبذ||گنبده **1.** қисми болоии қуббашакли иморат; сохтмоне, ки сақфу бомаш қуббашакл аст.

Пароганд гирди ҷаҳон мӯбадон,
Ниҳод аз бари озарон гунбадон. *Дақиқӣ*

Яке гунбаде дид афрошта,
Ба динор сар то сар анбошта. *Фирдавсӣ*

2. гунбази дахма, гунбази мазор; дахма, гӯрхона.

Чун гунбаде ба кӯхна мазорест чарху меҳр,
Лавҳе дар ӯ вале зи хати меҳр сода аст. *Савдо*

Ду соҳибтоҷро ҳамтахт карданд,
Дари гунбад бар эшон сахт карданд. *Низомӣ*

3. *киноя аз* осмон.

Чӯ дар гунбад омад буроқи сипеҳр,
Ба ҳаррои заррин биёрост чеҳр. *Хисрави Деҳлавӣ*

гунбади азрақ *киноя аз* осмони кабуд; **гунбади афлок** *киноя аз* осмон.

Аввал яке манам, ки дар ин шаҳр ҳар шабе
Фарьёди ман ба гунбади афлок баршавад. *Ҳофиз*

гунбади ахзар *киноя аз* осмони кабуд ё зумуррадгун.

Ҳаме то қутб боҳур аст зери гунбади ахзар,
Шакарпошаш зи як палласту аз дигар фалосангаш.
Рӯдакӣ

гунбади воло *киноя аз* осмон, фалак.

Валвала дар олами боло гирифт,
Ғулғула дар гунбади воло гирифт.
Хисрави Деҳлавӣ

гунбади гардон (ё **гарданда**) *киноя аз* фалаки гарданда, осмон.

Эй манзараву кох баровардa ба хуршед,
То гунбади гардон бикашида сари айвон. *Дақиқӣ*

Даъвати ман карда ба дасти ниёз
Ҳафт дари гунбади гарданда боз. *Хисрави Деҳлавӣ*

гунбади гардун *киноя аз* дуньё, ҷаҳон.

Гунбади гардун аҷаб ғамхонаест,
Беғамӣ дар вай дурӯғ афсонаест. *Ҷомӣ*

гунбади даввор а) *киноя аз* осмон, фалаки гарданда, фалаки даврзананда.

Бар тани хок мани ошиқи бедил бигузор,
Ту маро ҳамтаки ин гунбади даввор магир.
Шамси Табрезӣ

б) *киноя аз* дуньё.

Аз садои сухани ишқ надидам хуштар
Ёдгоре, ки дар ин гунбади даввор бимонд. *Ҳофиз*

гунбади дӯлоб *киноя аз* осмон, фалаки гарданда.

Ёбияш зери гунбади дӯлоб
Ҳамчу Симурғу кимиё ноёб. *Ҷомӣ*

гунбади дӯлобигард *киноя аз* фалак.

То ки бар гирди замин мегардад
Курраи гунбади дӯлобигард,
Дар ҷаҳондориву кишварбахшӣ
Чун Сикандар ҳама офоқ бигард. *Анварӣ*

(ин) гунбади дӯлобранг а) *киноя аз* осмони гарданда; б) *киноя аз* дуньё.

Барпар аз ин гунбади дӯлобранг,
То раҳӣ аз гардиши паргори танг. *Низомӣ*

гунбади лоҷвард *киноя аз* осмони нилгун.

Дигар рӯз чун гунбади лоҷвард
Бароварду бинмуд ёқути зард... *Фирдавсӣ*

гунбади мино (ё **мину**) *киноя аз* осмони нилиранг ё зумуррадгун.

Бурд қадраш ба давлати фурқон
Пой бар фарқи гунбади мино. *Анварӣ*

Сарви нозаш ҳар тараф бо қомати дилҷӯ гузашт,
Шӯру ғавғои ҷаҳон аз гунбази мину гузашт. *Туғрал*

гунбади муҳит *киноя аз* фалак, осмон.

Мар ҳиммати рафеи туро дар улуввi ҷоҳ
Ҷуз гунбади муҳит шарики аён намонд. *Ломеӣ*

гунбади нилгун а) *киноя аз* осмони кабуд; б) *киноя аз* дуньё.

Дар ин пурдағо гунбади нилгун
Чу хоҳӣ, ки касро кунӣ озмун... *Ҷомӣ*

гунбади нилуфарӣ *киноя аз* осмони кабуд.

Фиреби гунбади нилуфарӣ махӯр, ки кунун
Аҷал чу гунбади гул баршикофадат амдан. *Хоқонӣ*

гунбади норанҷранг *киноя аз* осмон.

Ранги бозичаст кори гунбади норанҷранг,
Чанд ҷӯшам, к-аз бирунам нагзарад сафрои ман.
Хоқонӣ

гунбади обгинаранг *киноя аз* осмони кабуд; **гунбади пирӯза** *киноя аз* осмон.

То ба ту туғрои ҷаҳон тоза гашт,
Гунбади пирӯза пуровоза гашт. *Низомӣ*

гунбади тезгард (ё **тезгашт, тезрав**) *киноя аз* осмон, фалаки гарданда.

... Ки чун оташи рӯзи равшан гузашт,
Пур аз дуд шуд гунбади тезгашт. *Низомӣ*

Сари сол, к-аз гунбади тезрав
Нишоти ҷаҳонро будӣ рӯзи нав ... *Низомӣ*

гунбади тобнок *киноя аз* осмони тобон, осмони равшан ва гармидиҳанда.

Зи сарсабзии гунбади тобнок
Зумуррад шуда лавҳи тифлони хок. *Низомӣ*

гунбади тоқдес *киноя аз* осмони тоқмонанди хамида.

Дасти биҳишт садри ӯ, дасти қадар ба хидматаш,
Гунбади тоқдесро баста нитоқи чокарӣ. *Хоқонӣ*

гунбади фариштасалаб *киноя аз* осмони хушнамо.

Ин гунбади фариштасалаб, к-одамихӯр аст,
Хам карда пеши халқ чу дев, хидмати ман аст.
Хоқонӣ

гунбади фирӯза (*ё* **фирӯзагун**) *киноя аз* осмони кабуд.

Мутриби хушлаҳҷа ба он дар навост,
Гунбади фирӯза аз он пурсадост. *Ҷомӣ*

Шабпарак аз гунбади фирӯзагун
Рафт зи парвоз ба гунбад дарун. *Хисрави Деҳлавӣ*

гунбади хазро *киноя аз* осмони сабз, осмони кабуд.

Ба сони марғзори сабзранг андар шуда гардиш,
Ба як соат мулавван карда рӯи гунбади хазро.
Фаррухӣ

гунбади хокистарӣ *киноя аз* осмони хокистарранг; **гунбади чарх** *киноя аз* осмон, фалаки гарданда.

Мо май ба бонги чанг на имрӯз мехӯрем,
Бас дер шуд, ки гунбади чарх ин садо шунид.
Ҳофиз

(ин) гунбади чорбанд *киноя аз* дуньё.

Бирун ҷаст аз ин гунбади чорбанд,
Фарас ронд бар ҳафт чархи баланд. *Низомӣ*

гунбади шишаранг *киноя аз* осмони кабуд ё зумуррадранг.

Дар ин гунбади содаи шишаранг
На тимсоли рӯест пайдо, на ранг. *Бедил*

гунбади ҷонситон *киноя аз* осмон; **кураи гунбади дӯлобигард** *киноя аз* осмон.

То ки бар гирди замин мегардад
Кураи гунбади дӯлобигард ... *Анварӣ*

◇ **гунбади дастор** *киноя аз* салла, амома.

Биё, зоҳид, ба гирди қуббаи дил саъи ҷавлон кун,
Туро то кай ба гирди гунбади дастор гардидан.
Хоҷӣ

ГУНБАД II || **ГУНБАЗ** II گنبد||گنبذ ҷастухез, ҷорхези ҳайвонот ҳамчун асп, оху, гӯр ва ғ.; **гунбад задан** ҷорхез задан (дар бораи асп, оху, гӯр ва ғ.).

Ҳар ҳаданге, ки сӯи гӯр кушод,
Гӯр гунбад заду ҳаданг афтод.
Хисрави Деҳлавӣ

Чу ҷавлон кунад, ҳаст кӯҳи равон,
Чу гунбад занад, гунбади ахзар аст. *Муиззӣ*

гунбад кардан хез задан, ҷастухез кардан, ҷорхез задан (дар бораи асп, гӯр, оху ва ғ.).

Тозиёна барзадӣ, аспам бигашт,
Гунбаде карду **зи** гардун даргузашт. *Румӣ*

ГУНБАДЗАНОН||**ГУНБАЗЗАНОН** گنبدزنان||گنبذزنان ҷастухезкунон.

Тиҳӣ гашта аз хеш бар рӯи об,
Ҳамерафт гунбаззанон чун хубоб. *Ҷомӣ*

ГУНБАДСАРОЙ گنبدسرای сарои гунбазнок, хонае, ки сақфаш гунбазшакл бошад.

Шаҳ ба гунбадсарои мушкин шуд,
Хона з-ӯ ҳамчу нофаи Чин шуд. *Хисрави Деҳлавӣ*

ГУНБАЗ I گنبذ *ниг.* **гунбад** I.

ГУНБАЗ II گنبذ *ниг.* **гунбад** II.

ГУНБАЗЗАНОН گنبذزنان *ниг.* **гунбадзанон.**

ГУНГ گنگ лол, касе, ки дорои забони гӯё набуда, бо имову ишора фикру мақсадашро ифода мекунад.

Гунг андар ҳадису дар овоз
Беҳ, ки бисьёргӯи беҳудатоз. *Саноӣ*

Ба забон гунг шав, ба лаб хомӯш,
Нест маҳрам дар ин муомала гӯш. *Ҷомӣ*

гунг мондан хомӯш мондан, ҳайрон мондан.

Ба маҳ ахтаршиносон гунг монданд,
Ба саҳрои фаросат ланг монданд. *Бадрии Кашмирӣ*

◇ **гунги даҳзабон** *киноя аз* гули сурх, ки ба эътибори сад барг гунги садзабон ҳам мегӯянд; **гунги суханчин** *киноя аз* қалам.

Турке миёни румиён, гунги суханчин безабон,
Бар рӯй мемоланд з-он ҳар дам сияҳ хокистараш.
Бадри Чочӣ

ГУНГОР گنگار мори ба тозагӣ пӯстпартофта.

Аз гуфтани нек в-аз накӯӣ
Гунг асту бараҳна ҳамчу гунгор.
«Фарҳанги Рашидӣ»

ГУНДА گنده 1. ғафс.

Сад ҳунармандро зи гурсинагӣ,
Пӯзгунда, дурӯғи ту кушта. *Заҳири Форьёбӣ*

2. гӯшти кӯфтаи бо дигар масолеҳ омехташудаи кулӯла, ки дар палав, шулла ва ғ. ба кор мебаранд; кӯфта.

Ман бигӯям сифати гундаи парвории гарм,
Гӯ, бигӯянд маро муддаиён кӯфтахор.
Абӯисҳоқи Атъима

3. заволаи хамир ба андозаи як нон.

ГУНДО گندا файласуф, доно, олим, ҳаким.

Пилони туро рафтан бод асту тан-кӯҳ,
Дандони наҳангу дилу андешаи гундо. *Унсурӣ*

ГУНДОВАР گنداور *ниг.* **кундовар.**

ГУНДОВАРӢ گنداوری *ниг.* **кундоварӣ.**

ГУНОГУН گوناگون рангоранг, ранг ба ранг, навъ ба навъ.

Гашта дар коргоҳи бӯқаламун
Тахтаи нақшҳои гуногун. *Ҷомӣ*

ГУНОҲ||**ГУНАҲ** گناه||گنه кори бад, кори зишт; айб, ҷурм, маъсият.

Қасро бе гуноҳ набояд озурдан. *Ибни Сино*

Хирадро май бибандад, чашмро хоб,
Гунаҳро узр шӯяд, ҷомаро об. *Фахриддини Гургонӣ*

Гар ишқи парирвашон гуноҳ аст,
Ман пешрави гуноҳкорон. *Савдо*

гуноҳ гирифтан айб гирифтан, хурдагирӣ ва айбҷӯӣ кардан.

Бар назми Хисрав аз сари мастӣ гунаҳ магир,
К-ӯ ҳаст дар ҳавои ту фориғ зи ному нанг.
Хисрави Деҳлавӣ

гуноҳ даргузаронидан *аз касе* бахшидани ҷурми касе.

Ту авлотарӣ ба фазл, ки ин гуноҳи бузург аз ман даргузаронӣ ва афв кунӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

гуноҳи *касеро* **даргузоштан** бахшидан, афв кардан; **аз гунаҳ пок шудан** бегуноҳ шудан, беайб гаштан.

Ҷони ҳар бедил, ки пок аз оташи ишқат бисӯхт,
Дар кадом оташ дигар пок аз гунаҳ хсҳад шудан?
Мушфиқӣ

аз гуноҳ узрхоҳ шудан талаби афв кардан, барои ҷурм гузашт талабидан.

Чу муҷрим шавад аз гунаҳ узрхоҳ.
Гунаҳ дон тағофул зи узри гуноҳ. *Ҷомӣ*

аз касе **гуноҳ** (*ё* **ҷурм**) **даргузоштан** *ниг.* **гуноҳи** *касеро* **даргузоштан.**

На кӯрам, валекин хато рафт кор,
Надонистам, аз ман гунаҳ даргузор. *Саъдӣ*

ГУНОҲКОР || ГУНОҲГОР || ГУНАҲКОР || ГУНАҲГОР گناهکار || گناهگار || گنه‌کار || گنه‌گار содиркунандаи гуноҳ, муҷрим, осӣ, маъсияткор.

Насиби мост биҳишт, эй худошинос, бирав,
Ки мустаҳиққи каромат гуноҳкоронанд. *Ҳофиз*

Гар ояд гунаҳкоре андар паноҳ,
На шарт аст куштан ба аввал гуноҳ. *Саъдӣ*

ГУНОҲОМУРЗ||ГУНАҲОМУРЗ گناه‌آمرز || گنه‌آمرز омурзандаи гуноҳ, гуноҳбахш, бахшандаи гуноҳ.

ГУНЬЁ گنیا асбоби ҳандаса, ки яке аз кунҷҳои он 90° буда, барои муайян кардани ростӣ ва каҷии иморат ба кор бурда мешавад.

ГУНӢ *ҳ.* گونی линга, халта, қанор, ҷувол.

Мутааллиқини ӯ ду-се ҳазор гунӣ мамлувв аз намак ... андохта гурехта рафта буданд.
«Таърихи Фаришта»

ГУНҶИДАН گنجیدن ҷо гирифтан, ҷой ёфтан, ҷойгир шудан, ҷо гирифтани касе ё чизе дар чизе ё ҷое.

Якеро паҳлуи дигар ниҳем, чунон [ки] андар миён ҳеҷ чиз нагунҷад. *Ибни Сино*

Зи ғами ту чун зиёда ба даруни ҷон нагунҷад,
Ғами он ки дил куҷо шуд, биниҳам ба як канора.
Мушфиқӣ

ГУНҶИШК گنجشک чумчуқ, паррандаи хурди маъруф.

Гуфтам, оташ расад ба ҳайбати ӯ.
Гуфт: Гунҷишк кай расад ба уқоб? *Унсурӣ*

Гунҷишк бин, ки сӯҳбати шоҳинаш орзуст,
Бечора дар ҳалоки тани хештан аҷул. *Саъдӣ*

ГУНҶО گنجا гунҷанда; **гунҷо гаштан** гунҷида шудан, ҷойгир гаштан.

Чунон танг будаш ба қурбат маҷол,
Ки гунҷо нагаштӣ дар он ҷо хаёл. *Фирдавсӣ*

ГУНҶОИШ گنجایش 1. ҷойгиршавӣ, қобилияти гунҷидан; 2. ҷои гунҷидан, вусъати гунҷидан.

Дидаро аз лахти дил гунҷоиши ашке намонд,
То ба кай лабрези хун дорам ман ин паймонаро.
Махфӣ

Чандон ки дилам офати ишқат талабад, нест
Дар ҳавсалаи ишқи ту гунҷоиши офат. *Урфӣ*

ГУНҶОН(И)ДАН گنجاندن || گنجانیدن ҷойгир кунондан, ҷой додан, ҷой гирондан дар миёни чизе ё дар ҷое.

Эй офтоби хубон, меҷӯшад андарунам,
Як соатам бигунҷон дар сояи иноят. *Ҳофиз*

ГУНҶОӢ گنجائی гунҷоиш, ғунҷиш, қобилияти ҷойгиршавӣ, вусъат ва ҳаҷми ғунҷиш.

Чун аз он нону хон ба танҳоӣ
Хӯрд, чандон ки дошт гунҷоӣ,
Тубра зери сар ниҳоду бихуфт,
Соҳиби хон чу он бидид, ошуфт. *Ҷомӣ*

ГУПОЛ||ГӮПОЛ گوپال *ниг.* **кӯпол.**

ГУРАНҶ گرنج *ниг.* **гуринҷ.**

ГУРБА گربه ҷонвари хонагии ширхор аз гурӯҳи паланг, шер ва дигарҳо; пишак.

Гурбаи мискин агар пар доштӣ,
Тухми гунҷишк аз ҷаҳон бардоштӣ. *Саъдӣ*

гурбаи ваҳшӣ гурбаи биёбонӣ, гурбаи ёбоӣ, ки пӯсти қиматӣ дорад.

Гурбаи ваҳшӣ аз сари шохе
Дид мурғе ба кунҷи сӯрохе. *Низомӣ*

гурбаи мушкин навъе аз гурбаи саҳроӣ; **гурбаи обӣ** ҷонвари обии гӯштхӯр, ки моҳӣ мехӯрад ва аз пӯсти он пӯстин медӯзанд; ◇ **гурбаи бед** (*инчунин* **гурбабед**) бедмушк, як навъ беди пашмдор, ки баргҳояш ба панҷаи гурба монанд аст.

Гурбаи бед аз гулӯ лаъли сапед,
Гурбаи мушкин шуда аз мушкбед. *Хисрави Деҳлавӣ*

гурба шондан (*ё* **шона кардан**) а) *киноя аз* фирефта шудан.

Ба ҳасрат ҷавонӣ ба ту боз н-ояд,
Чаро жож хоӣ, чаро гурба шонӣ? *Носири Хисрав*

б) *киноя аз* ҳила кардан, фирефтан, макр ба кор бурдан.

Чун дид хирадманд рӯи коре,
Хира накунад гурбаро ба шона. *Носири Хисрав*

гурба аз бағал афкандан *киноя аз* тарки ҳилаву фиреб кардан.

Гарчи палангонро гулӯ бифшурд чархи шерхӯ,
Пеши саги даргоҳи ӯ гурба бияфканд аз бағал.
Фалакӣ

гурба аз домон раҳо кардан *ниг.* **гурба аз бағал афкандан.**

Чу гурба хештан то кай парастӣ,
Раҳо кун гурба аз домон, ки растӣ. *Низомӣ*

гурба дар анбон (*ё* **бағал**) **доштан** *киноя аз* макр кардан, ҳила ба кор бурдан.

Шуд он, ки душмани ту гурба дошт дар анбон,
Кунун гаҳ аст, ки бо саг фурӯ шавад ба ҷувол.
Анварӣ

Бед ар на сари хилоф дорад дар боғ,
Аз баҳри чӣ гурба дар бағал медорад.
Камоли Исмоил

гурба дар зиндон кардан *киноя аз* бениҳоят хасисӣ ва бахилӣ кардан.

ГУРБАБЕД گربه‌بید *ниг.* **гурба (гурбаи бед).**

Сар баровард аз камингаҳ гурбабед аз баҳри сайд,
Чун ҳамебинад, ки пои бат баромад аз чанор.
Ибни Ямин

ГУРБАГУН گربه گون 1. гурбасон, монанди гурба; 2. *маҷ.* маккор, ҳилагар, фиребанда.

Аз ин гурбагун хок то чанд-чанд
Ба шерӣ тавон карданаш гургбанд. *Низомӣ*

ГУРБАЛИҚО گربه‌لقا 1. гурбарӯй; 2. *маҷ.* бадсифат, баднамо.

Аз ин гурбалиқое, ки аз маҳобати ӯ
Ҳаюни дев ба шабҳои тор бигрезад... *Шодӣ*

ГУРБАРӮ(Й) گربه‌رو(ی) 1. гурбасифат, гурбачеҳр; 2. *маҷ.* бевафо.

Чуз ба модандар намонад ин ҷаҳони гурбарӯй,
Бо писандар кина дорад ҳамчу бо духтандаро.
Рӯдакӣ

ГУРБАЧАШМ گربه‌چشم касе, ки ранги чашмаш монанди чашми гурба бошад.

ГУРБИЗ گربز *ниг.* **гурбуз.**

ГУРБИЗӢ گربزی *ниг.* **гурбузӣ.**

ГУРБУЗ||ГУРБИЗ گربز 1. ҳилагар, маккор, фиребгар, муҳил.

Гурбузони шаҳр бар ман тохтанд,
Ман надонистам, чӣ тунбал сохтанд. *Рӯдакӣ*

Гар таҳаммул кард, гӯӣ — оҷиз аст,
В-ар ғаюр омад, ту гӯӣ, гурбиз аст. *Румӣ*

Ақл дар дасти нафс чунон гирифтор аст, ки марди оҷиз дар дасти зани гурбуз. *Саъдӣ*

2. оқил, доно, зирак.

Дар ин гетӣ чи нодону чи гурбиз
Ба кори хеш ҳайронанду оҷиз.
Фахриддини Гургонӣ

Малик Шамсиддини Қурт ба ғоят гурбуз ва зирак буд, он андешаро муҷиби заволи давлати Бароқ донист. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

3. шуҷоъ, далер.

Баста макуш, гар ҳама гурбуз бувад,
З-он ки паланге ба расан буз бувад. *Хисрави Деҳлавӣ*

ГУРБУЗӢ||ГУРБИЗӢ گربزی 1. ҳилагарӣ, маккорӣ.

Оризӣ бар молу мулку то расӣ бар обу нон,
Киштаӣ бар хоки нодонӣ дарахти гурбузӣ.
Носири Хисрав

2. дар ҳикмати қадим ҷиҳати ифротро мегӯянд, ки муқобили ҷиҳати тафрит мебошад; ифрот дар оқилӣ, оқилии бемавқеъ.

Сафаҳ тарафи ифрот аст ва он истеъмоли қуввати фикр аст дар он чӣ воҷиб нест ё зиёда аз қадри воҷиб; ва онро гурбузӣ хонанд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

Ба уммеди бешӣ надоду нахард,
Хирадманд донад, ки нохуб кард,
Ки то ҷамъ кард он зар аз гурбизӣ,
Пароканда шуд лашкар аз оҷизӣ. *Саъдӣ*

ГУРГ گرگ ҳайвони дарранда аз ҷинси саг.

Гургу шеру хирс донад ишқ чист,
Кам зи саг бошад, ки аз ишқ ӯ тиҳист. *Румӣ*

Гурги аҷал якояк аз ин галла мебарад,
В-ин галларо бибин, ки чӣ осуда мечарад. *Авҳадӣ*

◇ **гурги борондида** *киноя аз* касе, ки гармию сардии дуньёро чашида, азобу уқубатҳоро аз сар гузаронида таҷриба ҳосил кардааст.

Нест дилгир аз зари қалбе, ки дар кораш кунанд,
Юсуфи бетолеи мо гурги борондида аст. *Соиб*

гурги даҳанолудаву юсуфнадарида *киноя аз* шахсе, ки ба тӯҳмат гирифтор шудааст.

Дар кӯи ту маъруфаму аз рӯи ту маҳрум,
Гурги даҳанолудаву юсуфнадарида. *Саъдӣ*

(ин) гурги пир *киноя аз* дуньё, дуньёи пурмашаққат.

Бидеҳ, то равам бар фалак шергир,
Ба ҳам барзанам доми ин гурги пир. *Ҳофиз*

гурги фусунгар а) *киноя аз* дуньё; б) *киноя аз* осмон; **гургу харрозӣ** супоридани коре ба касе, ки аҳли он нест ва корро вайрон мекунад.

Шуғли давлат, ки аз ситамсозӣ
Чӣ бувад, ҷуз ки гургу харрозӣ. *Саноӣ*

ГУРГБАНД گرگبند асир, гирифтор; **гургбанд кардан** асир кардан; забун кардан; мағлуб сохтан.

Аз ин гурбагун хок то чанд-чанд
Ба шерӣ тавон карданаш гургбанд. *Низомӣ*

ГУРГДАВ گرگدو гургвор давидан, бо суръат рафтан, пӯяравӣ.

ГУРГИНА گرگینه пӯстин.

Зи борон куҷо тарсад он гурги пир,
Ки гургина пӯшад ба ҷои ҳарир. *Низомӣ*

ГУРГИНАЧАРМ گرگینه‌چرم чарме, ки аз пӯсти гург тайёр карда шудааст.

Духулҳои гургиначарм аз хурӯш
Даровард мағзи ҷаҳонро ба ҷӯш. *Низомӣ*

ГУРГМАСТ گرگمست 1. озордиҳанда, ҷафокор; 2. *маҷ.* маъшуқаи ҷафокор, ситамгар.

Юсуфи рӯз ҷилва кард аз думи гургу мекунад
Юсуфи гургмасти мо даъвии рӯзпайкарӣ. *Хоқонӣ*

ГУРГОВ گرگاو навъе аз пойафзор, ки пиёдаравҳо мепӯшиданд.

Мондаву гурсина зи роҳи таков,
Бар катиф тӯбраву ба по гургов. *Ҷомӣ*

ГУРГОШНОӢ گرگ‌آشنائی ошноӣ аз рӯи макру ҳила, дӯстӣ аз рӯи нифоқ; *муқ.* **гургоштӣ.**

ГУРГОШТӢ گرگ‌آشتی сулҳ аз рӯи макру фиреб, сулҳи рӯякии бонифоқ, оштии фиребгарона; *муқ.* **гургошноӣ.**

Шарте, к-аз аввал доштӣ, бо ишқи хубон тоза кун,
Бо юсуфон гургоштӣ пеш ор, паймон тоза кун.
Хоқонӣ

Гаҳ сулҳ мекунӣ ту ба чӯпону гоҳ ҷанг,
Гургоштист кори ту пайваста бо шубон. *Сайидо*

ГУРГРАБОӢ||ГУРГРУБОӢ گرگربائی ғоратгарӣ, зулму тааддии бешумор.

То кай бувад ин гурграбоӣ, бинамо
Сарпанҷаи душманфикан, эй шери худой. *Ҳофиз*

ГУРГСИРАТ گرگسیرت 1. гургтабъ, гургхӯй; 2. *маҷ.* ситампеша.

...Гургсиратони золимро ба раоёи мазлум мусаллат накунад. *Аҳмади Дониш*

ГУРД گرد паҳлавон, баҳодур; далер, шуҷоъ, нотарс.

Аз гурдони сафшикан ва далерони шерафкан... ба ҳарби Мухтор фиристоданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Гар Навфали гурд гардад огоҳ,
Бар мо чӣ кунад, наузу биллоҳ. *Шоҳин*

✧ **гурди Зобул** *киноя аз* Рустами Зол.

ГУРДА گرده 1. яке аз узвҳои даруни бадан, ки пешоб аз он таровиш карда, дар пешобдон ҷамъ мешавад, кулья.

Симинбарон кабоби дилу гурдаи мананд,
Пайваста аст равғани ман шаъни дегдон. *Сайидо*

2. камар, миён.

Чун занад бар пушти шерон ӯ дабуси шасти ман,
Чун занад бар гурдаи гурдон амуди говсор. *Манучеҳрӣ*

ГУРДАГОҲ گرده‌گاه 1. ҷои гурда дар бадани одам ва ҳайвон; 2. *маҷ*. камар, миён.

Аз он гурдагоҳаш наёмад дареғ,
Ки бибрид Рустам ба бурранда теғ. *Фирдавсӣ*

ГУРДАК گردک *шакли хурдӣ ва навозиши* гурд.

Шарҳи он гурдак, ки андар роҳ буд,
Як ба як бо он халифа вонамуд. *Румӣ*

ГУРДАФКАН گردافکن мағлубкунандаи паҳлавонон, паҳлавони зӯровар.

Инонпечу гурдафкану гурздор
Чу ман кас набинад ба гетӣ савор. *Фирдавсӣ*

ГУРДГИР گردگیر паҳлавонгир, ба банд орандаи паҳлавонон, шуҷоъ, диловар.

Далер асту асбафкану гурдгир,
Уқоб андарорад зи гардун ба тир. *Фирдавсӣ*

Яли аждаҳокуш ба гурзу ба тир,
Савори ҳижабрафкани гурдгир. *Асадӣ*

ГУРДЗОД گردزاد зодаи паҳлавон, паҳлавонписар.

Пас аз бора Рудоба овоз дод,
Ки эй паҳлавонбаччаи гурдзод!.. *Фирдавсӣ*

ГУРДОС گردآس ситамгар, золим.

Худоё, бе шубон бигзоштӣ ин безабононро,
Магар ҳам ту аз эшон боз дорӣ шарри гурдосон. *Низорӣ*

ГУРДӢ گردی паҳлавонӣ, далерӣ.

... Ки кас дар ҷаҳон кӯдаке норасид
Бад-ин шермардиву гурдӣ надид. *Фирдавсӣ*

гурез گریز *асоси замони ҳозираи* **гурехтан.**

ГУРЕЗ I گریز 1. гурехтан, фирор.

Гурези баҳангом бо сар ба ҷой,
Беҳ аз паҳлавонию сар зери пой. *Фирдавсӣ*

Гурезандагонро дар он растахез,
На рӯи раҳоӣ, на роҳи гурез. *Низомӣ*

гурез гирифтан гурехтан, роҳи гурез пеш гирифтан.

Чу тобат набошад ба ҷангуситез,
Аз он беҳ набошад, ки гирӣ гурез. *Асадӣ*

2. *маҷ*. чора, илоҷ.

Вақти зарурат чу намонад гурез,
Даст бигирад сари шамшери тез. *Саъдӣ*

Дар ин асно баъзе аз умаро ва арбоби дахл маъруз доштанд... дар масолеҳи лашкар ва ҳифзи мамлакат ба ҷуз вуҷуди хазоин чора ва гурезе нест. *«Таърихи Фаришта»*

ГУРЕЗ II گریز *имолаи* **гуроз** I.

Гурезе ба чоҳ андаруфтода буд,
Ки аз ҳавли ӯ шери нар мода буд. (1) *Саъдӣ*

ГУРЕЗ III گریز *адш*. гузаштан аз ташбиб ва ё насиб ба мадҳи мамдӯҳ дар қасида ва он ба воситаи мисрае, байте ва ё чанд байт ифода меёбад, чунон ки дар мисраи охири мисоли зерин дида мешавад:

Бода хӯрдан хуш бувад дар гул ба ҳангоми сабӯҳ,
Тавба кардан бад бувад аз май ба ҳангоми баҳор,
Бар гули сурӣ май софӣ ҳалол асту мубоҳ,
Хоса андар маҷлиси садри ҷаҳон, фахри кибор. *Анварӣ*

ГУРЕЗГОҲ گریزگاه 1. маҳалли гурез, ҷои фирор.

Муш дар он мавзеъ аз ҷиҳати гурезгоҳ чандин сӯрох омода сохта [буд]. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. паноҳгоҳ, ҷои паноҳ, малҷаъ.

Рози дили ошиқон зи сина аён аст,
Арсаи маҳшар гурезгоҳ надорад. *Соиб*

3. *ниг.* **гурез** III.

ГУРЕЗИШ گریزش гурез, гурехтан; дурӣ.

Баъзе аз офтоб гурезиш ҷӯянд ба замин ва баъзе андар ҳаво биистанд. *Ибни Сино*

ГУРЕЗОГУРЕЗ گریزاگریز гурезиш; **гурезогурез кардан** гурехтан.

Ситезандаро теғи симобрез
Чу симоб карда гурезогурез. *Низомӣ*

ГУРЕЗОН گریزان 1. *феъли ҳол ва сифати феълии замони ҳозираи* **гурехтан;** 2. он кӣ дар ҳолати гурехтан аст; **гурезон будан** дар ҳолати гурезиш будан.

Зулайхо буд хун аз дида резон,
Вале мебуд аз ӯ Юсуф гурезон. *Ҷомӣ*

гурезон шудан рӯ ба гурез ниҳодан.

Сабук Золи ҷангӣ бар ӯ ҳамла кард,
Зи пешаш гурезон шуд он гурд мард. *Фирдавсӣ*

ГУРЕЗПО(Й) گریزپا(ی) 1. гурезанда, фирорӣ.

Ҳастам зи ҷон ғуломат, аммо гурезпоям,
Сад бор ар фурӯшӣ, бигрезаму биёям. *Ҷомӣ*

Гуфтам: Убайд. Гуфто: Номаш мабар, ки бошад
Ринде қиморбозе, дузде гурезпое. *Убайди Зоконӣ*

2. *маҷ*. раманда, тарсанда, ваҳшитабиат.

3-ин гуфтугӯ паланг даромад ба ҷастухез,
Худро расонд дар пои оҳу ҳамон замон.
Гуфт: Эй гурезпой, зи чангам куҷо равӣ?
Бо ман масоз ҷилвагарӣ ҳамчу духтарон! *Сайидо*

3. *маҷ*. бесабот, ноустувор; бебақо.

Зулфу рухи ту, эй санам, дидаму гуфтамаш, ки хуш
Силсилабанд сохтӣ ҳусни гурезпойро. *Зуҳурӣ*

Лашкар кашид ишқу дилам тарки ҷон гирифт,
Сабри гурезпой сар андар ҷаҳон гирифт. *Хисрави Деҳлавӣ*

ГУРЕХТАН گریختن **1.** фирор кардан, дур шудан.

Хокистари он ба фарқи худ рехт,
Девона шуду зи халқ бигрехт. *Ҳилолӣ*

Шахсе гуноҳе кард ва бигрехт, бародаронашро назди Маъмун бурданд. *Аҳмади Дониш*

2. *маҷ.* халосӣ ёфтан.

Зи банди ишқи ту уммеди растагорӣ нест,
Гурехтан натавонанд бандагони ба доғ. *Саъдӣ*

дар *касе* **гурехтан** паноҳ ҷустан аз касе, паноҳ овардан ба касе.

Дар худованди худ гурехт зи бим,
Кард худро ба собирӣ таслим. *Низомӣ*

ГУРЕҒ گریغ гурез, ҳазимат, фирор.

Аз ғами ту ба дил гуреғаш нест,
Ҳар чӣ дорад зи ту дареғаш нест. *Унсурӣ*

Расади ишқи ту ҷаҳон бигирифт,
Чун таманно кунам гуреғ аз ту. *Хоқонӣ*

ГУРЗ گرز *амуди оҳанин, кӯпол, як навъ олоти ҷангии* пешинаи дастадори саркулӯла, ки монанди мехча барҷастагиҳо дорад.

Парад рӯҳаш аз дидани бурзи ӯ,
Қафад мағзаш аз ҳайбати гурзи ӯ.
Абӯшакури Балхӣ

Хартуми ман чу гурз бувад вақти гирудор,
Ҳар мӯи ман ба тундию тезӣ бувад синон. *Сайидо*

гурзи Афридун кӯполи Фаридун.

Қаманди Рустами дастон ба танҳо шуд рикоби ӯ,
Чунон чун гурзи Афридун на сармисмори мизроқаш. *Манучеҳрӣ*

гурзи говсор гурзи ба сурати сари гов сохташуда, ки ба баъзе қаҳрамонони «Шоҳнома», махсусан Фаридун мансуб аст.

Зевари гурзи говсорашро
Зевари чатри ковиён созанд. *Хоқонӣ*

гурзи пӯлодванд амуди пӯлодин.

Тароқи сар аз гурзи пӯлодванд
Ҳамехонд аҷалро ба бонги баланд. *Хисрави Деҳлавӣ*

гурзи шашпаҳлӯ гурзи мусаддас, як навъи гурз, ки шаш паҳлӯ дорад.

Ба тундӣ баровარда болои ҷӯш,
Яке гурзи шашпаҳлӯи хафтҷӯш. *Хисрави Деҳлавӣ*

гурзи якзахм *киноя аз* гурзи Сом (яке аз қаҳрамонони «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ), ки гӯё ба як задан Аждаҳоро куштааст; гурзи гарон.

Ҳамин гурзи якзахм бардоштам,
Сипаҳро ҳамон ҷой бигзоштам. *Фирдавсӣ*

гурзи ҳафтҷӯш *ниг.* **гурза I (гурзаи ҳафтҷӯш); гурз кашидан** барои гурззанӣ омода шудан, гурз бардоштан.

Маро кард падруд ҳар кас, ки дид,
Ки бар Аждаҳо гурз хоҳам кашид! *Фирдавсӣ*

ГУРЗА I گرزه *ниг.* **гурз; гурзаи говмеш** гурзе, ки сари он ба шакли сари говмеш сохта шудааст.

Ба ҳар як зи мо буд панҷоҳ беш,
Сарафроз бо гурзаи говмеш. *Фирдавсӣ*

гурзаи говпайкар *ниг.* **гурз (гурзи говсор).**

Чаҳорӯм ба тахти кай барнишаст,
Яке гурзаи говпайкар ба даст. *Фирдавсӣ*

гурзаи говранг *ниг.* **гурз (гурзи говсор).**

Биёмад хурӯшон бад-он дашти ҷанг,
Ба ҷанг-андарун гурзаи говранг. *Фирдавсӣ*

гурзаи говрӯй *ниг.* **гурз (гурзи говсор).**

Занад бар сарат гурзаи говрӯй,
Бибандад, дарорад зи айвон ба кӯй. *Фирдавсӣ*

гурзаи говсор (*ё* **говсар**) *ниг.* **гурз (гурзи говсор).**

Ба зер-андарун гурзаи говсар,
Ба бозу камону ба гардан сипар. *Фирдавсӣ*

Фаридун або гурзаи говсор,
Бифармуд кардан бар он ҷо нигор. *Дақиқӣ*

гурзаи говчеҳр *ниг.* **гурзаи говпайкар.**

Задам бар сараш гурзаи говчеҳр,
Бар ӯ кӯҳ борид гуфтӣ сипеҳр. *Фирдавсӣ*

гурзаи ҳафтҷӯш гурзе, ки аз ҳафт навъи фулузот сохта шудааст, гурзи маҳкам ва сахт.

Лагадкӯбаи гурзаи ҳафтҷӯш
Бароварда аз гови гардун хурӯш. *Низомӣ*

ГУРЗА II||ГАРЗА گرزه навъе аз мори калони заҳрдор.

Бадӣ мори гурзаст, аз ӯ дур бош,
Ки бад бадтар аз мори гурза газад. *Носири Хисрав*

Оҳу аз дом-андарун овоз дод,
Посухи гурза ба дониш боз дод. *Рӯдакӣ*

ГУРЗБОН گرزبان гурздор, дорандаи гурз, ҷанговари гурздор.

Чу Мелод бо Ориши марзбон,
Чу Пирӯз аспафгани гурзбон ... *Фирдавсӣ*

ГУРЗДОР گرزدار дорандаи гурз; дорои гурз, он ки гурз медорад.

Инонпечу гурдафкану гурздор
Чу ман кас набинад ба гетӣ савор. *Фирдавсӣ*

ГУРИНҶ||ГУРАНҶ گرنج биринҷ.

Лаведе гуринҷаш алаф сохтӣ,
Бибурдию кирм он бипардохтӣ. *Фирдавсӣ*

ГУРИСНА گرسنه *ниг.* **гурусна.**

ГУРИСНАГӢ گرسنگی *ниг.* **гуруснагӣ.**

ГУРИСНАДИЛ گرسنه دل *ниг.* **гуруснадил.**

ГУРИСНАЧАШМ گرسنه چشم *ниг.* **гурусначашм.**

ГУРИСНАШИКАМ گرسنه شکم *ниг.* **гуруснашикам.**

ГУРМ گرم ғам, андӯҳ, хафагӣ.

Гар дирам дорӣ, газанд орад ба дин,
Бифган ӯро, гурми дарвешӣ гузин. *Рӯдакӣ*

Зи чанголи юзон ҳама дашт ғурм,
Дарида бар ӯ дил пур аз доғу гурм. *Фирдавсӣ*

гуроз گراز *асоси феълии замони ҳозираи* **гурозидан.**

ГУРОЗ I گراز **1.** хуки нари ёбой, хуки даштӣ.

Уламоро, ки ҳаме илм фурӯшанд, бубин,
Пару болаш чу уқобу ба ҳарисӣ чу гуроз.
Носири Хисрав

... Ки колева барҷастӣ аз хоби ноз,
Чу оҳуи хуфта зи бонги гуроз. *Шоҳин*

2. *киноя аз* шуҷоъ, далер.

Даври сипеҳр мисли ту ҳаргиз наёварад
Аз ҳафт пушт паҳлави шерафкану гуроз.
«Фарҳанги Рашидӣ»

3. номи яке аз бузургони эронӣ, ки ба подшоҳӣ расида будааст.

Гурози сипаҳбуд яке нома кард,
Ба қайсар варо низ бадкома кард. *Фирдавсӣ*

ГУРОЗ II گراز навъе аз белҳои заминканӣ ва замингардонӣ; бели калон, ки аз ду тарафаш ҳалқа дорад ва ба он ҳалқаҳо ресмон баста заминни ҷудгорро ҳамвор мекунанд.

Бифармуд, то коргар бо гуроз
Биёранд чанде зи роҳи дароз. *Фирдавсӣ*

ГУРОЗ III گراز кӯзаи даҳонтанг, ки мусофирон бо худ гирифта мегарданд.

Бо неъмати тамом ба даргоҳат омадам,
Имрӯз бо гурозеву чӯбе ҳамеравам. *Фохир*

ГУРОЗ IV گراز хиромон, ҷилвагар.

Дирафше паси пушти пайкар гуроз,
Сараш моҳи симину боло дароз. *Фирдавсӣ*

ГУРОЗА گرازه **1.** хуки нари ёбой, хуки даштӣ; **2.** номи яке аз паҳлавонон дар «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ.

Гуроза биёрост бар маймана,
Бад-он сӯ кашиданд лашкар буна. *Фирдавсӣ*

ГУРОЗДАНДОН گرازدندان ҳайвоне, ки дандонҳои бузурги дарозу сахт монанди дандони гуроз дорад.

Говмеше, гуроздандоне,
Қ-Аждаҳо кас надид чандоне... *Низомӣ*

ГУРОЗИДАН گرازیدن хиромидан, ба нозу ғамзаву такаббур роҳ рафтан.

Оҳу ҳамегурозад, гардан ҳамефарозад,
Гаҳ сӯи кӯҳ тозад, гаҳ сӯи роғу саҳро. *Кисоӣ*
То зи гурозидану ҷамидан гӯянд,
Дар чамани хуррамӣ ҷамию гурозӣ. *Сӯзанӣ*

ГУРОЗОН گرازان хиромон, ҷилвакунон, роҳравон (бо нозу такаббур).

Бигаштанд гирди лаби ҷӯйбор
Гурозону тозон зи баҳри шикор. *Фирдавсӣ*
Ба хубӣ ҳамчу товусон гурозон,
Бад-эшон норасида ҷанги бозон.
Фахриддини Гургонӣ

ГУРОЗСУМ گرازسم ҳайвоне, ки суми ӯ монанди суми гуроз аст.

Симсоқе шуда гурозсуме,
Говчашме шуда ба говдуме. *Низомӣ*

ГУРС گرس гуруснагӣ.

Гурс аз дилам бибурд ғами зулфу холи дӯст,
Ҷон бо хаёли ришта фитод аз хаёли дӯст.
Абӯисҳоқи Атъима

ГУРСИНА گرسنه *ниг.* **гурусна.**

ГУРСИНАГӢ گرسنگی *ниг.* **гуруснагӣ.**

ГУРСИНАДИЛ گرسنه دل *ниг.* **гуруснадил.**

ГУРСИНАЧАШМ گرسنه چشم *ниг.* **гурусначашм.**

ГУРСИНАШИКАМ گرسنه شکم *ниг.* **гуруснашикам.**

ГУРУЗМОН گرزمان *ниг.* **гаразмон.**

ГУРУСНА||ГУРИСНА||ГУРСИНА گرسنه он ки толиб ва моил ба хӯрдан аст, он ки табиаташ толиби ғизост; *муқобили* **сер** I 1.

Ба ҳар тариқе кор бар лашкари Шорак сахт карданд, то лашкар ба танг андар монданд ва гурусна шуданд. «*Таърихи Наршахӣ*»

Гурсина мардумону Кисро сер,
Саг бувад инчунин амир, на шер! *Саноӣ*

ГУРУСНАГӢ||ГУРИСНАГӢ||ГУРСИНАГӢ گرسنگی гушнагӣ, иштиҳо ба хӯрок доштан, ҷӯъ; *муқобили* **серӣ** 1.

Халқе азим аз лашкар ба гуриснагӣ ҳалок шуданд. «*Таърихи Наршахӣ*»

Тан ба бечорагию гурсинагӣ
Бинеҳу даст пеши сифла мадор! *Саъдӣ*

Дар серӣ ва гуруснагӣ ӯ муроқиб бошад аҳволи тифлро. *Аҳмади Дониш*

ГУРУСНАДИЛ||ГУРИСНАДИЛ||ГУРСИНАДИЛ گرسنه‌دل **1.** гурусначашм, ҳарис; **2.** *маҷ.* муштоқ, шавқманд.

Тӯъмаи гурсинадилони сухан
Устухонрезаҳои хони (خوان) ман аст. *Саноӣ*

ГУРУСНАЧАШМ || ГУРИСНАЧАШМ || ГУРСИНАЧАШМ گرسنه چشم **1.** тамаъкор, ҳарис.

Хамири ӯ намакро об карда,
Гурусначашмро дар хоб карда. *Сайидо*

2. *маҷ.* муштоқ, шавқманд; ◇ **гурусначашмони Канъон** *кинояи аз* бародарони Юсуфи Канъонӣ; **ин гурсиначашм** *кинояи аз* дунъё.

Ҷандин тани ҷабборон, к-ин хок фурӯ хӯрдаст,
Ин гурсиначашм охир ҳам сер нашуд з-эшон.
Хоқонӣ

Ин гурсиначашми бетараҳҳум
Худ сер намешавад зи мардум. *Саъдӣ*

ГУРУСНАШИКАМ || ГУРИСНАШИКАМ || ГУРСИНАШИКАМ گرسنه شکم шикамгурусна, гушна.

Гуруснашикам бар намад дӯхт чашм,
Ки ҳамсояи гӯшт будасту пашм. *Шодӣ*

ГУРӢ گوری нишот, ишрат, хурсандӣ.

Гурӣ кунему бода кашему бувем шод,
Бӯса диҳем бар ду лабони паривашон. *Рӯдакӣ*

ГУРӮҲ گروه **1.** даста, иттиҳоди мардум.

Бирав бо сипоҳе ба кирдори кӯҳ,
Гузин кун зи гурдони лашкар гурӯҳ. *Фирдавсӣ*
Рафтӣ ба гурӯҳи хурдсолон
То домани дашт, чун ғазолон. *Ҳилолӣ*

2. ҷамоат, табақае аз мардум, ки аз рӯи ягон мақсад муттаҳид шудаанд; тоифа; фирқа.

Баъд аз ин аҳли тамаъро манъ кардан мушкил аст,
К-ин гурӯҳ аввал асо аз дасти дарбон бурдаанд.
Сайидо

ГУРӮҲА گروهه ҳар чизи лӯндашакл, кулӯла, монанди тири тӯп ва туфанг.

Гурӯҳа дар камон ниҳод ва ба як захм морро аз вай дафъ кард. *Авфӣ*

ГУРӮҲОГУРӮҲ گروها گروه даста-даста, гурӯҳ-гурӯҳ, тӯда-тӯда.

Ҳижаброн зи дашту гавазнон зи кӯҳ
Шуда ғарқаи хун гурӯҳогурӯҳ. *Хоҷу*

Давиданд боло гурӯҳогурӯҳ
Ба руи камарҳо чу нахчири кӯҳ. *Ҳотифӣ*

ГУРҶӢ گرجی мансуб ба Гурҷ; гурҷистонӣ, грузин.

Ғуломон беҳад аз гурҷию зангӣ,
Ҳама бар каф туфангони фарангӣ. *Ҳозиқ*

ГУСАСТА||ГУСИСТА گسسته *сифати феълии замони гузаштаи* **гусастан||гусистан; аз ҳам гусаста гардидан** аз ҳам канда шудан, пора шудан.

...дар шуҳури 959 шерозаи авроқи китоби умри Мавлоно Ҷалолиддин аз ҳам гусаста гардид. *«Таърихи Сайидроқим»*

ГУСАСТАГӢ||ГУСИСТАГӢ گسستگی кандашавӣ, порашудагӣ, буридагӣ, кандагӣ, мунфасилӣ.

Чун чароғе ҳамечунбад ва ҳамеояд андак-андак, он гоҳ рӯшноие ҳамеафзояд андак-андак бе гусистагӣ. *Ибни Сино*

ГУСАСТАДИЛ||ГУСИСТАДИЛ گسسته دل шикастадил, афсурдадил, озурдадил, дилтанг, дилреш.

Шикастасилоҳу гусастадиланд,
Ту гуфтӣ, ки аз ғам ҳамебигсиланд. *Фирдавсӣ*

ГУСАСТАИНОН||ГУСИСТАИНОН گسسته‌عنان *ниг.* **гусасталиҷом.**

Фиристод фавҷе зи шерафганон
Ба дунболи хасми гусастаинон. *Ҳотифӣ*

ГУСАСТАЛИҶОМ||ГУСИСТАЛИҶОМ گسسته‌لجام лаҷомканда, бенӯхта; *маҷ.* саркаш, худраъй, беқайд; *муқ.* **гусастамиҳор.**

Зи бонги ҳайбату аз наъраи салобати ӯст
Фалак фикандаинону сабо гусасталиҷом. *Урфӣ*

ГУСАСТАМИҲОР||ГУСИСТАМИҲОР گسسته‌مهار миҳорканда, бенӯхта; *маҷ.* беқайд, саркаш, худраъй, суханношунав; *муқ.* **гусасталиҷом.**

Миёни олиму ҷоҳил ҳамин қадар фарқ аст,
Ки ӯ кашидаинон асту ин гусастамиҳор. *Заҳири Форьёбӣ*

ГУСАСТАН||ГУСИСТАН گسستن **1.** шикастан; буридан, кандан, пора кардан.

Замона ақди камоле гусаст, вой дареғ,
Ки осмон натавонад назири он пайваст. *Анварӣ*

2. пора шудан, канда шудан.

Чун пой бар рикоб ниҳод, даволи рикобаш бигусист. *«Таърихи Табарӣ»*

Риштаи ҷонам зи ғам як тор монд,
Шукр кун, к-он тор нагсистӣ ҳанӯз. *Хоқонӣ*

аз ҳам гусистан аз ҳам ҷудо шудан, пора шудан.

Мӯҳраҳои гардани сабру шикеб аз захми ханҷари маҳҷурӣ аз ҳам гусиста. *Восифӣ*

3. *маҷ.* тамом шудан; гузаштан, аз байн рафтан; **4.** ҷудо ва дур шудан аз ҷое ва ё чизе; тарки алоқа кардан.

Алоду... ин масали муғул адо кард, ки бо ёғӣ дарпайвастан осон бошад, аммо бигсастан мушкил бувад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Ёди ту кардан, аз ҳама растан гуноҳи ман,
В-аз ман барои ғайр гусистан гуноҳи кист? *Шоҳин*

5. раҳо шудан, ҷастан.

Хаданги камонҳо гусастан гирифт,
Зи қавси қузаҳ барқ ҷастан гирифт. *Ҳотифӣ*

6. *маҷ.* хаста шудан, сахт монда шудан, беҳол гардидан.

Соҳибдилон гуфтаанд: Рафтану нишастан беҳ, ки давидану гусастан. *Саъдӣ*

ГУСАСТАРАГ||ГУСИСТАРАГ گسسته‌رگ **1.** буридапай; **2.** *маҷ.* суст, беҳаракат, нотавон, оҷиз.

Пайк агарчи дар замин чобуктаг аст,
Чун ба дарьё рафт, бигсистараг аст. *Румӣ*

ГУСАСТАУМЕД||ГУСИСТАУМЕД گسسته‌امید умедканда, *он ки умедаш қатъ шудааст,* ноумед.

З-ин ришта шудам гусистауммед,
Хокӣ чӣ кунад сипоси хуршед. *Файзӣ*

ГУСАСТАХИРАД||ГУСИСТАХИРАД گسسته خرد нофаҳм, камақл, нодон.

Аз ӯй ба ҳар ду саро арҷманд,
Гусистахирад пой дорад ба банд. *Фирдавсӣ*

ГУСЕ گسی *ниг.* **гусӣ.**

ГУСЕЛ گسیل: **гусел кардан** равон кардан, фиристодан; видоъ намудан; узот кардан.

Рӯбоҳ чун харгӯшро гусел кард, ба сари чоҳ омад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Хоҷа Абулаълоро гусел кардам ва мутаваҷҷеҳи шаҳр гардидам. *Восифӣ*

ГУСЕХТАН گسیختن **1.** шикастан; буридан, кандан, пора кардан, даридан.

Рашҳае з-он баҳр бар ҷонам бирехт,
Риштаи мову мани моро гусехт. *Румӣ*

Аз чи олам инони шавқ гусехт,
То зи мову манат ғубор ангехт. *Бедил*

2. канда шудан, пора шудан.

Гӯё магар ман муфлисам, чизе надорам з-он сабаб
Аз лутфи бепоёни мо уммедҳо бигсехта. *Мӯҳъӣ*

гусехта шудан канда шудан, пора шудан.

Ресмони дом фарсуда буд, гусехта шуд. *«Нигори дониш»*

паймон гусехтан аҳд шикастан.

Вафо дар кӣ ҷӯяд, чу паймон гусехт,
Хироҷ аз кӣ хоҳад, чу деҳқон гурехт. *Саъдӣ*

ГУСИЛИДАН گسلیدن **1.** шикастан; кандан, буридан, пора кардан; **2.** кашидан; ҷудо ва дур кардан аз ҷое, аз чизе.

Чу аз ҷойгаҳ бигсилад пои хеш,
Ба шоҳи навоин диҳад ҷои хеш. *Фирдавсӣ*

3. канда шудан, пора шудан.

...Ки гар ӯ наёяд ба фармони ман,
Раво дорам, ар бигсилад ҷони ман. *Фирдавсӣ*

Гар ту бошӣ кафили ин тадбир,
Ман ҳам аз шавқ бигсилам занҷир. *Бедил*

ГУСИЛОН(И)ДАН گسلاندن || گسلانیدن 1. шикастан; кандан, буридан, пора кардан.

Аҷал бигсилондаш таноби амал,
Вафоташ фурӯ баст дасти амал. *Саъдӣ*
То тори ҷон зи тан гусилонад ба ҳилае,
Пайваста дил ба нохуни фикрат кунад фигор. *Шоҳин*

2. *маҷ.* ҷудо кардан; дафъ кардан аз чизе.

Агар бехи ӯ нагсилонӣ зи ҷой,
Зи тахти баланд уфтӣ зери пой. *Фирдавсӣ*

3. кашида гирифтан.

Маллоҳ зимом аз кафаш бигусилонид ва киштӣ биронд. *Саъдӣ*

ГУСИСТА گسسته *ниг.* **гусаста.**

ГУСИСТАГӢ گسستگی *ниг.* **гусастагӣ.**

ГУСИСТАДИЛ گسسته دل *ниг.* **гусастадил.**

ГУСИСТАИНОН گسسته عنان *ниг.* **гусастаинон.**

ГУСИСТАЛИҶОМ گسسته لجام *ниг.* **гусасталиҷом.**

ГУСИСТАМИҲОР گسسته مهار *ниг.* **гусастамиҳор.**

ГУСИСТАН گسستن *ниг.* **гусастан.**

ГУСИСТАРАГ گسسته رگ *ниг.* **гусастараг.**

ГУСИСТАУМЕД گسسته امید *ниг.* **гусастаумед.**

ГУСИСТАХИРАД گسسته خرد *ниг.* **гусастахирад.**

ГУСОРАНДА گسارنده *сифати феълии замони ҳозираи* **гусор(и)дан; гусорандаи май** (**ё бода**) хӯрандаи май; соқӣ.

Гусорандаи бодаю рӯду соз
Сияҳчашм гулрух бутони Тироз. *Фирдавсӣ*
Гусорандаи май май оварду ҷом,
Нигаҳ кард Меҳроб дар пури Сом. *Фирдавсӣ*

ГУСОР(И)ДАН گساردن || گساریدن хӯрдан; нӯшидан; ◇ **ғам гусордан** ғам хӯрдан, ғам дидан.

Бо ишқ ғаме намегусорам,
Ишқи ту ғам аст, ғамгусор аст. *Анварӣ*

ГУСТАРДАКОМ||**ГУСТУРДАКОМ** گسترده کام комьёб, босаодат, соҳибиқбол.

Яке подшо буд Меҳроб ном,
Забардасту боғанҷу густардаком. *Фирдавсӣ*

ГУСТАР(И)ДАН||**ГУСТУР(И)ДАН** گستردن || گستریدن паҳн кардан, мас. қолин, дастурхон ва ғ.

Ё оташи шуоъ зи машриқ фурӯхтаанд,
Ё парниёни лаъл касе боз густарид. *Кисоӣ*

ГУСТАРДАНӢ||**ГУСТУРДАНӢ** گستردنی ҳар чизи қобили густурдан; бистар, бисот; фарш, гилем.

Дигар чорпоёни дӯшиданӣ,
Зи густарданию зи пӯшиданӣ... *Фирдавсӣ*
Зи печиданию зи нӯшиданӣ,
Зи афканданию зи густарданӣ... *Низоми Албиса*

ГУСТАРИДАН گستریدن *ниг.* **густар(и)дан.**

ГУСТАРИН گسترین бистар, бисот; фарш, палос.

Боргоҳе бад-ӯ намуд баланд,
Густаринҳои боргоҳ паранд. *Низомӣ*

ГУСТАРОН(И)ДАН || **ГУСТУРОН(И)ДАН** گستراندن || گسترانیدن паҳн кардан, густардан.

Куҷо барфишонанд мушку абир,
Ҳамоп густаронанд хаззу ҳарир. *Фирдавсӣ*
Бод дар сояи дарахтонаш
Густаронида фарши бӯқаламун. *Саъдӣ*

ГУСТОХ گستاخ 1. бетакаллуф.

Мардумон ба эшон рағбат карданд ва бо эшон густох гаштанд ва сӯи эшон омадушуд мекарданд. *«Таърихи Табарӣ»*

меҳмони густох меҳмони бетакаллуф.

Бад-ӯ гуфт Заҳҳок: Чандин манол,
Ки меҳмони густох беҳтар ба фол. *Фирдавсӣ*

2. бетакаллуфона, бемуҳобо.

Чӣ гуна номи ту орем бар забон густох
Ки номи ту натавон бурд ҳар замон густох. *Махфӣ*

3. бешарм, беҳаё, беадаб.

Чу набвад шоҳро иззи сиёсат,
Қашад аз дасти густохон залилӣ. *Ҷомӣ*
Чашми мардумро чӣ сон густох бинам дар рухат,
Ман, ки мехоҳам зи чашми худ ниҳон бинам туро. *Мушфиқӣ*

4. бебок, ҷасур, нотарс.

То ҳадде густох шуданд, ки ҳеҷ малике аз тарси эшон хоб намекард. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*
Бурун оранд моронро зи сӯрох,
Ба афсунҳо кунандаш рому густох. *Фахриддини Гургонӣ*

◇ **забон густох кардан** забон тез кардан; бепарво, бетакаллуф ва озод гап задан.

Нигаҳ кард дарбон, баророст ҷанг,
Забон кард густоху дил кард танг. *Фирдавсӣ*

ГУСТОХВОР گستاخوار 1. густохона, бетакаллуфона; бемуҳобо; 2. нотарсона, бебокона, далерона, ҷасурона.

Шуморо ба ин кӯҳи саркаш чӣ кор,
Маронед з-ин гуна густохвор. *Хоҷу*
Густохвор рӯй ба малик кард ва гуфто: Эй гумроҳ, чаро гумроҳӣ мекунӣ? *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ГУСТОХДАСТ گستاخ دست чобук, чолок, чаққон, тезкор.

Далеру сухангӯю донишпараст,
Ба тиру ба шамшер густохдаст. *Низомӣ*

ГУСТОХКОРӢ گستاخ کاری бешармӣ, беҳаёӣ, беадабӣ.

Ғурури ҷавонӣ чу аз сар нишаст,
Зи густохкорӣ фурӯ шӯй даст. *Низомӣ*

ГУСТОХӢ گستاخی бетакаллуфӣ, бемуҳобо будан; бешармӣ; беадабӣ; бебокӣ; ҷасорат.

З-ин сон ки бар ҳар мӯи ту аз нафси худ дар ғайратам,
Он ҷо чӣ густохист ин боди саборо ҳар замон. *Хисрави Деҳлавӣ*
Қай тавонам баҳри идӣ бо ту густоҳӣ намуд,
Чун маро пеши ту ёрои муборакбод нест. *Ҷомӣ*

ГУСТУВОН گستوان болопӯши зиреҳдори асп ва фил.

Тири ӯ аз густувони оҳанин гузашта бар бадани фил нишастӣ. *«Таърихи Фаришта»*

ГУСТУРДАКОМ گسترده کام *ниг.* **густардаком.**

ГУСТУР(И)ДАН گستردن || گستریدن *ниг.* **густар(и)дан.**

ГУСТУРДАНӢ گستردنی *ниг.* **густарданӣ.**

ГУСТУРИДАН گستریدن *ниг.* **густур(и)дан.**

ГУСТУРОН(И)ДАН گستراندن || گسترانیدن *ниг.* **густарон(и)дан.**

ГУСӢ||ГУСЕ گسی *шакли кӯтоҳшудаи* **гусел; гусӣ кардан** гусел кардан, равона сохтан, фиристодан, видоъ кардан; узот кардан.

Гусӣ кардамаш бо дили шодмон,
Қ-аз ӯ дур бодо бади бадгумон. *Фирдавсӣ*

Або чатру бо хостаи шоҳвор
Гусӣ кардшону баророст кор. *Фирдавсӣ*

гуфт گفت *асоси замони гузаштаи* **гуфтан.**

ГУФТ گفت сухан, гап, гуфтор.

Олимеро, ки гуфт бошаду бас,
Ҳар чӣ гӯяд, нагирад андар кас. *Саъдӣ*

Хӯрдат ҳамагӣ зи ғуссаи ман,
Гуфтат ҳамагӣ зи қиссаи ман. *Шоҳин*

гуфт барбастан хомӯш шудан, гапро тамом кардан.

Бар забонам мӯҳри мардон кардаанд,
Ҳамчу тифлон гуфт аз он барбастаам. *Хоқонӣ*

гуфт кардан гап задан, сухан рондан.

Гуфт кам кун, ки ман чӣ хоҳам кард,
Гӯй: «кардам», магӯ, ки «хоҳам кард». *Саноӣ*

ГУФТА گفته **1.** *сифати феълии замони гузаштаи* **гуфтан; 2.** чизи гуфташуда; сухан, калом, гуфтор, баён.

Даҳанро ба мисмор бардӯхтан
Беҳ аз гуфтану гуфтаро сӯхтан. *Низомӣ*

Фош мегӯяму аз гуфтаи худ дилшодам,
Бандаи ишқаму аз ҳар ду ҷаҳон озодам. *Ҳофиз*

3. қисса, саргузашт, афсона, ҳикоя.

Зи гуфтори деҳқон кунун достон
Бипайвандам аз гуфтаи бостон. *Фирдавсӣ*

гуфтаҳои нуҳуфт суханҳои пинҳонӣ.

Ниҳон кард аз ӯ рӯю чизе нагуфт,
Аҷаб монд аз он гуфтаҳои нуҳуфт. *Фирдавсӣ*

ГУФТАН گفتن **1.** гап задан, адо кардани сухан; фикр изҳор кардан.

Панд, ки талх аст ба барнову пир,
Гуфтани ширин кунадаш дилпазир.
Хисрави Деҳлавӣ

Гуфтани бисьёр на аз нағзӣ аст,
Валвалаи табл зи бемағзӣ аст. *Ҷомӣ*

бад гуфтан бадгӯӣ кардан; суханҳои бад ва нолоиқ гуфтан.

Дили ин як зи гуфтан дар хурӯш аст,
Забони ӯ зи бад гуфтан хамӯш аст. *Ҳилолӣ*

2. ақида баён кардан.

Гӯянд, ки ҳар чиз ба ҳангом бувад хуш,
Эй ишқ, чӣ чизӣ, ки хушӣ дар ҳама ҳангом!
Сӯзанӣ

Гӯянд, санг лаъл шавад дар мақоми сабр,
Оре, шавад, валек ба хуни ҷигар шавад. *Ҳофиз*

3. ҳикоя кардан, нақл намудан.

Гӯянд, Салими Омирӣ ном
Марде ба суроғи Қайс зад гом. *Шоҳин*

4. номидан, ҳисоб кардан, шуморидан.

Қасе, к-аз мева аввал ком ҷӯяд,
Ҳарифи пухта ӯро хом гӯяд. *Ҳилолӣ*

Чашмаву оби ӯ чу дилҷӯянд,
Чашмаи ошноияш гӯянд. *Мушфиқӣ*

5. сурудан, назм кардан (шеърро).

[Шайёде] ... қасидаи некӯ пеши малик бурд ва даъво кард, ки вай гуфтааст. *Саъдӣ*

ГУФТОР گفتار **1.** сухан, калом, гап; қавл.

Машав ғарраи ҳусни гуфтори ӯ,
Назар кун, ки чун аст кирдори ӯ. *Ҷомӣ*

Сад сухан аз эҳтиёҷи худ ба кӯят мебарам,
Боз он ҷо қуввати гуфтор дорам эҳтиёҷ.
Мушфиқӣ

гуфтори нарм сухани мулоим, сухани форам; **гуфтори фасеҳ** сухани равшан ва возеҳ; тарзабонӣ, хушсуханӣ.

Чӣ ҷои сеҳру эъҷози Масеҳ аст,
Ҳаёти мо зи гуфтори фасеҳ аст. *Ҳилолӣ*

гуфтори хом сухани нопухта, сухане, ки бе мулоҳиза гуфта шудааст, сухани бемаъниву бемантиқ.

... Ки ман наньюшам ин гуфтори хомат,
Наёям ҳаргиз андар пои домат.
Фахриддини Гургонӣ

2. баён, нақл, ҳикоя.

Зи гӯфтори деҳқон кунун достон
Бипайвандам аз гуфтаи бостон. *Фирдавсӣ*

3. гуфтугӯ, мубоҳиса, баҳсу мунозира.

Лаби мӯбадон хушку рухсора тар,
Забон пур зи гуфтор бо якдигар. *Фирдавсӣ*

4. боб, фасл(-и китоб); ◇ **аз гуфтори** *касе* **парокандан** аз гуфтаи касе баромадан, мувофиқи гуфтаи касе кор накардан.

Зи гуфтори ӯ ҳеҷ мапроканед,
Аз ӯ шод бошеду ганҷ оганед. *Фирдавсӣ*

ГУФТОРФУРӮШ گفتارفروش суханфурӯш, гапфурӯш, сергап.

Боре сухан аз ошиқӣ аз баҳри чӣ гӯянд
Опон, ки чу Хисрав ҳама гуфторфурӯшанд.
Хисрави Деҳлавӣ

ГУФТУГУЗОР گفت‌وگذار гуфтугӯ, гуфтушунид, сӯҳбат.

Ду бародар ... бо якдигар гуфтугузори бегилаю озор мекарданд. *«Шаҳномаи Фарғона»*

ГУФТУГӮ(Й) گفت‌وگو(ی) || گفتگو(ی) **1.** ба ҳамдигар гап задан, сӯҳбат, мусоҳиба.

Бигӯям ҳама ҳар чӣ донам, бад-ӯй,
Ба кажжӣ чаро боядам гуфтугӯй?! *Фирдавсӣ*

Ба ночор хешону пайванди ӯ
Кушоданд аз ҳар даре гуфтугӯ. *Савдо*

2. қилуқол, мубоҳиса, баҳс.

Тан озоду обод гетӣ бар ӯй,
Баросуда аз довару гуфтугӯй. *Фирдавсӣ*

Ҳар ду з-он гуфтугӯ биёзурданд,
Доварӣ пеши подшаҳ бурданд. *Ҷомӣ*

3. сухан, гап.

Зи дурри назм бошад гуфтугӯям,
Зи баҳри шеър бошад обрӯям. *Ҳилолӣ*

Ба ҳавас гузашт умру нафасам ба охир омад,
Нафасе хамӯш ҳаргиз нашуда зи гуфтугӯят.
Мушфиқӣ

гуфтугӯ *аз чизе* **рафтан** дар бораи чизе гуфта шудани сухан, мавриди муҳокима қарор ёфтани чизе.

Боиси барҳамзани ҷамъияти дил мешавад,
Гуфтугӯ ҳар ҷо ки аз зулфи парешон меравад.
Махфӣ

◇ **гуфтугӯ аз (ёду) забон рафтан** *кинoя аз* моту мабҳут шудан ва хомӯш мондан.

Ба ранге доя дар ҳайрат фурӯ рафт,
Ки аз ёду забонаш гуфтугӯ рафт. *Ҳозиқ*

ГУФТУШУНИД||ГУФТУШУНУД گفت‌وشنید|| گفت‌وشنود **1.** гуфтугӯ, муколима, мусоҳиба.

Юсуф аз гуфтушунидаш рӯ битофт,
Сурати ӯ диду рӯ ҳар сӯ битофт. *Ҷомӣ*

Гар гуфтушуниди ғами ҳар рӯз набошад,
Сад сол ба занҷири бало банд тавон буд! *Махфӣ*

2. қилуқол, мубоҳиса, мунозира.

Ҷаҳди таътил сифати нақси камоли зот аст,
Ё бигӯ ё бишунав, гуфтушунид аст ин ҷо. *Бедил*

◇ **дар гуфтушуниди хосу ом будан** забонзади халқ будан, вирди забони халқ будан.

Дардо, ки асири нангу номем ҳанӯз,
Дар гуфтушуниди хосу омем ҳанӯз. *Ҳилолӣ*

ГУФТУШУНУФТ گفت‌وشنفت гуфтушунид, гуфтугӯ.

Сухани ишқ на он аст, ки ояд ба забон,
Соқиё, май деҳу кӯтоҳ кун ин гуфтушунуфт. *Ҳофиз*

ГУШН گشن **1.** нар, нарина; **2.** дарахти нари хурмо.

Бор намегирад аз гушн ҳеҷ дарахте, магар аз г у ш н и он дарахт. *«Ахлоқи Носирӣ»*

◇ **ба гушн омадан** нарталаб шудан, тақозои насл кардани ҳайвонот.

Ба дашти Ангала дар ҳар қироне
Ба гушн ояд таковар модиёне. *Низомӣ*

ГУШНА گشنه гурусна.

Муддате рафт, ки бе косаву кошӣ, Бепул,
Гушнаву ташнаву беошу либосӣ, Бепул. *Савдо*

Ишками сер чӣ парвои ишками гушна дорад.
Зарбулмасал

ГУШОСБ گشاسب **1.** хоб.

Шунидам, ки Хисрав ба гушосб дид
Чунон к-оташе шуд ба давраш падид...
Абӯшакури Балхӣ

2. *шакли дигари* Гуштосп.

ГУШТО(Й) گشتا(ی) биҳишт, ҷаннат.

З-он ки гуштой хубкоронрост,
Ҷумла уқбо ҳалолхоронрост. *Саноӣ*

ГУШТОСП گشتاسپ подшоҳ, ки аз рӯи ривоятҳо падари Исфандиёр буда, пас аз кушта шудани Зардушт ба ҷои ӯ гузашта, оини зардуштиро ривоҷ додааст.

ГУШТОСПӢ گشتاسپی мансуб ба Гуштосп.

Биёред гулгуни лӯҳроспӣ,
Ниҳед аз бараш зини гуштоспӣ. *Дақиқӣ*

ГУШТӢ گشتی гӯштин, гӯштингирӣ, қувваозмоии ду кас, часпидани ду нафар ба ҳамдигар барои ба замин задани якдигар, муборизa.

Касе, к-ӯ ба гуштӣ набард оварад,
Сари меҳтаре зери гард оварад. *Фирдавсӣ*

гуштӣ гирифтан гӯштин гирифтан, барои қувваозмоӣ ба ҳамдигар часпидан.

Чунин омадаст аз бузургони пир,
Ки бо ҳеҷ нодошт гуштӣ магир. *Низомӣ*

Гуфтанд, бо ҳар кӣ гуштӣ гирад, бияфканад.
Аҳмади Дониш

ГУҲАР گهر *шакли кӯтоҳшудаи* **гавҳар; гуҳар пошидан** гавҳар афшондан, ҷавоҳир нисор кардан.

Агар сангиндиле бар хоксорон
Гуҳар пошад, бувад он сангборон. *Ҳилолӣ*

гуҳар рехтан а) гавҳар афшондан; б) *киноя аз* ашк ҷорӣ кардан.

Эй бехабар аз гирьяи хунинҷигаре чанд,
Боз ой, ки дар пои ту резам гуҳаре чанд. *Шоҳӣ*

гуҳар фишондан а) гуҳар афшондан, гуҳар пошидан; б) *киноя аз* шеъри мавзун ва баландмазмун гуфтан.

Ҳофиз, ки дар санои ту чандин гуҳар фишонд,
Пеши кафи ту шуд хиҷилу шармсор ҳам. *Ҳофиз*

в) *киноя аз* ашк рехтан; ◇ **гуҳари алвон** *киноя аз* меваҳои гуногун.

Шохиди боғ зи машшотаи табъ
Ғарқа андар гуҳари алвон аст. *Анварӣ*

гуҳари иқди фалак *киноя аз* ситораҳои осмон; **гуҳари табъ** шеър.

Бадгуҳаронро сутудам аз гуҳари табъ,
Гар гуҳареро сутудаме чӣ ғам астӣ. *Хоқонӣ*

гуҳар боридан *киноя аз* рехтани қатраҳои борон.

Сапедадам, ки гуҳар борад абр дар гулзор,
Шавад ба ҷилва гул андар нигорхонаи ёр.
Хисрави Деҳлавӣ

гуҳар суфтан а) *киноя аз* сухани мавзун ва фасеҳ гуфтан, шеъри дорои мазмунҳои олӣ гуфтан.

Сухан ҳар он чӣ ки хуштар бувад, манаш гуфтам,
Гуҳар ҳар он чӣ ки беҳтар бувад, манаш суфтам.
Шоҳин

б) *киноя аз* сухан гуфтани маҳбуба.

Маҳаш гӯям, валекин маҳ сухан гуфтан намедонад,
Гулаш хонам, валекин гул гуҳар суфтан намедонад.
Хисрави Деҳлавӣ

ГУҲАРАФШОН گهرافشان **1.** гуҳаррез, гуҳарпош; **2.** *маҷ.* гӯяндаи суханҳои нағз ва шоистаи мавзун.

Дар шаби васл даҳонам гуҳарафшон мебуд,
Шудам аз фурқати ту дидаи хунбор, дареғ! *Шоҳин*

ГУҲАРАФШОНӢ گهرافشانی **1.** гуҳаррезӣ, гуҳарпошӣ; **2.** *маҷ.* ашкрезӣ, гирья.

Дорад ҳама дам Мушфиқӣ изҳори надомат
В-аз дидаи гирьён гуҳарафшонии бисьёр.
Мушфиқӣ

ГУҲАРБАХШ گهربخش бахшандаи гавҳар; нисоркунандаи гуҳар; *маҷ.* бисьёр бахшанда, сахӣ, саховатпеша.

Шаҳе оҳанинчанги зарринкамар
Чу дарьё гуҳарбахшу равшангуҳар... *Хоҷу*

ГУҲАРБЕЗ گهربیز **1.** безандаи гавҳар; **2.** *маҷ.* ашкрез.

Ҳамегуфт ин суханҳои дилангез,
Шуда ду чашми хунрезаш гуҳарбез.
Фахриддини Гургонӣ

ГУҲАРБОР گهربار **1.** борандаи гавҳар, пошандаи гуҳар, гавҳарафшон, гавҳаррез.

Чӣ будӣ, ки мавҷе падид омадӣ
Гуҳарбор аз он баҳри Уммони мо. *Шамси Табрезӣ*

2. *маҷ.* гӯяндаи суханҳои ширин ва баландмазмун.

Лабон чун муштарӣ фархундакирдор,
Ҳамасола шакарбору гуҳарбор.
Фахриддини Гургонӣ

Дурҷи гуҳараш ба вақти гуфтор
Бар гӯши кӣ мешавад гуҳарбор? *Ҷомӣ*

ГУҲАРДОР گهردار дорандаи гавҳар, соҳиби гавҳар.

Иззат ин ҷо ба қадри зардор аст,
Обрӯ мансаби гуҳардор аст. *Бедил*

ГУҲАРЗОД گهرزاد асилзода, покнажод баланднасаб.

Чу дода ҷони ширин он гуҳарзод,
Ба гӯр андар кафан печида афтод. *Бадрии Кашмирӣ*

ГУҲАРКАШ گهرکش кашандаи гуҳар, гуҳаргир, гирандаи гуҳар, ғаввос.

Дарьё шуда аз гуҳаркашон пур,
То худ ба кафи кӣ афтад ин дур. *Файзӣ*

ГУҲАРНАЖОД||ГУҲАРНИЖОД گهرنژاد асилзода, олинажод, баланднасаб.

Ту ахтари осмонниҳодӣ,
Ҳам гавҳару ҳам гуҳарнижодӣ. *Файзӣ*

ГУҲАРНАМО(Й) گهرنما(ی) гавҳармонанд, мисли марворид.

Шаб ҳама шаб ба ёди ту мардумаки ду дидаам
Ғӯта ба хуни дил диҳад ашки гуҳарнамойро.
Махфӣ

ГУҲАРНИЖОД گهرنژاد *ниг.* **гуҳарнажод.**

ГУҲАРНИСОР گهرنثار **1.** гуҳарпош, гуҳаррез, гуҳарфишон; **2.** *маҷ.* боронбор, боранда.

Ҳошо, ки агар ғубор гардам,
Бо бод дар ин диёр гардам!
В-ар абри гуҳарнисор бошам,
Як қатра бар ин диёр пошам! *Ҷомӣ*

ГУҲАРОВЕЗ گهرآویز **1.** гавҳаровез, гавҳаровехта; **2.** *маҷ.* зебу зинат додашуда; **гуҳаровез кардан** зебу зинат додан.

Лаб зи тарсеъ гуҳаррез кунад,
Ҷаъди мушкин гуҳаровез кунад. *Ҷомӣ*

ГУҲАРПАРВАР گهرپرور парварандаи гавҳар, гавҳар ба вуҷуд оваранда.

Комил ба зоти ӯст хирадпарвар одамӣ,
Қосир зи ҷуди ӯст гуҳарпарвар офтоб. *Анварӣ*

ГУҲАРПОШ گهرپاش **1.** гуҳаррез, гуҳарафшон; **2.** *маҷ.* резандаи қатраҳои арақ, ашк ва ғ.

Сари ҳаммом чун зад бӯса бар пош,
Арақ шуд бар саропояш гуҳарпош. *Нозим*

3. *маҷ.* гӯяндаи суханҳои баландмазмун.

Гуҳарпошони дарьёи ривоят
Чунин бастанд назми ин ҳикоят... *Ҳозиқ*

ГУҲАРПӮШ گهرپوش *киноя аз* хомӯш, сокит, сомит.

Гуҳарпӯш лабро гуҳаррез кард,
Бар ӯ ҷони ширин шакаррез кард. *Хоҷу*

ГУҲАРРЕЗ گهرریز **1.** гавҳарпош, гавҳарафшон; **2.** *маҷ.* гӯяндаи суханҳои нағз, форам ва дилнишин.

Ҳам ҳуққаи лаъли ӯ гуҳаррез,
Ҳам пистаи шӯри ӯ шакаррез. *Ҳилолӣ*

гуҳаррез кардан гуҳарпош кардан, гуҳарпош кунондан.

... Ки чун қуфли дурҷи сухан боз кард,
Ҷаҳонро гуҳаррез аз ин роз кард. *Ҷомӣ*

3. *маҷ.* ашкрез, сиришкрез.

Дар он дам сиришкаш гуҳаррез буд,
Ки баҳрайни чашмаш гуҳархез буд. *Хоҷу*

ГУҲАРСАНҶ گهرسنج **1.** санҷандаи гавҳар, озмоишкунандаи гавҳар, гавҳаршинос.

Дар кафи гуҳарсанҷон гавҳари гаронқадрам,
Дар кафи қадаҳнӯшон хатми майфурӯшонам. *Ғиёсӣ*

2. *маҷ.* сухансанҷ, хирадманд, доно, донишманд, ҳаким.

Арасту — гуҳарсанҷи Юнонзамин,
Ки бар ганҷи Юнонзамин буд амин... *Ҷомӣ*

Ниҳода дар замираш ғанҷ бар ганҷ,
Нигаҳбон сохташ ақли гуҳарсанҷ.
Бадрии Кашмирӣ

3. *маҷ.* ровӣ, қиссахон, гӯянда, нақлкунанда.

Гуҳарсанҷи ин ганҷи гавҳарфишон
Чунин медиҳад аз Сикандар нишон... *Ҷомӣ*

ГУҲАРТИРОЗ گهرطراز суханшинос, сухансанҷ, нуктасанҷ.

Дар қасида гуҳартироз шудӣ,
Суханорою мадҳсоз шудӣ. *Мушфиқӣ*

ГУҲАРФАТОЛ||ГУҲАРФИТОЛ گهرفتال **1.** гавҳарпош, гавҳарафшон; **2.** *маҷ.* ашкрез.

ГУҲАРФУРӮШ گهرفروش фурӯшандаи гавҳар, фурӯшандаи марворид.

Гуҳарфурӯш шавад рӯи некувон зи арақ,
Гаҳе ки гарм шавад офтобро бозор.
Хисрави Деҳлавӣ

ГУҲАРХЕЗ گهرخیز **1.** гуҳардиҳанда, гавҳаровар, гавҳарзой, гавҳар ҳосиловаранда.

Заминаш чун дили дарьё гуҳархез,
Ғубораш чун фурӯғи шамс зархез. *Бедил*

2. *маҷ.* ашкрез, пур аз ашк.

Дар он дам сиришкаш гуҳаррез буд,
Ки баҳрайни чашмаш гуҳархез буд. *Хоҷу*

ГУҲАРЧИН گهرچین чинандаи гавҳар, касе, ки гавҳар ба даст меоварад.

Ҷонканию конканӣ — оинашон,
Сайрафии чарх — гуҳарчинашон. *Ҷомӣ*

ГУҲАРӢ گهری аслӣ, нажодӣ.

Бахшиши ӯ табиию гуҳарист,
Бахшиши дигарон ба рӯю риёст. *Фаррухӣ*

ГӮ(Й) گو(ی) *асоси замони ҳозираи* **гуфтан.**

ГӮ(Й) (گو(ی **1.** ҳар чизи гирд, лӯнда, ҳар чизи ба шакли кулӯла аз латта, ресмон, чӯб ва ғ. сохташуда, ки бо он бозӣ мекунанд, тӯп; тӯпи чавгон, тӯпе, ки бо он чавгонбозӣ мекунанд.

Бар он сон, ки шуд сарш монанди гӯй,
Сӯи дигарон андаровард рӯй. *Фирдавсӣ*

Зи симин занах гӯе ангехта,
Бар ӯ тавқе аз ғабғаб овехта. *Низомӣ*

Дил асири турраи хам дар хамат имрӯз нест,
Ҳамчу гӯй афтода умре дар хами чавгони туст. *Шоҳин*

2. *кинoя аз* чавгонбозӣ, гӯйбозӣ, тупбозӣ.

Ба гуштиву нахчиру омоҷу гӯй
Диловар бувад марди пархошҷӯй. *Саъдӣ*

гӯй задан гӯйбозӣ кардан, тӯп задан.

Зи чандон номдорони хунарҷӯй
Беҳ аз Ромину Вису кас назад гӯй. *Фахриддини Гургонӣ*

гӯй рабудан пешдастӣ ва хунарнамоӣ кардан дар чавгонбозӣ; *киноя аз* фоиқ омадан, бартар шудан, ғолиб омадан.

Бӯсодиқ дар миён омад ва гӯй аз ҳамагон бирабуд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

3. тугма.

Сад ҳазорон гӯи заррин дошт чарх аз ахтарон,
З-он ҳама як гӯй дархурди гиребонат набуд. *Хоқонӣ*

гӯи гиребон тугмаи гиребон.

Силсилаи абр гашт зулфи зарэҳсони ӯ,
Қурсаи хуршед гашт гуи гиребони ӯ. *Хоқонӣ*

◇ **гӯи асир** *киноя аз* кураи офтоб.

Дар ҳам овехт аз паи тасвир,
Кураи замҳариру гӯи асир. *Саноӣ*

(ин) гӯи гардон дунъё, ҷаҳон.

Зи адл аст ин гӯи гардон ба пой,
Зи адл аст ин танг майдон ба ҷой. *Ҷомӣ*

гӯи замин *киноя аз* кураи замин.

Гӯи замин бурд ба чавгони худ,
Арсаи майдонш азал то абад. *Хисрави Деҳлавӣ*

гӯи зар (*ё* **заррин**) *киноя аз* офтоб; **гӯи сим** (*ё* **симин**) *киноя аз* моҳ; **гӯи фалак** *киноя аз* гунбази осмон.

Аз паи хидмати ту гӯи фалак,
На ба сурат — ба сифат чавгон аст. *Анварӣ*

гӯи бурдан *дар (ё аз) касе* дар мусобиқаи доир ба ягон ҳунар, ҳусн, маҳорат ва ғ. аз дигарон пеш рафтан, афзалият ҳосил кардан.

Бад-ӯ гуфт: Эй фиребанда сухангӯй
Бибурдӣ аз ҳама кас дар сухан гӯй. *Фахриддини Гургонӣ*

Ба туркӣ бурда дар ширинадоӣ
Ба майдони сухан гӯй аз Навоӣ. *Ҳозиқ*

гӯи дониш бурдан ниҳоят доно шудан, ба илму дониш аз дигарон гузаштан, пеш рафтан.

Малик чун ба омӯзгораш супурд,
Зи донишварон гӯи дониш бибурд. *Хоҷу*

гӯи латофат бурдан дар ниҳояти нозукӣ ва маҳинӣ будан.

То зулф чу чавгони ту зуннор фурӯ баст,
Банди камарат гӯи латофат зи миён бурд. *Камоли Хуҷандӣ*

гӯи мардӣ даррабудан дар мардонагиву шуҷоат ғолиб баромадан, соҳиби фатҳу нусрат гардидан.

Сипоҳе ҳар як аз ҳар кас ки будӣ,
Ба майдон гӯи мардӣ даррабудӣ. *Ҳозиқ*

гӯи сабқат бурдан (*ё* **рабудан**) *аз касе* пешӣ ҷустан; бартарӣ доштан.

[Хоқонӣ] дар мавоиз ва ҳикам тариқаи ҳаким Саноӣ сипардааст ва дар он маънӣ гӯи сабқат аз ақрони худ бурда. *Ҷомӣ*

гӯи саодат рабудан хушбахтӣ ба даст овардан, боиқбол гаштан.

Дар ин майдон ба чавгони иродат
Рабуда аз фалак гӯи саодат. *Бадрии Кашмирӣ*

гӯи фасоҳат бурдан дар ширинсуханӣ аз дигарон гузаштан.

Ҳофиз, бибар ту гӯи фасоҳат, ки муддаӣ
Ҳеҷаш ҳунар набуду хабар низ ҳам надошт. *Ҳофиз*

гӯй аз майдони саодат бурдан хушбахт шудан, босаодат шудан.

Бурда ба чавгони иродат ҳама,
Гӯй зи майдони саодат ҳама. *Ҷомӣ*

гӯй аз хуршед бурдан дар ниҳояти зебоӣ будан.

Бад-он тавқу гӯй он бути меҳрҷӯй,
Зи маҳ тавқ бурдӣ, зи хуршед гӯй. *Низомӣ*

ГӮ(Й)ВОР گو(ی)وار гӯймонанд, монанди гӯй, кулӯлашакл, кулӯламонанд.

Ба кӯи ишқ гар сар рафт гӯвор,
Ба сарбозон сари кӯҳе басандаст. *Фоӣ*

ГӮГИРД گوگرد моддаи сӯзандаи зардранг, ки аз конҳо ҳосил мекунанд, кибрит.

Пас ин гавҳар чун оташ бинад, бигудозад, ки гӯгирди вай оташро ёрӣ кунад. *Ибни Сино*

Бахшӣ маъҷуне бисохт, ки дар он гӯгирд ва зайбақ буд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

гӯгирди аҳмар навъе аз гӯгирд, ки аз рӯи кимиёи қадим ҷузви аъзами иксир будааст; *киноя аз* чизи ноёби фоидабахш, чизи қиматбаҳо ва азиз.

Соиб, касе ки гӯшаи узлат гирифтааст,
Дар чашмҳо азиз чу гӯгирди аҳмар аст. *Соиб*

гӯгирди сурх а) *ниг.* **гӯгирди аҳмар.**

На гӯгирди сурхӣ, на лаъли сафед,
Ки ҷӯянда бошад зи ту ноумед! *Низомӣ*

б) *киноя аз* суханҳои таъсирбахши нодир.

То хотирам хизонаи гӯгирди сурх шуд
Чун зайбақ аст дар таби сард изтиробашон. *Хоқонӣ*

ГӮЁ I گویا гӯянда, изҳоркунанда, суханкунанда, сухангӯ, қобили нутқ.

Шамоиле, ки дар авсофи ҳусни таркибаш
Маҷоли нутқ намонад забони гӯёро... *Саъдӣ*

Ба шӯхӣ наргиси ӯ буд бино,
Ба тезӣ савсанаш ҳам гашт гӯё. *Бадрии Кашмирӣ*

ГӮЁ II گویا мисли ин ки..., монанди ин ки..., чунин гумон карда мешавад, ки...; гӯё ки...

Туфайли бандагон ман ҳам қабул афтодаам гӯё,
Ки аз ҳар ҷониб овози муборакбод меояд. *Ҳилолӣ*

Бӯи савдои ҷунун меояд аз боди сабо,
Дӯш, гӯё, раҳгузар бар тарфи боғам кардааст.
Махфӣ

ГӮЁӢ گویائی гӯяндагӣ, сухангӯӣ, суханварӣ, қобилияти нутқ.

Чу булбул рӯи гул бинад, забонаш дар ҳадис ояд,
Маро дар рӯят аз ҳайрат фурӯ бишаст гӯёӣ. *Саъдӣ*

ГӮИЁ گوئیا *ниг.* гӯё II.

Гӯиё хулди барин аст ин ҳумоюн боргоҳ,
Ё ҳарими Каъба ё фирдавс ё айвони шоҳ.
Убайди Зоконӣ

Маҳу Муштарӣ гӯиё бар сипеҳр
Қирон карда буданд дар бурҷи меҳр. *Хоҷу*

гӯй گوی *ниг.* гӯ(й).

ГӮЙ گوی *ниг.* гӯ(й).

ГӮЙВОР گویوار *ниг.* гӯ(й)вор.

ГӮЛ گول аҳмақ, нодон, аблаҳ, бедониш, соддалавҳ.

Гар газад морат, шавӣ хаста, малӯл,
Бе фусунгар эминӣ, ҳастӣ ту гӯл. *Румӣ*
Биё, соқӣ, он талқи маҳлулро,
Ки зирак кунад ғофилу гӯлро... *Ҷомӣ*

ГӮЛА گوله *шакли кӯтоҳшудаи* гулӯла.

Осаф... дар муҳосараи қалъаи Гулканда ба захми гӯла гӯи ҷонфишонӣ аз майдон бурд.
«Хизонаи омира»

ГӮЛАХ گولخ гулхан, оташхонаи ҳаммом.

Дар кадомин гӯлахе аҳли қимор
Шуд гиребончоку ҷулхундӣ нашуд. *Савдо*

ГӮЛАХӢ گولخی мансуб ба гӯлах; ◇ **гӯлахиёни ишқ** гирифторон ва шефтагони ишқ.

Гӯлахиёни ишқи ту бехабаранду бехирад,
Ҳеҷ ба умр дидаӣ ин сару ин сиёҳро? *Савдо*

ГӮЛОҶ گولاج *ниг.* гулоҷ.

ГӮПОЛ گوپال *ниг.* гупол.

ГӮР I گور қабр, марқад, мазор, мадфан, ҷое ки мурдаи одамро дафн мекунанд.

Гӯри Афросиёб дар дари шаҳри Бухорост.
«Таърихи Наршахӣ»

Ҷавонон бигуфтанд: Ин сур чист?
Ҳа мо мурдагонем, ин гӯр чист? *Савдо*

дар гӯр шудан зери хок шудан; мурдан.

З-ин хона чу мо шудем дар гӯр,
Дигар туву дашту улфати гӯр. *Шоҳин*

ГӮР II گور хари вахшии биёбонӣ, гӯрхар, ки дар замонҳои қадим онро шикор карда мехӯранд.

Ало, эй тирагашта бахти шӯрам,
Ту шери хашмнокӣ, ман-т гӯрам.
Фахриддини Гургонӣ

Бигардон аз ин кор тадбирро,
Парешон макун гӯру нахҷирро. *Ҳотифӣ*

ГӮРАФКАН||ГӮРАФГАН گورافکن||گورافگن **1.** афканандаи гӯр, аз по ғалтонандаи гӯр; **2.** *маҷ.* зӯр, қавӣ.

ГӮРАФКАНӢ||ГӮРАФГАНӢ گورافکنی||گورافگنی афкандани гӯр, аз по ғалтондани гӯр.

Барорам сагонро ба шӯрафганӣ,
Ки бо шер бозист гӯрафганӣ. *Низомӣ*

ГӮРГАҲ گورگه макони хари даштӣ, ҷое ки гӯр бисьёр аст.

Қафал гирд карданд гӯрони дашт,
Магар шер аз он гӯргаҳ даргузашт. *Низомӣ*

ГӮРГИР گورگیر сайёди гӯрхар, шикоркунандаи гӯр.

Чу бо гӯргирон надоранд зӯр,
Ба пои худ оянд гӯрон ба гӯр. *Низомӣ*

ГӮРГИРӢ گورگیری шикори гӯр, сайди гӯрхар.

ГӮРДИН گوردین гилем, палос.

Ҳоҷати гуфтор нест, з-он ки шиносанд хурд
Сундуси Хизр аз палос, абқарӣ аз гӯрдин.
Хоқонӣ

ГӮРИСТОН گورستان қабристон.

Акнун он ҷойгаҳ гӯристонҳо шудааст.
«Таърихи Наршахӣ»

Гар ба гӯристони муштоқон савора бигзарӣ,
Ҷон диҳад дар тан садои сумми аспат мурдаро.
Ҷомӣ

ГӮРКАН گورکن гӯрков, касе ки гӯр меканад.

Ту ба тадбири ҷони гумроҳон,
Гӯркан музди гӯрашон хоҳон. *Саноӣ*
Фишонад гӯркан гар хок бар сар,
Зи мотам нест, дорад дарди дигар. *Нозим*

ГӮРОБА گورابه **1.** гунбазе, ки ба сари қабрҳо месозанд; **2.** номи дахмаи падару бобоёни Рустам.

Ба Гӯроба он гаҳ ниҳоданд рӯй. *Фирдавсӣ*

ГӮРСУМ گورسم ҳайвоне, ки сумаш монанди суми гӯр аст; *маҷ.* тездав, даванд (дар бораи асп).

Ба дарьёбури гӯрсум барнишаст,
Қамар баст чун кӯҳу ханҷар ба даст. *Хоҷу*

ГӮРХОНА گورخانه қабр, мақбара, сағона; дахма.

Гӯрхонаи ӯ ба маҳаллаи Дарвозаи Мансур дар ҷавори гармобаи хон аст. *«Таърихи Наршахӣ»*
Гӯядат ин гӯрхонаст, эй ҷарӣ!
Ки дили мурда бад-он ҷо оварӣ. *Румӣ*

ГӮСОЛА گوساله бачаи гов.

Гӯсола ба рӯзгор гове гардад. *Зарбулмасал*

ГӮСОЛАПАРАСТ گوساله‌پرست говпараст, касе, ки оини ӯ говпарастист.

Ва аҳли ин мамлакат... рӯй ба иртидод ниҳоданд ва гӯсолапарасту бутпараст шуданд.
Аҳмади Дониш

ГӮСПАНД||ГӮСФАНД گوسپند||گوسفند ҳайвони хонагии маъруф.

Чун гӯсфанде сурати гург дидӣ, душмани вай бидонистӣ ва бидонистӣ, ки душманӣ андар ваҳм бувад. *Ибни Сино*
Гӯспанд аз барои ҷӯпон нест,
Балки ҷӯпон барои хидмати ӯст. *Саъдӣ*

◇ **гӯсфанди чарх** *ниг.* **Ҳамал (бурҷи Ҳамал).**

Чун бара, к-ояд ба модар, гӯсфанди чархро
Сӯи теғи хоҷ пӯёну ғиревон дидаанд. *Хоқонӣ*

ГӮСПАНДКУШОН گوسپند کشان иди қурбон, иди азҳо.

Бод бар ту мубораку хуншон
Ҷашни наврӯзу гӯспандкушон. *Рӯдакӣ*

То дигар рӯзи иди гӯспандкушон Султон Маҳмуд фароз расид бо сипоҳи бисьёр.
«Таърихи Систон»

ГӮСФАНД گوسفند *ниг.* **гӯспанд.**

ГӮШ I گوش **1.** узви шунавоии инсон ва ҳайвон, узви ҳисси сомеа.

Гӯш сӯи ҳама суханҳо дор,
Он чӣ з-ӯ беҳ, даруни ҷон бингор. *Саноӣ*

Гӯш тавонад, ки ҳама умри вай
Нашнавад овози дафу чангу най? *Саъдӣ*

2. гӯшаки асбобҳои мусиқии тордор.

Биё мутрибу тоб деҳ гӯши уд,
Ба гӯши ҳарифон расон ин суруд. *Ҷомӣ*

Ҳеҷ гаҳ аз гӯши қонун барнаёмад нолае,
Мардуми нофаҳмро аз суҳбати доно чӣ ҳаз. *Ҳоҷӣ*

◇ **гӯши вазнин** гӯши кар; **гӯши муш** навъе аз райҳон, ки барги он монанди гӯши муш аст, марзангӯш; **гӯши рашад** гӯши суханшунав.

Ар набошад тифлро гӯши рашад,
Гуфти модар нашнавад, гунге шавад. *Румӣ*

гӯши ризо самъи қабул, бо мақсади ризомандӣ ба гапи касе гӯш додан.

Розҳо дар сина дорам, гӯшае хоҳам, ки ёр
Соате гӯши ризо бар гуфтугӯи ман ниҳад.
Ҳилолӣ

гӯш афтодан кар шудан, ношунаво шудан.

Ҷуфт чу он кӯси шағабнокро,
Гӯш фитод уштури афлокро. *Хисрави Деҳлавӣ*

гӯш бардоштан ноумед шудан, аз интизорӣ қатъи назар кардан; **гӯш бедор сохтан** ҳушьёр шудан.

Бишнав таронаи ишқ, эй булбули балоғат,
Бедор соз гӯшат, дар хоб кун забонро. *Урфӣ*

гӯш гаштан бисьёр мутаваҷҷеҳ шудан, суханшунав гардидан.

Агар хоҳӣ, сухан гӯӣ, сухан бишнав, сухан бишнав,
Забон он кас тавонад зад, ки аввал гӯш гардад ӯ.
«Баҳори Аҷам»

гӯш гарон гаштан вазнин шудани гӯш; *киноя аз* суханношунавӣ, беэътиноӣ.

Гӯшаш аз бори дур гарон гашта,
Нашнавад нолаи ҳазини маро. *Хисрави Деҳлавӣ*

гӯш гирифтан а) аз таъсири чизе безор шудан, мас. аз овози баланд, садои дурушти нофорам.

Сипаҳи нола чун хурӯш гирифт,
Маҳ бар авҷи сипеҳр гӯш гирифт. *Мушфиқӣ*

Зи ҳарфи мардуми бегона гӯш мегирем,
Ба ошно зи суханҳои ошно чи расад? *Соиб*

б) мутанаббеҳ шудан, танбеҳ дидан.

Ба гуфтори ту гар дур лоф мезад,
Гирифт инак ба узри он гунаҳ гӯш.
Камоли Хуҷандӣ

гӯш доштан а) шунидан, гӯш кардан, мутаваҷҷеҳ шудан, таваҷҷӯҳ кардан.

Чунин гуфт, к-аз кеҳтар акнун яке
Сухан бишнаву гӯш дор андаке. *Фирдавсӣ*

б) умед бастан ба чизе, мунтазир будан ба чизе.

Чӣ дилтанг хуфт он фурӯмоя дӯш,
Ки бар суфраи дигарон дошт гӯш. *Саъдӣ*

в) дар ёд доштан, дар хотир доштан.

Қардӣ чу рӯзгор фаромӯш бандаро,
Зинҳор аҳди ёри вафодор гӯш дор! *Ҳофиз*

г) муҳофиза кардан, маҳфуз доштан, нигаҳдорӣ кардан.

Эй сабо, гар хоки пои ӯ ба дастояд туро,
Заррае з-он гӯш дорӣ аз барои чашми ман.
Салмони Соваҷӣ

гӯшу ҳуш доштан диққат ва таваҷҷӯҳи тамом доштан.

Соате гӯшу ҳуш бо ман дор,
Мустамеъ бошу гӯш бо ман дор! *Ҳилолӣ*

гӯш кардан а) шунавидан, гӯш додан.

Чун Саломон он насиҳат гӯш кард,
Баҳри табъи ӯ зи гавҳар ҷӯш кард. *Ҷомӣ*

б) ёд гирифтан, омӯхтан, аз худ кардан.

Қасе сирати одамӣ гӯш кард,
Ки аввал саги нафс хомӯш кард. *Саъдӣ*

гӯш кушодан *киноя аз* бо диққат шунидан.

Ба панди фаровонш бикшой гӯш,
Бар ӯ чодари меҳрубонӣ бипӯш. *Фирдавсӣ*

гӯш молидан а) танбеҳ кардан, ҷазо додан.

Гӯш молидану захм арчи мукофоти хатост,
Бехато гӯш бимолаш, бизанаш ҷӯб(и) ҳазор.
Манучеҳрӣ

б) мағлуб кардан.

Чу савдо хирадро бимолид гӯш,
Наёрад дигар сар баровард ҳуш. *Саъдӣ*

гӯш печидан танбеҳ кардан ва мағлуб гардонидан касе ё чизеро.

Зани кордон асту бисьёрҳуш,
Фалакро зи найранг печида гӯш. *Низомӣ*

гӯш печондан танбеҳ кардан, гӯшмол додан.

Агар печӣ аз амри ман рою ҳуш,
Бипечонадат чархи гарданда гӯш. *Низомӣ*

гӯш тофтан гӯшмол додан, танбеҳ додан.

Бар оли Музаффар зафар ёфтем,
Ба расми адаб гӯшашон тофтем. *Ҳотифӣ*

гӯш фурӯ бастан нашунидан, аз шунидан рӯ тофтан.

Дар ин кохи зангорӣ афкан хурӯш,
Фурӯ банд аз кӯси шоҳим гӯш. *Ҷомӣ*

гӯш хобондан хомӯш истодан дар интизори фурсати муносиб.

Ба хомӯшӣ зи макри душмани бадраг машав эмин,
Чу тавсан гӯш хобонад, лагадҳо дар қафо дорад.
Соиб

гӯш хоридан даранг кардан; баҳонаҷӯӣ кардан; **гӯш чаҳор шудан** бо ниҳояти диққат гӯш додан; **гӯши мардумро хабар гаштан** гӯш ба гӯш расидан, овоза шудан.

Гуфт: Агар бо мо сухан дорӣ, ба чашми дил бигӯ,
То нагардад гӯши мардумро хабар. Гуфтам: Ба чашм!
Ҳилолӣ

гӯши ризо ниҳодан қабул кардан, мувофиқат кардан.

Гӯши ризо ба қавли Ҳилолӣ намениҳӣ,
Гӯё ҳадиси муддаиён гӯш мекунӣ. *Ҳилолӣ*

гӯш ба(р) гӯш расидан паҳн шудан, овоза шудан.

Расид овозаи мо гӯш бар гӯш,
Зи рӯзи бад наёмад дӯш бар дӯш.
Хисрави Деҳлавӣ

гӯш ба дар будан (**ё доштан, мондан**) мунтазир будан, интизорӣ кашидан.

Чунон гӯшам ба дар, чашмам ба роҳ аст,
Ту гӯӣ, хонаам зиндону чоҳ аст.
Фахриддини Гургонӣ

Муддате шуд, ки то бад-он уммед
Чашм дорад ба роҳу гӯш ба дар. *Анварӣ*

Монда Аттор кунун чашм ба раҳ, гӯш ба дар,
То зи наздики ту, эй моҳ, чӣ фармон ояд. *Аттор*

гӯш ба овоз нишастан мунтазир будан, умедвор будан.

Махфӣ, манишин бар сари раҳ гӯш ба овоз,
Дар қофилаи умр ҷарасро чу садо нест. *Махфӣ*

гӯш ба фармон будан мутеъ ва фармонбардор будан; **гӯш бар молиш ниҳодан** ҷазо додан.

Саронро гӯш бар молиш ниҳода,
Маро дирҳам сари болиш ниҳода. *Низомӣ*

аз худ тиҳӣ будани гӯши камол бемаърифат ва бедониш будан.

На ин нағма аз пардаи огаҳист,
Ки гӯши камоли ту аз худ тиҳист. *Бедил*

ба гӯши дил шунидан бо диққат гӯш кардан, аз таҳи дил шунидан.

[Гурба] гуфт: ... Пеш аз он ки рӯй ба ҳукм орем, шуморо насиҳате кунам, агар ба гӯши дил бишнавед, самароти он дар дину дунё қурратулайни шумо гардад. *«Калила ва Димна»*

ба гӯш кардан шунавидан; итоат кардан.

Гарат ақлу рой асту тадбиру ҳуш,
Ба иззат кунӣ панди Саъдӣ ба гӯш. *Саъдӣ*

ба гӯш расидан ба гӯш дохил шудан, шунида шудан.

Шуниданиро замоне бояд, то... андар ҳаво андак-андак ҳаракат кунад ва ба гӯш расад.
Ибни Сино

ба гӯш хӯрдан ба гӯш бархӯрдан, ба гӯш расидан.

Хӯрд рӯзе ба гӯши хорое
Нолае аз шикасти миное. *Бедил*

ба гӯшу хуш шунавидан (**ё шунидан**) бо диққат ва таваҷҷӯҳи тамом шунавидан.

Пур кун зи бода ҷом, дамодам ба гӯшу хуш
Бишнав аз ӯ ҳикояти Ҷамшеду Кайқубод. *Ҳофиз*

дар гӯш ёфтан шунидан.

Дили шаҳ бад-он орзу ҷӯш ёфт,
Талаб кард чашм, он чӣ дар гӯш ёфт. *Низомӣ*

дар гӯш кардан а) ба гӯш бастан, ба гӯш овехтан; *киноя аз* қабул кардан.

Зи шавқи рӯи ту Ҳофиз навишт ҳарфе чанд,
Бихон зи назмашу дар гӯш кун чу марворид. *Ҳофиз*

б) ёд гирифтан, омӯхтан.

Қалоғе таки кабк дар гӯш кард,
Таки хештанро фаромӯш кард. *Низомӣ*

дар гӯш нишастан ба гӯш дохил шудан, ба гӯш даромадан; *киноя аз* дар ёд мондан, хотирнишин шудан.

Афсуни навам нишаста дар гӯш,
Афсонаи кӯҳна шуд фаромӯш. *Ҳилолӣ*

дар гӯш шудан ба гӯш дохил шудан, ба гӯш расидан, шунида шудан.

Онро, ки шуд ин фасона дар гӯш,
Шуд хоб зи дидааш фаромӯш. *Файзӣ*

ГӮШ II گوش номи рӯзи чордаҳуми ҳар моҳи шамсӣ, ки форсиён онро ҷашн мегирифтанд.

ГӮША گوشه **1.** кунҷ, зовия; канори чизе, канора.

Марде аз гӯшае берун омада арза доштӣ.
Аҳмади Дониш

Аз паси парда ниҳонӣ сӯви чокар нигарид,
Гуфтӣ, аз меғ ҳаме теғ занад гӯшаи моҳ. *Кисоӣ*

Ҳазорон фитна мебинам ба ҳар гӯша зи чашмонаш,
Худовандо, худовандо, зи чашми бад нигаҳ дораш.
Аттор

гӯшаи камон кунҷи камон, дандонаи сари камон, ки зеҳро ба он мебанданд.

Дилам шикастатар аз турраи бутон шудааст,
Қадам хамидатар аз гӯшаи камон шудааст. *Шоҳин*

гӯшаи меҳроб а) кунҷи меҳроб; б) *киноя аз* хами абрӯ.

Ҳофиз ар дар гӯшаи меҳроби ӯ нолад, равост,
Эй насиҳатгӯ, худоро, он хами абрӯ бибин! *Ҳофиз*

гӯша доштан *дар чизе* ҷой доштан дар чизе.

Куфри ишқ аст, он ки дорад гӯшае дар ҳар диле,
Шайхи мо дар ҳалқаи тасбеҳи худ зуннор дошт.
Носир Алӣ

2. ҷои хилват, хилватгоҳ.

Ошиқе бар гӯшае биншаста буд,
Гуфтугӯ бо хеш дар пайваста буд. *Ҷомӣ*

Шуд шабе бар қафои Ҳусн равон,
Гашт дар гӯшае зи қаср ниҳон. *Мушфиқӣ*

гӯшаи девор а) канори девор; як тарафи девор; б) хилватгоҳ, ҷои хилватнишин; **гӯшаи** *чизе* (*ё ҷое*) **гирифтан** мунзавӣ шудан, гӯшанишин шудан дар ҷое.

Чун обиди пурҳила ба сад макру фан он чашм,
Пӯшида сияҳ, гӯшаи меҳроб гирифтаст.
Камоли Ҳуҷандӣ

3. дар ибораҳои истиорагӣ ба маънои ҷой, маскан, манзил, маҳалл, гоҳ ва ғ. истеъмол мешавад; **гӯшаи бало** ҷои балокашӣ, ҷои офат, манзили ранҷу азоб.

Офият куҷо, ошиқӣ куҷо?
Гӯшаи бало манзили ман аст. *Мушфиқӣ*

гӯшаи вайрона ҷои хароба, вайрона, маскани вайроншуда.

Махфӣ, ману ин гӯшаи вайрона, ки дар даҳр
Маъмур ҳамин гӯшаи вайронаи ишқ аст. *Махфӣ*

гӯшаи меҳнат маҳалли ранҷу заҳмат, манзили ранҷу азоб.

Ҳар шаб ману андӯҳи туву гӯшаи меҳнат,
К-иқбол надонад раҳи кошонаи моро. *Шоҳӣ*

гӯшаи саломат ҷои саломатӣ ва офият, ҷои амнияту осоиштагӣ, осоишгоҳ.

Дар гӯшаи саломат мастур чун тавон буд,
То наргиси ту гӯяд бо мо румузи мастӣ. *Ҳофиз*

гӯшаи танҳоӣ хилватгоҳ, ҷои узлат, кунҷи танҳонишинӣ.

Эй дарди туам дармон дар бистари ноком,
В-эй ёди туам мӯнис дар гӯшаи танҳоӣ. *Ҳофиз*

гӯшаи узлат кунҷи танҳоӣ, хилватгоҳ.

Рӯз бошад мунзавӣ дар гӯшаи узлат, вале
Дастгири гумраҳон гардида дар шабҳои тор.
Восифӣ

гӯшаи фироқ (*ё* **ҳиҷрон**) ҷои узлат, ҷои танҳонишинӣ дар вақти ҷудоӣ ва дурӣ (аз маҳбуба).

Дорам ҳазор тафриқа дар гӯшаи фироқ,
К-аз фориғони базм фароғи кӣ будаӣ? *Ҳилолӣ*

Ҳар шаб манам фитода зи ҳиҷрон ба гӯшае,
Охир, шабе ба гӯшаи ҳиҷрони ман дароӣ! *Ҳилолӣ*

◇ **гӯшаи абрӯ** канори абрӯ, нуги абрӯ.

Чу моҳи нав раҳи наззорагони бечора
Занад ба гӯшаи абрӯву дар ниқоб равад. *Ҳофиз*

гӯшаи абрӯ турш кардан *киноя аз* ғазабнок шудан.

Ӯ карда турш гӯшаи абрӯ зи сари хашм,
Ман мунтазири он, ки чӣ дашном бароянд.
Абӯшакури Балхӣ

гӯшаи дастор канори дастор, як тарафи салла.

Тӯҳфаи марҳам нагирад синаи афгори мо,
Сояи гул барнатобад гӯшаи дастори мо. *Урфӣ*

гӯшаи ораз канори ораз, канораи рӯй; **гӯшаи хотир** таваҷҷӯҳ; лутфу марҳамат.

Назар аз Ҳиммат гӯшаи хотир хост ва рӯ ба роҳ ниҳод. *Яҳёи Себак*

Гар аз ёре надидам гӯшаи хотир, хуш аст ин ҳам,
Ки дорам солу моҳ дар гӯшаи хотир ғами ёре.
Мушфиқӣ

гӯшаи чашм а) канори чашм, кунҷи чашм; *киноя аз* назар, нигоҳ.

Ҳазар аз гӯшаи чашмаш, ки зи шӯхӣ худро
Маст месозаду бо сеҳру фусун меояд.
Хисрави Деҳлавӣ

Май кашу масти ишва кун наргиси майпарастро,
Майкадаи карашма кун гӯшаи чашми мастро. *Урфӣ*

б) илтифот, таваҷҷӯҳ.

Зи Нӯҳи илтифотат гар набошад гӯшаи чашме,
Шавад киштии табъам ғарқаи дарёи тӯфонаш.
Фазлӣ

гӯшаи чашм афкандан таваҷҷӯҳ ва илтифот намудан.

Гӯшаи чашме пас аз умре, ки сӯям афканад,
Аз сари ман оби шамшери тағофул бигзарад.
Шавкат

гӯшаи чашм афтодан назари илтифот афтодан бар чизе ё касе.

Чӣ хуш бошад, ки аввал бар ман афтад гӯшаи чашмат,
Саҳар чун наргиси зебо зи хоби ноз бикшоӣ.
Ҳилолӣ

гӯшаи чашм кардан таваҷҷӯҳ ва илтифот намудан.

Накард он бетараҳҳум ҷониби ман гӯшаи чашме,
Дареғо, тундгӯиҳои ӯ сарфи тағофул шуд. *Сайидо*

гӯшаи чашм молидан бедор шудан.

Ғунча, то кай хоби ғафлат, гӯшаи чашме бимол,
Дида равшан мекунад дар боғ пайғоми сабӯҳ. *Махфӣ*

гӯшаи чашм хостан илтифот, лутфу марҳамат талаб кардан.

Ба чашми лутф гар бинӣ гирифторони расворо,
Бихоҳам гӯшаи чашме, ки расво кардаӣ моро.
Ҳилолӣ

гӯша гирифтан а) канорагирӣ кардан, гӯшанишинӣ кардан, хилват гузидан.

Чун зи ҳоли зори худ пеши ту натвон дам задан,
Гӯшае гирему оҳе аз дили шайдо кашем. *Ҳилолӣ*

б) дур шудан.

Ақл девона шуд, он силсилаи мушкин ку?
Дил зи мо гӯша гирифт, абруи дилдор куҷост?
Ҳофиз

гӯшаи боғе гирифтан гӯшанишинӣ ва хилват гузидан дар боғ; **гӯшаи кокул гирифтан** *киноя аз* ошиқ шудан, дил бастан.

Во нашуд чун ғунчаи дил дар баҳористони Ҳинд,
Рафт мурғи рӯҳи Махфӣ, гӯшаи кокул гирифт.
Махфӣ

гӯша гузидан гӯшанишинӣ кардан, хилват ихтиёр кардан.

Гоҳе ба хароботи муғон гӯша гузидем,
Гоҳе ба тамошои ҷаҳон анҷуманидем. *Савдо*

ба гӯша ниҳодан ба канор гузоштан, дур кардан.

Ному номӯсро ба гӯша ниҳод,
Парда аз рӯи кори худ бикушод. *Ҷомӣ*

гиреҳ аз абрӯ бар гӯша ниҳодан аз хашму ғазаб боз истодан.

Гиреҳ з-абруи хеш бар гӯша неҳ,
Ки дар гӯша беҳтар камонро гиреҳ. *Низомӣ*

ГӮШАГИР گوشه گیر гӯшанишин, хилватнишин; канорагир.

Равони гӯшагиронро зи ҳуснаш турфа гулзорест,
Ки бар тарфи суманзораш ҳамегардад камонабрӯ.
Ҳофиз

гӯшагир шудан (*ё* **гаштан**) канорагирӣ кардан, дур шудан, пинҳон шудан.

Гарчи буз аз гург шавад гӯшагир,
Кай раҳад аз дашнаи қассоби пир. *Хисрави Деҳлавӣ*

Зоҳиде аз хони ризо тӯшагир
Гашт зи ғавғои ҷаҳон гӯшагир. *Хисрави Деҳлавӣ*

ГӮШАГИРӢ گوشه گیری гӯшанишинӣ, хилватнишинӣ, танҳоӣ.

Гӯшагириву саломат ҳавасам буд, вале
Фитнае мекунад он наргиси фаттон, ки мапурс.
Ҳофиз

ГӮШАК گوشک 1. *шакли тасғири* гӯш I; 2. гӯшаки рубоб (дутор, танбӯр ва ғ.), ки тори ин қабил асбобҳои мусиқиро ба он мепечонанд.

ГӮШАКАШ گوشه کش кашандаи зеҳ, зеҳкаш, камонкаш; *маҷ.* нишонгир, тирандоз.

Эй гӯшакаши камони ҳайрат,
Новакфикани нишони ҳайрат...
Чун аст ки хотират гарон аст,
Хун аз дилу дидаат равон аст? *Шоҳин*

ГӮШАКАШӢ گوشه کشی зеҳкашӣ, камонкашӣ; *маҷ.* нишонгирӣ, тирандозӣ.

ГӮШАНИШИН گوشه‌نشین 1. канорагир, хилватнишин.

Сайди туанд гӯшанишинони шаҳру кӯй,
Бар азми ваҳши бодияпаймо чӣ меравӣ? *Ҳилолӣ*

Чун чашми ту дил мебарад аз гӯшанишинон,
Дунболи ту будан гунаҳ аз ҷониби мо нест. *Ҳофиз*

2. камингирифта, пинҳоннишаста; *маҷ.* фурсатҷӯй.

Лекин мутааннидон дар каминанд ва муддаиён—гӯшанишин, агар он чӣ [ҳусни] сирати туст, ба хилофи он тақрир кунанд. *Саъдӣ*

ГӮШАНИШИНӢ گوشه‌نشینی кунҷнишинӣ, канорагирӣ, хилватнишинӣ.

Ҳосил нашуд зи гӯшанишинӣ муроди ман,
Худро зи хона бар сари бозор мекашам. *Сайидо*

ГӮШБИСТАР گوش‌بستر **1.** гӯшкалон; **2.** номи шахси афсонавие аз Бобул, ки гӯшҳои дароз дошта як гӯшашро бистар, дигареро кӯрпа карда меҳобидааст ва гӯё Искандар бо лашкариёнаш дар вақти гирифтани Бобул ба ӯ дучор шудааст.

Бад-ӯ гуфт: Шоҳо, маро бобу мом
Ҳаме Гӯшбистар ниҳоданд ном. *Фирдавсӣ*

ГӮШВОР||ГӮШВОРА گوشوار|| گوشواره ҳалқаи гӯш, овеза, асбоби зинат, ки ба гӯш меовезанд.

Ба як гардиш ба шоҳаншоҳӣ орад,
Диҳад дайҳиму тоҷу гӯшворо. *Рӯдакӣ*

Сари харита бикушод ва дар он ҷо сивор ва халхол ва гӯшвори қимат дид. *Авфӣ*

◇ **гӯшвори фалак** *кинояи аз* моҳи нав; **гӯшвор кардан** ба гӯш гирифтан, шунидан.

Бе зар суханат агарчи дурр аст,
Хубон накунанд гӯшвораш. *Савдо*

ГӮШДОР گوشدار **1.** гӯшдоранда, шунаванда, истимоъкунанда.

Сурӯшат солу маҳ андар канор аст,
Ба гуфторат ҳамеша гӯшдор аст.
Фахриддини Гургонӣ

2. муҳофиз, посбон, нигаҳдоранда.

ГӮШЗАД گوشزد ёдоварӣ, тазаккур, гӯшрас, хотирнишон, хотиррасон; **гӯшзад шудан** хотирнишон гаштан; ба гӯш расидан, боxабар шудан.

Ин хабар гӯшзади султон шуда Ҳасанхонро гуфт... *«Таърихи Фаришта»*

Чу мешуд гӯшзад он нозанинро,
Гиреҳ мезад бар абрӯ зулфи чинро. *Нозим*

ГӮШМОЛ گوشمال **1.** гӯш печутоб додан, гӯш молидан; **2.** *маҷ.* танбеҳ, таъдиб; ҷазо.

Чу боре бигуфтанду нашнид панд,
Дигар гӯшмолаш ба зиндону банд. *Саъдӣ*

Мехост гул, ки молад худро бар он баногӯш,
Он шӯхи беадабро боист гӯшмоле. *Камоли Хуҷандӣ*

гӯшмоли бавоҷиб танбеҳ ва ҷазои лоиқу сазовор.

Падарро аз ин ҳол огаҳӣ доданд, бародаронашро бихонд ва гӯшмоле бавоҷиб дод. *Саъдӣ*

гӯшмол додан а) гӯш печутоб додан, гӯш молидан; б) танбеҳ додан; ҷазо додан.

Ҳар кӣ зулм кардӣ бар раият, [Амир Исмоил] гӯшмол додӣ ва ҳеҷ кас аз оли Сомон босиёсат[тар] аз вай набуд. *«Таърихи Наршахӣ»*

в) тоб додан, тофтан (гӯши асбоби мусиқиро); **гӯшмол кашидан** танбеҳ дидан; ҷазо дидан.

Гӯш макун беҳуда ҳар қилуқол,
То накашӣ дарди сару гӯшмол. *Ҷомӣ*

гӯшмол хӯрдан а) танбеҳ ёфтан; ҷазо дидан.

Ман, ки қавли носеҳонро хондаме бонги рубоб,
Гӯшмоле хӯрдам аз ҳиҷрон, ки инам панд бас. *Ҳофиз*

б) печутоб дидан, тоб хӯрдан, тофта шудан (дар бораи гӯшаки асбоби мусиқӣ).

Чу уд баски хӯрам гӯшмоли ғам ҳар шаб,
Суруди базми фалак нолаву нафири ман аст. *Ҷомӣ*

◇ **гӯшмол аз дор додан** ба дор овехтан.

Якеро гӯшмол аз дор доданд,
Якеро бар дари шаҳ бор доданд. *Ҷомӣ*

ГӮШМОҲӢ گوش‌ماهی **1.** садаф.

Ҳамон шаб ёфт бахтам тоҷи шоҳӣ,
Ки луълуи ту раст аз гӯшмоҳӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. пиёлаи хурд барои майкашӣ.

Як гӯшмоҳӣ аз ҳама кас пеш деҳ маро,
То баҳри сина чефаи савдо барафганад. *Хоқонӣ*

ГӮШОНА گوشانه гӯша, канор.

Агар маро ҳазимат доданд, тарк аз Систон гирам ва ба ҳамон гӯшона розӣ шавам. *«Таърихи Систон»*

ГӮШПАЙВАНД گوش‌پیوند форам, хушоҳанг, дилнишин.

Пас аз ин нағмаҳои гӯшпайванд
Навозон шуд ба хашмангез савганд. *Урфӣ*

ГӮШПЕЧ I گوش‌پیچ порча, фӯта ва ё рӯймоле, ки барои муҳофизат аз сармо ба сар мебанданд.

ГӮШПЕЧ II گوش‌پیچ гӯшмол, танбеҳ; ҷазо.

Туро он беҳ, эй сарвари румиён,
Ки бандӣ ба хидмат чу ҳинду миён,
Вагарна чунонат диҳам гӯшпеч,
Ки донӣ ту ҳеҷию камтар зи ҳеҷ. *Низомӣ*

ГӮШРӮЗ گوش‌روز *ниг.* **гӯш** II.

Гӯшрӯз, эй нигори мушкинхол,
Гӯши барбат бигиру нек бимол. *Масъуди Саъд*

ГӮШТ گوشت моддаи нарми рӯи устухонҳои инсон ва ҳайвон, ки бо пӯст пӯшида шудааст, лаҳм.

Гӯшт чун ганда шавад, ӯро намак дармон бувад,
Чун намак ганда шавад, ӯро ба чӣ дармон кунанд?
Носири Хисрав

Гӯшт бар гови варза некӯтар,
Зинати мард дониш асту хунар. *Саноӣ*

◇ **гӯшт аз заъфарон донистан** хубро аз бад фарқ карда тавонистан.

Шоҳи ҷаҳон назми ғайр донад то сеҳри ман,
Аҳли басар гӯшти гов донанд аз заъфарон. *Хоқонӣ*

гӯшт хӯрда устухон ба гардан (боз)бастан нигоҳ дошта тавонистани сирру роз.

Хирадманд он касеро мард хонад,
Ки рози худ ниҳуфтан метавонад.
На ҳар кас, к-ӯ хӯрад бо гӯшт нонро,
Ба гардан бозбандад устухонро. *Фахриддини Гургонӣ*

гӯшт бе устухон намешавад *зарб.*; **гӯшти хару дандони саг** *зарб.*

ГӮШТИН گوشتین гӯштӣ, аз гӯшт сохташуда, аз гӯшт иборатбуда.

Ҷисмро чашме набуд аввал яқин,
Дар раҳим буд ӯ ҷанини гӯштин. *Румӣ*

ГӮЯНДА گوینده **1.** сухангӯй, суханкунанда, гапзананда, мутакаллим.

Чу дархӯрди гӯянда н-ояд ҷавоб,
Сухан ёва гуфтан набошад савоб. *Низомӣ*

Як каси номустамеъ з-истезу рад,
Сад каси гӯяндаро оҷиз кунад. *Румӣ*

2. қиссагӯй, афсонагӯй.

Чӣ гуфт андар ин номаи бостон,
Ки гӯянда ёд орад аз достон. *Фирдавсӣ*

Шунидам, ки мегуфт гӯяндае
Мазеҳе ба афсона огандае. *Савдо*

3. хонанда, сароянда, ҳофиз, мутриб, нағмасарой.

Миёни сипаҳдору он сарвбун
Зане буд гӯянда ширинсахун. *Фирдавсӣ*

Ду байтам ҷигар кард рӯзе кабоб,
Ки мегуфт гӯяндае бо рубоб. *Саъдӣ*

4. шоир.

Хоқониям, на, валлоҳ, хоқони назму насрам,
Гӯяндагони олам пешам аёли мустар. *Хоқонӣ*

5. *киноя аз* худи муаллиф.

... ба тариқи эҳтимол аз он даргузаштан ҳам нашояд, ки тоифае бар аҷзи гӯянда ҳамл кунанд. *Саъдӣ*

6. *киноя аз* инсон, одам.

Бад-ин гуна аз чарми пӯяндагон
Бипӯшид болои гӯяндагон. *Фирдавсӣ*

7. *маҷ.* забон.

Агар шоҳ фармон диҳад бандаро,
Ки бикшоям аз банд гӯяндаро ... *Фирдавсӣ*

ГӮЙ گوئی тасаввур кунӣ ..., пиндорӣ ки ...; монанди ин ки, мисли ин ки ..., гӯё.

Чунон пур шуд дил аз ҳиҷрон, ки гӯй,
Шаби ҳиҷрони ту рӯзи вафот аст. *Анварӣ*

Гӯй, аз сӯҳбати мо нек ба танг омада буд,
Бор барбасту ба гардаш нарасидему бирафт. *Ҳофиз*

Эй ба абрӯ гиреҳ афканда, чӣ ҳол аст туро,
Гӯй, аз сӯҳбати аҳбоб малол аст туро. *Ҷомӣ*

Д

Д ҳарфи панҷӯми алифбои ҳозираи тоҷикӣ; дар алифбои арабии тоҷикӣ — ҳарфи د; *ниг.* **дол** I.

ДААВОТ *а.* دعوات *ҷ.* **даъват.**

Баъд аз адои фароиз ва тоот, даавот ва навофили ибодот ... дуо мекунам. (3) *«Равзат-ус-сафо»*

ДААТ *а.* دعت 1. ором, оромӣ, осудагӣ, роҳат; 2. ҳилм, бурдборӣ.

Аммо анвое, ки дар тахти ҷинси иффат аст, инҳоянд: ҳаё, рифқ, ҳусни ҳудо, мусоламат, даат, сабр, қаноат, виқор, вараъ, интизом, ҳуррият. *«Ахлоқи Носирӣ»*

ДАБА I دبه *ниг.* **дабба** I.

ДАБА II *а.* دبه *ниг.* **дабба** II.

ДАБАРОН *а.* دبران *нуҷ.* номи як ситораи басе равшан ва сурхранг, ки дар бурҷи Савр воқеъ шудааст.

Гар Савр чу Ақраб нашудӣ ноқису бечашм,
Дар қабзаи шамшер нишонди Дабаронро. *Анварӣ*

ДАББА I||**ДАБА** I دبه **1.** зарфи чармӣ ё филиззӣ барои чизҳои обакӣ аз қабили равған; **2.** *маҷ.* сустаҳд, беқавлу қарор.

Зоҳиру ботин надорад ҳаббае,
Муфлисе, қалбе, дағое, даббае. *Румӣ*

◇ **даббаву занбил** бори зиндагӣ, халтаву хӯрҷини рӯзгор (ки дар урфият инро хӯрҷини ало ҳам мегӯянд).

... Қ-аз чӣ меноли, эй ҷавони набил?
Гуфт, к-аз ҷаври даббаву занбил. *Саноӣ*

дабба афгандан (ё **андохтан**) **дар пои пил** а) филро шӯронидан барои далер гардонидан дар ҷанг, ки аз овози туфанг натарсад; б) барангезонидан, фитна ангехтан, шӯр андохтан.

Зи пархоши ӯ пеш гирам раҳил,
Наяндозам ин дабба дар пои фил. *Низомӣ*

Гар шутурӣ, рақс кун андар раҳил,
Варна маяфган даба дар пои пил. *Низомӣ*

ДАББА II||**ДАБА** II *а.* دبه **1.** варами хоя, ки онро боди фатқ ҳам меноманд; **2.** гирифтори ҳамин гуна дард.

ДАББОҒ *а.* دباغ ошдиҳандаи пӯст, пироишдиҳандаи пӯст.

ДАББОҒХОНА دباغخانه корхонаи ош додани пӯст, чармгарӣ.

Охир гузари пӯст ба даббоғхона меафтад. *Зарбулмасал*

ДАББОҒӢ دباغی **1.** ош додани пӯст, дибоғат; касби даббоғ, чармгарӣ.

То миён андар ҳадас ӯ то ба шаб
Ғарқи даббоғист ӯ рӯзиталаб. *Румӣ*

2. корхонаи пӯст ош додан, корхонаи чармгарӣ.

ДАББУС||**ДАБУС** *а.* دبوس гурз, амуд.

Хелтош мерафт то ба дари он хона ва даббус дарниҳод ва ҳар ду қуфлро бишикаст. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Мир берун ҷасту даббусе ба даст
Нимшаб омад ба зоҳид ниммаст. *Румӣ*

ДАБДАБА *а.* دبدبه **1.** овози баланд; овози табл ва нақора.

Аз ҷониби дарбори ҳумоюни фалаксо
Бардошт садо дабдабаи кӯс ба як бор. *Мушриф*

2. *маҷ.* овоза, шӯҳрат; ғулғула.

Дигар Азимуррум, ки ӯро Ҳирақл гуфтандӣ, чун дабдабаи ҷуди Ҳотам шунид, мутафаҳҳиси аҳбору мутаҷассиси аҳволи вай гашт. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

3. *маҷ.* тантана, ҳашамат, карруфар.

Шукӯҳу азамати Миср ва дабдабаву эҳтишоми халифа ... ӯро маҷлуб сохта ... *Носири Хисрав*

ДАБИЛА دبیله *тиб.* варами калон, ки асосан беранг буда, маддаи он дар бофтаҳои чуқуртари таги пӯст ҷамъ мешавад.

ДАБИР دبیر *1. таър.* мирзо, мунши, иншокунанда ва таҳриркунандаи мактубҳо ва ҳуҷҷатҳои давлатӣ.

Ҷавон гарчи шоҳи дабирон бувад,
Гаҳи чора мӯҳтоҷи пирон бувад. *Фирдавсӣ*

Агар вазир соҳибқалам набошад, асрори мулк пеши дабири худ ниҳад. *Аҳмади Дониш*

2. *таър.* муҳосиб, ҳисобчӣ, ҳисобгир, дафтардори махсуси дарбор, ки ба ҳисобу китоби пул ва коғазҳои пулии давлат маъмур буд.

Шоҳ чандон гирифт гавҳару ганҷ,
Ки дабир омад аз шумор ба ранҷ. *Низомӣ*

3. муаллим.

Шуд чашми падар ба рӯи ӯ шод,
Аз хона ба мактабаш фиристод,
Додаш ба дабири донишомӯз,
То ранҷ барад бар ӯ шабу рӯз. *Низомӣ*

◇ **дабири фалак** (ё **чарх, гардун**) *киноя аз* сайёраи Аторуд.

То кунам иншо ҷавоби ӯ, дабири чарх гуфт:
Бармадор аз чеҳраи андеша ҷилбоби ҳаё. *Ҷомӣ*

ДАБИРИСТОН دبیرستان 1. мактаб, мактабхона.

Дар дабиристон бад-ин шӯхию тифлӣ лавҳи меҳр
Чун биёмӯзӣ, ки дар такрор бозӣ мекунӣ.
Камоли Хуҷандӣ

Аз ин ҷиҳат дар дабиристони Низомия аз ҳамаи забонҳо таламмуз мекунанд. *Аҳмади Дониш*

2. *таър.* дафтархона, мирзохона (дар даргоҳи подшоҳ).

ДАБИРПЕША دبیرپیشه дабир, мирзо, муншӣ.

Чунин гӯяд Носири Хисрав-ал-қабодиёнӣ-юл-марвазӣ, ки ман марде дабирпеша будам... ва ба корҳои девон машғул будам. *Носири Хисрав*

ДАБИРӢ دبیری амал ва машғулияти дабир.

ДАБИСТОН دبستان дабиристон, мактаб, мактабхона.

Суви душман омад чунон тозарӯй,
Ки тифл аз дабистон даромад ба кӯй. *Низомӣ*

Маро бар дабистони дӯшизагон
Супурданд чун барқ дар найситон. *Шоҳин*

ДАБИҚӢ دبیقی як навъ матои абрешимии нафис, ки ба Дабиқ ном *шаҳри Миср* нисбат медиҳанд.

Кунун тахти он боргаҳ гашт хурд,
Дабиқию дебошро бод бурд. *Низомӣ*

Абӯҳамзаи Бағдодӣ вақте дар масҷиди Рай пойтоба хост, касе дабиқӣ ба вай андохт. *Ҷомӣ*

ДАБУР *а.* دبور 1. боде, ки аз тарафи ғарб мевазад.

Бод, к-он аз машриқ ояд, он сабост,
В-он ки аз мағриб — дабури бовафост. *Румӣ*

2. *маҷ.* ғарб, мағриб.

Аз шимолу аз ҷанубу аз дабур
Боғҳо дорад арӯсиҳою сур. *Румӣ*

ДАБУС *а.* دبوس *ниг.* **даббус.**

ДАБУҚА دبوقه найанбон, найча, як навъ асбоби нафасии мусиқӣ.

ДАБУҚАЗАН دبوقه‌زن найнавоз, навозандаи найанбон.

Ман қаламронам, ӯ дабуқазан аст,
Кулаҳаш бин, ки лаъли қуқаи ӯст,
Дасти ман ҷам зи пои ӯст, бале
Қаламн ман кам аз дабуқаи ӯст. *Хоқонӣ*

ДАВ دو давиш, давидани босуръат.

Сутурон дар он об ҳангоми дав
Бибурданд з-аспони тозӣ гарав. *Ҳотифӣ*

◇ **дав кардан** дамидан(-и май дар хум, шир дар дег ва м. ин).

Дил кушода дор чун ҷоми шароб,
Сар гирифта чанд дар хум дав кунӣ? *Ҳофиз*

ДАВАНД دوند даванда, бидав, тезрафтор, тезтак, бодпой (сифати асп).

Зи зулф бар дили ман ваҳшати дигар мафизо,
Ки нест ҳоҷати қамчин задан ба аспи даванд. *Шоҳин*

ДАВАНДА دونده 1. *сифати феълии замони ҳозираи* **давидан;** 2. тезгард, бидав; чусту чолок.

Ин ҳар се мард мубориз буданд ва айёр ва давандаву таррор. *«Таърихи Наршахӣ»*

Модасаг доштам, даванда чу тир,
Бачае чанд дошт андар шир. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДАВАНДАГӢ دوندگی 1. тезгардӣ, тезрафторӣ, бодпоӣ.

Гоҳе ки ҳамчу бод шавам дар давандагӣ,
Барқи ситезакор наёбад зи ман нишон. *Сайидо*

2. даводав, давуғеҷ, такудав.

ДАВАРОН *а.* دوران гардиш, даврзанӣ, чархзанӣ, гирдгардӣ, мас. ҳаракати чарх; **даварон кардан** гирд гаштан.

Ба ҳеҷ давр чунин тоҷбахш чашми фалак
Надид, агарчи басе кард гирди худ даварон.
Убайди Зоконӣ

◇ **даварони дам** гардиши хун дар бадан; **даварони сар** гаштани сар, чарх задани сар.

ДАВАРОНӢ دورانی: **даваронӣ кардан** давр задан, гирд гаштан.

Дил чу паргор ба ҳар сӯ даваронӣ мекард,
В-андар он доира саргаштаву побарҷо буд. *Ҳофиз*

ДАВВОР *а.* دوار даврзананда, гирдгарданда, чархзананда; **гунбади давvor** *киноя аз* осмон, фалак.

Шаб, ки бо ёри ман он турраи таррор гузашт,
Дуди оҳи дилам аз гунбади даввор гузашт.
Ибни Ямин

Аз садои сухани ишқ надидам хуштар
Ёдгоре, ки дар ин гунбади даввор бимонд. *Ҳофиз*

ДАВЕТ دویت давот, сиёҳидон.

Ва ин қаламро давет намебояд, ки худ чандон ки бинависӣ, мидод дорад. *«Таърихи Систон»*

ДАВЕТГАР دویت‌گر созандаи давотҳо, давотсоз.

Қай аз даветгари худ маро гузар бошад,
Ба хуни худ бидиҳам хат, давет гар бошад. *Сайфӣ*

ДАВИДАН دویدن 1. тохтан, тез рафтан, тезу тунд роҳ гаштан.

Филҳол ба ёди он ҷамила
Барҷасту давид бо қабила. *Ҳилолӣ*

Амирзода низ саросема берун давид.
Аҳмади Дониш

2. такудав, даводав, давуғеҷ кардан; 3. *маҷ.* тез рехтан, тез шоридан, бо суръат ҷорӣ шудан.

Аз ғояти сармо об аз чашми вай медавид. *Авфӣ*

◇ **ба сар давидан** бо рағбат коре кардан ё ба ҷое рафтан.

Аз дӯст як ишорат, аз мо ба сар давидан.
Зарбулмасал

ДАВЛАТ *а.* دولت **1.** мол, сарват, боигарӣ, доройӣ.

Маталаб, гар тавонгарӣ хоҳӣ,
Ҷуз қаноат, ки давлатест ҳанӣ. *Саъдӣ*

Дар давлати хубӣ ба гадоёни дари хеш
Лутфе бикун имрӯз, ки фардо натавон кард! *Камоли Хуҷандӣ*

2. мамлакат.

Шукӯҳе дар оини давлат намонд,
Ба Тӯронзамин зебу зинат намонд. *Шоҳин*

3. ҳукумат, салтанат; ҳукмронӣ.

Бувад адл сармояи хисравӣ,
Зи адл аст бозуи давлат қавӣ. *Шодӣ*

Воқеан дар айёми давлати ӯ [амир Ҳайдар] аксар умаро ба мухолафат ва адоват бархостанд. *Аҳмади Дониш*

4. ғалаба, зафар; **5.** *маҷ.* бахту саодат, иқбол; хушбахтӣ, толеи нек.

Мо ҳалоку ту ба дарвеш набинӣ, чӣ кунам,
Давлату бахт ба бозор харидан натавон. *Хисрави Деҳлавӣ*

Чун сар омад давлати шабҳои васл,
Бигзарад айёми ҳиҷрон низ ҳам. *Ҳофиз*

◇ **давлати бедор** *киноя аз* ёр.

Бо ту чун зулфат чӯ хуш бошад шаб овардан ба рӯз,
Қошки ин давлати бедор медидам ба хоб! *Камоли Хуҷандӣ*

Саҳарам давлати бедор ба болин омад,
Гуфт: Бархез, ки он хисрави ширин омад. *Ҳофиз*

давлати хобида давлате, ки аз он фоида бурда намешавад; **аз давлати...** дар сояи давлати..., ба баракати..., ба шарафи..., бо ёрии...

Ҳофиз аз давлати ишқи ту Сулаймоне шуд,
Яъне аз васли туаш нест ба ҷуз бод ба даст. *Ҳофиз*

ДАВЛАТАЙН *а.* دولتین *шакли дугонаи* **давлат.**

Амир... ташхис миёни давлатайн натавонист кард. *Аҳмади Дониш*

ДАВЛАТКАДА دولت‌کده *ниг.* **давлатхона.**

Ҷазбаи хоби Зулайхост ба Юсуф маълум,
Ки ба давлаткадаи Миср зи Канъон кашадаш. *Хоқонӣ*

ДАВЛАТМАНД دولتمند **1.** доро, бой, ғанӣ.

Маҷмӯи ӯзбакони ин билод дар як лозимомаде — тӯи давлатманде — иҷтимоъ доштанд. *«Шаҳномаи Фарғона»*

2. бахтиёр, хушбахт.

Чӣ давлатманд бошад остоне,
Ки бӯсад пои он сон дилситоне. *Ҷомӣ*

ДАВЛАТПАНОҲ دولت‌پناه бахтовар, саодатбахш.

Ёрони ҳамнишин ҳама аз ҳам ҷудо шуданд,
Моему остонаи давлатпаноҳи ту. *Ҳофиз*

ДАВЛАТПАНОҲӢ دولت‌پناهی: **давлатпаноҳӣ кардан** бахтиёр шудан, хушбахт шудан.

Ба ин шуғл давлатпаноҳӣ кунем,
Ҳамон мириву подшоҳӣ кунем. *Низомӣ*

ДАВЛАТСАРО دولتسرا *ниг.* **давлатхона.**

Бояд, ки изҳори фараҳ ва сурур кунӣ, ки ба давлатсарои амир меравӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

Зудтар худро ба давлатсарои он азиз бирасон. *Садри Зиё*

ДАВЛАТХОНА دولتخانه арк; боргоҳ, қаср, сарой.

Ба давлатхонаи аҳли карам раҳ нест соилро,
Қ-аз ин дарҳо даҳони шеру коми аждаҳо беҳтар. *Сайидо*

Ин маблағ танга ба давлатхона равона кунад. *Аҳмади Дониш*

ДАВЛАТХОҲ دولتخواه хайрхоҳ, некхоҳ, талабгори хушбахтии касе.

Баъзе аз давлатхоҳон маслиҳат доданд, ки азимати Хӯқандро фасх намуда, болои Тошканд наҳзат бояд фармуд. *Аҳмади Дониш*

ДАВЛАТХОҲӢ دولتخواهی некӯхоҳӣ, хайрхоҳӣ, талаби хушбахтӣ барои касе.

Элчӣ коре ба тариқи қасд ва амд накардааст, ки хилофи ҷонсупорӣ ва давлатхоҳӣ бошад. *Аҳмади Дониш*

ДАВЛАТХУДОӢ دولتخدائی соҳибдавлатӣ, давлатмандӣ, тавонгарӣ.

Ҳунар ҳар куҷо ёфт қадри тамом,
Ба давлатхудоӣ баровард ном. *Низомӣ*

ДАВЛАТШИОР دولتشعار он ки мақсадаш сарват ғун кардану бой шудан аст, ҳариси молу давлат.

Доштӣ он тоҷири давлатшиор
Сад қатори сор андар зери бор. *Рӯдакӣ*

ДАВЛАТЬЁР دولتیار бахтьёр, хушбахт; соҳибзафар, музаффар.

Ҷаҳонкушои ҷавон, бахтьёру давлатьёр,
Баландмартабаи тоҷбахши мулкситон... *Убайди Зоконӣ*

ДАВЛАТӢ دولتی **1.** бадавлат, давлатманд.

Туро давлат, ӯро ҳунар ёвар аст,
Ҳунарманд бо давлатӣ дархур аст. *Низомӣ*

2. бахтьёр, хушбахт.

Бо давлатиён нишину бархез,
З-ин бахри гурезпой бигрез! *Низомӣ*

3. мансуб ба давлат 2, 3.

ДАВО *а.* دوا **1.** дору, дармон.

Зи фарши махмали аҳли карам паҳлу тиҳӣ созам,
Гурезам аз давои ин ҳакимон, дардро монам. *Сайидо*

даво кардан табобат кардан, муолиҷа намудан.

Мардакеро чашмдард хост, пеши байторе рафт, то даво кунад. *Саъдӣ*

Дӯстон, имшаб давои ҷони маҳзунам кунед,
Бар сарам афсонае хонеду афсунам кунед. *Ҳилолӣ*

2. *маҷ.* илоҷ, чора.

Худкардаро даво не, вовайлои пинҳонӣ! *Зарбулмасал*

ДАВОБ(Б) *а.* دواب *ҷ.* **добба.**

Ба нутқ одамӣ беҳтар аст аз давоб,
Давоб аз ту беҳ, гар нагӯӣ савоб. *Саъдӣ*

Аз давоб нузул карда, дар сояи аспони хеш нишастанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ДАВОБДОР دواب‌دار саис, аспбон.

Насирхон давобдори султон Ҳушанг буд. *«Таърихи Фаришта»*

ДАВОВИН *а.* دواوين *ҷ.* **девон.**

На пеши ман давовин асту дафтар,
На Исоро ақоқир асту ҳован. (5) *Хоқонӣ*

ДАВОГАР دواگر давокунанда, табиб.

ДАВОДАВ دوادو давиш, давуғеҷ, давутоз (ба ҳар тараф ё паёпай); **даводав гирифтан** а) тез рафтан; б) тез ҷорӣ шудан.

Хаданг аз ду ҷониб раворав гирифт,
Ба рӯи замин хун даводав гирифт. *Шодӣ*

ДАВОИР *а.* دوائر *ҷ.* **доира** I.

Нуқтае з-ин давоири пуркор
Нест берун зи даври ин паргор. (I) *Ҷомӣ*

ДАВОЛ I||**ДУВОЛ** I دوال **1.** тасмаи чармин (барои борбандӣ, миёнбанди узангуи асп ва ғ.).

Гирифтам даволи камарбанди ӯй,
Бияфшордам сахт пайванди ӯй. *Фирдавсӣ*

Бигсаст чун зимоми сари риштан ҳаёт,
Даст аз даволи маҳмили ту нагсалам ҳанӯз. *Ҷомӣ*

даволи камар тасмаи миёнбандӣ, камарбанди чармин.

Ба гуштӣ гирифтан ниҳоданд сар,
Гирифтанд ҳар ду даволи камар. *Фирдавсӣ*

даволи рикоб тасмаи узангу.

Чун пой бар рикоб ниҳод, даволи рикобаш бигусаст. «*Таърихи Табарӣ*»

Басо гардани сахту кемухту чарм,
Ки шуд чун даволи рикоби ту нарм. *Низомӣ*

2. тасмаи чармини ғафс, ки бо он нақора менавозанд.

Қомрон-мирзо дар Огра нузул намуда, табли подшоҳӣ ба даволи мухолафат ошкоро зад. «*Таърихи Фаришта*»

давол задан нақора навохтан.

Инак имрӯз баъди чандин сол
Ҳама бар кӯси ӯ занад давол. *Низомӣ*

ДАВОЛ II||**ДУВОЛ** II دوال ҳила, макр, фиреб, қаллобӣ.

ДАВОЛАК||ДУВОЛАК دوالک **1.** даволча, тасмача; тасмаи махсусе барои қиморбозӣ; **даволак бохтан** даволакбозӣ кардан, тасмабозӣ кардан, бо тасма қиморбозӣ кардан.

Ба гирди даволе даромад далер,
Даволак ҳамебохт бо тундшер. *Низомӣ*

2. *тиб.* як навъ доруи хушбӯй.

ДАВОЛАКБОЗ||ДУВОЛАКБОЗ دوالکباز **1.** тасмабоз, қиморбозе, ки бо тасмаи махсус бозӣ мекунад; **2.** *маҷ.* найрангбоз, маккор, ҳилагар.

Дар замин даркаш ин даволи дароз,
То нагардад касе даволакбоз. *Низомӣ*

ДАВОЛАКБОЗӢ||ДУВОЛАКБОЗӢ دوالکبازی **1.** тасмабозӣ, қиморбозӣ бо тасмаи махсус; **2.** найрангбозӣ, ҳилагарӣ, маккорӣ.

ДАВОЛБОЗ||ДУВОЛБОЗ دوالباز *ниг.* **даволакбоз 2.**

ДАВОЛӢ||ДУВОЛӢ دوالی найрангбоз, ҳилагар.

Даволӣ малик дар язак пешрав,
Давоми инон карда дар хун гарав. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДАВОМ *а.* دوام **1.** ҳамешагӣ, доимӣ, давомнок, бардавом, дуру дароз.

Дар базми давр як-ду қадаҳ даркашу бирав,
Яъне тамаъ мадор висоли давомро. *Ҳофиз*

2. сабот, пойдорӣ, мустаҳкамӣ.

Давоми мамлакати эшон ба сабаби адл буда. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Ҳаргиз намирад он, ки дилаш зинда шуд ба ишқ,
Сабт аст бар ҷаридаи олам давоми мо. *Ҳофиз*

ДАВОН(И)ДАН دواندن||دوانیدن шитобон равон кардан.

Ғуломеро ба русто давониданд, то намак орад. *Саъдӣ*

Сад нома фиристодаму он шоҳи саворон
Пайке надавониду саломе нафиристод. *Ҳофиз*

ДАВОНИҚ *а.* دوانق *ҷ.* **донақ.**

Ба давониқ музояқа оғоз ниҳода, аз муқтазои лаҷоҷ ва иноди аҳли сиёқ сари мӯе таҷовуз ҷоиз намедошт. «*Равзат-ус-сафо*»

ДАВОР||ДУВОР *а.* دوار **1.** гардиш, чархзанӣ, даврзанӣ.

З-интизороти Шамси Табрезӣ
Тиру Ноҳиду Моҳ давор кунад. *Шамси Табрезӣ*

2. гаштани сар, чарх задани сар (ба сабаби ягон касалӣ); **3.** *маҷ.* марказ.

Илтимос карданд, ки мустаин ба мақарри хилофат — давори мамлакати худ мурочиат намояд. «*Равзат-ус-сафо*»

ДАВОСАНҶ دواسنج шифоёб, давопазир.

Мақсуди вай он ки он ғаму ранҷ
Гардад зи давогарон давосанҷ. *Ҷомӣ*

ДАВОТ *а.* دوات сиёҳидон.

Давот, эй писар, олати давлат аст,
Бад-ӯ давлати тундро ром кун. *Адиб Собир*

Ҳорунаррашид давоту қалам талабиду ба дасти худ ин суханҳоро бинавишт. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

ДАВОТДОР دواتدار *таър.* сиёҳидонбардор, қаламдонбардор, шахси маъмури дарбори феодалон, ки вазифааш давот бардошта гаштан буд.

Муҷоҳиддин Айбеки давотдор рунуд ва авбошро ба худ даъвот мекард. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

ДАВОТКОР دواتکار *ниг.* **давотдор.**

Зи Бӯрашиду зи Абдак масал занад Шервон,
В-агар ба даври манандӣ, давоткори манандӣ. *Хоқонӣ*

ДАВОТХОНА دواتخانه идораи муншиён, мирзохона.

Савгандномa ба давотхона биниҳоданд. «*Таърихи Байҳақӣ*»

ДАВОУЛМИСҚ *а.* دواالمسک *тиб.* доруе, ки барои бақувват кардани дил аз чанд даво месохтанд ва қисми калони онро мушк ташкил мекард.

Муфарреҳ бо насимаш гашта дамсоз,
Давоулмиск бо бӯяш ба парвоз. *Низомӣ*

ДАВОӢ I دوائی давошаванда; чизе, ки сифати доруӣ дорад.

Бода дар хум кӯҳна чун гардад, давоӣ мешавад,
Духтари раз пир чун шуд, мумиёӣ мешавад. *Саиди Ашраф*

ДАВОЙ II *а.* دواعی *ҷ.* **доия.**

Хоҷа... қадам бардошт ва он ҳар ду орзуманди муштоқро ба ҳам бигзошт, маҷлис холӣ гашт ва давоии мувосалат аз ҷонибайн мутаволӣ. (1) *Ҷомӣ*

Гӯем, давоӣ ду қисм бувад: ҳаққонӣ ва нафсонӣ. (1) *Аҳмади Дониш*

ДАВОҶ دواج 1. болопӯш, рӯйҷо, ҷойпӯш.

Баёзи рӯз барояд чу аз давоҷи сиёҳ,
Бараҳна боз нишинад яке сапедандом. *Саъдӣ*

2. кӯрпа, бистар, ҷойхоб.

Наям огаҳ аз аслу фаръи хироҷ,
Ҳамеғалтам андар миёни давоҷ. *Фирдавсӣ*

3. қабо, ҷомаи васеъ, ки тамоми баданро пӯшонад.

Туро бодо ба базми мулк ҷоми хушдилӣ бар каф,
Кулоҳи салтанат бар сар, давоҷи мафхарат дар бар. *Бадри Ҷоҷӣ*

Банд гар барниҳад, ту тоҷ шумар,
В-ар палосат диҳад, давоҷ шумар. *Саноӣ*

ДАВР *а.* دور 1. гардиш, гирдгардӣ, чархзанӣ.

Вале огоҳияш аз ҳеҷ як не,
Хабар аз сайру давраш чун фалак не. *Нозим*

2. гардиши бонавбати ҷоми май дар байни аҳли сӯҳбат.

Ман аз шароби ин сухан маст будаму фузолаи қадаҳ дар даст, ки раванда бар канори маҷлис гузар кард ва даври охир дар вай асар, — наърае бизад. *Саъдӣ*

Чу гарданда шуд чанд даври шароб,
Хирад хуфту рағбат даромад зи хоб. *Хисрави Деҳлавӣ*

3. мавсим, фасл, ҳангом; вақт, аҳд, замон.

Гуфтам: Ба даври лола кашам як пиёлае,
Бар рағми ман бирехт фалак санги жоларо. *Ибни Ямин*

Ҳофиз, ғами дил бо кӣ бигӯям, ки дар ин давр
Ҷуз ҷом нашояд, ки бувад маҳрами розе. *Ҳофиз*

даври гул фасли баҳор.

Дорад ба даври гул ҳама кас аз баҳор ҳаз,
Хорест дар дили ману аз вай ҳазор ҳаз. *Мушфиқӣ*

4. *маҷ.* вақти ҳукмронӣ, аҳди салтанат.

Сабру хирад аз дилам чӣ ҷӯӣ,
Дар даври ту худ кирост инҳо? *Ҷомӣ*

5. доира, гирдогирд, давродавр, атроф(-и чизе); назд (-и чизе).

Гуфтанд: Як ҳазору дувист фарсанг даври ӯст ва дар миёни дарьё ҷазоир аст. *Носири Хисрав*

Ба ҳар ҳоле чу Исматро ту бошӣ қиблаи ҳоҷат,
Бувад ораш, ки дар даври дари ёри дигар гардад. *Исмат*

◇ **даври айём** гузашт ва мурури рӯзҳо; гардиши замона, гардиши рӯзгор.

Дил намехост ҷудоӣ зи ту, аммо чӣ кунам?
Даври айём на бар қоидаи дилхоҳ аст. *Ҷомӣ*

даври гардун гардиши осмон, ҳаракати доимии фалак; дуньё, рӯзгор; табаддулоти тез-тез ва пай дар паи ҷаҳон ва замон, қазову қадар, тақдир (ин мафҳум аз он ҷо пайдо шудааст, ки гӯё осмон бар сари одамон ҳамеша давр мезадааст ва ҳамаи ҳодисаҳои неку бади олам аз ин гардиш ба амал меомадааст).

Даври гардун гар ду рӯзе бар муроди мо нагашт,
Доимо яксон намонад ҳоли гардун, ғам махӯр! *Ҳофиз*

даври осмон *ниг.* **даври гардун.**

То ҳаст зи даври осмон ёд,
Ин нусха ба ёдгор монад! *Шоҳин*

даври офтоб муддати як шабу як рӯз (ки аз рӯи ақидаи гузаштагон гӯё офтоб дар ҳар шабонарӯз гирди заминро як бор давр мезанад).

Қомронӣ гар кунӣ, Махфӣ, тамоми умри худ,
Ҳар нафас соле бувад пеши ту даври офтоб. *Махфӣ*

даври рӯзгор тағайюроти ҷаҳон, табаддулоти муттасили ҳодисаҳои замон ва ҷаҳон.

Нестам озурдахотир, чун ба даври рӯзгор
Шодмонӣ даст дар оғӯши мотам меравад. *Махфӣ*

даври тасалсул а) *фалс.* вобастагӣ ва гузаштани чизе ба чизи дигар ва он чиз боз ба ҳамон чизи аввал ва ҳамин тавр гардиши бениҳоят, мас. вобастагии ҳастии мурғ ба тухм ва ҳастии тухм ба мурғ ва мисли ин гардишу пайвастагии беохир; б) дар илми мантиқ — тааллуқ ёфтани даъво ба далел ва далел ба даъво, ки аз ин сабаб ҳалли қазия воқеъ намегардад, мас. дар мисолҳои зер даври доимии зулф боиси дида нашудани рӯй шудааст ва чун худи зулф низ доимо дар ҳаракат аст, он ҳам дида намешавад:

Чун зулфу орази ту даври тасалсул омад,
Он ҳар ду гар бубинад аҳли назар, муҳол аст. *Камоли Хуҷандӣ*

Ваҷҳи назари даври тасалсул ба бадеҳӣ
Ақл аз назари рӯи туву мӯи ту донист. *Камоли Хуҷандӣ*

даври фалак *ниг.* **даври гардун.**

Беривоҷии ҳунар бин, ки ман аз даври фалак
Ранҷи бисьёр кашам дар тамаи музди қалил. *Шоҳин*

даври чарх *ниг.* **даври гардун.**

Ҳарфи бедоде, ки берун ояд аз килки қазо,
Даври чарх онро ба номи ман рақам хоҳад кашид. *Ҳилолӣ*

даври шаборӯзӣ мурури замон, гузаштани вақт; **даври қамар** (*ё* **қамарӣ**) дар илми нуҷуми кӯҳна — даври охири ҳафт кавкаби сайёра аст, ки даври ҳар яке аз онҳо (аз ҷумла Қамар) 7000 сол ҳисоб мешавад ва гӯё даври Қамар аз замони пайдоиши Одам сар мешавад.

Ин чӣ шӯрест, ки дар даври қамар мебинам,
Ҳама офоқ пур аз фитнаву шар мебинам. *Ҳофиз*

ДАВРА *а.* دوره 1. доира, чизи мудаввар; як гардиш; 2. давр задани чизе, мас. чарх; 3. аҳд, замон.

Боз давраи дигар ба тартиби мазкур шурӯъ хоҳад кард. *Аҳмади Дониш*

ДАВРҒАРД دورگرد гирдгарданда дар атрофи чизе, тавофкунанда.

Ҳаё аз давргардони ҳаримаш,
Чароғи шарм хомӯш аз насимаш. *Нозим*

ДАВРГИР دورگیر 1. боданӯш, касе ки дар даври шароб ҷоми навбатӣ ба ӯ мерасад; 2. *маҷ.* подшоҳ, ҳукмрон.

Пазирои панди вазирон шуданд,
Ки аз ҷумлаи давргирон шуданд. *Низомӣ*

ДАВРОН *а.* دوران 1. *ниг.* **даварон;** 2. замон, аҳд; мавсим, фасл, ҳангом.

Мавлоно Шарафиддини Алии Яздӣ... дар илми муаммо бебадали замон ва дар фанни иншо ягонаи *даврон буда, китоби «Зафарнома»... пардохт.* *«Фатҳнома»*

Зи даврон он қадар, эй Сайидо, озурдагӣ дорам,
Намакро мешуморад марҳами кофур доғи ман. *Сайидо*

3. *маҷ.* бахт, толеъ; қазову қадар.

Осуда бар канор чу паргор мешудам,
Даврон чу нуқта оқибатам дар миён гирифт. *Ҳофиз*

Чун фалохан бар шикам санг аз қаноат бастаем,
Санг агар дар паллаи рӯзӣ бувад, даврони мост. *Соиб*

◇ **даврони бақо** умр, айёми зиндагонӣ.

Даврони бақо чу боди саҳро бигузашт,
Талхию хушиву зишту зебо бигузашт. *Саъдӣ*

даврони фалак *ниг.* **давр (даври гардун).**

Гарчи ғаму ранҷи ман дарозӣ дорад,
Айшу тараби ту сарфарозӣ дорад,
Бар ҳар ду макун такья, ки даврони фалак
Дар парда ҳазор гуна бозӣ дорад. *Хайём*

ДАВРӢ دوری 1. доирашакл, мудаввар, давра.

Сутурлоби даврӣ, ки фарзона сохт,
Бар оини он ҷоми шоҳона сохт. *Низомӣ*

2. табақи калони ошхӯрӣ, табақи лангарӣ.

ДАВҲА *а.* دوحه 1. дарахти бузург.

Қадом давҳаи саодат, ки аз тундбоди шақоват аз бех канда нашуд? *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Номи малик Ғиёсиддинро аз хутба бияфканд ва давҳаи вифоқро ба шаҷараи хилоф мубаддал гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *кинoя аз* фарзанд, зода.

... Ки, эй давҳаи хонадони куҳан,
Бинеҳ гӯш бар оқилона сухан. *Ҳотифӣ*

ДАД دد ҳайвони дарранда; *муқобили* **дом** II.

На ҳар одамизода аз дад беҳ аст,
Ки дад з-одамизодаи бад беҳ аст. *Саъдӣ*

Бикуштанд чандон аз ӯ деву дад,
Ки ғайр аз худояш надонад адад. *Шодӣ*

даду дом ҳайвоноти дарранда ва ғайридаррандаи саҳроии гиёҳхӯр; *муқ.* **дом II (дому дад).**

Чунон буд, ки дар кӯҳи Чин он замон
Даду дом будӣ фузун аз гумон. *Фирдавсӣ*

Гирдаш даду дом ҳалқа баста,
Ӯ хуш ба миёнашон нишаста. *Ҷомӣ*

ДАДА دده *ниг.* **дад.**

Биёбони беобу роҳи дада
Саропардае дид ҷое зада. *Фирдавсӣ*

... Ки гӯӣ кӣ парвард хоҳад туро,
Қадомин дада хӯрд хоҳад туро? *Низомӣ*

ДАДӢ ددی даррандагӣ.

Ба кеши аҳли мурувват бадӣ дадӣ бошад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ДАЖ دژ *ниг.* **диж.**

ДАЖАМ دژم *ниг.* **дижам.**

ДАЖХИМ دژخیم‖دژخم *ниг.* **дижхим.**

ДАЗ دز 1. қалъа, диж; 2. кӯшк; болохона.

Чу буррид Рустам буни шохи газ,
Биёмад зи дарьё ба айвону даз. *Фирдавсӣ*

ДАЙ دی 1. моҳи даҳӯми соли шамсӣ, ки ба 23 декабрь—21 январь рост меояд ва мавсими шиддати сармои зимистон ҳисоб мешавад.

Даю баҳману озару фарвадин
Ҳамеша пур аз лола бинӣ замин. *Фирдавсӣ*

То чаман пажмурда гардад дар маҳи конуну дай,
То ҳаво тафсида гардад дар маҳи айлулу об. *Муиззӣ*

2. *маҷ.* зимистон; сармо.

Оби чашмам хушк гардид аз дами сарди рақиб,
Гарчи оби шӯр кам мебандад аз таъсири дай. *Мушфиқӣ*

Дар ин аҳд бе май нишастан хатост,
Ки дай ғамфизо асту май ғамзидост. *Шоҳин*

3. рӯзи нӯҳӯми ҳар моҳи шамсӣ.

Куҷо моҳи озар буду рӯзи дай,
Гаҳи оташу мурғи бирьёну май. *Фирдавсӣ*

Чу озармоҳ рӯзи дай даромад,
Ҳамон аз рӯз шаш соат баромад. *Фахриддини Гургонӣ*

ДАЙЁН *а.* دیان *д.* мукофотдиҳанда; ҷазодиҳанда; қаҳркунанда; ҳисобгир (сифати худо).

Ҷумла нолон пеши он дайёни фард,
Сад ҳазорон оқилон дар вақти дард. *Румӣ*

ДАЙЁР *а.* دیار 1. сокин, муқим, истиқоматкунанда, аҳли диёр.

Гар барафтад парда аз пешони кор,
Не ҳаме дайёр монад, не диёр. *Аттор*

Гар равам ҳар сӯ дусад фарсанг беш,
Н-оядам аз одамӣ дайёр пеш. *Ҷомӣ*

2. кас, шахс.

Ба ҳангоми ғуруби офтоб дар он маърака аз насоро дайёре намонд. *«Равзат-ус-сафо»*

ДАЙЛАМ‖ДЕЛАМ دیلم 1. номи шаҳрест дар Эрон; 2. сокинони Дайлам, ки ҷингиламӯ мебошанд.

Рӯи дайлам ҷидам, аз ғам мӯй жӯпин шуд маро,
Ҳамчу мӯи дайлам андар ҳам шикаст аъзои ман. *Хоқонӣ*

3. ғулом, банда; хизматгор.

Ин аст ҳамон даргаҳ, к-ӯро зи шаҳон будӣ
Дайлам малики Бобул, ҳинду шаҳи Туркистон. *Хоқонӣ*

ДАЙМА *а.* دیمه бороне, ки пай дар пай меборад, борони давомдор.

ДАЙМАҲ دیمه *ниг.* **даймоҳ.**

ДАЙМАҲӢ دیمهی *ниг.* **даймоҳӣ.**

ДАЙМОҲ‖ДАЙМАҲ دیماه ‖ دیمه 1. моҳи дай; 2. *маҷ.* зимистон; сармо.

Ба даймоҳ ар эдун, ки хоҳад худой,
Бипӯшам бузург оҳанина қабой... *Дақиқӣ*

Дар ин даймоҳи бебаргӣ кӣ ғайр аз хомаи Соиб
Ба фикри тоза дорад тозарӯ хоки Сифоҳонро? *Соиб*

ДАЙМОҲӢ||ДАЙМАҲӢ دیماهی || دیمهی мансуб ба даймоҳ; зимистонӣ; хунук, сард.

Расида мавсими Наврӯзу душманон зи ҳасад
Ҳамезананд нафасҳои сарди даймоҳӣ.
Заҳири Форьёбӣ

В-он ки сармои даймаҳиро боз
Банд мебарниҳад барои ниёз... *Саноӣ*

ДАЙН *а.* دین қарз, вом, қарзи муддатнок, қарзи бамӯҳлат.

Эй писари Ақил, ҳеҷ кас монеъ нахоҳад омад, ки аз моли ту дайни ту адо кунанд. «*Равзат-ус-сафо*»

дайн кардан қарз гирифтан; **бар гардани (ё зиммаи)** *касе* **дайн кардани (ё сохтани)** *чизе* ба гардани касе мондани чизе, касеро гардан фароварондан, касеро дар масъалае ба тандиҳӣ маҷбур намудан.

Ҳусни ту, ки дорад зи ҷафо зинату зайно,
Бар зиммаи мо ишқи туро сохта дайно. *Савдо*

ДАЙР *а.* دیر ибодатхона ва хонақоҳи насрониён ё оташпарастон.

Туву тасбеҳу мусаллову раҳи зӯҳду вараъ,
Ману майхонаву ноқусу раҳи дайру куништ.
Ҳофиз

Аз тавофи Қаъбаву дайру ҳарам моро чӣ ҳаз,
Масҷиду меҳроби ман ғайр аз сари кӯи ту нест.
Туғрал

дайри муғон а) ибодатгоҳи оташпарастон, оташкада.

Аз он ба дайри муғонам азиз медоранд,
Ки оташе, ки намирад, ҳамеша дар дили мост.
Ҳофиз

Исмат, ар хоки дари дайри муғон рӯбӣ, беҳ,
Ки шавӣ мӯътакифи Қаъбаю мағрур шавӣ. *Исмат*

б) *маҷ.* майхона, харобот.

Дилам зи савмиа бигрифту хирқаи солус,
Куҷост дайри муғону шароби ноб куҷо? *Ҳофиз*

дайри шаммосӣ калисо, ибодатхонаи насрониён (христианҳо).

Рӯзи шанбе зи дайри шаммосӣ
Хайма зад дар либоси Аббосӣ. *Низомӣ*

◇ **(ин) дайри дерина** *киноя аз* дуньёи кӯҳан; ҷаҳон, дуньё.

Дило, дидаи дурбин баркушой
Дар ин дайри деринаи дерпой. *Ҷомӣ*

дайри дудар *киноя аз* дуньё, олам.

Чун ҳосили одамӣ дар ин дайри дудар
Ҷуз хуни дилу додани ҷон нест дигар,
Хуррам диле он ки як нафас зинда набуд,
В-осуда касе, ки худ назод аз модар. *Хайём*

(ин) дайри куҳан *киноя аз* дуньё, ҷаҳон.

Дар ин дайри куҳан расмест дерин,
Ки бе талхӣ набошад айш ширин. *Ҷомӣ*

(ин) дайри мукофот *киноя аз* дуньё, ҷаҳон.

Бас таҷриба кардем дар ин дайри мукофот,
Бо дурдкашон ҳар кӣ дарафтод, барафтод. *Рӯдакӣ*

(ин) дайри мусаддас *киноя аз* дуньёе, ки ба ақидаи қадимиён аз чор ҷиҳат (шарқ, ғарб, шимол, ҷануб) ва аз болову поён (замину осмон) иборат будааст.

Дар ин дайри мусаддас з-ӯст равшан
Мусамман равзане аз ҳашт гулшан. *Ҷомӣ*

(ин) дайри пурофот *ниг.* **(ин) дайри куҳан.**

Ёдгор Муҳаммад-султон дар сиғари син аз ин дайри пурофот сафар кард. «*Таърихи Сайидроқим*»

(ин) дайри сипанҷ(ӣ) *ниг.* **(ин) дайри куҳан.**

То битвонӣ, ғами ҷаҳон ҳеҷ масанҷ,
Бар дил манеҳ аз омадаву н-омада ранҷ;
Хуш мехӯру мебош дар ин дайри сипанҷ,
Бо худ бизӣ, ҷаве агар дорӣ ганҷ. *Хайём*

(ин) дайри танг *ниг.* **(ин) дайри куҳан.**

Шод аз онам, ки дар ин дайри танг
Шодиву ғам ҳар ду надорад дарангг. *Низомӣ*

(ин) дайри хокӣ *ниг.* **(ин) дайри куҳан.**

Чу доман бар ин дайри хокӣ фишонд,
Ҷанибат бар ин ҳафт майдон биронд. *Хоҷу*

аз ин дайри хокӣ маҳмил рондан мурдан, вафот кардан.

Аз ин дайри хокӣ чу маҳмил биронд,
Ба фағфури Чин мамлакат бозмонд. *Хоҷу*

(ин) дайри хокиниҳод *киноя аз* дуньё.

Машав хоки ин дайри хокиниҳод,
Ки ногаҳ диҳад ҳамчу хокат ба бод. *Хоҷу*

ДАЙРОНӢ دیرانی муқими дайр, аҳли дайр, дайрнишин; насронӣ ё оташпараст.

Гуфт, к-эй кӯҳна пири дайронӣ,
Чист ин кисвати мусулмонӣ? *Ҷомӣ*

ДАЙҲИМ دیهیم тоҷ, афсар; кулоҳи мурассаъ.

Ба як гардиш ба шоҳаншоҳӣ орад,
Диҳад дайҳиму тоҷу гӯшворо. *Рӯдакӣ*

Қарам пой дорад, на дайҳиму тахт,
Бидеҳ, к-аз ту ин монад, эй некбахт! *Саъдӣ*

ДАЙҲИМДОР دیهیم‌دار тоҷдор, подшоҳ.

Чу дайҳиму тоҷаш ба сар барниҳод,
Зи дайҳимдорон наёвард ёд. *Фирдавсӣ*

ДАЙҶУР *а.* دیجور торикӣ, сиёҳӣ, торикии шаб; **шаби дайҷур** шаби бағоят торик.

Лашкариёни Муҳаммадхон амр карданд ва лашкари Андиҷон дар он шаби дайҷур намунаи рӯзи растахез зоҳир карданд. «*Равзат-ус-сафо*»

ДАККА I دکّه бузи кӯҳӣ; така.

ДАККА II دکّه садама, зарб; **дакка хӯрдан** ба ҳам бархӯрдан, ба ҳам задани ду чиз.

ДАКОКИН *а.* دکاکین *ҷ.* **дуккон||дӯкон.**

Адвияфурӯшон тарки пешаи худ карда дакокин бастанд. «*Таърихи Фаришта*»

ДАЛ(Л) *а.* دل нозу ишва.

Гӯӣ, куҷо рафт он санам, к-ӯ буд дар олам алам,
Хӯрда дами Азро ба дам, бурда дили Вомиқ ба дал.
Ломеӣ

ДАЛА I دله қоқум; гурбаи ваҳшӣ, ки аз пӯсти он пӯстин медӯзанд.

Суъбон даларо захм задӣ ва бетоқат шудӣ аз асари заҳр. *Авфӣ*

ДАЛА II ||**ДАЛЛА** دله зани даллола, мӯҳтола; зани ҳилагар, айёр, мунофиқ, найрангбоз.

Даҳр зи макраш дили пурнолае,
Ҳар сари мӯяш дала — мӯҳтолае. *Яҳёи Кошӣ*

ДАЛАБОЗӢ دلهبازی ҳилагарӣ, айёрӣ, мунофиқӣ, найрангбозӣ.

Гурба най, дастдарозӣ макун,
Бо далаи деҳ далабозӣ макун. *Низомӣ*

ДАЛАҚ دلق *шакли арабишудаи* **дала** I.

ДАЛВ *а.* دلو 1. зарфи чармии обкашӣ аз чоҳ; сатил.

Ман бирафтам ва далве чанд об дар гармоба бар вай рехтам. Ҷомӣ

Расанро баст бо далвеву афканд
Дар он чоҳе, ки Юсуф буд дар банд. *Ҳозиқ*

2. *нуҷ.* номи бурҷи ёздаҳӯми фалак буда, аз ин бурҷ гузаштани Офтоб мутобиқи моҳи январь аст.

Гоҳе орзу мебурд, ки аз баҳри дафъи гармо дар Далви фалак нишинад ва гоҳе майл мекард, ки дар шикамн Шер манзил гузинад. *Восифӣ*

... Қ-аз ин чоҳ оташам мехост обе,
Дамид аз бурҷи Далвам офтобе. *Нозим*

ДАЛЕЛ I *а.* دلیل 1. бурҳон, ҳуҷҷат; шоҳид, гувоҳ; асос.

Пайдо шуд, ки ҳеҷ ҷисм андар хало набувад ва далел бар он, ки андар хало ҷунбиш набувад. *Ибни Сино*

Қавли ӯ бар ҷаҳли ӯ ҳам ҳуҷҷат асту ҳам далел,
Фазли ман бар ақли ман ҳам шоҳид асту ҳам ямин. *Манучеҳрӣ*

далели китобӣ далеле, ки аз китобе оварда шудааст; **далели сотеъ** далели ошкор, далели возеҳ ва бурро; 2. нишона, аломат.

Бар ин ду байт ихтисор кунем, ки андак далели бисьёр бошад ва муште намунаи хирворе. *Саъдӣ*

Аз ин ҷиҳат дар тамузи тобистон ва сахраи зимистон сафар кардан далели ҳамоқат ва аблаҳист. *Аҳмади Дониш*

ДАЛЕЛ II *а.* دلیل раҳнамо, раҳбар, роҳбалад, ҳодӣ.

Пас далелеро ба музд гирифтанд, ки ӯ роҳҳои Мадинаро некӯ медонист. *«Таърихи Табарӣ»*

Нест Туғрал дар раҳи мақсад далели дигаре,
Ишқ моро оқибат дар кӯи ҷонон раҳбар аст. *Туғрал*

далели роҳ (*ё* **раҳ**) роҳнамо, роҳбалад.

Ба кӯи ишқ манеҳ бе далели роҳ қадам,
Ки ман ба хеш намудам сад эҳтимому нашуд. *Ҳофиз*

Далели раҳи растагорон шавад,
Ба чашми азизон азиз он шавад. *Шоҳин*

далел гирифтан раҳбару раҳнамо интихоб кардан.

ДАЛЕР دلیر 1. диловар, шуҷоъ, ҷасур, нотарс.

Масти ҳимоятӣ нагурезад зи мӯҳтасиб,
Дузди далер хона ба чашми асас кунад. *Сайидо*

2. паҳлавон, баҳодур, зӯр.

Далере, ки буд номи ӯ Ашкбӯс,
Ҳамебархурӯшид бар сони кӯс. *Фирдавсӣ*

3. *маҷ.* густох, бешарм.

Яке зиндагонӣ талаф карда буд,
Ба ҷаҳлу залолат сар оварда буд.
Далере сияҳномаи сахтдил,
Зи нопокӣ иблис аз вай хиҷил. *Саъдӣ*

ДАЛЕРОНА دلیرانه диловарона, нотарсона, шуҷоатмандона.

Касе, ки даст ба зулфи ту зад далерона,
Шигифт нест, барад бар даҳони мор ангушт. *Шоҳин*

ДАЛЕРӢ دلیری 1. диловарӣ, ҷасурӣ, нотарсӣ.

Далерӣ кун, ки майдон аз далер аст,
Агар рӯбаҳ далер афтод, шер аст. *Ҳилолӣ*

2. *маҷ.* густохӣ, беҳаёӣ.

Дидаи бадбин бипӯшон, эй карими айбпӯш,
З-ин далериҳо, ки ман дар кунҷи хилват мекунам. *Ҳофиз*

ДАЛЛ دل *ниг.* **дал(л).**

ДАЛЛА دله *ниг.* **дала** II.

ДАЛЛОҚ *а.* دلاک 1. касе, ки дар ҳаммом бадани ҳаммомкунандагонро мемолад ва халта мекунад; ходим, ходимчӣ.

Чандон ки мо дар ҳаммом шудем, даллок ва дигарон даромаданд ва хидмат карданд. *Носири Хисрав*

2. сартарош, ки дар замонҳои пеш ба ғайр аз мӯйсаргирӣ боз баъзе корҳои табибӣ, аз қабили дандонкашӣ, нештарзанӣ ва зулукмонӣ ҳам мекард.

Зада нештар ба дасти ёр даллок,
Равон аз дасти ман хун гашт дар хок. *Мулҳам*

ДАЛЛОЛ *а.* دلال 1. воситачӣ дар байни харидор ва фурӯшанда.

Рост чу кушта шаванду зор фиганда,
Оядаш муштарию ояд даллол. *Манучеҳрӣ*

2. далолаткунанда, раҳнамо.

Бувад ҳоли шаррири доно бахайр,
Ки гардад суи хайр даллоли ғайр. *Ҷомӣ*

ДАЛЛОЛА *а.* دلاله 1. зани миёнарав, хостгор.

Ҳамчу он даллола, к-ӯ гуфт: Эй писар
Навъарӯсе ёфтам бо хубу фар. *Румӣ*

Айёри карашмаро инон дод,
Даллолаи ишваро забон дод. *Шоҳин*

2. зани маккоре, ки занони дигарро ба роҳи бад меандозад.

Даллола миёни эшон зани ҳаҷҷоме буд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ДАЛЛОЛӢ دلالی 1. воситагӣ дар байни харидор ва фурӯшанда; 2. роҳнамоӣ, далолат (ба коре).

ДАЛОИЛ *а.* دلائل *ҷ.* **далел** I.

Гуфто, ки эй нагунбахт, тақсирҳо, ки дорӣ,
Бар гарданат гузорам бо ҳуҷҷату далоил. (1) *Савдо*

Ба хирад ва фаросати хеш бисёр ва далоили он мебинам, ки хирадмандам. (2) *«Қобуснома»*

далоил овардан ҳуҷҷат овардан, гувоҳ нишон додан.

Муддаиёни ҳар ду тараф далоил овардаанд. *Аҳмади Дониш*

ДАЛОЛ||ДИЛОЛ *а.* دلال ғамза, ишва, карашма.

Духтаре диданд дар ғояти ҷамол ва ниҳояти ҳусн ва ғанҷу далол. *Авфӣ*

Ногаҳон рӯзе зане соҳибҷамол
Бо ҳазорон хубию ғанҷу далол... *Румӣ*

ДАЛОЛАТ *а.* دلالت **1.** раҳнамоӣ, роҳ нишон додан.

Эй далели дили гумгашта, худоро, мададе,
Ки ғариб ар набарад раҳ, ба далолат биравад.
Ҳофиз

2. нишона, аломат; гувоҳӣ, шаҳодат; **далолат кардан** а) раҳнамоӣ кардан, раҳ нишон додан.

Туро ба ман кӣ далолат кард? *Авфӣ*

б) ишорат кардан, далел шудан (ба чизе), гувоҳӣ додан.

Баъзе аз аҷзои лафз бар баъзе аз аҷзои маъно далолат накунад. *Ибни Сино*

ДАЛФИН||ДУЛФИН *ю.* دلفين як навъ ҳайвони ширхори баҳрӣ аз ҷинси ҳайвоноти наҳангмонанд.

Ҳар кӣ хоҳад, ки ба рӯи об равад, бигирад пӯсти далфин ва пӯсти наҳанг ва пӯсти моҳӣ ... ва наъле мутбиқ аз ин пӯстҳои мадбуғ бисозад.
«Илми симиё»

ДАЛҚ *а.* دلق **1.** либоси пашминаи дарвешон; хирқаи қаландарон.

Ибодат ба ҷуз хидмати халқ нест,
Ба тасбеҳу саҷҷодаву далқ нест. *Саъдӣ*

далқи муламмаъ ҷомаи дарвешона, ки аз порчаҳои гуногунранг дӯхта шудааст, ҷомаи қуроқ.

Баҳори фақрро аз чашми гирьён обу ранге деҳ,
Ба хуни дил чу гул олуда кун далқи муламмаъро.
Шавкат

2. *маҷ.* либоси кӯҳна, жанда, пора-пора ва садьямоқ.

Соғари май дар кафам неҳ, то зи бар
Баркашам ин далқи азрақфомро. *Ҳофиз*

Бархез, то ба мавсими гул тавба бишканем
В-ин далқи пора-пора дар оташ дарафканем.
Исмат

ДАЛҚПӮШ دلق پوش **1.** дарвеши жандапӯш, қаландар, зоҳид.

Хуш мекунам ба бодаи мушкин машоми ҷон,
К-аз далқпӯши савмиа бӯи риё шунид. *Ҳофиз*

2. *маҷ.* риёкор, мунофиқ, солус.

Аз шайхи далқпӯш ҳаме иҷтиноб соз,
Бо ринди боданӯш ҳаме нӯши ноб кун. *Вавлӣ*

дам *асоси замони ҳозираи* **дамидан.**

ДАМ I دم **1.** нафас.

Пур кун қадаҳи бода, ки маълумам нест,
Ин дам, ки фурӯ барам, барорам ё не? *Хайём*

Гуфтанд бад-ӯ, ки Қайс ҳарчанд
Қардаст чу най раҳи нафас банд,
Дар вай дардам дами вафое,
Бошад, ки бурун диҳад садое. *Ҷомӣ*

дами вопасин нафаси охирин, дами пеш аз марг.

В-ин як дами вопасин, ки дорем,
Чи айшу чи ғам ба ҳам барорем. *Шоҳин*

дами гарм нафаси гарм; *киноя аз* оҳи сӯзон.

Гули сурхат чаро зард аст аз ин сон?
Дами гармат чаро сард аст аз ин сон? *Ҷомӣ*

Аз дами гарми ту, Соиб, ки заволаш марасад,
Дил агар байзаи фӯлод бувад, об шавад. *Соиб*

2. вазиш, вазиши бод; бод, насим.

Марғули сунбул аз дами кӯи ту хушнасим,
Зулфи сабо зи хоки ҷаноби ту мушксой. *Ҳофиз*

Дами боди баҳори бетааммул
Намудӣ сабз ҳамчун тухми сунбул. *Мулҳам*

дами дай боди хунук; вазиши боди зимистон.

Гар гул бифусурд аз дами дай,
Ман ҳам чу сабо расидам аз пай. *Файзӣ*

дами сард а) боди хунук, шамоли нофорам.

Аз ӯ шуд хирқа пора бар гули зард,
Ки бар вай субҳи содиқ зад дами сард.
Бадрии Кашмирӣ

б) оҳи сард, оҳи навмедӣ; навмедӣ.

Ҷонон, дари кин кушодан охир то кай?
Ғам бар дили ман ниҳодан охир то кай?
Умрам ҳама дар оҳу дами сард гузашт,
Ин умр ба бод додан охир то кай?
Хисрави Деҳлавӣ

в) *киноя аз* сухани нофорам.

Ҳазар кун аз дами сарди рақиб, эй ғунчаи хандон,
Ки аз боди хазон офат расад гулҳои раънoро.
Ҳилолӣ

Шуд фикратам ба дил зи дами сарди носеҳон
Чун решаҳои нахл зи боди хазон гиреҳ. *Шоҳин*

3. фурсати як нафаскашӣ, фурсати андак, лаҳза, он.

Бигуфт: Аҳволи мо барқи ҷаҳон аст,
Даме пайдову дигар дам ниҳон аст. *Саъдӣ*

Ҳамчу осиё бар ман нест як дам ороме,
Баҳри рӯзие мурдам, рӯзу шаб ҷадал дорам.
Сайидо

4. вақт, гоҳ, ҳангом, замон.

Он дам, ки бо ту бошам, як сол ҳаст рӯзе,
В-он дам, ки бе ту бошам, як рӯз ҳаст соле.
Ҳофиз

Агар ту дар дами мурдан ба ноз бар сарам оӣ,
Умед ҳаст, ки умрам ба дӯстӣ ба сар ояд. *Исмат*

дами назъ вақти ҷонканӣ.

Ба талхӣ чун дами назъе ба сад таб
Нафас як бор мезад рӯз то шаб. *Хоҷӣ*

дами нақд фурсати мавҷуда, вақти муносиби коре.

Эй дӯст, биё, то ғами фардо нахӯрем
В-ин як дами нақдро ғанимат шуморем!
Фардо, ки аз ин дайри куҳан даргузарем,
Бо ҳафтҳазорсолагон сар ба сарем. *Хайём*

дам ба дам ҳар замон, дамодам; зуд-зуд, тез-тез.

Меnoлам аз ҷудоии ту дам ба дам чу най
В-ин турфатар, ки аз ту наям як нафас ҷудо.
Ҷомӣ

дар дам дарҳол, фавран, ҳамон замон.

Ба ҳар чашмасоре, ки ӯ рух бишуст,
Аз он чашма дар дам шақоиқ бируст. *Хоҷу*

Савори азм гардиданд дар дам,
Ба ёрони чаман гаштанд ҳамдам. *Нозим*

5. ҷуръа, як қулт(-и нӯшиданӣ).

Аз бода шавад такаббур аз сарҳо кам
В-аз бода шавад кушода банди маҳкам.
Иблис, агар зи бода хӯрдӣ як дам,
Қардӣ ду ҳазор саҷда пеши одам. *Хайём*

З-он дам, ки чарх бар сари одам ситодааст,
Бе заҳмате ба кас д а м и обе надодааст. *Савдо*

6. овоз, садо; бонг, ғулғула.

Чандон ки кафшгар фарьёд кард, аз зан ... дам берун наёмад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Дами каррано рафт то осмон,
Биларзид бар худ замину замон. *Шодӣ*

7. афсун, сеҳр; фиреб, макр, найранг.

Шодӣ маталаб, ки ҳосили умр дамест,
Ҳар зарра зи хоки Кайқубодеву Ҷамест.
Аҳволи ҷаҳон, балки гетӣ яксар
Хобеву хаёлеву фиребеву д а м ест. *Хайём*

Ту ро сеҳру даму афсуну найрангу мани маҳзун,
Занам ҷӯшу диҳам ҳушу ниҳам гӯшу кунам бовар.
Хисрави Деҳлавӣ

8. дамгаҳ, назд, наздик, канор ё паҳлӯи чизе.

Ниҳон буд чанд аз дами Аждаҳо,
Ба фарҷом ҳам з-ӯ наёмад раҳо. *Фирдавсӣ*

Ҷуз ман, ки даст бар сари зулфи ту мезанам,
Ку заҳрае, ки касе ба дами Аждаҳо равад! *Шоҳин*

9. бӯй, шам; **дам овардани гӯшт** бӯи бад пайдо кардани гӯшт, вайрон шудани гӯшт; **10.** дами оҳангарӣ, асбоби чарминест барои бод дода шукуфондани ангишт дар корхонаҳои оҳангарӣ.

Кова, ки донад задан бар сари Заҳҳок путк,
Кай шавадаш пойбанд кӯраву сандону дам! *Хоқонӣ*

◇ **дами Исо** (*ё* **Исӣ**) *д.* нафаси Исо; сухани Исои пайғамбар, ки гӯё чунин хусусияти мӯъҷизавӣ доштааст, ки мурдаро зинда мекардааст.

Ман, ки имрӯз ҳалоки дами ҷонбахши туам,
Дами Исо чӣ кунам, чун дами ту ин дам нест.
Ҳилолӣ

Бо кӣ ин нукта тавон гуфт, ки он сангиндил
Кушт морову дами Исии Марьям бо ӯст. *Ҳофиз*

дами Масеҳ (*ё* **Масеҳо**) *ниг.* **дами Исо.**

Ҳамчун дами Масеҳ шифо медиҳад ба дил,
Заҳри ғамат, ки хосияти ангубин дар ӯст. *Исмат*

дами оташин оҳи пурсӯзу гудоз, оҳи дарднок.

Сад шӯъла ба чоки дил дарорам,
В-он гаҳ дами оташин барорам. *Файзӣ*

дами субҳ (*ё* **субҳгоҳ**) а) аввали субҳ, оғози бомдод; субҳдам, саҳаргоҳ.

Аз дами субҳи азал то охири шоми абад
Дӯстию меҳр бар як аҳду як мисоқ буд. *Ҳофиз*

Дами субҳ, к-ин қалъагир офтоб
Бар ин қалъа баршуд ба заррин таноб... *Шодӣ*

б) боди субҳ, насими саҳарӣ.

Чу кард ахтарфишонӣ шабнами субҳ,
Гулоб афшонд бар рӯяш дами субҳ. *Нозим*

дами сур рӯзи қиёмат (ин ибора аз он эътиқоди динӣ пайдо шудааст, ки гӯё қиёмат аз сур навохтани Исрофил сар мешудааст).

Ҳамаи анбиё ва ... авом ... то ба дами сур аз насли бобаракоти ӯ мутаносил аст.
«Шаҳномаи Фарғона»

дам барзадан *ниг.* **дам (бар)задан; дам баровардан** сӯҳбат кардан, гуфтугӯ кардан.

Пеш о, ки ба ҳам даме барорем,
Бо якдигар ғаме гузорем! *Ҷомӣ*

Даме хуш барорем бо ҳамдаме,
Ғаме бозгӯем бо маҳраме. *Хоҷу*

дам *бо касе* **баровардан** бо касе нишастан ва сӯҳбат кардан; бо ҳам зистан, бо ҳам рӯз гузаронидан.

То субҳи саодате, ки дорам,
Аз меҳр даме ба ӯ барорам. *Ҳилолӣ*

дам (фурӯ)бастан хомӯш шудан, сокит шудан, аз гапзанӣ бозистодан.

Ду чиз тираи ақл аст: дам фурӯ бастан
Ба вақти гуфтану гуфтан ба вақти хомӯшӣ. *Саъдӣ*

дам гирифтан нафас гаштан, дам ба дарун задан.

Қамонгӯшаи абруваш хам гирифт,
Зи тундиш гӯяндаро дам гирифт. *Низомӣ*

Шароби бисёр хӯрда буд ва гӯянд, дамаш бигирифт ва бимурд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

дам (дар)дамидан нафас расондан, куф кардан.

Хост, ки даме дардамад ва асари он заҳр ба димоғи барно расонад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

дам даркашидан а) хомӯш шудан, сокит шудан, аз гапзанӣ бозистодан.

Ҳиндувон дам даркашиданд ва бад-он розӣ шуданд, ки дар ақсои мамлакати хеш амне дошта бошанд. *«Равзат-ус-сафо»*

б) канора гирифтан.

Эй худованде, ки ҳар к-аз хидматат дам даркашид,
Аз раҳи ҷунбиш фалак дар гарданаш афганда фах.
Анварӣ

дам додан а) пуф кардан, бод пур кардан чизеро.

Қассоб, чунон ки одати ӯст, маро
Бифканду бикушту гуфт: Ин хӯст маро.
Сар боз ба узр мениҳад бар поям,
Дам медиҳадам, то биканад пӯст маро. *Маҳастӣ*

б) афсун хондан, куфу суф кардан.

Басе дам додамаш, ӯ бар нашуд ром,
Дуо аэбаски кардам, дод дашном.
«Ҷомеъ-ут-тамсил»

дам (бар)задан а) нафас кашидан.

Масҷид ба як бор фурӯ рафт ва халқи бисёр дар вай ҳалок шуданд ва дар ҷумлаи шаҳр таъзият шуд ва баъзеро берун оварданд ва ҳанӯз дам мезаданд ва соате будӣ — бимурдандӣ.
«Таърихи Наршахӣ»

б) таваққуф кардан, каме истода (нишаста) дам гирифтан, нафас рост кардан.

Зи раҳ сӯи айвони Рустам шуданд,
Замоне бибуданду дам барзаданд. *Фирдавсӣ*

Бар ин чашма чун мо басе дам заданд,
Бирафтанд, чун чашм бар ҳам заданд. *Саъдӣ*

в) сухан гуфтан, сухан рондан, гап задан.

Аз висоли хеш бо ман ҳар замон дам мезанӣ,
Дам ба дам бар оташам обе чу шабнам мезанӣ.
Сайидо

Дам нозада бар ҷамоза биншаст,
Рахт аз сари кӯҳи Наҷд барбаст. *Шоҳин*

г) овоз баровардан; нола кардан.

Мутриб ба як савти ҳазин оташ зад андар хирманам,
Чун уд сӯзад оламу чун най зи ҳиҷрон дам занад.
Исмат

д) даъво кардан, иддао кардан; лоф задан.

Кай раво бошад аз ҳавохоҳӣ,
Ки занам пеши шаҳ дами шоҳӣ! *Хисрави Деҳлавӣ*

Алӣ Рой — волии Таббат ... дам аз муҳаббати оли або мезад. *«Таърихи Фаришта»*

е) дамидан, расидан (оид ба субҳ).

Бо субҳ бигӯед, ки бе вақт мазан дам,
Имшаб шаби васл аст, нигаҳ дор нафасро!
Камоли Хуҷандӣ

Бо шаби васл аз фурӯғи рӯзи равшан фориғам,
То қиёмат дигар, эй субҳи ҷудоӣ, дам мазан!
Исмат

дам кардан хомӯш гардонидан, сокит кардан.

Ба ночор ба он ҷӣ фарохури кор буд, аз динору дирам дамаш кард. *Савдо*

дам нишастан хомӯш ва ором нишастан.

... Қ-эй барқзабону оташиндам,
Баргӯ, ҷӣ нишастаӣ ҷунин дам? *Шоҳин*

дам фурӯбастан *ниг.* **дам (фурӯ)бастан; дам хӯрдан** фиреб хӯрдан, фирефта шудан.

Гардун нахӯрад ғамат, ки шӯх аст,
Гетӣ нахӯрад дамат, ки шанг аст. *Анварӣ*

Баҳри дирам ҳилаи хоин басест,
Ҳар кӣ дамаш хӯрд, ҷӣ аблаҳ касест!
Хисрави Деҳлавӣ

дам ба гуфтор задан лаб ба сухан кушодан, гап задан.

Мазан бе тааммул ба гуфтор дам,
Накӯ гӯй, гар дер гӯӣ, ҷӣ ғам? *Саъдӣ*

аз дами шамшер гузаронидан куштан, нобуд кардан; **як дам задан** фурсати як бор нафас кашидан, як лаҳза.

Қам аз як дам задан моро агар дар дида хоб ояд,
Ғами ишқат биҷунбонад ба гӯш-андар ҷарас моро.
Анварӣ

ДАМ II دم қисми тези ҳар асбоби бурранда.

Дами теғ аст, Бедил, роҳи борики сухансанҷӣ,
Забони хома ҳам шақ дорад аз ҳарфофариниҳо.
Бедил

Ҷафопарварда бадхӯе, ки маҳвам бо маҳи рӯяш,
Чакад захри ҳалоҳил аз дами шамшери абрӯяш.
Мулҳам

Густох манеҳ ба ҳарфаш ангушт,
То бар дами дашна н-оядат мушт. *Шоҳин*

ДАМ III *а.* دم **1.** хун.

Гӯӣ куҷо рафт он санам, к-ӯ буд дар олам алам,
Хӯрда д а м и Узро ба дам, бурда дили Вомиқ ба дал. *Ломеӣ*

Ин меҳнат туро ба воситаи касрати ироқати дам омад. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *маҷ.* шароби сурх.

Зоғи сиях то ниҳод байзаи зар аз даҳон,
Булбуларо мечакад аз сари минқор дам.
Бадри Ҷоҷӣ

ДАМА I دمه **1.** *бӯрон, шамоли хунуки барфомехта.*

Миқдоре роҳ ҷӯбе ба замин фурӯ бурда буданд, то мардум рӯзи барф ва дама бар ҳанҷори он ҷӯб раванд. *Носири Хисрав*

... Ки сармову барфу дама гашт боз
Бар онҳо, ки буданд найрангсоз. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *ниг.* **дам** I 10.

Агар касе дамаи охангаронро бидамад бисьёр, он ҳаво, ки андар вай аст, оташ гардад. *Ибни Сино*

3. оташафрӯз, асбоби оташафрӯзие будааст, ки ба шакли каллаи одам ё ба шакли мурғобӣ месохтаанд ва агар ба даруни он об андохта, андаке дар пеши оташ гузоранд, аз нӯл ва сӯрохиҳои бинияш буғ фавворазанон баромада, ангиштро ба тезӣ мешукуфонидааст.

ДАМА II دمه *ниг.* **дам** II.

Дама дар бар кашида теғи пӯлод,
Сари номаҳрамонро дода бар бод. *Низомӣ*

ДАМАВӢ *а.* دموی мансуб ба дам III; хунӣ.

Ҷаҳон-мирзо вақти муроҷаат аз Хуросон аз ифроти шароб исҳоли дамавӣ баҳам расонида фавт шуда буд. *«Таърихи Фаришта»*

ДАМАН دمن домани кӯҳ.

Чун бар дамане хиром кардӣ,
Ё дар талале мақом кардӣ... *Ҷомӣ*

ДАМАНДА دمنده **1.** ғурранда, ғурросзананда; фарьёдкунанда.

Адили сур шуд нои даманда,
Набарди мурдаро мекард зинда.
Фахриддини Гургонӣ

Бизад даст Сӯҳроб чун пили маст,
Чу шери даманда зи ҷо дарбиҷаст. *Фирдавсӣ*

2. туғьёнкунанда, ҷӯшанда, хурӯшон, болобароянда.

Нили д а м а н д а туӣ ба гоҳи атият,
Пили даманда ба гоҳи кинагузорӣ. *Рӯдакӣ*

ДАМБАСТА دم‌بسته **1.** хомӯш, сокит; **2.** *маҷ.* ҳайрон, саргардон; дармонда.

Кушояндаи кори дамбастагон,
Нишонандаи оташи хастагон. *Хоҷу*

ДАМГАҲ دمگه *ниг.* **дамгоҳ.**

ДАМГИРӢ دمگیری гаштани нафас, гирифтани нафас, нафасгирӣ.

Гуфт: Заъфи меъда ҳам аз пирӣ аст.
Гуфт: Вақти дам маро дамгирӣ аст. *Румӣ*

ДАМГОҲ||ДАМГАҲ دمگاه || دمگه **1.** кӯраи оҳангарӣ ва заргарӣ; **2.** ҷои истироҳат, ҷои дамгирӣ.

ДАМДАМА I دمدمه **1.** фиреб, макр, ҳила.

Таҷриба гар дорад ӯ бо ин ҳама,
Бишканад сад таҷриба з-ин дамдама. *Румӣ*

Дамдамаи ту, эй Димна, маро дар ин вартаи ҳалок андохта. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. овоза, шӯҳрат; **дамдама чидан** ном баровардан, шӯҳрат ёфтан.

Аз саро дамдама то фарқи Сурайё чидам,
Қ-аз самак тантана то авҷи самокам дорад. *Шоҳин*

3. печутоб; фавворазанӣ.

Гар барзанам аз оташи меҳри ту яке оҳ,
Бар хирмани маҳ мавҷ занад дамдамаи дуд.
Бадри Ҷоҷӣ

ДАМДАМА II *а.* دمدمه **1.** хашм, қаҳр.

... Ки гург андар омад миёни рама,
Сагу мардро дид дар дамдама. *Фирдавсӣ*

2. изтироб, воҳима, ларза; **дамдама афкандан** воҳима андохтан.

В-аз ҳиял бифребам эшонро ҳама
В-андар эшон афганам сад дамдама. *Румӣ*

ДАМИДАН I دمیدن **1.** вазидан; бо вазиши бод расидан (*оид ба бӯй*).

Ҳар куҷо бигзарӣ чу боди баҳор,
Надамад ҷуз шамими мушки татор. *Ҷомӣ*

2. *пуф кардан, бо пуф ё бо шамоли дами оҳангарӣ* даргирондан оташро.

Биёмад ду сад марди оташфурӯз,
Дамиданд, гуфтӣ, шаб омад ба рӯз. *Фирдавсӣ*

пуф дамидан пуф кардан (барои хомӯш кардани чароғ).

Ҳар кӣ бар рӯи маҳ фишонад туф,
Ё дамад дар чароғи анҷум пуф... *Ҷомӣ*

3. *маҷ.* навохтан (бо нафас).

Муғулбачагон... нолаи арғанун баркашиданд ва навои найро аз паи он дамиданд. *«Фатҳнома»*

сур дамидан а) сурнай навохтан.

Бар ҳашр занем шӯри дигар,
Бар сур дамем сури дигар. *Шоҳин*

б) овоз баровардани сури Исрофил (сурнаи Исрофил ном фаришта), ки гӯё рӯзи қиёматро эълон мекардааст; *кинояз аз* қоим шудани қиёмат.

Раъяти подшо ба теғи ту тез,
Ҳаст мансур то дамидани сур. *Муиззӣ*

4. *д.* дам андохтан, нафас расондан, афсун хондан куфу суф кардан.

Дамидӣ як фусун в-аз даст бурдӣ сабру ҳуши ман,
Худоро, тарки афсун кун, ки ман афсона хоҳам шуд. *Ҳилолӣ*

Ҷигари сӯхта, Шоҳин, ба худо, иксир аст,
Ки ба ҳар хок дамидам нафасе, зар кардам. *Шоҳин*

5. *маҷ.* талқин кардан, чизеро бо таъкид маъқул кардан.

Дар амир медамид, ки ночор Ҳасанакро бар дор бояд кард. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Дар вай дамиданд: Ту тоати Маҳмуд мабар. Исмоил ба сухани муфсидон ғарра шуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ДАМИДАН II دمیدن 1. сабзидан, рӯидан, аз хок баромадан.

Баъди мурдан ҳар гиёҳе, к-аз сари хокам дамид,
Чун расад боде зи кӯи дӯст, гардад беқарор. *Мушфиқӣ*

Дамида бар сари хокам алаф, ки то донӣ
Надода гардиши гетӣ улуфаи муфтам. *Шоҳин*

2. баромадан, тулӯъ кардан, намоён шудан, пайдо шудан; **дамидани офтоб** баромадани офтоб, тулӯи офтоб.

Мудом, то ки дамад офтоб баъд аз субҳ,
Ҳамеша, то ки битобад чароғ пеш аз шом. *Абӯтолиби Калим*

дамидани сапеда сафед шудани рӯз.

Чу аз кӯҳсорон сапеда дамид,
Фурӯғи ситора бишуд нопадид. *Дақиқӣ*

дамидани субҳ тулӯъ кардани субҳ, рӯз шудан.

Ҷуз як нафас нишоти ҷаҳонро мадор нест,
Парвона рафт, субҳ дамиду чароғ ку? *Сайидо*

3. ҷӯш задан, ҷӯшида баромадан.

Ба мағзаш баршуд аз дил оташи меҳр,
Дамидаш заъфарон аз лолаи чеҳр. *Фахриддини Гургонӣ*

Сухан, к-аз дил дамад, барқи дамон аст,
В-агарна боди домони забон аст. *Нозим*

ДАМИМ *а.* دمیم зиштрӯ; *муқобили* сабеҳ.

Маъманаш маскани сабеҳу дамим,
Хотираш ноқиди лаиму карим. *Саной*

ДАМКАШ دمکش ҳамсуруд, касе, ки дар суруд ба хонандаи дигаре ҳамовозӣ мекунад; ҳофиз, сароянда.

Сози кӯҳсор ҳар куҷо пайдост,
Дамкашаш ҷавҳари латифи ҳавост. *Бедил*

ДАМКАШӢ دمکشی ҳамсурудӣ, нағмасароӣ бо ҷӯр шудан ба овози каси дигар; ҳофизӣ, сарояндагӣ.

ДАМОДАМ دمادم дам ба дам, ҳар дам, нафас ба нафас; пай дар пай, паёпай.

Зи ҷоми дамодам даме барзанем,
Ба май об бар оташи ғам занем. *Хоҷу*

Дамодам аз фироқат фитна ҷои гард мехезад,
Ба боғи ҳусн сарве чун ту раъно камтар афтода. *Парии Ҳисорӣ*

ДАМОЛУДА دم‌آلوده хунолуд, оғушта ба хун, хунин.

Мижгони дамолудаи мазлумон бин
В-аз ханҷари обдори хунрез битарс. *«Таърихи Фаришта»*

ДАМОМА دمامه 1. нақора, дуҳул.

Кӯсу карру дуҳул ва дамома ва санҷ ва най ва ноқус фурӯ кӯфтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Гарат ба меҳр расад сити созу дунбаку кӯс
В-арат зи маҳ гузарад ғулғули дамомаву санҷ ... *Шоҳин*

дамомаи ҷанг задан ҷанг эълон кардан, ҷанг сар кардан.

Ҳасани Басрӣ... шабошаб байраққои рангин сомон дод ва субҳи рӯзи дигар дамомаи ҷанг зада кӯч кард. *«Таърихи Фаришта»*

2. карнаи хурд, нафир.

ДАМОМИЛ *а.* دمامل *ҷ.* **думмал.**

Ҳар кӣ дар он об нишинад, аз дамомиле, ки бар аъзои ӯ бошад, халосӣ ёбад. «Равзат-ус-сафо»

ДАМОН دمان 1. вазон, вазанда; бо вазиши бод расанда (оид ба бӯй).

Фиристода омад чу боди дамон,
Расонид нома бари паҳлавон. *Фирдавсӣ*

Дамон бӯи биҳишт аз Виси бутрӯй,
Чунон чун бӯи хуш аз боғи хушбӯй. *Фахриддини Гургонӣ*

2. босуръат, тозон, тунду тез, чусту чобук.

Чу хушьёр гардад падар, бе гумон,
Саворон фиристад паси ман дамон. *Фирдавсӣ*

3. пурҷӯшу хурӯш, ҷӯшон, хурӯшон; пурталотум, мавҷхез.

Бизӣ ҳамчунин солҳои дароз
Данону дамону ҷамону чарон. *Манучеҳрӣ*

На баҳри дамон дорад бо ҳиммати ӯ тоб,
На шери жиён дорад бо ҳайбати ӯ ҳанг. *Ломеӣ*

4. маст, ғурранда, наъразананда; даҳшатнок; сахт ҳамлакунанда.

Таҳамтан бипӯшид бабри баён,
Нишаст аз бари аждаҳои дамон. *Фирдавсӣ*

Қасе мутаваҷҷеҳи шумо шуда, ки дар вақти ҷанг бар шери жиён ва пили дамон ғолиб меояд. *«Равзат-ус-сафо»*

5. тавоно, қавӣ, боқудрат.

ДАМОНДАН دمانَدن сабзондан, руёндан, баровардан.

Осмон тозаниҳоле бидамонад зи замин,
Он чӣ донӣ, ки ба тахте кунадаш ё доре. *Заҳири Форьёбӣ*

Ба ҳасрат дар замин рафт он гули нав,
Сабо аз устухонаш гул дамонад. *Саъдӣ*

Шӯри кайфияте бурун зад ҷӯш,
К-аз саропои ӯ дамонд хурӯш. *Бедил*

ДАМОР *а.* دمار *ниг.* **димор.**

ДАМОСАТ *а.* دماثت нармхӯӣ, мулоимтабиатӣ.

Рифқ инқиёди нафс бувад умуреро, ки ҳодис шавад аз тариқи табарруъ, ва онро дамосат низ хонанд. *«Ахлоқи Носирӣ»*

ДАМОҲАНҶ دمآهنج хурӯшон, ҷӯшон.

... Ки он турк дар ҷанг нараждаҳост,
Дамоҳанҷу дар кина абри балост. *Фирдавсӣ*

ДАМСОЗ دمساز 1. ҳамсӯҳбат, мӯнис, ҳамдам, рафиқи ҳамроз.

Шоистаи илтифот агар боз шавам,
В-аз ёрии бахт бо ту дамсоз шавам,
Ояд дилу сабри ман ба ҷой аз суханат. *Мушфиқӣ*

Ду-се рӯзе ба ҳам буданд дамсоз,
Ҳамехонданд шарҳи гулшани роз. *Мулҳам*

2. мувофиқ, мусоид.

Нафас, к-аз ҷон барояд, завқи зот аст,
Чу гардад боз, дамсози ҳаёт аст. *Бадрии Кашмирӣ*

3. ҳамовоз, касе, ки дар сурудхонӣ ба дигаре ҳамроҳ мешавад; **дамсоз омадан** ҳамовоз шудан, ҷӯр шудан.

Гоҳ бо қаввол дамсоз омадӣ,
Бо муғаннӣ нағмапардоз омадӣ. *Ҷомӣ*

◇ **бо фатҳ дамсоз гаштан** ғолиб омадан, зафар ёфтан.

Ҷаҳондор бо фатҳ дамсоз гашт
Шабонгаҳ ба озармгаҳ бозгашт. *Низомӣ*

ДАМСОЗӢ دمسازی 1. ҳамдамӣ, мӯнисӣ, ҳамсӯҳбатӣ, улфат.

Ҳаё, доим маро бо нуктасанҷон аст дамсозӣ,
Забони хиҷлатам, аз ман наёяд ҳарфи ғаммозӣ. *Ҳаё*

2. мувофиқат, мусоидат.

Дамсозии дӯстон туро бод!
В-ар ман мирам, туро бақо бод! *Ҷомӣ*

ДАМЪ *а.* دمع 1. ашк, оби дида, сиришк.

Шунидам, ки мегуфту борони дамъ
Фурӯ медавидаш ба ораз чу шамъ. *Саъдӣ*

2. *тиб.* бемории обравии чашм.

ДАН(Н) *а.* دن хуми калон.

Ба майхона-дар санг бар дан заданд,
Қадуро нишонданду гардан заданд. *Саъдӣ*

Дил кушода дор чун ҷоми шароб,
Сар гирифта чанд чун хумму данӣ. *Ҳофиз*

◇ **дани кабуд** *киноя аз* осмон.

ДАНА I دنه зан.

Данае зифу бихоҳам, ки зи дасташ бираҳам. *Қареъуддаҳр*

ДАНА II دنه 1. давидан, давиш.

То тавонӣ, шаҳриёро, рӯзи имрӯзин макун
Ҷуз ба гирди хум хиромиш, ҷуз ба гирди дан дана. *Парвез-хотун*

2. шодӣ, хурсандӣ; сурудхонӣ ва замзама аз ғояти хушҳолӣ.

Масал аст он, ки чу мушон ҳама бекор бимонанд,
Данашон гираду оянду сари гурба биханданд. *Носири Хисрав*

ДАНАС *а.* دنس чирк, ифлосӣ.

Гоҳи шӯхӣ палид чун магасанд,
Гоҳи суҳбат ба ғайз чун данасанд. *Саноӣ*

ДАНГ I دنگ 1. бехабар, беҳуш; ҳайрон, моту мабҳут.

То бараҳна рафтаам бар хору санг,
З-он ки ман ҳайронаму бехешу данг. *Румӣ*

ба данг бехудона, бехабарона.

Ба дасти рост шаробу ба дасти чап зулфайн,
Ҳамехӯрему ҳаме бӯса медиҳем ба данг. *Манучеҳрӣ*

2. аҳмақ, аблаҳ.

Сад ҳазорон номи хушро карда нанг,
Сад ҳазорон зираконро карда данг. *Румӣ*

Дар рӯзи азал зи ном нангам доданд,
Дар ҷои хирад шеваи дангам доданд. *Васлӣ*

ДАНГ II دنگ 1. нишон ва нуқтаи паргор; 2. хол.

Он ки кард ӯ бар рухи хубонт данг,
Нури хуршед аст аз шиша[и] серанг. *Румӣ*

ДАНГ III دنگ: **данг-данг** садое, ки аз задани чизҳои металлӣ ҳосил мешавад.

ДАНГИЛ دنگل аҳмақ, аблаҳ, нодон.

Гар дангил омад ин писарат, то кай
Барбандияш ба охури ҳар меҳтар? *Абӯлаббоси Аббосӣ*

ДАНГӢ دنگی бехабарӣ, беҳушӣ; нодонӣ.

Дорад ин ҷо зи ғафлату дангӣ
Роҳи ҷавлони маърифат тангӣ. *Бедил*

ДАНД I دند 1. аблаҳ, аҳмақ, нодон.

Андар ин шаҳр басе нокас бархостаанд,
Ҳама хартабъу ҳама аҳмақу бедонишу данд. *Лабибӣ*

2. дузд; бедиёнат.

Бихонд он гаҳе заргари дандро,
Зи ҳамсоягон ҳам тане чандро. *Абӯшакури Балхӣ*

3. чизе, ки даҳани инсонро қоқ мекунад ва меафшурад, аз қабили пӯсти анор ва ғ.

Қанд ҷудо кун аз вай, дур шав аз заҳри данд,
Ҳар чӣ ба охир беҳ аст ҷони туро, он писанд! *Рӯдакӣ*

ДАНД II دند *ниг.* **дандон.**

ДАНДОН دندان 1. узви устухонии даҳани инсон ва ҳайвонот, ки барои хоида хӯрдани хӯрок ва газидан ба кор меравад.

Маро бисуду фурӯ рехт, ҳар чӣ дандон буд,
Набуд дандон, ло, бал чароғи тобон буд! *Рӯдакӣ*

дандони сайд дандони шикоргири саг ва дигар ҳайвоноти шикорӣ.

Шунидам, ки бар дашти Санъо Ҷунайд
Саге дид барканда дандони сайд. *Саъдӣ*

дандони шир дандони кӯдакӣ, ки то ҳафтсолагӣ меистад.

Асире, ки ширинии ёр дид,
Як ангушт аз шаҳди васлаш чашид,
Нагардид чун шонаи оҷ пир,
Даҳонаш бувад пур зи дандони шир. *Ваҳид*

дандон кашидан дандон кандан.

Замона баҳри чӣ дандон кашад зи коми садаф,
Агарна бо даҳанат лоф зад зи бадгуҳарӣ.
Мухлиси Кошӣ

2. дандона.

Дандони шона мекашад он чини зулфу бас,
Номаш хато набуд, ки хондем мушки ноб.
Камоли Хуҷандӣ

В-агар хурдаи зар зи дандони гоз
Биафтад, ба шамъаш биҷӯянд боз. *Саъдӣ*

◇ **дандони гӯсола** навъе аз тир, ки пайкони онро аз устухон ба шакли дандони гӯсола месохтанд.

Буд чун дандони гӯсола басе пайкони тир,
Шерро мекард гар дандони гӯсола шикор.
Хисрави Деҳлавӣ

дандони осиё дандони курсӣ, се дандони охир аз ду тарафи даҳон ва болову поён, ки ҳамагӣ дувоздаҳ адад мешавад; **дандони румҳ** оҳани нӯгтез, ки бар сари найза устувор карда мешавад.

Ҳиддати дандони румҳ заҳраи ҷавшан дарид,
Садмаи осеби гурз торақи миғфар шикаст. *Анвари*

дандони хут а) борони реза; б) ашк, оби дида; **аз буни дандон** *бо майлу рағбати тамом.*

Дандонаи ҳар қасре панде диҳадат нав-нав,
Панди сари дандона бишнав зи буни дандон.
Хоқонӣ

дандон афгандан мағлуб сохтан.

Чу теғи ӯ шиканад шери шарзаро чангол,
Чу шери ӯ фиганад пили мастро дандон... *Муиззӣ*

дандон гирифтани *чизе ё касе* бӯса гирифтан.

Зи лаъли ёр дандоне гирифтам,
Ҳаёте ёфтам, ҷоне гирифтам. *Хисравӣ*

дандон дароз кардан *киноя аз* ҳирс ва тамаъро зиёд кардан.

Шакарпора бо нӯги дандон бар оз
Шакархӯрдаро кард дандон дароз. *Низомӣ*

дандон доштан *бар чизе* а) тамаъ кардан ва умедвор будан ба чизе; таваққӯъ доштан.

Бад-он ду риштаи лӯълӯ миёни ҳуққаи лаъл
Чӣ гӯямат, ки маро бар лабат чӣ дандон аст.
Низорӣ

б) хашму ғазаб ва кина доштан.

Пеш аз ин гар чарх дандон дошт дар кори касе,
Зад гиреҳ, инак ба аҳдат ҳам ба дандон кард боз.
Хисрави Деҳлавӣ

в) ба коре ҷидду ҷаҳд кардан; **дандон задан** кина хостан, хусумат кардан, душманӣ кардан; **дандон намудан** а) хандидан.

Сабо гард аз ҷабини ҷон зидуда,
Ситора субҳро дандон намуда. *Низомӣ*

б) таҳдид кардан, тарсондан.

Чун намуд ӯ ба душманон дандон,
Танг шуд бар адӯ ҷаҳон чу даҳон. *Саноӣ*

Қадом ҳодиса дандон намуд бо ту ба умр,
Ки савлати ту зи бун барнаканд дандонаш!
Заҳири Форьёбӣ

дандон сапед кардан табассум кардан; хандидан.

Ӯ, к-аз дарам даромаду дандон сапед кард,
Пӯшид бомро сари дандони нурфом. *Хоқонӣ*

дандон сахт кардан хашм гирифтан, ғазаб кардан.

Пас ба қосид мард дандон сахт кард,
То бидонад сидқи он миоди мард. *Румӣ*

дандон тез кардан тамаъ кардан, тавақкӯъ доштан.

Гарат дандон ба ҳам бандад, бипарҳез,
Ба моли мардумон дандон макун тез.
Хисрави Деҳлавӣ

Эй ҳалқаи хотами Сулаймон,
Бар лаъли ту тез карда дандон... *Сайфи Исфарангӣ*

дандони *чизе* **(бар)кандан** тарки чизе кардан, аз чизе умед кандан.

Гар ба санги ситамам ишқи ту дандон шиканад,
Дил зи лабҳои ту дандони тамаъ барнаканад.
Камоли Хуҷандӣ

дандони тар доштан нафрат доштан.

Бар ман аз гирьяи арбоби ҳавас зоҳир шуд,
Ки бар ин тоифа дандони таре дорад ишқ. *Рафеъ*

дандон ба дандон задан изҳори ҳасрату надомат кардан.

То ба коми ғайр дидам лаъли ёр,
Чун гуҳар дандон ба дандон мезанам.
Толиби Омулӣ

дандон ба дандон мондан ба ягон ҳодисаи ногувор ё ба дарди шиддатнок аз ноилоҷӣ тоқат кардан, тоб овардан ба сахтӣ.

Дарди дандон дораму дандон ба дандон мондаам,
Тоқати дурӣ надорам ман, ки ҳайрон мондаам.*

дандон ба дандон нишастан ба ҳам зич шудани дандон дар вақти гирифтани бемории саръ, беҳушӣ ва ғ.

Аз бас фушурдаам ба ҳам аз ҷаври рӯзгор,
Дандони ман чу бахья ба дандон нишастааст.
Салим

дандон ба заҳр хоидан бо камоли кинаю адоват сухан гуфтан.

Нахоидаш аз кина дандон ба заҳр,
Ки дунпарвар аст ин фурӯмоя даҳр. *Саъдӣ*

дандон ба ком (дар)шикастан зада мағлуб кардан, абгор кардан.

Ситорагонро дандон ба ком даршиканам,
Ба гоҳи арбада гар бо сипеҳр бистезам.
Камоли Исмоил

дандон ба хун дарбурдан сабру тоқат кардан, тоб овардан.

... Ки бандӣ чу дандон ба хун дарбарад,
Зи ҳалқуми бедодгар хун хӯрад. *Саъдӣ*

дандон бар сари дандон ниҳодан *ниг.* **дандон ба дандон мондан.**

Чун садаф ҳар кас, ки дандон бар сари дандон ниҳад,
Синааш бе гуфтугӯ ганҷинаи дарьё шавад. *Соиб*

дандон бар ҳарфи худ гузоштан аз қавли худ баргаштан.

Гаштаӣ аз рӯсиёҳӣ мункири паймон чаро?
Мегузорӣ чун қалам бар ҳарфи худ дандон чаро?
Мӯҳсини Таъсир

дандон бар ҷигар афшурдан а) сабру тоқат намудан.

Аз шикоят рахнаи дил мешавад носуртар,
Бахьяи ин захм дандон бар ҷигар афшурдан аст.
Соиб

б) ҷон ба каф гирифта коре кардан, ба кори хатарноке ҷуръат намудан.

Даканиён... охируламр дандон ба ҷигар афшурда қарори ҷанги фавҷ доданд.
«Таърихи Фаришта»

ДАНДОНА دندانه 1. қисми дандонмонанд ва кунгурадори баъзе чизҳо, чунончи: арра, калид, шона, мола ва ғ.

Ба дасташ арраи заҳробдоре,
Ба ҳар дандонааш дандони море. *Мулҳам*

2. кунгура, қисми болоии дандоншакли деворҳои қалъа ва қаср.

Дандонаи ҳар қасре панде диҳадат нав-нав,
Панди сари дандона бишнав зи буни дандон.
Хоқонӣ

3. қисми кунгурашакли баъзе ҳарфҳои алифбои арабӣ (س، ش); ✧ **ба як дандона** ба як тарз, ба як раҷҷа.

Зишту зебову баланду паст аз равшандилӣ
Дар назар ояд ба як дандона чун оинаам. *Соиб*

ДАНДОНБАЛАНД دندانبلند аспи пирсоле, ки аз пирӣ дандонҳояш аз гӯшти бехи худ андаке берун баромада меистанд.

ДАНДОНГИР دندانگير газанда аз қабили асп ва саг.

Ҳар кӣ чӯбе ба саги дандонгир
Назанад, мурдаву мурдор бувад. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДАНДОНДАРОЗ دنداندراز ҳарис, чашмгурусна.

ДАНДОНЗАД دندانزد чизи тамаъ кардашуда.

Дандонзади ҳазор нигоҳи гурусна буд
Лаъли лабаш, ки бода ба он рангу бӯ набуд.
Назирӣ

ДАНДОНЗАНӢ دندانزنی 1. дандон задан, хоидан.

Дандонзанист кори ту, ҳар ҷо ки донаест,
Ҳастӣ ҳамеша душмани анбори мардумон. *Сайидо*

2. душманӣ, адоват, хусумат.

Қасе, ки бо ту ба дандонзанӣ бурун ояд,
Бувад замона мар-уро ба қаҳр дандонкан. *Сӯзанӣ*

ДАНДОННАМО(Й) دندانَنما(ی) хашмолуд, ғазабнок; ✧ **хандаи дандоннамо** хандаи кушоди хушҳолона.

Иқди сухан ба хандаи дандоннамо бибанд,
Хоке ба фарқи шӯҳрати дурри Адан бирез!
Мӯҳсини Таъсир

ДАНДОНСАПЕД دندانسپيد хандон, хушҳол.

Сиёҳон бар он кор дандонсапед,
Зи ханда лаби румиён ноумед. *Низомӣ*

ДАНДОНСАФЕД دندانسفيد *ниг.* **дандонсапед.**

ДАНДОНХОЙ دندانخای газанда (дар бораи саг).

Чу саг дар кӯча дандонхой бошад,
Ба равзан санги мо бар пой бошад.
Хисрави Деҳлавӣ

ДАНДОНХӮРДА دندانخورده чизе, ки аз хӯроки хӯрдашуда боқӣ мемонад, сарқут (саҳлқут).

ДАНДОНШИКАН دندانشكن 1. зарбарасонанда, халал, зарарасонанда.

Гар нагардад таънаи сангиндиле дандоншикан,
Метавон хуни худ аз лабҳои ӯ осон гирифт. *Соиб*

2. *маҷ.* душвор; сахт; мулзамкунанда, маҳкам; **ҷавоби дандоншикан** ҷавоби сахт; ҷавоби сазовор.

Ибнуззиарӣ ҷавоби дандоншикан шунида, дам даркашид. *«Хизонаи омира»*

ДАНДОНШИКАНӢ دندانشكنی зарбарасонӣ, зарарасонандагӣ.

Бӯи гул аз даҳани ғунчаи гул меояд,
Эй сабо, даст нигаҳ дор зи дандоншиканӣ! *Сайидо*

ДАНДОНӢ دندانی: **дандонӣ кардан** шарманда кардан.

Субҳро шарми шакарханди ту дандонӣ кард,
Ғунчаву гул ба кадомин лабу дандон хандад? *Соиб*

дандонӣ шудан шарманда шудан.

Ғунчаи кӯчак даҳан баста ба лаб,
Гул чи механдад, ки дандони шудаст.
Хисрави Деҳлавӣ

ДАНИДАН دنيدن хиромидан; ба хушҳолӣ роҳ рафтан; шодона давидан.

Бар гул ҳаменишинию бар гул ҳамехӯрӣ,
Бар хум ҳамехиромиву бар дан ҳамеданӣ.
Манучеҳрӣ

Бори вилоят бинеҳ аз пушти хеш,
Низ бад-ин шуғл манозу мадан. *Кисоӣ*

ДАНИС *а.* دنس чиркин, чирколуд.

ДАНИЯ *а.* دنيه *муаннаси* **данӣ.**

Ва табоеи хабиса майл ба пешаҳои дания мекунад. *Аҳмади Дониш*

ДАНН *а.* دن *ниг.* **дан(н).**

ДАНОАТ *а.* دنائت *ниг.* **диноат.**

ДАНОН دنان 1. *феъли ҳоли* **данидан; 2.** хушҳол, шод.

Абар пушти пилон табиразанон
Хурӯшону пуён дамону данон. *Фирдавсӣ*

Бизӣ ҳамчунин солҳои дароз
Данону дамону чамону чарон. *Манучеҳрӣ*

3. пурҳаяҷон, ҷӯшону хурӯшон.

Пас андар сипоҳи Манучеҳр-шоҳ
Дамону данон баргирифтанд роҳ. *Фирдавсӣ*

ДАНОНИР *а.* دنانير *ҷ.* **динор.**

Чун шаб шуд, азми он намудам, ки аз манзили ҳаҷҷом ба ҷои дигар равам, харитаи пур аз данонир пеши ӯ ниҳодам. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

ДАНӢ *а.* دنی нокас, фурӯмоя, пастфитрат; паст, дунҳиммат, сифла.

Аз ҳиммати баланд бад-ин мартабат расид,
Ҳаргиз ба мартабат нарасад мардуми данӣ.
Манучеҳрӣ

Хисрав, чӣ ҳолат аст, ки дар даҳр олимон
Аз ҷоҳилони дуну данӣ бозпастаранд?!
Хисрави Деҳлавӣ

ДАОВӢ *а.* دعاوى *ҷ.* **даъво||даъвӣ.**

Аз бомдод... то ҳангоми истироҳат ба истимои даовии халқ машғул буд. (1) *Авфӣ*

дар در *асоси замони ҳозираи* **дар(р)идан.**

ДАР I در **1.** табақаи тахтагин ё оҳанин барои пӯшондани даромадгоҳи хона, ҳавлӣ, дӯкон, қалъа, инчунин қисми кушодаву пушидашавандаи ҷевон, нонсандуқ ва ғ.; ҷои дар, ҷое ки дар девори биноҳо барои дар шинондан гузошта мешавад.

Ва ин ҳисорро ду дар аст, яке дари шарқӣ ва дигар дари ғарбӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

Сикандар, ки бо шарқиён ҳарб дошт,
Шунидам, дари хайма дар ғарб дошт. *Низомӣ*

дар кӯфтан дар задан, дарро тақ-тақ кардан; рафтан ба дари касе бо талабе ё эҳтиёҷе.

Ангушт макун ранҷа ба дар кӯфтани кас,
То кас накунад ранҷа ба дар кӯфтанат мушт. *Рӯдакӣ*

2. даргоҳ, хонадон.

Худу Геву Гӯдарзу чандон савор
Бирафтанд шод аз дари шаҳриёр. *Фирдавсӣ*

аз дар рондан аз даргоҳ пеш кардан.

Рақиб ар бегуноҳам аз дараш ронд,
На онам ман, к-аз ӯ ин даргузорам. *Камоли Хуҷандӣ*

◇ **дари дида** *ниг.* **дари чашм; дари фатҳ** дари кушоиш; осонии кор, муваффақият, барор ва пешрафти корҳо.

Пас дари фатҳ аст касеро падид,
К-аш бувад аз ростии худ калид. *Хисрави Деҳлавӣ*

дари чашм (ё дида) бинои чашм, роҳи назар; чашм, дида.

Басо нигар, ки ҳайрон будӣ бад-ӯ дари чашм,
Ба рӯи ӯ дари чашмам ҳамеша ҳайрон буд. *Рӯдакӣ*

Бар остони умедат кушодаам дари чашм,
Ки як назар фиканӣ, худ фикандӣ аз назарам. *Ҳофиз*

дар ба дар а) аз ин дар ба он дар; сарсону саргардон.

Дар ба дар, кӯ ба кӯ басе биштофт,
Ҳеҷ ҷое бе аз манора наёфт. *Ҷомӣ*

Ғами ҷафои ту, берахм, бар дари кӣ барам,
Яке ба раҳм нигар бар асири дар ба дарат. *Ҳайрат*

б) тамоман, сар то по, аз як сар, комилан.

Бигуфт ин сухан паҳлавон бо писар,
Ки бархон ба Перон ҳама дар ба дар. *Фирдавсӣ*

дару девор *киноя аз* ҳамаи хонаю ҷой.

Дару девор ва замини давлатхонаи подшоҳиро, ки бинокардаи Боқӣ Муҳаммад аст, бунафшазор кард. *Малеҳо*

дари *чизе* **бастан** *киноя аз* маҳрум доштан аз чизе.

Қаддам зи бори ҳаҷр шикастан гуноҳи кист?
Бар ман дари висол бубастан гуноҳи кист? *Шоҳин*

дари айш бастан айшро қатъ кардан, нишотро барҳам задан.

Ибриқи маи маро шикастӣ, раббӣ,
Бар ман дари айшро бибастӣ, раббӣ!
Ман май хӯраму ту мекунӣ бадмастӣ,
Хокам ба даҳан, магар ту мастӣ, раббӣ?! *Хайём*

дари сулҳ задан *киноя аз* оштӣ шудан, сулҳҷӯӣ кардан.

Ромроҷ мабҳасро тулонӣ дида, дари сулҳ зад. *«Таърихи Фаришта»*

дари сулҳ кӯфтан толиби сулҳ шудан, оштӣ хостан.

В-аз он пас ба хоқон дари сулҳ кӯфт,
Зи роҳаш ғубори хусумат бирӯфт. *Ҷомӣ*

дари суол кушодан гадоӣ сар кардан.

Ҳар кӣ бар худ дари суол кушод,
То бимирад, ниёзманд бувад. *Саъдӣ*

дар аз (ё бо) гил барандудан роҳи рафтуомадро бастан.

Дари халқ аз гил барандудаам,
Дар ин раҳ бад-ин давлат осудаам. *Низомӣ*

дар ба рӯи (ё рухи) *касе ё чизе* **бастан** ба касе ё чизе роҳ надодан.

Ба рухи мо дари гулзори тамошо бастанд,
Саъйҳо кардаму хори сари девор шудам. *Сайидо*

аз дари сулҳ омадан *ниг.* **дари сулҳ задан; ба дар мегӯям, эй девор, бишнав** *зарб.* дар мавриди зоҳиран ба шахси дуюм гуфта дар амал ба шахси сеюм расонидани ягон мақсад ё панд оварда мешавад.

ДАР II در *шакли кӯтоҳшудаи* **дара** I.

Дару дашт бар сони дебо шудӣ,
Яке тахти пирӯза пайдо шудӣ. *Фирдавсӣ*

ДАРА I دره роҳ ё масоҳаи на чандон васеи байни ду доманаи кӯҳ.

Ёғиён дар дарае рафтанд ва эшон боло ва шебн дара фурӯ гирифтанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ДАРА II دره шикамбаи ҳайвоноти чорпо.

Гург аз рама хӯрону рама дар гиё чарон,
Ҳар як ба ҳирси хеш ҳаме пур кунад дара. *Носири Хисрав*

дарав درو *асоси замони ҳозираи* **даравидан||дурудан.**

ДАРАВ درو бо дос буридани алаф, пояи гандум, ҷав, зағир ва ғ. аз киштзор ва марғзор.

Напиндорам, эй дар хазон кишта ҷав,
Ки гандум ситонӣ ба вақти дарав. *Саъдӣ*

дарав намудан даравидан.

Бе фикр сухан суруд, он кист?
Нокишта дарав намуд, он кист? *Шоҳин*

ДАРАВГАР دروگر даравкунанда, касе, ки бо дос ғалла ё алаф медаравад.

Даравгар замон асту мо чун гиё,
Ҳамонаш набера, ҳамонаш ниё. *Фирдавсӣ*

Эй себаки сурх, ман яминат бошам,
Ту гандуми сабзу ман заминат бошам.
Дар гандуми сабз даравгарон бисёранд,
Ман марди фақири хӯшачинат бошам.*

ДАРАВИДАН||ДУРУДАН درویدن||درودن **1.** дарав кардан, бо дос буридани ғалла ва алаф.

Бикоранду варзанду худ бидраванд,
Ба гоҳи хӯриш сарзаниш нашнаванд. *Фирдавсӣ*

Ҳеҷ вазир визри ғайре барнадошт.
Ҳеҷ кас надруд, то чизе накошт. *Румӣ*

Ба кӯҳ он чӣ гӯӣ, ҷуз он нашнавӣ,
Ба хок он чӣ корӣ, ҷуз он надравӣ. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* буридан, кандан (сарро), сар задан, куштан.

Пушаймонӣ он гаҳ надорадт суд,
Ки теғи замона саратро дуруд. *Фирдавсӣ*

ДАРАК *а.* درک **1.** ниҳояти чуқурӣ ва қаъри чизе, ҳамчун таги дарьё, қаъри баҳр.

Чун дари ҷоҳил даракн асфал аст,
Пояи аъло талабад, аҷҳал аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. *д.* табақаи дӯзах; қаъри дӯзах, табақаи охирини ҷаҳаннам.

Гарчи ба занҷири дарак дархӯрам,
Тавқ деҳ аз силсилаи кавсарам. *Хисрави Деҳлавӣ*

3. хабар, огоҳӣ; **дарак ёфтан** хабар ёфтан, огоҳӣ пайдо кардан.

Барои дарак ёфтан аз амир ягон нафар муқаррар намешуд, ки одамони кордор аз он одам суроғи амирро ёфта ба ҳамон ҷо раванд. *Садри Зиё*

дарак кардан ҷустуҷӯӣ кардан, ҷустуҷӯӣ карда ёфтан.

Ба кафши ҷустуҷӯ дӯшинашаб наълу патак кардам,
Ба сад ҷо гаштам, аз ҷое ҷавонеро дарак кардам. *Шоҳин*

ДАРАКА *а.* درکه *ниг.* **дарак.**

ДАРАКОТ *а.* درکات *ҷ.* **дарак** 1, 2, **дарака.**

Яке аз солеҳон ба хоб дид подшоҳеро дар биҳишт ва порсоеро дар дӯзах. Пурсид, ки мӯҷиби дараҷоти ин чист ва сабаби даракоти он чӣ. *Саъдӣ*

◇ **ба даракоти ҷаҳим фиристодан** куштан, қатл кардан (гунаҳгорро).

Баъд аз маросими ҷустуҷӯ он ду бадкешро дар хароботе ёфтанд ва ба мӯҷиби фармуда ҳар дуро ба даракоти ҷаҳим фиристоданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ДАРАМНА درمنه гиёҳе, ки дар тиб ба кор меравад, явшон.

Ба ҳар доруе, к-ӯ инон тофта,
Дарамна ба домаи дирам бофта. *Низомӣ*

ДАРАНГ||ДИРАНГ درنگ **1.** ист, таваққуф; таъхир, дермонӣ; сустӣ, оҳистагӣ (дар роҳравӣ); *муқобили* **шитоб** 1.

Нахоҳем эдар замоне даранг,
Ба меҳмон на некӯ бувад гӯри танг. *Савдо*

ба (*ё* **бо**) **даранг** оҳиста, оромона.

Бидон, ки ҳар чӣ андар оташи сирф ба шитоб гузарад, камтар аз он сӯзад, ки ба даранг. *Ибни Сино*

даранг доштан сустӣ кардан, кашолкорӣ кардан.

Субҳ аст, соқиё, қадаҳе пуршароб кун!
Даври фалак даранг надорад, шитоб кун! *Ҳофиз*

даранг кардан (*ё* **намудан**) а) таваққуф кардан, истодан, мондан.

Саъд як сол он ҷо даранг кард. *«Таърихи Табарӣ»*

Гирифтанд ёрон зимомаш ба чанг,
Ки дар пӯя бинмой лахте даранг. *Низомӣ*

б) сустӣ ва таъхир кардан, қафогузорӣ кардан (дар коре).

Умар Саъдро гуфт: Чаро ин ҳама даранг мекунӣ? Пас Умар тире биандохт. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Чу солоре аз душман афтад ба чанг,
Ба куштан-дараш кард бояд даранг. *Саъдӣ*

в) суст ва оҳиста рафтан.

Ман низ бозгаштам ва дар роҳ даранг мекардам, то донистам, ки Қосим ва Ҳоҷиб ба хонаи ман расида бошанд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

даранг овардан таваққуф кардан, истодан, таъхир кардан.

Чун он найрангсоз овоз бишнид,
Даранг овардан он ҷо маслаҳат дид. *Низомӣ*

Даранг орад шабехун бар шитобаш,
Бадал гардад ба ором изтиробаш. *Нозим*

даранг фармудан сустӣ кардан, оҳиста рафтан, дер мондан, таъхир кардан.

Соқиё, май деҳ, ки шоҳид руҳ намуд,
Мавсими гул шуд, чӣ фармоӣ даранг!
Камоли Хуҷандӣ

2. беҳаракатӣ, сукунати доимӣ, дар як ҷо устувор ва пойдор будан; устуворӣ, мустаҳкамӣ, пойдорӣ.

Дар ҳилму ҷуд бод дарангу шитоби ӯ,
То хокро даранг бувад, бодро шитоб. *Муиззӣ*

Шарареро, ки ҷаст зи оҳану санг,
Бе фурӯзина мушкил аст даранг. *Ҷомӣ*

3. вақт, соат, замон.

ДАРАНГПЕША درنگ پیشه оҳистакор; *муқобили* **шитобкор.**

Шитобкортар аз бод вақти подошан,
Дарангпешатар аз кӯҳ вақти бодафроҳ. *Фаррухӣ*

ДАРАНГӢ||ДИРАНГӢ درنگی дарангкунанда; истодагарикунанда, босабот, устувор.

Гави пилтан гуфт: Ҷангӣ манам,
Ба овардгаҳ-бар дирангӣ манам. *Фирдавсӣ*

ДАРАНДОХТАН درانداختن 1. ҳаво додан, андохтан чизеро ба тарафе.

Ба кӯҳам дарандоз, то бабру шер
Бубинанд чанголи марди далер. *Фирдавсӣ*

2. андохтан, ҷой гирондан; ◇ **аз пой дарандохтан** афтондан, сарнагун кардан.

Ҳар қаср, ки аз замин сар афрохт,
Даври фалакаш зи по дарандохт. *Ҳилолӣ*

ДАРАНДУДАН دراندودن молидан, андовидан, андова кардан.

Агар фано дари ҳастӣ ба гил дарандояд,
Туро чӣ бок, на зоти ту мустаидди фаност?
Анварӣ

ДАРАФГАНДАН درافگندن *ниг.* **дарафкандан.**

ДАРАФЗУДАН||ДАРФУЗУДАН درافزودن||درفزودن афзудан, афзун (зиёд) шудан; афзун намудан, зиёд кардан.

Агар рӯзӣ ба дониш дарфузудӣ,
Зи нодон тангрӯзитар набудӣ.
Ба нодонон чунон рӯзӣ расонад,
Ки сад доно дар он ҳайрон бимонад. *Саъдӣ*

ДАРАФКАНДАН||ДАРАФГАНДАН درافکندن||درافگندن **1.** андохтан; рехтан.

Биё, соқӣ, он оби ёқутвор
Дарафкан бад-он ҷоми ёқутбор. *Низомӣ*

2. берун кардан; афшондан; пошидан.

Аз дил шараре ба дам дарафкан,
Оташ ба наи қалам дарафкан. *Файзӣ*

ДАРАФТОДАН||ДАРУФТОДАН||ДАРФИТОДАН درافتادن|| درفتادن **1.** афтидан, ғалтидан.

Аз роҳи назар мурғи дилам гашт ҳавогир,
Эй дида, назар кун, ки ба доми кӣ дарафтод. *Ҳофиз*

Яке аз сулаҳои Лубнон... бар канори биркаи Қалоса таҳорат ҳамесохт, пояш билағзиду ба ҳавз дарафтод. *Саъдӣ*

2. ҷанг кардан, даст ба гиребон шудан, хусумат кардан.

Бас таҷриба кардем дар ин дайри мукофот,
Бо дурдкашон ҳар кӣ дарафтод, барафтод. *Ҳофиз*

Ҳакиме, ки бо ҷуҳҳол дарафтад, бояд, ки таваққӯи иззат надорад. *Саъдӣ*

Парирухе, ки аҷаб набвадаш, агар гӯяд:
Ба офтоб дарафтоду бар қамар печид. *Шоҳин*

3. паҳн шудан, шоеъ гардидан.

Дар он шаб ин хабар ба ҳамаи саҳоба дарафтод. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

◇ **аз пой дарафтодан** аз пой мондан(-и бемор); дароз афтидан, афтида хобидан.

Ҳар шаб ба сари кӯи ту аз пой дарафтам
В-аз шавқи ту оҳе заналу бехабар афтам. *Ҳилолӣ*

ба пои *касе* **дарафтодан** аз рӯи муҳаббат ё ихлос ва ё хушомад ва зорӣ ба пеши пои касе афтодан, пойбӯсӣ кардан.

Бигуфт: Ар хӯрӣ захми чавгони ӯ?
Бигуфто: Ба пояш дарафтам чу гӯ. *Саъдӣ*

бо *касе* **дарафтодан** а) ҳамроҳ шудан, якҷоя рафтан.

Бо чунон лӯъбатони хурсиришт
Бе қиёмат даруфтад ба биҳишт. *Низомӣ*

б) *кинояи аз* ошиқ шудан ба касе, гирифтори ишқи касе шудан.

Якеро чу Саъдӣ дили сода буд,
Ки бо содарӯе дарафтода буд. *Саъдӣ*

ДАРАФШ درفش *ниг.* **дирафш** I.

ДАРАХТ درخت рустании дарозумри дорои тана ва шоху барг, шаҷар; ниҳол; **дарахт коридан** тухми дарахти мева кишт кардан.

Чу хисрав ба бедод корад дарахт,
Бигардад аз ӯ подшоҳию бахт. *Фирдавсӣ*

дарахт нишондан ниҳол шинондан.

Дарахти дӯстӣ биншон, ки коми дил ба бор орад,
Ниҳоли душманӣ баркан, ки ранҷи бешумор орад. *Ҳофиз*

Чу худ хӯрдай барги пешинагон,
Дарахте пасояндагонро нишон. *Шоҳин*

◇ **дарахти каду** палаки каду.

Манам паҳлавон, Аҳмани даҳманам,
Дарахти кадуро зи бехаш канам.*

дарахти Миср дарахти баласон, ки баргҳояш бӯи хуш дошта аз он равғани эфир тайёр мекунанд.

Наёрад ҷуз дарахти Ҳинд кофур,
Нарезад ҷуз дарахти Миср равған. *Хоқонӣ*

дарахтони сақф болорҳо, чӯбҳои шифт.

Сарое кунам пойбасташ рухом,
Дарахтони сақфаш ҳама уди хом. *Саъдӣ*

ДАРАХТАК درختک дарахти хурд, ниҳол; ◇ **дарахтаки доно** офтобпараст.

Гар ба дараш дарахтаки доно шудам, чӣ бок,
Қ-иқболи ӯ дарахти кадуро чинор кард. *Хоқонӣ*

ДАРАХТИНАСУНБА||ДАРАХТНАСУНБА درختینه‌سنبه|| درختنه‌سنبه *ниг.* **дарахтсунба.**

ДАРАХТИСТОН درختستان дарахтзор, ҷои сердарахт.

Дар китоби «Хазоин-ул-улум» чунин овардааст, ки Бухоро обгир будааст ва баъзе аз вай наистон будаасту дарахтистон. *«Таърихи Наршахӣ»*

ДАРАХТНАСУНБА درختنه‌سنبه *ниг.* **дарахтинасунба.**

ДАРАХТСУНБА درختسنبه **1.** эзорсурхак, паррандае, ки бо нӯлаш танаи дарахтонро шикоф мекунад; **2.** занбӯри сиёҳи калон, ки чӯби хушкро сӯрох мекунад.

ДАРАҚ *а.* درق *ҷ.* **дарқ||дарқа.**

ДАРАҶ *а.* درج *ҷ.* **дараҷа.**

Сабрро суллам кунем сӯи дараҷ,
То бароям бар сари боми фараҷ. *Румӣ*

Дар нифоқу хиёнату талбис
Даргузашта ба сад дараҷ з-иблис. *Саноӣ*

ДАРАҶА *а.* درجه **1.** поя, зина; **ба дараҷаи камол расидан** ба ниҳояти дараҷа расидан, хеле ривоҷ гирифтан.

Ҷавру тааддӣ дар ин мулк ба сарҳадди ифрот кашид ва беиноятии подшоҳ ба дараҷаи камол расид. *«Убайдуллоҳнома»*

2. рутба; ҷоҳ, мансаб.

Султонро адаб хуш омад ва сухани ӯро писандиду дараҷаи ӯро баланд гардонид. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

3. мартаба, карат, бор.

Лаззати афкор чандин дараҷа бар лаззати инкор тафаввуқ дорад. *Бедил*

як дараҷа а) як бор, як дафъа; б) ба ҳар ҳол.

Як дараҷа тоҷгузорӣ гуфта ба мардум хабар додем, дар он рӯз тоҷгузорӣ ба вуқӯъ наёяд, хуб намешавад. *Садри Зиё*

4. *мат.* ҳар яке аз сесаду шаст ҳиссаи доира.

Ҷулуси ӯ бар тахти подшоҳӣ дар явми якшанбе чаҳордаҳӯми шаҳри раҷаб, санаи 1215 баъд аз се соат аз тулӯи шамс, ба толеи бист дараҷаи Ҷадӣ иттифоқ афтод. *Аҳмади Дониш*

5. *ҷуғр.* воҳиди миқьёси тӯлу арзи замин.

Ба эътибори масоҳат [аз Ландан то Калкатта] камобеш навад дараҷа роҳ бувад. *Аҳмади Дониш*

ДАРАҶОТ *а.* درجات *ҷ.* **дараҷа.**

Талаттуфи дигар бояд кард, то пурсида ояд, ки маро дар дараҷот бидорад. (2) *«Таърихи Байҳақӣ»*

Ду чизро ҳаракоташ ҳаме ду чиз диҳад;
Улумро дараҷоту нуҷумро аҳком. (1) *Унсурӣ*

ДАРБ *а.* درب **дарвоза.**

ДАРБАДАР دربدر овора, оворагард, сарсону саргашта, бехонумон.

Гуфтӣ, ки касонанд асирони раҳи ишқ,
Мотамзадае, сӯхтае, дарбадаре чанд. *Шоҳӣ*

Ҳамдам, аз ҳоли дили Шавкати бемор мапурс,
Рӯзгорест, ки чун тори гуҳар дарбадар аст.
Шавкат

ДАРБАДАРӢ دربدری **1.** оворагӣ, оворагардӣ, сарсонӣ, бехонумонӣ.

Солҳо дар талаби рӯи паку дарбадарам,
Рӯй бинмову халосам кун аз ин дарбадарӣ. *Бедил*
Тифлону ақрабои ту, эй дузди косалес,
Омӯхтанд дарбадариро зи модарон. *Сайидо*

2. *маҷ.* харҷоӣ; булҳавас; ноустувор.

Ҷомӣ аз бандагони хосаи туст,
Нест з-ин ошиқони дарбадарӣ. *Ҷомӣ*

ДАРБАНД دربند **1.** танба, чӯбе, ки барои маҳкам кардани дар ба пушти он такья кунонида мешавад; ғалақа, лӯкидон.

Надорад хонаи дарвезагар занҷиру дарбанде,
Гиреҳ чун ғунча бар пешонии соил намебошад.
Сайидо

2. ҳудуд, сарҳадди табиии мобайни ду вилоят ё мамлакат.

Ҷавони хирадманду покизабум
Зи дарьё баромад ба дарбанди Рум. *Саъдӣ*

3. қалъа, ҳисор.

Ба ҳар ҷой дарбандҳо кард шоҳ,
Баровард бурҷаш ба хуршеду моҳ. *Ҳаким Зуҷоҷӣ*

4. номи шаҳрест дар соҳили баҳри Хазар (Каспий) дар Кавказ.

Дар он тохтан, к-орзуманд буд,
Раҳаш дар гузаргоҳи Дарбанд буд. *Низомӣ*

ДАРБАНДОН دربندان **1.** муҳосира.

Ва дар ин муддат, ки дарбандон буд, ба кадри сад ҳазор одамӣ беш ё кам аз дарди пой ва даҳон ва дандон ҳалок шуданд. *«Таърихи Систон»*

дарбандон кардан муҳосира кардан.

Ва хилоф кардани бузургони Систон ва овардани писари амир Халаф ва дарбандон кардани арк ба соли шашсаду бисту чаҳор. *«Таърихи Систон»*

2. баста, дарбаста, маҳкам.

Шаҳри рамазон гарчи муборак шаҳрест,
Аммо дари вай ҳамеша дарбандон аст.
Волеҳи Ҳаравӣ

3. *маҷ.* сарҳад, ҳудуд.

Ҳамла бурдӣ сӯи дарбандони ғайб,
То наёянд ин тараф мардони ғайб. *Румӣ*

ДАРБАСТА دربسته **1.** он ҷӣ дараш пӯшида аст, он ҷӣ дараш маҳкам аст.

Бигӯ аз ғафлати авҳом фарсуд,
Ки ҳеҷ ин хонаи дарбаста накшуд. *Бедил*

2. *маҷ.* пур, пурра; дастнорасида.

Фирдавсмаконӣ... сесаду панҷоҳ ҳазор рупияи нақд ва як хизонаи дарбаста ба Ҳумоюн-мирзо бахшид. *«Таърихи Фаришта»*

ДАРБАСТАН دربستن **1.** маҳкам кардан, пӯшидан.

Ба риндӣ сар барафрозам, ба бода рух барафрӯзам,
Раҳи майхона баргирам, дари томот дарбандам.
Анварӣ

Чун гӯши ту боз шуд аз ин панд,
Эй мардуми дида, дида дарбанд. *Файзӣ*

2. бастан, часпондан.

Тануре чунин гарм, дарбанд нон,
Раҳанҷомро гармтар кун инон. *Низомӣ*

ДАРБАЧА دربچه дарича, дари хурд.

Рӯзу шаб дарбачаи машриқу мағриб боз аст,
В-арна аз тангии ин хона нафас мегирад. *Туғро*

ДАРБОИСТ|**ДАРБОИСТА** دربایست||دربایسته **1.** зарур, лозим, даркор; **дарбоист шудан** зарур шудан, лозим омадан.

Мизбон берун рафта буд, вайро пораи коғазе дарбоист шуд. *Ҷомӣ*

2. мувофиқ, муносиб, сазовор, шоиста.

ДАРБОН دربان нигаҳбони дар ва дарвоза, дарвозабон, ҳоҷиб.

Агар ба илму бақо ҳеҷ ҳоҷат аст туро,
Ба сӯи дар бишитобу биҷӯй дарбонро.
Носири Хисрав

Ту рав, эй дарбон, ки ман дар сояи девори ӯ
Менишинам мунтазир чандон, ки оянд офтоб!
Камоли Хуҷандӣ

ДАРБОНӢ دربانی амал ва шуғли дарбон, ҳоҷибӣ.

Қасри фирдавс, ки ризвонш ба дарбонӣ рафт,
Манзаре аз чамани нузҳати дарвешон аст. *Ҳофиз*

ДАРБОР دربار сарои подшоҳ, даргоҳ; **дарбори олӣ** дарбори подшоҳ.

Рӯзи дуйӯм ҳамроҳи қозиёни истиқболчӣ ба дарбори олӣ нишаста будем. *Садри Зиё*

ДАРБОХТАН درباختن **1.** бозидан, бозӣ кардан.

Чархи каҷабоз то ниҳон сохт каҷа,
Бо неку бади доира дарбохт каҷа. *Рӯдакӣ*
Ҳар кас аз мӯҳраи меҳри ту ба нақше машғул,
Оқибат бо ҳама дарбохтаӣ, яъне чӣ? *Ҳофиз*

2. бохтан, бой додан.

Гар бидонам, ки висоли ту бад-ин даст диҳад,
Дилу динро ҳама дарбозаму тавфир кунам.
Ҳофиз

3. *маҷ.* сарф кардан, харҷ кардан; исроф кардан; аз даст додан, бар бод додан.

[Буқо] амволи беандоза дарбохт ва ҷамъе умароро бинавохт ва дар қасди Арғунхон бо хештан яке гардонид. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Бефоида ҳар кӣ умр дарбохт,
Чизе нахариду зар бияндохт. *Саъдӣ*

ДАРВЕЗ||**ДАРВЕЗА** درویز||درویزه *ниг.* **дарьюз.**

ДАРВЕЗАГАР دریوزه گر *ниг.* **дарьюзагар.**

ДАРВЕЗАГАРӢ دریوزه گری *ниг.* **дарьюзагарӣ.**

ДАРВЕШ درویش **1.** бенаво, қашшоқ, фақир, гадо; *муқобили* **доро** I 1.

Ҳар кӣ тавонгар буд ва деҳқони бузург буд, гурехта буд ва дарвешону фақирон монда буданд.
«Таърихи Наршахӣ»

Шоҳи ситам гар ба тамошо равад,
Хирмани дарвеш ба яғмо равад. *Носири Хисрав*

дарвеши мустаманд фақири ҳоҷатманд, бенаво, мӯҳтоҷ.

Қори дарвеши мустаманд барор,
Ки туро низ корҳо бошад. *Саъдӣ*

2. қаландар, зоҳид, зоҳиди гӯшанишин.

Султону фикри лашкару савдои тоҷу ҷанг,
Дарвешу амни хотиру кунҷи қаландарӣ. *Ҳофиз*

Дар ин вилоят дарвешест, ки муддатҳо муҷоварати ҳарим карда ... ҳоло дар гӯшаи узлат нишастааст. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

ДАРВЕШБАЧА درویش‌بچه дарвешзода, писари дарвеш; *ниг.* **дарвеш** 1.

Тавонгарзодаеро дидам бар сари гӯри падар нишаста ва бо дарвешбачае мунозара дарпайваста. *Саъдӣ*

ДАРВЕШСИФАТ درویش‌صفت дарвештабиат, қаландармизоҷ, қаландармашраб.

ДАРВЕШӢ درویشی **1.** камбағалӣ, фақирӣ, бенавоӣ.

Падари ман даст аз дунъё бидошт, ... моро дар ранҷ афганд ва ибтидои дарвешии мо аз он вақт буд. *Ҷомӣ*

Дарвешӣ дар ҷустани бешӣ [аст].
«Равзат-ус-сафо»

2. қаландарӣ, зоҳидӣ, гӯшанишинӣ.

Зоҳири дарвешӣ жанда асту мӯи сутурда ва ҳақиқати он — дили зиндаву нафси мурда. *Саъдӣ*

ДАРВО I دروا **1.** овехта, муаллақ.

Даҳони туст, ки мӯе зи зарра фарқаш нест,
Миёни туст, ки кӯҳе ба мӯй дарво шуд. *Бадри Чочӣ*

2. саргардон; ҳайрон.

Раҳравон чун офтоб озод ҷандон рафтаанд,
Ман чаро чун зарра саргардону дарво мондаам? *Хоқонӣ*

ДАРВО II دروا *шакли кӯтоҳшудаи* **дарвоист.**

ДАРВОЗ درواز **1.** *ниг.* **дарвоза.**

Дарвозу даревос фурӯ гашту баромад,
Бим аст, ки якбора фуруд ояд девор. *Рӯдакӣ*

2. номи музофотест дар байни Қаротегину Помир.

ДАРВОЗА دروازه дари калони дутабақаи шаҳр, қалъа, сарой, ҳавлӣ ва ғ.

Чу эронсипоҳ андаромад ба танг,
Ба дарвозаи Балх бархост ҷанг. *Фирдавсӣ*

Чун Амруллайс чунон бидид, он ҷониб дарвозаҳо устувор кард ва лашкар бад-он ҷониб пеш дошт. *«Таърихи Наршахӣ»*

◇ **дарвозаи гӯш** сӯрохи гӯш; **дарвозаи нӯш** даҳон.

ДАРВОЗАБОН دروازه‌بان посбони дарвоза, ки бештар махсуси дарвозаҳои шаҳр, қалъа ва сарои подшоҳон буд.

Пас он гаҳ ба дарвозаҳо тохтанд,
Зи дарвозабонон сар андохтанд. *Шодӣ*

ДАРВОЗӢ دروازی **1.** мансуб ба Дарвоз; **2.** аҳли Дарвоз.

Олимхон ... як-ду давлатхоҳ аз мардуми бадахшӣ ва дарвозӣ ва ҷанд нафари дигар аз мардуми қаротегинӣ ва ҳисорӣ ва кӯлобӣ дошт.
«Шаҳномаи Фарғона»

ДАРВОИСТ دروایست *ниг.* **дарбоист.**

ДАРВОХ درواخ **1.** ҳолати беҳбудии баъд аз беморӣ, сиҳҳат ёфтан, беҳ шудан; тандуруст, сиҳҳат.

Чунки ноланда буду густох шуд,
Дар дурустӣ омаду дарвох шуд. *Рӯдакӣ*

2. *маҷ.* маҳкам, мазбут; далер, шуҷоъ.

ДАРГАШТАН درگشتن яктарафа шудан, ба як тараф ғалт хӯрдан.

Он гоҳ аз асп даргашта бияфтод. *«Равзат-ус-сафо»*

ДАРГАҲ درگه *ниг.* **даргоҳ.**

даргир درگیر *асоси замони ҳозираи* **даргирифтан.**

ДАРГИР درگیر: **даргир шудани сӯҳбат** гарм шудани сӯҳбат, авҷ гирифтани сӯҳбат.

Дида то бастам, хаёли он парӣ тасхир шуд,
То ба гил ин дар гирифтам, сӯҳбатам даргир шуд.
Мӯҳсини Таъсир

ДАРГИРИФТАН درگرفتن **1.** афрӯхтан, ба сӯзиш сар кардан; аланга гирифтан; сӯхтан.

Он оташ бар тавора зад ва он тавора даргирифт ва аз он ҷумлаи бозорҳо даргирифт.
«Таърихи Наршахӣ»

Ба рақс гарм чу гардид сарви маҳваши ман,
Зи боди домани ӯ даргирифт оташи ман. *Восифӣ*

2. гирифтан, ҳосил кардан, ба даст овардан.

Ҳар киро бо ту кор даргирад,
Баҳре аз рӯзгор д а р г и р а д . *Анварӣ*

3. *маҷ.* сӯзондан; алам расондан, азоб додан.

Пиразанеро ситаме даргирифт,
Даст заду домани Санҷар гирифт. *Низомӣ*

4. *маҷ.* таъсир кардан, асар кардан, кор кардан.

Дил роҳи салоҳ барнамегирад,
Қардам ҳама ҳила, дарнамегирад. *Анварӣ*

Дар малик ин лафз чунон даргирифт,
Қ-оҳ бароварду фиғон баргирифт. *Низомӣ*

Фиғони ман ба фалак рафту бо ту дарнагирифт,
Магар ки гӯши туро панди ғайр кар карда?
Шоҳин

5. *маҷ.* оташин шудан, қаҳр кардан.

Даромад сар гирифта, д а р г и р и ф т а,
Итобе сахт бо ман даргирифта. *Низомӣ*

6. *маҷ.* мувофиқат доштан, ба ҳам мувофиқ омадан.

Сифати шамъ ба парвонадиле бояд гуфт,
Қ-ин ҳадисест, ки бо сӯхтагон даргирад.
Камоли Хуҷандӣ

Дарнагирад сӯҳбати пиру ҷавон бо якдигар,
Бо камон як дам мудоро тир натвонист кард. *Соиб*

7. *маҷ.* сар кардан.

Даромад сар гирифта, даргирифта,
Итобе сохт бо ман д а р г и р и ф т а. *Низомӣ*

ДАРГОҲ||ДАРГАҲ درگاه||درگه **1.** дамгаҳи дар; остонаи дар; дар.

Ибни Ямин ба даргаҳи ӯ сар ниҳодааст,
Ҳаргиз сараш мабод аз ин остон ҷудо.
Ибни Ямин

2. боргоҳ, дарбор, арк ва қасри подшоҳӣ.

Бузургони ҳар кишваре бо сипоҳ
Қашиданд саф пеши даргоҳи шоҳ. *Фирдавсӣ*

Умаро ва сипоҳ бари даргоҳ муҷтамеъ гашта; Яъқуб ду зиреҳ пӯшида бар боми қаср баромад. *Аҳмади Дониш*

3. ҳавлӣ, хона; хонадон.

Мушфиқиро ба сари кӯи ту чун ёд кунанд,
Иззати ӯст, ки гӯй саги даргоҳи ман аст. *Мушфиқӣ*

ДАРГОҲНИШИН درگاه‌نشین остонанишин; ҳақир, хоксор.

Хисраво, Ҳофизи даргоҳнишин фотиҳа хонд,
В-аз забони ту таманнои дуое дорад. *Ҳофиз*

ДАРГУЗАР درگذر **1.** равон, роҳраванда, раҳгузар.

Дар фикри дона мӯрчае буд даргузар,
Омад ба шеру гуфт, ки, эй Рустами замон!.. *Сайидо*

2. гузарон, зудгузар, гузаранда, нопойдор.

Ҳофизо, чун ғаму шодии ҷаҳон даргузар аст,
Беҳтар он аст, ки ман хотири худ хуш дорам. *Ҳофиз*

ДАРГУЗАШТАН||ДАРГУЗОШТАН درگذشتن||درگذاشتن **1.** гузашта рафтан, пеш гузаштан.

Маро ба аспи худ сувор карда, хеш бар аспи ман нишаст ва аз мо даргузашт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. болотар рафтан, болотар шудан; пеш рафтан, барор ёфтан.

Қадди болое, ки ишқаш барфарошт,
Даргузашт аз курсию арши маҷид. *Шамси Табрезӣ*

Лутфи табиаташро бididанд ва ҳусни тадбирашро биписандиданд, кораш аз он даргузашт ва ба мартабаи боло аз он мутамаккин шуд. *Саъдӣ*

3. аз олам гузаштан, вафот кардан, мурдан.

Чун умраш ба саду панҷоҳ расид, даргузашт. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

◇ **аз** *касе ё чизе* **даргузаштан** даст кашидан, аз баҳри чизе гузаштан, дил кандан аз чизе.

... Қ-эй, мани мискин ба ту-дар шармсор,
Аз хиҷилон даргузару даргузор! *Низомӣ*

Замонаи гузарон бас ҳақиру мухтасар аст,
Аз ин замонаи дун даргузар, ки даргузар аст. *Анварӣ*

даргузоштани хато ё гуноҳи *касе* афв кардан, бахшидан.

Якеро, ки одат бувад ростӣ,
Хатое равад, даргузоранд аз ӯ. *Саъдӣ*

ДАРГУСАЛОНИДАН درگسلانیدن кандан, берун кардан, раҳо кардан.

Агар дараи ҳавлнок пеш ояд, ки мӯҷиби ҳалок бошад ва тифл он ҷо ба нодонӣ хоҳад рафтан, [шутур] зимом аз кафаш даргусалонад ва беш мутоваат накунад. *Саъдӣ*

ДАРГУСАСТАН درگسستن **1.** *ниг.* **гусастан; 2.** *маҷ.* бозмондан; оҷиз мондан.

Чу даст аз ҳама ҳилате даргусаст,
Ҳалол аст бурдан ба шамшер даст. *Саъдӣ*

ДАРД درد **1.** беморӣ, касалӣ, мараз.

Гуфтамаш: Дарди ту дармоне надорад, чун кунам?
Гуфт: Эй ғофил, надонӣ дарди ман дармони туст. *Шоҳин*

дарди мафосил бемории бандҳои устухон, ревматизм; **дарди мӯҳлик** касалии ҳалокатовар; **дарди сироят-кунанда** касалии гузаранда; **дард кашидан** бемориеро аз сар гузаронидан, азоб дидан аз беморӣ; **2.** алам, озор; ҳисси нохушии ягон узв аз беморӣ, азоби ҷисмонӣ.

Нахуст бояд, ки дониста ояд, ки хушӣ ва дард чист. *Ибни Сино*

Агар бисӯзадат, эй дил, зи дард нола макун,
Дам аз муҳаббати ӯ мезану ба дард бисоз. *Ҳофиз*

Ба гудоз омадам аз дард, намехоҳам зар,
Ману ҳамьёни дилу ашрафии доғи ҷигар. *Мулҳам*

дарду гудоз ранҷу сӯзиш, дарду азоб.

Чунон хӯр, ки н-оядт дарду гудоз,
Чунон бахш, к-ат нафканад дар ниёз. *Асадӣ*

3. *маҷ.* азоби рӯҳӣ, ғаму ғусса; фикру ёди аламноки касе е чизе.

Аз дӯст ба ҳар чиз чаро боядат озард,
Қ-ин айш чунин бошад: гаҳ шодию гаҳ дард. *Рӯдакӣ*

Ошиқонро мурдан аз дарди ту хуштар аз ҳаёт,
Талхии ғамҳои ту ширинтар аз қанду набот. *Ибни Ямин*

Тоқати дарди ту з-ин беш надорам, ёро!
Чорае кун ба назар дарди дили шайдоро! *Камоли Хуҷандӣ*

дарди бедаво (*ё* **бедармон**) а) бемориe, ки бо даво **сиҳҳат намеёбад,** касалии дармоннопазир; б) *маҷ.* ҳодисаи ноилоҷ, ҳолате ки аз вай халосӣ набошад.

Дардо, ки дарди ишқи ту дармонпазир нест,
З-ин дарди бедаво дили моро гузир нест. *Шоҳин*

в) *маҷ. шахси нофорам, ки рафтору кирдори нописанд дорад,* дарди ҳарина; **дарди дил** ғам, ҳасрат; савдои ишқ.

Дарди дили дарвешу таманнои нигоҳе,
З-он чашми сияҳмаст ба як ғамза даво кун! *Ҳофиз*

Эй ҷон, нафасе омада бемории ман бин!
Дарди дили ман гӯш куну зории ман бин! *Мушфиқӣ*

дарди ишқ (*ё* **муҳаббат**) савдои ишқ, ғаму ташвиши ошиқӣ.

Гӯянд: Дарди ишқ ба дармон намерасад,
Ман чун кунам, ки ошиқаму дардманд ҳам? *Ҳилолӣ*

Мутриб аз дарди муҳаббат ғазале мепардохт,
Ки ҳакимони ҷаҳонро мижа хунполо буд. *Ҳофиз*

дарди сар а) судоъ, ба дард омадани сар аз ягон таъсир ё иллат.

Мекашад баҳри ту, гуфтам, дарди сар доим Камол,
Гуфт: Нашнидӣ, ки дарди сар фазояд офтоб! *Камоли Хуҷандӣ*

Фироқи дӯстон чун лола доғам дар ҷигар дорад,
Нишоти бодаи айём дар пай дарди сар дорад. *Сайидо*

б) *маҷ.* ғам, ташвиш, заҳмат; ягон чиз ё ҳодисаи нобоби ташвишовар.

Бе дарди саре нишаста будам,
Пул додаму дарди сар харидам. *Зарбулмасал*

Донистаам, ки оризаи ишқ бе давост,
Беҳуда дарди сар чӣ расонам табиброo. *Фузулӣ*

дарди дил кардан (*ё* **намудан**) изҳори ҳасрат кардан; дил холӣ кардан; рози дил гуфтан.

Чӣ хуш будӣ, ки ҳамчун Сайидо ман ҳам сари худро
Ба поят мезадам, дарди дили бечора мекардам.
Сайидо

дарди сар додан боиси ташвиши касе шудан, азоб додан.

Зи гармтабъии ман бошад андар ин сара вақт
Муоширонро агар дарди сар хумор диҳад.
Заҳири Форьёбӣ

Чанд бо ман медиҳӣ дарди сар, эй паҳлӯнишин,
Рӯзгоре шуд гирифторам ба ҷони хештан. *Сайидо*

дарду ғам дидан *киноя аз* дард кашидан ва ғаму андӯҳ аз сар гузаронидан.

Эй ки ба айш хуфтаӣ, дарду ғаме надидаӣ,
Аз дили дардманд пурс, ҳоли шаби дарозро.
Махфӣ

ба дарди *чизе* **мубтало кардан** (*ё* **шудан**) ба ҳирси чизе гирифтор кардан (шудан).

Нобудагӣ ба дарди талаб кард мубтало,
Ранҷи тамаъ кашидаму рангам заҳир кард. *Мулҳам*

ДАРДАБИС *а.* دردبیس гандапир, пири фартут.

Сад билиси ту хамис андар хамис,
Тарки ман гӯ, эй аҷузи дардабис! *Румӣ*

ДАРДАМИДАН دردمیدن пуф кардан; вазидан; расидан (оид ба бод).

Ҳар ки айёме чароғе барфурӯхт,
Чун тамом афрӯхт, бодаш дардамид. *Ҳофиз*

ДАРДКАШ دردکش дардманд, ранҷур.

Дар раҳи ӯ чу қалам гар ба сарам бояд рафт,
Бо дили дардкашу дидаи гирьён биравам. *Ҳофиз*

ДАРДКАШӢ دردکشی ранҷурӣ, азобкашӣ.

Ман гирьяи хеш дӯст дорам,
К-аз дардкашим ёдгор аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДАРДКЕШ دردکیش ошиқи аламнок, ба дард одаткарда.

Мадеҳ бар бод аз шона сари зулфи парешонро,
Макун саргаштаи водӣ ту инак дардкешонро.
Махфӣ

Муҳаббат бо ту ҳоҷатманд карда синарешонро,
Намепурсӣ ту аз номеҳрубонӣ дардкешонро. *Сайидо*

ДАРДМАНД دردمند 1. бемор, касал, ранҷур.

Дардманде, ки кунад дард ниҳон пеши табиб,
Дарди ӯ бесабабе қобили дармон нашавад. *Ҳофиз*
Ҳаҷру зиндону бандҳо бар пой,
Вой бар ҳоли дардмандон, вой. *Мушфиқӣ*

2. аламнок, пурдард; ғамзада, гирифтори ғам.

Нӯҳ рӯз ҳамаи Систон ба диле дардманд ва чашме гирьёни хосу ом ӯро мотам доштанд.
«Таърихи Систон»

Агар дуньё набошад, дардмандем,
В-агар бошад, ба меҳраш пойбандем. *Саъдӣ*

ДАРДМАНДОНА دردمندانه маҳзунона, ба таври ғамангез.

Ҳавлофурӯше дар гузари Наҳсакон... дардмандона суруде мегуфт ва аз ҳар ҷинс абьёт мехонд.
Савдо

ДАРДМАНДӢ دردمندی 1. беморӣ, ранҷурӣ, касалӣ.

Омад табиб, то биниҳад даст бар дилам,
Бар дил ниҳод дасти худ аз дардмандиям.
Мушфиқӣ

Султон Алоуддин бо вуҷуди дардмандӣ ба эҳзори лашкариён фармон дод. *«Таърихи Фаришта»*

2. *маҷ.* ғамзадагӣ, гирифторӣ ба ғаму ғусса

Лайлӣ ба нишоти худписандӣ,
Маҷнун ба бисоти дардмандӣ. *Ҷомӣ*

ДАРДНОК دردناک 1. ранҷур, гирифтори дард.

Гаҳаш мезанад, то шавад дарднок,
Гаҳе мекунад обаш аз дида пок. *Саъдӣ*

2. аламнок, пур аз дарду алам.

Ҳамин бас аст ба ӯ нома, Ҷомиё, ки нависӣ
Ба хуни дил бараш ин дарднок гуфтаи худро.
Ҷомӣ

Бо сӯзи ӯ бисоз, ки ишқ аст корсоз,
В-аз дарди ӯ манол, ки дил дарднок беҳ. *Ҳилолӣ*

ДАРДО دردا *калимаи нидо* афсӯс!, дареғо!, ҳай дареғ! (изҳори таассуф).

Дардову ҳасрато, ки маро даври рӯзгор
Бе олату силоҳ бизад роҳи корвон! *Рӯдакӣ*

Мешуд накӯ ба захми дигар реши синаам!
Дардо, ки марҳами дигар аз ман дареғ дошт.
Камоли Хуҷандӣ

ДАРДОДАН دردادن додан, дароз кардан, ба даст додан.

Соқиё, дардеҳ он мае, ки аз ӯ
Офати ақлу роҳати ҷон аст. *Анварӣ*

Ин фитна ба хуни ман кӣ сар дод?
В-ин доруи беҳушӣ кӣ дардод? *Файзӣ*

ДАРДОЛУД دردآلود дарднок, аламнок.

Рӯи зард асту оҳи дардолуд,
Ошиқонро давои ранҷурӣ. *Ҳофиз*

ДАРДПАРВАР دردپرور афгор, дилафгор; ғамгин, ранҷур.

Бори дили дардпарвари ӯ
Хам дод қади санавбари ӯ. *Ҷомӣ*

Маҷнуни дардпарвари лайлиписандро
Чун аҳли ишқ нест зи бӯсу канор ҳаз. *Мушфиқӣ*

ДАРДХАНД دردخند хандаи зӯрбазӯракии дардмандона.

Бувад марг беҳ аз забун зистан,
Беҳ аз дардханд аст бигристан. *Ҳотифӣ*

ДАРЕВОС درېواس 1. чорчӯбаи дар (болодарӣ, ду паҳлударӣ ва остона).

Дарвозу даревос фурӯ гашту баромад,
Бим аст, ки якбора фуруд ояд девор. *Рӯдакӣ*

2. танба, чӯбе, ки дар пушти дар мегузоранд, то ки дар кушода нашавад.

ДАРЕҒ||ДИРЕҒ دریغ 1. ҳайф, афсӯс.

Ба худо, ки рашкам ояд ба ду чашми равшани худ,
Ки назар дареғ бошад ба чунин латифрӯе. *Ҳофиз*

Дареғ бошад, ки чунин баландпарвозеро банд созанд. *Ҷомӣ*

2. афсӯс хӯрдан, пушаймонӣ, надомат.

Илоҷи воқеа пеш аз вуқӯъ бояд кард,
Дареғ суд надорад, чу рафт кор аз даст.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

3. *калимаи нидо* ҳайфо!, дареғо!, эҳ афсӯс! (изҳори таассуф).

Гирифтанд тобути ӯ сар ба зер,
Дареғ опчунон номдори далер! *Фирдавсӣ*

Кунун, ки боди сабо мушкбор мегузарад,
Дареғ умр, ки бе рўи ёр мегузарад! *Исмат*

4. баръабас, бефоида.

Истеъдод бе тарбият дареғ аст ва тарбияти номустаид зоеъ. *Саъдӣ*

◇ **дареғу дард!** ҳай афсўс!, дареғову дардо!

Дареғу дард, ки то ин замон надонистам,
Ки кимиёи саодат рафиқ буд, рафиқ! *Ҳофиз*

дареғ доштан музоиқа кардан; худдорӣ кардан аз додан ё сарф намудани чизе (аз сабаби хасосат ё сангдилӣ).

Васли худ аз чӣ дошт зи камтолеон дареғ?
Толеъ нигар, ки бештар аз ман дареғ дошт.
Камоли Хуҷандӣ

Як сари мискин чӣ бошад, к-аз шумо дорам дареғ,
Гар дилу ҷон аст, он ҳам бод қурбони шумо.
Шоҳин

дареғ омадан а) ҳайф донистан, раво надидан.

Чу доранд ганҷ аз сипоҳӣ дареғ,
Дареғ оядаш даст бурдан ба теғ. *Саъдӣ*

б) раҳм кардан, дилсўзӣ намудан.

Дареғаш наёмад аз он рўи ту,
Аз он бурзу болою бозуи ту. *Фирдавсӣ*

дареғ хўрдан афсўс хўрдан, таассуф кардан.

Ҳама Ширвон шарики он дарданд,
Душманон ҳам дареғи ў хўрданд. *Хоқонӣ*

Гетӣ, ки дудаста зад ба теғам,
Бар марг чӣ мехўрад дареғам? *Шоҳин*

ДАРЕҒНОК دریغناک таассуфангез, надоматомез.

Хун аз дами теғ пок мекард
В-андўҳи дареғнок мекард. *Шоҳин*

ДАРЕҒО دریغا *калимаи нидо* ҳай дареғ!, ҳайфо!, оҳ!, эҳ афсўс! (изҳори таассуф).

Ҳама чиз дорад дилором, лекин
Дареғо, ки бо мо вафое надорад. *Ҳофиз*

Ў рафт з-ин ҷаҳону дареғо, ки дар паяш
Тан мекунад мусоҳала, ҷон мекунад шитоб! *Савдо*

ДАРЕҒОГЎ(Й) دریغاگو(ی) афсўсхўранда, ҳасрату надоматкунанда.

Ба дил гуфтам, ки Хоқонӣ дареғогўи ман бошад,
Дареғо, ман шудам акнун дареғогўи Хоқонӣ.
Низомӣ

ДАРЗ درز **1.** чоки дўхташудаи либос, ҷои ба ҳам дўхташудаи қисмҳои либос.

Ресмоне, сўзане не вақти харз,
Ончунон дўзад, ки пайдо нест дарз. *Румӣ*

2. ҷои пайванди ду чиз.

Чун дарзи ҳисор гашт хандон,
Пайванд нашуд ба оби дандон. *Хисрави Деҳлавӣ*

3. чок; шикоф, роғ, сўрох.

Чунон тартиб кард аз санг ҷўе,
Ки дар дарзаш намегунҷид мўе. *Низомӣ*

Аз ғароиби умур он, ки ҳар ду сангро ба қуллобҳои оҳанин мустаҳкам сохта, сурби гудохта дар фарҷҳо ва дарзҳо рехтаанд. *«Таърихи Фаришта»*

ДАРЗА I درزه даста, қабза; як банди чизи даравидашуда (аз қабили гандум, алаф, хошок ва ғ.).

Қобил барзгар буд, як дарза аз гандуми хўша бибурд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ДАРЗА II درزه *ниг.* дарз.

ДАРЗАДАН درزدن задан, кўфтан.

Ҳар он кас, ки аз бора сар барзадӣ
Замона сарашро ҳамедарзадӣ. *Фирдавсӣ*

ДАРЗАН درزن сўзан.

Қас аз мард дар шаҳру барзан намонд,
Дар он буткада ҷои дарзан намонд. *Саъдӣ*

ДАРЗИӢ درزیی дарзигӣ, дўзандагӣ, хайётӣ, ҷомадўзӣ.

Яке аз дарвешон дарзиӣ мекард ва ҷома медўхт.
Ҷомӣ

ДАРЗӢ درزی дўзанда, ҷомадўз, хайёт.

Марди дарзӣ сўзане дар хартуми ў фурў бурд.
Авфӣ

Ба дўкончаи дарзие баргузашт,
Ки чашм аз фурўғи ваяш хира гашт. *Ҷомӣ*

ДАРИДАДАҲАН دریده‌دهن *киноя аз* одаме, ки даҳонаш бефаровез аст, бадгап, беандеша гапзананда.

Чун ташти бесаранд, чу дар ҷунбиш омаданд,
Илло шаноатию даридадаҳан наянд. *Хоқонӣ*

Даридадаҳан бадсиголаш чу зоғ,
Забонсўхта душманаш чун чароғ. *Низомӣ*

ДАР(Р)ИДАН دریدن пора кардан, даррондан; пора шудан, чок шудан.

Ҷаҳонпаҳлавон — он яли арҷманд
Ба теғу ба ханҷар, ба гурзу каманд
Буриду дариду шикасту бибаст
Ялонро сару синаю пою даст. *Фирдавсӣ*

Гуфтӣ, ки расан бибур, буридам,
Гуфтӣ, ки қасаб бидар, даридам. *Шоҳин*

ДАРИЧА دریچه дари хурд; равзана.

Солест, ки дидаи пуробам
Бар тарфи дарича дидбон аст. *Анварӣ*

Рўзе ба нишот чун гул аз шох
Баркард сар аз даричаи кох. *Файзӣ*

ДАРК *а.* درک дарьёфтан(-и маънӣ), сарфаҳм рафтан, фаҳмидан.

Дарки ҳақиқати ту муҳол аст бар хаёл,
Ин орзу куҷову хаёли муҳоли мо. *Фузулӣ*

Бас аст, бо ту агар ин қадар кунам ашъор,
Ки эй ба дарки сухан фарду эй ба фаҳм фарид...
Шоҳин

дарки уқул фаҳми ақл, идроки ақл.

Қадри ту бигзашт аз дарки уқул,
Ақл андар шарҳи ту шуд булфузул. *Румӣ*

дарк(-и *чизе*) **кардан** (*ё* **намудан**) дарьёфтан, сарфаҳм рафтан, фаҳмидан.

Дарки сухан гар накунад мустамеъ,
Қуввати нутқ аз мутакаллим равад. *Саъдӣ*

Мавҷ аз ҳақиқати гуҳари баҳр ғофил аст,
Ҳодис чӣ гуна дарк намояд қадимро. *Соиб*

дарк шудан фаҳмида шудан.

Барбар аст ин сухан зи дарки фуҳум,
Қай шавад дарк ҷуз ба тарки русум. *Ҷомӣ*

ДАРКАРДАН درکردن даровардан, ҷой гирондан, дохил кардан.

Дури шабнам ба силки сабза даркард,
Зумуррадро фурӯзон аз гуҳар кард.
Хисрави Деҳлавӣ

Иттифоқан бар дари шаҳре ба тӯҳмати ҷосусӣ гирифтор омаданд, ҳар дуро ба хонае даркарданд ва ба гил баровярданд. *Саъдӣ*

ДАРКАШИДАН درکشیدن **1.** ба худ кашидан, ба даст даровардан.

Ба бозор шуд, то ба зар зар кашад,
Ба як мағрибӣ мағрибӣ даркашад. *Низомӣ*

2. нӯшидан, дам кашидан, тамом нӯшидан, якбора нӯшидан, бо як дам нӯшидан.

Қадаҳе шароб бихост ва даркашид. *Авфӣ*

Лабаш мебӯсаму дармекашам май,
Ба оби зиндагонӣ бурдаам пай. *Ҳофиз*

3. *маҷ.* пӯшондан; пӯшидан.

Шумо яксара теғҳо баркашед,
Сипарҳои чинӣ ба сар даркашед. *Фирдавсӣ*

4. берун кашидан, берун кардан.

Даҳри вайронро ба ҷуз ороиши тоқе намонд,
Хештан з-ин тоқи вайрон даркашам ҳар субҳдам.
Хоқонӣ

5. пешкаш кардан, ба пеши касе гузоштан.

Ошиқи меҳмон дил асту ҷону дил меҳмони ғам,
Ман дилу ҷон пеши меҳмон даркашам ҳар субҳдам. *Хоқонӣ*

ДАРКОР درکار лозим, зарур.

Маро неъмати зиндагонӣ, ки мақрун ба ин аҷзу нотавонӣ бошад, даркор нест. *«Равзат-ус-сафо»*

Расид он пир ҷоеро, ки даркор,
Ки ҷамъе гашта саргашта чу паргор. *Мулҳам*

ДАРКОРӢ درکاری лозима, зарурӣ.

Аз байни онҳо одамони даркориро интихоб намуд. *Садри Зиё*

ДАРМАХИДАН درمخیدن часпидан.

Сабук пиразан сӯи хона давид,
Бараҳна ба андоми ӯ дармахид. *Абӯшакури Балхӣ*

Аз дили бадхоҳи ӯ ғам натавонад гусехт,
З-он ки зи рӯзи азал сахт бад-ӯ дармахид.
Шамси Фахрӣ

ДАРМОН درمان дору, даво; *маҷ.* чора, илоҷ, тадбир.

Ҳар он чӣ дармон бошад, ба ҷои дард шавад,
Ва боз дард, ҳамон, к-аз нахуст дармон буд. *Рӯдакӣ*

Ман ин дардро чанд пинҳон кунам,
Ба худкардаи худ чӣ дармон кунам? *Савдо*

дармон шудан даво ёфтан, сиҳҳат шудан.

Магар бод аст ишқи ӯ, ки ҳам дард асту ҳам дармон,
Қиро як рӯз дард афзуд, дигар рӯз дармон шуд.
Муиззӣ

аз дармон гузаштан имконияти даво надоштан.

Гӯянд табибон, ки бигӯ дарди худ, аммо
Дарде, ки гузаштаст зи дармон, ба кӣ гӯям?
Ҳилолӣ

ДАРМОНДА درمانده **1.** *сифати феълии замони гузаштаи* **дармондан; 2.** оҷиз, нотавон, ноилоҷмонда; мӯҳтоҷ ва бечора.

Мусаллам касеро бувад рӯза дошт,
Ки дармондаеро диҳад ноowу чошт. *Саъдӣ*

Хони инъомаш басе дармондагон дарьёфта,
Дасти икромаш басе афтодагон бардошта. *Савдо*

ДАРМОНДАГӢ درماندگی гирифторӣ ба ҳоли ногуворе; оҷизӣ, нотавонӣ, ноилоҷӣ; мӯҳтоҷӣ ва бечорагӣ.

Дӯст он бошад, ки гирад дасти дӯст
Дар парешонҳолию дармондагӣ. *Саъдӣ*

ДАРМОНДАН درماندن **1.** гирифтор шудан, мубтало шудан.

Ту дар ранҷ дармонӣ ва мулки ту эшон бигиранд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Алқисса, чун Ҳусн ба ишқи Дил дармонд, Назарро ба хилват пеши худ хонд. *Яҳьёи Себак*

2. оҷиз мондан, ночор мондан, дар ҳолати беилоҷ мондан.

Ҳоли дармондагон касе донад,
Ки ба аҳволи хеш дармонад. *Саъдӣ*

3. мондан, дар як ҷо мондан, бозистодан.

Маҷнун ба шафоат аспро ронд,
Сайёд савор дид, дармонд. *Низомӣ*

ДАРМОННОПАЗИР درمان‌ناپذیر бедаво, бедармон, муолиҷанашаванда.

То бидонӣ, к-ӯ ҳаким асту хабир,
Муслеҳи амрози дармоннопазир. *Румӣ*

ДАРМОНПАЗИР درمان‌پذیر давошаванда, муолиҷашаванда, қобили муолиҷа.

Бимонад мудом он асар дар замир,
Шавад ин ба якчанд дармонпазир. *Ҷомӣ*

ДАРМОНХОҲ درمان‌خواه давоҷӯй, талабгори давои дард.

Ҳар кӣ пеш аз вақт дармонхоҳи дарди сар шавад,
Гар ҳакимаш Бӯалӣ бошад, даво душман шавад.
Махфӣ

ДАРНАВАШТАН||ДАРНАВАРДИДАН درنوشتن||درنوردیدن **1.** печондан, таҳ кардан (коғазро); ғундоштан, ғундошта мондан (палосро).

Баъд аз муфорақати ӯ азми сафар кардам ва нияти ҷазм, ки бақияти зиндагонӣ фарши ҳавас дарнавардам ва гирди муҷоласат нагардам. *Саъдӣ*

Сари фитна аз хоб бедор гашт,
Бисоти фароғат қазо дарнавашт.
«Таърихи Фаришта»

2. тай кардан, гузаштан (роҳро).

Биёбони Хоразмро дарнавашт,
Зи Ҷайҳун даромад, ба Омул гузашт. *Низомӣ*

3. *маҷ.* ба сар бурдан, ба охир расондан, тамом кардан.

Чун замон аҳди Саноӣ дарнавашт,
Осмон чун ӯ сухангустар бизод. *Хоқонӣ*

4. *маҷ.* фаромӯш кардан; риоя накардан.

Дун аст ва бесипос ва сифла ва ноҳақшинос, ки ба андак тағьири ҳол аз махдуми қадим баргардад ва ҳаққи неъмати солҳо дарнавардад. *Саъдӣ*

ДАРНАВИШТАН درنوشتن 1. *ниг.* **дарнавaштан** 2, 3; 2. тарк кардан чизеро, аз бахри чизе гузаштан.

Касе, ки дуручи тамаъ дарнавишт,
Набояд ба кас абду ходим навишт. *Саъдӣ*

ДАРНАМУДАН درنمودن зохир намудан, намудор кардан, нишон додан.

Бар гӯшаи оразн чу кофур
Дарҳам зада зулфи анбариро,
Лаъдаш ба ситеза дарнамуда
Сад мӯъҷизаи паямбариро. *Анварӣ*

ДАРНИГАРИСТАН درنگرستن нигаристан, нигоҳ кардан, бо диққат нигоҳ кардан.

Агар сӯи боғ омадӣ, дарнигар,
Пас он гаҳ чу боди сабо баргузар. *Хоҷу*

Ва филвоқеъ агар нек дарнигарӣ, ҳамаи инқилобот ва футур ... ҳама аз ракокати раъи вазир, сустӣ ва беақлӣ, коҳилии ӯ буд. *Аҳмади Дониш*

ДАРНИШОНДАН درنشاندن нишондан, шинондан.

ДАРНИҲОДАН درنهادن ниходан, гузоштан.

Бад-ин доира ҳар кӣ по дарниҳад,
Чу давраш ба охир расад, сар ниҳад. *Ҷомӣ*

даро(й) (درا(ی *асоси замони ҳозираи* **даромадан.**

даро(й) (دا(ی *асоси замони ҳозираи* **дароидан.**

ДАРО(Й) (درا(ی 1. занг, зангӯлаи шутур, ҷарас.

Шод бошед, ки ҷашни меҳргон омад,
Бонгу овои дарои корвон омад. *Манучеҳрӣ*

Дар ин раҳ ҳар киро рангин навоест,
Зи рангин маҳмили фикраш дароест. *Нозим*

2. путки оҳангарӣ, болғаи оҳангарӣ, хоиск; **захми дарой** болғазанӣ.

Аз он чарм, к-оҳангарон пушти пой
Бипӯшанд ҳангоми захми дарой ... *Фирдавсӣ*

ДАРОВАРДАН درآوردن 1. дохил кардан, дарун овардан.

Худ з-оби ҳаёт сар баровард,
Дар қолиби назм ҷон даровард. *Ҳилолӣ*

2. баровардан, берун овардан.

Зи ногаҳ ба расми ҳавохоҳие
Даровард дарьёне моҳие. *Ҷомӣ*

ДАРОВЕХТАН درآويختن бо даст часпидан ба касе ё чизе, дӯругир кардан.

Басе як ба дигар даровехтанд,
Басе хун дар овардгаҳ рехтанд. *Низомӣ*

Рӯзе Баҳром ба ҳузури Дилором дар беша ба шере даровехт. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

ДАРОГАНДАН درآگندن огандан, чизеро бо чизе пур кардан.

Пунба дароганда чу гул гӯши ту,
Наргиси чашм обилаи хуши ту. *Низомӣ*

ДАРОЗ دراز 1. тавил; *муқобили* **кӯтоҳ** 1.

Падид омад аз дур чизе дароз,
Сияҳрангу тиратану тезтоз. *Фирдавсӣ*

Аз рӯи ҳавас панҷа мазан шона дар он зулф,
Ин силсила ҳарчанд кушой ту, дароз аст. *Махфӣ*

2. дур, дуру дароз, дурдаст.

Пои мо ланг асту манзил бас дароз,
Дасти мо кӯтоҳу хурмо бар нахил. *Ҳофиз*

Аз сӯҳбати ӯ чу бозгаштӣ,
Раҳ дар назараш дароз гаштӣ. *Ҳилолӣ*

3. тӯлонӣ, давомнок, бардавом.

Агар худ бимонӣ ба гетӣ дароз,
Зи ранҷи тан ояд ба рафтан ниёз. *Фирдавсӣ*

Ҷӣ солҳои фаровону умрҳои дароз,
Ба дастҳои дигар ҳамчунин бихоҳад рафт. *Саъдӣ*

Ҳаёти хасми ту чун ваъдаи карам кӯтоҳ,
Нишоти базми ту чун орзуи хирс дароз. *Урфӣ*

дароз кардан кашол додан, тӯл кашондан (вақтро).

Муоширон, сухан аз зулфи ёр боз кунед,
Шабе хуш аст, бад-ин қиссааш дароз кунед. *Ҳофиз*

Девончаи ишқ боз кардам,
Поёни сухан дароз кардам. *Шоҳин*

дароз шудан (*ё* **гаштан, гардидан**) тӯл кашидан, кашол ёфтан.

Ӯ аз падари хеш одилтар буд ва шамоили ӯ бисьёр будааст, ки агар ҳамаро ёд кунем, дароз гардад. *«Таърихи Наршахӣ»*

Сухан бисьёр буд, агар ҳамаро ҷамъ мекардам, дароз мешуд. *Аттор*

◇ **дароз кашидан** ёзидан; андаке хобидан; **дароз шудани** (*ё* **гардидани**) **кор** мушкил ва бад шудани кор.

Чу бастӣ камар бар дари роҳи оз,
Шавад кори гетит яксар дароз. *Фирдавсӣ*

Зи дониш шавад кори гетӣ ба соз,
Зи бедонишӣ кор гардад дароз. *Ҷомӣ*

ДАРОЗБОЛО درازبالا қоматбаланд, қаддароз, навча.

Мансур марде буд дарозболо, хушкандом, риштунук. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ДАРОЗГӮШ درازگوش 1. дорои гӯши дароз; 2. хар, маркаб.

Овехта сабҳашон ба гардан
Ҳамчун ҷарас аз дарозгӯшон. *Убайди Зоконӣ*

Ҳаким ҳар саҳар бар дарозгӯше сувор мешуд. *«Равзат-ус-сафо»*

3. харгӯш.

Харгӯш чун ҳикояти худро тамом кард,
Маймун шуниду паҳлуяш омад нафасзанон.
Гуфт: Эй дарозгӯш, чаро лоф мезанӣ?
Аз одамигарӣ на туро ному на нишон! *Сайидо*

ДАРОЗДАСТ درازدست 1. тавоно, қудратнок, забардаст; бадавлат; 2. *маҷ.* таҷовузкор, золим, ситамгар.

ДАРОЗДАСТӢ درازدستی 1. пурқудратӣ, тавоноӣ, забардастӣ; дорой.

Надод нур шарори чароғи ҳастии мо,
Гуле начид зи шохе дароздастии мо. *Урфӣ*

2. *маҷ.* таҷовузкорӣ, зулму тааддӣ, золимӣ.

Аз сари фитна бурд мастиҳо,
Кард кӯтаҳ дароздастиҳо. *Низомӣ*

дароздастӣ кардан зулму ситам кардан; зӯрӣ кардан.

Ман бода хӯрам, валек мастӣ накунам,
Илло ба қадаҳ дароздастӣ накунам. *Хайём*

ДАРОЗНАФАС درازنفس пургӯӣ, лаққӣ, серманаҳ.

ДАРОЗНАФАСӢ درازنفسی пургӯӣ, лаққигӣ, манаҳзанӣ.

... то сабаби дарознафасӣ ва мӯҷиби малоли мустамеон нагардад. *«Равзат-ус-сафо»*

ДАРОЗНО||ДАРОЗО درازنا||درازا дарозӣ.

Шарҳи шаби ҳиҷрону парешонии мо
Чун зулфи бутон дарозное дорад. *Убайди Зоконӣ*

*Як ҷуфт бисот ёфтанд, сесад раш дар шаст раш дарозно ва пахнои он. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

аз дарозо ба дарозӣ, ба қад.

Банд бар пой ниҳодамшу сияҳ кардам рӯй,
В-аз дарозо бикафонида ҳама пушту миёнш. *Мунҷик*

ДАРОЗӢ درازی **1.** дароз будан, тавилӣ; *муқобили* **кӯтоҳӣ** I.

Туро мӯй аз дарозӣ то миён аст,
Худоро, ин миёни туст ё мӯ? *Ҷомӣ*

2. дурӣ, дурдастӣ (оид ба роҳ ё ҷой); **3.** бардавомӣ, дарозмуддатӣ, дерпоӣ.

Дарозии салтанати эшон ба сабаби адл буда. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Дарозии шаби моро агар намедонӣ,
Зи нола пурс, ки то вақти субҳ ҳамдами мост. *Ҷомӣ*

◇ **дарозии гӯш** аҳмақӣ, нодонӣ.

Ҳаст зи як сикка, чу бинӣ ба ҳуш,
Кӯтаҳии чашму дарозии гӯш. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДАРОИДАН درائیدن гуфтан, гап задан; садо додан, овоз баровардан.

Қасе, ки жож дарояд, ба даргаҳаш нашавад,
Ки чарбгӯён он ҷо шаванд кундзабон. *Фаррухӣ*

дарой درای *ниг.* **даро(й).**

дарой درای *ниг.* **даро(й).**

ДАРОЙ درای *ниг.* **даро(й).**

ДАРОМАДАН درآمدن **1.** дарун омадан, дохил шудан, ворид шудан.

Дигар кинахоҳе даромад ба ҷанг,
Фалак ҳам даровард пояш ба санг. *Низомӣ*

Даромад ногаҳонам моҳе аз дар,
Буте маҳбуби шайху дилбари шаб. *Ҳайрат*

2. расидан, сар шудан (оид ба рӯзу шаб, фасли сол ва ғ.); **3.** сар кардан, шурӯъ кардан; иқдом намудан.

Ба худо, ки шармам ояд, чу туро хитоб созам,
Ки забон ба ҳарф лағжад, чу ту дар сухан дароӣ. *Ҳоҷӣ*

Ишқ бар ҷони ман он мекунад имшаб, ки агар
Бар дили кӯҳ кунад, кӯҳ дарояд ба фиғон. *Шоҳин*

4. берун шудан, баромадан.

Он мард аз об даромад ва ҷома бипӯшид. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Даромад аз дари гулзор Маҷнун,
Диле чун ғунчаи гул ғарқаи хун. *Мулҳам*

5. *маҷ.* зоҳир шудан, намоён гаштан.

Чу кардам бад-ин нийят ин ҷо даранг,
Даромад ба чашмам яке лавҳи санг. *Ҷомӣ*

6. афтидан, ғалтидан (аз чизе).

Қуҳандарой низ ... ончунон захме бар бозуи султон расонид, ки наздик буд, ки аз асп дарояд. *«Таърихи Фаришта»*

ДАРОМЕХТАН درآمیختن **1.** омехтан; **2.** *маҷ.* омезгор будан; сахт алоқаманд гардидан ба касе ё чизе.

Наям чу об, ки бо ҳар касе даромезам,
Наям чу абр, ки бар ҳар касе гуҳар борам. *Хоқонӣ*

Бо вафои ту даромехт чунон обу гилам,
Ки дамад баъди вафот аз гили ман бӯи вафот. *Ҷомӣ*

ДАРОМӮХТАН درآموختن омӯхтан, таълим додан.

Даромӯхташ рози он пешкаш,
Бад-он таъбия шуд дили шоҳ хаш. *Низомӣ*

ДАРОШУФТАН درآشفتن *ниг.* **ошуфтан.**

Султон ... аз шунидани сухан ... дарошуфта, филфавр аз сари ғазаб рокиби маркаби зафарлигом гардид. (1) *«Шаҳномаи Фарғона»*

ДАРОҲИМ *а.* دراهم *ҷ.* **дирҳам.**

ДАРПАЗИР درپذیر пазиранда, қабулкунанда.

Дар кӣ нолам, ки дастгир туӣ,
Дарпазирам, ки д а р п а з и р туӣ. *Низомӣ*

ДАРПАЗИРУФТАН درپذیرفتن *ниг.* **пазируфтан.**

ДАРПАЙВАСТАН درپیوستن *ниг.* **пайвастан; мунозара дарпайвастан** мунозира сар кардан; гуфтугӯ ва мунозираро дароз кардан.

Тавонгарзодаеро дидам бар сари гӯри падар нишаста ва бо дарвешбачае мунозара дарпайваста, ки сандуқи турбати мо сангин асту китоба рангин. *Саъдӣ*

ДАРПАРАСТ درپرست содиқ нисбат ба дарбори подшоҳ, вафодор.

Ҳар он гаҳ, ки аз зердастони мо,
Зи деҳқону аз дарпарастони мо... *Фирдавсӣ*

ДАРПЕЧИДАН درپیچیدن **1.** печондан, лӯла кардан, тах кардан; **2.** иҳота кардан, муҳосира намудан.

Қалъае буд онро дарпечид ва ба се рӯз бигирифт. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ДАРРА I دره *ниг.* **дара** I.

ДАРРА II دره *ниг.* **дара** II.

ДАРРАБУДАН درربودن рабудан, чобукона гирифтан; бо зӯрӣ гирифтан, чанг зада гирифтан, кашида гирифтан; бо худ гирифта бурдан.

Сувори аҷал баркушояд камин,
Ба як ҳамлаам даррабояд зи зин. *Хоҷу*

Саҳмгин обе, ки мурғобӣ дар ӯ эмин набудӣ,
Камтарин мавҷ осиёсанг аз канораш даррабудӣ. *Саъдӣ*

ДАРРАНДА درنده **1.** *сифати феълии замони ҳозираи* **дарридан; 2.** *маҷ.* (ҳайвони) ваҳшии хунхор.

Чун надорӣ нохуни дарранда тез,
Бо бадон он беҳ, ки кам гирӣ ситез. *Саъдӣ*

Ба эшон шубонем, то зиндаем,
Вагарна ҳамон гурги даррандаем. *Сайидо*

дарранда ва чаранда ҳайвоноти ваҳшии хунхор ва алафхор.

ДАРРАСИДАН دررسیدن **1.** фаро расидан, расида омадан, омадан.

Бар раҳаш биншастаам чун гирдакон чобуксавор,
Даррасад бо ҷилваву аз хок бардорад маро. *Фузулӣ*

2. *маҷ.* ба синни балоғат расидан.

Бозаргоне буд бисьёрмол ва ӯро фарзандон даррасиданд ва аз касбу ҳирфат эъроз намуданд. *«Калила ва Димна»*

ДАРРАСОНДАН درساندن расондан, бурда расондан.

Хабар сӯи Абдулалӣ даррасонд. *«Фатҳнома»*

ДАРРАФТАН دررفتن **1.** даромадан, дохил шудан.

Бум, ки даррафт чу дуздон ба боғ,
Дузди сари хеш шуд аз кӯби зоғ. *Хисрави Деҳлавӣ*

Дарравам дар хонаву бандам дарашро чун хубоб,
То ба кай чун бод даврон дар ба дар дорад маро. *Фузулӣ*

2. фурӯ рафтан, ғӯтидан.

Чӣ кунам, дар дилат намегунҷам,
З-он ки дар санг мӯй дарнаравад. *Хисрави Деҳлавӣ*

3. баромадан, берун шудан; **4.** расидан, гӯшрас шудан.

Ин сухан ба гӯши амир Дониёл дарнарафта, ё он ки аз умаро ва авлод тарсида, ҳеҷ мутасаддии тадорук намешудааст. *Аҳмади Дониш*

◇ **ба ҳам даррафтан** омехта шудан, ҳараҷу мараҷ шудан.

Агар адл набвад, намонад ҷаҳон,
Ба ҳам дарравад ошкору ниҳон. *Ҷомӣ*

ДАРРИДАН دریدن *ниг.* **дар(р)идан.**

ДАРРОК *а.* دراک бисьёр дарккунанда; зудфаҳм, хушфаҳм, зирак.

Маро лафзи ширини хонанда дод,
Туро самъи дарроки донанда дод. *Саъдӣ*

Гӯямаш сад офарин бо хотири дарроки ӯ,
Ҳар кӣ бинвисад ба ашъори мани Туғрал ҷавоб. *Туғрал*

ДАРРОНДАН دراندن чок кардан, пора-пора кардан, лахт-лахт кардан.

Зи кӯҳи фано ҳамла орад паланг,
Бидарронадам ҳамчу оҳу ба чанг. *Хоҷу*

ДАРС *а.* درس сабақ; он чӣ муаллим аз рӯи китоб ва асбобҳои аёнӣ ба шогирдон меомӯзад, як машғулияти омӯзишӣ.

Аристолис ин нуктаҳо чун шунуд,
Ба дарси Сикандар забонро кушуд. *Ҷомӣ*

Дарс агар мушкил бувад, нофаҳмро хоб оварад. *Зарбулмасал*

дарси адаб таълими ахлоқи писандида; *киноя аз* насиҳати нек.

Эй насиҳатгӯ, магӯ ҳаргиз маро дарси адаб,
Ҷуз сулуки ишқ дигар кай ҳунар дорем мо?! *Туғрал*

дарси китоб программаи мадраса, ки иборат аз хондани чандин китоб буд.

Валекин пас аз хатми дарси китоб
Ба гетӣ наёсуд аз ҳеҷ боб. *Садри Зиё*

дарс гирифтан таълим гирифтан, омӯхтан.

Ба ғайри маънии дил нест ҳеҷ ҷо мафҳум,
Ту хоҳ дарс зи Қомус гиру хоҳ Суроҳ. *Бедил*

дарс гуфтан таълим додан, омӯхтан, ёд додан чизеро.

Муаллим ғолибан имрӯз дарси ишқ мегӯяд,
Ки дар фарьёд мебинем тифлонро ба мактабҳо. *Ҳилолӣ*

дарс хондан сабақ хондан, илму дониш омӯхтан.

Ба хидмати амир дарс мехонданд ва муколима менамуданд. *Аҳмади Дониш*

ДАРСГОҲ درسگاه ҷои дарсхонӣ; мактаб; мадраса.

Дар он ҳангом муаллими дарсгоҳи фитрат сармашқи шуури ин маъниям бахшид. *Бедил*

Дил пора-пора меравам то дарсгоҳаш, Сайидо,
Дорам ба ёди зулфи ӯ ҷузви парешон дар бағал. *Сайидо*

ДАРСГӮЙ درسگوی муаллим, мударрис.

Мулло Қурбон як нафар аз дарсгӯёни соҳибэътибори ин диёр буд. *Садри Зиё*

ДАРСГӮӢ درسگوئی дарсдиҳӣ, омӯзгорӣ.

Вақте ки аз лашкарӣ ва дафъи хусум фурсат меёфт, ба дарсгӯӣ ва музокара ва сӯҳбатҳои уламо руҷӯъ менамуд. *Аҳмади Дониш*

ДАРСИПӮХТАН درسپوختن халондан, хастан, фурӯ бурдан, даровардан (бо зӯр).

Яке тире афганду дар раҳ фитод,
Вуҷудам наёзурду ранҷам надод,
Ту бардоштӣ в-омадӣ сӯи ман,
Ҳамедарсипӯзӣ ба паҳлӯи ман. *Саъдӣ*

ДАРСОХТАН درساختن **1.** созиш кардан, мувофиқат кардан, мувосо кардан.

Бо неку баде, ки буд, дарсохт,
Нек аз баду бад зи нек нашнохт. *Низомӣ*

Бино бар зарурат ба авлоди Фаридун дарсохта будам. *«Равзат-ус-сафо»*

2. соз кардан, ҷӯр кардан, ҳамоҳанг шудан (дар мусиқӣ ва суруд).

Булбулонро маст гардон, булбулонро шер гир,
То ки дарсозанд бо ҳам нағмаи Довудро. *Убайди Зоконӣ*

Хубрӯён хона пур хуршеди анвар сохтанд,
Мутрибони маънавӣ бо якдигар дарсохтанд. *Исмат*

ДАРСХОНА درسخانه *ниг.* **дарсгоҳ.**

... Ки дар ин дарсхонаи такмил
Пеш рафтаст фурсат аз таъҷил. *Бедил*

Шогирдонро имо кард, ки ҳазрати эшонро ба дарсхонааашон баранд. *Садри Зиё*

ДАРТАНИДАН درتنیدن танидан, ба тор печидан.

Чу парвона оташ ба худ дарзананд,
На чун кирми пилла ба худ дартананд. *Саъдӣ*

ДАРТОХТАН درتاختن тохтан, давидан.

Шоҳ ташнеи турки худ нашнохт,
Ҳиндуӣ карду пеши ӯ дартохт. *Низомӣ*

ДАРУН درون **1.** дохил, қисми дохилии чизе; *муқобили* **берун** 1.

Шунид аз дарун ориф овози пой,
Ҳало! — гуфт, — бар дар чӣ пои, дарой! *Саъдӣ*

даруни ... дар дохили ..., дар зери ...

Даруни ҷомаи рангини хеш дуньёдор
Ба кирмҳои бирешимтанида мемонад. *Сайидо*

Мазан раҳ, то бурун аз раҳ наяфтӣ!
Макан чаҳ, то даруни чаҳ наяфтӣ! *Шоҳин*

2. *маҷ.* ботин, замир, дил.

Чу мафтуни содиқ маломат шунид,
Ба дард аз дарун нолае баркашид. *Саъдӣ*

Хабар мегӯяд аз рози дарун лабҳои хомӯшам,
Занад пахлу ба рӯи ҳалқаи дар ҳалқаи гӯшам.
Сайидо

дарди дарун дарди дил; азоби рӯҳӣ.

Эй шамъ, туӣ ҳамнафаси дарди дарунам,
Ҳамрози забондонаму асрори ҷунунам. *Асирӣ*

3. ҳамчун пасоянди макон ба ҷои пасоянди 'дар' меояд.

Фаридуни фаррух, ки бо доғу дард
Ба гетӣ-дарун дида пуроб кард ... *Фирдавсӣ*

◇ **даруни** *касе(ро)* **харошидан** дили касеро озурдан, ранҷонидан касеро.

То тавонӣ, даруни кас махарош,
К-андар ин роҳ хорҳо бошад. *Саъдӣ*

Ҳар ғам, ки туро дарун харошад,
Мискин ба ту ҳам шарик бошад. *Шоҳин*

ДАРУНА I درونه *ниг.* **дарун.**

Ошиқони хастадилро дар даруна завқҳо,
Оқилони тираҷонро дар дарун ангораҳо. (2)
Шамси Табрезӣ

Ороста ҳар як аз даруна
Аз ҷинси қумош гуна-гуна. (1) *Шоҳин*

ДАРУНА II درونه **1.** камони наддофӣ, олати камоншакли пашмтиткунӣ ва пахтатозакунӣ.

Сару сарви қадаш шуд божгуна,
Дуто шуд пушти ӯ ҳамчун даруна. *Рӯдакӣ*

Бунафшазор бипӯшид рӯзгор ба барф,
Даруна гашт чинору зарира шуд шингарф. *Кисоӣ*

2. қавси қузаҳ, тиру камон, рангинкамон(-и осмон).

ДАРУНАНАВОЗ درونه‌نواز дилнавоз, форам.

Чун зи боди хуши дарунанавоз
Наргиси масташон шуд андар ноз ... *Хисрави Деҳлавӣ*

ДАРУНАФРӮЗ درون‌افروز дилафрӯз, фараҳбахш.

Шаҳ фиристод наздашон як рӯз
Барраеву маи дарунафрӯз. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДАРУНПАРВАР درون‌پرور соҳибдил, олиҳиммат, ҷавонмард.

Эй дарунпарвару бирунорой,
Эй хирадбахши, бехирадбахшой! *Саноӣ*

ДАРУНСОФ درون‌صاف софдил, покдил, росткор.

Рӯзи каҷиҳо ту дарунсоф бош,
Ростгирои раҳи инсоф бош. *Абӯлмуайяди Балхӣ*

ДАРУНСӮХТА درون‌سوخته дилафгор, ғамзада.

Моем дарунсӯхта, беруншудае чанд,
Як силсилаи Лайливу Маҷнуншудае чанд.
Хисрави Деҳлавӣ

ДАРУНХАРОБ درون‌خراب дилафгор, аламзада, дилхун.

Ганҷинанеҳи дарунхаробон,
Сайқалгари рег дар биёбон. *Файзӣ*

ДАРУНӢ درونی мансуб ба дарун.

Ба хасми дарунӣ, ки он нафси туст,
Зи ту бурдбори набошад дуруст. *Ҷомӣ*

ДАРУФТОДАН درافتادن *ниг.* **дарафтодан.**

ДАРФАНҶАК درفنجک кобус, сиёҳӣ зер кардан дар хоб, дар хоб дидани ҳодисаҳои мудҳиш.

Тохтанд аз ҳавои нафсу фасод
Бар сари хуфта ҳамчу дарфанҷак. *«Луғати фурс»*

ДАРФИТОДАН درفتادن *ниг.* **дарафтодан.**

ДАРФУЗУДАН درفزودن *ниг.* **дарафзудан.**

ДАРХАЗИДАН درخزیدن хазида даромадан ба ҷое; панаҳ шудан, руст шудан.

Дархазида ба ҷуйборе танг,
Зери шамшоду сарву беду хаданг. *Низомӣ*

ДАРХ(В)АР||ДАРХ(В)АРД درخور||درخورد *ниг.* **дархур.**

Мансаби бемоя на дархар бувад,
Гар ҳама фарзанди паямбар бувад. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДАРХЕСТАН درخیستن *ниг.* **дархостан** II.

ДАРХИРОМИДАН درخرامیدن хиромон даромадан.

Дархиром, эй ҷони ҷон, дар ҳар симоъ,
Маҳлиқой, маҳлиқой, маҳлиқо. *Шамси Табрезӣ*

дархост درخواست *асоси замони гузаштаи* **дархостан** I.

дархост درخواست *асоси замони гузаштаи* **дархостан** II.

ДАРХОСТ درخواست **1.** хоҳиш, талаб; илтимос; **дархости гуноҳ** илтимоси афви гуноҳ.

Аҳмади Аёз ... Ҳусайни мири миронро ҷиҳати дархости гуноҳи хеш пеши подшоҳ фиристод.
«Таърихи Фаришта»

дархост доштан хоҳиш кардан, илтимос намудан.

Қасе дигар чунин базме наёраст,
Ҳамин дар хидматаш дорем дархост. *Ҳозиқ*

дархост кардан хоҳиш ва талаб кардан, илтимос намудан.

Дӯстон аз ман дархост карданд, ки ин китобро ба порсӣ тарҷума кун. *«Таърихи Наршахӣ»*

Қосид чу бидид он, ба по хост,
З-ӯ кард ҷавоби нома дархост. *Ҷомӣ*

2. пурсуҷӯ ва талаби масъулият, *мас.* барои иҷро нагардидани амре.

Ҳофиз, баадаб бош, ки дархост набошад,
Гар шоҳ паёме ба ғуломе нафиристод. *Ҳофиз*

ДАРХОСТАН I درخواستن хостан, хоҳиш кардан, талаб кардан; илтимос намудан.

Қасе ... муолаҷа аз вай дархахост. *Саъдӣ*

Зи ман дархост ӯ, к-ин достонро
Биёро ҳамчу найсон бӯстонро.
Фахриддини Гургонӣ

ДАРХОСТАН II**||ДАРХЕСТАН** درخاستن||درخیستن бархестан, хестан.

Маҳ чун саги посбон, агар хоҳӣ,
Ҳар рӯзат аз остон дархезад. *Анварӣ*

ДАРХУР||ДАРХУРД درخور||درخورد лоиқ, муносиб, сазовор, шоиста.

Дар даҳр ҳар он кӣ нимноне дорад,
Ё дархури хеш ошьёне дорад,
На ходими кас бувад, на махдуми касе,
Гӯ: Шод бизӣ, ки хуш ҷаҳоне дорад. *Хайём*

Ба ҷуз хун шарбате дархурди дарди худ намеёбам,
Ба ҷуз ғам роҳате дар рӯзгори худ намедонам. *Исмат*

дархури хеш қадам ниҳодан ба андозаи қадру мартабаи худ кор кардан.

Шукӯҳи каён пеш бояд ниҳод,
Қадам дархури хеш бояд ниҳод. *Низомӣ*

ДАРХӮРДАН درخوردن лоиқ ва муносиб будан, дархӯр будан.

Ҳамон кун, ки бо меҳтарӣ дархӯрад,
Туро худ наёмӯхт бояд хирад! *Фирдавсӣ*

ДАРЧИДАН درچیدن барчидан, ғундоштан; ◇ **доман дарчидан** *аз чизе* даст кашидан аз чизе, тарк кардан чизеро.

Сар ба озодагӣ аз халқ барорам чун сарв,
Гар диҳад даст, ки доман зи ҷаҳон дарчинам. *Ҳофиз*

ДАРШИКАСТАН درشکستن **1.** зада шикастан, шикаста аз кор баровардан; вайрон кардан, хароб намудан.

Ҳайбати ӯ гӯрро банди камар даршикаст,
Савлати ӯ чархро сақфи гуҳар даршикаст. *Хоқонӣ*
Хирмани мақсудро барқи ҷамолат пок сӯхт,
Хонаи уммедро хайли хаёлат даршикаст. *Исмат*

2. *маҷ.* нобуд шудан.

Ман аз ин шаҳр агар баршиканам, даршиканам,
Ман аз ин кӯй агар баргузарам, даргузарам.
Убайди Зоконӣ

3. *маҷ.* касеро беэътибор кардан, обрӯи касеро кам кардан.

Ва баъзе ба инҳидом ва инъидоми Хоҷа Низом камар бастанд ва ӯро дар назари Убайдуллохон даршикастанд. *Восифӣ*

ДАРШУДАН درشدن **1.** даромадан, дохил шудан.

Пардадор парда бардошт, ҳама даррафтанд, ман низ даршудам. *Авфӣ*
Чу об дарнашавам баҳри нон ба ҳар гӯша,
Аз он чу шамъ ҳамасола хештанхорам. *Хоқонӣ*

2. баромадан; берун омадан.

Оҳубара чун ба кӯҳ даршуд,
З-ӯ оҳуи пирро хабар шуд. *Шоҳин*

◇ **даршудани даст** *ба чизе* расидани даст ба чизе.

Султони некувонию бедод мекунӣ,
Мекун, ки дасти шаҳна ба ту дарнамешавад. *Хоқонӣ*
Васлат ба оби дида муяссар намешавад,
Дастам ба ҳилаҳои дигар дарнамешавад. *Анварӣ*

ДАРЬЁ دریا **1.** баҳр.

Агарчи мавҷ баровард солҳо дарьё,
Ба ҳеҷ ваҷҳ наяфканд бар канор гуҳар.
Заҳири Форьёбӣ
Ба дарьё-дар манофеъ бешумор аст,
В-агар хоҳӣ саломат, бар канор аст. *Саъдӣ*
Сад биёбон тай шуду аз корвон дурам ҳанӯз,
Киштии тӯфони дарьёи пур аз шӯрам ҳанӯз. *Сайидо*

дарьёи Мағриб (*ё* **Рум**) баҳри Миёназамин.

Ва гоҳ [бозаргон] гуфтӣ, ки хотири Сикандария дорам, ки ҳавое хуш аст. Боз гуфтӣ: Не, ки дарьёи Мағриб мушавваш аст. *Саъдӣ*

дарьёи Уммон баҳри Уммон.

Зи дарьёи Уммон баромад касе,
Арабдидаю турку тоҷик басе. *Саъдӣ*

дарьёи Хазар баҳри Каспий; **дарьёи Қулзум** баҳри Сурх, баҳри Аҳмар; **2.** уқьёнус, океан, баҳри муҳит.

Хиҷил зи рифъати қадри ту рифъати гардун,
Ғамин ба вусъати табъи ту вусъати дарьё. *Анварӣ*

дарьёи Ахзар уқьёнуси Ҳинд; **дарьёи муҳит** уқьёнус, океан.

Дарьёи муҳитро, ки пок аст,
Аз чирки даҳони саг чӣ бок аст! *Низомӣ*
Гар суфта шавад тамом ин дур,
Дарьёи муҳитро кунад пур. *Ҳилолӣ*

дарьёи Ҳинд уқьёнуси Ҳинд, океани Ҳинд; **3.** наҳр, рӯд, рӯдхона.

Дар биёбон раҳравони ишқро
З-оби чашми хеш дарьёе хуш аст. *Анварӣ*
Ӯзбакон ба аспҳо савор шуда, ... аз дарьёи Сир гузаштанд. *«Шаҳномаи Фарғона»*

4. *киноя* аз ҷои фаровонии чизе, монанди кон, манбаи беинтиҳо.

Рӯят — дарьёи ҳусну лаълат — марҷон,
Зулфат — анбар, садаф — даҳан, дур — дандон.
Рӯдакӣ
Он кӣ зи омол бувад ташнаҳол,
Сер нагардад зи ду дарьёи мол. *Хисрави Деҳлавӣ*

дарьё-дарьё фаровон, ба ғоят бисьёр, беҳадду ҳисоб.

Неъмати мунъим чарост дарьё-дарьё?
Меҳнати муфлис чарост киштӣ-киштӣ? *Носири Хисрав*

◇ **дарьёи ахзари фалак** *киноя аз* осмони кабуд.

Дарьёи ахзари фалаку киштии ҳилол
Ҳастанд ғарқи неъмати Ҳоҷӣ Қивоми мо. *Ҳофиз*

дарьёи Басра *киноя аз* пиёлаи бузурги пур аз шароб.

Хӯрда як дарьёи Басра то хати Бағдоди ҷон,
Пас паёпай Даҷлае дар ҷуръадон афшондаанд.
Хоқонӣ

(ин) дарьёи нилиранг *киноя аз* осмон.

Аз он хуршед пайдо ҳар ду олам,
Чу э-ин дарьёи нилиранг шабнам. *Бадрии Кашмирӣ*

ин дарьё *киноя аз* дуньё, ҷаҳон.

Ману сафинаи Ҳофиз, ки андар ин дарьё
Бизоати сухани дурфишон намебинам. *Ҳофиз*

дарьё кашидан *киноя аз* нӯшидани шароби бисьёр.

Дар маҷлиси висолат дарьё кашанд мастон,
Чун даври Хисрав ояд, май дар сабӯ намонад.
Хисрави Деҳлавӣ

ғарқи дарьёи тафаккур шудан *киноя аз* ба фикру хаёл рафтан, фикру андешаи чуқур кардан.

Ғарқи дарьёи тафаккур шудаем,
Таҳнишини чун садафу дур шудаем. *Ҷомӣ*

дарьёб دریاب *асоси замони ҳозираи* **дарьёфтан.**

ДАРЬЁБ دریاب *ниг.* **дарьё.**

Мушро мӯй ҳаст чун санҷоб,
Лек покӣ наёбад аз дарьёб. *Саноӣ*

ДАРЬЁБОР دریابار **1.** дарьёи бузург; баҳр.

Ба моҳиён хабари мо расид дар дарьё,
Ҳазор мавҷ баромад зи ҷӯши дарьёбор.
Шамси Табрезӣ
Рафтамӣ гаҳ-гаҳе ба дарьёбор,
Судҳо дидамӣ дар он бисьёр. *Низомӣ*

2. шаҳре, ки дар канори баҳр бино ёфта бошад.

ДАРЬЁБУР دریابر *киноя аз* аспи пурзӯри тездав.

Ба дарьёбури гӯрсум барнишаст,
Қамар баст чун кӯҳу ханҷар ба даст. *Хоҷу*
Синонгӯшу маҳтозишу чархгард,
Заминкӯбу дарьёбуру раҳнавард. *Фирдавсӣ*

ДАРЬЁВАШ درياوش дарьёмонанд, монанди баҳр.

Ба мавҷ омад дили дарьёвашам боз,
Ба авҷи осмон шуд гавҳарандоз. Хисрави Деҳлавӣ

ДАРЬЁГУДОЗ درياگداز дарьёсӯз, сӯзон.

Аз саҳму аз снёсати дарьёгудози ту
Бар гурги деза пӯст бидаррад саги шубон. *Сӯзанӣ*

ДАРЬЁГУЗОР درياگذار дарьёгузар, аз дарьё ба осонӣ гузаранда (сифати асп).

Тозӣ аспони порсипарвард,
Ҳама дарьёгузору кӯҳнавард. *Низомӣ*
Париваш моҳе бар наванде сувор,
Ба зераш яке бӯри дарьёгузор. *Хоҷу*

ДАРЬЁДАРУН درياداروں *киноя аз* пурдон, ба ғоят доно, донишманди бузург.

Ба андак умр шуд дарьёдаруне,
Ба ҳар фан-дар, ки гуфтӣ зуфунуне. *Низомӣ*

ДАРЬЁДИЛ دريادل *киноя аз* ҷавонмард, олиҳиммат, сахӣ.

Рӯзе, ки ба фатҳи Ганҷа омад,
Дарьёдилу шерпанҷа омад. *Ҳилолӣ*
Намегардад садои ҷуд аз аҳли карам берун,
Намеояд аз ин дарьёдилон умрест нам берун. *Сайидо*

ДАРЬЁДИЛӢ دريادلی ҷавонмардӣ, олиҳимматӣ, сахигӣ.

Хомони раҳнарафта чӣ донанд завқи ишқ?
Дарьёдилӣ биҷӯю далерӣ, саромадӣ. *Ҳофиз*

ДАРЬЁЗИДАН دريازيدن 1. дароз кардан, ёзондан ба сӯи чизе.

Чангу дандон чу гурба дарьёзад,
Мушро гурба ҳеҷ нанвозад. *Саноӣ*

2. қад ёзондан, қад дароз кардан, қад рост кардан.

Се савор аз муборизони эшон дар баробари амир афтоданд, амир дарьёзид ва якеро амуди бистмонӣ бар сина зад, ки ситонаш бихобонид.
«Таърихи Байҳақӣ»

ДАРЬЁКАНОР درياکنار канори дарьё, соҳили баҳр.

Ба шаҳре даромад зи дарьёканор,
Бузурге дар он ноҳия шаҳриёр. *Саъдӣ*

ДАРЬЁКАШ درياکش касе, ки шароби бисьёр менӯшаду дер маст мешавад, дарьёдамкаш, бисьёр шаробхӯр, ҳамеша майнӯш, ҳамеша маст.

Маро з-арбаини муғон чун напурсӣ,
Ки чил субҳ дар муғсаро мегурезам,
Ба инсоф дарьёкашонанд он ҷо,
Зи ҷаври наҳанги ано мегурезам. *Хоқонӣ*
Хуми бода агарат ҳаст, биёр, эй соқӣ,
Дили дарьёкаши моро чӣ сари ҷоми сабӯст?
Ибни Ямин

ДАРЬЁКАШӢ درياکشی шаробхӯрии бисьёр, майзадагӣ.

Қуръаи дарьёкашӣ бар номи ман
Аз хати килки қазо афтодааст. *Туғрал*

ДАРЬЁНАВОЛ دريانوال ҷавонмард, олиҳиммат, сахӣ.

Хабардор шуд шоҳи дарьёнавол
Зи сахтии айёму тангии сол. *Ҳотифӣ*

Рустами Достон ба ишорати шоҳи дарьёнавол ба вороняён мулҳақ гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

ДАРЬЁНИШИН دريانشين савори киштӣ, киштинишин.

Дидаи дарьёнишинон рӯзу шаб бо нохудост,
Қори ман дар киштии тан бо худо афтодааст. *Сайидо*

дарьёфт دريافت *асоси замони гузаштаи* **дарьёфтан.**

ДАРЬЁФТ دريافت 1. ба даст даровардан, ҳосил кардан.

Ва мардум ба дарьёфти он ҷон меканананд.
Аҳмади Дониш

Мояи хурсандиам дар он ҷо дарьёфти сӯҳбати фараҳафзои вай буд. *Садри Зиё*

2. идрок, фаҳмиш, фаҳм, сарфаҳм рафтан.

Эй малик, дарьёфти одамӣ кори душвор аст.
«Нигори дониш»

... Амсоли мо фақиронро ба тариқи завқ дарьёфти ин маонӣ нест. *Ҷомӣ*

дарьёфт кардан фаҳмидан, маълум кардан.

ДАРЬЁФТАГӢ دريافتگی ақл, фаҳм, фаросат.

Додгар шоҳе, к-аз донишу дарьёфтагӣ
Сухане бар дилаш аз мулки муаммо нашавад.
Манучеҳрӣ

ДАРЬЁФТАН دريافتن 1. ёфтан, ба даст даровардан.

Дар он марз, к-ин пири ҳушьёр буд,
Яке марзбони ситамгор буд,
Ки ҳар нотавонро, ки дарьёфтӣ,
Ба сарпанҷагӣ панҷа бартофтӣ. *Саъдӣ*

2. дарк кардан, фаҳмидан, пай бурдан; шинохтан; хабар ёфтан, бохабар шудан, огоҳ шудан.

Ид шуд, эй шайх, манъи бода аз тақсири туст,
Ҳар кӣ дарьёбад туро имрӯз, домангири туст.
Мушфиқӣ

Ғаври корҳо, чунон ки ҳаст, бидонад ва ҳақиқат ва ботини ҳар чизро дарьёбад. *Аҳмади Дониш*

3. ғанимат донистан, ғанимат шумурдан.

Замони хушдилӣ дарьёб, дарьёб,
Ки доим дар садаф гавҳар набошад. *Ҳофиз*
Сармояи умр бас азиз аст,
Дарьёб, ки ин нафас азиз аст. *Ҳилолӣ*

4. мадад кардан, ёрмандӣ расондан; наҷот додан, раҳондан (аз ҳолати ногуворе).

Рафтам аз даст, мани бесару поро дарьёб!
Подшоҳӣ, зи сари лутф гадоро дарьёб!
Камоли Хуҷандӣ
Дарьёб, ки рафт кораш аз даст,
Биншаст ба хок тираш аз шаст. *Шоҳин*

дил(ро) дарьёфтан дилҷӯӣ кардан, ҳолпурсӣ намудан; тасаллӣ додан, лутфу марҳамат кардан.

Дар кӯи ниёз ҳар дилеро дарьёб,
Дар кӯи ҳузур муқбилеро дарьёб,
Сад Каъбаи обу гил ба як дил нарасад,
Каъба чӣ равӣ, бирав, дилеро дарьёб! *Хайём*

ДАРЬЁЧА درياچه рӯд, наҳр.

Зи дарьёчаи Ганг то оби Синд
Шудандаш забун тоҷдорони Ҳинд. *Ҳотифӣ*

ДАРЬЁШУКӮҲ درياشکوه босалобат, пуршукӯҳ.

Ба қалб-андарун шоҳи дарьёшукӯҳ
Сипаҳ кард бар гирди дарьё чу кӯҳ. *Низомӣ*

Ҳукми хони дарьёшукӯҳ ҷараён ёфт.
«Таърихи Сайидроқим»

ДАРЬЁЙ دریائی **1.** мансуб ба дарьё; **2.** баҳрчӣ, маллоҳ.

Зи ногаҳ ба расми ҳавохоҳие
Даровард дарьёие моҳие. *Ҷомӣ*

Рӯи зоҳид накунад орзуи чашми тарам,
Майли хушкӣ накунад мардуми дарьёиро.
Камоли Хуҷандӣ

ДАРЬЁҶӮШ دریاجوش он чӣ монанди дарьё ҷӯшону хурӯшон аст, пурҷӯш, пурҷӯшу хурӯш.

Ӯ аз шунидани ин хабар оташи ғазаб муштаил сохта, бо сипоҳи дарьёҷӯш кӯч бар кӯч равон гашт. *«Таърихи Фаришта»*

ДАРЬЮЗ||ДАРЬЮЗА||ДАРВЕЗ||ДАРВЕЗА دریوز || دریوزه || درویز || درویزه **1.** гадой, садақаталабӣ, соилӣ.

Кунун, эй ғалтабон, з-ин дар бад-он дар
Ҳамерав чун гадоён ту ба дарьюз. *Сӯзанӣ*

Ҳар як ... сар ба гадоӣ бараҳна карда даст ба дарьюза дар пеши якдигар дароз мекарданд. *«Фатҳнома»*

дарьюза кардан гадоӣ кардан, соилӣ намудан, садақаталабӣ кардан.

Ҳар бор, ки бар рӯят афтад назари покам,
Дарьюза кунад хуршед ҳар дам назаре аз ман. *Исмат*

Нуре аз пешонии соҳибдилон дарьюза кун,
Шамъи худро мебарӣ дилмурда з-ин маҳфил чаро? *Соиб*

2. гадо, соил.

Гаҳ-гаҳ назаре бозмадор аз мани дилреш,
Чун мунъими бахшанда ба дарьюзаи дарвеш.
Хисрави Деҳлавӣ

ДАРЬЮЗАГАР||ДАРВЕЗАГАР دریوزه گر || درویزه گر гадо, соил.

Шикамҳо фитод аз паи хушку тар,
Чу анбони дарьюзагар дар ба дар. *Ҳотифӣ*

Надорад хонаи дарвезагар занҷиру дарбанде,
Гиреҳ чун ғунча бар пешонии соил намебошад. *Сайидо*

ДАРЬЮЗАГАРӢ||ДАРВЕЗАГАРӢ دریوزه گری || درویزه گری гадоӣ, соилӣ; **дарьюзагарӣ кардан** гадоӣ кардан.

Нобиное буд, дар бизад, ки дарьюзагарӣ кардӣ ва гирди дарҳо гаштӣ. *«Хористон»*

ДАРҒАМ درغم **1.** *мус.* навое аз мусиқӣ, ки гӯё ғамзидо ва дилкушо будааст.

Чунон мустағриқам дар ғам, ки мутриб
Агар дарғам сарояд, ғам фазояд. *Шамси Табрезӣ*

2. номи рӯдест, ки аз дарьёи Зарафшон баровварда шудааст ва қисми калони шаҳри Самарқанд ва районҳои атроф ба воситаи он бо об таъмин мешавад; **3.** номи баъзе маҳалҳое, ки дар канори ин рӯд воқеанд.

ДАРҒАМӢ درغمی **1.** мансуб ба Дарғам 2, 3; **2.** сокини Дарғам, аҳли маҳалли Дарғам; **3.** шароби хуб, ки дар Дарғам, ки то ҳол токзорҳои бисёр дорад, тайёр мекарданд.

Хуррам бувад ҳамеша бад-ин вақт одамӣ,
Бо бонги зеру баму қихфи дарғамӣ. *Манучеҳрӣ*

Шароби дарғамӣ аз ҷоми шомӣ,
Ба шодӣ нӯш кун аз бом то шом. *Сӯзанӣ*

ДАРӢ I دری мансуб ба дар I.

ДАРӢ II دری мансуб ба дар II; **кабки дарӣ** навъе аз кабки кӯҳӣ.

Чу кабки дарӣ боз мурғ аст, лекин
Хатар нест бо боз кабки дариро. *Носири Хисрав*

Гул зи акси оразат афканда худро андар об
В-аз хиромат омада кабки дариро по ба санг.
Мушфиқӣ

ДАРӢ III دری номи забони форсию тоҷикии адабӣ, ки баъд аз забони паҳлавӣ аз асрҳои VIII—IX сар карда дар вилоятҳои Бухоро, Самарқанд, Хуросон ва Балх нашъунамо ёфт ва дар давраҳои баъд ба дигар сарзаминҳо паҳн шуда асос ва намунаи забони адабии форсӣ гардид. Беҳтарин намунаҳои ин забон асарҳои адибони асрҳои X—XI ҳамчун Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Балъамӣ, Сино ва дигарон ҳисоб шуда, дар даврҳои баъдина устодони каломи бадеӣ монанди Саъдӣ, Ҳофиз, Ҷомӣ ва дигарон низ забони худро забони дарӣ номидаанд.

Дариву тозиву туркӣ бигӯяд
Ба алфозе, ки занг аз дил бишӯяд.
Фахриддини Гургонӣ

Дид маро гирифта лаб оташи порсӣ зи таб,
Нутқи ман оби тозиён бурда ба нуктаи дарӣ. *Хоқонӣ*

Зи шеъри дилкаши Ҳофиз касе бувад огоҳ,
Ки лутфи табъу сухан гуфтани дарӣ донад. *Ҳофиз*

лафзи (ё алфози) дарӣ забони дарӣ.

Ба лафзи дарӣ ҳар чӣ бар ақл тофт,
Ба юнонӣ алфоз аз ӯ нақл ёфт. *Ҷомӣ*

ДАРҚ||ДАРҚА *а.* درق || درقه зиреҳ, ҷавшан; сипари чармин.

То ба сӯфор дар замин шуд ғарқ,
Пеши тире чунин чи диръу чи дарқ. *Низомӣ*

Гашта аз тири хаданг андар кафи мардон ба ҷанг
Дарқаҳо чун коғази омоҷи султон пурсуқуб.
Фаррухӣ

дарқаи гург сипаре, ки аз пӯсти гург дуруст мекарданд.

Бияфганд найза, камон баргирифт,
Яке дарқаи гург бар сар гирифт. *Фирдавсӣ*

ДАРҲАМ درهم **1.** печида, ба ҳам печида, печу тобхӯрда, тобдор; муҷаъад.

Қасе, к-ӯ бастан зулфат набошад,
Чу зулфат дарҳаму зеру забар бод! *Ҳофиз*

дарҳам задан печу тоб додан, печонидан, ҳалқавор печондан.

Бар гӯшаи оразӣ чу кофур
Дарҳам зада зулфи анбариро. *Анварӣ*

2. *маҷ.* чигил, печ дар печ; мураккаб, бе сару нӯг, бесомон, мушкил, душвор.

Дарҳам шудаст кораму дар гетӣ
Қори кӣ дидаӣ, ки фароҳам шуд? *Хоқонӣ*

Агар кори ту дарҳам, корсозем,
Надорӣ гар касе, бекаспавозем. *Нозим*

3. якҷоя, бо ҳам омехта; пай дар ҳам, болои ҳам.

Шеърашро дар девони Анварӣ ёфтанд, малик фармуд, то бизананд ва нафӣ кунанд, то чандин дурӯғ дарҳам чаро гуфт. *Саъдӣ.*

Аз зарбати сиккаам ба дирҳам
Сим аст даруни санг дарҳам. *Шоҳин*

дарҳам омехтан бо ҳам омехтан, махлут кардан; якҷоя кардан.

Силоҳ аз тану хай зи рух рехтанд,
Ба доду ситад дарҳам омехтанд. *Низомӣ*

4. *маҷ.* мушаввaш, парешон, ошуфта; ғамгин.

Зан канизакро пажӯлида бидид,
Дарҳаму ошуфтаву дангу марид. *Румӣ*

Султон аз шунидани ин хабари кулфатасар андӯҳнок ва дарҳам шуд. *«Таърихи Фаришта»*

◇ **дарҳам-барҳам** бетартиб, бесару сомон; **дарҳам афгандан** дарафтодан, ҷаспу талош кардан.

Шер бо шер дарҳам афганданд,
Гӯри Баҳроми Гӯр меканданд. *Низомӣ*

дарҳам уфтодан зеру забар шудан, тагу рӯ шудан.

Навфал манам, он ки ҳафт торам
Аз ваҳми ман уфтода дарҳам. *Шоҳин*

дарҳам шикастан зада шикастан, аз як сар зада шикастан.

В-ар дасти ман ба чарх расидӣ, чунонки оҳ,
Банд аз тилисми ӯ ҳама дарҳам шикастаме.
Хоқонӣ

ДАРҲАМОМЕЗА درهم‌آمیزه бо ҳам омехташуда, ба ҳам пайваста.

Гирд карда басе суханреза,
Неку бад хира дарҳамомеза. *Саноӣ*

ДАРҲОЛ درحال зуд, дарров, фавран, ҳамон дам.

Хоҷа чун бар ин вуқуф ёфт, аз хатар андешид, дарҳол ҷавобе мухтасар... бар қафои варақ навишт. *Саъдӣ*

Савдо, ки агар гуноҳи камтар дорад,
Дарҳол гуноҳи дигаре бардорад. *Савдо*

ДАРҶ *а.* درج **1.** матлаби навишташуда; нома, мактуб; коғаз; **дарҷ навиштан** нома навиштан.

Навиштанд дарҷе ба султони Миср,
Ки, эй бартарин тоҷдорони Миср... *Хотифӣ*

2. дохил, шомил, даровардашуда.

Шукӯҳи тоҷи султонӣ, ки бими ҷон дар ӯ дарҷ аст,
Кулоҳе дилкаш аст, аммо ба тарки сар намеарзад.
Ҳофиз

Номи духтари подшоҳ ва домодаш дар он дарҷ бошад ба тариқи мувашшаҳ. *Аҳмади Дониш*

дарҷ кардан (ё **намудан**) даровардан, баён кардани ягон матлаб дар мактуб ё китоб; дохил кардан, гунҷондан, ҷойгир кардан.

Гӯ макун дарди дили ман котиб андар нома дарҷ,
Тоқати ин бор набвад ҳомили мактубро. *Ҷомӣ*

Дар нома чиҳо намудаӣ дарҷ?
Бас сарзанише, ки кардаӣ харҷ. *Шоҳин*

◇ **дарҷи** *чизе* **дарнаваштан** (ё **дарнавиштан**) *киноя аз* тарки чизе кардан.

Қасеро, ки дарҷи тамаъ дарнавишт,
Набояд ба кас абду ходим навишт. *Саъдӣ*

ДАС||**ДЕС** دس||دیس шабеҳ, монанд, мисл, ҳамто.

Агарчи дар вафо бешинбҳию дес,
Намедонӣ ту қадри ман дизандес. *Рӯдакӣ*

ДАСАМ *а.* دسم равған, чарбӣ.

ДАСИСА *а.* دسیسه макру ҳилаи пинҳонӣ, душмании пинҳонӣ.

ДАСТ دست **1.** узви бадани инсон аз шона то нӯги ангуштон; каф ва панҷаи даст.

Бад ноҳӯрем бода, ки мастонем,
В-аз дасти некувон май бистонем. *Рӯдакӣ*

Зулфи мушкинат ҷудо машшота гар аз шона кард,
Дасти он машшота мебояд ҷудо аз шона кард.
Хисрави Деҳлавӣ

2. *маҷ.* паҳлӯ, ҷанб, тараф.

Нишондаш ба як дасти худ номвар,
Ба дасти дигар номвар Золи Зар. *Фирдавсӣ*

Нахустин кӯй, ки ба дасти чап [аст], онро кӯи Риндон хонанд. *«Таърихи Наршахӣ»*

3. *маҷ.* бартарӣ; забардастӣ; ғалаба.

Эй ба ҳиммат бар офтобат даст,
Осмон бо улувви қадри ту паст. *Анварӣ*

Якдигарро биёзмоем, то даст киро бувад ва кӣ аз пой дарояд. *Авфӣ*

4. *маҷ.* мансаб, амал, рутба.

Малик бо дили хеш дар гуфтугӯ,
Ки дасти вазорат сипорам бад-ӯ. *Саъдӣ*

Бартар накашад қадри туро дасти вазорат,
Афзун накунад саъи самар соҳати ямро. *Анварӣ*

5. бор, мартаба, карат, дафъа.

Як имшаб бикӯшем дасти пасин,
Кӣ донад, ки дидор бошад ҷуз ин. *Фирдавсӣ*

Назар кардам зи рӯи таҷрибат, ҳаст
Хӯришҳои ҷаҳон чун хориши даст,
Ба аввал д а с т чун хориш хуш афтад,
Ба охир д а с т дар даст оташ афтад. *Низомӣ*

6. навбат (дар қиморбозӣ).

Ман гирифтам, ки қимор аз ҳама бурдӣ, лекин
Дасти охир ҳама андохта мебояд рафт. *Соиб*

7. *маҷ.* қабил, тавр, хел, навъ.

Ман агар дастзанонам, на аз ин даст занонам,
На аз инам, на аз онам, ман аз он шаҳри калонам.
Шамси Табрезӣ

Дорӣ аз он ду соид пурсим остинҳо,
Аз дилбарон кӣ дорад з-ин даст дасткорӣ?
Камоли Хуҷандӣ

8. *маҷ.* ҳолу аҳвол, вазъ.

Ҷавобаш дод, гуфташ: Эй накӯкор,
Бирав, аз дасти Лайлӣ шав хабардор! *Мулҳам*

9. *нумеративе* маҷмӯи чизҳои якҷинса, мас. як даст либос, яъне як сару по либос, аз каллапӯш сар карда то пойафзор.

Даҳ даст ҷомаи Кисро ёфтанд аз ҳарири чинӣ, ҳама то шалворбанд мурассаъ буд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Хоҳӣ, ки рост гардад пушти дутои ман,
Як даст хилъатам деҳ, як даст чорпой.
Камоли Хуҷандӣ

Қанизе фиристоду як тан ғулом,
Яке даст ҷома, яке хон таом. *Ҷомӣ*

◇ **дасти кушод** *киноя аз* саховатмандӣ.

Суви хеш, гӯ, бухлро раҳ мадеҳ,
Ки дасти кушод аст аз баста беҳ. *Ҷомӣ*

дасти Мӯсо (ё **Калим**) дасти Мӯсо, ки гӯё сиёҳпӯст буд ва дар пеши Фиръавн даст дар бағал андохта

берун мебаровард, аз он нур зоҳир мешуд; *киноя аз* офтоб.

Ҷоми фиръавнӣ андар ор, ки субҳ
Дасти Мӯсо барорад аз кӯҳсор. *Хоқонӣ*

дасти расо *киноя аз* имконият, тавоноӣ, қудрат.

Орзу дорам, ки исорат кунам чун Сайидо,
Ё киромулакрамин, дасти расое деҳ маро! *Сайидо*

дасти танг тангдастӣ, нодорӣ, фақирӣ, бечорагӣ.

Ба гӯш омадаш дар шаби тирарангг,
Ки шахсе ҳаме нолад аз дасти танг. *Саъдӣ*

Муштзанеро ҳикоят кунанд, ки аз даҳри мухолиф ба фиғон омада буд ва ҳалқи фарох аз дасти танг ба ҷон расида. *Саъдӣ*

дасти хуш (*инчунин* **дастхуш**) а) зердаст, забун; б) бозича.

Дар манзили ғам фиканда мафраш моем,
Ҳам дида пуробу дил пуроташ моем,
Олам чу ситам кунад, ситамкаш моем,
Дасти хуши рӯзгори нохаш моем. *Рӯдакӣ*
Поинталаби хасон чӣ бошӣ?
Дасти хуши нокасон чӣ бошӣ? *Низомӣ*

дасти чарб имдод, ёрӣ; лутфу марҳамат.

Макаш миннат зи дасти чарби ин сангиндилон,
Соиб,
Ки равған мекашанд аз донаи реги равон савдо.
Соиб

дасти чинор *киноя аз* барги чинор, ки ба панҷаи инсон монанд аст.

Бас ки ба айшу нашот каф зада бар якдигар,
Кард зи борон ба боғ обила дасти чинор.
Бадри Чочӣ

як даст а) тамоман, сар то по, як қалам.

Боли нафасҳо як қалам сарфи афсуни шафаққатфурӯшӣ ва андешаҳо як даст маҳви одоби ихлоскӯшӣ. *Бедил*

б) як хел, як сон, як зайл.

Нуқтаи пасту баланде нест моро дар сухан,
Гуфтугӯ як даст монанди қалам дорем мо.
Муфиди Балхӣ

даст ба (*ё* **бар**) **дил** оҷизу нотавон.

Чӣ сулаймонӣ аст, эй ғофил,
Дона гирӣ зи мӯри даст ба дил? *Бедил*
Он яке тоҷ бар сару мағрур,
В-ин дигар даст бар дилу маъзур. *Бедил*

даст ба (*ё* **бар**) **сар** фарьёду фиғонкунон, моту мабҳут; мутаҳайир; ноумедона.

Мискин падараш зи роҳи дигар
Шуд сӯи қабила даст бар сар. *Шоҳин*

аз дасти ... аз ҷаври ... , аз ситами ... , аз бедоди ... , аз ҷафои ...

Ҳоли дарди худ муҳиб ҳаргиз нагӯяд бо табиб,
Сахт бедардӣ бувад нолидан аз дасти ҳабиб!
Камоли Хуҷандӣ
Матъуни ҷаҳон шудам зи дастат,
Дар гӯша ниҳон шудам зи дастат. *Шоҳин*

ба дасти ... дар ихтиёри ... , дар тасарруфи ...

Ёраш, ки ба дасти дигарон аст,
Ин бор бар ӯ басе гарон аст. *Ҷомӣ*

даст афгандан *аз чизе ниг.* **даст аз домани** *чизе* **гусастан; даст афшондан** рад кардан, ба эътибор нагирифтан.

Подшоҳ даст афшонд ва пой бар замин зад.
Аҳмади Дониш

даст *аз* (*ё бар*) *чизе* **афшондан** аз баҳри чизе гузаштан, тарк кардан.

Гарчи маънӣ бар ин тараф рондам,
Даст бар подшоҳӣ афшондам ... *Низомӣ*

Фақир ҳамчунон хунук бар ҷо монда ва даст бар асбоби шуур афшонда. *Бедил*

даст баланд намудан *киноя аз* забардаст гардонидан, тавоно кардан.

Ҳоло ки намудааст тақдир
Дасти ту баланду дасти мо зер ... *Савдо*

даст бардоштан (*ё* **боздоштан**) даст аз чизе кашидан, худдорӣ кардан; тавба намудан.

Осӣ, ки даст бардорад, беҳ аз обид, ки дар сар дорад. *Саъдӣ*

Ҳарчанд Дониёл ӯро аз ин феъли номаҳмуд манъ фармуд, даст боз надошт. *«Равзат-ус-сафо»*

даст баркушодан ҳуҷум кардан.

Ду сарҳанги ғаддор чун пили маст
Бар он пилтан баркушоданд даст. *Низомӣ*

даст баровардан *ба* (*ё дар*) *чизе* ба чизе иқдом намудан.

Он дам ки ту дар куштани ман даст барорӣ,
Халқе ҳама сӯи ману ман сӯи ту бошам.
Хисрави Деҳлавӣ
Чун сӯфиён ба ҳолати рақсанд дар симоъ,
Мо низ ҳам ба шаъбада дасте бароварем. *Ҳофиз*

даст боздоштан *ниг.* **даст бардоштан; даст будан** *бар чизе* қодир ва тавоно будан, ғолиб шудан.

... Яке гуфт: Шаҳри мӯҳкаме дорем ва касеро бар он даст нест, чун аз даст бидиҳем? *«Фатҳнома»*

даст бурдан *аз касе, чизе* бартарӣ доштан; пешдастӣ кардан, пеш гузаштан аз касе.

Таковар павандони чун пили маст
Ба пӯя зи боди сабо бурда даст. *Хоҷу*
Темур дод қавме чупонро шикаст,
Бибурд аз Сикандар дар он кор даст. *Ҳотифӣ*

даст бурдан *ба чизе* даст дароз кардан ба чизе.

Шайх молид дасту пеш нишаст,
Бурд аввал ба нону ҳалво даст. *Ҷомӣ*

даст вогирифтан *аз чизе* тарки чизе кардан, аз чизе даст кашидан.

Чунон дар мағзи ҷонаш ҷо гирифтаст,
Ки даст аз дину дониш вогирифтаст. *Ҷомӣ*

(пушти) даст газидан афсӯс хӯрдан, ҳасрату надомат кардан, пушаймон шудан.

Азбаски даст мегазаму оҳ мекашам,
Оташ задам чу гул ба тани лахт-лахти хеш.
Ҳофиз
На рӯзаш буд хӯрду на ба шаб хоб,
Газида пушти даст андар тафу тоб.
Бадрии Кашмирӣ

даст гарав кардан *киноя аз* мудохила кардан, даст задан ба коре.

Макун дар миён дасти худро гарав
Ба чизе, ки гӯянд: Бигзору рав. *Ҷомӣ*

даст гирифтан а) *киноя аз* дастгирӣ кардан, ёрӣ расондан, мадад кардан.

Туро банда шудастам, банда бипзир,
В-аз ин сахтӣ яке раҳ дасти ман гир.
Фахриддини Гургонӣ

Гуфтамаш: Гаҳ-гаҳ ба сарвақти вафодорон хиром,
Куштагонро рӯҳ бахшу хастагонро даст гир. *Исмат*

б) *киноя аз* суд доштан, фоида кардан.

Дар он ҳол фурсати тадорук фавт шуда ва ҳасрату надомат даст нагирад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

даст даровардан *ба чизе* даст расондан, бо даст гирифтан ё оғӯш кардан.

Мастию гардане чу сурохӣ кашидаӣ,
Хуш он, ки дасти хеш дарорам ба гарданат. *Ҳилолӣ*

дароз гаштани даст *киноя аз* бартарӣ ва имконият пайдо шудан; ғолиб шудан.

Дасти сапедҷомагон дароз гашт ва ғалаба карданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

даст додан а) ҳосил шудан; муяссар шудан.

Гар даст диҳад зи мағзи гандум ноне,
В-аз май ду мане, зи гӯспанде роне,
Бо дилбараке нишаста дар вайроне,
Айшест, ки нест ҳадди ҳар султоне. *Хайём*

Чун ду-се фатҳи мутаоқиб аз ғайри ҷангу ҷидол амирро даст дод, нахвати фиръавнӣ ба димоғи ӯ роҳ ёфт. *Аҳмади Дониш*

б) ихтиёр додан, имконият додан.

Ба ҳеҷ ҳол ман хоҷаро дасти он нахоҳам дод, ки чунин чокаронро фурӯ хӯрад. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Бебаргӣ ба ғоят бирасид ва чандон даст намедод, ки пираҳане сӯи худ бидӯзам. *Авфӣ*

в) воқеъ шудан, рӯй додан; ба амал омадан.

Фақирро аз ин меҳрубонӣ ва илтифоти бениҳоят ва беғоят хиҷолат ва шармандагии ғарибе даст дод. *Восифӣ*

Муҳтарамро аз фарсудагии ин тахайюлот кароҳат даст дода буд. *Садри Зиё*

даст додани осудагӣ муяссар шудани осудагӣ, осоиш ёфтан.

[Шералӣ] гуфт: Аслан ғазо ин аст, ки суннӣ мақтул шавад, то моро осудагӣ даст диҳад. *Аҳмади Дониш*

даст доштан *аз касе, чизе* а) даст кашидан аз касе ё чизе; худдорӣ кардан.

Сар макаш аз хидмати равшандилон,
Даст мадор аз камари муқбилон. *Низомӣ*

Даст аз талаб надорам, то коми ман барояд,
Ё ҷон расад ба ҷонон, ё ҷон зи тан барояд. *Ҳофиз*

б) кордор нашудан ба касе ё чизе, ба холи худ гузоштан.

Шабе дар биёбони Макка аз бехобӣ пои рафтанам намонд, сар бинињодам ва шутурбонро гуфтам: Даст аз ман бидор! *Саъдӣ*

даст доштан *дар коре* огоҳ будан, хабардор будан, маҳорат доштан дар коре.

Яке дар ҳуҷум андаке даст дошт,
Валек аз такаббур сари маст дошт. *Саъдӣ*

даст дар пеш доштан а) иззату икром кардан, таъзим намудан.

Гуфт: Хомӯш, ки ҳар кас ки ҷамоле дорад,
Ҳар куҷо пой ниҳад, даст бидорандаш пеш. *Саъдӣ*

б) манъ кардан.

Ғазаб даст дар хуни дарвеш дошт,
Валекин сукун даст дар пеш дошт. *Саъдӣ*

даст ёфтан *бар касе, чизе* а) ғолиб омадан, зафар ёфтан, ғалаба кардан бар касе ё чизе, тасаллут ёфтан.

Миёни ӯ ва аҳли Бухоро ҳарбҳо афтод ва баъд аз панҷ рӯз бар шаҳр даст ёфт. *«Таърихи Наршахӣ»*

Сикандар ба тасхири эшон шитофт,
Бар он деву дад лек дасте наёфт. *Ҳотифӣ*

б) расидан ба чизе, ба даст даровардан чизеро, комьёб шудан.

Куҷо бар тунги шаккар даст ёбад,
Гар андешад магас аз бодбезан. *Ҳофиз*

Сад раҳ ба дайру Каъба қадам рафту ҳеҷ гоҳ,
Дасте наёфтему иноне надоштем. *Урфӣ*

даст задан а) чапак задан; изҳори хушҳолӣ кардан.

Ғамро чӣ захра бошад, то номи мо барад,
Дасте бизан, ки аз ғаму ғамхор фориғем. *Румӣ*

Аз дарам даро сармаст, то занам ба шодӣ даст,
Равшанӣ ба мо пайваст, ростӣ, ба моҳ монӣ. *Ҳофиз*

б) даст расондан, қапидан, чангол андохтан.

Дӯш дар турраи ӯ даст задам, гуфт ба ноз:
Хештанро зи чӣ дар доми бало афкандӣ? *Шоҳин*

в) зӯр задан, зӯр зада дидан.

Хост сипоҳе ҷамъ кунад ва як навбати дигар дасте бизанад, ӯро муяссар нашуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

г) қаробат ҷустан, толиби дӯстӣ шудан.

Амир расулон ва номаҳо пайваста кард ва ба мо даст зад ва тақаррубҳо кард. *«Таърихи Байҳақӣ»*

д) машғул шудан.

Эшонро низ заруре бошад, ки аз паи ризқе ҳалол бираванд ва ба ашғоли неку ризқи ҳалол даст зананд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

даст кафча кардан *киноя аз* бо талаби чизе ба касе даст дароз кардан, гадоӣ кардан.

Даст кафча макун ба пеши фалак,
Ки фалак косаест хоканбор. *Хоқонӣ*

Маро гардан ёрӣ надод, ки пеши ҳар лаиме даст кафча кунам. *Восифӣ*

даст кашидан ба ҳоли худ гузоштан, кордор нашудан.

Дастхуши ҷафо макун оби рухам, ки файзи абр
Бе мадади сиришки ман дурри Адан намекунад. *Ҳофиз*

даст кашидан *аз чизе* чизеро тарк кардан; худдорӣ кардан аз чизе.

Гуфтӣ: Пас аз ҳалоки ту даст аз ҷафо кашам,
Эй умри ногузир, чаро мекунӣ шитоб? *Камоли Хуҷандӣ*

Кас чаро аз дасти дунъё соғари меҳнат кашад?
Соғаре гирему даст аз меҳнати дунъё кашем. *Ҳилолӣ*

даст кашидан *пеши касе* даст дароз карда пурсидан, гадоӣ кардан.

Хишт задан пешаи пирон бувад,
Боркашӣ кори асирон бувад,
Даст дар ин пеша кашидам, ки ҳаст,
То накашам пеши ту як рӯз даст. *Низомӣ*

даст кушодан *киноя аз* инъому эҳсон кардан, бахшиш кардан.

Биёмад, ба тахти шаҳӣ барнишаст,
Қамар бар миён басту бикшод даст. *Фирдавсӣ*

даст кӯтоҳ кардан *аз чизе* а) аз баҳри чизе гузаштан, даст кашидан аз чизе.

Зи чизи касон даст кӯтаҳ кунӣ,
Ҷижогоҳро бар худ огаҳ кунӣ. *Абӯшакури Балхӣ*

Даст кӯтаҳ макун аз бода кашидан, Мулҳам,
Ҷоми май дар чамани айш гули бехор аст.
Мулҳам

б) мағлуб кардан; оҷиз гардонидан.

Қутайба Бухороро боз ба Тағшода дод ва ӯро ба мулк бинишонд... ва ҳама душманони ӯро даст кӯтоҳ кард. *«Таърихи Наршахӣ»*

даст нигаҳ доштан боздоштан, худдорӣ кардан.

Нигаҳ дор дастат, ки Дорост ин,
На пинҳон, чу рӯз ошкорост ин. *Низомӣ*

Бӯи гул аз даҳани ғунчаи гул меояд,
Эй сабо, даст нигаҳ дор зи дандоншиканӣ. *Сайидо*

даст овардан *ба чизе* дастдарозӣ кардан; ғолиб шудан.

Аз он абри осӣ чунон резам об,
Ки н-орад дигар даст бар офтоб. *Низомӣ*

даст охтан а) даст дароз кардан; б) *киноя аз* изҳори тавоноӣ кардан, қудрат нишон додан.

Чу натвон бар афлок даст охтан,
Зарурист бо гардишаш сохтан. *Саъдӣ*

даст пеш гирифтан *ниг.* **даст дар пеш доштан** а).

Амирзода низ ба одоби тамом даст пеш гирифта рост ба пеши маҳдум истода, аз кайфияти қатл пурсид. *Аҳмади Дониш*

даст рангин кардан *киноя аз* даст расондан ба коре.

Нобисуда ду даст рангин кард,
Ночашида ба торак-андар тохт. *Рӯдакӣ*

даст расидан имконият доштан; тавонистан, қодир будан.

Қасеро, ки дастат расад, даст гир,
Ки фардо ҳамон бошадат дастгир. *Ҳофиз*

даст фароз бурдан даст дароз кардан ба сӯи чизе.

Ба шир он қасеро, ки будӣ ниёз,
Бад-он хоста даст бурдӣ фароз. *Фирдавсӣ*

даст фароз овардан *ба чизе* даст дароз кардан ба чизе.

Қам гузаштӣ дар замири ман, ки боз
Дасти худ орам ба ҷоми май фароз. *Ҷомӣ*

даст фурӯ шустан *аз чизе* умед кандан аз чизе; аз баҳри чизе гузаштан.

Макун бо фурӯмоя мардум нишаст,
Чу кардӣ, зи ҳайбат фурӯ шӯй даст. *Саъдӣ*

Оташи шавқи ӯ нишаст фурӯ,
Шуст аз васли Қаъба даст фурӯ. *Ҷомӣ*

даст шудан *дар чизе* муяссар шудани чизе, муваффақ шудан дар чизе.

Даст дар кори офият нашавад,
Ҳар куҷо ишқ бар сари кор аст. *Анварӣ*

даст шустан *аз чизе* а) даст кашидан аз чизе, тарк кардан чизеро.

Ман аз кори ту даст боре нашустам,
Зиҳӣ пойдорӣ, зиҳӣ дӯсткорӣ! *Анварӣ*

Дар бӯстон чу дасти нигори маро бидид,
Шохи шукуфта даст бишуст аз нигори хеш. *Исмат*

б) ноумед шудан, умед кандан.

Гӯянд туро биҳишт бо ҳур хуш аст,
Ман мегӯям, ки оби ангур хуш аст.
Ин нақд бигиру даст аз он насья бишӯй,
К-овози дуҳул шунидан аз дур хуш аст. *Хайём*

Чу баддил шуд ин лашкари ҷангҷӯй,
Биёр об, даст аз далерӣ бишӯй. *Низомӣ*

даст як кардан *киноя аз* забон як кардан; созиш намудан.

[Ду деҳқон] гуфтанд: Ин ҳар ду даст яке кардаанд ва мулкҳои мардумон мегиранд.
«Таърихи Наршахӣ»

дасти адаб ба сина ниҳодан изҳори ҳурмат кардан, эҳтиром намудан.

Ҷои ҷавоб хостамаш ҷон диҳам, чу ӯ
Дасти адаб ба сина ниҳоду салом кард. *Ҷомӣ*

дасти *касеро, чизеро* **бастан** дасти касеро аз коре кӯтоҳ кардан; мағлуб кардан.

Чунон аз ҷо чу набзи шавқ барҷаст,
Ки пои суръаташ дасти шарар баст. *Ҳозиқ*

дасти дуо густардан даст ба дуо бардоштан, даст ба дуо кушодан.

Фурӯ мондам аз шукри чандин карам,
Ҳамон беҳ, ки дасти дуо густарам. *Саъдӣ*

дасти *касе* **зери санг овардан** касеро мағлуб кардан.

То ки дастам зери санг овардаӣ,
Ростӣ, рӯзи маро шаб кардаӣ. *Анварӣ*

дасти *касеро* **кӯтоҳ сохтан** *аз чизе* чизеро аз тасарруфи касе баровардан.

Бухоро шаҳри туст, ки биёӣ ва дасти араб аз ин мулк кӯтоҳ созӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

дасти омин бардоштан даст баланд кардан аз барои иҷобати дуо.

Ман дуо мегӯяму аз ғояти сармо касе
Дасти омин барнамедорад даруни хонаам. *Мушфиқӣ*

дасти паймон додан *бо* (*ё ба*) **ҳам** аҳд бастан, муттафиқ шудан.

Сухан гуфтанд аз ин паймон фаровон,
Ба ҳам доданд ҳар ду дасти паймон.
Фахриддини Гургонӣ

Ҳама доданд бо ҳам дасти паймон,
Бад-ин тири хато бастанд пайкон. *Ҳозиқ*

дасти тир кардан тирандозӣ кардан, тир андохтан.

Бифармуд, то араб дасти тир ба пилон карданд ва аксари пилонро бикуштанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

дастҳои тағобун дар якдигар молидан *киноя аз* изҳори таассуф, ҳасрат ва надомат кардан.

[Ғуроб] аз гардиши гетӣ ҳаменолид ва дастҳои тағобун дар якдигар мемолид, ки ин чӣ бахти нигун аст ва толеи дун ва айёми бӯқаламун... *Саъдӣ*

дасту гиребон шудан бо ҳамдигар ҷангу ҷидол намудан, ба ҳамдигар дарафтодан.

Ба ҷанг аз ду ҷониб шитобон шуданд,
Ба ҳам ҷумла дасту гиребон шуданд. *Ҳотифӣ*

дасту дил гусехтан (**ё шустан**) *киноя аз* дилхунук шудан, умед кандан.

Ба пояш агар неши хоре халад,
Зи шохи ризо дасту дил бигсалад. *Ҷомӣ*

Аз духтари хеш дасту дил шуст,
В-аз шавҳари хеш маслаҳат ҷуст. *Шоҳин*

дасту дил сард шудан (**ё будан**) дилхунук шудан, бемайлу рағбат будан; **дасту по гардидан** ғамхору мададгор шудан.

Саманди ҷилваро сар додаиву ман зи дунболат,
Ба ин бедасту по гар дасту по гардӣ, чӣ хоҳад шуд?
Сайидо

дасту по гум кардан худро гум кардан, саросема шудан, *бесаришта ва бесаранҷом шудан.*

Нигоҳи ҳасрат агар дасту пой гум накунад,
Барои арзи таманно забон намебояд. *Соиб*

Хоҳам андар поят афтам, доманат гирам ба даст,
Чун туро дидам, зи шодӣ дасту по гум мекунам. *Шоҳӣ*

дасту по задан саъю кӯшиш намудан, ҷидду ҷаҳд намудан.

Куффор ба қадри тоқат дасту по зада ба мудофаа пардохтанд. *«Таърихи Фаришта»*

Ҳар як андар кори вай рое заданд,
Дар халосаш дастеву пое заданд. *Ҷомӣ*

даст аз дасти *касе* **ниҳодан** даст аз ёрмандӣ кашидан, мадад накардан.

Туро ҳам Нӯҳваш майли писар ҳаст,
Дар ин тӯфон манеҳ аз дасти ӯ даст. *Бадрии Кашмирӣ*

даст аз домани *чизе* **гусастан** аз баҳри чизе гузаштан, чизеро бас кардан; **даст аз остин берун кардан** остин барзадан, дар паи коре шудан, азми коре кардан.

Сафҳаро ҷайбу бағал ганҷинаи гавҳар шавад,
Хомаи Соиб чу даст аз остин берун кунад. *Соиб*

даст аз хеш бардоштан аз баҳри худ гузаштан, аз ҷон гузаштан.

Худнамоӣ корҳоро дар гиреҳ андохтаст,
Қатра чун бардошт даст аз хеш, дарьё мешавад. *Соиб*

даст ба дандон гирифтан изҳори ҳасрат ва надомат кардан.

Азбаски навбаҳор ба таъҷил меравад,
Шохи шугуфа даст ба дандон гирифтааст. *Соиб*

даст ба дандони ҳасрат кандан *ниг.* **(пушти) даст газидан.**

Ҳамегуфт Ҳотам парешон чу маст,
Ба дандони ҳасрат ҳамеканд даст. *Саъдӣ*

даст ба (_ё_ **бар) дил гузоштан** (_ё_ **ниҳодан)** забти дил кардан; ба худ тасаллӣ додан.

Баҳрро сарпанҷаи марҷон наяндозад зи хеш,
Чанд бар дил мениҳӣ аз баҳри таскин дастро. *Соиб*

Эй, ки мегӯӣ бинеҳ дар ошиқӣ дасте ба дил,
Метапад з-ин сон, ки бар дил даст натвонам гузошт. *Ваҳид*

даст ба (_ё_ **бар) домани** *касе* **задан** (_ё_ **намудан, овехтан)** ба умеде ба касе маҳкам часпидан, паноҳ овардан; муриду мухлис шудан ба касе.

Зулайхо чу гашт аз маи ишқ маст,
Ба домони Юсуф даровехт даст. *Ҷомӣ*

Шӯхи заволатоб маро об доду рафт,
Бар доманаш чу даст задам, тоб доду рафт. *Сайидо*

даст ба зери занах сутун кардан дар вақти таажҷуб, тафаккур ва таассуф даст ба зери манаҳ карда нишастан, ғарқи фикру хаёл шудан; *киноя аз* изҳори тааҷҷуб, тафаккур ё таассуф кардан.

Варо дид бо дидагон пур зи хун,
Ба зери занах даст карда сутун. *Фирдавсӣ*

даст ба коре задан аз паи коре шудан, машғули коре будан; **даст ба сар барзадан** *киноя аз* изҳори ҳасрат ва надомат кардан.

Даст ба сар барзаду лахте гирист,
Ҳосили бедод ба ҷуз гирья чист? *Низомӣ*

даст ба сар кардан дур кардан, рондан; маҳрум намудан.

Роздорӣ набувад шеваи зоҳид чу сабӯ,
Аз дари майкадааш даст ба сар бояд кард. *Сайиди Ашраф*

даст ба сар ниҳодан навозиш кардан.

На мӯнисе, ки бипурсад зи сӯзи синаи ман,
На мушфиқе, ки ниҳад дасти шафқатам ба сар. *Садри Зиё*

даст ба ҳам берун кардан бо ҳам дарафтидан, ҷангу мубориза кардан.

Биё, то ба ҳам даст берун кунем,
Зиреҳ дар хайу теғ дар хун кунем... *Хисрави Деҳлавӣ*

даст ба ҳам додан рӯй додан, воқеъ шудан.

Маро ба банд чӣ ҳоҷат, ки доғҳои ҷунун
Чу дод даст ба ҳам, ҳалқаҳои занҷир аст. *Соиб*

Ба ҳасаби иттифоқи зиёрат ошноӣ аз собитқадамони тариқи сулук даст ба ҳам дод. *Бедил*

даст бар рӯи даст ниҳодан *киноя аз* бекор нишастан.

Номи худро кӯҳкан кард аз сабукдастӣ баланд,
Дасти худ бар рӯи даст,эй оҳанинбозу, манеҳ. *Соиб*

даст бар сар мондан (_ё_ **доштан)** *киноя аз* дар ҳолати навмедӣ, ҳасрат ва надомат мондан.

Ман монда даст бар сар аз нолаи дили худ,
Дил монда пой дар гил аз дидаи тари ман. *Ҳилолӣ*

даст бар ҳам судан изҳори ҳасрату надомат кардан.

Дар риёзи офариниш хотири осуда нест,
Барги айши ин чаман ҷуз дасти бар ҳам суда нест. *Соиб*

даст дар гил доштан ба таъмиру шикасту рехт машғул будан.

Гарчи дар таъмири ҷисмам, ғофил аз дил нестам,
Даст дар гил дорам, аммо пой дар гил нестам. *Соиб*

даст дар гиребон бурдан ҳайрон шудан, дар ҳайрат мондан.

Андалебон дар гулистон бонги реҳлат мезананд,
Гунчаҳо имрӯз дасте дар гиребон бурдаанд. *Сайидо*

даст дар дандон мондан *киноя аз* ҳайрон мондан.

Хуфта бархост аз замин хандон,
Монда бинанда даст дар дандон. *Хисрави Деҳлавӣ*

даст дар камар кардан дарафтодан, ҷангидан, (ба ҳам) кашмакаш кардан.

Интиқом аз адӯ макаш имрӯз,
Бо ту кас даст дар камар накунад. *Заҳири Форьёбӣ*

даст дар хун задан *киноя аз* ҷанг ва кушокушӣ кардан.

Равам, хайма бар тарфи Ҷайҳун занам,
Або душманон даст дар хун занам. *Фирдавсӣ*

аз даст баромадан *ниг.* **аз даст (бар)омадан; аз даст бархестан** аз даст омадан, қодир будан, тавоноӣ доштан.

Агар бархезад аз дастам, ки бо дилдор биншинам,
Зи ҷоми васл май нӯшам, зи боғи хулд гул чинам. *Ҳофиз*

аз даст берун кардан кашида гирифтан, гирифта бурдан, рабудан; ситондан.

Амири Хуросон фармояд, то моро сим зананд... ва симе (ме)бояд, ки ҳеҷ кас аз дасти мо берун накунад ва аз шаҳри мо берун набарад.
«Таърихи Наршахӣ»

аз даст берун рафтан аз тасарруф бaромадан.

Охирин касе, ки ин мамлакат аз дасти вай берун рафт, Абӯисҳоқ Иброҳим бинни Ҳомид... буд.
«Таърихи Наршахӣ»

Зинҳор кунун, ки метавонӣ, боре
Бардор зи хотири азизе боре,
К-ин мамлакати ҳусн намонад ҷовид:
Аз дасти ту ҳам бурун равад якборе. *Хайём*

аз даст берун шудан аз ҳуш рафтан, бехуд шудан, мадҳӯш афтодан.

Чу бишнид номи Ҳумоюн Ҳумой,
Бурун шуд зи дасту даромад зи пой. *Хоҷу*

аз даст бурдан а) бехуд кардан; *киноя аз* маст кардан.

Моро май дигар бора аз даст бурд,
Ба ман боз овард май дастбурд.*

б) ба вазъияти бад андохтан.

Аз даст бурд ҷаври замон аҳли фазлро,
Ин ғусса бас, ки даст ба домон намерасад. *Ҳофиз*

аз даст гузордан аз даст мондан, партофтан; гум кардан.

Зи мо сарриштаи аҳд аст, зинҳор,
Ки ин сарриштаро аз даст магзор! *Ҳилолӣ*

аз даст гузоштан сар додан, раҳо кардан.

Ҷон зи каф бигзораму аз даст нагзорам туро,
Гар бурун оранд ҷонамро зи хилватгоҳи дил.
Ҳилолӣ

аз даст додан гум кардан, аз тасарруфи чизе маҳрум шудан.

Ҳалқаи зулф, ки дар гардани ҷон буд, Шоҳин,
Додам аз даст кунун ҳалқаи зуннор, дареғ!
Шоҳин

Ошиқкушӣ савоб бувад дар китоби ишқ,
Он шӯх ҳам зи даст надод ин савобро.
Камоли Хуҷандӣ

аз даст (бар)омадан имконият доштан, тавонистан; аз ӯҳдаи коре баромадан.

Бар сари онам, ки гар зи даст барояд,
Даст ба коре занам, ки ғусса сарояд. *Ҳофиз*

Бикун ҳар чӣ имрӯзат ояд зи даст,
Ки хоҳад аҷал дастат аз кор баст. *Ҷомӣ*

аз даст рафтан (ё шудан) а) худро гум кардан, бехуд шудан, беҳуш шудан.

Ба ҳар дидоре аз вай маст мешуд,
Ба ҳар ҷоме ки хӯрд, аз даст мешуд. *Низомӣ*

Хисрав чу шунид, рафт аз даст,
Бишкаст камону шаст бигсаст. *Шоҳин*

б) аз ихтиёри кас хориҷ шудан; бар бод рафтан; бой дода шудан, нобуд шудан.

Ба захми дигар бо замин паст шуд,
Чунин чанд гарданкаш аз даст шуд. *Низомӣ*

Соқиё, бархез, аз тоқи назар мино фитод,
Соғари май рафт аз дасту нашот аз по фитод.
Сайидо

аз кор афтодани дасту дил ноумед шудан, маъюс шудан.

Қорам аз даст шуду дил зи ғамат зор афтод,
Фикри дил кун, ки моро дасту дил аз кор афтод.
Ҳилолӣ

аз кор мондани даст корношоям шудан, ба кор наомадани даст.

Зи пирӣ дасти ӯ аз кор монда,
Зи по афтода, аз рафтор монда. *Ҳилолӣ*

аз кор шудани (ё рафтани) даст аз кор мондан, нотавон шудан.

Даст зи кор шуд маро, даст ба ёр дарнашуд,
Лоба намудамаш басе, ҳеҷ ба кор дарнашуд.
Хисрави Деҳлавӣ

аз ҳар даст сухан (пеш) овардан аз ҳар бобат гап задан, аз ҳар хусус сухан кардан.

Шаҳ аз қиссаю орзуҳои хеш
Суханҳо зи ҳар даст овард пеш. *Низомӣ*

ба даст афтодан ба чанг даромадан, дастгир шудан.

Агар ба дасти ман афтад, фироқро бикушам,
Ба оби дида диҳам боз хунбаҳои фироқ. *Ҳофиз*

Ин ҳама оташ ба ҷони ман зи дасти дил фитод,
Гар ба даст афтад, дили девонаро оташ занам.
Мушфиқӣ

ба даст будан огоҳ будан, хабардор будан; бо эҳтиёт будан.

Соқӣ, ба даст бош, ки ғам дар камини мост,
Мутриб, нигоҳ дор ҳамин раҳ, ки мезанӣ! *Ҳофиз*

ба даст гирифтани дили *касе* дили касеро ба худ моил кардан, касеро ба худ моил кунондан.

Ба кадом хизмат ё нифоқу хушомад дили ҷаноби олиро ба даст гирифта бошанд. *Садри Зиё*

ба даст даромадан *ниг.* **ба даст (дар)омадан; ба даст кардан** а) ба даст гирифтан.

Қоғаз ба даст кардаму бардоштам қалам,
В-олуда карда нуги қаламро ба мушки ноб.
Анварӣ

Ҳар қадаҳи лола, ки кардам ба даст,
Ҷӯши шаробе дигарам кард маст.
Хисрави Деҳлавӣ

б) додан (ба дасти касе).

Зад мӯҳру ба дасти қосидаш кард,
Қосид шуду пеши Лайлӣ овард. *Шоҳин*

ба даст (дар)омадан а) ҳосил шудан, расидан, муяссар шудан.

Чун лаъл шабе ба хун нишастам,
К-омад гуҳаре чунин ба дастам. *Ҳилолӣ*

Гиребони тулӯи субҳ гардад остини ман,
Ба дасти кӯтаҳам рӯзе, ки домони висол ояд.
Сайидо

б) ба чанг даромадан, гирифтор шудан, ба даст афтодан; **ба зери санг омадани (ё будани) даст** гирифтори азобу андӯҳ гардидан.

Гунбаде к-андар ӯ бути санг аст,
Ғулғулаш то ҳазор фарсанг аст.
Қас дар он санг як даме наншаст,
Қи наёяд ба зери сангаш даст. *Хисрави Деҳлавӣ*

Талаф гардад ба сахтӣ бештар айёми доноён,
Ба зери санг аксар дасти марди пурҳунар бошад.
Мулҳам

ба кор наёмадани даст ба кор нарафтани дасту дил, аз кор дилхунук шудан.

Дастам пас аз ин ба кор н-ояд,
То ёри ту дар канор н-ояд. *Шоҳин*

ба паси даст кардан аз бахри чизе гузаштан, тарк кардан.

Гардани шайтон зи қафо паст кун,
Ҳар ду ҷаҳонро ба паси даст кун.
Хисрави Деҳлавӣ

бар фалак шудани даст *касе* барои дуо бардошта шудани дасти касе.

Чу ин достон гуфта шуд як ба як,
Нишандаро даст шуд бар фалак. *Низомӣ*

дар гиребон будани даст *киноя аз* ҷангу ҷидол кардан, бо ҳам дарафтодан, талош кардан.

Озро дасташ аз саховати ту
Дар гиребони ганҷи Қорун бод. *Урфӣ*

зери санги ботил будани дасти сабр *киноя аз* сабри беҳуда, ба матлаб нарасидан, номуродӣ, беҳуда сабру интизорӣ намудан.

Бар дари бутхонаи ҳуснат кунун
Дасти сабрам зери санги ботилест. *Анварӣ*

пушти даст газидан *ниг.* **(пушти) даст газидан; даст марезод** (*ё* **марезад**) иборaест, ки барои ифодаи таҳсин ба кори ягон усто гуфта мешавад, нидои офарину таҳсин.

Агар бутгар чу ту пайкар нигорад,
Марезод он хуҷаста дасти бутгар! *Дақиқӣ*

Сайри гулшан мекунам масти тамошои баҳор,
Дасти шохи гул марезад, май ба ҷомам мекунад.
Ҳофиз

даст ба кисаву ишқ ба дарвоза *зарб.* дар ҳаққи касе мегӯянд, ки пулу молро беҳтар аз ишқу муҳаббат донад.

ДАСТА دسته **1.** он қисми абзор, ки бо даст гирифта мешавад, қабза, мас. дастаи шамшер, корд, арра, дастаи кӯза ва ғ.

Ин кӯза чу ман ошиқи зоре будаст,
Дар банди сари зулфи нигоре будаст,
В-ин даста, ки дар гардани ӯ мебинӣ,
Дастест, ки дар гардани ёре будаст. *Хайём*

2. бастаи гул, гулдаста; **даста бастан** а) даста кардан, як миқдор гулро як ҷо бастан.

Дар пои дарахти гул нишастам,
Чидам ҳамарову даста бастам. *Ҳилолӣ*

б) *маҷ.* муттаҳид шудан.

Гулу рухсори ту чун даста бастанд,
Баҳору боғ дар мотам нишастанд. *Анварӣ*

3. *нумератив* миқдоре ё қабзае аз чизе, мас. як даста коғаз, як даста ҳезум ва ғ; **4.** гурӯҳ, тӯда.

Қабутарбоз маъшуқе ба дом оварда дилҳоро,
Ки аз хайли малак ҳамчун кабутар дастае дорад.
«Баҳори Аҷам»

даста-даста қабза-қабза.

Дамад аз дасти ӯ гул даста-даста,
Бар ангуштони худ гул баста-баста. *Сайидо*

5. ёр, мададгор.

Гӯй, ки ба пирона сар аз ман бикашӣ даст,
Он бояд, к-аз марг нишон ёбию даста. *Кисоӣ*

6. масхара, музҳика, хандахариш.

Нест аз ман аҷаб, ки густохам,
Ки ту кардӣ ба аввалам даста. *Рӯдакӣ*

Бунафша даста аз он мешавад ба маҷлиси боғ,
Ки дар баҳор бипӯшад либоси тақворо.
Салмони Соваҷӣ

ДАСТАГУЛ دسته گل гулдаста.

Ин дастагул аз чӣ бӯстон аст,
Қ-ороиши базми дӯстон аст? *Ҳилолӣ*

ДАСТАК I دستک *шакли тасғири* **даст; дастак задан** чапак задан.

Ҳар касе дастак занад, к-эй ҷони ман,
Он ки дастак мезанад, ӯ ҷони кист?
Шамси Табрезӣ

Бувад дар тараб соҳиби дастгоҳ,
Наистад зи дастак задан ҳеҷ гоҳ. *Туғро*

ДАСТАК II دستک *таър.* ҳуҷҷати бамӯҳр, ки дар ҳузури ҳоким навишта мешудааст; коғази ба ҳамчаспонидаи дароз, ки дар он рӯйхати номгӯйҳои молиётро навишта, онро лӯлапакл мепечонданд.

Таъсир, дар хизонаи доғ аст дасти ман,
Накди маро чӣ ҳоҷати тӯмору дастак аст.
Мӯҳсини Таъсир

ДАСТАКЗАН دستکزن мутриб, созанда.

Духтарони наъш обистан шаванд,
Муҷтамеъ гарданду дастакзан шаванд. *Румӣ*

ДАСТАНБӮЙ||ДАСТАНБӮЯ دستنبوی||دستنبویه меваи хушбӯи хурд аз ҷинси харбуза ва умуман ҳар чизи хушбӯй, ки барои бӯидан ба даст гирифта мегарданд.

Ин меваҳою сипарғамҳо ба як рӯз дидам, ки зикр меравад...: гули сурх, нилуфар, амруд, харбуза, дастанбӯя, мавиз, зайтун... *Носири Хисрав*

Ба дастам номае, к-аз дилситон дод,
На нома, балки дастанбӯи ҷон дод.
Хисрави Деҳлавӣ

ДАСТАНДОЗ دستانداز ғорат, тороҷ.

Эшон рӯ ба вилояти Бурҳонпур ниҳоданд ва дар он ҷо низ дастандоз карда ба вилояти Молва рафтанд. *«Таърихи Фаришта»*

ДАСТАНДОЗӢ دستاندازی тороҷ, ғоратгарӣ.

Аз ҳар тарафе, ки савор ва муғул ва муфсидони Таҳтаҳа ҷиҳати дастандозӣ меомаданд, дастгир мешуданд. *«Таърихи Фаришта»*

ДАСТАРА دستره **1.** арраи хурди дастӣ, ки ба як даст кор мефармоянд; **2.** як навъ доси хурди дандонадор.

Бо давоту қаламу шеър чӣ кор аст туро,
Хезу бардор тешу дастараву белу пашанг.
Буҳанифаки Искофӣ

ДАСТАФЗОР دستافزار **1.** асбоб, олат, абзори ҳунармандон, косибон ва ғ.

Ба пои ҷуфтрон мангар, ки зишт аст,
Ту дасташ бин, ки дастафзори кишт аст.
Хисрави Деҳлавӣ

Гар нафас мехост, баҳраш метарошидам асар,
Дар ҳунармандист оҳу нола дастафзори мо. *Зуҳурӣ*

2. *маҷ.* восита, васила.

Ниами дунё дастафзорест, ки хирадманд аз он номи некӯ... ҳосил кунад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

дастафзор сохтан а) асбобу олат дуруст кардан; б) ба сифати воситае истифода намудан.

Иқболхон ... ӯро ба даст оварда бикушт; он гоҳ султон Носируддини Маҳмудро дастафзор сохта ба ҳукумат машғул гашт. *«Таърихи Фаришта»*

ДАСТАФШОН I دست‌افشان **1.** рақсон, рақскунон.

Чу дар даст аст руде хуш, бизан мутриб, суруде хуш,
Ки дастафшон ғазал хонему покӯбон сар андозем. *Ҳофиз*

2. рақс, усул.

Ҷавонӣ боз меорад ба ёдам,
Симои чангу дастафшони соқӣ. *Ҳофиз*

дастафшон кардан рақсидан, усул кардан.

Ёри мо чун созад оҳанги симоъ,
Қудсиён бар арш дастафшон кунанд. *Ҳофиз*

ДАСТАФШОН II دست‌افشان он чӣ бо даст афшонда мешавад, ҳамчун тухм.

Вақти ҳосил нахӯрад ғайри таассуф мумсик,
Тухми ин мазраа пайдост, ки дастафшон нест. *«Баҳори Аҷам»*

ДАСТАФШОР دست‌افشار мевае, ки бо даст фушурда обашро мегиранд; ◇ **тил(л)ои дастафшор** зари холис.

Агарчи Хисрав дорад тилои дастафшор,
Тасарруфи дили Ширин ба дасти Кӯҳкан аст. *Соиб*

ДАСТБАНД دستبند **1.** дасти ҳамдигарро гирифтан, даст ба даст додан.

Бузургони кишварш бо дастбанд
Кашиданд саф пеши кохи баланд. *Фирдавсӣ*

2. рақсест, ки раққосон дасти якдигарро гирифта иҷро мекунанд.

Ба ҳар барзан овои ромишгарон,
Ба ҳар гӯшае дастбанди сарон ... *Асадӣ*

3. дастпонаи занон.

Гашт дасти ёсуман з-осеби ӯ бе дастбанд,
Гашт гӯши арғувон з-ошӯби ӯ бе гӯшвор. *Муиззӣ*

◇ **дастбанд бастан** ба даври касе ё чизе ҳалқа задан, печонида гирифтан.

Гирдаш ҳама дастбанд бастанд,
Сар бар сари дастҳо нишастанд. *Низомӣ*

дастбанд кардан танг дар оғӯш гирифтан.

Бо парӣ дастбанд мекардам,
То гаҳи рӯз қанд мехӯрдам. *Низомӣ*

ДАСТБАНДӢ دستبندی аз пои пеш ба мех бастани ҳайвонот; **дастбандӣ додан** баста мондан; гирифтор кардан.

Гаҳат чун фаришта баландӣ диҳад,
Гаҳе бо дадон дастбандӣ диҳад. *Низомӣ*

ДАСТБАСТА دست‌بسته *киноя аз* мутеъ, фармонбардор.

Ба даст оҳаки тафта кардан хамир,
Беҳ аз дастбаста ба пеши амир. *Саъдӣ*

ДАСТБОЗӢ دست‌بازی **1.** зӯрозмоӣ бо даст.

Мӯяш зада панҷа аз дарозӣ,
Карда ба шамол дастбозӣ. *Ҳилолӣ*

2. *маҷ.* хушӣ, хуррамӣ, хурсандӣ.

Кас аз бими шаҳ турктозӣ накард,
Ба он лӯъбатон дастбозӣ накард. *Низомӣ*

ДАСТБОФ دست‌باف порчае, ки бо даст бофта шудааст; матоъ.

Баҳоре нав барор аз чашмаи нӯш,
Суханро дастбофи тоза дарпӯш. *Низомӣ*

ДАСТБУРД دست‌برد **1.** ғалаба, фатҳу нусрат.

Ба дасти ту бояд инонро супурд,
Зи ту поймардӣ зи мо дастбурд. *Низомӣ*

То фалак расми дастбурд ниҳод,
Дастбурди чунин надорад ёд. *Шодӣ*

2. муваффақият; кори муваффақиятовар.

Ба доду диҳиш дар ҷаҳон пай фушурд,
Бад-ин дастбурд аз ҷаҳон даст бурд. *Низомӣ*

3. чустӣ ва чолокӣ; корнамоӣ; **дастбурд кардан (ё намудан)** а) зӯрозмоӣ кардан, корнамоӣ кардан; чустию чолокӣ нишон додан.

Эй айёри хуросонӣ, аҷаб дастбурде карда ва сахт устодона ин кор намуда, яқин ки «кор аз корхона бояд омӯхт». *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

Ҳинду боз бар сари ӯ омад ва хост, ки як бори дигар дастбурд намояд. *«Таърихи Фаришта»*

б) мағлуб кардан.

Пас даст дароз кард ва аз гиребони вай бигирифт ва ӯро дастбурде тамом намуд. *Авфӣ*

4. ғорат, тороҷ, яғмо.

Гули ҳаёти туро рӯзгор то дами ҳашр
Зи дастбурди насими сабо нигаҳ дорад! *Сайидо*

Донӣ, ки зи дастбурди айём
Ташти ману ӯст бар лаби бом. *Шоҳин*

5. ғанимат, моли ба даст даровардашуда (дар ҷанг); он чӣ дар қимор ва гарав аз ҳариф бурида шудааст.

Гаҳе дар остинаш даст бурдӣ,
Зи бахт он дастбурди худ шумурдӣ. *Ҷомӣ*

ДАСТБӮС||ДАСТБӮСӢ دست‌بوس||دست‌بوسی бӯсидани дасти касе дар вақти мулоқот.

Оҳанги дастбӯси ту дорам, вале зи шарм
Ларзон танам чу рояти хуршедвори туст. *Хоқонӣ*

Дастбӯсӣ гарат аз дӯст таманност, Камол,
Марҳабо гӯ, ғами ӯрову балоро даръёб. *Камоли Хуҷандӣ*

дастбӯс кардан даст бӯсидан, бо эҳтироми тамом мулоқот кардан.

Гар шӯриши хотирам намебурд,
Мекардаме дастбӯси ту зуд. *Шоҳин*

ДАСТВОР||ДАСТВОРА دستوار||دستواره **1.** асо, чӯбдаст.

Ҳаме рафт бар хок-бар хор — хор,
Зи шамшер карда яке дастcovор. *Фирдавсӣ*

Вақти қиём ҳаст асо дастгири ман,
Бечора он ки ӯ кунад аз даствор пой. *Камоли Исмоил*

даствора гаштан асо шудан, ба сифати асо ва такьягоҳ хизмат кардан.

Бар пои зулм ҳайбати ӯ пойбанд шуд,
Дар дасти аҳд давлати ӯ даствора гашт. *Абулфараҷи Рунӣ*

2. ба монанди даст, ба қадри як каф; *маҷ.* кам, андак.

Чӣ хӯрӣ нони д а с т в о р а и ӯ,
Назаре кун ба даствораи ӯ. *Авҳадӣ*

ДАСТГАҲ دستگه *ниг.* дастгоҳ.

ДАСТГИР I دستگیر **1.** мададгор, ёрикунанда, ёвар.

Ба ҳиммат мадад кун, ки шамшеру тир
На дар ҳар вағое бувад дастгир. *Саъдӣ*

2. ёрӣ, мадад.

Гангдос ... арздошт намуд, ки ... ин банда доим илтиҷо ба эшон дошт, умедвори имдод ва дастгир ҳаст. *«Таърихи Фаришта»*

ДАСТГИР II دستگیر ба даст афтода, дастгиршуда, асир.

Аз ҳар тарафе ки савор ва муғул ва муфсидони Тахтаҳа ҷиҳати дастандозӣ меомаданд, дастгир мешуданд. *«Таърихи Фаришта»*

ДАСТГИР III دستگیر чизест, ки аз латта дӯхта шуда, барои гирумони дег, чойҷӯш ва ғ. ба кор бурда мешавад, дастгирак.

Қафгиру дегу дегчаи бобо аз они ман,
Дас(т)гиру дегхонаи бобо аз они ту. *Мушфиқӣ*

ДАСТГИРОНА دست گیرانه бо роҳи ёрӣ ва мададгорӣ.

Чун маро дид, монд аз он ба шигифт,
Дастгирона дасти ман бигирифт. *Низомӣ*

ДАСТГИРӢ دستگیری ёрӣ, ёрмандӣ, мадад, кӯмак.

Табибо, хастаи ҳаҷрам, замоне дастгирӣ кун,
Башорат деҳ агар мемираму беҳтар намегардам. *Мушфиқӣ*

Муҳтоҷи дастгирии кас чун камон машав,
Берун агар зи хона барой, ханданг бош! *Сайидо*

ДАСТГОҲ||ДАСТГАҲ دستگاه||دستگه **1.** қудрат ва имконият.

Гул гуфт: Агар дастгаҳе доштаме,
Бигрехтаме, агар раҳе доштаме. *Ҳофиз*

Амир ин миқдор ҷавоб дод, ки давлати рус бузург аст ва моро дастгоҳи муқобил шудан бо ӯ нест. *Аҳмади Дониш*

2. давлат, боигарӣ; мол; сармоя.

Бар дастгоҳи савроф вуқуфе ҳар чӣ тамомтар ёфт. *Авфӣ*

Маро дастгоҳе ки пероман аст,
Падар гуфт: Мероси ҷадди ман аст. *Саъдӣ*

Нахусбам, на ором гирам зи роҳ,
Туро то расонам ба ин дастгоҳ. *Савдо*

3. корхона, коргоҳ; дӯкон; асбоб.

Набинам як сари мӯе туро холӣ зи андоза
Сари мижгони шӯхат дастгоҳи ишваву нозе. *Малеҳо*

4. дастрас, тасарруф, имкони тасарруф, ихтиёр.

Ин бечораро на дастгоҳи ҳарба, ки коре бисозад ва на имкони фурсате, ки ба ҳадимат пардозад, то тадоруки таҳийяи сипар намояд. *Бедил*

Ҳама касро ба шодӣ дастгоҳ аст,
Туро ҳамвора дарду вою оҳ аст. *Фахриддини Гургонӣ*

Ҷабин ҳамчу хуршеду рухсора моҳ,
Бувад бо чунин духтарам дастгоҳ. *Савдо*

ДАСТДАРОЗ دستدراز **1.** дароздаст; болодаст, ғолиб; **2.** таҷовузкор.

ДАСТДАРОЗӢ دستدرازی таҷовуз, тааррuз.

То чанд ба зулфи ту кунад дастдарозӣ,
Душман шуда, аз дӯстии шона гузаштем. *Сайидо*

ДАСТЗАД دستزد дастрас, имконият.

Ҳар чӣ бошад дигареро дастзад,
Беҳтар аз чашми қабулаш дасти рад. *Ҷомӣ*

ДАСТЗАН دستزن **1.** даст ба ҳам зананда, чапакзананда дар вақти рақс; раққос.

Бар овои ромишгарон дар чаман
Гаҳе сарв раққосу гаҳ дастзан. *Хоҷу*

Сутурон чу раъно арӯсони хуб
Яке дастзан, дигаре пойкӯб. *Шодӣ*

2. дастрасонӣ, даст расондан, даст задан.

Нест дар зулфат асиронро маҷоли дастзан,
Умри беморон дили шабҳои кӯтаҳ дошта. *Осафӣ*

ДАСТИНА دستینه **1.** дастпона, дастбанди занон.

Ба соид гавҳарин дастина чандон,
Ки гоҳи бӯса санг ояд ба дандон. *Нозим*

2. дастаи рубоб, уд, танбӯр ва ғ.

Дил ба гесӯи чанг дарбандед,
Ҷон ба дастинаи рубоб диҳед. *Хоқонӣ*

3. ҳукми мӯҳру имзошуда, фармон; дастхат, ҳуҷҷат.

Маро ба боғи ту дастинае навишт чунон,
Ки тира гардад Арганги монавӣ аз вай. *Мунҷик*

ДАСТКАШ دستکش **1.** касе, ки кӯронро даст гирифта мебарад, асокаш.

Абрӯи дӯст кай шавад дасткаши хаёли ман,
Кас назадаст аз ин камон тири мурод бар ҳадаф. *Ҳофиз*

2. музди даст, музди кор; дасткаш хӯрдан бо музди меҳнат зиндагӣ кардан.

Дастхуши кас наям аз баҳри ганҷ,
Дасткаше мехӯрам аз дастранҷ. *Низомӣ*

3. *маҷ.* гирифтор; асир.

Мо дасткаши субҳаву зуннор нагаштем,
Дар ҳалқаи тақлид гирифтор нагаштем. *Соиб*

4. *маҷ.* гадо, соил.

ДАСТКОМ دستکام хушбахт, комьёб.

Дар айёми давлат бувад дастком,
Ба ҳангоми реҳлат бувад некном. *«Таърихи Фаришта»*

ДАСТКОР دستکار **1.** кори дастӣ, он чӣ бо даст сохта ва пардохта шудааст; кор, амал.

Гуфтам ин захм, к-ӯ зи чашми бад аст,
Дасткори кадом дому дад аст? *Низомӣ*

Чун остин зи даст гузаштаст кори ман,
Ӯ дарнамекашад зи чунин дасткор даст. *Камоли Исмоил*

2. ҳунармандӣ, санъаткорӣ, корнома нишон додан дар санъат.

Бигуфто: Бар нашоти номи ёре
Кунам з-ин сон, ки бинӣ дасткоре. *Низомӣ*

3. нақшу нигоре, ки ба деворҳо мекашанд ё ба сангҳо нақш мекунанд.

Бар ин гӯша румӣ кунад дасткор,
Бар он гӯша чинӣ нигорад нигор. *Низомӣ*

4. *маҷ.* моҳир, чобукдаст.

Боди хоразмӣ чу сангиндил пизишки дасткор
Даст пур мисбор дорад, остин пур неш тар. *Азрақӣ*

Гул чун табиби дасткор, ороста бар чўйбор,
Ояд, ки наргисро ба хор аз дида бардорад сабал.
Фалакӣ

5. *маҷ.* ёридиҳанда, мададгор.

Бодаш саодат дастьёр, арвоҳи қудсӣ дасткор,
Аҷроми улвӣ пешкор, эзад нигаҳбон бод ҳам.
Хоқонӣ

ДАСТКОРӢ دستکاری хунармандӣ; хорнамоӣ.

Чу мардон дасткорӣ пеша кардам,
Чу некон дастмузди хеш хўрдам. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДАСТКЎТОҲ||ДАСТКЎТАҲ دست کوتاه||دست کوته *киноя аз* маҳрум, бенасиб; оҷиз.

Зи кори Сиёвуш чу огаҳ шудам,
Зи неку зи бад дасткўтаҳ шудам. *Фирдавсӣ*

Қутайба Бухороро боз ба Тағшода дод ва ўро ба мулк бинишонд... ва ҳама душманони ўро дасткўтоҳ кард. *«Таърихи Наршахӣ»*

ДАСТКЎТОҲӢ||ДАСТКЎТАҲӢ دست کوتاهی||دست کوتهی *киноя аз* оҷизӣ, нотавонӣ.

ДАСТЛОФ دستلاف *аслаш* **дастфол.**

То шаб дари савдои тараб баста шавад,
Ман бо ғами рўзӣ дастлофе накунам. *Зуҳурӣ*

ДАСТМОЛ دستمال 1. фишор додан бо даст; пахш ва фишор кардан.

Он кас, ки чун қалам наниҳад бар хати ту сар,
Дар дастмоли ҳодиса монанди мистар аст.
Бадри Чочӣ

2. порча барои даст пок кардан (одатан дар вақти таомпазӣ).

ДАСТМОЛШЎӢ دستمالشوی дегшўӣ.

То гаштаам саги санами дастмолшўӣ,
Бехтар зи ҷоми Ҷам бувадам он сафолгўӣ. *Сайфӣ*

ДАСТМОЯ دستمایه мояи асосӣ, сармоя.

Қуҳан золе асояш дастмоя,
Шаби мавлуди гардун буда доя. *Нозим*

ДАСТМУЗД دستمزد музди кор, пуле ки ба ивази кор медиҳанд; **дастмузд додан** музди кор додан; рўзӣ додан.

Чу дарьё чаро тарсам аз қатрадузд,
Ки абрам диҳад беш аз ин дастмузд. *Низомӣ*

дастмузд хўрдан бо музди кор зиндагӣ кардан; рўзӣ ёфтан.

Бигуфтанд: Дар шаҳри мо нест дузд,
Ки аз касби дуздӣ хўрад дастмузд. *Ҷомӣ*

ДАСТМЎЗА دستموزه 1. армуғон, тўҳфа, дастовез; 2. *маҷ.* васила, восита.

Дар сўҳбати подшоҳ саломат талабидан ва насиҳати ашрофро дастмўзаи саодат доштан, ҳамчунон бошад, ки бар сафҳаи кавсар таълиқ карда шавад. *«Калила ва Димна»*

ДАСТНИШИН دستنشین дастомўз; *маҷ.* ҳамнишин.

Дастнишон аст туро чанд кас,
Дастнишини ту фариштасту бас. *Низомӣ*

ДАСТНИШОН دستنشان 1. бо даст нишондашуда.

Ҳамчун ниҳоли дастнишон баҳри тарбият
Бурдам ба дида хор, гар аз по кашидаам.
Абўтолиби Калим

2. гумошта; мутеъ, фармонбардор.

Дастнишон аст туро чанд кас,
Дастнишини ту фариштасту бас. *Низомӣ*

Шоҳе, ки ба вақти ҷанг машғул ба ғусл шавад, яқин, ки дастнишони умаро хоҳад буд.
«Таърихи Фаришта»

ДАСТОВЕЗ دستآویز 1. он чӣ ки бо умеди пушту паноҳ ва наҷот ба он даст мезананд.

Рўзи маҳшар дар ҷавоби пурсиши савдон куфр
Ҳеҷ дастовез моро нест ҷуз мўи шумо.
Салмони Соваҷӣ

2. чангзанӣ; даровехтан.

Донист, ки аз осеби дастовези Азроил пои қарор ва маҷоли фирор мутасаввир нест. *«Равзат-ус-сафо»*

дастовез шудан а) пушту паноҳ ва боиси наҷот гардидан.

Чун инони дўст дастовези ҳоли мо нашуд,
Дар гузаргоҳи самандат бо ғуборе ҳам хушам.
Хисрави Деҳлавӣ

б) ба якдигар даровехтан, ба якдигар дарафтидан.

Пас Алӣ... ба сафи хеш бозомад... замоне пас шамшер баргирифтанд ва дастовез шуданд ва ришҳои якдигар ҳамегирифтанд. *«Таърихи Табарӣ»*

3. тўҳфаи хурд; армуғон, ҳадья.

Муаллифи ин китоб... ба ҷуз тўҳфаи ихлос ва давлатхоҳии ҳазрати Сулаймонӣ дастовезе надорад.
«Таърихи Фаришта»

Фақиру хаста ба даргоҳат омадам, раҳме,
Ки ҷуз валои туам нест ҳеҷ дастовез. *Ҳофиз*

4. *маҷ.* васила, восита; баҳона; **дастовез сохтан** баҳона кардан.

Ҷомаҳои эшон [элчиён] медариданд ва хев меандохтанд, то магар чизе гўянд, ки онро дастовез сохта захмате расонанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Муҳаммад-шоҳ, ки дар асл аз ў мутаваҳҳим буд, онро дастовез сохта, дар соат ҳукм ба қатлаш фармуд. *«Таърихи Фаришта»*

ДАСТОДАСТ دستادست даст ба даст; (савдои) нақд.

Ситаду дод макун ҳаргиз, ҷуз дастодаст,
Ки пасодаст хилоф ораду улфат бибарад.
Абўшакури Балхӣ

ДАСТОЗМОӢ دستآزمای 1. қувваозмоӣ, ҷангкунанда; **дастозмоӣ гаштан** ҷанг кардан.

Ба шамшер гаштанд дастозмоӣ,
Дар он ҳам нашуд қолабе захмсоӣ.
Хисрави Деҳлавӣ

2. қувваозмоӣ; санҷиш, имтиҳон; **дастозмоӣ кардан** озмудан, санҷидан.

Чӣ кам дидӣ аз мо ба фарзонагӣ
Дар оини мардию мардонагӣ,
Ки бо хасми мо карда дастозмоӣ,
Ба сўи забунӣ шавӣ раҳнамоӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДАСТОЗМОӢ دستآزمائی қувваозмоӣ, зўрозмоӣ, имтиҳон.

ДАСТОМЎЗ دستآموز (мурғи) ба даст омўхташуда, ки дар сурати сар додан боз ба даст омада менишинад; мурғи аҳлӣ; (ваҳшиҳои) ромшуда.

Ресмон бар по чӣ ҳоҷат мурғи дастомӯзро.
Зарбулмасал

Шери гардун пеши шери роятат
Сухра чун охуи дастомӯз бод. *Анварӣ*

ДАСТОН دستان 1. макр, фиреб, тазвир, ҳила, найранг.

Умар... гуфт: Фиреб ва дастон бо ман суд надорад. «*Таърихи Табарӣ*»

Ба он ду соиди симин, ки мебарад аз даст
Дили шикастаи ошиқ ба ҳилаву дастон. *Восифӣ*

дастон кардан ҳила ва фиреб ба кор бурдан.

Ҳон, напиндорӣ, ки дастон мекунам,
Ин ки аз ҳаҷри ту афғон мекунам. *Анварӣ*

2. нағма, лаҳн, наво, мақом.

Зи сад дастон, ки ӯро буд дамсоз
Гузида кард сӣ лаҳни хушовоз. *Низомӣ*

дастон задан а) навохтан, суруддан.

Ҷарас дастони гуногун ҳамезад
Ба сони андалебе бо анодил. *Манучеҳрӣ*

б) лоф задан.

Ту Рустамӣ ба гаҳи ҳамла пири Золи ҷаҳон,
Чӣ гуна пеши ту дастон занад зи мардӣ Сом?
Заҳири Форьёбӣ

дастон навохтан оҳанг навохтан, мусиқӣ навохтан.

Ҳамин донад, ки танбӯре бисозад,
Бар ӯ роҳеву дастоне навозад.
Фахриддини Гургонӣ

3. афсона, қисса, достон.

Рози сарбастаи мо бин, ки ба дастон гуфтанд,
Ҳар замон бо дафу най бар сари бозори дигар.
Ҳофиз

4. лақаби Зол, ки падари Рустам аст.

Аз Эрон суви Зобулистон кашид,
Або Пилтан сӯи Дастон кашид. *Фирдавсӣ*

Диловар даромад чу Дастони гурд,
Ба хамми камандаш дароварду бурд. *Саъдӣ*

ДАСТОНЗАН دستان‌زن *ниг.* **дастоннавоз.**

Булбули дастонзан чора ҳамеҷӯяд зи ман,
Чора з-он ҷӯяд, ки ӯро ҷуст бояд низ чор.
«*Луғати фурс*»

Эшон ҳама булбулони рӯҳанд,
Дастонзани пардаи сабӯҳанд. *Ҳилолӣ*

ДАСТОННАВОЗ دستان‌نواز дастонсаро, нағмасаро; **мурғи дастоннавоз** мурғи хушхон.

Ба боғи сухан мурғи дастоннавоз,
Бар овози чангам навое бисоз! *Хоҷу*

ДАСТОННАВОЗӢ دستان‌نوازی нағмасарой, нағмапардозӣ.

Муаллим чун кунад дастоннавозӣ,
Кунад кӯдак ба пешаш пойбозӣ.
Фахриддини Гургонӣ

ДАСТОНСАНҶ دستان‌سنج дастонсарой, дастонгӯй.

ДАСТОНСАРО(Й) دستان‌سرا(ی) 1. гӯянда ва нақлкунандаи достон; 2. нағмасаро, хушхон.

Эй пайки ростон, хабари сарви мо бигӯ!
Аҳволи гул ба булбули дастонсаро бигӯ! *Ҳофиз*

Нағмаи хуньёгари дастонсарой
Мурда бувад бе сухани ҷонфизой. *Ҷомӣ*

ДАСТОНСОЗ دستان‌ساز 1. навозанда, мусиқинавоз; хонанда, ҳофиз.

Шаш ҳазор устоди дастонсоз
Мутрибу пойкӯбу лӯъбатбоз. *Низомӣ*

2. фиребгар, афсунгар, ҳилагар.

Омад он дастгири дастонсоз,
Меҳр нав карда меҳрбонро боз. *Низомӣ*

ДАСТОР دستار 1. аммома, салла.

Ва бад-ин шаҳр аз суфи гӯспанд дасторҳо бофанд. *Носири Хисрав*

Кулоҳи хонабардӯшон ҳисори офият бошад,
Балое одамиро бар сар аз дастор меояд. *Саидо*

2. порчае, ки рӯи таомҳоро мепӯшонанд.

Яке суфра фуруд омад, хоне ороста ва дасторе бар сари он. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

3. порчае, ки хӯрокворӣ ё меваҳоро дар он мепечонанд; дастархон; 4. рӯмол; миёнбанд.

Он гурунҷу он шакар бардошт пок,
В-андар он дастори он зан баст хок. *Рӯдакӣ*

ДАСТОРБАНДОН دستاربندان салладорон; *маҷ.* аҳли дин (уламо, фақеҳон, қозиҳо, муфтиён, шайхони ислом).

Чу қозӣ ба фикрат нависад сиҷил,
Нагардад зи дасторбандон хиҷил. *Саъдӣ*

ДАСТОРДОР دستاردار мутасаддии дастархон, моида; **дастордори хон** мутасаддии дастархон ва суфра.

Эй сад Зубайда, пеши сафи ходимони ту,
Дастордори хону парастори хон шуда. *Хоқонӣ*

ДАСТОРОН دستاران музде, ки пеш аз иҷрои кор ба муздур медиҳанд, харҷӣ; муждагонӣ, севанҷӣ.

Бастӣ қасаб андар сар,эй дӯст, ба муште зар,
Як бӯса бидеҳ моро, эй дӯст, ба дастарон! *Асҷадӣ*

ДАСТОРХОН دستارخوان 1. симот, моида, суфра.

Зи нон гашт дасторхонҳо тиҳӣ,
Фақирон хароб аз ғами фарбеҳӣ. *Саидо*

2. завола, навола, хӯроке, ки аз меҳмонӣ ва тӯй оварда мешавад, залла.

Ба ман дод аз ин гуна дасторхон,
Ки бар ман ҷаҳонофаринро бихон. *Фирдавсӣ*

ДАСТОРЧА دستارچه 1. *шакли тасғири* **дастор** 3, 4.

Ман ангуштарӣ аз миёни дасторча бикушодам. (4)
Авфӣ

2. рӯпоккунак, дастпоккунак, сачоқ.

ДАСТОС دست‌آس осьёи хурде, ки бо даст мегардонанд, ярғучоқ.

Ҳаст чу даврони фалак тезрав,
Дона ба дастос, чи кухна, чи нав. *Хисрави Деҳлавӣ*

дастос кардан орд кардан (ба воситаи осьёи дастӣ).

Миқдоре аз он гандум дастос карда нон пухтанд.
«*Равзат-ус-сафо*»

ДАСТПАЙМОН دست‌پیمان пулу моле, ки ҳангоми ақди никоҳ ба зиммаи домод гузошта мешуд, маҳр, кобин, қалин.

Дастпаймоне ба даст ор, то духтаре аз баҳри ту бихоҳам. *Авфӣ*

Ҳоло дастпаймоне фарохури ҳол тартиб кардаам. «*Анвори Суҳайлӣ*»

ДАСТПАРВАР||ДАСТПАРВАРД||ДАСТПАРВАРДА دست‌پرور||دست‌پرورد||دست‌پرورده тарбияёфта, парваришьёфта; **дастпарвари ноз** он кӣ ӯро бо нозу неъмат парвариш кардаанд.

Ҳамаро дид дастпарвари ноз,
Даст аз оини чанг дошта боз. *Низомӣ*

дастпарварди фиғон он кӣ бо азобу уқубат калон шудааст.

Ашки чашми шабнамам, дар ҳасрати рӯи гулам,
Дастпарварди фиғонам, хоназоди булбулам. *Сайидо*

ДАСТПЕЧ دست‌پیچ 1. зӯрозмоӣ.

Кунам дастпече ба санҷобиён,
Занам сикка бар сими сақлобиён. *Низомӣ*

2. баҳона.

Қазоро дастпечи худ кунад аз каҷравӣ нодон,
Гуноҳи лағзиши худ кӯр доим бар асо бандад. *Соиб*

3. *маҷ.* дастак, санад.

ДАСТПУХТ دست‌پخت 1. таоми дастӣ, таоми хонагӣ.

Аз дастпухти табъи ту болаззат аст бас
Бар хони ақл ҳар кӣ шавад меҳмони илм. *Урфӣ*

2. *маҷ.* дастпарвард.

Ҳамон Рӯшанакро, ки духти ман аст,
Бад-он нозукӣ дастпухти ман аст. *Низомӣ*

ДАСТРАНҶ دسترنج 1. касбу кор, касбу ҳунар, меҳнат.

Дастхуши кас наям аз бахри ганҷ,
Дасткаше меҳӯрам аз дастранҷ. *Низомӣ*

Биёмӯз фарзандро дастранҷ
В-агар даст дорӣ чу Қорун ба ганҷ. *Саъдӣ*

2. музди кор, дастмузд; **дастранҷ хӯрдан** бо музди кор зиндагӣ кардан, бо кор маош ёфтан; ҳосил ва фоида дидан.

Гар ин ҳама ранҷ бар ту бурдам,
Баргӯ, ки чӣ дастранҷ хӯрдам? *Шоҳин*

ДАСТРАС دسترس 1. чизе, ки ба даст дароварданаш мумкин ва осон бошад, чизи муяссар; **дастрас будан** имконпазир будан; имконият доштан.

Ба чизе, ки бошад маро дастрас,
Бикӯшам, ниёзат наёрам ба кас. *Фирдавсӣ*

Гар ташна ба об дастрас нест,
Чун соғари шир ҳаст, бас нест? *Шоҳин*

Вафову мардумӣ имрӯз кун, ки дастрас аст,
Бувад, ки фардо ин ҳолро завол бувад.*

дастрас доштан имконият доштан.

Ғариби шаҳри ту, Ҷомӣ, надошт дастрасе,
Ҷуз он ки пеши ту ин гуфтаи ғариб овард. *Ҷомӣ*

Ба дасти кӯтаҳи ман домани ёре намеояд,
Надорам дастрас, аз дасти ман коре намеояд. *Мушфиқӣ*

дастрас ёфтан имкон пайдо кардан.

Надорам тамаъ бар зару сими кас,
В-агарчанд ёбам бад-он дастрас. *Низомӣ*

2. қудрат, иқтидор, тавоноӣ.

Маро буд бар меҳтарон дастрас.
Инони маро барнатобид кас. *Фирдавсӣ*

Фосиқе будӣ ба вақти дастрас,
Порсо гаштӣ кунун аз муфлисӣ. *Носири Хисрав*

ДАСТСОЗ دست‌ساز 1. он чӣ бо даст сохта шудааст; 2. *маҷ.* сохта, пардохта.

Ҳар моидае, ки дастсози фалак аст,
Ё бенамак аст, ё саросар намак аст... *Хоқонӣ*

ДАСТСОЙ دست‌سای *киноя аз* хор, забун.

Ғарат хостгор ояд аз ҳамсаре,
Агар подшаҳ бошад, ар чокаре,
Нахоҳам, ки нокарда дастозмой,
Кунӣ ҷавҳари хешро дастсой. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДАСТТАНГ دست‌تنگ *ниг.* **дасттиҳӣ.**

Ин порсӣ ҳам дасттанг буд ва вусъате надошт, ки ҳоли маро мараммате кунад. *Носири Хисрав*

ДАСТТАНГӢ دست‌تنگی тангдастӣ, мӯҳтоҷӣ, камбағалӣ.

Маро вақте дасттангӣ ва усрате рӯй намуд. *Авфӣ*

ДАСТТИҲӢ دست‌تهی фақир, камбағал, мӯҳтоҷ.

Гуфтам, к-ӯ фақиру дасттиҳист,
Мардро доғи фақр рӯсияҳист. *Ҷомӣ*

ДАСТУР دستور 1. вазир.

Бихонд он ҷаҳондида Ҷомоспро,
Ки дастур буд шоҳ Гуштоспро. *Дақиқӣ*

Арасту, ки дастури даргоҳ буд,
Ба ҳар неку бад маҳрами шоҳ буд. *Низомӣ*

2. *маҷ.* роҳнамо.

Зафар вайро далелу ҷуд ганҷур,
Вафо вайро амину ақл дастур. *Фахриддини Гургонӣ*

дастур кардан раҳнамо қарор додан; оин кардан, пеша кардан.

Гаҳе шармаш ҳаворо дур кардӣ,
Хирад андешаро дастур кардӣ. *Фахриддини Гургонӣ*

3. тарз, тариқ; қоида, қонун, расм, одат.

Дастур он аст, ки ҷавшан бар андом озмуда мешавад. *Авфӣ*

Дастури ҷаҳон, бародар, ин аст,
Айшаш ба миён, ғамаш камин аст. *Шоҳин*

4. рухсат, иҷозат, фармоиш; **ба дастури ...** а) ба тарзи ..., ба тартибу қоидаи ..., ба расму оини ...

Рӯзи дигари фавташ ҷасади латифашро ҷаноза хонда, ба дастури аҷдод дар муҳаввати муфтиён дар ҷавори мазори ... шайх Мансури мотридӣ ба хок супурдам. *Малеҳо*

б) бо иҷозати ...; бо фармоиши ...

Ва ба дастури падарам маро ба муҳимми ... шаръия дар дорулқазои Самарқанд амр карданд. *Малеҳо*

дастур додан иҷозат додан; супориш ва фармон додан.

Ҷон мерасад ҳар дам ба лаб, донӣ, ки бозӣ нест он,
Бар ноз дастуре мадеҳ чашми дағоро ҳар замон. *Хисрави Деҳлавӣ*

дастур доштан а) раҳбару раҳнамо қарор додан.

Ҳамеша хирадро ту дастур дор,
Бад-ӯ ҷонат аз носазо дур дор! *Фирдавсӣ*

б) иҷозат доштан; фармон доштан.

ДАСТУРУЛАМАЛ *а.* دستورالعمل роҳнамо, нишондод.

Сикандар ин суханонро дастуруламал сохта, бинои ҷанг ва сулҳ бар ин ниҳод. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

ДАСТУРӢ دستوری иҷозат, рухсат.

Ба дастурии ӯ шавӣ шуғлсанҷ,
Ки дастури доно беҳ аз теғу ганҷ. *Низомӣ*

дастурӣ додан иҷозат додан.

Амруллайс хост, ки пиёда шавад, амир Мозӣ дастурӣ надод. *«Таърихи Наршахӣ»*

ДАСТФИШОН دستفشان *ниг.* **дастафшон** I.

Хезу боло бинамо, эй бути ширинҳаракот,
К-аз сари ҷону ҷаҳон дастфишон бархезам. (1) *Ҳофиз*

ДАСТФОЛ دستفال савдои аввалин (ки гӯё барори савдо ба ин вобаста аст), байъи аввал, шавгун.

Дастфоле, ки ҷуди ӯ карда,
Гард аз баҳру кон баровард. *Маъруфии Балхӣ*

ДАСТХАТ دستخط **1.** он чӣ бо даст навишта мешавад, дастнавис.

Оби шавқ аз чашми Саъдӣ меравад бар дастхат,
Лоҷарам чун шеър меояд, сухан тар мешавад. *Саъдӣ*

2. имзо; **дастхат кардан** (*ё* **намудан**) а) навиштан, руқъа ва шуққа навиштан, мактуб навиштан.

Амир дар зайли саворӣ дастхат намуда, ки фалон сафари Русия кардааст... *Аҳмади Дониш*

б) имзо кардан.

Сиҷилле, ки бар вай кунад дастхат,
Шавад маҳзари гуфтугӯи ғалат. *Туғро*

ДАСТХУШ||ДАСТХАШ دستخوش **1.** *ниг.* даст (дасти хуш).

Пайсипари ҷуръаи майхорагон,
Дастхуши бозии сайёрагон. *Низомӣ*

2. *маҷ.* чизе, ки ба даст дароварданаш осон бошад; муяссар, дастрас.

Ҳофиз, ки сари зулфи бутон дастхушаш буд,
Пас турфа ҳарифест, к-аш акнун ба сар афтод. *Ҳофиз*

дастхуш доштан дастрас доштан, имкон доштан.

Ба паҳлуи шер он гаҳе даст каш,
Ки дорӣ ба шерафканӣ дастхаш. *Низомӣ*

ДАСТХУШК دستخشک *киноя аз* ҳеҷ, ночиз.

Ташнаро қатра беҳ аз гавҳари сероб бувад,
Дастхушк аст садаф пеши ақиқи яманӣ. *Сайидо*

ДАСТЧАРБӢ دستچربی *киноя аз* имдод ва ёрӣ; лутфу марҳамат.

Дар ин замона, ки уммеди дастчарбӣ нест,
Магар чароғ зи худ равғане бурун орад. *Соиб*

ДАСТЬЁБ دستیاب ғолиб, чира, фирӯз, дастьёбанда ба касе.

Ту он гаҳ, ки бар ман шавӣ дастьёб,
Зани беваро дода бошӣ ҷавоб. *Низомӣ*

ДАСТЬЁР دستیار ёридиҳанда, мададгор; хизматгор.

Дастьёру сутуру кори сафар
Сохта, к-ӯ диҳад чӣ некӯтар. *Унсурӣ*
Мулки ӯ пойбанди душмани ӯст,
Қилки ӯ дастьёри ботини ӯст. *Саноӣ*

ДАСТЬЁРА دستیاره дастбанд, дастпона.

Ҳаме то аз маҳи нав шаб нашояд
Чу хотуни ҳабаш бар дастьёра. *Бадри Чочӣ*

ДАСТЬЁРӢ دستیاری ёрӣ, ёрмандӣ; хизматгорӣ.

Райсуҳра ... хост, ки ба макр ва ҳила ва дастьёрӣ шайхро ба даст оварда ҳокими Мултон шавад. *«Таърихи Фаришта»*

Маро гар дар ин пеша дасте расост,
Ҳам аз дастьёрии Саъдӣ бихост. *Шоҳин*

ДАФ دف *ниг.* **доира** II.

Эй басо нуқсон, ки дар зимнаш бувад як навъ суд,
Чун дафи лӯлӣ дарид, аз баҳри маймун чанбар аст. *Фонӣ*

Бонги нюю даф аз даҳлезҳо ба зӯр берун меомад. *Аҳмади Дониш*

◇ **дафи зар** *киноя аз* офтоб.

Мурғ чун рақскунон боз наво баргирад,
Лаб пур аз ханда кунад субҳу дафи зар гирад. *Бадри Чочӣ*

тар будани сари даф *киноя аз* нодон будан (ба эътибори он ки доираи тар садо намедиҳад).

Қуҷо номи асҳоби дониш баранд,
Абулфатҳи Бустӣ сари дафтар аст,
Ҳар он к-ӯ наёяд ба фазлаш муқирр,
Бидонам, ки ӯро сари даф тар аст. *«Тарҷумон-ул-балоғат»*

ДАФЗАН دفزن дойразан, дойрадаст.

Зӯҳраву маҳ дафзану шодони мост,
Булбули ҷон масти гулистони мост. *Шамси Табрезӣ*

ДАФИН *а.* دفین **1.** пинҳон карда шуда, руст карда шуда, пӯшида.

Пора-пора далқу пунбапӯстин
Дар даруни он амома буд дафин. *Румӣ*
Ганҷи бепоён дар ин қалъа дафин,
Ҳаст он қотил вале ғофил аз ин. *Шоҳидӣ*

дафин гардидан пинҳон шудан, рупӯш шудан.

Гоҳ гардад ба хуну хок дафин,
Бистар аз хоку аз хасак болин.

2. *маҷ.* маъданиёт, он чӣ дар зери хок пинҳон аст.

Бе шарафи мӯҳри хозинаш наниҳодаст
Дар дили кон офтоб ҳеҷ дафинро. *Анварӣ*

3. дафн кардашуда, гӯронидашуда; **дафин кардан** гӯрондан, дафн кардан.

Дигарон бар вай офарин карданд,
Бо тани куштагон дафин карданд. *Низомӣ*

ДАФИНА *а.* دفینه ганҷ, пул ва ҷавоҳироти дар зери замин пинҳон кардашуда; ганҷ, пулу ҷавоҳирот; боигарӣ.

Холи рухат зи банда бидуздид ақлу дин,
Шаб бо чароғ ёфт матоу дафинаро. *Камоли Хуҷандӣ*

Хайри ман дар он аст, ки маро хазина ва дафина набошад. *Аҳмади Дониш*

ДАФН *а.* دفن гӯронидан, ба хок супоридани мурда.

Чу аз шуғли дафнаш бипардохтанд,
Ҳакимон хираднома̄ҳо сохтанд. *Ҷомӣ*

дафн кардан (*ё* **сохтан**) а) дар хок пинҳон кардан, чизеро дар зери замин гӯр кардан.

Зарҳо бибурдам ва ба мавзее дафн кардам. *Авфӣ*

б) гӯр кардан (мурдаро).

Афросиёб ӯро бикушт ва ҳам дар ин ҳисор... ӯро он ҷо дафн карданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ҳар кӣ мемирад, дар он ҷо дафн месозанд. *Малеҳо*

ДАФНАВОЗ دفنواز доирадаст.

Ба хушхонӣ дафнавози тазарв,
Ба марғулаи зулфи раққос сарв. *Туғро*

ДАФНУК دفنوک зинпӯши асп, ғошия.

Аз бузургӣ ки ҳастӣ, эй хаштук,
Чокарат бар китаф ниҳад дафнук. *Рӯдакӣ*

ДАФОИН *а.* دفائن *ҷ.* **дафина.**

Қанори боғ ҳама пур хазоини Доро,
Фазои роғ ҳама пур дафоини Қорун. *Ватвот*

ДАФОТИР *а.* دفاتر *ҷ.* **дафтар.**

Ҳаргоҳ қазияи бузург рӯй намояд, онро арбоби қалам дар дафотир сабт намоянд. (2) *«Таърихи Фаришта»*

Фа-лоҷарам он чӣ дар дафотир ҳозир дидам, дар ин авроқ кашидам хотири асҳобро. (2) *Аҳмади Дониш*

ДАФТАР دفتر **1.** дастаи варақҳои паси ҳам дӯхташуда (барои китобат); **2.** китоб; маҷмӯа; асари навишташуда.

Ба ғайри сафҳаи дил котиби қазо нанавишт
Ҳадиси ишқ, ки дар дафтару китобе нест. *Ибни Ямин*

Дарнагирад дамат, эй носеҳи доно, ба Камол,
То бар оташ наниҳӣ дафтари доноиро. *Камоли Хуҷандӣ*

3. китоби қонунҳо, маҷмӯаи қонунҳо.

Яке дафтаре созам аз ростӣ,
Ки напзирад он каҷжию костӣ. *Фирдавсӣ*

4. он чӣ, ки дар он даҳлу харҷ ба ҳисоб гирифта мешавад, китоби ҳисоб.

Дарди сар бисьёр дорад дафтару тӯмори қарз,
Ҷуз фаромӯшӣ нависад гар яке, аз бар макун! *Савдо*

5. *маҷ.* барг, варақ.

Гуфтам: Эй ҷони ҷаҳон, дафтари гул айбе нест,
Ки шавад вақти баҳор аз маи ноб олуда. *Ҳофиз*

◇ **дафтари аъмол** *д.* ҳисоби кору кирдорҳо.

Ҳадиси ишқу ғами дард, Ҷомӣ, ин ҳама чист,
Агар на дафтари аъмоли мост девонат? *Ҷомӣ*

дафтари мусаввад а) дафтари сиёҳнависӣ; б) *кинояаз* шаб.

Пайрави амраш аз фалак ҳар субҳ
Тай кунад дафтари мусаввадро. *Бадри Чочӣ*

дафтари ушшоқ хондан машғули ишқ шудан, ишқбозӣ кардан.

То ба кай гӯям, ки хонам дафтари ушшоқро,
Аз китоби меҳнаташ як сатр агар хонӣ, бас аст. *Туғрал*

дафтари ғам аз ҳам кушодан *кинояаз* дарду ҳасрат кардан, ғаму андӯҳи худро баён кардан.

... Сӯи падараш қадам ниҳоданд,
В-он дафтари ғам зи ҳам кушоданд. *Ҷомӣ*

аз дафтари лайлу наҳор берун кардан *кинояаз* нобуд кардан.

Дар аввали моҳи барот мушрифи қазо рӯзномаи ҳаёти Навоиро чун фарди ботил аз дафтари лайлу наҳор берун кард. *«Таърихи Сайидроқим»*

ДАФТАРДОР دفتردار ҳисобчӣ, ҳисобдор.

ДАФФОФ *а.* دفاف **1.** доирасоз, устои дафсоз; **2.** *маҷ.* доирадаст, доиразан.

Даффофу хушовозу накӯрӯст, аз он
Дар доираи ҳусн мақоме дорад. *Сайфӣ*

ДАФЪ *а.* دفع **1.** дур кардан, рад кардан; рондан; рафъ кардан, бартараф намудан; нест кардан.

Мудаббирони мамолики он тараф дар дафъи мазаррати эшон машварат карданд. *Саъдӣ*

Шаб барои дафъи сармо пунба мекардам хаёл,
Партави маҳ чун фитод аз равзани кошонаам. *Мушфиқӣ*

дафъи аодӣ несту нобуд кардани душманон.

Ҳаким... фармуд, ки дар дафъи аодии мамлакат азми дуруст бағоят писандида аст. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

дафъ кардан (*ё* **намудан**) дур кардан, рондан; нест кардан.

Моланд агар ба пайкари худ равғани маро,
Бешакку шубҳа дафъ кунад дарди устухон. *Сайидо*

2. боздоштан.

Басе кард дар дафъи хун ҳила соз,
Вале хун наистод аз ҳила боз. *Ҷомӣ*

◇ **дафъи хумор** хумор шикастан.

Эй чаманпайкари хуршед-узорам, бинишин,
Ҷоми май гиру паи дафъи хуморам бинишин! *Савдо*

дафъи ҳодиса бар зидди ҳодисае чораи қатъӣ дидан.

Эй сарваре, ки ҳазми ту тасдиди мулкро
Ҳангоми дафъи ҳодиса садди мусаддад аст. *Анварӣ*

ДАФЪА *а.* دفعه бор, кара.

Сад ҳусн ба он рух ту ба як дафъа фурӯшӣ,
Маҳ рафт ба мизон, ки фурӯ шуд ба тарозу. *Камоли Хуҷандӣ*

ДАФЪАТАН *а.* دفعتاً якбора; ногаҳон, нохост.

Ҳар ду бузургвор дафъатан ба забон оварданд, ки эй мавлоно... ҳар чӣ ба хотири шумо бигзарад дар миён ояд. *«Таърихи Фаришта»*

ДАФЪУЛВАҚТ *а.* دفع‌الوقت кашолдиҳӣ, ба таъхир мондан, ақибандозӣ.

Ба афғон гуфт: То чанд, эй ҷафокеш,
Ба дафъулвақт дурам дорӣ аз хеш. *Нозим*

ДАХИЛ *а.* دخیل **1.** он кӣ ба кори шахси дигаре дахл дорад; дахолаткунанда; **2.** *маҷ.* ҳамроҳ, шарик, саҳмдор.

дахил шудан ҳамроҳ шудан, шарик будан.

Субҳи пирӣ омаду вақти раҳил,
Дар асотиру самар кам шав дахил. *Румӣ*

Шайх гуфт...: Дар истиҷобати дуо ӯ низ дахил шуд. *«Таърихи Фаришта»*

ДАХЛ *а.* دخل **1.** дахолат, мудохила, по дар миён ниҳодан; **дахл доштан** дахолат доштан; муносибат доштан.

Ҷанобиі вазоратмартаба дигар ҳаққе ва дахле дар умури мулкӣ надоранд. *Садри Зиё*

2. даромад, мадохил, воридот; *муқобили* **харҷ.**

Дахли худро музоаф кард ва харҷро кам. *Авфӣ*

Дахли сад баҳр аст харҷи дидаам,
Мардуми чашмам аҷаб дарьёдил аст. *Шавкат*

дахл кардан а) суд бурдан, нафъ гирифтан, фоида кардан, даромад кардан; б) дахолат кардан; *маҷ.* гап партофтан, чизе гуфтан.

Хони мазкурро ҳар гоҳ бо усто мулоқот афтодӣ, дахле кардӣ ва усто ҷавоби ҳазломезе гуфтӣ. *Садри Зиё*

3. *маҷ.* манбаи таъминот, воситаи таъминот.

Эй ёр,... тавонгарон дахли мискинонанд ва захираи гӯшанишинон... *Саъдӣ*

4. ҳосил, ғалладона.

Шоҳо, сипоҳи ту, ки чу мӯранду чун малах,
Бар гирди дахлу донаи деҳқон нишастааст. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

дахли Хузистон мадохилу ҳосили яксолаи шакари Хузистон, ки киштзори найшакар бисьёр дорад.

Ба нозе қалби Туркистон дарида,
Ба бӯсе дахли Хузистон харида. *Низомӣ*

дахл бардоштан ҳосил гирифтан.

Чун покбозон ҳар куҷо тухми иродат коштем,
Аз киштзори орзу дахли бало бардоштем. *Исмат*

ДАХМ دخم *ниг.* **дахма.**

Чунин гуфт бо ман ситорашумор,
Ки Рустам кунад дахми Соми савор. *Асадӣ*

ДАХМА دخمه сардоба, хонаи зеризаминие, ки дар он ҷасади оташпарастонро мегузоштанд, мақбара, сағона; гӯрхона.

Бар оини шоҳон яке дахма кард,
Чӣ аз зарри сурху чӣ аз ложвард. *Фирдавсӣ*

Ҳеч доно зи мурда бок надошт,
Нанг аз дахмаҳои хок надошт. *Бедил*

◇ **ин дахма** *киноя аз* дуньё.

Май нӯш куну ҷуръа бар ин дахма фишон з-он-к
Дилмурда дар ин дахмаи перӯзаватой. *Хоқонӣ*

ҳафт дахмаи хазро *киноя аз* ҳафт табақаи осмон, фалак.

Оби ҳаёт нӯшаду бас хоки мурдагон
Бар рӯи ҳафт дахмаи хазро барафганад. *Хоқонӣ*

ДАХМАБОН دخمه‌بان гӯрбон, посбони гӯрхона.

Бидаранд аз симоъ хаймаи чарх,
Сухра бар дахмабон кунанд ҳама. *Ҳотифӣ*

ДАХШ I دخش оғоз, ибтидо; шавгун.

Нав-ошиқаму аз ҳама хубони замона
Дахшам ба туаст, ар чӣ киам хуб бувад ҳол. *Фароловӣ*

ДАХШ II دخش торик, тира.

Бихоҳ он чӣ хоҳиву дигар бубахш,
Макун бар дили мо чунин рӯз дахш. *Фирдавсӣ*

ДАШ دش худорой, худро ба қисфаву сурати хуб даровардан.

Ин кашу даш ҳаст ҷабру ихтиёр,
Аз вараи ин даромад ҷазби ёр. *Румӣ*

ДАШНА دشنه навъе аз ханҷар, корди нӯгтез.

Густох манеҳ ба ҳарфаш ангушт,
То бар дами дашна ноядат мушт. *Шоҳин*

дашна задан ханҷар задан, бо корд ҳамла кардан.

Он дигар ба Восил андаррасид ва вай андар намоз буд, дашна андар Восил зад. *«Таърихи Наршахӣ»*

дашна кашидан корд кашидан, қасди куштан кардан.

Чу шуд дилбастаи меҳраш, макаш дашна, макуш ташна,
Чу новак дар ҷигар дорад, магӯ таркаш, макун қурбон! *Бадри Ҷочӣ*

◇ **дашнаи субҳ** *киноя аз* равшании субҳ.

Ман он румсолори тозиҳушам,
Ки чун дашнаи субҳ зангӣ кушам. *Низомӣ*

дашнаи тез баркашидани субҳ *киноя аз* дамидани субҳ.

Субҳ чун баркашид дашнаи тез,
Чанд ҳуспӣ, Низомиё, бархез! *Низомӣ*

ДАШНАШИКОР دشنه‌شکار касе, ки бо дашна шикор мекунад.

Карданд зиреҳ пӯст бар андоми шаҳидон,
Мижгони касе дашнашикор аст, бибинед. *Саъдӣ*

ДАШНОМ دشنام *ниг.* **душном.**

ДАШТ دشت **1.** саҳро, биёбон; замини ҳамвори васеъ.

Он зиндагие, ки бе ту бигзашт,
Бодест гузашт бар сари дашт. *Шоҳин*

Дашти Карбало номи мавзее (дар Ироқ), ки он ҷо имом Ҳусайн — писари Алӣ — кушта шудааст.

З-остини шохи гул фавворан хун сар кашид,
Домани саҳро зи ҷӯши лола дашти Карбалост. *Сайидо*

2. зироатгоҳ, киштзор.

Ҷаҳондида пире бар ӯ баргузашт,
Чунин гуфт хандон ба нотури дашт:
Манпиндор, ҷони падар, к-ин ҳимор
Кунад дафъи чашми бад аз киштзор. *Саъдӣ*

Дами субҳ деҳқони зарринаташт
Баромад паи обдорӣ ба дашт. *Сайидо*

3. Дашти Баёз, ки шаҳрест дар наздикии Хуросон.

Дар Бухоро бандаи садри ҷаҳон
Муттаҳам шуд, гашт аз садраш ниҳон.
Муддати даҳ сол саргардон бигашт,
Гаҳ Хуросон, гаҳ Қӯҳистон, гоҳ Дашт. *Румӣ*

◇ **ин дашт** *киноя аз* дуньё, олам.

Макун айбам зи хун хӯрдан дар ин дашт,
Ки коромӯзи оҳуи таторам. *Ҳофиз*

Дар мазраи ҷаҳон мафишон донаи умед,
З-ин дашт баргузар, ки заминест донасӯз. *Урфӣ*

дашти найзаварон *киноя аз* Арабистон.

Фаровон кас аз дашти найзаварон
Бари хеш хонд озмуда сарон. *Фирдавсӣ*

дашти саворони найзагузор *киг.* **дашти найзаварон.**

Яке мард буд андар он рӯзгор
Зи дашти суворони найзагузор. *Фирдавсӣ*

(ин) дашти тапишхез *кинoя аз* дуньёи пурташвиш.

Гарди ором дар ин дашти тапишхез кучост,
То ба чое бирасед, обила буньёд кунед. *Бедил*

ДАШТБОН دشتبان посбони киштзор, нигаҳбони кишт.

Чу дар сабза дид аспро даштбон,
Кушода забон шуд дамону данон. *Фирдавсӣ*
Паи гӯр, к-аз даштбонон гум аст,
Зи номардумиҳои ин мардум аст. *Низомӣ*

ДАШТБОНӢ دشتبانی посбонӣ, назорати киштзор.

Биёбониён паҳлавонӣ кунанд,
Маликзодагон даштбонӣ кунанд. *Низомӣ*

ДАШТГОҲ دشتگاه **1.** биёбон, саҳро; **2.** *маҷ.* гӯристон.

Бигуфто, ки кардам дар ин даштгоҳ
Ба гӯри гадоёну шоҳон нигоҳ,
Нашуд устухонҳои шоҳон ҷудо
Ба чашми ман аз устухони гадо. *Ҷомӣ*

ДАШТНАВАРД دشت‌نورد *киг.* **даштпаймо(й).**

... В-эй даштнаварди кӯҳпаймой
Нагрифта сукун ду дам ба як ҷой. *Ҷомӣ*

ДАШТНИШИН دشت‌نشین он кӣ дар дашту биёбон зиндагӣ мекунад.

Ачуза даштнишин буда, пеш аз ин вақте инчунин ҳангомае надида буд. *Садри Зиё*

ДАШТПАЙМО(Й) دشت‌پیما(ی) биёбонгард.

Ҳар фард раҳи назорапирой
Шуд кӯҳнаварду даштпаймой. *Файзӣ*
Ғизоли даштпаймое, биёбонгард нахчире,
Адоватҷӯй бераҳме, зи сар то пой тазвире. *Сайидо*

ДАЪБ *а.* دأب одат, расм; хӯ, хислат.

Даъби мо нест гила хоса ба ҳар ноҷинсе,
Гарчи анвои ҷафо аз ҳама асноф кашем. *Ҷомӣ*

Ва даъби он ҳазрат он буд, ки ҳар рӯз шеъре дар миён меандохтанд ва шуароро ба ҷавоб ва татаббӯъи он маъмур месохтанд. *Восифӣ*

ДАЪВАТ *а.* دعوت **1.** ҷеғ задан, таклиф намудан.

Даъвати сулҳ монд номасмӯъ,
Бар фасод уфтод азми руҷӯъ. *Бедил*

2. зиёфат, меҳмонӣ.

Оқибат чун шуд сарои ӯ тамом,
Даъвате оғоз кард аз баҳри ом. *Аттор*

даъват кардан (ё фармудан) а) хондан, ҷеғ задан, таклиф намудан ба коре ё ҷое.

Муддате даъвати мардум мекарданд ва мардумро ба байъати худ мехонданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Бирав, эй зоҳиду даъват макунам сӯи биҳишт,
Ки худо дар азал аз баҳри биҳиштам насиришт. *Ҳофиз*

б) ба зиёфат таклиф кардан; зиёфат кардан.

Мизбонии хос хӯи бад аст,
Даъвати ом кардан аз хирад аст. *Саноӣ*

Рӯзе амлокдор, раис ва амину оқсаққолонро даъват фармуд. *Садри Зиё*

3. дуо; талаб, хоҳиш (махсусан аз худо).

Беш аз бурутошон нагузоштасту нагзарад,
Ашъорашон чу даъвати номустаҷобашон. *Хоқонӣ*

ДАЪВАТӢ دعوتی даъватшуда, хондашуда.

Ҳин биё, ки ман расулам даъватӣ,
Чун аҷал шаҳваткушам, не шаҳватӣ. *Румӣ*

ДАЪВО||ДАЪВӢ *а.* دعوا||دعوی **1.** додхоҳӣ, барои мудофиаи ҳуқуқ ба маҳкама муроҷиат намудан; ҷанҷол, низоъ.

Оташ қурбони ҳар кӣ бипазирад, сухан ва даъвои ӯ ҳаққ аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Манеҳ аз ҳад бурун по бар гулӯи шиша, эй соқӣ,
Наметарсӣ, ки бар гардан туро даъвои хун афтад. *Сайидо*

2. иддио, талаби нодуруст, талаби ноҳақ.

Ба гардун паллаи худ бурда хуршед аз сабуксангӣ,
Зи даъвӣ бас ки шуд ҳампаллаи санги тарозуят. *Асирӣ*

даъво доштан *киг.* **даъво кардан.**

Давлати салотини мамолики Мовароуннаҳр бисьёр хурд аст, чунки замини эшон маҳдуд, маазолик дар он панҷ-шаш нафар даъвои истиқлол доранд. *Аҳмади Дониш*

даъво кардан иддио кардан, он чиро ки нест, ба худ нисбат додан.

Даъвӣ кунӣ, ки шоири даҳрам, валек нест
Дар шеъри ту на ҳикмату на лаззату на чам. *Шаҳид*

Ба ғурури мулки Миср даъвои худоӣ кард. *Саъдӣ*

3. шаҳодат, гувоҳӣ; **даъвӣ додан** гувоҳӣ додан.

Лабу даҳони ту даъвӣ ба куштанам доданд,
Вакили мутлақ аз ин ҳар ду кас киро кардӣ? *Хисрави Деҳлавӣ*

◇ **даъвии нони қоқ** иддиое, ки асоси ночизе дорад.

Гарчи тамаъ буридаам, ошиқи ранҷдидаам,
Муфт чӣ гуна бигзарам даъвии нони қоқро? *Савдо*

даъвӣ задан лофидан, ифтихор изҳор намудан.

Соҳиби иззати зотӣ назанад дам зи ҳасаб,
Ғунча ҳаргизназанад даъвии гулпираҳанӣ. *Сайидо*

ДАҒАЛ دغل **1.** макр, ҳила.

Бар замин зад кӯҳнаро, к-эй беиёр,
З-ин дағал моро баровардӣ зи кор. *Румӣ*
Муқомире ба даруни қиморхонаи ишқ
Хазинаи ду ҷаҳон бохт бе дағою дағал. *Исмат*

2. маккор, ҳилагар, фиребгар; қаллоб.

Бирав, шери дарранда бош, эй дағал,
Маяндоз худро чу рӯбоҳи шал. *Саъдӣ*
Он беҳ, ки зи асбоби парӣ парҳезӣ,
В-аз нанги табибони дағал бигрезӣ. *Ҷомӣ*

3. носара, сақат (оид ба пули тиллову нуқра).

То чӣ хоҳӣ харидан, эй мағрур,
Рӯзи дармондагӣ ба сими дағал. *Саъдӣ*

ДАҒАЛӢ دغلی ҳилагарӣ, маккорӣ, фиребгарӣ.

Зоҳид... нақши дағалию бевафоии ӯро [дуньёро] аз рӯи дафтари рӯзгор хонда медонист. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Аз чунон шоҳу сарваре чу Алӣ
Гар касе сар кашад, зиҳӣ дағалӣ. *Ҷомӣ*

ДАҒДАҒА *а.* دغدغه **1.** тарс, бим; ташвиши хотир; воҳима, васваса.

Шоҳи Яманро зоҳир аз ӯ дағдаға дар дил ва ҳадшае дар хотир падид омада. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

... К-ин шоҳ сари гадо чӣ дорад?
З-ин дағдаға муддао чӣ дорад? *Шоҳин*

дағдаға доштан тарсу воҳима доштан.

Султон Қутбиддин дағдағаи бисёр аз ҷониби Тоҷуддин дошт. *«Таърихи Фаришта»*

2. майлу хоҳиш, орзу, ҳавас.

То маро мансаби дарбонии ӯ ҳосил шуд,
Аз сари дағдағаи ному нишон бигзаштам. *Имло*

То чанд бигӯӣ сухане аз даҳани ӯ,
Бигзар ту аз ин дағдаға, к-ин қофия танг аст. *Туғрал*

дағдаға кардан (ё намудан) хоҳиш ва орзӯю ҳавас кардан.

Ҳар вазире иддиои ҳашмат ва дағдағаи кишваркушоию шавкат менамуд. *«Таърихи Сайидроқим»*

ДАҒО دغا **1.** макр, ҳила, фиреб.

Ҷаҳон кӯҳна золест зиракфиреб,
Ба зарқу дағо хешро дода зеб. *Ҷомӣ*

дағо бохтан дар бозӣ фиреб ба кор бурдан, каҷбозӣ, қаллобӣ кардан.

Даврон хори меҳнат дар роҳи ӯ андохт ва ҳарифи каҷбози фалак бо ӯ дағо бохт. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

дағо задан фиребу найранг кардан.

Бо ҷаҳон кӯш, то дағо назанӣ,
Хайма дар коми аждаҳо назанӣ. *Низомӣ*

дағо намудан фиреб додан, найранг кардан; **дағо хӯрдан** фиреб хӯрдан.

То кай дағо хӯрам зи ту, эй бевафо, бирав,
Бигзоштам ба муддаиён муддао, бирав! *Зуҳурӣ*

2. норост, нодуруст; айбдор; фиребгар, маккор.

Чун тарозуи ту каҷ буду дағо,
Рост чун ҷӯӣ тарозуи ҷазо. *Румӣ*

Ҷон мерасад ҳар дам ба лаб, донӣ, ки боре нест он,
Бар ноз дастуре мадеҳ чашми дағоро ҳар замон. *Хисрави Деҳлавӣ*

3. носара, қалб (дар бораи симу зар).

ДАҒОБОЗ دغاباز каҷбоз; фиребгар, ҳилагар.

Бар ин арса машав каҷрав чу фарзин,
Дағобоз аст гардун, мӯҳра барчин. *Убайди Зоконӣ*

Ҳуш дор, ки гетии дағобоз
Ногаҳ кунадат ситеза оғоз. *Шоҳин*

ДАҒОПЕША دغاپیشه фиребгар, ҳилагар.

Чанд рӯзе зи паи таҷриба беморaш кун,
Бо табибони дағопеша сару кораш деҳ! *Шамси Табрезӣ*

Гар ба накде диҳадат майли дағопеша рақиб,
Ба фиребаш наравӣ, к-ин ҳама роҳи буҷул аст. *Ҳайрат*

ДАҚ(Қ) I *а.* دق **1.** кӯфтан, кӯбидан.

Вақти дақ(қ) оҳангар ар пӯшид далқ,
Эҳтишоми ӯ нашуд кам пеши халқ. *Румӣ*

2. *маҷ.* дархост, гадоӣ.

Сер нӯшӣ аз таому нуқли ҳақ,
То равад аз ту шикамхорию дақ. *Румӣ*

дақ кардан гадоӣ кардан.

Воизеро дидам, ки ҳама рӯз дақ мекард ва зар мениҳод ва намехӯрд ва ба кас намедод. *«Хористон»*

3. сарзаниш, таъна, маломат.

Ҷуз магар он сӯфие, к-аз нури ҳақ
Сер хӯрд, ӯ фориғ аст аз нангу дақ. *Румӣ*

Раҳм кун ӯрову кам кун таъну дақ,
Худ мабину хавф кун аз макри ҳақ. *Шоҳидӣ*

дақ гирифтан айбҷӯӣ ва эътироз кардан.

Чунон хидмат ба ҷой овардӣ, ки султон бар вай ҳеҷ дақ натавонист гирифт. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Хез ва то пой дорӣ, гурез, ки ҳасудон бар ту дaққе гирифтаанд... *Саъдӣ*

дақ додан таъна задан.

Ғизои рӯҳ бувад бодаи раҳиқ, алҳақ,
Ки рангу бӯш диҳад рангу бӯи гулро дақ. *Ибни Сино*

ДАҚ(Қ) II *а.* دق як навъ матои нафиси қиматбаҳо; **даққи мисрӣ** як навъ қумоши нафиси мисрӣ.

Рафту бардошт як ба як салабаш,
Даққи мисрӣ, амомаи қасабаш. *Низомӣ*

Ҷаҳл саратро чу ба пастӣ фиганд,
Кай шавадат аз дақи мисрӣ баланд?! *Хисрави Деҳлавӣ*

ДАҚИҚ *а.* دقیق **1.** борик, нозук.

Агарчи мӯи миёнат ба чун мане нарасад,
Хуш аст хотирам аз фикри ин хаёли дақиқ. *Ҳофиз*

Ҳам дар ин ҷо ба назди фаҳми дақиқ
Гашт бепарда маънии таҳқиқ. *Бедил*

2. маҳин, латиф; хушоҳанг.

Фарҳанги суханҳои дақиқи Туғрал,
Не таври «Сурoҳ» аст, на гуфтори «Ҳамиз» аст. *Туғрал*

муаммои дақиқ сухани пӯшидамаънои борик.

Аммо фақир дар тасҳили ин муаммои дақиқ ва дар зикри ин муддаои амиқ фурӯ рафтам. *Восифӣ*

ДАҚИҚА *а.* دقیقه **1.** нуктаи борик; сухани пӯшидамаънои нозук.

Миёни ӯ, ки худо офаридааст аз ҳеҷ,
Дақиқаест, ки ҳеҷ офарида накшодаст. *Ҳофиз*

дақиқа рондан нуктаи борик гуфтан, сухани нозук гуфтан.

Бад-ин дақиқа, ки рондам, гумони гадья мабар
Ба банда, гарчи гадоӣ шариати шуарост. *Анварӣ*

2. ҷузъи нозук ё нуктаи нозуки ягон касбу ҳунар ва ғ.

Маро аз илми кушти дақиқае монда буд..., имрӯз бад-он дақиқа бар ман ғолиб омад. *Саъдӣ*

Бозорӣ... дар ҷавоб навишт, ки он ки давлат ба ман арзонӣ дошта, ҳеҷ дақиқае аз таълими ҷаҳондорӣ фурӯ нагузошта. *«Анвори Суҳайлӣ»*

3. шастьяки соат, ки ба шаст сония баробар аст;
4. *нуҷ.* шастьяки дараҷа, аз шаст як ҳиссаи дараҷа.

ДАҚИҚАДОН دقیقه‌دان борикбин, нозукфаҳм, донишманд.

Қорӣ Абдулмаҷиди ҳаким дар мантиқу фалсафа дақиқадон буд. *Садри Зиё*

ДАҚИҚАЁБӢ دقیقه‌یابی борикбинӣ, хурдадонӣ, нуктасанҷӣ.

Шуд маҳви дақиқаёбии ӯ,
Ҳайрони назоратобии ӯ. *Файзӣ*

ДАҚИҚАХӮ(Й) دقیقه‌خو(ی) нозуктабъ.

Дар додгарӣ дақиқахӯе,
Барбаст ҷаҳон ба тори мӯе. *Файзӣ*

ДАҚИҚАШИНОС دقیقه‌شناس 1. нуктасанҷ.

Чун ӯ надид дидаи айём қарнҳо
Равшандиле, дақиқашиносе, суханваре. *Ҷомӣ*

2. борикбин, нозукрав.

[Дар Қашмир] лашкаре [буд], ки андешаи ҳисоби эшон дар замири ваҳми дақиқашинос нагузаштӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ДАҚИҚНАЗАР دقیق‌نظر борикбин, хурдабин.

Аё дақиқназар меҳтаре, ки гоҳи сахо
Тавонӣ, ар бичаконӣ ҳаме зи оташ об. *Анварӣ*

ДАҚИҚУННАЗАР *а.* دقیق‌النظر *ниг.* **дақиқназар.**

Пас дабир бояд каримуласл, шарифулирз, дақиқунназар, амиқулфикр, соқибурраъй бошад. *Низомии Арӯзӣ*

ДАҚИҚЪЁБ دقیق‌یاب борикбин, нозукфаҳм; нуктасанҷ.

ДАҚОИҚ *а.* دقائق *ҷ.* **дақиқа.**

Аммо аз дақоиқи ин илм ӯ чизеро намедонист. (2) *Ибни Сино*

Бар румузу ҳикоёт ва ишорот ва ҳақоиқу дақоиқ касе мисли шайх Аттор соҳиби вуқуф нашуда. (2) *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

дақоиқ рондан нозукбаёнӣ кардан.

Аз кароматҳи он ҳақоиқ хонд,
В-аз мақомоти ин дақоиқ ронд. *Ҷомӣ*

ДАҚОИҚШИНОС دقائق‌شناس *ниг.* **дақиқашинос.**

Шуд аз гардиши чархи деринасос
Ҳақоиқпазиру дақоиқшинос. (1) *Ҷомӣ*

ДАҚҚ I *а.* دق *ниг.* **дақ(қ)** I.

ДАҚҚ II *а.* دق *ниг.* **дақ(қ)** II.

ДАҚҚУЛҲАСИР *а.* دق‌الحصیر бӯрьёкӯбӣ, бӯрьёкӯбон, зиёфати хонаи нав.

ДАҲ ده *шумораи миқдорӣ* адади 10 (۱۰); ◇ **даҳу ду** *киноя аз* дувоздаҳ бурҷи осмон.

Ба як дам задан з-ин фурӯзанда ҳафт
Бигӯяд, ки андар даҳу ду чӣ ҳаст... *Фирдавсӣ*

даҳ додан ба ҳар ду даст аз пеши худ рондан; дафъ кардан.

Сурати бадро чу дар дил раҳ диҳанд,
Аз надомат охираш ҳам даҳ диҳанд. *Румӣ*

ДАҲАН دهن *ниг.* **даҳон.**

ДАҲАНБАНД دهن‌بند чизе, ки бо он даҳони ҳайвонотро мебананд (барои нагазидани саг ва аспи газанда, барои ба алаф даҳан назадани гови корӣ ва м. инҳо), пӯзбанд.

Беҳтар аз серӣ даҳанбанде набошад шерро,
Ғофил аст он кас, ки мол аз душманон дорад дареғ. *Соиб*

ДАҲАНБАСТА دهن‌بسته хомӯш.

На тифли даҳанбаста будӣ зи лоф,
Ҳаме рӯзӣ омад ба ҷавфат зи ноф! *Саъдӣ*

ДАҲАНБОЗ||ДАҲОНБОЗ دهن‌باز||دهان‌باز даҳоньяла; ҳайрон, ошуфта.

Лола даҳонбоз монд бар лаби ҷӯи баҳор,
То шуда хандон чу гул лаъли лаби ҷӯйбор. *Бадри Чочӣ*

Боз чу гунҷишк даҳонбоз нест,
Ҷои сухан дар даҳани боз нест. *Хисрави Деҳлавӣ*

даҳанбоз мондан ҳайрон мондан, мутаҳайир шуда мондан.

Сабза чу дебочаи худ боз хонд,
Шораки бечора даҳанбоз монд. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДАҲАНБӮС دهن‌بوس он, кӣ ба касе бӯса медиҳад.

Лола, ки шуд бод даҳанбӯси ӯ,
Дидаи наргис шуда ҷосуси ӯ. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДАҲАНДАРИДА دهن‌دریده *ниг.* **даҳондарида.**

Гул ар ба рӯи ту даъвӣ кунад, машав дарҳам,
Даҳандарида ба ҷуз беҳаё намебошад. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

ДАҲБОШӢ ده‌باشی саркардаи даҳ сипоҳӣ.

ДАҲГӮР ده‌گور сифати Баҳроми Гӯр, ки даҳ гӯрро ба як ҳамла шикор мекардааст.

Марди даҳгӯр буд дар нахчир,
Мурдаро кай бувад зи гӯр гузир. *Низомӣ*

ДАҲДАҲӢ ده‌دهی: **зари даҳдаҳӣ** тиллои холис, сара, беғаш, комилъиёр.

Худ зари даҳдаҳӣ ба чанг омад,
Дур зи дарьё, гуҳар зи санг омад. *Низомӣ*

Арсае, к-аш хок зарри даҳдаҳист,
Зар ба ҳадья бурдан он ҷо аблаҳист. *Румӣ*

ДАҲДИЛ||ДАҲДИЛА ده‌دل||ده‌دله 1. мунофиқ, дурӯя; булҳавас.

Шарҳи он бигзораму гирам гила
Аз ҷафои он нигори даҳдила. *Румӣ*

Ӯ ёри вафо набваду аз ёр бибуррад,
Ин даҳдиларо маҳрами асрор мадоред. *Шамси Табрезӣ*

2. *киноя аз* далер, диловар, шуҷоъ.

Аз дидани тавоифи атрофи бӯстон
Вақти назора мардуми якдил чу даҳдил аст. *Адиб Собир*

ДАҲЗАБОН ده‌زبان бисьёргӯй, пургӯй, лаққӣ, серҷоғ.

Ба сони савсан агар даҳзабон шавад Ҳофиз,
Чу ғунча пеши туаш мӯҳр бар даҳан бошад. *Ҳофиз*

Бас куну хомӯш кун, эй даҳзабон,
Қ-ин ҳама як гӯш наовардаанд. *Шамси Табрезӣ*

ДАҲЛЕЗ||ДЕҲЛЕЗ دهليز 1. даромадгоҳ, мадхал; хонаи хурде, ки аксар дар он ҷо пайгаҳу обрез воқеъ буда, аз он ба хонаи калон медароянд.

Аз суффаи хона то ба даҳлез
Мекард зи хуни дида гулрез. *Шоҳин*

[Шоҳзода] касонро дар даҳлез таъин кард, ки чун ман гӯям «бизанед!» алалфавр дароед ва вазирро аз миён бардоред. *Аҳмади Дониш*

2. роҳрави болопӯши мобайни дарвозаву дари хона.

ДАҲЛЕЗА||ДЕҲЛЕЗА دهليزه 1. *ниг.* даҳлез; 2. даромадгоҳи тангнои дара.

Ба даҳлезаи он гузаргоҳи сахт
Чу шерон зи Ширвон бурун бурда рахт. *Низомӣ*

ДАҲЛЕЗӢ دهليزى: **сухани даҳлезӣ** *киноя аз* сухани беҳуда, гапи беасос.

Гуфт: Даҳлезист, илло, ин сухан,
Пеши шаҳ хок аст ин зарри куҳан. *Румӣ*

ДАҲМАРДА دهمرده: **ҷоми даҳмарда** *киноя аз* ҷоми калон.

Таваққуф макун, ратли пуркарда деҳ,
Ба дарьёкашон ҷоми даҳмарда деҳ. *Низомӣ*

ДАҲМАРДАГӮӢ دهمرده گوى касе, ки ба қадри даҳ кас гап мезанад, пургӯй, сергап.

Ҳазар кун зи нодони даҳмардагӯй,
Чу доно яке гӯю парварда гӯй! *Саъдӣ*

ДАҲО *а.* دها зиракӣ, камоли фикр ва нуктаи аълои фиросат; ботадбирӣ.

Даҳову диҳиш дораду мардумӣ,
Сурӯшест дар сурати одамӣ. *Низомӣ*

ДАҲОЗ||ДАҲОЖ دهاز||دهاژ бонг, фарьёд, наъра.

Фаррухӣ, бандаи ту, бар дари ту
Аз нашоти ту баркашида даҳоз. *Фаррухӣ*

ДАҲОК دهاک лақаби Заҳҳок.

Чун [Заҳҳок] муттасиф ба даҳ айб буд мулаққаби Даҳок шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ДАҲОН||ДАҲАН دهان||دهن 1. узви бадани инсон ва ҳайвон, ки дар он дандонҳо ва забон ҷойгир аст ва хӯрок дар он хоида нарм карда мешавад; ком.

Ва даҳон чун мазаи қавӣ ёбад, мазаи заиф андар наёбад, зеро ки он олати ҷисмонӣ бо он чизи қавӣ машғул шуда бошад. *Ибни Сино*

На чандон бихӯр, к-аз даҳонат бараояд,
На чандон, ки аз заъф ҷонат барояд. *Саъдӣ*

даҳони фарох даҳани калон.

Даҳоне фароху сияҳ чун лавед,
К-аз ӯ чашми бинанда гаштӣ сапед. *Низомӣ*

2. *маҷ.* қисми саркушодаи зарф, тӯп ва ғ. хоҳ бо сарпӯш ва хоҳ бе сарпӯш.

Даҳони шиша кушо, субҳ шуд, шароб бирез,
Мае ба соғари ман ҳамчу офтоб бирез! *Хоқонӣ*

даҳони хома нӯги қалам.

Аз даҳони хома ҳар шаб, Сайидо, оби сиёҳ
То саҳар дар ҳасрати он зулфу кокул мечакад. *Сайидо*

3. *маҷ.* даромади ҷӯи об, сари об.

Цефа чу бандад даҳани ҷӯй танг,
Оби равон гирад аз он бӯю ранг. *Ҷомӣ*

◇ **даҳони дарида** даҳони бефаровез, даҳони пургӯй ва сафсатагӯй; **даҳони писта** *киноя аз* даҳони танг.

Шӯхи баққол аз даҳони пистааш гуфтам сухун,
Хонаи ман рафту гуфто: Кишмишигӯӣ макун. *Сайидо*

даҳон бастан худдорӣ кардан аз хӯрок.

Даҳон баст Фазлӣ ба рӯзи сиём
Зи шурби шаробу зи акли таом. *Фазлӣ*

даҳон боз (во)мондан яла шуда мондани даҳан аз ҳайрат ва тааҷҷуб.

Чу механдад лаби шаккарфишонат,
Зи ҳайрат боз мемонад даҳонҳо. *Хисрави Деҳлавӣ*

Гӯям агарат хубии ҳавлоию ҳавло,
То ҳашр бимонад зи тааҷҷуб даҳанат во. *Савдо*

даҳан пахн мондан даҳан кушода мондан; *киноя аз* ҳайрон гаштан, моту мабҳут шудан.

Ҳар кӣ акси рухи ту мебинад,
Даҳанаш паҳн боз мемонад. *Аттор*

даҳон пуроб шудан (ё гаштан) *киноя аз* тамаъ кардан; ҳавас рафтан, оби даҳан рафтан аз ҳавас ва ҳаловат.

Агар дидаме ин ғанимат ба хоб,
Даҳонам шудӣ з-ин ҳаловат пуроб. *Низомӣ*

Ҳадиси теғи ту ҳар ҷо, ки дар миён ояд,
Даҳони захми шаҳидон пуроб мегардад. *Соиб*

даҳони *касеро* **фурӯ бастан** хомӯш кардан; забонкӯтоҳ кардан (ба воситаи ришва ва ғ.).

Чу пеши луқмаҷӯён нон шикастӣ,
Даҳонашро фурӯ бастию хастӣ. *Ҳилолӣ*

даҳан аз ханда гирифтан аз ханда худдорӣ кардан; нахандидан.

Парешон шуд ин роз бар марду зан,
Зи ханда гирифтанд мардум даҳан. *Савдо*

аз даҳан омадани бӯи шир *киноя аз* ҳанӯз хурдсол ва бача будан; **ба даҳанҳо афтодан** *киноя аз* мавриди гуфтугӯи мардум шудан, вирди забонҳо шудан.

Хешро дар назари халқ нигаҳ дор азиз,
Қ-аз назарҳо чу фитодӣ, ба даҳанҳо афтӣ. *Саиди Ашраф*

бе даҳон хандон шудан аз таҳи дил хурсанд шудан.

Бо тазарруъ бош, то шодон шавӣ,
Гирья кун, то бе даҳон хандон шавӣ. *Румӣ*

берун аз даҳан рафтан ошкор шудан, фош гардидан.

Моро кай метавонанд аз забонҳо ҷамъ кард акнун,
Ман он рози ниҳон будам, ки берун аз даҳан рафтам. *Сайидо*

дар даҳони мор будани *чизе* *киноя аз* дастнорас будани чизе.

Он мӯҳра, ки дар даҳони мор аст,
Осон шуданаш аҷиб кор аст. *Шоҳин*

дар даҳони мор ниҳодан *чизеро* *киноя аз* чизеро тамоман дастнорас гардондан, ноёб ва нодир кардан.

Он чӣ пазруфта буд, ҳеҷ надод,
Мар-варо дар даҳони мор ниҳод. *Саноӣ*

дар даҳон омадани ном ном бурдан; машҳур шудан.

Кӯшам, ки бипӯшам, санамо, номи ту аз халқ,
То номи ту кам дар даҳани анҷуман ояд. *Рӯдакӣ*

мӯҳр дар даҳон будан *киноя аз* хомӯш будан.

Ҳозирҷавобии он бад-он масоба буд, ки ҳамагӣ дар ҳузураш мӯҳр дар даҳон ва гунгзабон будандӣ. *Садри Зиё*

ДАҲОНА دهانه **1.** зангори маъдании сабзранг, ки аз кони мис ҳосил ва бештар ҳамчун даво истифода мекунанд, зоҷи сабз.

Дар он ҷо маъдани даҳона бошад, ки баъд аз даҳонаи Фаранг дар тамомии маъмура ба хубии вай даҳонаи хушнамо набошад. *«Равзат-ус-сафо»*

даҳонаи Фаранг маъдани даҳона, зоҷи сабз.

Зи тоби хашми ту гар партаве ба Рум расад,
Шавад забонаи оташ даҳонаҳои Фаранг.
Камоли Исмоил

2. ибтидои дара ё ғор ва ғ.; резишгоҳи дарьё.

Шуд замин канда бо даҳонаи об,
Ки кас он ганҷро надида ба хоб. *Низомӣ*

3. оҳани махсуси *лаҷоми асп*, ки аз *даҳони асп* гузаронда мешавад.

Чу дониш надорӣ ту дар порсой,
Ба сони лигоме ба вай бе даҳона,
Бас аст ин ки гуфтамт, к-афзун нахоҳад,
Чу тозӣ бувад аспи як тозиёна. *Носири Хисрав*

ДАҲОНБОЗ دهانباز *ниг.* **даҳанбоз.**

ДАҲОНДАРИДА دهاندریده *киноя аз* ҳарзагӯй, сафсатагӯй.

ДАҲОНТАНГ دهانتنگ тангдаҳон, ғунчадаҳон; *киноя аз* хушрӯй.

Даҳонтангон ба лабҳои шакархо
Надода дар даҳон лавзинаро ҷо. *Шодӣ*

ДАҲОР دهار ғор; дара; шикофи кӯҳ.

Якояк пароканда бар дашту ғор,
Забон чун дарахту даҳон чун даҳор. *Асадӣ*

ДАҲОҚИН *а.* دهاقین *ҷ.* **деҳқон.**

Ободии мамлакати хавоқин аз самароти иҷтиҳоди даҳоқин аст. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

Устод Абулқосими Фирдавсӣ аз даҳоқини Тӯс буд. (1) *Низомии Арӯзӣ*

ДАҲПАНҶ||ДАҲПАНҶӢ دهپنج‖دهپنجی тиллову нуқраи қалб ва носара, тиллову нуқрае, ки нимаи он филиззи дигарест.

Дар тарозуи осмонсанҷӣ
Бозҷустанд сими даҳпанҷӣ. *Низомӣ*

ДАҲР *а.* دهر **1.** замон, давр; аср.

Ҷуз наргиси хунхори ту донӣ, ба ҳама даҳр
Бемори дилозор надида, нашунида. *Фонӣ*

Азизон зубдаи машоҳири асранд, умдаи маорифи даҳр. *Аҳмади Дониш*

2. *маҷ.* дуньё, ҷаҳон.

Не, не, ки чарху даҳр надонанд қадри фазл,
Ин гуфта буд гоҳи ҷавонӣ падар маро.
Носири Хисрав

Ба даҳр, эй Сайидо, имрӯз хушьёре намебинам,
Қадам ҳар ҷо гузорам, по ба занҷири ҷунун афтад. *Сайидо*

3. *маҷ.* рӯзгор; тақдир, қазову қадар; толеъ, бахт.

Бода ту хӯрдӣ, гунаҳи заҳр чист?
Ҷурм ту кардӣ, гунаҳи даҳр чист? *Низомӣ*

Ба рифқ аз чунон саҳмгин ҷойгоҳ
Расонид даҳраш бад-он пойгоҳ. *Саъдӣ*

ДАҲРА دهره навъе аз шамшери дудама; каҷкорди ғалладаравӣ, дос.

Чу зад даҳра бар паҳлавонӣ дарахт,
Шуд аз хонаи давлаташ тоҷу тахт. *Низомӣ*

Даҳраи деҳқони даҳр ба қатъу фасли аъзои ӯ якрӯ шуда. *«Анвори Суҳайлӣ»*

◇ **даҳра барандохтани субҳ** *киноя аз* дамидани субҳ, тулӯи офтоб.

Даҳра барандохт субҳ, заҳра бараф ганд шаб,
Пайкари офоқ гашт ғарқаи сафрои ноб. *Хоқонӣ*

даҳра кашидан *киноя аз* қасди куштан кардан.

Даҳро, чӣ кашӣ даҳра ба хун рехтани ман,
Хун рехта гардад, ту макаш даҳраву маштоб!
Хоқонӣ

ДАҲРИ *а.* دهری **1.** қадимӣ; абадӣ; **2.** *маҷ.* касе, ки оламро абадӣ ва азалӣ мешуморад ва ба сохта шудани он аз тарафи худо бовар надорад; бедин, бехудо.

ДАҲШАТ *а.* دهشت воҳима; тарсу бим.

Чӣ шабҳо нишастам дар ин фикр гум,
Ки даҳшат гирифт остинам, ки «қум»! *Саъдӣ*

Ӯ чанд соле наздики мо буд, ҳеҷ аз даҳшат наёмад. *Ҷомӣ*

ДАҲШАТЗАДА دهشتزده: **даҳшатзада гаштан** ба воҳима афтодан; тарсидан.

Даҳшатзада гашт Қайс аз онон,
Лаб баст зи гуфтугӯи ҷонон. *Ҷомӣ*

ДАҲШАТОЛУДА دهشتآلوده тарснок, бимнок; ба воҳима афтода.

Бузургон аз он даҳшатолудаанд,
Ки дар боргоҳи малик будаанд. *Саъдӣ*

ДАҲЬЯК دهیک **1.** аз даҳ ҷузъ як ҷузъ; **2.** *таър.* хироҷе, ки аз даҳ ҳисса як ҳиссаи ҳосили ғалла гирифта мешуд, ушр.

Фармонбардорем ба ҳар чӣ фармояд, аммо мусомаҳате арзонӣ дорад, кӣ донад, ки моро тоқати даҳьякони он набошад. *«Таърихи Байҳақӣ»*

даҳьяк хӯрдан даҳьяк гирифтан, бо даромади даҳьяк умр ба сар бурдан.

Чу душман хари рустой барад,
Малик боҷу даҳьяк ҷаро мехӯрад. *Саъдӣ*

ДАҲҚАНАТ||ДЕҲҚАНАТ *а.* دهقنت кашоварзӣ, деҳқонӣ.

Савдои суди даҳқанат дар сар уфтода, ... бар таҳийяи асбоби зироат машғул шудам.
«Анвори Суҳайлӣ»

ДАҶАЛ *а.* دجل фиреб, макр.

Ё паи таълим мекард он хиял,
Ё барои ҳикмате дур аз даҷал. *Румӣ*

ДАҶЛА *а.* دجله номи дарьёи маъруф дар Ироқ, ки номи қадимии он Арванд будааст.

Агар паҳлавонӣ надонӣ забон,
Ба тозӣ ту Арвандро Даҷла хон. *Фирдавсӣ*

◇ **Даҷлаи май** *киноя аз* дарьёи май.

Гирифт шуълаи шавқам ба зери Даҷлаи май,
Ки дил тамом бисӯзад, гараш нарезӣ зуд.
Хисрави Деҳлавӣ

Даҷла-Даҷла кашидан бисьёр-бисьёр нӯшидан.

Аз ҷом Даҷла-Даҷла кашад, пас ба рӯи хок
Аз ҷуръа субҳа-субҳа ҳувайдо барафганад. *Хоқонӣ*

аз дида Даҷла кушодан *киноя аз* гирьяи фаровон ва дуру дароз кардан.

Осуда туӣ даруни ҳаҷла,
Аз дида манам кушода Даҷла. *Шоҳин*

аз оби дида Даҷла доштан *киноя аз* ашки бисьёр рехтан; гирьён будан.

Ҳанӯзам з-оби дида Даҷлае ҳаст,
Ниҳон дар дуди оҳам шуълае ҳаст. *Махфӣ*

ДАҶОҶА *а.* دجاجه мурғи хонагӣ (мокиён ва хурӯс).

Он чунон аст, ки зуҷоҷаро маҳшув гардонанд ба пари даҷоҷа ё кабутар, чунон ки мавзее аз ӯ холӣ намонад. *«Илми симиё»*

ДАҶҶОЛ *а.* دجال 1. фиребанда, фиребгар; дурӯғгӯй.

Қолаи даҷҷол бинеҳ бар хараш,
Рӯ ба биёбони адам деҳ сараш. *Ҷомӣ*

2. аз рӯи ақидаи дини ислом номи шахсе мавҳумӣ, ки гӯё дар охирзамон харсавор пайдо мешавад ва бисьёре аз мардум фиреби ӯро хӯрда аз пасаш афтода гумроҳ мешаванд.

Ба фан Даҷҷолро маъзул карда,
Ба шакл иблисро махзул карда. *Хисрави Деҳлавӣ*

фитнаи Даҷҷол воқеаи хурӯҷи Даҷҷол.

Мекун аз шарри фитнаи Даҷҷол
Истионат дар аксари аҳвол. *Ҷомӣ*

хари Даҷҷол дар ақидаи хурофӣ — харест, ки гӯё дар охири дуньё аз зери замин мебарояд ва Даҷҷол ба он савор шуда мегардад ва ин аломати қиёмат мебошад.

Чун саги дарранда гӯшт ёфт, напурсад,
К-ин шутури солеҳ аст, ё хари Даҷҷол. *Саъдӣ*

ДАҶҶОЛФЕЪЛ دجال‌فعل каззоб, фиребгари гузаро.

Куҷост сӯфии даҷҷолфеъли мулҳидшакл,
Бигӯ, бисӯз, ки Маҳдии динпаноҳ расид. *Ҳофиз*

ДЕБА دیبه *ниг.* **дебо.**

Ҳама дебаи хисравонӣ ба боғ
Бигустарду шуд бӯстон чун чароғ. *Фирдавсӣ*

Яке нилгун дебаи пурнигор
Кашида бари пайкаре зарнигор. *Хоҷу*

ДЕБО||ДЕБОҲ دیبا||دیباه порчаи нафиси абрешимии қиматбаҳо, ҳарир.

Шуд он замона, ки рӯяш ба сони дебо буд,
Шуд он замона, ки мӯяш ба ранги қатрон буд.
Рӯдакӣ

Гӯянд, ки он арӯси зебо
Бидрид ба тан ҳариру дебо... *Шоҳин*

дебои муаллам дебои нақшин, дебои бонақшу нигор.

Қасе гуфт: Саъдӣ, чӣ гуна ҳамебинӣ ин дебои муаллам бар ин ҳайвони лоъялам? *Саъдӣ*

◇ **дебои базм будан** *киноя аз* ороиш ва зинати базм будан.

Ба меҳри туам бештар гашт азм,
Ки дебои базмию зебои разм. *Низомӣ*

дебои хирад пӯшидан *киноя аз* хирад омӯхтан, дониш фаро гирифтан.

Дебои хирад пӯш ба ҷон, з-он, ки туро ҷон
Ҳаргиз нашавад, эй писар, аз дебо зебо.
Носири Хисрав

ДЕБОБОФ دیباباف касе, ки дебо мебофад, бофандаи дебо.

Гӯӣ дебобофи румӣ дар миёни коргоҳ
Дебае дорад ба кор-андар ба ранги бодранг.
Манучеҳрӣ

Сиришки абри дебобоф бофад бар замин дебо,
Насими боди анбарсӯз сӯзад дар ҳаво анбар.
Муиззӣ

ДЕБОГАРӢ دیباگری дебобофӣ.

Сабо чун дарояд ба дебогарӣ,
Замин румӣ орад, ҳаво шустарӣ. *Низомӣ*

ДЕБОРАНГ دیبارنگ: дебомонанд; **рӯи деборанги чинӣ** *киноя аз* рӯи зебо.

Ба сони сарви симин аст қаддаш,
Ва лекин бар сараш моҳи мунаввар.
Фариш, он рӯи деборанги чинӣ,
Ки рашк орад бар ӯ гулбарги пурбар. *Дақиқӣ*

ДЕБОРУХ دیبارخ *киноя аз* хушрӯй.

Боғи деборухи парандсалаб
Лаъбгар гашту лаъбхош аҷаб. *Фаррухӣ*

... В-он ғуломи шигарфи деборух,
Бути занҷирҷаъди зеборух. *Саноӣ*

ДЕБОЧА دیباچه 1. либоси рӯии шоҳонаи аз дебо дӯхташуда, ки бо зару ҷавоҳир зинат медодаанд.

Суф арчи шавад кӯҳна, дӯзанд кулаҳ аз вай,
Дебоча шавад кӯҳна, потова нахоҳад шуд. *Низомӣ*

Дарвеш ба дебочаи шоҳӣ накунад майл,
К-ороиши ин мамлакат аз хайлу ҳашам нест.
Исмат

2. аввали муқаддимаи китобҳои қадим, ки бо зарҳал ва рангҳои пурқимат ороиш дода мешуд; 3. *маҷ.* сарсухан, муқаддима, пешгуфтор.

Ҳало, худ раҳо кун ту рози куҳан,
Зи анҷоми дебоча кав кун сухан. *Низомӣ*

Хирад ҳаст аз он нома ҳарфи нахуст,
Ки дебочаи нома з-он шуд дуруст. *Ҷомӣ*

4. *маҷ.* аввал, ибтидои ҳар чиз.

Диҳад ин навои куҳанро навӣ,
Ки хуср аст дебочаи хусравӣ. *Ҷомӣ*

дебочаи адьён ибтидои дин, аввали дин.

Ин ҳама ҷинс зи дебочаи адьён будаст,
Ман тирози ҳама адьён ба Хуросон ёбам. *Хоқонӣ*

5. *маҷ.* рухсора, рӯй.

Шикастадил омад бари хоҷа боз,
Аён кард ашкаш ба дебоча роз. *Саъдӣ*

Ба дебоча-бар ашки ёқутфом
Ба ҳасрат бибориду гуфт: Эй ғулом! *Саъдӣ*

◇ **дебочаи саҳифаи фунун** сардафтари олимон, олими забардаст.

Аҳмад-махдум дебочаи саҳифаи фунуну ҳикам буд. *Садри Зиё*

дебоча шикастан аз равнақ фуровардан, беривоҷ кардан; беэътибор кардан.

Ин ҳамон чарх аст, к-ӯ дебочаи Қайсар шикаст,
Гар зи гулзори ҷамолат як гули аҳмар шикаст.
Исмат

ДЕБОЧАНАВИС دیباچه‌نویس муқаддиманавис; *маҷ.* асосгузор, сардафтар.

Дебочанависи дафтари ақл,
Рахшонбахши гавҳари ақл. *Ҷомӣ*

ДЕБОҲ دیباه *ниг.* **дебо.**

ДЕВ دیو **1.** мавҷуди мавҳуми афсонавии калонҷусса ва ҳавлнок, монанди шайтон, ифрит, аҳриман, ғӯл ва ғ.

Н-аз сару гӯш одамияст одамӣ,
Дев бувад мардуми бе мардумӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

Гар нишинад фариштае бо дев,
Ваҳшат омӯзаду хиёнату рев. *Саъдӣ*

2. *маҷ.* одами бадкор, зишткирдор.

Чу ҳукми қазо бар Сулаймон расид,
Нигини ҳукумат ба девон расид. *Шоҳин*

деву дад (*ё* **дада**) одамони зиштгабиат, бадкирдор, паст.

Бикуштанд чандон аз он деву дад,
Ки ғайр аз худояш надонад адад. *Ҳотифӣ*

Тавоной тариқи деву дад ҳаст,
Ба он рӯи никӯе хӯи бад ҳаст. *Ҳилолӣ*

◇ **деви дарун** а) *киноя аз* нафси бад; б) *киноя аз* ҳирси хӯрок.

Ҷавонро оташи меъда боло гирифта буд... Луқмае чанд аз сари иштиҳо тановул кард ва даме чанд об дар сараш ошомид, то деви дарунаш биёромид.
Саъдӣ

ДЕВА دیوه кирм; кирми пиллаи абрешим.

Дева ҳарчанд к-абрешим бикунад,
Ҳар чи он бештар ба хеш танад. *Рӯдакӣ*

ДЕВАК دیوک кирми чӯбхӯр.

Гашт сутунат чу зи девак тиҳӣ,
Сустии он сақф, ки бар вай ниҳӣ...
Хисрави Деҳлавӣ

ДЕВАХТАР دیواختر *киноя аз* бадбахт, шумтолеъ.

Душман аз теғи маликшоҳӣ ҳазар карду гурехт,
З-он ки теғаш соиқ асту душманаш девахтар аст.
Муиззӣ

ДЕВБАНД I دیوبند хонаи дев.

Сурун барфишорад ба шохи баланд,
Чу деве бихуспад дар он девбанд. *Низомӣ*

ДЕВБАНД II دیوبند **1.** он ки девро бо афсуну азоим тасхир ва ром мекунад; афсунгар; **2.** *маҷ.* қавӣ, зӯр; паҳлавон.

Ҳама шертану шамшердасту тирангушт,
Ҳама сипаҳшикану девбанду шершикор. *Унсурӣ*

3. аз рӯи афсона лақаби Таҳмурас, ки гӯё шайтонро маркаби худ сохта будааст.

Писар буд мар-ӯро яке ҳушманд,
Гаронмоя Таҳмураси девбанд. *Фирдавсӣ*

ДЕВБОД دیوباد гирдбод; боди тезу тунд.

Ҳамон пойкӯбони кашмирзод
Муаллақзан аз рақс чун девбод. *Низомӣ*

ДЕВГОҲ دیوگاه *ниг.* **девлох** 1; ◇ **ин девгоҳ** *киноя аз* дунъё.

Рострави пеша кун ҳамчу шиҳоби сипеҳр,
Бу ки аз ин девгоҳ ҷон ба саломат барӣ.
Хисрави Деҳлавӣ

ДЕВДИЛ دیودل **1.** диловар, далер, нотарс.

Девдилони размро шӯъла дарафганад ба ҷон,
Рост кунад, чу дар даъо, найзаи чун шиҳобро.
Хисрави Деҳлавӣ

Девдил бошему барпошем ҷон,
К-он паридидор дилдор омадаст. *Хоқонӣ*

2. бераҳм, сахтдил; сиёҳдил, тирадил.

Одамияст, он ки ба ғафлат гум аст,
Девдил аст, он ки ба тан мардум аст.
Хисрави Деҳлавӣ

ДЕВДИЛӢ دیودلی диловарӣ, далерӣ.

ДЕВЗАДА دیوزده ҷинзада, ҷиннӣ; девона; аблаҳ.

Ниҳоли хилоф нишондану самараи вифоқ ҷустан кори бехирадон ва пешаи девзадагон **бошад.**
«Равзат-ус-сафо»

ДЕВЗОД||ДЕВЗОДА دیوزاد || دیوزاده **1.** девнажод; бадасл, бадкора.

Чу бачча чунон чун бувад девзод,
Чӣ бошад худ аз дев ҷодунажод. *Фирдавсӣ*

Аз ин девзода яке шоҳи нав
Нишонанд бо тоҷ бар гоҳи нав. *Фирдавсӣ*

2. *киноя аз* қавиҳайкал ва тездав (оид ба асп).

Абдулмӯъминхон бар аспони ҷаҳандаву давандаи ҳисории девзод ва самандҳои ёлу думсиёҳи аждарниҳод савор шуда бар сари хиёбони Ҳирот ҷилва андохта. *«Фатҳнома»*

ДЕВКАДА دیوکده *ниг.* **девлох** 1.

Пешам омад ҳазор девкада,
Дар яке сад ҳазор деву дада. *Низомӣ*

ДЕВКИРДОР دیوکردار бадкирдор, бадкор; бадхӯ, бадфеъл.

На шаб зангии одамихор буд,
Ва ё ҳиндуи девкирдор буд. *Хоҷу*

ДЕВЛОХ دیولاخ **1.** маскани девҳо, ҷои зисти девҳо.

Зи бас кушта, к-афтод дар девлох,
Шуда рӯзии зоғу каргас фарох. *Ҳотифӣ*

Девлохест ҷаҳон дар назари ваҳшати ман
То маро раҳ ба парихонаи узлат доданд. *Соиб*

2. саҳро; чарогоҳи дурдасти хилват.

Чарида девлох огандапаҳлу,
Ба тан фарбеҳ, миён чун мӯй лоғар. *Унсурӣ*

ДЕВМАРДУМ دیومردم мардуми девсират, бадкирдор, фитнагар.

Вафо андак талаб з-ин девмардум,
Ҷафо бисьёр каш з-ин сабз гулшан. *Хоқонӣ*

Аз арбадаҳои девмардум
Ҳам хона харобу ҳам хирад гум. *Файзӣ*

ДЕВМОР دیومار аждаҳо.

ДЕВОЛ دیوال *шакли дигари* **девор.**

Баъд аз он деволи онро бибурид ва харак пеш ниҳод. «*Таърихи Систон*»

ДЕВОН ديوان **1.** маҳкама, идораи давлатӣ, вазоратхона.

Вазир ба хона омад ва нишаст ва рӯзи дигар ба девон нарафт. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Зи рӯи хашм дод он гоҳ фармон,
Ки оранд он занонро то ба девон. *Ҳозиқ*

девони дастур (*ё* **вазорат**) вазоратхона, маҳкамаи вазир.

Гурӯҳе зи девони дастури ӯ
Ба ҳикмат навиштанд маншури ӯ. *Низомӣ*

Он гоҳ котиби девони вазорат маро ба ишора берун талабид. *Аҳмади Дониш*

2. ҷамъомад ва маҷлиси машварати давлатӣ.

Ба Харроди Барзин бифармуд шоҳ,
Ки ҷои аризеву девон бихоҳ. *Фирдавсӣ*

3. *маҷ.* кӯшк, қаср.

Равон гаштанд дар девони Ширин,
Ки то Хисрав шавад меҳмони Ширин.
Хисрави Деҳлавӣ

4. дафтари муҳосиба, дафтари ҳисоб; рӯйхат.

Ҳама номи эшон ба девони ман
Набиштаст шоҳи ҷаҳонбони ман. *Фирдавсӣ*

Ярлиғ шуд, то девон ва дафтар аз хонаи ӯ биёваранд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

5. маҷмӯаи ашъор, маҷмӯае, ки ғазалиёт ва тамоми ашъори як шоир (ғайр аз достон) даровarда мешавад.

Сухан сардафтари девони ишқ аст,
Сухан ганҷинаи султони ишқ аст. *Ҳилолӣ*

◇ **девони азал** (*ё* **қазо**) *киноя аз* тақдир, сарнавишт.

Соқиё, ишрати имрӯз ба фардо мафикан,
Ё зи девони қазо хатти амоне ба ман ор! *Ҳофиз*

Тирабахтиҳо насибам шуд зи девони азал,
Сарнавиштамро худо кардаст аз боли ғуроб.
Туғрал

девон сиёҳ (*ё* **сияҳ**) **кардан** гуноҳ кардан.

Зи ғайбат чӣ мехоҳад он сода мард,
Ки девон сияҳ карду чизе нахард. *Саъдӣ*

Гуфтам ғалату гуноҳ кардам,
Девони амал сиёҳ кардам. *Ҳилолӣ*

девони қисмат *киноя аз* қазову қадар, тақдир.

Май хӯр, ки ошиқӣ на ба касб асту ихтиёр,
Ин мавҳибат расид зи девони қисматам. *Ҳофиз*

ДЕВОНА ديوانه **1.** *тиб.* аз ақлу ҳуш бегона; одами ғайри мӯътадил дар хулқу атвор.

Фармони хирад бар дили ҳушьёр нависанд,
Ҳукме набувад бар сари девона қаламро.
Камоли Хуҷандӣ

Гуфт: Ман аз маволии оли Зубайрам ва дар ҳар моҳе се рӯз девона мешавам. *Аҳмади Дониш*

2. осемасар, аз алоиқи дунёё вораста, оварагарди саргардон, ошуфта; шефта, шайдо; мубтало, гирифтор.

Гуфтам: Оҳ аз дили девонаи Ҳофиз паи ту,
Зери лаб хандазанон гуфт, ки девонаи кист?
Ҳофиз

Хокистари он ба фарқи худ рехт,
Девона шуду зи халқ бигрехт. *Ҳилолӣ*

девона мондан *киноя аз* ҳайрон шудан; мафтун шуда мондан.

Ногоҳ парисурате андар назар омад,
Дидем дар он сурату девона бимондем.
Хисрави Деҳлавӣ

ДЕВОНАГӢ ديوانگى **1.** аз ақлу ҳуш бегона будан, ошуфтаақлӣ.

Бар дили мо он чӣ аз тоқи ду абрӯят гузашт,
Бо худ аз девонагӣ пайваста мегӯем мо. *Мушфиқӣ*

Марди ошиқпешаро девонагӣ тӯҳмат бувад,
Нур мебахшад муҳаббат дидаи идрокро. *Маҳфӣ*

2. *маҷ.* аҳмақӣ, аблаҳӣ.

Зи ғайрат гар яке мардонагӣ кард,
Ту гӯй: Ҷоҳиле девонагӣ кард? *Ҳилолӣ*

ДЕВОНАНАВОЗ ديوانه‌نواز *киноя аз* ошиқнавоз.

Эй, ки бо силсилаи зулфи дароз омадаӣ,
Фурсатат бод, ки девонанавоз омадаӣ. *Ҳофиз*

ДЕВОНАНИГОҲ ديوانه‌نگاه маҷнун; ошуфта.

Чашми девонанигоҳон адабомӯз шудаст,
Ин чӣ шарм аст, ки бо Лайлии саҳрои мост?
Соиб

ДЕВОНАТАРОШӢ ديوانه‌تراشى худро сохтакорона девона нишон додан.

Даъвии машрабу девонатарошию ҷунун,
Ҳама дорию ба кирдор хилофат бинам. *Савдо*

ДЕВОНБЕГӢ ديوان‌بيگى *таър.* мутасаддии харҷу дахли дарбори амир (яке аз мансабҳои олии аморати Бухоро).

Мирзо Низомиддинхоҷаи девонбегии мулаққаб ба Мирзои Урганҷӣ ба ҳукумати Чаҳорҷӯй мансуб буд. *Садри Зиё*

ДЕВОНДОРӢ ديوان دارى маҷлиси маҳкама; ҷамъомади ҳукуматӣ.

Дар он замон қоида чунон буд, ки ҳангоми девондории роҷаҳо чандин аз доноёни барҳаман бар ямин менишастанд. «*Таърихи Фаришта*»

ДЕВОНӢ ديوانى коркуни девон; корманди маҳкама.

Наёвард омил ғаш андар миён,
Наяндешад аз рафъи девониён. *Саъдӣ*

ДЕВОР ديوار иҳотае, ки аз лой, хишт, санг ва ғ. дар гирдогирди ҷое ба по карда мешавад, мас. девори қалъа, девори хона.

Фараб масҷиди ҷомеъи бузург дорад ва деворҳо ва сақфи он аз хишти пухта кардаанд.
«*Таърихи Наршахӣ*»

...Қ-эй по ба каманд банд карда,
Девори саро баланд карда. *Шоҳин*

девор кашидан девор сохтан.

То аз мақоми худ нагузорам қадам бурун,
Девор гирди хеш чу паргор мекашам. *Сайидо*

◇ **девори** *касе* **кӯтоҳ дидан** касеро оҷиз ва забун шуморидан.

Ғамат сад рахна дар ҷон кард моро,
Магар девори мо кӯтоҳтар дид? *Шоҳӣ*

девори *касе* **кутоҳ сохтан** касеро нотавон ва хор кардан.

Ҳамчу нақши по надорад бому дар вайронаам,
Рӯзгор азбаски кӯтаҳ сохт девори маро.
Абӯтолиби Калим

ба девор гуфтан *киноя аз* сухан ва мурочиати беҳуда ва бетаъсир кардан.

Гӯям, эй шӯх, ба девор ғами дил пас аз ин,
Бо ту гуфтан чу ҳамон асту ба девор ҳамон. *Ҳилолӣ*

ба девор омадани пою пешонӣ ниҳоят тангҳол шудан, бисьёр очиз гаштан.

Оламеро аз чафои ишқи ту
Пою пешонӣ ба девор омадаст. *Анварӣ*

пушт бар девор мондан ҳайрон шудан, очиз мондан; **пушт бар девори ғафлат доштан** *киноя аз* ғофил будан, дар ғафлат мондан, бехабар мондан.

ДЕВОРБАЛАНД دیواربلند *киноя аз* мунъим, молдор, давлатманд; *муқобили* **деворкӯтоҳ.**

Як барг зи сад боғ надидему гузаштем,
Аз кӯтаҳии ҳиммати деворбаландон. *Солики Яздӣ*

ДЕВОРБАНД دیواربند *ниг.* **деворбаст.**

Дар беруни шаҳр се саду шаст паррае, ки ҳар парра муштамил аст бар бозор ва масчид ва деворбанд, ободон сохт. «*Таърихи Фаришта*»

ДЕВОРБАСТ دیواربست чое, ки атрофи он бо деворҳо иҳота шудааст; ҳисор; ◇ **ганчи деворбаст** ганче, ки дар мағзи девор пинҳон кардаанд.

Ба уммеди он ганчи деворбаст
Барандохт динори худро зи даст. *Низомӣ*

ДЕВОРГАР دیوارگر деворзан; гилкор.

На сим аст бо ман, на зарру гуҳар,
На хишту на обу на деворгар. *Фирдавсӣ*

ДЕВОРЗАН دیوارزن деворгар, касе, ки девор месозад, гилкор.

Ҳама регрезу хама чӯйкан,
Ба даҳ пушт наддофу деворзан. *Сайидо*

ДЕВОРКӮТОҲ دیوارکوتاه *киноя аз* муфлис, тиҳидаст; қашшоқ; *муқобили* **деворбаланд.**

Хоксорон бештар аз файз қисмат мебаранд,
Кулбаи деворкӯтоҳон пур аз маҳтоб буд. *Абӯтолиби Калим*

ДЕВОРХИШТ دیوارخشت девори хиштин.

На позер бошад туро, на сутун,
На деворхишту на з-оҳан даро. *Рӯдакӣ*

ДЕВПОЙ دیوپای тортанак, анкабут.

Зи боло фузун аст ришаш раше,
Танида дар ӯ хона сад девпой. «*Луғати фурс*»

ДЕВСАВОР دیوسوار *киноя аз* чобуксавор, савори тундрав.

Мардоне аз араб, аз тозандагону девсаворон номзад шуданд ва намози хуфтанро сӯи Тикинобод рафтанд. «*Таърихи Байҳақӣ*»

ДЕВСИМО دیوسیما *киноя аз* зиштрӯ, бадафт.

Барад аз паричнихраи зиштхӯй
Зани девсимои хуштабъ гӯй. *Саъдӣ*

ДЕВСИРАТ||ДЕВСИРИШТ دیوسیرت || دیوسرشت зиштхӯ, бадкирдор.

Ғам надорам, гар рақиби девсират дар пай аст,
Нолаам ҳангоми баргаштан шавад тири шаҳоб. *Носир Алӣ*

Он девсиришти бемурувват
Дев аст, вале фариштасурат. *Шоҳин*

ДЕВСОР دیوسار **1.** девмонанд, зиштнамо.

Ҳама девсоранду жӯлидамӯй,
Ба риши дарозу дарозин мӯй. *Ҳотифӣ*

2. девсират, зишткирдор.

Агар мор зояд зани бордор,
Беҳ аз одамизодаи девсор. *Саъдӣ*

ДЕВСУРАТ دیوصورت *киноя аз* бадафт, зиштрӯ.

ДЕВТАБЪ دیوطبع *ниг.* **девсират.**

Девтабъ аст, ҳар кӣ васваса чуст,
Фаррух он кас, ки дил зи васваса шуст. *Чомӣ*

ДЕВЧА دیوچه **1.** як навъ кирм, ки дар пашминаҳо пайдо мешавад ва онро мехӯрад ва хароб мекунад, куя.

Дил бипардоз замонею манеҳ пушт бад-ӯ,
Ки падидор шуда девча андар намадо. *Мунчик*

2. золу, шуллук.

ДЕВЧАВҲАР دیوجوهر девнажод, девзод; бадкирдор.

Бар тири ту парри Чабраил аст,
Офат шуда девчавҳаронро. *Хоқонӣ*

ДЕГ دیگ **1.** зарфи филизӣ ё сангӣ, ки дар он таом мепазанд, об, шир ва ғ. мечӯшонанд.

Зи тоби оташи савдои ишқаш
Ба сони дег доим мезанам чӯш. *Ҳофиз*

Ба деги ҳавас об шуд пию чаз,
Ба гулхан шуда пешкор ошпаз. *Сайидо*

2. тӯпи бузурги қалъакӯб.

Яке деги мунчар дар он қалъа буд,
Ки тираш буд аз санг сад ман фузуд. *Асадӣ*

◇ **деги рахшанда** гулӯлаи тӯп.

Ба ҳар гӯша аррода барсохтанд,
Ҳама деги рахшанда андохтанд. *Асадӣ*

дег ба чӯш овардан *киноя аз* пухта ва комил шудан.

Бад-ин гуна мезист бо рою ҳуш,
Зи ҳар дониш оварда деге ба чӯш. *Низомӣ*

ДЕГАФЗОР دیگ‌افزار дорувор (аз қабили наҳӯд, мавиз, мурч, дорчин, зира, қаланфур, зардчӯба ва ғ., ки барои хушбӯйи ва гуворой ба таом меандозанд).

ДЕГГИР دیگ‌گیر порчае, ки бо он дегро мебардоранд, деггирак.

ДЕГДОН دیگدان оташдон, ошдон.

Дегдон канда, дег бинҳода,
Қарда олоти табх омода. *Чомӣ*

дегдон задан оташдон сохтан.

Шунидам, ки аз нуқра зад дегдон,
Зи зар сохт олоти хон Унсурӣ. *Хоқонӣ*

◇ **дегдон сард будан** *киноя аз* мумсик ва хасис будан.

Ба лутфи сухан гармрӯ буд мард,
Вале дегдонаш қавӣ буд сард. *Саъдӣ*

ДЕГПОЯ دیگ‌پایه сепояи оҳанӣ, ки дегро ба болои он мемонанд, ӯчоқ.

Бигзарад дегпоя гар зи ҳачар,
Нагзарад з-оташе, ки дар ҳачар аст. *Хоқонӣ*

ДЕГХОНА دیگ خانه *ниг.* **дегдон.**

Қафгиру дегу дегчаи бобо аз они ман,
Дастгиру дегхонаи бобо аз они ту. *Мушфиқӣ*

ДЕЗА دیزه **1.** ранг, лавн, махсусан ранги сиёҳ ё хокистарӣ; **2.** хокистарранги моил ба сиёҳӣ (доир ба чорпоён).

Аз саҳму аз сиёсати дарьёгудози ту
Бар гурги деза пӯст бидаррад саги шубон. *Сӯзанӣ*

3. *маҷ.* аспи хокистариранги сиёҳтоб, аспи тезрав.

Бифармуд, то барниҳоданд зин
Бар он дезаи пилтан рӯзи кин. *Фирдавсӣ*

Аз фатҳу зафар бинам бар найзаи ту ақд,
В-аз фарру ҳунар бинам бар дезаи ту юн. *Унсурӣ*

ДЕЗӢ دیزی дегчаи сафолӣ ё сангӣ барои шӯрбопазӣ.

ДЕЛАМ دیلم *ниг.* **дайлам.**

ДЕР دیر **1.** вақти бисьёр, муддати дароз.

Дерест, ки дилдор паёме нафиристод,
Нанвишт каломеву саломе нафиристод. *Ҳофиз*

Такаллум аз даҳонаш гар зи тангӣ дер мерезад,
Табассум аз лаби ширини ӯ чун шир мерезад.
Сайидо

2. баъд аз муддати дуру бардавом, пас аз чанд вақт.

Чӣ хуш гуфт ин сухан пири ҷаҳонгард,
Ки дер ою дуруст ой, эй ҷавонмард! *Низомӣ*

Гар гулшакар хӯрӣ ба такаллуф, зиён кунад,
Вар нони хушк дер хӯрӣ, гулшакар бувад. *Саъдӣ*

дер гоҳ (*ё* **гаҳ**) вақти бисьёр, муддати дароз.

Хузайма дер гоҳ зан накард. *«Таърихи Систон»*

дер-дер фосилаи пас аз тайи муддати дароз, дур-дур.

Ҳакимон дер-дер хӯранду обидон нимсер, зоҳидон садди рамақ ва ҷавонон то табақ нагиранд ва пирон — то арақ накунанд. *Саъдӣ*

дер ба дер гоҳ-гоҳ; баъзан; баъд аз муддати нисбатан дарозе.

Бар дарат дер ба дере ки равам, гӯ ба рақиб,
Ки биё, ошиқи деринаи моро дарьёб!
Камоли Хуҷандӣ

аз дер гаҳ (*ё* **гоҳ**) дер боз, бисьёр вақт боз.

Мабор, эй абр, рӯзи гашти он чобук-савор охир,
Ки дида дар раҳ аст аз дер гаҳ уммедворонро.
Ҷомӣ

то дерҳо бисьёр вақтҳо, то вақти зиёд.

Баромад чакочоки шамшерҳо,
Қашид он чакочок то дерҳо. *Шодӣ*

дер зистан бисьёр умр дидан, умри дароз дидан.

Эй Бухоро, шод бошу дер зӣ,
Шоҳ сӯят меҳмон ояд ҳаме. *Рӯдакӣ*

дер истодан (*ё* **мондан**) муддати бардавом зинда мондан, умри дароз дидан.

Бош камхор, то бимонӣ дер,
Ки аҷал гурсина(а)сту қуташ сер. *Саноӣ*

Акнун ки манам тану ту ҷонӣ,
Ман зуд равам, ту дер монӣ. *Шоҳин*

дер кардан таъхир кардан.

Ёр маҳмил ронду саргардон дилам ҳамроҳи ӯ,
Дер кардам ман, ки ҷон дар рахт берун бурдан аст.
Хисрави Деҳлавӣ

дер кашидан *киноя аз* тӯл кашидан, бисьёр давом кардан,

Чун дер кашид муддати ҷанг,
Дар ҷанг бирафт қувват аз чанг. *Ҳилолӣ*

дер мондан *ниг.* **дер истодан; дер омадан** таъхир карда омадан, баъд аз муддати дароз омадан.

Рафтанат шеваю дер омаданат оин аст,
Омадурафт ба ин шеваю оин то кай?! *Ҳилолӣ*

дер поидан бисьёр давом кардан, муддати дароз барқарор будан.

Фалоҷарам давлаташ дер напоид. *Аҳмади Дониш*

ДЕРАНД دیرند **1.** дарозмуддат, бардавом.

Шабе деранду зулматро муҳайё,
Чу нобино дар ӯ ду чашми бино. *Рӯдакӣ*

2. даҳр, дуньё; замон, рӯзгар.

Ё фато, ту ба мол ғарра машав,
Чун ту бас диду бинад ин деранд. *Рӯдакӣ*

ДЕРБОЗ دیرباز дароз, тӯлонӣ, дарозмуддат; кашольёб.

Дар амал то дербозию дарозӣ мумкин аст,
Чун амал бодо туро умри дарозу дербоз. *Рӯдакӣ*

Омада вақти висол, рафта замони фироқ,
Гашта шаб аз баҳри мо кундраву дербоз.*

ДЕРИН||ДЕРИНА دیرین || دیرینه қадима, пешина, кӯҳна.

То чу Маҷнун насохт дафтари ишқ,
Тоза шуд достони дерина. *Камоли Хуҷандӣ*

Дар миёни ду ҳамдами дерин
Қуръаи иттифоқ гашт бар ин. *Мушфиқӣ*

◇ **(ин) дайри дерина** *киноя аз* дуньёи кӯҳан; ҷаҳон, дуньё.

Дило, дидаи дурбин баркушой,
Дар ин дайри деринаи дерпой. *Ҷомӣ*

ДЕРИНАБУНЬЁД دیرینه‌بنیاد он чӣ буньёдаш қадим аст;

◇ **ин деринабуньёд** *киноя аз* ҷаҳони қадим, дуньёи кӯҳан.

Мушфиқӣ, мехоҳам аз тӯфони ашки хештан,
То шикасти нав дар ин деринабуньёд оварам.
Мушфиқӣ

ДЕРИНАРӮЗ دیرینه‌روز солхӯрда, пир.

Пирзане мӯй сияҳ карда буд,
Гуфтамаш: Эй момаки деринарӯз. *Саъдӣ*

ДЕРИНАСОЛ دیرینه‌سال кӯҳансол, солхӯрда.

Бад-ӯ гуфт: Эй пири деринасол,
Бад-ин умр кай бар хӯрӣ з-ин ниҳол? *Шоҳин*

ДЕРИНАСОС دیرین اساس он чӣ буньёдаш қадим аст; **чархи деринасос** дуньёи кӯҳна.

Шуд аз гардиши чархи деринасос
Ҳақоиқпазиру дақоиқшинос. *Ҷомӣ*

ДЕРМЕҲР دیرمهر каммеҳр, бевафо.

Фалак, к-ӯ дермеҳру зудкин аст,
Дар ин ҳирмонсаро кори вай ин аст. *Ҷомӣ*

ДЕРМОН دیرمان давомдор; поянда, пойдор, бобако.

...Қ-аз умри ҳазорсола чун Нӯҳ
Сад давлати дермон бибинам. *Хоқонӣ*

ДЕРОРОМ دیرآرام сокин, ботамкин, вазнин.

Зудҷунбиш мабош ҳамчу инон,
Дерором бош ҳамчv рикоб. *Анварӣ*

ДЕРПО(Й) (ی)دیرپا устувор, (дар як ҷой) истода, бобақо, пойдор.

Ҷӯб нагирад ба таҳи об ҷой,
Санг набошад ба ҳаво дерпой. *Хисрави Деҳлавӣ*
Дило, дидаи дурбин баркушой,
Дар ин дайри деринаи дерпой. *Ҷомӣ*

ДЕРСОЗ دیرساز носозгор, номувофиқ.

Бирафтанду навмед бозомаданд,
Ки бо ахтари дерсоз омаданд. *Фирдавсӣ*

ДЕРСОЛ||ДЕРСОЛА دیرسال || دیرساله бисьёрсола, кӯҳна; ✧ (ин) **пардаи дерсол** *киноя аз* дуньёи куҳан.

Зи найранги ин пардаи дерсол
Хаёлӣ шудам, чун наёрам хаёл? *Низомӣ*

ДЕРСУЛҲ دیرصلح сусткор дар оштӣ, ба таъхирандозандан сулҳу **оштӣ**.

Зуд рафту дер омад сабр, эй дил, ёд кун
Он ҳарифи дерсулҳу зудҷанги хешро. *Ҷомӣ*

ДЕРХУСП دیرخسپ: **субҳи дерхусп** *киноя аз* субҳи оҳистадаманда.

Чу субҳи дерхусп аз хоби худ ҷаст,
Гирифта соғари пуршир бар даст...
Хисрави Деҳлавӣ

ДЕРЬЁЗ دیریاز дарозмуддат, бардавом, кашольёб; пойдор.

Саранҷом аз ин давлати дерьёз
Сухан гӯям, ин нома гардад дароз. *Фирдавсӣ*
Агар зиндагонӣ бувад дерьёз,
Бад-ин дайри хуррам бимонам дароз. *Фирдавсӣ*

ДЕРӢ دیری кашольёбӣ, таъхирьёбӣ.

Ваъдаҳо медиҳӣ бад-он дерӣ,
Пас пушаймон шавӣ бад-ин зудӣ. *Анварӣ*
Гуфтанд: Битарс аз ин далерӣ,
Мапсанд дар он ҷӣ гуфт дерӣ. *Ҷомӣ*

ДЕРҶУНБ دیرجنب ба таври оҳиста ҳаракат кунанда, сустҳаракат.

Зудҷунб он бувад, ки андар замони хурд роҳи дароз барад ва дерҷунб он бувад, ки роҳи кӯтоҳ ба замони дароз барад. *Ибни Сино*

ДЕС دیس *ниг.* **дас.**

деҳ ده *асоси замони ҳозираи* **додан.**

ДЕҲ ده қишлоқ, қарья.

Нонаш аз гандуме, ки шеҳнаи шаҳр
Аз фақирони деҳ гирифта ба қаҳр. *Ҷомӣ*
Моли ғоратзада аз ҳокими деҳ бояд ҷуст,
Гургро нест гунаҳ, ҷурми шубон хоҳад буд. *Сайидо*

ДЕҲА دیهه *ниг.* **деҳ.**

Фалак ба қомати пири хамида мемонад,
Ҷаҳон ба деҳаи торочдида мемонад. *Сайидо*

ДЕҲГОН دهگان *ниг.* **деҳқон.**

ДЕҲИСТОН دهستان **1.** қишлоқҷойҳо, ободонӣ, ҷои аҳолинишин.

Адолаткунон бар деҳистону дашт,
Ба ҳинҷори бозоргон мегузашт. *Ҳотифӣ*

2. номи қадимии шаҳри Астаробод.

ДЕҲЛЕЗ دهلیز *ниг.* **даҳлез.**

ДЕҲЛЕЗА دهلیزه *ниг.* **даҳлеза.**

ДЕҲНИШИН ده‌نشین касе, ки дар деҳа зиндагонӣ мекунад, деҳотӣ, қишлоқӣ, рустоӣ.

Дуздонро дар миёни ҳар қавме аз саҳронишинон ва деҳнишинон дӯстон ва шарикон буданд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

ДЕҲОДЕҲ دهاده ҳаёҳу, ғалоғула (дар вақти ҷанг).

Деҳодеҳ заданд аз ду сӯ сафзанон,
Чу ғурранда шерон ҳама кафзанон. *Ҳотифӣ*
Фурӯ рехтанд аз сари бора санг,
Баромад деҳодеҳ зи мардони ҷанг. *Шодӣ*

ДЕҲУДОР دهودار гирудор, доругир, кашмакаш.

Аз Эрон деҳудору бонги хурӯш
Фаровон зи ҳар шаб фузун буд дӯш. *Фирдавсӣ*

ДЕҲХУДО دهخدا арбоби деҳ, оқсақоли деҳ; молик ва соҳиби деҳ.

Накӯӣ кун имсол, чун деҳ туrост,
Ки соли дигар дигаре деҳхудост. *Саъдӣ*

ДЕҲХУДОВАНД دهخداوند **1.** арбоби деҳ; **2.** *маҷ.* сардор; соҳиб, молик.

Боз пурсид: Ин диёр куҷост?
Деҳхудованди ин диёр куҷост? *Низомӣ*

ДЕҲҚАНАТ دهقنت *ниг.* **даҳқанат.**

ДЕҲҚОН دهقان **1.** кашоварз, зореъ.

Деҳқон ба саҳаргоҳон, к-аз хона биёяд,
На ҳеҷ биёромаду на ҳеҷ бипояд. *Манучеҳрӣ*
Дар замони гузашта деҳқоне
Гов меронд гирди вайроне... *Ҷомӣ*

2. молики замин, заминдор; арбоби деҳ, деҳхудо.

Деҳқонон ва тавонгарон аз ин вилоят бигурехтанд ва ба Туркистон ва Тироз шаҳре бино карданд.
«Таърихи Наршахӣ»

3. аҷам, форсу тоҷик.

На деҳқон, на турку на тозӣ бувад,
Суханҳо ба кирдори бозӣ бувад. *Фирдавсӣ*
Саворони тозандаро нек бингар
Дар ин танг майдон зи тозиву деҳқон.
Носири Хисрав

4. *маҷ.* қиссагӯй; таърихдон.

Зи гуфтори деҳқон кунун достон
Бипайвандам аз гуфтаи бостон. *Фирдавсӣ*

ДЕҲҚОНПИСАР دهقان‌پسر деҳқонзада.

Деҳқонписареро ёфтанд бар он сурат, ки ҳакимон гуфта буданд... *Саъдӣ*

ДЕҲҚОНӢ دهقانی зироат, кашоварзӣ.

ДИБОҒАТ *а.* دباغت пӯст ош додан, даббоғӣ; **дибоғат додан** пӯст пироидан, даббоғӣ кардан.

Дибоғат чунон додам ин чармро,
Ки бартобад осебу озармро. *Низомӣ*

дибоғат кардан пӯст ош додан, пӯст пироидан.

Пӯсти бузест, ки дибоғат кунанд, ба ғоят нарм шавад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ДИБОҶ ديباج *шакли арабишудаи* **дебо.**
Атласу дибоҷ бофад ошиқ аз хуни ҷигар,
То кашад дар пои маъшуқ атласу дибоҷро.
Шамси Табрезӣ
Муштоқи туро раҳи муғилон
Дар зери қадам ҳарири дибоҷ. *Ҷомӣ*

ДИВОН ديوان *шакли арабишудаи* **девон.**

ДИГАР دیگر || دگر **1.** ғайр, дуйӯмӣ.
Чун ту нозукниҳол дигар нест,
Ҳама ангуштҳо баробар нест. *Ҳилолӣ*
Ранҷе ки зи осмон кашидем,
Танҳо на, ба дигарон кашидем. *Шоҳин*
2. бори дувум, баъд аз ин, минбаъд, боз.
Дил ба ту додаму диҳам ҷон низ,
Анвариро дигар чӣ фармоӣ? *Анварӣ*
Агар имшаб ё рӯз наздики вай шавӣ, дигар ҳаргиз вайро набинӣ. *Аҳмади Дониш*
дигар сол соли оянда.
Ҳеҷ бар ҷой дидаи ҳаргиз,
Ки дигар сол пор менашавад? *Анварӣ*
бори дигар дафъаи дуйӯм, боз, аз сари нав.
Ваҳ, чӣ хуш бошад, ки бинам бори дигар рӯи дӯст,
Дар суҷуд оям ба меҳроби хами абрӯи дӯст.
Махфӣ
рӯзи дигар рӯзи оянда, пагоҳ, фардо.
Он ки ҳар рӯз дил аз меҳри бутон баргирад,
Чун шавад рӯзи дигар, боз ҳамон аст, манам.
Ҳилолӣ
бар дигар андоза шудан дигаргун шудан, ба таври дигар шудан, тағйири ҳол ёфтан.
Дили шоҳи туркон аз он тоза шуд,
Биболиду бар дигар андоза шуд. *Фирдавсӣ*

ДИГАРБОРА دیگرباره || دگرباره дубора.
Афсӯс, ки мемираму аз баҳри нисорат,
Ҷони дигару умри дигарбора надорам. *Мушфиқӣ*

ДИГАРГУН||ДИГАРГУНА دیگرگون||دگرگون || دیگرگونه || دگرگونه **1.** ба таври дигар, ба тариқи ҷудогона.
Сипаҳдор Пирон дигаргуна гуфт:
Ҳунарҳои мардон нашояд ниҳуфт. *Фирдавсӣ*
Вузарои Нӯшервон дар муҳимме аз масолеҳи мамлакат андеша ҳамекарданд ва ҳар як аз эшон дигаргуна рой ҳамезад. *Саъдӣ*
2. тағйир; тағйирёфта.
Меояд аз баҳри шараф пеши ту ҳар рӯз офтоб,
В-аз шарми хуршеди рухат зарду дигаргун меравад.
Исмат
дигаргун кардан тағйир додан.
Носеҳ, мабош дар паи тағйири ҳоли мо,
Ин нест ҳолате, ки дигаргун кунад касе. *Ҳилолӣ*
дигаргун шудан аз ҳоле ба ҳоле гардидан, тағйир ёфтан.
Дилам дар ишқи ту хун шуд, хурӯши ман ба гардун шуд,
Умеди ман дигаргун шуд, дареғо рӯзгори ман.
Анварӣ

ДИГАРГУНШУДА دیگرگون شده || دگرگون شده парешонҳол.
Чун ҳол дигаргун шуда з-андӯҳи ту моро,
Ту рӯй магардон зи дигаргуншудае чанд.
Хисрави Деҳлавӣ

ДИГАРСОН دیگرسان || دگرسان *ниг.* **дигаргун.**
В-ар эйдун, ки бечора паймон кунад,
Бикӯшад, пас онро дигарсон кунад. *Фирдавсӣ*
Зи фарри боди фарвардин ҷаҳон чун хулди ризвон шуд,
Ҳама ҳолаш дигаргун шуд, ҳама расмаш дигарсон шуд. *Муиззӣ*

дид دید *асоси замони гузаштаи* **дидан.**

ДИД دید **1.** назар, нигоҳ.
Бода ниҳону ҷом ниҳон омада ба дид,
Дар ҷом акси бодаву дар бода ранги ҷом. *Ҷомӣ*
2. тамошо, наззора; намуд; дидан.
Агар худ дид хоҳӣ дар ҷаҳон мард,
Наёбӣ ҳамчу Ромин як ҷавонмард.
Фахриддини Гургонӣ
Муддате инчунин шиораш буд,
Диди он хона ғамгусораш буд. *Низомӣ*
З-аввали шаб дидаву дил дар хаёли диди дӯст,
То тулӯи субҳ аз хуни ҷигар соғар заданд. *Махфӣ*
хештанро дид кардан худбинӣ кардан, худписандӣ намудан.
Шеър гуфтан ҳуҷҷати беҳосилист,
Хештанро дид кардан ҷоҳилист. *Аттор*

ДИДА I دیده *сифати феълии замони гузаштаи* **дидан.**
Ту гӯш ниҳодастию мо дида ба дидор,
Аз д и д а басе фарқ бувад то ба шунида.
Камоли Хуҷандӣ
дида кардан назора кардан.
Ӯро дидабонест, ки аз шаш-ҳафт фарсанге роҳ дида мекунад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ДИДА II دیده **1.** чашм.
Кам аз як дам задан моро агар дар дида хоб ояд,
Ғами ишқат биҷунбонад ба гӯш-андар ҷарас моро.
Анварӣ
2. *маҷ.* ҳар чизе, ки ба чашм монанд аст, ҳамчун ҳалқа, сӯрохи гирдшакл ва ғ.; **дидаи занҷир** *киноя аз* ҳалқаҳои занҷир.
Шӯълаи савдои ман оҳангудоз афтодааст,
Дидаи занҷир аз девонаи ман равшан аст. *Соиб*
дидаи мим *киноя аз* доираи хурди сари ҳарфи «م»-и алифбои арабӣ; **дидаи най** *киноя аз* сӯрохҳои най.
Магар нағма ашкест ҳайратхиром,
Ки мерезад аз дидаи най мудом? *Бедил*
дидаи сӯзан сӯрохии риштагузаронии сӯзан.
Ҳар кӣ чун ришта зи борикхаёлон гардид,
Рӯзиаш тангтар аз дидаи сӯзан бошад. *Соиб*
◇ **дидаи бад** *ниг.* **чашм (чашми бад).**
Зи бими дидаи бад то ба ҳашр мерӯяд
Шаҳиди ишқи туро аз сари мазор сипанд. *Соиб*
дидаи бедор чашми бино, ҳушёр.
Ғунчаҳои сарбамӯҳри гулситони розро
Номаи вокарда донад дидаи бедори мо. *Соиб*
дидаи бино *ниг.* **дидаи бедор.**
Нест дар зери фалак дидаи бино пайдо,
В-арна ҳар косаи анҷум назари ҷоми Ҷам аст.
Мулҳам
дидаи дил басирати маънавӣ.
Фаросат дидаи дил баркушояд,
Ҳар он ҳоле, ки бошад, вонамояд.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

дидаи нарм чашми беҳаё.

Рӯ наметобад зи ҳирс аз нони сӯзандор саг,
Дидаҳои нармро аз тезии дарбон чӣ бок! *Соиб*

дидаи оламбин *ниг.* **дидаи бедор.**

Бе рухаш дидани олам чу нахоҳад дили ман,
Бастам аз хуни ҷигар дидаи оламбинро. *Ҷомӣ*

дидаи олуда *киноя аз* назари бад.

Дидаи олуда, Исмат, лоиқи дидор нест,
Дар таги дарьё касе бе равшанӣ гавҳар наёфт.
Исмат

дидаи равшан *киноя аз* чашми бино, ҳушьёр.

Аз маҳи рӯят маро маҳрум месозад рақиб,
Золиме, ё раб, шавад аз дидаи равшан ҷудо.
Мушфиқӣ

дидаи рӯз *киноя аз* пагоҳирӯзӣ, сапедадам.

Асбоби мурод шуд мураттаб
Аз дидаи рӯз то дили шаб. *Ҳилолӣ*

дидаи танг чашми ҳарис, чашми гурисна.

Рӯдаи танг ба як нони тиҳӣ сер нашуд,
Неъмати рӯи замин пур накунад дидаи танг.
Саъдӣ

ба дида ба назар, ба дидан, ба намуд.

Ба дида чу мурда, фитодазақан,
Саропо зи мӯи сафедаш кафан. *Савдо*

диду водид ба мулоқоти ҳамдигар рафтан, ҳамдигарро дидор кардан.

Иду наврӯзи муборакро бувад айнулкамол.
Диду водиде, ки оину шиори мардум аст. *Соиб*

дида бардӯхтан чашм пӯшидан, аз дидани касе ё чизе сарфи назар кардан.

Зи диданат натавонам, ки дида бардӯзам,
Агар муқобала бинам, ки тир меояд. *Саъдӣ*

дида баркардан чашм кушодан; чашм боло кардан.

[Пир] дида баркарду бихандид. *Саъдӣ*

дида боз сохтан *киноя аз* нигоҳ кардан, нигаристан, чашм кушодан.

Насозад дида ҳаргиз сӯи ман боз,
Чӣ сон ҷавлонгарӣ бо вай кунам соз? *Ҷомӣ*

дида гирифтан аз биноӣ ҷудо кардан, аз чашм маҳрум намудан.

Ёфт дар бебасарӣ гумшудаи худ Яъқуб,
Дида аз ҳар кӣ гирифтанд, басират доданд. *Соиб*

дида дарьё кардан *киноя аз* бисьёр гиристан.

Дида дарьё кунаму рахт ба саҳро фиканам,
В-андар ин кор дили хеш ба дарьё фиканам.
Ҳофиз

дида дӯхтан а) бо диққат назар кардан.

Исмат, агар хастаи он ғамзаӣ,
Дида дар он новаки дилдӯз дӯз! *Исмат*

б) чашм пӯшидан, тарки наззора кардан.

Зулайхо баҳри як дидан ҳамесӯхт,
Вале Юсуф зи дидан дида медӯхт. *Ҷомӣ*

дида кушодан назар кардан, нигаристан.

Чун дида ба рӯи ёр бикшод,
Дубора зи ҳуш рафту уфтод. *Шоҳин*

дида ниҳодан *киноя аз* назар кардан, чашм дӯхтан.

Шефтагон дида ба рӯят ниҳанд,
Рахти ҳавас бар сари кӯят ниҳанд.
Хисрави Деҳлавӣ

дида нозук сохтан *киноя аз* бодиққат назар кардан, зеҳн монда нигаристан.

Дида нозук созу он гаҳ дар ману зоҳид нигар,
То бидонӣ соҳиби машраб киву шайёд кист!
Толиби Омулӣ

паридани дида ҳаракати чашм аз ғайри иродаи касе, ки дар урф гӯё аломати фоли нек ё бад аст; *муқ.* **чашм (паридани чашм).**

Мепарад дидаи уммеди ду олам, Соиб,
То киро давлати дидор муяссар гардад. *Соиб*

дида пурхун кардан сахт гирьён шудан; сахт гирьён кардан.

Хаёли рӯи туам дида мекунад пурхун,
Ҳавои зулфи туам умр медиҳад бар бод. *Ҳофиз*

дида пур аз дур(р) кардан *киноя аз* гирьён кардан, ашкрез намудан.

То дидаи Қайсро кунам пур
Дар ёди ақиқи Лайлӣ аз дур. *Шоҳин*

дида пӯшидан чашм бастан, чашм пӯшидан; бехуд шудан.

Нашнохту боз дида пӯшид,
Бечора падар зи ғам хурӯшид. *Шоҳин*

дида сафед кардан (ё шудан) *аз* ниҳояти интизорӣ кашидан, аз нигаронӣ бенур ва оҷиз шудани чашм.

Чанд, Шавкат, ба раҳи субҳ кунӣ дида сафед,
Ки дар иқлими ту шоме ки саҳар гардад, нест.
Шавкат

Дидаам дар интизори моҳи рӯят шуд сафед,
Мекунад наззора сайри моҳтоб аз чашми ман.
Амирӣ

дида сурх кардан тамаъ кардан; нигоҳи тамаъкорона *кардан; ба шавқ нигаристан.*

Ба ҳар гулрух, ки кардам сурх дида,
Кунун аз ҳар мижа хунам чакида. *Ҷомӣ*

дида ба раҳ будан (ё доштан) *киноя аз* интизорӣ кашидан; мунтазир будан.

Ҳар шаб ба ҳавои хоки кӯят
Дида ба раҳи сабост моро. *Шоҳӣ*

дида ба хуфтан гарм кардан хоби сабук кардан, ғунудан, пинак рафтан.

Паҳлуи сангин ба замин нарм кард,
Дида ба хуфтан қадаре гарм кард.
Хисрави Деҳлавӣ

дида бар равзани хеш доштан *киноя аз* хоҳони манфиати худ будан.

Мадон он дӯстро ҷуз душмани хеш,
Ки бинӣ дидааш бар равзани хеш. *Низомӣ*

дида бар ҳам ниҳодан *киноя аз* мурдан.

Сиёҳе дигар зин бар адҳам ниҳод,
Ба захми дигар дида бар ҳам ниҳод. *Низомӣ*

аз дида борон равон кардан *киноя аз* гирьяи бисьёр кардан ва ашкҳои фаровон рехтан.

Дар кӯчаву кӯю шаҳру саҳро
Аз дида равон кунем борон. *Савдо*

аз дида Даҷла кушодан *киноя аз* гирьяи фаровон ва дуру дароз кардан.

Осуда туӣ даруни ҳаҷла,
Аз дида манам кушода Даҷла. *Шоҳин*

аз дида пинҳон шудан аз назар ғоиб шудан, нопадид шудан; **аз дида рух шустан** гирьяи зиёд кардан.

Аз он рӯз то ин замон хастаем,
Зи дарди дил аз дида рух шустаем. *Фирдавсӣ*

аз дида хостан сахт илтимос кардан; **бар ҳам задани дида** а) ба ҳамдигар задани милки чашм; б) розӣ шудан (*бо ишорати чашм*), қабул кардан.

Он шӯхдида дида чу бар ҳам намезанад,
Дил сабр пеша карду кунун дам намезанад. *Анварӣ*

то дида ба ҳам задан то чашм пӯшида кушодан; дар як он, як лаҳза; ба зудӣ, дарҳол.

Ин гуфту шуд аз миён, бадар рафт,
То дида ба ҳам зад, аз назар рафт. *Шоҳин*

ҳама тан дида гаштан бодиққат нигоҳ кардан, бо тамоми ҳасти нигарон будан.

Нозири дидори писандида гашт,
В-аз паи дидан ҳама тан дида гашт. *Хисрави Деҳлавӣ*

дидаи бад дур! чашми бад нарасад!, аз захми чашм дар амон бошад!

Дидаи бад дур аз ин Юсуф, ки даври осмон
Дар замони ҳусни ӯ як дидаи ҳайрон шудаст. *Соиб*

ДИДААФРӮЗ دیده‌افروز равшанибахш, нурфизо.

Ба Юсуф буд рӯҳаш роҳатандӯз,
Ба Юсуф буд чашмаш дидаафрӯз. *Ҷомӣ*

ДИДАБОЗ دیده‌باز **1.** чашмкушода.

Набуд аз надимони гарданфароз
Ба ҷуз наргис он ҷо касе дидабоз. *Саъдӣ*

2. назарбоз, бонозу карашма.

Чашмат, ки миёни хоби ноз аст,
Ё раб, ки чӣ шӯх дидабоз аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДИДАБОН دیده‌بان *ниг.* **дидбон.**

ДИДАВАР دیده‌ور соҳиби дида, соҳиби биниш; *маҷ.* бобасират, нозукбин; оқил, доно.

Дидавар пул ба зери ғом кунад,
Кӯр бар пушти пул мақом кунад. *Саноӣ*

Ин на шоистаи ҳар дидавар аст,
Ки забонат дигару дил дигар аст. *Ҷомӣ*

ДИДАВАРӢ دیده‌وری бобасиратӣ, нозукбинӣ; хирадмандӣ, доноӣ.

Дар дидавариву нуктасозӣ
Мекард дилам ба моҳ бозӣ. *Файзӣ*

ДИДАДАРОӢ دیده‌درائی ба чашм даромадан.

Монанди дуд дидадароист кори ту,
Аз дар бирун кунанд, дароӣ зи тобадон. *Сайидо*

ДИДАДОР دیده‌دار ҷосус.

Хурӯшон аз он ҷо яке дидадор,
Ки эй беҳушон, нест ҷонтон ба кор... *Асадӣ*

ДИДАДӮЗ دیده‌دوز бо диққат нигаранда, пайваст нигаранда.

Бар ин шаб гар аъмо шавад дидадӯз,
Зи Парвин кунад хурдабинӣ ба рӯз. *Зуҳурӣ*

ДИДАКАШ دیده‌کش тиракунанда.

З-он ки ҳар мурғе аз инҳо зоғваш
Ҳаст ақли оқилонро дидакаш. *Румӣ*

ДИДАН دیدن **1.** дар ҳолати биноӣ будан; нигоҳ кардан, нигаристан; муоина кардан, мушоҳида кардан.

Чу дарьёи ҷӯшон замин бардамид,
Чунон шуд, ки кас рӯи ҳомун надид. *Фирдавсӣ*

Мабин, эй лоларух, густох сӯям,
Ба сони доғи дил сурх аст рӯям. *Мулҳам*

дидан *дар (ё андар, ба, бар) касе ё чизе* нигоҳ кардан, нигаристан, назар андохтан ба касе ё чизе.

Нишаста надид андар он базмгоҳ,
Бароварда бар чархи гарданда оҳ. *Хоҷу*

Дар дили сахташон нахоҳам дид,
Нармӣ орам, ки нармияст калид. *Низомӣ*

Дидан ба ҷониби дигар, эй дӯст, бас хатост,
Акнун, ки ёр ҷилвакунон рӯ ба рӯи туст. *Ибни Ямин*

Бар дили мо бин, ки пайконат чи сон паррон гузашт,
Ғамзаи мастат, афокаллаҳ камонкаш будааст. *Ҳайрат*

2. мулоқот; дидор.

Сар пеш фиганда он ду мазлум,
В-аз дидани ҳам нишаста маҳрум. *Ҳилолӣ*

Рӯзе Бобохон барои дидани ман омад. *Садри Зиё*

3. *маҷ.* аз сар гузарондан.

Ғаму ҳаҷре, ки ман дидам, кӣ дидаст?
На кас дидасту на ҳаргиз шунидаст. *Ҳилолӣ*

◇ **бар худ дидан** *кироя аз* худбинӣ кардан.

Мабин бар худ, ки худбинро басар нест,
Ҳунарбин шав, ки худбинӣ ҳунар нест. *Низомӣ*

ДИДАНАВОЗ دیده‌نواز тароватбахши чашм; дилкушо, назаррабо, ҷозибадор.

Гирд баргаштам аз нишебу фароз,
Дидам он равзаҳои диданавоз. *Низомӣ*

ДИДАТАР دیده‌تر гирьён; гирьякунанда.

Булбули ноланда зи ғам дидатар,
Сина зи овоза харошидатар. *Хисрави Деҳлавӣ*

Зоҳид аз сузи ғамат лабхушку сӯфӣ дидатар,
Оҳ аз ин оташ, ки чун зад шӯъла, хушку тар бисӯхт. *Ҷомӣ*

ДИДАФУРӮЗ دیده‌فروز *ниг.* **дидаафрӯз.**

Эй дидафурӯзи шабнишинон,
Андешазидои пешбинон. *Файзӣ*

ДИДБОН||ДИДАБОН دیدبان||دیده‌بان **1.** касе, ки дар ҷои баланде ва бурҷе истода ба атроф назар мекунад ва аз омадани душман ба қӯшуни худ хабар медиҳад; нигаҳбон, посбон.

Ӯро дидабонест, ки аз шаш-ҳафт фарсанге роҳ дида мекунад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Дидбоне зи қалъа поён дид,
Маст афтода хели туркон дид... *Мушфиқӣ*

2. *маҷ.* нигарон; мунтазир, чашмбароҳ.

Солест, ки дидаи пуробам
Бар тарфи дарича дидабон аст. *Анварӣ*

Безабонони пурзабонанд,
Ҳама кӯранду дидабонанд. *Саноӣ*

◇ **ду дидбон** *кироя аз* ду чашм.

Биншаста бар ду дар ба тамошо ду дидбон,
Гоҳе ба ҷилваанд, ки андар паси ниқоб... *Восифӣ*

ДИДГОҲ||ДИДГАҲ دیدگاه||دیدگه чои дидбонӣ, чои нигаҳбонӣ.

Хурӯше баланд омад аз дидгоҳ,
Ба Сӯҳроб бинмуд, к-омад сипоҳ. *Фирдавсӣ*

Ҳамерафт, то марзи Турон расид,
Ки аз дидгаҳ дидбонаш бидид. *Фирдавсӣ*

ДИДОН *а.* دیدان ҷ. дуда III.

ДИДОР دیدار **1.** нигоҳ кардан, нигаристан, дидан.

Ҳеҷ шодӣ нест андар ин ҷаҳон
Бартар аз дидори рӯи дӯстон. *Рӯдакӣ*

Олам ҳама пур ҷилваи ёр аст ва лекин
Чашме, ки бувад қобили дидор, надорем. *Фаррухӣ*

дидор будан пайдо будан, намоён шудан.

... Ки дидор будӣ ду лашкар зи дур. *Фирдавсӣ*

2. мулоқот кардан, ҳамдигарро дидан; *маҷ.* сӯҳбат.

Панҷоҳ ҳазор тан аз лашкари Муқаннаъ ба дари ҳисори Муқаннаъ ҷамъ шуданд ва аз вай дидор хостанд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ва ба ҳамин масхарагӣ то Тошканд рафтем ва баъд аз дидори ҳоким асб ва ҳадьяи амирро элчӣ маа одами хоси худ бифиристод. *Аҳмади Дониш*

дидор кардан а) аз назар гузаронидан.

Пасу пеши сипаҳ дидор карда,
Ба ҳар ҷое яке солор карда. *Фахриддини Гургонӣ*

б) мулоқот намудан.

Миод ниҳоданд бар он ки ҳар ду дар Самарқанд дидор кунанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ба дидор шудан ба дидорбинӣ рафтан, ба мулоқот рафтан.

Ба дидори мардум шудан айб нест,
Ва лекин на чандон, ки гӯянд: бас. *Саъдӣ*

3. чеҳра, талъат, лиқо, рӯй.

Шайхулислом гуфт, ки ман ҳеҷ кас надидаам ба дидор ва фаросат чун бародари Аҳмади Чаштӣ. *Ҷомӣ*

дидор дидан рӯй дидан; мулоқот кардан.

Киштии умр бишкаст дар баҳри ноумедӣ,
Мушкил, ки боз бинем дидори ошноро. *Махфӣ*

дидор намудан рӯй нишон додан.

Дидор менамоиву парҳез мекунӣ,
Бозори хешу оташи мо тез мекунӣ. *Саъдӣ*

4. чашм, дида.

Ду рухсораш баҳори дилбари буд,
Ду дидораш ҳалоки собирӣ буд.
Фахриддини Гургонӣ

◇ **дидор ёфтан** *ба чизе киноя аз* муваффақ шудан ба чизе.

Чу дидор ёбӣ ба шоҳи сухун,
Бидонӣ, ки дониш наёяд ба бун. *Фирдавсӣ*

ДИЁНАТ *а.* دیانت **1.** диндорӣ; **2.** *маҷ.* ростӣ, бовиҷдонӣ, ҳалолкорӣ.

Азиз Юсуфро гиромӣ доштӣ, зеро ки аз вай амонат ва диёнат дида буд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Зи роҳи нангу номусу диёнат
Расонид он амонат бехиёнат. *Мулҳам*

ДИЁР *а.* دیار *ҷамъ* **1.** ҷ. **дор** II; **2.** кишвар, вилоят; мамлакат; сарзамин.

Яке аз сулаҳои Лубнон, ки мақомоти ӯ дар диёри араб мазкур буду кароматй ӯ машҳур, ба ҷониби Димишқ даромад. *Саъдӣ*

Дар сарири мӯшикофӣ шоҳам аз фикри расо,
Дар диёри назм табъам ҳукмрони мекунад. *Туғрал*

диёри маъмура мамлакат ва кишвари ободон.

Чу Бадр рои туро меҳр гуфту моҳаш гуфт,
Ки эй сари фузалои диёри маъмура. *Бадри Чочӣ*

3. *маҷ.* ватан, меҳан.

Бар канори Даҷла дур аз ёру маҳҷур аз диёр,
Дорам аз ашки ҷигаргун Даҷлаи хун дар канор.
Ҷомӣ

Ман кистам? — Ғарибе, аз васл бенасибе,
Ҳиҷрони ёр дида, дур аз диёр монда! *Ҳилолӣ*

ДИЖ||ДИЗ دژ||دز қалъа, ҳисор, қӯрғон.

Бад-ин ҷо диже ҳаст бар раҳгузар,
Зи рифъат ба Қайвон бароварда сар. *Хоҷу*

Ӯ боз гашт ва ба ҳар дизе лашкаре фиристод, мутеъ шуданд ва дизҳо ба вай таслим карданд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

◇ **ин чӯбин дижи зангорхӯрд** *киноя аз* фалак.

Зери ин чӯбин дижи зангорхӯрд
Ҳар саҳаргаҳ ҳафт хон хоҳам гузид. *Хоқонӣ*

ДИЖАМ دژم **1.** андӯҳгин, ғамгин.

Ду наргис дижам, абрувон пур зи хам,
Сутуни ду абрӯ чу симин қалам. *Фирдавсӣ*

2. хашмгин, ғазаболуд.

Ҳамегуфт: — Агар аждаҳои дижам
Биёяд, ки гетӣ бисӯзад ба дам... *Фирдавсӣ*

3. *маҷ.* парешон, ошуфта.

Ҳусн аз паи маҳбубию дил гарми муҳаббат,
То чанд тавон кард гиреҳ зулфи дижамро. *Махфӣ*

4. тира; пажмурда.

Хуррам аз он борону нам, к-ояд зи саҳрои қидам,
Рӯёнад аз хоки дижам гулҳои ҳусни ҷовидон.
Ҷомӣ

дижам гардидан (ё шудан) а) ғамгин шудан.

Гоҳ афзуну гоҳ кам гардад,
Гаҳ биханадад, гаҳе дижам гардад. *Саноӣ*

б) ба хашм омадан.

Дижам гардаду теғро боркашад,
Битозад басе аспу мардум кушад. *Дақиқӣ*

в) парешон шудан, ошуфта гардидан.

Бикарданд пархош ҳар ду ба ҳам,
Дили ҳар яке гашта аз ғам дижам. *Савдо*

г) тира шудан, пажмурдан.

Арбоби Исфаҳон чун ... бар ин сон мушоҳада карданд, чеҳраи ҳаёти эшон дижам ва чашмаи айни эшон мукаддар шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ДИЖАМРӮЙ دژم روی тираруй, чеҳрагирифта, туршрӯй.

Чаро нақшбандат дар айвони шоҳ
Дижамрӯй кардасту зишту табоҳ? *Саъдӣ*

ДИЖАН||ДУЖАН دژن тундмаза.

Кикизу ганднову сипандону коснӣ,
Ин ҳар чаҳор гуна, ки додӣ, ҳама дижан.
«Луғати фурс»

ДИЖБОН دژبان нигаҳбони қалъа; кутвол, ҳокими қалъа.

Шавам сӯи дижбон ба пайғамбарӣ,
Намоям бад-ӯ мӯҳри ангуштарӣ. *Фирдавсӣ*

ДИЖДОР||ДИЗДОР دژدار||دزدار сардори қалъа, ҳокими қалъа.

Биёмад, чу наздики диж даррасид,
Сухан гуфту диждор мӯҳраш бидид. *Фирдавсӣ*

Фиристод пинҳон ба диздори хеш,
Ки пеш оварад барг аз андоза беш. *Низомӣ*

ДИЖОБОД دژآباد хашмгин, ғазаболуд.

Агар шери дижободаш бибинад,
Чу саг андар паси зону нишинад. *Баҳромӣ*

ДИЖОГОҲ||ДИЖОГАҲ دژآگاه||دژآگه хашмнок, бадқаҳр; бадандеш.

Суви марзи Туронш бинҳод рӯй
Чу шери дижогоҳи нахчирҷӯй. *Фирдавсӣ*

Зи ҷаври касон даст кӯтаҳ кунӣ,
Дижогоҳро бар худ огаҳ кунӣ. *Абӯшакури Балхӣ*

ДИЖОЛУД دژآلود *ниг.* **дижобод.**

Яке шери дижолуд аст дар ҷанг,
Ки дорад аз масофи шери нар нанг. *Хисравонӣ*

ДИЖОҲАНГ دژآهنگ бадандеш, бадқасд; хашмгин, тунду тез.

Зи бас кинаҷӯю дижоҳанг буд,
Фарохои гетӣ бар ӯ танг буд. *Унсурӣ*

ДИЖХИМ||ДАЖХИМ دژخیم||دژخم 1. зиштхӯ, бадхислат; хашмнок.

Чунин гуфт дажхим нараждаҳо,
Ки аз ҷангашон кас наёбад раҳо. *Фирдавсӣ*

Ба ҷанги сипоҳони зангисиришт,
Ки буданд чун дев дижхиму зишт... *Низомӣ*

2. мири ғазаб, ҷаллод.

Ба дижхим фармуд, к-инро ба кӯй
Зи дор андар овезу бартоб рӯй. *Фирдавсӣ*

Марди дижхим мар-варо бикашид,
Бурду андар замон сараш бибурид. *Саноӣ*

3. *маҷ.* душман, хасм.

Чу донист хисрав, ки дажхими ӯ
Гурезон шуд аз фарри дайҳими ӯ,
Гузори гурезандаро пай гирифт,
Шабехункунон роҳ бар вай гирифт. *Низомӣ*

ДИЗ دز *ниг.* **диж.**

ДИЗДОР دزدار *ниг.* **диждор.**

ДИЙЯТ *а.* دیت *ниг.* **ди(й)ят.**

ДИК *а.* دیک хурӯс.

ДИЛ دل 1. узви хунгардонӣ (ба шакли халтачаи мушакӣ), ки дар тарафи чапи сари синаи инсон ва ҳайвон воқеъ аст, қалб; 2. *маҷ.* дарун, дохил, миёни чизе.

Дили киса ва ҳамьён, ки муддатҳо монанди дасти лаимон холӣ буд, чун чашму дили ҷавонмардон пур шуд. *«Таърихи Фаришта»*

Як умр ганҷ дар дили вайрона орамид,
Як шаб дар ин хароба сар орӣ, чӣ мешавад? *Соиб*

3. *маҷ.* ботин, хотир; ҷон, рӯҳ.

Дониш андар дил чароғи равшан аст,
В-аз ҳама бад бар тани ту ҷавшан аст. *Рӯдакӣ*

Эй дил, сабур бошу махӯр ғам, ки оқибат
Ин шом субҳ гардаду ин шаб саҳар шавад.
Ҳофиз

Агар худ дар маслаки мутавассит солик набувад, амру наҳьяш дар дилҳо таъсир надорад.
Аҳмади Дониш

4. *маҷ.* фикр, андеша.

Сипоҳ баргир ва ба Шом шав, ки маро дил ба шаҳрҳои Шом машғул аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

5. *маҷ.* майл, хоҳиш, ҳавас.

Дар боғ бирка рақси тамаввуҷ намекунад,
Бечора биркаро чӣ дили рақс кардан аст. *Анварӣ*

Набудиш бе он бути хиргаҳӣ
Дили лолаву майли сарви саҳӣ. *Хоҷу*

ба дили худ ба ихтиёри худ, бо хоҳиши худ.

Қипчоқ ва Чобот ба дили худ рафтанд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

Аҳли он шаҳр ба дили худ он вилоят ба амир таслим карданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

6. *маҷ.* дилбар, ёр, маҳбуба; дӯст.

Гар бо ҳама кас чунин кунад дил,
Як дилшуда дар ҷаҳон намонад. *Анварӣ*

Бархез, дило, ки ҷанг бар ҷанг занем,
Май нӯш кунему ном бар нанг занем,
Саҷҷода ба як пиёла май бифрӯшем,
В-ин шишаи ному нанг бар санг занем. *Хайём*

7. *маҷ.* далерӣ, шуҷоат; ҷуръат.

Зулфи бути ман доштай дӯш дар оғӯш,
Не, не, ту ҳанӯз он дилу он заҳра надорӣ!*

◇ **дили вайрон** дили шикаста, дили ғамзада, ғамгин, афгор.

Гар бубинӣ дили вайрони маро,
Гӯиё ҳеҷ гаҳ обод набуд. *Хисрави Деҳлавӣ*

дили кабоб *киноя аз* дили дар оташи ишқ сӯхта, азобдида, дили ошиқ.

Лайлию шароби ҳусн дар сар,
Маҷнуну дили кабоб дар бар. *Ҳилолӣ*

дили осуда дили беғам, дили бедард.

Шӯхи ман дӣ ба раҳе масту хиромон бигзашт,
Ҳоли чандин дили осуда зи сомон бигзашт.
Хисрава Деҳлавӣ

дили парешон дили ошуфта ва музтариб.

Бечора чу бо дили парешон
Шуд ҳамдами моҳи меҳркешон... *Ҷомӣ*

дили пурсухан *киноя аз* дили пурасрор; бодонишу маърифат.

Лаби хомӯш намудори дили пурсухан аст,
Ҷабҳаи бегиреҳ оинаи хулқи ҳасан аст. *Соиб*

дили пурхун *киноя аз* дили ғамгин, дили пурдарду алам.

Чун дарои корвонӣ ишқ менолем зор,
Булбули боғи тарабро бо дили пурхун чӣ кор!
Махфӣ

дили рафта дили мураддад, дили аз тарси ногаҳонӣ беқароршуда.

Маликро дили рафта омад ба ҷой,
Бихандиду гуфт: Эй накӯҳидарой! *Саъдӣ*

дили сангин *киноя аз дили бераҳм, дили сахт.*

Дили сангини туро ашки ман овард ба роҳ,
Сангро сел тавонад ба раҳи дарьё бурд. *Ҳофиз*

дили сахт *ниг.* **дили сангин.**

... К-аз дили сахт аст забонҳо ба чанг,
Тезии ханҷар бувад аз хорасанг.
Хисрави Деҳлави

дили танг дили бесабру қарор; дили хафа; хотири малул, ғамгин.

Шикебой андар дили танг нех,
Шикебой аз ганҷи бисьёр беҳ. *Абӯшакури Балхӣ*

Шукуфт аз ғунчаи лаълаш дили танг,
Рухаш аз завқи дил гардид гулранг. *Мулҳам*

дили хок(-и тира) *кинoя аз* қабр, гӯр.

Кош аз паи сад ҳазор сол аз дили хок
Чун сабза умеди бардамидан будӣ! *Хайём*

дили шаб нимаи шаб, нисфи шаб.

Дар дили шаб асари нури қамар пайдо нест,
Магар аз зулфи ту бар моҳ ниқоб аст имшаб?
Камоли Хуҷандӣ

Асбоби мурод шуд мураттаб
Аз дидаи рӯз то дили шаб. *Ҳилолӣ*

дили ҷамъ хотирҷамъӣ, осудахотирӣ.

Ҳарзагардию дили ҷамъ бувад душмаии ҳам,
Хотири ҷамъ зи авроқи парешон маталаб. *Мулҳам*

ба дили байза аз ибтидо(-и пайдоиш), аз аввал.

Булбули мо ба дили байза тамаинои ту дошт,
Боли парвоз кушодему гирифтор шудем. *Сайидо*

дил бад кардан а) хиёнатандешӣ кардан; нияти бад кардан.

[Пӯлод] ... дар аҳди Ғозонхон дил бад кард ва ба ёсо расид. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

б) маъюс шудан, ноумед гаштан.

Ин дили ғамдида ҳолаш беҳ шавад, дил бад макун,
В-ин сари шӯрида боз ояд ба сомон, ғам махӯр!
Ҳофиз

дил баргирифтан *кинoя аз* дил кандан, розӣ шудан ба ҷудоӣ.

Ба боғи суманзор раҳ баргирифт,
Дил аз шоҳу наҳҷиргаҳ баргирифт. *Хоҷу*

дил бардоштан тарки муҳаббату дилбастагӣ кардан; тарк кардан.

Носеҳо, беҳуда мегӯӣ, ки дил бардор аз ӯ,
Ман ба фармони дилам, кай дил ба фармони ман аст.
Ҳилолӣ

дил баркандан *аз касе, чизе ниг.* **дил (бар)кандан** *аз касе, чизе*; **дил бастан** муҳаббат бастан, мафтун шудан.

Чу хоҳӣ, ки қадрат бимонад баланд,
Дил, эй хоҷа, дар содаруён мабанд. *Саъдӣ*

Ҳар кас, ки дил ба қомати он гулъизор баст,
Дигар дил аз ҳавои санавбар гирифтааст.
Ибни Ямин

дил бохтан а) ошиқ шудан.

Гуфт: Чу дил дар раҳи бут бохтам,
По ба раҳаш низ зи дил сохтам. *Хисрави Деҳлавӣ*

б) сахт тарсидан.

Мухолифон ба муҷарради истимоъ дил бохта мутафарриқ гаштанд... *«Таърихи Фаришта»*

дил бурдан мубтало кардан, шефта намудан; касеро ба худ моилу роғиб намудан.

Ҳусни махрӯёни маҷлис, гарчи дил мебурду дин,
Ишқи мо бо лутфи табъу покии ахлоқ буд.
Ҳофиз

дил буридан *аз чизе* дил кандан, тарки чизе кардан.

Анварӣ, дил зи рӯзгор бибур,
Ки даме рӯзгор менадиҳад... *Анварӣ*

дил гардондан *аз касе* рӯй гардондан, рӯ тофтан аз касе, дил хунук кардан нисбат ба касе.

Дилам бурдию гардондӣ дил аз ман,
Кашидӣ ҳамчу нур аз соя доман. *Ҳозиқ*

дил гирифтан *аз касе, чизе* безор шудан, дилозурда шудан аз касе ё чизе.

Дилам зи савмиа бигрифту хирқаи солус,
Куҷост дайри муғону шароби ноб куҷо? *Ҳофиз*

Чанд бар ман рӯ ниҳад ҳар ҷо ки бошад меҳнате,
Дил гирифт аз сӯҳбати ёрони ҳарҷой маро. *Фузулӣ*

дил дарьё кардан *кинoя аз* саховат ва ҷавонмардӣ ба кор бурдан.

Ту дарьё кун дил, эй соқию хумро дар миён овар,
Сари мо гарм аз ин паймонаи кам-кам намегардад.
Соиб

дил додан а) ҷасорат талқин кардан, далер кардан.

Шаҳ чу диҳад дил ба далерони ҷанг,
Шер шавад баччаи рӯбоҳи ланг. *Хисрави Деҳлавӣ*

б) меҳр бастан; ошиқ шудан.

Ман дил намедиҳам ба лабу чашми ӯ, ки ёр
Гоҳ аз фасона, гаҳ ба фусун мекушад маро. *Шоҳӣ*

дил доштан ҷуръат доштан, шуҷоъ ва далер будан.

Кулоҳ дорию дил дорию насаб дорӣ,
Бад-ин се чиз бувад фахри меҳтарон ағлаб.
Фаррухӣ

дил пур аз оташу бод доштан оташин шудан, қаҳру ғазаб ва ғурур доштан.

Ба ҷанг-андарун гурзи пӯлод дошт,
Ҳама дил пур аз оташу бод дошт. *Фирдавсӣ*

дил дуздидан *ниг.* **дил рабудан.**

Ба мижа дил зи ман бидуздидӣ,
Эй ба лаб қозию ба мижгон дузд,
Музд хоҳӣ, ки дил зи ман бурдӣ,
Эй шигифто, кӣ дида дузди бамузд?
Абӯсалики Гургонӣ

дил дуним шудан *кинoя аз* сахт андӯҳгин шудан.

Бозмонд аз хидмати шоҳу ҳаким,
Ҳар дуро дил шуд зи ҳаҷри ӯ дуним. *Ҷомӣ*

дилро задани *чизе кинoя аз* гум шудани майлу рағбат ба чизе.

Кам нашуд, Таъсир, майли он даҳонам андаке,
Гарчи дилро шаҳду шаккар андак-андак мезананд.
Таъсир

дил (бар)кандан *аз касе, чизе* тарк кардан, даст кашидан аз чизе ё касе; ноумед шудан; умед кандан.

Ту ҷон кандию дигаре ёфт,
Дил канд зи ту, чу беҳтаре ёфт! *Ҷомӣ*

Чӣ гуна дил канам аз васл, эй санам, ки дилам
Ба фурқати ту ҳазину ба васли ту шод аст. *Шоҳин*

дил-дил кардан музтариб ва ҳайрон будан; бетоқат ва беқарор шудан.

Бағдоди ҷонҳо рӯи ӯ, таррори дилҳо мӯи ӯ
Дил-дилкунон дар кӯи ӯ чун худ фаровон дидаам.
Хоқонӣ

дил кашидан *ба чизе* майл кардан, хоҳиш намудан.

Дили мо мекашад хатте, ки омад ҷониби рӯяш,
Ҳамеша ҷониби рӯи пакӯ **д и л м е к а ш а д** моро.
Камоли Хуҷандӣ

дил кушодан хурсанд шудан.

Накунам ёди баҳору наравам сӯи чаман,
Чӣ кунам, дил накушояд зи баҳору чаманам.
Ҳилолӣ

нарм шудани дил аз хашм фуромадан; раҳм кардан.

Ба озарми хисрав дилаш нарм шуд,
Басечаш ба дидори ӯ гарм шуд. *Низомӣ*

дил ниҳодан *ба (ё бар) касе, чизе* а) майлу рағбат зоҳир кардан ба чизе ё касе; меҳр бастан.

Дил бар дигаре ниҳам, валекин
Ошиқ ба ситам наметавон шуд. *Хисрави Деҳлавӣ*

Манеҳ дил бар ин солхӯрда макон,
Чӯ гунбад, напояд бар ӯ гирдакон. *Саъдӣ*

б) бовар кардан.

Шаб гуфт: «Мерасам!» Чу бихондам, ба ханда гуфт:
— Хисрав, бар ин ҳадис манеҳ дил, ки лоф буд.
Хисрави Деҳлавӣ

Чаро дил ниҳам бар сафеҳе чунон,
Ки доно ҳамон асту нодон ҳамон? *Шоҳин*

об гаштани дил бисьёр мутаассир шудан.

Муғаннӣ даме гӯши барбат битоб,
Ки чандон бинолад, ки дил гардад об. *Шоҳин*

дил об сохтан (ё кардан) азобу машаққати зиёд кашидан, ранҷи бисёр бурдан.

Дил об сохтам ба умеди гуҳар шудан,
Дил шуд зи дасту қатраи обам гуҳар нашуд. *Соиб*

дил оростан *киноя аз* шодмонӣ кардан; айшу ишрат рондан.

Сиёвахшро гуфт: Бо ӯ бирав,
Биёрой дилро ба дидори нав! *Фирдавсӣ*

дил оростан *ба касе* дил додан, ошиқ шудан ба касе, меҳру муҳаббат бастан ба касе.

Ту пиндорӣ, дил ба ту оростаем,
Мо, эй бут, аз он сарой бархостаем. *Фаррухӣ*

дил пардохтан таваҷҷӯҳ кардан, майлу рағбат намудан.

Дароз мекашам ин қиссарову маъзурам,
Сухан чу гуфта шуд, он беҳ, ки дил бипардозӣ.
Заҳири Форьёбӣ

дил пардохтан *аз чизе* фориғ гаштан аз чизе; осуда гаштан.

Шаб, ки аз ҳар кор дил пардохтӣ,
Бо ҳарифон нарди ишрат бохтӣ. *Ҷомӣ*

пурхун гаштани дил сахт ғамгин шудани дил.

Чу Рудоба ин аз падар бишнавид,
Дилаш гашт пурхун, рухаш шанбалид. *Фирдавсӣ*

дил рабудан *киноя аз* ошиқ ва шефтаи худ гардонидан.

Чу Юсуф то ба хобам рух намудӣ,
Ба як наззораи худ дил рабудӣ. *Ҳозиқ*

дил рафтан ошиқ шудан, мафтун шудан.
Агарчи дилам рафт, лекин ғамаш нест;
Ба ҷуз он хами зулф ҷое надорад. *Ҳофиз*

дил сард кардан *аз касе, чизе киноя аз* нисбат ба касе ё чизе нафрат пайдо кардан; аз касе ё чизе рӯ гардондан, меҳру муҳаббати худро аз даст додан.

Дили худ з-ин дудилон сард куну бол бишӯ,
Дил чу шуд шуста зи обе, ба сақое бирасад.
Шамси Табрезӣ

сер шудани дил *киноя аз* дилтанг шудан, безор шудан.

Яке рӯз н-омад бурун то ба дер,
Шуд аз интизораш дили ҷумла сер. *Ҷомӣ*

дил супурдан моил шудан, роғиб шудан; ошиқ шудан.

Чун сухангӯ сухан ба поён бурд,
Ҳар касе дил бар он сухан биспурд. *Низомӣ*

дил сӯхтан азобу машаққат кашидан.

Басе ранҷ бурдию дил сӯхтӣ,
Ҳунарҳои шоҳонам омӯхтӣ. *Фирдавсӣ*

дил сӯхтан *бар касе* раҳмдилӣ кардан; изҳори меҳрубонӣ кардан, шафқат варзидан ба касе.

Магар сангин дилаш бар ман бисӯзад,
Чароғи меҳрубонӣ барфурӯзад. *Фахриддини Гургонӣ*

дил танг кардан малул гаштан, зиқ ва дилгир шудан.

Аз бешию кам(м)ии ҷаҳон танг макун дил,
Бо даҳр мудоро куну бо халқ мувосо.
Носири Хисрав

танг шудани дил малул шудан, зиқ ва дилгир шудан,

Дили ман гарчи ба бедод шуд аз зулфи ту танг.
Мулки ӯ шуд, ки зи султони рухат фармон дошт.
Хисрави Деҳлавӣ

дил тиҳӣ кардан *ниг.* **дил холӣ кардан; дил тофтан** рӯ тофтан, баргаштан.

Касе, к-ӯ битобад зи паймонш дил,
Касе, к-ӯ бипечад зи фармонш сар ... *Муиззӣ*

дил тоқ кардан даст кашидан; безор шудан.

Хат дар хати олам кашу дар хат машав аз кас,
Дил тоқ кун аз ҳастию бар тоқ неҳ асбоб. *Хоқонӣ*

дил фирефтан дил рабудан, мафтун кардан.

Сапедии мӯяш бизебад ҳаме,
Ту гӯӣ, ки дилҳо фиребад ҳаме. *Фирдавсӣ*

дил фориғ кардан хотирҷамъ ва осудахотир шудан, дил ҷамъ кардан аз парешонхотирӣ ва ташвиши чизе.

Чун Маҳдӣ дил аз кори Муқаннаъ ва сапедҷомагон фориғ кард, саворон фиристод.
«Таърихи Наршахӣ»

дил холӣ (ё тиҳӣ) кардан *киноя аз* рози дил гуфтан; изҳори ҳасрат кардан.

Шишаи май дур аз он лабҳои майгун мегирист,
То дили худро даме холӣ кунад, хун мегирист.
Ҳилолӣ

Диле карданд холӣ он ду дилдор
Ба ҳам чун шишаи соат ба як бор. *Мулҳам*

дил хун кардан (ё шудан) азоб додан (кашидан), дил афгор кардан (шудан).

Нуқтаи ишқ дили гӯшанишинон хун кард,
Ҳамчу он хол, ки бар орази ҷонона заданд.
Ҳофиз

Рӯзии хеш аз ин базмгаҳ осон маталаб,
То дилат хун нашавад, неъмати алвон маталаб!
Мулҳам

хунук шудани дил таскин ёфтан.

Аз сарат гардам, кадбонуҷон, дарро кушо, як ҷӯб занам, дилам хунук шавад. *Садри Зиё*

дил хуш доштан хурсанд будан.

Фақат ба дидору гуфтор қаноат мекарданду дил хуш медоштанд. *Садри Зиё*

дил шикастан а) ранҷондан, дил озурда кардан, хафа ва маҳзун кардан.

Дили зердастон набояд шикаст,
Мабодо, ки рӯзе шавӣ зердаст. *Саъдӣ*

б) ҳаросидан; рӯҳафтода шудан.

[Ҷабраил] сарҳои эшонро ба Суғд бурд, то дили сапедҷомагони Суғд бишканад. *«Таърихи Наршахӣ»*

дил якто кардан *киноя аз* азми қатъӣ кардан.

Шояд ки зи бими шарму расвой
Дар ҷустани илм дил кунӣ якто. *Носири Хисрав*

дили *чизе* **доштан** ба чизе майлу ҳавас доштан.

Дили олам намедорам, яқин дон,
Аз он, к-уфтодаам дар олами дил. *Анварӣ*

дили *касе* **нигоҳ доштан** мувофиқи матлаб ва мақсади касе кор кардан, хоҳиши касеро ба ҷо овардан.

Султон бузургӣ кард ва дили Хоҷа нигоҳ дошт ва ин пирро ин ҷо фиристод. *«Таърихи Байҳақӣ»*

дили худ хӯрдан *киноя аз* ғаму ғусса хӯрдан, дилтанг шудан.

Ҳар кӣ по каҷ мегузорад, мо дили худ мехӯрем,
Шишаи номуси олам дар бағал дорем мо. *Соиб*

дили *касе* **чор будан** *киноя аз* мунтазир будан, нигарон будан; пазмон будан.

Гар аз рӯи замин рӯяд ғаму дард,
Дили ошиқ ба рӯи дӯст чор аст. *Камоли Хуҷандӣ*

дил аз гард шустан дил аз ғаму ғусса ва андӯҳ пок кардан.

Замоне ҳаме бо дил андеша кард,
Бикӯшид, то дил бишӯяд зи гард. *Фирдавсӣ*

дил аз даст бурдан шефта кардан, мафтун намудан.

Чунон карашмаи соқӣ дилам зи даст бибурд,
Ки бо каси дигарам нест рӯи гуфтушунид. *Ҳофиз*

дил аз даст додан шефта шудан.

Дар ишқи ту дил зи даст додам,
Бар хеш дари бало кушодам.*

аз даст рафтан (*ё* **шудан)-и дил** а) ошиқ шудан.

Маҷнун, ки дилаш бирафт аз даст,
Ӯ низ миён ба дилбаре баст. *Шоҳин*

б) инони ихтиёр аз даст додан.

Соқӣ, дили ман зи даст агар хоҳад рафт,
Дарьёст, куҷо зи худ бадар хоҳад рафт.
Сӯфӣ, ки чу зарфи танг пур аз ҷаҳл аст,
Як ҷуръа агар хӯрад, ба сар хоҳад рафт. *Хайём*

Лайлӣ, ки дилаш зи даст мешуд,
Мехост баланд, паст мешуд. *Шоҳин*

в) нобуд шудан, маҳв шудан.

Дил об сохтам ба умеди гуҳар шудан,
Дил шуд зи дасту қатраи обам гуҳар нашуд. *Соиб*

дил аз сар (*ё* **ҷон) бардоштан** аз баҳри ҷон гузаштан, умед аз ҷон кандан.

Ман аввал, ки ин кор сар доштам,
Дил аз сар ба як бор бардоштам. *Саъдӣ*

Ба рӯзи маърака эмин машав зи хасми заиф,
Ки мағзи шер барорад чу дил зи ҷон бардошт. *Саъдӣ*

дил аз ғам пардохтан беғам шудан, шоду хуррам гаштан.

Чу з-ин сон ба чанг омадаш борагӣ,
Дил аз ғам бипардохт якборагӣ. *Фирдавсӣ*

аз ҷой рафтан (*ё* **шудан)-и дил** а) тарсидан, ба хавф афтодан.

Дил аз ҷой шуд лашкари Румро,
Чу аз кӯраи оташин мумро. *Низомӣ*

Ҳиндувонро аз он ниҳеб дил аз ҷо ва кор аз даст рафта, монанди Банотуннаъш парешон шуданд. *«Таърихи Фаришта»*

б) аз хуш рафтан, бехуд шудан.

Лайлӣ омад бад-ин шамоил,
В-аз ҷой бирафт Қайсро дил. *Ҷомӣ*

дил аз ҷон бардоштан *ниг.* **дил аз сар бардоштан; дил ба даст овардан** ба хушмуомилагӣ ва корҳои нек касеро хурсанд кардан ва улфату дӯсти самимӣ гардонидан.

Матлаб аз ҷоҳу бузургӣ дил ба даст овардан аст,
В-арна, Махфӣ, дар замин ҳам ганҷи Қорун меравад. *Махфӣ*

дил ба пӯст додан *киноя аз* зоҳирбинӣ кардан, ба шакл аҳамият додан.

Надоданд соҳибдилон дил ба пӯст
В-агар аблаҳе дод, бемағз ӯст. *Саъдӣ*

ба ҷо(й) будани дил осудаву ором будан, осудахотир будан.

Ҳар замон гӯӣ, ки ҳоли дил бигӯй,
Ин касеро гӯй, к-ӯро дил ба ҷост. *Хисрави Деҳлавӣ*

ба ҷо(й) омадани дил осуда шудан, ором ёфтан.

Ниюшандаро чун дил омад ба ҷой
Ишорат чунон рафт бо раҳнамой. *Низомӣ*

бар лаб расидани дил *киноя аз* дилтанг шудан; маҳзун гардидан.

Гуфт: Ин чӣ ҳикоят аст, ё раб,
Қ-аз вай дили ман расида бар лаб?! *Шоҳин*

дил бар ҷой доштан а) ба ваҳму ҳарос наафтодан, натарсидан.

Лашкари ислом аз он сипоҳ битарсиданд, Холид дил бар ҷой дошт. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

б) ҳушьёр будан.

Бо ин ҳама дил бар ҷой бибояд дошт ва дида бар раҳгузари ихлос гумошт. *«Анвори Суҳайлӣ»*

аз дил мондан озурда шудан.

Дил чу рӯяш дид, ҷонро дарбибохт,
Хотири Хоҷу азим аз дил бимонд. *Хоҷу*

аз дили оҳан гузаштан хеле таъсирнок будан, **сахт** асар кардан.

Бо забони чарб ҳар к-ӯ нарм кард он шӯхро,
Метавон гуфтан, ки ҳарфаш аз дили оҳан гузашт. *Шоҳин*

зи дил тухми авҳом дур кардан хотирро аз хаёлот пок кардан.

Ба ман деҳ, ки аз ҳайратам носабур,
Зи дил кардаам тухми авҳом дур. *Бедил*

ба дил баргузаштан ба ёд омадан.

Шабе сар фурӯ шуд ба андешаам,
Ба дил баргузашт он ҳунарпешаам. *Саъдӣ*

ба дил гуфтан ба худ гуфтан.

Ба дил гуфтам, ки Хоқонӣ дареғогӯи ман бошад,
Дареғо, ман шудам акнун дареғогӯи Хоқонӣ. *Низомӣ*

бар дил гарон омадан сахт расидан, хафа кардан.

Маро ҳарфи ӯ бар дил омад гарон,
Ба тезӣ чу алмос кардам забон. *Шоҳин*

бар дил даромадан ба хотир омадан, аз хотир гузаштан.

З-он шаб, ки боз бар дили тангам даромадӣ,
Сад шамъ даргирифт димоғи муаттарам. *Ҳофиз*

дар дил омадан (*ё* **андохтан)** ба хаёл омадан, ба хотир омадан, аз хаёл гузаштан.

Қафоф андак дораму аёл — бисёр ва тоқати бори фоқа намеорам ва борҳо дар дилам омад, ки ба иқлиме дигар нақл кунам. *Саъдӣ*

Аморидори Лайлиро, ки меҳру моҳ дар ҳукм аст,
Худоё, дар дил андозаш, ки Маҷнунро гузор орад. *Ҳофиз*

дар дил орзу фурӯ шикастан ба мақсад нарасидан.

Охир, эй орзуи дил, то кай
Дар дил ин орзу фурӯ шиканам? *Ҳасани Ғазнавӣ*

дар дил сӯрох доштан *киноя аз* дарду алами сахт доштан.

Дар дил ӯ сӯроҳҳо дорад кунун,
Сар зи ҳар сӯрох меорад бурун. *Румӣ*

дар дил хор шикастан (*ё* **халидан**) *киноя аз* озор додан.

Гул то нашикаст аҳди гулзор,
Нашкаст замона дар дилаш хор. *Низомӣ*

дари дил ба орзу бастан ба дил роҳ надодани орзу ва ҳавас; худро аз алоиқи дунъё боздоштан.

Хуш он касон, ки дари дил ба орзу бастанд,
Ба ашки талх раҳи луқма бар гулӯ бастанд. *Соиб*

умеди дил қавӣ доштан дилпур шудан, аз чизе умед накандан, умеди маҳкам доштан.

Ба беҳрӯзӣ умеди дил қавӣ дор,
Ки фармонат шавад бо бахти ту ёр.
Фахриддини Гургонӣ

ДИЛАНГЕЗ دل‌انگیز 1. пурдил, ҷасур, диловар.

Мокон мағрур гашта буд бад-он лашкари дилангез, ки аз ҳар ҷой фароҳам оварда буд.
Низомии Арӯзӣ

2. дилхарош, ҳузновар; ҳаяҷонбахш, пуртаъсир.

Ҳамегуфт ин суханҳои дилангез,
Шуда ду чашми хунрезаш гуҳарбез.
Фахриддини Гургонӣ

ДИЛАФГОР||ДИЛФИГОР دل‌افگار||دل‌فگار дилреш, дилозурда, маҳзун.

Бинвис зи рӯи меҳрубонӣ
Бар Ҳофизи дилфигор коғаз! *Ҳофиз*

Рафтам, ки ҷораи дили афгори худ кунам,
То рафтам аз ғами ту дилафгортар шудам.
Мушфиқӣ

Шак нест, ки меҳри гулъузорон
Кам нест зи доғи дилфигорон. *Ҳилолӣ*

ДИЛАФГОРӢ دل‌افگاری дилреш будан; хастадилӣ, ғамгинӣ.

Шаб нест, ки бе лаъли ту, танҳо, наканам дил,
Ҷон кандани шабҳову дилафгории ман бин.
Мушфиқӣ

ДИЛАФРӮЗ دل‌افروز 1. дилкушо, фараҳбахш.

Эй қасри дилафрӯз, ки манзилгаҳи унсӣ,
Ё раб, накунод офати айём харобат! *Ҳофиз*

Рӯи ӯ моҳи дилафрӯз асту ман бетолеам,
Толее мебояду моҳи дилафрӯзе чунин. *Мушфиқӣ*

2. *маҷ*. маҳбуба, маъшуқа.

Маро ту дӯст будӣ, эй дилафрӯз,
Валекин дӯсттар гаштам аз имрӯз.
Фахриддини Гургонӣ

ДИЛАФСУРДА دل‌افسرده мурдадил, берӯҳ, беҳиссу ҳаракат.

Бубин набзи ҳоли дилафсурдае,
Бидам рӯҳ дар қолаби мурдае. *Бедил*

ДИЛАФТОДА دل‌افتاده маҳзун, андӯҳгин; маъюс.

Аҷрҳо бошадат, эй хисрави ширинданон,
Гар нигоҳе суви Фарҳоди дилафтода кунӣ. *Ҳофиз*

ДИЛБАНД دلبند 1. он кӣ дили касро ба худ шефта мекунад, дилкаш, дилфиреб; диловез, дилрабо.

Гарам рӯзе ба даст афтад каманди зулфи дилбандаш,
Ситонам доди ин сина, ки бедил дошт якчандаш.
Хисрави Деҳлавӣ

2. маҳбуб, маъшуқ.

Бад-ӯ гуфт: Ин занони номдорон
Нишаста шод бо дилбанду ёрон.
Фахриддини Гургонӣ

3. ҷигаргӯша, азиз, нури чашм (сифати фарзанд).

Бипурсидаш, ки эй фарзанди дилбанд,
Туӣ нахли диламро тоза пайванд! *Мулҳам*

Зан дошт, вале надошт фарзанд,
Дил дошт, вале надошт дилбанд. *Шоҳин*

ДИЛБАР دلبر 1. дилкаш, дилфиреб; касе ки бо ҳусни худ дигареро дилбохтаи хеш мекунад; хушрӯ, раъно.

Гавазн аст, агар оҳуи дилбар аст,
Шикоре чунин дархури меҳтар аст. *Фирдавсӣ*

2. *маҷ*. маҳбуба, ёр.

Ҳар кӣ як дам ҳамдами он дилбари заргар шавад,
Санг гирад — лаъл гардад, хок гирад — зар шавад.
Сайидо

Ҳалол бод шароби ақиқ он касро,
Ки нуқлро зи лаби лаъли дилбарон бихӯрад! *Шоҳин*

дилбари Яғмо *киноя аз* маҳбубаи зебо.

Нагуфтамат, ки ба яғмо равад дилат, Саъдӣ,
Чу дил ба ишқ диҳӣ дилбарони Яғморо. *Саъдӣ*

ДИЛБАРАК دلبرک *шакли навозиши* дилбар.

Моҳи тамом аст рӯи дилбараки ман,
В-аз ду гули сурх андар ӯ паргола. *Рӯдакӣ*

ДИЛБАРӢ دلبری 1. дилрабоӣ, дилфиребӣ, мафтунсозӣ.

Турфа арӯсе, ки зи зевар тиҳӣ,
Ояд аз ӯ дилбариву дилдиҳӣ. *Ҷомӣ*

Бегумон дил аз бари ушшоқи мискин мебарад,
Нест ҳамчун турраат дар дилбарӣ тарроре. *Шоҳин*

дилбарӣ кардан дилрабоӣ намудан.

Шоҳидон гар дилбарӣ з-ин сон кунанд,
Зоҳидонро рахна дар имон кунанд. *Ҳофиз*

2. зебоӣ, хушрӯӣ, раъноӣ.

Баҳори лутфро нозанда сарве
Ба боғи дилбарӣ раъно тазарве. *Убайди Зоконӣ*

ДИЛБАСТА دلبسته ошиқ, гирифтори банди ишқ; **дилбаста шудан** сахт меҳр бастан, ошиқи зор шудан.

Сад даста ба дасти хеш мебанд,
Дилбаста шудан ба лолае чанд? *Ҷомӣ*

ДИЛБАСТАГӢ دلبستگی меҳру муҳаббат.

В-ар ӯро аз ғами мо хастагиҳост,
Маро ҳам сӯи ӯ дилбастагиҳост. *Убайди Зоконӣ*

Аз шеъру шоирӣ нарасидам ба орзу,
Дилбастагӣ маро ба давоту қалам намонд. *Сайидо*

ДИЛБУРДА دلبرده дил дар қайди худ гирифта; *киноя аз* ёр, маъшуқа.

Дилбурда, ки умраш чу ғамам бод дароз!
Имрӯз талаттуфе зи нав кард оғоз. *Хайём*

ДИЛГАЗО دلگزا дилозор, озордиҳанда.

ДИЛГАРМ دلگرم 1. хушнуд, шод, қонеъ.

Бод аз йн кору бори хешам шарм,
Ки ба кирме шавам чунин дилгарм. *Ҷомӣ*

2. *маҷ*. меҳрубон, дӯст, дилбаста.

Ва бад-ӯ дилгарм набошӣ, магар ба қадри зарурат. *Аҳмади Дониш*

ДИЛГАРМӢ دل گرمی 1. меҳрубонӣ, дӯстӣ; ишқу муҳаббат.

Ҷаҳондор кард аз ғам озодашон,
Ба дилгармӣ уммедҳо додашон. *Низомӣ*

Зи дилгармии Ҳофиз барҳазар бош,
Ки дорад синае чун дег ҷӯшон. *Ҳофиз*

2. *маҷ*. эътимод, бовар, умедворӣ.

Дилгармии самандару парвонаам намонд,
Бар шамъ саркашиву дар оташ забона ку? *Сайидо*

ДИЛГАРОН دل گران малул, андӯҳгин.

Қасе, к-аз ғами худ бувад дилгарон,
Чаро гирьяд аз мотами дигарон? *Ҷомӣ*

ДИЛГИР دلگیر 1. малулгардонанда, нохуш, ногувор.

Чу шоҳ он посухи дилгир бархонд,
Аз он посух ба кори хеш дармонд.
Фахриддини Гургонӣ

2. озурда, малул; безор.

Дил на имрӯз аз ватан, Шавкат, шикоят мекунад,
Мурғи мо дар байза ҳам аз ошьён дилгир буд.
Шавкат

дилгир гаштан озурдахотир шудан; безор шудан.

Баски дилгир аз тамошои гулистон гаштаам,
Ҳамчу бӯи гул даруни ғунча пинҳон гаштаам. *Сайидо*

ДИЛГУДОЗ دل گداز дилхарош, ҷонсӯз; тоқатфарсо.

Бо мо-т дарнагирад, моему ним ҷоне,
Бо ҳаҷри дилгудозат, бо васли хушгуворат. *Анварӣ*

ДИЛГУСИЛ دل گسل *киноя аз* дилхаста кунанда, ғаму андӯҳ расонанда, бо дилрабоӣ азобдиҳанда.

Фаромуш макун меҳри доя зи дил,
Ки дар дил маро меҳри ту дилгусил. *Фирдавсӣ*

Оҳ аз дили ёри сангдил, оҳ,
Оҳ аз ғами ёри дилгусил, оҳ! *Ҷомӣ*

ДИЛДОДА دلداده ошиқ, шефтаву шайдо.

Дилдор агар туиву дилдода манам,
Андӯҳ кашам аз туву андӯҳ кашам. *Ҷомӣ*

ДИЛДОР دلدار 1. маъшуқа, маҳбуба.

Дерест, ки дилдор паёме нафиристод,
Нанвишт каломеву саломе нафиристод. *Ҳофиз*

2. раҳмдил; ғамхор.

Сарҳанги латифхӯи дилдор
Беҳтар зи фақеҳи мардумозор. *Саъдӣ*

ДИЛДОРӢ دلداری 1. тасалло, дилбардорӣ; **дилдорӣ додан** тасалло додан.

Амир эшонро ба сабру фараҷ хонда дилдорӣ медод. *Дониш*

2. муомилаи нағз; ғамхорӣ, раҳмдилӣ.

Ба дилдорию ҷоплӯсию фан
Қашидаш суви хонаи хештан. *Саъдӣ*

дилдорӣ кардан (ё **намудан**) дилнавозӣ ва лутфу меҳрубонӣ кардан.

Ҳотам меҳмонро дилдорӣ намуда ба манзили шоиста фуруд овард. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

ДИЛДУЗД دل دزد дилрабо.

Ин чӣ турраст, ин чӣ шаб, чӣ каманд,
Ин чӣ дилдузд, ин чӣ тарор аст. *Камоли Хуҷандӣ*

◇ **ҳиндуи дилдузд** *киноя аз* зулф, кокул, гесӯ, печа.

Ду ҳиндуи дилдузди пурпечу тоб
Фурӯ басту афканд бар офтоб. *Хоҷу*

ДИЛДӮЗ دلدوز то ба мағзи дил фурӯ раванда; *маҷ*. нуфузкунанда, таъсирнок; дилхарош.

Ҳар кӣ аз мижгони дилдӯзи ту меҷӯяд амон,
Роҳ гардонидан аз тири қазо дорад умед. *Соиб*

Чоки дилам зи ханҷари ёр аст, Мушфиқӣ,
З-ӯ илтимоси новаки дилдӯз мекунам. *Мушфиқӣ*

ДИЛДӮЗӢ دلدوزی то ба мағзи дил фурӯ рафтан; дилхарошӣ.

Ба дилдӯзии новаки чашми ту,
Ба дилсӯзии оташи хашми ту... *Хоҷу*

ДИЛЗАИФ دلضعیف он кӣ дилаш беқувват аст, заифдил.

... Ки ёри иллатгини ту дилзаиф бувад,
На аз қаранфул судаш бувад, на аз ҷуллоб. *Муиззӣ*

ДИЛЗИНДА دلزنده 1. бедордил; фаъол, чолок.

Чу он дилзинда дар зиндон даромад,
Ба ҷисми мурда гӯё ҷон даромад. *Ҷомӣ*

2. *маҷ*. ошиқ.

Мижгони ту то теғи ҷаҳонгир баровард,
Бас куштаи дилзинда, ки бар якдигар афтод. *Ҳофиз*

ДИЛКАШ دلکش дилписанд, марғуб, хуб, хушоянд.

Шукӯҳи тоҷи султонӣ, ки бими ҷон дар ӯ дарҷ аст,
Кулоҳи дилкаш аст, аммо ба тарки сар намеарзад.
Ҳофиз

Бӯстон дилкашу май беғишу ёрон сархуш,
Ҷомӣ аз зӯҳди худ имрӯз аҷаб мунфаил аст. *Ҷомӣ*

ДИЛКАШОЛӢ دل کشالی *ниг*. **дилбастагӣ**.

Ба мансаб дилкашолӣ ҳам надорам,
Димоғи ҳукмронӣ ҳам надорам. *Ҳоҷӣ*

Ин дам дилкашолӣ ба дунъё ва мо-фиҳо ҳаргиз надорам, илло он ки духтаре дорам соҳиби ҳусну ҷамол ва ахлоқи писандида... *Садри Зиё*

ДИЛКУШО(Й) دلکشا(ی) фараҳбахш, рӯҳафзо, дилкаш.

Низомӣ куву назми дилкушояш,
Такаллуфҳои табъи нуктазояш. *Ҷомӣ*

Ғунчаи дил во шавад аз сӯҳбати равшандилон,
Хонаи оина боғи дилкушо афтодааст. *Сайидо*

ДИЛКӮР دل کور маҳрум аз ҳиссиёти қалбӣ, беҳис; ғофил, бебасират, каҷфаҳм.

Биё, то дар май софи-т рози даҳр бинмоям,
Ба шарти он ки нанмоӣ ба каҷтабъони дилкӯраш.
Ҳофиз

ДИЛМУРДА دل‌مرده ғофил; беҳис.

Зиндагонӣ чист? Мурдан пеши дӯст,
К-ин гурӯҳи зиндагон дилмурдаанд. *Саъдӣ*

Пеши ҳар дилмурда накшо, эй гули сероб, лаб,
Ханда натвон кард пеши ӯ, ки аҳли мотам аст.
Дарвеши Деҳақӣ

ДИЛМУРДАГӢ دل‌مردگی ғофилӣ; беҳиссӣ.

Ба ҷо вомонданат дилмурдагиҳост,
Замингирии гул афсурдагиҳост. *Бедил*

ДИЛНАВОЗ دلنواز **1.** лутфкор, марҳаматпеша, навозишкор; дилором.

Ҳадисам мапурс, эй маҳи дилнавоз,
Ки чун зулфи пурчинат омад дароз. *Хоҷу*

Ёр омаду ёри дилнавоз омад боз,
Баҳри дили хаста чорасоз омад боз. *Ҳилолӣ*

2. марғуб, хушоянд, дилписанд.

Лайлӣ чу ниёзмандияш дид,
В-он нуктаи дилнавоз бишнид... *Ҷомӣ*

Орзу кардам ҷаҳонгардӣ, ки бошад дилнавоз,
Гарде аз саҳрои ғам пайдо шуду бархост чанг.
Мушфиқӣ

ДИЛНАВОЗӢ دلنوازی лутфкорӣ, марҳаматпешагӣ, навозишкорӣ.

Агар ақлам рабудӣ — айни лутф аст,
Ва гар бурдӣ диламро — дилнавозист. *Ибни Ямин*

Дилнавозӣ кун, даме меҳмони ман бош, эй хаёл,
Равшанӣ деҳ соате хилватсарои дидаро. *Исмат*

ДИЛНИГАРОН دل‌نگران мунтазир; умедвор; дилкашол.

Он чӣ аз муволоту маваддате, ки маро ба нисбати ту воқеъ аст, дар бораи худ фазилате мешиносӣ, бад-он низ дилнигарон мабош! *«Анвори Суҳайлӣ»*

То сабо бар гулу булбул вараки ҳусни ту хонд,
Ҳамаро шефтаву дилнигарон медорӣ. *Ҳофиз*

ДИЛНИГАРОНӢ دل‌نگرانی умедворӣ, интизор, чашмдорӣ ба роҳи касе.

Дилбар осоиши мо маслиҳати вақт надид,
В-арна аз ҷониби мо дилнигаронӣ донист. *Ҳофиз*

Дилро ба рухат меҳри ниҳонӣ зи чӣ бошад?
Дида нигарад, дилнигаронӣ зи чӣ бошад? *Мушфиқӣ*

ДИЛНИШИН دلنشین дилчасп, дилписанд, писандида, мақбул.

Ҳар чӣ аз ғайр дилнишинам буд,
Нақши беҳосилӣ яқинам буд. *Бедил*

Чун дӯстии ту дилнишин аст,
Уммеди дили ман аз ту ин аст... *Шоҳин*

ДИЛНИШОН دل‌نشان *ниг.* **дилнишин.**

Зани хушманиш дилнишонтар, ки хуб,
Ки омезгорӣ бипӯшад уюб. *Саъдӣ*

Дилнишон шуд суханам то ту қабулаш кардӣ,
Оре, оре, сухани ишқ нишоне дорад. *Ҳофиз*

ДИЛНОШОД دل‌ناشاد ғамгин, маҳзун.

Лайлӣ намепурсад магар Маҷнуни дилношодро,
Ширин намедонад магар ҷон кандани Фарҳодро?
Ибни Ямин

ДИЛОВАР دلاور далер, шуҷоъ, пурдил.

Диловар шуд он мардуми нодалер,
Гавазн андар омад ба болини шер. *Фирдавсӣ*

ДИЛОВАРӢ دلاوری далерӣ, шуҷоат, пурдилӣ.

Ва дигар дар саботи аскар дар майдони корзор матонати сараскар ва диловарии амала ва қаровулон шарт аст... *Аҳмади Дониш*

диловарӣ кардан ба ҷанг даромадан, дарафтидан.

Заифе, ки бо қавӣ диловарӣ кунад, ёри душман аст дар ҳалоки хеш. *Саъдӣ*

ДИЛОВЕЗ دل‌آویز *ниг.* **дилнишин.**

Ҷомӣ ба ҳавоят ғазале гуфта диловез,
Мазмуни ғазал он ки ба савдои ту фардам. *Ҷомӣ*

З-он ду гесӯи диловез чӣ имкони гурез,
Ки ду занҷир ниҳонанд ба пои дили ман. *Ҳилолӣ*

бӯи диловез бӯи хушу форам, бӯи матбӯъ.

Бад-ӯ гуфтам, ки мушкӣ ё абирӣ?
Ки аз бӯи диловези ту мастам. *Саъдӣ*

ДИЛОЗОР دل‌آزار озордиҳандаи дил; ситамгор, ҷафокор (сифати маҳбуба).

Чун дилозори ман аз роҳи вафо баргашт боз,
Дида навмед аз рухаш бо домани тар гашт боз.
Исмат

ДИЛОЗОРӢ دل‌آزاری ситамгарӣ; ҷавру ҷафо.

Ин дилозорӣ фалак бо мо на танҳо мекунад,
Расму оин аст, к-аз даврони Одам меравад. *Махфӣ*

ДИЛОЗУРДА دل‌آزرده ситамдида, ҷафодида; ранҷида.

Дилозурдаро сахт бошад сухун,
Чу хасмат бияфтод, сустӣ макун. *Саъдӣ*

Бе гули васл дилозурдаи аз хори фироқ,
Булбули хастаи бебаргу наворо дарьеб!
Камоли Хуҷандӣ

ДИЛОЛ *а.* دلال *ниг.* **далол.**

ДИЛОМ I دلام найзаи хурд, жӯпин (аз олоти ҷангии қадима).

Қамонт хотиру ҳуҷҷат сипарт бояд сохт,
Туро сазои диломаш дилом бояд кард.
Носири Хисрав

ДИЛОМ II دلام ҳила, фиреб.

То ба хона бурд занро бо дилом,
Шодмона зан нишасту шодком. *Рӯдакӣ*

ДИЛОРО(Й) دل‌آرا(ی) **1.** дил хушкунанда; дилписанд; хуб, зебо.

Моҳ чун чеҳраи зебои ту нест,
Мушк чун зулфи дилорои ту нест. *Анварӣ*

2. *маҷ.* маҳбуба.

Дар он хона набуд, алқисса, як ҷой
Тиҳӣ з-он ду дилорому дилорой. *Ҷомӣ*

ДИЛОРОМ دل‌آرام оромбахш; *киноя аз* маъшуқ.

Дилороме, ки ошӯби ҷаҳон шуд,
Дилу ҷонам бибурду айни он шуд. *Ибни Ямин*

Бо дилороме маро хотир хуш аст,
К-аз дилам якбора бурд оромро. *Ҳофиз*

ДИЛОСОӢ دل‌آسائی ғамхорӣ, дилбардорӣ.

Заминдори он ҳудуд... ба гуфтаи Қутбхон ва дилосоии ӯ назди султон Баҳлул омад. *«Таърихи Фаришта»*

ДИЛОШӮБ دل‌آشوب фаттон, дилрабо.

Дилошӯбу дилбанди офоқ буд,
Ба хубӣ чу абрӯи худ тоқ буд. *Фирдавсӣ*

Бо зулфи дилошӯб зи по силсила магсил,
К-ин қоида дар силсилаи пиру ҷавон нест. *Махфӣ*

ДИЛПАЗИР دلپذیر дилхоҳ, форам, мақбул, писандида.

Ҷавҳарии заргар суханони дилпазир дорад ва марде надимшева буда. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

дилпазир омадан писандидан, хуш омадан.

Чу бишнид шаҳ, дилпазир омадаш,
Ба назди хирад ҷойгир омадаш. *Низомӣ*

ДИЛПАЗИРӢ دلپذیری дилписандӣ, хушояндӣ, мақбулӣ.

Ҳазор нақш бароял зи килки сунъу яке
Ба дилпазирии нақши нигори мо нарасад. *Ҳофиз*

ДИЛПИСАНД دلپسند 1. дилхоҳ, мақбул.

Гуфтамаш: Дилписанди коми ту чист,
Номдорӣ-т ҳаст, номи ту чист? *Низомӣ*

2. *маҷ.* маҳбуба.

Дар тамошои рухи он дилписанд
Не насиҳат монда дар ёдам, на панд! *Ҷомӣ*

ДИЛПОКӢ دل‌پاکی *киноя аз* ҳалолкорӣ, покдоманӣ.

... Ки гар хок гардад тани хокиям,
Гувоҳӣ диҳад ҷон зи дилпокиям. *Хоҷу*

ДИЛПУРСӢ دل‌پرسی аҳволпурсӣ, хабаргирӣ; тасаллӣ додан.

Чу ин ғавғои ман ёрон шуниданд,
Ба дилпурсӣ маро як-як расиданд. *Сайидо*

ДИЛРАБО(Й)||ДИЛРУБО(Й) (دلربا(ی 1. дилкаш, дилбар, зебо.

Нозукандоме, ки аз сар то ба пой
Ҷузв-ҷузваш хуб буду дилрабой... *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* маҳбуба.

Аз ҷон ҳавои васли ту, эй дилрабо, нарафт,
Ҷон рафту орзуи ту аз ҷони мо нарафт. *Мушфиқӣ*

ДИЛРАБОӢ||ДИЛРУБОӢ دلربائی дилбарӣ, фаттонӣ.

Чашми ту зи баҳри дилрабоӣ
Дар кардани сеҳр зуфунун бод. *Ҳофиз*

ДИЛРЕШ دل‌ریش 1. хастадил, дилозурда, дилафгор.

Ба кӯшиш Юсуфи дилреши маҳзун
Зи қайдаш бозрасту ҷаст берун. *Нозим*

Бар ин шуд аммаи дилреши Юсуф,
Ки шояд ёбадаш роҳи таваққуф. *Ҳозиқ*

2. *маҷ.* ошиқ.

Эй зоҳиди афсурда, макун манъи ман аз ишқ,
Ин тӯҳфа ба номи мани дилреш рақам шуд. *Имло*

ДИЛРУБО(Й) (دلربا(ی *ниг.* дилрабо(й).

ДИЛРУБОӢ دلربائی *ниг.* дилрабоӣ.

ДИЛСАРД دلسرد дилхунук, бепарво; безор.

Зи савдо он чунон дилсард аз танпарварӣ гаштам,
Ки чун Маҷнун ба пои дашт меҳорам сари худро. *Соиб*

ДИЛСИЁҲ||ДИЛСИЯҲ دل‌سیاه||دل‌سیه 1. бадандеш, баддил, кинаҷӯ.

Ғуломи ҳиммати дурдикашони якрангам,
На он гурӯҳ, ки азрақлибосу дилсияҳанд. *Ҳофиз*

2. *маҷ.* фитнаангез, фаттон.

Дидаам, он чашми дилсияҳ, ки ту дорӣ,
Ҷониби ҳеҷ ошно нигоҳ надорад. *Ҳофиз*

ДИЛСИЁҲӢ||ДИЛСИЯҲӢ دل‌سیاهی||دل‌سیهی нохушӣ, хафагӣ, ғамгинӣ.

... Лекаш ин шеваи аз сидқ тиҳӣ
Надиҳад бахра ба ҷуз дилсияҳӣ. *Ҷомӣ*

ДИЛСИТОН دلستان дилбар, дилрабо (сифати маҳбуба).

Ба дастам номае, к-аз дилситон дод,
На нома, балки дастанбӯи ҷон дод. *Хисрави Деҳлавӣ*

Мо дину дил ниҳодем дар ваҷҳи дилситонон,
Сад шукр, к-ин захира шавад сарф дар масориф. *Камоли Хуҷандӣ*

ДИЛСИЯҲ دل‌سیه *ниг.* дилсиёҳ.

ДИЛСИЯҲӢ دل‌سیهی *ниг.* дилсиёҳӣ.

ДИЛСӮЗ دلسوز 1. он кӣ дилаш ба ҳоли дигарон месӯзад, мушфиқ, ғамхор, меҳрубон.

Раво чун дориям охир бад-ин рӯз,
Ки бар фарзанд модар ҳаст дилсӯз. *Фахриддини Гургонӣ*

Ғарибам, нест ҳамчун лола дилсӯзе ба боғи ман,
Зи шаб то рӯз бе парвона месӯзад чароғи ман. *Сайидо*

2. *маҷ.* ҷонгудоз, дил дар шиканҷа оваранда, мас. аз ҳаҷр, ҳасад, рашк.

Гуфтамаш: Аз ҳаҷр набвад мотаме дилсӯзтар!
Гуфт: Бар ҷони муҳиббон доғи ин мотам мабод! *Ҷомӣ*

ДИЛСӮЗА دلسوزه *ниг.* дилсӯз.

Се дигар саросар зи перӯза буд,
Бар ӯ ҳар кӣ дидиш, дилсӯза буд. (2) *Фирдавсӣ*

Бар тан зи сиришк ҷомаи идӣ,
Дар мотами дӯстони дилсӯза. (1) *Хоқонӣ*

ДИЛСӮЗӢ دلسوزی шафқат, тараҳҳум, меҳрубонӣ.

Ҷону дилу дида — ҳама бадхоҳи ман аст.
Қас нест, ки бар ман бувадаш дилсӯзӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДИЛСӮХТА دل‌سوخته 1. дилшикаста; ғамгин.

Оҳанг ба ҷони мани дилсӯхта кардӣ,
Афсӯс, муродам нашуду зуд бирафтӣ. *Анварӣ*

Ҷанги ман ин ҳама бо бахт аз он аст, ки ту
Бо ҳама сулҳ кунӣ, бо мани дилсӯхта ҷанг. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* ошиқи дилфигор, ошиқи ноком.

Савдо чӣ пазӣ, то ки чу дилсӯхтагон
Озод ба тарки худ нагӯӣ, нашавад. *Хайём*

Дилсӯхтаи кадом хомӣ?
Заҳробакаши кадом ҷомӣ? *Шоҳин*

ДИЛТАНГ دلتنگ озурда, ранҷида, ғамгин, зиқ.

Фарохӣ дар он марзу кишвар маҳох,
Ки дилтанг бинӣ раият зи шоҳ. *Саъдӣ*

дилтанг гаштан (ё шудан) парешон шудан; зиқ шудан.

Зи бас андеша кардан гашт дилтанг,
Рухаш берангу пешонӣ пурожанг. *Фахриддини Гургонӣ*

Маҷнун шуд аз он низоъ дилтанг,
Мекард ба бахти хештан ҷанг. *Ҳилолӣ*

ДИЛТАНГӢ دلتنگی 1. озурдагӣ, ғамгинӣ, хафагӣ, зиқӣ.

Зи дилтангӣ чӣ дар саҳро шитобам,
Ки саҳро ҳам бар ин дил танг ёбам. *Хисрави Деҳлавӣ*
Дар раҳи ишқи ту дилтангии ман бисьёр аст,
Роҳ дур аст, маҳал тангу сухан бисьёр аст. *Мушфиқӣ*

2. нозукдилӣ, нозукӣ.

Дилаш тангу даҳан тангу миён танг,
Зи дилтангӣ шуда бар вай ҷаҳон танг.
Фахриддини Гургонӣ

ДИЛТИРАГӢ دل‌تیرگی *ниг.* **дилсиёҳӣ.**

... Ки эй хирасар, ин чӣ дилтирагист,
Ки бар тирагӣ ин ҳама чирагист?! *Ҷомӣ*

ДИЛФАРОХ دل‌فراخ дилвасеъ; бепарво, фориғбол.

ДИЛФИГОР دل‌فگار *ниг.* **дилафгор.**

ДИЛФИРЕБ دلفریب фиребанда, мафтункунанда; дилрабо, дилбар.

Бифрефт он шакарлаб моро ба ишва, оре,
Бас ишваҳои ширин, к-он дилфиреб дорад. *Анварӣ*
Бифрефт мар-моро ба суханҳои дилфиреб,
В-арна дили моро сари ҳар гуфтугӯ набуд.
Хисрави Деҳлавӣ

ДИЛФУРӮЗ دلفروز *ниг.* **дилафрӯз** 1.

Шаби ҳиҷрон агарчи тирарӯз аст,
Умеди васл дар вай дилфурӯз аст. *Хисрави Деҳлавӣ*
Шаби сӯҳбат ғанимат дону доди хушдилӣ бистон,
Ки моҳе дилфурӯз аст ону тарфи лолазоре хуш.
Ҳофиз

ДИЛХАРОШ دلخراش ҷонкоҳ, ҷонгудоз; пурсӯзу гудоз.

ДИЛХАРОШӢ دلخراشی ҷонкоҳӣ, дилозорӣ.

Ҳамеша шеваи ӯ дилхарошӣ,
Ба хубон менамояд нозпошӣ. *Сайидо*
Лекин зи раҳи ризоталошӣ
Нагзошт забон ба дилхарошӣ. *Шоҳин*

ДИЛХАСТА دلخسته дилреш, дилафгор; ғамгин.

Ба ҳоли дили хастагон дарнигар,
Ки рӯзе ту дилхаста бошӣ дигар. *Саъдӣ*
Сарв аз қади хубон хиҷилам мегӯяд,
Дилхаставу пой дар гилам мегӯяд. *Мушфиқӣ*

ДИЛХОҲ دلخواه 1. писандида; мақбулу марғуб, мувофиқи табъи дил.

Аз ноз ба сӯи ман он моҳ намеояд,
Ояд дигаре, аммо дилхоҳ намеояд. *Мушфиқӣ*
Дар пушти аризаи ӯ бинавишт, ки муҳимми ӯро чунончи дилхоҳи ӯ бошад, бисозанд. *Аҳмади Дониш*

2. *маҷ.* хоҳиши дил, матлуб.

Дил намехост ҷудоӣ зи ту, аммо чӣ кунам,
Даври айём на бар қоидаи дилхоҳ аст. *Ҷомӣ*

ДИЛХОҲӢ دلخواهی дилҷӯӣ; зебоӣ.

Зад раҳи ман ба ишва ногоҳӣ
Дилпазире ба ҳусну дилхоҳӣ. *Ҷомӣ*
Ҷамоле, к-он ба дилхоҳӣ далел аст,
Агар оташ бувад, боғи Халил аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДИЛХУН دلخون *ниг.* **дилхаста.**

Бувад, ки ояду рӯзе хабар бигираду пурсад
Зи ҳоли Ҷомии дилхун нигори бехабари ман. *Ҷомӣ*

ДИЛХУШ دلخوش хушнуд, шодмон.

ДИЛХУШӢ دلخوشی хурсандӣ, хушнудӣ.

Ман ба кадом дилхушӣ май хӯраму тараб кунам,
К-аз пасу пеши хотирам лашкари ғам кашида саф?
Ҳофиз

ба дилхушӣ хушнудона, ризомандона, бо майлу хоҳиш.

Малик... фармуд он чӣ маъмули ӯст, муҳайё доранд ва ба дилхушӣ ӯро гусел кунанд. *Саъдӣ*

ДИЛШИКАН دل‌شکن ғамангез, нохушиовар, номатбӯъ.

Яке кор пеш омадам дилшикан,
Ки натвон намуданш бар анҷуман. *Фирдавсӣ*

ДИЛШИКАСТА دل‌شکسته дилозурда; маъюс, маҳзун.

Чу баддил буд Виси дилшикаста,
Зи ҷон орому аз дил хун гусаста.
Фахриддини Гургонӣ
Оташи Қомде кабобаш кард,
Шарми он дилшикаста обаш кард. *Бедил*

ДИЛШИКАСТАГӢ دل‌شکستگی дилозурдагӣ, маъюсӣ, ғамгинӣ.

Соиб, зи дилшикастагии худ ғамин мабош,
К-он зулфро шикастанавоз офаридаанд. *Соиб*

ДИЛШОД دلشاد *ниг.* **дилхуш.**

Фош мегӯяму аз гуфтаи худ дилшодам,
Бандаи ишқаму аз ҳар ду ҷаҳон озодам. *Ҳофиз*
Омад ғамгину рафт дилшод,
Ҳоли дили ошиқон чунин бод! *Ҷомӣ*

ДИЛШУДА دلشده *ниг.* **дилдода.**

Суви хона шуд духтари дилшуда,
Рухони муасфар ба хун ожада. *Фирдавсӣ*
Бардошта силие ба нерӯ
Он дилшуда зад кашида бар рӯ. *Шоҳин*

ДИЛЬЁБӢ دلیابی ба худ моил кардан; хурсанд кардан.

Он қадрдони аҳли камол ба чандин дильёбӣ ва базли мол он [нусхаи] «Қуръон»-ро нависонд.
Садри Зиё

ДИЛҚАВӢ دل‌قوی қавидил, пурдил, далер; далерона.

Ман равам сӯи қаноат дилқавӣ,
Ту чаро сӯи шаноат меравӣ? *Румӣ*

ДИЛҶӮ(Й) دلجو(ی) 1. писандида, дилкаш, дилхоҳ, дилчасп; тасаллобахш; меҳрубон.

Васли ту дилҷӯйтар ё шеърҳои нағзи ман?
Ҳаҷри ту дилсӯзтар ё нолаҳои зори ман?
«Тазкираи Давлатшоҳ»
Лаъли дилҷӯят ба афсун қимати шаккар шикаст,
Чашми ҷодуят ба яғмо қалби сад лашкар шикаст.
Исмат

2. *маҷ.* маҳбуба, маъшуқа.

Бардор пиёлаву сабӯй, эй дилҷӯй,
Баргард ба гирди сабзазору лаби ҷӯй. *Хайём*

ДИЛҶӮӢ دلجوئی меҳрубонӣ, навозиш; дилбардорӣ.

Нигори шармноки шармгуфтор
Ба дилҷӯӣ кунад ҷонро гирифтор. *Ҳилолӣ*
Бе ёр агар ҳур ба дилҷӯиям ояд,
Қай боз кунам бар рухи ӯ хонаи худро? *Имло*

ДИМ ديم *шакли кўтоҳшудаи* адим I 1.

Қасеро, ки номаш ниёшо бувад,
Даку дими ўро тамошо бувад. *Марғазӣ*

ДИМАН *а.* دمن *ҷ.* димна I.

Машъуфи он машав, ки зи пок аст асли ў,
Чандон таровате надиҳад сабзаи диман? (2) *Ҷомӣ*

ДИМНА I *а.* دمنه 1. боқимондаи осори қадима, осори бошиши мардум; харобаҳои биноҳои қадим, вайрона; хоктўда; 2. порутўда, ахлоттеппа; тўдаи саргин, мазбала.

ДИМНА II دمنه 1. номи шағоли маккорест, ки қаҳрамони китоби машҳури «Калила ва Димна» ё «Анвори Суҳайлӣ» мебошад; 2. шағол; рўбоҳ.

Чу каложа ҳама дузданду рабоянда чу ход,
Шум чун буму бадоғол чу димна ҳама сол.
Маъруфии Балхӣ

ДИМОР||ДАМОР *а.* دمار халок, несту нобуд; вайронӣ.

Ҷазои хоинон дор аст ва сазои бадкирдорон димор. *Авфӣ*

димор баровардан *аз касе, чизе* интиқом гирифтан, ҷазо додан, нобуд кардан, куштан.

Он кӣ дасти қувват надорад, санги хурда нигоҳ медорад, то ба вақти фурсат димор аз димоғи хасм барорад. *Саъдӣ*

Димор аз ниҳоди онон, ки ҷониби васоё рафта буданд, баровард. *Аҳмади Дониш*

димор баромадан *аз касе, чизе* несту нобуд шудани касе ё чизе.

... Ки чандон амонам деҳ аз рўзгор,
Ки з-ин наҳси золим барояд димор. *Саъдӣ*

ДИМОЪ *а.* دماء *ҷ.* дам III.

Мебояд, ки шумо низ дар ин амр тааммул карда, маслаҳати димоъ ва амволи хешро риоят кунед. (1)
«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

ДИМОҒ *а.* دماغ 1. мағзи сар, мийя; сар.

Чаҳорўм ҳисси завқ аст, ҳар чӣ биёбад, лаззати он ба димоғ бирасонад. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Моро ба кўҳу дашту биёбон қарор нест,
Савдои ишқ кард парешон димоғи мо. *Махфӣ*

Тавоиф боди нахват ва ғурур дар димоғ андохта изҳори мухолафат намоянд. «*Фатҳнома*»

2. ҳисси бўӣ; машом, бинӣ.

Он ки димоғи башар ин бўй ёфт,
Қобили он буд, аз он рўй тофт. *Хисрави Деҳлавӣ*

Димоғи фикрро атри дигар каш,
Бар авроқи сухан сатри дигар каш! *Ҳозиқ*

3. *маҷ.* кайфият, ҳавсала; хоҳиш, майл.

Мурғон кашидаанд сари худ ба зери бол,
Бар сайри боғ булбули моро димоғ ку? *Сайидо*

◇ **димоғи замин** мағзи замин.

Димоғи замин аз тафи офтоб
Ба сарсому савдо баромад зи хоб. *Низомӣ*

димоғи осуда фикри ором, хотири ҷамъ.

Худ надонӣ, ки фикри беҳуда
Ҳаст ранҷи димоғи осуда. *Ҳилолӣ*

димоғи сўхта *кинояаз* хафагӣ, зиқӣ.

Савдо, димоғи сўхтаатро илоҷ нест,
Ҷуз ин ки дар баҳор хўрӣ бо гулоб об. *Савдо*

димоғ гарм шудан сархуш шудан, маст шудан; **димоғ гирифтан** *ниг.* **димоғ сўхтан.**

Онон, ки хў ба накҳати кокул гирифтаанд,
Дар бўстон димоғ зи сунбул гирифтаанд. *Зуҳурӣ*

димоғро сиқол додан димоғро равшан кардан, димоғ чоқ кардан.

Ва ҳар котиб, ки ин кутуб дорад ва мутолааи он фурў нагузорад, хотирро ташҳиз кунад ва димоғро сиқол диҳад. *Низомии Арўзӣ*

димоғ сўхтан а) хиратабъ шудан, бедимоғ шудан, хафа шудан, кайф паридан.

Аз сўҳбати сўфиманишон сўхт димоғам,
Эй бодапарастон, раҳи майхона кадом аст? *Саъдӣ*

б) машаққат кашидан, меҳнати зиёд кардан, ранҷ бурдан.

Агар дорӣ дили гармею доғе,
Димоғе сўзу равшан кун чароғе. *Мулҳам*

Димоғе сўхтам дар фикри мўи мушкбори ў,
Лабе пур оҳ аз савдои мўи анбарини ў. *Савдо*

в) хафа кардан, зиқ кардан касеро.

Чалав беҳуда месўзад димоғи иштиҳоямро,
Пилавхўри қадимам, қобили парварди эҷодам. *Савдо*

димоғ(ро) тар кардан май нўшидан, вақтхушӣ кардан.

Ва гар фақеҳ насиҳат кунад, ки май махўред,
Пиёлае бидеҳаш, гў: Димоғро тар кун! *Ҳофиз*

Баҳор ар бода дар соғар намекардам, чӣ мекардам?
В-аз ин соғар димоғе тар намекардам, чӣ мекардам?
Яғмо

димоғ тоза кардан *ниг.* **димоғ тар кардан.**

Ба чашми тарбият сўям назар кун,
Димоғамро ба ҷоме тозатар кун. *Ҳозиқ*

димоғи беҳуда пухтан *кинояаз* хаёли хом намудан, хомтамаъ кардан, орзу ва ҳаваси хом ва бенатиҷа кардан.

Ҳар он, ки тухми бадӣ кишту чашми некӣ дошт,
Димоғи беҳуда пухту хаёли ботил баст. *Саъдӣ*

дар димоғ доштан дар хаёл ва замир нияте доштан.

Айғур Тойғозон Туземишхотун духтари шоҳзода Муборакшоҳро дўст медошт... ва дар димоғ дошт, ки ўро баргирад ва пеши Наврўз равад.
«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

ДИМОҒОШУФТА دماغ آشفته маст, сархуш.

Мо димоғошуфтагон аз дину дунё фориғем,
Рағбати масҷид набошад ходими майхонаро.
Убайди Зоконӣ

ДИМОҒСЎЗӢ دماغ سوزی хафагӣ, зиқӣ, бедимоғӣ.

Дило, чӣ саъй кунӣ, к-ин димоғсўзӣ бас,
Ки матлабам шавад оё ба ком ё нашавад. *Ҳайрат*

ДИМЬЁТӢ دمیاطی як навъ матои нафис, ки дар Димьёт ном шаҳри Миср мебофтаанд.

Ақориби дарвеш... ҷомаҳои куҳан ба марги ў бидариданду хазу димьётӣ ба ивази он бибуриданд.
Саъдӣ

ДИН *а.* دین 1. мазҳаб, кеш.

Эй писар, мазҳаби қаландар гир,
Ки дар ў дину куфр яксон аст. *Анварӣ*

Эй он кӣ дини ту бихаридам ба ҷони хеш,
Аз ҷаври ин гурӯҳи харон бозхар маро.
Носири Хисрав

2. тариқ, оин, роҳ.

Эшон ба фусунварӣ фасеҳанд,
Дар дини суханварӣ Масеҳанд. *Ҳилолӣ*

Гуфтаӣ: Дар дини мо расми фаромӯшӣ хатост
Чун кунӣ аз мо фаромӯш, ин суханро ёд кун! *Ҳилолӣ*

ДИНА دینه 1. дирӯз, рӯзи гузашта.

Дило имрӯз агар хуш ҳолате дорӣ, ғанимат дон,
Мабин нокомии фардову коми динаи худро.
Бобо Фиғонӣ

2. мансуб ба дӣ; динангӣ, дирӯза.

Бачаи бат агарчи дина бувад,
Оби дарьёш то ба сина бувад. *Саноӣ*

ДИНДОР دیندار касе, ки ба дин эътиқод дорад, мӯъмин; худопараст.

ДИНДОРӢ دینداری худопарастӣ, тақводорӣ.

Хирқапӯшии ман аз ғояти диндорӣ нест,
Пардае бар сари сад айби ниҳон мепӯшам. *Ҳофиз*

ДИНОАТ||ДАНОАТ *а.* دنائت пастӣ, нокасӣ, сифлагӣ, пастфитратӣ.

Аммо ҳозиронро маълум шуд, ки маърази ин фузулӣ ҷуз хисосати табъ ва диноати ҳиммати ту нест. *«Хористон»*

Маҳоҳ ҷавҳари ҳиммат зи табъи хоксиришт,
Ки нест ғайри даноат қабули тинати кеҳ. *Бедил*

ДИНОВАР دین‌آور *ниг.* **диндор.**

Ҷаҳондор гуфто: Ба номи худой,
Бад-ин номи диновари покрой... *Дақиқӣ*

Ситорашиносону диноварон,
Саворони ҷангиву киноварон. *Фирдавсӣ*

ДИНОР *а.* دینار 1. пули роиҷи тилло, ки дар замонҳои гуногун арзиши мухталиф дошт; ашрафӣ.

Яке рафту динор аз ӯ сад ҳазор,
Халаф монд соҳибдиле ҳушьёр. *Саъдӣ*

Сад ҳазор динор пеши мо чандон қадре надорад.
Ҷомӣ

2. зар, тилло, умуман пул.

Гавҳари оли Ҷунайдӣ в-аз кароматҳои ту
Молики динор шуд ҳар к-ӯ сухандон омадаст. *Анварӣ*

3. *маҷ.* офтоб.

... Ки чун субҳро шоҳи Чин бор дод,
Арӯси Адан дур ба динор дод. *Низомӣ*

ДИНОРГОН دینارگان ба арзиши динор; гаронбаҳо.

Бад-ӯ гуфт, к-аз марди бозоргон
Биёбӣ кунун теғи диноргон. *Фирдавсӣ*

ДИНОРГУН دینارگون тиллоранг, зардчаранг.

Зи диноргун беду абри сапед
Замин гашта заррину симин само.
«Тарҷумон-ул-балоғат»

ДИНОРСАНҶ دینارسنج диноршумур; зарсанҷ, сарроф; заршинос, иёргир.

Шунидам зи пирони динорсанҷ,
Ки зар зар кашад дар ҷаҳон, ганҷ — ганҷ. *Низомӣ*

ДИНӢ دینی 1. мансуб ба дин.

Худи ин подшоҳи оличоҳ дар айёми хурдӣ назр карда буд, ки таҳсили улуми динӣ камоҳӣ кунад.
Аҳмади Дониш

2. диндор; обид, зоҳид.

Яке марди динӣ дар ин кӯҳ буд,
Ки аз кори гетӣ беандӯҳ буд. *Фирдавсӣ*

ДИРА دیره манзил, хона.

Барное ба дираи мо омад бар он нишон, ки ӯ дода буд, моро гуфт: Он вадиат биёред! *Ҷомӣ*

ДИРАМ *ю.* درم 1. танга, сиккаи нуқрагӣ, пули нуқра.

Агар зар бихоҳӣ зи ман ё дирам,
Фароз оварам ман ба нӯки қалам. *Абӯшакури Балхӣ*

Агар касе як харвор ҳима орад ва ба се дирам бифрӯшад, ду қисми он ҳаққи амин бошад.
Аҳмади Дониш

2. пул.

Ба мудоро дили ту нарм кунам охири кор,
Ба дирам нарм кунам, гар ба мудоро нашавад.
Манучеҳрӣ

3. воҳиди вазн, баробари 3,12 г; *муқ.* **дирамсанг.**

Яку дуву се, чору панҷ кам аст,
Чунки шаш донг шуд, яке дирам аст. *Саноӣ*

Шайх ... ба вақти ифтор миқдори се дирам менӯшид. *«Таърихи Фариштa»*

◇ **дирамҳои зар** *кинояаз* баргҳои зард, хазон.

Рехтанӣ карда дарахтон зи сар,
Гашта замин пур зи дирамҳои зар. *Хисрави Деҳлавӣ*

дирами моҳӣ пулакчаи бадани моҳӣ.

Қадри фурӯмоя нагардад аён,
Сикка надорад дирами моҳиён. *Хисрави Деҳлавӣ*

дирам бар дирам ниҳодан бо ҳирс ҷамъ карда харҷ накардани пул.

Биё, то хурем, он чӣ дорем, шод,
Дирам бар дирам чанд бояд ниҳод? *Низомӣ*

ДИРАМДОР درمدار пулдор; бой, давлатманд.

Дирамдорони оламро карам нест,
Каримонро ба даст-андар дирам нест. *Саъдӣ*

Дирамдоре, ки ӯ соҳибкарам нест
Агар сад ганҷ дорад, мӯҳтарам нест. *Ҳилолӣ*

ДИРАМДӮСТ درم‌دوست пулпараст; харис.

Ҳарчанд занад лофи карам марди дирамдӯст,
Дарьюзан эҳсон зи дари ӯ натвон кард. *Ҷомӣ*

ДИРАМЗАН درمزن он кӣ пул сикка мезанад, саккок.

ДИРАМРЕЗ درمریز мунъим, эҳсонкунанда, сахӣ.

Шавам бар дирамрези худ дурфишон,
Кунам саркашӣ, лек бо саркашон. *Низомӣ*

◇ **дирамрез кардан** *кинояаз* нурпошӣ кардан, партавафшонӣ намудан.

Гаҳ қасаби Моҳ диловез кард,
Гоҳ дафи Зӯҳра дирамрез кард. *Низомӣ*

ДИРАМСАНГ درمسنگ санге, ки вазни он баробари як дирам мебошад; *муқ.* **дирам** 3.

Сазон чунин мард гӯй, ки чист?
Ки тарьёк дорад дирамсанг бист? *Фирдавсӣ*

ДИРАМХАРИД||ДИРАМХАРИДА درم‌خرید||درم‌خریده ғулом, банда, каниз.

Май орад шарафи мардумӣ падид,
Озоданажод аз дирамхарид. *Рӯдакӣ*

Ман, ки будам дирамхаридаи ӯ,
Баргузидам ҳамон гузидаи ӯ. *Низомӣ*

ДИРАНГ I درنگ *ниг.* **даранг.**

ДИРАНГ II درنگ садое, ки аз даст расонидан ба тори соз, кашида сар додани зеҳи камон дар вақти тирандозӣ, ба ҳам хӯрдани чизҳои филизӣ, аз задани асбобҳои чинӣ ва монанди инҳо ҳосил мешавад.

Баромад диранги камонҳои сахт,
Дарахтафканӣ кард шохи дарахт. *Шодӣ*

ДИРАНГОДИРАНГ درنگادرنگ садои табл ва нақора.

Бибастанд бар бухтиён табли ҷанг
Ба гардун баромад дирангодиранг. *Ҳотифӣ*

ДИРАНГӢ درنگی *ниг.* **дарангӣ.**

ДИРАФШ I ||**ДАРАФШ** درفش олати нӯгтези дастадоре, ки кафшдӯзон барои сӯрох кардани чарм ба кор мебаранд, бигиз.

Ба пушташ хори хунӣ ним-ниме,
Халида чун дирафше дар адиме. *Хисрави Деҳлавӣ*

Бо дирафш мушт мазан ва офтоб ба гил маяндоз, ки ранҷа шавӣ. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ДИРАФШ II درفش дурахш, дурахшандагӣ, барроқӣ.

Дурахшанда шамшерҳои бунафш,
Зи дида басар мерабуд аз дирафш.
Хисрави Деҳлавӣ

ДИРАФШ III درفش байрақ, алам, ливо.

Яке бод бархостӣ пур зи гард,
Дирафши маро сар нигунсор кард. *Фирдавсӣ*

Бардошт дурӯя табл овоз
В-аз рӯи алам дирафш шуд боз. *Шоҳин*

дирафши ковиён(ӣ) байрақи Коваи оҳангар (қаҳрамони «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ), ки пешгири чармини худро бар сари чӯбе баста, ба муқобили Заҳҳоки Морон бархост, халқро ба шӯриш даъват намуд ва бар Заҳҳок ғалаба кард. Шоҳ Фаридун он байрақро муқаддас шумурда, бо зару ҷавоҳирот ороста буд ва Арабҳо онро ҳангоми истилои Эрон ба ғорат burданд.

Фурӯ ҳишт з-ӯ сурху зарду бунафш,
Ҳаме хондаш «ковиёнӣ дирафш». *Фирдавсӣ*

ДИРАФШИДАН درفشیدن 1. дурахшидан, барқ задан, тобидан.

Дирафшидани теғи оинатоб
Дурахшонтар аз чашмаи офтоб. *Низомӣ*

2. ларзидан; алвонҷ хӯрдани порчаи матоъ аз бод.

ДИРАФШӢ درفشی: **дирафшӣ кардан** машҳур намудан, овоза кардан, ангуштнамо кардан.

Ба гуфтори Гарсевази бадгумон
Дирафшӣ макун хештан дар ҷаҳон. *Фирдавсӣ*

ДИРЕҒ دریغ *ниг.* **дареғ.**

ДИРОСАТ *а.* دراست таълим; илмомӯзӣ, сабақ додан ва сабақ гирифтан; доноӣ.

Аз касрати диросату тадриси суҳуфи обои... хеш мавсум ба Идрис гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

Ба фиросат муҳандиси адвор,
Ба диросат муҳаззаби атвор. *Бедил*

ДИРОЯТ *а.* درایت ақлу дониш; зиракӣ.

Сухани ту далел аст бар қусури дироят.
«Анвори Суҳайлӣ»

Навоӣ дар возорат чунон маҳорат дошт, ки аз вуфури дироят аз дабири Уторид қасбуссабақ мерабуд. *«Таърихи Сайидроқим»*

ДИРРА دره *ниг.* **дурра** II.

ДИРЪ *а.* درع зиреҳ, либоси ҷанг, ки аз тунука ё ҳалқаҳои оҳан тайёр мекарданд.

Он шаб аз ҷониби мухолифон Мирикчӣ-баҳодур бо ду сад кас, ки бо диръ ва сипар буданд, наздики дарвоза омаданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ДИРЪПӮШ درع پوش зиреҳпӯш.

Қинатӯзу дидадӯзу хасмсӯзу размсоз,
Шерҷӯшу диръпӯшу сахткӯшу кордон.
Абулвосеи Ҷабалӣ

ДИРӮЗ دیروز рӯзи гузашта.

Шунидам, ки дирӯз баҳри шикор
Дар ин дашт меронд маркаб савор. *Ҷомӣ*

ДИРҲАМ *ю.* درهم *ниг.* **дирам.**

Рӯзе сабӯ пур ёфт, андешид, ки агар ду ман бошад, ба даҳ дирҳам фурӯшам. (1) *«Нигори дониш»*

Фориғам аз шарафи фоқа, зи ташвиши ҷаҳон,
Не ғами кисаву не ғуссаи дирҳам дорам. (2) *Шоҳин*

ДИСОР *а.* دثار либоси рӯ; ҷома.

Чун тоҷирон, ки кисвати қоқум баркашанд,
Пӯшид шохҳои дарахтон дисори барф. *Шоҳин*

ДИФЛО *а.* دفلا||دفلی гиёҳи заҳрдоре, ки барои ҳайвонот марговар аст, харзаҳра.

ДИФОЪ *а.* دفاع ҳимоя, мудофиа.

ДИШАБ دیشب шаби гузашта, дӯшина.

Нидои ишқи ту дишаб дар андарун доданд,
Фазои синаи Ҳофиз ҳанӯз пур зи садост. *Ҳофиз*

ДИЯМ *а.* دیم *ҷ.* **дайма.**

Микраазан гашт раъд, микрааи ӯ дурахш,
Ғошиякаш гашт бод, ғошияи ӯ диям. *Манучеҳрӣ*

ДИ(Й)ЯТ *а.* دیت хунбаҳо, товони хун, маблағе, ки қотил ба наздикони мақтул мепардозад.

Қутайба овоз баровард, ки ҳар кӣ бар ин рахна бароянд, дияти вай медиҳам ва агар кушта шавад, ба фарзандони вай медиҳам. *«Таърихи Наршахӣ»*

Агар дият мебояд, инак зар ва агар қисос мекунед, инак шамшер. *Ҷомӣ*

ДИЯТСИТОН دیت‌ستان диятгир; қасосгир.

Дили хокӣ ба дасти хун афтод,
Ашки хунӣ диятситон бархост. *Хоқонӣ*

ДИҚ(Қ) *а.* دق **1.** борикӣ; **2.** *тиб.* касалии сил.

Ҳосидам хоҳад, ки ӯ чун ман ҳамегардад бафазл,
Ҳар кӣ беморни диқ дорад, куҷо гардад самин?
Манучеҳрӣ

Шердилонро чу меҳр гаҳ ярақону гоҳ ларз,
Сагҷигаронро чу моҳ гаҳ диқу гоҳе варам. *Хоқонӣ*

Сияҳбут ба иллати диқ гирифтор шуда ва ба ҳамон заҳмат даргузашт. *«Таърихи Фариштa»*

ДИҚҚАТ *а.* دقت **1.** борикбинӣ; нозукӣ.

Чу гавҳар диққати фаҳмам бурун афканд з-ин дарьё,
Ба худ гунҷидаам чандон, ки дар олам намегунҷам. *Бедил*

2. *маҷ.* душворӣ, мушкилӣ.

Ҳама касро ҳаваси мухолафат ва ёғигарӣ хоҳад шуд ва диққатҳо падид хоҳад омад.
«Таърихи Фаришта»

З-он ки ин илмест, к-аз диққат наёяд бар қалам,
В-он на душвор аст, к-андар коғазу дафтар бувад.
Хисрави Деҳлавӣ

ДИҚҚАТПИСАНД دقت‌پسند мушкилписанд, нозукписанд.

Ин байт аз натоиҷи табъи диққатписанди ӯст.
Садри Зиё

ДИҲИШ دهش бахшиш, ато; саховат.

Мақсудам аз ин ҳикоят он аст,
Қ-эҳсону диҳиш ҳисори ҷон аст. *Низомӣ*

ДОББА *а.* دابه ҳайвон (бештар чорпои саворӣ ва боркаш).

Чун Бобак филро дид, мутааҷҷиб шуда пурсид, ки ин доббаи қавиҷусса чист? *«Равзат-ус-сафо»*

ДОВ داو **1.** як ронд дар бозии шатранҷ, навбати бозии нард ва қимор; **дов задан** қимор бозидан.

Аҳли назар ду олам дар як назар бибозанд,
Ишқ асту дови аввал бар нақди ҷон тавон зад.
Ҳофиз

2. зиёда кардани ҳосили қимор, зиёд кардани пули ба қимор мондашуда, сарқимор.

ДОВАР داور **1.** касе, ки одилона ҳукм мекунад, соҳиби адлу дод.

Пеши довар бурдам ӯро, фитна шуд довар бар ӯ,
То зи рашкаш доварӣ афтод бо довар маро.
Муиззӣ

Пире аз бихрадон гузин карданд,
Номи ӯ довари замин карданд. *Низомӣ*

довар кардан қозӣ кардан; ҳакам интихоб намудан.

Лола соғаргиру наргис масту бар мо номи фисқ,
Доварӣ дорам, намедонам, киро довар кунам?
Ҳофиз

2. ҳоким, ҳукмрон; **довар шудан** ҳоким шудан, соҳиби ҳукм шудан.

Бад-он дод мулкат, ки шоҳӣ кунӣ,
Чу довар шавӣ, додхоҳӣ кунӣ. *Низомӣ*

Обу оташ мувофақат ҷӯянд,
Ҳар куҷо давлатат шавад довар. *Заҳири Форьёбӣ*

3. *маҷ.* худо.

Яке аз ишқ мелофад, дигар томот мебофад,
Биё, к-ин довариҳоро ба пеши довар андозем.
Ҳофиз

довари деҳ арбоби деҳ, деҳхудо.

Гар ту ой ба шаҳр, беҳ бошад,
Довари деҳ салоҳи деҳ бошад. *Низомӣ*

ДОВАРӢ داوری **1.** аз рӯи адолат ҳукм кардан, додгустарӣ, одилӣ, адолат, адолатпарварӣ.

Доварию дод намебинамат,
В-аз ситам озод намебинамат. *Низомӣ*

Надонист қозӣ, ки аз доварӣ
Қиро созад аз ин ду тан ёварӣ. *Савдо*

2. ҳукм; қазоват, қозигӣ.

Ба ҳақ дар кори эшон доварӣ кун,
Ҳамеша ростиро ёварӣ кун. *Фахриддини Гургонӣ*

Худованди он шутур ҳозир буд, гуфт: Нахуст доварии шутури ман кун! *«Таърихи Табарӣ»*

3. додхоҳӣ, шикоят.

Ин доварӣ ва гиламандиро ба қитъае аз суханони шайхи ориф Озарӣ бартараф кунем.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

доварӣ доштан а) ҳукм доштан; б) шикоят доштан.

Лола соғаргиру наргис масту бар мо номи фисқ,
Доварӣ дорам, намедонам, киро довар кунам?
Ҳофиз

4. *маҷ.* хусумат, низоъ, нифоқ, душманӣ.

Замона баросуда аз доварӣ,
Ба фармони ӯ деву мурғу парӣ. *Фирдавсӣ*

Бувад довариҳо ду ҳамхонаро,
Ки ҳаргиз набошад ду бегонаро. *Ҷомӣ*

ДОВУДӢ داودی мансуб ба Довуд, ки яке аз пайғамбарони яҳудист; ◇ **ҳалқи (ё ҳанҷараи) довудӣ** овози хушу форам.

Пас аз муддате боз омад, ҳалқи довудӣ мутағайир шуда ва ҷамоли Юсуфӣ ба зиён омада... *Саъдӣ*

Чаҳорум, хушовозе ки ба ҳанҷараи довудӣ об аз ҷараён ва мурғ аз таярон боз дорад, пас ба василати он фазилат дили муштоқон сайд кунад...
Саъдӣ

дод داد *асоси замони гузаштаи* **додан.**

ДОД I داد **1.** бахшиш, ато; инъом; **2.** адл, инсоф, адолат.

Хуб яке нукта ёд дорам аз устод,
Гуфт: — Нагашт офарида ҳеҷ беҳ аз дод!
Носири Хисрав

Ҷафопешагонро бидеҳ сар ба бод,
Ситам бар ситампеша адл асту дод. *Саъдӣ*

дод густурдан адлу инсоф пойдор кардан, адолат ба кор бурдан.

Яке дод густурд, к-аз доди ӯй,
Або гург мēш об хӯрдӣ ба ҷӯй. *Дақиқӣ*

дод додан қатъи низоъ кардан; адолат ба кор бурдан, ҳукм ба тарафи ҳақ кардан.

Чанд тан пеш оварданд ва суханони эшон бишунид ва дод бидод ва ба хушнудӣ боз гардонид.
«Таърихи Байҳақӣ»

доди *касеро* **додан** шафқат намудан ба касе, адлу инсоф ба кор бурдан нисбат ба касе.

В-он ки гесуи туро расми татовул омӯхт,
Ҳам тавонад карамаш доди мани ғамгин дод.
Ҳофиз

Адл он аст, ки доди мазлумон диҳанд.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

дод ёфтан аз адлу инсоф баҳравар шудан.

Ҳама мардум аз доди ту шодмон,
Зи ту дод ёбад замину замон. *Фирдавсӣ*

дод кардан адлу адолат кардан, инсоф кардан.

Дили ҳар якеро зи мо шод кун,
Дуо хоҳу дониш деҳу дод кун! *Низомӣ*

Ман наям з-онҳо, ки хоҳам аз вафоят сар кашам,
Хоҳ фармони ситам фармой, хоҳӣ дод кун.
Хисрави Деҳлавӣ

дод парвардан адл кардан, адолат намудан.

Паноҳи ман ба ҳар коре хирад бод,
Ки ҷӯяд ростиву парварад дод. *Фахриддини Гургонӣ*

дод хостан додхоҳӣ кардан, додрасӣ талаб кардан; *инсоф талабидан.*

Маро дил кушт, фарьёд аз кӣ хоҳам?
Асири дил шудам, дод аз кӣ хоҳам? *Убайди Зоконӣ*

3. ростӣ; ҳақиқат.

Чунон бувад, ки гӯянд: Дод воҷиб аст ва дурӯғ нашояд гуфтан. *Ибни Сино*

Хирадмандон сухан бар дод гӯянд,
Ҳамеша номи нек аз дод ҷӯянд.
Фахриддини Гургонӣ

◇ **доду диҳиш** бахшиш; саховат, хайру эҳсон.

Ба доду диҳиш дастро баркушод,
Ҳама созу оини шоҳон ниҳод. *Фирдавсӣ*

доду ситад *ниг.* **додуситад; дод гирифтан** *ниг.* **дод ситондан.**

То доди худ аз аҷал нагирем,
Даст аз сари ин амал нагирем. *Шоҳин*

доди *чизе* **додан** а) ба чизе аҳамияти махсус додан, бисьёр машғул шудан бо чизе, варзидан; дар коре аз ҳад гузаштан, кореро аз ҳад гузарондан; кореро ба ниҳояти дараҷа расондан.

[Амир Ҳайдар] азбаски дар табъаш фисқу фасод муставлӣ буда, дар муддати андак ҳам, хеле доди айшу комрониро дода... *Аҳмади Дониш*

Абдулҳакими Савлат... ба қазои вилояти Балҷувон мансуб шуд, аз ҳар қисму аз ҳар ваҷҳ доди бемазагиро дод. *Садри Зиё*

б) насиба додан, баҳрабар кардан.

Ба авни давлаташ аз бахт ком бистонам,
Ки доди бахти ман аз чарх давлати ӯ дод. *Анварӣ*

доди сухан (*ё* **суханварӣ**) **додан** беҳтарин каломи намунавори бадеӣ офаридан; суханварӣ кардан, дар *калом фасоҳату балоғат ба кор бурдан.*

Бо ақлу фаҳму дониш доди сухан тавон дод,
Чун ҷамъ шуд маонӣ, гӯи баён тавон зад. *Ҳофиз*

Абулфайзхоҷа дар маҷолису маҳофил доди суханвариро додӣ ва анвои зарофат ба кор бурдӣ.
Садри Зиё

дод ситондан интиқом гирифтан, қасос гирифтан.

Намонд аз ҷавонон касе дастгир,
Ки бистонадаш дод аз ин марди пир. *Саъдӣ*

доди сухан ҷустан дар суханронӣ маҳорат нишон додан, суханварӣ талаб кардан, дар сухан маҳорат талаб намудан.

Шамси Табрез, ба ҷуз ишқ зи ман ҳеҷ маҷӯ,
З-он касе доди сухан ҷӯ, ки сухандон бошад.
Шамси Табрезӣ

ДОД II داد **1.** фиғон, нола; шикоят.

Ҳастанд зи бедоди ту мулке ҳама дар дод,
То чанд ба бедод бувад табъи ту моил? *Моилӣ*

2. *калимаи нидо* вой!, фарьёд! (изҳори таассуф).

Дар кафи ғуссаи даврон дили Ҳофиз хун шуд,
Аз фироқи рухат, эй хоҷа Қивомуддин, дод! *Ҳофиз*

доду фарьёд фиғону нолаи шикоятомез.

Доду фарьёди Ҳилолӣ, — гуфтай, — аз дасти кист?
Ин тағофул чист? — Фарьёд аз туву дод аз фироқ!
Ҳилолӣ

Маранҷ, эй гули навруста, аз тазаллуми ман,
Ки кори булбули бечора доду фарьёд аст. *Шоҳин*

дод гуфтан (*ё* **задан**) фарьёд кардан.

Авранг ку, Гулчеҳр ку, ранги вафову меҳр ку?
Ҳоло ман андар ошиқӣ доди тамомӣ мезанам.
Ҳофиз

Ҳазрати эшон то ҷон доштанд, дод мегуфтанд.
Садри Зиё

ба доди *касе* **расидан** шикояти касеро ба эътибор гирифтан.

Ба додаш мерасад охир дар ин роҳ,
Азизе, к-аз ғамаш афтода дар ҷоҳ. *Нозим*

Агарчи шоҳи бутон шуд зи рӯи ҳусн, вале
Ба доди ҳеҷ мусулмон намерасад, чӣ кунам?
Ҳилолӣ

ДОДАН دادن **1.** чизе ба касе супурдан; бахшидан, таслим кардан, ато намудан.

Сари бадраҳоро кушодан гирифт,
Шабу рӯз динор додан гирифт. *Фирдавсӣ*

2. феъли ёридиҳанда дар феълҳои таркибии номӣ, мас. 'ваъда додан', 'аз даст додан' ва ғ.

ДОДАР دادر **1.** бародар; бародари хурдӣ.

Лек ӯ худ ибрате бигрифта буд,
З-он ду додар пандҳо пазруфта буд. *Румӣ*

2. *маҷ.* дӯсти наздик, рафиқи ҷонӣ.

ДОДБЕГӢ دادبیگی амалдоре, ки ҳал ва файсали мурофиаи мардум ба ӯ вогузор карда мешуд.

Малик Фахруддини Кӯчӣ ба додбегӣ муқаррар гашт. «*Таърихи Фаришта*»

ДОДВАРЗ دادورز одил, адолатпеша.

Ба ҳангоми меҳнат бад-ин буму марз
Ба мо аҳд баста шаҳи додварз. «*Равзат-ус-сафо*»

ДОДГАР دادگر **1.** одил, адолатпеша.

Чунон додгар буд, к-аз доди хеш
Думи гургро баста бар пои меш. *Низомӣ*

Пазируфтам аз додгар кадхудой,
Ки бошам туро ҳамдами некрой... *Савдо*

2. *маҷ.* яке аз сифатҳои худо.

Чу ночиз шуд ҷодуи ҳирасар,
Малик офарин хонд бар додгар. *Хоҷу*

ДОДГАРӢ دادگری адлу инсоф кардан; одилӣ, адолатпешагӣ.

Додгарӣ шарти ҷаҳондорӣ аст,
Шарти ҷаҳон бас ки ситамгорӣ аст... *Низомӣ*

ДОДГУСТАР دادگستر *ниг.* **додгар 1.**

Шаҳи додгустар, ки ногаҳ бимурд,
Нигар, эй бародар, ки бо худ чӣ бурд? *Ҳофиз*

ДОДГУСТАРӢ دادگستری *ниг.* **додгарӣ.**

Надонистай, ки як соат аз умри подшоҳ дар додгустарӣ ба чандин соли дигари он, ки ба ибодат гузарад, баробар гирифтаанд. *«Нигори дониш»*

Ба қадду чеҳра ҳар он кас, ки шоҳи хубон шуд,
Ҷаҳон бигирад, агар додгустарӣ донад. *Ҳофиз*

ДОДДИҲӢ داددهی адолат ба кор бурдан, адолатпарварӣ.

Чаҳорум он ки дар адолат ва доддиҳии мардум истифсор намояд. *«Таърихи Фаришта»*

ДОДО *т.* دادا **1.** пирканизаке, ки аз хурдӣ хизмати касеро кардааст; **2.** канизаке, ки фарзандонро тарбия мекунад; доя.

Берун бар аз ин тифлию моро бираҳон, эй дил,
Аз ғуссаи ҳар доду в-аз меҳнати ҳар додо. *Румӣ*

ДОДОР دادار **1.** адолатпеша, одил; **2.** *маҷ.* худо.

Дар ин асно Ҳумоюн-подшоҳ ба раҳмати додори пок пайваст. *«Таърихи Фаришта»*

Туғрои сухан ба номи додор,
Қ-ӯ дод маро зи ишқ озор. *Шоҳин*

ДОДПАРВАР دادپرور *ниг.* **додгар.**

Қард бо додпарварон ёрӣ,
Бо ситамгорагон ситамгорӣ. (1) *Низомӣ*

ДОДРАС دادرس фарьёдрас; дастгири мазлумон.

Он беҳ, ки ба дил маҳв кунӣ маънии бедод,
Изҳор ба хун метапад аз додрас ин ҷо. *Бедил*

ДОДУСИТАД دادوستد додугирифт; харидуфурӯш, савдо, тиҷорат.

Аввали рӯз дар як ҷо додуситад кардандӣ.
Носири Хисрав

Насоро дар муомилоти додуситад тааддӣ бар мусулмонон мекарданд. *«Таърихи Фаришта»*

ДОДХОҲ دادخواه **1.** аз зулм шикояткунанда, адолатталаб; даъвогар.

Ҳамон гаҳ якояк зи даргоҳи шоҳ
Баромад хурӯшидани додхоҳ. *Фирдавсӣ*

Маро фарьёду афғон кай расад дар гӯши ӯ, Туғрал,
Ки дар як сӯ ҳазорон додхоҳе ҳамчу ман дорад.
Туғрал

2. яке аз мансабдорони олии аморати Бухоро дар асрҳои охир, ки вазифаи ӯ ба амир расонидани арзи додхоҳон ва ба онҳо расонидани ҷавоби ариза буд.

Ҳоҷӣ Муҳаммад-додхоҳро ба вилояти Қӯрғонтеппа фиристоданд. *Садри Зиё*

ДОДХОҲӢ دادخواهی **1.** тазаллум, адолатталабӣ, аз зулм шикоят кардан.

Бархонд ба расми додхоҳӣ
Афсонаи хешро камоҳӣ. *Ҷомӣ*

2. додгарӣ, адолатпарварӣ.

Бад-он дод мулкат, ки шоҳӣ кунӣ,
Чу довар шавӣ, додхоҳӣ кунӣ. *Низомӣ*

ДОДҶӮ دادجو *ниг.* **додхоҳ** 1.

Агар ин ҷо кунӣ торочи ҷони бедилон, охир,
Чӣ хоҳӣ дод дар маҳшар ҷавоби додҷӯёнро? *Имло*

ДОИМ *а.* دائم мудом, ҳамеша.

Гарчи доим бар асирон ҷавр мекардӣ, вале
Беш аз ин ҳаргиз накардӣ, он чи акнун мекунӣ.
Ҳилолӣ

ДОИМАН *а.* دائماً *ниг.* **доимо.**

ДОИМБАҲОР دائم‌بهار ҳамешасабз, ҳамешабаҳор.

Омили ин сиккаи комилъиёр,
Омири ин гулшани доимбаҳор.
«Таърихи Фаришта»

ДОИМО دائما ҳамеша, ҳама вақт.

Дар маҷлиси Улуғбек девони ӯро доимо уламо ва фузало мутолаа карданд.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

ДОИМУЛАВҚОТ *а.* دائم‌الاوقات ҳама вақт, ҳамеша, доимо.

Бо вуҷуди фазилат ҷоҳе баркамол дошта ва ҳуккому вузаро доимулавқот толиби суҳбати ӯ мебуданд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

ДОИР *а.* دائر **1.** гирдгарданда, гардон, даврзананда, чархзананда.

Савобит то ки дорад рӯшноӣ,
Фалак доир чу чархи осиёӣ. *Ҳоҷӣ*

доиру соир даврзананда ва сайркунанда; *маҷ.* машҳуру маълум.

Он гунбаз ба Гунбази Қобус дар алсина ва афвоҳ доиру соир аст. *«Равзат-ус-сафо»*

2. мутааллиқ, вобаста; **доир будан** а) мутааллиқ будан, вобаста будан; б) барқарор будан; воқеъ будан.

Дар байни мир ва қозӣ мухосамате доир буд.
Садри Зиё

ДОИРА I *а.* دائره **1.** хатти гирд, хатти ҷанбарашакл, ки бо паргор кашида мешавад; **2.** сатҳе, ки хатти гирде онро иҳота карда бошад.

Дар доираи қисмат мо нуқтаи паргорем,
Лутф он чӣ ту андешӣ, ҳукм он чӣ ту фармоӣ.
Ҳофиз

3. *киноя аз* ҳубоб, қуббачаи об; **4.** *маҷ.* ҳалқа, маҳфил, маҷлис, давра.

Дар доира дур барнишастанд,
Рух дар рухи якдигар нишастанд. *Ҳилолӣ*

Ман, ки аз доираи аҳли хирад берунам,
Дидаам рӯи ту лайливаш, аз он маҷнунам. *Шоҳин*

доира задан ҳалқа задан, печонида гирифтан.

Ба гирди Ҳирӣ ҳалқа баст он сипоҳ
Чу ҳола, ки зад доира гирди моҳ. *Ҳотифӣ*

5. *маҷ.* ҳад, ҳудуд.

Натвон гуфтан, ки чист ё чун аст ин,
Қ-аз доираи хаёл берун аст ин. *Ҳилолӣ*

доираи инҳисор майдони маҳдудият; **6.** кишвар, мулк; хитта, қаламрав.

Диловархон дар доираи худ ба хоби ғафлат бошад. *«Таърихи Фаришта»*

◇ **(ин) доираи бесару бун** *киноя аз* дунъё, гардун.

Зери ин доираи бесару бун
Натавон мадҳи сухун ҷуз ба сухун. *Ҷомӣ*

доираи истиво хатти истиво (экватор); **доираи кӯза** гирду атрофи кӯза, шиками кӯза.

Гар доираи кӯза зи гавҳар созанд,
Аз кӯза ҳамон берун таровад, ки дар ӯст.
«Оташкада»

(ин) доираи лоҷвард *киноя аз* осмон.

Кист, к-аз ин доираи лоҷвард
Дастгаҳе ёфт, ки по гум накард? *Хисрави Деҳлавӣ*

доираи мим қисми гирдаи сари ҳарфи мим (م) дар алифбои арабӣ.

Муҳити даври уфуқ гар чи Қоф то Қоф аст,
Бувад чу доираи мим бар дили мо танг. *Ҷомӣ*

(ин) доираи миной *киноя аз* осмон.

Он ки пурнақш зад ин доираи миной,
Кас надонист, ки дар гардиши паргор чӣ кард.
Ҳофиз

доираи нисфуннаҳор хатти нисфуннаҳор, меридиан; **доираи обгунчанбарӣ** *киноя аз* осмон.

Яке доираст обгунчанбарӣ,
Фаровон дар ин доира доварӣ. *Асадӣ*

доираи уфуқ хатти уфуқ, горизонт; **доираи чарх** гардиши фалак; дунъё.

Ҳанӯз доираи чарх буд бепаргор,
Ки тавқи ишқи туро бар гулӯи мо бастанд. *Соиб*

Аз доираи чарх кашидам сари ҳиммат,
То чанд кашам миннати ҳар бесару поро. *Фузулӣ*

ДОИРА II *а.* دائره асбоби мусиқӣ, чанбараке, ки ба рӯяш ишканбаи гов ё пӯсти буз ва оҳу таранг кашида шудааст, даф.

Амир [Ҳайдар] ҳам дар он ҳол дар самоъи чангу чағона ва дафу доира иштиғол дошта...
Аҳмади Дониш

ДОИРАГӢ دائره گی доирашакл, мудаввар.

Пас бояд, ки гирд бувад ва чун бурида шавад, ҷисми гирди он ҷойгоҳ доира бувад, пас будани гирдӣ ва доирагӣ мумкин аст. *Ибни Сино*

ДОИРАДАСТ دائره‌دست дафнавоз, доиранавоз, доиразан.

Имрӯз, ки сокии чаман наргиси маст аст,
Булбул шуда гӯяндаву гул доирадаст аст.
Мушфиқӣ

ДОИЯ *а.* داعیه **1.** хоҳиш, ирода; қасду оҳанг.

Мушфиқӣ орзуи теғи ту дорад ҳама умр,
Мекунад доияҳое, ки ба сар наздик аст. *Мушфиқӣ*

Амир Темур мартабаи дигар доияи сафар пеш ниҳод. *«Таърихи Сайидроқим»*

2. даъво, иддио.

Туро доияи пешвой ҳаст. *«Равзат-ус-сафо»*

3. боис, сабаб, мӯҷиб.

Тавқеи малик дид ҷаҳон, гуфт: Зиҳӣ ҳирз,
Ҳам доияи амнию ҳам дафъи балой. *Хоқонӣ*

Чунин сифатҳо, ки баён кардам, эй писар, дар сафар мӯҷиби ҷамъияти хотир аст ва доияи тиби айш. *Саъдӣ*

ДОЙ دای ҳар радаи (қабати) девори гилӣ, пахса.

Ҳар чӣ бад-он хона навоин бувад,
Хишти пасин дои нахустин бувад. *Низомӣ*

ДОЛ I *а.* دال **1.** номи ҳарфи даҳӯми алифбои арабии тоҷикӣ د, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 4 баробар аст; **доли абҷад** ҳарфи чорӯми калимаи абҷад (ابجد); **доли мӯҳмала** *(ё ғайри манқута)* доли бенуқта — номи ҳарфи د дар алифбои арабии тоҷикӣ, ки агар ба болои он як нуқта гузошта шавад, ҳарфи ذ (зол) ҳосил мешавад; **2.** *киноя аз* хамидагӣ, каҷии қад.

Аз назаргаҳ гуфташон буд мухталиф,
Он яке долаш лақаб дод, ин алиф. *Румӣ*

ду дол *киноя аз* зулфони хамидаи маъшуқа.

Ба ҳиҷрон ҷангҳо дорем бе зулфу даҳони ту
Аз он миму ду дол имрӯз мебояд мадад моро.
Камоли Хуҷандӣ

дол шудан хамидан, хамидақомат шудан.

...Ки зи меҳнат шикастаҳол шудам,
Зери бори фироқ дол шудам. *Мушфиқӣ*

ДОЛ II‖**ДОЛЛ** *а.* دال далолаткунанда, далил, шоҳид; раҳнамой.

Хоки наъли маркабаш бӯсад ҳилол,
Пушти кӯзи он бар ин маънист дол. *Ҷомӣ*

Ёсои Чингизхон низ долл бар рифъати аҳли ислом ва инҳитоти рутбаи арбоби хато... [буд].
«Равзат-ус-сафо»

ДОМ I دام **1.** халқае, ки барои дастгир кардани парандагон ба кор бурда мешавад, тала, тузоқ; қапқон.

Бар ман ту кинавар шудиву дом сохтӣ,
В-аз доми ту на буд асару на хабар маро.
Носири Хисрав

Ба хулқу лутф тавон кард сайди аҳли назар,
Ба банду дом нагиранд мурғи доноро. *Ҳофиз*

2. тӯри моҳигирӣ; тӯр; **3.** банд; ресмон.

Дуконҳои баззозон ва саррофон ва ҷавҳариёнро дар набастандӣ, илло дом бар вай кашидандӣ.
Носири Хисрав

доми алоиқ қайду банд, гирифторӣ, пайвастагӣ.

Аз доми алоиқ ба ғами ишқ тавон ҷаст,
Хуш вақти касоне, ки аз ин дом биҷастанд. *Ҷомӣ*

дом ниҳодан а) дом ба замин густурдан барои дастгир кардани ҳайвонот ва мурғони шикорӣ; б) *маҷ.* фиребу найранг ба кор бурдан.

Сӯфӣ ниҳода дому сари ҳуққа боз кард,
Буньёди макр бо фалаки ҳуққабоз кард. *Ҳофиз*

дом фикандан дом густурдан, дом мондан.

Қашида наргисат бар қалби ҷонҳо теғи бедодӣ,
Фиканда турраат дар роҳи дилҳо доми тарророӣ.
Шоҳӣ

дом чидан дом ниҳодан, дом гузоштан, дом густурдан.

Турфа доме чида бар мо хушъёре бесабаб,
Хешро дар хонаи хаммор мебояд кашид. *Зуҳурӣ*

ба дом афтодан *(ё омадан)* дастгир шудан, гирифтор шудан.

Сайёди заифро моҳии қавӣ ба дом афтод, тоқати ҳифзи он надошт. *Саъдӣ*

Ба доми дилбаре афтодаам, гумгашта тадбирам,
Саропо ваҳшатам, дар кӯи ӯ оҳуи тасвирам.
Сайидо

ба дом овардан дастгир кардан.

Ва дигар, к-аз ин кор ном оварам,
Чунин лашкареро ба дом оварам. *Фирдавсӣ*

ба дом омадан *ниг.* **ба дом афтодан;** ◇ **бодро ба дом гирифтан** *киноя аз* ба кори ношуданӣ кӯшидан; кори беҳуда, бенатиҷа кардан.

Бо сабо зулфи ӯ чӣ пардозад,
Натавон бодро гирифт ба дом. *Шоҳин*

ДОМ II دام ҷонварони ваҳшии гиёҳхӯри ғайри дарранда ҳамчу оҳу, гавазн ва ғ.; *муқобили* **дад.**

Домон сари меҳри ӯ бидиданд,
Даст аз сари кини ӯ кашиданд. *Шоҳин*

дому дад ҳайвоноти ваҳшии дарранда ва ғайри дарранда; ҳайвонот; *муқ.* **дад (даду дом).**

Шер магар талх бад-он гашт ход,
К-аз паси маргаш бихӯрад дому дад. *Низомӣ*

ДОМАН||ДОМОН دامن||دامان 1. қисми поёнии гирдогирди либос.

Чи дорӣ оташе дар зери домон,
К-аз он оташ гиребонат бисӯзад. *Убайди Зоконӣ*

Аз ҳама айбе ту гули тоза, пок,
Доманат аз домани гул поктар. *Исмат*

2. *маҷ.* канори ҳар чиз, қисми охири ҳар чиз.

Ногоҳ вазид боде аз дашт,
Бар домани он қабила бигзашт. *Ҳилолӣ*

Домани зулфи таманно кай ба чанг ояд маро,
Не забони гуфтугӯву не забони шонае. *Сайидо*

домани девор поёни девор, таги девор.

Ҳавои салтанатат гарди боли Анқо бехт,
Ғубори домани девор шав, Ҳумо ин ҷост. *Асирӣ*

домани кӯҳ қисми ҳамвории поёнии кӯҳ, ки рафта-рафта ба замини тахт мепайвандад, домана.

Ҳама домани кӯҳ пур лашкар аст,
Сари номдорон ба дом-андар аст. *Фирдавсӣ*

Гашта зи ғавғои халоиқ сутӯҳ,
Пой кашидаст ба домони кӯҳ. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

домани саҳро канори саҳро.

Ба ёди чашми ӯ аз шаҳр агар берун кашам худро,
Ба истиқболи ман аз домани саҳро ғизол ояд. *Сайидо*

◇ **домани афлок** давродаври замин, доираи офоқ.

Замона домани афлокро зи лутфи шафақ
Ҳазор лолаи наврустӣ дар канор кунад. *Убайди Зоконӣ*

домани тар *киноя аз* фисқ, бадахлоқӣ, фосиқӣ.

Ба айёрӣ тавон рафтан раҳи ишқ,
Ки ин раҳ домани тар бар-натобад. *Хоқонӣ*

домани хок таги хок; гӯр.

Иллаҳ, чӣ хуш аст домани хок,
Осуда зи биму фориғ аз бок! *Шоҳин*

доман афшондан тарк кардан, аз баҳри чизе гузаштан; рӯ гардонидан.

Ҷон фишону род зию роҳ кӯбу мард бош,
То шавӣ боқӣ, чу доман барфишонӣ з-ин даман. *Хоқонӣ*

Зи симу зару хона доман фишонд,
Бишуд оразиҳову зотӣ бимонд. *Ҷомӣ*

доман барзадан омода шудан; *муқ.* **остин (остин барзадан).**

Ғунчаҳо домани худ барзадаанд аз паи ҷанг,
Ҳамчу мастон ба гиребони гул овехтаанд. *Мушфиқӣ*

доман задан бод додан, оташро шӯълавар кардан.

Дорам диле, ки шӯълафурӯшист кори ӯ,
Доман мазан, мабод, ки афтад шарори ӯ. *Қурбонхони Фитрат*

доман кашидан доман барзадан; ба коре азм кардан.

Гар зи по афтам, нахоҳам монд аз роҳи талаб,
Дар суроғаш, то маро даст аст, доман мекашам. *Мулҳам*

доман (бар-, дар-, андар-)кашидан иҷтиноб намудан, дурӣ гузидан, қатъи алоқа кардан.

Доман аз ман дармакаш, то ҳар дамат
Кисвате нав дар гиребон мекунам. *Анварӣ*

Иттифоқан хилофи табъ аз вай ҳаракате бидидам, ки написандидам, доман аз ӯ баркашидам ва мӯҳра барчидам. *Саъдӣ*

Гар аз бад шунидан наёяд хушам,
Зи кирдори бад доман андаркашам. *Саъдӣ*

доман олудан бадном кардан, доғдор кардан.

Сад чигарпора бар замин афтад,
Гар касе доманам биёлояд. *Хоқонӣ*

доман (бар-, дар-, андар-)чидан канора гирифтан, дур шудан; тарк кардан, даст кашидан.

Сар ба озодагӣ аз халқ барорам чун сарв,
Гар диҳад даст, ки доман зи ҷаҳон барчинам. *Ҳофиз*

Дарнагирад ба ҳеҷ тар оташ,
Доман аз оҳи мо чӣ дарчинӣ. *Камоли Хуҷандӣ*

Ҳар ҷо ки ғубори нанг бинӣ,
Доман, нанишаста, беҳ ки чинӣ. *Шоҳин*

доман дарҳам чидан доман кашидан, дур шудан.

Доман аз рашҳаи хуни дили мо дарҳам чин,
Ки асар дар ту кунад, гар бихарошӣ решам. *Ҳофиз*

доман ҷамъ сохтан *ниг.* **доман чидан.**

Фиғон, ки хори маломат зи тездастиҳо
Амон надод, ки созем ҷамъ доманро. *Соиб*

домани касе, чизе гирифтан мутобиат ва пайравии касе ё чизе кардан, аз паи касе ё чизе рафтан, ба касе илтиҷо бурдан, паноҳанда шудан.

Ҳар кӣ зи дил домани пирон гирифт,
Ганҷи бақо з-ин деҳи вайрон гирифт. *Хисрави Деҳлавӣ*

Гар пароганда шавӣ, домани дил гир, ки дил
Хаймаи амну амон бар сари ғавғо бизанад. *Шамси Табрезӣ*

доман ба дандон гирифтан *киноя аз* шитобон гурехтан.

Ба чобуктар аз худ маяндоз тир,
Чу афтод, доман ба дандон бигир. *Саъдӣ*

Бар мо хабари хоки кафи пои ту гуфтанд,
Доман бигирифт ашк ба дандону давон рафт. *Камоли Хуҷандӣ*

доман ба камар барзадан *ниг.* **доман барзадан.**

Сарву шамшод ба хидмат ҳама истода ба по,
Гул ба побӯси бутон барзада доман ба камар. *Нусрат*

доман бар оташ задан бод додани оташ (бо мақсади фурӯзон кардан, афрӯхтан).

То ба кай, эй лола, доман мезанӣ бар оташам,
Рӯзгоре шуд, ки месӯзам ба доғи хештан. *Сайидо*

доман дар (андар) доман бастан ба ҳамдигар мувофиқат ва муовинат кардан.

Ҳар кучо шӯридаеро дидаам чун хештан,
Дӯстиро доман андар домани ӯ бастаам. *Муиззӣ*

доман зи чанг гузоштан аз баҳри чизе баромадан.

Хона гирӣ ба кӯи барзани ӯ,
Нагузорӣ зи чанг домани ӯ. *Ҷомӣ*

ДОМАНГИР دامنگیر **1.** чизе, ки боиси мумониат мешавад, аз ҳаракат боздоранда, монеъ.

Бо харобиҳои зоҳир дилнишин афтодаам,
Сел натвонад гузашт аз хоки домангири ман. *Соиб*

2. *маҷ.* муддаӣ, даъвогар; шикояткунанда.

Гараш дарде на домангир бошад,
Қаломашро кай ин таъсир бошад? *Ҷомӣ*

Ид шуд, эй шайх, манъи бода аз тақсири туст,
Ҳар кӣ дарьёбад туро, имрӯз домангири туст. *Мушфиқӣ*

ДОМАНКАШ دامن‌کش бо такаббур ва ноз роҳраванда; **доманкаш шудан** бо ноз аз доман кашидан.

Зи сайри наргисистонаш ба худ ҳарфи дигар дорам,
Мабодо новаки нозаш шавад доманкаши ҳушам. *Асирӣ*

ДОМАНКАШОН دامن‌کشان чамон, хиромон.

Эй роҳату ороми ҷон, бо қадди чун сарви равон,
З-ин сон марав доманкашон, к-ороми ҷонам мебарӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

Ба базми дигарон доманкашон то кай тавон рафтан
Ба сӯи ошиқон ҳам гоҳ-гоҳе метавон омад. *Ҳилолӣ*

ДОМАНТАР دامن‌تر тардоман, фосиқ, фоҷир; бадном.

Тира бувад дудаи домантарон,
Нур бувад зодаи некахтарон. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДОМАНӢ دامنی меъҷар, миқнаа, сарандози занон.

Мар-ин шаҳро ҳақ он шоҳафганӣ дод,
Ки бар сарҳои шоҳон доманӣ дод. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДОМГОҲ||ДОМГАҲ دامگاه||دامگه ҷои домгузорӣ; ◇ ин домгаҳ *киноя аз* дуньё.

Ту ғофилӣ зи камони сипеҳр, варна туро
Куҷост растан аз ин домгоҳ ҳамчун тир. *Савдо*

ДОМИҒ *а.* دامغ саршикан, бурранда, котеъ.

Қоҳири куффору боҷ аз Қоҳира дархоста,
Домиғи ашрору гард аз Домғон ангехта. *Хоқонӣ*

ДОМОД داماد **1.** номзади духтар.

... Ки домоди ӯ буд бар духтараш,
Ҳамебуд чун ҷону дил дар бараш. *Фирдавсӣ*

Маҷӯ дурустии аҳд аз ҷаҳони сустниҳод,
Ки ин аҷуза арӯси ҳазор домод аст. *Ҳофиз*

2. шавҳари духтар (нисбат ба падару модари духтар).

Се пури Фиридун, се домоди ӯй,
Бихӯрданд май ҳар се бар ёди ӯй. *Фирдавсӣ*

Домод наям турову фарзанд,
Ҳастам ба қабули бандагӣ банд. *Ҷомӣ*

3. марде ки, нав зан гирифта аст, навдомод.

Шикоят кунад навъарӯси ҷавон
Ба пире зи домоди номеҳрубон. *Саъдӣ*

Аз маҷлиси ақд бо дили шод
Наздики арӯс рафт домод. *Ҳилолӣ*

ДОМОН دامان *ниг.* **доман.**

ДОМСОЗ دامساز фиребгар, иғвогар.

Баророст Гарсевази домсоз
Диле пур зи кина, саре пур зи роз. *Фирдавсӣ*

ДОМЬЁРӢ دامیاری: **расми домьёрӣ** расмест, ки агар касе ба болои сайд омада монад, сайёд қисме аз онро ба он кас мебахшад.

Гуфто, ки ба расми домьёрӣ
Меҳмони туам бад-он чӣ дорӣ. *Низомӣ*

дон دان *асоси замони ҳозираи* **донистан.**

-дон دان *суффикси исмсоз* маъной макон ва зарфиятро ифода мекунад, мас.: 'гулдон', 'намакдон', 'оташдон', 'баччадон' ва м. инҳо.

ДОН دان *шакли кӯтоҳшудаи* **дона.**

Дон асту дом холу хами зулфи он санам,
Ман солу моҳ баста бад-он дону дом дил. (1) *Муиззӣ*

Бад-ин сон ҳамегашт то обу дон
Кашидаш зи ҳар марз зӣ Систон. (1) *Савдо*

ДОНА دانه **1.** тухм, тухми ғалла.

Шона набуд ӯ, ки ба мӯе шикаст,
Дона набуд ӯ, ки заминаш фушурд. *Рӯдакӣ*

Чун мурғ расидем сари хирмани дунон,
Парвозкунон аз ҳаваси дона гузаштем. *Сайидо*

дона афшондан тухмӣ пошидан, кишт кардан.

Бузургӣ боядат, бахшандагӣ кун,
Ки дона то наяфшонӣ, нарӯяд. *Саъдӣ*

дона бардоштан ҳосил ғундоштан.

Ба дил аз ин тамаино тухм мекошт,
Ки рӯзе хоҳам аз вай дона бардошт. *Ҳозиқ*

2. донак, ҳаста, ҳабба (ҳамчун донаки шафтолу, зардолу, хурмо ва м. инҳо).

Хурмогарӣ зи хок кӣ омӯхтаст,
Ин нағз пеша донаи хурморо? *Носири Хисрав*

3. як воҳиди чизҳои ғелак ва гирд, ҳамчун донаи ангур, донаи ҷав, донаи тасбеҳ, донаи хол ва ғ.

Ҳар кӣ ҳамчун донаи ангур бо ӯ шуд дудил,
Рехта хунаш чу хуни донаи ангур бод! *Анварӣ*

Сабрам ба қадри донаи хашхош ҳам намонд,
З-онам ба дида хобу ба шабҳо қарор нест. *Хисрави Деҳлавӣ*

Чандон зи паи донаи холи тӯ давидам,
Акнун нафасам чун нафаси мӯр барояд. *Сайидо*

4. *маҷ.* қатра, чакра.

Ҳофиз, зи дида донаи ашке ҳамефишон,
Бошад, ки мурғи васл кунад қасди доми мо. *Ҳофиз*

Мурғи обӣ шуд барои донаи борон ҳубоб,
Сар баровард аз даруни обу пинҳон гашт боз. *Мушфиқӣ*

5. *маҷ.* дур, марворид.

Бадри Чочӣ, суханат донаи гӯши хирад аст,
З-он дар ин ҳалқа суханҳои чу дур меронӣ. *Бадри Чочӣ*

Донаҳои бузургу рахшанда,
Дидаро файзу нур бахшанда. *Ҷомӣ*

◇ **донаи мушкин** хол.

Донаи мушкин ниҳодӣ бар изор,
То бад-он мурғи дилаш кардӣ шикор. *Ҷомӣ*

дона кардан а) ҷудо кардани мағз аз донак, гандум аз хӯша ва м. инҳо; б) рехтан.

Суроҳӣ саҷдаи мастона мекард,
Зи пай тасбеҳи ашке дона мекард. *Зулолӣ*

дона аз анҷум пошидан *киноя аз* ашк рехтан, гиристан, оби дида рехтан.

Зи дунболам Банотуннаъш бошед,
Ба ҳар сӯ дона аз анҷум бипошед. *Ҳозиқ*

ДОНАДОРПАЗ دانه‌دارپز: **устоди донадорпаз** устои палавпаз, ки обро бисьёр намеандозад ва биринҷ каме зиндатар мемонад.

Дигар ҳунарвари устоди донадорпаз аст,
Ки дам зи сурати дегаш намекашад наққош.
Савдо

ДОНАЗАН دانه‌زن навъе аз соҳирони ҳинду, ки донаи арзан, ҷав, гандум ва ғайраро бо заъфарон зард карда, бар он афсун хонда, гӯё барои иҷрои амале ба рӯи касе мепошиданд; *муқ.* **ҷавзан.**

Ҳар зани ҳинду, ки ӯро дона бар даст афганад,
Доназан, бе дона ҷунбад хирмани савдои ман.
Хоқонӣ

ДОНАК دانک *ниг.* **дона** 2.

ДОНАКАК دانکک *шакли тасғири* **донак.**

В-он даҳани танги ту гӯӣ касе
Донакаке нор ба ду ним кард. *Рӯдакӣ*

ДОНАНДА داننده **1.** *сифати феълии замони ҳозираи* **донистан; 2.** доно; устод, моҳир; мутахассис.

Биёред донанда оҳангарон,
Яке гурз созанд моро гарон. *Фирдавсӣ*

Набинӣ зи шоҳон, ки бар тахтгоҳ
Зи донандагон бозҷӯянд роҳ.
Абӯшакури Балхӣ

ДОНАСӮЗ دانه‌سوز зоеъ гардонандаи тухм.

Сар наёвард бурун ҳеҷ кас аз мазраи ишқ,
Донасӯз аст замине, ки малоҳат дорад. *Соиб*

ДОНАҚ دانق *шакли арабишудаи* **донг.**

ДОНГ دانگ 1. аз шаш ҳисса як ҳисса, шашьяки ҳар чиз.

Аҳли Бухоро бо ӯ ба ҳарб берун омаданд ва бисьёр кас кушта шуданд ва аз шаҳр миқдори ду донг бисӯхт. *«Таърихи Наршахӣ»*

Нагузаштӣ зи рӯзу шаб донге,
Ки чу говон намудияш бонге. *Ҷомӣ*

2. воҳиди вазнест, ки дар асрҳои мухталиф ва маҳалҳои гуногун вазн ва баҳои он мутафовит буд ва ҳоло баробари шашьяки дирам аст (як дирам ду қирот ва ҳар қирот аз 0,19 грамм иборат аст).

Он ҷо хурмое буд... ҳар яке даҳ дирам ва хаста, ки дар миёнаш буд, донгу ним беш набуд.
Носири Хисрав

Рӯзе, ки фардои он рамазон хост буд, ман аз ҷумлаи харҷи рамазонӣ ва ид донге надоштам.
Низомии Арӯзӣ

ДОНГОНА دانگانه **1.** пуле, ки дар вақти сайру гашт ҷӯраҳо барои харидани хӯрокворӣ ҷамъ мекунанд.

Ҳама дар ҷустуҷӯи донгона,
Аз шариат ба ҷумла бегона. *Саноӣ*

2. як донг; пули сиёҳ, миқдори ниҳоят ками пул.

ДОНИСТАКОР دانسته‌کار корафтода, таҷрибадида, кордон.

Инчунин сӯзону гарм охир макор,
Машварат кун бо яке донистакор. *Румӣ*

ДОНИСТАН دانستن **1.** фаҳмидан, огоҳ шудан.

Дафтар зи касе бувад, ки хонад,
Нодон варақу сабақ чӣ донад? *Ҳилолӣ*

Ва аҳволи вай аз халқ пурсанд, ки айби хештан аз забони мардумон битавон донист.
Аҳмади Дониш

2. шинохтан; ташхис додан, муайян кардан.

Наздики ӯ шудам, салом кардам, маро бидонист ва наздик кард. *«Таърихи Систон»*

Шабу рӯз дар баҳри савдову сӯз
Надонанд з-ошуфтагӣ шаб зи рӯз. *Саъдӣ*

касеро, чизеро аз касе, чизе **(на)донистан** касе ё чизеро аз касе ё чизе фарқ (на)кардан, касе ё чизеро аз касе ё чизе (на)шинохтан, имтиёз (на)намудан.

Чунон мастам, чунон мастам ман имрӯз,
Ки пирӯза надонам ман зи Пирӯз. *Румӣ*

На тадбири маҳмуду рои никӯст,
Ки душман надонад шаҳаншаҳ зи дӯст. *Саъдӣ*

3. пиндоштан, ангоштан, гумон кардан, ҳисобидан.

Гар аз пайванди ӯ фахрет набвад,
Чунин донам, ки ҳам оре набошад. *Анварӣ*

Ман туро мардумаки дидаи худ медонам,
Ту маро ҳамчу сиришк аз назар андохтаӣ. *Шоҳин*

4. тавонистан; қудрат доштан.

Шакар донам аз ҳар лаб ангехтан,
Гулобе зи ҳар дидае рехтан. *Низомӣ*

Дигар сайёдон дареғ хӯрданду маломаташ карданд, ки чунин сайде дар доmат афтод, надонистӣ нигоҳ доштан. *Саъдӣ*

ДОНИШ دانش **1.** маърифат, илм, фарҳанг.

Дониш андар дил чароғи равшан аст
В-аз ҳама бад бар тани ту ҷавшан аст. *Рӯдакӣ*

Тавоно бувад ҳар кӣ доно бувад,
Зи дониш дили пир барно бувад. *Фирдавсӣ*

2. ақл, хирад; фаҳм, идрок.

Санг дар дасту мор бар сари санг —
Не зи дониш бувад сукуну даранг. *Саъдӣ*

Эй дода таноби дониш аз даст,
Байни ману ту таноб бигсаст. *Шоҳин*

донишу фарҳанг илму маърифат; *маҷ.* нуктасанҷӣ дар шеър.

Хурда бар гуфтаи Шоҳин натавонанд гирифт
Нуктадонон, ки дам аз донишу фарҳанг заnанд.
Шоҳин

ДОНИШАЛФАНҶ دانش‌الفنج *ниг.* **донишандӯхта.**

ДОНИШАНДӮХТА دانش‌اندوخته донишманд; бисьёр доно.

Ҷаҳондидаю донишандӯхта,
Сафаркардаю сӯҳбатомӯхта... *Саъдӣ*

ДОНИШБАҲР دانش‌بهر *ниг.* **донишвар.**

Бозмечуст дар вилояту шаҳр
Хабар аз мардумони донишбахр. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДОНИШВАР دانشور донишманд, олим; оқил, доно.

Тавозӯъ кун онро, ки донишвар аст,
Ба дониш зи ту қадри ӯ бартар аст. *Ҷомӣ*

Чунин гуфт деҳқони донишвараш,
Ки: «Гар ман нахӯрдам, хӯрад дигараш». *Шоҳин*

ДОНИШВАРӢ دانشوری илмомӯзӣ; донишмандӣ, доноӣ.

Дилатро ба донишварӣ дор хуш,
Чу донистӣ, он гоҳ дар кор кӯш! *Ҷомӣ*

Шикастам шишаи узровариро,
Кушудам сар хуми донишвариро.
Нозими Ҳиравӣ

ДОНИШГАР دانشگر *ниг.* **донишвар.**

Чу донишгар ин қавлҳо бишнавад,
Пас он гаҳ замоне фурӯ орамад. *Тайён*

ДОНИШКАДА دانشکده ҷои касби дониш, маҳалли дониш.

Ақл бинмуда ба донишкадаи хотири ту
Ройҳои ҳамаро фикри савобандешӣ. *Волеҳ*

ДОНИШМАЗӢ دانشمزی илмомӯзӣ, донишандӯзӣ.

Зоҳиде дар Ғазна аз донишмазӣ
Буд Муҳаммад ному куньят Сарразӣ... *Румӣ*

ДОНИШМАНД دانشمند олим, ориф, соҳиби маърифат; ҳаким, хирадманд.

Мушкиле дорам, зи донишманди маҷлис бозпурс:
Тавбафармоён чаро худ тавба камтар мекунанд?
Ҳофиз

Агар дар шаҳр табиби донишманд набувад, мардуми бисьёр ба аворизи дохилӣ ва хориҷӣ мариз шаванд. *Аҳмади Дониш*

ДОНИШОМӮЗ دانش‌آموز илмомӯзанда, донишҷӯй.

Чун шаҳзодаро ба ақлу ба рой
Донишомӯз диду рамзкушой... *Низомӣ*

ДОНИШОМӮЗӢ دانش‌آموزی илмомӯзӣ, донишҷӯӣ.

Ҳавасе будаш аз дилафрӯзӣ,
Дар чӣ? Дар кори донишомӯзӣ! *Хисрави Деҳлавӣ*

ДОНИШПАЖӮҲ دانش‌پژوه толиби илму дониш, донишҷӯ.

Чунин гуфт, к-ин пири донишпажӯҳ,
Ки чандин сухан гуфт пеши гурӯҳ... *Фирдавсӣ*

ДОНИШПАРАСТ دانش‌پرست илмдӯст; хирадманд.

Далеру сухангӯю донишпараст,
Ба тиру ба шамшер густохдаст. *Низомӣ*

ДОНИШПАРВАР دانش‌پرور *ниг.* **донишпараст.**

Лек донад он ки донишпарвар аст,
К-ин қарор андар сарои дигар аст... *Ҷомӣ*

ДОНИШФАЗО(Й) دانش‌فزا(ی) **1.** донишафзоянда, зиёдкунандаи илму маърифат.

Ба таълими нокас забон кам кушой,
Ки таълими ӯ нест донишфазой. *Ҷомӣ*

2. донишманд; хирадманд.

Чӣ некӯ сухан гуфт донишфазой,
Бад-он, к-ат на кор аст, камтар гарой.
Абӯшакури Балхӣ

ДОНИШШИОР دانش‌شعار *ниг.* **донишпараст.**

Рӯзе он донишшиор ба расми маъҳуд бо рафоқати қорӣ ворид гашт. *Садри Зиё*

ДОНИШҚАРИН دانش‌قرین донишдӯст, донишвар.

Ӯроқи донишқаринро таълифотест, ки беадил ва лосонист. *Садри Зиё*

ДОНО دانا донишманд; оқил, хирадманд; *муқобили* **коно.**

Фиристода бояд, ки доно бувад,
Ба гуфтан далеру тавоно бувад. *Фирдавсӣ*

донои кор донандаи кор, кордида, пуртаҷриба.

Шунидам, ки мегуфт донои кор,
Ки будаш гирифтори бад рӯзгор... *Савдо*

◇ **донои Тӯс** *киноя аз* Фирдавсӣ.

Сухангӯи пешина — донои Тӯс,
Ки ораст рӯи сухан чун арӯс... *Низомӣ*

ДОНОДИЛ دانادل дилогоҳ; воқиф; хирадманд.

Зи мо донодилон маънӣ натӯянд,
Димоғошуфтагон ошуфта гӯянд. *Убайди Зоконӣ*

Чаро в-арна донодили хушьёр
Кунад шеваи шоирӣ ихтиёр? *Шоҳин*

ДОНОӢ دانائی оқилӣ, хирадмандӣ; *муқобили* **коноӣ.**

Хирад беҳтар аз чашму биноӣ аст,
На биноӣ афзун зи доноӣ аст. *Абӯшакури Балхӣ*

Барнаёяд ба муроди дили ман як нафасам,
То хирад дод ба ман мансаби донoиро. *Махфӣ*

ДОНӢ *а.* دانی наздик; **қосӣ ва донӣ** дуру наздик; ҳама ҷо.

Ва ин имом ба офоқи машриқу мағриб ва шимолу ҷануб битавонад расид, то асари ҳифзи ӯ ба қосӣ ва донӣ расад. *Низомии Арӯзӣ*

дор دار *асоси замони ҳозираи* **доштан.**

-дор دار *суффикси исмсоз* маънои соҳибиятро ифода мекунад, мас.: манфиатдор, молдор, мевадор ва м. инҳо.

ДОР I دار **1.** дарахт; танаи дарахт.

Баҳор ораду тирмоҳу хазон,
Барорад пур аз мева дори разон. *Фирдавсӣ*

Сиёҳгӯш... бар канори беша муше дид..., ки ба дандони аррасифат аҷзои уруқи дорро мунфасил месозад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. чӯби ғафс, ки бо он болои хонаро мепӯшанд, болор.

Дувӯм дониш аз осмони баланд,
Ки бар пой чун аст бе дору банд.
Абӯшакури Балхӣ

3. сутуни баланди ба замин шинондашудае, ки гунаҳгорони маҳкум ба эъдомро бо чилбур аз гардан ба нуги он меовезанд.

Сухан бифганад минбару дорро,
Зи сӯрох берун кашад морро. *Абӯшакури Балхӣ*

Сари ӯро зи дор андешае не,
Ба ғайр аз дуздӣ ӯро пешае не. *Сайидо*

дор кардан ба дор овехта куштан.

Шоҳи сухан манам, шуаро дузди ганҷи ман,
Бас дуздро ки бар сари иқрор дор кард. *Хоқонӣ*

ба дор кардан овехтан, ба дор кашидан.

Чаҳор сад танро гардан зад ва ба дор кард.
«Таърихи Наршахӣ»

бар дор дӯхтан овехтан, ба дор задан; қатл кардан, куштан.

Ду чашми Вис бо оташ бисӯзам,
В-аз он пас дояро бар дор дӯзам.
Фахриддини Гургонӣ

4. иншооти махсусе, ки арғамчинҳои ғафсро ба сари чӯбҳои ба замин нишондашуда таранг баста, дорбозҳо бар болои он баромада, бозӣ ва ҳунарнамоӣ мекунанд.

ДОР II *а.* دار хона, ҳавлӣ; ҷой, манзил.

Ғанимат дон ту ин дамро, ки даври ҷоми миной
На дораш монд, не доро, на қасраш монду не қайсар. *Бадри Чоҷӣ*

Рафт шодию тараб, омада ғам бар ҷояш,
Дори меҳнат шуда аз ғусса тарабхонаи талх.
Имло

дори истифо девони ҳисобдорӣ; девони назорат ба дахлу харҷи мамлакат.

Абулғаффор ба дори истифо равад ва бигӯяд муставфиёнро, то хат бар ҳосил ва боқии ӯ кашанд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

дори шифо (*инчунин* **дорушшифо**) касалхона, бемористон, беморхона.

Хонаи дил ба хаёли лаби ӯ дори шифост,
Чанд молад дили маҷрӯҳ, ки марҳам бо ӯст.
Камоли Хуҷандӣ

◇ **дори адн** *киноя аз* **биҳишт.**

Шаҳре аз дори адн хуррамтар,
Қасре аз Мисри аср мӯъзамтар. *Саноӣ*

ба ҷониби дори адн хиромидан *киноя аз* вафот кардан.

Дони ҳақро лаббайки иҷобат гуфта, дар Қобул ба ҷониби дори адн хиромид. *«Равзат-ус-сафо»*

дори мулк *таър.* (*инчунин* **дорулмулк**) шаҳри марказии мамлакат, пойтахт.

Бағдод дори мулк шуду базми навбаҳор,
Оройшу шукуфтани боғ аз наҳори ӯст. *Муиззӣ*

(ин) дори нӯҳдар *киноя аз* дунъё.

Бирун афган буна з-ин дори нӯҳдар,
Магар эмин шавӣ з-ин мори нӯҳсар. *Низомӣ*

дори фано (*ё* **фонӣ**) *киноя аз* дунъё.

Эй дӯст, ба пурсидани Ҳофиз қадаме нех.
З-он пеш, ки гӯянд, ки аз дори фано рафт. *Ҳофиз*

Азиз аз дори фонӣ чун сафар кард,
Ба рӯи иззаташ хорӣ назар кард. *Ҳозиқ*

(ин) дори шашдар *киноя аз* дунъё.

Дар ин дори шашдар наёбӣ ба ком
Маҷоли маҷолу мақоми мақом. *Хоҷу*

дору диёр ватан.

Таҳсили худро бар он ҷо гузаронида ва пас аз муроҷаат аз сафари Макка маҷбур ба ҷалои ватан ва тарки дору диёри худ гаштааст.
Носири Хисрав

ба дори бақо интиқол кардан *киноя аз* мурдан, вафот кардан; **ба дори бақо пайвастан** *киноя аз* мурдан.

Тамоми он мардум ба дори бақо пайвастанд.
«Равзат-ус-сафо»

ДОРАЙН *а.* دارین **1.** *шакли дугонаи* **дор** II; **2.** *д.* ду дунъё — дунъёи моддӣ ва ғайримоддӣ, ин дунъё ва охират.

Шарти некӯбандагӣ он аст, ки... хидмати соҳиби қадимро мӯҷиби саодати дорайн донанд.
«Таърихи Фариштаъ»

ДОРАНДА دارنده **1.** *сифати феълии замони ҳозираи* **доштан**; 2. расул, қосид.

Доранда чу бар сарам гузар кард,
Аҳволи ту як ба як хабар кард. *Шоҳин*

3. мураббӣ, тарбиятгар, нигаҳбон.

Чу дорандагони туро моя нест,
Мар-ӯро ба гетӣ чу ман доя нест. *Фирдавсӣ*

ДОРАНДАГӢ دارندگی дорой, давлатмандӣ.

... Ки Доро, ки дорои офоқ буд,
Ба дорандагӣ дар ҷаҳон тоқ буд. *Ҳофиз*

ДОРАФЗИН دارافزین ҳар чизи аз чӯбу санг сохташуда, ки одам ба он такья мекунад; такьягоҳ.

Такья бар болиши иқболаш дор,
Ки зи таъйидаш дорафзин аст. *Абулфараҷи Рунӣ*

ДОРБАЗИН داربزین *ниг.* **дорафзин.**

ДОРБОЗ دارباز шахсе, ки ба дор баромада бозӣ ва ҳунарнамоӣ мекунад, расанбоз; *ниг.* **дор** I 4.

Мухолифи ту, ки бо дор мекунад бозӣ,
Ба пеши фитнаи қадри ту дорбоз ояд.
Хисрави Деҳлавӣ

Баҳри рӯзӣ мекунам бофандагӣ чун анкабут,
Хона ҳамчун дорбоз аз ресмон бошад маро.
Сайидо

ДОРБОМ داربام болоре, ки ба дарозии хона гузошта аз ду тараф дастакҳо чида бомро мепӯшанд, шоҳпул, шоҳтир, харӣ.

ДОРБӮЙ داربوی чӯби уд, ки барои хушбӯӣ месӯзанд.

То сабрро набошад ширинии шакар,
То бед бӯй надҳад бар сони дорбӯй. *Рӯдакӣ*

Зулф дар рухсори он дилбар чу дидам беқарор,
Ман бияндозам дар оташ ҷону дил чун дорбӯй.
«Луғати фурс»

ДОРО I دارا **1.** доранда; сарватманд, тавонгар; *муқобили* **дарвеш** 1.

Савобат бошад, эй дорои хирман,
Агар раҳме кунӣ бар хӯшачине. *Ҳофиз*

2. номи подшоҳи сулолаи Ҳахоманишиён, ки аз тарафи Искандари Мақдунӣ дар соли 330 пеш аз мелодӣ кушта шудааст.

Мо қиссаи Сикандару Доро нахондаем,
Аз мо ба ҷуз ҳикояти меҳру вафо мапурс! *Ҳофиз*

◇ **дорои арши маҷид** *киноя аз* худо.

Ба каф дод дорои арши маҷид
Зи ангушти тасбеҳхонаш калид. *Ҷомӣ*

дорои кайҳон *киноя аз* подшоҳ.

Яке гуфташ, ки эй дорои кайҳон,
Кӣ ёрад кард бо ту макру дастон.
Абӯшакури Балхӣ

ДОРО II دارا: **доро кардан** даравидан, дарав кардан.

Бад-он зоянд мардум, то ки миранд,
Бад-он коранд, то бик(у)нанд доро.
«Луғати фурс»

ДОРУ دارو 1. он чй ки барои таскини дард, рафъи ҷароҳат ва дафъи беморй истеъмол мекунанд; даво, дармон.

Ба дорую дармон ҷаҳон гашт рост,
Ки беморию марг касро накост. *Фирдавсй*

Баргӯ, ки илоҷи ин ҷавон чист?
Доруи мизоҷи нотавон чист? *Шоҳин*

доруи манбал (*ё* **мунбил**) гиёҳест, ки барои дуруст кардани ҷароҳати тоза ва яғири хару асп кор фармуда мешавад.

Гуфт: Полонаш фурӯ неҳ пеш-пеш,
Доруи манбал бинеҳ бар пушти реш. *Румй*

2. борут.

Вақте ки муқобили душман мешуданд, ҳанӯз дору ва фишанг ва гулӯла дар Бухоро буд.
Аҳмади Дониш

доруи туфанг борут.

Салимшоҳ... ҳукм кард, ки ҷамеъи бандиёни Қаҳкарро дар хонае карда, поёни он хона доруи туфанг пур карда оташ диҳанд.
«Таърихи Фаришта»

3. *маҷ.* шароб, май.

Гар аз шиша дору кунй дар қадаҳ,
Шавад шайх Аттор масти фараҳ. *Туғро*

◇ **доруи беҳушй** *киноя аз* шароб.

Чашми махмури туро ҳоҷати майнӯшй нест,
Сурма дар чашм кам аз доруи беҳушй нест. *Соиб*

ДОРУБАРД داروبرد карру фар, дабдаба, гирудор.

Бипӯшид Рустам силеҳи набард,
Ба овардгаҳ рафт бо дорубард. *Фирдавсй*

ДОРУГИР داروگیر гирудор; задухӯрд, ҷанг, набард; мубориза.

Баромад хурӯшидани доругир,
Дурахшидани ханҷару захми тир. *Фирдавсй*

Ҳаст дар нафс доругир басе,
Ки надонад ба ғайри пир касе. *Ҷомй*

ДОРУЗЗАРБ *а.* دارالضرب хонаи сикка задани пул, зарробхона, зарбхона.

Ин миқдор танга ва нуқра... бармедоштанд... ва хаёл мекарданд, ки ҳамон лаҳза аз доруззарб оварданд. *«Таърихи Фаришта»*

Гар ба дорузарби ғам аз мӯҳри меҳрат сар кашам,
Бод холй сиккаи қалби ман аз нақди равон.
Бадри Ҷоҷй

ДОРУЗЗИЁФАТ *а.* دارالضیافت меҳмонхона, меҳмонсаро, мусофирхона.

Масоҷид ва хавоники бисьёр эҳдос кард ва дар Бағдод чанд дорузиёфат сохт. *«Равзат-ус-сафо»*

ДОРУКАДА *а.* داروکده *ниг.* **дорухона.**

Ҳар ақоқир, ки дорукадаи Бобулрост,
Ҳозир ореду баҳо бадраи зар боздиҳед. *Хоқонй*

ДОРУЛАДАМ *а.* دارالعدم олами мавт, олами нестй; охират.

Ҷиганд баъди шастсола ҳукумат рахт ба доруладам кашид. *«Таърихи Фаришта»*

ДОРУЛАМОН *а.* دارالامان 1. ҷои бехатарй, макони амният, маҳали маҳфуз аз хавфу хатар.

Хатте, ки гирди худ зи харобй кашидаем,
Дар мавҷхези ҳодиса доруламони мост. *Соиб*

Ҷуғзро вайронаҳо бошад ҳисори офият,
Кулбаи худ кардаам доруламони хештан. *Сайидо*

2. *маҷ.* гӯристон, қабристон; 3. номи мавзее.

Султон Ғиёсуддин... аз ин ҷаҳони пуршӯру шар даргузашт ва дар Доруламон мадфун гашт.
«Таърихи Фаришта»

ДОРУЛАМОРА||ДОРУЛАМОРАТ *а.* دارالاماره||دارالامارت сарой, қаср, арки амирй, арки хонй.

Имом шабе гуфт, ки ман дар доруламораи Кӯфа пеши Абдулмалик бинни Марвон нишаста будам.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

Бидон, ки дар айёми ҳукумати амир Дониёл ба доруламорати Бухоро хеле тафовути фоҳиш дар умури миллатй воқеъ шуда. *Аҳмади Дониш*

ДОРУЛБАВОР *а.* دارالبوار дӯзах, ҷаҳаннам.

Ва касоне, ки ба ҳирси мол аз киштии мо ҷудо буданд, ҳамроҳи мол ба дорулбавор шитофтанд.
Аҳмади Дониш

◇ **ба дорулбавор рафтан** *киноя аз* мурдан.

Бархе хештанро ба шамшер ва жӯбин зада ба дорулбавор рафтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ба дорулбавор фиристодан *киноя аз* куштан, халок гардондан (дар ҳаққи одами бад).

ДОРУЛБАЙЪ *а.* دارالبیع бозор.

Ба дорулбайъи Юсуф медавиданд,
Матои рағбат аз ҳам мехариданд. *Нозим*

ДОРУЛИБОД *а.* دارالعباد хона, сарои бандагони худо (сифати шаҳри Язд дар Эрон).

ДОРУЛИЁР *а.* دارالعیار хонае, ки дар он зару сими сараро аз носара ҷудо мекунанд.

ДОРУЛКУТУБ *а.* دارالکتب китобхона.

Дари дорулкутуб ҷу боз кунад,
Нусхате аз сабоҳ бифиристад. *Хоқонй*

ДОРУЛМАҚАР(Р) *а.* دارالمقر қароргоҳ; *маҷ.* шаҳр.

ДОРУЛМУЛК *а.* دارالملک 1. *ниг.* дор II (**дори мулк**).

Дар нафси ин шаҳр, ки дорулмулки туст, писаре мутаваллид шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. дарбори аморат; сарои ҳукуматй.

Ва муддати сй сол он сарой дорулмулки Бухоро буд. *«Таърихи Наршахй»*

ДОРУЛФОХИРА *а.* دارالفاخره пойтахт.

Ба тадриси яке аз мадориси мӯътабараи дорулфохира мансуб аст. *Садри Зиё*

ДОРУЛХИЛОФА||ДОРУЛХИЛОФАТ *а.* دارالخلافه||دارالخلافة маркази хилофат, пойтахти халифаҳои араб; маркази ҳукумат.

Маншур аз дорулхилофа бад-ин лақаб содир шуд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

ДОРУЛҒУРУР *а.* دارالغرور *киноя аз* дунъё, ҷаҳон.

Гар набудӣ акси он сарви сурур,
Пас нахондӣ эзадаш дорулғурур. *Румӣ*

ДОРУЛҚАЗО *а.* دارالقضا қозихона, хонаи мурофиа ва файсалдиҳии даъвоҳо аз тарафи қозӣ.

[Қозӣ] модом ки эшон аз дорулқазо берун наравакд, қазийя ва даъво нашунавад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Дар хусумат омаданду дар ҷафо
Ду мураққаъпӯш дар дорулқазо. *Аттор*

ДОРУЛҚАРОР *а.* دارالقرار охират.

Дилҳои мо қароргаҳи дард кардаанд,
Дорулқарор бар дили мо сард кардаанд. *Хоқонӣ*

Шуд ба як дам ҷониби дорулқарор,
Қас намонад ҷовидон эмин зи марг. *«Таърихи Сайидроқим»*

ДОРУЛҶУЛУД *а.* دارالجلود хонаи пӯст ош додан, дабборхона.

Гар ба дорулҷулуд баргузарад,
Бигурезад зи ганди ӯ даббоғ. *«Оташкада»*

ДОРУМАДОР دارومدار **1.** мудоро, созиш, мусолаҳа; **2.** муомила, додугирифт.

ДОРУНАДОР دارونداز дорой, молу мулк, молу манол.

Аз шуғли девонӣ, ки дар ӯҳда доштааст, истеъфо намуда ва ба ҷуз андаке зарурӣ аз тамоми дорунадори худ даст бардошта. *Носири Хисрав*

ДОРУННАИМ *а.* دارالنعیم **1.** хонаи нозу неъмат; **2.** *д.* биҳишт.

ДОРУССАЛОМ *а.* دارالسلام **1.** *д.* ҷаннат, биҳишт.

Дар айши нақд кӯш, ки чун обхӯр намонд,
Одам биҳишти равзаи дорусcаломро. *Ҳофиз*

2. лақаби шаҳри Бағдод.

Ҳикоят кунанд, ки чун султон Маликшоҳро Дорусcалом мутахаллас шуд, хост то бо фузало васлат созад. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

ДОРУССАЛТАНА||ДОРУССАЛТАНАТ *а.* دارالسلطنه||دارالسلطنة шаҳри марказӣ, пойтахт.

Вақте ки аз Тошканд озими дорусcалтанаи Русия шудем, фасли хазон буд. *Аҳмади Дониш*

ДОРУССАЛХ *а.* دارالسلخ ҷое, ки чорпоёнро мекушанд, кушишхона, саллоххона.

Говмеш гуфт:... имрӯз ба дорусcалх маро мебаранд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ДОРУССИЁДАТ *а.* دارالسیادت хонаи ҷамъомади сайидҳо, ки авлоди Муҳаммад мебошанд.

[Ғозонхон] фармуд, то дар Табрез ва дигар вилоёти муаззам... дорусcиёдат созанд, то содот он ҷо фурӯ оянд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ДОРУССУРУР *а.* دارالسرور *киноя аз* биҳишт.

Хонаи ғайр аз нашъати васли ӯ дорусcурур,
Кулбаи ман аз ҳилоли ҳаҷри ӯ байтулҳазан. *«Оташкада»*

ДОРУХОНА داروخانه хонае, ки даво тайёр карда мефурӯшанд, давохона.

Чароҳатҳои осеби фалакро
Зи дорухонаи халқи ту марҳам. *Анварӣ*

Дил зи дорухонаи дардат даво дорад умед,
Шарбати хосе аз он дорушшифо дорад умед. *Камоли Хуҷандӣ*

ДОРУШШИФО *а.* دارالشفا *ниг.* **дор II (дори шифо).**

Мавлоно Қутбиддин муддате дар дорушшифои Ҳирот машғул ба дарси тиб буд. *«Таърихи Сайидроқим»*

Дил мебарад зи лаъли туам орзуи ком,
Бигзор, то мариз ба дорушшифо равад. *Шоҳин*

ДОРУҒА *м.* داروغه сардори посбонони шаҳр; сардори идораи шаҳрӣ, миршаб, шаҳрдор.

Исфаҳониён ... ба ишораи Кова доруғаи Исфаҳонро куштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ДОРФАЗИН دارفزین *ниг.* **дорафзин.**

Бар сари ин хона ҳамчу ҳазира карда ба дорфазин, то касе он ҷо наравад. *Носири Хисрав*

ДОРЧИН دارچین пӯсти дарахте, ки дар мамлакатҳои гармсер мерӯяд, онро барои хуштаъмӣ ва хушбӯӣ ба таом меандозанд.

ДОРЧИНӢ دارچینی **1.** *ниг.* **дорчин.**

Табиб гуфт:... донге аз он дору бигиранд ва кӯфта ва бехта бо қадре мушки холис ва дорчинӣ биёмезанд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. дорчинранг, қаҳваранг.

ДОС I داس олати оҳании ҳилолшакл, ки бо он алаф, гандум, ҷав ва монанди инҳоро медараванд.

Оташи сӯзону доси тезро
Як сифат бошад тару хушки гиёҳ. *Хоқонӣ*

Мазраи сабзи фалак дидаму доси маҳи нав,
Ёдам аз киштаи хеш омаду ҳангоми дарав. *Ҳофиз*

ДОС II داس: **досу далус** чизҳои нодаркори партофтанӣ; **мардуми досу далус** авбош, паст, дун.

Дӯш донистам, к-ин ранҷ ҳама васвос аст,
Мардуми досу далус аздари рӯйомос аст. *Мунҷик*

ДОСГОЛА||ДОСКОЛА داسگاله||داسکاله доси хурд, ки барои пиростани дарахтон ба кор бурда мешавад, навъе аз каҷкорд.

Чун даромад он кадевар марди зафт,
Бел ҳишту доскола баргирифт. *Рӯдакӣ*

ДОСТОН داستان **1.** қисса, ҳикоят; афсона.

Кунун, эй сухангӯи бедормағз,
Яке достоне биёрой нағз. *Фирдавсӣ*

2. воқеа, моҷаро, саргузашт; **достон гуфтан** ҳикоя кардан, қисса ё воқиаю саргузаштеро нақл кардан.

Бори дигар чунин расид нидо,
Ки бигӯ достони шоҳу гадо. *Ҳилолӣ*

Пеши падар шавем ва ин достон он ҷо бигӯем,
То падар миёни мо мутавассит бошад.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

достон *аз касе, чизе* **кушодан** дар бораи касе ё чизе гап кушодан, дар бораи касе ё чизе воқиае ҳикоя кардан.

Ман муддатест, хона дар ин дашт кардаам,
Накшодаам ба ҳеҷ кас аз хеш достон. *Сайидо*

3. *маҷ.* овоза, шӯҳрат; машҳур; **достон будан** шӯҳрат доштан, машҳур будан; **достон кардан** шӯҳрат додан, машҳур кардан.

Зи ҷуди ту ман аз гетӣ ба неъмат достон будам,
Ба ҳашмат мар-маро ҳамчун Фаридун достон кардӣ. *Рӯдакӣ*

достон шудан овоза пайдо кардан, машҳур гардидан.

Зи Уқлидусу наҳву тиббу нуҷум
Чунон шуд, ки шуд достон дар улум. *Хоҷу*

Маҷнун чу фасонаи ҷаҳон шуд,
Он рози нуҳуфта достон шуд. *Ҳилолӣ*

◇ **достон задан** масал овардан, масал задан.

Чунин гуфт бо модар Исфандиёр,
Ки некӯ зад ин достон ҳушьёр. *Фирдавсӣ*

ДОУССАЪЛАБ *а.* داء الثعلب *тиб.* бемории рӯбоҳ, бемории, ки дар натиҷаи он мӯи кас мерезад.

Доуссаълаб бибурда мӯяш,
В-аз захми дадон фигор рӯяш. *Ҷомӣ*

ДОФЕЪ *а.* دافع дафъкунанда, дуркунанда, радкунанда; боздоранда.

Ба сояи хиргоҳ паноҳ бурдан дофеи ҳарорат не.
«Анвори Суҳайлӣ»

Миқдоре касир аз аскар ба расми илғор номзад шуданд, то омади Русияро монеъ ва дофеъ бошанд.
Аҳмади Дониш

ДОФИА *а.* دافعه *муаннаси* **дофеъ**; ◇ **қувваи дофиа** *тиб.* қуввае, ки фазла (яъне боқимондаи чизҳои хӯрдашударо) аз бадан хориҷ мекунад.

Аммо нафси наботиро се қувват аст, яке қуввати ғозия ва амали ӯ ба иноати чаҳор қуввати дигар тамом шавад: ҷозибаву мосикаву ҳозимаву дофиа. *«Ахлоқи Носирӣ»*

...Чаҳорум он ки он чи ношоиста бувад, ӯро дафъ кунад, ва ӯро дофиа хонанд. *Низомии Арӯзӣ*

ДОХИЛ *а.* داخل **1.** дароянда, воридшаванда; *муқобили* **хориҷ.**

Биёбоне чунон ҳарру чунон саъб,
К-аз ӯ хориҷ набошад ҳеҷ дохил. *Заҳири Форьёбӣ*

дохил шудан даромадан, ворид гаштан.

Шоҳ то дохул бисот оросту андар мадҳи ӯ
Чун алам гаштему боре сӯи ӯ дохил шудем.
Хисрави Деҳлавӣ

2. дарун.

Васила чист, ки ту дохилию ман хориҷ,
Ту гӯшт мехӯрию устухон — мани афгор? *Фузулӣ*

ДОХИЛӢ داخلی мансуб ба дохил, дарунӣ; *муқобили* **хориҷӣ.**

Агар дар шаҳр табиби донишманд набувад, мардуми бисьёр ба аворизи дохилӣ ва хориҷӣ мариз шаванд. *Аҳмади Дониш*

ДОХУЛ داخول нишастгоҳ ва ё суфаи даромадгоҳи дарбори подшоҳон ва амалдорон, ки аз ҷӯбу санг месохтанд; ҷилавхона; дарвозахона.

Ҳанӯз бар дари дохул дуди гулхани мо,
Саводи силсилаи зулф шоҳиди ҷон аст.
Бадри Чочӣ

ДОШ داش оташдоне, ки дар он оҳак, хишт, сафол ва ғ. мепазанд, хумхона, хумдон, кӯра.

Ман чунин зор аз он ҷаммош-дарам,
Ҳамчу оташ миёни дош-дарам. *Рӯдакӣ*

Зоҳиди хоми хешбин ҳаргиз
Нашавад пухта, гар ниҳӣ дар дош. *Аттор*

ДОШАН داشن **1.** инъом, ато, бахшиш.

Чӣ кунам, ки сафеҳро ба никӯӣ
Натавон нарм кардан аз дошан. *Лабибӣ*

2. кайфар, подош, мукофот (дар бадали некӣ).

Бад-ин ранҷу бад-ин гуфтори некӯ
Туро дошан диҳад эзад ба минӯ.
Фахриддини Гургонӣ

ДОШОД داشاد *ниг.* **дошан** 1.

Зи дошоди ту шод гардад, вале
Зи кини ту ғамнок гардад адӯ. *Манучеҳрӣ*

Хостам бо ниёзу дошодаш,
Падар ин ҷо ба ман фиристодаш. *Унсурӣ*

ДОШТАН داشتن **1.** молик будан, доро будан, дар тасаррўфи чизе будан.

Пеши мо, эй шамъ, лоф аз сӯҳбаторои мазан,
Сад забон дорем, ҳамчун соя хомӯшем мо. *Сайидо*

Агар дорӣ дили гармею доғе,
Димоғе сӯзу равшан кун чароғе. *Мулҳам*

2. нигоҳ доштан; риоя кардан.

Бидоред як сар ҳама ҷои хеш,
Яке аз дигар пой манҳед пеш. *Фирдавсӣ*

3. парвариш кардан.

Дар вай [яъне деҳи Тавоис] мардумоне будаанд бо неъмат ва таҷаммул, ҳар касе дар хона яке ва ду товус медоштанд. *«Таърихи Наршахӣ»*

4. тасарруф кардан; идора кардан.

Амир Исмоил нома карда ба амир Наср, то эшонро банд кунад ва ба зиндон фиристад, то вай мулки Бухороро тавонад дошт.
«Таърихи Наршахӣ»

5. водор кардан.

Доштандам бар он ки шоҳ шавам,
Гарданафрози тоҷу гоҳ шавам. *Низомӣ*

Қосиди озори мардум нест он чашми сиёҳ,
Ҷодуию мастию шӯхӣ бар он медорадам. *Исмат*

6. ҳисоб кардан, шумурдан, ангоштан, пиндоштан, донистан.

Дар ҳуҷраи васл нонишаста,
Ҳаҷр омаду дар бизад қазоро,
Ҷон гуфт, ки кист? Гуфт: Бикшо!
Бегона мадор ошноро! *Анварӣ*

7. феъли ёридиҳанда дар феълҳои таркибии номӣ, мас. 'дӯст доштан', 'азиз доштан', 'нигоҳ доштан' ва ғ.

ДОЯ دايه **1.** зане, ки тифлонро аз кӯдакӣ шир макконда, парасторӣ мекунад.

Расми араб чунон будӣ, ки бачагон ба доя додандӣ. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Бар дили хунгаштаам, охир, чӣ раҳм орӣ сипеҳр?
Тифли ман, эй доя, аз меъёри парвардан гузашт. *Шоҳин*

2. *маҷ.* мураббӣ, тарбиятгар.

Сиёвуш ҷаҳондору пурмоя буд,
Варо Рустами Зобулӣ доя буд. *Фирдавсӣ*

ДОҒ داغ **1.** нишони форицае, ки ба оҳани тафсон ба сурину рони чорпоён зада мешавад, тамғае, ки дар қадим ба пешонӣ ё ҷои дигари бандиён ва ғуломон гузошта мешуд; **доғи ҳабаш** тамғаи ғуломӣ; **доғи ҳабаш бар ҷабин ниҳодан** доғи ғуломӣ бар пешонӣ задан.

Ба аҳдат шаҳи Руму фағфури Чин
Ниҳоданд доғи ҳабаш бар ҷабин. *Хоҷу*

доғ баркашидан *ниг.* **доғ задан.**

Ба пешониш доғе баркашида,
Чу хатте бар хатое даркашида. *Хисрави Деҳлавӣ*

доғ задан тамға ниҳодан, нишон кардан.

Наъл дигаргун зада аспат ба таън,
Бар рухи иблис зада доғи лаън. *Хисрави Деҳлавӣ*

доғ ниҳодан *ниг.* **доғ задан.**

Он қадар ҳезум намеёбам, ки чун сармо шавад,
Оташе афрӯзаму бар дасти худ доғе ниҳам. *Мушфиқӣ*

2. *тиб.* нишонаҳои сиёҳчатоб дар пӯсти рӯи инсон, ки бо иллате пайдо мешаванд.

Ба рухат он ҳама доғ аз хату хол
Дуди дилсӯхтаи афгорест. *Камоли Хуҷандӣ*

доғи калаф доғи тираранги сурхчатоб дар рӯи инсон.

Аз доғи ғамаш даруна хаста,
Доғи калафаш ба рух нишаста. *Хисрави Деҳлавӣ*

доғ-доғ доғдор, пурдоғ.

Барф гашта мӯи ҳамчун парри зоғ,
В-аз ташаннуҷ рӯй гашта доғ-доғ. *Румӣ*

3. лаккае, ки аз чакидану рехтани ягон моеъ ба рӯи матоъ пайдо мешавад, лакка.

Ҷомӣ, чӣ лоф мезанӣ аз покдоманӣ,
Бар хирқаи ту ин ҳама доғи шароб чист? *Ҷомӣ*

доғ гузоштан лаккадор кардан.

Кӯш, то дил ба тамошои ҷаҳон нагзорӣ,
Доғи афсӯс бар оинаи ҷон нагзорӣ. *Соиб*

4. асар, нақш; нишон.

Наёбӣ дар ҷаҳон бе доғи поям
На фарсангеу на фарсангсоре. *Лабибӣ*

Чунон болида дид он сарви озод,
Ки доғи хоби аввал рафташ аз ёд. *Ҳозиқ*

доғи гозурон (*ё* **қассор**) нишоне, ки шустагарон барои саҳв нашудан ба канори матоъ мегузоранд.

Ҳар фарши сақлотун, ки маҳ саббоғи ӯ будӣ се маҳ,
Аз оташи гардун сияҳ чун доғи қассор омада. *Хоқонӣ*

5 *ҷароҳат, захм.*

Марҳам ба доғҳои ҷигарсӯзи мо манеҳ,
Бо донаҳои сӯхта борон чӣ мекунад? *Соиб*

Мабин, эй лоларух, густох сӯям,
Ба сони доғи дил сурх аст рӯям. *Мулҳам*

6. *киноя аз* андӯҳ, аламу ҳасрат ва азоби қалбӣ, ки дар натиҷаи ишқ, рашк ё марги дилбандон ва хешовандон пеш меояд.

Гарчи ҷавшанпӯш шуд дил аз ҳуҷуми доғи ишқ,
Захми мижгони чу пайконаш ҳам аз ҷавшан гузашт. *Шоҳин*

Ҳама ранҷ аз сина берун шавад,
Ба ҷуз доғи фарзанд, к-афзун шавад. *Савдо*

доғи кӯҳна (*ё* **куҳан**) а) захми кӯҳна, ҷароҳати кӯҳна; б) *киноя аз* дарди ишқ ва мотами деринаи хешон ва дилбандон.

Хешон ба бараш гузар гирифтанд,
В-он доғи куҳан зи сар гирифтанд. *Шоҳин*

доғ дидан аз марги наздикон афсурдаву андӯҳгин шудан.

Ку синае, ки доғи азизон надидааст,
Инак ҳазор лола дар ин гулситон ба ҷост. *Соиб*

◇ **доғ барчидан** *ниг.* **доғ (бар)чидан; доғ кардан** а) барои сиҳат ёфтани ҷароҳати кӯҳна онро сӯзондан.

Тавба кун в-аз хӯрда истифроғ кун,
В-ар ҷароҳат кӯҳна шуд, рав, доғ кун. *Румӣ*

б) ба ғами касе ё чизе гирифтор кардан, азоб додан.

Боз имшаб оташи шавқи ту доғам кардааст,
Бодаи ишқи ту аз нав дар аёғам кардааст. *Махфӣ*

доғ сохтан ниҳоят гарм кардан, ҷӯшондан.

Қасе аз ӯҳдаи хасми мулоим барнамеояд,
Ки оташ доғ созад обро, аммо намесӯзад. *Мӯҳсини Таъсир*

доғ (бар)чидан дур кардани дарду алам; **доғ шудан** а) ниҳоят гарм шудан, ҷӯшидан; гудохта шудан; б) ниҳоят озурда шудан.

Чу бо оразат даф муқобил шавад,
Дили моҳ доғ аз ҷалоҷил шавад. *Зуҳурӣ*

доғи марг напазируфтан *киноя аз* ҷовид будан, доимӣ будан.

Ҳар кӣ шамъаш зи илм даргирад,
То абад доғи марг напзирад. *Бедил*

доғ бар сари (*ё* **рӯи**) **ях фишондан** (*ё* **ниҳодан**) озор дидан, азоб кашидан.

Ман доғ фишонда бар сари ях,
Ту хуфта ба рӯи бистари нах. *Шоҳин*

ДОҒБАРРӮЙ داغ برروی ғулом, банда; *маҷ.* мутеъ, фармонбардор.

Ҳабаш доғбаррӯи фармони ӯст,
Сияҳпӯшии занг з-афғони ӯст. *Низомӣ*

ДОҒГАР داغ گر он кӣ ба ҳайвонот ва бандиён тамға мегузорад, доғниҳанда, тамғагузоранда.

ДОҒГОҲ داغگاه ҷое, ки ба аспон, хачирон, шутурон ва ғ. тамға мегузоштанд.

ДОҒДИДА داغ دیده ғамдида, андӯҳгин; дилафсурда.

Моро мабар ба боғ, ки аз сайри лолазор
Як доғ сад ҳазор шавад доғдидаро. *Соиб*

ДОҒДИЛ داغ دل дилреш, дилфигор, дилозурда; ғамгин, андӯҳгин.

Ҳама доғдил даст карда ба каш,
Бирафтанд пешаш парасторваш. *Фирдавсӣ*

Лола бӯи маи нӯшин бишунид аз дами субҳ,
Доғдил буд, ба уммеди даво боз омад. *Ҳофиз*

ДОҒДОР داغ دار 1. тамғадор; 2. маҷрӯҳ; *маҷ.* дилреш, дилафгор.

На ин замон дили Ҳофиз дар оташи ҳавас аст,
Ки доғдори азал ҳамчу лолаи худрӯст. *Ҳофиз*

3. лаккадор, айбнок; **доғдор кардан** лаккадор кардан; айбнок кардан.

Зи шӯхии араҳи шарм сахт метарсам,
Ки доғдор кунад себи он занахдонро. *Соиб*

ДОЙ I *а.* داعی 1. дуогӯй, дуокунанда.

Дуои халқ ба некӣ расод дар тани ту,
Ки дони ту ба ҳар ҳол мустаҷоб дуост. *Муиззӣ*

Замину замон доии бахти ӯст,
Сипеҳри равон пояи тахти ӯст. *Хоҷу*

2. калимаест, ки муаллиф барои изҳори хоксории худ, ҳамчун муродифи фақир, камина, банда ва ҳоказо, менависад; ман.

Соле низое миёни пиёдагони ҳуҷҷоҷ афтода буд ва дой низ дар он сафар ҳамроҳ ва пиёда буд. *Саъдӣ*

Надим гуфт: Эй худованд, ... истинбот кардам, ки нисбат ба дой тағьире дар мизоҷи султон падид омада. *«Таърихи Фаришта»*

3. даъваткунанда, касе, ки дигареро ба дину оини худ даъват мекунад.

Доии мардум буд ба сӯи ӯ ва мехонд мардумро ба ӯ. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ДОЙ II دایی *ниг.* **доя.**

Дой, ки шир дода ба бобо, аз они ту
Гове, к-аз ӯст хун, дили модар, аз они ман (1) *«Оташкада»*

ДОҲ I داه канизак.

Хунук он мир, ки дар хонаи он бор-худой
Писару духтари он мир бувад бандаву доҳ. *Фаррухӣ*

Токи раҙро дид обистан чун доҳон,
Шикамаш хоста ҳамчун думи рӯбоҳон. *Манучеҳрӣ*

ДОҲ II داه *шумораи миқдорӣ* даҳ; **дуву доҳ** а) дувоздаҳ; б) *киноя аз* дувоздаҳ бурҷи осмон.

Ҳафт солор, к-андар ин фалаканд,
Ҳама гирд омаданд дар дуву доҳ. *Рӯдакӣ*

ДОҲАК داهک *шакли тасғири* **доҳ** I.

Доҳаке шаб ба боғи мо омад,
Гуфт: З-ангур ҳеҷ сомон ҳаст?... *Абӯбаракоти Мунир*

ДОҲИЯ I *а.* داهیه бадбахтӣ, мусибат; сахтӣ.

Ҳар оқиле ба зовияе монд мунҳанӣ,
Ҳар фозиле ба доҳияе монд мубтало. *Абдулвосеи Ҷабалӣ*

доҳияи кубро мусибати азим, бадбахтии бузург; ҳодисаи бисьёр бад.

Банӣ-Исроил, ки он доҳияи кубро мушоҳада карданд, фарьёд бароварданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ДОҲИЯ II *а.* داهیه *муаннаси* **доҳӣ** (дар адабиёт ба марду зан баробар кор фармуда мешавад).

ДОҲУЛ داهل 1. нишонаи одамшакл, ки барои рамондани паррандагон ва ҳайвоноти зарарраcон дар полизу боғҳо мегузоранд; ҳӯса, матарс, ҳароса; 2. нишонаи ҳӯсамонанд, ки ба наздикии дом менишинонанд, то ки сайд аз он тарсида ба тарафи дом ояд.

Чуста наёфтастам, к-эдунам.
Гӯй, зи дому доҳул ҷастам. *Абӯшакури Балхӣ*

ДОҲӢ *а.* داهی зирак, ҳушьёр; доно.

Ҳар оина подшоҳони бузург элчиёни ба ғоят зирак ва доҳӣ ба дигар мулк фиристанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Яке аз ҳозирон гуфт: Ман... дар шигифт мондаам, ки кори ин ғаддори доҳӣ бар вай чӣ гуна пӯшидааст. *«Калила ва Димна»*

ДОҶ داج 1. торикӣ; 2. торик, тира.

Баёзи рӯи ту равшан чу орази рухи рӯз,
Саводи зулфи сиёҳи ту ҳаст зулмати доҷ. *Ҳофиз*

шаби доҷ шаби тиpаву торик, шаби зулмонӣ.

Он зи рӯзи сафед бо шаби доҷ
Ба мададҳои файзи ту мӯҳтоҷ... *Низомӣ*

ДУ دو *шумораи миқдорӣ* адади 2 (٢).

Ҳама ҷомҳо кард фирӯзранг,
Ду чашмон пур аз хуну рух бодаранг. *Фирдавсӣ*

дуву доҳ а) дувоздаҳ; б) *киноя аз* дувоздаҳ бурҷи осмон.

Ҳафт солор, к-андар ин фалаканд,
Ҳама гирд омаданд дар дуву доҳ. *Рӯдакӣ*

◇ **ду нони гарму сард** *киноя аз* офтобу моҳ.

Дар матбахи фалак, ки ду нон аст гарму сард,
Ғам беҳ наволаи ману хуни ҷигар моро. *Хоқонӣ*

ду ба ду нишастан ба танҳой нишастани ду кас бе мудохилаи шахси сейӯм.

Ку он ду ба ду ба ҳам нишастан,
Аҳде ба ҳазор аҳд бастан? *Низомӣ*

Хоқониро ба ҷилва як дам.
Биншон ду ба ду, шароб дардеҳ! *Хоқонӣ*

ДУАНДЕШ دواندیش дудила, мураддад, калаванда.

Раҳи марди доно яке беш нест,
Ба ҷуз табъи нодон дуандеш нест. *Ҷомӣ*

ДУАСПА دواسپه 1. бо ду асп; 2. *маҷ.* тез, босуръат, шитобон.

Дил, к-ӯ дуаспа аз ғами ҷонон ҳамегурехт,
Ишқам инон гирифта ба сӯи ту мекашад. *Ҷомӣ*

Ғубори қофилаи умр чун намоён нест,
Дуаспа рафтани лайлу наҳорро дарьёб! *Соиб*

ДУБАЙТӢ دوبیتی рубоие, ки ба вазни ҳазаҷи мусаддаси маҳзуф ё мақсур (мафоилун мафоилун мафоил ё фаулун) гуфта шудааст.

Амир Тағоншоҳ бад-ин дубайтӣ ба нашот омад. *Низомии Арӯзӣ*

ДУБИН دوبین олус, аҳвал.

Аҳвале дубин чу бе бар шуд зи тӯш,
Аҳвале садбинӣ, эй модарфурӯш! *Румӣ*

ДУБОЛО دوبالا ду чандон, ду баробар.

Ғурур ва нахвати ӯ дуболо шуда. *«Таърихи Фаришта»*

Дуболо дид ҳуснашро зи аввал,
Зи ҳайрат наргисаш гардид аҳвал. *Ҳозиқ*

ДУБОРА دوباره бори дуввӯм, дафъаи дигар.

Наёбад ҳеҷ кас умри дубора,
Ба илме рав, к-аз онат нест чора. *Ҷомӣ*

Гар чарх бинои мо бирезад,
Дубора зи хоки мо чӣ хезад? *Шоҳин*

ДУБУР *а.* دبر пушт, мақъад.

Рише, ки аз он пок дубур натвон кард,
Кунпӯши хару ҷули шутур натвон кард...*

ДУВАЛ *а.* دول *ҷ.* **давлат.**

Дувал ҷун ҷамъи давлатхоҳ аст дар самъ,
Дар ин ном аст давлатҳо басе ҷамъ. (1) *Хисрави Деҳлавӣ*

ДУВВӮМ دوم *шумораи тартибии* **ду.**

ДУВВӮМИН دومین *ниг.* **дуввӯм.**

Бечора арӯс дар ҳарам монд,
Шуд Лайлии дуввӯмин, ба ғам монд. *Шоҳин*

ДУВИСТ دویست шакли қадимии дусад.

Агар худ ҳазориву душман дувист,
Чу шаб шуд, дар иқлими душман маист! *Саъдӣ*

Гӯянд, ӯро [Рӯдакиро] дувист ғулом буд. *Ҷомӣ*

ДУВОЛ I دوال *ниг.* **давол I.**

ДУВОЛ II دوال *ниг.* **давол II.**

ДУВОЛАК دوالک *ниг.* **даволак.**

ДУВОЛАКБОЗ دوالکباز *ниг.* **даволакбоз.**

ДУВОЛАКБОЗӢ دوالکبازی *ниг.* **даволакбозӣ.**

ДУВОЛБОЗ دوالباز *ниг.* **даволбоз.**

ДУВОЛӢ دوالی *ниг.* **даволӣ.**

ДУВОР دوار *ниг.* **давор.**

ДУВОҶ دواج *ниг.* **давоҷ.**

ДУГОН دوگان ду-ду, дутой.

Бирафтанд хайлаш ягону дугон. *Фирдавсӣ*

ДУГОНА دوگانه 1. дуто, ҷуфт; **дугона кардан** такрор намудан.

Понсади ҳиҷрат чу ман нажоди ягона.
Боз дугона кунам дуои Сифоҳон. *Хоқонӣ*

2. *д.* ду ракъат намоз.

Хоҷа аз гарди роҳ бад-он боғ рафта, канори ҳавз фуруд омад ва ғусл карда, дугона бахри ягона ба ҷо овард. *«Таърихи Фаришта»*

3. **экизак, тавъам, дугоник.**

Бо гул дугона зодаам аз модари баҳор,
Хорам, вале на раҳгузари гулситониам. *Толиби Омулӣ*

4. *маҷ.* хоҳархонд (занон ва духтарони ба ҳам дӯсти ҳамсин ба якдигар чунин мурочиат мекунанд); ёр.

ДУГӮЙ دوگوئی: **дугӯй кардан** дуӣ ҷустан (*ниг.* **дуӣ** 2); ба як фикр наистодан, ду хел гап задан; дурӯягӣ кардан.

Якӣ ҷӯю, Ҷомӣ, дуҷӯӣ макун,
Ба майдони ваҳдат дугӯӣ макун. *Ҷомӣ*

ДУД I دود 1. моддае монанди абру бухор, ки дар натиҷаи сӯхтани чизе пайдо шуда, ба ҳаво меравад.

Марди мардона камзарар бошад,
Дуди тира зи чӯби тар бошад. *Саноӣ*

Агар оташ кунад дар хона равшан,
Зи дудаш кӯр гардад чашми равзан. *Сайидо*

2. *маҷ.* оҳ; оҳу нола.

Шабе дуди халқ оташе барфурӯхт,
Шунидам, ки Бағдод ниме бисӯхт. *Саъдӣ*

Абре шавад, ки барқаш сайёраро бисӯзад,
Дуде, ки ҳар шаб аз ман сӯи ҳаво барояд. *Хисрави Деҳлавӣ*

дуди дил оху нола; фарьёду фиғон аз сӯзу гудоз ва ғаму ғусса.

Харобӣ кунад марди шамшерзан
На чандон ки дуди дили тифлу зан. *Саъдӣ*

Зи дуди дил сияҳ шуд хонумони ман, бувад рӯзе,
Ки ин меҳнат сар ояд бар ману меҳнатсарои ман. *Мушфиқӣ*

дуди нафас оҳи сӯзон аз шиддати сӯзу гудози дил.

Сад таъна бар оташ зада дуди нафаси мо,
Эй вой, агар сабр набудӣ қафаси мо! *Махфӣ*

◇ **дуди адоват** *киноя аз* душманин сахт.

Ба дуди адоват рӯи аҳволи маро сиёҳ гардонанд. *Авфӣ*

дуди даҳон *киноя аз* ҳавр, нафас, дам.

Зи дуди даҳонаш ҷаҳон тирагун,... *Фирдавсӣ*

дуд баровардан *аз чизе* дамор баровардан, хароб кардан, нобуд кардани чизе.

Эй дида, фурӯ рез ҳар он об, ки дорӣ,
К-ин оташи андӯҳ зи ман дуд баровард. *Хисрави Деҳлавӣ*

Баровarda зи ҷони оламе дуд,
Ҳазорон ҷону дилро карда нобуд. *Бадрии Кашмирӣ*

дуд баромадан *аз чизе* нобуд шудан, хароб гаштани чизе.

Чандин чу бар ин сухан баромад,
Дуд аз тани он ду тан баромад. *Ҳилолӣ*

Дорӣ ба худ ғурур чу пирони хоркаш,
Оташ занам, ки дуд барояд туро зи ҷон! *Сайидо*

дуди гӯгирд аз димоғ баровардан аз ғаму алам сӯхтан ва сӯзондан.

Барад гар ғунча номи хушкбоғаш,
Барорад дуди гӯгирд аз димоғаш. *Нозим*

дуду хокистар шудан нобуд шудан, ҳалок шудан.

Аз фироқат сарву қумрӣ дуду хокистар шуда,
Дар хаёлат булбулу гул монда бебаргу наво. *Вазир*

пур аз дуд шудани гунбади тезгашт тира ва сиёҳ шудани осмон, шаб шудан.

...Ки чун оташи рӯзи равшан гузашт,
Пур аз дуд шуд гунбади тезгашт. *Низомӣ*

ДУД II *а.* دود *ҷ.* дуда III.

Агар натиҷаи фикр аст мадҳи ту, чӣ аҷаб,
Асал натиҷаи наҳл асту қаз натиҷаи дуд. *Муиззӣ*

ДУДА I دوده хонадон, дудмон, хешу табор; оила.

Ҳама шаҳру кишвар ба ҳам барзананд,
Деҳу дударо оташ андарзананд. *Низомӣ*

ДУДА II دوده **1.** моддаи сиёҳе, ки дар натиҷаи дуди бисёр дар мӯрӣ ва таги дег пайдо мешавад, қурм; сиеҳӣ.

Ба гуна рӯяшон чун дуда кардӣ,
Қеҳу меҳро ба нанг олуда кардӣ.
Фахриддини Гургонӣ

Дар хами зулфи ту он холи сияҳ донӣ, чист?
Нуқтаи дуда, ки дар ҳалқаи ҷим афтодаст! *Ҳофиз*

2. сиёҳие, ки аз дуда сохта шуда, бештар дар наққошӣ ба кор бурда мешавад.

Машшота зулфи ёр ба ангушт мекашад,
З-он рӯ ки нисбате ба қалам ҳаст дударо. *Шоҳӣ*

ДУДА III *а.* دوده кирм; кирми пилла, кирмак.

ДУДАМ دودم: **теғи дудам** теғе, ки ҳар ду тарафаш бурранда аст, теғи дудама.

Бар сари ман нагузорад хабар аз мағзи ҳавас,
Шаҳпар аз боли ҳумоест, ки теғи дудам аст.
Мулҳам

ДУДАР دودر *кинояаз* дунъё, олам.

Юсуф Одилхон ва Фатҳуллоҳи Имод ... ба аҷали табиӣ аз ин дудар рахти сафар барбаста.
«Таърихи Фаришта»

ДУДАСТА دودسته **1.** бо ду даст, ба ду даст; **2.** *маҷ.* аз дилу ҷон, аз таҳи дил.

Насими сабо бо ду дасташ ду пора,
Ки зулфи дутои ту гирад дудаста.
Камоли Хуҷандӣ

ДУДАХӮРД||ДУДАХАРД دوده‌خورد аз дуд сиёҳшуда; ◇ **ин матбахи дудахард** *киноя аз* дунъё, олам.

Қадам нех дар ин матбахи дудахард,
Бизан пой бар косаи лоҷвард. *Хоҷу*

ДУДГОҲ دودگاه *ниг.* **дудкаш.**

ДУДИЛ||ДУДИЛА دودل||دودله **1.** касе, ки дар иҷрои коре тасмими қатъӣ надошта бошад, калаванда дар миёни ду фикр; **2.** *маҷ.* дурӯя.

Ҳар кӣ ҳамчун донаи ангур бо ӯ шуд дудил,
Рехта хунаш чу хуни донаи ангур бод! *Анварӣ*

ДУДИН دودین дуднок, туддор, дудолуд.

Чу дудин оташе, к-обе бар ӯ андарзанӣ ногаҳ,
Чу чашми бедиле, к-аз дидани дилбар шавад бино.
Фаррухӣ

ДУДКАШ دودکش равзан, танӯра ё сӯрох ва шикофи махсус барои берун рафтани дуд, дудбаро, мӯрӣ.

Ин колбуди фусурда то чанд
Дар дудкаши фалак бувад банд? *Шоҳин*

ДУДМОН دودمان хонадон, хонавода, хешу табор; оила; қабила.

Гуфт бо ҳар яке: гуноҳи ту чист?
Аз куҷоию дудмони ту кист? *Низомӣ*

Ногаҳе пои вуҷудаш ба гили адам фурӯ рафт ва дуди фироқ аз дудмонаш баромад. *Саъдӣ*

Ман чокари дудмони ҳуснам,
Парвардаи хонадони нозам. *Савдо*

ДУДОСО دودآسا **1.** дудмонанд; **2.** *маҷ.* сӯзон; дилгудоз.

Субҳдам чун килла бандад оҳи дудосои ман,
Чун шафақ дар хун нишинад чашми шабпаймои ман. *Сайфи Исфарангӣ*

ДУДОҲАНГ||ДУДОҲАНҶ دودآهنگ||دودآهنج **1.** зарфи сафолӣ, ки дар он дудаи чароғ ва ғ. барои сохтани мураккаб (сиёҳӣ) ҷамъ карда мешавад; **2.** дудкаш, дудбаро, мӯрӣ.

Оташе чун сиёҳдуд ба ранг,
Қ-оварад сар бирун зи дудоҳанг... *Низомӣ*

ДУДРАНГ دودرنگ сиёҳтоб; тира, торик.

Зи дарьё дудранг абре баромад,
Ба рӯзи пок ногаҳ шаб даромад.
Фахриддини Гургонӣ

ДУДХӮРДА دودخورده бӯи дудзада, дудолуд; бемаза.

Эй харбузаҳои ту ҳама талх чу сабр,
Пӯсидаву дудхӯрда чун пунбаи абр. *Мушфиқӣ*

ДУДҲАНГ||ДУДҲАНҶ دودهنگ||دودهنج *ниг.* **дудоҳанг;** ◇ **дудҳанги хок** *киноя аз* дунъё.

...Қ-он бозро, ки қуллаи арш аст ҷои ӯ,
Дар дудҳанги хок хато бошад ошьён. *Хоқонӣ*

ДУЖАН دژن *ниг.* **дижан.**

ДУЗАБОН دوزبان дурӯя, риёкор, мунофиқ.

Майл бувад бо дузабонон дареғ,
Гар ду сарат нест, мазан бар ду теғ.
Хисрави Деҳлавӣ

Ва чун мардуми дурӯю дузабон дар миёни ду ёри меҳрубон фурсати афсонае ёфтанд, дигар бар дӯстин эшон эътимод натавон намуд.
«Анвори Суҳайлӣ»

ДУЗД دزد касе, ки моли мардумро пинҳонӣ мебарад ё ғорат мекунад, сориқ; роҳзан.

Чу ёқути хуршедро дузд бурд,
Ба ёқут ҷустан ҷаҳон пай фишурд. *Низомӣ*

Шабҳо равӣ чу дузд ба сӯи маҳаллаҳо,
Чашмони худ чароғ кунӣ баҳри мокиён. *Сайидо*

◇ **дузди дилҳо** *киноя аз* маъшуқа.

Инак, инак меравад он дузди дилҳо сӯи боғ,
Боз бингар, то аз ӯ чанд ошно хоҳад фитод.
Хисрави Деҳлавӣ

ДУЗДАФШОР دزدافشار **1.** роздон, шарик ва ёрдамчии дузд; **2.** дузде, ки аз ғояти чаққонӣ моли дузди дигареро мебарад.

Дилам дузду назар он дуздро дузд,
Аҷаб он дузду дуздафшор чун аст. *Румӣ*

ДУЗДИДА دزدیده **1.** *сифати феълии замони гузаштаи* **дуздидан; 2.** *маҷ.* пинҳонӣ.

Наёяд ошкоро ханда бар лаб ғунчаро дигар,
Агар дуздида зери лаб табассум карданат бинад.
Ҷомӣ

Шабҳо бо ҳарими ёр мерафт,
Дуздида ба он диёр мерафт. *Ҳилолӣ*

ДУЗДИДАН دزديدن моли касеро пинҳонӣ бурдан; ғорат кардан.

Ба мижа дил зи ман бидуздидӣ,
Эй ба лаб қозию ба мижгон дузд!
Абӯсалики Гургонӣ

Кисаҳои зар бидуздид аз касе,
Меравад ҳар сӯ, ки ҳин, ку муфлисе? *Румӣ*

ДУЗДӢ دزدى амали дузд; дуздидан.

Сари ӯро зи дор андешае не,
Ба ғайр аз дуздӣ ӯро пешае не. *Сайидо*

дуздӣ кардан дуздидан.

Ҳоким... маломат кардан гирифт, ки ҷаҳон бар ту танг омада буд, ки дуздӣ накардӣ, илло аз хонаи чунин ёре. *Саъдӣ*

Дуздон чун донистанд, ки ёру асбоб ва мақом даст нахоҳад дод, дуздӣ кам карданд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

ДУК دوک олати чӯбӣ, ки ба он ресмон мересанд.

Чу гирад ба каф дуки ресандагӣ,
Кашад нӯки килк аз нависандагӣ. *Ҷомӣ*

Ӯ дуки модари худ, ки ришта буд, дар бозор мефурӯхт, аз он ҷиҳат ба Ғазолӣ иштиҳор ёфт.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

ДУКА دوكه зиндон, маҳбас.

Ба раҳ-бар яке дука дидам баланд,
Тане чанд мискин дар ӯ пойбанд. *Саъдӣ*

ДУКДОН دوكدان зарфе, ки тӯбчаи дук ва ресмон дар он нигоҳ медоранд.

Аз он ҳар яке пунба бурдӣ ба санг,
Яке дукдоне зи чӯби ходанг. *Фирдавсӣ*

ДУККА *а.* دكه дуккон.

Ситорагон чу дирамҳо зада зи нуқраи хом
Сапеду равшан чу дуккаи зарроб. *Муиззӣ*

ДУК(К)ОН||ДӮКОН دكان||دوكان **1.** хонае, ки дар он молу чиз мефурӯшанд.

Мижаҳои кажу диловезат
Кажаҳои дукони қассоб аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

Он ду лаб ҳаст дукони шакар, ар шаҳдфурӯш
Бинад онро, дигар аз шарм дукон накшояд.
Ҷомӣ

2. *маҷ.* макон, маскан.

Бурда фикрам гарав аз тозахаёлони замон,
Булбулам сохта дар гулшани файез дукон. *Сайидо*

◇ **(ин) дуккончаи сард** *киноя аз* дунъё.

Ба ғафлатгоҳи ин дуккончаи сард,
Ки дорад дард, агар санг аст бедард. *Бедил*

ДУЛДУЛ *а.* دلدل **1.** хачири савории Алӣ, ки домоди Муҳаммад буд.

Аспи ӯро ба Дулдул ва Буроқ ва Шабдез монанд макун. *«Қобуснома»*

Чашми уммед аз ҷавоҳирсурма барҳам нех, Заҳир,
Сабр кун, гарде зи роҳи сумми Дулдул мерасад.
Заҳири Форьёбӣ

2. *маҷ.* хачир ва маркаби тезрав.

Дулдули дарди ту чун шуд гомзан,
Гар занӣ гоме, ҳама бар ком зан. *Аттор*

ДУЛДУЛШИТОБ دلدلشتاب *киноя аз* тездав, бодрафтор.

Ман он бодрафтори дулдулшитоб
Зи баҳри шумо дӯш кардам кабоб. *Саъдӣ*

ДУЛМУЛ دلمل ғаллае, ки ҳанӯз тамом нопухта аст.

ДУЛФИН *ю.* دلفين *ниг.* **далфин.**

ДУМ دم қисми ақибии бадани ҷонварон, дунболаи ҷонварон, дунб.

Зи сар то по шуда зери магас гум,
Барои худ магасрон карда аз дум. *Ҳилолӣ*

Аз баҳри нӯш неш зи занбӯр мехӯрам,
Дар ганҷ меравам, зи думи мор мекашам.
Сайидо

◇ **думи гург** а) *нуҷ.* номи яке аз манозили Қамар; б) *киноя аз* субҳи козиб.

Юсуфи рӯз ҷилва кард аз думи гургу мекунад
Юсуфи гургмасти ман даъвии рӯзпайкарӣ.
Хоқонӣ

ДУМБУРИДА دمبريده бедум; думкӯтоҳ; *маҷ.* ноқис, абтар, нозеб.

Чун муши думбурида намой ба чашми ман,
Ё баччаи бузе ки бувад ҳар тараф давон. *Сайидо*

ДУМДОР دمدار **1.** дорои дум, думнок.

Оҳу расиду гашт ба ӯ рӯ ба рӯву гуфт:
Кам дидаем одами думдор дар ҷаҳон. *Сайидо*

2. гурӯҳ ё дастае, ки аз ақиби лашкар меравад, ақибрави лашкар, чиндовул, арьергард.

Манзилу маъвои хеш ҳеҷ надонам куҷост,
Ҳастам думдори қавм гоҳеию гоҳе нуҳоз. *Ломеӣ*

ДУММАЛ *а.* دمل пуччак, шабушак, думбал, чипқон.

Чун ки дарди думмалаш оғоз шуд,
Дар насиҳат ҳар ду гӯшаш боз шуд. *Румӣ*

ДУМОДУМ I دمادم пай дар пай, паси ҳам, мутаоқибан, ақиби касе, чизе.

Думодум бирун рафт лашкар зи шаҳр. *Фирдавсӣ*

ДУМОДУМ II دمادم овоз, думбодумби нақора, думдум.

Думодум бароранд аз чарми гов,
Раворав ниҳад дар замин ков-ков. *Ҳотифӣ*

ДУМСИЧА دمسيچه парандаи хокистариранги гунҷишкмонанде, ки доимо думи худро меҷунбонад.

Чу мусича ҳама сар дар ҳаво каш,
Чу думсича ҳама дум бар замин зан. *Хоқонӣ*

ДУМӮ(Й) دومو(ى) касе, ки бо сабаби солхӯрдагӣ мӯи сар ва ришаш сиёҳу сапед, мошу биринҷ шудааст.

Он яке марди думӯ омад шитоб,
Пеши як оинадори мустатоб. *Румӣ*

Шахсе ду аврат дошт: яке пир, дигаре ҷавон ва худ думӯй буд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ДУМӮЪ *а.* دموع *ҷ.* **дамъ.**

Думӯи ҳасрат дар муҳоҷарати он мискинон бар саҳифаи рухсор меафшонд. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

ДУН *а.* دون **1.** паст, зер, поин, фуруд.

Пой ҷое нех, ки дуни пояи қадрат бувад.
В-ар бувад бартар зи гардун пояи мадҳу сано. *Ҷомӣ*

толеи дун толеи паст, бахти носозгор.

Ин чӣ бахти нигун аст ва толеи дун ва айёми буқаламун. *Саъдӣ*

дуну данӣ нокасу паст, сифлаву разил.

Аз он тангчашмони дуну данӣ
На обистанӣ монду не рустанӣ. *Ҳотифӣ*

2. *ба шакли ҷамъ* **дунон** мардуми паст, нокас, фурӯмоя, сифла, разил.

Дунон намедиҳанд ба кас ним луқма нон,
Ё раб, чу нон мабод зи дунон ба ғайри ном. *Восифӣ*

[Амир] аксари умарои асри падарро ба қатл ва мусодира ба хок нишонид ва дунону ғуломонро ба сари халқ баровард. *Аҳмади Дониш*

ДУНБ دنب *ниг.* **дум.**

Харе, ки биниву боре ба гил дарафтода,
Ба дил бар ӯ шафақат кун, вале марав ба сараш
Кунун, ки рафтию пурсидияш, ки чун афтод? —
Миён бибанду чу мардон бигир дунби хараш. *Саъдӣ*

ДУНБА دنبه барҷастагии ақиби гӯсфанд, ки ба ҷои думи ӯ буда, аз равғани карт иборат аст.

Намуда гӯсфанд аз водии тан
Ҳубоби дунба аз дарьёи равған. *Мулҳам*

◇ **дунба додан (ё ниҳодан)** *киноя аз* фиреб кардан, найранг кардан; **дунба парвардан** *киноя аз* фиребу найранг ба кор андохтан.

Чу шерон ба пархош хӯ кардаам,
На чун рӯбаҳон дунба парвардаам. *Низомӣ*

ДУНБАҚ دنبک асбоби мусиқии таблмонанд, ки ба бағал гирифта бо даст мезананд, таблак.

Гарат ба меҳр расад сити созу дунбаку кӯс.
В-арат зи маҳ гузарад ғулғули дамомаву санҷ... *Шоҳин*

ДУНБАЛ دنبل *ниг.* **думмал.**

Узр хост ва он дунбалҳо, ки бар аъзои вай баромада буд, ба эшон бинамуд. *«Таърихи Табарӣ»*

ДУНБОЛ||ДУНБОЛА دنبال||دنباله **1.** *ниг.* **дум.**

Ногоҳ саге он ҷо расид ва бистод ва дунбол меҷунбонид. *Ҷомӣ*

2. ақиб, пас, ақиби чизе.

Он ки рафт имрӯзу сад дил меравад дунболи ӯ,
Қош фардо ҷон бурун ояд ба истиқболи ӯ. *Ҳилолӣ*

Гар з-он ки ба оташам кашонӣ,
Дунболи ту меравам, ту донӣ. *Шоҳин*

аз дунбол аз пас, аз пай.

Чунин зад фол, к-он оинатимсол
Ғубори фитнае дорад зи дунбол. *Нозим*

Он чашми ҷодувонаи обидфиреб бин,
К-аш корвони сеҳр зи дунбола меравад. *Ҳофиз*

ба дунболи *касе* **афтодан** аз паи касе шудан; касеро таъқиб намудан.

Ба дунболи эшон фитодам чу гард,
Чу гарде ба дунболаи раҳнавард. *Шоҳин*

◇ **дунболи чашм** гӯшаи чашм.

Ба дунболи чашмаш яке хол буд,
Ки чашми худаш ҳам ба дунбол буд. *Фирдавсӣ*

дунбол(а)-и кори хеш гирифтан аз паи кори худ шудан, машғули кори худ гардидан.

Бар он азмам, ки раҳ дар пеш гирам,
Шавам, дунболи кори хеш гирам. *Низомӣ*

Биншинаму сабр пеш гирам,
Дунболаи кори хеш гирам. *Саъдӣ*

ДУНБОЛАДОР دنباله‌دار **1.** *ниг.* **думдор** 1; **2.** *маҷ.* давомдор, кашол.

Имло, бас аст нашъаи дунболадори ишқ,
Фикри сурохию қадаҳи пуршароб чист? *Имло*

ДУНБОЛАРАВ دنباله‌رو аз пай раванда, пайрав.

Ба сад пар синаи душман чу пайкон аст ҷои ман,
Худовандо, макун дунболарав ҳамчун пари тирам. *Сайидо*

ДУНБУЛ دنبل *ниг.* **дулмул.**

ДУНБУЛВОР دنبلوار *киноя аз* наврасида.

Пеши лаъли ту табарзад чу табархун гардад.
Нармии ғабғаби ту меваи дунбулворе. *Ҳоҷӣ*

ДУНИМ دونیم ба ду қисми баробар ҷудошуда; ◇ **дуним кардан** маҳв кардан, ба ҳалокат расондан.

Аз эшон роиҳае, ки муҷиби нафрату кароҳат бошад, дарьёбанд, филҳол эшонро дуним кунанд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ДУНИМА دونیمه дупора; **дунима кардан** ба ду нисф ҷудо кардан, ба ду ҳиссаи баробар тақсим кардан.

Мояи умр ҷав ба ҷав бо ту дунима мекунам,
Ҷав-ҷавам аз чӣ мекунӣ, чист баҳона безарӣ?! *Хоқонӣ*

ДУНПАРВАР دونپرور сифлапарвар, нокас.

Ва гар тангдасте тунукмояе
Саодат баландаш кунад пояе,
Бихояндаш аз кина дандон ба заҳр,
Ки дунпарвар аст ин фурӯмоя даҳр. *Саъдӣ*

ДУНПАРВАРӢ دونپروری сифлапарварӣ, равнақ додани кори одамони паст ва нокас.

Афлокӣ ба муқтазои дунпарвариҳои замон ба мансабҳои бузург мансуб шуд. *Садри Зиё*

ДУНЬЁ *а.* دنیا **1.** ҷаҳон, гетӣ.

Гар шарм наёядат зи нодонӣ,
Бешармтар аз ту кист дар дуньё?!*

2. *маҷ.* пулу давлат, сарват.

Баҳри дуньё то ба кай колиданат,
Ҳар замон ҷӯшидану нолиданат? *Шокири Бухсрӣ*

Агар дуньё набошад, дардмандем,
Ва гар бошад, ба меҳраш пойбандем. *Саъдӣ*

3. *киноя аз* халқ, мардум.

Чу ситаш дар афвоҳи дуньё фитод,
Тазалзул дар айвони Кисро фитод. *Саъдӣ*

◇ **аз дуньё дида пӯшидан** *киноя аз* мурдан.

Дида пӯшем зи дуньё ба умеде, ки шавад
Боз бар моҳи рухат дидаи пӯшидаи мо. *Мушфиқӣ*

ДУНЬЁДОР دنیادار тавонгар, бой, сарватманд; молпараст.

Гуфт: Чашми танги дуньёдорро
Ё қаноат пур кунад, ё хоки гӯр. *Саъдӣ*

Даруни ҷомаи рангини хеш дуньёдор
Ба кирмҳои бирешимтанида мемонад. *Сайидо*

ДУНЬЁПАРАСТ دنیاپرست касе, ки молу пулро дӯст медорад, молпараст, ба ҳирси моли дуньё монда.

Чу бинанд коре ба дастат-дар аст,
Ҳарисат шуморанду дуньёпараст. *Саъдӣ*

Набошад ҷуз тараддуд рӯзие дуньёпарастонро,
Ба зери бори нокомӣ бимиранд охир ин харҳо.
Сайидо

ДУНЬЁЙ||ДУНЬЯВӢ دنیائی||دنیوی мансуб ба дуньё; ҷаҳонӣ; моддӣ.

Матлубе, ки ба даст афтад, хоҳ аз матои дуньявӣ, хоҳ аз ёрони маънавӣ ..., ҳар он чи аз даст биравад, ба таманно боз наёяд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Агар ҳама аҳли ҳақ бошанд ва аҳли охират, кори дуньявӣ ба таъхир ва таъвиқ уфтад.
Аҳмади Дониш

ДУНЬЁҶӮЙ دنیاجوی касе, ки аз паи молу мулк медавад, моландӯз.

Ба аҳли фазл ҳаргиз нест дуньёҷӯйиро коре,
Ба чашми ин хасисон аз зумуррад каҳрабо беҳтар. *Сайидо*

ДУНЬЯВӢ *а.* دنیوی *ниг.* **дуньёй.**

ДУНЬӢ دنئی *имолаи* **дуньё; дуньию уқбо** дуньёи моддӣ ва охират, ин дуньё ва он дуньё.

Сарам ба дуньию уқбо фурӯ намеояд,
Таборакаллаҳ аз ин фитнаҳо, ки дар сари мост.
Ҳофиз

ДУНҲИММАТ دون‌همت пастҳиммат, фурӯмоя; хасис.

Қарам варзад он сар, ки мағзе дар ӯст,
Ки дунҳимматонанд бемағзу пӯст. *Саъдӣ*

Ҷуди Ҳотам бар забони соилон гар бигзарад,
Мерасад дар гӯши ин дунҳимматон афсонае.
Сайидо

ДУНҲИММАТӢ دون‌همتی пастҳимматӣ, фурӯмоягӣ; хасосат.

Афв кун дунҳимматиҳои маро,
Маҳв кун беҳимматиҳои маро. *Аттор*

ДУО *а.* دعا *д.* дархост аз худо, хоҳиш; ниёиш.

Зӯрмандӣ макун бар аҳли замин,
То дуое бар осмон наравад. *Саъдӣ*

Ҳам майкада, ҳам савмаа холӣ зи Камол аст,
Боз аз ту ба зорию дуо боз куҷо рафт?
Камоли Хуҷандӣ

дуо гуфтан а) изҳори хоҳиш ва талаб кардан аз худо.

Хоҳам аз баҳри саломат рафтанат гӯям дуо,
Ҷавҳари гуфтор аз теғи забонам меравад. *Сайидо*

б) *маҷ.* видоъ кардан, хайрухӯш намудан; вогузор намудан, тарк кардан.

Бо хасу хор дар чаман хуфтӣ,
Нангу номусро дуо гуфтӣ. *Зиё*

ДУОГӮ(Й) دعاگو(ی) дуокунанда; он кӣ дар ҳаққи касе некӣ ва хайр металабад; хайрхоҳ, некихоҳ.

Хуш он, ки забон аз паи дашном барорӣ,
Ман даст баровarда дуогӯи ту бошам. *Ҳилолӣ*

Меравӣ тунду дуогӯён зи дунболи туанд,
Во, ки меранҷӣ, агар оҳиста мегӯем мо.
Мушфиқӣ

ДУОТ *а.* دعات *ҷ.* **доӣ** I.

Сироҷро бо ду шахси дигар аз дуот ба Хуросон ва Майсараро ба Ироқ фиристод. (3)
«Равзат-ус-сафо»

ДУОТАША دوآتشه ду маротиба тақтиршуда (доир ба арақ).

Дарьёфтам, ки вақти хумор аст, гуфтамаш:
Дорам мае дуоташа беҳтар зи оби нор.
Муиззи Фитрат

ДУПАЙКАР دوپیکر *нуҷ.* номи бурҷи сейӯм аз дувоздаҳ бурҷи осмонӣ, ки ба шакли ду кӯдаки бараҳна тасвир кардаанд; Ҷавзо.

ДУПОРА دوپاره дунима, дуҳисса, дуқисм; ◇ **дупора шудани шафақ** *киноя аз* он, ки дар вақти хандидани хубрӯён даҳони сурхи шафақмонанди онон дупора мешавад ва дандонҳои парвинмонанд намоён мегарданд.

Дуруст гашт, ки бар чархи рӯят, эй хуршед,
Ба вақти талъати парвин шавад дупора шафақ.
Бадри Чоҷӣ

ДУР I دور **1.** баид; *муқобили* **наздик** 1.

Дур аз ту сабурӣ натавонад дили ман,
Васли ту ҳаёти худ донад дили ман. *Ҳилолӣ*

дур афтодан (ё мондан) а) ҷудо мондан, дар канор мондан.

Зи хешу дӯстонаш дур монда,
Зи ёрони куҳан маҳҷур монда.
Фахриддини Гургонӣ

Баҳри рӯзӣ аз рафиқи хеш дур афтодаам,
Осиё умрест мегардад ба ҷустуҷӯи ман. *Сайидо*

б) *маҷ.* бенасиб мондан, маҳрум будан.

Эй Ҳофиз, ар мурод муяссар шудӣ мудом,
Ҷамшед низ дур намондӣ зи бахти хеш. *Ҳофиз*

Айши ман гӯ: талх бош, эй ошно, ёдам мадеҳ,
З-он лаби ширин, ки Хисраввор дур афтодаам.
Хисрави Деҳлавӣ

дур кардан а) рондан, пеш кардан.

Сарам аз хоки дарат дур макун,
Гар зи ман дарди саре нест туро. *Ҷомӣ*

б) як сӯ гузоштан, гирифта партофтан, канор андохтан.

Ҳар нахл, ки беасл бувад, соҳиби бӯстон
Дураш кунаду меваи дигар бинишонад. *Исмат*

дур мондан *ниг.* **дур афтодан; дур шудан** рафтан, ба ҷои дигар равона шудан.

Нашаванд аҳли тамаъ дур зи атрофи танӯр,
Ба умеде, ки дар ӯ сурати нон хоҳад буд. *Сайидо*

2. чуқур, бетаг, амиқ, жарф.

Ба зери кӯҳ чоҳе фарох канда дидам ва аз баски дур буд, торик намуд. *«Таърихи Табарӣ»*

3. *маҷ*. номумкин, муҳол.

Гуфт: Ҳофиз, ошноён дар мақоми ҳайратанд,
Дур набвад, гар нишинад хаставу мискин ғариб. *Ҳофиз*

Ақл гуфт: Андешаи дур аст азми кӯи дӯст,
Хок бар андешаҳои ақли дурандеши ман! *Камоли Хуҷандӣ*

4. *ба шакли ҷамъ* **дурон** а) бегонагон.

Гуфтам: ... Дурони бохабар дар ҳузуру наздиконн бебасар дур. *Саъдӣ*

б) *маҷ*. онон, ки аз эҳсосоти ишқу муҳаббат бехабаранд, бехаборон.

Фусуни ишқ дар дурон маёмӯз,
Чароғ аз баҳри шабкӯрон маяфрӯз! *Ҷомӣ*

◇ **дуру дароз** давомнок, бисьёр дароз; муфассал, мутаввал.

Шаб то саҳар ҳадис ба ду зулф вогузошт
Кӯтаҳ нагашт қиссаи дуру дарози мо. *Ибни Ямин*

дур дидан фаромӯш кардан, аз ёд баровардан.

Фарьёд карду гуфт: — Маро дур дидай,
Имрӯз ҳамчу хор баровардай забон? *Сайидо*

чашми бад дур бодо! ибораест, ки барои изҳори хоҳиши дафъи балову офати чашм гуфта мешавад, чашм нарасад!

Чашми бад дур аз чунин рӯе,
Ки аз ӯ чашм дур натвон кард. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДУР II *а.* دور *ҷ.* **дор** II.

Имрӯз аз русуми он амадаи дур ва сутунҳои буют зоҳир аст. *«Равзат-ус-сафо»*

ДУР III||**ДУРР** *а.* در 1. марвориди калон, марворид.

Сапеду сим(и)зада буд, дурру марҷон буд,
Ситораи саҳарӣ буду қатра борон буд. *Рӯдакӣ*

Сад гирья кунад мардум, то ту ба канор ой,
Сад·мавҷ занад дарьё, то дур ба канор афтад. *Хисрави Деҳлавӣ*

дурри Адан *ниг.* **Адан; дурри баҳои** марвориди қиматбаҳо.

Ҳоқонию сеҳри сухану боргаҳи шоҳ,
Лафзаш садафу ин ғазалаш дурри баҳой. *Ҳоқонӣ*

дурри гаронмоя а) марвориди қиматбаҳо; б) *киноя аз* маъшуқаи зебо.

Эй дурри гаронмоя, ки мисли ту кам афтод,
Як рӯз ба дасти мани муфлис нафитодӣ. *Камоли Хуҷандӣ*

дурри гирон а) гавҳари гаронбаҳо, гавҳари қиматбаҳо; б) *киноя аз* борон, қатраҳои борон.

Абр обистани дуррест гирон
В-аз гирониш гуҳар арзон аст. *Анварӣ*

дурри насуфта *ниг.* **дурри носуфта**; **дурри ноб** дурри холис, марвориди хушоб.

Таштн зар бар рухи худ пардаи удӣ бандад,
Мардумаквор агар аз шаба(х) борад дури ноб. *Бадри Чочӣ*

дурри носуфта (*ё* **насуфта**) а) марвориди бесӯрох, сӯрох карданашуда.

Дар хона ба иззату шараф бош,
Чун дурри насуфта дар садаф бош! *Ҳилолӣ*

б) *киноя аз* сухани бикр, каломи тару тоза.

Ба носуфта дурре, ки ӯ ганҷ ёфт,
Тарозуи худро сухансанҷ ёфт. *Низомӣ*

Урфӣ, дури носуфта дар ин баҳр басе ҳаст.
Ангор, ки сад дурҷи гуҳар суфтаму рафтам. *Урфӣ*

дурри самин а) марвориди қиматбаҳо.

Банда сухан тоза кард, он чи куҳан дошт суст,
Қ-он ҳама хармӯҳра буд, в-ин ҳама дурри самин. *Ҳоқонӣ*

б) *киноя аз* ашк.

Рехта дар пои ту Ҷомӣ зи чашм
Ҳамчу назми хеш дурҳои самин. *Ҷомӣ*

дурри тар а) *ниг.* **дурри ноб**; б) *киноя аз* дандон.

Лаълаш аз ханда шакар аз дури тар баргирад,
Ҷазъаш аз гирья дурар бар табақи зар гирад. *Бадри Чочӣ*

дурри хушоб а) *ниг.* **дурри ноб.**

Бар сиришкам зи ту афтод магар акси Суҳайл,
З-он ки ғалтандатар аз дурри хушобаш кардӣ. *Камоли Хуҷандӣ*

б) *киноя аз* ашк.

Ту он дуре, ки зи пеши назар агар биравӣ,
Маро зи дидаи хунин дури хушоб равад. *Камоли Хуҷандӣ*

в) *киноя аз* маҳбуба.

Гар чи аз ман мекунӣ пинҳон ту, эй дурри хушоб,
Қиссаи май хӯрдану шабҳои гашти моҳтоб ... *Сайидо*

дурри шоҳвор марвориди калон ва хушоби беҳамто.

Санги сияҳ будам аз қиёсу хирад,
Кард чунин дурри шоҳвор маро. *Носири Хисрав*

дурри ягона (*ё* **якто**) а) *ниг.* **дурри ятим** а); б) *киноя аз* азиз, нури дида, фарзанд.

Фарзанди ман — он дур(р)и ягона,
Чун дур(р) ба ягонагӣ нишона. *Ҳилолӣ*

Номаро дод чину сохт дуто,
Кард зоҳир ба он дури якто. *Мушфиқӣ*

в) *киноя аз* маҳбуба.

Маҷнун падари азизро гуфт,
Қ-он дурри ягонаро кунад ҷуфт. *Ҳилолӣ*

дурри якдона марвориди гаронбаҳо, дурри беназир; **дурри якто** *ниг.* **дурри ягона; дурри ятим** а) дурри калону хушоб ва беҳамто, марвориди ягона.

В-он ки ӯ бар фалаки ҷоҳи ту бадрест мунир,
В-он ки ӯ дар садафи мулки ту дуррест ятим ... *Заҳири Форьёбӣ*

б) *киноя аз* ашк.

Аз дида тифли ашк ҷудо шуд, дареғ аз ӯ,
Оҳ, он дури ятим куҷо рафт аз ин садаф. *Ҳилолӣ*

дурру гуҳар марвориду ҷавоҳир, сангҳои қиматбаҳо.

Панди Ҳофиз бишунав, хоҷа, бирав, некӣ кун,
Ки ман ин панд беҳ аз дурру гуҳар мебинам. *Ҳофиз*

дур суфтан а) сӯрох кардани марворид барои ба ришта кашидан; б) *киноя аз* сухани балеғи бикр гуфтан, каломи наву тоза гуфтан.

Рӯдакӣ он ки дур ҳамесуфтӣ,
Мадҳи сомониён ҳамегуфтӣ. *Ҷомӣ*

дурри маънӣ суфтан *киноя аз* бо камоли балоғат ва мӯшикофӣ шеър гуфтан.

Чу донишвар ин дурри маънӣ бисуфт,
Бигуфт ин, к-аз он беҳ муҳол аст гуфт. *Саъдӣ*

Худ Саноӣ чу бас накӯ гуфтаст,
Дурри маънӣ, нигар, ки ӯ суфтаст. *Аттор*

2. *маҷ.* дандони маъшуқа.

Дошт аз дур даҳони дурҷе пур.
В-андар он дурҷ дарҷ сию ду дур. *Ҷомӣ*

◇ **дурри дарӣ** *киноя аз* забони дарӣ.

Чу дар ман гирифт он насиҳатгарӣ,
Забон баркушодам ба дурри дарӣ. *Низомӣ*

дурри дида *киноя аз* ашк, сиришк, оби дида.

Чу мижгонаш зи дурри дида пур шуд,
Қанораш ҳам -дили баҳру дурар шуд. *Мулҳам*

дурри суханро гиреҳ кардан *киноя аз* суханҳои қиматбаҳо ва ноёбро пӯшида ва пинҳон доштан.

Дурри суханро, ки гиреҳ кардаӣ,
Дар садафи сина ту парвардаӣ... *Ҷомӣ*

дурри шоҳвор аз даҳон афтодан *киноя аз* гуфта шудани сухани пурмаънӣ.

Зи давлат садаф лаб ба ханда кушод,
Дури шоҳвор аз даҳонаш фитод. *Шодӣ*

ДУРАНГ دورنگ **1.** ҳар чизе, ки дорои ду ранги гуногун аст; **2.** *маҷ.* дурӯя, мунофиқ; ноустувор, бебақо.

Ба даври адли ту дар зери чархи миноӣ
Чунон гурехт зи даҳри дуранг ранги футур.
Рӯдакӣ

Агар дил зи оҳан бувад в-аз ҳаҷар,
Фусуни дурангон шавад коргар. *Шодӣ*

ДУРАНГӢ دورنگی **1.** дуранг будан; **2.** *маҷ.* дурӯягӣ, мунофиқӣ; калавандагӣ, ноустуворӣ; **дурангӣ доштан** дурӯя будан; ноустувор будан.

Агар, Шавкат, дурангӣ он гули раъно чунин дорад,
Баҳори сулҳи мо охир хазони ҷанг мегардад.
Шавкат

дурангӣ кардан дурӯягӣ кардан, риёкорӣ кардан.

Дар ин кӯҳна беша дурангӣ макун,
Зи шерӣ занӣ дам, палангӣ макун! *Ҷомӣ*

ДУРАНДЕШ دوراندیش касе, ки оқибати корро андешида амал мекунад, дурбин, мулоҳизакор; борикбин.

Чунки ин кӯшиши бефоида суде надиҳад,
Пас маёзор дили худ зи ғам, эй дурандеш! *Ҳофиз*

З-осмон хур ҳамедурахшад фош,
Дар замин кӯр мешавад хаффош. *Ҷомӣ*

ДУРАР *а.* درر *ҷ.* **дур** III ||**дурр.**

Шохҳоро ҳама андуд ба зар оби зарир,
Баргҳоро ҳама орост ба динору дурар. *Ломеӣ*

Тахте дошт аз тиллои аҳмари мурассаъ ба явоқиту дурар, ки ҳар рӯз аз айвон ба майдон мебурданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ДУРАФШОН درافشان *ниг.* **дурфишон.**

ДУРАХШ درخش **1.** дурахшонӣ, тобиш; фурӯғ, равшанӣ.

Рӯзе дурахши теғи ту бар оташ ӯфтод,
Оташ зи бим гашт ба санг-андарун ниҳон.
Фаррухӣ

2. барқ, чахмоқ, оташак, чароғак.

Дурахш ар наханлад ба вақти баҳор,
Ҳамоно нагирьяд чунин абр зор. *Рӯдакӣ*

Ақли ҷузвӣ ҳамчу барқ асту дурахш,
Дар дурахше кай тавон шуд сӯи Вахш? *Румӣ*

ДУРАХШИДАН درخشیدن тобидан, партав афкандан, рӯшноӣ додан.

Барқе аз манзили Лайлӣ бидурахшид саҳар,
Ваҳ, ки бо хирмани Маҷнуни дилафгор чӣ кард!
Ҳофиз

ДУРАХШОН درخشان тобон, рахшон; равшан; ҳувайдо.

Суворе фиристам ба наздики ту,
Дурахшон кунам рои торики ту. *Фирдавсӣ*

Анвори беҳҷат аз ҷабини мубинаш дурахшон... .
Восифӣ

Дур аз ту сияҳ буд шаби тори Ҳилолӣ,
Эй моҳ, ту хуршеди дурахшони кӣ будӣ? *Ҳилолӣ*

ДУРБИН دوربین **1.** соҳиби қобилияти аз масофаи дур дидани чизҳо, тезбин, тезчашм.

Чунин гуфт пеши заған каргасе,
Ки набвад зи ман дурбинтар касе. *Саъдӣ*

2. *маҷ.* дурандеш, мулоҳизакор.

Насиҳат шунав: Мардуми дурбин
Накоранд дар ҳеҷ дил тухми кин. *Саъдӣ*

Нуктаи хуш гуфтааст он дурбин,
Адл дорад мулкро қоим, на дин. *Ҷомӣ*

ДУРБОР دربار *ниг.* **дурафшон;** ◇ **чашми дурбор** *киноя аз* дидаи ашкрез, чашми гирьён.

Бори миннат мениҳад беҳуда бар гулзор абр,
Равнақи ин бӯстон аз чашми дурбори ман аст.
Махфӣ

ДУРБОРӢ درباری дурафшонӣ, марворидафшонӣ.

Ба озодии сарви симинбарат,
Ба дурбории лаъли пурҷавҳарат. *Хоҷу*

◇ **дурбории чашм** *киноя аз* ашкрезӣ, гиристан.

Зи дурбории чашм, Хисрав, маранҷ,
Ки худ ошиқонро ҳамин зевар аст.
Хисрави Деҳлавӣ

ДУРБОШ دورباش *таър.* найзаи душоха, ки шотирҳо ва пешхизматҳо ба даст гирифта, пеш-пеши подшоҳ рафта «дур бош» гуён роҳ мекушоданд.

Дурбошу найзаву шамшерҳо,
Ки биларзанд аз маҳобат шерҳо... *Румӣ*

Ғиёсуддин ... писари меҳтари худро ... чатр ва дурбош дода, дар балдаи Уда гузошта, худ ба ҷониби доруллмулки Деҳлӣ муроҷаат фармуд.
«Таърихи Фаришта»

дурбош хӯрдан аз зарбаи найзаи дурбош захмдор шудан.

Баровард аз ҷигар оҳе чунон сард,
Ки гуфтӣ дурбоше дар ҷигар хард. *Низомӣ*

ДУРГАР درگر *шакли кӯтоҳшудаи* **дурудгар.**

Бифармуд, то дургарон оваранд,
Сарафроз чӯби гарон оваранд. *Фирдавсӣ*

ДУРД||ДУРДА||ДУРДӢ دردی || درده || درد **1.** таҳнишини шароб ва ё дигар чизҳои моеъ; лой, ғаш(-и шароб).

Соф буд омехта ба дурди май,
Бар сари хум рафту ҷудо шуд зи дурд. *Рӯдакӣ*

Девонае буд, ки ӯро лойхӯр гуфтанди ва аз маъно холӣ набуд, ҳамвора дар шаробхона дурдаи шароб ҷамъ кардӣ ва дар гулханҳо таҷарруъ намудӣ. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Маро аз дурдии май дарду доғи ӯ нарафт аз дил,
Ки натвон чеҳраи хуршеду маҳ андудан аз гилҳо. *Шоҳин*

2. *маҷ.* шароби тира, шароби нософ.

Кард аз ғаму дард дасту по гум,
Дурде нӯшид з-аввали хум. *Ҷомӣ*

дурд кашидан май кашидан; май нӯшидан.

Ҳофизам дар маҳфиле, дурде кашам дар маҷлисе,
Бингар ин шӯхӣ, ки чун бо халқ сӯҳбат мекунам. *Ҳофиз*

ДУРДАСТ دوردست **1.** дур; бисьёр дур; дастнорас.

Хоразмшоҳ гуфт: Худованд дурдаст афтода буд ва дер мерасид ва шуғли бисьёр дошт. *«Таърихи Байҳақӣ»*

В-ар равад бе ту сафар ӯ дурдаст,
Деви бад ҳамроҳу ҳамсуфра(и) вай аст. *Румӣ*

аз дурдаст аз ҷои дур.

Гар ояд харидоре аз дурдаст,
Ки бо кони гавҳар шавад ҳамнишаст... *Низомӣ*

2. *ба шакли ҷамъ* **дурдастон** дурафтодагон; касони дигар.

Дурдастонро ба эҳсон ёд кардан ҳиммат аст,
Варна ҳар нахле ба пои худ самар меафканад. *Соиб*

ДУРДИКАШ دردی‌کش *ниг.* **дурдкаш.**

ДУРДИНӮШ دردی‌نوش майхораи майзада, боданӯши гузаро.

Сӯфӣ аз ҳафтӯм фалак чун медиҳад ҳар дам хабар,
Пеш аз ӯ чун ринди дурдинӯш бинад моҳи нав. *Дарвеши Деҳакӣ*

ДУРДИОМЕЗ||**ДУРДОМЕЗ** دردی‌آمیز || دردآمیز бо дурд омехта, ғайри соф, ғашнок, лойолуд (сифати май).

Май аввал ҷом софихез бошад,
Ба охир ҷом дурдомез бошад. *Низомӣ*

Маҷӯй айши хуш аз даври божгуни сипеҳр,
Ки софи ин сари хум ҷумла дурдиомез аст. *Ҳофиз*

ДУРДИХОР دردی‌خوار *ниг.* **дурдинӯш.**

Ё раб, инсофе бидеҳ он шайхи даъводорро,
То ба хорӣ нангарад риндони дурдихорро. *Ҷомӣ*

ДУРДКАШ||**ДУРДИКАШ** دردکش || دردی‌کش *ниг.* **дурдинӯш.**

Бар дари майкада дурдикашу расво будан
Беҳ аз он аст, ки дар савмаа тарсо будан. *Исмат*

Дило, ба майкадаҳо рӯзу шаб гадоӣ кун,
Бувад ки дурдкашон ҷуръае ба мо бахшанд. *«Таърихи Фаришта»*

ДУРДОЛУДА دردآلوده *ниг.* **дурдиомез.**

Чархи фирӯза, ки бинӣ зи шафақ гулгунаш,
Дурдолуда сафолест зи хумхонаи мо. *Ҷомӣ*

ДУРДОМЕЗ دردآمیز *ниг.* **дурдиомез.**

ДУРДОНА دردانه **1.** як дона дур; дурри якто.

Ишқ дурдонасту ман ғаввосу дарьё майкада,
Сар фурӯ бурдам дар он ҷо, то куҷо сар бар кунам. *Ҳофиз*

Дар мадҳи хасон чаро хурӯшам,
Дурдона ба хас чаро фурӯшам? *Ҳилолӣ*

2. *киноя аз* азиз, нури дида.

Сиёсат бин, ки мекарданд аз реш
На бо бегона, бо дурдонаи хеш. *Низомӣ*

◇ **дурдона суфтан** *киноя аз* шеъри мавзун гуфтан.

Ваҳ, ки дурдонае чунин нозук
Дар шаби тор суфтанам ҳавас аст. *Ҳофиз*

ДУРДОШОМ دردآشام *ниг.* **дурдинӯш.**

Ман, ки хидмат кардаам риндони дурдошомро,
Қай шуморам пухта вазъи зоҳидони хомро? *Ҷомӣ*

Ринди дурдошоми ман то соф созад бодаро,
Мекашад аз зери поям домани саҷҷодаро. *Заҳири Форьёбӣ*

ДУРДХОР||**ДУРДХОРА** دردخوار || دردخواره *ниг.* **дурдинӯш.**

Сархушам аз дурди дард, ар софии айшу тараб
Баҳри чун ман дурдхоре нест, гӯ ҳаргиз мабош! *Хисрави Деҳлавӣ*

ДУРДӢ دردی *ниг.* **дурд.**

ДУРОҲА دوراهه дорои ду роҳ; ◇ **ин дуроҳаи озу ниёз** *киноя аз* дуньё.

Аз ҷумлаи рафтагони ин роҳи дароз
Бозомадае ку, ки хабар пурсам боз?!
Зинҳор, дар ин дуроҳаи озу ниёз
Чизе нагузорӣ, ки намеоӣ боз. *Хайём*

ин дуроҳа манзил *киноя аз* дуньё.

Фурсат шумор сӯҳбат, к-аз ин дуроҳа манзил
Чун бигзарем, дигар натавон ба ҳам расидан. *Ҳофиз*

ДУРР *а.* در *ниг.* **дур** III.

ДУРРА I *а.* دره *муаннаси* **дурр.**

ДУРРА II ||**ДИРРА** *а.* دره *таър.* тасмаи чармии махсус, ки мӯҳтасиб бо он гунаҳгоронро мезад, тозиёна, дарра.

Ӯро сад дурра бизад ва ҳеҷ муҳобо накард. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Мӯҳтасиби манъ шавад зинҳор,
То нахӯрӣ дурраи иблисвор. *Низомӣ*

ДУРРАТУТТОҶ *а.* درةالتاج дурри гаронбаҳо, ки ба тоҷ менишонанд.

Навбари боғи ҳафт чархи куҳан,
Дурратуттоҷи иқди тоҷи сухан. *Низомӣ*

ДУРРОА *а.* دراعه **1.** як навъ либоси ҷангӣ.

Нахуст аз ҷавоҳир даромад ба кор,
Зи дурроаву диръи гавҳарнигор. *Низомӣ*

2. либоси рӯпӯши сӯфиёну шайхон.

Ӯ бо фӯтаи фароху бузург пеш омад, чунонки дар билоди араб расм аст ва ба аҷам дурроа мегӯянд. *Носири Хисрав*

Ба одамӣ натавон гуфт монад ин ҳайвон,
Магар дурроаву дастору нақши берунаш. *Саъдӣ*

ДУРРОҶ *а.* دراج паррандае аз ҷинси кабк, ки гӯшти лазиз дорад.

Зи теҳуву дурроҷу кабку тазарв
Наёбӣ тиҳӣ сояи беду сарв. *Низомӣ*

Қумрию дурроҷ ба дастон шуда,
Бӯи гулам раҳбари бустон шуда. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДУРУБ *а.* دروب ҷ. **дарб.**

Аҳли шаҳр ... розӣ шуда, мафотиҳи дуруб таслим намуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ДУРУГАР دروگر *ниг.* **дурӯгар.**

ДУРУД I درود: **кишту дуруд** коридан ва дарав кардан, зироаткорӣ.

То зиндаам, маро нест ҷуз мадҳ дигар кор,
Кишту дурудам ин аст, хирман ҳамину шудгор. *Рӯдакӣ*

Чу дар дона бошад таманнои суд,
Кадевар дарояд ба кишту дуруд. *Низомӣ*

ДУРУД II درود **1.** дуо, ниёиш, ибодат.

Чунин дод посух, ки эй моҳчеҳр,
Дурудат зи ман, офарин аз сипеҳр! *Фирдавсӣ*

дуруд дамидан дуо хондан.

Бар турбати ӯ бидам дуруде,
Бар мурдаи ман махон суруде. *Шоҳин*

2. раҳмат, лутфу марҳамат (аз худо).

Аз ҳар кулӯхе ва санге овозе шунидӣ, ки дуруди худой бар ту бод. *«Таърихи Табарӣ»*

3. таҳсин, мадҳ, сано, салом; **дуруд гуфтан** (*ё* **кардан**) а) дуо кардан, дуои нек кардан.

Дар ҳар қадаме суруд мегуфт,
Бар рӯҳи санам дуруд мегуфт. *Шоҳин*

б) салом гуфтан, таҳният гуфтан.

Бигуфто фаровон дуруду салом
Ба ҷони ту ҳар дам аз ин пирмом. *Савдо*

дуруду паём додан саломи хабар расонидан.

Фиристод наздики Дастони Сом,
Басе дод бо ӯ дуруду паём. *Фирдавсӣ*

дуруд расондан (*ё* **фиристодан**) салом расондан.

Дуруде зи ман сӯи Пирон расон,
Бигӯяш, ки гетӣ дигар шуд ба сон. *Фирдавсӣ*

Дуруди ман бар Яҳёъ бод! Дуруди ман ба фарзандон расонед. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ДУРУДАН درودن *ниг.* **даравидан.**

ДУРУДГАР درودگر *ниг.* **дурӯдгар.**

ДУРУДГАРӢ درودگری *ниг.* **дурӯдгарӣ.**

ДУРУСТ I درست **1.** тамом, комил, бутун; **дуруст кардан** сохтан; таъмир кардан, бенуқсон гардонидан.

Он девори кӯҳна бияфканд ва аз нав дуруст боз кард. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. саҳеҳ, рост; ҳақ, савоб.

Зи оғоз бояд, ки донӣ дуруст
Сари мояи гавҳарон аз нахуст. *Фирдавсӣ*

Сухан дуруст бигӯям, наметавонам дид,
Ки май хӯранд ҳарифону ман назора кунам. *Ҳофиз*

дуруст омадан рост баромадан; мувофиқи ҳақиқат будан.

Қавли ҳукамо дуруст омад, ки гуфтаанд: Дӯстон дар зиндон ба кор оянд. *Саъдӣ*

3. солим, сиҳҳат.

Чаҳор чиз мар-озодаро зи ғам бихарад:
Тани дурусту хӯи неку номи неку хирад. *Рӯдакӣ*

Маъқулоти қавӣ ақлро дурусттар кунад, қавитар кунад. *Ибни Сино*

Надонад касе, к-он сипаҳбуд куҷост,
Дуруст аст ё дар дами аждаҳост. *Фирдавсӣ*

ДУРУСТ II درست динор, ашрафӣ, сиккаи тилло; симу зар, тиллову нуқра.

Шунидам, ки ринде ҷигартофта
Дурусте куҳан дошт навёфта. *Низомӣ*

Амир Тағоншоҳ бад-ин дубайтӣ чунон ба нашот омад ва хуштабъ гашт, ки бар чашмҳои Азрақӣ бӯса дод ва зар хост понсад динор ва дар даҳони ӯ мекард, то як дуруст монда буд. *Низомии Арӯзӣ*

ДУРУСТПАЙМОН درست‌پیمان ба ваъдаи худ содиқ, аз қавли худ нагарданда, дар паймони худ устувор.

Агар рафиқи шафиқӣ, дурустпаймон бош!
Ҳарифи ҳуҷраву гармобаву гулистон бош! *Ҳофиз*

Бар хок равам дурустпаймон,
В-аз кардаи худ шавӣ пушаймон! *Ҷомӣ*

ДУРУСТӢ درستی **1.** тамомӣ, комил будан.

Дурустӣ зи минову соғар хуш аст,
Шикастан зи асбоби дигар хуш аст. *Бедил*

Нагардад ҷамъ ҳаргиз ишқ бо нанг,
Куҷо дорад дурустӣ шиша аз санг?! *Ҳозиқ*

2. ростӣ, ҳақиқат; дурусткорӣ ва дурустқавлӣ.

Дурушт аст посух ва лекин дуруст,
Дурустӣ дуруштӣ намояд нахуст. *Абӯшакури Балхӣ*

Дурустӣ хост аз пирони он дайр,
Ки буданд огаҳ аз чархи куҳансайр. *Низомӣ*

3. солимӣ, саломатӣ, сиҳатӣ, тандурустӣ.

Ва мисоли «кайфият» — дурустӣ ва беморӣ ва порсой... *Ибни Сино*

ДУРУШТ درشت **1.** дағал, сахт, носоз, нохуш, нофорам.

Панҷаи шери жаёнро аз хори дурушти хорпушт чӣ зиён? *Ҷомӣ*

Қамарбандашон ресмони дурушт,
Кулаҳхӯдҳо косаи сангпушт. *Сайидо*

2. ноҳамвор, пасту баланд.

Фитода дар он паҳндашти дурушт
Сари нотарошида чун хорпушт. *Ҳотифӣ*

3. тануманд, бузургҷусса, қавиҳайкал; дабардӯққӣ, бесулуқай.

Дуруште, ки чун панҷаро гарм кард,
Ба афшурдан алмосро нарм кард. *Низомӣ*

Дил талаб аз мард, на андому пушт,
Боз сабук бошаду лаклак дурушт. *Хисрави Деҳлавӣ*

4. *маҷ.* сахтгир, бераҳм.

Дурушт ам ба чанголу сахтам ба зӯр,
Ба хомӣ дарам паҳлуи наррагӯр. *Низомӣ*

Ме ниҳон гардад сари он хорпушт
Дам ба дам аз бими сайёди дурушт. *Румӣ*

ДУРУШТХӮЙ درشت خوی бадхулқ, зиштхӯй; дағал.

Сухан ба лутфу карам бо дуруштхӯй магӯй,
Ки зангхӯрда нагардад магар ба сӯҳон пок. *Саъдӣ*

ДУРУШТӢ درشتی 1. ноҳамворӣ; сахтӣ, дағалӣ.

Ба хорпушт нигаҳ кун, ки аз дуруштии мӯй
Ба пӯсти ӯ накунад тамъ пӯстинпирой. *Кисоӣ*

2. калонҷуссагӣ, ғафсӣ, фарбеҳӣ.

Эй, ки шахси манат ҳақир намуд,
То дуруштӣ ҳунар напиндорӣ. *Саъдӣ*

3. муомилаи дағал, бадмуомилагӣ; тундхӯӣ; сахтгирӣ.

Мутарҷим ба элчӣ бисьёр дуруштӣ ва итоб овард, ки ман бо ту чӣ таъин кардам ва ту чӣ гуфтӣ! *Аҳмади Дониш*

Гар аз ҳокимон сахт ояд сухун,
Ту бар зердастон дуруштӣ макун! *Саъдӣ*

ДУРФИШОН||ДУРАФШОН درفشان || درافشان 1. дурпош, марворидрез; 2. *маҷ.* гӯяндаи сухани мавзун; саногӯй.

Шавам бар дирамрези худ дурфишон,
Кунам саркашӣ, лек бо саркашон. *Низомӣ*

◇ **абри дурафшон** *кинояаз* абри боронӣ, абри боронвар.

Нагунсар шохҳои сабза, гӯӣ дур ҳамеҷунбад,
Зи бас к-абри дурафшон лӯълӯи ғалтон ҳамеборад. *Хисрави Деҳлавӣ*

сухани дурфишон *кинояаз* сухани мавзун.

Ману сафинаи Ҳофиз, ки ҷуз дар ин дарьё
Бизоати сухани дурфишон намебинам. *Ҳофиз*

ДУРӢ دوری 1. дур будан, баидӣ; *муқобили* **наздикӣ.**

Маро аз тарфи кӯят шиквае дар дил намебошад,
Ғуборамро назар бар дурии манзил намебошад. *Сайидо*

2. ҷудоӣ, фироқ.

Душворӣи интизору дурӣ
Сахл аст, агар бувад сабурӣ. *Ҳилолӣ*

Наям ба кӯи ту, эй нозанин, ғариб, ки ман
Ба дурии ту ғарибам, агарчи дар ватанам. *Шоҳин*

дурӣ гузидан (ё **кардан**) канора гирифтан, дур шудан.

Омад аз парда ба маҷлис, арақаш пок кунед,
То нагӯянд ҳарифон, ки чаро дурӣ кард? *Ҳофиз*

Аз ин доми бе дона дурӣ гузин,
Сари хештан ҷои дона мабин! *Шоҳин*

дурӣ додан ҷудо кардан, дур кардан.

Маро дурӣ диҳад аз ту бадомӯз,
Ки шогирдони ту бошанд бадрӯз. *Фахриддини Гургонӣ*

дурӣ кардан *ниг.* **дурӣ гузидан.**

ДУРӮ(Й) دورو(ی) 1. касе, ки мувофиқи гуфтораш амал намекунад, дурӯя, мунофиқ; *муқобили* **якрӯ(й)** 1.

Якдилу якҷиҳату якрӯ бош,
В-аз дурӯёни ҷаҳон як сӯ бош! *Ҷомӣ*

Ба рози хеш натвон сохтан маҳрам дурӯёнро,
Нигаҳ дор аз забони шона, эй машшота, кокулро! *Сайидо*

2. *кинояаз* гули раъно, ки як рӯи барги он зард ва рӯи дигараш сурх аст.

Ҳазорон сифат гул дамида зи санг,
Зи садбаргу дурӯю аз ҳафтранг. *Асадӣ*

ДУРӮГАР||ДУРУГАР دروگر *шакли кӯтоҳшудаи* **дурӯдгар||дурудгар.**

Идрису Ҷам муҳандис, Мусову Хизр банно,
Рӯҳи малак мураввиқ, Нӯҳи фалак дурӯгар. *Хоқонӣ*

Он дуругар рӯй оварда ба чӯб,
Бар умеди хидмати маҳрӯи хуб. *Румӣ*

ДУРӮДГАР||ДУРУДГАР درودگر дуредгар, наҷҷор, устои чӯбтарош, харрот.

Дурӯдгарон ва наққошонро фармуд, ки сол то сол бутон тарошидандӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

ДУРӮДГАРӢ||ДУРУДГАРӢ درودگری амали дуредгар, наҷҷорӣ; чӯбтарошӣ, харротӣ.

Нӯҳро дурӯдгарӣ биёмӯхт ва Нӯҳ аз он чӯб киштии бузург бисохт. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ДУРӮЯ دورویه 1. дутарафа, дуҷониба; дудама.

Ту масту камингарон зи ҳар сӯ
Бо теғи дурӯянд якрӯ...
Бардошт дурӯя табл овоз,
В-аз рӯи алам дирафш шуд боз. *Шоҳин*

2. муқобили якдигар, рӯ ба рӯ.

Дурӯяситоданд бар ҷои чанг,
Намуданд бар пешдастӣ даранг. *Низомӣ*

Дурӯя то ба зиндон истоданд,
Таҷаммулҳои худро арза доданд. *Ҷомӣ*

ДУРӮҒ دروغ сухани нодуруст, гапи аз ҳақиқат ва савоб дур, кизб; *муқобили* **рост** 3.

Дурӯғи маслиҳатомез беҳ аз рости фитнаангез. *Саъдӣ*

Ҳайф аст агарчи кизб равад бар забони ту,
Аз ваъдаи дурӯғ даме шод кун маро. *Соиб*

дурӯғ гуфтан беҳуда гуфтан; лоф задан; фиреб додан.

Безорам аз ин дурӯғ гуфтан,
В-ин гавҳари бефурӯғ суфтан! *Ҳилолӣ*

◇ **дурӯғ озмудан** дурӯғ ба кор бурдан, дурӯғ гуфтан.

Дурӯғ озмудан зи бечорагист,
Нагӯяд киро дар ҳунар борагист. *Асадӣ*

аз дурӯғ рост кардан ба таври сунъӣ сохтан.

Лаъл, ки он рост кунанд аз дурӯғ,
Қадр надорад, ки надорад фурӯғ. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДУРӮҒГӮ(Й) دروغ گو(ی) касе ки бар хилофи ҳақиқат сухан мегӯяд; гӯяндаи сухани нодуруст, каззоб; *муқобили* **ростгӯ(й).**

Пайғоми лаъли ёр набуд аз рақиб рост,
Ҳар ҷо дурӯғгӯй бувад, душмани худост. *Мушфиқӣ*

ДУРӮҒЗАН دروغ زن *ниг.* **дурӯғгӯ(й).**

Ин мардак маро ба таъриз дурӯғзан хонд. *«Таърихи Систон»*

Ту ки дар банди хештан бошӣ,
Ишқбозе дурӯғзан бошӣ. *Саъдӣ*

ДУРҶ *а.* درج сандуқчае, ки дар он ҷавоҳирот ва зару зевар нигоҳ медоранд, ҳуққа.

Аз назари дарвешон ғоиб шуд, ба бурҷе бирафт ва дурҷе ба зар дид. *Саъдӣ*

Агар дурҷӣ, гиромӣ гавҳарат ку?
В-агар бурҷӣ, ҳумоюн ахтарат ку? *Нозим*

◇ **дурҷи абирафшон** *киноя аз* даҳони хушбӯй, даҳони маҳбуба.

Таблаи атри гулу дурҷи абирафшонаш
Файзи як шамма зи бӯи хуши аттори ман аст.
Ҳофиз

дурҷи ақиқ (*ё* **гавҳар, дур**) *киноя аз* даҳони маъшуқа.

Бӯса бар дурҷи ақиқи ту ҳалол аст маро,
Ки ба афсуни ҷафо аҳду вафо нашкастам. *Ҳофиз*

Дар табассум то зи дурҷи дур кушода қуфли лаъл
Қимати ёқут нархи гавҳар арзон сохта. *Исмат*

Ба таъбири он хоби фаррухасар,
Фурӯ рехт аз дурҷи гавҳар шакар. *Шоҳин*

дурҷи ёқут а) сандуқчаи ёқут; б) *киноя аз* лабу даҳони маҳбуба.

Дурҷи ёқут аст ё оби ҳаёт,
Ё ниҳон дар лаъли майгун дурри ноб?
Камоли Хуҷандӣ

дурҷи синаро ганҷи гуҳар сохтан *киноя аз* ҷой додани суханҳои неку марғуб дар дил.

Ҳар нукта, к-ояд аз лабу дандон, чу гавҳар аст,
Хуш он, ки сохт ганҷи гуҳар дурҷи синаро. *Ҷомӣ*

ДУСАР دوسر ҷондоре, ки дорои ду сар аст; **деви дусар** деви афсонавие, ки гӯё ду сар доштааст.

Ҳар к-ӯ ба шумо тани гузин аст,
Чӣ деви дусар, чӣ ҳури ин аст. *Шоҳин*

ДУСУМ *а.* دسوم *ҷ.* **дасам.**

Чандон шикор афкананд, ки килоб ва давоб муддатҳо аз луҳум ва дусуми онҳо интифоъ гирифтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ДУТО||ДУТОҲ دوتا || دوتاه хам, хамида; **зулфи дуто** зулфи пурхаму шикан, гесӯи пурпечу тоб.

Кас нест, ки афтодаи он зулфи дуто нест,
Дар раҳ гузаре нест, ки доме зи бало нест. *Ҳофиз*

дуто гаштан (*ё* **шудан**) қат шудан, хам шудан.

Фурӯ гуфт пайғомҳои дурушт,
К-аз ӯ сарвбунро дуто гашт пушт. *Низомӣ*

дуто кардан а) ду қисм кардан; б) хам кардан.

Эй шиками хира, ба ноне бисоз,
То накунӣ пушт ба хизмат дуто. *Саъдӣ*

дуто шудан *ниг.* **дуто гаштан; хештанро дуто кардан** хам шудан; таъзим кардан.

Чу ӯро бубинед бар тахту гоҳ,
Кунед он замон хештанро дутоҳ. *Дақиқӣ*

ДУТӮ دوتو **1.** *ниг.* **дуто.**

В-он дигар гуфт, к-он хами абрӯ
Сохт пуштам зи бори ишқ дутӯ. *Ҷомӣ*

Аз он дам чархро қомат дутӯ шуд,
Ки оҳи ман гиребонгири ӯ шуд. *Биноӣ*

2. дучандон, ду бор.

Имтиҳон кун фақрро рӯзе ду ту,
То ба фақр-андар ғино бинӣ дутӯ. *Румӣ*

дутӯ кардан ба ду қисмат кардан, ба ду қисм ҷудо кардан.

Аёз зулф дутӯ кард ва тақдир бигирифт ва фармон ба ҷой овард ва ҳар ду сари зулфи хешро пеши Маҳмуд ниҳод. *Низомии Арӯзӣ*

ДУХН *а.* دخن арзан.

ДУХНА *а.* دخنه доруи хушбӯй, ки дар хона дуд медиҳанд, хушбӯй.

ДУХНАТУННАВМ *а.* دخنة النوم дуди хобовар.

Духнатуннавм чунон аст, ки чун бад-ин духна табхир кунанд, ҳар кӣ дар он маҷлис бошад, филҳол дар хоб равад. *«Илми симиё»*

ДУХОН *а.* دخان дуд.

Андар духони оташи ғам душманат бисӯхт,
Пинҳон чунон ки вақти так андар ғубор аст.
Ломеӣ

Бигзашт ёри саркашам, бигзошт айши нохушам,
Чун миҷмаре пуроташам, к-аз сар духонам меравад.
Саъдӣ

духони мӯҳтариқ дуди сӯзанда.

Абри тира духони мӯҳтариқ аст,
Бар чунин нукта ақл муттафиқ аст. *Низомӣ*

◇ **духони анбарин** *киноя аз* зулфи мушкин.

Бунафша аз дили оташ бирун наёмадааст,
Чӣ сон зи рӯи ту ин анбарин духон бархост. *Соиб*

ДУХТ دخت *шакли кӯтоҳшудаи* **духтар.**

Гадое, ки аз подшаҳ хост духт,
Қафо хӯрду савдои беҳуда пухт. *Саъдӣ*

Духташ, ки миёни халқ шӯҳраст,
Дар ҳусн фузун зи Моҳу Зӯҳраст. *Шоҳин*

ДУХТАНДАР دختندر *ниг.* **духтарандар.**

Ҷуз ба модандар намонад ин ҷаҳони кинаҷӯй,
Бо писандар кина дорад ҳамчу бо духтандаро.
Рӯдакӣ

ДУХТАР دختر фарзанди модинаи инсон, бинт; дӯшиза, бокира.

Кунун духтарат бас, ки бошад маро,
Набояд ҷуз ӯ кас, ки бошад маро. *Фирдавсӣ*

◇ **духтари гулчеҳри раз** *киноя аз* шароб.

Ба ними шаб агарат офтоб мебояд,
Зи рӯи духтари гулчеҳри раз ниқоб андоз! *Ҳофиз*

духтарони Наъш галаситораи Банотуннаъш, Ҳафт Додарон.

Раҳим бар модарони даҳр баста,
Зи файзи духтарони Наъш раста. *Низомӣ*

духтари офтоб *киноя аз* шароб.

Духтари офтоб деҳ дар тутуқи синеҳргун,
Гашта ба Зӯҳраи фалак ҳомила ӯ ба духтарӣ.
Хоқонӣ

духтари раз а) *киноя аз* ангур, бинтулинаб.

Духтари раз, ки ту бар торами токаш дидӣ,
Муддате шуд, ки бар ованг сараш дар канаб аст.
Анварӣ

б) шароби ангурӣ; шароб.

Бирасон бандагии духтари раз, гӯ, ба дар ой,
Ки даму ҳиммати мо кард зи банд озодат. *Ҳофиз*

духтари хона духтари ҳанӯз ба шавҳар нарафта, ки дар хонаи падар мебошад.

Ба раҳ-бар яке духтари хона буд,
Ба меъҷар ғубор аз падар мезидуд. *Саъдӣ*

ДУХТАРАНДАР دخترانُدر духтаре, ки падар ё модараш дигар аст, духтари ўгай.

ДУХУЛ *а.* دخول дохил шудан, даромадан; *муқобили* **хуруҷ** 1.

Фармуд иҷозати духулаш,
Биншонд ба маснади қабулаш. *Ҷомӣ*

духул кардан дохил шудан, даромадан.

Хоҷа Алӣ Муайид субҳгоҳӣ, ки дарвозаи Сабзавор кушоданд, ба Сабзавор духул кард. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

ДУЧАНД||ДУЧАНДОН دوچند || دوچندان ду баробар, музоаф.

Ҳаргиз набошад маҳ нимаи ту,
Гар худ ба хубӣ гардад дучандон. *Ҷомӣ*
Шаҳаншаҳ зи ҳарфаш чунон гашт шод,
Ки бозаш дучандони аввал бидод. *Шоҳин*

ДУЧОР دچار рў ба рў; **дучор гардидан** (*ё* **шудан**) ногоҳ, ба ғайри қасду ниййят рў ба рў омадани ду кас; вохўрдан, тасодуф намудан, рост омадан бо ҳам.

Шўхи сеторӣ маро ҳар рўз мегардад дучор,
Лек меояд ба сўи хонаам шабҳои тор. *Сайидо*

Аз таҷаббур ва такаббури ў касе бад-ў дучор натавонад шуд. *Аҳмади Дониш*

ДУШАНБА دوشنبه рўзе, ки пас аз якшанбе меояд ва рўзи сейўми ҳафта ҳисоб мешуд.

Аз Бухоро ба шаҳри Хоразм рафтанд ва то душанбаи дигар кор рост карданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

ДУШВОР||ДУШХОР دشوار || دشخوار 1. мушкил, саъб; *муқобили* **осон** 1.

Гар осонӣ ҳамебоядт фардо,
Бигир аз баҳри дуньё кори душхор. *Носири Хисрав*

Ва эшон андар биёбон таом ва алаф намеёфтанд ва он соли қаҳтӣ буд ва кор бар эшон душвор шуд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Аз роҳи шариат, ки он бар ҷамоате душхор аст, эъроз намуданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. *нохуш, ногувор; сахт, дағал.*

Сухан ҳар чӣ бар банда душвортар,
Дилаш хастатар з-ону тан зортар. *Фирдавсӣ*

душвор гирифтан сахт гирифтан, сахтгирӣ кардан; дуруштӣ ба кор бурдан; бераҳмӣ кардан нисбат ба касе.

Чунин гуфт Баҳромшаҳ бо вазир,
Ки душхор бо зердастон магир. *Саъдӣ*
Чу бо дўст душвор гирию танг,
Нахоҳад, ки бинад туро нақшу ранг. *Саъдӣ*

душвор гуфтан сухани ногувор гуфтан; сахт гап задан, гапи дағал гуфтан.

Ситоише, ки сабук бошаду хушу осон,
Гарон зи баҳри чӣ гўянду нохушу душхор. *Муиззӣ*
Бо мардуми саҳлгўй душвор магўй,
Бо он ки дари сулҳ занад, ҷанг маҷўй! *Саъдӣ*

душвор омадан гарон омадан, нохуш омадан, писанд наомадан.

Маликро ин сухан душвор омад, фармуд, то мусораат кунанд. *Саъдӣ*

3. *ба шакли ҷамъ* **душворҳо** мушкилот, сахтиҳо.

Гарчи аз ҳиҷрони ў душвор гардад кори ман,
Васли ў бар ман ҳама д у ш в о р ҳ о осон кунад. *Муиззӣ*

◇ **душвор ҷон додан** *кинояаз* бо азобу машаққати зиёде мурдан.

Таъна мазан, ки Хисрав, душвор медиҳӣ ҷон,
Чун ҷони дардмандон осон бурун наёмад. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДУШВОРХОР دشوارخوار чизе, ки хўрданаш душвор аст, ногувор.

Ҷоми ҷафо бошад душворхор,
Чун зи кафи дўст расад, хуш бувад. *Шамси Табрезӣ*

ДУШВОРЬЁБ دشواریاب чизе, ки ёфтанаш душвор аст, ноёб.

Хор дар по шуд чунин душворьёб,
Хор дар дил чун бувад, водеҳ ҷавоб! *Румӣ*

ДУШВОРӢ دشواری мушкилӣ, сахтӣ, азобу машаққат; *муқобили* **осонӣ** 1.

Моҷарои дўш мепурсӣ, ки шаб чун буд ҳол,
Эй сарат гардам, чӣ мепурсӣ, ба душворӣ гузашт! *Хисрави Деҳлавӣ*
Душвории интизору дурӣ
Саҳл аст, агар бувад сабурӣ. *Ҳилолӣ*

ДУШМАН دشمن 1. хасм, адў, бадхох; мухолиф; *муқобили* **дўст** 1.

Касе, *ки бо душмани ту дўст бувад, дўсти ту набувад. Ибни Сино*

Гоҳе, ки рў ба рўи шавад душмане маро,
Ёбам зи рўи ақли худ аз дасти вай амон. *Сайидо*

душмани берунӣ (*ё* **бурунӣ**) душмани хориҷӣ, хасми ғайри худӣ.

Ба ҳар душмане, к-он бурунӣ бувад,
В-агар душманиҳои хунӣ бувад... *Ҷомӣ*

душмани ҷонӣ душмани қаттол.

Ҳилолӣ, душман аст он моҳу ўро дўст медорам,
Муҳаббат бин, ки аз ҷон дўстам бо душмани ҷонӣ. *Ҳилолӣ*

2. *маҷ.* рақиб; рақобаткунанда.

Ҷаври душман чӣ кунад, гар накашад толиби дўст,
Ганҷу мору гулу хору ғаму шодӣ баҳаманд. *Саъдӣ*
Дўст чун мехоҳадам расво, надорам чорае,
Мешавам расво, чӣ бок аз таънаи душман маро?! *Фузулӣ*

душман ба шакар куштан душманро бо мулоиматӣ ва чора мутеу мағлуб кардан.

Симкушон оташи зар куштаанд,
Душмани худро ба шакар куштаанд. *Низомӣ*

ДУШМАНГАЗОӢ دشمن گزائی ба ҳалокат расонидани хасм, душманкушӣ.

Зи душмангазоию хасмафканӣ
Кушода бар ў бозуи баҳманӣ. *Низомӣ*

ДУШМАНГУДОЗ دشمن‌گداز душманкуш, несту нобудкунандаи хасм.

Ҳофиз зи гирья сӯхт, бигӯ ҳолаш, эй сабо,
Бо шоҳи дӯстпарвари душмангудози ман. *Ҳофиз*

ДУШМАНӢ دشمنی хусумат, адоват, бадхоҳӣ; *муқобили* **дӯстӣ 1.**

Чун гӯсфанде сурати гург диди, душмании вай бидонистӣ ва бидонистӣ, ки душманӣ андар ваҳм бувад. *Ибни Сино*

ДУШНОМ||ДАШНОМ دشنام сухани ҳақоратомез, хорӣ, фӯҳш, носазо.

Ба душноми зишту ба овози сахт
Ба тундӣ бишӯрид бо шӯрбахт. *Фирдавсӣ*

Зинҳор забон ба фӯҳш ва душном накушой. *Авфӣ*

душном додан хорӣ кардан, ҳақорат кардан, носазо гуфтан.

Ҳама шаб дар ин ғусса то бомдод
Сақат гуфту нафрину душном дод. *Саъдӣ*

ДУШОХА دوشاخه **1.** ҳар чизе, ки ду шох ё ду тараф дорад; **2.** тавқи махсуси душоха, ки ба гардани гунаҳгорон мениҳодаанд.

Арклихон ... машоҳири давлати Булбунаро асир сохта, душохаҳо дар гардан андохт. *«Таърихи Фаришта»*

ДУШХОР دشخوار *ниг.* **душвор.**

ДУЮК *а.* دیوک *ҷ.* **дик.**

Бигирад азфори дуюк ва таъфин кунад, то вақте ки мунҳал гардад. *«Илми симиё»*

ДУЮН *а.* دیون *ҷ.* **дайн.**

Яке аз писарони худро ба ҷамъ овардани дуюн таайюн фармуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ДУӢ دوئی **1.** дутагӣ; дутарафагӣ, дуҷиҳатӣ.

Гуфтам: Уғлута мадеҳ, ин чӣ дуӣ бошад, гуфт:
Дуии ақл, ки ҳам шоҳиду ҳам машҳуд аст. *Анварӣ*

2. *маҷ.* дурӯӣ, риё, тазвир.

То дуӣ боқӣ бувад, дурӣ бувад,
Ҷон асири доғи маҳҷурӣ бувад. *Ҷомӣ*

Зи ориф ҳамон буд бозаш ҷавоб,
Ки ҳаст аз дуӣ дар раҳат печу тоб. *Бедил*

ДУҲАФТА دوهفته чордаҳрӯза; **моҳи дуҳафта** моҳи пурра, бадр.

Мар-ӯро дид чун моҳи дуҳафта
Миёни уқдаи ҳиҷрон нишаста. *Фахриддини Гургонӣ*

Сардафтари ҷумла духтаре буд,
Чун моҳи дуҳафта ахтаре буд. *Ҳилолӣ*

ДУҲОТ *а.* دهات *ҷ.* **доҳӣ.**

Маҳмуди Қирмонӣ, ки аз дуҳот, асҳоб ва мулозимони шайх Абӯисҳоқ ба мазиди рои савоб имтиёз дошт ... *«Равзат-ус-сафо»*

ДУҲУЛ دهل табл, нақора.

Дар маърака хавос ва авоми Машҳад ҷамъ буданд ва дуҳулу нақора мезаданд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

◇ **дуҳул даридан** *киноя аз* фош кардан; шармандаву расво кардан.

Сабо булбулонро дарида дуҳул,
Зи номаҳрамон рӯй пӯшида гул. *Низомӣ*

дуҳул ба (ё дар) зери гилем задан а) кори бағоят ошкорро пинҳон кардан; б) лофу даъвоҳои хушку холии хонагӣ задан, хонашери майдонғариб будан.

Дуҳул ба зери гилем, эй писар, нашояд зад,
Алам бизан чу далерон миёнаи саҳро! *Шамси Табрезӣ*

дуҳул бар дари хештан задан *киноя аз* худро машҳур сохтан ва баландовоза кардан.

Чӣ донӣ, ки ман худ чӣ фан мезанам,
Дуҳул бар дари хештан мезанам. *Низомӣ*

ДУҲУЛДАРИДА دهل‌دریده *киноя аз* расвошуда, шармандашуда.

Он шефтарони девдида,
Расвошудаи дуҳулдарида,
Азбаски занад зи ишқи ӯ дам,
Овозаи ӯ гирифт олам. *Ҷомӣ*

ДУҲУЛЗАН دهل‌زن таблзан, нақорачӣ.

Хурӯси ғунуда фурӯ кӯфт бол,
Дуҳулзан бизад бар табира давол. *Низомӣ*

ДУҲУР *а.* دهور *ҷ.* **даҳр.**

Бо вуҷуди он ки мекарданд доим хидматаш,
Таъна мезад бар мадори чарху даврони дуҳур. (1) *Фузулӣ*

ДУҶО *а.* دجا||دجی **1.** торикӣ; **2.** *маҷ.* кудурат; ғамгинӣ.

Баъд аз он гуфтанд, эй бобо, ба мо
Шоҳ пайғоме фиристод аз дуҷо. *Румӣ*

ДУҶӮӢ دوجوئی: **дуҷӯӣ кардан** дуӣ ҷустан; дар як ақида набудан.

Яке ҷӯю, Ҷомӣ, дуҷӯӣ макун,
Ба майдони ваҳдат дугӯӣ макун! *Ҷомӣ*

ДӢ دی рӯзи гузашта, дирӯз, дина.

Ин ҳама онанд, ки дӣ набуданд ва фардо нахоҳанд буд. *Низомии Арӯзӣ*

Медонед, ки дӣ гузашт ва боз наёяд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ДӮЗА||ДӮЖА دوزه||دوژه гиёҳест, ки меваи хордори он агар ба либос расад, сахт меҷаспад.

Ба дилҳо андаровезад ду зулфаш,
Чу дӯжа андаровезад ба домон. *Хаффоф*

ДӮЗАНДА دوزنده **1.** *сифати феълии замони ҳозираи* **дӯхтан; 2.** дарзӣ, хайёт.

ДӮЗАНДАГӢ دوزندگی амалу пешаи дӯзанда, хайётӣ.

Наёяд никӯкорӣ аз бадрагон,
Муҳол аст дӯзандагӣ аз сагон. *Саъдӣ*

ДӮЗАХ دوزخ *д.* ҷои гунаҳгорон дар он дунёе, ҷаҳаннам, ки гуё пур аз оташ аст.

Ман ҳеҷ надонам, ки маро он ки сиришт,
Аз аҳли биҳишт кард ё дӯзахи зишт.
Ҷомею бутею барбате бар лаби кишт —
Ин ҳар се маро нақду туро насья биҳишт. *Хайём*

ДӮЗАХӢ دوزخی мансуб ба дӯзах; ҷаҳаннамӣ, аҳли дӯзах.

Ҳурони биҳиштиро дӯзах бувад аъроф,
Аз дӯзахиён пурс, ки аъроф биҳишт аст. *Саъдӣ*

ДӮКОН دوکان *ниг.* **дуккон.**

ДӮЛ I دول **1.** *ниг.* **далв** 1.

Боз Дупайкару Тарозуву Дӯл
Аз ҳаво ёфт баҳра, беш мамӯл! *Саноӣ*

2. зарфи чӯбини чоркунчаи махрутишакл, ки дар поёнаш сӯрохе дорад ва аз он ғалла ба як қарор ба сӯрохи санги осиё мерезад.

Чун ликликест килкат бар осиёи маънӣ,
Тоҳун зи об гардад, н-аз ликлики муайян,
З-он ликлик, эй бародар, гандум зи дӯл биҷҳад,
Дар осиё дарафтад маънӣ зиҳӣ мубайян. *Румӣ*

ДӮЛ II دول маккор, ҳилагар; шаттоҳ, беҳаё.

Карда аз қуфли зулф марғулон
Баҳри дӯлию фитнаи дӯлон... *Саноӣ*

Ҷоф-ҷоф асту шӯхгину ситург,
Зинда магзор дӯлро, зинҳор! *Мунҷиқ*

ДӮЛО دولا кӯзаи об.

Зи дӯло кард об андар хануре,
Ки шӯяд ҷомаро ҳар бахткӯре. *«Луғати фурс»*

ДӮЛОБ دولاب **1.** чархаи обкашӣ аз чоҳ ва ҷӯй, чиғир.

Дили Хоқонӣ дӯлоби равонро монад,
Ҳар-ч аз ин сӯ бис(и)тонад, ба дигар сӯ бид(и)ҳад. *Хоқонӣ*

Шаҳре хуш, ободон бар лаби оби осӣ,... ки бар ин об дӯлобҳои бисьёр сохтаанд. *Носири Хисрав*

2. *маҷ.* савдогарӣ бо пули қарз; додугирифти боифрот;

✧ **(ин) дӯлоби гарданда** *киноя аз* фалак.

Машав ғофил, ки ин гарданда дӯлоб
Надорад кор ҷуз найрангсозӣ. *Убайди Зоконӣ*

ДӮЛОБА دولابه *ниг.* **дӯлоб** 1.

Чу гардад зи дӯлобае ток сер,
Расан боз дар гардан ояд ба зер. *Низомӣ*

ДӮЛОБВОР دولابوار монанди дӯлоб, гарданда, чархзананда.

Ба рақс-андар оянд дӯлобвор,
Чу дӯлоб бар худ бигирьянд зор. *Саъдӣ*

ДӮЛОБИГАРД دولابی گرد чархзананда; ✧ **гунбади дӯлобигард** *киноя аз* фалак.

То ки бар гирди замин мегардад
Курраи гунбади дӯлобигард,
Дар ҷаҳондориву кишварбахшӣ
Чун Сикандар ҳама офоқ бигард. *Анварӣ*

ДӮЛОНА دولانه меваи сурхранги себчамонанд, ки дарахти он дар кӯҳ ва дар боғҳо мерӯяд.

Дӯлонаи сурхи бӯстонӣ
Нек аст ба меъдаву ҷигар ҳам. *Юсуфии Табиб*

ДӮЛӢ دولی маккорӣ, ҳилагарӣ; шаттоҳӣ, беҳаёӣ.

Ҳамон ки буди аз ин пеш шодгунаи ман,
Кунун шудаст давоҷи ту, эй ба дӯлӣ фош. *Асҷадӣ*

Карда аз қуфли зулф марғулон
Баҳри дӯлию фитнаи дӯлон. *Саноӣ*

ДӮСИДАН دوسیدن часпидан.

Он се санг баровард, ҳар се ба ҳам дӯсида буданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ДӮСТ دوست **1.** рафиқи шафиқ, меҳрубон, ёр, ошно; *муқобили* **душман** 1.

Дӯстон аз ман дархост карданд, ки ин китобро ба порсӣ тарҷума кун. *«Таърихи Наршахӣ»*

Дӯсти мухлис беҳ аз ганҷи зари холис. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

дӯсти содиқ дӯсти ҳақиқӣ ва самимӣ, дӯсти бовафо ва ҷонӣ.

Фозиле бо яке аз дӯстони содиқ нома менавишт. *Ҷомӣ*

дусти ҷонӣ дӯсти самимӣ, дӯсти хеле наздик.

Аз ҷон тамаъ буридан осон бувад, валекин
Аз дӯстони ҷонӣ мушкил бувад буридан. *Ҳофиз*

2. маҳбуба, маъшуқа; ошиқ.

Ошиқеро, ки ғами дӯст беҳ аз ҷон набувад,
Ошиқи худ бувад у ошиқи ҷонон набувад. *Хисрави Деҳлавӣ*

дӯст гирифтан *касеро* дӯст доштан касеро.

Бад-ин хубӣ, ки офтоб аст, нашунидаем, ки касе ӯро дӯст гирифтааст ва ишқ оварда. *Саъдӣ*

дӯст доштан муҳаббат бастан, меҳр мондан, нағз дидан; хайрхоҳона назар кардан.

Ин турфа, ки дӯсттар аз ҷонат дорам,
Бо он ки зи сад ҳазор душман батарӣ. *Рӯдакӣ*

Беҳтарини имомон ва подшоҳон онҳоянд, ки шуморо дӯст доранд. *Аҳмади Дониш*

дӯст шудан ошно шудан, шинос шудан; ёру ҳамдам шудан.

Дигар туро чӣ бок, Ҳилолӣ, зи душманон,
К-он моҳ бо ту дӯст шуда, мурда душманат. *Ҳилолӣ*

ДӮСТАНГЕЗ دوستانگیز меҳрубон.

... Ки буд аз падар дӯстангезтар,
Ба душманкушӣ теғи ӯ тезтар. *Низомӣ*

ДӮСТВОР دوستوار дӯстона.

Навиштам яке номаи дӯствор,
Ки ҳам дӯст будам-т, ҳам нек ёр. *Фирдавсӣ*

ДӮСТГОН دوستگان маъшуқа, маҳбуба; ёри меҳрубон.

... Ки Роминро ба ту дидам сазовор,
Ту ӯро дӯстгонӣ, ӯ туро ёр. *Фахриддини Гургонӣ*

Ошиқ аз ғурбат боз омада бо чашми пуроб,
Дӯстгонро ба сиришки мижа баркард зи хоб,
Дӯстгон даст бароварду бидаррид ниқоб,
Аз паси парда бурун омад бо рӯи чу моҳ. *Манучеҳрӣ*

ДӮСТГОНӢ دوستگانی пиёлаи пуршаробе, ки касе дар навбати худ нанӯшида, аз рӯи муҳаббат ба дигаре медиҳад; май хӯрдан ба ёди ёр ва дӯстон.

Рав, дӯстгонӣ ор алорағми душманон,
К-он дӯстро, ки май нахӯрад, ақл душман аст. *Анварӣ*

ДӮСТДОР دوستدار дӯстдоранда, муҳиб, ошиқ.

Подшоҳе, к-ӯ раво дорад ситам бар зердаст,
Дӯстдораш рӯзи сахтӣ душмани зӯровар аст. *Саъдӣ*

Рӯзи васли дӯстдорон ёд бод!
Ёд бод он рӯзгорон, ёд бод! *Ҳофиз*

ДӮСТДОРИ دوستداری дӯст доштан, муҳаббат; меҳрубонӣ.

Ёрон зи камоли ёрии ӯ
В-аз ғояти дӯстдории ӯ
Сад нолаи зор баркашиданд,
Фарьёди ҳазор баркашиданд. *Ҳилолӣ*

ДӮСТКОМ دوستکام касе, ки кораш мувофиқи мурод ва хоҳиши дӯстон бошад; комьёб, хушбахт.

... Ки пайваста дар неъмату нозу ком
Дар иқболи ӯ будаам дӯстком. *Саъдӣ*

Бухтуннаср музаффару мансуру дӯстком боз мегашт. *«Равзат-ус-сафо»*

ДӮСТКОМӢ دوستکامی 1. мувофиқи хоҳиши дӯстон ба мақсад расидан; хушбахтӣ, саодатмандӣ.

Саховат сабаби некномӣ ва эҳсон муҷиби дӯсткомӣ ... аст. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

2. *ниг.* **дӯстгонӣ.**

Маи дӯсткомӣ бинӯшид шоҳ,
Пас он гаҳ равон шуд ба оромгоҳ. *Хоҷу*

ДӮСТКОРӢ دوستکاری *ниг.* **дӯстӣ.**

Ман аз кори ту даст боре нашустам,
Зиҳӣ пойдорӣ, зиҳӣ дӯсткорӣ! (1) *Анварӣ*

ДӮСТРӮ(Й) دوسترو(ی) он, кӣ ҳама кас ӯро дӯст медоранд, писандида, мақбул.

Ҳар кӣ бо аҳли худ вафо накунад,
Нашавад дӯстрӯю донишманд. *Саъдӣ*

◇ **душмани дӯстрӯ** *киноя аз* душмане, ки худро дӯст нишон медиҳад.

Аз душмани дӯстрӯ бипарҳез,
Чун ҳезуми хушк з-оташи тез. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ДӮСТХӮЙ دوستخوی он кӣ хислати дӯст доштан дорад, дӯстипарвар.

Кас ба такаллуф нашавад дӯстрӯй,
То ба табиат нашавад дӯстхӯй. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДӮСТӢ دوستی 1. рафоқати самимӣ, меҳрубонӣ; *муқобили* **душманӣ.**

Қасе, к-аз дӯстӣ берун ниҳад пай,
Дар оини вафо саг беҳтар аз вай! *Ҳилолӣ*

2. ишқу муҳаббат.

Эй бародар, чун иқрори дӯстӣ кардӣ, тавақкӯи хидмат мадор, ки чун ошиқӣ ва маъшуқӣ дар миён омад, моликӣ ва мамлукӣ бархост. *Саъдӣ*

дӯстӣ варзидан дӯстӣ кардан, муносибати дӯстӣ доштан.

Ҳамон беҳтар, ки бо он моҳи дилдор
Нуҳуфта дӯстӣ варзам паривор. *Низомӣ*

ДӮХ دوخ луҳ, гиёҳест, ки аз он бӯрьё мебофанд ва ё харбуза меовезанд.

Рӯи маро ҳаҷр кард зардтар аз зар,
Гардани ман ишқ кард нармтар аз дӯх.
Шокири Бухорӣ

ДӮХТАН I دوختن васл кардани ду порчаи матоъ бо ресмон ва сӯзан, дарздӯзӣ кардан.

Яке гуфташ, эй хисрави некрӯз,
Қабое зи дебои чинӣ бидӯз. *Саъдӣ*

Ҷароҳатҳои ин дилро ба сӯзан хостам дӯзам,
Ҳама гуфтанд: Он мижгон ба ғоят тири дилдӯз аст.
Ибни Ямин

ДӮХТАН II دوختن *ниг.* **дӯшидан.**

Тафи сиёсаташ аз деву димна сохта хаф,
Қафи кифояташ аз шери фитна дӯхта шир.*

ДӮШ I دوش китф, шона; қисми болоии тахтапушт; тахтапушт.

Нобиное дар шаби торик чароғе дар даст ва сабӯе бар дӯш дар роҳ мерафт, фузуле ба вай расид. *Ҷомӣ*

Либоси хеш чун бар дӯши ӯ дид,
Гиребонаш гирифту зуд пурсид ... *Ҳофиз*

дӯш ба дӯш китф ба китф; паҳлӯ ба паҳлӯ, паҳлӯи ҳам; якҷоя.

Ба хоб шайхи ҳарам дид дӯш мастеро,
Нишаста бар дари Каъба ба Хизр дӯш ба дӯш.
Камоли Хуҷандӣ

дӯш бар дӯш а) *ниг.* **дӯш ба дӯш.**

Дарахтонаш фитода дӯш бар дӯш,
Намуда меваю ҳосил фаромӯш. *Мулҳам*

б) паиҳам, пайваста.

Дӯш бар дӯш равад донаи ашкам зи назар,
Ҳалқа дар ҳалқа бувад силсилаи тӯфонро. *Махфӣ*

ДӮШ II دوش шаби гузашта, дишаб.

Нагзарад бар ҳеҷ кас аз ошиқон
Он чи дӯш аз ишқ бар чокар гузашт. *Анварӣ*

Дӯш дар турраи ӯ даст задам, гуфт ба ноз:
Хештанро зи чӣ дар доми бало афкандӣ? *Шоҳин*

ДӮШИДАН دوشیدن ҷушидани шири гов, гӯсфанд, буз ва ғ.

... Ки чӯпононам он ҷо шир дӯшанд,
Парасторонам ин ҷо шир нӯшанд. *Низомӣ*

Мо шири он бидӯшем ва бихӯрем.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ДӮШИЗА دوشیزه духтари шавҳарнакарда, бокира; духтар.

Бас аст ин шараф хӯи покизаро,
Ки монад зани хуб дӯшизаро. *Абӯшакури Балхӣ*

Маро бар дабистони дӯшизагон
Супурданд чун барқ дар найситон. *Шоҳин*

ДӮШИН||ДӮШИНА دوشین||دوشینه шаби гузашта; шабина, дишаба.

Сабоҳ пир ... аз кайфияти ҳоли дӯшина тафтиш намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Дӯшина куҷо рафтию меҳмони кӣ будӣ?
Дил бе ту ба ҷон буд, ту ҷонони кӣ будӣ? *Ҳилолӣ*

шаби дӯшин шаби гузашта.

Гарчи шабҳои васл буд хушам,
Шаби дӯшин зи шакли дигар буд. *Анварӣ*

ДӮШО دوشا ширдиҳанда, ширдеҳ, ҷӯшоӣ (сифати гов, гӯсфанд, буз ва ғ.).

Ҳамон гови дӯшо ба фармонбарӣ,
Ҳамон тозӣ асби раманда фарӣ. *Фирдавсӣ*

Зи говон саду сӣ ҳазор аз шумор,
Зи мешони дӯшо ҳазорон ҳазор. *Асадӣ*

ДӮШОБ||ДӮШОБА دوشاب||دوشابه шира ва шарбати ангур, хурмо ва ғ., ширинӣ.

Бештар ҳалвои мағзӣ будӣ аз дӯшоб карда ва он чи аз он ҷо хостӣ, бештар қинторӣ будӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

Вайро орзу он шуд, ки ду нони гарм бувад ва дӯшоб, ки бихӯрад. *Ҷомӣ*

ДӮШОБДИЛ دوشابدل шахсе, ки дилаш ҳар замон чизе хоста меистад; булҳавас, бамазахӯрак.

Ин ҳаваспешагони комталаб
Ҳама дӯшобдил, ту шаккарлаб. *Зиё*
Айши худро талх созад ошиқи дӯшобдил,
Хуш наёяд шаккару ширинӣ аз Хисрав маро. *Хони Холис*

ДӮШОДӮШ دوشادوش *ниг.* **дӯш I (дӯш ба дӯш).**

То расиданд ҳар ду дӯшодӯш
Дар биёбоне аз бухор ба ҷӯш... *Низомӣ*

ДӮҒ دوغ ҷурғоте, ки гуппӣ зада равғани он гирифта шудааст, мости беравған.

Ҳар касе дар баҳона тезхуш аст,
Кас нагӯяд, ки дӯғи ман туруш аст. *Низомӣ*

Хешро з-аҳли ҳақ кунад ба дуруғ,
То ситонад баҳои тарраву дӯғ. *Ҷомӣ*

ДӮҒБО دوغبا мостоба.

Туркиямро дар ин ҳабаш нахаранд,
Лоҷарам дӯғбои хуш нахӯранд. *Низомӣ*

ДӮҲН *а.* دهن равған; **дӯҳни мисрӣ** равғане, ки аз шираи навдаи дарахти баласон мекашанд.

Бале, ноқиди мушк ё дӯҳни мисрӣ
Ба ҷуз сир ё ганданое насбӣ. *Хоқонӣ*

ДӮҲНУЗЗАНБАҚ *а.* دهن‌الزنبق равғани гули занбақ.

Дар масраҷаи сиёҳ таъбия кунад ва дӯҳнуззанбақ бар болои он резад. *«Илми симиё»*

ДӮҲНУЛБАҚАР *а.* دهن‌البقر равғани гов, равғани зард, ки аз ширу қаймоқ мегиранд.

Ва агар дӯҳнулбақар хоҳад, шири гов биҷӯшонад ва биёмезад ва бибинад, ки об шудани ӯ бар чӣ сон аст. *«Илми симиё»*

Ё

Ё I يا ҳарфи ҳафтӯми алифбои ҳозираи тоҷикӣ. Ҳарфи ё ба ҷои таркиби ду ҳарфи алифбои арабии тоҷикӣ: ёй ва алиф навишта мешавад, мас. 'ёд — ياد', 'дунёе — دنيا'.

Ё II يا *пайвандак* маъноҳои ихтиёр, имтиёз ва инчунин тардиди мобайни ду чиз ва ё зиёда аз онро ифода менамояд; дар ҷумла як бор ё такроран зикр меёбад.

Чунон шуд ки гуфтӣ тирози нах аст,
Ва ё пеши оташ пихода ях аст. *Фирдавсӣ*
Ё васли туро иноятe бояд,
Ё ҳаҷри туро ниҳояте бояд. *Анварӣ*
Ё макун бо пилбонон дӯстӣ,
Ё бино кун хонае дархурди пил. *Саъдӣ*

Ё III *а.* يا *калимаи нидо ва хитоб* эй!, хой!

Ё хаёли рӯи маъшуқ, эй аҷаб,
Ҷоми заҳролуд ҳалвое хуш аст. *Анварӣ*

Бирьёнӣ гуфт: Ё шайх, туро чӣ воқеъ шуда ва ин чӣ ҳолат аст? *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

ё раб(б)! эй худо!

Қай диҳад даст ин ғараз, ё раб, ки ҳамдастон шаванд
Хотири маҷмӯи мо, зулфи парешони шумо. *Ҳофиз*
То даст баровардӣ з-он ғамза ба хунрезӣ,
Бар чарх равад ҳар дам аз дасти ту «ё раб»-ҳо. *Ҷомӣ*

ё ҳай! бархезед!, бедор шавед!

«Ё ҳай!» чу шунид гӯши Лайлӣ,
Бо Ҳайи араб намуд майле. *Ҳилолӣ*
Чинори сабзу сад гулдаста бо вай,
Навои булбулаш гулбонги «ё ҳай!» *Ҳилолӣ*

ЁБАНДАГӢ يابندگی пайдокунандагӣ, ба мурод расидан.

Наёбад мурод он, ки ҷӯянда нест,
Ки ҷӯяндагӣ айни ёбандагист. *Хоҷу*

ЁБИР يابر замине, ки подшоҳ ба тариқи инъом ба касе бахшидааст.

Камтарин ёбире зи эҳсонат
Мулки Фағфуру Қайсару ройи аст. *Алии Шатранҷӣ*

ЁБИС *а.* يابس хушк; ◊ **ёбису ратб** *киноя аз* ҳарзагӯӣ, суханҳои пасту баланд; *муқ.* **ратб (ратбу ёбис)** б).

ЁБУ يابو аспи боркаш.

Аспи аз қисми сейӯм аз шасту панҷ то ҳафтод танга ва қимати ёбу аз дувоздаҳ танга то бист танга. *«Таърихи Фаришта»*

Мезад ӯ қамчию он ёбуи тотуталъат
Пой мемонд чу нозуксанамон қад-қади ҷав. *Шоҳин*

ЁВА ياوه 1. нопадидшуда, гумшуда.

Ёва гардад уштури ноёби ту,
Ҷуст шав дар ҷустуҷӯ, бишитоб ту! *Шоҳидӣ*
Кофиракро ҳайкале буд ёдгор,
Ёва дид онрову гашт ӯ беқарор. *Румӣ*

ёва кардан гум кардан.

Забони мӯр ба Осаф дароз гашт, равост.
Ки хоҷа хотами Ҷам ёва карду боз наҷуст. *Ҳофиз*

2. *маҷ.* гумроҳ; *муқ.* **ёфа I**; 3. беҳуда, ботил, бемаънӣ, ҳарза; сухани беҳуда ва пуч.

Ҳама ёва, ҳама хому ҳама суст
Маонӣ бо ҳикоят то пасованд. *Лабибӣ*
Эй ҳаво карда зери бор туро,
Бо чунин ёваҳо чӣ кор туро?! *Саноӣ*

ёва гаштан а) гум шудан.

Андар он ҳаммом пур мекард ташт,
Гавҳаре аз духтари шаҳ ёва гашт. *Румӣ*

б) беҳуда гаштан, ҳарзагардӣ кардан.

Агар ман дар он доварӣ будаме,
Аз ин ёва гаштан баросудаме. *Низомӣ*

ёва гуфтан ҳарза гуфтан, беҳуда гуфтан.

Чу дархурди гӯянда н-ояд ҷавоб,
Сухан ёва гуфтан набошад савоб. *Низомӣ*

4. беҳудагӯӣ, ҳарзагӯӣ.

Маро аз шеър гуфтан нанг меояд аз он, Шоҳин,
Ки дорад ҳар ҳарифи ёва номи шоирӣ, ман ҳам.
Шоҳин

ЁВАГАРД یاوه گرد беҳудагард, оворагард, саргардон; гумроҳ.

Эй бехабарон, ки панд гӯед,
Баҳри дили ёвагард моро.... *Хисрави Деҳлавӣ*

ЁВАГАРДӢ یاوه گردی беҳудагардӣ, оворагардӣ, саргардонӣ; гумроҳӣ.

Аз ёвагардиҳои дил, аз ҷустуҷӯи некувон,
Ман аз ҷаҳон овораам, сабрам зи ман оворатар.
Хисрави Деҳлавӣ

ЁВАГАШТА یاوه گشته гумшуда, мафқудшуда.

Шутури ёвагашта бо ҳама соз
Бар дари сорбон расид фароз. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЁВАГӢ یاوگی гумшуда, гумгашта; парокандашуда, бе назму тартиб худсарона ҳар сӯ раванда.

Бештар лашкариёни Шом ва Миср ёвагиён ва мунҳазимони султон Ҷалолиддин буданд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

ЁВАГӮ(Й) یاوه گو(ی) ҳарзагӯй, беҳудагӯй.

Ҳамнишине, ки нофабӯй бувад,
Хубтар з-он, ки ёвагӯй бувад. *Низомӣ*

Набояд, ки хисрав бувад ёвагӯй,
Ба душман диҳад ёвагӯй обрӯй. *Абӯшакури Балхӣ*

ЁВАДАРО(Й) یاوه درا(ی) ҳарзагӯй.

Эй ҳакимони расадбин, хати аҳкоми шумо
Ҳама ёвасту шумо ёвадароед ҳама. *Хоқонӣ*

ЁВАНД یاوند подшоҳ.

Чу ёвандон ба маҷлис май гирифтанд,
Зи маҷлис маст чун гаштанд, рафтанд. *Рӯдакӣ*

ЁВАПАЙМО(Й) یاوه پیما(ی) беҳудагӯй, ҳарзагӯй.

Эй ҳарзадарою ёвапаймой
В-эй шефтарою бесару пой...*

ЁВАР یاور 1. ёридиҳанда, мададгор.

Ёвари ман фатҳу нусрат бошад андар корзор,
То бувад дар фатҳу нусрат теғи ӯ ёвар маро. *Муиззӣ*

Ки ҳастам ба ҷон меҳрубон модарат,
Ба ҳар орзу рӯзу шаб ёварат. *Савдо*

2. мувофиқ, ҳамкор.

Якеро бо забон дил нест ёвар,
Якеро ину он — ҳар ду ситамгар.
Фахриддини Гургонӣ

ёвар гаштан (ё **шудан**) мададгор шудан, ёрирасон гаштан, дастьёр шудан.

Ба кори нек гардад ёвари ту,
Ба кӯи некномӣ раҳбари ту! *Ҷомӣ*

Агар сар дароранду ёвар шаванд,
Ба мо ҷониби шаҳр раҳбар шаванд. *Саидо*

3. дастаи ҳован, ӯғурдаста.

Қадар аз сари гурзи ӯ сохт ёвар,
Қазо аз сари хасми ӯ кард ҳован. *Низорӣ*

ЁВАРИБАХШ یاوری بخش ёридеҳ, кӯмакрасон.

Бузурго, бузургидеҳо, бекасам,
Туӣ ёварибахшу ёрирасам. *Фирдавсӣ*

ЁВАРИДЕҲ یاوری ده мададгор, ёридиҳанда.

Ҳама зердастему фармонпазир,
Туӣ ёваридеҳ, туӣ дастгир. *Низомӣ*

ЁВАРӢ یاوری ёрӣ, мададгорӣ.

Вой бар он мардию номоварӣ,
К-аз ту ба ғайре нарасад ёварӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

ёварӣ додан мададгорӣ кардан, ёрӣ додан.

Ғуломе тавоно ба хидматгарӣ,
Ки дар кори сахтат диҳад ёварӣ. *Ҷомӣ*

ёварӣ кардан (ё **намудан**) мадад расондан, ёрмандӣ кардан.

Чу бахтам ёварӣ бинмуд имрӯз,
Ба дидори туам гардонд фирӯз. *Фахриддини Гургонӣ*

ёварӣ сохтан ёрӣ расонидан.

Надонист қозӣ, ки аз доварӣ
Киро созад аз ин ду тан ёварӣ. *Савдо*

ёварӣ хостан мадад пурсидан, ёрӣ ҷустан.

Ба пеши ниё шуд ба хоҳишгарӣ
В-аз ӯ хост дастуриву ёварӣ. *Фирдавсӣ*

ёварӣ ҷустан ёрӣ хостан, мадад хостан.

Дар соҳати ҷаҳон зи ҷаҳон ёварӣ маҷӯй,
Дар об ғарқа гарду зи моҳӣ амон маҳоҳ. *Хоқонӣ*

ЁВАТОЗ یاوه تاز беҳудатоз, беҳудакор.

Андар ин зиндон бимонд ӯ мустамир,
Ёватозу таблхор асту музир. *Румӣ*

ЁД یاد 1. хотир, хотира, ҳофиза.

Танҳо на падар зи ёди ман шуд,
Худ ёди ман аз ниҳоди ман шуд. *Низомӣ*

2. ба хотир овардан; дар хотир нигаҳ доштан.

Чун ба ёдат хона дар кӯи фаромӯшон кунам,
Ёд кун гоҳе фаромӯшони кӯи хешро. *Мушфиқӣ*

Савдо, чу ту ҳеҷ кас мабодо
Дар ёди баҳор дида пурнам! *Савдо*

ёд будан *аз касе* ба хотир овардан касеро.

Он рӯз мабодо, ки кунам аз ту фаромӯш,
Ҳарчанд ки рӯзе зи манат ёд набошад.
Хисрави Деҳлавӣ

ёд гирифтан а) омӯхтан, аз худ кардан.

Ёд гир ин ҳикояти мавзун!
Чӣ кунӣ ёди Лайлию Маҷнун? *Ҳилолӣ*

б) ба хотир овардан, ёдоварӣ намудан.

Ҳам эдар нишинем имрӯз шод,
Зи Қовусу гурдон нагирем ёд. *Фирдавсӣ*

ёд додан *аз касе, чизе* ба хотир оварондани ёди касе, чизе.

Бе гули рӯи ту ҳар гул, ки ба бустон бинем,
Медиҳад ёд зи доғи дили пурҳасрати мо. *Ибни Ямин*

Лаъли ҷонбахшат, ки ёд аз оби ҳайвон медиҳад,
Зиндаро ҷон меситонад, мурдаро ҷон медиҳад.
Ҳилолӣ

ёд доштан дар хотир (ҳофиза) доштан.

Дар ҳама Ғур мӯҳкамтар аз он ҳисоре нест ва кас ёд надорад, ки онро ба қаҳр бикушодаанд.
«Таърихи Байҳақӣ»

Зулфи дилбар доми роҳу ғамзааш тири балост,
Ёд дор, эй дил, ки чандинат насиҳат мекунам. *Ҳофиз*

ёд кардан а) ба хотир овардан.

З-омада шодмон бибояд буд
В-аз гузашта накард бояд ёд. *Рӯдакӣ*

б) зикр кардан, баён кардан, гуфтан.

Султон фармуд, ки аҳли қазоро пеши ӯ ёд кунед. *«Таърихи Наршахӣ»*

Шаҳаншаҳ пеш хонд он ҳар дувонро,
Бар эшон ёд кард ин достонро. *Фахриддини Гургонӣ*

в) хотиррасон намудан, қайд кардан, навиштан.

Номае набишт... ва он ҷо ёд кард, ки ин мард аҳл ва хирадманд аст. *Авфӣ*

ёд овардан а) ба хотир овардан.

Чу ёд орад зи модар, аз бародар,
Бичӯшад ҳамчу уди тар бар озар.
Фахриддини Гургонӣ

б) *маҷ.* фикр кардан, андеша намудан.

Таҳамтан бад-ӯ гуфт: Як ҳафта шод
Бибошем, то посух орем ёд. *Фирдавсӣ*

в) зикр кардан.

Ҷуз ӯ ҳаргиз андар дили ман мабод,
Ҷуз аз вай бари ман маёред ёд. *Фирдавсӣ*

ёд омадан ба хотир омадан.

Бад-он гоҳ ёд оядат ростӣ,
Ки вайрон шавад кишвар аз костӣ. *Фирдавсӣ*

ёд сохтан ба хотир овардан, ёдоварӣ намудан.

Сайидо, ҳамсӯҳбатон моро намесозанд ёд,
Ғунчасон аз тангдастиҳо фаромӯшем мо. *Сайидо*

ёди *чизе* **бурдан** ба хотир овардан чизеро.

Ҳар гоҳ ки ёди рухи хуби ту барам,
Дар боғ равам, бар гули насрин гузарам
В-аз ҳасрати он чашм, ки рафт аз назарам,
Дар пеш ниҳам наргису хуш менигарам.
Хисрави Деҳлавӣ

ёди *касеро, чизеро* **гирифтан** касеро, чизеро ба хотир овардан, ёдоварӣ намудан.

Амири Хуросон гуфт: Ҳама неъмат моро ҳаст, аммо бонстӣ, ки амир Бӯҷаъфарро бидидӣ, акнун, ки нест, боре ёди ӯ гирем. *«Таърихи Систон»*

Гаҳ номи гуле гирам, гаҳ ёди гулистоне,
З-ин гуна дарандозам ҳар ҷо сухан аз рӯят.
Хисрави Деҳлавӣ

ёди *касе, чизе* **кардан** ба хотир овардан касеро, чизеро; зикр кардан касеро, чизеро.

Ҳарчанд пири хастадилу нотавон шудам,
Ҳар гаҳ ки ёди рӯи ту кардам, ҷавон шудам. *Ҳофиз*

Накунам ёди баҳору наравам сӯи чаман,
Чӣ кунам, дил накушояд зи баҳору чаманам. *Ҳилолӣ*

аз ёд бурдан аз хотир баровардан, фаромӯш кардан.

Зулфи чун анбари хомаш кӣ бибӯяд, ҳайҳот,
Эй дили хомтамаъ, ин сухан аз ёд бибар. *Ҳофиз*

Дӣ пири майфурӯш, ки зикраш ба хайр бод,
Гуфто: Шароб нӯшу ғами дил бибар зи ёд. *Ҳофиз*

аз ёд рафтан аз хотир берун шудан, фаромӯш шудан.

Ало, эй ҳамнишини дил, ки ёронат бирафт аз ёд!
Маро рӯзе мабод он дам, ки бе ёди ту биншинам.
Ҳофиз

Ҳар кӣ ҳамдӯши ту шуд, марг равад аз ёдаш,
Қади раънои ту ҳамсояи умри абад аст. *Сайидо*

аз ёд шудан аз ёд рафтан, фаромӯш шудан.

Бад-он ганҷҳо ончунон шод шуд,
Ки ганҷинаи Румаш аз ёд шуд. *Низомӣ*

аз ёди *касе* **фориғ будан** ба хотир наовардан, фаромӯш кардан касеро.

Гарчи ёрон фориғанд аз ёди ман,
Аз ман эшонро ҳазорон ёд бод! *Ҳофиз*

ба ёд омадан ба хотир омадан.

Мурғи беболу паре дидам, дилам омад ба ёд,
Нолаи ҷуғзе шунидам, манзилам омад ба ёд. *Сайидо*

3. бедорӣ; ҳуш, ҳушьёрӣ.

... Ки Афросиёбаш ба сар барниҳод,
Набудӣ ҷудо з-ӯ ба хобу ба ёд. *Фирдавсӣ*

◇ **ёдат ба хайр, ёдаш ба хайр** иборае аст, ки ба тариқи навозиш ё лутф ба кор бурда мешавад.

Ёдам намекунию зи ёдам намеравӣ,
Ёдат ба хайр, ёри фаромӯшкори ман.*

Маст аст ёру ёди ҳарифон намекунад,
Ёдаш ба хайр, соқии мискиннавози ман! *Ҳофиз*

ба ёди *касе* **ҷом пур кардан** барои саломатии касе бода нӯшидан.

Париҷеҳр туркони тубиҳиром
Ба ёди маликзода пур карда ҷом... *Хоҷу*

ЁДБУД یادبود **1.** чизе, ки ба тариқи ёдгорӣ ба касе медиҳанд, ҳадьяе, ки дӯсте ба дӯсте медиҳад, ёдгорӣ.

Ба хонаи ту дигар аз матои бандари ҳаҷр
Ба ёдбуд равон мекунам қатор-қатор. *«Баҳори Аҷам»*

2. ба хотир овардан, ёдоварӣ.

Фаромӯшам шавад аз ваъдаат з-он гуна даст аз по,
Ки баҳри ёдбудаш ришта бар ангушти по бандам.
«Баҳори Аҷам»

ЁДГИР یادگیر касе, ки ёд ва ҳофизаи нағз дорад.

Гузиданд пас мӯбаде тезвир,
Сухангӯю бинодилу ёдгир. *Фирдавсӣ*

ЁДГОР یادگار ёддошт, хотира; асар.

Набошад ҳаме неку бад пойдор,
Ҳамон беҳ, ки некӣ бувад ёдгор! *Фирдавсӣ*

Парвона рафт, нашъа париду қадаҳ шикаст,
Аз шамъ ёдгор ба ҷуз чашми тар намонд. *Сайидо*

ёдгор навиштан хотира боқӣ монондан, асар гузоштан.

Баҳри аҳбоб бар саҳифаи даҳр
Нуктае чанд ёдгор навишт. *Ҷомӣ*

ЁДДОШТ یادداشت **1.** чизе, ки барои хотира менависанд; ҳар аломат ва нишоне, ки барои ёдоварӣ мегузоранд;

2. ҳофиза, хотира.

Маҳсусоти хоси ботин низ ҳам панҷанд: ҳисси муштарак ва қуввати маъмура ва қуввати хаёлу фикр ва қуввати ваҳму қуввати ёддошт. *Ибни Сино*

ЁДКАРД یادکرد **1.** ёдоварӣ, тазаккур.

Ҳама дида пурхуну рухсора зард
Забон аз Сиёвуш пур аз ёдкард. *Фирдавсӣ*

2. хотира, ёдбуд.

Пас ибтидо ба ҳадиси ӯ кунем, то ин китоб ба ёдкарди ӯ азиз гардад. *«Таърихи Систон»*

ЁДОВАРД یادآورد тӯҳфаи ёдбуд, ҳадьяи хотиравӣ, ёдгорӣ.

Ҳамчунон... баъзе ёдовард аз атоёи нафиса ба ман дода, маро видоъ фармуд. *Аҳмади Дониш*

ЁДОВАРӢ یادآوری ба хотир овардан, тазаккур.

Мӯҷиби ёдоварии аҳбоб шавад, то бошӣ ва набошӣ, бимирӣ ва намирӣ. *Аҳмади Дониш*

ёз یاز *асоси замони ҳозираи* **ёзидан.**

ЁЗ یاز араш, миқдоре аз саранг̌уштони даст то оринҷ, ки воҳиди ченкунии дарозист.

Гуроза баромад ба сони гуроз,
Дирафше барафрохта ҳашт ёз. *Фирдавсӣ*

Шуда ба чашми ман аз шодии зиёрати ту
Ду сол ҳамчу ду рӯзу ду мил ҳамчу ду ёз. *Ломеӣ*

ЁЗИДАН یازیدن 1. дароз кардан ба сӯи чизе, мас. дастро.

Биёзид Ҳушанг чун шер чанг,
Ҷаҳон кард бар деви настӯҳ танг. *Фирдавсӣ*

Биёзид бозуву бикшуд даст,
Дар ӯ қуфли симин ба ҳам даршикаст. *Хоҷу*

даст ёзидан *ба чизе* даст дароз кардан; *маҷ.* қасд кардан ба чизе.

Ба хуни Сиёвуш биёзид даст,
Ҷаҳоне ба бедод баркард паст. *Фирдавсӣ*

Бар оташ бинеҳ хоста ҳар чӣ ҳаст,
Нигар, то наёзӣ ба як чиз даст. *Фирдавсӣ*

фурӯ ёзидан фурӯ кашидан, дароз кардан ба поён.

Дар сар дорӣ магар, ки ҳаргиз
Дасте ба сарам фурӯ наёзӣ? *Анварӣ*

2. *маҷ.* ба чизе оҳанг кардан, қасду ирода кардан, майл намудан.

Кунун аз гузашта макун ҳеҷ ёд,
Сӯи оштӣ ёз бо Кайкубод. *Фирдавсӣ*

3. болидан, нумув кардан; 4. *маҷ.* дароз шудан; ҷорӣ ва равон шудан.

Ба кӣ рӯй орад давлат, ки бар ӯ наравад,
Ба кӯҷо ёзад Ҷайҳун, ки дарьё нашавад. *Манучеҳрӣ*

ЁЗОН یازان 1. ёзанда, баландшаванда; *маҷ.* баланд, баландқомат.

Он қади рақсони ёзон чун синон
Гашт дар пирӣ дуто ҳамчун камон. *Румӣ*

2. дарозкунон.

Аё, ба пои ту ёзон фалак ба дасти адаб,
Ва ё ба сӯи ту нозир қазо ба айни ризо. *Анварӣ*

Ба гаҳи луқма ҳамчу хар тозон,
Ба гаҳи шаҳва чун сабӯъ ёзон. *Саноӣ*

3. *маҷ.* қасдкунон, майлкунон; 4. нумӯкунон, рушдкунон, нашъунамокунон.

Ҳамчу шохи бед ёзон чаппу рост,
Гаҳ зи бодаш гуна-гуна қиссаҳост. *Румӣ*

ЁЙ||Ё یای||یا номи ҳарфи сию дуюми алифбои арабии тоҷикӣ ی, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 10 баробар аст.

ЁЙЛОҒ||ЁЙЛОҚ||ЯЙЛОҒ||ЯЙЛОҚ *т.* یایلاغ||یایلاق||ییلاغ||ییلاق ҷои сералафи хушобу ҳаво, ҷои тобистонгузаронӣ.

Эшон гуфтанд: Ҳақ ба ҷониби туст ва қарор чунон аст, ки баъдальявм гузаштаро ёд накунем ва юртҳои ёйлоқ ва қишлоқ ба ростӣ бахш кунем. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ЁЙЛОҚМИШӢ *т.-м.* یایلاقمیشی тобистонгузаронӣ.

Уруқту онро [қалъаро] ба султон Бадриддин бозгузошт ва бар азми ёйлоқмишӣ мутаваҷҷеҳи Табрез шуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ЁҚАНД یاکند ёқут.

Куҷо ту бошӣ, гарданд бехатар хубон,
Ҷамастро чӣ хатар ҳар куҷо бувад ёқанд.
Шокири Бухорӣ

ЁЛ یال 1. мӯи гардани асп ва чорпоҳои дигар.

Ҳама ёли асп аз карон то карон
Барандуда мушку маи заъфарон. *Фирдавсӣ*

Фитод аз сутурон зи рафтор сум,
Фиганданд аз заъфи тан ёлу дум. *Ҳотифӣ*

2. гардан.

Ба бозӣ бигӯянд ҳамсоли ман:
Ба хок андаромад чунин ёли ман. *Фирдавсӣ*

3. китф.

Ҳуду Геву Руҳҳому чандин сарон,
Ниҳоданд бар ёл гурзи гарон. *Фирдавсӣ*

4. *маҷ.* бозу.

Бибӯсид модар ду ёлу бараш,
Ҳаме офарин хонд бар пайкараш. *Фирдавсӣ*

Барафрохт ёлу бағал баркушод,
Бинайваст тире дигар раҳ чу бод. *Хоҷу*

◇ **ёли ялон** китфу бозуи паҳлавонона; ҷусса ва қаду қомати паҳлавонона.

Пас омад бад-он пайкари парниён,
Ки ёли ялон дошт, фарри каён. *Фирдавсӣ*

ёли ялонро ба банд даровардан китфу бозуи паҳлавонро бастан.

Зи хартум созанд печон каманд,
Дароранд ёли ялонро ба банд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ёлу купол (ё гупол) қавиҷуссагӣ, тану тӯш; **ёл бастан** а) мағрурӣ кардан, худнамоӣ кардан; б) муориз шудан.

Маро чӣ ҷон, ки касе баҳри ман кашад шамшер,
Маро чӣ ҳол, ки бар ман касе бибандад ёл.*

ёл кашидан *аз касе* гарданкашӣ кардан, рӯ тофтан аз касе.

Аз ӯ расида ба ту нақд сад ҳазор дирам,
Зи банда будани ӯ чун кашид шояд ёл? *Унсурӣ*

ЁЛАЙТА *а.* یالیت эй, кош!, кошки! (дар ҷумлаҳои арабӣ меояд).

Мезанам наъра дар ин равза уюн
Халқро «ёлайта қавми яъламун». *Румӣ*

ЁМ *т.-м.* یام 1. аспе, ки дар чопархонаҳо барои иваз кардан бо аспи дигар нигоҳ дошта мешуд, аспи барид.

Дар ин чанд сол... ём ва саворӣ ва тарғу ва алафаву улуфа ва ғайра бар ҳеҷ вилоят ҳаволат нарафта ва наситадаанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

2. *маҷ.* ҷое ва маҳалле, ки аспҳои чопарҳоро иваз мекарданд.

Ба мӯҷиби фармон дар мароҳил ёмҳо вазъ карданд ва ихроҷоти ҳар ёме муқаррар аз маъкули муҳофизон ва алиқи аспон ва ғайри он мураттаб доштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

3. писари Нӯҳи пайғамбар, ки гӯё дар тӯфони ӯ ғарқ шудааст.

ЁН یان хазьён, сафсата, сухани пуч.

Бо сухани ту ҳама суханҳо ён аст,
Бо ҳунари ту ҳама ҳунарҳо бекор. *Фаррухӣ*

ёр یار *асоси замони ҳозираи* ёрастан.

ЁР یار **1.** дӯст, рафиқ.

Даст дар сӯроҳҳо дорӣ, зи мор андеша кун,
Ёрро ҳам ёр ҳаст, аз ёри ёр андеша кун.*

Ёрон чу ҷавоб гӯш карданд,
Аз гуфтаи худ хамӯш карданд. *Ҳилолӣ*

ёри куҳан ёри дерина, дӯсти қадим.

Аз ёри куҳан намекунӣ ёд,
Ин пешаи нав муборакат бод. *Ҷомӣ*

2. ҳамкор, шарик; мувофиқ.

Маъшуқа ба ранги рӯзгор аст,
Бо гардиши рӯзгор ёр аст. *Анварӣ*

Ёре дар паҳлӯи ӯ истода буд, ки номи ӯ Холид бинни Асад буд. *«Таърихи Табарӣ»*

ёр гаштан мувофиқ будан, ҳамроҳ будан, якҷоя шудан.

Илмат ба амал чу ёр гардад,
Қадри ту яке ҳазор гардад. *Ҳилолӣ*

ёр кардан ҳамроҳ кардан.

Ҳоҷат наояд, ки чизи дигар ҷуз араз ба вай ёр кунӣ, то ӯро пиндорӣ, ки мавҷуд аст. *Ибни Сино*

ёр шудан а) ҳамроҳ шудан.

Аз аҳли Бухоро бузургон ва меҳтарон ба вай ёр шуданд ва рафтанд ва ҳарб карданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Нозанинро хӯи хуш чун бо малоҳат ёр шуд,
Ҳар кӣ рӯи ӯ бидид, аз умр бархурдор шуд. *Исмат*

б) ҳамроҳ ва мувофиқ шудан, соз шудан, ҷӯр шудан.

Чун ба сухан ёр шавад сози ӯ,
Ҷон ба ҳарифон диҳад овози ӯ. *Ҷомӣ*

3. маҳбуб, маъшуқ; маҳбуба, маъшуқа.

Аз ёр шиква кардаму дорам зи инфиол
Хат бар замин зи шӯхии гуфтор мекашам. *Сайидо*

4. ҷуфт; зан.

Гар ту пирӣ, ёри дигар боядаш,
Ҳамдаме аз ту ҷавонтар боядаш. *Ҷомӣ*

ёри мусоид рафиқи мувофиқ; маҳбуби мувофиқ; ҷуфти (зани) мувофиқ.

Шабобу ёри мусоид хуш аст ҳар ду ба ҳам,
Мабур зи ёри мусоид ба рӯзгори шабоб. *Муиззӣ*

ёри ноҳампой дӯсти бевафо, зан ва ё рафиқи номувофиқ ва носозгор.

Неку бад дон дар ин сипанҷсарой
Ҷуфти баддасту ёри ноҳампой. *Саноӣ*

5. дағеҷ, авсун, занҳои ду бародар нисбат ба якдигар.

Чи некӯ сухан гуфт ёре ба ёре,
Ки то кай кашем аз хусур зиллу хорӣ? *«Луғати фурс»*

6. монанд, ҳамто, назир.

Набуд чун ту малик дар ҷаҳон ҷаҳондоре,
Наёфарид худои ҷаҳон туро ёре. *Муиззӣ*

◇ **ёри ғор** а) лақаби халифаи якум Абӯбакр, ки дар вақти ҳиҷрати (гурехтани) Муҳаммад аз Макка ба Мадина шарики азобу машаққати роҳ буда, аз ҷумла дар ғоре ҳамроҳи Муҳаммад пинҳон шуда будааст; б) ҳар як рафиқи шафиқ ва содиқ.

Ба он хоки қадам ҷон ҳамнишин аст,
Ба он чоҳи зақан дил ёри ғор аст. *Камоли Хуҷандӣ*

ёр шудани бахт (*ё* **толеъ**) мувофиқ ва мусоид шудани бахту толеъ.

Дилам зи кӯшиш хун гашту коми дил нарасид,
Чӣ суд дорад кӯшиш, чу бахт ёрам нест. *Хисрави Деҳлавӣ*

Чунин дар хоб дид он бахтбедор,
Ки давлат шуд ғулому толеаш ёр. *Ҳозиқ*

ЁРА I یاره дастбанд, дастпона.

Магар модарат бар сар афсар надошт,
Ҳамон ёраву тавқу зевар надошт? *Фирдавсӣ*

Абиру мушкаш андар гесувон кард,
Зи гавҳар ёрае дар бозувон кард. *Фахриддини Гургонӣ*

Суриву суман ба ҳам нишаста,
Бар соиди лола ёра баста. *Файзӣ*

ЁРА II یاره қудрат, қувват, тавоноӣ; тоқат; ҷуръат.

Ҷуз Зӯҳра киро заҳра, ки бӯсад пояш,
Ҷуз ёра киро ё р а, ки бӯсад дасташ. *Маҳсатӣ*

Парвардаи нозро чӣ ёра,
Паҳлу фиканад ба хору хора. *Шоҳин*

ЁРАГӢ یارگی ёроӣ, қудрат, тавоноӣ; ҷуръат.

Фарзандони ӯро ёрагӣ набуд, ки бар чокаре аз онӣ хеш бонге занандӣ, ки сиёсат ва фармон ӯро буд. *«Таърихи Систон»*

Зи ёридеҳи худ дар он доварӣ
Гаҳе ёрагӣ хост, гаҳ ёварӣ. *Низомӣ*

ЁРАСТАН یارستن тавонистан, қудрат ва тавоноӣ доштан, ҷуръат доштан.

Ҷавҳариёнро дар набастандӣ ... ва кас наёрастӣ ба чизе даст бурдан. *Носири Хисрав*

Яке гуфташ, ки эй донои кайҳон,
Ки ёрад кард бо ту макру дастон? *Абӯшакури Балхӣ*

ЁРВАР یارور ёрирасон, ёвар.

Ту ӯро ба ҳар кор шав ёрвар,
Чунон кун, ки аз ту намояд ҳунар. *Фирдавсӣ*

ЁР-ЁР یاریار суруде, ки дар тӯи арӯсӣ хонда мешавад.

Нағмасароёни уланг ва ёр-ёр... оламеро... ба таҳайюр гардониданд. *«Шаҳномаи Фарғона»*

ЁРИГАР یاریگر ёридиҳанда, мададгор.

Валекин туро бахт ёригар аст,
Заминат раҳӣ, осмон чокар аст. *Низомӣ*

ЁРИРАС یاری‌رس ёрирасон, мададгор.

Бузурго, бузургидеҳо, бекасам,
Туӣ ёварибахшу ёрирасам. *Низомӣ*

Мард на мӯҳтоҷ ба ёрирас аст,
Ҳиммати ӯ такьяи пушташ бас аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЁРИХОҲ یاری‌خواه ёриталаб, кӯмакталаб, имдодхоҳ.

Киштӣ оварду нишастем дар ӯ ҳар ду ба ҳам
Чун ду ёр, ӯ ҳама ёридеҳу ман ёрихоҳ. *Анварӣ*

ЁРМАНД یارمند дӯст; ёридиҳанда, кӯмакрасон.

Ту бо ӯ бирав бо сутуру наванд,
Ҳамаш роҳбар бошу ҳам ёрманд. *Фирдавсӣ*

ЁРМАНДӢ یارمندی ёрӣ, кӯмак, имдод.

Чун Қайс ба ёрмандии бахт
Дар паҳлуи ёр афканам рахт. *Шоҳин*

ЁРО I يارا **1.** тавоноӣ, қудрат, ҷуръат.

Ҷамъе писарони покиза ва духтарони дӯшиза ба дасти ҷафои ӯ [муаллим] гирифтор, на заҳраи ханда, на ёрои гуфтор. *Саъдӣ*

Чун баргузарам аз сари кӯи ту, ки он ҷо
Ёрои гузаштан набувад боди саборо. *Ҷомӣ*

ёро доштан қувват ва тоқат доштан, ҷуръат намудан.

Ҷалолиддини Симнонӣ... ба шафоати Барандабахшӣ зинда монд, аммо муддати мадид ёро надошт, ки подшоҳро бинад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

2. тоқат.

... Ки эй муддаӣ, ишқ кори ту нест,
Ки на сабр дорӣ, на ёрои ист. *Саъдӣ*

Чӣ гӯям дарди худ бо кӯҳкан, дарде, ки ман дорам,
На тоби гуфтанаш дорам, на ёрои шунидан ҳам. *Ҳилолӣ*

ЁРО II يارا эй ёр!

Дахрӯза меҳри гардун афсонаест афсун,
Некӣ ба ҷои ёрон фурсат шумор, ёро! *Ҳофиз*

ЁРОҚ *т.* ياراق омода, тайёр, лоиқ ва сазовори кор.

Чун лашкар азимате кунад, агар тохтане бошад, бояд ки ҷаҳд кунад, то хабар наравад ва аспонро ёроқ гардонида дар шабу рӯз чунон равад, ки ногоҳ бирасад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ЁРПУРСӢ يارپرسى холпурсӣ, аҳволпурсӣ, холи якдигарро пурсидан.

Рафиқон, одамият ёрпурсист,
Бипурсед: Он парирух ку, кучо рафт? *Камоли Хуҷандӣ*

ЁРШӮЙ يارشوى меҳрубон, мӯнис, боилтифот, ғамгусор.

Мард бояд, ки ёрҷӯй бувад,
Ёр чун ёфт, ёршӯй бувад.
Шӯяд аз оби лутфу абри карам
Аз замираш ғубори ғуссаву ғам. *Ҷомӣ*

ЁРҒУ *т.-м.* يارغو маҳкама, ҷои пурсиши гунаҳкорон, қозихона.

[Урукту] ӯро [Тоҷиддинро] ба ҳазрати Ҳалокухон фиристод ва дар ёрғу гунаҳкор гашт ва шаҳид шуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ЁРӢ يارى 1. мадад, кӯмак, ёрмандӣ, ионат.

Ёрӣ зи сабр хоҳ, ки ёре нест
Беҳтар зи сабр мар-тани танҳоро. *Носири Хисрав*

Ту дар кор хомӯш мебошу бас,
Набояд маро ёрӣ аз хеч кас. *Фирдавсӣ*

2. ёр будан; дӯстӣ, муҳаббат.

Сари зулфи ту ёриро нашояд,
Ки душман дӯстдориро нашояд. *Хисрави Деҳлавӣ*

Ҷафокоро, вафодорӣ биёмӯз,
Зи ёрон шеваи ёрӣ биёмӯз. *Ҳилолӣ*

◇ **ёрӣ кардани** (*ё* **намудани**) **бахт** (*ё* **давлат**) мадад кардани бахт, ионат кардани бахту давлат, рӯй овардани иқбол ва саодат.

Агар бахтам маро ёрӣ намудӣ,
Диломам ба ҷуз Виру набудӣ.
Фахриддини Гурғонӣ

Бахт аз ӯ безор гашту давлаташ ёрӣ накард,
Ҳар кӣ аз роҳи муҳаббат дар паи ёре нарафт. *Исмат*

ЁРҶӮЙ يارجوى ҷӯяндаи дӯст, ҷустуҷӯкунандаи дӯст.

Мард бояд, ки ёрҷӯй бувад,
Ёр чун ёфт, ёршӯй бувад. *Ҷомӣ*

ЁС ياس *шакли кӯтоҳшудаи* **ёсаман.**

Бахри такбир Масеҳои хушанфос куҷост,
Равғани ёсу кафи ҳазрати Ильёс куҷост?*

ЁСА *т.-м.* ياسه 1. расм, оин, қоида, қонун; 2. хоҳиш, орзу, таманно.

Дарфитодандӣ ба раҳ дар пеши ӯ,
Бахри он ёса бихуфтандӣ ба рӯ. *Румӣ*

ЁСАМАН||ЁСАМИН||ЁСМИН ياسمن||ياسمين 1. буттае, ки гулҳои сафеду кабуду зарди хушбӯй дорад.

Ҳар барф, ки бар замин нишинад,
Бахри гули ёсмин нишинад. *Ҷомӣ*

Ду рухсораш зи барги ёсамин сохт,
Зи барги ёсаминаш ҳам ҷабин сохт. *Бадрӣ*

2. *киноя аз* рӯй, рухсор.

Зи ҷон зориву аз дил нола мекард,
Зи наргис ёсаминро жола мекард. *Ҷомӣ*

ЁСАМИНБӮ(Й)||ЁСМИНБӮ(Й) ياسمين‌بو(ى) хушбӯй, муаттар.

Ҷавобаш дод хуршеди сухангӯй,
Нигори сарвқадди ёсаминбӯй. *Фахриддини Гурғонӣ*

ЁСАМИНРӮ(Й)||ЁСМИНРӮ(Й) ياسمين‌رو(ى) хушрӯ, зебо.

Чу дид Озарафрӯзи дилҷӯйро,
Бути ёсаминрӯи гулбӯйро.... *Хоҷу*

ЁСАМИНСИМО||ЁСМИНСИМО ياسمين‌سيما сафедчеҳра.

Ду чашмаанд — яке қиру дигаре симоб,
Шаби бунафшавашу рӯзи ёсминсимо. *Хоқонӣ*

ЁСАЧ ياسچ *ниг.* **ёсич.**

ЁСИН *а.* ياسين 1. сураи сию шашӯми Қуръон, ки дар вақти назъи ҷон (ҷонканӣ) аз тарафи қорӣ ва ё мулло хонда мешуд.

Мебимирам гар оби чашме нест,
Хандае кун, ки вақти «Ёсин» аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

Дил хаставу ҷон расида бар лаб,
Бикшой забон ба аҳли мактаб,
К-эй мактабиён, агар тавонед,
«Ёсин» паи марги ман бихонед! *Ҳилолӣ*

2. лақаби Муҳаммади пайғамбар; ◇ **ёсин ба гӯши хар хондан** ба одами нофаҳм, кундзеҳни гаҷир панду насиҳат кардан.

ЁСИЧ||ЁСАЧ||ЁСИЧ ياسچ||ياسچ тири пайкондор.

Зи қоруран ёсичу бедбарг
Қавора-қавора шуда диръу тарг. *Низомӣ*

ЁСМИН ياسمين *ниг.* **ёсаман.**

ЁСМИНБӮ(Й) ياسمين‌بو(ى) *ниг.* **ёсаминбӯ(й).**

ЁСМИНРӮ(Й) ياسمين‌رو(ى) *ниг.* **ёсаминрӯ(й).**

ЁСМИНСИМО ياسمين‌سيما *ниг.* **ёсаминсимо.**

ЁСО *т.-м.* ياسا **1.** фармон, ҳукм ва ё қонунномаи подшо-

ҳони муғул; **ёсои Чингизхон** қонун, расму оин, ки бо ҳукми Чингизхон ҷорӣ шуда буд.

Ҳар гоҳ ки андешаи ҷанги душман кунанд, бинобар ёсои Чингизхон, аз мухталифоти аслиҳа ва олоти мутанаввиа то дирафшу сӯзан бо худ ҳамроҳ дошта бошанд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. ҷазо; ҷазои қатл; **ба ёсо расидан** кушта шудан, ба қатл расидан.

[Элдор]... дар авоили аҳди подшоҳи ислом Ғозонхон... дар ҳудуди Рум ба ёсо расид. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ба ёсо расонидан ба қатл расонидан, қатл кардан.

Аз мардуми Деболпур, ки мусофири Қобулиро бо ҳазор кас кушта буданд, ҳасбулҳукм, понсад кас аз эшон ба ёсо расониданд. *«Таърихи Фаришта»*

ЁСОМИШӢ *т.-м.* یاسامیشی оростаги, тартиб, интизом; **ёсомишӣ кардан** ба тартибу интизом даровардан.

[Лашкаркашони Бароқ] аз ҷонибайн лашкарро ёсомишӣ карданд ва сафҳо баркашиданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Улусҳоро ба навъе ёсомишӣ кард, ки бар он мазиде набуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЁСОҚ *т.-м.* یاساق 1. қонунномаи муғулҳо.

[Обоқохон] аввал фармуд, ки ёсоқҳо, ки Ҳалокухон фармуда... тамомат бар қарори муҷро ва мумзо бошад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

2. ҷазо; сиёсат, ҷазои қатл; **ба ёсоқ расидан** ба ҷазои қатл расидан.

Султон Рукниддини Сулаймон дар замони Иқохон бинобар фармони ӯ ба ёсоқ расид. *«Равзат-ус-сафо»*

ба ёсоқ расонидан ба ҷазои қатл расонидан.

Оқибат хиёнати Маҷдулмулк зоҳир шуд ва хон бар ӯ мутағайир гашт, ӯро ба ёсоқ расонид. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

ЁФА یافه 1. гумшуда, парешон, пароканда; *муқ.* **ёва** 2.

Хоста тороҷ карда, сар ниҳода бар зиён,
Лашкарат ҳамвора ёфа чун рама(-и) рафташубон. *Рӯдакӣ*

ёфа кардан гум кардан.

Ё ҷон ба ҷанги ишқ супору маҷӯй ҷанг,
Ё ёфа кун ту ҷону дилу дини худ гузор. *«Тарҷимон-ул-балоғат»*

2. беҳуда, бефоида.

Суви кордононш нома навишт,
Ки моро худованд ёфа наҳишт. *Дақиқӣ*

Барафшон ту ба боди кина ганҷат,
Ки ҳамчун бод бошад ёфа ранҷат. *Фахриддини Гургонӣ*

3. сухани бемаънӣ, сухани беҳуда, ҳарза, сафсата.

Кунун омад, эй шоҳ Гургин зи роҳ
Забон пур зи ёфа, равон пургуноҳ. *Фирдавсӣ*

ЁФАДАРО(Й) یافه‌درا(ی) ҳарзагӯй, ёвасаро, бемаънигӯӣ, сафсатагӯй.

Гар касе гӯяд, ки дар гетӣ касе бар сони ӯст,
Гар ҳама пайғамбаре бошад, бувад ёфадарой. *Манучеҳрӣ*

Нобакоре дурӯи ёфадарой,
Золиме умркоҳи корафзой. *Саноӣ*

ЁФАКОРӢ یافه‌کاری беҳудакорӣ, абаскорӣ.

Мабар з-ин пеш дар уммеди ман ранҷ,
Ба боди ёфакорӣ бар мадеҳ ганҷ. *Фахриддини Гургонӣ*

ёфт یافت *асоси замони гузаштаи* **ёфтан**.

ЁФТ یافت: **ёфт шудан** пайдо шудан.

Дар он дарьё ёфт нашавад на мадду на ҷазр. *«Аҷоиб-ул-махлуқот»*

Агар тафовуте андар миёна ёфт шавад,
Ҳамин бувад ки ту дар Мисриву манам дар чоҳ. *Урфӣ*

ЁФТАН یافتن 1. пайдо кардан, ҳосил кардан, ба даст овардан.

Чу барқ аз ҷанги фурсат рафт, Бедил, домани васлаш,
Зи дуди хирмани ҳастӣ магар ёбам нишонашро. *Бедил*

Гарчи бошад заифу зудзавол,
Ёбад аз тарбият ҷамолу камол. *Ҷомӣ*

2. ҳисоб кардан; эътироф кардан, дуруст шумурдан.

Аз ҳукми ту гузир мабодо замонаро,
Зеро замона ҳукми туро ҳақгузор ёфт. *Анварӣ*

3. фаҳмидан, донистан, дарьёфтан, дарк кардан.

Гаҳе мегуфт: Меёбам, ки дорӣ
Ба дил фикре, вале бар лаб наёрӣ. *Нозим*

Ҳар он кӣ ёфт пару боли маънии Шоҳин,
Агар ба тораки гардун расад, шикори ман аст. *Шоҳин*

4. *маҷ.* дидан.

Чун наздики хоҷа расидам, ёфтам вайро сахт дар тобу хашм, хизмат кардам, сахт гарм пурсид. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Вақти хуш нест насиби дили маънеталабон,
Ҳар кӣ аз аҳли сухан ёфтаам, ноком аст. *Мулҳам*

5. феъли ёридиҳанда дар феълҳои таркибии номӣ, мас. 'баҳра ёфтан', 'роҳат ёфтан' ва ғ.

ЁХТАН یاختن 1. берун кашидан, теғро аз ғилоф баровардан; 2. андохтан, задан; **даст ёхтан** даст дароз кардан ба сӯи касе, чизе.

Миён танг хун рехтанро бибаст,
Ба Баҳроми Озармиҳон ёхт даст. *Фирдавсӣ*

ЁҒИГАРӢ یاغی گری саркашӣ, нофармонӣ; исьён; душманӣ, мухолифат.

Овозаи ёғигарӣ ва фитнаи Наврӯз ба афвоҳ афтод. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Гурӯҳе зи ақлу киёсат барӣ
Дар он ҷо зада куси ёғигарӣ. *Ҳотифӣ*

ЁҒӢ یاغی саркаш, нофармон, исьёнгар.

[Қоон]... баъзе вилояти ёғӣ, ки наздик бошад, ба лашкарҳое, ки дар ҳаволии тахтгоҳ бошад, мусаххар ва мустахлас мегардонд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Абдуллатифро шайтон иғво кард, то бар падар осӣ ва ёғӣ шуд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Фалоҷарам баъд аз мурочаати султон ин вилоятҳо ёғӣ шуданд. *Аҳмади Дониш*

ЁҚУТ *а.* ياقوت **1.** чанд навъ аз сангҳои қиматбаҳо, ки сурх, зард, кабуд, сабз ва сафед мешавад.

Биёростандаш ба дебои зард,
Ба ёқуту пирӯзаву лоҷвард. *Фирдавсӣ*

Сулаймони Варроқ гуфт: ... Нигине аз ёқут дидам, ки тӯли ӯ чаҳор ангушт ва арзи ӯ ду ангушт. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

Ёқутро ба лаъли ту нисбат намерасад,
Ҳарчанд ин муқобала урфан муқаррар аст. *Шоҳин*

2. *киноя аз* ашки хунин.

Дурру ёқут ба пой афканам аз чашму дилам,
Гар расули ту ба ҷон бохтан орад хабарам. *Исмат*

3. *киноя аз* лаби сурх.

Ту дар ёқут пинҳон кардаӣ дур,
Чунон к-андар само иқди Сурайё. *Исмат*

4. *киноя аз* шароби сурх ва ё шаробе, ки дар ҷом ёқути сурхранг менамояд.

Нишастанд фарзонагон шодком,
Гирифтанд ҳар як зи ёқут ҷом. *Фирдавсӣ*

ёқути азрақ *ниг.* **ёқути кабуд; ёқути зард** (*ё* **асфар**) а) топаз; б) *киноя аз* офтоб.

Дигар рӯз чун гунбади лоҷуворд
Бароварду бинмуд ёқути зард... *Фирдавсӣ*

ёқути кабуд (*ё* **азрақ**) сапфир; **ёқути лаб** *киноя аз* сурхии лаб, лаби сурх.

Қадри ёқути лаби ӯро кӣ медонад, ки чист,
Ҷавҳарӣ қимат надонад гавҳари нодидаро. *Соиб*

ёқути майфурӯш *киноя аз* лабу даҳони маҳбуба.

Ҳар зоҳиде, ки дида ёқути майфурӯшат,
Саҷҷода тарк дода, паймона даркашида. *Ҳофиз*

ёқути музоб а) ёқути гудохта; *киноя аз* шароби сурх.

Ба ҳавои лаби шириндаҳанон чанд кунӣ
Ҷавҳари рӯҳ ба ёқути музоб олуда? *Ҳофиз*

б) *киноя аз* хун.

Шамшере бошад оташфеъли обдор, ки рӯзи ҳайҷо аз чашмаи мино сели ёқути музоб ронад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ёқути мусаттаҳ ёқути ҳамвор ва соф.

Як дона ёқути мусаттаҳ дорам, барӣ ва бифурӯшӣ. *Авфӣ*

ёқути ноб а) ёқути соф; б) *киноя аз* маи холис.

Раҳиқи мураввақ, ақиқи музоб,
Зароби чу симобу ёқути ноб. *Хоҷу*

ёқути обдор ёқути аъло, ёқути дурахшон, ёқути тар.

Нилуфари кабуд нигаҳ кун миёни об
Чун теғи обдодаву ёқути обдор. *Кисоӣ*

ёқути равон а) шароби сурх; б) ашки хунин; **ёқути руммонӣ** ёқути сурх монанди донаи анор.

Ӯро тахте буд чаҳорпоя аз ёқути руммонӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Гар авранги ёқути ӯ кониист,
Маро лаб чу ёқути руммониист. *Низомӣ*

ёқути сайёл а) ёқути равон ва моеъ; б) *киноя аз* шароби сурх.

Бубин каҳрабоӣ рухи олро,
Ба чарх ор ёқути сайёлро. *Зуҳурӣ*

ёқути сарбаста *киноя аз* даҳони хомӯш.

Ба посух намудан зани ҳушманд
Зи ёқути сарбаста бикшод банд. *Низомӣ*

аз ёқути сарбаста банд кушодан лаб ба сухан боз кардан.

Ба посух намудан зани ҳушманд
Зи ёқути сарбаста бикшод банд. *Низомӣ*

ёқути сурх лаъл.

Ҳамоил яке дашна андар бараш,
Зи ёқути сурх афсаре бар сараш. *Фирдавсӣ*

ёқути сухангӯй *киноя аз* лаб.

Дуздида чу ҳандон шуд ёқути сухангӯят,
Бозори гуҳар бишкаст, нархи шакар арзон шуд. *Исмат*

ёқути тар а) ёқути обдор, ёқути дурахшони аъло.

Ташбеҳ ҷуз ба ҷавҳари ҷон нораво бувад
Лаъли туро, ки ханда ба ёқути тар зада. *Шоҳин*

б) *киноя аз* ангур.

Нахшабиҳои вай аз гавҳари пок
Карда ёқути тар овезаи ток. *Ҷомӣ*

ёқути қадаҳ шароби сурх ва ё шаробе, ки дар қадаҳи ёқутӣ рехта мешавад ва сурхранг менамояд.

Ёд бод он ки чу ёқути қадаҳ ханда задӣ,
Дар миёни ману лаъли ту ҳикоятҳо буд. *Ҳофиз*

◇ **ёқути хуршедро дузд бурдан** шаб шудан.

Чу ёқути хуршедро дузд бурд,
Ба ёқут ҷустан ҷаҳон пай фушурд. *Низомӣ*

ба алмоси мижа ёқут суфтан ашк рехтан, гиристан.

Ба алмоси мижа ёқут месуфт,
Зи ҳоли хештан бо кӯҳ мегуфт,
Ки эй кӯҳ, арчи дорӣ санги хора,
Ҷавонмардӣ куну шав пора-пора! *Низомӣ*

ба нӯги мижа ёқут суфтан *ниг.* **ба алмоси мижа ёқут суфтан.**

Дӯш аз ғами ту даме нахуфтам то рӯз,
Ёқут ба нӯги мижа суфтам то рӯз.
Дардат, ки ба кас наметавонам гуфтан,
Ҳам бо дили хештан бигуфтам то рӯз. *Ҳофиз*

ЁҚУТВОР ياقوتوار монанди ёқут, ёқутмонанд; ◇ **оби ёқутвор** *киноя аз* шароби сурх.

Биё, соқӣ, он оби ёқутвор
Дарафкан бад-он ҷоми ёқутвор. *Низомӣ*

ЁҚУТИН ياقوتين ёқутӣ, аз ёқут сохташуда.

Сиришки абр чун май гашту гул чун ҷоми ёқутин,
Чаман чун базмгоҳи шоҳу булбул чун ғазалхон шуд... *Муиззӣ*

ЁҚУТЛАБ ياقوتلب сурхлаб.

Гар дар бари ман дилбари ёқутлаб аст,
В-ар оби Хизр ба ҷои оби инаб аст,
Гар Зӯҳра бувад мутрибу ҳамдам — Исо,
Чун дил набувад шод, чӣ ҷои тараб аст? *Хайём*

ЁҚУТМИҒФАР ياقوتمغفر дорои кулоҳи ҷангии сурх.

Ба размоварӣ тоҷдорони лола,
Мусалсалкамандони ёқутмиғфар. *Мушфиқӣ*

ЁҚУТРАНГ ياقوترنگ сурхранг; **лаби ёқутранг** лаби сурх.

Дақиқӣ чор хислат баргузидаст,
Ба гетӣ аз ҳама хубию зиштӣ:
Лаби ёқутрангу нолаи чанг,
Маи хушрангу дини зардуштӣ. *Дақиқӣ*

◇ **лаъли ёқутранг** *киноя аз* шароби сурх.

Бидеҳ, соқӣ, он лаъли ёқутранг,
Ки бурд аз рухи лаълу ёқут ранг. *Ҳофиз*

ЁҚУТФОМ یاقوتفام ёқутранг, сурхранг, сурх.

Биёмад аз он ҷойгаҳ шодком,
Рух аз хуррамӣ гашта ёқутфом. *Фирдавсӣ*

ашки ёқутфом *киноя аз* ашки хунин.

Ба дебоча-бар ашки ёқутфом
Ба ҳасрат бибориду гуфт: Эй ғулом! *Саъдӣ*

ЁҚУТӢ یاقوتی **1.** мансуб ба ёқут; **2.** ёқутмонанд; сурх, сурхранг; **ашки ёқутӣ** *киноя аз* оби дидаи хунин.

Он ки ӯ зад рақами ишқи ту бар сафҳаи дил
Ашки ёқутиву рухсораи коҳӣ дорад. *Муҳъӣ*

ЁҲУ یاهو **1.** овозе, ки аз даҳони як навъ кабӯтар мебарояд; **2.** *д.* калимаест, ки дарвешон ба кор мебурданд ва мақсадашон «худованд» гуфтан буд (аз калимаҳои арабии «ё хуҳа»); **ёҳу задан** а) садои ёҳу-ёҳу баровардан.

Кабӯтар чу ёҳу зад аз рӯи завқ,
Шуд аз зикри ӯ бӯстон гарми шавқ. *Туғро*

б) *д.* худованд гуфтан, худоро ёдоварӣ кардан.

Бар сари сарв саҳар фохта ку-ку мезад,
Ё фаришта ба фалак наъраи «ёҳу» мезад?
Ибни Ямин

Ж

Ж харфи ҳаштӯми алифбои ҳозираи тоҷикӣ; дар алифбои арабии тоҷикӣ — харфи ژ; *ниг.* **же.**

ЖАВ||ЗАВ ژو||زو дарьё, баҳр.

Марди маллоҳи пири андакгӯ
Ронд бар бод киштӣ андар жав. *Унсурӣ*

ЖАВОГОР||ЖАВОҒОР||ЖАВОГАР ژواگار||ژواغار||ژواگر **1.** номи ҷашни машҳури оташпарастон; **2.** номи яке аз рӯҳониёни оташпарастон.

Зи юмну эҳтимоми ӯ дар ислом
Аҷаб набвад зи имони Жавоғор. *Шамси Фахрӣ*

ЖАВРАК ژورک паррандаест хурду сурхранг, ки онро сурхоб ҳам мегӯянд.

Шорак чу муаззин ба саҳар ҳалқ кушуда
В-он жавраку он саъва аз он дода азонро. *Саноӣ*

ЖАГӮР||ЖАКӮР ژگور||ژکور хасис, бахил; зуфт; сифла, дун.

Чархи фалак ҳаргиз пайдо накард.
Чун ту яке сифлаву дуну жагӯр. *Рӯдакӣ*

Замона мадҳи туро ҷовидон ҳамедорад,
Аз он ки сахт азиз асту ӯст сахт жакӯр. *Ломеӣ*

Ба ваҳми ҳеҷ ҳакиме набуд аз ин ҳикмат,
Ки сол сифлаву зуфту бахилу сахт жакӯр. *Сӯзанӣ*

ЖАД ژد самғ, шилми дарахт.

ЖАДВОР||ЗАДВОР ژدوار||زدوار номи доруи зидди сам[м], машҳур ба моҳпарвин.

жак ژک *асоси замони ҳозираи* **жакидан.**

ЖАК I ژک сухане, ки аз қаҳру ғазаб зери лаб гуфта мешавад.

ЖАК II ژک гирди даҳон, атрофи даҳон.

Зи сармо жаку пӯзи саг баста буд,
Бузу меш бар ҷой барбаста буд. *Асҷадӣ*

ЖАКИДАН ژکیدن ғур-ғур кардан, зери лаб аз рӯи хашму ғазаб худ ба худ гап задан.

Сухан ҳама сухани Ғозӣ буд ва хилватҳо дар ҳадиси лашкар бо вай мерафт ва падариёнро нек аз он дард меомад ва межакиданд, то охир бияфкандандаш. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Эй табъи созвор, чӣ кардам? Туро чӣ буд?
Бо ман ҳаменасозию доим ҳаме жакӣ. *Кисоӣ*

Ҳама раҳ зи доно ҳаме лаб макид,
Фуруд омад аз аспу чанде жакид. *Фирдавсӣ*

ЖАКОН||ЖУКОН ژکان аз дилтангӣ ва хашм бо худ ғур-ғуркунанда, зери лаб сухангӯянда.

Ҳушевор аз тухмаи гевгон,
Ки бар дарду сахтӣ нагардад жакон. *Фирдавсӣ*

Биёмад жакон аз бари шоҳ ӯ,
Ҳама тира дид ахтару гоҳ ӯ. *Фирдавсӣ*

ЖАКОРА ژکاره лаҷҷоҷ, ситезакор; кинавар.

То рӯз падид ояд, осоиш ёбам
З-ин иллати макрӯҳу ситамкори жакора. *Ҳисравонӣ*

Магар Парвин зи дардам шуд жакора,
Ки гирд омад ба ҳам чандин ситора.
Фахриддини Гургонӣ

ЖАКӮР ژکور *ниг.* **жагӯр.**

ЖАНА ژنه **1.** неши ҷонварони газанда монанди пашша ва занбӯр; **2.** нӯги сӯзан.

ЖАНГ I ژنگ **1.** занг, махсусан занги гандум; **2.** чин, оҷанг, ки ба рӯи одамон аз пирӣ пайдо мешавад.

ЖАНГ II ژنگ *шакли кӯтоҳшудаи* **Аржанг.**

Он саҳни чаман, ки аз дами дай
Гуфтӣ, дами гург ё паланг аст.
Акнун зи баҳори монавитабъ
Пурнақшу нигор ҳамчу Жанг аст. *Рӯдакӣ*

ЖАНГА ژنگه *ниг.* **жанг** I 1.

ЖАНГДОН ژنگدان занг, зангӯла.

ЖАНД I ژند **1.** номи китоби Зардушт; *муқ.* **Занд** I.

Шаҳаншоҳи Эрон сару тан бишуст,
Ба ҷое хиромид бо Жанду Уст. *Фирдавсӣ*

В-агар Қайсар сиголад рози Зардушт,
Кунам зинда русуми Жанду Усто. *Хоқонӣ*

2. шакли кӯтоҳшудаи Жандаразм, ки номи тағои Сӯҳроб буд.

Ба шоистакорӣ бурун рафт Жанд,
Гаве дид бар сони сарви баланд. *Фирдавсӣ*
Зи фитроки зин баркушоям каманд,
Бихоҳам аз эрониён кини Жанд. *Фирдавсӣ*

ЖАНД II ژند *шакли кӯтоҳшудаи* жанда I; **жанд-жанд** жанда-жанда, пора-пора (оид ба либос).

Ҳам хомаи маосири ман карда рез-рез,
Ҳам ҷомаи мафохири ман карда жанд-жанд.
«Фарҳанги Ҷаҳонгирӣ»

ЖАНДА I ژنده **1.** кӯҳна, порашуда, либоси кӯҳна ва порашуда.

Ба нони хушк пеши бенавое,
Ба далқи жанда бар пушти гадое. *Хисрави Деҳлавӣ*

Шахсе бо либосе жанда ва ҷомае кӯҳна ҷиҳати муҳимме ба боргоҳи ӯ даромад. *«Равзат-ус-сафо»*

Дид вақте яке пароканда
Зиндаи зери ҷомаи жанда. *Саноӣ*

жанда шудан пора гаштан, кӯҳна шудан; 2. либос.

Осмонро ба ҷои далқи кабуд
Жандае тозатар надӯхтаанд. *Хоқонӣ*
На султон харидори ҳар бандаест,
На дар зери ҳар жандае зиндаест. *Саъдӣ*

3. пир, фарсуда.

Сари жандаи Зол чун барф гашт,
Зи хуни ялон хок шангарф гашт. *Фирдавсӣ*

4. ганда, бад.

Ҷуз ба назми сухан куҷо ёбӣ
Огаҳӣ аз дурусту жандаи ман. *Сӯзанӣ*

жанда кардан корро дуруст накардан, ба табъи дил иҷро накардани кор.

ЖАНДА II ژنده *ниг.* **занда.**

ЖАНДАКАФШ ژنده‌کفش **1.** он кӣ кафшаш кӯҳна ё дарида бошад, кӯҳнакафш, даридакафш; **2.** кафши кӯҳна.

Ё дилам деҳ боз, то чанд аз бало?
Ё на, боре жандакафше деҳ маро. *Аттор*

ЖАНДАПИЛ ژنده‌پیل **1.** фили бузург, фили калон ва ҳайбатнок.

Яке жандапиле биёростанд,
Бар ӯ тахти заррин бипеоростанд. *Фирдавсӣ*
Ба тан жандапилу ба ҷон Ҷабраил,
Ба каф абри баҳман, ба дил рӯди Нил. *Фирдавсӣ*

2. *маҷ.* паҳлавон, далер.

Бигуфто: Дареғ аз чунин жандапил,
Ки будӣ хурӯшон чу дарьёи Нил. *Фирдавсӣ*

ЖАНДАПЕРОҲАН||ЖАНДАПИРОҲАН ژنده‌پیراهن он кӣ пероҳанаш дарида бошад, даридалибос.

Чу гул гарчи ӯ жандапероҳан аст,
Вале бӯи ӯ аз дигар гулшан аст. *Мунҷик*

ЖАНДАПӮШ ژنده‌پوش касе, ки либоси пора-пора мепӯшад, кӯҳнапӯш.

Зи фармон сар озодаю жандапӯш,
Зи овози беғора осудагӯш. *Фирдавсӣ*
Чандон бимон, ки ҷомаи азрақ кунад қабул
Бахти ҷавон-т аз фалаки пири жандапӯш. *Ҳофиз*

ЖАНДАШЕР ژنده‌شیر шери калонҷуссаи ҳайбатнок.

Замоне ҳамебуд Сӯҳроб дер,
Наёмад ба наздики ӯ жандашер. *Фирдавсӣ*

ЖАНДАҚАБО ژنده‌قبا **1.** он кӣ қабояш дарида ё кӯҳна бошад, жандалибос, даридалибос; **2.** *маҷ.* фақир, гадо.

Гар зи ушшоқи ту ман кушта шавам, умри ту бод,
Дар сафи кажкулаҳон жандақабое кам гир.
Хисрави Деҳлавӣ

ЖАНДБОФ ژندباف булбул, андалеб.

ЖАНДХОН ژندخوان хонандаи китоби Жанд (Занд); ◇ **мурғи жандхон** *кинояи аз* булбул.

Панди он пири муғон ёд оваред,
Бонги мурғи жандхон ёд оваред. *Хоқонӣ*

ЖАРД ژرد **1.** пурхӯрӣ, бисьёрхӯрӣ, шикампарастӣ.

Зи дидор хезад ҳама орзу,
Зи чашм аст, гӯянд, жарди гулӯ. *Рӯдакӣ*

2. пурхӯр, шикампараст.

ЖАРОҒАН||ЖАРОҒАНГ ژراغن||ژراغنگ регистон, замини регнок; замини шӯр, шӯразор; замини сахт, шах; *муқ.* **зароған.**

Замини жароған ба сахти чу санг,
На оромгоҳу на обу гиё. *Баҳромӣ*
Замини жароғангу роҳи дарозаш
Ҳама санглоху ҳама шӯра яксар. *Асҷадӣ*

ЖАРФ ژرف **1.** чуқур, амиқ, белоён.

Яке жарф дарьёст бун нопадид,
Дари ганҷи розаш надорад калид. *Фирдавсӣ*
Ба дарьёи жарф он ки ҷӯяд садаф,
Бибояд ҷон барниҳодан ба каф. *Асадӣ*

[Муғулҳо] ... бар ҷӯйҳои амиқ ва обҳои жарф пулҳои устувор бастанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ғори жарф ғори бепоён.

Асп дар ғори жарф ронд савор,
Ганҷи кайхисравӣ супурд ба ғор. *Низомӣ*

2. *маҷ.* бо диққат, дақиқона; **жарф нигаристан** (*ё* **нигоҳ кардан**) чуқур нигоҳ кардан, бо диққат нигаристан.

Бигуфтам ҳама гуфтанӣ сар ба сар,
Ту жарф андар ин пандпома нигар. *Дақиқӣ*
Чу дар кори он жарф кардам нигоҳ,
Бибандам ҳаме бар хирад дев роҳ. *Фирдавсӣ*
Дар ҳоли хештан чу ҳаме жарф бингарам,
Сафро ҳамебарояд аз андӯҳ, ба сар маро.
Носири Хисрав

3. умқ, чуқурӣ, қаър.

Зи жарфи замин то ба чархи баланд,
Зи хуршед то тира хоки нажанд. *Фирдавсӣ*
Фурӯ афтам зи кӯҳи тундболо,
Ҷаҳам дар мавҷи обу жарфи дарьё.
Фахриддини Гургонӣ

4. *маҷ.* мушкил.

Кадом аст марде пижӯҳанда роз,
Ки паймояд ин жарф роҳи дароз? *Дақиқӣ*
Ба дил гуфт Пирон, ки жарф аст кор
Зи Тӯрон шудан пеши он шаҳриёр. *Фирдавсӣ*

5. *маҷ.* нозук, борик.

Онам, ки ба сеҳркории жарф,
Аз шӯъла тарош кардаам барф. *Файзӣ*

◇ **чашми жарф** дидаи басорат, дидаи нозукбин.

Бикшой чашми жарфу нигаҳ кун ба шанбалид,
Тобон ба сони гавҳар андар миён хавид. *Кисоӣ*

(ин) ғори жарф *кинояи аз* дунё, ҷаҳон.

Зи шоҳони гетӣ дар ин ғори жарф
Киро буд чун ман ҳарифе шигарф. *Низомӣ*

ҳарфи жарф сухани пурмазмун.

Гар машом орӣ ба ҳарфи жарфи ман,
Бишнавӣ ту бӯи хун аз ҳарфи ман. *Аттор*

ЖАРФАНДЕШ ژرفاندیش 1. дурандеш, дурбин; 2. нозукбин.

ЖАРФБИН ژرفبین чуқурбин, дурбин; оқил, доно.

Чу бинад бад-ин андарун жарфбин,
Чӣ гӯӣ ту, эй файласуф, андар ин.
Абӯшакури Балхӣ

Яке чора овард аз дил ба ҷой,
Ки буд жарфбину батадбиру рой. *Фирдавсӣ*

ЖАРФБИНӢ ژرفبینی чуқурбинӣ, дурбинӣ, оқилӣ, доноӣ.

ЖАРФНИГАР ژرفنگر мутаамміқ, борикбин, нозуксанҷ.

ЖАРФНИГОҲ ژرفنگاه бо тааммул назаркунанда, борикбин, бориксанҷ.

ЖАРФО ژرفا жарфӣ, чуқурӣ, қаър, умқ.

ЖАРФЬЁБ ژرفیاب борикбин, бофаросат, басир, дақиқназар.

Чудо кард пас Юсуфи жарфьёб
Зи пеши Зулайхо ба шаб ҷомахоб. *Фирдавсӣ*

Чароғи ҷаҳон — Юсуфи жарфьёб
Шитобид ҳам дар замон сӯи об. *Фирдавсӣ*

ЖАРФӢ ژرفی 1. умқ, чуқурӣ.

Ба сӯи боз шудан сӯи ӯ чунон тозанд,
Чу сӯи жарфӣ хошокҳо бар оби равон. *Фаррухӣ*

Ҳамон ҷо яке саҳмгин ҷоҳ буд,
Ки жарфиш сад шоҳраш роҳ буд. *Асадӣ*

2. *маҷ.* тааммул, боэҳтиётӣ, зиракӣ, борикбинӣ.

В-аз он пас бад-ӯ гуфт: Рав кори хеш
Ба жарфӣ нигаҳ дору магрез пеш! *Фирдавсӣ*

ба жарфӣ дидан чуқур мулоҳиза кардан, борикбинӣ кардан, дурандешӣ кардан.

Пижӯҳиш фазою битарс аз камин,
Сухан ҳар чӣ бошад, ба жарфӣ бубин. *Фирдавсӣ*

ба жарфӣ нигаҳ кардан *ниг.* **ба жарфӣ дидан.**

Ба жарфӣ нигаҳ кун, ки бо Яздигирд
Чӣ кард ин барафрохта ҳафт гирд. *Фирдавсӣ*

ЖАФ ژف тар, рутубатнок, намнок.

ЖАФИДАН ژفیدن тар шудан, обро ба худ кашидан, мартуб *шудан, намнок шудан.*

ЖАФК ژفک чирки гӯшаи чашм.

Чашму мижгон зи жафк гандида... *Тайён*

ЖАФКНОК ژفکناک чиркнок (оид ба чашм).

ЖАФКОБ ژفکاب *ниг.* **жафк.**

ЖАФТ ژفت калонҷусса, фарбеҳ.

Бирав ба зери рикобаш чу асби тозӣ чуст,
Мабош дар раҳи ҳукмаш чу гови коҳил жафт.
«Фарҳанги Шуурӣ»

ЖАХ I||ЗАХ ژخ||زخ *нолаи зор ва ҳазин;* бонг, садои баланд.

Чун кашаф анбӯҳ ғавғое бидид,
Бонгу жаххи мардумон, — хашм оварид. *Рӯдакӣ*

Бӯй баромехт гул чу анбари ашҳаб,
Бонг барангехт мурғ бо захи танбӯр. *Мунҷик.*

ЖАХ II ژخ *шакли кӯтоҳшудаи* **ожах.**

ЖАХШ ژخش 1. барқ, дурахш; 2. қавси кузаҳ.

ЖАҒАНД ژغند овози воҳиманоки ҷонварони ваҳшӣ.

Кард рӯбаҳ юзворе як жағанд,
Хештанро з-он миён берун фиканд. *Рӯдакӣ*

Чӣ кунад бо маҳобати ту ҳасуд,
Чӣ занад пеши бонги шер жағанд. *Шамси Фахрӣ*

ЖАҒ-ЖАҒ ژغژغ 1. садое, ки дар вақти ба ҳамдигар хӯрдани ҷормағз ва донаҳои дигар дар ҷувол пайдо мешавад.

Жағ-жағи он ақлу мағзатро барад,
Сад ҳазорон ақлро як нашмарад. *Румӣ*

2. овозе, ки дар вақти қаҳру ғазаб аз ба ҳам хӯрдани дандонҳо ҳосил мешавад.

Жағ-жағи дандони ӯ дил мешикаст,
Ҷони шерони сиях мешуд зи даст. *Румӣ*

3. овозе, ки дар вақти хӯрдан ё хоидани чизе пайдо мешавад.

ЖАҒОР I ژغار 1. доду фарьёд, бонги баланд, наъра.

Ба яке захми тапонча, ки бад-он рӯи кареҳ
Бизадам, ҷанг чӣ созӣ, чӣ кунӣ бонгу жағор?
Абулмасали Бухорӣ

2. сахтӣ; шиддат.

ЖАҒОР II ژغار як навъ гиёҳе, ки ба он матоъро ранг мекунанд, гиёҳи рангдиҳанда.

ЖАҒОРА I ژغاره нони арзан, зағора.

Рафиқони ман бо маю нозу неъмат,
Манам орзуманди якто жағора. *Абӯшакури Балхӣ*

ЖАҒОРА II ژغاره ғоза, сурхӣ, ки ба рӯй мемоланд.

ЖАҒОРА III ژغاره нофи ҳайвон, махсусан нофи гов.

ЖАҒОРА IV ژغاره *ниг.* **жағор I.**

ЖЕ ژ номи ҳарфи чордаҳӯми алифбои арабии тоҷикӣ ژ ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 7 баробар аст.

ЖЕВА ژیوه симоб.

ЖЕҒ-ЖЕҒ||ЖИҒ-ЖИҒ ژیغژیغ садое, ки аз кушодан ва бастани дар пайдо мешавад.

Сад дарича дар сӯи марги ладеғ
Мекунад андар кушодан жеғ-жеғ. *Румӣ*

ЖИДА ژده 1. *сифати феълии замони гузаштаи* **жидан;** 2. халонидашуда, сӯзан задашуда.

ЖИДАН ژدن *шакли кӯтоҳшудаи* **ожидан.**

Ба наздики он гург бояд шудан,
Ҳама чарми ӯро ба пайкон җидан. *Фирдавсӣ*

ЖИЁН ژیان хашмгин, ғазабнок, қаҳролуд; дарранда, ваҳшӣ (дар бораи он паррандаву паррандa ва ҳайвоноти гӯштхӯр гуфта мешавад, ки сифати хашмнокӣ доранд).

Дар ин беша з-ин беш магзор гом,
Ки бабри жиён дорад андар куном. *Асадӣ*
Набошад ҷуз аз ростӣ дар миён
Набояд будан чун паланги жиён. *Фирдавсӣ*
Мӯрчагонро чу бувад иттифоқ,
Шери жиёнро бидаронанд пӯст. *Саъдӣ*

гӯри жиён гӯрхари ваҳшӣ.

Гирифт ӯ ба тундӣ якеро миён
Чу шере, ки ёзад ба гури жиён. *Фирдавсӣ*

ЖИНГ ژنگ қатраи борон.

ЖИХОР ژخار 1. бонг, наъра, фарьёд; 2. *маҷ.* сахтӣ, шиддат.

ЖИҒ-ЖИҒ ژیغ ژیغ *ниг.* **жеғ-жеғ.**

ЖОВИДАН ژاویدن хоидан, ҷавидан; нишхӯр кардан, кавша кардан.

ЖОЖ I ژاژ гиёҳи бағоят сафеди бемаза, ки шутур онро ҳарчанд хояд ҳам, фурӯ бурда наметавонад.

Жож дорӣ туву ҳастанд басе жожхӯрон
В-ин аҷаб нест, ки тозанд суи жож харон.
Асҷадӣ
Жож мехояму жожам шуда хушк,
Хор дорад ҳама чун пӯки биғоз.
Абдулаббоси Аббосӣ

ЖОЖ II ژاژ суханҳои беҳуда ва бемазза, ҳарза, ёва, хазьён.

Ман ин ҳама зи тарики мутоябат гуфтам,
Магар нагӯӣ, к-ин жож бошаду хазьён. *Фаррухӣ*
Шеъри жож аз даҳони ман шакар аст,
Шеъри нек аз даҳони ту пинӯ. *Тайён*

жожи мутайян беҳуда, фаҷ.

Малак мантиқуттайри туйёр донад
Зи жожи мутайян, ки Тайён намояд. *Хоқонӣ*

жож гуфтан беҳуда гуфтан, ҳарзагӯи кардан.

Ҳама гӯяндаи фиску фуҷурем,
Зи ҳазлу жож гуфтан абкаме ку? *Саноӣ*

жож дароидан беҳуда гуфтан, ҳарзагӯӣ кардан.

Қасе, ки жож дарояд, ба даргаҳаш нашавад,
Ки чарбгӯён он ҷо шаванд кундзабон. *Фаррухӣ*

жож лоидан ёва ва беҳуда гуфтан.

Он хабис аз шайх мелоид жож,
Қажнигар бошад ҳамеша ақли кож. *Румӣ*

жожи сафсоф рондан гапи беҳуда гуфтан.

Азим иғмоз фармуд бар чандин жожи сафсоф, ки ман рондам. «*Калила ва Димна*»

жож хоидан сухани беҳуда ва бефоида гуфтан.

Гӯш кун ҳасби ҳоли Хоқонӣ,
Гарчи ӯ жож бештар хояд. *Хоқонӣ*
То на шахс аст, истода ба пой,
Баҳри исботи соя жож махой! *Ҷомӣ*

ЖОЖА ژاژه *ниг.* **жож I, II.**

ЖОЖАК ژاژک лӯбиё.

ЖОЖДАРОЙ ژاژدرای беҳудагӯӣ, ёвагӯӣ, ҳарзагӯӣ.

Қасе, ки гӯяд ман чун туам ба фазлу ҳунар,
Сабукхирад буваду ёвагӯю жождарой. *Фаррухӣ*

ЖОЖИДАН ژاژیدن 1. нишхор кардан, кавша кардан; 2. *маҷ.* ҳарза гуфтан, суханони беҳуда гуфтан, жож хоидан.

Хорӣ аз ӯ бас бувад он, к-ат кунад
Ранҷа ба жожидани бисьёри хеш. *Носири Хисрав*

ЖОЖТАБЪ ژاژطبع беҳудагӯӣ, ёвагӯӣ; бадтинат.

Фузулӣ мекунам, кай жожтабъон қадри он дорад,
Ки орад дар муқобил нуктае бо сеҳри Саҳбонаш.
Ҷомӣ

ЖОЖУМАК ژاژومک *ниг.* **жожак.**

ЖОЖХО(Й) ژاژخا(ی) 1. беҳудагӯӣ, ҳарзагӯӣ, ёвагӯӣ.

Зи баҳри чизи беҳосил наранҷи, беҳ бувад, эро
Басе беҳтар суи доно зи марди жожхо абкам.
Носири Хисрав
Агар лаб кушоӣ, ба ҳикмат кушой,
Машав ҳамчу беҳикматон жожхой. *Ҷомӣ*
Ҷамъ гардид жожхое чанд,
Мухталифхосият ҳавое чанд. *Бедил*

2. лақаби Тайёни Марғазӣ.

ЖОЖХОР ژاژخوار *ниг.* **жожхо(й).**

Қорҳои шермардон кардию аз рашки ту
Ҳосидонат ёвагу ҳастанду ҷумла жожхор.
Фаррухӣ

ЖОЖХОЙ ژاژخائی ҳарзагӯӣ, беҳудагӯӣ, ёвасарой.

Хирарӯӣ зи тиравой беҳ,
Безабонӣ зи жожхой беҳ. *Саноӣ*
Реги ин дашт то нагаштаст ғубор,
Ҳангомаи саъи жожхой гарм аст. *Бедил*

ЖОЛА ژاله 1. қатраҳои борон, ки аз асари сардии ҳаво ба яхча мубаддал мегардад; тагарг, дӯл, ҷола.

Чун жола ба сардӣ андарун мавсуф,
Чун ғӯра ба хомӣ андарун маҳкам. *Мунҷик*
Надид омадӣ манҷаниқ аз бараш,
Чу жола ҳамекӯфтӣ бар сараш. *Фирдавсӣ*
Гуфтам: Ба даври лола кашам як пиёлае,
Бо рағми ман бирехт фалак санги жоларо.
Ибни Ямин

2. шабнам.

Ёқутвор лола, бар барги лола жола,
Қарда бар ӯ ҳавола ғаввос дурри дарьё. *Кисоӣ*
Шуда жола дар гул чу май дар қадаҳ,
Ҳаметофт аз чарх қавси қузаҳ. *Фирдавсӣ*
Жола бар лола фуруд омада ҳангоми саҳар,
Рост чун оразӣ гулбӯи араққардаи ёр. *Саъдӣ*

3. *маҷ.* ашк, оби дида.

Гули шанбалидаш пур аз жола гашт,
Забону равонаш пур аз нола гашт. *Фирдавсӣ*
Жола аз наргис фурӯ бориду гулро об дод,
В-аз тагарги рӯҳпарвар молиши унноб дод.
Восифӣ

жолаи наргис сиришк, ашк, оби чашм; **аз наргис ёсуманро жола кардан** ҷорӣ кардани ашки чашм ба рӯй.

Зи ҷон зориву аз дил нола мекард,
Зи наргис ёсуманро жола мекард. *Ҷомӣ*

4. *маҷ.* арақи рӯй.

Лола ба шамшод баромехтанд,
Жола ба гулнор даровехтанд. *Манучеҳрӣ*

5. амаде, ки аз ҷӯбҳо сохта шуда ба зери он машкҳои пурбод мебананд ва аз дарьёҳои чуқур мегузаранд, ҷола.

ЖОЛАСОН ژالەسان 1. ҷоламонанд; 2. мисли шабнам, соф ва баррок.

Маи лолагун лолаи жоласон
Гули мушкбӯ жолаи лоламон. *Хоҷу*

ЖОҒАР ژاغر ҷиғилдони мурғ, ҳавсалаи мурғон, ҷинадон.

Хӯранд аз он, ки бимонад зи ман, мулуки замин,
Ту аз палидию мурдор пур кунӣ жоғар. *Унсурӣ*

Чу аз бас чана пур шавад жоғараш,
Гирад зӯрмандӣ тани лоғараш. *Асадӣ*

Аз куштагон ҳанӯз туюру сибоъро
Пургӯшт жоғар асту пур аз устухон шикам. *Муиззӣ*

ЖУКОЛ||ЖУГОЛ ژکال||ژگال зуғол, ангишт.

ЖУКОН ژکان *ниг.* **жакон.**

ЖУКОСА||ЖУКОША ژکاسه||ژکاشه 1. ҷайра; 2. хорпушт.

ЖУФТ ژفت бахил, мумсик.

Бо ӯ чӣ гуна гашт забон жуфт ё ҷавод,
Бо ӯ чӣ гуна рафт фалак нарм ё дурушт?!
«Фарҳанги Шуурӣ»

ЖИ ژی обгир, ҳавз, кӯл; ҷое ки об ҷамъ мешавад, толоб.

Эй он, ки ман аз ишқи ту андар ҷигари хеш
Оташкада дорам саду бар ҳар мижае жӣ. *Рӯдакӣ*

Дар шабнами ҳавои дилаш қатраест чарх
В-аз қатраи саҳоби кафаш шабнамест жӣ.
Сайфи Исфарангӣ

Басе жӣ дар он марғзору шикор,
Биёсуд хисрав дар он сабзазор. *Фирдавсӣ*

Носеҳаш бод сарафроз чу дар бустон сарв,
Ҳосидаш бод фурӯ-гил шуда чун най дар жӣ.
Сӯзанӣ

ЖӮБИН||ЖӮПИН ژوبین||ژوپین *ниг.* **зӯбин.**

Камонро бияфканду жӯбин гирифт.
Ба жӯбин шикори навоин гирифт. *Фирдавсӣ*

Баромад хурӯши деҳу дору гир,
Чу борон биборид жӯпину тир. *Фирдавсӣ*

Зи дасти ғайри ту андар даҳони ман ҳалво
Ба ҷони поки азизон, ки теғу жӯпин аст.
Шамси Табрезӣ

жӯпини заҳробдор жӯпини нӯгаш заҳроб додашуда.

Зи пинҳон бад-он шоҳзода савор
Бияндохт жӯпини заҳробдор. *Дақиқӣ*

жӯпин задан а) жӯпин андохтан, жӯпин халондан; б) *маҷ.* азоб додан.

Маро худ сад ҷароҳат ҳаст пинҳон,
Чи жӯпин мезанӣ дигар ту дар ҷон?!
Хисрави Деҳлавӣ

ЖӮБИНВАР||ЖӮПИНВАР ژوبین‌ور||ژوپین‌ور *ниг.* **зӯбинвар.**

Бирафтанд он гоҳ жӯпинварон
Або ҷавшану хиштҳои гарон. *Фирдавсӣ*

ЖӮБИНЗАН||ЖӮПИНЗАН ژوبین‌زن||ژوپین‌زن найзазан, жӯбинафкан.

Сипаҳ буд бар маймана чил ҳазор,
Саворони жӯбинзану кинадор. *Фирдавсӣ*

ЖӮБИНКАШ||ЖӮПИНКАШ ژوبین‌کش||ژوپین‌کش найзабардор, найзадор.

Биёмад сипардору жӯбинкашон,
Биҷустанд аз он тозиёна нишон. *Фирдавсӣ*

ЖӮЖ||ЖӮЖА ژوژ||ژوژه 1. ҷайра; 2. хорпушт.

жӯл ژول *асоси замони ҳозираи* **жӯлидан.**

ЖӮЛ I чин, оҷинг.

ЖӮЛ II паррандае аз қабили чаковак, ки донаҳои тухмро баъд аз кошта шуданаш мечинад.

ЖӮЛИДА ژولیده *феъли ҳол ва сифати феълии замони гузаштаи* **жӯлидан; зулфи жӯлида** зулфи парешон ва пароканда.

Ту низ маҳи чордаҳ бинмой,
Бардор зи рӯ зулфи жӯлида. *Саноӣ*

мӯи жӯлида мӯи парешон ва пароканда, мӯи дарҳампечида.

Мӯи жӯлидае ба сар дорад,
Шухгин ҷомае ба бар дорад. *Тайёни Марғазӣ*

Нест ҷуз мӯи сари афтодаи жӯлидае,
То ба рӯзи бекасӣ ҳамзонуи Маҷнун шавад.
Мушфиқӣ

ЖӮЛИДАЗУЛФ ژولیده‌زلف 1. касе, ки зулфҳояш парешон бошад, парешонзулф; 2. *киноя аз* маҳбуба.

Жӯлидазулфи фитнаҳӯ, маҳмурчашми кинаҷӯ,
Мӯҳо парешон кардаву хунҳо чакон аз ҳар тараф. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЖӮЛИДАМӮ(Й) ژولیده‌مو(ی) парешонмӯ, ошуфтамӯй.

Эй хуш он соат, ки гуфтӣ чун шудам пайдо зи дур,
Инак он девонаи жӯлидамӯи ман расид. *Ҷомӣ*

ЖӮЛИДАН ژولیدن 1. пароканда шудан, дарҳам шудан, дарҳам печидан.

Монда гаштам зи пову аз дида,
Шона нав буду мӯй жӯлида. *Саноӣ*

2. *маҷ.* парешон гардидан, ошуфта шудан, мушавваш гаштан.

ЖӮПИН ژوپین *ниг.* **жӯбин.**

ЖӮПИНВАР ژوپین‌ور *ниг.* **жӯбинвар.**

ЖӮПИНЗАН ژوپین‌زن *ниг.* **жӯбинзан.**

ЖӮПИНКАШ ژوپین‌کش *ниг.* **жӯбинкаш.**

ЖӮҲИДАН ژوهیدن чакидани борон аз шифти хона, қатра-қатра чакидан.

З

З ҳарфи нўҳўми алифбои ҳозираи тоҷикӣ; дар алифбои арабии тоҷикӣ — ҳарфҳои ذ، ز، ض، ظ; *ниг.* **зол 1, зе, зод IV, изғӣ.**

З- ز *шакли кўтоҳшудаи пешояндц* **аз** (дар шеър пеш аз калимаи бо садонок саршуда истеъмол мегардад, мас. 'з-он', 'з-ў', 'з-оташ').

Ва з-он пас ба кини Сиёмак шитофт,
Шабу рўз орому хуфтан наёфт. *Фирдавсӣ*

ЗАБАД *а.* زبد кафк(-и об, шир ва ғ.).

Баҳри он аст имтиҳони неку бад,
То биҷўшад, бар сар орад зар забад. *Румӣ*

ЗАБАР زبر **1.** боло, рўй, бар.

Қадре пинаи кўҳна дар зер ва порае бар забар андохта буд ва дар миёни он хуфта. *Авфӣ*
Ар кунам сабр ҷои пурхатар аст,
Қ-офатам зеру меҳнатам забар аст. *Низомӣ*
Дигар бар забари тахта аламҳои бисьёр барафрошта буд. *Аҳмади Дониш*

2. *грам.* фатҳа ـَـ; дар алифбои арабии тоҷикӣ аломати ҳаракати болоист, ки садоноки а-ро ифода мекунад.

ЗАБАРДАСТ زبردست **1.** касе, ки дар коре моҳир бошад, одами кордон, боҳунар, боистеъдод.

Зи ҳашмат забардасти ҳар даст буд,
Ҳама дастҳо пеши ў паст буд. *Ҷомӣ*

2. одами зўрманд, қавӣ, боиқтидор, тавоно; золим, ситамгор; *муқобили* **зердаст.**

Эй забардасти зердастозор,
Гарм то кай бимонад ин бозор? *Саъдӣ*
Забардаст чун сар барорад ба ҷанг,
Сари зердастон дарояд ба санг. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЗАБАРПЎШ زبرپوش он чӣ вақти хоб ба болои кас меандозанд, болопуш; қабо, ҷома.

Ҳар кас ба ҷоҳои хунук, бар тан забарпўше тунук,
Чун об тар, чун гул сабук, танро дилосо дошта. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЗАБАРТАНГ زبرتنگ аил, пуштанг.

Забартанги аспон кашиданд танг. *Шодӣ*

ЗАБАРҶАД *а.* زبرجد санги қиматбаҳои сабзи ба зардӣ моил.

Ба ҳар маъмурае фарши зумуррад,
Дар ў нақшу нигоре аз забарҷад. *Бадрии Кашмирӣ*
Шох — мавҷи забарҷаде ҷаста,
Барг — нақши зумуррадаш баста. *Бедил*

ЗАББ *а.* ذب **1.** дафъ кардан, дур кардан; дафъ, рафъ; манъ.

Аҳли Миср дар дафъу забби он шаноат аз ҳарими хеш ба ғавғо гароиданд. *«Таърихи Ҷувайнӣ»*

2. хушк шудан, пажмурдан (оид ба наботот).

ЗАБЕҲ *а.* ذبیح гулўбурида; қурбоншуда, қурбонӣ (гўсфанд ва ҳайвони дигар).

Қавли ҳамаи муфассирон он аст, ки забеҳ Исмоил буд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗАБИБ *а.* زبیب мавиз.

Ин забиб, эй аҷабо, мурдан ангур бувад,
Чун варандоз кунӣ, зинда шавад, ҳаст қариб. *Манучеҳрӣ*

ЗАБИЛ *а.* زبیل саргин; хокрўба.

ЗАБИҲА||ЗАБИҲАТ *а.* ذبیحه||ذبیحت *муаннаси* **забеҳ.**

Чун қассобе забиҳа бикуштӣ, фуқароро бар тақосуми аҷзои хун музоҳимат рафтӣ. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

ЗАБӢ *а.* ظبی оҳу, *оҳуи нар.*

Бе шубон донистаанд он забйро,
Ройгон донистаанд он сабйро. *Румӣ*

ЗАБОБ *а.* ضباب **1.** ғубор, (туман)-и тунуке, ки рўи заминро фаро мегирад.

Зулумоти куфру фусуқ музмаҳил ва муталошӣ шавад, чун забоб, ки ба иртифои офтоб пойдор набувад. *«Таърихи Ҷувайнӣ»*

2. *маҷ.* парда, рўпўш.

Рои равшани ў ... дар шасти кусуфи ҳиҷоби ҳайрат ва забоби даҳшат мутаворӣ гардид. *«Таърихи Ҷувайнӣ»*

ЗАБОД *а.* زباد моддаи мушкмонанд, ки аз гурбаи ёбои ҳосил мешавад.

ЗАБОЕҲ *а.* ذبایح *ҷ.* **забиҳа||забиҳат.**

Рўзе аз рўзҳоро ид ном карда, ба забоеҳу курбониҳо мубодарат намуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗАБОН زبان **1.** узвест иборат аз порчаи гўшти мутаҳаррик дар даҳон, *лисон;* **2.** воситаи ифодаи фикр ва алоқа бо мардум; нутқ.

Забон дар даҳон, эй хирадманд, чист? —
Калиди дари ганҷи соҳибҳунар. *Саъдӣ*
Ва ба воситаи ихтилофи луғат ва забон муҳимми ман ба душворӣ кашида ... *Аҳмади Дониш*
Хостам сўзи дили хеш бигўям бо шамъ,
Дошт худ ў ба забон, он чи маро дар дил буд. *Меҳрии Ҳиротӣ*

забони аҷамӣ забони мардуми ғайри араб.

Ману байғўла яке танг ба як сўзи ҷаҳон
Арабивор бигирьям ба забони аҷамӣ. *Оғоҷӣ*

3. нўги чизе.

Хор, ки дорад ба забон нештар,
Ҳам ба халидан шиканад бештар. *Хисрави Деҳлавӣ*

забони хома нўги қалам.

Забон суда шуд з-ин сухан хомаро,
Варақ шуд сияҳ з-ин рақам номаро. *Ҷомӣ*

забони қалам *ниг.* **забони хома;** ◇ **забони алъамон** паноҳхоҳӣ, талаби паноҳ.

Дар он гулшан, ки Соиб ғунчаи минкор бикшояд,
Ба ҷои нола аз оташ забони алъамон хезад. *Соиб*

забони безабонӣ *ниг.* **забони ҳол.**

Ҳоли дили реш бо ту сад раҳ
Гуфтам ба забони безабонӣ. *Фузулӣ*

забони гирифта забони лакнатдор, тутила.

Аз тарси ҷон паҳлу бияфтодам ва ба забони гирифта ва лол мегуфтам... *Аҳмади Дониш*

забони гов а) навъе аз пайкони тири шикорӣ; б) як хел растании давоӣ, ки онро говзабон низ меноманд; **забони гӯё** забони сухангӯ, забони фасеҳу равон, забони қобили нутқ.

Шамоиле, ки дар авсофи ҳусни таркибаш
Маҷоли нутқ намонад забони гӯёро. Саъдӣ

забони заргарӣ забони шартӣ, забони сохта, забони махфӣ.

Нест ҳарфе ҷуз гирифтан бар лаби аҳли тамаъ,
Он чи медонанд ин мардум, забони заргарист.
«Баҳори Аҷам»

забони мағздор суханони маънидор, мулоҳизаи чуқур, баёни фасеҳу балеғ.

Дар он соат, ки аз васфи лабе ширин бувад комам,
Бидеҳ, ё раб, забони мағздоре ҳамчу бодомам.
«Чароғи ҳидоят»

забони ниёзмазмун зорӣ, тавалло, илтиҷо.

Меҳмон бо дидаҳои гирьён видои мизбонро миён дарбасту ба забони ниёзмазмун ин байти ҷигарсӯзи дилгудоз адо кард... *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

забони оташин забони бурро, тезу тунд.

Дар кашокаш аз забони оташин будам чу шамъ,
То напайвастам ба хомӯшӣ, наосудам чу шамъ.
Соиб

забони чарб забони мулоиму хуш, хушзабонӣ.

Бо забони чарб ҳар кас нарм кард он шӯхро,
Метавон гуфтан, ки ҳарфаш аз дили оҳан гузашт.
Шоҳин

забони ҳол ифода ва баёни ҳол, ки бе гап задан аз вазъияти заҳирии шахсе ё чизе маълум мегардад; **ба забони ҳол гуфтан** бо намуди зоҳирӣ аҳволи худро фаҳмондан.

Дар коргаҳи кӯзагаре будам дӯш,
Дидам ду ҳазор кӯза гӯёву хамӯш,
Ҳар як ба забони ҳол бо ман мегуфт:
Ку кӯзагару кӯзахару кӯзафурӯш? *Хайём*

забон барзадани субҳ *киноя аз* тулӯи фаҷр, дамидани сапедаи саҳарӣ; субҳи зуд.

Чу субҳ аз думи гург барзад забон,
Ба хуфтан даромад сагу посбон. *Низомӣ*

забон баркушодан гап сар кардан (дар бораи чизе), ба гуфтани чизе оғоз кардан.

Ансор низ ба ҳамин калима забон баркушоданд.
«Равзат-ус-сафо»

забон баровардан ба гап даромадан, сухан сар кардан.

Хуш он, ки забон аз паи дашном барорӣ,
Ман даст баровarda дуогӯи ту бошам. *Ҳилолӣ*

забон бастан а) хомӯш будан, сухан нагуфтан, гап назадан.

Забон бастам, кушоди дил зи сад ҷониб дарун омад,
Назар пӯшидам, аз пеши назар бархост ҳоилҳо.
Соиб

б) хомӯш кунондан, сокит кардан.

Ба забони нигаҳ, аз шиква забон баст маро
Аз лабаш ҷазби савол, арҷи ҷавобе накашид.
«Баҳори Аҷам»

забон гирифтан а) тутила шудан; гап зада натавонистан; б) сир гирифтан, ҷосус мондан.

Аз турктози ишқ шикоят чӣ сон кунам?
Қ-ин лашкар аз сипоҳи ман аввал забон гирифт.
Соиб

забон даркашидан хомӯш шудан, сокит шудан, ҷим шудан.

Садафвор бояд забон даркашидан,
Ки вақте ки ҳоҷат бувад, дур ҷаконӣ. *Саъдӣ*

забон додан а) ваъда додан, қавл додан, аҳду паймон бастан.

Забон дод Дастон, ки то растахез
Набинад наёми маро теғи тез. *Фирдавсӣ*

б) иқрор шудан, эътироф кардан, ба гардан гирифтан.

Қалам чун ба васфаш забон медиҳад,
Зи хатте шуое нишон медиҳад. *Туғро*

в) фиреб додан, гӯл додан.

Гуфт лаълат: Медиҳам коми дилат, боре ҷаро
Гар намебахшад лабат коме, забоне медиҳад?
Салмони Соваҷӣ

забон доштан *ба касе* бо касе ҳамфикр будан, аҳду паймон доштан.

Мардумоне, ки ба Одилшоҳ забон доштанд, Салимшоҳро дар маърака дида, аз шарм дохили ясовул мешуданд. *«Таърихи Фаришта»*

забон задан ба дигарон сухан надода гап задан.

Агар хоҳӣ сухан гӯӣ, сухан бишнав, сухан бишнав,
Забон он кас тавонад зад, ки аввал гӯш кар дорад. *«Баҳори Аҷам»*

забон кардан забондарозӣ кардан; таҷовуз кардан ба касе бо сухани қабеҳ, таъна кардан.

Шамъе, ки пеши рӯи чу моҳи ту бар кашад,
Аз теғ гарданаш бизанам, гар забон кунад.
Хисрави Деҳлавӣ

забон кашидан *ба касе* бадгӯӣ кардан, дашном додан, ҳақорат кардан.

Чун теғ бар-ӯ забон кашиданд,
Аз теғи забон раҳаш буриданд. *Ҳилолӣ*

забон кушодан гуфтан, баён кардан, изҳор кардан.

Чу Ширин дид санъатҳои Фарҳод,
Забон бикшоду гуфто: «Офарин бод!» *Ҳилолӣ*

забон *ба чизе* **кушодан** ба баёни чизе сар кардан.

Халқе забон ба даъвии ишқаш кушодаанд,
Эй, ман ғуломи он ки дилаш бо забон якест! *Ҳофиз*

забон кӯтоҳ кардан аз гуфтани чизе худдорӣ кардан.

Ҳар он ки кӯтаҳ кард аз мадеҳи шоҳ забон,
Дароз кард бад-ӯ шери осмон чангол. *Унсурӣ*

Ҳамон беҳ, ки дар кӯи дил раҳ кунем,
Забонро бад-ин ҳарф кӯтаҳ кунем. *Ҷомӣ*

забон кӯтоҳ шудан хомӯш шудан ба сабаби айбе ё тарсе.

Чун нуввоб ва вузаро ин маънӣ медонистанд ва маболиғе аз завоид ба хидмате аз ҳукком меситаданд, забони эшон кӯтоҳ шуда буд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

Шуд чунон кӯтаҳ забони ҳиммат аз аҳли карам,
Бар сари хони муруввватҳо салое барнахост.
Махфӣ

забон сапед (*ё* **сафед**) **кардан** изҳори хоксорӣ ва оҷизӣ кардан.

Дар сафи авсофи ӯ зи лобаву зорӣ
Нутқ чу дандон сапед кард забонро.
«Баҳори Аҷам»

забон ситондан хомӯш гардонидан, гап намезадагӣ кардан.

Ситонӣ забон аз рақибони роз,
Ки то рози султон нагӯянд боз. *Низомӣ*

забон тоза кардан гуфтан, баён кардан.

Забон тоза кардан ба иқрори ту,
Наангехтан иллат аз кори ту. *Низомӣ*

забон фурӯ бастан *ниг.* **забон бастан.**

Чу моҳӣ шавам гарқи дарьёи жарф,
Забонро фурӯ бандам аз савту ҳарф. *Ҷомӣ*

забон чарб кардан забон мулоим кардан, нармгуфтор шудан, ширинсухан гаштан.

Чу мум align="center"онҷунон чарб кардам забон,
Ки гар афшурӣ, шаҳд резад аз он. *Шоҳин*

забон ширин кардан нармгуфтор шудан, ширинсухан гардидан.

Хисраво, гар ангубин мехоҳӣ аз шаккарлабон,
Аввал андар ком ширин кун забони хешро.
Хисрави Деҳлавӣ

забон як кардан а) дар гуфтугӯ бо касе мувофиқат кардан, ҳамфикр шудан, ҳаммаслак шудан.

Нолаи мутрибу най ҳар ду яке карда забон,
Мекунандам ҳама таклиф, ки беҳушӣ кун!
«Чироғи ҳидоят»

б) суи қасд кардан; **забони панд кушодан** насиҳат сар кардан, насиҳат додан.

Наёраст аз дилаш чун банд бикшод,
Баислоҳаш забони панд бикшод. *Ҷомӣ*

забони эътизор кушодан узрхоҳӣ кардан, узр овардан.

Наҷҷор забони эътизор кушода ин маъниро такрор мекард. *«Анвори Суҳайлӣ»*

забон аз қафо кашидан (*ё* **берун кардан, бадар кардан**) ҷазо додан ва шиканҷа кардан.

Гар чаман гӯяд маро, ҳамранги рӯяш лола аст,
Аз қафо бояд бадар кардан забони савсанаш.
Саъдӣ

забон ба банд будан хомӯш будан.

Замона гуфт маро: Хашми хеш дор нигоҳ,
Киро забон на ба банд аст, пой дар банд аст.
Рӯдакӣ

забон ба гуфтугӯ кушодан ба сухан шурӯъ кардан.

Овард зи ҷумла рӯ ба сӯяш,
Бикшод забон ба гуфтугӯяш. *Ҷомӣ*

забон ба даҳон набудан ба сабабе гап зада натавонистан, лол ва хомӯш шудан.

Дар ҳаҷри туам кор ба ҷуз оҳу фиғон нест,
Дар пеши туам, дон, ки забонам ба даҳон нест.
Хисрави Деҳлавӣ

забон бар гизоф кушодан *киноя аз* суханони беҳуда ва бемаънию бефоида гуфтан.

Ончунон бояд, ончунон шояд,
Кас забон бар гизоф накшояд. *Низомӣ*

забон бар девор молидан таваккал кардан; қаноат кардан.

Чароғи зиндагиро мекунад мустағнӣ аз равған,
Забони хеш чун хуршед бар девор молидан. *Соиб*

забон бар хок молидан суст шудан, оҷиз мондан.

Теғ мемолад забон бар хок пеши ҷуръатам,
Печутоб аз қабзаи ҷавҳар бурун овардаам. *Соиб*

забон дар даҳони *касе* **гузоштан** ба касе гап ёд додан, суханҳои маслиҳатомез ба дигаре талқин кардан; **забон дар ком кашидан** (*ё* **будан**) *ниг.* **забон даркашидан.**

Овар бурун зи гӯшат ин пунбаҳои ғафлат,
Дар дарси нуктасанҷон дар ком каш забонро.
Махфӣ

Гар забон дар ком бошад, рози дил пӯшида нест,
Сози мо меболад аз иброми ин мизробҳо. *Бедил*

забон дар таҳи забон доштан ҳар дам чизе гуфтан, бар гуфтаи худ собит набудан, дар ақидае устувор набудан.

Чӣ эътимод кунад кас ба ваъдаат, эй гул,
Ки ҳамчу ғунча забон дар таҳи забон дорӣ.
«Чароғи ҳидоят»

забонро дар хоб кардан хомӯш шудан, сокит шудан, сукут намудан.

Бишнав таронаи ишқ, эй булбули балоғат,
Бедор соз гӯшат, дар хоб кун забонро! *Урфӣ*

забон зи нукта фурӯ мондан гапҳои латифу бамаънӣ гуфта натавонистан.

Забон зи нукта фурӯ монду рози ман боқист,
Бизоати сухан охир шуду сухан боқист. *Урфӣ*

аз забон афкандан (*ё* **андохтан**) маҷоли сухангӯӣ надодан.

Наргиси мастонааш аз сурмаи шарму ҳаё
Шӯхчашмони ҳавасро аз забон афканда буд.
«Баҳори Аҷам»

аз забон афтодан а) маҷоли сухан надоштан; б) суст шудан, аз ҳаракат мондан.

Шамъ дар пардаи фонус наяфтад зи забон,
Нашавад ҷашми сухангӯи ту аз хоб хамӯш. *Соиб*

аз забон баромадан а) қобилияти сухан доштан; б) ифодаи орзу кардан.

Чандон ки аз забонт бароярд, бигир зар,
Дар Ховарон наям, ки муяссар намешавад. *Анварӣ*

аз забон даромадан саҳву хато кардан дар гуфтугӯ; **аз забон мондан** гап зада натавонистан; **аз забон ҷастан** *ниг.* **аз забон даромадан; аз зери забон забон баровардан** а) дар суханпардозӣ ҳунар нишон додан; б) чизеро маҷозан фаҳмидан; **ба забон гирифтан** вирди забон кардан; овоза гардонидан.

Ишқ аз паи ҷон гирифт моро,
Халқе ба забон гирифт моро. *Хисрави Деҳлавӣ*

ба забон нигоҳ доштан хушомадгӯӣ кардан; дилбардорӣ кардан.

Ба фиреби мизбонӣ ба ту ром шуд, Шифоӣ,
Ба забон нигаҳ бидораш, ки дуо ба ту бигӯяд.
«Чароғи ҳидоят»

ба забон омадан гап задан, сухан гуфтан, сукути худро шикаста ба гап даромадан.

Шахсе, ки ба безабониям афсун кард,
Омад ба забону ҳайратам афзун кард. *Бедил*

бар забон будан вирди забонҳо будан; машҳур будан, шӯҳрат ёфтан.

Гӯям, ки зи ишваҳои ишқат
Ҳастем зи умр бар забонҳо. *Анварӣ*

бар забон гузаштан (*ё* **давидан**) *киг.* **бар забон рафтан; бар забон овардан** зикр кардан, ёд кардан.

Номи ман ҳаргиз наёрӣ бар забон,
Оре, аз номам туро нанг омадаст. *Анварӣ*

бар забон рафтан беихтиёрона, ногаҳон ифода ёфтан.

Чандон дуои ҷони ту гӯем, к-аз малол
Бехост бар забони ту дашном меравад.
Камоли Хуҷандӣ

гап дар нӯги забон будан ба гуфтан тайёр будан; **қосир будани забон** аз ӯҳдаи баёни чизе баромада натавонистан, бенутқ будан, кӯтоҳ будани забон.

Анвои рақсу самоъ ва навою руд, ки забони баён аз тибьёни он қосир аст... *Аҳмади Дониш*

забонаш бо сараш бозӣ мекунад *зарб.* бо гуфтани гапҳои зишт ва хатарнок ҳаёти худро ба хатар меандозад; **забон гӯшт аст, ба ҳар тараф гардонӣ, мегардад** *зарб.* дар ҳаққи одамоне гуфта мешавад, ки бештар бе фикру андеша сухан меронанд ва ё бе асосу бе далел чизеро баён мекунанд; **забонам мӯ баровард** бисьёр гуфтаму хаста шудам, вале фоида набахшид; **забони сурх сари сабз медиҳад барбод** *зарб.* дар вақти гуфтан эҳтиёткорӣ шарт аст.

ЗАБОНА زبانه **1.** чизе, ки ба забон монанд бошад, мас. шӯълаи оташ ё чароғ.

Агар шуоъ ҷисме будӣ равшан, чунон ки забонаи оташ, боистӣ, ки бар ҳар ҷӣ уфтодӣ.
Ибни Сино

забона задан шӯълавар шудан.

Партави рӯи ту ҷаҳоне сӯхт,
Назада оташе забона ҳанӯз. *Камоли Хуҷандӣ*

2. милаи тарозу, милаи миёни шоҳини тарозу; **3.** дандонаи калид; ◇ **забонаи теғ** дами теғ.

Ба зери теғи ҷафоят чунон шуда таслим,
Ки аз забонаи теғ офарин баланд шавад.
«Баҳори Аҷам»

ЗАБОНБАНД زبانبند афсун, ҷодуе, ки гӯё барои бастани забони душманон ва бадгӯён ба кор бурда мешуд.

Нагирад хирадманди равшанзамир
Забонбанди душман зи ҳангомагир. *Саъдӣ*

◇ **забонбанди хирад** *киноя аз* шароб, май, ки ақлро тира созад.

Соқӣ, ба миён ор забонбанди хирадро,
К-ин ҳарзадаро сӯҳбати мо ҳол баровард. *Соиб*

ЗАБОНБАСТА زبانبسته **1.** хомӯш, сокит; гунг, лол.

Баҳоим хамӯшанду гӯё башар,
Забонбаста беҳтар, ки гӯё ба шар(р). *Саъдӣ*

2. *маҷ.* ҳайвон.

ЗАБОНБОЗӢ زبانبازی гуфтугӯ, сӯҳбат; мубоҳиса, муҷодила, баҳс.

Сухан дорад ба оби зиндагӣ лаъли гуҳарбораш,
Забонбозӣ ба кокул мекунад мижгони хунхораш.
Соиб

ЗАБОНБУРИДА زبانبریده **1.** ҳайвон ё касе, ки забонаш бурида бошад; безабон, касе, ки қудрати такаллум надорад; **2.** *маҷ.* бесадо, сокит, хомӯшшинанда.

Забонбурида ба кунҷе нишаста суммунбукм,
Беҳ аз касе, ки набошад забонаш андар ҳукм.
Саъдӣ

ЗАБОНГИР زبانگیر **1.** хурдагир, айбҷӯ; **2.** *маҷ.* ҷосус.

Дар ҷунин раҳ махусп чун пирон,
Гирд кун доман аз забонгирон. *Низомӣ*

ЗАБОНДАРОЗ زباندراز **1.** касе, ки густохона ва бе мавқеъ гап мезанад, густох; **2.** сергап, лаққӣ.

ЗАБОНДАРОЗӢ زباندرازی **1.** густохӣ, шӯртакагӯӣ дар суханронӣ.

... Духтаре дошт, ба никоҳи ман даровард, чун муддате баромад, бадхӯӣ ва ситезарӯӣ оғоз кард ва забондарозӣ кардан гирифт. *Саъдӣ*

2. сергапӣ, лаққигӣ.

ЗАБОНДОН زباندان **1.** касе, ки чандин забонро медонад; одаме, ки дар сухан фасоҳат дорад, сухангӯй.

Рӯзе мутарҷим яке фарангии забондонро ба сафоратхона оварда гуфт: Ба хидмататон аз Фарангистон омадаанд, шуморо дидан матлаб доранд.
Аҳмади Дониш

2. шогирде, ки сухани муаллим ё устодро тез мефаҳмад ва ёд мегирад, шогирд, толиби илм.

Дили ман пири таълим асту ман тифли забондонаш,
Дами таслим сар-ашру сари зону дабистонаш.
Хоқонӣ

ЗАБОНЗАД زبانزد **1.** гапе, ки ҳамаи мардум мегӯянд, чизе ки вирди забон гардидааст; **2.** *маҷ.* осон.

ЗАБОНОВАР زبانآور **1.** касе, ки бо балоғат сухан меронад, суханвар, хушбаён.

Нагуфтанд ҳарфе забоноварон,
Ки Саъдӣ нагӯяд мисоле бар он. *Саъдӣ*

Султон Ҳушанг бар иродаи ӯ огоҳ гашта, расулони забоновар маа туҳаф ва ҳадоё фиристода, толиби сулҳ гардид. *«Таърихи Фаришта»*

2. касе, ки аз дигарон гап мегирад, суханчин, ғаммоз.

ЗАБОНРОН زبانران **1.** касе, ки забонаш фасеҳу балеғ бошад, нотиқ, нотиқи бомаҳорат; **2.** сергап, лаққӣ; **3.** *маҷ.* қиссахон, афсонагӯй.

ЗАБОНФУРӮШ زبانفروش сергап, ҳарзагӯй, лаққӣ.

Суди ду ҷаҳон суханнишон доранд,
Ҳар ҷост зиён — забонфурӯшон доранд.
Он тайи лисон, ки мӯъҷизаш мехонанд,
Мо таҷриба кардем: хамӯшон доранд.
«Баҳори Аҷам»

ЗАБОНЧАРБ زبانچرب хушзабон.

... Ки бедордил буду покизамағз,
Забончарбу шоистаи кори нағз. *Фирдавсӣ*

ЗАБОНӢ I زبانی **1.** мансуб ба забон; **2.** шифоҳӣ, даҳанакӣ.

Султон Иброҳими Шарқӣ ... ба туҳаф ва ҳадоёи шигарф расид, баъд аз гузаронидани савғот паёми забонӣ гуфт. *«Таърихи Фаришта»*

3. *маҷ.* ғайриамалӣ.

ЗАБОНӢ II *а.* زبانی *молики дӯзах, посбони дӯзах.*

Чун забонӣ андар оташ, чун сулаҳфот андар об,
Чун наоим дар биёбон, чун баҳоим дар қаран.
Манучеҳрӣ

ЗАБТ *а.* ضبط 1. худдорӣ, бардошт, тоқат.

Якеро аз бузургон боде мухолиф дар шикам печидан гирифт ва тоқати забти он надошт ва аз ӯ содир шуд. *Саъдӣ*

Садади раъй иқтизои он мекард, ки худро забт кунӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. донистан, дарк кардан; дар ёд нигоҳ доштан, ҳифз кардан.

Қас зи кӯҳу санг ақлу дил начуст,
Фаҳму забти нуктаи мушкил начуст. *Румӣ*

Ба навъе дар ин тӯй шӯъбада ба кор рафт, ки ақл ва муҳосиби фикр аз забт ва ҳифзи он оҷиз гашт. *Аҳмади Дониш*

3. идора кардан, ба тартибу назм даровардан.

Подшоҳ чун мулке бигирад ва онро забт натавонад кард, ҳамаи забонҳоро дар гуфтани ин, ки вай оҷиз аст, маҷоли тамом дода бошад. *«Таърихи Байҳақӣ»*

4. ба даст даровардан, тасарруф кардан, бо зӯрӣ ба даст гирифтан, истило.

Забти ин замин аз лавозими аҳамми давлатист. *Аҳмади Дониш*

Забти олам ба теғу килк кунанд,
Қи асарҳои бекарон доранд. *Анварӣ*

ЗАБУДА زبوده навъе аз сабзавоти ҷинси пиёз, гандано; барги хушки кӯфтаи хулбӯй, пудина, райҳон ва дигар баргҳои кӯфта, ки барои хушбӯй кардан ба хӯрок мепошанд.

ЗАБУЛ *а.* ذبول пажмурда, лоғар, лоғаршуда, хароб.

ЗАБУН زبون 1. нотавон, заиф, суст.

Озурда кард каждуми ғурбат ҷигар маро,
Гӯй забун наёфт зи гетӣ, магар маро.
Носири Хисрав

2. дармонда, бечора, оҷиз, хору зор.

Ин чарх чу тосест нагун афтода,
Дар вай ҳама зиракон забун афтода.
Дар дӯстии шишаву соғар нигаред:
Лаб бар лабу дар миёна хун афтода. *Хайём*

забун шудан а) нотавон шудан, заиф шудан, суст шудан.

Чу бишнид шоҳ он забоноварӣ,
Забун шуд забонаш дар он доварӣ. *Низомӣ*

б) дармонда шудан, бечора шудан, хору паст шудан; 3. мағлуб, шикастхӯрда.

Қавидастро фатҳ шуд раҳнамун,
Ба зинҳорхоҳӣ даромад забун. *Низомӣ*

забун кардан мағлуб кардан, асир кардан, зердаст кардан.

ЗАБУНГИР زبون گیر он кӣ ба зердастон озор медиҳад, озордиҳандаи нотавонон ва оҷизон.

Бар сари кӯн ту камтар равам аз бими рақиб,
Қи саги хона забунгиру гадоозор аст.
Камоли Хуҷандӣ

ЗАБУНӢ زبونی 1. нотавонӣ, заифӣ, камзӯрӣ, сустӣ; 2. дармондагӣ, бечорагӣ, хорӣ; 3. мағлубият, шикастхӯрӣ; 4. *маҷ.* чиркинӣ, ифлосӣ.

Ба воситаи забунии оби он ҷо бемори дар миёни мардум афтода; буньёди вабо ва тоун шуд. *«Таърихи Фаришта»*

ЗАБУР *а.* زبور 1. навишта, китоб; 2. китоби Довуди пайғамбар.

ЗАБӮЪ *а.* ضبع кафтор, мурдахӯр, гӯршикоф.

ЗАБҲ *а.* ذبح сар буридани ҳайвонот; қурбонӣ кардан.

Баъд аз он бо шамшер ба забҳи он ҷаноб қиём намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗАВ *а.* زو *ниг.* **жав.**

ЗАВАБОН *а.* ذوبان обшавӣ, моеъшавӣ, гудохташавӣ.

Баъд аз он, ки офтоб баланд шуда буд ва ях дар завабон омада, ночор бозгаштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗАВАНҶ زونج рӯдаҳои гӯсфанд ё гов, ки бо гӯшту равған пур ва қоқ карда нигоҳ медоранд; навъе аз ҳасиб.

Агар ман заванҷат нахӯрдам гаҳе,
Ту акнун биёву заванҷам бихӯр. *«Луғати фурс»*

ЗАВБ *а.* ذوب об кардан, гудохтан; гудозиш, об кардани фулузот.

Хосияти оташ завб ва табх аст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ЗАВБАА *а.* زوبعه *раъду барқ; тӯфон, бӯрон, гирдбод.*

ЗАВВОР *а.* زوار касе, ки бисьёр зиёрат мекунад, зиёраткунанда.

ЗАВИЛЭҲСОН *а.* ذوی‌الاحسان одамони босаховат, одамони сахӣ, ҷавонмардон.

Нишаста дар паси абр офтобу метобад,
Таноби хаймаи қадри ту, эй завилэҳсон! *Восифӣ*

ЗАВИЛҚУРБО *а.* ذوی‌القربی хешон, наздикон, одамони наздик, ақрабо.

Яке аз муддаиён дар ин байт дар қавли ман эътироз карда буд ва гуфта, ки... маваддати завилқурбо фармуда. *Саъдӣ*

ЗАВЛОНА||ЗОВЛОНА زولانه||زاولانه банди оҳанине, ки ба гардан ва пои чорпоён ё зиндониён мебананд, ишкел.

Чун хонаи бегона ошьён шуд,
Хӯ кард дар ин банди зовлона. *Носири Хисрав*

ЗАВОБЕЪ *а.* زوابع ҷ. **завбаа.**

Завобеи мухолифат ба лавоҳиқи мунофират мақрун буд... *«Равзат-ус-сафо»*

ЗАВОБИТ *а.* ضوابط ҷ. **зобита.**

Бар одати завобит ва дақоиқе... мулзам гардонида. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ЗАВОДА زواده тӯша, захирае, озуқаи сафар.

ЗАВОЁ *а.* زوایا ҷ. **зовия.**

Дар завоёи тарабхонаи Ҷамшеди фалак,
Арғанун соз кунад Зӯҳра ба оҳанги симоъ. (1)
Ҳофиз

ЗАВОИД *а.* زوائد *ҷамъ* 1. ҷ. зоид; 2. бартарӣ, афзалият.

Ва боис дар таҳрири ин рисола он аст, ки... муҳаррири сутурро ба сабаби баъзе завоид ва фавозил омадшуд ба дари ҳукком ва салотин меафтод. *Аҳмади Дониш*

ЗАВОИҚ *а.* ذوائق ҷ. зоиқа.

Талхии зулм ҳаловат ба завоиқ сӯзад,
Аз сари хони вафо маҳв шавад ҳаққи намак. *Бедил*

ЗАВОЛ *а.* زوال 1. баргаштан ва дур шудан аз ҷое, ҷудой.

Бигрифт кори ҳуснат чун ишқи ман камоле,
Хуш бош он, ки набвад ин ҳар дуро заволе. *Ҳофиз*

2. охир, поён, интиҳо.

Ҳар шабе рӯзею ҳар рӯз заволе дорад,
Шаби васли ману маъшуқи маро охир нест. *Саъдӣ*

3. ғуруб, фурӯ рафтани офтоб.

...Бар болои қаср баромад ва дар офтоб биниишаст, то ба вақти завол таваққуф намуд. *Аҳмади Дониш*

4. нуқсон, камӣ, зарар, зиён; офат.

Бо чунин ҳусн туро моҳи фалак чун гӯем,
Офтобӣ, ба ту, ё раб, нарасад ҳеҷ завол! *Ҳилолӣ*

ЗАВОЛА زواله 1. лӯндачаи хамир ба андозаи як дона нон; 2. гулӯлаи аз гил ба андозаи як ҷормағз.

Заволааш чу шудӣ аз камонгурӯҳа бурун,
Зи ҳалқи мурғ басоат фурӯ чакидӣ гил. *Кисоӣ*

ЗАВОР||ЗАВОРА زوار||زواره 1. парастор, ғамхор, беморбон; зиндонбон.

Баҳораш туй, ғамгусораш ту бош,
Бад-ин танг зиндон завораш ту бош! *Фирдавсӣ*

2. номи бародари Рустами Зол.

ЗАВОШ||ЗОВУШ زواش||زاوش номи сайёраи Муштарӣ.

Ҳасудонтро дода Баҳром наҳс,
Туро баҳра карда саодат Завош. *«Луғати фурс»*

Фалаки солис аст Зовушро,
Ки диҳанда(а)ст донишу ҳушро. *Саноӣ*

ЗАВОҲИР *а.* زواهر ҷ. зоҳир I.

Аз ламаони ҷавоҳири завоҳир ҳавои он маъбад дар шаби торик ҳукми рӯзи равшан дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗАВОҶ *а.* زواج заношӯӣ; никоҳ; арӯсӣ.

ЗАВРАҚ *а.* زورق қаиқ, киштии хурд.

Сипаҳро бифармуд, то ҳар касе
Бисозанд киштиву завраҳ басе. *Фирдавсӣ*

...Бар лаби Даҷла омад, ... завраҳе буд, дар он ... нишаст. *Авфӣ*

Ва аз руфақо низ ду тани дигар бо завраҳ ва тахтаи шикаста бо ман мулҳақ гаштанд. *Аҳмади Дониш*

◇ **завраҳи заррин** *киноя аз* офтоб.

Намози шом, к-аз амвоҷи ин дарьёи дӯлобӣ
Фурӯ шуд завраҳи заррин, баромад ташти симобӣ. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

завраҳи симин *киноя аз* моҳи нав.

ЗАВРАҚКАШ زورق کش касе, ки завраҳ мекашад, киштирон, қаиқрон.

Саҳаргаҳ, ки завраҳкаши офтоб
Зи соҳил барафканд завраҳ бар об... *Низомӣ*

ЗАВЪ *а.* ضوء рӯшноӣ, партав, нур, дурахш, ҷило.

Ҳар чӣ андар абр зав бинию тоб,
Он зи ахтар дону моҳу офтоб. *Румӣ*

ЗАВҚ *а.* ذوق 1. чашидан.

Чаҳорӯм ҳисси завқ аст, ҳар чӣ биёбад лаззати он ба димоғ бирасонад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Самъу басару завқу шаму мас,
Ҷӯянда зи ноёфтани хайр амонро. *Носири Хисрав*

2. кайф, лаззат, маза.

Бо завқи ҷустуҷӯи ту осудахотирам,
Осудагӣ мабод аз ин ҷустуҷӯ маро. *Ҳилолӣ*

3. хурсандии беҳад, шодмонии зӯр.

Ошиқони хастадилро дар даруна завқҳо,
Оқилони тираҷонро дар дарун ангораҳо. *Шамси Табрезӣ*

завқ кардан бисьёр хурсанд шудан аз коре ё чизе.

Гарчи кардам завқҳо аз ошноиҳои ӯ,
Интиқом аз ман кашид охир ҷудоиҳои ӯ. *Ваҳшӣ*

4. орзу, ҳавас, хоҳиш, майл.

Гуфт: Онро ҷумла мегуфтанд хваш,
Мар-маро ҳам завқ омад гуфтанаш. *Румӣ*

Гар на Маҷнунам, чаро завқи ҷунунам додаанд?
Дар муҳаббат гирья чун аз ҳад фузунам додаанд? *Махфӣ*

Завқи гул чидан агар дорӣ, суи гулзор рав.*

ба завқу иродат бо майли тамом, аз таги дил, аз самими қалб.

Ба дӯстӣ, ки агар заҳр бошад, аз дастат,
Чунон ба завқу иродат хӯрам, ки ҳалворо. *Саъдӣ*

5. *маҷ.* истеъдод, маҳорат (махсусан дар шеър ва сухан).

Ҳар киро завқу табъи софӣ нест,
Завқаш аз шеъри Маҷди Хофӣ нест. *«Хористон»*

ЗАВҚБАХШ ذوق بخش чизе, ки завқ мебахшад, хурсандкунанда, хавасовар, шодибахш.

Саҳни бустон завқбахшу сӯҳбати ёрон хуш аст,
Вақти гул хуш бод, к-аз вай вақти майхорон хуш аст. *Ҳофиз*

ЗАВҚИЁТ *а.* ذوقيات ҳунарҳои завқовар аз қабили шеъргӯӣ, мусиқӣ, наққошӣ ва м. ин.

ЗАВҚНОК ذوقناک 1. лазиз, хушмаза.

Чунки оби ҷумла аз ҳавз аст пок,
Ҳар яке обе диҳад хуш, завқнок. *Румӣ*

2. хурсандиовар, пурмасаррат, сурурангез.

Паҳлавон аз лоф гарму завқнок,
Чун шунид ин қисса, гашт аз ғам ҳалок. *Румӣ*

ЗАВҶ *а.* زوج шавҳар, шӯй.

ЗАВҶА *а.* زوجه *муаннаси* **завҷ** зан, ҳамсар, ҳамболин.

ЗАВҶИЯТ *а.* زوجيت заношӯӣ, ҳамсарӣ, ҳамхонагӣ.

ЗАДАН زدن 1. кӯфтан, чизеро ба чизе сахт расондан.

Ҳар он кас, ки бар санг оҳан задӣ,
Аз ӯ рӯшноӣ падид омадӣ. *Фирдавсӣ*

Задӣ зарбате, зарбате нӯш кун. *Зарбулмасал*

2. буридан, қатъ кардан, бурида ҷудо кардан.

Бизан шохе, ки гулшанро зиён аст,
Агар дасташ ба дасти боғбон аст. *Нозим*
... Ҳамаро гардан бизад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

3. ҳуҷум кардан, ҳамла овардан.

[Маликзода] ... ин бигуфту бар сипоҳи душман зад ва тане чанд аз мардони корӣ биандохт. *Саъдӣ*

Ногоҳ Туғрил хештан бар оммаи шаҳр зад ва наъра бархост. *«Таърихи Систон»*

4. газидан, неш фурӯ кардан, неш халондан.

Морӣ ту, ки ҳар киро бубинӣ, бизанӣ,
Ё бум, ки ҳар куҷо нишинӣ, биканӣ? *Саъдӣ*

5. нӯшидан, хӯрдан, ошомидан.

Бар ман, ки сабӯҳӣ задаам, хирқа ҳаром аст,
Эй маҷлисиён, роҳи харобот кадом аст? *Саъдӣ*

6. бархӯрдан, вохӯрдан, дучор шудан, пайдо шудан.

Мол ӯ ёбад, ки касбе мекунад,
Нодире бошад, ки бар ганҷе занад. *Румӣ*

7. густурдан, паҳн кардан, кашидан.

... Симоте зада буд, ки даҳ ҳазор сар хон бар рӯи он ниҳода буданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

8. расондан чизеро ба чизе, молидан.

Ҳаргиз ба тараб шароби нобе нахӯрам,
То аз кафи андӯҳ шаробе нахӯрам.
Ноне назанам дар намаки ҳеҷ касе,
То аз ҷигари хеш кабобе нахӯрам. *Хайём*

9. тулӯъ кардан, баромадан.

Чу зад бар сари кӯҳ-бар теғ шед,
Чу кофур шуд рӯи гетӣ сапед. *Фирдавсӣ*

10. монанд будан, наздик будан.

Чашмаш на сиёҳ буд ва ба сабзӣ задӣ.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

11. навохтан, сурудан.

Вақти саҳаргаҳ чаков хуш бизанад дар таков,
Соатаке «Ганҷи Гов», соатаке «Ганҷи Бод».
Манучеҳрӣ

12. ниҳодан, гузоштан, устувор кардан дар миёни чизе.

Камонро бимолид чангӣ ба чанг,
Бизад бар камар чор тири хаданг. *Фирдавсӣ*

13. феъли ёридиҳанда дар феълҳои таркибии номӣ, мас. 'оташ задан', 'сало задан'; ◇ **ба ҳам задан** а) ба ҳам кӯфтан (ду ё якчанд чизро); б) вайрон ва нобуд кардан; в) ҷангу фитна андохтан, алоқаи ду касро вайрон кардан; **достон задан** гуфтан, ривоят кардан, нақл кардан.

Суханҳои некӯ або Пилтан
Бигӯю басе достонҳо бизан. *Фирдавсӣ*

ЗАДВОР زدوار *ниг.* **жадвор.**

ЗАЁЪ *а.* ضياع зоеъшавӣ, табоҳӣ, талафшавӣ.

Амлок ҳалок шуд ва зиёъ ба заёъ расид.
«Тарҷимаи Яминӣ»

ЗАЗИҒ||ЗАЗАҒ *а.* ضظغ шакли ҳаштум аз шаклҳои ҳаштгонаи ҳарфҳои ҷумалу абҷад.

ЗАИМ *а.* زعيم раис, меҳтар, калонтар, ҳоким, раҳнамо, идоракунанда.

Ба азми ҷониби Сарахс иттифоқ карданд, то ба мадади заими он буқъа, ки ба писари фақеҳ машҳур буд, мустаҳзар шаванд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗАИМУЛҚАВМ *а.* زعيم القوم вакили қавм, касе, ки аз номи қавм амал мекунад ё сухан мегӯяд.

ЗАИМУЛҶАЙШ *а.* زعيم الجيش сардори сипоҳ.

Ди заимулҷайш будӣ, эй лаин,
В-ин замон ночизу номарду муҳин. *Румӣ*

ЗАИФ *а.* ضعيف суст, камқувват, оҷиз, нотавон; *муқобили* **қавӣ** 1.

Чун заифе афтад миёни ду қавӣ, тавон донист, ки ҳол чун бошад. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Дилам заифу зи ҳар сӯ маломате, чӣ кунам,
Ки шиша нозуку ҳар ҷо ки меравам, санг аст.
Ҷомӣ

ЗАИФА *а.* ضعيفه **1.** *муаннаси* **заиф; 2.** зан.

Пас он заифа худро бо фарзанд дар оташ андохт. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗАИФДИЛ ضعيفدل тарсончак, тарсанда, тарсӯ, буздил.

Заифдилро ... дар муҳоварат забон кунд шавад.
«Калила ва Димна»

ЗАИФКОЛБУД ضعيف كالبد заъифтан, нотавон.

Чӣ гуна созам бо ӯ, чӣ гуна ҳарб кунам,
Заифколбудам ман, на кӯҳаму на гавам. *Кисоӣ*

ЗАИФОВОЗ ضعيف آواز он кӣ овози нарм дорад.

Бо қавӣ гӯ, агар бигӯӣ роз,
З-он ки бошад қавӣ заифовоз. *Саноӣ*

ЗАЙ زى ҳаёт, зиндагӣ, ҷон; воситаи зиндагӣ.

Чун акси ғунча шамъи шабистони боғ шуд,
Дар рӯзи айш хезу май ор, эй чароғи зай!
«Фарҳанги Ҷаҳонгирӣ»

ЗАЙБ *а.* ذيب *ниг.* **зеъб.**

ЗАЙБАҚ *а.* زيبق симоб, чева.

Фалак аз ҳайбати он ҷунбиши зайбақ ёбад,
Ахтар аз сӯзиши он шӯълаи ахгар гирад.
Заҳири Форьёбӣ

◇ **зайбақи муҷаззо** а) ашк, оби дида; б) қатраи борон; **зайбақ кардан** а) несту нобуд кардан; б) саросема ва музтариб кардан.

Саҳми ту қатрон кунад нутфаи Сӯҳробу Зол,
Теғи ту зайбақ кунад заҳраи Гуштаспу Сом.
Хоқонӣ

зайбақ дар гӯш кардан (*ё* **рехтан**) ба гӯш симоб рехта кар кардан.

Зайбақам дар гӯш кун, то нашнавам,
Ё дарам бикшой, то берун равам. *Саъдӣ*

ЗАЙД *а.* زيد **1.** фалонӣ, фалон кас; **2.** номи хоси мард.

Агар тақдир бар ин иқтизо кунад, Зайд дар ҷаҳон муфлис зияд, аз касб ва ҳирфа зар наёбад.
Аҳмади Дониш

ЗАЙЛ *а.* ذيل **1.** доман, домани ҷома; домани ҳар чизе.

Ёфтам ороста натъи ҳузур,
Бӯса задам зайли карамро зи дур.
Хисрави Деҳлавӣ

Домани таҷовуз ва зайли иғмоз бигустурад.
«Равзат-ус-сафо»

2. поён, зер; **3.** доманаи кӯҳ.

Он биёбон сар ба сар дар зайли кӯҳ
Пурхалоиқ гашта, Мусо бо шукӯҳ ... *Румӣ*

4. ҳолат; ҳин.

Амир дар зайли саворӣ дастхат намуда, ки фалон сафари Русия кардааст. *Аҳмади Дониш*

◇ **зайл бар миён задан** тайёрӣ дидан барои коре.

ЗАЙМ *а.* ضيم зулм, ситам.

... Ба қабули займ тан дар натавон дод. *«Таърихи Ҷувайнӣ»*

ЗАЙМАРОН||ЗАЙМУРОН *а.* ضيمران як навъ гиёҳи хушбӯй, райҳони ёбой, шоисфарам.

Бомдодон ... дидамаш домане гулу райҳон ва сунбулу займарон фароҳам оварда ва рағбати шаҳр карда. *Саъдӣ*

Ту, ки гарди заъфаронӣ, заъфарон
Бошу омезиш макун бо займарон. *Румӣ*

ЗАЙН *а.* زين **1.** зинат, ороиш, зевар; **2.** *маҷ.* хубӣ, накуӣ.

Фарқи бисьёр аст байнаниафҳатайн,
Ин ҳама зайн асту боқӣ ҷумла шайн. *Румӣ*

ЗАЙР *а.* ضير **1.** зарар, зиён, нуқсон.

Наъраи ло-зайр бар гардун расид,
Ҳин бибур, чун ҷон зи ҷон кандан раҳид. *Румӣ*

2. *маҷ.* парво, бок.

ЗАЙТ *а.* زيت равғани зайтун.

Шабе зайти фикрат ҳамесӯхтам,
Чароғи балоғат бияфрӯхтам. *Саъдӣ*
Ба боғ арғувону ба майдон кумайт,
Ба майхона қандилу дар шиша зайт. *Ҳоҷӣ*

зайти занбӯра равғани зайтун барои таскин додани озори неши занбӯр.

ЗАЙТУН *а.* زيتون **1.** дарахти ҳамешасабзе, ки дар баъзе кишварҳои гарм мерӯяд.

Миқдоре барги зайтун дар минқор гирифта, мураҷиат намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. меваи дарахти зайтун, ки онро хом мехӯранд ва аз он равған мекашанд.

Ва бар ин қиёс бувад неъмати ҷинон аз февокеҳ: инаб ва зайтун ва нахл ва руммон. *Аҳмади Дониш*

ЗАЙФ I *а.* زيف пули зару нуқраи қалбакӣ, носара.

ЗАЙФ II *а.* ضيف меҳмон; мусофир.

Мо ҳама меҳмони туем ва икроми зайф бар содот воҷиб аст. *Авфӣ*

Зайфи боҳиммат чу з-оше кам хӯрад,
Соҳиби хон оши беҳтар оварад. *Румӣ*

ЗАЙЪАТ I *а.* ضيعة нобуд шудан, бар бод шудан.

ЗАЙЪАТ II *а.* ضيعة обу замин, мулк, замини зироатӣ.

Акнун зайъате биёфтам, ки бар ҳар вақт монандаи он ба даст наёяд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ЗАЙҒАМ *а.* ضيغم шер, шери қавӣ.

Панҷа дар сайд бурда зайғамро,
Чӣ тафовут кунад, ки саг лояд? *Саъдӣ*

ЗАЙҚ *а.* ضيق камӣ, нодорӣ, кӯтоҳдастӣ.

На дар рагаш зарабон кам шавад ба зарби суюф,
На бо дилаш хафақон зам шавад зи зайқи бунуд. *Муиззӣ*

ЗАКАР *а.* ذکر **1.** нар, нарина, мард.

Чун Муҳаммад ибни Ҳасан дар ҳукумат мустақил гашт, Ҳасани Номварро ба иттифоқи ақрабо аз закару нисо ба интиқоми падар кушт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. олати таносули мард.

ЗАКИДАН زکیدن *ниг.* **жакидан.**

Бигуфт ину теғ аз миён баркашид,
Зи хуни Сиёвуш фаровон закид. *Фирдавсӣ*

ЗАКИТАБЪ *а.* ذکی‌طبع *ниг.* **закӣ** I.

ЗАКИУЛФАҲМ *а.* ذکی‌الفهم *ниг.* **закӣ** I.

ЗАКИУЛФУНУН *а.* ذکی‌الفنون нуктафаҳм, донишманд.

ЗАКИЯ I ذکیه *муаннаси* **закӣ** I.

ЗАКИЯ II *а.* زکیه *муаннаси* **закӣ** II.

Иззуддини Умар ба сифати марзия ва ихлоси закия иттисоф дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗАКО *а.* ذکا фаросат, зиракӣ, басират, тезии зеҳн.

Наравад ҳеҷ хато бар дилу андешаи ту,
К-аз хато дур туро зеҳну закои ту кунад. *Манучеҳрӣ*

Ҳар ду ... ба зако шӯҳрате тамом доштанд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ЗАКОБ زکاب **1.** оби зок, оби сиёҳ, сиёҳӣ; **2.** оби даҳан, туф, луоб.

Ҷуз талху тира об надидам бад-он замин,
Ҳаққо, ки ҳеҷ боз надонистам аз закоб. *«Луғати фурс»*

ЗАКОВАТ I *а.* ذکاوت *ниг.* **зако.**

ЗАКОВАТ II *а.* زکاوت **1.** покӣ, покизагӣ, сафо, исмат; **2.** тезрафторӣ дар коре.

ЗАКОВОТ *а.* ذکاوات *ҷ.* **заковат** I.

Эй басо илму заковоту фитан
Гашта раҳравро чу ғӯли роҳзан. *Румӣ*

ЗАКОТ *а.* زکوة || زکات маблағе, ки мувофиқи шариати ислом бояд аз ҳар даромад ва дорой ба нафъи қашшоқону фақирон дода шавад.

Закоти мол бадар кун, ки фазлаи разро
Чу боғбон бизанад, бештар диҳад ангур. *Саъдӣ*
Гар ту хоҳӣ закоти хубӣ дод,
Мо фақирему мустаҳиққи закот. *Ҷомӣ*

ЗАКОТСИТОН زکوة‌ستان || زکات‌ستان фақир, камбағале, ки мувофиқи шариат ба ӯ закот дода мешавад.

ЗАКУР زکور *ниг.* **жагӯр.**

ЗАКӢ I *а.* ذکی тезтабъ, ҳушманд, ҳушьёр, зирак.

Инчунин кас гар закии мутлақ аст,
Чунш ин тамьиз набвад, аҳмақ аст. *Румӣ*

ЗАКӢ II *а.* زکی покиза, некӯ.

ЗАЛАЛ *а.* زلل лағзиш; хато, ғалат, нуқсон.

Агар ёре андак залал донадам,
Зи нобихрадӣ шӯҳра гардонадам. *Саъдӣ*

Димна гуфт: Рост мегӯӣ, баҳои ту тадоруки ҳар халале ва ҳастии ту талофии ҳар залале метавонад кард. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ЗАЛАМ *а.* ظلم хирагӣ, торикӣ.

Пой кафши худ шиносад дар залам,
Ҷон тани худ чун надонад, эй санам! *Румӣ*

Дар замоне, ки кусуфи кул дар ҳадди Муштарӣ воқеъ шуда, заламе азим зоҳир гашт.
«Равзат-ус-сафо»

ЗАЛАМА *а.* ظلمه *ҷ.* **золим.**

Омадан ҳарб бояд шуд ва набояд гузошт, ки заламаи Шом биосоянд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗАЛЕЪ *а.* ضلیع зӯр, қавӣ, бақуввват, сахтбозу.

Гар банда зарир асту халиқ асту залеъ,
Дар гоҳи сано гуфтани ӯ гардад ланг. *Манучеҳрӣ*

ЗАЛЗАЛА *а.* زلزله *ниг.* **зилзила.**

ЗАЛЗОЛ||ЗИЛЗОЛ *а.* زلزال ларза, ҷунбиш.

Андар он рӯз, ки аз наъраи мардони набард
Дар дили кӯҳ чу симоб дарафтад залзол.
Бадри Чочӣ

ЗАЛИЛ I *а.* ذلیل **1.** беэътибор, ночиз; мутеъ, фармонбардор.

Ин писар бар ҷумлаи бародарон сарвар шавад ва эшон залили ӯ шаванд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. хор, ҳақир, забун, хору зор.

Бо сабуксор кас макун сӯҳбат,
То намонӣ ҳақиру хору залил. *Носири Хисрав*

ЗАЛИЛ II *а.* ضلیل ба залолат афтанда; он кӣ сахт гумроҳ мешавад, бо роҳи хато меравад.

ЗАЛИЛ III *а.* ظلیل соядор, сояафкан; *зилли залил* а) сояи доимӣ; б) *маҷ.* ҳимояти пурра.

Дар он буқъаи шоҳвор дар зилли залили рафоҳият ғунудам. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

ЗАЛИМ I *а.* ظلیم шутурмурғ, шутурмурғи нар.

Қомрон бошу маи лаъл хӯру душманро
Гӯ: Ҳамехӯр шабу рӯз оташи сӯзон чу залим.
Фаррухӣ

Фақеҳ омӣ хонад варову ома фақеҳ,
Ба ҳар ду ном бувад баҳраманд ҳамчу залим.
Сӯзанӣ

ЗАЛИМ II *а.* ظلیم ситамдида, мазлум.

ЗАЛИФ زلیف *ниг.* **залифан.**

ЗАЛИФАН||ЗИЛИФАН||ЗУЛИФАН زلیفن тарс, бим, ваҳм.

Аз лаби ту мар-маро ҳазор умед аст
В-аз сари зулфат маро ҳазор залифан. *Фаррухӣ*

Сиёсат карданаш, беҳтар сиёсат,
Зилифан бастанаш, беҳтар зилифан. *Манучеҳрӣ*

ЗАЛИҚ *а.* ذلیق фасеҳ, кушодазабон, теззабон, нотиқ, забоновар.

ЗАЛЛА I *а.* زله **1.** таом ва хӯроквории барзиёд, ки меҳмонон аз тӯй ва ё зиёфат бо худ мебаранд.

Гуфто ба мизбон, ки маро заллае фирист,
Гуфто: Ҳанӯз нукл ба дармон намерасад. *Анварӣ*

2. таоми нигоҳ дошташуда, пасмондаи хӯрок, саркут.

Дигар аз паи дӯстон залла кард,
Ки ҳалво ба танҳо нашояд хвард. *Низомӣ*

◇ **залла бардоштан** *ниг.* **залла бастан.**

Ҳамаи занони ашроф ва умаро ба урдуи султонӣ бо тӯҳфа ва ҳадоё ҷавқ-ҷавқ мерафтанд ва хирвор-хирвор залла бармедоштанд. *Аҳмади Дониш*

залла бастан аз ҷое бо худ тӯша гирифтан, озуқа гирифтан.

Зи хоби сер дар манзил тавонад заллаҳо бастан
Сабуксайре, ки ҷони тӯша доман бар камар бандад.
Соиб

ЗАЛЛА II||**ЗИЛЛА** زله ҳашараи малахмонанд, малахи чирчирак.

Бонги залла кард хоҳад кар(р) гӯш,
В-еҷ н-осояд ба гармо аз хурӯш. *Рӯдакӣ*

ЗАЛЛАТ *а.* زلت **1.** лағзиш, хато, саҳв, гуноҳ; хато дар сухан.

Нахост, ки савобиқи аёдии худро ба як заллат зоеъ гардонад. *«Равзат-ус-сафо»*

Оқибат диданд ҳар гун уммате,
Лоҷарам гаштанд асири заллате. *Румӣ*

2. *маҷ.* кори нописандида, амали номаъқул.

Филҷумла нишастам ва аз ҳар даре сухан пайвастам, то ҳадиси заллати ёрон дар миён омад.
Саъдӣ

ЗАЛЛОТ *а.* زلات *ҷ.* **заллат.**

ЗАЛОЗИЛ *а.* زلازل *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **зилзила||залзала.**

Биларзанд аз ниҳеби ӯ наҳангон,
Биларзад кӯҳи сангин аз залозил. *Манучеҳрӣ*

2. *маҷ.* балоҳо, сахтиҳо, офатҳо.

ЗАЛОЛ *а.* ضلال баргаштан аз роҳи дуруст, гумроҳӣ; оворагӣ.

Моро ғарқаи баҳри залол магардон!
«Анвори Суҳайлӣ»

Сурате аз сурати дигар камол
Гар биҷӯяд, бошад он айни залол. *Румӣ*

◇ **залоли мубин** гумроҳии ошкоро, хатои возеҳ.

Гар роҳи дигар равад, залоли мубин... *Саъдӣ*

ЗАЛОЛАТ I *а.* ضلالت беэътиборӣ, нописандӣ, хорӣ; хор шудан.

ЗАЛОЛАТ II *а.* ضلالت *ниг.* **залол.**

Моро роҳ намудӣ ва аз залолат раҳонидӣ.
«Анвори Суҳайлӣ»

ЗАЛОМ *а.* ظلام торик, торикӣ, торикии шаб.

Хуфта аз онӣ, ки набинӣ зи ҷаҳл
Дар дили торик ҳаме ҷуз залом. *Носири Хисрав*

Рӯз дар касби ҳунар кӯш, ки май хӯрдани рӯз
Дили чун оина дар занги залом андозад. *Ҳофиз*

Шоҳи ситорагон ... ҷамоли ҷаҳоноройро ба ниқоби залом бипӯшонид. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ЗАЛОҚАТ *а.* ذلاقت теззабонӣ, фасоҳат, забони равон, забони бурро.

Теғи залоқати забони ӯ наём нашинохтӣ.
«Тарҷимаи Яминӣ»

ЗАЛУ زلو *ниг.* **золу.**

ЗАЛУЛ I *а.* ذلول *ниг.* **залил I.**

ЗАЛУЛ II *а.* ضلول гумроҳ, овора, оворагард.

ЗАЛУМ *а.* ظلوم ситамгори сахт, золим.

Тори ӯ гӯяд: Ман аз дасти залум
Дар шиканҷа мондаам дар печу тоб.
Шамси Табрезӣ

Дарвешро дидам, ки ... мегуфт: Ё ғафур, ё раҳим, ту доӣ, ки аз залуму ҷаҳул чӣ ояд! *Саъдӣ*

ЗАЛҚ *а.* زلق 1. лағзидан; лағзиш; 2. хашм, ғазаб.

Дар тараддуд аз ту афтоданд халқ,
Дар ҳазимат кушта шуд мардум зи залқ. *Румӣ*

ЗАМ I زم 1. ҷоғ, фук.

Орзуманди он шуда ту ба гӯр,
Ки расад нонт порае бар зам. *Рӯдакӣ*

2. номи дарьёе дар наздикии Марв.

Зи хун дашт гуфтӣ, ки рӯди Зам аст,
На размн гави пилтан Рустам аст. *Фирдавсӣ*

ЗАМ II ||**ЗАММ** I *а.* ذم 1. маломат, сарзаниш.

Чун ба гетӣ на вафо монду на аҳл,
Замми аҳлияти ихвон чӣ кунам? *Хоқонӣ*

2. бадгӯӣ; ҳаҷв.

То кай кашӣ ту аз паи таъзими ман алам?
То кай кушоям аз паи замми ту ман даҳон?
Фузулӣ

ЗАМ III ||**ЗАММ** II *а.* ضم 1. илова кардан.

Дарҳол ба гӯши ҳуши ман гуфт,
Васфи ту, ки бо замир шуд зам. *Хоқонӣ*

Бояд ки дар муқобалаи ӯ муомалае карда шавад, ки писанди давлатҳо бошад, аз радди вилоятҳои гирифташуда бо замми завоиди дигар.
Аҳмади Дониш

2. пайвастан; 3. гузоштани аломати замма ба болои ҳарфе.

Зи зам ниҳоданд эъробаш, аз чӣ шуд максур?
Ба ҷазм карданд ӯро, чаро бувад мудғам?
Масъуди Саъд

ЗАМАН *а.* زمن *шакли дигари* замон I.

Чу дид андар ӯ шаҳриёри заман,
Барафтод аз бим бар вай ҷашан. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ЗАМАЪ||**ЗАМО** *а.* ظما||ظماء 1. ташнагӣ, ташнагии сахт.

Ҷавқ-ҷавқ испоҳи тасвироти мо,
Сӯи чашма[и] дил шитобон аз замо. *Румӣ*

2. *маҷ.* сахт орзуманди чизе будан.

Маро чу теғ диҳад об обгун гардун,
Ҳар он гаҳе ки бинолам ба пеши ӯ зи замо.
Масъуди Саъд

ЗАМЗАМ I *а.* زمزم номи ҷоҳ ва чашмаест дар Макка, дар назди хонаи Каъба.

Далв, ки аз чашмаи хур хушк монд,
Замзамаш аз чашмаи раҳмат фишонд.
Хисрави Деҳлавӣ

◇ **замзами расанвар** *киноя аз* офтоб.

Эй Каъбаи ҷаҳонгард, эй Замзами расанвар,
Заррин расан намоӣ, чун замзам ой аз бар.
Хоқонӣ

ЗАМЗАМ II زمزم фасли чордаҳуми китоби муқаддаси зардуштиён, Занд.

ЗАМЗАМ III زمزم *ниг.* замзама.

Бузургон ҳама гавҳар афшонданд,
Ба замзам ҳама офарин хонданд. *Фирдавсӣ*

ЗАМЗАМА زمزمه овозе, ки аз дур меояд, садои оҳиста ва пайваста; нағма ва суруде, ки зери лаб оҳиста хонда мешавад.

... Тоифаи ҷавонони соҳибдил ҳамроҳи мо буданд ҳамдам ва ҳамқадам, вақтҳо замзама бикарданданӣ ва байте муҳаққиқона баргуфтандӣ. *Саъдӣ*

Фиканд замзамаи ишқ дар Ҳиҷозу Ироқ,
Навои бонги ғазалҳои Ҳофиз аз Шероз. *Ҳофиз*

ЗАМИМ I *а.* ذميم нописандида, зишт, бад.

Чун вазиру миру муставфӣ ту бошӣ, кай бувад
Мидҳатори вазиру миру муставфӣ замим. *Сӯзанӣ*

Абӯ-Алӣ ҳамчунон бар одати замим ва хулқи лаими хеш мустамир буд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗАМИМ II *а.* ذميم 1. оби бинӣ; 2. пешоб, шош, шоша.

ЗАМИМА I *а.* ذميمة *муаннаси* замим I.

Аз ин хислати замима бипарҳезад. *Авфӣ*

ЗАМИМА II *а.* ضميمه илова, чизе, ки ба болои чизе зам мешавад; ◇ **замимаи аъвар** рӯдаи кирммонанд, овеза, курррӯда.

ЗАМИМАТУЛАВСОФ *а.* ذميمة الاوصاف бадном, касе ки ба ном ва сифатҳои бад шӯҳрат ёфтааст.

Мардуми он ҷо замиматулавсоф ва кариҳатулахлоқ бошанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗАМИН I زمين 1. хок; сатҳи хок.

Бад-ӯ гуфт: Зар ҳасту ҳам беш аз ин,
Дирам ҳам, барӯманд боғу замин. *Фирдавсӣ*

Заминаш аз касрати ҷавоҳироти рангини ҳамчу дашти сабзу хуррам ва гулҳои рангоранг ба назар дармеояд. *Аҳмади Дониш*

замини барӯманд замини ҳосилхез, замини ҳосилбахш.

Сирати ӯ—тухми киштаву неъмати ӯ — об,
Хотири маддоҳи ӯ — замини барӯманд. *Рӯдакӣ*

замини мурда замини нокорам, замини бекор, замини партав.

Чун замини мурдае, к-аз ақл гардад тозарӯ,
Аз арақ рӯи ту эҳьё мекунад оинаро. *Соиб*

рӯи замин сатҳи тамоми олами хокӣ.

Гар рӯи замин ба ҷумла обод кунӣ,
Чандон набувад, ки хотире шод кунӣ.
Гар банда кунӣ ба лутф озодеро,
Беҳтар, ки ҳазор банда озод кунӣ. *Хайём*

дар замин кардан дар замин пинҳон намудан, гӯр кардан.

Бидонист рӯзе писар дар камин,
Ки мумсик куҷо кард зар дар замин. *Саъдӣ*

2. кишвар, мамлакат.

Қозӣ Яҳьё... гуфт: ... Ба азимати сайри Ҳиндустон аз баҳри Ҳинд ба замини Қалката ба навоҳии Ҷунnуҷ баромадем, ки ақсои замини Ҳинд аст.
Аҳмади Дониш

замину замон тамоми дуньё; тамоми олами ҳастӣ.

Боз ин чӣ ҷавонию ҷамол аст ҷаҳонро
В-ин ҳол, ки нав гашт заминрову замонро. *Анварӣ*

◇ **замини шеър** бахр, радиф, қофия ва ғ.; **замин бӯсидан** а) сархамкунон таъзим кардан, бандавор хушомад гуфтан; б) изҳори одобу эҳтиром кардан.

Мекунад шабнам гаронӣ бар узори нозукат,
Абр мебӯсад замин аз дур гулзори туро. *Соиб*

замини хидмат бӯсидан таъзим кардан.

Шукри неъмат бигуфтам ва замини хидмат бибӯсидам ва узри ҷасорат бихостам. *Саъдӣ*

замин зинда доштан заминро обод кардан.

Замин зинда дор, осмон зинда кун,
Ҷаҳонгир душман пароканда кун. *Низомӣ*

замини ҳиммати *касеро* **ба сар кашидан** ҳурмату иззати калон изҳор кардан, қоил шудан ба касе.

Бисоти давлати ӯро ба рӯӣ рӯбад моҳ,
Замини ҳиммати ӯро ба сар кашад Кайвон.
Фаррухӣ

замин аз зери по кашидан тарсонидан, дар бим андохтан; ноумед кардан; монеъ шудан, касеро аз истинодгоҳаш маҳрум сохтан.

Талабгори ту дорад изтиробе дар ҷаҳонгардӣ,
Ки пиндорӣ: заминро мекашанд аз зери пои ӯ.
«Баҳори Аҷам»

заминро ба осмон дӯхтан аз ҳад зиёд дасту по задан, саъю кӯшиш кардан.

Гар заминро ба осмон дӯзӣ,
Надиҳандат зиёда аз рӯзӣ. *Саъдӣ*

замин сахту осмон дур (**ё баланд**) *киноя аз* мушкилӣ, ноилоҷӣ, дармондагӣ, ки доди кас ба ҷое намерасад.

Осмон дуру замин сахт аст, сахт,
Гар тараҳҳум мекунӣ, вақт аст, вақт.*

замин таркиду пайдо шуд сари хар *зарб. киноя аз* ногаҳон ва бемавқеъ пайдо шудани одами номатлуб ва дилнокаш.

ЗАМИН II *а.* زمن барҷомонда, касе, ки ба сабаби касалӣ аз ҷой ҷунбида наметавонад ё ба пой рафта наметавонад.

[Ӯ] ба иллати никрас замин шуда буд. *Авфӣ*

ЗАМИН III *а.* ضمين гарав, кавл, зомин.

Ин қаболаи фалон замин ва фалон чизро фалон кас замин. *Саъдӣ*

ЗАМИНБӮС زمين بوس 1. дар ҳузури подшоҳ, мансабдор ё давлатманде ба замин афтода, хокро бӯсида таъзим кардан, ки дар замони пеш изҳори адаб ва итоат ҳисоб мешуд, таъзим.

Баст бар хок зи беболупарӣ Соиб нақш,
Магар аз дур заминбӯс кунад ҷононро. *Соиб*

2. таъзимкунанда, саҷдакунанда; мутеъ, фармонбардор.

Дару даргаҳе дид бар осмон,
Заминбӯси ӯ ҳам замину замон. *Низомӣ*

ЗАМИНГИР زمين گير барҷомонда, аз ҳаракат монда; касе, ки ҷунбида наметавонад; побанд, дар замин маҳкам ҷойгирифта.

Надонам манзилатро, варна занҷир
Қаям кардӣ дар ин зиндон заминтир? *Нозим*

Ҷуръат гуфт: Аҷаб аз Мирзо, ки дарахти заминтирро хиромон гуфт. *«Хизонаи омира»*

ЗАМИНГОҲ زمين گاه ҷо, мавқеъ, макон.

ЗАМИНКӮБ زمين كوب 1. кас ё ҳайвоне, ки бар замин по мекӯбад; 2. *киноя аз* асп.

Худои замину замонро бихонд,
Пас он гаҳ заминкӯбро пеш ронд. *Хоҷу*

3. чизе ки бо он заминро мекӯбанд.

ЗАМИНХЕЗ زمين خيز чизе, ки аз замин ҳосил мешавад, ҳосил, маҳсул.

Заминхези ҳар кишвар аз даҳр чист?
Ба ҳар кишвар аз пешаҳо баҳр чист? *Низомӣ*
Заминхези Чин чизҳои ғариб,
Ки дилро диҳад қуту ҷонро насиб.
Хисрави Деҳлавӣ

ЗАМИНӢ زمينى 1. мансуб ба замин I; 2. аҳли замин, дар замин истиқоматкунанда, ки, мувофиқи ақидаи динӣ, аз хок офарида шудааст.

Чун Увайс аз хеш фонӣ гашта буд,
Он заминӣ осмонӣ гашта буд. *Румӣ*

ЗАМИР I *а.* ضمير 1. дил, қалби инсон.

Ба ҳасту нест маранҷон замиру хуш мебош,
Ки нестист саранҷоми ҳар камол, ки ҳаст. *Ҳофиз*

Боз маро дағдағаи саёҳат дар замир мутамаккин гашта... *Аҳмади Дониш*

2. чизе, ки кас дар дили худ гузаронад, фикри пинҳонӣ, хаёл.

На он чунон ба ту машғулам, эй биҳиштирӯй,
Ки ёди хештанам дар замир меояд. *Саъдӣ*
Агарчи мӯи ман акнун чу шир аст,
Ҳанӯз аз завқи ширам дар замир аст. *Ҷомӣ*

◇ **замири мунир** дили равшан, ботини нек, сирати пок.

Ҷоми ҷаҳоннамост замири мунири дӯст,
Изҳори эҳтиёҷи худ он ҷо чӣ ҳоҷат аст? *Ҳофиз*

ЗАМИР II *а.* ضمير ҷонишин.

ЗАМИСТОН زمستان *ниг.* **зимистон.**

ЗАММ I *а.* ذم *ниг.* **зам** II.

ЗАММ II *а.* ضم *ниг.* **зам** III.

ЗАММА *а.* ضمه пеш ـُ; дар алифбои арабии тоҷикӣ аломати ҳаракати болоист, ки садоноки у-ро ифода мекунад.

ЗАММОР *а.* زمار касе, ки най менавозад, найнавоз.

ЗАМО *а.* ظما *ниг.* **замаъ.**

ЗАМОИМ I *а.* ذمائم *ҷ.* **замим** I.

ЗАМОИМ II *а.* ضمائم *ҷ.* **замима** II.

ЗАМОИР I *а.* ضمائر *ҷ.* **замир** I.

Ваҳшати малик ва ҳайбати подшоҳӣ дар замоири дӯстон ва душманон қарор гирифт. (I 1)
«Калила ва Димна»

ЗАМОИР II *а.* ضمائر *ҷ.* **замир** II.

ЗАМОН I *а.* زمان 1. вақт, ҳангом; давр, замона, рӯзгор.

Қашидандшон хаставу баста хор,
Ба ҷон хостанд он замон зинҳор. *Фирдавсӣ*

Ширинтар аз онӣ ба шакарханда, ки гӯям,
Эй Хисрави хубон, ки ту Ширини замонӣ. *Ҳофиз*

ин замон акнун, ҳоло, ҳозир, алҳол.

Чунин дод посух, ки пурсиш макун,
Магӯй ин замон ҳеҷ бо ман сухун. *Фирдавсӣ*

Набуд нақши ду олам, ки ранги улфат буд,
Замона тарҳи муҳаббат на ин замон андохт. *Ҳофиз*

замон-замон дам ба дам, соат ба соат.

Замон-замон мунтазири шаҳодат будем. *Авфӣ*

як замон муддати кӯтоҳ, андак вақт, лаҳзае.

Ало, гар талабгори аҳли дилӣ,
Зи хидмат макун як замон ғофилӣ. *Саъдӣ*

Аз ҳодисаи замони рونанда матарс
В-аз ҳар чӣ расад, чу нест поянда, матарс,
Ин як дами нақдро ба ишрат бигузор,
В-аз рафта маяндешу аз оянда матарс! *Хайём*

дар (*ё* **андар) замон** дар ҳамин вақт, бетаъхир, дер накарда.

Барафканд Гарсеваз андар замон
Саворе ба кирдори боди дамон. *Фирдавсӣ*

2. мӯҳлат, фурсат.

Маро замон додӣ, ки то ин об нахӯрам, накушӣ.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Ҳар муддате назар ба касе мекунад сипеҳр,
Ҳар навбате замин ба касе медиҳад замон.
«Анвори Суҳайлӣ»

Замон диҳед, ки васиятнома бинависам. *Авфӣ*

замон хостан мӯҳлат пурсидан.

Фиристодаи кордонро навохт,
Замон хост як ҳафтаву кор сохт. *Низомӣ*

3. тақдир, сарнавишт.

Туро худ замон ҳам ба дасти ман аст,
Ба пеши равони ман ин равшан аст. *Фирдавсӣ*

◇ **замони мозӣ** *грам.* замони гузашта; **замони мустақбал** *грам.* замони оянда; **замони Одам** *кинояаз* давраи одами нахустин; **дар** (*ё* **аз) замони Одам** бисьёр вақтҳо боз, хеле вақтҳои пеш.

Шеъри Ҳофиз дар замони Одам андар боғи хулд
Давлати насрину гулро зинати авроқ буд. *Ҳофиз*

замони ҳол *грам.* замони ҳозира; **замон ёфтан** хушбахт шудан, ба мақсад расидан.

Дар дарди ту кам касе амон ёбад,
Дар ишқи ту кам диле замон ёбад. *Анварӣ*

замони гузашта наёяд ба бар *зарб.* вақтро ғанимат бояд донист, фурсате, ки аз даст рафт, боз намеояд.

ЗАМОН II زمان **1.** ҳаёт, умр, ҷон.

Замони варо дар камон сохтам,
Чу рӯзаш сар омад, бияндохтам. *Фирдавсӣ*

2. *маҷ.* марг, аҷал, мавт.

Замон чун туро аз ҷаҳон кард дур,
Пас аз ту ҷаҳонро чи мотам, чи сур. *Фирдавсӣ*

ЗАМОН III *а.* ضمان **1.** зоминӣ, замонат, кафолат, кафилӣ.

Бидоред чанде каф аз доманаш
В-агар мегурезад, замон бар манаш. *Саъдӣ*

замон кардан кафолат додан.

Амир Исмоил мол бозгирифт ва нафиристод; амир Наср номае кард ба Рофеъ, ки вай замон карда буд.
«Таърихи Наршахӣ»

замон шудан кафил шудан, ба ӯҳдаи худ гирифтан.

Эй дил, ар ишрати имрӯз ба фардо фиканӣ,
Мояи нақди бақоро кӣ замон хоҳад шуд? *Ҳофиз*

2. гарав.

Гуфт: Не, бархез, набвад з-ин зиён,
Ман сару ҷон мениҳам раҳну замон. *Румӣ*

ЗАМОНА زمانه *ниг.* **замон** I 1.

Замона ҷомаи меҳнат диҳад з-онам, ки медонад,
Либоси офиятро тарзи пӯшидан намедонам. *Махфӣ*

Агар теғаш набошад дар замона,
Барорад оташи фитна забона. *Бадрии Кашмирӣ*

замона гузаронидан умр ба сар бурдан, зиндагонӣ кардан.

Зи ман мапурс, ки бе ман замона чун гузаронӣ,
Аз он бипурс, ки бар ман замона мегузаронад.
Анварӣ

◇ **замона ба подош обистан аст** ҳар кас сазои кори неку бади худро мебинад.

ЗАМОНАСОЗ زمانه ساز он кӣ мувофиқи авзоъу аҳволи замона рафтор мекунад, созишкор; мунофиқ.

Таслим мекунад ба ситам зулмро далер,
Ҷурми замонасоз фузун аз замона аст. *Соиб*

ЗАМОНАСОЗӢ زمانه سازی созишкорӣ; мунофиқӣ.

ЗАМОНАТ *а.* ضمانت кафилӣ, зоминӣ, ба ӯҳда гирифтан.

Дарҳол шахсе аз насоро ба Мадоин фиристод ва он чӣ замонат карда буд, боз овард.
«Ҳазору як шаб»

ЗАМОНАТНОМА ضمانت نامه ҳуҷҷати кафолат, санади замонат, варақаи тазмин.

ЗАМОНДОР ضماندار кафил, зомин, касе, ки барои коре зомин мешавад.

Замондори олам сиёҳ то сафед,
Шафоаткуни рӯзи биму умед ... *Низомӣ*

ЗАМР *а.* زمر най, най навохтан.

Чунон аз ҳамру замру ною ноқус
Наметарсам, ки аз зӯҳди риёӣ. *Саъдӣ*

ЗАМӢ زمی *шакли кӯтоҳшудаи* **замин** I.

Асосе, ки дар осмону замист,
Ба андозаи фикрати одамист. *Низомӣ*

ЗАМҲАРИР زمهریر хунукии сахт, сармои шиддатнок.

Нашояд равад хома дар ҷӯи шир
Ва ё бишканад дар дили замҳарир. *Саъдӣ*

Бозандаро ... паноҳе, ки ... аз садамоти замҳарир маҳфуз монад, муяссар намешуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

зан زن *асоси замони ҳозираи* **задан.**

-зан زن *суффикси исмсоз* маънои кору шуғлро ифода мекунад, мас. 'хиштзан', 'таблзан', 'торзан', 'муштзан'.

ЗАН I زن ҷинси муқобили мард.

Зани хубу фармонбару порсо,
Кунад марди дарвешро подшо. *Саъдӣ*

Зан зан зи вафо шавад, зи зевар нашавад,
Сар сар зи даҳо шавад, зи афсар нашавад. *Саноӣ*

Зани нек офияти зиндагонӣ бувад. *Зарбулмасал*

зан кардан зан гирифтан.

Зане кун з-ин сипас бар ту сазовор,
Ки бошад ҳамчу Висо сад парастор.
Фахриддини Гургонӣ

◇ **зани дудафкан** ҷодугарзан, соҳира; **зан розӣ, мард розӣ, гӯри падари қозӣ** *зарб.* яъне агар зану мард бо ҳам хуб созиш кунанд, иғво роҳ намеёбад.

ЗАН II ||**ЗАНН** *а.* ظن гумон, пиндошт.

Дар дили кас шафқате аз ман набуд,
Ҳеҷ касеро ба карам зан набуд. *Низомӣ*

Чун дар ту занни халқ ба некист, нек бош,
То дар ту занни халқ ба некӣ шавад яқин. *Сӯзанӣ*

◇ **ба занни қавӣ** ба гумони калон.

ЗАНАБ *а.* ذنب **1.** дум, дунб.

Мардум аз гов, эй писар, пайдо ба илму тоат аст,
Мардуми беилму тоат гов бошад безанаб.
Носири Хисрав

Баъзе ба як пой истода ва як пои дигар рост ба ақиб кашида, ба шакли занаб болҳо афрохта...
Аҳмади Дониш

2. тарафи дунболаи галаситораи Аждаҳо (тарафи дигараш Раъс номида мешавад).

Мухолифони туро дар сипеҳр то бизиянд,
Бурун наёяд ҳаргиз ситорашон зи Занаб. *Фаррухӣ*

Ба ҷониби Систон бояд рафт ва кори он ҷо, ки чун Занаб бар ҳам афтодааст ... кифоят кардан.
«Тарҷумаи Яминӣ»

ЗАНАХ زنخ манаҳ, чона; зери манаҳ, зери чона.

Зи пирӣ хӯрда аз бас дар гулӯ мушт,
Занах дар биниаш рафта чу ангушт.
Фитрати Зардӯз

◇ **занах задан** бисьёр гап задан, лаққидан, гапи беҳуда гуфтан, ҳарзагӯӣ кардан, ҳарза гуфтан.

Ҳосидонро ту гӯ: Занах мезан,
Хатм шуд насру назм бар ману ту. *Саноӣ*

Ҳар кӣ дар ин парда мухолиф танад,
Бар даҳанаш зан, ки занах мезанад.
Хисрави Деҳлавӣ

занах нарм доштан (*ё будан*) мутеъ будан, ром будан.

То ба муродам занахаш нарм буд,
Пок савоб аст, ту гуфтӣ, хатош. *Носири Хисрав*

занах бар худ задан сар хам кардан, сар фурӯ бурдан; хиҷил шудан, шарманда шудан.

ЗАНАХДОН زنخدان занах, манаҳ.

Мабин ба себи занахдон, ки чоҳ дар роҳ аст.
Куҷо ҳамеравӣ, эй дил, бад-ин шитоб, куҷо? *Ҳофиз*

◇ **занахдон ба ҷайб фурӯ бурдан** а) ба андеша фурӯ рафтан; б) интизор доштан, умедвор будан.

Занахдон фурӯ бурд чанде ба ҷайб,
Ки бахшанда рӯзӣ фиристад зи ғайб. *Саъдӣ*

ЗАНБ *а.* ذنب гуноҳ, айб, хато.

ЗАНБАМУЗД زن بمزد марде, ки аз номуси зани худ бепарво бошад, далла, занғар.

Гуфт: Инак бин нишони пои дузд
К-ин тараф рафтаст дузди занбамузд. *Румӣ*

ЗАНБАҚ *а.* زنبق як хел растании дарозпоя, ки беҳтарин навъаш гули сафеди хушбӯй дорад, савсан.

Аз ӯ занбақ ба ангуштон ҳино баст,
Намуд аз остини нилгун даст. *Бадрии Кашмирӣ*

ЗАНБИЛ زنبیل **1.** сабад, сабади ҳасирӣ ё лифи хурмои.

Занбил бофтӣ аз барги хурмо ва бифурӯхтӣ.
«Анвори Суҳайлӣ»

2. халтаи чармии гадоён.

Асо дар даст, занбиле ба дӯшаш,
Ду ҳалқа чун қаландар дар ду гӯшаш.
Бадрии Кашмирӣ

◇ **занбил дар об афкандан** тарки коре кардан.

ЗАНБИЛБОФ زنبیل باف касе, ки сабад мебофад, сабадбоф.

ЗАНБОРА||**ЗАНПОРА** زنباره || زنپاره фосиқ, зинокор.

Се ҳокиманд ин ҷо чун ғӯлба ҳама дузд
Майхораву занбораву малъуну хасисанд. *Мунҷик*

ЗАНБӮР زنبور ору.

Гарат ҷоми нӯшин диҳад, дур нест,
Вале нӯш бе неши занбӯр нест. *Хоҷу*

Занбӯри дурушти бемурувватро гӯй: Боре чу асал намедиҳӣ, неш мазан! *Саъдӣ*

ЗАНБӮРА زنبوره навъе аз пайкони тир.

Ба занбӯраи тир занбӯри неш
Шуда оҳаку сангро рӯй реш. *Низомӣ*

ЗАНБӮРАК زنبورک **1.** занбӯри хурд; **2.** тӯпи хурд, ки ба шутур бор мекарданд.

Ҳусайн Низомшоҳ шашсад ароба тӯп ва зарбзан ва занбӯрак... пеши афвоҷи худ боздошт.
«Таърихи Фаришта»

ЗАНГ I زنگ гарди зангоре, ки дар рӯи металлҳо ба вуҷуд омада, онро мехӯрад.

Оре, бихӯрад занг ҳаме оҳанро,
Ҳарчанд ки занг ҳам зи оҳан хезад. *Абулфараҷ*

◇ **занги ҳаво** торикӣ; **занг бастан** пайдо шудани гарди зангор дар рӯи чизе.

Магӯ, ки дар дили ту занг баста пайконам,
Ки тухми меҳру вафо саба гашта дар дили ман.
Ҳилолӣ

занг аз дил рабудан кина аз дил бардоштан; **занг аз дил рафтан** бартараф шудани кудурат.

ЗАНГ II زنگ зангӯла, ҷарас.

Чу овози занг омад аз пушти пил,
Хурӯшидани кӯс аз чанд мил... *Фирдавсӣ*

Ҳамон теғзан занги сахткӯш,
Баровард чун занги русӣ хурӯш. *Низомӣ*

ЗАНГ III زنگ **1.** одамони сиёҳмӯй, сиёҳпӯст; **2.** мамлакати Ҳабаша, Ҳабашистон.

Бипайваст абре зи дарьёи Занг,
Аз он абр бар мо биборид санг. *Фирдавсӣ*

Ғаме, ки чун сипаҳи занг, мулки дил бигрифт,
Зи хайли шодии руми рухат зидояд боз. *Ҳофиз*

ЗАНГ IV زنگ шуои офтоб ё моҳ.

Рафта садои ҷарасаш бар сипеҳр,
Қар шуда аз ғайрати ӯ занги меҳр.
«Баҳори Аҷам»

ЗАНГИЁНА زنگیانه беолоиш, содда.

Сӯхта беду бода бин, румию хиндуе баҳам,
Ишрати зангиёнаро баргу навои тоза бин. *Хоқонӣ*

ЗАНГИМИЗОҶ زنگی‌مزاج *киноя аз* одами хурсанду хушҳол.

ЗАНГИНИҲОД زنگی‌نهاد одами сиёҳпўст.

ЗАНГОР زنگار 1. қисми зангзадаи оҳан, мис ва ғ.

Оинаат, *донӣ, чаро ғаммоз нест?*
З-он ки зангор аз рухаш мумтоз нест. *Румӣ*

2. *маҷ.* сабз, кабуд.

Зи тоҷаш себаҳра шуда лоҷвард,
Супурда ҳаворо ба зангор гард. *Фирдавсӣ*

◇ **зангори маъданӣ** даҳани фаранг.

ЗАНГОРХЎРД||ЗАНГОРХ(В)АРД زنگارخورد зангзада, зангхўрда.

Ҳанўз оҳане нест зангорх(в)ард,
Ки рахшанда душвор шоядш кард. *Фирдавсӣ*

ЗАНГХЎРД||ЗАНГХ(В)АРД زنگ‌خورد 1. зангзада; 2. *маҷ.* ғуборнок.

Шуд оинаи ҷони ман зангх(в)ард,
Зидоям бад-он занг з-оина гард. *Низомӣ*

ЗАНГӢ||ЗАНҶӢ زنگی||زنجی одами сиёҳпўст, сиёҳ; ҳабашӣ;

◇ **зангиёни сиёҳ** *киноя аз* зулфҳо, гесуҳо.

Зи зулфу холи ту дилро халос мумкин нест,
Ки зангиёни сиёҳаш намекунанд раҳо.
Убайди Зоконӣ

зангии шаб торикии шаб.

Вақти он шуд, ки зи хуршед зиёе бирасад,
Сўи зангии шаб аз Рум ливое бирасад.
Шамси Табрезӣ

ё зангии Занг бош ё румии Рум *зарб.* дар як ақида пойдор бош.

Ё сахт чу санг бош, ё нарм чу мум,
Ё зангии Занг бош, ё румии Рум!*

ЗАНГЎЛА زنگوله 1. занг, қунғуроқ, ҷарас; 2. номи паҳлавони Тўрон.

Ва дигар Фирўҳил або Зангўла
Бурун тохтанд аз миёни гала. *Фирдавсӣ*

◇ **зангўлаи рўз** (*ё* **зар**) *киноя аз* офтоб.

ЗАНД I زند номи китоби тафсири Авесто ба забони паҳлавӣ; *муқ.* **Жанд** I 1.

Яке зардуштворам орзуест,
Ки пешат Зандро бархонам аз бар. *Дақиқӣ*

ЗАНД II زند бузург, азим.

Ниҳодам туро ном Дастони занд,
Ки бо ту падар кард дастону банд. *Фирдавсӣ*

ЗАНД III زند дарахти буттамонанди мурт, як хел буттаи ҷанубии ҳамешасабз.

ЗАНД IV زند номи ду устухони калон дар байни оринҷ ва банди даст.

ЗАНД V 1. ду порча ҷўб, ки онҳоро ба ҳам совида оташ ҳосил мекардаанд. Ҷўби болоӣ «занд» ва поёнӣ «позанд» номида мешудааст, дар арабӣ ҳар дуро дар як ҷо «зандон» меноманд; 2. оҳане, ки ба санг зада оташ ҳосил мекунанд, чахмоқ.

ЗАНДА||ЖАНДА زنده||ژنده бузург, калонҷусса.

Аз саҳму аз сиёсати нодиргузори ту
Бар гурги жанда пўст бидаррад саги шубон.
Сўзанӣ

занда пил а) фили нар, фили калону даҳшатнок.

Яке зинда пиле чу кўҳе равон
Ба зер андар оварда буд паҳлавон. *«Луғати фурс»*

б) лақаби шоири машҳур Аҳмади Ҷом.

ЗАНДАНИҶӢ زندنیجی навъе аз карбос, ки дар қадим дар Зандане ном деҳаи Бухоро бофта мешуд.

Он чи аз вай [Зандана] хезад, онро занданиҷӣ гўянд, ки карбос бошад, яъне аз деҳаи Зандана, ҳам некў бошад ва ҳам бисьёр бувад.
«Таърихи Наршахӣ»

Чун бод занданиҷии кўҳсор баркашад,
Бар хору хора сундусу хоро барафканад. *Хоқонӣ*

ЗАНДАҚА||ЗАНДИҚА||ЗИНДИҚӢ *а.* زندقه||زندیقی 1. касоне ки дар офариниш ба ду ибтидо — некӣ ва бадӣ, зулмат ва нур боварӣ доранд; пайравони дини Занд; касоне ки ботинан кофир буда худро зоҳиран мусулмон ба қалам медиҳанд; бединӣ, куфри ботинӣ, худоношиносӣ, беҳудоӣ.

Вайро ба куфр ва зандақа мансуб мекарданд.
«Равзат-ус-сафо»

2. аҳли бидъат.

ЗАНДВОФ||ЗАНДБОФ||ЗАНДЛОФ زندواف||زندباف||زندلاف 1. зандхон, хонандаи китоби муқаддаси зардуштиён — Занд; 2. *маҷ.* булбул, ҳазордастон.

Фохта бар сарв шоҳруд баровард.
Захма фурў ҳишт зандвоф ба танбўр. *Рўдакӣ*

Булбули ширинзабон бар ҷавзбун ровӣ шавад,
Зандбофи зандхон бар бедбун шоир шавад.
Манучеҳрӣ

ЗАНДИҚ||ЗАНДИК زندیق||زندیک пайрави китоби муқаддаси зардуштиён Занд.

ЗАНДИҚА *а.* زندقه *ниг.* **зандақа.**

ЗАНДЛОФ زندلاف *ниг.* **зандвоф.**

ЗАНИН I *а.* ضنین бахил, мумсик, хасис.

ЗАНИН II *а.* ظنین он кӣ аз вай бадгумон шудаанд, тўҳматзада, муттаҳам.

ЗАНН *а.* ظان *ниг.* **зан** II.

ЗАННАТ||ЗИННАТ *а.* ضنت бухл, бахилӣ; мумсикӣ, хасисӣ.

Ва лашкарҳои ў бо ҳадияҳои гаронмоя, ки рўзгор ба амсоли он сабук шавад ва заннат намояд, ҳар якро юрт муайян фармуд. *«Таърихи Ҷувайнӣ»*

ЗАНОДИҚА *а.* زنادقه *ҷ.* **зиндиқ.**

Мазҳаби ў ҳамин мазҳаби занодиқа буд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ЗАНПОРА زنپاره *ниг.* **занбора.**

ЗАНҶ زنج *ниг.* **зангӣ.**

ЗАНҶА *а.* زنجه нола, зорӣ.

Ба марги дигарон то чанд занҷа,
Ки марг орад туро ҳам дар шиканҷа.*

ЗАНҶАБИЛ زنجبيل гиёҳи наймонанде, ки асосан дар Ҳиндустон мерӯяд, гулу мева надорад ва бехи он, ки занҷабил номида мешавад таъми тунду муаттаре дошта ба хӯрок андохта мешавад ва дар тибби шарқ низ ҳамчун дору истеъмол мегардад.

ЗАНҶАРФ زنجرف *ниг.* **шангарф.**

ЗАНҶИР زنجير **1.** риштае, ки аз ҳалқаҳои фулузии ба ҳам гузаронидашуда иборат аст, завлона, банд.

Пой дар занҷир пеши дӯстон
Беҳ, ки бо бегонагон дар бӯстон. *Саъдӣ*

2. *киноя аз* мӯи бофта; мӯи бофтаи пӯпакдор.

Набандад бастаи зулфат дари шодӣ ба рӯи худ,
Ки фатҳулбоби ғам дорад ҳамин овози занҷират. *Туғрал*

3. адад, сар (дар ҳисоби фил); ◇ **занҷири анбарбор** *киноя аз* мӯи ҷингила, зулф; мӯи хушбӯй.

Ар маро дарде диҳад занҷири анбарбори ӯ,
Лаъли шаккарбори ӯ он дардро дармон кунад. *Муиззӣ*

занҷири дод (ё адолат) занҷирест, ки гӯё бар дари қасри Нӯшервон овезон буда, ҳар мазлуме, ки барои додхоҳӣ даст ба он занҷир занад, бевосита ба назди подшоҳ ӯро роҳ медодаанд.

Печу тоби ишқ занҷири адолат мешавад,
Мерасад охир ба ҷое беқарориҳои мо. *Соиб*

ЗАНҶИРА زنجيره **1.** ҳар чизе, ки ба шакли занҷир бошад; **2.** ҳошияи зардӯзӣ ё абрешимии либос ва ғ.; **3.** *маҷ.* зулф, зулфи маҳбуба.

То бад-он занҷираи донописанд
Сохтӣ пои дили шаҳзода банд. *Ҷомӣ*

ЗАНҶИРГОҲ زنجيرگاه лангаргоҳ, истгоҳи киштиҳо.

Чу шуд киштии мо зи занҷиргоҳ,
Кунун мову занҷири даҳлези шоҳ. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЗАНҶИРМӮЙ زنجيرموی касе, ки мӯи ҷингила дорад; мӯи ҳалқа-ҳалқа.

Чу дид он парирӯи занҷирмӯй,
Ки шоҳ аз турунҷаш туруш карда рӯй... *Хоҷу*

ЗАНҶИРӢ زنجيری **1.** мансуб ба занҷир 1; **2.** *маҷ.* зиндонӣ, бандӣ; **3.** *маҷ.* девона.

Мут(а)вории роҳи дилнавозӣ,
Занҷирии кӯи покбозӣ... *Низомӣ*

ЗАНҶОР زنجار *шакли арабишудаи* **зангор.**

ЗАНҶӢ زنجی *ниг.* **зангӣ.**

ЗАОМАТ *а.* زعامت сардорӣ, роҳбарӣ; бузургӣ.

Заомати Ҷӯхошу сардории Лаш... бар ту муқаррар аст. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗАР I||ЗАРР زر **1.** фулузи зардранги гаронбаҳо, тилло.

Он симу зарҳо аз мурдагон боз мекарданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

зари дағал тиллои носара, қалб.

Рахти дил бар дари ҳавас мабаред,
Мӯҳри шаҳ, бар зари дағал маниҳед. *Хоқонӣ*

зари даҳ-даҳӣ зари холис, заре, ки пас аз об кардан аз даҳ мисқолаш даҳ мисқол зари соф мебарояд.

Худ зари даҳ-даҳӣ ба чанг омад,
Дур(р) зи дарьё, гуҳар зи Занг омад. *Низомӣ*

зарри иёр тиллои холис.

Ҳамоно ки харвор понсад ҳазор
Бувад нуқраи хому зарри иёр... *Фирдавсӣ*

зари комилъиёр тиллои санҷидашуда, тиллои асил, холис.

Бо дусад хирман зари комилъиёр.
Ними ҷав хуш, ар фурӯшад рӯзгор. *Ҷомӣ*

зари мағрибӣ зари холис.

Гар аз баҳри ганҷ орам он ҷо фареш,
Ба Мағриб зари мағрибӣ ҳаст беш. *Низомӣ*

зарри муштафшор аз рӯи афсона — тиллои ба мушт нармшаванда, ки дар хазинаи Ҳисрави Парвез будааст ва онро ба ҳар шакл, ки хоҳанд, медаровардаанд.

Бо дарафши ковиёну тоқдес,
Зарри муштафшору шоҳона камар. *Рӯдакӣ*

зари ноб тиллои соф, холис.

Фиканда лаълро дар оташу об,
Ки гирандаш ба оташ-бар зари ноб. *Бадрии Кашмирӣ*

зари сафед нуқра; **зари сов** зари холис; **зари соро** тиллои холис, тиллои асил; **зари тилло** тиллои холис.

Вуҷуди мардуми доно мисоли зарри тилост,
Ки ҳар куҷо, ки равад, қадру қиматаш донанд. *Саъдӣ*

зари хилос (ё холис) тиллои табиӣ, тиллои беғаш, тиллои соф.

Ҷуз толеи муборак аз Муштарӣ чӣ ёбӣ,
Ҷуз зарри нақди холис аз кони зар чӣ ояд? *Шамси Табрезӣ*

Қамарҳои заррин, ғуломони хос
Чу бар шӯшаи нуқра зарри хилос. *Низомӣ*

зарри ҷаъфарӣ тиллои холису пок.

Мар-забонро дод сад афсунгарӣ,
В-он чи ҷонро дод зарри ҷаъфарӣ. *Румӣ*

2. пул; давлат, сарват.

Ба ҷиҳати ихроҷоти роҳ қадре зар муҳайё кард. *Авфӣ*

Агар панҷа ва дасти чапи маро битобӣ, ин зар туро бошад. *Аҳмади Дониш*

◇ **зари гул** резаи зарди гули сурх; **зар густурдани хуршед** шӯълаву нур пошидани офтоб.

Ҳавои сайри ӯ дар роҳи уммед,
Ба ҷои фарш зар густурда хуршед. *Бедил*

зар задан зард шудан.

Дар ҳадья диҳад чашм чунон лаъллаберо,
Рух зар занад аз баҳри чунон симбареро. *Шамси Табрезӣ*

зару мол аз каф афкандан ҳирси зару молро тарк кардан, аз пулу мол дил кандан.

Фикан аз каф зару моле, ки дорӣ,
Ғалат кардӣ, маҳу соле, ки дорӣ. *Бадрии Кашмирӣ*

зар ба зӯбин додан харҷ кардани пул бо мақсади аслиҳасозӣ барои мудофиа.

Бираведгӯ, ӯро бигӯед, мо зар ба зӯбин додем.
«Таърихи Табаристон»

зар дар хок рехтан хона сохтан, иморат кардан; **ба зар гирифтан** ба зарф ё чилди заррин гузоштан.

Ҳофиз, ту ин сухан зи кӣ омӯхтӣ, ки бахт
Таъвиз кард шеъри турову ба зар гирифт. *Ҳофиз*

зари пок аз маҳак наметарсад *зарб.* доно аз санҷиш, бегуноҳ — аз тӯҳмат наметарсад.

ЗАР II زر пирамард ё пиразан, куҳансол, кӯҳна.

Ҳаме навбаҳор ояду тирамоҳ,
Ҷаҳон гоҳ барно бувад, гоҳ зар. *Дақиқӣ*

ЗАРАБ *а.* ضرب ангубини сафед ва сахт, асал, шаҳд.

ЗАРАБОН *а.* ضربان тапиши дил, тапидани дил.

Дастури табиб аст, ки бишносад ширьён,
Чун бо зарабон бошаду чун бе зарабон аст.
Манучеҳрӣ

ЗАРАБОТ *а.* ضربات *ҷамъ* 1. *ҷ.* **зарба||зарбат;** 2. усулҳо, тактҳо дар мусиқӣ.

Дар он усули заработ ва нақорот аз нағамоти русӣ ва фарангӣ набишта буд. *Аҳмади Дониш*

ЗАРАНГ I زرنگ 1. дарахти кӯҳии бесамар, ки чӯби сахт ва пӯсти сурх дорад.

Чунон бигирьям, агар дӯст бори ман надиҳад,
Ки хора хун шавад андар шаху заранг-зугол.
Мунҷик

2. номи қадими Систон.

ЗАРАНГ II زرنگ *ниг.* **зирак.**

ЗАРАНД I زرند дӯзах, ҷаҳаннам.

ЗАРАНД II زرند номи як навъ дарахти сахт.

ЗАРАНДУД *а.* زراندود зарҳал кардашуда, зар давондашуда.

Зарандудагонро ба оташ баранд,
Падид ояд он гаҳ, ки мис ё заранд. *Саъдӣ*

ЗАРАНДӮЗӢ زراندوزی ҷамъ кардани зар, нигаҳ доштани зар.

Чу гул гар хурдае дорӣ, худоро, сарфи ишрат кун,
Ки Қорунро ғалатҳо дод савдои зарандӯзӣ. *Ҳофиз*

ЗАРАР *а.* ضرر 1. зиён, нуқсон; *муқобили* **нафъ.**

Ба ҳақиқат бидонед, ки ин рамаро шубоне омад, ки зарари гургон ... баста шуд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Зарари баҳангом беҳ аз нафъи беҳангом.
Зарбулмасал

2. носозгорӣ, носозворӣ.

ЗАРБ I *а.* ضرب 1. заниш, задан, зарба.

Ман онам, ки дар шеваи таъну зарб
Ба Рустам биёмӯзам одоби ҳарб. *Саъдӣ*

Овози пои ту дар замин зарб надошт.
Аҳмади Дониш

Зарби душман агарчи бозарар аст,
Задани дӯст ҷонгудозтар аст.*

2. тирпаррони; тӯппаррони.

Сесаду панҷоҳ зарби бундуқи кӯчику калон ба як бор шилик намуд. *«Таърихи Гулистон»*

3. *мат.* амали арифметикӣ; мукаррар карда ҷамъ намудани як адад ба миқдори оҳоди ададӣ дигар, мас. 5 зарб ба 5; панҷ бор такрор карда ҷамъ намудани ададӣ 5 ки мешавад 25; номи амали сейӯми ҳисоб; 4. сикка задан.

Ба гоҳи зарб ҳаме зарру сим бӯса занад,
Зи иззи номаш бар рӯйи сиккаи зарроб.
Масъуди Саъд

5. навохтан, навозиш.

Чун самоъ омад зи аввал то карон,
Мутриб оғозид як зарби гарон. *Румӣ*

6. як навъ табли хурди дарозшакл, тунбак, дунбак; 7. усул, такт дар мусиқӣ; 8. навбати ҳаракат додани мӯҳра дар бозии нард.

Амир ду мӯҳра дар шашгоҳ дошт ва Аҳмади Бадеҳӣ ду мӯҳра дар як гоҳ ва зарб амирро буд.
Низомии Арӯзӣ

◇ **зарби масал** (*ё* **амсол**) масал овардан, масал задан, зарбулмасал.

Дар мақоме, ки кунад рӯй киноя ба адӯ,
Зарби шамшер надорад асари зарби масал.
«Баҳори Аҷам»

зарбу шатм шаллоқу дашном.

... Ки нодоне агар дуздӣ намудӣ,
Ба зарбу шатм танбеҳаш намудӣ. *Ҳозиқ*

ЗАРБ II *а.* ضرب навъ, гуна, қисм.

Рӯд бар ду зарб аст, яке табиӣ ва дигар синоӣ [сунъӣ]. *«Ҳудуд-ул-олам»*

ЗАРБА||ЗАРБАТ ضربه||ضربت 1. задан, заниш.

Марде ... рӯй ба хоқон ниҳод ва ӯро як зарбат бизад бар миёни хӯд ва хӯд аз сараш бияндохт.
«Таърихи Табарӣ»

2. зарар, зиён; ◇ **ду зарба задан** аз ду ҷой фоида бурдан.

ЗАРБАФТ زربفت зарбофта, зардӯзӣ кардашуда, порчаи заррин.

Ҳазор аз дирам ор, сад гӯсфанд,
Зи зарбафт панҷоҳу атлас дучанд. *Соиб*

◇ **зарбафти рӯз** *киноя аз* офтоб.

ЗАРБАХШ زربخش касе, ки зар мебахшад, сахӣ, босаховат.

Мушфиқе, мискиннавозе, одиле,
Мукрими зарбахшею дарьёдиле. *Румӣ*

ЗАРБЗАН ضربزن як навъ тӯп.

Мувозии сад тӯп ва зарбзан ... ба тасарруфи тӯпчиёни шоҳ Аббос даромад. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗАРБУЛАҶАЛ *а.* ضرب‌الاجل талаби қатъӣ, талаби таҳдидомез.

ЗАРБУЛМАСАЛ *а.* ضرب‌المثل 1. овардани масал барои чизе; 2. масал, мақол; ◇ **зарбулмасал шудан** машҳур шудан, забонзад шудан, дар даҳони мардум афтодан, вирди забон шудан.

ЗАРБХОНА *а.* ضربخانه ҷое, ки сикка мезананд, зарробхона, доруззарб.

ЗАРГАР زرگر касе, ки аз тиллову нуқра асбоби зинат месозад.

Набз ҷасту рӯи сурхаш зард шуд,
К-аз самарқандии заргар фард шуд. *Румӣ*

Қадри зар заргар шиносад, қадри гавҳар гавҳарӣ. *Зарбулмасал*

ЗАРГАРӢ I زرگری мансуб ба заргар.

ЗАРГАРӢ II زرگری 1. касби заргарон; 2. дӯкон ва растаи заргарон дар бозор; **забони заргарӣ** *ниг.* **забон.**

ЗАРГИЁ زرگیا як навъ гиёҳи тиллоранг, ки дар Ҳиндустон мерӯяд.

ЗАРГУЗОР زرگذار касе, ки пулро харҷ накарда нигоҳ медорад, ҳарис.

Охир, намедонед, мардум зархоранд, на заргузор. *Аҳмади Дониш*

ЗАРГУН زرگون зард, тиллоранг.

Туро бар симгун рухсор мушк аст аз кулаҳ берун,
Маро бар зар(р)гун рухсор сел аст аз мижа соил. *Ломеӣ*

ЗАРД زرد зардранг, ба ранги зардаи тухми мурғ, ба ранги тилло; ◇ **зард пора** порчаи зарде, ки яҳудиён барои фарқ кардани худ аз дигарон ба китфи худ медӯхтанд.

Гардун яҳудиёна ба китфи кабӯди хеш
Он зардпора бин ки чӣ пайдо барафканад. *Хоқонӣ*

зард фав(в)ора *киноя аз* офтоб.

Бар куртаи субҳ аз маҳ чун чайб падид омад,
Он зард фав(в)ора ҳам ночор падидояд. *Хоқонӣ*

зард шудани чеҳри умед *киноя аз* ноумед шудан.

Аз хуни ӯ чу рӯи замин лаълфом шуд,
Рӯи вафо сияҳ шуду чеҳри умед зард. *Имора*

ЗАРДА زرده 1. қисми дарунии тухми мурғ, ки ранги он зард аст; 2. талха, заҳра; 3. *маҷ.* зардранг.

Ҷавон аспи зарда дошт. *Авфӣ*

ЗАРДОБ زرداب 1. *ниг.* **зарда 2;** 2. моеи зардранге, ки аз захм берун меояд, мадда.

Ман ба шавқ ҷароҳаташро мемакидам ва зардоби онро ба ҳар тараф ба туфӯ меандохтам. *Аҳмади Дониш*

ЗАРДОР زردار касе, ки зари зиёд дорад, соҳиби молу давлат, давлатманд, тавонгар.

Зи зардорон калиди зар гирифтӣ,
Зи айшаш қуфли тангӣ баргирифтӣ. *Ҷомӣ*

Зарро дӯст бисьёр аст, зардорро душман бисьёр. *Зарбулмасал*

ЗАРДПАЙ زردپی риштаҳои зардтоб, ки устухонҳои баданро ба ҳам мепайванданд.

ЗАРДРӮ زردرو 1. касе, ки рӯяш зард бошад; 2. *маҷ.* хиҷил, шарманда.

Омадам то баркушоям сеҳри ӯ,
То намонад шоҳзода зардрӯ. *Румӣ*

ЗАРДУШТ||ЗАРТУШТ||ЗАРДУҲУШТ زردشت||زرتشت||زردهشت номи асосгузори дини оташпарастӣ.

ЗАРДУШТӢ زردشتی пайрави дини оташпарастон, ки асосгузораш Зардушт аст.

ЗАРДУҲУШТ زردهشت *ниг.* **зардушт.**

ЗАРДӢ زردی дорои ранги зард будан; **зардии абҳар** доначаҳои зарде, ки дар миёни гули наргис воқеъ шудааст.

Абҳари чашмаш гирифта сурхии лола,
Лолаи рӯяш гирифта зардии абҳар. *Масъуди Саъд*

зардӣ кардани офтоб зард шудани офтоб; *киноя аз* ғуруб кардани офтоб.

Вақти зардӣ кардани офтоб эшон ба ҳисори Хайбар расиданд. *«Таърихи Табарӣ»*

ЗАРДӮЗ زردوز 1. касе, ки бо зар чизеро медӯзад; 2. бо нахи зар дӯхта шуда, зардӯхт (дар бораи либос ва асбоби зинат); *муқ.* **заркаш** 2.

Ҷомаи зардӯз ба қимат гарон,
Дӯхта ҷашми ҳама қиматгарон. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЗАРЕА||ЗАРЕАТ *а.* ذریعه||ذریعت восита; сабаб, боис.

ЗАРИБА *а.* ضریبه андоз, хироҷ, бочу хироҷ.

Ҳар соле ду ҳазор дирам қисмат бар хонаҳо кардандӣ, пас аз ин зариба бозгирифтанд ду-се сол. *«Таърихи Наршахӣ»*

ЗАРИМ *а.* زرم 1. касе, ки дар ҷое қарор намегирад; 2. *маҷ.* одами паст, мурдор, палид, бадхӯ; 3. бахил, хасис.

Равон кардам зи дида зарм чун сел,
Набудам ман зарим, гавҳар фишондам. *Абулмаонӣ*

ЗАРИР I زریر 1. гиёҳи зардест, ки бо шираи он матоъҳоро ранг мекунанд; 2. *маҷ.* зард.

Рухи лаъли ту карда рӯям зарир,
Қади сарви ту карда пуштам дуто. *Муиззӣ*

3. зардча, зардпарма, заъфарма.

ЗАРИР II *а.* ضریر нобино, кӯр.

З-ин сабаб ту аз зарире мӯҳтадӣ,
Рӯ бигардонидию танг омадӣ. *Румӣ*

ЗАРИРА زریره як навъ растаниест, ки аз он ҷорӯб мебанданд, явшон, дармана.

Бунафшазор бипӯшид рӯзгор ба барф,
Даруна гашт чинору зарира шуд шингарф. *Кисоӣ*

ЗАРИФ *а.* ظریف 1. хуштабъ, тезфаҳм, зирак, хушсӯҳбат, латифагӯй.

Даст бар ҳам занад табиби зариф,
Чун ҳариф бинад уфтода ҳариф. *Саъдӣ*

Муҷолисати ӯ бо ҳарифони зариф ва шоҳидони латиф будӣ. *Авфӣ*

2. латиф, маҳин, нозук.

Нигори чобуке, шанге кулаҳдор,
Зарифе, маҳваше, турке қабопӯш. *Ҳофиз*

ЗАРИФА *а.* ظریفه *ба ин шакл камистеъмол; ҷамъаш* **зароиф.**

ЗАРИФОНА *а.* ظریفانه латифона, бо хушӣ, хуштабъона.

Мӯҳташамзодае зи нахвату ҷоҳ,
Мехиромид зарифона ба роҳ. *Ҷомӣ*

ЗАРКАШ زرکش **1.** касе, ки калобатун мебофад; **2.** навъе аз матои заррин; *муқ.* **зардӯз** 2.

Ҷомаҳои заркашеро бофтан,
Дур(р)ҳо аз қаъри дарьё ёфтан. *Румӣ*

ЗАРКАШИДА زرکشیده чизи бо зар дӯхташуда, зарбафт.

Доманкашон ҳамешуд дар шарби заркашида,
Сад моҳрӯ зи рашкаш ҷайби қасаб дарида. *Ҳофиз*

ЗАРКАШҚАБО(Й) زرکش‌قبا(ی) бо либоси заррин, либоси бо зар ороста.

Сарони ғуломони заркашқабой
Дурӯя зада саф ба гирди сарой. *Хоҷу*

ЗАРКӮБ زرکوب **1.** касе, ки вараки тилло ва ё нуқра месозад (барои заркӯбӣ).

Манам заркӯбу маҳсулам зи санъат
Ба ҷуз фарьёдею бонге набошад. *«Баҳори Аҷам»*

2. чизи бо зар кандакорӣ кардашуда.

Мезанам бар рӯи коҳӣ дар саробустони ғам,
Гӯиё заркӯб ранги заъфаронам кардаанд.
«Баҳори Аҷам»

ЗАРМ *а.* زرم ашк, оби дида.

Равон кардам зи дида зарм чун сел,
Набудам ман зарим гавҳар фишондам. *Абулмаонӣ*

ЗАРНИГОР زرنگار тиллокорӣ кардашуда, бо тилло нақшу нигор кардашуда, бо зар наққошӣ кардашуда.

Сӯи хонаи зарнигор омаданд,
Бад-он маҷлиси шоҳвор омаданд. *Фирдавсӣ*

Ва аз ҳама дарҳо пардаҳои ҳарир фурӯ ҳишта, муштамил ба кат ва каработҳои зарнигор.
Аҳмади Дониш

ЗАРНИХ||ЗИРНИХ||ЗАРНИҚ زرنیخ||زرنیق гӯгирди бо маргимуш омехта.

ЗАРОАТ *а.* ضراعت зорӣ, илтимос; илтиҷо кардан, бо зорӣ хоҳиш кардан.

Пирон ва солхӯрдагон бар сабили зароат пеши хон оянд ва дуо гӯянд. *«Таърихи Ҷаҳонкушо»*

Он амирон дар шафоат омаданд,
В-он муридон дар зароат омаданд. *Румӣ*

ЗАРОБ زرآب **1.** зарҳал, оби тилло, ки наққошон кор мефармоянд; **2.** *маҷ.* шароб, шароби зардранг.

Раҳиқи мураввақ, ақиқи музоб,
Зароби чу симобу ёқути ноб. *Хоҷу*

ЗАРОГИН زرآگین пурзар, пуртилло, заррин.

Мудхилонро рикоб зарогин
Пои озодагон наёбад сур. *Рӯдакӣ*

ЗАРОЕЪ *а.* ذرایع *ҷ.* **зареа||зареат.**

Султон он васоил ва зароеъ ба назари қабул мулоҳиза фармуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗАРОИБ *а.* ضرائب *ҷ.* **зариба.**

Аз килки ту шамшер зада лашкари ислом,
Бар қайсару фағфур ниҳад боҷу зароиб. *Сӯзанӣ*

ЗАРОИФ *а.* ظرائف *ҷ.* **зарифа** чизҳои зебо ва латиф, чизҳои камьёб, нодираҳо; тӯҳфаҳои қиматбаҳо.

Гузид аз ғанимат зароиф басе,
К-аз он сон набинад тароиф басе. *Низомӣ*

Бисьёр туҳаф ва зароиф фиристод.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ЗАРОРАТ *а.* ضرارت нобиноӣ, кӯр шудан.

ЗАРОРЕҲ *а.* ذراریح *ҷ.* **зурроҳ** навъе аз ҳашарот, ки болдор буда, ҳашт шохчаву дасту по дорад, агар ба хӯрок афтад, заҳри пурқувваташ онро заҳролуд мекунад.

Зарореҳ... ҳайвонест ба қадри занбӯр ва афин ва бадбӯ ва бо набототи тоза мебошад.
«Тӯҳфаи Ҳакими Мӯъмин»

ЗАРОРӢ *а.* ذراری *ҷ.* **зуррия||зуррият.**

Қурби сад ҳазор барда аз атфол ва зарорӣ ва ҷавории он вилоят фоидат ёфтанд. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

ЗАРРОФ||ЗАРРОФА *а.* زراف||زرافه шутурговпаланг, шутурпаланг.

Шаҳ аз шарми он моҳии чун паланг,
Чу заррофа аз ранг мешуд ба ранг. *Низомӣ*

ЗАРОФАТ *а.* ظرافت **1.** зиракӣ, тезфаҳмӣ, чобукӣ, ҳозирҷавобӣ.

Ҳоли залоқат ва лаёқат ва зарофат ва латофати ӯ бар раъи султон арз карданд. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

Ин Туғрал ғуломе буд, ки... чун ӯ берун наояд ба дидору қадду ранг ва зарофату лаёқат.
«Таърихи Байҳақӣ»

2. ҳазл, базла, латифа.

Ту бар сари қадри хештан бошу виқор,
Бозиву зарофат ба надимон бигузор. *Саъдӣ*

Ва агар қуввати зарофат ва шӯхӣ дорад, ба мунодимат... номзад гардад. *Аҳмади Дониш*

◇ **зарофат оташафрӯзи ҷудоист** *зарб.* шӯхии аз ҳад берун боиси дилсардӣ ва ҷудой мешавад.

ЗАРОҒАН||ЗАРОҒАНГ زرآغن||زرآغنگ замини регнок, замини заранг; *муқ.* **жароған.**

Замине зароған ба сахтӣ чу санг.
На оромгоҳу на обу гиёҳ. *«Луғати фурс»*

Замини зароғангу роҳи дарозаш
Ҳама санглоху ҳама шӯра яксар. *«Луғати фурс»*

ЗАРПАЙКАР زرپیکر аз тилло сохташуда, тиллоӣ.

Парирӯй бар зан дирам барфишонд,
Ба курсии зарпайкараш барнишонд. *Фирдавсӣ*

ЗАРПОШӢ زرپاشی **1.** зар пошидан; **2.** *маҷ.* нурпошӣ, нурафшонӣ, рӯшноидиҳӣ.

То кунад офтоб зарпошӣ,
То кунад навбаҳор наққошӣ. *Убайди Зоконӣ*

ЗАРР I *а.* ذر *ниг.* **зарра I.**

Хафифро сипаҳу пилу мол чандон буд,
Ки беш аз он набувад дар ҳаво ҳамоно зарр.
Фаррухӣ

ЗАРР II زر *ниг.* **зар I.**

ЗАРР III *а.* ضر зарар, зиён, нуқсон.

Номае бар ... зарри туркманон бар қалам овард. *«Равзат-ус-сафо»*

Он чӣ напсандӣ ба худ аз нафъу зарр,
Бар касе напсанд ҳам, эй беҳунар! *Румӣ*

ЗАРРА I *а.* ذره хурдтарин ҳиссаи чизе ҳамчун атом, миқдори ниҳоят хурд, андак.

Аз ҷамолаш заррае боқӣ намонд,
Он қадаҳ бишкасту он соқӣ намонд. *Аттор*
Мадон мар-хасмро хурд, эй бародар,
Ки сӯзад оламе як зарра озар. *Носири Хисрав*

зарра-зарра а) ҳамаи зарраҳо; б) *маҷ.* қатра-қатра, андак-андак.

Зарра-зарра, к-андар ин арзу самост,
Ҷинси худро ҳамчу коҳу каҳрабост. *Румӣ*

зарра шудан аз ҳам пошидан, аз ҳам рехтан, пош хӯрдан.

Май хӯр, ки танат ба хок-дар зарра шавад,
Хокат пас аз ин пиёлаву харра шавад,
Аз дӯзаху аз биҳишт фориғ мебош,
Оқил ба чунин чиз чаро ғарра шавад?! *Хайём*

◇ **зарра ба хуршед бурдан** *зарб.* андаке аз ягон чиз ба ҷое бурдан, ки дар он ҷо фаровон аст.

ЗАРРА II||**ЗАРРАТ** ضره||ضرت яке аз ду ё чандин зани як шавҳар нисбат ба ҳамдигар, палонҷ, кундош.

Не бигуфтаст он сироҷи умматон,
Ин ҷаҳону он ҷаҳонро зарратон. *Румӣ*

ЗАРРАБИН ذره‌بين олати махсуси оинадор барои калон нишон додани чизҳои хурд; ◇ **заррабин гузоштан** дар коре бисьёр дақиқ будан, кунҷковӣ кардан.

ЗАРРАСОН ذره‌سان монанди зарра.

Чу аз бурқаъ намояд моҳи ман хуршеди рухсораш,
Ба рақс оянд ҷонҳо заррасон аз шавқи дидораш.*

ЗАРРАТ ضرت *ниг.* **зарра** II.

ЗАРРЕЗ زرريز босаховат, сахӣ.

ЗАРРИН زرين 1. тиллоӣ, аз зар сохташуда.

Санги бадгавҳар агар косаи заррин шиканад,
Қимати санг наяфзояду зар кам нашавад. *Саъдӣ*

заррин сипар а) сипари заррин, сипари тилло; б) *киноя аз* офтоб.

... Ки ҳар бомдоде чу заррин сипар
Зи машриқ барорад фурӯзанда сар. *Фирдавсӣ*

2. *маҷ.* зард; ◇ **заррин садаф** *киноя аз* офтоб.

Боз аз тафи заррин садаф шуд оби дарьё рехта,
Абри наҳангосо зи каф лӯълӯи лоло рехта. *Хоқонӣ*

заррин тан тани заиф, тани лоғар, зардшуда.

Гар кас бувад сагҷон, манам в-ин чархи сагдил душманам,
То кай зияд заррин танам, гар оҳанинҷон нестам. *Хоқонӣ*

заррин тара сабзавоти аз тилло сохташуда (мувофиқи афсонаҳо Хисрави Парвез аз тилло ба шакли тара ё меваҳо созонда барои зеб ба дастархон мегузоштааст).

Парвез, ки ӯ бар хон заррин тара бинҳодӣ,
Заррин тара ку бар хон, рав камтараку бархон. *Хоқонӣ*

заррин чароғ *киноя аз* офтоб.

Ҳама кӯҳу гулшан ҳама дашту боғ,
Ҷаҳон ҷашмравшан ба заррин чароғ. *Низомӣ*

заррин қувора *киноя аз* офтоб.

Чархи ҷодупеша чун заррин қувора кард гум,
Домани кӯҳлишро ҷайби муқаввар сохтанд. *Хоқонӣ*

ЗАРРИНА زرينه *ниг.* **заррин** 1.

ЗАРРИНБОЛ زرين‌بال 1. он кӣ қаноти заррин дорад, бо қаноти заррин; 2. *маҷ.* дурахшон; ◇ **анқои зарринбол** *киноя аз* офтоб.

Чу зарринбол анқои сарафроз
Зи машриқ сӯи мағриб кард парвоз ... *Убайди Зоконӣ*

ЗАРРИНКУЛОҲ زرين‌كلاه касе, ки кулоҳи заррин дорад; *маҷ.* зебо, хушрӯ.

Қамаркаш ғуломони зарринкулоҳ
Қамар баста дар гӯшаи боргоҳ. *Хоҷу*

ЗАРРИНХӮД زرين‌خود ҷанговаре, ки тоскулоҳи тиллоӣ мепӯшад, пӯшандаи тоскулоҳи тиллоӣ.

ЗАРРО *а.* ضرا тангӣ, бадбахтӣ, сахтӣ; **саррову зарро** хушҳолӣ ва бадҳолӣ, хушбахтӣ ва бадбахтӣ.

Чу дар саррову зарро корат ин аст,
Надонам кай ба ҳақ пардозӣ аз хеш! *Саъдӣ*

ЗАРРОБ *а.* ضراب 1. касе, ки чизеро ба чизе сахт ва бисьёр мезанад; 2. касе, ки сикка мезанад, сикказан.

Такья накунад бар карами даҳр хирадманд,
Сикка наниҳад бар дирами моҳӣ зарроб. *Хоқонӣ*

3. созанда, навозандаи соз; ◇ **зарроби шеър** *киноя аз* шеърнавис, шоир.

Иқди наззомони сеҳр аз ман ситонад восита,
Қалби зарробони шеър аз ман пазирад кимиё. *Хоқонӣ*

ЗАРРОБХОНА ضرابخانه ҷое, ки пули нуқраю тилло сикка мезананд, сиккахона.

Манқул аст, ки дар баробари зарробхонаи подшоҳи Беҷонагар шаҳнагоҳ аст. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗАРРОД *а.* زراد касе, ки зиреҳ месозад, зиреҳсоз, зиреҳбоф.

Санъати заррод ӯ кам дида буд,
Дар таҳайюр монду васвосаш фузуд. *Румӣ*

ЗАРРОДХОНА زرادخانه ҷое, ки аслиҳа месозанд ё онро нигоҳ медоранд, силоҳхона, қӯрхона.

ЗАРРОТ *а.* ذرات *ҷ.* **зарра** I.

Оҳ аз ин мутриб, ки аз як нағмааш
Омада дар рақс зарроти вуҷуд. *Ҷомӣ*

ЗАРРОҚ *а.* زراق маккор, риёкор.

Гуфт он солус зарроқи тиҳӣ,
Доми ғӯлону каманди гумраҳӣ ... *Румӣ*

ЗАРТОР زرتار матое, ки аз наххои тиллоӣ бофта шудааст.

Ҳавои содабоф аз мавҷи анвор
Паранди хештанро дид зартор. *Низомӣ*

ЗАРТУШТ زرتشت *ниг.* **зардушт.**

ЗАРУД زرود биёбон, саҳро.

Арабро, ки дар Даҷла бошад қууд,
Чӣ ғам дорад аз ташнагони заруд. *Саъдӣ*

ЗАРУР *а.* ضرور лозим, даркор; воҷиб.

Ғалат кардам, сукун аз ишқ дур аст,
Вале ҳайрат чу зӯр орад, зарур аст. *Нозим*

зарур афтодан лозим шудан.

Бас зарур афтад, ки роҳи ҳақ пӯшида бувад ва роҳи ботил ошкоро. *Аҳмади Дониш*

ЗАРУРАТ *а.* ضرورت лузум, ҳоҷат, ниёз, ночорӣ.

Дарвешеро зарурате пеш омад, гилеми ёре бидуздид. *Саъдӣ*

Вақти зарурат чу намонад гурез,
Даст бигирад сари шамшери тез. *Саъдӣ*

ба зарурат ночор, ноилоҷ, аз беилоҷӣ.

Лашкар қасди ҷони вай [ғозӣ] карданд, ночор ва ба зарурат ба ҷанг бистод. *«Таърихи Байҳақӣ»*

◇ **зарурати шеър** (*ё* **шеърӣ**) бо зарурати вазн дар шеър кор фармудани шаклҳои дар наср ноҷоиз ва номаъмули калима, мас. **ташдид, тахфиф** ё **мадд**: зар-зарр, итоб--итеб, хиҷоб-хиҷеб, гаҳвора-гоҳвора ва ғ.

ЗАРУРӢ ضروری даркорӣ, лозима; ноилоҷ, ногузир, ночор.

Чу натвон ба афлок даст охтан,
Зурурист бо гардишаш сохтан. *Саъдӣ*

ЗАРФ I *а.* ظرف **1.** анҷом барои гузоштан ё нигоҳ доштани чизе, мас. табақ, шиша, сатил.

Банда кай гардад он, ки бошад ҳур,
Натавон кард зарфи пурро пур. *Саноӣ*

Зарф — зарфи мис, фарш — фарши калон, нон — нони гандум. *Зарбулмасал*

зарфи зарҳал зарфе, ки тиллои маҳлулро дар он рехта дар нақши китобат кор мефармудаанд.

Наққоши ман, ки ҳар ду ҷаҳон з-ӯ мушаккал аст,
Маҳ дар нигорхонаи ӯ зарфи зарҳал аст.
«Фарҳанги Онандроҷ»

2. лифофа; ҷузъдон.

Он коғазҳоро дар зарф ниҳодам. *Авфӣ*

3. *маҷ.* ҳавсала, бурдборӣ, тоқат.

Ва зарфи вазир наздик ба зарфи подшоҳ бошад.
Аҳмади Дониш

Ба ҷон ҳар кас ба қадри зарфу ихлос
Дар он дарьёи раҳмат гашта ғаввос.
Бадрии Кашмирӣ

ЗАРФ II *а.* ظرف *грам.* ҳиссаи тағьирнашавандаи нутқ, ки аломати амал ва ё аломати дигареро нишон медиҳад, мас. зарфи макон, зарфи замон ва ғ.

ЗАРФИЯТ *а.* ظرفیت **1.** гунҷоиш, вусъат; **2.** *маҷ.* истеъдод; қувва; **зарфият доштан** ҳавсала доштан, сабр ва тоқат доштан.

Мағлуб гашт дилбару ғолиб-ҳарифи ман,
Зарфияте надошт нигори зарифи ман.
«Фарҳанги Онандроҷ»

ЗАРХАРИД زرخرید каниз ва ё ғуломе, ки бо пул хариду-фурӯш мешуд.

Агар мо ин париро зархаридем,
Ту ҳам бисьёр зар бурдиву дидем. *Нозим*

ЗАРХЕЗ زرخیز **1.** маъдани тилло, кони тилло; **2.** *маҷ.* замини серҳосил, замини ҳосилхез; **3.** *маҷ.* мунаввар, дурахшон, бонур, рушнонбахш.

Заминаш ҳамчу дарьёи гуҳархез,
Ғубораш чун фурӯғи шамъ зархез. *Бедил*

ЗАРХОР زرخوار сарфкунандаи пули зиёд; касе, ки пулро бисьёр дӯст медорад.

ЗАРЪ I *а.* ذرع гӯшаи кишт.

Заръу заръ аз баҳор шуд чу биҳишт.
Заръ (زرع) кишт асту з а р ъ (ذرع) гӯшаи кишт.
Рӯдакӣ

ЗАРЪ II *а.* ذرع андозаи ченак, газ (баробари 107 см).

ЗАРЪ III *а.* زرع кишт, зироат.

Ва бар роҳ деҳаҳои бисьёр аст ва заръу боғ бисьёр аст. *Носири Хисрав*

Заръро чун расид вақти дарав,
Нахиромад, чунон ки сабзаи нав. *Саъдӣ*

Боғи ҷаҳонро аз боғбони нодон холӣ гардонем ва замин аз хасу хошоки монеаи заръ пок кунем.
Аҳмади Дониш

ЗАРЪ IV *а.* ضرع **1.** пистон; **2.** як навъ гиёҳ, ки тухми онро нонпазон ба рӯи нон мепошанд.

Зоҳири алфозашон тавҳиду шаръ,
Ботини он ҳамчу дар нон тухми заръ. *Румӣ*

ЗАРҒОМ *а.* ضرغام *ниг.* **зирғом.**

ЗАРӢ زری **1.** мансуб ба зар I; **2.** порчаи зардӯзӣ.

ЗАРҚ *а.* زرق дурӯягӣ, риё макр, фиреб, ҳила.

Ба тадбир шояд фурӯкуфт кӯс,
Ки бо ғолибон чора зарқ асту лӯс. *Саъдӣ*

Кисса чӣ кунам, ки иштиёқи ту чӣ кард?
Бо ман дили пурзарқу нифоқи ту чӣ кард?
Чун зулфи дарози ту шабе мебояд,
То бо ту бигӯям, ки фироқи ту чӣ кард? *Маҳастӣ*

зарқу ифтиол дурӯӣ ва ҳилакорӣ.

Гар ба зарқу ифтиол асбоби дуньё сохтӣ,
Роҳи уқборо надорад суд зарқу ифтиол. *Муиззӣ*

◇ **зарқу барқ** карру фар, шавкат, ҳашамат, дабдаба.

Зи нури дил шавад пероҳани фонус дар зоҳир,
Надорад ҷомаи шабзиндадорон зарқею барқе.
«Баҳори Аҷам»

ЗАРҚУББА زرقبه қуббаи тилло, гунбази заррин.

Дирафши каёнӣ барафрохтанд,
Ба ҳар ҷой зарқуббаҳо сохтанд. *Хоҷу*

ЗАФАР I *а.* ظفر ғалаба, фатҳ, фирӯзӣ.

Зафару сабр ҳар ду ҳамзоданд. *Зарбулмасал*

зафар ёфтан ғалаба кардан.

Бар сари хасм агар зафар ёбӣ,
Он чи мақсуди туст, дарьёбӣ. *Мушфиқӣ*

Ва агар бо қавӣ мухосима кунад ва зафар наёбад, заиф низ қавӣ гардад. *Аҳмади Дониш*

ЗАФАР II زفر *ниг.* **зафр.**

ЗАФАРАНГЕЗ ظفرانگیز ғалабаовар, фирӯзиовар.

Теғи ҳилм аз теғи оҳан тезтар,
Бал зи сад лашкар зафарангезтар. *Румӣ*

ЗАФОДЕЪ *а.* ضفادع *ҷ.* **зифдаъ||зифдеъ.**

Ва баъд аз он ба балияи зафодеъ мубтало шуданд. (2) *«Равзат-ус-сафо»*

ЗАФР||ЗАФАР زفر ҷоғ, даҳон.

Ҳар ҳайвоне ба вақти хоидан зафри зерин ҷунбонад. *Ибни Сино*

Забонаш ба сони дарахте сиёҳ,
Зафар боз карда фиканда ба роҳ. *Фирдавсӣ*

ЗАФТ زفت **1.** калонҷусса, фарбеҳ.

Чун бididанд, ки тан луқмаи гӯр аст яқин,
Ҷону дил зафт кунанду тани лоғар гиранд.
Шамси Табрезӣ

2. дурушт, сахт, дағал.

Чунон хор дар гил надидам, ки рафт,
Ки пайкони ӯ дар сипарҳои зафт. *Саъдӣ*

ЗАХ زخ *ниг.* **жах.**

ЗАХАМ *а.* ضخم *ниг.* **захм III.**

ЗАХИМ *а.* ضخیم ғафс, калонҷусса, тануманд.

Султон марде захим буд, бар асп нанишаст, бар пушти пил ва тахт мерафт. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ЗАХИРА *а.* ذخیره чизе ки барои эҳтиёт нигоҳ дошта мешавад, пасандоз.

Баъд аз ду рӯз ба соҳиле дигар расидем — сабзу хуррам, ки аснофи гиёҳҳои хушбӯй дошт ва беҳҳои ширин ва баъзе мағзҳо низ мавҷуд буд, ба захира бардошта, боз дар баҳр баромадем. *Аҳмади Дониш*

захира андӯхтан ғун кардани мол ё хӯрокворӣ барои эҳтиёт.

Хари мискин... он ҷӣ тавонист аз барои бақияи умр захира андӯхт. *Аҳмади Дониш*

ЗАХМ I زخم **1.** ҷароҳат, реш, яра.

Захми дандони душмане батар аст,
Ки намояд ба чашми мардум дӯст. *Саъдӣ*

Баски дардолудаам пинҳон ба зери пераҳан,
Бар танам ҳар мӯй бинӣ, захми пайкон мезанад.
Махфӣ

Захм, к-он аз забони ёрон аст,
Бадтар аз захми тирборон аст.*

захми мункар ҷароҳати вазнин.

Садр-Ҷаҳонхон ... аз ин ки дар аснои таоқуб захми мункар бардошта буд, қудрати гурез дар худ надид. *«Таърихи Фаришта»*

2. зарба, зарб, задан.

Аз он чарм, к-оҳангарон пушти пой
Бипӯшанд ҳангоми захми дарой ... *Фирдавсӣ*

◊ **захми корӣ** захми сахт, захми кушанда.

Бурда теғи абрӯят об аз дами шамшерҳо,
Захми корӣ хӯрда аз мижгони шӯхат тирҳо.
Сайидо

захми чашм чашмзахм, чашм расидан, зараре, ки гӯё аз расидани чашми бад рӯй медиҳад.

Паи захми чашмаш бисӯзад бухур. *Шодӣ*

ЗАХМ II زخم иморат, бино, сохтмон.

Қас андар ҷаҳон захм чун он надид,
На аз номвар кордорон шунид. *Фирдавсӣ*

ЗАХМ III||ЗАХАМ *а.* ضخم калон, фарбеҳ, сергӯшт.

Рӯбоҳ ... гуфт: Надонистам, ки ҳар кучо ҷуссаи захмтар ва овози ҳоилтар — манфиати он камтар. *«Калила ва Димна»*

Ҷисми захме дошт, ӯро кас набурд.
Монд дар масҷид чу андар ҷом дурд. *Румӣ*

ЗАХМА زخمه мизроб, ноҳунаки танбӯр.

Аз он захма Саркаш чу беҳуш гашт,
Бидонист, к-он кист, хомӯш гашт. *Фирдавсӣ*

ЗАХМГОҲ||ЗАХМГАҲ زخمگاه||زخمگه ҷои ҷароҳати дурустшуда, осори захм, ҷои яра.

Дурустӣ бувад захмҳоро зи хун,
Вале захмгаҳ мӯй н-орад бурун. *Низомӣ*

ЗАХМКАШ زخم‌کش касе, ки захмдор шудааст, захмӣ; хаста, озурда.

Дар раҳи ӯ чу қалам гар ба сарам бояд рафт,
Ба дили захмкашу дидаи гирьён биравам. *Ҳофиз*

ЗАХОИР *а.* ذخائر *ҷ.* **захира.**

Ин қисса дароз аст ва аз хазоини Сомониён молҳои беандоза ва захоири нафис бардошт.
«Таърихи Байҳақӣ»

ЗАХОМАТ *а.* ضخامت ғафсӣ, калонҷуссагӣ.

Рӯбоҳ захомати ҷусса бидид. *«Калила ва Димна»*

ЗАХОРИФ *а.* زخارف *ҷ.* **зухруф.**

Сити касрати илм ва инқитоъи эшон аз захорифи дуньё ба масомеи иллия расида буд. (1)
«Равзат-ус-сафо»

Ё бувад орзуи нафсонӣ
Мухтасир бар захорифи фонӣ. (1) *Ҷомӣ*

захорифи аҳвол суханҳои обутобдодашудаи дурӯғ.

Ба захорифи аҳволи ӯ мағрур гаштанд.
«Равзат-ус-сафо»

ЗАХХОР *а.* زخار **1.** сероб, пур аз об; фаровон; **2.** мавҷзананда, пурмавҷ (баҳр ва ғ.).

Лоҷарам, чун сели заххор бад-он тараф равон шуд ва ба он ҳудуд расид. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗАШ زش ҷӣ, чизе.

Заш аз ӯ посух диҳам андар ниҳон,
Заш бипиндорӣ миёни мардумон. *Рӯдакӣ*

ЗАЪМ *а.* زعم гумон, фикр, ақида.

Бухтуннаср ҷавоб дод, ки: Оре, заъми ӯ ин аст!
«Равзат-ус-сафо»

ЗАЪН *а.* ظعن аз ҷое ба ҷое рафтан, сафар, кӯч кардан; рафтан.

Ӯ наяфтад дар гумон аз таънашон,
Ӯ нагардад дардманд аз заъонашон. *Румӣ*

ЗАЪФ *а.* ضعف сустӣ, нотавонӣ, беқувватӣ.

Ин суханро аз заъф намегӯям, бад-ин лашкар, ки бо ман аст, ҳар коре битавон кард.
«Таърихи Байҳақӣ»

Қамол аз заъфи тан чун шамъ дорад зарфишон чеҳра,
Муяссар кай шавад васли бутон бо ин зару зӯраш.
Камоли Хуҷандӣ

заъфи **камар** беқувватии миён, сустии миён, сустии қуввати боҳ; **заъфи шаҳват** а) сустии қувваи мардӣ; б) кам будани иштиҳо.

ЗАЪФАР *а.* زعفر *ниг.* **заъфарон.**

ЗАЪФАРОН *а.* زعفران гиёҳе, ки гулҳои зарди хушбӯй дорад ва ба хӯрок барои таъму рангу бӯй ба кор бурда мешавад; **заъфарони Қоин** а) заъфарони аълои Қоин ном шаҳри Эрон; б) *маҷ.* чизи камъёб ва қиматбаҳо; **чу заъфарон** монанди заъфарон, зард, зардранг.

Ранги ошиқ чу заъфарон бошад,
Ҳар кӣ ошиқ бувад, чунон бошад. *Анварӣ*

ЗАЪФАРОНРЕЗ زعفرانریز зарди баланд, заб-зард.

Аз он меваи заъфаронрез шуд,
Ки чун заъфарон шодиангез шуд. *Низомӣ*

ЗАЪФАРОНӢ زعفرانی **1.** бо заъфарон тайёркардашуда; мансуб ба заъфарон; **2.** *маҷ.* зардранг, зард.

Арғувонӣ чу заъфаронӣ шуд,
То ки бе рӯи чун нигори туам. *Анварӣ*

3. *маҷ.* зар, тилло.

Зи ду чиз гиранд мар-мамлакатро:
Яке парниёнӣ, яке заъфаронӣ, —
Яке зарри номи малик барнавишта,
Дигар оҳане обдода ямонӣ. *Дақиқӣ*

ЗАЪФАРӢ زعفری заъфаронӣ, монанди заъфарон, зардранг.

Бар лолаву арғувону гул кун
Он чеҳраи зарди заъфариро. *Шамси Табрезӣ*

ЗАҒАН زغن ғалевоҷ, паррандаи калоғмонанди андаке аз вай хурд.

Ҷумла сайди ин ҷаҳонем, эй писар,
Мо чу саъва, марг бар сони заған. *Рӯдакӣ*

Ҳумой гӯ мафикан сояи шараф ҳаргиз
Дар он диёр, ки тӯтӣ кам аз заған бошад. *Ҳофиз*

ЗАҒАНГ زغنگ фиқ-фиқ, ҳиқ-ҳиқ, ҳиққос, нолаву зорӣ.

Маро рафиқ бипурсид, к-ин ғирев зи чист,
Ҷавоб додам, к-ин гирья нест, ҳаст заған.
Сӯзанӣ

ЗАҒАНД زغند **1.** *ниг.* **жағанд;** **2.** ҷаҳиш, ҷаст, ҷастухези ҳайвонҳои дарранда.

Қудсӣ ... гоҳе роҳи пул гузашта, аз соҳиле ба соҳили дигар зағанд мезанад. *«Хизонаи омира»*

ЗАҒОМА زغامه як хел қуттии гирда, ки як тарафаш пӯст кашида шудааст ва ҳамчун паллаи тарозу ба кор бурда мешавад.

ЗАҒОР زغار **1.** навъе аз таомҳо; **2.** замини намнок, шӯразамин.

Ту-шон зери замин фарсуда кардӣ,
Замин дода мар эшонро зағоро. *«Луғати фурс»*

3. ранҷ, ташвиш.

ЗАҒОРА I زغاره нони ҷуворӣ ё арзан.

Рафиқони ман бо зару нозу неъмат,
Манам орзуманди якто зағора. *Абӯшакури Балхӣ*

ЗАҒОРА II زغاره **1.** ангишти афрӯхташуда, ангишти сӯхта сурхшуда, ахгар, лахча; **2.** сурхие, ки занон барои ороиш бар рӯй мемоланд.

ЗАҒРОШ زغراش пӯстпораҳое, ки пӯстиндӯзон бурида мепартоянд, резгӣ.

ЗАҒС *а.* ضغث хоби ошуфтаву парешон, ки ба ақидаи хурофотӣ таъбир кардани он ғайри мумкин аст.

Пас маънии ин зағс он мардумон андар ин хостанд, ки ин хобро маънӣ нест ва касро ба кор наёяд. *«Таърихи Табарӣ»*

ЗАҒТ *а.* ضغط фишор, фишордиҳӣ, фишороварӣ; **зағти қалб** фишори дил.

ЗАҒТА||ЗАҒТАТ *а.* ضغطه||ضغطت фишор, фишордиҳӣ, фишороварӣ (як бор); тангӣ, сахтӣ.

Дар ин мисраъ талоши қофия шоирро танг сохта ва риояти таърих дар зағтаи дигар андохта.
«Хизонаи омира»

ЗАҚАН *а.* ذقن манаҳ, занах, занахдон.

Меваҳои биҳишт агарчи хуш аст,
Аз ҳама беҳ гирифтаам зақанат. *Ҷомӣ*

ЗАҚУМ||ЗАҚҚУМ *а.* زقوم **1.** як навъ дарахти заҳршира; мувофиқи ақидаи динӣ, дарахти талхмеваи дар дӯзах, ки хӯроки дӯзахиён мешудааст; **2.** *маҷ.* ҳар чизи талху заҳрдор ва кушанда.

Дарахти зақум ар ба ҷон парварӣ,
Мапиндор ҳаргиз, к-аз ӯ бархӯрӣ. *Саъдӣ*

3. таоме ки дар он маска ва хурмо бошад.

заҳ زه *асоси замони ҳозираи* **заҳидан.**

ЗАҲ زه **1.** маҳалли ҷӯшзада берун баромадани об; **2.** *маҷ.* зоидан, зоиш, вазъи ҳамл.

То нагирад модаронро дарди заҳ
Тифл дар зодан наёбад ҳеҷ раҳ. *Румӣ*

3. *маҷ.* нутфа; тифл, бача.

ЗАҲАБ *а.* ذهب тилло, зар, зари сурх.

Ман бурун оям ба бурҳонҳо зи мазҳабҳои бад
Поктар з-он, к-аз дами оташ бурун ояд заҳаб.
Носири Хисрав

заҳаби аҳмар тиллои сурх.

Фаровон физзаи холис ва заҳаби аҳмар бурун оранд. *Аҳмади Дониш*

ЗАҲДОН||ЗЕҲДОН زهدان бачадон, нутфагоҳ; ◇ **заҳдон ниҳодан** оҷиз шудан дар ҷанг ва мубоҳиса; иқрор шудан ба сустӣ ва камфаҳмии худ.

ЗАҲИДАН زهیدن **1.** таровидан, ҷӯшзада баромадан; **2.** *маҷ.* зоида шудан, таваллуд ёфтан.

З-оби сард ангури афсурда заҳад,
Сардию афсурдагӣ берун ниҳад. *Румӣ*

ЗАҲИН *а.* ذهين соҳиби зеҳн, зирак, марди оқил.

ЗАҲИНА *а.* ذهينه *муаннаси* **заҳин.**

Сургунсй-бигй зани бағоят заҳина ва оқила буд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗАҲИР I زحير як навъ касалии дарунрав, исҳол; исҳоли хунӣ.

Ба юмни калла он миқдор серам,
Ки гоҳе тухмаю гоҳе заҳирам. *Савдо*

ЗАҲИР II زهير **1.** ранҷ, азоб, озурдагӣ, нохушӣ.

Қунун модарат монд бе ту асир,
Пур аз ранҷу тимору дарду заҳир. *Фирдавсӣ*

2. лоғарӣ ва рангпаридагӣ ба сабаби бемори; озурда, нохуш.

Сирка афзудем мо қавми заҳир,
Ту асал бифзо, карамро вомагир! *Румӣ*

заҳир кардан ғамгин кардан; рӯҳафтода кардан.

Бобои пирро мусибаташ заҳир кард. *Савдо*

ЗАҲИР III *а.* ظهير **1.** ёридиҳанда, паноҳ, пуштибон, шарик, ҳамкор.

Мазмуни он ҷумла он, ки подшоҳ аксари авқот дар хонаи Заҳири Балхӣ мебошад ва ӯро мушир ва заҳири хеш сохта. *«Равзат-ус-сафо»*

Бад-он мангар, эй хоҷа, гар зоҳирӣ,
Набинӣ ҳаме марди динро заҳир. *Носири Хисрав*

2. касе, ки дарди тахтапушт дорад; **3.** исми хоси мард.

ЗАҲКА *а.* ضحكه ханда, як бор ханда кардан.

Маро ту гӯӣ май хӯрдан аст асли фасод,
Ба ҷони ту, ки ҳаме оядам зи ту заҳка. *Манучеҳрӣ*

ЗАҲМ *а.* زحم заҳмат.

Ибтило ранҷест, к-он раҳм оварад,
Аҳмақӣ ранҷест, к-он заҳм оварад. *Румӣ*

ЗАҲМАТ *а.* زحمت ранҷ, азият, азоб, машаққат, озор; ташвиш, сахтӣ, тангӣ.

Гуфтамаш: Бар раияти заиф раҳмат кун, то аз қавӣ заҳмат набинӣ. *Саъдӣ*

Макун зи ғусса шикоят, ки дар тариқи адаб
Ба роҳате нарасид, он ки заҳмате накашид. *Ҳофиз*

заҳмат додан ба азобу машаққат дучор кардан; халал расонидан, боиси дарди сар шудан.

Он меҳоҳам, ки дигарбора заҳмат ба ман надиҳӣ. *Саъдӣ*

заҳмат кашидан ранҷ бурдан, азоб дидан.

Заҳмати сармову сардӣ моҳи дай
Бар умеди навбаҳоре мекашам. *Анварӣ*

заҳмат овардан заҳмат кашидан, меҳнат кардан.

Кори шоир заҳмат овардан бувад
В-он, ки раҳмат оварад, кори шумост. *Анварӣ*

ЗАҲОБ I *а.* ذهاب **1.** рафтан; гаштан; сайру гашт.

Баъд аз заҳоби Ибни Зиёд Муслим бо Шарик мулоқот кард. *«Равзат-ус-сафо»*

заҳобу иёб омадану рафтан, рафтуомад, омадурафт.

Дар вақти заҳобу иёб дар навоҳии Ғур ва он ҳудуд ... худдом ва мутааллиқони ӯ амин ва солим буданд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. кам шудан.

... Сабаби нуқсони ҳурмат ва заҳоби ҷоҳи ӯ гашт. *Авфӣ*

Овозе аз болои сар шунид, ки аз заҳоби об матарс! *«Равзат-ус-сафо»*

◇ **заҳоби ақл** кам шудани ақл; гум кардани ақл.

ЗАҲОБ II زهاب чашма, чашмаи об; ҷои таровидани об аз лаби чашма, дарьё ва ғ.

Суи рӯд бо корвоне гашин,
Заҳобе бад-ӯй андарун саҳмгин. *Абӯшакури Балхӣ*

ЗАҲОДАТ *а.* زهادت зоҳидӣ, парҳезгорӣ, рағбат накардан ба дунъё.

Ба сафои ақидат ва вуфури ибодат аз бештари арбоби заҳодат мустасно буд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗАҲОНИДАН زهانيدن кушодан, аз чашма об баровардан; ба оби чашма роҳ кушода онро равон сохтан.

Сад сабӯро бишканад як пора санг
В-оби чашма мезаҳонад бедаранг. *Румӣ*

ЗАҲОР||**ЗИҲОР** زهار поинтари шикам, шармгоҳ.

ЗАҲР I زهر моддаи кушанда, самм; моддаи кушандае, ки баъзе ҳайвонҳо, чун мор, каждум ва ғ. дар бадани худ доранд.

Саранҷом гуфтанд, к-ин кай бувад,
Ба ҷоме, ки заҳр оганӣ, май бувад? *Фирдавсӣ*

заҳри ҳалоҳил заҳри қотил, заҳри зудкушанда.

Гӯшти гург хуноқ оварад ва қоиммақоми заҳри ҳалоҳил бошад. *«Калила ва Димна»*

Николай ... шикасти фоҳише аз давлати Исломбул ва Фаранг ёфта, ба таҷаррӯи заҳри ҳалоҳил хештанро ба мақарри худ кашида буд. *Аҳмади Дониш*

◇ **заҳри зери нигин** заҳре, ки барои рӯзи бад дар зери санги ангуштарин нигоҳ медоштаанд; **заҳри мино** шароби талх; **заҳри чашм** ғазабе, ки бо нигоҳи тез ифода мешавад; **заҳри худро бар** *касе* **рехтан** тамоми қаҳру ғазаби худро ба касе хӯрондан; **заҳр дар зери нигин доштан** ба хатари ҳалокат бисьёр наздик будан; қасди ҳалокати касе кардан.

Шакар меҳӯрду талхӣ дар камин дошт,
Ки даврон заҳр дар зери нигин дошт. *Низомӣ*

заҳр дар оби бақо кардан (чизеро) зоеъ намудан, (чизеро) вайрон ва бекора намудан.

Гар ҳаҷв нест дар сухани ман, аҷаб мадор,
Ҳайф оядам, ки заҳр дар оби бақо кунам. *Калими Ҳамадонӣ*

ЗАҲР II *а.* زهر гул, шукуфа.

Чу дидаш дар канори худ дусола,
Дамид осори заҳраш дар пиёла. *Ҷомӣ*

ЗАҲР III *а.* ظهر пушт, пушти чизе, ақиб.

Ин оят бар заҳри нома навишт. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ЗАҲРА زهره **1.** моеи сабзтоби талх, ки дар ҷигар пайдо мешавад.

Адли ӯ заҳраи ситам бишкофт,
Базли ӯ нофаи карам бишкофт. *Хоқонӣ*

2. *маҷ.* ҷуръат, далерӣ.

Захра не мар-Зӯҳраро, то дам занад,
Ақли куллаш чун бубинад, кам занад. *Румӣ*

заҳраву ёро ҷуръат, тавоноӣ ва далерӣ.

Пеши рӯи ту кучо лофи зиё бояд зад,
Кист хуршед, ки ин заҳраву ёро дорад.
Убайди Зоконӣ

ЗАҲРАТ *а.* زهرة 1. гул, шукуфа; 2. хубӣ, ороиш ва тозагии дуньё.

Заҳрати ӯ [дуньё] ба заҳроб монад.
«Равзат-ус-сафо»

ЗАҲРБО زهربا таоме, ки ба он заҳр андохта шудааст.

Аз ҷаҳолат заҳрбое хӯрдаӣ,
Ёд овар, чӣ дуо мегуфтаӣ. *Румӣ*

ЗАҲРМАНД زهرمند чизе, ки заҳр дошта бошад, заҳрнок, олуда бо заҳр, заҳролуд.

Лек з-ин ширин гиёҳи заҳрманд,
Тарк кун, то чанд рӯзе мечаранд. *Румӣ*

ЗАҲРО *а.* زهرا 1. дурахшон, равшан, сафед.

Нури ҷамоли ӯ Зӯҳраи заҳроро бар гунбази хазро дар ҳайрат андозад. *Авфӣ*

2. зани сафедрӯи зебо.

ЗАҲРОБ||ЗАҲРОБА زهراب||زهرابه оби заҳрдор, оби заҳролуд.

Айни он таҳьилро ҳикмат кунад,
Айни он заҳробаро шарбат кунад. *Румӣ*

ЗАҲРОБГУН زهرابگون 1. ба ранги оби заҳролуд, сабзтоб; 2. аълосифат, баландсифат (дар бораи пӯлод).

Яке теғи заҳробгун баркашид,
Ҳамехост аз тан сарамро бурид. *Фирдавсӣ*

ЗАҲРОБДАМ زهرابدم заҳролуд, заҳрнок.

Лек аз чашми бади заҳробдам,
Захмҳои рӯҳфарсо хӯрдаам. *Румӣ*

ЗАҲРОГИН زهرآگین заҳролуд, заҳрдор.

ЗАҲРХАНД زهرخند *ниг.* **заҳрханда.**

ЗАҲРХАНДА زهرخنده хандаи талх, писханд, ханда дар ҳолати ғазаб, хандаи ғазаболуд.

Эй сӯхта рухи ту дар зери гирья(и) оташ,
Бемори ду лаби ту дар заҳрханда шаккар. *Хоқонӣ*

ЗАҲҲОК I *а.* ضحاک хандон, серханда.

Зишт он зишт асту хуб он хубу бас,
Доим ин заҳҳоку он андар абас. *Румӣ*

ЗАҲҲОК II ضحاک номи подшоҳи золим дар «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ.

Ҳама дар ҳавои Фаридун буданд,
Ки аз ҷаври Заҳҳок пурхун буданд. *Фирдавсӣ*

ЗАҶАР *а.* ضجر ғусса, андӯҳ; дилтангӣ, ғамгинӣ, бероми.

Аз заҷар худро бидарронад шикам,
Ғуссаи он бемуродиҳову ғам. *Румӣ*

ЗАҶЕА *а.* ضجیعه *муаннаси* **заҷеъ.**

ЗАҶЕЪ *а.* ضجیع ҳамхоба, ҳамбистар.

Ёд овар з-он заҷеу з-он фарош,
То бад-ин ҳад бевафову мур(р) мабош. *Румӣ*

◊ **заҷеи туроб шудан** мурдан, вафот кардан.

Ҳазору сесад мард бар он саҳро **заҷеи туроб** ва акили насру ғуроб гардониданд.
«Тарҷимаи Яминӣ»

ЗАҶИР *а.* ضجیر дилтанг, андӯҳгин, ғамгин.

Султон сахт заҷир мебуд, аз бас ахбори гуногун мерасид. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ЗАҶР *а.* زجر 1. манъ, манъ кардан, боздоштан.

Он чӣ фармудӣ аз заҷр ва манъ, агарчи тарбият аст, тоифае ба бухл ҳамл кунанд. *Саъдӣ*

2. зулм, ситам, азоб, ҷавр.

Дилам рафту надидам рӯи дилдор,
Фиғон аз ин татовул, оҳ аз ин заҷр! *Ҳофиз*

Чаҳор хато аз ман содир шуд ва ӯ маро заҷр накард. *Авфӣ*

ЗАҶРАТ *а.* ضجرت бероми ва дилтанги аз ғам; тапиши дил.

Гармияшро заҷратеву ҳолате,
З-он тапиш дилро кушодӣ фусҳате. *Румӣ*

Ғаму заҷрати сахт бузург бар ман даст дод ва ҳеҷ онро сабаб надонистам. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ЗАҶРКУШ زجرکش: **заҷркуш кардан** касеро бо шиканҷаву азобҳои гуногун куштан.

ЗАҶУР *а.* ضجور дилтанг, беқарор, малул.

Дар зумраи тавонгарон шокиранду кафур ва дар ҳалқаи дарвешон собиранду **заҷур.** *Саъдӣ*

ЗАҶҶОҶ *а.* زجاج 1. оинасоз, шишагар; 2. оинафурӯш, шишафурӯш.

Заҷҷоҷ ... аз он гӯянд, ки падари вай обгина фурӯхтӣ. *Ҷомӣ*

ЗЕ ز номи ҳарфи сездаҳуми алифбои арабии тоҷикӣ ز, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 7 баробар аст.

зеб زیب *асоси замони ҳозираи* **зебидан.**

ЗЕБ I زیب 1. ороиш, зинат.

Ба чашмаш ҳамон хоку ҳам симу зар,
Бузургӣ бад-ӯ ёфта зебу фар. *Фирдавсӣ*

Ёри ман бош, ки зеби фалаку зинати даҳр
Аз маҳи рӯи туву ашки чу Парвини ман аст.
Ҳофиз

зебу зинат ороиш, оростагӣ, хушнамоӣ.

Духтари шоҳам, валекин рӯ ба фақр овардаам,
Зебу зинат бас ҳаминам — номи ман Зебуннисост.
Махфӣ

2. ҳусн, хушрӯӣ, соҳибҷамолӣ.

Зи дидори инон надорам шикеб,
Ки сармоядорони ҳусананду зеб. *Саъдӣ*

Ҳусни раъноён зи ҷаъди амбарафшон ҷилва ёфт,
Зебу фар, оре, зи парри худ бувад товусро. *Ҷомӣ*

ЗЕБ II ذیب *ниг.* **зеъб.**

ЗЕБАНДА زیبنده лоиқ, муносиб, шинам, сазовор, шоён, хушнамо.

Чунин гуфт бо меҳтарон Золи Зар,
Ки зебандатар з-ин кӣ бандад камар? *Фирдавсӣ*

ЗЕБИДАН زیبیدن **1.** ороидан, оростан, зинат гирифтан, хушнамо шудан.

Сапедии мўяш бизебад ҳаме,
Ту гўӣ, ки дилҳо фиребад ҳаме. *Фирдавсӣ*

2. лоиқ будан, муносиб будан, сазовор будан, шоиста будан.

Назебад аз шумо ғафлатпарастӣ,
Зи хушьёрон муносиб нест мастӣ. *Нозим*

ЗЕБО(Й) (زیبا(ی хушрўй, хушнамо, нозанин, нек, соҳибҷамол; начиб; *муқобили* **зишт.**

Зебо ба илм шав, ки на зебой аст,
Он кас, ки ў ба дебо зебо шуд. *Носири Хисрав*

Рўи зебо марҳами дилҳои хаста аст ва калиди дарҳои баста. *Саъдӣ*

Некии пири муғон бин, ки чу мо, бадмастон,
Ҳар чӣ кардем, ба чашми карамаш зебо буд.
Ҳофиз

◇ **зебост, вале на ҳар баланде** *зарб.* на ҳар чизе, ки намуди зоҳириаш хушнамост, лоиқи таҳсин аст.

ЗЕБОН زیبان зебо, нозанин, хушнамо, ороста, соҳибҷамол.

Он нигори парирухи зебон,
Хубгуфтору меҳтари хубон ... *Маъруфӣ*

ЗЕБОӢ زیبائی зебо будан, соҳибҷамолӣ.

ЗЕВАР زیور ороиш, зинат, зеб; чизе, ки бо он чизи дигарро биороянд.

Зи кони ишқ гавҳар баст дилро
В-аз он пероя зевар баст дилро. *Хисрави Деҳлавӣ*

зевар бастан оростан, ороиш додан, зинат додан.

Дар миёни гирья чун бўсем пои ў, Камол,
Аз дуру ёқут дар вай зеваре хоҳем баст.
Камоли Хуҷандӣ

зевар ниҳодан оростан, ороиш додан.

Нахустин кас ў шуд, ки зевар ниҳод,
Ба Рум андарун сиккаи зар ниҳод. *Низомӣ*

ЗЕР I زیر **1.** таг, тахт, поён; *муқобили* **боло** I 1.

Афтода бар хоки дарам, хуш он ки ой бар сарам,
Ту зери по бинию ман болои сар бинам туро.
Ҳилолӣ

Ба зери об агар душман чу пои остон гирад,
Бисўзад шўълаи оҳи ман охир остонашро. *Махфӣ*

2. *грам.* касра ـِ; дар алифбои арабии тоҷикӣ ҳаракати поён, ки садоноки и-ро ифода мекунад; ◇ **зери рикоб** таҳти фармон, дар итоат.

Зери рикобаш зи Рум то ба Самарқанд,
Зери ҳисомаш зи Шом то ба Бухоро. *Муиззӣ*

зеру забар чаппаву роста, сарнагун; парешон, дарҳаму барҳам.

Касе, к-ў бастаи зулфат набошад,
Чу зулфат дарҳаму зеру забар бод! *Ҳофиз*

зеру забар кардан (*ё* **шудан**) сарнагун кардан (шудан), чаппа кардан (шудан); дарҳаму барҳам кардан (шудан), парешон кардан (шудан); нобуд кардан (шудан).

Буньёди ҳастии ту чу зеру забар шавад,
Дар дил мадор ҳеч, ки зеру забар шавӣ. *Ҳофиз*

зери лаб гуфтан пинҳонӣ сухан гуфтан, оҳиста гуфтан.

Зери лаб ҳар чӣ сурохӣ ба қадаҳ мегўяд,
Дар дили нозуки ў ҷумла фурў меояд.
Камоли Хуҷандӣ

зери пой кашидан ба иқрор овардан касеро.

Бигў, помол имшаб кардай хуни киро дигар,
Вагарна аз хиёнат мекашам ин зери поеро.
Мўҳсини Таъсир

зери пои *касе* **собун молидан, зери пои** *касе* **пўсти харбуза гузоштан** касеро бо фиреб дучори хатар кардан; **зери қалам овардан** навиштан, ба ҳисоб гирифтан.

Бардошт ба девони саховат қалами ҷуд,
То номи каримон ҳама зери қалам овард. *Муиззӣ*

зеру боло гуфтан ҳарзагўӣ кардан; дашном додан.

Зеру боло чун нагўяд мардаке, к-аш рўзу шаб,
Ҷуз замину осмон, дар зеру боло ҳеч нест.
Салмони Соваҷӣ

фитна дар зери сар доштан майли фитнаву фасод доштан.

Гаҳе бар дил шабехун мезанад, гоҳе бар имонам,
Ҳамеша кокули ў фитнае дар зери сар дорад.
Соиб

ЗЕР II زیر садои маҳин, садои нозук; пардае аз мусиқӣ; *муқобили* **бам.**

Соқӣ гузину бодаву май хўр ба бонги зер,
К-аз кишт сор ноладу аз боғ андалеб. *Рўдакӣ*

зеру бам а) пастию баландии овоз дар мусиқӣ.

Сирри пинҳон аст андар зеру бам,
Фош агар гўям, ҷаҳон барҳам занам. *Румӣ*

Санги ҷафо ба синаи ман мезанад фалак
Чун мутрибе, ки панҷа ба ҳар зеру бам занад.
Васлӣ

б) пасту баланд, олӣ ва адно (аз ҷиҳати мақом); хурду калон.

Баромад хурўш аз дили зеру бам,
Фаровон шуда шодӣ, андуҳ кам. *Фирдавсӣ*

ЗЕРАНДОЗ زیرانداز палосча ё порчае, ки зери қолин, гилем меандозанд.

Бирешим буду қолинҳои зартор,
Ки зерандозашон мебофт гулзор. *Нозим*

ЗЕРАФКАН زیرافکن **1.** кўрпа, бистар; **2.** *мус.* номи оҳанге, ки онро кўчик низ мегўянд.

ЗЕРАФКАНД زیرافکند *ниг.* **зерафкан.**

ЗЕРГОҲ زیرگاه ҷои нишастан поёнтар аз тахти шоҳ, курсӣ барои аъёну ашроф; курсӣ, сандалӣ.

Чу аз Ҷаҳн бишнид гуфтор шоҳ,
Бифармуд заррин яке зергоҳ. *Фирдавсӣ*

ЗЕРДАСТ زیردست тобеъ, мутеъ, фармонбардор; заиф; *муқобили* **забардаст** 2.

Ҳама зердастему фармонпазир,
Туӣ ёваридеҳ, туӣ дастгир. *Низомӣ*

Қасон бархўранд аз ҷавонию бахт,
Ки бар зердастон нагиранд сахт. *Саъдӣ*

Агар узри зердастон нашнавӣ ва муқобилаи некӣ бадӣ пеш орӣ, дадонро бар ту фазилат бошад.
Аҳмади Дониш

ЗЕРПЎШ زیرپوش чизе, ки аз зер пўшида мешавад; *муқобили* **болопўш.**

Зерпўш аст маро оташу болопўш об,
Лоҷарам гўи гиребон ба ҳазар боз кунам.
Хоқонӣ

ЗЕЪБ||ЗАЙБ *а.* ذئب||ذیب гург.

Чу донӣ, к-аз ту чӯпонӣ наёяд,
Раҳо кун гӯсфандонро ба зеъбон. *Саъдӣ*

ЗЕЪФ *а.* ضعف дубаробар, дукарата, дучандон.

Бисьёр буд, ки онҳо ба дурӯғ ва ҳила болиш ситонда мерафтанд, бад-ин тазвир зеъфи қарзе, ки доштанд, биситонданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗЕҲ I زه **1.** ресмони камон, чиллаи камон, торе, ки ба камон кашида мешавад.

Хасм беҷо ба забардастии худ менозад,
Зудтар пора кунад зеҳ, чу камон пурзӯр аст. *Соиб*

Мезанад чашмаш камони фитна, гар орад ба зеҳ,
Бо пари як новаки бедод сад наҳҷирро. *Туғрал*

2. ҳошия, канора, оройиши гиребон, гирдогирди ҷома.

Гаҳе рӯ бар гиребонаш ниҳодӣ,
Ба сад ҳасрат зеҳашро бӯса додӣ. *Ҷомӣ*

зеҳ барзадан а) шероза бастан (дар муқоваи китоб); б) *маҷ.* банд кардан, ба даст даровардан.

Диламро ба зинҳор зеҳ барзадӣ,
Ба ҷодузабонӣ гиреҳ барзадӣ. *Низомӣ*

зеҳ кардан а) тори камонро таранг кардан.

Бирав бо дӯстон осуда биншин,
Чу бинӣ дар миёни душманон ҷанг.
Вагар бинӣ, ки бо ҳам якзабонанд,
Қамонро зеҳ куну бар бора бар санг. *Саъдӣ*

Ба тири оҳ камони умед зеҳ кардӣ,
Вале чӣ суд, ки сайди ҳавас шикори ту нест.
Туғрал

б) *маҷ.* лоғар кардан, хароб кардан.

Лек ишқи ошиқон тан зеҳ кунад,
Ишқи маъшуқон хушу фарбеҳ кунад. *Румӣ*

◇ **зеҳ овардан ба гӯш** кашидани зеҳи камон барои тирандозӣ, ба тирандозӣ тайёр будан.

Туро ёварӣ кард фаррух сурӯш,
Вагарна зеҳ оварда будам ба гӯш. *Саъдӣ*

ЗЕҲ II زه зоиш, зоидан.

Гар набошад дарди зеҳ бар модарам,
Ман дар ин зиндон миёни озарам. *Румӣ*

ЗЕҲ III زه *калимаи нидо* аҳсан!, аҳсант!, офарин!

Қазо гуфт: Гиру қадар гуфт: Деҳ!
Фалак гуфт: Аҳсан, малак гуфт: Зеҳ! *Фирдавсӣ*

Зи пеши минбарат имрӯз мардаке бархост,
Ки тавба мекунам аз ҷурмҳо, ту гуфтӣ: Зеҳ!
Заҳири Форьёбӣ

ЗЕҲГИР زهگیر абзори махсусе, ки онро дар лаҳзаи тирандозӣ ҳамчун ангуштпона ба ангушт мепӯшиданд.

Зи зеҳгире, ки аз сӯҳон тарошад,
Ҳилол аз нотамомӣ дил харошад. *«Баҳори Аҷам»*

Офарин шасти ҳаданги чашми зеҳгири туро,
К-аз дусад дил бигзаронад новаки тири туро.
Туғрал

ЗЕҲДОН زهدان *ниг.* **заҳдон.**

ЗЕҲК *а.* ضحک ханда, хандаи масхараомез, ҳаҷв.

Ва бе забти давлат аз низоми Ӯзбакия ва бевуқуфии донишварон он билодро сармояи зеҳк ва фусус гардонид. *Аҳмади Дониш*

ЗЕҲН *а.* ذهن фаҳм, хуш, идрок; зудфаҳмӣ.

Зеҳни ту ба як фикрати ногоҳ бидонад
Ваҳме, ки ниҳон бошад дар пардаи асрор.
«Калила ва Димна»

зеҳни мустақим ақли солим, тезҳушӣ.

Чун Садрушшариа ин абьёт мутолаа кард, бар зеҳни мустақими ӯ офарин кард.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

ЗЕҲОЗЕҲ زهازه *калимаи нидо* таҳсинҳо!, офаринҳо!, аҳсану офаринҳои паёпай, садои аҳсан ва офарин аз ҳар тараф.

Ба шодӣ яке анҷуман баршигифт,
Шаҳаншоҳи олам зеҳозеҳ гирифт. *Фирдавсӣ*

Сухан гарчи бо ӯ зеҳозеҳ бувад,
На гуфтан ҳам аз гуфтанаш беҳ бувад. *Низомӣ*

ЗИ ز *шакли шеърии пешоянди* **аз.**

Зи боғи васли ту кай гул тавон чид,
Қи он ҷо гуфтугӯӣ аз баҳри хор аст. *Анварӣ*

ЗИБЛ *а.* زبل пору, нурӣ, саргин.

Зибл гашта қути хок аз шевае,
З-он ғизо зода заминро мевае. *Румӣ*

ЗИБОЪ I *а.* ضباع *ҷ.* **забӯъ.**

Дар маъвои сибоъ ва манзили зибоъ дар хоби ғафлат рафт. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

ЗИБОЪ II *а.* ضباء *ҷ.* **забй.**

Дарвозаҳо дарбастанд, чун донистанд, ки муқовамати зибоъ бо шерони шикорӣ муяссар набошад. *«Таърихи Ҷаҳонкушой»*

ЗИБР زبر дурушт, дағал.

ЗИБҲ *а.* ذبح гулӯбурида, сарбурида, кушташуда, қурбонишуда.

ЗИВОҲ زواه хӯроки зиндониён.

Бандиён дошт бе паноҳу зивоҳ,
Бурд бо хештан ба ҷумла ба роҳ. *Унсурӣ*

ЗИД(Д) *а.* ضد **1.** муқобил, мухолиф.

Нияту даруни худро олуда ба зидди ин гуфта нагардонанд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Бад надонӣ то надонӣ некро,
Зиддро аз зид тавон дид, эй фато! *Румӣ*

2. адӯ, душман, хасм.

Зид зидро буду ҳастӣ кай диҳад!*

ЗИДОИДАН||ЗИДУДАН زدائیدن||زدودن *ниг.* **зудудан.**

ЗИЁ *а.* ضیا(ء) нур, рӯшноӣ.

Дониш беҳ аз зиёву беҳ аз ҷоҳу молу мулк,
Ин хотири хатир чунин гуфт мар-маро.
Носири Хисрав

Ар чу гиё хушк шавӣ, хуш бисӯз,
То ки зи сӯзи ту фурӯзад зиё. *Шамси Табрезӣ*

ЗИЁБ||ЗИОБ *а.* ذیاب *ҷ.* **зеъб||зайб.**

Қурби панҷ ҳазор ҷифа ... тӯъмаи килоб ва нуҷъаи зиёб гардид. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

Ҳамчу гургон рабуданат пеша аст,
Нисбате дорӣ аз килобу зиоб. *Носири Хисрав*

ЗИЁГУСТАР ضیاگستر рўшноибахш, нурпош.

Зилли тўбост бар он кас, ки зиёгустар шуд,
Офтоби шарафу ҳашмату султони шараф. *Сўзанӣ*

ЗИЁД *а.* زیاد бисьёр, фаровон, афзун.

ЗИЁДА زیاده беш, бештар, бисьёртар, афзунтар, фузунтар.

Ва дар ин маҷлис зиёда аз ҳазор шамъи мумӣ ва бухорӣ афрўхта буд. *Аҳмади Дониш*

ЗИЁДАТӢ زیادتی иловагӣ, бар илова.

Нафақаи аъло ба як нафар бар рўз ба андак зиёдатӣ ва такаллуф ба сею ним дирам тамом шавад. *Аҳмади Дониш*

ЗИЁН I زیان зарар, осеб.

Зиёни касон аз таҳи суди хеш
Биҷўянду дин андар оранд пеш. *Фирдавсӣ*

Дар пардаи дил бош ту хомўш дар ин ҷо,
Даркаш ту забонро, ки забони ту зиён аст. *Шамси Табрезӣ*

◇ **зиён гирифтан** ба касалии сахт гирифтор шудан; **зиён дидан** *киноя аз* дучор шудан ба зарар, зарар расидан.

Касе, к-ў ба ҷангат набандад миён,
Чунон соз, к-аз ту набинад зиён. *Фирдавсӣ*

зиён бувад, чу фаровон хўранд шаҳду шакар *зарб.* ҳар чизи хуб ҳам ба қадри мўътадил гуворост.

ЗИЁН II زیان 1. *сифати феълии замони ҳозираи* **зистан;** 2. зиндагоникунанда, зинда.

Зардуштро гуфтанд: Ҷонвар чанд навъ аст... ?
Гуфт: Зиёни гўё ва зиёни гўёву миро ... *«Қобуснома»*

ЗИЁРАТ *а.* زیارت *барои дидани шахс ё маҳалли табаррукӣ* рафтан.

Се кас ба зиёрати Айюб омаданд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ЗИЁРАТГОҲ||ЗИЁРАТГАҲ زیارتگاه||زیارتگه ҷои зиёрат.

Бар сари турбати мо чун гузарӣ, ҳиммат хоҳ,
Ки зиёратгаҳи риндони ҷаҳон хоҳад буд. *Ҳофиз*

ЗИЁФАТ I *а.* زیافت қалбакӣ, носара будани тилло ва нуқра; ҷинсе, ки намуди тиллоӣ ё нуқрагӣ дорад.

ЗИЁФАТ II *а.* ضیافت меҳмонӣ, меҳмондорӣ.

Чанд гоҳ шароити зиёфат ба ҷо оварда, аз ҳоли вай истифсор намуд. *«Равзат-ус-сафо»*
Ва агар дар зиёфат тақсире кунӣ, ба ҳиссати ту шўҳрат диҳанд. *Аҳмади Дониш*

◇ **зиёфати оби ҳаммом** илтифоти хушку холӣ.

Биё, ки гар накунам тар димоғат аз ҷоме,
Кунам зиёфати хушкат ба оби ҳаммоме. *«Фарҳанги Онандроҷ»*

зиёфат пои пас ҳам дорад *зарб.* агар ба меҳмонӣ рафтӣ, бояд меҳмон ҳам қабул кунӣ.

ЗИЁФАТХЎР ضیافت‌خور касе, ки ба меҳмонӣ меравад, меҳмон.

Зиёфатхўр хушомадгўй бошад. *Зарбулмасал*

ЗИЁЪ *а.* ضیاع *ҷ.* **зайъат** II.

Чандон ғуломи зиёъу асбоби зару сим ва неъмат ҳеҷ ўро суд надошт. *«Таърихи Байҳақӣ»*
Додашон чандин зиёъу боғу роғ,
Аз чапу аз рост аз баҳри фароғ. *Румӣ*

ЗИЙ *а.* زی либос, пўшок; ҷома.

Ба кисвати аҳли салоҳ мулаббас гашта ... ба зийи арбоби зўҳду тақво мутазайин гаштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗИКР *а.* ذکر 1. ёд кардан; ба забон овардан; дар бораи чизе ё касе гуфтан ё навиштан.

Воҷиб дорам ва фариза бинам, ки касоне, ки аз ин шаҳр [Ғазна] бошанд ва дар эшон фазле бошад, зикри эшон биёвардан. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Ва зикри баъсу сиёсати ў дар судури таворих мусаббат [аст]. *«Калила ва Димна»*

Зикри айш — нисфи айш аст. *Зарбулмасал*

2. *маҷ.* овоза, шўҳрат.

Шабу рўз дар он андеша будӣ, ки куҷо обу ҳавои хуш аст, то он ҷо шаҳре бино кардӣ, то зикри ў дар ободон кардани мамлакат дар ҷаҳон бимондӣ. *«Таърихи Табарӣ»*

3. рўйхати чизе, мас. рўйхати хароҷот ва даромад.

Он чи аз ў мебояд ситад, маблағи он бинависад ва ба Абдус диҳад..., муставфиёнро зикре набиштанд ва ба Абдус доданд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

4. *д.* дуое, ки дар он номи худо (аллоҳро) такрор мехонанд, вирд.

Тариқи дарвешон зикр асту шукр. *Саъдӣ*

зикри равоҳ *д.* вирди шабона, дуои шабона.

Лаби чу оби ҳаёти ту ҳаст қуввати ҷон,
Вуҷуди хокии моро аз ўст зикри равоҳ. *Ҳофиз*

◇ **зикри соир** номе, ки ба забонҳо оварда мешавад, вирди забони ҳама.

Тоифае аз машоҳири эшон ҳар як бо илме вофир ва зикре соир. *«Калила ва Димна»*

зикри хайр ситоиш, касеро ба некӣ ёд кардан.

Зикри хайри ў дар афвоҳи хосу ом афтод. *Авфӣ*

зикри ҷамил баёни хубиҳо, ёд кардани (некўиҳо).

Зикри ҷамили Саъдӣ ... дар афвоҳи авом афтода. *Саъдӣ*

зикри ҷаҳри арра зикри бо овози баланд.

Дар як тараф Маснавии Мавлавиро маърака гирифта мехонданд ва дар самте зикри ҷаҳри арра мекашиданд. *Аҳмади Дониш*

ЗИЛ(Л) I *а.* ذل нармӣ, меҳрубонӣ, ҳалимӣ.

ЗИЛ(Л) II *а.* ظل 1 соя.

Ин Ҳалима(и) Саъд аз уммеди ту
Омад андар зилли шохи беди ту. *Румӣ*

2. *маҷ.* паноҳ, ҳимоя.

Толиби зилли Ҳумое нестам,
Сояи девор дар кўи ту бас. *Хоқонӣ*

Панҷ ҳазор мард дар зилли рояти ў муҷтамеъ буданд. *«Равзат-ус-сафо»*

зилли залил а) сояи доимӣ; б) *маҷ.* ҳимояти пурра.

Гарди роҳу офтоби маърака наздики ту
Хуштар аз гарди абнри судаву зилли залил. *Фаррухӣ*

◇ **зилли замин** шаб, торикӣ.

ЗИЛЗИЛА||ЗАЛЗАЛА *а.* زلزله заминҷунбӣ.

Шуданд он ҳар ду аждарҳо шитобон,
Дарид аз зилзила кӯҳу биёбон. *Хисрави Деҳлавӣ*

◇ **зилзила фикандан** ба зилзила андохтан, ба шӯру ғалоғула ва ихтилол даровардан.

Баромад зи вайронкунон ғулғула,
Фиканданд дар бому дар зилзила. *Шодӣ*

ЗИЛЗОЛ زلزال *ниг.* **залзол.**

ЗИЛИФАН زليفن *ниг.* **залифан.**

ЗИЛЛ I *а.* ذل *ниг.* **зил(л)** I.

ЗИЛЛ II *а.* ظل *ниг.* **зил(л)** II.

ЗИЛЛА I *а.* زله *ниг.* **залла** II.

ЗИЛЛА II *а.* ظله соябон.

Чун бути сангин шуморо қибла шуд,
Лаънату кӯрӣ шуморо зилла шуд. *Румӣ*

ЗИЛЛАТ *а.* ذلت хорӣ, беиззатӣ, забунӣ.

Бубин неъмату шукри неъмат бигӯй,
Бубин зиллату дил зи заллат бишӯй. *Ҷомӣ*

Ба гумони баландии ҳиммат
Меканӣ ҷон ба пасти **зиллат**. *Бедил*

ЗИЛОЛ *а.* ظلال *ҷ.* **зил(л)** II.

Андар зилоли мавкаби маймуни азми ту
Доранд шуғлу пеша сафар моҳу офтоб. *Анварӣ*

ЗИЛОМ *а.* ظلام *ҷ.* **зулмат.**

То нагардӣ ин, надонияш тамом,
Ҳоҳ он анвор бошад ё зилом. *Румӣ*

ЗИЛУ زيلو қолин, қолинча, гилем, палос.

Гуфтанд дар ин шаҳр чаҳорсад коргоҳ будааст, ки зилу бофтандӣ. *Носири Хисрав*

ЗИЛЪ *а.* ضلع 1. *анат.* кабурға; устухони паҳлу; 2. *мат.* тараф, паҳлуи сегӯша ва ғ.

Мураббаъро вазъест, ки зилъи ӯ бар зовияи ӯ бар ҷӣ нисбат бошад? *Насириддини Тӯсӣ*

3. ҷо, макон; кишвар.

Ҳар зилъеро, ки дар ҳитаи тасарруф ва тасхир оварад, бар он мавзеъ ҳоким ва фармонраво бошад. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗИЛҚАРНАЙН *а.* ذی‌القرنین *ниг.* **зулқарнайн.**

ЗИЛҚАЪД *а.* ذی‌القعد *ниг.* **зилқаъда.**

Бо он вуҷуду он азамат зери хок рафт
Дар нисфи моҳи зилқаъд аз арсаи вуҷуд. *Ҳофиз*

ЗИЛҚАЪДА||ЗУЛҚАЪДА *а.* ذی‌القعده||ذوالقعده моҳи ёздаҳуми соли қамарии ҳиҷрӣ.

ЗИЛҲИҶҶА *а.* ذی‌الحجه *ниг.* **зулҳаҷҷа.**

ЗИМИСТОН زمستان яке аз чор фасли сол — се моҳи сардӣ ва яхбандӣ, ки рӯзҳо кӯтоҳ ва ҳарорати офтоб кам мешавад.

Зимистонро бувад фарҷом навруз,
Чунон чун тирашабро оқибат рӯз.
Фахриддини Гургонӣ

ЗИММА||ЗИММАТ *а.* ذمه||ذمت ӯҳда, ӯҳдадорӣ, вазифа, масъулият.

Қазои он ҳуқуқ дар зиммати ҳиммати ман лозим. *Авфӣ*

◇ **аҳли зимма** зардуштӣ, мусавӣ ва исавиёне, ки бо шароити махсус дар мамлакатҳои исломӣ зиндагӣ мекардаанд.

ЗИММӢ *а.* ذمی як нафар аз аҳли зимма.

ЗИМН *а.* ضمن андарун, дарун; миён, мобайн.

Гуфтамаш пӯшида хуштар сирри ёр,
Худ ту дар зимни ҳикоят гӯш дор! *Саъдӣ*

Дар зимни он ... рӯй ба тафаҳҳуси ҳоли ... ӯ оварда, андозаи хиради ... ӯ бишнохт.
«Анвори Суҳайлӣ»

ЗИМОД *а.* ضماد он ҷӣ ки бо он ҷароҳатро банданд, он ҷӣ ки бар ҷароҳат ниҳанд, марҳам.

Ва такрори зимоди ӯ [магас] ҷиҳати доуссаълаб муҷарраб ... аст. *«Тӯҳфаи Ҳакими Мӯъмин»*

ЗИМОМ *а.* زمام лаҷом, инон, маҳор.

Гирифтанд ёрон зимомаш ба чанг,
Ки дар пӯя бинмой лахте даранг. *Низомӣ*

◇ **зимоми ихтиёр** *киноя аз* қувваи ирода.

Яке бар сари роҳе маст хуфта буд ва зимоми ихтиёраш аз даст рафта. *Саъдӣ*

ЗИН زین афзоре, ки барои нишастан ба пушти асп ё дигар чорпоёни саворӣ мебанданд.

Гар ба зер оварад гардунам зи пушти зин, чӣ ғам?
Пои ман то охири манзил фарас бошад маро.
Махфӣ

◇ **зин бар гов ниҳодан** равон шудан, равона шудан, рафтан.

Шаб моҳ хирман мекунад, эй рӯз, зин бар гов неҳ,
Бингар, ки Роҳи Қаҳкашон аз сунбула пуркоҳ шуд. *Шамси Табрезӣ*

зин бар шер (ё гург) ниҳодан ром кардан, ба итоат овардани он.

Зин бар гургон ниҳодӣ в-аз миёни бешашон
Андар овардӣ ба лашкаргаҳ чу уштур дар қатор.
Фаррухӣ

ЗИНАТ *а.* زينت он ҷӣ ба воситаи он чизеро оро диҳанд; ороиш, зевар.

Наргиси чашму сарви қомати ту
Зинати бӯстон бихоҳад бурд. *Анварӣ*

Хонаи ин қавмро чун масҷиди одина дон,
Зинати қолин шаъни пешвоён асту бас. *Сайидо*

зинати авроқ ороиши вароқҳо.

Шеъри Ҳофиз дар замони Одам андар боғи хулд
Давлати насрину гулро зинати авроқ буд. *Ҳофиз*

ЗИНДА زنده барҳаёт, ҷондор; *муқобили* **мурда** 2.

Зинда ба мурда машав, эй нотамом,
Зинда ту кун мурдаи худро ба ном. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЗИНДАГОНӢ زندگانی ҳаёт, умр, зиндагӣ.

Зиндагонӣ чу набвадаш ҳосил,
Марди оқил дар он nабандад дил. *Саноӣ*

Зиндагонӣ ба муроди ҳама кас натвон кард.
Зарбулмасал

◇ **зиндагонии** *касеро* **талх кардан** халал расондан, монеъ шудан бар осудагӣ ва фароғати касе.

ЗИНДАГӢ زندگی *ниг.* **зиндагонӣ.**

ЗИНДАДОР زنده‌دار зиндакунанда.

Занду Асто басе ба чуз ту, кӣ хонд?
Зиндадори Қаён ба чуз ту, кӣ монд? *Низомӣ*

ЗИНДАСИМО زنده‌سیما хушрӯй, нозанин, соҳибҷамол, соҳибҳусн.

Ҳар киро бо мурда савдое бувад,
Бар умеди зиндасимое бувад. *Румӣ*

ЗИНДИҚ *а.* زندیق бедин, бехудо.

Шоҳиде дар миёни кӯрон аст,
Мусҳафе — дар сарои зиндиқон. *Саъдӣ*

ЗИНДИҚӢ زندیقی *ниг.* **зандақа.**

ЗИНДОН زندان ҳабсхонаи торик, маҳбас.

Иброҳимро ба зиндон боздоштанд.
«Анвори Суҳайлӣ»

Зиндон зебо нашавад, гарчи бипӯшанд ба дебо.
Зарбулмасал

зиндони абад ҳабси доимӣ, ҳабси умрбод.

Аҳмад... шайх Абдураҳмонро ба рисолат ба Миср фиристод ва ӯро ба Димишқ дар зиндони абад карданд ва дар он ҳабс буд, то вафот ёфт.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

ЗИНДОНШИКАН زندانشکن зиндонии гуреза, касе, ки аз зиндон гурехтааст.

Аз он пургуноҳони зиндоншикан,
Ки гаштанд бо Нӯшзод анҷуман... *Фирдавсӣ*

ЗИНДОНӢ زندانی гирифтори зиндон, бандӣ, маҳбус; *муқобили* **озод** 1.

Назар кун бар аҳволи зиндониён,
Ки мумкин бувад бегунаҳ дар миён. *Саъдӣ*

Бе ту тан зиндони ҷон шуд, эй ба қасдам баста теғ,
Дасти раҳмат баркушо, озод кун зиндоние. *Ҷомӣ*

ЗИННАТ *а.* ضنة‖ضنت *ниг.* **заннат.**

ЗИНО *а.* زنا хуфтухоби беникоҳи зану мард.

ЗИНҲОР زینهار 1. амон, паноҳ; **зинҳор додан** паноҳ додан, бахшидан, афв кардан (гуноҳро); **зинҳор хостан** амон хостан, паноҳ хостан.

Гунаҳкорро узри нисьён бинеҳ,
Чу зинҳор хоҳанд, зинҳор деҳ. *Саъдӣ*

2. аҳд, паймон.

Сипаҳдори Чин гуфт: Қ-эй шаҳриёр,
Напечидаам гардан аз зинҳор. *Низомӣ*

зинҳор хӯрдан аҳду паймон шикастан.

Ман дил ба ту додам, ки ба ман зинҳор надорӣ,
Зинҳор маҳӯр бар дили зинҳорӣ, зинҳор! *Фаррухӣ*

3. *калимаи нидо* паноҳ!, амон!, ҳон!, эҳтиёт кун!

Дил хароби мекунад, дилдорро огаҳ кунед,
Зинҳор, эй дӯстон, ҷони ману ҷони шумо! *Ҳофиз*

4. ҳаргиз (ҳамчун калимаи таъкид ва огоҳӣ).

Мударрис гуфт: Зинҳор, ин ҷуръат накунӣ, ки пои хасмро надида сар ба бод диҳӣ! *Аҳмади Дониш*

ЗИНҲОРГИР زینهارگیر касе, ки дигареро ба тахти ҳимоя мегирад, нигоҳбон, ҳимоягар, ҳомӣ.

Се солаш падарвор аз он говшир
Ҳамедод ҳушьёр зинҳоргир. *Фирдавсӣ*

ЗИНҲОРДОР زینهاردار амондиҳанда; қавлдиҳанда, касе ки аҳду паймон мебандад.

ЗИНҲОРХОР زینهارخوار паймоншикан, аҳдшикан.

Магзор зинҳор, чу дар зинҳори туст
Ҷони маро бад-ин фалаки зинҳорхор. *Саъдӣ*

◇ **зинҳордор набояд ки зинҳорхор бошад** *зарб.* қавлдиҳанда бояд дар қавли худ истад.

ЗИНҲОРӢ زینهاری касе, ки амон металабад; он кӣ аҳду паймон мекунад.

Чу з-ин гуна огоҳӣ омад зи роҳ
Ба наздики он зинҳорӣ сипоҳ... *Фирдавсӣ*

ЗИНҶ زنج ширае, ки аз дарахт баромада шах шуда мемонад, самғ, шилими дарахт.

Зи боло ду чиз аз дили санги сахт
Бурун тохта ҳамчу зинҷ аз дарахт. *Асадии Тӯсӣ*

ЗИНҶОР *а.* زنجار *шакли арабишудаи* **зангор.**

ЗИОБ *а.* ذئاب *ниг.* **зиёб.**

ЗИОФ *а.* ضعاف *ҷ.* **заиф.**

Ҷуд меҷӯяд гадоёну зиоф
Ҳамчу хубон, к-оина ҷӯянд соф. *Румӣ*

ЗИРА زیره тухми гиёҳест хушбӯй, хуштаъм, ки ба хӯрок меандозанд.

Маёред гӯ ноз ин ҷову ҳусн,
Ки зира ба Кирмон надорад ривоҷ. *Камоли Хуҷандӣ*

◇ **зира ба Кирмон бурдан** чизеро ба ҷое бурдан, ки дар он ҷо фаровон ва беқадр аст; **зира ба Кирмон мебарад, чуғундар ба Ҳирот** *зарб. кинoя аз* касе, ки ба меҳнати беҳуда вақт сарф мекунад.

ЗИРАБО زیره‌با шӯрбои гӯштӣ бо зира.

Дар ин хона зирабои некӯ пухтаанд. *Авфӣ*

ЗИРАК زیرک оқил, бафаросат, доно, тезфаҳм.

Ӯ марде зирак буд ва хабари марги Абӯбакр пинҳон дошт. *«Анвори Суҳайлӣ»*
Зиракон донанд сир аз савсану хор аз суман.*

ЗИРАКМАНИШ زیرک منش зиракта‌биат, фаросатнок.

Аз он ҳайбаташ дар дил омад ҳарос,
Қи зиракманиш диду зиракшинос. *Низомӣ*

ЗИРАКСОР زیرکسار соҳиби идрок ва фаҳму шуур, одами бофаросат.

Ба ҷуди ӯ нарасад дасти ҳеҷ зираксор,
Ба фазли ӯ нарасад пои ҳеҷ донишманд. *Рӯдакӣ*

ЗИРВА *а.* ذروه 1. қуллаи кӯҳ, сари кӯҳ; 2. баландӣ, ҷой ва мақоми баланд.

Аркони ҷаҳондорӣ ба зирваи аъло расонид.
«Анвори Суҳайлӣ»

ЗИРЕҲ زره 1. либоси оҳанини ҷанговарони қадим барои муҳофизат аз тиру шамшер.

Ин зиреҳ ба қадди ҳар кас, ки рост ояд, ӯро пешвои лашкар кун. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Туркиву баҳри разм зиреҳ нест ҳоҷатат,
Мебошад оби дидаи ушшоқ ҷавшанат.
Хисрави Деҳлавӣ

2. дар «Шоҳнома»— номи дарьёе дар Туркистони қадим.

Ба киштӣ ба оби Зиреҳ баргузашт,
Ҳама сар ба сар ранҷи мо бод гашт. *Фирдавсӣ*

3. номи паҳлавони Тӯрон.

Ба пури Зиреҳ гуфт: Номи ту чист?
Зи туркони ҷангӣ туро ёр кист? *Фирдавсӣ*

ЗИРЕҲГАРӢ زره گری зиреҳсозӣ.

ЗИРЕҲМӮЙ زره‌موی касе, ки мӯи ҷингила дошта бошад, ҷингиламӯй.

Манаш бо хирқаи пашмин куҷо андар каманд орам?
Зиреҳмӯе, ки мижгонаш раҳи ханҷаргузорон зад. *Ҳофиз*

ЗИРИҚ زرک *ниг.* **зирк.**

ЗИРИШҚ زرشک меваи як навъ дарахти хурд, ки сурх ва турш мебошад, анбарборис.

Рух зи дида бикошта ба сиришк
В-он сиришкаш ба ранги тоза зиришк. *Унсурӣ*

ЗИРК||ЗИРИҚ زرک *ниг.* **зиришк.**

ЗИРНИХ زرنیخ *ниг.* **зарних.**

ЗИРОАТ *а.* زراعت **1.** деҳқонӣ, киштукор.

Хоҷа Аҳрор ҳарчанд ботамаввул буда, хотири муборак ба ваҷҳи зироат доштаанд ва маҳсули онро сарфи фуқаро ва масокин мекардаанд. *«Таърихи Сайидроқим»*

Ин лашкариён аз савора ва пиёда... зироат ва ҳаросат мекунанд. *«Ҳазору як шаб»*

2. кишт.

ЗИРОБ *а.* ضراب зарбати шамшер, задан бо шамшер, шамшерзанӣ.

Арбоби он ҳиробу зироб роҳи гурезу парҳез гирифтанд. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

Он яке чашмаш биканди аз зироб
В-он дигар гӯшаш дариди ҳам ба тоб. *Румӣ*

ЗИРОМ *а.* ضرام **1.** ҳезуми реза, ки бо он оташ даргиронанд, пешдаргирон, оташафрӯзанда; **2.** *маҷ.* ҷангҷӯ, ҷангафрӯз, оташдиҳандаи ҷанг.

Тоҷиддини Зангӣ, волии Балх, ки зироми он фитна буд, ба Марврӯд тохт. *«Таърихи Ҷаҳонкушо»*

ЗИРОМАТ *а.* ضرامت **1.** оташ, шӯълаи оташ; **2.** ҷило, дурахшандагӣ.

Машраи мулку давлат... ба зироматн шамшери обдор софӣ шавад. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗИРОР *а.* ضرار ба ҳамдигар зарар расонидан; зараррасонӣ; ◇ **масҷиди Зирор** масҷиде буд, ки мунофиқон дар замони Муҳаммади пайғамбар сохта буданд; **масҷиди аҳли зирор сохтан** мунофиқӣ кардан, дурӯягӣ кардан.

Бар маҳак зан кори худ, эй марди кор,
То насозӣ масҷиди аҳли зирор. *Румӣ*

ЗИРОЪ *а.* ذراع **1.** газ; ченакест аз оринҷ то нӯги ангушти миёна (тахминан 48 см).

Дар тамуз ниҳоят аз як зироъ то ду зироъ дар замин ва кӯҳ сироят кунад. *Аҳмади Дониш*

2. андоза кардан, чен кардан.

Шеър бодаест, к-аш кунанд ибдоъ
Аз мафоилу фоилот зироъ. *Ҷомӣ*

ЗИРОЯТ *а.* زرایت айбдор кардан, масхара кардан.

ЗИРС *а.* ضرس дандон, дандони ашк.

ЗИРФУН زیرفون навъе аз дарахти санҷид, ки мева надорад ва гули он дар тиб ба кор меравад.

ЗИРҒОМ||ЗАРҒОМ *а.* ضرغام шер.

Зи тоби ҳамлаи ӯ гоҳи кина суст шавад
Дами наҳангу дили пилу панҷаи зирғом. *Убайди Зоконӣ*

Гар қазо бо ман нависад меҳнати айёмро,
Илтиёми захм созам панҷаи зирғомро. *Туғрал*

ЗИРӮҲ *а.* ذیروح он ки рӯҳ дорад, ҷондор, зинда.

Ҳеҷ аломате ва осоре аз зирӯҳ ва зиҷасад дар ҳаво ё дар баҳр дидӣ? *Аҳмади Дониш*

зист زیست *асоси замони гузаштаи* **зистан.**

ЗИСТ زیست зиндагӣ; **зисту зиндагонӣ** ҳаёт, тарзи умргузаронӣ, рафтор.

Тасвири зисту зиндагонӣ ва айшу ишрати ӯ гоҳ аз доираи одоб берун мебароянд. *Аҳмади Дониш*

ЗИСТАН زیستن зиндагонӣ кардан, зиндагӣ кардан, умр дидан.

Хӯрдан барои зистану шукр кардан аст,
Ту мӯътақид, ки зистан аз баҳри хӯрдан аст. *Саъдӣ*

Чунон бизӣ, ки агар хоки раҳ шавӣ, касро
Ғубори хотире аз раҳгузори мо нарасад. *Ҳофиз*

ЗИФ *а.* زیف **1.** пули зару нуқраи носара, қалбакӣ; **2.** *маҷ.* сохтакорӣ, қаллобӣ.

Ман бад-ин макру ҳила зар надиҳам,
Бар раҳи зифаш устод кунам. *Ҳаккок*

ЗИФАН *а.* ذیفن *ниг.* **зуфан.**

ЗИФДАЪ||ЗИФДЕЪ *а.* ضفدع **1.** қурбоққа, ғук.

Зифдаъро андар баъзе шаҳрҳои Хуросон вазақ гӯянд. *«Захираи Хоразмшоҳӣ»*

2. касалиест, ки аз он ғадуди зери забон варам карда сахт мешавад.

Зифдаъ ғуддаест сахт, ки андар буни забон падидояд... ва ин иллат бад-ин ном аз баҳри он хонанд, ки лавни он лавнест омехта аз лавни зуфон (забон) ва сабзии рагҳои ӯ ҳамчун ранги вазағ. *«Захираи Хоразмшоҳӣ»*

ЗИФОФ *а.* زفاف **1.** тӯй, тӯи никоҳ; **2.** фиристодани арӯс ба хонаи домод.

Баъд аз зифоф салоту садақот ба мустаҳиққон расониданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗИФТ *а.* زفت қатрон, моддаи сиёҳи ғафс, ки дар бинокорӣ ва роҳсозӣ кор фармуда мешавад; қир.

Берунаш ба қиру зифт татлия ёфта буд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗИЧ I زیچ *ниг.* **зиҷ.**

ЗИЧ II زیچ ҳазл, шӯхӣ, базла; ҳаҷв, тамасхур.

ЗИЧ III زيج анбӯх, ҷафс.

ЗИШТ زشت бад, қабеҳ, бадафт, бадшакл, баднамо; *муқобили* **зебо(й).**

Зишт бояд диду ангорид хуб,
Заҳр бояд хӯрду ангорид қанд. *Робиаи Балхӣ*

Зишту зебо ҳар чӣ бинӣ, дасти рад бар вай мазан.
Зарбулмасал

◇ **зишту зебо** *ади.* шеъре, ки як мисрааш мадҳ ва мисраи дигараш ҳаҷв аст.

ЗИШТЬЁД زشتياد ғайбат, бадгӯӣ дар ғиёби касе.

Ба ту бозгардад ғами ошиқӣ,
Нигоро, макун ин ҳама зиштьёд. *Рӯдакӣ*

ЗИҒ زيغ бӯрьё.

ЗИҒБОФ زيغباف бурьёбоф.

Зиғбофонро бо вашшибофон наниҳанд,
Таблзанро нанишонанд бари руднавоз.
Абулаббоси Аббосӣ

ЗИҒОЛ زيغال қадаҳ, ҷом, пиёлаи калон, коса; ◇ **зиғол шигуфонидан** *кинояи аз* қадаҳ пур аз маи сурх кардан.

Шукуфт лола, ту зиғол бишкуфон, ки ҳаме
Ба даври лола ба каф барниҳода беҳ зиғол. *Рӯдакӣ*

ЗИҒС *а.* ضغث дастаи гиёҳи хушку тар бо ҳам омехта.

ЗИҚ ضيق тангӣ.

Аз касрати асокиру зиқи бисот халқ
Дар хонаҳо кунанд дигар фикри киштукор. *Восифӣ*

зиқи ҳол тангии аҳвол, сахтии вазъият.

Лашкари Рай … ба сабаби зиқи ҳол ва қиллати зод ва инқитои имдод ба ҷониби Муҳаммадобод нишастанд. *«Тарҷумаи Яминӣ»*

ЗИҚУННАФАС *а.* ضيق‌النفس тангии нафас, тангнафасӣ, дамкӯтоҳӣ.

Гулӯе ҳаво даркашид, эй шигифт,
Ба зиққуннафас коми гетӣ гирифт. *Низомӣ*

ЗИҲАЁТ *а.* ذيحيات соҳибҳаёт, барҳаёт, зинда, ҷондор.

Зиҳаёте, ки кост ё афзуд,
Ҳам аз ӯ ҷасту ҳам дар ӯ осуд. *Бедил*

ЗИҲАҚ *а.* ذيحق соҳибҳақ, мустаҳиқ, ҳақдор.

ЗИҲОМ I *а.* زحام анбӯҳӣ; издиҳом, тӯдаи мардум.

Машраби ширин набувад бе зиҳом,
Даъвати мунъим набувад бе фақир. *Саъдӣ*

ЗИҲОМ II *а.* زحام заҳмат додан; заҳмат, ташвиш.

Чун кашонандат бад-ин ҳила ба дом,
Ҷумла бинӣ баъд аз он андар зиҳом. *Румӣ*

ЗИҲОНАТ *а.* ذهانت хушьёрӣ, зиракӣ, фаросат.

… Камоли зиҳонат ва вуфури киёсати он ҷаноб мутасаввар буд … *«Равзат-ус-сафо»*

ЗИҲОР I زهار *ниг.* **заҳор.**

ЗИҲОР II *а.* ظهار ҳақоратест, ки агар мард бо он зани худро дашном диҳад, мувофиқи шариати ислом, зан ба вай ҳаром мегардад.

ЗИҲОРА *а.* ظهاره абраи ҷома; рӯйҷома.

Қабоҳоро зиҳорае пӯшиш карданд.
«Таърихи Ҷаҳонкушо»

ЗИҲӢ زهى *калимаи нидо* аҳсант!, боракалло!, хушо!, офарин!, таҳсин!, марҳабо!

Зиҳӣ, саворҷавони тавонгар аз раҳи дур
Ба хизмат ояд некӯсиголу некандеш! *Рӯдакӣ*

Саббоғ гуфт: Зиҳӣ ба хатти созгор, ки ин ҳар ду неъматро ба ман раҳнамоӣ карда … *«Ҳазору як шаб»*

◇ **зиҳӣ саодат!** чӣ хушбахтист!; **зиҳӣ тасаввури ботил, зиҳӣ хаёли муҳол!** дар мавриде гуфта мешавад, ки касе таклифи иҷронашавандаро ба миён оварад; **зиҳӣ ҳаёти накӯному мурдане басаодат!** дар бораи касе гуфта мешавад, ки дар вақти зинда буданаш номаш баланд буда ва баъд аз мӯрдан ҳам ӯро бо некӣ ёд мекунанд.

ЗИҶ||ЗИЧ زيج||زيچ *нуҷ.* ҷадвали нуҷумӣ бо нишондоди вазъияти ситорагон, ки ба асоси он тақвимро тартиб медоданд.

… Абдураҳмони Хозин дар улуми риёзӣ мусаннафот дорад ва «Зиҷи сафоеҳ» аз муаллифоти уст.*

зиҷи Улуғбек ҷадвали нуҷумии Улуғбек; **зиҷ бастан** а) аз рӯи нуҷум толеъро санҷидан; б) *маҷ.* кореро ба итмом расонидан, саранҷом додан.

Зиҷ дар ишқ чу ман кас натавонад бастан,
Ман зи Табрезам, агар Хоҷа Насир аз Тӯс аст.
Муҳсини Таъсир

ЗИҶАСАД *а.* ذيجسد он кӣ дорои ҷасад бошад, дорои тан, зинда.

ЗО *а.* ظا *ниг.* изғӣ.

ЗОБ I زاب 1. сифат, хосият.

Пушаймон нашуд, ҳар кӣ некӣ гузид,
Ки бад зоб дониш наёрад мазид. *Фирдавсӣ*

2. чашма; 3. чашм.

ЗОБ II *а.* ضاب дарахти талхи заҳрдор аз қабили ҳанзал ва зақум.

ЗОБГУР||ЗОБҒУР زابگور||زابغر пурбод кардани даҳон ва лунҷро бо даст задан, то ки бод берун бояд, ҷиртак.

Ман кунам пеши ту даҳон пурбод,
То занӣ бар лабам ту зобғуре. *Рӯдакӣ*

ЗОБИТ *а.* ضابط 1. идоракунанда, ҳоким, нигоҳдоранда.

Дар он сол Хоҷа Гиёсиддини Симнонӣ зобити моли Язд буд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. марди хушьёру тавоно, марди устувор; хирадманд.

Моро худованде гумошт одилу меҳрубону зобит.
«Таърихи Байҳақӣ»

ЗОБИТА *а.* ضابطه қонун, қоида, низомнома.

Ҳар касро ин маънӣ муяссар нашавад ва акнун то ҷаҳд бошад, мо ин зобита нигоҳ дорем.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

Дар қавонини маъдалатгустарӣ … аз қоидаю зобитаи аслоф нагузарӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗОБҒУР زابغر *ниг.* **зобгур.**

ЗОВ I زاو дара, шикофии байни кӯҳҳо, гузаргоҳи танг дар кӯҳҳо.

Аз он ҷо кашидан суи зови кӯҳ.
Бар он кӯҳи Албурз бурдан гурӯҳ. *Фирдавсӣ*

ЗОВ II زاو бинокор, меъмор.

Бас муносибсанъат аст ин шӯҳра зов,
Ки ниҳад бар ҷисми асп ӯ узви гов. *Румӣ*

ЗОВАР I زاور *нуҷ.* номи сайёраи Зӯҳра.

ЗОВАР II زاور қувват, қудрат, иқтидор.

ЗОВАР III زاور маркаб, шутури боркаш.

ЗОВАР IV زاور ходим, хизматгор.

ЗОВИЯ *а.* زاویه **1.** кунҷ, гӯша, канор.

Дар зовияҳои чини зулфат
Сад хурдаи ишқ дар миён аст. *Анварӣ*

зовияи мунфариҷа *мат.* кунҷи кушод.

Ва зовияи ХЛҲ меҳтар аст аз қоима, вайро мунфариҷа хонанд. *Ибни Сино*

зовияи қоима *мат.* кунҷи 90-дараҷагӣ, ки аз буридани ду хатти рост ҳосил мешавад.

2. хуҷраи зоҳид.

Чашмаш кадом зовия ғорат намекунад?
Зулфаш кадом қоида барҳам намезанад? *Анварӣ*

зовияи гумномӣ *киноя аз* гӯшанишинӣ, дур аз мардум будан.

Масъуд... аз суҳбати султон ва хадамоти девонӣ истеъфо ва дар зовияи гумномӣ по ба доман кашида. *«Оташкада»*

ЗОВЛОНА زاولانه *ниг.* **завлона.**

ЗОВУШ زاوش *ниг.* **завош.**

ЗОГ زاگ *ниг.* **зок.**

зод زاد *асоси замони гузаштаи* **зодан.**

ЗОД I زاد *шакли кӯтоҳшудаи* **озод.**

Ду бечода бикшоду овоз дод.
Ки шод омадӣ, эй ҷавонмарди зод! (1) *Фирдавсӣ*

ЗОД II زاد зода, фарзанд.

Дили равшани номвар шуд сиёҳ,
Ки то чун кунад бад бад-он зоди шоҳ. *Фирдавсӣ*

◇ **зоду бум** ҷое ки кас дар он зоида шудааст, кишвар.

Зараш доду гавҳар ба шукри қудум,
Бипурсидаш аз гавҳару зоду бум. *Саъдӣ*

ЗОД III *а.* زاد тӯша, хӯрок; **зоди сафар** тӯшаи роҳ.

Макорими ту ба офоқ мебарад шоир,
Аз ӯ вазифаву зоди сафар дареғ мадор! *Ҳофиз*

ЗОД IV *а.* ضاد номи ҳарфи ҳаждаҳӯми алифбои арабии тоҷикӣ ض, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 800 баробар аст.

ЗОДА زاده зоидашуда, таваллудшуда, мутаваллид; фарзанд, бача, авлод.

Зодагон чун раҳим бипардозанд,
Сафари марги хешро созанд. *Саноӣ*

На ҳар зан зан бувад, ҳар зода фарзанд,
На ҳар гул мева орад, ҳар нае — қанд. *Низомӣ*

ЗОДАН زادن **1.** зоида шудан, таваллуд ёфтан.

Ҳар он кас, ки зод ӯ зи модар, бимурд.
Зи дасти аҷал ҳеҷ кас ҷон набурд. *Фирдавсӣ*

2. зоидан, бача овардан.

Яке пур зод он хунарманд моҳ,
Чӣ гуна сазовори дайҳиму гоҳ! *Фирдавсӣ*

ЗОДБУД||ЗОДБУМ' زادبود||زادبوم ҷои таваллуд, зодгоҳ, ватан.

Нури ҳақро кас наҷӯяд зодбуд,
Хилъати ҳақро чӣ ҳоҷат тору пуд! *Румӣ*

Аз зодбум муфорақати безарурат аз ақл дур аст. *Авфӣ*

ЗОДСАРВ زادسرو *киноя аз* одами озод.

Зодсарви родмарде бар чаман пажмурда шуд,
Абри тӯфонбор гӯё бар чаман бигристӣ. *Хоқонӣ*

ЗОДУБУД زادوبود сармоя ва асбобу анҷоми зиндагӣ; будушуд.

Меҳри зодубуд бар ҷоншон танад,
Қоҳиливу ҷаҳлашон бар ман танад. *Румӣ*

ЗОЕЪ *а.* ضایع **1.** талаф, нобуд; барбод.

Нахоҳӣ, ки зоеъ шавад рӯзгор,
Ба нокардида мафармой кор. *Саъдӣ*

Ҳасан гуфт: Чизе доштам, зоеъ шуд. *«Асрори тавҳид»*

зоеъ гардонидан (ё кардан) а) талаф кардан; нобуд кардан, барбод додан, беҳуда сарф кардан.

Замини шӯра сунбул бар наёрад,
Дар ӯ тухми амал зоеъ магардон. *Саъдӣ*

б) гум кардан.

Аз ҷиҳати он, ки Сулаймон ангуштарӣ зоеъ кард, мулк аз вай бирафт. *Хайём*

2. бесамар, бефоида, беҳуда.

Алҳақ, ки дар он саъй пайваста оянд, ... зоеъ ва бесамара намонад. *«Калила ва Димна»*

3. бенигаҳбон, беназорат.

Чун дид, ки ҷамъ ба намоз машғуланд ва аз рахтҳо дуранд ва қумошҳо зоеъ аст, қасд кард, то рахте бибарад. *«Асрори тавҳид»*

ЗОИД *а.* زائد зиёдшаванда, зиёда, бисьёр.

Миқдори шаб аз рӯз фузун буд бадал шуд:
Ноқис ҳама инро шуду зоид ҳама онро. *Анварӣ*

Хасми ту ҳаст ноқису моли ту зоид аст,
К-ат бахт тобеъ асту ҷаҳонат мусоид аст. *Манучеҳрӣ*

ЗОИДАН زائیدن *ниг.* **зодан 2.**

ЗОИДУЛВАСФ *а.* زائدالوصف аз васфу баён берун; баённошуданӣ, аз ҳад зиёд, фавқулодда.

Сарҳангзода... ақлу киёсате зоидулвасф дошт. *Саъдӣ*

ЗОИЛ *а.* زائل нобуд, маҳв, фонӣ; нопадид; соқит.

Изтироби беҳудиҳо дидам аз мавҷи шароб,
Бесуботиҳои шахси зоилам омад ба ёд. *Заҳири Форьёбӣ*

зоил шудан (ё гаштан) нест шудан, гум шудан.

Не ғами ёр аз дилаш зоил шавад,
Не таманнои дилаш ҳосил шавад. *Ҷомӣ*

Чун ҳолати хасм дидам, билкул хавф аз ман зоил шуда, хун дар аъсоб ҷорӣ кардам. *Аҳмади Дониш*

ЗОИР I *а.* زائر касе, ки зиёрат мекунад, зиёраткунанда, ба зиёрат раванда.

Он обро дар он ҳавз ҳамегиранд, то талаф нашавад, то мардуми дияю зоиронро кафоф бошад. *Носири Хисрав*

Ҳар чӣ з-ин сӯ доғ кард, аз сӯи дигар ҳадья дод,
Шоиронро бо лагому зоиронро бо фасор. *Фаррухӣ*

ЗОИР II *а.* ضائر зиёнрасонанда, зиёнкунанда.

Давлати зоир ба гоҳи сулҳи ту нофеъ шавад,
Давлати нофеъ ба гоҳи хашми ту зоир шавад. *Манучеҳрӣ*

ЗОИРА *а.* ضائره *муаннаси* **зоир** II.

Мӯъминон аз дасти боди зоира
Ҷумла биншастанд андар доира. *Румӣ*

ЗОИЧА زایچه *нуҷ.* **1.** он чӣ ки мунаҷҷимон баъд аз муайян кардани мавқеи ситораҳо дар боран вуқӯи ҳодисае пешакӣ муайян мекардаанд; **2.** ҷадвали нуҷум, ки мунаҷҷимони қадим дар вақти таваллуди касе гӯё барои пешгӯӣ кардани толеи вай тартиб медоданд.

Зоичаи ҳикмати тавқеи роз
Нест магар, к-ин рақами дилнавоз. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЗОИҚА *а.* ذائقه чашой, маза, таъм, завқ.

Зоиқаро дода ба рӯи забон,
Қом зи ширинию шӯри ҷаҳон. *Ҷомӣ*

Имтиёзе зи баду нек намесозад кас,
Рафта аз зоиқаҳо тафриқаи заҳру шакар. *Мулҳам*

ЗОК||ЗОГ||ЗОҒ||ЗОҶ زاک||زاگ||زاغ||زاج номи умумии намакҳое, ки аз туршии гӯгирд ҳосил мешаванд, ҳамчун даҳани фаранг, замч ва ғ.

ЗОКИР *а.* ذاکر **1.** зикркунанда, ёдоваранда.

Сари мӯем назар кун, ки ман андар тани хеш
Як сари мӯй надонам, ки туро зокир нест. *Саъдӣ*

2. гӯянда, воиз.

Ришханде кардаанд он мункирон
Бар масалҳову баёни зокирон. *Румӣ*

3. саногӯй, мадҳкунанда, маддоҳ.

ЗОЛ I *а.* ذال номи ҳарфи ёздаҳуми алифбои арабии тоҷикӣ ذ, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 700 баробар аст.

... Ки дол низ чу зол аст дар китобат, лек
Ба шашсаду наваду шаш кам аст дол аз зол. *Анварӣ*

ЗОЛ II زال **1.** пир, мӯйсафед, солхӯрда, одами фартут.

Чӣ хуш гуфт золе ба фарзанди хеш,
Чу дидаш палангафкану пилтан. *Саъдӣ*

... Ки золи дерумре дар ҷаҳон буд,
Ба пири даҳр гӯё тавъаман буд. *Фитрати Зардӯз*

2. номи падари Рустам, ки сафедмӯй зоида шуда буд, ӯро Золи Зар ҳам номидаанд; ◇ **золи кӯзпушт** *киноя аз* осмон; **(ин) золи сарсафеди сияҳдил** *киноя аз* дуньё.

Ин сарсафед золи сияҳдил талоқ деҳ.
Инак бубин муояна фарзанди шавҳараш. *Хоқонӣ*

ЗОЛИМ *а.* ظالم ситамгар, зулмкунанда, мардумозор, бедодгар; *муқобили* **раҳим** II.

Золимеро хуфта дидам ними рӯз,
Гуфтам: Ин фитнаст, хобаш бурда беҳ! *Саъдӣ*

... Гуфт: Бале, марде фосиқ, фоҷир, ғаддор, нобакор, саффок ва золим аст. *Аҳмади Дониш*

ЗОЛЛ *а.* ضال касе, ки ба залолат афтода, аз роҳи рост берун баромадааст, гумроҳ.

Шарм надорӣ, ки ба мутобаати ин золли музилл сар фӯруд меорӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗОЛУ زالو шуллук, зулук.

ЗОМАҲРОН||ЗОМҲАРОН زامهران *тиб.* доруи зидди заҳр, подзаҳр.

Назди он шоҳи замин кардаш паём,
Доруе фармой зомаҳрон ба ном. *Рӯдакӣ*

ЗОМИЁД زامیاد **1.** номи рӯзи 27-ӯми моҳи шамсӣ дар солшумории қадими форсӣ, ки ҳар як рӯзи моҳ номи махсусе доштааст; **2.** номи фариштаи муаккали ин рӯз.

Чун рӯзи зомиёд наёрӣ зи май ту ёд,
Зеро ки хуштар ояд май рӯзи зомиёд? *Масъуди Саъд*

ЗОМИН *а.* ضامن замонаткунанда, кафил, кафолатдиҳанда.

Маро имшаб, эй шаб, ту дилсӯз бош,
Дар ин тирагӣ зомини рӯз бош! *Хоҷу*

... Он чӣ зомин шуда будам, ба тамомӣ адо кунам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

◇ **зомини тан** касе, ки ба каси гунаҳкор ё қарздор замонат кунад, то ӯро дар сурати талаб шахсан ба маҳкама ё қозӣ супорад.

ЗОМИР *а.* زامر касе, ки най менавозад, найнавоз.

То чаман ҳар сол аз овози мурғони баҳор
Бар мисоли маҷлисе пур руду созу зомир аст... *Муиззӣ*

ЗОМҲАРОН زامهران *ниг.* **зомаҳрон.**

ЗОНИЯ *а.* زانیه *муаннаси* **зонӣ.**

Агар зония будӣ, филҳол сиёҳу табоҳ шудӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗОНУ زانو банде, ки устухони сонро бо устухони соқ мепайвандад; ◇ **зону задан** а) таъзим ва эҳтиром кардан.

Хум, ки аз дарьё дар ӯ роҳе бувад,
Пеши ӯ Ҷайҳунҳо зону занад. *Румӣ*

б) нишастан, бо адаб нишастан; *маҷ.* ба таомхӯрӣ тайёр шудан.

Гиреҳ вақти пухтан бар абрӯ задӣ,
Чу пухтанд, бо хоҷа зону задӣ. *Саъдӣ*

зонуро айнак сохтан сар ба зону гузошта ба фикр ғӯтавар шудан.

Сар омад умру дорам аз саводи дида навмедӣ,
Шаби ҳиҷрон чу созам айнаки худ ҳар ду зонуро. *Мушфиқӣ*

ба зонуи адаб даст ниҳодан *киноя аз* иззату эҳтиромро баҷо овардан.

Зонуи шутур бубасту биншаст,
Бинҳод ба зонуи адаб даст. *Ҷомӣ*

ЗОНУБАНД زانوبند ресмон, тасма ва ё чизи дигаре барои бастани зону (махсусан барои бастани зонуи зиндонӣ).

Кушодам ҳар ду зонубандаш аз даст.
Чу мурғе, к-аш кушояндаш ҳабоил. *Заҳири Форьёбӣ*

ЗОНӢ *а.* زانى зинокор, зинокунанда, марди зинокунанда.

Ҳар кӣ зонӣ ва сориқро кофир намедонад, ӯ низ кофир аст. *«Равзат-ус-сафо»*

зор *асоси замони ҳозираи* **зоридан.**

•зор *суффикси исмсоз* макони бисьёрии чизеро ифода мекунад, мас. 'гулзор', 'лолазор'.

ЗОР I زار **1.** нола, гиръя, фиғон, оҳ, фарьёд.

Гирифташ камарбанду афганд хор,
Хурӯше баромад зи туркон ба зор. *Фирдавсӣ*

зор-зор гирьяи бисьёркунанда.

Гуфтам: Баҳона нест, ту худ ҳоли ман бибин,
Манзир узри банда, агар зор-зор нест.
Шамси Табрезӣ

нолаи зор гирья ва нолаи бо овози баланд, нолаи бисьёр, гирьяи сахт.

Бар нишони пои маҳмил дар раҳи водии ишқ
Нолаҳои зори Махфӣ чун ҷарас бошад маро. *Махфӣ*

зор гиристан сахт гирья кардан.

Ин бигуфт ва зор бигирист ва мо ҳама низ гирьён шудем. *Аҳмади Дониш*

2. нолон, гирьён, гирьякунон, ашкрезон.

Дид аз зораш, ки ӯ зори дил аст,
Тан хуш асту ӯ гирифтори дил аст. *Румӣ*

зор шудан нолону гирьён шудан.

Ёре, ки дилам зи баҳри ӯ зор шудаст,
Ӯ ҷои дигар ба ғам гирифтор шудаст.
Ман дар талаби доруи худ чун кӯшам,
Чун, он ки табиби мост, бемор шудаст. *Хайём*

3. хор, бадбахт, парешон; заиф, нотавон, оҷиз.

Сухан ҳар чӣ бар банда душвортар,
Дилаш хастатар з-ону тан зортар. *Фирдавсӣ*

зору дижам парешон, андӯҳгин.

Бо мани дилшудаи зору дижам
Хуб шуд оқибат аз рӯи карам... *Восифӣ*

ЗОР II||ЗОРР *а.* ضار зарардиҳанда, зиёновар, зараррасон, зарарнок.

Сибои зорру шерони дарранда дар он ҷо маскан доштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗОРА زاره зорӣ, гирья, нола.

Ҳазор зора кунам, нашнаванд зории ман,
Ба хилват-андар наздики хеш зора кунам. *Дақиқӣ*

ЗОРЕЪ *а.* زارع касе, ки машғули киштукор аст, коранда, деҳқон, кашоварз.

Аксари тумонҳои Бухоро рӯй ба харобӣ ниҳода, зореин ба воситаи зулму ҷаври уммол аксари деҳаҳоро партофта, рӯ ба Қазалӣ ва хоки рус ниҳоданд ва соҳиби обу замин гаштанд. *Аҳмади Дониш*

ЗОРИБ *а.* ضارب касе, ки мезанад, зананда; зарбзананда, сикказананда.

Ҳар оина лаби ширин ҷавоби талх диҳад,
Чунон ки соҳиби нӯшанд, зориби нешанд. *Саъдӣ*

ЗОРИДАН زاريدن зорӣ кардан, нолидан, илтиҷо кардан.

Бизорид вақте зане пеши шӯй,
Ки дигар маҳар нон зи баққоли кӯй! *Саъдӣ*

ЗОРИЧ||ЗОРИЧ زارج||زارج як навъ меваи буттагӣ, ки онро дар хӯрок кор мефармоянд, зирк, зиришк, анбарборис.

ЗОРР *а.* ضار *ниг.* зор II.

ЗОРРА *а.* ضاره *муаннаси* **зорр; сибоъи зорра** ҳайвоноти ваҳшии зараррасон, ҳайвоноти ваҳшии дарранда.

Танҳо будам, ваҳшат мегирифтам ва аз зарари сибоъи зорра меандешидам. *Аҳмади Дониш*

ЗОРӢ زارى гирья, нола, фиғон, фарьёд, тавалло; талаби имдод.

Бинол, булбул, агар бо манат сари ёрист,
Ки мо ду ошиқи зорему кори мо зорист. *Ҳофиз*
Аз муҳаббат нолаву зорӣ намеояд ба гӯш,
Махфиё, хорошикофи кӯҳсоронро чӣ шуд? *Махфӣ*

ЗОСТАР زاستر **1.** шакли кӯтоҳшудаи з-он сӯтар, ки маънои 'аз онтарафтар', 'дуртар' дорад.

Ситора надидам, надидам раҳе,
Ба дил зостар мондам аз хештан. *Абӯшакури Балхӣ*
Бинишаст офтоб ба паҳлуи ту зи қадр,
Чархаш бидиду гуфт, ки эй хира, зостар!
Шамси Фахрӣ

2. барзиёд, бештар.

ЗОТ *а.* ذات **1.** *фалс.* ҳастӣ, ҳақиқати ҳар чиз, асл, моҳият.

Сурати ишқ туву бесуратӣ,
Ин адад андар адад омад, на зот. *Шамси Табрезӣ*
... Ҳамаи асмо мазоҳири зотанд. *Ҷомӣ*

2. ҷисм, бадан.

Соя бо зот ошно бошад,
Соя аз зот кай ҷудо бошад? *Саноӣ*

Ҳар нафасе, ки фурӯ меравад, мумидди ҳаёт аст ва чун бармеояд, муфарреҳи зот. *Саъдӣ*

3. нафс; сиришт, ниҳод.

Ба фикрат ҳозири авқоти худ бош,
Бибошӣ бо касон, бо зоти худ бош! *Носири Хисрав*

Ҳеҷ кас ба мардум аз зоти ӯ наздиктар нест.
«Калила ва Димна»

◇ **зоти хешро дидан худро шинохтан.**

ЗОТИЯ *а.* ذاتيه аслӣ, табиӣ.

... Ба нури зотия, ки ҷиҳати баҳои ӯст, кашфи маъқулот кунад. *Аҳмади Дониш*

ЗОТУЛБАЙН *а.* ذات‌البين муносибат ва робита дар байни ду кас ё ду қавм.

Гирди хилоф нагардӣ ва дар ифсоди зотулбайн саъй намой, ки мардум бо Язид байъат кардаанд.
«Равзат-ус-сафо»

ЗОТУЛБУРУЧ *а.* ذات‌البروج *нуҷ.* фалаки ҳаштум, ки бурҷҳои дувоздаҳгона доштааст.

Ё муроди ман бароя з-ин хуруҷ,
Ё зи бурҷи дигар аз зотулбуруҷ. *Румӣ*

ЗОТУЛИМОД *а.* ذات‌العماد соҳиби сутунҳо, соҳиби бинои баланд (сифати боғи Ирам).

Ҷаҳонро ба фармони чандин билод
Сутуни дари туст зотулимод. *Низомӣ*

ЗОТУЛКАБАД *а.* ذات‌الكبد *тиб.* газаки ҷигар, варами ҷигар.

ЗОТУЛЬЯМИН *а.* ذات‌اليمين **1.** тарафи дасти рост, сӯи рост; **2.** *маҷ. д.* одамони савобкор; *муқобили* **зотушшимол.**

ЗОТУЛҶАНБ *а.* ذات‌الجنب *тиб.* газаки пардаи шуш, варами пардаи шуш, плеврит.

... Нафас танг мешавад ва бемору табиб ҳар ду пиндоранд, ки зотулҷанб аст ва... он зотулкабад бошад. *«Захираи Хоразмшоҳӣ»*

ЗОТУРРАҲИМ *а.* ذات‌الرحم *тиб.* газаки бачадон.

ЗОТУРРИЯ *а.* ذات‌الريه газаки шуш, варами шуш.

ЗОТУССАДР *а.* ذات‌الصدر варами пардаи сина; ҷамъ шудани чирку мадда дар шуш.

Саддаю исҳолу истисқою сил,
Қасру зотуссадру лазъу дарди дил. *Румӣ*

ЗОТУШШИМОЛ *а.* ذات‌الشمال **1.** тарафи дасти чап, сӯи чап; **2.** *маҷ.* гунаҳкор; *муқобили* **зотульямин.**

... Ҳам ба тақлиби ту то зотульямин,
Ё суи зотушшимол, эй рабби дин! *Румӣ*

ЗОТӢ ذاتی мансуб ба зот.

Ва бибояд донист, ки ҷавҳар зотист анвои ҷавоҳирро ба хилофи араз, ки зотӣ нест аҷноси аърозро. *Насириддини Тӯсӣ*

ЗОФА زافه **1.** гиёҳест монанди сариисоқи кӯҳӣ; **2.** хорпушт, хорпуштак.

Рӯю ришу гарданаш гуфтӣ барои хандаро
Дар биёбон зофае таркиб кардӣ бо кашаф.
«Луғати фурс»

ЗОХИР *а.* زاخر пуроб, сероб; мавҷзананда.

Асли маҷдаш собит асту қутби ҷоҳаш сокин аст,
Наҷми фазлаш зоҳир асту баҳри ҷудаш зохир аст.
Муиззӣ

ЗОЯНДА زاینده **1.** *сифати феълии замони ҳозираи* **зоидан;** **2.** зане, ки мезояд, модар.

Бад-ӯ аждаҳо гуфт: Номи ту чист?
Ки зояндаро бар ту бояд гирист. *Фирдавсӣ*

ЗОҒ I زاغ **1.** як навъ паррандае, ки пароаш сиёҳ аст, шӯрнул.

Зоғе равиши кабки дарӣ меомӯхт,
Он даст надоду раҳи худ рафт зи даст.*

зоғи ало калзоғ; **2.** *маҷ.* шаб, торикӣ.

Чу хуршед барзад сар аз пушти зоғ,
Замин шуд ба кирдори равшан чароғ. *Фирдавсӣ*

3. *кинoя аз* зулф.

Афсӯс, ки атрофи гулат хор гирифт,
Зоғ омаду лоларо ба минқор гирифт,
Симоби занахдони ту овард мидод,
Шанҷарфи лаби лаъли ту зангор гирифт. *Маҳастӣ*

◇ **зоғи камон** гӯшаи камон.

Биёмад ҳамон гоҳ Чингиш чу бод,
Ду зоғи камонро ба зеҳ барниҳод. *Фирдавсӣ*

зоғи сиёҳашро чӯб задан кофтуков кардан ва хабаре аз аҳволи касе ба даст овардан; **зоғи ҳасрат гирифтан** таъна задан, истеҳзо кардан.

Санги ибрат бар дили дарвеши ҳастихоҳ зан,
Зоғи ҳасрат бар дили диндори дуньёхоҳ гир.
«Баҳори Аҷам»

ЗОҒ II زاغ кабуд, азрақ, нилгун.

Яке боғбон андар он боғ буд,
Дили сахташу дидаи зоғ буд. *Асадии Тӯсӣ*

ЗОҒ III زاغ *ниг.* **зок.**

ЗОҒАР زاغر *ниг.* **жоғар.**

ЗОҒВАР زاغور лаклак.

Гар надонӣ зи зоғвар булбул,
Бингараш гоҳи нағмаву ғулғул. *Асадии Тӯсӣ*

ЗОҒСОР زاغسار **1.** зоғмонанд; **2.** *маҷ.* сабукмағз, камҳушу бедониш.

Аз ин зоғсорони беобу ранг
На ҳушу на дониш, на ному на нанг. *Фирдавсӣ*

ЗОҲИБ *а.* ذاهب раванда, гузаранда, ғоибшаванда.

... Дар биҳору қифор, билоду амсори ӯ, бар содиру ворид, оид ва зоҳиби туҷҷору туллоб арзоқ мафтӯҳ гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗОҲИД *а.* زاهد касе, ки хоҳони дуньё нест, гӯшанишин, парҳезгор, порсо, он кӣ тарки дуньё кардааст; диндор.

Дасти чу мане, ки ҷому соғар гирад,
Ҳайф аст, ки ӯ дафтару минбар гирад,
Ту зоҳиди хушкию манам фосиқи тар,
Оташ нашунидаам, ки дар тар гирад. *Хайём*

Зоҳид, ки дирам гирифту динор,
Зоҳидтар аз ӯ касе ба даст ор! *Саъдӣ*

ЗОҲИДӢ زاهدی гӯшанишинӣ, парҳезгорӣ, тарки дуньё диндорӣ.

Май хӯрдану гирди некӯвон гардидан,
Беҳ з-он, ки ба зарқ зоҳидӣ варзидан.
Гар ошиқу маст дӯзахӣ хоҳад буд,
Пас рӯи биҳишт кас нахоҳад дидан. *Хайём*

Чун ҳусни оқибат на ба риндию зоҳидист,
Он беҳ, ки кори худ ба иноят раҳо кунанд. *Ҳофиз*

ЗОҲИК *а.* ضاحک касе, ки бисьёр механдад, хандон; масхарабоз.

Лаби лаъл зоҳик, ҳами ҷаъд кофир,
Рухи хуб лоеҳ, сари зулф ломеъ. *Манучеҳрӣ*

ЗОҲИЛ *а.* ذاهل беларво; ғофил; фаромӯшкор.

Дидаи басират аз мулоҳизаи ин маонӣ ғофил ва зоҳил мабод. *«Таърихи Фаришта»*

Як замон з-ин қибла гар зоҳил шавӣ,
Сухраи ҳар қиблаи ботил шавӣ. *Румӣ*

ЗОҲИР I *а.* زاهر тобон, дурахшон, мунаввар.

Он бадри зоҳире, ки муқаддар шуд аз азал
То ҳашр дар манозили давлатмасири ту.
Заҳири Форьёбӣ

ЗОҲИР II *а.* ظاهر **1.** ошкор, падидор, равшан, аён, маълум, возеҳ.

Он нури пок зоҳиру шахси ту мазҳар аст,
Бошад миёни зоҳиру мазҳар дуӣ маҳол. *Ҷомӣ*

зоҳир гардонидан нишон додан, маълум кардан.

Мулло Хол гӯяд: ... Ғалабаи фақр маро бар он дошт, ки худро ба мирӣ асас зоҳир гардонам. *Аҳмади Дониш*

2. шакл, ҳолати берунӣ.

Гуфт: Бар зоҳираш айб намебинам ва дар ботинаш ғайб намедонам. *Саъдӣ*

Зоҳир аз шайху ботин аз шайтон. *Зарбулмасал*

3. берун, хориҷ; **зоҳири... дар беруни...**

... Ва зоҳири Астаробод ҷанги сахт карданд. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

ба зоҳир танидан ҳукм кардан аз рӯи зоҳир.

Қозиёне, ки ба зоҳир метананд,
Ҳукм бар ашколи зоҳир мекунанд. *Румӣ*

ЗОҲИРАН *а.* ظاهراً аз рӯи намуди берунӣ.

Зоҳиран шӯридаву шайдо шудам,
Лек дар ботин ҳамонам, ки будам. *Румӣ*

Дардмандии мани сӯхтаи зору назор
Зоҳиран ҳоҷати тақриру баён ин ҳама нест. *Ҳофиз*

ЗОҲИРБИН ظاهربين касе, ки фақат ба шакли берунии ҳар чиз эътибор медиҳад, вале ба ботин, ба мазмунаш кордор нест.

Пеши зоҳирбин чи қалбу чи сара,
Ӯ чӣ донад чист андар кавсара. *Румӣ*

ЗОҲИРПАРАСТ ظاهرپرست *ниг.* **зоҳирбин.**

Зоҳиди зоҳирпараст аз ҳоли мо огоҳ нест,
Дар ҳаққи мо ҳар чӣ гӯяд, ҷои ҳеҷ икроҳ нест. *Ҳофиз*

ЗОҲИРСОЗ ظاهرساز касе, ки мардумро бо зоҳиркорӣ фиреб медиҳад; риёкор.

ЗОҲИРӢ I زاهرى бӯи хуш; гиёҳи хушбӯй.

То падид омадат имсол хати ғолиябӯй,
Ғолия хира шуду зоҳирию анбар — хор. *«Луғати фурс»*

ЗОҲИРӢ II ظاهرى 1. ошкор, намоён, берунӣ; 2. пайрави мазҳабе дар ислом (аҳли суннат), ки фақат зоҳири оятҳои Қуръон ва ҳадисҳоро мӯътабар мешуморад.

ЗОҶ I زاج занаки навзоида (то ҳафт рӯз).

Далере, ки тарсад зи пайкори шер,
Зани зоҷ хонаш, махонаш далер.*

ЗОҶ II زاج *ниг.* **зок.**

ЗОҶИР *а.* زاجر 1. манъкунанда, пешгирикунанда, боздоранда; монеи сахт.

Васвиси шайтонӣ аз ҳавои нафсонӣ монеъ ва зоҷир меомад. *Аҳмади Дониш*

2. *маҷ.* инсоф, виҷдон.

ЗУ I زو *шакли кӯтоҳшудаи* **зуд.**

Дасти ӯ бигрифт се каррат ба аҳд,
К-аллаҳ-аллаҳ зу биё, бинмой ҷаҳд! *Румӣ*

ЗУ II || **ЗӢ** *а.* ذو||ذى соҳиб, доранда, дорои чизе.

ЗУАФО *а.* ضعفا *ҷ.* **заиф.**

Зуафои миллату давлатро дар сояи адлу мояи рифъати ӯ ором дода. *«Калила ва Димна»*

Қасри иқбол ҳар куҷо барпост,
Нардбонам ҳимояти зуафост. *Бедил*

ЗУАҶНИҲА *а.* ذواجنحه 1. он кӣ бол дорад, болдор; 2. *д.* фаришта.

Зуаҷниҳа лашкари ҷаноҳат,
Қалби фуқаро бувад сипоҳат. *Салмони Соваҷӣ*

ЗУБАА||ЗУБАЪ *а.* ذوبعه||ذوبع 1. номи шайтоне (дар хурофот ва афсона); 2. *маҷ.* шарир, одами бадсиришт.

Зубаони зираки охирзамон
Барфузуда хеш бар пешиниён. *Румӣ*

ЗУБДА||ЗУБДАТ *а.* زبده||زبدة 1. саршир, қаймоқ; 2. *маҷ.* беҳтарин қисми ягон чиз, баргузида, яккачин.

Одамон зубдаи офарининшанд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ин, ки дар зери пои ту фарш аст,
Мағзи афлоку зубдаи арш аст. *Бедил*

ЗУБДАТУЛУЛАМО *а.* زبدةالعلما беҳтарини олимон, сарвари уламо.

ЗУБОБ *а.* ذباب магас; пашша.

Зубобвор ба ҳар дар нарафтаму наравам,
В-агар равам зи дари ту, мунофиқам чу зубоб. *Сӯзанӣ*

Баъзе аз банӣ-одам бар мисоли зубоб бошанд. *«Равзат-ус-сафо»*

◇ **зубоби шамшер** дами шамшер.

Салотини рӯзгор дар дасти шаётини тотор гирифтор гаштанд ва аъён ва аксари ҳашам тӯъмаи зубоби шамшери обдор ... шуданд. *«Таърихи Ҷаҳонкушо»*

ЗУБОЛА I *а.* ذباله пилтаи чароғ, фатилаи чароғ, фатилаи афрӯхта; шӯъла.

Ин ҳамегуфту зубола(и) нури пок
Аз лабаш мешуд паёпай бар Симок. *Румӣ*

ЗУБОЛА II *а.* زباله хокрӯба, ахлот.

ЗУБОН زبان *ниг.* **забон** 2.

Бад-ӯ гуфт, к-эй модари меҳрубон,
Ки бошад зи васфи ту қосир зубон. *Ҷомӣ*

ЗУБУЛ *а.* ذبول пажмурдан, лоғар шудан, хароб шудан; пажмурдагӣ, лоғарӣ.

Борҳо хӯрдӣ ту нон дафъи зубул,
Ин ҳамон нон аст, чун гаштӣ малул?! *Румӣ*

ЗУВВОР *а.* زوار *ҷ.* **зоир** I.

Гарчи қибла якест, Хоқонӣ,
Раю Хӯй дон ду қиблаи зуввор. *Хоқонӣ*

ЗУВИДОД *а.* ذووداد дӯстор, дӯстдор, дӯстӣ кунанда, дӯстдоранда.

Гуфт: Сад хидмат кунам, эй зувидод.
Даст бар ду чашму бар сина ниҳод. *Румӣ*

ЗУГОЛ زگال *ниг.* **зуғол.**

Ба мушкин зугол оташи тирarанг
Дарафтод чун акси гавҳар ба санг. *Низомӣ*

ЗУД زود тез, босуръат, даррав.

Зуд бигирад намак дидаи он кас, ки ӯ
Нону намак хӯрду рафт, хону намакдон шикаст. *Салмони Соваҷӣ*

ЗӮДГИР زود گیر 1. зуд гиранда; 2. *маҷ.* тез масткунанда (ойд ба май).

Марди барно з-он шароби зудгир
Дар миёни роҳ меафтад чу пир. *Румӣ*

ЗУДОЗУД زودازود ба зудӣ, хеле зуд, хеле босуръат, бо тезию тундӣ.

Шаҳ зи гармӣ сиёсатам фармуд,
Дар халокам макӯш зудозуд. *Низомӣ*

ЗУДУДАН||ЗИДУДАН||ЗИДОИДАН زدودن||زدائیدن пок кардан, чизеро аз занг ё чирк тоза кардан.

Яке оина будам хӯрда занг, афтода дар кунҷе,
Ту равшан кардию биздудӣ аз рӯи карам зангам. *Ломеӣ*

ЗУДХЕЗ زودخیز 1. зуд аз ҷояш хезанда; 2. *маҷ.* навкар, хизматгори чусту чолок.

Бифармуд, то хозини зудхез
Кунад пилболо бар ӯ ганҷрез. *Низомӣ*

3. *маҷ.* он чӣ зуд ба вуҷуд меояд, тез мерӯяд.

Зудхез асту хушкрез ҳашар,
Зудзой асту зудмир шарар. *Саноӣ*

ЗУДЬЁБ زودیاب сареъ, тезрав, тунду тез.

Ҳамебуд, то зард гашт офтоб,
Нишаст аз бари бораи зудьёб. *Фирдавсӣ*

ЗУДҶАНГ زودجنگ касе, ки тез хашмгин мешавад, тезхашм, тундхӯ.

Зуд рафту дер омад, сабр, эй дил, ёд кун
Он ҳарифи дерсулҳу зудҷанги хешро. *Ҷомӣ*

ЗУДҶУНБ زودجنب аз ҷои худ тез ба ҳаракат оварда шаванда; тез ҳаракаткунанда; *муқобили* **дерҷунб.**

ЗУЗАНАБ||ЗУЗУНОБА *а.* ذوذنب||ذوذنابه *нуҷ.* ситораи думдор.

Дар нусха сабт буд, ки чун зузанаб дар бурҷ зоҳир шуд, асари он падид ояд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗУКАНД||ЗУКАНЧА زکند||زکنجه косаи сафолини калон.

Мадҳи туро ба ҳазл набурдам ба сар, аз он-к
Нӯшидани раҳиқ наёяд хуш аз зуканд. *Сӯзанӣ*

ЗУКОМ *а.* زکام *тиб.* касалие димоғ, ки дар натиҷаи сармохӯрдагӣ ва варами роҳҳои бинӣ пайдо мешавад, тимоғ, тимоқ.

Бад-ин фирқа хоранд аҳли калом,
Чу бӯи суман дар машоми зуком. *Шоҳин*

◇ **зуком уммуламроз аст** *зарб.* касалии зуком модари беморихост.

ЗУКОЪ *а.* ذکاء офтоб, хуршед.

ЗУКУР *а.* ذکور *ҷ.* **закар.**

Бирри ту бар тани вазеу шариф,
Меҳри ту дар дили иносу зукур. (1) *Масъуди Саъд*

ЗУЛ(Л) *а.* ذل хорӣ; мазаллат.

Он чӣ бо ранҷ ёфтиву ба зул,
Ту ба осонӣ аз гизофа мадеш. *Рӯдакӣ*

Моро то қиёмат нагирад ба дӯст,
Чу бинад, ки дар иззи ман зулли ӯст. *Саъдӣ*

Аъробӣ бар Амирулмӯъминин Алӣ баромад ва хомӯш бинишаст ва зулли фақру фоқа бар ҷабини вай зоҳир буд. *Ҷомӣ*

Зулл аз ниёз хезаду ниёз аз коҳилӣ. *Зарбулмасал*

ЗУЛАМ *а.* ظلم *ҷ.* **зулмат.**

Пой кафши худ шиносад дар зулам,
Ҷон тани худ чун надонад, эй санам! *Румӣ*

ЗУЛБАҲРАЙН *а.* ذوالبحرین *адш.* шеъре, ки онро дар ду баҳр хондан мумкин аст, мас.:

Баёзи орази ту дар саводи турраи пурхам
Ба сони ғурраи рӯз аст толеъ аз шаби пурчам,

Ин байтро ҳам дар баҳри ҳазаҷи мусаммани солим (мафоилун-мафоилун-мафоилун-мафоилун) ва ҳам дар баҳри муҷтасси мусаммани мақсур (мафоилун-фаилотун-мафоилун-фаилот) хондан мумкин аст.

ЗУЛБУҲУР *а.* ذوالبحور *адш.* шеъре, ки онро ба се баҳр ва ё бештар аз он хондан мумкин аст.

ЗУЛВАФО *а.* ذوالوفا дорои вафо, вафодор, бовафо.

ЗУЛВАҶҲАЙН *а.* ذوالوجهین *адш.* 1. сухан ва шеъре, ки дорои мадҳу ҳаҷв аст, мас.:

Эй бар сари хубони ҷаҳон-бар сарҳанг,
Пеши даҳанат зарра намояд харчанг. *Унсурӣ*

2. сухан ва шеъре, ки панд ва фахр дорад, мас.:

Гирифтам, зи симу зарат чиз нест,
Чу Саъдӣ забони хушат низ нест? *Саъдӣ*

ЗУЛИФАН زلیفن *ниг.* **залифан.**

ЗУЛКАРАМ *а.* ذوالکرم соҳибкарам, соҳиби атову бахшиш.

Ҳин макун ҷалдӣ, бирав, эй зулкарам,
Масҷиди моро макун з-ин муттаҳам. *Румӣ*

ЗУЛЛ *а.* ذل *ниг.* **зул(л).**

ЗУЛЛА||ЗУЛЛАТ *а.* ظله||ظلت соябон, сояпӯш, айвон.

Чун бути сангин шуморо қибла шуд,
Лаънату кӯрӣ шуморо зулла шуд. *Румӣ*

ЗУЛЛИСОНАЙН *а.* ذواللسانین соҳиби ду забон, он ки ду забонро ба хубӣ медонад, махсусан арабӣ ва форсиро.

ЗУЛМ *а.* ظلم ситам, ҷабр, озор, беадолатӣ; *муқобили* **адл.**

Малико, агар медонӣ, ки шӯй бар ман зулм кард,... ту ба фазли хеш бибахшоӣ. *«Калила ва Димна»*

Пойдорӣ ба адлу дод бувад,
Зулму шоҳӣ чароғу бод бувад. *Авҳадӣ*

Ҳар куҷо зулм рахт афкандаст,
Мамлакатро зи бех баркандаст. *Саноӣ*

ЗУЛМАН *а.* ذوالمن 1. атобахш, неъматдиҳанда; 2. *киноя аз* худо.

Чу дар пайдо ниҳонеро бубинӣ,
Бидон, к-омад суи ту фазли зулман. *Носири Хисрав*

ЗУЛМАТ *а.* ظلمت торикӣ.

Шабе зулмат чу субҳ аз вай гурезон,
Дар ӯ ҳар кавкабе хуршеди тобон. *Фитрати Зардӯз*

Аз рӯҳ ва ҷисми касиф ғайри зулмат чизе изҳор нашавад. *Аҳмади Дониш*

ЗУЛМАТОБОД ظلمت‌آباد ҷои бисьёр торик; ◇ **(ин) зулматободи пургуфтугӯй** *киноя аз* дуньё, ҷаҳон.

Дар ин зулматободи пургуфтугӯй
Басе золимонанд мазлумрӯй. *Ҷомӣ*

ЗУЛМАТСАРО ظلمت‌سرا: **ин зулматсаро** *киноя аз* ҷаҳон.

Дар ин зулматсаро то кай ба бӯи дӯст биншинем,
Гаҳе ангушт бар дандон, гаҳе сар бар сари зону. *Ҳофиз*

ЗУЛМАЪНИАЙН *а.* ذوالمعنیین *адш.* калимае, ки ду маънии мухталиф дорад, мас. калимаи 'бут' дар шеъри зерини Саъдӣ (*муқ.* **таҷнис** 2):

Талаб карда хубони Чину Чигил,
Чу Саъдӣ вафо аз бути сангдил. *Саъдӣ*

ЗУЛМИНАН *а.* ذوالمنن **1.** соҳиби миннатҳо, соҳиби эҳсонҳо; **2.** *киноя аз* худо.

Гар на аз баҳри шуниду гуфти мадҳи ту будӣ,
Одамиро нофаридӣ зулминан гӯшу даҳан. *Сӯзанӣ*

ЗУЛМКЕШ ظلم‌کیش он кӣ пешааш ситам ба мардум аст, ситампеша.

ЗУЛМОНӢ ظلمانی **1.** торик.

Инҳо арвоҳ ва аҷсоми мураккаба ва зулмонианд. *Аҳмади Дониш*

2. беҳтарин навъи зумуррад.

Зулмонӣ зумуррадест, ки... адами мусобират бар нор (оташ) аз ҷумлаи сифот ва аломоти ӯст. *«Ҷавоҳирнома»*

ЗУЛМОТ||ЗУЛУМОТ *а.* ظلمات *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **зулмат; 2.** қисми шимолии торики замин, ки Искандар гӯё ба ҷустуҷӯи оби ҳаёт ба он ҷо рафтааст.

Шунидай, ки Сикандар бирафт то зулумот
Ба чанд меҳнату хӯрд он, ки хӯрд оби ҳаёт. *Саъдӣ*

3. *маҷ.* ҳар чиз ё ҳар ҷои сиёҳ ва торик.

Ҳар гавҳар, ки Зулқарнайни қалами ӯ аз зулумоти давот берун кашид, дурре буд дар воситаи қилодаи рӯзгор. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

◇ **зулумоти баҳр** шаб.

Субҳдам оби Хизр нӯш аз лаби ҷоми гавҳарӣ,
К-аз зулумоти баҳр ҷаст оинаи сикандарӣ. *Хоқонӣ*

зулумоти салос се торикие, ки бачаи ҳанӯз ба дуньё наомада аз сар мегузаронад: торикии шиками модар, торикии раҳим (зеҳдон) ва торикии машима (пардае ки бача ба даруни он ба дуньё меояд).

Мекунад дар табоеи арбаъ
Зулумоти салосро анвор. *Хоқонӣ*

ЗУЛМПЕША ظلم‌پیشه золим, ситамгар.

ЗУЛОЛ *а.* زلال ҳар моеи соф.

Тафовут кунад ҳаргиз оби зулол,
Гараш кӯза заррин бувад ё сафол?! *Саъдӣ*

Нест якрангӣ, к-аз ӯ хезад малол,
Бал мисоли моҳию оби зулол. *Румӣ*

ЗУЛУБОБ *а.* ذولباب оқил, хирадманд, соҳиби ақл, соҳиби фаҳм.

Пас бифармудаш худо, эй зулубоб!
Чун бипурсидӣ, биё, бишнав ҷавоб. *Румӣ*

ЗУЛУМОТ *а.* ظلمات *ниг.* **зулмот.**

ЗУЛФ زلف ҳалқаи мӯй, гесӯ.

Зи зулфи бутон бар рухи оташин
Бар оташ ниҳода қазо мушки Чин. *Фирдавсӣ*

Зулфи ӯ фитнаву хат офату хол аст бало,
Оҳ аз он рӯз, ки ин ҳар се диҳад даст ба ҳам. *Соиб*

◇ **зулфи арӯс** номи гулест, ки зулф барин печ мехӯрад; **зулфи дуто** зулфи пурхаму шикан, гесӯи пурпечу тоб.

Ҳар кучо қиссаи он зулфи дуто мегузарад,
Сухан аввал зи парешонии мо мегузарад. *Исмат*

зулфи парешон зулфи пароканда, кокулу мӯи нобофта.

Бурд дил аз дасти ман зулфи парешони ӯ,
Кард сияҳ бахти ман наргиси фаттони ӯ. *Шоҳин*

зулфи чалипо зулфи каҷ ва хамида.

Эй зулфи чалипои ту ғоратгари ҷонҳо,
В-эй карда гумони даҳанат рафъи яқинҳо. *Хисрави Деҳлавӣ*

зулфу хол *киноя аз* ороишҳои рӯи арӯс дар шаби арусӣ; **зулф бастан** ошиқро фирефта намудани маъшуқ; **зулф чин сохтан** зулфро ороиш додан; **зулф ба хуни касе шикастан** хаёли қатли касе кардан.

Гуфтамаш: Зулф ба хуни кӣ шикастӣ? Гуфто:
Ҳофиз, ин қисса дароз аст, ба Қуръон, ки мапурс! *Ҳофиз*

ба сари зулф ҳарф задан бо ноз гап задан, ноз кардан.

ЗУЛФАТАН *а.* ذوالفطن *ниг.* **зулфитан.**

ЗУЛФАҚОР *а.* ذوالفقار *ниг.* **зулфиқор.**

ЗУЛФИН زلفين *ниг.* **зурфин.**

ЗУЛФИТАН||ЗУЛФАТАН *а.* ذوالفطن зирак, одами бобасират, басир.

Андар ин уммат набуд масхи бадан,
Лек масхи дил бувад, эй зулфитан! *Румӣ*

ЗУЛФИҚОР||ЗУЛФАҚОР *а.* ذوالفقار номи шамшери Алӣ, ки мувофиқи ривоят пайғамбар ба ӯ бахшида будааст.

Хилофи раъи савоб аст, ки Зулфиқори Алӣ дар наём ва забони Саъдӣ дар ком. *Саъдӣ*

Чаҳорӯм, ки он абри дарьёнигор,
Нами ӯ карам, барқи ӯ Зулфиқор. *Ҷомӣ*

ЗУЛФОШУФТА زلف‌آشفته касе, ки зулфаш парешон аст, парешонзулф.

Зулфошуфтаву хайкардаву хандонлабу маст,
Пераҳанчоку ғазалхону суроҳӣ дар даст. *Ҳофиз*

ЗУЛФЧАВГОН زلف‌چوگان каҷзулф.

Ба зулфи чавгон нозаш ҳамекунӣ ту бад-ӯ,
Надидӣ ӯро, он гаҳ, ки зулфчавгон буд. *Рӯдакӣ*

ЗУЛХУМОР *а.* ذوالخمار **1.** лақаби як паҳлавони араб, ки ба дасти Алӣ кушта шуда буд; **2.** *киноя аз* одами бақуввати бадкор.

Оламе пур Зулхумор аст аз хумори хоҷагӣ,
Эй дареғо, дар ҷаҳон як Ҳайдари Қаррор ку? *Саноӣ*

Тораки зулхумори бидъатро
Зулфиқори ту лоҷарам бишкофт. *Хоқонӣ*

ЗУЛЪАКТОФ *а.* ذوالاکتاف **1.** соҳиби китфҳо, китфвасеъ, тануманд; **2.** лақабе, ки арабҳо ба подшоҳи Эрон Шопури II (310—379) дода буданд.

Аробӣ Зулъактоф кардаш лақаб,
Чу аз мӯҳра бикшод китфи араб. *Фирдавсӣ*

ЗУЛЪИҚТИДОР *а.* ذوالاقتدار одами қодир, боиқтидор, бақувват, тавоно.

Иқтидори оламро ... ба вуҷуди мудаббире зулъиқтидор ... ёфтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗУЛҚАВОФӢ *а.* ذوالقوافی *адш.* шеъре, ки беш аз ду қофия дошта бошад.

ЗУЛҚАДР *а.* ذوالقدر соҳиби қадр, дорои ҳурмату виқор, дорои қувваю қудрат.

ЗУЛҚАРНАЙН||ЗИЛҚАРНАЙН *а.* ذوالقرنین||ذی‌القرنین **1.** дорои ду шох, душоха; **2.** лақаби Искандари Мақдунӣ.

Баре нохӯрда аз боғи ҷавонӣ,
Чу Зулқарнайн з-оби зиндагонӣ. *Низомӣ*

ЗУЛҚАЪДА *а.* ذوالقعده *ниг.* **зилқаъда.**

ЗУЛҲАЁТАЙН *а.* ذوالحیاتین дар истилоҳи ҳайвоншиносӣ ҳайвонҳое, ки ҳам дар об ва ҳам дар хушкӣ зиндагонӣ карда метавонанд, мас. 'қурбоққа'.

ЗУЛҲАҶҶА||ЗИЛҲИҶҶА *а.* ذوالحجه||ذی‌الحجه моҳи дувоздаҳуми соли қамарии ҳиҷрӣ.

ЗУЛҶАЛОЛ *а.* ذوالجلال **1.** дорои ҷалол, соҳиби ҷалол, боҳашамат; азим; **2.** *маҷ.* худо.

Муҳаммадхон шукри зулҷалол ба тақдим расонида, ба вилояти худ мурочаат намуд.
«Таърихи Фариштa»

ЗУЛҶАНОҲ *а.* ذوالجناح **1.** соҳиби бол, болдор; **2.** *маҷ.* аспи тезрав; аспи афсонавӣ, ки мувофиқи ривояти динӣ Ҳусайн бинни Алӣ дар дашти Карбало бар он савор буд.

ЗУМРА *а.* زمره гурӯҳи мардум, тӯда, ҷумла; тоифа; ҷамъият.

Ҳусни бепоёни ӯ чандон ки ошиқ мекушад.
Зумраи дигар ба ишқ аз ғайб сар бармекунад.
Ҳофиз

Эшон дар зумраи бандагон хизмат мекунанд.
«Маҷмаъ-ул-асноб»

ЗУМУРРАД||ЗУМУРРУД||ЗУМРУД *ю.* زمرد санги гаронбаҳои сабзранг.

Ба аҳли фазл ҳаргиз нест дуньёҷӯйиро коре,
Ба чашми ин хасисон аз зумуррад каҳрабо беҳтар.
Сайидо

Зумурраду қавари сабз ҳар ду як ранганд, валек з-ин ба нигиндон кашанду з-он ба ҷувол.
Зарбулмасал

ЗУМУРРАДЛАГАН زمردلگن: **шамъи зумуррадлаган** *кинояаз* офтоб, ки дар осмони зумуррадранг воқеъ аст.

Чу биншаст шамъи зумуррадлаган,
Бипӯшид чеҳра арӯси Хутан. *Хоҷу*

ЗУМУРРУД زمرد *ниг.* **зумуррад.**

ЗУННОР *а.* زنار **1.** риштае, ки дарвешон, зардуштиён ва кашишони насронӣ ба миён мебастаанд, риштае, ки ғайри мусулмонон маҷбур будаанд дар мамлакатҳои исломӣ онро ба камар баста гарданд.

Гар гул набувад насиби мо, хор бас аст,
В-ар нур ба мо намерасад, нор бас аст.
Гар хирқаву хонақоҳу шайхе набувад.
Ноқусу калисиёву зуннор бас аст. *Хайём*

2. ришта.

ЗУНУБ *а.* ذنوب *ҷ.* **занб.**

Фосиқи бадбахт, не дуньёт хуб,
Не раҳида аз ваболу аз зунуб. *Румӣ*

Беҳтар бошад, ки каффораи зунуб бошад.
Аҳмади Дониш

ЗУР *а.* زور дурӯғ, гапи беҳуда, сухани ботил.

Шарҳи равза гар дурӯғу зур нест,
Пас чаро чашмат аз он махмур нест? *Румӣ*

... Шояд ки шумо барои нафъи худ гувоҳӣ ба зур диҳед. *Аҳмади Дониш*

ЗУРАХШ ذرخش *шакли шеърии* **озурахш.**

Зурахш ар наханд ад ба гоҳи баҳор,
Ҳамоно нагирьяд чунин абр зор. *Абӯшакури Балхӣ*

ЗУРОТ *а.* ظراط боде, ки аз шикам берун меояд.

Ӯ дар ибтидо наҳҳосе буд, дар девони судуру аъён бе даҳшат зуроту ҳубоқ аз ӯ равон.
«Таърихи Ҷаҳонкушо»

ЗУРРИЯ||ЗУРРИЯТ *а.* ذریه||ذریت насл, авлод.

Иблиси лаин бад-ин замин-андар
Зурриятн хеш дид бисьёре. *Носири Хисрав*

ЗУРРОҲ *а.* ذراح *ба ин шакл камистеъмол; ҷамъаш* **зароре҃ҳ.**

ЗУРРӮҲ *а.* ذروح як навъ ҳашароти болдори заҳрнок, ки дар тибб ба кор бурда мешавад.

ЗУРУФ *а.* ظروف *ҷ* **зарф I.**

... Ва чандон нисорҳо ва ҳадьяҳо ва зуруф ва сутур оварда буданд, ки аз ҳадду андоза бигузашт. (1)
«Таърихи Байҳақӣ»

Ва боз ходиме мустаид аст, ки назди ҳар олудагӣ зуруфро бар медорад ва боз шуста ва покиза карда оварда мениҳад. (2) *Аҳмади Дониш*

ЗУРФИН||ЗУЛФИН زرفین||زلفین ҳалқаи занҷири дар ё сандуқ.

ЗУРҚ *а.* زرق найзаи кӯтоҳ, пайкон.

Эй барқи бемурувват, поро шумурда бигзор,
Ҳар хори ин биёбон зурқи бараҳнапоест.*

ЗУРҚАТ *а.* زرقت кабудӣ, кабудрангӣ, ранги чашми гурба.

Валидро ба воситаи лавн ва зурқати айн оқири ноқаи Солеҳ мехонд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗУФАН||ЗИФАН *а.* ذوفن||ذیفن соҳиби як фан, коршинос дар соҳае, олим, ориф; *муқ.* **зуфунун.**

Он зуфане, ки то ба кунун ҳеҷ зуфунун
Ҳаргиз бар ӯ ба кор набурдаст ҳеҷ фан.
Фаррухӣ

Чун хуби кам аз бади фузун беҳ,
Зифан ба ҷаҳон зи зуфунун беҳ. *Низомӣ*

◇ **зуфан бар зуфунун ғолиб аст** *зарб.* дар як фан мутахассис будан беҳ аз ноқис донистани чандин фан аст.

ЗУФР *а.* ظفر нохун.

ЗУФРИН زفرین *ниг.* **зурфин.**

Масали ман бувад бад-ин-андар
Масали зуфрини оҳани дар. *Унсурӣ*

ЗУФТ زفت хасис, мумсик; бахил.

Чу Хисрав Ниётӯсро дид, гуфт,
Ки некӣ наҷӯяд дили марди зуфт. *Фирдавсӣ*

ЗУФУНУН *а.* ذوفنون соҳиби фанҳо, соҳиби ҳунарҳо, соҳиби илмҳо ва фазилатҳои бисьёр; *муқ.* **зуфан.**

Шираш маҳӯрӣ, ки ҷумла хун аст,
Фаннаш мадиҳӣ, ки зуфунун аст. *Шоҳин*

ЗУХР *а.* ذخر **1.** захира кардан, пасандоз кардан; **2.** чизи нигоҳ дошташуда, захира.

Ва дар ҳангоми ҷамъ ва зухр мулоҳазаи шиканҷаи мусодара ва инзиҷор нанамуданд.
Аҳмади Дониш

ЗУХРУФ *а.* زخرف **1.** ороста, зебо; чизи зоҳиран ороста; **2.** сухани зебои ороста бо дурӯғ.

ЗУШ زوش хашмгин, туршрӯ, зудранҷ.

Бонг кардамт, эй бути симин,
Зуш хондам туро, ки ҳастӣ зуш. *Рӯдакӣ*

ЗУҒОЛ زغال ангишт; **зуғоли санг** ангиштсанг; ◇ **зимистон рафту рӯсиёҳӣ ба зуғол монд** *зарб.* сахтию душвориҳои рӯзгор гузашт, аммо шармандагии бадкор монд.

ЗУҲАЛ *а.* زحل *нуҷ.* номи дигари сайёраи Кайвон, ки наҳс ҳисоб мешуд.

Аз қаъри гили сиёҳ то авҷи Зуҳал,
Кардам ҳама мушкилоти гетиро ҳал.
Берун ҷастам зи банди ҳар макру ҳиял,
Ҳар банд кушода шуд, магар банди аҷал.
Ибни Сино

Шаклё... дар фалак ва кавокиб афтод ба мизоҷи Зуҳал, ки таъсири он то ҳазор сол бошад, дар харобии ҷаҳон ва зуҳури каср ва нуқсон.
Аҳмади Дониш

ЗУҲО *а.* ضحی **1.** чоштгоҳ, вақти рӯз аз қиёми офтоб то зӯҳр (соатҳои 9—11 рӯз).

Аз қаҳқаҳи қинина чу май з-ӯ фурӯ кунӣ,
Кабки дарӣ биханда́д шабгир то зуҳо. *Манучеҳрӣ*

То ҳангоми зуҳо овозае боҳайбат аз олами боло ба гӯши қавми Самуд расид. «*Равзат-ус-сафо*»

2. *киноя аз* офтоб, хуршед.

Нурашон ҳайрони ин нур омада,
Чун ситора з-ин зуҳо фонӣ шуда. *Румӣ*

ЗУҲУЛ *а.* ذهول фаромӯшӣ, ғофилӣ, ғафлат.

Аз ғалат эмин шаванду аз зуҳул,
Бонги маҳ ғолиб шавад бар бонги ғӯл. *Румӣ*

Ҳаргиз аз вай зуҳуле ва футуре фаҳм накардам.
Ҷомӣ

ЗУҲУМАТ *а.* زهومت бӯи бад.

Чу об андар шамар бисьёр монад,
Зуҳумат гирад аз ороми бисьёр. *Дақиқӣ*

ЗУҲУР I *а.* ظهور пайдоиш, ошкоршавӣ, падидой, рӯйдиҳӣ.

Зиҳӣ, ҷамоли ту чун офтоб мазҳари нур,
Зи нури рӯи ту сад офтоб карда зуҳур! *Восифӣ*

Мард... тавба кард, ки пеш аз зуҳури ҳуҷҷате бар амсоли ин кор иқдом нанамояд.
«*Калила ва Димна*»

зуҳур ва бутун зоҳиршавӣ ва пӯшидашавӣ.

Сайри маротиби зуҳур ва бутун тамошои ҳамин ду хаёли ҳайратэҳром бояд андешид. *Бедил*

ЗУҲУР II *а.* ظهور *ҷ.* **заҳр** III.

ЗУҲҲОД *а.* زهاد *ҷ.* **зоҳид.**

ЗУҶОҶ *а.* زجاج оина, обгина, шиша.

Ҷаро ҳамешиканӣ, ҷони ман, зи сангдилӣ
Дили заиф, ки бошад ба нозукӣ чу зуҷоҷ?! *Ҳофиз*

ЗУҶОҶА زجاجه **1.** шишагӣ, аз шиша; **2.** пиёлаи булӯрӣ.

ЗУҶОҶӢ زجاجی шишагӣ, аз шиша; булӯрин.

Асоси тавба, ки дар маҳкамӣ чу санг намуд,
Бибин, ки ҷоми зуҷоҷӣ чӣ турфааш бишкаст.
Ҳофиз

зӣ زی *асоси замони ҳозираи* **зистан.**

ЗӢ I ذی *ниг.* **зу** II.

ЗӢ II زی ба, сӯй, тараф, ҷониб.

Чу омад ба наздики Арвандрӯд,
Фиристод зӣ рӯдбонон дуруд. *Фирдавсӣ*

Зӣ ҳар кас оини шаҳраш накӯст. *Зарбулмасал*

ЗӮБИН||ЗӮПИН زوبین||زوپین найза, найзаи кӯтоҳ.

Ба найза каркаданро баркашад шох,
Ба зӯпин бишканад симурғро пар. *Фаррухӣ*

ЗӮБИНВАР||ЗӮПИНВАР زوبین‌ور||زوپین‌ور касе, ки найза дорад, найзадор, ҷанговари найзадор.

Сипар баргирифтанд зӯпинварон,
Бикуштанд бо хиштҳои гарон. *Фирдавсӣ*

ЗӮР زور қувва, тавоной, қудрат, иқтидор.

Аз сироти мустақими ақл берун рафтаанд,
Зеҳ намегирад ба худ зӯри камони ошиқон. *Соиб*

Рустам бо ҳама зӯру қувват дар чоҳи Шағод афтод... *Аҳмади Дониш*

зӯр задан кӯшиш кардан, талош кардан.

Дасташ зи тир дуртар афтад ба хоки роҳ
Он содадил, ки зӯр занад бар камони ман. *Соиб*

зӯр кардан забардаст шудан, ғолиб омадан; зулм кардан.

Бар он мӯр гунҷишк ҳам зӯр кард,
Аз ӯ дигаре меъда маъмур кард. *Ҷомӣ*

зӯр намудан талош кардан, саъю кӯшиш кардан.

Ҳарчанд зӯр намудам, бод мепаймудам ва худ ба ҳар тараф мунҳанӣ ва мунҳариф шуда будам.
Аҳмади Дониш

зӯр овардан а) ҳамлаи густохона кардан, ҷабр кардан; б) ғалаба кардан.

Чун раият кам шуд, иртифои вилоят нуқсон пазируфт ва хазина тиҳӣ монд ва душманон тамаъ карданд ва зӯр оварданд. *Саъдӣ*

зӯр озмудан қувваозмоӣ кардан, зӯри худро санҷидан; гуштӣ гирифтан.

Бад-он рӯзгори ҷавонӣ... риёзатҳо кардӣ чун зӯр озмудан. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ЗӮРМАНД زورمند қодир, қавӣ, зӯр, бақувват.

Ҳиммати ориф чу гардад зӯрманд,
Ҳар чӣ хоҳад, офаринад бегазанд. *Ҷомӣ*

Ва пеш аз ту басе диловарони зӯрманд дар ин иродат сафари охират карданд. *Аҳмади Дониш*

ЗӮРОВАР زورآور **1.** зӯр, тавоно, қодир; золим, ситамгар.

Подшоҳе к-ӯ раво дорад ситам бар зердаст,
Дӯстдораш рӯзи сахтӣ душмани зӯровараст. *Саъдӣ*

2. паҳлавон, гӯштингир.

Зӯроварони ақолим ҷамъ омаданд. *Саъдӣ*

ЗӮРОЗМОӢ زورآزمائی имтиҳон кардани қувват, санҷидани иқтидор.

Ба хок орам ба зӯри панҷа аз гуфтор ағьёрат,
Агар дар ишқи ту бо ман кунад зӯрозмоиҳо. *Туғрал*

ЗӮРЬЁБ زورياب қавӣ, боқувват.

...Ки чун хост кина зи Афросьёб
Ба ранҷи фаровон шаҳи зӯрьёб. *Фирдавсӣ*

ЗӮҒ زوغ **1.** дарьё, наҳр, рӯдхона; **2.** зардоб.

Диле, ки пур аз зӯғи ҳиҷрон бувад,
Варо васли маъшуқа дармон бувад. *Абӯшакури Балхӣ*

ЗӮҲД *а.* زهد парҳезгорӣ, порсоӣ, бемайлию беҳавасӣ ба дунъё, тарки дунъё.

Хирқаи зӯҳди маро оби харобот бибурд,
Хонаи ақли маро оташи хумхона бисӯхт. *Ҳофиз*

ЗӮҲДВАРЗ زهدورز зоҳид, порсо, парҳезгор; зоҳидтарош.

Ҳар кас аз қассоми фитрат қисмати худ ёфтанд:
Зӯҳдварзон ҷомаи солусу Ҷомӣ ҷомро. *Ҷомӣ*

ЗӮҲКА *а.* ضحكه он кӣ мардум бар вай ханданд, масхара, хандахариш.

Рӯт бас зебост, ниле ҳам бикаш,
Зӯҳка бошад нил бар рӯи ҳабаш. *Румӣ*

ЗӮҲР *а.* ظهر гармгоҳ, чошт, чоштгоҳ; нисфи аввали рӯз.

ЗӮҲРА *а.* زهره **1.** *нуҷ.* сайёраи Ноҳид, ки онро мутриби фалак меномиданд ва олиҳаи зебоӣ, суруду рақс ва хушию хурсандӣ мешумурданд.

Зи тори тараб Зӯҳра бигсаст чанг,
Ки бар мутрибон айш аз ӯ гашт танг. *Ҷомӣ*

Духташ, ки миёни халқ шӯҳраст,
Дар ҳусн фузун зи Моҳу Зӯҳраст. *Шоҳин*

Зӯҳраи заҳро Зӯҳраи тобону дурахшон.

Нури ҷамоли ӯ Зӯҳраи заҳроро бар гунбази хазро дар ҳайрат андозад. *Авфӣ*

2. *киноя аз* зан ё духтари моҳрӯй.

Қ-он Зӯҳраи шабнишини бехоб,
Чун дар ғами дӯст монд бетоб... *Хисрави Деҳлавӣ*

3. номи зане, ки Ҳорут ва Моруги афсунгар ба вай ошиқ будаанд; *ниг.* **Ҳорут.**

Дилам бо забон дар суханпарварӣ
Чу Ҳоруту Зӯҳра ба афсунгарӣ. *Низомӣ*

◇ **Зӯҳраи чангӣ** Зӯҳраи чангнавоз; **лаъби Зӯҳраи чангӣ** *киноя аз* хушию хурсандӣ.

Биёвар май, ки натвон шуд зи макри осмон эмин
Ба лаъби Зӯҳраи чангиву Миррихи силаҳшӯраш. *Ҳофиз*

ЗӮҲРАЗИНАТ زهره‌زينت он кӣ зинат ва зебоию дурахшиши ӯ монанди сайёраи Зӯҳра аст.

Моҳталъат, меҳрдавлат, зӯҳразинат, тезфаҳм,
Муштариахлоқу баҳромофату кайвондамор. *Унсурӣ*

ЗӮҲРАТАБИАТ||ЗӮҲРАТАБЪ زهره‌طبيعت||زهره‌طبع хушхулқ, шод, хушҳол.

Ва ҷамъе аз духтарони моҳталъати зӯҳратабиат дар он буданд, ки худро барои булъаҷабӣ меоростанд. *Аҳмади Дониш*

ЗӮҲРАХАД(Д) زهره‌خد хушрӯй, зебо.

Хоҷае буду мар-ӯро духтаре
Зӯҳрахадде, маҳрухе, симинбаре. *Румӣ*

Нигорини симинбари сарвқад,
Ҳумоюни маҳпайкари зӯҳрахад. *Хоҷу*

ЗӮҲРАҶАБИН زهره‌جبين хушрӯ, зебо.

Ҳавои мутриби гулчеҳра кун, ки гесуи чанг
Ба дасти зӯҳраҷабинон аҷаб дилովез аст. *Ҷомӣ*

И

И ҳарфи даҳӯми алифбои ҳозираи тоҷикӣ. Ҳарфи «и» дар аввали калимаҳое навишта мешавад, ки онҳо дар алифбои арабии тоҷикӣ бо алифи касрдор ё айни касрдор ва гоҳо алифу ёй сар мешаванд, мас. 'ибдоъ—ابداع', 'ибрат—عبرت', 'изо—ايذا'; дар миёни калимаҳо ба ҷои каср (аломати касра, мас. 'эътимод—اعتماد') ва ҳарфи ёй (ёи маъруф, мас. 'кабир—كبير').

ИБАҚ ابک *ниг.* **эбак.**

ИБАР I *а.* عبر *ҷ.* **ибрат.**

З-ин насақ ғамхорагони бехабар
Панд медоданд ӯро аз ибар. *Румӣ*

ИБАР II *а.* عبر *ҷ.* **абрат.**

Дӣ ҳамегуфтам оҳ, к-аз раҳи чашм
Дили ман нимкуштаи ибар аст. *Хоқонӣ*

ИБДО *а.* ابدا **1.** шурӯъ, оғоз; сар кардан; **2.** ошкор кардан; **3.** эҷод, ба вуҷуд овардан.

Аксари муштағилон... камол дар шағабу ҷидол

донанд ва ниҳояти таҳқиқ — ироди муғолата ё ибдои шаке шумуранд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ИБДОЛ *а.* ابدال бадалкунӣ, ивазкунӣ, чизеро ба ҷои чизи дигар гузоштан.

ИБДОЪ *а.* ابداع чизи нав ва тоза пайдо кардан, эҷод кардан, ба вуҷуд овардан.

... Дар бадви фитрати уло ҳақоиқи анвоъро аз матолеи ибдоъ бармеоварад. *Насириддини Тӯсӣ*

ибдоъ кардан (*ё* **намудан**) ба вуҷуд овардан, эҷод кардани чизи нав.

Ин тоза сухан, ки кардам ибдоъ,
Дар рӯи замин равон бибинам. *Хоқонӣ*

Агар касе хоҳад, ки мисли ин иморат ибдоъ намояд, баъд аз сарфи сад ҳазор бор ҳазор динор дар муддати дусад сол ба саъйи устодони чобукдаст ба итмом нарасад. *«Равзат-ус-сафо»*

ИБИЛ *а.* ابل шутур; шутурон.

Гуфтам бигирьям, то ибил чун хар фурӯ монад ба гил,
В-ин низ натвонам, ки дил бо корвонам меравад. *Саъдӣ*

Муҳаққиқ ҳамон бинад андар ибил,
Ки дар хубрӯёни Чину Чигил. *Саъдӣ*

ИБКО *а.* ابكاء ба гирья андохтан, гирьён(и)дан.

ИБЛИС *а.* ابليس шайтон, азозил, аҳриман.

Иблис ба сурати марди холигар пеши Заҳҳок омад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Мар-иблисро дид шахсе ба хоб,
Ба қомат санавбар, ба рӯ офтоб... *Саъдӣ*

Чу иблис дар кимиё устод,
Ба пешаш парасторваш истод. *Савдо*

ИБЛИСФАН ابليس‌فن касе, ки монанди шайтон ҳилагар ва иғвогар аст, фиребгар, маккор.

Гӯянд: Дар хилофа валиаҳди одамем,
Машнав хилофишон, ки ҷуз иблисфан наянд. *Хоқонӣ*

ИБЛОҒ *а.* ابلاغ хабар додан, огоҳ кардан, расондани паём ба касе.

Бар гули равзаи иблоғ, ки ҳаст
Гули ин боғ зи рӯяш вараqe,
Нест з-авроқи чаман мурғонро
Ба ҷуз авсофи ҷамолаш сабақе. *Ҷомӣ*

ИБН *а.* ابن писар.

Хориҷ аз ихтилофи рӯзу шаб аст,
Вақтро гоҳ ибну гоҳ аб аст. *Ҷомӣ*

◇ **ибни ирс** (ابن عرس) росу, мири мушон; муши хурмо; **ибни сабил** (*инчунин* **ибнуссабил**) роҳгузар, роҳгузар дар биёбон, мусофир; мусофири бечиз ва аз молу мулки худ ҷудомонда; **ибни саҳоб** борон; **ибни субҳ** офтоб, хуршед.

ИБНУЛВАҚТ *а.* ابن الوقت касе, ки на аз рӯи ақида ва маслаки муайян балки аз рӯи талаботи вақту рӯз рафтор мекунад; созишкор, мувосокор, замонасоз.

Сӯфӣ ибнулвақт бошад, эй рафиқ,
Нест «фардо» гуфтан аз шарти тариқ. *Румӣ*

Бахти ибнулвақтро ҳеч аз саодат баҳра нест,
Моҳи вақту соат аз Ақраб намеояд бурун. *Мӯҳсини Таъсир*

ИБНУЛЛАБУН *а.* ابن اللبون тифли ширхор, кӯдаки ширмак.

Сабри шир андар миёни фарсу хун
Кард ӯро ноиши ибнуллабун. *Румӣ*

ИБНУЛЪИНАБ *а.* ابن العنب *киноя аз* шароб.

ИБНУЛҒАРАЗ *а.* ابن الغرض соҳиби ғараз, касе, ки аз рӯи ғараз кор мекунад.

З-ин дарди саре чанд, ки ибнулғаразанд,
Бигрез, ки ҷавҳари ҷунунро аразанд. *Бедил*

ИБНУССАБИЛ *а.* ابن السبيل *ниг.* **ибн (ибни сабил).**

Шунидам, ки як ҳафта ибнуссабил
Наёмад ба меҳмонсарои Халил. *Саъдӣ*

ИБО *а.* ابا худдорӣ кардан, имтиноъ варзидан, аз коре худдорӣ кардан; худдорӣ, сарпечӣ; **ибо кардан** (*ё* **намудан**) сарпечӣ кардан, аз коре бозистодан, худдорӣ намудан.

Ва амир Булфазл боз ибо кард ва сар дарнаёвард. *«Таърихи Систон»*

Чун акобир ва аъёни он ҷо дар ҳисори Моён буданд, [Ғозон] фармуд то берун оянд; ибо намуданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Нафси саркаш аз итьён бад-он ибо ва имтиноъ мекунад. *Аҳмади Дониш*

ИБОД *а.* عباد *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **абд;** **2.** *маҷ.* одамон, мардум, халқ.

Ва ибоду билодро дидам, ки пеши он шуаб хузӯъ ва хушӯъ менамуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИБОДАТ *а.* عبادت парастиши худо; иҷрои вазифаҳои фарзшудаи (ҳатмии) динӣ.

Бурдам ба Каъба узри гуноҳи худ аз дарат,
Кардам ибодатеву гунаҳкортар шудам. *Мушфиқӣ*

Ибодат ба ҷуз хидмати халқ нест,
Ба тасбеҳу саҷҷодаву далқ нест. *Саъдӣ*

ИБОДОТ *а.* عبادات *ҷ.* **ибодат.**

ИБОРА||ИБОРАТ *а.* عباره||عبارت **1.** баён, ифода; далолат ба маънои чизе.

Амрози нафсонӣ, ки иборати он ахлоқи разила аст, ба ҳузури табиб мӯҳтоҷтар аст. *Авфӣ*

иборат кардан баён кардан, ишорат кардан, далолат ба чизе намудан.

Ва забон аз он сурат иборат ҳамекунад. *Ибни Сино*

2. сухан, калом; ифода, тарзи ҷумлабандӣ.

Зинҳор аз он иборати ширини дилфиреб,
Гӯӣ, ки пистаи ту сухан дар шакар гирифт. *Ҳофиз*

Таълифи ин китоб ба арабӣ буд ба иборати балиғ. *«Таърихи Наршахӣ»*

ИБОРАТГАРӢ عبارت‌گری *ниг.* **ибораторой.**

ИБОРАТОРОЙ عبارت‌آرائی бо суханҳои тантананок ва такаллуфомез гап задан ё навиштан.

Пайдост, ки шаън ва сифати кутуби таворих аз иборатороӣ ва шеърпаймоӣ набудааст.
«Таърихи Табарӣ»

ИБОРОТ *а.* عبارات *ҷ.* **ибора||иборат.**

Фаръҳо ҷумла истнороганд,
Нақши рангинии иборотанд. (1) *Бедил*

[Хоҷу] дар таъйини алфоз ва таҳсини иборот ҷаҳде балиғ дорад. (2) *Ҷомӣ*

ИБОҲА||ИБОҲАТ *а.* اباحه||اباحت ҳалол донистан, ҷоиз шумурдан, раво донистан; худсарӣ; ихтиёр ва озодии том.

...К-ин ибоҳат з-ин ҷамоат фош шуд,
Рухсати ҳар мардуми қаллош шуд. *Румӣ*

Рибқаи тоат аз гардан бардошта халиулъизор дар мартаъи ибоҳат мечаранд. *Ҷомӣ*

ИБРАТ *а.* عبرت натиҷа ва сабақе, ки одамон аз мушоҳида ва мулоҳизаи аҳволи дигарон мегиранд; панд, намуна, дарси ҳаёт, ба эътибор гирифтани таҷрибаи зиндагии дигарон.

Туро адабе балиғ фармоям, чунон ки дигаронро ибрат бувад. *Авфӣ*

То чашм ба ибрат накушодаст касе,
Гардан ба итоат наниҳодаст касе. *Бедил*

Бозкушой, эй нигор, чашм ба ибрат,
То-т накӯбад фалак ба гунаи кӯбин.
Хуҷастаи Сарахсӣ

ибрат гирифтан сабақ гирифтан, панд омӯхтан.

Ибрате гир, андар он каҳ кун нигоҳ,
Барги худ арза макун, эй кам зи коҳ! *Румӣ*

ИБРИЗ *а.* ابريز тиллои холис.

Бад-ин фасоҳату ин илми шоирӣ, ки турост,
Макӯш хира, ки ибриз гардию иксир. *Ғазоирӣ*

Шеъри ту бояд ба обрез дарандохт,
Гар бувад аз мушк, гар набишта ба ибриз. *Сӯзанӣ*

ИБРИҚ *а.* ابريق *зарфи ҷунбаку дастадор барои об ё май,* кӯзача; офтоба; зарфи майнӯшӣ.

Ибриқи маи маро шикастӣ, раббӣ,
Бар ман дари айшро бибастӣ, раббӣ,
Бар хок бирехтӣ маи ноби маро,
Хокам ба даҳан, магар ту мастӣ, раббӣ?! *Хайём*

Дузди бетафвиқ ибриқе бардошт, ки ба таҳорат меравам, ва ӯ худ ба ғорат мерафт. *Саъдӣ*

Гуфтам, ки назди ман ибриқе чармӣ аст, агар қабул намоӣ, беҳтар бошад. *«Таърихи Фариштa»*

ИБРО *а.* ابراء **1.** аз гуноҳ пок кардан, сафед кардан гунаҳкорро.

Даст дар зайли отифати Олтунтоши ҳоҷиб зада, аз уқуқи писар ибро ва табарро намуд.
«Равзат-ус-сафо»

2. аз беморӣ халос кардан, шифо кардан; **иброи** *касе* **кардан** касеро шифо додан, беҳ кардан, аз беморӣ халос кардан.

Гар *най* ҳамкор бо некон, зи ҳамномӣ чӣ суд?
Як Масеҳ иброи акмаҳ карду дигар аъвар аст.
Ҷомӣ

3. адо кардан, бахшидани қарз; сарфи назар кардан аз қарз; **иброи зимма(т)** адои ӯҳда, иҷрои вазифа ва адо кардани қарз.

Ба сухан нагузошт, то иброи зиммати хеш кунад.
«Равзат-ус-сафо»

ИБРОЗ *а.* ابراز ошкор кардан, зоҳир кардан, нишон додан.

Баъд аз субути гуноҳ ба ибрози мактуби Садриддин... ӯро бараҳна карда, гирди хонаҳо баровард анд ва ба ёсо расониданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ИБРОМ *а.* ابرام исрор, истодагарӣ.

Азбас ибром, ки бинамудам, ҳуҷҷобро фармуд, то маро пеши ӯ бигузоранд. *Авфӣ*

Гар зи суд аст ин ҳама ибром,
Кашам аз дида равғани бодом. *Бедил*

иброми *касе* **намудан** малӯл кардан, безор кардан, ба сутӯҳ овардан касеро, исрор варзидан, пофишорӣ намудан.

Бас, нагӯям шаммае аз шарҳи шавқи худ аз он-к
Дарди сар бошад намудан беш аз ин иброми дӯст.
Ҳофиз

ибром овардан безор кардан, ба сутӯҳ овардан ва исрор варзидан.

Андар ин маҷлис Муиззӣ гарчи дорад инбисот,
Шарм дорад гоҳ-гоҳ, азбаски ибром оварад.
Муиззӣ

Агар зан қабул накунад ва ибром орад, он гоҳ ба талоқаш бигӯяд. *Аҳмади Дониш*

ИБРОНӢ *а.* عبرانى **1.** яҳудӣ.

Сиддиқро хабар шуд, ки он ҷавонони иброни омадаанд. *«Равзат-ус-сафо»*

... Ки шуд фориғ зи ҳар нангею номе,
Дилаш мафтуни ибронӣ ғуломе. *Ҷомӣ*

2. забони ибрӣ; забони қадими яҳудӣ.

Чи аз хуршедпайкар хушнавоён,
Ба ибронию сурьёнисароён ... *Ҷомӣ*

ИБРӢ *а.* عبرى **1.** яҳудӣ.

Инони рахши фиръавн аз кафи хеш
Гирифту хатти ибрӣ монда дар пеш.
Бадрии Кашмирӣ

забони ибрӣ забони яҳудӣ.

Мурғони забонгирифта як сар боз,
Бикшода забони румию ибрӣ. *Манучеҳрӣ*

Зоҳид марде буд аз банӣ-Исроил ва забони ибрӣ некӯ донисти. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. забони яҳудӣ; забони қадими яҳудӣ.

Ба ибрӣ гуфт бо он даҳ бародар,
Ки аз савдо шуморо чист дар сар? *Нозим*

ИБСОР *а.* ابصار дидан, мушоҳида кардан, нигоҳ кардан ба чизе.

ИБТИДО *а.* ابتدا оғоз, аввал, шурӯъ, аввали ҳар кор ва ҳар чиз; *муқобили* **интиҳо.**

Ва нисбати Гаршосб андар ибтидои ин китоб бозгуфтаем. *«Таърихи Систон»*

З-ибтидо шӯри интиҳо бишнав,
Нақши по бин, садои по бишнав. *Бедил*

ибтидо кардан (*ё* **намудан**) сар кардан, оғоз кардан.

Ҳодӣ, ки баҳри ноқаи Салмо ҳудо кунад,
Бояд зи шарҳи фоқаи мо ибтидо кунад. *Ҷомӣ*

таклиф ба ибтидо кардан ба шурӯи коре таклиф кардан, махсусан ҳангоми таомхӯрӣ, даромадан ба ҷое ва ғ.

Хусусан мардуми тарокимаро таклифест маъқулу мақбул, ки баъди салому ҷавобу мусофаҳа икроман якдигарро таклиф ба ибтидо менамоянд. *Савдо*

ИБТИДОЪ *а.* ابتداع чизи нав ба вуҷуд овардан, ихтироъ кардан.

ИБТИЁЪ *а.* ابتياع **1.** харидуфурӯш; харидан, харидорӣ кардан; харид.

Аҳмад, ки дар вакти ибтиёи матоъ ҳар васла ки ба даҳ динор харида буд, ба се болиш нуқра муҳайё кард. *«Равзат-ус-сафо»*

ибтиёъ кардан (*ё* **намудан**) харидан; **2.** пул дода мол харидан; мол дода пул гирифтан, ба даст даровардани чизе.

Сараш бурида, пӯсташ баркандам, ба шаҳр оварда маблағи шаст танга ибтиёъ намудам.
Аҳмади Дониш

ИБТИЗОЛ *а.* ابتذال **1.** сарфшавӣ, аз бисьёр кор фармудан кӯҳна шудан; фарсудагӣ.

Ибтизоли боғи имкон ранги гардидан надошт,
Ҳар гуле, к-имсол омад дар назар, порина буд.
Бедил

2. беэътиборӣ, беқадрӣ, хорӣ.

Бо нӯш неш бошаду бо иззат ибтизол.
«Равзат-ус-сафо»

ИБТИКОР *а.* ابتكار чиз ё кори наверо баҷо овардан, навигарӣ даровардан; ташаббус, шурӯъ намудан ба чизе, ки пеш аз ин касе ба он даст назадааст.

ИБТИЛО *а.* ابتلا **1.** мубталоӣ, дучоршавӣ, гирифторӣ ба бало, мусибат.

Дар зулумоти ибтило сабр куну макун ибо,
Қ-оби ҳаёт Хизрро дар зулумот мерасад.
Шамси Табрезӣ

Бо худ гуфтам, ки вакти меҳнату ибтило расид.
Ҷомӣ

Ибтило ранҷест, к-он раҳм оварад,
Аҳмақӣ ранҷест, к-он захм оварад. *Румӣ*

2. озмоиш, имтиҳон.

То наёмӯзем ин сеҳр аз фалон
Аз барои ибтилою имтиҳон. *Румӣ*

ибтило кардан озмоиш кардан, имтиҳон кардан.

Офтобӣ, номи ту машҳуру фош,
Чӣ зиён аст, ар бикардам ибтилош? *Румӣ*

ИБТИЛОЪ *а.* ابتلاع ба гулӯ фурӯ бурдан, балъидан; **ибтилоъ кардан** фурӯ бурдан, балъидан.

Машҳур аст, ки моҳӣ дар дарьё моҳии дигарро ибтилоъ мекунад. *Авфӣ*

Дар вай маъдани қалъ бисьёр бошад ва дар он морон бошанд, ки ҳар як говмеше ибтилоъ кунад.
«Равзат-ус-сафо»

ИБТИНО *а.* ابتنا **1.** бино кардан; **2.** асос ниҳодан бар чизе, такья кардан бар чизе.

Қамоли ақли амалӣ истинботи орои куллия аст дар фазоилу разоили аъмол бар ваҷҳи ибтино бар машҳурот. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ИБТИСОМ *а.* ابتسام **1.** табассум, лабханд; **2.** *маҷ.* шукуфтан.

ИБТИШОР *а.* ابتشار хурсандӣ, шодмонӣ, хушҳолӣ; хурсанд ва хушҳол шудан.

Эй басо дар гӯр хуфта хоквор,
Беҳ зи сад зинда ба нафъу ибтишор. *Румӣ*

ИБТИҒО *а.* ابتغا талаб, дархост, хоҳиш; ҷустуҷӯ, кофтуков; талаб кардан, хоҳиш кардан; ҷустуҷӯ кардан.

Илмашон василаи ибтиғои мурод аст.
Аҳмади Дониш

ИБТИҲОЛ *а.* ابتهال зорӣ, илтиҷо, дуову зорӣ; зорӣ кардан.

Чун чунин шуд, ибтиҳол оғоз кун,
Нолаву тасбеҳу рӯза соз кун! *Румӣ*

Сурати воқеаро маърӯз дошт ва забон ба ибтиҳол ва тазаррӯъ кушод. *«Равзат-ус-сафо»*

ИБТИҲОҶ *а.* ابتهاج шодӣ, хурсандӣ, масаррат.

Аз маснавиш рӯҳи Низомӣ дар ибтиҳоҷ,
В-аз фарду қитъа Ибни Ямин мадҳгустараш.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

ибтиҳоҷ намудан шоду хурсанд шудан.

Салом додам, ҷавоб дод ва ибтиҳоҷ намуд. *Авфӣ*

Обоқохон ... чун ӯро бидид, аз пушти асп бардошт ва бар пеши зини аспи хеш нишонд ва ба дидори ӯ ибтиҳоҷ менамуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ИБТО *а.* (ابطا(ء таъхир, сустӣ, таъхир кардан, даранг кардан, дар коре сустӣ кардан.

ИБТОЛ *а.* ابطال маҳв, лағв; бекор кардан, ботил кардан.

Дар ибтоли давлати ман саъйҳо намудӣ. *Авфӣ*

Афросьёб... дар ибтоли маолими илм он чӣ ғояти ҷаҳд буд, ба иқомат расонид. *«Равзат-ус-сафо»*

ИБЪОД *а.* ابعاد дуркунӣ, дур кардан.

ИБҒОЗ *а.* ابغاض кина варзидан, хусумат доштан.

ИБҚО *а.* (ابقا(ء **1.** зинда ва боқӣ гузоштан; **2.** тараҳҳум намудан; **ибқо кардан** *бар касе* раҳм кардан, тараҳҳум кардан.

Ҳар киро аз эшон бигирифтӣ, бикуштӣ ва ибқо накардӣ. *Авфӣ*

Бар зану мард, пиру ҷавон ва музнибу тоиб ибқо накарданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИБҲОМ I *а.* ابهام **1.** сухан ва каломе, ки маънояш норавшан ва шубҳанок аст; норавшанӣ, номафҳумӣ, пӯшидагӣ; пӯшида сухан гуфтан.

Амсоли ин мушкилотро ҳал намуда, дар уқдаи ибҳому эҳмол намонад. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *адш.* дар як ҷо оварда шудани калимаҳое, ки эҳтимоли маънои зидди якдигар дорад, яъне ҳам мадҳ асту ҳам мазаммат, чунон ки дар байти зерин:

Эй хоҷа, зиё шавад зи рӯи ту зулам,
Бо талъати ту сур намояд мотам.
«Фарҳанги Амид»

ИБҲОМ II *а.* ابهام ангушти калон, сарангушт.

ИВАЗ *а.* عوض он чӣ ба ҷои дигаре меояд, бадал.

Умри талафшудаоро чӣ иваз ва ин савдои бесудро чӣ ғараз? *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Бӯса аз лаъли туам дар ивази ҷон афтод,
Буд ин кола гарон, шукр, ки арзон афтод. *Шоҳин*

Чизе, ки иваз дорад, гила надорад. *Зарбулмасал*

иваз бурдан чизеро ба бадали чизе бурдан.

Аз Бағдод ҳар сол омиле алоҳида биёмадӣ ва ҳар чӣ хироҷи Бухоро будӣ, аз ин ҷома иваз бурдӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

иваз додан (ё кардан) бадал кардан, ба таври мубодила чизеро додан.

Ва эшонро гилемҳо иваз доданд ва ба кашоварзӣ машғулашон карданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

иваз овардан чизеро ба ҷои чизе овардан.

Нишонад ба ҷои суман хорро,
Зи афсунгар орад иваз морро. *Ҷомӣ*

ИВАҶ *а.* عوج хамидагӣ, печидагӣ, каҷӣ.

Нест ҳарфе дар ӯ масун зи иваҷ,
Чун алиф, балки кофваш ҳама каҷ. *Ҷомӣ*

ИВОР||АВОР||УВОР *а.* عوار айб, нуқсон.

ИД *а.* عيد ҷашн, рӯзи ҷашн, рӯзи муайяни шодӣ барои хотираи ягон воқеаи бузурги хурсандиовар.

Ид шуд, омад ба рақс аз ҷӯши май дасторхо,
Соғари хуршед гул кард аз сари кӯҳсорҳо. *Сайидо*

Ид асту мавсими гулу ёрон дар интизор,
Соқӣ, ба рӯи шоҳ бубин моҳу май биёр! *Ҳофиз*

иди азҳо *ниг.* **иди қурбон.**

Яке аз нудамои ҳазрати подшоҳ... гуфт: Ман ӯро иди азҳо дар Басра дидам, маълум шуд, ки ҳоҷӣ нест. *Саъдӣ*

Он ҷо иди азҳо кард ва ба сӯи Балх омад. *«Таърихи Байҳақӣ»*

иди наврӯз иди соли нав, ки мутобиқи соли шамсӣ дар аввали фарвардин дар Осиёи Миёна, Эрон, Афғонистон ва ғ. барпо мекунанд; **иди наҳр** *ниг.* **иди қурбон.**

Ман пор назди Каъба расондам саломи шоҳ
Айёми иди наҳр, ки будам муҷовираш. *Хоқонӣ*

иди сиём иди рамазон, иди фитр.

Соқӣ, биёр бода, ки иди сиём шуд,
Он маҳ, ки буд монеи риндӣ, тамом шуд. *Камоли Хуҷандӣ*

иди фитр идест, ки мусулмонон баъд аз тамом шудани моҳи рамазон дар аввали моҳи шаввол мегиранд.

Иди азҳо расму оини Халили Озар аст,
Иди фитр андар шариат суннати пайғамбар аст. *Муиззӣ*

иди қурбон а) иди дини мусулмонон, ки дар рӯзи 10-уми моҳи зилҳиҷҷаи ҳар сол барпо мешавад; б) маросими ҳаҷгузории ҳоҷиён, ки дар он гӯсфанд ва ё шутур қурбон мекунанд.

Иди қурбон шуд, биё ошиқкушӣ буньёд кун,
Дардмандонро ба марги нав муборакбод кун! *Ҳилолӣ*

ид гузордан ҷашн барпо кардан ва гузарондан.

Гар як маҳи пайваста ба душворӣ будӣ,
Як сол дамодам ба хушӣ ид гузорӣ. *Фаррухӣ*

ИДБЕР ادبير *имолаи* **идбор.**

Не падар аз нусҳи Канъон сер шуд,
Не даме дар гӯши он идбер шуд. *Румӣ*

ИДБОР *а.* ادبار бадбахтӣ, бахтбаргаштагӣ, тирабахтӣ; *муқобили* **иқбол** 2.

Иқболи ҷаҳон бигзарад, идбор намонад,
Охир аламу айши гулу хор намонад. *Бедил*

Хунрезии қизилбошон гарди ғаму андӯҳ ба дасти идбор мерехт. *Восифӣ*

Доғи ишқи ту ба рухсораи дил холи ман аст,
Аз ту идбор гар ояд ба ман, иқболи ман аст. *Шоҳин*

ИДГОҲ||ИДГАҲ عیدگاه||عیدگه маҳалли ид, ҷой ва макони идгузаронӣ.

Ҳамешуд зи хоби саҳар хоста
Паи идгаҳ рафтан ороста. *Ҷомӣ*

ИДДАДОРӢ عدهداری риоя кардани муддати иддат.

Умре ба либоси сӯгворӣ
Биншаст ба расми иддадорӣ. *Ҷомӣ*

ИДДАО ادعا *аслаш* **иддио.**

ИДДАТ *а.* عدت *д.* муддати муайяне, яъне чор моҳу даҳ рӯз, ки дар он зани талоқшуда ё шавҳармурда аз нав шавҳар карда наметавонад ва барои зани ҳомила то зоиданаш ва барои зани ғайри ҳомила ин муддат ба эътибор гирифта мешавад.

Чун муддати иддат баромад, ақди никоҳаш бастанд бо ҷавоне тунди туршрӯи тиҳидасти бадхӯй. *Саъдӣ*

Аз барои риояти қавоиди шариат чандон таҳаммул бояд кард, ки айёми иддат бигузарад. *«Равзат-ус-сафо»*

ИДДИО *а.* ادعا даъво кардан, муддаӣ шудан.

ИДДИХОР *а.* ادخار захира кардан, пасандоз кардан, ғундошта мондан.

Дар иддихори маҳомид ба падари худ иқтидо кард. *Авфӣ*

Деҳқон гуфт: ... Ғалати маҳз буд, ки дар иддихор [-и зар] саъй кардам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ҳиммати эшон бар иктисоби маошу иддихори моюҳтоҷ мақсур бошад. *«Равзат-ус-сафо»*

ИДЛ *а.* عدل **1.** монанд ва мисли чизе, ки дар вазну миқдор яксон бошад; **2.** як халта бор аз ду халтаи бори шутур.

ИДМОН *а.* ادمان **1.** ба таври доимӣ кардани коре.

Ба воситаи идмони шароб сӯулмизоҷӣ торӣ гашт [Ғозонро]. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Малик Фахриддин... халоиқро аз шурби хамр манъ мефармуд, ва Рабеӣ бар идмони хамр иқдом менамуд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *маҷ.* машқ, варзиш; машқ кардан, варзиш кардан.

Рафтани тири шоҳ бар суми гӯр
Ҳаст з-идмон, на аз зиёдии зӯр. *Низомӣ*

ИДОД *а.* عداد шумор, шумора, адад; **дар идоди...** дар шумори ..., дар қатори ...

... Зако ва суръати фаҳм ва назоири он дар идоди анвои мундариҷа дар тахти ҷинси ҳикмат адд кардаанд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ИДОМ *a.* ادام он чӣ бо нон хӯрда мешавад, мас. панир, равған ва ғ., нонхӯриш.

ИДОМА||ИДОМАТ *a.* ادامه||ادامت давом додан, давом кунондан; давом.

ИДОНА عیدانه идӣ, тӯҳфаи идӣ.

Ид омаду ид омад, ёре, ки рамид, омад,
Идона фаровон шуд, то бод, чунин бодо!
Шамси Табрезӣ

ИДОЪ *a.* ایداع амонатгузорӣ, чизеро дар пеши касе ба амонат супурдан.

ИДРОК *a.* ادراک дарьёфтан, дарк кардан, фаҳмидан, фаҳмиш; ақл, шуур, хуш.

Ақлро равшан шавад моҳийяти ҳуснат, агар
Пардаи ҳайрат бибандад дидаи идрокро. *Ҷомӣ*

Ҳилолӣ, аз даҳану қоматаш ҳикоят кун,
Ки ин аломати идроку табъи мавзун аст. *Ҳилолӣ*

Бурд ҳушамро хаёли ҷилваи мастонааш,
Нашъаи май чун баланд афтад, барад идрокро.
Сайидо

идрок кардан дарьёфтан; дарк кардан, фаҳмидан.

Ба қадри биниши худ, ҳар касе кунад идрок.
Зарбулмасал

◇ **идроки иртифоот** расидан ва пухтани ғаллаву дона ва ҳосилоти дигар.

Ҳанӯз вақти идроки иртифоот набуд. *Авфӣ*

ИДРОР I *a.* ادرار маош, мавоҷиб, рӯзина; рӯзгузоронӣ.

Маро дар Низомийя идрор буд,
Шабу рӯз талқину такрор буд. *Саъдӣ*

Ва ба ҳар ҳол марсум ва идрор ва мансаб ва шуғл аз эшон дареғ надорад. *Аҳмади Дониш*

идрори қалам музди қалам, ҳаққи қалам.

Марсум тамаъ мадору ташриф мапӯш,
Идрори қалам барнеҳу инъом маҳӯр.
Убайди Зоконӣ

ИДРОР II *a.* ادرار бавл, шош.

ИДРОРНОМА ادرارنامه номае, ки шоҳон ва амирон барои таъин кардани маош ба касе медоданд.

Ин ташрифу идрорнома ба дасти Маъруфӣ ба Марв фиристод. *Низомии Арӯзӣ*

ИДРОРОТ *a.* ادرارات ҷ. **идрор** I.

[Ғозонхон] ҷамоати содот ва аимма ва машоихро ... идророт ва садақот дод. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ИДРОҶ *a.* ادراج дарҷ, дарҷ кардан.

Идроҷи чандин ҳиками азиз ... муяссар нашавад.
«Ахлоқи Ҷалолӣ»

ИДУН ایدون *ниг.* **эдун.**

ИДХОЛ *a.* ادخال дохил кардан, ба дарун даровардан.

ИДҒОМ *a.* ادغام **1.** дарҳам кардан, даровардани чизе ба чизе; **2.** *грам.* ассимиляция, мас. 'ашшамс' ба ҷои 'ал-шамс'.

То ҳамза идғом оварад,
Дар ҳарф ишмом оварад. *Ломеӣ*

ИЁБ *a.* ایاب бозгашт, баргашт, бозгаштан, баргаштан.

Дарҳамаш орад чу соя дар иёб,
Тӯли соя чист пеши офтоб?! *Румӣ*

Дар иёб он шоҳ бар расми қадим
Қосиди дарвеш шуд ӯ з-он рақим. *Румӣ*

ИЁДАТ *a.* عیادت ба дидани бемор рафтан, касалбинӣ, вохӯрӣ бо бемор ва ҳолпурсии он.

Саид бемор гашт, хотун ба иёдати ӯ даромад.
«Таърихи Наршахӣ»

Ба ранҷурие мубтало шудам, яке аз асҳоб ба иёдати ман омад. *Авфӣ*

Хумори ишқи ту дишаб дар андарунам буд,
Куҷост вақти иёдат, чӣ ҷои вақти дуост? *Ҳофиз*

иёдат кардан барои дидани бемор рафтан, касалбинӣ, ҳолпурсии бемор кардан.

Иёдат мекунӣ бемори худро,
Маро ин орзу бемор кардаст. *Ҷомӣ*

ИЁЗ *a.* عیاذ паноҳ; паноҳ бурдан.

ИЁЛ *a.* عیال оила, хонавода; зан; фарзанд, аҳли хонадон.

Эй гирифтору пойбанди иёл,
Дигар осудагӣ мабанд хиёл. *Саъдӣ*

Ҳама бо иёл аз Макка берун омаданд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ИЁЛАТ *a.* ایالت **1.** ҳукмронӣ, идоракунӣ; сиёсат; нигаҳдошт; идора кардан.

Иёлати он беша ба қабзаи тасарруфи ӯ бозгузорад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Тоҳир ибни Ҳусайнро ба иёлати он мамлакат бояд фиристод. *«Равзат-ус-сафо»*

2. қисмати васеи як мамлакат, ки чандин вилоятро дар бар мегирад.

ИЁН *a.* عیان *ниг.* **аён.**

ИЁР *a.* عیار *ниг.* **аёр** II.

ИЁРДА ایارده *ниг.* **аёрда.**

ИЗАД ایزد *ниг.* **эзид.**

ИЗАДПАРАСТ ایزدپرست *ниг.* **эзидпараст.**

ИЗАДШИНОС ایزدشناس *ниг.* **эзидшинос.**

ИЗАДӢ ایزدی *ниг.* **эзидӣ.**

ИЗАМ||УЗМ *a.* عظم бузургӣ, калонӣ, бузургии қадр, олиқадрӣ.

Хилоф уфтод ҳукаморо, то саодати изам ҳосил ояд. *Насириддини Тӯсӣ*

Узми ҷуссааш чандон ки масоҳати ин гирдоб ... аз ҳаракат ва фурӯ рафтан отил мемонад.
Аҳмади Дониш

ИЗДИВОҶ I *a.* ازدواج зану шӯй шудан, шавҳар кардан ва ё зан гирифтан, ҷуфт гирифтан.

Аз қабилае, ки куфви мо тавонад буд, каримаеро дар силки издивоҷи ту кашам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Яке аз аҳиббо ... издивоҷ меҷуст. *Аҳмади Дониш*

ИЗДИВОҶ II *a.* ازدواج *адш.* навъе аз таҷниси мукаррар, ки дар охири мисраъ ё байт ду калимаи шаклан яку

мазмунан мухталиф пай дар пай оварда мешавад, чунон ки дар байти зерин:

Эй зи лаъли оташинат дар дили гулнор нор,
Ғайри дил бурдан надорӣ, эй бути маккор, кор.
Салмони Соваҷӣ

ИЗДИЁД *а.* ازدياد зиёдшавӣ, бисьёршавӣ, афзоиш.

То муддати панҷоҳ рӯз ин сел дар издиёд буд, он гоҳ рӯй ба инҳитот ниҳод. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Ин маънӣ мӯҷиби издиёди ваҳшат шуд.
«Равзат-ус-сафо»

ИЗДИҲОМ *а.* ازدحام 1. анбӯҳӣ, ҷамъомади мардумон дар як ҷо, фароҳам омадани одамон ва ғ. ба тbabri зич, тӯдаи анбӯҳи бетартиб.

Овозаи издиҳоми лашкар дар ҳазрати халифа ба дуру наздик ва турку тоҷик бирасад ва дар қасд фотир шаванд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Ба бозори гандумфурӯшон гирой,
Ки ин ҷавфурӯш асту гандумнамой.
На аз муштарӣ, к-издиҳоми магас
Ба як ҳафта рӯяш надидаст кас. *Саъдӣ*

Бидида издиҳоми халқ он ҷо,
Тавaққуф кард бо қалби тавоно. *Бадрӣ*

2. ҳуҷум, ҳангомаву ҳуҷум, ба таври анбӯҳ ва бетартиб зер карда омадани анбӯҳи халқ.

Ғолиб ҳиммати эшон ба мӯъзамоти умури мамлакат мутааллиқ бошад ва таҳаммули издиҳоми авом накунанд. *Саъдӣ*

Аз фарти бенизомӣ ва издиҳом боз одамони ғайр тадохул меёфтанд. *Аҳмади Дониш*

ИЗЗ *а.* عز иззат, эҳтиром, шараф; азиз ва арҷманд шудан.

Амир Исмоил гуфт: Ё амир, савоб он аст, ки зуд ба мақарри иззи хеш бозгардӣ, пеш аз он ки ин хабар он ҷо расад ва раият бишӯранд.
«Таърихи Наршахӣ»

Бипурс, ҳар чӣ надонӣ, ки зулли пурсидан
Далели роҳи ту бошад ба иззи донӣ. *Саъдӣ*

Иззе, ки он зи фазл набошад, ҳанӯз зул,
Фахре, ки он зи фазл набошад, ҳанӯз ор.*

ИЗЗАТ *а.* عزت бузургӣ, арҷмандӣ; азиз будан, соҳиби эҳтиром будан.

Ҳакиме, ки бо ҷуҳҳол дарафтад, бояд ки таваққӯи иззат надорад. *Саъдӣ*

Офтоби тобонам, иззатам зи хориҳост,
Ҷо дар осмон дорам, рӯй бар замин дорам.
Мулҳами Бухороӣ

Иззати ҳар кас ба дасти он кас аст.
Зарбулмасал

ИЗЗАТПИСАНД عزت‌پسند риоя кунандаи иззат ва ҳурмати касе.

Иззатписанди халқ ба хорӣ намерасад,
Бо ҳар кӣ дар замона бувад, некхоҳ шав. *Нозим*

ИЗЗИХОР *а.* اذخار *ниг.* иддихор.

Дар ҷамъу иззихор саъй ва ҳирс манамой!
«Равзат-ус-сафо»

ИЗЛОЛ I *а.* اذلال хору залил пиндоштан касеро, хор доштан касеро.

Гуфт: Баъди иззат ин излол чист?
Гуфт: Он дод асту инат доварист. *Румӣ*

Хоразмшоҳро дар либоси никол ва излол ба Ҷурҷония расониданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИЗЛОЛ II *а.* ازلال лағзондан, лағжондан.

ИЗЛОЛ III *а.* اضلال гумроҳкунӣ, аз роҳи рост ва дуруст берун бурдан.

Ҷирҷис ... пурсид, ки ғарази ту аз излоли мардум чист? *«Равзат-ус-сафо»*

ИЗМЕҲЛОЛ *а.* اضمحلال аз ҳам пошида шудан; нест шудан, нобуд шудан; аз байн рафтан; нобудӣ.

ИЗМОН *а.* ازمان кӯҳна шудан, дерина шудан.

ИЗМОР *а.* اضمار 1. дар замир нигоҳ доштан, дар дил пинҳон кардан; 2. пӯшида сухан гуфтан, бо киноя ва маҷоз гап задан.

Чанд аз ин алфозу измору маҷоз
Сӯз хоҳам, сӯз, бо он сӯз соз! *Румӣ*

ИЗН *а.* اذن иҷозат, рухсат.

Шунидам ошиқеро буд мастӣ,
Аз он ҷо хост изни бутпарастӣ. *Низомӣ*

изн додан иҷозат додан, рухсат додан.

Дарбонон аҳли маҷлисро изни духул медиҳанд.
Аҳмади Дониш

изн хостан иҷозат хостан, рухсат талабидан.

Бигуфто: Изн хоҳӣ ҷуст аз ман,
Чӣ беҳтар кӯрро аз чашми равшан. *Ҷомӣ*

ИЗО I *а.* اذا вақте ки, ҳангоме ки, чун (дар ҷумлаҳои арабӣ).

ИЗО II *а.* اذا‖ايذا ранҷ, азоб, озор; ранҷ додан, азоб додан, озурдан.

Зоғ гуфт: Ба ақли худ руҷӯъ кун ва некӯ биандеш, ки моро дар изои ту чӣ фоида ва аз хӯрдани ту чӣ серӣ бувад. *«Калила ва Димна»*

Дар изову уқубати... вай муболағаи тамом ба ҷой меоварданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Дафъ кун ҳар изо, ки аз ҳар сӯй
Сӯи он чашми равшан орад рӯй. *Ҷомӣ*

ИЗО III *а.* ازا муқобил, рӯ ба рӯ, баробар; **ба изои ...** дар баробари ..., дар ивази ...

Ҳикмат дар асл луғати мавзӯъ аст ба изои ростгуфторӣ ва дурусткирдорӣ. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ИЗОА‖ИЗОАТ I *а.* اذاعه‖اذاعت паҳн кардан, шоеъ гардонидан, ошкор кардан.

ИЗОАТ II *а.* اضاءة‖اضائت равшан кардан, рӯшноӣ додан; нур, рӯшноӣ.

Дор-ул-амони Кирмон ба анвори маъдалат ва имтинони хисрави соҳибқирон изоат ёфт.
«Равзат-ус-сафо»

ИЗОАТ III *а.* اضاعت зоеъ гардонидан, нобуд кардан.

Лашкарҳои осмон аз ӯ метарсанд ва изоати аҳли дунъё аз ӯст. *«Равзат-ус-сафо»*

Маълум нест, ки мӯҷиби тағофул аз муқтазаёти тариқаи иттиҳод аст ё таҳошӣ аз изоати бизоати коғаз ва мидод. *«Илми симиё»*

ИЗОБАТ *а.* اذابت гудозиш, гудохтан, об кардан.

ИЗОДА *а.* عضاده *ниг.* узода.

ИЗОДОТ *а.* عضادات *ниг.* узодот.

ИЗОЛА||ИЗОЛАТ *а.* ازاله||ازالت зонлгардонӣ, дафъ кардан, маҳв кардан.

Дар боби изолаи шаъри пои муборакаш машварат намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Дар изолаи мараз аз чанд амри мухолифи мизоҷи мариз манъ мекунад. *Аҳмади Дониш*

изолаи низоъ барҳам додани ҷанҷол.

ИЗОМ I *а.* عظام *ҷ.* азм II.

Ман банда чунон кӯфтаи ҳодиса будам,
Гуфтӣ, ки изомам зи лагадкӯб руфот аст. *Анварӣ*

Шунидам, ки рӯзе замине бикофт,
Изоми занахдони пӯсида ёфт. *Саъдӣ*

Пурсид, ки агар ба ғайр аз мушоҳадаи изоми руфот муҳимме бошад, ба ӯ намой. *«Равзат-ус-сафо»*

изоми рамим устухонҳои пӯсида.

Ҷисме, ки назди дидаю таҳқиқ рӯҳ буд,
Имрӯз дар миёни изоми рамим шуд. *Савдо*

ИЗОМ II *а.* عظام *ҷ.* азим.

ИЗОН ایزان номи рӯзи сиюми ҳар моҳи шамсӣ.

Шабонгоҳи изони хурдодмоҳ
Суви осиё рафт наздики шоҳ. *Фирдавсӣ*

ИЗОР I *а.* ازار 1. рӯймол, саргирак, порчаи матои катонӣ, ки ба сар мепӯшанд.

... Ба рӯзи офтоби гарм изоре баста буд. *«Таърихи Табарӣ»*

Гуфт: Чӣ бар сар кашидӣ аз изор?
Гуфт: Қардам он ридои ту химор. *Румӣ*

2. *маҷ.* парда.

Ҳама тоқҳо буд баста изор,
Зи хаззу самур аз дари шаҳрьёр. *Фирдавсӣ*

3. либоси таг, зерҷома.

Ридову изор аз гиё бофта,
Амома ба фарқ аз гиё тофта ... *Ҷомӣ*

4. шалвор.

ИЗОР II *а.* عذار он қисми лаҷом, ки ба сари асп гузаронида мешавад, афсор.

Ҳамон ҷомаву гавҳари шоҳвор,
Ҳамон аспи тозӣ ба заррин изор ... *Фирдавсӣ*

ИЗОР III||**УЗОР** *а.* عذار рухсор, гуна.

Дили оламе бисӯзӣ, чу изор барфурӯзӣ,
Ту аз ин чӣ суд дорӣ, ки намекунӣ мудоро? *Ҳофиз*

ИЗОФА||ИЗОФАТ *а.* اضافه||اضافت 1. афзоиш, афзудан, зиёд кардан.

... Ва ӯро [Золро] дар изофати адлу ишоати эҳсон ... васиятҳо намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. нисбат, нисбат додан чизеро ба чизе ё касе.

Ва дигар он бувад, ки изофати эшон ҳар ду яке бувад. *Ибни Сино*

Изофати ҷиноят ба қасди ман бошад. *Авфӣ*

ба изофат ба нисбат, аз рӯи нисбат.

Хайр ду навъ аст: яке мутлақ ва яке ба изофат. *Насириддини Тӯсӣ*

Бо қадди ту зебо набувад сарв ба нисбат,
Бо рӯи ту некӯ набувад маҳ ба изофат. *Саъдӣ*

3. *грам.* ҳамроҳ кардани муайяншаванда бо муайянкунанда ба воситаи бандаки «и», мас. китоби нав, хонаи кӯҳна.

ИЗОҲАТ *а.* ازاحت дур кардан, берун кардан, рондан, бартараф кардан.

Ҳар чанд атиббои ҳозиқ дар истифроғот саъй ва ҷаҳд намуданд, чун даври ҳаёт ба нуқтаи вафот расида буд, аз изоҳати он иллат оҷиз омаданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ИЗРОР *а.* اضرار 1. зарар ва зиён расонидан, газанд расонидан.

Агар подшоҳ аҳли ғаразро аз ифсоду изрор манъ нафармояд, бештари аркони давлатро манкубу махзул созад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

... Ҳадисе ривоят кард, ки муштамил буд бар наҳй аз изо ва изрори эшон. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *маҷ.* ба болои зани аввалӣ зани дуюм гирифтан ва бо ин ба зани аввал озор ва зарар расондан.

ИЗТИРОБ *а.* اضطراب ҳаяҷони сахт, беқарорӣ ва ошуфтагӣ.

Изтиробе бар дил муставлӣ шуд. *Авфӣ*

Тапидани дили ман рӯзи ҳаҷр донӣ, чист?
Барои дидани рӯи ту изтироб кунад. *Ҳилолӣ*

Ба изтироби тамом сӯи хона равон шуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ИЗТИРОМ *а.* اضطرام афрӯхта шудан, забона задани оташ.

ИЗТИРОР *а.* اضطرار дармондан; беихтиёрӣ, дармондагӣ, тангдастӣ, парешонӣ.

Теғаш чи мӯъҷизест, ки аз тоби захми ӯ
Кӯҳ аз фазаъ биноладу дарьё зи изтирор. *Убайди Зоконӣ*

Маъзурам дор, агар нагуфтам
Дар ҳолати изтирор «бархез!» *Шамси Табрезӣ*

Бештар мардуми Табрез аз роҳи изтирор сафар ихтиёр карданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ба изтирор хоҳу нохоҳ, ноилоҷ, ба таври иҷбор.

Овард ба изтирорам аввал ба вуҷуд,
Ҷуз ҳайратам аз вуҷуд чизе нафузуд;
Рафтем ба икроҳу надонем чӣ буд
З-ин омадану мондану рафтан мақсуд?! *Хайём*

ИЗЪОН *а.* اذعان мутеъшавӣ, гардан ниҳодан, фармонбардорӣ кардан; эътирофкунӣ.

Акобиру ашроф ва руусу аъён ба қадами мутоваат ва изъон аз шаҳр берун омаданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ба ҳар чӣ фармон диҳад, камари инқиёд ва изъон бар миёни ҷон бандӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

ИЗЪОФ *а.* اضعاف дучанд гардонидан.

Маҷмӯи мултамасот ба рақами инҷоҳ ва изъоф марқум гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

ИЗЪОҶ *а.* ازعاج аз ҷо баркандан; берун кардан, ҷудо кардан.

Қобус ду ҳазор мард аз гурдони шоҳи ҷаҳон ба мудофиати ӯ [Мунтасир] фиристод, то ӯро аз он ҳудуд изъоҷ карданд. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

Ӯро аз миёни халқ изъоҷ кард ва ба деҳе фиристод. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ИЗҒӢ اظغی номи ҳарфи бистӯми алифбои арабии тоҷикӣ ظ, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 900 баробар аст.

ИЗҲОР *а.* اظهار зоҳир кардан, ошкор кардан; фаҳмондан; баён.

Ҳарорати офтоб он ҷо амали худ ба изҳор расонад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ҷоми ҷаҳоннамост замири мунири дӯст,
Изҳори эҳтиёҷ худ он ҷо чӣ ҳоҷат аст? *Ҳофиз*

Ба арзи султон расонд, ки чандин амалдор шуд ва чандин ба воситаи ҳунар ва изҳори он мавоҷиб гирифт. *Аҳмади Дониш*

изҳор кардан ошкор кардан.

Ҳоли дил медонад он шӯху тағофул мекунад,
Ин сазои он ки сирри ишқро изҳор кард. *Ҳилолӣ*

ИЗҲОРГАҲ اظهارگه ҷои зоҳиршавӣ, ҷои ошкоркунӣ ё ошкоршавӣ.

Махфӣ, ғараз аз ӯст, ки изҳоргаҳи мост,
Мақсуд зи пайдоиши ин кавну макон чист? *Махфӣ*

ИКДИШ *т.* اکدش *ниг.* **акдиш.**

ИКЛИЛ *а.* اکلیل **1.** тоҷ, афсар.

Сухан ронам аз фарру фарҳанги ӯ,
Барафрӯзам иклилу авранги ӯ. *Низомӣ*

2. *нуҷ.* номи манзили ҳафтдаҳӯм аз манзилҳои Моҳ ва он иборат аз се ситораест, ки ба шакли мусаллас ба сурати тоҷ бар пешонии Ақраб тасвир мешавад.

Фалакро зи Иклил бар хайма тоҷ
Зада моҳ бар панҷара тахти оҷ. *Хоҷу*

ИКМОЛ *а.* اکمال комил намудан, пурра ва мукаммал кардан; такмилдиҳӣ, пурракунӣ.

Таҷвиди вуҷуд ва икмоли ҷавҳарат муфаввази ба раъй ва машият ва тадбири ӯ... *Насириддини Тӯсӣ*

ИКРОМ *а.* اکرام иззат ва эҳтиром намудан; навозиш кардан, лутфу марҳамат ва бахшиш намудан, иззат кардан; ҳурмат, эҳтиром, иззат.

Абдус ба фармони мо бар асари вай биёмад ва ӯро бидид ва зиёдати икроми мо ба вай расонид. *«Таърихи Байҳақӣ»*

икром кардан (ё намудан) мӯҳтарам доштан, лутфу марҳамат ва бахшиш намудан.

Ва чун об хостам, маро ҷуллоб доданд ва дар ҳаққи ман анвои эъзоз ва икром намуданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Писанд омадаш ҳусни гуфтори мард,
Ба назди худаш хонду икром кард. *Саъдӣ*

ИКРОМАН *а.* اکراماً аз рӯи иззат, эҳтироман, бо иззат ва лутфу марҳамат.

ИКРОҲ *а.* اکراه **1.** кароҳат, нафрат; бемайлӣ, нописандӣ, норозигӣ.

Чун бувад икроҳ бо чандин хушӣ (хашӣ),
Ки ту дар исьён ҳаме доман кашӣ? *Румӣ*

Зоҳиди зоҳирпараст аз ҳоли мо огоҳ нест,
Дар ҳаққи мо ҳар чӣ гӯяд, ҷои ҳеҷ икроҳ нест. *Ҳофиз*

Зи бӯи пераҳан икроҳ дорад,
Ҳавои шуста гозургоҳ дорад. *Нозим*

2. касеро ба зӯр ба коре маҷбур кардан, ҷабран ба коре водор кардан.

Ӯро бар бутлони мазҳабаш икроҳ карданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Бо ин ҳама бояд, ки ҳеҷ касеро бар қабули амале икроҳ нафармоянд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ИКСИР *а.* اکسیر **1.** кимиё, ҷавҳари афсонавиест, ки гӯё ба воситаи он мисро ба тилло табдил додан мумкин будааст.

[Арғунхон] дар санъати иксир рағбате тамом дошт. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Сурху зарди ин ҷаҳонро ҳоҷати иксир нест,
Инқилоби ранг дорад гардиши айёмҳо. *Туғрал*

2. *маҷ.* доруи бисёр фоиданок; ◇ **иксири ранг** доруи рангбахш; *киноя аз* май, шароб.

Бидеҳ ба дасти ман иксири ранг, эй соқӣ,
Ки ҳамчу барги хазондида аст рухсорам. *Соиб*

ИКСИРГАР اکسیرگر касе, ки бо кимиёгарӣ машғул аст, кимиёгар.

Чу дар кӯраи марди иксиргар
Фурӯ бурда оҳан бароварда зар. *Низомӣ*

ИКСОР *а.* اکثار зиёд кардан, афзудан, зиёдаравӣ дар гап задан, навиштан ва ғ.

Назараш ба марде афтод, ки намози бисёр мегузорд, бо худ гуфт, ки шиа дар намоз иксор мекунад. *«Равзат-ус-сафо»*

Хомаи анбариншамома аз иксору татвил... наандешид. *«Равзат-ус-сафо»*

ИКСУН||**АКСУН** اکسون як навъ шоҳии сиёҳранг, порчаи абрешимини сиёҳранг.

Атласу иксуни Маҷнун пӯст аст,
Пӯст пӯшад ҳар кӣ лайлидӯст аст. *Низомӣ*

Ҳунар аст он, ки кӯҳан хирқаи пашмин зи бараш
Ба дар оранду дар ӯ атласу иксун пӯшанд. *Ҷомӣ*

Дар тариқи ишқ оини ману Маҷнун якест,
Ошиқонро хоку сангу бистари иксун якест. *Махфӣ*

ИКТИСОБ *а.* اکتساب касб кардан, ҳосил кардан, ба даст даровардан; фароҳам овардан.

Ва онҳо касоне бошанд, ки қодир бар иктисоби қути явмия нестанд. *Аҳмади Дониш*

Ҳар мансабе, к-аз Осафу Ҷам ёдгор монд,
Бозуи ту ба теғу қалам иктисоб кард. *Убайди Зоконӣ*

Ҳар гоҳ, ки ҳаракати нафси нотиқа ба эътидол бошаду шавқи ӯ ба иктисоби маорифи яқиния бувад, аз он ҳаракат илм ҳосил шавад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ИКТИФО *а.* اکتفا қаноат кардан, қонеъ шудан, басанда шумурдан; **иктифо кардан** қаноат кардан ба чизе, қонеъ шудан ба чизе, басанда шумурдан чизеро.

Аз дӯстон таваққӯи мо тарки душманист,
Мо қонеъем, гар ба ҳамин иктифо кунанд.
Мӯҳсини Таъсир

Захми даҳони шиква намоён намешавад,
Мардум ба қадри ҳоҷат агар иктифо кунанд. *Соиб*

Ва аз дунъё ба қадри ҳоҷат ва зарур иктифо кунад. *Аҳмади Дониш*

ИКТИШОФ *а.* اکتشاف ошкор шудан, кашф шудан, маълум шудан; ошкор кардан, кашф кардан, ёфтан; таҳқиқ кардан.

Аз анвои тасарруфот мутамаккин бувад, то бар иктишофи анвои улум қодир бувад. *Насириддини Тӯсӣ*

ИКТИҲОЛ *а.* اکتحال ба чашм сурма кашидан.

ИКФО *а.* اکفاء 1. хамонидан, кач кардан; 2. *адш.* яке аз айбҳои қофия, мас. қофия бастани «сипоҳ» бо «сабоҳ» (سپاه—صباح) ва «шаҳр» бо «баҳр» (شهر—بحر), ки дар алифбои арабӣ калимаҳои «сипоҳ» ва «шаҳр» бо ҳои ҳавваз, аммо «сабоҳ» ва «баҳр» бо ҳои ҳуттӣ навишта мешавад.

ИЛАЛ *а.* علل *ҷ.* **илла||иллат.**

Шароб дар тан *илал* падид орад. (2) *Авфӣ*

ИЛАЛ-ОН *а.* الی الآن *то кунун, то ҳол*; акнун.

Муборакшоҳ... Сикриро, ки илал-он ба Фатҳпур иштиҳор дорад, ба малик Тӯҳфа ҳавола кард. *«Таърихи Фаришта»*

ИЛЗОМ *а.* الزام 1. лозим гардонидан, кореро ба касе воҷиб гардондан, касеро ба коре маҷбур кардан.

Илзом кардам, то се ҳазор динор бидод. *Авфӣ*

2. маломат, тӯҳмат, таъна.

Ҷаври маъшуқ чунон нест, ки илзоми рақиб,
Гӯӣ абрест, ки аз пеши қамар менаравад. *Саъдӣ*

3. дар мубоҳиса мағлуб, қоил ва мулзам кардан касеро.

Зиҳӣ ҳозир, зиҳӣ ботин, зиҳӣ нозир, зиҳӣ зоҳир,
Зиҳӣ илзоми ҳар мункир, чу ӯ бурҳони ман бошад. *Шамси Табрезӣ*

Агар ман ӯро илзом кунам, дини ӯ ботил аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

◇ **илзоми кунҷи** сабр худро ба сабру тоқат водор кардан.

Ҳам руқъа дӯхтан беҳу илзоми кунҷи сабр,
К-аз баҳри ҷома руқъа бари хоҷагон набишт. *Саъдӣ*

ИЛИ(Й)Я *а.* علیه олӣ, баландмартаба.

Қазои вилояти Зиёуддин яке аз маносиби *илия* маҳсуб мегардад. *Садри Зиё*

ИЛК *а.* علک шилми дарахт, самғ, сақич.

Сафрои маро суд надорад нилко,
Дарди сари ман куҷо нишонад илко;
Савганд хӯрам ба ҳар чӣ дорам милко,
К-аз ишқи ту бигдохтаам чун илко.
Абулмуайяди Балхӣ

ИЛЛА||ИЛЛАТ *а.* علّه||علّت 1. сабаб, боис, ваҷҳ.

Ба иллати ин мутолаба касе ба эшон тааллуқ насозад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Ва ман ҳам ба иллаи навкарӣ дар он ҷо ҳозир будам. *Аҳмади Дониш*

2. беморӣ, касалӣ, дард.

[Рӯбоҳ] ба шер гуфт:... Чаро ин иллатро муолиҷа нафармоӣ? *«Анвори Суҳайлӣ»*

Иллат биравад, валек одат наравад. *Зарбулмасал*

3. нуқсон, айб; ◇ **ҳарфҳои иллат** *грам.* ҳарфҳои алиф-ҳамза (ا), вов (و) ва ёй (ی), ки дар забони арабӣ ҳарфҳои суст ном доранд ва дар баъзе мавридҳо партофта мешаванд.

Ҳарфи иллат ном кунанд вов, алифу ёйро,
Ҳар киро дарде расад, ночор гӯяд войро.*

ИЛЛАТГИН علتگین касалманд, нотоб.

... Ки ёри иллатгини ту дилзаиф бувад,
На аз қаранфул судаш бувад, на аз ҷуллоб. *Муиззӣ*

ИЛЛИЙИН||ИЛЛИЙЮН *а.* علیین||علیون *д.* баландтарин дараҷаи биҳишт (эмпирей).

ИЛЛО *а.* الا ғайр аз, ба ҷуз, магар, магар ин ки...

Қадри ҳуснат Ҷомии соҳибназар донисту бас,
Қимати гавҳар касе нашносад, илло ҷавҳарӣ. *Ҷомӣ*

То намози ид дарьёбӣ, марав з-ин дар, Камол,
Идгоҳи ошиқон чун нест, илло кӯи дӯст. *Камоли Хуҷандӣ*

Аз ҷинси ҳаёт ва наботот гиёҳе мавҷуд набуд, илло ҷавоҳири обдор аз лаълу беҷодаву зумуррад. *Аҳмади Дониш*

ИЛЛОК الاک шакли кӯтоҳшудаи илло ки.

Мурғону моҳӣ дар ватан осудаанд,
Бар ман ҷаҳони марду зан бахшудаанд, иллок ту. *Хоқонӣ*

ИЛМ *а.* علم 1. маҷмӯи маълумоти оид ба ягон соҳа, фан, дониш, маърифат.

Илм чандон ки бештар хонӣ,
Чун амал дар ту нест, нодонӣ. *Саъдӣ*

Илм, к-аз аъмол нишонеш нест,
Қолбуде дораду ҷонеш нест. *Хисрави Деҳлавӣ*

Илм дорӣ, зи кас мадор дареғ,
Дар дили ташнагон бибор чу меғ. *Авҳадӣ*

Илм дар сина, на дар сафина. *Зарбулмасал*

илми абдон илми баданҳо, илми тиб.

Табибе ҳозиқ... дар илми абдон маҳорате тамом дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

илми адаб илми филология, ки асосан аз 12 қисм иборат буд: илми луғат, илми сарф, илми иштиқоқ, илми наҳв, илми маонӣ, илми баён, илми арӯз, илми қофия, илми расмулхат, илми бадеъ (санҷиш, дониш ва санъати шеър), илми иншои наср, илми таворих; **илми адвор** илми мусиқӣ; **илми арӯз** илми доир ба назария ва қоидаҳои вазни шеър; **илми ахлоқ** илме,

ки бо мақсади тарбияти инсон аз атвор ва афъоли писандида баҳс мекунад; **илми барин** илми мофавқи табиат, илми моварои табиат, метафизика.

Шояд ки андар чисме бувад ва шояд ки васфи ақлӣ бувад, он илм илми барин аст. *Ибни Сино*

илми баҳс мантиқ ва диалектика; **илми бекор** илме, ки ба кор бурда намешавад, илме ки аз он истифода бурда намешавад, илми беамал.

Илми бокор судманд бувад,
Илми бекор пойбанд бувад. *Саноӣ*

илми бунья (*ё* **бинья**) физиология; **илми зунун** идрок ва фаҳмиш аз рӯи шакку шубҳа; бо роҳи шак ва шубҳа расидан ба ҳақиқати чизҳо.

Як хилофе не миёни ин уюн,
Он чунон ки ҳаст дар илми зунун. *Румӣ*

илми истифо илми қонуну қоидаҳои ҳисобдорӣ дар замони қадим; **илми калом** илмест, ки масъалаҳои нақлиро бо далелҳои ақлӣ собит кардан мехоҳад, худошиносӣ, илми эътиқодот, теология.

Чи таҳзибу ҳикмат, чи илми калом,
Зи ҳар як варо буд ҳаззи тамом. *Шоҳин*

илми каф *ниг.* **илми яд;**

илми кимиё а) илми схоластикии асримиёнагӣ, ки бо ҷустуҷӯи иксир ном ҷавҳари мавҳум, ки гӯё мис ва ғайраро ба тилло мубаддал мекардааст, машғул мешуданд; б) химия; **илми ладуннӣ** *д.* илму дониши худодод, ки гӯё аз ғайри таълими устод ва кӯшишу ҳаракати шахс аз ғайб ҳосил мешудааст.

Пари фаришта магасрони ман шавад, чу ниҳанд
Зи хони илми ладуннӣ чу Хизр моҳазарам. *Ҷомӣ*

илми лисон забоншиносӣ; **илми луғат** луғатшиносӣ; **илми манозир ва мароё** оптика; *муқ.* **илми шуоъ; илми мантиқ** логика; **илми манқул** ҳар илме аз улуми нақлӣ, ки ба нақлу ривоятҳо асос ёфтааст.

Дар илми маъқул ва манқул ва фурӯъ ва усул
аз суханони вай бисьёр ривоятҳо кардаанд.
«Равзат-ус-сафо»

илми маодин маъданшиносӣ, минералогия; **илми маонӣ** илме, ки аз илми баён (ташбеҳ, маҷозу истиора, киноя), илми бадеъ (санъатҳои бадеӣ) ва умуман аз фасоҳату балоғати сухан баҳс мекунад; **илми масоҳа(т)** илми заминпаймоӣ, геодезия; **илми маъқул** ҳар илме, ки ба ақл ва муҳокима истинод мекунад; **илми маҷлис** қоидаҳои одобу муошират; **илми мизон** *ниг.* **илми арӯз.**

Чу дар илми мизон шалоин шудам,
Ба мизони ин илм Шоҳин шудам. *Шоҳин*

илми милоҳат илми дарьёнавардӣ, киштиронӣ; **илми мобаъдаттабиа(т)** *ниг.* **илми барин.**

Пас аз ин рӯй ҳикмати назарӣ ба се қисм шавад:
аввалро илми мобаъдаттабиа хонанд...
Насириддини Тӯсӣ

илми мусалласот тригонометрия; **илми муҳосабат** илми дафтардорӣ, бухгалтерия.

Ва дар илми муҳосабат, чунон ки маълум аст, чизе донам. *Саъдӣ*

илми наботот (*ё* **набот**) гиёҳшиносӣ, ботаника; **илми назар** илме, ки дар он одоби баҳсу мунозира баён карда мешавад, илми мунозира.

Муфтии шаръ, ки аз рӯи ту манъам фармуд,
Зоҳир он аст, ки дар илми назар доно нест.
Камоли Хуҷандӣ

То шуд аз илми назар чашми саводам равшан,
Ҷунбиши ҳар мижа шуд селии устод маро. *Соиб*

илми найранҷот донистан ва кор фармудани шаъбада ва найрангбозиҳо.

Илми найранҷоту сеҳру фалсафа
Гарчи нашносанд ҳаққулмаърифа. *Румӣ*

илми нақлӣ *ниг.* **илми манқул; илми наҳв** синтаксис; **илми нуҷум** ситорашиносӣ, астрология; астрономия; **илми рамл** навъе аз фолбинӣ; **илми расад** илмест доир ба нуҷум, илми зиҷ ва мушоҳадаи ситорагон; **илми риёзӣ** мувофиқи тақсимоти қадимӣ асосан илмҳои адад, ҳандаса, нуҷум, мусиқӣ; ба ғайр аз ин илмҳои манозир ва мароё (оптика), ҷабр ва муқобала ва ҷарри асқол (механика)-ро дар бар мегирифт.

Ҳикмати назарӣ ба се қисм шавад: аввалро илми мобаъдаттабиа хонанд, дуввӯмро илми риёзӣ, саввӯмро илми табиӣ хонанд. *Насириддини Тӯсӣ*

илми сарф морфология; **илми сиёқ** илми ҳисоби қадим, махсусан дар қайду сабти вазни хелу ҷинсҳои мол ва ҳисоби маблағи пул.

Чун ин фақир аз илми сиёқ вуқуфе дорад, муносиб чунон менамояд, ки мактубе муштамил бар истилоҳоти илми сиёқ ва мутазаммини изҳори муҳаббат ва иштиёқ бошад. *Восифӣ*

илми табақотуларз заминшиносӣ, геология; **илми табиӣ** (*ё* **табиат**) илмест, ки асосан физика ва химияро дарбар мегирад, табиатшиносӣ.

Ва садо шуд, ки илми ин чунин ҳолҳо ё илми табиӣ аст ё илми риёзӣ. *Ибни Сино*

илми таъбир маҷмӯи тасаввуроти хурофотӣ оид ба гузориши хоб; **илми тахтитулбилод** (*ё* **таҳдидулбилод**) топография; **илми тиб** медицина; **илми фиросат** (*ё* **қиёфа**) маҷмӯи усулу аломатҳое, ки дар бораи шинохтани ахлоқ ва атвори инсон аз рӯи қиёфа ва сурат ҳосил шудааст; **илми фиқҳ ва усул** маҷмӯи маълумот доир ба қонунҳои дин ва шариати ислом; **илми шуоъ** илми оид ба пайдоиш ва инъикоси нур, оптика; *муқ.* **илми манозир ва мароё; илми яд** (*ё* **каф**) мувофиқи ақидаҳои хурофотӣ муайян кардани оянда ва табиати инсон аз рӯи хатҳои кафи даст, хиромантия; **илми қиёфа** *ниг.* **илми фиросат; илми қол** илмҳои зоҳирӣ ва расмии мадраса.

Дигар, мулло Холмуҳаммад ҳикоят кард, ки ман дар бадви ҳол барои таҳсили илми қол дар Бухоро рафта, дар мадрасае даромадам. *Аҳмади Дониш*

илми ҳайат астрономия, космография.

Ва сейӯм илми ҳайат ва ниҳоди олам ва ҳоли сурати ҷунбиши осмонҳо ва ситорагон... боз намуда ояд. *Ибни Сино*

илми ҳайвонот ҳайвоншиносӣ, зоология; **илми ҳандаса** геометрия; **илми ҳикмат** а) илми фалсафа; б) илми физика; **илми ҷабру муқобала** алгебра; **илми ҷамодот** маъданшиносӣ, минералогия; **илми ҷарри асқол** механика; **2.** огоҳӣ, иттилоъ, хабардорӣ.

Усмон... гуфт: Ман ҳамегӯям, ки маро аз ин кор илму хабар нест. *«Таърихи Табарӣ»*

Агар илми ту бар он муҳит шавад, қасри вуҷуди туро ба бод хоҳад дод. *«Равзат-ус-сафо»*

илми яқин (*инчунин* **илмульяқин**) донистани моҳияти коре ё чизе бе шаку гумон; **3.** маҳорат, моҳирӣ дар ягон соҳа; **илми тир** маҳорат дар тирандозӣ.

Кас наёмӯхт илми тир аз ман,
Ки маро оқибат нишона накард. *Саъдӣ*

ИЛМУЛЬЯҚИН *а.* علم اليقين *киг.* **илм (илми яқин).**

На Ҳофизро ҳузури дарси хилват,
На донишмандро илмульяқине. *Ҳофиз*
Шуда илмульяқин кашфаш аз он дам,
Қафанро пора-пора кард он дам.
Бадрии Кашмирӣ

ИЛО I *а.* الی *пешоянд* ба; то; **ило явмино, ило явмино** ҳозо то имрӯз, то ҳол, то кунун.

Донистани таворихи солҳо аз аҳди Одам ило явмино. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Аз мабдаи вусул ба Форс ило явмино ҳозо дар ҳарби азориқа тақсир накардӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

ИЛО II *а.* الی некӣ; иньом.

ИЛОВА *а.* علاوه изофа; чизе, ки ба чизи дигаре афзуда мешавад, изофа мегардад.

ИЛОҚА *а.* علاقه банди шамшер ва теғ, ки аз китфи рост ба тарафи чапи камар меовезанд.

...Дастҳо ба илоқаи шамшеру теғ ёзиданд.
«Равзат-ус-сафо»

ИЛОҲ *а.* اله худо.

ИЛОҲӢ الهی мансуб ба илоҳ.

ИЛОҶ I *а.* علاج **1.** дору, дармон, даво.

Диле, к-ӯ зи дарди бародар шахуд,
Илоҷи пизишкон надорадш суд. *Фирдавсӣ*
Зи доно тан саломатбахр гардад,
Илоҷ аз дасти нодон захр гардад. *Низомӣ*

Илоҷи каждумзада куштаи каждум бувад.
Зарбулмасал

2. *маҷ.* чора, тадбир.

Агар шароб набошад, хуморро чӣ илоҷ,
Бигӯ, ки дарди сари рӯзгорро чӣ илоҷ. *Хоқонӣ*

Дар илми тиб чунон мастур аст, ки абрас илоҷ напазирад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Илоҷи воқеа пеш аз вуқӯъ бояд кард.
Зарбулмасал

аз илоҷ дур будан илоҷ надоштан, бе илоҷ будан, чоранопазир будан.

Маҷнуни ман аз илоҷ дур аст,
Осоиш аз он мизоҷ дур аст. *Ҳилолӣ*

ИЛОҶ II *а.* ایلاج даровардан.

Дай шавӣ, бинӣ ту ихроҷи баҳор,
Лайл гардӣ, бинӣ илоҷи наҳор. *Румӣ*

ИЛОҶПАЗИР علاج پذیر қобили муолиҷа, чорашаванда.

ИЛСОҚ *а.* التصاق часпониш, часпонидан; пайваст кардан.

ИЛТИБОС *а.* التباس печдарпечӣ, дарҳам-барҳамӣ, номафҳумӣ.

Гуфт: Он таъвил бошад ё қиёс?
Дар сареҳи амр кам ҷӯ илтибос! *Румӣ*

Дар тавозӯъ ва ҳилм тарафи ифрот мултабис шавад ва тарафи тафрит, ки вуҷуди бувад, илтибос напазирад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

ИЛТИВО *а.* التواء печидашавӣ; ба ҳам печидан; печидагӣ, ҳамидагӣ.

ИЛТИЁМ *а.* التیام ба ҳам омада васл шудан (махсусан захм), сиҳат шудан, беҳбудӣ ёфтани захм; дурустшавӣ; *муқ.* **илтиҳом.**

Санге задаст пирӣ бар тоси умри ту,
К-он гаҳ ба ҳеҷ рӯй наёрад кас илтиём.
Носири Хисрав
Бандҳо бигсаста аст аз ҳам давоти фазлро,
Давлате бошад аҷаб, гар ёбад охир илтиём. *Ҷомӣ*

Султон пеш аз интизоми кор ва илтиёми ҳоли ӯ аз Ғазнин ба Балх омад. *«Равзат-ус-сафо»*

ИЛТИЗОЗ *а.* التذاذ лаззат бурдан, лаззат ёфтан; лаззат, маза, хушгуворӣ, хушӣ.

Толиби саодат он аст, ки талаби илтизоз кунад.
«Ахлоқи Носирӣ»

Ба тӯъмаҳое, ки мақбули хотир аст, илтизозе ҳосил мешавад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Аз таматтӯи илтизоз бартараф будан чӣ маънӣ дорад? *«Анвори Суҳайлӣ»*

ИЛТИЗОМ *а.* التزام **1.** ӯҳдадорӣ гирифтан, ба зиммаи худ гирифтани коре, бар худ лозим донистани чизе ё коре; кореро ё чизеро ба худ лозим шумурдан.

Дар ҷавоби модар сукут илтизом намуд.
«Равзат-ус-сафо»

Аз қилу қоли ҷузвию куллӣ дилам гирифт,
Соқӣ, биё ки дарди сар аст илтизоми баҳс.
Мушфиқӣ
Бо ҳама илтизоми меҳнати ӯ,
Хоҳиши музду нанги ҳиммати ӯ... *Бедил*

илтизоми хидмат лузуми ба хидмат машғул шудан.

Навишт, ки дар илтизоми хидмат ва таҳаррии марозии ӯ ҳеҷ дақиқае мӯҳмал нагузорад.
«Равзат-ус-сафо»

Дар ин сӯҳбату маҷлис таом ҳозир кунанд, боз илтизоми хидмати ин остона бар ӯ беҳтар бошад.
Аҳмади Дониш

2. *адш.* яке аз санъатҳои бадеӣ аст, ки шоир калима ва ё якчанд калимаро, зикраш лозим набошад ҳам, дар ҳар мисраъ ё дар ҳар байт такрор мекунад; ин санъатро эънот ва ё лозими моюлзам ҳам мегӯянд, чунон ки калимаҳои «санг» ва «сим» дар байтҳои зерин:

Эй нигори сангдил, эй лӯъбати симинъузор,
Дар дили ман меҳри ту чун сим дар санг устувор.
Сангдил ёрию симинбар нигоре, з-он ки ҳаст
Ҳамчу нақши симу санг андар дили ман пойдор.
Ман туро ҷӯям чу симу ту маро ронӣ ба санг,
Захми сангу аҳди сим аз туст гӯё ёдгор... *Сайфӣ*

ИЛТИМОС *а.* التماس **1.** дархостан, дархост, хоҳиш кардан.

Мо зи роҳ афтодагони волеҳу саргаштаем,
Аз валоят илтимоси раҳнамоӣ мекунем.
Салмони Соваҷӣ
В-аз он пас дар он пири ҳикматшинос
Рух оварду кард ин мурод илтимос. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* шафоат кардан, восита шудан барои афви гуноҳи касе.

Маро зи кушта шудан нест он замон парво,
Ки пеши ёр кунад ғайр илтимос маро.
Мухлиси Кошӣ

ИЛТИСОҚ *а.* التصاق ба ҳам часпидан, пайвастани чизе ба чизе, пайвастагӣ.

ИЛТИФОТ *а.* التفات таваҷҷӯҳ; эҳтиром, лутф.

Маро ба кори ҷаҳон ҳаргиз илтифот набуд,
Рухи ту дар назари ман чунин хушаш кардаст.
Ҳофиз

Ба ҳар кас дорад он чашм илтифоте,
Ба ҳоли мо чаро беилтифот аст? *Ҷомӣ*

Амир Исмоил илтифот накард, амир Наср дигар бора лашкарҳо ҷамъ кард. *«Таърихи Наршахӣ»*

ИЛТИҚО *а.* التقاء рӯ ба рӯ омадан, мулоқот кардан.

Баъд аз илтиқои фариқайн ҷанге сахт иттифоқ афтод. *«Равзат-ус-сафо»*

Иҷтимои моҳ буд имрӯзу истиқболи бахт,
Қ-уфтод ин зарраро бо чун ту хуршед илтиқо.
Хоқонӣ

ИЛТИҚОМ *а.* التقام фурӯ бурдан, ҳамчун як луқма якбора фурӯ бурдан, балъидан.

Даъват кардани Сулаймон махлуқотро ва илтиқоми доббаи баҳрӣ он ҳама матъумотро [хӯрок, ҳоро]... *«Равзат-ус-сафо»*

ИЛТИҚОТ *а.* التقاط ёфта чидан, барчидан.

Исботи номи ӯ бар шеваи мурувват лозим афтод, ин чанд байт аз девонаш ба илтиқот даромад.
«Хизонаи омира»

ИЛТИҲОБ *а.* التهاب **1.** афрӯхта шудани оташ; сӯзиш, гармӣ, шӯълаварӣ; **2.** *маҷ.* асабонӣ шудан, оташин шудан, ғазабнок шудан.

Оҳани пӯлод бо азмат надорад мӯҳкамӣ,
Озари хурдод бо хашмат надорад илтиҳоб. *Муиззӣ*

Туро кай бувад чун чароғ илтиҳоб,
Ки аз худ пурӣ ҳамчу қандил аз об. *Саъдӣ*

Оташи ғайрати ӯ дар илтиҳоб омад.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

◊ **илтиҳоби гирдоб** шиддати ҳаракати гирдоб.

[Киштӣ]... дар илтиҳоби гирдоб тоб наёвард.
Аҳмади Дониш

ИЛТИҲОМ *а.* التحام пайвастагӣ, беҳбудии захм; *муқ.* **илтиём.**

... Боз мӯҳтоҷ шавад ба инботи лаҳм ва илтиҳоми шақ. *«Равзат-ус-сафо»*

ИЛТИҲОҚ *а.* التحاق пайвастагӣ, ба ҳам расидан, мулҳақ шудан; *муқ.* **илҳоқ.**

Аз илтиқое, ки дар охири калимае ба илтиҳоқи калимаи дигар ҳодис мешавад, баҳс дар наҳв ҳам мекунанд. *«Хизонаи омира»*

ИЛТИҶО *а.* التجا паноҳ бурдан, паноҳ хостан; паноҳхоҳӣ, ҳимояталабӣ.

Замона боз ба пирона сар ҷавон з-он шуд,
Ки илтиҷо ба чунин давлати ҷавон овард.
Убайди Зоконӣ

Яке аз вузаро гуфт: Лоиқи қадри баланди подшоҳон набошад ба хонаи деҳқоне ракик илтиҷо кардан. *Саъдӣ*

Ин ҳадис, эй боғбон, аз ман бигӯ дар гӯши гул:
Раҳм мебояд кунун дар илтиҷои андалеб. *Туғрал*

ИЛТИҶОҶ *а.* التجاج **1.** ҷӯшу хурӯши дарьё ё баҳр, мавҷ задани дарьё ё баҳр; **2.** *маҷ.* ситеза кардан, якравӣ кардан.

ИЛФ *а.* الف **1.** дӯст; **2.** унс, хӯ гирифтан; **илф гирифтан** унс ва улфат гирифтан, хӯ гирифтан, омезгор шудан.

Чун Димна аз ин сухан фориғ шуд, эъҷоби шер бад-ӯ зиёдат гашт ва ҷавобҳои некӯ ва саноҳои бисьёр фармуд ва бо ӯ илфе тамом гирифт.
«Калила ва Димна»

илф додан одат кунондан, хӯ гирондан, улфат гирондан.

Баъд аз он илф дод бо пистон,
Рӯзу шаб пеши ту ду чашма равон. *Саной*

Лутфи ҳаҷ ин шеррову гӯрро
Илф додаст ин ду зидди дурро. *Румӣ*

ИЛҒОР *т.* ايلغار||الغار ҳуҷум, ҳамла, тохтутоз.

Бо лашкари ҷаррор илғор карда, ба ҷониби Нишопур раҳли иқомат андохт. *«Равзат-ус-сафо»*

ИЛҚО *а.* القا **1.** афкандан, андохтан.

Баъд аз машварат илқои ӯро дар чоҳи меҳнату бало издиёди иззу ҷоҳи хеш пиндоштанд.
«Равзат-ус-сафо»

2. ёддиҳӣ, маслиҳатдиҳӣ; насиҳат, панд, маслиҳат; чизеро дар фикри касе ҷой гирондан, талқин.

Ӯ хост, ки ба илқо он балия аз худ дафъ кунад.
«Равзат-ус-сафо»

Ва амсоли офоқӣ ва анфусӣ дар нафс илқо мекунад. *Аҳмади Дониш*

илқои шубҳа касеро ба шубҳа андохтан, бадгумон кардан; **илқо кардан** (*ё* **фармудан**) расонидан; фаҳмонидан; гуфтан, таблиғ кардан.

Бариде омад аз даргоҳи фағфур,
Ба шуғли банда илқо кард маншур. *Низомӣ*

Рӯҳуллоҳ дар он боб калимае илқо фармуд.
«Равзат-ус-сафо»

ИЛҲОД *а.* الحاد аз дин баргаштан, бединӣ, мулҳидӣ; сарпечӣ кардан аз фармон, махсусан аз фармони динӣ.

Вақти он шуд, ки азми кор кунем,
Расми илҳод ошкор кунем. *Убайди Зоконӣ*

ИЛҲОМ *а.* الهام талқин ва ангезиш дар бораи коре, ки мувофиқи эътиқоди динӣ гӯё аз тарафи худо ба дили касе андохта мешавад.

Зи илҳоми адлам кунад баҳраманд,
Наяфтад ба ҷуз адл ҳеҷам писанд. *Ҷомӣ*

Агар... китоби ваҳӣ ва илҳом бад-он нотиқ бувад, ба ҳамон тамассук ва эътиқод бояд кард.
Аҳмади Дониш

ИЛҲОН *а.* الحان хониш, нағмасарой ва хушхонӣ.

Бишкуфад беду ба илҳони тараб фохтаро
Сурати кому забон гардаду минқор шавад.
Мушфиқӣ

ИЛҲОҚ *а.* الحاق чизеро ба охири чизе пайвастан, илова кардан, ҳамроҳ кардан; ҳамроҳ шудан; *муқ.* **илтиҳоқ.**

Ва ин китоби «Калила ва Димна» шонздаҳ боб аст ва он асл, ки ҳиндувон кардаанд даҳ боб аст ва

он чӣ аз ҷиҳати порсиён бад-он илҳоқ афтодааст, шаш боб аст. «*Калила ва Димна*»

илҳоқ шудан мулҳақ шудан, ҳамроҳ шудан.

Ва қабл аз илҳоқ шудани Тошканд ба давлати Русия... муҳаррири сутур бинобар муҳимме дар ӯрдуи султонӣ буд. *Аҳмади Дониш*

ИЛҲОҲ *а.* الحاح дархост, илтимос, бо зорӣ дархост кардан, илтимоси боисрор ва илтиҷо.

Надод лаъли лабаш бӯсае ба сад талбис,
Наёфт коме аз ӯ дил ба сад ҳазор илҳоҳ. *Ҳофиз*

Падар чун мавҷи илҳоҳи писар дид,
Ҷаҳонсӯз оташе буд, об гардид. *Нозим*

Элчӣ ба илҳоҳ аз мутарҷим мепурсид, ки бо ман одоби маҷлис ва муҳоварати онро нек талқин кун. *Аҳмади Дониш*

илҳоҳ кардан (ё **намудан**) дархостан, илтимосу илтиҷо кардан.

Сабуктигин илҳоҳ мекард ва метарсонидашон ва кори Сомониён расида буд. «*Таърихи Байҳақӣ*»

Канизакон баъд аз он дар дасту пои ӯ афтоданд ва илҳоҳ карданд. *Авфӣ*

ИМДОД *а.* امداد мадад, ёрӣ.

Бо имдоди эшон хотирнишон шуд, ки он муаммо ғалат аст. *Восифӣ*

Моро пешвое... бояд, то дар рӯзи дармондагӣ имдод намояд. «*Нигори дониш*»

Сад баҳор омад ба имдоди ману чун барги гул
Аз заифӣ такьясози бистарам аммо ҳанӯз. *Шоҳин*

ИМЕМ *а.* اميم *имолаи* **имом.**

Гуфт уммат: Машварат бо кӣ кунем?
Анбиё гуфтанд: Бо ақли имем. *Румӣ*

ИМЗО *а.* امضا **1.** гузаронидан, равон кардан, ҷорӣ кардан; иҷро кардан, иҷро.

Мард он касро тавон хонд, ки чун... дар имзои коре мусаммам гардад, нахуст даст аз ҷон бишӯяд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Ҷамъи дигар аз умаро... ба ҷиҳати имзои ин ният шабе нардбон бар боми масҷид... ниҳода боло омаданд. «*Таърихи Фаришта*»

ба имзо расонидан иҷро кардан, ба амал гузарондан.

Нияти хайре, ки карда будем, ба имзо бояд расонид. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

2. нишон, аломат, ки дар зер ва ё пушти мактуб, фармон ё ҳуҷҷати дигаре барои иҷро гузошта мешавад.

ИМКОН *а.* امكان **1.** тавоноӣ, қудрат; имконият.

Чу ёфт мӯи ту дар кӯи дилбарӣ имкон,
Чу ёфт рӯи ту дар роҳи ошиқӣ тамкин... *Анварӣ*

Ба қатли ман бароте дорад аз мушк
Рухат, к-аз вай на имкони наҷот аст. *Ҷомӣ*

Барои ҳосили имкон ғурури мову ман то кай,
Агар бишкастӣ нафси худ, шикан тарфи кулоҳ он ҷо! *Туғрал*

ба қадри имкон то андозае, ки мумкин аст.

... Ва аз хафовоти халқ ба қадри имкон таҷовуз накунад. *Аҳмади Дониш*

2. *фалс.* ғайри зарурӣ будани чизе, ҳолате, ки будан ва ё набудани чизе зарурӣ набошад.

ИМКОНИЯТ *а.* امكانيت имкон, шароити мусоид барои коре, мумкин будани кор.

ИМЛО *а.* املاء **1.** пур кардан; **2.** навишта пур кардан; **3.** ба касе гуфта нависондан; **имло кардан** а) навишта пур кардан.

Зи дил маҷмӯае ҳар рӯз имло метавон кардан,
Аз ин як қатра хун сад нома иншо метавон кардан. *Соиб*

б) ба касе гуфта нависондан.

Ин панднома амир Сабуктигин имло кард ва Абулфатҳи Бустӣ ба хатти худ набишт. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ИМЛОҚ *а.* املاق фақр, қашшоқӣ; бечизӣ, фақирӣ, муфлисӣ.

На бими қисмати ҷавру на хавфи назли нузул,
На бими ҳайбати ифлосу ниқмати имлоқ. *Ломеӣ*

ИММОМА *а.* عمامه *ниг.* **имома.**

ИМО *а.* ايما **1.** ишора, нишон додан бо ангушт, ҳаракати сар, чашму абрӯ ва ғ.

Ғайри нутқу ғайри имову сиҷил
Сад ҳазорон тарҷумон хезад зи дил. *Румӣ*

Надонист, к-он оҳуи шергир
Ба имои оҳу кунад сайди шер... *Шоҳин*

То субҳ дамид, ба имову ишора маълум мекардам, ки моро роҳ бидеҳ, то ба манзили худ мурооҷаат кунам. *Аҳмади Дониш*

имо кардан ишора кардан, ишора карда фаҳмондан.

Элчӣ гуфт: Ғӯзаи абрешимро мехоҳӣ? Ман имо кардам, ки на, ғӯзаи пахтаро мехоҳад. *Аҳмади Дониш*

2. *маҷ.* киноя, рамз.

Эрондухт ҷавоб дод, ки миёни ману малик итобе рафтааст ва ба киноягу имо сухане чанд гуфта шуда. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Вагар мегӯяд аз дида, бигӯяд рамзи пӯшида,
Агар дорад талабдоре, бидонӣ нуктаву имо. *Шамси Табрезӣ*

ИМОД *а.* عماد чизе, ки ба он такья мекунанд, такьягоҳ, сутун.

В-ар зи қаҳр ӯ бар дилат мӯҳре занад,
Дар имоди ҷаҳл монӣ то абад. *Шоҳидӣ*

Гули ҳадиқаи дониш, ниҳоли боғи камол,
Имоди қасри фазоил, мадори сабру қарор. *Васлӣ*

ИМОЛА *а.* اماله **1.** майлон додан, моил гардонидан чизеро ба поён ба сӯи чизе; **2.** *грам.* дар вақти хондан ва навиштан табдили ҳарфи **-о** ба ҳарфи**-е(-и)**, махсусан дар шеър, ки бештар дар калимаҳои арабӣ воқеъ мешавад, мас. 'китоб — китеб', 'рикоб — рикеб', 'силоҳ — силеҳ' ва ғ.; **3.** *тиб.* ба воситаи олати махсус ба рӯдаҳо фиристодани дору, ҳуқна.

ИМОМ *а.* امام **1.** пешво, пешрав, роҳбар.

Қиро Рӯдакӣ гуфта бошад мадеҳ,
Имоми фунуну суханвар бувад. *Рӯдакӣ*

2. *д.* касе, ки дар вақти намоз намозхонҳо ба вай иқтидо ва пайравӣ мекунанд; пешвои дин; **имоми ҷамоат** муллое, ки дар пешгоҳи намозгоҳ меистад ва дар вақти намоз дигарон ба вай иқтидо мекунанд.

Агар имоми ҷамоат талаб кунад имрӯз,
Хабар диҳед, ки Ҳофиз ба май таҳорат кард.
Ҳофиз

Асбоби сафари амирзода мураттаб аст, илло як мирзо ва имоми ҷамоат. *Аҳмади Дониш*

ИМОМА||ИММОМА||АМОМА||АММОМА *а.* عمامه салла, дастор.

Ҷомаҳои хисравонӣ дар бараш,
Баста кофурӣ имома бар сараш. *Ҷомӣ*

З-он аст дин заиф, ки фармондеҳони шаҳр
Иммомаҳои хеш ба парвор бастаанд. *Соиб*

Аввал касе, ки бигрехт ва аммомаро аз сар ва сафҳа аз даст бияндохт, Яҳьёхоҷа охунд буда.
Аҳмади Дониш

◇ **амомаи ахзар** баргҳои сабзе, ки ғунчаро печонида гирифтаанд.

ИМОМАТ *а.* امامت пешвоӣ; роҳбарӣ, имомӣ.

Дар хирқа зан оташ, ки хами абруви соқӣ
Бар май шиканад гӯшаи меҳроби имомат. *Ҳофиз*

ИМОМИЯ *а.* امامیه *д.* мусулмононе, ки фақат ба дувоздаҳ *имом* (аз *Алӣ* сар карда) эътиқод доранд; пайравони дувоздаҳ имом, шииён.

ИМОН *а.* ایمان эътиқод, боварӣ ба чизе; эътиқод ба дин; дин, мазҳаб.

Дил аз нури имон гар огандаӣ,
Туро хомушӣ беҳ, ки ту бандаӣ. *Фирдавсӣ*

Бардорад, ар бихоҳад, зулфу рухаш ба як раҳ
Таркиби куфру имон, оини кешу мазҳаб. *Анварӣ*

имон овардан қабул кардани дини ислом, мусулмон шудан.

Ҳама душманони ӯро даст кӯтоҳ кард ва Тағшода ба дасти Қутайба имон оварда буд ва мулки Бухоро медошт. *«Таърихи Наршахӣ»*

ИМОРАТ I *а.* امارت амирӣ, фармонравоӣ; фармондеҳӣ, сардорӣ.

Имората шуаро бо ҳазор хилъати хуб
Ба эҳтимоми ту додаст шаҳриёр маро. *Муиззӣ*

Имората ҷуюш бар Чақарбек қарор гирифт.
«Равзат-ус-сафо»

Бояд донист, ки салтанат ва имората бе раият ва вилояту ҷамъият мутаҳаққиқ нашавад.
Аҳмади Дониш

ИМОРАТ II *а.* عمارت **1.** ободонӣ, обод кардан; хона барпо кардан.

Вайронии ду кавн дар ин раҳ имора аст,
Тарки фавоиди ҳама дар ишқ фоида(а)ст.
Шамси Табрезӣ

2. бино, хона.

Ва ба рӯзгор мардум гирд омаданд ва иморатҳо карданд ва мардум бисьёр шуданд.
«Таърихи Наршахӣ»

3. таъмир, дуруст кардан; **имора кардан** а) обод кардан; б) бино сохтан, хона сохтан, бино кардан.

Ба май иморати дил кун, ки ин ҷаҳони хароб
Бар он сар аст, ки аз хоки мо бисозад хишт.
Ҳофиз

в) таъмир кардан, дуруст кардан.

Туфайл он курсиро бихарид ва пинҳон ба хона бурд ва пок бишуст ва иморате некӯ бикард ва пеши Мухтор бурд. *«Таърихи Табарӣ»*

Маллоҳ гуфт: Киштиро халале ҳаст, яке аз шумо, ки зӯровартар аст, бояд ки бар ин сутун барравад ва хитоми киштӣ бигирад, то имора кунем.
Саъдӣ

ИМОРАТГАР عمارتگر касе, ки имора месозад, устои иморатсоз, меъмор; гилкор.

ИМОРОТ *а.* عمارات *ҷ.* **имора** II, 2.

Бино ва иморот, ки эшон кардаанд, ҳанӯз асари он ба аҳли рӯзгор мерасад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ИМОРӢ *а.* عماری *аслаш* **аморӣ.**

ИМОТАТ *а.* اماتت ба мавт расонидан, куштан, нобуд кардан.

Аз вай хавориқи одот чун эҳьё ва имотат ба зуҳур омада. *Ҷомӣ*

ИМРОР *а.* امرار мурур кунондан, гузаронидан; **имрори вақт** вақт гузарондан; **имрори маош** зиндагонӣ кардан, умр гузарондан.

ИМРӮЗ امروز ҳамин рӯз, ин рӯз, рӯзе, ки дар он вуҷуд дорем, рӯзи ҷорӣ.

Гулистон, ки имрӯз бошад ба бор,
Ту фардо чинӣ гул, наёяд ба кор. *Фирдавсӣ*

Эй ки имрӯз бар сари ганҷӣ,
Пои фардо-т бар думи мор аст. *Анварӣ*

◇ **имрӯз-фардо кардан** дафъулвақт кардан, бо ҳилаю ваъдаҳо касеро аз сар дур кардан.

Лабаш имрӯз-фардо мекунад дар бӯса доданҳо,
Намедонад зи хат чун душмани камфурсате дорад.
Соиб

ИМРӮЗИНА امروزینه имрӯза, имрӯзӣ; дар имрӯз.

Аз он маҳ нест имрӯзина ин ҷавр,
Ки дил бар дӯстон дерина дорад. *Хисрави Деҳлавӣ*

ИМСОК *а.* امساک **1.** худдорӣ варзидан дар таомхӯрӣ, парҳез кардан.

Ба сарфа сарф кун нақде, ки дорӣ,
Ки имсокат беҳ аз исрофкорӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

Озуқаву ваҷҳи маош омода доред ва онро ба тадбир ва имсок ва ҳикмат ба масриф расонед.
Аҳмади Дониш

2. хасисӣ, бахилӣ.

Мекунад таъсир бо фарзанд имсоки падар,
Мо абас чашми тамаъ бар оби ҷавҳар доштем.
Сайидо

3. нигоҳ доштан.

Табақаи аввал аз меъда ҷои ҷазб ва имсоки ғизост. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ИМСОЛ امسال ҳамин сол, ин сол, соли ҷорӣ.

Гашта ҳар имрӯзат аз дӣ мулкат афзун,
Бод чун имрӯзу дӣ имсолу порат! *Анварӣ*

ИМТИДОД *а.* امتداد кашидашавӣ, дарозшавӣ, дароз кашидан; тӯл, дарозӣ.

Таноби умри туро имтидод чунон бод,
Ки ҳасри он накунад фаҳм то ба рӯзи ҳисоб.
Убайди Зоконӣ

Қоф то Қоф имтидоди даври ӯ,
То ба пушти гову моҳӣ ғаври ӯ. *Ҷомӣ*

имтидод ёфтан кашол шудан, давом кардан; **имтидод пазируфтан** тӯл кашидан, дер давом кардан.

Яке аз дабирони муаттал, ки утлати ӯ имтидод пазируфта буд, нома набишт. *Авфӣ*

ИМТИЁЗ *а.* امتیاز **1.** ҷудо ва фарқ кардан чизеро аз чизе.

Имтиёзи сараву қалби ҷаҳон душвор аст,
Хоса вақте ки ба қаллоб расад саррофӣ. *Ҷомӣ*

имтиёз кардан (*ё* **сохтан**) ҷудо ва фарқ кардан чизеро аз чизе, фарқ гузоштан.

Дигаре аз фарти аблаҳӣ ва нодонӣ миёни суду зиён имтиёз накардӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Имтиёзе зи баду нек намесозад кас,
Рафта аз зоиқаҳо тафриқаи заҳру шакар. *Мулҳам*

2. бартар ва афзал шумурдан чизеро нисбат ба чизе; бартарӣ, афзалият.

Дар чашми покбин набувад расми имтиёз,
Дар офтоб сояи шоҳу гадо якест. *Соиб*

имтиёз бурдан *аз касе* касеро аз бартарӣ ва афзалият маҳрум кардан, касеро беқадр кардан.

Баски имрӯз имтиёз аз аҳли олам бурдаанд,
Заҳр агар дар ҷоми мо резанд, менӯшем мо.
Сайидо

имтиёз доштан бартарӣ доштан, афзал будан.

Дар ҳусни тақрир ва зеби таҳрир имтиёзи тамом дошт. *Садри Зиё*

имтиёз ёфтан бартарӣ пайдо кардан, болодаст шудан.

Домулло Ҳасан аз байни уламои он замон имтиёз ёфта, ба рутбаи охундӣ зинатафзо шуданд.
Садри Зиё

ИМТИЗОҶ *а.* امتزاج **1.** омехта шудани чизе бо чизи дигар, омезиш, ба ҳам омехта шудан.

Шуд набот аз имтизоҷи ин чаҳор,
Боз ҳайвон гашт инсон ошкор. *Шоҳидӣ*

Ҷону дил имтизоҷи обу гил аст,
Обу гил нест, ҷумла ҷону дил аст. *Бедил*

2. наздикӣ, ҳамнишинӣ, ҳамсӯҳбатӣ.

Гаҳи эҳтиёҷ аст баҳри сахо,
Гаҳи имтизоҷ аст хони вафо. *Садри Зиё*

имтизоҷи зан наздикӣ ва мубошират бо зан.

Агар баъд аз ӯ [амир] ҳар киро майл ба издивоҷу имтизоҷи зан афтад, бояд ки дар ин давлатсаро эълон кунад. *Аҳмади Дониш*

ИМТИЛО *а.* امتلاء **1.** сер шудан, пур шудан, бисьёр сер шудан.

Оғози хӯрдан карда, то ба сарҳадди имтило нарасид, инон бознакашид. *«Анвори Суҳайлӣ»*

имтило доштан пур будани шикам, бисьёр сер будан; **имтило задан** аз пурхӯрӣ нороҳатии меъда пайдо кардан, ҳайза задан.

Ба қатли сад аҷал навъе сало зад,
Ки ҷон аз барқи ханҷар имтило зад. *Зулолӣ*

2. пурӣ, бисьёрӣ; **имтилои хилоф** пурии хилоф; *кинояаз* бисьёрии ҷанг ва ҷӯшу хурӯши он.

Гирифт аз тапиши теғу з-имтилои хилоф
Дили замин хафақону дами замона фавоқ. *Хоқонӣ*

имтилои ғусса пурғуссагӣ.

Ҳар шаб аз имтилои ғусса кунад
Хуни дил бар канори мағриб қай. *Заҳири Форьёбӣ*

ИМТИНОН *а.* امتنان **1.** миннат доштан, миннатдорӣ.

Навиштанист, агар имтинон ва гар гила аст,
Дар он қабола, ки бо дӯстон кунанд ирсол.
Шоҳин

2. лутфу марҳамат ва бахшиш.

Ҳеҷ кас аз кибори умарои Хуросон ва маорифи давлат намонд, ки маҳзузи эҳсон ва мамнуни имтинони ӯ нашуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИМТИНОЪ *а.* امتناع қабул накардан, рад кардан; нахостан, худдорӣ кардан.

Ба фарқаш зи иззу қаноат қиноъ,
Зи фармони ҳирсаш сари имтиноъ. *Ҷомӣ*

имтиноъ кардан (*ё* **намудан**) рад кардан, нахостан, худдорӣ кардан аз чизе.

Аммо Гавҳаршод-бегим имтиноъ менамуд, ки Султон Муҳаммад ҷавоне мутаҳаввир аст, мабодо саркашӣ кунад. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Ақли дурбин аз қабули он имтиноъ кунад.
Аҳмади Дониш

ИМТИСОЛ *а.* امتثال итоат кардан, фармон бурдан; итоат, фармонбардорӣ.

В-аз паи имтисоли фармонаш
Дидаи чарх бар сари роҳ аст. *Заҳири Форьёбӣ*

Ман имтисоли ишораи амир намуда, фардо азимат хоҳам кард. *«Равзат-ус-сафо»*

ИМТИҲОН I *а.* امتحان озмудан, санҷидан, таҷриба кардан; озмоиш, санҷиш.

ИМТИҲОН II *а.* امتهان хорӣ; хор ва беэътибор пиндоштан касеро.

Бишмаранд он зулмҳову имтиҳон,
К-аз Язиду Шимр дид он хонадон. *Румӣ*

ИМШАБ امشب ин шаб, ҳамин шаб.

Надонам ҳоли Юсуф чист имшаб,
Кафили хидмати ӯ кист имшаб. *Ҷомӣ*

ИМЪОН *а.* امعان тезназарӣ, диққат ва амиқравӣ дар коре.

Намуданд охир чунин бенифоқ
Ба имъону рою назар иттифоқ. *Шодӣ*

имъони назар бо диққат назар кардан, дурандешӣ кардан; назари чуқур.

Имъони назар дар тартиби китоб маслаҳат дидам. *Саъдӣ*

Намруд имъони назар ба ҷой овард.
«Равзат-ус-сафо»

ИМҲОЛ *а.* امهال мӯҳлат додан, ба таъхир андохтан, фурсат додан.

Хоҷаро дуаспа бозгардонед, ки... аз маҷории аҳвол бе имҳол хабар фиристад. *«Равзат-ус-сафо»*

Ғоят он, ки ин имҳол мавқуфи вақти онон аст. *Аҳмади Дониш*

имҳол фармудан мӯҳлат додан.

[Вазири Қайқубод] илтимос кард, то хуруҷи Хуршоҳро як сол имҳол фармояд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ИМҲОҚ *а.* امحاق **1.** зоеъ ва нопадид гардонидан; **хати имҳоқ** хати бутлон, хати ботилгардонӣ.

Фикраташ нусхаи вуҷуд омад,
Рози гардун дар ӯ хати имҳоқ. *Анварӣ*

2. кам шудани моҳ.

ИН I این *ҷонишини ишорат* **1.** кас ва ё чизи наздикро ишора мекунад, мас. *'ин одам', 'ин китоб'*; *муқобили* **он I**, 2; **2.** як ва ё якчанд предмет ва матлаби маълумеро, ки пеш зикр ёфта буд, ишора мекунад ва дар ин маврид барои такрор нашудани он предмет ва матлаб ба кор бурда мешавад.

Се поси ту гӯш асту чашму забон,
Қ-аз инат расад неку бад бегумон. *Фирдавсӣ*
Малик шармгин дар ҳашам бингарист,
Ки савдои ин бар ман аз баҳри чист. *Саъдӣ*

ИН II *а.* عین *ҷ.* **айно.**

Ҳар, к-ӯ ба шумо тани гузин аст,
Чи деви дусар, чи ҳури ин аст. *Шоҳин*

ИНАБ *а.* عنب ангур.

Агар мухолифи ту раз нишонад андар боғ,
Ба вақти бор ано бар диҳад ба ҷои инаб. *Фаррухӣ*

ИНАК اینک **1.** ана, мана, нигоҳ кун; ин тавр.

Инак ин ҷони ситамдида, ки мехост дилат,
Инак ин дил, ки ба ҷон металабидӣ аз мо. *Ҳилолӣ*
Аҳли замон агарчи асири замонаанд,
Инак замона бо ҳама шавкат асири ту. *Заҳири Форьёбӣ*

2. акнун, ҳоло.

Биё инак нигаҳ кун Рӯдакиро,
Агар беҷон равон хоҳӣ танеро. *Рӯдакӣ*

ИНБИСОТ *а.* انبساط **1.** кушодашавӣ, паҳншавӣ; **2.** *маҷ.* густохӣ, густох шудан.

Бодшоҳо, банда дар ҳазрат ба расми арзадошт
Инбисоте менамояд бар умеди раҳматат. *Салмони Соваҷӣ*

3. *маҷ.* бетакаллуфӣ, хушсӯҳбатӣ.

Дарвеше қавиҳиммат... тариқаи ихтилот ва собиқаи инбисот дошт. *Ҷомӣ*

Ба ҳамсоягон ихтилоташ будӣ,
Ба неку ба бад инбисоташ будӣ. *Савдо*

4. *маҷ.* шодӣ ва хушӣ.

Хайма дар арсаи нишот задем,
Бар замин пои инбисот задем. *Мушфиқӣ*

Ба воситаи қаҳқаҳи ту инбисоте дар дили ман падид омад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

инбисот доштан шоду хурсанд будан, хушсӯҳбатӣ кардан.

Андар ин маҷлис Муиззӣ гарчи дорад инбисот,
Шарм дорад гоҳ-гоҳ, азбаски ибром оварад. *Муиззӣ*

ИНДАЛМУТОЛАБА *а.* عندالمطالبه дар вақти талаб кардан.

Яке аз узамои банӣ-Исроил ҷавоҳире қиматӣ ба амине супорида буд, индалмутолаба мункир шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИНДАЛҲОҶАТ *а.* عندالحاجت дар вақти эҳтиёҷ, дар вақти зарурат.

Панҷ-шаш адад заврақча ... ба даруни киштӣ дароварда буд, то магар индалҳоҷат ба кор ояд. *Аҳмади Дониш*

ИНДИРОС *а.* اندراس **1.** кӯҳна шудан; кӯҳнагӣ.

Аз он ҷо ба боғи Мансурия омаданд, ки Арғун-оқо баъд аз индирос иморати он фармуда буд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

На манзил, ки дар ғояти индирос,
На ҷои асосу на ҷои палос. *Савдо*

2. *маҷ.* беэътибор шудан.

Дар замони давлати он бедавлат русуми шариат индирос ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

ИНДИРОҶ *а.* اندراج дарҷ шудан, дохил шудан.

ИНЗИВО *а.* انزوا гӯшагирӣ, гӯшанишинӣ, хонанишинӣ, канораҷӯӣ аз мардум.

Рӯй ба истиғфор овард ва инзиво ихтиёр кард. *Авфӣ*

На барги он ки тавонад мулозамат кардан,
На созу олату асбоби инзиво дорад. *Убайди Зоконӣ*

инзиво гирифтан гӯшанишин шудан; пинҳон шудан.

Саҳрои давлати ту хушу сабзу хуррам аст,
Натвон гирифт беҳуда дар хона инзиво. *Муиззӣ*
Ноҳид мӯй канду Зуҳал рӯ сиёҳ кард,
Баҳром ғарқи хун шуду Тир инзиво гирифт. *Савдо*

инзиво ҷустан гӯшанишинӣ ихтиёр кардан.

ИНЗИМОМ *а.* انضمام пайвастани чизе ба чизе; зам шудан, мулҳақ шудан, илова шудан; **ба инзимоми** ... ба иловаи ..., ба заммӣ ...; **инзимом пазируфтан** илова шудан; ба ҳам пайвастан.

ИНЗИҶОР *а.* انزجار дилзада шудан, озурда шудан; безорӣ доштан, безор шудан.

ИНЗОЛ *а.* انزال **1.** чизеро аз боло поин овардан, нузул кунондан, фурӯ фиристодан; **2.** фурӯ рехтани оби сафедаи насл (аз инсон ва ғайри инсон).

ИНЗОР *а.* انذار **1.** панду насиҳат кардан, огоҳ кардан.

Ҳикоёт ва ахбори мулуки гузашта бо вай бигӯянд ва танбеҳу инзор кунанд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

2. тарсонидан, бим додан.

Ӯро ба тахвиф ва инзор талаб доштанд, иҷобат нанамуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ИНКИСОР *а.* انکسار **1.** шикаста шудан; шикастагӣ.

Ман ин сухан мешунидам ва асари заъфу инкисор ва далели ҳайрату инҳизол дар хештан медидам. *«Калила ва Димна»*

Ҷумла устодон паи изҳори кор
Нестӣ ҷӯянду ҷои инкисор. *Румӣ*

2. *маҷ.* фурӯтанӣ, тавозӯъ, хоксорӣ.

Пеши дурҷи ҷавҳарафшонат лабу санг омада,
Мекунад изҳори аҷзу инкисор ангуштарин. *Восифӣ*

ИНКИШОФ *а.* انکشاف кашф шудан, ошкор шудан, падидор шудан.

Таваҷҷӯҳи том ба инкишофи дақоиқи оламӣ зулмат накунад. *Аҳмади Дониш*

ИНКОР *а.* انکار рад кардан, эътироф накардан, қабул накардан; *муқобили* **эътироф.**

Ба дӯстии ӯ иқрор намудам ва забони инкор кӯтоҳ гардонидам. *Авфӣ*

Чун маҷоли инкор набуд, лахте ба луҷҷаи андеша фурӯ рафтанд. *Аҳмади Дониш*

ИННИН *а.* عنین шахсе, ки аз қуввати мардӣ маҳрум аст; ҳез.

Азизи Миср, ки Юсуфро бихарид..., иннин буд, ӯро фарзанд набуд. *«Таърихи Табарӣ»*

Зулайхо ҳаргиз мард надида буд, зеро ки шавҳараш иннин буд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ИНО *а.* انا зарф, ованд.

Ту худро гумон бурдаӣ пурхирад,
Иное, ки пур шуд, дигар чун барад?! *Саъдӣ*

ИНОБА||ИНОБАТ *а.* انابه||انابت тавба кардан, бозгаштан аз чизе, даст кашидан аз гуноҳ; тавба, зорӣ; пушаймонӣ.

Пас деҳқон ба тавбаву инобат иштиғол намуд ва назр кард, ки дигар мол захира нанаҳад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Он вақт тавбаву инобат суд надорад. *Садри Зиё*

инобат кардан тавба кардан.

Ва чун ба зулму ҷаври қоҳири аввал тавба ва инобат накунанд, қоҳири дуйӯмро бар сари мулк бинишонад. *Аҳмади Дониш*

ИНОД *а.* عناد ситеза кардан; саркашӣ, гарданшахӣ; лаҷоҷат.

Қай шудӣ пеши ғоибу ҳозир
Инқиёду иноди ӯ зоҳир. *Ҷомӣ*

инод варзидан саркашӣ кардан.

Чун медонед, ки ҳақ бо ин тараф аст, инод наварзед ва худро дар маърази ҳалок наяндозед. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

◇ **бе инод** бе баҳсу ҷидол; бе кашмакаш; бе шакку шубҳа.

Қисмату бахт аст, бирав, бахт ҷӯй,
Бахт беҳ аз гуфт бувад бе инод. *Шамси Табрезӣ*

ИНОДПЕША عنادپیشه саркаш, гарданкаш, лаҷуҷ.

Дар ин сурат саррофони инодпеша асаре аз он зар нагузоштанд. *«Таърихи Фаришта»*

ИНОЁТ *а.* عنایات *ҷ.* **иноят.**

ИНОН *а.* عنان лаҷом, ҷилав, афсор.

Бигуфту ба гурзи гарон даст бурд,
Инон бораи тезтакро супурд. *Фирдавсӣ*

инон афкандан *бар чизе* асп тохтан ба сӯи чизе, ҷилави аспро барои давондан сар додан; бар тарафи чизе мутаваҷҷеҳ шудан.

Инон бар шаҳ афканд чолишкунон,
Ба сад хориаш рехт нолишкунон. *Низомӣ*

инон кушодан (ё **баркушодан**) лаҷомро сар дода асп давондан.

Чу гуфт ин сухан, дар рикоб истод,
Баровард бозу, инон баркушод. *Низомӣ*

◇ **инон барангехтан** тохтан; **якрикобӣ инон барангехтан** баробар тохтани саворон.

Инон якрикобӣ барангехтанд,
Дудастӣ ба теғ андар овехтанд. *Низомӣ*

инон барпечидан канора гирифтан, худро аз коре ё касе дур кардан.

Агар сулҳ хоҳад адӯ, сар мапеч,
В-агар ҷанг ҷӯяд, инон бармапеч. *Саъдӣ*

инон бартофтан *аз чизе* рӯй гардондан аз чизе.

Амир Барид салоҳ дар таваққуф надида, инон аз маърака бартофтанд. *«Таърихи Фаришта»*

инон бозкашидан оҳиста рафтан; кореро бо тааммул кардан.

Хуш он карашмаву ҷавлон, ки бар сарам аз ноз
Инони тавсани саркаш фиганду бозкашид. *Бобо Фиғонӣ*

инон бозпечидан рӯй гардонидан, баргаштан; истодан, таваққуф кардан.

Ман он гаҳ инон бозпечам зи роҳ,
Ки ё сар диҳам ё ситонам кулоҳ. *Низомӣ*

инон гарм кардан бо шитоби тамом роҳ рафтан, сахт шитофтан.

Танӯре чунин гарм, барбанд нон,
Раҳ-анҷомро гармтар кун инон. *Низомӣ*

инон гарон кардан истодан.

Дар сипаҳи ҷаҳл басе тохтӣ,
Акнун якчанд гарон кун инон. *Носири Хисрав*

инон гусастан саркашӣ кардан, беқайд шудан; **инон гусаста давондан** сахт ва бетартиб тозондан.

Дар ҳар тараф зи хайли ҳаводис камингаҳ аст,
З-он рӯ инон гусаста давонад савори умр. *Ҳофиз*

инон додан а) лаҷом сар додан; озим шудан, равона кардан, рондан (аспро).

Кунун чу сарви сиҳӣ ҳар куҷо, ки озодест,
Инони лаҳву тараб сӯи ҷӯйбор диҳад. *Заҳири Форьёбӣ*

Чу ӯ ҳам рахши ишратро инон дод,
Бад-ӯ ҳам чарх даври ҳамгинон дод. *Хисрави Деҳлавӣ*

Инон дод Хисрав сӯи хайли занг,
Ба рӯ хост бадхоҳи худро ба ҷанг. *Низомӣ*

б) ба ихтиёри касе додан.

Ҳамроҳи ман ба роҳи вафо ҳамдаме набуд,
Гирья инони худ ба мани номурод дод. *Мушфиқӣ*

инон доштан а) лаҷом гирифтан; б) ихтиёр доштан, соҳиби ихтиёр будан; дар даст доштан.

Дигаре дорад инонатро чу тифли найсавор,
Гарчи дар зоҳир инону ихтиёрат додаанд. *Соиб*

инон кашида рафтан а) оҳиста роҳ рафтан.

Инон кашида рав, эй подшоҳи кишвари ҳусн,
Ки нест ҳар сари роҳе, ки додхоҳе нест. *Ҳофиз*

б) нигоҳ доштан, боздоштан.

Ман низ раҳи салоҳ пӯям,
Ишқам чу инон кашад, чӣ гӯям. *Шоҳин*

в) равона шудан; майл кардан.

Марди ҳарис, агар ҳама олам бад-ӯ диҳӣ,
Ҳирсаш ба сӯи олами дигар инон кашад. *«Хористон»*

инон кашидан *аз касе* рӯй гардондан, дур шудан аз касе.

Не шамъи бахт хоҳам, не меҳри ҳамгинонро,
Хоҳам кашам ба як сӯ аз мардумон инонро. *Махфӣ*

инон печидан а) мутаваҷҷеҳ гаштан, равон шудан.

Инонро бипечид Гурдофарид,
Саманди сарафроз бар даж кашид. *Фирдавсӣ*

б) майл намудан, рӯ овардан, рағбат кардан.

Бипечид ҳар кас ба чизе инон,
Ба гурзу ба теғу ба тиру синон. *Фирдавсӣ*

в) баргаштан, рӯгардон шудан; дур шудан.

Инон напечам, агар мезанӣ ба шамшерам,
Сипар кунам сару дастат надорам аз фитрок. *Ҳофиз*

Қ-он рӯз, ки Навфали сипаҳдор
Печид инон зи азми пайкор... *Шоҳин*

инон сар додан а) барои тез давонидани асп озод гузоштани ҷилави он; б) азм кардан.

Рахши таҳқиқро инон сар дод,
Ҷустуҷӯро ба ҳар тараф сар дод. *Бедил*

инон супурдан ихтиёр додан.

Ба дасти ту бояд инонро супурд,
Зи ту — поймардӣ, зи мо — дастбурд. *Низомӣ*

инон тобидан (*ё* **тофтан**) оҷиз шудан.

Маликро ба вақти инон тофтан
Нашояд ба дуздӣ зафар ёфтан. *Низомӣ*

инон тофтан *аз чизе* рӯ гардондан аз чизе.

Нашояд туро ҷуз ба ту ёфтан,
Инон бояд аз ҳар даре тофтан. *Низомӣ*

Зи оини мотам инон тофтанд,
Ба тадбири таҷҳид биштофтанд. *Ҷомӣ*

инон хуш (*ё* **хаш**) **кардан** асп рондан (ба сӯе).

Ба ҳар манзиле, к-ӯ инон кард хаш,
Ҳамаш нузл бурданду ҳам пешкаш. *Низомӣ*

инон яла кардан *бар чизе киноя аз* майл бар чизе кардан, озими чизе шудан.

Тамошокунон рафт аз он марҳала,
Инон кард бар сайди саҳро яла. *Низомӣ*

инонро ҳаракат додан раҳсипор шудан, азимат кардан.

Дар ҳеҷ рикобе накунад пои кас ором
Он лаҳза, ки дастат ҳаракат дод инонро. *Анварӣ*

инон(*-и чизе*) **ҷустан** хоҳиш пайдо кардан, рағбат намудан ба чизе.

Инони бузургӣ ҳар он кас ки ҷуст,
Нухусташ бибояд ба хун даст шуст.*

инони азимат (ба ҷое) кардан қасди сафар (ба ҷонибе) намудан.

Убайдулло Баҳодурхон аз Шайбонихон мунҳазим гардида, инони азимат ба савби Ҳиндустон карда... *«Таърихи Сайидроқим»*

инони аспи *касеро* **гирифтан** барои изҳори ҳурмат дар вақти ташрифи касе ҷилави аспро ба даст гирифтан, то ки меҳмон озодона аз асп фуруд ояд.

Дарвеш берун омад ва инони аспи шоҳ бигирифт. *Хофӣ*

Малик Тоҷиддин Абулфазли Систонӣ инони аспи султонро бигирифт. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

инони ақл ба дасти гумон додан *киноя аз* тобеъ шудан ба шакку шубҳа.

Ёрон дуаспа озими мулки яқин шуданд,
То кай инони ақл ба дасти гумон диҳам. *Ҷомӣ*

инони *касе ё чизе* **гирифтан** а) пешгирӣ кардан, пеши касе ё чизеро гирифтан, монеъ шудан.

Чун сел бехудона суви баҳр меравем,
Огаҳ наем, дасти кӣ гирад инони мо. *Бедил*

Моро зи сайри кӯи ту монеъ кӣ мешавад,
Қай метавон инони насими сабо гирифт?! *Сайидо*

б) лаҷом нигоҳ дошта барои аз асп фаромадани касе ёрӣ додан; *киноя аз* хизмат кардан; изҳори эҳтиром намудан.

Даст агар надҳад, ки гирад кас инони он савор,
Бӯсае афтону хезон бар рикобе медиҳад. *Камоли Хуҷандӣ*

аз даст берун шудани инони ихтиёр бетоқат шудан; берун шудани умур ва ихтиёрот аз даст; **раҳо шудани инони сабурӣ** бетоқат шудан.

То зулфи ӯ ба боди сабо ошно шудааст,
Аз дасти дил инони сабурӣ раҳо шудаст. *Соиб*

инони хеш кашидан амалиёти худро маҳдуд кардан, нафси худро нигоҳ доштан.

Бар бодпои ишқ, ки ҳар кас савор шуд,
Бояд инони хеш бағоят кашида рафт. *Ибни Ямин*

аз даст шудани инони ҳуш беихтиёр шудан, бетоқат шудан.

Шатраба бонги ҳавлнок кард ва овозе чунон баровард, ки шерро аз ҷой бурд ва инони ҳуш аз дасти ӯ бишуд. *«Нигори дониш»*

инон аз рикоб нашинохтан тез тохтани асп; **инон ба чанги ағьёр додан** ихтиёрро ба дасти душман супурдан.

Ҳар лаҳза инон ба чанги ағьёр мадеҳ
Дар хилвати хос омро бор мадеҳ. *Ҷомӣ*

инон бар инон рафтан паҳлӯи якдигар рафтан, баробар рафтан; баробар будан.

Тарсам, ки рӯзи ҳашр инон бар инон равад
Тасбеҳи шайху хирқаи ринди шаробхор. *Ҳофиз*

инон дар инон овардан баробар рафтан, боҳам рафтан; мувофиқат кардан.

Ду хисрав инон дар инон оваранд,
Раҳи дӯстӣ дар миён оваранд. *Низомӣ*

инон дар инони осмон соидан сазовори ҳурмату иззат шудан, ба бузургию бузургворӣ ноил гардидан, ба ниҳояти шӯҳрату баланди расидан.

Бар замин асту ва лекин тавсани иқболи ӯ
Ҳар замон андар инони осмон соядн инон. *Муиззӣ*

инону рикеб судан саворӣ кардан.

Касе, к-ӯ бисояд инону рикеб,
Набояд, ки гирад ба хона шикеб. *Фирдавсӣ*

ИНОНГИР عنانگیر **1.** гирандаи лаҷоми аспи касе; **2.** *маҷ.* касе, ки ба рафтани каси дигар монеъ мешавад.

Чун шуд он рӯз ғам инонгираш,
Рағбат омад ба сӯи нахчираш. *Низомӣ*

ИНОНДОР عناندار савор, савори моҳир.

Инондор чун ӯ надидаст кас,
Ту гӯӣ, ки Соми савор асту бас. *Фирдавсӣ*

ИНОНКАШ عنانکش **1.** касе, *ки инони аспро* мекашад, чилавдор; **2.** *маҷ.* он кӣ ихтиёр дар дасти ӯст; раҳбар.

Шуъла барзад зи сина оташи ӯ,
Ҷониби Каъба шуд инонкаши ӯ. *Ҷомӣ*

3. он кӣ лаҷом кашида аспро нигоҳ медорад; **инонкаш кардан** *истодан, таваққуф* кардан.

[Муғулҳо] ... аз он ҷо кӯч фармуда, то канори Кеш инонкаш накарданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ИНОНПЕЧ عنان‌پیچ **1.** касе, ки инони аспро печонда мегардонад; **2.** *маҷ.* савори моҳир; касе, ки дар ҳунари саворӣ маҳорат дорад.

Инонпечу гурдафкану гурздор,
Чу ман кас набинад ба гетӣ савор. *Фирдавсӣ*

ИНОНТОБ عنانتاب **1.** касе, ки инонро метобад, мепечонад; **инонтоб шудан** *киноя аз* савор шудан.

Инонтоб шуд шоҳи фирӯзҷанг,
Миён баст бар хуни бадхоҳ танг. *Низомӣ*

2. сифати аспе, ки барои ба кор андохтани вай лаҷом кифоя аст ва ҳоҷати қамчин ва маҳмез надорад; аспи хушҷилав.

Равон кард рахши инонтобро,
Барангехт чун оташ он обро. *Низомӣ*

ИНОНТОЗ عنان‌تاز: **инонтоз кардан** саворӣ кардан.

Ҷарида ба ҳар сӯ инонтоз кун,
Ба хушьёрмағзӣ назар боз кун! *Низомӣ*

ИНОРА||ИНОРАТ *а.* اناره||انارت даргирондан, афрӯхтан, равшан кардан.

Инораи қанодил ва табхири бухур ... барои ӯ муфаввaз сохт. *«Равзат-ус-сафо»*

ИНОС *а.* اناث *ҷ.* **унсо; иносу зукур** а) модаву нар, модаҳо ва нарҳо; б) занон ва мардон.

Абвоби фисқу фуҷур ба рӯи иносу зукур мафтӯҳ гардад. *«Фатҳнома»*

ИНОЪ *а.* اناء *ниг.* **ино.**

ИНОЯТ *а.* عنایت мададгорӣ, дастгирӣ, ёрӣ; лутфу марҳамат, меҳрубонӣ, илтифот, таваҷҷӯҳ; **иноятi азалӣ** *д.* он чӣ аз азал бахшиш ва ато шудааст, худодод.

Аз таъсири инояти азалӣ ... дар асрори бутпарастӣ назар мекард. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Саҳл гардад бо иноятҳои ӯ ҳам дар замон,
Ҳар чӣ аз меҳнат ба рӯи мард айём оварад. *Муиззӣ*

Аҳвол дардмандии дил бениҳоят аст,
Ҳангоми дастгирию вакти иноят аст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

иноят кардан (ё **намудан**) мададгорӣ кардан; лутфу марҳамат кардан.

Чу султон иноят кунад бо бадон,
Куҷо монад осоиши бихрадон! *Саъдӣ*

Иноят намудан ба кори ғариб
Сари фазлу асли накӯмаҳзарист.*

ИНОЯТНОМА عنایتنامه нома ва паёми лутфу марҳамат.

Мекушоям захми шамшери туро пеши рақиб,
К-ин иноятномаам аз ҷониби ёр омадаст. *Мушфиқӣ*

ИНОҚ I *а.* عناق *ба оғӯш гирифтан, даст ба гардан* андохта аз рӯи муҳаббат вохӯрдӣ кардан.

Рӯзгори шодӣ омад, мутрибон бояд кунун,
Гоҳ нозу гоҳ розу гоҳ бӯсу гоҳ иноқ. *Манучеҳрӣ*

Гирья аз ҳиҷрон бувад ё аз фироқ,
Бо азизонам висол асту иноқ. *Румӣ*

ИНОҚ II *м.-т.* ایناق||اناق рутбаи ёздаҳӯм аз понздаҳ рутбаи олӣ дар Бухорои амирӣ, ки аз наздикони амир ҳисоб меёфт ва фармонҳои ӯро ба мансабдорҳо мерасонд.

Аҳмад ба ғоят маст буда ва ҳарчанд иноқон ба насиҳат гуфтаанд, ки лашкарҳои бисёр расид, боз мебояд гардид ..., илтифот нанамуда ва нашунида. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Абдулқодири иноқ аблаҳи баднажод буд. *Садри Зиё*

ИНС *а.* انس одамон, мардум, навъи башар.

Аз раҳе, ки инс аз он огоҳ нест,
З-он ки з-ин махсусу з-ин ашбоҳ нест. *Румӣ*

инсу ҷин олами инсон ва ҷин.

Шаҳриёри тан асту ӯ ҷон аст,
Инсу ҷин мар-варо ба фармон аст. *Саноӣ*

инсу ҷон(н) одамон ва ҷинҳо.

Ҳама бо доғи тоатат бошанд,
Ҳар кӣ нисбат ба инсу ҷон доранд. *Анварӣ*

ИНСИБОБ *а.* انصباب рехта шудани об ва моеоти дигар.

Назла аз инсибоби сард бувад,
З-ӯ ба батнуддимоғ сард бувад. *Саноӣ*

ИНСИДОД *а.* انسداد баста шудан, банд гардидан, гирифтор шудан; **инсидоди тӯруқ** баста шудани роҳҳо.

Муқорини ин ҳол ба воситаи инсидоди туруқ дар Язд қаҳтии азиме рӯй намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

инсидоду инфитоҳ баста шудану кушода шудан.

ИНСИКОБ *а.* انسکاب рехта шудан, резиши об ва ғ.

Пушт чун пушти ятими бепадар дар инкисор,
Чашм чун чашми ғарибн навсафар дар инсикоб. *Муиззӣ*

ИНСИЛОХ *а.* انسلاخ **1.** берун омадани чизе аз чизе, мас. аз пӯст берун омадани мор; луч шудан; **2.** *маҷ.* гузашти вакт, тамом шудани рӯз ва моҳ.

ИНСИОД *а.* انصعاد баланд шудан, болоравӣ.

Табару чарх ва рӯин ва санги манҷаниқ ва фалохун чун адъияи мустаҷоба дар инсиод буд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИНСИРОМ *а.* انصرام бурида шудан, қатъ шудан, мунқатеъ шудан.

Султон Иброҳим ... аз ... касрати борандагӣ меҳнати бисёр кашида ва баъд аз инсиром ба канори шаҳр рафта. *«Таърихи Фаришта»*

ИНСИРОФ *а.* انصراف **1.** баргаштан, бозгаштан, мурочиат.

Ҳалокухон ба вакти инсироф аз Шом элчии муғулро бо чиҳил навкар ба рисолат ба Миср фиристод. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

рухсати (*ё* **иҷозати) инсироф** иҷозати гашта рафтан, рухсати бозгашт.

Ва чун шоҳ саҳроро аз чаранда ва ҳаворо аз парранда холӣ сохт, лашкариён иҷозати инсироф ёфтанд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Рӯзе ба азимати рухсати инсироф ба тарафи Туркистон ва Мовароуннаҳр назди саркор рафтам. *Аҳмади Дониш*

2. сарф кардан, харҷ кардан.

Падари шумо чандин нуқуд ва аҷнос дар хизона нигоҳ дошт ва ба тадриҷу мурур инсироф менамуд. *«Таърихи Фаришта»*

ИНСОН *а.* انسان **1.** одам, одамӣ, башар.

Чу инсон надонад ба ҷуз хӯрду хоб,
Қадомаш фазилат бувад бар давоб? *Саъдӣ*

2. *маҷ.* мардумаки чашм.

Мардуми чашмам ба хун оғушта шуд,
Аз куҷо он зулм бар инсон кунанд? *Ҳофиз*

ИНСОНИЯТ *а.* انسانیت башарият, навъи инсон, мардум, одамон.

Ҷавҳаре, ки шоистаи либоси инсоният шуда буд, чӣ навъ ӯро ба кисвати хар баранд. *Аҳмади Дониш*

ИНСОФ *а.* انصاف **1.** нисф кардан, ду тақсими баробар кардан, нима кардан бе каму зиёд; **2.** адлу дод ва росткорӣ кардан, ростӣ.

Баъди ҷаври дилбарон уммеди инсофе бувад,
Кошки ҷаври фалак чун ҷаври эшон бошаде. *Адиб Собир*

Саҳбо марде соҳиби ҳиммат ва инсоф буд. *Садри Зиё*

ба инсоф аз рӯи инсоф, мувофиқи инсоф, аз рӯи адолат.

Аз он баҳравартар дар офоқ кист,
Ки дар мулкронӣ ба инсоф зист? *Саъдӣ*

Дар кӯи вафои ту ба инсоф
Як дил ба ҳазор ҷон дареғ аст. *Анварӣ*

инсоф додан аз рӯи ҳақиқат ҳукм кардан, аз рӯи ҳақиқат гап задан.

Бас сабзаву гул дамид дар сояи абр,
Инсоф бидеҳ, ки хуш тамошогоҳ аст. *Заҳири Форьёбӣ*

инсоф кардан адолат кардан, мурувват намудан; **инсоф ситонидан** (*ё* **ситадан**) талаби адолат кардан; интиқом гирифтан.

Инсоф аз вакили дарьё хоҳамситад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

инсоф хостан адолат талаб кардан, раҳму мурувват хостан.

Дар ҷаҳон аз зулми мо инсоф хоҳ
В-аз фалак бедоди моро дод кун. *Адиб Собир*

ИНСОФҶӮ انصافجو касе, ки хоҳон ва ҷӯёи адолату инсоф бошад, додхоҳ.

Пас Сулаймон гуфт: Эй инсофҷӯ,
Доду инсоф аз кӣ меҳоҳӣ бигӯ! *Румӣ*

ИНСӢ *а.* انسی мансуб ба инс.

Дев чун оҷиз шавад аз ифтинон,
Истионат ҷӯяд ӯ аз инсиён. *Румӣ*

ИНТИБОҚ انطباق мувофиқ шудан, баробар шудан, ба якдигар мутобиқ шудан.

Дар авони интибоқу таквини мavодид мумтанеъ ва мустаҳил буд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИНТИБОҲ *а.* انتباه **1.** бедор шудан; бедорӣ; **2.** ҳушьёр шудан, огоҳ шудан; ҳушьёрӣ, огоҳӣ.

Ҳазор бор фитодам ба доми дидаву дил,
Ҳанӯз ҳеҷ намебошад интибоҳ маро. *Убайди Зоконӣ*

Хоҷаро аз ин ҳадис интибоҳе ҳосил шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИНТИВО *а.* انطوا бarҳам печидагӣ, печидан, навардида шудан.

Тамоми ҳақоиқи аъён бар сабили интивои илмӣ дар ҳақиқати ӯ мундариҷ ва мундамиҷ буд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ИНТИЗОМ *а.* انتظام **1.** тартиб ва низом, дуруст сохта шудан, ҷо ба ҷо будани корҳо, батартибӣ, ба тартиб даромадан.

Интизоми умури мо мушоҳада мекунад ва аз он кӯфтахотир мешавад. *Авфӣ*

Он ки гардун дар интизоми умур
То ки шогирди ӯст — устод аст. *Анварӣ*

2. ҷой гирифтан; **интизом ёфтан** ба қатори чизе даромадан, дохил шудан.

Тоҳир дар силки атабаи хилофат интизом ёфта мулозамат менамуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИНТИЗОР *а.* انتظار чашм ба роҳ будан; чашмдошт; умедворӣ, мунтазирӣ, нигаронӣ ба вуқӯи чизе.

Муддате дар ранҷи интизор ба сар бурдам. *Авфӣ*

интизор бурдан чашм ба роҳ будан, нигарон шудан.

Шогирдон ба мадраса омада, интизори қудуми ҳазрати устоз мебурданд. *Садри Зиё*

интизор доштан (*ё* **кашидан**) *ниг.* **интизор бурдан.**

ИНТИЗОРӢ انتظاری **1.** мансуб ба интизор; **2.** нигаронӣ, мунтазирӣ.

Ниҳодӣ рӯ ба роҳу ваъдаи боз омадан кардӣ
Маро аз интизорӣ дар азоб андохтӣ, рафтӣ. *Сайидо*

интизорӣ кашидан нигарон шудан, мунтазир шудан.

Ҳазрати эшон то вақти тайёр шудани таоми дубора хеле интизорӣ кашида, гурисна монда буданд. *Садри Зиё*

ИНТИЗОЪ *а.* انتزاع кашида баровардан, канда баровардан, аз ҷо берун овардан, баркандан; кашида гирифтан.

Мухолифон Фарғонаро аз Аҳмад интизоъ намуда буданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Шерхон валади Муҳаммадшоҳи Адлӣ бо чиҳил ҳазор савори афғон ба қасди интизои Ҷунпур аз оби Ганг бигузашт. *«Таърихи Фаришта»*

ИНТИКОС *а.* انتکاس сарнагун шудан; сарнагунӣ, вожгунӣ.

Табиат худ ӯро ба тариқи интикос ва инъикос рӯй ба самти асфал гардонад. *Насириддини Тӯсӣ*

ИНТИМО *а.* انتما ба касе нисбат ёфтани чизе; нисбат, тааллуқ.

Интимои халаф бар эшон аз ваҷҳи иффати волида собит гашт. *«Калила ва Димна»*

Аз эътидоли ҳавое, ки давлатат дорад,
Бодро чу набот интимои нашву намост. *Анварӣ*

интимо кардан мансуб шудан, нисбат додан.

Ба ҷуз ба хидмати ту банда интимо накунад,
Ба ҳар куҷо ки пижӯҳиш равад зи наслу нажод.
Камоли Исмоил

ИНТИМОС *а.* انطماس нопадид шудан, аз байн рафтан.

Баҳман ... дар инҳитоту интимоси он дудмон камари ҷидду иҷтиҳод бар миён устувор намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИНТИОШ *а.* انتعاش **1.** аз ҷо бархостан, баланд шудан; **2.** *маҷ.* аз бемори хестан, некӯ шудан, некӯҳол шудан; **3.** айшу нишот.

Чароғи интиошам гашт равшан,
Қашидам шӯъла чун оташ зи доман. *Нозим*

Асбоби маошу интиоши ӯро мувофиқи ҳоли ӯ мураттаб дорад. *Аҳмади Дониш*

интиош ёфтан ба айшу нишот расидан, шодиву хурсандӣ дидан.

Дигар аз сабабҳои тиби маош,
Ки ёбанд аз он ҷисму ҷон интиош... *Ҷомӣ*

ИНТИСОБ I *а.* انتساب нисбат доштан; нисбат, алоқа; хешӣ.

Осмон то домани маҳшар набудӣ пойдор,
Гар ба қадри ту набудӣ осмонро интисоб. *Муиззӣ*

интисоб доштан нисбат доштан, хеш будан.

Чӣ хуш будӣ, ки Азиз интисобе ба хонадони Иброҳим доштӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

интисоб кардан нисбат ёфтан; хешӣ ёфтан, хеш шудан.

Фалак ба хоки ҷаноби ту интисоб кунад,
Ки ин насаб ба ҳақиқат беҳини ансоб аст.
Заҳири Форьёбӣ

ИНТИСОБ II *а.* انتصاب насб карда шудан, барқарор шудан, чойгир шудан; **интисоб ёфтан** барқарор гардидан, шинонда шудан.

Хисрави хуршедчатр — он ки зи килку кафаш
Парчами шаб ёфт ранг, рояти субҳ — интисоб.
Хоқонӣ

ИНТИСОР *а.* انتصار **1.** нусрат ёфтан, пирӯзӣ ва ғалаба ёфтан; **2.** ёрӣ ва кӯмак додан.

Писари амалдори сипаҳсолори Самарқанд ба интисори мунтасир дар ҳаракат омад.
«Равзат-ус-сафо»

ИНТИСОФ *а.* انتصاف адлу дод, додгарӣ, додгирӣ.

Ҳофиз асири зулфи ту шуд, аз худо битарс,
В-аз интисофи Осафи ҷамиқтидор ҳам. *Ҳофиз*

Асари инсофу интисоф дар ӯ зоҳир шавад.
«Ахлоқи Ҷалолӣ»

ИНТИСОХ *а.* انتساخ **1.** нусха бардоштан; нусхабардорӣ; **2.** лағв кардан, бекор кардан; маҳв кардан, нобуд кардан.

Ба тамҳиди бисоти маъдалату инсоф ва ба интисохи русуми бидъату эътисоф пардохт.
«Равзат-ус-сафо»

ИНТИСОҚ *а.* انتساق назму низом пайдо кардан, мунтазам шудан, ба тартиб даромадан.

Интисоқи аъмолу интизоми ... эшон муттарид бошад. *«Равзат-ус-сафо»*

ИНТИСОҲ *а.* انتصاح насиҳат қабул кардан, ба насиҳат гӯш додан, андарз гирифтан.

Боз ситру покию зӯҳду салоҳ
Ӯ зи мо беҳ донад андар интисоҳ. *Румӣ*

ИНТИТОҲ *а.* انتطاح **1.** шох ба шох задан, сару шох задани гов, тагал ва ғ.; **2.** *маҷ.* дасту по задан, талош (дар обдонӣ ва шиноварӣ).

Дасту по сокин ба об-андар са(б)боҳ
Беҳ равад аз аъҷамӣ бо интитоҳ. *Румӣ*

ИНТИФО *а.* انطفا хомӯш ва кушта шудани чароғ ё оташ.

Интифои нойраи ин фитна ҷуз ба истеъмоли шамшери обдор муяссар нагардад. *«Равзат-ус-сафо»*

интифо ёфтан хомӯш шудан, фурӯ нишастан(-и оташ).

Оташи муҳаббати вай низ интифо ёфта, дил аз ӯ бардорад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

интифо пазируфтан *ниг.* **интифо ёфтан.**

Ва ба якборагӣ шӯълаи давлати оли Сомон интифо пазируфт. *«Равзат-ус-сафо»*

ИНТИФОЪ *а.* انتفاع нафъ гирифтан, фоида бурдан, суд бурдан; нафъ, фоида, суд; ҳосил.

Зоеътарини молҳо он аст, ки аз он интифоъ набошад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ва замин аз хасу хошоки монеаи заръ пок кунем, то қобили интифоъ ... гардад. *Аҳмади Дониш*

интифоъ гирифтан суд ёфтан, нафъ дидан.

Як рамаи уштур ӯро доданд, то аз насли он интифоъ гирад. *Авфӣ*

ИНТИХОБ *а.* انتخاب ҷудо карда гирифтан, баргузидан; писандидан, беҳтар донистан.

Амири сонӣ бозори сафоҳату балоҳат ва бехирадиро гарм намуда, ҷуз хӯрду хоб аз сафҳаи офоқ ҳеҷ чизро интихоб накард. *Аҳмади Дониш*

интихоб *аз* (*ё бар*) *касе, чизе* **будан** тарҷеҳ бар чизе, касе доштан, беҳтар аз чизе будан.

Хирқаи сӯфиёни азрақпӯш
Бар ҳазор атлас интихоби ман аст. *Анварӣ*

ИНТИШОР *а.* انتشار паҳн шудан, пароканда шудан, фош шудан; **интишор ёфтан** паҳн шудан; фош шудан, овоза шудан; **интишор кардан** паҳн кардан, пароканда кардан.

Саъдӣ чу ҳар нафас, ки баровард дар саҳар,
Чун субҳ дар басити замин интишор кард. *Саъдӣ*

ИНТИҚОЗ *а.* انتقاض **1.** шикастани аҳду паймон; **2.** шикаст ёфтан; хароб шудан.

Дар ҳаллу ақд ҳабли матин аст азми ту,
З-он ҳамчу риштаи абадаш интиқоз нест.
Заҳири Форьёбӣ

интиқоз ёфтан шикаст дидан, ба шикаст дучор омадан.

Шавкати оли Салҷук низ интиқоз ёбад.
«Равзат-ус-сафо»

ИНТИҚОЛ *а.* انتقال **1.** аз ҷое ба ҷое рафтан, кӯчидан, ҷой иваз кардан; аз ҷое ба ҷое нақл кардан.

Ҳар кас, ки чун сафина дар ин баҳри беканор
Пои сукун гирифт, сари интиқол ёфт. *Шоҳин*

интиқоли камият ба кайфият гузаштани миқдор ба сифат; **интиқоли мавзӯъ** табдили мавзӯъ, бадал кардани мавзӯъ.

Ва интиқоли мавзӯъ аз ҳар яке ба яке муҳол набувад. *Насириддини Тӯсӣ*

интиқол кардан ҷо иваз кардан, кӯчидан; гузаштан.

Ба қозигии Вобканд аз қазои тумани Варгонза интиқол кард. *Садри Зиё*

интиқол фармудан кӯчидан, ҷой иваз кардан.

Офтоб аз шаҳр ба шаҳр интиқол мефармуд.
«Анвори Суҳайлӣ»

2. *маҷ.* мурдан, вафот кардан.

ИНТИҚОЛОТ *а.* انتقالات *ҷ.* **интиқол** 1.

Юмкин, ки баъд аз он миёни варасаи он шахс муқосамае рафта ва ин амлок ба мубояат ба интиқолот ба мардуми мухталиф мунтақил шуда.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

ИНТИҚОМ *а.* انتقام қасд гирифтан аз касе, қасос.

Мардумозореро ҳикоят кунанд, ки санге бар солеҳе зад; дарвешро маҷоли интиқом набуд. *Саъдӣ*

...Ва теғи интиқом дар наём накунам.
Аҳмади Дониш

интиқом кашидан интиқом гирифтан, ниқор гирифтан.

Он туркро ба як-ду қадаҳ маст кун чунон,
К-аз гардиши замона кашад интиқоми мо. *Ҷомӣ*
Интиқомамро зи зулфаш мӯ ба мӯ хоҳам кашид,
Орзӯямро зи лаълаш сар ба сар хоҳам гирифт.
Фурӯғӣ

интиқом ҷустан интиқом хостан, ниқор талабидан; ниқор гирифтан.

Ҳар кӣ дар узлат бувад, аз вай наҷӯянд интиқом,
Интиқоми чарх бо ман сар ба сар дар узлат аст.
Адиб Собир

ИНТИҚОС *а.* انتقاص камшавӣ, косташавӣ.

Азлу насби ҳукком мӯҷиби интиқоси амвол ва ихтилоли аҳвол менамуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИНТИҚОШ *а.* انتقاش нақш бастан, нигошта шудан.

Қарор аз интиқоши гунаи дил
Бигирад дар ҳарими сурати гил.
Бадрии Кашмирӣ

интиқош пазируфтан нақш бастан, нақшбанд шудан.

Сурати ҳоли амири габрон бар саҳифаи замири амири соҳибқирон интиқош пазируфт.
«Равзат-ус-сафо»

ИНТИҲО *а.* انتها ба поён расидан, поён, охир; *муқобили* **ибтидо.**

Ва ибтидои ҳоли ӯ то интиҳо моро баргӯй.
«Таърихи Систон»

Ва ибтидову интиҳои онро ташхис кунад.
Аҳмади Дониш

ИНТИҲОЗ I *а.* انتهاز мунтазири фурсат будан; ғанимат шумурдани фурсат; фурсат ёфтан; **интиҳози фурсат бурдан** (*ё* **кардан, намудан**) фурсат поидан, мунтазири фурсат истодан.

Маҷдулмулк ... ба иттифоқи Садриддини Занҷонӣ интиҳози фурсате мекард. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Фиристодагон интиҳози фурсат намуда, шабе худро ба қалъа афканданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИНТИҲОЗ II *а.* انتهاض бархостан; баланд шудан.

Афтодагони садмати қаҳри туро дигар
То нафхи сур ҳам тамаи интиҳоз нест.
Заҳири Форьёбӣ

ИНТИҶОЪ *а.* انتجاع **1.** ба ҷустуҷӯи обу алаф рафтан; **2.** ба талаби некӯӣ ва манфиат шудан.

Ва ман аз Ҳирӣ бар сабили интиҷоъ бад-он ҳазрат пайвастам. *Низомии Арӯзӣ*

Ҳам охир набигрезад аз нақду ҷинс,
Ки мустағниям дорад аз интиҷоъ. *Хоқонӣ*

ИНФИКОК *а.* انفکاک аз ҳам ҷудо шудан, ҷудо шуда дур шудан; ҷудоӣ; озодӣ.

Ва илтизом бар авомир ва инфикок аз навоҳӣ бошад ба қадри вусъ ва имкон. *Аҳмади Дониш*

◇ **инфикоки рақаба** озод шудани ғулом аз ғуломӣ.

ИНФИОЛ *а.* انفعال **1.** асари чизеро пазируфтан, ба худ гирифтан, таъсир гирифтан; **2.** шармандагӣ, хиҷолат, шарм, ҳаё.

Чу васфаш сарсарӣ кардан муҳол аст,
Ба диққат низ ҷои инфиол аст. *Нозим*
Савдо, хамӯш бош, ки гардун зи инфиол
Акнун туро ба ҷаҳлу ҷунун кард муттаҳам. *Савдо*

инфиол бурдан (*ё* **хӯрдан**) *шарм* кардан, дар хиҷолат мондан; **инфиол додан** шарм доронданн; шарманда кардан; **инфиол кашидан** (*ё* **доштан**) шарм кардан, хиҷолат кашидан.

Сикандар чу бишнид ин арзи ҳол,
Зи лашкар кашидан кашид инфиол. *Ҷомӣ*

инфиол хӯрдан *ниг.* **инфиол бурдан; 3.** ошуфтагӣ.

ИНФИОЛИЁТ *а.* انفعاليات *ниг.* **инфиолот.**

ИНФИОЛОТ *а.* انفعالات *ҷ.* **инфиол** 1.

Аввал кайфияти махсуса ба ҳавоси панҷгона ва онро инфиолиёт ва инфиолот хонанд.
Насириддини Тӯсӣ

ИНФИОЛӢ انفعالى мансуб ба инфиол; **қуввати инфиолӣ** қуввати таъсирпазир, қуввате ки қобили таъсир гирифтан аст.

Валекин ин ҷо ду қувват ба кор аст: яке қуввати феълӣ ва яке қуввати инфиолӣ. *Ибни Сино*

ИНФИРОД *а.* انفراد фард шудан, танҳо шудан; танҳоӣ, яккагӣ.

Аз даҳшати инфирод ва беёрӣ ба ғоят малул шуд.
«Анвори Суҳайлӣ»

ИНФИРОЗ *а.* انفراز ба хелҳо ҷудо шудан, навъ ба навъ шудан.

ИНФИСОЛ *а.* انفصال аз ҳам гусастан, аз ҳам ҷудо шудан; ҷудоӣ.

Аксро кай бошад аз нур инқитоъ,
Мавҷро чун бошад аз баҳр инфисол?! *Ҷомӣ*

Аҳди муҳаббате, ки дар миён овардаам, аз тааррузи инфисол масун хоҳад буд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

инфисол ҷустан ҷудоӣ ва дурӣ хостан; халосӣ талабидан.

Аз дасти ғам инфисол меҷӯӣ, — нест,
Бо моҳи нав иттисол меҷӯӣ — нест,
Аз ҳуру парӣ висол меҷӯӣ, — нест,
Аз ҳар касе ту хисол меҷӯӣ, — нест. *Хоқонӣ*

ИНФИСОҲ *а.* انفساح **1.** кушодагӣ, вусъат; **2.** *маҷ.* хушӣ.

Мусо ... талоқати лисону ... инфисоҳи замир дархост намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИНФИТОР *а.* انفطار шикофта шудан, таркидан; таркиш.

Равшании ақлҳо аз фикратам,
Инфитори осмон аз фитратам. *Румӣ*

ИНФИТОҲ *а.* انفتاح кушода шудан, боз шудан, во шудан.

... Ба дари ғор расида, осори инсидоду инфитоҳ дид. *«Равзат-ус-сафо»*

ИНФИҶОР *а.* انفجار **1.** таркидан, таркиш.

Бад-ин сабаб иншиқоқ ва инфиҷори бисьёр дар табақаи ҳаҷар воқеъ шуда бошад. *Аҳмади Дониш*

2. равон шудан, ҷорӣ шудан, шикофта равон шудан, мас. об аз чашма, чирк аз пучак.

ИНФОЗ *а.* انفاذ иҷро кардан, ба ҷо овардан, иҷро кардани ҳукму фармон.

Аввал коре, ки Абубакр кард, инфози ҳукми расул буд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Вилояти Баҳруҷ бесоҳиб аст ..., он ҷоро дар тасарруф оваранд ва дар инфози ин нийят таъвиқу таъхир ба худ роҳ надиҳанд. *«Таърихи Фаришта»*

ИНФОҚ *а.* انفاق харҷ кардан, сарф кардан; нафақа додан, маош додан, бахшиш кардан; нафақа, бахшиш.

Агар тавфиқи эҳсоне ва маҷоли инфоқе бошад, бар он надомат шарт нест. *«Калила ва Димна»*

Рухсораи арӯси мулкро ба зевари инфоқ ... перостанд. *«Равзат-ус-сафо»*

инфоқ афтодан нафақа ва маош дода шудан; бахшиш карда шудан.

Бист ҳазор динор бар мурооти муаллифон ва мусаннифони китоб инфоқ афтода буд.
«Равзат-ус-сафо»

ИНХИДОЪ *а.* انخداع фиреб хӯрдан, фирефта шудан.

ИНХИЗОЛ *а.* انخذال худро бечора ва оҷиз дидан, бечора ва оҷиз шудан.

Асари заъфу инкисор ва далели ҳайрату инхизол дар хештан медидам. *«Калила ва Димна»*

ИНХИЛОЪ *а.* انخلاع барканда шудан; дур шудан, бар канор шудан.

ИНХИФОЗ *а.* انخفاض ба нишеб афтодан, ба пастӣ афтодан; нишебу пастӣ.

То офтоби давлати ту иртифоъ ёфт,
Қори мухолифони ту ҷуз инхифоз нест.
Заҳири Форьёбӣ

... Шавкати ҳазрати соҳибқирон ва инхифози давлати Тӯғтамишхон талаб доштанд.
«Равзат-ус-сафо»

ИНШИОБ *а.* انشعاب ба шӯъбаҳо ҷудо шудан, шӯъба-шӯъба шудан; шоха-шоха шудан, мас. дарахт, роҳҳо.

Иштиқоқу иншиобу юмну юср андар ҷаҳон
Аз ямину аз ясорат бод то явмулҳисоб. *Муиззӣ*

ИНШИРОҲ *а.* انشراح **1.** кушода шудан, кушодагӣ; *маҷ.* шодӣ ва хурсандӣ.

Мусо ... иншироҳи садру ифтитоҳи табъ дархост намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *маҷ.* шарҳу эзоҳ; **инширох додан** шарҳ додан.

Расоил ба пояи сарири аъло фиристод ва кайфияти бедоди лашкари қиёматасари ӯзбакро инширох дод. *«Равзат-ус-сафо»*

ИНШИҚОҚ *а.* انشقاق шикофта шудан, таркидан, кафидан.

Сомирӣ ... ба мулки худ иншиқоқи қамар мушоҳада фармуд. *«Таърихи Фаришта»*

ИНШО *а.* انشا **1.** огоз кардан, шурӯъ кардан; офаридан, сохтан.

[Ғозонхон] аз он ҷо ба ҷониби Ҳамадон даромада дар хонақоҳи муборак, ки дар Бузинҷурд эҳдос ва иншо фармуда ва бар он авқофи беандоза карда, нузул фармуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

2. навишта, навишташуда, эҷодшуда; навиштае, ки дар он санъати сухан ва саҷъу қофия ба кор рафта аст.

Ҳамоно ки дар Форс иншои ман
Чу мушк аст беқимат андар Хутан. *Саъдӣ*

Бе он ки донияи дабирӣ дорад, шуғл ба имло ва иншо кунад. *Аҳмади Дониш*

иншо кардан (*ё* **намудан**) навиштан, аз худ чизе эҷод кардан.

Аъробӣ ... чанд байти муносиби ҳол дар камоли фасоҳат ва балоғат бар бадеҳа иншо кард. *Ҷомӣ*

ИНШОД *а.* انشاد таъриф кардан; шеър хондан, шеърхонӣ; шеър гуфтан.

Он муштарилиқо, ки дар иншоди ин ғазал
Ровии базми ӯ назари Зӯҳра ёр ёфт ... *Анварӣ*

ИНШОНАВИС انشانويس он кӣ чизеро бо иборатороӣ ва саҷъу қофия менависад; муншӣ, мирзое, ки ҳуҷҷатҳои расмиро менависад.

Мирзо Азим муқаддами иншонависони рӯзгор буд.
Садри Зиё

ИНШОНАВИСӢ انشانويسى муншигӣ, мирзоӣ, бо иборатороӣ навиштани ҳуҷҷатҳои расмӣ.

Бад-ин ҷарима аз мансаби иншонависӣ маъзул шуд. *Садри Зиё*

ИНШООЛЛОҲ *а.* انشاالله *д.* агар худо хоҳад.

Берун зи вуқуфи ғайр бошад,
Иншооллоҳ ки хайр бошад. *Ҷомӣ*

ИНШОР *а.* انشار зинда гардонидан, эҳъё кардан.

Ҳуҷҷати инкор шуд иншори ту,
Аз даво бадтар шуд ин бемори ту. *Румӣ*

ИНЪИДОМ *а.* انعدام нест шудан, нобуд шудан; нобудӣ.

[Муш] гуфт: Адами он [душманӣ] ба инъидоми зоти ҳар ду бозбаста хоҳад буд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Чун куту қуввати эшон рӯй дар инъидом ниҳад, ночор шаҳру қалъа таслим намоянд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИНЪИКОС *а.* انعکاس **1.** намудор шудани шакли ҳар чизе дар ҳар ҷисми шаффоф, монанди об, оина ва ғ.; акс ёфтан, мунъакис шудан; **2.** чаппа шудан, вожгуна шудан; *маҷ.* бад шудан.

Ҷумла раҳ ҳайрону маст ӯ з-ин аҷаб,
З-инъикоси рӯзию роҳи талаб. *Румӣ*

◇ **инъикоси савт** акси садо, бозгашти овоз.

ИНЪИТОФ *а.* انعطاف **1.** хам шудан, дуқат шудан, дуто шудан; **2.** баргаштан, бозгардидан.

... Бал ҳаёте бувад дар аъзо, ки бо вуҷуди он қобили инъитоф ва инҳино набошад ба осонӣ. *Насириддини Тӯсӣ*

инъитоф додан гардондан, тофтан.

Аз он манзили пок инони азимат инъитоф дод. *«Равзат-ус-сафо»*

ИНЪИҚОД *а.* انعقاد **1.** баста шудан; мунъақид шудан; бастагӣ; **2.** фароҳам омадан, ҷамъ омадан; **инъиқод доштан** пайваст будан, вобастагӣ доштан.

Бо ҷавоне зи ақрабои гузин
Нисбаташ дошт инъиқоди яқин. *Бедил*

ИНЪОМ *а.* انعام неъмат додан, эҳсон кардан; ато, бахшиш, ҳадья.

Дидам, ки чунин бар ҳама инъоми ту ом аст,
Дасти тамаъ аз домани ибром гирифтам. *Шоҳин*

Искандар эшонро инъоми бисьёр фармуд ва бинавохт. *«Фатҳнома»*

ИНҚИБОЗ *а.* انقباض **1.** гирифта шудан, дарҳам кашида шудан; гирифтагӣ, дарҳам кашидашавӣ.

Набз мебояд гирифт ва набз ҳаракати инқибоз ва инбисот аст. *Низомии Арӯзӣ*

2. *маҷ.* торик шудан.

Қадри ту кавкабест, ки бар осмони мулк
То субҳи маҳшараш хатари инқибоз нест. *Заҳири Форьёбӣ*

◇ **инқибози табъ** қабзият, сахт шудани меъда; **ҳолати инқибоз** афсурдагӣ, ғамгинӣ, хафагӣ.

ИНҚИЁД *а.* انقیاد итоат кардан, гардан фуровардан, фармонбардорӣ кардан, мутеъ шудан, ром шудан; итоат, фармонбардорӣ.

Бар умум воҷиб омад инқиёд ва мутобиати эшон. *Насириддини Тӯсӣ*

инқиёд кардан итоат намудан, фармонбардорӣ кардан.

Тавозӯъкунон инқиёдаш кунӣ,
Гар аз рӯи инсоф ёдаш кунӣ. *Ҳотифӣ*

Алифро алаф гар кунад эътиқод,
Ба ин говмардум макун инқиёд! *Шоҳин*

ИНҚИЗО *а.* انقضا ба охир расидан, тамом шудан, поён ёфтан; охир, поён.

Он шахс агар пеш аз инқизои як сол чизе талабидӣ, фармон додӣ, то он чи ба ӯ додаанд, истирдод намоянд. *«Равзат-ус-сафо»*

Пас аз инқизои ин маҷлис нудамо ва маҷлисиёнро биталабад ва камтар фӯҳшу лағв бигӯяд. *Аҳмади Дониш*

инқизои замон гузаштани замон, тамом шудани вақт.

Пас аз инқизои замони нашот,
Чу барчида шуд маҷлиси ихтилот. *Бедил*

инқизои муддат ба сар расидани вақт, тамом шудани мӯҳлат.

Баъд аз инқизои муддати ҳашт моҳ ҳавои ёру диёр ва ҳубби ватан аз замир сар бизад. *Аҳмади Дониш*

ИНҚИЛОБ *а.* انقلاب мунқалиб шудан, дигаргун шудан; аз ҳолате ба ҳолате баргаштан; изтироб, ноором̄ӣ.

Омадем аз ғайб аввал дар ҷаҳон,
Ҳам бад-ӯ дармеравем аз инқилоб. *Шамси Табрезӣ*

Тӯфонот ва ҳодисот ва инқилобу қатли ом — ҳама боиси он аст, ки табдили аҳвол шавад. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

инқилоби вазъ дигар шудани вазъият.

Аз ғами инқилоби вазъи қадим
Ҳар сари мӯи ман дил аст ду ним. *Бедил*

инқилоби замона дигаргун шудани замон, тағьироти рӯзгор.

Зи инқилоби замона аҷаб мадор, ки чарх
Аз ин фасона ҳазорон ҳазор дорад ёд. *Ҳофиз*

инқилоб додан дигаргун кардан, табдил додан; беором кардан.

Гоҳ риндам, гоҳ зоҳид, ваҳ намедонам чаро
Инқилоби чарх то чанд инқилобам медиҳад. *Фузулӣ*

◇ **инқилоби аҷал** дигаргуние, ки аҷал пеш меоварад.

Дасти ман ба инқилоби аҷал аз домани ту кӯтоҳ гардад. *Авфӣ*

инқилоби чарх гардиши чарх, дигаргун шудани замона, ҳодисоти замон.

ИНҚИЛОБОТ *а.* انقلابات *ҷ.* **инқилоб.**

Сухан дар безабтӣ ва инқилоботи замон мерафт ва таваққӯи фасоду балво дар мизоҷи рӯзгор ғолиб буд. *Аҳмади Дониш*

ИНҚИЛОЪ *а.* انقلاع аз бех барканда шудан.

Ва ӯро як чиз беш намондааст, то ба ҳайвон расад ва он инқилоъ аст аз замин ва ҳаракат дар талаби ғизо. *Насириддини Тӯсӣ*

ИНҚИРОЗ *а.* انقراض бурида шудан, ба охир расидан, тамом шудан, аз миён рафтан, нобуд шудан.

Ин суннат то инқирози олам ... ба ёдгор боқӣ монад. *«Равзат-ус-сафо»*

Искандари Зулқарнайн ... бар эшон фармуд, ки дар ин замин шаҳре ... сохта гардад, онро мусаммо ба исми Ҳирот хоҳиш намуд, ки то инқирози олам исми ӯ боқӣ монад. *«Фатҳнома»*

ИНҚИСОМ *а.* انقسام **1.** қисм-қисм шудан, ба қисмҳо чудо шудан, тақсим шудан; **инқисом ёфтан** тақсим шудан.

Ҳукамо гуфтаанд: Аз аҳли рӯзгор ҷамъе, ки даъвии дӯстӣ мекунанд, бар се фариқ инқисом меёбанд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Чист оқилро фазилат ҷамъи гавҳарҳои фазл,
Нест ҷуз оқил, чу ёбад он гуҳарҳо инқисом. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* парокандагӣ, парешонӣ; **инқисоми хотир** парешонхотирӣ.

Мӯбади мӯбадонро мутаҳайир мебинам ва осори инқисоми хотир мушоҳада мекунам. *Авфӣ*

ИНҚИТОЪ *а.* انقطاع **1.** қатъ шудан, аз ҳамдигар ҷудо шудан; буридашавӣ, кандашавӣ; **2.** танҳоӣ, ҷудоӣ, дурӣ аз мардум.

Пеши ин ҷамъӣ чу шамъи осмон,
Инқитоу хилватториро бимон. *Румӣ*

Дилҳо кабоб мешавад аз оташи видоъ,
Ё раб, ки барфитад зи ҷаҳон расми инқитоъ!
Шавкат

ИНҲИДОМ *а.* انهدام вайрон шудан, хароб шудан; вайронӣ, харобӣ.

Ва дар мақоми инҳидоми мабонии ҷоҳу ҷалол ва ҳашамати Хоҷа Низом эҳтимоми тамом ба ҷой оварданд. *Восифӣ*

инҳидом ёфтан хароб шудан.

Асоси мутобаат ва мутоваат инҳидом наёбад.
«Равзат-ус-сафо»

ИНҲИДОР *а.* انحدار ба нишеб фурӯ омадан, сарозер шудан; **дар инҳидор омадан** сарозер шудан.

Чун сел, ки аз фарози кӯҳ дар инҳидор ояд, монанди шерони гурисна, ки рӯй ба галаи оҳу ниҳанд, ба тарафи мухолифон равон шуд.
«Равзат-ус-сафо»

ИНҲИЗОМ *а.* انهزام шикаст хӯрдан, пароканда шуда гурехтани лашкар; **инҳизом ёфтан** шикаст хӯрдан.

Лашкари мухолиф аз сити савлати ӯ инҳизом ёфта, роҳи идбор паймояд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ИНҲИЛОЛ *а.* انحلال **1.** ҳал шудан, маҳлул гардидан; **инҳилол ёфтан** ҳал шудан.

Дар ҳалли онҳо саъй мекардам ва он инҳилол намеёфт. *Восифӣ*

2. аз ҳам ҷудо шудан, аз ҳам рехта шудан, пароканда шудан; фосид шудан, нобуд шудан.

Пас фано бар ӯ раво набувад ва ба инҳилоли таркиби бадан маъдум нашавад. *Насириддини Тӯсӣ*

3. кушода шудани гиреҳ.

ИНҲИНО *а.* انحنا **1.** каҷ шудан, хам шудан; хамидагӣ, хамӣ, дутоӣ; **инҳино пазируфтан** каҷ шудан, хам шудан.

Қомати ӯ ... ба сони камон инҳино пазируфта буд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *маҷ.* пастию баландӣ.

Аммо ҳукамои Ҳинд ва Хитой аз ҷиҳати инҳинои арозии эшон аз маъмураи маскун сатвати шариати ҳаққа бад-эшон нарасида... *Аҳмади Дониш*

ИНҲИРОФ *а.* انحراف аз роҳ баромадан, рӯ тофтан; каҷ рафтан, баргаштан ба тарафе.

Аз роҳи падар ва аҷдоди худ инҳироф намудаӣ, бояд ки мустанди разму корзор бошӣ.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

Қоматам аз заъф хам гардида монанди ҳилол,
Тандурустӣ бо мани дилхаста дорад инҳироф.
Сайидо

инҳироф варзидан рӯ гардонидан, сарпечӣ кардан.

...Аз исроф ва итлоф инҳироф варзид.
«Анвори Суҳайлӣ»

ИНҲИСОР *а.* انحصار **1.** иҳота шудан; ба даруни чизе гунҷонда шудан, мунҳасир ба чизе шудан; **2.** махсуси чизе будан; вобаста, манут.

Бениёзиҳои ин ҷо инҳисори ҷилва нест,
Шоҳи мо дар анҷуман дигар, ба хилват дигар аст.
Бедил

ИНҲИТОТ *а.* انحطاط фуруд омадагӣ, паст шудан; пастравӣ, таназзул; *маҷ.* коҳида шудан, коста шудан.

Қори ӯ дар инҳитот афтод ва муфлис гашт.
Авфӣ

ИНҲИФОЗ *а.* انحفاظ нигоҳдорӣ, муҳофизат.

Ҳукми Қазомутоъ нифоз ёфт, то дар инҳифози рояти шавкати ӯ тариқи эҳтимом маслук дорад.
«Равзат-ус-сафо»

ИНҲО *а.* انها хабар расонидан, хабар додан.

ИНҶАҲОНӢ اینجهانی мансуб ба ин ҷаҳон, мансуб ба ин дунё.

Нахоҳам бе ту, ёро, зиндагонӣ,
На осонию коми инҷаҳонӣ. *Фахриддини Гургонӣ*

ИНҶИЛ *а.* انجیل номи китоби муқаддаси масеҳиён, китоби муқаддаси дини исавиён (христианҳо).

То абр Масеҳо шуду булбул ҳама Инҷил
Бархонад, бар кӯҳ падид ояд зуннор. *Хисравӣ*

ИНҶИЛО *а.* انجلا равшан шудан, ҷило ёфтан; ошкор шудан, ҳувайдо шудан.

Инҷилои миръоти хотиреро лаҳзае ба тавофи шаҳру сайри бозор танҳо берун омад. *«Равзат-ус-сафо»*

инҷило ёфтан ҷило пайдо кардан; равшан гардидан.

Оинаи замираш ба мисқали тавфиқу таъид инҷило ёфта буд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИНҶИҚ *т.* اینجیق ноздори дилтанг, аз ҳад зиёд ҳассос ва зудранҷ.

Чун кӯдаки инҷиқ, ки ба алвонҷ нахобад,
Ҷуз дар хами зулфат дилам ором надорад. *Шоҳин*

ИНҶОЗ *а.* انجاز ба ҷо овардани ниёзи касе, раво кардани ҳоҷат; вафо кардан ба қавлу ваъда.

Гурба гуфт: ... Дар инҷози ваъда дафъ меандешӣ.
«Анвори Суҳайлӣ»

Шуморо ваъдаи мулк дод ва ба инҷози он вафо намуда. *«Равзат-ус-сафо»*

ИНҶОҲ *а.* انجاح раво шудани ҳоҷат, ба ҷо омадани ниёз; муваффақ шудан.

Қисми чаҳорӯм — он чӣ тааллуқ ба инҷоҳи ғараз дошта бошад. *Насириддини Тӯсӣ*

Ва барои инҷоҳи ҳоҷат ва дафъи балоё тавассул ... намудам. *Аҳмади Дониш*

ИНҶУ *т.* اينجو 1. марворид; 2. мулки зери дасти подшоҳ, салтанат.

[Ғозонхон] дар ин мамолик назр фармуда буд, ки маблағи бист тумон мол аз инҷуҳои мамолик бар сабили идрору вақф ... бидиҳад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ИОДА||ИОДАТ *а.* اعاده || اعادت 1. бозгашт, раҷъат; руҷӯъ.

Ҳамон сурат, ки бад-он одат карда буд, иодат намояд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Маънӣ акнун ифодае дорад,
Сӯи матлаб иодае дорад. *Бедил*

2. *бозгуфтан, дубора гуфтан, такроран гуфтан.*

Абӯмуҳаммад ин ҳадисро бишуниду гуфт: Як бори дигар иода кун. *Ҷомӣ*

Мирзо Улуғбек иодаи он калимот кард, ки бо Ҷаққа дар миён оварда буд. *«Равзат-ус-сафо»*

3. *маҷ.* аз нав зинда шудан.

Маро ба рӯзи қиёмат магар ҳисоб набошад,
Ки ҳаҷру васли ту дидан басам зи мавту иодат. *Саъдӣ*

◇ **иодаи салом** ҷавоби салом, салом гардонидан.

ИОНА||ИОНАТ *а.* اعانه || اعانت ёрӣ додан, ёрмандӣ кардан, кӯмак кардан; ёрмандӣ, ёрӣ, кӯмак.

Аз шумо мададе ва ионате тамаъ надорам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Зи Шамси Табрезӣ истионате мекун,
Бувад, ки тоҷи ионат расад ба фарқ туро. *Шамси Табрезӣ*

[Шукурбек] ... ба аҳли илму талаба ионат фармудӣ. *Аҳмади Дониш*

ИРАМ *а.* ارم номи боғи афсонавӣ, ки гӯё Шаддод ном подшоҳ дар Яман сохта будааст.

Замин гашт пурсабзаву обу нам,
Шуд ороста ҳамчу боғи Ирам. *Фирдавсӣ*

Сӯи мо дорад хиром он рашки гулзори Ирам,
Гулшани моро бувад имрӯз баргу бор сурх. *Туғрал*

ИРВО *а.* اروا сероб кардан, обьёрӣ.

[Деҳқонон] аз тааҳҳуди осори заръ ва ирвои ҳарс ба ҳеҷ шуғли дигар напардозанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИРД ارد рӯзи бисту панҷӯми ҳар моҳи шамсӣ.

Сар омад кунун қиссаи Яздгирд
Ба моҳи сипандормуз рӯзи ирд. *Фирдавсӣ*

ИРЗ *а.* عرض обрӯ, номус, ҳайсият, шараф.

Ирзи маро аз мазаллати тамаъ масун дошта. *Авфӣ*

Ҳофиз, афтодагӣ аз даст мадеҳ, з-он ки ҳасуд
Ирзу молу дилу дин дар сари мағрурӣ кард. *Ҳофиз*

◇ **ирзи** *касе* **бурдан** обрӯ рехтан, эътибори касеро паст кардан.

Эй магас, арсаи Симурғ на ҷавлонгаҳи туст,
Ирзи худ мебарию заҳмати мо медорӣ. *Ҳофиз*

ИРМАГОН ارمگان тарбияткунанда, мураббӣ, омӯзгор.

Дар толеъ ҳар кӣ ирмагон ёфт,
Сармояи умри ҷовидон ёфт. *Хоқонӣ*

ИРМОН I ايرمان меҳмоне, ки бехабар омадааст, меҳмони нохонда ва туфайлӣ.

Агар кушта гардад ба дасти ту гург,
Ту бошӣ ба Рум ирмоне бузург. *Фирдавсӣ*

ИРМОН II ارمان || ايرمان чизе, ки ба тариқи қарз ё амонат ба касе дода мешавад, орият; **ба ирмон додан** қарз додан, амонат додан, ба тариқи орият додан.

Дил дастгоҳи туст, ба дасти ҷаҳон мадеҳ,
К-ин ганҷхонаро мадиҳад кас ба ирмон. *Хоқонӣ*

ИРМОНСАРО(Й) ايرمانسرا(ى) 1. меҳмонхона; 2. сарои ориятӣ, хонае, ки ориятӣ бошад; 3. *маҷ.* дунъё.

Бингар, чӣ нохалаф писарӣ, к-аз вуҷуди ту
Дорулхилофаи падар аст ирмонсарой. *Хоқонӣ*

ИРМОНХОНА ايرمانخانه *ниг.* **ирмонсаро(й).**

ИРО I *а.* عرا мӯҳрае, ки дар шатранҷ байни шоҳи худ ва рухи ҳариф меистад.

Рух бар иро ниҳода ҳарифу ба аспу пил
Бар шаҳ гирифта танг раҳи раҳгузорҳо. *Ломеӣ*

ИРО II ايرا *ниг.* **эро.**

ИРОДА||ИРОДАТ *а.* اراده || ارادت 1. майлу хоҳиш, ихтиёр.

Умар он ноиҳои хушк ба иродат бихӯрд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Султон Маҳмуд ... ба ин ирода ба савби Осир роҳӣ гашт. *«Таърихи Фаришта»*

2. ихлос, сидқ, дилбастагӣ, дӯстӣ, дӯстии бериё, эътиқод.

Ёрон иродати ман дар ҳаққи вай хилофи одат диданд ва бар хиффати ақлам ниҳуфта бихандиданд. *Саъдӣ*

иродат доштан ихлос доштан ба касе, бар чизе.

Ту ба ман гар иродате дорӣ,
То кунам даъвии парасторӣ. *Низомӣ*

Ба шайхи шаҳр надорад иродате Ҷомӣ,
Муриди шеваи соқист ӯву пашъаи май. *Ҷомӣ*

ИРОДОТ *а.* ارادات *ҷ.* **ирода||иродат** 1.

Мадори чарх ҳама бар муроди туст мудом,
Туро мувофиқи даврони ӯ иродот аст. *Муиззӣ*

ИРОДӢ ارادى ихтиёрӣ, майлӣ.

Яке — он чӣ вуҷуди он мавқуф бар ҳаракоти иродии ашхоси башарӣ набошад. *Насириддини Тӯсӣ*

ИРОҚ I *а.* عراق 1. соҳили об, канори об; 2. номи мамлакате дар Байнаннаҳрайн (байни дарьёи Даҷла ва Фурот) ва ғарби ҷанубии Эрон.

Ироқу Форс гирифтӣ ба шеъри хуш, Ҳофиз,
Биё, ки навбати Бағдоду вақти Табрез аст. *Ҳофиз*

ИРОҚ II عراق номи мақоми нуҳуми «Дувоздаҳмақом» ва мақоми шашуми «Шашмақом».

Мутриб, биёву замзамае чанд соз кун,
Оҳанг аз «Ироқ» ба сӯи «Ҳиҷоз» кун! *Савдо*

ИРОҚА||ИРОҚАТ *а.* اراقه || اراقت резиш, рехтани моеот ҳамчун об, хун ва ғ.

Ин меҳнат туро ба воситаи касрати ироқати дам пеш омад. *«Равзат-ус-сафо»*

ИРС I *а.* ارث молу давлате, ки баъди мурдани касе ба авлоду хонаводааш боқӣ мемонад, мерос.

Амволе, ки ба тариқи ирс ба вай расид, ҷумла талаф кард. *Авфӣ*

Аз ирс ва касб ин микдор давлат таҳсил нашавад. *Аҳмади Дониш*

ИРС II *а.* عرس зани шӯйнок; марди зандор.

ИРСОЛ *а.* ارسال фиристодан.

Ба ирсоли туҳаф ва ҳадоё ва тансуқот ва табаррукот бад-ӯ тақарруб меҷуст. *«Равзат-ус-сафо»*

ирсол доштан (**ё кардан, намудан**) фиристодан.

Ба номи умри ту давлат ҳазор нома навишт,
Ҳамекунад ба ту ҳар сол аз он яке ирсол. *Муиззӣ*

Аммо бояд ки он китобро филҳол аз доранда ирсол намоянд. *Восифӣ*

Ба хилватхонааш ирсол медошт,
Ба акс оинаро хушҳол медошт. *Нозим*

ИРТИБОТ *а.* ارتباط бастани чизе ба чизе, пайвастани чизе ба чизе; алоқа, робита.

... Иртиботи маъонии аздод,
Маркази ихтилофу истеъдод. *Бедил*

ИРТИДОД *а.* ارتداد баргаштан; аз дин баргаштан.

Ва аҳли ин миллат ... рӯй ба иртидод ниҳоданд ва гӯсолапарасту бутпараст шуданд. *Аҳмади Дониш*

ИРТИЁЗ *а.* ارتياض **1.** зоҳидӣ, риёзат, риёзаткашӣ, азобу уқубат кашидан; 2. ром шудан.

Раъйи ту роизест, ки гардуни тундро
Бе ҷидду ҷаҳди он симати иртиёз нест. *Заҳири Форьёбӣ*

ИРТИЁШ *а.* ارتياش некуаҳволӣ, хушҳолӣ.

Дигар бор хаёли истиқлол ва умеди иртиёш ва тамаи интиош бар мизоҷи эшон муставлӣ шуд. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

ИРТИЁЪ *а.* ارتياع тарсидан, ҳарос кардан, бим доштан.

Себошитигин аз иртиёи атбои Арсалон мукнати мақом ва фурсати истиҷмом наёфт. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

ИРТИЁҲ *а.* ارتياح шод шудан, хурсанд шудан, ором ва осуда шудан.

Куф(у)в бояд ҳар ду ҷуфт андар никоҳ,
Варна нанг ояд, намонад иртиёҳ. *Румӣ*

То бар хайри мутлақ ва фазилати том вукуф наёбад, нашот ва иртиёҳи ӯ аз он сурат набандад. *Насириддини Тӯсӣ*

ИРТИЗО *а.* ارتضا розӣ шудан, муваффақ шудан; хушнуд шудан, хурсанд гаштан; писандидан.

Ва назари ризои эшон рақами иртизо бар он кашида. *«Ахлоқи Носирӣ»*

Он ҳазрат ба ҳарфҳои рӯйандуди ӯ илтифот нафармуданд ва рақами қабулу иртизо бар туҳаф ва ҳадоёи ӯ накашид(анд). *«Равзат-ус-сафо»*

ИРТИЗОЪ *а.* ارتضاع хӯрдани шир, макидани шир.

Ҷамеи аъёни мумкинот дар иртизои лабани тарбиятанд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ИРТИЗОҚ *а.* ارتزاق рӯзӣ ёфтан, касби ризқу рӯзӣ кардан.

З-он ки Микоил аз «кайл» иштиқоқ
Дораду кайёл шуд дар иртизоқ. *Румӣ*

ИРТИКОБ *а.* ارتكاب ба коре шурӯъ кардан, машғул шудан, коре ва амалеро пеш гирифтан.

Чу сунъаш кунад заргарӣ иртикоб,
Зи зар риштаҳо баркашад з-офтоб. *Шодӣ*

Дар хилоли роҳ соате осоиш иртикоб намудем. *Савдо*

Дар иртикоби ин сафар чанд ваҷҳ ба забони омма машҳур шуд. *Аҳмади Дониш*

Ҳар кӣ илм бидонад ва бад-он кор накунад, ба манзалати касе бошад, ки маҳофати роҳеро мешиносад, аммо иртикоб кунад. *«Калила ва Димна»*

иртикоби заҳмат тоқат кардан ба азоб.

ИРТИОД *а.* ارتعاد аз тарс ларзидан; ларзиш, бероромӣ ва ҳавлу ҳарос.

Ҳамчу қозӣ бошад ӯро иртиод,
Кай шавад з-он ғам дилаш як лаҳза шод? *Румӣ*

ИРТИОШ *а.* ارتعاش ларзидан, ба ларзиш омадан; ларзиш.

Машнав ин дафъи ваю фарҳанги ӯ,
Дарнигар дар иртиошу ранги ӯ. *Румӣ*

иртиоши савт ларзиши овоз.

ИРТИСОМ *а.* ارتسام **1.** ба фармон итоат кардан, расму фармон ба ҷо овардан.

Моро ҷуз имтисол ва иртисом ва итоат рӯй набошад. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

2. нақш бастан, нақш гирифтан; аломат, нишон, тамға; **иртисом ёфтан** нақш бастан.

Шумо забон ба мазаммату маломати мо дароз макунед, ки каломи шумо дар дилҳо ... иртисом меёбад. *«Равзат-ус-сафо»*

ИРТИФООТ *а.* ارتفاعات *ҷ.* **иртифоъ** 2.

Иброҳим ба Бухоро будӣ ва... ҳар соле аз иртифоот ва ғаллот аз тарафи Мовароуннаҳр ба наздики бародари ҳуд фиристодӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ушр ва хироҷи иртифооти мамлакатро ба хизона расонанд. *Аҳмади Дониш*

иртифооти сайфӣ ҳосилбардории тобистона.

Хироҷи вуҷӯҳулъайни баъзе мавозеъ чунон муқаррар шуда, ки ба вақти иртифооти сайфӣ бидиҳанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ИРТИФОЪ *а.* ارتفاع **1.** баландӣ, фароз; рифъат; **иртифоъ ёфтан** а) бардошта шудан, баланд шудан.

Аламп давлати вай ... иртифоъ ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

Кавкаби иқболи ӯ иртифоъ ёфт ва мулӯки атроф инқиёди амри ӯро камари мутобаат бастанд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

б) рафъ шудан, аз байн рафтан.

Акнун ғубори он аз ҳавошии хотир билкулл иртифоъ ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

иртифоъ пазируфтан боло рафтан; пеш рафтан, пешрафт кардан.

Дар тӯли умр зиёдат фоидае нест, магар касеро, ки рӯй ба камол дорад ва ҷони ӯ рӯз ба рӯз иртифоъ ва тараққӣ пазирад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

2. ҳосил, ҳосили зироат, маҳсул.

Агар раоёро ба мол эҳтиёҷ афтад, ... аз моли хизонаи ман бидиҳед ва ба вақти иртифоъ боз ситонед. *«Равзат-ус-сафо»*

3. *нуҷ.* дараҷаи баланд шудани ҷирми осмонӣ аз уфуқ то ба самтурраъс, ки ниҳояти он 90 дараҷа (90°) ҳисоб меёбад; **иртифоъ гирифтан** санҷидани баландии ҷирмҳои осмон.

Мунаҷҷим ба бом омад аз нури май,
Гирифт иртифои сутурлобҳо. *Манучеҳрӣ*

Он рӯз бад-ин ихтиёр иртифое гирифтам, толеъ баркашидам. *Низомии Арӯзӣ*

4. дар ҳандаса хатти амудӣ (перпендикуляр), ки аз сар (раъс)-и шакли ҳандасӣ (секунҷа, пирамида ва конус) ба асос (паҳлуи поёни)-и он фаровварда шудааст; 5. *адш.* санъатест, ки дараҷа ба дараҷа такомул ёфтани касе ё ҳодисаеро баён мекунад, мас. дар байти зерин: баҳор, гулбун, барг, ғунча, гул, гулоб, ки ҳар як дар натиҷаи такомули аввалӣ ба вуҷуд омадааст.

Омад баҳору гулбуни умед барг шуд,
Шуд барг ғунча, ғунча гулу гул гулоб шуд. *«Фарҳанги Онандроҷ»*

ИРТИФОЪШИНОС ارتفاع‌شناس ситорашинос, мунаҷҷим.

Нест берун аз ин ба рою қиёс
Расадангезу иртифоъшинос. *Низомӣ*

ИРТИФОҚ *а.* ارتفاق 1. бар оринҷ такья кардан; 2. рафоқат намудан; 3. истифода.

В-ар кунад нармӣ, нифоқе мекунад,
З-истимолат иртифоқе мекунад. *Румӣ*

ИРТИФОҲ *а.* ارتفاه рафохият, хушӣ.

ИРТИШО *а.* ارتشا порагирӣ, порахӯрӣ, ришвахӯрӣ.

ИРТИҚО *а.* ارتقا 1. боло рафтан, боло шудан; болоравӣ.

Ғурфае дар масҷид бино карданд, ки ба зина дар он ҷо иртиқо менамуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *маҷ.* ба мартабаи баланд расидан, тараққӣ кардан.

Шод аз ғам шав, ки ғам воми бақост,
Андар ин раҳ сӯи пастӣ иртиқост. *Румӣ*

ИРТИҲОЛ *а.* ارتحال 1. реҳлат кардан, ба ҷое рафтан, кӯч кардан, кӯчидан; сафар, кӯч; ивази макон.

Ба таҳийяи асбоби иртиҳол иштиғол намуданд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. *маҷ.* мурдан, вафот кардан; марг, вафот.

Кофири садсоларо яздон ҳаме имон диҳад,
Аз ту имон бознастонад ба вақти иртиҳол. *Муиззӣ*

иртиҳол намудан (ё **фармудан**) а) кӯч кардан; б) вафот кардан, мурдан.

Вақти намози шом иртиҳол фармуд. *«Таърихи Табарӣ»*

Толиҳа омад ... ва ба Макка биншаст, он ҷо ҳаме буд, то Абӯбакр ... иртиҳол намуд. *«Таърихи Табарӣ»*

ИРТИҲОН *а.* ارتهان ба гарав гирифтан; гарав.

Ва чун мулке ё ноҳияте мусаллам шудӣ, соҳиби он мулкро бар сабили иртиҳон ба Хоразм овардандӣ. *«Таърихи Ҷаҳонкушо»*

ИРТИҶО *а.* ارتجا умед доштан умед, умедворӣ.

Тира макун маро ба сӯи дӯстон баид,
К-аз ҷумла дӯстон сӯи ту кардам иртиҷо. *Сӯзанӣ*

ИРТИҶОЛ *а.* ارتجال ба таври бадеҳа ва аз ғайри фикру андеша сухан гуфтан, ҳозирҷавобона гап задан ё шеър гуфтан.

Ман аз ҷумлаи шуарои Мовароуннаҳр ва Хуросон ва Ироқ ҳеҷ касро табъи он нашиносам, ки бар иртиҷол чунин панҷ байт тавонад гуфт. *Низомии Арӯзӣ*

ИРТИҶОЪ ارتجاع баргаштан, ба ҳоли аввал гаштан, бозгаштан, ақиб гаштан.

ИРТИҶОҶ *а.* ارتجاج ларзидан, ҷунбидан; ларзиш; изтироб, ошуфтагӣ.

Гуфт: Эй ғур, ту ҳанӯзӣ дар лаҷоҷ,
Менабинӣ ин тағайюр в-иртиҷоҷ. *Румӣ*

ИРФОН *а.* عرفان шинохтан, донистан, шинохтани худо.

Бо вуҷуди камоли ирфон ва сулук дар фазилати зоҳирӣ ҳеҷ камӣ надошта. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Аз зоҳиди худбин маталаб нашъаи ирфон,
Ин дурри гаронмоя ба дасти дигарон аст. *Имло*

ИРФОЪ *а.* ارفاع баланд кардан; боло рафтан, баланд баромадан.

Зи қайди хирс бурун ою сайри иззат кун,
Касе зи ҷоҳ наҷӯяд мадориҷи ирфоъ. *Бедил*

ИРФОҚ *а.* ارفاق нармӣ кардан бо касе, бо касе ба нармӣ рафтор кардан, мудоро кардан.

Дар боби ирфоқ ва муҷонабат аз ирҳоқи ӯ васият рафта буд. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

ИРХО *а.* ارخا суст кардан, сустӣ; нарм гардонидан; фурӯҳиштан; фурӯҳиштагӣ; ◇ **ирхои инон** аз чизе бетааммул гузаштан.

Ношӣ зи ҳавои ҷилваи ту
Ирхои инони офариниш. *Урфӣ*

ИРШОД *а.* ارشاد роҳи рост нишон додан, ҳидоят кардан, роҳнамоӣ кардан, роҳбарӣ кардан; ҳидоят, роҳнамоӣ, роҳбарӣ.

Он ҳама ба мадад ва иршоди ӯ ҳосил кардӣ. *Авфӣ*

Бурҳоншоҳ ба далолат ва иршоди Шоҳтоҳир муҳаббати аҳли байт ихтиёр кард. *«Таърихи Фаришта»*

иршод гирифтан роҳбарӣ дидан, роҳ ёд гирифтан аз касе.

Аз хироми ишваат имдод меёбад бало,
В-аз нигоҳи ғамзаат иршод мегирад аҷал. *Савдо*

ИРЪО *а.* ارعاء **1.** чарондан, чарондани чорпоён; **2.** *маҷ.* меҳрубонӣ кардан, шафаққат кардан, раҳм кардан, муроот кардан.

ИРЪОБ *а.* ارعاب тарсониш, ваҳмониш, тарсондан, ба воҳима андохтан.

ИРҒОБ *а.* ارغاب роғиб кардан, толиб гардонидан.

Он ки аз ишваҳои ӯ ирғоб
Медиҳад ташнаро фиреби сароб. *Сайфи Исфарангӣ*

ИРҚ *а.* عرق **1.** раги бадан.

Ҳақ чу хоҳад зилзила(и) шаҳри маро,
Амр фармояд, ки ҷунбон ирқро. *Румӣ*

2. раги хешӣ, мансубият; хешию таборӣ, қавмухешӣ; **ирқи хешӣ доштан** *аз касе* ба касе нисбати хешӣ доштан.

Ҳирот аз бими амир Алӣ Кукалтош, ки аз Бобо Масъуд ирқи хешӣ дошт, ... қиём наменамуд. *«Равзат-ус-сафо»*

◇ **ирқи ғурур** раги такаббур, кибру ғурур.

Хирсонро ирқи ғурур дар ҳаракат омада, оташи таассуб барафрӯхтанд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ирқи ҳамият раги ғайрату номус, ору номус.

Ирқи ҳамият ва ғайрати Аббос дар ҳаракат омад. *«Равзат-ус-сафо»*

ИРҚУННИСО *а.* عرق‌النساء **1.** *анат.* номи раге, ки аз сурин сар шуда, то поёни пой—то буҷулак мерасад, асаби сурин; **2.** *тиб.* дарди раги сурин.

Ҳадди ирқуннисо бувад он дард,
Ки кунад мардро зи роҳат фард. *Саноӣ*

ИРҲАМ *а.* ارحم *сиғаи амри арабӣ* раҳм кун!; **ирҳам—турҳам** раҳм кунӣ—раҳм мебинӣ.

Бе раҳматам инчунин чӣ мондӣ,
«Ирҳам — турҳам» магар нахондӣ?! *Низомӣ*
«Ирҳам — турҳам» шунида бошӣ,
Хосийяти раҳм дида бошӣ. *Ҷомӣ*

ИРҲОҚ *а.* ارهاق ба касе фишор овардан, аз ҳад зиёд сахтгирӣ кардан, душвор кардани коре ба касе, ба сахтӣ дучор кардан.

Фармон дод, то дасти наҳбу ирҳоқ ... ва эҳроқ бар диёру амсор дароз карданд. *«Равзат-ус-сафо»*
Шамсулмаолӣ намехост, ки дар бадви муовадат бар раияти хеш ирҳоқе кунад. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

ИРҶОФ *а.* ارجاف хабарҳои дурӯғ паҳн кардан; хабарҳои дурӯғ.

Аз дигар сӯ ба ирҷоф хабар афтод, ки Алӣ Такин гузашта шуд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ИРҶОЪ *а.* ارجاع бозгардондан; *маҷ.* ба ивази чизе ҳамчун музд ва мукофот додан.

Дар ирҷои хадамот ва тафвизи мансиби арҷманд рафтори писандро маноти эътибор гардонад. *Аҳмади Дониш*

ИСАВӢ عیسوی христианӣ, насронӣ; **мӯъҷизи исавӣ** мӯъҷизаи Исо, ки гӯё иборат аз эҳьё кардан, зинда гардонидани мурдагон будааст.

Баровард насрин кафи мусавӣ,
Намуда сабо мӯъҷизи исавӣ. *Хоҷу*

ИСБАЪ||АСБАЪ *а.* اصبع **1.** ангушт.

Агар инсон фарз кунад, ки узве аз аъзои ӯ мисли исбае мунъадим шавад, дар аноияти ӯ ҳеҷ нуқсон роҳ наёбад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*
Исбаат дар сайр пайдо мекунад,
Ки назар бар ҳарф дорӣ мустанад. *Румӣ*

2. ченаки дарозӣ ба миқдори 3,125 см.

Имрӯз дар Нил ... об чандин зиёдат гардонид ва ҳар рӯз чандин исбаъ зиёдат шуд. *Носири Хисрав*

ИСБОТ *а.* اثبات **1.** собит кардан, тасдиқ кардан, далелу ҳуҷҷат оварда гапро тасдиқ кунондан; **исбот гардидан** собит шудан, тасдиқ ёфтан.

Хаёли турки ман ҳар шаб сифоти зоти ман гардад,
Азеро маҳви ман дар вай ҳама исботи ман гардад. *Шамси Табрезӣ*

2. сабт кардан, навиштан, дарҷ кардан.

Аммо чун насақи ҳикоятро дар ин мавзеъ лоиқ намуд, исботи он мувофиқ афтод. *«Таърихи Ҷаҳонкушо»*

исбот афтодан навишта шудан, дарҷ гардидан.

Ду байт аз он, ки лоиқи ин сиёҳ аст, исбот афтод. *«Калила ва Димна»*

исбот кардан (*ё* **намудан**) а) собит кардан, тасдиқ кардан.

Ҳар як аз масоили рисолаашонро ба бароҳин исбот менамуданд. *Садри Зиё*

б) сабт кардан, навиштан.

Аз ғайри мусаввада чизеро ба зуҳур намеоваранд, ҳатто то панҷ-шаш дараҷа маҳву исбот мекарданд. *Садри Зиё*

ИСБОҒ *а.* اسباغ **1.** ба касе пурра неъмат додан; **2.** пурра ва комилан адо кардан; **исбоғи вузӯ** вузӯи пурра, пеш аз намоз рӯй, даст (то оринҷ) ва пойро шустан.

Кардам исбоғи вузӯ з-он оби сард,
Сардии ӯ дасту по бекор кард. *Румӣ*

ИСГУДОР اسگدار *ниг.* **асгудор.**

ИСДОР *а.* اصدار (фармон) содир кардан, (фармон) баровардан; **исдор ёфтан** содир шудан, бароварда шудан.

Фармон ба исми Баҳоуддини Салим, волии Бомиён, исдор ёфт. *«Таърихи Фаришта»*
Подшоҳон ва салотини Эронзамин ярлиғҳо исдор фармуданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ИСКАНА اسکنه олате, ки дуредгарон бо он чӯбро сӯрох мекунанд.

Барорӣ адӯро зи беху буна,
Чу бар сар хӯрӣ зарб чун искана. *Ваҳид*

ИСКАНДАР *ю.-а.* اسکندر **1.** сир, саримсоқ.

Гиёҳе, ки сӯзандаи ком буд,
Ба Рум-андар искандараш ном буд. *Фирдавсӣ*

2. номи яке аз подшоҳони Юнони қадим, Искандари Мақдунӣ, маъруф ба Искандари Зулқарнайн.

Сурма шуд гарди суми тавсани ту қайсарро,
Аз ғубори дарат Искандару хоқонро тоҷ. *Шоҳин*

ИСКАНҶАБИН اسکنجبین *шакли дигари* **сиканҷабин.**

Ангубин гар з-он ки кам бошад зи хал,
Ояд он исканҷабин андар халал. *Румӣ*

ИСКЕЗА اسکیزه *шакли дигари* **сикеза.**

Чун ки мустағнӣ шуд ӯ, тегӣ шавад,
Ҳар чу бор андохт, искеза занад. *Румӣ*

ИСКОФ *а.* اسکاف кафшгар, кафшдӯз, мӯзадӯз.

Умрест искофу наддофам мехонад. *Савдо*

ИСКУДОР اسکدار қосид, чопар, пайк.

Ту гӯӣ, ки з-асрори эшон ҳаме
Фиристад бад-ӯ офтоб искудор. *Унсурӣ*

Амир номае фармуд ба вазир дар ин боб ва ба искудор гусел кард. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ИСЛИМӢ اسلیمی навъе аз нақшу нигор, ки хатҳои каҷ дорад, мас. аз сурати гиёҳҳо иборат аст; **ислимии хитой** нақшу нигори мансуб ба Хитой.

Толеи шӯҳрат чунон дорам, ки даврон гар кашад
Ҳалқа бар номи ман, ислими(и) хитоӣ мешавад.
Саиди Ашраф

ИСЛОМ *а.* اسلام дини мусулмонӣ; **ислом овардан** мусулмон шудан, ба дини ислом даромадан.

ИСЛОҲ *а.* اصلاح **1.** дуруст кардан, беҳтар кардан; дуруст шудан.

Ёд бод он, ки ба ислоҳи шумо мешуд рост
Назми ҳар гавҳари носуфта, ки Ҳофизро буд.
Ҳофиз

ислоҳ пазируфтан беҳтар шудан, дуруст шудан; **2.** *оштӣ кардан, созиш кардан;* сулҳ ва оштӣ.

Имодулмулк ба васотати Мирон Муҳаммадшоҳ мултаҷӣ ба султон Баҳодур гашта толиби ислоҳ гардид. *«Таърихи Фаришта»*

ислоҳи зотулбайн оштӣ додан ва миёнаравӣ кардан миёни ду кас ё ду гурӯҳ; *муқобили* **тафриқ (тафриқи зотулбайн).**

Машоихи Бухоро ба ислоҳи зотулбайн бархостанд. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

ИСЛОҲОТ *а.* اصلاحات *ҷ.* **ислоҳ.**

Лутфӣ ба ҳирфаи саҳҳофӣ иштиғол дошт, дар боби ислоҳоти кутуб моҳир буд. (1) *Садри Зиё*

ИСЛОҲПАЗИР اصلاح‌پذیر қобили ислоҳ, ислоҳшаванда, чорапазир.

Ин китоб қубхе дорад, ки ислоҳпазир нест.
Садри Зиё

ИСМ I *а.* اثم гуноҳ, айб; хато.

Ва агар аз фасод мушоҳада кунад, ҳама дар шуруру фуҷур кашонад, исми онҳо ба девони ӯ боз гардад *Аҳмади Дониш*

ИСМ II *а.* اسم **1.** ном.

Ва ба тозӣ номро исм хонанд. *Ибни Сино*

2. *маҷ.* номи машҳур, шӯҳрат; **исм бурдан** а) номи касеро зикр кардан, *номи касеро бо хубӣ ёд кардан;* б) шӯҳрат пайдо кардан, овоза пайдо кардан; **исм доштан** машҳур будан ва шӯҳрат доштан.

Ҳафтоду анд танро ба Бухоро оварданд, ки исме ва расме ва хонадоне доштанд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

3. *грам.* калимаест, ки барои ифода кардани предметҳо, шумора, сифат ва зарф кор фармуда мешавад; **исми замон** ҳоли замон, зарфи замон; **исми зарф** зарф; **исми зот** исми ғайриабстракт; **исми истифҳом** пурсишҷонишин; **исми ишора** *грам.* ҷонишини ишоратӣ, ҳамчун ин, он, ҳамин, ҳамон; **исми касрат** исми ҷомеъ; **исми мавсуф** исме, ки бо сифате тавсиф шудааст, муайяншаванда; **исми макон** ҳоли макон, зарфи макон; **исми маориф** (*ё* **маърифа**) исми конкрет, ки бо артикли «ал» меояд; **исми масдар** исми феълӣ; **исми мафъул** сифати феълӣ, ки аз феъли гузаранда сохта шудааст ва ба предмет равон шудани амалро мефаҳмонад, мас. 'мактуб — навишташуда', 'мафҳум — фаҳмидашаванда', 'мақтул — катлшуда' ва ғ.; **исми маъно** исми абстракт; **исми маърифа** *ниг.* **исми маориф; исми муболаға** дар грамматикаи арабӣ — шакли калима, ки ба коре бисёр машғулшавандаро ифода мекунад, мас. 'нақкош — бисёр нақш кашанда', 'наррод — бисёр нард бозанда', 'фаъол — бисёр кор кунанда'; **исми муштақ** дар грамматикаи арабӣ — исми ҳосилшуда, исме, ки аз масдар ба воситаи тасриф ҳосил шудааст, мас. ғизо, тағзия, муғаззӣ, ки аз масдари «ғазо» ҳосил шудааст; **исми накира** *грам.* исми ғайриконкрет, ки бе артикли «ал» меояд; **исми олат** дар грамматикаи арабӣ — исми асбоби кор, мас. миқроз, мифтоҳ; **исми сифат** сифат; **исми танкир** исми омм; **исми тасғир** исми навозиш ва хурдӣ, ки баъзан таҳқир ҳам ифода мекунад; **исми тафзил** дараҷаи қиёсӣ ва ё аълои сифат; **исми фоил** сифати феълӣ, ки иҷрокунандаи амалро мефаҳмонад, мас. котиб, ғолиб, олим, нависанда, донанда; **исми хос** номи шахсе ё ҷое; **исми ҷинс** исми ҷомеъ, мас. себ, мева, анҷир; **исми ҷомид** исми дигаргуннашаванда, исми ғайри қобили иштиқоқ; ◇ **исми аъзам** *д.* яке аз номҳои худо, ки гӯё ҳар кас онро донад ба ҳар коре муваффақ шуда метавонистааст.

Сазад, к-аз хотами лаълаш занам лофи сулаймонӣ,
Чу исми аъзамам бошад, чӣ бок аз Аҳраман дорам?
Ҳофиз

Яке худ аз азоимхон дам зад,
Диҳад то ҳирзу хонад исми аъзам. *Ҳозиқ*

ба исми ... ба унвони ..., ба сабаби ..., ба баҳонаи...

Аҳмад Қунқуртойро ба исми қурултой талаб дошт.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

ИСМАН *а.* اسماً аз рӯи ном, аз рӯи исм.

Ва агар аҳёнан дар эшон истеҳқоқ набинад ва лоиқи хидмат надонад, маносиби падаронро исман бад-эшон муфаввaз дорад. *Аҳмади Дониш*

ИСМАТ *а.* عصمت покдоманӣ, бегуноҳӣ; иффат, бокорат.

ИСМАТНИШИН عصمت‌نشین пок, бегуноҳ, аз гуноҳ худро нигоҳдоранда.

...Паноҳи пардаи исматнишинон,
Аниси хилвати узлатгузинон. *Ҷомӣ*

ИСМОИЛИЯ *а.* اسماعیلیه мазҳаб ё маҷмӯе аз мазҳабҳои ислом, ки дар асри VIII пайдо шуда, то асри XIII дар Шарқи мусулмонӣ интишор ёфт ва дар аввалҳои пайдоишаш нисбатан хусусияти зиддифеодалӣ дошта, баъдҳо ба ҷараёни динии иртиҷоӣ мубаддал шуд, ки бо чунин хусусият ҳоло ҳам асосан дар Эрон, Афғонистон ва Ҳиндустон вуҷуд дорад.

ИСНО *а.* اثنا мадху сано кардан, таъриф кардан.

Афозили ҷаҳон ва шуарои аср муболағатҳо намуда ва дар исноу иттирои ӯ қасоид пардохта. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

ИСНОАШАР *а.* اثناعشر **1.** дувоздаҳ; **2.** *анат.* номи яке аз рӯдаҳои инсон, рӯдаи дувоздаҳангуштӣ.

ИСНОАШАРӢ اثناعشری **1.** *д.* шеаҳое, ки пайрави дувоздаҳ имом аз насли Алӣ мебошанд; **2.** *ниг.* **исноашар** 2.

Рӯда шаш навъ аст: аввалро исноашарӣ гӯянд ва ба қаъри меъда пайваста аст ва исноашарӣ аз баҳри он гӯянд, ки дар ҳар тане дувоздаҳ ангушт бошад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ИСНОД *а.* اسناد такья додани чизе ба чизе; нисбат додани чизе ба касе ё чизе.

Ин густохӣ ман кардаам, ғараз... рафъи исноди хашмат буда. *Авфӣ*

Валидам аз исноди кирдору атвори нолоиқ нисбат ба ҳазрати устозашон ба мароҳил мегурехтанд. *Садри Зиё*

ИСО *а.* عیسی номи асосгузори дини христианӣ; ✧ **Исои раҳнишин** а) *киноя аз* шуои офтоб; офтоб; б) табибе, ки бар сари роҳ менишинад; **Исои шашмоҳа** меваҳое, ки дар муддати шаш моҳ пухта мешаванд, махсусан ангур; **Исои ҳар дард** а) табиби ҳар дард; б) *киноя аз* шароб, май, шароби ангур.

ИСОА||ИСОАТ *а.* اسائه || اسائت бадӣ кардан; бадӣ, кори бад.

Ҷазои некӣ ва мукофоти эҳсон исоат воҷиб медорӣ? *Авфӣ*

Чӣ исоат зи ман омад, ки бад-ин ташнадилӣ
Ба сӯи машраби эҳсон шуданам нагзоранд. *Хоқонӣ*

ИСОБА I *а.* عصابه рӯймоле, ки ба сар ё пешона мебанданд, пешонабанд, сарбанд; дастор, салла.

Ва аз он беморӣ берун омада буд ва исоба бар ҷабҳаи муборак баста буд. *«Таърихи Табарӣ»*

Бар сар исобаи зари румӣ кунад ҳаме,
Бар бар лабодае зи забарҷад кунад ҳаме. *Манучеҳрӣ*

ИСОБА II *а.* عصابه гурӯҳ; гурӯҳи мардон.

ИСОБАТ *а.* اصابت **1.** расидан; **2.** бехато ба нишона расидани тир; **3.** ёфтан.

Ваҳм афтад дар хатову дар ғалат,
Ақл бошад дар исобатҳо фақат. *Румӣ*

исобати раъй дурустии фикру рой, расоии раъй.

Камоли фатонату исобати раъйи ӯ мулоҳаза карда, ба мулозамату мунодамати маҷлиси худ ӯро ихтисос дод. *«Равзат-ус-сафо»*

Саркардаи аскарро се сифот бояд: аввал — шуҷоат, дувум — исобати раъй, сайюм — таҷрибат. *Аҳмади Дониш*

исобати тадбир дурустии тадбир.

Бори дигараш дар... исобати тадбир имтиҳон фармуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ИСОДАМ عیسی‌دم **1.** дорои нафаси Исо, ки аз рӯи афсонаи динӣ гӯё бо як куфу суф мурдаро зинда мекард; **2.** *маҷ.* зиндакунанда; шифобахш, илоҷдиҳанда (сифати маъшуқа).

Зи дасти шоҳиди симинъизори исодам
Шароб нӯшу раҳо кун ҳадиси Оду Самуд. *Ҳофиз*

ИСОИДУДА عیسائی‌دوده **1.** мансуб ба хонадони Исо; **2.** *маҷ.* моҳир, ҳозиқ, устод, махсусан табиби моҳир.

Бе ӯ ятиму мурдадиланд ақрабои ӯ,
Қ-ӯ одамиқабоилу исоидуда буд. *Хоқонӣ*

ИСОКАДА عیسی‌کده **1.** *киноя аз* осмони чорум, ки гӯё Исо дар он ҷост; **2.** калисои исавиён.

ИСОЛ *а.* ایصال восил кардан чизеро ба чизе, фиристода расондан чизеро ба касе.

... Бино бар ин дар исоли руқъа таъхир намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСОМ *а.* عصام банди машки об; тасма; даста.

ИСОР I *а.* اسار гирифтан ва ба асирӣ бурдани касе; асорат, асирӣ.

Баъзе дар қайди исор гирифтор гаштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСОР II *а.* ایثار *ниг.* **эсор.**

ИСПАНД||ИСФАНД اسپند||اسفند як навъ гиёҳи худрӯй, ки донаҳои хурди сиёҳ дорад ва гӯё сӯзонда дуд карданаш барои дафъи захми чашми бад фоиданок мебошад; сипанд; ҳазориспанд.

Агар ин сон зи дил оташ фурӯзад,
Аз он дӯзах чу испанде бисӯзад. *Бадрии Кашмирӣ*

ИСПАНДОН اسپندان тухми хардал.

ИСПАНДОРМУЗ||ИСФАНДОРМУЗ اسپندارمذ||اسفندارمذ **1.** номи рӯзи панҷум аз ҳар моҳи соли шамсӣ; **2.** номи моҳи дувоздаҳӯми соли шамсӣ.

ИСПАНОҶ اسپناج *ниг.* **исфаноҷ.**

ИСПАР اسپر *шакли дигари* **сипар.**

Бар ӯ гардани захм чун рони пил,
Қафи пои ӯ гирд чун испаре. *Манучеҳрӣ*

Кунам теғи забон андар ниёмаш,
Зи хомӯшӣ чу испар метавон кард. *Шамси Табрезӣ*

ИСПАРАГ اسپرگ як навъ гиёҳи ёбоист, ки аз он ранги зард тайёр мекунанд.

Нозу ниампарвардаро аз ман бигӯ, к-ин роҳхо
Ашке бибояд чун бақам, рухсорае чун испараг. *Музаффарӣ*

ИСПАРАҒМ اسپرغم *ниг.* **испарғам.**

ИСПАРЛӮС اسپرلوس сарой, қасри подшоҳӣ.

Чӣ нуқсон дидӣ аз Каъба ту, бедин,
Ки гардӣ гирди испарлӯси шоҳон? *Асҷадӣ*

ИСПАРҒАМ||ИСПАРАҒМ||АСПАРҒАМ||АСПАРАҒМ اسپرغم райҳон, нозбу.

Андар ҳариру ҳулла бутонанд хайл-хайл,
Ин испарағмҳо ҳама в-ин мевадорҳо. *Ломеӣ*

Зи ҳар-ч аспарағм асту гул гунагун
Бар он кӯҳ буд сад ҳазорон фузун. *Асадӣ*

ИСПАРӢ اسپری *шакли дигари* **сипарӣ; испарӣ гаштан** *ниг.* **испарӣ шудан; испарӣ кардан** ба поён расондан; аз байн бурдан, нобуд кардан.

Он ки қавми Нӯҳро аз тундбоди лотазар
Дар ду дам кард аз замин осеби қаҳраш испарӣ...
Анварӣ

испарӣ шудан (*ё* **гаштан**) ба поён расидан, тамом шудан, тай карда шудан.

Чу ин посухи нома гашт испарӣ,
Фиристода омад ба сони парӣ. *Фирдавсӣ*

Кам-беши даҳр чун ки бихоҳад шуд испарӣ,
То кай умеди бешию то кай ғами камӣ?
Носири Хисрав

Испарӣ шуд ин китоб ба пирӯзӣ ва некахтарӣ ва фаррухӣ. «*Тарҷумон-ул-балоғат*»

ИСПАҲ اسپه *шакли дигари* **сипаҳ.**

Ҳамла бурданд испаҳи ҷисмониён,
Ҷониби қалъаву диз рӯҳониён. *Румӣ*

ИСПАҲБУД||ИСФАҲБУД اسپهبد||اسفهبد *шакли дигари* **сипаҳбуд.**

Бинистод дар пеш, найза ба даст,
Ту гуфтӣ магар Тӯси испаҳбуд аст. *Фирдавсӣ*

Ва он ҷо ҳафт рӯз бибуд ва испаҳбуди Систонро бинавохт. «*Таърихи Систон*»

ИСПАҲСОЛОР اسپهسالار *шакли дигари* **сипаҳсолор.**

ИСПЕД اسپید *шакли дигари* **сапед.**

Дафтари сӯфӣ саводу ҳарф нест,
Ҷуз дили испеди ҳамчун барф нест. *Румӣ*

ИСПОҲ اسپاه *шакли дигари* **сипоҳ.**

ИСРИШТАН اسرشتن *шакли дигари* **сириштан.**

Ҷисмашонро ҳам зи нур исриштаанд
То зи рӯҳу аз малак бигзаштаанд. *Румӣ*

ИСРО *а.* اسرا ба шаб роҳ рафтан, сафари шабона.

Шаб рафтанро ба тозӣ исро хонанд ва рафтани рӯзро сайр. «*Таърихи Табарӣ*»

Яъқуб ба шаб... бигурехт ва бирафт ва ба шаб рафтанро исро гӯянд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ИСРОР *а.* اصرار дар коре ва ё дар хоҳише пойфишорӣ кардан, истодагарӣ кардан; **исрор кардан** (*ё* **намудан**) дар коре истодагӣ кардан, сахт истодан.

Он марди ҷоҳил надонист, ки подшоҳ медонад ва сабр мекунад ва бар он қазия исрор менамуд, то оқибат ӯро мекушт. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

ИСРОФ *а.* اسراف аз андоза берун харҷ кардан, барзиёд харҷ кардан, зиёда аз ҳоҷат харҷ кардан; зиёдаравӣ.

Исроф накӯ нест ба ҷуз дар амали хайр.
Зарбулмасал

◇ **исроф кардан** *дар чизе* кореро бисёр кардан.

Қозӣ исроф мекунад дар ҷавр,
Ин ҳама мусрифӣ намешояд. *Хоқонӣ*

Фиръавн исроф кард дар куштан.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ИСРОФКОР اسرافکار он кӣ беҷо ва беҳуда харҷ мекунад, он кӣ сарфакор нест.

Мумайиз марди бебоки исрофкор буд. *Садри Зиё*

ИСРОФКОРӢ اسرافکاری беҳудахарҷӣ, безарурат ва зиёд харҷ кардан.

Ба сарфа сарф кун накде, ки дорӣ,
Ки имсокат беҳ аз исрофкорӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

ист ایست *асоси замони ҳозираи* **истодан.**

ИСТ ایست **1.** таваққуф, ист кардан.

Нестон аз ҷустуҷӯ як лаҳза ист
Аз паи ҳамшон яке дам ист нест. *Румӣ*

2. *маҷ.* муқовимат, истодагарӣ.

... Ки эй муддаӣ, ишқ кори ту нест,
Ки на сабр дорӣ, на ёрои ист. *Саъдӣ*

ИСТАБЛ *ю.-а.* اسطبل||اصطبل ҷои бошиши аспон, тавила, аспхона, оғилхона, саисхона; ҷои бастани чорпоён.

Қариб фарсанге роҳ ҳама зарродхона ва истабл ва ҳавошӣ. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Дар истабли раиси шаҳр дарозгӯши фарбеҳ ва ҷавон аст. «*Анвори Суҳайлӣ*»

ИСТАБР استبر||اسطبر *шакли дигари* **ситабр.**

Ду бозуяш истабру пушташ қавӣ,
Фурӯзон аз он фарраи хисравӣ. *Дақиқӣ*

ИСТАБРАҚ||ИСТАБРАК استبرق||استبرک дебо, ҳарир, шоҳӣ, абрешими ғафс.

Зи фарши сундусу истабрақам наёяд ёд,
Чу тан ба ёди ту бар хоку сар ба хишт ниҳам. *Ҷомӣ*

Пешкорони уторидфитнат... саҳни он имората ҷаҳоннаморо ба фуруши истабрақ ороста.
«*Таърихи Фаришта*»

ИСТАМ استم *шакли дигари* **ситам.**

Хоҷаро куштӣ ба истам зор-зор,
Ҳам бар ин ҷо хоҷа гӯён зинҳор. *Румӣ*

ИСТАМГАР استمگر *шакли дигари* **ситамгар.**

Охир дере намонд истами истамгарон,
З-он ки ҷаҳонофарин дӯст надорад ситам. *Манучеҳрӣ*

ИСТАНБА استنبه **1.** чизи зишту дағал, кареҳманзар, чизе, ки кас аз диданаш мутанаффир ва ҳаросон мешавад.

Суҳбати ом оташу панба аст,
Зиштному табоҳу истанба аст. *Саноӣ*

2. *маҷ.* одами бақувват, тануманд ва қавӣ.

ИСТАРАНГ استرنگ *ниг.* **астаранг.**

ИСТАРХ استرخ||اصطرخ *ниг.* **истахр.**

ИСТАХР استخر||اصطخر **1.** ҳавз, ҳавзи об, обгир, кӯл; **2.** номи пойтахти қадими Эрон дар наздикии Шерози ҳозира, ки юнониён онро Персеполис мегуфтанд.

Нишастангаҳ он гаҳ ба Истахр буд,
Каёнро бад-он ҷайгаҳ фахр буд. *Фирдавсӣ*

Замини Аҷам зери пой оварад,
Суви мулки Истахр рой оварад. *Низомӣ*

ИСТЕЗ||ИСТЕЗА استیز||استیزه *шакли дигари* **ситез||ситеза.**

Чун умедат лост, з-ӯ парҳез чист?
Бо ақиси тамъ худ истез чист? *Румӣ*

ИСТЕЗАВАР استیزه‌ور ситезакунанда, ҷанҷолӣ, гарданшах, саркаш.

Пеши ту бас қадр дорад чашми тар,
Ман чӣ гуна гаштаме истезавар? *Румӣ*

ИСТЕЗАРӮ استیزه‌رو саркаши хашмгин, пурғазаб; ҷангара.

Ин кунад аз амру он баҳри ситез
Бар сари истезарӯён хок без. *Румӣ*

ИСТЕЗОҲ *а.* استیضاح тавзеҳ хостан, талаби эзоҳ ва равшанӣ кардан.

ИСТЕМ استیم *шакли дигари* **ситем.**

Гуфт фардо ништар орам пеши ту,
Худ биёҳанҷам истем аз реши ту. (1) *Рӯдакӣ*

ИСТЕЪБОД *а.* استعباد банда кардан, ба бандагӣ гирифтан, асир кардан.

Бандагӣ дар ғайб омад хубу хаш,
Ҳифзи ғайб омад дар истеъбод х(в)аш. *Румӣ*

ИСТЕЪДОД *а.* استعداد **1.** омода шудан, тайёр будан; омодагӣ, муҳайёӣ.

Лашкари ӯро истеъдоде тамом набуд. *Авфӣ*

Бархезу ҷома бипӯшу истеъдоди рафтани хонаи амир кӯш. *«Равзат-ус-сафо»*

истеъдоди роҳ тайёрии роҳ, тайёрии сафар.

Чун истеъдоди роҳи Ҳалокухон ба итмом расид, ба мӯҷиби мӯътод ба расми видоъ дар урдухои худ тӯйҳо сохт. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

2. қобилият, лаёқат, тавоноӣ ва қудрати кардани коре.

Ба фарти ақлу истеъдоде, ки дошт, ба табақоти банӣ-одам сарвар шуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

◇ **истеъдоди назфуддам** майлони мизоҷи одам ба рехтани хун; касалии рехтани хун ба димоғ ё қалб.

ИСТЕЪЗОМ *а.* استعظام бузург шумурдан, мӯҳтарам донистан.

Пас Яминуддавла Маҳмудро истеъзом кард ва шафеъ шуд, то аз сари интиқом бархезад. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

ИСТЕЪЛО *а.* استعلا бартарӣ ҷустан, мартабаи олӣ хостан; баланд гардидан; бартарӣ, фазилат.

Хирадмандон дар ҳоли... тавоноӣ ва истеъло аз ҷанг узлат гирифтаанд. *«Калила ва Димна»*

Ҳаваси истибдод ва истеъло дар димоғаш ҷой гирифт. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСТЕЪЛОМ *а.* استعلام пурсидан чизеро, огоҳӣ хостан аз чизе, пурсиш; **истеъпом кардан** (*ё* **намудан**) а) талаби фаҳмидан ва донистан, пурсиш барои огоҳӣ.

Абӯалӣ... аз мӯҷиби нафрат ва доии ваҳшат истеълом кард. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

б) хабар додан.

Фармон дод, ки аз ҳақиқати он муҳим истеълом намоянд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСТЕЪЛОҶ *а.* استعلاج илоҷ хостан, чора хостан, талаби илоҷ кардан, дармон хостан.

Ин маразро аз Ҳовӣ истеъloҷ бояд намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСТЕЪМОЛ *а.* استعمال **1.** талаби амал кардан; **2.** ба кор бурдан, кор фармудан.

Агар дар истеъмол бувад, куҳан нашавад. *«Калила ва Димна»*

ИСТЕЪМОН *а.* استئمان *ниг.* **истимон.**

ИСТЕЪТОФ *а.* استعطاف лутф ва меҳрубонии касеро хостан.

... Бар сабили истеътоф номае назди ӯ фиристод. *«Равзат-ус-сафо»*

истеътоф кардан талаби меҳрубонӣ кардан.

ИСТЕЪФО *а.* استعفا талаб ва хоҳиши озод кардан аз хидмат ё коре.

Фазл ба Хуросон рафт... ва пас истеъфо хост ва биёфт. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Ҳар гоҳ, ки аз ҷониби султон дар он муотабат муболаға рафтӣ, аз вазорат истеъфо хостӣ. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

ИСТЕЪҲОЛ *а.* استئهال *ниг.* **истиҳол.**

ИСТЕЪҶОБ *а.* استعجاب ҳайрон шудан, ба шигифт омадан, аҷиб шумурдан; ҳайронӣ, шигифтӣ.

Уламои фазлгустар... забон ба истеъҷоб ва истиқроб мекушоданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Мирзо Амин... дар ҳаққи Ҳайдарӣ калимаи истеъҷоб навишт. *«Хизонаи омира»*

ИСТЕЪҶОЛ *а.* استعجال шитобонидан, шитоб кардан; шитоб, таъҷил, аҷала, шитобкорӣ.

Гуфтамаш: Сӯхтам аз шавқи ту, таъҷил макун,
Гарчи умриву бувад одати умр истеъҷол. *Ҷомӣ*

ба истеъҷол бо аҷала, бо шитоб.

Замони тавбаву узр асту вақти бедорӣ,
Ки панҷ рӯзи дигар меравад ба истеъҷол. *Саъдӣ*

Аз ин мавзеъ ба ҷиҳати бебаргӣ ба истеъҷол даме рост карда... дар баҳр нишастем. *Аҳмади Дониш*

истеъҷол кардан (*ё* **фармудан**) шитобонидан; шитоб ва аҷала кардан.

Ҳалокухон азим хашм гирифт ва дар истихлоси Бағдод истеъҷол фармуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Дар қафои бариди фатҳ-иқбол
Кард бо фавҷи қудрат истеъҷол. *Бедил*

ИСТЕҲБОБ *а.* استحباب дӯст доштан, меҳрубонӣ; некӯ шумурдан; баргузидагӣ.

ИСТЕҲЗО *а.* استهزا масхара кардан, тамасхур кардан, бар касе хандидан, ришханд кардан; масхара, тамасхур, ришханд.

Баъзе аз ҳуззори анҷуман истеҳзо карда хандиданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Сулаймонхоҷа ба охунд истеҳзову сухрият ба кор бурдӣ ва беодобию беҳурматиҳо кардӣ. *Садри Зиё*

ИСТЕҲЗОР *а.* استحضار **1.** ҳозир шудани касеро талаб кардан, ҳузури касеро хостан кардан.

Аз ҳазрати султон ба истеҳзорашон мисол расид. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

[Ҳалокухон] дигар бор ба истеҳзори халифа элчӣ фиристод. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

2. ба ёд овардан, хотиррасон кардан; огоҳӣ, иттилоъ, маълумот.

Хирмани маҳ гар фурӯ резад зи роҳи Каҳкашон,
Кам нагардад як ҷаве аз даҳли истеҳзори ман. *Бадри Чочӣ*

Шайх Низомуддин... дар фиқҳи Абӯҳанафия ва тафсир... ва усули калом истеҳзори тамом дошт. *«Таърихи Фаришта»*

ИСТЕҲИДАН استیهیدن *шакли дигари* **ситеҳидан.**

Ҳар кӣ бошад шева истеҳиданаш,
Дидаи худро бипӯш аз диданаш. *Румӣ*

ИСТЕҲКОМ *а.* استحکام маҳкам шудан, устувор гардидан; устуворӣ, маҳкамӣ, мустаҳкамӣ.

Укдаи он мунокаҳат ба истеҳком расониданд. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

ИСТЕҲКОМОТ *а.* استحکامات 1. *ҷ.* **истеҳком;** 2. сохтмонҳои мустаҳкам, махсусан сохтмонҳои мустаҳками ҳарбӣ.

ИСТЕҲЛОК *а.* استهلاک ҳалок кардан, миронидан, несту нобуд кардан; **истеҳлоки дайн** ҳисса ба ҳисса адо кардани қарз, ба тадриҷ пардохтани қарз.

ИСТЕҲМОМ *а.* استحمام ба ҳаммом рафтан, бо оби гарм худро шустушӯ кардан.

Баъд аз ғуслу истеҳмом [ӯ] мутаваҷҷеҳи даргоҳи Райён гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

Баъд аз фароғи истеҳмом даллок биталабад ва ба хоб равад. *Аҳмади Дониш*

ИСТЕҲСОН *а.* استحسان писандидан, сутудан, некӯ шумурдан, *таҳсину таъриф кардан; таҳсину таъриф.*

Табъи Савдо пур зи истеҳсони дунон тира аст,
Санги нохуш аз фасон созад мукаддар теғро. *Савдо*

истеҳсон кардан (**ё намудан**) таҳсину офарин гуфтан.

Абдулло баъд аз муовадат ба Ҳирот дар маҷолису маҳофил истеҳсони вай мекард. *Ҷомӣ*

Зиёд Убайдро истеҳсон намуда ба Димишқ фиристод. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСТЕҲСОС *а.* استحثاث 1. парешон кардан, парешон сохтан.

Вазорат ба Абулаббос дод ва ӯ ба исорат ва истеҳсоси амвол даст дароз кард. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

2. тақозо кардан, талаб кардан.

Каси ӯ ба ҳазрати Бомьён равад ва истеҳсоси он мол кунад. *Низомии Арӯзӣ*

ИСТЕҲФОЗ *а.* استحفاظ нигоҳ доштан, нигоҳдорӣ кардан, ҳифз кардан, ҳифзу нигоҳдорӣ.

Низомшоҳи Сонӣ... хотир бар истеҳфози саропардаи салтанат... гумошта, дар он боб саъйҳои балеғ менамуд. *«Таърихи Фаришта»*

ИСТЕҲҚОР *а.* استحقار ҳақир шумурдан, касеро хор шумурдан, ҳақир доштан.

Боре падар ба кароҳат ва истеҳқор дар ӯ назар ҳамекард. *Саъдӣ*

ИСТЕҲҚОҚ *а.* استحقاق лаёқату қобилият, шоистагӣ.

Наздики соҳибдевон рафтам... ва сурати ҳолаш бигуфтам ва аҳлияту истеҳқоқаш баён кардам. *Саъдӣ*
... *Истеҳқоқи тарбияти беш дорад. Авфӣ*

ИСТЕҲҚОҚӢ استحقاقی ҳақ дошта ва сазовор аз рӯи лаёқат ва ҷиҳатҳои дигар.

Ҳамгинонро маълум шуд, ки салтанати он қавм иттифоқист, на истеҳқоқӣ. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ИСТИБДОД *а.* استبداد танҳо ба сари коре истодан, ба гуфтаи дигарон гӯш накарда амал кардан; худроӣ, худсарӣ; худкомӣ.

Ӯро бар сари ҳамон исрор ва истибдод ёфтам. *Авфӣ*

истибдод доштан худраъй ва худсар будан.

Ин худованди мо ҳама ҳунар асту мардӣ, аммо истибдоде азим дорад, ки ҳунарҳоро мепӯшонад. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ИСТИБДОЛ *а.* استبدال бадал гирифтан, чизеро ба ивази чизе гирифтан; бадал, иваз.

Ба касрати истеъмол Манучеҳр истибдол ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСТИБОР *а.* اصطبار сабру шикебой кардан, тоқат овардан, *таҳаммул кардан; сабр, тоқат, шикебой, таҳаммул.*

Муддате дар ранҷи интизор ва меҳнати истибор ба сар бурдам. *Авфӣ*

Акнун чора ба ҷуз истибор нест. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСТИБСОР *а.* استبصار талаби биноӣ ва фаҳм кардан; дилогоҳ шудан; басират, доноӣ; **аҳли истибсор** арбоби фаҳм, доноён.

В-агар ба ҷилваи товус шӯхие кардам,
Ба чашми нуқс набинандам аҳли истибсор. *Саъдӣ*

ИСТИБШОР *а.* استبشار ба шунидани хабари хуш шод шудан, хабари хуш шунидан; шодӣ, хурсандӣ, шодмонӣ.

Чун ин чаҳор касро дид, истибшор намуда, ҳар якро ба навъе бинавохт. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСТИБЪОД *а.* استبعاد 1. дурӣ ҷустан; дур шудан; дурӣ.

Ҳамон беҳтар, ки қамар аз иҷтимон офтоб истибъод ҷӯяд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. аз эҳтимол дур донистан.

Зи мағзаш ҷӯши истибъод бархост,
Зи ҳар узваш чу лаб фарьёд бархост. *Нозим*

истибъод кардан (**ё намудан**) аз ақл дур ҳисоб кардан, бо тааҷҷуб аз эҳтимол дур донистан, бовар накардан.

Ба ҳарами худ ҳикоят кард ва ӯ аз он маънӣ истибъод намуд. *Авфӣ*

Аз ин тақрир истибъоди тамом менамуданд. *«Таърихи Ҷаҳонкушо»*

ИСТИБҚО *а.* استبقاء нигоҳ доштан; боқӣ доштан, боқӣ гузоштан, зинда гузоштан.

Баҳри истибқои ҳайвон чанд рӯз
Хонда илмаш аҳмақони бефурӯз. *Румӣ*

ИСТИВО *а.* استواء 1. баробарӣ, эътидол; баробаршавӣ; **истивои лайлу наҳор** баробар шудани шабу рӯз (соле ду бор: 21 март ва 23 сентябрь); **вақти истиво** ними рӯз.

Ҳар рӯз то вақти истиво сабр кунам, агар меҳмон расид, таоми худро бо ӯ бихӯрам. *Авфӣ*

Аз сабоҳ то вақти истиво ҳарб кард.
«Равзат-ус-сафо»

хати истиво экватор.

Рӯзе бувад, к-ин подшаҳ бахшад вилоят мар-туро
Аз ҳадди хатти истиво то ғояти Африқия. *Манучеҳрӣ*

Аз ғайрати роятат фалак дид
Дар хат шуда хатти истиворо. *Анварӣ*

2. *маҷ.* ростӣ; барқарорӣ, устуворӣ.

Бигзар аз мастиву мастибахш бош,
З-ин талаввун нақл кун бар истивош. *Румӣ*

истивои қомат роствиу мавзунии қомат.

Бар истивои қоматашон гӯй абрӯвон
Болои сарви рост ҳилоле хамидаанд. *Саъдӣ*

ИСТИДЛОЛ *а.* استدلال далел овардан; далел, бурҳон, ҳуҷҷат.

Баъд аз инам набувад шоиба дар ҷавҳари фард,
Ки даҳони ту дар ин нукта хуш истидлолест. *Ҳофиз*

Аз ҳиммат ва мурувват ва киёсати ту истидлол метавон кард бар бузургниҳодии ту. *Авфӣ*

ИСТИДЛОЛИЁН استدلالیان гурӯҳе аз файласуфон, ки бар ҳар даъво ва иддио далел талаб мекунанд.

Пои истидлолиён чӯбин бувад,
Пои чӯбин сахт бетамкин бувад. *Румӣ*

ИСТИДОМАТ *а.* استدامت 1. давоми чизеро хостан; ҳамеша чизеро хостан; 2. давомдорӣ, ҳамешагӣ; мудовимат, пойдорӣ, устуворӣ.

ИСТИДОНАТ *а.* استدانت қарз хостан, вом хостан, қарз гирифтан.

ИСТИДРОК *а.* استدراک 1. дарк кардан, дарьёфтан; барои фаҳмидан ва дарьёфтан кӯшиш кардан.

Иқомати чизе, агар истидроки он дар ҳайизи иқтидор нахоҳад омад, аз муқтазои ҳикмат ва ҳукумат дур бошад. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *адш.* санъатест, ки мисраи аввали байт ба назар ҳаҷву мазаммат менамояд, аммо аз мисраи дуйум маълум мешавад, ки мадҳ аст, чунончи дар мисолҳои зерин дида мешавад:

Асари мир нахоҳам, ки бимонад ба ҷаҳон,
Мир хоҳам, ки бимонад ба ҷаҳон-дар асаро. *Рӯдакӣ*

Ҳайф бошад з-он ки инсон гӯямат, эй ҷон, аз он-к
Тан шавад нопок инсонро, тӯ покӣ ҳамчу ҷон*.

ИСТИДРОҶ *а.* استدراج 1. ба тадриҷ наздик кардан, андак-андак наздик овардан; ба тадриҷ ҳаракат кардан ба сӯи чизе; **бар сабили истидроҷ** ба таври тадриҷӣ, кам-кам, оҳиста-оҳиста.

Султон бифармуд, то бар сабили истидроҷ... лашкари ӯ пушт фаро доданд. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

2. бадии одат, азоби давомдор.

Ҳар чӣ ғайри ӯст, истидроҷи туст,
Гарчи тахту мулкат асту тоҷи туст. *Румӣ*

ИСТИДЪО *а.* استدعا илтимос кардан, пурсидан, хостан, талаб кардан; хоҳиш, илтимос, талаб, дархост.

Ба истидъои харворе ду ҳезум
Зимистоне чу хар дар гил ҳамехуфт. *Анварӣ*

Шаби ид маро истидъои харҷи идӣ кард. *Авфӣ*

истидъо доштан дархост кардан, хоҳиш кардан.

Шавқам истидъои он дорад, ки дар базми ҳузур
Рози дил дар ҳазрати ҷонони худ ифшо кунам. *Шоҳин*

ИСТИЁД *а.* اصطیاد сайд кардан, шикор кардан; шикор, сайд.

[Барои] истиёди оҳу ва гавазн рӯзҳо хайма дар сайдгоҳи нахчир занад. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСТИЗЛОЛ *а.* استظلال ба ҷои соя паноҳ бурдан, дар соя нишастан; паноҳ бурдан; **истизлол ҷустан** паноҳ ҷустан, паноҳ бурдан.

Ҳар рӯз фавҷе ба сояи чатри ҳумойосой истизлол меҷустанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСТИЗОА||ИСТИЗОАТ *а.* استضائه||استضائت равшан кардан; равшан шудан; талаби рӯшноӣ кардан, равшанӣ хостан.

Бе муқосоти шиддате истизоат ҷуста...
«Равзат-ус-сафо»

ИСТИЗОДАТ *а.* استزادت зиёдат хостан, талаби афзунӣ кардан, ба афзудан кӯшиш кардан.

Аз шаҳри Бағдод хуруҷ кард бо лашкаре ороста... мутаваҷҷиҳан ило Хуросон ба сабаби истизодате, ки аз султони олам Санҷар дошт. *Низомии Арӯзӣ*

ИСТИЗОН *а.* استیذان иҷозат хостан, рухсат пурсидан, изн талабидан; иҷозат.

Дар коре, ки ба масолеҳи ин вилоёт тааллуқ дошта бошад, бе иститлоъ ва истизони наввоби ҳазрат мисол надиҳанд. *«Таърихи Ҷаҳонкушо»*

Ва бе истизон дар миёни манозил ва махозини раоё наравад. *Аҳмади Дониш*

ИСТИЗҲОР *а.* استظهار 1. ёрӣ ва паноҳ хостан аз касе, такья кардан ба ёрии касе; **истизҳор кардан** ёрӣ хостан, паноҳ бурдан.

Ба муволоти ин ду рукни шариф
Ҳам тамассук кунам, ҳам истизҳор. *Хоқонӣ*

2. пуштибонӣ, пушту паноҳ.

Ва ин бандаро бад-он қуввати дил ва истизҳор... ҳосил омад. *«Калила ва Димна»*

Узри тақсири хизмат овардам,
Ки надорам ба тоат истизҳор. *Саъдӣ*

3. тасдиқ кардан, таъкид кардан; тасдиқ, таъкид, баён.

Гуфт: Пеш аз ин чизе набиштаӣ? Гуфт: Навиштаам ва ин истизҳори онро фиристодам.
«Таърихи Байҳақӣ»

ИСТИКБОР *а.* استکبار такаббур кардан, калон пиндоштан касеро ё худро, калонӣ кардан, каттагӣ кардан.

Роҳ бинмоям туро, гар кибр биндозӣ зи дил,
Ҷоҳилонро пеши доно ҷои истикбор нест.
Носири Хисрав

[Дурии оқил аз душман] на аз рӯи адовату инкор бошад ё аз роҳи нафрату истикбор. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ИСТИКМОЛ *а.* استکمال комил кардан, такмил кардан, тамом кардан, анҷом додан.

... Ки бувад нисьён ба ваҷҳе ҳам гуноҳ,
З-он ки истикмоли таъзим ӯ накард. *Румӣ*

ИСТИКОК *а.* اصطکاک ба ҳам расидан, ба ҳам задан ва молиш хӯрдани ду чизи сахт.

То кафи дарьё наёяд сӯи хок,
Қ-асли ӯ омад бувад дар истикок. *Румӣ*

Ба ҳам даршуда шохҳо з-он дарахт,
Чу дар истикок афтад аз боди сахт... *Ҷомӣ*

ИСТИКОНАТ *а.* استکانت фурӯтанӣ намудан; фурӯтанӣ, хоксорӣ.

Бандагӣ дар сарои мубдии кулл,
Заъфу аҷз асту истиконату зулл. *Саноӣ*

Аҳолии он ҷо мақолиди дуруб пеш оварда ва рӯи истиконат бар замин ниҳоданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСТИКТОБ *а.* استکتاب навиштан аз рӯи китобе; нусхабардорӣ.

Истиктоби кутуби исломӣ ба кеши фарангӣ ҷӣ сарфа мебандад? *Аҳмади Дониш*

ИСТИКШОФ *а.* استکشاف дархост, ҷустуҷӯ, таҳқиқ, пурсиш.

Ин маъниро истикшофи балиғ бояд кард. *Авфӣ*
Мунаҷҷиме Ҷалол ном мусоҳиби ӯ буд, аз вай истикшофи ихтиёри вақт намуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ИСТИЛЗОМ *а.* استلزام зарурат, лозим донистани чизе, лозим шумурдани чизе барои чизи дигар.

Халқ аз хавоси нафси ҳайвонист ё нафси нотиқаро дар истилзоми ӯ мушоракате ҳаст?
Насириддини Тӯсӣ

ИСТИЛО *а.* استیلا ба зӯрӣ ба даст даровардани чизе, забардаст шудан бар чизе, ғолиб омадан, ғолиб шудан, ҷабран ба даст даровардани кишваре.

Ва чанд мавзеи дигар аз Систон хароб бибуд, ки аз *тахриби* куффор ва истилои он гурӯҳ ободон нашуда буд. *«Таърихи Систон»*

То намирам ман, ту ин пайдо макун,
Даъвии шоҳию истило макун. *Румӣ*

ИСТИЛОБ *а.* استلاب рабудан, кашида гирифтан.

Шабона дар мавзее, ки нузул кард, курдон тамаъ дар истилоби либоси ӯ карданд.
«Таърихи Ҷаҳонкушо»

ИСТИЛОМ I *а.* استلام **1.** судан; молидани санг бо даст ва ё лаб ҳамчун изҳори итоату таслим; **2.** *д.* бӯсидани санги муқаддаси ҳаҷаруласвад, ки дар Каъба аст.

Замзамнамой буд ба мадҳаш забони ман,
То карда буд аз ҳаҷаруласвад истилом. *Хоқонӣ*

ИСТИЛОМ II *а.* اصطلام аз бех баркандан, решакан кардан.

Созадат истиломи он ламаот
Фориғ аз мубдаоту мухтараот. *Ҷомӣ*

ИСТИЛОТ *а.* استلات хӯрдан ва косаро бо ангушт пок кардан.

Бузургони давлат ба маҷлис ҳозир омаданд ва надимон низ бинишастанд ва даст ба кор карданд ва хӯрданӣ ало тариқи истилот мехӯрданд.
«Таърихи Байҳақӣ»

ИСТИЛОҲ *а.* اصطلاح **1.** бо ҳам сулҳ кардан; оштӣ кардан; **2.** калима ё иборае, ки хоси як гурӯҳи мардум (мас. аҳли як касб) аст ё дар байни онҳо маънои махсусе пайдо кардааст; калимае ки дар соҳаи илму фан барои ифодаи маънои махсуси ғайри аслӣ қабул шудааст, термин.

Баҳри тафҳими маънии ашьё
Истилоҳе зи ғайб кард иншо. *Бедил*

ба истилоҳи... ба қавли ..., ба қавлу гуфтори ..., аз рӯи истеъмоли ...

Ин маънӣ ба истилоҳи мунаҷҷимон киноя аз тасайюроту фаророту қиронoти кавокиб аст.
Аҳмади Дониш

ИСТИЛОҲОТ *а.* اصطلاحات *ҷ.* **истилоҳ** 2.

Истилоҳотест мар-абдолро,
Гар набошад з-он хабар аҳволро. *Румӣ*

Пӯшида намонад, ки тифлони наврасида ва кӯдакони нодидаро аз таълими истилоҳоте, ки маънуси тибоъ ва маълуфи симои эшон нест, бар дил даҳшате ва бар хотир ваҳшате менишинад. *Ҷомӣ*

ИСТИЛҲОҚ *а.* استلحاق мулҳақ шудан, пайвастан.

ИСТИМДОД *а.* استمداد ёрӣ хостан, мадад пурсидан, кӯмак талабидан; мададталабӣ, ёрихоҳӣ.

Машварат — истимдод намудан бошад аз раъи бузургон. *Авфӣ*
Бо сабо афтону хезон меравам то кӯи дӯст,
В-аз рафиқони раҳ истимдоди ҳиммат мекунам.
Ҳофиз

ИСТИМЗОҶ *а.* استمزاج мизоҷ пурсидан, сиҳату саломати касеро пурсидан; фикру ақидаи касеро пурсидан.

Қосиде пеши Алитагин фиристоданд, то аз ӯ истимзоҷ намоянд, ки лоиқи подшоҳӣ аз варасаи Сомонӣ кист. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСТИМОЛАТ *а.* استمالت ба сӯи худ овардан, моил кунонидан, бо сухани нағз касеро ба тарафи худ ҷалб кардан; дилҷӯӣ кардан.

Аз қабули ту умеди истимолат ёфтаст
Ҳар диле, к-аш рӯзгори номусоид зоҷир аст. *Муиззӣ*

Ӯро ба ҳар навъ истимолат додам ва ба хидмат овардам. *Авфӣ*

ИСТИМОЛАТНОМА استمالت‌نامه номае, ки барои дилҷӯии касе навишта мешавад.

Ва истимолатномаҳо ба атрофи мамолики Хуросон навишт. *«Равзат-ус-сафо»*
Маҳдумаи ҷаҳон ва Туғличин ... истимолатномае бар уҳуд ва мавосиқ фиристоданд.
«Таърихи Фаришта»

ИСТИМОН *а.* استیمان **1.** амон хостан, талаби амон кардан, зинҳор хостан.

Даст дар домани истимон зада мусулмон шуданд.
«Равзат-ус-сафо»

2. паноҳ бурдан ба касе ё ҷое; **3.** эътимод, хотирҷамъӣ.

ИСТИМОЪ *а.* إستماع шунидан, гӯш додан.

Чун ин сухан истимоъ кард, асари газаб дар башараи ӯ мутамаккин гашт. *«Таърихи Систон»*

Зоҳид — ҳадиси шоҳиду мо — истимои панд?
Ёрон, масофатест зи Бағдод то Хуҷанд! *Савдо*

ИСТИМРОР *а.* استمرار бо як равиш рафтан, як зайл гузаштани чизе, ҳамешагӣ, пайвастагӣ, пайваста дар кор будани чизе.

Ду ҳазор савор мулозими урдуи ҳумоюн гарданд ва аладдавом ва истимрор бад-ин уҳуд вафо намоянд. *«Равзат-ус-сафо»*

Намедонад касе дар ишқ қадри дарду меҳнатро,
Ки истимрори неъмат мекунад беқадр неъматро. *Соиб*

ба таври истимрор ҳамеша, доимо; **истимрор додан** давом кунонидан, идома додан; **истимрор доштан** боқӣ будан, бардавом будан; **истимрор ёфтан** давом ёфтан, бардавом шудан.

Ин қоида бар ҳамин дастур... истимрор ёфта. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ИСТИМТОЪ *а.* استمتاع фоида бурдан, баҳра ва манфиат ҷустан.

Хирадманд чӣ гуна орзӯи чизе кунад, ки ранҷу тааби он бисёр бошад ва интифоу истимтоъ аз он андак. *«Калила ва Димна»*

Шумо чаро аз истимтоъ канора гирифтед? *Аҳмади Дониш*

ИСТИНБОТ *а.* استنباط **1.** истихроҷ, берун баровардани чизе аз чизе, мас. об аз ҷоҳ.

Истинботи аҷсоди сабъа, чун зару нуқра ва мису оҳан ва ғайра ӯ кард. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. *маҷ.* ошкор кардани чизе, ки пинҳон бошад; дарьёфтан, дарк кардан, хулоса баровардан, натиҷа баровардан.

Пас хосияти мардум тасаввур ва тасдиқи куллиёт аст ва истинбот кардани маҷҳулот аз улум ва саноат. *Ибни Сино*

Ӯ онро ба хирад ва ақли худ истинбот кунад ва он хашму сатват сукун ёбад. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ИСТИНКОР *а.* استنكار **1.** инкор кардан, мункир шудан; қабул накардан.

Агар ин афъол афъоли хайр аст, чаро китмон ва истинкори он аз фазилат ва мурувват мешуморанд? *Насириддини Тӯсӣ*

Он ҳакимак зи ҷаҳлу истинкор
Гуфт: Биттабъ мӯҳриқ омад нор. *Ҷомӣ*

2. зишт шуморидан, написандидан.

Ин ҳолат сабаби истинкор ва истинфори зиндагон гардад. *Аҳмади Дониш*

ИСТИНКОФ *а.* استنكاف **1.** нангу ор доштан, ибо кардан; **2.** худдорӣ кардан; сарпечӣ кардан, имтиноъ кардан; рад кардан; рад, худдорӣ, имтиноъ.

Язид шунид, ки Ибни Зубайр аз байати ӯ истинкоф менамояд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ва аз муолафа ва муколама ҳеҷ истинкоф накунад. *Аҳмади Дониш*

ИСТИНОД *а.* استناد **1.** ба чизе такья кардан.

Мокон... бар дари Рай нишаста ва ба Рай истинод карда, то Тош бирасид. *Низомии Арӯзӣ*

2. таҳқиқ кардан, санад ва далел овардан; санад, далел.

ИСТИНОС *а.* استئناس унс гирифтан, хӯ гирифтан, унсу улфат гирифтан.

Ин қасида, ки ман фиристодам,
Дилу ҷонро бад-ӯст истинос. *Масъуди Саъд*

ба истинос омадан одат кардан, улфат пайдо кардан.

Ва ман аз ваҳшат ба истинос омадам. *Аҳмади Дониш*

ИСТИНСОХ *а.* استنساخ нусха бардоштан, рӯйнавис кардан, рӯйнавис карда гирифтан.

Дар муддати шаш моҳ барои ӯ истинсохи дафтари «Шоҳнома» намудам. *Аҳмади Дониш*

ИСТИНТОҚ *а.* استنطاق сухан гуфтани касеро хостан, касеро ба нутқ даровардан; гап занондан; сухан пурсидан; бозпурсӣ; **истинтоқ ёфтан** сухани хуш шунидан; илтифот дидан.

Забон барораду дарвақт мантиқӣ гардад,
Агар ҷамод зи ҷуди ту ёбад истинтоқ. *Муиззӣ*

ИСТИНФОР *а.* استنفار нафрат кардан; дур шудан, рамидан, рам.

Авотифи подшоҳона истиҳош ва истинфори Рукниддинро ба истинос ва истибшор мубаддал гардонид. *«Таърихи Ҷаҳонкушо»*

Афрӯхтани оташ дар шаб сабаби... истинфори дадагон аст. *Аҳмади Дониш*

ИСТИНШОҚ *а.* استنشاق **1.** об ё ҳаво ба бинии худ кашидан.

Ва илоҷи бемории худро ҷуз истиншоқи ҳавои Туркистон надонист. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳам дар он ҷо нолаи муштоқ кард,
Бӯйро аз бод истиншоқ кард. *Румӣ*

2. *д.* об ба бинӣ кашидан дар вақти таҳорат.

ИСТИНҶО *а.* استنجا худро аз наҷосат ва палидӣ пок кардан (баъд аз қазои ҳоҷат).

Чидани нохуну истинҷо ба об... аз ҷумлаи суннатҳои писандидаи ӯст. *«Равзат-ус-сафо»*

Чун ки истинҷо кунӣ, вирди сухун
Ин бувад, ки аз зиёнам пок кун. *Румӣ*

санги истинҷо кулӯхе, ки дар халоҷо ба кор бурда мешавад.

Моли дуньёст санги истинҷо,
Ба суви мустароҳ бифристед. *Хоқонӣ*

ИСТИОБ *а.* استيعاب фаро гирифтан, дар бар гирифтан; аз худ кардан, тамом аз худ кардан чизеро; **истиоби абвоби одоб** комил шудан дар одобу ахлоқ, ба тамом аз худ кардани қоидаи одоб.

Баъд аз истиоби абвоби одоб... ба хидмати Олтунтоши Хоразмшоҳ мавсум шуд. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

ИСТИОЗА||ИСТИОЗАТ *а.* استعاذه||استعاذت *д.* паноҳ бурдан ба худо аз бадии чизе, талаби паноҳ кардан.

То раҳӣ з-ин ҷодуиву з-ин қалак,
Истиозат хоҳ аз раббулфалак. *Румӣ*

Истиоза ва истионат аз ин ҳолат буд. *Аҳмади Дониш*

ИСТИОНАТ *а.* استعانت ионат хостан, ёрманди талабидан, мадад пурсидан; **истионат бурдан** *ба чизе* талаби ёрӣ кардан аз чизе; такья кардан ба чизе.

Биёмӯз рафтор аз он тифли хурд,
Ки чун истионат ба девор бурд. *Саъдӣ*

истионат кардан (*ё* **намудан**) ионат хостан, ёрӣ талабидан.

Аммо чун истионат ба мо намуданд, агар ёрӣ надиҳем, ному нанг бошад. *«Форснома»*

Зи Шамси Табрезӣ истионате мекун,
Бувад ки тоҷи ионат расад ба фарқ туро.
Шамси Табрезӣ

ИСТИОРА||ИСТИОРАТ *а.* استعاره||استعارت **1.** ба орият хостани чизе, чизеро амонат гирифтан.

Офтоб истиораи нур аз рӯи ӯ намудӣ. *Восифӣ*

Ситораи фалаки иқтидон Саъдуддин,
Ки Саъди акбар аз он карда истиораи нур ... *Шавкат*

2. *адш.* навъе аз истеъмоли маҷозии калимаҳо, асосан навъе аз ташбеҳ аст, ки ташбеҳкунанда ба ҷои ташбеҳшаванда меояд, аммо ташбеҳшаванда зикр намеёбад, мас. 'наргис' ба ҷои 'чашм', 'сунбул' ба ҷои 'зулф' ва 'сарв' ба ҷои 'қадди маҳбуба' кор фармуда мешаванд, чунончи дар мисоли зерин 'маҳ' киноя аз 'рӯй', 'шакар' киноя аз 'лаб', 'наргис' киноя аз 'чашм' ва 'гул' киноя аз 'рухсора' аст.

Маҳаш мушксою шакар майфурӯш,
Ду наргис камонкаш, ду гул диръпӯш. *Асадӣ*

ИСТИРДОД *а.* استرداد чизи додашударо гашта гирифтан, пас хостан.

Агар золим чизе аз мазлум ситонда бошад, истирдод фармояд. *«Равзат-ус-сафо»*

Аммо ҷаҳонпаҳлавон ... ба қасди истирдоди Панҷоб мутаваҷҷеҳи Ҳинд шуд. *«Таърихи Фаришта»*

ИСТИРЗО *а.* استرضا ризоят хостан, хушнудӣ хостан; *ба* хушнудии касе кӯшидан; хушнудӣ, ризоят.

Вазифа он, ки дар истирзои хотири шарифи ӯ саъй намой. *«Равзат-ус-сафо»*

Ба фармони муҳаббат дид нохуб,
Ки печад сар зи истирзои маҳбуб. *Нозим*

ИСТИРОҚ *а.* استراق дуздидан, дуздида гирифтан, дуздӣ кардан; ◇ **истироқи самъ** дуздида гӯш кардан, пинҳонӣ гӯш андохтан, махфӣ гӯш ба сухани касе доштан.

Сарҳанге сагзӣ истироқи самъ карда буд, филҳол ... маликро хабар кард. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

истироқи чашм дуздида нигоҳ кардан ба касе.

Чун бичӯшад аз дарун чашма санӣ,
З-истироқи чашмҳо гардӣ ғанӣ. *Румӣ*

ИСТИРОҲАТ *а.* استراحت осоиш хостан; баросудан, роҳат кардан; роҳат, оромӣ, осудагӣ, осоиш.

Султон баъд аз ин ду фатҳи номдор бар қасди истироҳат ... ба дорулмулки Ғазна омад.
«Тарҷимаи Яминӣ»

Ва худ низ аз истироҳати тамом даст бардорад.
Аҳмади Дониш

ИСТИРФОҲ *а.* استرفاه рафоҳият хостан, ба роҳату осоиш кӯшидан; рафоҳият, осудагӣ.

Пунбаи ғафлату ғурур дар гӯш карда, паҳлу бар бистари истирфоҳ ва суруг андохта буд.
«Равзат-ус-сафо»

ИСТИРХО *а.* استرخا суст шудан, фурӯхишта шудан, ланҷу шалпар шудан; сустӣ, фурӯхиштагӣ.

Бишнав аз ҳолу ҳадди истирхо —
Навъи бутлони ҷумлагӣ аъзо. *Саноӣ*

истирхои масона *тиб.* касалиест, ки гирифтори он пешобро нигоҳ дошта наметавонад, суст будани сари қабуқ.

Писари чорӯми Ҳалокухон ... аз Қутуй-хотун дар вуҷуд омад ва ӯро иллати истирхои масона буд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

ИСТИРХОС *а.* استرخاص рухсат талабидан, рухсат хостан.

Ва иҷозату истирхоси муовадат ва мурочаат талабиданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСТИРҲОМ *а.* استرحام раҳм хостан, меҳрубонӣ талабидан, шафқат хостан.

ИСТИРҶОЪ *а.* استرجاع **1.** баргаштани касеро илтимос кардан; чизеро аз касе гардонда гирифтан.

[Султон] расуле пеши Шор фиристода дар истирҷои ӯ ваъдаву ваид ба тақдим расонид. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *д.* дар вақти шунидани хабари марги касе ҷумлаи «Инно лиллоҳи ва инно илайҳи роҷиун» (мо аз они худоем ва ба дурустӣ ки ба сӯи ӯ баргардандаем)-ро гуфтан.

Ва фурӯтанӣ намуд ва истирҷоъ кард баъд аз он, ки ғусса ва навҳа бар ӯ муставлӣ шуда буд.
«Таърихи Байҳақӣ»

Саид забон ба истирҷоъ кушода бо далерон мутаваҷҷеҳи он ҷониб гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСТИСВОБ *а.* استصواب писандидан, савоб шумурдан ва маъқул донистан кори касеро; маслиҳат кардан, маслиҳат пурсидан, савобдид.

Нақши мақдуре наёрад паст кардан
Ҷуз ба истисвоби рои хушьёрат. *Анварӣ*

Азиз андешаи ӯро писандид,
Зи истисвоби он табъаш бихандид. *Ҷомӣ*

ИСТИСЛОМ *а.* استسلام итоат кардан, гардан ниҳодан; таслим шудан.

Ҷуз истислом ва илтиёз ба зилли истирҳом паноҳе надошт. *«Таърихи Ҷаҳонкушо»*

Аҳли он буқъаро дар рибқаи ... истислом кашид.
«Тарҷимаи Яминӣ»

ИСТИСЛОҲ *а.* استصلاح талаби салоҳ ва беҳбудӣ кардан; ба ислоҳу салоҳият ва беҳбудӣ расидан.

Дар истислоҳи ҳол ... тазаррӯи ҳар чи тамомтар намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Боз мӯҳтоҷ ба истислоҳи ҷурҳ бошад.
«Равзат-ус-сафо»

ИСТИСМОР *а.* استثمار **1.** самар ҷустан, мева чидан; **2.** аз меҳнати дигарон фоида бурдан.

ИСТИСНО *а.* استثنا **1.** аз маҷмӯи чизҳо чизеро баровардан ё ҷудо кардан.

... Аз ин маҷмӯъ истисно кардаанд. *Аҳмади Дониш*
Истисно қоида набошад. *Зарбулмасал*

2. калимаи «иншооллоҳ»-ро ба забон овардан.

Лек истиснову тасбеҳи худо
З-эътимоди худ буд аз эшон ҷудо. *Румӣ*

ИСТИСНОӢ استثنائی мансуб ба истисно 1.

ИСТИСОЛ *а.* استیصال аз бех баркандан, аз бех канда партофтан, решакан кардан; поймол ва парешон намудан.

Бе ҷиноят мардумони асилро хор кардӣ ва ба андак баҳона истисоли мардум намудӣ.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

Баъд аз истисоли қипчоқия аҳаде зинда намонда бошад. *Аҳмади Дониш*

ИСТИСЪОД *а.* استسعاد некбахтӣ ҷустан, саодат хостан; саодат, хушбахтӣ, комьёбӣ; муборакӣ ва хуҷастагӣ.

Аз истисъоди омадушуди маҷлиси хос... маҳрум монда. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСТИСҚО *а.* استسقا **1.** об хостан, талаби об кардан; борон талабидан.

Ба пеши файзи ту з-он омадам ба истисқо,
Ки вораҳонӣ аз ин хушксоли теморам. *Хоқонӣ*

2. *тиб.* бемории обхӯра, ҷамъ шудани моддаҳои обакӣ дар шикам ва дигар аъзои бадан.

Ки ошомад кадуе об аз ӯ сард,
Қ-аз истисқо нагардад ҷун каду зард. *Низомӣ*

Маразе истисқо... пайкарамро ба он масоба оварда, ки қуввати рафтор надорам. *Садри Зиё*

истисқо гирифтан а) ба бемории обхӯра гирифтор гардидан; б) *маҷ.* сахт ташна шудан.

Зи боди савлати ӯ хок гирад истихфоф,
Зи таффи ҳайбати ӯ об гирад истисқо. *Анварӣ*

ИСТИСҲОБ *а.* استصحاب касеро ба ҳамроҳии худ гирифтан, сӯҳбати касеро хостан, орзуманди сӯҳбати касе будан; сӯҳбат кардан.

Ағул гуфт, ки ҳамеша миёни ману Бурок бисоти истинос ва истисҳоб мумаҳҳад буда.
«Равзат-ус-сафо»

ИСТИТЛОБ *а.* استطلاب талаб кардан, талабидан, ҷустан, ҷустуҷӯ кардан; дархости бозгардондани чизе кардан; дархост.

Баъд аз истифсору иститлоби хотам қаҳрамони мамлакатро ба хидмати тоҷдори иқлими хонният оварданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСТИТЛОЪ *а.* استطلاع огоҳӣ хостан, хабар пурсидан; хабаргирӣ, пурсиш.

Номае набиштанд ва аз раъи ӯ иститлоъ карданд.
Авфӣ

Шарафуддини писари вазир ва соҳибдевон ҷиҳати иститлои умур ба даргоҳ омаданд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

ИСТИТОАТ *а.* استطاعت қуввват, қудрат, иқтидор, тавоноӣ; имконият ва дастгоҳ доштан барои иҷрои коре.

Ба қадри иститоат маҷҳуди худро базл кардам.
Авфӣ

Бар мо воҷиб омад забти мамолик кардан, зеро ки моро он иститоат ҳаст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ҳаргиз аз даври замон нанолидаам..., магар вақте ки поям бараҳна монда буд ва иститоати пойпӯше надоштам. *Саъдӣ*

ИСТИТОБАТ *а.* استطابت покӣ ҷустан, покӣ хостан.

Истироҳат ба бахт ё ниам аст,
Иститобат ба об ё мудир аст. *Хоқонӣ*

ИСТИТРОД *а.* استطراد **1.** барои фиреб додани душман аз пеши вай гурехтан; **2.** *адш.* аз матлаб хориҷ шуда ба мазмуни дигар гузаштани нависанда ва баъд боз ба матлаби аввалӣ баргаштани ӯ.

Ҳарчанд зикри малик Арслон собиқан рақамзадаи килки баён гашта буд, дар ин маҳомм бар сабили иститрод бори дигар шаммае аз аҳволи ӯ мастур гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСТИФО I *а.* استیفا тамом гирифтан; тамоми ҳақ ё моли худро аз касе гирифтан; ҳаққи касе ё чизеро ба ҷо овардан.

Ҳаққе дорам, омадам, то онро истифо кунам. *Авфӣ*

Ва агар мавҷуд бошанд, низ баъд аз истифои қасос аз хасм ночиз гарданд. *Аҳмади Дониш*

ИСТИФО II *а.* اصطفا баргузидани касеро, интихоб кардан; баргузидагӣ.

Зи бустони вафо озод сарве,
Зи боғи истифо раъно тазарве. *Ҷомӣ*

ИСТИФОДА||ИСТИФОДАТ *а.* استفاده||استفادت **1.** фоида хостан; фоида бурдан аз чизе.

Ҳукамо онро барои истифодат мутолеа кунанд.
«Калила ва Димна»

истифода бурдан фоида гирифтан, манфиат бурдан.

Он қадар бетакаллуфона навишта, ки ҳар кас истифода бурда метавонад. *Садри Зиё*

2. касб кардан, ҳосил намудан; фазлу камол ва илму дониш ба даст овардан.

Туллоб дар ҳавзаи дарси мавлоно Муҳаммад Юсуф ба истифода машғул буданд. *«Таърихи Сайидроқим»*

истифодаи шар бадӣ касб кардан, зиштӣ пайдо кардан.

Ҳама мардумон... истифодаи шар ё аз худ кунанд ё аз ғайри худ. *Насириддини Тӯсӣ*

ИСТИФОЗА||ИСТИФОЗАТ *а.* استفاضه||استفاضت талаби файз кардан, ато хостан, файз гирифтан.

То ки хаффоши аз басорат дур
Кунад аз соя истифозати нур... *Ҷомӣ*

Маҷнун, ки намуд истифоза
Рӯҳи малаки зи бас риёза. *Шоҳин*

ИСТИФРОҒ *а.* استفراغ қай кардан; холӣ кардани бадан хоҳ бо қай, хоҳ бо шоша, хоҳ бо исҳол ва ғ.

Ба рӯде, ки дар он наздикӣ буд, мерафт ва сар ба об фурӯ бурда, истифроғ карда осоиш менамуд.
«Равзат-ус-сафо»

Тавба кун в-аз хӯрда истифроғ кун,
В-ар ҷароҳат кӯҳна шуд, рав, доғ кун. *Румӣ*

ИСТИФРОҒОТ *а.* استفراغات *ҷ.* **истифроғ.**

Ҳарчанд атиббои ҳозиқ дар истифроғот саъй ва ҷаҳд намуданд, чун даври ҳаёт ба нуқтаи вафот расида буд..., оҷиз омаданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ИСТИФСОР *а.* استفسار пурсидан, хабар гирифтан, аҳволпурсӣ кардан; пурсиш, тавзеҳу тафсир хостан.

Ӯро ба ҳузури худ талаб дошт ва истифсор кард. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Ба истифсори ҳолаш сар надорӣ,
Зи дил гарди малолаш барнадорӣ. *Нозим*

ИСТИФТО *а.* استفتا талаби фатво кардан, фатво хостан, иҷозаи фармони шаръӣ хостан.

Дар ин боб аз аъёни уламо ва машоҳири ҳукамо истифто рафт, ҳама бар он мункир шуданд. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

Арбоби тариқат аз билоди дуру наздик истифтои масоил аз вай кардандӣ. *Ҷомӣ*

Ва агар... бар хилофи... падар рафта бошад ва оқ гашта, дигаре истифто менамуд. *Аҳмади Дониш*

ИСТИФТОҲ *а.* استفتاح **1.** кушоиш талабидан, талаби кушоиш кардан; кушоиш, оғоз кардан; оғоз, ибтидо.

Моро ту донию донӣ, ки ҳеҷ вақт набуд
Дари даноатро бар дили ман истифтоҳ.*

2. *д.* номи рӯзи понздаҳӯми моҳи раҷаб ки гӯё дарҳои осмон ва Каъба кушода мешудааст, рӯзи қабул шудани дуо.

Маснавӣ, ки сайқали арвоҳ буд,
Бозгаштам рӯзи истифтоҳ буд. *Румӣ*

Дар рӯзи истифтоҳи ҳамин сол малик Шарафуддини Муҳаммад ва шоҳ Иҷуро... ба қатл овард. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСТИФҲОМ *а.* استفهام талаби фаҳмиш намудан, пурсидан, пурсиш кардан, савол кардан, талаби донистан; пурсиш.

Моро, ки бо ту сухан гӯяму сухан шунавам,
На гӯши фаҳм бимонад, на ҳуши истифҳом. *Саъдӣ*

З-он ки истифҳоми исбот аст ин,
Лек дар вай лафзи лайса ҳам бубин. *Румӣ*

◇ **калимаи истифҳом** *грам.* калимае, ки эзоҳ ва маънидод кардани чизеро талаб мекунад, зарф ва ҷонишини саволӣ.

ИСТИХБОР *а.* استخبار хабар пурсидан, хабар гирифтан, *хабар хостан; хабаргирӣ.*

Ҷиҳати истихбору иститлои аҳволи эшон ҷамъеро ба забонгирӣ фиристоданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСТИХДОМ *а.* استخدام талаби хидмат кардан, хидмат ҷустан, хидмат хостан.

Ҳама халқ истихдому тааббуд хоҳанд ва худро сазовори он шиносанд. *«Ахлоқи Муҳсинӣ»*

ИСТИХЛОС *а.* استخلاص **1.** раҳоӣ ҷустан, талаби халосӣ кардан; халос кардан, раҳо кардан; халосӣ, раҳоӣ.

Баҳри истихлоси худ он пирмард
Сангҳо партофтан оғоз кард. *Румӣ*

[Яке аз вазирон] рӯзе ба хитоби малик гирифтор омад, ҳамгинон дар истихлоси ӯ саъй карданд. *Саъдӣ*

2. *маҷ.* ишғол намудан, тасарруф намудан.

Лашкари муғул омаданд ба истихлоси мамолики Форс. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Муғулон чун аз истихлоси қалъа оҷиз буданд, шаҳри Мордин ва Дунайсар ва Арзан, ки наздик буд, биғоратиданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ИСТИХЛОФ *а.* استخلاف касеро ба ҷои худ халифа кардан, ҷонишин кардан.

Фарзанди дилбанди худро ба шумо месупорам, ки валиаҳди ман аст ва ӯро бар шумо истихлоф мекунам. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСТИХОРА||ИСТИХОРАТ *а.* استخاره||استخارت *д.* **1.** хайр ва беҳтарӣ хостан аз худо; **2.** баъд аз хондани дуоҳо бо тасбеҳ ва ё Қуръон фол дидан; фол.

Баъд аз истихорат туро аз баҳри таълими фарзанд ихтиёр кардем. *Авфӣ*

Афтода ба рӯи хоку хора,
Бар ёд кӣ дорад истихора? *Шоҳин*

истихораи зотурриқоъ навъи фолбинист, ки фолбинанда ду порча коғазро бо ибораҳои «ифъал» (бикун) дар яке ва «лотафъал» (макун) дар дигаре навишта ва печонда зери ҷойнамоз мегузорад ва баъд аз намоз бо чашми пӯшида яке аз он коғазпорчаҳоро гирифта мехонад ва мувофиқи навишти он рафтор мекунад.

Ману либоси таҷарруд, ки хирқапӯшии ман
Ба истихораи зотурриқоъ хуб омад. *Муҳсини Таъсир*

ИСТИХРОҶ *а.* استخراج **1.** берун баровардан, кофта баровардан, махсусан маъданро.

Он чи дар маодин буд, ҳамаро истихроҷ кард. *Авфӣ*

2. *маҷ.* хулоса баровардан, натиҷа баровардан.

Хирадмандон агар... истинботу истихроҷ кунанд, то бар ин далеле равшан ёбанд, эшонро муқаррар гардад. *«Таърихи Байҳақӣ»*

3. ҷамъоварии андозҳо, ҷамъ кардани хироҷ.

Дар он сол Ҷӯши ва Сорбон писари Сунҷоқ-оқо ба аморат ва истихроҷи Форс рафтанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

◇ **истихроҷи тақвим** *нуҷ.* ҳисоб кардани солшуморӣ ва гирифтани моҳу офтоб ва ғ.; **истихроҷи ҷазр** *мат.* баровардани решаи дуюм; **истихроҷи ҷанин** *тиб.* баровардани тифли норасида аз шиками модар.

ИСТИХФО *а.* استخفا талаби пинҳон кардани чизе ё касе; пинҳон кардан; пинҳон шудан.

Гӯянд, ки... Марвон байати Абдулмаликро тамом карда буд ва хост, ки Холидро истихфо кунад. *«Таърихи Табарӣ»*

Чунон хасме, ки заиф шуда бошад ва сутури таворӣ ва истихфо ба рӯи ҳол фурӯ гузошта, ... чӣ гуна ӯро мӯҳлат диҳанд. *«Таърихи Ҷаҳонкушо»*

ИСТИХФОФ *а.* استخفاف **1.** сабук ва ё кам шумурдан чизеро, касеро; беқадр, камқадр донистан.

Зи боди савлати ӯ хок хоҳад истихфоф,
Зи таффи ҳайбати ӯ об гирад истисқо. *Анварӣ*

2. таҳқир кардан, хор доштан, ҳақир шумурдан; ҳақорат.

Боре падараш ба кароҳат ва истихфоф дар вай назар кард. *Саъдӣ*

Ба истихфофе ҳар чӣ тамомтар ӯро аз хонаи худ берун кард. *Авфӣ*

ИСТИШМОМ *а.* استشمام талаби бӯидан кардан; бӯй бурдан, бӯидан, бӯ кашидан, бӯй ҳис кардан.

Аз истишмоми роиҳаи ман ӯро таскине ҳосил шавад. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСТИШОРА||ИСТИШОРАТ *а.* استشاره||استشارت машварат хостан, маслиҳат хостан, талаби машварат кардан; машварат кардан; салоҳпурсӣ, машварат, маслиҳат.

Баъд аз истишорат туро аз баҳри таълими фарзанд ихтиёр кардем. *Авфӣ*

Умарои акбарӣ мутафаккир гардида маҷлиси истишора тартиб доданд. *«Таърихи Фаришта»*

ИСТИШФОЪ *а.* استشفاع шифоат хостан, афв ё бахшоиши касеро аз каси дигар дархост кардан.

Чаро акнун илтиҷо ва истишфоъ аз одаме мисли худ мекунӣ? *«Равзат-ус-сафо»*

ИСТИШЪОР *а.* استشعار пинҳон доштани тарсу бим дар дил; пинҳонӣ дар дил тарсидан.

Моли олам ҷамъ карда буд ва аз султон Масъуд истишъоре дошт. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Моҳуя аз ин истишъор Яздиҷирдро бикушт. *«Форснома»*

ИСТИШҲОД *а.* استشهاد 1. гувоҳӣ хостан, гувоҳӣ талабидан; далел овардан, мисолу гувоҳ овардан барои исботи мақсаде; (ба) **истишҳод овардан** далел овардан.

Агар зи мулки Сулаймон касе савол кунад,
Фалак нифози туро оварад ба истишҳод.
Заҳири Форьёбӣ

Шайдо қитъаи узрӣ имло кард ва қавли Орифи Ҷомӣ... истишҳод овард. *«Хизонаи омира»*

2. шаҳид шудан, қурбон шудан дар роҳи чизи муқаддас; 3. *адш.* аз тарафи шоир дар шеър оварда шудани исм ё лақаби худ ба муносибате, мас. дар шеъри зерин:

Агар душман насозад бо ту, эй дӯст,
Ту мебояд ки бо душман бисозӣ,
Вагарна чанд рӯзе сабр мекун,
На ӯ монад, на ту, на Фахри Розӣ. *Фахри Розӣ*

ИСТИҒНО *а.* استغنا 1. бениёзӣ хостан; бениёз шудан; беэҳтиёҷӣ, бодавлатӣ, доройӣ.

Дар давлати амир истиғно ҳосил аст ва бозмондагӣ нест. *Авфӣ*

Андар истиғно муроотӣ ниёз
Ҷамъи зиддайн аст, чун кӯтаҳ(у) дароз. *Румӣ*

2. мустағнӣ будан аз чизе; вобаста ва мӯҳтоҷ набудан ба касе; **истиғно варзидан** *ба касе* худро нисбат ба касе вобаста ва мӯҳтоҷ надонистан.

Ҳаким Абӯрайҳон... ба Султон Маҳмуд истиғно меварзид ва вай аз ин раҳгузор озурдахотир мебуд. *«Таърихи Фаришта»*

3. *маҷ.* нисбат ба касе ноз кардан, беэътиноӣ кардан.

Намекунӣ назаре сӯи мо зи истиғно,
Чӣ кардаам, чӣ шунидӣ, чӣ дидаӣ, ҷоно?! *Сайидо*

Муддате дорам, ки аз эъҷози бахти вожгун
Рӯ намояд лутфу ман дониста истиғно кунам.
Шавкат

◇ **истиғнои табъ** олитабъӣ, иззати нафс, ҳимматбаландӣ, оличанобӣ.

ИСТИҒОСА||ИСТИҒОСАТ *а.* استغاثه||استغاثت ёрӣ хостан, додхоҳӣ кардан; додхоҳӣ, фарьёд барои илтимоси ёрӣ.

Чун он саворро бидид, истиғоса намуда гуфт:
Чӣ шавад, гар ба корам марҳамате фармоӣ?
«Анвори Суҳайлӣ»

Бикшой лаб ба лоба, басе базли базла кун,
Чанде ба истиғосаву чанде ба эътизор! *Шоҳин*

истиғоса бурдан *ба касе* фарьёдрасӣ талаб кардан аз касе, ёрӣ хостан аз касе.

Насриддиншоҳ истиғоса беш аз пеш ба импиротур бурд. *Аҳмади Дониш*

ИСТИҒРОҚ *а.* استغراق 1. ҳамаро фаро гирифтан, ҳамаро дар бар гирифтан.

Агар дар шарҳи маъолӣ, ки... вазири беназир бад-он мумтоз аст, бaсте равад, ба истиғроқ авроқ ба поён нарасад. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

2. тамом ба коре машғул шудан; ғарқи коре гардидан.

Ин вақте сурат ёбад, ки подшоҳ аз ифроти шароб ва давоми шикор ва истиғроқи айш даст бoздорад. *«Таърихи Фаришта»*

ИСТИҒФОР *а.* استغفار бахшоиши гуноҳро хостан, талаби афв ва омурзиш кардан (аз худо), мағфират талабидан; калимаи «астағфируллоҳ»-ро ба забон овардан, тавба кардан.

Умр ба поён расидаасту вақти истиғфор аст.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Зи дасту табъу забонат чунон гурезад бухл,
Ки дев аз оҳану лоҳавлу лафзи истиғфор. *Азрақӣ*

истиғфор кардан афв ва омурзиши гуноҳҳо хостан, тавба кардан.

Дар балои ишқ кай хоҳам дуои офият,
Қ-аз дуоҳое чунин мебояд истиғфор кард. *Ҳилолӣ*

Мушфиқӣ чун рафту омад боз аз гирдоби банд,
Солҳо з-ин омадушуд шукру истиғфор кард.
Мушфиқӣ

ИСТИҚБОЛ *а.* استقبال 1. пешвоз гирифтан, ба пешвози касе ё чизе баромадан, рӯ ба чизе овардан.

Фуруд омад ба истиқболу шоне,
Ки кӯҳе шуд савори осмоне. *Нозим*

Ба ёди чашми ӯ аз шаҳр агар берун кашам худро,
Ба истиқболи ман аз домани саҳро ғизол ояд.
Сайидо

истиқбол кардан *касеро*, **истиқболи** *касе* **кардан** пешвоз гирифтан касеро.

Амир Наср хабар ёфт..., фармуд, то ӯро истиқбол карданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Зайфи ғайбиро чу истиқбол кард,
Чун шакар гӯй ки пайваст ӯ ба вард. *Румӣ*

2. тамом шудани моҳ, ба ҳолати бадр даромадани моҳ, пурии моҳ, ки дар шаби чордаҳум воқеъ мешавад.

... Ва пирии моҳро истиқбол хонанд бе сифат. *Абӯрайҳони Берунӣ*

3. *маҷ*. рӯ ба рӯ шудани ду чиз, пеш омадан, дучор шудан.

Иҷтимои моҳ буд имрӯзу истиқболи бахт,
К-уфтод ин зарраро бо чун ту хуршед илтиқо. *Хоқонӣ*

4. оянда; замони оянда.

... Ва мақбули табоси фузалои ҳол ва истиқбол гардид. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСТИҚБОҲ *а.* استقباح зишт шумурдан, қабеҳ шумурдан касе ё кореро.

ИСТИҚЛОЛ *а.* استقلال мухтору мустақил будан, озод будан дар кардани коре, бе мудохилаи касе соҳибихтиёри кори худ будан; мустақилӣ, соҳибихтиёрӣ.

Туро расад ба ҷаҳон сарварӣ ба истеҳқоқ,
Туро расад ба ҷаҳон хоҷагӣ ба истиқлол. *Убайди Зоконӣ*

Давлати салотини мамолики Мовароуннаҳр бисёр хурд аст, маазолик дар он панҷ-шаш нафар даъвии истиқлол доранд. *Аҳмади Дониш*

ИСТИҚО *а.* استقا об кашидан аз чоҳ, ҷӯй ва ғ.; об хостан.

Лоҷарам омос гирад дасту по,
Ташнагиро нашканад он истиқо. *Румӣ*

ИСТИҚОМАТ *а.* استقامت 1. истодагӣ, пойдорӣ, барқарорӣ, побарҷоӣ, сабот.

Аз чархат истиқомату аз баҳрат иҷтиноб,
Ҳам чарх зери дастату ҳам баҳр зери рон. *Манучеҳрӣ*

... То ваҷҳи таҳсили худ мураттаб гардонам ва боиси истиқомати ман шавад. *Аҳмади Дониш*

истиқомати раъй сабот ва устуворӣ дар фикру рой; 2. рост истодан, рост шудан; ростӣ, дурустӣ.

Ва ҳар ҷонваре, ки дар ин корҳо эҳмол намояд, аз истиқомати маишат маҳрумояд. *«Калила ва Димна»*

Аз ҳоли амир ва истиқомати умур пурсид. *Авфӣ*

3. манзил кардан, дар ҷое сукунат доштан, ҷойгир будан.

Ман дигар истиқомати Бухороро ба худ ногуворо дида, ба вилояти худ муроҷиат намудам. *Аҳмади Дониш*

истиқомат доштан (ё **кардан**) манзил кардан, дар ҷое зиндагӣ кардан.

Ба сари мазори бузургвор қаландаре истиқомат дошт. *Садри Зиё*

Аз дари мадраса бархез, қадаҳнӯшӣ кун,
Истиқомат ба ҷуз аз гӯшаи майхона макун. *Имло*

4. сиҳат, саломатӣ, тандурустӣ.

Чу баргардад мизоҷ аз истиқомат,
Ба душворӣ ба дастояд саломат. *Низомӣ*

Доруи дил намекунам, к-он ки маризи ишқ шуд,
Ҳеҷ даво наёварад боз ба истиқоматаш. *Саъдӣ*

истиқомати мизоҷ саломатии мизоҷ.

ИСТИҚОМАТӢ استقامتی 1. мансуб ба истиқомат; 2. *таър*. дар давраи манғитиёни Бухоро амалдори маъзул (аз амал фуромада), ки то ба мансаби наве таъин шуданаш вазифадор буд, ки ҳар гоҳ амир аз пойтахт сафар кунад, дар сафар бо ӯ бошад.

Ва ин таърихро дар маҷмаи фузало аз истиқоматиёни дарбори амир хондам. *Аҳмади Дониш*

ИСТИҚРО *а.* استقرا татаббӯъ, таҷассус, тафаҳҳус; пайравӣ кардан.

Ҳеҷ хулқ табиӣ нест ва ҳамаи ахлоқ қобили заволанд ва билҷумла истиқрои том мамнӯъ аст. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

Чанд бошам дар ҳавояш заррапаймои ҳазиз,
Дар қиёсороияш тамсили истиқро кунам. *Шоҳин*

ИСТИҚРОБ *а.* استقراب кӯшиш кардан барои наздикшавӣ ба касе; тақарруб.

ИСТИҚРОЗ *а.* استقراض қарз хостан, қарз гирифтан.

ИСТИҚРОР *а.* استقرار 1. қарор гирифтан, ором шудан, оромидан; оромӣ.

Касе ба тариқи истиқрор назар кунад дар ҳоли аҷсом. *Насириддини Тӯсӣ*

2. барқарорӣ, сабот, сукун, пойдорӣ, устуворӣ дар ҷое.

Сарони ҷамоат ба адовати ӯ истиқрор пайдо карданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Абӯсаид баъд аз интизоми ҳол ва истиқрори кори ӯ... бозгашт. *«Тарҷумаи Яминӣ»*

ИСТИҚСО *а.* استقصا 1. кӯшиш ва тафаҳҳуси бисёр дар атрофи чизе кардан; ба ниҳояти чизе расидан; тадқиқ кардан.

То бидонад хоҷа, к-аш душман кадому дӯст кист,
Дар сарои ину он некӯтар истиқсо кунад. *Манучеҳрӣ*

Малик... дар кори кашфи ҳақиқати он истиқсо нафармуд. *Саъдӣ*

2. тафтиш кардан, таҷассус дар ҳусули амре.

Ғуломонашро ба ҷумла ба сарои мо фирист, то бо эшон истиқсои моле, ки дасти эшон будааст, бикунанд ва ба хизона оваранд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Чу умр додӣ, дуньё бидеҳ, ки хуш набвад
Ба сад хазина табаззур ба донге истиқсо. *Хоқонӣ*

ИСТИҲОЛ||ИСТЕЪҲОЛ *а.* استيهال||استئهال сазовору шоистаи чизе будан, дар коре лаёқат доштан.

... Истиҳоли тарбият беш дорад. *Авфӣ*

Бар он [харитаҳои зар] навишта, ки чӣ миқдор аст ва кадом қавм рост бар ҳасби истеъдод ва истиҳоли эшон. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ИСТИҲОЛА||ИСТИҲОЛАТ *а.* استحاله||استحالت 1. аз ҳоле ба ҳоле гаштан, дигаргун шудан; тағьир ёфтани сифати чизе; дигаргунӣ.

Ва аммо он ҷисм, ки вай асл бувад ва вай аз чизи дигар мавҷуд нашавад бар сабили истиҳолат ё кавну фасод... *Ибни Сино*

Он ки бинҳодаанд ҳадди ҷузом
Истиҳолат зи ҷавҳари дами хом. *Саноӣ*

Ин ки дар Қаршӣ хӯрдӣ, агар дар Бухоро мехӯрдӣ, чӣ истиҳола дошт?! *Аҳмади Дониш*

2. маҳол шумурдан; маҳол шудан, номумкин гаштан.

ИСТИҲОНАТ *а.* استهانت касеро хор ва ҳақир шумурдан, таҳқир кардан; хорӣ, хиффат.

Аввал сукуте, ки мӯҷиби эрод бувад ва истиҳонат лозим ояд. *Насириддини Тӯсӣ*

ИСТИҲОШ *а.* استیحاش тарсу биму ҳавл доштан; ваҳшат, изтироб, биму тарс, ҳавл.

Аз он ҷо, ки шумули латоифи... подшоҳ буд, истиҳош ва истинфори Руқниддинро ба истинос ва истибшор мубаддал гардонид. «*Таърихи Ҷаҳонкушо*»

Шояд амир Худодод... ба ҷониби истиҳош майл намояд. «*Равзат-ус-сафо*»

ИСТИҶЛО *а.* استجلاء муҷалло сохтан, дурахшон кардан, равшан кардан.

Оинаи олам, ки бувад маҷлояш,
Зоҳир шуда з-он ҳусни ҷаҳонорояш,
Наззораи ҳусни худ дар он оина кард,
Ин аст, дило, камоли истиҷлояш. *Хоқонӣ*

В-ин зуҳуру шуҳудро доно
Мешуморад ҷилову истиҷло. *Ҷомӣ*

ИСТИҶЛОБ *а.* استجلاب ҷалб кардан, ба сӯи худ кашидан.

Мардуми данӣ... ба ҷиҳати истиҷлоби қулуби аҳли сарват... иқдом... намоянд. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

ИСТИҶМОМ *а.* استجمام дам гирифтан, осуда шудан, истироҳат кардан, дамгирӣ.

Султон бар арзи истиҷмом рӯзе чанд ба Исфаҳон омад. «*Таърихи Ҷаҳонкушо*»

Субошӣ-тигин аз атбоъ ва ашъёи Арслон мукнати мақом ва фурсати истиҷмом наёфт, ба Абевард шуд. «*Тарҷимаи Яминӣ*»

ИСТИҶМОЪ *а.* استجماع фароҳамоварӣ хостан; ҷамъоварӣ.

Ҷаноби Муборизӣ дар он мавзеъ ба тартиби сипоҳ ва истиҷмои лашкар машғул шуд. «*Равзат-ус-сафо*»

ИСТИҶОБ *а.* استیجاب ба чизе сазовору лоиқ шудан; мустаҳиқ гаштан.

ИСТИҶОБАТ *а.* استجابت қабул кардан, пазируфтан; қабул, пазируфтагӣ, иҷобат.

Дар истиҷобати дуо ӯ низ дохил шуд. «*Таърихи Фаришта*»

ИСТИҶОЗА||ИСТИҶОЗАТ *а.* استجازه||استجازت иҷозат хостан, рухсат талабидан.

Ҳамза ва Валибекро пеш аз ин ҷиҳати истиҷоза ба даргоҳи олампаноҳ фиристода будем. «*Равзат-ус-сафо*»

Ҷӯз ба қатл ва азли касе истиҷоза ва истишора ба султон набаранд. *Аҳмади Дониш*

ИСТИҶОРА||ИСТИҶОРАТ *а.* استجاره||استجارت иҷора гирифтан, иҷора кардан, қабули иҷора.

ИСТОДА استاده||ایستاده 1. *сифати феълии замони гузаштаи* истодан; 2. дар як ҷо барқарор монда, беҳаракат.

Ва оби равон гармтар бувад аз оби истода. *Ибни Сино*

Ба моли ниҳода баландӣ маҷӯй,
Ки нохуш кунад оби истода бӯй. *Саъдӣ*

3. *маҷ.* парастанда; ходим, хизматгор.

Ба ҳар ганҷ-бар сесад истода буд,
Миён дар Сиёвуши озода буд. *Фирдавсӣ*

4. афрошта, побарҷой, барқарор; ◇ **истодагони сарири давлат** сарон, калонон, амирон, маъмурони олии давлат.

Ин муқаддима ба ҳеҷ як аз истодагони сарири давлат маъқул нашуд. *Аҳмади Дониш*

ИСТОДАГӢ استادگی||ایستادگی 1. сабот, пойдорӣ, устуворӣ, муқовимат.

Мо истодагӣ намудем, то халале наёфтод. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

2. *маҷ.* таваққуф, накардани коре, аз кор мондан, маътълӣ.

Метавонад кишти моро қатрае сероб кард,
Ин қадар истодагӣ, эй абри дарьёдил, чаро?! *Соиб*

ИСТОДАН استادن||ایستادن 1. бархостан, бар по шудан, хестан; рост ба по истодан, қоим будан.

Ман инак ба пеши ту истодаам,
Тани зинда хашми туро додаам. *Фирдавсӣ*

2. *маҷ.* пойдорӣ кардан, истодагӣ кардан, муқовимат кардан.

Дудастӣ ҳамекӯфт аз пешу пас,
Наёраст бо захмаш истод кас. *Асадӣ*

Даромад баробар, ба ҷанг истод,
Бар он душманон чашми худ баркушод. *Фирдавсӣ*

3. манзил доштан, истиқомат кардан, сукунат кардан, иқомат кардан.

Бо хосагиёни малик шафоат кардам, то он шаб малик он ҷо [дар киштӣ] биистад. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

4. *маҷ.* тасмим гирифтан.

Гуфтанд: ... Ин се касро бикушем, ки ҳама фитна аз ин се мебошад ва бар ин биистоданд ва шамшерҳоро заҳроб доданд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

◇ **ба хидмат истодан** пешхизмат будан.

Хирадмандон гуфтаанд, ки нони худ хӯрдану нишастан беҳ, ки камари заррин бастан ва ба хидмат истодан. *Саъдӣ*

ИСТОДОНИДАН||ИСТОДОНДАН استادانیدن||ایستادانیدن||استادانذن||ایستادانذن *ниг.* истонидан.

Ду пайкро истодонида буданд, ки аз Бағдод омада буданд. «*Таърихи Байҳақӣ*»

ИСТОНИДАН||ИСТОНДАН استانیدن||ایستانیدن||استاندن||ایستاندن таваққуф кунондан, истоёндан.

Маркаб истонид, пас овоз дод,
Он саломи он амонат боз дод. *Румӣ*

ИСТОР *а.-ю.* استار воҳиди вазн, ки баробари ҷору ним мисқол (21 грамм) мебошад.

Ӯро бигӯед, то як истор пӯсти мағзи писта бо як истор шакари аскарӣ бикӯбанд. *Низомии Арӯзӣ*

ИСТОРА استاره *шакли дигари* ситора I.

Дӯш дар исторагон ғулғула афтода буд,
Қ-аз суви он ахтарон ахтари асъад расид. *Шамси Табрезӣ*

◇ **гаштани истораи** *касе* мусоидат кардани бахт, хуштолеъ будани касе.

Амир ... ояте буд дар боби лашкар кашидан ва он чӣ дар ҷаҳди одамӣ буд, ба ҷой меоварð, аммо истораи ӯ намегашт. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ИСТОФИЛ *ю.* استافیل ангур.

Он ки румӣ буд, гуфт ин қилро:
Тарк кун, ҳоҳам ман истофилро. *Румӣ*

ИСФАНД I اسفند *ниг.* **испанд.**

ИСФАНД II اسفند моҳи дувоздаҳуми соли шамсӣ (21 феврал—21 март).

ИСФАНДВОР اسفندوار монанди исфанд сӯхташаванда.

Исфандвор шуд дили бадхоҳ сӯхта
З-ин ғам, ки шоҳ қуввати Исфандиёр ёфт. *Анварӣ*

ИСФАНДОРМУЗ اسفندارمذ *ниг.* **испандормуз.**

ИСФАНОҶ||ИСПАНОҶ اسفناج||اسپناج як навъ сабзаи хӯрданӣ, исмалоқ.

Бобои ту чордаҳ писар дошт,
Най мезаду исфаноҷ мекошт.*

ИСФАНҶ *а.-ю.* اسفنج номи як навъ ҳайвони баҳрии оддии серхуҷайраи беҳаракат аст, ки баданаш фаххук буда, обро ба худ мекашад, онро абри мурда низ мегӯянд ва барои шустушӯ ва дар тиб ба кор бурда мешавад; лиф.

Чун зиндагиён зиндаи мурдаст ба сурат,
Бо он ки танаш мурдаи зиндаст чу исфанҷ.
Сайфи Исфарангӣ

ИСФАҲБУД اسفهبد *ниг.* **испаҳбуд.**

ИСФАҲСОЛОР اسفهسالار сардори сипоҳ, сипаҳсолор.

Писари аламдор, ки исфаҳсолори Самарқанд буд, ба таассуби Мунтасир бархост. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

Аз он исфаҳсолорон, ки Абӯбакр фиристода буд, яке ... ӯро ба Уммон фиристода буд.
«Таърихи Табарӣ»

ИСФЕД اسفید *шакли дигари* **сафед.**

ИСФЕДБО||ИСФЕДБОҶ اسفیدبا||اسفیدباج шӯрбои мӯътадили хушҳазм ки бештар барои беморон тайёр карда мешавад.

Таомҳо ва шаробҳои нарм ва исфедбоҳо ва туршиҳои мӯътадил бояд хӯрд. *«Захираи Хоразмшоҳӣ»*

ИСФЕДМӮҲРА اسفیدمهره *мус.* як навъ сози нафасӣ, асбоби мусиқии қадим.

Таблу буқу кӯс ва санҷ бизоданд ва исфедмӯҳраро бод дардамиданд ва олам биларзид. *«Искандарнома»*

ИСФЕДОР اسفیدار *шакли дигари* **сафедор.**

ИСФЕДОҶ *а.* اسفیداج *шакли арабишудаи* **сафедоб.**

... Исфедоҷу расос бо вай омехта бошад.
«Илми симиё»

Беҳад аст он ҳусн, к-он шуд аз илоҷ,
К-ояд аз гулгунаву аз исфедоҷ. *Шоҳидӣ*

ИСФЕДРӮЙ اسفیدروی миси сафед.

Ҳар бомдод, ки шир хоҳанд дӯшид, қадаҳе чинии покиза ё обгина ё исфедрӯй бигиранд ва ба чанд об бимоланд ва бишӯянд пок.
«Захираи Хоразмшоҳӣ»

ИСФИРОР *а.* اصفرار **1.** зард шудан; зардӣ; **2.** *маҷ.* ғуруб, ғуруби офтоб.

Сипоҳи Шом дар вақти исфирори шамс ҷора дар инҳизом донистá фирор бар қарор ихтиёр карданд.
«Равзат-ус-сафо»

Бо эҳмирор бошад, бо исфирор бошад,
На исфирор бошад, на эҳмирор бошад. *Манучеҳрӣ*

ИСЪОД *а.* اسعاد **1.** хушбахт кардан, некбахт гардонидан; **2.** ёрӣ расондан; ёрӣ, кӯмак.

Илтиҷо бар тусту бар имдоди ту,
Такья бар ишфоқу бар исъоди ту. *Румӣ*

ИСЪОФ *а.* اسعاف баровардан, раво кардан, ба ҷо овардан (ҳоҷат ва матлаби касеро).

Султон ба исъофи он [илтимос] ваъда дод.
«Таърихи Ҷаҳонкушо»

Муовия мегӯяд, ки нишони исъофи мақосиди ту ин мӯҳри ман аст. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСЬЁН *а.* عصیان **1.** нофармонӣ, саркашӣ, сарпечӣ, шӯриш, балво.

Бе иҷозати ӯ муроҷиат намоям, исми исьён ба ман ниҳанд. *Авфӣ*

2. *д.* гуноҳ, ҷурм.

Замирам аз гунаҳгорӣ ҳаросон,
Қадам гардида хам аз бори исьён. *Сайидо*

... Тоату исьён ва куфру имон зоҳир шавад.
Аҳмади Дониш

Мекунам исьён ба уммеде, ки дар рӯзи ҳисоб
Бо вуҷуди нокасиҳо дар ҳисобам оваранд. *Савдо*

ИСҒО *а.* اصغا гӯш кардан, шунидан, ба сухане гӯш додан.

Хонаи пурдард дорад пурфане,
Мар-варо бикшо зи исғо равзане. *Румӣ*

исғо кардан (**ё намудан**) гӯш кардан, шунидан.

Ҳар кӣ мавъизати дӯстон ба самъи қабул исғо накунад, дар ҳалоки худ саъй намуда бошад.
«Анвори Суҳайлӣ»

Ҳеҷ кас ба самъи ризо исғо нанамуд.
«Равзат-ус-сафо»

ИСӢ عیسی *шакли дигари* **Исо**; **дами Исии Марьям** *д.* нафаси зиндагибахши Исо, писари Марьям.

Бо кӣ ин нукта тавон гуфт, ки он сангиндил,
Кушт морову дами Исии Марьям бо ӯст. *Ҳофиз*

ИСҚОТ *а.* اسقاط **1.** партофтан, андохтан, афкандан, барафкандан.

... Бифармуд, то зиёдатиро исқот намуда, санги муаддал ба Рай фиристоданд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. бача партофтан; бачаи нотамом пеш аз ҳафт моҳ зоидан; бача партоёндан.

Дар илоҷи зане, ки бачаи нопарварда аз вай биафтад, онро ба тозӣ исқот гӯянд ва ба порсӣ фикона гӯянд. *«Захираи Хоразмшоҳӣ»*

Аз ҳарамҳои ӯ ҳар гоҳ яке ҳомила шуд, ба исқоти он амр фармудӣ. *«Таърихи Фаришта»*

исқоти ҷанин бача партофтан; **3.** *маҷ.* ҳар чизи кӯҳнашуда, бекора ва бефоида; **аспи исқот** аспи аз кор монда.

ИСҲОБ *а.* اسهاب бисьёр гап задан, сергап будан; лаққидан; сергапӣ, пургӯӣ, лаққигӣ.

Исҳоб чунон аст, ки сухан дароз шавад ва ҳашв ва зоид дар он роҳ ёбад. *«Оини нигориш»*

Мухтор гуфт: Итноб дар килам мӯҷиби исҳоб аст. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСҲОЛ *а.* اسهال ҷорӣ шудани шикам, дарунравӣ.

Аҳшо ва амъои ӯ аз талхӣ реш шуд ва исҳоле азим пайдо омад. *Авфӣ*

Магар аз банӣ-Ҳошим... якеро исҳол афтод? *Низомии Арӯзӣ*

исҳоли дамавӣ дарунравии хунин.

Султонро исҳоли дамавӣ ба ҳам расид. *«Таърихи Фаришта»*

ИТЕБ *а.* عتیب *имолаи* **итоб.**

Хоҷа, к-аз меҳр ношикеб омад,
Бо сиҳӣ сарв дар итеб омад. (1) *Низомӣ*

ИТЛОФ *а.* اتلاف **1.** талаф кардан, нобуд кардан, нест кардан; тамом кардан; беҳуда чизеро аз даст додан.

Мани гумроҳ, ки баъд аз тазъеъ ва итлофи панҷоҳ ба қоле нарасида бошам, ба ҳол расидан муҳол бошад. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

2. *маҷ.* хароҷоти беҳуда, исрофкорӣ.

Аз... итлоф инҳироф варзида, ҷониби эътидол маръӣ доранд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

...Ва аз итлоф ва исроф маҳҷур бошад. *Аҳмади Дониш*

ИТЛОҚ *а.* اطلاق **1.** озодӣ, раҳоӣ.

Маҳ аст баста ба шабгун ду банди орази ӯ,
Аз он ду банд мар-он моҳро мабод итлоқ. *Ломеӣ*

2. исҳол, дарунравӣ.

Нон, ки итлоқ оварад, эй меҳрбон,
Нон чаро меҳониаш, маҳмуда хон. *Румӣ*

3. баҷо овардан, адо кардан.

Вақти итлоқи воҷибиёти эшон омадааст. *Авфӣ*

Искандар ба итлоқи марсумот ва улуфоти ҷунуд мисол фармуд. *«Равзат-ус-сафо»*

4. пардохтан, расондан, додан, *мас.* 'пулро'; **итлоқ кардан** а) озод кардан, раҳо намудан.

Агар туро итлоқ кунам, зомини ту кист? *Авфӣ*

б) талоқ додан, аз никоҳ баровардан; в) адо кардан, додан.

Ба вараҳи дигар навишта буд, ки андар ин рӯз итлоқ кардани баҳои бурӣ ва нафт то тани Яхъёи Бармакӣ сӯхта оянд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Ва агар кушта шавам, ...аз тааби зиндагӣ раҳида бошам ва ба олами итлоқ расида. *Аҳмади Дониш*

ИТМИНОН *а.* اطمینان бовар пайдо кардан, хотирҷамъ шудан, бовар ҳосил кардан; хотирҷамъӣ; бовар, эътимод.

Ҷиҳати итминони дили сипоҳиён чӣ фикр кардаӣ? *«Анвори Суҳайлӣ»*

Барои итминон аз соҳибдаъват пурсиданд. *Садри Зиё*

ИТМОМ *а.* اتمام тамом кардан, ба анҷом расондан; тамом шудан; охир, анҷом.

Аз ӯ пурс, ки ҳеҷ муҳимме ҳаст, ки ба итмоми он қиём намоям? *Авфӣ*

ба итмом расондидан а) ба охир расонидан, тамом кардан.

Маҳрам се девони муштамил бар аснофи ашъор ба итмом расонида буд. *Садри Зиё*

б) анҷом додан, ба ҷо овардан.

Ҳар расме, ки падарони ӯ карда буданд, танфиз кард ва ба итмом расонид. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Баъд аз итмоми маҷлис яке аз вузаро берун шуд. *Аҳмади Дониш*

◇ **итмоми ҳуҷҷат** талаби қатъии таҳдидомез.

ИТНОБ *а.* اطناب дароз кардани сухан.

Лек кӯтаҳ мекунам ин бобро,
Мухтасар месозам ин итнобро. *Ҷомӣ*

Дар эъзоз ва эҳтироми ӯ муболиға ва итноб менамуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ИТОАТ *а.* اطاعت фармонбарӣ, тобеъшавӣ, фармонбардорӣ, мутеӣ.

Амир... худро ба дӯстӣ ва итоат менамуд. *Аҳмади Дониш*

итоат доштан *касеро* ба касе мутеъ будан.

Ва Абӯҳотами Исорӣ ба ғоят тавонгар буд ва ба сабаби моли бисьёр эшонро итоат надоштӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

ИТОАТГАРӢ اطاعتگری фармонбарӣ, фармонбардорӣ, мутеӣ.

ИТОАТКЕШ اطاعت کیش фармонбардор, мутеъ, итоаткунанда.

Ҳосили қисса, он итоаткеш
Ҳар чӣ фармуд, карду рафт аз хеш. *Бедил*

ИТОБ *а.* عتاب **1.** сарзаниш, маломат, таъна; қаҳр, хашм, ғазаб.

Ҳофиз на ғуломест, ки аз хоҷа гурезад,
Лутфе куну боз о, ки харобам зи итоб. *Ҳофиз*

Мутарҷим ба элчӣ дуруштӣ ва итоб кард. *Аҳмади Дониш*

итоб доштан таъна задан, маломат кардан, сарзаниш кардан; **итоб ёфтан** таъна шунидан, сарзаниш дидан.

Ҳеҷ мӯъмин чунин итоб наёфт,
Ҳеҷ кофир чунин азоб надид. *Адиб Собир*

2. ноз кардан; ноз.

Ошиқон бӯсу канору некувон нозу итоб,
Мутрибон руду суруду хуфтагон хобу хумор. *Фаррухӣ*

итоб рондан *кинояи аз* нозу карашма кардан.

Ҳусн ҳам шуд савору ронд итоб,
Карда аз ҳалқаҳои зулф рикоб. *Мушфиқӣ*

ИТОЛА||**ИТОЛАТ** *а.* اطاله||اطالت дароз кардан, тӯл додан; **итолаи калом** кашол додани сухан, дароз кардани гап; сергапӣ, пургӯӣ.

ИТР *а.* عطر *ниг.* **атр.**

ИТРАТ *а.* عترت оила, хонавода, аҳли хона, авлод, наздикон.

Шахсеро волӣ гардонидӣ, ки забони таън ва шатм нисбат ба итрати тоҳира боз мекунад. *«Равзат-ус-сафо»*

ИТРО *а.* اطرا аз ҳад гузаштан дар мадҳу таърифи касе; зиёдаравӣ, ифрот.

Шайх Шиҳобиддин дар мадҳи устоди худ ... итрои азим кард. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ИТТИБОЪ *а.* اتباع дар пай рафтан, аз пай рафтан, пайравӣ кардан.

Амраш омад, к-иттибои Нӯҳ кун,
Тарки поёнбиние машрӯҳ кун. *Румӣ*

Шер гуфт: ... Худро дар куштани ӯ [Димна] маъзур нашиносам, ки иттибои нафс ва тоати ҳаво, раъи рост ва тадбири дурустро бипӯшонад. *«Калила ва Димна»*

ИТТИКОЛ *а.* اتکال бовар, дилпурӣ, эътимод.

ИТТИЛОЪ *а.* اطلاع огоҳ шудан, хабардор гардидан, воқиф шудан; хабар, огоҳӣ.

Ҳеҷ касро бар он ҳол иттилоъ набуд. *«Таърихи Систон»*

Қай ёбам он даҳони ту з-он лаб нишон, ки ҳеҷ
Бар сирри ғайб ҷони маро иттилоъ нест. *Камоли Хуҷандӣ*

иттилоъ ёфтан хабар ёфтан, огоҳ шудан.

Баъдамо ки аз ин маънӣ иттилоъ ёфт, ихтиёри тааҳҳул кард. *Садри Зиё*

ИТТИОЗ *а.* اتعاظ панд қабул кардан, насиҳат пазируфтан, ваъз шунидан; пандгирӣ.

Мутааддиби омӯзгор бад-он сурат иттиоз гирад. *«Равзат-ус-сафо»*

ИТТИРОД *а.* اطراد 1. пай дар пай шудани коре; 2. *адш.* яке аз санъатҳои лафзӣ, ки ном, кунья, лақаб ё насаби касе ва ё падару бобоёни мамдӯҳ дар назм ё наср пай дар пай ва ба тартиб зикр мешавад, чунончи дар мисолҳои зерин:

Хисрави мулки Аҷам, атобаки аъзам,
Саъд Абӯбакри Саъди Зангӣ-мавдуд ... *Саъдӣ*

ИТТИСОЛ *а.* اتصال муттасилшавӣ, пайвастагӣ; *маҷ.* наздикӣ ба ҳамдигар, висол.

Партави нури рӯи ту ҳар нафасе ба ҳар касе
Мерасаду намерасад навбати иттисоли ман. *Саъдӣ*

Гавҳари силки иттисол шавад,
Рӯздори шаби висол шавад. *Ҷомӣ*

ИТТИСОМ *а.* اتسام доғ задан ва нишон мондан, тамға задан ба ҳайвон ё одам; тамғаву нишон карда шудан; **иттисом ёфтан** а) нишон (тамға) аз чизе пайдо кардан, нақшбанд шудан, нақшбастан.

Он сурати интизоми ҷаҳоннифози авомиру аҳком дар оинаи идрок иттисом ёфт. *«Илми симиё»*

б) *маҷ.* мавсуф шудан ба чизе, ном гирифтан.

Як духтари некахтар ... ба Раҳма иттисом ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

ИТТИСОФ *а.* اتصاف 1. сифат гирифтан, дорои сифате шудан; **иттисоф доштан** машҳур будан.

Яке аз таломизаи ӯ [Суқрот] ... ба ҷоҳу сарват иттисоф дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. сутуда шудан; сифати касе ё чизеро баён кардан; тавсиф.

ИТТИСОЪ *а.* اتساع фарох шудан, кушод шудан, васеъ шудан; васеӣ, фарохӣ, кушодӣ.

Арсаи вилояти ӯ иттисоъ ёфта, мамоликро бар писарони хеш тақсим намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ба арсае аз он ҳудуд, ки иттисое дошт, лашкарро арз боздод ва сафҳо биёрост. *«Тарҷумаи Яминӣ»*

◇ **иттисои меъда** *тиб.* варами меъда; **иттисои уруқ** *тиб.* варами рагҳо; **иттисои қалб** *тиб.* варами қалб, варами дил; **иттисои ҳадақа** кушодагии чашм беш аз ҳадди табиӣ.

ИТТИСОҚ *а.* اتساق фароҳам омадан, интизом ёфтан; тартиб додан; интизом, тартиб.

Гар накардӣ нусрати дин шоҳ Яҳъё аз карам,
Кори мулку дин зи назму иттисоқ афтода буд. *Ҳофиз*

[Ҷамшед] рӯй бар иттисоқи умури девонӣ ... ниҳод. *«Равзат-ус-сафо»*

ИТТИФОҚ *а.* اتفاق 1. тасодуф, бе сабаби зоҳирӣ ва ба ғайри интизор воқеъ шудани коре.

Аз иттифоқи бад ба сӯҳбати Абдураҳмон мубтало шудам. *Авфӣ*

2. бо ҳамдигар мувофиқат кардан, ҳамфикр шудан; розигӣ, ҳамфикрӣ, муттафиқӣ, якдилӣ; иттиҳод.

Бояд ки шартҳои нақиз андар чунин ҷойгоҳ ёд дорӣ, то бидонӣ, ки иттифоқ ҳаст ё нест. *Ибни Сино*

Ба иттифоқи хирадмандон саги ҳақшинос беҳ аз одаме носипос. *Саъдӣ*

Ҳуснат ба иттифоқи малоҳат ҷаҳон гирифт,
Оре, ба иттифоқ ҷаҳон метавон гирифт. *Ҳофиз*

иттифоқ кардан як шудан, ҳамроҳ шудан; ба як фикр омадан, ҳамфикр шудан.

Онҳо иттифоқ карда, барои халосии эшон ба меҳмонхона даромаданд. *Садри Зиё*

◇ **иттифоқи осмонӣ** пешомади ногаҳонӣ; тақдир, сарнавишт.

Валекин иттифоқи осмонӣ
Кунад тадбирҳои мард ботил. *Манучеҳрӣ*

иттифоқи ҳасана некбахтие, ки ногаҳонӣ рӯй медиҳад, ҳодисаи хушбахтона; **бар ҳасби иттифоқ** тасодуфан, иттифоқан; **иттифоқ афтодан** аз ғайри ихтиёр, тасодуфан воқеъ шудани коре; рӯй додан; воқеъ шудан.

Як-ду ҷомам дӣ саҳаргаҳ иттифоқ афтода буд
В-аз лаби соқӣ шаробам дар мазоқ афтода буд. *Ҳофиз*

Иттифоқ бар он афтод, ки бар дарвозаи шаҳр наздиктар раванд. *«Таърихи Наршахӣ»*

иттифоқ сохтан мусаммам шудан, қарор кардан, тасмим гирифтан.

Ҳама рӯз иттифоқ месозам,
Ки ба шаб бо худой пардозам,
Шаб чу иқди намоз мебандам,
Чӣ хӯрад бомдод фарзандам. *Саъдӣ*

ИТТИФОҚАН *а.* اتفاقا ногаҳон, ногоҳ, тасодуфан.

Иттифоқан ҳаракате аз ӯ содир шуд. *Саъдӣ*

Иттифоқан як ҷавоне тафтадил
Шуд дучори ӯ, зи дасташ рафта дил. *Румӣ*

ИТТИФОҚО اتفاقا *ниг.* **иттифоқан.**

Пагоҳ иттифоқо хунукии ҳаво шиддат кард. *Садри Зиё*

ИТТИФОҚӢ اتفاقی мансуб ба иттифоқ.

Ҳамгинонро маълум шуд, ки салтанати он қавм иттифоқист, на истеҳқоқӣ. (1) *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ИТТИХОЗ *а.* اتخاذ ахз кардан, гирифтан; интихоб кардан, ҷудо карда гирифтан.

Ӯро барои насақи аскар иттихоз намоянд. *Аҳмади Дониш*

ИТТИҲОД *а.* اتحاد як шудан, ҳамдастӣ кардан; ягонагӣ, ҳамдастӣ.

Ҳофизи гумшударо бо ғамат, эй ёри азиз,
Иттиҳодест, ки дар аҳди қадим афтодаст. *Ҳофиз*

... То имтиёз бошад миёни воҷиб ва мумкин аз барои иттиҳод. *Аҳмади Дониш*

иттиҳоди машраб як будани салиқа ва фикру ақидаву рафтор.

[Абдуқодирбек] бо муҳаррири сутур ҷиҳати иттиҳоди машраб садоқат ва муҳаббате дошт. *Аҳмади Дониш*

ИТТИҲОМ *а.* اتهام тӯҳмат, бадгумонӣ, бӯҳтон.

Назмӣ ба иттиҳоме шаҳид гашт. *Садри Зиё*

ИТФО *а.* اطفا фурӯ нишондани оташ, куштани оташ.

Дар итфои он ноира ранҷи бисьёр дидӣ. *Авфӣ*

Ин ҷамоат ҳама дар ихфои қадр ва итфои нури ту саъй менамоянд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИТЪОБ *а.* اتعاب ба ранҷу тааб андохтан.

Қоон аз итъоби зоти худ мустағнӣ шуд ва уммол ва катаба ба навоҳие, ки мусаллам буд, номзад шуданд. *«Таърихи Ҷаҳонкушо»*

ИТЪОМ *а.* اطعام таом додан, хӯронидан.

Даст ба итъом ва инъом баркушода... *Авфӣ*

Ходими матбах оварад ба миён
Баҳри итъоми қавм суфраву хон. *Ҷомӣ*

ИТЬЁН *а.* اتیان 1. омадан, даромадан.

Нафси саркаш аз итьён бад-он ибо ва имтиноъ мекунад. *Аҳмади Дониш*

2. кардан ва ба ҷо овардан кореро.

Ба тарки шарру ба и т ь ё н и хайр дорам амр,
Ҳама мухолифи амр аст тарку итьёнам. *Сӯзанӣ*

ИТҚӢ اطقی номи ҳарфи нуздаҳӯми алифбои арабии тоҷикӣ ط, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 9 баробар аст.

ИФЗОЪ *а.* افزاع ба фазаъ андохтан, тарсондан, ба воҳима андохтан, бим додан.

Баъд аз ифзоъ ва мубоҳасаи эшон бо якдигар фармон дод, маҳфиле оростанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИФЛОС *а.* افلاس бенавоӣ, бечорагӣ, бечизӣ, муфлисӣ, тангдастӣ.

Аз ифлос бо лаби хушк ва дидаи тар бимонд. *Авфӣ*

Агар иҷозати шумо шавад, биравам ва ба асас маълум кунам, ки хасми ӯро ба ӯ расонам ва аз ифлос бираҳам. *Аҳмади Дониш*

ИФЛОҲ *а.* افلاح комьёбӣ, муваффақият; осудаҳолӣ, хушбахтӣ.

Шамси Табрез боз омад, боз,
Дар қадам юмну дар нафас ифлоҳ. *Шамси Табрезӣ*

ИФЛОҶ *а.* افلاج фалаҷ шудан, беҳаракат гардидани узв.

Дар аснои он ҳол [Бароқ] ба иллати ифлоҷ мубтало гашт, чунон ки савор наметавонист шуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ИФНО *а.* افنا фонӣ кардан, несту нобуд кардан.

Майли ифнову эъдоми ӯ карданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИФО *а.* ایفا||ایفاء вафо кардан ба аҳду паймон; адо кардани ҳаққи касе.

Ифои маром аз лавозим бувад. *Аҳмади Дониш*

ифои дайн (ё қарз) адои қарз, пардохти қарз.

Эй фақиронро аширу волидайн,
Дар хироҷу харҷу дар ифои дайн. *Румӣ*

ИФОДА||ИФОДАТ *а.* افاده||افادت 1. фоида додан; фоида гирифтан.

Дар мадрасаи шарифаи султонӣ рояти ифодат барафрошт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. ёд додан, таълим додан; дарс гуфтан.

Дар баъзе аз мадорис ба ифодаи талабаи илмия иштиғол дошт. *Садри Зиё*

ифодаву истифода таълим додану таълим гирифтан.

Султон Маҳмуди Хилҷӣ... уламо ва фузало ва туллоброо вазифаҳо муқаррар карда, ба ифодаву истифода машғул гардонид. *«Таърихи Фаришта»*

3. баён кардан, изҳор кардан, гуфтан.

Маънӣ акнун ифодае дорад,
Сӯи матлаб иодае дорад. *Бедил*

Лузуми вуқӯи онро дар хориҷ ҳеҷ ифода намекунанд. *Аҳмади Дониш*

ИФОЗА||ИФОЗАТ *а.* افاضه||افاضت 1. файз расондан, баҳра додан; файзу хайр.

Одамӣ низ, к-аш риёзат нест,
Пеши доно варо ифозат нест. *Саноӣ*

Пайваста ба ифозаи хайрот ва ишоаи ҳасанот макрун дорад. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *маҷ.* ҷорӣ кардан, паҳн кардан, амалӣ кардан, тафвиз кардан.

Сокинони он ба ифозати маъдалату эҳсон... шодмон шуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИФОҚА||ИФОҚАТ *а.* افاقه||افاقت беҳтар шудани саломатӣ, рӯй ба сиҳатӣ овардани бемор; беҳбудӣ, тандурустӣ.

Баъд аз замоне эҳсоси бурудати обе, ки бар рӯи ман мезаданд, карда, ифоқат ёфтам. *«Равзат-ус-сафо»*

[Саввӯмӣ]... ба хуш омада, баъд аз се соат сурати ифоқа гирифт. *Аҳмади Дониш*

ИФРИТ *а.* عفریت мавҷуди зишт ва нопоки мавҳум; дев; аҳриман.

Газоянда ифрите ошӯбнок,
Шитобанда чун аждаҳо бар ҳалок. *Низомӣ*

Дарпазирам ҷумлаи зиштитро,
Чун малак покӣ диҳам ифритро. *Румӣ*

ИФРИТРӮЙ عفریت‌روئی зиштрӯй, бадафтӣ, саҳмгинсуратӣ.

Чу деви дӯзах аз ифритрӯӣ,
Чу зоғи гулхан аз беҳудагӯӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

ИФРОД *а.* افراد ҷудо кардани касе ё чизе аз касон ё чизҳои дигар, ба фардҳо ҷудо кардан, танҳо кардан чизеро.

Дар маонӣ қисмату эъдод нест,
Дар маонӣ таҷзия в-ифрод нест. *Румӣ*

ИФРОЗ *а.* افراز ҷудо кардани чизе аз чизҳои дигар, алоҳида кардан.

Баъд аз он сад дирҳам... аз он ҳазор дирҳам ифроз намудем. *«Равзат-ус-сафо»*

ИФРОТ *а.* افراط аз ҳад гузаштан, зиёдаравӣ кардан, аз андоза берун баромадан.

Рӯзе ба вақти ифроти гармо дидам, дар зери минбар хуфта,... на дар сар қасаб дорад ва на дар пой наълайн. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Ифроти шуҷоат агарчи аз ҷунун аст ва хулқе мазмум, аммо мардонро... дастгирӣ кунад. *Аҳмади Дониш*

ба ифрот аз ҳад зиёд, беандоза, аз ҳад афзун.

Воиз аз он ба ифрот бихӯрд. *Авфӣ*

Дар он зимистон сармо ба ғоят буд ва барфи ба ифрот омад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ИФСОД *а.* افساد фосид кардан, вайрон кардан, табоҳ намудан; *маҷ.* фитна ангехтан; фитнаангезӣ, фасод.

Бисоти мусодақат ва мувофақат... ба воситаи ифсоди наммомон навардида шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Гули фурсат зи хори вақт чиданд,
Салоҳи кор дар ифсод диданд. *Нозим*

ИФТИКОР *а.* افتکار фикр кардан, андешидан, андеша намудан.

Ҳаст зарроти хавотир в-ифтикор
Пеши хуршеди ҳақоиқ ошкор. *Румӣ*

ИФТИОЛ *а.* افتعال бӯҳтону дурӯғ бофтан дар ҳаққи касе, ҳилагарӣ ва сохтакорӣ.

ИФТИРЕ *а.* افتری *имолаи* **ифтиро.**

В-ар зи Ҷолинус ин қавл ифтирест,
Пас ҷавобам баҳри Ҷолинус нест. *Румӣ*

ИФТИРО افتراء (гап) бофтан, (гап) сохтан; тӯҳмат кардан, бӯҳтон кардан, касеро бе асос хоин гуфтан; тӯҳмат, бӯҳтон.

[Халифа] ба хати худ мактубе навишт, ки он чи дар ҳаққи давотдор гуфтаанд, ифтиро ва бӯҳтон аст. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Магар ин мард бар вай ифтиро мекунад? *Авфӣ*

ИФТИРОҚ *а.* افتراق ҷудо шудан, аз ҳамдигар ҷудо шудан, пароканда шудан; ҷудоӣ, фироқ.

То бибояд осмонро тирагию равшанӣ,
То бибояд ахтаронро иҷтимоу ифтироқ. *Манучеҳрӣ*

Халқест аз фироқи ту дар банди ифтироқ,
Ҷамъест дар ҳузури ту дар қайди эҳтироқ. *Шоҳин*

ИФТИРОҲ *а.* افتراح фараҳ ёфтан, хурсандӣ ва шодмонӣ кардан.

Ба карам бе ҷигар ба Хоқонӣ
Он чи кард ифтироҳ, бифристад. *Хоқонӣ*

ИФТИТОН *а.* افتتان дар фитна афтодан; дар фитна андохтан; фитнагарӣ, фитнаангезӣ.

Дев оҷиз чун шавад аз ифтитон,
Истионат ҷӯяд ӯ аз инсиён. *Румӣ*

В-ар гурезам ман, равам сӯи занон,
Ҳамчу Юсуф афтам андар ифтитон. *Румӣ*

ИФТИТОҲ *а.* افتتاح **1.** кушодан, боз кардан; кушода шудан; кушоиш; **2.** шурӯъ, оғоз; *муқобили* **ихтитом.**

Фатҳи ту дар пеш дорад шаҳрьёр,
Айшу ишратро ту мекун ифтитоҳ. *Заҳири Форьёбӣ*

Пеши ин камина сабақе ифтитоҳ намуд. *Восифӣ*

ифтитоҳи калом фармудан сухан сар кардан.

Эшон ишорат ба Кисро карданд, ки аввал шумо ифтитоҳи калом фармоед. *«Ахлоқи Муҳсинӣ»*

ИФТИХОР *а.* افتخار фахр кардан, болидан; фахр.

Ба Бухоро ва Самарқанд, ки ба адлу инсоф... ифтихор дошт ва мумтоз буд, инҳо бадномӣ карданд. *Аҳмади Дониш*

Шудам з-аҳли дониш ба соле се-чор,
Падарро ба ман барфузуд ифтихор. *Шоҳин*

ИФТИҚОД *а.* افتقاد **1.** тафаҳҳус; гум шударо ҷустан; **2.** аҳволпурсӣ; дилҷӯӣ, меҳрубонӣ.

Гуфт: Ман исор кардам, он чӣ дод,
Мир тақсире накард аз ифтиқод. *Румӣ*

ИФТИҚОР *а.* افتقار камбағал шудан, ниёзманд шудан, муҳтоҷ шудан; муҳтоҷӣ, камбағалӣ, қашшоқӣ; ниёзмандӣ.

Дарвешро кӣ ном барад пеши подшоҳ?
Ҳайҳот аз ифтиқори ману эҳтишоми дӯст! *Саъдӣ*

Ҳамчунон ки шоҳонро ба навкарони бузург эҳтиёҷ аст, ба бандагони ҳақир низ ифтиқор аст. *«Таърихи Фариштa»*

ИФТОЛИДАН افتالیدن *шакли дигари* **фитолидан.**

ИФТОР *а.* افطار **1.** *д.* рӯза кушодан, рӯзакушоӣ, вақти рӯзакушоӣ; **2.** таоме, ки дар ҳангоми кушодани рӯза мехӯранд; *маҷ.* хӯрдан, таомхӯрӣ.

... Ки султон аз ин рӯза, гӯӣ, чӣ хост,
Ки ифтори ӯ иди тифлони мост. *Саъдӣ*

Яке заиф буд, ки бар ҳар ду шаб ифтор кардӣ ва дигар қавӣ, ки рӯзе се бор хӯрдӣ. *Саъдӣ*

Ифтори ӯ бар обу гиёҳ мақсур аст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ИФФАТ *а.* عفت пархез кардан аз шаҳват; пархезгорӣ, порсоӣ, покдоманӣ.

Марде будааст дар мақоми иффат қарор гирифта. *Авфӣ*

Ду дарьёи лашкар алам баркашид,
Замона ба иффат қалам даркашид. *Ҳотифӣ*

ИФШО *а.* افشا фош кардан, ошкор кардан.

Ифшои рози ман макун, эй рашк, зинҳор,
Дардам ба пеши маҳраму бегона равшан аст. *Махфӣ*

Дар миёни ману ӯ хома набошад маҳрам,
Он, ки ифшо кунад асрори забонро, қалам аст. *Туғрал*

ИФҲОМ *а.* افهام фаҳмондан, фаҳмонда додан.

Уламои насрониро бо вай мунозара фармуд, ҳамаро илзом ва ифҳом намуд. *Ҷомӣ*

ИХБОР *а.* اخبار хабар додан, огоҳонидан, огоҳ кардан, хабардор кардан.

Қосиде бифрист, к-ихбораш кунанд,
Толиби ин фазлу исораш кунанд. *Румӣ*

Аз саргузашти он ағьёр ихбор менамуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИХВАТ *а.* اخوة *ҷ.* **ах** II.

Юсуф дидӣ, ки зи ихват чӣ дид?
Пушт бар ихват куну ихвон талаб. *Хоқонӣ*

ИХВОН *а.* اخوان *ҷамъ* 1. *ҷ.* **ах** II.

Ихвон, ки зи раҳ оянд, оранд раҳоварде,
Ин қисса раҳовард аст аз баҳри дили ихвон. *Хоқонӣ*

Гарчи ки ихвони ту некахтаранд,
Не зи ту дар дидаи ман беҳтаранд. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. дӯстон, ёрон; **ихвони сафо** (*инчунин* **ихвонуссафо**) а) бародарони содиқ; б) ёрон ва дӯстони хубу мувофиқ; в) номи як ҷамъияти махфӣ дар ибтидои асри X дар Басра ва Бағдод, ки барои пок·доштани ислом аз хурофот ва мавҳумот мубориза мебурд ва бо фалсафаи юнонӣ омехтани исломро талаб мекард.

Бузургеро пурсидам аз сирати ихвони сафо. *Саъдӣ*

Бош софӣ аз кудурот ҳаво,
То шавӣ мақбули ихвони сафо. *Шоҳидӣ*

ИХВОНУССАФО *а.* اخوان‌الصفا *ниг*: **ихвон (ихвони сафо).**

Рӯзе ду тан аз ихвонуссафо барои мулоқоти муҳаррири сутур расида... ба ҳар навъ муколамот пардохтем. (б) *Аҳмади Дониш*

Дилро фиристодам пагаҳ, к-ӯ низ донад рафти раҳ,
То пеши ихвонуссафо авсофи Шамсуддин кунам. (в) *Шамси Табрезӣ*

ИХВОНУШШАЁТИН *а.* اخوان‌الشياطين касоне ки гӯё дасти шайтонанд; *киноя аз* одамони бадкор.

Хазинаи байтулмол луқмаи масокин аст, на тӯъмаи ихвонушшаётин. *Саъдӣ*

ИХЛОЛ *а.* اخلال халал расондан, зиён расондан.

Аз ӯҳдаи вазифаи ҳар як муохазат мекунад ва ихлолу эҳмоли он ҷоиз нашуморад. *Насириддини Тӯсӣ*

ИХЛОС *а.* اخلاص дӯстии холис доштан, иродат ва дӯстии бериё доштан; эътиқод доштан; эътиқод.

Агар аз мо инъом ва тарбият зиёдат набинанд, дар бандагии мо ихлос наварзанд. *Авфӣ*

Солҳо ихлос варзидам ману он сангдил
Бо ман аз рӯи иродат эътиқоде ҳам накард. *Ҳилолӣ*

ИХЛОСМАНД اخلاصمند дӯсти бериё, дӯсти содиқ; эътиқодманд, касе, ки ба касе эътиқоди махсус дорад.

Ихлосманди кунҷи висолат ҳалоқ шуд,
Ваҷҳаш магӯй, бар сари эҳсон наёмадӣ. *Мулҳам*

ИХРОҶ *а.* اخراج 1. хориҷ кардан, берун баровардан.

Дай шавӣ, бинӣ ту ихроҷи баҳор,
Лайл гардӣ, бинӣ илоҷи баҳор. *Румӣ*

2. аз шаҳр ва ё деҳ берун кардан, бадарға кардан.

... Аз мулкаш ихроҷ кард ва ӯ ба тарафи Исфаҳон рафт. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Ҳамчунин олими мутабаҳҳирро аз Бухоро ихроҷ намуданд. *Садри Зиё*

ИХРОҶОТ *а.* اخراجات хароҷот, харҷҳо, маошу гузарон.

Барои ихроҷоти роҳ қадре зар муҳайё гардонед. *Авфӣ*

[Обид] ҳама шаб дар муноҷот ва саҳар дар дуои ҳоҷат ва ҳамарӯза дар банди ихроҷот. *Саъдӣ*

ИХСО *а.* اخصاء хусья баровардан, ахта кардан.

Ин ҷазо таскини ҷангу фитна аст,
Он чу ихсо асту ин чун хатна аст. *Румӣ*

ИХТИЁР *а.* اختيار 1. ирода, хоҳиш, майл.

Кунҷи сабр ихтиёри Луқмон аст,
Ҳар киро сабр нест, ҳикмат нест. *Саъдӣ*

Вақт аст, Сайидо, зи паи беҳудӣ равем,
Моро гудохт пайравии ихтиёрҳо. *Сайидо*

ба ихтиёр ба орзу ва хоҳиши худ, ба майли худ.

Агар зи кӯи ту рафтам, ба ихтиёр набуд,
Фиғону нолаи беихтиёр шуд боис. *Ҳилолӣ*

ихтиёр додан ба майлу хоҳиши худ гузоштан; ҳуқуқу ваколат додан.

Дигаре дорад инонатро чу тифли найсавор,
Гарчи дар зоҳир инону ихтиёрат додаанд. *Соиб*

ихтиёр доштан чизи дилхостаро кардан, ба дилхоҳи худ амал кардан; мухтор будан дар коре.

Байат кардам ба сайиди худ..., байати фармонбардорӣ ва пайрав будан ва розӣ будан ва ихтиёр доштан. *«Таърихи Байҳақӣ»*

2. баргузидан ва писандидан чизеро ё кореро.

Эй ёр, маро ғами ту ёр аст,
Ишқи ту зи олам ихтиёр аст. *Анварӣ*

ихтиёр кардан писандидан, лоиқ донистан, муносиб ёфтан, интихоб кардан.

Ва ба ҳар ҷо, ки хоҳӣ хештанро ихтиёр кун, то туро он ҷо фиристем. *«Таърихи Систон»*

Гуфтӣ: Бирав Ҳилолию, сабр ихтиёр кун,
Ваҳ, чун кунам, ки нест ба даст ихтиёри ман. *Ҳилолӣ*

◇ **ихтиёр омадан** маъқул шудан.

Бузурҷмеҳрро раъйи малик ихтиёр омад. *Саъдӣ*

ихтиёр фармудан бартар шумурдан, тарҷеҳ додан; **ихтиёр** *аз касе* **ситадан** дасти касеро аз коре кӯтоҳ

кардан, озодии кор ва мухторӣ аз касе гирифтан, салб кардан.

Султон аз кайди ӯ огоҳ шуд ва таъҷил намуд ва ихтиёр аз дасти ӯ бисити. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

ИХТИЛОЛ *а.* اختلال **1.** парешон шудан, дарҳаму барҳам шудан; ошуфтагӣ, парешонӣ, бесарусомонӣ, бетартибӣ; шӯру ошӯб.

Бад-он сабаб умури мамлакат музтариб гашт ва басе ихтилол ба ҳоли ҳар кас роҳ ёфт. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

... Ва кор ба ихтилол ва бенизомӣ кашад. *Аҳмади Дониш*

ихтилоли ҳол парешонҳолӣ.

Ихтилоли ҳоли худро ва интизоми умури мо мушоҳада мекунад ва аз он кӯфтахотир мешавад. *Авфӣ*

ихтилол овардан бетартибӣ ба вуҷуд овардан, боиси парешонӣ ва ошуфтагӣ шудан.

Гар назоир гӯям ин ҷову мисол,
Фаҳмро тарсам, ки орад ихтилол. *Румӣ*

2. *маҷ.* ошуфтагии ақл; камии ақл.

Вақти бозӣ кӯдаконро з-ихтилол
Менамояд он хазафҳо зарру мол. *Румӣ*

◇ **ихтилоли басар** халал ва нуқсон дар қувваи бинойӣ; **ихтилоли димоғ** вайрон шудани кори мунтазами майнаи инсон, девонамизоҷӣ; **ихтилоли мизоҷ** халал ёфтани саломатӣ, беморӣ; **ихтилоли шуур** нуқсон пайдо кардани шуур; **ихтилоли ҳавос** парешонии ҳавос, ошуфтагии ҳавос; девонамизоҷӣ.

ИХТИЛОТ *а.* اختلاط **1.** омехтан, омехта шудан; омехтагӣ, омезиш.

З-ихтилоти ҳазор чашмаю ҷӯ
Натавон ёфт ҷурми оби дутӯ. *Бедил*

ихтилот додан ба ҳам омехтан; **2.** омезгорӣ, ҳамнишинӣ, наздикӣ; сӯҳбат бо дӯстию самимият.

Саодат ихтилоти зиракон аст,
Зи нодон гар расад суде, зиён аст. *Носири Хисрав*

Ману шоир, туву девона — муҳол аст, муҳол,
З-ихтилоти ту ба кавнайн шарофат бинам. *Савдо*

ихтилоту имтизоҷ а) омехтаи моддаҳо бо амалиёти химиявӣ; б) рафтуомад, муошират; ҳамнишинӣ, ҳамсӯҳбатӣ.

Дар касри иморат нишастааст ва ҳеҷ кас аз мо бо ӯ ихтилоту имтизоҷе надорад. *«Равзат-ус-сафо»*

ихтилот доштан сӯҳбат ва ҳамнишинӣ доштан.

Абдумалик бо мо ихтилот дошт. *Авфӣ*

ихтилот кардан (*ё* **сохтан**) ҳамнишинӣ ва сӯҳбат кардан, ҳамсӯҳбат будан.

Ҳар нафас афтам ба пои гул, қадаҳнӯшӣ кунам,
То абад созам ба қавми бодахорон ихтилот. *Имло*

... Ва бо ағёр камтар ихтилот кунад. *Аҳмади Дониш*

ИХТИЛОТПАЗИР اختلاط پذیر он чӣ қобилияти омезиш бо чизи дигар дорад.

ИХТИЛОФ *а.* اختلاف **1.** мухолиф шудан, бо якдигар мувофиқат надоштан; носозгорӣ.

Писаронро ҷиҳати мерос ихтилоф афтод. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ихтилофи душманон пирӯзии дигар аст. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

Аммо нисбат ба ҳар ҷамоа ихтилофи калимот бисьёр аст. *Савдо*

2. фарқ, тафовут; **ихтилофи ақида** фарқи ақида, зиддияти фикрҳо; **ихтилофи оро** мухолифати раъйҳо, фикр ва ақидаҳои гуногун ва ба ҳамдигар зид доштан; **3.** рафтуомад; гардиш; пай ҳам омадан; **ихтилофи лайлу наҳор** гардиши шабу рӯз, пай ҳам омадани шабу рӯз.

ИХТИЛОФОТ *а.* اختلافات *ҷ.* **ихтилоф.**

Толиби мақсудро як самт бояд муставӣ,
Мардро саргашта дорад ихтилофоти сумут. (2) *Анварӣ*

ИХТИЛОҶ *а.* اختلاج ҳаракати мушаки ягон узви бадан, мас. чашм, бе иродаи шахс; ларзиш, ҷунбиш, паридани ягон узв.

Чун ки хурӯшад ду саф вақти ҳазоҳаз, кунад
Чашми ҷаҳон ихтилоҷ, гӯши замона танин. *Хоқонӣ*

Қ-андар аъзоят оварад нафахот
Ихтилоҷ аз зиёдати ҳаракот. *Саноӣ*

ИХТИНОҚ *а.* اختناق гулӯгир шудан, хафа шудан; гулӯгирифтагӣ, хафагӣ.

Гуфт: Шабонгоҳе дар фалон шореъ мегузаштам, ногоҳ каманде дар гардани ман афтод, ... аз заруратн ихтиноқ... мешитофтам. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

Ман ин маъқулот ба ихтиноқ ва хафагӣ ва зиқи нафас мегуфтам. *Аҳмади Дониш*

ихтиноқи раҳим *тиб.* як навъ бемории бачадон.

ИХТИРОЪ *а.* اختراع эҷод кардан, чизи наве падид овардан, ба вуҷуд овардани чизе, ки пеш мисли он вуҷуд надошт; навӣ, навигарӣ.

Дар васфи ин ҳол қасоиди ғарро ва маонии азро ихтироъ ва иқтироҳ карданд. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

Қудрат оғӯши ихтироъ кушод,
Дом гардиду сайд кард эҷод. *Бедил*

Эҳтиёҷ модари ихтироъ аст. *Зарбулмасал*

ИХТИСОР *а.* اختصار кӯтоҳ кардан, мухтасар кардан (махсусан суханро); кӯтоҳӣ.

Қамтарини бандагон Муҳаммад ибни Зафар ибни Умар ба тарихи ихтисор зикр кард. *«Таърихи Наршахӣ»*

ихтисор кардан а) кӯтоҳ кардан чизеро, бас кардан; б) қаноат кардан.

Ба ин байт ихтисор кардам ва гӯфтам:
Қозии шаҳри ошиқон бояд,
Ки ба як шоҳид ихтисор кунад. *Саъдӣ*

ИХТИСОС *а.* اختصاص **1.** махсусият; хос будан; бартарӣ, имтиез.

Ихлос ва ихтисоси ман дар хидмат донистаӣ. *Авфӣ*

2. хос гардидан, хос шудан, ба касе махсус шудани чизе; **ихтисос додан** чизеро ба касе махсус кардан, махсусият додан.

... Ва муҷаррадоти баргузида ба рисолат ва нубувват ихтисос дод. *Аҳмади Дониш*

ихтисос доштан а) махсусият доштан, хосият доштан, ба чизе махсус будан; б) бартарӣ доштан, имтиёз доштан; ягона будан.

Ҳунараш з-осмон бипурсидам,
Қ-аз чӣ ин ихтисосу фар дорад. *Анварӣ*

Мустафохон, ки ба мазиди шуҷоат ихтисос дошт, муқобил омад. «*Таърихи Фаришта*»

ихтисос ёфтан махсус шудан; таъин шудан.

Ахиран ба қазои бархе вилоёт ихтисос ёфт. *Садри Зиё*

ИХТИТОМ *а.* اختتام ба поён расидан, хотима пазируфтан; поён, анҷом, хотима; *муқобили* **ифтитоҳ**.

Ҷазби завқу шавқи мавлоно Ҳисом
Мекашад моро ба сӯи ихтитом. *Румӣ*

ихтитом пазируфтан ба охир расидан, анҷом ёфтан.

Анқариб ба итмом расида, сурати ихтитом пазирад. «*Равзат-ус-сафо*»

ИХТИТОФ *а.* اختطاف зада гирифтан, рабудан, барқвор ба чизе ҳуҷум оварда рабудан, мас. калхот ба чӯҷа.

Суръати фаҳм васат бувад миёни суръати тахайюле, ки бар сабили ихтитоф афтад. *Насириддини Тӯсӣ*

ИХТИФО *а.* اختفا пинҳон шудан, ниҳон гардидан, махфӣ шудан.

Чун муддати ихтифои фазл мутамодӣ гашт, ... аз ваҳшати танҳоӣ малул шуд. *Авфӣ*

ИХТОР *а.* اخطار хабардор кардан, огоҳ кардан, огоҳӣ додан; ба хотир овардан, ёдоварӣ кардан.

Он дӯ гуфтандаш насиҳат дар самар,
Қи макун з-ихтор худро бехабар. *Румӣ*

ИХФО *а.* اخفا пинҳон кардан, махфӣ доштан, пӯшида доштан.

Чун аз мартабаи ихфо таҷовуз намуд, бо ӯ гуфт ... «*Равзат-ус-сафо*»

ИШБОЪ *а.* اشباع **1.** сер кардан; пур кардан; пуррагӣ; серӣ, сершудагӣ.

Ишбое, ки дар ин фавоид тақдим афтод, матбӯъ аст. «*Равзат-ус-сафо*»

Бар хотири ман гузашт, ки онро тарҷима карда ояд ва дар бастн сухан ва кашфи ишороти он ишбое равад. «*Калила ва Димна*»

2. *адш.* пурра талаффуз кардани садонокҳои кӯтоҳ.

ИШВА *а.* عشوه ноз, карашма, нозу карашма, ғамза.

Қоми ҷонрост ба бозори ғамат сад талхӣ,
Ки ба як ишваи ширин нахаридӣ аз мо. *Ҳилолӣ*

◇ **ишва хӯрдан** мафтун шудан, ошиқ шудан; ба нозу карашма фирефта шудан.

Абдумалик ин ишва бихӯрд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ИШВАГАР عشوه گر нозу карашмакунанда, шӯху дилфиреб.

Маҳи ишвагар офтоби Тироз,
Бути қандлаб, дилбари дилнавоз. *Хоҷу*

Гар меҳнати ман нест, касеро сухане нест,
Мисли ту буте ишвагаре нест касеро. *Фузулӣ*

ИШВАДЕҲ عشوه ده ишвагар, касе, ки бо нозу карашма касеро фиреб медиҳад.

В-он, ки шуд аз ишвадеҳон ишвахар,
Чун бути кӯр аст ба кӯроб-дар. *Хисрави Деҳлавӣ*

ИШВАКЕШ عشوه کیش касе, ки бисьёр нозу ишва мекунад.

Қасе, ки дил ба вафои ту ишвакеш ниҳод,
Ҳазор доғи надомат ба ҷони хеш ниҳод. *Урфӣ*

ИШВАСОЗ عشوه ساز ишвакунанда; *маҷ.* дилфиреб, дилрабо.

То чашми ишвасози ту меҳмони фитна аст,
Ширин табассумат намаки хони фитна аст. *Урфӣ*

◇ **(ин) санами ишвасоз** *киноя аз* дуньёи пурфиребу ҳила.

Ҳафту нӯҳи ин санами ишвасоз
Тифлфиреб омаду барнонавоз. *Хисрави Деҳлавӣ*

ИШВАХАР||ИШВАХӮР عشوه خور касе, ки ба нозу карашма фирефта мешавад.

В-он, ки шуд аз ишвадеҳон ишвахар,
Чун бути кӯр аст ба кӯроб-дар. *Хисрави Деҳлавӣ*

ИШГАРФ اشگرف *шакли дигари* **шигарф.**

Қиссаи он обгир аст, эй ануд,
Қи дар ӯ се моҳии ишгарф буд. *Румӣ*

ИШКАМ اشکم *шакли дигари* **шикам.**

Ишками холӣ бувад зиндони дев,
Қ-аш ғами нон монеъ аст аз макру рев. *Румӣ*

ИШҚАНА اشکنه **1.** шӯрбо аз оби холиси гӯшт, ки нон пора карда мехӯранд.

Хӯрда монандаи ғамошӯбон,
Аз паи ишкана ғами хубон. *Мунир*

2. номи навои мусиқӣ.

Мутрибон соат ба соат бар бинои зеру бам
Гоҳ сарвистон зананд имрӯз, гоҳе Ишкана.*

ИШҚАНҶ اشکنج *шакли дигари* **шиканҷ.**

ИШҚАНҶА *а.* اشکنجه *шакли дигари* **шиканҷа.**

ИШҚАРА||ИШКИРА اشکره паррандаи шикорӣ аз ҷинси боша; умуман мурғи шикорӣ.

Ишкараро аз паи ҷавқи кулангг
Ҳаст чу овезиши қассоб чанг. *Хисрави Деҳлавӣ*

ИШКЕЛ اشکیل *ниг.* **ишкол 2.**

ИШҚИРА اشکره *ниг.* **ишкара.**

ИШКОЛ *а.* اشکال **1.** мушкилӣ, сахтӣ, душворӣ.

Маро ишколе дар хотир афтодааст ва мехоҳам, ки ту онро ҳал кунӣ. *Авфӣ*

2. банд, завлона, расан.

Хотир орад бас шикол ин ҷову лек
Бигсалад ишколро устури нек. *Румӣ*

ИШКОР اشکار *шакли дигари* **шикор.**

ИШКОРӢ اشکاری **1.** мансуб ба ишкор; **2.** шикорчӣ, мерган; **3.** сайд, ҷонвари шикоршаванда, нахҷир.

Ишкории ҳақ бош, маҷӯ ҳеҷ шикоре,
Қ-ишкории ту бози аҷал бозситонад. *Шамси Табрезӣ*

ИШКЎХИДАН اشکوخیدن *шакли дигари* **шикўхидан.**

ИШМОМ *а.* اشمام *грам.* лаби кардани ҳарфҳо (садоҳо)-и «у» ва «и» дар вақти талаффуз.

То ҳамза идғом оварад,
Дар ҳарф ишмом оварад. *Ломеӣ*

ИШНОБ اشناب шиновар, оббоз.

Заминро хун чунон ғарқоб мекард,
Ки моҳии замин ишноб мекард. *Аттор*

ИШНУДАНӢ اشنودنی *шакли дигари* **шунуданӣ.**

На бинвиштанӣ буд, на бинмуданӣ,
На бархонданӣ буд, ишнуданӣ. *Фирдавсӣ*

ИШО I *а.* عشاء **1.** аввали торикӣ, он вақт, ки аз фурӯ рафтани офтоб то нисфи шаб аст.

Як ҷамоа раққосаҳо баъд аз ишо ба ҳарамсарой назди кадбонуҳои хоса даровард. *Аҳмади Дониш*

2. *д.* намози шаб, намози хуфтан.

Яке таҳримаи ишо баста ва дигаре мунтазири ашо нишаста, ҳаргиз ин бад-он кай монад. *Саъдӣ*

ИШО II *а.* عیشا *тиб.* қароргоҳи ҷанин дар шиками модар.

Ба покӣ Марьям аз тазвиҷи Юсуф,
Ба дурӣ Исӣ аз пайванди ишо. *Хоқонӣ*

ИШОА||ИШОАТ *а.* اشاعه||اشاعة паҳн кардан; ошкор гардондан, овоза паҳн кардан; фош кардан.

Ва ҳар роз, ки солисе бар он маҳрам нашавад, ҳароина аз ишоат масун монад. *«Калила ва Димна»*

...Ба ифозаи хайрот ва ишоаи ҳасанот макрун дорад. *«Равзат-ус-сафо»*

ишоаи акозиб хабарҳои дурӯғ паҳн кардан.

ИШОРА||ИШОРАТ *а.* اشاره||اشارت **1.** имо; бо чашм, ангушт ва ғ. чизеро нишон додан.

Талқини дарси аҳли назар як ишорат аст,
Кардам ишоратею мукаррар намекунам. *Ҳофиз*

...Ишора ба камфурсатии ин ҷаҳон аст ва бесаботии он. *Аҳмади Дониш*

2. *маҷ.* нишондод; фармон, амр.

Наздикии хоҷаи бузург бояд рафт ва бар ишорати вай кор кард. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ишорат фармудан а) нишон додан; б) амр додан, фармон додан.

Подшоҳ ба куштани асире ишорат фармуд. *Саъдӣ*

Маро ба сабр ишорат фармуд. *Авфӣ*

◇ **ишораи аъло** ҳукм, фармон.

Агар ишораи аъло шавад, ба ҳафт тумони Бухоро ба ҳар таноб замин ду танга ҷаъл бифармоянд. *Аҳмади Дониш*

ИШОРОТ *а.* اشارات *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **ишора||ишорат; 2.** номи китоби Ибни Сино дар фалсафа.

ИШПЕХТАН||ИШПЎХТАН اشپیختن||اشپوختن пошидан, афшондан, пароканда кардан.

ИШРАТ *а.* عشرت бо ҳамдигар бо хушӣ ва хушдилӣ зиндагонӣ кардан; бо хушию хурсандӣ зиндагӣ кардан; хушдилӣ, шодӣ.

Хуш дор дил ба ишрату шодӣ, ки дар ҷаҳон
То мо хушему *ишрати* мо хуш, ҷаҳон хуш аст. *Адиб Собир*

Маро даврон агар то рӯзи маҳшар медиҳад мӯҳлат,
Ба худ май нӯшаму монанди гулҳо мекунам ишрат. *Сайидо*

ИШРАТГОҲ||ИШРАТГАҲ عشرتگاه||عشرت گه ҷои ишрат, маҳалли хурсандӣ.

Ҳеҷ мурғ андар ҳама олам набуд,
К-андар он ишратгаҳе хуррам набуд. *Ҷомӣ*

ИШРАТСАРО عشرت سرا хонаи хушӣ, ҷои хушгузаронӣ; ◇ **ин ишратсаро** *кинояи аз* дунё.

Дил заифу ғам қавӣ, танҳо дар ин ишратсаро,
Вой гар, Махфӣ, набудӣ сабр ҳамзонуи мо! *Махфӣ*

ИШРАТСУРӮШ عشرت‌سروش хурсандиовар, шодкунанда, фараҳбахш.

Саҳоби тараб баҳри гулзорҷӯш,
Дами қулқулаш раъди ишратсурӯш. *Бедил*

ИШРАТХОНА عشرتخانه *ниг.* **ишратсаро.**

ИШРОК *а.* اشراک **1.** шарик кардан касеро дар коре; **2.** *д.* ба худо шарик овардан, худоро шарикдор пиндоштан.

ИШРОФ *а.* اشراف **1.** боло шудан; аз боло ба поён нигоҳ кардан; **2.** мушарраф кардан; сардор кардан, соҳиби мақому мартаба кардан; рутбаи олӣ, сардорӣ.

Булфатҳро понсад чӯб бизаданд ва ишрофи Балхро, ки бад-ӯ дода буданд, бозситаданд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ИШРОҚ *а.* اشراق дурахшидан, равшан шудан; баромадани офтоб, тулӯъи офтоб.

Лақаб ниҳанд, бале, офтобро соя,
Чу аз сарофати ишроқи худ шавад нозил. *Ҷомӣ*

Саҳар то ишроқ ба фароғат дар хоб бошанд. *Аҳмади Дониш*

ИШРОҚИЁН||ИШРОҚИЮН اشراقیان||اشراقیون пайравони фалсафаи ишроқ; саромади ишроқиёни Ғарб Афлотун мебошад ва Буқрот низ мансуб ба ин гурӯҳ аст; дар Шарқ саромади ишроқиён шайх Шаҳобуддини Саҳравардӣ маъруф ба шайхи Мақтул (охири асри XII ва аввали XIII) ва муаллифи китобҳои «Ҳикмат-ул-ишроқ», «Талвиҳот» ва ғ. мебошад.

Машшоиён агар дар рикоби ӯ раванд, зиҳӣ саодат ва ишроқиён агар дар дар... анвори ӯ шаванд, ҳаббазо истифодат. *«Хизонаи омира»*

Дарьёб файзи сӯҳбати ишроқиён, ки зуд
Чун бӯи гул зи кисаи гулзор меравант. *Соиб*

ИШТИБОҲ *а.* اشتباه **1.** монанд шудани ду чиз ба якдигар.

Фалакӣ, маҳӣ, надонам, ба чӣ куньятат бихонам,
Ба кадом ҷинс гӯям, ки ту иштибоҳ дорӣ. *Саъдӣ*

2. шубҳа, шак.

Асҳоби маҷлис дубора хандон шуданд ва ӯ ҳанӯз дар иштибоҳ буд. *Садри Зиё*

3. саҳв, хато.

... Ва ҳар гоҳ, ки дар он иштибоҳе афтод, идроки маонӣ мумкин нагардад. *«Калила ва Димна»*

Барзанад бар пот наъле з-иштибоҳ,
Ки бимонӣ ту зи дарди он зи роҳ. *Румӣ*

ИШТИДОД *а.* اشتداد шиддат, тундӣ, сахтӣ.

Рӯз ба рӯз мараз иштидод меёфт.
«Таърихи Фаришта»

Султон дар овони шито ва иштидоди барду сармо азимат... фармуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИШТИЁҚ *а.* اشتیاق шавқмандӣ ва орзумандии қавӣ.

Миёнат як сари мӯй асту ҷон дар иштиёқи ӯ,
Биё, эй ҷони муштоқон, фидои ҳар сари мӯят.
Ҳилолӣ

ИШТИМОЛ *а.* اشتمال шомил шудан, дар бар гирифтан, чизеро гирдогирд фаро гирифтан; фарогирӣ; **иштимол** *бар чизе* **доштан** шомили чизе будан, дар бар гирифтан чизеро.

Ин нусха иштимол бар ақсоми сухан дорад, лекин муродиф нест. *«Хизонаи омира»*

ИШТИОЛ *а.* اشتعال 1. барафрӯхтан, шӯълавар шудани оташ; даргирифтан, афрӯзиш.

Оташи ғазаби шавҳарро иштиол дод. *Авфӣ*
Доғе ба дил ниҳод, ки чун шамъи оташин
Аз дил забона дод, ба сар иштиол ёфт. *Шоҳин*

2. *маҷ.* сафед шудани мӯй.

ИШТИРО *а.* اشترا харидан ва фурӯхтан; харидуфурӯш.

Китобфурӯше девони ӯ мӯхтавӣ бар қасоид ва ғайруҳо оварда ва ба маърази иштиро даромад.
«Хизонаи омира»

ИШТИРОК *а.* اشتراک ба якдигар шарик шудан, ҳамроҳ шудан, шарокат доштан; шарикӣ, ҳамроҳӣ.

Мардумоне, ки эшонро дидори борик нест, пиндоранд, ки лафзи ҳастӣ бар ин даҳ чиз бо иштироки исм афтад. *Ибни Сино*

Қамтар ихтилоф дар мобайни Ҳоҷихон, ки бародари айнии Норбӯтахон буд, афтода, ширкат ва иштирок воқеъ гардид. *«Шаҳномаи Фарғона»*

ИШТИҒОЛ *а.* اشتغال шуғлварзӣ, ба коре машғул шудан, ба коре пардохтан, саргарм будан ба коре, машғулӣ.

З-он бехудам, ки ошиқи содиқ набошадаш
Парвои нафси хештан аз иштиғоли дӯст. *Саъдӣ*

Савлат чанде дар Қобул ҳам ба касби камол иштиғол намуд. *Садри Зиё*

иштиғол доштан машғул будан.

Амир Муҳаммад гуфт, ки мавлоно Дарвеш дар чӣ коранд ва ба чӣ муҳим иштиғол доранд?
Восифӣ

Маъмун ба шароб хӯрдан иштиғол дошт.
«Равзат-ус-сафо»

ИШТИҚОҚ *а.* اشتقاق 1. *грам.* сохтани калимае аз калимаи дигар; калимасозӣ; *маҷ.* баромадан, ҳосил шудан.

Ҳам бад-он раҳ, к-иштиқоқи «феъл» аз «фоил» бувад,
Чарху саъд аз куньяту номи ту гиранд иштиқоқ.
Манучеҳрӣ

2. *адш.* яке аз санъатҳои бадеии лафзиест, ки нависанда якчанд калимаро зикр мекунад, ки аз як реша гирифта шудаанд, чунончи дар мисоли зерин:

Ҳ а к и м он кас, ки ҳ и к м а т нек донад,
Сухан м ӯ ҳ к а м ба ҳ у к м и хеш ронад.
«Фарҳанги Дабиристонӣ»

Ғазоириро қуввати комил дар фанни шоирӣ ҳаст, хусусан дар санъати иғроқ ва иштиқоқ.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

ИШТИҲО *а.* اشتها майлу рағбат ба хӯрок; *маҷ.* майл ва орзуи чизе.

Чу шуд вақти таому бӯи равған
Димоғи иштиҳоро кард равшан... *Нозим*

Кадом [духтар], ки баъд аз дидан марғуби раъи амир бошад, ба ҳамин иштиҳо заношӯӣ мунъақид мегардад. *Аҳмади Дониш*

иштиҳои қозгир *киноя аз* майли қавӣ ба хӯрок.

Зи бози тезчанги иштиҳои қозгири мо
Халосӣ нест дар саҳрои лаълӣ мурғи бирьёнро.
Савдо

ИШТИҲОР *а.* اشتهار 1. шӯҳрат ёфтан, машҳур шудан, овоза пайдо кардан; шӯҳрат.

Чунин ҳазратеро бад-ин иштиҳор
Набошад зиён аз чу ман шоире. *Манучеҳрӣ*

Султон Ҷалолиддин... яке аз муқаррабони худро, ки ба Айнулмулк иштиҳор дошт, пеши Шамсуддиншоҳ фиристод. *«Таърихи Фаришта»*

2. паҳн шудан, шоеъ шудан; овоза шудан.

Ин хабар дар шаҳр иштиҳор ёфт.
«Равзат-ус-сафо»

ИШТОБ اشتاب *шакли дигари* **шитоб.**

Нишастанд бар нарм реги кабуд,
Ба иштоб хӯрданд он чӣ ки буд. (1) *Фирдавсӣ*

Гуфтанд: Чӣ иштоб аст? Гуфт: Ин лашкар, ки бар дари шаҳр аст, мунтазири мананд. (1) *Аттор*

ИШФОҚ *а.* اشفاق шафқат кардан, шафқат варзидан, меҳрубонӣ кардан; шафқат, меҳрубонӣ.

Ин ишфоқ, ки ту дар ҳаққи ман кардӣ, ҳеҷ кас дар ҳаққи фарзанди сулбӣ накунад. *Авфӣ*

ИШЪОЛ *а.* اشعال афрӯхтани оташ, даргирондан, алов кардан.

ИШЪОР *а.* اشعار огоҳ кардан, хабардор кардан, огоҳӣ додан; огоҳӣ, хабар.

Аммо тӯмори илтифот бе риё ба ишъори ин мазомин хатм гардонид... *Бедил*

ИШҚ *а.* عشق ҳисси дилбастагӣ ва дӯстдории аз ҳад зиёд ба чизе ё ба касе, муҳаббат, шефтагӣ.

Падид ояд он гоҳ борику зард,
Чу пушти касе, к-ӯ ғами ишқ хард. *Фирдавсӣ*

Эй бародар, ишқ савдое хуш аст,
Дӯзах андар ошиқӣ ҷое хуш аст. *Анварӣ*

ишқи комил ишқи пурра, ишқи бенуқсон.

Ба ҳар водӣ ба зӯри ишқи комил
Ба сайри ғам зада сарпанҷаи дил. *Мулҳам*

◇ **ишқи маҷозӣ** дар тасаввуф — ишқ ба ин дунъё ва ба алоқаҳои дунъёвӣ, ки ба ақидаи сӯфиён ҳама мавҳум буда, ишқи ҳақиқӣ фақат дар он дунъё мебошад.

Мадеҳ чун булҳавас дар сина ҷо ишқи маҷозиро,
Макун бо маъсият олуда домони намозиро. *Сайидо*

ишқи ҳақиқӣ дар тасаввуф — ишқи илоҳӣ, ишқи худо ва ҳар чӣ ба он дунъё алоқа дорад ва сӯфиён онро ба ишқи ин дунъё, ки гӯё ишқи маҷозист, муқобил мегузоштанд; **ишқ бохтан** (**ё варзидан**) ошиқӣ варзидан, муҳаббат намудан.

Биншинаму бо ғами ту созам,
Пинҳон зи ту бо ту ишқ бозам. *Ҷомӣ*

Манам, ки шӯҳраи шаҳрам ба ишқ варзидан,
Манам, ки дида наёлудаам ба бад дидан. *Ҳофиз*

ИШҚАНДЕШ عشق‌اندیش он кӣ ҳамеша аз ишқу муҳаббат фикр мекунад ва фикри дигаре ба хотираш намегузарад.

Ман зи баҳрат дӯст дорам ҷони ишқандешро,
Қ-аз сагони кӯи ӯ кардам дили дарвешро.
Хисрави Деҳлавӣ

ИШҚБОЗ عشقباز касе, ки ба коре ё чизе дилбастагии аз ҳад афзун дорад, ошиқ.

Ту, ки дар банди хештан бошӣ,
Ишқбозе дурӯғзан бошӣ. *Саъдӣ*

ИШҚБОЗӢ عشق‌بازی дилбастагӣ, ошиқӣ, ишқварзӣ.

Лайлию нишоти сарфарозӣ,
Маҷнуну бисоти ишқбозӣ. *Ҳилолӣ*

ИШҚГАРӢ عشق گری ишқварзӣ, ишқбозӣ.

Ишқгарӣ мекунад лаъли туву турфа он-к
Ақл чу, Хоқониё, ишвагарӣ мекунад. *Хоқонӣ*

ИШҚДОН عشق‌دان он кӣ қадри ишқро медонад.

Бикшо садаф, яъне даҳан, афшон гуҳар, яъне сухан,
Пинҳон макун яъне зи ман бо ишқдонӣ кистӣ?
Хоқонӣ

ИШҚНАВОЗӢ عشق‌نوازی ишқпарварӣ, ишқпарастӣ.

Румузи ишқнавозӣ на кори ҳар мурғест,
Биёву ту гули ин булбули ғазалхон бош! *Ҳофиз*

ИШҚОИН عشق‌آئین ошиқ, ишқпеша.

Дӯст бедору марди ишқоин
Сари роҳат ниҳода бар болин. *Ҷомӣ*

ИШҚОМЕЗ عشق‌آمیز ошиқона, бо муҳаббат.

Нуктаҳо гуфт ҷумла ишқомез,
Байтҳо хонд ҷумла шавқангез. *Ҷомӣ*

ИШҚПАРАСТ عشق‌پرست ошиқ, ишқпеша.

Ёр хушъёру марди ишқпараст
Хуфта дар хобгоҳи ишрат маст. *Ҷомӣ*

ИШҚСАРО عشق‌سرا ҷои ишқбозӣ, хилватгоҳи ошиқон.

Мастони маи ишқсаро сар аз пой надонанд,
Дар чист дар ин ҳодиса девор кадом аст?
Ибни Ямин

ИШҲОД *а.* اشهاد шаҳодат додан; гувоҳ овардан.

Мудаббир, ки ишҳод мекунад ба ҳар ҳуҷҷате, ки тамом гувоҳ кунад, ним динори ронҷ бистонад.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

ИҒВО *а.* اغوا гумроҳ кардан, аз роҳ задан, фиреб додан; ба маслиҳати нораво ба корҳои бад барангехтан.

Тоифае аз эшон дар саводи Куфа пайдо шудаанд ва халқро иғво мекунанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳеҷ гоҳе нашудаст ин, ки ба иғвои рақиб
Ҳар куҷо дида маро, арбада оғоз накард. *Шоҳин*

ИҒЛОҚ *а.* اغلاق 1. бастан, пӯшидан, мас. дарро.

Мӯҷиби иғлоқи дуруб хавфи эҳрок аст.
«Равзат-ус-сафо»

2. душворӣ, мушкилӣ, дарҳам печидагӣ, муғлақӣ.

Аз айби ибҳому иғлоқ дур ва наздик ба сарҳадди вузӯҳу зуҳур. *«Равзат-ус-сафо»*

ИҒМОЗ I *а.* اغماز тӯҳмат кардан, ғаммозӣ кардан; бадзабонӣ, бадгӯӣ.

Пас дабир бояд... ба таҳсин ва тақбеҳи асҳоби ағроз ва арбоби иғмоз илтифот накунад.
«Оини нигориш»

ИҒМОЗ II *а.* اغماض чашмпӯшӣ кардан, худро ба нодонӣ задан, тағофул кардан; бепарвоӣ варзидан.

Ҳар кор, ки ба қасди нақзи аҳд мансуб набошад, маҷоли таҷовуз ва иғмоз фарох бошад.
«Калила ва Димна»

Ин сухан бишнид ва иғмоз фармуд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ИҒОСАТ *а.* اغاثت ба фарьёди касе расидан; фарьёдрасӣ.

Сухан ба нияти ионати мазлумон ва иғосати малҳуфон бояд гуфт. *Авфӣ*

Ҳиммат бар... ионату иғосати малҳуф масруф медошт. *«Равзат-ус-сафо»*

ИҒРО *а.* اغرا барангехтан, таҳрик кардан, шӯрондан; таҳрик, барангезиш.

Димна аз иғрои шер бипардохт ва донист, ки ба дами ӯ оташи фитна боло гирифт.
«Калила ва Димна»

Ҷамъе аз ботилияро иғро ва иғво намуда, то ногоҳ ба қатли ӯ мубодарат намуданд.
«Равзат-ус-сафо»

ИҒРОҚ *а.* اغراق 1. ғарқ кардан, ғӯтондан; 2. муболиға кардан, зиёдаравӣ дар таъриф ё танқиди касе; муболиға; муболиға дар гуфтор ва дар амал.

З-оби чашмат гашт тӯфони дигар зоҳир, Қамол,
Нест иғроқе дар ин маъниӣ, баёни воқеъ аст.
Камоли Хуҷандӣ

ИҒТИМОМ *а.* اغتمام андӯҳгин шудан, ғамгин шудан.

ИҒТИНОМ *а.* اغتنام ғанимат шумурдан, ғанимат донистан чизеро.

ИҒТИРОБ *а.* اغتراب аз диёри худ дур шудан, ғарибу мусофир шудан.

Ҳар набинад ҳеҷ Ҳиндустон ба хоб,
Ҳар зи Ҳиндустон накардаст иғтироб. *Румӣ*

ИҒТИСОЛ *а.* اغتسال ғусл кардан, шустушӯ кардан, оббозӣ кардан; ғусл; шустушӯ, оббозӣ.

[Суқрот] дар хона рафт ва ба иғтисол машғул шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИҒТИФОР *а.* اغتفار мағфират, бахшоиш, омурзиш.

Гар надонӣ ин гунаҳро з-эътибор,
Зуд зорӣ кун, талаб кун иғтифор. *Румӣ*

ИҒТИШОШ *а.* اغتشاش дарҳаму барҳам шудан, ошуфта шудан; шӯридан; фитна, шӯриш, балво.

ИҒФОЛ *а.* اغفال ғофил кардан, ба ғафлат андохтан; ғафлат, бехабарӣ.

Саъй ва иҷтиҳоди балеғ бояд намуд ва эҳмолу иғфолро маҷол надодан. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ИҚБЕЛ *а.* اقبیل *имолаи* **иқбол.**

Кунунам, ки дар панҷа иқбел нест,
Намад пеши тирам кам аз бел нест. *Саъдӣ*

ИҚБОЛ *а.* اقبال **1.** пеш омадан; рӯ овардан ба чизе.

Зи иқболи ғамат з-он гуна шодам,
Ки ҳеҷ аз шодии кас нест ёдам. *Хисрави Деҳлавӣ*

иқбол намудан рӯ овардан, пеш омадан.

Давлат ва иқбол ба сояи ӯ иқбол намоянд. *Авфӣ*

2. бахт, толеъ, саодат, саодатмандӣ; *муқобили* **идбор.**

Ба нирӯи иқболу бахту умед
Бад-ин орзу аз ту хоҳам расид. *Савдо*

Андар паи иқболи ту идбор муҳайёст,
Шоми ғами ҳиҷрони ту аз субҳи висол аст. *Туғрал*

ИҚБОЛНОК اقبالناک хушбахт, саодатманд.

Хок аз ҳамсоягии ҷисми пок
Чун мушарраф омаду иқболнок... *Румӣ*

ИҚД *а.* عقد гарданбанд, сангҳои қиматбаҳои ба ришта кашида; тавқ, шадда, зеби гардан.

Он иқди марворидро ба саррофе фурӯхтам. *Авфӣ*

◇ **иқди Сурайё** галаситораи Парвин.

Ғазал гуфтиву дур суфтӣ, биёву хуш бихон, Ҳофиз,
Ки бар назми ту афшонад фалак иқди Сурайёро. *Ҳофиз*

Намудам он қадар тамҳиди сомони сухан, Туғрал,
Ба гӯши шоҳиди маънӣ кунам иқди Сурайёро. *Туғрал*

иқди лӯълӯъ бар шакар задан ба сухан даромадан.

В-аз он пас иқди лӯълӯъ бар шакар зад,
Ба уннобу табарзад бонг барзад. *Низомӣ*

ИҚДОМ *а.* اقدام **1.** кӯшиш, кӯшиши босабот.

Дода Миррихаш аз барои хатар
Маҷду иқдому азму зӯру зафар. *Саноӣ*

Иқдом бар адлу ростӣ маро арзонӣ фармуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. қадам гузоштан дар коре; **иқдом намудан** қадам мондан дар коре, ба коре даромадан, шурӯъ намудан ба коре.

Баъд аз ин касе бар ин беадабӣ иқдом нанамояд. *Авфӣ*

Ҳар чӣ бад-он ишора кунӣ, иқдом намоям. *Аҳмади Дониш*

ИҚЛИД *а.* اقلید *шакли арабишудаи* **калид.**

Зи Иқлидус иқлидаш омад ба даст,
Тилисмоти ганҷи «Маҷастӣ» шикаст. (1) *Ҷомӣ*

ИҚЛИМ *ю.* اقلیم кишвар, мамлакат, вилоят; минтақае аз кураи замин; аз рӯи тақсимоти ҷуғрофиёни қадим ҳафтьяки рубъи маскун, ки аз ҷиҳати обу ҳаво аз минтақаҳои дигар фарқ дорад.

Даррасиданд то ба иқлиме,
Ки аз ӯ буд мулкашон ниме. *Хисрави Деҳлавӣ*

Ва замин мунҳасир ба панҷ иқлим аст, назар ба тақсими фарангиён. *Аҳмади Дониш*

◇ **иқлими вуҷуд** *киноя аз* олами ҳастӣ.

Ҳофиз аз баҳри ту омад сӯи иқлими вуҷуд,
Қадаме неҳ ба видоаш, ки равон хоҳад шуд. *Ҳофиз*

ИҚЛИМГИР اقلیم گیر кишваргир, ҷаҳонгир.

Султони мамолики суханшиносӣ ҳаким Фирдавсии Тӯсӣ китоби «Шоҳнома»-и манзум ба исми подшоҳи иқлимгир Султон Маҳмуди ғозӣ... аз баҳри бекарон ба соҳили баён оварда. *«Фатҳнома»*

ИҚЛИМГИРӢ اقلیم گیری кишварситонӣ, ҷаҳонгирӣ, ҷаҳонкушоӣ.

Сикандар, шаҳаншоҳи иқлими роз,
Ба иқлимгирӣ чу шуд сарфароз... *Ҷомӣ*

ИҚЛИМИЁ *а.* اقلیمیا хилт ва резае, ки пас аз гудохтани зару сим дар таги зарф мемонад.

ИҚНОЪ *а.* اقناع қаноатманд намудан, қонеъ кардан, розӣ кардан, хурсанд гардондан, хушнуд кардан.

Мумориси саноати назар донад, ки ин низ иқноъ аст. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ИҚОБ *а.* عقاب азоб, шиканҷа, озор; уқубат; сазои гуноҳи касеро додан, муҷозот.

Сутури ман ба чунин шаб ҳамесипард раҳе,
Раҳе хушу сабукоҳангу бебалову иқоб. *Муиззӣ*

Ҳалолро ҳисоб лозим асту ҳаромро иқоб. *Ҷомӣ*

ИҚОЛ *а.* عقال ресмоне, ки бо он пои шутурро мебанданд; банд, побанд.

Бархостам ва иқоли шутур баркушодам. *Авфӣ*

Дилам ҳикояти занҷири зулфи ту бишунид,
Иқоли ақл бияфканд алчунуни фунун. *Заҳири Форьёбӣ*

ИҚОЛА||ИҚОЛАТ *а.* اقاله||اقالت бархам задани муомила, фасх ва вайрон кардани савдо ва баъй.

Моро дигар муомила бо ҳеҷ кас намонд,
Байъе, ки бо ҳузури ту кардам, иқолат аст. *Саъдӣ*

Ҳасан кӯшкҳо ва манзараҳо дид, пурсид, ки ин аз они кист? Гуфтанд: Он касе, ки байъ иқолат кунад. *Аттор*

ИҚОМА||ИҚОМАТ *а.* اقامه||اقامت **1.** дар ҷое мондан, истиқомат кардан, манзил доштан.

Чун руқъа бихонд, аз иқомат пушаймон шуд ва бозгашт. *Авфӣ*

Хоки раҳи он ёри сафаркарда биёред,
То чашми ҷаҳонбин кунамаш ҷои иқомат. *Ҳофиз*

иқомат кардан (*ё* **намудан**) сукунат доштан, зиндагӣ кардан.

[Муғулҳо] муддати моҳе дар он марҳала иқомат намуданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Ҷое чу гирдбод иқомат намекунам,
Азбаски ҳаст хона ба реги равон маро. *Сайидо*

2. ба ҷо овардан, ба амал овардан, иҷро кардан.

Аз барои иқомати нуск ба ҳаҷ омада буд. *Авфӣ*

◇ **иқомаи байина** овардани далел, бо далел исбот кардан.

Он мазлум аз иқомаи байина оҷиз омад. *«Равзат-ус-сафо»*

иқомати панҷрӯза *киноя аз* умри гузаранда, муваққат будани умр.

Бад-ин панҷрӯза иқомат маноз,
Ба андеша тадбири рафтан бисоз. *Саъдӣ*

иқомати хиём кардан хайма задан; **иқомати шуҳуд овардан** дар коре шоҳидҳо тайёр карда овардан.

ИҚОМАТКАДА اقامتکده ҷои истиқомат, маскан, истиқоматгоҳ, бошишгоҳ.

ИҚОН *а.* ایقان бовар кунондан; яқин ҳосил кардан; бовар, яқин.

То яқин гардад маро иқони ту
В-эътиқоди хуби бо бурҳони ту... *Румӣ*

Агар... бе иқон ва таяққун сабот кунам, ҳамчун он ҷоду бошам. *«Калила ва Димна»*

ИҚОР *а.* عقار обу замин, мулк, молу мулк, мулки ғайри манқул.

Охираш пурсид аз ҷору иқор,
К-ин зироатро кӣ овард обшор? *Румӣ*

Баъзе аз хомтамаон... амлоку иқори маврусии худро ҳам маҷҷонан дода наҷот металабид, муяссар намешуд. *Аҳмади Дониш*

ИҚОЪ *а.* ایقاع **1.** ба ҳам андохтан, ба ҳам задан; **2.** *мус.* хамоҳангӣ, якнавохтӣ, якнасақӣ дар оҳанг.

Шиққи аввалро илми таълиф хонанд ва сониро илми иқоъ. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

3. воқеъ кардан, ба вуқӯъ овардан.

Султон Маҳмуд аз қабули ин маънӣ имтиноъ намуд, бинобар ин дар боби иқои сулҳ таваққуф воқеъ шуд. *«Таърихи Фаришта»*

ИҚРОР *а.* اقرار эътироф кардан, дуруст ва рост шумоadmitдан, бо гуфтори ошкор собит кардан чизеро барои худ ё барои дигарон.

Теғи ту гуфт: Ман бибурам бехи душманон.
Иқрор кард ақл, ки ин кор кори ӯст. *Убайди Зоконӣ*

Пардаи зулф агар аз рухи худ бардорад,
Кофири буткада иқрор намудан гирад. *Ибни Ямин*

иқрори шикаста эътирофи нопойдор, иқрори нодуруст.

Диле дорам чу иқрори шикаста
Дурусташ кун ба гуфтори шикаста. *Ваҳид*

иқрор будан *ба касе, чизе* касе ё чизеро эътироф кардан.

Шамсиддин-махдум аз роҳи ғуруре ки дошт, ба касе иқрор набуд. *Садри Зиё*

иқрор овардан эътироф кардан, қоил шудан.

Хуш он вақту хуш он соат, ки он зулфи гиреҳбандаш
Бидуздидӣ чунон дилҳо, ки хасм иқрор меоварd. *Ҳофиз*

ИҚТИБОС *а.* اقتباس **1.** *адш.* барои далел матлаберо аз Қуръон ё ҳадис гирифта, дар гуфтор ва матни худ дохил кардан бе ишорат ба сарчашма.

Он ду рухро ҷомеи оёти зебой шинос,
Хубрӯён карда з-он ҷо ояти ҳусн иқтибос. *Ҷомӣ*

2. гирифтани дониш аз касе ё китобе; фоидаманд шудан аз касе ё чизе, касб кардан, ҳосил намудан чизеро аз касе ё чизе.

Аз фавоиди улуми вай иқтибос намоянд. *Авфӣ*

Қай ба ҳар чашме назарбозон тамошояш кунанд,
Ҳам магар нур иқтибос аз рӯи зебояш кунанд?! *Соиб*

ИҚТИДО *а.* اقتدا **1.** пайравӣ кардан, тақлид кардан, дар коре тобеи касе шудан; пайравӣ, тақлид.

Агар бунафша ба зулфи ту иқтидо кунаде,
Ҳазор гуна дар ӯ банду чину тоб астӣ. *Адиб Собир*

Некбахт он тавонад буд, ки тақаббул ва иқтидо ба хирадмандон ва муқбилон воҷиб бинад. *«Калила ва Димна»*

2. *д.* пайравӣ ба имом дар вақти намоз.

Шуд рӯи дӯст қиблаи мо, ку имоми шаҳр,
То дар намози хеш ба мо иқтидо кунад. *Ҷомӣ*

ИҚТИДОР *а.* اقتدار қувват ёфтан, қудрат доштан; қудрат, тавоноӣ.

Султон Маҳмуд зимоми салтанат ба кафи иқтидор овард. *«Таърихи Фаришта»*

Қордоронаш бо вуҷуди иқтидор ва эътибор аз вай [амир] озурдахотир ва безор хоҳанд гашт. *Садри Зиё*

ИҚТИЗО *а.* اقتضا талаб кардан, дархост кардан, хоҳиш кардан, тақозо кардан; дархост ва талаб.

Неши ақраб на аз паи кин аст,
Иқтизои табиаташ ин аст. *Саъдӣ*

иқтизо (-и *чизе*) **доштан** талаб кардан ва тақозо намудан чизеро.

То баҳор иқтизои шӯхӣ дошт,
Айш меҷиду орзу мекошт. *Бедил*

иқтизо (-и *чизе*) **кардан** (*ё* **фармудан**) дархост кардан, талаб кардан.

Пас ҳикмати болиғаи ҷаҳондор... ин иқтизо кард, ки ҷаҳон гоҳе обод бувад. *Аҳмади Дониш*

Иқтизои он фармуд, ки аз он китоби гиромӣ интихобе латиф баргирифта ояд. *«Нигори дониш»*

ИҚТИНО *а.* اقتنا фароҳам овардан, ба даст даровардан, захира кардан.

Дар иқтинои макорим ба падари худ иқтидо кард. *Авфӣ*

Ҷамоате... ба уқул ва тааммули бисёр дар улум ва маориф ва иқтинои фазоил хавз менамоянд. *Насириддини Тӯсӣ*

ИҚТИНОС *а.* اقتناص **1.** шикор кардан; **2.** *маҷ.* асир кардан; асорат, асирӣ.

Қай диҳад зиндоние дар иқтинос
Марди зиндонии дигарро халос. *Румӣ*

ИҚТИРОБ *а.* اقتراب наздик омадан, ба ҳамдигар наздик шудан; наздикӣ.

Ахтари фарзонагиро бо дилаш ҳаст иқтирон,
Лашкари озодагиро бо кафаш ҳаст иқтироб.
Муиззӣ

Эй Аёзи гашта фонӣ з-иқтироб
Ҳамчу ахтар дар шуои офтоб. *Румӣ*

ИҚТИРОЗ *а.* اقتراض қарз гирифтан аз касе, амонат гирифтан чизеро.

Пас мар-падид кардани натиҷа, овардани вайро ду тартиб аст: якеро иқтироз гӯянд ва якеро халаф. *Ибни Сино*

ИҚТИРОН *а.* اقتران **1.** қарин шудан, дӯст шудан, ёр шудан, ёру ҳамдам шудан; наздикӣ, пайвастагӣ.

Бо оташат мувозана, бо хокат иртифоъ,
Бо ахтарат муқобала, бо обат иқтирон.
Манучеҳрӣ

Намедонам, ки тавбаи ман ба иззи иҷобат иқтирон меёбад ё на. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *нуҷ.* наздик шудани ду ё якчанд сайёра ба ҳамдигар.

Гар афғанӣ ба ҳайати маҷмӯияш назар,
Гӯӣ ҳилолу бадр ба ҳам карда иқтирон. *Восифӣ*

ИҚТИРОҲ *а.* اقتراح хостан, талаб кардан; тақозо кардан; талаб, тақозо.

Наъраи муъзин, ки «ҳайя алалфалоҳ»,
Он фалоҳ, он зорӣ асту иқтироҳ. *Румӣ*

ИҚТИРОҲОТ *а.* اقتراحات *ҷ.* **иқтироҳ.**

Элчиёни қарохитой... зиёда аз ҳоли муқаррар иқтироҳот ва мултамасот менамуданд.
«Равзат-ус-сафо»

ИҚТИСОР *а.* اقتصار **1.** кӯтоҳ кардан, кам кардан, кӯтоҳтар кардан; кӯтоҳӣ, ихтисор.

Гар иқтисор кард раҳӣ дар санои ту,
Ҳаст андар иқтисор варо эътизорҳо. *Ломеӣ*

2. *маҷ.* қаноат кардан ба чизе, кифоя донистан, иктифо кардан.

Ба муқтазои замон иқтисор кун, Саъдӣ,
Ки он чи ғояти ҷаҳди ту буд, кӯшидӣ. *Саъдӣ*

Гаҳе ба бӯсае аз лаъли ӯ шавад қонеъ,
Гаҳе ба нуктае аз лаълаш иқтисор кунад.
Убайди Зоконӣ

ИҚТИФО *а.* اقتفا аз қафои касе рафтан, пайравӣ кардан; пайравӣ.

Ноқилон... дар... иқтифои осор... ба навъи дигар майл мекунанд. *«Оини нигориш»*

ИҚТИҲОМ *а.* اقتحام андеша накарда, кӯр-кӯрона ба кори пурмашаққат даромадан, худро ба машаққат андохтан.

[Меҳмон] зоҳидро гуфт: Ин буд мояи иқтиҳоми муш. *«Калила ва Димна»*

Наҷдат вусуқи нафс аст ба саботи худ, то дар вақти иқтиҳоми ахтор ва ҳавоил ҷазаъ ба худ роҳ надиҳад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ИҚТОЪ *а.* اقطاع **1.** буридан, қитъа-қитъа кардан, заминро қитъа-қитъа тақсим кардан; **2.** *таър.* замин, деҳ ё мулке, ки подшоҳони қадим ба вобастагони худ инъом мекарданд.

Ва фароҳури мартаба ба ҳар як иқтое муқаррар намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

иқтоъ хӯрдан аз даромади иқтоъ рӯз гузарондан.

Гирифтам, ки худ хидмате кардаӣ,
На пайваста иқтои ӯ хӯрдаӣ. *Саъдӣ*

ИҚТОЪДОР اقطاع دار касе, ки соҳиби иқтоъ аст; *ниг.* **иқтоъ 2.**

ИҲОБ *а.* اهاب пӯсти дабоғатнашуда, пӯсти ош доданашуда.

Чун сараш бибрид, шуд сӯи қас(с)об,
То иҳобаш барканад дар дам шитоб. *Румӣ*

ИҲОМ *а.* ایهام **1.** дар шакку гумон андохтан; **2.** *адш.* овардани калимае, ки ду маъно дорад — яке маънои дур ва дигаре наздик, чунончи, дар мисоли зерин, ки хонанда аз калимаи **он** дар назари аввал маънои ишоратҷонишинро мефаҳмад, вале мақсади шоир маънои дигари ин калима аст, ки ситорагармӣ ва ҷозибаи ҳусн мебошад:

Он ки мегӯянд он беҳтар зи ҳусн,
Ёри ман ин дораду он низ ҳам. *Ҳофиз*

ИҲОНАТ *а.* اهانت ҳақиру хор пиндоштан, хор кардан; паст кардан; ҳақорат, таҳқир.

Ҳар чӣ бинӣ зи дӯстон, карам аст,
Гар иҳонат кунанду гар эъзоз. *Саъдӣ*

Вуруди заъфу ихтилол ба ҳоли шахс аз иҳонату таҳқир набувад. *Аҳмади Дониш*

ИҲОТА||ИҲОТАТ *а.* احاطه||احاطت муҳосира, давродаври чизеро гирифтан, гирди чизеро гирифтан.

Чу доғи лола ба ҳар ҷонибе, ки мегузарам,
Маро иҳота намудаст оташинрӯе. *Соиб*

ИҶБОР *а.* اجبار маҷбур кардан; ҷабру зулм кардан; ҷабру зӯр.

Ҳар кӣ дар феъли худ бувад мухтор,
Феъли ӯ дур бошад аз иҷбор. *Ҷомӣ*

ИҶЛОЛ *а.* اجلال бузург доштан, бузургқадр гардонидан; иззат кардан, эҳтиром кардан.

Чун Абӯалӣ ба Бухоро расид, дар таахҳуду тафаққуд ва иҷлолу эҳроми қадри ӯ муболиғат рафт.
«Тарҷимаи Яминӣ»

Меҳиромад зи саропардаи иҷлоли бутун,
То занад ҷилвакунон хайма ба саҳрои зуҳур.
Ҷомӣ

ИҶЛОС *а.* اجلاس нишондан; баҳам нишастан, анҷуман кардан, гуфтугӯ кардан, маҷлис кардан.

Султон ба сабаби ҳабси Баҳодуршоҳ ва иҷлоси Аҳмадшоҳ аз Миёнаҷу саргарон буд.
«Таърихи Фаришта»

ИҶМОЛ *а.* اجمال хулоса баровардан, ихтисор кардан, хулоса кардан, кӯтоҳ кардан; *муқобили* **тафсил** 2.

Эй дафтари ҳусни туро феҳрист хатту холҳо,
Тафсилҳо пинҳон шуда дар пардаи иҷмолҳо. *Соиб*

ба тариқи иҷмол ба тавri хулоса.

Нахуст дар таворих шурӯъ кунем ва ба тариқи иҷмол бигӯем. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ИҶМОЪ *а.* اجماع **1.** гирд овардан, ҷамъ кардан.

Мабош мурдаи таҳсили ҷоҳу молу матоъ,
Ҳавосро мутафарриқ макун ба ин иҷмоъ. *Бедил*

2. гирд омадан, ҷамъ омадан, иттифоқ кардани ҷамоат ба коре.

Халоиқро чу некӯхоҳ гардад,
Ба иҷмои халоиқ шоҳ гардад. *Низомӣ*

[Бумон гуфтанд]: То ҳар синфе аз аснофи мурғон муттафиқул-калима нашаванд, иҷмоъ ҳосил наёяд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ИҶОБ *а.* ايجاب *ниг.* **эҷоб.**

ИҶОБАТ *а.* اجابت **1.** қабул кардан, пазируфтан.

Иҷобат кард Хисрав, гуфт: Бархез,
Ту мерав, к-омадам ман аз қафо низ. *Низомӣ*

2. ҷавоб додан, посух додан.

Набишта буд, ки... бандаро имкони иҷобат муяссар нашавад. *Саъдӣ*

ИҶОЗА||ИҶОЗАТ *а.* اجازه||اجازت рухсат, изн.

Намедиҳанд иҷозат маро ба сайру сафар
Насими боди Мусаллову оби Рукнобод. *Ҳофиз*

Бидуни иҷозат аз падар он ягонаи давронро ба қатори мирзоёни худ таъин намуд. *Садри Зиё*

ИҶОЛА||ИҶОЛАТ *а.* عجاله||عجالت коре, ки бо аҷала ва шитоб карда мешавад, шитобкорӣ.

ИҶОРА||ИҶОРАТ *а.* اجاره||اجارت ба музд додани хона ва ғ.; **иҷораи муаҷҷала** а) кироя кардан бо пардохти пешакии пули он; б) кироя кардан бо пардохти ҳаққи он бо мӯҳлат; **иҷора додан** мулкеро ба кироя додан; **иҷора кардан** мулкеро ба кироя гирифтан.

Ҳуҷраст дилам ҳаққо, ишқи ту чу мустаъҷир,
Ин ҳуҷра ба як бӯса то ҳашр иҷорат кун.
Муиззӣ

ИҶРО I *а.* اجرا **1.** ҷорӣ кардан, равон кардан, ба ҷараён андохтан.

Истихроҷи обҳо ва иҷрои чашмаҳо ҳам ӯ фармуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. *маҷ.* ба амал овардан, ба ҷо овардан.

Бояд ки низоми аҳли дувал дар ин давлат иҷро бошад. *Аҳмади Дониш*

ИҶРО II اجرى *ниг.* **уҷро.**

ИҶТИБО *а.* اجتبا баргузидан, интихоб кардан; гирифтан; интихоб.

Хоби ом аст ину худ хоби хавос,
Бошад асли иҷтибову ихтисос. *Румӣ*

Шер... ҳар соат дар истифоъ ва иҷтибои вай меафзояд. *«Калила ва Димна»*

ИҶТИЗОБ *а.* اجتذاب ҷазб кардан, ба тарафи худ кашидан, ба худ кашидан.

Меъдаи хар каҳ кашад дар иҷтизоб,
Меъдаи одам ҷазуби гандум, об. *Румӣ*

ИҶТИЛОБ *а.* اجتلاب кашидан, кашидан аз ҷое ба ҷое, кашонидан, кӯчонидан.

Эй мусофир, дил манеҳ бар манзиле,
Ки шавӣ хаста ба вақти иҷтилоб. *Шамси Табрезӣ*

ИҶТИМОЪ *а.* اجتماع ҷамъ шудан, гирд ва фароҳам омадан.

Ёд дорӣ он айёмро, ки бо ҳам иҷтимоъ доштем?
Авфӣ

Миёни шоху шукуфа хуш иҷтимое буд,
Ки санги тафриқа андохт дар миён жола. *Ҷомӣ*

ИҶТИНО *а.* اجتنا чидан, мева чидан аз дарахт.

Ҳар кас бехи хушк кошт, ба иҷтинои самараташ баҳраманд нагашт. *«Таърихи Ҷаҳонкушо»*

ИҶТИНОБ *а.* اجتناب парҳез кардан, канорагирӣ кардан, дурӣ гузидан аз чизе ё коре.

Аз он ҷиҳат мардум эҳтироз ва иҷтиноб аз мусоҳабати ӯ менамуданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Хорбун пиндошт: Эҳтирози вай [шутур] аз захми синони ӯст ва иҷтиноби вай аз тезии дандони ӯ.
Ҷомӣ

иҷтиноб варзидан (ё фармудан) дурӣ гузидан, парҳез кардан, канорагирӣ кардан аз чизе ё коре.

Лаб ба хуни касон намеолуд
В-аз бадӣ иҷтиноб мефармуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ИҶТИҲОД *а.* اجتهاد **1.** кӯшиш кардан, ҷидду ҷаҳд кардан, сахт кӯшидан; кӯшиш, саъй, ҷаҳд, ҷидду ҷаҳд.

Умеди халос ба иҷтиҳоди мо медорад. *Авфӣ*

Як иноят беҳ зи сад гӯн иҷтиҳод,
Ҷаҳдро хавф аст аз сад гун фасод. *Румӣ*

иҷтиҳод овардан ҷидду ҷаҳд кардан, кӯшиш намудан.

Инҳо дар ин қазия иҷтиҳоди балеғ оварда, он тадбирро ба камол ёфтанд. *Аҳмади Дониш*

2. *д.* дарк кардан, дарьёфтани масъалаҳои шаръӣ бо муқоиса аз Қуръон, ҳадис ва ривоятҳо; расидан ба дараҷаи донишмандӣ дар илми фиқҳ, муҷтаҳид шудан.

Бояд... иҷтиҳоди ӯ дар илм шоеъ бошад.
«Калила ва Димна»

ИҶҲОФ *а.* اجحاف зиёдаравӣ кардан, аз ҳадди эътидол гузаштан; ситам кардан, зулм кардан; зулм, зӯрӣ, ситам.

Фармон дод, то уммол ва асҳоби ашғол тариқи инсоф маслук дошта ва даст аз ҷавру иҷҳоф кашида... *«Равзат-ус-сафо»*

К

К харфи дувоздаҳӯми алифбои ҳозираи тоҷикӣ; дар алифбои арабии тоҷикӣ — ҳарфи ک; *ниг.* **коф.**

К, ک *шакли кӯтоҳшудаи пайвандаки* **ки.**

Соқӣ, гузин бодаву май хӯр ба бонги зер,
Қ-аз кишт сор ноладу аз боғ андалеб. *Рӯдакӣ*
Кунун к-омадӣ, кори мардон бубин,
На гоҳи фиреб асту рӯзи камин. *Фирдавсӣ*
Ҷонам он рӯз рафт, к-ам рухат омад ба пеш,
Ё раб, ин рӯз беш пеш наёяд маро.
Хисрави Деҳлавӣ

ҚААН *а.* کان **: каан лам якун** мисли ин, ки ҳеҷ набудааст; **каан лам якун ангоштан** (*ё* **пиндоштан**) нобуда ҳисоб кардан; ба эътибор нагирифтан.

Фармони маро каан лам якун ангоштай.
«Равзат-ус-сафо»

ҚАБ||ҚАП کب||کپ даҳон, даруни даҳон.

Кунад дуои шаҳи комрон Абӯисҳоқ,
Дили халоиқ дар синаву забон дар қаб.
Шамси Фахрӣ

ҚАБА||ҚУБА||ҚУББА کبه шох, каду ё шишаи ҳаҷомат (хунгирӣ).

Қабаи ҳаҷҷомон пӯстро ба андаруни хештан кашад. *Ибни Сино*

ҚАБАЛ کبل *ниг.* **кавал.**

ҚАБАР||ҚАВАР کبر||کور як навъ растании хӯрдании туршмаза, каперсник.

Ҳар ҳавиҷе бошадаш карде дигар,
Дар миёни боғ аз сиру қабар. *Румӣ*

ҚАБАСТ کبست **1.** растании кадумонанди талх, ки онро ҳанзал низ мегӯянд; **2.** *маҷ.* талх.

Чаро кишт бояд дарахте ба даст,
Ки бораш бувад заҳру баргаш кабаст? *Фирдавсӣ*
Рӯзи ман гашт аз фироқи ту шаб,
Нӯши ман шуд аз он даҳонт кабаст. *Урмуздӣ*

ҚАБАСТА کبسته *ниг.* **кабаст.**

Бо ин ҳама латофату ширинии сухан
Бо ман ба гоҳи таъна задан чун кабастай. *Низорӣ*

ҚАБАСТУ کبستو *ниг.* **кабаст** 1.

Ба боғи орзуи душманонат
Саросар меваҳо бодо кабасту. *Шамси Фахрӣ*

ҚАББОДА کباده *ниг.* **каб(б)ода.**

ҚАБД I||ҚАБИД *а.* کبد ҷигар.

Чун мизоҷи кабид табоҳ шавад,
Барас орад чу хун сиёҳ шавад. *Саноӣ*

ҚАБД II||ҚАБДО کبد||کبدا елим, шireш; моддае, ки бо он кафшер мекунанд.

Аз он ки мадҳи ту гӯям, дуруст гӯяму рост,
Маро ба кор наёяд сирешиму кабдо. *Дақиқӣ*

ҚАБИД *а.* کبد *ниг.* **кабд** I.

ҚАБИР *а.* کبیر бузург.

Рафт он дарвеш ҳамроҳи вазир,
Сӯи давлатхонаи шоҳи кабир. *Румӣ*

ҚАБИРА I *а.* کبیره *муаннаси* **кабир.**

ҚАБИРА II *а.* کبیره гуноҳи калон.

ҚАБИСА *а.* کبیسه пуркардашуда; **соли кабиса** соли пурраи шамсӣ, ки 366 рӯз буда, дар чор сол як бор такрор мешавад ва дар он ба моҳи феврал як рӯз илова мегардад.

ҚАБК کبک паррандаи хушовоз, каклик.

Хӯришҳо зи кабку тазарви сафед
Бисозид, омад диле пур умед. *Фирдавсӣ*

кабки дарӣ а) як навъ кабки зебои хушхиром, ки дар кӯҳу дара зиндагӣ мекунад.

Лашкари Чин дар баҳор хайма ба ҳомун зада,
Қабки дарӣ соқи пой дар қадаҳи хун зада.
Манучеҳрӣ
Дар шиша кашад акси ҷамоли ту париро,
Рафтори ту овора кунад кабки дариро. *Сайидо*

б) яке аз мақомҳои мусиқӣ.

Чу кардӣ ғунчаи кабки дарӣ тез,
Бибурдӣ ғунчаи кабки диловез. *Низомӣ*

◊ **кабки раққос** *киноя аз* аспи шӯх ва бозингар.

Ҷаҳондор дар мавкиби хоси хеш,
Хироманда бар кабки раққоси хеш. *Низомӣ*

кабки хиромон *киноя аз* маҳбубаи хушрафтор.

Он ғулом бозвор ба тамаи он кабки хиромон дар риёзи ҷамолаш камари гумроҳӣ баста.
«Ҷомеъ-ут-тамсил»

кабк шикастан *киноя аз* пай гум кардан.

Туро ин кабк бишкастан чӣ суд аст,
Ки бози ишқ кабкатро рабудаст. *Низомӣ*

кабк аст, сарашро зери барф мекунад *зарб.* дар ғафлат мондааст.

ҚАБКАНҶИР کبکنجیر паррандаи кабкмонанд, дурроҷ.

Ҳар кӣ ба подшоҳи ғаддор ва волии маккор мубтало гардад, бад-ӯ он расад, ки ба кабканҷир расид.
«Калила ва Димна»

ҚАБКРАФТОР کبک‌رفتار *ниг.* **кабкхиром.**

Қабкрафторо, яке бихрому по бар лола сой,
Бе ҳино кун лаъл пои лоласои хешро.
Хисрави Деҳлавӣ

ҚАБКХИРОМ کبک‌خرام хушрафтор, касе, ки роҳ рафтани зебо дорад.

Сӯи мани ваҳшисифати ақлрамида
Оҳуравише, кабкхироме нафиристод. *Ҳофиз*

ҚАБОБ کباب **1.** гӯшти бирьён (махсусан дар оташ).

Чуз суроҳию кабобам набувад ёру надим,
То ҳарифони дағоро ба ҷаҳон кам бинам. *Ҳофиз*

кабоби шоҳӣ кабобест, ки гӯштро тунук бурида дар танӯри тафсон монанди нон часпонда мепазанд; кабоби танӯрӣ; **2.** *маҷ.* аламкашида, азобдида, аз шиддати дард (махсусан дарди ишқ) сӯхта.

Гар дили ман кабоб шуд, ту биханд,
Қ-он намак шӯр нест, ширин аст! *Хисрави Деҳлавӣ*

Ба дигарон манишину ба ҷони ман мазан оташ,
Маро масӯз, ки ман худ бар оташи ту кабобам. *Ҳилолӣ*

Дар сина диле ҳар он кӣ дорад,
Аз оташи ишқи ту кабоб аст. *Махфӣ*

кабоби дили ошиқ *киноя аз* озурдагӣ ва дардмандии дили ошиқ.

Нозуктар аз кабоби дили зори ошиқам,
Сӯзад зи дур шӯълаи ранги ҳино маро. *Мулҳам*

кабоб кардан а) сӯзондан, бирьён кардан; б) *маҷ.* дарду алам расондан (дар бораи ишқ).

Оташи Қомде кабобаш кард,
Шарми он дилшикаста обаш кард. *Бедил*

ҚАБ(Б)ОДА کباده камоне, ки тораш суст ва чиллааш оҳанист (барои машқи гӯштингирон).

Сахтӣ расад зи даҳр ба сустӣ фитодаро,
Занҷири оҳанин ба сар афтад кабодаро. *Туғро*

ҚАБОИР *а.* کبایر *ҷ.* **кабира** II.

Иртикоби он аз ҷумлаи кабоири изом аст. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚАБР کبر навъе аз либоси ҷангии қадима; хафтон.

Яке кабр пӯшид Золи далер,
Ба ҷанг андаромад ба кирдори шер. *Фирдавсӣ*

ҚАБТ I کبت занбӯр; занбӯри асал.

Ҳамчунон кабте, ки дорад ангубин,
Чун бимонад достони ман бад-ин. *Рӯдакӣ*

Як ҷуволро бузург аз кабти сурх пур карданд ва Абрӯйро дар он ҷувол карданд, то бимурд. *«Таърихи Наршахӣ»*

ҚАБТ II *а.* کبت ҳалок кардан; шикаст додан; хорузор намудан (душманро).

ҚАБУД کبود 1. нилӣ, осмонӣ, лоҷвардӣ (ранг).

То навбаҳор сабз бувад, осмон — кабуд,
То лола соя ҷӯяд, нилуфар офтоб… *Анварӣ*

2. хокистарӣ, хокистарранг.

Хари ман кабуд аст, варна фидои сарат мекардам. *Садри Зиё*

◇ **кабуд дан** *киноя аз* осмон.

Дар ҷоми мулки ӯ нафитад ҳеҷ тирагӣ,
Гар хишти зар фитад зи сари ин кабуд дан. *Бадри Чочӣ*

кабуд пушт (*ё* **ташт, харос, ҳисор**) *киноя аз* осмон; **чархи кабуд** *киноя аз* осмон.

ҚАБУДАР کبودر кирми хурди обӣ, ки моҳӣ онро мехӯрад.

Моҳӣ дидӣ куҷо кабудар гирад?
Тегат моҳист, душманонт кабудар. *Рӯдакӣ*

ҚАБУДБАР کبودبر 1. меван хом; 2. *маҷ.* одами камтаҷриба, одами хом.

Марди ошиқ кабудбар бошад,
Мурғи давлат буридапар бошад. *Саноӣ*

ҚАБУДӢ کبودی нилгунӣ; **кабудӣ гирифтан** кабуд шудан, кабудранг шудан.

Чу гулпоргун кисвати офтоб
Қабудӣ гирифт аз хуми нили ноб… *Низомӣ*

◇ **кабудӣ задан** ҳоли сунъӣ кӯбидан, хол шинондан.

ҚАБШ *а.* کبش гӯсфанди нар, қӯчқор.

Иброҳим назар карда кабше дид, ки аз ҷониби кӯҳ меояд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚАБӮТАР کبوتر паррандаест зебо, дорои хелҳои гуногун, ки ба инсон зуд ром мешавад, кафтар.

Рост ҳамчун кабӯтарони сафед,
Роҳ гумкардагон зи ҳайбати боз. *Огаҳӣ*

◇ **кабӯтари дубома** а) кабӯтаре, ки ошьёнаи муайян надорад; б) *киноя аз* одами беқарор, одами беирода; булҳавас.

Ҷое намеравам зи дару боми ин ҳарам,
Не з-он кабӯтарони дуранги дубомаам.*

кабӯтари ҳарам кабӯтаре, ки шикори он манъ аст.

ҚАБӮТАРХОНА کبوترخانه хонаи кабӯтарон, ошьёнаи кафтарон.

Малик Шамсулмулк… андар вай кохе ва кабӯтархонае сохт. *«Таърихи Наршахӣ»*

ҚАБҶА کبجه 1. хари думбурида.

Надонӣ, эй бааќл, андар хари кабҷа ба нодонӣ,
Қи бо наршер барнояд сутурван гови тархонӣ. *Ғазоирӣ*

2. ҳар ҳайвоне, ки зери даҳонаш варам карда бошад.

ҚАВАЛ کول пӯстини пӯсти гӯсфандӣ.

Маяфкан кавал, гарчи ор оядат,
Қи ҳангоми сармо ба кор оядат. *Низомӣ*

ҚАВАНДА کونده тӯрбаи аз хас бофташуда барои кашондани хасу хошок.

Монанди касе, ки рӯзи борон
Боронӣ пӯшад аз каванда… *Лабибӣ*

ҚАВАР کور *ниг.* **кабар.**

ҚАВДАН کودن 1. аспи боркаши сустрафтор, ки ба саворӣ ба кор намеравад; 2. аспи пир, аспи аз қувва монда; 3. *маҷ.* одами кундфаҳм; аблаҳ, аҳмақ.

Дарнагирад суҳбати Урфӣ ба шайхи савмаа,
К-ӯ ба зирак душману Урфӣ ба кавдан душман аст. *Урфӣ*

ҚАВИР کویر 1. замини шӯразори беобу алаф.

На аз гармо шикӯҳад, на зи сармо,
На аз регу кавиру кӯҳу дарьё. *Фахриддини Гургонӣ*

2. шери жаён.

ҚАВКАБ *а.* کوکب 1. ситора, сайёра.

Гарчи ҳама кавкаби батоб аст,
Афрӯхтагӣ дар офтоб аст. *Низомӣ*

Рӯзу шаб саргашта медорад маро даври фалак,
Қас намедонад, ки дар толеъ чӣ кавкаб доштам? *Мушфиқӣ*

кавкаби сайёр ситораи ҳаракаткунанда, сайёра.
Қуббаи боргоҳи айвонаш
Бартар аз ҳафт кавкаби сайёр. *Убайди Зоконӣ*
2. *маҷ.* ашк.
Резам зи мижа к а в к а б бе моҳи рухат шабҳо,
Торик шабе дорам бо ин ҳама кавкабҳо.*

КАВКАБА *а.* كوكبه 1. чӯбе, ки ба нугаш қуббаи сайқалдор шинонда шудааст ва пешопеши подшоҳон мебурдаанд.
Будат аз оғоз олӣ мартаба,
Бар фарози чарх будат кавкаба. *Ҷомӣ*
Об чун аз ҳубоб дабдаба сохт,
Гули раъно зи ғунча кавкаба сохт. *Мушфиқӣ*
2. ҷамоат, гурӯҳи одамон; аҳли рикоб, дастаи саворони ҳамроҳи подшоҳ ё одами бузург, эскорт.
Баъд аз муддате амирзода ба тамошо савор шуда, бо кавкабаи худ меронд. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*
Вакте дар шаҳри Кирмон бар дари мадрасаи Туркон будам, бузурге бо кавкабаи муҷаллал бигузашт. *«Хористон»*
3. *маҷ.* ҳашамат, ҷоҳу ҷалол, дабдаба.
Ба сити кавкаба гирӣ вилоят аз хоқон,
Ба зарби теғ ситонӣ хироҷ аз фағфур. *Восифӣ*

КАВКАБАДОР كوكبه‌دار боҳашамат, мӯҳташам.
Чу он кавкаб аз бурҷи худ шуд равон,
Туӣ кавкабадори он хисравон. *Низомӣ*

КАВКАБШИНОС كوكب‌شناس ситорашинос, мунаҷҷим.
Дардмандони муҳаббатро нишони дигар аст,
Кавкаби кавкабшиносонро макони дигар аст. *Махфӣ*

КАВН *а.* كون 1. вуҷуд, мавҷудият, ҳастӣ, зиндагӣ.
Аҷаб мадор, ки андар сарои олами кавн
Гаҳе нишеб фитад кору гаҳ фароз афтад. *Анварӣ*
2. олам, дунъё; **ду кавн** *д.* ду дунъё: ин дунъё ва охират.
Ман, ки сар дарнаёварам ба ду кавн,
Гарданам зери бори миннати ӯст. *Ҳофиз*
Ғам аз ду кавн раҳо карда мурғи ҷони маро,
Хабар кунед аз ин қисса дӯстони маро. *Сайидо*
кавну макон мавҷудот, олами ҳастӣ; олам, ҷаҳон.
Савдо, хамӯш бош, ки он оҳи синасӯз
Якбора ҷумла кавну маконро занад ба ҳам! *Савдо*
кавну фасод зиндагӣ ва нестшавӣ, ҳастӣ ва табоҳшавӣ; **(ин) боғи кавну фасод** *киноя аз* дунъё, олам.
Ниҳолаш дар ин боғи кавну фасод
Шукуфа бароварду бар низ дод. *Ҷомӣ*

КАВНАЙН *а.* كونين *шакли дугонаи* **кавн** *д.* ду дунъё: ин дунъё ва охират.
Дар лафзи туст маънии кавнайн мундариҷ,
Баҳри чӣ ба ҳақиқати худ пай намебарӣ? *Бедил*

КАВОИБ *а.* كواعب *ҷ.* **коиб**; ◇ **кавоиби анҷум** *нуҷ.* Дуббӣ акбар, Ҳафтдодарони калон.

КАВОКИБ *а.* كواكب *ҷ.* **кавкаб** 1.
Фалакро бин, кавокиб дар миёна,
Зи хирманҳош як ғирбол дона. *Ҷомӣ*

КАВОР||КАВОРА كوار||كواره 1. сабади калон барои кашондани мева, каҷова; *муқ.* **гавора.**
Нагӯям, ки хок овар андар кавор. *Асадӣ*
2. хонаи занбӯр.
Он рухи пур нишони обила бин,
Гар надидӣ каворан занбӯр.*

КАВСАР *а.* كوثر 1. бисьёр, фаровон, анбӯҳ; 2. *д.* номи чашма ё дарьёи афсонавӣ дар биҳишт.
Биҳишти адн агар хоҳӣ, биё бо мо ба майхона,
Ки аз пои хумат яксар ба ҳавзи Кавсар андозем. *Ҳофиз*
Пеши лаълаш кай даҳан бо Кавсар олояд маро
То бувад он сарви тубо, хуш намеояд маро. *Фонӣ*

КАВСАРА كوثره кафши каҷнӯг.
Бо либоси қаландарӣ, яъне торики дунъё — кулоҳу ҷандаву мутбах ва кавсара бар по ба ҳар ҷо, ки ворид шудӣ, гули сари сабади фузалову зурафо буд. *Садри Зиё*

КАД I كد хона; деҳ.
Аторуд зи вай ҷуз ато кад накард,
Ба рӯяш суоли ато рад накард. *Ҷомӣ*

КАД II||**КАДД** *а.* كد 1. ҷидду ҷаҳд, кӯшиш; 2. ранҷу сахтӣ кашидан дар коре; меҳнати сахт; ◇ **кадди ямин** дастранҷ, меҳнат.
Гоҳ аз касб шудӣ нафспараст,
Гаштӣ аз кадди ямин обиладаст. *Ҷомӣ*
Садаф ба кадди ямин ризқи хеш мегирад,
Абас ба ҷуд ситоиш кунанд найсонро. *Соиб*

КАДА كده хона, маҳал, маскан.
Бад-ин бепишон роғу кӯҳи баланд
Када сохтанд аз ниҳеби газанд. *Фирдавсӣ*

КАДАР I كدر растании хушбӯи давоӣ, ки онро кодӣ ҳам мегӯянд.
Баъси ту шиҳобест, ки дар коми шаётин
Бо хирқаташ оташ чу шароби кадар аст. *Анварӣ*

КАДАР II *а.* كدر 1. тирагӣ, хирагӣ; 2. ғам, андӯҳ, ғусса.
Хатти рӯи ёр шуд дар мулки ҷонам рахнагар,
Аз сари таъмирам, эй Хизри мурувват, дар кадар. *Сайидо*

КАДБОНУ كدبانو 1. соҳибхоназан, бонуи хона, хоним.
Чун рӯзе чанд баромад, ин ғулом кадбонуро гуфт:
Хоҷа туро дӯст намедорад ва зане дигар хоҳад хост. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*
Ба вақти иштиҳо таъхири кадбону намезебад,
Магар тушбераро кар гашт гӯш аз ҷӯши фарьёдам? *Савдо*
2. зане, ки маъмури пухтупаз аст, сардори занони ошпаз.
Баковулон дар хориҷ, кадбонуён дар ҳарам саргарми пухтупаз буданд. *Садри Зиё*

КАДБОНУӢ كدبانوئى хонадорӣ; **кадбонуӣ кардан** ба корҳои хона назорат кардан.
Намуда бар канизони саройӣ,
Гаҳе кадбонуӣ, гаҳ кадхудоӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

КАДВОДА کدواده буньёд, таҳкурсӣ.

Қадводаи ҳисорро ва бурҷҳои ӯ, ки аз хишти пухта буд, боз карданд ва ба рабази шаҳри Бухоро харҷ карданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Дар аҳди ту устувор монда
Қадводаи умри сустпаймон. *Сайфи Исфарангӣ*

КАДД *а.* کد *ниг.* **кад** II.

КАДЕВАР کدیور 1. соҳиби хона, кадхудои хона.

Гардад када вайрон чу кадевар ду шавад.
Масъуди Саъд

2. деҳқон; боғбон.

Чун даромад он кадевар марди зафт,
Бел ҳишту досгола баргирифт. *Рӯдакӣ*

Ба деҳқони кадевар гуфт ангур:
Маро хуршед кард обистан аз дур. *Манучеҳрӣ*

КАДИР *а.* کدر тира, хира.

Чун гузор афтод дар он гулшанам,
Шуд кадири чашмаи ҷон равшанам.
Хисрави Деҳлавӣ

КАДОМ کدام *ҷонишини саволӣ* чӣ, кӣ.

КАДОМИН کدامین *ниг.* **кадом.**

КАДУ کدو 1. навъе аз растаниҳои полизӣ ва маҳсули он; 2. зарфи кадуӣ.

Ҷои ҳакимон маталаб, беҳунар,
З-он ки наёяд зи каду ҳованӣ. *Носири Хисрав*

кадуи шино кадуи дарунхолие, ки ба воситаи он шиноварӣ меомӯзанд.

Чун ҳубоб аз талотуми сарҳо
Дошт дарьёи хун кадуи шино. *Бедил*

◇ **кадуи сар** *киноя аз* косахонаи сар.

Гар мӯҳтасибат бар кадуи бода занад санг,
Бишкан ту кадуи сари ӯ низ ба хиште. *Ҳофиз*

КАДУДОНА کدودانه 1. донаи каду, тухми каду; 2. *тиб.* кирме, ки дар рӯда пайдо мешавад; касалие, ки аз ин кирм ба вуҷуд меояд.

КАДУНИМА کدونیمه кӯза, кадуи шароб (зарфи шаробхӯрӣ).

Лаъли майро зи дурҷи хум баркаш,
Дар кадунима кун, ба пеши ман ор. *Рӯдакӣ*

КАДУФТ کدفت косаи сар, сар.

Ба ҷони дӯст, ки гар сад ҳазор сол бароянд,
На мумкин аст, ки савдо бурун равад зи кадуфтам. *Низорӣ*

КАДХУДО(Й) کدخدا(ی) 1. соҳиби хонаву ҷой, калони хонавода, сардори оила.

Буд марде кадхудо, ӯро зане
Сахт танноз палиду раҳзане. *Румӣ*

Ҳар гоҳ чанд бародар бошанд, ба ҷуз бародари бузург кадхудо намешавад. *«Таърихи Фаришта»*

2. *маҷ.* мард, шавҳар.

Дӯсте дӯстро ба меҳмон шуд,
Дӯст ҳозир набуд, пушаймон шуд.
Гуфт занро, ки кадхудоят ку?
Зан варо гуфт: Ғуфтанӣ баргӯ. *Саноӣ*

3. соҳиб ва арбоби деҳ, оқсаққол, деҳхудо; 4. раис, сардор; подшоҳ.

Қаюмарс шуд бар ҷаҳон кадхудой,
Нахустин ба кӯҳ-андарун сохт ҷой. *Фирдавсӣ*

Шамс худ кадхудои гардун аст,
Қодиру қоҳир аст, бе чун аст. *Саноӣ*

5. вазир.

Баҳоргоҳ буд ва амир (Абулмузаффари Чағонӣ) ба доғгоҳ... ва Амиди Асъад, ки кадхудои амир буд ба ҳазрат буд... *Низомии Арӯзӣ*

6. лоиқ, сазовор, муносиб, дархур.

Нест зоҳид кадхудои ихтилоти майкашон,
Духтари разро ба ҳар бедард бинмудан чаро?
Саиди Ашраф

КАДХУДОЙ کدخدائی 1. хонадоршавӣ, зандоршавӣ.

Шӯридадиле чунин ҳавоӣ
Тан дарнадиҳад ба кадхудоӣ. *Низомӣ*

Гуфто, ки зи кадхудоии ту
Бошад ғаразам раҳоии ту,
Бошад, ёбӣ ба кадхудоӣ
Аз Лайлию ишқи ӯ раҳоӣ. *Ҷомӣ*

2. раисӣ, сардорӣ, оқсаққолӣ.

...Қ-аз ин пас наёбӣ ту аз бахт баҳр,
Ба ман чун диҳӣ кадхудоии шаҳр? *Фирдавсӣ*

КАДӮХ کدوخ ҳаммом, гармоба.

Пешам омад бомдодон он нигорин аз кадӯх,
Бо ду рух аз бода лаълу бо ду чашм аз сеҳр шӯх.
Рӯдакӣ

КАЁГИН کیاگن 1. мухолиф, номуносиб; 2. дурушту ноҳамвор.

Саропоӣ баъзею баъзе каёгин
Чу андар мағоки чуғундур чуғундур. *Амъақ*

КАЁН کیان *ҷ.* **кай** II подшоҳони сулолаи Сосонӣ дар «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ.

КАЁНӢ کیانی мансуб ба каён.

Дарандохт румӣ каёнӣ каманд,
Камаргоҳи чинӣ даромад ба банд.
Хисрави Деҳлавӣ

КАЁСАТ *а.* کیاست *ниг.* **киёсат.**

КАЁХАН کیاخن ба оҳистагӣ, ба нармӣ, ба таҳаммул.

Даранг ор, эй сипеҳри чархворо,
Каёхантарт бояд кард коро. *Рӯдакӣ*

КАЖ کژ *ниг.* **каҷ.**

КАЖА||КАЖАК کژه||کژک *ниг.* **каҷак.**

Мижаҳои кажу диловезат,
Қажаҳои дукони қассоб аст. (2) *Хисрави Деҳлавӣ*

Давид хай зи буногӯши пили масти саҳоб,
Шаб аз ҳилол кажак бар сурини пил кашид. (2)
Хисрави Деҳлавӣ

КАЖДАСТ کژدست *ниг.* **каҷдаст.**

КАЖДИЛ کژدل бадният, баддил; каҷфаҳм.

Чун сабо маҷмӯаи гулро ба оби жола шуст,
Каждилам хон, гар назар бар сафҳаи дафтар кунам. *Ҳофиз*

КАЖДУМ کژدم 1. ҷонвари нешзани заҳрдор, ақраб.

Дароварда ба ҳам каждум сару дум
Зи сустӣ ҳамчу сармохӯрда мардум.
Фахриддини Гургонӣ

Дигар раҳ гар надорӣ тоқати неш,
Макун ангушт дар сӯрохи каждум. *Саъдӣ*

2. *нуҷ.* бурҷи ҳаштум аз дувоздаҳ бурҷи фалакӣ, Ақраб; **каждуми гардун** (*ё* **чарх**) *кинояаз* бурҷи Ақраб.

Чарх, к-аз сураташ надорад барх,
Дида з-ӯ баргирифт каждуми чарх. *Саноӣ*

◇ **каждуми мардумфасой** зулфи маҳбуба.

Ҳазор мардуми каждумфасой дидастӣ,
Биёву каждуми мардумфасой бин акнун. *Муиззӣ*

КАЖДУМФАСОЙ کژدم‌فسای он кӣ гӯё каждумгазидаро бо азоиму афсун даво мекунад.

З-он ки зулфаш каждум асту ҳар киро каждум газид,
Марҳами он захмро каждум ниҳад каждумфасой.
Манучеҳрӣ

КАЖЖӢ کژژی *ниг.* **каҷӣ.**

КАЖЗАХМА کژزخمه 1. *мус.* созандае, ки мизробро нодуруст зада, оҳангро вайрон мекунад; 2. *маҷ.* каҷдил, каҷкор, чатоқкор; бадандеш, хиёнаткор.

Бифармуд, то он ду сарҳангро
Ду кажзахмаи хорчоҳангро... *Низомӣ*

КАЖИН کژین 1. аз (қаз) сохта шуда, аз абрешими хом сохта шуда; **кажин хафтон** либоси ҷангие, ки *ба дарунаш абрешими* хоми арзонбаҳо андохта лаганда мекарданд; ҷуле, ки барои муҳофиза аз тир бар аспон мепӯшонданд, баргустувон.

Гаҳ ҳуллаи румӣ баставу гаҳе чинӣ,
Гаҳ кажин хафтону гаҳ заррин ҷавшан. *Хисравонӣ*

2. либоси ҷангӣ.

КАЖ-МАЖ کژمژ каҷ, хамида, норост, печида, каҷу килеб.

КАЖ-МАЖЗАБОН کژمژزبان он кӣ дуруст сухан карда наметавонад; бачаи нав забонбароварда, ки равон гап зада наметавонад.

Тифли чиҳилрӯзаи каж-мажзабон
Пири чиҳилсола бараш дарсхон. *Низомӣ*

КАЖНИГАР کژنگر каҷнигар, каҷбин, олус.

Рав, ҳоҷиби он чашм шав, эй хоҷа чу абрӯ,
К-ӯ рост кунад чашми кажи кажнигареро.
Шамси Табрезӣ

КАЖОҒАНД||КАЖОГАНД کژاغند||کژاگند ҷомаи ҷангие, ки ба ҷои пахта абрешими хоми камқимат андохта, зич лаганда карда шуда бошад.

Дар кажоғанд мард бояд буд,
Бар муханнас силоҳи ҷанг чӣ суд? *Саъдӣ*

КАЖСИФАТ کژصفت одаме, ки сифатҳои бад дорад.

Кажсифатонро-ст зи гардун мудом
Бартар аз арбоби басират мақом.
Хисрави Деҳлавӣ

КАЖТАРОЗУ کژترازو *кинояаз* фиребгар, қаллоб.

Савӯм кажтарозуи норостгӯй,
Зи феъли бадаш ҳар чӣ донӣ бигӯй. *Саъдӣ*

КАЖХУЛҚ کژخلق бадхулқ; тундмизоҷ.

Қутбшоҳ баъд аз он воқеот... бисьёр кажхулқ шуда ва мардумро ба андак гуноҳ мекушт.
«Таърихи Фаришта»

КАЗ کز *ниг.* **қаз(з).**

КАЗАР کزر касе, ки зеҳнаш кунд аст; камақл, аҳмақ.

Бар ин шаш раҳ омад ҷаҳонро гузар,
Чунин дон, ки гуфтам туро, эй казар.
Ҳуҷҷати Сарахсӣ

КАЗЗОБ *а.* کذاب дурӯғгӯи гузаро; дурӯғгӯй.

Танам фарсуду ақлам рафту ишқам ҳамчунон боқӣ,
В-агар ҷонам дареғояд, на муштоқам, ки каззобам. *Саъдӣ*

Рӯзе Лайлӣ гуфт: Нақди ин муддаиёни каззобро, ки лофи газоф мезананд ва даъвои бемаънӣ мекунанд, бар маҳаки имтиҳон занам. *«Хористон»*

КАЗМ *а.* کظم фурӯ нишондани хашм, аз ҷаҳл фуромадан.

Казми ғайз аст, эй писар, хатти амон,
Хашми ҳақ ёд овару даркаш инон. *Румӣ*

КАЗО *а.* کذا чунин, ин хел, ин тавр; фалон.

Шахсе мавсуф ба сифати казо омада буд.
«Равзат-ус-сафо»

Дар кӯчаи казо ва маҳалли казо... падари ман муқим аст. *«Равзат-ус-сафо»*

казо филасл дар асл чунин аст.

КАЗОӢ کذائی сохта, сохтакорона ба чизе монанд кардашуда.

Ғолибан касе аз роҳи истеҳзо ғазали казоӣ ба номи ӯ гуфта. *«Хизонаи омира»*

КАЗУҒ کزوغ мӯҳраи гардан.

Ба захме казуғи варо хурд кард,
Чунин разм созанд мардони мард. *Асҷадӣ*

КАИБ *а.* کئب андуҳгин, ғамгин, шикастадил.

Он абр бин, ки гирьяд чун марди сӯгвор,
В-он раъд бин, ки нолад чун ошиқи каиб. *Рӯдакӣ*

КАЙ I کی 1. чӣ вақт, чӣ замон, кадом вақт.

Он мурғи тараб, ки номи ӯ буд шабоб,
Афсӯс надонам, ки кай омад, кай шуд?! *Хайём*

По кай ниҳодаам ба сари кӯчаи талаб,
Аз мӯҳтасиб итоб зи рафтор мекашам. *Сайидо*

2. ҷаро.

Чун бувад ишқи ошиқон дарсам,
Қай зи кайди мунофиқон тарсам? *Ҷомӣ*

КАЙ II کی подшоҳ, подшоҳи бузург, шоҳаншоҳ; лақаби шоҳони Эрони қадим дар «Шоҳнома», лақаб ё баъзан ҷузъи номи подшоҳони бузургӣ силсилаи Сосониро таш-

кил медиҳад, ҳамчун Қай-Қубод, Қай-Қовус (ё Ковуси Қай), Қай-Хисрав, Қай-Луҳросп.

Нахустин каи номдор Ардашер,
Писар шаҳриёр он набарда далер. *Дақиқӣ*

Каи номвар сар суи осмон
Бароварду бад хост бар бадгумон. *Фирдавсӣ*

Чу Рустам, ки ҳаст ӯ чаҳонпаҳлавон,
Бибахшид Ковуси Кайро равон. *Фирдавсӣ*

КАЙБУР کیبر найзаи паҳне, ки бо он шикор мекунанд.

Зи омадшуди кайбури кинакӯш,
Ҳаво шуд яке хонаи чӯбпӯш. *Хотифӣ*

КАЙВОН کیوان *нуҷ.* сайёраи Зуҳал, Сатурн, ки мувофиқи ақидаҳои мунаҷҷимони қадим дар осмони ҳафтум ҳаракат мекунад; ситораи Кайвон (Зуҳал) наҳс шумурда мешуд.

Яке намонд кунун з-он, ҳама бисуду бирехт,
Чӣ наҳс буд? Ҳамоно, ки наҳси Кайвон буд!
Рӯдакӣ

Зи Кайвон басе бартар айвони ӯ,
Зуҳалпайкарон гашта дарбони ӯ. *Ҷомӣ*

◇ **ба Кайвон расидан** баланд шудан, ба осмони ҳафтум расидан.

Зане... мушту лагаду чӯб мезад, наъраи ҳазрати эшон ба Кайвон мерасид. *Садри Зиё*

КАЙВОНӢ کیوانی **1.** мансуб ба Кайвон; **2.** сиёҳтоб, ба сиёҳӣ моил.

Ҷомаро ҳам ба ранги кайвонӣ
Дод тартиби анбарафшонӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

КАЙД *а.* کید макр, ҳила, фиреб.

Чун бувад ишқи ошиқон дарсам,
Кай зи кайди мунофиқон тарсам?! *Ҷомӣ*

Ба ҳар сӯ домҳо бастанд аз кайд,
Ки гурге ногаҳон гардидашон сайд. *Ҳозиқ*

кайди аздод макру ҳилаи душманон.

Таҳмурас... аз макри ҳуссод ва кайди аздод огоҳӣ ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

КАЙИС *а.* کیس зирак, тезфаҳм, доно, ҳушьёр.

Мӯъмини кайис, мумайиз кӯ, ки то
Боз донад подшоро аз гадо. *Румӣ*

КАЙК کیک ҳашароти зарарноки хунхор; ◇ **кайк нагазидан** аз ҳеҷ чизе мутаассир нашудан; **кайк ба гиребон будан** *киноя аз* саросема будан, ба изтироб афтодан.

Нест як кас, ки ба дил меҳнати давронаш нест,
З-ахтари сӯхта кайке ба гиребонаш нест.
Муҳсини Таъсир

кайк дар поча (*ё* **шалвор**) **афгандан** *киноя аз* беқарор ва бетоқат кардан; ба изтироб андохтан.

Бад-ин қасида, ки пероҳани маонии ӯст,
Фигандаам ҳамаро кайки аҷз дар шалвор.
Асири Ахсикатӣ

кайки фалон аморӣ мекашад *зарб.* ҳавои касе баланд аст.

Гуфтамат: Як бӯса! Гуфтӣ: Ҷон бидеҳ!
Дилбаро, кайкат аморӣ мекашад.*

КАЙЛ *а.* کیل ченак, паймона (барои андоза кардани чизҳои рехтанӣ).

Ҷумла нафасҳои ту, эй бодсанҷ,
Кайли зиён асту тарозуи ранҷ. *Низомӣ*

КАЙФ I *а.* کیف лаззат, нашъа; сархушӣ.

Аз кайфи нигоҳи ниммасташ
Халқе шудаанд нашъамандо. *Савдо*

кайфу сафо кайфи беғалу ғиш.

Ҷанноби мумайиз [он назрҳоро] бурда, сарфи айшу нашот ва кайфу сафои худ мекарданд.
Садри Зиё

КАЙФ II *а.* کیف чигунагӣ.

Ба ҳар кайф, ки бошад, дар ризоҷӯии валиниами худ саъй бояд кард. *«Таърихи Фаришта»*

кайфу кам а) чигунагӣ ва чандӣ; б) *фалс.* сифат ва камият, сифат ва миқдор.

Рашҳи наволаш фузун аз арақи баҳру бар,
Шарҳи ҷалолаш бирун аз варақи кайфу кам.
Хоқонӣ

КАЙФА *а.* کیف чӣ гуна?; **кайфа ҳолак** ҳолат чӣ гуна аст?, аҳволат чӣ хел аст?

Чу ба дарьё занад тири балорак,
Ба моҳӣ моҳ гӯяд: кайфа ҳолак? *Низомӣ*

КАЙФАР I کیفر ҷазо, сазо, подош; мукофоти некӣ ва бадӣ.

Морро ҳарчанд беҳтар парварӣ,
Чун яке хашм оварад, кайфар барӣ. *Рӯдакӣ*

кайфар кашидан ҷазо дидан.

Чаро бояд ки гуноҳ ту кунӣ ва кайфар ӯ кашад?
«Ҷомеъ-ут-таворих»

КАЙФАР II کیفر зарфи тағорамонанд, ки ширу ҷурғот ба он мерезанд; хурмача.

Шири ушшоқ ба пистон — дар ҷуғрот шудаст
Чашм дорад, ки фурӯ резад дар кайфари ту.
Тайён

Дар ҷаҳон боди хашмаш ар бивазад,
Хун шавад боз шир дар кайфар. *Шамси Фахрӣ*

КАЙФИ(Й)ЁТ *а.* کیفیات *ҷ.* **кайфи(й)ят.**

Дар ҳикмати назарӣ равшан шудааст, ки аз кайфиёти нафсонӣ он чӣ сареуззавол бувад, онро ҳол хонанд (1). *«Ахлоқи Носирӣ»*

КАЙФИ(Й)ЯТ *а.* کیفیت **1.** чигунагӣ; ҳолат, аҳвол.

Гар касе пурсад зи ман кайфийяти тӯфони Нӯҳ,
Медиҳад, Шоҳин, гудози дил ҷавоб аз чашми ман.
Шоҳин

кайфияти воқеа чигунагии воқеа, чӣ гуна ба вуқӯъ омадани воқеа.

Баъд аз ду рӯз мавлоно Аҳмад дар роҳе ба ин камина расид ва аз кайфияти воқеа пурсид.
Восифӣ

2. *фалс.* сифат; моҳият.

Мулки ӯро ибтидову интиҳову азл нест,
Зоти ӯро офати кайфийяту миқдор нест. *Муиззӣ*

3. нашъа, кайф, айшу ишрат, сархушӣ.

Бар нақди ду олам надиҳам мавсими мастӣ
Кайфийяти як ҷуръаи паймонаи худро. *Имло*

Иброҳими Одилшоҳ ... дар вақти кайфияти шароб ба элчиёни Бурҳони Низомшоҳ дурушти менамуд. «*Таърихи Фаришта*»

КАЙҲОН کیهان ҷаҳон, дунё, олам.

... Ки пеш аз ту шоҳон фаровон буданд,
Ҳама тоҷдорони кайҳон буданд. *Фирдавсӣ*

КАЙҲОНХИДЕВ کیهانخدیو подшоҳи ҷаҳон.

КАЛ کل касе, ки мӯи сараш дар натиҷаи бемории гузарондаи ҷиддӣ рехта бошад; качал.

Сар ва рӯи хешро пӯшида доштӣ, аз он ки ба ғоят зишт буд ва сараш кал буд. «*Таърихи Наршахӣ*»

Аз чӣ, эй кал, бо калон омехтӣ?
Ту магар аз шиша равған рехтӣ? *Румӣ*

КАЛАВИДАН کلویدن ноустувор роҳ рафтан, ноустувор гаштан, дар аснои роҳ рафтан ба ду тараф майл кардан.

Хӯрдем басе қут, ки қувват бифазояд,
Чун марг фаро пеш биёмад, калавидем. *Савдо*

КАЛАК کلک **1.** *шакли тасғири* **кал.**

Қалаке буд ошиқи гулаке,
Шӯхаке, мушкборкокулаке. *Ҷомӣ*

2. шум, номуборак; палид.

Барканам парҳои худро як ба як,
То наяндозад ба домам ҳар калак. *Румӣ*

КАЛАНГ کلنگ *ниг.* **каланд.**

Белу каланг биёвард ва сӯрохи мушро бикандам. *Авфӣ*

КАЛАНД کلند олати оҳании дамаш тез, дорои дастаи чӯбин барои кандани замин, девор, санг ва ғ.

Эй шуда умрат ба бод аз бахри оз,
Бар умеди сӯзанат гум шуд каланд.
Носири Хисрав

Ку ҳамийят, то зи теша в-аз каланд
Инчунин вайронаеро барканaнд? *Румӣ*

◇ **каланд афкандан** расмест, ки занон ба нияти фолгирӣ каландеро афсун хонда ба сари роҳ мепартоянд ва ба чӣ гуфтаҳи раҳгузарон гӯш медиҳанд; **каланд дода сӯзан ситадан** *зарб.* чизи бисёр қиматнокро аз рӯи нодонӣ ё тамаъ ба чизи беарзиш иваз кардан.

КАЛАНДА کلنده чӯби майдае, ки як сари онро ба дӯли осиё маҳкам карда сари дигарашро ба болои санги осиё мегузоранд ва бо ҷунбиши он дона аз дӯл кам-кам ба сӯрохи санги осиё мерезад, ликлика, шогирдак.

Гар ҳамегӯем гӯлу в-ар намегӯем гӯл,
Чун каланда бар лаби дӯлему тиқ-тиқ мезанем.
Румӣ

КАЛАНДАР کلندر **1.** чӯби ғафси нотарошида; **2.** кундае, ки барои кушода нашудани дар ба паси он мегузоранд; кундаи пои бандиён; **3.** *маҷ.* одами дағали қавиҳайкали дуруштандом.

КАЛАФ *а.* کلف доғи сиёҳи сурхча дар рӯи одам, доғи кунҷидак; доғ.

Аз доғи ғамаш даруна хаста,
Доғи калафаш ба рух нишаста. *Хисрави Деҳлавӣ*

Маҳ бе калаф надида касе в-ин аҷаб, ки ҳаст
Хуршедвор моҳи ҷамоли ту бе калаф. *Ҷомӣ*

Ду амири баҳодур мулозими ӯ буданд, ки ба нӯки найза калаф аз рӯи қамар мерабуданд.
«*Равзат-ус-сафо*»

КАЛБ *а.* کلب саг.

Дар вуҳуш аз садои калбу шағол
Пур сареҳ аст сурати аҳвол. *Бедил*

калби муаллам саги омӯхташуда.

Ошноӣ ба рақибам сабаби васли ту шуд,
Қардаам сайд, зи бас калби муаллам дорам.
Шоҳин

КАЛБАТАЙН||КАЛБАТОН *а.* کلبتین||کلبتان анбӯр, анбӯри оҳангарон.

Гуфт: Баҳри ман ҷиҳоз овардаӣ, к-ояд ба кор?
Гуфт: Оре ҳам чакуш овардаам, ҳам калбатайн.
Неъматхони Олӣ

КАЛБӢ I کلبی мансуб ба калб.

КАЛБӢ II کلبی номи гурӯҳе аз файласуфони Юнони қадим, ки Диёҷонс (Диоген) ҳам аз онҳо буд.

Бо ӯ [Диёҷонс] гуфтанд: Туро калбӣ чаро гӯянд? «*Равзат-ус-сафо*»

КАЛВИДАН کلویدن *ниг.* **калавидан.**

Бардошт ғиреву з-он миён шуд,
Қалвида ба ҳар тараф равон шуд. *Шоҳин*

КАЛИД کلید **1.** олате, ки бо он қулфро мекушоянд ва мебанданд, мифтоҳ.

Парешон кун имрӯз ганҷина чуст,
Ки фардо калидаш на дар дасти туст. *Саъдӣ*

Шуд фатҳи боби маъсият аз шаш ҷиҳат, вале
Бар қуфли тавба рост наёмад калиди мо. *Шоҳин*

2. *маҷ.* воситаи иҷрои коре ё расидан ба мақсаде.

Меҳнати ту калиди раҳмати мост,
Зиллати ту мазиди давлати мост. *Ҷомӣ*

◇ **калиди имон** *д.* калимаи шаҳодат; *ниг.* **калима (калимаи шаҳодат); калиди кор дар остин (будан)** ба мақсад ноил шудан, ба орзу расидан; **ҷаҳонро калид шудан** ҷаҳон кушодан; соҳиби фатҳу зафар шудан.

Ки чун шуд Сикандар ҷаҳонро калид,
Зи шамшераш оина омад падид. *Низомӣ*

КАЛИДДОН کلیددان қуфли махсуси дандонадори чӯбин барои бастану кушодани дар, лӯкидон, ғалақа.

В-он кас, ки бар дари ту нагардад калиддор,
Дар тахтабанд баста бувад чун калиддон.
Убайди Зоконӣ

КАЛИДДОР کلیددار нигоҳдорандаи калидҳо.

Ранге зи гул надорам, бӯе зи ёсуман,
Оре, калиддори дари бӯстон манам. *Вахшӣ*

КАЛИДОН کلیدان *ниг.* **калиддон.**

Чист дунё? Сарои офату шар!
Чун калидони зобулӣ ба ду дар. *Саноӣ*

КАЛИК کلیک олус, каҷчашм, аҳвал.

Чун бибинам туро, зи бими ҳасуд
Хештанро калик созам зуд. *Музаффарӣ*

ҚАЛИЛ *а.* كليل **1.** кунд, нотез, мас. шамшер; **2.** касе, ки забонаш мегирад, забонгир; гунг.

... Лоюад ин доду лоюхсо зи ту,
Ман калилам аз баёнаш, шармрӯ. *Румӣ*

ҚАЛИМ I *а.* كليم **1.** ҳамсухан, ҳамсӯҳбат; гӯянда; **2.** *ниг.* **калимулло.**

ҚАЛИМ II *а.* كلم *ҷ.* **калима.**

ҚАЛИМА *а.* كلمه **1.** воҳиди нутқ, ки як мафҳумро ифода мекунад; **калимаи истифҳом** *грам.* калимае, ки эзоҳ ва маънидод кардани чизеро талаб мекунад, зарф ва ҷонишини саволӣ; **2.** сухан, лафз, гап, гуфтор.

Гар тааммул кунӣ дар ин калима,
Бингарӣ ҳоли ҳарфҳош ҳама. *Ҷомӣ*

калимаи шаҳодат *д.* формулаи маълум, ки онро ба забон оварда, аз мусулмонии худ шаҳодат медиҳанд; **калима гуфтан** гап задан.

Ба луғати аҳли Рум калима мегуфт. *Авфӣ*

ҚАЛИМОТ *а.* كلمات *ҷ.* **калима.**

Ғуломи он калимотам, ки оташ афрӯзад,
На оби сард занад дар сухан ба оташи тез. (1)
Ҳофиз

Нисбат ба ҳар ҷамоа ихтилофи калимот бисьёр аст. (2) *Савдо*

ҚАЛИМУЛЛО *а.* كليم الله ҳамсӯҳбати худо (лақаби Мӯсо — пайғамбари яҳудиён, ки гӯё дар кӯҳи Сино бо худо ҳамсӯҳбат шуда буд).

ҚАЛИСО||**ҚАЛИСИЁ**||**ҚАЛИСЬЁ** *ю.* كليسا||كليسيا ибодатхонаи исавиён, ибодатхонаи аҳли насоро.

Гар гул набувад насиби мо, хор бас аст
В-ар нур ба мо намерасад, нор бас аст.
Гар хирқаву хонақоҳу шайхӣ набувад,
Ноқусу калисьёву зуннор бас аст. *Хайём*

Чун ба шаҳристон андар ой, нахустин кӯй, ки ба дасти чап [аст], онро Кӯи Риндон хонанд ва аз паси он калисьёи тарсоён будааст.
«Таърихи Наршахӣ»

ҚАЛҚАЛ كل كل ҳарзагӯӣ, сафсатагӯӣ; пургӯӣ, сергапӣ.

Дар сафар бо гирдаконам дар ҷувол,
Мекашам аз калкали ӯ қилу кол.
Абӯисҳоқи Атъима

калкал кардан пургӯӣ кардан; бисьёр гап зада сари касро гаранг кардан.

ҚАЛЛА كله косахонаи сар; сари инсон ва ҳайвон.

Мезад ӯ ду дастро бар рӯву сар,
Қалларо мекӯфт бар девору дар. *Румӣ*

ҚАЛЛАПӮШ كله‌پوش *тоқӣ, тӯппӣ.*

Ҳазрати устоз ... ду-се адад каллапӯшу кулоҳу телпак ба тариқи лаффу нашри мушавваш пӯшида буданд. *Садри Зиё*

ҚАЛЛО *а.* كلا ба ҳеҷ ваҷҳ, дар ҳеҷ сурат, ин тавр нест, ҳаргиз; **калло ва ҳошо** чунин нест, ин тавр нест, ҳеҷ мумкин нест, ба ҳеҷ ваҷҳ (иборае, ки барои рад кардани фикри пеш гуфташуда оварда мешавад); *муқ.* **ҳошо (ҳошо ва калло).**

Гуфт: Мову дарозгӯш яксонем? Гуфтам: Қалло ва ҳошо, ӯ се мартаба тарҷеҳ дорад бар ту.
«Ҳористон»

ҚАЛМУРҒ كل مرغ мурғи мурдахӯр аз ҷинси каргас.

Байзаи калмурғ ба зери ҳумой
Аз насаби хеш бувад баччазой. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҚАЛОБА كلابه **1.** тӯпчаи ресмон; ресмони хом, ки аз дук ба чарха мепечанд, калофа.

Онро, ки бо макӯю калоба бувад шумор,
Барбат куҷо шиносаду чангу чағонаро?
Шокири Бухорӣ

2. чархи ресмонресӣ.

Агар бинад ба хоб-андар қароба,
Занеро бишканад мехи калоба. *Тайён*

ҚАЛОЖА I كلاژه акка, зоғ.

Чу каложа ҳама дузданду рабоянда чу ход,
Шум чун буму бадоғол чу Димна ҳама сол.
Маъруфии Балхӣ

ҚАЛОЖА II كلاژه олус, аҳвал, каҷчашм.

Ҳасудат дид монандат ба родӣ,
Бале, чашми каложа як ду бинад.
Сайфи Исфарангӣ

ҚАЛОЛ I كلال тораки сар, фарқи сар; миёнаи сар (аз пешонӣ то фарқ).

Ё занамаш, ё канамаш риш пок,
Ё занадам санг яке бар калол. *Ҳаккок*

ҚАЛОЛ II *а.* كلال хастагӣ, мондагӣ, шалпарӣ.

Ин малолу калол, ки бар ман муставлӣ шуда, барои туст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Аз ранҷи роҳ ва калоли сафар биосой.
«Равзат-ус-сафо»

ҚАЛОМ *а.* كلام **1.** сухан, гап, гуфтор.

На ҳар к-ӯ нақши назме зад, каломаш дилпазир омад,
Тазарви турфа мегирам, ки чолок аст шоҳинам.
Ҳофиз

2. *маҷ.* забон (гуфтор).

Дар ин вақти дилписанд фарзанди арҷманд Зиёуддини Юсуф... ба омӯхтани каломи араб ва андӯхтани қавоиди фунуни адаб иштиғол намуда.
Ҷомӣ

◊ **каломи маҷид** *д.* Қуръон.

Пас аз муддате назир ва амсоли онро аз каломи маҷид ... ё аз суханони акобир ва машоҳири фикрия ёфтаам. *Аҳмади Дониш*

каломи қудсӣ *д.* Қуръон.

Бишнид зи ҳақ каломи қудсӣ,
Овард ба мо паёми қудсӣ. *Файзӣ*

каломи ҷомеъ *адш.* шеъре, ки бо риояти ҳамаи санъатҳои лафзӣ ва маънавӣ ба камоли балоғат ва фасоҳат гуфта шудааст ва мақсудро бо ниҳояти хубӣ ифода мекунад.

Бештари ашъори Масъуд каломи ҷомеъ аст.
Ватвот

калом нарм кардан санҷида ва мулоим сухан рондан.

Гузашт умру накардӣ каломи худро нарм,
Туро чӣ ҳосил аз ин осиёи дандон аст? *Соиб*

КАЛОН كلان 1. бузург, азим, кабир; *муқобили* **хурд** 1.

Гуфт: Метарсидам, эй марди калон,
З-он чӣ метарсидам, омад худ ҳамон. *Румӣ*

2. сардор.

Қалонони қурама низ қабули ин маънӣ намуда, ба иттифоқ аз он ҷо гусел карданд.
«Шаҳномаи Фарғона»

Қалонро бибояд ғами хурд хӯрд.*

3. ба воя расида, ба синни балоғат расида; **калон шудан** ба воя расидан, ба синни балоғат расидан.

Эй беадаб, ту шарм надорӣ зи рӯи ман?
Аҷдоди ту шуданд ҳама пеши ман калон. *Сайидо*

ҚАЛОНТАР كلانتر **1.** *дараҷаи қиёсии* **калон** 1; **2.** сардори шаҳр, раиси маҳалла; сардор.

Ҳусайн... бар эшон нусрат ёфт ва калонтари дуздонро бигирифт ва бикушт. *«Таърихи Наршахӣ»*

КАЛОПЕСА كلاپيسه бе ҷо шудани сафедии чашм ба сабаби тарс ё ягон ҳиссиёти дигар.

Қалопеса шуд чашми чархи дижам,
Сафеду сияҳ ҳар ду шуд айни ҳам.
Абдулқодири Тунӣ

КАЛОТ||КАЛОТА كلات||كلاته 1. қалъа ё деҳи калон, ки дар сари кӯҳ ё теппае ҷо гирифта бошад.

Зарродхонаи ту бувад ҳаштсад калот,
Анборхонаи ту бувад ҳаштсад ҳисор. *Манучеҳрӣ*

Чу девори шаҳр андарояд зи пой,
Қалота набояд, ки монад ба ҷой. *Фирдавсӣ*

2. номи шаҳри қалъадор дар наздикии Сарахс.

Гузар бар Калот эч гуна макун,
Гарон раҳ равӣ, хом гардад сахун. *Фирдавсӣ*

КАЛОФА كلافه *ниг.* **калоба.**

КАЛОҒ كلاغ зоғи ало, калзоғ.

Ҳар киро раҳбарӣ калоғ кунад,
Бе гумон дил ба дахма доғ кунад. *Унсурӣ*

Навои булбулони масти гулзор
Қалоғони биёбон менадонанд. *Мӯҳъӣ*

◇ **калоғ гирифтан** кам шумурдан; писанд накардан; таъна задан.

Гирифтам: Авҷпар аст эътибори анқоят,
Ба норасоии боли магас калоғ магир. *Бедил*

КАЛПАТРА كلپتره **1.** беҳуда, бемаънӣ; **2.** суханони беҳуда, бемаънӣ.

Ӯ туро кай гуфт, к-ин калпатраҳоро ҷамъ кун,
То туро лозим шавад чандин шикоятгустурӣ.
Анварӣ

КАЛТА كلته **1.** ҳайвони пир, лоғар, аз кор монда.

Ба шоҳи дадон калта рӯбоҳ гуфт,
Ки доно зад ин достон дар нуҳуфт.
Абӯшакури Балхӣ

2. думбурида; бурида; ноқис; **3.** *маҷ.* касе, ки забонаш мегирад, тутила.

КАЛТАЗАБОН كلته‌زبان касе, ки забонаш мегирад, тутила.

Рӯзу шаб ҳаст дар атрофи ҷаҳон саргардон,
То яке калтазабон ҷоҳили аҳмақ ба куҷост?
Хисравӣ

КАЛХОД||КАЛХОТ كلخاد||كلخات навъе аз паррандагони дарранда, чӯҷагирак.

Рӯҳи танпарвар надорад аз гирифторӣ хабар,
Дар қафас ҳаргиз наандозад касе калходро. *Сайидо*

КАЛӮК كلوك бача, писарбача.

То яке хум бишканад, реза шавад сесад сабӯ,
То мурад пире, ба пеши ӯ мурад сесад калӯк.
Асҷадӣ

КАМ I كم **1.** андак; *муқобили* **беш** 2.

Кам гӯю гузида гӯй чун дур,
То з-андаки ту ҷаҳон шавад пур. *Низомӣ*

Ба хӯрдан то ба кай олуда будан,
Хушо кам хӯрдану осуда будан! *Ҳилолӣ*

каму беш а) андак, то андозае; як қадар, як миқдор; б) каму зиёд; *маҷ.* ҳар чиз, ҳар боб, ҳар хусус; **гуфтори каму беш** сӯҳбат дар бораи ину он, **гуфтор** дар мавзӯъҳои мухталиф; суханро кашол додан; гапи зиёдатӣ.

Рост меҳоҳӣ — наҳоҳам бе ту умр,
Барги гуфтори каму бешам намонд. *Анварӣ*

каму беш гуфтан баҳс кардан, мунозира кардан; гапро дароз кардан.

Ҳам ба ҷону сари ҷонон, ки каму беш магӯй,
Гӯ ҳамин як сухани рост, ки ҷонон чун аст?
Хисрави Деҳлавӣ

дар паи каму беш шудан аз паи камӣ ва зиёдатӣ **ва суду зиён шудан ва ба чизҳои майда аҳамият додан.**

Зи санги тафриқа хоҳӣ, ки мунҳанӣ нашавӣ,
Машав ба сони тарозу ту дар паи каму беш.
Ҳофиз

кам кардан костан.

Ҳар кӣ сухан бар сухане зам кунад,
Порае аз хуни ҷигар кам кунад.*

2. ба нудрат.

Кам шунидам, ки марди оҳиста
Гардад аз хӯи хештан хаста. *Авҳадӣ*

3. нуқсон, айб, камбудӣ.

Пеши мардумон ками ман мегӯяд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

каму кост а) кам.

Бор бисьёру боркаш андак,
Ҷокарон бешу маркабон каму кост. *Муиззӣ*

б) нуқсон, кӯтоҳӣ.

Ҳар он кас, ки дар дӯстӣ рост нест,
Бад-ӯ душманӣ ҷуз каму кост нест. *Ҷомӣ*

каму костӣ камбудӣ, нуқсон; зиён.

Аз каҷӣ афтӣ ба каму костӣ,
Аз ҳама ғам растӣ, агар ростӣ. *Низомӣ*

кам гирифтан *касеро* аҳамият надодан, ҳақир шумурдан касеро, ба назар нагирифтан.

Меҳини тавонгарон он аст, ки ғами дарвеш хӯрад ва беҳини дарвешон он, ки ками тавонгарон гирад. *Саъдӣ*

◇ **кам задан** а) бад гуфтан дар ҳаққи касе; наҳ задан.

Бин ту баду нек ҳама, дам мазан,
Ҳеҷ касеро ба ҷаҳон кам мазан.
Хисрави Деҳлавӣ

б) хоксорӣ кардан, фурӯтанӣ кардан, худро ноҷиз шумурдан.

Дар кам задан зиёдати онҳо ки дидаанд,
Чун шамъ мекунанд забон дар даҳони гоз. *Соиб*

КАМ II *а.* كم чанд, чӣ қадар, чӣ миқдор, чӣ андоза.

ҚАМАНД كمند **1.** арғамчине, ки нӯгаш ҳалқадавак дошта, барои гирифтани сайд ё душман ба кор бурда мешавад; таноб, арғамчин.

Фитода ҳалқаи гесӯ ба рӯи наргиси ту,
Чунон ки гардани оҳу кашад касе ба каманд.
Шоҳин

2. дом.
Зулайхо гар чи зебо дилрабоест,
Фитода дар камандат мубталоест. *Ҷомӣ*
Барчин чу анкабут каманди фиреб̆ро,
Занбӯрвор хонаи пурангубин гузор. *Соиб*

3. воҳиди ченак ба дарозии каманд.
Бифармуд, то санги хоро кананд,
Ду хона бар ӯ ҳар яке даҳ каманд. *Фирдавсӣ*

4. *киноя аз* зулфи маҳбуба.
Яке тоҷ бар сар ниҳода баланд,
Фурӯ ҳишта то пой мушкин каманд. *Фирдавсӣ*
Дил тавсанӣ куҷо кунад опро, ки тавқвор
Дар гардани дил аст каманди муанбараш. *Хоқонӣ*

◇ **ба кӯҳ каманд андохтан** саъю кӯшиши бефоида кардан.

ҚАМАНДАФКАН كمندافكن камандандоз.

Ба Сӯҳроб гуфт: Эй яли шергир,
Қамандафкану гурзу шамшергир!... *Фирдавсӣ*

ҚАМАНДДИДА كمندديده ба дом афтода; *маҷ.* озмудашуда, таҷрибадор.

Қаманддида наяфтад дигар ба ҳамми каманд.*

ҚАМАР كمر **1.** миён.

Ҳосили зикр дарди гардану сар,
Асари рақс заъфи пушту камар. *Ҷомӣ*

Гурдон... агар бар камар мезаданд, чун хиёри тар ба ду ним мешуд. *«Фатҳнома»*

Ҳар ҷо гузарад, то камараш сабзаи маънист,
Нозим ба замини сухани хеш равон аст. *Нозим*

2. миёни кӯҳ, тангнои кӯҳ; ағба.
Қамар бар камар, кӯҳ бар кӯҳ ронд,
Гарива-гарива ҷанибат ҷаҳонд. *Низомӣ*

3. тасмаи чармин ё абрешимин, ки ба миён мебанданд, камарбанд.
Ғамӣ шуд дили ҳар ду аз якдигар,
Гирифтанд ҳар ду даволу камар. *Фирдавсӣ*
Бар ангушташ зарангуштар чунон буд,
Ки Юсуфро камар зеби миён буд. *Ҳозиқ*

4. пештоқ; пешайвон.

Он дарвоза устувортарини дарвозаҳост ва камари бузург дорад ва дарозии он миқдори шаст гом аст. *«Таърихи Наршахӣ»*

◇ **камари офтоб** *нуҷ.* хате, ки аз маркази офтоб мегузарад; меҳвари доира; **камари Рустам** рангинкамон, қавси қузаҳ, тиру камон; **камари ҳафтчашма** камарбанде, ки бо ҳафт дона ҷавоҳир ороста шуда бошад.

Шаҳи ҳафт кишвар ба расми каён
Яке ҳафтчашма камар бар миён. *Низомӣ*

камар дар камар камарбанд ба миён баста, ба хизмат тайёр истода.

Ғуломони гулчеҳраи дилрабой
Қамар дар камар гирди тахташ бапой. *Низомӣ*

камар (дар)бастан омода ва тайёр шудан ба коре.
Чу бастӣ камар бар дари роҳи оз,
Шавад кори гетит яксар дароз. *Фирдавсӣ*
Лайлӣ чу камар ба аҳд дарбаст,
Дар маҳди вафо ба аҳд биншаст. *Ҷомӣ*

Аз ҳамдигар мутаваҳҳим шуданд ва ба адоват камар бастанд. *«Убайдуллонома»*

камар танг бастан (*ё* **кардан**) азмро ҷазм кардан, ба коре аз дилу ҷон шурӯъ кардан, тасмим гирифтан ва тайёр шудан ба коре.

Инонтоб шуд шоҳи фирӯзҷанг,
Қамар баст бар кини бадхоҳ танг. *Низомӣ*

Падар рӯзе аз деҳ камар танг кард,
Ба рафтан сӯи шаҳр оҳанг кард. *Ҷомӣ*

камар бастани об ях бастани об; **камар боз кардан** *ниг.* **камар кушодан; камар бохтан** тоқат наовардан, тоб наовардан.

Гарон аст бори фироқ он қадар,
Қи кӯҳ аз кашидан бибозад камар. *Зуҳурӣ*

камар гусистан *ниг.* **камар кушодан; камар дуздидан** аз итоат сар печидан, фармонбардорӣ накардан; **камар кашидан** *бар чизе* азму ирода кардан барои ба даст овардани чизе, азм кардан дар роҳи мақсаде.

Қамар бар кулоҳи Фаридун кашид,
Сари тахт бар тоҷи гардун кашид. *Низомӣ*

камар кушодан (*ё* **боз кардан, гусистан**) аз баҳри чизе гузаштан, тарк кардан, қатъи назар кардан аз чизе; **камар аз ин вилоят кушодан** омодаи марг будан, вафот ёфтан, аз ҳаёт чашм пӯшидан.

Чу ман з-ин вилоят кушодам камар,
Ту хоҳӣ ситон афсару хоҳ сар. *Низомӣ*

камар чуст кардан миён маҳкам бастан; омода ва тайёр шудан.

Эй зи паи фитна камар карда чуст,
В-аз паи таҳқиқи амалҳои суст. *Хисрави Деҳлавӣ*

камари хидмат ба миёни ҷон бастан аз дилу ҷон ба хизмат тайёр шудан; аз дилу ҷон хизмат кардан.

Худдому ҳамсоягонро тамоман... барои хизмат таъин кард, ҳама камари хидмат ба миёни ҷон бастанд. *Садри Зиё*

камар аз миёни *касе* **кушодан** аз хизмат озод кардан, аз мансаб маъзул намудан; **камар дар миён доштан** омода ва тайёр будан; **камари аҳд дар миён доштан** устуворона хидмат кардан.

Уммате дар вафои хидмати ту
Қамари аҳд дар миён доранд. *Анварӣ*

ҚАМАРБАНД كمربند **1.** ҳар чизе, ки ба камар мебананд, миёнбанд.

Гирифтам камарбанди марди далер,
Зи зин баргусастам ба кирдори шер. *Фирдавсӣ*

Ба пашмин ҷома мискин гашт хурсанд,
Бар он аз лифи хурмо шуд камарбанд. *Ҷомӣ*

2. навкар, пешхидмат, мулозим, хизматгор.

Ҷуз камарбанди заминбӯси ту нест,
Ҳар кӣ бар рӯи замин тоҷвар аст. *Сӯзанӣ*
Агар тоҷвар сар барафрохтӣ,
Қамарбанди ӯ чокарӣ сохтӣ. *Низомӣ*

3. он кӣ камар мебандад; *маҷ.* маҳбуба, маъшуқа.
Қамарбанди ман омад пеши ман хандазанон имшаб,
Таваққуф кун, ки як дам бингарам Парвину Ҷавзоро. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҚАМАРБАСТА كمربسته 1. касе, ки бар миёнаш камар баста бошад; 2. *маҷ.* касе, ки ба коре омодаву тайёр аст, омода, тайёр.

Нигаҳдори он марзи Хоразм бош,
Ҳамеша камарбастаи разм бош! *Фирдавсӣ*
Бузургон сӯи кохи шоҳ омаданд,
Қамарбаставу бо кулоҳ омаданд. *Фирдавсӣ*

3. *маҷ.* ходим, навкар, чокар, хизматгор.
Дар такопӯи давлаташ Ҷавзо
Аз камарбастагони даргоҳ аст. *Заҳири Форьёбӣ*
Чӣ бандам камар дар масофи касе,
Ки дорам камарбаста чун ӯ басе. *Низомӣ*

4. омода ба ҷанг, марди ҷангӣ.
Чу хоҳад, зи ҳар кишваре сад ҳазор
Қамарбаста ояд, кунад корзор. *Фирдавсӣ*

ҚАМАРГОҲ كمرگاه 1. миён, ҷое, ки камар баста мешавад.

Чу омад ба наздики бадхоҳи ӯ,
Як найза зад бар камаргоҳи ӯ. *Фирдавсӣ*
Бигуфт: Он гаҳ тавон барҷастан аз чоҳ,
Ки то зону бувад ё то камаргоҳ. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. камари кӯҳ, доманаи кӯҳ; миёни кӯҳ; дараи кӯҳ; ◇ **ба камаргоҳи кӯҳ** даст задан бо кӯҳ қувваозмоӣ кардан; *киноя аз* намоиш додани зӯру қуввати худ.
Қавипайкаре дид бас бошукӯҳ,
Зада дастҳо дар камаргоҳи кӯҳ. *Ҷомӣ*

ҚАМАРДОР كمردار *киноя аз* хизматгор, навкар.

Обои улвиянд камардори ин халаф,
Розӣ бад-он, ки соя бар обо барафганад. *Хоқонӣ*

ҚАМАРКАШ كمركش камарбаста; омода ва тайёр ба кор, хизмат, ҷанг ва ғ.

Қамаркаш ғуломони зарринкулоҳ
Қамар баста дар гӯшаи боргоҳ. *Хоҷу*

ҚАМАРӢ كمرى хамида ва дутошуда, дуқатшуда; он кӣ қоматаш хам шудааст; камаршикаста.

Ёқут каҳрабо шавад аз оҳи сарди мо,
Айюбро кунад камарӣ бори дарди мо. *Соиб*

ҚАМБАҲО كمبها камарзиш, беқадр.

Зи бунафша тоб дорам, ки зи зулфи ӯ занад дам,
Ту сиёҳи камбаҳо бин, ки чӣ дар димоғ дорад. *Ҳофиз*

ҚАМБУДАГӢ كم‌بودگى 1. ошуфтагӣ, дармондагӣ; 2. соддалавҳӣ, аҳмақӣ.

Дигар бора гуфт: Ин чӣ камбудагист?
Шафоат дар ин барда беҳудагист! *Низомӣ*

ҚАМЗАБОН كم‌زبان хомӯш, сокит; касе, ки ҳар чӣ фармоянд, ба ҷо меорад, мутеъ, фармонбардор.

Ҳамоно, ки ишқам бар ин кор дошт,
Чу ман камзабон ишқ бисьёр дошт. *Низомӣ*

ҚАМЗАН كمزن касе, ки дар қимор бурд надорад; камбахт.

Гузин камзане буду нопокрав,
Кулоҳаш ба бозору майзар гарав. *Саъдӣ*
Бо ду-се камзан машав оромгир,
Муқбили айём шаву ком гир. *Низомӣ*

ҚАМЗАРФӢ كم‌ظرفى камгунҷоишӣ; амиқ набудан.

Қулқули шиша сози камзарфӣ,
Хандаи мавҷи май сабукҳарфӣ. *Бедил*

ҚАМИЙЯТ *а.* كميت *ниг.* **ками(й)ят.**

ҚАМИН I كمين 1. кам, андак.

Вале басест, ки пӯяндаро камин лафзе
Диҳад ба бод ҳамон дам, ки бар забон орад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. *маҷ.* камтарин, хоксортарин.
Гуфто, ки кист бар дар?
Гуфтам: Қамин ғуломат. *Шамси Табрезӣ*
Қарам намудию гуфтӣ: Гадои мост Ҳилолӣ!
Бале, ту шоҳи бутонию ман гадои каминам. *Ҳилолӣ*

3. *ниг.* **камина** 2.
Чу сабзаи тарат аз барги ёсуман бархост,
Ҳазор фитна ба қасди дили камин бархост. *Шоҳӣ*

ҚАМИН II *а.* كمين ҷои пинҳон шудан бо мақсади ҳуҷум ба душман ва ё шикор; шинак, камингоҳ.

Ва Сулаймон чаҳорсад мард дар камин ниҳода буд. *«Таърихи Наршахӣ»*
Море... аз камин берун омад ва қасди муш карда ба як дам ӯро фурӯ бурд. *«Анвори Суҳайлӣ»*
Инак туро талиаи меҳр аст дар камин,
Эй он ки хуфта дар вараҷи гул чу шабнамӣ. *Шоҳин*

камин кардан (**ё гирифтан**) пинҳон шудан ба қасди душман ё шикор.
Қард бар вай ба сони боз камин,
То фурӯ гирадаш ба чанголи кин. *Ҷомӣ*

камин ниҳодан бо қасди ҳуҷум дар ҷое пинҳонӣ аскар гузоштан.
Амри Лайс... ба роҳи намозгоҳ камин ниҳод ва ҷои лашкарро машғул кард. *«Таърихи Наршахӣ»*

ҚАМИНА كمينه 1. камтарин.

Ҷон сӯхтану ҷигар халидан
Ҳиҷрони туро камина кор аст. *Анварӣ*
Ба ҷони ӯ, ки гарам дастрас ба ҷон будӣ,
Қамина пешкаши бандагон он будӣ. *Ҳофиз*

2. *маҷ.* фурӯтан, хоксор; *киноя аз* шахси гӯянда, ки дар мавриди изҳори аҷзу хоксорӣ нисбат ба худ мегӯяд.
Чун чашми ӯ ба ин камина афтод, забон ба ин калом кушод, ки... ин ҷо метавон омад. *Восифӣ*
Ҳарчанд ба он нигор ёрӣ,
Гаҳ-гаҳ зи камина ёд орӣ? *Шоҳин*

КАМИНВАР کمین‌ور касе, ки камин гирифта аст, он кӣ дар камин нишастааст, камингар.

Тилоя ба пеш андарун чун Қубод,
Каминвар чу гурди талимоннажод. *Фирдавсӣ*

КАМИНГОҲ||КАМИНГАҲ کمین‌گاه||کمینگه ҷое, ки камин гирифта мешинанд.

Дар ҳар тараф зи хайли ҳаводис камингаҳаст,
З-он рӯ иногусаста давонад савори умр! *Ҳофиз*
Мардони диловар аз камингоҳ барҷастанд. *Саъдӣ*

КАМИ(Й)ЯТ *а.* کمیت миқдор, шумора; андоза, қадар.

Қамият ва миқдор дар луғот ду лафзи мутародифанд. *Насириддини Тӯсӣ*

Улуғбек дар Самарқанд иморате бино фармуд, ки муҳандиси хирад ба асоси кайфияти иртифои он натавонад расид ва муҳосиби фикрат аз рӯи илми масоҳат ба камияти сутӯҳи ӯ натавонад огоҳ гардид. *«Таърихи Сайидроқим»*

КАМКОСА کم‌کاسه мумсик, хасис; камҳиммат.

Назари лутф зи меҳру маҳи камкоса маҷуй. *Соиб*

КАММЕҲР کم‌مهر каммуҳаббат, бемеҳр.

Мухолиф пасандешу ӯ пешбин,
Бадандеш каммеҳру ӯ бимгин. *Низомӣ*

КАММОЯ کم‌مایه беқадр, камбаҳо, камарзиш.

Каммоя аст қиссаи Фарҳоди кӯҳкан,
Ҳарфу ҳикояти ҳама аз достони мо. *Зуҳурӣ*

КАМОВОЗ کم‌آواز касе, ки кам гап мезанад, камгап; касе, ки паст сухан мегӯяд.

Камовоз ҳаргиз набинӣ хиҷил,
Ҷаве мушк беҳтар, ки як тӯда гил. *Саъдӣ*

КАМОЗОРӢ کم‌آزاری озор надодан ба касе, раҳмдилӣ, мулоимат.

Дилаш ба нола маёзору хатм кун, Ҳофиз,
Ки растагории ҷовид дар камозорист. *Ҳофиз*

КАМОКОН *а.* کماکان монанди пештара, пештара барин.

Нагузошт, ки бечора қозӣ корро ба поён расонад, камокон хизматро ба ҷо наёвард. *Садри Зиё*

КАМОЛ *а.* کمال 1. пуррагӣ, мукаммалӣ; фазилат.

Камоли ҳамнишин бар ман асар кард,
Вагарна ман ҳамон хокам, ки ҳастам. *Саъдӣ*
Камол он аст, к-аз худ бошӣ огоҳ,
Чӣ дар саҳро, чӣ дар хилват, чӣ дар роҳ. *Бедил*

бар ваҷҳи камол мукаммал, пурра, комилан; **камол ёфтан** а) пурра гардидан, комил шудан.

Чун маҳ ба даври чарх ҳар он кас камол ёфт,
Ҷуз костан аз ӯ натавон чун ҳилол ёфт. *Шоҳин*

б) нашъунамо ёфтан, ба воя расидан.

... Ки то з-он дона бархезад ниҳоле,
Дар ин бустонсаро ёбад камоле. *Ҷомӣ*

ба камол будан мукаммал будан, пурра будан.

В-имрӯз ғами ман чу ҷамолат ба камол аст,
Ё раб, чӣ кунам, к-аз паи ин нуқс ҷамолест. *Анварӣ*

2. ниҳоят, мунтаҳо.

Аспе, ки савориаш саросар алам аст,
Бе роҳу тариқ мисли ӯ асп кам аст.
Гар бозситониаш зи ман, эҳсон аст,
В-ар аспи дигар диҳӣ, камоли карам аст. *Мушфиқӣ*

дар камоли... дар ниҳояти...

Ин ҳомаи ман ниҳоли чӯбист,
Нахлест, ки дар камоли хубист. *Ҳилолӣ*

Фасли тобистоне буд дар камоли дараҷаи ҳарорат. *Бедил*

КАМОЛОТ *а.* کمالات ҷ. **камол** 1; **камолоти сувариюмаънавӣ** фазилатҳои зоҳирию ботинӣ.

Бо вуҷуди ин ҳама камолоти сувариюмаънавӣ дар боби муомалоти расмӣ ва муҳовароти урфӣ содда ва бевуқуф буданд. *Садри Зиё*

КАМОН کمان 1. яроқи қадимаи тирандозӣ — чӯби хамидае, ки ду нӯги онро бо зеҳ таранг кашида мебананд ва бо воситаи он тирро сар медиҳанд.

Ҳиммати пирон кушояд корҳои сахтро,
Рахна дар хоро кунад тири камони садманӣ. *Соиб*

Хисрав чу шунид, рафт аз даст,
Бишкаст камону шаст бигсаст. *Шоҳин*

камон афрохтан камон бардоштан (бо мақсади тирандозӣ).

Баста гардад дасти маккорон, чу бикшояд камин,
Паст гардад рӯи ҷабборон, чу бифрозад камон. *Муиззӣ*

камон кашидан зеҳи камонро кашида ба андохтани тир омода кардан.

Қамон кашиду назад бар ҳадаф, ки натвон дӯхт
Магар ба сӯзани пӯлод ҷомаи ҳангуфт. *Саъдӣ*

камонро чилла кардан *миг.* **камон кашидан.**
Ин камонро аз забардастон кӣ хоҳад чилла кард?
Бодаи пурзӯр чун накшуд з-абрӯ чин туро? *Соиб*

2. ҳар чизи хамида, нимдоира; **камони абрӯ** хами абрӯ, тоқи абрӯ.

Гаҳ ниҳодӣ чун бутони дилфурӯз,
Бар камони абрӯвон аз вусма тӯз. *Ҷомӣ*

3. *нуҷ.* бурҷи Қавс, галаситораи Қавс.

Чу хуршед аз парда огоҳ шуд,
Зи бурҷи Камон бар сари гоҳ шуд. *Фирдавсӣ*

4. *миг.* камонча 2; ◇ **камони занбӯрӣ** туфанг, милтиқ, бундуқ.

Гирифтанд гурдони Эронзамин
Камонҳои занбӯрии чархкин. *Фирдавсӣ*

камони Сом (ё **Баҳман, Рустам**) рангинкамон, қавси кузаҳ, тиру камон.

Азеро коргар номад хадангам,
Ки бар бозу камони Сом дорам. *Бӯтоҳир*
Чу Баҳман мори абр ангехт шабранг,
Қамони Рустамаш дод аз паи ҷанг. *Туғро*

камони ҳикмат навъе аз манҷаниқ; **камон андохтан** (ё **афкандан**) мағлуб шудан, таслим шудан; **камонро зеҳ кардан** ба ҷанг тайёрӣ дидан.

Магзор, ки зеҳ кунад камонро
Душман, ки ба тир метавон дӯхт. *Саъдӣ*

Ногоҳ расид шаҳриёре,
Зеҳ карда камон паи шикоре. *Шоҳин*

камони суханро аз тоқи баланд овехтан *киноя аз* суханро ба пояи баланд расонидан.

Мавлоно Низомии Астарободӣ низ камони суханро дар васфи моҳи нав аз тоқи баланд меовезад. *«Хизонаи омира»*

ҚАМОНА کمانه 1. камон; ҳар чизи камонмонанд; 2. олате, ки бо он ғиччакро менавозанд.

Ончунон ҷаҳл ёфт истило,
Ки камон аз камона пайдо нест. *Убайди Зоконӣ*

3. чӯби каҷе, ки ба нӯгаш пармаро банд карда, чӯб сӯрох мекунанд.

Бар мисқаби нутқи дурфасона
Аз қавси қузаҳ кунам камона. *Хоқонӣ*

4. чоҳкан, корезкан, нақбкан.

Чунон ки чашма падид оварад камона зи санг,
Дили ту аз кафи ту кони зар падид орад.
Дақиқӣ

ҚАМОНАБРӮ کمان‌ابرو касе, ки абрӯи камонмонанд дорад; *маҷ.* хушрӯй; маҳбуба.

Ҳилолӣ, чун сипаҳ ангехт ишқи он камонабрӯ,
Ба майдон ояму тири маломатро сипар гардам.
Ҳилолӣ

ҚАМОНВАР کمانور *ниг.* **камондор.**

Қамонварро камон дар чанг монда,
Ду пой озурда, даст аз ҷанг монда.
Фахриддини Гургонӣ

ҚАМОНВОР کمانوار монанди камон, каҷ, хам, хамида.

Саҳӣ сарваш аз ғам камонвор шуд,
Тиҳӣ ганҷаш аз дур гаронбор шуд. *Фирдавсӣ*

ҚАМОНГАР کمانگر камонсоз.

Қамонгар гар зи мӯяш чилла месохт,
Қамон бар сайд пеш аз тир метохт. *Нозим*

ҚАМОНГАРӢ کمانگری камонсозӣ.

Баъзеро заргарӣ ва оҳангарӣ ва тиргарӣ ва камонгарӣ... ёд дод. *«Таърихи Фаришта»*

ҚАМОНГИР کمانگیر 1. камондори бомаҳорат, тирандози моҳир; 2. лақаби Ораш ном паҳлавони Эрони қадим, ки мувофиқи афсона тири аз Омул партофтааш ба Марв расидааст.

Аз он шуд ном Орашро камонгир,
Ки аз Омул ба Марв андохт ӯ тир.
Фахриддини Гургонӣ

ҚАМОНГУРӮҲА||ҚАМОНҚУРӮҲА کمان گروهه||کمان‌قروهه камоне, ки бо он гулӯла ва ё санг мепартофтаанд.

Сипеҳр пурҳазар аст аз камонгурӯҳаи ту,
Ту аз камини сипеҳри баланд беҳазарӣ. *Муиззӣ*

ҚАМОНГӮША کمان گوشه гӯшаи камон; гӯшаи чизи камонмонанд.

Қамонгӯшаи абрӯяш хам гирифт,
Зи тундиш гӯяндаро дам гирифт. *Низомӣ*

ҚАМОНДОР کماندار тирандоз.

Гарчи тир аз камон ҳамегузарад,
Аз камондор бинад аҳли хирад. *Саъдӣ*

Новаки ишва ба абрӯи камондори ту буд,
Рост гӯ, эй бути бераҳм, киро афкандӣ? *Шоҳин*

ҚАМОНДОРӢ کمانداری тирандозӣ.

Султон Маҳмуди Хилҷӣ... то тир дар тиркаш дошт, камондорӣ намуда, доди мардӣ ва мардонагӣ дод. *«Таърихи Фаришта»*

ҚАМОНКАШ کمان‌کش камондор, тирандоз.

Аз чашми шӯхаш, эй дил, имони худ нигаҳ дор,
К-он ҷодуи камонкаш бар азми ғорат омад.
Ҳофиз

ҚАМОНОСО کمان‌آسا монанди камон, ба шакли камон, ба шакли нимдоира ё доира.

Зи ҳар сӯ теғдорон даста-даста,
Қамоносо ба гирдаш ҳалқа баста. *Ҳозиқ*

ҚАМОНПОЙ کمان‌پای каҷпо.

З-аҳли равиш каҷқадамонро магир,
Аспи камонпой напӯяд чу тир.
Хисрави Деҳлавӣ

ҚАМОНХОНА کمان‌خانه *ниг.* **камонгӯша.**

Дил, ки аз новаки мижгони ту дар хун мегашт,
Боз муштоқи камонхонаи абрӯи ту буд. *Ҳофиз*

ҚАМОНЧА کمانچه 1. *шакли тасғири* **камон** 1; 2. асбоби тории мусиқӣ — косаи ба рӯяш пӯст кашидашудае, ки дар дастааш 3-4 тор дорад.

Сина дорад камонча вақфи харош,
Ки тараб қобил аст, бисмил бош. *Бедил*

Гоҳе садои ғиччак ва камонча рубоби дили аҳбобро кабоб карда. *«Фатҳнома»*

3. хатти камоншакле, ки ба болои фармонҳои подшоҳон кашида мешуд; ◇ **камончаи абрӯ** хами абрӯ; абрӯ.

Умед ҳаст, ки маншури ишқбозии ман
Аз он камончаи абрӯ расад ба туғрое. *Ҳофиз*

Зи чини зулфи камандат касе наёфт халос,
Аз он камончаи абрӯву тири чашм наҷоҳ. *Ҳофиз*

камонча задан ба шӯр овардан, ба ҳаяҷон овардан.

Мехостам камонча задан аҳли зӯҳдро,
Ин корро ба коми дили ман рубоб кард. *Ҷомӣ*

ҚАМОНҚУРӮҲА کمان‌قروهه *ниг.* **камонгурӯҳа.**

ҚАМОНҶӮЛА کمان‌جوله ҷое, ки камон дар он гузоранд, ғилофи камон.

Зи баҳри ҷанги душман даст нобурда ба зеҳ гардад
Ғуломони туро ҳазмон камон андар камонҷӯла.
Фаррухӣ

ҚАМОС||ҚАМОСА کماس||کماسه 1. кӯзаи гардандарози сафолини шикампаҳн.

Гирам, ки туро акнун се хона камос аст,
Бинвис яке нома, ки чандат ҳама кос аст.
Абулаббоси Марвазӣ

Имоми Балх камосагарӣ накӯ донад,
Ки аз камоса май андар пиёла гардонад. *Сӯзанӣ*

2. каҷкӯли гадой.

Дар даст камосаву ба дарҳо
Гардидаву ҷамъ карда зарҳо. *Тайён*

ҚАМОЯНБАҒӢ *а.* كماينبغى чунон ки бояд, чунон ки шояд; чунон ки сазовор аст.

Сурати ҳол камоянбағӣ арза дошт. *Авфӣ*

Аҳволи оламро камоянбағӣ ба тариқи ақл маълум натавон кард. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚАМОҲИЯ *а.* كماهى *ниг.* **камоҳӣ.**

ҚАМОҲУВАҲАҚҚУҲУ *а.* كماهوحقه ҳамон тавр, ки ҳаққаш аст.

Хисрав... он миқдор аз вилояти Ҳиндустон, ки дар тасарруфи султон Иброҳим ва султон Баҳромшоҳ буд, камоҳуваҳаққуҳу дар тахти забт даровард. *«Таърихи Фаришта»*

ҚАМОҲӢ||ҚАМОҲИЯ *а.* كماهى ҳамчунон ки ҳаст, чунон ки дар воқеъ аст, чунон ки дар ҳақиқат аст; аҳволи ҳақиқӣ, ҳақиқат.

Ҳеҷ кас бар камоҳии ин асрор воқиф нагашт. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

З-он рӯ ки нақуият камоҳист,
Гар ман бадам, аз ту некхоҳист. *Шоҳин*

ҚАМПАЛ كمپل пораи матои мӯина, ки ҳамчун кӯрпа ва ё пӯшок кор фармуда мешавад, ҷойпӯш ва палоси тунуки мӯина.

Як нафар шогирдашон дар айёми зимистон... як адад кампали балҷувонӣ [овард], ки... ба ивази палос ба кор мебурданд, ба ҷои шол истеъмол мекарданд. *Садри Зиё*

ҚАМПИР كمپير зани пир, зани солхӯрда; пиразан.

Буд кампире навадсола калон,
Пур ташаннуҷ рӯю рангаш заъфарон. *Румӣ*

Вақте ки [ҳазрати охунд] ворид шуданд, як нафар кампири куҳансол шинохт. *Садри Зиё*

ҚАМРО I كمرا ҳисоре, ки чорпоёнро шабона дар он ҷойгир мекунанд, қӯра.

Чу гурги зулмро куштӣ ба зӯри бозуи адлат,
Зи анбӯҳӣ шуда саҳрои иқлими ту чун камро. *Амъақ*

ҚАМРО II كمرا тоқ, девори баланд.

Гаҳе аз гардиши Кайвон ба дарьё барзанад калла,
Гаҳе аз гӯшаи гардун ба Кайвон барбарад камро. *Азрақӣ*

ҚАМРО III كمرا камарбанде, ки зардуштиён бар миён мебастаанд.

На турфа кард ишқи рӯи он бут,
Бибандам бар миён камрои куффор. *Хисравонӣ*

ҚАМСУХАН||ҚАМСАХУН كم‌سخن камгап, камҳарф.

Шунидӣ, ки бо Эраҷи камсахун
Ба оғоз(и) кина чӣ афганд бун? *Фирдавсӣ*

ҚАМСУХАНӢ كم‌سخنى камгапӣ.

Ғунча гардид гули қисматам аз камсуханӣ,
Чун нафас танг шуда рӯзиям аз бедаҳанӣ. *Сайидо*

ҚАМТАРИН كمترين 1. *дараҷаи олии* **кам; 2.** мискин, бечора, камбағал.

Чунонаш дарандохт заъфи ҷасад,
Ки мебурд бар камтаринон ҳасад. *Саъдӣ*

3. паст, фурӯмоя.

Магӯ, Ҷомӣ, бирав з-ин дар, на, охир,
Сагонатро ғуломи камтаринам. *Ҷомӣ*

ҚАМТАРИНА كمترينه камтарин.

Зуҳалаш камтарина дарбоне,
Муштарӣ доию саноҳоне. *Убайди Зоконӣ*

ҚАМУМР||ҚАМЪУМР كم‌عمر кӯтоҳумр; бебақо.

Се чиз аст, к-он дар се оромгоҳ
Бувад ҳар се камумру гардад табоҳ:
Ба Ҳиндустон аспу дар Порс пил,
Ба Чин гурба, з-ин сон намояд далел. *Низомӣ*

ҚАМФУРСАТ كم‌فرصت кӯтоҳмуддат, бебақо, бедавом, тезгузар.

Маҷӯ давоми нишот аз сипеҳри камфурсат,
Ки субҳ то нафасе рост мекунад, пир аст. *Соиб*

ҚАМХИРАД كم‌خرد камъақл; камтаҷриба, камдониш.

Наметарсӣ, эй кӯдаки камхирад,
Ки рӯзе палангет барҳам дарад? *Саъдӣ*

ҚАМЪИЁР كم‌عيار иёраш кам; камарзиш, камбаҳо, беқимат; пули тилло ва нуқра, ки аз вазни муқаррарӣ камтар бошад.

Хонаеро, ки чун ту ҳамсояст,
Даҳ дирам сими камъиёр арзад. *Саъдӣ*

Ҷон додамаш ба муждаву хиҷлат ҳамебарам
З-ин нақди камъиёр, ки кардам нисори дӯст. *Ҳофиз*

Зари олуда камъиёр бувад,
Зари полуда пойдор бувад. *Саной*

ҚАМЪУМР كم‌عمر *ниг.* **камумр.**

ҚАМЬЁБ كمياب камчин, нодир, ноёб.

Қофия камьёб чу дебои Чин,
Вазн сабуксанг чу мои маин. *Ҷомӣ*

ҚАМЬЁБӢ كميابى камьёб будан, кам ёфт шудан.

Гар устухон сафед шавад халқро зи ҷӯъ,
Зинҳор аҷаб мадор зи камьёбии таом. *Восифӣ*

ҚАМӢ I كمى **1.** андакӣ, кам будан; *муқобили* **бисьёрӣ.**

Аз ӯ шодмонӣ в-аз ӯ фарраҳист,
В-аз ӯ ҳам фузуниву ҳам з-ӯ камист. *Фирдавсӣ*

Ду гуна дорию рӯи зебо, чӣ гуна рӯе, ҷаҳонфурӯзе,
Қамӣ надорад зи меҳри тобон, камӣ надорад зи моҳи анвар. *Мушфиқӣ*

2. камбудӣ, нуқсон, айб.

Нагуфтам ман ин, то нагаштам ғамӣ,
Ба мағзу хирад дарнаёмад камӣ. *Фирдавсӣ*

камӣ кардан нарасидан, кифоя накардан.

Магӯ дар мидҳаташ мазмун камӣ кард,
Даме бояд таммул, маҳрамӣ кард. *Бедил*

ҚАМӢ II كمى *шакли кӯтоҳшудаи* **камин** II.

Эй, саропой маъдани хур(р)амӣ,
Чашми ту бар дилам ниҳода камӣ. *Хисравӣ*

Дар дили шаб ҳиндуи дузд аз камӣ
Тир занад бар сухани одамӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҚАМӢ III *а.* كمى миқдор.

Пас ақсоми камӣ панҷ бошад: хат ва сатҳ ва ҷисм ва замон ва адад. *Насириддини Тӯсӣ*

ҚАМҲАВСАЛА كم‌حوصله бетоқат, беқарор, камтаҳаммул, бесабр; бераѓбат; беҳиммат; камбарака.

Сояи тоири камҳавсала коре накунад,
Талаби сояи маймуни ҳумое бикунем. *Ҳофиз*

КАНА كنه ҳашараи майдае, ки ба бадани чорпоён, махсусан гӯсфандон, часпида, хуни онҳоро мемакад.

Зиндагонит бод алфа сана,
Чашми душмант барканод кана. *Мунҷик*

Бин канаи хурд бад-он сон далер,
К-ӯ зи далерӣ бихӯрад хуни шер.
Хисрави Деҳлавӣ

ҚАНАБ||ҚАНАФ كنب||كنف 1. гиёҳи шоҳдона (бангдона), ки аз торҳои танаи он ресмон мебофанд ва коғаз месозанд; 2. риштаи аз канаб бофташуда.

Духтари раз, ки ту бар торами токаш дидӣ,
Муддате шуд, ки бар ованг сараш дар канаб аст.
Анварӣ

КАНАНД كنند *ниг.* **каланд.**

Марди динӣ рафту овардаш кананд,
Чун ҳаме меҳмон дари ман хост канд. *Рӯдакӣ*

Баргир кананду табару тешаву нова,
То нова кашӣ, хор занӣ гирди биёбон.
Хуҷастаи Сарахсӣ

КАНАФ I كنف *ниг.* **канаб.**

КАНАФ II *а.* كنف 1. боли мурғ; 2. *маҷ.* соя; ҳифз, панох.

Эй тавонгар, мафурӯш ин ҳама нахват, ки туро
Сару зар дар канафи ҳиммати дарвешон аст.
Ҳофиз

Фуқаро ва масокин... дар канафи ҳимояти бениҳояташ осудахотир ва фориғулбол мегузаронианд. *«Таърихи Сайидроқим»*

3. канор, ҷониб, тараф.

Қанафи кӯҳро ридо бофад,
Ки зарандуд тор бандад субҳ. *Хоқонӣ*

КАНАШТУ كنستو гиёҳе, ки бо беҳи он ҷомашӯӣ мекардаанд, ушнон.

Эмин бизӣ акнун, ки бишустам
Даст аз ту ба ушнону канашту. *Шаҳид*

Ту хуш бинишин, ки аъдои ту шустанд
Зи мулкат дил ба собуну канашту.
Шамси Фахрӣ

КАНБУР||КАНБУРА كنبور||كنبوره ҳила, макр, фиреб.

Дастгоҳи ӯ надонад, ки чӣ рӯй
Тунбулу канбураву дастони ӯй. *Рӯдакӣ*

Ман раҳии наргисаки хурдбарг,
Бурда ба канбура дил аз ҷои хеш. *Шаҳид*

-канд كند *суффикси исмсоз* маънои шаҳр, деҳи калонро ифода мекунад, мас. 'Вобканд', 'Тошканд' ва ғ.

КАНД كند захм, ҷароҳат.

Накунад раҳмати мутлақ ба бало ҷони ту вайрон,
Накунад волида моро зи паи канд ҳаҷомат.
Шамси Табрезӣ

КАНДА كنده 1. *сифати феълии замони гузаштаи* **кандан**; 2. ҷуқурии кандашуда; ҷуқурие, ки дар гирди ҳисори қалъа ва лашкаргоҳ канда мешуд; *муқ.* **хандақ.**

Яке канда созем пеши сипоҳ,
Чунон чун бувад расму оину роҳ. *Фирдавсӣ*

Мааз бинни Муслим яке кандае ёфт ва он ҷо фурӯд омад. *«Таърихи Табарӣ»*

КАНДАК كندک *ниг.* **канда** 2.

КАНДАН كندن 1. кофтан, кофта гирифтан.

Қасе дид дар хоб садри Хуҷанд,
Ки хоре зи пои ятиме биканд. *Саъдӣ*

Аз ин ҷо то ба он ҷо раҳ ду фарсанг,
Чунон ҷӯе бибояд канд аз санг. *Ҷомӣ*

2. ҷида гирифтан, ҷудо кардан.

Қандӣ он сон зи дарахте себе,
Ки расондӣ ба дарахт осебе. *Ҷомӣ*

3. гусехтан, пора кардан.

Гар риштаи шаст моҳие канд,
Сайёд гаҳе ба шаст афканд. *Шоҳин*

4. таҳи ҷизеро кофтан; вайрон кардан, кофта хароб кардан.

Морӣ ту, ки ҳар киро бибинӣ, бизанӣ,
Ё бум, ки ҳар куҷо нишинӣ, биканӣ? *Саъдӣ*

аз беху бор кандан решакан кардан; несту нобуд кардан.

Раийят дарахт аст, агар парварӣ,
Ба коми дили дӯстон бар х(в)арӣ,
Ба бераҳмӣ аз беху бораш макан,
Ки нодон кунад ҳайф бар хештан. *Саъдӣ*

КАНДМАНД كندمند вайрон, хароб; фурӯрехта, парешон.

В-агарна шавад буми мо кандманд
Аз Исфандиёр — он яли бадписанд. *Фирдавсӣ*

Модари бисьёр фарзандӣ, вале
Боз доришон ҳамеша кандманд. *Носири Хисрав*

КАНДУ||КУНДУ كندو 1. зарфи калони хуммонанд, ки дар он ғалла ё орд нигоҳ медоранд; 2. қутии занбӯри асал.

Нахлҳо бар кӯҳу кандуву шаҷар
Мениҳанд аз шаҳд анбори шакар. *Румӣ*

◇ **кандуи нилгун** *киноя аз* осмон.

З-ин фоҳиша гандапири зоянда
Биншаста миёни нилгун канду. *Носири Хисрав*

КАНДУКӮБ كندوكوب *киноя аз* ташвишу беқарорӣ.

На гуфт андар ӯ кор кардӣ, на ҷӯб,
Шабу рӯз аз ӯ хона дар кандукӯб. *Саъдӣ*

КАНДУЛОН||КУНДАЛОН كندلان навъе аз хайма, ҷодир; хаймае, ки дар пешгоҳи дарбори подшоҳ зада мешавад.

Исмат нуҳуфта рух ба саропардаат муқим,
Давлат кушода рахти бақо зери кандулон. *Ҳофиз*

ҚАНДУРӢ||ҚАНДУРА كندورى||كندوره суфра, дастархон; суфраи чармӣ.

Ҷумла меҳмонон дар он ҳайрон шуданд,
Интизори дуду кандурӣ шуданд. *Румӣ*

ҚАНЗ *а.* كنز ганҷ, хазина, дафина.

Дурре зи канзи махфӣ дорад Камол бо худ,
Гар гӯш дорӣ, он дур ояд ба гӯши ҷонат.
Камоли Хуҷандӣ

Аз дили зоҳид набошад баҳра канзи ишқро,
Шоҳро ҳосил нагардад мол аз мулки хароб.
Туғрал

ҚАНИЗ كنيز зан ё духтари зархарид; хизматгордухтар, хизматгорзан.

Қанизе фиристоду як тан ғулом,
Яке даст ҷома, яке хон таом. *Ҷомӣ*

ҚАНИЗАК كنيزك *шакли хурдӣ ва навозиши* **каниз.**

Чу Қовус рӯи канизак бидид,
Дилаш мехру пайванди ӯ баргузид. *Фирдавсӣ*

Ӯро канизаке буд, ба вай бахшид.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ҚАНИЗӢ كنيزى хизматгорӣ (оид ба зан).

ҚАНИСА *а.* كنيسه маъбад, ибодатхона, махсусан ибодатхонаи яҳудиён ва инчунин исавиён.

ҚАННОС *а.* كناس **1.** ахлоткаш; рӯбанда, ҷорӯбкаш, фаррош.

Агар қаннос набвад дар мамолик,
Фитад кори шарифон дар маҳолик.
Аҳмади Дониш

2. *маҷ.* ҷаллод.

Малик... ба канносон фармуд, ... чандон зананд, ки монанди пунбаи маҳлуҷ пош-пош шуда, ҳалок гаштанд. *«Таърихи Фаришта»*

ҚАНОНА كنانه кӯхна.

Ба рӯзгори ту нав шуд зи сар ҷаҳони куҳан,
Қанона гар шавад, он ҳам ба рӯзгори ту бод.*

ҚАНОР||ҚАНОРА كنار||كناره **1.** паҳлӯ; ҷониб, тараф; як тарафи чизе; гӯша.

Аз ҳар канор тири дуо кардаам равон,
Бошад, ки аз миёна яке коргар шавад. *Ҳофиз*

В-аз дигар сӯ канораи майдон
Пурсадо шуд зи лашкари афғон. *Мушфиқӣ*

2. лаб, соҳил.

Партави шамъ хуштар аз маҳтоб
Бар лаби чашмаву канораи об. *Мушфиқӣ*

Бар канори он рӯд беша бисьёр аст.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

3. бар, оғӯш, бағал.

Хастаи ранҷи фурқатам, куштаи дарду хасратам,
Ман ба миёни меҳнатам, ту ба канори кистӣ?
Ҳилолӣ

Бе ҳузурат дар ҳузури дигарон набвад ҳузур,
Дар к а н о р а т аз канори ҳар ду олам дар канорам. *Шоҳин*

канор гирифтан а) ба оғӯш кашидан.

Гаҳи видоъ маро ёри ман канор гирифт,
Аз он канор дилам соате қарор гирифт.
Масъуди Саъд

б) дур шудан; гурехтан.

Сӯзиши синаи ман диду канорам бигирифт,
Ки ҳанӯз ин тани бадрӯз сари ҳиҷрон дошт.
Хисрави Деҳлавӣ

канор(а) кардан (*ё* **ҷустан**) дур шудан, худро ба канор гирифтан.

Магӯ канора кун аз ман, ки ҷон зи каф надиҳӣ,
Ту дар миёнаи ҷонӣ, чӣ сон канора кунам?
Ҳилолӣ

З-оғӯши падар канор карда,
Оворагӣ ихтиёр карда. *Шоҳин*

Ҳар дил, ки аз каманди алоиқ канора ҷуст,
Дар чини гесӯи чу камандат мусаххар аст.
Шоҳин

ба канор шудан худро ба як тараф гирифтан, дур шудан.

Зи бевафоии хубон чу ашк мехоҳам,
Ки аз миёнаи мардум ба як канор шавам.
Мушфиқӣ

дар (*ё* **бар**) **канор будан** а) дур будан.

Худ чӣ з-он беҳтар, ки бошад бо ту ёр
Дар миёну айбҷӯён бар канор. *Ҷомӣ*

б) бехатар будан, эмин будан.

Ҷаҳондидае гуфташ: Эй булҳавас,
Туро худ ғами хештан асту бас,
Писандӣ, ки шаҳре бисӯзад ба нор,
В-агарчи сароят бувад бар канор. *Саъдӣ*

дар (*ё* **андар**) **канор гирифтан** (*ё* **овардан**) ба оғӯш гирифтан, дар бар гирифтан, бағал гирифтан.

Дастор аз сар ва диноре аз камар бикушодам ва пеши муғаннӣ биниҳодам ва дар канор гирифтам ва басе шукр гуфтам. *Саъдӣ*

Кунун ман киро гирам андар канор,
Кӣ бошад ба ҳар ғам маро ғамгусор? *Савдо*

◇ **канори замин** ҳамаи рӯи замин (то канораш).

Пур шуд аз хуни дил канори замин
В-осмон дилфигор менашавад. *Анварӣ*

аз ин канор то он канор аз ин сар то он сар, сар то сар, тамоман.

Азбаски рехт гирьяи хун дар канори ман,
Пур шуд аз ин канор ҷаҳон то ба он канор.
Ҳилолӣ

ҚАНОРАГАРД كناره گرد касе, ки ба коре ҳамроҳ нашуда, худро ба канор мегирад.

Қанорагард хатарҳои бекарон дорад,
Миёнарав зи ду ҷониб нигоҳбон дорад. *Соиб*

ҚАНОРАГИР كناره گير **1.** касе, ки аз ҷанҷолу ғалоғула худро ба канор мекашад; **2.** касе, ки аз коре даст кашида, гӯшанишинӣ мекунад, гӯшанишин.

ҚАНОРАНГ||ҚУНОРАНГ كنارنگ ҳоким, волӣ; сардор; маъмури сарҳад, марзбон.

Қаноранг деве нигаҳбони ӯй,
Ҳама нарраҳдевон ба фармони ӯй. *Фирдавсӣ*

Аз ин ҳар ду ҳаргиз нагаштӣ ҷудо,
Қаноранг буданду ӯ подшо. *Фирдавсӣ*

ҚАНОРАҶӮ(Й) كناره جو(ى) *ниг.* **канорагир.**

Ва аз ионати ёрон ва мухолатати ахавон канораҷӯ шуд. *Аҳмади Дониш*

ҚАНУР I كنور зарфи хуммонанд барои нигоҳ доштани ғалла ё нон.

Аз ту дорам ҳар чӣ дар хона ханӯр,
В-аз ту дорам низ гандум дар канур. *Рӯдакӣ*

КАНУР II||**КИНУР** كنور макр, фиреб, ҳила.

КАНУРИДАН||**КИНУРИДАН** كنوريدن фиреб додан, фирефтан, ҳила кардан.

КАП كپ *ниг.* **каб.**

КАПАНАҚ كپنک либоси пашмини кӯтоҳи беостин, ки дарвешон ва чӯпонон мепӯшидаанд; гуппича.

Ҳисомӣ дар шасту се сол ду капанак пӯшида. *«Оташкада»*

Беҳтар аз атласи сақирлот аст
Дар бари мардуми худо капанак. *Бобо Тоҳир*

КАПИДАН كپيدن рабудан, дуздидан; қапидан.

Дар хуни ҷигар басе тапидам,
То бӯсае аз лабаш капидам. *Унсурӣ*

КАППОН||**КАПОН** كپان тарозуи якпаллаи калон.

Биёвард каппону сангу дирам,
Набуд ҳеҷ дафтар ба кору қалам. *Фирдавсӣ*
Яке дибо фуру резад ба разма,
Яке динор барсанҷад ба каппон. *Унсурӣ*

КАППӢ كپى **1.** маймун, бӯзина, маймуни сиёҳ.

Шаб зимистон буду каппӣ сард ёфт,
Кирмаки шабтоб ногоҳе битофт,
Каппиён оташ ҳамепиндоштанд,
Пуштаи ҳезум бад-ӯ бардоштанд. *Рӯдакӣ*

2. номи як аждаҳои афсонавӣ.

КАР I كر ношунаво; касе ки гӯшаш намешунавад.

Гӯш кару чашм кажу пушт кож,
Хомушияш беҳуда, гуфтор жож. *Ҷомӣ*
Фиғони ман ба фалак рафту бар ту дарнагирифт,
Магар ки гӯши туро панди ғайр кар карда? *Шоҳин*

КАР II || **КАРР** كر зӯр, қувва; ◇ **карру фар** шаъну шавкат, ҳашамат; дабдаба.

Қалларо турфа шукӯҳ аст, ҳарифон, ба назар,
Оҳ бо мардуми муфлис нарасад ин карру фар! *Савдо*

Шогирдон қафасро ба чандин шаъну шавкат ва карру фар дар ҷилави ҳазрати устоз мебурданд. *Садри Зиё*

КАРАБ *а.* كرب ғусса, андӯҳ; машаққат, заҳмат.

Ҳар тарабро баробар аст караб,
Ҳар яминро муқобил аст ясор. *Хоқонӣ*

КАРАЗМОН كرزمان *ниг.* **карзмон.**

КАРАК كرک бедона, вартишк.

То набошад ҳамчу анқо хоса дар узлат ғуроб,
То набошад ҳамчу шоҳин хоса дар қудрат карак. *Анварӣ*

КАРАМ I *а.* كرم саховат, ҳиммат, кушодадастӣ, ҷавонмардӣ.

На дархӯрди сармоя кардӣ карам,
Тунукмоя будӣ аз он лоҷарам. *Саъдӣ*
Ҳар кӣ мақсудаш аз карам он аст,
Ки барорад ба олам овоза,
Бошад аз мисри ҷуду шаҳри карам
Хонаи ӯ буруни дарвоза. *Ҷомӣ*

КАРАМ II كرم сабзавоти хӯрокии лӯнда, ки аз баргҳои сафеди ба ҳам часпида иборат аст ва навъҳои гуногун дорад.

КАРАМГУСТАР كرم گستر бахшоянда, саҳӣ, карим.

Латифи карамгустари корсоз,
Ки дорои хулқ асту донои роз... *Саъдӣ*

КАРАМПЕША كرم پيشه саҳӣ, ҷавонмард, боҳиммат, карим.

Ҳар кӣ ба даргоҳи карампеша рӯ ниҳад, ба ҳар бадӣ, ки бошад, қабул уфтад. *«Нигори дониш»*

КАРАНҶУ كرنجو хоби даҳшатнок, кобус.

Зи ногаҳ бори пирӣ бар ман афтод,
Чу бар хуфта фитад ногаҳ каранҷу. *Фароловӣ*

КАРАСТУН كرستون тарозуи якпалла.

Хоҳӣ ба шумораш деҳ, хоҳӣ ба газофа,
Хоҳиш ба шоҳин зан, хоҳӣ ба карастун. *«Луғати Фурс»*

КАРАФС كرفس гиёҳе, ки гӯё, агар одами каждумзада онро хӯрад, мемурдааст.

Масоз айш, ки номардум аст табъи ҷаҳон,
Маҳӯр карафс, ки пур каждум аст буму саро. *Хоқонӣ*

КАРАШМА كرشمه нозу ишва; ишора бо чашм ва абрӯ.

Карашмаҳои ғизолони маст мебахшад
Фароғат аз ду ҷаҳон ошиқони шайдоро. *Ҷомӣ*
Ояд ба яке карашма ду кор:
Ҳам лаъл фитад ба даст, ҳам ёр. *Шоҳин*

КАРБ *а.* كرب ғам, андӯҳ, ғусса.

Пайкаре аз карби миҳан чун ҳилол,
Қомате аз салхи фалак чун ҳилол. *Хисрави Деҳлавӣ*
Он яке чун Нӯҳ дар андӯҳу карб,
В-он дигар чун Аҳмад андар саффи ҳарб. *Румӣ*

КАРБАС||**КАРБАСА**||**КАРБАСУ** كربس||كربسه||كربسو калпесаи заҳрдор, калтакалоси заҳрнок.

КАРБАШ||**КАРБАША**||**КАРБАШУ** كربش||كربشه||كربشو *ниг.* **карбас.**

Шуд мижа гирди чашми ӯ з-оташ
Неши дандони каждуму карбаш. *Унсурӣ*

ҚАРБОС *ҳ.* كرباس матои сафеди дурушти нахӣ.

Чун бомдод шуд, [амир] асиронро бихонд ва ҳар мардеро як ҷомаи карбос дод. *«Таърихи Наршахӣ»*

КАРБОСА كرباسه калпеса, калтакалос.

Ҷоҳ пур карбосаву пур каждумон,
Хӯрди эшон пусти руи мардумон. *Рӯдакӣ*

КАРВ||**КАРВА** كرو||كروه (дандони) ковок, (дандони) пусида.

Боз чун баргирифт даст зи рӯй,
Карва дандону пушт чавгон аст. *Рӯдакӣ*

КАРВИЁ کرویا тухми як навъ гиёҳест, ки ба рӯи нон мепошанд, зираи румӣ.

Акнун начарад гавазн дар саҳро
Ҷуз сунбулу карвиёву овешан. *Носири Хисрав*

КАРГ کرگ *шакли кӯтоҳшудаи* **каргадан.**

Барошуфт Заҳҳок бар сони карг,
Шунид ин сухан, орзу кард марг. *Фирдавсӣ*

КАРГАДАН کرگدن ҳайвони ширхори говмешмонанди ғафспӯсти зӯр, ки дар болои биниаш як шох дорад ва бештар дар Ҳиндустону Африқо зиндагӣ мекунад.

Ба найза каргаданро барканад шох,
Ба зӯпин бишканад симурғро пар. *Фаррухӣ*

Филу каргадан бо эшон муқовамат натавонанд кард. *«Равзат-ус-сафо»*

КАРГАС کرگس 1. мурғи калони лошахӯр.

Равони бадандеш деви сапед
Диҳад каргасонро ба мағзат навид. *Фирдавсӣ*

Ранҷдоранда кам зияд чу магас,
Ҳаст камранҷ, аз он зияд каргас. *Саноӣ*

2. тири камони қадимӣ; ◇ **каргасони гардун** (ё **фалак**) ду ситора ба шакли каргас, ки онҳоро Насри Тоир ва Насри Воқеъ низ меноманд; *ниг.* **наср** II.

КАРГАСТАБЪ کرگس‌طبع *киноя аз* пастфитрат, дун.

Нанг дорам, ки шавам каргастабъ
Қ-аз хирад ном ҳумоист маро. *Хоқонӣ*

кард کرد *асоси замони гузаштаи* **кардан.**

КАРД I کرد кор, амал, иқдом.

Пушаймон шуд аз карди худ шаҳриёр,
Аз он пунбаву ҷомаи зарнигор. *Фирдавсӣ*

Қард пеш ору гуфт кӯтаҳ кун,
Бо чунин гуфт кард ҳамраҳ кун! *Саноӣ*

карду кор корҳо, шуғлу кор.

Ҳар киро шавқи айш гирад сахт,
Боядаш карду корҳо бигзошт. *Анварӣ*

КАРД II کرد *ниг.* **курд** II.

КАРДА کرده 1. *сифати феълии замони гузаштаи* **кардан;** 2. кор, амал, кори кардашуда.

Қасе, к-ӯ хирадро надорад зи пеш,
Дилаш гардад аз кардаи хеш реш. *Фирдавсӣ*

Ҷон сарфи бутон кардаву андеша накарда,
Аз к а р д а в у нокарда пушаймонии бисьёр. *Мушфиқӣ*

КАРДАКОР کرده‌کار марди ботаҷриба, кордида.

Ҷодӯ набошад аз ту ба тунбул савортар,
Ифрит кардакору ту з-ӯ кардакортар. *Дақиқӣ*

КАРДАН کردن 1. ба ҷо овардан, анҷом додани коре ё амале, адо намудан.

Ҳар чӣ додӣ ба дасташон, хӯрданд,
Ҳар чӣ омад зи дасташон, карданд. *Ҷомӣ*

2. сохтан, бино кардан.

Бар оини шоҳон яке дахма кард,
Чи аз зарри сурху чи аз ложвард. *Фирдавсӣ*

Гуфтам: Ин ҷоми ҷаҳонбин ба ту кай дод ҳаким?
Гуфт: Он рӯз, ки ин гунбади мино мекард. *Ҳофиз*

3. тайёр намудан, ҳозир намудан; фароҳам овардан.

... Қи ман лашкаре кард хоҳам ҳаме,
Хурӯше баровард хоҳам ҳаме. *Фирдавсӣ*

4. ҷой додан; даровардан; андохтан ба ҷое; омехтан.

Нашояд банӣ-одами хокзод,
Қи дар сар кунад кибру тундиву бод. *Саъдӣ*

Номи ман дар номае як бор натвонист кард. *Вахшӣ*

5. гузоштан, тиққондан (даст ё ангуштро).

Дигар раҳ чун надорӣ тоқати неш,
Макун ангушт дар сӯрохи каждум. *Саъдӣ*

То кай андешаи ин олами пуршӯр кунӣ,
Даст то чанд дар ин хонаи занбӯр кунӣ? *Соиб*

6. феъли ёридиҳанда дар феълҳои таркибии номӣ, мас. кор кардан, ҷанг кардан ва ғ.

КАРДАНӢ کردنی 1. *сифати феълии замони оянда* **кардан;** 2. кор, амал.

Кунун карданӣ кард ҷодупараст,
Маро бурд бояд ба шамшер даст. *Фирдавсӣ*

КАРДАР کردر дара; кӯҳу дара; замини пушта-пушта.

Хоразм кард лашкараш, ар бингарӣ, ҳанӯз
Бинӣ алам-алам ту ба ҳар дашту кардаре. *Унсурӣ*

Ё шеъри обдори ман аз дасти рӯзгор
Нақшулҳаҷар намуд бар он кӯҳу кардараш. *Хоқонӣ*

КАРЕҲ *а.* کریه зишт, бадандом; нафратангез; нофорам.

Ҷамоле сахт нохуш ва сурате азим кареҳ дошт. *Авфӣ*

Он беҳ ояд, ки шавам зишту кареҳ,
То бувам эмин дар ин кӯҳсору теҳ. *Румӣ*

КАРЕҲМАНЗАР کریه‌منظر зиштсурат, зиштрӯй, бадқиёфа.

КАРЕҲУЛМАНЗАР *а.* کریه‌المنظر *ниг.* **кареҳманзар.**

Марди қабеҳулваҷҳ ва кареҳулманзаре аз муқобили ӯ баромад. *Садри Зиё*

ҚАРЗМОН||**ҚАРАЗМОН** کرزمان *ниг.* **гаразмон.**

Маҳу Хуршед бо Бирҷису Баҳром,
Зуҳал бо Тиру Зӯҳра бар каразмон. *Дақиқӣ*

КАРИМ *а.* کریم 1. сахӣ, босаховат; ҷавонмард, соҳибэҳсон.

Аз ҳама каримтар буд, ки аз сари он ҳама мол ва ҷамол озод омад. *Авфӣ*

Аз каримон шавад фақир ғанӣ,
Ту каримию мо фақир, эй дӯст. *Камоли Хуҷандӣ*

Ҳар чӣ омад ба дасти марди карим,
Ҳама дар пои дӯстон афшонд. *Ҷомӣ*

2. бахшандаи гуноҳ (сифати худо).

КАРИМА *а.* کریمه 1. *муаннаси* **карим;** 2. духтар.

Қаримаи хешро бо касе ақд мебандад. *Авфӣ*

Аз қабилае, ки куфви мо тавонад буд, каримаеро дар силки издивоҷи ту кашам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

КАРИМУЛАХЛОҚ *а.* کریم‌الاخلاق баландҳиммат, босаховат.

Ӯ подшоҳе буд шуҷоъ ва каримулахлоқ, саховат ба ифрот дошт. *«Таърихи Фаришта»*

КАРКАДАН کرکدن *ниг.* **каргадан.**

КАРКАМ کرکم қавси қузах, тирукамон, ки агар дар

вақти боридани борон офтоб барояд, дар ҳаво пайдо мешавад.

Фалак мар-ҷомаеро монад азрақ,
Мар-ӯро чун тирозе хуб каркам. Баҳромӣ

ҚАРКАС کرکس ниг. **каргас.**

ҚАРМ *а.* کرم ток, токи ангур.

ҚАРМАНД کرمند шитобкор, шитобкунанда.

Макун уммеди дуру ози дароз,
Гардиши чарх бин, чӣ карманд аст. Хисравӣ

ҚАРОК کراک паррандаи думдарозе аз қабили саъва, кур-кури карок.

Чунон андешад ӯ аз душмани хеш
Чу бози тезчангол аз кароко. Дақиқӣ

ҚАРОМАТ *а.* کرامت **1.** саховат; олиҳимматӣ, ҷавонмардӣ, мурувват.

Қаромат ҷавонмардию нондиҳист,
Мақолоти беҳуда табли тиҳист. Саъдӣ

Сайидо, мӯҳтоҷи арбоби каромат нестам,
Аз қаноат ҷӯ пур аз оби равон дорам ҳанӯз.
Сайидо

2. *д.* кори фавқулоддае, ки гӯё аз авлиё содир мешудааст, он кори ғайриоддӣ, ки агар аз пайғамбарон содир шавад, мӯъҷиза меноманд.

Ин, ки ту дорӣ, қиёмат аст, на қомат,
В-ин на табассум, ки мӯъҷизасту каромат. Саъдӣ

Хостам, ки аз ин маънӣ бо ту шаммае дар миён ниҳам, ту худ ба кароматe, ки дорӣ, ин сурат изҳор кардӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ҚАРОМОТ *а.* کرامات *ҷ.* **каромат 2.**

Чандон, ки задам лофи каромоту мақомот,
Ҳеҷам хабар аз ҳеҷ мақоме нафиристод. Ҳофиз

Аз каромоти шайхи мо ин аст:
*Шираро хӯрду гуфт, ширин аст.**

ҚАРОН||ҚАРОНА کران||کرانه ниг. **канор||канора.**

Ба Зобулситон аз карон то карон
Нишаста ба ҳар ҷой ромишгарон. (1) Фирдавсӣ

Киштӣ ба карона расид. (2) Авфӣ

карона гирифтан дур рафтан, дур шудан.

Зоҳид, аз маъракаи ишқ карон гир, карон,
Оҳи сарду дили афгори маро дидӣ? — Не! Савдо

карона кардан *аз касе* канорагирӣ аз касе, дур шудан аз касе.

Қарона бикардам зи ёрони бад,
Ки буньёди ман устувор аст хад. Абӯшакури Балхӣ

Қарона кардаӣ аз ман ту, худ надонистӣ,
Ки дил зи ишқи ту як бор дар миён омад. Анварӣ

ҚАРОЧИДАН||ҚАРОҶИДАН کراچیدن||کراجیدن бонг ва фарьёд задани мурғи хонагӣ баъд аз тухм кардан.

ҚАРОШИДАН کراشیدن парешон шудан, ошуфта шудан.

Буто, то ҷудо гаштам аз рӯи ту,
Қарошидаву тира шуд кори ман. Ороҷӣ

ҚАРОҶИДАН کراجیدن ниг. **карочидан.**

ҚАРОҲАТ *а.* کراهت дилнокашӣ, нафратангезӣ, нафрат.

Боре падар ба кароҳат ва истеҳқор дар вай назар ҳамекард. *Саъдӣ*

Ин сим, [ки] ба ахлот заданд, сиёҳ омад, аҳли Бухоро нагирифтанд, султон хашм кардшон ва ба кароҳат бигирифтанд. *«Таърихи Наршахӣ»*

ҚАРОҲИЯТ *а.* کراهیت ниг. **кароҳат.**

Ӯро аз куштани он мардумон аҷаб кароҳияте буд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Дигар рӯз муш аз сӯрох берун омад, гурбаро аз дур бидид, кароҳият дошт, ки наздики ӯ равад. *«Калила ва Димна»*

ҚАРПОС کرپاس ниг. **карбос.**

Бимонем бо он раше панҷ хок,
Саропой карпосу ҷои мағок. Фирдавсӣ

ҚАРР I کر ниг. **кар II.**

ҚАРР II *а.* کر ҳамла, ҳуҷум.

Дасти талаб деҳ ба қалам гоҳ-гоҳ,
Шав ба сӯи хиттан хат рӯ ба роҳ.
Бознишон аз раҳи касбу камол
Аз нами он ноижа карри малол. Ҷомӣ

карру фарр дар аснои ҷанг аввал рӯ гардонда, пас аз он ҳуҷум кардан.

ҚАРРА||ҚАРРАТ *а.* کره||کرت дафъа, бор, навбат.

Гар наӣ девона, рав, мар-хешро девона соз,
В-ар чӣ сад раҳ мот гаштӣ, каррати дигар бибоз.
Шамси Табрезӣ

Шайх рӯзе чор каррат чун фақир
Баҳри гадья рафт бар қасри амир. Румӣ

ҚАРРАНО(Й) کرنا(ی) карнай, шайпур.

Ҷаҳон гашт пур нолаи карраной,
Ба олам дарафтод бонги дарой. Хоҷу

Қашида каррано гардан ба фарьёд,
Зада бар хирмани кӯҳ оташ аз бод. Нозим

ҚАРРАТ کرت ниг. **карра.**

ҚАРРОР *а.* کرار **1.** гаштаву баргашта ҳуҷумкунанда; **2.** яке аз лақабҳои Алӣ — домоди Муҳаммад.

Рустамдиле, ки бозую теғаш хабар диҳанд
Ҳангоми кин зи Ҳайдари каррору зулфиқор.
Убайди Зоконӣ

ҚАРРОТ *а.* کرات *ҷ.* **карра||каррат;** ба **каррот** борҳо, чандин бор, такрор ба такрор.

Ман ба каррот ба хидмати ту тазаллум кардам ва доди ман надодӣ. *Авфӣ*

Маҳро кӣ харад, ки ман ба каррот
Маҳ дидаму Муштарӣ надидам. Саъдӣ

карроту маррот борҳо, бисьёр мартаба, пай дар пай, такроран; **ба карроту маррот** борҳо, бисьёр борҳо.

Унгухон маҳобати Чингисхонро дар танзими умури мулк ва дафъи аодӣ ба карроту маррот мушоҳада кард. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚАРРОТАН کراتن тортанак, анкабут.

Ҳамебистад синони ман равонҳо ҳамчу Бӯяҳьё,
Ҳаме бар шуд кумайти ман ба торе ҳамчу карротан. Фарқадӣ

ҚАРРУБИЙ *а.* کروبی *д.* фаришта, малак, фариштаи муқарраб (ба худо наздиктар), меҳтари фариштаҳо.

Назар ба гулшани рӯҳониён наяндозам,
Сарам ба пояи каррубиён фурӯ н-ояд.
Убайди Зоконӣ

Тақ-тақи гӯшткӯбӣ, чаранг-чаранги кафгир гӯши каррубиёнро кар мекард. *Садри Зиё*

ҚАРСАНА کرسنه ғалладонае монанди мош, говдона.

Болоҷӣ бо он иқтидор, ки... дошт,... ба бодинҷони хом ва ба анбаи хом ва карсанаи сабзи хом танаққул мекард. «*Хизонаи омира*»

ҚАРҲ *а.* کره ҷабр, маҷбурият; норизомандӣ; **ба карҳ** маҷбуран, зӯран.

Ҳар дуро ба карҳ пеши Алӣ... оварданд.
«*Таърихи Табарӣ*»

ҚАРҲАН *а.* کرهاً маҷбуран, зӯран, бо дили ноҳоҳам.

Ҳар кадом карҳан чизе меоварданд ва медоданд.
Аҳмади Дониш

ҚАС کس **1.** шахс, одам; нафар.

Гуфт дигар кас бояд фиристодан ва суханони хуш бояд гуфтан. «*Таърихи Наршахӣ*»

Чӣ хуш гуфт доно, ки дар хона кас
Чу бошад, зи гӯянда як ҳарф бас. *Ҷомӣ*

Эй бародар, бидон, ки пояи зулм бисьёр бемадор аст, ки гуфтаанд: Зулм бар худ мекунад ҳар кас ба кас зулме кунад. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

2. одами хуб, некӯкор.

Ҳар кӣ нокас бувад дар аслу сиришт,
Ба тақолиби даҳр кас нашавад. *Ҷомӣ*

3. ҳеҷ кас, ҳеҷ кӣ (бо шакли манфии феълҳо).

Бе васли дилфурӯзи ту, эй бас ки гуфтаам,
Қасро мабод ишқу ғарибиву безарӣ. *Амъақ*

Бас гурсина хуфту кас надонист, ки кист,
Бас ҷон ба лаб омад, ки бар ӯ кас нагирист.
Саъдӣ

ҚАСАК کسک акка, аккаи думдароз.

Ҳаргиз набувад шакар ба шӯрӣ чу намак,
На гоҳи шикар бошад чун боз касак. *Маҳмудӣ*

ҚАСАЛ *а.* کسل **1.** нотоб; бемор, мариз.

Ҳазрати эшон касал бошанд ҳам, намефаҳмиданд ва машғули ифодаи илмия ва дигар умури шаръия мешуданд. *Садри Зиё*

2. сустӣ, нотавонӣ, бемадорӣ; беморӣ.

Дилу танро асал мадеҳ бисьёр,
К-он асал ҷуз касал наёрад бор. *Саноӣ*

ҚАСАЛӢ کسلی беморӣ, нотобӣ.

[Ҳазрати эшон] ҳатто сиҳҳату суқми худро намедонистанд..., касе мумайизи касалию сиҳатӣ буд. *Садри Зиё*

ҚАСАНДАР کسندر нокас, ноаҳл, номард, фурӯмоя, паст.

Сазад мардро гар такаббур кунад,
Чу шаҳ некӯӣ бо касандар кунад. *Унсурӣ*

ҚАСБ *а.* کسب **1.** бо кӯшишу меҳнат ба даст овардани чизе; ҳосил кардани ризқ ва маош бо меҳнат; **2.** пеша, ҳунар, кор.

Гар таваккул мекунӣ, дар кор кун,
Қасб кун, пас такья бар ҷаббор кун. *Румӣ*

Қасби бозу — қуввати ҷону тан аст. *Зарбулмасал*

◇ **касби илм** дониш омӯхтан.

Бигзар зи касби илм, ки олуда кардаанд
Ҳар матлаби тамом ба чандин ҳазор баҳс. *Урфӣ*

касби ҳунар ба даст овардани ҳунар, ҳунар омӯхтан.

Рӯз дар касби ҳунар кӯш, ки май хӯрдани рӯз
Дили чун оина дар занги залом андозад. *Ҳофиз*

касби камол кардан дар илму дониш ва одобу ахлоқ комил шудан.

Қасби камол кун, ки азизи ҷаҳон шавӣ,
Қас бе камол ҳеҷ наарзад, азизи ман.*

касби ширинӣ намудан ширинӣ пайдо кардан, ширин шудан.

Намуд аз лаби лаъли ту касби ширинӣ
Ҳадиси ман, ки занад таъна бар ҳаловати қанд.
Шоҳин

ҚАСИМА کسیمه хори шутур, хоре, ки шутур мехӯрад, шутурхор.

Уштури гурсина касима хӯрад. *Рӯдакӣ*

ҚАСИР I *а.* کثیر бисьёр, зиёд, фаровон; *муқобили* **қалил.**

Ҷоҳаш на ба андозаи болову нишеб аст,
Ҷудаш на ба меъёри қалил асту касир аст.
Анварӣ

Табдил ба маҳзи хушдилӣ ёфт,
Андӯҳ касиру роҳаташ кам. *Савдо*

ҚАСИР II *а.* کسیر шикаста, шикасташуда.

ҚАСИРУЛМАНФААТ *а.* کثیرالمنفعت серманфиат, серфоида.

Насоеҳ амри муҳим ва касирулманфаат хоҳад буд. *Садри Зиё*

ҚАСИФ I *а.* کثیف ғафс, қуюқ, ғализ.

Қасиф бар болои латиф будан муҳол аст.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

◇ **ҷайши касиф** лашкари бисьёр, қӯшуни анбӯҳ.

ҚАСИФ II *а.* کثیف чиркин, нопок, ифлос.

Ва аз рӯҳу ҷисми касиф ғайри зулмат чизе изҳор нашавад. *Аҳмади Дониш*

ҚАСМА کسمه кокак, мӯи тоб додашуда, ки занон барои зинат ба чакка гузоранд.

Арӯси бахт дар он ҳаҷла бо ҳазорон ноз
Шикаста касмаву бар барги гул гулоб зада. *Ҳофиз*

ҚАСНӢ کسنی *ниг.* **коснӣ.**

Равоиҳи карамат бо ситезарони табъ
Хавоси найшакар орад мизоҷи касниро. *Анварӣ*

ҚАСОД *а.* کساد ба фурӯш нарафтани мол, набудани харидор, беривоҷии бозор, сустии савдо; аз ривоҷ афтодани мол.

Ба ду чашми наргисинат, ба ду зулфи анбаринат,
Ба ду лаъли шаккаринат, ки касоди шаккар омад.
Шамси Табрезӣ

Ҳар матое, ки харидӣ, касод бад-он роҳ ёфт.
Авфӣ

ҚАСОДӢ کسادی беравнақӣ дар харидуфурӯш, сустии бозор; *муқобили* **равоӣ** I.

Дар таҳи гарди касодӣ шуд матоам поймол,
Рӯзгоре шуд хиҷолат аз дукон бошад маро.
Сайидо

Аз тахи гарди касодӣ натавон берун кард,
Ҷамъ кардем матоъе, ки дар ӯ савдо нест. *Мулҳам*

КАСОЛАТ *а.* كسالت 1. танбалӣ, сустӣ, коҳилӣ дар ҳаракат.

Авқоти азиз ба касолат гузаронидандӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. касалӣ, беморӣ, ранҷурӣ.

КАСОФАТ I *а.* كثافت ғафсӣ, ғализӣ.

КАСОФАТ II *а.* كثافت 1. чиркинӣ, нопокӣ.

Равон ҳаст зиндоние мустаманд,
Миёни касофат бимонда ба банд. *Асадӣ*

2. *маҷ.* наҳсӣ, шумӣ.

Ҳар кас аз суҳбати девона шарофат бинад,
Ҷуз мани хаста, ки як умр касофат бинам. *Савдо*

Баъд аз соате аз суҳбати саросар касофати ӯ мураххас шудем. *Аҳмади Дониш*

КАСОФАТ III *а.* كسافت 1. гирифтани офтоб ва моҳ; 2. *маҷ.* торикӣ, тирагӣ.

КАСР *а.* كسر 1. шикастан; шикаст, рахна, шикоф.

[Шоҳзода] ба ту расиду бар ту бибахшоиду касри ҳолатро ба тафаккуде ҷабр кард. *Саъдӣ*

Бас ки медорадам зи каср нигоҳ,
Нест касро ба касре аз вай роҳ. *Ҷомӣ*

2. нуқсон, камбудӣ, норасоӣ, камӣ.

Донист, ки ин касру нақс аз сафоҳати худи ӯ ва балоҳати элчии ӯст. *Аҳмади Дониш*

3. *мат.* як қисм аз чандин қисми воҳид, ададе, ки камтар аз воҳиди пурра бошад; **касри аъшорӣ** касре, ки ба ҳисоби даҳтой бароварда мешавад, мас. 'даҳьяк', 'садьяк'; **касри оддӣ** касре, ки ба ҳисоби ғайри даҳтой бароварда мешавад, мас. 'аз се як', 'аз панҷ чор'.

КАСРА *а.* كسره аломати зер, аломате, ки ба зери ҳарфи ҳамсадо гузошта шуда, бо «и» хонда шудани онро нишон медиҳад.

КАСРАТ *а.* كثرت бисьёрӣ, зиёдӣ; анбӯҳӣ.

Аз касрати ҷаҳл сухани туро гӯш накардам. *Авфӣ*

Шаҳзода шабе аз ифроти таҷаррӯи шароб ва аз касрати саргармии бодаи ноб масти хоби фано то рӯзи ҳисоб шуд. *«Таърихи Сайидроқим»*

касрати алоиқ вобастагиҳои зиёд.

Эй мояи таҷаррӯд, то чанд боядат буд,
Аз касрати алоиқ афтода дар салосил. *Савдо*

КАТ كت 1. тахт, тахти подшоҳӣ.

Рӯзи Урмузд аст, шоҳо, шод зӣ,
Бар кати шоҳӣ нишину бода хӯр. *Абӯшакури Балхӣ*

Фарози кати зарнигораш нишонд,
Чу бахт омадаш, дар канораш нишонд. *Ҳотифӣ*

2. чорпоя барои нишастан ва хобидан.

КАТИБА I *а.* كتيبه лашкар, қӯшун, сипоҳ; дастае аз лашкар.

КАТИБА II *а.* كتيبه навиштае, ки дар санг ё кошин нақш шуда, ба болои дар ё тоқи иморат шинонда шуда бошад; *муқ.* **китоба.**

КАТИР كتير шӯразамин дар саҳро, ки аз дур **чун** об менамояд; сароб.

Чун замини катир, к-ӯ аз дур
Ҳамчу об ояду набошад об... *Мантиқӣ*

КАТИФ *а.* كتف *ниг.* **китф.**

Он асаб, ки бар сари даст дард мекард, махраҷи ӯ аз сари катифи ӯст. *Низомии Арӯзӣ*

КАТМ *а.* كتم пинҳон кардан, пӯшидан; пинҳонкунӣ (махсусан сирро); ◇ **катми адам** олами нестӣ.

Писари ман аз катми адам ба фазои вуҷуд омад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Дигар раҳ ба катми адам дарбарад
В-аз он ҷо ба саҳрои маҳшар барад. *Саъдӣ*

КАТОН||**КАТТОН** *а.* كتان 1. гиёҳи соқадарозе, ки аз соқаҳояш барои бофтани матоъҳои катонӣ ресмон ва аз донаաш равған ҳосил мекунанд, зағир; 2. матое, ки аз нахи пояи зағир бофта мешавад, суфи канабӣ.

Зи каттону абрешиму мӯи қаз
Қасаб кард пурмоя дебою хаз. *Фирдавсӣ*

Ба ҳеҷ кисватам аз тан нарафт урьёнӣ,
Фурӯғи моҳаму дар ҷомаи катон шудаам. *Шоҳин*

КАТОРА||**КАТОР** *ҳ.* كتاره||كتار шамшери кӯтоҳи дудама, қаддора.

[Бӯзина] шабҳо каторае чун қатраи об бар даст гирифта, бар болини шоҳ пос медод. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Сари он ду чашм гардам, ки чу ҳиндуёни раҳзан
Ҳамаро зи нӯги мижгон зада бар ҷигар катора. *Хисрави Деҳлавӣ*

КАТТОН *а.* كتان *ниг.* **катон.**

КАТХУДО(Й) (ى)كتخدا *ниг.* **кадхудо(й).**

КАФ(Ф) I كف 1. он чӣ ки ҳангоми ҷӯшидан ё мавҷ задани об ва ё вақти собун задан пайдо мешавад; кафк.

Ҷоҳил нарасад дар сухани жарфи ту, оре,
Каф бар сари баҳр ояду дурдона ба поёб. *Хоқонӣ*

Ҳилми эшон каффи баҳри ҳилми мост,
Каф равад, ояд, вале дарьё ба ҷост. *Румӣ*

Ба гесӯяш кафи собун даромехт,
Чу кофуре, ки бо мушки тар омехт. *Нозим*

2. оби даҳан.

Ҳамон Соми Найрам барорад хурӯш,
Каф андозаду бар ман ояд ба ҷӯш. *Фирдавсӣ*

КАФ(Ф) II *а.* كف 1. рӯи даст, рӯи панҷа; даст.

Агар соғар надорам, май биёвар,
Ду кафро ҳамчу соғар метавон кард. *Шамси Табрезӣ*

2. як мушт чизе.

Ҳар кафи хок дар ин дашт ба рангест ба рақс,
Гарди бодаш ҳама як даста пари товус аст. *Шавкат*

кафи сафед *киноя аз* барф; **кафи чинор** *киноя аз* барги чинор.

Зи хок бо дирам ояд кафи чинор бурун,
Гар аз маҳабби кафи ӯ вазад насими шимол.
Шавкат

3. *маҷ*. силӣ, шаппотӣ, торсакӣ; **каф задан** а) чапак задан; б) шаппотӣ задан.

В-агар барзанад каф ба рухсори ту,
Шавад тира з-он захм дидори ту. *Фирдавсӣ*

4. *киноя аз* саховат, каримӣ.

Санг дар дил монда аз шарми виқораш кӯҳсор,
Баҳр аз шавқи кафаш каф бар даҳон бардошта.
Савдо

◇ **кафи мусавӣ** *ниг.* **яд (яди байзо).**

Баровард насрин кафи мусавӣ,
Намуда сабо мӯъҷизи исавӣ. *Хоҷу*

кафи пой таги пой, қисми поёнии пой, ки ба замин гузошта мешавад.

Дасту каффи пои пирон пуркалахч,
Риши пирон зард аз бас дуди нахч. *Рӯдакӣ*

Бандаи зулфайни ту шуд ғолия,
Хоки каффи пои ту кофур бод. *Анварӣ*

кафи род дасти саховатманд.

Дар дил сабаби меҳру вафои ту се чиз аст:
Гуфтори хушу рӯи кушодасту кафи род. *Муиззӣ*

каф ғунча кардан дастро пӯшидан, мушт кардан; **аз каф (берун) додан** аз даст додан; талаф кардан.

Бихӯр чизе аз молу чизе бинеҳ,
Тамомӣ ба як бор аз каф мадеҳ.
«Анвори Суҳайлӣ»

Маҳори уштур аз каф дод берун,
Ба сӯи хорбун рӯ кард Маҷнун. *Мулҳам*

хоридани кафи даст аломати ин ки гӯё ба дасти кас пул меомадааст; **аз кафи даст мӯ баровардан** кори ношуданӣ кардан; **ба каф (дар)омадан** ба даст даромадан; ҳосил шудан, пайдо шудан.

Мисриёнро ҷамъ оред ин тараф,
То дарояд он чӣ меҷӯям, ба каф. *Румӣ*

ба каф омадани домани давлат хушбахт шудан.

Чӣ кунам, ки домани ин давлат ба каф ояд ва абвоби саодат ба рӯям кушояд? *Садри Зиё*

ба(р) кафи даст ниҳодан зоҳир кардан, нишон додан.

Эй, ҳунарҳо ниҳода бар кафи даст,
Айбҳо баргирифта зери бағал,
То чӣ хоҳӣ харидан, эй мағрур,
Рӯзи дармондагӣ ба сими дағал. *Саъдӣ*

кафи дастамро бӯ накарда будам *зарб.* аз ғайб хабар надоштам.

КАФАЛ *а.* كفل сурин, рон, сағрӣ.

Зин барниҳод ва пеши кафали ӯ шуд, то ӯро пордум ниҳод. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Кӯҳест кумайташ, ки зи ёлу кафали ӯ
Шери яларо кӯфта гардад кафалу ёл. *Муиззӣ*

◇ **кафал гирд кардан** фарбеҳ шудан.

Қафал гирд карданд гӯрони дашт,
Магар шер аз он гӯргаҳ даргузашт. *Низомӣ*

КАФАН *а.* كفن порчаи сафеде, ки мурдаро ба он печонда гӯр мекунанд.

Аз ҳазорон ҳазор неъмату ноз
На ба охир ба ҷуз кафан бурданд? *Рӯдакӣ*

Баъзе одамоне, ки дар ин вақт аз гуриснагӣ мурда буданд, кафан ҳаме ёфт намешуд.
«Убайдуллонома»

◇ **кафан пора кардан** аз бало ва офати калоне раҳо шудан, аз беморие шифо ёфтан.

КАФАНДУЗД كفن دزد касе, ки гӯри навро кушода кафан медуздад; ◇ **раҳмат ба кафандузди аввалӣ** (*ё* **қадим, порсола**) *зарб.* дар мавридҳое гуфта мешавад, ки озордиҳандаи баъдина аз пештара бадтар бошад, рӯз аз рӯз бадтар шудани коре.

КАФАНДӮЗ كفن دوز касе, ки барои мурдагон кафан медӯзад.

Бари ман кунун пок чизе фирист,
Чу мурдам, кафандӯзу баззе фирист. *Фирдавсӣ*

КАФАРА *а.* كفره *ҷ.* **кофир.**

Алами бисьёр аз кафараи фаҷара ба вай мерасид. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

КАФГИР كفگير асбобе, ки бо он кафки хӯрокро мегиранд ва хӯрокҳои ғайриобакиро мекашанд.

Тақ-тақи гӯшткӯбӣ, ҷаранг-ҷаранги кафгир гӯши каррубиёнро кар мекард. *Садри Зиё*

КАФИДАН كفيدن таркидан, шикофта шудан, аз ҳам ҷудо шудан.

Қафидаш дил аз ғам чу як кафта нор
Кафида шавад санги тиморхор. *Рӯдакӣ*

Шигифт нест, дилам чун анор агар бикафад,
Ки қатра-қатраи хунаш ба нордон монад. *Саъдӣ*

КАФИЛ *а.* كفيل зомин; гарав.

Хоҷа... бад-он тиҷорат мекард ва бе кафилу раҳн ба мардум қарз медод. *«Равзат-ус-сафо»*

кафили *касе* **шудан** корҳои касеро ба зимма гирифтан; барои кирдори касе ҷавобгарӣ ба гардан гирифтан.

Чун кафили ман шуд ӯ дар корҳо,
Пас ҷаро чун хар кашам ман борҳо?! *Румӣ*

КАФК كفك *ниг.* **каф(ф)** I.

Боз ба кирдори уштуре, ки бувад маст,
Қафк барорад зи хашму зоянд шайтон. *Рӯдакӣ*

КАФО كفا сахтӣ, ранҷ, машаққат, тангӣ.

Ҷаҳон ба адли ту шуд он чунон ки мумкин нест,
Қи бар диле расад аз ҷаври рӯзгор кафо.
Шамси Фахрӣ

КАФОН(И)ДАН كفاندن||كفانيدن таркондан, шикоф кунондан, шикоф кардан.

Ҳар он сар, ки дорад хаёли гурез,
Бибояд кафонидан аз теғи тез. *Дақиқӣ*
Ҳайбаташ алмоси сахтро бикафонад,
Чун бикафонад ду чашми мор зумуррад.
Манучеҳрӣ

КАФ(Ф)ОРА||КАФ(Ф)ОРАТ *а.* كفاره||كفارة он чизе, ки дар товони гуноҳ дода мешавад, фидья; **каффораи ямин** товони қасами шикаста, садақае ки одами қасамшикаста бояд диҳад.

Озурдани дили дӯстон чаҳл аст ва каффораи ямин саҳл. *Саъдӣ*

кафорат кардан барои гуноҳе садақа додан, ба ивази гуноҳе коре кардан.

Дӣ саҷда ҳамекардӣ, кардӣ гунаҳе ҳоил,
Май нӯшу гуноҳатро имрӯз кафорат кун. *Муиззӣ*

КАФОФ||КИФОФ *а.* كفاف он миқдор хӯрок, ки ба инсон кифоя бошад, он чи ки каму зиёд набуда, ба қадри ҳоҷат аст; хӯроки рӯзмарра, рӯзӣ.

Ҳезум мефурӯхт ва дар ваҷҳи кафоф сарф мекард. *Авфӣ*

Оқилро аз ҳутоми ин ҷаҳон ба кафофе хурсанд бояд буд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Бар он қадар чу кафофи маоши ту бишавад,
Равию нони ҷаве аз яҳуд вом кунӣ. *Ибни Ямин*

КАФСАН كفسن *тағр.* ҳаққест, ки амлокдор ва иҷорадор аз хирман ғайр аз ҳаққи подшоҳӣ ва авқоф мегирифтанд.

КАФТА كفته кафида; **кафта нор** анори кафида.

КАФТАН كفتن кафидан.

Чу зад теғ бар фарқи он номдор,
Сараш кафт аз он захм ҳамчун анор. *Дақиқӣ*
Бигуфт ину дил пур зи кина бирафт,
Ҳаме бар танаш пӯст гуфтӣ бикафт. *Фирдавсӣ*

КАФТАР كفتر *ниг.* **кабӯтар.**

Чу сармо шавад, сахт лоғар шаванд,
Ба овоз монанди кафтар шаванд. *Фирдавсӣ*

КАФТОР كفتار ҳайвони вахшии сагмонанди лошахӯр, ки пӯсти хол-хол дорад.

Юзу кафтору гург бо рӯбоҳ
Душманонанд, ҳар яке бадхоҳ. *Саноӣ*

КАФУР *а.* كفور кӯрнамак, ҳақношинос.

Ғофилон аз файзи ту зокир шаванд,
В-он кафурони ниам шокир шаванд. *Румӣ*

КАФФ I كف *ниг.* **каф(ф) I.**

КАФФ II *а.* كف *ниг.* **каф(ф) II.**

КАФФОРА||КАФФОРАТ *а.* كفاره||كفارة *ниг.* **каф(ф)ора||каф(ф)орат.**

КАФЧ كفچ кафки даҳан.

Фурӯ ҳишта лафчу бароварда кафч
Ба кирдори қиру шабаҳ кафчу лафч. *Фирдавсӣ*

КАФЧА I كفچه чумчаи калон; кафлез; чойгардон.

КАФЧА II كفچه печу тоби сари зулф, турра.

КАФЧАЛЕЗ I كفچلېز кафлез, кафча; кафгир.

Ба кафчалез шутурро касе, ки об диҳад,
Бувад ҳар оина аз аблаҳиву шайдоӣ.*

КАФЧАЛЕЗ II كفچليز кафлезак, баччаи қурбоққа, ки дум дорад ва ҳанӯз дасту по набаровардааст.

Наҳанг буд адӯ, кафчалез гашт аз бим,
Чу зин ниҳодӣ бар ҷудии муҳитосо. *Асири Ахсикатӣ*

КАФШ كفش пойафзол, попӯш.

Тиҳипой рафтан беҳ аз кафши танг,
Балои сафар беҳ, ки дар хона ҷанг. *Саъдӣ*
Аз рост бигуфтамат сухан, бовар кун,
К-аз чоруқи кӯҳна кафши нав хуштарак аст. *Савдо*

◇ **кафш хостан** нияти сафар кардан; **кафш пеши пои** *касе* **гузоштан** (ё **ниҳодан, овардан**) дар хизмати касе будан; **ҳар ду поро дар як кафш кардан** дар коре исрору инод кардан.

КАФШГАР كفشگر кафшдӯз, пойафзолдӯз.

Зан чу ин бишнида шуд, хомӯш буд,
Қафшгар конову марде лӯш буд. *Рӯдакӣ*
Чунин то яке кӯдаки кафшгар
Зане хост бо чизу ному ҳунар. *Фирдавсӣ*

КАФШДӮЗ كفش‌دوز пойафзолдӯз.

Пирамарде латиф дар Бағдод
Духтарашро ба кафшдӯзе дод. *Саъдӣ*

Қафшдӯзе буд зарифтабъ ва равшанравон, ҳаззол ва сухандон. *Садри Зиё*

КАФШЕР كفشير 1. танакор, моддае, ки ҳангоми ба ҳам пайвастани фулуззот бо калъагӣ ба кор меравад; 2. ба ҳам пайваст кардани чизҳои фулузӣ ба воситаи фулуззоти гудохта.

Хурд бишкастиам, кунун шояд
Ки кунӣ ин шикастаро кафшер. *Масъуди Саъд*
Аз он зар мебарад устоди зарсоз,
Ки бо кафшер пайвандад ба ҳам боз. *Хисрави Деҳлавӣ*

КАЧА||КАҶА كچه||كجه ангуштарини бенигин.

Ҳангомаи шаб гузашту шуд қисса тамом,
Толеъ ба кафам яке наандохт кача. *Рӯдакӣ*

◇ **кача гул кардан** фош гардидани сирри ниҳонӣ, ёфт шудани чизи пинҳонӣ; *ниг.* **качабозӣ.**

КАЧАБОЗӢ||КАҶАБОЗӢ كچه‌بازى||كجه‌بازى бозие, ки иштироккунандагони он дар ду тараф қарор мегиранд ва яке ангуштаринеро дар кафаш пинҳон мекунад, дигарон муштҳояшонро гиреҳ мекунанд ва ба пеши яке аз тарафи муқобил меоянд, ӯ бояд дар кафи кӣ будани ангуштаринро ёбад. Агар ангуштарин ёфт шавад, «кача гул кард» мегӯянд ва бозӣ буридагӣ ҳисоб мешавад.

КАЧАЛ I كچل кал.

КАЧАЛ II كچل одам ё чорпои каҷпо.

КАЧАЛИДАН كچليدن лангидан, лангида роҳ рафтан.

Дар мамлакати ҳусни ту ишқам началидо,
Пои хирадам дар раҳи шавқат качалидо. *Савдо*

КАЧКӮЛ كچكول *ниг.* **кашкӯл.**

каш كش *асоси замони ҳозираи* **кашидан.**

-каш كش *суффикси исмсоз* **1.** маънои кашанда ё аз сар гузаронандаро медиҳад, мас. 'ҷафокаш', 'обкаш', 'сураткаш', 'заҳматкаш'; 2. мафҳуми нав ба вуҷуд меорад, мас. 'пешкаш—ҳадья'; 'тиркаш— тирдон'; 'дудкаш—мӯрӣ'; 'бодкаш—олатест барои хунгирӣ'; 'хаткаш—ҷадвал'.

КАШ I کش оғӯш, бар, сина; бағал.

Чунин гуфт, к-ин кӯдаки шерфаш
Маро парваронанд бояд ба каш. Фирдавсӣ

Бияндохт шамшеру тиркаш ниҳод,
Чу фармонбарон даст бар каш ниҳод. *Саъдӣ*

Май ба зери кашу саҷҷодаи зӯҳдам бар дӯш,
Оҳ агар халқ шаванд огаҳ аз ин тазвирам. *Ҳофиз*

КАШ II کش *ниг.* **гаш.**

КАШ III کش номи қадими шаҳри Шаҳрисабз (дар Ӯзбекистон).

КАША I کشه хате, ки бо қалам ё бо асбоби дигар кашида мешавад.

КАША II||**КАШША** کشه гадо, касе, ки гадоӣ мекунад.

Қашша бар банде гирифтӣ дар гадоӣ сарсарӣ
Аз табори худ, ки дидӣ кашшае барбандадо.
Асҷадӣ

КАША III کشه танг (абзори асп).

КАШАФ کشف 1. сангпушт.

Пушти ҳомун кунад чу рӯи ҳадаф,
Рӯи гардун кунад чу пушти кашаф. *Саноӣ*

2. *нуҷ.* галаситораи Саратон.

Чу кард ахтари фаррух Эраҷ нигоҳ,
Қашаф дид толеъ, худованди моҳ. *Фирдавсӣ*

3. номи дарьёе дар Хуросони қадим.

Чунон аждаҳо, к-ӯ зи рӯди Қашаф
Бирун омаду кард гетӣ чу каф. *Фирдавсӣ*

КАШБАР کش بر хушқадду қомат.

Фитна шудам бар он санами кашбар,
Хоса бад-он ду наргиси дилкаш-бар. *Дақиқӣ*

КАШИДА کشیده 1. *феъли ҳол ва сифати феълии замони гузаштаи* **кашидан;** 2. дароз, баланд.

Наҳли мавзуни гулшани оҳем,
Оҳи мо қомати кашидаи мост. *Толиби Омулӣ*

3. нақше, ки занон ба рӯи порча медӯзанд, нақши гулдӯзӣ, йӯрма.

Шахсам зи фурқати ту чу зарри кашида шуд,
Мӯям зи ҳасрати ту чу сими кашида гир. *Муиззӣ*

4. шапоттӣ, торсакӣ, шапалоқ.

КАШИДАН کشیدن 1. аз ҷое ба ҷое овардан ё бурдан; кашонидан.

Санг кашидандӣ, то буньёди хона маҳкам кардандӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. бардоштан, боло бурдан.

Яке баччаи фаррух омад падид,
Кунун тахт бар абр бояд кашид. *Фирдавсӣ*

3. дароз гардидан.

Биболид кӯҳ, обҳо бардамид,
Сари рустанӣ сӯи боло кашид. *Фирдавсӣ*

4. роҳӣ шудан, равона шудан.

Аз Эрон сӯи Зобулистон кашид,
Або пилтан сӯи Дастон кашид. *Фирдавсӣ*

5. давом намудан, кашол ёфтан.

Ҳашт моҳ ҷанг бикашид ва шомиён ба сутӯҳ омаданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

6. гузарондан, чидан, мас. гавҳарро ба ришта; **гавҳар ба (дар) ришта кашидан** а) гавҳарро ба ришта даровардан (чидан); б) *маҷ.* шеъри фасеҳ ва балеғ гуфтан.

Низомӣ, ки дар ришта гавҳар кашид,
Қаламдидаҳоро қалам даркашид. *Низомӣ*

7. аз сар гузаронидан, дидан.

Куҷост ҳамнафасе то ба шарҳ арза диҳам,
Ки дил чӣ мекашад аз рӯзгори ҳиҷронаш. *Ҳофиз*

Ноомадагон агар бидонанд, ки мо
Аз даҳр чӣ мекашем, н-оянд дигар. *Хайём*

8. молидан.

Гар диҳад дастам, кашам дар дида ҳамчун тӯтиё
Хоки роҳе, к-он мушарраф гардад аз ақдоми дӯст.
Ҳофиз

9. пайвастан; рафта расидан; мансуб будан.

Бад-ӯ гуфт: Ман хеши Гарсевазам,
Ба шоҳ Офридун кашад парвазам. *Фирдавсӣ*

10. баркаш кардан, вазн кардан, баркашидан; 11. расм кашидан, нақшакашӣ кардан; **сурат кашидан** нақш (расм) баровардан, рассомӣ кардан.

Пеши ту мусаввир накашад ғайри хиҷолат,
Чун сурати хуби ту кашидан кӣ тавонад?
Мушфиқӣ

12. баровардан, кандан(-и либос, мӯза ва ғ.).

Бикашам аз туву бо домани худ пок кунам
Мӯза аз пои ту, эй сарви ҳумоюнтимсол.*

13. феъли ёридиҳанда дар феълҳои таркибии номӣ, мас. 'даст кашидан', 'ранҷ кашидан'.

КАШИШ I کشش майл; ҷазб, ҷозиба.

Ба раҳмати сари зулфи ту восиқам, в-арна
Қашиш чу набвад аз он сӯ, чӣ суд кӯшидан?
Ҳофиз

То ки аз ҷониби маъшуқа набошад кашише,
Кӯшиши ошиқи бечора ба ҷое нарасад.*

КАШИШ II کشیش рӯҳонии исавиён, рӯҳонии насрониён.

Қашише баромад бар он дайри пир,
Саре ҳамчу шиbру диле ҳамчу қир. *Хоҷу*

КАШК کشک 1. чаккаи хушк кардашуда, курут.

Яке буд дастор дар зери машк,
Ба бозор шуд, гӯшт оварду кашк. *Фирдавсӣ*

Қадре равған, кашк ва пашм, чунончи бизоати шубонон бошад, баргирифтанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. навъе аз таом аз орди гандум ё ҷав, бо шири гӯсфанд (монанди ҳариса); 3. ҷави реза кардашуда.

КАШ-КАШОН کشکشان кашола карда, кашон-кашон, кашол-кашол; оҳиста-оҳиста.

Пашм бар абрешим омад каш-кашон.
Регҳо ҳам орд шуд аз саъяшон. *Румӣ*

КАШКИН||**КАШКИНА** کشکین||کشکینه ҷавин; нони ҷавин.

Зоҳид... аз такаллуфоти хӯришу пӯшиш, ба кашкина ва пашмина қаноат намуда [буд].
«Анвори Суҳайлӣ»

кашкин нон, нони кашкин нони ҷавин.

Қашкин нонат накунад орзу,
Нони самин хоҳӣ гирду калон. *Рӯдакӣ*

ҚАШКОБ کشکاب **1.** хӯроке ки аз оби қурут, пиёз ва равған тайёр карда бо нони фатири гарм мехӯранд; қурутоба.

Он ҷо дар тобистон дар бозорҳо кашкоб фурӯшанд. *Носири Хисрав*

2. оши ҷав; **3.** оби ҷав, пиво.

КАШКӮЛ کشکول **1.** косаи заврақшакл (бештар аз пӯсти норҷил — кокос), ки дарвешон ба китф овехта ё ба даст гирифта мегарданд; косаи гадоён; **2.** гадо, соил.

КАШМАКАШ کشمکش **1.** кашидан ва сар додани чизе, кашокаш; **2.** *маҷ.* низоъ, ситеза, мунокиша, гирудор; машаққат, азоб.

Чашм кашид ханҷаре, лаъл намуд шаккаре,
Бу ки миёни кашмакаш ҳадья ба ошно расад.
Шамси Табрезӣ

КАШМИРӢ کشمیری мансуб ба вилояти Кашмир; **шоли кашмирӣ** шоли мулоим, ки дар Кашмир бофта мешавад.

Аз фӯтаи шоли кашмирӣ гармии кампал зиёдатар аст. *Садри Зиё*

КАШНИЗ کشنیز *ниг.* **гашниз.**

КАШОВАРЗ کشاورز деҳқон, барзгар, коранда.

На марди кашоварзу на барзгар,
На хоку на кишвар, на буму на бар. *Фирдавсӣ*
Кашоварз бар гов бандад лубоб,
Зи говоҳану гов ҷӯяд мурод. *Низомӣ*

КАШОВАРЗӢ کشاورزی деҳқонӣ, киштукор, зироат.

Чӣ турфаст ин кашоварзӣ намудан,
Фаридун киштану Хоқон дурудан.
Хисрави Деҳлавӣ

КАШОКАШ کشاکش *ниг.* **кашмакаш.**

Чу дар дастам он зулфи саркаш фитод,
Аз ӯ ҷони ман дар кашокаш фитод. (2) *Хоҷу*
Ба уммеде, ки меафрӯзам оташ,
Нишаста пои сарве дар кашокаш. (2) *Мулҳам*

КАШОМИРА کشامیره *ҷамъи арабишудаи* **кашмирӣ.**

Рофеъ аз шуарои кашомира ва соҳиби афкори нодира аст. *«Хизонаи омира»*

КАШОН کشان **1.** *феъли ҳоли замони ҳозираи* **кашидан;** **2.** дароз, кашидашуда; кашол.

Бар ин чанбари чархаи осмон
Раҳи Каҳкашон чун раҳи кӯҳ кашон. *Хоҷу*

КАШОН-КАШОН کشان کشان кашола карда.

Ҳалқа созад каманди чин дар чин,
Барад ӯро кашон-кашон сӯи Чин. *Мушфиқӣ*

КАШТӢ I کشتی *ниг.* **киштӣ** I.

КАШТӢ II کستی *ниг.* **киштӣ** II.

КАШФ *а.* کشف **1.** кушодани чизе, бардоштани парда аз рӯи чизе; ошкор кардан, зоҳир кардан; **кашфи матлаб** ошкор намудани матлаб.

Изҳори матлабе накард ... Бинобар кашфи матлаб пурсидам: Аз куҷо меоянд? *Садри Зиё*

кашф кардан ошкор намудан, зоҳир намудан; кушодан; ёфтан, фаҳмидан (сирро).

Зи ҳар навъ ахлоқи ӯ кашф кард,
Хирадманд, покизадин буд мард. *Саъдӣ*
Рӯи хубат ояте аз лутф бар мо кашф кард,
З-он замон ҷуз лутфу хубӣ нест дар тафсири мо.
Ҳофиз

2. кушодани асрори ғайб ва ҳодисаи оянда.

Сӯфии майхора, ки гӯяд зи ҳол,
Гар ҳама кашф аст, мадон ҷуз хаёл.
Хисрави Деҳлавӣ
Ману мастию завқи майпарастӣ,
Чӣ кор ояд маро кашфу каромот? *Ҷомӣ*

КАШХИРОМ کشخرام хушхиром, хушрафтор, он кӣ хиромон роҳ меравад.

Биншаст бар канори ману бода нӯш кард
Он моҳи сарвқомату он сарви кашхиром. *Анварӣ*

КАШХОН *а.* کشخان дайюс, қалтабон; марди беору беномӯс.

КАШХОНӢ کشخانی дайюсӣ, қалтабонӣ; беорӣ, беномӯсӣ.

Бинишонад зи ҷаҳлу кашхонӣ
Падари пирро ба дарбонӣ. *Саноӣ*

КАШША I کشه чорпои полонафканда.

КАШША II کشه *ниг.* **каша** II.

КАШШОФ *а.* کشاف **1.** касе, ки бисьёр кашф мекунад, кашфкунанда, кушоянда, шарҳу тафсиркунанда; **2.** номи китоби тафсири Маҳмуд ибни Умар аз-Замахшарӣ (1075—1143), ки яке аз китобҳои дарсии мадрасаҳои кӯҳна будааст.

Мушкили ишқ чу аз дурдкашон гардад кашф,
Чанд дар мадраса дарди сари «Кашшоф» кашем.
Ҳофиз

КАШӢ کشی *ниг.* **гашӣ.**

КАЪБ I *а.* کعب **1.** ҳар банди устухон, махсусан буҷулаки пой, шитолинг.

Қорун битарсид ва бархост, то бигурезад, замин пои ӯро то каъб фурӯ бурд. *«Таърихи Табарӣ»*

2. тоси бозии нард, мӯҳраи шашпаҳлӯи мурабба аз устухон тарошидашуда, ки дар рӯйҳои он аз як то шаш хол нақш шудааст.

Чашмат бикушо ба гардиши каъб,
Дар дафъи малол пеша кун лаъб. *Файзӣ*

◇ **каъби гург** мӯҳрае, ки онро баъзе қосидон ва шотирон дар пои худ мебастанд ва чунин ақида доштанд, ки гӯё бо ин восита ҳарчанд бидаванд, гург барин хаста намешаванд.

Зи хурдон басе фитна ояд бузург,
Ки дар пои пайкон бувад каъби гург. *Низомӣ*

каъби ғазол навъе аз ширинӣ, шакарпора.

КАЪБ II *а.* کعب *мат.* ҳосили зарби сегонаи ададе ба худаш, мас. 3×3×3, ки ҳосили он 27 мебошад; ин ҳосилро мукаъаб ва худи амалро каъб меноманд.

КАЪБА *а.* کعبه **1.** хонаи чоргӯшае дар шаҳри Макка, ки зиёратгоҳи мусулмонон аст ва дар вақти намоз ба он рӯ меоваранд; Байтулҳаром.

Чу Қаъба қиблаи ҳоҷат шуд, аз диёри баид
Раванд халқ ба дидораш аз басе фарсанг. *Саъдӣ*

2. *маҷ.* ҷои азиз ва мавриди эҳтирому муҳаббат.

Дар Қаъбаи кӯи ту ҳар он кас ки биёяд,
Аз қиблаи абрӯи ту дар айни намоз аст. *Ҷомӣ*

Кӯи ту қибла, Қаъбаи ман остони туст,
Ҳоҷат ба Қаъба нест, ки баҳри дуо равам. *Мушфиқӣ*

КАЪБАРАВ كعبه‌رو **1.** касе, ки ба Қаъба меравад, каъбараванда; ҳоҷӣ; **2.** *маҷ.* ошиқе, ки аз паи дидори ёр мегардад.

Нолон ба сари кӯи ту оем, ки завқест
Дар қофилаи каъбаравон бонги ҷарасро. *Камоли Хуҷандӣ*

ҚАЪБАТАЙН I || **КАЪБАТОН** *а.* كعبتين || كعبتان Байтулҳаром (яъне Қаъба) дар Макка ва Байтулмуқаддас дар Фаластин.

КАЪБАТАЙН II *а.* كعبتين ду тоси мукааби бозии нард.

Бар хатою ҷурми худ воқиф шуданд,
Гарчи моти каъбатайни шаҳ шуданд. *Румӣ*

Мандоз каъбатайни дағал дар бисоти ҳусн,
Дар нарди ишқ бурд ҳарифе, ки бохт ной. *Волеҳи Ҳаравӣ*

◇ **каъбатайни даҳр** шабу рӯз, рӯзгор; гардиши даврон.

Нақши се-шаш талаб макун аз каъбатайни даҳр,
Қ-ин нақши панҷрӯза бирун аз хаёл нест. *Убайди Зоконӣ*

КАЪБАТОН *а.* كعبتان *ниг.* **каъбатайн** I.

КАЪС *а.* كأس коса, ҷом; *муқ.* **кос** I 1.

Маст аст замин, зеро хӯрдаст ба ҷои май
Дар каъси сари Ҳурмуз хуни дили Нӯшервон. *Хоқонӣ*

КАҲ كه *ниг.* **коҳ.**

КАҲГИЛ كهگل *ниг.* **коҳгил.**

КАҲДОН كهدان *ниг.* **коҳдон.**

КАҲДУД كهدود *ниг.* **коҳдуд.**

КАҲИЛ *а.* كحيل сурма кашидашуда.

Чашми ҷодуи ту бе воситаи кӯҳл каҳил,
Тоқи абрӯи ту бе шонбаи вусма васим. *Саъдӣ*

КАҲКАШОН كهكشان *ниг.* **коҳкашон.**

КАҲЛ *а.* كهل марди миёнасол (байни сӣ ва панҷоҳ).

...Қ-ӯ рамид аз баъзе авсофи башар,
Шайх набвад, каҳл бошад, эй писар. *Румӣ*

КАҲЛА كهله резаҳои зар, нуқра, қурғошим ва ғ., ки дар натиҷаи соидан ё арра кардан ба вуҷуд меоянд.

Бар каҳлаи хиҷронт кунун ронӣ кафшер,
Бар каҳлаи доғаш-бар кафшер наронӣ. *Мунҷик*

КАҲО كها хиҷил, шарманда.

Ба дасти худ кӣ кунад бо худ ин, ки ман кардам,
Қаҳои тавбаам охир зи аҳмақӣ то кай? *Низорӣ*

КАҲОНАТ *а.* كهانة *ниг.* **киҳонат.**

КАҲРАБО كهربا *ниг.* **коҳрабо.**

КАҲРАБОӢ كهربائى каҳрабоwranг, зард.

Дар чеҳраи каҳрабоиям бин,
Аз ҳар мижа лаълсоиям бин. *Файзӣ*

КАҲРАНГ كهرنگ *ниг.* **коҳранг.**

КАҲРЕЗ كهريز *ниг.* **коҳрез.**

КАҲФ *а.* كهف **1.** ғори калон, мағора (дар кӯҳ); **2.** *маҷ.* ҷои паноҳ, паноҳгоҳ.

Сипоҳ ва раиятро дар каҳфи роҳат ва рафоҳият ҷой дод. *«Равзат-ус-сафо»*

Буд амире хушдиле, майхорае,
Қаҳфи ҳар махмуру ҳар бечорае. *Румӣ*

КАҲҲОЛ *а.* كحال касе, ки сурма дар чашми касон мекашад, сурмакаш; табиби чашм.

Қаҳҳоли донишам, ки баранд ахтарон ба чашм,
Кӯҳлулҷавоҳире, ки ба ҳован даровaрам. *Хоқонӣ*

Не яке каҳҳол, к-ӯро ғам хӯрад,
Ақл ҳам не, к-ӯ ба кӯҳле раҳ барад. *Румӣ*

КАҲҲОЛӢ كحالى **1.** сурмакашӣ; **2.** табиби чашм будан, муолиҷа кардани бемориҳои чашм.

Чанд аз ин дар ниқоби мӯҳтолӣ,
Чашмҳо дарду лофи каҳҳолӣ? *Саноӣ*

КАЧ||КАЖ كج || كژ **1.** хам, хамида, норост, уреб; *муқобили* **рост** 2.

Кулаҳ кач карда метозӣ саманду халқ мегӯянд:
Худо ҳамвора ёри ин савори качкулаҳ бодо! *Ҷомӣ*

Ва ба роҳи кач дар ҳалокат ва залолат афтад. *Аҳмади Дониш*

кажу маж качу килеб.

Ланг рав, чунки дар ин кӯй ҳама лангонанд,
Латта бар соқ бипечу кажу маж кун поро. *Шамси Табрезӣ*

2. *маҷ.* одами норосткор, қаллоб.

Шуморанд аҳли дин ин нуктаро рост,
Ки кач бо кач гироянд, рост бо рост. *Ҷомӣ*

◇ **кач бохтан** аз рӯи фиребу найранг бозӣ кардан, ҳилаву найранг ба кор бурдан; барои фиребтани ҳарифи хом бардурӯғ бохтан, қаллобӣ кардан.

Бад сохт ба ӯ сипеҳри носоз,
Қач бохт ба ӯ ҳарифи каҷбоз. *Файзӣ*

кач нишастану рост гуфтан гапро рӯйрост гуфтан.

Биё, то кач нишинам, рост гӯям,
Ки каҷҷӣ мотам орад, ростӣ сур. *Анварӣ*

кач дору марез! *зарб.* а) сахтгир бошу аммо аз ҳад нагузарон; б) аз касе талаб кардани коре, ки иҷрои он номумкин аст.

КАЧА كجه *ниг.* **кача.**

КАЧАБОЗӢ كجه‌بازى *ниг.* **качабозӣ.**

КАЧАК كجك **1.** чангчаи филбонон, ки бо вай фил меронанд.

Давид хун зи баногӯши пили масти саҳоб,
Шаб аз ҳилол качак бар сурини пил кашид. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. чангаки қанораи қассобӣ, қуллоб; **3.** ҳалқаи зулфи занон, ки дар ду чаккаи рӯй тоб дода мемонанд.

КАҶАНДЕШ||КАҶАНДЕША کج اندیشه||کج اندیش **1.** шахсе, ки дар ҳаққи касе нодуруст фикр мекунад, бадгумон; бадфикр, хатоандеш.

Бад-ӯ ғуррид Юсуф, к-эй каҷандеш,
Шудӣ худ шоҳиди бадкории хеш. *Нозим*

2. *маҷ.* душман, хасм.

Қавми дигар ҳам, ки зи ҳампешаанд,
Чун нигарӣ рост, каҷандешаанд. *Хисрави Деҳлавӣ*

КАҶАНДЕШӢ کج اندیشی **1.** нодуруст фикр кардан; каҷхаёлӣ; **2.** *маҷ.* душманӣ, хусумат, адоват.

Қашиданд аз каҷандешӣ камонҳо,
Намуданд аз раги гардан синонҳо. *Нозим*

КАҶБАҲС کج‌بحث касе, ки дар баҳс дар фикри нодурусти худ исрор мекунад.

Мӯҳри хомӯшӣ ҳисоре шуд зи каҷбаҳсон маро,
Моҳии лаббастаро андеша аз қуллоб нест. *Соиб*

КАҶБОЗ کج‌باز қаллоб дар қимор; қаллоб, дағобоз, ҳилагар; бардуруғ бой диҳандаи бозӣ барои фирефтани ҳариф.

Дигар рост бозӣ накард, истод,
Ки каҷбозро каҷ тавонад ниҳод. *Хисрави Деҳлавӣ*

КАҶДАСТ||КАЖДАСТ کژدست||کج‌دست қаллоб.

КАҶИН کجین *ниг.* **кажин.**

Аз ҷаҳон мансух шуд расми каҷоғанду каҷин,
Баъд аз ин касро хаёли каҷ нагардад дар гумон. (2)
Салмони Соваҷӣ

КАҶКУЛОҲ||КАҶКУЛАҲ کج‌کله||کج‌کلاه **1.** касе, ки кулоҳро якшоха мепӯшад; олуфта, худпардоз; *маҷ.* мағрур, мутакаббир.

Ҳар дам ба тоҷи каҷкулаҳе мекунад маҳом,
Ҳар кас, ки сӯхт пайкари худро барои ишқ. *Имло*

2. *маҷ.* маъшуқ, маҳбуб.

Маро чун гирдбод охир биёбонгард ҳоҳӣ кард,
Нигори ман, қаландармашраби ман, каҷкулоҳи ман.
Сайидо

3. *маҷ.* шӯх, чобуксавор.

Кулаҳ каҷ карда метозӣ саманду халқ мегӯянд:
Худо ҳамвора ёри ин савори каҷкулаҳ бодо! *Ҷомӣ*

КАҶКӮЛ کجکول *ниг.* **кашкӯл.**

Манол, аз фақру мангар давлати соҳибкулоҳиро,
Чу баргардад фалак, каҷкӯл созад тоҷи шоҳиро.
Носир Алӣ

КАҶНИҲОД کج‌نهاد бадзот, бадасл; бадтинат.

Бувад дар асли фитрат каҷниҳод, аммо ғариб аст ин,
Ки хели ростонро муттасил бар вай гузар бошад.
Восифӣ

КАҶОВА کجاوه **1.** зини шутур, як ҷуфт қуттии рӯйкушода ё соябондор, ки дар сафар ба ду тарафи шутур, асп ё хачир баста ба дарунаш менишастаанд, ҳавдаҷ.

Яке аз дӯстон, ки дар каҷова аниси ман буд ва дар ҳуҷра ҷалис, ба расми қадим аз дар даромад.
Саъдӣ

2. сабад ё сандуқе, ки мева пур карда, ба ду тарафи асп ё хар бор мекунанд.

КАҶОҒАНД کجاغند *ниг.* **кажоғанд.**

КАҶРАВИШ کج‌روش каҷрав, каҷрафтор.

Бо рӯзгори каҷравиш ин табъи мӯътадил
Аз ростии маъдалати рӯзгор ёфт. *Анварӣ*

КАҶРАВӢ کجروی роҳ рафтан бо роҳи норост, аз роҳи дуруст баромадан; *маҷ.* рафтори ношоиста, бадрафторӣ.

Дар фурӯ бастанд аҳли хонааш,
Хоҷа шуд з-ин каҷравӣ девонаваш. *Румӣ*

КАҶТАБЪ کج‌طبع кундфаҳм, бефаҳм, бефаросат; бадхулқ.

Биё, то дар маи софит рози даҳр бинмоям,
Ба шарти он ки нанмоӣ ба каҷтабъони дилкӯраш.
Ҳофиз

КАҶӢ||КАҶҶӢ||КАЖЖӢ کژی||کجی **1.** хамидагӣ, каҷию килебӣ; *муқобили* **ростӣ** 2; **2.** *маҷ.* нодурустӣ; фиреб.

Биё, то каж нишинам, рост гӯям,
Ки каҷҷӣ мотам орад, ростӣ сур. *Анварӣ*

Ба кажжӣ туро роҳ ториктар,
Сӯи ростӣ роҳ бориктар. *Фирдавсӣ*

КАҶҚАЛАМ کج‌قلم **1.** каҷнавис, касе, ки хатро каҷ менависад; **2.** *маҷ.* каҷрафтор, каҷфеъл.

Раҳзан аз роҳ муҳол аст ниҳад пой ба роҳ,
Тинати каҷқаламон рост ба мистар нашавад. *Соиб*

КАҶҶӢ کجی *ниг.* **каҷӣ.**

КЕБИДАН کیبیدن **1.** аз роҳи рост баромадан, бо роҳи каҷ рафтан, каҷ рафтан.

Макебед в-аз ростӣ магзаред,
Чу додандатон панди хуш, бишнавед! *Фирдавсӣ*

2. аз роҳи рост баровардан, ба роҳи каҷ ва нодуруст равон кардан.

Ё раб, биёфаридӣ рӯе бад-ин мисол,
Худ раҳм кун бар уммату аз роҳашон макеб.
Шаҳиди Балхӣ

КЕҚ کیک мардумаки чашм.

Хашм омадшу ҳамон гаҳ гуфт век,
Хост, к-ӯро барканад аз дида кек. *Рӯдакӣ*

Ба рӯзи маърака б-ангушт гар падидояд,
Зи чашм барканад аз дур кеки аҳриман. *Мунҷик*

КЕМУХТ کیمخت пӯсти ба таври махсус даббоғӣ кардашудаи хару асп; чарме, ки донаҳои майдаи барҷаста дорад.

Боди ямонӣ ба суҳайли насим
Сохта кемухти замонро адим. *Низомӣ*

Кемухти нофаро, ки ҳақир асту шӯхгин,
Иззат бад-он кунанд, ки пурмушки азфар аст.
Саъдӣ

Дар хобгоҳи ошиқу сар бар канори дӯст
Кемухти хорпушт зи санҷоб хуштар аст. *Саъдӣ*

КЕНГОШ||КЕНГОҶ||КИНГОШ||КИНГОҶ *т.* کنگاج||کنگاش||
کینگاش||کینگاج машварат, маҷлиси машварат.

Шаш вазир бар тахти дигар ва ҳар кӣ бошад, ба кенгоҷи якдигар месозанд. *Носири Хисрав*

Ҳеч рухсат намедиҳад ақлам
Ҳар чӣ бо вай ҳамекунам кингош. *Низорӣ*

КЕЧ کیچ кам, андак; **кеч-кеч** кам-кам, андак-андак.

Ба ҷумла хоҳам якмоҳа бӯса аз ту, буто,
Ба кеч-кеч нахоҳам, ки коми ман тӯзӣ. *Рӯдакӣ*

КЕШ I کیش 1. мазҳаб, дин; оин.

Ба олам ҳар касеро кешу динест,
Убайди бенаво дини ту дорад. *Убайди Зоконӣ*

Ба кеши аҳли мурувват бадӣ дадӣ бошад.
«Анвори Суҳайлӣ»

2. рафтор, одоб, расму одат.

Сипаҳбуд ба сӯи шабистони хеш
Биёмад бар он сон, ки буд расму кеш. *Фирдавсӣ*

Нест ба кеши ошиқӣ ҳамчу мане бад-ин насақ,
Нест ба фанни дилбарӣ ҳамчу ту кас бад-ин намат.
Шоҳин

КЕШ II کیش тирдон, тиркаш.

Саворе, ки ронад фарас пеши ӯ,
Ниҳад тире аз ҷаъба дар кеши ӯ. *Низомӣ*

◇ **кеши фидо** тиркаше, ки бо ҷавоҳирот ва сангҳои қиматбаҳо меоростаанд, фармондорон ва сардорони сипоҳ дар сурате, ки мағлуб шуданашон маълум мегашт, онро ба пеши душман мепартофтаанд, то вай овораи ба даст овардани он шавад ва фурсати гурез фароҳамояд.

Кеши фидо баркушод рози ниҳонгуфтае,
Заҳра дар он размгоҳ ҳуққаи зевар шикаст.
Анварӣ

КЕШ III کیش навъе аз порчаи катонӣ.

Бувад ҷомаи шоҳии ман зиреҳ,
Зиреҳ назди ман з-атласу кеш беҳ. *Ҳотифӣ*

КЕШ IV کیش ҷазирае дар халиҷи Форс.

Яке пири дарвеш дар хоки Кеш
Наку гуфт бо ҳамсари зишти хеш. *Саъдӣ*

КЕҒ کیغ *ниг.* **кир.**

КЕҲ که хурд, майда (нисбат ба одам аз ҷиҳати манзилат); *муқобили* **меҳ** 1.

Чу аз қавме яке бедонишӣ кард,
На кеҳро манзилат монад, на меҳро. *Саъдӣ*

кеҳу меҳ а) хурду калон; б) вазеъ ва шариф; баду нек; паст ва бузург; в) ҳама, ҳамаи одамон.

Кеҳу меҳ талабгори умранду бас,
Касеро ба мурдан наёяд ҳавас.*

КЕҲИН||КИҲИН کهین кеҳтар, хурдтар, одами хурдтар; *муқобили* **меҳин.**

В-аз ангушти шоҳон сафолин нигин
Бадахшонӣ ояд ба чашми кеҳин. *Абӯшакури Балхӣ*

Баргуфт бародари кеҳинро,
Ҷодуи тилисмофаринро ... *Файзӣ*

КЕҲТАР کهتر хурд, майда; хурдтар, майдатар (аз ҷиҳати манзилат); *муқобили* **меҳтар** 1.

Падар гар далер асту нараждаҳост,
Агар бишнавад рози кеҳтар, равост! *Фирдавсӣ*

Ҳеҷ кас хироҷ ба кас намедод ва кеҳтар аз меҳтар падид набуд. *«Таърихи Табарӣ»*

Касеро бидеҳ пояи меҳтарон,
Ки бар кеҳтарон сар надорад гарон. *Саъдӣ*

КЕҲТАРӢ کهتری 1. хурдӣ, майдагӣ; 2. пешхизмат, хизматгор.

Чун лаҳзае баромад, корвон ба роҳ истод ва мо ҳам ба роҳ истодем ва он кеҳтарӣ гуфт...
Носири Хисрав

КЕҶОМИШӢ *т.-м.* کیجامیشی ҷидду ҷаҳд нишон додан.

Чун ӯ ҷавон ва кӯдак буд ва падараш дар ҷанги Шом кеҷомишӣ карда ва дар дасти ёғӣ асир шуда, подшоҳи ислом гуноҳи ӯро бахшид.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

КИ که *пайвандак* 1. ҷумлаи пайрави муайянкунандаро бо сарҷумла мепайвандад.

Мар-ӯро яке покдастур буд,
Ки рояш зи кирдори бад дур буд. *Фирдавсӣ*

2. ҷумлаи пайрави пуркунандаро бо сарҷумла мепайвандад.

Гар мусаввир сурати он дилситон хоҳад кашид,
Ҳайрате дорам, ки нозашро чӣ сон хоҳад кашид.
Ҳофиз

3. ҷумлаи пайрави замонро бо сарҷумла мепайвандад.

Бо тоифае донишмандон дар ҷомеи Димишқ баҳсе ҳамекардам, ки ҷавоне даромад. *Саъдӣ*

4. ҷумлаи пайрави сабаб ва мақсадро бо сарҷумла мепайвандад; барои он ки..., ба он сабаб ки..., зеро ки..., дар сурате ки...

Зи боғи васли ту кай гул тавон ҷид,
Ки он ҷо гуфтугӯӣ аз бахри хор аст. *Анварӣ*

Гар аз по дарояд, намонад асир,
Ки уфтодагонро бувад дастгир. *Саъдӣ*

5. дигар ҷумлаҳои пайравро бо сарҷумла мепайвандад, мас. ҷумлаи тарзи амалро.

Чунон нодир афтод дар равзае,
Ки бар лоҷвардӣ табақ байзае. *Саъдӣ*

6. ба ҷои пешоянди аз.

Дили дӯстон ҷамъ беҳтар, ки ганҷ,
Хазина тиҳӣ беҳ, ки мардум ба ранҷ. *Саъдӣ*

7. балки.

Фиғони ман аз дасти ҷаври ту нест,
Ки аз толеи модаровари ман. *Саъдӣ*

Ҷамолат бар сари хубӣ кулоҳ аст,
Ба ном(-и) изад, на рӯӣ аст он, ки моҳ аст.
Анварӣ

8. монанди он ки.

Муроoти душман чунон кун, ки дӯст,
Ки ӯро ба фурсат тавон канд пӯст. *Саъдӣ*

9. бо пайвандакҳои дигар омада пайвандакҳои таркибӣ ташкил медиҳад, мас. 'зеро ки', 'бинобар ин ки', 'ҷаро ки', 'вақте ки'.

КИБАР *а.* کبر 1. бузургӣ, калонӣ; 2. калонсолӣ; **кибари син** солхӯрдагӣ, калонсолӣ.

Пас ҷуҳуде биёмад аз пирон, ки ба кибари син расида буд. *«Таърихи Табарӣ»*

Вазир... ба воситаи кибари синну заъфи буньа ... аз вазорат истеъфо намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚИБОР *а.* كبار ҷ. **кабир.**

Обову аҷдоди ман аз кибор буданд. *Авфӣ*

ҚИБОШ *а.* كباش ҷ. **кабш.**

Қайдор... ҳафтсад кабши ақран аз кибоши Иброҳим қурбон кард. *«Таърихи Систон»*

КИБР *а.* كبر калонгирӣ, мағрурӣ, ғурур, такаббур.

Гарчи аз кибр сухан бо мани дарвеш нагуфт,
Ҷон фидои шакаринпистаи хомӯшаш бод! *Ҳофиз*

Агар бар подшоҳ кибр ғолиб бувад, хашм хезад ва хашм ӯро ба интиқом даъват кунад.
Аҳмади Дониш

◇ **кибри паланг** ғуруру такаббури беандоза.

Кибри паланг дар дили мову аҷаб мадор,
К-аз кибр поймол шавад пайкари паланг. *Сӯзанӣ*

кибру пиндор мағрурӣ, худписандӣ.

Ҷавоне сар аз кибру пиндор маст
Чу пирон ба кунҷи ибодат нишаст. *Саъдӣ*

КИБРИЁ *а.* كبريا **1.** бузургӣ, азамат (сифати худо); **2.** ғурур, калонгирӣ, ҳавобаландӣ.

Азбаски кибриёи ҷамол аст дар сараш,
Бар ошиқон чаро ба такаббур риё кунад? *Анварӣ*

Мар-ӯро расад кибриёву манӣ,
Ки мулкаш қадим асту зоташ ғанӣ. *Саъдӣ*

КИБРИТ *а.* كبريت **1.** олтингӯгирд.

Бар сари он чоҳест, ки навшодир аз он ҳосил мешавад ва гӯянд, ки кибрит низ. *Носири Хисрав*

2. чӯбчаи борике, ки дар нӯгаш олтингӯгирд дошта бо он чароғ ва ғ. дармегирондаанд.

Гар чи аз кибрит бифрӯзад чароғ,
З-ӯ чароғи осмон пӯшидаанд. *Хоқонӣ*

◇ **кибрити аҳмар** иксир, кимиё, моддае, ки гӯё моҳияти ҷисмро тағьир медодааст, мас. мисро тилло мекардааст ва кимиёгарони қадим барои ёфтани он беҳуда мекӯшидаанд.

КИБРОВАР كبرآور ботакаббур, мағрур.

Гуфт: Шаҳ!, шаҳ! в-он шаҳи киброварaш
Як-як он шатранҷ мезад бар сараш. *Румӣ*

КИЁ كيا **1.** соҳиб, худованд, ҳоким; подшоҳ, султон.

Ин ҳама доранд чашму хеҷ кас
Барнаюфтад бар киёшон як нафас. *Румӣ*

2. паҳлавон, диловар.

КИЁДА كياده расво, бадном, беобрӯ.

Қоре, ки бисозед ба дастону ба найранг,
Чунон ки киёда шавад ин қозияки мо. *Наҷибӣ*

КИЁН كيان *ниг.* **куён.**

КИЁНО كيانا ҳар яке аз чор унсур, ки иборат аз обу оташу хоку бод аст ва гӯё олам аз онҳо таркиб ёфтааст; асли ҳар чиз.

Ҳама озодагии ҳиммати ту
Қаҳр кардаст мар-киёноро. *Хисравӣ*

КИЁР||КУЁР كيار лавандӣ, танбалӣ, коҳилӣ.

Марди муздур андар оғозид кор,
Пеши ӯ дастон ҳамезад бе киёр. *Рӯдакӣ*

КИЁСАТ|| ҚАЁСАТ *а.* كياست зиракӣ, ҳушьёрӣ, басират.

Сарҳангзодаеро дидам бар дари сарои Уғулмиш, ки ақлу киёсате ва фаҳму фиросате зоидулвасф дошт. *Саъдӣ*

Моро... киёсати ӯ равшан гашт, чӣ гуна ӯро... ба худ наздик нагардонам. *Авфӣ*

КИЗБ *а.* كذب дурӯғ, фиреб.

То ман донистаам, ки худованд... кизбро ҳаром гардонида, дурӯғ нагуфтаам. *«Равзат-ус-сафо»*

В-агар гӯӣ, ки раҳ бар кизб дорем,
Равем, он гургро пеши ту орем. *Нозим*

ҚИЗЛИК||ГИЗЛИК *т.* كزلك||گزلك кордча, корди каҷтеғ; қаламтарош.

Сари кизлики тези ман як ба як
Рақамҳои сардафтарон карда ҳак. *Хотифӣ*

Ҳар яке аз он лаҳвпарастонро... кизлике обдор ва турунҷе хушгувор бар каф ниҳод. *«Равзат-ус-сафо»*

КИЙЎС كيوس каҷ, нoрост, хамида.

Ба ҷуз бар он санамам ошиқӣ фусӯс ояд,
Ки ҷуз бар он рухи ӯ ошиқӣ кийӯс ояд. *Дақиқӣ*

ҚИКИЗ كيكيز гиёҳи хӯрданӣ, таратезак.

Кикизу ганднову сипандону коснӣ,
Ин ҳар чаҳор гуна, ки додӣ, ҳама дижан.
«Луғати фурс»

КИЛИК كليك ангушти хурди по ва даст.

Қилику киличак киликрост ном,
Ки хинсир бихонад ба тозиш ом.*

КИЛИЧАК كليچك *ниг.* **килик.**

ҚИЛК كلك **1.** най, қамиш.

Савганд хӯрам ба ҳар чӣ дорам милко,
Қ-аз ишқи ту бигдохтаам чун килко.
Абулмуайяди Балхӣ

2. найқалам, қалам.

Забони килки ту, Ҳофиз, чӣ шукри он гӯяд,
Ки гуфтаи суханат мебаранд даст ба даст. *Ҳофиз*

3. тир.

Бад-ӯ гар кунад боди килкам гузор,
Агар зинда монад, ба мардам мадор. *Фирдавсӣ*

Зиреҳ буду хафтону бабри баён,
Зи килку зи пайкон наёмад зиён. *Фирдавсӣ*

◇ **килки адаб** хомаи баён, қалам, қалами аҳли адабиёт.

Баъд аз ин килки адаб аз чӯби сунбул мекунам,
Зулфи ӯ то гашт сармашқи парешонӣ маро. *Туғрал*

килки суханпардоз *киноя аз* табъи баланди шоир.

Зи базми шеър набвад баҳрае афсурдатабъонро,
Бувад килки суханпардоз чун шамъи мазор ин ҷо.
Сайидо

килки сухансанҷ *киноя аз* табъи баланди шоирӣ.

Диҳад килки сухансанҷам тасаллӣ нафси саркашро,
Набошад з-ин наистон ҷуз қаноат рӯзии шерам.
Сайидо

килки шиҳоб асари муваққатии ситораи паррон дар осмон.

Сафеда ниҳон карда рух дар ниқоб
Зи ҳар сӯ ниҳон гашта килки шиҳоб. *Хоҷу*

килки қазо сарнавишт, тақдир, қазову қадар.

Ҳарфи бедоде, ки берун ояд аз килки қазо,
Даври чарх онро ба номи ман рақам хоҳад кашид. *Ҳилолӣ*

Он қадар килки қазо нозид ҳангоми рақам,
К-аз миёни хубрӯён то туро кард интихоб. *Туғрал*

килк мунқоди ҳисом аст *зарб.* қалам тобеи шамшер аст.

Қилк мунқоди ҳисом асту набошад бас аҷаб,
Қилки нуввоби туро гар инқиёд орад ҳисом. *Сӯзанӣ*

КИЛЛА کله **1.** чодир, пардаи сақфпӯш; **килла бастан** чун соябон ё чодир болои чизеро гирифтан, сақфвор болои чизеро пӯшондан, аз поён баландшуда чун чодир ва соябон сақф бастан.

Субҳидам чун килла бандад оҳи дудосои ман,
Чун шафақ дар хун нишинад чашми шабпаймои ман. *Хоқонӣ*

Ба дуди ҷигар чархро килла баст,
Ба сӯзи нафас қалби гардун шикаст. *Хоҷу*

2. сақф, шифт.

Ту кай бишнавӣ нолаи додхоҳ,
Ба кайвон зада киллаи хобгоҳ. *Саъдӣ*

◇ **киллаи духонӣ** а) шаби торик; б) абри сиёҳ; осмон; **киллаи нилуфарӣ** (*ё* **хазро**) осмон; **килла бастани саҳоб** тӯда-тӯда паҳн шудани абрҳо ба рӯи осмон.

Медамад субҳу килла баста саҳоб,
Ассабӯҳ, ассабӯҳ, ё асҳоб! *Ҳофиз*

КИЛО I کلا кӯза.

Шайхи худро бигӯед, то кило оварад ва эшон кӯзаро кило гӯянд. *Ҷомӣ*

КИЛО II *а.* کلا ҳар ду.

КИЛОБ *а.* کلاب *ҷ.* **калб.**

Дар лаёлӣ килобу сибоъ ба шаҳр омада, дар дукконҳо харобӣ мекарданд. «*Равзат-ус-сафо*»

килоби муаллам сагҳои омӯхта.

[Подшоҳ] ба туюри шикорӣ ва килоби муаллам шараҳ ва лавъе тамом дошт. «*Равзат-ус-сафо*»

КИЛҶ کلج чин, шикани зулф, хами зулф.

Ба мӯи ҷаъду он зулфи чу занҷир,
Фитода сад ҳазорон килҷ бар килҷ. *Шокири Бухорӣ*

КИМИЁ کیمیا **1.** алхимия, илми бардуруғ, ки мақсади он маъданҳои содда, мас. мисро ба нуқраву тилло мубаддал кардан буд.

Миссӣ вуҷуди ман шавад аз май ба сони зар,
Гӯӣ ки май чу обак аз аҷзои кимиёст. *Ҳуҷҷастаи Сарахсӣ*

Онон, ки хокро ба назар кимиё кунанд,
Оё бувад, ки гӯшаи чашме ба мо кунанд. *Ҳофиз*

2. *маҷ.* чизи камьёб, ноёб, нодир.

Зард шуд рӯям зи бедории шабҳои фироқ,
Кимиё кардӣ даруни дидаи ман хобро. *Мушфиқӣ*

3. *маҷ.* макру ҳила; фикр ва мулоҳизаи нозукбинона.

Бо хасм агар бисозӣ, то барканӣ сараш,
Он низ ҳам зи пурдилию кимиё бувад. *Шамси Фахрӣ*

Қай шавад воқиф касе бар хӯи ту,
З-он, ки ҳар дам кимиёе мекунӣ. *Анварӣ*

◇ **(ин)кимиёи ҷон** (*ё* **ҳастӣ**) *киноя аз* шароб, май.

Ҳангоми тангдастӣ дар айш кӯшу мастӣ,
К-ин кимиёи ҳастӣ Қорун кунад гадоро. *Ҳофиз*

КИМИЁГАР||КИМЬЁГАР کیمیا گر касе, ки бо илми кимиё машғул мешуд; иксиргар.

Кимиёгар ба ғусса мурдаву ранҷ,
Аблаҳ андар хароба ёфта ганҷ. *Саъдӣ*

КИМИЁСОЗ کیمیاساز *ниг.* **кимиёгар.**

Кимиёи кимиёсоз аст ишқ,
Хокро ганҷи маонӣ мекунад. *Шамси Табрезӣ*

КИМИЁӢ کیمیائی **1.** мансуб ба кимиё; **2.** кимиёгар.

КИМОЛ کیمال ҷонвари кабудранге, ки аз пӯсти он пӯстин медӯзанд.

Ҳамон нофаи мушку мӯи самур,
Зи санҷобу қоқум, зи кимолу бӯр. *Фирдавсӣ*

КИМХО(Б) کمخا(ب) матои абрешимии нафиси мунаққаши рангоранг.

Чандин кимхоро он ҷамоат пеши соҳибқирони вологуҳар оварданд. «*Равзат-ус-сафо*»

Ҷомаи кимхоби таҳ будагӣ бинобар дарозӣ хасу хошоки роҳро рӯфта меоварd. *Садри Зиё*

КИМЬЁГАР کیمیا گر *ниг.* **кимиёгар.**

КИН||КИНА کین||کینه **1.** душманӣ, адоват, душмание, ки дар дил бошад.

Унфи ӯ ба лутф ва кини ӯ ба меҳр бадал шавад. *Авфӣ*

Миёни мо ҳаме кина набояд,
Ки кин бо дӯстон некӯ наёяд. *Фахриддини Гургонӣ*

Кина ба ҳар сина, ки бинҳод рахт,
Дил шавадаш аз паи озор сахт. *Аҳмади Дониш*

кини гарм адоват ва бадбинии сахт.

Бад-ин тарс бигзорад ин кини гарм,
Ки оҳан ба оҳан тавон кард нарм. *Низомӣ*

кини гузашта адовати пешина, душмании дерина.

Ҳар он кас, ки пӯзиш кунад бар гуноҳ,
Ту бипзиру кини гузашта маҳоҳ. *Фирдавсӣ*

2. интиқом, қасос.

Кайковус шод шуд. Гевро бо сипоҳи бисёр гуфт: Ба Туркистон шавед ва ҳарб кунед ва кини Сиёвуш аз Афросиёб биҳоҳед. «*Таърихи Табарӣ*»

В-аз он пас ба кини Сиёмак шитофт,
Шабу рӯз орому хуфтан наёфт. *Фирдавсӣ*

Гардуни пир аз сари ғайрат гирифт кин,
З-ин хурдадоние, ки ба он хурдасол дошт. *Шоҳин*

3. ҷанг, муҳориба.

...Ки аз бешаи Норван то ба Чин
Саворони ҷангандӯ мардони кин. *Фирдавсӣ*

Бар он рояшон ёфт охир қарор,
Ки бошанд дар кори кин устувор. *Ҳотифӣ*

Зи бемеҳрӣ ба кинат барнахезанд,
Ба шамшери ҳасад хунат нарезанд. *Нозим*

◇ **кини Сиёвуш** *мус.* номи оҳанги бистӯм аз сӣ лаҳни Борбад.

Чу бар дастон задӣ кини Сиёвуш,
Пур аз хуни сиёвушон шудӣ гӯш. *Низомӣ*

кинаи шутурӣ кинаи бисёр сахт; **кини Эраҷ** *мус.* номи лаҳни нуздаҳӯм аз сӣ лаҳни Борбад.

Чу кардӣ кини Эраҷро ба оғоз,
Ҷаҳонро кини Эраҷ нав шудӣ боз. *Низомӣ*

кина варзидан хусумат доштан, дандон доштан; **кин(а) охтан** интиқом гирифтан; ҷанг кардан.

Зи ҳавли тохтану кина охтанш маро
Ҳаме гудохта ҳамчун куноғи тофта тан. *Кисоӣ*

Кунун бояд ин размро сохтан,
Тавонӣ магар кин аз ӯ охтан. *Асадӣ*

ба кин будан қасд доштан, бадбин будан.

Гуфтам: Зи ман, эй шоҳ, чаро меҳр буридӣ?
Гуфто, ки фалак бо мани бадмеҳр ба кин буд.
Ҳофиз

КИНАВАР کینه‌ور **1.** соҳибкина, боадоват; душман.

Мар-ӯро будӣ бармахида писар,
Зи меҳри ҷаҳон бар падар кинавар.
Абӯшакури Балхӣ

2. интиқомҷӯй, қасосталаб.

КИНАГАР کینه گر *ниг.* **кинавар.**

Бар ин кинагар кор созем зуд,
Вагарна аз ин марз баранд дуд. (1) *Фирдавсӣ*

КИНАГОҲ||КИНАГАҲ کینه‌گاه||کینه گه майдони ҷанг, размгоҳ.

Паямбар туй, ҳам ту бабри далер,
Ба ҳар кинагаҳ чун сарафроз шер. *Фирдавсӣ*

Чунин кинагоҳе бибояд маро,
Аз Эрон сипоҳе набояд маро. *Фирдавсӣ*

КИНАГУЗОРӢ کینه گذاری қасосгирӣ, интиқом; ҷанг.

Нили даманда туӣ ба гоҳи атийят
Пили даманда ба гоҳи кинагузорӣ. *Рӯдакӣ*

КИНАДОР کینه‌دار кинапарвар, хусуматдор; душман; бадхашм.

Ба кӯшиш ҳамчу шери кинадор аст,
Ба бахшиш ҳамчу абри навбаҳор аст.
Фахриддини Гургонӣ

КИНАДОРӢ کینه‌داری адоват, душманӣ.

Биё, бо мо маварз ин кинадорӣ,
Ки ҳаққи сӯҳбати дерина дорӣ. *Ҳофиз*

КИНАКАШ I کینه‌کش кинавар, интиқомҷӯй, ниқорхоҳ; қасосхоҳ.

Маъшуқа ба ранги рӯзгор аст,
Бо гардиши рӯзгор ёр аст.
Бас булъаҷаби баҳонаҷӯест,
Бас кинакашу ситезакор аст. *Анварӣ*

Подшоҳон, ки кинакаш бошанд,
Хун кунанд он замон, ки хуш бошанд. *Низомӣ*

КИНАКАШ II کینه‌کش рӯзи дувоздаҳӯми моҳҳои қадимии тақвими эронӣ.

КИНАСИГОЛ کینه‌سگال *ниг.* **кинадор.**

Мезанад он ду шери кинасигол
Бар замин чун ду аждаҳо ҷангол. *Низомӣ*

КИНАТӮЗ کینه‌توز кинавар, кинаҷӯй.

Зи баҳри тилоя яке кинатӯз
Фиристод бо лашкари размьюз. *Фирдавсӣ*

Гирифтор дар дасти он кинатӯз
Ҳамегуфт бо худ ба зориву сӯз:
Агар дӯст бар худ наёзурдаме,
Кай аз дасти душман ҷафо бурдаме. *Саъдӣ*

КИНАТӮЗӢ کینه‌توزی кинаварӣ, душманӣ, хусумат.

Хории ман зи кинатӯзии ман
Аз азизони меҳрубон бархост. *Хоқонӣ*

КИНАХОҲ کینه‌خواه **1.** интиқомҷӯй, он кӣ дар садади интиқомгирист.

... Ки гар ман ба ҷанги Сиёвуш сипоҳ
Наронам, наёяд касе кинахоҳ. *Фирдавсӣ*

2. кинадорона, кинахоҳона, интиқомҷӯёна.

Нахустин ба он арсаи арзгоҳ
Расиданд шаҳзодагон кинахоҳ. *Ҳотифӣ*

КИНАҶӮ(Й) کینه‌جو(ی) интиқомҷӯй, қасосгир; бадкина.

Аҷаб кинаҷӯӣ, аҷаб тундхӯӣ,
Ки ҷон додам аз ишқу додам надодӣ. *Ҷомӣ*

КИНАҶӮӢ کینه‌جوئی интиқомҷӯӣ, ташнагӣ ба интиқом.

Кинаҷӯӣ равиши эҳсон нест,
Ҳар кӣ эҳсон накунад, инсон нест. *Ҷомӣ*

КИНГ کنگ амради беҳаё, шаттоҳ.

Гаҳ гиребонам бигирад қаҳбае,
Гоҳ кинге бишканад дандони ман. *Саъдӣ*

КИНГОШ||КИНГОҶ کنگاش||کنگاج *ниг.* **кенгош.**

КИНКАШӢ کین‌کشی интиқомгирӣ, интиқом.

Ба тундӣ сӯи румиён ҳамла бурд,
Ба хунрезию кинкашӣ пай фишурд.
Хисрави Деҳлавӣ

КИНОВАР کین‌آور ҷангҷӯ, ҷанговар.

Ситорашиносону диноварон,
Саворони ҷангиву киноварон... *Фирдавсӣ*

КИНОВАРӢ کین‌آوری ҷанг; ҷангҷӯӣ, ҷанговарӣ.

Ниҳад корпардози ин доварӣ
Бад-ин гуна оини киноварӣ. *Ҳотифӣ*

КИНОЁТ *а.* کنایات *ҷ.* **киноя||киноят.**

Укдаҳои мушкили рамзу киноёти маро
Фаҳмад он доно, ки ҳалли Булмаонӣ мекунад. (2)
Туғрал

КИНОЯ||КИНОЯТ *а.* کنایه||کنایت **1.** ғайр аз маънии аслии худ ба маънии маҷозии дигаре кор фармуда шудани калимаву ибора.

Талқини дарси аҳли назар як ишорат аст,
Гуфтам киноятеву мукаррар намекунам. *Ҳофиз*

киноя задан сухани кинояомез гуфтан, духӯра гап задан; **2.** рамз, ишора.

КИНПИЖӮҲ کین‌پژوه кинаҷӯй, интиқомҷӯй.

Саранҷом Пирон биёмад зи кӯҳ,
Маро бурд наздики он кинпижӯҳ. *Фирдавсӣ*

КИНУР کنور *ниг.* **канур** II.

КИНУРИДАН کنوریدن *ниг.* **кануридан.**

КИНХОҲ کین‌خواه **1.** *ниг.* **кинахоҳ** 1; **2.** кинахоҳӣ, интиқомҷӯӣ, ҷанг.

Далерон ба саҳро кашиданд рахт,
Ба кинхоҳи зангӣ камар баста сахт. *Низомӣ*

КИНҶ کنج бузургҷусса, қавиҳайкал; **пилони кинҷ** филҳон қавиҷуссаи ҷангӣ.

Або кӯсу бо нои рӯину синҷ,
Або тозӣ аспону пилони кинҷ. *Фирдавсӣ*

КИРДИГОР کردگار **1.** *д.* офаринанда, офаридгор (сифати худо); **2.** дидаю дониста, қасдан.

На чун пури мири Хуросон, ки ӯ
Аторо нишаста бувад кирдигор. *Рӯдакӣ*

КИРДОР کردار рафтор, кор, амал.

Чунин аст кирдори гардуни пир:
Гаҳе чун камон асту гоҳе чу тир. *Фирдавсӣ*

Аз кирдори носавоб дурӣ ҷӯед. *Авфӣ*

Чу бечора з-он гуна кирдор дид,
Сари бахти худро нагунсор дид. *Савдо*

ба(р) кирдори... ба таври..., ба тариқи..., монанди..., мисли ...

Пушт кӯжу сар тавилу рӯй бар кирдори нил,
Соқ чун сӯҳону дандон бар мисоли устура. *Рӯдакӣ*

Ба пеши саворон ба кирдори бод
Бирун рафту сар сӯи саҳрониҳод. *Хоҷу*

КИРИШМА کرشمه *ниг.* **карашма.**

КИРМ کرم **1.** ҳашараи хазандае, ки баданаш нарму дарози беустухон аст.

Кирми дарахт аз худи дарахт аст. *Зарбулмасал*

кирми шабафрӯз *ниг.* **кирми шабтоб.**

Кирми шабафрӯз ба шоме чу зоғ,
Дуд бувад он ки намояд чароғ. *Хисрави Деҳлавӣ*

кирми шабтоб кирми хурде, ки моддаи фосфории рӯи баданаш дар торикӣ аз худ рӯшноӣ медиҳад.

Ба як ханда гарат тобад чу маҳтоб,
Шабафрӯзӣ кунам чун кирми шабтоб. *Низомӣ*

2. ҳашарае, ки аз луобаш тори абрешим пайдо мешавад; кирми абрешим, кирми пилла, кирми қаз, кирмак.

Гарчи сарсабзӣ дар ин бустон маноз аз шоху бар
З-он ки хоҳӣ дархӯри кирмон шудан чун барги тут. *Дарвеши Деҳақӣ*

кирми пилла кирми абрешим, кирмак.

Ҳамчу кирми сирка ноогаҳ зи ширин ангубин
Бехирад чун кирми пилла ҷони худ созад ҳадар. *Носири Хисрав*

Кафан бар тан танад ҳар кирми пилла,
Барорад оташ аз худ ҳар чаноре. *Аттор*

кирми қаз(з) кирми абрешим, кирмак.

Бипеч зулфаки маъшуқи хеш бар тани хеш,
Чунон ки мант гумоне барам, ки кирми қазӣ. *Манучеҳрӣ*

КИРО||КИРОЯ *а.* کرا||کرایه пуле, ки иҷоракунандаи чизе, мас. ҳайвоне ё хонае, ба соҳиби он медиҳад; **киро кардан** а) ба иҷора гирифтан; б) арзидан, сазовор будан, лоиқ будан.

Ҷомӣ, бимир дар ғами ёре, ки баҳри ӯ
Гар сад ҳазор бор бимирӣ, киро кунад. *Ҷомӣ*

КИРОМ *а.* کرام *ҷ.* **карим** I.

Розе, ки ба манзилаи вадиате супурда бошанд, муҳофизати он аз авсофи киром [аст]. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Набуд манзили ман ғайри остонаи ту,
Ки бод то ба абад қиблаи кибору киром. *Убайди Зоконӣ*

КИРОЯ *а.* کرایه *ниг.* **киро.**

КИРОЙ کرائی иҷорашуда, ба кироя гирифташуда.

Маркабони кироиро раҳо намудем. *Савдо*

КИРТА کرته гиёҳи пурхори дурушт аз ҷинси уштурхор.

Роҳ бурданшро қиёсе нест,
В-арчи андар миёни киртаву хор. *Абдуллои Оризӣ*

КИРЬЁС *а.* کریاس **1.** дарбор, даргоҳ.

Ашрофи мамлакат дар кирьёси гардунасоси ӯ муҷтамеъ гаштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Чу гоме чанд тай кард он паризод,
Ба кирьёси Сулаймон роҳаш афтод. *Нозим*

2. болохона.

Бар ҷумла он чӣ аз шаш сад сол ҷамъ карда буданд, тамомат перомуни кирьёс кӯҳ-кӯҳ бар ҳам ниҳоданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

КИС I *а.* کیس *ниг.* **киса** 1.

Масъал(а)и кис ар бипурсад кас туро,
Гӯ нагунҷад ганҷи ҳақ дар кисаҳо. *Румӣ*

Набурда фазлаи маънӣ зи кису косаи кас,
Ки бори миннати худ беҳ, ки бори миннати халқ. *Низоми Албиса*

КИС II کیس чин, ноҳамворӣ дар либос ё порча.

КИСА کیسه **1.** халтача барои нигоҳ доштани пул, ҳамьён.

Кисае дошт пури зар, даст дар киса кард ва ду чиз аз киса берун кард. *«Таърихи Наршахӣ»*

Шунидам, ки фарзона марде ҳаким
Ба зан дод рӯзе яке киса сим. *Ҷомӣ*

кисаи шатранҷ халтачае, ки дар он мӯҳраҳои шаҳмот ва тахтаи онро мегузоранд; **2.** халтачаи махсус аз порчаи дағал барои равондани чирки бадан; **киса кардан** а) танро дар ҳаммом бо халтачаи махсус тоза кардан; б) *маҷ.* дашном додан, ҳақорат кардан; сахт маломат кардан; ◇ **киса бардӯхтан** *ниг.* **киса (бар)дӯхтан; киса буридан** аз кисаи касе чизеро дуздидан; дуздидан, дуздӣ кардан.

Ду тарори ҳушьёр нав хуфта маст,
Паи киса бибриданат тездаст. *Ҷомӣ*

киса (бар)дӯхтан умед доштан; тамаъ кардан.

Бар нақди вафои ӯ [рӯзгор] киса натавон дӯхт. *«Равзат-ус-сафо»*

Чун чанг сар фуруд ор бо маҳрамони якдил,
Киса мадӯз чандин бо ошиқони безар. *Сайфи Исфарангӣ*

Ҷумлагон киса аз ӯ бардӯхтанд,
Додани ҳоҷат аз ӯ омӯхтанд. *Румӣ*

киса лоғар кардан *кинояаз* пул харҷ кардан, пул сарф кардан; **киса пок андохтан** пулро харҷ карда тамом кардан.

Қисаи симу зарат пок бибояд андохт,
Ин тамаъҳо, ки ту аз симбарон медорӣ. *Ҳофиз*

киса ба собун задан харҷ кардан, сарф кардан, холӣ кардани ҳамьён; талаф намудан.

Хоқонӣ аз чашму забон пеши ту шуд гавҳарфишон,
Ту умри ӯро ҳар замон киса ба собун мезанӣ. *Хоқонӣ*

аз киса рафтан зоеъ шудан, аз даст рафтан.

КИСАБУР کیسه‌بر он кӣ ҳамьён медуздад; дузд.

Нигаҳ дорад он шӯх дар киса дур,
Ки бинад ҳама халқро кисабур. *Саъдӣ*

КИСАБУРӢ کیسه‌بری дуздӣ.

Қисаи хеҷ кас надид пурӣ,
То накард ихтиёри кисабурӣ. *Бедил*

КИСАДОР کیسه‌دار **1.** хазинадор, хазиначӣ; **2.** *киноя аз* касе, ки ба вақти арзонӣ чизҳоро харида ва дар вақти камьёбию қиматӣ онҳоро мефурӯшад, ҷаллоб, ҳаннот.

Чун [шоҳ] дид, ки кисадорон лаззати арзонхарӣ ва гаронфурӯшӣ ёфта, ба таҳдид тарки кори худ намекунанд, баъзеро кушт. «*Таърихи Фаришта*»

КӢСАМОЛ کیسه‌مال шахсе, ки дар ҳаммом тани одамонро бо киса тоза мекунад; халтакаш, даллок, ходимчӣ.

КИСАПАРДОЗ کیسه‌پرداز холикунандаи киса.

... К-ин ҳарифон тамом муфтбаранд,
Кисапардози нақди якдигаранд. *Бедил*

КИСАТИҲӢ کیسه‌تهی бепул, камбағал.

Киса макун пур зару сим, эй писар,
Кисабуронанд дар ин раҳгузар.
Кисатиҳӣ бошу биёсо, Камол,
Ҳар кӣ тиҳикисатар, осудатар! *Камоли Хуҷандӣ*

КИСВАТ *а.* کسوت либос, пӯшок.

Ишқ асту бас, ки дар ду ҷаҳон ҷилва мекунад,
Гоҳ аз либоси шоҳу гаҳ аз кисвати гадо. *Ҷомӣ*

Охир ин ақида чӣ гуна рост ояд, ки ҷавҳаре, ки шоистаи либоси инсоният буд, чӣ навъ ӯро ба кисвати хар баранд. *Аҳмади Дониш*

◇ **кисвати кофурӣ** *киноя аз* барф.

КИСВАТГАРӢ کسوتگری либоспӯшӣ; **кисватгарӣ кардан** ба либоси дигар, ба шакли дигар даровардан; *киноя аз* тарҷима кардан.

Хираднома҆ҳоро зи лафзи дарӣ
Ба юнонзабон кард кисватгарӣ. *Низомӣ*

КИСРО *а.* کسری *шакли арабишудаи* **Хусрав (Хисрав) 1.** лақаби Хисрави Анӯшервон; **2.** лақаби подшоҳони сулолаи Сосониён баъд аз Анӯшервон.

КИТЕБ کتیب *имолаи* **китоб.**

Зи баҳри ҳифзи ҳаёт он чӣ боядам зи кафоф,
Зи баҳри касби камол он чӣ боядам зи китеб...
Анварӣ

Ниқобест ҳар сатри ман з-ин китеб,
Фурӯҳишта бар оразй дилфиреб. *Саъдӣ*

КИТМОН *а.* کتمان махфӣ доштан, пинҳон кардан.

Чун макотиби амирулмӯъминин Ҳусайн ба аҳолии Басра расид, маҷмӯи эшон дар китмони он кӯшиданд. «*Равзат-ус-сафо*»

Нуктае дарьёфтаам, лекин... баъзе аз наздикони ту дар китмони он васият карданд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

КИТОБ *а.* کتاب **1.** маҷмӯаи навиштаҳои ҷилдшуда (дастнавис ё чопа).

Ва он чӣ аз илми риёзӣ андар ин китоб бихоҳем, ба охир гӯем ва ба як ҷое гӯем. *Ибни Сино*

2. навишта, чизи навишташуда; **3.** хат, нома, мактуб.

Нависад китобе суи модараш,
Тасаллидеҳи ҷони ғампарвараш. *Ҷомӣ*

◇ **китоби маҷид** *д.* Қуръон; **китоби осмонӣ** *д.* китоби муқаддас: Забур, Инҷил, Таврот ва Қуръон; *муқ.* **кутуб (кутуби арбаа, кутуби самовӣ).**

КИТОБА *а.* کتابه матне, ки бо хати ҷалӣ бар девори масҷидҳо, болои дарвозаҳо ва ё санги мақбараҳо канда ё навишта шудааст; *муқ.* **катиба** II.

Тавонгарзодаеро дидам бар сари гӯри падар нишаста ва бо дарвешбачае мунозара дарпайваста, ки сандуқи турбати мо сангин аст ва китоба рангину фарши рухом андохта. *Саъдӣ*

КИТОБАТ *а.* کتابت **1.** навиштан; **китобат кардан** навиштан; рӯбардор кардан.

Зи дасти гирья китобат наметавонам кард,
Ки менависаму дарҳол мешавад мағсул. *Саъдӣ*

2. нома, мактуб, хат.

Баъд аз он ҷудо шудем, аммо ҳамеша китобати вай ба ман меомад. *Ҷомӣ*

КИТОБХОНА کتابخانه ҷои нигаҳдории китобҳо.

Китобхонаи олам варақ-варақ ҷустам,
Хати ту дидаму гуфтам, ки муддао ин ҷост. *Махфӣ*

КИТОБӢ کتابی **1.** мансуб ба китоб; **2.** он чӣ ки дар асоси китоб гуфта ё навишта шудааст; **далели китобӣ** далеле, ки аз китобе оварда шудааст.

КИТФ||**КИФТ** *а.* کتف||کفت шона, дӯш.

Ду мори сиёҳ аз ду китфаш бируст,
Ғамин гашту аз ҳар суе ҷора ҷуст. *Фирдавсӣ*

Биёвард гурзи гаронро ба кифт,
Сипаҳ монд аз кори ӯ дар шигифт. *Фирдавсӣ*

КИФОЛ *а.* کیفال авбош, беҳудагард.

КИФОЛАГӢ کیفالگی авбошӣ, беҳудагардӣ.

Ба кифолагӣ рафт аз панҷ ҳер,
Рамида аз ӯ мурғаки гармсер. *Абӯшакури Балхӣ*

КИФОФ *а.* کفاف *ниг.* **кафоф.**

КИФОЯ||**КИФОЯТ** *а.* کفایه||کفایت **1.** кофӣ будан, басанда будан; басанда, кофӣ.

Чандат кунам ҳикоят, шарҳ ин қадар кифоят,
Боқӣ наметавон гуфт, илло ба ғамгусорон. *Саъдӣ*

кифоят кардан а) бас кардан.

Қалам даркаш оини бедодро,
Кифоят кун аз халқ фарьёдро. *Низомӣ*

б) басанда будан, кофӣ будан.

Ба ҷуз ин ҳавлӣ дар милки худ чизе, ки маблағи назршударо кифоя кунад, надорам. *Садри Зиё*

2. истеъдод, лаёқат, қобилият; фаҳму идрок.

Осори кифоят ба изҳор расонид. Авфӣ

Ману инкори шароб — ин чӣ ҳикоят бошад,
Ғолибо, ин қадарам ақлу кифоят бошад. *Ҳофиз*

Ба сабаби ақл ва кифояташ аозими умури тиҷоратиро бад-ӯ марҷӯъ доранд. *Аҳмади Дониш*

КИФОҲ *а.* كفاح ҷанг, набард, задухӯрд.

Подшоҳ фармуд, то вазир ба тартиби силоҳ ва олати кифоҳ аз тиру камон ва римоҳ **ва** ғайри золик машғул шавад. «*Равзат-ус-сафо*»

ҚИФТ كفت *ниг.* **китф.**

КИШВАР كشور сарзамин, мамлакат, ноҳия.

Зи ҳар кишваре мӯбаде солхард
Биёвард, к-ин номаро гирд кард. *Фирдавсӣ*

Зи ташрифи ту шоҳӣ мекунам дар кишвари ҳастӣ,
Ки афтодаст мурғи нола дар доми ҳумо имшаб.
Мулҳам

◇ **кишвари вуҷуд** дуньё, оламп ҳастӣ.

Дар кишвари вуҷуд надидем аҳли ҷуд,
З-ин ҷинс ҳам ба қофилаҳои адам намонд. *Сайидо*

кишвари фонӣ *киноя аз* дуньё.

Дилам з-ин кишвари фонӣ гирифтаст,
Зи тадбири ҷаҳонбонӣ гирифтаст. Ҷомӣ

кишвари шахс тамоми вуҷуд, тамоми тан.

Муддате буд, ки мекард хароб
Кишвари шахси маро волии дард. *Анварӣ*

КИШВАРКУШО(Й) (كشوركشا(ى фотеҳ; ҷаҳонгир; подшоҳи бузург.

Чун зи кишваркушои ҳафт иқлим
Ҳафт духтар ситад чу дурри ятим... *Низомӣ*

КИШВАРСИТОН كشورستان *ниг.* **кишваркушо(й).**

Чу Искандар — он шоҳи кишварситон
Қашид аз паи фатҳи шаҳре синон... *Ҷомӣ*

КИШВАРХУДОЙ كشورخداى подшоҳ, султон, шоҳ.

Ба ҳар гӯша муҳайё карда ҷое,
Бар ӯ зону зада кишвархудое. *Низомӣ*

КИШТ كشت **1.** коштан, коридан; **2.** зироат, чизи коридашуда, замини коридашуда; киштзор.

Ҷомею бутею барбате бар лаби кишт,
Ин ҳар се маро нақду туро насья биҳишт. *Хайём*

Диҳӣ об кишти хароби маро,
Кунӣ рост таъбири хоби маро. *Ҷомӣ*

3. ниҳол.

Ва киштҳои сабзи саркашидаро ба ҳисори Наршах андар меоварданд. «*Таърихи Наршахӣ*»

4. он чӣ аз замин сабзида мебарояд, сабза.

Дарахту кишт барояд зи хоку он гӯяд,
Ки хоҷа, ҳар чӣ бикорӣ, туро ҳамон рӯяд.
Шамси Табрезӣ

кишту duруд коридан ва дарав кардан, зироаткорӣ.

Чу дар дона бошад таманнои суд,
Қадевар дарояд ба кишту друд. *Низомӣ*

КИШТА I كشته он чӣ кошта шудааст.

Деҳқони солхӯрда чӣ хуш гуфт бо писар,
К-эй нури чашми ман, ба ҷуз аз кишта надравӣ.
Ҳофиз

КИШТА II كشته мевае, ки дукафон карда донакашро бароварда хушк мекунанд.

Саногӯи туро бе ту дил аз ғам
Ба ду ним аст, чун амрӯди кишта. *Сӯзанӣ*

КИШТАЗОР كشته‌زار *ниг.* **киштзор.**

Тухми вафову меҳр дар ин кӯҳна киштазор
Он гаҳ аён шавад, ки бувад мавсими дарав. *Ҳофиз*

КИШТАН كشتن коштан, коридан, зироат кардан.

Яке чора ҷуст андар он кори зишт,
Зи кина ба наввӣ дарахте бикишт. *Фирдавсӣ*

Ҳар он, кӣ тухми бадӣ кишту чашми некӣ дошт,
Димоғи беҳуда пухту хаёли ботил баст. *Саъдӣ*

КИШТЗОР كشتزار замини киштшуда, ҷои кишт, мазраа.

Бипӯид Рустам сӯи киштзор,
Яла кард аспу бихуфт устувор. *Фирдавсӣ*

◇ **киштзори дев** *киноя аз* дуньё, рӯзгор.

КИШТИБАНДОН كشتى‌بندان ҷое, ки киштиҳоро баста нигоҳ медоранд; бандар.

Ин шаҳр боҷгоҳест ва киштибандон..., аз он ҷо ба ҷониби ҷануб бар канори дарьё раванд.
Носири Хисрав

КИШТИБОН كشتيبان киштирон, ронандаи киштӣ.

Эй дил, ар сели фано буньёди ҳастӣ барканад,
Чун туро Нӯҳ аст киштибон, зи тӯфон ғам махӯр!
Ҳофиз

КИШТИГОҲ كشتى‌گاه ҷое, ки киштӣ лангар меандозад, бандар; соҳил, канор.

Охирулъамр чу киштӣ ба саломат бигзашт,
Ҷастам аз киштию омад ба лаби киштигоҳ. *Анварӣ*

КИШТИКАШ I كشتى‌كش коргаре, ки киштиро аз об кашида ба соҳил мебарорад; киштирон, маллоҳ.

КИШТИКАШ II كشتى‌كش майкаш; майнӯш, бодапараст.

Карда талаб киштии дарьёфишон,
Киштии зар дод ба киштикашон. *Хисрави Деҳлавӣ*

КИШТИШИКАСТА كشتى‌شكسته **1.** касе, ки киштиаш шикаста ё ғарқ шудааст.

Қиштишикастагонем, эй боди шурта, бархез!
Бошад ки боз бинем дидори ошноро. *Ҳофиз*

Ду касро ҳасрат аз дил наравад ва пои тағобун аз гил барнаёяд: тоҷири киштишикаста ва ворнси бо қаландарон нишаста. *Саъдӣ*

2. *маҷ.* навмедшуда.

Дар подшоҳии ӯ... узамову кубаро ва ҳунарварон ва киштишикастагон ба умеди авотиф ва мароҳим... ба Ҳиндустон меомаданд.
«*Таърихи Фаришта*»

ҚИШТМАНД کشتمند киштзор, зироат, кишт; он чӣ корида шуда аз хок рӯида аст.

Ҳам андар дижаш киштманду гиё,
Дарахти барӯманд ҳам осиё. *Фирдавсӣ*

Ду манзил замин то бари пирманд
Пур оби хушу меваву киштманд. *Асадӣ*

ҚИШТӢ I || **ҚАШТӢ** I کشتی воситаи нақлиёти обӣ, сафина.

Ки дорад паю тоби Афросиёб?
Моро рафт бояд чу киштӣ бар об. *Фирдавсӣ*

◇ **киштии заррин** *кинояи аз* офтоб.

Намуд ин киштии заррини худрав,
Хиромиш бар сари дарьёи партав. *Нозим*

киштии умр *кинояи аз* чараёни зиндагӣ, рафти ҳаёт.

Бар киштии умр такья кам кун,
Қ-он Нил нишемани наҳанг аст. *Анварӣ*

киштӣ бар хушк(ӣ) рондан кори номумкин кардан; *зӯри беҳуда задан.*

Ба ҳар бод хирман нашояд фишонд,
На киштӣ тавон низ бар хушк ронд. *Асадӣ*

ҚИШТӢ II || **ҚАШТӢ** II کشتی пиёлаи шаробхӯрӣ; қадаҳе ки ба шакли киштӣ сохта шудааст.

Қарда талаб киштии дарьёфишон,
Қ и ш т и и зар дод ба киштикашон. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҚИҒ||**ҚЕҒ** کیغ чирки гӯшаи чашм.

Шигифт нест, агар қиғи чашми ман сурх аст,
Бале, чу сурх бувад ашк, сурх бошад қиғ.
Рашидии Самарқандӣ

ҚИҲИН کهین *ниг.* **кеҳин.**

ҚИҲОНАТ||**ҚАҲОНАТ** *а.* کهانت 1. коҳинӣ; 2. пешгӯӣ, ғайбгӯӣ.

Эшон ин нишонҳо аз рӯи киҳонат ва қиёс мегӯянд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ҚОБИДАН کابیدن *ниг.* **ковидан.**

ҚОБИН||**ҚОВИН** کابین||کاوین пул, мулки манқул ва ғайри манқуле, ки дар вақти никоҳ домод пардохтани онро ба арӯс ба зиммаи худ мегирад, ва дар сурати занро талоқ додани шавҳар ё мурдани шавҳар, бояд ба зан дода шавад.

Ҳар касеро, ки зан набудӣ ва кобин набудӣ, зан додӣ ва кобин аз хизона додӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Духтаре дошт, дар ақди никоҳи ман овард ба кобини сад динор. *Саъдӣ*

Хуш арӯсест ҷаҳон аз раҳи сурат, лекин
Ҳар кӣ пайваст бад-ӯ, умри худаш ковин дод. *Ҳофиз*

ҚОБИНА کابنه чашм, дида.

Эй шаҳаншоҳе, ки меҳри чархро
Ҳаст равшан аз вуҷудат кобина. *Шамси Фахрӣ*

ҚОБЛИЧ کابلج||کابلیج ангушти хурди даст ва по, лелача.

ҚОБУК کابک||کابوک сабаде, ки ба шифт меовезанд, то ки кабӯтар дар он лона созад, кафтархона; лона, ошьёна.

Чун баччаи кабӯтар минқор сахт кард,
Ҳамвора кард мӯю бияфганд мӯи зард,

Қобукро нахоҳаду шох орзӯ кунад,
В-аз шох сӯи бом шавад боз гард-гард.
Абӯшакури Балхӣ

Ту парваридаи кобуки осмон будӣ,
Аз он қарор накардӣ дар ошьёнаи паст. *Анварӣ*

ҚОБУС *а.* کابوس хоби даҳшатовари буғикунанда, сиёҳӣ.

Магар дар хоб бинанд аҳли дуньё рӯи бедорӣ,
Бувад кобуси хоби ғафлат ин бори тааллуқҳо.
«Баҳори Аҷам»

ҚОВАК کاوک *ниг.* **ковок.**

ҚОВИДАН||**ҚОБИДАН** کاویدن||کابیدن 1. ҷустуҷӯ кардан, кофтуков кардан; 2. кофтан, кандан.

[Лашкарнёни Арғун] заминҳои хайма ва хиргоҳ ба ҷиҳати талаби дафина биковиданд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

Аҷаб набвад, ки аз ковидани санг
Гиромӣ гавҳаре ояд фаро чанг. *Хисрави Деҳлавӣ*

дандон ковидан тоза кардани байни дандонҳо.

Меҳӯранд обеву мекованд дандон, гӯиё
Хӯрдани эшон ҳамеша оби дандон асту бас. *Сайидо*

ҚОВИН کاوین *ниг.* **кобин.**

ҚОВИШ کاوش кофтуков, ҷустуҷӯ.

Ҳафт маъдан ҳусули ковиши ӯст,
Шаш ҷиҳат чашмаи таровиши ӯст. *Бедил*

Ҳар кӣ дорад орзӯи ном чун санги нигин,
Умри ӯ аз ковиши меҳнат ба ҷон кандан гузашт.
Шоҳин

ҚОВ-ҚОВ کاوکاو 1. кофтуков, ҷустуҷӯ; тафтиш.

Рой амр кард, то ҷамъе ба ков-кови атроф ва ҷавониби ғор машғул шуданд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. аз рӯи хашм худ ба худ гап задан, ғур-ғур кардан.

Танг шуд олам бар ӯ аз баҳри гов,
Шӯр-шӯр андар фиганду ков-ков. *Рӯдакӣ*

ҚОВОК||**ҚОВАК** کاواک||کاوک дарунхолӣ, миёнтиҳӣ.

Бар дари шаҳр дарахте буд бузург ва миёнаш тиҳӣ ва ковок шуда буд. *«Таърихи Табарӣ»*

Ба ҷуз амуди гарон нест рӯзу шаб хуришаш,
Шигифт нест аз ӯ гар шикамш ковок аст. *Лабибӣ*

ҚОЖ کاژ олус, аҳвал.

Ба як пой лангу ба як даст шал,
Ба як чашм кӯру ба як чашм кож. *«Луғати фурс»*

ҚОЗ I کاز *ниг.* **коза.**

Шаҳриёре, ки хилофат талабад, зуд афтад
Аз суманзор ба хористон в-аз кох ба коз. *Фаррухӣ*

ҚОЗ II کاز ҷои махсус барои нигоҳ доштани чорпоён дар биёбон, ки замини он андаке канда мешавад, қӯра.

ҚОЗА کازه каппа, хонае, ки дар киштзор ва полиз аз чӯбу шоху хас месозанд; кулба.

Сипаҳро зи бисьёрӣ андоза нест,
Бар ин дашт як мардро коза нест. *Фирдавсӣ*

ҚОЗИБ *а.* کاذب дурӯғгӯй.

Содиқро осебе нарасидӣ ва козиб ғарқ шудӣ.
«Равзат-ус-сафо»

Як олиму сад ҳазор ҷоҳил,
Як содиқу сад ҳазор козиб. *Анварӣ*

КОИБ *а.* كاعب духтари наврас.

КОИД *а.* كائد маккор, ҳилагар, фиребгар.

Ин миқдор [пинҳон кардани гӯшт дар лонаи шағол] дар ҷанби кайди коидон ва ҳасади ҳосидон бисьёр нест. *«Анвори Суҳайлӣ»*

КОИН *а.* كائن он чӣ вуҷуд дорад, мавҷуд, махлуқ.

Бурҷи зиндонро шикаст ар коине,
Ҳеҷ аз ӯ ранҷад дили зиндоние? *Румӣ*

коину фосид мавҷуд ва нестшаванда, боқӣ ва фонӣ.

То хок дар омадшуди ҳар коину фосид
Пардохтаву пур накунад пушту шикамро. *Анварӣ*

КОИНОТ *а.* كائنات *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **коин.**

Аҷалли коинот аз рӯи зоҳир одамист ва азалли мавҷудот саг ва ба иттифоқи хирадмандон саги ҳақшинос беҳ аз одамии носипос. *Саъдӣ*

Ҳадиси Саъдӣ агар коинот бипсананд,
Ба ҳеҷ кор наёяд, гараш ту напсандӣ. *Саъдӣ*

2. ҷаҳон, олам, ҳамаи оламҳо.

Об задам бар рухи сӯфисифот,
Даст бишустам зи ҳама коинот. *Хисрави Деҳлавӣ*

Садоест печида дар коинот,
Ки пур карда аз шавқ зарфи ҷиҳот. *Бедил*

КОК I كاک мард.

Аз ҷафоҳои он бути чолок
Сӯхт бар ҳоли ман дили зану кок. *«Луғати фурс»*

КОК II كاک мардумаки чашм, гавҳараки чашм.

Ҷаҳон ҳамеша бад-ӯ шоду чашмравшан бод
Аз он ки канд зи чашми бади ҳаводис кок.
Абулмасали Бухороӣ

КОК III كاک нони равғании дар танӯр қоқ кардашуда.

Хӯришҳо аз ин гунаҳо нони кок,
Дигар хӯрданиҳои чун ҷони пок. *Фирдавсӣ*

Ҳарами хоҷа ҳамеша ба вақти ҳоҷат аз он тоқ кокҳои гарм берун ба мардум бахш мекард.
«Таърихи Фаришта»

КОК IV كاک сари забон, нӯги забон.

Бибояд буридан варо дасту кок,
Ки то чун аз ин кор номадш бок. *Фирдавсӣ*

КОК V كاک лоғар, хароб; қоқина.

КОКО كاكا бародари калонӣ, ака.

Коко аз ҳамсоягон ҳақиқати хол пурсид.
«Таърихи Фаришта»

КОКУЛ كاكل||كاكول **1.** дастаи мӯи дароз дар фарқи сари мардону ҷавонон; **2.** гесӯи дароз.

Аз дасти ҳеҷ кас гиреҳе во намешавад,
Рабти миёни шонаю кокул намондааст. *Сайидо*

Ту меравӣ хиромон, ман бо ду чашми гирьён
Ошуфтаву парешон чун кокул аз қафоят. *Мушфиқӣ*

3. ёли асп.

кол كال *асоси замони ҳозираи* **колидан.**

КОЛ I كال меваи хом, меваи норасида, нопухта.

КОЛ II كال ҷо, макон.

Ин васфи он зиёст, ки аз рашки рои ӯст
Пушти ҳилолро, ки хам аст аз миёна кол.
Хисрави Деҳлавӣ

КОЛА I كاله *ниг.* **коло.**

КОЛА II كاله зарфи кадӯ барои шароб.

КОЛА III كاله *ниг.* **кол I.**

КОЛБУД||КОЛБАД كالبد **1.** қолиб.

Аз тан чу бирафт ҷони поки ману ту,
Хоки дигарон шавад мағоки ману ту;
З-ин пас зи барои хишти гӯри дигарон
Дар колбуде кашанд хоки ману ту. *Хайём*

2. тан, бадан; ҷасад.

В-ар колбуд ба хок супорад маро фироқ,
Дар зери хок бошамат, эй дӯст, дӯстдор. *Авфӣ*

Одамиро ақл бояд дар бадан,
Варна ҷон дар колбад дорад ҳимор. *Саъдӣ*

Фаромарз... колбуди Рустамро ба Систон оварда дар дахмаи Сом ниҳод. *«Равзат-ус-сафо»*

КОЛИВ||КОЛИВА كاليو||كاليوه **1.** саросема, гаранг; беқарор; ҳайрон.

Гаштаам коливи кори хеш ман,
Менадонам ҳилае з-ин беш ман. *Аттор*

Нолаи булбул саҳаргоҳону боди мушкбӯй
Мардуми сармастро коливаю шайдо кунад.
Манучеҳрӣ

... Ки колива барҷаст аз хоби ноз,
Чу оҳуи хуфта зи бонги гуроз. *Шоҳин*

2. нодон, аблаҳ; девонамизоҷ.

Шабе маст шуд, оташе барфурӯхт,
Нагунбахт колив хирман бисӯхт. *Саъдӣ*

3. кар.

Фаро менамоям, ки менашнавам,
Магар, к-аз такаллуф мубарро шавам.
Чу колива донанд аҳли нишаст,
Бигӯянд неку бадам, ҳар чӣ ҳаст. *Саъдӣ*

КОЛИДАН كاليدن ошуфтан, шӯридан; парешонхотир шудан.

Баҳри дуньё то ба кай колиданат,
Ҳар замон ҷӯшидану нолиданат? *Шокири Бухорӣ*

Сулаймон чун зи мурғ он қисса бишнид,
Бинолиду биҷӯшиду биколид. *Аттор*

КОЛО||КОЛА كالا||كاله мол, матоъ; чизу чора.

Ва мардумони Қуқа... бисьёре гӯсфанд ва асп ва колои аз они вай бибурданд. *«Таърихи Систон»*

Дар дарун омад, хаёли рӯи ӯ шуд ақлу хуш,
Буд дузде бо чароғ, анвои коло бурду рафт.
Камоли Хуҷандӣ

Яке корвонхона андар сарой,
Набуд коларо бар замин низ ҷой. *Фирдавсӣ*

КОЛУМ كالم зане, ки шавҳараш мурда ё аз шавҳар ҷудо шудааст, бевазан.

Пои ту аз миёна рафту занат
Монд колум, ки низ накунад шӯй. *Мунҷик*

КОЛУС كالوس аҳмақ, аблаҳ, нодон, беақл.

Малул мардум колуси бемаҳал бошад,
Макун, нигоро, ин хӯю табъро бигзор.
Абулмуайяди Балхӣ

КОЛУФТА كالفته ошуфта, шӯрида, парешонҳол.

Ҳамеша душмани даргоҳи ҷоҳаш
Зи аҳдоси замон колуфта бошад. *Шамси Фахрӣ*

КОЛУША کلوشه **1.** дег.

Яке буд дастор дар зери машк,
Ба бозор шуд, гӯшт оварду кашк.
Биёмад ва колушае барниҳод,
В-аз он ранҷи меҳмон ҳамекард ёд. *Фирдавсӣ*

2. таоме, ки аз нахӯд ва биринҷ мепазанд.

КОМ I کام сақфи даҳон аз дандони пеши болои то ҳалқ, даруни даҳон; даҳон.

Чу бинад касе заҳр дар коми ҳалқ,
Қаяш бигзарад оби нӯшин ба ҳалқ. *Саъдӣ*

Ба давлатхонаи аҳли карам раҳ нест соилро,
Қ-аз ин дарҳо даҳони шеру коми аждаҳо беҳтар. *Сайидо*

◇ **ком бардоштан** расмест, ки доя ба сарангушташ асал молида, коми кӯдаки навзодро бардошта мемонад, то ки вай доимо хушбахту комрон бошад; **коми** *касе, чизеро* **хоридан** *киноя аз* ғаши касеро овардан, касеро ба чизе тез кардан, ба хашм овардан.

Ту инро чунин хор коре мадор,
Чу чира шудӣ, коми шерон махор. *Фирдавсӣ*

коми шер ожадан ғаши душманро овардан, душманро хашмгин кардан.

Ҳама мӯлишу рой чандон задан,
Бад-ин нештар коми шер ожадан. *Фирдавсӣ*

дар коми наҳанг афтодан *киноя аз* ба сахтӣ дучор шудан, ба душворӣ афтодан.

Ба навмедӣ мадеҳ тан, гарчи дар коми наҳанг афтӣ,
Қи дорад дар дили гирдоб баҳри ишқ соҳилҳо. *Соиб*

КОМ II کام мақсад, мурод, орзу; майл; **коми дил** муроди дил, орзуи матлуб.

Хӯрд савганд, к-ин ҳарир турост,
Имшаб уммеду коми дил фардост. *Низомӣ*

Аз фалак бе нола коми дил намеояд ба даст,
Шаҳд хоҳӣ, оташе зан хонаи занбӯрро. *Бедил*

коми дил баровардан ба мақсад расондан.

Қоми дили зори ӯ бароранд,
Духтар ба никоҳи ӯ дароранд. *Ҳилолӣ*

коми дил баромадан ба мақсад расидан.

Даст аз талаб надорам, то коми дил барояд,
Ё ҷон расад ба ҷонон, ё ҷон зи тан барояд. *Ҳофиз*

◇ **кому ноком** хоҳу ноҳоҳ, чор-ночор.

Ҷаҳон кому ноком хоҳӣ супурд,
Ба худкомагӣ пай набояд фушурд. *Низомӣ*

Ҳасан кому ноком нияти рафтан кард. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ба ком мувофиқи орзу, мувофиқи мақсад; дилхоҳ.

Гул дар бару май бар кафу маъшуқа ба ком аст,
Султони ҷаҳонам ба **чунин** рӯз ғулом аст. *Ҳофиз*

ком бардоштан ба мурод расидан, ба орзуи дили худ ноил гаштан.

Зулайхо чун аз он маънӣ хабар дошт,
Зи лаъли Юсуф охир ком бардошт. *Ҳозиқ*

Бардорад ком, ҳар кӣ бо кор бисохт,
Бахташ ёр аст, ҳар кӣ бо ёр бисохт.*

ком бахшидан ба мақсад расондан, мурод ҳосил кардан.

Коме зи лаб бубахш, ки ушшоқи хастаро
Сад хор-хор дар ҷигар афтода з-он рутаб. *Ҷомӣ*

ком гирифтан (*ё* **ёфтан**) ба орзу расидан, комьёб шудан (махсусан дар ишқ).

Бидод лаъли лабат бӯсае ба сад зорӣ,
Гирифт ком дилам з-ӯ ба сад ҳазор илҳоҳ. *Ҳофиз*

Қамол, агар зи даҳонаш наёфтӣ коме,
Мабош тангдилу сабр кун ба нокомӣ. *Камоли Хуҷандӣ*

ком ситондан ба мурод расидан.

Ба авни давлаташ аз бахт ком бистонам,
Қи доди бахти ман аз чарх давлати ӯ дод. *Анварӣ*

коми *касе* **баровардан** ба мурод расонидан касеро, иҷро кардан мақсади касеро, комгор гардонидан касеро; **ба ком расондан** ба мақсад ноил гардонидан, муроди касеро ҳосил кардан.

Ба ком то нарасонад маро лабаш, чун най
Насиҳати ҳама олам ба гӯши ман бод аст. *Ҳофиз*

КОМА I کامه *ниг.* ком II.

... Ки аз таффи он кӯҳи оташ бираст,
Ҳама комаи душманон кард паст. *Фирдавсӣ*

Зист бо ӯ ҳаме ба комаи хеш,
Чун рухаш сурх кард ҷомаи хеш. *Низомӣ*

комаи дил *ниг.* **ком II (коми дил).**

Комаи дил гарчи зи ҷон хуштар аст,
Оқибатандешӣ аз он хуштар аст. *Низомӣ*

КОМА II کامه ҳар гуна сабзавот ва хуришҳои ба намакоб хобондашуда.

Ин мард одат дошт, ки ҳар соле бисьёр очорҳо ва комаҳо некӯ сохтӣ ва пеши Амир Маҳмуд бурдӣ. *«Таърихи Байҳақӣ»*

КОМА III کامه марҷон.

Пероҳани луълуи ба ранги кома,
В-он кафши даридаву ба сар-бар лома. *Марворидӣ*

КОМАХ کامخ *шакли арабишудаи* **кома** II.

Ман суфраро бурдам ва ба он шахс додам, се рағиф ва комах оварда бихӯрдем ва бирафтем. *Ҷомӣ*

КОМБАХШ کام‌بخش орзуи касеро ба ҷо оваранда, муродбахш; сахӣ.

КОМБАХШӢ کام‌بخشی ба ҷо овардани орзу ва хоҳиши касе, муродбахшӣ; саховат.

Сабаб мапурс, ки чарх аз чӣ сифлапарвар шуд,
Қи комбахшии ӯро баҳона бесабаб аст. *Ҳофиз*

КОМБИН کام‌بین тамаъкор, пуртамаъ.

Офати мурғ аст чашми комбин,
Махласи мурғ аст чашми домбин. *Румӣ*

КОМГОР کامگار ба орзуи худ расида, комьёб; хушбахт, саодатманд.

Фаридун чу шуд бар ҷаҳон комгор,
Надонист ҷуз хештан шаҳрьёр. *Фирдавсӣ*

Ҳофиз аз тоби рухи меҳрфурӯғи ту бисӯхт,
Комгоро, назаре кун сӯи нокоме чанд. *Ҳофиз*

КОМГОРӢ کامگاری комьёбӣ; комронӣ; хушбахтӣ.

КОМДОРӢ کامداری**: комдорӣ кардан** худро аз гуфтор боздоштан, хомӯш шудан.

Забон беҳ, ки ӯ комдорӣ кунад,
Чу комаш расад, комгорӣ кунад. *Низомӣ*

ҚОМИЛ *а.* كامل **1.** пурра, тамом; *муқобили* **ноқис.**

Бе азми дурусту саъйи комил
Қасро нашавад мурод ҳосил. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

2. ба камол расида, баркамол, беайбу нуқсон.

Писаре буд ба ғоят комил ва болиғ. *Авфӣ*

комил шудан (*ё* **гардидан**) ба камол расидан, фазлу камол пайдо кардан.

Ба таълими ҳадиси зулфи ӯ гардидаам комил,
Ба ҳар кас метавонам дод таълими «Шабистон»-ро. *Мулҳам*

3. фозил, донишманд, соҳибҳунар.

Комиле гар хок гирад, зар шавад,
Ноқис ар зар бурд, хокистар шавад. *Румӣ*

Ва агар комил бувад дар кори хеш ва толиби хидмат бувад, нафақаи аъло мефармоянд. *Аҳмади Дониш*

4. *адш.* яке аз баҳрҳои арӯз, ки дар як байт мутафоилун ҳашт бор такрор мешавад.

КОМИЛАН *а.* كاملاً ба таври пурра, ба куллӣ, тамоман.

ҚОМИЛРАЪЙ||КОМИЛРОЙ كامل رأى||كامل راى хирадманд, соҳибандеша; боирода.

Султон Разина ба ҷамеи сифоте, ки подшоҳони оқил ва комилраъйро бояд, муҳалло ва музайян буд. *«Таърихи Фаришта»*

ҚОМИЛУЛХИЛҚАТ *а.* كامل الخلقت тандуруст, солим; бенуқсон.

Инсони комилулхилқат ва мӯътадилулмизоҷ дар арсаи кавн мутақаввин шавад. *Аҳмади Дониш*

ҚОМИЛЪИЁР كامل عيار **1.** чизе, ки иёраш пурраву дуруст бошад; холис, беғаш, мас. тиллои соф.

Чун ба дил наншаст аз он сангаш ғубор,
Нақди ӯ омад бурун комилъиёр. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* шахси беайбу нуқсон; олим, фозил; ҳунарманд.

Набошад равнақе дар аҳди мо комилъиёронро,
Ниҳон дар пардаи зангор гардиданд ҷавҳарҳо. *Саидо*

ҚОМИН *а.* كامن **1.** камингиранда, каминнишин; *ниг.* **камин** II; **2.** пинҳон, ниҳон, махфӣ.

Фоида(-и) ҳар зоҳире худ ботин аст,
Ҳамчу нафъ андар давоҳо комин аст. *Румӣ*

ҚОМРАВО كامروا комьёб, ба мурод расида.

Ман агар комраво гаштаму хушдил, чӣ аҷаб,
Мустаҳиқ будаму инҳо ба закотам доданд. *Ҳофиз*

То абад комраво бош, ки хасмат гар худ
Назаре бозкунад, марги муфоҷо бирасад. *Убайди Зоконӣ*

ҚОМРОН كامران **1.** ба мурoду мақсади худ расида, хушбахт, бахтьёр.

Ҳама ба ҳазимат бирафтанд ва Толут музаффар ва комрон бози шаҳр омад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Гар якеро ту комрон бинӣ,
Дигареро дил аз муҷоҳада реш. *Саъдӣ*

2. *маҷ.* пуриқтидор, он кӣ ҳукмаш ба ҳама чиз равост.

Ёр агар наншаст бо мо, нест ҷои эътироз,
Подшоҳи комрон буд, аз гадоён ор дошт. *Ҳофиз*

ҚОМРОНӢ كامرانى **1.** мувофиқи мурод ва орзу умр гузаронидан; хушбахтӣ, саодатмандӣ.

Дар давлат ва комронӣ беш аз ақрабои худ ҳаёт ёбад. *Авфӣ*

Шабе чанд май хӯрд бо ӯ ба ком,
Чу шуд навбати комронӣ тамом. *Низомӣ*

Тӯтиён дар шаккаристон комронӣ мекунанд,
В-аз таҳассур даст бар сар мезанад мискин магас. *Ҳофиз*

2. лаззат бурдан, кайф рондан; айёшӣ.

Олим, ки комрониву танпарварӣ кунад,
Ӯ хештан гум аст, киро раҳбарӣ кунад? *Саъдӣ*

Бастаем аз халқ чашму комронӣ мекунем,
Шустаем аз баҳр дасту оби гавҳар мехӯрем. *Саидо*

ҚОМЬЁБ كامياب ба мурoду мақсад расида, хушбахт, саодатманд; муваффақ.

Ба домaн задаш даст, к-эй комьёб,
Инони тараҳҳум зи ҳолам матоб! *Ҷомӣ*

В-аз он ҷо равон шуд шаҳи комьёб,
Зафар дар инон, нусраташ дар рикоб. *Ҳотифӣ*

комьёб шудан а) ба мурод расидан, муваффақ гардидан; б) *маҷ.* дуруст шудан, шифо ёфтан.

Ку марҳаме, ки доғ шавад комьёб аз ӯ,
Дарде агар расад ба ту, ӯро макун даво. *Саидо*

ҚОМЬЁР كاميار хушбахт, бахтьёр.

Бози султонӣ азизу комьёр,
Нанг бошад, гар кунад кабкат шикор. *Румӣ*

ҚОМҶӮ(Й) كامجو(ى) ҷӯяндаи хушию хушгузаронӣ, айёш.

Назоракунон сарвари комҷӯй
Ба саффи Сулаймоншаҳ овард рӯй. *Ҳотифӣ*

ҚОМҶӮӢ كامجوئى айшхоҳӣ, ишратталабӣ.

Ҳавои комҷӯӣ созадаш нарм,
Тазарви нахваташ резад пари шарм. *Нозим*

КОН كان **1.** ҷое, ки конданиҳои фоиданоки табиӣ зиёд воқеъ шудааст, маъдан.

Ҷуз толеи муборак аз Муштарӣ чӣ ёбӣ?
Ҷуз зарри нақди холис аз кони зар чӣ ояд? *Шамси Табрезӣ*

Ғароиби бисьёр дар навоҳии он вилоят буд ва чанд кон буд, ки зари холис ҳосил менамуд. *«Равзат-ус-сафо»*

кони Бадахшон кони лаъл, ки дар Бадахшон аст.

Шуд аз дасташ асоси дард пинҳон,
Шуд аз ҳар қатра хун кони Бадахшон. *Мулҳам*

2. *маҷ.* манбаи чизе, ҷои бисьёрӣ ва фаровонии ҳар чиз; ◊ **кони ато** *киноя аз* бахшанда, сахӣ, саховатманд.

Муҳити сахо асту кони ато,
Сипеҳри ҳаё асту баҳри вафо. *Садри Зиё*

кони малоҳат *киноя аз* дорои лутфу малоҳати зиёд; маъшуқа.

Ғуломаш Юсуфи мисрисабоҳат
Намакпарвардааш кони малоҳат. *Ҳозиқ*

кони ҷуд *киноя аз* сахӣ, босаховат, карим; **ба гавҳар шудани** (*ё* **расидани, омадани**) **кон** ба мақсаду мурод расидани касе.

Ба нома-дар навишта, к-эй дилором,
Расидам дил ба кому кон ба гавҳар. *Лабибӣ*

На ҳар, ки қасди бузургӣ кунад, чун ӯ бошад,
На ҳар, ки кон канад, ӯро ба гавҳар ояд кон. *Унсурӣ*

Рафтам бари дарбонашу гуфтам сухани хеш,
Гуфто: Мабар андӯҳ, ки бишуд конт ба гавҳар.
Носири Хисрав

ҚОНЕРУ کانیرو дарахтест, ки барги он ба касалии истисқо давост, мозарьюн.

Шиками ман бар он ду нони тиҳине
Рост чун феъли милҳу конеруст. *Ломеӣ*

ҚОНО کانا нодон, аблаҳ, аҳмақ, гӯл; *муқобили* **доно.**

... Ки пири фиребанда коно бувад,
Агарчанд пирӯзу доно бувад. *Фирдавсӣ*

Мардро хасму душмани доно
Беҳтар аз дӯсте бувад коно. *Саноӣ*

ҚОНОЗ کاناز буни хӯшаи хурмо.

Ман бад-он омадам ба хидмати ту,
Ки барояд рутаб зи конозам. *Рӯдакӣ*

ҚОНОӢ کانائی нодонӣ, аблаҳӣ, аҳмақӣ; *муқобили* **доноӣ.**

Ман сухан гӯям, ту коноӣ кунӣ,
Ҳар замоне даст бар дастат занӣ. *Рӯдакӣ*

ҚОНУН I *а.* کانون оташдон, кӯра, оташхона, манқал.

Рост гуфтӣ, сипеҳр конун гашт,
В-ахтарон андар он миён ахгар. *Муиззӣ*

Ноираи ҳасад ва ғазаб дар конуни ботини ӯ забона задан гирифт. «*Равзат-ус-сафо*»

Шӯълаи ғазаб дар конуни дилаш муштаил гашт.
«*Анвори Суҳайлӣ*»

ҚОНУН II *а.-с.* کانون ду моҳи зимистон: **конуни аввал** декабрь; **конуни сонӣ** (*ё* **охир**) январь.

Маҳи найсон шабехун кард гӯӣ бар маҳи конун.
Рӯдакӣ

То чаман пажмурда гардад дар маҳи конуну дай,
То ҳаво тафсида гардад дар маҳи айлулу об. *Муиззӣ*

ҚОНУН III کانون асбоби мусиқӣ ба шакли тахтаи паҳн бо торҳои бисьёр.

ҚОНӢ کانی мансуб ба кон.

Он ҷавҳарест хоста аз кону ин зи ҷон,
Қонӣ куҷо ба ҷавҳари ҷонӣ баробар аст? *Шоҳин*

кор کار *асоси замони ҳозираи* **коштан, коридан.**

ҚОР کار **1.** амал, шуғл; ҳунар, касб, пеша.

Қори ман он аст, ки ҳар замон бар сари гуноҳ равам ва кори ту он аст, ҳар замон ба сари мағфират шавӣ. *Аҳмади Дониш*

Бигзор, ки ишқ кори ту нест,
В-он ёри ман аст, ёри ту нест. *Шоҳин*

2. *маҷ.* вазъ, вазъият, аҳвол.

Баромад бар ин кор як рӯзгор,
Фурӯзанда шуд давлати шаҳрьёр. *Фирдавсӣ*

3. рафтор.

Ин як-ду дам, ки давлати дидор мумкин аст,
Дарьёб кори дил, ки на пайдост кори умр. *Ҳофиз*

4. *маҷ.* ҷанг, муҳориба, задухӯрд, корзор.

Далери тиҳидаст ҳангоми кор
Чу бозест беболу пар дар шикор. *Ҳотифӣ*

5. *маҷ.* марг, аҷал.

Маро кор аз ғами ишқи тӯ зор аст,
Дилам рафтасту ҷон наздики к о р аст. *Ҷомӣ*

◇ **кори баста** кори бебарор, кори ба мушкилӣ афтода; кори чигил.

Зи кори баста маяндешу дил шикаста мадор,
Ки оби чашмаи ҳайвон даруни торикист. *Саъдӣ*

кори гил корҳои доир ба хок ҳамчун кандан, тоза кардани хандақ ва ғ.

Асири қайди фаранг шудам ва дар хандақи Тароблус бо ҷуҳудонам ба кори гил доштанд. *Саъдӣ*

кори **дастбаста** коре, ки касе ба хубӣ анҷом дода метавонаду дигарон аз кардани мисли он оҷизанд; кори аҷибу шигифтовар; **кори об** шаробхӯрӣ, майхӯрӣ.

Шаҳ пагаҳтар ба кори об нишаст,
Дар дили душман обгина шикаст. *Хисрави Деҳлавӣ*

кори обу гил бинокорӣ.

Муддате кори обу гил пардохт,
В-андар он кӯӣ хонаи нав сохт. *Хисрави Деҳлавӣ*

кори осмонӣ *д.* тақдиру қисмат; **кору бор** корҳо, машғулиёт, шуғл.

Чу шамъи субҳдамаш шуд зи меҳри ӯ равшан,
Ки умр дар сари ин кору бор хоҳам кард. *Ҳофиз*

Чун шуд ин эътиқоднома дуруст,
Боз гардам ба кору бори нахуст. *Ҷомӣ*

афтодани кор *бо касе* муомила доштан бо касе; муҳтоҷ шудан ба ёрии касе.

Чӣ ҳосил гар ҳазорон гул дамад ё сад баҳор ояд,
Маро чун бо ту кор афтодааст, инҳо чӣ кор ояд?
Ҳилолӣ

баромадани кор муваффақият пайдо кардани коре, натиҷанок шудани коре.

Аз ин пас хомуширо озмоям,
Чу аз гуфтор коре барнаёяд. *Шамси Табрезӣ*

Бар сабр навис, Анварӣ, корат,
Чун кор ба ҷаҳд барнамеояд. *Анварӣ*

кор бастан ба амал овардан, иҷро намудан.

Эй ки муштоқи манзилӣ, машитоб,
Панди ман кор банду сабр омӯз. *Саъдӣ*

гиреҳ шудани (ё будани) кор мушкил шудани коре, чигил афтодан ба коре.

Қори сабрам ҳама авқот гиреҳ дар гиреҳ аст,
Ҳар куҷо мурғи дилам бол кушояд, дом аст. *Мулҳам*

дароз гардидани кор кашол ёфтани кор.

Зи дониш шавад кори гетӣ ба соз,
Зи бедонишӣ кор гардад дароз. *Ҷомӣ*

кор дароз кардан кашол додани кор.

Чу ой суи кишвари хеш боз,
Макун кори кӯтоҳ бар худ дароз. *Низомӣ*

кор додан ба кор омадан, лозим шудан; муҳимбарорӣ кардан.

... Рӯзе, ки сӯҳбате ва меҳмондорие дошта бошанд,... он рӯз ҳазрати мумайиз кор медоданд.
Садри Зиё

кор доштан машғул будан, бо коре андармон будан.

Магар ту солу маҳ ин кор дорӣ,
Ки ёри меҳрубонро хор дорӣ? *Фахриддини Гургонӣ*

кор доштан *бо касе, чизе* кордор будан бо касе, чизе; дахолат доштан ба ҳоли касе, чизе.

Дашном ҳамедиҳӣ ба Саъдӣ,
Ман бо ду лаби ту кор дорам. *Саъдӣ*

Дарвешу фақирем дар ин гӯшаи дуньё,
Бо неку бади халқи ҷаҳон кор надорем.
Шамси Табрезӣ

кор кардан а) машғул шудан (бо коре, касб ё ҳунаре); б) *амал кардан; таъсир кардан.*

Сангҳо андохтанд, ҳуфра шуд, бод роҳ ёфт ва оташ кор кард ва он сутунҳо бисӯхт.
«Таърихи Наршахӣ»

На гуфт андар ӯ кор кардӣ, на чӯб,
Шабу рӯз аз ӯ хона дар кандукӯб. *Саъдӣ*

Таъна бар ман мазан ба сурати зишт,
Эй тиҳӣ аз фазилати инсоф,
Тан бувад чун ғилофу ҷон шамшер,
Қор шамшер мекунад, на ғилоф. *Ҷомӣ*

Лашкариён ду навбат ӯро заҳр доданд, кор накард.
«Равзат-ус-сафо»

кор омадан *аз касе* аз касе содир шудани феъле, амале.

Зи ман ҳаргиз чунин коре наёяд,
Ки аз оқил чунин коре нашояд. *Фахриддини Гургонӣ*

кор пур кардан бо коре бисьёр машғул шуда маҳорат пайдо кардан, таҷрибанок шудан.

Гуфт: Пур кард шаҳриёр ин кор,
Кори пуркарда кай бувад душвор? *Низомӣ*

кор пухта кардан кореро бо эҳтиёт ва нағз ба ҷо овардан.

Чун теғи лаълпайкари ӯ кор пухта кард,
Табъаш ҳама нишоти маи лаъли хом кард. *Муиззӣ*

кори *касеро* **бароростан** анҷом додани кори касе, буд кардани кори касе.

Арӯси гаронмояро низ кор
Баророст, то шуд ба Юнондиёр. *Низомӣ*

кори *касеро* **барсохтан** *ниг.* **кори** *касеро* **(бар)сохтан; боло гирифтани (ё рафтани) кори** *касе киноя аз* пеш-рафтани кори касе, ривоҷу равнақ ёфтан, муваффақият пайдо кардани кори касе.

Шудам ошиқ ба болои баландаш,
Ки кори ошиқон боло гирифтаст. *Ҳофиз*

кори *касе* **дар пой андохтан** *киноя аз* кори касеро вайрон кардан.

Маяндоз дар пой кори касе,
Ки афтад, ки дар пояш афтӣ басе. *Саъдӣ*

кори *касе, чизе* **кардан** вазифаи касе ё чизеро иҷро намудан.

Сахтии авқот дар табъам мулоим гаштааст,
Қори болин мекунад хиштам ағар зери сар аст.
Мулҳам

кори *касеро* **(бар)сохтан** а) кори касеро анҷом додан, буд кардан.

Чаро барнасозӣ ҳаме кори хеш,
Ки ҳаргиз наёмад чунин кор пеш?! *Фирдавсӣ*

Хонд шоҳаш ба назди хеш ба роз,
Ки бирав, кори ин каниз бисоз. *Низомӣ*

б) *киноя аз* маросими дафни касеро ба ҷо овардан; дафн кардан.

Ҷаҳондор аз он кор шуд тангдил,
Ки солори гелӣ даромад ба гил,
Бифармуд барсохтан кори ӯ,
Ба шарте ки бошад сазовори ӯ. *Низомӣ*

кор аз даст рафтан *(ё* **шудан)** оҷизу нотавон шудан; дар коре ноилоҷ мондан.

Бар бистари ҳалокам бемору зор монда,
Қорам зи даст рафта, дастам зи кор монда. *Ҳилолӣ*

кор аз пеш бурдан кореро пеш бурдан.

Дар ҳаҷри ту чандон ки буридем зи гирья,
Ҷуз ашк надидем, ки коре барад аз пеш.
Камоли Хуҷандӣ

аз кор гузаштани кор тамоман аз даст рафтани кор, намондани чорае барои ислоҳи пешомад ё воқеае; **аз кор рафтан (ё мондан)** а) аз ҳаракат бозистодан; *аз фаъолият мондан.*

Чаро дастат чунин аз кор монда?
Чаро пои ту аз рафтор монда? *Ҳилолӣ*

Дидаи Яъқуби Канъон дар фироқ аз кор рафт,
Эй сабо, гарде зи роҳи ин биёбон барнахост. *Махфӣ*

б) *беҳол шудан,* беҳуш шудан.

Матбахӣ чун шунид ин гуфтор,
Шуд халидаравону рафт аз кор. *Саноӣ*

аз кор хестани кор аз кор фоида ва натиҷае ҳосил шудан.

Нишон дорӣ, ки гул аз хор хезад,
Бикун коре, ки кор аз кор хезад. *Носири Хисрав*

ба кор бурдан кор фармудан, ба амал овардан.

Сулаймонхоҷа... аксару ағлаб ба охунд истеҳзо ва сухрият ба кор бурдӣ ва беодобию беҳурматиҳо кардӣ. *Садри Зиё*

ба кор овардан ба ҳаракат овардан, ба фаъолият даровардан; **ба кор омадан** даркор будан, лозим шудан.

Моҳ аз он ҷоҳи хеш бифзояд,
Хидмататро магар ба корояд. *Саноӣ*

Эй забардасти зердастозор,
Гарм то кай бимонад ин бозор?
Ба чӣ кор оядат ҷаҳондорӣ?
Мурданат беҳ, ки мардумозорӣ. *Саъдӣ*

ба кор шудан (*ё* **рафтан)** мавриди истифода шудан, истифода бурда шудан; даркор шудан; **ба худо афтодани кор** тамоман ноумед шудан; **ба ҷон расидани кор** бисьёр ба дил задани коре, безор шудан аз коре, тоқат намондан.

Ту надонӣ, ки маро корд гузаштаст зи гӯшт,
Ту надонӣ, ки маро кор расидаст ба ҷон. *Фаррухӣ*

(ба) рӯи кор овардан ба сари кор овардан; мансаб додан.

Турфа соҳибдавлатон оварда даврон рӯи кор,
Суфра во нокарда кафш аз пои меҳмон бурдаанд.
Сайидо

бар сари кор будан дар миён будан, мавҷуд будан; дахолат доштан.

Даст дар кори офият нашавад,
Ҳар куҷо ишқ бар сари кор аст. *Анварӣ*

кор андарун дорад, на пӯст *зарб.* кор шамшер мекунад, на ғилоф.

На ҳар кӣ ба сурат некӯст, сирати зебо дар ӯст,
кор андарун дорад, на пӯст. *Саъдӣ*

кори бӯзина наҷҷорӣ нест *зарб.* ҳар кор коршиносеро *талаб мекунад;* **коре, ки чашм мекунад, абрӯ намекунад** *зарб.* ҳар кас ҳар корро карда наметавонад.

КОРАФЗО(Й) کارافزا(ی) он кӣ боиси зиёд шудани кори дигарон мешавад, зиёдаткунандаи кор.

Чун бувад давлати ту рӯзафзун,
Чӣ зиён аз ҳасуди корафзой. *Анварӣ*

Гуфт модар: То ҷаҳон будаст, з-ин
Қорафзоён буданд андар замин. *Румӣ*

КОРАФТОДА کارافتاده 1. мӯҳтоҷ, эҳтиёҷманд, ниёзманд; дучори дарду ғам.

Чун туро мебинам аз озодагон,
Қай шиносӣ дарди корафтодагон. *Аттор*

Гуфтамаш: Ин уқда бардорем мо аз роҳи ту!
Гуфт: Қорафтодаро ёрӣ ҳам аз ёрон расад. *Восифӣ*

2. корозмуда, таҷрибадор, пурдида.

Арза кардам ду ҷаҳон бар дили корафтода,
Ба ҷуз аз ишқи ту боқӣ ҳама фонӣ донист. *Ҳофиз*

КОРБАНД کاربند ба амал оваранда, ба амал татбиқкунанда.

Қорбанду мусаххару мунқод
Амру наҳйи туро қазову қадар. *Анварӣ*

корбанд шудан а) ба ҷо овардан, иҷро кардан; б) итоат кардан.

Суханҳои Саъдӣ мисол асту панд,
Ба кор оядат, гар шавӣ корбанд. *Саъдӣ*

КОРБАНДӢ کاربندی ба амал татбиқ намудан, ба амал овардан, амал.

... Ва мабодо, ки дили ту аз корбандии ин китоб бозмонад. *«Қобуснома»*

ҚОРВАРЗ کارورز коркун, коргар.

Яке корварзу дигар гурздор,
Сазовори ҳар кас падид аст кор. *Фирдавсӣ*

ҚОРВОН کاروان қатори уштур ва чорпоёни боркаш, ки савдогарон ва мусофирон дар сафар молу чизи худро бор мекарданд, қофила.

Чу он кӯдаки хурд пурмоя гашт,
Бар он кӯҳ-бар корвонҳо гузашт. *Фирдавсӣ*

Лаби шаккарнисору зулфи мушкафшони ӯ бинад,
Наёрад корвон дигар шакар аз Мисру мушк аз Чин. *Шоҳин*

корвон задан ба корвон ҳуҷум овардан ва ғорат кардан.

Қорвоне дар замини Юнон бизаданд ва неъмати беқиёс бибурданд. *Саъдӣ*

✧ **корвоне зада шуд, кори гурӯҳе сара шуд** *зарб.* дар мавриде гуфта мешавад, ки ба зарари тарафе фоидаи тарафи дигар ҳосил мешавад.

Ҳар чӣ пурсиданд, ӯро ҳама ин буд ҷавоб:
Қорвоне зада шуд, кори гурӯҳе сара шуд. *Лабибӣ*

КОРВОНГОҲ||КОРВОНГАҲ کاروان گاه || کاروان گه истгоҳи корвон, ҷои исти корвон.

Биронданд то субҳ чун боди сахт,
Бар он корвонгаҳ кашиданд рахт. *Хоҷу*

Қорвонгоҳи ҳаводис ҷои хоби амн нест,
Дар раҳи сели хатар макшо миёни хешро. *Соиб*

КОРВОНКАШ کاروان کش корвонсолор; **ситораи корвонкаш** ситораи қутб.

КОРВОНСАРО(Й) کاروانسرا(ی) сарои калон дар шаҳрҳо ё дар сари роҳ барои таваққуфи корвон ва аҳли он; ✧ **ин корвонсаро(й)** *кинoя аз* дунё, ҷаҳон.

Дил, эй рафиқ, бар ин корвонсарой мабанд,
Қи хона сохтан оини корвонӣ нест. *Соиб*

ҚОРВОНХОНА کاروانخانه *ниг.* **корвонсаро(й).**

Яке корвонхонае буд сарой,
Набуд коларо бар замин низ ҷой. *Фирдавсӣ*

КОРВОНӢ کاروانی аҳли корвон.

Хӯрад корвонӣ ғами бори хеш,
Насӯзад дилаш бар хари пуштреш. *Саъдӣ*

КОРГАР کارگر 1. коркунанда, меҳнаткаш, ранҷбар, иҷрокунандаи кори дастӣ.

Ба гозургаҳе, к-андар ӯ буд санг,
Сари ҷӯйро коргар карда танг. *Фирдавсӣ*

Панҷаи коргар шуд оҳансанҷ,
Бар бино кор кард соле панҷ. *Низомӣ*

Қасе нагуфт чу Дарвеш қиссаи Фарҳод,
Чаро ки коргар аз коргар хабар дорад.
Дарвеши Деҳақӣ

2. *маҷ.* таъсирнок, таъсирбахш, муассир.

Ҷуз нола макун кори дигар, Ҷомӣ, аз ин пас,
Бошад, ки зи сад нола яке коргар ояд. *Ҷомӣ*

Агар дил зи оҳан бувад в-аз ҳаҷар,
Фусуни дурангон бувад коргар. *Шодӣ*

коргар афтодан таъсир бахшидан, асар кардан.

Чандин қасида ва рубоӣ гуфта, ба васоил ба арзи султон расонид, коргар наафтод. *«Хизонаи омира»*

КОРГОҲ||КОРГАҲ کارگاه || کارگه 1. ҷои кор, устохона.

Гуфтанд дар ин шаҳр чаҳор сад коргоҳ будааст, ки зелу бофтандӣ. *Носири Хисрав*

Он барги разон бин, ки бар он шохи разон аст,
Гӯӣ, ки яке коргаҳи рангразон аст. *Манучеҳрӣ*

2. дӯкон, дастгоҳи бофандагӣ.

Деборо тамом кард ва аз коргаҳ фурӯ гирифт.
Авфӣ

✧ **коргаҳи сипеҳри даввор** дунё.

Дар коргаҳи сипеҳри даввор
Беҳтар набувад зи ошиқӣ кор. *Ҷомӣ*

коргоҳи ҳастӣ дунё.

Ошиқ шав, ар на рӯзе кори ҷаҳон сар ояд,
Нохонда нақши мақсуд аз коргоҳи ҳастӣ. *Ҳофиз*

КОРГУЗОР کارگذار || کارگزار омили кор, иҷрокунандаи кор.

Гарчи малик беҳ бувaду пурхирад,
Бад бувад аз коргузорони бад. *Хисрави Деҳлавӣ*

КОРГУЗОРӢ کارگذاری||کارگزاری ӯҳдабарой.

Осори... коргузорӣ ба зуҳур мерасонид.
«Анвори Суҳайлӣ»

КОРД کارد теғи дастадор барои буридани чизҳо; ✧ **аз гӯшт гузаштани корд** *ниг.* **ба устухон расидани корд.**

Ту надонӣ, ки маро корд гузаштаст зи гӯшт
Ту надонӣ, ки маро кор расидаст ба ҷон. *Фаррухӣ*

ба устухон расидани корд намондани сабру тоқат, ба ҳадди тоқатнопазир расидани коре.

Ба Ҳотам, ар ба ҷаҳон ояд, илтиҷо накунам,
Ба устухон расад ар кордам, ба дасти ниёз.
Ибни Ямин

Қори исфаҳониён ба ҷон ва корди эшон ба сутухон расида. *«Равзат-ус-сафо»*

кордаш бизанӣ, хунаш дарнамеояд *зарб.* аз шиддати хашм тамоман аз худ бехабар аст.

КОРДИДА کاردیده корозмуда, кордон, пуртаҷриба; ҷаҳондида.

Биёрем гурдон ҳазорон ҳазор,
Ҳама кордида, ҳама номдор. *Дақиқӣ*

Шуд ҷавоне зи соликони тариқ
Бо яке пири кордида рафиқ. *Ҷомӣ*

КОРДОН کاردان ботаҷриба, пуртаҷриба; корогоҳ.

Баровард сар марди бисьёрдон,
Чунин гуфт бо хисрави кордон... *Саъдӣ*

◇ **кордонони фалак** ҳафт сайёра: Қамар, Уторид, Зӯҳра, Шамс, Миррих, Муштарӣ, Зуҳал.

КОРДОНӢ کاردانی ботаҷрибагӣ, корозмудагӣ, корогоҳӣ.

Ишқ омаду ақл рахт барбаст,
Ин ҳам зи камоли кордонист. *Хисрави Деҳлавӣ*

КОРДОР کاردار корпардоз, иҷрокунандаи корҳо; амалдор, мансабдор.

Шумо, ки кордоронед, бар раият дод кунед. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳазрати эшон... ба ҳеҷ коре муқайяд намегаштанд,... корҳо билкул муаттал мемонд, кордорон ва талабагон музтару ҳайрон мешуданд. *Садри Зиё*

КОРЕЗ کاریز чоҳҳое, ки аз зери замин ба якдигар пайваст буда, рафта-рафта оби онҳо ба рӯи замин мебарояд ва барои обьёрӣ истифода мешавад.

Аз умури ғариба, ки дар Туркистон мушоҳида кардем, он буд, ки Амири Араб дар як фарсангии Сайрон ду корез ҷорӣ карда буданд. *Восифӣ*

Ҳавзҳо ва корезҳо пур аст. *Аҳмади Дониш*

КОРЕҲ *а.* کاره касе, ки аз чизе нафрат ва кароҳат дорад.

[Шер гуфт:] Ман кореҳ шудам сӯҳбати Шатрабаро. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Сиёвуш аз ин маънӣ кореҳ буд. *«Равзат-ус-сафо»*

КОРЗОР کارزار ҷанг, муҳориба.

Алӣ дар сафи пеш буд ва корзор мекард. *«Таърихи Табарӣ»*

Рӯзи ҳарб дар мавқифи корзор ҳозир омада буд. *Авфӣ*

корзор шикастан *киноя аз* зафар ёфтан.

Ҳамегуфт Баҳман ба Исфандиёр,
Ки гар нашканӣ, бишканӣ корзор. *Низомӣ*

КОРЗОРӢ کارزاری ҷангӣ, ҷанговар.

Яке номвар фаррух Исфандиёр
Шаҳи корзорӣ набардасавор. *Фирдавсӣ*

Аз эшон хонд баъзеро ба ёрӣ,
Зи баъзе хост марди корзорӣ. *Фахриддини Гургонӣ*

КОРИГАР کاریگر *ниг.* **коргар.**

Зи ҳар сӯ бирафтанд коригарон,
Шуданд анҷуман чун сипоҳе гарон. (1) *Фирдавсӣ*

Ҷаҳондор бар тахти зар бор дод,
Ба коригарон ганҷи бисьёр дод. (1) *Хисрави Деҳлавӣ*

КОРИДАН کاریدن *ниг.* **коштан.**

Нигар, то чӣ корӣ, ҳамон бидравӣ,
Сухан ҳар чӣ гӯӣ, ҳамон бишнавӣ. *Фирдавсӣ*

Макор «агар», ки зи кишта «дареғ» медаравӣ,
Дареғ медаравад ҳар касе, ки корад «агар». *Масъуди Саъд*

КОРИСТОН کارستان **1.** вазъияти кор.

Ҳазорасchallenge

Ҳазораспро аз он хашм омад ва нома кард ба Гуштосп дар ҷавоби ӯ, ва андар ӯ пайғомҳо дод сахттар аз он ки ӯ навишта буд ва он гоҳ користони эшон ба ҷое расид, ки ҳар ду лашкар бикашиданд. *«Таърихи Табарӣ»*

Хами зулфи ту доми куфру дин аст,
Зи користони ӯ як шамма ин аст. *Ҳофиз*

2. ҷои кор, коргоҳ.

КОРКАРД کارکرد *ғ*мал, кор; кирдор.

Ба Меҳроб гуфт: Эй ҳушевор мард,
Писандидаӣ дар ҳама коркард. *Фирдавсӣ*

КОРМАНД کارمند хидматгор; коркун.

КОРНОДИДА کارنادیده бетаҷриба.

Бад-ӯ гуфт, к-эй корнодида мард,
Шаҳаншоҳ кай бо ту ҷӯяд набард?! *Фирдавсӣ*

Исмоил ҷавоне корнодида буд ва ба сухани муфсидон ғарра шуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

КОРНОМА کارنامه **1.** рӯйхати корҳо, варақа ё дафтарчае, ки дар он корҳои ҳар кас навишта мешуд.

Чу гардад огаҳ ҳоҷа зи корномаи ман,
Ба шаҳриёр расонад сабук чакомаи ман. *Абулмасали Бухороӣ*

2. вақоеънома; ҷангнома.

Дар корномаи шуарои он рӯзгор низ мувофиқи ин ривоят дар силки назм даромада... *«Равзат-ус-сафо»*

Фасонаи куҳану корномаи бадурӯғ
Ба кор н-ояд, рав, дар дурӯғ ранҷ мабар! *Фаррухӣ*

3. корнамоӣ, ҳунарнамоӣ.

Мебуд ба кору бори худ ҷуст
В-аз дил ҳама корнома меҷуст. *Файзӣ*

КОРОГОҲ||КОРОГАҲ کارآگاه || کارآگه **1.** он кӣ аз ҳақиқати кор бохабар аст, кордон; доно.

Зи баҳри он, ки зи тақдир огаҳӣ ёбанд,
Зи ҳар диле ба фалак-бар ҳазор корогоҳ. *Анварӣ*

Чу диданд, рафтанд корогаҳон
Ба наздики бедод шоҳи ҷаҳон. *Фирдавсӣ*

2. қосид, пайк; ҷосус.

Чу корогаҳон огаҳӣ ёфтанд,
Давон зӣ Манучеҳр биштофтанд. *Фирдавсӣ*

КОРОЗМУД(А) کارآزمود(ه) таҷрибакор, кордон.

Маро роҳ бинмо сӯи биҳрадон,
Бузургону корозмуда радон. *Фирдавсӣ*

Биҷӯем Рахшат, биёрем зуд,
Або пурҳунар марди корозмуд. *Фирдавсӣ*

Зи тадбири пири куҳан бармагард,
Ки корозмуда бувад солхард. *Саъдӣ*

КОРОМАД کارآمد ба кор оянда, даркорӣ; истеъдоднок, қобил.

Султон... сардорони озмудакорро бо сад ҳазор савори коромад ... ҳамроҳи хоҳарзодаи худ... гусел фармуд. *«Таърихи Фаришта»*

КОРОШӮБӢ کارآشوبی шӯру ғавғо; фитнаангезӣ.

Зи корошӯбии Марьям баросуд,
Рутаб бе устухон шуд, шамъ бе дуд. *Низомӣ*

КОРСАНҶ کارسنج мулоҳизакор, санҷидакор, кордон; коргоҳ.

Зи бисьёрии роҳу ганҷи чунон
Сухан ронд бо корсанҷи чун он. *Низомӣ*

КОРСОЗ کارساز 1. анҷомдиҳандаи кор, хизматгузор; мададгор; осонкунандаи мушкилҳо.

Замона корсози хоҷа боду бахт ёри ӯ,
Барояд ҳар муроде, чун замона созгор ояд. *Ломеӣ*

Банда ба нафси хеш ба ҷумлагии муҳиммот қиём наметавонад намуд, ба навкаре чанд корсози бетамаъ мӯҳтоҷ аст. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Бо сӯзи ӯ бисоз, ки ишқ аст корсоз
В-аз дарди ӯ манол, ки дил дарднок беҳ. *Ҳилолӣ*

2. *маҷ*. мушкилкушо (яке аз сифатҳои худо).

Манам, ки дида ба дидори дӯст кардам боз,
Чӣ шукр гӯямат, эй корсози банданавоз? *Ҳофиз*

КОРСОЗӢ کارسازی корбудкунӣ; мададгорӣ, ёрмандӣ.

Зада баъд аз ҷавонии гузарон
Даст дар корсозии дигарон. *Ҷомӣ*

Мебояд, ки рой низ дар мақоми корсозӣ шуда бо мусулмонон бисозад ва ҷамеи бандиёнро растагорӣ бахшад. *«Таърихи Фаришта»*

ҚОРСОН I کارسان *шакли дигари* **қористон**.

Чу Гуштосп омад бад-он ҷорсон
Ҳамеҷуст ҷое дар он корсон. (2) *Фирдавсӣ*

ҚОРСОН II کارسان зарфи калони табақмонанди чӯбӣ, ки дар он хамир кунанд.

КОРФАРМО کارفرما соҳиби кор; сардор, фармондеҳ.

Қорфармои маро пояи ман маълум аст,
Лоҷарам кори ман аз банди тақозо растаст. *Анварӣ*

◇ **корфармои қадар** *д.* худо.

Бирав, эй зоҳиду бар дурдкашон нукта магир,
Корфармои қадар мекунад ин, ман чӣ кунам?
Ҳофиз

КОРХОНА کارخانه коргоҳ, устохона; ◇ **ин корхона** *киноя аз* олам, дунъё.

На ман сабӯкаши ин дайри риндсӯзаму бас,
Басо саро, ки дар ин корхона сангу сабӯст. *Ҳофиз*

корхонаи фалак а) дунъё; олам; б) осмон.

ҚОРӢ کاری 1. ба кор оянда, даркорӣ; 2. таъсирнок, пуртаъсир, муассир.

Мегуфт сурудҳои корӣ,
Мехонд чу ошиқон ба зорӣ. *Низомӣ*

◇ **марди корӣ** марди ҷангӣ, ҷанговар.

Чиҳил — панҷаҳ ҳазораш марди корӣ
Гузин кард аз ялони корзорӣ. *Низомӣ*

КОРҶӮ(Й) کارجو(ی) размҷӯй, ҷангҷуй.

Або ҳар ҳазоре яке корҷӯй
Бирафтӣ, нигаҳ доштӣ кори ӯй. *Фирдавсӣ*

ҚОС I ‖**ҚОСА** کاسه‖کاس 1. зарфи сафолин, чинӣ ё чӯбин, ки аз пиёла калонтар аст; ҷом.

Ва маро аз сари коса ва навола манъ фармой.
Аҳмади Дониш

Мижа чун коси чинӣ нам гирифта,
Миён чун мӯи зангӣ хам гирифта. *Низомӣ*

2. табл, нағораи калон.

Қӯси рӯин баланд кард овоз,
Захма бар коса рехт косанавоз. *Низомӣ*

◇ **косаи гардон** *киноя аз* осмон; **косаи гардун** *киноя аз* офтоб; **косаи мино** *киноя аз* осмон; **косаи мураввақ** ҷоми шароби соф.

Гуфт, ки ӯ муддатҳо бар аспони ахтаи мо нишаста ва ҷомаҳои мулаввани мо пӯшида ва косаҳои мураввақ аз дасти мо нӯшида. *«Равзат-ус-сафо»*

косаи оташин *киноя аз* офтоб; **косаи сар** устухони сар, косахонаи сар.

Агар ман тавонистаме, косаи сари ӯро обхӯрди дадони саҳро сохтаме. *«Анвори Суҳайлӣ»*

косаи симина *киноя аз* ситора.

Ин ҳама косаи симина бар ин хони фалак
Баҳри он аст, ки ногоҳ салое бирасад.
Шамси Табрезӣ

косаи танбӯр қисми косашакли дарунхолии танбӯр; **косаву кӯза** асбобу анҷоми хона, бисоти хона.

Қосаву кӯзаи афлок шикастан дорад,
Чанд беҳуда дили аҳли ҳунарро шиканад? *Соиб*

коса *пеши касе* **банд кардан** *киноя аз* тамаллуқ кардан, хушомадгӯӣ кардан; **коса гардонидан** *киноя аз* гадоӣ кардан; **косаи** *чизе* **хӯрдан** он чиро, ки дар коса ҳаст, тамом хӯрдан.

Қосаи май хӯр, ки хоҳад косаи сар хок хӯрд,
Буд нақши косаи зар ин сухан Қовусро. *Ҷомӣ*

коса ба Чин бурдан чизеро ба ҷое бурдан, ки дар он ҷо фаровон аст.

Кӣ мебарад ба Ироқ ин бизоати музҷот,
Чунон ки зира ба Қирмон баранду коса ба Чин?
Саъдӣ

якдигарро коса гирифтан ба ҳамдигар ҷоми шароб додан.

Бароқ дасти Қипчоқ гирифта, ӯро ба болои тахт баровард ва якдигарро коса гирифтанд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

косаи ҳамсоя дорад пойҳо *зарб.* агар аз касе чизе гирифта шуд, бояд ба вай ҳам чизе дода шавад.

Нони мардон мешавад бар мард вом,
Қосаи ҳамсоя дорад пойҳо. *«Калила ва Димна»*

ҚОС II کاس хук.

Агар боз харранд гуфт аз ҳарос,
Ба ҳар номдоре яке мода кос. *Фирдавсӣ*

ҚОСА کاسه *ниг.* **кос** I.

ҚОСАГАР کاسه‌گر 1. касе, ки косаву табақ месозад; кулол.

Саҳроиён зи косаи чӯбини ту ба танг,
Искотиёну косагарон аз ту дар фиғон. *Сайидо*

2. нағорачӣ, таблзан; навозанда.

Қоси маю қавли косагар хоҳ
Чун кӯс ба гаҳ фиғон баровард. *Хоқонӣ*

3. *мус.* номи яке аз оҳангҳои қадимӣ.

Рӯдсозон ҳама дар косаи сарҳо ба симоъ,
Шарбати ҷон зи раҳи «Косагар» омехтаанд. *Хоқонӣ*

КОСАГАРДОН کاسه گردان 1. гадой, соил.

Дар тариқи Каъбаи ҷон чархи зарринкосаро
Аз паи дарьюза ҷои косагардон дидаанд. *Хоқонӣ*

2. соқӣ.

КОСАЛЕС کاسه‌لیس 1. пурхӯр, харис, шикампараст; 2. *маҷ.* хушомадгӯй, лаганбардор; пастҳиммат.

Тифлону ақрабои ту, эй дузди косалес,
Омӯхтанд дарбадариро зи модарон. *Сайидо*

Хешро фарбеҳ намесозам зи хони дигарон,
Чун маҳи нав косалеси меҳри тобон нестам. *Соиб*

КОСАНАВОЗ کاسه‌نواز таблзан, нақорачӣ.

Кӯси рӯин баланд кард овоз,
Захма бар коса рехт косанавоз. *Низомӣ*

КОСАПУШТ کاسه‌پشت сангпушт.

Ба ранги коса пушти кӯҳу саҳро
Даруни косаи пушташ сару по. *Мулҳам*

КОСИБ *а.* کاسب 1. касбкунанда, ҳосилкунанда; 2. пешавар, ҳунарманд.

Шоҳ бо он, ки тахт дораду тоҷ,
Ба зари косибон бувад мӯҳтоҷ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Дар қадимулайём дарвеше косиб буд ба маунати аёл дармонда. *«Анвори Суҳайлӣ»*

КОСИД *а.* کاسد бехаридор, бериваҷ, беравнақ (дар бораи бозор ва молу матоъ).

Муқаррар гардад эшонро, ки бозори эшон косид хоҳад гардид. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Яке дебост рӯи ӯ, ки пеши ӯ шавад косид
Ҳар он дебо, ки аз Бағдоду Руму Қошғар хезад. *Муиззӣ*

Ваҳ чӣ накди косидем имрӯз дар дӯкони даҳр,
Ҷинси моро ҳеҷ гоҳе гармии бозор нест. *Туғрал*

КОСМӮЙ کاسموی мӯи хук; мӯи хуки нар.

Чу космӯй гиёҳони ӯ бараҳна зи барг,
Чу шохи бед дарахтони ӯ тиҳӣ аз бор. *Фаррухӣ*

КОСНӢ کاسنی гиёҳи худрӯи талхе, ки дар тиб ба кор меравад, цикорий.

Бехи коснии тарро дар об хисонда ду шаб нигоҳ доранд ва субҳ ношто биёшоманд. *«Илми симиё»*

Хурда дар гуфтаи Туғрал кам гир,
Коснӣ ҳам гуле аз гулзор аст. *Туғрал*

КОСОНА کاسانه паррандаи сабзранги ба сурхӣ моил, ки дар пурхӯрию пуршаҳватӣ машҳур аст ва онро сабзак ё коскина низ меноманд.

То кай аз баҳри қуту шаҳвати нафс
Ҳамчу косона менаёсӣ. *Амъақ*

КОСОТ *а.* کاسات *ҷ.* **коса.**

Муқосоти ранҷу тааб кардан аст
Иелат, на косоти май хӯрдан аст.*

Баъд аз таҷаррӯи косоти сумуми азлу мусодара боз ба шавқу талаб руҷӯъ мекунанд. *Аҳмади Дониш*

кост کاست *асоси замони гузаштаи* **костан.**

КОСТ کاست камӣ.

Гар шоху барги ҳар як аз он муҷтамеъ шавад,
Як мушт ҳосил ояд аз он бе фузуну кост. *Восифӣ*

КОСТАН کاستن 1. кам кардан.

Ба дорую дармон ҷаҳон гашт рост,
Ки беморию марг касро накост. *Фирдавсӣ*

Ба кишвар тавон лашкар оростан,
Зи лашкар тавон хасмро костан. *Ҳотифӣ*

2. кам шудан.

Нонам афзуду обрӯям кост,
Бенавой беҳ аз мазаллати хост. *Саъдӣ*

Чун маҳ ба даври чарх ҳар он кас камол ёфт,
Ҷуз костан аз ӯ натавон чун ҳилол ёфт. *Шоҳин*

3. *маҷ.* лоғар шудан, коҳидан.

Хисрав аз костан чу най шуда хушк,
Бӯсае деҳ, ки найшакар гардад. *Хисрави Деҳлавӣ*

Ин гуфту ҷабин ба хок молид
Гаҳ кост зи ғусса, гоҳ болид. *Шоҳин*

КОСТӢ کاستی камӣ, камбудӣ; нуқсон.

Чу шуд кори гетӣ бад-ин ростӣ,
Падид омад аз тозиён костӣ. *Фирдавсӣ*

Ба гетӣ кимиё ҷуз ростӣ нест,
Ки иззи ростиро костӣ нест. *Фахриддини Гургонӣ*

КОТИБ *а.* کاتب касе, ки китобат мекунад, китобаткунанда, нависанда; дабир, мирзо; муншӣ.

Гӯ, макун дарди дили ман, котиб, андар нома дарҷ,
Тоқати ин бор набвад ҳомили мактубро. *Ҷомӣ*

КОТУЗӢ کاتوزی обид, зоҳид, намояндаи табақаи аввал аз чор табақаи аҳолӣ, ки ба ривояти Фирдавсӣ, гӯё Ҷамшед мардумро тақсим карда ва ба гурӯҳи якӯм ибодат карданро фармуда буд.

Гурӯҳе, ки котузиён хониаш,
Ба расми парастандагон дониаш,
Ҷудо кардашон аз миёни гурӯҳ,
Парастандаро ҷойгаҳ кард кӯҳ. *Фирдавсӣ*

КОТУРА کاتوره 1. ошуфтагӣ; ҳайронӣ, саргаштагӣ.

Ҳеҷ роҳат менабинам дар суруду рӯди ту,
Ҷуз ки аз фарьёду захма-т халқро котура хост. *Рӯдакӣ*

2. саргашта, ҳайрон; ошуфта.

Он булбули котура барҷаста зи матмура
Чун дастаи танбӯра гирад шаҷар аз чангал. *Манучеҳрӣ*

Дӯсташ оқил асту побарҷо,
Душманаш аблаҳ асту котура.*

КОФ I *а.* کاف номи ҳарфи бисту панҷуми алифбои арабии тоҷикии ک, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 20 баробар аст; ◇ **кофи форсӣ** номи ҳарфи گ дар алифбои арабии тоҷикӣ; *муқ.* **гоф I**; **кофу лом** *кинояи аз* лофу газоф, сухани беҳуда; дурӯғ, фиреб; **кофу нун** а) *д.*

ишора ба калимаи арабии кун [كُن] дар ҷумлаи «кун фа кона», яъне худо гуфт: «шав» ва «шуд», яъне олам ба вуҷуд омад; б) *киноя аз* рӯзи азал, аввали офариниш.

Чу бахташ нагун буд дар кофу нун,
Накард он чӣ неконш гуфтанд: Кун! *Саъдӣ*

ҚОФ II قاف шикоф, сӯрох, таркиш; рахна.

Шайх Абӯисҳоқ к-аз теғаш фитад
Рӯзи ҳайҷо дар ҳисори Қоф коф... *Шамси Фахрӣ*

КОФА كافه *ниг.* **коффа.**

КОФАР كافر *аслаш* **кофир.**

КОФИДАН كافيدن шикофтан, кофта шикоф кардан; кандан, ковидан.

КОФИЛ كافل *ниг.* **кафил.**

КОФИР *а.* كافر 1. *д.* касе, ки дини исломро инкор мекунад; худоношинос, бедин; 2. худонотарс; бераҳм, сахтдил (сифати маъшуқа).

Ман, ки ҷо кардам ба дил он кофири бадкешро,
Гӯш кардан кай тавонам қавми некандешро? *Ҷомӣ*
Хубони замона кофирандо,
Дилро ба карашма мебарандо! *Савдо*

◇ **кофири зиммӣ** *д.* касе, ки исломро қабул накарда бошад ҳам, ҷизья дода, ба тахти ҳимояи ислом даромадааст; **кофири ишқ** касе, ки дар ишқ бевафову дилсахт аст.

Ошиқеро, ки чунин бодаи шабгир диҳанд,
Кофири ишқ бувад, гар нашавад бодапараст.
Ҳофиз

кофири китобӣ *д.* пайравони дини яҳудӣ ва исавӣ, ки гӯё аҳкоми динашон аз рӯи китоби осмонӣ буда, вале пас аз ҷорӣ шудани дини ислом ҳукми онҳо соқит шудааст; **кофири ҳарбӣ** *д.* худоношиносе, ки бо вай ҷанг кардан воҷиб аст.

Нигоҳи ошно дар чашми ӯ бегона мегардад,
Мусулмон кофири ҳарбӣ дар ин бутхона мегардад.
Соиб

КОФИРДИЛ كافردل бевафо; сахтдил, бераҳм.

Хуни мо хӯранд ин кофирдилон,
Эй мусулмонон, чӣ дармон, алғиёс! *Ҳофиз*

КОФИРКЕШ كافركيش *ниг.* **кофир.**

Ҳар кӣ дам дар ошиқӣ аз ному нанге мезанад,
Ҳар нафас бо нафси кофиркеш ҷанге мезанад. (2)
Махфӣ

КОФИРНЕЪМАТ كافرنعمت носипос, ношукр; кӯрнамак.

Фармуд... аз ақиби ӯ бираванд ва сазову ҷазои он кофирнеъматро дар канораш ниҳанд.
«Равзат-ус-сафо»

КОФИРНИҲОД كافرنهاد кофиртабиат, кофиртабъ, кофир.

Чу чашми шоҳидон пайваста масте,
Муғе, кофирниҳоде, бутпарасте. *Убайди Зоконӣ*

КОФТАН كافتن 1. шикофтан, кафидан, кафида шудан.

Ҷаҳон з-оташи теғҳо тофта,
Дили кӯҳ зи бонги ялон кофта. *Асадӣ*

2. кандан.
Шунидам, ки рӯзе замине бикофт,
Изоми занахдони пӯсида ёфт. *Саъдӣ*

3. ҷустуҷӯ кардан, кофтуков кардан.
...Ки ёре чунин баҳри ту кофтам,
Ба охир пазируфтаму ёфтам. *Савдо*

КОФУР كافور 1. моддаи хушбӯи сафедтоби тақрибан беранг, ки дар тиб кор фармуда мешавад, камфара.

Ва дигар чанд хизона ёфтанд: хумҳои атр аз мушк ва кофур ва анбар ва бухур. *«Таърихи Табарӣ»*

Нест ғайр аз шоми навмедӣ ба арзи муддао,
Дар нафас кофур гӯё чун саҳар дорем мо. *Туғрал*

кофури чавдона кофуре, ки аз дарахт ҳосил мешавад; 2. *маҷ.* сафед, сафедранг; сафедӣ.

Ҳаме гарди кофур гирад сарам,
Чунин дод хуршеду моҳ афсарам. *Фирдавсӣ*

3. *д.* номи чашмаи афсонавӣ дар биҳишт.

Мо масти шароби ноби ишқем,
На ташнаи Салсабилу Кофур. *Саъдӣ*

4. номи яке аз амирони золим дар «Шоҳнома», ки Рустами Достон ӯро куштааст.

Мар-ин шоҳро ном Кофур буд,
Ки вайро бар он шаҳр маншур буд. *Фирдавсӣ*

◇ **кофури сод(д)а** *киноя аз* рӯз.

Оҳуи оташинӣ дар барра чун барояд,
Кофури сода гардад бо мушки тар баробар. *Анварӣ*

кофур густурдан (*ё* **боридан**) *киноя аз* барф боридан.

Бигустурд кофур бар ҷои мушк,
Гули арғувон шуд ба полиз хушк. *Фирдавсӣ*

кофур хӯрдан кам шудани қувваи мардӣ; **бӯи кофур шамидан** *киноя аз* наздик шудани марги худро ҳис кардан.

Пир гардидию кишти амалат зард нашуд,
Бӯи кофур шамидию дилат сард нашуд. *Соиб*

мушк ба кофур (андар) омехтан ба сафедшавӣ сар кардан, мошу биринҷ шудани мӯй.

Замона зардгул бар рӯи ман рехт
Ҳамон мушкам ба кофур андаромехт.
Фахриддини Гургонӣ

Зи қатрони шабу кофури рӯзам ҳосил ин омад,
К-аз онам дида кофур асту з-инам хона қатронӣ.
Хоқонӣ

кофур нахезад зи дарахтони сапедор *зарб.* аз бадкирдор умеди некӣ нест.

Аз мардуми бад-асл наёяд ҳунари нек,
Кофур нахезад зи дарахтони сапедор. *Манучеҳрӣ*

КОФУРБОР كافوربار *киноя аз* ҳар чизи бисьёр сафед ва хушбӯй; ◇ **абри кофурбор** абри барфовар.

КОФФА||КОФА *а.* كافه ҳама, ҳамагӣ, умум; маҷмӯъ.

Воҷиб аст бар коффаи хадам..., ки тааммул намоянд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

КОФӢ كافى 1. басанда, ба қадри кифоя, қонеъкунанда; **кофӣ ва шофӣ** кифоякунанда, кофӣ ва басанда, қаноатбахш; 2. *маҷ.* қобилиятнок; комил, доно.

Аз ту кофитар набинад ҳеҷ кас дар ҳеҷ фан
В-аз ту оқилтар наёяд ҳеҷ кас дар ҳеҷ боб. *Муиззӣ*

Нишони хирадманди кофӣ он аст, ки ба чунин корҳо тан дарнадиҳад. *Саъдӣ*

КОХ كاخ 1. сарой, қаср, кӯшк; иморат.

Пай афгандам аз назм кохи баланд,
Ки аз боду борон наёбад газанд. *Фирдавсӣ*

Ва баъд аз вай Суккон бинни Тағшода... андар кохи Фарахшӣ кушта шуд. «*Таърихи Наршахӣ*»

2. *маҷ.* дуньё.

Аз он сард омад ин кохи диловез,
Ки то ҷо гарм кардӣ, гӯядат: Хез! *Низомӣ*

(ин) кохи амонӣ *киноя аз* дуньё.

Эй дар ин кохи амонӣ ба ғаму шодӣ чанд,
Бандаи нафси худӣ, даъвии озодӣ чанд? *Ҷомӣ*

кохи Муштарӣ а) *киноя аз* бурҷи Қавс ва бурҷи Ҳут; б) осмони шашӯм; **кохи обнӯсӣ** *киноя аз* осмони тира.

Эй карда зи кохи обнӯсӣ
Дар ҳаҷлаи оҷ нав-арӯсӣ. *Шоҳин*

КОЧ I ||**КОҶ** I کاچ || کاج кош, кошки.

Фитод дар дили Ҳофиз ҳавои чун ту шаҳе,
Камина зарраи хоки дари ту будӣ коҷ. *Ҳофиз*

Коҷ, к-он рӯз, ки дар пои ту шуд хори аҷал,
Дасти гетӣ бизадӣ теғи ҳалокам бар сар. *Саъдӣ*

КОЧ II ||**КОҶ** II کاچ || کاج бунигарданӣ, задан ба қафои сар; шаппотӣ, торсакӣ.

Мардро гашт гардану сару пушт
Сар ба сар кӯфта ба кочу ба мушт. *Унсурӣ*

Агар ҳастӣ фурӯшад ақли саркаш,
Бизан бар гарданаш он гаҳ дусад коч.
Шамси Табрезӣ

коч хӯрдан торсакӣ хӯрдан, мушт хӯрдан.

На чархи чарх аз ӯ коч хӯрда дар ҷунбиш,
На кӯҳи кӯҳ аз ӯ кӯс хӯрда дар боло. *Анварӣ*

КОЧОЛ||**КОЧОР** کاچال || کاچار асбобу анҷоми хона, коло.

Бихост оташу он кундаро биканду бисӯхт,
На кох монду на тахту на тоҷу на кочол. *Баҳромӣ*

Зуд бурданду озмудандаш,
Ҳама кочолҳо намудандаш. *Унсурӣ*

Дар талаби он чӣ наёяд ба даст
Зеру забар кардаӣ кочори хеш. *Носири Хисрав*

КОЧУЛ کاچول ҷунбондани сурин дар вақти рақс ва масхарабозӣ.

Аз он ҷумла панҷоҳ ман бор кард,
Чу раққос кочули бисьёр кард. *Низорӣ*

КОЧӢ کاچی атолае, ки аз ҷувории сафед ё орду ширу равғану шакар мепазанд.

Қочӣ натавон пухт аз ин тухм, ки киштем,
Гипо натавон дӯхт аз ин ришта, ки риштем.
Абӯисҳоқи Атъима

Он чӣ аз атъима ошӯби қурои шикам аст,
Оши кочист, ки бешубҳа балои шикам аст. *Савдо*

КОШ کاش *шакли кӯтоҳшудаи* **кошкӣ.**

Кош бинанд худобехабарон ҳусни туро,
То бидонанд, ки моро чӣ худое будаст! *Ҳилолӣ*

КОША کاشه яхи тунуки рӯи об.

Гирифт об коша зи сармои сахт,
Чу заррин варақ гашт барги дарахт. *Амъақ*

КОШИФ *а.* کاشف кашфкунанда, кушоянда, ошкоркунанда.

З-он ноқиди ҳар гавҳару з-он кошифи асрор,
К-аз рамл ҳамехандад чун барқ ба шабгир...
Рӯдакӣ

Қошифи сиррему кори мо ҳамин,
К-ин ниҳонҳоро барорем аз замин. *Румӣ*

КОШКӢ||**КОШКИ** کاشکی || کاشکه *ҳиссачаи шартӣ ва таъкидӣ* дар мавриди хоҳиш ва орзу кор фармуда мешавад.

Қошкӣ андар ҷаҳон шаб нестӣ,
То маро ҳиҷрони он лаб нестӣ. *Дақиқӣ*

«Агар»-ро бо «магар» тазвиҷ карданд,
Аз ӯ фарзанде омад «кошкӣ» ном.*

КОШОНА کاشانه **1.** хонача; хонаи ҳақирона; хона, бошишгоҳ; хонаи зимистонӣ.

Нест акнун вақти саҳрову шикору тохтан,
Мавсими кошонаву осудану май хӯрдан аст.
Муиззӣ

Маст меоиву оташ мезанӣ кошонаро,
Аз канори шамъ меорӣ бурун парвонаро. *Сайидо*

2. лона, ошьёна.

Аз мизоҷи аҳли олам мардумӣ кам ҷӯй аз он-к
Ҳаргиз аз кошонаи каргас ҳумое барнахост.
Хоқонӣ

Ду кабӯтар бо якдигар дар ошьёна дамсоз буданд ва дар кошона ҳамрoз. «*Анвори Суҳайлӣ*»

КОШТАН کاشتن зироат кардан, коридан, кишт кардан.

Ҳар к-ӯ накошт меҳр, зи хубӣ гуле начид,
Дар раҳгузори бод нигаҳбони лола буд. *Ҳофиз*

Бишнав, ки чӣ ҳол дошт Лайлӣ,
Дар сина чӣ тухм кошт Лайлӣ. *Ҳилолӣ*

КОҒ I کاغ **1.** кавша; кавша кардан.

Исин ҷони ту гурусна чу зоғ,
Хари ӯ мекунад зи кунҷид коғ. *Саноӣ*

2. бонги калзоғ.

Ҷомӣ аз нутқ забон баст, чу кас нашносад
Нуктаи тӯтии шаккаршикан аз коғи калоғ. *Ҷомӣ*

КОҒ II کاغ оташ.

Дорам аспе, к-аш устухон дар пӯст,
Ҳаст чун дар ҷуволи ҳезум коғ. *Камоли Исмоил*

КОҒАЗ کاغذ **1.** варақаи тунуку нозуки аз ҷӯб ва латта сохташудае, ки бар он хат менависанд.

Коғаз бидариданду қалам бишкастанд
В-аз дасти забони ҳарфгирон растанд. *Саъдӣ*

коғази нашшоф коғази хушккунак, обчинак, обчабак; **коғази самарқандӣ** коғази олисифат ки дар Самарқанд месохтаанд.

Чун нависам васфи лаълат, нома гулбандӣ бувад,
Дафтаре бошад, агар коғаз самарқандӣ бувад.
Мӯҳсини Таъсир

2. нома, хат, мактуб.

Бинвис, дило, ба ёр коғаз!
Бифрист ба он нигор коғаз! *Ҳофиз*

◇ **коғази бод** *ниг.* **коғазбод.**

Ҷунон шуд ҳаво тар зи файзи саҳоб,
Ки шуд коғази бод киштии об. *Саиди Ашраф*

коғази шомӣ *киноя аз* осмон.

Қавси қузаҳ ба коғази шомӣ ба шомгоҳ
Аз ҳафтранг бин, ки чӣ туғро барафганад. *Хоқонӣ*

КОҒАЗБОД کاغذباد коғазе, ки бачаҳо ба ресмон баста мепаронанд, бодбарак.

Нагардад то гиреҳ тори нафас дар дил зи хомӯшӣ,
Чу коғазбод ҳар фард аз китоби зиндагӣ бошад.
Соиб

КОҒАЗИН کاغذین 1. коғазӣ, аз коғаз сохташуда; 2. монанди коғаз нозук ва сафед.

Бар ӯ сад ханда корогоҳи дил зад,
Ки дасти коғазин дар обу гил зад.*

◇ **коғазин ҷома (ё пераҳан)** ҷомаи коғазӣ, ки мувофиқи расму одат дар замонҳои қадим шикоятгарону додхоҳон пӯшида, ба назди додрас меомаданд.

Коғазин ҷома ба хуноб бишӯям, ки фалак
Раҳнамуним ба пои аламӣ дод накард. *Ҳофиз*

То ки дасти қадар аз дасти ту бирбуд қалам,
Коғазин пераҳан аз дасти қадар бод бадар. *Хоқонӣ*

КОҒАК کاغک шодӣ, хурсандӣ, хуррамӣ.

Дар яке зовия ба ҳол биҷаст
То саҳаргоҳ наъра аз коғак. *«Луғати фурс»*

КОҒ-КОҒ کاغ کاغ *ниг.* **коғ** I 2.

Эй гирифта коғ-коғ аз хашми мо ҳамчун калоғ,
Кӯҳу беша ҷой карда чун калоғ аз коғ-коғ.
Асҷадӣ

коҳ کاه *асоси замони ҳозираи* **коҳидан, костан.**

КОҲ||КАҲ کاه || که резаҳои кӯфта ва хушки пояи гандум, ҷав ва ғ.

Коҳ набуд ӯ, ки ба боде парид,
Об набуд ӯ, ки ба сармо фусурд. *Рӯдакӣ*

Рӯи зарди ману devори фироқат, чӣ кунам?
Ки насиби гили меҳнат тани чун коҳи ман аст.
Мушфиқӣ

Фиғон, эй ҷон, ки Хисрав дар фироқат
Чунон афтод, к-оташ дар каҳ афтад.
Хисрави Деҳлавӣ

◇ **коҳи порина (ё кӯҳна) бод додан** *кинояаз* суханони гузаштаро ба ёд овардан; бо гузашта фахр кардан; **коҳ дар даҳон гирифтан** *кинояаз* зинҳор хостан, узр хостан; **коҳ пеши саг ва устухон пеши хар ниҳодан** *кинояаз* бемавқеъ кор фармудани чизе.

Олати заргар ба дасти кафшгар
Ҳамчу дона кишт карда рег-дар,
В-олати искоф пеши барзгар
Пеши саг каҳ, устухон дар пеши хар. *Румӣ*

ба ранги коҳ шудан (ё гаштан) *кинояаз* зард шудан; пажмурда ва фусурда шудан.

Замини моҳ бар вай чоҳ гашта,
Гули рӯяш ба ранги коҳ гашта.
Фахриддини Гургонӣ

коҳ агар аз ту нест, коҳдон аз туст *зарб.* дар мавриде гуфта мешавад, ки касе чизи бегонагонро бепарвоёна сарф кунад ё хӯрокеро муфт дида, аз андоза зиёд хӯрад.

КОҲГИЛ||КАҲГИЛ کاهگل || کهگل гили бо коҳ омехта, ки бо он девору бомро андова мекунанд.

Чун ӯмр сар омад, Ҳасан аз айш инон тофт,
Каҳгил чӣ кунад бом, чу буньёд намондаст.
Ҳасани Деҳлавӣ

КОҲДОН||КАҲДОН کاهدان || کهدان ҷое, ки коҳ ва дигар хошоки ҳайвонотро нигоҳ медоранд, анбори коҳ, коҳхона.

Харе дар коҳдон афтод ногоҳ,
Нагӯям вой бар хар, вой бар коҳ! *Низомӣ*

Уштур шуниду гуфт, ки гӯсолаи ҳанӯз,
Берун накардаӣ сари худро зи коҳдон. *Сайидо*

Ҳар кӣ дар каҳдон биёбад васли ёр,
Гардад он каҳдон мар-ӯро сабзазор. *Шоҳидӣ*

КОҲДУД||КАҲДУД کاهدود || کهدود дуде, ки аз сӯхтани коҳу хошок пайдо мешавад; дуди тунду ғализи нафасгардонанда.

Пирӣ маро ба заргарӣ афганд, эй шигифт,
Бе коҳдуд зардам, ҳамвора сурф-сурф. *Кисоӣ*

КОҲИДАН کاهیدن 1. костан; кам шудан; кам кардан; нуқсон пайдо кардан.

Машрабе додиям, ки шарбати он
Ғам бикоҳад, тараб бияфзояд. *Анварӣ*

Чанд коҳад дониши мо, ҷаҳли мо фарбеҳ шавад,
Аз раги гардан камони даъвии мо зеҳ шавад.
Шавкат

2. хароб шудан, лоғар шудан.

Коҳидаам чунон ки зи дил оҳ агар кашам,
Монанди барги коҳ ба боди фано равам. *Мушфиқӣ*

Коҳидааст баски тани ман зи бори ишқ,
Бар гӯши ҳеҷ кас нарасад як садои мо. *Имло*

3. *маҷ.* азоб додан, азият додан; **ҷон коҳидан** азоб додан, азият додан.

Хор арчи ҷон бикоҳад, гул узри он бихоҳад,
Саҳл аст талхии май дар ҷанби завқи мастӣ. *Ҳофиз*

КОҲИЛ I *а.* کاهل суст; танбал; сустрав.

Чу коҳил шавад мард ҳангоми кор,
Аз он пас наёяд чунон рӯзгор. *Фирдавсӣ*

Чу ояд бахти деҳқонро гаронӣ,
Дилаш коҳил шавад дар ҷуфтронӣ.
Хисрави Деҳлавӣ

◇ **коҳили пои мурӯд** одами танбале, ки тамоми рӯз дар соя мехобад; лаванд.

Гар нагирӣ ҷусту ҷобук себи ширинаш, Камол,
Пеши аҳли ишқ бошӣ коҳили пои мурӯд.
Камоли Хуҷандӣ

КОҲИЛ II *а.* کاهل байни ду шона поёнтар аз ақиби гардан (бештар оид ба ҷорпо).

Кушодам ҳар ду зонубандаш аз пой,
Фурӯҳиштам ҳавидаш то ба коҳил. *Манучеҳрӣ*

КОҲИЛТАН کاهل تن фаҳул, лаванд, танбал.

КОҲИЛТАНӢ کاهل تنی танбалӣ, лавандӣ, сустӣ.

Баски аз коҳилтанӣ фарши раҳи бегонаам,
Ҳосили кори ду олам гарди домони ман аст.
Мулҳам

КОҲИЛӢ کاهلی сустӣ; танбалӣ; сустрафторӣ.

Ва он шутурон... медонистанд, ки агар **коҳилӣ** кунанд, аз ташнагӣ бимиранд. *Носири Хисрав*

Ҳилми туро шинохтам, бад-он ҷиҳат коҳилӣ кардам. *Авфӣ*

Ва бар интисоби умури ҳасана қоҳилӣ кунад.
Аҳмади Дониш

КОҲИН *а.* کاهن 1. марди рӯҳонии мисриён, насрониён ва яҳудиёни қадим; 2. соҳир; ғайбгӯ.

Фиръавн ба хоб дид, ки аз замини Байтулмуқаддас оташе омад, чун бархост, коҳинон ва ҷодувонро гирд кард. *«Таърихи Табарӣ»*

Дар миёншон фитнаю шӯр афганам,
Коҳинон хира шаванд андар фанам. *Румӣ*

КОҲИШ کاهش 1. камкунӣ; камшавӣ; камӣ.

Басе зорию лоба карду хоҳиш,
Наёмад дар ситезӣ доя коҳиш.
Фахриддини Гургонӣ

2. *маҷ.* лоғаршавӣ, харобшавӣ.

Мо худ чиву чист хоҳиши мо,
Афзоиши мову коҳиши мо! *Файзӣ*

3. *маҷ.* азоб; азобдиҳӣ.

То битвонӣ, ҳазар кун аз миннат,
К-ин миннати халқ коҳиши ҷон аст. *Анварӣ*

Бе ман, эй бе ту ба ҷон омада ҷонам, чунӣ?
К-аз паи коҳиши ман рӯз ба рӯз афзунӣ.
Хисрави Деҳлавӣ

4. сарзаниш, таъна; коҳиш дидан сарзаниш шунидан, мавриди маломат ва сарзаниш гардидан.

Дард дар гулӯи ҳамгинон банд мешуд, чизе гуфта наметавонистанд, агар мегуфтанд, коҳиш медиданд. *Садри Зиё*

КОҲКАШОН||КАҲКАШОН کاه‌کشان || کهکشان *нуҷ.* ситораҳои зиёди бо чашм ба зӯр дидашавандаи ба ҳам бисьёр наздик, ки шабона дар осмон ба назар монанди роҳи сафед менамоянд ва Роҳи Каҳкашон низ номида мешаванд.

Як дона то зи Қоҳкашонам шавад насиб,
Дандони заҳр аз даҳани мор мекашам. *Сайидо*

Ба гирди кӯи ту гардам, ки баҳри хидмати ту
Ниҳад зи Қоҳкашон осмон ба чашм ангушт.
Шавкат

Эмин машав зи шӯъбадаҳояш, ки Каҳкашон
Тӯмори фитна аст, ки гардун кушодааст. *Савдо*

КОҲРАБО||КАҲРАБО کاهربا || کهربا самғи зардранги сахт ва сангшудае, ки агар онро ба чарм суда ба коҳ наздик кунанд, коҳро ба худ мекашад.

Зи ҳодисоти ҷаҳон як дамам раҳоӣ нест,
Ки ҳодисоти ҷаҳон каҳрабои коҳи ман аст. *Махфӣ*

Донаи холаш ба сони каҳрабо дил мекашид,
Афъии зулфи каҷи ӯ сахт афсунсоз буд. *Туғрал*

КОҲРАНГ||КАҲРАНГ کاهرنگ || کهرنگ ба ранги коҳ, зард.

Рухсораи коҳрангам аз ашк
Дар ҳаҷри ту Роҳи Қаҳкашон аст. *Анварӣ*

КОҲРЕЗ||КАҲРЕЗ کاهریز || کهریز *ниг.* корез.

Каҳрезҳои он ҷо ҷорӣ шуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

КОҲӢ کاهی 1. *мансуб ба коҳ; 2. маҷ. ба ранги коҳ*, зард.

Ҳар гаҳ, ки ба хотир гузарад оразӣ моҳат,
Ашкам ба рухи коҳиям чун тифл равон аст. *Имло*

КОҶ I کاج *ниг.* коч I.

КОҶ II کاج *ниг.* коч II.

КОҶ III کاج дарахти сӯзанбарги ҳамешасабз, санавбар.

Аз тафи меҳнат дили бадхоҳи ӯ
Шох-шох омад ба сони шохи коҷ. *Шамси Фахрӣ*

КОҶ IV کاج олус, аҳвал.

Ах-ахе бардоштӣ, эй гиҷи коҷ,
То ки колои бадат ёбад ривоҷ. *Румӣ*

Шоҳо, зи интизори забоне, ки додиам,
Чашмони ростбини дуогӯй гашт коҷ. *Қатрон*

КУ کو кучо, дар куҷо, канӣ.

Эй мардумон, бигӯед, ороми ҷони ман ку,
Роҳатфазои ҳар кас, меҳнатрасони ман ку? *Анварӣ*

Баҳористони гулзори ҷамолат оламе дорад,
Саре ку, то бувад холӣ зи савдои таманноят. *Туғрал*

КУБ *а.* کوب қадаҳи пояд арози бедаста; ҷом, пиёла.

КУБА کبه *ниг.* каба.

КУБАРО *а.* کبرا *ҷ.* кабир.

Баъд аз зиёфати кубаро ва вузаро аз ҳама вопастар амири ҳарбро тақозо уфтода, ки элчиёни Бухороро бубинад. *Аҳмади Дониш*

КУББА کبه *ниг.* каба.

ҚУБИТО کبیتا ширинie, ки бо мағзи бодом, писта ва ғ. тайёр мекунанд.

КУБРО *а.* کبری *муаннаси* акбар.

Бо ман дар ин мусибати кубро мувофиқанд
Аснофи ваҳшу тайр, ҳам абнои инсу ҷон. *Савдо*

ҚУВАР *а.* کور *ҷ.* кура II || курат.

Ва сабаби ёд кардани кувари Хуросон ва маҷмӯи он андар ин фасл он буд, ки моро ғараз андар ин китоб шаҳри хеш аст. *«Таърихи Систон»*

КУДА کده 1. забончаи ҳалқи одам; 2. забонаки лӯкидон.

Дар калидон набуд сахт куда,
Боз кардам дару шудам ба када. *Тайён*

КУДИНА *а.* کدینه путки чӯбин, ки кудунгарон матоъҳои навбофтаро бо он зада суфта мекарданд ва ҷило медоданд, кудунг.

Ба калбатайнам агар сар ҷудо кунӣ чун шамъ,
Накӯбад оҳани сарди тамаъ кудинаи ман. *Хоқонӣ*

Бар ҳар кӣ задӣ кудинаи гура,
Бишкастӣ, агарчи буд Албурз. *Низомӣ*

КУДОМ کدام *ниг.* кадом.

КУДОМИН کدامین *ниг.* кадомин.

КУДУРАТ *а.* کدورت 1. хирагӣ, тирагӣ; 2. *маҷ.* дилтангӣ, хафагӣ; ғам, андӯҳ, парешонхотирӣ.

Дар тариқат ранҷиши хотир набошад, май биёр,
Ҳар кудуратро, ки бинӣ, чун сафое рафт-рафт.
Ҳофиз

Аз кудурат менамояд субҳ дар чашмам сиёҳ,
Кулбаи торик дорам, рӯшноӣ деҳ маро. *Сайидо*

Ғаму кудуратро аз худ натавонад дур кунад.
Аҳмади Дониш

3. *маҷ.* душманӣ, адоват.

Чун султон Муҳаммад бар аксари билоди Эрон истило ёфт, ғурур ва нахват кард ва бо Носир — халифаи аббосӣ кудурат зоҳир сохт.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

КУДУРАТНИШОН کدورت نشان андӯҳовар, пур аз андӯҳ.

КУЁН||КИЁН کیان хаймаи яксутунаи гирда; хайма, чодир.

Аз рахту куёни худ ман рафтаму пардахтам,
Чун курд бимондастам танҳо ману ин боҳу. *Рӯдакӣ*

КУЁР کیار *ниг.* **киёр.**

КУЗОЗ *а.* کزاز *тиб.* беморие, ки ба сабаби карахт ва шах шудани мушакҳо пайдо мешавад; столбняк.

Рияро аз танаффуси бисёр
В-аз ҷумуди азал кузозу қифор... *Саноӣ*

КУКУ کوکو **1.** фохта, кабӯтари ёбой; олучахӯрак; **2.** *маҷ.* мурғ, парранда; **3.** тухмбирёни бо кабудиҳо пухташуда.

КУКУПАЛАВ کوکوپلو мурғпалав.

Нагардад аз мазоқам лаззати кукупалав берун,
Аз он рӯзе, ки пири матбахӣ додаст иршодам.
Савдо

КУЛ I کول дӯш, пушт.

Дар пои ту ҳар кӣ кушта гардад,
Аз кули замона бар сар ояд. *Анварӣ*

КУЛ II||КУЛЛ *а.* کل ҳама, ҳамагӣ, тамом; *муқобили* **ҷузъ.**

Аспе дорам, ки аз ғамаш сӯхтаам,
Бо айби саропош назар дӯхтаам.
Гуфтам, ки ба соҳибаш равам, рад созам,
Гуфто, ки ба кулли айб бифрӯхтаам. *Сайидо*

ақли кул а) *д.* моҳияти рӯҳи илоҳӣ, ки мувофиқи эътиқоди дини ислом ба тариқи ваҳй ба воситаи Ҷабраил ба Муҳаммад кашф шуда буд; б) *маҷ.* ақли тамом, ақли комил.

Он кӣ дорад кафш дар по, ҷома бар дӯш, зар ба ҷайб,
Гарчи беақл аст, мегӯянд: Ӯ ақли кул аст! *Савдо*

КУЛА کله *шакли кӯтоҳшудаи* **кулаҳ.**

Ҳамон гелмардум чу шери яла,
Або тавқи заррину мушкин кула. *Фирдавсӣ*

КУЛАНГ I کلنگ турна.

Кунун з-осмон хост бонги куланг,
Дили мо чаро кардӣ аз об танг? *Фирдавсӣ*

Бар забари сари эшон ҷавқе кулангон мепариданд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

КУЛАНГ II کلنگ *ниг.* **каланд.**

КУЛАНГДИЛ کلنگ‌دل тарсончак, тарсу, буздил.

Шаҳон кулангдилонанду шоҳ боздил аст,
Ба ҷанги боз наёяд ба ҳеҷ гуна куланг. *Фаррухӣ*

КУЛАҲ کله *ниг.* **кулоҳ.**

КУЛАҲГӮША کله گوشه *ниг.* **кулоҳгӯша.**

КУЛАҲДОР کله‌دار *ниг.* **кулоҳдор.**

КУЛАҲДОРӢ کله‌داری *ниг.* **кулоҳдорӣ.**

КУЛАҲХӮД کله‌خود *ниг.* **кулоҳхӯд.**

КУЛБА کلبه **1.** хонача, хонаи хурди тираву торик, хуҷра.

Кулбаам матлаи хуршед шуд аз омаданат,
Шӯхи маҳпайкари хуршедъизорам, бинишин! *Савдо*

2. дӯкон.

Рӯбоҳ гуфт: Агар фармон барӣ, туро ба марғзоре барам, ки замини ӯ чун кулбаи гавҳарфурӯш ба алвони ҷавоҳир музайян аст. *«Калила ва Димна»*

Ба ин мушкин нафас дилҳо рабудӣ,
Магар дар кулбаи аттор будӣ? *Ҳилолӣ*

◇ **кулбаи эҳзон** *киноя аз* хонаи Яъқуб, ки айёми хиҷрон дар фироқи писараш Юсуф дар он ҷо бо ғаму андӯҳ мегузаронд; *киноя аз* хонаи танҳонишинӣ дар вақти ҷудоӣ; ғамхона.

Юсуфи гумгашта боз ояд ба Канъон, ғам махӯр,
Кулбаи эҳзон шавад рӯзе гулистон, ғам махӯр.
Ҳофиз

Омадӣ доманкашон дар кулбаи эҳзони ман,
Шарм медорам, ки ҷони орият созам нисор.
Мушфиқӣ

КУЛИЧА کلیچه нони равғанин, кулча.

Табақе кулича биёварданд, бар пушти асп бихӯрд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

◇ **куличаи зар** *киноя аз* офтоб.

Боз аз куличаи зар шуд ҷайби субҳ пора,
Шаъри сиёҳ бадар кард чархи кабудбора.
Бадри Чочӣ

куличаи симин *киноя аз* моҳи пурра; **куличаи қамар** *киноя аз* қурси моҳ.

Бенавоён... шаб ба мушоҳадаи куличаи қамар ба рӯз мерасониданд. *«Равзат-ус-сафо»*

КУЛИЧАПАЗ کلیچه‌پز пазандаи кулча.

На оташ, гули боғи Ҷамшед буд,
Куличапази хони хуршед буд. *Низомӣ*

КУЛЛ *а.* کل *ниг.* **кул II.**

КУЛЛИЁТ *а.* کلیات *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **куллият.**

[Арғун] куллиёт ва ҷузвиёти масолеҳи мамолик ба вай арзонӣ фармуда буд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

2. маҷмӯаи асарҳои ягон нависанда, мас. 'куллиёти Саъдӣ', 'куллиёти Ҷомӣ'.

КУЛЛИЯТ *а.* کلیت тамом, ҳама.

КУЛЛУҲУМ *а.* کلهم ҳамаи онҳо, ҳамагӣ; ҷамеан.

Хадиҷа... маҷлисе бисохт ва тамоми бузургон ва содоти Қурайш ва меҳтарони арабро куллуҳум меҳмонӣ бикард. *«Таърихи Табарӣ»*

КУЛЛӢ *а.* کلی том, пурра; комил.

Ҳар киро ҷома зи ишқе ҷок шуд,
Ӯ зи ҳирсу айб куллӣ пок шуд. *Румӣ*

... Аз вай риояти куллӣ ҳоҳӣ ёфт. *Восифӣ*

кулливу ҷузъӣ ғайри асосӣ ва асосӣ, ҳама; *муқ.* **ҷузъӣ 2 (ҷузъиву куллӣ).**

Эътимоди кулливу ҷузъини мамлакат бад-ӯ буд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ба куллӣ тамоман, комилан, умуман.

Ишқ расвоист, Ҷомӣ, ё ба хубон дил мадеҳ,
Ё ба куллӣ як тараф неҳ ному нанги хешро. *Ҷомӣ*

КУЛОЛ کلال кӯзагар, косагар.

Ҳар косае, ки сохт, надонам чаро шикаст
Гарданда осмон, ки чу чархи кулол гашт.
Хисрави Деҳлавӣ

КУЛОЛА کلاله 1. мӯи ҷингила, мӯи печу тобдор, зулф; *муқ*. **гулола.**

Бинмо рухи хуби хеш, то кай бошанд
З-он зулфи кулола доғдорон маҳҷур.
«Равзат-ус-сафо»

кулолаи мушкин мӯи печидаи сиёҳи хушбӯй.

Зи бод мешунавам бӯи нофаҳои татор,
Магар кулолаи мушкин зи сар кушуд нигор.
Шоҳин

2. қисми болоии модинаи гул.

Насим дар сари гул бишканад кулолаи сунбул,
Чу аз миёни чаман бӯи он кулола барояд. *Ҳофиз*

КУЛОҲ||КУЛАҲ کلاه||کله 1. каллапӯш; телпак.

Расулро дидам бар ҳамон шутуре, ки дар хабар омадааст, нишаста ва кулоҳи сафед бар сар ниҳода.
«Таърихи Наршахӣ»

Як шаҳру ду подшаҳ нагунҷад,
Ду сар ба яке кулаҳ нагунҷад. *Шоҳин*

кулоҳи душох кулоҳи махсуси сарвазирони қадими Эрон; **кулоҳи зангӯла(дор)** кулоҳе, ки бар он зангӯла ва думи рӯбоҳ овехта ба сари одамони фиребгар ва қаллобу муттаҳам ниҳода, дар бозорҳо мегардонданд; **кулоҳи мавлавӣ** кулоҳи махсуси дарвешон; **кулоҳи намадин** кулоҳи қаландару дарвешон.

Ба хоки кӯи ту, эй қиблаи сарафрозон,
Ба сар кулоҳи намад дидаем афсарро. *Шавкат*

2. кулоҳи ҷангӣ, тоскулоҳ, хӯд.

Зи тоҷу зи тахту кулоҳу камар,
Зи аспу зи астар, зи зарру гуҳар ... *Фирдавсӣ*

3. тоҷ.

Чунин гуфт, к-оини тахту кулоҳ
Қаюмарс овард, к-ӯ буд шоҳ. *Фирдавсӣ*

кулоҳи давлат тоҷи подшоҳӣ; ◇ **кулоҳи замин** а) осмон; б) офтоб; в) растание, ки дар намӣ ва рутубат мерӯяд, занбӯруғ; **кулоҳи мулк** *киноя аз* подшоҳ; **кулоҳи Сулаймон** (*ё* **сулаймонӣ**) кулоҳи афсонавии Сулаймон-пайғамбар, ки гӯё ҳар кас онро бар сараш ниҳад, дигарон ӯро надида, вай онҳоро медидааст; **кулоҳи чарх** *киноя аз* офтоб; **кулоҳ ниҳодан** таслим шудан, мутеъ гардидан; сари таъзим фуруд овардан.

Кулаҳ бо ҳимматат бинҳода гардун,
Қамар дар хидматат барбаста Ҷавзо. *Анварӣ*

кулоҳ шикастан а) баргардонидани гӯшаи кулоҳ, каҷ гузоштани кулоҳ; б) изҳори ғурур ва ҳавобаландӣ кардан; худнамоӣ ва олуфтагӣ кардан.

Ёд бод он кӣ маҳи ман чу кулаҳ бишкастӣ,
Дар рикобаш маҳи нав пайки ҷаҳонпаймо буд.
Ҳофиз

Ҳусн чун орад ба ҷанги дил сипоҳи хешро,
Бишканад баҳри шугун аввал кулоҳи хешро. *Соиб*

кулоҳ қозӣ кардан ба танҳоӣ дар бораи чизе фикру мулоҳиза кардан, бо худ машварат кардан; **кулоҳ аз бари чарх гузоштан** ниҳоят сарафроз кардан.

Яке ганҷи пурзарр биспорамаш,
Кулоҳ аз бари чарх бигзорамаш. *Дақиқӣ*

кулоҳ аз сар (бар) андохтан *киноя аз* изҳори шодӣ кардан.

Ҳубоббвор барандозам аз нишот кулоҳ,
Агар зи рӯи ту аксе ба ҷоми мо афтад. *Ҳофиз*

кулоҳ аз торак (*ё* **сар**) **рабудан** *киноя аз* куштан.

Малик низ дидаст дар размгоҳ,
Ки аз чанд торак рабудам кулоҳ.
Хисрави Деҳлавӣ

кулоҳ ба хок судан *киноя аз* таъзим кардан; изҳори итоат ва фармонбардорӣ кардан.

Пури доно ба хок суд кулоҳ,
Гуфт: Ҷовид бод давлати шоҳ! *Хисрави Деҳлавӣ*

байза дар кулоҳ шикастан *киноя аз* шарманда кардан, расво кардан.

Бозии чарх бишканадаш байза дар кулоҳ,
Зеро ки арзи шӯъбада бо аҳли роз кард. *Ҳофиз*

пашм дар кулоҳи *касе* **набудан** *киноя аз* ба ғоят муфлис будан; бе қадру эътибор будан.

Дар кулоҳи ту ҳеҷ пашме нест,
Эй кулоҳи ту чун сари падарат. *Камоли Исмоил*
Мезанад ҳарфе барои хеш воиз, май бикаш,
Нест пашме дар кулоҳи мӯҳтасиб, соғар бинӯш!
Соиб

КУЛОҲГӮША||КУЛАҲГӮША کلاه‌گوشه||کله گوشه 1. гӯшаи кулоҳ; 2. *маҷ*. сар.

Кулоҳгӯшаи деҳқон ба офтоб расид,
Ки соя бар сараш андохт чун ту султоне. *Саъдӣ*

◇ **кулоҳгӯша шикастан** *ниг.* **кулоҳ (кулоҳ шикастан).**

Ба бод деҳ сару дастори олимӣ, яъне
Кулоҳгӯша ба оини дилбарӣ бишкан! *Ҳофиз*

КУЛОҲДОР||КУЛАҲДОР کلاه‌دار||کله‌دار 1. кулоҳпӯш.

Кулаҳдор туркони зарринкамар
Қамар баста бар кӯҳи симин зи зар. *Хоҷу*

2. *маҷ*. тоҷдор, подшоҳ.

Ба Авлод чун Рахш наздик шуд,
Кулаҳдорро рӯз торик шуд. *Фирдавсӣ*

КУЛОҲДОРӢ||КУЛАҲДОРӢ کلاه‌داری||کله‌داری тоҷдорӣ, подшоҳӣ.

Боз мондам зи нотанумандӣ,
Аз кулаҳдорию камарбандӣ. *Низомӣ*
На ҳар кӣ тарфи кулаҳ каҷ ниҳоду тунд нишаст,
Кулоҳдорию оини сарварӣ донад. *Ҳофиз*

КУЛОҲХӮД||КУЛАҲХӮД کلاه‌خود||کله‌خود тоскулоҳ, хӯд, кулоҳи ҷангӣ.

Бизад гурз бар тарки Руҳҳоми гурд,
Кулаҳхӯди ӯ гашт аз он захм хурд. *Фирдавсӣ*

КУЛУФТ کلفت 1. ғафс, фарбеҳ; дурушт, дағал; **2.** зишт, баднамо (дар бораи одам).

Занад то лагад бар сари он кулуфт,
Қумайти қаламҳои худ карда ҷуфт. *Туғро*

КУЛФАТ *а.* کلفت машаққат, сахтӣ, ранҷ; андӯҳ.

Аз даҳр бас ки кулфати бисьёр мекашам,
Аз ҳамнафас чу оина озор мекашам. *Сайидо*

Инчунин кулфату машаққати падар назди фарзанд ҳеҷ эътиборе надорад. *Аҳмади Дониш*

КУЛӮК کلوک беадаб, беодоб; бешарм, шаттоҳ.

КУЛӮХ کلوخ гили хушки ба ҳам часпидаи сахт, лои хушки кулӯла; пораи хишти хом; пораи devори афтода.

Сагеро гар кулӯхе бар сар ояд,
Зи шодӣ барҷаҳад, к-он устухон аст. *Саъдӣ*

Дар ибтидо ҷамъе меҳмони ман омада буданд, аз ин девори ҳамсоя пораи кулӯх бозканданд, то даст бишӯянд. *Аттор*

◇ **кулӯхи роҳ** *киноя аз* монеъ, монеа; **кулӯх** (*ё* **кулӯхи хушк**) **бар лаб молидан** (*ё* **задан, ниҳодан**) худро ба нодонӣ задан; чизеро пинҳон доштан.

Сад ҷом баркашидию бар лаб задӣ кулӯх,
Лекин ду чашми масти ту бармедиҳад сало.
Шамси Табрезӣ

Лабаш тар буд аз май хӯрдани шаб,
Кулӯхи хушкро молида бар лаб. *Ҷомӣ*

кулӯхи хушк бар об ҷустан кори беҳуда кардан.

Даст дарканда даруни оби ҷӯ,
Ҳар яке з-эшон кулӯхи хушкҷӯ
Пас кулӯхи хушк дар ҷӯ кай бувад,
Моҳие бо об осӣ кай шавад? *Румӣ*

кулӯх дар об афкандан *киноя аз* хоҳони ҷанг шудан.

КУЛӮХАНДОЗ کلوخ‌انداز 1. он кӣ ба сӯи касе сангу кулӯх мепартояд.

Чу кардӣ бо кулӯхандоз пайкор,
Сари худро ба нодонӣ шикастӣ. *Саъдӣ*

Кулӯхандозро подош санг аст. *Зарбулмасал*

2. сӯрохҳои махсуси девори қалъа, ки аз он ба тарафи душман санг меандохтанд, сангандоз; 3. ҷашне, ки майпарастон дар охири моҳи шаъбон, дар арафаи моҳи рамазон барпо намуда, майхӯрӣ мекарданд, зеро дар вақти рӯзадорӣ майхӯрӣ мумкин набуд.

Рӯза наздик аст, мебояд кулӯхандоз кард,
Зоҳидони хушкро риндона аз сар боз кард. *Соиб*

КУЛӮХКӮБ کلوخ‌کوب путки чӯбин, тӯқмоқ.

Ду ҳинду аз паси санге сар бароварданд, ... дар дасти яке чӯбе ва дар бағали дигар кулӯхкӯбе.
Саъдӣ

КУЛӮХРӮЙ کلوخ‌روی бадафт, хунукбашара.

Он к-ат кулӯхрӯй лақаб кард, хуб кард,
Зеро лақаб гарон набувад бар дили фағок. *Дақиқӣ*

КУМ کوم гиёҳи хушбӯе, ки дар лаби ҷӯй ё ҳавзҳо мерӯяд.

Он ҳавзу оби равшану он куми гирди ӯ
Равшан кунад дилат, чу бибинӣ ҳар оина.
Баҳромӣ

КУМАЙТ *а.* کمیت аспи сурхранги сиёҳтоб, аспи сиёҳтӯруқ; асп.

Маро бо малик тоқати ҷанг нест,
Ба сулҳи ваям низ оҳанг нест.
Агар бодпой аст хинги малик,
Кумайти маро низ по ланг нест.*

Такишхон инони кумайти мурод ба ҷониби Хуросон маътуф сохт. «*Равзат-ус-сафо*»

◇ **кумайти нишот** шароби сурх.

КУМЕЗ||ГУМЕЗ کمیز || گمیز наҷосат, палидӣ.

Оташе бинишонад аз тан тафту тез,
Чун замоне бигзарад, гардад гумез. *Рӯдакӣ*

Об чун омехт бо бавлу кумез,
Гашт з-омезиш мизоҷаш талху тез. *Румӣ*

кумези мунҷамид санги масона, санги шошадон.

КУМОЧ کماج *ниг.* **кумоҷ** II.

КУМОҶ I کماج тахтаи гирдаи миёнсӯрох, ки онро ба сари сутуни хайма барои пахн кардани чодир мегузоронанд.

Ӯ аз ғояти шааф бар сутуни боргоҳ рафт ва бар сари кумоҷ нишаст ва аз дур наззораи ӯ мекард.
«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Кумоҷи хаймаро монад, ки натвон
Зи вай кандан ба дандон нимзарра. *Ҷомӣ*

КУМОҶ II **||КУМОЧ** کماج || کماج нони ғафс, ки дар болои лахчаи оташ мепазанд.

Бигуфто коғазе ку, коғази рангини паргорӣ,
Ки пиндорам кумоҷи сурх аз хашхош афшонӣ.
Неъматхони Олӣ

кун کن *асоси замони ҳозираи* **кардан.**

КУН کون 1. сурин; мақъад; 2. *маҷ.* таг, тахт, поён ва зери ҳар чиз; ◇ **куни хар** аҳмақ, аблаҳ, бетамиз.

Гар беҳунар ба мол кунад кибр бар ҳаким,
Куни хараш шумор, агар гови анбар аст. *Саъдӣ*

кун хоридан *киноя аз* пушаймон шудан.

КУНГУР I کنگر 1. гадоёне, ки ба як даст шохи гӯсфанд ва ба дасти дигар шонаи гӯсфанд гирифта, онҳоро ба ҳам зада, дар бар дари мардум гадоӣ мекарданд ва агар касе чизе надиҳад, бо корд ягон аъзои худро маҷрӯҳ месохтанд.

Қош Ҳофиз писари амради кунгур будӣ,
То зи динору дирам кисаи ӯ пур будӣ! *Ҳофиз*

2. *маҷ.* одами беҳаё, шаттоҳ.

КУНГУР II کنگر бум, ҷуғзи калон.

На чу товус маҷлисоро шав,
На ба вайрон ватан чу кунгур кун. *Ибни Ямин*

КУНГУР III کنگر *ниг.* **кунгура.**

Бар кунгури дил фикан каманде,
Бошад, ки фитад зи дур банде. *Файзӣ*

КУНГУРА کنگره дандонаи болои девор, сари дандонадори девори қалъа ва қасрҳо, шурфа.

Ва Қазвинро шаҳре некӯ дидам, боруи ҳасин ва кунгура бар он ниҳода. *Носири Хисрав*

Ҳофиз, чу раҳ ба кунгураи кохи васл нест,
Бо хоки остонаи ин дар ба сар барем. *Ҳофиз*

КУНД I کند 1. ҳар чизи буррандае, ки дамаш тез набошад, нобурро; *муқобили* **тез** 1.

Амири майкадаро кунд шуд аз ӯ шамшер,
Имоми мадрасаро тез шуд аз ӯ бозор. *Муиззӣ*

2. *маҷ.* хаста, шалпар, мондашуда.

Пиёда зи гаштан бимонданд кунд,
Қ-аз эшон ҳамеша набошанд ғунд. *Фирдавсӣ*

кунд шудани бозори *касе* бад шудани кори касе.

Барошуфт Баҳман зи гуфтори ӯй,
Чунон кунд шуд низ бозори ӯй... *Фирдавсӣ*

КУНД II کند *ниг.* **кунда** 3.

Чу толеъ ҷаҳонгардӣ орад ба пеш,
Нашояд задан кунд бар пои хеш. *Низомӣ*

ҚУНДА کنده **1.** қисми дар замин мондаи танаи дарахти бурида; **2.** қисме аз танаи ғафси дарахт, ки қассобон дар болои он гӯшт майда мекунанд; ғӯла.

Олами торик равшан мекунад,
Кундаи оҳан ба сӯзан меканад. *Румӣ*

3. чӯби чортароши дарози сӯрохдоре, ки пои бандиёнро ба он сӯрох гузаронда банд мекарданд; **пойбанд.**

Рӯзи разм аз бими ӯ дар дасту дар пои адӯ
Кундаҳо гардад рикобу аждаҳо гардад инон. *Фаррухӣ*

Бар пояшон чу кундаи пӯлод шуд рикоб,
Бар дасташон чу ҳалқаи занҷир шуд инон. *Муиззӣ*

◇ **кундаи зону** чашми зону, косаи зону.

Сари худ мондаам аз бекасӣ бар кундаи зону,
Зи чини домани худ умрҳо шуд по ба занҷирам. *Сайидо*

кундаи чорбанд *кинoя аз* чор унсур (хок, бод, об, оташ); дунъё, олам.

ҚУНДАЛОН کندلان *ниг.* **кандулон.**

КУНДЗАБОН کندزبان оҷиз аз гуфтор; тутила, сақав.

Қасе, ки жож дарояд, ба даргаҳаш нашавад,
Ки чарбгӯён он ҷо шаванд кундзабон. *Фаррухӣ*

КУНДИЗ کندز *шакли кӯтоҳшудаи* **куҳандиз.**

Гаҳ бар он кундизи баланд нишин,
Гаҳ дар ин бӯстон чашм кушой! *Рӯдакӣ*

КУНДОВАР||ГУНДОВАР کندآور || گندآور **1.** далер, ҷасур, шуҷоъ, паҳлавон.

... Ки омад зи Эрон сипоҳе гарон,
Ҳама номдорону кундоварон. *Фирдавсӣ*

На шамшери кундоварон кунд буд,
Ки киноварӣ з-ахтари тунд буд. *Саъдӣ*

2. донишманд, доно.

Сарони бузург аз ҳама кишварон,
Пизишкони донову кундоварон. *Дақиқӣ*

КУНДОВАРӢ||ГУНДОВАРӢ کندآوری || گنداوری **1.** далерӣ, шуҷоат; паҳлавонӣ.

Чӣ гуна сар омад ба некахтарӣ,
Бар эшон ҳама рӯзи кундоварӣ? *Фирдавсӣ*

Ҳамон ёраву тоҷу ангуштарӣ,
Ҳамон тавқу ҳам тахти гундоварӣ... *Фирдавсӣ*

2. доной, **донишмандӣ.**

КУНДПО کندپا сустрафтор, ланг.

Кундпоям дар ҳузур, аммо забонтезам ба маддҳ,
Тезии шамшер гӯё барнатобад беш аз ин. *Хоқонӣ*

КУНДРАВ کندرو сустрафтор; ланг (одатан ҳамчун сифат бо калимаи бахт кор фармуда мешавад); *муқобили* **тундрав.**

Чу Ҷамшедро бахт шуд кундрав,
Ба танг оваридаш ҷаҳондори нав. *Фирдавсӣ*

КУНДРӮ||КУНДУРӮ کندرو шилм, самғи хушбӯю хушмазае, ки чун сақич мехоянд, мустако.

КУНДУ کندو *ниг.* **канду.**

КУНДУРӮ کندرو *ниг.* **кундрӯ.**

КУНДӢ I کندی **1.** нобуррой; *муқобили* **тезӣ** 1; **2.** сустӣ, оҳистагӣ.

Ба рафтан агар сел тундӣ кунад,
Чу пеш оядаш кӯҳ, кундӣ кунад. *Ҳотифӣ*

КУНДӢ II کندی далерӣ, шуҷоат; паҳлавонӣ; зӯрозмоӣ.

Хасмро по дар рикоби ту зи асп андарфиканд,
Баски дар майдони кундӣ асп бар хасм афканӣ. *Сӯзанӣ*

Дигар раҳ бонг бар худ зад ба тундӣ,
Ки бо давлат нашояд кард кундӣ. *Низомӣ*

ҚУНИШ I کنش амал; рафтор, кирдор, феъл.

Пас илмҳои ҳикмат ду гуна буванд: гунае он бувад, ки аз ҳоли кунишӣ мо огоҳӣ диҳад. *Ибни Сино*

КУНИШ II کنش *ниг.* **куништ.**

КУНИШТ کنشت ибодатхонаи яҳудиён; умуман ибодатхонаи ғайри мусулмонон.

Аз диёри Рум ва дигар буқоъ ҳама тарсоён ва ҷуҳудони бисьёр он ҷо раванд ба зиёрати калисову куништ, ки он ҷост. *Носири Хисрав*

Рӯй бинмо, то ба тоқи абруят оранд рӯй
Тоатандешон зи масҷид, бутпарастон аз куништ. *Ҷомӣ*

КУНИЯ||КУНЬЯ||КУНИЯТ||КУНЬЯТ *а.* کنیت || کنیه лақаби эҳтиромии одамон ба расми арабҳо, ки бо «аб», «абӯ», «абӣ», «ибн», «ум» ва ё «бинт» меояд, мас. *Абӯ Алӣ, Умми Гулсум, ибни Сино.*

Ва ҳар қавмеро куниятею номе бошад. *Носири Хисрав*

Ман шахсеро дар пеши ӯ бо кунният ёд кардам. *Авфӣ*

ҚУН-МАҚУН کن مکن амру наҳӣ; сиёсат.

Гар набувад кун-макуни хисравон,
Хонаи мазлум бигирад авон. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҚУННА I کنه фатила, пилтаи чироғ.

Куннаро дар чароғ кард сабук,
Пас дар ӯ кард андаке равған. *Рӯдакӣ*

КУННА II *а.* کنه соябон.

ҚУНОМ کنام **1.** лонаи ҷонварони ваҳшӣ, мағора ва бошишгоҳи ҳайвоноти дарранда.

Чу як пос бигзашт, дарранда шер
Ба пеши куноми худ омад далер. *Фирдавсӣ*

Ҳамехонданди маро пури Сом,
Бар авранг буд Сому ман бар куном. *Фирдавсӣ*

2. чарогоҳ.

Чунон ки уштури аблаҳ сӯи куном шуда,
Зи макри рӯбаҳ в-аз зоғу гург бехабаро. *Рӯдакӣ*

Дар атрофи ӯ корвонро мудом
Гала дар чарову шутур дар куном. *Хоҷу*

КУНОРАНГ کنارنگ *ниг.* **канорант.**

ҚУНОҒ کناغ **1.** кирми пилла, кирмак.

Гар на баҳри хизонаи ту бувад,
Натанад ришта аз луоб куноғ. *Маҷди Ҳамгар*

2. тор; тори абрешим; тори анкабут.

Зи симинтани ман чу заррин куноғ,
Зи тобон маҳе ман чу сӯзон чароғ. *Мунҷик*

КУНУЗ *а.* كنوز *ҷ.* **канз.**

Мӯҳлат мехоҳам, ки ин кунузро дар масорифи вуҷуб сарф ва инфоқ кунам. *«Равзат-ус-сафо»*

Дар яке аз билоди Ҳинд подшоҳе буд... бо кунузу дафоини бекарон. *«Анвори Суҳайлӣ»*

КУНУН كنون *шакли дигари* **акнун.**

Кунун, эй сухангӯи бедормағз,
Яке достоне биёрой нағз. *Фирдавсӣ*

З-он ки маро дидаву дил манзили туст,
Ҷону ҷигар ҷумла кунун ҳосили туст. *Ҷомӣ*

КУНЬЯ||КУНЬЯТ كنيه||كنيت *ниг.* **куния.**

КУНҲ *а.* كنه **1.** поён, ниҳоят; таг, умқ.

Ҳаловате, ки туро дар чаҳи занахдон аст,
Ба кунҳи ӯ нарасад сад ҳазор фикри амиқ. *Ҳофиз*

2. асл, ҳақиқат, ҷавҳар, асоси ҳар чизе, моҳият.

Бар лавҳи вуҷуд ҳар чӣ дида,
То кунҳи камоли ӯ расида. *Ҷомӣ*

Ҷавонию пириш ҳамроҳ нест,
Зи кунҳи камолаш кас огоҳ нест. *Ҳотифӣ*

КУНҶ كنج **1.** гӯша, зовия, бурчак.

Сайидо, бас ки ҷаҳон дар назарам танг шудаст,
Ҷой дар кунҷи қафас кардаам аз беватанӣ. *Сайидо*

Ва ба саҳл қаноат намуда дар кунҷ мегузаронидам. *Аҳмади Дониш*

2. *маҷ.* пуштхамида; кӯзапушт.

Ба кунҷи хонае дорам яке к у н ҷ,
Нишаста тунду афканда фурӯ лунҷ.
Сироҷиддини Роҷӣ

КУНҶИД كنجد||كنجيد гиёҳест, ки аз донаҳои он равған мекашанд ва низ дар ҳалвопазӣ ба кор мебаранд.

Мард бо зан мегуфт: ... охир сабабе ҳаст, ки кунҷиди муқашшар бо ғайри муқашшар баробар мефурӯшӣ? *«Анвори Суҳайлӣ»*

КУНҶИДИН كنجدين||كنجيدين кунҷиддор, аз кунҷид сохташуда.

В-ар ҳама зиндагон тарина шаванд,
Ту кубитои кунҷидини манӣ. *Тайён*

КУНҶКОВ كنجكاو ҷӯянда, ҷустуҷӯкунанда; касе, ки ба фаҳмидани чизе рағбат дорад ва шилқинона ҷустуҷӯ мекунад.

КУНҶОЛ||КУНҶОЛА كنجال||كنجاله *ниг.* **кунҷор.**

Бас панд пазируфтам в-ин шеър бигуфтам,
Аз ман бадали хурмо бас бошад кунҷол.
Абулаббоси Аббосӣ

КУНҶОР||КУНҶОРА كنجار||كنجاره тилфи кунҷид ва донаҳои дигари равғандор, ки пас аз кашида гирифтани равғани онҳо боқӣ мемонад ва бештар хӯроки чорпост.

Рафтаст пок равғани ин зайтун,
Ҷуз дона нест мондаву кунҷора. *Носири Хисрав*

КУПОЛ كوپال *ниг.* **кӯпол.**

КУР(Р) *а.* كر ченаки об аст, ки дарозӣ, бар ва чуқурии он ҳар кадом севу ним ваҷаб бошад ва камаш гунҷоиши 350 литр обро дошта бошад; оби ин андоза обгир равон набошад ҳам, пок ҳисоб меёфт.

КУРА I *а.* كره ҳар ҷисми гирда, мудаввар.

КУРА II||**КУРАТ** *а.* كوره||كورت шаҳр, ноҳия, вилоят;

◇ **(ин) кураи ағбар** *кинояаз* замин.

Имрӯз бар соҳираи ин кураи ағбар ва дар доираи ин чатри ахзар ҳеҷ подшоҳе музаффарҳтар аз ин худованд нест. *Низомии Арӯзӣ*

КУРАНГ كرنگ аспе, ки рангаш зарди баланд аст.

Гар бишнавад паланг саҳили куранги ӯ,
Ҳар сол пӯст аз тани худ афганад чу мор. *Азрақӣ*

КУРАТ *а.* كورت *ниг.* **кура** II.

КУРБАТ *а.* كربت ғам, ғусса, андӯҳ; азобу машаққат.

Он чунон аз лутф пурсишҳо намуд,
К-он ғаму курбат зи ҷони мо рабуд. *Румӣ*

Аз курбати ғурбаташ дарунреш,
В-аз меҳнати бевағӣ ғамандеш. *Ҷомӣ*

КУРД I كرد яке аз халқҳои эронӣ.

Кунун курд аз он тухма дорад нажод,
К-аз обод н-ояд ба дил-барш ёд. *Фирдавсӣ*

КУРД II||**КАРД** كرد порчаи замини атрофаш бардоштшуда, ки сабзавот мекоранд, пал; пушта, пуштача.

Ҳар ҳавиҷе *бошадаш* курде дигар
Дар миёни боғ аз сиру кабар. *Румӣ*

КУРЕЗ كريز пар рехтан, тулак шудани паррандагон.

КУРЕЗӢ كريزى **1.** мурғи паррехта, тулаккарда.

Ба бози курезӣ бимонам ҳаме,
Агар кабк бигрезад аз ман, равост. *Рӯдакӣ*

2. *маҷ.* пири фартути хамидақомат.

КУРИЧ||КУРИЧА كريچ||كريچه каппа, чайла, коза; кулба.

Дошт Луқмон яке куриче танг
Чун гулӯгоҳи ною синаи чанг. *Саноӣ*

КУРК كرك мокиёне, ки аз тухм монда ва барои ҷӯҷабарорӣ ба тухм зер кардан моил шуда бошад.

Ман ба хона-дару он Исии аттори шумо,
Ҳар ду як ҷой нишинем чу ду мурғи курк.
Абулаббоси Аббосӣ

Хурӯси ҳама аҳли фазл асту ҳаст
Падид омада тоҷдор аз нажод.
Дигар фозилон мокиёнанд курк
Наёранд дар пеши ӯ хоя дод. *Сӯзанӣ*

КУРМ كرم *аслаш* **гурм.**

КУРОСА *а.* كراسه **1.** дафтар, китоб.

Ӯ низ кушта шуд ҳам дар кӯшки худ дар моҳи рамазон, куроса бар канор ниҳода буд ва Қуръон мехонд. *«Таърихи Наршахӣ»*

2. Қуръон.

КУРР *а.* كر *ниг.* **кур(р).**

ҚУРРА کره бачаи асп, шутур ё хар; той, тойча.

... Ки дорам яке курра Рахшаш нажод,
Ба неру чу шеру ба рафтан чу бод. *Фирдавсӣ*

Курраеро, ки шуд се сол тамом,
Роизаш даркашад ба зину лигом. *Саноӣ*

Гӯянд, ки Абӯубайд ба ғазо рафт бар аспи куррае савор. *Ҷомӣ*

◇ **курра дода шутур меҳоҳад** *зарб.* дар бораи одамони серталаб ва пуртамаъ гуфта мешавад.

ҚУРРАТОЗ کره‌تاز куррасавор.

Бишуд гурд чӯпону ду курратоз
Або зину печон каманде дароз. *Фирдавсӣ*

ҚУРСӢ کرسی 1. чорпоя барои нишастан, сандалича, сандалӣ.

Зи курсӣ ба хашм андаровард пой,
Ҳамегуфту бархост ҳазмон зи ҷой. *Фирдавсӣ*

2. тахт, нишастгоҳи подшоҳон.

Ва Бухорхудот бар курсӣ нишаста буд.
«Таърихи Наршахӣ»

Аз тахти шаҳу курсии хоқон маталаб бор,
К-аз ҳезуми дӯзах гулу гулнор наёбӣ.
Хисрави Деҳлавӣ

◇ **курсии зар** а) офтоб; б) рӯз; **курсии зону** косаи зону, чашми зону, кулчаи зону.

Тобу тавони курсии зону чу кам шавад,
Бояд хаёли беҳуда аз сар бадар кунӣ.
Абӯтолиби Калим

курсии мулк пойтахт; **курсии хок** кураи замин; **курсии шашгӯша** дуньё; рӯзгор; **ба(р) курсӣ нишондан** *кинояаз* намоиш додан.

Куҷо дар базми мо Юсуф тавонад,
Ки ҳусни хеш бар курсӣ нишонад. *Нозим*

ҚУРТА کرته пероҳан, пӯшоки яккабати таг.

Ба таҳи куртаи нилӣ суи бустон бихром,
То гул аз шавқ кунад хирқаи пирӯза қабо.
Ҷомӣ

ҚУРУМ *а.* کروم *ҷамъ* 1. ҷ. **карм**; 2. токзор.

Майли ҷон дар ҳикмат асту дар улум,
Майли тан дар боғу роғ асту курум. *Румӣ*

ҚУРУР I کرور панҷсад ҳазор.

Агар ин замин дар хитаи тасарруфи ин давлат дароянд, миқдори як курур дар нуфуси аскари ҷаррор ... мулҳақ мегардад. *Аҳмади Дониш*

ҚУРУР II *а.* کرور гузашти ҳар чизе, такрор шуда гузаштани чизе.

Ба ... куруры шуҳуру аъвом матрук нагаштааст.
«Равзат-ус-сафо»

ҚУРӮЗ||ҚУРӮЖ کروژ || کروز шодӣ, нишот, тарабу шодмонӣ.

Ба курӯзу хуррамӣ оҳу ба дашт
Меҳиромад чун касе, к-ӯ маст гашт. *Рӯдакӣ*

Чун дили бодахор гашт ҷаҳон
Бо нишоту курӯзу хушманишӣ. *Хисравӣ*

ҚУРӮҲ *а.* کروه ченаки масофа, баробари сеяки фарсанг (тахминан ду километр).

Аз он ҷо то Ҷудан ду курӯҳ, то Батир панҷоҳ курӯҳ буд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚУСБ||ҚУСБА *а.* کسبه || کسب кунҷора; таҳнишини равған.

Қавм гуфтандаш, ки ҳин ин ҷо махусб,
То накӯбад ҷонситонат ҳамчу кусб. *Румӣ*

ҚУСТИБОФ کستی‌باف зуннорбоф.

Ҳама бар гирди даргаҳаш ба тавоф
Марди саҷҷодабофу кустибоф. *Саноӣ*

ҚУСТӢ I||**ҚУШТӢ** I کشتی || کستی зуннор, ресмоне, ки тарсоён ва бараҳманон бар камар мебастаанд; камарбанди махсуси зардуштиён.

Бар камаргоҳи ту аз кустӣ ҷавр аст, буто,
Чӣ кашӣ беҳуда кустию чӣ бандӣ камаро? *Хисравӣ*

Ба бурзу фари шоҳи эрониён
Бибандед куштӣ ҳама бар миён. *Фирдавсӣ*

ҚУСТӢ II||**ҚУШТӢ** II کشتی || کستی гӯштин, гӯштингирӣ.

Фарьёди ман рас акнун, к-аз дастҳои баста
Бо чун фалак ҳарифе бояд гирифт кустӣ.
Камоли Исмоил

Бад-он то бигардем фардо яке,
Ба куштӣ гароем мо андаке. *Фирдавсӣ*

ҚУСУР *а.* کسور ҷ. **каср** 2, 3.

Дар ҳузури қузот ва аминони мулк бе қусур ва кусур ба худовандони амвол таслим намуданд. (2)
«Равзат-ус-сафо»

ҚУСУФ *а.* کسوف *нуҷ.* гирифтани офтоб.

Офтоби ҳусн пиндорӣ, ки омад дар кусуф,
То саводи печутоби турраащ аз рӯ гузашт. *Туғрал*

кусуфу хусуф гирифтани офтобу моҳтоб.

Абре падид на, кусуфу хусуф на,
Бигирифт моҳу гашт ҷаҳон торӣ. *Рӯдакӣ*

ҚУТАК کتک задан (бо чӯб, даст ё тозиёна).

Оқил он беҳ, ки кунад азми тавофи чамане,
Ки хазонро натавон бурд бад-он ҷо ба кутак.*

ҚУТАЛ I کتل аспи зинкардашудаи эҳтиётӣ, ки дар сафарҳо бо худ палтар карда мебаранд, аспи ядак.

[Кафшгар ва ҳамроҳон] ду аспи дигар кутал карда ва зоду тӯша бардошта, рӯй ба роҳ овардаңд.
«Анвори Суҳайлӣ»

ҚУТАЛ II کتل *ниг.* **кӯтал.**

ҚУТВОЛ کوتوال *ниг.* **кӯтвол.**

ҚУТТОБ *а.* کتاب *ҷамъ* 1. ҷ. **котиб.**

Қотиби Исфаҳониро, ки аз ҷумлаи куттоб буд, ниёбати худро дод. *Авфӣ*

2. мактаби хатомӯзӣ.

Муаллими куттоберо дидам дар диёри Мағриб, туршрӯй ва талхгуфтор, бадхӯй ва мардумозор, гадотабъ ва нопарҳезгор. *Саъдӣ*

Даҳ фарзанд дошт ва ҳама аз даҳсола бартар буданд ва ба куттоб буданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ҚУТУБ *а.* کتب ҷ. **китоб** 1.

Ва андар кутуби порсиён чунон аст, ки вай ду ҳазор сол зиндагонӣ ёфтааст. *«Таърихи Наршахӣ»*

Кутуби худро аз он ҷо накл карданд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

кутуби арбаа *д.* чор китоби муқаддас: Забур, Инчил, Таврот ва Қуръон, ки гӯё худо ба мусулмонон, насрониён ва яҳудиён фиристодааст.

Ҳар яке аз кутуби арбаaро ба аҳли он дарс гуфтандӣ. *Садри Зиё*

кутуби самовӣ *ниг.* **кутуби арбаа.**

Ҷуҳудонро меҳтаре буд, Қавб бинни Асад ном дошт ва гуфт: Эй, қавм, ... сифати ӯ дар ҷамеи кутуби самовӣ ҳаст. *«Таърихи Табарӣ»*

КУТУБХОНА كتبخانه ҷои нигоҳ доштани китоб, китобхона.

Ятиме, ки нохонда Қуръон дуруст,
Кутубхонаи ҳафт миллат бишуст. *Саъдӣ*

КУФ كوف бум, чуғз.

Чун дар ӯ исьёну хизлони ту, эй шаҳ, роҳ ёфт,
Қоҳҳо шуд ҷои куфу боғҳо шуд ҷои ход. *Фаррухӣ*

Лайлию таронагӯ ба ҳар кас,
Маҷнуну сафири куфу каргас. *Ҷомӣ*

КУФВ *а.* كفو баробар; назир, монанд, мисл.

Куфв бояд ҳар ду ҷуфт андар никоҳ,
В-арна танг ояд, намонад иртиёҳ. *Румӣ*

Аз қабилае, ки куфви мо тавонад буд, каримаеро дар силки издивоҷи ту кашам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Чу хорам куфви гул, чандон наям хор,
Ки гулшанро бувад аз бастанам ор. *Нозим*

КУФОТ *а.* كفات *ҷ.* **кофӣ.**

Арзи фалак дорад ин қаъри чоҳ,
Арсаи ӯ саҳми назарро куфот. (1) *Шамси Табрезӣ*

Падари Абӯалӣ аз куфоти Балх ва уммол буд. (2) *«Равзат-ус-сафо»*

КУФР *а.* كفر **1.** пинҳон кардан, пӯшидан; **2.** имон надоштан ба дини ислом; кофирӣ; бединӣ, бемазҳабӣ.

Куфри чу мане газофу осон набувад,
Маҳкамтар аз имони ман имон набувад.
Дар даҳр чу ман якеву он ҳам кофир,
Пас дар ҳама даҳр як мусулмон набувад.
Ибни Сино

Ва аҷиби дигар он аст, ки то ин кохро бино кардаанд, ҳеҷ подшоҳе дар вай намурдааст, на дар куфр, на дар ислом. *«Таърихи Наршахӣ»*

3. ношукрӣ, носипосӣ, кӯрнамакӣ (бештар бо калимаи неъмат меояд).

Дар яке гуфта, ки аҷзи худ мабин,
Куфри неъмат кардан аст он аҷз, ҳин! *Румӣ*

КУФРОН *а.* كفران *ниг.* **куфр** 3.

Ӯ дар ҳаққи ман чунин лутфе кардааст, ҳаргиз ӯро ба куфрон муқобала накунам. *Авфӣ*

Ин накбат ба сабаби адами ризо ва куфрон мухаллад гардад. *Аҳмади Дониш*

КУФУР *а.* كفور носипосӣ, ношукрӣ, кӯрнамакӣ.

Шукр кун, эй марди дарвеш, аз қусур,
Ки зи фиръавнӣ раҳидӣ в-аз куфур. *Румӣ*

КУФФОР *а.* كفار *ҷ.* **кофир** 1.

Бурҳон-Низом зари сурх маскук гардонид, хост, ки зари куффорро матрук созад.
«Таърихи Фаришта»

КУХ I كخ гиёҳест, ки дар об мерӯяд ва аз он бурьё мебофанд, луx.

Намонам ҷуз арӯсеро дар ин санг,
Ки аз кух карда бошандаш ба найранг. *Низомӣ*

КУХ II كخ сурати баднамое, ки бо он кӯдаконро метарсонидаанд ҳамчун хӯса.

Ояму чун кух ба гӯшае бинишинам,
Пӯст ба як раҳ бурун кунам з-истиғфор. *Фаррухӣ*

КУШИШ كشش кушокуш, куштор, қитол; куштан.

Савоб аст пеш аз кушиш банд кард,
Ки натвон сари кушта пайванд кард. *Саъдӣ*

[Муғулҳо] аз он ҷо ба пои Мансурия ва Олаҳнишин омаданд ва ҳаждаҳ рӯз кушиш карданд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

КУШКАНҶИР كشكنجير **1.** тӯпи калон, ки бо он ба деворӣ қалъа рахна мезадаанд, манҷаниқи калон барои сангпартоӣ.

На манҷаниқ ба сақфаш расад, на кушканҷир,
На тири чарху на сомони баршудан ба ваҳақ.
Анварӣ

Мезад ӯ кушканҷиру сад манҷаниқ
Сӯи он шоҳи вафодори ашиқ. *Румӣ*

2. санге, ки бо манҷаниқ ба тарафи ҳисор ва қалъа партофта мешуд.

КУШОД كشاد **1.** кушода, васеъ, фарох, паҳновар; **кушод додан** кушода партофтан, паҳн кардан.

Бар зулфи сияҳ кушод медод,
Рӯзи сияҳӣ ба бод медод. *Шоҳин*

2. кушоиш, омади кор, фараҷ; муваффақият.

Хез, то аз дари майхона кушоде талабем,
Бар дари дӯст нишинему муроде талабем. *Ҳофиз*

Ин сабақро гирифтанд ва ба кор машғул шуданд ва кушодҳо ёфтанд. *Ҷомӣ*

3. паррондан, сар додани тир аз камон.

Яке тир бар аспи Настиҳано
Расид аз кушоди бари Бижано. *Фирдавсӣ*

◇ **кушоди хотир** хушни хотир; хушҳолӣ, хурсандӣ.

Кушоди хотири мо аз маю майхона мегардад,
Қалиди айши моро мавҷи май дандона мегардад.
Шавкат

КУШОДА||КУШУДА كشاده||كشوده **1.** *сифати феълии замони гузаштаи* **кушодан||кушудан;** 2. васеъ, паҳновар; **3.** боз, яла.

... Дуккони зуҳур гармтар ва кушодатар бошад.
Аҳмади Дониш

4. *маҷ.* шод, хурсанд; хушҳол; **кушода гаштан** а) хушҳол шудан.

Чун ба саҳро расиданд, шайх кушода гашт. *Ҷомӣ*

б) омад кардан; барор ёфтан.

Кушода он гаҳе гардад ҳама кор,
Ки сахтӣ беш ӯро банду мисмор.
Фахриддини Гургонӣ

кушода шудан фатҳ шудан.

Аксари рӯи замин дар даври ӯ кушода шуд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

КУШОДАДАСТ کشاده‌دست *киноя аз* сахӣ, карим; боҳиммат, ҷавонмард.

КУШОДАДИЛ کشاده‌دل хурсанд, хуррам, хушҳол.

Сӯи тахти пирӯза боз омаданд,
Кушодадилу базмсоз омаданд. *Фирдавсӣ*

Ки будаст марде гаҳи бостон
Кушодадилу рӯй чун бӯстон. *Савдо*

КУШОДАЗАБОН کشاده‌زبان суханвар, фасеҳзабон; хушгап.

Ҷавоне биёмад кушодазабон,
Сухангӯю хуштабъу равшанравон. *Фирдавсӣ*

КУШОДАЛАБ کشاده‌لب *киноя аз* хандон.

... Ки бо ту чӣ гуфт, он кӣ хандон шудӣ,
Кушодалабу симдандон шудӣ? *Фирдавсӣ*

КУШОДАН||КУШУДАН کشادن||کشودن **1.** боз кардан, яла кардан; *муқобили* **бастан** 1.

Чашм пӯшида чанд биншинӣ,
Хезу чашме кушой, то бинӣ. *Ҷомӣ*

Чун чашми падар ба рӯи фарзанд
Афтод, кушод аз дилаш банд. *Шоҳин*

2. фатҳ кардан, забт кардан.

Дар беморӣ назр кардаам, ки баъд аз сиҳҳат фалон қалъаро ... бикушоям. *«Равзат-ус-сафо»*

3. ошкор сохтан, фош кардан.

Ба ихтиёр тавонам, ки роз накшоям,
Фиғону нолаи беихтиёрро чӣ кунам? *Ҳилолӣ*

4. баён кардан, гуфтан, изҳор кардан.

Магар к-ӯ кушояд яке пандманд
Сухан бар дили шаҳрьёри баланд. *Фирдавсӣ*

Ҳар гаҳ, ки ба ҳам сабақ к у ш о д а н д,
Аз роҳи ниҳон варақ кушоданд. *Ҳилолӣ*

5. *маҷ.* равон кардан.

Мӯи зиёдат чу барояд зи чашм,
Гирьяи бисёр кушояд зи чашм. *Хисрави Деҳлавӣ*

Саросема гашт ва араќи пешонии ӯ бикушод. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ҳар қатра зи чашмаам, ки додӣ,
Аз чашмаи чашми ман кушодӣ! *Ҳилолӣ*

кушодани кор осон шудан; омад кардан, барор кардан.

Аз дари хонақаҳу мадраса корам накушуд,
Баъд аз ин хокнишини дари майхона шавам. *Ҳилолӣ*

КУШОДАПЕШОНӢ کشاده‌پیشانی кушодарӯй, хандонрӯй.

Ба ҳоҷате, ки равӣ, тозарӯю хандон рав,
Фурӯ набандад кори кушодапешонӣ. *Саъдӣ*

КУШОДАРӮ(Й) کشاده‌رو(ی) *киноя аз* меҳрубон; дӯстрӯй; хандонрӯй.

Агарчи кӯҳи ғаме бар дил аст Волеҳро,
Кушодарӯй ба ёдат ҳамеша чун саҳрост. *Волеҳи Ҳаравӣ*

КУШОИШ کشایش **1.** ҳал кардан, яктарафа кардан; осон кардан.

Аз хами абруви туам ҳеҷ кушоише нашуд,
Ваҳ, ки дар ин хаёли каҷ умри азиз шуд талаф. *Ҳофиз*

Чу дар кушоиши аҳком розият бинанд,
Зи ранҷҳо бираҳонанду муртазо-т кунанд. *Шамси Табрезӣ*

2. барор, омади кор.

Ҳар кӣ нахоҳад ҳаме кушоиши кораш,
Гӯ: Бишаву дасти рӯзгор фурӯ банд! *Рӯдакӣ*

Кушоиш аз дари сабр аст, маштоб,
Қароре гиру сабре кун ба ин боб. *Ҳилолӣ*

КУШТАН کشتن **1.** ҷондореро беҷон кардан, қатл кардан, муронда́н.

Подшоҳеро шунидам, ки ба куштани бегуноҳе ишорат кард. *Саъдӣ*

Қай зи майдони ту бархезам, ки баъд аз куштанам
Гарди ман ҳам барнахоҳад хост аз майдони ту. *Ҳилолӣ*

Агар бародари худро ҳозир накунӣ, бифармоям, ки туро бикушанд. *Аҳмади Дониш*

2. хомӯш кардан (шамъ, чароғ ва ғ.).

Шабе ёд дорам, ки ёре азиз аз дар даромад, чунон бехуд аз ҷой барҷастам, ки чароғам ба остин кушта гашт ... Биншаст ва итоб оғоз кард, ки маро дар ҳол ки бидидӣ, чароғ бикуштӣ, чӣ маънӣ дорад? *Саъдӣ*

Мурғи ҷазба ногаҳон паррад зи ғуш,
Чунки дидӣ субҳ, шамъ он гаҳ бикуш. *Румӣ*

◇ **оҳаки кушта** оҳаки обрасида.

КУШТАНГОҲ||КУШТАНГАҲ کشتنگاه||کشتنگه ҷои махсус барои иҷрои ҳукми қатл, қатлгоҳ.

Ҷавоне ба донге карам карда буд,
Таманнои пире бароварда буд ...
Ба ҷурме гирифт осмон ногаҳаш,
Фиристод султон ба куштангаҳаш. *Саъдӣ*

КУШТАНӢ کشتنی **1.** *сифати феълии замони оянда* **куштан; 2.** лоиқу сазовори куштан, куштанбоб.

Агар ӯ куштанӣ будӣ, ман худ ӯро куштаме. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

3. чорпоёне, ки гӯшташон хӯрданист.

Фаровон набуд он замон парвариш,
Ки камтар буд аз куштаниҳо хӯриш. *Фирдавсӣ*

КУШТОР کشتار **1.** кушташуда.

Ҳанӯз сих яке пеши мир бурда набуд
Аз он шикор, ки аз тири мир шуд куштор. *Фаррухӣ*

2. кушокуш, қиркунӣ; задухӯрди сахт.

КУШТӢ I کشتی *ниг.* **кустӣ** I.

КУШТӢ II کشتی *ниг.* **кустӣ** II.

КУШУДА کشوده *ниг.* **кушода.**

КУШУДАН کشودن *ниг.* **кушодан.**

КУШУФТАН کشفتن *ниг.* **кушудан.**

Якеро хонаи шодӣ кушуфта,
Якеро боғи пирузӣ шукуфта. *Фахриддини Гургонӣ*

КУҲАН کهن **1.** кӯҳна.

Куҳан кунад ба замоне ҳамон куҷо нав буд,
Ва нав кунад ба замоне ҳамон ки хулқон буд. *Рӯдакӣ*

Куҳан ҷомаи хеш перостан
Беҳ аз ҷомаи орият хостан. *Саъдӣ*

2. солхӯрда, пир.

Дарахти куҳан буд ба майдони шоҳ,
Гузашта бар ӯ бар басе солу моҳ. *Фирдавсӣ*

Ман аз панди он кордони куҳан
Ҷуз аз шермардӣ нагуфтам сухан.
Хисрави Деҳлавӣ

3. *маҷ.* кордида, таҷрибакор.

Қори ҳар буз нест хирман кӯфтан,
Гови нар мебояду марди куҳан. *Саъдӣ*

◇ **куҳан бор** *киноя аз* дунъё; **ин куҳан дайр** а) *киноя аз* дунъё; б) *киноя аз* осмон.

Наззорагиёни ин куҳан дайр
Дар марҳалаи назар сабуксайр. *Ҷомӣ*

ин куҳан дафтар *киноя аз* дунъё.

Вонамуди рагу пояш як сар
Хатти тақвими ин куҳан дафтар. *Бедил*

ёри куҳан ёри дерина, дӯсти қадим.

Аз ёри куҳан намекунӣ ёд,
Ин пешаи нав муборакат бод. *Ҷомӣ*

КУҲАНДИЗ||КУҲАНДИЖ کهن دز || کهن دژ арк, қалъаи кӯҳна.

КУҲАНДӮЗӢ کهندوزی 1. пинагарӣ; 2. *киноя аз* такроран гуфтани шеър ва суханони гуфташуда.

То тавонам, чу боди наврӯзӣ
Накунам даъвии куҳандӯзӣ. *Низомӣ*

КУҲАНЛАНГ کهن لنگ сустрафтор; пири сустрафтор.

Самандар чу парвона оташрав аст,
Валек ин куҳанлангу он хушрав аст. *Низомӣ*

КУҲАНМАЙЗАР کهن میزر 1. саллакӯҳна; 2. *маҷ.* қашшоқ, камбағал.

... Ки фардо шавад бар куҳанмайзарон
Ба дастори панҷаҳгазам сар гарон. *Саъдӣ*

КУҲАНПАЙВАНД کهن پیوند *киноя аз* хоназод.

Ғуломе, к-ӯ куҳанпайванд бошад,
На банда, балки хешованд бошад.
Хисрави Деҳлавӣ

КУҲАНСОЛ کهن سال пир, солхӯрда.

Решаи нахли куҳансол аз ҷавон афзунтар аст,
Бештар дилбастагӣ бошад ба дунъё пирро. *Соиб*

КУҲУЛАТ *а.* کهولت миёнсолӣ, давраи ба сафедшавӣ сар кардани мӯй.

Араб куҳулатро мадх гӯянд. «*Равзат-ус-сафо*»

КУҲУН کهن *ниг.* **куҳан** 2.

Чу хидматгузорет гардад куҳун,
Ҳақи солиёнаш фаромуш макун! *Саъдӣ*

КУҲУФ *а.* کهوف *ҷ.* **каҳф** 1.

Бояд донист, ки дар ҷибол куҳуф ва мағорот бисьёр аст. «*Равзат-ус-сафо*»

КУҶО کجا 1. *зарфи саволии макон* дар кадом ҷо?; 2. *зарфи нисбӣ* дар ҷое ки ..., дар он ҷо ки ...

Куҷо кас ангубин дорад,
Магас бар гирди хон дорад.*

ҳар куҷо ҳар ҷо, дар ҳар ҷо.

Ҳар куҷо ту бо манӣ, ман хушдилам,
Гар бувад дар қаъри ҷоҳе манзилам. *Румӣ*

3. *зарфи саволии замон* кай?, кадом вақт?

Валекин касеро, ки зан шӯй бошад,
Куҷо даргузорад ба гӯш ин суханро? *Анварӣ*

Агар чун занон ҳулла дар тан кунам,
Ба мардӣ куҷо дафъи душман кунам? *Саъдӣ*

4. *пайвандаки тобеъкунанда* ҳамчун ки.

Чу бишнохт, оҳангарӣ пеша кард,
Куҷо з-ӯ табар арраву теша кард. *Фирдавсӣ*

Макун бад бо касеву бад маяндеш,
Куҷо чун бад кунӣ, бад оядат пеш.
Фахриддини Гургонӣ

◇ **ин куҷову он куҷо** ин аз он фарқ дорад, ину он баробар нест, ин бо он кай баробар шуда метавонад?

Теғи ҷаллодон кақ асту абруи дилдор кақ,
Ҳар ду хунрезанд, аммо ин куҷову он куҷо?*

КӢ کی *ҷонишини саволӣ* кадом кас?

Кӣ гуфт, пирзан аз мева мекунад парҳез,
Дурӯғ гуфт, ки дасташ намерасад ба дарахт.
Саъдӣ

КӮ کو *ниг.* **кӯй.**

Он саге дар кӯ гадое кӯр дид,
Ҳалқа меоварду далқаш медарид. (1) *Румӣ*

Дар он кӯ умрҳо гаштам, нагуфт он бевафо харгиз,
Ки ин мискини саргардон чӣ меҷӯяд зи кӯи ман. (1)
Ҷомӣ

кӯб کوب *асоси замони ҳозираи* **кӯбидан, кӯфтан.**

КӮБ کوب зарб, лат, зарба.

Гил ба гил андарравад аз кӯби мех,
Хок таҳи хок зи нерӯи бех. *Хисрави Деҳлавӣ*

кӯб хӯрдан зарба хӯрдан.

КӮБА I کوبه 1. болға, путк.

Боз кушой, эй нигор, чашм ба ибрат,
То-т накӯбад фалак ба кӯбаи кӯбин.
Ҳуҷҷастаи Сарахсӣ

2. асбоби махсусе, ки мӯзадӯзон бо он чармро зада, нарму ҳамвор мекунанд.

КӮБА II کوبه гиёҳи хӯрданӣ.

Зи ғеша хӯрдану аз беҷавию беобӣ
Гиёи кӯба чунон буд чун гиёи шакар. *Унсурӣ*

КӮБИДАН کوبیدن *ниг.* **кӯфтан.**

Чу эшон аз он кӯҳ канданд санг,
Бад-он то бикӯбад сараш бе даранг. *Фирдавсӣ*

Гар касе дар ними шаб кӯбад дараш,
Медиҳад гавҳар беҳ аз симу зараш. *Румӣ*

КӮБИН کوبین кӯба, болғаи чӯбини ҷомашӯӣ.

В-он гаҳе фарзанди гозур гозурӣ созад зи ту,
Шӯяду кӯбад туро дар зери кӯбини заранг.
Ҳакими Ғамноқ

КӮДАК کودک бача, тифл.

Кӯдакӣ, дар сафар ту мард шавӣ,
Ранҷа аз роҳи гарму сард шавӣ. *Саноӣ*

Ҳар кӣ тез ва сабуксар бошад, ман бо вай чунон бозӣ кунам, ки кӯдакон бо гӯй бозӣ кунанд.
Аҳмади Дониш

кӯдаки разеъ бачаи ширхор.

Қасе, ки мезанад аз шикваи фалак ташнеъ,
Тамизи ақл надорад чу кӯдакони разеъ.
Заҳири Форьёбӣ

КӮДАКХӮ کودک‌خو касе, ки рафтору хӯи бачагона дорад, бачатабиат.

Тифли ту гарчи ки кӯдакхӯ будаст,
Ҳар ду олам худ туфайли ӯ будаст. *Румӣ*

КӮДАКӢ کودکی 1. бачагӣ, тифлӣ, хурдсолӣ.

Яке паҳлавон баччаи шердил
Намояд бад-ин кӯдакӣ чер дил. *Фирдавсӣ*
Ба ҳангоми барнонаю кӯдакӣ
Ба дониш тавон ёфтан зиракӣ. *Абӯшакури Балхӣ*

2. вақти бачагӣ, айёми бачагӣ.

Писар дар кӯдакӣ сухан ҳама аз тиру камон гуфтӣ. «*Анвори Суҳайлӣ*»

3. *маҷ.* кори бачагона, рафтори кӯдакона; беандешагӣ.

Пурсидамаш: Чӣ гунаҳ ва чӣ ҳолат аст? Гуфт:
То кӯдакон биёвардам, дигар кӯдакӣ накардам.
Саъдӣ

КӮЖ کوژ *ниг.* **кӯз** I.

КӮЖПУШТ کوژپشت *ниг.* **кӯзапушт.**

КӮЗ I||**КӮЖ** کوز||کوژ букрӣ, пуштхамида; хам.

Сипеҳре, ки пушти маро кард кӯз,
Нашуд пасту гардон ба ҷой аст нӯз. *Фирдавсӣ*
Пирзане мӯй сияҳ карда буд,
Гуфтамаш: эй момаки деринарӯз,
Мӯй ба талбис сияҳ карда гир,
Рост нахоҳад шудан ин пушти кӯз. *Саъдӣ*
Маро рӯзгор инчунин кӯж кард,
Диле пурумеду сари пур зи дард. *Фирдавсӣ*

КӮЗ II کوز *шакли арабишудаи* **кӯза.**

Кӯрдил ҳамчу кӯзи май бошад,
Тезмағзу заифпай бошад. *Саноӣ*

КӮЗА کوزه зарфи сафолини дастадори майдатар аз хум.

Ин кӯза чу ман ошиқи зоре будаст,
Дар банди сари зулфи нигоре будаст.
Ин даста, ки бар гардани ӯ мебинӣ,
Дастест, ки бар гардани ёре будаст. *Хайём*
Нест авҷи эътибори пучмағзонро сабот,
Кӯзаи холӣ фитад зуд аз канори бомҳо. *Соиб*

кӯзаи обнадида а) кузаи нави обнарасида; б) *киноя аз* одами бетаҷриба; **кӯза кашидан** *киноя аз* май хӯрдан, нӯшидан.

КӮЗАГАР کوزه‌گر кӯзасоз, кулол.

Ин кӯзагарон, ки даст дар гил доранд,
Ақлу хираду ҳуш бар он бигморанд.
Муштӯ лагаду тапонча то чанд зананд,
Хоки падарон аст, чӣ мепиндоранд?! *Хайём*

КӮЗАПУШТ||**КӮЗПУШТ**||**КӮЖПУШТ** کوزه‌پشت||کوزپشت||کوژپشت букрӣ, пуштхамида.

Гуфт: Фалон нимшаб, эй кӯзпушт,
Бар сари кӯи ту фалонро кӣ кушт? *Низомӣ*
Моҳ гоҳе чу рӯи ёри ман аст,
Гаҳ чу ман кӯжпушту зарду низор. *Қамарӣ*

◇ **ин кӯзпушт** *киноя аз* осмон, фалак.

Ҳаме каж бувад кори ин кӯзпушт,
Бихоҳад ҳаме буд бо мо дурушт. *Фирдавсӣ*

(ин) кӯзпушти миноранг *киноя аз* осмон.

Қасе чӣ донад, к-ин кӯзпушти миноранг
Чӣ гуна мулеи озори мардуми доност. *Анварӣ*

КӮЙ کوی 1. роҳи калон; роҳ.

Бар манзаре, ки назар бар кӯй дошт, биншастӣ ва дар он роҳ менигаристӣ. *Авфӣ*
Ақл дар кӯи ишқ нобиност,
Оқилӣ кори Бӯалӣ Синост. *Саноӣ*

2. кӯча; маҳалла, гузар.

Бизорид вақте зане пеши шӯй,
Ки дигар махар нон зи баққоли кӯй. *Саъдӣ*
Ҳар хона, ки дар кӯи тараб сохта будем,
Селоби ғаме омаду барканд зи буньёд.
Камоли Хуҷандӣ
Ба кӯят ояму рӯят набинам, ваҳ, чӣ ҳол аст ин,
Ки он ҷо баҳри дидор ояму девору дар бинам.
Ҳилолӣ

◇ **дар кӯи адам фиристодан** *киноя аз* нобуд кардан, куштан.

Он бечора, ки болу пар бар бод дода буд, шаббодае дар кӯи адам фиристод. *Садри Зиё*

КӮК I کوک гиёҳест хобовар, коҳу.

Хоб дар чашм оварад гӯянд кӯку кӯкнор,
То фироқи рӯи ӯ доруи бехобӣ шавад. *Хисравонӣ*

КӮК II کوک *мус.* мувофиқ намудани овозҳо дар мусиқӣ, ҳамоҳангӣ; ҷӯр.

Қамчавоб аст ӯву ман ҳам камсуол афтодаам,
Кӯк гардидаст хуш бо ҳам наю танбӯри мо. *Зуҳурӣ*
Гар рабти каломи куфру дин дарьёбӣ,
Сози ҳама кӯк аст ба оҳанги ғараз. *Бедил*

КӮКАЛТОШ *т.* کوکلتاش яке аз ду бачае ки шири як зани бегонаро хӯрдаанд, ҳамшир, ширхӯра.

Баъд аз он Алиинок бо Ёсорғул ва Тағой — кӯкалтоши Аҳмад ба Манқилой аз Қазвин равон шуд.
«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

КӮКНОР کوکنار гиёҳест, ки ғӯзаи он донаҳои майда дорад, аз он равған мекашанд, ширай пӯсту ғӯзааш кайфовару хобовар аст ва аз ширай танаи он тарьёк мегиранд; хашхош; тухми хашхош.

Бими ту бедор дорад бадсиголонро ба шаб,
Ҳамчу к-андар хоб дорад кӯдаконро кӯкнор.
Фаррухӣ
Хоби бахтам дароз шуд, магараш
Чарх ҷуз кӯкнор менадиҳад. *Анварӣ*

КӮЛ *т.* کول ҷое, ки дар он оби бисьёр ҷамъ шуда аст, толоб.

Кӯли ту аз қиёс, ки гар баркашад касе
Як кӯза об аз ӯ, ба замон тирагун шавад. *Унсурӣ*
Шаҳ чу ҳавзе дон, ҳашам чун лӯлҳо,
Об аз лӯла равад дар кӯлҳо. *Румӣ*

КӮЛА کوله камингоҳи шикорчиён.

То ки ояд ба дом мурғи мурод,
Ҳамчу сайёд монда дар кӯла. *Низорӣ*

КӮЛАБОР||КӮЛБОР کوله‌بار||کولبار боре, ки онро ба пушт ё китф бардошта мебаранд, пуштора; борхалтаи ба пушт басташаванда.

Кӯлабори орзӯе баста дил,
К-осмон зад зӯру аз ҷо барнадошт. *Зуҳурӣ*

КӮЛАК کولک сабадчае, ки пахтаи ресиданиро дар он нигоҳ медоранд.

Зан бурун кард кӯлак аз ангушт
Қард бар дуки дукресӣ пушт. *Лабибӣ*

КӮЛБОР کولبار *ниг.* **кӯлабор.**

КӮМОЧ||КӮМОҶ کوماج||کوماچ *ниг.* **кумоҷ II.**

КӮПИЁЗА کوپیازه *шакли дигари* **кӯҳпиёз.**

Батар аз кӯпиёзаи балхӣ,
Суханаш дар хушӣ на, дар талхӣ. *Саноӣ*

КӮПОЛ||КУПОЛ||ГӮПОЛ||ГУПОЛ کوپال||گوپال 1. гурз, амуд.

Ба пой оварад захми кӯполи ман,
Наронад касе найза бар ёли ман. *Фирдавсӣ*

Аз ӯ бод бар Сомн Найрам дуруд,
Худованди гӯполу шамшеру хӯд. *Фирдавсӣ*

Бар он буд раъям, ки азм оварам,
Ба гупол бо пил разм оварам. *Низомӣ*

2. *маҷ.* қуввату тавоноӣ.

Қунун мурғи айшам фурӯ рехт бол,
Фитод ахтари бахти ман дар вабол.
Ҷавонию кӯполу нерӯ намонд,
Зи ман ҳеҷ як номи некӯ намонд. *Фирдавсӣ*

КӮПАЛА I کوپله қуфл, қулф.

КӮПАЛА II کوپله 1. хубоб.

Нест оини вафоят ҳеҷ маҳкам ҳамчунон-к
Рӯзи борон шаҳрҳо дар қуббаву дар кӯпала.
Заҳири Форьёбӣ

2. тоқе, ки дар рӯзҳои ҷашн барои зинати шаҳр месохтаанд.

КӮР کور касе, ки чашмҳояш намебинад, нобино.

Чунон ки хушии чашм рӯшноист ва нохушии вай торикӣ ва рӯшноии қавӣ вайро кӯр кунад.
Ибни Сино

кӯри модарзод касе, ки аз модар кӯр таваллуд шудааст.

Гар иён хоҳӣ, зи хоки поки эшон сурма соз,
З-он ки эшон кӯри модарзодро раҳбон кунанд.
Шамси Табрезӣ

КӮРА کوره оташдоне, ки дар он маъдан мегудозанд ва хишту оҳак мепазанд; хумдон.

Ва ҳарорати ҳаво кураи хокро чун кӯраи оҳан метофт ва лаъл дар дурҷи кон чун сиришки дидаи ошиқон қатраи хун мешуд. *Восифӣ*

Аз доғи писар, зи ҳавли ин ҳам,
Бигдохт танам ба кӯраи ғам. *Шоҳин*

КӮРБОТИН کورباطن *киноя аз* бадтинат, каҷтабъ; дилсиёҳ.

Мадор чашм аз ин кӯрботинон инсоф,
Ки гаштааст ба Анқо ҳамошиён инсоф. *Соиб*

КӮРДИЛ کوردل *киноя аз* нодон, ҷоҳил; аҳмақ, аблаҳ.

Ҳикоят бозҷуст аз зердастон,
Ки мастам, кӯрдил бошанд мастон. *Низомӣ*

Васфи ҳуснат бо рақиби кӯрдил гуфтан чӣ суд?
Оина баҳри чӣ пеши чашми нобино ниҳам? *Ҷомӣ*

КӮРҚАШ کورکش касе, ки дасти кӯрро гирифта ӯро мебарад, асокаш.

Наргиси бедида равон кӯрваш,
Хор асо, боди хазон кӯркаш. *Хисрави Деҳлавӣ*

КӮРОБ کوراب 1. ташнае, ки то серӣ об нӯшида натавониста бошад; 2. сароб.

Баҳри об ар равӣ сӯи кӯроб,
Гум кунӣ ҷону з-ӯ наёбӣ об. *Унсурӣ*

КӮРШАБПАРАК کورشپرک ҷонварест, ки дасту пои бо парда ба ҳам пайвасташ ҳамчун бол хизмат мекунад ва рӯзҳо бинобар надидани чашмаш аз лона намебарояд, хаффош, ватвот.

Обои олии ту бувад кӯршабпарак,
Абнои софили ту ҳам аз ҷинси сифлагон. *Сайидо*

КӮРӢ کوری нобиноӣ; ◇ **ба кӯрии** *касе* бар хилофи майли касе, ба қасди касе.

Гарде аз раҳгузари дӯст ба кӯрии рақиб
Баҳри осоиши ин дидаи хунбор биёред. *Ҳофиз*

КӮС کوس 1. зарба, зарбу лат, такон, садама.

Табар азбаски зад ба душман кӯс,
Сурх шуд ҳамчу лолакон хурӯс. *Рӯдакӣ*

Зи Рустам бипурсид пурмоя Тӯс
Ки чун ёфт пил аз таки гӯр кӯс. *Фирдавсӣ*

кӯс хӯрдан зарба хӯрдан, лат хӯрдан.

Зи ногаҳ бар ӯй андарафтод Тӯс,
Ту гуфтӣ зи пили дамон хӯрд кӯс. *Фирдавсӣ*

2. нақораи калон; табл, духул.

Бигӯй, то кӯс бизананд ва лашкарҳо барнишинад.
Авфӣ

кӯси рӯин нақораи биринҷӣ.

Кӯси рӯин баланд кард овоз,
Захма бар коса рехт косанавоз. *Низомӣ*

кӯс задан табл задан, нақора задан.

Ҳангоми саҳар абр занад кӯс ҳаме,
Бо боди сабо бед занад лӯс ҳаме. *Манучеҳрӣ*

◇ **кӯс баркашидан** *киноя аз* азимат кардан, ҳаракат кардан.

Ба Ҳиндустон баркашидем кӯс,
Чу ҳинду шуд аз гард маҳ обнӯс. *Низомӣ*

кӯс задан *бо касе, чизе* даъвии баробарӣ кардан *бо* касе ё чизе.

Рояти маймун-т ки шуд чархтоб,
Кӯс зада бо аламн офтоб. *Хисрави Деҳлавӣ*

кӯс (фурӯ) кӯфтан нақора навохтан (барои изҳори хурсандӣ, хушомад ва ғ.).

Ба тадбир шояд фурӯ кӯфт кӯс,
Ки бо ғолибон чора зарқ асту лӯс. *Саъдӣ*

кӯси *чизеро* **баланд сохтан** овоза кардан; **кӯси расвоии** *касе* **бар сари бозор задан** касеро бисьёр расво кардан; **кӯси раҳил (ё реҳлат) задан (ё кӯфтан, сохтан)**

а) нақоразанӣ барои хабар додани кӯч ва сафар, нидои сафар, бонги кӯч.

Заданд аз Қаробоғ кӯси раҳил,
Алам баста бар кӯҳаи наррапил. *Ҳотифӣ*

Бомдоди пагоҳ кӯси раҳил кӯфта ва умарову сипоҳ ба даргоҳ мучтамеъ гашта. *Аҳмади Дониш*

б) *киноя аз* расидани ачал, мурдан.

Чун кӯси реҳлат баландовоза сохт, бародари бузург... бар тахти комронӣ нишаст. *«Нигори дониш»*

Хичил он кас, ки рафту кор насохт,
Кӯси реҳлат заданду бор насохт. *Саъдӣ*

кӯсси набард бар пил бастан *киноя аз* тайёрӣ дидан ба чанг, азми чанг намудан.

Чу бар пил бандем кӯси набард,
Барорем аз дашти Қипчоқ гард. *Ҳотифӣ*

КӮСА کوسه шахсе, ки тамоман риш надорад ва ё дар манаҳаш чанд мӯй рӯидааст.

Кӯсаи камриш диле дошт танг,
Ришкашон дид якеро ба чанг,
Гуфт: Рухам гарчи зучочиваш аст,
Эминӣ аз ришкашон ҳам хуш аст.*

◇ **кӯсаи ришпаҳи** чизи номумкин.

КӮСАБАРНИШИН کوسه‌برنشین идест, ки эрониёни қадим дар аввали моҳи озар чашн мегирифтанд ва дар он рӯз кӯсаеро ба хар савор карда, дар бозору кӯча мегаштанд ва аз мардум пул меғундоштанд.

КӮСТ کوست *ниг.* **кӯс** 2.

Далерон натарсанд з-овози кӯст,
Ки ду пора чӯб асту як пора пӯст. *Фирдавсӣ*

КӮТАЛ||КУТАЛ کوتل||کتل теппаи баланд; ағба.

Маънии баланди ман фаҳми тунд мехоҳад,
Сайри фикрам осон не, кӯҳаму кутал дорам. *Бедил*

КӮТАҲ کوته *ниг.* **кӯтоҳ.**

КӮТАҲБАҚО کوته‌بقا кӯтоҳумр, бебақо.

Пашша аз пил кам зияд бисьёр,
З-он ки кӯтаҳбақо бувад хунхор. *Саноӣ*

КӮТАҲДАСТ کوته‌دست *ниг.* **кӯтоҳдаст.**

КӮТАҲДАСТӢ کوته‌دستی *ниг.* **кӯтоҳдастӣ.**

КӮТАҲНАЗАР کوته‌نظر *ниг.* **кӯтоҳназар.**

КӮТАҲОСТИН کوته‌آستین *ниг.* **кӯтоҳостин.**

КӮТАҲӢ کوتهی *ниг.* **кӯтоҳӣ.**

КӮТВОЛ||КУТВОЛ *ҷ.* کوتوال қалъабон, дижбон, маъмури муҳофизаи қалъа.

Руқъае дода, то ба кӯтволи ҳисор бидиҳам. *Авфӣ*

Ва амири бузургро бар ин ҳисор кӯтвол сохта буд. *«Таърихи Наршахӣ»*

КӮТОҲ||КӮТАҲ کوتاه||کوته 1. он чӣ дарозиаш кам аст, қасир (оид ба замон ва масофат); *муқобили* **дароз** 1.

Зи соле ба Истахр будӣ се моҳ,
Ки кӯтоҳ будӣ шабони сиёҳ. *Фирдавсӣ*

Пои мо ланг асту манзил бас дароз,
Дасти мо кӯтоҳу хурмо бар нахил. *Ҳофиз*

2. қадпаст.

Маликзодаеро шунидам, ки кӯтоҳ буд ва ҳақир... *Саъдӣ*

Кӯтоҳи хирадманд беҳ аз нодони баланд. *Саъдӣ*

3. мухтасар, ғайримуфассал.

Сухан кӯтаҳ, ки, Савдо, доғам аз яъс,
Набошад ҳеч кас монанди ман доғ. *Савдо*

кӯтоҳ кардан мухтасар кардан; бас кардан, тамом кардан.

Бипечид, аз он пас яке оҳ кард,
Зи неку бад андеша кӯтоҳ кард. *Фирдавсӣ*

Ҳофиз, гарат зи панди ҳакимон малолат аст,
Кӯтаҳ кунем қисса, ки умрат дароз бод! *Ҳофиз*

Дар он хона сухан кӯтоҳ карданд,
Ба дигар хона манзилгоҳ карданд. *Чомӣ*

кӯтоҳ шудан тамом шудан, ба охир расидан.

Ба ҳар ду сипаҳбуд чунин гуфт шоҳ,
Ки кӯтоҳ шуд бар шумо ранчи роҳ. *Фирдавсӣ*

◇ **кӯтоҳ шудани даст** *аз чизе* бебаҳра мондан, маҳрум шудан аз чизе.

Чу кӯтоҳ шуд дасташ аз иззу ноз,
Кунад дасти хоҳиш ба дарҳо дароз. *Саъдӣ*

КӮТОҲДАСТ||КӮТАҲДАСТ کوتاه‌دست||کوته‌دست 1. *киноя аз* очиз, нотавон.

Миёни ду бадхоҳи кӯтоҳдаст
На фарзонагӣ бошад эмин нишаст,
Ки гар ҳар ду бо ҳам сиголанд роз,
Шавад дасти кӯтоҳи эшон дароз. *Саъдӣ*

2. покдоман, порсо, худдорикунанда; беозор, боинсоф.

Баландҳиммату кӯтоҳдаст дастуре,
Ки қадри чархи баланд аст пеши ӯ кӯтоҳ. *Муиззӣ*

...Марде буд диндор, парҳезгор, кӯтоҳдаст. *Авфӣ*

КӮТОҲДАСТӢ||КӮТАҲДАСТӢ کوتاه‌دستی||کوته‌دستی 1. очизӣ, нотавонӣ.

Дил ба ин кӯтоҳдастӣ дар ҳавои қадди ӯ,
Метапад, ёрон, бибинедаш зиҳӣ тӯли амал. *Савдо*

2. покдоманӣ, порсоӣ; беозорӣ, тачовуз накардан ба ҳаққи касе.

Кӯтоҳдастӣ ва покдомании ман бар тамоми ҳадаму ҳашам равшан шавад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

КӮТОҲНАЗАР||КӮТАҲНАЗАР کوتاه‌نظر||کوته‌نظر кӯтоҳбин, маҳдудфикр; камақл.

Бифармуд кӯтаҳназар, то ғулом
Бирондаш ба зорию зачри тамом. *Саъдӣ*

КӮТОҲОСТИН||КӮТАҲОСТИН کوتاه‌آستین||کوته‌آستین худдорикунанда; *киноя аз* зоҳид.

Ба зери далқи муламмаъ камандҳо доранд,
Дароздастии кӯтоҳостинон бин! *Ҳофиз*

Сӯфӣ пиёлапаймо, соқӣ қаробапуркун,
Эй кӯтаҳостинон, то кай дароздастӣ?! *Ҳофиз*

КӮТОҲӢ||КӮТАҲӢ کوتاهی||کوتهی 1. камдарозӣ; *муқобили* **дарозӣ** 1.

Бо дӯстон кунам зи дарозии шаб гила,
Эшон ҳамекунанд шикоят зи кӯтаҳӣ.*

2. мухтасарӣ.
Эй Саноӣ, сухан дароз макаш,
Кӯтаҳӣ беҳ зи қиссаи нохаш. *Саноӣ*
3. *маҷ.* камбудӣ, нуқсон.
Эй ҷони ман тасаддуқи ҷони ту, афв кун,
Ҳар кӯтаҳӣ, ки аз мани бечора сар зада. *Шоҳин*
4. *маҷ.* оҷизӣ, нотавонӣ.
Дастам зи кӯтаҳӣ гиреҳе во намекунад,
Аз побараҳнагӣ ситам аз хор мекашам. *Сайидо*

кӯфт کوفت *асоси замони гузаштаи* **кӯфтан.**

КӮФТ کوفت зарба, зарбу лат.
Адӯи давлати ӯро ҳамеша кӯфт расад,
В-агар сараш ҳама пешонӣ аст чун мисмор. *Саъдӣ*

КӮФТА کوفته **1.** *сифати феълии замони гузаштаи* **кӯфтан; 2.** кӯфташуда, хаста, мондашуда, шалпар; озурда.
Ба роҳшоҳи ниёз-андарун сафар масигол,
Ки мард кӯфта гардад бад-он раҳ-андар сахт. *Кисоӣ*
Ман банда чунон кӯфтаи ҳодиса будам,
Гуфтӣ, ки изомам зи лагадкӯб руфот аст. *Анварӣ*
3. хӯроке, ки бо гӯшти кӯфта, биринҷ ва дорувор-ҳои гуногун тайёр карда мешавад.
Кӯфта бар суфраи ман гӯ: Мабош!
Кӯфтаро нони тиҳӣ кӯфтаст. *Саъдӣ*

◇ **кӯфтаи ҳамсоя тухми ғоз дорад** *зарб.* чизи дигарон ба назар беҳтар аз они худӣ менамояд.

КӮФТАН کوفتن кӯбидан, задан; майда кардан, зада хурд кардан.
Дило, то кай ҳамеҷӯӣ маниро,
Чӣ кӯбӣ беҳуда сард оҳанеро. *Рӯдакӣ*
Гаҳ синаву гаҳ канору абрӯ
Мекӯфт ба санги турбати ӯ. *Шоҳин*

кӯфтани дил тапидани дил.

КӮФТАХОТИР کوفته‌خاطر ранҷидахотир, озурда; ғамгин.
Эшон аз он ҷиҳат кӯфтахотир мегаштанд ва бо ӯ бад мешуданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

КӮФШОНА کوفشانه бофанда.
Нафрин кунам зи дард фиоли замонаро,
Қ-ӯ кибр доду мартабат ин кӯфшонаро,
Онро, ки бо макую калоба бувад шумор,
Барбат куҷо шиносаду чангу чағонаро?!
Шокири Бухороӣ

КӮФҶОН کوفجان қафас, ҷои нигоҳ доштани паррандагон.
Гар бипаррад мурғи ҷон аз кӯфҷони тан маро,
Ҳамчунон андар ҳавоят то қиёмат пар занад.
Мунҷик

КӮЧ I کوچ **1.** ҳаракат кардани тоифа ё шахсони ҷудогона аз ҷое ба ҷое бо бору буна.
Кӯчат муборак асту надорам ба даст ҳеҷ
Ҷуз хаймакӯҳнаеву ду тарке барои кӯч.
Қатрон
2. номи тоифае аз бодиянишинони кӯҳҳои атрофи Кирмон, ки дар ҷанговарию ғоратгарӣ шӯҳрат доштанд.
Гузин кард аз он номдорон савор
Далерони ҷангӣ даҳу ду ҳазор:
Ҳам аз паҳлавӣ, порс, кӯчу балуч,
Зи гелони ҷангию дашти Суруҷ. *Фирдавсӣ*

КӮЧ II کوچ ҷуғз, бум.
В-ар ҳумой аз назари ҳиммати ӯй афтад дур,
Шуму вайронанишин гардад монандаи кӯч.*

КӮЧ III کوچ *ниг.* **коҷ IV.**

КӮЧА کوچه роҳи даруни шаҳр ва деҳа; гузар, маҳалла.
Эй ки аз кӯчаи маъшуқаи мо мегузарӣ,
Бар ҳазар бош, ки сар мешиканад девораш. *Ҳофиз*
Сӯи кӯчаи маъшуқ, Сайидо, давидан чист?
Доғи тоза гул кардаст, нола баркашидан чист?
Сайидо

кӯчаи бунбаста (ё сарбаста) кӯчае, ки роҳи баромад надошта бошад.
Дили маро зи хами зулфи ӯ раҳоӣ нест,
Бадар зи кӯчаи бунбаста ҳеҷ кас назадаст. *Соиб*

кӯча (боз)додан роҳ додан.
Ҳар куҷо ӯ ҳамла кардӣ, ҷумлаи мардум аз пеши ӯ бигурехтандӣ ва кӯча боздодандӣ.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

◇ **кӯчаи бостон** дунъё, олам; **кӯчаи хамӯшон** гӯристон, қабристон.
Ёди шаҳодати ишқ дар кӯчаи хамӯшон,
Қ-осудагӣ зи мо бурд ғавғои зиндагонӣ. *Туғро*

КӮЧАБОҒ کوچه‌باغ роҳе, ки аз байни боғот ва дарахтзорҳо мегузарад.
Ва дар кӯчабоғҳо мегузаштанд, вақти рафтан Маъмун дар соя мерафт. *Аҳмади Дониш*
Дар кӯчабоғи зулф хазонро гузор нест,
Дилро ба он ду силсилаи мушкбор бахш. *Соиб*

КӮЧАГАРД کوچه‌گرد касе, ки дар кӯчаҳо сарсариёна мегардад, оворагард, саргардон, сарсон.
Золими муфлис чу саги кӯчагард,
Лобакунон пеш равад баҳри хард.
Хисрави Деҳлавӣ

КӮЧАГАРДӢ کوچه‌گردی оворагардӣ, саргардонӣ; беҳуда вақт гузарондан.
Нашуд ҷуз сӯхтан аз кӯчагардӣ ҳосили умрам,
Ба шаҳри тирабахтӣ машъали шабгардро монам.
Сайидо

КӮЧАК کوچک хурд, майда; хурдсол.
Гарчи набошад ҳалол дур бикардан
Бачаи кӯчак зи шири модару пистон... *Рӯдакӣ*
Ҳар кӣ душмани кӯчакро ҳақир шуморад, бад-он монад, ки оташи андакро мӯҳмал мегузорад.
Саъдӣ

КӮЧАКДИЛ کوچک‌دل *киноя аз* хушхулқ, хушмуомила.

КӮЧАКДИЛӢ کوچک‌دلی *киноя аз* хушхулқӣ, хушмуомилагӣ, некрафторӣ.
Саҳл бошад ишқ, агар аз хок бардорад маро,
Меҳр аз кӯчакдилӣ бисьёр шабнамро навохт. *Соиб*

КӮЧИДАН کوچیدن сафар кардан аз ҷое ба ҷое барои истиқомати доимӣ, кӯч кардан.

КӮЧИК کوچک *ниг.* **кӯчак.**

КӮЧОКӮЧ کوچا کوچ кӯчидани пай дар пай.

Зи кӯчокӯчи аъроби тавонгар
Намуд он дашт чун саҳрои маҳшар. *Мулҳам*

кӯш کوش *асоси замони ҳозираи* **кӯшидан.**

КӮШ کوش саъй, ҷаҳд, ғайрат.

Ҳар он чиз, к-андар ҷаҳон н-оварӣ,
Ҷаро кӯш дорӣ, ки берун барӣ? *Абӯшакури Балхӣ*

То накунад дӯст назар, зоеъ аст
Саъйи ману ҷаҳди ману кӯши ман. *Низорӣ*

КӮШИДАН کوشیدن 1. саъю кӯшиш кардан, ҷаҳд кардан, ғайрат намудан.

Пӯзиш бипазираду гуноҳ бубахшад,
Хашм наронад, ба афв кӯшаду ғуфрон. *Рӯдакӣ*

Айб аст, ки дар ҳунар накӯшӣ,
Сад айб ба як ҳунар напӯшӣ. *Ҳилолӣ*

2. бо касе ҷангу ҷидол кардан; набард кардан.

Бикӯшид бо Қорани размзан
Дигар гурд — Гаршосп аз он анҷуман. *Фирдавсӣ*

Оҳу бо шер кай тавонад кӯшид,
Чуғзак бо боз кай тавонад паррид? *Манучеҳрӣ*

КӮШИШ کوشش 1. ҷаҳд, саъй, ғайрат.

Ҳалқа шуд пушти камону тир шуд паррехта,
Қувват аз пирону кӯшиш аз ҷавонон бурдаанд. *Саидо*

2. ҷанг, ҷидол; набард.

Пароканда шуд турк сесад ҳазор,
Ба ҷое набуд кӯшишу корзор. *Фирдавсӣ*

Зи ҳар ду тараф кӯшиш аз ҳад гузашт,
Шикаст охир омад ба солори дашт. *Ҳотифӣ*

КӮШК کوشک бинои бошукӯҳ дар беруни шаҳр, ки дар атрофаш боғ дорад; қаср.

Зери хок-андарун шуданд онон,
Ки ҳама кӯшкҳо бароварданд. *Рӯдакӣ*

Ва аз кӯшк роҳ ба матбах аст дар зери замин. *Носири Хисрав*

Доранда Муқимхоҷа аз хосони мост, бояд ки кӯшке... маа асбобу анҷом дода шавад. *Садри Зиё*

КӮҲ کوه баромадагии калону баланд дар сатҳи замин, ҷабал.

Ба вилоятҳое, ки сӯи Самарқанд аст, бар кӯҳҳо барфҳо гудохтӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

◇ **кӯҳи Ахзар** *ниг.* **кӯҳи Қоф; кӯҳи камаркаш** кӯҳи баланд.

Чу лаъли хур аз кон баровард сар,
Зи зар баста кӯҳи камаркаш камар. *Хоҷу*

кӯҳи оташхез *кӯҳи оташфишон,* вулкан; **кӯҳи охта** кӯҳи баланд.

Ба ҳадди ханҷару наъли таковарон кардӣ,
Замини ҳомун дарьёву кӯҳи охта ғор. *Масъуди Саъд*

кӯҳи равон (*ё* **раванда)** *киноя аз* асп.

Ба кӯҳи раванда даровард пой,
Чу пӯлод гӯё равон шуд зи ҷой. *Низомӣ*

кӯҳи саркаш кӯҳи баланд.

В-аз ин кӯҳи саркаш ба ҳомун расам. *Хоҷу*

кӯҳи Қоф кӯҳе, ки гӯё атрофи тамоми оламро фаро гирифтааст.

Гоҳ хуршеду гаҳе дарьё шавӣ,
Гоҳ кӯҳи Қофу гаҳ Анқо шавӣ. *Румӣ*

кӯҳу шах кӯҳ, доманаи кӯҳ.

Дирам бар дирам кисаи кӯҳу шах
Гиреҳ баста чун пушти моҳӣ зи ях. *Низомӣ*

кӯҳ кандану муш баровардан меҳнати зиёд карда натиҷаи ноҷиз гирифтан; **кӯҳро ба сӯзан сунбидан** ба иҷрои кори номумкине кӯшидан.

Ҳаргиз накунад бар ту асар чораи душман,
Ҳаргиз нашавад бар ту раво ҳилаи мӯхтол,
К-он чора чу сунбидани кӯҳ аст ба сӯзан,
В-он ҳила чу паймудани об аст ба ғарбол. *Муиззӣ*

кӯҳ ба кӯҳ нарасад, мардум ба мардум расад. *зарб.*

Бовар накардаме, ки расад сӯи кӯҳ кӯҳ,
Мардум расад ба мардум — бовар бикардаме. *Хоқонӣ*

КӮҲА کوهه 1. пушта; қисми баромадагии ҳар чиз, дӯнгӣ; **кӯҳаи пил** пушти пил; болои пил.

Бигуфт ину бар кӯҳпайкар нишаст,
Чу бар кӯҳаи пили нар шери маст. *Хоҷу*

2. қулла, баландии кӯҳ.

Васфи даромади олам аст ин ки бонги кӯс
Ҳамчун садои кӯҳ буд аз кӯҳаи ҷибол. *Хисрави Деҳлавӣ*

3. қисмҳои барҷастаи пасу пеши зин; қоши зин.

Чу Гударз гетӣ бар он гуна дид,
Зи кӯҳа амуде гарон баркашид. *Фирдавсӣ*

Ҳар саворе дарахте бубуриданд ва пеши кӯҳаи зин гирифтанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

4. мавҷи об.

Чунон кӯҳа зад баҳри инъоми омат,
Ки уммедро қуввати ошино нест.*

5. ҳамла.

Чу дар маърака баркашам теғи тез,
Ба кӯҳа кунам кӯҳро сангрез. *Низомӣ*

КӮҲАГИРИФТА کوهه گرفته роҳи кӯҳ пешгирифта, кӯҳу биёбонгард; *киноя аз* девона, маҷнун.

Аз кӯҳаи ғам шукӯҳ бигрифт,
Чун кӯҳагирифта кӯҳ бигрифт. *Низомӣ*

КӮҲБАД کهبد *ниг.* **кӯҳбуд** II.

КӮҲБАЛА||КӮҲБАЛ کهبله||کهبل аблаҳ; нодон, ҷоҳил.

Гар наӣ кӯҳбала, ҷаро гаштӣ
Ба дари хонаи раиси хасис? *Баҳромӣ*

КӮҲБУД I کهبد кӯҳнишин; гӯшанишин; *киноя аз* обид, зоҳид, порсо.

... Ки эй кӯҳбуд, ба ҳаққи кирдигорат,
Ки эмин кун маро дар зинҳорат. *Низомӣ*

КӮҲБУД II||**КӮҲБАД** کهبد хазинадори подшоҳ; андӯзҷамъкунанда.

Маро зи кӯҳбуди зишт аст ғабни бисьёре,
Раҳо накун сарӣ ӯ то бувад саломати ту,
Зи ту бистонад ба мо ҳаменадҳад,
Муҳол бошад сими ӯ барад маломати ту. *Мунҷик*

Набояд ҳаме, к-ин дирам хӯрда шуд,
Раду мубаду кӯҳбуд озурда шуд. *Фирдавсӣ*

КӮҲИСТОН کوهستان‖کهستان 1. замине, ки дар он кӯҳ бисёр аст, кӯҳсор; 2. номи вилоятест дар ҷануби Хуросон, ки ба номи Кӯҳистон низ машҳур аст ва шаҳрҳои Қоин, Тун, Гунобод ва Туршез аз тобеоти он анд.

Замини Кӯҳистон варо дод шоҳ,
Ки будӣ сазовори тахту кулоҳ. *Фирдавсӣ*

КӮҲКАН کوه کن 1. коргаре, ки дар кон маъдан меканад; коргари кон; сангтарош; 2. лақаби Фарҳод, ки гӯё бо хоҳиши Ширин кӯҳро канда, ҷӯй бароварда буд.

Ошиқ манам, ҳикояти Фарҳод то ба кай?
Ҷон канданам бубин, сухан аз кӯҳкан макун!
Ҳилолӣ

Кӯҳкан ҷон ба абас мебозад,
Кандани кӯҳи ғамаш ночор аст. *Туғрал*

КӮҲКОН کوه کان *шакли дигари* **кӯҳкан** (дар шеър).

Наёбад ҳаме кӯҳкон сими пок,
Ба кон-андарун гавҳараш гашта хок. (1) *Унсурӣ*
Зи ҷон ба фикрати мӯҳкам бурун кунанд саноят,
Зи кӯҳ сим ба оҳан бурун кунад кӯҳкон. (1)
Унсурӣ

КӮҲКӮБ کوه کوب *киноя аз* асп.

Ба кӯҳкӯби саркаш дарафканд зин,
Равон шуд сӯи марзи Туронзамин. *Хоҷу*

КӮҲЛ *а.* کحل сурма.

Чашмам ба роҳи мақдами туст, эй сабо, биёр
Гарде зи кӯи дӯст, ки кӯҳли кароматаст.
Мушфиқӣ
Бо нигоҳе хонаи дилро мунаввар мекунӣ,
Ваҳ ки кӯҳли дӯстӣ дар чашми ҷодуи ту нест.
Туғрал

КӮҲЛДОН کحلدان сурмадон.

Шабе кӯҳли миноии ахтарон,
Ҷаҳон кӯҳлдонаш карон то карон. *Туғро*

КӮҲЛУЛҶАВОҲИР *а.* کحل الجواهر омехтаи сурма бо хокаи марворид, ки барои зиёд шудани қуввати чашм мекашанд, ҷавоҳирсурма.

Кӯҳлулҷавоҳир аз назар афтад маро чунон-к
Дар чашми хунфишон агар он хоки кӯ равад.
Камоли Хуҷандӣ
Қаҳҳоли донишам, ки баранд ахтарон ба чашм
Кӯҳлулҷавоҳире, ки ба ҳован дароварам. *Хоқонӣ*

КӮҲЛӢ کحلی 1. мансуб ба кӯҳл; 2. ба ранги сурма, сурмаранг; сиёҳтоб.

Никоби кӯҳлӣ бар рухсораи офтоб баст.
«Равзат-ус-сафо»
Чархи ҷодупеша чун заррин қувора карда гум,
Домани кӯҳлишро ҷайби муқаввар сохтанд.
Хоқонӣ

кӯҳлӣ паранд матои абрешимини сиёҳранг.

На гулзор диду на қасри баланд,
На бустонсарою на кӯҳлӣ паранд. *Хоҷу*

КӮҲНА کهنه 1. қадим, пешин, дерин; *муқобили* **нав, тоза 1.**

Фарьёд, ки ишқи кӯҳна нав шуд,
Ҷон дар кафи орзу гарав шуд. *Хисрави Деҳлавӣ*
Афсуни навам нишаста дар гӯш,
Афсонаи кӯҳна шуд фаромӯш. *Ҳилолӣ*

2. куҳансол; *муқ.* **куҳан 2.**

Ин ҳикоят аз пирони кӯҳнаи русто шунидам.
«Таърихи Наршахӣ»

◇ **ин кӯҳна вайрона** *киноя аз* дуньё.

Дар ин кӯҳна вайрона ганҷи ман ӯст,
Сурури сарои сипанҷи ман ӯст. *Ҷомӣ*

кӯҳна будани остини *касе киноя аз* фақиру нодор будани касе.

Хор гашт аз накбату ифлос шеъри тозаам,
Гӯш бар ҳарфам надоранд, остинам кӯҳна аст.
Саиди Ашраф

КӮҲНАВАРД کوه نورد кӯҳгард, кӯҳпаймо.

... Қ-эй кӯҳнаварду даштпаймо,
Ҷодусухану фариштасимо! *Шоҳин*

КӮҲНАДАМ کهنه دم палаве, ки бисёр дам хӯрдааст, палаве, ки дамаш аз андоза гузаштааст.

Баковулон, ки корд ба устухон расида буд, қасдан оше ланҷ ё кӯҳнадамро меовcovарданд.
Садри Зиё

КӮҲНАКОР کهنه کار кордида, корозмуда.

Ҳамнишин маро бо ту ҳар кӣ дид, мегӯяд:
Пири кӯҳнакор аст он, шӯхи хурдсол аст ин.
Сайидо

КӮҲОН کوهان баромадагии пушти шутур; шонаи говмеш.

Чу бод пой ба кӯҳони ӯ даровардам,
Зи ҷой барҷаст он бодпои кӯҳсияр. *Мухторӣ*

КӮҲПАЙКАР کوه پیکر 1. *киноя аз* тануманд, қавиҳайкал, бузургҷусса.

Нишаста бар саманди кӯҳпайкар,
Мар-ӯро хӯд бар сар, теғ дар бар.
Фахриддини Гургонӣ
Накибон ниҳоданд маҳди зараш
Ба пушти ҳаюнони кӯҳпайкараш. *Ҷомӣ*

болои кӯҳпайкар қадд ва ҷуссаи баланд ва бузург.

Таҳамтан яке гурз зад бар сараш,
Ки хам гашт болои кӯҳпайкараш. *Фирдавсӣ*

2. аспи зӯр.

Назар кард, кӯҳпайкари шоҳ дид,
Ки бар тарфи нахчиргаҳ мечарид. *Хоҷу*

КӮҲПИЁЗ کوه پیاز пиёзи кӯҳӣ, ки бисёр тунду талх аст, пиёзи ансул.

КӮҲПОРА کوه پاره қисми кӯҳ; санги калон, харсанг.

Дар барфреза гӯшаи ҳар кӯҳпорае
Теғест гӯиё, ки ба гавҳар мунаққаш аст. *Анварӣ*

КӮҲПОЯ کوه پایه доманаи кӯҳ, адир.

Аз ин кӯҳпоя наҷунбед ҳеҷ,
На рӯзи набард асту гоҳи басеҷ. *Фирдавсӣ*

КӮҲСАР کوهسر *ниг.* **кӯҳсор.**

Чу Гуштосп аз кӯҳсар бингарид,
Ба гирд-андарун моҳи гардон надид. *Фирдавсӣ*

КӮҲСОР كوهسار ҷое, ки дар он кӯҳ бисьёр аст.

Чун паранди бедгун бар рӯй пӯшад марғзор,
Парниёни ҳафтранг андар сар орад кӯҳсор.
Фаррухӣ

Аз бузургони вақт садое нашуд баланд,
Худро чу кабк бар сари кӯҳсор мекашам. *Сайидо*

КӮҲТАН كوهتن бузургҷусса, тануманд.

Инон медод рахши кӯҳтанро,
Қи дид аз ногаҳон он кӯҳканро. *Хисрави Деҳлавӣ*

КӮҲӢ كوهى 1. мансуб ба кӯҳ 1; 2. ёбой, даштӣ.

Зи барги гиёҳони кӯҳӣ хӯрад,
Чу моро ба мардум ҳаменашмарад. *Фирдавсӣ*

Охуи кӯҳӣ дар дашт чӣ гуна давадо,
Ӯ надорад ёр, бе ёр чӣ гуна равадо!
Абӯҳафси Суғдӣ

Анвои ашҷор падид омад аз дарахтони кӯҳӣ ва аҳлӣ ва ғайруҳу. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

КӮҲҶИГАР كوهجگر *киноя аз* соҳибғайрату қувват, далер, шуҷоъ.

Дарьёкашони кӯҳҷигар бодае ба каф,
Қ-аз туф ба кӯҳ ларзаи дарьё барафкананд. *Хоқонӣ*

Л

Л ҳарфи сездаҳӯми алифбои ҳозираи тоҷикӣ; дар алифбои арабии тоҷикӣ — ҳарфи ل; *ниг.* **лом.**

ЛААЛ||ЛААЛЛА *а.* لعل шояд, кошки, магар.

Бандагӣ кун, то шавӣ ошиқ лаал,
Бандагӣ касб аст, ояд дар амал. *Румӣ*

ба лаалла ва асо ба кошкию шояд, ба агару магар, ба таваккал.

Рӯзгори талхмазоҷи Яъқуб ба лаалла ва асо даргузарон мебуд. «*Равзат-ус-сафо*»

ЛАБ لب **1.** канораи боло ва поини даҳон, ки рӯи дандонҳоро мепӯшонад.

Забон кард гӯёву дил кард гарм,
Биёрост лабро ба гуфтори нарм. *Фирдавсӣ*

Нақди ҷонро лаби хомӯш нигаҳбон бошад,
Рахнаи мамлакати дил лаби хандон бошад. *Соиб*

лаби ёқутранг лаби сурх.

Дақиқӣ чор хислат баргузидаст,
Ба гетӣ аз ҳама хубию зиштӣ:
Лаби ёқутрангу нолаи чанг,
Маи хушрангу дини зардхуштӣ. *Дақиқӣ*

лаби лаъл лаби сурх.

Бикшо ба пурсишам лаби лаълу расон ба ком,
Ҷонро аз он муфарриҳи ёқути дилкушо.
Салмони Соваҷӣ

лаби лаъли шакархо *киноя аз* лаби сурхи маҳбуба, даҳони ширингуфтор.

Бадам гуфтию хурсандам, афокаллоҳ, накӯ гуфтӣ,
Ҷавоби талх мезебад лаби лаъли шакархоро.
Ҳофиз

лаби майгун лаби сурх.

Акси он лабҳои майгун дар шароб афтодааст,
Ҳайрате дорам, ки чун оташ дар об афтодааст.
Ҳилолӣ

лаби ширбӯй лаби кӯдак; лаби бача.

Ҳаме май хӯрад бо лаби ширбӯй,
Шавад, бегумон, зуд пархошҷӯй. *Фирдавсӣ*

лаб бар ҳам а) лаб баста, бо лаби баста; б) *маҷ.* хомӯшона, сокит; в) *маҷ.* мутеона.

Қамар бандад қаламкирдор сар дар пеш, лаб бар ҳам,
Ба ҳар ҳарфе, ки пеш ояд, ба торак чун қалам гардад. *Саъдӣ*

лаб бастан хомӯш шудан.

Лаби изҳорро аз ишқ бастам, гарчи медонам,
Зи шӯхӣ дар дили танг ин шарар пинҳон намемонад. *Соиб*

лаб зи гуфтугӯ бастан хомӯш шудан, сукут ихтиёр кардан.

Даҳшатзада гашт Қайс аз онон,
Лаб баст зи гуфтугӯи ҷонон. *Ҷомӣ*

лаб кушодан даҳан барои сухангӯӣ кушодан.

Ба шаҳр-андар омад зи нахҷиргоҳ,
Аз он кор накшод лаб бар сипоҳ. *Фирдавсӣ*

Лаб макушо, гарчи дар ӯ нӯшҳост,
Аз паси девор басе гӯшҳост. *Низомӣ*

лаб фурӯ бастан хомӯш будан, хомӯш шудан.

Чашм пӯшида лаб фурӯ баста,
Нафас аз ҳарфу савт бигсаста. *Ҷомӣ*

2. канор, соҳил.

Ва аз лаби Ҷайҳун то Фараб як фарсанг аст.
«*Таърихи Наршахӣ*»

Хун меравад зи чашмам, он бахт ку, ки бинам
Сарве нишаста бар лаб ин чашмаи равонро. *Ҷомӣ*

Дар муддати ду моҳ камобеш ба лаби дарьёи Сир рафтанд, дар соҳате мусаммо ба Сосиққӯл нузул фармуд. *Аҳмади Дониш*

3. канора, атроф, ҳошияи чизе.

То саму сар бароварид зи дашт,
Гашт зангоргун ҳама лаби кишт. *Рӯдакӣ*

Чу Фиръавн тарки табоҳӣ накард,
Ба ҷуз то лаби гӯр шоҳӣ накард. *Саъдӣ*

лаби теғ дами тези теғ.

Обе, ки мехӯрам зи лаби теғи нестӣ,
Хуштар бувад зи хӯрдани оби бақо маро. *Мулҳам*

4. канораи болоии пиёла, хум ва ғ.

Ҳушьёр набудаам даме то ҳастам,
Имшаб шаби қадр асту ман имшаб мастам,
Лаб бар л а б и ҷому сина бар синаи хум,
То рӯз ба гардани сурохӣ дастам. *Хайём*

лаби пиёла газидан *киноя аз* сар кардан ба нӯшидани шароб.

Лаби пиёла газидӣ, сар аз хумор мапеч,
Гуле зи шоха шикастӣ, қадам зи хор мапеч. *Соиб*

◇ **лаби нон** як порча нон, як бурда нон.

То лаби ноне зи гандум рӯзии ман кардаанд,
Дар гиребон ҷокҳо афтод то домони мо. *Сайидо*

лаби нӯш (*ё* **нӯшин**) *киноя аз* лаби ширин.

Ҳуши ман он лабони нӯши ту буд,
То шуд ӯ дур, ман шудам мадҳуш.
Абулмасали Бухорой

Махмуру хароб омад дил бе лаби нӯшинаш,
Чун май набувад, лобуд дар ранҷу хумор афтам.
Камоли Хуҷандӣ

лабу канор *киноя аз* бӯса ва ҳамоғӯшии маҳбуба.

Дар оби ду дида аз ту ғарқам,
Уммеди лабу канор дорам. *Саъдӣ*

лаб ба лаб лаболаб, пур, моломол, лабрез.

Лабаш баста сари чоҳи занахдон,
Ки буда лаб ба лаб аз оби ҳайвон.
Бадрии Кашмирӣ

лаб пуроб кардан *киноя аз* ба шавқу ҳавас овардан касеро.

З-он фасона, ки лаб пуроб кунад,
Мастро орзуи хоб кунад. *Низомӣ*

лаб сапед кардан *киноя аз* табассум кардан, ханда кардан.

З-он то лабе сапед кунад ҳар сияҳзабон,
Дардо ки чун забони қалам гашт дафтарам.
Саид Ҳасани Ғазнавӣ

лаб ширин кардан *ниг.* **лаб сапед кардан.**

Ғунчааш ҳар гаҳ лабе аз ханда ширин мекунад,
Партаваш равшан чароғи ҳусни Парвин мекунад.
Муфиди Балхӣ

лаб аз афсун бастан аз макру ҳила даст кашидан.

Он фусунхонон, ки дар танҳо ба афсун ҷон диҳанд,
Пеши он лаъли фусунхон лаб зи афсун бастаанд.
Ҷомӣ

лаб аз шир шустани кӯдак бас кардани кӯдак ширмакиро, фориғ шудан аз ширхӯрӣ.

Чу кӯдак лаб аз шири модар бишуст,
Ба гаҳвора Маҳмуд гӯяд нахуст. *Фирдавсӣ*

лаб ба дандон газидан *киноя аз* изҳори нокомӣ ва ҳасрату надомат кардан.

Лаб ба дандон газиданам то чанд,
В-оби дандон макиданам то чанд? *Низомӣ*

лаб ба кулӯхи хушк молидан *киноя аз* сукут кардан ва қаноат варзидан ба чизи андак.

Май ба сафоли хом нӯш, ин-т ҷамонаи тараб,
Лаб ба кулӯхи хушк мол, ин-т шамомаи тарӣ.
Хоқонӣ

лаб ба мӯҳр будан *киноя аз* а) даҳон бастан аз хӯрданию нушиданӣ, рӯзадор будан; парҳез будан; б) аз сухангӯӣ бозмондан, хомӯшӣ ихтиёр кардан.

Ту май хӯр, баҳона зи дар дур дор,
Маро лаб ба мӯҳр аст, маъзур дор. *Низомӣ*

лаб ба ҳарфи *чизе* **ошно накардан** лаб барои гуфтугӯи ягон чиз накушодан, аз чизе андаке ҳам гап назадан.

Зинҳор лаб ба ҳарфи тамаъ ошно макун,
Гар чун садаф даҳони туро пургуҳар кунанд.
Соиб

ба лаб омадани (*ё* **расидани**) **ҷон** ба ҷон расидан, танг шудани аҳвол, қариб ба марг расидан.

Мегуфт чунон ки метавонист шунид,
Бас ҷон ба лаб омад, ки бад-ин лаб нарасид. *Саъдӣ*

Дар орзуи як суханам ҷон ба лаб расид,
Ҷонон, туро кӣ гуфт,—ки бо мо сухан макун.
Ҳилолӣ

бар лаб гузар кардани сухан *киноя аз* гуфта шудани сухан, аз даҳони касе баромадани сухан.

Сухан чун бар лаби Ширин гузар кард,
Ҳаво пурмушку саҳро пуршакар кард. *Низомӣ*

(дар) зери (*ё* **ба зери**) **лаб гуфтан** оҳиста гап задан, худ бо худ гап задан.

Чу наздик шуд рӯзи умраш ба шаб,
Шунидам, ки мегуфт дар зери лаб... *Саъдӣ*

Гули рӯяш ба тозагӣ бишкуфт,
Мехиромиду зери лаб мегуфт... *Саъдӣ*

(дар) зери лаб хандидан тамасхур кардан, ришханд кардан.

Ту зи шодӣ чанд хандӣ, нестӣ огаҳ аз он-к
Ӯ ҳаме бар ту бихандад рӯзу шаб дар зери лаб.
Носири Хисрав

бо якдигар хуспидани лаб *киноя аз* хомӯш будан, ором ва сокит будан, сукут варзидан.

Ба ғайри шаҳди хамӯшӣ қадом ширинист,
Ки аз ҳаловати он лаб ба якдигар хуспад. *Соиб*

бо ҳам наёмадани лаб худдорӣ карда натавонистан аз гуфтани чизе.

Ҳазорам дард мебошад, ки мегӯям, ниҳон дорам,
Лабам бо ҳам намеояд чу ғунча вақти бишкуфтан. *Саъдӣ*

ҷон ба лаб барниҳодан муҳайё шудан, омода будан.

Гарат ҷон бихоҳад, ба лаб барниҳӣ,
Варат теғ бар сар ниҳад, сар ниҳӣ. *Саъдӣ*

ЛАБАД *а.* لبد намад, либоси пашмина.

В-ин иморат кардани гӯру лаҳад,
Не ба санг асту на чӯбу не лабад. *Румӣ*

Хуфта, ки беҳуда лабад бар сарир,
Дев мусаллат бувадаш сухрагир. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЛАБАН *а.* لبن шир.

То нагирьяд тифл, кай нӯшад лабан,
То нагирьяд абр, кай хандад чаман. *Румӣ*

То ӯхдаи талхии аламҳот бароянд,
Пистони мурувват ба лабон рехт лабанро. *Ҳоҷӣ*

ЛАБАС *а.* لبث таваққуф, истодан; даранг.

Хавфу раъб бар замири мубораки хон ва атбои ӯ истило ёфта, бе лабасу даранг рӯй аз маъракаи ҷанг бартофтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЛАББАЙК *а.* لبیک қабул мекунам, ба хизмати ту ҳозирам, ба иҷрои фармоишат тайёрам (ибораест, ки дар вақти иҷобат ва қабули сухане ё амре гуфта мешавад; дар забони ҳозира — лаббай).

Теғ аз туву лаббайки ниҳонӣ аз ман.
Захм аз туву таслими ҷавонӣ аз ман. *Хоқонӣ*

Аз Сарандеб то ҳади Мултон
Шӯри лаббайки дил гусаста инон. *Бедил*

ЛАББАЙКЗАНОН لبیک‌زنان лаббайгӯён, дар ҳолати лаббай гуфтан.

Дар баҳр гар овоз диҳӣ, ҷонваронаш
Лаббайкзанон пеши ту оянд ба сар-бар. *Саноӣ*

Омад ба диёри ёр пӯён
Лаббайкзанону байтгӯён. *Низомӣ*

ЛАБЕШ‖ЛАВЕШ‖ЛАВЕША لبیش‖لویش‖لویشه даҳанбанди

чӯбини ресмондор, ки ба лаби сутурон ва аспону харони бадфеълу саркаш мебанданд.

Ту набинӣ, ки аспи тавсанро
Ба гаҳи наъл барниҳанд лабеш. *Унсурӣ*

Маро каманд маяфган, ки худ гирифторам,
Лавеша бар сари аспони бадлигом кунанд. *Саъдӣ*

Лутфи ӯ шуд нишемани саҳбо,
Қаҳри ӯ шуд лавешаи дарьё. *Саноӣ*

ЛАБИБ *а.* لبیب оқил, доно, хирадманд.

Роз пинҳон надошт ҳеҷ лабиб
Дар ғаму иллат аз ҳабибу табиб. *Саноӣ*

Ситамгаронро чун ҷойгаҳ чунин бошад,
Ситамгарӣ накунад мардуми лабибу фаҳим. *Сӯзанӣ*

ЛАБИНО لبینا номи навое.

То мутрибон зананд лабинову ҳафтхон
Дар пардаи ироқ сари зеру салмакӣ. *Мизонӣ*

ЛАБИҚ *а.* لبق 1. моҳир, чобуку зирак; 2. хушгап, меҳрубон, ширинзабон.

ЛАБЛОБ I || **ЛИБЛОБ** *а.* لبلاب ошиқпечон, ишқандарпечон; печак.

Бас ҷаҳондида ин дарахти қадим,
Ки ту печон бар ӯ чу лаблобӣ. *Саъдӣ*

ЛАБЛОБ II لبلاب азоимхон, дуохон; афсунгар.

Чунон намоядам аз оби дида сурати ту,
Ки чеҳраи парӣ аз зери мӯҳраи лаблоб.
Масъуди Саъд

ЛАБОД *а.* لباد ҷомаи боронии намадӣ.

Дидашу бишнохташ, чизе надод,
Рӯзи дигар рӯ бипӯшид аз лабод. *Румӣ*

ЛАБОЛАБ لبالب 1. пур, лабрез, саршор, лаб ба лаб, моломол.

Ҷомӣ аз он лаби ҳамчун сурохӣ
Дорад даруне аз хун лаболаб. *Ҷомӣ*

лаболаб кардан пур кардан, лабрез кардан; 2. сар то сар, тамоман, пур.

Нарасад ташналабонро зи ту ҷуз неши ҷафо,
Гарчи Ҷомӣ лаби лаъли ту лаболаб нӯш аст. *Ҷомӣ*

ЛАБОЧА لباچه ҷомаи рӯпӯшӣ, ҷомаи дарвешон.

Чун шайх аз Нишопур ба Меҳна омад, лабочаи суфи сабз аз они хеш ба Бӯнаср дод.
«Асрор-ут-тавҳид»

Аҷаб мадор, ки имрӯз мар-маро дидаст
Дар он лабоча, ки ташрифдодаи дӯшам,
Зи баҳри хисрави сайёрагон ҳамехоҳад,
Ки ишвае биҳарам, он лабоча бифрӯшам. *Анварӣ*

ЛАБРЕЗ لبریز 1. пур, лаболаб, моломол, саршор.

Аз ин ки мавсими барасот буд, оби Кишна лабрез мерафт. *«Таърихи Фаришта»*

2. *маҷ.* пур, моломол, лаболаб.

Лабрез шуд зи ҷӯши гадо кӯчаҳои шаҳр,
Чандон ки бар насим талоши гузар намонд. *Сайидо*

ЛАБТАНГ لب‌تنگ тангдаҳон (сифати маҳбуба).

То дар оғӯши дили мо фикри он лабтанг буд,
Лаъл дар кони адам буду ниҳони санг буд. *Мулҳам*

ЛАБТАШНА لب‌تشنه ташна, хоҳон ва муштоқи об; *маҷ.* муштоқ.

Дил, ки лабташна ба оби сухан аст,
Пухтаву хому хароби сухан аст. *Ҷомӣ*

Лабташнаву дилхаставу саргаштаву ҳайрон
Бо дарду ғами ҳаҷри ту то чанд тавон буд? *Махфӣ*

ЛАБУС *а.* لبوس либос, пӯшокӣ.

Орост турки рӯз ба тан зарфишон либос,
Ҳиндуи шаб дарид ба бар симгун лабус.*

ЛАБХУШК لب‌خشک он ки лаби ӯ аз ташнагӣ ё аз сабаби дигаре хушк ва пажмурда шудааст.

Обрӯи соғари худ то ба кай резам ба хок,
Бурдаам лабхушк аз дарьёи фикрат ҷоми хеш.
Сайидо

ЛАБШИКАСТА لب‌شکسته коса, пиёла ва ғ., ки лабаш андаке шикастааст.

Он деги лабшикастаи собунпазӣ зи ман,
Он чумчаи ҳарисаву ҳалво аз они ту.
Убайди Зоконӣ

ЛАВ I لو навъе аз ҳалво.

Лаву лавзинааш дар кор карданд,
Зи ҷоми ишраташ бедор карданд.
Муҷири Байлақонӣ

ЛАВ II لو пушта, баландӣ.

Бад-ӯ-бар шабон гуфт: Эдар бидав,
Раҳи тоза пеш оядат пур зи лав. *Фирдавсӣ*

ЛАВ III لو сафро, зардоб.

Ғалат макун зи туруш, гар барои дафъи лав аст,
Зи рашки чун ту нигорест рангу бӯи туруш.
Шамси Табрезӣ

ЛАВ IV *а.* لو агар.

ЛАВАНД لوند ҳарзагард, ҳеҷкора; ноӯҳдабаро; беқайд; худсар, айёш, мард ва ё зани бадахлоқ.

Дар ҳатки пардаи мастурон мекӯшид ва бо лаванду авбош сӯҳбат медошт. *«Равзат-ус-сафо»*

ЛАВАНДӢ لوندی ҳарзагардӣ; ноӯҳдабароӣ; беқайдӣ; худсарӣ, густохӣ, айёшӣ, бадахлоқӣ.

Аз ҳаводории мову ту чу мустағнист ёр,
Эй рақиб, ин чоплусию лавандӣ то ба кай?
Камоли Хуҷандӣ

Исмоили Одилшоҳ... ба шароб хӯрдан ва лӯлӣ рақсонидан... машғул гашта, доди лавандӣ ва лоқайдӣ дардод. *«Таърихи Фаришта»*

ЛАВЕД||**ЛАВИД** لوید деги калони саркушода, деги бузурги мисин ё сангин.

Он ҷо сӣ лавед таом барниҳода буданд, дар вақтеки қаҳт буд ва дарвешонро таом медоданд.
«Таърихи Байҳақӣ»

Даҳоне фароху сияҳ чун лавед,
К-аз ӯ чашми бинанда гаштӣ сапед. *Низомӣ*

ЛАВЕШ||**ЛАВЕША** لویش||لویشه *ниг.* лабеш.

ЛАВЗ *а.* لوز бодом.

Дили зирак ба сони лавз бувад,
Дили нодон чу пӯсти ҷавз бувад. *Саноӣ*

Хурмову туруnчу биҳиву лавз басе ҳаст,
Ин сабз дарахтон на ҳама беду чинор аст.
Носири Хисрав

ЛАВЗАТАЙН||ЛАВЗАТОН *а.* لوزتین||لوزتان ду ғуддаи бехи гулӯ, ғуддаҳои бодомишакл.

Ҳаҷлаамро мадраса кардӣ ту, эй хонахароб,
Ҳам забон омад ба дард аз гуфтугӯ, ҳам лавзатайн.
«Хизонаи омира»

ЛАВЗИНА *а.* لوزینه ҳалвои аз мағзи бодом тайёр кардашуда.

Зи лавзинаи хушку ҳалвои тар,
Ба танг омада тангҳои шакар. *Низомӣ*
Ноне агар ҳаст муяссар зи ҷав,
Аз паи лавзинаи дунон мадав. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЛАВИД لوید *ниг.* **лавед.**

ЛАВМ *а.* لوم маломат, сарзаниш, никӯҳиш.

Насиҳатгаре лавмаш оғоз кард,
Ки худро бикуштӣ дар ин оби сард. *Саъдӣ*

лавми лоим сарзаниш ва никӯҳишу маломати [одами] маломаткунанда, сарзаниш ва маломати бадгӯӣ.

Хареро аблаҳе таълим медод,
Бар-ӯ-бар сарф карда саъи доим;
Ҳакиме гуфташ: Эй нодон, чӣ гӯӣ,
Дар ин савдо битарс аз лавми лоим. *Саъдӣ*

ЛАВН *а.* لون 1. ранг, гуна.

...Ва миёнҷии ҷисме, ки ӯро лавн набувад ва лавн чизи дигарро бипӯшад. *Ибни Сино*
Гуфтам, ки мушки ноб аст он ҷаъди зулфи ту,
Гуфто: Ба бӯю лавн азиз аст мушки ноб. *Унсурӣ*

2. навъ, қисм.

... Ва неъмат аз ҳар лавне дорад. *«Таърихи Систон»*

3. таом, хӯрок, таоми пухтаи тайёр.

Амр... фармуд: лавне кунанд аз адас, пиёз ва равғани зайт. *«Таърихи Табарӣ»*

ЛАВНА لونه гулгуна, ғоза, сурхӣ, ки занон ба рӯй мемоланд.

Чӣ моя карда бар он рӯй лавна гуногун,
Бар он, ки чашми таматтӯъ кунам ба рӯяш боз.
Қаре'уддаҳр

ЛАВНОЛАВН لونالون рангоранг, гуногун.

З-оташе, к-он бувадат лавнолавн,
Такья бар обрӯй чун Фиръавн. *Саной*

ЛАВНӢ لونی рангин.

Ва анвоу алвони рухомҳо он ҷо дидам аз муламмау сабзу сурху сиёҳу сафед ва ҳама лавнӣ.
Носири Хисрав

ЛАВО *а.* لوی печиши шикам, дарди шикам.

Гуфтам: Ба иноятн худо хотири амир аз лаво фароғат ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

ЛАВОЗИМ *а.* لوازم *ҷ.* **лозима.**

Аз лавозими сӯҳбат яке он аст, ки ё хона бипардозӣ, ё бо хонахудой дарсозӣ. (1) *Саъдӣ*
Пас аз лавозими одоби бандагӣ баргӯй
Бад-ин тариқ, ки мо бо ту мекунем баён. (2) *Шоҳин*

ЛАВОЗИМОТ *а.* لوازمات *ҷ.* **лавозим,** *яъне ҷамъулҷамъи* **лозима.**

Хоҷагон... марсумоти адавотро бар вафқи лавозимоти тӯй анҷом намуда, аз дарьё гузаштанд. (2)
«Шаҳномаи Фарғона»

ЛАВОМЕЪ *а.* لوامع *ҷ.* **ломеа, ломеъ** 1. нурҳо, партавҳо; 2. таъсироти пурнури пурзӯр.

Лавомеи сифаташ ҳаст чашмпӯши уқул
Чу офтоб, ки нураш ҳиҷоби абсор аст.
Хисрави Деҳлавӣ

ЛАВОШ *т.* لواش нони тунук ва нарм аз орди гандум.

Гар Умар номи ту андар шаҳри Қош,
Кас набифрӯшад ба сад донгат лавош. *Румӣ*

ЛАВОҲИЗ *а.* لواحظ *ҷ.* **лоҳиза** чашмҳо.

Осори неки бандагии ӯ ба лавоҳизи иртизо иқтирон ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

ЛАВОҲИҚ *а.* لواحق *ҷ.* **лоҳиқа** 2.

Усули илми риёзӣ чаҳор навъ бувад; аввал, маърифати мақодиру аҳкоми лавоҳиқи он.
«Ахлоқи Носирӣ»

ЛАВС *а.* لوث олудагӣ, ифлосӣ, нопокӣ, палидӣ.

Лавс, ки дар гирди забонат бувад,
Шӯй, агар оби даҳонат бувад. *Хисрави Деҳлавӣ*
Ҷаҳонро аз лавси вуҷуди вай пок соз, то аморати Кӯфа бар ту қарор гирад. *«Равзат-ус-сафо»*

ЛАВЪ *а.* لوع майлу ҳаваси бисьёр.

Ба туюри шикорӣ ва килоби муаллам шараҳу лавъе тамом дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

ЛАВҲ *а.* لوح 1. ҳар чизи паҳн ва мусаттаҳ, хоҳ аз сангу чӯб ва хоҳ аз устухону филиз ва ғ., ки ба рӯи он хат ва нақшҳо кашида мешавад (монанди лавҳи мазор ва ғ.).

Оламе аз ростгӯӣ душмани мо гаштаанд,
Мо чӣ мекардем чун оина лавҳи покро. *Соиб*
Эй дида, лавҳи чеҳраро бо ашки хунин нақш кун,
Нақши рухе дорӣ ҳавас, бинвис панди мо ба зар.
Камоли Хуҷандӣ

2. сармашқи бачаҳои навомӯз, ки чизҳои омӯхтанӣ ба рӯи он навишта мешавад, тахтачаи таълим.

Подшоҳе писар ба мактаб дод,
Лавҳи симинш бар канор ниҳод,
Бар сари лавҳи он набишта ба зар:
Ҷаври устод беҳ зи меҳри падар. *Саъдӣ*
Дар дабиристон бад-ин шӯхию тифлӣ лавҳи меҳр
Чун биёмӯзӣ, ки дар такрор бозӣ мекунӣ?
Камоли Хуҷандӣ

◇ **(ин) лавҳи вуҷуд** *киноя аз* дунъё, ҳастӣ.
Дар ин лавҳи вуҷуд, эй марди худбин,
Нуқуши ғайр ботил менамояд. *Ибни Ямин*

лавҳи идбор лавҳе, ки ситорашиносони қадим толеи бадро дар он менавиштанд.
Муште атфоли навтааллумро
Лавҳи идбор дар бағал маниҳед. *Хоқонӣ*

лавҳи маҳфуз лавҳе, ки, бино ба ақидаи динӣ, амалҳои неку бади мардумонро дар азал бар он навиштаанд.
То чӣ аз ҳазрати ту гардад боз,
Лавҳи маҳфузро наҷӯяд роз. *Низомӣ*

Маводди он аз лавҳи маҳфуз доимо дар оинаи олам мисоли муртасам аст. *Аҳмади Дониш*

лавҳи по яке аз асбобҳои дастгоҳи бофандагӣ — ду тахтаи хурдест, ки бофандагон агар пои ростро бар он монда зер кунанд, нисфи ресмонҳо поин мешавад ва агар пои чапро зер кунанд, нисфи дигараш поин мешавад; поафшор, позеркунак.

Ба лавҳи пову ба почолу қарқара, ба гиреҳ,
Ба ноижа, ба макуку ба тору пуди сиёб...
Хоқонӣ

ҳафт лавҳу чор сиришт аз рӯи фалсафаи қадим ҳафт табақаи осмон ва чор унсур (оташу боду хоку об); замину осмон.

Нақши ин ҳафт лавҳу чор сиришт
З-ибтидо ҷуз яке қалам нанавишт. *Низомӣ*

ЛАГАД لگد пойзании ҳайвон ё инсон, зарб бо по.

Чархро з-оҳи ман зиён чӣ бувад,
Пилро аз паша лагад чӣ расад? *Хоқонӣ*

◇ **лагад задани бахт** *баргаштани бахт.*

Ба пой бар сари ошиқ чунон бизад, ки фитод
Зи по, чӣ гуна наяфтад, ки бахт зад лагадаш.
Камоли Хуҷандӣ

ЛАГАДКӮБ لگدکوب **1.** лагадкӯбӣ, лагадзанӣ.

То сохта шахси ману пардохтаанд,
Дар зери лагадкӯби ғам андохтаанд. *Убайди Зоконӣ*

2. бо лагад кӯфта шуда, помолшуда.

Дил чу фурӯ кӯфт пой бар сари натъи вуҷуд,
Даҳр лагадкӯб гашт аз таку ҷавлони ӯ. *Хоқонӣ*

Лагадкӯби ғамат з-он гашт рӯҳаш,
Ки бахти бад лагад зад бар футӯҳаш. *Низомӣ*

ЛАГАДКӮБА لگدکوبه зарбаи лагад; зарба.

Лагадкӯбаи гурзаи ҳафтҷӯш
Бароварда аз Гови гардун хурӯш. *Низомӣ*

ЛАГАДХАСТА لگدخسته лагадзада, лагадхӯрда, помолшуда.

Гоҳе кабудпӯш чу хок аст, ҳамчу хок
Ганҷури доягону лагадхастаи авом. *Хоқонӣ*

ЛАГАДХОР لگدخوار лагадхӯранда, он чи ки ба ӯ зарби лагад мерасад.

Дарахти тут аз он омад лагадхор,
Ки дорад баччаи худро нигунсор. *«Равзат-ус-сафо»*

ЛАГАН لگن **1.** шамъдон.

Қавкабе ориву лекин осмони туст мум,
Ошиқӣ ориву лекин ҳаст маъшуқат лаган.
Манучеҳрӣ

Гашта барқат вадиати хирман,
Ибрате, эй чароғи нанги лаган! *Бедил*

2. таште, ки дар он даст мешӯянд, дастшӯя.

Ҳилол нест, ки бар тарфи нилгун чаман аст,
Ки офтобаи заррини меҳрро лаган аст.
Саиди Ашраф

ЛАГЛАГ لگلگ *ниг.* **лаклак I.**

ЛАГОМ||ЛИГОМ لگام лаҷоми асп, инон.

Лагомаш ба сар барзаду барнишаст,
Бар он тез шамшер бинҳод даст. *Фирдавсӣ*

Ӯ пахустин касест, ки зин бар пушти фил ниҳода, лигом бар сараш карда. *«Таърихи Фаришта»*

◇ **лагом додан** рӯй овардан, азимат намудан, мутаваҷҷеҳи чизе шудан; ҳамла кардан.

Ҳама мулки Эрон маро шуд тамом,
Ба Ҳиндустон дод хоҳам лагом. *Низомӣ*

лагом хоидан саркашӣ ва нофармонӣ кардан.

Лоҷарам дар зери ронаш рои ту,
Аблақаш акнун намехояд лагом. *Анварӣ*

ЛАГОМРЕЗ||ЛИГОМРЕЗ لگام‌ریز **1.** саворе, ки ҷилави аспро озод гузошта (сар дода) меравад, савори тезрав, чобукрав; **2.** *маҷ.* бо шитоб, бо суръат, тозон.

Мерехт аз лаҷоми буроқаш чу барқ нур,
З-ин сон лагомрез шаҳ омад ба шаҳр-дар.
Хисрави Деҳлавӣ

ЛАДАЙНО *а.* لدينا (аз пешоянди арабии لدی ва ҷонишини نا) назди мо, пеши мо.

Гуфтам, ки ба пеши кӣ равам, то бинилоҷад
Дарди мани дилсӯхтаро? Гуфт: Ладайно. *Савдо*

ЛАДУННӢ *а.* لدنی *д.* он чӣ аз ғайри иштироки табиату зеҳн ва ғайри кӯшиш гӯё аз тарафи худо ато шудааст, худодод; **илми ладуннӣ** *д.* илму дониши худодод, ки гӯё аз ғайри таълими устод ва кӯшишу ҳаракати шахс аз ғайб ҳосил шудааст.

Пари фаришта магасрони ман шавад, чу ниҳанд
Зи хони илми ладуннӣ чу Хизр моҳазарам. *Ҷомӣ*

ЛАДҒ *а.* لدغ газидани мор; неш задани каждум ва ё занбӯр.

Суддаву дидону истисқову сил,
Қасру зотуссадру ладғу дарди дил... *Румӣ*

ЛАДҒА *а.* لدغه неш, газидагии мор, каждум ва дигар ҷонварони заҳрдор.

Лаззати айши дуньёро ладғаи аҷал дар пай аст ва наъими биҳиштро девори макореҳ дар пеш. *Саъдӣ*

ЛАЁЛ *а.* ليال *шакли кӯтоҳшудаи* **лаёлӣ.**

Он ки пӯшонад зи баҳри ҷунбишу ороми халқ
Ҷомаҳои нуру зулматро дар айёму лаёл... *Муиззӣ*

ЛАЁЛӢ *а.* ليالی *ҷ.* **лайл.**

Дар ин лаёлӣ килобу сибоъ ба шаҳр омада дар дукконҳо хоробӣ мекарданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳоким бо хавоси хеш дар лаёлӣ миёни оммаи халқ мегашт. *«Равзат-ус-сафо»*

ЛАЁН||ЛИЁН ليان дурахшон, тобон, бофуруғ.

Ҷамшеди каёнӣ, на ки хуршеди лаёнӣ,
Қ-аз нур аёнӣ, ҳама рух айни саноӣ. *Хоқонӣ*

лаён-лаён тобон-тобон, дурахшон-дурахшон.

Гардун зи барқи теғ чу оташ лаён-лаён,
Кӯҳ аз ғиреви кӯс чу киштӣ навон-навон. *Фаррухӣ*

ЛАЁҚАТ||ЛИЁҚАТ *а.* لياقت сазоворӣ, шоистагӣ, аҳамият ва арзандагӣ.

Баҳром дар лаёқати тақрири ӯ мутаҳайир шуд.
Авфӣ

ЛАЖАН||ЛАҶАН لژن||لجن гили сиёҳ ва тира, ки дар тахти ҳавз, ҷӯй, кӯл ва ғ. пайдо мешавад, лойқа.

Кардам тиҳӣ ду дида бар ӯ ман чунон-к расм,
То шуд зи ашкам он замини хушк чун лажан.
Асҷадӣ

ЛАЗГӢ لزگی номи халқест аз халқҳои Қафқоз.

Ҷамоаи лазгӣ ... мақдами ӯро гиромӣ дошта ба шамхолии худ бардоштанд, шамхол раисро гӯянд.
«Хизонаи омира»

ЛАЗЗАТ *а.* لذت ҳиссе, ки аз дарки хушӣ ва гуворой дар кас пайдо мешавад; ҳаловат; хушӣ, маза.

Андар хирадмандон лаззати қувватҳои ботин ғалаба дорад. *Ибни Сино*

Зоҳид, чӣ аҷаб, гар кунад аз ишқи ту парҳез,
Қас лаззати ин бода чӣ донад, ки нахӯрдаст.
Камоли Хуҷандӣ

ЛАЗЗАТГИР لذتگیر лаззатгиранда, аз маза ва гуворои чизе баҳраваршаванда.

Гарчи аз лаззот бетаъсир шуд,
Лаззате буд ӯву лаззатгир шуд. *Румӣ*

ЛАЗЗОТ *а.* لذات *ҷ.* **лаззат.**

Лек ширинию лаззоти мақар
Ҳаст бар андозаи ранҷи сафар. *Румӣ*

Зи лаззоти ҷаҳон ҷуз хӯрданиҳоям намеояд,
Қаландармашрабам, бобои риндон аст устодам.
Савдо

ЛАЗИЗ *а.* لذیذ лаззатнок, бомаза, хуштаъм, гуворо.

Обид аз таомҳои лазиз хӯрдан гирифт ва кисватҳои назиф пӯшидан. *Саъдӣ*

Буи он таомҳои лазиз ва ғизоҳои мувофиқ бишнавӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ЛАЗЪ *а.* لذع сӯзиш; озор, озори дил.

ЛАИБ *а.* لعب *ниг.* **лаъб.**

ЛАИМ *а.* لئیم **1.** нокас, фурӯмоя, паст, сифла.

Ин бувад хӯи лаимони данӣ —
Бад кунад бо ту, чу некӯӣ кунӣ.
Бо лаиме чун кунӣ қаҳру ҷафо,
Бандае гардад туро бас бовафо. *Румӣ*

Гуфт: Бошад нафси нодону лаим,
З-ин ду васфи ӯ диле дорам ду ним. *Ҷомӣ*

2. хасис, мумсик.

Он чи андӯхт сифлатабъи лаим,
Баъди марг аз барои душман монд. *Ҷомӣ*

Агар мардуми шаҳр лаим бошанд, кас аз берун дар ин шаҳр дарнаравад барои сахтии маош.
Аҳмади Дониш

ЛАИМУТТАБЪ *а.* لئیم‌الطبع хасистабиат, хасис, мумсик.

Агар наъше ду кас бар дӯш доранд,
Лаимуттабъ пиндорад, ки хонест. *Саъдӣ*

ЛАИМӢ لئیمی **1.** нокасӣ, фурӯмоягӣ, пастӣ; **2.** хасисӣ, мумсикӣ.

Ту ба дона домро бигзидаӣ,
В-аз лаимӣ бар фахе печидаӣ. *Румӣ*

ЛАИН *а.* لعین лаънат кардашуда, малъун, ронда ва дуркарда аз раҳмат ва некӣ.

Ӯ насиҳат бишунид, аммо бадгӯи лаин
Дар миён шӯр ҳамекард сабаб ҷустани шар.
Фаррухӣ

Гар ба пирӣ дониши бадгавҳарон афзун шавад,
Рӯсиёҳтар нестӣ ҳар рӯз иблиси лаин? *Манучеҳрӣ*

ЛАЙИН *а.* لین нарм, мулоим.

Рӯй ба Самарқанд ниҳод, то аз ӯҳдаи аҳде, ки аз тори анкабут лайинтар буд, берун ояд.
«Равзат-ус-сафо»

ЛАЙЛ *а.* لیل шаб.

Мутаваккил ҳоҷиброгуфт: Бояд дар ҷавфи лайл ба манзили имом Ҳодӣ равӣ ва он, чи аз молу силоҳ дар он ҷо ёбӣ, бигирӣ ва ӯро назди ман орӣ.
«Равзат-ус-сафо»

лайлу наҳор шабу рӯз.

Шаби сӯҳбат ғанимат дону доди хушдилӣ бистон,
Басе гардиш кунад гардун, басе лайлу наҳоре ҳаст.
Ҳофиз

ЛАЙЛАТУЛФИТР *а.* لیلة‌الفطر *д.* шаби иди рӯзакушой, шаби иди фитр, шаби арафаи рӯзакушой.

ЛАЙЛАТУЛҚАДР *а.* لیلة‌القدر *д.* шаби муайяншавии тақдир, ғолибо шаби 27-ӯми моҳи рамазон, ки беҳтарин шаб барои ибодат медонанд, ва гӯё он шаб дуову ибодат зуд иҷобат меёбад.

Бо рангу нигор ҷаннатуладнӣ,
Бо нуру зиёъ лайлатулқадрӣ. *Манучеҳрӣ*

ЛАЙСА *а.* لیس нест; **лайса бишайъ(ин)** а) чизе нест; б) *маҷ.* ҳеҷмаярз, ночиз.

Эй даҳони ту қанду лаб ҳама май,
Қанд пеши лаби ту лайса бишай. *Камоли Хуҷандӣ*

ЛАЙТА *а.* لیت кошкӣ, агар; шояд; **ба лайта ва лаалла** (ба) агару магар, кошкию шояд; бо умед, бо умедворӣ, ба таваккал.

Осафхон ... бо ӯ забону дил яке карда, ба лайта ва лаалла вақт мегузаронид. *«Таърихи Фаришта»*

ЛАК I *ҳ.* لک сад ҳазор.

Дар он на соир монду на тоир аз бари хок,
Ду лак зи лашкари ӯ шуд ба зери хок ниҳон.
Унсурӣ

Ва умри табии инсон дар ин аҳд як лак соли урфӣ аст. *«Таърихи Фаришта»*

ЛАК II || **ЛОК** I لک||لاک **1.** сифла, фурӯмоя, паст; аҳмақ.

Бо мардуми лак то битавонӣ бимаёмез,
Зеро ки ҷуз аз ор наёяд зи лаку лок. *Айюқӣ*

Ҳар яке ҳамчу саги лок давон аз паси бӯй,
Офати нуқлу ҳалоки қадаҳу марги сабӯй. *Сӯзанӣ*

2. хасис, бахил, мумсик.

Эй л а к, ар ноз хоҳию неъмат,
Гирди даргоҳи ӯ кунӣ лаку пак. *Рӯдакӣ*

ЛАК III لک сухани беҳуда, гапи бемаънӣ, ҳазаён.

ЛАК IV لک: **лаку пак** а) асбобу анҷом, палос ва пӯшиданиҳои хусусан кӯҳна ва фарсудашуда.

Овард лаку пак зи барон мани мискин,
Бо он ки лакаш додам аз баҳри бизоат.
Хисрави Деҳлавӣ

б) таколӯ, рафтуомади шитобкорона.

Эй лак, ар ноз хоҳию неъмат;
Гирди даргоҳи ӯ кунӣ лаку пак. *Рӯдакӣ*

ЛАК V || **ЛОК** II *ҳ.* لک || لاک моддаи часпандае, ки бо он буни кордро ба даста ё нигинро ба ангуштарин ва ғ. мечаспонанд.

Ҳеч н-оям ҳаме зи хона бурун,
Гӯиям дар нишохтанд ба лак. *Оғоҷӣ*

ЛАК VI || **ЛАКА** *а.* لک (аз пешоянди арабии لِ ва ҷонишини کَ) туро, барои ту.

ЛАКДИРОЙ لکدرای ҳарзагӯй, беҳудагӯй, жожхой.

Гуфт риман-марди хоми лакдирой
Пеши он фартут-марди жожхой. *Лабибӣ*

ЛАКЛАК I || **ЛАГЛАГ** لکلک || لگلگ паррандаи машҳур, ки гардану пойҳои дароз дорад ва хӯрокаш ҳашарот, мушҳова мору моҳист.

Дил талаб аз мард, на андому пушт,
Боз сабук бошаду лаклак дурушт. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЛАКЛАК II *а.* لکلک барои ту; **лаклак задан** «мо аз они туем» гуфтан.

Лаклаки эшон, ки лаклак мезанад,
Оташи тавҳид дар шак мезанад. *Румӣ*

ЛАКОНА لکانه ҳасиб, рӯдаи гӯсфанд, ки бо гӯшту ҷигари кӯфта пур карда мепазанд.

Аз паси дев давон чу кӯдак, лекин
Руду май асту залибиёву лакона. *Носири Хисрав*

ЛАКҲАН *ҳ.* لکهن рӯза, рӯзадорӣ, рӯзаи ҳиндуён ва бутпарастон.

Ало, то мӯъминон доранд рӯза,
Ало, то ҳиндувон гиранд лакҳан. *Манучеҳрӣ*

Гар ҳаме лакҳанат кунад фарбеҳ,
Сер хӯрдан туро зи лакҳан беҳ. *Саноӣ*

ЛАЛМӢ للمی кишти ғаллаву дона, ки аз ғайри обьёрӣ, танҳо ба воситаи оби барфу борон ба амал меояд.

Арозии вай... мунқасим мешавад: яке— зироати обист..., дуввум — лалмӣ, саввум — боғӣ.
«Таърихи Фаришта»

ЛАМ *а.* لم не, на; **лам шудан** нест шудан.

Як-як зи бими ханҷари хуршед ахтарон
Ҳамчун мухолифони шаҳаншаҳ шуданд лам.
Заҳири Форьёбӣ

ЛАМАОН *а.* لمعان дурахш, тобиш.

Рӯзкӯрро аз ламаони офтоби тобистон чӣ таматтӯъ тавонад буд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Асп аз ламаони шамшер чароғпо шуда, Диловархон бар замин афтод. *«Таърихи Фаришта»*

ЛАМАОТ *а.* لمعات *ҷ.* **ламъа.**

Устоди нодиракори тақдир лаъли обдори оташкирдори дурахшандаи меҳрро ба гунаи ламаоти анвор пардохт. *Восифӣ*

ЛАМОЛАМ لمالم *шакли дигари* **лаболаб.**

На аз лашкари мо касе кам шудаст,
На ин кишвар аз хун ламолам шудаст. (1)
Фирдавсӣ

ЛАМС *а.* لمس 1. дарк кардани гармӣ, сардӣ, дуруштӣ, мулоимӣ ва ғ. бо судани даст; *палмосида,* даст-даст карда дарк намудан; 2. қувваи ломиса, ҳисси дарккунӣ бо судани даст.

Ҳисси панҷӯм ламс аст. Ҳар гоҳ чизе сард ё гарм ё дурушт ба бадан боз ояд, ин қуввати ламс биёбад.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ЛАМТУР لمتر ғафс, фарбеҳ; қавӣ.

То ки зафту фарбеҳу ламтур шавад,
Он танаш аз пеҳу қувват пур шавад. *Румӣ*

ЛАМЪА *а.* لمعه дурахшонӣ, равшанӣ, партав, ялтӣ карда дурахшидан.

Ту дар миёни халоиқ ба чашми аҳли назар,
Чунон ки дар шаби торик ламъаи нуре. *Саъдӣ*

Гар зи рухсори ту як ламъа ба дарьё афтад,
Об оташ шаваду шӯъла ба саҳро афтад. *Ҳилолӣ*

ЛАМЪЯЗАЛ *а.* لمیزل 1. безавол, он чӣ завол намепазирад; ҷовид, доимӣ, пойдор, абадӣ.

Ахтари бурҷи сипеҳри ламъязал,
Гавҳари дурҷи камоли бебадал.
«Таърихи Фаришта»

2. *д.* ҷовид, безавол (сифати худо).

ЛАМҲА *а.* لمحه *лаҳза,* дам.

Толут баъд аз ламҳае бар дари он ғор омад.
«Равзат-ус-сафо»

дар як ламҳа дар як дам, дар як лаҳза, дар як фурсат.

Дар як ламҳа ба тиру ханҷар ва аслиҳа маҷмӯи донишмандонро бар арсаи хоку бистари ҳалокат хобонданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЛАНГ لنگ 1. касе, ки як пояш айб дошта, дар гаштан бо пои дигар мӯътадилона ва баробар ҳаракат намекунад.

Эй басо аспи тезрав, ки бимурд,
Хараки ланг ҷон ба манзил бурд. *Саъдӣ*

лангу лӯк касе, ки пояш маъюб аст; касе, ки ба ҳар ду кафи даст ва зону роҳ меравад; ҷӯлоқ ва маиб; *муқ.* **лӯк (лӯку ланг).**

Лангу лӯку хафташаклу беадаб,
Сӯи ӯ меғажжу ӯро металаб. *Румӣ*

2. ист; таваққуф, даранг; **ланг кардан** (ё **намудан**) таваққуф кардан, ист кардан, дар роҳ аз маъмулаш зиёдтар таваққуф ва таъхир кардан.

Дар мавқее Фалаҷ ном, дар васати биёбоне, ки аз ҳар тараф дувист фарсанг дур аз ободонӣ будааст, чаҳор моҳ ланг намуда. *Носири Хисрав*

ЛАНГАР لنگر 1. оҳани вазнини махсус, ки барои нигоҳ доштани киштӣ ба занҷир баста ба зери дарьё мепартоянд.

Ба як бод шуд киштии хасм хурд,
Фурӯ монд лангар, Палангар бимурд. *Низомӣ*

лангар андохтан барои истодани киштӣ лангарро ба зери об андохтан; *маҷ.* таваққуф кардан.

Қамол, аз мавҷи ғам чун нест гирдоби ҷаҳон холӣ,
Биё, то бар лаби дарьёи бода лангар андозем.
Камоли Хуҷандӣ

лангар ниҳодан лангар андохтан; *маҷ.* истодан, ист кардан; таваққуф кардан дар ҷое.

Оқил чу хилоф дар миён омад — биҷаҳад ва чун сулҳ бинад — лангар бинихад. *Саъдӣ*

лангар фурӯ кашидан лангар андохтан.

Агар на ақл ба мастӣ фурӯ кашад лангар,
Чӣ гуна киштӣ аз ин вартаи бало бибарад? *Ҳофиз*

2. *маҷ.* тамкин, виқор.

Ба хомӯшӣ шавам мӯҳри даҳони беҳудагӯён,
Намебозам чу кӯҳ аз ҳар садое лангари худро.
Соиб

3. ҷои исти мусофирон, истгоҳ; хонақоҳ.

Лангару хонақоҳи ӯ ҳоло мақсади акобиру фуқаро аст ва букъаи дилкушову баравнақ ва маъмур аст. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

4. чӯбҳои дарозе, ки дорбозон барои нигоҳ доштани мувозанат ба даст мегиранд.

ЛАНГАРӢ لنگری табақи калон.

Ба ними рӯз агар гардад бисоторо палавхонро,
Фурӯғи лангарӣ ҳайрон кунад хуршеди тобонро.
Савдо

ЛАНГ-ЛАНГОН لنگ‌لنگان лангон-лангон, лангида-лангида.

Бар сари хок дар шитоб шуданд,
Ланг-лангон ба сӯи об шуданд. *Ҷомӣ*

ЛАНГОК لنگاک (гапи) ранҷонанда, хафакунанда ва нофорам.

Ман бо ту сухан ба лоба гӯям,
Аз чӣ диҳиям ҷавоби лангок. *Тайён*

ЛАНГӢ لنگی ланг будан; **лангию лӯкӣ** чӯлоқӣ ва маибӣ.

В-он ки лангу лӯк он сӯ меҷаҳӣ,
Аз ҳама лангию лӯкӣ мераҳӣ. *Румӣ*

ЛАНО *а.* لنا (аз пешоянди арабии لَ ва ҷонишини نا) барои мо, ба мо, ба фоидаи мо.

Хоҳӣ битобӣ ту ба мо, хоҳ билутфӣ,
Додем ризо ҳар чӣ лано, ҳар чӣ алайно. *Савдо*

ЛАНТАРОНӢ *а.* لن ترانی ҳаргиз маро дида наметавонӣ, намебинӣ маро.

Агар бухл хоҳад, ки рӯи ту бинад,
Ба гӯш ояд ӯро зи ту: Лантаронӣ. *Фаррухӣ*

Он нигорам гар ба ошиқ «лантаронӣ» ваъда дод,
Ҷилваҳое булъаҷаб ҳар рӯз дар бозор дошт.
Ибни Ямин

ЛАНҶА لنجه рафтори бо нозу ишва, нозу хиром.

Ба ханда гуфтани ширинш дидед,
Ба ланҷа рафтани раънош бинед. *Низорӣ*

ЛАНҶИДАН لنجیدن **1.** кашида баровардан, баровардан (аз даруни чизе).

Қасе, к-ӯро ту бинӣ дарди куланҷ
Бикофаш пушту з-ӯ саргин бирун ланҷ. *Тайён*

2. ба ин тарафу он тараф майл карда мурғобивор роҳ гаштан.

Аз баҳри чӣ доданд туро ақл, чӣ гӯй?
Нохуш бихӯрӣ чун хару чун ғулба биланҷӣ.
Носири Хисрав

ЛАОЛӢ *а.* لآلی *ҷ.* **лӯълӯ(ъ)||лӯълу.**

Бар гули сурх аз нам уфтода лаолӣ,
Ҳамчу арақ бар изори шоҳиди ғазбон. *Саъдӣ*

Ҷавоҳир ва дурру лаолӣ низ аз ҳайизи эҳсо берун буд. *«Равзат-ус-сафо»*

лаолии мансур лӯълуи пароканда, марворидҳои ҳанӯз ба ришта кашиданашуда; **лаолии обдор** а) марворидҳои аълосифат.

[Шарафуддин Алии Яздӣ] китоби «Темурнома»-и манзума чун дурри шоҳвор ва лаолии обдор марқуми қалами гуҳарбор ва хомаи бадоеъосор гардонид.
«Фатҳнома»

б) *киноя аз* суханҳои фасеҳ, шеъри мавзун.

Яке аз он ҷамоат гуфт, ки оё дар моддаи обу теғ ғазале, ки аз матлаъ то мақтаъ маонии хос дошта бошад, тавон гуфт ва ин миқдор лаолии обдорро ба алмоси фикрат тавон суфт? *Восифӣ*

ЛАОМАТ *а.* لآمت лаимӣ, хасисӣ, бахилӣ; нокасӣ.

Абӯҷаъфар аз ҷумлаи арзол буд, дар айёми давлати оли Сомон ба мукнат расида аз лаомати табиат ва даноати ҳиммат дасти рад бар синаи мултамаси Мунтасир ниҳод. *«Равзат-ус-сафо»*

ЛАР I لر ҷӯй, ки хоҳ одам канда бошад, хоҳ сел.

Ларе канданд ноҳамвор дар пеш,
Ки бод аз вай ғарояд дар таки хеш.
Хисрави Деҳлавӣ

ЛАР II لر бағал.

Ин даст ба лар кардаву он пушт хамидааст.
Абулфараҷи Рунӣ

ЛАР III لر **1.** рустоӣ; **2.** *маҷ.* аҳмақ.

Тавба дорам аз зарофат ҳамчу Солик, варна ман
Сад зарофатпешаро аз як сухан лар мекунам.
Солики Яздӣ

ларз لرز *асоси замони ҳозираи* **ларзидан.**

ЛАРЗ لرز ларза, ларзиш, эҳтизоз, раъша.

Ларзи ту чу савдо ба сари хасм дарафтод,
Румҳат ба дилаш рост чу андеша даромад.
Салмони Соваҷӣ

ЛАРЗА لرزه ҷунбиш, ларзиш, эҳтизоз, раъша.

Табъи пинҳонии ғами ту маро
Ларза аз устухон барангезад. *Хоқонӣ*

Рахна дар кӯҳ афганад, чи карру фаррат,
Ларза бар чарх афганад, чи гирудорат. *Анварӣ*

ЛАРЗАНДА لرزنده ларзон.

Биларзид бар сони ларзанда бед,
Ҳам аз ҷони ширин бишуд ноумед. *Фирдавсӣ*

ларзанда *бар касе, чизе* азиздорандаи чизе ё касе, бисьёр ғамхорикунанда дар ҳаққи чизе ва ё касе.

Туро буд бояд нигаҳбони ӯй,
Падарвор ларзанда бар ҷонӣ ӯй. *Фирдавсӣ*

ЛАРЗИДАН لرزیدن ба ҷунбиш ва тазалзул даромадан, ба эҳтизоз даромадан, тапидан.

Биларзид гетӣ зи бори гарон,
Зи бас кӯҳи оҳан карон то карон. *Фирдавсӣ*

Ҳар кӣ хиёнат варзад, дасташ аз ҷабонат биларзад. *Саъдӣ*

ЛАРЗИШ لرزش ҷунбиш, *эҳтизоз, раъша;* **ба ларзиш дарафтодан** ба ларза афтодан, ба ларзидан сар кардан.

Зи боридани барфу борони сайл,
Ба ларзиш дарафтода ҳамчун Суҳайл. *Саъдӣ*

ЛАРЗ-ЛАРЗОН لرزلرزان *ларзида-ларзида, сахт ларзида.*

Гирифтору дил з-ӯ шуда ноумед,
Равон ларз-ларзон ба кирдори бед. *Фирдавсӣ*

ЛАРЗОН لرزان ларзанда, он кӣ дар ҳолати ларзиш аст.

Чу хашм оварад кӯҳ, резон шавад,
Сипеҳр аз бари хок ларзон шавад. *Фирдавсӣ*

ЛАСМ *а.* لثم бӯсидан; бӯсиш.

Диловархон бар ласми туроби ақдоми шаҳаншоҳи сипеҳрэҳтишом сарафрозӣ ёфта. *«Таърихи Фаришта»*

ЛАТ I لت садма задан, зарба задан, куфтан бо даст, калтак ва ғ.; зарб.

Лат ҳамаро ҳам кунад аз саҷда пушт,
Саҷдаи ангушт нигар пеши мушт. *Хисрави Деҳлавӣ*

лат хӯрдан зарба дидан; ба шикаст дучор гардидан; **дар лат кашидан** задан, кӯфтан.

Фармуд, то ӯро тозиёна зананд, то иқрор кунад. Ба мӯҷиби фармуда чун пайкро дар лат кашиданд, мактубот изҳор кард. *«Равзат-ус-сафо»*

ЛАТ II لت амуд, шашпар.

Лате бар сари турк зад, пахш кард,
Сару пушт афтод бар хоки зард. *Фирдавсӣ*

Зи тозиёнаи хасмат ишорате кофист,
Ба размн хасм чӣ ҳоҷат туро ба найзаву лат. *Шамси Фахрӣ*

ЛАТ III لت пора; **лат-лат** пора-пора, тикка-тикка, порча-порча.

Чуғд ки бо бозу бо кулангон паррад,
Бишканадаш парру мурзу гардад лат-лат. *Асҷадӣ*

ЛАТАНБАР||ЛАТАНБОР لتنبر||لتنبار 1. шикампараст, бисьёрхӯр, пурхӯр; 2. *маҷ.* ҳеҷкора, коҳил; 3. нодон, ҷоҳил; аҳмақ.

Бар дил макун мусаллат гуфтори ҳар латанбар,
Ҳаргиз куҷо писандад афлок ҷуз туро сар. *Шокири Бухороӣ*

ЛАТАНБОН لتانبان бисьёрхӯр, пурхӯр, шикампараст.

Чӣ донад латанбони аз хоб маст,
Ки бечорае дида барҳам набаст. *Саъдӣ*

На ҳар бор хурмо тавон хӯрду бурд,
Латанбони бад оқибат хӯрду мурд. *Саъдӣ*

ЛАТАНБОР لتنبار *ниг.* **латанбар.**

ЛАТАФ *а.* لطف 1. нармӣ; 2. некӯӣ, меҳрубонӣ.

Ҳар киро, к-ин шикастарой дод,
Он латаф карду мумиёӣ дод. *Низомӣ*

Сад латаф аз кирдигор в-аз лаби ту як сухан,
Сад ситам аз рӯзгор в-аз дили ту як ҷафо. *Хоқонӣ*

ЛАТИФ *а.* لطیف 1. нозук, зариф, нарм.

Ҷомест, ки ақл офарин мезанадаш,
Сад бӯса зи меҳр бар ҷабин мезанадаш,
Ин кӯзагари даҳр чунин ҷоми латиф
Месозаду боз бар замин мезанадаш. *Хайём*

Соиб, маро зи бехабарӣ нест шиквае,
Бар хотири латиф бувад бор огаҳӣ. *Соиб*

2. хушрӯ, хушнамо, маҳин, раъно.

Ба ин рӯи латифу хӯи дилкаш
Ба тезӣ сар макаш монанди оташ. *Бадрии Кашмирӣ*

Инсоф медиҳам, ки латифону дилбарон
Бисьёр дидаам, на бад-ин лутфу дилбарӣ. *Саъдӣ*

3. хушмаза, гуворо, дилпазир, дилкаш.

Чун латиф омад ба гоҳи навбаҳор
Бонги руду бонги кабку бонги таз. *Рӯдакӣ*

Обид аз таомҳои латиф хӯрдан гирифт ва кисватҳои назиф пӯшидан. *Саъдӣ*

Чӣ латиф аст ба субҳе қадаҳи ширбиринҷ,
Дар замоне, ки кунад доя зи хобат бедор. *Абӯисҳоқи Атъима*

4. хуштабъ, зариф; некӯкор.

Латифи карамгустари корсоз,
Ки дорои халқ асту донои роз. *Саъдӣ*

табъи латиф табъи нозук ва зариф.

Эй булбули хушилҳон, маҳрӯшу дам фурӯ бар,
Табъи латифи султон тоби сухан надорад. *Махфӣ*

ЛАТИФА *а.* لطیفه 1. базла, шӯхӣ, мутоиба.

Шабҳои дароз нахуфтаме, базлаҳо ва латифаҳо гуфтаме, бошад, ки муонасат пазираду ваҳшат нагирад. *Саъдӣ*

2. нуктаи дақиқ, сухани бозарофат; сухане, ки дорои маънои чуқур ва нозук аст, каломи мухтасари пурмаъно.

Латифаест ниҳонӣ, ки ишқ аз он хезад,
Ки номи ӯ на лаби лаълу хатти зангорист. *Ҳофиз*

ЛАТИФБОЗУ لطیف‌بازو *дорои бозуи зебо ва нарму нозук.*

Камони сахт кӣ дод он латифбозуро,
Ки тири ғамза тамом аст сайди оҳуро. *Саъдӣ*

ЛАТИФМАНЗАР لطیف‌منظر хушрӯ, зебосурат, хушандом.

Омадамат, ки бингарам, боз назар ба худ кунам,
Сер намешавад назар, баски латифманзарӣ. *Саъдӣ*

ЛАТИФПАЙВАНД لطیف‌پیوند мавзун, нозук.

Чандин ғазали латифпайванд
Гуфт аз ҷиҳати ҷамоли дилбанд. *Низомӣ*

ЛАТИФСИРИШТ لطیف‌سرشت нозуктабъ, покниҳод.

... Ки зи кадбонувони қасри биҳишт
Буд зоҳидзане латифсиришт. *Низомӣ*

ЛАТИФТАБИАТ لطیف‌طبیعت некӯсиришт, хушхулқ.

Он гоҳ дояи мустақимбуният, мӯътадилҳайат, латифтабиат, каримҷибиллат биёварданд. *«Синдбоднома»*

ЛАТИФУЛЭЪТИДОЛ *а.* لطیف‌الاعتدال хушандом, латифандом.

Малик дарҳол канизаки моҳрӯӣ пеши ӯ фиристод..., ҳамчунон дар ақибаш ғуломе бадеъулҷамол ва латифулэътидол. *Саъдӣ*

ЛАТИФХӮЙ لطيفخوى нармхӯй, хушфеъл, хушхулқ.

Сарҳанги латифхӯи дилдор
Беҳтар зи фақеҳи мардумозор. *Саъдӣ*

ЛАТИФХӮӢ لطيفخوئى нармӣ, хушфеълӣ, хушхулқӣ.

Бурдӣ зи ҳаво латифхӯӣ,
В-аз боди сабо абирбӯӣ. *Низомӣ*

ЛАТМА *а.* لطمه ба ҳам хӯрдани ду чиз, ба ҳамдигар зарба расонидан; шаппотӣ, торсакӣ, шапалоқ; садама, зарба.

По чу ниҳад бар сари дарьё хасе,
Латма хӯрад аз кафи дарьё басе. *Хисрави Деҳлавӣ*
Гирди тахайюли ду сароб аст ҳастиш,
Аз латмаи ду мавҷ хубобе дамидаст. *Бедил*

ЛАТОИФ *а.* لطائف *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **латифа.**

Дар латоиф лаъли ӯ ҳозирҷавоб,
Дар дақоиқ фаҳми ӯ софӣ чу об. (1) *Ҷомӣ*

Расул он ҷо расид ва пайғомҳо бар ваҷҳи нек бигузорд ва латоиф ба ҳадде ба кор овард, то он қавмро ба хобе фурӯ кард. (2) *«Таърихи Байҳақӣ»*

2. нозукиҳо, зарифиҳо, борикиҳо.

Абулфазл дар латоифи адаб бореътар буд. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

латоифи ҳиял (*инчунин* **латоифулҳиял**) макру ҳилаҳои нозук, моҳирона.

Олтунтош чунон рифқ намуд ва латоифи ҳиял ба кор оварл, то кори мо аз қоида барнагашт. *«Таърихи Байҳақӣ»*

3. марҳаматҳо; эҳсону бахшишҳо, тӯҳфаҳои пурқимат.

Султон бар латоифи сунъи борӣ ва авоиди карами ӯ шукр мегуфт. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

ЛАТОИФУЛҲИЯЛ *а.* لطائف الحيل *ниг.* **латоиф (латоифи ҳиял).**

Он лашкару хазоину ғуломони сароиро бардошт ва латоифулҳиял ба кор овард, то ба саломат ба Хоразм бозбарад. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Қутбхони Лудӣ... ба латоифулҳиял аз Ҳусайншоҳи Шарқӣ рухсат гирифта хидмати султон Баҳлул омад. *«Таърихи Фаришта»*

ЛАТОФАТ *а.* لطافت **1.** нозукӣ, борикӣ, зарифӣ, хуштабъӣ.

Баҳром... дар латофати сухани ӯ мутаҳайир шуд. *Авфӣ*

2. покӣ, покизагӣ, беғуборӣ.

Ҳаво аз латофат дар ӯ мушкрез,
Замин аз надоват дар ӯ чашмахез. *Низомӣ*
Борон, ки дар латофати табъаш хилоф нест,
Дар боғ лола рӯяду дар шӯразор хас. *Саъдӣ*

3. зебоӣ; раънoӣ, нозокат, нозукандомӣ, мавзунқоматӣ.

Ва (ба) латофати сурати худ назар кунӣ ва яқин дон, ки маро бе ҷурме ба қатл расонӣ. *Аҳмади Дониш*

Пеши гул гоҳ аз он латофати тан,
Гоҳ аз он бӯи пираҳан мегуфт. *Ҷомӣ*

4. мулоимат, хушмуомилагӣ, муносибати нағзу нарм.

Ба латофат чу барнаёяд кор,
Сар ба беҳурматӣ кашад ночор. *Саъдӣ*

латофат кардан муносибати нағзу мулоим кардан.

Латофат кун он ҷо, ки бинӣ ситез,
Набуррад қази нармро теғи тез. *Саъдӣ*

ЛАТРА لتره **1.** пора-пора, дарида.

Он ки бошад бари ҷалолати ӯ
Атласи чарх жандаву латра. *Шамси Фахрӣ*

2. фарбеҳ; *маҷ.* коҳил, танбал.

Мардаке чанд ҳаст бас латра,
Аспаке чанд ҳаст бас лоғар. *Масъуди Саъд*

ЛАТТА لته порча, қисме, ҳиссае аз матоъ.

Дӯзем қабо баҳри қадат аз гули сурӣ,
То хилъати зебои ту аз латта набошад. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЛАФЗ *а.* لفظ **1.** сухан, калом.

Лутфи табъаш дар сухан мӯ мешикофт,
Лафз нашнуда ба маънӣ мешитофт. *Ҷомӣ*

2. забон, лаҳҷа.

Хираднома҇оро зи лафзи дарӣ
Ба юнонзабон кард кисватгарӣ. *Низомӣ*

ЛАФИФ *а.* لفيف **1.** омехта, ба ҳам печида; **2.** *маҷ.* ҳамроҳ, ҳамсӯҳбат.

Туро лафифи гунаҳкорон ва мақруни зиндониён созанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЛАФҶ لفج *ниг.* **лафҷ.**

ЛАФҶА لفجه *ниг.* **лафҷа.**

ЛАФҶ||ЛАФЧ لفج||الفج лаби дӯр, лаби ғафс ва овезон монанди лаби шутур.

Чашм чун ҷомаи ғук об гирифта ҳама сол,
Лафҷ чун мӯзаи хоҷа Ҳасани Исо каж. *Мунҷик*

ЛАФҶА||ЛАФЧА لفجه||الفجه **1.** лаби дӯр, лаби ғафс ва овезон монанди лаби шутур.

Дандон чу садаф карда, даҳон маъдани лӯълуъ
В-аз лафча бияфшонда басе лӯълӯи шаҳвор. *Манучеҳрӣ*

2. гӯшти беустухон.

Сари зангиёнро дарорад ба банд,
Хӯрад чун сару лафчаи гӯсфанд. *Низомӣ*

ЛАХЛАХА *а.* لخلخه таркибе аз хушбӯиҳои гуногун: мисли мушк, анбар, кофур ва ғ.

Авлотар аст, ки нахуст модда аз димоғ боздорад ба лахлахаҳо чун сирка ва гулоб ва равғани гул. Хирқаҳо бад-он тар мекунанд ва бар сари ӯ мениҳанд ва муддати ду рӯз мебӯёнанд. *«Захираи Хоразмшоҳӣ»*

Ба шоҳидони чаман сад ҳазор лахлаха ҳур
Ба дасти пайки насими баҳор бифристод. *Убайди Зоконӣ*

ЛАХТ I لخت **1.** ҷузъ, ҳисса, қисм, пора, қитъа.

Биёмад зи туркон чу як лахт кӯҳ,
Шуданд аз ниҳебаш далерон сутӯҳ. *Фирдавсӣ*

лахте а) пораe, қисме; ҷузъе, қадре, андаке.

Хӯришҳо фиристоду лахте набид,
Ҳамон бӯйҳо наргису шанбалид. *Фирдавсӣ*

... Ва лахте аз вилоят ғорат карда ва баъзеро кушта ва баъзеро асир карда ва бурда то ба Марв. *«Таърихи Наршахӣ»*

б) лаҳзае, фурсате, як нафас, камтаре.

Чун маҷоли инкор набуд, лахте ба луҷҷаи андеша рафтанд. *Аҳмади Дониш*

Тамошо кард лахте бар лаби ҷӯй,
Бидид он сангҳоро рӯй бар рӯй. *Хисрави Деҳлавӣ*

лахт-лахт а) пора-пора, қитъа-қитъа, чок-чок, парча-парча.

Ҳамезад чунон гурз, к-аз захми сахт
Дар ӯ қуфлу занҷир шуд лахт-лахт. *Асадӣ*

б) кам-кам, андак-андак.

Ҳама чизе ар бингарӣ лахт-лахт
Ба сахтӣ бирун ояд аз ҷои сахт. *Низомӣ*

2. табақаи дар.

Ҷаҳонро ба омад-шудан ҳар ки ҳаст,
Дулахтӣ даре дид, лахте шикаст. *Низомӣ*

ЛАХТ II لخت **1.** амуд, гурзи оҳанин.

Хабар додам аз Рустаму лахти ӯ,
Ҳам аз ҷоми Кайхисраву тахти ӯ. *Низомӣ*

2. яклухт, якпора ва якҷинса.

Ба як захми он гурзи пӯлоди лахт
Ситад ҷон аз он обнӯсӣ дарахт. *Низомӣ*

ЛАХТА لخته пора, порча, қитъа; **лахтаву пора** пора-пора.

ЛАХТАК لختک *шакли тасғири* **лахт.**

Ҳаме лахтаке себ ҳар бомдод
Парирӯй духтар бад-ин кирм дод. *Фирдавсӣ*

Лахтаке чун чарх бедорӣ гузин, к-аз баҳри ту
Минбаре кард аз шараф чун шамси гардун ихтиёр. *Саноӣ*

ЛАХЧАК||ЛАХШАК لخچک||لخشک навъе аз оши ордӣ, ки хамирро тунук кашида парча-парча дар об меҷӯшонанд.

Афтод шабе ба оши лахчак корам,
Гуфтам: Ҳаққо аз ин чалав хуштарак аст. *Савдо*

ЛАХШИДАН لخشيدن лағжидан, ғеҷидан.

Ҷаҳонро ҳар ду чун равшан дурахшид,
Зи якдигар мабурриду налахшид. *Низомӣ*

ЛАШКАР لشکر қӯшун, маҷмӯи фавҷҳои одамони мусаллаҳи ҷанговар.

Пароканда лашкар наёяд ба кор,
Дусад марди ҷангӣ беҳ аз сад ҳазор. *Фирдавсӣ*

Лашкар аз ҳар ду ҷониб рӯй ба ҳам оварданд. *Саъдӣ*

Чӣ гуна ҷон барад Ибни Ямин аз лашкари ҳиҷрон,
Ки ҳар дам тири ғам бар синаи ношод меояд? *Ибни Ямин*

лашкари гиронсанг сипоҳи зиёд, бисьёр; сипоҳи азим, вофир.

Аҳмадхон ... бо чанде аз умарои номӣ ва лашкари гиронсанги интихобӣ бар сари он ҷамоат таъин фармуд. «*Таърихи Фаришта*»

лашкари ороста лашкари муназзам, лашкари батартиб, мусаллаҳи омода ба ҷанг.

Ин рӯз Абулҳасан даррасид бо лашкари анбӯҳ ва ороста. «*Таърихи Байҳақӣ*»

лашкар ангехтан ҳуҷум кардан, ҳамла овардан.

Агар ғам лашкар ангезад, ки хуни ошиқон резад,
Ману соқӣ ба ҳам созему буньёдаш барандозем. *Ҳофиз*

лашкар кашидан аскар бурдан (ба ҷое); ба ҷанг рафтан; **лашкар оростан** а) сипоҳ ҷамъ кардан; лашкар ба тартиб овардан.

Навфал ба хаёли ҷанг бархост,
Майдон талабид, лашкар орост. *Ҳилолӣ*

б) лашкар кашидан, ҳамла овардан.

Басе барнаёмад, ки баниӣ-аммони султон ба мунозаат бархостанд ва ба муқовамат лашкар оростанд ва мулки падар хостанд. *Саъдӣ*

лашкар рондан лашкар кашидан, бо лашкар ба ҷое равона шудан; ◇ **лашкари румию шомӣ** *киноя аз* шабу рӯз.

Бароядо он гаҳаш номи тамомӣ
Миёни лашкари румию шомӣ. *Бадрии Кашмирӣ*

ЛАШКАРАНГЕЗ لشکرانگيز ба ҷанг барангезандаи лашкар.

Ба душман равон лашкарангез шуд,
Чу оташ сипоҳаш ба кин тез шуд. *Фирдавсӣ*

ЛАШКАРАФРӮЗ لشکرافروز ба ҷӯшу хурӯш оварандаи лашкар ҳангоми ҷанг, он кӣ лашкарро дар ҷанг ташвиқ мекунад, баланд бардорандаи рӯҳи лашкариён; далер, шуҷоъ, ҷанговари барҷастаи ибратшаванда.

Ту ба мулк-андар монанди Муиздиннӣ,
Лашкарафрӯзу мухолифшикану пандпазир. *Муиззӣ*

ЛАШКАРГОҲ||ЛАШКАРГАҲ لشکرگاه||لشکر گه ҷои лашкар, истгоҳи қӯшун.

Абӯмуслим аз Марв берун омад ва аз роҳи Омӯй ба як манзил лашкаргоҳ зад. «*Таърихи Наршахӣ*»

Бар он дашт лашкаргаҳ оростанд,
Ки дарьёфтанд, он чи мехостанд. *Хоҷу*

ЛАШКАРКАШ لشکر کش ба майдони ҷанг барандаи лашкар, сипаҳсолор, сардори лашкар.

В-агар тарки хидмат кунад лашкарӣ,
Шавад шоҳи лашкаркаш аз вай барӣ. *Саъдӣ*

Алам баркашиданд лашкаркашон,
Дурахшанда шуд ханҷари саркашон. *Хоҷу*

ЛАШКАРКАШӢ لشکر کشی ба майдони ҷанг бурдани лашкар, сардории лашкар, сипаҳсолорӣ.

Ба дастурию рухсати ростон
Ба лашкаркашӣ гашт ҳамдостон. *Низомӣ*

ЛАШКАРШИКАН لشکرشکن шикастдиҳандаи лашкар, марди шуҷои лашкаршикоф, ки бар қалби лашкари душман ҳамла оварда ба ӯ зарбаи ҳалокатовар медиҳад.

Зи пӯлодпӯшони лашкаршикан
Тани кӯҳ ларзанда бар хештан. *Фирдавсӣ*

ЛАШКАРШИНОС لشکرشناس он кӣ дар корҳои лашкарӣ моҳир аст; ба тахмину қиёс муайянкунандаи миқдори лашкар.

Сипоҳӣ на чандон, ки лашкаршинос
Ба андозаи он расонад қиёс. *Низомӣ*

ЛАШКАРШУКУФ || ЛАШКАРШУГУФ || لشکرشکوف لشکرشگوف шуҷоъ, диловар.

... Ки лашкаршугуфони миғфаршигоф
Ниҳон сулҳ ҷустанд, пайдо масоф. *Саъдӣ*

ЛАШКАРӢ لشکری **1.** мансуб ба лашкар.

Назоракунон шаҳрию лашкарӣ
Бар инсофу озарми искандарӣ. *Низомӣ*

2. сипоҳӣ, марди сипоҳӣ, сарбоз, аскар, марди ҳарбӣ, ҷанговар.

В-агар тарки хидмат кунад лашкарӣ,
Шавад шоҳи лашкаркаш аз вай барӣ. *Саъдӣ*

Ба тангчашмии он турки лашкарӣ нозам,
Ки ҳамла бар мани дарвеши яккабо овард. *Ҳофиз*

ЛАЪБ||ЛАИБ||ЛЕЪБ *а.* لعب **1.** бозӣ кардан; бозӣ.

Зулфу чашми дилбари ман лоиб асту соҳир аст,
Лаъби зулфу сеҳри чашми ӯ бадеу нодир аст. *Муиззӣ*

Амир дар сояи шомиёна ба лаъби шатранҷ машғул буд. *Аҳмади Дониш*

2. айшу ишрат, тараб, хушӣ.

Зи табъи ӯ ба базм-андар ҳама лаъбу тараб зояд,
Зи азми ӯ ба разм-андар ҳама фатҳу зафар хезад.
Муиззӣ

◇ **лаъбу бозӣ** ҳила; чора, тадбир.

Рӯбоҳ мегӯяд, ки ҳозир лаъбу бозӣ аз барои он медонам, ки балои саг аз худ дафъ кунам.
«Равзат-ус-сафо»

ЛАЪБГАР لعبگر бозингар; фусунгар, найрангбоз.

Боғи деборухи парандсалаб
Лаъбгар гашту лаъбхоҳ аҷаб. *Фаррухӣ*

ЛАЪЛ لعل *шакли арабишудаи* **лол 1.** санги қиматбаҳои сурхранги дурахшон; **лаъли Бадахшон** навъи аълои ин санг, ки аз кӯҳистони Бадахшон ҳосил мешавад.

Гар санг ҳама лаъли Бадахшон будӣ,
Пас қимати лаълу санг яксон будӣ. *Саъдӣ*

лаъли ноб а) лаъли соф ва холис; б) *киноя аз* маи софу беғиш.

На соғар булӯрину май лаъли ноб,
Ки ҷом осмон буду май офтоб. *Хоҷу*

лаъли пайконӣ навъе аз лаъл, ёқут, алмос ва фирӯза, ки ба шакли пайкон будааст.

Даруни пардаи гул ғунчае, ки месозад,
Зи баҳри дидаи хасми ту лаъли пайконӣ. *Ҳофиз*

лаъли руммонӣ лаъли аълосифат, ки рангаш монанди ранги донаи анор аст, ёқути суп-сурх.

Зи чашмам лаъли руммонӣ чу мебоgranд, механданд,
Зи рӯям рози пинҳонӣ чу мебинанд, мехонанд. *Ҳофиз*

2. *маҷ.* ранги сурх; сурх.

Ду атлас дар сандуқе — яке лаъл ва яке сабз, ҳар дуро бифирист. *Авфӣ*

маи лаъл шароби сурх.

Эй дил, ту ба асрори муаммо нарасӣ,
Дар нуктаи зиракони доно нарасӣ,
Ин ҷо ба маи лаъли биҳиштӣ месоз,
К-он ҷо, ки биҳишт аст, расӣ ё нарасӣ. *Хайём*

3. *киноя аз* лаби маъшуқа.

Бо лаъли нимзарраи хандони офтоб,
Соянишини дидаи гирьёни кистӣ? *Хоқонӣ*

То ситодаст, аз ду чашмаш бар набояд дошт чашм,
То нишастаст, аз ду лаълаш бар нашояд дошт лаб.
Фаррухӣ

лаъли гавҳаркаш *киноя аз* лаби латифсухан, ширинсухан.

Гуҳарбор шуд лаъли гавҳаркашаш,
Шакаррез шуд шаҳди шаккарвашаш. *Хоҷу*

лаъли гуҳарбор *киноя аз* лаби маҳбуба.

Дарат мебӯсаму он бахт ку, к-андар дилат ғардад,
Ки ин бахшиш аз он лаъли гуҳарбор орзу дорам.
Хисрави Деҳлавӣ

лаъли обдор а) лаъли хушоб; б) *киноя аз* лаби маъшуқа.

То лаъли обдори туро нақш бастаанд,
Хобу фароғат аз сари айём рафтаанд. *Соиб*

лаъли сероб а) лаъли обдор, дурахшон.

Зи кӯҳи саодат асар ёфт кон,
Баромад яке лаъли сероб аз он. *Шодӣ*

б) *киноя аз* лаби маҳбуба.

Лаъли сероби ту бигрифт аз маи гулранг ранг,
Кай раво бошад, агар мутриб ниҳад аз чанг чанг.
Заҳири Форьёбӣ

лаъли сухангӯ *киноя аз* лаби маъшуқа.

Таъна бар тӯтии табъам мазан аз камсуханӣ,
Ки бар ӯ роҳи сухан лаъли сухангӯи ту баст. *Ҷомӣ*

лаъли шак(к)арафшон *киноя аз* лаби маҳбуба.

Мекунад Ҳофиз дуое, бишнаву омин бигӯ,
Рӯзии мо бод лаъли шаккарафшони шумо. *Ҳофиз*

лаъли шак(к)арбор лаби ширин, лаби маъшуқа.

Ба ҳаққи тӯтии хушнуктадони афзалнутқ,
Ки рехт шираву шаккар зи лаъли шаккарбор.
Восифӣ

лаъли шак(к)арвор *киноя аз* лаби маҳбуба.

Гашт то лаъли шакарвори ту моил ба сухан,
Фитнаи тоза ба ҳар раҳгузар андохтаӣ. *Шоҳин*

лаъли шак(к)арин *киноя аз* лаби маъшуқа.

Чу лаъли шаккаринат бӯса бахшад,
Мазоқи ҷони ман з-ӯ пуршакар бод. *Ҳофиз*

лаъли шак(к)архо *киноя аз* лаби маъшуқа.

Парешон ҷаъди сунбул аз сари зулфи сумансоят,
Кушодӣ ғунча аз хандидани лаъли шакархоят.
Туғрал

4. *маҷ.* шароби сурх, маи сурх; **лаъли ёқутранг** *киноя аз* шароби сурх.

Бидеҳ, соқӣ, он лаъли ёқутранг,
Ки бурд аз рухи лаълу ёқут ранг. *Ҳофиз*

лаъли музоб а) *киноя аз* лаби маҳбуба.

Гаҳи гуфтор чӣ ширин бувад он лаъли музоб,
Гаҳи рафтор чӣ мавзун бувад он сарви баланд. *Савдо*

б) *киноя аз* хун.

Ба навъе дар миёни об оташи ҳарб афрӯхта,... ки об ранги лаъли музоб пайдо кард.
«Таърихи Фаришта»

лаъли полуда шароби холис, бодаи соф.

Биё, соқӣ, он лаъли полударо
Биёвар, бишӯй ин ғамолударо. *Низомӣ*

лаъли равон шароби сурх.

Лаъли равон зи ҷоми зар нӯш, ғами фалак махӯр,
Зи фалаки зумуррадин баҳри чӣ мор-мехӯрӣ?
Салмони Соваҷӣ

Чу Ҷам ҷоми ёқут бардошта,
Зи лаъли равон қут бардошта. *Хоҷу*

◇ **лаъли носуфта** а) лаъли сӯрох нокарда; б) *киноя аз* суруд ва хонандагии нав, ҳавоҳои навбаромади форам.

Гаҳе лаъли суфта ба паймона х(в)ард,
Гаҳе гӯш бар лаъли носуфта кард. *Низомӣ*

лаъли сиришк қатраҳои оби дида.

Ошиқ ҳар он чи баҳри қудумат кунад нисор,
Лаъли сиришки мо гуҳари обрӯ бувад. *Савдо*

лаъл суфтан сухани ширин гуфтан.

Соҳиби ман маро чу маҳрам ёфт,
Лаълро суфту нофаро бишкофт. *Низомӣ*

гӯш пур аз лаълу пирӯза кардан шунидани суханҳои нек ва писандида.

Аз он нуктаҳо мардуми тезҳуш
Пур аз лаълу пирӯза карданд гӯш. *Низомӣ*

аз лаъли тоза лӯълӯи тар афшондан аз лабони зебо суханони пурқимат гуфтан.

Хутбаи адли хештан бархонд,
Лӯълӯи тар зи лаъли тоза фишонд. *Низомӣ*

аз лаъл шакар пошидан *кинoя аз* суханҳои ширину хуш гуфтан.

Лайлӣ чу шунид ҳарфи ҷонон,
Пошид шакар зи лаъли хандон. *Шоҳин*

ба мижгон лаълу гавҳар суфтан гиристан ва ашк рехтан.

Ба мижгон лаълу гавҳар суфт дида,
Зи дида он чи дил дида кашида. *Бадрии Кашмирӣ*

ЛАЪЛАК لعلک бемории сӯхтанӣ.

Жожхой чӣ қадар бо ту вафо хоҳад кард?
Лабу дандони ту вақт аст, ки гирад лаълак. *Бедил*

ЛАЪЛВАШ لعل‌وش лаълмонанд, лаълосо.

Он кас, ки замину чарху афлок ниҳод,
Бас доғ, ки дар ин дили ғамнок ниҳод.
Бисьёр лаби лаълвашу рӯи чу моҳ
Дар зери замину ҳуққаи хок ниҳод. *Хайём*

ЛАЪЛГАР لعلگر бо лаъл ороишдиҳанда.

Сунбули ӯ сунбулаи рӯзтоб,
Гавҳари ӯ лаългари офтоб. *Низомӣ*

Лаълфишон соқии зарринкамар
Гашта чу хуршеди фалак лаългар. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЛАЪЛГУНА لعل گونه лаълранг, лаълмонанд; *маҷ.* рӯҳбаланд, шод ва фурӯзон.

Тан, ки пӯшида гашту ҳавсала пур,
Дар ҷаҳон лаългуна бош, на дур! *Низомӣ*

ЛАЪЛОШОМ لعل‌آشام **1.** майошом, майхӯр; **2.** *кинoя аз* хуношом, хунхор.

Ба сеҳри худ забонбандӣ кунад мар-ҷони аъдоро,
Ки миноест пурҷавҳар забони лаълошомаш.
Бадри Чочӣ

ЛАЪЛФОМ لعل‌فام монанди лаъл, лаълранг, сурх.

Зарду хамида гаштам аз ғами ишқ —
Ду рухи лаълфому қомати рост. *Фаррухӣ*

Сӯфӣ, биё, ки оина софист ҷомро,
То бингарӣ сафои маи лаълфомро. *Ҳофиз*

ЛАЪЛӢ لعلی **1.** мансуб ба лаъл; **2.** ба ранги лаъл, сурх.

Соиб, дар ин ду ҳафта, ки гул ҷӯш мезанад,
Чун доғи лола бодаи лаълӣ мадеҳ зи чанг. *Соиб*

ЛАЪЛҚАНД لعل‌قند ширинлаб, сурхлаби ширингуфтор (сифати маҳбуба).

Маро бояд акнун яке лаълқанд,
Ба абрӯ камону ба гесӯ каманд. *Савдо*

ЛАЪНАТ *а.* لعنت дуои бад; бадгӯӣ, дашном, изҳори нафрат.

Намонад ситамгори бадрӯзгор,
Бимонад бар ӯ лаънати пойдор. *Саъдӣ*

ЛАЪОБ *а.* لعاب **1.** бисьёр бозикунанда.

Ҷои гирьяст бар мусибати пир,
Ту чу кӯдак ҳанӯз лаъобӣ. *Саъдӣ*

2. бозигар; найрангбоз.

Дигар аз Хитой лаъобон омада буданд ва лӯъбатҳои хитой, ки ҳаргиз кас мушоҳада накарда буд.
«Таърихи Ҷаҳонкушо»

ЛАҒВ *а.* لغو сухани беҳудаву бемаънӣ, ҳазьён, сафсата; чизи бекора.

Гар аз банда лағве шунидӣ, маранҷ,
Ҷаҳонгашта бисьёр гӯяд дурӯғ. *Саъдӣ*

лағз لغز *асоси замони ҳозираи* **лағзидан.**

ЛАҒЗ لغز ғеҷидан, лағжиш; хазида, ба ҷаҳиш омода шудани шер, паланг ва ғ.

Шери нар гунбаз ҳамекардӣ зи лағз
Дар ҳаво чун мавҷи дарьё бист газ. *Румӣ*

ЛАҒЗАНДАПОЙ لغزنده‌پای **1.** мутазалзил, ғеҷанда; **2.** *маҷ.* ба ваҳму ҳарос монда.

Малак кар шуд аз наъраи карраной
Зи бонги дуҳул ваҳм лағзандапой. *Шодӣ*

ЛАҒЗИДАН لغزیدن **1.** лағжидан, ғеҷидан.

Ва Тағшодаро бар дари сарой пой андар лағзид ва биуфтод. *«Таърихи Наршахӣ»*

Чу боре фитодӣ, нигаҳ дор пой,
Ки як бори дигар налағзӣ зи ҷой. *Саъдӣ*

2. *маҷ.* саҳв кардан, хато кардан дар корҳо.

Туро маломати риндону ошиқон, Саъдӣ,
Дигар ҳалол набошад, ки худ билағзидӣ. *Саъдӣ*

ЛАҒЗ-ЛАҒЗОН لغزلغزان лағжида-лағжида, ғеҷида-ғеҷида; ноустувор.

Обканде дуру бас торик ҷой,
Лағз-лағзон чун дар ӯ бинҳанд пой. *Рӯдакӣ*

ЛАҚАБ *а.* لقب **1.** номи дуюме, ки ба тариқи ифтихор, мадҳ ё ҳаҷву мазаммат ба номи аслии касе илова шудааст ё ҷои номи аслии ӯро гирифтааст; **лақаб кардан** номи иловагӣ додан.

Ва номи он подшоҳ Қароҷурин-турк буд ва онро аз ҷиҳати бузургӣ ба Ёғу лақаб карда буданд.
«Таърихи Наршахӣ»

2. унвон.

Ва баъд аз вафоти вай писари ӯ ба ҷои ӯ бинишаст ва ӯро лақаб амир Мозӣ карданд.
«Таърихи Наршахӣ»

ЛАҚВА *а.* لقوه каҷии даҳон ва ё рӯй ба сабаби бемори.

Дар ин вақт инҳирофи мизоҷи султон бештар шуда мунҷар ба лақва ва фолиҷ гардид.
«Таърихи Фаришта»

Бар сари чоҳе рафта ва дар он нигариста ларза бар аъзо ва лақва бар вай торӣ гашт.
«Равзат-ус-сафо»

ЛАҚЛАҚА *а.* لقلقه **1.** бонги лаклак; **2.** *маҷ.* овози сахти боизтироб; **3.** *маҷ.* пургӯӣ, беҳудагӯӣ.

Ҳаст дар банди лақлақа монда,
Аз дари маънию хабар ронда. *Санои*

ЛАҚҚОБ *а.* لقاب хушомадгӯӣ; дурӯя ва фиребгар.

Ҳаромӣ бояд ин солуси лаққоб,
Дар он вайрона афтодан чу маҳтоб. *Низомӣ*

ЛАҲ له **1.** шароби ангурӣ.

Давлат онрост дар ин вақт, ки обаш аз лаҳ,
Силлат онрост дар ин шаҳр, ки нонаш аз банг. *Санои*

Ҳар чи бистонад аз ҳарому ҳарач,
Аз баҳои намозу рӯзаву ҳаҷ,
Ё ба лаҳ ё ба манг сарф кунад,
Барфро ёри дӯғу тарф кунад. *Санои*

2. бӯй (хоҳ бӯи хуш ва хоҳ бӯи бад); **3.** *маҷ.* фоидаи андак, баҳраи андак.

Ман чӣ гуфтам, кучо бимонад дил,
Ки дилам лаҳ набурда рафт аз кор. *Шамси Табрезӣ*

ЛАҲАБ *а.* لهب забонаи оташ, шӯълаи оташ.

Хушк гардад зи тафи соиқа дарьёи муҳит,
Гар падидор шавад з-оташи хашми ту лаҳаб. *Санои*

Ба хома бар ҷигари дӯстон чаконид об,
Ба теғ бар ҷигари душманон фиканд лаҳаб. *Фаррухӣ*

ЛАҲАД *а.* لحد гӯр, қабр; шикофи ғормонанди гӯр, ки мурдаро дар он ҷо мегузоранд.

Оҳу фарьёд, ки аз чашми ҳасуди маҳи чарх
Дар лаҳад моҳи камонабрӯи ман манзил кард. *Ҳофиз*

ЛАҲАҶОТ||ЛАҲҶОТ *а.* لهجات *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **лаҳҷа||лаҳҷат** 1, 2; **2.** овозҳои гуфтугӯ.

Ту мабин з-афсуни он лаҳҷоти паст,
Он нигар, ки мурда барҷасту нишаст. *Румӣ*

ЛАҲВ *а.* لهو **1.** бозӣ, бозӣ кардан; он чи ки кас вақти худро бо он хуш мекунад.

Суруду лаҳв ҳам бояд ба миқдор,
Ки чун бисьёр шуд, акс оварад бор. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. шодӣ, хурсандӣ, тараб, айшу ишрат.

Ба ҷон-андар лаҳв асту ба мағз-андар мушк аст,
Ба чашм-андар нур асту ба рӯ-андар вард аст.
Манучеҳрӣ

Муддати лаҳвро ғам аст анҷом,
Бодаи некро бад аст хумор. *Хоқонӣ*

лаҳву лаиб (*ё* **лаъб**) бозӣ ва айшу ишрат, базму тарабу нишот.

Ҳосили лаҳву лаъби дуньё чист?
Номи зишту хумору ҷангу ҷадал. *Саъдӣ*

Ва агар подшоҳ ба лаҳву лаиб аз масолеҳи мамлакат ғофил нишинад..., басе барнаёяд, ки мулк хароб шавад. *Аҳмади Дониш*

лаҳв кардан айшу ишрат бохтан, вақт хуш гузаронидан.

Даме лаҳв мекард бо меҳтарон,
Сару соғараш ҳар ду аз май гарон. *Низомӣ*

ЛАҲЗА *а.* لحظه дам, вақти андаке, сония.

Гирди дигаре чӣ гуна парвоз кунам,
Ё ишқи наве чӣ гуна оғоз кунам,
Як лаҳза сиришки дида менагзорад,
То чашм ба рӯи дигаре боз кунам. *Хайём*

Дар маҷлиси мо атр маёмез, ки моро
Ҳар лаҳза зи гесӯи ту хушбӯй машом аст. *Ҳофиз*

лаҳза ба лаҳза дам ба дам, пайваста, муттасил.

Мизбон лаҳза ба лаҳза такаллуфе дигар менамуд.
«Ахлоқи Муҳсинӣ»

ЛАҲИБ *а.* لهيب гармии оташ ва ё шӯълаи бедуди он, забонаи оташ.

Бар умеди оташи Мусои бахт,
Қ-аз лаҳибаш сабзу тар гардад дарахт. *Румӣ*

Мухолифони варо дар даҳон ба шарқу ба ғарб
Май аз лаҳиби ҳамим асту ангабин ғассоқ. *Ломеӣ*

ЛАҲМ *а.* لحم гӯшт, гӯшти беустухон.

Мостбое, ки пур аз лаҳми муҳарро бошад,
Равғани сабз ба рӯяш шуда чун хатти нигор.
Абӯисҳоқи Атъима

лаҳму шаҳм гӯшту чарбӣ.

Вай ҳам мисли ман одамест аз лаҳму шаҳм.
Аҳмади Дониш

✧ **лаҳми *касеро* хӯрдан** ғайбат кардан бо кинаву адоват.

Бад гумон бурдем, моро кун ҳалол,
Лаҳми ту хӯрдем андар қилу қол. *Румӣ*

ЛАҲН *а.* لحن **1.** овоз, хониши хуш, форам ва мавзун.

Сароянда з-овоз баргашт сер,
Ҳамаш лаҳни булбул, ҳам овои шер. *Фирдавсӣ*

Дар боғ ба наврӯз дирамрезон аст,
Бар норвонон лаҳн дилангезон аст. *Манучеҳрӣ*

2. оҳанг, мақом, нағма, наво.

Ба ҳар лаҳне, ки то акнун намудам,
Чу лаҳни мутрибон дар парда будам. *Низомӣ*

Нағмаи ин уд мавзун чун бувад,
Лаҳни ин мутриб ба қонун чун бувад? *Ҷомӣ*

лаҳни арғонӣ оҳанги сурудҳо.

Бизӣ бо амонию ҳури қабой,
Ба руди ғавонию лаҳни арғонӣ. *Манучеҳрӣ*

лаҳни қудсӣ *мус.* яке аз лаҳнҳо ва мақомҳои сигонаи Борбад.

Чу лахте лаҳни қудсӣ соз кардӣ,
Биҳишт аз тоқҳо дар боз кардӣ. *Низомӣ*

ЛАҲФ *а.* لهف дареғ, таассуф, андӯҳ, ҳасрат.

Сесаду нӯҳ сол он асҳоби каҳф
Пешатон як рӯз бе андӯҳу лаҳф... *Румӣ*

Чӣ хоҳад зи ман ишқ ё лаҳфи нафсӣ,
Ки дорад чунинам бад-ин сӯгворӣ. *Зайнабӣ*

ЛАҲҶА||ЛАҲҶАТ *а.* لهجه||لهجت **1.** забон (ҳамчу тарзи ифода).

Лаҳҷаи ман теғи султонист дар фаслулхитоб,
То нагӯяд он замон теғи хатибаш ёфтам. *Хоқонӣ*

2. тарзи такаллум ва талаффуз, оҳанги гуфтор.

Лаҳҷаи ширини ман пеши даҳони ту чист —
Дар назари офтоб машъала афрӯхтан. *Саъдӣ*

ЛАҲҶОТ *а.* لهجات *ниг.* **лаҳаҷот.**

ЛАҶ I لج лагад, пушти пой задан.

Як рӯз ба гармоба ҳаме об фурӯ рехт,
Марде бизадаш лаҷ ба ғалат бар дари даҳлез.
Мунҷик

ЛАҶ II || **ЛАҶҶ** *а.* لج ситеза, якраҳагӣ.

Тумтуроқи эзиду машнав, гурез,
К-ӯ чу иблис аст дар лаҷҷу ситез. *Румӣ*

ЛАҶАМ||**ЛАҶМ** لجم *лои* сиёҳ ва тирае, ки дар таҳи ҳавзҳо, кӯлҳо ва ҷӯйҳо пайдо мешавад, лойқа.

Пеши дасти ту магар лофи саҳо зад, варна
Баҳрро баҳри чӣ дар ҳалқ ниҳоданд лаҷам?
Рафеи Лунбонӣ

ЛАҶАН لجن *ниг.* **лажан.**

ЛАҶМ لجم *ниг.* **лаҷам.**

ЛАҶОМ||**ЛИҶОМ** لجام *шакли арабишудаи* **лагом**||**лигом.**

Ҳам андар замон пеш бинҳод ҷом,
Бизад бар сари тозиаспон лиҷом. *Фирдавсӣ*

ЛАҶОМГИР||**ЛИҶОМГИР** لجام گیر касе, ки аз рӯи ҳурмат ҷилави аспи меҳмонро мегирад.

Ҳар ки омад лиҷомгир шуданд,
Ба худаш меҳмонпазир шуданд. *Низомӣ*

ЛАҶОМРЕЗ||**ЛИҶОМРЕЗ** لجام ریز **1.** саворе, ки ҷилави аспро озод гузошта (сар дода) меравад, савори тезрав, ҷобукрав; **2.** *маҷ.* бо шитоб, бо суръат, тозон.

Хабар фиристод, ки арса холист, фурсат ғанимат бояд шумурд. Ва умарои лиҷомрез дар қалъа рехтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЛАҶОҶ *а.* لجاج ҷидол, хусумат, ситезакорӣ; якраҳагӣ, инод.

Миёни вай ва қозии Шероз лаҷоҷ рафт.
«Таърихи Байҳақӣ»

Дар карам овезу раҳо кун лаҷоҷ,
Аз деҳи вайрон кӣ ситонад хароҷ? *Низомӣ*

лаҷоҷ варзидан ҷидол намудан, ситезакорӣ кардан.

Акнун қасам ёд кун, ки бо ӯ ҷанг накунӣ ва ҷадалу хусумату лаҷоҷ наварзӣ! *«Равзат-ус-сафо»*

ЛАҶУҶ *а.* لجوج **1.** ситезакор; **2.** якрав, гарданшах, инодкор.

Он марди лаҷуҷ аз қабули насиҳати ман имтиноъ намуд. *Авфӣ*

ЛАҶҶ *а.* لج *ниг.* **лаҷ** II.

ЛЕВЛАНГ لیولنگ дӯғи хушкшуда, қурут, кашк.

В-он зар аз ту боз хоҳад, он ки то акнун аз-ӯ
Ҷуғрӣ хӯрдӣ ҳамею тоифию левланг.
Ҳакими Ғамнок

ЛЕК لیک *шакли кӯтоҳшудаи* **лекин.**

Табиби ишқ масеҳодам асту мушфиқ, лек
Чу дард дар ту набинад, киро даво бикунад? *Ҳофиз*

ЛЕКИН لیکن *пайвандак* аммо, вале; **ва лекин** ва аммо; аммо, вале.

Нашуд мор кушта, ва лекин зи роз
Падид омад оташ аз он санг боз. *Фирдавсӣ*

ЛЕЪБ *а.* لعب *ниг.* **лаъб.**

ЛИБД *а.* لبد намад.

Мӯри асвад бар сари либди сиёҳ,
Мӯр пинҳон, дона пайдо пеши роҳ. *Румӣ*

ЛИБЕС لبیس *имолаи* **либос.**

То бидонӣ, ки тан омад чун либес,
Рав, биҷӯ лобис, либосеро малес! *Румӣ*

ЛИБЛОБ *а.* لبلاب *ниг.* **лаблоб** I.

ЛИБОН *а.* لبان **1.** шир додан; **2.** ширхорагӣ, ширмакӣ.

Ҳамчу майли кӯдакон бо модарон,
Сирри майли худ надонад дар либон. *Румӣ*

ЛИБОС *а.* لباس пӯшок, пӯшиданӣ; болопӯш, ҷома, кисва.

Ишқ асту бас, ки дар ду ҷаҳон ҷилва мекунад,
Гоҳ аз либоси шоҳу гаҳ аз кисвати гадо. *Ҷомӣ*

◇ **аз либоси тааллуқ муҷаррад будан** аз алоиқи дунёӣ озод будан.

Умрест, к-аз либоси тааллуқ муҷаррадам,
Наг(и)рифтааст хори ғаме домани маро. *Фузулӣ*

ЛИБС *а.* لبس либос, ҷома, пӯшок.

Агар бар канорӣ, ба рафтан бикӯш,
Ва гар дар миён — либси душман бипӯш. *Саъдӣ*

ЛИВО *а.* لوا байрақ, ялав, алам, раъяти лашкар.

Чун хисрави анҷум ба байтушшарафи хеш хиромид, ливои ҳишмат дар қалъаи кутволи ҳисори панҷум барафрошт. *«Равзат-ус-сафо»*

Ба нун номаш алам дар олам афрошт,
Алам, яъне ливои мотам афрошт. *Бадрии Кашмирӣ*

ЛИГОМ لگام *ниг.* **лагом.**

ЛИГОМРЕЗ لگام ریز *ниг.* **лагомрез.**

ЛИЁН لیان *ниг.* **лаён.**

ЛИЁҚАТ *а.* لیاقت *ниг.* **лаёқат.**

ЛИМА *а.* لم чаро, барои чӣ.

Ва ӯро бурҳони «чароӣ» хонанд ва ба тозӣ «лима» хонанд. *Ибни Сино*

ЛИМИЁ *ю.* لیمیا яке аз илмҳои асримиёнагӣ, ки доир ба риёзиёт будааст.

Лимиё... иборат аст аз илми адад ва ҳандаса.
Восифӣ

ЛИМИЯТ *а.* لمیت сабаби вуҷуд.

Аммо лимияти ӯ, яъне сабаби вуҷуди ӯ, нафсро ду чиз бошад: яке табиат ва дуввум одат.
«Ахлоқи Носирӣ»

ЛИН *а.* لین нармӣ, мулоимӣ.

Чу бинӣ, ки ҷоҳил ба кин-андар аст,
Саломат ба таслиму лин-андар аст. *Саъдӣ*

Ман накардам бо вай илло лутфу лин,
Ӯ чаро бо ман кунад баръакс кин? *Румӣ*

ЛИНАТ *а.* لینت нармӣ, мулоимӣ.

Хиффати ҷону линати мор дар вай [аждаҳо] ҷамъ буд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЛИОМ *а.* لئام *ҷ.* **лаим.**

Тоифае аз авбошу лиом, ки дар он айём беихтиёр буданд, дар хидмати ӯ ҷамъ омаданд. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

Эй Восифӣ, ба гурсинагӣ сабр пеша кун,
Зинҳор нон тамаъ макун аз суфраи лиом. (2) *Восифӣ*

ЛИСОН *а.* لسان **1.** забон, узви нутқ дар даҳони инсон.

Ба лисонаш нигар, ки чун баласон
Равғани дерьёб мечакадаш. *Хоқонӣ*

Ба алмоси мижа гавҳари аҷзу изтирор суфтанд ва ба лисони ифтиқору забони эътизор гуфтанд... *Ҷомӣ*

2. забон, гуфтор, сухан.

Мифтоҳи лисони ман дар дасти ҳимами бузургони ин хитта буд. *Авфӣ*

лисони азб забони ширин, забони фасеҳу зебо.

Ҳайф аст булбуле чу ман акнун дар ин қафас
Бо ин лисони азб, ки хомуш чу савсанам. *Ҳофиз*

ЛИСОНУЛВАҚТ *а.* لسان‌الوقت донишманди замон; *д.* мунодии асрори замон.

Вай лисонулвақт буд ва ягонаи машоих. *Ҷомӣ*

ЛИСОНУЛҒАЙБ *а.* لسان‌الغیب **1.** забони ғайб, забони асрор; **2.** лақаби Ҳофизи Шерозӣ.

Сухани ӯ [Ҳофиз] ҳолатест, ки дар ҳавзаи тоқати башарӣ дар наёяд... ва аз машраби фақр чошнӣ дорад ва ӯро лисонулғайб ном кардаанд, сухани ӯ бетакаллуф аст ва содда. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

ЛИСОНУРРАТБ *а.* لسان‌الرطب забони ширин, хушбаёнӣ, тарзабонӣ.

Даҳони зӯҳдам арчи хушк ҷонест,
Лисонурратбам оби зиндагонист. *Низомӣ*

ЛИТОФ *а.* لطاف *ҷ.* **латиф.**

Ҷуръае бар рӯи хубони литоф,
То чи гуна бошад он ровиқу соф. (2) *Румӣ*

ЛИФ لیف моддаи ресмонмонанде, ки аз пӯсти дарахти хурмо ва ин қабил дарахтони дигар ҳосил мешавад ва аз он монанди дастмолкаду ва *ғ.* чизҳое месозанд.

Меомад бар шутуре, ки миҳори ӯ аз лифи хурмо буд. *Авфӣ*

ЛИФА لیفه: **лифаи давот** лос, патос, қисми дурушти абрешим, ки дар давот барои нашикастани нӯги найқалам мегузоштанд.

Чун лифаи давот кӯҳан гашта,
Пӯсида гӯшт бар тани мурдораш. *Хоқонӣ*

ЛИФОФА *а.* لفافه **1.** порча ва *ғ.*, ки чизеро ба он мепечонанд, пӯшиши берунӣ, болопӯш; *маҷ.* либос.

Пайкаре дид дар лифофаи хом,
Чун дар абри сиёҳ моҳи тамом. *Низомӣ*

Ҳама зери карбосҳо карда банд,
Лифофа бар ӯ бозпечида чанд. *Низомӣ*

2. ҷилд, пакет.

ЛИҚ-ЛИҚ لق‌لق яке аз калимаҳои тасвирӣ ва тақлиди овоз буда, садои ҷӯшидани оши дегро ифода мекунад, биқ-биқ (ҷӯшидан).

Бонги чуғзе дар сарои мо навои барбат аст,
Лиқ-лиқи деге ба базми мо садои қул-қул аст. *Савдо*

ЛИҚО *а.* لقاء **1.** чеҳра, рӯй, симо.

В-ин ки ҳаме абр ба мушку ғулоб
Ҳар шабу ҳар рӯз бишӯяд лиқош. *Носири Хисрав*

Рӯзам бувад хуҷаставу корам бувад ба ком
Ҳар гаҳ, ки бомдод бубинам лиқои ту. *Убайди Зоконӣ*

2. дидан ҳамдигарро, мулоқот.

Бало каш, то **л и қ о и** ӯ шавад нақд,
Ки марди бебало марди лиқо нест. *Аттор*

Ашрофи Миср то Искандария ба истиқболи Муиззиддин шитофтанд ва дар он сарзамин ба лиқои ӯ мушарраф шуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЛИҲЕФ *а.* لحیف *имолаи* **лиҳоф** 2.

Пазира шуда шӯриши ҷангро,
Лиҳефе барафканда шабрангро. *Низомӣ*

ЛИҲОФ *а.* لحاف **1.** кӯрпа, болопӯши ғафс.

Пораи намад бо ман буд, ки бисоту лиҳоф ҳамон доштам. *Авфӣ*

Ду пӯсти гӯспанд дорам — яке бистар, яке лиҳофи ман аст. *«Равзат-ус-сафо»*

2. болопӯши ҷангии асп, баргустувон.

Лиҳофе барафганд бар пушти бӯр,
Даромад ба зин он тани пилзӯр. *Низомӣ*

ЛИҲЬЁНӢ *а.* لحیانی одами ришдароз, анбӯҳриш, серриш.

Он чи лиҳьёнӣ ба хона(-и) худ надид,
Ҳаст бар кӯса якояк он падид. *Румӣ*

ЛИҲЬЯ *а.* لحیه риш, мӯи рӯи мард.

Лиҳьяи Тоҳир бинни Иброҳим лиҳьяе ҳаст аз дари таъзим. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Нохунон пур зи ҷарбею буни мӯ,
Баски тахлили лиҳья гоҳи вузӯ. *«Оини нигориш»*

ЛИҶОМ لجام *ниг.* **лаҷом.**

ЛИҶОМГИР لجام‌گیر *ниг.* **лаҷомгир.**

ЛИҶОМРЕЗ لجام‌ریز *ниг.* **лаҷомрез.**

ЛО *а.* لا на, но, не; *муқобили* **наам** I.

Гуфтам: Аз кӯи ту дар ғурбат равам; гуфто: Наам,
Гуфтамаш: Оям ба тавфи остонат, гуфт: Ло!*

Эй Шамси Табрезӣ, ки ту аз рӯз в-аз шаб бартарӣ,
Ло шарқию, ло ғарбӣ, инак сухан кӯтоҳ шуд. *Шамси Табрезӣ*

ло, бал... (*ё* **балки...**) не, балки...

Маро бисуду фурӯ рехт ҳар чи дандон буд,
Набуд дандон, ло, бал чароғи тобон буд. *Рӯдакӣ*

Як ҳафта замон бояд, ло, балки ду-се ҳафта,
То дур тавон кардан з-ӯ сахтию душворӣ. *Манучеҳрӣ*

ло ва наам не ва ҳа, не ва оре, не ё оре.

Суханони Язид шунида, забон ба ло ва наам накушод. *«Равзат-ус-сафо»*

Бурҳоншоҳ ... ба Имодулмулк аслан худро ошно насохта ба ло ва наам ҷавоб надод. *«Таърихи Фариштa»*

ло шудан нест шудан, нобуд шудан.

Гар будӣ ғайри ту дардам, ло шудӣ. *Румӣ*

ЛОБА لابه **1.** сухани ниёзмандона, сухани хоҳиш ва аҷзу инкисор, зориву тавалло.

Ҳамерехт бо лоба аз дида хун,
Ҳамехост омурзиш аз раҳнамун. *Фирдавсӣ*

Яке ҳаме напазирад ба хоҳиш аспу ситом,
Яке ба лоба наёбад заиф лошахаре. *Носири Хисрав*

2. тамаллуқ, чарбзабонӣ, чоплусӣ, хушомадгӯӣ, изҳори аҷз ва фурӯтанӣ.

Занонро гарчи бошад гунагун кор,
Зи мардон лоба бипзиранду гуфтор.
Фахриддини Гургонӣ

Ба лоба гуфт шабе: Мири маҷлиси ту шавам,
Шудам ба рағбати хешаш камин ғулому нашуд.
Ҳофиз

3. фиреб, ҳила, найранг; **4.** шӯхӣ, ҳазл; **лобаҳои фарох** бозӣ ва шӯхии бисьёр.

Нозанин рафт сӯи сандалшох,
Даҳани тангу лобаҳои фарох. *Низомӣ*

ЛОБАГАР لابه گر **1.** он кӣ хоҳиш ва аҷзу инкисор мекунад, он кӣ зориву тавалло мекунад; **2.** тамаллуқ ва хушомадкунанда.

В-ар шудӣ зарра ба зарра лобагар,
Ӯ набурдӣ ин замон аз теғ сар. *Румӣ*

ЛОБАГАРӢ لابه گری **1.** хоҳиш ва аҷзу инкисор кардан, зориву тавалло кардан; **2.** тамаллуқ ва ширинзабонӣ.

Ҳар чӣ дар хона дошт мо-ҳазаре,
Пеш оварду кард лобагарӣ. *Низомӣ*

ЛОБАКУНОН لابه کنان хоҳиш ва аҷзу инкисор изҳоркунон, зориву таваллокунон, хушомадкунон.

Лобакунон мегуфт: Додарҷон, ман туро назди мардум ситоишҳо мекардам. *Савдо*

ЛОБУД(Д) *а.* لابد ночор, ноилоҷ, ногузир; аз рӯи зарурат.

Бидонӣ, ки лобуд аз ин меҳнатхона берун бояд рафт. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

Чу з-ин сон узрхоҳӣ кард бисьёр,
Шудаш лобуд ҷавоби ҳадьяи ёр. *Хисрави Деҳлавӣ*

Ва султонро ин миқдор илм лобуд аст, ки бидонад... *Аҳмади Дониш*

ЛОБУДДӢ لابدی ночор, ноилоҷ, ногузир; зарурӣ.

Бинобар ин иштиҳори ин ҳикмат лобуддӣ буд.
Аҳмади Дониш

ЛОД I لاد **1.** девори гилӣ, девори лой, девори пахса.

Лодро бар binoи мӯҳкам неҳ,
Ки нигаҳдори лод бунлод аст. *Фароловӣ*

2. як қабати девори пахса, қабати пахса ё ки як қатори хишти девор.

Ба пой паст кунад баргузида гардани шер,
Ба даст рахна кунад лоди оҳанин девор. *Унсурӣ*

Бутон шикаставу бутхонаҳо фиганда зи пой,
Ҳисорҳои қавӣ баркушода лод аз лод. *Фаррухӣ*

3. буньёд ва таҳкурсии девор, пойдевор, тагпахса; **4.** *маҷ.* асл ва буньёди ҳар чиз, асос.

Бинагуфтам накӯ маозоллоҳ,
Ин суханро қавӣ наёмад лод. *Масъуди Саъд*

5. хок, туроб, гил, лой.

Дар ҳама коре сабур в-аз ҳама айбе нафур,
Қолбади ту зи нур, колбади мо зи лод. *Манучеҳрӣ*

ЛОД II لاد дебои нозук, матои тунук, латиф ва нафис.

Панд мадеҳшон, ки панд зоеъ гардад,
Хор напӯшад касе ба зери хазу лод.
Носири Хисрав

Инак, инак, зи корвони баҳор
Размаи парниёну лод омад. *Қатрон*

ЛОД III لاد гул, шукуфа.

Ҳар лола, ки аз домани кӯҳсор барояд,
Аз лутфи ту буд, арна зи хоро надамад лод.
Шарафи Шафрӯҳ

ЛОД IV لاد *шакли кӯтоҳшудаи* **лодан.**

Аз абиру анбару аз мушку лоду дорбӯй
Дар саробустони хеш андар хазон медор бӯй.
Кисоӣ

ЛОД V لاد номи дигари шаҳри Лор.

Сипоҳон ба Гударзи Кишвод дод,
Ба Гургини Милод ҳам Лод дод. *Фирдавсӣ*

ЛОДА لاده беақл, аҳмақ, аблаҳ, соддалавҳ, гӯл.

На ки ҳар зан дағову лода бувад,
Шери нар ҳасту шери мода бувад. *Авҳадӣ*

Ки сардори ин қавм лода бувад,
Тамоми сипоҳаш пиёда бувад. *Шодӣ*

ЛОДАН‖ЛОЗАН لادن ‖ لاذن самғи хушбӯи зард ё сурхранге, ки дар калисоҳо вақти ибодат месӯзонанд ва дар тиб низ ба кор меравад.

Нарезад аз дарахти урс кофур,
Нахезад аз миёни лод лодан. *Манучеҳрӣ*

Аз раҳи сурат бошад чун ӯ,
Гунаи анбар дорад лодан. *Фаррухӣ*

ЛОЕҲ *а.* لایح зоҳир, ошкор, ҳувайдо.

Осори карам ва бузургӣ аз ҷабини ӯ лоеҳ медид.
Авфӣ

То соле осори беҳҷат ва масаррат аз атворашон лоеҳ гашта ба ҳар ки мерасиданд, тарғиб мефармуданд. *Аҳмади Дониш*

ЛОЖВАРД لاژورد *ниг.* **лоҷвард.**

ЛОЗАН لاذن *ниг.* **лодан.**

ЛОЗИМ *а.* لازم зарур, боистанӣ, карданӣ.

Лозим аст он, ки дорад он ҳама лутф,
Ки таҳаммул кунандаш ин ҳама ноз. *Саъдӣ*

Лозим аст, ки волӣ дахли вилоятро ба ҳисоб орад.
Аҳмади Дониш

◇ **феъли лозим** *грам.* феъле, ки мафъул надорад, яъне феъли монда, ҳамчун рафтан, омадан, пар(р)идан ва ғ.

ЛОЗИМА *а.* لازمه **1.** *муаннаси* **лозим**; **2.** чизи зарурӣ, чизи даркорӣ; **3.** шарту воситаи зарурии коре.

ЛОЗОЛ *а.* لازال **1.** безавол, фанонопазир; **2.** ҳамеша.

Ва аз он ҷо лозол мутаваҷҷеҳи маркази замин бошанд. *Аҳмади Дониш*

ЛОИБ *а.* لاعب лаъбкунанда, бозингар, бозикунанда.

Даҳьяке аз лӯъби зулфаш мояи сад лоиб аст,
Садьяке аз сеҳри чашмаш тӯшаи сад соҳир аст.
Муиззӣ

ЛОИДАН لائیدن **1.** уввос задан ва ав-ав кардани саг.

Панҷа дар сайд бурда зайғамро,
Чӣ тафовут кунад, ки саг лояд. *Саъдӣ*

2. *маҷ.* ҳарзагӯӣ кардан, сафсатагӯӣ ва жожҳоӣ кардан.

Маломатам накунед, ар дароз мелоям,
Бувад ки кашф шавад ҳоли банда пеши шумо.
Шамси Табрезӣ

ЛОИЛОҶ *а.* لاعلاج ночор, лобуд, ногузир.

Лоилоҷ онро [туфангро] ҳам назди шер андохтам.
Аҳмади Дониш

ЛОИМ *а.* لائم сарзанишкунанда, маломаткунанда, накӯҳишкунанда.

Хареро аблаҳе таълим медод,
Бар ӯ-бар сарф карда саъи доим,
Ҳакиме гуфташ: Эй нодон, чӣ гӯӣ,
Дар ин савдо битарс аз лавми лоим. *Саъдӣ*

ЛОИҚ *а.* لائق шоиста, сазовор, дархур.

Ва агар аҳьёнан дар эшон истеҳқоқ набинад ва лоиқи хидмат надонад, маносиби падаронро исман бад-эшон муфаввaз дорад. *Аҳмади Дониш*

ЛОИҚА *а.* لائقه *муаннаси* **лоиқ.**

Таҳнияту сафорат бо туҳафу ҳадоёи лоиқаи иттифоқ вуруд дода шуд. *Аҳмади Дониш*

ло(й) لاى *асоси замони ҳозираи* **лоидан.**

ЛОЙ I لاى **1.** гили бисьёр мулоим, таҳнишини обҳои ҷӯй, сел, ҳавз ва ғ.

Мавҷи табошир зад бар лаби нили уфуқ,
Гавҳари маҳ зери лой ҳамчу садаф шуд ниҳон.
Сайфи Исфарангӣ

2. дурд, таҳнишин; **лои май** дурди шароб.

Нарехт лои маю мӯҳтасиб зи дайр гузашт,
Расида буд балое, вале ба хайр гузашт. *Осафӣ*

◇ **лой бар рӯи офтоб задан** а) ҳақиқатро пардапӯш карданӣ шудан; б) таъна ва сарзаниши аҳмақона кардан.

Эй тирахотире, ки зи чоҳи зулоли хеш
Бар рӯи офтоби фалак лой мезанӣ... *Бадри Чочӣ*

ЛОЙ II لاى матои абрешимии гулдор ва ё бегул, ки аз Чин ва Ҳинд меовардаанд.

Аксуни зарнигори фалакро чу остар
Бар абраи муанбари ин лои сода бин.
Сайфи Исфарангӣ

ЛОҚ I لاک *ниг.* **лак** II.

ЛОҚ II لاک *ниг.* **лак** V.

ЛОҚ III *ҳ.* لاک ранги сурхе, ки дар Ҳиндустон аз ширай баъзе дарахтон ҳосил мешавад, дар наққошӣ ва ғ. ба кор меравад ва аз қисми дурушти он сурғуч месозанд.

Ҳамегуфту печид бар хушк хок,
Зи хуни дилаш хок ҳамранги лок. *Унсурӣ*

З-ин сипас акси хун зи курраи хок
Осмонро кунад ба сурхӣ лок. *Саноӣ*

ЛОҚ IV لاک **1.** косаи чӯбин.

Шеваи мастони чолок аст, ҳин!
Бар кафи мо неҳ лаболаб локи май. *Низорӣ*

2. чӯбтабақ, тағораи чӯбин, ки дар он хамир мекунанд.

Молишам доданд дар локи фалак,
Шуд магасрони сари хонам малак.
Абӯисҳоқи Атъима

ЛОК V لاک сангпушт, косапушт, кашаф.

Лок каждум ба пушти хеш гирифт,
Баъд аз он роҳи баҳр пеш гирифт. *Саноӣ*

ЛОКАЛОМ *а.* لاكلام он чизе, ки ба гуфтугӯ эҳтиёҷ надорад, он чӣ бидуни гуфтугӯ ва шубҳа фаҳмида мешавад.

Қоон ба фаросат донист, ки ду қароба марворид пеши расул ва мурсал ваҷъе локалом дорад.
«Равзат-ус-сафо»

ЛОЛ I لال **1.** санги қиматбаҳои сурхранги дурахшон аст, ки навъи аълои он аз кӯҳистони Бадахшон ҳосил мешавад, лаъл; **2.** *маҷ.* ранги сурх; сурх.

Ду лаб чу нори кафида, ду рух чу савсани сурх,
Ду рух чу нори шугуфта, ду лаб чу лолаи лол.
Унсурӣ

◇ **лоли равонбахш** *кинояаз* май сурх.

Зи лоли равонбахши анбарнасим,
Аз ӯ пир — барнову мумсик — карим. *Хоҷу*

ЛОЛ II لال гунг, абкам; *маҷ.* забонгирифта, хомӯш.

Зоғ гӯӣ мӯҳтасиб шуд, к-аз ниҳеби захми ӯ
Булбули ромишгар андар бӯстон мондаст лол.
Муиззӣ

Ба ҷанби қадри рафеаш мадори анҷум паст,
Ба пеши рои манеаш забони ҳуҷҷат лол. *Анварӣ*

лол шудан (ё гардидан) хомӯш шудан; забонгирифта шудан.

Зи баҳри он ки гардад муддаӣ лол,
Ҷавобе мухтасар гӯям ба ҳар ҳол.
Бадрии Кашмирӣ

Чу шоҳид дид, номаш шуд фаромӯш,
Забонаш лолу қалбаш гашт хомӯш.
Бадрии Кашмирӣ

ЛОЛА لاله **1.** гули асосан сурхранги даштӣ ва кӯҳӣ, ки дорои анвоъи бисьёр мебошад, дар аввали баҳор мешукуфад ва дар миёнаи баргҳо доғи сиёҳ дорад.

Ёқутвор лола, бар барги лола жола,
Карда бар ӯ ҳавола ғаввос дурри дарьё. *Кисоӣ*

лолаи аҳмар *ниг.* **лолаи ҳамро; лолаи духтарӣ** навъе аз лолаи сурх, ки онро озаргун ҳам мегӯянд; ба арабӣ шақоиқунӯъмон номида мешавад.

Чунон шуд раҳ зи акси ҳар парӣ сурх,
Ки боғ аз лолаҳои духтарӣ сурх.*

лолаи Нӯъмон лолае, ки гӯё Нӯъмон ном подшоҳ аз кӯҳ оваранда парварида будааст.

Бурда аз марҷон ба гуна лолаи Нӯъмон сабақ,
Бурда аз мутриб ба дастон булбули хушгӯӣ гӯӣ.
Қатрон

лолаи ҳамро (ё аҳмар) лолаи сурх.

Гар рухи ман зард кард аз ошиқӣ, гӯ: Зард кун,
Заъфарон қимат фузун аз лолаи ҳамро кунад.
Манучеҳрӣ

Ба рӯят печу тоби турраи мушкин ба он монад,
Ки шохи сунбуле бар лолаи аҳмар кунад бозӣ.
Бедил

2. *киноя аз* рӯи сурхи ҷавонӣ.

Ман, ки сарсабзиям намонд чу бед,
Лола зарду бунафша гашт сафед. *Низомӣ*

◇ **лолаи тар** *киноя аз* рӯи сурхи маҳбуба.

Каманди турраи ӯ бар канори лолаи тар,
Чу сунбулест, ки аз бод беқарор омад. *Бадри Чочӣ*

лола гаштан *киноя аз* сурх шудан.

Мавҷи кариме баромад аз лаби дарьё,
Рег ҳама лола гашта аз сар то бун. *Дақиқӣ*

лолаи мақсад чидан *киноя аз* ба мақсад расидан.

Мулҳам аз боғи таманно лолаи мақсад начид,
Доғи ҳасрат з-ин сабаб дар синаи ғамнок сӯхт.
Мулҳам

ЛОЛАВОР لاله‌وار лоламонанд, ҳамчун лола.

Сарсабз бод носеҳат аз даври осмон,
Пажмурда лолавор ҳасудат дар офтоб. *Анварӣ*

ЛОЛАГУН لاله‌گون лоларанг, сурхранг.

Ҳусни ту ҳамеша дар фузун бод,
Рӯят ҳамасола лолагун бод. *Ҳофиз*

лолагун чеҳр рӯи гулгун, рӯи сурх.

Ба мағзаш баршуд аз дил оташи меҳр,
Дамидаш заъфарон аз лолагун чеҳр.
Фахриддини Гургонӣ

ЛОЛАЗОР لاله‌زار ҷои рӯидани лолаи бисьёр, замини пур аз лола.

Ҳар ҷо, ки гулею лолазоре будаст,
Аз сурхии хуни шаҳриёре будааст,
Ҳар ҷо, ки бунафша аз замин мерӯяд,
Холест, ки бар рухи нигоре будаст. *Хайём*

◇ **лолазори умр** *киноя аз* хуштарин лаҳзаҳои умр.

Эй хуррам аз фурӯғи рухат лолазори умр!
Боз о, ки рехт бе гули рӯят баҳори умр! *Ҳофиз*

ЛОЛАИЗОР لاله‌عذار лоларух, лоларухсор, лоларӯй.

Тарфи чаману ҳавои бустон
Бе лолаизор хуш набошад. *Ҳофиз*

ЛОЛАМОН لاله‌مان лоламонанд.

Маи лолагун лолаи жоласон,
Гули мушкбӯ жолаи лоламон. *Хоҷу*

ЛОЛАМОНОК لاله‌ماناک лоламонанд.

Ранги сиҳӣ аст лоламонок
Андар дили Муштарист Кайвон. *Хоқонӣ*

ЛОЛАНГ لالنگ хӯрок ва таоме, ки гадоён ва фақирон аз меҳмониҳо мебаранд; нонпораҳои гадой, залла ва пасхӯрда.

Пораҳои нону лоланги таом
Дар миёни кӯй ёбад хосу ом. *Румӣ*

ЛОЛАПӮШ لاله‌پوش ба лола пӯшидашуда, ба лола ороста-шуда, лолазор, пур аз лола.

Чу гардад замин сабзу гаҳ лолапӯш,
Замона зи Кайхисрав ояд ба ҷӯш. *Фирдавсӣ*

ЛОЛАРАНГ لاله‌رنگ лолагун, ба ранги лола; **шароби лоларанг** шароби сурх.

Салсабили мову ҳур инак ба нақд,
Соқии гулбӯ, шароби лоларанг. *Камоли Хуҷандӣ*

ЛОЛАРУХ لاله‌رخ лоларухсор, он ки рӯяш монанди лола сурх аст; *маҷ.* хушрӯ; маъшуқа.

Мар-он лоларухро зи сар то ба пой,
Ту гуфтӣ, магар Эраҷ астӣ ба ҷой. *Фирдавсӣ*

Гар бода хӯрӣ ту, бо хирадмандон хӯр,
Ё бо санами лоларухи хандон хӯр,
Бисьёр махӯр, вирд макун, фош масоз,
Андак хӯру гаҳ-гаҳ хӯру пинҳон хӯр. *Хайём*

ЛОЛАРУХОН لاله‌رخان он ки рухсораҳои лолагун дорад, гулгунрӯй; *маҷ.* хушрӯ; маъшуқа.

Сӯзани заррин шудасту сӯзани симин,
Лоларухоно, туро миёну маро тан. *Фаррухӣ*

ЛОЛАРӮЙ لاله‌روی он ки рӯяш монанди лола сурх аст; *маҷ.* хушрӯй; маъшуқа.

Ман — волаи мӯи лоларӯён,
Ман — ошиқи рӯи гулъизорон. *Савдо*

ЛОЛАСИТОН لالستان *ниг.* **лоластон.**

ЛОЛАСИФАТ لاله صفت лоламонанд.

Ман чу аз хоки лаҳад лоласифат бархезам,
Доғи савдои туам сирри сувайдо бошад. *Ҳофиз*

ЛОЛАСОР لاله سار номи як мурғи хушовоз.

Пароканда бо мушкдам сангхор,
Хурӯшон ба ҳам шораку лоласор. *Хатирӣ*

ЛОЛАСТОН||ЛОЛАСИТОН لاله‌ستان лолазор, ҷои рӯидани лолаҳои бисьёр.

Сарвбунон кандаву гулшан хароб,
Лоласитон хушку шикаста чаман. *Кисоӣ*

ЛОЛАФИШОН لاله‌فشان лолаафшон, афшонандаи лола; **лолафишон кардан** лолаафшонӣ кардан, лолапошӣ наму-дан.

Аз домани кӯҳ то ба дари шаҳр бисоте,
Аз сабза бигустарду бар ӯ лолафишон кард. *Саъдӣ*

ЛОЛАҶАБИН لاله‌جبین *киноя аз* хушрӯй.

Ҳам бути занҷирҷаъдӣ, ҳам бути занҷирзулф,
Ҳам бути лолаҷабинӣ, ҳам бути лоларухон.
Манучеҳрӣ

ЛОЛО I *а.* لالا дурахшон; **луълуи лоло** марвориди ду-рахшон.

Зи дарьёи ду чашмам гавҳари ашк
Ҷаҳон дар луълуи лоло гирифтаст. *Ҳофиз*

ЛОЛО II لالا марди ғулом ва хизматгор, мутасаддии ни-гаҳдорӣ ва тарбияти писарбачагони асилзодагон.

Шоҳи анҷум ходими лолои ӯ,
Хидмати лолош аз он хоҳам гузид. *Хоқонӣ*

лолои сиёҳ ғуломи ҳабашӣ, ғуломи зангӣ.

Ба ду лаъли ту, ки болои нуҷумаш бинанд,
Ба ду зулфи ту, ки лолои сиёҳаш хонанд.
Бадри Чочӣ

ЛОЛОЙ I لالائی дурахшонӣ, тобонӣ, дурахш.

Хат овард луълӯ ба лолоиаш,
Хирад мӯътариф бар тавоноиаш. *Хоҷу*

ЛОЛОЙ II لالائی хизматгорӣ.

Ба лолоит анбар хӯй карда,
Санавбар пеши болон ту мурда. *Убайди Зоконӣ*

ЛОМ I *а.* لام **1.** номи ҳарфи бисту ҳафтуми алифбои арабии тоҷикӣ ل, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 30 баробар аст; **2.** *киноя аз* ҳар чизи хамида ва дуто, ҳамчун зулфи хубон.

Ба ҳалқа карда ҳаме ҷаъди ӯ ҳикояти ҷим,
Ба печ карда ҳаме зулфи ӯ ҳикояти лом. *Фаррухӣ*

Ҷаъди ломаш чу зулфи хубон ҳам
Бар ливои зафар бувад парчам. *Ҷомӣ*

ЛОМ II لام **1.** такаббур, худситоӣ, фахр, лофу гизоф.

Ҳаме то зи тундар занад абр лоф,
Ҳаме то зи сабза кунад боғ лом... *Масъуди Саъд*

2. зебу зинат, зевар.

На бад-ин ломҳои рангоранг
На бад-ин васфҳои гуногун ... *Абулфараҷи Рунӣ*

Ишқ аст ҷон ин ҷомаро,
Ишқ аст лом ин ломаро,
Ишқ аст дом ин омаро,
Ман аз куҷо, ишқ аз куҷо. *Шамси Табрезӣ*

ЛОМ III لام жандаи дарвешон ва қаландарон.

Фурӯ кун натъи озодӣ, барафкан ломи дарвешӣ,
Ки бо ломи сияҳпӯшон намонад лофу ломонӣ. *Хоқонӣ*

ЛОМ IV لام омехтае аз сипандонаи сӯхта, анбар, мушк ва лоҷвард, ки бар пешонӣ ва буногӯши кӯдакон барои дафъи захми чашм мемолидаанд.

Эй камоли офаринишро вуҷуди ту алиф,
В-он гаҳаш аз лоҷварди сармадӣ бар чеҳра лом. *Анварӣ*

ЛОМА I لامه рӯмол ва ғ., ки аз болои дастор (салла) мебастаанд.

Пероҳани лӯълӯӣ ба ранги кома
В-он кафши даридаву ба сар-бар лома. *Марворидӣ*

ЛОМА II *а.* لامه зиреҳҷома, либоси ҷангӣ, ки аз ҳалқаҳои оҳанӣ сохта шудааст.

Қадом ҷома, ки аз теғи ӯ нагашт қабо,
Қадом лома, ки аз тири ӯ нагашт кафан. *Қоонӣ*

ЛОМАКОН *а.* لامکان **1.** бемакон, беҷой; **2.** *д.* сифати худо.

Ба гӯшам мерасад аз коргоҳи ломакон ин дам,
Ки эй саргарми ғафлат, хез, барбастанд, маҳмилҳо. *Мушфиқӣ*

ЛОМАҲОЛА *а.* لامحاله ба ночор, лоҷарам, ногузир, лобуд.

Чора нест, ки ҷунбиш пазируфтани эшон аз ҷунбонанда бувад, ломаҳола, ки андар замоне бувад. *Ибни Сино*

Пас ломаҳола мақосиди китоб..., дар ақсоми салоса мунҳасир бошад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ЛОМЕА *а.* لامعه нур, ҷило, шӯъла.

ЛОМЕЪ *а.* لامع дурахшанда, тобон, дурахшон.

Қорам бад-он расид, ки ҳамрози худ кунам
Ҳар шом барқи ломеу ҳар бомдод бод. *Ҳофиз*

Чу зи дил барқи ишқ шуд ломеъ,
Зот матбӯъ шуд, сифат тобеъ. *Ҷомӣ*

Ҳар рӯз ғубори фитна сотеътар аст ва кавкаби давлати он ҷамоат ҳар соат ломеътар. *«Равзат-ус-сафо»*

ЛОМИСА *а.* لامسه яке аз ҳисҳои панҷгона, ки хунукӣ, гармӣ, нармӣ ва сахтии чизҳо ба воситаи он фарқ карда мешавад ва ин қувваи ҳосса бештар дар пӯсти инсон ва ҳайвон мавҷуд аст.

Ва он панҷ аст: босира, сомеа, шомма, зоиқа, ломиса. *«Ахлоқи Носирӣ»*

ЛОМИЯ *а.* لامیه *адш.* ғазал ва ё қасидае, ки ҳарфи равии он «л» (лом) мебошад.

Ломия гуфтам ғазале, то барӣ
Бар гузари қофия номи Камол. *Камоли Хуҷандӣ*

ЛОМОНӢ لامانی **1.** лоф, гизоф, сафсата.

Фурӯ кун натъи озодӣ, барафкан ломи дарвешӣ,
Ки бо ломи сиёҳпӯшон намонад лому ломонӣ. *Хоқонӣ*

2. лобагарӣ, тамаллуқ, чоплусӣ, хушомадгӯӣ.

Боз аз он хоҷазодаи бебарг
Он ҳама лофу лому ломонӣ. *Саноӣ*

ЛОМУТАНОҲӢ *а.* لامتناهی беинтиҳо, бениҳоят, беҳисоб, аз ҳад афзун.

Дар рӯзи байъат хутбае ба ғоят фасеҳу балиғ, ки бар мавъиза ва насиҳати ломутаноҳӣ иштимол дошт, иншод кард. *«Равзат-ус-сафо»*

ЛОНА I لانه ошьёнаи ҷонварони парранда ва чаранда.

Шунидам, ки марде ғами хона х(в)ард,
Ки занбӯр бар сақфи он лона кард. *Саъдӣ*

Худ гулшани бахт аст ин, ё раб, чӣ дарахт аст ин,
Сад булбули маст ин ҷо, ҳар лаҳза кунад лона. *Шамси Табрезӣ*

ЛОНА II لانه коҳил, танбал; бекора.

Кунун ҷӯӣ ҳаме ҳилат, ки гаштӣ сусту бетоқат,
Туро дидам ба барноӣ фасороҳихтаву лона. *Кисоӣ*

Кунун порсой ҳамекард хоҳӣ,
Ки мондӣ ба сони хари пир лона. *Носири Хисрав*

ЛОН(И)ДАН لاندن || لانیدن ҷунбондан, афшондан.

Бо дафтари ашъор бари хоҷа шудам дӣ,
Ман шеър ҳамехондаму ӯ риш ҳамелонд. *Тайён*

ЛОНУСАЛЛИМ(У) *а.* لانسلم саломат намешуморем, яъне қабул намекунем, қоил нестем (ибораест, ки муллоён дар вақти мунозира мегӯянд).

Зи лонусаллими ман бахр мунҷамид гардад,
Ҷаро нашояд, агар ҳам равад зи ҷой ҷабал. *Восифӣ*

ЛОРАЙБ *а.* لاریب бе шубҳа, бе шакку шубҳа, бе гумон, ба таври яқин.

Номаи лорайб — чӣ дарьёст ин,
Бар сари он нома чӣ туғрост ин? *Хисрави Деҳлавӣ*

ЛОРАЙБӢ *а.* لاریبی **1.** бешаккӣ, бешубҳагӣ, яқинӣ; шакнопазирӣ; **2.** *маҷ.* улуҳият, худоӣ, худоият.

Найири саодатмаосири имдоди ғайбӣ аз матлаи марҳамати лорайбӣ тулӯъ намуда муаскари зафарасар мунаввар гашт. «*Равзат-ус-сафо*»

ЛОРӢ لاری навъе аз тангаи нуқра.

Хизоначӣ гуфт, ки... дар он ҷо се ҳазор лорӣ ва се ҳазор ҳун мавҷуд аст. «*Таърихи Фаришта*»

ЛОСҚАВӢ لاسکوی паррандаи хурди хушовоз.

Хул танбура, ту гӯӣ, занаду лоскавӣ
Аз дарахте ба дарахте шаваду гӯяд: Оҳ!
Манучеҳрӣ

ЛОТ *а.* لات номи яке аз ду бути машҳур «Лот ва Манот», ки арабҳо пеш аз паҳн шудани дини ислом онҳоро мепарастидаанд.

Ин дуо бисьёр кардему салот
Пеши Лоту пеши Уззою Манот. *Румӣ*

ЛОТОИЛ *а.* لاطائل бефоида; беҳуда, ҳарза; бемаънӣ.

Диловархон ... девона ва маслубақл гашта, аладдавом суханони лотоил аз ӯ сар мезад. «*Таърихи Фаришта*»

ЛОТУАДДУ *а.* لاتعد**:** **лотуадду ва лотӯҳсо** бешумор, беадад, беҳадду ҳисоб.

Дар вилояти Мовароуннаҳр футӯҳоти лотуадду ва лотӯҳсо даст дод. «*Равзат-ус-сафо*»

ЛОТӮҲСО *а.* لاتحصی**:** **лотуадду ва лотӯҳсо** бешумор, беадад, беҳадду андоза.

ЛОУБОЛӢ *а.* لاابالی **1.** боке надорам, наметарсам, парво надорам; **2.** *маҷ.* нотарс, бебок, бепарво, беқайду бетакаллуф.

Бо як-ду-се ринди лоуболӣ
Роҳе талаб аз ғурур холӣ. *Низомӣ*
Гарат бо мо хуш афтодаст, чун мо лоуболӣ шав,
На ёрон маст бархезанду ту мастур биншинӣ.
Саъдӣ

ЛОУҲСӢ *а.* لااحصی ҳисоб карда наметавонам, шумурда наметавонам.

Ки хосон дар ин раҳ фарас рондаанд,
Ба лоуҳсӣ аз так фурӯ мондаанд. *Саъдӣ*

ЛОФ لاف **1.** худситоӣ, худтаърифкунии бардурӯғ ва беҷо, даъвои аз ҳад зиёд, сухани беҳуда.

Аё зи бим забонам нажанд гаштаву ҳож,
Куҷо шуд он ҳама даъвию лофу он ҳама жож?
Лабибӣ
Нагӯем чандин сухан бар гизоф,
Ки бечора бошад худованди лоф. *Фирдавсӣ*

лофу машғала лофу гизоф; иддаоҳои беҳуда.

Дар саворӣ ту лофи фахр мазан,
Ки туро ҷои лофу машғала нест. *Анварӣ*

2. *маҷ.* сухан, гуфтор, гуфтугӯ.

То буд зи рӯи меҳр лофи ману ту,
Ҷуз хоб надид кас масофи ману ту. *Азрақӣ*
Гар ҳама умр бишканам аҳди ту, пас дуруст шуд,
К-ин ҳама зикри дӯстӣ лофи дурӯғ мазанам. *Саъдӣ*

лофи афсару авранг задан даъвои подшоҳӣ кардан.

ЛОФГОҲ لافگاه**:** **(ин) лофгоҳи бетамьиз** *киноя аз* дунъё.

Марди дарвешро худои азиз
Андар ин лофгоҳи бетамьиз
Ба ғанӣ аз барои он н-орост,
Қ-аз ғанӣ кибру кинаву шар хост. *Саноӣ*

ЛОФЗАН لافزن худситой, худро таърифкунанда.

Лофзанонеро кардӣ ба даст,
Қ-эшон гуфтанд ҷаҳон з-они мост. *Фаррухӣ*

ЛОФИДАН لافیدن лоф задан, гапи беҳуда гуфтан; худро беҷо таъриф кардан, даъвои беҳуда кардан.

Бо хароботнишинон зи каромот малоф,
Ҳар сухан вақтеву ҳар нукта маконе дорад. *Ҳофиз*
Рақиб андар балои ҳаҷр агар як шаб бисӯбҳидӣ,
Бишармидӣ, дигар аз ишқи маҳрӯён налофидӣ. *Савдо*

ЛОХАЙР *а.* لاخیر бехайру бебаракат.

Ҳаст лохайр зӯри зардорон,
Ҳамчу лошайъ ақли майхорон. *Саноӣ*
Лохайр дон ниҳоди русуми ҷаҳону даҳр,
Лошай(ъ) шинос барги сипеҳру навои хок. *Хоқонӣ*

ЛОЧИН I *т.* لاچین шоҳини шикорӣ.

Зи бими чанги лочин бар ҳама ҳол,
Ба дашту кӯҳ мурғон фориғулбол.
Бадрии Кашмирӣ

ЛОЧИН II لاچین номи яке аз қабилаҳои кӯчманчӣ дар «Шоҳнома».

Нишаста дар он дашт бисьёр кӯч
Зи афғону лочину курду балуч. *Фирдавсӣ*

ЛОЧОР لاچار ночор, ноилоҷ.

Чун даст ба зурваи мақсуд нарасид, лочор ба Деҳлӣ муроҷиат кард. «*Таърихи Фаришта*»

ЛОШ لاش **1.** тани мурда, ҷифа, ҷасад, лоша.

Бад-ин замин, ки ту бинӣ мулуктабъонанд,
Ки мулки рӯи замин пешашон наярзад лош. *Саъдӣ*

2. *маҷ.* зоеъ, забун, нобуду ночиз.

Дер напояд, ки кунад чархи пир,
Ин ҳамаро яксара ночизу лош. *Носири Хисрав*
Чун ту Ширин нестӣ, Фарҳод бош,
Чун най Лайлӣ, чу Маҷнун бош лош. *Румӣ*

3. *маҷ.* ғорат, яғмо, тохту тороҷ.

Ба лоши ишқи ман он навҷавон ба сони килоб
Ҷуволу ҷуббаи ман лош карду киса хароб. *Тайён*

лош кардан ғорат кардан.

Фош кунад теғи ту қоидаи интиқом,
Лош кунад румҳи ту моидаи корзор. *Хоқонӣ*

ЛОША لاشه **1.** тани мурда, ҷифа, ҷасад, лош.

Ё ғубори лошаи деви сапед
Бар сувори Систон хоҳам фишонд. *Хоқонӣ*

2. *маҷ.* одами лоғар.

В-он пири лошаро, ки сипурданд зери хок,
Хокаш чунон бихӯрд, к-аз ӯ устухон намонд.
Саъдӣ

3. *маҷ.* чорпои забун, заиф.

Рафта з-ин сӯ лошае дар зер в-аз он сӯ кунун
Аблақе гетиҷанибат зери рон овардаам. *Хоқонӣ*

ЛОШАЙЪ *а.* لاشيء ночиз, ҳеҷмаярз.

Молаш ҳама лошайъ шуду мулкаш ҳама ночиз,
Душман ба фузул омаду бадгӯй ба гуфтор. *Фаррухӣ*

ЛОШАК(К) *а.* لاشك бешубҳа, бешак, албатта, бегумон.

Ҳар ҷойгаҳ ки рафтӣ, боз омадӣ музаффар,
Чун бо хатар шарикӣ, лошак музаффар ой.
Фаррухӣ

ЛОШАХАР لاشه خر хари лоғари заифи мурданӣ, ки ба зӯр мегардад.

Чун буроқе надорӣ андар деҳ,
Лошахарро ба дасти дузд мадеҳ. *Саноӣ*

Он кас, ки надонад ва надонад, ки надонад,
Дар ҷаҳли мураккаб абадуддаҳр бимонад.
Он кас, ки надонад ва бидонад, ки надонад,
Ӯ лошахари хеш ба манзил бирасонад.*

ЛОЮАД *а.* لايعد: **лоюад ва лоюҳсо** бешумор, берун аз шумор.

Дар он қофила аз арбоби хусну ҷамол ва аҳли фазлу камол лоюад ва лоюҳсо буд. *Восифӣ*

ЛОЮБОЪ *а.* لايباع нафурӯхтанӣ, он чизе, ки фурӯхта намешавад, фурӯшӣ нест.

Кунам дафтари умр вақфи қаноат,
Нависам ба ҳар сафҳае «лоюбоъ»-е. *Хоқонӣ*

ЛОЮОД *а.* لايعاد 1. бознагарданда; 2. *маҷ.* беҳнагарданда.

Ӯ рафту синаҳо шуда бемори лоюод,
Ӯ хуфту фитнаҳо шуда бедори лоюном. *Хоқонӣ*

ЛОЮТОҚ *а.* لايطاق тоб оварда нашаванда, аз тоқат берун, тобу тоқат наоварданӣ.

Дар фирор аз лоютоқ осон биҷаҳ! *Румӣ*

ЛОЮҲСО *а.* لايحصى: **лоюад ва лоюҳсо** бешумор, берун аз шумор.

Дар ин қофила аз арбоби ҳусну ҷамол ва аҳли фазлу камол лоюад ва лоюҳсо буд. *Восифӣ*

ЛОЯЗИД *а.* لايزيد чизе, ки зиёд намешавад, он чизе, ки намеафзояд.

Хушк бар меҳи табиат чун қадид,
Бастаи асбобу ҷонаш лоязид. *Румӣ*

ЛОЯЗОЛ *а.* لايزال 1. зоил нашуданӣ, безавол, он чи завол намепазирад; ҷовид, пойдор, доимӣ, абадӣ; 2. *д.* сифати худо.

Малики ламьязал ва подшоҳи лоязол ... ҷамъеро дар силки суадо кашида ва фирқаеро дар зумраи ашқиё интизом дода. *«Равзат-ус-сафо»*

ЛОЯМУТ *а.* لايموت бемарг, номурданӣ, ҷовид, безавол; **ҳайи лоямут** *д.* зиндаи номурданӣ; зиндаи ҷовид (сифати худо).

Эй, ба ҳақ, бахти ту ҳайи лояном,
Бодӣ андар ҳифзи ҳайи лоямут. *Анварӣ*

ЛОЯНОМ *а.* لاينام хобнакунанда, ҳамеша бедор; **ҳайи лояном** зиндаи ҳамеша бедор.

Эй, ба ҳақ, бахти ту ҳайи лояном,
Бодӣ андар ҳифзи ҳайи лоямут. *Анварӣ*

ЛОЯНСАРИФ *а.* لاينصرف 1. *грам.* калимаҳои арабӣ ва ғайри арабие, ки тасрифи умумии арабиро қабул намекунанд; 2. *маҷ.* дигаргуннашаванда.

Ман ҳамон Аҳмади лоянсарифам,
Ки «ало» бар сари ман ҷар надиҳад. *Саъдӣ*

ЛОЯНҚАСИМ *а.* لاينقسم ғайри қобили қисмат, тақсимнашаванда, ба ҳиссаҳо ҷудонашаванда.

Зарра набвад ҷуз зи чизе мунҷасим,
Зарра набвад шориқи лоянқасим. *Румӣ*

ЛОЯНҚАТЕЪ *а.* لاينقطع 1. ба қитъаҳо ва пораҳо ҷудонашаванда; муттасил, пайваста, бефосила, доим.

Қариб ба дувист ғуломи ҳиндустонӣ лоянқатеъ дар он корез кор мекарданд. *Восифӣ*

ЛОЯТАҶАЗЗО *а.* لايتجزى || لايتجزا аз ҳам ҷудонашаванда, ғайри қобили таҷзия, чизи ба ҷузъҳо ҷудонашаванда.

Монад ба анкабути ситирлоб офтоб,
З-ӯ зарраҳои лоятаҷаззо барафганад. *Хоқонӣ*

Ба сони нуқтаи мавҳум дил зи ҳавли бало,
Чу ҷузъи лоятаҷаззо тан аз ниҳеби хатар.
Масъуди Саъд

ЛОЯФЛАҲ *а.* لايفلح муваффақнашуда, ба мақсад нарасида, ноком, номурод.

Аз дари камкостон лофи фузунӣ задан,
В-аз дари лояфлаҳон гӯши ниам доштан... *Хоқонӣ*

ЛОЯФУТ *а.* لايفوت он кӣ фавт намешавад, он чӣ намемирад, номурданӣ, абадӣ ва доимӣ.

Раҳмони лоямут чу он подшоҳро
Дид он чунон, ки з-ӯ амалулхайри лояфут. *Ҳофиз*

ЛОЯЪЛАМ *а.* لايعلم нодон, ҷоҳил.

Эй сафеҳи лояъалам, шерро ба ту чӣ муносабат аст? *Саъдӣ*

ЛОЯЪНӢ *а.* لايعنى бемаънӣ, беақл.

Ихлосхон, ки марди лояънӣ ва лояъқил буд, қабули он накард. *«Таърихи Фаришта»*

ЛОЯЪҚИЛ *а.* لايعقل 1. беақл.

Бас бигаштам, ки бипурсам сабаби дарди фироқ,
Муфтии ақл дар ин масъала лояъқил буд. *Ҳофиз*

2. беҳуш; **масти лояъқил** масти аз ҳушу аз ақлрафта, сахт маст.

Чун ба он ҷо расиданд, муҳофизонро масти лояъқил ёфтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳар ду мадҳушу масти лояъқил,
Аз ҷаҳону ҷаҳониён ғофил. *Мушфиқӣ*

ЛОЯҶУЗ *а.* لايجوز он чӣ раво нест, нораво, ноҷоиз.

Сӯфию ишқ дар ҳадис ҳанӯз,
Салбу эҷобу лояҷузу яҷуз. *Саноӣ*

ЛОҒ لاغ ҳазл, шӯхӣ, зарофат, истеҳзо, тамасхур, мазоҳ; хуштабъӣ; суханони ҳазломез.

Зи ҳазлу лоғи ту озор хезад,
Мазоҳи сард оби рӯ бирезад. *Носири Хисрав*

В-агар марди лаҳв асту бозию лоғ,
Қавитар шавад деваш андар димоғ. *Саъдӣ*

Воизо, лофи балоғат чӣ занӣ,
Ваъзи ту лобаву лоғи дили мост. *Ҷомӣ*

ба лоғ ба ҳарза, беҳуда.

Анситу, яъне ки обатро ба лоғ,
Ҳин, талаф кам кун, ки лабхушк аст боғ. *Румӣ*

ЛОҒАР لاغر хароб, назор, камгӯшт; *муқобили* **фарбеҳ** 1.

Ту чунин фарбеҳу оганда чароӣ? Падарат
Ҳиндуе буд яке лоғару хушкончу наҳиф. *Лабибӣ*

Бихӯрдам яке мушти зӯроварон,
Накардам дигар зӯр бар лоғарон. *Саъдӣ*

ЛОҒАРНИҲОД لاغرنهاد наҳифҷусса, назорҷусса; наҳиф, заиф.

Чӣ сон паншаи зори лоғарниҳод
Кушояд пару бол дар тундбод? *Шодӣ*

ЛОҒАРӢ لاغری харобӣ; назорӣ; *муқобили* **фарбеҳӣ.**

Чашми он дорам, ки ояд бар сари болини ман,
Варна натвонам зи ҷо бархостан аз лоғарӣ. *Васлӣ*

ЛОҚАЙДӢ لاقیدی беқайдӣ, бепарвоӣ; бебокӣ.

Исмоили Одилшоҳ ... ба шароб хӯрдан ва лӯлӣ рақсонидан ... машғул гашта, доди лавандӣ ва лоқайдӣ дардод. *«Таърихи Фаришта»*

ЛОҚЕҲ *а.* لاقح боди тунд, ки абр меорад ва дарахтонро бордор мегардонад.

Тани якрони размашро қадам лоқеҳ бувад лоиқ,
Қафи соқии базмашро пиёла хур бувад дархур.
Бадри Чочӣ

ЛОҲИЗА *а.* لاحظه *ба ин шакл камистеъмол;* *ҷамъаш* **лавоҳиз.**

ЛОҲИҚ *а.* لاحق он чи ки аз пас ба чизе пайваст мешавад, пайвастшаванда, аз ақиб иловашаванда; **лоҳиқ гаштан (ё шудан)** *маҷ.* рӯй додан, воқеъ шудан.

Агар ба вай офате лоҳиқ гардад, Шеър ибни Абӯшеърал-Ҳанафиро шоистаи риёсати хеш шиносад.
«Равзат-ус-сафо»

Хичолате бар ӯ лоҳиқ шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЛОҲИҚА *а.* لاحقه 1. чизи илҳоқшуда, ба охири чизе зам гардида; 2. чизи вобаста, тобеъ, фаръӣ.

ЛОҲУТ *а.* لاهوت худоӣ; илоҳӣ, улуҳият; *муқобили* **носут.**

Кушоям рози лоҳут аз тафарруд,
Намоям сози носут аз ҳаюло. *Хоқонӣ*

ЛОҲӢ *а.* لاهی лаҳвкунанда, лаҳву лаибкунанда, бозикунанда.

Ақл фармони подшоҳирост,
Н-аз паи лоҳию малоҳирост. *Саноӣ*

Чанд аз ин ғофилию гумроҳӣ,
Лову ҳу вирди худ кун, эй лоҳӣ! *Ҷомӣ*

ЛОҶАРАМ *а.* لاجرم 1. ночор, ногузир, заруратан; бешубҳа, яқинан.

Барад ранги дебо ҳаво лоҷарам,
Ҳаво бурд ранге, ки ман доштам. *Хоқонӣ*

Саросар шикам шуд малах, лоҷарам,
Ба пояш кашад мӯри кӯчикшикам. *Саъдӣ*

2. бинобар ин.

Лоҷарам ба воситаи ин ҳиммати баланд бад-он мақом расид. *Авфӣ*

Рӯи хуб асту камоли ҳунару домани пок,
Лоҷарам ҳиммати покони ду олам бо ӯст. *Ҳофиз*

Адл кардӣ, лоҷарам эмин шудӣ ва малики мо ҷавр кард, лоҷарам ҳамеша ҳаросон бошад.
Аҳмади Дониш

ЛОҶВАРД||ЛОЖВАРД لاجورد || لاژورد 1. сангест кабудранг, ки аз он нигини ангуштарин месозанд ва соида, хока карда дар наққошӣ ва лавҳакориҳо ба кор мебаранд; қисми беҳтарини он лоҷварди бадахшонист.

Биёростандаш ба дебои зард,
Ба ёқуту пирӯзаву лоҷвард. *Фирдавсӣ*

Сарое падид омад аз лоҷвард
Дар ӯ чор айвон зи ёқути зард. *Хоҷу*

2. ба ранги лоҷвард, лоҷвардӣ, кабуд.

Яке сахт савганди шоҳона хӯрд
Ба рӯзи сапеду шаби лоҷвард. *Фирдавсӣ*

лоҷвард шудани лаб кабуд ва тира шудани лаб аз изтироб ва тарс.

Бузургони Эрон пурандӯҳу дард,
Рухон зарду лабҳо шуда лоҷвард. *Фирдавсӣ*

3. рангпарида, рангканда.

Ба наздики Баҳром рафт он ду мард,
Забонҳо пур аз банду рух лоҷвард. *Фирдавсӣ*

Ҳамерафт хун аз тани хаста мард,
Лабон пур зи боду рухон лоҷвард. *Фирдавсӣ*

ЛОҶВАРДӢ لاجوردی осмониранг, кабудранг.

Танам гунаи лоҷвардӣ гирифт,
Гулам сурхӣ андохт, зардӣ гирифт. *Низомӣ*

лоҷвардӣ сарир *киноя аз* осмон.

Фурӯзандаи шоҳи равшанзамир
Чу хуршед бар лоҷвардӣ сарир. *Хоҷу*

ЛОҶУРЪА *а.* لاجرعه дам нагирифта якбора нӯшидани он чизе, ки дар пиёла ҳаст, аз ғайри қулт-қулт якбора нӯшидан.

Ҳубоб бар рӯи шароб ишоратнамо, ки ҷомро лоҷуръа нӯш бояд кард. *Восифӣ*

ЛУБ(Б) *а.* لب 1. мағз; қисми холис ва беҳтарини ҳар чиз; 2. ақл.

ЛУБОБ *а.* لباب 1. баргузидан ҳар чиз, холиси ҳар чиз, чизи беомезиш.

Бар лабиб ояд лубоб он коси ӯ
В-аз ғабӣ кам гардад истиноси ӯ. *Румӣ*

2. мағз (писта, бодом ва ғ.).

Ба ҷони оқилаи коинот, яъне ту,
Ки коинот қушур асту ҳазрати ту лубоб.
Хоқонӣ

Боз бош, эй боб, бар ҷӯёи боб,
То расанд аз ту қушур андар лубоб. *Румӣ*

3. *маҷ.* ақл, хирад.

Ку назаргоҳи шуои офтоб,
Ку назаргоҳи худованди лубоб? *Румӣ*

ЛУБОД *а.* لباد юғ, бӯюнтуруқ.

Қашоварз бар гов бандад лубод,
Зи говоҳану гов ҷӯяд мурод. *Низомӣ*

ЛУБС *а.* لبس пӯшидани ҷома.

Алишоҳ ҷиҳати лубси хилъат ба хонаи худ даромад ва Башир ҷомаҳо баргирифта аз ақиби ӯ даррафт. «*Равзат-ус-сафо*»

ЛУКНА||ЛУКНАТ *а.* لکنه||لکنت забонгирӣ дар вақти сухан гуфтан, кундзабонӣ, тутила шудан, гирифтани забон ҳангоми гапзанӣ.

Магар лукнате будаш андар забон,
Ки таҳқиқи муфҳим накардӣ баён. *Саъдӣ*

ЛУКО لکا моддаи сурхранг.

Дар канораш нех он замон го-го,
То шавад сурх чеҳрааш чу луко. *Саноӣ*

ЛУКУК *а.* لکوک *ч.* **лак** I.

Ҳар азизе, ки омад аз Мисре,
Ба лукукаш зару гуҳар додем. *Бадри Чочӣ*

ЛУНГ لنگ лунгӣ, парчаи махсусе, ки дар ҳаммом аз миён то зону мебанданд.

Бибаста бар миён лунги шафақгун,
Ба он рухсори хубу қадди мавзун...
Бадрии Кашмирӣ

ЛУНҶ لنج ду тарафи даҳон аз дарун ва берун; лаб; ◇ **лунҷ фурӯ афгандан** лунҷ овезон кардан, норозигӣ ва хашм изҳор кардан.

Чашм пурдарду нишаста ӯ ба кунҷ,
Рӯ туруш карда фурӯ афганда лунҷ. *Румӣ*

лунҷ пурбод кардан *киноя аз* кибру ғурур изҳор кардан.

На ҳама кор ту донӣ, на ҳама зӯр турост,
Лунҷ пурбод макун бешу китаф бармафароз!
Лабибӣ

ЛУОБ *а.* لعاب оби даҳон.

Ба шарте он ки агар саг шавӣ, маро нагазӣ,
Луоб дарначаконӣ ба косаи хӯрде. *Сӯзанӣ*

Аз шарафи мадҳи ту дар коми ман,
Гард абир асту луобам гулоб. *Носири Хисрав*

луоб танидан а) оби даҳон рехтан; б) *маҷ.* дар роҳи ҳаракати худ асаре боқӣ гузоштан.

Шер танидаст дар ин раҳ луоб,
Сар чу гавазнон чӣ ниҳӣ сӯи об. *Низомӣ*

в) ба ҳар тараф давидан.

Назараш бар фалак танида луоб,
Аз дами анкабути истирлоб. *Низомӣ*

ЛУТ I لوت таом, хӯрок, хелҳои таоми лазиз.

Мард гуфташ: Гӯшт ку, меҳмон расид,
Пеши меҳмон лут мебояд кашид. *Румӣ*

луту пут таомҳои лазиз бо машрубот; хурданӣ ва нӯшиданӣ.

Ширхора кай шиносад завқи лут,
Мар-париро бӯй бошад луту пут. *Румӣ*

Зи ҳар сӯ ба даст оварад луту пут,
Ба шодӣ барорад зи андӯҳ димор. *Ибни Ямин*

ЛУТ II *а.* لوط *д.* номи яке аз пайғамбарони Банӣ-Исроил, ки гӯё қавми ӯ бисьёр бадкор буданд ва худо шаҳри онҳоро чаппагардон кард ва ба сари боқимондагонашон борони сангу оташ рехт.

ЛУТФ *а.* لطف 1. нармӣ, мулоимат, назокат; **лутфи сухан** назокат ва балоғат дар сухан.

Мард бояд, ки ба лутфи сухану ҳусни хитоб
Табъи арбоби ситамро зи ситам бозорад. *Ҷомӣ*

2. марҳамат, илтифот.

Мо бад-он мақсади олӣ натавонем расид,
Ҳам магар пеш ниҳад лутфи шумо гоме чанд.
Ҳофиз

3. эҳсон, бахшиш; **лутф кардан** а) марҳамат кардан, илтифот зоҳир намудан.

Эй хоҷа, лутф кун ва ин харро як соат нигоҳ дор, то ман бузро бозталабам! *Авфӣ*

б) эҳсон намудан, бахшидан.

Чанд ҳазор дирам дар ҳаққи ӯ лутф карданд.
Авфӣ

4. *маҷ.* нармӣ, форамӣ, хушояндӣ.

Қасе, к-ӯ ба гӯш оварад созашон,
Шавад беҳуш аз лутфи овозашон. *Низомӣ*

◇ **лутфи амим** меҳрубоние, ки нисбат ба ҳама баробар аст; илтифот ва меҳрубонии бисьёр нисбат ба умум.

ЛУТХӮР لوتخور хӯрандаи таомҳои лазиз.

Агар ту залла набандӣ зи яхнию ҳалво,
Миёни лутхӯрон кас надорадат маъзур.
Абӯисҳоқи Атъима

ЛУТӢ *а.* لوطی 1. мансуб ба Лут; 2. *маҷ.* бадахлоқ, ҳарзакор, қиморбоз; бебок, густох, ринд, айёшу майхора.

Дар Балх эминанд зи ҳар шарре
Майхору дузду лутиву занбора. *Носири Хисрав*

3. касе, ки бо навохтани думбура (думбак) ва хондани шеърҳо буз, маймун ва ё хирсро мерақсонад.

ЛУЧ||ЛУҶ لوچ||لوج барахна, урьён.

Возеҳо, урьёнтанӣ махсуси аҳли дониш аст,
Нест дар майдон ба ҷуз шамшери ҷавҳардор луч.
Возеҳ

ЛУҒАВӢ *а.* لغوی 1. мансуб ба луғат; 2. луғатшинос, луғатдон, мутахассиси илми луғат.

Нест ҷуз набвате раҳи набавӣ,
Нақли наҳвию шубҳати луғавӣ. *Саноӣ*

Чу Ибни Румӣ шоир, чу Ибни Муқла дабир,
Чу Ибни Мӯътаз наҳвӣ, чу Асмаӣ луғавӣ...
Манучеҳрӣ

ЛУҒАЗ||ЛУҒЗ *а.* لغز 1. сухани печида, гапи пӯшидамаъно.

Муддаӣ гӯ: Луғазу нукта ба Ҳофиз мафурӯш,
Килки мо низ забонею баёне дорад. *Ҳофиз*

2. *адш.* чистон.

ЛУҒАТ *а.* لغت 1. забон, гуфтор.

Он луғати дил, ки баёни дил аст,
Тарҷиматаш ҳам ба забони дил аст. *Низомӣ*

Ба луғати аҳли Рум калима мегуфт. *Авфӣ*

Ҳар як аз ҳавориён олим ба луғати тоифае шуд, ки ба даъвати эшон маъмур шуда буд.
«*Равзат-ус-сафо*»

2. калима; 3. китоби луғат, фарҳанг.

Дар луғат хондаам, ки риш пар аст
Пеши донишвари луғатпардоз. *Ҷомӣ*

ЛУҒЗ *а.* لغز *ниг.* **луғаз.**

ЛУҒОТ *а.* لغات *ҷ.* **луғат.**

Дар ҷамеи фунун, ки ба луғоти мухталифа мудавван мешавад... (1) *«Равзат-ус-сафо»*

ЛУҒУБ *а.* لغوب сахт монда шудан, монда, хаста ва ранҷа шудан.

Инчунин фикри дақиқу рои хуб,
Ту чунин урьён пиёда дар луғуб. *Румӣ*

ЛУҚАТА *а.* لقطه *ниг.* **луқта.**

ЛУҚМА *а.* لقمه навола, тикка, тӯша; як миқдор хӯрданӣ, ки дар даҳон мегунҷад; як парча, як бурда.

Тавонгар худ он луқма чун мехӯрад,
Чу бинад, ки дарвеш хун мехӯрад?!
Чу бинам, ки дарвеши мискин нахӯрд,
Ба ком-андарам луқма заҳр асту дард! *Саъдӣ*

В-он дигар як нуҳуфта менигарад,
Луқмаву ҷумчааш ҳамешумарад. *Ҷомӣ*

ЛУҚМАПАРҲЕЗӢ لقمه‌پرهیزی эҳтиёт дар хӯрдани ҳалолу ҳаром.

Маро, ки нест раҳу расми луқмапарҳезӣ,
Чаро маломати ринди шаробхора кунам? *Ҳофиз*

ЛУҚТА||ЛУҚАТА *а.* لقطه **1.** ҳар чизи афтодаи гумшуда, ки онро каси дигар меёбад; **2.** моли бесоҳиби одами мурда, ки меросхӯр надорад ва мулку моли боқимондааш ба фондаи давлат гирифта мешавад.

Ва ҳамчунин аз мусофирон ҳар касе, ки дар мадраса ва сарой бимирад, моли ӯ луқата бошад.
Аҳмади Дониш

ЛУҚЬЯ||ЛУҚЬЯТ *а.* لقیه||لقیت як бор дидан, вохӯрдан, мулоқот.

Ҷуз яке луқья, ки аввал аз қазо
Бар вай афтоду шуд ӯро дилрабо... *Румӣ*

Судоба дар луқьяи аввал беқарору ором гашт.
«Равзат-ус-сафо»

ЛУҲУМ *а.* لحوم *ҷ.* **лаҳм.**

Чандон кушта гардиданд, ки то муддати як сол вуҳушу туюр аз луҳуми эшон дар суру сурур буданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЛУҲУМАТ *а.* لحومت хешӣ, алоқаи хешӣ, хешию таборӣ, хешигарӣ.

Дигар он ки Ҷаллодхонро, ки ҷавонест наврасидаи ҷаҳоннодида, пеши султон фиристад ва бино бар алоқаи луҳумат шояд, ки бар ҷавонии вай раҳмат фармояд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЛУҶ لوج *ниг.* **луч.**

ЛУҶАЙН *а.* لجین нуқраи холис.

Хур хира шуд аз софии он соиди сим-о!
Маҳ тира шуд аз партави он соқи луҷайн-о!
Савдо

ЛУҶҶА *а.* لجه миёнаи дарьё, ҷои чуқуртарини дарьё ва ё баҳр.

Дар мавҷхези луҷҷаи ғам ғарқа гашта буд,
Лутфи туаш ба соҳили амну амон фиганд.
Убайди Зоконӣ

Дилҳост ғарқи луҷҷаи хун дар мусибаташ,
Дигар қирост тоқату дигар қирост тоб? *Савдо*

ЛӢ *а.* لی маро, барои ман (аз пешоянди арабии ل ва ҷонишини ی); **лӣ ва лак** барои ман ва барои ту.

Нест ҷинсийят ба сурат лӣ ва лак,
Исӣ омад дар башар ҷинси малак. *Румӣ*

ЛӮБИЁ لوبیا яке аз ғаллаҳои хӯрокӣ, донаҳое, ки ғелакугурдашакл буда ба ранги сурх ё сафед ва хол-хол мешавад.

Нестӣ огаҳ, чӣ гӯям мар-туро ҷуз ман ҳамонк,
Омма гӯяд нестӣ огаҳ зи нархи лӯбиё.
Носири Хисрав

ЛӮК لوک **1.** ҳақир, забун; **2.** касе, ки бо ҳар ду зону ва кафҳои даст роҳ меравад; *маҷ.* суст, маъюб.

Агар лӯк бо лӯк ҷамъ ояд, бачаи эшон ҳам нокис ояд. *Авфӣ*

лӯку ланг ланг, чӯлоқ, маъиб; *муқ.* **ланг (лангу лӯк);**
3. шутури каммӯи боркаш.

Равӣ ҳамчу лӯкони сар дар ҳаво,
Қаф аз лаб фишонон бигӯ то куҷо?
Камоли Исмоил

Раҳравони раҳи ҳақ боркаши маст чу лӯк,
Мо дар ин раҳ ҳамаро қофиласолори сулук.
Музаффари Кирмонӣ

ЛӮЛ لول бешарм, беҳаё, густох.

Гар ҳамегӯем лӯлу в-ар намегӯем гӯл,
Чун каланда бар лаби дулему тик-тиқ мезанем.
Шамси Табрезӣ

ЛӮЛИВАШ لولی‌وش лӯлимонанд, ҷӯгиосо, шӯху густох (сифати маҳбуба).

Дилам рамидаи лӯливашест шӯрангез,
Дурӯғваъдаву қаттолвазъу рангомез. *Ҳофиз*

ЛӮЛӢ لولی **1.** ҷӯгӣ.

Лӯлие бо писари худ моҷаро мекард, ки ту ҳеҷ коре намекунӣ ва умр дар батолат ба сар мебарӣ.
Убайди Зоконӣ

2. ҷӯгии раққосу сурудхони бозигар.

Лӯлӣ ва масхара ва мутрибу мутриба... аз атрофу ҷавониб рӯй ба Деҳлӣ ниҳоданд.
«Таърихи Фаришта»

3. *маҷ.* хушрӯй; зариф; зирак; *киноя аз* маҳбуба.

Фиғон, к-ин лӯлиёни шӯхи ширинкори шаҳрошӯб,
Чунон бурданд сабр аз дил, ки туркон хони яғморо. *Ҳофиз*

Сабо, з-он лӯлии шангӯли сармаст
Чӣ дорӣ огаҳӣ, чун аст ҳолаш? *Ҳофиз*

ЛӮРА لوره гузаргоҳи сел ва оббурдае, ки дар он ҷо баъд аз сел гил ва лой боқӣ мондааст.

Дилаш нагирад аз ин дашту кӯҳу бешаву рӯд,
Сараш нагардад аз ин обканду лӯраву ҷар.
Унсурӣ

Шуд аз оби канур он сӯ ду фарсанг
Дар он дашти дарозу лӯраи танг.
Хисрави Деҳлавӣ

ЛЎРКАНД لورکند *ниг.* **лўра.**

Равӣ то Диҳистону Хоразму Чанд,
Лаведе наёбӣ ба ҷуз лўрканд. *Низомӣ*

ЛЎРӢ لوری номи як қабилаи кӯчманчӣ; саҳронишин, лӯлӣ.

Ба ҳар як якӣ дод гову харе,
Зи лӯрӣ ҳамесохт барзигаре. *Фирдавсӣ*

Бо турктози турраи ҳиндуи ту моро
Ҳамвора ҳамчу бунгаҳи лӯрист хонумон.
Камоли Исмоил

ЛЎС لوس тамаллуқ, ширинзабонӣ; мардумро ба забони хуш фирефтан ва бозӣ додан.

Ҷони Сомандро ба лӯс гирифт,
Дасту пою сараш ба бӯс гирифт. *Унсурӣ*

Марди қонеъ на марди лӯс бувад,
К-аз тамаъ гурба чоплус бувад. *Саноӣ*

Ба тадбир шояд фурӯ кӯфт кӯс,
Ки бо ғолибон чора зарқ асту лӯс. *Саъдӣ*

ЛЎСОНА لوسانه бо тамаллуқу ширинзабонӣ, бо чоплусӣ; фирефтан бо сухан ё чизе.

Аҷал чун дом карда гир, пӯшида ба хок-андар,
Са(й)ёд аз дур як дона бараҳна карда лӯсона. *Кисоӣ*

Феъли ту чу медонам, лӯсона макун,
Беҳуда магӯю халқ девона макун. *«Луғати фурс»*

ЛЎЧ||ЛЎҶ لوچ||لوج олус, аҳвал, каҷчашм; он кӣ якеро ду мебинад.

Гӯшкарро суханшинос кӣ дид?
Дидаи лӯч ростбин кӣ шунид? *Саноӣ*

Рост гуфтанд: Як ду бинад лӯч. *Саъдӣ*

ЛЎШ I لوش пора; парча, тикка; **лӯш-лӯш** пора-пора.

Гар биҷунбад, дар замон гирадш гӯш,
Бар замин зан, то ки гардад лӯш-лӯш. *Айюқӣ*

ЛЎШ II لوش каҷдаҳон, одами каҷдаҳон.

Яке ду бинад, албатта, дидаи аҳвал,
Сухан каҷояд, бе ҳеҷ шак, зи лаҳҷаи лӯш.
Шамси Фахрӣ

ЛЎШ III لوش аҳмақ, гӯл, нодон, ғофил, бехабар.

Зан чу ин бишнид, бас хомӯш буд,
Қафшгар конову марде лӯш буд. *Тайён*

ЛЎШ IV لوش лои сиёҳи тира, ки дар таги ҷӯй, ҳавз, кӯл ва ғ. пайдо мешавад.

Чун ҳама шуд ғарқа, Фиръавн он замон
Кард пур аз лӯш Ҷибрилаш даҳон. *Аттор*

ЛЎЪБАТ *а.* لعبت **1.** пайкари хушрӯй ҳамчун зочаву лӯхтак, бозича.

Бозичаи лӯъбати хаёлист,
З-ин чашми хаёлбоз гаштам. *Сайид Ҳасани Ғазнавӣ*

Рухи чун лӯъбаташ дар дилнавозӣ,
Ба лӯъбатбози худ мекард бозӣ. *Низомӣ*

2. санам, бут.

Бутон дид чун лӯъбати Қандаҳор,
Биёроста ҳамчу хуррам баҳор. *Фирдавсӣ*

Дур кардӣ моро зи хидмати хеш,
Чун шаманро зи лӯъбати навшод. *Фаррухӣ*

3. *маҷ.* хушрӯй, зебо; маъшуқа.

Монад он лӯъбат париро, гар бувад пайдо парӣ,
Монад он дилбар санамро, гар бувад гӯё санам.
Муиззӣ

Чу дар бозӣ шуданд он лӯъбатон боз,
Замона кард лӯъбатбозӣ оғоз. *Низомӣ*

лӯъбатони Тироз духтару занони шаҳри Тироз (дар қисми шарқии Туркистони қадим), ки ба хушрӯйӣ ва зебоӣ машҳур будаанд.

Бозиомӯзи лӯъбатони Тироз
Аз паси парда гашт лӯъбатбоз. *Низомӣ*

4. *маҷ.* аъҷуба, чизи ғалатӣ, аҷиб.

Ту худ чӣ лӯъбатӣ, эй шаҳсавори ширинкор,
Ки тавсане чу фалак роми тозиёнаи туст? *Ҳофиз*

◇ **лӯъбати дида** мардумаки чашм, мардумаки дида.

Малик ном кардаш Ҳумоюн Ҳумой,
Абар лӯъбати дидааш карда ҷой. *Хоҷу*

ЛЎЪБАТАК لعبتک *шакли тасғири* **лӯъбат.**

Мо лӯъбатаконему фалак лӯъбатбоз,
Аз рӯи ҳақиқат, на ки аз рӯи маҷоз,
Бозича ҳамекунем бар натъи вуҷуд,
Афтем ба сандуқи адам як-як боз. (1) *Хайём*

ЛЎЪБАТБОЗ لعبتباز **1.** лӯхтакбоз, зочабоз, он кӣ дар тӯйҳо ва ҳавлии кӯдаки навзод аз даруни чодирхаёл истода зочаҳоро ба бозӣ медарорад ва бо ҳамдигар гап мезанонад.

Машав ҳайрони лӯъбатҳои суратхонаи гардун,
Ба лӯъбатбоз бингар, к-аз паси чодир кунад бозӣ.
Бедил

Ҳамчу лӯъбат ба тори лӯъбатбоз
Халқ дар печу тоби риштаи ӯст. *Ҳозиқ*

2. *маҷ.* найрангбоз, шаъбадабоз.

Дар андеша, ки лӯъбатбози гардун
Чӣ бозӣ орадаш з-он парда берун. *Низомӣ*

Марди лӯъбатбоз барои шаъбада хоҳад, ки сурате аз зану мард барои булаҷаб бисозад.
Аҳмади Дониш

ЛЎЪБАТБОЗӢ لعبتبازی **1.** лӯхтакбозӣ, зочабозӣ; **2.** *маҷ.* найрангбозӣ.

Чу дар бозӣ шуданд он лӯъбатон боз,
Замона кард лӯъбатбозӣ оғоз. *Низомӣ*

ЛЎЪЛУ(Ъ)||ЛЎЪЛУ *а.* لؤلؤ марворид, гавҳар.

Ҳам аз лӯълую гавҳари шоҳвор,
Ҳам аз дебаи Чин саросар нигор. *Фирдавсӣ*

Гавҳари пок бибояд, ки шавад қобили файз,
В-арна ҳар сангу гиле лӯълуву марҷон нашавад.
Ҳофиз

лӯълӯи лоло марвориди дурахшон, гавҳари обдор.

Ҳаме то дар шаби торе ситора тобад аз гардун,
Чу бар дебои фирӯза фишонӣ лӯълӯи лоло.
Фаррухӣ

лӯълӯи макнун лӯълӯи дар садаф буда; лӯълӯи пӯшида; лӯълӯи пинҳон дошташуда бино бар қадру қиматбаҳоияш; *маҷ.* марвориди қиматбаҳо.

Зи бод хок муанбар ба анбари соро,
Зи абр шох мукаллал ба лӯълӯи макнун. *Рӯдакӣ*

лӯълӯи мансур лӯълӯи пароканда, марворидҳои ҳанӯз ба ришта кашида нашуда.

Лӯълӯст ба ёқут нуҳуфта лабу дандонт,
Ёқут шуниди садафи лӯълӯи мансур. *Ломеӣ*

лӯълӯи тар а) марвориди дурахшон ва обдор; б) *киноя аз* ашк.

Бишӯядш ораз ба лӯълӯи тар,
Биполоядаш рух ба мушкин изор.
Носири Хисрав

лӯълӯи хушоб а) лӯълӯи обдор, ҷилодор, тобон.

Пораи хун бувад аввал, ки бувад нофаи мушк,
Қатраи об бувад з-аввал лӯълӯи хушоб.
Носири Хисрав

б) *маҷ.* дандони сафеди ҷилодор.

Зи лӯълӯи хушоб бикшод банд,
Баромехт шангарфу гавҳар ба қанд. *Фирдавсӣ*

◇ **ба лӯълӯъ гӯшаи маҳро харошидан** бо ангуштон ва ё бо нохунон рӯйро ханҷол кардан, харошидан.

Ба лола тахтаи гулро тарошид,
Ба лӯълӯъ гӯшаи маҳро харошид. *Низомӣ*

ЛӮЪЛӮБАНД لؤلؤبند *кинояаз* лаби маъшуқа ки дандонҳои сафеди лӯълӯъмонанди ӯро мепӯшонад; *кинояаз* лаб, ки ба дандонҳо пайваста аст ва онҳоро мепӯшонад.

Лаб чу марҷон, валек лӯълӯбанд,
Талхпосух, валек ширинханд. *Низомӣ*

ЛӮЪЛӮСАНҶ لؤلؤسنج озмоянда ва санҷандан марворид.

Сангдил чун ки дид лӯълӯ панҷ,
Санг бардошт, гашт лӯълӯсанҷ. *Низомӣ*

ЛӮЪЛӮЪ *а.* لؤلؤ *ниг.* **лӯълӯ(ъ).**

ЛӮЪМ *а.* لؤم хасисӣ, мумсикӣ, лаимӣ, пастӣ, разолат.

Арбоби Кӯфа ба лӯъму даноату ғадру хадиат сaромади мардуми Ироқанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Рум ба вафову амонату кифоят мавсум, аммо ба бухлу лӯъм маълум. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ЛӮҶ لوج *ниг.* **лӯҷ.**

М

М харфи чордаҳӯми алифбои ҳозираи тоҷикӣ; дар алифбои арабии тоҷикӣ — харфи م; *ниг.* **мим.**

МАА *а.* مع *пешоянд* бо, ҳамроҳи ...

Духтари султонро бо... халифа ақд баста буданд, маа ҷиҳози тамом нақл ба дорулхилофа намуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Дидам, ки ин шер ба як тиру ду тир сард намешавад ва маро маа асп нобуд мегардонад.
Аҳмади Дониш

МААЗЗАМОН *а.* مع الزمان то замон ҳаст, доимӣ, абадӣ, ҷовидон.

Алалхусус, ки Саъдӣ маҷоли мадҳи ту ёфт,
Ҳақиқатест, ки зикраш мааззамон монад. *Саъдӣ*

МААЗОЛИК||МААЗОЛИКА *а.* معذالک бо вуҷуди ин, бо ҳамаи ин; *муқ.* **мааҳозо.**

... Маазолик, ҳашари бекарон ҷамъ оварда, ба ҷанги эшон озим гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

Маазолика, маълум нест, ки ба он зиёдат, ки мутавақкеъ аст, мерасад ё не? *Аҳмади Дониш*

МААК||МААКА *а.* معک бо ту, ҳамроҳи ту; **«аллоҳу маак»** худо бо ту бод!

Эй дили реш, маро бо лаби ту ҳаққи намак,
Ҳақ нигаҳ дор, ки ман меравам «аллоҳу маак».
Ҳофиз

МААЛҚИССА *а.* مع القصه охир, алҳосил, оқибат; хулоса.

Сабук сӯи Мадоин рафт пӯён,
Гиромӣ моҳро як моҳ ҷӯён,
Ба мушку-дар набуд он моҳрухсор,
Маалқисса, ба қаср омад дигар бор. *Низомӣ*

Маалқисса, чанде бибудам муқим
Ба ранҷу ба роҳат ба уммеду бим. *Саъдӣ*

МААН *а.* معاً якҷоя, бо ҳамроҳии якдигар.

Дар ҳеҷ як аз сардорони Шом ин ду сифат маан ҷамъ нест. *«Равзат-ус-сафо»*

МААҲОЗО *а.* مع هذا бо вуҷуди ин, бо ҳамаи ин; *муқ.* **маазолик.**

Буқо гуфт: ... мааҳозо, ҳанӯз хасмро ногирифта ҷаро мунозаат ва муқоталат мекунем?
«Ҷомеъ-ут-таворих»

МАБАРРАТ *а.* مبرة кори хайр; инъом, бахшиш, ато; садақа.

МАБДАЪ *а.* مبدأ **1.** маҳалли саршавӣ, ҷои пайдоиш, маншаъ, асл, асос.

Маснавиро чун ту мабдаъ будаӣ,
Гар фузун гардад, туаш афзудаӣ ... *Румӣ*

Мабдаи он тӯҳмат бар эшон аз ман будааст. *Авфӣ*

2. аввал, оғоз, ибтидо.

Пас илм мабдаъ асту амал тамом.
«Ахлоқи Носирӣ»

Аҳмад дар мабдаи салтанат хост, ки мутаваҷҷеҳи Хуросон гардад. *«Равзат-ус-сафо»*

мабдаъ ва маод аввалу охир, оғозу анҷом.

Пас васоит мунтафӣ шавад ... ва бархезад ва мабдаъ ва маод яке шавад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МАБЗУЛ *а.* مبذول базл кардашуда, бахшидашуда.

Мукофот ин, ки ӯ маъзул бошад,
Ҳамин Юсуф зи мо мабзул бошад. *Ҳозиқ*

мабзул афтодан мақбул афтодан, писандида шудан, қаноатманд гардонида шудан.

Мултамаси эшон назди подшоҳ мабзул афтод.
«Равзат-ус-сафо»

мабзул доштан қаноатманд гардонидан, қабул кардан.

Кайковус мултамаси фарзанди арҷмандро мабзул дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

МАБИТ *а.* مبيت шабгузаронӣ, шаб хоб кардан.

Шабро дар бӯстон бо яке аз дӯстон иттифоқи мабит афтод. *Саъдӣ*

МАБЛАҒ *а.* مبلغ **1.** як миқдори муайяни пули нақд.

Маблағ, он чӣ ба ғулом дод, сесад динор расида буд. *Ҷомӣ*

2. як қадар, миқдоре.

Ҳамон каманд бигирам, ки сайди хотири халқ
Бад-он ҳамекунаду даркашам ба хештанаш.
Валек даст наёрам задан бар он сари зулф,
Ки маблағе дили халқ аст зери ҳар шиканаш.
Саъдӣ

Ин бобро дар миёна дарҷ кардам ва маблағе лотиф харҷ. *«Хористон»*

3. дараҷа, андоза, дараҷаи камолот, расоӣ, дараҷаи баланди чизе.

Бар маблағи ақли ту воқиф гаштам. *Авфӣ*

МАБНО *а.* مبنی||مبنا буньёд, асос, поя.

Мабнои ин ақида бар қидами олам аст.
Аҳмади Дониш

МАБНӢ *а.* مبنی бино кардашуда, биноёфта, асосьёфта; **мабнӣ** *бар чизе* биноёфта бар чизе, асосьёфта бар чизе, дар асоси чизе.

Муҳимме, ки асоси он мабнӣ бар макр ... бошад, оқибат ба вахомат... меанҷомад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МАБОД مباد нашавад, мабодо, нашавад, ки ... , худо накарда.

Ба ҷои ҷаҳон ҷустану корзор
Мабод-ам ба ҷуз оштӣ ҳеҷ кор. *Фирдавсӣ*

Лоилоҷ аз таваҳҳуми он, ки он ҷамоат мабод қасди ҳаёти ӯ намоянд, ӯ низ асп бар ҷониби эшон ронд ва дар он фалокат бимонд. *«Фатҳнома»*

МАБОДӢ *а.* مبادی *ҷ.* мабдаъ.

Ҳар илми бурҳониро се чиз бувад: якеро мавзӯъ хонанд ва якеро осори зотӣ ва якеро мабодӣ. (1)
Ибни Сино

Он чӣ дигарон дар хавотими кор донанд, ӯ дар мабодии он. (2) *«Анвори Суҳайлӣ»*

Мо дидаему хонда аз рӯи толеи ӯ,
Ин шакл дар мабодӣ, ин нақш дар авоил. (2)
Восифӣ

МАБОЛИҒ *а.* مبالغ *ҷ.* маблағ.

[Хизонадорон] ба баҳонаи он ки болишҳо ва мурассаот дар дарьё афтод, мaболиғи дигар бидуздиданд. (1) *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

[Подшоҳони муғул, хешони Ғозонхон] ҳар куҷо буньёде ниҳоданд, маболиғи амвол бар он сарф шуд. (1) *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МАБОНӢ *а.* مبانی *ҷ.* мабно.

Ғубори ваҳшату кулфат муртафеъ гашта, мабонии мухоласат ва мусодақат ба ҳоли худ бимонад.
«Таърихи Фаришта»

мабонии адоват асосҳои хусумат, манбаъҳои душманӣ.

Мабонии адоваташ бо ҷамъе тасмим ёфта, ба водии мунофарат шитофт. *Восифӣ*

МАБОР||МУБОР||МУБО مبار||مبا ҳасиб.

То ҳафтаву сол бошаду лайлу наҳор,
Даҳ чиз ба хонаи ту бодо бисьёр:
Нону асалу равғану дӯшобу биринҷ,
Махсиру қадиду дунбаву пеҳу мабор.
Абӯисҳоқи Атъима

МАБОҲИС *а.* مباحث *ҷ.* мабҳас.

Ва аз ин мабоҳис маълум шавад, ки сухани эшон дар ин фан мубтанӣ бар мусомаҳа аст. (2)
«Ахлоқи Ҷалолӣ»

Мабоҳисе, ки дар он маҷлиси ҷунун мерафт,
Варои мадрасаву қолу қили масъала буд. (2)
Ҳофиз

МАБРУР *а.* مبرور 1. некӯӣ кардашуда, он ки дар ҳаққи вай некӣ карда шудааст; омурзида; 2. *маҷ.* вафотьёфта, марҳум.

Модари султон Сикандар, Зебо ном, ки ... дар он сафар ҳамроҳи подшоҳи мабрур буд, аз ақиби парда ба умаро гуфт ... *«Таърихи Фаришта»*

МАБРУС *а.* مبروص гирифтори касалии барас, гирифтори касалии пес.

Ҷунон ки аз мабрусон ва маҷзумон нафрат ва иҷтиноб менамоянд, аз ин хоксор низ танаффур ва эҳтироз лозим ва воҷиб хоҳад шумурд.
«Таърихи Фаришта»

МАБСУТ *а.* مبسوط 1. густурда, паҳн кардашуда.

Амир Муборизуддин ... ба шаҳри Кирмон даромада, зилли шафаққат ва марҳамат бар сокинони он диёр мабсут гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *маҷ.* шарҳу баст додашуда, муфассал.

Хуршоҳ ... дар фанни таърих китобе мабсут навишта. *«Таърихи Фаришта»*

МАБТАХА *а.* مبطخه харбузазор, полизи харбуза.

То сари хар ҷун бимурд аз маслаха,
Нашви дигар бошадаш з-ин мабтаха. *Румӣ*

МАБҒУЗ *а.* مبغوض ба хашму ғазаб гирифторшуда, нафрат кардашуда, бад дидашуда.

Андаруни ман аз дилҳои шумо огоҳ гардад ва шумо низ назди ман мабғуз бошед.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

Золим мабғузи ҷомеи ҷаҳониён аст.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

МАБҲАС *а.* مبحث 1. ҷои баҳсу мунозира; 2. баҳсу мунозира.

Мабҳаси суду зиён дар хона нест,
Шӯри ин савдо ба бозор асту бас. *Бедил*

3. мавзӯи баҳсу мунозира, он чи ки дар бораи он баҳсу мунозира меравад.

Хайру шар мабҳаси маҷозии туст,
Аз ҳақиқат ба ғайри хайр наруст. *Бедил*

МАБҲУТ *а.* مبهوت ҳайрон, моту мутаҳайир.

Он мард мабҳут гашта пурсид, ки соҳиби ин мӯъҷиза кист? *«Равзат-ус-сафо»*

МАВАДДАТ *а.* مودت дӯстӣ, муҳаббат.

Дар миёни ду кас маваддати азим буд. *Авфӣ*

Мисоқи маваддате, ки бастаам, аз мазаррати нақз махрус хоҳад монд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МАВВОҶ *а.* مواج пурмавҷ, бисьёр мавҷзананда.

Ҷамъе анбӯҳ ва лашкаре бошукӯҳ фароҳам оварда, монанди баҳри мавwоҷ ба Балх омад.
«Равзат-ус-сафо»

Даруни он биной дилкушо низ
Ба ҳар сӯ биркае маввоҷ лабрез [буд]. *Ҳозиқ*

МАВЗЕЪ *а.* موضع ҷои будани чизе, ҷой, макон.

Ва он оби дигар боздошт ва ин мавзеъ, ки Бухоро аст, оганда шуд ва замин рост шуд ва он рӯд азими Суғд шуд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Аз хона берун омад, то ба мавзеи дигар равад. *Авфӣ*

МАВЗУН *а.* موزون 1. санҷида, баркашида, вазн кардашуда.

Аз мулуки даҳр номавзун ҳамеёбад ато,
То саной ӯ ба мизони хирад мавзун бувад. *Муиззӣ*

Соате мизони Зайдӣ, соате мавзуни Амр,
Баъд аз ин мизони худ шав, то шавӣ мавзуни хеш. *Шамси Табрезӣ*

2. мутаносиб, зебо, нозук; шинам.

Кӯдаке хубрӯй ба шамоили мавзун бар ӯ бигузашт. *Авфӣ*

... Ки ҳар як мисрааш сарвест мавзун,
Чу қаддаш як қалам рангин зи мазмун. *Ҳозиқ*

3. хушоҳанг, форам; салис, фасеҳ, равон (оид ба шеър ва ғ.).

Нағмаи ин уд мавзун чун бувад,
Лаҳни ин мутриб ба қонун чун бувад? *Ҷомӣ*

Дилам биҷӯ, ки қадат ҳамчу сарви дилҷӯест,
Сухан бигӯ, ки каломат латифу мавзун аст. *Ҳофиз*

МАВЗУНӢ موزونی 1. мавзун будан, санҷида будан; 2. салосат, фасоҳат; шоирӣ.

...Ба муҷарради ҳар шавқе бар дили маънӣ-манзил оғӯш кушуд ва ин қитъа бе тааммул аз оламй мавзунӣ ҷилва намуд. *Бедил*

МАВЗӮОТ *а.* موضوعات *ҷамъ* 1. ҷ. мавзӯъ; 2. чизҳои сохта ва бофта (суханон, воқеаҳо ва ғ).

Баъзе ҳикоёти таворих аз ҷумлаи мавзӯот бошад. *«Равзат-ус-сафо»*

МАВЗӮЪ *а.* موضوع 1. вазъ кардашуда, гузошташуда, ниҳодашуда.

Панҷ хурмо бар ҳар гирдаи нон мавзӯъ буд. *«Равзат-ус-сафо»*

Осаф бар курсие, ки пеши тахт мавзӯъ буд, қарор гирифт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. матлабе, ки дар бораи он баҳс карда мешавад; 3. субъект, мубтадо; *муқобили* **маҳмул** 3.

Ва он пора аз вай, ки ҳукм бар ӯст, чунон ки андар ин мисол «мардум» бувад, мавзӯъ хонанд. *Ибни Сино*

МАВИЗ مویز ангури хушконидашуда, забиб.

Ғураи ту санг баста аз сақом,
Ғӯраҳо акнун мавизанду ту хом. *Румӣ*

Ҳар рӯз як гирда нон ва косаи адас ба зайт пухта диҳанд ва мавиз низ диҳанд. *Носири Хисрав*

МАВКИБ *а.* موکب 1. гурӯҳи савора ва ё пиёдаи хоссаи подшоҳ.

Зи гарди мавкибашон чашми рӯзи равшан кӯр,
Зи бонги маркабашон гӯши чархи гардон кар. *Унсурӣ*

2. гала, рама.

Гаҳе бо оҳувон хилват гузидӣ,
Гаҳе дар мавкиби гӯрон давидӣ. *Низомӣ*

МАВКИБРАВ موکب‌رو он кӣ дар мавкиби подшоҳ меравад.

Вушоқони мавкибрави зудхез,
Ба дидор тоза, ба рафтор тез... *Низомӣ*

МАВКУЛ *а.* موکول 1. вогузор карда шуда, ҳаволашуда; 2. вобаста кардашуда.

... Ва агарчи ақли назарӣ бошад бар ваҷҳи аслаҳ ба ҳасаби вақт ва камият ва кайфият мавкул ба ин қувват аст. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МАВЛАВӢ *а.* مولوی 1. мансуб ба мавло; 2. лақаби уламо ва донишмандони бузург.

Соқӣ магар вазифаи Ҳофиз зиёда дод,
К-ошуфта гашт турраи дастори мавлавӣ. *Ҳофиз*

3. лақаби шоир ва файласуфи машҳур Ҷалолиддини Румӣ.

МАВЛИД *а.* مولد 1. ҷои таваллуд, зодгоҳ.

Аз маншаъ ва мавлиди худ ғурбат ихтиёр кардам. *Авфӣ*

Мавлиди ман ба шаҳре будааст аз диёри Ҳинд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Мутарҷим пеш омада маро назди ӯ бурд ва аз аҳволу мавлидам пурсид. *Аҳмади Дониш*

2. замони таваллуд, ҳангоми зоиш.

То расид он шаб, ки мавлид буд он,
Рои ин диданд он фиръавниён. *Румӣ*

МАВЛО *а.* مولی\|مولا 1. соҳиб, молик, сарвар.

Ғулом... ҳикоят бо мавлои худ бозгуфт. *Авфӣ*

Амри мавло нокарда, ҳеҷ ғуломи сафеҳ таваққӯи раҳмат накунад. *Аҳмади Дониш*

2. ғулом, чокар, навкар; ғуломи озод карда шуда.

Мо, ки мавлои боргоҳи туем,
Сарвар аз сояи кулоҳи туем... *Низомӣ*

3. хеши наздик, ақрабо.

МАВЛОНО *а.* مولانا соҳиб, хоҷа, устод (дар мавқеи эҳтиром нисбат ба уламои бузург).

Мавлоно Ғазанфар фармуданд, ки чӣ бошад, ки аз барои дафъи ин дағдаға боз имтиҳон ба миён ояд... *Восифӣ*

МАВЛОӢ مولائی 1. соҳибӣ, сарварӣ, хӯҷаинӣ.

Зӣ мавлоию чокарӣ нагзарам,
Сикандар худованду ман чокарам. *Низомӣ*

Шукр бахшид ба ман бандагии хоки дарат,
Он ки дидаст муносиб ба ту мавлоиро. *Шоҳин*

2. бандагӣ, ғуломӣ, чокарӣ.

Агар бар ман ба мавлоӣ кунӣ ноз,
Бигӯ, то хат ба м а в л о ӣ диҳам боз. *Низомӣ*

МАВЛУД *а.* مولود 1. таваллудьёфта, зоидашуда; (тифли) нав зоидашуда, навзод.

Зи мавлудаш ҷаҳон шуд ваҳдатобод,
Ки бо ҳам ҳусну ишқ аз як шикам зод. *Нозим*

2. таваллуд, зоидашавӣ.

Шаби мавлуд, к-он хуршедгавҳар
Дамид аз машриқи домони модар... *Нозим*

3. таърихи таваллуд, рӯзи таваллуд.

Донистам, ки андар асли мавлуди ту хатое рафтааст. *«Таърихи Табарӣ»*

МАВОД(Д) *а.* مواد *ҷ.* **модда||моддат.**

Маводди ин фитнаҳо мунқатеъ гардонидам. (3) *Авфӣ*

Маводди хилоф ва низоъ дар ҷамеи муомалот аз миёни ҷумҳури халоиқ мунҳасим ва муртафеъ гардад. (3) *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МАВОЗЕЪ *а.* مواضع *ҷ.* **мавзеъ.**

Мавзеи Чиҳилдухтарон, ки яке аз мавозеи йайлоқии подшоҳи мағфур ва марҳум султон Ҳусайни Бойқаро буд... *Восифӣ*

МАВОИД I *а.* موائد *ҷ.* **моида.**

Мо низ мутаваҷҷеҳи ин диёр шудаем, то аз мавоиди алтофи ӯ... баҳраманд шавем. *«Равзат-ус-сафо»*

МАВОИД II *а.* مواعيد *ҷ.* **миод||меод.**

Ба ҳусни саъй ва мавоиди бисёр ба ҷониби Кишвархон роғиб ва моил гардонид. (3) *«Таърихи Фаришта»*

МАВОИД III *а.* مواعد *ҷ.* **мавъид||мавъидат.**

МАВОИЗ *а.* مواعظ *ҷ.* **мавъиза||мавъизат.**

Ҳазрати Убайдуллохон ба тавобеъ ва ҳашам ва хадам аз мавоиз ва насоеҳи он мири мӯҳтарам он миқдор гирьяи риққат намуданд, ки абри баҳорӣ агар онро бидидӣ, аз гирья беобрӯӣ кашидӣ. *Восифӣ*

Хутаб ва мавоизи бисёр аз он ҳазрат нақл кардаанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАВОЛИД I *а.* موالد *ҷ.* **мавлид.**

МАВОЛИД II *а.* مواليد *ҷ.* **мавлуд** 1; **маволиди салоса** (*ё* **сегона**) ҷамодот, наботот ва ҳайвонот.

...Ва аз сухунати он хок ва аз таркиб ва тахлити он маволиди салоса бошад. *Аҳмади Дониш*

МАВОЛӢ *а.* موالى *ҷ.* **мавлю.**

Ҷамъе аз маволӣ ва аҳолӣ ва таломиз ва ғайруҳум ба дари хонаи Ҳофизи Тӯтӣ хуҷум аз издиҳом намуданд. (2) *Восифӣ*

Деҳқон гуфт: Ту маро мешиносӣ? Гуфт: Не. Гуфт: Ман аз маволии оли Зубайрам. (3) *Аҳмади Дониш*

МАВОНЕЪ *а.* موانع *ҷ.* **монеъ.**

Гирифтори қайди мавонеъ шуда,
Ба хурдӣ зи ҳар илм қонеъ шуда. (2) *Шоҳин*

МАВОРИС *а.* مواريث *ҷ.* **мирос||мерос.**

МАВОСИҚ *а.* مواثيق *ҷ.* **мисоқ.**

Мабонии ухуди мавосиқ истеҳком пазируфт. *«Равзат-ус-сафо»*

МАВОТ *а.* موات чизи беҷон, мурда.

...Қ-эй фаришта(и) суру эй баҳри ҳаёт,
Ки зи дамҳои ту ҷон ёбад мавот... *Румӣ*

МАВОШӢ *а.* مواشى *ҷ.* **мошия||мошият.**

Мавошии номаъдуд аз атрофи саҳро мутаваҷҷеҳи он мавқеъ гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

Шубоне дидам бар лаби об нишаста ва мавошӣ бар атрофи ӯ мечариданд. *Аҳмади Дониш*

МАВОҚЕЪ *а.* مواقع *ҷ.* **мавқеъ.**

Замоне дароз аст, ки шавқи сӯҳбати ту дорам, лекин ба воситаи мавоқеи рӯзгор маҳрум будам. (2) *«Нигори дониш»*

Дар баъзе мавоқеъ одамоне, ки ҳеҷ мактаб надида буданд, ба мансаби қазо ва раёсат расиданд. (3) *Аҳмади Дониш*

МАВОҲИБ *а.* مواهب *ҷ.* **мавҳиба||мавҳибат** 1.

Шаҳоб аст гоҳи дағову ситеза,
Саҳоб аст гоҳи сахову мавоҳиб. *Манучеҳрӣ*

Дар вақти муроҷаат фармуд, то муҳосибон атоё ва мавоҳиби ӯ ҳисоб кунанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАВОҶИБ *а.* مواجب *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **муҷиб** I||**мӯҷиб; 2.** маош, музди кори моҳона ё солона.

Пайғом дод, ки... аз гузашта гузаштем ва ҷаримаи туро нобуда ангоштем, бинои отифат ва иноят устувор аст ва мавоҷиб ва маносиб барқарор. *«Равзат-ус-сафо»*

Инҳо аз ин пул, ки бад-ин наҳҷ ҷамъ мешавад, мавоҷиб мехӯрданд. *Аҳмади Дониш*

3. воҷибот, чизҳои зарурӣ.

Ба зуҳури он неъмат мавоҷиби шукр ба тақдим расонид. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Вуқуф ба истилоҳи ҳар тоифаро аз мавоҷиб медонанд. *Аҳмади Дониш*

МАВРИД *а.* مورد **1.** ҷои воридшавӣ; замони даромадан ба ҷое; **2.** ҳангом, мавқеъ.

Ин ҳар ду азизаро дар мавридҳои тӯй ва таъзия мунозараҳост. *Савдо*

МАВРУС *а.* موروث ба мерос монда, ба меросхӯр расида, ирсӣ (оид ба мол).

Ҷавоне буд моли маврус талаф карда. *Авфӣ*

Шаммае аз ҳоли хеш ва истилои аъдо бар мулки маврус қаламӣ карда, назди амир Нӯҳ ба Бухоро фиристоданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАВРУСӢ موروثى мансуб ба маврус.

Сабзаворӣ... пайғом дод, ки ихлос ва эътиқоди ин давлатхоҳ мавrусӣ аст ва мӯҳтоҷ ба байина ва гувоҳ нест. *«Таърихи Фаришта»*

МАВСИМ *а.* موسم вақт, замон, муддати муайяни сол, яке аз чор фасли сол, фасл.

Инчунин мавсиме аҷаб бошад,
Ки бибанданд майкада ба шитоб. *Ҳофиз*

Баҳори умр аҷаб мавсимест хуррам у хуш,
Вале чӣ суд, ки бе рӯи ёр мегузарад. *Ибни Ямин*

Чун мавсими баҳор шуд, бо лашкари гардуншукӯҳ боз рӯй ба Ҳиндустон ниҳод. *«Равзат-ус-сафо»*

◇ **мавсими гул** фасли баҳор.

Бигзашт мавсими гул, шуд нолаҳои булбул,
То кай шароби мастӣ, ё айюҳассукоро! *Махфӣ*

МАВСУЛ *а.* موصول восилшуда, дарьёфтшуда, расида.

Чун шавад теғ бар кафат мавсул,
Тани душман зи ҷон шавад маҳҷур. *Муиззӣ*

Мақсуди ӯ аз хоҷа низ ба ҳусул мавсул нашуд. «*Равзат-ус-сафо*»

МАВСУМ *а.* موسوم **1.** исм додашуда, номидашуда.

Дар аснои аёлати ӯ шахсе мавсум ба Бойтуз хуруҷ кард. «*Равзат-ус-сафо*»
Китобе бин ба килки сидқ марқум,
Ба номи ошиқу маъшуқ мавсум. *Ҷомӣ*

2. таъин кардашуда.

Қасонро, ки дар иморат маҳорати тамом доштанд, бад-он мавсум кард. *Авфӣ*

3. нишон кардашуда, бо аломате аз дигарон фарқ кардашуда; ба чизе нисбат додашуда.

Якеро ба хиёнате мавсум карданд, қиссаи ӯро дар маҳкамаи волии вилоят ба арз расониданд. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

МАВСУФ *а.* موصوف **1.** соҳиби ягон сифат; **2.** васфшуда, таъриф кардашуда; шӯҳратъёфта.

Марде буд ба шуҷоат ва мардонагӣ мавсуф. *Авфӣ*

МАВСУҚ *а.* موثوق сазовори эътимод ва боварӣ, эътимоднок.

Агар он ҷамоат мӯътамад ва мавсуқ буданд, бо валинеъмати худ султон Абӯсаид мухолафат намекарданд. «*Равзат-ус-сафо*»

мавсуқун бих(и) он кӣ сазовори эътимод ва боварӣ мебошад.

МАВТ *а.* موت марг, фавт.

Ва дар сабти фавоиди ҳикмат дар кутуб саъи балеғ намояд, то асҳоби он санъат баъд аз мавти ӯ аз он мунтафеъ шаванд. *Аҳмади Дониш*

МАВТИН||МАВТАН *а.* موطن ватан, меҳан, зодгоҳ ва бошишгоҳ, маҳалли сукунат.

Ин на ҷоест, к-аз ҷунон мавтан
Кӯшиши одамӣ кашад доман. *Бедил*

МАВТО *а.* موتى *ҷ.* **майит.**

Эҳъёи мавто далеле қотеъ ва ҳуҷҷате сотеъ аст. «*Равзат-ус-сафо*»

МАВФУР *а.* موفور фаровон кардашуда, фаровон; зиёд, анбӯҳ, бисёр.

Бар тибқи аҳду паймон мустақим будан фавоиди мавфур ва самароти номаҳсур дорад. «*Равзат-ус-сафо*»

Ва молу зар ба даст наояд, то раияти мавфур ҷамъ набошанд. *Аҳмади Дониш*

МАВФУРУЛЭҲТИШОМ *а.* موفورالاحتشام пурҳашамат, бодабдаба, бо шавкату шукӯҳ.

Офтоби мавфурулэҳтишом аз бим... зард гашта, аз фано ва заволи хеш битарсид. «*Таърихи Фаришта*»

МАВФУРУССУРУР *а.* موفورالسرور бисёр шоду хуррам, ниҳоят хурсанд, беҳад мамнун.

Ихвони Юсуф мавфуруссурур аз назди падар берун омаданд. «*Равзат-ус-сафо*»

МАВФУТ *а.* موفوت **1.** фавткарда, фавтъёфта, фавтшуда; **2.** даргузашта, аз даст рафта.

МАВФУТА *а.* موفوته *муаннаси* **мавфут.**

Бигузор фароизи махсусаи мавфутаро тадорук кунӣ. (2) *Аҳмади Дониш*

МАВЪИД||МАВЪИДАТ *а.* موعد||موعدت **1.** ваъдагоҳ, ҷои ваъда, меодгоҳ.

Шаби тор асту раҳи водии Айман дар пеш,
Оташи Тур куҷо, мавъиди дидор куҷост?! *Ҳофиз*

2. замони ваъда; ҳангоми аҳду паймон.

Фармуд, ки мавъиди азоби эшон субҳ аст. «*Равзат-ус-сафо*»

МАВЪИЗА||МАВЪИЗАТ *а.* موعظه||موعظت насиҳат, панд, андарз ва тавсия ба коре (бештар дар роҳи динӣ).

Овози мавъизати Сулаймон ба гӯши пири деҳқон расид. «*Хористон*»

МАВЪУД *а.* موعود (чизи) ваъда додашуда, (чизи) ваъда кардашуда; пешакӣ таъин кардашуда ба таври ҳатмӣ.

... Ки ин биҳишт кунун ҳозир асту он ғоиб,
Ки ин шароб кунун ҳосил асту он мавъуд. *Муиззӣ*
Бурун рафтанду биншастанд хушнуд,
Чу шаб дар интизори субҳи мавъуд. *Нозим*
Ваъда мекард, ки дигар наравам роҳи фироқ,
То чӣ кардам, ки на бар мӯҷиби мавъуд бирафт. *Ҷомӣ*

◇ **моҳи мавъуд** моҳе, ки дар он зани ҳомила бояд зояд.

Чу пур шуд моҳи мавъудаш, пас он гоҳ
Баромад духтаре аз парда чун моҳ. *Ҳозиқ*

МАВҚЕЪ *а.* موقع **1.** ҷои воқеъ шудани чизе; ҷой, маҳалл.

Ҳар корро дар мавқеъаш сарф кунад. *Аҳмади Дониш*

ба (ё дар) мавқеъ будан дар ҷои сазовор (муносиб) будан; сазовор (муносиб) будан.

Сатлаке чанд шароқӣ, чи ба мавқеъ бошад,
Ки бичинем дар ин хон зи ямину зи ясор. *Абуисҳоқи Атъима*

Баъд аз марг агар ӯро муаббад дар ҷаҳим кунанд дар мавқеъ ва маҳал бувад. *Аҳмади Дониш*

2. иттифоқ, ҳодиса, воқеа; **3.** вақт, замон.

МАВҚИФ *а.* موقف ҷои таваққуф, истгоҳ; мақом, бошишгоҳ.

Он масъалаҳоро, ки бо худ қарор дода будам, дар коғазе навишта ба мавқифи имом шитофтам. «*Равзат-ус-сафо*»

МАВҚУФ *а.* موقوف **1.** таваққуфъёфта, пасгузошта, ба вақти дигар мононда шуда.

Гар иҷобат кард онро, пас накӯст,
В-ар кунад мавқуф, он ҳам меҳри ӯст. *Румӣ*

2. нигоҳ доштошуда (дар зиндон), маҳбус.

То ғоят бад-он сабаб дар зиндон мавқуф аст. «*Равзат-ус-сафо*»

Гуфт: Дар ин боб нишони ҳумоюн бояд намуд ва илло мавқуф бояд буд. «*Равзат-ус-сафо*»

3. вобасташуда, марбут.

Зоҳид ар роҳ ба риндӣ набарад, маъзур аст,
Ишқ корест, ки мавқуфи ҳидоят бошад. *Ҳофиз*
Дар маҷлисе, ки иззат мавқуфи худфурӯшист,
Дигар касе чӣ бошад, гар Мирзо набошад. *Бедил*

мавқуф бар *чизе* вобаста, марбут ва алоқадор ба чизе.

... Фармуд, ки истидомати давлат мавқуф бар мақодири абид ва хадам аст. «*Равзат-ус-сафо*»

Ва ҳама мабнӣ бар ғараз ва мавқуф бар фоида аст. *Аҳмади Дониш*

4. мунтазир, нигарон.

Боз кардам з-он ки қисса шуд дароз,
Вақт тангу қавм мавқуфи намоз. *Румӣ*

Аз даъвии сабот ба як ҷуръа сулҳ кун,
Эй маҳзари навишта, ту мавқуфи хотамӣ. *Шоҳин*

5. *таър.* (мулки) вақф кардашуда ба ягон масҷид, мадраса ва ғ.; ◇ **мавқуфи хотам будан** ба мӯҳру имзо мунтазир будани фармон ё ҳуҷҷате.

МАВҚУФОТ *а.* موقوفات *ҷ.* **мавқуф** 5.

Чун ҳаққи таоло ин мулкро ба ман арзонӣ дошт, он мавқуфот ва мусаббалот тамомат ба масорифи хеш расонанд ва қатъан дар ваҷҳи лашкар ва девон сарф накунанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МАВҲИБА||МАВҲИБАТ *а.* موهبه||موهبت **1.** ато, бахшиш, эҳсон.

Мавҳибатро бар кафи дасташ ниҳанд
В-аз кафаш онро ба марҳумон диҳанд. *Румӣ*

Илтимос менамудам, ки ба арзи он баҳри мавҳибату эҳсон мазмуни ин мақолро расонад. *«Равзат-ус-сафо»*

2. чизи вазъ кардашуда (ниҳодашуда) дар хулқу ниҳоди инсонӣ.

Май хӯр, ки ошиқӣ на ба касб асту ихтиёр,
Ин мавҳибат расид зи мероси фитратам. *Ҳофиз*

Бал ҳар тоифа ба қадри истеъдоде, ки аз мавҳибат дар бадви фитрат ёфтаанд, ба камоли хеш расиданд. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МАВҲУМ *а.* موهوم тасаввуркардашуда, вобаста ба гумон ва хаёл; тасаввурӣ, хаёлӣ, тасаввуре, ки дар натиҷаи ваҳму гумон пайдо шудааст.

Ӯ ҳамин аст, лек номаълум,
Ваҳшат орад тасаввури мавҳум. *Бедил*

Ту фаҳми маънии ӯ кун, ки назди ғайри ту набвад
Аён ҳақиқати мавҳуми бенишонии Савдо. *Савдо*

...Ва ба умеди мавҳум худро матмум натавонад дошт. *Аҳмади Дониш*

МАВҶ *а.* موج ҷунбиши сатҳи об аз ҳаракати бод ва туғён; ҷунбиш, ларзиш ва эҳтизози об ва дигар ҷисмҳои моеъ.

Шаби торику бими мавҷу гирдобе чунин ҳоил,
Куҷо донанд ҳоли мо сабукборони соҳилҳо? *Ҳофиз*

Мардуми наззорагиро ашкам аз ҳар сӯ рабуд,
Ҳар чӣ медидам ба соҳил, мавҷи дарьё бурду рафт. *Камоли Хуҷандӣ*

мавҷ задан *ба ларзиш даромадан, мас. об.*

Ва аммо шунидан мар-овозро бувад, овоз аз мавҷ задани ҳаво бувад. *Ибни Сино*

◇ **мавҷи Сикандар** *киноя аз* лашкари Искандари Македонӣ.

Чу Дорои дарьёдил огоҳ гашт,
Ки мавҷи Сикандар зи дарьё гузашт... *Низомӣ*

МАВҶА||МАВҶАТ *а.* موجه||موجت мавҷ, як мавҷ.

Гирифт мавҷаи ашкам чу абр домани баҳр,
Ҳанӯз, эй бути ман, ҳамчу ғунча хандонӣ! *Шоҳин*

МАВҶБОР موجبار мавҷзананда.

Дар он дам, ки дарьё шавад мавҷбор,
Ба гуфти муаллим нагирад қарор. *Шодӣ*

МАВҶУД *а.* موجود **1.** вуҷуддошта, ҳар чизе ки вуҷуд дорад.

Дар шаҳре, ки панҷ чиз мавҷуд набувад, марди оқил дар он ихтиёри таваттун накунад. *Аҳмади Дониш*

2. *маҷ.* махлуқ, офаридашуда; *муқобили* **маъдум.**

Май маёвар, з-он биёвар, ки май аз вай ҷӯш кард,
Он кӣ ҷӯшаш дар вуҷуд овард ҳар мавҷудро. *Шамси Табрезӣ*

3. *маҷ.* тайёр, омода, муҳайё.

Бувад ки маҷлиси Ҳофиз ба юмни тарбияташ,
Ҳар он чӣ металабад, ҷумла бошадаш мавҷуд. *Ҳофиз*

МАВҶХЕЗ موجخيز **1.** мавҷзанӣ, ҷӯшу хурӯш, ба туғьён омадани об; **2.** ҷои пайдошавии мавҷ, дарьё, баҳр.

Дар мавҷхези луҷҷаи ғам ғарқа гашта буд,
Лутфи туаш ба соҳили амну амон фиганд. *Убайди Зоконӣ*

Хатте, ки гирди худ зи харобӣ кашидаем,
Дар мавҷхези ҳодиса доруламони мост. *Соиб*

МАГАР مگر **1.** *пешоянд* ҷуз, ғайр аз, илло.

Гуфтаанд, ки ҳеҷ шаҳре набуд, ки ҷумла(и) он шаҳр вайрон шуд ва холӣ бимонд ва боз ба дасти ҳамон шаҳриён зуд ободон гашт, магар Байканд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ба шаб чашми ошиқ набинад ба хоб,
Магар чашми маъшуқи шабгунниқоб. *Хоҷу*

2. шояд ки..., мумкин аст ки...

Ту шоҳию бо шоҳи Эрон бигӯй,
Магар нарм гардад сари ҷангҷӯй. *Фирдавсӣ*

То магар дилшудагонро ба канор ояд боз,
Даҳани булбула ҳар дам лаби соғар гирад. *Бадри Чочӣ*

3. *ҳиссачаи саволӣ* оё.

Магар ки лола бидонист бевафоии даҳр,
Ки то бизоду бишуд, ҷоми май зи каф наниҳод. *Ҳофиз*

Бо ту сӯзи дили ушшоқ магар дарнагирифт,
З-он ки ҳеҷат ба ҷигарсӯхтагон парво нест. *Камоли Хуҷандӣ*

МАГАС مگس ҳашароти маъруфи болдори хурди зарарнок; пашша.

Агар бар вуҷудам нишастӣ магас,
Парешон шудӣ хотири чанд кас. *Саъдӣ*

◇ **магас дар таги пероҳан** *киноя аз* ҳолати ташвишу изтироб, нотинҷӣ; **магасро дар ҳаво раг задан** гирифтори сахтӣ будан, дар тангдастӣ ва қашшоқӣ будан.

Чӣ ато, мо бар гадоӣ метанем,
Мар-магасро дар ҳаво раг мезанем. *Румӣ*

МАГАСАФШОН مگس‌افشان: **магасафшон кардан** поймоли магасҳо кардан ва бе қадру қимат намудан.

Чун суханат шаҳд шуд, арзон макун,
Шаҳди суханро магасафшон макун! *Низомӣ*

МАГАСВОР مگس‌وار магасмонанд, ҳамчун магас.

Магасвораш аз пеши шаккар ба ҷавр
Бирондандиву боз гаштӣ ба фавр. *Саъдӣ*

Чу Анқо гӯшаи узлат нигаҳ дор,
Марав бар суфраи мардум магасвор. *Убайди Зоконӣ*

МАГАСРОН مگس‌ران афзоре, ки барои рондани магас аз пари товус ё аз мӯи думи асп ё буз месохтанд.

Гаҳе чашми шерон намакдони ӯ,
Гаҳе боли гӯрон магасрони ӯ. *Хоҷу*

То ба шаҳди дили мо меҳри бутон наншинад
Омадурафти нафасҳост магасроне ҷанд. *Ваҳид*

МАД(Д) *а.* مد **1.** дарозӣ, дароз кашидан(-и чизе).

Мадди қудрат кунун расоӣ кард,
Ки нафас *пар заду* садое кард. *Бедил*

2. ба худ ҷалбкунанда, ба тарафи худ кашанда.

Мадди эҳсон аст абрӯи хами пайвасти ӯ,
Тӯҳфа бошад пеши шамшери вай акнун ҷони мо. *Туғрал*

мадди назар (*ё* **нигоҳ**) назаргоҳ, он ҷӣ ки чашм ба он дӯхта мешавад, он ҷи дар пеши назар аст.

Хуш он маҷлис, ки шӯхе сархуш аз май ҷилвагар бошад,
Намояд кокул аз пешониву мадди назар бошад. *Мушфиқӣ*

Қасеро гар бар ин кӯҳсор роҳ аст,
Чу ҳиммат ҷодааш мадди нигоҳ аст. *Бедил*

3. болоравии оби баҳр; *муқобили* **ҷазр** III.

Гар биравад рӯди Нил бар дари қадраш,
Аз ҳунараш ҷазр гирад, аз карамаш мад. *Манучеҳрӣ*

4. аломати кашиш (~) дар алифбои арабӣ ки ба болои алифи маддор «О» гузошта мешавад.

Карда зи рӯи сурати маънниш ломалиф
Бар фарқи ҳар алиф, ки чу мад афсар омада. *Восифӣ*

МАДАД *а.* مدد **1.** ёрӣ, кӯмак.

Як гули мақсуд дар ин бӯстон
Чида нашуд бе мадади дӯстон. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

2. ёридиҳанда.

Мадади ноҳифозу хас буд ӯ,
Ғалати музину асас буд ӯ. *Саноӣ*

МАДАДКУН مددکن мададгор, ёвар, ёрирасон.

То ҷавонӣ мададкуни ман буд,
Ҷӯи умрам пур оби равшан буд. *Саноӣ*

МАДАНГ مدنگ калиди ҷӯбин, ки бо он лӯкидон кушода мешавад; қуфли ҷӯбин.

Найзаи шоҳ ба ҳар ҷо ки расад, бикшояд,
Сари он найза магар бо дари фатҳ аст маданг. *Салмони Соваҷӣ*

На галларо ба биёбон бувад ниёзи шубон
На хонаро ба мавозеъ бувад ниёзи маданг. *Шамси Фахрӣ*

МАДАНӢ *а.* مدنی **1.** мансуб ба мадина; **2.** шаҳрӣ, бошандаи шаҳр; **3.** *маҷ.* *ботарбия, бомаданият;* **маданӣ сохтан** шаҳрнишин гардонидан.

Нодонро ба соҳати бонузҳати маърифат ва дониш далолат карда, ваҳширо маданӣ ва ром сохта. *«Оини нигориш»*

МАДАР *а.* مدر **1.** кулӯх, гил.

Бар сари девор ҳар, к-ӯ ташнатар,
Зудтар бармеканад хишту мадар. *Румӣ*

2. хок; замин.

То ки зи даври сипеҳр ҳаст мадору мадар,
То ки ба гирди мадар ҳаст фалакро мадор. *Хоқонӣ*

МАДД *а.* مد *ниг.* **мад(д)**.

МАДДОҲ *а.* مداح мадҳкунанда, мадҳу санокунанда, таърифу ситоишкунанда.

Аз ҳеҷ кас наям силаандеши бешу кам,
Маддоҳи фитратам, на Заҳирам, на Анварӣ. *Бедил*

МАДДОҲӢ *а.* مداحی мадҳгӯӣ, санохонӣ, таърифу ситоиш кардан.

Мадҳи ӯ хоҳам, ки гӯям солҳо,
Ёбам аз маддоҳияш иқболҳо. *Ҷомӣ*

Муллои бечора солҳо ба маддоҳии ҳалвоӣ ва ҳалво гузаронид. *Савдо*

МАДЕҲ||МАДЕҲА *а.* مدیح||مدیحه мадҳ, таъриф, ситоиш; шеъри ситоишӣ; қасидаи мадҳия.

Мадеҳаш гавҳар асту табъи маддоҳон мар-онро кон.
Гиромӣ гавҳар он бошад, ки онро табъ кон бошад. *Фаррухӣ*

... Ки ҷуз мадеҳи туам нест дар ҷаҳон коре,
Ба ҷуз ҷамоли туам нест дар ҷаҳон мақсуд. *Бадри Ҷочӣ*

МАДИД *а.* مدید дароз кашидашуда, давомдор, дароз.

Ва муддати мадид чеҳраи ин мақсуд дар пардаи таваққуф мастур монда буд. *Восифӣ*

Умри халқ аз мадди килки ӯ ҳамеёбад мадад,
Ҳар кӣ бинад мадди килкаш, умри ӯ гардад мадид. *Муиззӣ*

МАДИДА *а.* مدیده *муаннаси* **мадид**.

МАДИНА *а.* مدینه **1.** шаҳр.

Фонӣ, чу аҳли дил сафар андар ватан хуш аст,
Тарсам, ки гул кунад ғазалам дар мадинаҳо. *Фонӣ*

Аз мадина берун омад, ногоҳ ба мазраа расид, дид, ки марди деҳқон тухм бар замин меафшонад. *Аҳмади Дониш*

2. номи шаҳре дар Ҳиҷоз (Арабистони Саудӣ), ки қабри Муҳаммади пайғамбар дар он ҷост.

МАДЛУЛ *а.* مدلول далолатшуда; маънӣ, мазмун.

Далел он аст, ки восита шавад, то мустадилро ба мадлул расонад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МАДОЕҲ *а.* مدایح *ҷ.* **мадеҳ||мадеҳа**.

Итоби хирадманд андар мадоеҳ
Батар бошад аз захми неши ақориб. *Манучеҳрӣ*

Теғи забони Восифии мухлиси туро
Аз ҷавҳари мадоеҳи ту зевар омада. *Восифӣ*

МАДОИН *а.* مدائن *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **мадина** 1.

Мадоину амсори бисёр иморат ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. номи дигари шаҳри Ктесифон (Тайсафун) — пойтахти қадими Эрон, ки ҳанӯз харобаҳои он боқист.

Ҳон, эй дили ибратбин, аз дида назар кун, ҳон!
Айвони Мадоинро оинаи ибрат дон! *Хоқонӣ*

Чун ба ҳаволии Мадоин расидам, дуздон сари роҳ гирифтанд. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

МАДОР *а.* مدار **1.** маркази гардиш, маркази даврзанӣ, нуқтае ё хате, ки дар атрофи он гардиш ба амал меояд; меҳвар.

Андеша аз муҳити фано нест ҳар киро
Бар нуқтаи даҳони ту бошад мадори умр. *Ҳофиз*

2. *маҷ.* асос, буньёд, мояи чизе.

Захираи куллӣ, ки мадори маош тавонад буд, махзун аст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Мадори тиҷорати аҳли Ҳинд бар ин баҳр аст. *«Равзат-ус-сафо»*

Мадори ин хавф ва ҳароси эшон бар тӯли амал ва ғафлат аз ҳақиқат аст. *Аҳмади Дониш*

3. гардиш, даврон.

Бо вуҷуди он ки мекарданд доим хидматаш,
Таъна мезад бар мадори чарху даврони дуҳур. *Фузулӣ*

4. *маҷ.* осиё, харос.

Он ҷо мадорҳо бисьёр аст, ки бо сутуру гов ҳама рӯз орд кунанд. *Носири Хисрав*

МАДОРИС *а.* مدارس *ҷ.* **мадраса.**

Аз мадорис, масоҷиду ҳаммом
Кард чандин сарову раста тамом. *«Шаҳномаи Фарғона»*

МАДОРИҶ *а.* مدارج *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **мадраҷ;** 2. пояҳо, дараҷаҳо, мартабаҳо, рутбаҳо.

Аз аҳди шабоб то айёми шайб дар хидмат будааст ва мадориҷи хидмат шинохта. *Авфӣ*

МАДОХИЛ *а.* مداخل *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **мадхал** 1, 3.

Дар тамоми мадохили кӯҳ мардони кор муайян созем ва чун лашкари муғул расид, ба дили қавӣ ба мудофаа машғул шавем. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

Андар ҷигар маро ҳаст чандин ҳазор сӯрох
Аз касрати махориҷ, аз қиллати мадохил. (3) *Савдо*

мадохил ва махориҷ мадхалҳо ва махраҷҳо, даромадгоҳу баромадгоҳ, роҳҳои даромад ва баромад.

Худ суубати мадохил ва махориҷи он вилоят мулоҳаза намуда, дар васати вилоят иқомат намуд. *«Таърихи Фаришта»*

2. занҷира ва кунгурае, ки ба сурати гулҳо аз матоъҳои мӯинаи нафис бурида, бар тиркаш ва домани зин медӯзанд.

Мадохил зи ҳар ҷонибаш ҳамчу наҳр
Шуда обрӯбахши сарроҷи даҳр. *Туғро*

МАДРАК *а.* مدرک макони идрок, маҳалли дарккунӣ, ҷои дарьёфтан; маъхаз, санад, далел.

МАДРАСА *а.* مدرسه ҷои дарсхонӣ, даргсоҳ, мактаби олии рӯҳонӣ дар шарқи мусулмонӣ.

...Он масҷидро вайрон кард ва чӯбҳоро ба шаҳри Бухоро овард ва мадраса бино кард. *«Таърихи Наршахӣ»*

Фақеҳи мадраса дӣ маст буду фатво дод,
Ки май ҳаром, вале беҳ зи моли авқоф аст. *Ҳофиз*

МАДРАҶ *а.* مدرج роҳ, тариқа.

МАДРУС *а.* مدروس кӯҳна, фарсуда.

Номи ту мадрус кард овозаи Исфандиёр;
Зикри ту мансух кард афсонаи Афросиёб. *Муиззӣ*

МАДФАН *а.* مدفن ҷои дафн, ҷои гӯронидан; гӯр, қабр.

Подшоҳи муғулро аз уруғи Чингизхон расму одати эшон то акнун чунон буда, ки мадфани эшон дар мавзее бошад номаълум, аз ободонӣ ва иморат дур. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Мурдам ба доғи лоларухон, гирьяҳои абр
Хоҳам, ки лолазор кунад мадфани маро. *Фузулӣ*

МАДФУН *а.* مدفون **1.** дафнкардашуда, гӯронидашуда.

Баъд аз маросими такфин ва таҷҳиз дар он мазор мадфун гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. зери хок пинҳон кардашуда.

Чаҳор санг дар ин мавзеъ мадфун сохтаам. *«Равзат-ус-сафо»*

МАДФӮЪ *а.* مدفوع **1.** дафъ кардашуда, рондашуда.

Ба ҳусни кифояти вазири нахустин душман мадфӯъ ва хизона ободон ... гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. рад кардашуда.

Пӯшида намонад, ки эътирози Табарӣ мадфӯъ аст. *«Равзат-ус-сафо»*

3. он чӣ аз шиками инсон ва ҳайвон бо роҳи рӯда дафъ мешавад; саргин, ғоит.

МАДХАЛ *а.* مدخل **1.** ҷои даромад, даромадгоҳ.

Табибони шафақ мадхал кушуданд,
Фалакро сурхӣ аз акҳал кушуданд. *Низомӣ*

2. дахл, мудохила (дар корҳо); **мадхал додан** имконияти даромадан додан; ҳуқуқи мудохила додан ба корҳо, роҳ додан.

Низомулмулк бар давлат истило ёфт, чунон ки ҳеҷ як аз умарои туркро дар умури мулк мадхал намедод. *«Равзат-ус-сафо»*

Мазан дам, лаб аз ҳарф бар ҳам бинеҳ!
Ҳаворо бар ин шӯъла мадхал мадеҳ! *Шоҳин*

мадхал кардан (*ё* **сохтан**) дахл кардан, мудохила намудан.

Қоре, ки то ба охир онро натавонӣ бурд, дар он мадхал масоз. *Авфӣ*

[Ҷамшед] фармуд, ки ҳеҷ кас дар муҳимми дигаре мадхал накунад. *«Равзат-ус-сафо»*

3. даромад, он чӣ ки ҳосил ва дохил мешавад.

Молро мадхал саъб бувад ва махраҷ саҳл. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МАДХАН||МАДХАНА *а.* مدخن||مدخنه **1.** манқал, миҷмар, бухурдон.

Соқиёни ту фиканда бода андар бодия,
Ходимони ту фиканда анбар андар мадхана. *Манучеҳрӣ*

2. дудкаш, мӯрии дудкаш.

МАДЬЮН *а.* مدیون қарздоршуда, қарздор.

Ба фалон вилоят, ки раиси он мадьюни мост, бирасӣ, қасре бар лаби дарьё дорад. *«Равзат-ус-сафо»*

МАДҚУҚ *а.* مدقوق **1.** ба воситаи кӯфтан нарм ва маҳин кардашуда; ба воситаи кӯфтан гард кардашуда; кӯф-

ташуда; **2.** гирифтори касалии сил, табу ларз, диққи нафас ва монанди инҳо.

Аз моли дунтабъ, ки дар мондагӣ равост,
Мадқуқро давои пасин шири хар бувад.
Хисрави Деҳлавӣ

МАДҲ *а.* مدح ситоиш, таъриф, тавсиф.

Абӯабдулло ӯро бисьёр мадҳҳо гуфт ва дили вай қавӣ гардонид. «*Таърихи Наршахӣ*»

Ҷаъфар он ҳазратро мадҳе гуфт, ки аҳли он буд.
«*Равзат-ус-сафо*»

мадҳу зам(м)(*ё* **қадҳ**) ситоиш ва накӯҳиш, таъриф ва мазаммат.

Мадҳу заммат гар тафовут мекунад,
Бутгаре бошӣ, ки ӯ бут мекунад. *Аттор*

Туршу ширин аст мадҳу қадҳи ман, то аҳли байт
Аз инаб май пухта бисозанду зи ҳисрим тӯтиё.
Хоқонӣ

МАДҲГАР مدحگر мадҳу саногӯй, маддоҳ.

Аз ман ин нукта фаромӯш макун:
Мидҳати мадҳгарон гӯш макун. *Ҷомӣ*

МАДҲУН *а.* مدهون **1.** пӯсти ошдодашуда; чарми рангкардашуда.

Чу сесад шутур ҷомаи чиниён,
Зи махруту мадҳуну аз парниён... *Фирдавсӣ*

2. молидашуда, бо равған ва ё ранг молидашуда.

Ва ҳамаи бомҳои ин масҷид ба харпушта пӯшида, ҳама наҷфату нақорату манқушу мадҳун карда.
Носири Хисрав

МАДҲУШ *а.* مدهوش **1.** беҳол, парешон, бехуд.

Шабе бар навои писар гӯш кард,
Симоаш парешону мадҳуш кард. *Саъдӣ*

Бидида халқро мадҳушу сармаст,
Инони ихтиёраш рафта аз даст. *Бадрии Кашмирӣ*

2. саргашта, моту мабҳут, мутаҳайир.

Боз дар базми ғамат наъраи нӯшонӯш аст,
Ақл ҳайрону хирад волаву ҷон мадҳуш аст. *Ҷомӣ*

МАДҲУШӢ مدهوشی беҳолӣ, парешонӣ, бехудӣ.

Агар тире ба чашмаш дарнишастӣ,
Зи мадҳушӣ мижа дар ҳам набастӣ. *Низомӣ*

Хисрав, агар фусуни парӣ нест дар барат,
Чашм аз парӣ бидӯз, ки мадҳушӣ оварад.
Хисрави Деҳлавӣ

МАДҲХОН مدحخوان ситоишкунанда, саногӯй.

Бо ҳар кӣ карам кунӣ, аз они ту шавад,
Андар ҳама вақт мадҳхони ту шавад.
«*Ахлоқи Муҳсинӣ*»

МАЁМИН I *а.* ميامن *ҷ.* **майманат.**

Боз гуфт: Қуввати чанголи ман ҳусули маёмини давлатро хубтарин сабабест. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Ба маёмини маъдалаташ сокинони маъмураи офоқ дар риёзи... рафоҳият хиромон шуданд.
«*Равзат-ус-сафо*»

МАЁМИН II *а.* ميامن *ҷ.* **маймун I.**

МАЖ مژ: **кажу маж** каҷу килеб.

Ланг рав, чунки дар ин кӯй ҳама лангонанд,
Лата бар соқ бипечу кажу маж кун поро.
Шамси Табрезӣ

МАЗАЛЛАТ *а.* مذلت хорӣ, залилӣ, хорию зорӣ.

Чаро кор накунӣ, то аз мазаллати хидмат раҳоӣ ёбӣ?! *Саъдӣ*

Рехт бар хоки мазаллат баски оби рӯи мо,
Обрӯе худ наёяд ранги мо бар рӯи мо. *Махфӣ*

МАЗАММАТ *а.* مذمت накӯҳиш, сарзаниш.

Ҳар ду дар ҳалокат мусоҳим бошанд ва бино ба истеҳқоқи маломат ва мазаммат мунфарид.
«*Ахлоқи Носирӣ*»

МАЗАНГ مزنگ як қабилаи ҷӯгӣ, лӯлӣ.

Ҷӯгизанони шаҳру мазангони бодия
Доранд бар фатонату идрокат офарин. *Савдо*

МАЗАННА||**МАЗИННА** *а.* مظنه **1.** гумон, пиндор, хаёл, тасаввур.

Ё Абоисҳоқ, мазаннаи аксари халқ ба ту ин аст, ки хуруҷи ту барои ағрози дуньявӣ буд.
«*Равзат-ус-сафо*»

Ҳофизро ба ҷаноби мавлавӣ мазаннаи ташайӯъ шуда, эшонро ба хона бурда маҳбус гардониданд.
Восифӣ

мазанна шудан *бар касе* бадгумон шудан.

Подшоҳ... баъд аз ин бар умарои худ мазанна шуда ва баъзеро, ки мухлис ва давлатхоҳ медонист, ба посбонӣ ишорат намуд. «*Таърихи Фаришта*»

2. ҷои гумонбарӣ, ҷое, ки ба будани чизе гумон меравад.

Тарки ҷон гуфта ва матмаҳи назараш ҷои хатарнок ва мазаннаи ҳалок. *Саъдӣ*

МАЗАРРАТ *а.* مضرت зарар, зиён, осеб.

...Илло он шахс, ки бадтарини халоиқ бувад ва воҷибу лозим, ки ӯро бикушанд, чи вуҷуди эшон айни мазаррати оламиён бувад.
«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Чу шуд заҳр одат, мазаррат набахшад,
Ба марг ошно кун ба тадриҷ ҷонро. *Соиб*

МАЗБАЛА *а.* مزبله **1.** ҷои рехтани хокрӯба ва ифлосиҳо.

Мақбараи шайх Ҳасан ва шайх Халифаро хароб карданд ва мазбалаи аҳли бозор намуданд.
«*Равзат-ус-сафо*»

2. ҳоҷатхона, халоҷо, мустароҳ.

МАЗБАҲ *а.* مذبح ҷои забҳ, ҷои куштани қурбониҳо; кушишгоҳ, кушишхона.

Чаҳор ҳазор гов ва сад ҳазор гӯсфанду шутур ва ғайри золика ба мазбаҳе азиму васеъ ва ариз бурда қурбонӣ намуд. «*Равзат-ус-сафо*»

МАЗБУР *а.* مزبور мазкур, номбаршуда; навишта шуда (дар боло).

...Ва дар соат мутааллиқон ва асбоб ва таҷаммулоти худро ба қалъаи мазкури мазбур кашиданд.
«*Фатҳнома*»

МАЗБУТ *а.* مضبوط **1.** баста, маҳкам.

Ба доруламорат рафт ва фармон дод, то дари қаср мазбут сохтанд. «*Равзат-ус-сафо*»

2. устувор, мустаҳкам.

Зулайхо боз дар мазбуттар баст,
Дари шарму хаё бар рӯй барбаст. *Ҳозиқ*

3. банду бастшуда; нигоҳ дошташуда, ҳабсшуда.

Чун яҳуд бар Исо зафар ёфтанд, ӯро дар ҳамон ғор мазбут гардониданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАЗГИТ مزگت *ниг.* **масҷид.**

МАЗЕҲ مزیح *ниг.* **мизеҳ.**

МАЗИД *а.* مزید 1. афзоиш, зиёдшавӣ.

Нафас, к-аз рӯи огоҳӣ наёяд,
Мазиди умри огоҳон нашояд. *Ҷомӣ*

Сайӯм он ки лашкариёнро ҳар рӯз ба мазиди хилъат ва инъому ваъда машъуф ва масрур медорад. *Аҳмади Дониш*

2. зиёд кардашуда, афзуншуда, иловашуда.

Ҷамолашро, ки базмафрӯзи ид аст,
Ҳунар асливу зебоӣ мазид аст. *Низомӣ*

мазиди алтоф афзунии илтифотҳо; марҳамат ва атоҳои меҳрубонона; ғояти навозиш.

Агар ба лутф бихонӣ, мазиди алтоф аст,
В-агар ба қаҳр биронӣ, даруни мо соф аст! *Ҳофиз*

◇ **мазиде бар он** (*ё* ин) зиёда аз он (ё ин).

Хоҷа ангези бадеҳа гуфтан карданд ва бар ҳуззори маҷлис дар бадеҳа ба мартабае ғалаба намуданд, ки мазиде бар он мутасаввир набошад. *Восифӣ*

бар мазид дар ҳолати афзоиш, дар ҳолати зиёдшавӣ.

Биё, к-имрӯз моро рӯзи ид аст,
Ба ҳар дам айшу ишрат бар мазид аст. *Шамси Табрезӣ*

МАЗИДАН مزیدن макидан; чашидан, ҷуръа-ҷуръа нӯшидан.

Замоне чу шаккар лабаш мегазид,
Замоне чу найшаккараш мемазид. *Низомӣ*

Ҳар ҷаҳд, ки мекунам, даранг аст,
Ҳар нуқл, ки мемазам, шаранг аст. *Шоҳин*

МАЗИННА *а.* مظنة *ниг.* **мазанна.**

МАЗИЯТ *а.* مذیت афзалият, бартарӣ.

Ақл донад, ки изори сапеди моҳро бар гесӯи шаби сиёҳ чӣ мазият аст ва миёни Суҳо ва офтоб ва шайбу шабоб чӣ савият. *«Оини нигориш»*

Тавозӯъ он аст, ки худро мазияте бар касоне, ки дар ҷоҳ фурӯтар аз ӯ бошанд, надонад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МАЗИҚ||МАЗИҚА *а.* مضيق||مضيقة 1. ҷои танг, тангно.

Афрос аз овози пару боли ҷонварон рамидан гирифта дар мазиқе азим афтоданд ва он мазиқ дар маҳалле рафеъ буд, ки обе бузург аз поёнаш мерафт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *маҷ.* ҳолати тангӣ, вазъияти душвор.

МАЗКИТ مزکت *ниг.* **масҷид.**

МАЗКУМ *а.* مزکوم гирифтори касалии зуком, зукомшуда.

Бӯи ишқ аз гуфтаи Аттор оламро гирифт,
Хоҷа мазкум аст, аз он мункир бувад Атторро. *Ҷомӣ*

МАЗКУР *а.* مزکور 1. зикрьёфта, пеш гуфташуда, навишташуда; дар боло баёншуда.

Гарчи ҳарфе ғайр аз ин мазкур нест,
Мадҳи ту гар хонам инро, дур нест. *Ҷомӣ*

Рӯзе зоғу муш ва сангпушт ба ҷои мазкур фароҳам омаданд ва интизори оҳу мекашиданд. *«Нигори дониш»*

2. *маҷ.* машҳур.

Ҳаст, Булфазл, куньяти ту ба ҳақ,
Ки ба фазлу фазонлӣ мазкур. *Муиззӣ*

МАЗЛИМА *а.* مظلمة 1. зулму ситам, беадолатӣ.

З-ин мазлима боз каш инонро
В-аз гардани худ бурун кун онро! *Ҷомӣ*

2. додхоҳӣ, шикоят аз зулму ситам.

Шоҳи туркон сухани муддаиён мешунавид,
Шарме аз мазлимаи хуни Сиёвушаш бод. *Ҳофиз*

3. азоб, сахтӣ, вазнинӣ; вабол.

Ногаҳон биҷҳад, кунад тарки ҳама,
Бар ту тифли ӯ бимонад мазлима. *Румӣ*

МАЗЛУМ *а.* مظلوم зулмдида, ситамкаш, ҷафокашида.

Адли султон гар напурсад ҳоли мазлумони ишқ,
Гӯшагиронро аз осоиш тамаъ бояд бурид. *Ҳофиз*

Золимонро зи зулм бозорад,
Дасти мазлумро қавӣ дорад. *Ҷомӣ*

МАЗМАЗА I *а.* مزمزه чашидан, чашидани мазаи чизе.

МАЗМАЗА II *а.* مضمضة об гардонидан дар даҳон, даҳонро ба об чайқонидан.

Қунун чу боди сабо хезад, аз нашот кунад
Ба бод мазмаза ҳар бомдоду истиншоқ. *Ломеӣ*

МАЗМУМ *а.* مذموم мазамматшуда, бад ва зишт шумурдашуда.

Ишқ ... на мазмум ва на маҳмуд [аст]. *Аттор*

Ман розӣ нашавам ба он ки афъол ва аҳволи ту мазмум бошад. *Авфӣ*

МАЗМУМА *а.* مذمومة *муаннаси* **мазмум.**

Афъоли маҳмуда ва мазмума ба иродат аз ӯ содир тавонад шуд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МАЗМУН *а.* مضمون мундариҷа; мӯҳтавиёт.

Даруни дил ба теғи шавқ шуд паркола-паркола,
Чӣ донад, чист мазмун, ҳар кӣ накшояд китобамро?! *Фузулӣ*

Бедил, озодӣ дар истиқбол оғӯшат кунад,
Он қадар во шав, ки натвон баст мазмуни туро. *Бедил*

МАЗНУН *а.* مظنون гумон кардашуда, тахмин кардашуда; касе, ки мавриди шубҳа ва бадгумонӣ гардидааст.

Рост мегӯяд, ки аз ин ҷо то соҳили баҳр бисьёр масофат мазнун мешавад. *Аҳмади Дониш*

МАЗНУНОТ *а.* مظنونات *ҷ.* **мазнун.**

Ва аммо машҳурот ба зоҳир ва мақбулот ва мазнунот муқаддимоти қиёси хитобӣ буванд. *Ибни Сино*

МАЗО *а.* مضى: **мазо мо мазо** гузашт он чӣ гузашт.

Абдулмалик гуфт, ки мазо мо мазо ва он ҷавру ҷафо ба сидқу сафо табдил ёфта. *«Равзат-ус-сафо»*

МАЗОД I *а.* مزاد 1. савдои «кӣ зиёд», савдое, ки дар бозор аз барои ба нархи баланд ва лозим фурӯхтан даллол ё фурӯшанда молеро бо овози баланд эълон мекунад, ки «кӣ зиёд мехарад»; 2. зиёда, зиёдат.

Ишвае аз лаби ширини ту дил хост ба ҷон,
Ба шакарханда лабат гуфт: мазоде талабем! *Ҳофиз*

МАЗОД II *а.* مزاد **1.** тӯша ва зоди сафар; **2.** тӯшадон; анбон, кӯлвор.

Бингар, ки дар мазоди ман чист? *Авфӣ*

МАЗОИҚ *а.* مضایق *ҷ.* **мазиқ||мазиқа.**

Кӯҳест ба ғоят ҳасин миёни Лур ва Форс, ки онро «Шактаку» мегӯянд ва чун аз мазоиқи он бигузаранд, ба вилояти неъмат расанд. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

Дар ҷангҳо ба тани худ дар пеш шудӣ ва дар мазоиқи махуф рафтӣ. (2) *«Анвори Суҳайлӣ»*

МАЗОЛИМ *а.* مظالم *ҷ.* **мазлима.**

Хато бин, ки бар дасти золим бирафт,
Ҷаҳон монду ӯ бо мазолим бирафт. (1) *Саъдӣ*

МАЗОМИН *а.* مضامین *ҷ.* **мазмун.**

Бад-ин ҷиҳат дар мазомини ярлиғҳои ҳумоюн ва олтамғоҳои муборак... ба ҷумҳури кузот ва уламо... хитоб рафт. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МАЗОМИР *а.* مزامیر *ҷ.* **мизмор** I.

На ҷои лаҳву ишрат буду хилват,
На вақти чангу танбӯру мазомир. *Ломеӣ*

Олоти маноҳӣ ва малоҳӣ аз мазомир ва танобир ва ғайри золика ба дасти хуросониён афтод. *«Равзат-ус-сафо»*

МАЗОН(Н) *а.* مظان *ҷ.* **мазанна||мазинна.**

Илтимос намуданд, то дар мазонни иҷобати даавот... талаби омурзиш кунад. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

МАЗОР I *а.* مزار қабр, гӯр; қабри одамони бузург, ки онро халқ зиёрат мекунад; зиёратгоҳ, маҳалли зиёрат.

Ин кӯҳ буд, ки имрӯз мазори шуҳадост. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

...Баъд аз маросими такфин ва таҷҳиз дар он мазор мадфун гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

МАЗОР II || **МАЗОРР** *а.* مضار *ҷ.* **мазаррат.**

Пас зарур афтод, ки манофеъ ва мазорри ҳар ду касбро ба шумор орем. *Аҳмади Дониш*

МАЗОРЕЪ *а.* مزارع *ҷ.* **мазраа, мазраъ.**

Зи бас килобу мазореъ, зи бас шубону рама
Пур аз хурӯши хурӯсу пур аз нафири килоб...
Муиззӣ

Аз мазореъшон баромад қаҳту марг
Аз малаххое, ки мехӯрданд барг. *Румӣ*

МАЗОРР *а.* مضار *ниг.* **мазор** II.

МАЗОЪ *а.* مضاء тезӣ, бурроӣ.

Мисолаш шамшерро хосиятест дар мазоъ ва равонӣ. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МАЗОҚ *а.* مذاق **1.** маҳалли қуввати зоиқа, ки ком ва забон аст.

Зи коми банда шавад гарди бенавоӣ кам,
Гар оби ҷуди ту мар-бандаро расад ба мазоқ.
Муиззӣ

Нагардид аз мазоқам лаззати кукупалав берун,
Аз он рӯзе, ки пири матбахӣ додаст иршодам.
Савдо

2. қувваи зоиқа, ҳисси таъмгирӣ, чашоӣ; **3.** *маҷ.* табъ, табиат.

Ҳанӯз ду ҳазор савор мулозими амир Баҳоуддин Давлатшоҳ буданд ва аломати ҳукумат аз мазоқи ӯ берун нарафта буд. *«Равзат-ус-сафо»*

Гуфторе дар ҳама мазоқ хушгувор нест ва кирдоре дар ҳама мизоҷ созгор. *Савдо*

4. *ниг.* **мазоҳ.**

МАЗОҲ||МУЗОҲ *а.* مزاح ҳазлу шӯхӣ, хуштабиатӣ, зарофат.

Кизб обрӯро мебарад, мазоҳу ҳазл ва тибату лаҳву лаиб низ мусқити ирз аст. *«Ахлоқи Муҳсинӣ»*

МАЗОҲИБ *а.* مذاهب *ҷ.* **мазҳаб.**

Ҳамаи Рум тарсо бошанд ва эшонро мазоҳиб бисьёр бошад. (3) *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Аммо [Ғозонхон] аҳволи мазоҳиби мухталифа ва мӯътақадоти ҳар тоифа як-як алалинфирод ақсар ёд дошта бошад. (3) *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МАЗОҲИР *а.* مظاهر *ҷ.* **мазҳар.**

Ҳастӣ, ки ба чашми сирату дидаи сар
Зоҳир буваду айни мазоҳир яксар... *Хоқонӣ*

МАЗОҶЕЪ *а.* مضاجع *ҷ.* **мазҷаъ.**

Куффор сарфа дар таваққуф надида, ба мазоҷеи худ шитофтанд. (1) *«Таърихи Фаришта»*

МАЗРАА *а.* مزرعة *ниг.* **мазраъ.**

Банда соҳибаёлу мол надошт,
Ба ҷуз он мазраа манол надошт. *Низомӣ*

Ногоҳ ба мазраа расид, дид, ки марди деҳқон тухм бар замин меафшонад. *Аҳмади Дониш*

◇ **ин мазраа** *киноя аз* дунъё, олам.

Мулки ин мазраа доне, ки саботе надиҳад,
Оташе аз ҷигари ҷом дар амлок андоз. *Ҳофиз*

(ин) мазраи донасӯз *киноя аз* дунъё.

...То ту дар ин мазраи донасӯз
Ташнаю беоб бароръӣ ба рӯз. *Низомӣ*

МАЗРАЪ *а.* مزرع замини корам, ҷои зироат, киштзор.

Мазраи сабзи фалак дидаму доси маҳи нав,
Ёдам аз киштаи хеш омаду ҳангоми дарав. *Ҳофиз*

Ҷуз табъи софии ту, ки дорад сафои об,
Дар мазраи камоли ту кас нест обьёр. *Шоҳин*

МАЗРИБ *а.* مضرب макони задан, устувор ва барпо кардани чизе; **мазриби хиём** маҳалли задани хаймаҳо, хаймагоҳ.

Иқболи Салҷуқ сар ба авҷи Айюқ кашида ва навоҳии Бухороро мазриби хиёми давлат гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

Қарьяи Яъқуб мазриби хиёми сипеҳрэҳтишом гашт. *«Таърихи Фаришта»*

МАЗРУБ *а.* مضروب **1.** задашуда, кӯфташуда; **2.** зарб кардашуда, сикка задашуда, мас. тилло, танга.

Бар манобир ва дононир алқоби эшон ба ин навъ муқаррар ва мазруб гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

3. *мат.* ададе, ки ба адади дигар зарб мешавад, зарбшаванда.

МАЗРУФ *а.* مظروف **1.** дар зарф буда, он чи дар зарф аст (ҳамчун об, равған ва ғ.); **2.** *маҷ.* мазмун, маънӣ.

Гар ба мазруфаш назар дорӣ, шаҳӣ,
В-ар ба зарфаш ошиқӣ ту, гумраҳӣ. *Румӣ*

МАЗРӮЪ *а.* مزروع зироат кардашуда, кишта, коридашуда.

Ин замон тамомати Машҳад мазрӯъ аст ва боғоту басотинро буньёд ниҳодаанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Пирбудоқ чанд гоҳ дар Бағдод гузаронида, он мамлакатро мазрӯъ ва маъмур гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

МАЗУР *а.* مزور дидашуда, зиёратшуда.

Шуд тамом алқисса масчид бе футур,
Буд Сулаймон зоиру масҷид мазур. *Румӣ*

МАЗҲАБ *а.* مذهب **1.** роҳ, равиш, тариқ.

Ҳақ гузоридан дар мазҳаби мардӣ ва мурувват воҷиб бувад. *Авфӣ*

Ба мазҳаби уқало аз шавоиби тӯҳмат дур гардӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

мазҳаби аҳбоб оини дӯстон, расми дӯстон.

Подшаҳ, гӯ, хун бирезад, шеҳна, гӯ, гардан бизан,
Баҳри ҷоне тарки ҷонон мазҳаби аҳбоб нест. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. хатти харакат, сӯй.

Ҳар кабӯтар мепарад дар мазҳабе
В-ин кабӯтар ҷониби беҷонибӣ. *Румӣ*

3. *д.* шӯъба ва шохаи ягон дин, тариқат, секта.

Марде буд аз араб ба Бухоро бошида ва марди мубориз буд ва мазҳаби шиа дошти. *«Таърихи Наршахӣ»*

Дар мазҳаби мо бода ҳалол аст, валекин
Бе рӯи ту, эй сарви гуландом, ҳаром аст. *Ҳофиз*

МАЗҲАР *а.* مظهر маҳалли зуҳур, ҷои ошкоро ва намоёншавӣ.

Рӯи мақсуд, ки шоҳон ба дуо металабанд,
Мазҳараш оинаи талъати дарвешон аст. *Ҳофиз*

Эй шамъи базми қудс, надонам чӣ мазҳарӣ,
К-аз ваҳм гоҳ равшану гоҳе муқаддарӣ! *Бедил*

МАЗҶАЪ *а.* مضجع **1.** истироҳатгоҳ, қароргоҳ.

Хиргоҳи хоссаи султон Шаҳобуддин ва мазҷаъ ва маскани ӯ... ба хотир даровarданд. *«Таърихи Фаришта»*

2. *маҷ.* қабр, мазор, мадфан.

Ӯлҷойту ҷиҳати мазҷаи хеш гунбаде ба итмом расонид. *«Равзат-ус-сафо»*

МАИБ *а.* معيب айбнок, нуқсоннок, иллатдор, маъюб.

Мол рафта, умр рафта, эй насиб,
Молу ҷон дода паи кола(и) маиб. *Румӣ*

МАИН *а.* معين ҷорӣ, равон; **мои маин** оби равон.

Бар дари лутфаш ба хок дар бинишонанд
Боди саборо на, балки мои маинро. *Анварӣ*

МАИСТОН میستان ҷои шаробтайёркунӣ; ҷое, ки шароб бисьёр аст; майхона, шаробхона; анбори шароб.

Гумон бурд, к-он дар маистон шудаст,
Зи хун рӯи кишвар маистон шудаст. *Фирдавсӣ*

МАИШАТ *а.* معيشت зиндагӣ, рӯзгузаронӣ, рӯзгоргузаронӣ.

Ҳарам гуфт: Куҷо фармой, то мақом кунем? Гуфт: Ба Шом. Гуфтем: Он ҷо маишат чӣ гуна? *Аттор*

МАЙ می **1.** шароб, бода.

Як имрӯз бо коми дил май хӯрем,
Паи рӯзи ноомада нашмурем. *Фирдавсӣ*

маи арғавонӣ шароби сурх; **маи гулгун** (**ё гулранг**) шароби ба ранги гул, маи сурх.

Чунон аз лаъли майгуни ту мастам,
Ки фориғ аз маи гулгунам, эй дӯст! *Ҷомӣ*

Биёр аз он маи гулранги мушкбӯ ҷоме,
Шарори рашку ҳасад дар дили гулоб андоз. *Ҳофиз*

маи лаъл шароби лаългун, шароби сурх.

Ба ёди лаъли туву чашми масти майгунат,
Зи ҷоми ғам маи лаъле, ки меҳӯрам, хун аст. *Ҳофиз*

маи ноб шароби холис, шароби беғиш, маи софишуда.

Мевазад аз чаман насими биҳишт,
Хуш бинӯшед доимо маи ноб. *Ҳофиз*

маи қирмизӣ шароби сурх.

Нишоти маи қирмизӣ сохтанд,
Бисоте ҳам аз қирмиз андохтанд. *Низомӣ*

май паймудан май рехтан, шароб кашидан.

Бипаймуд соқӣ маю дод зуд,
Таҳамтан шуд аз доданаш шод зуд. *Фирдавсӣ*

2. *маҷ.* пиёлаи шароб, қадаҳи шароб.

Панҷ-шаш май бихӯрду пургул гашт
Рӯи он моҳи некӯвон яксар. *Фаррухӣ*

◇ **маи оташгуҳар** шароби оташмизоҷ, шароби тезу тунд.

Тоси симобии маҳ бофта аз парчами шаб,
Тоси зар бо маи оташгуҳар омехтаанд. *Хоқонӣ*

маи шабона майхӯрии ҳангоми шаб.

Гоҳе маи шабонаву гаҳ бодаи сабӯҳ,
Бингар вазифаи саҳару вирди шоми мо. *Ҷомӣ*

май гирон додан шаробро зиёд додан, зиёд нӯшондан.

Соқии ишқи бутам дар ҷоми уммеди висол
Май гирон додаст, к-орад он сабукборӣ маро. *Анварӣ*

МАЙГУН میگون ба ранги май, сурхранг; **лаби майгун** а) лаби сурх; б) *маҷ.* лаби маҳбуба.

З-он лаби майгун, ки ҳуш аз ман бибурд,
Хун ҳамегирьям чу бар оташ кабоб. *Хисрави Деҳлавӣ*

◇ **лаъли майгун** *киноя аз* лаби маъшуқа.

Биё, соқӣ, бизан бар ҷомам афьюн,
Чӣ афьюн, акси холи лаъли майгун. *Ҳозиқ*

МАЙГУСОР میگسار майошом, нӯшандаи шароб.

Томоту зарқ дар раҳи оҳанги чанг нех,
Тасбеҳу тайласон ба маю майгусор бахш. *Ҳофиз*

МАЙДА I میده **1.** орди баҳории дубез; **2.** ноне, ки аз орди баҳории дубез пухта мешавад.

Ҷавине, ки аз саъи бозу хӯрам,
Беҳ аз майда бар хони аҳли карам. *Саъдӣ*

Бисьёр будӣ, ки ҳазор ман майда..., понсад ман маслух ва чанд ман равған... дар матбахи ӯ пухта гаштӣ. *«Таърихи Фаришта»*

МАЙДА II میده *шакли кӯтоҳшудаи* **моида.**

МАЙДАСОЛОР میدهسالار мубошир ва ташкилкунандаи дастархон, дастархонҷӣ.

Офокро аз чирми хур ҳам курсу ҳам оташ нигар,
Ҳам матбаху ҳам хони зар, ҳам майдасолор омада.
Хоқонӣ

МАЙДЕҲ میده соқӣ.

Пас аз нав яке базм карданд боз,
Ба бозигару майдеху чангсоз. *Фирдавсӣ*

МАЙДОН میدان **1.** ҷои фарох, замини васеи беиморат; **2.** арсаи аспдавонӣ ва гӯю чавгонбозӣ.

Аз айвон ба майдон хиромид шоҳ,
Биёростанд аз бари пил гоҳ. *Фирдавсӣ*

Ба майдони риёзат шаҳсаворон
Зи саффи аввалин найзагузорон. *Бадрии Кашмирӣ*

◊ **рӯзи майдон** рӯзи ҷанг, рӯзи маърака.

Аспи лоғармиён ба кор ояд
Рӯзи майдон, на гови парворӣ. *Саъдӣ*

ҳафт майдон аз рӯи ақидаи ситорашиносони қадим ҳафт табақаи осмон.

Чу доман бар ин дайри хокӣ фишонд,
Ҷанибат бар ин ҳафт майдон биронд. *Хоҷу*

МАЙДОНДОРӢ میدانداری ҷанговарӣ, ҷангу ҳарб.

Дӯсту душман бар майдондорӣ ва ханҷаргузории ӯ офарин карда, маросими таҳсин ба ҷой оварданд.
«Таърихи Фаришта»

МАЙЗАР میزر дастор, салла; рӯймоле, ки бар сар мебанданд.

Моно, ки маҳрами арафот аст Офтоб,
Аз тайласони Муштарӣ оранд майзараш. *Хоқонӣ*

МАЙИТ *а.* میت *мурда, ҷасади беҷон.*

Ба тадфин ва такфини ӯ напардохта, майитро... гузошта, сари хеш гирифтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАЙКАДА میکده майхона, хонаи шаробфурӯшӣ.

Ба пири майкада гуфтам, ки чист роҳи наҷот,
Бихост ҷоми маю гуфт: Бода нӯшидан. *Ҳофиз*

Қабоби маърифати ӯ чи огаҳиву чи ҷаҳл,
Хароби майкадаи ӯ чи ҳушьёру чи маст. *Бедил*

МАЙКАШ میکش майнӯш, майхӯр.

Ҷое расидааст рутубат, ки майкашон
Дасту даҳони худ ба ҳаво об мекашанд. *Соиб*

МАЙЛ *а.* میل **1.** хамиш, андаке ба сӯе хам шудан; каҷӣ, хамидагӣ.

Сохт, ҳамчун маҳи нав, ношуда пир
Майли абрӯи туам пушт дуто. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* хоҳиш, таваҷҷӯҳ, гироиш.

...Ва маро низ майли азим буд ба мутолааи суханони эшон. *Аттор*

Ҷаҳон бинам аз майли ҷӯянда пур,
Яке сӯи дарьё, яке сӯи дур. *Низомӣ*

майл кардан а) каҷ рафтан, уреб рафтан; б) рағбат намудан ба чизе, таваҷҷӯҳ кардан.

Пас агар кибр бар мизоҷаш ғалаба дорад, саъй кунад, то дар ҳама умур майл ба ҷониби афв кунад.
Аҳмади Дониш

3. завқ, ҳавас.

Ҳар якеро баҳри коре сохтанд,
Майли онро дар дилаш андохтанд. *Румӣ*

Ғуломони лашкаршикан хайл-хайл
Канизон, ки дар мардум оранд майл... *Низомӣ*

◊ **майл намудани маҳ бар уфуқ** *киноя аз* ғуруби маҳ.

Чун маҳ бар уфуқ намуд майле,
Оҳанги видоъ кард Лайлӣ. *Ҳилолӣ*

МАЙЛОН||МАЯЛОН *а.* میلان майлу хоҳиш, ҳавас, рағбат.

Аз ҷоддаи адаб ба ҷониби ҳазлу бозӣ майлон намудан мувофиқи таври ту намебинам.
«Анвори Суҳайлӣ»

МАЙМАНА *а.* میمنه тарафи рости лашкар; фавҷе, ки ҷаноҳи рости лашкарро ташкил мекунад; *муқобили* **майсара**.

Бифармуд, то гӯш дорад буна,
Кунад майсара рост бо маймана. *Фирдавсӣ*

Ин қалби сипоҳи мананд ва майманаву майсара ҳанӯз ғоибанд. *Авфӣ*

МАЙМАНАТ *а.* میمنت саодат, хушбахтӣ.

Майманат назди ғофилон шум аст,
Баҳри бетолеон ҳумо бум аст. *Бедил*

МАЙМУН I *а.* میمون масъуд, саодатманд, ҳуҷиста, муборак.

Қадами ӯро маймун дониста ... тарбияташ менамуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Билоди Ҳиндустон дар тахти тасарруфи амир Носируддин омад ва алқоби маймуни ӯ тирози хутба ва сиккаи он мамолик шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАЙМУН II میمون бӯзина.

Бисьёр дидаам бузу маймун ба дасти ӯ,
Хоқонӣ, эътибор чӣ бар гуфтугӯи шайх?! *Хоқонӣ*

Бахти маймуни маро бин, ки фалак чун лӯлӣ
Медиҳад рақс ба ҳар маърака чун маймунам. *Шоҳин*

МАЙПАЙМО میپیما он кӣ май кашида ба дигарон ба навбат медиҳад, соқӣ.

Зи май хӯрдан надорам инбисоте
Дар он базме, ки майпаймои ман нест.
Насирои Бадахшонӣ

МАЙПАРАСТ میپرست дӯстдори май; бисьёр майхӯранда; майнӯш, он кӣ доим май менӯшад.

Шармаш аз чашми майпарастон бод,
Наргиси маст агар бирӯяд боз. *Ҳофиз*

Хез, карашмарез кун наргиси ниммастро,
Аз таҳи ҷом ҷуръа деҳ соқии майпарастро. *Махфӣ*

МАЙПАРАСТӢ میپرستی майхорагӣ; майзадагӣ.

Чу шӯридагон майпарастӣ кунанд,
Ба овози дӯлоб мастӣ кунанд... *Саъдӣ*

Мапу мастию завқи майпарастӣ,
Чӣ кор ояд маро кашфу каромот? *Ҷомӣ*

МАЙСАРА *а.* میسره тарафи чапи лашкар; фавҷе, ки ҷаноҳи чапи лашкарро ташкил мекунад; *муқобили* **маймана**.

Маймана рафту майсара бигрехт,
Қалб дар соқия, муқаддима рехт. *Низомӣ*

МАЙСУР *а.* میسور муяссаршуда, мумкиншуда; чизе, ки имконпазир аст.

Зиёда бар он мақдуру майсури банӣ-одам набуд.
«Равзат-ус-сафо»

Ва ӯ дар инҷоҳи маориф ва исъофи матолиби ҳамгинон ба қадри майсур эҳтимом менамуд.
«Равзат-ус-сафо»

МАЙФУРӮШ میفروش **1.** фурӯшандаи шароб; **2.** *маҷ.* бахшандаи кайфияти май.

Маҳаш мушксову шакар майфурӯш,
Ду наргис камонкаш, ду гул диръпӯш. *Асадӣ*

МАЙХОНА میخانه майкада, шаробхона, хонаи майфурӯшӣ.

Воқиф аз сирри харобот ҷуз он маст нашуд,
Ки ба майхона баровард, чу Ҷомӣ, чилаҳо. *Ҷомӣ*

МАЙХОР||МАЙХОРА میخوار||میخواره бисьёр майхӯранда, шаробнӯш.

Ҷаҳони мо ба масал май шудасту мо майхор,
Хушиш басга ба талхию хуррамӣ ба хумор. *Қамарӣ*
Майхораву саргаштаву риндему назарбоз,
В-он кас, ки чу мо нест дар ин шаҳр, кадом аст?
Ҳофиз

МАЙШУМ میشوم *шакли дигари* **машъум.**

Ҳеҷ шимае аз шиями майшум батар аз бухл нест.
Авфӣ

МАКЗУБ *а.* مکذوب такзиб кардашуда; дурӯғӣ, бардурӯғ.

Ва ӯ дар он боб ба қавли макзуб ва мавоиди ғайри марғуб Нӯхро мағрур медошт. *«Равзат-ус-сафо»*

МАКИД مکید *шакли кӯтоҳшудаи* **макида||макидат.**

Чун ки оҷиз шуд зи сад гуна макид,
Чун занон ӯ чодире дар сар кашид. *Румӣ*

МАКИДА||МАКИДАТ *а.* مکیده||مکیدت бадандешӣ, макру ҳила, фиребу найранг.

Дар зимни эҳзори ман макидате азим мундариҷ аст. *«Равзат-ус-сафо»*

МАКИДАН مکیدن мазидан, дар мобайни ду лаб гирифта фурӯ кашидан, мас. бача шири синаи модарро.

Эйдун фурӯ кашӣ ба хушӣ он маи ҳаром,
Гӯӣ ки шири мом зи пистон ҳамемакӣ. *Кисоӣ*

МАКИДАТ *а.* مکیدت *ниг.* **макида.**

МАКИН *а.* مکین макондор, соҳиби ҷою макон, барқарор.

На ҳаргиз, к-ӯ ба мулк-андар макин бошад, малик бошад,
На нилуфар бувад ҳар гул, ки андар обдон бошад.
Фаррухӣ

МАККОР *а.* مکار ҳилагар, бисьёр макру ҳилакунанда, фиребгар, қаллоб.

Мухтор марде буд маккор. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МАККОРА *а.* مکاره *муаннаси* **маккор.**

Аз раҳ марав ба ишваи дуньё, ки ин аҷуз
Маккора менишинаду мӯхтола меравад. *Ҳофиз*

маккораи замона рӯзгори пурмакр.

Маккораи замона дар соғари умедам,
Аз дурди муфлисӣ рехт ин шарбати ҳалоҳил. *Савдо*

МАККӢ *а.* مکی **1.** мансуб ба Макка; **2.** сокини шаҳри Макка.

Маккиён гуфтанд: Моро илм нест,
Мо надонистем, к-ин ҷо кӯдакест. *Румӣ*

МАКМАН *а.* مکمن ҷои пинҳон шудан; камингоҳ.

Сар аз Албурз барзад курси хуршед,
Чу хунолуд дузде сар зи макман. *Манучеҳрӣ*

Тоифае, ки Али-Тигин дар камингоҳ боздошта буд, аз макман берун омада, бар лашкари Хоразм ҳамла оварданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАКНУЗ *а.* مکنوز хазина кардашуда; *маҷ.* пинҳон дошташуда, ниҳуфта.

Ва шӯҳрати тамом дорад, ки Хоҷа Низомро мувозии сад ҳазор байт аз ашъори мутақаддимин ва мутааххирин ... макнузи замири мунир буд. *Восифӣ*

МАКНУН I *а.* مکنون пинҳон дошташуда, ниҳуфта; ◇ **макнуни замир** орзуи ниҳонии дил, ният.

Макнуни замир ва хотири хатир он аст, ки умарои лашкаршикан ва баҳодурони шамшерзан ... ба хиттаи Ҳирот раванд. *«Равзат-ус-сафо»*

дурри (ё лӯълуи) макнун марвориди қиматбаҳои дар садаф буда; чизи қиматбаҳо ва хушрӯ.

Хоҳам, ки ба ёди ишқи Маҷнун,
Ронӣ сухане чу дурри макнун. *Низомӣ*

В-ар ба дарьё бигзарад, иқболи ӯ орад бурун
Ҳар чӣ андар қаъри дарьё лӯълуи макнун бувад.
Муиззӣ

МАКНУН II *а.* مکنون пинҳон кардашуда, пинҳон.

МАКНУНОТ *а.* مکنونات *ҷ.* **макнун** I, II.

Макнунотро ҷое бувад ва манқулотро мавзее. *Авфӣ*

МАКОИД *а.* مکائد *ҷ.* **макида||макидат.**

Яке аз мулуки Аҷам дасти татовул ба моли раият дароз кард ва азият оғоз ниҳод ва халқ аз макоиди зулмаш дар ҷаҳон бирафтанд. *Саъдӣ*

Агар бад-он ҷониб ҳаракат кунам, ночор ба муқовамат ва дафъи шарру макоиди эшон машғул шавам. *«Равзат-ус-сафо»*

МАКОКАФТ مکاکفت ранҷ, офат, озор, бадбахтӣ.

Эй ту, мукосо, биёр боз қадаҳро,
Кон-т макокафт аз ин сарой биголид. *Имора*

МАКОМИН *а.* مکامن *ҷ.* **макман.**

Аз макомини макри кинакӯш ... таҷаннуб намудан мӯҷиби эминӣ аз хатар [аст]. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МАКОН *а.* مکان ҷои будан; ҷой.

... Ва нашояд, ки ҷисме аз маконе ба маконе шавад, илло ба чунин ҳол, ки ӯро ҷунбиш хонанд.
Ибни Сино

макон кардан ҷой гирифтан, истодан, будан.

Чун меваро намонд таманное аз дарахт,
Беҳуда бар дарахт чаро мекунад макон? *Фузулӣ*

МАКОНАТ *а.* مکانت пойгоҳ, мартаба, дараҷа, мақом.

Қурбат ва маконати ӯ наздики шер бияфзудӣ.
«Анвори Суҳайлӣ»

МАКОРЕҲ *а.* مکاره *ҷ.* **макраҳа.**

Таҳаммуле, ки ..., бар макореҳ дошт, ... дасти умед ба домани матлуб расонид. *«Анвори Суҳайлӣ»*

...Ва манофеъ ва макорехи ин ҷаҳон малҳузи назари эътибор набошад, то ба виҷдон ва фиқдони он ғамгин ва шодмон нашавад. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

МАКОРИМ *а.* مکارم ҷ. **макрама||макрамат||макрума||макрумат.**

... К-аз фурӯғи макоримаш ҳазмон
Мӯрча бишмурад зи дур зарир. (1) *Хисравӣ*

Халоиқ бино бар он, ки бар ҳусни маош ва макорими ахлоқи ӯ иттилоъ доштанд, аз истимои ин хабар мубтаҳиҷ ва масрур гардиданд. (2) «*Равзат-ус-сафо*»

Он сипеҳри маҷду дарьёи макорим, к-аз вуфур
Ҳусни хулқаш шӯҳра байни инсу ҷон бардошта. (2) *Савдо*

◇ **арбоби макорим** соҳибони хулқу атвори писандида.

Кӯдаке аз Банӣ-Ҳошим бо яке аз арбоби макорим беадабӣ кард, шикоят ба аммаш бурданд, то вайро адаб кунад. *Ҷомӣ*

МАКОСИБ *а.* مکاسب ҷ. **максаб.**

Макосиби ҷамила қалил аст ва сулуки тариқи он бар аҳрор душвор. (1) «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

... Истеъмоли қувои шарифа дар макосиби дания масруф дошт. (1) «*Ахлоқи Носирӣ*»

МАКОТИБ I *а.* مکاتب ҷ. **мактаб.**

МАКОТИБ II *а.* مکاتیب ҷ. **мактуб.**

Роҷа Алихон пай ба сарҷашмаи мақсуд бурда, бо макотиби муҳаббатасолиб... дар садади имдод гардид. (2) «*Таърихи Фаришта*»

... Макотиби назму наср, ки Амир Яминуддин ба фарзандаш Амир Маҳмуд аз Рум ба Хуросон навишта, ва ҷавоби Ибни Ямин падарро шӯҳрате дорад. (2) «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

МАКР *а.* مکر ҳила, фиреб.

Зани кафшгар аз роҳи макр дасти дуо баркашид ва забони ниёз баркушод. «*Нигори дониш*»

Умарои Бухоро дар ҳаққи ӯ макрҳо ва худъаҳо андешиданд. *Аҳмади Дониш*

макру фан макру ҳила, фиреб, ҳилаву найранг.

Висоли он санам ар орзуст, лоларухе
Бибар ба тавфи гулистон ба худ ба макру фанаш. *Восифӣ*

МАКРАА *а.* مکرعه машки об.

Гуфт: Боре об деҳ аз макраа,
Гуфт: Не, не, нест ҷӯ ё машраа. *Румӣ*

МАКРАМА||МАКРАМАТ||МАКРУМА||МАКРУМАТ *а.* مکرمه||مکرمت **1.** иззату эҳтиром.

Ҳар якеро дода ҳақ дар мартабат,
Сад ҳазорон ҳашмату ҳам макрамат. *Румӣ*

2. лутфу карам.

Агар... аҳлу фарзандонро бад-ин манзил нақл кунӣ, ғояти макрамат бошад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

МАКРАНДЕШ مکراندیش бадандеш, ҳилагар, касе, ки ҳила ва фиреб дар фикр дошта бошад.

Бӯй расво кард макрандешро,
Пил донад бӯи бачча(и) хешро. *Румӣ*

МАКРАҲА *а.* مکرهه чизи нафратовар, чизи нописанд.

МАКРУБ *а.* مکروب машаққаткашида, ғамнок, андӯҳгин.

Ҳаргиз нависандае бароти матлуби ин маҳзуну макрубро ба маҳалли марҷӯулвусул рақам накард. *Восифӣ*

МАКРУМА||МАКРУМАТ *а.* مکرمه||مکرمت *ниг.* **макрама.**

МАКРӮҲ *а.* مکروه нафратовар, зишт, кохуш; нораво.

Баъзе сабрро ду қисм кардаанд: яке сабр аз матлуб, дуввум сабр бар макрӯҳ. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

МАКС *а.* مکث истодан, даранг кардан, ист кардан; таваққуф.

Агар ӯро иттифоқи макс бувад, се рӯз дар зиёфати ӯ тақсир накунанд. *Аҳмади Дониш*

МАКСАБ *а.* مکسب **1.** касб, ҳунар, пеша.

Бех аз максаб набошад ҳеҷ коре,
Зи касби даст набвад ҳеҷ оре. *Носири Хисрав*

Ҳар кӣ ӯ дар максабе по мениҳад,
Ёрии ёрони дигар мекунад. *Румӣ*

2. иктисоб, ҳосил кардан, дарьёфтан, ба даст овардан (мол ва ғ.).

Интизори сабӣ суи устод
Максаби илми бешумор кунад. *Шамси Табрезӣ*

МАКСУР *а.* مکسور **1.** шикаста, шикасташуда; *маҷ.* мағлубшуда, шикастхӯрда.

Обоқохон бар ин ҳила мутталеъ шуд, ҳила андешид, ки раияти давлати он бад-ои тадбир марфӯъ ва ливои давлати аъдо максур гашт. «*Равзат-ус-сафо*»

2. *грам.* дар хатти арабӣ ҳарфе, ки ҳаракаи касра дорад.

МАКСУРУЛЛИСОН *а.* مکسورالّلسان гирифтазабон; кутоҳзабон.

Шаммае аз улувви шаъни ӯро хомаи максуруллисон дар аснои зикри акобири замон сабт намуд. «*Равзат-ус-сафо*»

МАКТАБ *а.* مکتب ҷои омӯзиши бачагон, дабистон.

Шуд чашми падар ба рӯи ӯ шод,
Аз хона ба мактабаш фиристод;
Додаш ба дабири донишомӯз,
То ранҷ барад бар ӯ шабу рӯз. *Низомӣ*

МАКТУБ *а.* مکتوب **1.** китобатшуда, навиштащуда.

Меҳнати беҳад кашид Ибни Ямин дар кӯи дӯст,
Чун кунад инҳо, ки дар пешонияш мактуб буд! *Ибни Ямин*

2. нома, хат.

Аз роҳи ҳавас чанд диҳӣ арзи муҳаббат,
Мактуб набанданд ба боли магас ин ҷо. *Бедил*

МАКФУФ *а.* مکفوف **1.** басташуда, дошташуда; **2.** *маҷ.* кӯр, нобино; **3.** *адш.* партофтани ҳарфи ҳафтӯми сокин аз охири рукни ҳафтҳарфа дар арӯз, мас. 'мафоил' ба ҷои 'мафоилун'.

МАКФУФУЛБАСАР *а.* مکفوف‌البصر кӯр, нобино.

Чун ҷаноби Муборизӣ макфуфулбасар шуд, фарзандон ӯро ба қалъаи Сафеди Қорс фиристоданд. «*Равзат-ус-сафо*»

МАКШУФ *а.* مکشوف кашф кардашуда, кушодашуда, ошкоро, кушода.

Ту малоф аз мушк, к-он бӯи пиёз
Аз дами ту мекунад макшуф роз. *Румӣ*

Гуфт макшуфу бараҳна бе ғулул,
Бозгӯ, ранҷам мадеҳ, эй булфузул! *Румӣ*

МАКӮ مکو макӯк, мокуи бофандагӣ.

Онро, ки бо макӯву калоба бувад шумор,
Барбат куҷо шиносаду ҷангу ҷағонаро.
Шокири Бухорой

МАКҲУЛ *а.* مکحول кӯҳлкашида, сурмакашида, сурмасо.

Ба айби хештан ҳастанд машғул,
Ду чашм аз кӯҳли маънӣ карда макҳул.
Бадрии Кашмирӣ

◇ **наргиси макҳул** *киноя аз* чашми сурмасо.

Ба ҳеҷ ҷо нарасад нолае, ки муҷиби он
Ҷафои наргиси макҳули дилбарон бошад. *Шоҳин*

МАЛАК *а.* ملک *д.* маҳлуқи мавҳуми осмонӣ, ки гӯё аз рӯҳ офарида шуда, ҷисми хориҷӣ надорад; фаришта.

Малак кар шуд аз наъраи карранои,
Зи бонги духул ваҳм лағзандапой. *Шодӣ*

МАЛАКА *а.* ملکه кудрати кардани коре, ки ба воситаи машқ ва такрор ба табиати шахс ҷойгир мешавад.

Бар ин минвол ҳукм мефармуд, то ҳилм... малакаи нафси ӯ шуд. *Авфӣ*

МАЛАКОТ *а.* ملکات *ҷ.* **малака.**

Малакоти раддия амрози нафсонианд.
«Ахлоқи Ҷалолӣ»

МАЛАКУЛМАВТ *а.* ملک‌الموت *д.* фариштаи аҷал, фариштаи марг, фариштае, ки мутасаддии гирифтани ҷон аст, Азроил.

Истеза макун, мамлакати ишқ талаб кун,
К-ин мамлакатат аз малакулмавт раҳонад.
Шамси Табрезӣ

МАЛАКУТ *а.* ملکوت *д.* олами фариштаҳо, олами боло.

Маст бигзаштиву аз хилватиёни малакут
Ба тамошои ту ошӯби қиёмат бархост. *Ҳофиз*

МАЛАХ ملخ навъе аз ҳашароти парранда, ки ба зироат зарар мерасонад.

На дар роғ сабза, на дар боғ шах,
Малах бӯстон хӯраду мардум малах. *Саъдӣ*

МАЛАҚ *а.* ملق тамаллуқ, хушомадгӯӣ, ҷоплусӣ; тамаллуқ кардан, ҷоплусӣ кардан.

МАЛАЪ||МАЛО *а.* ملأ||ملا **1.** пурӣ, пуррагӣ; *муқобили* **халаъ||хало.**

...Ва гӯяд, ки чора нест, ки беруни олам ё халаъ бувад ё малаъ. *Ибни Сино*

На халоест он суяш, на мало.
На хафо бор дораду на ҷало. *Бедил*

2. *маҷ.* гурӯҳи мардум, анбӯҳи халқ.

Агар шароб хӯрӣ, чун қадаҳ ҳамӯш нишин,
Чу шиша чанд зи қулқул занӣ сало ба мало.
Бедил

◇ **бар (ё дар) мало** дар назари мардум, ошкоро, ҳувайдо.

Магӯ он чӣ гар бар мало уфтад,
Сухангӯ аз он дар бало уфтад. *Саъдӣ*

Баъзеро дар хало ҷавоб гӯям ва бархеро дар мало боз ронам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МАЛАУЛАЪЛО *а.* ملاالاعلی *д.* олами боло, олами улвӣ.

Хурӯш ва зорӣ ба малаулаъло расид.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

МАЛБАС *а.* ملبس пӯшок, либос.

Пас либоси кибр берун кун зи тан,
Малбаси зул пӯш дар омӯхтан. *Румӣ*

МАЛБУС *а.* ملبوس **1.** пӯшидашуда; **2.** либос, пӯшок.

Шабу рӯзаш ба хидмат буд машғул,
Гаҳе малбус, гаҳ месохт маъкул. *Ҳозиқ*

Ва агар худованд он шавкатро чун ҳуккоми ва умаро ба зиндон мефиристад, иззат ва ҳурмат нигоҳ дорад ва малбусу маъкул ва машрубу асбоби айш ба қадри васат муҳайё дорад. *Аҳмади Дониш*

МАЛБУСОТ *а.* ملبوسات *ҷ.* **малбус.**

Ҳукм фармудӣ, ки то яксола мо-йӯҳтоҷи ӯро аз маъкулот ва малбусот ва ғайри инҳо ба вай додандӣ. (2) *«Равзат-ус-сафо»*

МАЛЕҲ *а.* ملیح **1.** намакин; **2.** *маҷ.* сабзи банамак, гандумгун; **3.** *маҷ.* хушрӯи сабзинаи ҷозибадор.

Хитоб кард, ки эй Бадр, бо ҷамоли малеҳ,
Ба Нимрӯз равон шав чу Рустами Дастон.
Бадри Ҷоҷӣ

Дил бурд зери зулфу ниҳон кард он малеҳ,
Омад сабову бар ҳама кас сохт он сареҳ. *Восифӣ*

4. *маҷ.* ширин, хуш, дилкаш.

Зи лаъли ту Шоҳин бизад ҷошнӣ,
Ки шеъраш малеҳ асту назмаш азуб. *Шоҳин*

Маро бутест забонаш ба назму наср фасеҳ,
Даҳонш кони малоҳат, лабаш зи шаҳд малеҳ. *Васлӣ*

МАЛЕҲБАЁН ملیح بیان он кӣ гуфтораш банамак аст, ширинсухан, хушгап.

...Дар силки фузалои фасеҳзабон ва булағои малеҳбаён интизом дорад. *«Равзат-ус-сафо»*

МАЛЕҲДИДОР ملیح دیدار бомалоҳат, ҷозибадор; (хушрӯи) ҷозибадор.

Ҳам фасеҳи сазойгуфтор аст,
Ҳам сабеҳи малеҳдидор аст. *Саноӣ*

МАЛЗУМ *а.* ملزوم лозимдошта, чизе, ки барои чизи дигар зарур ва ногузир мешавад, чизи даркорӣ.

Суръати фаҳм малакаи интиқол аз малзум аст ба лавозим бе максе зиёда. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МАЛИК *а.* ملک подшоҳ, султон.

Пашшаи мурда Ҳуморо буд шарик,
Чун нашояд зинда ҳамрози малик. *Румӣ*

МАЛИКА *а.* ملکه зани подшоҳ, подшоҳзан.

МАЛИКБОНУ ملک‌بانو малика, зани подшоҳ; шоҳзодадухтар.

Чу гул будам маликбонуи Сақлоб,
Кунун дар бонуӣ шустам чу гул об. *Низомӣ*

МАЛИКУЛАРШ *а.* ملک‌العرش *д.* малики арш, худо.

Эй маликуларш, муродаш бидеҳ,
В-аз хатари чашми бадаш дор гӯш! *Ҳофиз*

МАЛИҚ *а.* ملق тамаллуққунанда, хушомадгӯй, чоплус.

МАЛКОНӢ ملکانی 1. яке аз мазҳабҳои дини исавӣ-христианӣ, ки Марьямро худо эътиқод мекунанд; 2. пайрави мазҳаби мазкур.

Эшонро мазоҳиби бисьёр буд, чун настуриён ва малкониён,... «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

МАЛЛОҲ *а.* ملاح 1. киштирон, киштибон.

Чу дахлат нест, харҷ оҳистатар кун,
Ки мегӯянд маллоҳон суруде:
Агар борон ба кӯҳистон наборад,
Ба соле Даҷла гардад хушкрӯде. *Саъдӣ*

Се навбат бонг мезанад ва маллоҳон дониста лангар меандозанд. «*Равзат-ус-сафо*»

2. обдон, оббоз, шиновар.

Зи дидаам шуда як чашма дар канор равон,
Ки худ шино накунад дар миёни он маллоҳ. *Ҳофиз*

МАЛМОЗ ملماز рангест, ки бо он матоъ ва порча ранг мекунанд.

Дилбаро, з-ӯ кай маҷоли ҳосиди ғаммози ту?
Ранги ман бо ту набандад беш аз ин малмози ту.
Рӯдакӣ

МАЛО *а.* ملا *ниг.* малаъ.

МАЛОБИС *а.* ملابس *ҷ.* малбас.

Машориб (ва) малобис ҳама ба пеши ман ҳозир буд. *Ҷомӣ*

Чорсад ғулом бо малобиси зарбафту иклили мурассаъ... мулозими Мусо бошанд. «*Равзат-ус-сафо*»

МАЛОЗ *а.* ملاذ паноҳ, паноҳгоҳ, ҷои амн, малҷаъ.

Аз навоиб бод ҷоҳи ту каримонро мафар
В-аз ҳаводис бод ҷуди ту ҳакимонро малоз. *Муиззӣ*

Ба ғайри остони ту малҷаъ ва малозе надорам.
«*Равзат-ус-сафо*»

малози манеъ паноҳгоҳи баланд ва мустаҳкам, такьягоҳи баланд, устувор ва дастнорас.

Раияти булдон аз макоиди эшон маръуб ва лашкари султон мағлуб ба ҳукми он, ки малози манеъ аз қуллаи кӯҳе гирифта буданд ва маъво ва малҷаи худ карда. *Саъдӣ*

МАЛОИК||МАЛОИКА *а.* ملائک||ملائکه *ҷ.* малак.

Дӯш дидам, ки малоик дари майхона заданд,
Гили Одам бисириштанду ба паймона заданд. *Ҳофиз*

Он ҷо ба хати сабз кунӣ хони малоҳат,
Товуси малоик магаси хони ту ёбанд.
Камоли Хуҷандӣ

МАЛОИКФИРЕБ ملائک‌فریب фиребдиҳандаи малакҳо, фиребдиҳандаи зебоён; *маҷ.* беандоза хушрӯ, аз ҳад зиёд зебо, дилчасп.

Санъати ман бурда зи ҷоду шикеб,
Сеҳри ман афсуни малоикфиреб. *Низомӣ*

МАЛОИН *а.* ملاعین *ҷ.* малъун.

Аз ҷумлаи он малоин се тан дар масҷиди Куфа гирд омаданд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Малик Ҳофиз шарри он малоинро аз Ильёс бозмедошт. «*Равзат-ус-сафо*»

МАЛОЛ *а.* ملال 1. озурдагӣ, озор; андӯҳ, ғам, ғусса.

Зи илмаш малол ояд, аз ваъз нанг,
Шақоиқ ба борон нарӯяд ба санг. *Саъдӣ*

Ишқбозиро таҳаммул бояд, эй дил, пой дор,
Гар малоле буд, буду гар хатое рафт, рафт. *Ҳофиз*

Дигар моро ба хаёлат зи бекасӣ чӣ малол,
Чу ғам рафиқу бало ёру дард мӯнис шуд.
Камоли Хуҷандӣ

2. *маҷ.* хастагӣ, монда шудан.

Туро малол нагирад ҳаме зи бахшидан,
Магар зи табъи ту роҳи адам гирифт малол. *Муиззӣ*

МАЛОЛАТ *а.* ملالت 1. ранҷиш, озурдагӣ, безоршавӣ; андӯҳ, ғам, ғусса.

Чун дар нусхаи арабӣ зикри чизҳое буд, ки даркор набуд ва низ табиатро аз хондани он малолате меафзуд, зикри он чизҳо карда нашуд.
«*Таърихи Наршахӣ*»

На ман зи беамалӣ дар ҷаҳон малуламу бас,
Малолати уламо ҳам зи илми беамал аст. *Ҳофиз*

Он аз дасти вай бишуда, ҳамвора изҳори малолат мекард ва тангдилӣ менамуд. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* хастагӣ, монда шудан, нотобӣ.

Малолати Қутбшоҳ рӯз ба рӯз мунҷар ба таби диқ шуда, ... даргузашт. «*Таърихи Фаришта*»

МАЛОМ *а.* ملام сарзаниш, накӯҳиш, таъна.

Гар бибахшояд, бувад бахшоиши ӯ бе малом,
В-ар биёмурзад, бувад омурзиши ӯ бе малол.
Муиззӣ

МАЛОМАТ *а.* ملامت сарзаниш, накӯҳиш, таъна.

Ҳар кӣ дурӯғ гӯяд, сазои ӯ маломат бошад.
Носири Хисрав

Ошиқ чӣ кунад, гар накашад бори маломат,
Бо ҳеҷ диловар сипари тири қазо нест. *Ҳофиз*

МАЛОМАТГАР ملامت‌گر сарзанишкунанда, никӯҳишкунанда, таъназананда.

Аз сухани пири маломатгараш
Гирьякунон зуд гузашт аз сараш. *Низомӣ*

Аз содадилӣ пири маломатгари моро
Завқи маи рангину рухи сода набошад.
Камоли Хуҷандӣ

МАЛОМАТДИДА ملامت‌دیده ранҷида, ранҷкашида; андӯҳдида; бадбахт.

Бад-он мушкӯ, ки фармудӣ, расидам,
Дар он муште маломатдида дидам. *Низомӣ*

МАЛОМАТКУН ملامت‌کن накӯҳиш ва сарзанишкунанда.

Ситоишсароён на ёри туанд,
Маломаткунон дӯстдори туанд. *Саъдӣ*

МАЛОҲАТ *а.* ملاحت 1. шӯрӣ, намакинӣ.

Сар наёвард бурун ҳеҷ кас аз мазраи ишқ,
Донасӯз аст замине, ки малоҳат дорад. *Соиб*

2. *маҷ.* ҳусни банамак, сабзи банамак; ситорагармӣ, ҷозибадорӣ.

Нӯҳ ибни Мансур писаре дошт, ки ҳаргиз чашми рӯзгор он малоҳат надида ва гӯши замона он сабоҳат нашунида. *«Хористон»*

Рухаш меҳру сабеҳи ӯ сабоҳат,
Лабаш лаълеву кони ӯ малоҳат. *Ҳозиқ*

Ба ҳусну малоҳат адимуннaзир,
Шуда маҳви рӯяш сағиру кабир. *Шоҳин*

МАЛОҲИДА *а.* ملاحده *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **мулҳид.**

Эшон малоҳида будаанд баддин, бадэътиқод. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Фидоиёни малоҳида интиҳози фурсат намуда, худро ба хаймаи халифа афканданд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. номи махсуси пайравони Ҳасани Саббоҳ.

МАЛОҲӢ *а.* ملاهی *ҷ.* **малҳо.**

Муҳол аст, ки бо ҳусни талъати эшон гирди малоҳӣ гардад ва ё қасди маноҳӣ кунад. *Саъдӣ*

[Ҷамшед] айёми ҳаётро дар иртикоби малоҳӣ масруф гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

МАЛСУМ *а.* ملثوم бӯсидашуда.

Амир ... аз он ҷониб расида аномили Фаёзро ба лаби адаб муқаббал ва малсум гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

МАЛУЛ *а.* ملول озурдахотир; андӯҳнок, хафа, ғамгин; безор.

Ғуроб ҳам аз муҷоварати тӯтӣ ба ҷон омада буд ва малул шуда. *Саъдӣ*

Дарвеши дилшикаста дар гӯша малулу озурда нишаст. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

МАЛУМ *а.* ملوم маломатшуда, сарзанишьёфта.

Қудуз гуфт: Раъи ман он аст, ки ба иттифоқ рӯй ба ҷанг оварем, агар зафар ёбем, фаҳувалмурод, ва илло назди халқ малум набошем. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Тамаъ хислате мазмум аст ва марди томеъ ба ҳама забонҳо малум. *Авфӣ*

Ва онон, ки дар ин варта қадам ниҳоданд, зиёнкор ва малум бошанд ва онон, ки дар каноранд, макрӯҳ ва мазмум. *Аҳмади Дониш*

МАЛФУФ *а.* ملفوف печидашуда, пӯшидашуда дар лифофа ва парда; **малфуф гардонидан** а) дар чизе печондан; б) *киноя аз* боздоштан.

...Ӯро аз мушоҳадаи чеҳраи савоб малфуф гардонида буд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАЛЪОН *а.* ملآن пур, мамлу; ✧ **малъон сохтан** аз роҳ баровардан; барангехтан, таҳрик кардан.

Баҳлули махзул амир Боязидро бат албис ва ҳила малъон сохта ба Ниҳованд муставлӣ шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАЛЪУН *а.* ملعون рондашуда, лаънат кардашуда, лаънатӣ.

Гуфт: Эй малъун, чаро истодаӣ?
Гуфт: Хиштам зери сар бинҳодаӣ. *Аттор*

Ҳоруни малъун амр кард, тоифае дар камин бошанд, ӯро гирифта биёваранд. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

МАЛӢ I *а.* ملی **1.** муддати давомдор; **2.** давомдор, тӯлонӣ.

Ҳеҷ лаззатеро бидуни лоҳиқаи малӣ натавон ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

МАЛӢ II *а.* ملی **1.** сарватманд, соҳибмол, тавонгар; молдори некӯмуомила; **2.** *маҷ. д.* сифати худо.

Коҳилам чун офаридӣ, эй малӣ,
Рӯзиям деҳ ҳам зи роҳи коҳилӣ. *Румӣ*

МАЛҲАМА *а.* ملحمه ҷанги хунин, кушокушӣ.

То ба пушти Одам аслофаш ҳама
Меҳтарони разму базму малҳама... *Румӣ*

МАЛҲО *а.* ملهی асбоби айшу ишрат, асбоби хушгузаронӣ.

МАЛҲУЗ *а.* ملحوظ **1.** мулоҳиза кардашуда, дар назар дошташуда.

Масалан, агар дояи тасхири Эрон дорад ва чунон бинамояд, ки ба Туркистон меравад, ин шарт вақте малҳуз бувад, ки ҷаҳонгирӣ матлаб бувад. *Аҳмади Дониш*

малҳузи назар дар назари эътибор гирифташуда.

Султон падари ӯро аз Ҳирот ба Ғазнин талабида, малҳузи назари отифат гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

2. ҷои дидбонӣ.

Фармон дод ... се малҳуз сохтанд, чунон чи бар қалъа мушриф буд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАЛҲУФ *а.* ملهوف андӯҳгин, дилсӯхта, ситамдида, ғамзада.

Сухан ба нияти ионати мазлумон ва иғосати малҳуфон бояд гуфт. *Авфӣ*

Баракоти қалами муборакрақами он ҷаноб нисбат ба малҳуфони раният ва мазлумони барият дар сурати корсозӣ ва сифати дилнавозӣ мутазоиф ва мутазоид бод! *Восифӣ*

МАЛҶАЪ||МАЛҶО *а.* ملجأ || ملجا паноҳгоҳ, ҷои амн ва паноҳ.

Ба ғайри остони ту малҷаъ ва малозе надорам. *«Равзат-ус-сафо»*

МАМАР(Р) *а.* ممر **1.** гузаргоҳ, роҳи мурур ва убур, гузар.

Оби Ҷайҳун бар мамарри эшон бастанд ва аксари лашкари эшон дар ваҳал ҳалок шуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. *маҷ.* восита, тариқ, роҳ.

Агар шахсеро дар хона карда, дари онро масдуд гардонанд, рӯзии он шахс аз кадом мамар ба ӯ расад? *«Равзат-ус-сафо»*

Агар меҳоҳӣ, ки дар мулозамати ман бошӣ, осудахотир бош, ки аз ҳеҷ мамар газанде ба ту нахоҳад расид. *«Нигори дониш»*

3. *маҷ.* хусус, боб, бобат; **аз ин мамар(р)** аз ин хусус, аз ин боб, дар ин бора.

Муизуддин Муҳаммад аз ин мамар барошуфта, дар ин карат бо лашкари ҷаррори хунхор ... ба Лоҳур даромад. *«Таърихи Фаришта»*

Маҷнун бишукуфту нома сар кард,
Дар нома сухан аз ин мамар кард... *Шоҳин*

МАМДУД *а.* ممدود **1.** кашидашуда, мад(д) додашуда, дароз.

Зилли мамдуди хами зулфи туам бар сар бод,
Қ-андар ин соя қарори дили шайдо бошад. *Ҳофиз*

2. дорои аломати мад(д) (дар бораи алиф).

МАМДӮҲ *а.* ممدوح **1.** он кӣ дар ҳаққи ӯ мадҳ (мадҳия) навишта мешавад, одами мадҳшуда.

Мадҳ чун гӯӣ, қадри мамдӯҳ бидон. *«Қобуснома»*

Мамдӯҳ чун карим бувад, гар зи шеъри ӯ
Ҳар байтро хизонаи гавҳар диҳад, сазост. *Ҷомӣ*

2. писандида, нек.

Он чӣ аз ҳаким содир шавад, ҷумла мухтор ва мамдӯҳ аст. *«Ахлоқи Носирӣ»*

Ва ҳукаморо ихтилоф аст, то саодат мамдӯҳ аст ё на. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МАМЗУҶ *а.* ممزوج имтизоҷъёфта, омехта, махлут.

Гар май диҳӣ, мамзуҷ деҳ, к-ин вақт май мамзуҷ беҳ,
Бо май гулоби ноб деҳ, чун ашки аҳрор омада. *Хоқонӣ*

МАМЛАКА||МАМЛАКАТ *а.* مملكت || مملكه **1.** кишвар, сарзамин, диёр, бум.

Ва охирин касе, ки ин мамлакат аз дасти вай берун рафт, Абӯисҳоқ Иброҳим бинни Холид... буд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Мамлакат вақте шавад эмин, ки бо пӯлоди теғ
Пеши Яъҷуҷи бало садде кашӣ Искандарӣ. *Салмони Соваҷӣ*

Нақди ҷонро лаби хомӯш нигаҳбон бошад,
Рахнаи мамлакати дил лаби хандон бошад. *Соиб*

мамлакати маҳруса ҳудуди ҳифзшавандаи мамлакат, мамлакат, қаламрави подшоҳ.

Рухсат талабид, то Тоҳирро аз мамлакати маҳруса берун кунад. *«Равзат-ус-сафо»*

2. ҳукуматронӣ, мулкдорӣ, подшоҳӣ.

Чун мамлакати эшон мустаҳкам шуд, дар дин тахлитҳо карданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МАМЛАКАТӢ مملكتى ҳамватан, ҳамшаҳрӣ.

Мардумони мамлакатӣ, ки доред, ҷамъ кунед. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МАМЛУ(В) *а.* مملو **1.** пур кардашуда, оганда, пур.

Ҳар байт завраҷе буд мамлуи лаолии маонӣ, ки ғаввоси фикрат аз қаъри баҳри маонӣ берун овардааст. *Восифӣ*

Бар шаш уштур дувоздаҳ сандуқи нуқра, ки ҳар сандуқе мамлув буд аз ҷавоҳири гаронмоя, бор карда буданд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *маҷ.* тамом, пурра (дар бораи моҳ).

МАМЛУҚ *а.* مملوک **1.** банда, ғулом.

Бахти ту молику фалак мамлук,
Рои ту омиру ҷаҳон маъмур. *Муиззӣ*

Зиҳӣ, молик, зиҳӣ соҳибтасарруф,
Қи мамлукаш бувад шоҳе чу Юсуф. *Ҳозиқ*

2. аскари зархарид, ғуломи зархариди аскаршуда, аскаре, ки аз ғуломбачагони зархарид ҷамъ оварда мешуд.

МАМНУН *а.* ممنون неъмат додашуда, миннат ниҳодашуда, миннатдор, муташаккир.

Ӯ маро мамнуни миннати худ гардонид. *Авфӣ*

Ҳеҷ кас аз кибори умарои Хуросон ва маорифи давлат намонд, ки маҳзузи эҳсон ва мамнуни имтинони ӯ нашуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАМНӮЪ *а.* ممنوع манъ кардашуда, қадаған; **мамнӯъ шудан** манъ шудан.

Аз он ҷамоат се нафар аз он сафар мамнӯъ шуданд. *Восифӣ*

Баъд аз муболаға дар заҷру манъ дид, ки мамнӯъ намешавам. *Аҳмади Дониш*

МАМОЛИК I *а.* ممالک *ҷ.* **мамлака||мамлакат** 1.

То шуд аз номи шарифат номдор ангуштарин,
Бар мамолик ёфт дасти иқтидор ангуштарин. *Восифӣ*

Қи бар худ бандае овард молик,
Ки натвон ёфт мислаш дар мамолик. *Ҳозиқ*

МАМОЛИК II *а.* ممالیک *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **мамлук.**

Мамолики вай ӯро ба даст нигоҳ медоштанд, то аз маркаб наяфтад. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

2. *таър.* номи силсилаи ҳукмронони Миср.

МАМОЛИКСИТОН ممالکستان тасхиркунандаи мамлакатҳо, ҷаҳонгир, кишваркушо.

Чунин гӯяд аз васфи соҳибқирон,
Вилояткушову мамоликситон... *Шодӣ*

МАМОТ *а.* ممات марг; *муқобили* **ҳаёт** I.

Аз умарои он ҷаноб шайх Зуннун ва Муҳаммадбекро низ ҳамон шаб шарбати мамот ҷашониданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳаёту мамоте, ки рӯ медиҳад,
Зи таъзими маъбуд бӯ медиҳад. *Шодӣ*

МАМСӮҲ *а.* ممسوح **1.** масҳкашида, ба даст молидашуда; **2.** соидашуда, суфта кардашуда.

Афсаре мукаллал, ки қитъае лаъли мамсӯҳ ба вазни бисту чаҳор мисқол дар он таъбия буд, ... махсус гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

МАМШУҚ *а.* ممشوق **1.** аспи миёнборик; **2.** ростқад, мавзунқомат, зебо (оид ба маҳбуба).

Чу баргашт аз ман он маъшуқи мамшуқ,
Ниҳодам собириро санг бар дил. *Манучеҳрӣ*

МАН I من **1.** *ҷонишини шахсии шахси якӯми танҳо*; **2.** дар иборҳои изофӣ соҳибиятро ифода мекунад.

Ман аз ҳар даре гуфта дорам басе,
Шуниданд гуфтори ман ҳар касе. *Саъдӣ*

◇ **ману мо** худбинӣ, худписандӣ; ғурур; *муқ.* **мо** I **(мову ман).**

МАН II من миқёси вазн, ки дар ҷойҳои мухталиф гуногун будааст, мас. мани Самарқанд — 8 пуд, мани Табрез—қариб 3 кг аст ва дар истилоҳи шариат як ман (мани шаръӣ) 180 мисқол (846г) аст.

Ва кор бар эшон душвор шуд, то андар лашкари эшон як ман нон ба се дирам шуд.
«Таърихи Наршахӣ»

Як зарра хоки кӯи ту он ҷо, ки арз ёфт,
Дар вазни эътибор баромад ҳазор ман.
Бадри Чочӣ

МАН III ||**МАНН** *а.* من тарангабин, таранҷабин, шабнаме, ки бар рӯи барги баъзе дарахтон ва хорҳо рехта то пагоҳ ба шираи бастаи бисьёр ширин мубаддал мешавад; хоршакар.

Ман гарчи талхкомтар аз соғари майам,
Алфози дурфишонам ширинтар аз ман аст.
Бадри Чочӣ

манну салво тарангубин ва асал; *муқ.* **салво I (салвою ман).**

Ҷамъеро дона шуд, ки аз манну салво бештар аз кафофи якрӯза баргиранд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАН IV *а.* من кӣ, он ки, касе ки (дар иборахои арабӣ меояд).

МАНБАЛ *а.* منبل *ниг.* **мунбил.**

МАНБАТ *а.* منبت *ниг.* **манбит.**

МАНБАЪ *а.* منبع **1.** чашма, ҷои ҷӯшида баромадани об аз замин.

Ва ҳам инчунин дар обе, ки ҳанӯз аз манбаъ наҷӯшида мироб ришва ситонад. *Аҳмади Дониш*

2. сарчашма, маъхаз, маҳалли баромад, маншаъ.

Ва манбаи нафси нотиқа дил аст. *Аҳмади Дониш*

МАНБИТ||**МАНБАТ** *а.* منبت рустангоҳ, сабзишгоҳ.

Манбиташро сӯхтӣ аз беху бун,
Ки дигар тоза нагаштӣ он кухун. *Румӣ*

МАНГ I منگ қимор.

Дуньё қиморхонаи дев асту андар-ӯ
Мо мангиёгарону аҷал нақшбини манг. *Сӯзанӣ*

МАНГ II منگ **1.** ниҳоли банг; **2.** тухми банг, ки аз хӯрданаш ақл халалпазир мешавад.

Харманг хӯрд, гӯӣ девона шуд ба шаҳр,
Харзахра хӯрда будӣ боре ба ҷои манг. *Сӯзанӣ*

МАНГИДАН منگیدن паст ва оҳиста гап задан, пичир-пичир кардан, пичиррос задан.

Ҳеҷ пинҳон менашуд аз вай замир
Буд бар мазмуни дилҳо ӯ амир,
Бас ҳаме мангид бо худ зери лаб
Дар ҷавоби фикратам он булъаҷаб. *Румӣ*

МАНГИЁГАР منگیاگر қиморбоз.

Дуньё қиморхонаи дев асту андар-ӯ
Мо мангиёгарону аҷал нақшбини манг. *Сӯзанӣ*

МАНГУЛА منگله гиёҳи даштӣ.

Гашт пур мангула ҳама лаби кишт,
Дод дар ҷаҳон нишони биҳишт. *Абӯшакури Балхӣ*

МАНДА منده мундӣ, кӯзаи даста ё даҳаншикаста.

Раво набувад, ки бо ин фазлу дониш
Бувад шурбам ҳаме доим зи манда. *Фароловӣ*

МАНДАЛ I *ҳ.* مندل **1.** хатти доиравие, ки афсунгарон ва азоимхонон дар гирди худ мекашанд ва ба даруни он нишаста дуо мехонанд.

Надид танбали ӯю бидид мандали ӯй,
Дигар намояду дигар бувад ба сони сароб.
Рӯдакӣ

Нест ҷуз ҳарза мандалу танҷим,
Зан бувад суғбаи чунин таълим. *Саноӣ*

2. номи созе, ки навъе аз дуҳул аст.

Потара аз рӯи тамасхур мандали худро, ки навъе аз созҳои Ҳинд аст, пеши вай андохт.
«Таърихи Фаришта»

Ғулғулаш ҳар куҷо дамида фусун,
Бодпаймост мандали гардун. *Бедил*

МАНДАЛ II *ҳ.* مندل уде ки дар Мандал ном шаҳре дар Ҳинд ҳосил мешавад.

Аз барои қути дил гар бухуре боядам,
Сандалу мандал наёбам ғайри ҷӯби арсу тоғ.
Ибни Ямин

МАНДАЛНАВОЗ مندل‌نواز навозандаи мандал; *ниг.* **мандал I 2.**

МАНДАЛӢ مندلی мандалнавоз, навозандаи мандал; *ниг.* **мандал I 2.**

Фалак ранги рӯ бохт з-ошӯби ӯ,
Чӣ сон мандалӣ гашт саркӯби ӯ. *Туғро*

МАНДИЛ||**МИНДИЛ**||**МИНДАЛ** *а.* مندل || مندیل рӯймол, рӯймолча; миёнбанд.

Шайх омад ва бар болои сари вай биистод ва остини худ бо мандили худ бар сари он шахс пӯшид.
Ҷомӣ

МАНДУР مندور **1.** ғамнок, парешонҳол.

Худовандам наколи оламин кард,
Сиёҳу сарнигуну кард мандур. *Манучеҳрӣ*

2. монда, хаста, шалпар аз бисьёрии кор, ҳаракат ва роҳгардӣ.

МАНДУРӢ مندوری **1.** ғамгинӣ, парешонҳолӣ.

Баҳори хуррам наздик омад аз дурӣ,
Ба шодкомӣ наздик шав, на мандурӣ.
Ҷуллоби Бухорӣ

2. мондагӣ, шалпарӣ аз кор ва роҳгардӣ.

МАНЕЪ *а.* منیع **1.** боздоранда; **2.** *маҷ.* баланд ва мустаҳкам; баланди дастнорас.

Ҳеҷ паноҳе дар вақти нузули ҳаводис манеътар аз сабр нест. *Авфӣ*

Тоқи рафеъ ва сақфи манеъ ва хайма бар сари турбати вай кашиданд. *«Хористон»*

Қасрҳои рафеъ ва имороти манеъ дидам.
«Равзат-ус-сафо»

МАНЗАР *а.* منظر **1.** мадди назар, ҷое ё чизе ки ба он назар дӯхта мешавад, объекти мушоҳида.

Гуфто, ки туро ин сабр дар ишқ диҳад шангӣ,
Машҳуди ҷаҳон гардӣ ҳам нозиру ҳам манзар.
Шамси Табрезӣ

2. нишемангоҳ, баландие, ки аз он ҷо атроф намоён мешавад, тамошогоҳ.

Тахтпоя равоқи манзари ӯ,
Қарда ҷои нишаст бар сари ӯ. *Низомӣ*

Аз қазоро буд олӣ манзаре,
Бар сари манзар нишаста духтаре. *Аттор*

3. дар, даричаи болохона ва ғ.

...Аз манзарҳо ва ғурфаҳо ҳар соат хубрӯи дигар хешро ҷилва диҳад. *«Равзат-ус-сафо»*

Равоқи манзари чашми ман ошьёнаи туст,
Карам намову фуруд о ки хона хонаи туст. *Хофиз*

4. сурат, чеҳра, рӯй, талъат.

Дили ман бе ту магар дидаи бино чӣ кунад,
Дида бе манзари хуби ту тамошо чӣ кунад.
Камоли Хуҷандӣ

5. чашм, дида.

Чун ту баргардию баргардад сарат,
Нофаро гарданда бинад манзарат. *Румӣ*

МАНЗАРА *а.* منظره **1.** дидгоҳ, назаргоҳ, нишемангоҳи баланде, ки аз он ҷо атроф намоён мешавад.

Маҳдӣ фурӯ нигарист ва фулларо дид, орзуш кард, канизакро бар манзара хонд ва пурсид...
«Таърихи Табарӣ»

Бар манзарае нишаста буд, аз саропардае дид, [ки] дуд мебарояд. *Авфӣ*

2. даричаи болохона ва ғ.

Баниёт ба кох барнишаста шароб мехӯрд ва аз манзара назора мекард. *«Таърихи Наршахӣ»*

МАНЗИЛ *а.* منزل **1.** работе, ки дар масофаи муайяни роҳ барои дамгирии корвониён бино карда мешуд, ҷои фаромадани корвониён, истгоҳ, ҷои дамгирии мусофирон ва ма; ҳалли махсуси асп иваз кардани чопарҳо (қосидҳо)- корвонсарой.

Ибни Ямин, ба манзили мақсуд сар кашид
Ҳар кас, ки по ниҳод бар ин остони мо.
Ибни Ямин

2. фосила ва масофаи мобайни ду истгоҳ.

Абӯмуслим аз Марв берун омад ва аз роҳи Омуй ба як манзил лашкаргоҳ зад. *«Таърихи Наршахӣ»*

Зи оби чашми ман гил шуд ба роҳи ишқ манзилҳо,
Надонам, то чӣ гулҳо бишкуфад охир аз ин гилҳо.
Ҳилолӣ

манозил ва мароҳил манзилҳои роҳ, қисмҳои муайяни роҳ, масофатҳои муайяни роҳ.

Қофила аз он марҳала рахт баста, манозил ва мароҳил паймуда ба Миср расиданд.
«Равзат-ус-сафо»

манзил кардан а) нузул кардан, фуруд омадан; б) хона гузидан, ҷой гирифтан.

Ду раста дурри дандон чун аз лабат битобад,
Гӯӣ, магар Сурайё дар моҳ кард манзил.
Камоли Исмоил

◇ **манзили бардошт** ҷои рехлат, ҷои кӯчиш ва сафар, манзили фурӯдошт.

Рахти аввал зи дари мистаба бардоштаем,
Ҳам бад-он манзили бардошт фуруд ор маро.
Хоқонӣ

манзили вопасин *киноя аз* гӯр.

Эшон бад-он ҷо расида, шаҳидонро ба манзили вопасин расониданд. *«Таърихи Фаришта»*

манзили охират олами мавҳумӣ, он дуньё.

Ва дар ҳадис омада, ки чун одамӣ ба манзили охират равад, ҳама амалҳо аз ӯ мунқатеъ гардад.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

манзил буридан *киноя аз* тай кардани манзилҳо.

Гуфт: Бишкастӣ дилам, то азмро кардӣ дуруст
Бо ҷафо пайвастану манзил буридан чун қамар.
Муиззӣ

МАНЗИЛА||МАНЗИЛАТ *а.* منزله || منزلت мақом, мартаба, рутба, дараҷа, поя; мартабаи баланд.

Ҳама зи манзилату ҷоҳи ман сухан ронанд
Ба ҳар куҷо, ки дар офоқ маҷмаъушшуарост.
Муиззӣ

... Мударрис шуда, пояи қадру манзилаташ аз амсол ва ақрон гузашт. *«Равзат-ус-сафо»*

◇ **ба манзилаи...** ба дараҷаи..., ба монанди...; ба сифати ..., ҳамчун.

Ширхон Кутбхонро бо Исохон, ки ба манзилаи вазири ӯ буд, ба мулозамат фиристод.
«Таърихи Фаришта»

Подшоҳон ба манзилаи абранд ва мурод аз абр борон аст. *«Фатҳнома»*

МАНЗИЛГОҲ||МАНЗИЛГАҲ منزلگاه || منزلگه фуромадгоҳ, истгоҳ.

Ба ногаҳ ба манзилгаҳе даррасид,
Ҳама марҳала пургулу сабза дид. *Хоҷу*

МАНЗУД *а.* منضود болои ҳам чидашуда, бар ҳам ниҳодашуда ҳамчун рахт, матоъ ва ғ.; чида, анбошта.

Мезанад сангрезаи рудаш
Таъна *бар баҳру дурри манзудаш. Ҷомӣ*

МАНЗУМ *а.* منظوم **1.** ба интизом ва тартиб даровардашуда; *муқобили* **мансур** I 1.

Ҳар куҷо касрате фарз кунанд, бе раиси қоҳир онро манзум гардонанд. *«Ахлоқи Носирӣ»*

2. ба ришта кашидашуда; **3.** *маҷ.* ба назм овардашуда, сухане, ки ба қолиби муайяни вазну қофия даровардa шудааст; мавзун, равон; *муқобили* **мансур** I 3.

Инро..., ки на манзум аст ва на мафҳум, чӣ гуна дар савт оварам? *Авфӣ*

...Дар он айём ғазале ғарро манзум намуда, назди муқарраби ҳазрати султонӣ фиристод.
«Равзат-ус-сафо»

гавҳари манзум а) гавҳари ба ришта кашидашуда; б) *киноя аз* шеъри мавзун ва равон.

Ҳофиз ин гавҳари манзум, ки аз табъ ангехт,
Асари тарбияти Осафи сонӣ донист. *Ҳофиз*

МАНЗУМА *а.* منظومه **1.** *муаннаси* **манзум.**

[Мавлоно Ҳотифӣ] китоби «Темурнома»-и манзума чун дурри шоҳвор ва лаолии обдор марқуми қалами гавҳарбор ва хомаи бадоеъосор гардонид муштамил бар чаҳор ҳазор байти маснӯи матбӯъ. (3)
«Фатҳнома»

2. асари манзум, асари назм кардашуда ҳамчун маснавӣ; порчаи назм.

Бар ин нақш мансубае кас набохт,
Бад-ин вазн манзумае кас насохт. *Хоҷу*

МАНЗУР *а.* منظور **1.** назаркардашуда, мушоҳидашаванда; малҳуз, дар назар гирифташуда, ба назари эътибор гирифташуда.

Ба василаи яке аз наздикон шарафи хидмат дарьёфт ва манзури назари подшоҳӣ гашт. *«Нигори дониш»*

...Ин сурат манзури нигоҳи кайфиятофарин гардида. *Бедил*

2. намоён, падидор, ошкор.

Зи паргори Зуҳал хуршед манзур,
Ба Далв-андар фиганда партави нур. *Низомӣ*

Чӣ гуна дар назари ҷилваи ту манзурам,
Ки ҳамчу оина аз чашми хеш мастурам. *Шоҳин*

3. он кӣ назарҳо ба ӯ дӯхта шудааст; *маҷ.* мақбул, писандида.

Биё ба ҳалқаи риндон, ки инчунин манзур
Миёни аҳли назар беназир меояд. *Камоли Хуҷандӣ*

Манзури хирадманди ман он моҳ ки ӯро
Бо ҳусни адаб шеваи соҳибназарӣ буд. *Ҳофиз*

4. *маҷ.* мақсуд, матлуб.

Манзури ман зи мадҳ ба ҷуз дониши ту нест,
Яъне маро зи аҳли тавақкӯъ гумон мадор! *Шоҳин*

МАНИЙЯ *а.* منیه марг, аҷал.

Бо он ки паҳлу бар бистари манийя ниҳода буд, пунбаи ғафлат аз гӯш намекашид. *«Равзат-ус-сафо»*

МАНИШ منش **1.** табиат, хӯ, сиришт.

Чу оини пайкор шуд сохта,
Манишҳо шуд аз меҳр пардохта. *Низомӣ*

2. ҷавонмардӣ, саховат, карам.

Маниш бояд аз мард чун сарв рост,
Агар бурзу боло надорад равост,
Сарат сабз боду танат арҷманд,
Маниш баргузашта зи чархи баланд. *Абӯшакури Балхӣ*

3. бузургӣ, ҷоҳу ҷалол.

Чунин гуфт Пармуда ӯро, ки ман
Сарафроз будам ба ҳар анҷуман.
Кунун бе маниш зинҳорӣ шудам,
Зи авҷи баландӣ ба хорӣ шудам. *Фирдавсӣ*

4. майл, хоҳиш, ҳавас, иштиёқмандӣ.

Фузун з-он фиристам, ки дорӣ маниш,
Набошад ба *бахшиш маро сарзаниш. Фирдавсӣ*

◇ **маниш хостан** *аз чизе, касе* малӯл шудан ва ба дод омадан аз чизе, касе.

Зи доропарастӣ маниш хоста,
Ба меҳри Сикандар биёроста. *Низомӣ*

тез кардани маниш *бар чизе* муштоқ ва ҳарис шудан ба чизе, моил кардани табиат бар чизе.

Ба ҳар ханда, к-аз лаб шакаррез кард,
Шакархандаеро маниш тез кард. *Низомӣ*

МАНКУБ *а.* منکوب **1.** накбатзада, бадбахт, ба сахтӣ дучоргардида.

Ту мағлуб ва манкуб хоҳӣ шуд. *Авфӣ*

Ба зарби шамшер муҳимми он манкубро ба қатъ расонид. *«Равзат-ус-сафо»*

2. манфур, лаънатӣ.

Лек аз он ҷо, ки золими манкуб
Нест анҷоми кор, ҷуз мағлуб... *Бедил*

МАНКУС *а.* منکوس сарнагун, вожгуна, чаппашуда, сарозер.

Толеат гашт бе шаке манҳус,
Бахти Қоруни ту шавад манкус. *Саноӣ*

Бародар қасди бародар кард, писар дар ҳалок ва заволи падар кӯшид, то маҷмӯъ мақҳур ва мағлуб гаштанд ва аломи давлати ҳар як манкус шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАНКӮҲ *а.* منکوح никоҳ кардашуда.

МАНКӮҲА *а.* منکوحه зани никоҳӣ, зани ақдбаста, зани қонунӣ, завҷа.

Гуфт: Ман манкӯҳаи Исмоилам. *«Равзат-ус-сафо»*

Манкӯҳаи Ваҳаб гуфт: Туро ба худо савганд медиҳам, ки маро ба фироқ мумтаҳан нагардонӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

МАНН *а.* من *ниг.* ман III.

МАННОН *а.* منان **1.** бисьёр миннатгузоранда, бисьёр некикунанда, бахшанда, неъматдиҳанда; **2.** *д.* сифати худо.

Ин молро баргирифта, ба мурофақати эшон дар ҳифзи малики маннон равон шав. *«Равзат-ус-сафо»*

МАННОНА *а.* منانه *муаннаси* **маннон** 1.

[Фозили доно] гуфт: Аз занони салита иҷтиноб лозим аст ва онҳо ба се қисманд: аввал зани ҳаннона, дуввӯм маннона, сейӯм зани аннона. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

МАННОЪ *а.* مناع сахт манъкунанда, бисьёр боздоранда; хасис, мумсик.

Чу манноъи хайр ин ҳикоят бигуфт,
Зи ғайрат ҷавонмардро раг нахуфт. *Саъдӣ*

МАНОАТ *а.* مناعت **1.** устуворӣ, мустаҳкамӣ; **2.** бузургӣ, баландӣ.

Қавоиди қасри иқболи шоҳзода сифати рифъат ва маноат гирифт. *«Равзат-ус-сафо»*

МАНОБЕЪ *а.* منابع *ҷ.* **манбаъ.**

МАНОБИР *а.* منابر *ҷ.* **минбар.**

Раъси манобир ва вуҷӯҳи данонир ба исму лақаби Муртазо музайян ва мунаввар гардад. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

МАНОЗИЛ I *а.* منازل *ҷ.* **манзила||манзилат.**

МАНОЗИЛ II *а.* منازل *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **манзил.**

Равон гаштанд чун моҳу кавокиб
Манозил то манозил сӯи мағриб. (2) *Ҳозиқ*

2. *нуҷ.* вазъияти гуногуни Моҳ дар бурҷҳо.

Зи баҳри дӯстии ҳар ду дар манозили хеш
Ба шакл гоҳ чу наъл асту гоҳ чун лаган аст. *Муиззӣ*

МАНОЗИЛШИНОС منازل‌شناس роҳбалад, роҳдон; роҳбар.

Салотини узлат, гадоёни ҳай,
Манозилшиносони гумкардапай... *Саъдӣ*

МАНОЗИР *а.* مناظر *ҷ.* **манзар.**

МАНОЛ *а.* منال маҳалли ҳосилшавии молу пул ҳамчун замин, мулк, боғу ҳавлӣ, дӯкон, осиё ва обҷувоз; ҷои мадохил; мулк, доройӣ, маҳсули кишт.

Аз замона манол, Хоқонӣ,
Гарчи дар ғурбатат манол намонд. *Хоқонӣ*

Фармуд, ки амирзода султон Ҳусайн ... бо дигар умаро мутаваҷҷеҳи ҷониби Қуния ва Оқ шаванд ва маноли он ҷоро ҷамъ кунанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАНОМ *а.* منام **1.** хоб дидан, он чӣ ки инсон дар хоб мебинад, хоб.

Аз ғизои мухталиф ё аз таом,
Табъи шӯрида ҳамебинад маном. *Румӣ*

Баъд аз он фармуданд, ки воқеаи маноми фалониро таҷриба кардаем, ҳаргиз тахаллуф накарда ва он чунон ки таъбир ёфта, тағьир пазируфта. *Восифӣ*

2. хобгоҳ, ҷои хоб.

Лашкариёни Кушлук, ки дар мақом ва маноми мусулмонон манозил доштанд, чун симоб дар хок ночиз шуданд. «Равзат-ус-сафо»

МАНОР||МАНОРА *а.* منار || مناره **1.** ҷои нур, чароғпоя, сутуни баланди фонусдор, ки ҳамчун нишонаи роҳ сохта мешавад.

Ба баҳри зулмот расид, роҳ пайдо набуд, фармуд, то ба ҳар миле роҳ манорае бисохтанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. *биноu баланди сутунмонанди масҷид ва мадраса ки ба таври алоҳида аз чӯб, санг ва ё хишт сохта мешавад ва дар болои он муаззинон азон мегӯянд.*

Ва дар муддати панҷ сол манораро Абӯабдулло баровард. *«Таърихи Наршахӣ»*

МАНОС *а.* مناص **1.** гурехтан, фирор кардан; гурез; гурезгоҳ.

Чандон ки пешу пас нигарист, роҳи халос ва манос масдуд дид, биззарура ба қазо ризо дод. *«Равзат-ус-сафо»*

2. паноҳгоҳ, ҷои фирор, гурезгоҳ.

Ба Қаъба аз дари хисрав чӣ меравӣ, Шоҳин,
Бас аст хоки дараш ҷабҳаро матофу манос. *Шоҳин*

МАНОСИБ *а.* مناصب *ҷ.* **мансаб.**

Ва ҳамчунин дар маносибҳои дигар ихтилоли фоҳиш роҳ ёфт, ки дар баъзе мавоқеъ одамоне, ки ҳеҷ мактаб нарасида буданд, ба мансаби қазо ва раёсат расиданд. *Аҳмади Дониш*

МАНОСИК *а.* مناسک *ҷ.* **мансик.**

Чун ҳаҷ бигзорид ва шароити маносик ба ҷой овард, ба ватан муроҷаат намуд. (2) *Авфӣ*

МАНОТ I *р.* منات (*шакли тағьирёфтаи калимаи русии монета*) **1.** сӯм, рубль; **2.** қадр, мартаба, арзиш; ◇ **маноти эътибор** воситаи ба даст даровардани эътибор ва обрӯ.

Гарчи пулдорист дар олам маноти эътибор,
Ғам махӯр аз бепулӣ, Бепул, ки дарьё бепул аст. *Савдо*

...Дар ирҷои хадамот ва тафвизи маносиби арҷманд рафтори писандро маноти эътибор гардонад. *Аҳмади Дониш*

МАНОТ II منات || مناة *номи яке аз ду бут — олиҳа* (Лот ва Манот), ки пеш аз паҳншудани дини ислом баъзе қабилаҳои араб онро мепарастидаанд.

Буте дидам аз оҷ дар Суманот
Мурассаъ чу дар ҷоҳилийят Манот. *Саъдӣ*

МАНОТ III *а.* مناط **1.** ҷои бастан ё овехтани чизе; **2.** матлаб, мақсад.

МАНОТИҚ *а.* مناطق *ҷ.* **минтақа.**

Фармуд, то канизакони хубсурати турфа тартиб доданд ва аммомаҳо бар сар ва манотиқ бар миён бастанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАНОФЕЪ *а.* منافع *ҷ.* **манфаат.**

Ба дарьё — дар манофеъ бешумор аст,
В-агар хоҳӣ саломат, бар канор аст. (2) *Саъдӣ*

Агарчи машаққати сафар бисьёр аст, манофеи ӯ низ бешумор аст. (1) *«Анвори Суҳайлӣ»*

Пас зарур афтод, ки манофеъ ва мазорри ҳар ду касбро ба шумор орем, фавоид ва маҳосили ҳар ду муктасабро бисанҷем. (1) *Аҳмади Дониш*

МАНОФИЗ *а.* منافذ *ҷ.* **манфаз.**

Дар пеши ҳар як аз он тимсолҳо ҳавзе аз нуқра сохта буданд, ки аз манофизи он тамосил шаробу арақ ва соири мускирот берун омада дар он ҳавз мерафт. (2) *«Равзат-ус-сафо»*

МАНОХ *а.* مناخ *ниг.* **мунох.**

МАНОХИР *а.* مناخر || مناخیر *ҷ.* **минхар||минхор.**

Пас он гаҳ даҳан шӯю бинӣ се бор,
Манохир ба ангушти кӯчик бихор. *Саъдӣ*

◇ **манохири дар** чӯби махсус ба қадди дар, ки ба лаби табақаи чапи дар мечаспонанд, то ки табақаи ростро дар вақти пӯшидан нигоҳ дорад; бинии дар, биниdaрӣ; **манохири дар пеш кардан** дарро кушодан (барои рафтан).

Рақибо, манохири дар пеш кун,
Ту шав низу андешаи хеш кун! *Низомӣ*

МАНОШИР *а.* مناشیر *ҷ.* **маншур.**

Баъд аз он дар маношир исми ӯро ба ин унвон менавиштанд. (3) *«Равзат-ус-сафо»*

МАНОҚИБ *а.* مناقب *ҷ.* **манқабат.**

Шарҳи маноқибатро бод осмон саҳифа,
То дар кафи Аторуд девони тоза бинӣ. (1, 2) *Хоқонӣ*

Ҳар касе саъи худ ва маноқиби худ мегуфт. (1) *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МАНОҚИС *а.* مناقص *ҷ.* **манқасат.**

Матолеъ аз маноқис маҳҷур ва автоди арбаа аз назари маноҳис дур бувад. (1, 2) *«Оини нигориш»*

МАНОҲИС *а.* مناحس *ҷ.* **манҳус.**

Асбоби маноҳису саодат ва атоёву балиёти эшон аз тариқи самъ маълум гардад. *«Равзат-ус-сафо»*

МАНОҲИҶ *а.* مناهج *ҷ.* **манҳаҷ.**

Соликони маноҳиҷи ҳикмати амалияро аз он ҳаззе вофию насибе кофӣ бошад. «Ахлоқи Ҷалолӣ»

МАНОҲӢ *а.* مناهی *ҷ.* **манҳӣ||манҳият.**

Ба ҷуз мар-туро мадҳ бошад манохӣ,
Ба ҷуз мар-туро ҳамд бошад масолиб. *Манучеҳрӣ*

Ва ба тарки ҷамоат ва намоз ва шунидани фаҳш ва лағв ва иқдом бар манохӣ ... матъун ва мардуд шавем. *Аҳмади Дониш*

манохӣ ва малохӣ бозиҳо ва асбобҳои айшу ишрати манъ кардашуда, бозиҳои ғайримашрӯъ.

Олоти манохӣ ва малохӣ аз мазомир ва танобир ва ғайри золик ба дасти хуросониён афтод. *«Равзат-ус-сафо»*

МАНСАБ *а.* منصب рутба, дараҷа, мақом; мартабаи олӣ; шуғли расмӣ.

Ин мансаб на аз ҷиҳати мирос ёфтаам. *Авфӣ*

Боядат мансаби баланд, бикӯш,
То ба фазлу ҳунар кунӣ пайванд. *Ҷомӣ*

мансабу ҷоҳ мақом ва рутбаи олӣ; *муқ.* **ҷоҳ 1 (ҷоҳу мансаб).**

Муфлиси ишқ надорад ҳунару мансабу ҷоҳ,
Хоки ин роҳ беҳ аз мамлакати рӯи замин. *Камоли Хуҷандӣ*

МАНСИК *а.* منسک **1.** ҷои баҷоовари русумоти динӣ; **2.** роҳу равиши ба ҷо овардани русумоти динӣ.

МАНСУБ I *а.* منسوب **1.** нисбат додашуда; вобаста кардашуда, тааллуқдор.

Афшана шористоне бузург дорад ва ҳисори устувор ва навоҳӣ ба вай мансуб бошад. *«Таърихи Наршахӣ»*

Офтоб чун ба теғ кашидан мансуб аст, аз тарси қаҳраш зард баромада ҳар шом ба мағриб мухтафӣ мешавад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

2. хеш, наздик.

Фаромарз ... маҷмӯи мутааллиқон ва мансубони ӯро аз теғи интиқом бигузаронид. *«Равзат-ус-сафо»*

МАНСУБ II *а.* منصوب **1.** насб кардашуда, ҷо кардашуда; таъин кардашуда; **2.** *грам.* калимае, ки дар забони арабӣ бо аломати фатҳа ба сифати пуркунанда меояд.

МАНСУБА I *а.* منسوبه *муаннаси* **мансуб** I.

МАНСУБА II *а.* منصوبه **1.** бозии моҳиронаи шатранҷ бо нуктаҳои борики он; *маҷ.* тадбири нозук, тадбири найрангомез.

Чунон пиндошт он мансубаро шоҳ,
Ки хисрав бохт он шатранҷ ногоҳ. *Низомӣ*

Дар он фармон чанд чиз қайд кунанд: ... шеваи мухолафатро бар як тараф монанд ва аз мансубаҳои фалаки шӯъбадабоз ғофил набошанд ... *«Фатҳнома»*

Яке рӯз мансубае соз кард,
Ба зеборухӣ фитна оғоз кард. *Шоҳин*

2. номи бозии ҳафтӯм аз бозии ҳафтгонаи нард.

МАНСУР I *а.* منثور **1.** парешон ва парокандашуда; *муқобили* **манзум** 1.

Мапиндорӣ изому лаҳму шаҳмам,
Рагу пай ҳамчунону ҷилд мансур. *Манучеҳрӣ*

Лаолие, ки бар авроқи лола шуд мансур,
Узори нозуки туст аз тарашшӯҳоти арақ. *Бадри Чочӣ*

2. ба ришта кашиданашуда; **лӯълуи мансур** лӯълуи пароканда, марворидҳои ҳанӯз ба ришта кашиданашуда.

Лӯълуст ба ёқут нуҳуфта лабу дондонт,
Ёқут шунидӣ садафи лӯълуи мансур. *Ломеӣ*

3. *маҷ.* бо наср навишташуда, равон; *муқобили* **манзум** 3.

Фасона куҳан буду мансур буд,
Табоеъ зи пайванди ӯ дур буд. *Фирдавсӣ*

Моро, ки на илм асту на маълум шудан,
Не хоҳиши мансуру на манзум шудан. *Бедил*

МАНСУР II *а.* منصور нусратёфта, ғолиб, чира, пирӯз, соҳиби дастбурд ва ғалаба.

Баъд аз кӯшиши бисёр Меҳлаб мансуру музаффар шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАНСУРАН *а.* منثورا**: ҳабоан мансуран** тамоман парешон, ҳамчун чанг пароканда, несту нобуд.

Оқибат аз қубҳи сарирати ӯ мафсадаҳо пайдо гашта, ки ба шаомати он номуси чандсола наздик буд, ки ҳабоан мансуран гардад. *«Равзат-ус-сафо»*

МАНСУС *а.* منصوص бо далелу ҳуҷҷатҳои равшан ва қатъӣ исбот кардашуда, он чи бо таҳқиқу тафтиш ба субут расида аст.

МАНСУСА *а.* منصوصه *муаннаси* **мансус.**

... Бигузор, фароизи мансусаи мавфутаро тадорук кунӣ! *Аҳмади Дониш*

МАНСУХ *а.* منسوخ нест кардашуда, барҳам додашуда; бекор кардашуда; аз эътибор соқитшуда.

Мансух шуд ба гетӣ з-ин достону қисса
Ҳам қиссаи Сикандар, ҳам достони Доро. *Муиззӣ*

Носихи нусхаи саҳифаи боғ
Карда мансух таблаи аттор. *Убайди Зоконӣ*

Ва ҳама дафтарҳо, ки дар аҷоиботи олам навиштаанд, мансух хоҳад шуд. *Аҳмади Дониш*

МАНСУҶ *а.* منسوج **1.** бофта, бофташуда; **2.** порча, матоъ, қумош.

Ба мансуҷи Хоразму дебои Рум
Мутарро кунанд он ҳама марзу бум. *Низомӣ*

МАНСӢ *а.* منسی нисьён кардашуда, фаромӯшшуда, азъёдрафта.

Сурати воқеа аз хотири вай мансӣ ва маҳҷур гардад. *«Равзат-ус-сафо»*

МАНТИҚ *а.* منطق **1.** нутқ, сухан; сухан гуфтан, гуфтор.

Пардаи он дона, ки деҳқон кушод,
Мантиқи мурғони Сулаймон кушод. *Низомӣ*

2. илмест доир ба қонунҳои тафаккур, хулосабарорӣ ва шаклҳои он, логика.

Пистаи шӯри ту машҳур ба фанни мантиқ,
Наргиси шӯхи ту мақсум ба ақсоми назар. *Бадри Чочӣ*

МАНТИҚУТТАЙР *а.* منطق الطیر **1.** забони мурғон, овози мурғон.

Кӯҳи донишро чу Довуд аз нафас
Мантиқуттайри хушовоӣ фирист. *Хоқонӣ*

2. номи як асари манзуми тасаввуфии Фаридуддини Аттор, ки аз нутқ ва мусоҳибаи паррандаҳои гуногун иборат аст; дар мисоли зерин ишора ба ҳар ду маъност.

Эй ба сархайли сабо сайри ту хуш,
Бо Сулаймон «Мантиқуттайр»-и ту хуш. *Аттор*

МАНУБ *а.* منوب касе, ки аз ҷониби касе дар коре ба наёбат баргузида шудааст, ҷонишиншуда, ноибгардида.

Не, ғалат гуфтам, ки ноиб ё мануб,
Гар ду пиндорӣ, қабеҳ ояд, на хуб. *Румӣ*

МАНУТ *а.* منوط вобаста, марбут, тааллуқъёфта ба чизе.

Аҳволи мавҷудот ё вуҷуди эшон манут ба қудрату ихтиёри инсонӣ аст. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

Ва дуввум, он чӣ вуҷуди ӯ манут ба тадбиру тасарруфи ин ҷамоат бувад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

манут ва марбут зич вобаста ва тааллуқдор ба чизе, касе.

Маълум шуд, ки таҳаққуқи хилофат, ки ғояти эҷоди инсонӣ аст, ба илму амал мануту марбут аст. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МАНФААТ *а.* منفعت **1.** суд, фоида.

Ва аз ҷамъ шудани эшон манфаате ба вай роҷеъ нахоҳад шуд. *«Таърихи Наршахӣ»*

2. даромад, пул ё моле, ки ба даст даромадааст.

Ва бо манфаати бисьёр бозгаштандӣ ва бад-ин сабаб аҳли ин деҳа тавонгар будаанд. *«Таърихи Наршахӣ»*

МАНФАЗ *а.* منفذ **1.** ҷои нуфуз, ҷои даромадан, гузаргоҳ.

Гар оташ бар замин манфаз наёбад,
Замӣ бишкофаду боло барояд. *Низомӣ*

2. сӯрох; дарича.

Аз бинӣ ду манфаз ба ком кушода ва ду манфаз ба ҳар ду чашм аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ва сабаби ғурриш ва фаввора задани оташ он бувад, ки аз тарафи манфаз бод аз берун ё аз дарун дар маҷрои ин мағора ҳодис гардад. *Аҳмади Дониш*

3. *маҷ.* даҳани кӯза.

То шавад з-ин кӯза манфаз сӯи баҳр,
То бигирад кӯзаи мо хӯи баҳр. *Румӣ*

МАНШАЪ||МАНШО *а.* منشأ||منشا **1.** сарчашма, баромадгоҳи ибтидоӣ; ҷои пайдоиш.

Моро канаф кафан аст, алғиёс аз ин мавтин,
Моро мақар сақар аст, алъамон аз ин маншо. *Хоқонӣ*

2. *маҷ.* зодгоҳ.

Маншаи ман ба шаҳре будааст аз диёри Ҳинд. «Анвори Суҳайлӣ»

маншаъ ва мавлид ҷои таваллуд, зодгоҳ, ватан.

Аз маншаъ ва мавлиди худ ғурбат ихтиёр кардам. *Авфӣ*

3. *маҷ.* сабаб, боис.

Маншаи маҳбас ва махлас ба ман низ маълум нашуд. *Аҳмади Дониш*

МАНШУР *а.* منشور **1.** нашр кардашуда, интишоръёфта; паҳн кардашуда ба миқдори бисьёр.

Эшонро китобҳои маншур аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. тааллуқдошта, мутааллиқ.

Пиру ҷавон гар хӯрад оби ҳаёт,
Марг бар ӯ муфзиву маншур нест. *Шамси Табрезӣ*

3. фармон, фармони подшоҳӣ; фармон ва ярлиқи подшоҳӣ барои додани мансаб, рутба ва ғ.

Ба хатти Чину Занг овард маншур,
Ки шоҳи Зангу Чин аз тахт шуд дур. *Низомӣ*

Ҳишом бинни Абдулмалик бинни Марвон Насри Сайёрро ба Хуросон амир гардонид ва маншури Хуросон ба вай фиристод. *«Таърихи Наршахӣ»*

4. *маҷ.* имтиёзнома, номаи имтиёз ва бартарӣ.

Ба мардӣ зи хуршед маншур дошт. *Фирдавсӣ*

МАНШУРХОН منشورخوان касе, ки мутасаддии хондани маншур аст, хонандаи фармонҳои подшоҳӣ.

Навишта зи банди камар баркушод,
Ба маншурхонони даргоҳ дод. *Хоҷу*

МАНЪ *а.* منع боздоштан, нигоҳ доштан; монеъ шудан, *пешгирӣ кардан, роҳ надодан.*

Моро ба манъи ақл матарсону май биёр,
Қ-он шаҳна дар вилояти мо ҳеҷкора нест. *Ҳофиз*

Соҳиби хон чу буд аҳли карам,
Назад аз манъу заҷр бо ӯ дам. *Ҷомӣ*

МАН-ЯЗИД *а.* من يزيد иборан арабӣ буда, маънии «кӣ зиёд мекунад»-ро ифода менамояд ва дар муомилоти тиҷоратӣ дар вақти фурӯш ё хароҷ барои баланд бардоштани баҳои матоъ кор фармуда мешавад.

Бе маърифат мабош, ки дар ман-язиди ишқ
Аҳли назар муомала бо ошно кунанд. *Ҳофиз*

МАН-ЯРҒАБ *а.* من يرغب аз ҷумлаи арабии «ман ярғабу» кӯтоҳ шуда, маънои аслиаш «кӣ ба чӣ рағбат мекунад» буда дар истилоҳ ба маънои «ба таври бе малол ва бо хузуру дилхоҳ» меояд.

Ва халқе, ки умре ман-ярғаб маош карданд чӣ навъ эшонро интизом тавон овард? *Аҳмади Дониш*

МАНӢ I منی манманӣ, кибр, ғурур, худписандӣ.

Дило, то кай ҳамеҷӯӣ маниро,
Чӣ кӯбӣ беҳуда сард оҳанеро. *Рӯдакӣ*

Надонист дар боргоҳи ғанӣ,
Ки беҷорагӣ беҳ зи кибру манӣ. *Саъдӣ*

маниву мой манманӣ, кибру ғурур, худписандӣ.

Он касе, к-аз худ ба куллӣ даргузашт,
Ин маниву мои худ дарнавашт. *Румӣ*

манию туӣ кибру ғурур ва худписандӣ нисбат ба ҳамдигар, шахсоният.

Ҷаҳон чун набошад ба ҷон омада,
Манию туӣ дар миён омада. *Низомӣ*

МАНӢ II *а.* منی нутфа, сперма.

МАНҚАБАТ *а.* منقبت **1.** ҳунар, фазилат; кори нек ва рафтори писандида, ки сазовори мадҳу ситоиш аст; **2.** мадҳ, ситоиш, сано.

Ба адои шукру сипоси неъмат ва манқабат, чунончи расми хутабост, қиём намуда гуфт... *«Равзат-ус-сафо»*

Дар ин роҳ ба мадҳ ва манқабати Амир Араб ин ғазал тартиб ёфт. *Восифӣ*

МАНҚАЗАТ *а.* منقضت шикастагӣ ва нобудшавӣ.

Ва ин ҳар ду оқибат муҷиби манқазат ва заволи мулк гардад. *Аҳмади Дониш*

МАНҚАЛ||МИНҚАЛ *а.* منقل **1.** оташдоне, ки дар он оташ афрӯхта дар миёни хона мемонанд.

Дар пеши ӯ манқали оташ месӯхт. *Авфӣ*

Манқали оташ гули садбарг шуд, булбул куҷост,
То ҳазорон барги гул аз шӯъла бинад бе ниқоб. *Мушфиқӣ*

2. кӯрае, ки дар он кабоби сихӣ мепазанд.

Туӣ, ки манқали симини маҳ бар оташи хур,
Зи баҳри базми ту қалби Асад кабобниҳад. *Бадри Чочӣ*

МАНҚАСАТ *а.* منقصت **1.** камию костӣ, нуқсон, камбудӣ; айб.

Гуфт: Агар бикушоям, шояд, ки манқасати касе зоҳир гардад ва айбу нуқсони пӯшида беҳтар менамояд. «*Равзат-ус-сафо*»

2. зиён, зарар.

...Мабод манқасате ба зоти ӯ аз давлати тозаи Эрон бирасад... *Аҳмади Дониш*

МАНҚУЗ *а.* منقوض вайрон кардашуда, шикаста ва хароб кардашуда.

МАНҚУЗА *а.* منقوضه *муаннаси* **манқуз.**

Аз ҷониби дарвозаи манқуза рӯй ба шаҳр оварда, гурехтагон мутаваҷҷеҳи Димишқ шуданд. «*Равзат-ус-сафо*»

МАНҚУЛ *а.* منقول **1.** нақл кардашаванда, кӯчонда шаванда, *мас.* молу мулк; **2.** нақл кардашуда, ҳикоя кардашуда, гуфташуда.

Манқул аст, ки дар баробари зарробхонаи подшоҳи Беҷонагар шаҳнагоҳ аст. «*Равзат-ус-сафо*»

МАНҚУЛОТ *а.* منقولات *ҷ.* **манқул.**

Макнунотро ҷое бувад ва манқулотро мавзее. (1) *Авфӣ*

МАНҚУР *а.* منقور кандакорӣ кардашуда, (хатти) кандакоришуда.

Аз бутхонае, ки дар он навоҳӣ буд, санге манқур ба назари кимиёасари султон расониданд, ки аз он ҷӣ бар он нақр карда буданд, маълум мешуд, ки бинои ин бутхона муддати чил ҳазор сол аст. «*Равзат-ус-сафо*»

МАНҚУШ *а.* منقوش нақш кашидашуда, нигоридашуда, нақшин.

Ва ҳамаи бомҳои ин масҷид ба харпушта пӯшида, ҳама наҷорату нақорат ва манқушу мадҳун карда. *Носири Хисрав*

МАНҲАЛ *а.* منهل чашмаи об дар чарогоҳ ва саҳроҳо, ки мардум ва чорпо аз он об менӯшанд.

Гармозадагон..., аз манҳали зулоли фазли ӯ шароби навол чашанд. «*Равзат-ус-сафо*»

МАНҲАҶ *а.* منهج роҳи рост ва кушода, роҳи фарох.

Фазилат ҷуз ба як наҳҷ сурат набандад ва инҳироф аз он манҳаҷ номаҳдуд бошад. «*Ахлоқи Носирӣ*»

МАНҲИЁТ *а.* منهيات *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **манҳӣ||манҳи(й)ят; 2.** корҳо ва чизҳои дар шариат манъ кардашуда, наҳй кардашуда.

Аз иртикоби орзуҳо ва манҳиёт... мубарро бошад. «*Равзат-ус-сафо*»

Абӯалӣ ҳарчанд аз манҳиёт тоиб буд, аммо... бар шурби хамр иқдом намуд. «*Равзат-ус-сафо*»

МАНҲИ(Й)ЯТ *а.* منهية *ниг.* **манҳӣ.**

МАНҲУЛ *а.* منحول **1.** дурӯғ, бофта.

В-он ки ҳастанд дар сухан манҳул,
Гоҳи гуфтор дар мақула фузул. *Саноӣ*

2. шеъри шоиреро бе тағйири лафз ва мазмун ба номи худ ё ба дигаре нисбат додан.

Ханда занам чун ба ду манҳули суст,
Сахт мубоҳот шаванд ину он. *Хоқонӣ*

МАНҲУС *а.* منحوس шум, нофарҷом, бадбахт, ба наҳсӣ афтода.

МАНҲУТ *а.* منحوت тарошидашуда.

Он бути манҳут чун сели сиёҳ
Нафси бутгар чашмае бар шоҳроҳ. *Румӣ*

МАНҲӢ||МАНҲИ(Й)ЯТ *а.* منهی||منهية наҳй кардашуда, боздоштешуда, манъ кардашуда.

МАНЧАК منچک навъе аз найрангбозӣ, ки найрангбозон оҳанпораву сангреза ва монанди инҳоро дар косаи об рехта аз коса берун меҷаҳонданд, найранг.

Ба манчак ҷаҳонди маро аз дарат,
Баҳона ниҳодӣ ту бар модарат. *Мунҷик*

МАНҶАНИҚ||МАНҶАНИК منجنيق||منجنيک олати фалохунмонанд, ки онро бар сари ҷӯбе ҷойгир карда, сангҳои калон ва ё гулӯлаҳои оташро дар он монда, ба тарафи қалъаи душман меандохтаанд.

Чунон зад ба ӯ кӯҳаи манҷаниқ,
Ки шуд кӯҳ дар оби дарьё ғариқ. *Низомӣ*

Иброҳимро дасту пой фурӯ бастанд ва бар манҷаниқ нишонданд ва бияндохтанд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

МАНҶАНИҚАНДОЗ منجنيق‌انداز касе, ки аз манҷаниқ ба тарафи душман санг ва гулӯлаҳои оташ меандозад.

Буруни ӯ ҳама девони манҷаниқандоз,
Даруни ӯ ҳама ҳурони офтобликоз. *Бадри Чочӣ*

МАНҶУҚ||МУНҶУҚ منجوق **1.** моҳчаи байрақ, нишони тилло ё нуқрагин, ки ба нуги сари ҷӯби байрақ устувор мекунанд.

Басе бартар аз ковиёнӣ дурафш,
Ба манҷуқ барзад паранде бунафш. *Низомӣ*

Қуббаи боргоҳи амир Ҷалолуддин шайх Абӯисҳоқ ба авҷи меҳру моҳ расид ва манҷуқи рояти нусратояти ӯ ба айюқ кашид. «*Равзат-ус-сафо*»

2. *маҷ.* байрақ.

Шаб чу манчуқ баркашид баланд,
Тоси хуршедро дарид паранд. *Низомӣ*

Пеш оядам боғи Ирам пурчатру хиргоҳу хиям.
Аз таблу манчуқу алам чун даргаҳи Ҷамшеди ял.
Ломеӣ

МАОБ I *а.* مآب **1.** ҷои бозгашт, ҷои мурочиат; **2.** паноҳгоҳ.

Ҳазрати ӯ то бувад аъёни миллатро маол,
Маҷлиси ӯ то бувад аркони давлатро мааб.
Муиззӣ

МАОБ II *а.* معاب айб, камбудӣ, нуқсон.

МАОБИД *а.* معابد *ҷ.* **маъбад||маъбада.**

...Ва дар саҳифаи «Суғро», ки ҳукамои фурс дар ҳаёкилу маобид овехта буданд, мактуб буда. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МАОБИР *а.* معابر *ҷ.* **маъбар||маъбара.**

[Умарои атроф] дар маобири рӯдҳо ва ҷӯйҳои бузург киштиҳо омода медоштанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Ҳамчун Уқайду ҳукм кард, ки умарои рафеъмиқдор аз маобири Ҷайҳун гузашта, дар зилли рояти ӯ муҷтамеъ гарданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАОД *а.* معاد **1.** ҷои бозгашт; охирин ҷои бозгашт; **2.** *маҷ.* охират.

Баъд аз чил шабонарӯз он нобакор аз хона берун омада, ки инак зинда шудам, то халқро аз маод хабар диҳам. *«Равзат-ус-сафо»*

МАОДИН *а.* معادن *ҷ.* **маъдан||маъдин.**

...Он чӣ дар маодин буд, ҳамаро истихроҷ кард. *Авфӣ*

Ба мурури дуҳур табиати маодин эътидол ёфт, яъне ба рустан ва болидан ва он наботот аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МАОЗ *а.* معاذ паноҳгоҳ.

Билоди Ҳиндустон, ки малоз ва маози муфсидон ва мутамарридон буд, ба ҳайитаи забт даромад. *«Таърихи Фаришта»*

МАОЗАЛЛОҲ||МАОЗАЛЛАҲ *а.* معاذالله *калимаи нидо* **худо** нигаҳ дорад!, паноҳ бар худо!

Теғи қаҳри ту маозаллаҳ ар оҳихта шавад,
Бим бошад, ки кунад шахси бақоро бисмил.
Тайён

Зи авлоди паямбар тӯъма хӯрдан,
Маозаллаҳ, хушо беқут мурдан! *Нозим*

МАОЗИР *а.* معاذر *ҷ.* **маъзарат.**

Гунохе, к-аш кунад зоил маозир,
Набояд з-иртикобаш буд дилгир. *Нозим*

Ҳазрати Сиддиқ маозири ӯро қабул намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАОИБ *а.* معايب||معائب *ҷ.* **мааб II.**

Ман интиқомро аз маоиби мардон мешуморам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ишқу талаб чӣ бошад, — оинаи таҷаллӣ,
Нафсу ҳасад чӣ бошад, ҷуз гулхани маоиб!
Шамси Табрезӣ

МАОИШ *а.* معايش *ҷ.* **маишат, маош.**

Ин қоидаи маҳмуд... боз ботил гардад... ва амволи хизона ва вуҷӯҳи маоиши лашкар мустаҳлак гардад. (2) *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МАОКИЛ *а.* مآكل *ҷ.* **маъкал.**

Аммо қаноат он бувад, ки нафс осон фаро гирад умури маокил ва машориб ва малобис ва ғайри онҳо. *«Ахлоқи Носирӣ»*

Ва ин сурат бар тақдир аст, ки мавлуд дар маокил ва машориб ва навм ва бедорӣ тариқи эътидолро маръӣ дошта бувад. *Аҳмади Дониш*

МАОЛ *а.* مآل **1.** марҷаъ, маҳалли руҷӯъ, ҷои бозгашт.

Ҳазрати ӯ то бувад аъёни миллатро маол,
Маҷлиси ӯ то бувад аркони давлатро мааб.
Муиззӣ

2. оқибати кор, анҷом ва охири кор, натиҷаи кор.

Раҳи майхона бинмо, то бипурсам
Маоли хешро аз пешбине. *Ҳофиз*

Султон фармуд... акнун мутаҳайирам, ки маоли кори ман чун шавад. *«Таърихи Фаришта»*

маоли ҳол оқибати ҳол, охир, анҷом ва натиҷаи кор.

Аз истимои ин мақол ва мушоҳадаи маоли ин ҳол ангушти таҳайюр дар дандони тафаккур монд. *Восифӣ*

3. *маҷ.* мазмун, маънӣ; мақсад.

Чун маоли ҳар ду бар як минвол буд, тааррузе дигар бад-он дигар нарафт. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳама ба кардани хайр аст мардро маол,
Ҳама ба додани мол аст мардро васвос.
Манучеҳрӣ

4. ҳамчун ҷузъи дуйӯми калимаҳои мураккаб маънои оқибат, анҷом, охир ва натиҷаро мефаҳмонад.

Ки дар ин ҷилвазори яъсмаол
Доштам сайри рангу бӯи хаёл. *Бедил*

МАОЛИМ *а.* معالم *ҷ.* **маълам.**

Раъи оламорояш кашшофи асрори маолими танзил ва табъи мушкилкушояш ҳаллоли мӯъзилот (буд). *«Равзат-ус-сафо»*

МАОЛИСИФОТ معالى‌صفات дорои сифатҳо ва хислатҳои олӣ, бузургманиш, олитабиат.

Табъи маолисифоташ дар идроки дақоиқу ҳақоиқи маонӣ дар назари басират саромади табъи амосилу ақрон менамуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАОЛӢ *а.* معالى *ҷ.* **маълот.**

Чун ба дарьёи маониву маолӣ бигузашт,
Қард чун лӯълуи макнун сухани ман ба сахо.
Муиззӣ

Дар маскани илму адл сокин,
Бар маркаби қадру ҷоҳ рокиб;
Маҷмӯи макориму маолӣ,
Қонуни мафохиру маноқиб. *Анварӣ*

МАОНИСАРО معانى‌سرا нуктасанҷ, мӯшикоф дар сухан.

Зи Хоқонӣ ин мантиқуттайр бишнав,
Ки чун ӯ маонисарое наёбӣ. *Хоқонӣ*

МАОНӢ *а.* معانى *ҷ.* **маънӣ||маъно.**

Ту ҳам бар сафҳа зан нақши маонӣ,
Ки монад аз ту ҳам номе чу Монӣ. (1) *Ҳозиқ*

МАОРИБ *а.* مآرب *ҷ.* **маъраб.**

[Шаҳаншоҳ] камият ва кайфияти лашкари зафарасар ба хотири ашроф расонида, инҷоҳи матолиб ва маориби эшон фармуд. *«Таърихи Фаришта»*

Чанд ҳазор фирқа аз вилояти дур бад-ин хонақоҳ ва мадраса... ба матолиб ва маориби худ фоиз гаштаанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАОРИҚ *а.* معارک *ҷ.* **маърака.**

[Кова] дар маорик таяммуну тафаъул бад-он [байрақи ковиёнӣ] менамуд. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

МАОРИФ I *а.* معارف *ҷ.* **маърифат.**

Истинботи ин маориф аз матовии ин калимот... ба азҳони мустақим... ҳавола меравад. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

МАОРИФ II *а.* معاریف *ҷ.* **маъруф.**

Ду рӯз ҷумлаи маориф ба хидмати Асмаӣ оянд. (2) *Авфӣ*

Яке аз уламои Марв духтаре дошт ба ғоят ҷамила ва ҷумла маорифи шаҳр дар садади хостгории ӯ буданд. (2) *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

Азизон зубдаи машоҳири асранд, [ва] умдаи маорифи даҳр. (1) *Аҳмади Дониш*

маориф ва машоҳир маъруфон ва машҳурон, одамони бузург, саромадони давр.

Дигар рӯз вазир ва соҳибдевон ва ҷамъи маориф ва машоҳир берун омаданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МАОРИҶ I *а.* معارج *ҷ.* **меъраҷ.**

Луҳросп... ба иртифои маориҷи дараҷот иштиғол намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАОРИҶ II *а.* معارج‖معاریج *ҷ.* **меъроҷ.**

Ин малакаи шарифест, ки уруҷ бар маориҷи он ҷуз чолокони роҳи талабро муяссар нашавад. (2) *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

Улувви қадри ту ҷоест аз маориҷи ҷоҳ,
Ки ваҳми тезқадам дарнаёбадаш пойоб. (2)
Убайди Зоконӣ

МАОСИР *а.* مآثر *ҷ.* **маъсара‖маъсарат.**

Шуарои ҷаҳон ба мадҳу санои ӯ забон кушода ва маосири ӯ дар афвоҳи хосу ом афтод. *«Равзат-ус-сафо»*

МАОСӢ *а.* معاصی *ҷ.* **маъсият.**

Порсозодаеро неъмати бекарон аз таракаи аммон ба даст афтод, фиску фуҷур оғоз кард ва мубаззирӣ пеша гирифт; филҷумла намонд аз соири маосӣ мункаре, ки накард ва мускире, ки нахӯрд. (2) *Саъдӣ*

МАОШ *а.* معاش **1.** зиндагонӣ, умргузаронӣ, рӯзгузаронӣ.

Захираи куллӣ, ки мадори маош тавонад буд, махзун аст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

маош кардан зиндагӣ кардан, умр гузаронидан, ҳаёт ба сар бурдан.

Ба ҳар навъ, ки дилат мехост, дар миёни мо маош кардӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

2. воситаҳои зиндагӣ, ҳамчун хӯрок, нӯшиданӣ, пӯшок ва ғ.

Бар ин ихтисорасту дигар биҷӯям
Маоше, ки мақрун бувад бо масоӣ. *Хоқонӣ*

3. *маҷ.* муносибат ва муомила, рафтор.

Малик Ардашер... дар хаёл гузаронид, ки бо оли Музаффар чунон маош метавон кард, ки обову аҷдод бо мулуки пеш бурдаанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАОШИР *а.* معاشر *ҷ.* **маъшар.**

Он чӣ... зариаи қивоми олам ва воситаи ақди маошири банӣ-одам бошад, ба саъю кӯшиши аҳли ҳаросат манут аст. *«Равзат-ус-сафо»*

МАОҚИД *а.* معاقد *ҷ.* **маъқид.**

Намедонем, ки маоқиди силсилаи ухувватро чӣ шуд, ки аз ҳам гусаста афтод. *«Равзат-ус-сафо»*

МАОҶИН *а.* معاجین *ҷ.* **маъҷун.**

Хоҷа Зайни Симнонӣ... гуфт: Аз қисми маоҷин ва адвия ва ашриба, ҳар чӣ бояд, ҳозир аст. (2) *«Таърихи Фаришта»*

...Ки ман ҳам аз маоҷини насиҳат
Мизоҷашро намоям роҳи сиҳҳат. (2) *Ҳозиқ*

МАР I مر ҳиссачаест пеш аз калимае, ки пасоянди-ро қабул мекунад, омада, як навъ маънои таъин ва таъкидро мефаҳмонад; гоҳо барои зинати калом оварда мешавад. Дар баъзе мавридҳо дар сурати зикр нашудани «ро» низ истеъмол мегардад.

Миёни сипаҳ тир бигзоштанд,
Мар-он тирро найза пиндоштанд. *Фирдавсӣ*

Гирифтанд мар-якдигар дар канор,
Биборид Гударз хун бар канор. *Фирдавсӣ*

Кӯр аст бахт, гар талабад мар-маро, ки ман
Афтода ҳамчу мӯҳра дар ин сатҳи ағбарам.
Шоҳин

МАР II ‖ **МАРР** *а.* مر **1.** ҳисоб, шумор, адад.

На кишваре ки мар-онро касе бидонад ҳад,
На лашкаре ки мар-онро касе бидонад мар.
Фаррухӣ

2. воҳиди адад, ки баробари 100 ҳазор аст; лак.

Чунин гуфт, к-эй пурхирад моядор,
Чиҳил мар дирам, ҳар маре сад ҳазор. *Фирдавсӣ*

3. аломатест, ки дар вақти шумориданн чизе дар сари ҳар 50 ё 100 мегузоштанд.

Мар бувад панҷоҳу чун омад ду мар абьёти он
Дар сафову мӯҳкамӣ шояд, ки гӯям мармар аст.
Ҷомӣ

МАРАДА‖МАРАДАТ *а.* مرده‖مردة *ҷ.* **морид.**

Тираш шиҳоби соқибвор марадаи мутамарридаро аз авҷи ҳастӣ ба хоки нестӣ андозад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МАРАЗ *а.* مرض беморӣ, касалӣ, ранҷурӣ, нохушӣ.

Агар ҳар маразе қобили илоҷ набудӣ, илми тиб ботил будӣ. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

Насиҳат, ки холӣ бувад аз ғараз,
Чу доруи талх асту дафъи мараз. *Саъдӣ*

Ҳар чӣ мараз қавитар аст муолаҷа қавитар бояд. *Аҳмади Дониш*

МАРАЗСӮЗ مرض‌سوز несту нобудкунандаи касалӣ, илоҷкунанда, шифобахш.

Ба хосийят чароғе сиҳҳатафрӯз,
Ба гармӣ оташе, аммо маразсӯз. *Бедил*

МАРАММАТ *а.* مرمت таъмир, таъмир кардан, (аз сари нав) дуруст кардан, ислоҳ кардан; шикастурехт кардан; такмил додани ҳар чиз.

Об ба киштӣ афтод, мардумон бархостанд ва он киштӣ мараммат карданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Чун кӯзаи сафолин, ки зуд шиканад, ба ҳеҷ рӯй мараммат напазирад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

◇ **мараммати лашкар** таъмини лашкар бо озуқа, улуфа ва асбоби лозима.

Агар ба як динор мадад намоянд, сад ҳазор мисқол мешавад ва бад-ин маблағ мараммати лашкар тавон кард. *«Равзат-ус-сафо»*

МАРАНДА مرنده кӯза, сабу.

Дод дар дасти ӯ марандаи об,
Хӯрд об аз маранда ӯ ба шитоб. *Мунҷик*

МАРАС مرس ресмон, таноб, *расане, ки аз гардани саг,* асп ва ғ. мебанданд; **марас кардан** бо ресмон ва чилбур бастани гардани саг, асп ва ғ.

МАРАХША مرخشه бадбахт, шум.

Омад наврӯзу нав дамид банафша,
Бар мо фархунда боду бар ту марахша. *Мунҷик*

МАРБАТ||**МАРБИТ** *а.* مربط маҳалли бастани ҳайвонот ҳамчун асп, хачир ва ғ.; тавила, оғил.

Ва ин се нафс... мисли се ҳайвони мухталиф пиҳоданд дар марбит ҷамъ карда.
«Ахлоқи Носирӣ»

МАРБАЪ *а.* مربع ҷои баҳоргузаронӣ, чарогоҳе, ки айёми баҳорро дар он ҷо мегузаронанд.

МАРБИТ *а.* مربط *ниг.* **марбат.**

МАРБУТ *а.* مربوط басташуда, вобаста, тааллуқдор; **манут ва марбут** зич вобаста ва тааллуқдор ба чизе, касе.

Аз маҳзи ҳикмат интизоми ҳоли ибодро дар ақтори офоқ ба рифъат ва сиёсати салотини зулиқтидор манут ва марбут гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

МАРВАЗӢ مروزی мансуб ба шаҳри Марв; он кӣ зодгоҳи ӯ шаҳри Марв аст; сокин ва муқими шаҳри Марв.

Гарчи ҳар ду бар сари як бозианд,
Лек бо ҳам марвази(й)ю розианд. *Румӣ*

МАРВО مروا *ниг.* **мурво.**

МАРВОРИД *ю.* مروارید **1.** донаи хурд ва дурахшон, сафед ё сафеди сурхтоб, ки дар даруни садаф ба вуҷуд мешавад.

Ӯро тахте буд ба марворид ва ёқут мурассаъ.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Зи шавқи рӯи ту Ҳофиз навишт ҳарфе чанд,
Бихон зи назмашу дар гӯш кун чу марворид.
Ҳофиз

2. *маҷ.* ашк, қатраҳои оби дида.

Бирехт абри ду чашми баҳор марворид,
Туро чу бар тарафи лола сабза пайдо шуд.
Бадри Чочӣ

3. *маҷ.* қатраҳои арақ.

Бурқаи моҳ боз карду чу дид,
Рашк бар маҳ фишонд марворид. *Низомӣ*

МАРВӢ *а.* مروی ривоят кардашуда.

Аз ҳазрати сайиди арбоби камол... марвӣ аст, ки фармуд... *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

Дар китоби «Ароис» марвӣ аст, ки модари Ануш ҳавво буд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАРГ مرگ аҷал, нестшавӣ, мамот, фано, мавт.

Маро вақти марг нест ва шаст соли дигар монда.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Писари ӯ гуфт: Ба чӣ эминӣ аз он, ки дар ин соат марг даррасад. *Аҳмади Дониш*

марги муфоҷо марги ногаҳонӣ, марги фаврӣ.

То абад комраво бош, ки хасмат гар худ
Назаре боз кунад, марги муфоҷо бирасад.
Убайди Зоконӣ

марги фаҷо марги муфоҷо, марги ногаҳонӣ.

Шаҳри бадандеш бод хоса шабистони ӯ,
Мавқеи хасфи азим мавзеи марги фаҷо. *Хоқонӣ*

МАРГӢ مرگی наздик ба марг шудан.

Онҳо ба иттифоқ гуфтанд, ки рӯз ба рӯз беморӣ ва маргӣ иштидод меёбад. *«Таърихи Фаришта»*

МАРД مرد **1.** ҷинси муқобили зан; **марди даҳгӯр** одами паҳлавоне, ки якбора даҳ гӯрро сайд мекунад.

Марди даҳгӯр буд дар нахҷир,
Мурдаро кай бувад зи гӯр гузир. *Низомӣ*

марди корӣ марди ҷангӣ, ҷанговар.

Чиҳил — панҷаҳ ҳазораш марди корӣ
Гузин кард аз ялони корзорӣ. *Низомӣ*

марди майдон қаҳрамони майдони ҷанг, ҷанговар, муборизи далер.

Манам марди майдон ба рӯзи масоф,
Ба ханҷар дили мум созам шикоф,
Канам нахли гашнизро то зи бех,
Кушоям лаҷоми фарасро зи мех. *Шавкат*

марди маънавӣ аҳли тасаввуф.

Ман, ки қозиям, на марди маънавӣ,
З-он мураққаъ шарм медорам қавӣ. *Аттор*

марди маънӣ а) марди ҳақшинос, соҳибдил; б) аҳли тасаввуф.

Борат бикашам, ки марди маънӣ
Андохт сару сипар наяндохт. *Саъдӣ*

Илму тақво сар ба сар даъвист, маънӣ дигар аст,
Марди маънӣ дигару майдони даъвӣ дигар аст.
Камоли Хуҷандӣ

марди равшанравон одами покдил, покзамир, одами некӯсират.

Хирадтираву марди равшанравон
Набошад ҳаме шодмон як замон. *Фирдавсӣ*

марди роҳ а) роҳрав, мусофир; б) дар тасаввуф — солики роҳи тариқат.

Зи мушкилоти тариқат инон матоб, эй дил,
Ки марди роҳ наяндешад аз нишебу фароз.
Ҳофиз

марди фарҳанг одами доно, донишманд, хирадманд.

Чунин гӯяд ҳаме он марди фарҳанг,
Ки Шабдез омада аз тухми он санг. *Низомӣ*

марди фориғ шахси озод ва муҷаррад аз тааллуқоти дунъё.

Марди фориғ дар табаттул фард буд,
Пеши ӯ ин чоплусӣ сард буд. *Румӣ*

2. *маҷ.* (одами) далер, диловар, шуҷоъ, мубориз.

Меъёри нафсу хотири мардони олам аст,
Нафси шарифу хотири мардозмои ту. *Муиззӣ*

Ситоданд мардони оҳанкулоҳ
Чу садди Сикандар дар он рахнагоҳ. *Шодӣ*

мардони мард далертарин, шуҷоътарини одамон.

Бикӯшед мардона, мардони мард,
Ки ҳангоми кин асту рӯзи набард. *Ҳотифӣ*

3. *маҷ.* (одами) росткор, содиқ, ба аҳду паймон ва қавли худ устувор.

Ба тундӣ гуфт: Оре, шарт кардам,
Агар з-ин шарт баргардам, на мардам. *Низомӣ*

4. ҳариф, ҳамҷанг, ҷанговари муқобил.

Ҳаме гуфт: Ҳумон, чӣ марди ман аст,
Ки шери жиён ҳамнабарди ман аст. *Фирдавсӣ*

МАРДАВЖАН مرداوژن *ниг.* **мардафкан.**

Ту дар панҷаи шери мардавжанӣ,
Чӣ судат кунад панҷаи оҳанӣ (1). *Саъдӣ*

МАРДАФКАН||МАРДАФГАН مردافکن||مردافگن 1. чизе ё касе, ки мардро аз по меафканад; 2. *маҷ.* далер, шуҷоъ, паҳлавон, пурзӯр.

Писанд омаду гуфт: Инат сипоҳ,
Суворони мардафкану размхоҳ. *Фирдавсӣ*

МАРДВОР مردوار монанди мард; мардона, далерона.

Бикӯшем кӯшидани мардвор,
Раги ҷон ба кӯшиш кунем устувор. *Низомӣ*

МАРДИКОР مردکار ходим, хизматгор.

Ту аз ин ҷо ки мардикори манӣ,
Ба заношӯӣ ихтиёри манӣ. *Низомӣ*

МАРДОЗМО مردآزما 1. озмояндаи мард; 2. *маҷ.* қавӣ, пурзӯр.

Меъёри нафсу хотири мардони олам аст,
Нафси шарифу хотири мардозмои ту. *Муиззӣ*

Ҳанӯз панҷаи шери сипеҳр мепеҷад
Зи зӯри панҷаи мардозмои дарвешӣ.
Мӯҳсини Таъсир

МАРДОНА مردانه ҷасурона, далерона, (*ба таври*) устувор.

Якҷиҳат шав дар тариқи ҳақ, ки натвонад гирифт
Ҳар ду олам пеши пои ҳиммати мардонаро. *Соиб*

МАРДОНАГӢ مردانگی мардӣ, далерӣ; устуворӣ, пойдорӣ, собитқадамӣ.

Намуданд бисьёр мардонагӣ
Ҳам аз зиракӣ ҳам зи девонагӣ. *Низомӣ*

МАРДУД مردود рад кардашуда, рондашуда.

Мазмун он, ки дар тариқи иродат ва муҳаббат мебояд, ки он чӣ мақбули мост, мақбули шумо бошад ва он чӣ мардуди мост, мардуди шумо бошад.
Восифӣ

Зулайхоро намуд ин ҳарф маъқул,
Вафо мардуду ҷавр афтод мақбул. *Ҳозиқ*

МАРДУМ I مردم 1. одамон, касон.

Ҳамеша чашмам зӣ зулфакон чобук буд,
Ҳамеша гӯшам зӣ мардуми сухандон буд. *Рӯдакӣ*

Ва аҳволи вай аз халқ пурсанд, ки айби хештан аз забони мардумон битавон донист.
Аҳмади Дониш

мардуми омма мардуми оддӣ, авом; 2. як одам, як шахси дорои хислатҳои неки инсонӣ.

Як ҷаҳон одамӣ ҳамебинам,
Мардуме дар миён намеёбам. *Хоқонӣ*

Мардумӣ, бори дигар ноз макун,
Ҷашм бар рӯи хасон боз макун! *Камоли Хуҷандӣ*

3. *маҷ.* мард, шавҳар.

Саҳни гети беваю чашми фалак
Буд он бе мардум, ин бе мардумак. *Ҷомӣ*

◇ **мардуми досу далус** авбош, паст, дун.

Дӯш донистам, к-ин ранҷ ҳама васвос аст,
Мардуми досу далус аздари рӯйомос аст. *Мунҷик*

аз мардум обод будан *киноя аз* serодам будан.

Куҷо номи он шаҳр бедод буд?
Диже буду аз мардум обод буд. *Фирдавсӣ*

МАРДУМ II مردم мардумак, гавҳарак.

Чу з-он мардум шуда ин дида обод,
Маро то дида бошад, мардум он бод.
Хисрави Деҳлавӣ

мардуми чашм (ё **дида**) мардумаки чашм, гавҳараки чашм.

Он ки мехонанд мардум м а р д у м и чашми манаш,
Чашми ман равшан ба рӯи ӯст, гуфтам равшанаш.
Камоли Хуҷандӣ

Қашида мардуми чашмат барои қатлам тир,
Куҷо раҳам, ки занад новаки ту Анқоро. *Туғрал*

МАРДУМА مردمه мардумак, гавҳарак.

Чун ҳар ду мими мардума дар чашми коинот
Гавҳарт ҳар ду мардумаки мардумӣ бувад.
Хоқонӣ

МАРДУМАК مردمک 1. гавҳараки чашм, сиёҳии миёнаҷои чашм, ки дар он сурати ҳар чиз акс меёбад.

Эй вуҷудат хони эҳсонро намак,
Чашми инсонро ҷамолат мардумак. *Ҷомӣ*

мардумаки чашм гавҳараки чашм.

Зинҳор қадам ба хок оҳиста ниҳӣ,
К-он мардумаки чашми нигоре будаст. *Хайём*

2. *маҷ.* чашм.

Дид чашмони ту дар даври руху гуфт Қамол:
Фитнагар мардумаконанд дар ин даври қамар.
Камоли Хуҷандӣ

МАРДУМАФКАН||МАРДУМАФГАН مردم‌افکن||مردم‌افگن *ниг.* **мардафкан.**

Ба мардумӣ, ки дили дардманди Ҳофизро
Мазан ба новаки дилдӯзи мардумафкани чашм. (1)
Ҳофиз

МАРДУМВАШ مردم‌وش мардуммонанд, ба сурати мардум.

Ба сурат касоне, ки мардумвашанд,
Чу сурат ҳамон беҳ, ки дам даркашанд. *Саъдӣ*

МАРДУМГАЗО(Й) مردم گزا(ی) **1.** газандаи мардум.

Макуш баччаи мори мардумгазой,
Чу куштӣ, дар он хона дигар мапой! *Саъдӣ*

2. *маҷ.* зараррасон, мардумозор.

МАРДУМГИЁ(Ҳ) مردم گیا (ه) меҳргиёҳ; жень-шень.

Қадомин ғӯл дар саҳрои гумроҳӣ далелат шуд,
К-аз инсонӣ гузаштӣ, толиби мардумгиё гаштӣ.
Бедил

МАРДУМКУШ مردم کش одамкуш, қотил.

На з-ӯ зинда бинам на мурда нишон,
Ба дасти наҳангони мардумкушон. *Фирдавсӣ*

МАРДУМНАВОЗӢ مردم‌نوازی хайру некӣ ва лутфу марҳамат ба халқ.

Шунидаам, ки дар ин навоҳӣ Ҳотам ном касе ҳаст, ки лофи ҷавонмардӣ мезанад ва даъвои эҳсону мардумнавозӣ мекунад. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

МАРДУМОЗОР مردم‌آزار ситамгар, золим, ҷафопеша.

Бихӯр мардумозорро мулку мол,
Ки аз мурги бад канда беҳ парру бол. *Саъдӣ*

МАРДУМОЗОРӢ مردم‌آزاری ситамгарӣ, золимӣ, ҷафопешагӣ.

Камол, он чашмшӯх аз худ маёзор,
Ки ҳаргиз мардумозорӣ накардӣ.
Камоли Хуҷандӣ

МАРДУМОҲАНҶ مردم‌آهنج (каси) бо нияти бад ва зишт ба тарафи мардум қасдкунанда, ба мардум дарафтанда.

Сипаҳро бигӯ рост ховархидев
Дар андеша з-он мардумоҳанҷ дев. *Низомӣ*

МАРДУМФИКАН||МАРДУМФИГАН مردم‌فکن||مردم‌فگن *шакли дигари* **мардумафкан||мардумафган.**

Яке буд мардонаю теғзан,
Сувори сарафрози мардумфикан. *Фирдавсӣ*

МАРДУМХОР مردم‌خوار **1.** одамхӯр; **2.** *маҷ.* золим, бераҳм, ситамгар.

Он биёбониёни мардумхор,
Девмардум шуданду мардумхор. *Низомӣ*

МАРДУМӢ مردمی инсонпарварӣ, мурувват, одамгарӣ.

Исмоил он чӣ вазифаи мардумӣ ва мурувват аст, бар забон меовард. *«Равзат-ус-сафо»*

мардумӣ варзидан одамгарӣ кардан, одамият доштан.

Номардумӣ наварзию варзӣ ту мардумӣ,
Ногуфтанӣ нагӯию гӯӣ ту гуфтанӣ. *Манучеҳрӣ*

мардумӣ кардан мурувват кардан.

Кӯдак замоне истоду майли таом дошт, касе ӯро мардумӣ накард. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

МАРДӢ مردی **1.** мардонагӣ, далерӣ, шуҷоат, ҷасорат.

Овоз дод, ки ҳеҷ касро мардӣ ҳаст, ки берунояд? *Авфӣ*

Холидро ҳавас буд, ки ӯро дар мардӣ бинад.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

2. олиҳимматӣ, инсофу мурувват, одамгарӣ.

Чунин бо падар бевафой кунам,
Зи мардиву дониш ҷудой кунам... *Фирдавсӣ*

3. калонӣ, синни булуғ, йигитӣ.

Ба мардӣ расад, баркашад сар ба моҳ,
Камар ҷӯяду тоҷу тахту кулоҳ. *Фирдавсӣ*

МАРЗ مرز **1.** замин; замини киштукори маҳдудкардашуда, замини мураббаъ (чоргӯша), ки канорҳояш барҷаста ва баланд буда, дар миёнаш киштукор карда мешавад.

Ҳама санги хорост он кӯҳу марз,
Тиҳӣ яксар аз меваву кишту варз. *Асадӣ*

2. кишвар, сарзамин, мамлакат; ватан.

Фароҳӣ дар он марзу кишвар маҳоҳ,
Ки дилтанг бинӣ раият зи шоҳ. *Саъдӣ*

Уштуронаш зи марзи бегона
Мекашиданд нав ба нав дона. *Низомӣ*

3. сарҳад.

Басанда кунад з-ин ҷаҳон марзи хеш,
Бидонад магар мояву арзи хеш. *Фирдавсӣ*

◇ **марзи мушкинсавод** *киноя аз* Ҳиндустон.

Навишт он суханҳо, ки будаш мурод
Зи пирӯзии марзи мушкинсавод. *Низомӣ*

марзу бум кишвар, сарзамин.

Саранҷом чун шоҳ аз он марзу бум
Гироянда шуд сӯи иқлими Рум... *Низомӣ*

МАРЗАНГӮШ||МАРЗАНҶӮШ مرزنگوش||مرزنجوش **1.** навъе аз райҳони хушбӯ, ки шоххои баланд дорад, баргҳояш борик буда, ба гӯши муш монандӣ дорад, гулҳояш сафеди моил ба сурхӣ ва онро дар тиб ба кор мебаранд.

Ҳанӯзам бӯи марзангӯш тунд аст,
Ҳанӯз аз дидани ман дида кунд аст. *Деҳлавӣ*

2. *киноя аз* зулфи маҳбуба.

Гаҳе ҳамрози марзангӯш мешуд,
Гаҳе бо лола ҳамоғӯш мешуд. *Убайди Зоконӣ*

МАРЗАҒАН مرزغن **1.** *д.* дӯзах, ҷаҳаннам; **2.** гӯристон, қабристон.

Ҳар киро роҳбар заған бошад,
Манзили ӯ ба марзаған бошад. *Унсурӣ*

МАРЗБОН مرزبان сарҳаддор, марздор, маъмури сарҳаддии мамлакат, ҳокими вилояти сарҳаддӣ дар замони Сосониён.

Ба Қобул чу ин достон фош гашт,
Сари марзбон пур зи пархош гашт. *Фирдавсӣ*

Дар он марз, к-он марди ҳушьёр буд,
Яке марзбони ситамгор буд. *Саъдӣ*

Қашид аз тан либоси марзбонон,
Бурун омад бар онни шубонон. *Хисравӣ*

МАРЗБОНӢ مرزبانی сарҳаддорӣ, марздорӣ, вазифаи марзбон.

... Зайнӣ ва касони ӯро зинҳор дод ва ӯро марзбонии Рай бидод. *«Таърихи Табарӣ»*

МАРЗИЯ *а.* مرضیه *муаннаси* **марзӣ.**

Ахлоқи тазкия ва авсофи марзияи Умар ба мартабаи зиёд аст. *«Равзат-ус-сафо»*

МАРЗО *а.* مرضى *ҷ.* **мариз.**

[Бухтуннаср] марзо ва аҷоизро ба ҷон амон дод. *«Равзат-ус-сафо»*

МАРЗУҚ *а.* مرزوق ризқ кардашуда, рӯзӣ ва насиб кардашуда.

Гуфт: Аҳд кунем, ҳар киро давлате марзуқ кард, алассавия муштарак бошад. *«Равзат-ус-сафо»*

МАРЗӢ *а.* مرضى мақбул, писандида; **марзӣ ва мустаҳсан** писандида ва маъқул донисташуда.

Ҳар чӣ аз ту судур ёфта, марзӣ ва мустаҳсан нест. *«Равзат-ус-сафо»*

МАРИД *а.* مريد шӯрида; саркаш, нофармон.

Зан канизакро пажӯлида бидид,
Дарҳаму ошуфтаву дангу марид. *Румӣ*

МАРИЗ *а.* مريض бемор, касал, ранҷур, бетоб.

[Атиббо] бар ин рафтаанд, ки ононе, ки мариз мешаванд дар аввали моҳ, пас қувваи эшон дар вуқӯи мараз қавитар аст. *«Аҷоиб-ул-махлуқот»*

Маризи ишқ ба умри дубора махсус аст,
Ба пурсише чу қадам ранҷа кард дӯст.
Камоли Хуҷандӣ

МАРКАБ *а.* مركب ҳайвони саворӣ, ҳамчун асп, шутур, хар ва ғ.

Сӯи хиргоҳ ронд маркаб тез,
Дид пире чу субҳ меҳрангез. *Низомӣ*

... Ва чун хотир аз маҳалли ҷаву гандум ва боқии ҳубубот ҷамъ шуд, навбати ҳайвонот расид амсоли гову шутур ва маркаб ва астар.
«Фатҳнома»

МАРКАБАНГЕЗӢ مركب انگيزى маркабронӣ, аспронӣ, асптозӣ.

Қард бар гӯр маркабангезӣ,
Дод якрони тундро тезӣ. *Низомӣ*

МАРКАЗ *а.* مركز **1.** миёна ва васати ҳар чиз, миёнаҷой.

Заминро баландӣ набуд ҷойгоҳ,
Яке марказе тира буду сиёҳ. *Фирдавсӣ*

2. маҳалли истодан, истгоҳ, бошишгоҳи асосӣ.

Бе иҷозат ин ҷо омадааст ва маркази худро холӣ гардонида. *Авфӣ*

3. нуқтаи миёнаҷои доира.

Ҳар гоҳ нуқтаи «А»-ро маркази паргор кунем ва то нуқтаи «Б» бигушоем ... *Ибни Сино*

◇ **маркази ағбар** *киноя аз* замин.

МАРКАЗВОР مركزوار **: марказвор дар миён гирифтан** печонда гирифтан, дар муҳосира гирифтан, миёнагир кардан.

Олтунтош ҳоҷиб ... қалъаро марказвор дар миён гирифта, аррода ва манҷаниқ насб кард.
«Равзат-ус-сафо»

МАРКУБ *а.* مركوب **1.** саворӣ кардашуда; **2.** ҳайвони саворӣ, ҳайвони саворӣ кардашуда ҳамчун асп, шутур ва ғ.

Гаронмояҳое, ки бошад ғариб,
Зи маркубу ҷавҳар, зи дебову тиб. *Низомӣ*

МАРКУЗ *а.* مركوز собит ва устувор ҷойгирифта, маҳкам шинондашуда, насб кардашуда.

Нишоте, ки дар табиати ӯ маркуз буда бошад, муовазат кунад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

У шарафи ҳасаб бо улувви насаб ҷамъ дошт, аммо ғадр ва зулм дар табиаташ маркуз буд.
«Равзат-ус-сафо»

МАРМАР *ю.* مرمر аз ҷинси сангҳое, ки аз ҷузъҳои булӯрӣ шудаи оҳакӣ ба вуҷуд омада, ба воситаи тарош ва сондан ҷилодор мешавад; дар ҳайкалтарошӣ ва тайёр кардани асбобҳои қиматбаҳо ба кор меравад.

Санг гар хорову гар мармар бувад,
Чун ба соҳибдил расад, гавҳар бувад.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

МАРМУЗ *а.* مرموز рамз кардашуда, (суханони) рамзнок, (суханони) пӯшида.

Ва суханҳо овардааст мармуз ва масалҳо ба алфози фасеҳу аҷиб. *Носири Хисрав*

МАРОБЕЪ *а.* مرابع *ҷ.* **марбаъ.**

Бар ҳасаби зарурат ба маробеъ ва маротеи худ гузошта дар ҳаракат омаданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАРОЁ *а.* مرايا *ҷ.* **миръот.**

Бар мароёи замоири хуршед маосири аҳли фитнату асҳоби хибрат зоҳир ва возеҳ аст, ки умри азиз чун барқ дар гузар аст. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

МАРОКИЗ *а.* مراكز *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **марказ; 2.** *маҷ.* ҷой, маҳал.

Маводди хилоф ва низоъ дар ҷамеи муомалот аз миёни ҷумҳури халоиқ мунҳасим ва муртафеъ гардад ва ҳуқуқ дар марокизи хеш қарор гирад.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

МАРОМ *а.* مرام мурод, матлаб, мақсад.

Ниқоби таъвиқ аз чеҳраи маром барафтода, дасти умед ба домани матлуб расонид. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ҳеҷат нагашта мафҳум, к-ин рӯзгори ҳоил
Баҳри чӣ бар маромат гоме назад мувофиқ. *Савдо*

МАРОРА||**МАРОРАТ** *а.* مراره||مرارت **1.** талхӣ.

Ман бар марорати он хиёр таҳаммул кардам.
Авфӣ

Таъми марорат зоҳир шуда, табиат аз вай мутағайир гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *маҷ.* машаққат, сахтӣ ва азоб.

Эй хоҷа, он марорати ту з-оҳи ақрабост,
Бо ҳар чӣ ҷуфт карда, замонат кунад ҷудо.
Шамси Табрезӣ

Набинӣ, ки идроки марорати мазаллат ва меҳнат боиси тараддуди дарьёфти роҳат ва неъмат мегардад. *Аҳмади Дониш*

МАРОСИМ *а.* مراسم расму оинҳо, қоидаву одатҳо.

Дар ин кор маросими тарбият ба ҷой оварӣ.
Авфӣ

Иғмози эшон аз иқомати ин маросим ва қиём бад-ин шароит ҷуз инҳироф набувад.
«Ахлоқи Носирӣ»

МАРОСӢ *а.* مراثی *ҷ.* **марсия||марсият.**

Аз қазияи дилнопазири Абӯисҳоқ аҳолии Форс ва Шероз маҳзун ва мутаассирхотир гашта ва дар маросии ӯ шуаро ба алмоси табиат гавҳари назм суфтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Шеъри Хоқонӣ аз маросии ту
Санг хун карда, ҳар куҷо ки шуда. *Хоқонӣ*

МАРОТЕЪ *а.* مراتع *ҷ.* **мартаъ.**

Ва ин лашкар ба ҳар ҷо ки нузул оранд, мазраъ ва маротеи фуқаро табоҳ шавад. *Аҳмади Дониш*

МАРОТИБ *а.* مراتب *ҷ.* **мартаба||мартабат.**

Зуд бувад, ки ту ба маротиби бузургӣ бирасӣ. (1) *Авфӣ*

Саҳар карашмаи чашмат ба хоб медидам,
Зиҳӣ маротиби хобе, ки беҳ зи бедорист. (1) *Ҳофиз*

МАРОФИҚ I *а.* مرافق *ҷ.* **мирфақ.**

МАРОФИҚ II *а.* مرافق мутааллиқоти лозима дар хона ва иморат ҳамчун ошхона, анборхона, ҳаммом, қубури об ва инчунин асбобу анҷом ва дигар ҷиҳозоти даркории хонаву манзил.

Наршахӣ китобе таълиф кардааст... дар зикри Бухоро ва маноқиб ва фазоили ӯ ва он чӣ дар вай аст ва дар рустоҳои вай аз марофиқ ва манофеъ ва он чӣ ба вай нисбат дорад. *«Таърихи Наршахӣ»*

Арғун-оқо боргоҳе ҳазормехии зар андар зар ва хиргоҳе олӣ бо ҷумлаи марофиқи муносиби даргоҳи чунон подшоҳ тартиб фармуда буд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МАРОҒА||МАРОҒАТ *а.* مراغه||مراغت **1.** ғелиш ва ғалтидан; **мароға кардан** ғелидан, ғалтидан; афтодан.

Чун мароға кунад касе бар хок,
Чун барад хок ӯ, чӣ дорад бок. *Унсурӣ*

Монанди беморони сарсом бар рӯи бистар мароға карда, сар барнамедорад. *Восифӣ*

Ғамҳои дарунӣ дод берун,
Бар хок мароға карду бар хун. *Шоҳин*

2. номи шаҳрест дар Озарбойҷони Эрон.

МАРОӢ I *а.* مرائی *ҷ.* **миръот.**

МАРОӢ II *а.* مراعی *ҷ.* **маръо.**

Дар он ҷо тоифае аз габрон ҷамъ шудаанд ва адади эшон аз ҳайизи қиёс берун аст ва мароӣ ва мавошии бисьёр доранд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАРОҚИД *а.* مراقد *ҷ.* **марқад.**

...Ҳамроҳи худ ба мароқиди обои кироми ман расонид. (2) *«Равзат-ус-сафо»*

МАРОҲИЛ *а.* مراحل *ҷ.* **марҳала** 1, 2.

Баъд аз паймудани мароҳил... атрофи Сарандеб бар вай зоҳир шуд. (1) *«Анвори Суҳайлӣ»*

Дар роҳи миддати ту шуд солҳо, ки Савдо
Мепӯяду ҳанӯзаш пеш аст сад мароҳил. (1) *Савдо*

МАРОҲИЛГУЗИН مراحل گزین раҳсипар, бодияпаймо, он кӣ бисьёр манзилҳоро тай мекунад.

Сайдгаре буд аҷаб шербин,
Бодияпаймову мароҳилгузин. *Низомӣ*

МАРОҲИМ I *а.* مراحم *ҷ.* **марҳамат.**

Подшоҳ... Гӯдарзро ба мароҳими хисравона махсус дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

МАРОҲИМ II *а.* مراهم *ҷ.* **марҳам; мароҳими мароҳим** марҳами марҳамат.

Ба муқтазои одати ҷибиллии хеш ҷароҳоти ҷариҳоти айёмро ба мароҳими мароҳим мундамил сохт. *«Равзат-ус-сафо»*

МАРОҶИЛ *а.* مراجل *ҷ.* **мирҷал.**

Зи ях гашта шамарҳо ҳамчу симин
Табақҳо бар сари заррин мароҷил. *Манучеҳрӣ*

МАРР مر *ниг.* **мар** II.

МАРРА||МАРРАТ *а.* مره||مرة **1.** бор, карат, дафъа; **2.** шумор, ҳисоб; андоза.

Дар роҳи Нишобур деҳе дидам бас хуб,
Ангашбаи ӯро на адад буду на марра. *Рӯдакӣ*

МАРРОТ *а.* مرات *ҷ.* **марра||маррат.**

МАРСӢЯ||МАРСИЯТ *а.* مرثیه||مرثیت шеъре, ки дар мотамдорӣ ва мадҳу ситоиши мурда, гуфта ва хонда мешавад.

Донам, ки ҳеч кас накунад марсият маро,
Донам, ки мурда бар дили меросхор хор. *Кисоӣ*

МАРСУЛ *а.* مرسول ирсол кардашуда, фиристодашуда.

Ин камтарин ҳам... ҳар сол панҷоҳ занҷир фил маа туҳаф ва ҳадоёи нафис марсули даргоҳ хоҳад гардонид. *«Таърихи Фаришта»*

МАРСУМ *а.* مرسوم **1.** расм шуда, он чӣ расму оин шудааст; **марсум шудан** урфу одат шудан, расм шудан.

Ин бозор марсум шуда буд, аз он таърих боз дар вай бут фурӯхтандӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ба Турон умуре ки марсум шуд,
Ба номи ман (он) ҷумла мақсум шуд. *Шоҳин*

2. маош, музди кори моҳона, рӯзина ё солона.

Мунаҷҷимони аҳл буданд, ки пайваста марсум хӯрдандӣ. *Авфӣ*

Марсум тамаъ мадору ташриф мапӯш
Идрори қалам барнеҳу инъом махӯр. *Убайди Зоконӣ*

Хизонаро... кушода лашкариёнро марсуму силоҳ додам. *«Равзат-ус-сафо»*

МАРСУМОТ *а.* مرسومات *ҷ.* **марсум.**

Ба як гуноҳ аз вай марсумот бозгирифтан аз қоидаи мурувват дур аст. (2) *Авфӣ*

Амволи ин вилоят ба марсумот ва улуфоти эшон вофӣ нест. (2) *«Равзат-ус-сафо»*

МАРСӮЪ *а.* مرصوع мурассаъ, ҷавоҳирнишон, гавҳар нишондашуда.

Қулоҳи нуқраи хомаш ба ахтарон марсӯъ,
Қабову атласи сабзаш ба Қаҳкашон муълам. *Бадри Чочӣ*

МАРТ مرت **: тарту март** торумор, табоҳшуда, бар ҳаво рафта, зоилшуда.

Он молу неъматаш ҳама гардид тарту март,
Он хайлу он ҳашам ҳама гаштанд зорвор. *Хуҷастаи Сарахсӣ*

МАРТАБА||МАРТАБАТ *а.* مرتبه||مرتبت **1.** *дараҷа*, поя, рутба, манзилат; мақом, мансаб.

Қамар ба хидмати ту ҳар кӣ баст, шоҳонаш
Ба қадру мартаба соҳибкулоҳ мехонанд.
Камоли Хуҷандӣ

2. *маҷ.* марҳила.

Дар мартабаи решагӣ сурати таҳқиқи тухм маҳол аст. *Бедил*

мартабаи аҳбоб радифи ҳамсӯҳбатон, қатори наздикон, муқаррабон.

Иброҳимро бар вай риққат омад ва ӯро... дар мартабаи аҳбоб мунтазам гардонид.
«Равзат-ус-сафо»

МАРТАЪ *а.* مرتع чарогоҳ.

Ҳами чанбари даф чу саҳрои ҷаннат,
Дар ӯ мартаи амни ҳайвон намояд. *Хоқонӣ*

МАРТУБ *а.* مرطوب **1.** рутубатнок, нам; обнок, обиятнок; **2.** *тиб.* касе, ки дар табиаташ рутубат ғолиб аст; хунукмизоҷ.

Чашми ту бар лаби ту авлотар,
Ки ба мартуб беҳ бувад ҳалво. *Камоли Хуҷандӣ*

Хоб н-ояд, чашми тарро бе ту шабҳо ағлабе,
Гарчи бошад хоб ғолиб мардуми мартубро. *Ҷомӣ*

МАРФУЗ *а.* مرفوض тарк кардашуда, фурӯгузор кардашуда, матрук.

Ҳуқуқи чандинсола ба куллӣ марфуз гашт.
Авфӣ

МАРФӮЪ *а.* مرفوع **1.** рифъат додашуда, баланд бардошташуда, баланд, боло.

Обоқохон бар ин роз мутталеъ шуд, ҳила андешид, ки раияти давлати он бад-он тадбир марфӯъ... гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. бардошташуда, аз миён бардошташуда, рафъ кардашуда, бартараф кардашуда.

Он қоидаи нописандида ба ҳусни тадбиру сиёсати ӯ марфӯъ гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

3. *маҷ.* қабул ва иҷро кардашуда; пешниҳодшуда.

Мултамасоти эшон марфӯи раъи савобнамо гашт.
«Равзат-ус-сафо»

4. *грам.* калимае, ки дар забони араб охираш танвини замма дорад ва ба сифати мубтадо ё фоил меояд, мас. дар ифодаи 'Зайдун қоимун' Зайд рост истодааст.

МАРЪО *а.* مرعى||مرعا чарогоҳ.

Он матбахии боғ ниҳад чашм бар бара,
Ҳамчун бара, ки чашм ба маръо барафганад.
Хоқонӣ

Аҳд чун бастанду рафтанд он замон
Сӯи маръо эмин аз шери жаён. *Румӣ*

МАРЪУБ *а.* مرعوب ба даҳшат афтода, дар хавфу ҳарос монда.

Тоифаи дуздони араб бар сари кӯҳе нишаста буд ва манфази корвон баста; раияти булдон аз макоиди эшон маръуб ва лашкари султон мағлуб. *Саъдӣ*

МАРЪӢ I *а.* مرعى дидашуда, намоёншуда; **маръӣ шудан** (**ё гаштан**) дида шудан, намоён шудан.

... Чунончи, аз ҳангоми шом то вақти ғуруб шафақ аз тарафи мағриб маръӣ мегашт.
«Равзат-ус-сафо»

[Шер]... дашт пур аз гарду ғубор карда, тӯфон барангехта медавид ва гоҳо маръӣ намешуд.
Аҳмади Дониш

МАРЪИ II *а.* مرعى муроотшуда, дар назар гирифташуда, риоят кардашуда.

Ва ин сурат бар тақдир аст, ки мавлуд дар маокил ва машориб ва навм ва бедорӣ тариқи эътидолро маръӣ дошта бувад. *Аҳмади Дониш*

МАРҒ مرغ **1.** алаф; **2.** марғзор, чаманзор, алафзор.

Яла кард аз он сӯ, ки буд обу марғ,
Бибаст аз бари домани рег варг. *Асадӣ*

3. номи қадимаи шаҳри Мурғоб.

Суви кишвари ҳиндувон кард рой,
Суви Кобулу Данбару Марғу Мой. *Фирдавсӣ*

МАРҒАЗАН مرغزن *шакли дигари* **марзаған.**

Вақти сулҳаш кас надонад марғазан аз марғзор,
Вақти хашмаш кас надонад марғзор аз марғазан. (2) *Манучеҳрӣ*

МАРҒЗОР مرغزار чаманзор, сабзазор, алафзор.

Дар пеши захми теғи ту бошад адӯ ба ҷанг,
Чун пеши шери гурсина дар марғзор асб. *Ломеӣ*

Ва бухтӣ(е), ки заҳмати миҳор надида ва дар марғзор чарида, чӣ гуна расан дар бинии ӯ тавон овард? *Аҳмади Дониш*

◇ **марғзори уқбо** *киноя аз* биҳишт, ҷаннат.

Сабо ба сабза биёрост боғи дунъёро,
Намуна гашт замин марғзори уқборо. *Анварӣ*

МАРҒУБ *а.* مرغوب **1.** рағбат ва майл кардашуда, писандида, дилхоҳ.

Имшаб мавлоно Восифӣ меҳмонанд, аз эшон ҳикоят ва назоир шунидан матлуб аст ва латоифи зарофатомез исғо намудан марғуб. *Восифӣ*

Ин боғ аз они ман аст, дар вай анвои... меваҳои марғуб ҳаст. *Авфӣ*

марғуби худ гардонидан роғиби худ кардан, ба худ ҷалб ва моил кардан.

Пас ӯро марғуби худ гардонидам ва ба амали некӯ пардохтам. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*;

2. дилкаш, дилписанд, хушрӯ(й).

Қосим, ки манзаре хуб ва шамоиле марғуб дошт, паҳлуи ман нишаста буд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАРҒУЛ مرغول **1.** печутобхӯрда, пурпечутоб; ҷингила.

Ҷавон чун бидид он нигорида рӯй,
Ба кирдори занҷир марғул мӯй... *Рӯдакӣ*

Мӯи сари ғӯл аст шаб ё зулфи марғул аст шаб,
Бал мушки маҳлул аст шаб, бар дашту саҳро рехта. *Бадри Чочӣ*

2. зулфи печутобхӯрда, мӯи пурпечутоб; мӯи ҳалқа карда шуда дар баногӯш.

Яке марғули анбар баста бар гӯш,
Яке мушкин каманд афканда бар дӯш. *Низомӣ*

Ба тан-бар яке осмонгун зиреҳ,
Чу марғули занги гиреҳ бар гиреҳ. *Низомӣ*

МАРҚАД *а.* مرقد **1.** оромгоҳ; хобгоҳ.

Аз марқади оҳувон ба зӯрам
Оранд ба хобгоҳи гӯрам. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* қабр, гӯр.

Қабри Фирдавсӣ дар шаҳри Тӯс аст, ба ҷануби мазори Аббосия ва альявм марқади шарифи ӯ мутаайян аст. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

3. аморӣ, маҳмили шутур ё фил, каҷоваи одамнишин, ки бар пушти шутур ё фил мебастаанд.

Ва аз паси аспон шутурон бо маҳдҳо ва марқадҳо бикашандӣ. *Носири Хисрав*

МАРҚУМ *а.* مرقوم рақам кардашуда, навишташуда; қайд кардашуда.

Бандаи мухлис... Низомӣ ал-Арӯзӣ ас-Самарқандӣ, ки чиҳилу панҷ сол аст, то ба хидмати ин хонадон мавсум аст ва ба рақами бандагии ин давлат марқум... *Низомии Арӯзӣ*

Китобе бин ба килки сидқ марқум,
Ба номи ошиқу маъшуқ мавсум. *Ҷомӣ*

Муқаддам афтода, ки он дар зайли он қисса марқум хоҳад шуд. *Аҳмади Дониш*

МАРҲАБО *а.* مرحبا **1.** хуш омадед!, марҳамат! (барои таъзими меҳмон гуфта мешавад).

Марҳабо, тоири фаррухпаи фархундапаём,
Хайра мақдам, чӣ хабар, дӯст куҷо, роҳ кадом? *Ҳофиз*

Бӯсид замину марҳабо гуфт,
Бар Лайлию хайли ӯ дуо гуфт. *Ҷомӣ*

2. офарин!

МАРҲАЛА *а.* مرحله **1.** манзил, миқдори муайяни масофати роҳ; масофа.

Ҳамон марҳаласт ин биёбони дур,
Ки гум шуд дар ӯ лашкари Салму Тур. *Ҳофиз*

Дидам, ки корвони умри гаронмоя дар гумроҳӣ панҷоҳ марҳала қатъ намуда. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

2. роҳи рафта, роҳи рафт.

То бори ғами ишқ кашад қофилаи мо,
Гулҳо шигуфад ҳар тараф аз марҳалаи мо. *«Таърихи Фаришта»*

3. манзилгоҳ, ҷои истироҳат дар давоми роҳ, истгоҳ, корвонсарой, меҳмонхона.

Ба ногаҳ ба манзилгаҳе даррасид,
Ҳама марҳала пургулу сабза дид. *Хоҷу*

Марҳалае дид мунаққаш работ,
Мамлакате дид мудаввар бисот. *Низомӣ*

◇ **ин марҳала, (ин) марҳалаи танг** *киноя аз* дунъё.

Панҷ рӯзе, ки дар ин марҳала мӯҳлат дорӣ,
Хуш биёсой замоне, ки замон ин ҳама нест. *Ҳофиз*

Фусҳати қудс бувад ҷои иқомат, Ҷомӣ,
То ба кай хайма дар ин марҳалаи танг занӣ? *Ҷомӣ*

МАРҲАЛАКӮБ مرحله‌کوب он кӣ сафар мекунад; роҳнавард, раҳсипор.

Қосид ба шутур нишаст ҳолӣ,
Шуд марҳалакӯби он ҳаволӣ. *Ҷомӣ*

МАРҲАМ *а.* مرهم доруе, ки ҷароҳати хомро пазонда рим ва фасоди онро мекашад ва озору сӯзишашро сабук мекунад.

Бузургон гуфтаанд: Андаке ҷамол беҳ аз бисьёре мол; ва гӯянд: рӯи зебо марҳами дилҳои хаста аст ва калиди дарҳои баста. *Саъдӣ*

Шуд дилам озурдаи захми ғаму ҳиҷрон, куҷост
Марҳами васле, ки аз дил чинад он озорро. *Ҷомӣ*

МАРҲАМАТ *а.* مرحمت лутфу меҳрубонӣ, раҳм, тараҳҳум; **марҳамат ба ҷой овардан** (*ё* **кардан**) лутфу меҳрубонӣ намудан.

Дар ҳар коре ки бошӣ, марҳамат ба ҷой овар. *Авфӣ*

Имрӯз, ки дар дасти туам, марҳамате кун,
Фардо, ки шавам хок, чӣ суд ашки надомат. *Ҳофиз*

МАРҲАМНЕҲ مرهم‌نه марҳамниҳанда, доругузор; доругар, табиб.

Дуруштию нармӣ ба ҳам — дар беҳ аст,
Чу рагзан, ки ҷарроҳу марҳамнеҳ аст. *Саъдӣ*

МАРҲАМСОЗ مرهم‌ساز доругар, давокунанда.

Нишаст он мушфиқи дерина пешам,
Давои дарду марҳамсози решам. *Убайди Зоконӣ*

МАРҲУМ *а.* مرحوم **1.** раҳм кардашуда; бахшидашуда, афвкардашуда.

Ҳарчанд дар ҳалок бино ва нобино мушоракат доранд, аммо бино малум аст ва нобино марҳум. *«Ахлоқи Носирӣ»*

2. *маҷ.* вафотьёфта, мурда.

Ҳар кӣ ӯ мағлуб шуд, марҳум гашт,
Дар биҳори раҳматаш маъдум гашт. *Румӣ*

МАРҲУН *а.* مرهون раҳн кардашуда, ба гарав додашуда.

Бошад ашъори Муиззӣ бар сари аҳрор тоҷ,
То дилу ҷонаш ба шукри тоҷу дин марҳун шавад. *Муиззӣ*

Яке аз мардуми Аҳмадободи Бедар саге дошт... ва он сагро назди шахсе марҳун сохта, мақсуд ҳосил кард. *«Таърихи Фаришта»*

МАРҶ *а.* مرج чаманзор, замини васеу ҳамвор, серсабза, чарогоҳ.

МАРҶАЪ *а.* مرجع **1.** ҷои руҷӯъ, ҷои бозгашт.

Марҷаи ин ҷисми хокам ҳам ба хок,
Марҷаи ту ҳам ба хок, эй саҳмнок! *Румӣ*

2. паноҳгоҳ.

Ҳазраташ марҷаи арбоби ҳақоиқ будӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

МАРҶГОҲ مرج‌گاه марғзор, чарогоҳ.

Бозгашт аз Мусилу мешуд ба роҳ,
То фуруд омад ба беша(ву) марҷгоҳ. *Румӣ*

МАРҶОН *а.* مرجان навъе аз ҷонварони баҳрии дарахтшакл; марҷон гуногун буда, машҳуртаринаш марҷони сурх аст, ки монанди гул бар танаи оҳакмонанд қарор

дорад ва онро барои сохтани асбоби зинат ва ашьёи гаронбаҳо ба кор мебаранд.

Баски аз мастист бар рухсори чун лаълаш арақ,
Ҳамчу марҷоне, ки бинмояд рухаш гулгун дар об.
Туғрал

◇ **ду марҷон** *киноя аз* лабони сурх.

Эй ноиби Исӣ аз ду марҷон
Дӣ карда зи оташ оби ҳайвон. *Хоқонӣ*

МАРҶУ I مرجو наск.

МАРҶУ II *а.* مرجو раҷо кардашуда, умед кардашуда.

...Шаммае аз он қазия дар ин авроқ аз мусоадати рӯзгор марҷу ва маъмул аст. «*Равзат-ус-сафо*»

МАРҶУЪУЛВУСУЛ *а.* مرجوع الوصول касбшавӣ, бадастоварӣ.

Ҳаргиз нависандае бароти матлуб ин маҳзуну макрубро ба маҳалли марҷуъулвусул рақам накард. *Восифӣ*

МАРҶУЪ *а.* مرجوع руҷуъ кардашуда, бозгашт кардашуда.

Азоими умури тиҷоратро бад-ӯ марҷуъ доранд. *Аҳмади Дониш*

МАС I مس *ниг.* масс I.

МАС II مص *ниг.* масс II.

МАСАБ(Б) *а.* مصب **1.** резишгоҳи дарьё; **2.** *маҷ.* ҷои охирин, нуқтаи охирин, мунтаҳо.

Сахо он бувад, ки инфоқи амвол... бар ӯ саҳл ва осон бувад, то чунон ки бояду шояд ба масаби истеҳқоқ мерасонад. «*Ахлоқи Носирӣ*»

МАСАЛ *а.* مثل **1.** ҳикояи воқеии ибратомез, қисса ва афсонаи кинояомез; сухани ҳикматноки маъмул дар байни халқ.

То дӣ масали ӯ масали мӯзаву гил буд,
Акнун масали ӯ масали мӯю хамир аст. *Анварӣ*

2. ҳикоя, ривоят.

Ба масал дар қадим Карминаро бодияи Хурдак хондаанд. «*Таърихи Наршахӣ*»

3. *маҷ.* машҳур, вирди забоншуда.

Гар чашми масти туст ба ошиқкушӣ масал,
Мо бар ту ошиқем биҳамдиллаҳ аз азал.
Камоли Хуҷандӣ

◇ **бар масали...** ба сифати..., ба монанди...

Бар масали гӯй ба майдонш гард,
Чунки шудӣ сархуши бедасту по. *Шамси Табрезӣ*

масал задан воқеаро ҳамчун дарси ибрат (намуна) нишон додан, ҳодисаи ибратбахшеро зимни гап баён намудан.

Некбахтон ба ҳикоят ва амсоли пешинагон панд гиранд, аз он пеш ки пасиниён бар воқеаи ӯ масал зананд. *Саъдӣ*

Чӣ нишон гӯямат, эй ёр, ки он нодирaро
Натавон гуфт мисолею, натавон зад масале. *Ҷомӣ*

МАСАЛАН *а.* مثلاً барои мисол, фарзан; чунончи.

Даркашад садди Сикандар, масалан, гирди бақош
Он муҳандис, ки дар афъол варои тааб аст.
Анварӣ

МАСАМ(М) *а.* مسم **1.** ҷои гузар, манфаз; **2.** сӯрохиҳои хурд-хурди пӯсти бадан, ки аз онҳо арақ берун мебароянд.

МАСАРРАТ *а.* مسرت сурур, шодӣ, хурсандӣ.

Зоҳид медонист, ки нӯши масаррат бе неши мазаррат сурат набандад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

МАСАФ(Ф) *а.* مصف **1.** ҷои саф кашидан; саф, қатор; **2.** *маҷ.* ҷои ҷанг, ҷанггоҳ; ҷанг, набард, мухориба.

МАСБАЪ *а.* مسبع ҷои даррандагон, ҷои зиёдии даррандагон.

МАСБУҒ *а.* مصبوغ рангкардашуда.

Хирқае аз қуни масбуғ ба заъфарон фаро гирад ва ӯро дар миёни шамъи мазкур печад.
«*Илми симиё*»

МАСВО *а.* مثوى ҷойгоҳ; маскан, манзил.

Пас шудам бо ӯ ба чорӯм осмон,
Марказу масвои хуршеди ҷаҳон. *Румӣ*

МАСДАР *а.* مصدر **1.** ҷои судур, баромадгоҳ; манбаъ.

Ҳукми ҳумоюн аз масдари ҷоҳу ҷалол содир гашт, ки амир Музаффар бо сардорони дигар... ба мавкиби гардунмаротиб пайванданд.
«*Равзат-ус-сафо*»

2. *грам.* дар сарфу наҳви арабӣ — исми феълӣ, ки аз бобҳои феъл мувофиқи қоидаҳои муайян ташкил меёбад, мас. 'татбиқ', 'тараннум', 'инъом', 'мубораза', 'инъикос', 'иртифоъ', 'истимоъ', 'истифода' ва ғ. Дар грамматикаи тоҷикӣ — шакли феълӣ, ки аз асоси замони гузашта бо суффикси -ан сохта мешавад, мас. 'кардан', 'гуфтан'.

МАСДУД *а.* مسدود басташуда; **масдуд гардонидан** (*ё* **кардан**) бастан, банд кардан.

Калила гуфт: Ман боби насиҳатро бар ту масдуд намегардонам. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Чу писта зуд сари хеш медиҳад барбод
Ҳар он ки рахнаи лабро намекунад масдуд. *Соиб*

◇ **масдуд будани абвоби муросалот** ба ҳам мактубнависӣ надоштан.

Дар ин муддат абвоби муросалот масдуд будааст. *Авфӣ*

МАСЕҲДАМ مسیح دم **1.** он кӣ нафасаш монанди нафаси Масеҳ (Исо) ҷонбахш аст ва чун Исо гӯё бо дами нафаси худ мурдаро зинда мекунад; **2.** *маҷ.* он кӣ суханаш батаъсир аст.

Хоқониё, масеҳдамо, з-ин хароси даҳр
Нонат ҷавин чаросг, суханҳот гандумӣ?! *Хоқонӣ*

МАСИЛ *а.* مسیل маҷрои сел, селгоҳ.

Аз тапиш гашта ғадираш ҳамчу чашми аъмашон,
В-аз аташ гашта масилаш чун гулӯи аҳраман.
Манучеҳрӣ

МАСИР I *а.* مسیر **1.** сайргоҳ; роҳи рафт; **2.** сайр; равиш, ҳаракат.

Сайри амрат чун масири ахтарон бе иртидод,
Рӯзи азмат чун қазои осмон бе инқилоб. *Анварӣ*

Маро ду ҳафта аз ин пеш дар раҳи шабгир
Зи хона ҷониби гармоба уфтод масир. *Савдо*

МАСИР II *а.* مصير дар калимаҳои мураккаб *ба маънои* ҷойгоҳ, қароргоҳ меояд, мас. 'салтанатмасир', 'ҳукуматмасир' ва ғ.

[Ӯро] ба пояи сарири ҳукуматмасир оварданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАСКА مسکه равғане, ки аз шир, қаймоқ, ё ҷурғот ҳосил мешавад.

Ҳурраи нарм пеши ман биниҳод,
Ҳам ба сони яке тале маска. *Хаккок*
Дар миёни машк бозам маска кард,
Бар сарам бигзашт чандин гарму сард.
Абӯисхоқи Атъима

МАСКАН *а.* مسکن маҳалли сукунат, ҷои истиқомат, бошишгоҳ.

Чун бар фарози кӯҳ расид, назараш бар ғоре афтод, аз ҳақиқати он ғор пурсид, гуфтанд, ки он маскани ҳакимест, ки ӯро Бедпой хонанд. *«Нигори дониш»*

МАСКАНАТ *а.* مسکنت мискинӣ, оҷизӣ, бечорагӣ, камбағалӣ.

Пас он тавонгар ба чашми ҳақорат дар фақеҳ назар кардӣ ва гуфтӣ: Ман ба салтанат расидам ва ин ҳамчунон дар масканат бимонд. *Саъдӣ*

Ҳар қадар илму фазл бешӣ кард,
Дарси таслиму масканат афзуд. *Бедил*

МАСКУК *а.* مسکوک сикка задашуда (дар бораи пул).

Ногоҳ сари асои он ҳазрат ба дираме маскук бозхӯрд, он дирам баргирифт ва дар ҷайб андохт. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

МАСКУН *а.* مسکون маскан кардашуда, ҷой гирифташуда; ◇ **рубъи маскун** чорьяки кураи Замин, ки маҳалли сукунати одам ва ҳайвонот мебошад; қисми хушкии кураи Замин.

То риқои макрамат гашт аз хати сулсаш равон,
Рубъи маскуни ҷаҳонаш зери фармон омадаст.
Анварӣ

МАСЛА مسله *шакли кӯтоҳшудаи* масъала.

В-андар асрори илмию амалӣ
Маслаҳои хилофию ҷадалӣ. *Саноӣ*

МАСЛАБА||**МАСЛАБАТ** *а.* مثلبه||مثلبت **1.** нуқсон, зиён; **2.** айб, маломат.

МАСЛАК *а.* مسلک роҳ; равиш, тариқа.

Ин ҷумла ахбор ва ҳикоёт басанда бувад касеро ки маслаки адл ихтиёр дорад. *Аҳмади Дониш*

МАСЛАХ *а.* مسلخ **1.** ҷои куштан ва пӯст кандани гов, гӯсфанд ва ғ., куштохона, саллоххона; **2.** *маҷ.* ҷои либоскашӣ дар ҳаммом.

Маҷдулмулк дар маслахи ҳаммом рафт. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МАСЛАҲАТ *а.* مصلحت **1.**ислоҳи кор, дурустӣ, беҳбудӣ; фоида.

...Зар берун овард ва бад-он дарвеш дод, то дар маслаҳати худ сарф кунад. *Авфӣ*

маслаҳат гирифтани кор ислоҳпазир шудани кор.

Қори ман маслаҳат куҷо гирад,
Хоса к-ин фитна дар миён афтод. *Хоқонӣ*

2. кори хайр, кори салоҳ, кори нек.

Малик рӯй аз ин сухан дарҳам кашиду гуфт: Он дурӯғ, ки вай гуфт, писандидатар омад маро аз ин рост, ки ту гуфтӣ, ки рӯи он дар маслаҳате буд ва бинои ин бар хубсе. *Саъдӣ*

Ҳам маслаҳат набинӣ рӯе ба мо намудан,
З-оинаи дили мо зангори ғам зидудан. *Анварӣ*

3. корҳои шахсӣ, умури шахсӣ.

Он дӯст ӯро раҳо кард ва ба маслаҳати худ рафт. *Авфӣ*

◇ **маслаҳат дидан** *киноя аз* салоҳ донистан, некӯ шумурдан.

Инчунин дид маслаҳат он моҳ,
Қи зи худ Ишқро кунад огоҳ. *Мушфиқӣ*

МАСЛАҲАТКЕШ مصلحت کیش салоҳҷӯй, он кӣ одати хайру салоҳҷӯӣ дорад.

Чун мужцаи марги душмани хеш
Бишнид зи ёри маслаҳаткеш ... *Ҷомӣ*

МАСЛАҲАТКӮШ مصلحت کوش кӯшишкори роҳи хайру салоҳ.

Чунин гуфт он ҳакими маслаҳаткӯш,
Қи гар сар боядат, сирро фурӯ пӯш.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

МАСЛАҲАТҶӮЙ مصلحت جوی ҷӯяндаи салоҳи кор, салоҳҷӯй.

Шоҳ аз баҳри дафъи ситамгорон аст ва шаҳна барои хунхорон ва қозӣ маслаҳатҷӯи тарророн. *Саъдӣ*

МАСЛУБ I *а.* مسلوب кашида гирифташуда, рабудашуда.

Аҳмад ибни Исмоил аз ин хабарҳо ба ғоят малул шуда гуфт: Илоҳӣ, агар тақдир ин аст, ки он мамлакат билкулл аз дасти ман маслуб шавад, маро марг деҳ. *«Равзат-ус-сафо»*

Ба ханда лаб накушудам, ки кулфате нарасад,
Хушӣ зи хотири мо ин қадар ҷӣ маслуб аст.
Ҳоҷӣ Ҳусайн

МАСЛУБ II *а.* مصلوب ба дор овехташуда.

Шайхи золим ... ба фармудаи мирзо Абобакр маслуб шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳасани Маймандӣ ... ба воситаи хиёнате, ки бад-ӯ мансуб карданд, ба фармудаи ... Сабуктагин маслуб гардид. *«Таърихи Фаришта»*

МАСЛУБУЛАҚЛ *а.* مسلوب العقل аз ақл бегона, девона.

Диловархон ... девона ва маслубулақл гашта, аладдавом суханони лотоил аз ӯ сар мезад. *«Таърихи Фаришта»*

МАСЛУК *а.* مسلوک ҷорӣ кардашуда, маъмул.

Баъд аз ин бояд ки миёни шумо тариқи муҳаббат ва видод маслук бошад. *«Равзат-ус-сафо»*

маслук доштан ҷорӣ намудан, маъмул гардонидан.

Ҳар як аз авлоду аҳфори ӯ... ҳамон тариқ маслук дошта, дар ихфои он кӯшиданд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Онни нашот дор маслук,
К-ин сур бувад ба сурати сӯк. *Шоҳин*

МАСЛУЛ I *а*. مسلول берункашида аз ғилоф (дар бораи шамшер).

Навбат ба ханҷар ва сайфи маслул расид. «*Равзат-ус-сафо*»

МАСЛУЛ II *а*. مسلول гирифтори касалии сил.

МАСЛУХ *а*. مسلوخ ҳайвони кушташуда, ҳайвони сар буридашуда.

Бисьёр будӣ, ки ҳазор ман майда,... понсад ман маслух ва чандин ман равған... дар матбахи ӯ пухта гаштӣ. «*Таърихи Фаришта*»

МАСЛУҚ *а*. مسلوق ҷӯшонидашуда, пухташуда.

Ин чунон аст, ки бар қишри дохили байзаи маслуқ хатте навишта падид ояд, ки ба ҳеҷ навъ аз ӯ зоил натавон кард. «*Илми симиё*»

МАСМУМ *а*. مسموم самдоршуда, заҳромехта, заҳрнок; заҳр додашуда, касе, ки баданаш заҳролуда шудааст.

Лавзинаи масмум оварда буданд, аз он тановул карда, дарҳол бар ҷой сард шуд. *Авфӣ*

Ҳаво масмум шуд, бо гард месоз,
Даво маъдум шуд, бо дард месоз! *Низомӣ*

МАСМӮОТ *а*. مسموعات *ҷ*. **масмӯъ**.

Баъзе мушоҳадот ва баъзе дигар масмӯот аст. (1) «*Равзат-ус-сафо*»

МАСМӮЪ *а*. مسموع шунидашуда, ба гӯш расида.

Қосиди Румро чу ин суханон
Гашт масмӯъ, шуд шигифт аз он. *Ҷомӣ*

масмӯъ афтодан шунида шудан, мақбул шудан.

Номаҳо расид, ки узри ӯ масмӯъ афтод. *Авфӣ*

масмӯъ доштан шунавондан, арз кардан.

Агар узре масмӯъ дорад, хайр, ва илло ба ҳуҷҷат ӯро бикушам. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

масмӯъ фармудан истимоъ кардан, гӯш додан.

Аз ин навъ дар насиҳат муболағае намуд, шаҳзода масмӯъ нафармуд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

масмӯи *касе* **шудан** ба гӯши касе расидан.

Ногоҳ овози тароқ ва садмати рехтани сангпораҳо масмӯи ман шуд. *Аҳмади Дониш*

МАСНАА *а*. مصنعة *ниг*. **маснаъ**.

МАСНАВӢ *а*. مثنوی 1. *адш*. манзумае, ки мисраъҳои ҳар як байт ҳамқофия мебошанд.

Маснавиро ман калиде сохтам,
Дар миёни ошиқон андохтам. *Шоҳидӣ*

2. номи китоби манзуми машҳури Ҷалолиддини Румӣ, ки аз шаш ҷилд иборат аст.

МАСНАД *а*. مسند 1. ҷойгоҳ, нишастангоҳ; такьягоҳ ҳамчун болишти калон.

Чун шаб омад, ҳама муҳайё шуд,
Маснадам бартар аз Сурайё шуд. *Низомӣ*

Зи қолинҳову маснадҳои пуркор
Музайян сохташ чун саҳни гулзор. *Ҳозиқ*

2. тахт, авранг.

Як ҷуръаи май зи мулки Қовус беҳ аст
В-аз тахти Қубоду маснади Тӯс беҳ аст,
Ҳар оҳ, ки ошиқ ба саҳаргоҳ кунад,
Аз нолаи зоҳидони солус беҳ аст. *Хайём*

3. *маҷ*. мақом, мартаба, рутба.

Баъд аз Хоҷа Алӣ Хоҷа Шамсуддин бар маснади ҳукумат қарор ёфт. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

... Ва маснади қазо ва риёсат дар ӯҳдаи ҷуҳало ва бедиёнатон аст. *Аҳмади Дониш*

МАСНАДНИШИН مسندنشین тахтнишин.

Маснаднишини маснади эъзоз карду рафт
Ҳамномии ятими ту дурри ятимро. *Махфӣ*

Туро, эй мулки ҷону дил, мусаххар, то ҷӣ бархезад,
Ба иззи салтанат бар базми мо маснаднишин афтӣ. *Шоҳин*

МАСНАДНИШИНӢ مسندنشینی тахтнишинӣ, сардорӣ, подшоҳӣ, ҳокимӣ.

Нигине дошт Ҷам, к-аз юмни он буд
Ба мулки инсу ҷин маснаднишинӣ. *Ҷомӣ*

МАСНАЪ||**МАСНАА** *а*. مصنع||مصنعة ҷое, ки оби борон ҷамъ мешавад, обанбор; сардоба.

Бе об монда маснааш дар қоъҳои балқааш,
Бе бор монда мартааш хайли шаётинро раҳал. *Ломеӣ*

МАСНӮЪ *а*. مصنوع 1. эҷод кардашуда, сохташуда бо санъат; 2. сухани бо санъати нафис оросташуда.

[Мавлоно Ҳотифӣ] китоби «Темурнома»-и манзума чун дурри шоҳвор ва лаолии обдор марқуми қалами гавҳарбор ва хомаи бадоеъосор гардонид муштамил бар чаҳор ҳазор байти маснӯи матбӯъ. «*Фатҳнома*»

МАСО(Ъ) *а*. مسا||مساء шом, бегоҳӣ; **масову** **сабоҳ** шом ва субҳ, пагоҳу бегоҳ; *муқ*. **сабоҳ (сабоҳу масо)**.

Дуои ҷони туву рӯзбони муштоқон,
Ҳамеша то ки бувад муттасил масову сабоҳ. *Ҳофиз*

масову ғодия бегоҳу пагоҳ, шому субҳ.

Корвон дар корвон з-ин бодия
Мерасад дар ҳар масову ғодия. *Румӣ*

МАСОБА||**МАСОБАТ** *а*. مثابه||مثابت 1. мартаба, дараҷа; андоза.

Симро кай бувад масобати зар,
Фарқ бошад зи шамс то ба қамар. *Низомӣ*

Ман онро мешиносам, ки ту дар ҳамоқат бад-он масоба нестӣ. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Шиддати сармо ба масобае расид, ки офтоба таркид. «*Равзат-ус-сафо*»

(ба) масобаи ..., **(ба) масобати ...** ба мартабаи ..., ба дараҷаи ...; монанди ...

Ту маро ба масобати фарзандӣ. *Авфӣ*

Ҷаъфари Бармакӣ бо Ҳорунаррашид ба масобаи як тан буд, чунон ки пероҳане дӯхта буд, ки ҳар ду пӯшиди ва сар аз як гиребон баровардӣ. «*Ҳористон*»

2. ҳамчун ҷузъи дуйӯми калимаҳои мураккаб маънии мартаба, дараҷа, монандӣ ва пояро мефаҳмонад, мас. 'дарьёмасобат'.

Гӯяд ин хоқонии дарьёмасобат худ манам,
Хонамаш Хоқонӣ, аммо аз миён афтода «қо». *Хоқонӣ*

МАСОБЕҲ *а.* مصابیح ҷ. **мисбоҳ.**

Шаби торикро ба афрӯхтани машоил ва масобеҳ монанди рӯзи равшан гардониданд. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

МАСОДИР *а.* مصادر ҷ. **масдар.**

МАСОИБ *а.* مصائب ҷ. **мусибат.**

Панд гир аз масоиби дигарон,
То нагиранд дигарон зи ту панд. *Саъдӣ*

Шуморо назди ҳуҷуми масоиб ва навоиб дар ин пешаҳо дар ҷалби фавоид ва манофеъ ҳама сабр ва ризо ва шукр ояд. *Аҳмади Дониш*

МАСОИЛ *а.* مسائل ҷ. **масъала||масъалат.**

Ғараз аз баёни ин масоил он аст, ки мартабаи одамӣ маълум шавад. (1) *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Баҳлул гуфт: Ман ҷавоби масоил овардаам. (1) *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

Чунон далер ба куфрам ба боби фатвии май,
Ки дар ҷавоби масоил имоми қишлоқ аст. (2) *Шоҳин*

МАСОКИН I *а.* مساکن ҷ. **маскан.**

Амокин ва масокини эшон дигаргун шуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МАСОКИН II *а.* مساکین ҷ. **мискин.**

Масокини шаҳрро аз инъоми шумо насибе диҳам. (1, 2) *Авфӣ*

Гар ба масокин назаре мекунӣ,
Бар дили ман, к-аз ҳама мискинтар аст... (2) *Камоли Хуҷандӣ*

МАСОЛЕҲ *а.* مصالح **1.** ҷ. **маслаҳат.**

Вузарои Нӯшервон дар муҳимме аз масолеҳи мамлакат андеша ҳамекарданд ва ҳар як аз эшон дигаргуна рой ҳамезад. (2) *Саъдӣ*

Қозӣ ба куштанам фатво дод ва султон масолеҳи хеш андар ҳалоки ман мебинад. (1) *Саъдӣ*

2. анҷоми даркорӣ, чизҳои зарурӣ, махсусан барои бинокорӣ.

Банноёни чобукдаст чун масолеҳ ва сомон мавҷуд диданд, дар як шабонарӯз он чиптӯраро ... ба итмом расониданд. *«Таърихи Фаришта»*

МАСОЛИБ *а.* مثالب ҷ. **маслаба||маслабат.**

В-он ҷо, ки ман набошам, гӯӣ масолиби ман
Нек аст, к-ат наёяд з-ин кор шармсорӣ. (2) *Манучеҳрӣ*

... Фармуд, то саҳифаеро, ки Маъмун дар маоиб ва масолиби Муовия навишта буд, ҳозир карданд. (2) *«Равзат-ус-сафо»*

МАСОЛИК *а.* مسالک ҷ. **маслак.**

Абдураҳмон ба он сипоҳи гарон қатъи масолик менамуд, то ба Ҳамадон расид. *«Равзат-ус-сафо»*

МАСОМ(М) *а.* مسام ҷ. **масам(м).**

Чу шояд гирифтан ба нармӣ диёр,
Ба пайкор хун аз масоме маёр! *Саъдӣ*

Ва ҳамеша бухори гарм дар масом ва машоми ӯ мезанад. *Аҳмади Дониш*

МАСОМЕЪ *а.* مسامع ҷ. **мисмаъ.**

Сафои ботини ӯ дод дар масомеи унс
Танини парри магасро навои мусиқор. *Бадри Ҷоҷӣ*

Алфози роҳвору дурри шоҳвор ба масомеи шумо расонам. *«Равзат-ус-сафо»*

Суханони эшон ба масомеи ҳама кас мерасад ва аҳволи эшон дар ҳама маҷомеъ гуфта мешавад. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

МАСОМИР *а.* مسامیر ҷ. **мисмор.**

Пеши маснади султон тораме зада, алвоҳ ва изодоти он ба масомир ва шишаҳои зар устувор карда. *«Равзат-ус-сафо»*

МАСОММ *а.* مسام *ниг.* **масом(м).**

МАСОМОТ *а.* مسامات ҷ. **масом(м)** *яъне ҷамъулҷамъи* **масам(м).**

Аз масомоти ӯ кушуд оғӯш
Чун найанбон ҳазор ранг хурӯш. *Бедил*

МАСОНА *а.* مثانه халтачаи бавл дар бадани инсон ва ҳайвон, пешобдон.

Хосияти гурда он аст, ки оби софиро ба масона фиристад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МАСОНЕЪ *а.* مصانع ҷ. **маснаъ||маснаа.**

Чун роҳи об бикушоянд, оби дарьё дар ҳавзҳо ва масонеъ равад. *Носири Хисрав*

МАСОРЕЪ *а.* مصاریع ҷ. **мисраъ||мисроъ.**

Ҳуруфи охири масореи ӯ таърихи вафот мешавад. (2) *«Равзат-ус-сафо»*

МАСОРИФ *а.* مصارف ҷ. **масриф||масраф.**

Дар ин ҷо ба масорифи байтулмол назар бояд кард. (2) *Аҳмади Дониш*

Мо дину дил ниҳодем дар ваҷҳи дилситонон,
Сад шукр, к-ин захира шуд сарф дар масориф. (1) *Камоли Хуҷандӣ*

МАСОФ(Ф) *а.* مصاف ҷ. **масаф(ф).**

Кӯдакони хобнодида масоф андар масоф,
Маркабони доғ нокарда қатор андар қатор. (1) *Фаррухӣ*

Ҷон дар хатар ниҳоду масофи адӯ шикаст,
То кас нагӯядаш, ки ҷаҳонро ягон гирифт. (1) *Муиззӣ*

Бе он ду пил... масофи хасмонро чӣ гуна шиканам?. (1) *«Анвори Суҳайлӣ»*

масоф баркашидан саф бастан, саф кашидан; омода шудан ба ҷанг.

Ҷое, ки баркашанд масоф аз паси масоф,
В-оҳансалаб шаванд ялон аз паси ялон. *Фаррухӣ*

масоф кардан ҷанг кардан.

Мокон мағрур гашта буд..., пас бар он қарор гирифт, ки масоф кунанд. *Низомии Арӯзӣ*

МАСОФА||МАСОФАТ *а.* مسافه||مسافت фосила, дурӣ мобайни ду ҷо; фосилае аз роҳ.

Аз ин ҷо то соҳил бисьёр масофат аст. *Аҳмади Дониш*

масофат буридан роҳ тай кардан, роҳ паймудан; **масофат қатъ кардан** роҳ рафтан, роҳ паймудан, роҳ сипардан.

Масофат қатъ кард ва бад-он деҳа расид. *Авфӣ*

МАСОФГОҲ مصافگاه майдони ҷанг, ҷанггоҳ.

Инак расидам, агар ба ҷанг берун ой, дигар суханон дар масофгоҳ гуфта хоҳад шуд. *«Таърихи Фаришта»*

МАСОФОЗМУДА مصافآزموده ҷангозмуда, ҷанговари ботаҷриба.

Набард пеши масофозмуда маълум аст,
Чунон ки масъалаи шаръ пеши донишманд. *Саъдӣ*

МАСОФФ *а.* مصاف *ниг.* **масоф(ф).**

МАСОЪ *а.* مساء *ниг.* **масо(ъ).**

МАСОЙ *а.* مساعی *ҷ.* **масъот.**

Ба сабаби истиғнои ӯ ҷуз ба зикри маноқиб ва маосир ва шарҳи масоӣ ва мафохир ва шукри ҷамил ва базли тоат натавонад буд. (2) *«Ахлоқи Носирӣ»*

масоии машкур саъю кӯшишҳои шоёни сипосгузорӣ.

Хеле масоии машкур, ки эшон доранд, ҳеҷ як аз мулук надоранд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

масоии ҷамила саъю кӯшишҳои писандида, некӯкор.
Ёре будаш дар он қабила,
Қоим ба масоии ҷамила. *Ҷомӣ*

МАСОҲИФ *а.* مصاحف *ҷ.* **мусҳаф||масҳаф||мисҳаф.**

Пари товус дар авроқи масоҳиф дидам,
Гуфтам: Ин манзилат аз қадри ту мебинам беш. (1) *Саъдӣ*

МАСОҶИД *а.* مساجد *ҷ.* **масҷид.**

Чандин ҳазор буткада ба саъи ӯ масоҷид шуда. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

МАСРАФ *а.* مصرف *ниг.* **масриф.**

МАСРАҶ||МАСРАҶА *а.* مسرج||مسرجه **1.** чароғдон, шамъдон; **2.** чароғ.

Инро ба сутунҳои муртафеъ бардошта ва онро ба қандилу масраҷҳо биёростанд. *Носири Хисраз*

Ин фатилаест, чун дар масраҷа барафрӯзанд, мардум якдигарро ба сурати зангиён бинанд — бо рӯи сиёҳ ва мӯҳои муҷаъад. *«Илми симиё»*

МАСРИФ||МАСРАФ *а.* مصرف **1.** ҷои сарфу харҷ, он чӣ сарфу харҷ мешавад.

Расид мужда, ки омад баҳору сабза дамид,
Вазифа гар бирасад, масрафаш гул асту набид. *Ҳофиз*

Дар ин ҷо ба масорифи байтулмол назар бояд кард, чи яке аз масрифи байтулмол фуқаро ва масокинанд. *Аҳмади Дониш*

2. сарф кардан, харҷ намудан, хароҷот.

Қаноат ба қадри кафоф ва сарфи мозода дар масраф ҳам амре душвор бувад, ки ҳар нафсе аз ӯҳдаи он набарояд. *Аҳмади Дониш*

3. фоида, суд.
Агар бо ғайри худ вомегузорӣ,
Чаро беҳуда дам бояд дамидан?
Бифармо, то суи дӯзах барандам,
Чӣ масриф дорад ин гуфту шунидан? *Носири Хисрав*

МАСРУР *а.* مسرور соҳиби сурур, шоду хурсанд, хушвақт.

Авлиё масрур ва ҳосидон маққур шаванд. *Авфӣ*

Ғариб нест, агар Босифии мискинро
Ба ваҷҳи лутфи дами нақл аз ӯ куни масрур. *Восифӣ*

МАСРУРУЛҚАЛБ *а.* مسرورالقلب шоддил, дилшод.

Муҳаммади Сарроҷ мустаҳиққини ин диёрро аз атоёи подшоҳ масрурулқалб гардонид. *«Таърихи Фаришта»*

МАСРУФ *а.* مصروف сарф кардашуда.

Эй сиҳиқад, ки умри ту аксар
Ҳама масруфи наҳву тасриф аст... *Ҷомӣ*

Муаллим, ки масруф шуд ҳимматаш
Ба таҳсили аммомаву ришу фаш... *Шоҳин*

МАСРУҚ *а.* مسروق (чизи) сиркат кардашуда, дуздидашуда.

МАСРУҚОТ *а.* مسروقات *ҷ.* **масруқ.**

Бист аз дуздон буданд он ҷою беш
Бахш мекарданд масруқоти хеш. *Румӣ*

МАСРӮЪ *а.* مصروع касе, ки бемории саръ дорад.

Баровард аз ҷигар оҳе шағабнок,
Чу масрӯе зи пой афтод бар хок. *Низомӣ*

Гаҳ чу масрӯъ дасту по мезад,
Бар худ аз беҳудӣ сало мезад. *Бедил*

МАСРӮЪОСО مصروعآسا масрӯъмонанд, мисли касе, ки дарди саръ дорад.

Ҳушаш зи сару тавон зи тан рафт,
Масрӯъосо зи хештан рафт. *Ҷомӣ*

МАСС I || МАС I *а.* مس **1.** молиш, молидан, молидани ду чиз ба ҳамдигар.

Кӯҳу дарьёҳо сумаш мас мекунад,
То ҷаҳони ҳиссро пас мекунад. *Румӣ*

2. *маҷ.* бархӯрдан, дучор шудан.

Баъд аз қатъи масофат ва масси офати саҳрову биёбон ба Миср расиданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАСС II || МАС II *а.* مص макидан, макиш.

Вазъияташ чунон аст, ки биситонад байзаи тозаи ҳамом ва сӯрох карда, ҳар чӣ дар ӯ ҳаст, мас намояд ва хушк созад. *«Илми симиё»*

МАССОС *а.* مصاص макида кашанда.

МАССОСА *а.* مصاصه *муаннаси* **массос.**

Ин рагҳо ба қуввати массоса кайлусро ба худ мекашад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МАССОҲ *а.* مساح андозакунанда, паймоянда.

Чу массоҳе, ки паймояд заминро,
Ҳамекардам ба як манзил ду манзил. *Манучеҳрӣ*

Бад-ин гуна массоҳи манзилшинос
Зи соҳил ба соҳил гирифтӣ қиёс. *Низомӣ*

МАСТ مست **1.** касе, ки дар натиҷаи хӯрдани нӯшобаи мускир ба ҳолати беҳушӣ афтода мувозанати ақлу шурашро гум кардааст; **2.** он кӣ аз таъсири чизе кайф ва сархушӣ ҳосил намудааст.

Бӯи гул чунонам маст кард, ки доманам аз даст рафт. *Саъдӣ*

Бо ҳама тақвову зӯҳд ар бишнавад номат Қамол,
Аз даруни савмаа масту хароб ояд бурун.
Камоли Хуҷандӣ

3. мастиовар, масткунанда.

Роҳи дили ушшоқ, зад он чашми хуморе,
Пайдост аз ин шева, ки маст аст шаробат. *Ҳофиз*

4. *маҷ.* саргарм; машғул.

Оламе з-ин навост мастӣ фиғон,
Ки шадид аст захми теғи забон. *Бедил*

5. *маҷ.* аз худ рафта, бебок, бемулоҳиза.

Ба дасти ғуломони масташ диҳам,
Ба чӯби шубонон шикасташ диҳам. *Низомӣ*

◇ **масти аласт** масти азалӣ, масти ҳамешагӣ.

Қоҳилии ман замонамро бибаст,
Ҳамчу маҳви бодаю масти аласт. *Румӣ*

МАСТАБА||МИСТАБА *а.* مصطبه **1.** суфача, суфа, ҷои нишаст, ки дар берун ва ё дар хона, айвон ва ғ. баландтар аз рӯи замин сохта мешавад.

Вайро ба саҳро берун бурдам, ба мавзее расидам, ки мастабае буд. *Ҷомӣ*

2. майхона.

Мастаба ва соири мавозеи фисқу фуҷур муаттал монд. «*Равзат-ус-сафо*»

Хӯрда ба расми мастаба
Май дар сафолин машраба. *Хоқонӣ*

МАСТОНА مستانه маствор, ба тарзу равиши одамони маст; калавида-калавида.

Мастона мехиромӣ, тарсам, ки дар раҳат
Бо ранги чеҳраам набарад ҳуш нақши по. *Бедил*

МАСТУР I *а.* مستور **1.** бо сатр пӯшида, бо парда пӯшида, пардапӯш; *маҷ.* пӯшида, пинҳон.

Чеҳраи мақсуд дар пардаи таваққуф мастур буд. *Восифӣ*

Он ганҷ, ки дар савмааи зоҳид мадфун буд, мастур ва махфӣ монд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

2. духтар ё зани паси парда; *маҷ.* пок, покдоман, оиффат, боному́с.

Чу мастур бошад зани хубрӯй,
Ба дидори ӯ дар биҳишт аст шӯй. *Саъдӣ*

Маҳвашоне ба дилрабоӣ тоқ,
Ҷумла мастури шӯҳраи офоқ. *Мушфиқӣ*

МАСТУР II *а.* مسطور **1.** сатр кашидашуда, навишташуда.

Ва чун он ҷо ба сабабе ки дар садри китоб мастур ва мазкур аст, дар ин таълиф ба шурӯъ пайваст. «*Ахлоқи Носирӣ*»

мастуру мусаббат навишта, сабт ва қайдшуда.

Қиссаи Бухтуннаср ... мастуру мусаббат буд. «*Равзат-ус-сафо*»

2. навиштаҷот, китобҳо.

Тифл будам, ки бузургеро пурсидам аз булуғ.
Гуфт: Дар мастур омадааст, ки се нишон дорад. *Саъдӣ*

МАСТУРА I *а.* مستوره *муаннаси* мастур I.

Ҳабиб гуфт: Эй мастура, канизаки моро овоз кун! (2) *Аттор*

Мастурагони Миср зи дидори юсуфӣ
Ҳар як турунҷу даст буридан гирифт боз. (2) *Шамси Табрезӣ*

МАСТУРА II *а.* مسطوره *муаннаси* мастур II.

... Ҳақоиқро аз зуруфи ҳуруфи асотири мастураи кутуби мутадовила фаро гиранд. (1) «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

МАСТУРӢ مستوری **1.** бопардагӣ, пӯшидагӣ, покдоманӣ.

Дар он миён аврате буд, ки худро ба ҷилбоби ҳаё мепӯшид ва дар мастурии ҳол мекӯшид. «*Хористон*»

2. *маҷ.* боиффатӣ, баномусӣ, покдоманӣ.

Бар он шуд, к-оташи оҳе барорад,
Ки не исмат, на мастурӣ гудозад. *Нозим*

3. *маҷ.* порсоӣ, зӯҳду тақво.

Фақеҳе барафтода масте гузашт,
Ба мастурии хеш мағрур гашт. *Саъдӣ*

Қас ба даври наргисат тарфе набаст аз офият,
Беҳ, ки нафрӯшанд мастурӣ ба мастони шумо. *Ҳофиз*

МАСТӢ مستی ҳолати беҳушӣ ва бехудӣ дар натиҷаи хӯрдани мускирот.

Бад-он мастӣ андар диҳад сар ба бод,
Туро рӯз ҷуз шоду хуррам мабод. *Фирдавсӣ*

Ба ҷои симу зар гар шиша медод,
Чӣ мастиҳо ҷаҳон мекард буньёд. *Бедил*

МАСУБАТ *а.* مثوبت подоши нек, мукофот, музди некӣ.

Дар охират бо масубати ин хабар бо ту шарик бошам. «*Равзат-ус-сафо*»

МАСУБОТ *а.* مثوبات *ҷ.* **масубат.**

Умедворам, ки аз масуботи он низ бебаҳра намонем. «*Равзат-ус-сафо*»

МАСУН *а.* مصون маҳфуз, нигаҳдорӣ кардашуда; дар амон гирифта, эмин кардашуда.

Ҳар соҳиби табъ, ки бар он вуқуф ёбад, аз айбҷӯӣ ва ғийбат кардан масун намонад. «*Ахлоқи Носирӣ*»

Чун ақлҳо дар амре иттифоқ кунад, ғолибан аз хато масун бошад. *Аҳмади Дониш*

масун ва маъмун маҳфуз ва эмин.

Атрофи баҳру бар аз осеби муфсидон масун ва маъмун гардонид. «*Равзат-ус-сафо*»

масуну мусаллам эмин, саломат ва маҳфуз.

Ҳар соҳибдавлат, ки хоҳад ... аз тағйиру табдил масуну мусаллам бошад, ин маросимро муроқабат намояд. «*Равзат-ус-сафо*»

МАСУС *а.* مصوص мурғи бирьён, ки дарунашро бо сабзавот, зира ва доруворҳои дигар пур карда, бо сирка меомезанд.

Масуси сароию очори нағз,
Зи бодому писта баровarда мағз... *Низомӣ*

МАСХ *а.* مسخ *д.* табдил додани сурате аз аввала зишттару хунуктар ба сурати дигарӣ; аз рӯи афсонаи динӣ

худо сездаҳ нафар зану мардро барои афъоли бадашон ба шакли ҳайвонот даровардааст, чунончи ғоратгареро ба шакли сусмор, мутакаббирро — ба зоғ, моли ҳаромхӯрро — ба гунҷишк ва ғ.

Сездаҳ чиз ниҳодаст бино,
Ки ҳама масх шуданду ҳама ҳаст. *Хоқонӣ*

Он ҷамоатро, ки эзид масх кард,
Ояти тасвирашонро насх кард. *Румӣ*

МАСХАРА *а.* مسخره масхарабоз, ширинкор.

Ҳусайн гуфт: Ман на мутрибам ва на масхара, ки сухан бо ман дорӣ. «*Таърихи Табарӣ*»

Подшоҳ ва шоҳзода либосҳои худро бар дӯши масхара ниҳоданд. *Авфӣ*

МАСХАРАГӢ مسخرگی масхарашавӣ, хандахариншавӣ.

Пеши фиръавниён зи носарагӣ
Мисли Мусо шудӣ ба масхарагӣ. *Ҷомӣ*

МАСЪАЛА||МАСЪАЛАТ *а.* مسئله||مسئلت **1.** мавзӯи баҳс, мавзӯе, ки ҳалталаб аст; мабҳас.

Агар масъалате афтад мушкилтар, ки дар он таҳайюре афзояд ва аз мо дар он боб мисоле наёфта бошӣ, истилои раъи мо кунӣ ва номаҳо фиристӣ бо қосидони мусриъ, то он масъаларо ҳал карда оянд.
«*Таърихи Байҳақӣ*»

Мабоҳисе, ки дар он маҷлиси ҷунун мерафт,
Варон мадрасаву қолу қили масъала буд. *Ҳофиз*

2. пурсиш, дархост, илтимос; **масъалат кардан** (**ё намудан**) пурсидан, дархост кардан, илтимос кардан.

МАСЪАЛАОМӮЗ مسئله‌آموز омӯзанда, таълимдиҳанда.

Нигори ман, ки ба мактаб нарафту хат нанавишт,
Ба ғамза масъалаомӯзи сад мударрис шуд. *Ҳофиз*

МАСЪОТ *а.* مسعاة **1.** кӯшиш, саъй, ниҳояти кӯшиш, шитоб; **2.** *маҷ.* баландӣ, бузургӣ.

МАСЪУД *а.* مسعود саодатманд, хушбахт.

Панди Саъдӣ, ки калиди дари ганҷи саъд аст,
Натавонад, ки ба ҷо оварад, илло масъуд. *Саъдӣ*

Рафта буд аз кафи ман домани хуршедваше,
Боз бо толеи масъуд ба даст овардам. *Фузулӣ*

МАСЪУДРОЙ مسعودرای некрой.

Хуҷастатолъату фирӯзбахту фаррухфол,
Саидтолеу масъудрою саъдлиқо. *Убайди Зоконӣ*

МАСЪУЛ *а.* مسئول **1.** пурсидашуда, хосташуда; **2.** хоҳиш, талаб.

Масъули вай ба иҷобат макрун гашта, Ибни Саъд бо асҳоби худ дар ҳаракат ва сукун машварат намуд.
«*Равзат-ус-сафо*»

Аркони давлат бо модари шоҳ дар ин қадар муҳлат музояка накарда, масъули он афифаро иҷобат намуданд. «*Таърихи Фаришта*»

3. савол кардашуда, касе, ки аз вай мепурсанд.

Эй Ҳорун, имрӯз, ки ту соилӣ ва ман масъул, ман ҳокимам ва ту аз ҳукм маъзул. *Ҳофӣ*

МАСҚАТУРРАЪС *а.* مسقط‌الرأس зодгоҳ, таваллудгоҳ, ватан.

Аз куҷоӣ ва мавлиду масқатурраъси ту дар куҷост? «*Равзат-ус-сафо*»

Ба сабабе аз асбоб Салҷук аз масқатурраъси хеш ба Мовароуннаҳр омад. «*Равзат-ус-сафо*»

МАСҚУБ *а.* مثقوب сӯрох кардашуда (бо释 釘 пармӣ).

... Ба алмос ӯро [ёқутро] масқуб гардонид.
«*Равзат-ус-сафо*»

МАСҚУЛ *а.* مصقول сайқал додашуда; тоза ва ҷилодор кардашуда.

Равшан оинае ба даст овар,
Ки зи занги ҳаво бувад масқул. *Ҷомӣ*

МАСҲ *а.* مسح молидан бо даст.

Агар шифои ранҷи хешро дар масҳи гӯши худ донам, ин феъл аз ман дар вуҷуд наёяд.
«*Равзат-ус-сафо*»

МАСҲАФ *а.* مصحف *ниг.* **мусҳаф**.

МАСҲУБ *а.* مصحوب ҳамсӯҳбат, ҳамдам; ҳамроҳ, ҳамсафар.

Яке аз умарои осии масҳуби Қобус ба қалъа рафт.
«*Равзат-ус-сафо*»

МАСҲУР *а.* مسحور сеҳр кардашуда, гирифтори сеҳру ҷоду.

МАСҶИД||МАЗҚИТ||МАЗГИТ *а.* مسجد||مزکت||مزگت ибодатхонаи мусулмонон.

Ба масҷид ҳафтае аз ту куҷо як саҷдаи лоиқ,
Ки дар одинае зоҳид, ба шаш рӯзи дигар фосиқ.
Камоли Хуҷандӣ

Дили Ҷомӣ, ки шуд бутхона аз меҳри буте чун ту,
На дар вай фикри масҷид, на ҳавои хонақаҳ бодо!
Ҷомӣ

масҷиди одина (**ё ҷомеъ**) масҷиде, ки дар он намози ҷумъа мехонанд.

Нур ҷои бузург аст ва дар вай масҷиди ҷомеъ аст.
«*Таърихи Наршахӣ*»

Хонаи ин қавмро чун масҷиди одина дон,
Зинати қолин шаъни пешайвон асту бас. *Сайидо*

МАСҶИДӢ مسجدی **1.** мансуб ба масҷид; **2.** обид, зоҳид ва порсо, намозхони доимӣ.

МАСҶУД *а.* مسجود он кӣ ба вай саҷда мекунанд, мавриди парастиш.

МАСҶУН *а.* مسجون маҳбус, зиндонӣ.

Дар он замон ҷамъе касир аз абнои Аббос масҷун ва маҳбус буданд. «*Равзат-ус-сафо*»

МАСҶУР *а.* مسجور пур ва молмол аз об, саршор, лабрез.

Баҳри масҷур аст обаш ё зулоли салсабил,
Арсаи чарх аст саҳнаш ё биҳишти ҷовидон.
«*Равзат-ус-сафо*»

МАТАР *а.* مطر борон.

МАТАРНОК مطرناک боронӣ, боранда.

Хоҷа чунон абри бонгдору матарнок
Ҳаст ба қавлу амал ҳамеша муҷаррад. *Манучеҳрӣ*

МАТБАХ *а.* مطبخ ошхона, хонаи ошпазӣ, ошпазхона.

З-он дам, ки сӯи матбах чашми тамаъ кушодам,
Даст аз ҳариса шустам, дил бар палав ниходам.
Савдо

◇ **ин матбах, (ин) матбахи дудахӯрд** *киноя аз* дунъё.

Дар ин матбах, ки қурбон аст ҷонҳо,
Чу дунон ноирабои маслаҳат нест. *Шамси Табрезӣ*

Қадам неҳ дар ин матбахи дудахӯрд
Бизан пой бар косаи лоҷвард. *Хоҷӯ*

матбахи фалак фалак ҳамчун ҷои насибдиҳӣ ва қисмат.

Дар матбахи фалак, ки ду нон аст гарму сард,
Ғам беҳ наволаи ману хуни ҷигар мудом. *Хоқонӣ*

МАТБАХӢ مطبخی 1. мансуб ба матбах; 2. ошпаз.

Ҳорунаррашид матбахиро бихонд ва ҳукм кард, ки фардо бояд ки ҳариса кунад. *«Хористон»*

Нагардад аз мазоқам лаззати кукупалав берун
Аз он рӯзе, ки пири матбахӣ додаст иршодам. *Савдо*

МАТБУХ *а.* مطبوخ 1. пухташуда; 2. хӯрок.

Дурдии матбух бин бар сари сабза зи сел,
Шишаи норанҷ бин бар сари об аз ҳубоб. *Хоқонӣ*

Низомшоҳ гуфт: Пеш аз ин ба чанд рӯз фалон хоҷасарой матбухе барои ман овард, ба муҷарради хӯрдан дарди шикам ва барҳамзадагии табиат расид. *«Таърихи Фаришта»*

МАТБӮА *а.* مطبوعه *муаннаси* **матбӯъ.**

Аз мевачоти матбӯа, чун анор ва ангур, аз баққол бихарӣ. *Аҳмади Дониш*

МАТБӮЪ *а.* مطبوع мувофиқи табъ, мақбул, писандида; дилкаш.

Султонро сухан гуфтани ман матбӯъ омад, шабонгоҳ ба манзили ӯ нақл карданд. *Саъдӣ*

Бигӯ, ки эй ҳама аъзоятон чунон матбӯъ,
Ки шарҳи ҳусни яке з-он ба солҳо натвон. *Шоҳин*

матбӯъ афтодан *касеро* маъқул омадан, писанд шудан, мувофиқи табъ будан; **матбӯи табъи** *касе* **шудан** мувофиқи табъи касе омадан, ба касе маъқул шудан.

Сози беоҳанги мо матбӯи табъи кас нашуд;
Ҳар чӣ меояд зи мо, бар худ ситам дорем мо.
Туғрал

МАТВӢ||МАТВО *а.* مطوی||مطوا 1. печидашуда, печ дар печ, печида.

Устуни ман исмату ҳифзи ту аст,
Ҷумла матвии ямини он ду даст. *Румӣ*

2. навардида шуда, тай кардашуда; **матвӣ кардан** тай кардан, навардидан.

В-ар замину обро улвӣ кунад,
Роҳи гардунро ба по матвӣ кунад. *Румӣ*

МАТИЙЯ||МАТИЙЯТ *а.* مطیه||مطیة *ба ин шакл камистеъмол; ҷамъаш* **матоё.**

МАТИН *а.* متین 1. устувор, собит, маҳкам.

Эй он ки ба фанни шоирӣ бебадалӣ,
Устоди қасидаиву пири ҳунарӣ,
Дорӣ сухани баланду бар асл матин,
Оре, чу ту аз асл Маози Ҷабалӣ.
Камоли Хуҷандӣ

2. балеғ, пурмаъно, асоснок.

Маъниро аз тарзи нави Мулло-Дарвеши Волабурдӣ, ки тамкини иборотӣ матинаш бар раги хорохатти насх кашидӣ. *Бедил*

◇ **матин шудан** рост шудан, сих шудан.

Азиз аз ин сухан шуд он чунон тез,
Ки ҳар мӯяш матин шуд чун синон тез. *Ҳозиқ*

МАТИР *а.* مطیر бороннок; боранда.

Чун баҳри ситам мавҷ занад, киштии Нӯҳ аст,
Чун гарди бало нашр шавад, абри матир аст.
Анварӣ

МАТЛАБ *а.* مطلب 1. масъала, мабҳас.

Матлабҳои илмӣ ҳама чаҳор гуна аст...
Ибни Сино

2. чиз ё каси талаб кардашаванда; чизи матлуб, мақсуд; мақсад; хоҳиш, талаб.

Матлабу мақсади ушшоқ дар ин дашти фано
На улуму на уқулу на зиён асту на суд.
Шамси Табрезӣ

Агар осудагӣ матлаб бошад, ту ҳам он вилоятҳоро боздеҳ. *Аҳмади Дониш*

МАТЛАЪ *а.* مطلع 1. ҷои тулӯъ, маҳалли зуҳур, баромадгоҳ; маҳалли тулӯи офтоб, моҳ ва ғ.

Чун баромад моҳи нав аз матлаи пироҳанаш,
Чашми бадро гуфтам: Алҳамде бидам пироманаш!
Саъдӣ

Офтоб сар аз матлаи уфуқ берун кард.
Аҳмади Дониш

Зоҳидро субҳи умед аз матлаи мурод табассум оғоз кард. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. оғоз, шурӯъ, аввал; *муқобили* **мақтаъ** 2.

Ҳар сухане, ки аз матлаи он дуруштӣ мафҳум гардад, бояд ки мақтааш ба нармӣ ва лутф қатъ ёбад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

матлаи сабоҳ аввали пагоҳ, вақти дамидани субҳ.
... Аз матлаи сабоҳ то мақтаи равоҳ масолеҳи халқ гузоридӣ. *Авфӣ*

аз матлаъ то мақтаъ аз аввал то охир.

[Рой] қиссаи хоб ва ганҷ ва васиятнома... аз матлаъ то мақтаъ бозгуфт. *«Анвори Суҳайлӣ»*

3. *адш.* байти аввали ғазал ё қасида; *муқобили* **мақтаъ** 3.

Дар ҳасби ҳол матлаи шеъре гузидаам,
В-овардаам ба сурати тазмину бас хуш аст.
Анварӣ

Эй зи абри раҳматат хуррам гулу бустони мо,
Гуфтугӯи ҳарфи ишқат матлаи девони мо. *Махфӣ*

МАТЛУБ *а.* مطلوب талаб кардашуда, он чӣ талаб карда мешавад; мақсуд.

Фасли ҳафтум дар баёни хайру саодат, ки матлуб аз расидан ба камол он аст... *«Ахлоқи Носирӣ»*

Баъзе сабрро ду қисм кардаанд: яке сабр аз матлуб, дуввум сабр бар макрӯҳ. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

◇ **матлуби Искандар** *киноя аз* оби ҳаёт.

Ҳар кӣ бошад толиби меҳраш, бимонад ҳамчу Хизр,
З-он ки меҳраш лаззат аз матлуби Искандар гирифт.
Муиззӣ

МАТМАЪ *а.* مطمع он чӣ мавриди тамаъ аст, чизи хостašуда; орзу, хоҳиш.

МАТМАҲ *а.* مطمح ҷои назар андохтан, ҷое ё чизе, ки зери назар қарор дода мешавад; назаргоҳ, мавриди таваҷҷӯҳ.

Якеро дил аз даст рафта буд ва тарки ҷон гуфта ва матмаҳи назараш ҷои хатарнок ва мазаннаи ҳалок. *Саъдӣ*

Эй маъраэи ин ниёзмандӣ
В-эй матмаҳи ин хаёлбандӣ! *Шоҳин*

МАТМУРА *а.* مطموره **1.** хонаи зеризаминӣ, таҳхона; **2.** зиндон.

Чун Тоҳир бар болини падар ҳозир гашт, аҳли ғадр Тоҳирро гирифта маҳкам барбастанд ва дар матмура боздоштанд. «*Равзат-ус-сафо*»

Оқил бояд, ки аз матмураи зулматободи табиат ба фазои васеи ақл ояд. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

◇ **матмураи обу гил** дар тасаввуф—зиндони рӯҳ, яъне худи ҷисм; ҷисми одам.

Гузар кун зи матмураи обу гил,
Сафар кун ба маъмураи ҷону дил. *Хоҷу*

МАТМУРАНИШИН مطمورەنشين зиндоннишин, зиндонӣ.

Матмуранишини ҷоҳи ғафлат,
Тайёрасавори роҳи ғафлат. *Ҷомӣ*

МАТМУРАНИШОН مطمورەنشان касе, ки дигаронро ба зиндон менишонад.

Фавворакушои чашмаи ҷуд,
Матмуранишони кунҷи нобуд. *Ҷомӣ*

МАТМУС *а.* مطموس **1.** маҳву нобуд кардашуда; аз байн рафта.

Қорзоре кард, ки осори шаҷоати Тӯс ва Рустам матмус гашт. «*Равзат-ус-сафо*»

Чун мухолифон бад-он расиданд, ба заҳмати бисьёр андаке аз он матмус гардонида бозгаштанд. «*Равзат-ус-сафо*»

2. фарсудашуда, фарсуда, кӯҳнашуда.

Чун ҳаво дар ғояти ҳарорат буд ва ҷомаҳо матмус, мутаваҷҷеҳи Сарахс шуд. «*Равзат-ус-сафо*»

МАТМӮЪ *а.* مطموع тамаъ кардашуда, талаб, хоҳиш, чашмдошт.

Матмӯъ он, ки чизе ба имом Ҳусайн нависӣ ва ӯро аз воқеаи ман хабар намоӣ. «*Равзат-ус-сафо*»

Акнун матмӯъ он аст, ки мардона бикӯшед. «*Равзат-ус-сафо*»

МАТН *а.* متن **1.** ҷои баланд ва устувор; **2.** *маҷ.* замин, сатҳи замин.

Риёзе дид Юсуф мухтараътарҳ,
Зи матни хуррамаш Фирдавс як шарҳ. *Нозим*

3. *маҷ.* навиштаҷоти асли китоб (ба ғайри ҳошия ва шарҳи он).

Зикри эшон дар матни китоб ёд карда шавад. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

МАТОВӢ *а.* مطاوی *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **матвӣ||матво; 2.** *маҷ.* таркиб ва ҷумлаҳои печ дар печи калом.

Дар матовии мукотабот аз ҳар тӯе мӯе ва аз ҳар шевае шаммае ба машоми хотири мустамеъ расад. «*Нигори дониш*»

Ин фасл то ин ҷо ҳикояти сухани ҳаким аст ва дар матовии ин калимот фавоиди бисьёр аст. «*Ахлоқи Носирӣ*»

МАТОЁ *а.* مطايا *ҷ.* **матийя||матийят** чорпоёни саворӣ ҳамчун аспу шутур ва ғ.

Аббос гуфт: Ҷамъе дигар ҳастанд, ки бо Язид байат накардаанд ва матоёи эшон аз атоёи худ гаронбор гашта. «*Равзат-ус-сафо*»

Матоёи орзуи ҳамгинон аз атоёи он саховатпеша гаронбор гашта; расми эҳтиёҷ ва оз аз ҷаҳон барафтод. «*Таърихи Фаришта*»

МАТОИБ *а.* متاعب *ҷ.* **тааб.**

Тараққӣ бар маориҷи фазоил биайниҳи бар баландӣ рафтан аст, ки бе таҳаммули машоқ(қ) ва матоиб... муяссар нагардад. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

МАТОИМ *а.* مطاعم *ҷ.* **матъам.**

Фарти қудрат бар таҳсили матоими лазиз ва тамкин аз маноҳеҳи шаҳӣ ва вусул ба машориби ҳании марғуб талабанд. (2) «*Ахлоқи Носирӣ*»

МАТОЛЕЪ *а.* مطالع *ҷ.* **матлаъ; матолеъ ва мақотеъ** авоил ва авохир, аввалу охир.

Баъзе тариқи тарсеъ ва тасҷеъ месипаранд ва матолеъ ва мақотеи суханро бад-он ҳашмат ороиш медиҳанд. «*Оини нигориш*»

МАТОЛИБ *а.* مطالب *ҷ.* **матлаб.**

Ҷаҳд — таҳаммули машаққат бар иктисоби матолиб (бошад). (2) *Авфӣ*

МАТОМЕЪ *а.* مطامع *ҷ.* **матмаъ.**

Даргоҳи ту омро матомеъ,
Айвони ту хосро макосиб. *Анварӣ*

МАТОНАТ *а.* متانت устуворӣ, маҳкамӣ.

Малакаи истиқомат ва матонат дар ӯ ҳосил гардад. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

МАТОР *а.* مطار **1.** паридан, париш.

Сад ҳазорон сол будем дар матор,
Ҳамчу зарроти ҳаво беихтиёр. *Румӣ*

2. ҷои паридан, маҳалли париш.

Мурғони хастаему зи даҳ дом ҷастаем,
Домест доми ту, ки аз он сӯ матор нест. *Шамси Табрезӣ*

МАТОФ *а.* مطاف *д.* ҷои тавоф кардан, мазор ва ғ., ки диндорон ба гирди он давр гашта зиёрат мекунанд.

Гуфт: Эй Анқои ҳақ ҷонро матоф,
Шукр, ки бозомадӣ з-он кӯҳи Қоф. *Румӣ*

МАТОЪ *а.* متاع **1.** порча, қумош.

Сад шутурро аз матоъ ва қумоши нафис бор карданд. *Авфӣ*

2. мол, моли тиҷоратӣ, колои харидуфурӯшшаванда.

Ва фалон ғанӣ ба воситаи зарар ва зиёни фалон касб ё фалон ҷинси матоъ мутазаррир шуда гадо гашт. *Аҳмади Дониш*

Гар дошт рӯзе пеш аз ин бозори Юсуф равнақе,
Дорад матои ҳусни ту имрӯз бозори дигар. *Ҳилолӣ*

матои қалил (ё **ҳақир**) моли ночиз, моли ҳеҷмаярз.

МАФТӮҲ *а.* مفتوح **1.** кушодашуда, кушода.

Бар фуқарои ибод боби ризқ мафтӯҳ бошад. *«Равзат-ус-сафо»*

2. фатҳ кардашуда, мусаххаршуда.

...То он замон, ки Хуросон мафтӯҳ гашт, дар зилли инояти Мирзо Бобур маъво дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

МАФХАР *а.* مفخر фахр, ифтихор, боиси ифтихор.

Гар Систон бинозад бар шаҳрҳо, барозад,
Зеро ки Систонро зебад ба хоҷа мафхар. *Фаррухӣ*
Гар ту ба табор фахр дорӣ,
Ман мафхари гавҳару таборам. *Носири Хисрав*

МАФХАРАТ *а.* مفخرت чизе, ки бо он ифтихор карда мешавад, мавриди фахру мубоҳот.

Аз шахси ӯ нагашта ҷудо ҷоҳу мафхарат,
Дар ҳукми ӯ накарда гузар моҳу офтоб. *Анварӣ*

МАФЪУЛ *а.* مفعول **1.** кардашуда, он чизе, ки карда шудааст; **2.** *грам.* пуркунанда; объект; *муқобили* **фоил 2.**

Умре гузашт то кай монанди Амри мафъул
Зарби замона хӯрдан аз дасти Зайди фоил? *Савдо*

МАФҚУД *а.* مفقود гумшуда; аз миён рафта.

Мафқуд шуд муруввату маъдум шуд вафо,
Қ-аз ҳар ду ном монд чу Симурғу кимиё. *Абдулвосеи Ҷабалӣ*

Нафси инсониро се қувват аст мутабоин... ва чун яке аз он қуво бар дигаре ғолиб шавад, он дигар мақҳур ё мафқуд шавад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МАФҚУДУЛАСАР *а.* مفقودالاثر пайгумшуда, беному нишон гумшуда, он чӣ аз он асаре боқӣ намондааст.

Муждаи висоли писари мафқудуласари хеш истимоъ фармуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАФҲУМ *а.* مفهوم фаҳм кардашуда, фаҳмидашуда, донисташуда; **мафҳум** (-и *касе*) **гаштан** фаҳмида шудан, фаҳм карда шудан.

Гуфт: Пири садупанҷоҳсола дар ҳолати назъ аст ва ба забони аҷам чизе ҳамегӯяд ва мафҳуми мо намегардад. *Саъдӣ*

МАХ||МУХ مخ лаҷоми дурушти вазнин, ки бар аспу хачири саркаш барои ром кардан мегузоранд.

Ту ҳайдахию ҳамениҳӣ мах
Бар курраи тавсани бечора. *Мунҷик*

МАХБАР *а.* مخبر ботин, дарун, пӯшида; **махбару манзар** даруну берун, ботину зоҳир, пӯшидаву ошкор.

Зи фазли махбару манзар бар ӯ гуво бас кун,
Ки ошкораи мард аз ниҳони мард гувост. *Унсурӣ*

МАХДУМ *а.* مخدوم он кӣ дигарон ба вай хидмат мекунанд; хӯҷаин, хоҷа.

Ту махдумию ман камин бандаат,
Ту фармондеҳу ман сарафкандаат. *Хоҷу*

Ҳеҷ хирадманд барои осоиши хеш ранҷи махдуми худ ихтиёр накунад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МАХЗАН *а.* مخزن **1.** ҷои ганҷ ниҳодан, хизона, ганҷ.

...Ки гар ман банда бошам, ҳафт махзан
Бувад кам дар баҳои гавҳари ман. *Нозим*

махзани асрор а) ганҷинаи сирҳо; б) *киноя аз* якумин китоби «Хамса»-и Низомӣ «Махзан-ул-асрор».

Маро чун махзани асрор ганҷе
Чӣ бояд дар ҳавас бинмуд ранҷе. *Низомӣ*

2. анборча, мадон.

Қазвиние табаре дошт, ҳар шаб дар махзан мениҳод. *Убайди Зоконӣ*

МАХЗАНУЛАСНОМ *а.* مخزن‌الاصنام ҷои санамҳо, ҷои бутҳо, ҷои муҳофизати бутҳо.

Он қалъа ба аҳди роҷа Баҳим бар куллаи кӯҳе бино ёфта, аҳли Ҳинд онро махзанулаcном медонистанд. *«Таърихи Фаришта»*

МАХЗУБ *а.* مخضوب ранг кардашуда, олуда.

Дар ҳолате, ки махзуб ба дам бошам, ҳоҳам гуфт, ки фалону фалон маро куштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАХЗУЛ *а.* مخذول хору залил кардашуда.

Ба фан даҷҷолро маъзул карда,
Ба шакл иблисро махзул карда. *Хисрави Деҳлавӣ*

Толиби ботил ба ҳасаби маънӣ махзул ва мағлуб аст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МАХЗУН *а.* مخزون дар хазина маҳфуз дошташуда.

Ин ҷо захираи куллӣ махзун аст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ҷамъе аз париҷеҳрагони хос монанди лӯълуи макнун ва дурри махзун шароби лаълфом ба косаҳои булӯрин рехта ба ҳозирон доданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАХЗУНОТ *а.* مخزونات *ҷамъи* **1.** *ҷ.* **махзун.**

Дар андак фурсате роҳи ганҷ бозъёфта тамоми махзунотро ба назари ҳумоюн дароварданд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. *маҷ.* пӯшидагиҳо, махфиҳо, пинҳондоштаҷудаҳо.

Баён дар фаҳвои махзуноти хотир ҳаққи амонат ба ҷой наёрад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МАХИЛА||МАХИЛАТ *а.* مخیله||مخیلة **1.** лаёқатнокӣ, арзандагӣ; **2.** нишона, аломат.

МАХЛАС *а.* مخلص **1.** халосӣ, раҳоӣ.

Ҳеҷ метавонӣ, ки аз ин мазиқи бало роҳи махласе ба ман бинамоӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Фардо, ки ту ҳам шикаст ёбӣ,
Бар махласи худ на даст ёбӣ. *Савдо*

2. *маҷ.* маҳалли итмом; охир, поён.

Пеш аз он к-ин қисса то махлас расад,
Дуди ганде омад аз аҳли ҳасад. *Румӣ*

МАХЛУТ *а.* مخلوط омехташуда, омехта.

Дар олами шаҳодат ҳама махлут ва мамзӯҷ ба аҷзои аносир аст. *Аҳмади Дониш*

МАХЛУҚ *а.* مخلوق офаридашуда, халқшуда.

Одамиён бар тибои мухталиф махлуқ гаштаанд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Гӯям паи дуоят то субҳ з-аввали шаб,
Эй унсури ту махлуқ аз кибриёи машраб. *Сайидо*

Матои ман сару ҷон асту нест лоиқи дӯст,
Ба дӯстон чӣ фиристад касе матои қалил.
Камоли Хуҷандӣ

Ҷон медиҳем тӯҳфа ба боду намебарад,
Хиҷлат барад магар зи матои ҳақири мо.
Камоли Хуҷандӣ

3. молу мулк, сарват.

Бо хаёли ишқи ҷонон хонабардӯшем мо,
Аз матои ҳар ду олам ҷашм мепӯшем мо. *Имло*

...Ки мискин, дар иқлими ғурбат бимурд,
Матое, к-аз ӯ монд, золим бибурд. *Саъдӣ*

◇ **матои хона** мол ва асбобу анҷоми хона.

Дар ҳар тараф матои хона ба ноне мефурӯхтанд ва касе намехарид. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ба ғорат додам аз ғафлат матои хонаи худро,
Ба дасти худ задам оташ ман оташхонаи худро.
Махфӣ

МАТРАҲ *а.* مطرح 1. маҳалли андохтан, ҷои афкандани чизе.

Пас набӣ фармуд, к-онро барканаид,
Матраҳи хошоку хокистар кунанд. *Румӣ*

Ин заминест, ки сарманзили ҷонон будаст,
Матраҳи нури рухи он маҳи тобон будаст. *Ҷомӣ*

2. халтае, ки сайёдон шикори худро дар он меандозанд.

...Ки чун боядам матраҳе сохтан,
Шикоре дар он матраҳ андохтан. *Низомӣ*

МАТРУД *а.* مطرود тард кардашуда, рондашуда, мардуд.

Эй матруд, на Валид маро тавонад кушт ва на ту! *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

В-ар бувад андешаат зишту палид,
Мешавӣ мардуду матруду баид. *Шоҳидӣ*

МАТРУК *а.* متروک тарк кардашуда, фурӯгузоршуда, аз байн бурдашуда, аз кор ва аҳамият рафта; ғайри роиҷ.

Бурҳон-Низом ... зари сурх маскук гардонид, хост, ки зари куффорро матрук созад. *«Таърихи Фаришта»*

Дар ин рӯзгор қадри ин фирқа шикаст ёфта ва матрук шудаанд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

МАТРУКОТ *а.* متروکات моли меросии одами мурда.

Ин маънӣ ба самъи подшоҳ расида, фармуд, ки тамомати матрукоти амир Аҳмадро ҳозир оварданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Адади филони ӯ аз шаш ҳазор мутаҷовиз набуд ва боқии матрукоти ӯ бар ин наҳҷ буда.
«Таърихи Фаришта»

МАТФӢ *а.* مطفی хомӯш кардашуда (дар бораи оташ ва ғ.).

МАТЪАМ *а.* مطعم 1. ҷои таомхӯрӣ, ошхона; 2. таом, хӯрок, ғизо; **матъам ва машраб** а) таомгоҳ ва нӯшидангоҳ; б) таом ва нӯшиданиҳо.

Биё, то матъам ва машраби ман бинӣ. *Авфӣ*

МАТЪУМ *а.* مطعوم хӯрданӣ, хӯрок, он чӣ хӯрда мешавад.

[Ғозонхон] донад, ки одату расми ҳар як [салотин ва мулук] дар базму разм, хушиву нохушӣ, матъум ва малбус ва маркуб ва дигар ҳолат ва ашёи чӣ гуна буд ва ин замон бар чӣ ваҷҳ аст.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

МАТЪУМОТ *а.* مطعومات ҷ. матъум.

...Чаҳорум ҳисси завқ аст, ҳар чӣ аз матъумот аст, бад-ӯ ояд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МАТЪУН *а.* مطعون 1. зада ва сӯрох кардашуда бо найза ва монанди он.

Дев дуздона суви гардун равад,
Аз шиҳоб ӯ мӯҳраку матъун шавад. *Румӣ*

2. таъна кардашуда, маломатзада, сарзаниш кардашуда, мавриди таъна ва маломат.

Мумсик ба ҳама вақт матъун... бувад.
«Анвори Суҳайлӣ»

Матъуни ҷаҳон шудам зи дастат,
Дар гӯша ниҳон шудам зи дастат. *Шоҳин*

3. гунаҳгор, айбдор.

Султон Маҳмуд... ҳар рӯз якеро ба гуноҳи нокарда муттаҳам ва матъун дошта, ба сиёсат меовард. *«Таърихи Фаришта»*

МАУНАТ I *а.* مؤنت воситаҳои таъминот, нафақа, озуқа; таъминот.

Дарвеше косиб буд ва ба маунати аёл дармонда.
«Анвори Суҳайлӣ»

Ва бояд ки арбоби камол ва ҳираф ва саноеъро маунат фармояд. *Аҳмади Дониш*

МАУНАТ II *а.* معونت ёрӣ, кӯмак; ёрӣ додан.

Гаштосп маунат аз писар хост,
К-оварда ба даст духтаронро. *Хоқонӣ*

Ба сабаби маунати ӯ қуввати ман барқарор бимонд. *Авфӣ*

МАУНОТ *а.* مؤنات ҷ. маунат I.

Агар мо дар мақоми қабули хироҷ ва таҳаммули мауноти бумон дароем, бад-он розӣ нагарданд.
«Анвори Суҳайлӣ»

МАФАР(Р) *а.* مفر маҳалли фирор, гурезгоҳ; паноҳгоҳ.

Чун халифа бар он ҳол вуқуф ёфт, ба куллӣ аз мулки Бағдод маъюс гашт ва ҳеҷ мафарре ва маҳрабе надид. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МАФЗАЪ *а.* مفزع паноҳгоҳ, малҷаъ.

Эй мулкзидояндаи ҳар мулкзидоён,
Эй ҷораи бечораву эй мафзаи зуввор. *Манучеҳрӣ*

МАФЗӢ *а.* مفضی паҳншуда ва ба чизе расида.

Пиру ҷавон гар хӯрад оби ҳаёт,
Марг бар ӯ мафзию маншур нест. *Шамси Табрезӣ*

МАФЛУК *а.* مفلوک фалакзада, бадбахт; бечиз, муфлис.

Дар айёми ҳукумати Банӣ-Умайя мо ба ғоят мафлук ва муфлис будем. *«Равзат-ус-сафо»*

МАФЛУҶ *а.* مفلوج фалаҷшуда, шал.

Зи ҷунбиш набуд як дам оромгир,
Чу симоб бар дасти мафлуҷи пир. *Низомӣ*

МАФОВИЗ *а.* مفاوز ҷ. мафоза.

Авлоди Яъқуб баъд аз тайи мафовиз ва мароҳил ба Канъон расид. *«Равзат-ус-сафо»*

МАФОЗ *а.* مفاز ҷои расидан, ҷои рафта расидан, расидгоҳ.

Нест бар ин корвон ин раҳ дароз,
Ки мафоза зафт омад ё мафоз. *Румӣ*

МАФОЗА *а.* مفازه биёбони беобу алаф.

Мар-биёбонро мафоза ном шуд,
Ному нанге ақлашонро дом шуд. Румӣ

МАФОЗОТ *а.* مفازات *ҷ.* **мафоза.**

Басо кӯшкҳои мунаққаш ва боғҳои дилкаш, ки бино карданд ва биёростанд, ки имрӯз бо замин ҳамвор гаштааст ва бо мафозот ва авдия баробар шуда. *Низомии Арӯзӣ*

МАФОЛИК *а.* مفالیک *ҷ.* **мафлук.**

...Ва бақияти он мафолик рӯй ба гурез ниҳоданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАФОРИҚ *а.* مفارق *ҷ.* **мафрақ||мафриқ.**

[Подшоҳ]... сояи салоҳ ва ҷаноҳи фавзу наҷоҳ бар мафорики оламиён мабсут сохта. (2) *«Анвори Суҳайлӣ»*

МАФОСИЛ *а.* مفاصل *ҷ.* **мафсил.**

Аз шукӯҳи лашкари душманшикан ларза бар аъзои кӯҳ ва мафосили он гурӯҳ афтод. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

Рӯят чу ранги зар зард гардидааст, гӯӣ
Печида кулфати қарз чун дард дар мафосил. (2) *Савдо*

МАФОТЕҲ *а.* مفاتیح *ҷ.* **мифтоҳ.**

Аркони давлат ва аъёни ҳазрат васияти малик ба ҷой оварданд ва таслими мафотеҳи қилоъ ва хазоин бад-ӯ карданд. *Саъдӣ*

МАФОХИР *а.* مفاخر *ҷ.* **мафхарат.**

Ба сабаби истиғнои ӯ ҷуз ба зикри маноқиб ва маосир ва шарҳи масоӣ ва мафохир ва шукри ҷамил ва базли тоат натавонад буд. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МАФРАШ *а.* مفرش чизи густурданӣ ҳамчун палос, шол, намад ва ғ.

Дар манзили ғам фиганда мафраш моем,
Ҳам дида пуробу дил пуроташ моем. *Рӯдакӣ*

◇ **мафраши дебо** *кинояаз* ҷои сабзаву гулу лола, чаманзор.

Нилгун карда баркашид ҳаво,
Боғ бинвашт мафраши дебо. *Фаррухӣ*

МАФРАҚ||МАФРИҚ *а.* مفرق **1.** ҷои ҷудошавӣ; **2.** хатте, ки дар натиҷаи шона задан ва ба ду тараф ҷудо кардани мӯйҳо пайдо мешавад, тораки сар, фарқи сар.

МАФРУЗ I *а.* مفروز ҷудо кардашуда, ҷудо, алоҳида.

Ҳар кӣ ин бихонад, маълум гардад ӯро, ки Систон ҳамеша аз миёни олам мафруз будааст. *«Таърихи Систон»*

МАФРУЗ II *а.* مفروض **1.** фарзшуда; **2.** ҳатмӣ, воҷиб; ҳатман воҷиб; **3.** *д.* он чӣ худо иҷрои онро фарз ва воҷиб гардонидааст.

МАФРУЗОТ *а.* مفروضات *ҷ.* **мафруз** II.

Тафаккуди меҳмон... аз қабили... мафрузот аст. (2) *«Равзат-ус-сафо»*

МАФРУШ *а.* مفروش фарш кардашуда, густурдашуда, паҳн кардашуда; **мафруш сохтан** густурдан, паҳн кардан.

Фаррошон қолинҳо ва намадҳои ботакаллуф мафруш сохтанд. *«Таърихи Фаришта»*

МАФРУҚ *а.* مفروق ҷудо кардашуда.

Муҳосаботи Хуросон ва Мозандарон мафруқ нашуда, шояд, ки уммол ва мутасаррифон дар ғайбати Шарафуддин чизе бо ӯ ҳавола кунанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАФСАДА||МАФСАДАТ *а.* مفسده||مفسدت фасодкорӣ, бадӣ, сабаб ва боиси фасод.

Ҳар як он чӣ вазифаи шумост, нигоҳ доред ва дигаронро роҳи рост намоед ва аз мафсадат ва фузул мӯхтариз бошед. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Оқибат аз қубҳи сарирати ӯ мафсадаҳо пайдо гашта, ки ба шаомати он номуси чандсола наздик буд, ки ҳабоан мансуран гардад. *«Равзат-ус-сафо»*

МАФСИЛ *а.* مفصل **1.** фосилаи байни ду чиз; маҳалли ҷудо шудани ду чиз.

...Аз Ғазнин берун омада дар мафсили ҳар ду ноҳия ба якдигар расиданд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. банди устухони бадан, ҷои пайванди ду устухон дар бадан.

Ҷиҳати он ки хилқати қавоими ӯ аз як устухон аст ва ӯро мафсили зону нест... *Авфӣ*

МАФТУЛ *а.* مفتول тоб додашуда, печида (монанди фатила).

Ҳама мафтул дилгусил бошад,
Зулфи марғул ғӯли дил бошад. *Саноӣ*

Мусо вушоҳе аз зару суф ва катони мафтул сохт. *«Равзат-ус-сафо»*

МАФТУН *а.* مفتون **1.** фитна кардашуда, фирефташуда, *ба воситаи фиребу найранг ба чизе (ё касе) дилбасташуда.*

Ба нақши бӯқаламуни ҷаҳон машав мафтун,
Зи қубҳи зоҳири ашьё ба худ мабанд гиреҳ. *Бедил*

мафтун кардан *касеро* диққати касеро ба худ кашидан, диққати касеро барангезонидан; дили касеро рабудан.

[Аҷуз] *ба он зан низ мазоҳ мекард ва мулоабат* менамуд ва ӯро механдонид, то оне ки ӯро ба хештан мафтун кард, чунон ки соате ба ҷудоии аҷуз шикебой наметавонист.*

2. шефта; ошиқ.

Сабза мафтуни турраи сунбул,
Сарв маҷнуни шеваи гулнор. *Убайди Зоконӣ*

Чу мафтуни содиқ маломат шунид,
Ба дард аз дарун нолае баркашид. *Саъдӣ*

МАФТУР *а.* مفطور хилқат кардашуда, сириштташуда, он чӣ бар табиат ва сиришти инсон ниҳода шудааст.

Ҳеҷ кас бар фазилат мафтур набошад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

Ҷибиллати эшон бар шақовати азалӣ мафтур буд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАФТӮҲ *а.* مفتوح **1.** кушодашуда, кушода.

Бар фуқарои ибод боби ризқ мафтӯҳ бошад.
«Равзат-ус-сафо»

2. фатҳ кардашуда, мусаххаршуда.

...То он замон, ки Хуросон мафтӯҳ гашт, дар зилли инояти Мирзо Бобур маъво дошт.
«Равзат-ус-сафо»

МАФХАР *а.* مفخر фахр, ифтихор, боиси ифтихор.

Гар Систон бинозад бар шаҳрҳо, барозад,
Зеро ки Систонро зебад ба хоҷа мафхар. *Фаррухӣ*
Гар ту ба табор фахр дорӣ,
Ман мафхари гавҳару таборам. *Носири Хисрав*

МАФХАРАТ *а.* مفخرت чизе, ки бо он ифтихор карда мешавад, мавриди фахру мубоҳот.

Аз шахси ӯ нагашта ҷудо ҷоҳу мафхарат,
Дар ҳукми ӯ накарда гузар моҳу офтоб. *Анварӣ*

МАФЪУЛ *а.* مفعول **1.** кардашуда, он чизе, ки карда шудааст; **2.** *грам.* пуркунанда; объект; *муқобили* **фоил 2.**

Умре гузашт то кай монанди Амри мафъул
Зарби замона хӯрдан аз дасти Зайди фоил? *Савдо*

МАФҚУД *а.* مفقود гумшуда; аз миён рафта.

Мафқуд шуд муруввату маъдум шуд вафо,
Қ-аз ҳар ду ном монд чу Симурғу кимиё.
Абдулвосеи Ҷабалӣ

Нафси инсониро се қувват аст мутабоин... ва чун яке аз он қуво бар дигаре ғолиб шавад, он дигар маққур ё мафқуд шавад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МАФҚУДУЛАСАР *а.* مفقودالاثر пайгумшуда, беному нишон гумшуда, он чӣ аз он асаре боқӣ намондааст.

Муждаи висоли писари мафқудуласари хеш истимоъ фармуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАФҲУМ *а.* مفهوم фаҳм кардашуда, фаҳмидашуда, донисташуда; **мафҳум** (-и *касе*) **гаштан** фаҳмида шудан, фаҳм карда шудан.

Гуфт: Пири садупанҷоҳсола дар ҳолати назъ аст ва ба забони аҷам чизе ҳамегӯяд ва мафҳуми мо намегардад. *Саъдӣ*

МАХ||МУХ مخ лаҷоми дурушти вазнин, ки бар аспу хачири саркаш барои ром кардан мегузоранд.

Ту ҳайдахию ҳаменихӣ мах
Бар курраи тавсани бечора. *Мунҷик*

МАХБАР *а.* مخبر ботин, дарун, пӯшида; **махбару манзар** даруну берун, ботину зоҳир, пӯшидаву ошкор.

Зи фазли махбару манзар бар ӯ гуво бас кун,
Ки ошкораи мард аз ниҳони мард гувост. *Унсурӣ*

МАХДУМ *а.* مخدوم он кӣ дигарон ба вай хидмат мекунанд; хӯҷаин, хоҷа.

Ту махдумию ман камин бандаат,
Ту фармондеҳу ман сарафкандаат. *Хоҷу*

Ҳеҷ хирадманд барои осоиши хеш ранҷи махдуми худ ихтиёр накунад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МАХЗАН *а.* مخزن **1.** ҷои ганҷ ниҳодан, хизона, ганҷ.

...Ки гар ман банда бошам, ҳафт махзан
Бувад кам дар баҳои гавҳари ман. *Нозим*

махзани асрор а) ганҷинаи сирҳо; б) *кинояи аз* якумин китоби «Хамса»-и Низомӣ «Махзан-ул-асрор».

Маро чун махзани асрор ганҷе
Чӣ бояд дар ҳавас бинмуд ранҷе. *Низомӣ*

2. анборча, мадон.

Қазвиние табаре дошт, ҳар шаб дар махзан мениҳод. *Убайди Зоконӣ*

МАХЗАНУЛАСНОМ *а.* مخزن‌الاصنام ҷои санамҳо, ҷои бутҳо, ҷои муҳофизати бутҳо.

Он қалъа ба аҳди роҷа Баҳим бар қуллаи кӯҳе бино ёфта, аҳли Ҳинд онро махзануласном медонистанд. *«Таърихи Фаришта»*

МАХЗУБ *а.* مخضوب ранг кардашуда, олуда.

Дар ҳолате, ки махзуб ба дам бошам, ҳоҳам гуфт, ки фалону фалон маро куштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАХЗУЛ *а.* مخذول хору залил кардашуда.

Ба фан даҷҷолро маъзул карда,
Ба шакл иблисро махзул карда. *Хисрави Деҳлавӣ*

Толиби ботил ба ҳасаби маънӣ махзул ва мағлуб аст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МАХЗУН *а.* مخزون дар хазина маҳфуз доштаашуда.

Ин ҷо захираи куллӣ махзун аст.
«Анвори Суҳайлӣ»

Ҷамъе аз париҷеҳрагони хос монанди лӯълуи макнун ва дурри махзун шароби лаълфом ба косаҳои булӯрин рехта ба ҳозирон доданд.
«Равзат-ус-сафо»

МАХЗУНОТ *а.* مخزونات *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **махзун.**

Дар андак фурсате роҳи ганҷ бозъёфта тамоми махзунотро ба назари ҳумоюн даровварданд.
«Анвори Суҳайлӣ»

2. *маҷ.* пӯшидагиҳо, махфиҳо, пинҳондошташудаҳо.

Баён дар фаҳвои махзуноти хотир ҳаққи амонат ба ҷой наёрад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МАХИЛА||МАХИЛАТ *а.* مخيله||مخيلة **1.** лаёқатнокӣ, арзандагӣ; **2.** нишона, аломат.

МАХЛАС *а.* مخلص **1.** халосӣ, раҳоӣ.

Ҳеҷ метавонӣ, ки аз ин мазиқи бало роҳи махласе ба ман бинамоӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*
Фардо, ки ту ҳам шикаст ёбӣ,
Бар махласи худ на даст ёбӣ. *Савдо*

2. *маҷ.* маҳалли итмом; охир, поён.

Пеш аз он к-ин қисса то махлас расад,
Дуди ганде омад аз аҳли ҳасад. *Румӣ*

МАХЛУТ *а.* مخلوط омехташуда, омехта.

Дар олами шаҳодат ҳама махлут ва мамзӯҷ ба аҷзои аносир аст. *Аҳмади Дониш*

МАХЛУҚ *а.* مخلوق офаридашуда, халқшуда.

Одамиён бар тибои мухталиф махлуқ гаштаанд.
«Анвори Суҳайлӣ»
Гӯям паи дуоят то субҳ з-аввали шаб,
Эй унсури ту махлуқ аз кибриёи машраб. *Сайидо*

МАХЛУҚОТ *а.* مخلوقات *ҷ.* **махлуқ.**

... Махлуқоти олами улвӣ ва сифлиро хилъати вуҷуд пӯшонид. «*Равзат-ус-сафо*»

МАХЛӮЪ *а.* مخلوع халъшуда, азл кардашуда аз подшоҳӣ, бекоршуда, аз амалу мансаб маъзул.

Изтироб дар мулк падид ояд ва хазоин тиҳӣ гардад ва падараш махлӯъ гашта кушта шавад. «*Равзат-ус-сафо*»

МАХМАЛ *а.* مخمل матои нафиси патдори якранг ва гулдор.

Ҳамчу махмал бирав, офот ба ғафлат магузор,
Дар ҷаҳон бехабар аз куфру зи ислом бихусп. *Хоқонӣ*

МАХМАСА *а.* مخمصه **1.** гуруснагии сахт, сӯзиши сина аз шиддати гуруснагӣ; **2.** *маҷ.* ғами бисьёри изтиробангез, ранҷу кулфат.

Султон Аҳмадшоҳ ба Султон-пур омада ..., Насирхон дар махмаса афтод. «*Таърихи Фаришта*»

МАХМУР *а.* مخمور **1.** хамрхӯрда, майнӯшида, маст, хуморолуда.

Агар ҳушьёру гар махмур бошӣ,
Чунон зӣ, к-аз таарруз дур бошӣ. *Низомӣ*

махмуру маст дар ҳолати кайфу сафо.

Гунаҳгору худрою шаҳватпараст,
Ба ғафлат шабу рӯз махмуру маст. *Саъдӣ*

2. хуморгирифта, хуморишуда.

Монад ба май ҳавои бутон оре,
З-ӯ халқ гоҳ масту гаҳе махмур. *Ломеӣ*

3. ниммаст, бо нозу ишва; *маҷ.* дилкашу дилрабо.

То зи дил ҷӯяд кабоб, аз дидаи гирьён шароб,
Чашмро сармаст карду ғамзаро махмур сохт. *Камоли Хуҷандӣ*

чашми махмур чашми хуморолуди бо нозу ишва.

МАХМУРӢ مخموری **1.** мастӣ, ҳолати мастӣ.

Олам на баландию на пастӣ дорад,
Дил ин ҳама махмурию мастӣ дорад. *Бедил*

2. хуморнокӣ, ҳолати хуморнокӣ.

Муждагонӣ бидеҳ, эй дил, ки дигар мутриби ишқ
Раҳи мастона заду чораи махмурӣ кард. *Ҳофиз*

МАХОВИФ *а.* مخاوف *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **махофат; 2.** ҷойҳои пурхавфу хатар; **маховифу маҳолик** ҷойҳои хатарноку хавфнок, маҳалҳои хавфнок.

Исфандиёр аз маховифу маҳолик ба саломат бигузашт. «*Равзат-ус-сафо*»

МАХОДИМ *а.* مخاديم *ҷ.* **махдум.**

Он аврат чун аз маходим маъюс гашт, илтиҷо ба ҳоҷиби Довуд бурд. «*Равзат-ус-сафо*»

МАХОЗИЛ *а.* مخاذيل *ҷ.* **махзул.**

Чанд бор он махозил ниру кардаңд дар ҳамла, аммо ҳеҷ тарфе наёфтанд, [зеро] ки сафи Ҳасан сахт устувор буд. «*Таърихи Байҳақӣ*»

МАХОЗИН *а.* مخازن *ҷ.* **махзан.**

[Халифа] аз хавф меларзид ва чунон мудҳаш гашта, ки мафотеҳи махозинро бознамешинохт. (1) «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

МАХОИЛ *а.* مخائل *ҷ.* **махила||махилат.**

Шарму ҳилму сахо шамоили ӯ
Ҳар се зоҳир шуд аз махоили ӯ. (1) *Саноӣ*

Қоон аз шамоили бародари хеш Ҳалокухон махоили ҷаҳондорӣ мушоҳада мекард. (2) «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Махоили макр ва хадняти ӯ зоҳир гашт. (2) «*Равзат-ус-сафо*»

МАХОЛИБ *а.* مخالب *ҷ.* **михлаб.**

Ниҳоли суман бар чаман, бар басотин
Чу Анқои зарринҷаноҳу махолиб. *Манучеҳрӣ*

МАХОРИҶ *а.* مخارج *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **махраҷ** 1, 3.

Ҷамъе аз диловарони лашкари мухолиф, ки махориҷи туруқро ба дарахтони пойдор устувор карда буданд, дар камингоҳи макр нишаста берун тохтанд. (1) «*Равзат-ус-сафо*»

Андар ҷигар маро ҳаст чандин ҳазор сӯрох
Аз касрати махориҷ, аз қиллати мадохил. (3) *Савдо*

2. ҷои баромади овозҳо, ки ба воситаи ҳалқ, даҳон ва лаб талаффуз мешаванд.

МАХОФАТ *а.* مخافت хавф, тарсу бим, тарсидан, хатар.

Дидандаш гурезон ва бе хештан афтону хезон; касе гуфташ: Чӣ офат аст, ки муҷиби махофат аст? *Саъдӣ*

Лашкари миҳан ва ҳашари фитан ... тариқи амну амонро ба ташориқи офат ва махофат машҳун гардонид. «*Таърихи Фаришта*»

МАХРАҶ *а.* مخرج **1.** ҷои берун омадан, баромадгоҳ, ҷои хуруҷ; **2.** *грам.* талаффуз, артикуляция.

Махраҷи ҳарфҳош ҷуз шафаҳ аст,
Нисбати он сuни шафаҳ сафаҳ аст. *Ҷомӣ*

3. харҷ, хароҷот сарф кардан.

Молро мадхал душвор асту махраҷ осон. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

4. *маҷ.* илоҷ, чора.

То расӣ андар нуфуси заввачат,
Қ-эй шаҳи масҳур, инак махраҷат. *Румӣ*

5. *мат.* адади поёнии касри оддӣ, ки ба чанд ҳисса тақсим шудани воҳидро нишон медиҳад.

МАХСУС *а.* مخصوص **1.** хос кардашуда, хос; **2.** хосса, муқарраб, наздик.

Ӯро аз ҷумлаи махсусони Мир Алишер мешумурданд. *Восифӣ*

МАХТУМ *а.* مختوم мӯҳркарда, сарбаста, маҳкам.

Даҳони табларо зад мӯҳре аз мум,
Ки беҳ бошад даҳони табла махтум. *Ҷомӣ*

Ӯ кисаро ҳамчунон махтум ба қосид супурд, то назди ман оварад. «*Равзат-ус-сафо*»

МАХТУР *а.* مخطور **1.** хатарнокшуда; манъ кардашуда, харом донисташуда.

Эҳмолу имҳол дар дафъи ӯ аз ҳазм дур аст ва дар мазҳаби ҷаҳонбонӣ мумтанеъ ва махтур. «*Равзат-ус-сафо*»

2. ба хотир овардашуда, ба ёд овардашуда.

Бале ки ахтари бахтам саодате дорад,
Ҳаме ба хотири поки ту мешавам махтур. *Васлӣ*

3. боаҳамият, мӯътабар.

Чун бувад шоҳ одилу дастур,
Хоҷагон з-ин сифат ҳама махтур. *Саноӣ*

МАХТУРОТ *а.* مخطورات ҷ. **махтур** 1.

Дар таҳовуни шариати ғарро кӯшида, ҳеҷ касро бар иртикоби муҳарамот ва махтурот итоб накард. *«Равзат-ус-сафо»*

МАХУФ *а.* مخوف хавфнок, даҳшатангез, бимангез.

Он биёбон, ки гирди ин тараф аст,
Девлохи махуфу беалаф аст. *Низомӣ*

Ҳеҷ ҳисор маҳкамтар аз ҳазму эҳтиёт нест ва ҳеҷ маҳлака махуфтар аз ғафлату таҳовун не. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

МАХФӢ *а.* مخفى пинҳон, нуҳуфта.

Бар замоири фузалои даврон ва хотири уқалои замон махфӣ ва пинҳон намонад, ки қабл аз омадани хоқони аъло ба вилояти Хуросон қоида чунон буд... *«Фатҳнома»*

МАШАҚҚАТ *а.* مشقت сахтӣ, ранҷ, азоб; заҳмат.

Андар сафар машаққати зуллу малолат аст,
Гар ҳаст хушдиливу фараҳ, дар иқомат аст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Бояд ки марди баландҳиммат аз таҳаммули машаққат натарсад. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

МАШВАРАТ *а.* مشورت маслиҳат; гуфтугузори салоҳандешона дар атрофи ягон масъала.

Дар ҳама кор машварат бояд,
Қори бемашварат накӯ н-ояд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Дар корҳо бе машварати хирадмандон шурӯъ манамо. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

машварат овардан омадан барои маслиҳатпурсӣ.

Оҳанги даъвати ӯ карданд ва машварат ба ман оварданд. *Саъдӣ*

МАШИБ *а.* مشيب пир шудан, мӯсафед шудан; пирӣ, солхӯрдагӣ, куҳансолӣ.

Шояд ки марди пир бад-ин гаҳ шавад ҷавон,
Гетӣ бадил ёфт шабоб аз паи машиб. *Рӯдакӣ*

Аё, гузида чу тоат ба рӯзгори машиб,
Аё, сутуда чу неъмат ба рӯзгори шабоб. *Муиззӣ*

МАШИД *а.* مشيد мушайяд, мустаҳкам; баланд, устувор.

... Ки бароям бар сари кӯҳи машид,
Миннати Нӯҳам чаро бояд кашид? *Румӣ*

МАШИЙЯТ *а.* مشيت ирода, хоҳиш (бештар махсус ба худо).

Дар иродат бе шабеҳу дар машийят бе шарик,
Дар иҷобат бе назиру дар иноят бе ҳамол. *Муиззӣ*

МАШИМА *а.* مشيمه *анат.* пардаест дар бачадон, ки бача дар он қарор дорад ва баъд аз таваллуд берун меояд; дар забони халқ ҳамроҳ ва ҳамроҳак номида мешавад.

Чун нутфа ба ҳадди ҷанин расид, ғишов пиромуни он дарояд, онро машима гӯянд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Бардаранд аз сабо машимаи субҳ,
Тифли хунин ба ховар андозанд. *Хоқонӣ*

МАШӢ *а.* مشى гаштан, роҳ рафтан, рафтор.

... Аз як фарсанг зиёда қодир бар машӣ набошем. *Аҳмади Дониш*

МАШК مشک пӯсти яклухт кандаю ошдодаи гӯсфанд, ки барои кашонидани об, дӯғ ва ғ. ба кор меравад.

Агар касе обро ба қувват ба машке меҷунбонад вақти дароз, ҳамагӣ гарм шавад, андарун ва берун. *Ибни Сино*

Ҳама вақт пур дор машку сабӯй,
Ки пайваста дар деҳ равон нест ҷӯй. *Саъдӣ*

◇ **машки пурбод** *кинояаз* одами беҳудагӯ, лофзани аҳмақ.

МАШКУР *а.* مشكور шукр кардашуда, сазовори шукр; писандида, мақбул.

Ӯ сахӣ аст ва саховати ӯ назди мо машкур аст. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

Вазир ин тадбир ҷиҳати маслаҳати хеш андешида, то худро назди Ҳалокухон машкур гардонад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

масоии машкур саъю кӯшишҳои писандида.

Хеле масоии машкур, ки эшон доранд, ҳеҷ мулук надоранд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МАШКУРА *а.* مشكوره *муаннаси* **машкур; масоии машкура** саъю кӯшишҳои писандида.

... Ва дар нусрат ва муованати ӯ масоии машкура ба ҷой овард. *«Равзат-ус-сафо»*

МАШКУФӢ||МАШКУФА مشكوفى||مشكوفه ҳалвое, ки аз мағзи бодом ва шакар тайёр карда мешавад.

Боз собунию машкуфию санбӯсаи нағз,
Ҳалқаҷӣ бошаду моқут пур аз мушки татор. *Абӯисҳоқи Атъима*

МАШМУМ *а.* مشموم он чӣ бо қувваи машома ҳис карда мешавад, чизҳои бӯиданӣ.

Обид аз таомҳои лазиз хӯрдан гирифт ва кисватҳои назиф пӯшидан ва аз фавокеҳ ва машмум ба ҳаловот таматтӯъ ёфтан. *Саъдӣ*

МАШМУМОТ *а.* مشمومات *ҷамъ* **1.** ҷ. **машмум; 2.** *маҷ.* гулҳои хушбӯй.

Он ҷо лашкар баросуд ва ҳаво хуш буд ва об сард ва нон фарох ва меваҳо бисьёр ва машмумот фаровон. *Низомии Арӯзӣ*

МАШОИЛ *а.* مشاعل ҷ. **машъал||машъала.**

Шамъҳо ва чароғҳо бар он ҷо ниҳанд ва аз он овезанд ва онро машоил гӯянд. *Носири Хисрав*

МАШОИР *а.* مشاعر ҷ. **машъар; машоири ислом** оин ва маросими дини ислом.

Лумғон ва Пешовар то канори Нилоб ба тасарруфи уммоли эшон даромад ва машоири ислом дар он вилоят ривоҷ ёфта. *«Таърихи Фаришта»*

МАШОИХ *а.* مشايخ ҷ. **шайх.**

Ва ман ба ғоят аҷиб доштамӣ, ки инро аз баҳри чӣ кардаанд; пурсидам аз пирон ва машоихи Бухоро, ки сабаби ин чӣ будааст? (1) *«Таърихи Наршахӣ»*

Он ки набвад дур аз фисқу фуҷур,
Гӯ: Зи гуфтори машоих бош дур. (2) *Шоҳидӣ*

МАШОМ(М) *а.* مشام димоғ, бинӣ.

Қоми дил месӯзад аз тундӣ, чу филфил, хӯи ту,
Мекунад хушбӯ машоми ҷон, чу сунбул, мӯи ту. *Савдо*

Ҳамеша бухори гарм дар масом ва машомми ӯ мезанад. *Аҳмади Дониш*

МАШОМОТ *а.* مشامات *ҷ.* **машом(м).**

... Саное, ки нафаҳоти азҳораш машомоти арвоҳи зуликтидорро муаттар созад. «*Илми симиё*»

МАШОРЕЪ *а.* مشارع *ҷ.* **машраъ.**

Ба чашмзахми айём ва сиояти наммоми бадном машореи он маваддат мукаддар шуд ва муҳаббат ба адоват мунқазӣ гашт. «*Равзат-ус-сафо*»

МАШОРИБ I *а.* مشارب *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **машраб** I, **машраба.**

Зи хайма бурун омада хубрӯён,
Гурозон чу товус гирди машориб. (1) *Манучеҳрӣ*

2. нӯшиданиҳо.

Аммо қаноат он бувад, ки нафс осон фаро гирад, умури маокил ва машориб ва малобис ва ғайри онҳо. «*Ахлоқи Носирӣ*»

МАШОРИБ II *а.* مشارب *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **машраб** II; **2.** майлҳо, завқу ҳавасҳо.

Ҳар оина ихтилофи машориби эшон муқтазии низоъ хоҳад буд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Афозили мутақаддимин... ба ҳасаби тафовути машориб... аз қисса ҳазҳо дидаанд. «*Равзат-ус-сафо*»

МАШОРИҚ *а.* مشارق *ҷ.* **машриқ.**

Аз машориқ в-аз мағориб бе лаҷоҷ
Сӯи ту оранд султонон хироҷ. *Румӣ*

Мамдӯҳи аиммаи салотин,
Машҳури машориқу мағориб. *Анварӣ*

МАШОҒИЛ *а.* مشاغل *ҷ.* **машғала.**

Машоғили фалакиро зи корхонаи сунъ
Беҳину хубтарин рангу шакл фармудаст. (1) *Анварӣ*

МАШОҚ(Қ) *а.* مشاق *ҷ.* **машаққат.**

Умри азизи ман дар таҳаммули машоққи асфор ва иртикоби ахтор мегузарад. «*Равзат-ус-сафо*»

Тараққӣ бар маориҷи фазоил биайниҳи бар баландӣ рафтан аст, ки бе таҳаммули машоқ ва матоиб... муяссар нагардад. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

МАШОҲИД *а.* مشاهد *ҷ.* **машҳад** 1, 2, 3.

Обоқохон рӯй ба машоҳид ва мазори авлиё ниҳод ва ба тазаррӯъ ва ниёз аз ҳазрати борӣ ёрӣ мехост. (2, 3) «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

МАШОҲИР *а.* مشاهیر *ҷ.* **машҳур.**

Чун Алоуддини ҷаҳонсӯз бадҳол ва тирарӯз гашт, аъёни мулк ва машоҳири вилояти Ғур бо Сайфуддин байат карданд. «*Равзат-ус-сафо*»

МАШРАА *а.* مشرعه ҷои обхӯрӣ.

Дар бозор машраае сохтааст, ки ба панҷ ноира оби бисьёр берун меояд, ки мардум бармегиранд. *Носири Хисрав*

МАШРАБ I *а.* مشرب **1.** ҷои обхӯрӣ ва обгирӣ; нӯшидангоҳ.

Эй он ки раҳ ба машраби мақсуд бурдаӣ,
З-ин баҳр қатрае ба мани хоксор бахш. *Ҳофиз*

2. зарфе, ки аз он об, шароб ва ғ. менӯшанд.

Машрабе додиям, ки шарбати он
Ғам бикоҳад, тараб биафзояд. *Анварӣ*

машраби ғислин зарфи оби истеъмолшуда; зарфи обхои ҷароҳатшуста; пархезтағора.

Кӯзаи бода сафолест пур аз оташи зар,
Синаи хеш чаро машраби ғислин созӣ? *Бадри Чочӣ*

3. *маҷ.* бахш, баҳра, насиба.

Бошад аз майхонаи имкон ба ҳар кас машрабе,
Хизр мамнуну Сикандар дар паи оби бақост. *Туғрал*

МАШРАБ II *а.* مشرب **1.** ғоя, маслак.

Ҳар якеро [аз одамиён] машрабе ҷудогона ва мазҳабе алоҳида пайдо шуд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Онро ки нест вусъати машраб дар ин саро,
Дар зиндагӣ ба тангии фардост мубтало. *Соиб*

2. хулқу атвор, хӯ, хислат.

Маранҷ аз баҳри ҷоне, Хисраво, гар мекушад ёрат,
Ки бошад хубрӯёнро басе з-ин гуна машрабҳо. *Хисрави Деҳлавӣ*

3. ҳамчун ҷузъи дуввуми калимаҳои мураккаб омада маънои маслак, хислат ифода мекунад, мас. 'покмашраб,' 'ғофилмашраб'.

МАШРАБА||МИШРАБА *а.* مشربه зарфи об, шароб ва ғ.

Гирифтам зи дурдикашон мистаба,
Маи оташин з-обгун машраба. *Хоҷу*

МАШРАЪ *а.* مشرع роҳ, ҷодда, шореъ.

Машраи мулку давлат аз қозуроти фитнаву фасод... софӣ шавад. «*Равзат-ус-сафо*»

МАШРИҚ *а.* مشرق тарафи тулӯи офтоб, ховар, ҷониби офтоббаро.

Зи машриқи сари кӯ офтоби талъати ту
Агар тулӯъ кунад, толеам ҳумоюн аст. *Ҳофиз*

Бар ин минвол то шаби тира ба поён расид ва субҳи равшанрӯй аз уфуқи машриқ огози тулӯъ кард. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

МАШРИҚЗАМИН مشرق‌زمین мамлакатҳое, ки дар тарафи шарқ воқеанд.

Зи ҳадди Ҳабаш азми Чин сохтам,
Зи мағриб ба машриқзамин тохтам. *Низомӣ*

МАШРУБ *а.* مشروب об, шароб ва ҳар моеъи нӯшиданӣ.

Ва агар худованд он шавкатро чун ҳукком ва умаро ба зиндон мефиристад, иззат ва ҳурмат нигоҳ дорад ва малбус ва маъкул ва машруб ва манкӯҳ ва надим ва асбоби айш ба қадри васат муҳайё дорад. *Аҳмади Дониш*

МАШРУБОТ *а.* مشروبات *ҷ.* **машруб.**

Мизбон лаҳза ба лаҳза такаллуфе дигар менамуд ва... машруботи рангоранг тартиб мефармуд. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

МАШРУТ *а.* مشروط шарт кардашуда, вобаста ба шарт; бо аҳду паймон лозим гардонидашуда.

Ва мардум модом ки дар ин олам бошад, итлоқи исми саодат бар ӯ машрут бувад. «*Ахлоқи Носирӣ*»

Амал бе илм номазбут бошад,
Ҳамеша шарт бо машрут бошад. «*Хористон*»

МАШРӮҲ *а.* مشروح **1.** шарҳ додашуда, эзоҳ кардашуда, баён кардашуда.

Машрӯҳ шуд ин ҳадис дар ҳам
Бо модари Лайлию падар ҳам. *Ҷомӣ*

2. шарҳ, эзоҳ, баён.

Алоуддин мутақаббил шуд, ки сесад тумон зар бидиҳад ва баъд аз адои он, чунон ки машрӯҳ биёяд, ба зиёдат аз вай мутолабат карданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

машрӯҳ гуфтан шарҳ додан, муфассал баён кардан; **3.** рӯйхат, сиёҳа.

Чун ба шаҳр омад, аз гумоштагон
Хост машрӯҳи боздоштагон...

Дид саргашта як ҷаҳон маҷрӯҳ,
Номи ҳар як навишта дар машрӯҳ. *Низомӣ*

МАШТУТ *а.* مشتوت торҳои матоъ пеш аз бофтан дар дастгоҳи бофандагӣ.

Ба даффаву ҷад(д)у мошураву каловаву чарх,
Ба обгиру ба маштуту меххӯбу таноб... *Хоқонӣ*

МАШУБ *а.* مشوب олуда, оғушта, махлут, омехташуда.

Шахсе Маҳмуд ном ба гӯшае бинишаста ва парда бар рӯи номубораки худ фурӯҳишта ва зӯҳду тоате машуб ба шоибаи риё пеш гирифт. *«Равзат-ус-сафо»*

Ходим он аст, ки... хидмати эшонро ба шоибаи ғарази дуньявӣ, молӣ ё ҷоҳӣ машуб нагардонад. *Ҷомӣ*

МАШШОИЁН||МАШШОИИН||МАШШОИЮН *а.* مشائيان || مشائيين||مشائيون *фалс.* гурӯҳе аз файласуфони Юнони Қадим, ки масъалаҳои мураккаби фалсафиро бо роҳи музокираву мубоҳиса ҳал мекарданд; пайравони Арасту, перипатетикҳо.

Он яке аз ҷунбиши машшоиён дар вай асар
В-он дигар аз тобиши ишроқиён бар вай зиё. *Ҷомӣ*

МАШШОТА *а.* مشاطه зане, ки мӯи занонро шона карда ва арӯсонро оро медиҳад, оройишдиҳандаи занон.

Машшотагони ароиси афкор ва ноқидони нафоиси асрор шоирони номдоранд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Машшотаи баҳор чу ороcт боғро,
Шабнам ба рӯи нозуки гулҳо гуҳар кашид. *Фонӣ*

◇ **машшотаи табъ** *киноя аз* баҳор.

Шоҳиди боғ зи машшотаи табъ
Ғарқа андар гуҳари алвон аст. *Анварӣ*

МАШШОТАВОР مشاطه‌وار машшотамонанд.

Машшотавор мекунад ангушти худ сиёҳ,
Қ-аз хатту хол чеҳраи хубон кунад нигор. *Восифӣ*

МАШШОТАГӢ مشاطگی амали машшота.

Машшотаи ин арӯси танноз,
Машшотагӣ инчунин кунад соз. *Ҷомӣ*

МАШШОЪ *а.* مشاء **1.** одами тезрав, тезгард; **2.** *фалс.* пайрави фалсафаи машшоиён; *ниг.* **машшоиён.**

МАШЪАЛ||МАШЪАЛА *а.* مشعل||مشعله латтапораҳои ба нӯги хода печонидашудаи бо нафт олуда, ки дар шабҳои арӯсӣ, лашкаркашиҳо ва ғ. дармегиронданд; сироҷ, чароғ.

Ба чандин машъал имшаб кори раҳ кун,
Раҳи зулмоти фардоро нигаҳ кун. *Хисрави Деҳлавӣ*

Ба кӯи майкада, ё раб, саҳар чӣ машғала буд,
Ки ҷӯши шоҳиду соқию шамъу машъала буд. *Ҳофиз*

Сипеҳр машъалаи маҳ гирифта бар сари роҳ,
Ки корвони ту шаб бигзарад зи раҳ осон. *Восифӣ*

МАШЪАЛАФРӮЗ مشعل‌افروز даргиронандаи машъал; **машъалафрӯз шудан** афрӯхта шудани машъалҳо.

Зи ҳар сӯ сипаҳ машъалафрӯз шуд,
Дару дашт якбора чун рӯз шуд. *Фирдавсӣ*

МАШЪАР *а.* مشعر *д.* ҷои иҷрои маросими ҳаҷгузорӣ дар Макка, ҷои ибодати мусулмонон.

Ман ба воситаи ҳаракоти ношоист туро аз ҳарам берун кардам ва акнун ту дар машъари азим ба фисқу фасод иштиғол менамоӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

МАШЪУМ *а.* مشئوم бадшавгун, манҳус, номуборак.

МАШЪУФ *а.* مشعوف **1.** шефта, мафтун; *муқ.* **машғуф.**

Дар мазҳаби ишқ нест чизе
Машъуф шудан ба ҳар канизе. *Ҷомӣ*

Маъмун машъуфи ӯ шуда духтари худ Уммулфазлро ба вай дод. *«Равзат-ус-сафо»*

машъуф ва мафтун ошиқу шефта, шайдо.

Аз ин навъ дамдама ва афсун бар писар хонд, ки писар машъуф ва мафтун гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. шод, хурсанд; **машъуф ва масрур** бисьёр шоду хурсанд.

Сейӯм он ки лашкариёнро ҳар рӯз ба мазиди хилъат ва инъом ва ваъда машъуф ва масрур медорад. *Аҳмади Дониш*

МАШҒАЛА *а.* مشغله **1.** машғулият, кору бор.

Ту фароғат ҷӯй андар машғала,
Чун наёбӣ, бар ту афтад валвала. *Аттор*

2. ҳаёҳу, ғалоғула, шӯру ғавғо.

Ногоҳ овози машғала шунид, пурсид, ки ин фарьёд чист? *Авфӣ*

Мардум даст ба хурӯш бурданд ва шайх маро гуфт, ки ин чӣ машғала аст; гуфтам: Малах омадааст. *Ҷомӣ*

МАШҒУЛ *а.* مشغول **1.** ишғол кардашуда, ҷои ишғолшуда, гирифташуда.

...Масалан, ҷойгоҳи об абъад ва миқдор аст, ки миёни канорҳои андаруниӣ хоссаи вай бувад, ки ӯро машғул кунад. *Ибни Сино*

2. бо коре бандшуда, саргарми коре ё чизе.

Гӯянд, як рӯз то пешин Умар Абдулазиз ба кори халқ машғул буд, монда шуда ба хона даромад. *Аҳмади Дониш*

МАШҒУЛӢ مشغولی машғул будан, банд будан бо коре ё чизе.

Машғулии ишқ дод, Ҷомӣ,
Аз шуғли ҷаҳон фароғ моро. *Ҷомӣ*

МАШҒУФ *а.* مشغوف дилбандшуда, саргарми чизе гардида; *муқ.* **машъуф** 1.

Аз касби маориф шуда машғуфи захориф,
Дурҳои самин додаву хармўҳра харида. *Ҷомӣ*

[Эраҷ] ба эътинои масолеҳи халоиқ машғуф... аст. *«Равзат-ус-сафо»*

МАШҚ *а.* مشق барои ба даст овардани малака ва маҳорат паи дар пай кардани коре, тамрин, варзиш.

Агар ғано талабӣ, машқи хоксорӣ кун,
Ҳузури ганҷи туро нест сарнавишти хароб. *Бедил*

МАШҲАД *а.* مشهد **1.** ҷои ҷамъомад(-и мардум), маҳалли ҳозиршавӣ.

Савгандҳоро, ки дар аҳднома набишта омадааст, ба тамомӣ бар забон биронад ба машҳади ҳозирон. *«Таърихи Байҳақӣ»*

2. ҷои шаҳид шудан, ҷои кушта шудан.

Бар машҳади ӯ, ки мавҷи хун буд,
Он сўхтадил мапурс, чун буд. *Низомӣ*

3. *маҷ.* қабри одами шаҳидшуда, мазор.

Алӣ бинни Мусоурризо дар шаҳри Тӯс бимурд, машҳад ва марқади ӯ он ҷост. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

4. яке аз шаҳрҳои Эрон дар Хуросон.

МАШҲУД *а.* مشهود дидашуда; ошкор, зоҳир, намоён.

Ҳар чӣ дар зоти шахс мавҷуд аст,
Бе тафовут зи шахс машҳуд аст. *Ҷомӣ*

Зот машҳуду мосиво мавҳум,
Шўъла мавҷуд, хору хас маъдум. *Бедил*

МАШҲУН *а.* مشحون пур кардашуда, пур, мамлӯ.

Ҳар кӣ нӯшад аз қазо гар ҷоми машҳуни туро,
Мекунад дарси адаб найрангу афсуни туро. *Туғрал*

машҳун ба... пур аз...

Нӯҳ ҷавобе фармуд машҳун ба анвои эъзоз ва эҳтиром. *«Равзат-ус-сафо»*

Табъи Шоҳин, ки ба алтофи сухан машҳун аст,
Ҳаст вайронаву карданд ба панҷ ободаш. *Шоҳин*

МАШҲУР *а.* مشهور шӯҳратъёфта, номваршуда, номдор, овоза пайдокарда.

Табреи аҳли он диёр машҳур аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ба гӯши меъдаам омад навои қальябиринҷ,
Ки эй ба мадҳи музаффар ба оламе машҳур. *Абӯисҳоқи Атъима*

МАЪБАД||МАЪБАДА *а.* معبد||معبده ибодатгоҳ, ибодатхона.

Гар дароем аз раҳе дар буткада,
Бут суҷуд орад ба мо дар маъбада. *Румӣ*

МАЪБАР||МАЪБАРА *а.* معبر||معبره гузаргоҳ, ҷои муайяни киштигузари дарьё, баҳр ва ғ.

Бадсиголаш куҷо зи баҳри ниёз
Киштии ҷон ба маъбар андозад. *Хоқонӣ*

Танг мешуд маъбара бар раҳгузар. *Румӣ*

МАЪБУД *а.* معبود **1.** парастиш кардашуда, чизе, ки онро парастиш мекунанд, ҳамчун худо, бут, оташ ва ғ.

Нест, алқисса, камоле, ки на ҳосил доранд,
Ҷуз қидам з-он ки қадимӣ сифати маъбуд аст. *Анварӣ*

Зи мижгон биборид хунобу гуфт,
Ки эй пок маъбуди беёру ҷуфт! *Хоҷу*

2. *маҷ.* дӯстдошта.

... Ки маъбуди ман аст он шакли зебо,
Парастори ваям пинҳону пайдо. *Нозим*

МАЪВО *а.* مأوا||مأوی **1.** паноҳгоҳ.

Даргоҳи ӯ паноҳи оламиён ва остони ӯ маъвои аҳли ҷаҳон омад. *«Равзат-ус-сафо»*

маъво ва малҷо(ъ) паноҳгоҳ, илтиҷогоҳ.

Малозе манеъ аз қуллаи кӯҳе гирифта буданд ва маъво ва малҷои худ карда. *Саъдӣ*

2. ҷойгоҳ, макон; истиқоматгоҳ, бошишгоҳ; хона, манзил, маскан.

Он ду рафиқ... ҷои хуш ва маъвои дилкаш диданд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Орифи пинҳон зи пайдо хуштар аст,
Ганҷро ганҷина маъво хуштар аст. *Камоли Хуҷандӣ*

Ғам аз даруни дили ман бурун намеояд
Ки тарки маскану маъво наметавонад кард. *Убайди Зоконӣ*

маъвои шаб хобгоҳ, ҷойгоҳи шабгузаронӣ.

Ҳам панҷаи рӯзи ӯ паланг аст,
Маъвои шабаш шикофи санг аст. *Ҷомӣ*

маъво гирифтан ҷой гирифтан, хона гузидан.

Дар он ғори торик маъво гирифт,
Паи роҳи аҷдоду обо гирифт. *«Равзат-ус-сафо»*

3. лона.

Зи заҳмат бар ӯ шаб наёраст хуфт,
Ба маъвои худ бозаш оварду гуфт:
Мурувват набошад, ки ин мӯри реш
Пароканда гардонам аз ҷои хеш. *Саъдӣ*

4. *маҷ.* ҳуҷра; сӯмиа, ибодатгоҳ.

Зулфи ҳамчу зуннораш шайхро зи маъво бурд,
Даст баст зоҳидро ҷониби калисо бурд. *Сайидо*

МАЪВОГОҲ||МАЪВОГАҲ مأواگاه||مأواگه истиқоматгоҳ, бошишгоҳ.

З-он фахр, к-аз чинор бувад ҷӯби тахти ӯ,
Маъвогаҳи сипоҳи парӣ ҷуз чинор нест. *Муиззӣ*

МАЪД *а.* معد пур, мамлӯ, оганда.

Он сипеҳри маъду дарьёи макорим, к-аз вуфур
Ҳусни хулқаш шӯҳра байни инсу ҷон бардошта. *Савдо*

МАЪДАЛАТ *а.* معدلت адл, инсоф, додгарӣ, адолат.

Шоҳи баҳор баст камарро ба маъдалат,
Ҳар шоху ҳар дарахт аз ӯ тоҷдор шуд. *Шамси Табрезӣ*

МАЪДАН||МАЪДИН *а.* معدن кони фулузот, кони сангҳои қиматбаҳо, ҷавоҳирот ва ғ.

Ёқут набошад аҷаб аз маъдани ёқут,
Гулбарг набошад аҷаб андар маҳи озор. *Манучеҳрӣ*

МАЪДУД *а.* معدود **1.** шумурдашуда, теъдод кардашуда, ҳисоб кардашуда; **маъдуд шудан** шумурда шудан.

Ба ҷаҳд қатраи борон куҷо шавад маълум,
Ба чора барги дарахтон куҷо шавад маъдуд. *Муиззӣ*

2. ҳамсаф ва ҳамқатор шуда.

Ҷӣ аҷаб, ки дар зумраи шарирон маъдуд гардам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

3. ба миқдори каме, ба миқдори маҳдуд, якчандто,

Дар миёни эшон чанд каси маъдуд будаанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

маъдуде чанде миқдори каме.

...Ва маъдуде чанде, ки мондаанд, рӯй ба ҳазимат доранд. *«Фатҳнома»*

МАЪДУМ *а.* معدوم адам кардашуда, несту нобуд кардашуда; *муқобили* **мавҷуд** 2.

Қас наёяд ба зери сояи бум,
Вар ҳумо аз ҷаҳон шавад маъдум. *Саъдӣ*

МАЪДУМУЛЛЕҲЬЯ *а.* معدوم‌اللحیه бериш, ҷавону бача.

Ҷамоате ба дасти эшон афтода буданд, аз он ҷумла ҳар кӣ хурдсол ва маъдумуллеҳья буд, барои хидмати ҳузур нигоҳ доштанд. *«Таърихи Фаришта»*

МАЪДУМӢ معدومی нобудӣ, нестӣ.

Эй ҳавас, маъзур, к-аз бедастгоҳиҳои фақр
Ишрати ҷовиди маъдумӣ муҳайё кардаем. *Бедил*

МАЪЗАРАТ *а.* معذرت узрхоҳӣ, пӯзиш.

Хашмро агар мӯҷибе бошад,... ба маъзарат онро рафъ тавон кард. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МАЪЗУЛ *а.* معزول азл кардашуда, бекор кардашуда, аз амалу мансаб дур кардашуда.

Бӯсаҳли Ҳамдавиро, ки аз вазорат маъзул гашта буд, хилъате сахт некӯ доданд ҷиҳати шуғли ашрофи мамлакат. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Якеро, ки маъзул кардӣ зи ҷоҳ,
Чу чанде барояд, бибахшаш гуноҳ. *Саъдӣ*

МАЪЗУЛӢ معزولی маъзул будан, бекоршавӣ.

Шуғли ман бо ту зи машғулии туст,
Гар надорӣ шуғл, маъзулии туст. *«Хористон»*

МАЪЗУН *а.* مأذون изн додашуда, иҷозат додашуда (барои рафтан ва ё кардани коре).

Бад-ӯ супурдам ва ӯро маъзун гардонидам. *Авфӣ*

Бода мебоисташон дар назми ҳол,
Бода буд он вақт маъзуну ҳалол. *Румӣ*

МАЪЗУР *а.* معذور (каси) узрдошта, узрдор.

Ба ҷини зулфат ар гуфтам ҳадиси мушк, маъзурам,
Парешонгӯйиро аксар суханҳои хато афтад. *Камоли Хуҷандӣ*

Ту мапиндор, к-аз адаб дурам,
Оҷизӣ кардааст маъзурам. *Бедил*

маъзур ва муоф узрдошта ва афв кардашуда.

Касоне, ки аз мулозамати даргоҳи эшон кареҳанд, сабаб чӣ будааст, то маъзур ва муоф доранд. *Аҳмади Дониш*

МАЪКАЛ *а.* مأکل таом, хӯрок.

МАЪКУЛ *а.* مأکول хӯрданӣ, хӯрокӣ.

Ҳар таому мева ва маъкул, ки дар Аҷам дида будам, ҳама он ҷо мавҷуд буд. *Носири Хисрав*

МАЪКУЛОТ *а.* مأکولات *ҷ.* маъкул.

Дар вилоятҳои мо анвои асмор ва алвони атъима ва маъкулот бошад. *Авфӣ*

маъкулот ва малбусот хӯроку пӯшок.

Ҳукм фармудӣ, ки то яксола мойӯҳтоҷи ӯро аз маъкулот ва малбусот ва ғайри онҳо ба вай доданди. *«Равзат-ус-сафо»*

маъкулот ва машрубот хӯроку нӯшок.

Маълум бошад, ки ҳаёти одамӣ вобаста ба маъкулот ва машруботи мақсум аст. *«Фатҳнома»*

МАЪКУС *а.* معکوس **1.** акс кардашуда, баръаксшуда, чаппа кардашуда.

Пеш ой ба халқ, то думат риш шавад,
Маъкус марав, ки ришро дум накунӣ. *Бедил*

2. чаппагардоншуда, сарнагуншуда.

Хоҷа Масъуд шахсеро фармуд, то зарбате бар шайх Ҳасан бизад ва шайх кушта шуд ва мулки Ҳусайн маъкус шуд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

3. *маҷ.* чаппа, баръакс.

Рӯ намудам ба ҳар кӣ пушт намуд,
Аз чӣ рӯ вазъи дӯстон маъкус. *Васлӣ*

МАЪЛАМ *а.* معلم нишон, аломат, махсусан нишон ва аломате, ки дар роҳҳо мегузоранд.

МАЪЛАФ||**МАЪЛИФ** *а.* معلف ҷои алафхӯрии чорпоён, охур.

Ҳамчу хар монда оҷизи маълаф,
Карда умри азизи хеш талаф. *Саноӣ*

МАЪЛОТ *а.* معلاة бузургӣ, баландӣ (дар қадру манзалат).

МАЪЛУЛ *а.* معلول иллатдор, касал, бемор.

Пизишке олим узви маълулро муолаҷа ва мудово кунад. *«Равзат-ус-сафо»*

МАЪЛУМ *а.* معلوم **1.** донисташуда, мафҳум; аён, ошкор.

Саволи бӯса чӣ судам, ки аз ту маълум аст
Маро зи ҷунбиши он лаб, ки не ҷавоб диҳӣ. *Камоли Хуҷандӣ*

Дар тариқи нафъи худ кас нест мӯҳтоҷи далел,
Бе асо роҳи даҳан маълум бошад кӯрро. *Бедил*

2. номдор, номвар, машҳур.

Моро, ки на илм асту на маълум шудан,
Не хоҳиши мансуру на манзум шудан. *Бедил*

3. муайян кардашуда, муайян.

Ду чиз мухолифи ақл аст: хӯрдан беш аз ризқи мақсум ва мурдан пеш аз вақти маълум. *Саъдӣ*

4. як миқдор, маблағ (пул, мол; захира).

Дарвеши заифҳолро дар хушкии тангсол мапурс, ки ҷунӣ, илло ба шарти он ки марҳаме бар реш ниҳӣ ва маълуме пеш. *Саъдӣ*

МАЪЛУФ I *а.* مألوف улфат пайдокарда, унсьефта, хӯгирифта, одаткарда.

Нашояд, ки малик бад-ин сабаб макони хеш холӣ гузорад ва аз ватани маълуф ҳиҷрат кунад. *«Қобуснома»*

Дар ҷини турраи ту дили беҳифози ман
Ҳаргиз нагуфт: Маскани маълуф ёд бод! *Ҳофиз*

Сар зи қайдат накашад бо ту чу омӯхт Қамол,
Мурғи маълуф гирифтор зи дастомӯзист. *Камоли Хуҷандӣ*

МАЪЛУФ II *а.* معلوف чорпои нағз ҷаронида, фарбеҳу парво кардашуда.

Он ҷо сагро фарбеҳ кунанд ҳамчун гӯспанди маълуф, то аз фарбеҳӣ чунон шавад, ки натавонад рафтан. *Носири Хисрав*

МАЪМАН *а* مأمن ҷои амн, паноҳгоҳ.

Бад-он розӣ шуданд, ки дар ақсои мамолики хеш маъмане дошта бошанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАЪМУЛ I *а.* مأمول умеду орзу кардашуда, умед, орзу.

Малик фармуд, он чӣ маъмули ӯст, муҳайё доранд ва ба дилхушӣ ӯро гусел кунанд. *Саъдӣ*

МАЪМУЛ II *а.* معمول ба амал овардашуда, дар амал ҷоришуда.

Мултамас аз макорими ахлоқи он ҷанобон, ки эшон низ тариқи пайравӣ маъмул доранд, он қасидаро мутолаа намуда, ҷавоб гӯянд. *Восифӣ*

МАЪМУН *а.* مأمون **1.** дар амон буда, бе хавфу хатар.

Ниҳоли давлати тароватбахш аз тундбоди ҳаводиси даврон маъмун. *«Таърихи Фаришта»*

Ту, [Ҷамшед] аз мавту завол маҳфузу маъмун мондӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

Ба дами теғу ханҷар фарсудан маъмунтар аст аз асири шиканҷаи тазвир будан. *Бедил*

2. номи яке аз халифаҳои Аббосӣ, писари Ҳорунаррашид.

Чу даври хилофат ба Маъмун расид,
Яке моҳпайкар канизак харид... *Саъдӣ*

МАЪМУР I *а.* مأمور амр кардашуда, фармоньёфта барои иҷрои коре, фармонбар; фармонбардор, мутеъ.

Рақами афв бар ман кашад, ки маъмур будам. *Авфӣ*

Ҳам аз он ҳангом саъйи табиат, ба ошьёнпардозии тоирони афкор маъмур аст. *Бедил*

Ҳаст гӯши чарх бар овози килкаш рӯзу шаб,
Рост гӯӣ, чарх маъмур асту килкаш омир аст. *Муиззӣ*

маъмур маъзур аст фармонбар узрдор аст.

Бар ғамза манеҳ гуноҳи хунам,
Маъмур бувад ҳамеша маъзур. *Камоли Хуҷандӣ*

МАЪМУР II *а.* معمور **1.** обод, ободон.

Буд сарҳангро деҳе маъмур,
Ҷойгоҳе зи чашми мардум дур. *Низомӣ*

[Рой] хазоини мавфур дошт ва мамолики маъмур. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Саводаш дидаро пурнур дорад,
Димоғаш мағзро маъмур дорад. *Низомӣ*

2. *маҷ.* пур, мамлӯ.

Чун хизона ба мол маъмур аст,
Лашкари шаҳриёр мансур аст. *«Хористон»*

МАЪМУРА *а.* معموره **1.** *муаннаси* **маъмур** II; **2.** ҷой ва замини обод; мамлакатҳои ободон.

Кушуданд аз шутур бори равонӣ,
Дар он маъмура арзон шуд гаронӣ. *Нозим*

Ҳамчунон ки Искандар рубъи маскун бигирифт, ӯ низ маъмураи олам дар тахти тасарруф даровард. *«Равзат-ус-сафо»*

МАЪМУРОТ *а.* معمورات *ҷ.* **маъмур** II.

Эшон ба маъмурот даромаданд ва фасод ва қатл карданд. (I) *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МАЪМУРӢ معموری **1.** ободӣ, ободонӣ; **2.** *маҷ.* дурустӣ.

Сиҳҳати ин ҳис зи маъмурии тан,
Сиҳҳати он ҳис зи тахриби бадан. *Румӣ*

◇ **маъмурии хазоин** пурии хазинаҳо.

Натиҷаи адл баҳои мулку вусъати мамлакат аст ва маъмурии хазоину ободонии қуроъ ва мадоин ва самараи зулм заволи мамлакат аст. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

МАЪНАВИЁТ *а.* معنويات олами фикрӣ ва рӯҳӣ.

Маънавиёти инсон мабдаи сурати вуҷуди навъияти ӯст. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МАЪНАВӢ *а.* معنوی **1.** мансуб ба маънӣ; **2.** фикрӣ, рӯҳӣ; *муқобили* **моддӣ** 2.

Дигар зи манзили ҷонон сафар макун, дарвеш,
Ки сайри маънавию кунҷи хонақоҳат бас. *Ҳофиз*

МАЪНАС *а.* مأنس маҳалли унсу улфат.

Қасрҳо худ мар-шаҳонро маънас аст,
Мурдаро хону макон гӯре бас аст. *Румӣ*

МАЪНӢ||МАЪНО *а.* معنی||معنا **1.** мазмуни калом, мафҳум.

Чӣ аҷаб шеъри Анвариро низ,
Маънӣ андар баён намегунҷад. *Анварӣ*

Сахт душвор аст гуфтан маънии ногуфтаро,
Сӯзани алмос бояд гавҳари носуфтаро. *Махфӣ*

маънии бикр мазмуни нав, тоза.

Маънии бикр, ки дар пардаи ғайб аст ниҳон,
Бе такаллуф ҳама шаб танг дар оғӯши ман аст. *Соиб*

аз ин маънӣ ба ин мазмун, дар ин хусус, аз ин ҷиҳат.

Ин хотун зане буд ширин ва боҷамол; Саид бар вай ошиқ шуд ва аҳли Бухороро аз ин маънӣ сурудҳост ба забони бухорӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

2. фикр, ғоя.

Чанд касро бо худ дар он маънӣ ёр кард. *Авфӣ*

3. *фалс.* моҳият, чигунагӣ, мазмун.

Бояд, ки мо нахуст донистa бошем маънои ҷонвар. *Ибни Сино*

Вуҷуди худро ба ҳақиқат бишиносад ва аз ҳоли сурат ва маънии худ огоҳ шавад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Баҳри тафҳими маънии ашьё,
Истилоҳе зи ғайб кард иншо. *Бедил*

ба маънӣ аз рӯи сират ва ботин; моҳиятан.

[Ҳакимон] гуфтаанд: Ҳар кӣ ба тоат аз дигарон кам аст ва ба неъмат беш, ба сурат тавонгар асту ба маънӣ дарвеш. *Саъдӣ*

Ба сурат диҳад нӯшу ёрӣ кунад,
Ба маънӣ занад нешу хорӣ диҳад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

4. дар тасаввуф — рӯҳ, ҳолати ваҷди рӯҳӣ.

Аҷаб дорӣ аз соликони тариқ,
Ки бошанд дар баҳри маънӣ ғариқ. *Саъдӣ*

5. сабаб, боис.

Бе маъние қасди хуни ӯ ҷаро кунад? *Авфӣ*

аз чӣ маънӣ? а) ба кадом мазмун?; б) ба кадом сабаб?

Ҳоҷати раг задант донистам,
Аз чӣ маънӣ? — аз он ки маҳрур аст. *Анварӣ*

МАЪРАБ *а.* مأرب мақсад, матлаб; ҳоҷат; хоҳиш.

МАЪРАЗ||МАЪРИЗ *а.* معرض **1.** ҷои нишон додани чизе, маҳалли намоиш, намоишгоҳ.

Дар маъразн зулф арз дода
Сад қофила моҳу муштариро. *Анварӣ*

Сақфи кӯтоҳи фалак маъразн раънои нест,
Аз ҳамидан алам афроштаам ҳамчу ҳилол. *Бедил*

маърази баён маҷлиси суханварон, ҷои намоиш додани санъати сухан.

Дар маърази баён нафасе гирд мекунам,
Бе даъвии фазилату лофи суханварӣ. *Бедил*

2. ҷои воқеъшавии чизе, ҷои дучоршавӣ ба чизе; мавқеъ, ҷой.

Чун медонед, ки ҳақ бо ин тараф аст, инод наварзед ва худро дар маърази ҳалок наяндозед. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Он замон дар маърази оташ шудам,
То зи дурдӣ софию беғаш шудам. *Абӯисҳоқи Атъима*

Дар он маъраз, ки бошад ҷаҳд дар кор,
Гудози кӯҳ коре нест душвор. *Бедил*

маърази хитоб *ҷои бозхост, эҳтисоб ва танбеҳ.*

...Дар маърази хитоби подшоҳ ой, дар он ҳолат киро маҷоли мақолат бошад? *Саъдӣ*

3. *маҷ.* майдони ҷанг.

Дар маърaзе, ки ҷайши ту бар хасм чира шуд,
Хуршед тира гашт зи гарди сипоҳи ту.
Убайди Зоконӣ

маърази теғу тир майдони ҷанг.

Набинӣ, ки дар маърази теғу тир
Бипӯшанд хафтони сад ту ҳарир. *Саъдӣ*

МАЪРАКА *а.* معركه **1.** майдони ҷанг; **2.** ҷанг, муҳориба; ҳамла, хуҷум.

Он ки дар маъракаҳо мулк ба шамшер ситад
В-он ки бар мунҳазимон роҳ ба инъом гирифт.
Анварӣ

Адами саботи Фаребурз дар маърака мӯҷиби издиёди итоб гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

Бе он ду пил... маъракаи мухолифонро чӣ сон барҳам занам? *«Анвори Суҳайлӣ»*

3. *маҷ.* майдон, соҳа.

Он ки дар маъракаи сеҳри баён
Қаламаш ҳамчу думи сӯъбон аст. *Анварӣ*

МАЪРИЗ *а.* معرض *ниг.* **маъраз.**

МАЪРИФАТ *а.* معرفت **1.** илму дониш.

Дидан ҷони Бӯалӣ Сино
Буда аз нури маърифат бино. *Анварӣ*

Чашм бар нусхаҳои кӯҳна бидӯз,
Маърифат тоза дафтар аст пирӯз. *Бедил*

маърифати мақодир илми ҳисоб.

Илми риёзӣ чаҳор навъ аст, яке маърифати мақодир... *«Ахлоқи Носирӣ»*

2. шинохтан, донистан.

Қисми аввал дар мабодӣ ва ин муштамил аст бар ҳафт фасл: фасли аввал дар маърифати мавзӯъ ва мабодӣ... *«Ахлоқи Носирӣ»*

3. *биниш, тамиз, фаҳм.*

Маърифат нест дар ин қавм, худоро, мададе,
То барам гавҳари худро ба харидори дигар. *Ҳофиз*

4. шиносоӣ, ошноӣ; **5.** маълумот доир ба тасаввуф, ҷаҳоншиносӣ, яке аз чор дараҷаи ирфони сӯфия: шариат, тариқат, маърифат, ҳақиқат.

Ба нури дил кунад сайри муҳити маърифат ориф,
Чароғи роҳ бошад чашми мино нохудоёнро. *Шавкат*

МАЪРУЗ *а.* معروض арз кардашуда; **маъруз доштан** арз кардан.

Эшон маъруз доштанд, ки мо ҳама дар мақоми итоат ва инқиёди амирем. *«Равзат-ус-сафо»*

МАЪРУФ *а.* معروف **1.** маълум, шинохташуда, ба ҳама маълум.

Мӯнисе нест моро дар бару машҳур аст ин,
Дилбаре ҳаст туро дар бару маъруф аст он.
Камоли Хуҷандӣ

маъруф ва маҷҳул маълум ва номаълум.

Лоҷарам таҳфифи тасдеъ ба ихтилоти ҳар маъруфу маҷҳул муносиб дидам ва бисоти мухолафати ҳамгинон дарнавардидам. *Восифӣ*

2. машҳур, шӯҳратьёфта, овоза пайдокарда.

Номи ту чу офтоб маъруф,
Коми ту чу рӯзгор ғоиб. *Анварӣ*

Фалон кас, ки ӯ аз маъруфони шаҳр аст, меҳмон кунам. Авфӣ

МАЪСАРА||МАЪСАРАТ *а.* مأثره || مأثرت кори писандида, кори наҷибона.

МАЪСИЯТ *а.* معصيت **1.** *д.* рафтор ва ҳаракат бар хилофи амру наҳьи дину шариат, кори номашрӯъ; **2.** гуноҳ, ҷурм.

[Иброҳим Адҳам гуфт]: Гӯш ба каломи ҳарза накардам, ки ҳеҷ маъсият чун маъсияти дилу забону гӯш нест. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

МАЪСУМ *а.* معصوم **1.** *д.* касе ки дар умри худ рафтор ва ҳаракати хилофи амру наҳьи дину шариат накарда бошад, он ки кори номашрӯъ накардааст; пок; **2.** аз гуноҳ нигоҳ дошташуда, аз гуноҳ пок.

Ба мақбулони хилватбаргузида,
Ба маъсумони олоишнадида... *Низомӣ*

В-он ки маъсум ҳаст, дасти гуноҳ
Пои ӯро наёрад андар банд. *Анварӣ*

МАЪСУМА *а.* معصومه *муаннаси* **маъсум.**

Ҳамин мазмун, ки, эй маъсума хоҳар,
Ба нури дидаам гардида модар... (2) *Ҳозиқ*

МАЪТУФ *а.* معطوف атф кардашуда, гардонидашуда ба чизе ва ба тарафи чизе; **инон (аз савби** *чизе*) **маътуф сохтан** (*ё* **гардонидан**) а) инон (аз тарафи чизе) гардондан, роҳро дигар кардан, ба сӯи дигар баргаштан.

Бойду инонро маътуф гардонида бар савби Суғурлуқ равона шуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

б) *маҷ.* (аз чизе) рӯ гардондан, (аз чизе) даст кашидан.

Инони интиқом аз савби гуноҳи ӯ маътуф сохта, аз маҳлакаи ҳабс озод кардам. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

МАЪТӮҲ *а.* معتوه ноқисақл, камақл, ки гоҳо ба вазъи девонагон ва баъзан ба таври боақлон гап мезанад, одами гоҳ бахуду гоҳ бехуд.

Маҳмуди Довудӣ писари Абулқосими Довудӣ азим маътӯҳ буд, балки маҷнун. *Низомии Арӯзӣ*

Он кас, ки зиреҳи он ҷанобро дар бар кард, маътӯҳ гашт ва надонист, чӣ гӯяд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАЪФУВ *а.* معفو афв кардашуда, бахшидашуда.

... Ва ҷароими шумо маъфув ва мағфур гардад.
«Равзат-ус-сафо»

МАЪХУЗ *а.* مأخوذ 1. ахз кардашуда, гирифташуда; ба даст омада; 2. дастгир кардашуда, гирифтор; ба ҷавобгарӣ кашидашуда ҳамчун гунаҳгор.

Ман хиёнате накардам, ки маро бад-он маъхуз кунанд. *Авфӣ*

Чу даст аз пой нохушнуд бошад,
Ба ҷурми пой сар маъхуз бошад. *Низомӣ*

3. *маҷ.* нтоб кардашуда.

Агар касе, бидонам коҳилӣ ва эҳмол раво дорад, (дар) мазҳаби мурувват ва футувват маъхуз бувад. *Аҳмади Дониш*

МАЪШАР *а.* معشر ҷамоат, гурӯҳе аз мардум.

Баъд аз ... зуҳури маъшари башар иморати рубъи маскун симати издиёд пазируфт. *«Равзат-ус-сафо»*

Аз куштагони зинда з-он сӯ ҳазор машҳад
В-аз сокинони раҳрав з-ин сӯ ҳазор маъшар. *Хоқонӣ*

МАЪШУҚ *а.* معشوق дӯст доштташуда, маҳбуб.

Гуфт бо вай: Қай ба ишқат рафта ном,
Ошиқ аз маъшуқ худ ронад калом. *Ҷомӣ*

МАЪШУҚА *а.* معشوقه *муаннаси* маъшуқ.

Маъшуқа ба ранги рӯзгор аст,
Бо гардиши рӯзгор ёр аст. *Анварӣ*

Бахти Ҳофиз гар аз ин гуна мадад хоҳад кард,
Зулфи маъшуқа ба дасти дигарон хоҳад буд. *Ҳофиз*

МАЪШУҚӢ معشوقی маъшуқ будан, ишқварзӣ.

Эй бародар, чун иқрори дӯстӣ кардӣ, таваққӯи хидмат мадор, ки чун ошиқӣ ва маъшуқӣ дар миён омад, моликӣ ва мамлукӣ бархост. *Саъдӣ*

МАЪЮБ *а.* معیوب айбнок, маиб, касе, ки ягон нуқсони узвӣ дорад.

Он ки дорад бандаҳо аз айб пок,
Бандаи маъюбро кай мехарад? *Ибни Ямин*

МАЪЮБӢ معیوبی маъюб (маиб) будан, айбнок будан.

Ва онҳо касоне бошанд, ки қодир бар иктисоби қути явмия нестанд, ба воситаи аҷз ва пирӣ ва маъюбӣ бар ҷо мондаанд. *Аҳмади Дониш*

МАЪЮС *а.* مأیوس навмедшуда, дилшикаста, рӯҳафтода.

Беморе, ки аз илоҷ маъюс бошад, ... аз дил ҷӣ гуна рухсати нафас задан ёбад? *«Анвори Суҳайлӣ»*

МАЪҚИД *а.* معقد ҷои басташудаи гиреҳ; гиреҳ, укда, тугун.

МАЪҚУЛ *а.* معقول ба воситаи ақл даркшаванда, донисташаванда; мувофиқи ақл.

Ин аст зуҳур ва хилқати одам — баъзе ба тариқи манқул, баъзе ба тариқи маъқул. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ҳофиз, аз боди хазон дар чамани даҳр маранҷ,
Фикри маъқул бифармо: Гули бехор куҷост? *Ҳофиз*

МАЪҚУЛОТ *а.* معقولات *ҷ.* маъқул.

МАЪҲУД *а.* معهود 1. аҳду паймон кардашуда, бо аҳду паймон муайян ва муқарраршуда.

Темори корҳо, ки ба ту муфавваз буда, бар қарори маъҳуд мебояд дошт. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. муқаррарӣ, одаткарда, одатӣ, марсум.

Қозӣ дарьёфт, ки ҳол чист, гуфт: Аз кадом ҷониб [офтоб] баромад? Султонро аҷаб омад, гуфт: Аз ҷониби машриқ, чунон ки маъҳуд аст. *Саъдӣ*

Боғбон рӯзе бар одати маъҳуд ба тамошои гул омада ... *«Анвори Суҳайлӣ»*

3. одат, расм.

Чун Ҳалокухон вафот ёфт, чунон ки маъҳуди эшон аст, роҳҳо бисипарданд ва ёсо доданд, ки ҳеҷ офарида нақл ва таҳвил накунанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

4. маъмул, истеъмол кардашуда, раво.

Мар-варо гуфтанд, к-ин маъҳуд нест,
Даъвати аҳли залолат ҷуд нест. *Румӣ*

МАЪҶУН *а.* معجون 1. сиришташуда, чизи аз чанд модда таркибьёфта, омехташуда.

Одамизода турфа маъҷунест,
Аз фаришта сиришта в-аз ҳайвон,
Гар кунад майли ин, шавад кам аз ин,
В-ар кунад қасди он, шавад беҳ аз он. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

Маъҷуни гилам сириштаи туст,
Мазмуни дилам навиштаи туст. *Ҷомӣ*

2. доруи таркибӣ; дору, давои хӯрданӣ.

Бахшӣ маъҷуне бисохт, ки дар он гӯгирд ва зайбақ буд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Дар ин фурсат, ки саргарми ҳавас будиву маҷнунӣ,
Зи гарди чеҳраи ашки надомат соз маъҷуне. *Мушфиқӣ*

маъҷуни муфарреҳ доруи мураккаби фараҳбахш.

Аз паи савдои шаб андешанок,
Сохта маъҷуни муфарреҳ зи хок. *Низомӣ*

Маъҷуни муфарреҳе, ки хонӣ,
Шеър аст, ҷуз ин дигар надонӣ. *Шоҳин*

3. *киноя аз* шароб.

Табиби ишқ манам, бода деҳ, ки ин маъҷун
Фароғат ораду андешаи хато бибарад. *Ҳофиз*

МАЯЗД میزد базм, базми майнӯшӣ.

Миррих рӯзи маърака, шоҳо, ғуломи туст,
Чунон ки Зӯҳра рӯзи маязд пешкори ту. *Хисравӣ*

Эй ба маязд-андарун ҳазор Фаредун,
Эй ба набард-андарун ҳазор Таҳамтан. *Фаррухӣ*

МАЯЛОН *а.* میلان *ниг.* **майлон.**

МАҒ مغ 1. амиқ, чуқур.

Сӯи чоҳе, к-ӯ нишонаш карда буд,
Чоҳи мағро доми ҷонаш карда буд. *Румӣ*

2. рӯдхона, дарьё.

Чунин то биёмад яке жарф рӯд,
Сипаҳ шуд пароканда чун тору пуд;
Маҕе жарф паҳнош кӯтоҳ буд
Бар ӯ баргузаштан дижогоҳ буд. *Фирдавсӣ*

МАҒАЛ مغل хоб, истироҳат.

МАҒАЛГОҲ مغلگاه истироҳатгоҳ ва ҷои хобу хез.

Қароргоҳу маҕалгоҳашон ҳаме зи биҳишт,
Ба кӯҳсор кунию ба жарф ғор кунӣ. *Ҳамзаи Арӯӣ*

МАҒБУН *а.* مغبون ғабн кардашуда, фиребхӯрда; фиребташуда дар хариду фурӯш.

Ҳар киро бе сарф кам шуд нақди умр,
Ҳаст мағбун андар ин озоргоҳ. *Хоқонӣ*

Гашт мағбун он, ки ӯ танпарвар аст,
То ки тан фарбеҳ шавад, ҷон лоғар аст. *Шоҳидӣ*

Ва билҷумла умеди растагорӣ бувад ва мағбун ва зиёнзада нагардад. *Аҳмади Дониш*

МАҒБУТ *а.* مغبوط касе, ки дигарон нисбат ба вай беғаразона ҳасад мебаранд.

Ба иноят умедвор аст, ки илтифоти мухлиснавозӣ, каминаро маҳсуди ақрон ва мағбути абнои замон гардонанд. «*Илми симиё*»

МАҒЗ مغز **1.** моддаи мулоими хокистарранг, ки дар косахонаи сар қарор дорад, майна, димоғ; мағзи мулоими даруни устухон, илик; ҳароммағз.

Чунон дид дар қосиди роҳсанҷ,
Ки аз ҷӯши дил мағзаш омад ба ранҷ. *Низомӣ*

Аз ғояти ҳарорати ҳаво мағзи ҷонварон дар устухон ба ҷӯш омадӣ. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Мӯй дар таншон зи тарси тири ӯ чун ханҷар аст,
Мағз дар саршон зи бими теғи ӯ чун наштар аст. *Муиззӣ*

2. фаъолияти димоғӣ, ақл, хуш, идрок.

Сухан кам шунидам бад-ин некӯӣ,
Фазояд ҳаме мағз, к-ин бишнавӣ. *Фирдавсӣ*

Аз насими навбаҳорон мағзи мо ошуфта нест,
Гул накард ошуфтагӣ бар гӯшаи дастори мо. *Соиб*

3. он чӣ дар пӯчоқи мева аст ҳамчун мағзи чормағз, писта, бодом ва ғ.

Мағз то нозук аст, пӯст нақӯст,
Чун қавӣ шуд, ҳиҷоб гардад пӯст. *Саноӣ*

4. *маҷ.* чизи баргузида, холис, зубда.

Ин ки дар зери пои ту фарш аст,
Мағзи афлоку зубдаи арш аст. *Бедил*

◇ **мағзро тар кардан** димоғро хуш ва хурсанд кардан.

Ба гуфтори шаҳ мағзро тар кунам,
Ба гуфти касон мағз дар сар кунам. *Низомӣ*

мағзро тез кардан димоғро ба фаъолият даровардан, тезҳуш ва ҳушьёр шудан.

Гузоришкуно, тез кун мағзро,
Гузориш деҳ ин номаи нағзро. *Низомӣ*

мағзи бодомро сурун шикастан *кинояз аз* мағлуб кардан, шарманда сохтан.

Чу пайдо кунам лутфи андомро,
Сурун бишканам мағзи бодомро. *Низомӣ*

мағз аз пӯст баровардан ҳақиқатро ошкоро кардан.

Бар он шуд, то барорад мағз аз пӯст,
Ки донанд ин, ки ҳақ бар ҷониби ӯст. *Ҳозиқ*

МАҒЗПӮШИДА مغزپوشیده камҳушу камидрок.

Ту, эй мағзпӯшидаи солхвард,
Зи густохии хисравон бозгард! *Низомӣ*

МАҒЗӢ مغزی мансуб ба мағз; **ҳалвои мағзӣ** ҳалвое, ки аз мағзи бодом, писта ва ғ. тайёр карда шудааст.

Бештар ҳалвои мағзӣ будӣ аз дӯшоб карда ва он чӣ аз он ҷо хостӣ, бештар қинторӣ будӣ. «*Таърихи Наршахӣ*»

МАҒЛАТА *а.* مغلطه чизе ки одамро ба ғалат ва иштибоҳ мебарад, мас. сухан, калом ва ғ.

Сухани эшон ... ба ғоят беасл аст ва ҷуз намоише ва мағлатае надорад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

мағлата додан (*ё* **дарафкандан**) ба иштибоҳ андохтан, ба ғалат андохтан.

[Боеъ] дар он боб моҳир ва устувор шуда, ҳазор шӯъбада ва ҳила ангехта ва гувоҳонро низ юмкин мағлата дода ё ғофил гардонида... «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Дигаре [аз ҳайвонҳо] аз роҳи бадгумонӣ мағлата дарафганду гуфт... «*Анвори Суҳайлӣ*»

МАҒЛУБ *а.* مغلوب ғалаба кардашуда, шикастхӯрда.

Чун сафи дилҳо шикастӣ, зин макун рахши ҷафо,
Шарт набвад рафтан аз пай лашкари мағлубро. *Ҷомӣ*

... Ва ҳар кадом дар вақте ғолиб аст ва дар маҳалле мағлуб. *Аҳмади Дониш*

МАҒЛУБА *а.* مغلوبه шадид, сахт (*дар бораи ҷанг*).

Ҳокими Деҳлӣ ва бисёре дигар аз роён дар ҷанги мағлуба кушта шуданд. «*Таърихи Фаришта*»

Мижгони ӯ ду саф шуду мағлуба гашт ҷанг,
Он гоҳ омаданд ба ҳам ошно бурун. *Масеҳи Қошӣ*

МАҒЛУЛ *а.* مغلول ба ғул андохташуда, бо занҷир ва тавқи гардан басташуда.

Шунид ин сухан дузди мағлулу гуфт:
Ту боре зи ғам чанд нолӣ, бихуфт! *Саъдӣ*

Амир Зайнулобидин он вилоятро ба тахти тасарруф даровардa, Ёралиро мағлул ба шаҳр фиристод. «*Равзат-ус-сафо*»

Ӯро бо мутобеон муқайяду мағлул сохтанд. «*Равзат-ус-сафо*»

МАҒМУД *а.* مغمود дар ғилоф андохташуда (*дар бораи* теғ, шамшер ва ғ.).

Шамси Табрезӣ, барор аз чоҳи мағриб машриқе,
Ҳамчу субҳе, к-ӯ барорад ханҷари мағмудро. *Шамси Табрезӣ*

МАҒМУМ *а.* مغموم дучори ғам гардида, ғамгин, андӯҳгин.

Бародари меҳтар ... бародари мағмуму маҳрум бигузошт. «*Анвори Суҳайлӣ*»

МАҒМУР *а.* مغمور бо об пӯшида, зери об шуда.

... Ва он биқоъ қариб ба муаддилуннаҳор аст, то арзе муайян дар об мағмур мешавад. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

МАҒНИЕТИС *ю.* مغنیاطیس *ниг.* миқнотис.

... Ки доно варо мағниетис хонд,
Қи румиш бар аспи оҳан нишонд. *Фирдавсӣ*

МАҒНОТИС *ю.* مغناطیس *ниг.* миқнотис.

МАҒОК مغاک **1.** чуқурӣ, пастӣ; чуқурии дар замин кандашуда.

Аблаҳу фарзонаро фарҷом хок,
Ҷойгоҳи ҳар ду андар як мағок. *Рӯдакӣ*

[Қубилақоон] бо лашкарнён зери он дарахт дар рақс омад ва чандон пой кӯфтанд, ки перомун ба қадри як газ замин дар мағок афтод. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Фалак дар баландӣ, замин дар мағок —
Яке ташти хун шуд, яке ташти хок. *Низомӣ*

мағоки чашм чуқурии чашм, косахонаи чашм.

Ба чашми ибратогоҳон шумурда
Мағоки чашмҳои хокхӯрда. *Бедил*

Шайх дидаш ба хок афтода,
Чашмҳо дар мағок афтода. *Ҷомӣ*

2. чуқур, амиқ; паст.

Машав ғарра аз хандақу шаҳрбанд,
Ки ин як мағокаст, он як баланд.
Туро гар бувад оби хандақ мағок,
Наҳангони моро зи дарьё чӣ бок. *Ҳотифӣ*

Ҳар куҷо поят хӯрад ғӯта ба хок,
Кун ба нохунҳои даст онро мағоқ. *Ҷомӣ*

МАҒОКӢ مغاکی чуқурӣ.

Мефитад ин ақлҳо дар ифтиқод
Дар мағокии ҳулулу иттиҳод. *Румӣ*

МАҒОРА *а.* مغاره ғор, каҳф, шикоф ва ковокии чуқур дар кӯҳ.

Беруни қалъа дар мағора сокин будӣ.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

МАҒОРИБ *а.* مغارب *ҷ.* **мағриб.**

Аз машориқ в-аз мағориб бе лаҷоҷ
Сӯи ту оранд султонон хироҷ. (1, 2) *Румӣ*

МАҒОРИБА *а.* مغاربه *ҷ.* **мағрибӣ.**

Буқор дар завраке нишаста аз об убур кард, то ба Сомира ояд, яке аз мағориба ӯро гирифта ба муваккил супурд. (2) *«Равзат-ус-сафо»*

МАҒОРИС *а.* مغارس *ҷ.* **мағрас||мағрис.**

Дар мазореъ толиби дахле кӣ нест?
Дар мағорис толиби нахле кӣ нест? *Румӣ*

МАҒОС *а.* مغاص ҷои ғаввосӣ, ҷои ғӯтахӯрӣ, ҷои шиноварӣ.

... Изтироби вай аз ҳама дарьёҳо камтар бошад ва мағос низ дорад. *«Равзат-ус-сафо»*

МАҒРАС||МАҒРИС *а.* مغرس ҷои дарахтшинонӣ, ҷои ниҳолшинонӣ, чакалак.

Бар навишта ҳеҷ бинвисад касе,
Ё ниҳоле корад андар мағрасе. *Румӣ*

МАҒРИБ *а.* مغرب **1.** ҷои ғуруби офтоб; тарафи ғарб, тарафи офтобнишин; **2.** ғарб, қисматҳои заминҳои дар ҷониби мағриб буда; номи умумии мамлакатҳои Африкаи шимолӣ: Марокаш, Алҷазоир, Тунис.

Зи ҳадди Ҳабаш азми Чин сохтам,
Зи Мағриб ба машриқзамин тохтам. *Низомӣ*

МАҒРИБРӮЯ مغربرویه тарафи ғарб.

Иттифоқан қабл аз он ба чанд рӯз аз мағрибрӯя тӯпе бузург бар девори қалъаи бузург андохта буданд. *«Таърихи Фаришта»*

МАҒРИБӢ مغربی **1.** мансуб ба мағриб; **2.** сокини мағрибзамин (Марокаш, Алҷазоир, Тунис).

Хоҳандаи мағрибӣ дар сафи баззозони Ҳалаб мегуфт: Эй худовандони неъмат, агар шуморо инсоф будӣ ва моро қаноат, расми суол аз ҷаҳон бархостӣ.
Саъдӣ

3. пули ашрафӣ, сикка аз тиллои Мағриб.

Ба бозор шуд, то ба зар зар кашад,
Ба як мағрибӣ мағрибӣ даркашад. *Низомӣ*

МАҒРИС *а.* مغرس *ниг.* **мағрас.**

МАҒРУР *а.* مغرور **1.** фирефташуда, фиребхӯрда ба чизи ботил.

Мор ба гуфтори рӯбоҳ мағрур шуд. *Авфӣ*

Чаҳорӯм он ки ба талаттуф ва чоплусии душман мағрур нагардад. *Аҳмади Дониш*

2. боғурур, ботакаббур, ҳавобаланд, худписанд.

Ту мағрури хешӣ, надонӣ ҳаме,
Ки Ҷамшедро нест з-инҳо ғаме. *Фирдавсӣ*

Туро айб кардам ба девонагӣ,
Ки мағрур будам ба фарзонагӣ. *Хоҷу*

Мардумони боқувват буданд ва ба шавкати худ мағрур буданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МАҒСУЛ *а.* مغسول ғусл додашуда, шусташуда.

Зи дасти гирья китобат наметавонам кард,
Ки менависаму дарҳол мешавад мағсул. *Саъдӣ*

МАҒФАРАТ||МАҒФИРАТ *а.* مغفرت афви гуноҳ, омурзиш, бахшиши гуноҳ.

Бар гунаҳкорон навиди мағфират оби бақост,
Рӯзи иди бекасон бошад шаби одинаам. *Сайидо*

... Ва кори ту он аст, ки ҳар замон ба сари мағфарат шавӣ, бар ман раҳмат кун! *Аҳмади Дониш*

МАҒФУР *а.* مغفور **1.** афв кардашуда, омурзидашуда, бахшидашуда.

Ҷароими шумо маъфув ва мағфур гардад.
«Равзат-ус-сафо»

2. *маҷ.* марҳум, вафотьёфта.

Чун Орпохон ба ҳукумат мутааййин шуда, тоҷи мурассаи султони мағфур бар сараш ниҳоданд.
«Равзат-ус-сафо»

МАҒШУШ *а.* مغشوش ғаш додашуда, омехта, ғайрихолис; носара; қалбакӣ, *мас.* тилло, пул.

Дароҳиму данонири мағшуш зарб намудандӣ.
«Равзат-ус-сафо»

Он ки мағшуш бошад, дар даруни кӯра солим намонад. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

МАҚАР(Р) *а.* مقر **1.** қароргоҳ, ҷойгоҳ; нишемангоҳ.

Гар бар қиёси фазл бигаштӣ мадори даҳр,
Ҷуз бар мақарри моҳ набудӣ мақар маро.
Носири Хисрав

[Ҳалокухон] ба Ҳилот ба кӯҳҳои Ҳаккор даромад, ки мақарри акроди гумроҳ аст.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

2. сангар; ҳисор, қалъа.

Султон Ҷалолуддин ба сохтани саботҳо ва насби мақарҳо ҳукм фармуд. *«Таърихи Фаришта»*

МАҚБАРА *а.* مقبره қабр; қабристон.

... Аз қабри ту фаромӯш карда бошанд ва надонанд, ки мақбараи ту куҷост. *Аҳмади Дониш*

МАҚБАҲА *а.* مقبحه сифат ва хислати қабеҳ, бад, зишт.

МАҚБУЗ *а.* مقبوض **1.** ба қабза гирифташуда, ба даст омада, гирифтор.

Ба мо расида, ки шумо бар Ироқ ва Араб муставлӣ шавед ва ҳокими ин диёр мақбузи қабзаи иқтидори шумо гардад. *«Равзат-ус-сафо»*

2. табиатгирифта, зиқшуда, хитшуда; **мақбуз ва абус** турушрӯгардида, бадқаҳру бадқавоқшуда.

Он махзул худро мақбуз ва абус гирифта, ин сухан оғоз кард. *«Равзат-ус-сафо»*

мақбуз гардидан дилтанг, туршрӯй шудан.

Хонам! Ман аз девона ҳикояти хубе ёд дорам, агар рухсат бошад, ба арз расонам. Ҳазрати хон рӯй дарҳам кашид ва мақбуз гардид. *Восифӣ*

МАҚБУЛ *а.* مقبول қабул кардашуда, пазируфта; писандида.

Сад бор кунӣ ҳаҷ, нашавад ҳаҷҷи ту мақбул,
То тавф насозӣ дари ҷононаи худро. *Имло*

МАҚБУЛУЛҚАВЛ *а.* مقبول‌القول писандидагуфтор; ростгуфтор, ростқавл.

... Ва як-як бар хилофи ин аз вай хабар медоданд ва соҳибро устувор намеомад, то аз сиқоти аҳли Қум ду мақбулулқавл гуфтанд. *Низомии Арӯзӣ*

МАҚДАМ *а.* مقدم **1.** омадан, ташриф овардан, ворид шудан.

Боди баҳору мақдами наврӯзу бӯи гул
Ошӯби айш дар дили пиру ҷавон фиганд.
Убайди Зоконӣ

Афозили Самарқанд ҳозиранд ва интизори мақдами шарифи шумо мебаранд. *Восифӣ*

мақдам доштан ташриф овардан; ҳузур доштан.

Мирзо Улуғбек дар қалъаи Алин, ки ҳазрати соҳибқирон онро бино ниҳода буд, мақдам дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. қадамгузорӣ, роҳ рафтан.

Гуфт: Агар поям будӣ ё мақдаме,
Худ ба пои худ ба мақсад рафтаме. *Румӣ*

МАҚДАРАТ *а.* مقدرت қудрат, тавоноӣ.

Гуфт: Бо инҳо надорам машварат,
Ки яқин сустам кунад аз мақдарат. *Румӣ*

Ва аммо таваккул он аст, ки дар умуре, ки ҳаволати он ба мақдарату кифояти башарӣ набошад ва андешаро дар он маҷоли тасарруф сурат набандад ... хаёлоти фузулро бартараф кунад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МАҚДУР *а.* مقدور **1.** мувофиқи қудрат ва имкон; мумкин, имконпазир, дар доираи қувват ва имкон.

Ҳар халал, к-аз пирӣ афтад дар мизоҷ,
Нест мақдури табиб онро илоҷ. *Ҷомӣ*

Дар бораи ту он чӣ мақдур бошад, накӯӣ кунам. *«Равзат-ус-сафо»*

ба қадри (*ё* **миқдори**) **мақдур** ба қадри имкон, ба қадри ҳол.

Шаҳзода Туғон ва ... Наврӯз он ҷо буданд ва чанд рӯз тӯйҳо карданд ва ба қадри мақдур пешкашҳо оварданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

[Заған гуфт]: Агар муроде дар хотират мегузарад, бе тавaққуф зоҳир кун, то ба миқдори мақдур дар итмоми он бикӯшам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ба қадри майсур ва мақдур ба дараҷаи муяссаршавӣ ва имконпазирӣ.

Дар муҳорабат ва музорабат ба қадри майсур ва мақдур кӯшиданд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. қудрат, қувват ва тоқат; имконият.

Сабр аст маро чора зи ҳиҷрони ту, лекин
Чун сабр тавон кард, ки мақдур намондаст? *Ҳофиз*

3. тақдир кардашуда, қисматьёфта.

Писар гуфт: ... Ризқ агарчи мақсум аст, ба асбоби ҳусули он тааллуқ шарт аст ва бало агарчи мақдур аст, аз абвоби духули он ҳазар кардан воҷиб. *Саъдӣ*

МАҚДӮҲ *а.* مقدوح қадҳ кардашуда, маломатзада, нописандида.

Онон, ки дар ин варта қадам ниҳоданд, зиёнкор ва малум бошанд ва онон, ки дар канoранд, мақдӯҳ ва мазмум. *Аҳмади Дониш*

МАҚЗИЮЛМАРОМ *а.* مقضی‌المرام ба мурод расида.

Расулони ӯ мақзиюлмаром ба Ҷурҷон бозгаштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Баъд аз он султон Шаҳобуддин ... мақзиюлмаром ба ҷониби Ғазнин муроҷиат кард. *«Таърихи Фаришта»*

МАҚЗӢ *а.* مقضی анҷомьёфта, ба поён расида; иҷрошуда.

Ҳоҷати ту мақзӣ гардонидем. *«Равзат-ус-сафо»*

МАҚЛУБ *а.* مقلوب **1.** қалб кардашуда, чаппа кардашуда, акс кардашуда; **2.** *адш.* калимаҳое ки дар санъати шеърии қалб ҳарфҳои арабии онҳо пешу қафо шуда, ба калимаҳои дигар мубаддал мешаванд ва ин мубаддалшавӣ ду навъ аст: 1) дар калима фақат баъзе ҳарфҳо пешу қафо карда мешаванд, чунончи: ҷодувона جادوانه — ҷовидона جاودانه; 2) тамоми калима ба таври чаппа аз поён хонда мешавад, чунончи: ям یم — май می, карам کرم — марг مرگ, кас کس — саг سگ хонда мешавад.

Қишти зар дар шикам дорад мақлуби ям,
Хезу равонаш бибар сӯи лаб, эй симбар.
Бадри Чочӣ

Сагмагасро агар кунӣ мақлуб,
Қалби ӯ ғайри сагмагас нашавад. *Ҷомӣ*

МАҚМУР *а.* مقمور қиморбохта, бойдода дар қиморбозӣ.

Эҳтиётҳо кард ва бияндохт, то се-шаш занад, се-як баромад, азим тира шуд ва аз табъ бирафт ... Надимон чун барг бар дарахт ҳамеларзиданд, ки подшоҳ буду кӯдак буд ва мақмур ба чунон захме. *Низомии Арӯзӣ*

МАҚНОТИС *ю.* مقناطیس *ниг.* миқнотис.

МАҚОБЕҲ *а.* مقابح *ҷ.* мақбаҳа.

Маоиби ӯ бе ғоят ва мақобеҳи ӯ бениҳоят аст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Маҳосини афъоли он хоҷаи ситудахислат ва ҳамидабасиратро дар сурати мақобеҳ боз менамуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАҚОБИР *а.* مقابر *ҷ.* мақбара.

Аз ин воқеа хабар ёфта, ҷомадаррону мӯйканон бишитофтанд, он ҳар ду куштaшударо ба мақобири қабила бурданд ва дар як қубба ба хок карданд. *Ҷомӣ*

МАҚОДИР *а.* مقادير *ҷ.* **миқдор** 1, 3, 5.

Расан баста, андоза пайдо шуда,
Мақодири манзил ҳувайдо шуда. (3) *Низомӣ*

Ҳар кӣ мақодир донад, маълуми ӯ бошад, ки касеро чанд мол бояд, то ғаллаи ӯ ин миқдор бошад. (1) *Носири Хисрав*

Пас дабир бояд ... соҳибурраъй бошад ... ва маротиби абнои замона шиносад ва мақодири аҳли рӯзгор донад. (5) *Низомии Арӯзӣ*

МАҚОИС *а.* مقائيس *ҷ.* **миқьёс.**

Дар ҳиммати ту кас нарасад, з-он ки муҳол аст
Паймудани он поя мақоиси ҳимамро. *Анварӣ*

МАҚОЛ *а.* مقال гуфтор, сухан, нутқ.

Кунад ҳар оина ғайбат ҳасуди кӯтаҳдаст,
Ки дар муқобала гунгаш бувад забони мақол. *Саъдӣ*

Нагӯям: Лаб бибанду дида бардӯз,
Ва лекин ҳар мақомеро мақоле. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

МАҚОЛА||МАҚОЛАТ *а.* مقالة || مقالت **1.** гуфтор, сухан, нутқ.

Мақолатҳои ҳикмат боз карда,
Суханҳои музоҳик соз карда. *Низомӣ*

Дар маъризи хитоби подшоҳ ой, дар он ҳолат киро маҷоли мақолат бошад? *Саъдӣ*

Расид то дари Деҳлӣ қавофили сухани ман,
Куҷост Хисрав, то бишнавад мақолати ширин! *Камоли Хуҷандӣ*

мақолат кардан гуфтугӯ кардан.

Буқо гуфт: Мааҳозо ҳанӯз хасмро нагирифта чаро мунозаат ва мақолат мекунем? *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

2. як фасл аз китоб; як матлаб, ки дар таҳти унвони муайян навишта мешавад.

Пас ин китоб [«Чаҳор мақола»] муштамил аст бар чаҳор мақолат. *Низомии Арӯзӣ*

МАҚОЛИД *а.* مقاليد *ҷ.* **миқлод.**

Мақолиди балдаи мазкурро ба худдоми олимақом супурданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Мақолиди аҳкоми деву парӣ
Дар ангушт кардам чу ангуштарӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

Султон Ғиёсиддин ӯро дар канор гирифт ... тоҷи салтанат бар фарқи ӯ ниҳода, мақолиди хазоин ба ӯ супурд. *«Таърихи Фариштa»*

МАҚОЛОТ *а.* مقالات *ҷ.* **мақола||мақолат.**

Бар мақолоташон магардон пушт,
Радди эшон макун ба қавли дурушт. (1) *Ҷомӣ*

МАҚОМ *а.* مقام **1.** ҷой ва маҳалли сукунат ва иқомати мардум, ҳамчун шаҳр, деҳа ва ғ.; иқоматгоҳ, ҷои истиқомат, бошишгоҳ.

Он деҳро Бухоро хондаанд ва аз қадим боз мақоми подшоҳон аст ва баъд аз он ки Бухоро шаҳр шуд, подшоҳон зимистон бад-ин деҳа бошидаанд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Хок мақом ва маскани ҷонварон аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

То ганҷи ғамат дар дили вайрона муқим аст,
Пайваста маро кӯи харобот мақом аст. *Ҳофиз*

мақом кардан истиқомат кардан, сукунат варзидан.

Абдураҳмон гуфт: Мо на бад-он омадаем, то мақом кунем, ин ҷо чанд рӯзе бибошем ва биёсоем. *«Таърихи Табарӣ»*

Покизатар аз об набошад чизе,
Як ҷо, ки кунад мақом, гандида шавад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. ҷой, маҳал; мавқеъ, маврид.

Дар саффи некувон ба мақоми муфохарат
Хоҳанд аз рухи ту назар моҳу офтоб. *Анварӣ*

Май, ки ҳалол омада дар ҳар мақом,
Душмании ақли ту кардаш ҳаром. *Низомӣ*

Араб кунниятро дар мақоми таъзим гӯяд. *Авфӣ*

3. нишастангоҳ; **бартарин мақом** нишастангоҳи фахрӣ, садр; **4.** дараҷа, мартаба, рутба, поя.

Ҳар кадом мақом ва мартаба ва улувви дараҷаи хеш бидонанд. *Аҳмади Дониш*

5. дар тасаввуф — дараҷа ва мартабаи такомул, ки аҳли тасаввуф тай мекарданд.

Ҳар кас, ки вуҷуди худро ба ҳақиқат бишиносад, ӯро мақоми маърифат беш равшан шавад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

6. *мус.* номи ҳар як гурӯҳи муайяни оҳангҳои мусиқӣ, ки онҳо шаш мебошанд.

Ғазалсароии Ноҳид сарфае набарад
Дар он мақом, ки Ҳофиз бароварад овоз. *Ҳофиз*

МАҚОМАТ *а.* مقامة **1.** маҳалли нишастан; **2.** доираи мардум, ҷамоат; **3.** ривоят, ҳикояе, ки дар ҷамъомади мардум хонда мешавад (дар байни арабҳо маъмул аст).

МАҚОМОТ I *а.* مقامات *ҷ.* **мақом.**

Яке аз сулаҳои Лубнон, ки мақомоти ӯ дар диёри Араб мазкур буд ва кароммоти ӯ машҳур, ба ҷониби Димишқ даромад. (4) *Саъдӣ*

Чандон ки задам лофи каромоту мақомот,
Ҳеҷам хабар аз ҳеҷ мақоме нафиристод. (4,5) *Ҳофиз*

мақомоти маънавӣ оҳангҳои доир ба сурудҳои тасаввуф, оҳангҳои рӯҳонӣ.

Булбул зи шохи сарв ба гулбонги паҳлавӣ
Мехонд дӯш дарси мақомоти маънавӣ. *Ҳофиз*

МАҚОМОТ II *а.* مقامات *ҷ.* **мақомат.**

Ҳар кас, ки ин мақомот бихонад, ба чашми хирад ва ибрат андар ин бояд нигарист. (3) *«Таърихи Байҳақӣ»*

... Пас бояд одат кард ба хондани ... Мақомоти Бадеъ ва Ҳарирӣ ва Ҳамид ... (3) *Низомии Арӯзӣ*

МАҚОСИД *а.* مقاصد *ҷ.* **мақсад.**

Қисми дуввум дар мақосид ва он муштамил аст бар даҳ фасл: фасли аввал дар ҳасад ва ҳақиқати хулқ ... *«Ахлоқи Носирӣ»*

мақосид ва маориф мақсад ва орзуҳои нек.

Мақосид ва маориф ба наҷоҳ мақрун гардад. *Авфӣ*

МАҚОТЕЪ *а.* مقاطع *ҷ.* **мақтаъ.**

МАҚРУН *а.* مقرون қариншуда, наздикшуда; восил, пайваста.

Он чӣ гуфтӣ, ба сидқ ва савоб мақрун бувад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Аммо ин сухан мустабъид менамояд ва то мушоҳада наяфтад, мақрун ба қабул намегардад. *Восифӣ*

МАҚРӮ(Ъ) *а.* مقروٌ **1.** қироат кардашуда, хондашуда.

... Ва бояд шеъри ӯ бад-он дараҷа бошад, ки дар саҳифаи рӯзгор мастур бошад ва бар алсинаи аҳрор мақрӯъ (ва) бар сафоин бинависанд. *Низомии Арӯзӣ*

2. хондашаванда, хоно.

МАҚСАД *а.* مقصد мурод, матлуб, он чи ки қасд ва ирода мекунанд.

Фузулӣ, бе таваккул роҳ душвор аст бар мақсад,
Мадеҳ, гар толибӣ, аз даст домони таваккулро.
Фузулӣ

Ганҷи махфӣ кунун намоён шуд,
Мақсади коинот урьён шуд. *Бедил*

МАҚСУД *а.* مقصود (чизи) қасд кардашуда, (чизи) хоҳиш ва орзу кардашуда, орзу, талаб, мурод.

Мақсуди гуфтугӯи Камол аз бутон туӣ,
Гуфт, он чӣ дошт, бо ту, нагӯяд дигар сухан.
Камоли Хуҷандӣ

Хаёли чашми ҷоду кардам имшаб,
Гули мақсудро бӯ кардам имшаб. *Махфӣ*

Барои ҷамъ кардани дуньё мулоҳиза кунад, ки мақсуди вай аз ҷамъ кардани дуньё чист.
Аҳмади Дониш

МАҚСУМ *а.* مقسوم **1.** тақсим кардашуда, ба пораҳои муайян ҷудо кардашуда; **мақсум кардан** тақсим кардан, ҷудо-ҷудо кардан.

Чун Алинҷахон ба мартабаи шайхухият расид, писаронаш бузург шуданд, мамоликро бар эшон мақсум кард. *«Равзат-ус-сафо»*

2. қисмат кардашуда, тақдир кардашуда; аз азал муайян кардашуда.

Писар гуфт: ... Ризқ агарчи мақсум аст, ба асбоби ҳусули он тааллуқ шарт аст, ва бало агарчи мақдур аст, аз абвоби духули он ҳазар кардан воҷиб. *Саъдӣ*

Ба Турон улуме, ки марсум шуд,
Ба номи ман он ҷумла мақсум шуд. *Шоҳин*

МАҚСУР *а.* مقصور **1.** кӯтоҳ кардашуда; кам, маҳдуд; ноқис.

Боз як қисм аҳли билод ва мадоинанд, ки эшонро тамаддун ва таовун ва истинботи ҳираф ва саноат бувад ва улуми эшон мақсур бувад.
Низомии Арӯзӣ

2. *маҷ.* оҷиз, заиф.

Осмон неку бади ҳар ояте, к-имлю кунад,
Шаъни ӯ бар иқтизои рои ӯ мақсур бод! *Анварӣ*

3. вобаста бар чизе ва ё касе; **мақсур** *бар чизе* **будан** вобаста ба чизе будан.

Аммо илми мантиқ, ки онро Арасту мудавван кардааст, мақсур аст бар кайфияти донистани чизҳо.
«Ахлоқи Носирӣ»

Мушрикон ... гуфтанд, ки ғалабаи мо мақсур аст бар ионату мувофақати завҷаи ӯ. *«Равзат-ус-сафо»*

МАҚСУРА *а.* مقصوره **1.** ҳуҷраи ибодат; чиллахона, ҳуҷраи паҳлуи масҷид.

Шунидам, ки масте зи тоби набид
Ба мақсураи обиде дардавид. *Саъдӣ*

Рӯзи одина ба мақсура даро, то хонад
Хутбаи салтанати ҳусн ба номи ту хатиб. *Ҷомӣ*

2. хона, утоқ; ҳаҷла.

МАҚТ *а.* مقت кина, душманӣ.

Саъй мекунад, ки сазовори мақту ғазаби маъбуди хеш шавад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МАҚТАЛ *а.* مقتل **1.** ҷои қатл, ҷои куштан; **2.** қатл, куштан; **3.** *маҷ.* ҷои нозук дар бадани инсон ё ҳайвон, ки бо зарба хӯрдан ба ҳалокат мебарад, мас. шақиқа, дамгаҳи дил, раги калони гардан.

Афв кард он шоҳи дарьёдил, вале
Омада буд тири ӯ бар мақтале. *Румӣ*

Қазоро тири ҷигардӯз бар мақтали хук омад.
«Анвори Суҳайлӣ»

МАҚТАЛА *а.* مقتلة қатлгоҳ, ҷои куштан.

Дил майли сӯи хонаи дилдор мекашад,
Дар ҳайратам, ба мақтала чун мекашад маро.
Имло

МАҚТАЪ *а.* مقطع **1.** ҷои қатъ кардан, ҷои буридан; **2.** хотима, анҷом, поён, охир; *муқобили* **матлаъ 2.**

Чӣ ҷунбиш аст, ки бе аввал асту бе охир,
Чӣ гардиш аст, ки бе мақтаъ асту бе мабдаъ?
Анварӣ

мақтаи девон охири девон, хотимаи девон.

З-ин дабистон мисраи зулфи мусалсал хондаем,
Хомушӣ мушкил, ки гардад мақтаи девони мо.
Бедил

3. *адш.* охирин байти ғазал ё қасида; *муқобили* **матлаъ 3.**

Ҳадиси моҳи рухат шуд тамом дар матлаъ.
Қашид ҳиссаи зулфат дароз то мақтаъ. *Ҷомӣ*

4. *маҷ.* охири умр.

В-ар кунд бувад сари синонам,
Аз теғ ба мақтааш расонам. *Ҷомӣ*

мақтаи нафас охири умр.

Ба матлаи хираду мақтаи нафас, ки дар ӯ
Халоси ҷони хавос аст аз ин ҳароси хароб.
Хоқонӣ

МАҚТУЛ *а.* مقتول қатлшуда, кушташуда; **мақтул шудан** кушта шудан.

Мани шикастаи бадҳол зиндагӣ ёбам
Дар он замон, ки ба теғи ғамат шавам мақтул.
Ҳофиз

Ва ҷуз Шоҳрух-Мирзо низ касоне, ки аз даст ва забони онҳо таваққуи корнамоӣ буд, дар аҳди ин амири саффоки беақл мақтул шуданд.
Аҳмади Дониш

МАҚТӮЪ *а.* مقطوع қатъ кардашуда, буридашуда; *маҷ.* маҳруммонда; **мақтӯи рӯзӣ** аз ризқ маҳруммонда, бе ризқмонда.

Бихоҳу мадор аз кас, эй хоҷа, бок,
Ки мақтӯи рӯзӣ шавад шармнок. *Саъдӣ*

МАҚУЛА *а.* مقوله **1.** гуфтор, гап, сухан.

Қайсар мақулаи тоҷирро бо он чӣ дар тӯмор сабт буд, мувофиқ ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

Ин қисса биёву мухтасар кун,
Ҳарфе зи мақулаи дигар кун? *Шоҳин*

2. *маҷ.* навъ, хел, ҷинс, қисм.

Шоҳ ҳар чанд аз ин мақула чизҳо гуфт, шоҳзода асло мултафит нашуд ва ҷавоб нагуфт. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

Ва панҷ нағма дар панҷ гоҳ аз панҷ мақула месароям. *Савдо*

МАҚУЛОТ *а.* مقولات *ҷ.* **мақула.**

Гуфтам: Эй махдум, шумо бо ин камина худ ба тариқи шаръ муомала намоед; аввал сухани ман ин аст… ки маро аз ин мақулот хабаре нест. (1) *Восифӣ*

Ҳастии аҷсом ва аъроз ба ҷумлаи мақулоти ин олами маҳсус зоҳир аст. (2) *Ибни Сино*

мақулоти умр дараҷаҳо ва марҳилаҳои умр.

Айёме, ки аъдоди мақулоти умр аз пояи нуқсони оҳод даргузашт ва истикмоли фурсатшуморӣ ба соли ашара муқорин гашт, шӯхии нафасҳо мустаидди нолан дард бардоштан гардид. *Бедил*

МАҚЪАД *а.* مقعد 1. маҳалли қууд, нишастангоҳ, ҷои нишаст.

Мақъади сидқе, ки сиддиқон бар ӯ
Ҷумла сарсабзанду шоду тозарӯ… *Румӣ*

2. *маҷ.* дубур.

МАҚҲУР *а.* مقهور 1. дучори қаҳру хашмшуда.

Дар он аҳде, ки будам банда мақҳур,
Ҷабинам буд аз хоки дарат дур. *Ҳозиқ*

2. мағлуб, шикастхӯрда.

Ҳамеша ботил мақҳур будааст ва ҳақ мансур. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МАҲ مه *ниг.* **моҳ.**

МАҲАБ(Б) *а.* مهب тарафи вазида омадани бод, тарафе, ки аз он ҷо бод мевазад.

Сароҳое диданд ҳар яке чун биҳишти аъло ва ҳар якеро боғе ва бӯстоне дар пеши маҳабби шамол ниҳода. *Низомии Арӯзӣ*

Насими саодат аз маҳабби иноят дар вазидан омад. *«Равзат-ус-сафо»*

МАҲАК(К)||МИҲАК(К) *а.* محک санги сиёҳе, ки тилло ва нуқраро бо он соида меозмоянд ва иёр мекунанд.

Зарри қалбу зарри неку дар иёр
Бе маҳак ҳаргиз надонӣ з-эътибор. *Румӣ*

Нақди қалби сараи оламро
Ишқ саррофу муҳаббат маҳак аст. *Камоли Хуҷандӣ*

Сифлагонро назанад чархи ҳаводис бар санг,
Маҳаки симу зар аз баҳри мису оҳан нест. *Соиб*

МАҲАЛ(Л) *а.* محل 1. ҷой, макон.

Шаҳрро ба навъе иҳотаву қабал намуданд, ки на мӯрро маҷоли гузаштану на мурғро маҳалли паридан монд. *«Фатҳнома»*

2. ҷои мувофиқ, мавқеъ, маврид.

Қаҳру лутф андар маҳалли худ накӯст,
Ҷои гул гул бошу ҷои хор — хор. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

На мутеъро ҷои ифтихор, на осиро маҳалли эътизор. *Аҳмади Дониш*

3. мақом, мартаба; эътибор, қадру қимат.

Абдуллоҳ гуфт: Туро чӣ маҳал ва қадр бошад, ки ман аз ту зинҳор хоҳам? *«Таърихи Табарӣ»*

… Навохт ва хилъат ёфтанд бар миқдори маҳал ва мартабат ва сӯи Нишопур бозгаштанд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

4. замон, вақт.

Дар ин маҳал… уқобе… дар парвоз омада буд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Чун порае аз шаб гузашта маҳалли осоиши мурғу моҳӣ шуд ва ҳар кас ба хонаи худ рафт… *«Таърихи Фаришта»*

МАҲАЛДОН محلدان мавқеъшинос, вазъиятфаҳм.

Маҳалдон надимони санҷидагӯй
Нишастанд бар гуфтаҳо нуктаҷӯй. *Ҳотифӣ*

МАҲАЛЛ *а.* محل *ниг.* **маҳал(л).**

МАҲАЛЛА||МАҲАЛЛАТ *а.* محله||محلت 1. қитъае аз шаҳр иборат аз якчанд кӯча.

Шаҳри Қоҳираро даҳ маҳаллат аст ва эшон маҳаллатро ҳора мегӯянд. *Носири Хисрав*

2. кӯй, кӯча, гузар.

Рӯй овардам ба сӯи маҳаллати вазир. *«Таърихи Байҳақӣ»*

МАҲАЛЛОТ *а.* محلات *ҷ.* **маҳалла||маҳаллат.**

Пас Абӯалӣ… гуфт: Маро марде бояд, ки ғуруфот ва маҳаллоти Гургонро ҳамешиносад. (1, 2) *Низомии Арӯзӣ*

Лашкариён маҳаллот ва кӯчаҳоро ғорат карда, қасди масҷид карданд. (1, 2) *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МАҲАРА *а.* مهره *ҷ.* **моҳир.**

Баъзе аз маҳараи атиббо гуфтаанд, ки ин қадар машғулӣ дар изолаи мараз бо адами иядиёди дуввӯмӣ дахл дорад. *«Равзат-ус-сафо»*

МАҲАТ||МАҲАТТ *а.* محط ҷои фуруд омадан, истгоҳ.

Нашъаи инсонӣ… маҳбусу мақсур дар як мақом набошад, балки ҳар мақомро, ки хоҳад, маҳатти раҳлу манзили қасд тавонад дошт. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МАҲБАРА *а.* محبره *ниг.* **меҳбара.**

МАҲБАС *а.* محبس 1. ҳабс, қайду банд; 2. ҳабсхона, зиндон.

Маншаи маҳбас ва маҳлас ба ман низ маълум нашуд. *Аҳмади Дониш*

МАҲБИТ||МАҲБАТ *а.* مهبط маҳалли хубут, ҷои фуруд омадан; ҷойгоҳ, қароргоҳ.

Замираш нуқтаи паргори маънӣ,
Дарунаш маҳбити анвори маънӣ. *Убайди Зоконӣ*

Чунин ки маҳбити хайру камол шуд дили ман,
Чӣ манқасат расад аз таъни аҳли шӯру шарам. *Ҷомӣ*

МАҲБУБ *а.* محبوب муҳаббат басташуда, касе ки аз тарафи дигаре дӯст дошта шудааст, дӯст дошташуда.

Бад-ин хубӣ, ки офтоб аст, нашунидаем, ки касе [ӯро] дӯст гирифтааст ва ишқ оварда. Гуфт: Барои он ки ҳар рӯз метавонаш дид, магар дар зимистон, ки маҳҷуб аст ва маҳбуб. *Саъдӣ*

Бӯи маҳбуб, ки бар хоки аҳиббо гузарад,
Чӣ аҷаб бошад, агар зинда кунад азми рамим.
«Анвори Суҳайлӣ»

-**МАҲБУБУЛҚУЛУБ** *а.* محبوب‌القلوب дӯстдоштаи дилҳо, азизи дилҳо.

Эй туро қад хубу абрӯ хубу, зулфу чеҳра хуб,
Бар забони аҳли дил номи ту маҳбубулқулуб. *Ҷомӣ*

МАҲБУЛ *а.* محبول бо ресмон басташуда; ба дом афтода, гирифтор.

[Ғозон] гуфт: Чандон ки мехоҳам ин мард ҳилат ва таҳлит ва фитнаангезӣ тарк кунад, чора нест, чи табиати ӯ бар ин шева маҳбул аст.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

МАҲБУС *а.* محبوس ҳабс кардашуда, дар банду қайд афтода.

Ба маҳбусе, ки умраш рафт дар банд,
Ба ғамноке, ки бо ғам гашт хурсанд...
Хисрави Деҳлавӣ

маҳбус кардан ҳабс кардан.

Султон бар ӯ хашм гирифт ва дар чоҳе маҳбус кард. *Саъдӣ*

МАҲВ *а.* محو **1.** ситурдан, нест кардан; **2.** зоил, несту нобудшуда, аз байн рафта; **маҳв шудан** (*ё* **гаштан**) аз байн рафтан, несту нобуд шудан.

Маосири он ба шуҳур ва аъвом аз арсаи айём маҳв нашавад. *Авфӣ*

Хат маҳв гашт аз сафаҳоти китобҳо,
Азбаски ашки аҳли талаб карда буд тар. *Савдо*

3. *маҷ.* шефта, волаву шайдо.

Бар дари хонақаҳу савмаа, Имло, шабу рӯз
Нест як зиндадиле, маҳви тамошои ту нест. *Имло*

Эй ки маҳви чашми хубон гаштаӣ, эмин мабош,
К-ин балоҳои сияҳ дорад аҷаб дунболаҳо. *Соиб*

МАҲВАШ *а.* مهوش *ниг.* **моҳваш.**

МАҲД *а.* مهد **1.** гаҳвора.

Сикандар, ки парвардаи маҳдам ӯст,
Бар авранги шоҳӣ валиаҳдам ӯст. *Ҷомӣ*

Набудаш такьягаҳ ҷуз маҳди модар,
Мурассаъ маҳди ӯ аз лаълу гавҳар.
Бадрии Кашмирӣ

2. каҷова, ҳавдаҷ.

Ниҳод аз бари пил пирӯза маҳд,
Ҳамеронд аз ин гуна то рӯди Шаҳд. *Фирдавсӣ*

Рӯзи сейӯм ҳоҷиб барнишаст ва наздиктари қалъа рафт ва пил бо маҳд он ҷо бурданд.
«Таърихи Байҳақӣ»

3. *маҷ.* оромгоҳ; иқоматгоҳ; **4.** *маҷ.* тахт, маснад.

Чу Ширин дар Мадоин маҳд бинҳод,
Ба ширинӣ лабе чун шаҳд бикшод... *Низомӣ*

5. *маҷ.* тахту рахти хоб.

Паи роҳат зи маркаб шуд пиёда,
Дароз афтод бе маҳду висода. *Ҷомӣ*

6. *маҷ.* тобут.

Ва маҳди Исо он ҷо ниҳодааст ва он маҳд сангин асту бузург, чунон ки мардум дар он ҷо намоз кунанд. *Носири Хисрав*

◇ **маҳди сабо** ҷои гардишу ҳаракати бод; дашту биёбон.

Солу маҳ андар сафарӣ, хизрвор,
Хобгаҳу ҷои ту маҳди сабост. *Фаррухӣ*

маҳди ульё олидараҷа (лақаби модари шоҳ).

Султон фармуд шаҳрро оин бастанд ва маҳди ульё ба ҳашамат ва асбоби азамати лотуадду лотуҳсо ба шаҳр даромад. *«Равзат-ус-сафо»*

маҳди шашрӯза дунъё, ки аз рӯи ақидаи динӣ дар шаш рӯз офарида шудааст.

Маҳди шашрӯза чу як тифли зарандуда намуд,
Шаб зи пистони саҳар шири мусаффо овард.
Бадри Чоҷӣ

маҳди шоҳон оила ва хонадони подшоҳон.

Макун пардадарӣ дар маҳди шоҳон,
Туро он беҳ, ки гардӣ дар Сифоҳон. *Низомӣ*

МАҲДУД *а.* محدود чизе, ки ҳад ва ниҳояти муайян дорад, мунҳасир.

...Ва ибтидо ва интиҳои онро ташхис кунад, ки ақл маҳдуд ба қолиби унсурӣ... аст.
Аҳмади Дониш

МАҲЗ *а.* محض **1.** холис; софи беғилу ғиш.

Баъзе аз нуфус буд, ки аз илми ашьё ба номи маҳз қаноат накунанд. *Аҳмади Дониш*

Нури маҳз аст узори ту, ҷабин низ чунин,
Сирри ғайб аст даҳони ту, миён низ чунон.
Камоли Хуҷандӣ

2. сирф, фақат.

Он сиоят маҳз дурӯғ ва бӯҳтон аст. *Авфӣ*

Он чӣ килкам менигорад, маҳз ҳарфи савт нест,
Ҳуш мебояд, ки дарьёбад забони бедилӣ. *Бедил*

МАҲЗАР *а.* محضر **1.** ҷои ҳозиршавӣ, ҷои ҳузур, ҳузургоҳ; маҷлис.

Гар ин қасидаро кас гӯяд ҷавоб, шоҳо,
Гардам ғулом ӯро дар маҳзари афозил. *Восифӣ*

Аъзам Ҳумоюн содот ва уламо ва акобир ва шурафои шаҳрро талабида маҳзар сохт.
«Таърихи Фаришта»

2. ҳукм ва фатвои қозӣ; шаҳодатнома; ҳуҷҷат, санад.

Яке маҳзар акнун бибояд набишт,
Ки ҷуз тухми некӣ сипаҳбад накишт. *Фирдавсӣ*

Аббосия бар насаби Маҳдӣ таън карда, маҳзаре навиштанд, ки амр фармоянд, то хутабо онро бар манобир бихонанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ашъори ман далели камолам кифоят аст,
Дар даъвие, ки мекунам, ин аст маҳзарам. *Шоҳин*

маҳзари хун ҳукм ва фатвои хун, фармони қозӣ, ки дар он хуни касе аз рӯи қисос ва ё ҷазо мубоҳ гардонида шудааст.

Оби ангуру нори оташгун,
Ҳам бар ангур баста маҳзари хун. *Низомӣ*

маҳзар бастан аҳду паймон бастан.

Чӣ бок аз он ки кушояд раҳи ҷафо душман,
Чу баст бо ту фалак маҳзаре зи шарти вафо.
Муиззӣ

МАҲЗУЗ *а.* محظوظ ҳаэбурда, баҳраманд, лаззатманд; хурсанд.

Ҷонаш аз ҳар ҳикмате маҳзуз буд,
Нуктаҳои ҳикматаш маҳфуз буд. *Ҷомӣ*

Шуморо бо амволи вофир маҳзуз ва баҳравар гардонидам. «*Равзат-ус-сафо*»

Бибиён ҳама маҳзуз шуданд ва чанд фулусе назру ниёзаш доданд. *Савдо*

МАҲЗУЗӢ محظوظی ҳазбарӣ, баҳрамандӣ; хурсандӣ.

Маҳрумӣ аз ӯ гарам ҷигар сӯхт,
Маҳзузии дигарон батар сӯхт. *Ҷомӣ*

МАҲЗУН *а.* محزون ҳузннок, ҳазин, ғамгин.

Шукуфа боз бихандиду лутфи хандаи ӯ
Нишот бо дили маҳзуни ошиқон овард.
Убайди Зоконӣ

Мунисам нест ба ҷуз гӯшаи ғам бе ту аз он,
Ҳар кӣ омад зи паи дидани ман маҳзун рафт.
Хисрави Деҳлавӣ

МАҲЗУР *а.* محذور **1.** чизе, ки аз он ҳазар мекунанд ва метарсанд; **2.** мамнӯъ, манъ кардашуда.

[Куббара гуфт:] ... Медонам, ки хуни маро малик ҳалол дорад ва он чӣ дар шаръи мурувват маҳзур аст, мубоҳ пиндорад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

... Ва тағйири вазъ кардан, масалан, аз ҷулус ба қиём ё акс ва амсоли он нофеъ бошад ва оби сард ошомидан, ба шарти он ки маҳзуре мутавaққеъ набошад. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

МАҲИБ *а.* مهیب *ниг.* **муҳиб** I.

МАҲИБАТУССУВАР *а.* مهیبةالصور суратан даҳшатнок, *бо шакли ҳавлнок*, саҳмангез.

Дар он мавзеъ ҳайвоноти ғарибатулашкол ва маҳибатуссувар мебошад. «*Равзат-ус-сафо*»

МАҲИЛ *а.* مهیل ҷои ҳавлангез, ҷои хавфнок.

Чу берун шуд аз корвон як-ду мил,
Ба пеш омадаш санглохе маҳил. *Саъдӣ*

МАҲИН *а.* مهین хору беқадр, ҳақиру залил.

Саҷда мекард ӯ, ки эй кулли замин,
Шармсор аст аз ту ин хурди маҳин. *Румӣ*

МАҲКАМА *а.* محکمه дорулқазо, ҷои ҳукмбарории қозӣ, ҳоким, волӣ.

Якеро ба хиёнате мавсум карданд, қиссаи ӯро дар маҳкамаи волии вилоят ба арз расониданд. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

... ва бидонад, ки вақти ишроқ ва ибодат гузашта, он гоҳ аз ибодатхона ба маҳкама бароядф.
Аҳмади Дониш

МАҲКУМ *а.* محکوم **1.** бо ҳукм айбдор кардашуда; **2.** мутеъ, фармонбардор, тобеъ.

Маҳкуми ҳукми ваям ва бе ишорати ӯ тасарруф накунам. *Авфӣ*

Хон овоз дод, ки маро матлуб ин буд, ки ту маҳкуми ман бошӣ. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

Аз азал то абад чи нав, чи куҳан
Буд маҳкуми иқтидори сухан. *Бедил*

МАҲЛ *а.* مهل оҳистагии кор; мӯҳлат, муддат, фурсат.

Дар сабурӣ бад-он наволаи нӯш
Маҳл мехост, ман накардам гӯш. *Низомӣ*

Соқӣ, биёр бода ки зикри кудурат аст,
То ҳаст маҳл, бодаи софӣ зи каф маҳил! *Ҷомӣ*

МАҲЛАК *а.* مهلک ҳалокатгоҳ, ҷои ба ҳалокат расидан, ҷои хатарнок.

Магзор инчунинам дар маҳлаки навозил. *Савдо*

МАҲЛАКА *а.* مهلکه ҳалокатгоҳ, ҷои хавфнок, хатарнок; ҳалокат, хатар.

Аз он маҳлака шомии нописанд
Ба сад ҳила худро ба шаҳр уфганд. *Ҳотифӣ*

[Кабӯтар аҳд кард]..., ки агар аз он маҳлака ба саломат берун ояд, ... андешаи сафар бар хотир нагузаронад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Инони интиқом аз савби гуноҳи ӯ маътуф сохта, аз маҳлакаи ҳабс озод кардам.
«*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

МАҲЛИҚО مهلقا маҳчеҳра, моҳрӯй.

МАҲЛУЛ *а.* محلول (чизи) дар ягон моеъ ҳал кардашуда; *ҳалшуда, обшуда.*

Ошкоро шуда з-он зилзилаи рӯҳнигор
Сими маҳлул, ки дар буссади мо музмар буд.
Бадри Чочӣ

Музахрафоти номақбулро... ба зару сими маҳлул бар он авроқ... сабт намуданд.
«*Равзат-ус-сафо*»

Бисоти заминро ба тиллои маҳлул андуда...
Бедил

МАҲЛУҚ *а.* محلوق **1.** тарошидашуда (мӯи сар).

Аҳмади Аёз бо мутобеони худ сарҳои маҳлуқ бараҳна карда ва дасторҳо дар гардан афтода, ба мулозамат расиданд. «*Таърихи Фаришта*»

2. *маҷ.* қатъ кардашуда, бурида.

Султон Буббун... ҷангалҳоро мақтӯъ ва маҳлуқ сохта, ба кишту зироат амр фармуд.
«*Таърихи Фаришта*»

МАҲМАДАТ *а.* محمدت он чӣ сазовори ситоиш аст; ситоиш, таъриф.

Зол забон ба маҳмадату санои шоҳ кушод.
«*Равзат-ус-сафо*»

Султон бигирист ва ӯро маҳмадати бисёр гуфт.
«*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

маҳмадат кардан ситоиш кардан, таъриф кардан.

... Ва надидам ҳеҷ хирадманд, ки он давлатро бар ин ҳазм ва эҳтиёт маҳмадат кард.
Низомии Арӯзӣ

МАҲМАНЗАР مهمنظر моҳсурат, моҳталъат, моҳчеҳра, хушрӯй.

Қасон шод аз маҳи иду Камол аз ёри маҳманзар,
Ҳама муштоқи рӯи моҳу ӯ муштоқи маҳрӯён.
Камоли Хуҷандӣ

МАҲМИЛ *а.* محمل каҷова, ки ба шутур ё асп баста ба дарунаш нишаста сафар мекунанд, ҳавдаҷ.

Маҳмиле тартиб кун, ки дар як ҷониб ту нишинӣ ва дар ҷониби дигар ӯ. *Авфӣ*

Фарьёди дил аз азми сафар кардани ёр аст,
Бе ҷунбиши маҳмил набувад нола ҷарасро.
Мушфиқӣ

маҳмил кушодан дар аснои роҳ таваққуф кардан.

Ба ҳар манзил, ки маҳмил мекушуданд,
Биёбонро чу шаҳре менамуданд. *Ҳозиқ*

МАҲМИЛКАШ محمل کش қаҷовакаш, шутури кашандаи маҳмил.

Намонд аз сипаҳ суфти маҳмилкаше,
Ки бар вай зи дебо набуд мафраше. *Низомӣ*

Ту хуфта ғофилу маҳмилкаши матои ғурур,
Ба гӯш мерасад аз чор сӯй бонги ҷарас. *Шоҳин*

МАҲМО *а.* مهما : **маҳмо амкан** ба қадри имкон, то мумкин ҳаст.

Мо бандагон, маҳмо амкан, дар муованати... ту тақсир ҷоиз нахоҳем дошт. «*Равзат-ус-сафо*»

МАҲМУД *а.* محمود 1. ҳамд кардашуда, ситудашуда, таъриф кардашуда, писандида.

Ҷумлаи афъол, ки ба иродати ӯ аз ӯ содир шавад, ҷамилу маҳмуд бошад. «*Ахлоқи Носирӣ*»

На тадбири маҳмуди рои накӯст,
Ки душман надонад шаҳаншаҳ зи дӯст. *Саъдӣ*

маҳмуд будани оқибати кори *касе* хайру хуш будани анҷоми кори касе, ба некӯӣ анҷом ёфтани хотимаи кори касе.

Чун фалакат толеи масъуд бод,
Оқибати кори ту маҳмуд бод! *Низомӣ*

2. номи шахсӣ.

МАҲМУДА *а.* محموده 1. *муаннаси* **маҳмуд** 1.

Афъоли маҳмуда ва мазмума ба иродат аз ӯ содир тавонад шуд. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

2. доруи махсусест барои муолиҷаи баъзе касалиҳои меъда; *муқ.* **сақмуниё**.

Нон чу итлоқ оварад, эй меҳрбон,
Нон чаро мехониаш, маҳмуда хон. *Румӣ*

МАҲМУЛ *а.* محمول 1. ҳамл кардашуда, бор кардашуда.

Маҳмули пешоҳангро аз ман бигӯ, эй сорбон,
Ту хоб мекун бар шутур, то бонг бардорад ҷарас. *Саъдӣ*

2. нисбат додашуда, ҳисоб кардашуда.

Гуфтанд, ки бе таъдиби ин муфсидон ба ҳеҷ ваҷҳ маслаҳати мурочаат нест, чи ин сурат бар заъф ва аҷзи султон маҳмул шавад. «*Равзат-ус-сафо*»

3. хабар; дар истилоҳи мантиқ мубтадоро мегӯянд; *муқобили* **мавзӯъ** 3.

Ва он пора аз вай, ки ҳукм бад-ӯ бувад, ки ҳаст ё нест, ... маҳмул хонанд. *Ибни Сино*

МАҲМУМ I *а.* مهموم ғамгин, андӯҳгин, дилтанг.

Ҳишом мағмум ва маҳмум шуда, инони азимат ба ҷониби сипоҳ мунъатиф гардонид. «*Равзат-ус-сафо*»

МАҲМУМ II *а.* محموم гирифтори касалии таб, табгирифта.

Надонад тандуруст аҳволи маҳмум. *Саъдӣ*

... Рӯзе ба шикор рафт ва чанд ҷигари оху кабоб карда тановул фармуда, дар ҳалқи ӯ хушунате пайдо гашта, маҳмум шуд. «*Равзат-ус-сафо*»

МАҲОБАТ *а.* مهابت 1. ҳайбатнокӣ, тамкину виқор, бузургӣ.

Чанд бор ба наздики халифа рафтам ва бо халифа сухан гуфтам, маро маҳобати халифа аз он сухан бознадошт. «*Таърихи Наршахӣ*»

Гӯянд: Пеши Мавлоно Қутбиддини Розӣ «Шарҳи Матолеъ» мутолаа кардӣ ва бо вуҷуди фазилат маҳобате азим доштӣ. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

2. тарс, ваҳмангезӣ, даҳшатнокӣ.

Шаби фироқи ту тир аст, ман аз ӯ ба ҳарос,
Шабе, ки моҳ надорад маҳобате дорад. *Камоли Хуҷандӣ*

МАҲОД *а.* مهاد *ниг.* **миҳод.**

МАҲОЗИР *а.* محاضر *ҷ.* **маҳзар** 1.

... Дар маҷолис ва маҳозир пиронро некӯ дорад. *Аҳмади Дониш*

МАҲОЛ(Л) *а.* محال *ҷ.* **маҳал(л).**

... Ақрабо ва табақоти ҳашам ва афвоҷи ходами худро дар маҳолли муносиб ҷой дод. (1) «*Равзат-ус-сафо*»

Гуҷарот ва хони ҷаҳон аз Лоҳур ҷиҳати таҳният ҷарида омада, ба маҳолли худ муовадат намуданд. (1) «*Таърихи Фаришта*»

МАҲОЛИК *а.* مهالک *ҷ.* **маҳлака.**

... Лекин дар ин тариқа ахтори бисьёр ва маҳолики бешумор аст. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

Агар «ханнос» набвад дар мамолик,
Фитад кори «шарифон» дар маҳолик. *Аҳмади Дониш*

МАҲОЛЛ *а.* محال *ниг.* **маҳол(л).**

МАҲОМ(М) *а.* مهام *ҷ.* **муҳим(м).**

Ӯ дар сабили истибдод ва истиқлол дар маҳомми мамлакат мадхал мекард. (1) «*Равзат-ус-сафо*»

МАҲОМИД *а.* محامد *ҷамъ* 1. *ҷ.* **маҳмадат;** 2. хислатҳои неки боиси ифтихор.

Зикри маҳомид ва фазоили шумо дар афвоҳи хавос ва авом афтода. *Восифӣ*

МАҲОММ *а.* مهام *ниг.* **маҳом(м).**

МАҲОНАТ *а.* مهانت таҳқир, дар хорӣ ва расвоӣ доштан.

Зиллату узлату маҳонати чарх
Мекашиданд аз хиёнати чарх. *Саноӣ*

МАҲОР مهار *ниг.* **миҳор.**

МАҲОРАТ *а.* مهارت моҳирӣ, устогӣ, ҳунармандӣ.

Маҳорати ту дар тир андохтан маълум шуд. *Авфӣ*

Аз ҳакиме, ки дар хондани хутути ғариба маҳорате тамом дошт, хабар ёфтанд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

МАҲОРИМ *а.* محارم *ҷ.* **маҳрам.**

... Ва чунон ки худованд эмин аст, амонати мардум нигоҳ дорад, дур аз ҳар як ба дигаре нагӯяд ва ба маҳорими мардум ба хиёнат нанигарад. (1, 2) *Аҳмади Дониш*

МАҲОСИЛ *а.* محاصيل *ҷ.* **маҳсул.**

Пас зарур афтод, ки манофеъ ва мазорри ҳар ду касбро ба шумор орем, фавоид ва маҳосили ҳар ду муктасаброро бисанҷем. (2) *Аҳмади Дониш*

МАҲОСИН *а.* محاسن *ҷамъ* 1. *ҷ.* **ҳусн;** 2. чизҳо, корҳо ва хислатҳои нек ва писандида.

... Хоҳад, ки он ҳашмат ва сатват биронад, ки андар он рехтани хунҳо ва истисоли хонадонҳо бошад, эшон онро дарьёбанд ва (аз) маҳосин ва мақобеҳи он ӯро бознамоянд. «*Таърихи Байҳақӣ*»

3. риш ва мӯйлаб.

Ҳар тори маҳосинам чу мижгон
Гардида зи ашк тори марҷон. *Шоҳин*

Султон даст ба маҳосин фуруд овард, тамом сафед шуда буд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

4. *адш.* санъатҳои шеърӣ.

Ва андар ин байт аз маҳосин ҳафт санъат аст: аввал — мутобиқ, дуввӯм — мутазод, саввӯм — мураддаф, чаҳорӯм — баёни мусовот, панҷӯм — узубат, шашӯм — фасоҳат... *Низомии Арӯзӣ*

МАҲОФИЛ *а.* محافل ҷ. **маҳфил.**

Эй Афзалӣ, машшотаи бикри сухан туӣ,
Ин шеър дар маҳофили аҳрор кун адо. (1) *Хоқонӣ*

Ҷавоне хирадманд аз фунуни фазоил ҳаззе вофир дошт ва табъе нофир, чунон ки дар маҳофили донишмандон нишастӣ, забони сухан бибастӣ. (1) *Саъдӣ*

МАҲОҚ *а.* محاق *ниг.* **муҳоқ.**

МАҲПАЙКАР مهپیکر *ниг.* **моҳпайкар.**

МАҲПАРАСТ مهپرست *ниг.* **моҳпараст.**

МАҲПОРА مهپاره *ниг.* **моҳпора.**

МАҲР *а.* مهر мувофиқи қонуни шариати ислом пули нақда ва *молу* *матоъ*, ки дар вақти никоҳ барои арӯс ба зиммаи домод муқаррар карда мешавад; кобин.

Яъқуб ҳафт сол шубонӣ карда буд ба ҷиҳати маҳри ин духтар. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Писарро нишонданд пирони деҳ,
Ки меҳрат бар ӯ нест, маҳраш бидеҳ! *Саъдӣ*

МАҲРАБ *а.* مهرب гурезгоҳ, ҷои фирор.

Андар он дам Ҷуҳӣ омад, дар бизад,
Ҷуст қозӣ маҳрабе, то дарҳазад. *Румӣ*

Чун халифа бар он ҳол вуқуф ёфт, ба куллӣ аз мулки Бағдод маъюс гашт ва ҳеҷ мафарре ва маҳрабе надид. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МАҲРАМ *а.* محرم 1. хеши наздике, ки бо вай никоҳ ҷоиз шумурда намешавад, ҳамчун хоҳарзода, додарзода, яке аз наздикон, хешу ақрабо.

Барафшон даст бар номусу он гоҳ
Миёни маҳраму бегона меракс. *Хоқонӣ*

2. зан, завҷа; 3. дӯсти наздики самимӣ, мӯнис, ҳамдам.

Киро дар шаҳр баргӯям ғами дил,
Кӣ омад дар ду олам маҳрами дил? *Анварӣ*

маҳрами роз (*ё* **асрор**) ҳамроз, дӯсти самимӣ.

Маҳрами рози дили шайдои худ
Кас намебинам зи хосу омро. *Ҳофиз*

Ӯро бо худ наздик дошт, то маҳрами асрор шуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

4. наздик, самимӣ.

Тамошои риёзи ирам бо ёрони ҳамдам ва дӯстони маҳрам хуш ояд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

То баста шуд ба гулшани васли ту роҳи мо,
Маҳрам нашуд ба базми нигоҳат нигоҳи мо. *Махфӣ*

Дило, сар сахт кун, кам кун малулӣ,
Малул асрорро маҳрам нагардад. *Шамси Табрезӣ*

маҳрам кардан ҳамроз кардан, ҳамсир гардонидан.

Тифлро дар сухан макун маҳрам,
Қ-аз забонаш аз он забун ояд. *«Хористон»*

МАҲРАМИЯТ *а.* محرمیت маҳрамӣ, наздикӣ; ҳамсир ва ҳамроз будан.

Фақр маҳрамияти асрори яқин дошт, дар ҳеҷ ҳолате домани истиқомат аз даст нагузошт. *Бедил*

МАҲРАМОНА محرمانه наздикона, самимона; бо меҳру муҳаббат, бо самимият.

Чу бӯсиданд пояш маҳрамона
Сарону сарварон бар остона... *Назим*

МАҲРАМӢ محرمی 1. *ниг.* **маҳрамият;** 2. *ниг.* **маҳрам** 3.

Бори нишоти офият з-он нанихам, ки оқибат
Муҷрими нуктае кунад маҳрамиёни розро. *Махфӣ*

МАҲРОҶ||МЕҲРОҶ *ҳ.* مهراج яке аз подшоҳони Ҳиндустон, ки баъдҳо лақаби умумии феодалҳои калони он ҷо шуда аст; баъзан ба подшоҳони Зангбор низ нисбат дода мешавад.

Миён аз паи хидматаш баста танг
Чи Ҷеполи Ҳинду чи маҳроҷи Занг. *Хоҷу*

МАҲРУМ *а.* محروم бебаҳра, бенасиб, аз чизе монда.

Чун касе аз саодати дидори рафиқон маҳрум шуд, пайдост, ки дарди ӯ бад-он тафарруҷ чӣ миқдор дармон пазирад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МАҲРУР *а.* محرور (чизи) гармшуда, ҳароратнок; бо табъи гарм, бо мизоҷи гарм.

Зи шавқи лаъли лабат хост дар дили гармам
Табе, ки аз тани маҳрур з-ангабин хезад. *Ҷомӣ*

МАҲРУРОТ *а.* محرورات ҷ. **маҳрур.**

МАҲРУРӢ I محروری ҳароратнокӣ; гармимизоҷӣ.

МАҲРУРӢ II محروری ҳароратнок; гармимизоҷ.

Зиҳӣ хаёли ниҳеби ту шарза шеронро
Намуда чун таби маҳруриён ба хоб оташ. *Ломеӣ*

МАҲРУС *а.* محروس ҳаросат кардашуда, нигаҳдорӣ кардашуда, маҳфуз, масун.

Писари пири харобот, ки майхонаи ӯ
Ҳаст маҳрус зи санги ситами хумшиканон. *Ҷомӣ*

Мамолики шумо аз садмаи сипоҳи подшоҳӣ ва осеби асокири қаҳҳори ман маҳфуз ва маҳрус гардад. *«Таърихи Фаришта»*

МАҲРУСА *а.* محروسه *муаннаси* **маҳрус; мамлакати маҳруса** ҳудуди ҳифзшавандаи мамлакат, мамлакат, қаламрави подшоҳ.

Рухсат талабид, то Тоҳирро аз мамлакати маҳруса берун кунад. *«Равзат-ус-сафо»*

МАҲРУХ مهرخ *ниг.* **моҳрух.**

МАҲСИМО مهسیما *ниг.* **моҳсимо.**

МАҲСУБ *а.* محسوب 1. ҳисоб кардашуда, шумурдашуда; ба шумор овардашуда; **маҳсуб доштан** ҳисоб кардан, ба ҳисоб гирифтан.

Ин маънӣ ба самъи ашраф пайваст ва фармуданд, ки мо ҷиҳати пилон алафа ва улуфа маҳсуб медорем, чӣ гуна эшон аз боғоти мардум ситонанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

2. *маҷ.* ҳамқатор, шарик.

...Пас аз замоне чанд маҳсуби ишрати абадӣ буд ва мансуби саодати сармадӣ. *Бедил*

МАҲСУД I *а.* محسود касе, ки дучори ҳасади дигарон шудааст, касе ки аз вай ҳасад мебаранд.

Ҳасад кунанд ҳасудон туро ба аслу ба нафс,
Бад-ин ду чиз бувад марди мӯҳташам маҳсуд. *Муиззӣ*

Кор ба ҷое расид, ки маҳсуди амосил ва ақрон гаштам. *«Равзат-ус-сафо»*

МАҲСУД II *а.* محصود даравидашуда.

Агар чизе... ба хона овардӣ, рӯзи дигар заръи ҳаёти ӯ ба доси мамот маҳсуд гаштӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

МАҲСУЛ *а.* محصول **1.** ҳосилшуда; **2.** ҳосили зироат, ҳосили кор ва ғ.; натиҷаи истеҳсол.

Мутриб куҷост, то ҳама маҳсули зӯҳду илм
Дар кори чангу барбату овози най кунам. *Ҳофиз*

МАҲСУЛОТ *а.* محصولات ҷ. **маҳсул.**

МАҲСУН *а.* محصون маҳфуз, нигоҳдошташуда.

Нилро бар қибтиён ҳақ хун кунад,
Сибтиёнро аз бало маҳсун кунад. *Румӣ*

МАҲСУР *а.* محصور ҳамчун ҳисор иҳота кардашуда, дар инҳисор ва ҳудуд гирифташуда; маҳдуд кардашуда.

Яке дар гӯшаи гулзор маҳсур,
Зи дигар чун замин аз осмон дур. *Нозим*

МАҲСУС *а.* محسوس (чизи) ҳис кардашуда (ба воситаи узвҳои ҳис), ҳисшаванда, ҳис карданӣ.

Чун маръӣ ва маҳсус шуд, онро ҷисм гуфтанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Аз буруҷи савобити маҳсус
Даҳр зад ғӯта дар пари товус. *Бедил*

МАҲСУСА *а.* محسوسة *муаннаси* **маҳсус.**

Таҳаффуз он аст, ки сувари маъқула ё маҳсуса некӯ забт намояд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

Ҳама ашьёи маҳсусаро барои асоси маоши ӯ ниҳоданд. *Аҳмади Дониш*

МАҲСУСОТ *а.* محسوسات ҷ. **маҳсус.**

Ва падид омад, ки ҷавҳар яке моддат аст ва яке сурат аст, ва яке мураккаб аз ҳар ду пайдо шавад, ки яке чизи ҷудо ва маҳсусот бувад. *Ибни Сино*

МАҲТАЛЪАТ مهطلعت *ниг.* **моҳталъат.**

МАҲТОБ مهتاب *ниг.* **моҳтоб.**

МАҲТОБӢ مهتابی иморати хурди козамонанд ё суфа, ки барои сайру тамошои моҳтоб бар лаби ҳавз сохта мешавад.

Хуш он ошиқ, ки дар маҳтобие хоб
Кунад моҳеш масти ҳусни шабтоб. *Нозим*

МАҲТУМ *а.* محتوم ҳукм кардашуда, муайян кардашуда, ҳатмӣ ва воҷиб; **аҷали маҳтум** аҷали ногузир.

Мултамаси мо аз подшоҳ он аст, ки аҷали маҳтумро аз мо мундафеъ созад. *«Равзат-ус-сафо»*

МАҲФИЛ *а.* محفل **1.** ҷамъомад, ҷамъомади дӯстон, маҷлис, анҷуман; маҷлиси базм.

Ҷамъе аз пирон дар маҳфиле нишаста буданд. *Авфӣ*

Шаби торику ҳавли раъду бороне бад-ин тундӣ,
Куҷо парвои мо доранд сармастони маҳфилҳо. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. умум, ҷамъият, халқ.

Чун ба таҳқиқи ину он пардохт,
Ранги маҳфил зи ранги худ бишнохт. *Бедил*

◇ **маҳфил ангехтан** маҷлиси базм оростан; ҷамъомади дӯстон барпо кардан.

Ҳарифон ҳар куҷо бо ёди ту гар маҳфил ангезанд,
Мани парвонаро сӯзанд, шамъи анҷуман созанд. *Ибни Ямин*

маҳфил сохтан *аз чизе* дар бораи ягон чиз сӯҳбат, гуфтугӯ барпо кардан.

Ҳама корам зи худкомӣ ба бадномӣ кашид охир,
Ниҳон кай монад он розе, к-аз ӯ созанд маҳфилҳо. *Ҳофиз*

МАҲФУЗ *а.* محفوظ **1.** ҳифз кардашуда; дар ёд дошташуда.

Ҷонаш аз ҳар ҳикмате маҳзуз буд,
Нуктаҳои ҳикматаш маҳфуз буд. *Ҷомӣ*

маҳфуз доштан нигоҳ доштан, нигаҳдорӣ кардан; риоят кардан.

Ва ба сифати адолат вақте ороста гардад, ки даҳ шартро маҳфуз дорад. *Аҳмади Дониш*

2. нигоҳ доштан шуда, ҳифз доштан шуда.

МАҲФУЗОТ *а.* محفوظات чизҳои маҳфуздошта; чизҳои дар ёд доштан шуда.

Тазаккур малакаи истеҳзори маҳфузот аст дар ҳар вақт, ки хоҳад бе кулфате. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МАҲФУР *а.* محفور ҳафр кардашуда, кандашуда (дар замин, санг ва ғ.).

МАҲФУРА *а.* محفورة *муаннаси* **маҳфур.**

Дар он ғор ҳиёзи маҳфура аст дар санг. *«Равзат-ус-сафо»*

МАҲФУФ *а.* محفوف иҳота кардашуда, дар бар гирифташуда.

Роёти нусратаёни хоқонӣ маҳфуф ба иноёти субҳонӣ аз боғи шаҳр ба азми Мовароуннаҳр наҳзат фармуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАҲШАР *а.* محشر **1.** ҷамъомадгоҳи умумии халқ.

Фуруд омаданд он ду маҳшар-гурӯҳ
Ба наздики ҳам чун ду Албурз-кӯҳ. *Ҳотифӣ*

2. *маҷ. д.* майдони қиёмат; қиёмат.

Масти май бедор гардад нимшаб,
Масти соқӣ рӯзи маҳшар, бомдод. *Саъдӣ*

Гар ба фардо афгани дидори маймун бо Камол,
То ба рӯзи ҳашр бошад ҳар дам ӯро маҳшаре. *Камоли Хуҷандӣ*

МАҲШУР *а.* محشور **1.** фароҳамомада; ҷамъшуда.

...Дар зумраи муҳиббон ва мухлисони эшон маҳшур гардам. *Ҷомӣ*

2. *д.* дар рӯзи қиёмат барангехташуда, эҳьё кардашуда ва ҷамъ овардашуда.

Шавад маҳшур дар силки бахилони сафи маҳшар,
Агар шӯҳрат зи эҳсон матлаб афтодаст Ҳотамро. *Соиб*

МАҲҶУБ *а.* محجوب паси парда буда; пӯшида, нопадид, пинҳон.

Ба сурат аз назари мо агарчи маҳҷуб аст,
Ҳамеша дар назари хотири мураффаҳи мост. *Ҳофиз*

Агар хуршед ғоиб гардад, ба рӯшноии моҳ талаби ҳидоят кунед, агар моҳ маҳҷуб шавад, ба Зӯҳра талаби роҳи рост намоед. *«Равзат-ус-сафо»*

Шарме, ки бувад сохта, матлуб набошад,
Шабҳо зи назардӯхта маҳҷуб набошад. *Соиб*

МАҲҶУР *а.* مهجور дар ҳаҷр буда, дурафтода, ҷудомонда (махсусан аз ёр).

Чу маҳҷур монд аз вафодори хеш,
Хиҷил шуд зи гуфтору кирдори хеш. *Хоҷу*

Бино бар ин Хоразмшоҳ Рашиди Ватвотро... дур ва маҳҷур гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

Намоемаш зи оғуши падар дур,
Чу тираш аз камон созем маҳҷур. *Ҳозиқ*

МАҲҶУРӢ مهجوری маҳҷур будан, ҷудоӣ, дурӣ.

Дил фиғон кард охир аз дурӣ
Ҳусн дар гирья шуд зи маҳҷурӣ. *Мушфиқӣ*

Надорам тоқати дурии Юсуф,
Дилам хун шуд зи маҳҷурии Юсуф. *Ҳозиқ*

МАҶАРГ مجرگ кори маҷбурии бемузд.

Чунин гуфт Ҳорун маро рӯзи марг:
Мафармой ҳеҷ одамиро маҷарг. *Абӯшакури Балхӣ*

МАҶАС(С) *а.* مجس **1.** ҷои ламс, ҷои даст-дасткунӣ, ҷои палмосидан; **2.** ҷои набз дар банди даст.

Дил ҳам аз дард ба ҷое беҳ аз он-к
Ҳар табибе маҷасаш нашносад. *Хоқонӣ*

МАҶБУЛ *а.* مجبول ҷибиллигардида, фитрӣ, табиӣ, хулқӣ.

Ахлоқи нописандида, ки дар ниҳоди ман... маҷбул аст, ба... насиҳат мудовот воҷиб бинӣ. *Авфӣ*

Мардум дар асли фитрат бар хайр маҷбуланд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

маҷбул ва мафтур фитрӣ, модарзод.

Мизоҷаш бар макру эҳтиёт маҷбул ва мафтур буд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАҶБУР *а.* مجبور **1.** дучори ҷабр; дучори зӯрии чизе; **2.** *маҷ.* мутеъ, фармонбардор.

То бувад мақдури саъду наҳси гардун хайру шар,
То бувад маҷбури сарду гарми гетӣ шайху шоб. *Анварӣ*

Рои мухтор осмоносор гашт,
Осмон маҷбуру ӯ мухтор гашт. *Хоқонӣ*

МАҶД *а.* مجد бузургӣ, ҷалолат, шавкат.

Аз ҷуд қабо дорӣ пӯшида мушаҳҳар
В-аз маҷд бино дорӣ барбурда мушайяд. *Рӯдакӣ*

... К-эй бод, ки иззу маҷд бодат,
Зинҳор гузар ба Наҷд бодат. *Шоҳин*

МАҶДУД *а.* مجدود хушбахт; нек.

Гӯӣ ин эътиқоди маҷдуд аст,
Ҷумла баргуфташ, он чӣ мақсуд аст. *Саноӣ*

МАҶЗУБ *а.* مجذوب **1.** ҷазб кардашуда, кашидашуда; **2.** шефта, девона, маҷнун.

Шайх аз сухани маҷзуб пурдард гашт. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Мо на имрӯз аз ҷамоли ёри худ девонаем,
Дар азал ин ҷони мо аз ишқи ӯ маҷзуб буд. *Ибни Ямин*

3. аҳли тасаввуфи Ҳиндустон, ки ба аҳкоми зоҳирии дини ислом аҳамият надода, девонавор зиндагӣ карда ба риёзат машғул мешуданд.

МАҶЗУМ *а.* مجذوم махав, гирифтори касалии махав, ҷузом.

Муҳаммад-оқо... ҷавоб медод:... Чунон ки аз мабрусон ва маҷзумон нафрат ва иҷтиноб менамоянд, аз ин хоксор низ танаффур ва эҳтироз лозим ва воҷиб хоҳанд шумурд. *«Таърихи Фаришта»*

МАҶИД *а.* مجید бузург, бошаъну шараф, олиқадр, баланддараҷа.

Қадду болое, ки ишқаш барфарошт,
Даргузашт аз курсию арши маҷид. *Шамси Табрезӣ*

МАҶЛИС *а.* مجلس **1.** ҷои ҷамъомади одамон бо мақсади машварат, сӯҳбат ё зиёфат; маҳалли ҷаласа.

Холид бархост ва бирафт ва ҳаргиз дигар ба маҷлиси Умар наёмад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. ҷаласа, ҷамъомади одамон барои машварат.

Пас аз ин маҷлисе кард бо устодам; ӯ ҳикоят кард, ки дар он хилват чӣ рафт. *«Таърихи Байҳақӣ»*

маҷлис оростан маҷлис барпо кардан, барои машварате ба ҷое ҷамъ шудан.

Паи маслаҳат маҷлис оростанд,
Нишастанду гуфтанду бархостанд. *Фирдавсӣ*

3. ҷамъомади одамон барои сӯҳбат ва зиёфат; ҷамъомади дӯстон; маҳфил; базм.

Ҳофиз, ороста кун базму бигӯ воизро,
Ки бубин маҷлисаму тарки сари минбар гир! *Ҳофиз*

Ёр соқӣ шуду бе парда ба маҷлис омад,
Бар дари майкада гулбонги садо дардоданд. *Ибни Ямин*

4. *маҷ.* ҳузур, қабули маъмурон аз тарафи подшоҳ.

Ардастонӣ, чун маҷлиси Алӣ Одилшоҳ дарьёфта ӯро мусир ва муҷид дид, ба Аҳмаднагар шитофт. *«Таърихи Фаришта»*

◇ **маҷлис гуфтан** ваъзу насиҳат гуфтан дар ҷамъомад.

Қаширӣ аз эшон истидъо намуда буд, ки дар ҳафта як рӯз дар хонақоҳи эшон маҷлис гӯянд. *Ҷомӣ*

МАҶЛИСАФРӮЗ||МАҶЛИСФУРӮЗ مجلس افروز||مجلس فروز маҳфилоро, сӯҳбаторо; дӯстдоштаи аҳли маҷлис; *муқ.* **маҷлисоро(й).**

Зи маҷлисфурӯзони равшангуҳар
Даромад яке ҳамчу шамъам зи дар. *Хоҷу*

Имрӯз ҷои ҳар кас пайдо шавад зи хубон,
К-он моҳи маҷлисафрӯз андар садорат омад. *Ҳофиз*

МАҶЛИСНИШИН مجلس‌نشين иштироккунандаи маҷлис, дар маҷлис ҳузурьёфта, аҳли маҷлис.

Нишастанд мардони маҷлиснишин,
Назар дӯхтанд аз адаб бар замин. *Шодӣ*

МАҶЛИСОРО(Й) مجلس‌آرا(ى) сӯҳбаторо, маҳфилоро; писандидаи аҳли маҷлис; *муқ.* **маҷлисафрӯз.**

Бипурсид, к-эй маҷлисорой мард,
Кӣ буд андар ин маҷлисатноймард? *Саъдӣ*

МАҶЛИСФУРӮЗ مجلس‌فروز *ниг.* **маҷлисафрӯз.**

МАҶЛИСӢ مجلسى аҳли маҷлис; хушсӯҳбат.

Ҳоким ..., маҳрами асрор буд ва бузургтар аз ӯ маҷлисӣ дар он давлатхона набуд. *«Таърихи Фаришта»*

МАҶМАЪ *а.* مجمع 1. ҷои ҷамъшавии чизе.

Сар худ раиси аъзост ва маҷмаи ҳавос ва маҳалли истинос. *Авфӣ*

2. ҷамъомад, маҷлис, маҳфил.

Миён надориву дорам аҷаб, ки ҳар соат
Миёни маҷмаи хубон кунӣ миёндорӣ. *Ҳофиз*

[Паланг] дар маҷмаи вуҳуш он гувоҳӣ адо кард. *«Анвори Суҳайлӣ»*

маҷмаъ кардан ҷамъ омадан.

Маҷмае карданд мурғони ҷаҳон,
Он чӣ буданд ошкорову ниҳон. *Аттор*

МАҶМАЪУШШУАРО *а.* مجمع‌الشعرا ҷамъомади шоирон, маҷлиси шоирон.

Ҳаме зи манзалату ҷоҳи ман сухан ронанд
Ба ҳар куҷо, ки дар офоқ маҷмаъушшуаро́ст. *Муиззӣ*

МАҶМАҶА *а.* مجمجه сухани нимфурмаи носареҳ.

Ин аст таҳқиқи ҷавоб ва танқиҳи он бар ваҷҳе ки дар он маҷмаҷа намонад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МАҶМӮА *а.* مجموعه дафтари ашъор; девон; асар ва китобе, ки дар он навиштаҷоти доир ба мавзӯъҳои гуногун ҷамъ оварда шудааст.

Маҷмӯа қаламӣ шуда мавқуф бар муқаддима ва сабабе будааст ва бар таҳрири ҳар як иллате муқаддам афтод. *Аҳмади Дониш*

Ғоратгаре маонии маҷмӯаи Камол
Дуздида, ҳар чӣ ёфт сухан, дар ҷарида буд. *Камоли Хуҷандӣ*

МАҶМӮЪ *а.* مجموع 1. ҷамъ кардашуда, ҷамъшуда; фароҳамшуда, ғуншуда.

Дар маскани илму адл сокин,
Бар маркаби қадру ҷоҳ рокиб;
Маҷмӯи макориму маолӣ,
Қонуни мафохиру маноқиб. *Анварӣ*

2. *маҷ.* бисьёр, фаровон.

Лаҳв як ҷавву ғам ҳазор варақ,
Ғусса маҷмӯу қисса мухтасар аст. *Хоқонӣ*

3. ҳама, ҳамагӣ, ҷумла; **маҷмӯи ...** ҳамаи ...

Маҷмӯи эшон [занбӯрҳо] ... сар бар хатти мутобаати ӯ ниҳоданд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Маҷмӯи коинот, ки оянд дар назар,
Бар рӯи ошиқон рухи некӯ намудааст. *Ибни Ямин*

4. *ором, осуда, хотирҷамъ.*

Дилат равшану вақт маҷмӯъ бод! *Саъдӣ*

В-агар аблаҳе мушкро ганда гуфт,
Ту маҷмӯъ шав, к-ӯ пароганда гуфт. *Саъдӣ*

Зи фикри тафриқа боз ой, то шавӣ маҷмӯъ,
Ба ҳукми он ки чу худ аҳриман, сурӯш омад. *Ҳофиз*

МАҶНУН *а.* مجنون 1. ҷиннӣ, девона; 2. лақаби Қайс, ки ошиқи Лайлӣ буд; дар адабиёт муродифи ошиқи шайдо.

МАҶОАТ *а.* مجاعت ҷӯъ, гуруснагӣ.

Боз нафсаш аз маҷоат пур тапид,
З-интизоъ аз хостан чора надид. *Румӣ*

Мардум аз шиддати маҷоат ... моҳи анҷумро намудори гандум медиданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАҶОЗ *а.* مجاز 1. маҳалли гузаштан, гузаргоҳ.

Бар раҳи ту маҷоз, қантараест,
Накунад кас фароз, қантараест. *Ҷомӣ*

2. ғайри ҳақиқат, зидди ҳақиқат (будан).

Ва иллат ду гуна бувад: яке ба ҳақиқат бувад ва яке ба маҷоз. *Ибни Сино*

Бар ҳикмат агар гӯӣ, шеър аз чӣ сабақ дорад,
Ин қисм яқину ҳақ в-он қисм маҷозу зан. *Бадри Чочӣ*

Нақше бар об мезанам аз гирья ҳолиё,
То кай шавад қарини ҳақиқат маҷози ман. *Ҳофиз*

3. *адш.* кор фармудани ягон калима ба маънои ғайри ҳақиқӣ, ки дар миёни маънои нав (маҷозӣ) ва маънои аслӣ аз ягон ҷиҳат шабоҳате мавҷуд бошад.

МАҶОЗИБ *а.* مجاذيب *ҷ.* **маҷзуб.**

Зикри атвори маҷозиб дар миён буд. (1, 2) *Бедил*

МАҶОЗӢ *а.* مجازى ғайриҳақиқӣ.

Напиндорӣ, ки ин сурат маҷозист,
Дар ин сурат ба худ дар ишқбозист. *Ибни Ямин*

МАҶОЛ *а.* مجال 1. ҷавлонгоҳ, майдони ҷавлон, ҷои намоиш, ҷои худнамоӣ.

Надонад, ки моро сари ҷанг нест,
Вагарна маҷоли сухан танг нест. *Саъдӣ*

Гило, ки мепазӣ, макунаш ин ҳама пиёз,
Дар хона ҷои рахт бувад ё маҷоли дӯст. *Абӯисҳоқи Атъима*

2. қудрат, қувват; қувват ва тоқат.

Биё, ки бо ту бигӯям ғами малолати дил,
Чаро ки бе ту надорам маҷоли гуфтушунид. *Ҳофиз*

Зи гармо на дар марду маркаб маҷол,
Ҷаҳон оташин, рӯз пеш аз завол. *Ҳотифӣ*

3. имкон, имконият.

Мардумозореро ҳикоят кунанд, ки санге бар сари солеҳе зад; дарвешро маҷоли интиқом набуд. *Саъдӣ*

Яке аз пеши Мозуқи қӯшчӣ расид, бо вай гуфт: ... Агар қудрат ва маҷол дорӣ, бигурез! *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

маҷол ёфтан роҳ ёфтан, фурсат ёфтан, имконият ёфтан.

Ту некӯравиш бош, то бадсигол
Наёбад ба нақси ту гуфтан маҷол. *Саъдӣ*

Пас умарои давлат дар ҳаққи ӯ маҷол ёфта, ӯро ба унвони шоҳидбозӣ ва майхӯрӣ ба ҳабс ва қайд кашиданд. *Аҳмади Дониш*

4. *маҷ.* фурсат, вақт, маврид.

Маҷоли сухан то набинӣ зи пеш,
Ба беҳуда гуфтан мабар қадри хеш. *Саъдӣ*

Панди нахуст он, ки маҷоли сахун
Ҳар чӣ бигӯянд, ту бовар макун.
Ҷалолиддини Фароҳонӣ

МАҶОЛИС *а.* مجالس ҷ. **маҷлис.**

Маҷлиснишинони маҷолиси хос ва наззорачиёни маорики ихтисос чунин хабар додаанд... (2, 3) *«Фатҳнома»*

Зикри ту дар маҷолис, мадҳи ту дар маҳофил. (2, 3) *Савдо*

МАҶОМЕЪ *а.* مجامع ҷ. **маҷмаъ.**

Ин сухан чанд карат... дар маҷомеъ бар забон ронд. (1, 2) *Авфӣ*

Дар маҳофил ва маҷомее, ки аснофи мардум ҳозир шуданд аз уламо ва ҳукамо аз суоле, ки [Ғозонхон] фармуд, тамомат мутааҷҷиб монданд. (1, 2) *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Сухани эшон ба масомеи ҳама кас мерасад ва аҳволи эшон дар ҳама маҷомеъ гуфта мешавад. (1, 2) *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

МАҶОНИН *а.* مجانین *а. ҷамъ* **1.** ҷ. **маҷнун** 1; **маҷонини ишқ** маҷнунҳои ишқ, девонаҳо аз ишқ.

Хирад, ки қайди маҷонини ишқ мефармуд,
Ба бӯи сунбули зулфи ту гашт девона. *Ҳофиз*

2. *маҷ.* савдоимизоҷон.

Дар Ҳирот шахсест, ки ӯро Мавлоно Дарвеши девонаи Шамърез мегӯянд ва ӯ аз уқалои маҷонин аст. *Восифӣ*

МАҶОНИҚ *а.* مجانیق ҷ. **манҷаниқ.**

[Қитобуқо-Нуён] ба пои қалъаи Меҳрин рафт ва муҳосара кард ва маҷониқ ниҳод. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МАҶОРӢ *а.* مجاری ҷ. **маҷро;** ✧ **маҷории афъол** ҷараёни корҳо.

Ва... таассури қудрат дар маҷории афъол тадриҷӣ аст. *Аҳмади Дониш*

маҷории аҳвол (*ё* **ҳолат**) вазъияти корҳо, ҷараёну рафти корҳо.

Чун Салҷуқиён омаданд... ва эшон мардумони биёбоннишин буданд ва аз маҷории аҳвол ва маолии осори мулук бехабар... *Низомии Арӯзӣ*

Ғуломе, ки мувакқили Шор буд, хост, ки пеш аз вусул ба Ғазнин номае ба хонаи хеш нависад ва аз маҷории ҳолати худ дар он сафар эълом кунад. *«Равзат-ус-сафо»*

МАҶРО *а.* مجری‖مجرا **1.** ҷои ҷараёни об ва ё дигар моеот; ҷои равоншавии оби ҷӯй ва дарьё, ҷараёнгоҳ.

Ва ҳавзҳои сангин дар зери новадонҳо ниҳода, сӯрохе дар зери он, ки об аз он сӯрох ба маҷро равад ва ба ҳавз расад. *Носири Хисрав*

Ба боғи мушкбӯй-андар насими боғро ҷӯнбиш,
Ба роғи сабзрӯй-андар фуроти обро маҷро.
Манучеҳрӣ

2. нишон, нишона; **маҷро гирифтан** мила ва даҳони тӯпро ба ҷониби касе ё чизе гардондан.

Мирзо Абдурраҳим... бифармуд, то чанд тӯп ва зарбзан... ба ҷониби эшон маҷро гирифта, сар доданд. *«Таърихи Фаришта»*

МАҶРӮҲ *а.* مجروح **1.** захмин, ҷароҳатдор, решдор.

Ин чӣ чашм аст, эй камонабрӯ,
Мурда маҷрӯҳи новакаш ҳар сӯ. *Восифӣ*

Ду нахҷир бо якдигар ҷанг мекарданд ва сари якдигарро маҷрӯҳ мегардониданд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. *маҷ.* ситамдида, дилозурда.

Дид саргашта як ҷаҳон маҷрӯҳ,
Номи ҳар як навишта дар машрӯҳ. *Низомӣ*

Зи дарди модари он тифли бебок
Шуда маҷрӯҳ ҷони муршиди пок. *Бадрии Кашмирӣ*

МАҶУС *а.* مجوس офтобпараст, оташпараст, габр, зардуштӣ.

Эшон муғонанд, яъне маҷус, ки ба порсӣ эшонро габрон гӯянд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ҷамъе маҷус дар Ҳирот муқорини масҷид оташкада доштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАҶУСӢ مجوسی мансуб ба маҷус.

МАҶҲУД *а.* مجهود ҷаҳд, саъю кӯшиш.

Муддате дар истиёди суюди амвол маҷҳуди худро базл кардам. *Авфӣ*

[Обоқохон] гуфт:... Тафаккур ва тараддудро аз хотир дур доред ва ғояти маҷҳуд ба базл расонед. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МАҶҲУЛ *а.* مجهول **1.** номаълум, ғайри маъруф, донистанашуда.

Девони Фаррухӣ дар Мовароуннахр шӯҳрате дорад ва ҳоло дар Хуросон маҷҳул ва матрук аст. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

2. номаълум, ношинос.

Маҷҳул берун омадӣ ва ҳар киро медид, аз сирати Довуд мепурсид. *Аҳмади Дониш*

3. *маҷ.* беэътибор.

Ҷоҳил осуда, фозил андар ранҷ,
Фазл маҷҳулу ҷаҳл мӯътабар аст. *Хоқонӣ*

МАҶҲУЛОТ *а.* مجهولات ҷ. **маҷҳул.**

Пас хосияти мардум тасаввур ва тасдиқи куллиёт аст ва истинбот кардани маҷҳулот аз улум ва саноот ва ин ҳама қуввати як нафс аст. (1) *Ибни Сино*

МАҶҲУЛУННАСАБ *а.* مجهول‌النسب он кӣ аслу насабаш маълум нест, номаълумнажод.

Дар ин вақт хабар расид, ки Аҳмади Аёз... дар Деҳлӣ шашсола писаре маҷҳулуннасабро ба султон Муҳаммад нисбат дод. *«Таърихи Фаришта»*

МАҶҲУР *а.* مجهور ҷаҳр кардашуда; ошкор, аён.

Ҳазор нафар аз аҳли ислом, ки дар маҷлис аз нур ва зиё ва насими маҷҳур ва маҳҷуб яли зинда дар гӯр шуда буданд, ҳаёте тоза гирифтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАҶҶОНӢ *а.* مجانی бемузд, муфт, ройгон.

Макун исроф мои маҷҷонӣ,
Чун «ва ло-тусрифу» ҳамехонӣ. *Аттор*

МЕВА میوه **1.** бар, самар, бори дарахт.

Ҳар чанд офтоб сабаби пазонидани мева аст, ҳам он ҷо қуввати табиӣ бояд, ки бо вай ёр бувад. *Ибни Сино*

Имрӯз ба ҷуз килки гуҳарбори ту, Соиб,
Шохе, ки диҳад меваи гавҳар, натавон ёфт. *Соиб*

2. *маҷ.* боғу ток.

Лаззати ангур бева донад, на худованди мева. *Саъдӣ*

◇ **меваи хоми сояпарвард** меваи хонарас.

Ман меваи хоми сояпарвард наям,
Ҷуз чашмаи хуршеди ҷаҳонгард наям. *Хоқонӣ*

МЕВАДОР میوه‌دار дарахти мева.

Яке меводоре бимонад зи ман,
Ки монад ҳаме бори ӯ бар чаман. *Фирдавсӣ*

МЕЗБОН||МИЗБОН میزبان соҳиби хона, соҳиби мез (дастархон); меҳмондор, касе, ки меҳмонро пазирой мекунад.

... Ки мо мезбону ту меҳмони мо,
Фуруд ой ин ҷо ба фармони мо. *Фирдавсӣ*

Он мезбони боҳиммат асбоби зиёфат чандон тартиб дод, ки шикамы ниёз ва дидаи оз пур шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МЕЗБОНӢ||МИЗБОНӢ میزبانی меҳмондорӣ.

МЕЗМОН||МИЗМОН میزمان *ниг.* **мезбон.**

Андар қиморхонаи чарху работи даҳр,
Ҷинсе ҳарифу ҳамнафасе мезмон маҳоҳ. *Хоқонӣ*

МЕНУ مینو **1.** *д.* олами улвӣ; осмон.

Гар эйдун, ки ояд зи мену суруш,
Набошад бад-он фарру арванду ҳуш. *Фирдавсӣ*

2. биҳишт.

Шуданд он равзаи ҳурони дилкаш
Ба саҳрое чу мену хурраму хаш. *Низомӣ*

3. зумуррад.

Забарҷад ба хирвору мену ба ман
Варақҳои зар, диръҳои сафан. *Низомӣ*

МЕНУНИШОН مینونشان менумонанд, биҳиштмонанд.

Ман ба ҷунин гулшани менунишон
Домани уммед ба ҳар сӯ кашон. *Хисрави Деҳлавӣ*

МЕНУСИРИШТ مینوسرشت менуниҳод, менуфитрат; *маҷ.* зебо ва хушсурат.

Дар он хуррамободи менусиришт
Фурӯ монд ҳайрон зи бас кору кишт. *Низомӣ*

Яке санги минои менусиришт
Ба зебоиву хуррамӣ чун биҳишт... *Низомӣ*

МЕОД *а.* میعاد *ниг.* **миод.**

МЕОДГОҲ میعادگاه *ниг.* **миодгоҳ.**

МЕРОС *а.* میراث *ниг.* **мирос.**

МЕРОСХОР میراثخوار *ниг.* **миросхор.**

МЕТИН میتین тешаи калони дунӯлаи сангтарошӣ, зоғнул.

Ба тундӣ чунон уфтад бар барам,
Ки метини Фарҳод бар Бесутун. *Оғоҷӣ*

Гирифта паи кори девору дар,
Ба ин даст метин, ба он даст табар. *Ҳотифӣ*

МЕХ میخ **1.** мили кӯтоҳи нӯгтези фулузӣ ва ё ҷӯбӣ, ки барои кӯфтан ва устувор кардани чизҳо ба кор меравад.

Бо сияҳдил чӣ суд гуфтани ваъз,
Наравад мехи оҳанӣ дар санг. *Саъдӣ*

2. сутун, сутуни хайма.

Таноби саропардаи хисравӣ
Қашиданд, шуд мехи марказ қавӣ. *Низомӣ*

3. мӯҳри махсуси сикказанӣ.

Дирамро ҳаме мех созед низ,
Сабук доштан беш тар з-ин чӣ чиз? *Фирдавсӣ*

◇ **меҳҳои булӯр** *киноя аз* ситораҳо.

Гунбади сабз меҳҳои булӯр
Дар мағоки муқаъар андозад. *Хоқонӣ*

МЕШСОР میش‌سار **1.** бо нақши каллаи меш нақшу нигор кардашуда, бо нақши сари меш ороста.

Яке тахти пирӯзаи мешсор,
Яке хисравӣ тоҷи гавҳарнигор. *Фирдавсӣ*

2. номи яке аз тахтҳои Хисрави Парвез дар «Шоҳнома».

Кеҳин тахтро ном буд Мешсор,
Сари меш будӣ бар ӯ-бар нигор. *Фирдавсӣ*

МЕЪБАР *а.* معبر **1.** ҷои убур, гузаргоҳ; пул; **2.** амад, сал.

Ва он ҷо низ масҷиди одина аст, аммо ҷиср нест, ба заврақ ва меъбар гузаранд. *Носири Хисрав*

[Писар] гурӯҳе мардумонро дид, ҳар як ба қурозае дар меъбар нишаста ва рахти сафар баста. *Саъдӣ*

МЕЪДА *а.* معده яке аз узвҳои дохилии инсон, ки хӯрок дар он ҳазм мешавад.

Ба ҷуз сангдил кай кунад меъда танг,
Чу бинад касон бар шикам баста санг. *Саъдӣ*

Ногашта тиҳӣ меъда ба хон наншинӣ,
З-он пеш, ки меъда пур кунӣ, бархезӣ. *Ҷомӣ*

МЕЪЁР *а.* معیار **1.** олате, ки бо он чизе санҷида ё баркашида мешавад; **2.** тарозуи зарсанҷ.

Май чун зару ҷом ӯро чун каффаи меъёр аст,
Аз сурхии ранги зар меъёр ҳамепӯшад. *Хоқонӣ*

ба меъёр даровардан баркашидан, вазн кардан.

Ганҷур итоат карда сандуқҳои тилло ва нуқраи холисро... ба мӯҷиби фармон ба меъёр даровард. *«Таърихи Фаришта»*

3. санги маҳак, ки ба воситаи соидан ба он сара ва ё носара будани тилло фаҳмида мешавад; **4.** *маҷ.* озмоиш.

Меъёри дӯстони дағал рӯзи ҳоҷат аст,
Қарзе барои таҷриба аз дӯстон талаб. *Соиб*

5. андоза, миқдор.

Сухан дар ин, ки ҳадди нафақоти аскария чист ва меъёри мавоҷиби онҳо то куҷост. *Аҳмади Дониш*

МЕЪЗАНА *а.* مئذنه маъзана, манораи азонгӯӣ.

Эй Билоли хушнавои хушсаҳил,
Меъзана баррав, бизан табли раҳил. *Румӣ*

МЕЪЗАР *а.* مئزر либоси болопӯши чодармонанд; чодар.

Ҳолӣ сари ӯ зи зеби меъҷар,
Орӣ тани ӯ зи сатри меъзар. *Ҷомӣ*

МЕЪЛОҚ *а.* معلاق чангак, чангаки овеза; чангаки қанораи қассобӣ.

Қай аҷаб, гар бо ту ояд чун Масеҳ андар ҳадис,
Гӯсфандон кушта аз меълоқу мурғ аз бобзан.
Камоли Иззӣ

МЕЪМОР *а.* معمار **1.** иморатсоз, биносоз, банно, бинокоре, ки тарҳу нақши биноро мекашад; бинокоре, ки кори иморатсозӣ мекунад.

[Ғозонхон] хоҷагони мӯътабар ва нависандагони дуруст-қалам ва меъморони муҳандисро насб фармуда [ба иморатсозӣ]. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Хишти меъмор нуқтаи варақаш,
Оби гилкор рашҳаи арақаш. *Бедил*

Хишти аввал гар ниҳад меъмор каҷ,
То Сурайё меравад девор каҷ.*

2. *маҷ.* дурусткунанда ва ислоҳкунандаи корҳо, ба хубӣ ба анҷом расонандаи корҳо.

Он кас, ки гурезад ӯ зи меъмор,
Қай гардад корҳош маъмур! *Шамси Табрезӣ*

МЕЪМОРӢ معماری бинокорӣ.

Бас адоватҳо, ки он ёрӣ бувад,
Бас харобиҳо, ки меъморӣ бувад. *Румӣ*

Зи меъмории табъи он некфан
Бинои сухан ёфт зеби чаман. *Шоҳин*

МЕЪРАҶ *а.* معرج нардбон, зинапоя, ҷои боло баромадан.

МЕЪРОҶ *а.* معراج **1.** он чӣ ба воситаи он боло мебароянд; нардбон.

Ба авни уммати мискину мӯҳтоҷ
Шафоатро ба боло карда меъроҷ. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. *маҷ.* дараҷот; **меъроҷи мансаб** поя-поя баланд шудани дараҷа ва мақоми касе.

Зи меъроҷи мансаб маҷӯ пойдорӣ,
Ки бар ях бувад пой ин нардбонро. *Соиб*

Бад-ӯ гуфтам: Эй дурратуттоҷи илм,
Қамин пояат авҷи меъроҷи илм. *Шоҳин*

3. *маҷ.* болоравӣ, болобароӣ, уруҷ кардан; **4.** *маҷ.* авҷ, улвият, аълоӣ; баландӣ.

Ба ҳайратгоҳи ин меъроҷи қудрат
Надорад ҳеҷ шоир боли ҷуръат. *Бедил*

меъроҷи оҳанг баландии оҳанг, авҷи оҳанг.

Навозаш нағмасози Зӯҳра дар чанг,
Бами сегоҳи ӯ меъроҷи оҳанг. *Ҳозиқ*

5. *д.* дар яке аз шабҳо гӯё ба олами улвӣ боло рафтани Муҳаммади пайғамбар.

Ишқ меъроҷ аст сӯи боми султони азал,
Аз рухи ошиқ фурӯ хон қиссаи меъроҷро.
Шамси Табрезӣ

МЕЪҶАР *а.* معجر рӯпӯш, чашмбанди занон.

Хадича меъҷар аз сар боз кард. *«Таърихи Табарӣ»*

Амири асас чанд рӯзи дигар ӯро ба хона нигоҳ дошт, то мардум меомаданд ва вайро бо чодар ва меъҷар медиданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МЕҒ میغ **1.** абр, саҳоб; абри сиёҳ, абри торику тира.

Чу барқи дурахшанда аз тира меғ
Ҳаме оташ афрӯхт аз ҳар ду теғ. *Фирдавсӣ*

2. абри сафед, туман, тумани ғализу ғафс.

Сармо аз берун ба ҳавои гармоба расад, андар вақт ҳавои гармоба чун меғ шавад. *Ибни Сино*

МЕҲ مه **1.** бузург, калон; *муқобили* **кеҳ.**

Бояд ки ду ҷунбандаи мухталиф — яке кеҳ ва яке меҳ андар ин миқдор ҳаргиз муттафиқ набуванд.
Ибни Сино

2. калонтар, бузургтар.

Кӯчик ду кафат меҳ зи ду дарьёи бузург аст,
Бисьёр назор аст меҳ аз мардуми фарбеҳ. *Манучеҳрӣ*

Писар гуфташ: Охир бузурги деҳӣ,
Ба сардорӣ аз сарбузургон меҳӣ. *Саъдӣ*

3. одами бузург, олимақом; хоҷа; соҳиб, сардор.

Яке достон зад бар ин марди меҳ,
Ки дарвешро чун бироӣ зи деҳ,
Нагӯяд зи ҷуз «меҳтари деҳ будам,
Ҳама банда буданду ман меҳ будам». *Фирдавсӣ*

МЕҲАН میهن **1.** ватан.

Пас он гоҳ доно дар он анҷуман
Бигуфт ин куҷо рафта буд аз меҳан. *Савдо*

меҳану дуда ватан ва оила.

Зи баҳри яке боз гум бударо
Барандохтам меҳану дударо. *Фирдавсӣ*

2. хонаву ҷой.

МЕҲБАРА||МАҲБАРА *а.* محبره сиёҳидон, давот.

Гуфт: Бошад муроду ҷой висоқ
Дили зарроқу меҳбари варроқ. *Саноӣ*

Се соли дигар ба таҳсил машғул мебудам, то як рӯз қалам аз меҳбара баркашидам, сафед баромад. *Ҷомӣ*

МЕҲВАР *а.* محور **1.** тири асосии чарх; **2.** *ҷғрф.* хатти рости мавҳумӣ ва тахминӣ, ки як сари он аз қутби шимолӣ ва сари дигараш аз қутби ҷанубии замин мегузарад ва замин ба даври он мегардад.

Бар самти ихтиёри ту бодо мадори чарх,
То қутбро макони шараф хатти меҳвар аст.
Бадри Чочӣ

Қамолат даъвии ахлоқу он гаҳ мункири риндон,
Зи ҳақ нагзар, сипеҳри одамият меҳваре дорад.
Бедил

МЕҲЗОР *а.* مهذار беҳудагӯй; **валмиксору меҳзорун** пургӯй беҳудагӯй аст.

Ҳар гоҳ ки маонӣ мутобеи алфоз афтад, сухан дароз шавад ва китоб миксор хонанд «валмиксору меҳзорун». *Низомии Арӯзӣ*

МЕҲИН مهین *ниг.* **миҳин;** *муқобили* **кеҳин.**

МЕҲЛАБ *а.* محلب ширдӯша, зарфи ширдӯшӣ, хурма.

Ту ҳанӯз аз хориҷ онро толибӣ,
Меҳлаби, аз дигарон чун ҳолибӣ? *Румӣ*

МЕҲМЕЗ مهمیز *имолаи* **меҳмоз.**

Ба як меҳмез раст аз заҳмати роҳ,
Фуруд омад чу давлат бар дари шоҳ. *Нозим*

МЕҲМОЗ *а.* مهماز оҳани махсуси нӯгтез, ки ба ақиби пошнаи мӯза устувор карда, барои давонидани асп ба кор мебаранд.

Захми меҳмозу балои тангу осеби лигом,
Асп бар дасти тавоно барнатобад беш аз ин. *Хоқонӣ*

МЕҲМОН مهمان‌||میهمان касе, ки мезбон (соҳиби хона) ӯро пазирой мекунад.

Ба хони ошиқи мискин агар меҳмон расад ҷонон,
Қабоб аз сина, об аз дида, ширинӣ зи ҷон бошад. *Камоли Хуҷандӣ*

меҳмони туфайлӣ касе, ки бе даъвати соҳиби хона ба каси даъватшуда ҳамроҳ гашта ба меҳмонӣ меравад.

Таваҷҷӯҳ бештар аз ошиқон бо булҳавас дорад,
Каримон дӯсттар доранд меҳмони туфайлиро. *Соиб*

МЕҲМОНКАДА مهمان‌کده||میهمان‌کده меҳмонхона.

Рӯз аз сари раҳ раҳил карда,
Меҳмонкадаҳо сабил карда. *Хоқонӣ*

МЕҲМОНПАЗИР مهمان‌پذیر||میهمان‌پذیر пазирандаи меҳмон, мезбон, соҳиби хона.

Ҳар кӣ омад, лаҷомгир шуданд,
Ба худаш меҳмонпазир шуданд. *Низомӣ*

МЕҲМОНПАРАСТ مهمان‌پرست||میهمان‌پرست меҳмондӯст.

Ба разм андарун жандапил аст маст,
Ба базм андарун моҳи меҳмонпараст. *Фирдавсӣ*

МЕҲМОНСАРОЙ مهمان‌سرای||میهمان‌سرای меҳмонхона.

Намурд он, ки монад пас аз вай ба ҷой
Пулу бирказу хону меҳмонсарой. *Саъдӣ*

Зи меҳмон сахопеша пардохт ҷой,
Баровард дарҳои меҳмонсарой. *Шодӣ*

МЕҲМОНӢ مهمانی||میهمانی меҳмон будан; зиёфат.

Бишуд бо далерону кундоварон
Ба меҳмонии шоҳи Ҳомоварон. *Фирдавсӣ*

меҳмонӣ кардан меҳмонпазирой кардан, зиёфат додан.

Ҳар чӣ ба сари сол зиёдат шуда будӣ, волӣ бар ин касҳо, ки ёд карда шуд, тафриқа кардӣ ва ба идҳо меҳмонӣ кардандӣ ва бухур ва ғолия додандӣ зуафоро ҳам аз ин. «*Таърихи Систон*»

Гарм аст маро сӯҳбату сар бар кафи даст аст,
Меҳмонии сад Ҳотами Тай мекунам имшаб. *Махфӣ*

МЕҲНАТ *а.* محنت **1.** мусибат, бало, бадбахтӣ, идбор.

Ва амир Халаф донист, ки меҳнат расидааст, ки пеши фарзанд бояд ҳамегурехт. «*Таърихи Систон*»

Зи нодон гурезӣ, ба доно шитобӣ,
Зи меҳнат раҳонӣ, ба давлат расонӣ. *Манучеҳрӣ*

2. ранҷ, азобу уқубат, машаққат, заҳмат.

Ба ёди Ҳумоюн қадаҳ нӯш кард,
Ғаму меҳнати раҳ фаромӯш кард. *Хоҷу*

МЕҲНАТЗАДА محنت‌زده балокаш, дуҷори бадбахтӣ, ба мусибат дуҷоршуда; азобкаш, дуҷори азоб ва ранҷу ано.

Ошиқи меҳнатзада ҷун нест шод,
Ҳосиди хуррамшуда маҳҷур бод! *Анварӣ*

Ман зани дарвешам ва бекасу меҳнатзада. *Авфӣ*

МЕҲНАТИСТОН محنتستان ҷои бало, ҷои бадбахтӣ; ҷои азобу машаққат.

Дӯш дидан шугуфта бустоне,
Дидан имрӯз меҳнатистоне. *Низомӣ*

МЕҲНАТОБОД محنت‌آباد ҷои бадбахтӣ; ҷои азобу машаққат.

Бирав, тарки ин меҳнатобод гир,
Лаби Даҷлаву роҳи Бағдод гир! *Хоҷу*

... Ки эй баландназар шоҳбози сидранишин,
Нишемани ту на ин кунҷи меҳнатобод аст. *Ҳофиз*

МЕҲНАТРАСОН محنت‌رسان расонандаи бало, расонандаи мусибат, озордиҳанда.

Эй мардумон, бигӯед, ороми ҷони ман ку?
Роҳатфазои ҳар кас, меҳнатрасони ман ку? *Анварӣ*

МЕҲНАТСАРО(Й) محنت‌سرا(ی) ҷои бало, ҷои бадбахтӣ; ҷои азобу машаққат.

Замона, Мушфиқӣ, меҳнатсарой аст,
Бувад рӯзе, к-аз ин меҳнат бароем. *Мушфиқӣ*

МЕҲР I مهر **1.** муҳаббат, ишқ.

Дилам хонаи меҳри ёр асту бас,
Аз он менагунҷад дар ӯ кини кас. *Саъдӣ*

Ҷуз ин қадар натавон гуфт дар ҷамоли ту айб,
Ки вазъи меҳру вафо нест рӯи зеборо. *Ҳофиз*

Ва бо дӯсту душман тариқи эҳсон пеш гирад, ки дӯстонро меҳр ва муҳаббат бияфзояд. *Аҳмади Дониш*

2. навозиш; лутфу марҳамат.

Қамар бандаду чарбдастӣ кунад,
Ба сад меҳр меҳмонпарастӣ кунад. *Низомӣ*

3. хуршед, офтоб.

Чу аз чархи гарданда бифрӯхт меҳр,
Биёрост рӯи заминро ба чеҳр. *Фирдавсӣ*

Ишқ ҳар ноқисбасиратро намегардад насиб,
Меҳри оламтоб бо хаффош ҳамдам кай шавад? *Соиб*

меҳри анвар офтоби тобон.

Гадоёни он дар тавонгар шуданд,
Ҳама зарраҳо меҳри анвар шуданд. *Ҳотифӣ*

◇ **меҳр баровардан** *ба касе* муҳаббат бастан ба касе.

Чу аз кинае барфурӯзанд чеҳр,
Ба фарзанди худ барнаёранд меҳр. *Низомӣ*

меҳр варзидан *ба касе* ишқ варзидан, муҳаббат бастан.

Ба хубон меҳр варзидан чӣ кор аст,
Рухаш бин, варна маҳ дидан чӣ кор аст. *Камоли Хуҷандӣ*

МЕҲР II مهر **1.** моҳи ҳафтуми соли шамсӣ, ки моҳи аввали тирамоҳ мебошад ва ба 23 сентябрь—22 октябрь рост меояд.

Ба рӯзи хуҷаста сари меҳр-моҳ
Ба сар барниҳод он каёнӣ кулоҳ. *Фирдавсӣ*

Гар ба фарвардин надорад меҳр хашму кин, чаро
Бистурад меҳр аз чаман нақше, ки фарвардин кунад. *Ломеӣ*

2. номи рӯзи шонздаҳуми ҳар моҳи шамсӣ.

Рӯзи меҳру моҳи меҳру ҷашни фаррух меҳрагон,
Меҳр бифзой, эй нигори моҳчеҳри меҳрубон! *Масъуди Саъд*

МЕҲРБОН||МЕҲРУБОН مهربان пурмуҳаббат, дӯстдорикунанда; навозишкор, мушфиқ.

Аз вафо фарзанди андӯҳи туро
Дил зи модар меҳрбонтар доест. *Анварӣ*

Ман аз бемеҳрии он моҳ мурдам, кай бувад, ё раб,
Ки бо ман меҳрбон гардад маҳи номеҳрбони ман. *Ҳилолӣ*

эй меҳрбон! эй азизам, эй арҷмандам!

Амирзода ба надими худ гуфт, ки дар исмҳое, ки лафзи «бон» меояд, мисли «филбон», «сорбон» ва мисли он, аксар тундхӯ ва арбадаҷӯ мебошанд. Надим гуфт: Эй меҳрбон, ҳамчунин аст! *«Матлаъ-ул-улум»*

МЕҲРБОНӢ||МЕҲРУБОНӢ مهربانی дӯстдорӣ; навозишкорӣ, мушфиқӣ.

Гар намояд хубрӯ ҷавру кунад сад душманӣ,
Меҳрбонӣ менамояд, дӯстдорӣ мекунад. *Камоли Хуҷандӣ*

МЕҲРВАР مهرور меҳрбон; мушфиқ.

На тифле, к-аз оташ надорад хабар,
Нигаҳ дорадаш модари меҳрвар. *Саъдӣ*

МЕҲРВАРЗ مهرورز ишқварз, ошиқ.

Гуфтам: Зи меҳрварзон расми вафо биёмӯз.
Гуфто: Зи хубрӯён ин кор камтар ояд. *Ҳофиз*

МЕҲРВАРЗӢ مهرورزی ишқварзӣ, ошиқӣ.

Пеш аз инат беш аз ин андешаи ушшоқ буд,
Меҳрварзии ту бо мо шӯҳраи офоқ буд. *Ҳофиз*

МЕҲРГИЁ(Ҳ) مهر گیا(ه) гиёҳест, ки решааш монанди шакли одам аст ва ҷинси нарина ва модина дорад; жень-шень, мардумгиё; аз рӯи ақидаҳои афсонавӣ, касе, ки ин гиёҳро ҳамроҳи худ дорад, гӯё меҳру муҳаббати дигаронро ба худ ҷалб мекардааст.

Меҳрбонӣ зи ман омӯзу гарам умр намонад,
Бар сари турбати Саъдӣ биталаб меҳргиёро. *Саъдӣ*

Ба ҷои сабзааш меҳргиёҳе
Зи мармар гулрухе бар хоки роҳе. *Бадрии Кашмирӣ*

МЕҲРГОН مهرگان **1.** рӯзи шонздаҳӯм — рӯзи меҳри моҳи ҳафтӯми шамсӣ меҳрмоҳ, ки эрониёни қадим онро муборак шумурда ид мекарда ва ин рӯзро меҳргон меномидаанд, мувофиқи достонҳои қадимӣ, рӯзи ҳабс карда шудани Заҳҳок дар кӯҳи Дамованд будааст.

Меҳрубонӣ кун ба ҷашни меҳргону рӯзи меҳр,
Меҳрубонӣ беҳ ба рӯзи меҳру ҷашни меҳргон. *Масъуди Саъд*

2. тирамоҳ, хазон.

Бишкуфӣ бе навбаҳору пажмурӣ бе меҳргон,
Бигрийӣ бе дидагону боз хандӣ бе даҳон. *Манучеҳрӣ*

Чун амир Наср ибни Аҳмад меҳргон ва самароти ӯ бидид, азимаш хуш омад. *Низомии Арӯзӣ*

Лаъли ӯ бозори ҷон хоҳад шикаст,
Хандаи ӯ меҳргон хоҳад шикаст. *Хоқонӣ*

МЕҲРГОНӢ مهرگانی **1.** мансуб ба меҳргон 2.

Бӯстонро меҳргонӣ бод зар-огин кунад,
Рангро бистад зи гулҳо, бодаро рангин кунад. *Ломеӣ*

2. *мус.* номи яке аз оҳангҳои мусиқӣ.

Чӯ нав кардӣ навои Меҳргонӣ,
Бибурдӣ ҳуши халқ аз меҳрбонӣ. *Низомӣ*

МЕҲРГУСИЛ مهرگسیل **1.** шиканандаи ҳусни офтоб; *кинояаз* хушрӯй.

Дигар касе, ки ба гирди занон нагардад, чун
Дарояд аз дари ӯ моҳрӯи меҳргусил. *«Ҳористон»*

2. меҳршикан, қатъкунандаи муҳаббат, тарки муҳаббаткунанда.

Фиғон, ки он маҳи номеҳрбони меҳргусил
Ба тарки сӯҳбати ёрони худ чӣ осон гуфт. *Ҳофиз*

МЕҲРДАВЛАТ مهردولت он кӣ давлаташ монанди офтоб дар дурахшонӣ ва дар авҷу равнақ аст.

Моҳталъат, меҳрдавлат, зӯҳразинат, тезфаҳм,
Муштариахлоқу баҳромофағу кайҳондамор. *Унсурӣ*

МЕҲРКОР مهرکار бомуҳаббат, меҳрубон.

Гуфт: Эй ёри азизи меҳркор,
Ман надорам бе рухат як дам қарор. *Румӣ*

МЕҲРОБ I *а.* محراب тоқи даруни масҷид, ки дар тарафи қибла воқеъ аст; ҷои истодани имом вақти намози ҷамоа.

Гуфтам: Аз рӯи ту натобам рӯй,
Гуфт: Қас рӯй тофт аз меҳроб? *Унсурӣ*

Сабаби рағбати меҳроб маро,
Майли тоқи хами абрӯи ту шуд. *Фузулӣ*

МЕҲРОБ II مهراب номи подшоҳи Қобул, падари модари Рустам.

Яке подшо буд Меҳроб ном,
Забардасту боғанҷу густурдаком. *Фирдавсӣ*

МЕҲРОҶ مهراج *ниг.* **маҳроҷ.**

МЕҲРПАРВАР مهرپرور **1.** офтобпарвар.

Хуршеди ховарӣ кунад аз рашк ҷома чок,
Гар моҳи меҳрпарвари ман дар қабо равад. *Ҳофиз*

Лабаш рӯҳпарвар, вале майфурӯш,
Шабаш меҳрпарвар, вале рӯзпӯш. *Хоҷу*

2. пур аз меҳру муҳаббат, меҳрубон, навозишкор; муҳаббатангез, ишқангез.

МЕҲРСОЗ مهرساز меҳру муҳаббат ба кор баранда, дӯсткор.

Ҳам аз баҳри Меҳробу Синдуш боз,
Ҳам аз баҳри Рӯдобаи меҳрсоз... *Фирдавсӣ*

МЕҲРУБОН مهربان *ниг.* **меҳрбон.**

МЕҲРУБОНӢ مهربانی *ниг.* **меҳрбонӣ.**

МЕҲРӢ I مهری *мус.* яке аз навъҳои чанг.

Меҳрӣ яке пири назор
Ово баровarda ба зор
Чун тундар андар марғзор
Ҷон баҳри ҷонон рехта. *Хоқонӣ*

МЕҲРӢ II مهری як навъ гиёҳи даштӣ, ки гули он заҳрнок аст.

Бар забон беҳи гули меҳрӣ ниҳад,
Шохи дасту по гувоҳӣ медиҳад. *Румӣ*

МЕҲРҶОН مهرجان *шакли арабишудаи* **меҳргон.**

Фаридун рӯзеро, ки Заҳҳокро ба кӯҳи Дамованд маҳбус гардонид, меҳрҷон ном ниҳод. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

МЕҲРҶӮ(Й) (مهرجو(ی муҳаббатҷӯ(й), толиб ва хоҳони меҳру муҳаббат.

Ба парда-дарун духти пӯшидарӯ
Биҷӯшид меҳраш бар он меҳрҷӯ. *Фирдавсӣ*

Бад-он тавқу гӯ он маҳи меҳрҷӯй
Зи маҳ тавқ бурда, зи хуршед гӯй. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МЕҲТАР مهتر **1.** калонтар, бузургтар; *муқобили* **кеҳтар.**

Яке аз ҷамъе бар по хост ва гуфт: Чаро Ҳасан меҳтар ва беҳтари мо аст? Бузурге гуфт: ... Ба илми ӯ ҳоҷат аст. *Аттор*

2. одами бузург, олимақом.

Меҳтарон ва бузургони Бухоро ба наздики ӯ рафтанд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Фиристод нома ба ҳар кишваре,
Ба ҳар номдорею ҳар меҳтаре. *Фирдавсӣ*

меҳтари деҳ кадхудои деҳ, арбоби деҳа, калонтари деҳ.

Раҳ зи ту поянду ту раҳдеҳ най,
Меҳтари деҳ худ туву дар деҳ най. *Низомӣ*

3. саис, нигоҳбони чорпоён, махсусан аспон.

Тан чу хушкид аз қаноат, гӯ мабин тиморкаш,
Аспи чӯбин нимчав кай пойбанди меҳтар аст. *Туғро*

МЕҲТАРЗОДА مهترزاده бузургзода; асилзода.

Ҳазор мард аз меҳтарзодагони вилоят дар он қалъа ҳастанд, то касе бероҳӣ ва саркашӣ натавонад кард. *Носири Хисрав*

МЕҲТАРИН مهترين калонтарин, бузургтарин.

Марде... чаҳор писар дошт, меҳтарин — ҷавоне фасеҳ ва адиб ва оқил. *Носири Хисрав*

МЕҲТАРНАЖОД مهترنژاد бузургзода; асилзода.

Миёни ду амзода вуслат фитод,
Ду хуршедсимои меҳтарнажод... *Саъдӣ*

МЕҲТАРОИН مهترآئين бузургтабъ, олитабиат.

Дар миён буд марде озода,
Меҳтароину мӯҳташамзода. *Низомӣ*

МЕҲТАРПАРАСТ مهترپرست бузургпараст; сардорпараст.

Бирафтанд ҳар ду ба ҷои нишаст
Худу номдорони меҳтарпараст. *Фирдавсӣ*

МЕҲТАРӢ مهترى бузургӣ; сардорӣ.

Меҳтарӣ гар ба коми шер-дар аст,
Шав, хатар кун, зи коми шер биҷӯй! *Ҳанзалаи Бодғесӣ*

Рои савоб он аст, ки чун аз дӯстӣ ниҳони душманӣ биандозад, аз хидматгорӣ андешаи меҳтарӣ дарьёбад. *«Нигори дониш»*

МЕҲҶАМА *а.* محجمة шиша, зарфи ҳаҷҷомат, шишаи хунгирӣ.

Дар рӯзгори вай як меҳҷама хун рехта нашавад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МЕҲҶАН *а.* محجن қуллоб, шаст, чангак.

Падид омад ҳилол аз ҷониби кӯҳ
Ба сони заъфаронолуда меҳҷан. *Манучеҳрӣ*

МИА||МИАТ *а.* مائة||مئة||مائة||مئة шумораи сад (100).

... Аз шуҳури санаи эҳдо ва самона ва миаи ҳиҷрӣ аст. *«Равзат-ус-сафо»*

МИДОД *а.* مداد сиёҳӣ (барои навиштан), мураккаб.

Ва ин қаламро давот намебояд, ки худ чандон ки бинависӣ, мидод дорад. *«Таърихи Систон»*

Нуқтаи холи ту бар лавҳи басар натвон зад,
Магар аз мардумаки дида мидоде талабем. *Ҳофиз*

Бар варақ натвон ба занҷири мидодаш банд кард,
Шаҳпари барқ аст бар дил мисраи барҷастаро. *Соиб*

МИДҲАТ *а.* مدحت мадҳ, ситоиш.

Ҳар замон мидҳате фиристам нав,
Эй, расонанда, зуд бош, ҳало! *Фаррухӣ*

Даҳ қасидасту чиҳил қитъа ҳама мидҳати ту,
Ки ба атрофи ҷаҳон мунташиру машҳур аст. *Анварӣ*

МИЁН I ميان **1.** дарун, дохил.

Нуҳ ва умматон дар миёни киштӣ буданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ишқат андар миёни ҷон дорам,
Ҷон зи баҳри ту дар миён дорам. *Анварӣ*

2. камари инсон.
Гӯям: Зи тани хеш миёнат кунам, эй моҳ,
Гӯй: Натавон сохт зи як мӯй миёне. *Унсурӣ*

миён бастан (**ё барбастан, дарбастан**) а) камар бастан; б) *маҷ.* омода шудан, барои коре таҳийя ва омодагӣ дидан.

Қасе, к-ӯ ба ҷангат набандад миён,
Чунон соз, к-аз ту набинад зиён. *Фирдавсӣ*

Меҳмон бо дидаҳои гирьён видои мизбонро миён дарбасту ба забони ниёз мазмуни ин байти ҷигарсӯзи дилгудоз адо мекард. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

миён чуст кардан миёнро маҳкам бастан.
Ба яғмои Деҳлӣ миён карда чуст,
Миён карда чусту инон карда суст. *Ҳотифӣ*

3. камарбанд.

Буте, ки боғ пур аз гул шавад ба накҳати гул,
Чу гулбун ар бикушояд миёни боғ миён. *Котибӣ*

4. ғилофи шамшер, теғ ва ғ., ниём.

Шоҳе, ки рахши ӯро давлат бувад далел,
Шоҳе, ки теғи ӯро нусрат бувад миён. *Масъуди Саъд*

Чу аз дур Тӯси сипаҳбуд бидид,
Биғурриду теғ аз миён баркашид. *Фирдавсӣ*

5. **байн**, мобайн, васат; **миёни...** байни..., **мобайни...**, васати...

Ва Бухороро коргоҳе будааст миёни ҳисор ва шаҳристон, наздики масҷиди ҷомеъ ва дар вай бисот ва шодурвонҳо бофтандӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ҳаммол ин сангро дар миёни майдон биандохт. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

Шуд миёни баҳр пайдо бешае,
Васфи он берун зи ҳар андешае. *Ҷомӣ*

◇ **аз он миён, дар он миён** аз он ҷумла; мобайни онҳо.

Яке аз он миён забони таарруз дароз карду маломат кардан оғоз. *Саъдӣ*

Дар он миён ҷавоне буд, ки меваи унфувони шабобаш наврасида ва сабзаи гулистони узораш навдамида. *Саъдӣ*

дар (*ё* **андар**) **миён** дар ин мобайн, дар ин вақт.

Чу дуздон зи ҳам бок доранду бим,
Равад дар миён корвонӣ салим. *Саъдӣ*

Чу гургон писанданд бар ҳам газанд,
Баросоянд андар миён гӯсфанд. *Саъдӣ*

аз миён бардоштан рафъ кардан, барҳам додан, аз байн бурдан, бартараф кардан.

... Ба латоифулҳиял ҳамаро аз миён бардошт. «*Равзат-ус-сафо*»

дар миён ниҳодан изҳор кардан, гуфтан.

Розе, ки ниҳон хоҳӣ, бо кас дар миён манеҳ ва агарчи дӯст бошад, ки мар-он дӯстро низ дӯстон бошад ва ҳамчунин мусалсал. *Саъдӣ*

дар миён омадан воқеъ шудан.

Ҳадиси мӯймиёнон чу дар миён омад,
Ту дар хаёли ман ой аз он миён танҳо. *Ҷомӣ*

МИЁН II میان *шакли кӯтоҳшудаи* **ҳамьён.**

Заре, ки рӯи ман аз ҳаҷри ӯ занад шабу рӯз
Ба рағми ман ҳама дар симгун миён афганд. *Сироҷиддини Суккарӣ*

МИЁНА میانه **1.** дарун, дохил.

Қасе бе айб набвад дар замона,
Рутабро аста бошад дар миёна. *Абулмасали Бухорой*

2. васат, мобайн.

Ва аз сӯи ғарб з-он сӯи сипаҳ ба даҳ фарсанг ба миёнаи кӯҳҳо ҳад пайдо кардаст бар канори кӯҳ. «*Таърихи Систон*»

◇ **аз он миёна** аз он ҷумла.

Аз ҳар карона тири дуо кардаам равон,
Бошад, к-аз он миёна яке коргар шавад. *Ҳофиз*

дар миёна ҳозир, мавҷуд, дар майдон.

Чӣ ҷашни базмгоҳи хисравона,
Ҳазораш нозу неъмат дар миёна. *Шодӣ*

МИЁНАК میانک *шакли хурдӣ ва навозиши* **миён** I.

Чу бозигар ҳамерафтанд хам дода миёнакро,
Ба ҳалқ-андар яке ҳалқа, ба тан урьён, ба дил бирьён. (2) *Асҷадӣ*

МИЁНАРАВ میانه‌رو одами бетараф, васатрав, ҷӯяндаи вазъияти мӯътадил мобайни ду кас.

Миёнарав зи ду ҷониб нигоҳбон дорад. *Соиб*

МИЁНГОҲ میانگاه миёнҷой; **миёнгоҳи лашкар** қалби лашкар, маркази лашкар.

Миёнгоҳи лашкаршро ҳамчунин
Сипоҳе биёрост хубу гузин. *Фирдавсӣ*

МИЁНДОРӢ میانداری: **миёндорӣ кардан** изҳори тафохур кардан, сарфарозӣ ва мумтозӣ намудан.

Миён надориву дорам аҷаб, ки ҳар соат
Миёни маҷмаи хубон кунӣ миёндорӣ. *Ҳофиз*

МИЁНИН میانین дар миёна буда, миёнӣ.

Ин дарро панҷ тоқ аст ва аз ҳамаи ин тоқи миёнин бузургтар аст. *Носири Хисрав*

МИЁНТИҲӢ میان‌تهی дарунхолӣ.

Доно чу таблаи аттор аст хомӯш ва ҳунарнамой, ва нодон чу табли ғозӣ баландовоз ва миёнтиҳӣ. *Саъдӣ*

МИЁНҶӢ||МИЁНЧӢ میانجی||میانچی **1.** касе, ки дар байн восита шуда ду касро оштӣ медиҳад, ҷӯяндаи сулҳу салоҳи мобайни ду тараф.

Миёншон ҳаме доварӣ шуд дароз,
Миёнҷӣ биёмад яке сарфароз. *Фирдавсӣ*

миёнҷӣ кардан миёнҷигӣ кардан, сулҳу салоҳ ҷустан байни ду тараф.

Миёнҷӣ чунон кун барои савоб,
Қи ҳам сих бар ҷо бувад, ҳам кабоб. *Низомӣ*

2. восита, миёнарав; **ба миёнҷии ...** ба воситаи ...

Ва хосияти офтоб он аст, ки чизҳоро ба акс гарм кунад, чун баробар шавад ва ба миёнҷии гармӣ баркашад, яъне ҷазб кунад. *Низомии Арӯзӣ*

МИЁҲ *а.* میاه *ҷ.* **моъ.**

Шавад паланг кашафвор дар миёни ҳаҷар,
Равад наҳанг садафвор дар миёни миёҳ. *Абдулвосеи Ҷабалӣ*

Пиёдагон дар роҳ ба ҳафри чоҳ ва эҳдоси миёҳ машғул шуданд. «*Равзат-ус-сафо*»

МИЖА مژه мӯи милки чашм.

Тири мижа дар камони абрӯ
Баркарда итоб довариро. *Анварӣ*

МИЖГОН||МИЖАГОН مژگان *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **мижа.**

Сипаҳро ҳаме хор карду биронд,
Зи мижгон ҳаме хуни дил барфишонд. *Фирдавсӣ*

Маро донӣ, ки бе ту ҳол чун аст,
Ба ҳар мижгон ҳазорон қатра хун аст. *Анварӣ*

2. *киноя аз* нӯгҳои болоии гиёҳ, сабза.

Ҳар куҷо ишратхиром ояд насими навбаҳор,
Сабзаҳоро бояд аз мижгон бисот оростан. *Бедил*

МИЗАЛЛА *а.* مظلّه соябон, чатр.

Баргусаста тавилаҳо ба гизоф,
Бардарида мизаллаҳои масоф. *Саноӣ*

МИЗАЛЛАДОР مظلّه‌دار соябондор, чатрдор.

Ҳама бо зӯпинҳо ва тирҳо ва пайтобаҳо печида ва мизалладоре бо султон меравад. *Носири Хисрав*

МИЗБОН میزبان *ниг.* **мезбон.**

МИЗБОНӢ میزبانی *ниг.* **мезбонӣ.**

МИЗЕҲ||МАЗЕҲ مزیح *имолаи* **мизоҳ.**

Қашонӣ бад-ӯ гуфт: Қуят силеҳ,
Набинам ҳаме ҷуз фиребу мизеҳ. *Фирдавсӣ*

Шунидам, ки мегуфт гӯяндае
Мизеҳи ба афсона огандае. *Савдо*

МИЗЕҶ مزیج *имолаи* **мизоҷ.**

Ончунонӣ зи ишқ табъу мизеҷ,
Ки насанҷӣ ба чашми оқил ҳеҷ. *Саноӣ*

МИЗМАР مزمر *ниг.* **мизмор** I.

МИЗМОН میزمان *ниг.* **мезмон.**

МИЗМОР I ||МИЗМАР مزمار||مزمر *мус.* най.

Зи мизмар тавба карда Зўҳраи маст,
Ба ҷои зулфи чангаш субҳа дар даст.
Хисрави Деҳлавӣ

МИЗМОР II *а.* مضمار майдони аспдавонӣ, ҷои пойга.

На ман, ки аҳли сухан гуфтанам дар ин маънӣ,
На марди асб давониданам дар ин мизмор. *Саъдӣ*

МИЗМОРӢ مزماری **1.** мансуб ба мизмор I; **2.** мизморнавоз, найнавоз.

Ноқусии дайри ошноӣ,
Мизмории базми бенавоӣ. *Ҷомӣ*

МИЗОБ میزاب обмўрӣ, қубур, ғулба.

Чунончи, об аз мизоб ба ҳавз резанд, пас аз он обро аз ҳавз гирифта ба атрофи оташкада пошанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МИЗОН *а.* میزان **1.** тарозу, олате ки бо он чизҳоро бармекашанд.

Васфи қаддашро ба мизони хирад санҷидаам,
Офарин бар эътидоли табъи мавзунам кунед!
Ҳилолӣ

Номи ў дебочаи девони ақл,
Ҳукми ў санҷидаи мизони адл. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* санҷанда, тақдиркунанда.

Соате мизони Зайдӣ, соате мавзуни Амр,
Баъд аз ин мизони худ шав, то шавӣ мавзуни хеш.
Шамси Табрезӣ

3. *нуҷ.* бурҷи ҳафтўм аз дувоздаҳ бурҷи фалакӣ.

Соҳибо, рои рафеат, ки ба меъёри назар
Ҳаст пайваста чу Мизони фалак ҳодисасанҷ.
Анварӣ

МИЗОҲ *а.* مزاح ҳазл ва шўхӣ.

МИЗОҶ *а.* مزاج **1.** сиришт, ниҳод; табиат, хулқ.

Ғазаб ва хашм бар ман ва мизоҷи ман муставлист.
Авфӣ

Сипанди ман надорад тоби маҳтоби ту сангиндил,
Мизоҷи саркаше дорӣ, ки месўзонад оташро. *Соиб*

Пас, агар кибр дар мизоҷаш ғалаба дорад, саъй кунад, то дар ҳамаи умур майл ба ҷониби афв кунад. *Аҳмади Дониш*

2. омезиш, омезиши чизҳо, ҳамчун қанд бо об ва ғ.

Ин ҷисмҳоро таркиб афтад на ба иттифоқ бошад, бал аз мизоҷи қувватҳои ҷисмҳои пешин.
Ибни Сино

3. ҳолат, аҳвол, вазъи ҳол; **мизоҷи баргашта** вазъи аз эътидол баромада, хиратабиатӣ, парешонии авзоъ.

Чу диданд баргашта ўро мизоҷ,
Суханро надоданд дигар лаҷоҷ. *Савдо*

мустақим будани мизоҷ мўътадил, солим, устувор будани табиат.

Файласуфони Юнон гуфтаанд: Мизоҷ агарчи мустақим бувад, эътимоди бақоро нашояд ва мараз агарчи ҳоил бувад, далолати куллӣ бар ҳалок накунад. *Саъдӣ*

◇ **як мизоҷ доштан** баробар будан.

Сангпушт гуфт: Рост мегўӣ ва иқрору инкори ман як мизоҷ дорад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МИЗОҶДОН مزاجدان шиносандаи мизоҷҳо, донандаи табиати одамон, ҳолдон.

Султон гуфт: Он чӣ ман медонам, ту намедонӣ; ин мардро дар илми нуҷум назире нест, аммо ҳакими комил он аст, ки мизоҷдон бошад.
«Таърихи Фаришта»

МИЗРОБ *а.* مضراب *мус.* нохунак, асбобест, ки бо он танбур, рубоб ва олатҳои дигари торӣро менавозанд.

Заданд он мутрибони нағманайранг
Зи аввал гармтар мизроб бар чанг. *Нозим*

Қомати мо чанг шуд андар симоъи аҳли дард,
Ҷуз ба мизроби ғамат ин чангро натвон навохт.
Ҷомӣ

Сандуқи синаи худро ба мизроби нохун аз рашки ў харош намудӣ. *Восифӣ*

МИЗРОҚ *а.* مزراق найза.

Қаманди Рустами Дастон на бас бошад рикоби ў,
Чунон чун гурзи Афридун на бас мисмору мизроқаш. *Манучеҳрӣ*

Зи хомаи ту Аторуд ҳаме сар афрозад,
Чунон куҷо араб аз румҳу дайлам аз мизроқ.
Муиззӣ

МИКАСТ مکست: **шикасту микаст** пуршикан ва печ дар печ (сифати зулф, мўй).

Ой аз он чун чароғ пешонӣ,
Ой аз он зулфаки шикасту микаст! *Рўдакӣ*

МИКНОС *а.* مکناس ҷорўб.

Фарш бе фаррош печида шавад?
Хона бе микнос рўбида шавад? *Румӣ*

МИКСОР *а.* مکثار пургўӣ.

Ҳар гоҳ ки маонӣ мутобеи алфоз афтад, сухан дароз шавад ва котибро миксор хонанд.
Низомии Арўзӣ

МИКЬЁЛ *а.* مکیال паймонаи санҷиши моеот, ғалла ва ғ.

Ҳакими мутлақ ва файласуфи аъзам Аристотолис ин накдро ба қистоси мантиқ бисохт ва ба маҳаки ҳудуд нақд кард ва ба микьёли қиёс паймуд.
Низомии Арўзӣ

МИЛ I *а.* میل **1.** сурмаҷўб, милҷўб, ҷўби қаламчашакли нўгборик, ки бо он ба чашм сурма мемоланд.

Чу дар сурма зад чашми хуршед мил,
Фурў рехт гавҳар ба дарьёи Нил. *Низомӣ*

2. сихи оҳанини тафсон барои сўзонда нобино кардани чашм; **мил дар чашм кашидан** нобино кардан.

Малик ҳукм кард, то дасту пои ўро бурида ва мил дар чашми ў кашиданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МИЛ II *а.* میل **1.** миқьёси паймоиши масофат, сеяки фарсанг, ки аз чор ҳазор қадам ё газ иборат аст.

[Малик Шамсулмулк] пайвастаи Шамсобод чарогоҳе сохт... ва онро деворҳо устувор сохт ба миқдори як мил. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ба майдон чу дартохтӣ жанда пил,
Фалак боз мондӣ аз ў ҳафт мил. *Хоҷу*

2. сутун ё харсанги дароз барои ҷудо кардани сарҳадҳо; сутуни махсусе, ки барои аломати масоҳати ҳар як мил дар сари роҳҳо шинонда мешавад.

Зи майдонш холӣ набудӣ чу мил,
Ҳама вақт паҳлуи аспаш чу пил. *Саъдӣ*

[Ғозон] аз он ҷо фармуд, миле бисохтанд, ки муғулон онро «убо» мегӯянд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МИЛА میله сутун барои аломати масофати як мил; *ниг.* **мил** II 2.

Ва [Амр] ҳазор работ кард ва понсад масҷиди одина ва манора кард, дуни пулҳо ва милаҳои биёбон. *«Таърихи Систон»*

МИЛАЛ *а.* ملل *ҷ.* **миллат.**

Амир Қаро-Юсуф дар ҳаволии Уҷон ҷони ширинро видоъ фармуда, мулку милалро ба гумоштагони ҳазрати хоқон Саид гузошт. (3) *«Равзат-ус-сафо»*

Ва моро аз лавозим аст, ки таҳқиқи милали аҳли олам кунем ва сара аз сақат маълум кунем. (3) *Аҳмади Дониш*

МИЛВОҲ *а.* ملواح мурғе, ки вақти шикор барои фиреб дода овардани мурғони дигар ба дом баста мешавад.

Ба милвоҳи макр, ки бар доми ғадр баста будам, мурғи дилҳо қайд кардам. *Авфӣ*

МИЛК I ملک *ниг.* **мулк** I.

МИЛК II ملک сафедии буни нохун.

Милк аз нохун ҳаме ҷудо хоҳӣ кард,
Дардат кунад, эй дӯст, хато хоҳӣ кард. *Аҳмади Бармак*

МИЛЛАТ *а.* ملت **1.** дин, мазҳаб.

Эй туро мардумӣ шариату кеш,
Эй туро ҷуд миллату мазҳаб! *Фаррухӣ*

Дини эшон ҳамон шариат ва миллати Одам ва Шиш буд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. уммат, мардуми ҳаммазҳаб.

... Ва аз сулаҳои умматанд, на аз фусақои миллат. *Аҳмади Дониш*

3. халқ.

Ҷанги ҳафтоду ду миллат ҳамаро узр бинеҳ,
Чун надиданд ҳақиқат, раҳи афсона заданд. *Ҳофиз*

МИЛОВ میلاو шогирд.

Устои замона милов аст,
Шери гардун зи ҳайбаташ гов аст. *Абулхайр*

МИЛОВИЯ میلاویه шогирдона, пуле, ки ба шогирд ва монанди он дода мешавад, ҳаққи хидмати шогирд.

Милови манӣ, эй фағу устоди туам ман,
Пеш ою се бӯса деҳу миловия бистон. *Рӯдакӣ*

МИЛОД *а.* میلاد таваллуд, рӯзи таваллуд (махсусан таваллуди одами бузург).

Аз толеи милоди ту диданд расадҳо
Ахтаршуморон румию юнонию моӣ. *Хоқонӣ*

◇ **милоди Исо** (*ё* **Масеҳ**) **соле, ки солшумории христианӣ аз он сар мешавад.**

МИЛОДӢ *а.* میلادی солшумории христианӣ.

МИЛОК *а.* ملاک қисми асосии чизе, мояи асосии чизе, асли чизе.

Милок дар касби ин малака тазаккури иштироки афроди инсонӣ аст дар умури фитрӣ. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МИЛҲ *а.* ملح намак.

Милҳу қальё коми ҳушат шӯр кард,
Шӯра охир чашми ақлат кӯр кард. *Бедил*

милҳи уҷоҷ намаки шӯр.

Ба чашми ҷон ту чароғе, ки дар миёни зуҷоҷӣ,
Зи ишқ оби ҳаётӣ, зи ақл милҳи уҷоҷӣ. *Камоли Хуҷандӣ*

МИМ *а.* میم номи ҳарфи бисту ҳаштуми алифбои арабии тоҷикӣ م, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 40 баробар аст; дар ашъори лирикӣ аз ҷиҳати сарбастагӣ ба даҳони маъшуқа ташбеҳ карда мешавад.

Лом якпоя то фуруд овард,
Мимаш оинаи намуд овард. *Бедил*

Ба ёди ҳасрати мими даҳонат
Қади ушшоқ аз ғам ҳамчу нун аст. *Туғрал*

мими лаъл *киноя аз* даҳон.

МИН *а.* من *пешоянд* ба маънои 'аз'; дар калимаҳои мураккаб, ибора ва ҷумлаҳои арабӣ ба кор меравад, ҳамчун, 'минҷумла — аз ҷумла; 'минбаъд — баъд аз ин'; 'минкулли ҷониб — аз ҳама тараф' ва ғ.

МИНАЛВУҶӮҲ *а.* من الوجوه аз ваҷҳҳо, аз ҷиҳатҳо; аз рӯйҳо ва суратҳо; **ба ҳеҷ ваҷҳ миналвуҷӯҳ** ба ҳеҷ сурат.

Чун Искандар бар он вуқуф ёфт, хост эшонро ба қайди тасарруф дароварда таъдиби булеғ фармояд, ба ҳеҷ ваҷҳ миналвуҷӯҳ муяссар нашуд. *«Фатҳнома»*

МИНАН *а.* منن *ҷ.* **миннат.**

МИНАССА *а.* منصه **1.** ҷои зоҳир ва намоён шудани чизе; **минассаи зуҳур** маҳалли зуҳур, маъраз, мазҳар.

Фармуд ҷамоли мақсуд вақте бар минассаи зуҳур ҷилвагарояд, ки Мирзо Ҷаҳоншоҳ дасти тасарруф... кӯтоҳ кунад. *«Равзат-ус-сафо»*

Ва тақдири қодири алалитлоқ ба минассаи зуҳур ва буруз бирасад. *Аҳмади Дониш*

2. тахт ва курсӣ, ки арӯсро ороста болои он шинонда, ба домод ва дигарон нишон медиҳанд.

Арӯси мамлакат, ки ёри қадими султон буд, бурқаъ барфиканда, ҷамоли матлуб ва чеҳраи мақсуд бар минассаи орзу ҷилвагар омад. *«Равзат-ус-сафо»*

МИНБАР *а.* منبر **1.** ҷои хутбахонӣ, ҷои ваъзгӯӣ дар масҷид.

Гардани гул минбари булбул шуда,
Зулфи бунафша камари гул шуда. *Низомӣ*

Воизон, к-ин ҷилва дар меҳробу минбар мекунанд,
Чун ба хилват мераванд, он кори дигар мекунанд. *Ҳофиз*

2. *маҷ.* ҷойгоҳи баланд, мақоми баланд.

Бад-ин дашт ҳам дору ҳам минбар аст,
Ки равшан ҷаҳон зери теғ андар аст. *Фирдавсӣ*

3. пештахтаи нонвоён, ки зуволаро ба рӯи он паҳн мекунанд.

Фарози минбари хаббоз курси гарм пиндорӣ,
Ки хуршеди ҷаҳонтоб аст толеъгашта аз гардун.
«Анвори Суҳайлӣ»

◇ **минбар ниҳодан** шарҳ додан, таъриф кардан.

То ки аслу насли ӯро бардиҳанд,
Дар баёни фазли ӯ минбар ниҳанд. *Румӣ*

МИНБАРШИКАН منبرشکن *киноя аз* воизи риёкор.

Минбаршиканонро чӣ тараққӣ шавад аз ваъз
З-ин сон, ки фуруд омада дар пояи пастанд.
Ҷомӣ

МИНБАЪД *а.* من بعد баъд аз ин, пас аз ин.

[Кабутар] гуфт: Тавакқӯъ дорам, ки минбаъд дафтари машаққат бар ман нахонӣ.
«Анвори Суҳайлӣ»

Эй Ибни Ямин, зоҳиду сӯфӣ ҳама мастанд,
Минбаъд дари ошиқӣ чолок тавон зад.
Ибни Ямин

МИНВОЛ *а.* منوال равиш, услуб, тарз, тавр; навъ, тариқ.

[Кабутар] гуфт: эй ёри писандида, куҷо будӣ ва кайфияти аҳвол бар чӣ минвол аст?
«Анвори Суҳайлӣ»

Буд то чанд шаб дар ин минвол,
Комрониву айшу қасру висол. *Мушфиқӣ*

Ба ин минвол то шаби тира ба поён расид ва субҳи равшанрӯй аз уфуқи машриқ оғози тулӯъ кард.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

МИНДАЛ||МИНДИЛ *а.* مندل||مندیل *ниг.* **мандил.**

МИННАТ *а.* منت **1.** эҳсон, некӣ, марҳамат.

Ӯ маро мамнуни миннати худ гардонид. *Авфӣ*

Шукри ин миннати фаровон ба ҷой орам.
Авфӣ

2. шукр; сипос.

Миннате бошад зи ту бар ҷони ман,
Гар барӣ ин сустӣ аз дандони ман. *Ҷомӣ*

Худойро миннат, ки баъд аз тамоми ин рисола ҳеҷ кас аз он напурсид. *Аҳмади Дониш*

3. инъом ва некии бонллату ғараз, ба касе некие карда онро ба ёди вай овардан.

Олудаи миннати касон кам шав,
То якшаба дар висоқи ту нон аст. *Анварӣ*

Пайкарам гардад ғубору яъс бархезад зи хок
Бех, ки дасти миннати афлок бардорад маро.
Бедил

◇ **(бори) миннат кашидан** (*ё* **бурдан**) зиллату хории некии касеро кашидан.

Ҳар кӣ нон аз амали хеш хӯрад,
Миннати Ҳотами Той набарад. *Саъдӣ*

Он шуд, ки бори миннати маллоҳ бурдаме,
Гавҳар чу даст дод, ба дарьё чӣ ҳоҷат аст?
Ҳофиз

миннат ниҳодан изҳори накӯиҳои худ кардан ба некидида; ба ягон кас некӣ карда аз вай миннатдорӣ талабидан.

Бибахш ва миннат манеҳ, ки нафъи он ба ту боз мегардад. *Саъдӣ*

Туро шояд аз баҳри ман хидмате,
На хидмат, ки бар ман ниҳӣ миннате. *Савдо*

миннати ҷонӣ ниҳодан, миннат бар ҷон ниҳодан ба воситаи некӣ дили касеро ёфтан, касеро аз таги дил мамнун гардонидан.

Бар ман ҳаққе бузург собит кардӣ ва миннати ҷонӣ бар ман ниҳодӣ. *Авфӣ*

Дӯш меҳмони лаби ҷонон шудам,
Узр гуфту миннатам бар ҷон ниҳод.
Камоли Хуҷандӣ

МИННАТПАЗИР منت‌پذیر миннатдор, сипосгузор, мамнун.

Ба теғам гар занад, дасташ нагирам,
В-агар тирам занад, миннатпазирам. *Ҳофиз*

МИНО I مینا **1.** обгина, шиша (ҳамчун ҷисм, модда); обгинаи рангин, ки рӯи онро бо тилло ё нуқра наққошӣ мекунанд.

Ҳар куҷо пуӣ, зи мино хирманест,
Ҳар куҷо ҷӯӣ, зи дебо хиргаҳест. *Манучеҳрӣ*

2. *маҷ.* кабуд, осмониранг, сабзранг; **(ин) гунбади мино** *киноя аз* осмони кабуд.

Ҷуръаи ҷом бар ин тахти равон афшонам,
Ғулғули чанг дар ин гунбади мино фиганам.
Ҳофиз

ин ҳафт мино *киноя аз* ҳафт қабати осмон (мувофиқи ақидаи қадимиён); **3.** шиша, зарфи шишагӣ.

Ғубори хотири озодагон машав, Бепул,
На ҳар қинина ба минои бода мемонад. *Савдо*

Маро бе рӯи он оҳу нигаҳ ором ҳосил нест,
Чу бе май ранги сурхӣ кай бувад минои холиро.
Васлӣ

МИНО II مینا манораи баланди чароғдор, ки барои ба киштиҳо нишон додани роҳи бехатар дар соҳили баҳр устувор карда мешавад.

Ва бештар шаҳрҳои соҳилро миност ва он чизест, ки ҷиҳати муҳофазати киштиҳо сохтаанд.
Носири Хисрав

МИНОРАНГ مینارنگ **1.** осмонранг, ба ранги кабуд; **2.** сабзранг.

Марғзоре дид, саводи миноранги ӯ аз равзаи мену дилкушотар. *«Анвори Суҳайлӣ»*

◇ **(ин) кӯзпушти миноранг** *киноя аз* осмон.

Қасе чӣ донад, к-ин кӯзпушти миноранг
Чӣ гуна мулеи озори мардуми доност. *Анварӣ*

МИНОФОМ مینافام кабуд, осмонранг, нилгун; ◇ **чархи минофом** *киноя аз* осмони нилгун.

Ирам ороми дил ниҳодаш ном
Хонд менуш чархи минофом. *Низомӣ*

МИНОЙ مینائی мансуб ба мино; ◇ **(ин) доираи миной** *киноя аз* осмон.

Он ки пурнақш зад ин доираи минойӣ,
Қас надонист, ки дар гардиши паргор чӣ кард.
Ҳофиз

МИНТАҚА *а.* منطقه камарбанд, миёнбанд.

Замин дар муқобили сипеҳри барин даромада, дар мувозоти Каҳкашон гардун аз ҷӯи Ҷайҳун минтақа бар миён баста. *Восифӣ*

Ду ҳазор ғулом аз мамолики хос наздики маҷлис биистоданд, бо қабоҳои мулавван ва минтақаҳои зар дар баробари ҳам саф кашиданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МИНТАҚАТУЛБУРУҶ *а.* منطقة البروج *нуҷ.* доираест, ки замин ҳаракати худро дар он анҷом медиҳад ва он ба 12 қисмат (бурҷ) ҷудо мешавад: Ҳамал, Савр, Ҷавзо, Саратон, Асад, Сунбула, Мизон, Ақраб, Қавс, Ҷадй, Далв, Ҳут. Муддати гузаштани замин аз яке аз ин 12 қисмат (бурҷ) ба як моҳи шамсӣ баробар аст ва ҳар моҳи шамсӣ ба номи ҳамон бурҷ номида мешавад.

МИНФАХ *а.* منفخ дами оҳангар.

Дар охир минфахи тадбири ҳаддод
Диҳад аз нашъаи миқнотияш ёд. *Бедил*

МИНХАР||МИНХОР *а.* منخر||منخار сӯрохи бинӣ.

Аз минхари ӯ [аждаҳо] боде самум вазидан гирифтӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

МИНХАРАЙН *а.* منخرين *шакли дугонаи* **минхар.**

Дар зуком инсибобҳои табоҳ
Ба суви минхарайн кушояд роҳ. *Саноӣ*

МИНХОР *а.* منخار *ниг.* **минхар.**

МИНШАФА *а.* منشفه мандил, сачоқ.

Сарое некӯ дидам, фарше некӯ ва маҷлисе некӯ, ресмоне баста ва миншафа бар он афканда. *Ҷомӣ*

МИНШОР *а.* منشار арра.

Тоҷ бар сар ниҳода бадкирдор,
Ки аз он тоҷ хубтар миншор. *Саноӣ*

[Заҳҳок] фармуд, то ба устухони моҳӣ, ки ба миншор шабоҳат дошт, Ҷамшедро ба ду ним карданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МИНҚАЛ *а.* منقل *ниг.* **манқал.**

МИНҚАЛО(Й) *т.-м.* منقلا(ى) фавҷи пешоҳанги лашкар.

Темур, Қутлуқ Ӯғлон ва Санҷақ-Баҳодур ба расми минқалой аз пеш равон шуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Аламҳо қад афрохт аз минқало,
Чу болои хубон саросар ба ло. *Ҳотифӣ*

МИНҚОР *а.* منقار **1.** нӯли мурғон, нӯли паррандагон.

Биҳиштӣ мурғаке омад ба гулзор,
Рабуд он анбарин гулро ба минқор. *Низомӣ*

Булбуле... рӯй бар сафҳаи гул ниҳода менолид ва авроқи зарнигори гул ба минқори тез аз якдигар мегусехт. *«Нигори дониш»*

2. *маҷ.* нӯг.

Пари тиру минқори пайкони тез
Кунанд аз шағаб ҷаъбаро рез-рез. *Низомӣ*

3. қалами филизӣ барои кандакорӣ дар санг ва чӯб; ◇ **минқори** магас хартумчаи магас.

Мардуми чашмам зи мижгон ашк мерезад, вале
Оби дарьё кам намегардад зи минқори магас. *Фузулӣ*

МИНҚОРГОҲ منقارگاه ҷои пӯлзанӣ.

Мағзи сар тӯъмаи калоғон сохт,
Дида минқоргоҳи зоғон сохт. *Ҷомӣ*

МИНҲАТ *а.* منحت ато, бахшиш.

Фарқ нокарда минҳат аз меҳнат,
Ақл аз эшон бидошта иддат. *Саноӣ*

МИНҲОҶ *а.* منهاج роҳи рост ва кушода, роҳи фарох.

МИНҶАЛ *а.* منجل дос; **минҷал задан** даравидан бо дос.

Вақти бидрудан, гаҳи минҷал задан,
Рӯзи подош омаду пайдо шудан. *Румӣ*

МИОД||МЕОД *а.* ميعاد **1.** ваъдагоҳ, ҷои ваъда, ҷое, ки аз рӯи ваъда муайян карда шудааст.

Фиристода бад-ин миоди дилкаш,
Ба тоатгоҳи фармон боз шуд хаш. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. вақте, ки аз рӯи ваъда муайян карда шудааст, мӯҳлат.

Агар раис ва раоё тағофул варзанд ва ба миоде, ки муайян шуда, вуҷӯҳ нарасонанд, муҳассил эшонро бигирад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Гузашт умру накардӣ вафо ба ваъдаи хеш,
Магар ба ваъдаи ту рӯзи ҳашр миод аст? *Шоҳин*

3. ваъда.

Пас ба қосид мард дандон сахт кард,
То бидонад сидқи он миоди мард. *Румӣ*

Шаб омад шабехун раҳо карданист,
Ба миоди фардо вафо карданист. *Низомӣ*

миод ниҳодан ваъда додан, қавлу қарор кардан.

... Миод ниҳоданд бар он, ки ҳар ду дар Самарқанд дидор кунанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Сайёдҳо ба якдигар миоде ниҳода, барои дом овардан биштофтанд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

4. мулоқот, вохӯрдӣ; **миод кардан** мулоқот кардан.

Ёрон, чу ба иттифоқ миод кунед,
Худро ба ҷамоли якдигар шод кунед,
Соқӣ чу маи муғона бар каф гирад,
Бечора маро ҳам ба дуо ёд кунед! *Хайём*

МИОДГОҲ||МЕОДГОҲ||МИОДГАҲ ميعادگاه||ميعادگه ваъдагоҳ, ҷое, ки аз рӯи ваъда муайян карда шудааст (барои мулоқот, иҷрои коре ва ғ.).

Чу Ширинро зи қаср овард Шопур,
Маликро ёфт аз миодгаҳ дур. *Низомӣ*

Чу лашкар даромад ба миодгоҳ,
Шуд ороста ҳар ду саффи сипоҳ. *Ҳотифӣ*

МИОТ *а.* مآت *ҷ.* **миа.**

Чингизхон шаҳрро гирифта, бо замин ҳамвор сохта ва бино бар расму одати маълуф халоиқро бар миот ва улуф қисмат намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МИР *а.* مير *шакли кӯтоҳшудаи* **амир.**

Дари миру вазиру султонро
Бе василат магард пероман,
Сагу дарбон чу ёфтанд ғариб,
Ин гиребонш гирад, он — доман. *Саъдӣ*

мири асас миршаб, шаҳна, сардори полиция.

Ишрати шабгир кун, май нӯш, к-андар роҳи ишқ
Шабравонро ошноиҳост бо мири асас. *Ҳофиз*

мири бор раиси ҳузури подшоҳӣ, раиси ташрифоти боргоҳ; **мири маҷлис** раиси маҷлис.

Бас кунам, то нукта гӯяд мири маҷлис бо шумо,
Достонҳои хафӣ аз маҷлиси пинҳони хеш.
Шамси Табрезӣ

мири мутоъ амире, ки ба вай итоат мекунанд, фармонфармо.

Ниҳам чор болиш дар айвони иззат,
Занам панҷ навбат чу мири мутое. *Хоқонӣ*

МИРА میره хоҷа, бузург.

Яксара мира ҳама бод асту дам,
Якдила мира ҳама макру мирест.
Ҳакими Ғамнок

Чун хосаи хидмати ту шоям
З-ин мираву мир чун гироям. *Хоқонӣ*

МИРВАҲА *а.* مروحه *бодбезак.*

[Малик] обидро дид... бар болиши дебо такья зада ва ғуломи парипайкар ба мирваҳаи товусӣ бар болои сар истода. *Саъдӣ*

Дарвеш... мирваҳа баргирифт ва ӯро бод мекард. *Ҷомӣ*

МИРЗО میرزا||مرزا *шакли кӯтоҳшудаи* **амирзода** **1.** котиб, муншӣ; **2.** дар охири номи шаҳзодагони сайиднасаб, мас. 'Иброҳим-Мирзо', ва дар аввали номи одамони босаводи замон зикр меёбад, ҳамчун 'Мирзо Иброҳим', 'Мирзо Абдулқодири Бедил'; **3.** дар Ҳиндустон — лақаби авлоди сардорони лашкар.

МИРКАН *а.* مرکن тағораи ҷомашӯӣ, лаган.

Имрӯз думарда пеш гирад миркан,
Фардо гӯяд: Турбе аз ин ҷо баркан! *Саъдӣ*

МИРО(Ъ) *а.* مرا||مراء ситезакорӣ, хусумат, ҷидол бо касе.

Басо кохо, ки Маҳмудаш бино кард,
Ки аз рифъат ҳаме бо маҳ миро кард.
Низомии Арӯзӣ

Асбоби ғазаб даҳ аст: аввал уҷб, дуввум ифтихор, севум мироъ, чаҳорум лаҷоҷ...
«Ахлоқи Ҷалолӣ»

МИРОБ میرآب амири об, мутасаддии тақсими об, сардори об.

...Ҳар моҳе ё ду моҳе сад ҳазор танга ба номи мироб ё мири асас санад бинависанд ва бифиристанд, ки ин маблағ танга ба давлатхона равона кунад. *Аҳмади Дониш*

МИРОН(И)ДАН میراندن||میرانیدن мурондан, вафот кунондан, дучори марг гардонидан; кушондан.

Баъд аз инқизои он муддат шуморо бимиронам.
«Равзат-ус-сафо»

МИРОС||МЕРОС *а.* میراث молу мулке, ки аз одами мурда ба вараса боқӣ мемонад.

Ба хонаи ӯ яке танӯр буд, ки аз Одам ба вай мирос омада буд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Мироси падар хоҳӣ, касби падар омӯз,
К-ин моли ҷаҳон сарф тавон кард ба ду рӯз.
Саъдӣ

МИРОСХОР||МЕРОСХОР میراثخوار меросхӯр, ворис, он кӣ мероси касе ба вай расидааст.

Донам, ки ҳеҷ кас накунад марсият маро,
Донам, ки мурда бар дили миросхор хор. *Кисоӣ*

МИРОЪ *а.* مراء *ниг.* **миро(ъ)**.

МИРРИХ *а.* مریخ *нуҷ.* номи сайёраи Баҳром (Марс), ки мунаҷҷимони қадим онро ҳамчун барангезандаи ҷангу қитол ҳисоб мекарданд.

Бибахшад Муштарӣ дастору мусҳаф,
Диҳад Миррих ҳолӣ тeғу ҷавшан. *Хоқонӣ*

Биёвар май, ки натвон шуд зи макри осмон эмин
Ба лаъби Зӯҳраи чангию Миррихи силаҳшӯраш.
Ҳофиз

МИРРИХНАБАРД مریخ‌نبرد бисьёр ҷанговар, ҷангҷӯй, ҷанговари далер.

Эй ба шоҳӣ зи ҳама шоҳон мард,
Муштариталъату миррихнабард... *Анварӣ*

МИРСОД *а.* مرصاد **1.** ҷои дидбонӣ, ҷое ки аз он чизеро мушоҳида мекунанд.

З-он сӯ фалак аст нек равшан,
Он ҷо малакест баста мирсод. *Шамси Табрезӣ*

2. роҳи калон, роҳи васеъ, шоҳроҳ.

МИРСОТ *а.* مرساة лангар.

МИРУК میروک мӯрча; як навъ аз мӯрча, ки бол дорад.

Чу мирукро бол гардад ҳазор,
Барорад пар аз гардиши рӯзгор. *Унсурӣ*

МИРФАҚ *а.* مرفق оринҷ.

Амр даст баровард ва шамшер бар дасти ӯ омада, аз мирфақ ҷудо гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

МИРЪОТ *а.* مرآت оина.

Ҳусни ту аз тасарруфи машшота фориғ аст,
Миръоти офтоб чӣ муҳтоҷи сайқал аст? *Ҷомӣ*

Амир Муҳаммад ба сайқали калимоти меҳрангез занги хавф аз миръоти замири ӯ зоил гардонид.
«Равзат-ус-сафо»

МИРӢ میری амирӣ, фармондиҳӣ, фармон додан.

Нагӯям бӯсаро мирӣ ба ман деҳ,
Лабатро чошнигире ба ман деҳ! *Низомӣ*

МИРҶАЛ *а.* مرجل дег, деги калон.

Маликро чунон гарм кард ин хабар,
Ки ҷӯшаш баромад чу мирҷал ба сар. *Саъдӣ*

МИС مس фулузи серистеъмоли сурхранг.

Мисе, к-аз он маро дастина созанд,
Беҳ аз симе, ки дар дастам гудозанд. *Низомӣ*

Қасе дид саҳрои маҳшар ба хоб,
Миси тафта рӯи замин з-офтоб. *Саъдӣ*

МИСБОҲ *а.* مصباح **1.** чароғ; фонус; машъал.

Сабр мисбоҳи умедворист. *Авфӣ*

Ба бӯи субҳ чу Ҳофиз шабе ба рӯз овард,
Ки бишкуфад гули айшат зи шӯълаи мисбоҳ.
Ҳофиз

Чу гардад чашми мисбоҳат мунаввар
Ҳақиқат бинӣ он дам дар баробар.
Бадрии Кашмирӣ

2. қадаҳи шароб, косаи калон барои нӯшидани шароби сабӯҳӣ.

Наҳанги ишқ, ки дар баҳри дил падид омад,
Фурӯ кашид ҷаҳонро ба як дам ин мисбоҳ.
Ибни Ямин

МИСВОК *а.* مسواک дандоншӯяк, лифи чӯбини махсус, ки бо он дандонҳоро молида пок мекардаанд (дар вақти дастурӯшӯӣ).

Дар муҳаббат *лаби хушку мижаи тар боист,*
Ҳезуми тар нафурӯшанд ба мисвок ин ҷо. *Соиб*

Роҷпутон вақти субҳ аксаре ба мисвок кардан ва таҳорат кардан мераванд. *«Таърихи Фаришта»*

МИСДОҚ *а.* مصداق далел, исбот, ҳуҷҷат, гувоҳ.

...Омадаам ва мисдоқи қавли худ овардаам.
Авфӣ

МИСК *а.* مسک *шакли арабишудаи* **мушк.**

МИСКИН *а.* مسکین 1. фақир, бечиз.

Марди мискинро ризову меҳри ӯ Қорун кунад,
Марди Қорунро хилофу қаҳри ӯ мискин кунад.
Ломеӣ

Ин ки хоҳӣ дод бахши ғам ба мискинони хеш,
Чун манат мискинтарам, аввал маро фармо насиб.
Камоли Хуҷандӣ

2. бечора; нотавон, оҷиз.

Дар роҳ саге дид лоғар ва мискин. *Авфӣ*

То чанд нозу саркашӣ? Охир ба ҷон омад дилам,
Бар ошиқи мискини худ з-ин беш истиғно макун!
Ҳилолӣ

◇ **паҳлуи мискин шикам пур кардан** моли мардум хӯрдан.

Бимурд аз тиҳидастӣ озодмард,
Зи паҳлуи мискин шикам пур накард. *Саъдӣ*

МИСКИННАВОЗӢ مسکین‌نوازی лутфу марҳамат нисбат ба бечорагон ва фақирон, фақирнавозӣ.

Хуш шудам з-он ҷорасозиҳои ӯ,
Шод аз он мискиннавозиҳои ӯ. *Ҷомӣ*

МИСКИНӢ مسکینی 1. фақирӣ, бечизӣ; 2. бечорагӣ; нотавонӣ, оҷизӣ.

Бар ин остон аҷзу мискиният
Беҳ аз тоату хештанбиният. *Саъдӣ*

Ба мо он сӯфии бинибурида
Ба ғайр аз аҷзу мискинӣ надорад;
Нашояд ҷурми худбинӣ ба ӯ баст,
Ки он бечора худ бинӣ надорад. *Камоли Хуҷандӣ*

МИСЛ *а.* مثل монанд, назир.

МИСМАЪ *а.* مسمع узви сомеа, узви шунавоӣ, гӯш.

Эй хунук он к-ӯ зи аввал он шунид,
Қ-аш уқулу мисмаи мардон шунид. *Румӣ*

МИСМОР *а.* مسمار мех.

Даҳанро ба мисмор бардӯхтан.
Беҳ аз гуфтану гуфтаро сӯхтан. *Низомӣ*

Зи шавқаш мӯй дар тан хор гашта,
Мижа дар чашмҳо мисмор гашта. *Хисрави Деҳлавӣ*

То дари дурҷи гӯёӣ ба мисмори хомӯшӣ баста бошад,... дар чамани зиндагонӣ ҳама раёҳини саломат рӯяд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

мисмор кардан мех кардан, парчин кардан, пӯшида маҳкам карда мондан бо мех, мас. дари хонаро.

Чу кард *бар дилам абвоби файзро* мисмор,
Чӣ суд аз он, ки кунад дар суханварӣ самарам.
Ҷомӣ

◇ **хонаро мисмор кардан** хонаро вайрон кардан.

Аммо як мисмори он чунон маҳкам нишаста буд, ки агар хонаро мисмор мекардӣ, барнамеомад.
Неъматхони Олӣ

ду дида чу мисмор бар дар аст *киноя аз* камоли интизорӣ, бисёр интизорӣ кашидан.

МИСОЛ *а.* مثال 1. шабеҳ, монанд, назир.

... Ки эй офтоби сипеҳри ҷамол
Надида ба хубӣ сипеҳрат мисол. *Хоҷу*

Чӣ нишон гӯямат, эй ёр, ки он нодираро
Натавон гуфт мисоле, натавон зад масале. *Ҷомӣ*

(бар) мисоли ... монанди ...

Гурӯҳе [аз дӯстон] бар мисоли давоянд, ки аҳъёнан бад-эшон эҳтиёҷ афтад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. сурат, шакл, суроб.

Шаб, ки мисоли маҳи зилҳиҷҷа дид,
Сурати туғрош зи маҳ баркашид. *Хоқонӣ*

Замона аз вароқи гул мисоли рӯи ту баст,
Вале зи шарми ту дар ғунча кард пинҳонаш.
Ҳофиз

Дар саҷдаи бут аҳли хаторо накунам айб,
Ҳайрони мисоли ту кӣ бошад, ки набошад?
Фузулӣ

ба мисол расидан шакл гирифтан.

Дар он ҳолат ин бадеҳа аз олами ғайб ба мисол расид. *Бедил*

3. ҳикояи пандомез ва ибратнок.

Суханҳои Саъдӣ мисол асту панд,
Ба кор оядат, гар шавӣ корбанд. *Саъдӣ*

4. фармон, ҳукм.

Ба пеши хуниён з-уммедворӣ
Мисол оварда хатти растагорӣ. *Низомӣ*

Аз имтисоли мисоли он адимулмисол чорае набуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

мисол додан фармон додан.

Малик мисол дод, то аз барои об ба ҳар ҷонибе бишитобанд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Чун нома аз Тигинобод бирасид, мисол дод, то нусхаҳо бардоштанд ва ба Синду Ҳинд фиристоданд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

МИСОС *а.* مساس молидан, судан бо даст.

Даст худро мисос нанмояд,
Роҳ агар нест, по чӣ паймояд? *Бедил*

МИСОҚ *а.* میثاق аҳду паймон.

Аз сабру таҳаммул ва саботу дурустии қавл ва мисоқ, ки дар зоти муборакаш маркуз аст, чанд намудор тақрир кунем. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Ба таслим гуфтанд: Мо бандаем,
Ба мисоқи Хисрав шитобандаем. *Низомӣ*

МИСОҲАТ *а.* مساحت андозагирӣ, танобкашӣ, паймоиш.

Фалак давраш ар хостӣ, то бидонад,
Бимондиву гирди мисоҳат нагаштӣ.
«Анвори Суҳайлӣ»

Кор бад-он ҷо расад, ки қадами тадбир аз соҳати мисоҳати он оҷизояд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МИСОҲАТГАР مساحت گر андозакунандаи замин, паймоянда, ченкунандаи замин.

Мисоҳатгарон дошт андозагир,
Бад-он шуғл бигмошта сад дабир. *Низомӣ*

МИСР *а.* مصر **1.** сарҳадди байни ду замин; **2.** шаҳр; **3.** номи мамлакате дар шимоли шарқии Африка.

МИСРАЪ||МИСРОЪ *а.* مصرع||مصراع **1.** табақаи дар.

Ва бар ин дари масҷид, ки ин мамар сохтаанд, дари ба ду мисраъ бар он ҷо нишондаанд. *Носири Хисрав*

Дар он ҳолат Меҳралӣ хост мисраъҳои дарвоза бо ҳам рабт диҳад. *Бедил*

2. *адш.* нисфи байт, нимаи байт, як сатри шеър.

Хаёлоти матинам баски сангин кард матлаъро,
Садо хезад, ба якдигар расонам чун ду мисраъро. *Шавкат*

З-ин дабистон мисраи зулфи мусалсал хондаем,
Хомушӣ мушкил, ки гардад мақтаи девони мо. *Бедил*

мисраи барҷаста мисраи пурмазмун ва фасеҳ.

Бар варақ натвон ба занҷири мидодаш банд кард,
Шаҳпари барқ аст бар дил мисраи барҷастаро. *Соиб*

МИСРӢ *а.* مصری мансуб ба Миср.

На туркӣ вушоқе, на тозӣ буроқе,
На румӣ бисоте, на мисрӣ широъе. *Хоқонӣ*

Аблаҳеро дидам самин, хилъате самин дар бару маркаби тозӣ дар зеру қасаби мисрӣ бар сар. *Саъдӣ*

МИСТАБА *а.* مصطبه *ниг.* **мастаба.**

МИСТАР *а.* مسطر хаткаш; як саҳифа коғази ғафсе, ки ба болояш хатҳои мунтазами барҷаста кашида шудааст, онро зери коғази берах гузошта зер мекунанд ва дар рӯи саҳифа нақши хатҳо пайдо мешавад.

Гул аз шунидани мактуби мо шукуфта шавад,
Кашидаанд зи тори насим мистари мо. *Шавкат*

МИСҚАБ *а.* مثقب пармӣ, парма.

Хӯрад килкам мудом аз базли хотир
Чу мисқаб рӯзӣ аз хони ҷавоҳир. *Нозим*

Макун аз ғайрам оғӯши ҳавас пур,
Ки охир суфта аз мисқаб шавад дур. *Ҳозиқ*

Ва сайрафии андеша онро ба мисқаби фикрат суфта, дар силки таҳрир кашид. *Восифӣ*

МИСҚАЛ *а.* مصقل асбоби сайқалдиҳӣ.

Паёпай бияфшон аз оина гард,
Ки мисқал нагирад, чу зангор хӯрд. *Саъдӣ*

МИСҚОЛ *а.* مثقال **1.** миқъёси баркашӣ, ки баробар ба 24 қирот ва ё ба 4,68 грамм буд.

Ба хони зар ниҳодандаш фаропеш,
Ҳазору ҳафтсад мисқол не, беш. *Низомӣ*

2. санги тарозу.

Бувад, чу ҷуди ту санҷанд хозинони дарат,
Тарозуяш фалаки атласу замин мисқол. *Убайди Зоконӣ*

МИСҚОЛӢ مثقالی навъе аз матоъҳои нафиси сабукvазн.

Зи каттону мисқолии хонабоф
Зада кӯҳа бар кӯҳа чун кӯҳи Қоф. *Низомӣ*

МИСҲ *а.* مسح ҷомаи дурушт.

МИСҲАФ *а.* مصحف *ниг.* **мусҳаф.**

МИТВОЪ *а.* مطواع мутеъ, итоаткунанда, тобеъ, бисьёр фармонбар.

Инсу ҷин мар-варо шуда митвоъ,
Бод чун маркабе мутеу мутоъ. *Саноӣ*

Ҳайкалат бас шигарф гоҳи тилоъ,
Кӯдаконро ҷаро шавӣ митвоъ. *Саноӣ*

МИТРАД *а.* مطرد найза.

Митради сурхи шафақ дасти ҳаво кард шақ,
Пайкари ҷирми ҳилол гашт падид аз миён. *Хоқонӣ*

МИТРАҚА *а.* مطرقه путк, болға.

Ва он ҷонварро аз заработи митрақа... ҳеҷ хабаре набуд. *Аҳмади Дониш*

МИТРОН *ю.* مطران якe аз унвонҳои олии рӯҳониёни христиёнӣ, митрополит.

Чу зуннори қиссис шуд сӯхта,
Чалипои митрон барафрӯхта... *Фирдавсӣ*

МИТҲАН *а.* مطحن осьёб; ◇ **ин митҳан** *киноя аз* **дуньё.**

Гирдакони мо дар иң митҳан шикаст,
Ҳар чӣ гӯем аз ғами худ, андак аст. *Румӣ*

МИТҲАРА *а.* مطهره офтоба, обдаста; зарфи об; зарфи чармини об.

Хоҳари ӯ митҳарае пур аз шир кард ва ба вай дод. *Ҷомӣ*

Муқорини ин ҳол рикобдори шоҳ бирасид... ва шоҳро ташна ёфт, филҳол митҳара аз фитрок бикушод ва ҷомро покиза бишуст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

... Ё митҳараи оби ҳаёт аст, ки хизри баҳор аз зулмоти одам оварда? *Восифӣ*

МИФЗОЛ *а.* مفضال дорои фазли бисьёр, фозил.

Ҳар к-ӯ ба чунин ҳол маро бинад, гӯяд:
Чӣ зираку беғамзу чӣ муфзилу мифзол! *Ломеӣ*

МИФЛОК *а.* مفلاک маФлук, фалокатзада, фалакзада, бадбахт, оҷиз.

Аз фалак наҳсҳо басе бинанд,
Он кӣ бошад ғанӣ, шавад мифлок. *Абӯшакури Балхӣ*

МИФТОҲ *а.* مفتاح калид.

Дило, ту фориғӣ аз кори хешу метарсам,
Ки кас дарат накушояд, чу гум кунӣ мифтоҳ. *Ҳофиз*

Ишқ мифтоҳи маъдани ҷуд аст. *Ҷомӣ*

Дил чу гардад сода, ӯро ҳалли мушкилҳо кунанд,
Пардаи ин қуфлро мифтоҳ нодонӣ бувад. *Сайидо*

МИФТОҲУЛФАРАҶ *а.* مفتاح الفرج *киноя аз* калиди кушоиш, калиди хушию хурсандӣ.

Шикебоишро мурғон барафшонд,
Хурӯси субҳ мифтоҳулфараҷ хонд. *Низомӣ*

МИХЛАБ *а.* مخلب чангол, чанголи паррандагон, махсусан чанголи мурғони шикорӣ.

Боз ҳамчунон михлаби озор кушода ва минқори хунхор ба заҳри ситам об дода [буд]. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Саворон аз атрофу ҷавониб даромаданд ва ғалевоҷ ҳамоил аз михлаб бияфканд. *«Равзат-ус-сафо»*

МИХНАҚА *а.* مخنقه тавқ, қилода, гарданбанд.

Шохи суман бар гулӯ баста бувад михнақа,
Шохи гул андар миён баста бувад минтақа. *Манучеҳрӣ*

МИХРАҚА *а.* مخرقه олати чӯбин барои кафондани чизефона.

Мардум ба таъҷил ба куланг ва бел ва михрақа он бандро бардариданд. *Носири Хисрав*

МИШКОТ *а.* مشكات тоқчаи чароғмонӣ; чароғдон, чароғпоя.

...Ва бисоти умри ӯ дар мишкоти мағриб матвӣ хоҳад гардид. *Восифӣ*

Ба тоби нури камол аз мушаббакоти вуҷуд,
Ки ҳаст садри ту мишкот, дил дар ӯ мисбоҳ. *Шоҳин*

МИШРАБА *а.* مشربه *ниг.* **машраба.**

МИШҶАБ *а.* مشجب чӯби либосовезӣ.

Байрами сабз барфиканда баланд,
Шохи ӯ карда бад-ин мишҷаб. *Фаррухӣ*

МИҒНОТИС||МАҒНОТИС *ю.* مغناطیس *ниг.* **миқнотис.**

Чун оҳани суда, ки бувад бар табақе-бар,
Дар зери табақ монда зи миғнотис аҳҷор. *Манучеҳрӣ*

МИҒФАР *а.* مغفر кулоҳи филизии ҷангӣ, хӯд.

Ҳама ба хӯд ва миғфар ва зиреҳ ва ҷавшан ва дебо биёростанд. *«Таърихи Систон»*

Пеши дари ӯ осмон туркест азрақтайласон,
Аз нуқраи хомаш камон в-аз зарри пухта миғфараш. *Бадри Чочӣ*

МИҒФАРКУЛОҲ مغفرکلاه кулоҳи филизии ҷангӣ, миғфар, кулоҳхуд.

Ҳамон дам, ки дидем гарди сипоҳ,
Зиреҳ ҷамъ кардему миғфаркулоҳ. *Саъдӣ*

МИҚВАД *а.* مقود **1.** ресмон, расан, арғамчин.

[Ҷавон] чандон ки миқвади киштӣ ба соид барпечиду бар болои сутун рафт, маллоҳ зимом аз кафаш бигусалонид ва киштӣ биронд. *Саъдӣ*

2. иноп, ҷилав, афсор.

Аспаш ба гоҳи ҷавлон монад ба чархи гардун,
В-аз Фарқад асту Шеъро ӯро лаҷому миқвад. *Муиззӣ*

МИҚДОР *а.* مقدار **1.** андоза, андозаи муайяни чизе.

Ҷафоҳои маро гуфтӣ: Чӣ миқдор орзу дорӣ?
Ба миқдоре ки худ гуфтӣ, ба ин миқдор боистӣ. *Ҳилолӣ*

Ин миқдор нафақа бо эшон басанда бошад. *Аҳмади Дониш*

чӣ миқдор чӣ қадар, то чӣ андоза.

Чӣ миқдор хун дар адам хӯрда бошам,
Ки бар хокам оиву ман мурда бошам. *Бедил*

2. *маҷ.* ҳаҷм, ҳаҷми муайяни чизе.

...Ба он сабаб, ки ҳаюлои вай миқдори бузургтар пазирад, ки ҳаюло ба худ миқдоре нест. *Ибни Сино*

3. масофа.

Аз мавзеи намозгоҳ то ба дари ҳисори Бухоро миқдори ним фарсанг будӣ, ҳама пури мардум будӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

4. *маҷ.* дарозӣ.

Миқдори шаб аз рӯз фузун буд, бадал шуд:
Ноқис ҳама инро шуду зоид ҳама онро. *Анварӣ*

5. қадру қимат; дараҷа.

Ҳасадро сӯи ҷону дил мадеҳ бор,
Ки ҳосидро набошад ҳеҷ миқдор. *Носири Хисрав*

Тавозӯъ он аст, ки касе миқдори худро аз миқдори дигаре камтар бинад. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

МИҚЛОД *а.* مقلاد калид.

МИҚЛОЪ *а.* مقلاع олате, ки ба воситаи он ба тарафи касе ё чизе санг меандозанд; фалахон.

Эшо гуфт... ки эзиди таоло рӯзӣ ба миқлои ту ҳавола кардааст. *«Равзат-ус-сафо»*

МИҚНАА||МИҚНАЪ||МИҚНОЪ *а.* مقنعه||مقنع||مقناع чодири занон, саргирак, сарандоз.

Ҳам аз шаъри пироҳане лоҷвард
Яке сурх шалвору миқнои зард. *Фирдавсӣ*

З-он миқнаа, к-он шоҳ ба Баҳром фиристод,
Як тор ба сад миғфари Рустам нафурӯшам. *Хоқонӣ*

МИҚНОТИС||МАҚНОТИС *ю.* مقناطیس оҳанрабо, як навъ сангоҳан, ки хосияти оҳанрабоӣ дорад.

Қашишҳое бад-он рағбат, ки шояд
Чу миқнотис, к-оҳанро рабояд. *Низомӣ*

Чунон орост ҳар якро камолаш,
Ки миқнотиси дилҳо шуд ҷамолаш. *Хисрави Деҳлавӣ*

Ҳамчунон ки оҳан табъаҳ ошиқи миқнотис аст, зафар тавъан ғолиби сабр аст. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МИҚНОЪ *а.* مقناع *ниг.* **миқнаа.**

МИҚОТ *а.* میقات **1.** вақти аз рӯи ваъда муайян кардашуда.

[Ҳалокухон] фармуд, то лашкарҳои Ҷирмоғун ва Бойҷу-нуён ... бар ҷониби ғарбии Бағдод нузун кунанд ба миқоти муайян. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

2. ҷои аз рӯи ваъда муайян кардашуда, ҷои муайян кардашуда, ваъдагоҳ.

Чун [қофила] ба миқот расиданд, duздон ба қофила заданд ва моли ӯро тамом ба ғорат бурданд ва он аврат ҷазау фазаъ накард. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

3. *д.* мувофиқи эътиқоди исроилиён вақт ва ҷои ваъда, ки худо дар он ҷо бо Мусо гап зада будааст.

Ҷаҳон Тур асту ман Мусову ӯ рақсону ман беҳуш,
Валекин ин касе донад, ки дар миқоти ман гардад. *Шамси Табрезӣ*

Ҳам зи Фаръавни лаине дур шав,
Ҳам ба миқот ою марди Тур шав. *Аттор*

4. *д.* ҷои муайяни эҳромбандии ҳоҷиён ҳангоми маросими ҳаҷ.

МИҚРАА *а.* مقرعه тозиёна, дурра, қамчин.

Тароқе, ки аз миқраа хоста,
Буруп рафт з-ин тоқи ороста. *Низомӣ*

МИҚРААДОР مقرعه دار тозиёнадор, дурразан, қамчинзан.

Миқраадорон хостанд, ки он пирро бизананд, Мӯътасим манъ кард. *«Таърихи Табарӣ»*

МИҚРААЗАН مقرعه‌زن тозиёназан, дурразан, қамчинзан.

Миқраазан гашт бод, миқрааи ӯ дарахт,
Ғошиякаш гашт бод, ғошияи ӯ даҳим. *Манучеҳрӣ*

Он миқраазан ба гӯши даъво
В-он ҷилвадеҳи арӯси маъно. *Ҷомӣ*

МИҚРОЗ *а.* مقراض қайчӣ, гоз.

Номҳое бар сари варақ ба миқроз буридем, ба ҳазрат гузаронидем. *Восифӣ*

Саодат ғунча, баргаш иттифоқ аст,
Ҳидоят зулфу миқрозаш нифоқ аст. *Нозим*

Пас [шайх] ришро даст гирифт; як қабзаро нигоҳ дошт, як ваҷаб зиёда буд, хост, ки қатъ кунад, миқроз ҳозир набуд. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

МИҚРОЗА *а.* مقراضه навъе аз пайкони душоха.

Аз миёни душохаҳои хаданг,
Ҷаст миқрозаи фарохоҳанг. *Низомӣ*

МИҚТАЪ *а.* مقطع олати бурранда ҳамчун корд, қайчӣ.

Хоқониё, саводи ду олам ду деҳ шинос,
Ин ҷот ақл миқтау з-он ҷот ҷон амир. *Хоқонӣ*

МИҚЬЁС *а.* مقیاس андоза; чизе ки ба воситаи он андоза мегиранд, олати андозагирӣ, ченкунӣ, паймоиш.

МИҲАК(К) *а.* محک *ниг.* маҳак(к).

МИҲАН *а.* محن *ҷ.* меҳнат.

Ҳамчунон, эй хоҷаи ташнеъзан,
Аз балову фақру аз ранҷу миҳан... (2) *Румӣ*

МИҲАФФА *а.* محفه қаҷоваи одамнишини соябондор; аморӣ.

Хештан бар ақиб дар миҳаффа нишаста, бо лашкари бисьёр оҳиста мерафт. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Қавме ҳама аз бузургворӣ,
Арбоби миҳаффаву аморӣ
Карданд ба як замон дар он ҷой
Сад хаймаву боргоҳ барпой. *Ҷомӣ*

МИҲИН||МЕҲИН مهین 1. калонтарин, бузургтарин; калон, бузург.

Миҳини тавонгарон он аст, ки ғами дарвешон хӯрад. *Саъдӣ*

2. калон, рашид (дар синну сол).

Вай ... писари меҳини худ — хоҷа Қутбиддин мавдудро ба таҳсили улум васият кард. *Ҷомӣ*

МИҲО *ҳ.* مها бузург.

Аз афвоҳ масмӯъ мешавад, ин аст, ки миҳо ба маънии бузург аст ва бҳорат ба маънии ҷанг. *«Таърихи Фаришта»*

МИҲОД||МАҲОД *а.* مهاد ҷои хоб, ҷогаҳ; бистар, рахти хоб.

Дар замони ӯ раоё ва коффаи бароё дар миҳоди амну амон зиндагонӣ мекарданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МИҲОР||МАҲОР مهار 1. чӯбе, ки аз бинии шутур гузаронда ба он ресмон мебанданд.

Он хушӣ дар биният гардад маҳор,
Дар кашокаш дорадат лайлу наҳор. *Ҷомӣ*

Ва бухтӣ, ки заҳмати миҳор надида ва дар марғзор чарида, чӣ гуна расан дар бинии ӯ тавон кард? *Аҳмади Дониш*

2. инони шутур.

Ӯро бар уштуре нишонд ва худ миҳори шутур ба даст гирифт. *«Таърихи Табарӣ»*

МИҲОҚ *а.* محاق *ниг.* муҳоқ.

МИҲӢ مهی бузургӣ, бузургворӣ.

Чу он корҳои вай омад ба ҷой,
Зи ҷои миҳӣ бартар овард пой. *Фирдавсӣ*

Бидонам, ки дар вай шукӯҳи миҳист,
Вагар рад кунад, бонги табли тиҳист. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

МИҶАН(Н) *а.* مجن сипар.

Пушти ӯю пои ӯю гӯши ӯю гарданаш,
Чун камону чун римоҳу чун синону чун миҷан. *Манучеҳрӣ*

Тез оташе фиканда сӯи маҳ ҳаме шиҳоб,
Симин кашида моҳ ба рӯй андарун миҷан. *Ломеӣ*

МИҶАРРА *а.* مجره *нуҷ.* Каҳкашон.

Миҷарра бар фалак чун коҳ бар роҳ,
Фалак дар зери ӯ чун об дар коҳ. *Низомӣ*

Ва дар баробари нуҷум ва кавокиби торами нилгун атрофи миҷарра гулҳои худрӯи садбарг бар соҳили дарьё падид оварда. *Восифӣ*

МИҶАСТӢ *ю.* مجسطی номи китобест доир ба илми риёзӣ ва ҳандаса аз таълифоти ҳакими юнонӣ Батлимус.

Ба хати ҳандасӣ амал карда,
Чун «Миҷастӣ» ҳазор ҳал карда. *Низомӣ*

Бурҳон Низомшоҳ ... қариб як сол ба хондани китоби «Миҷастӣ» машғул гашт. *«Таърихи Фаришта»*

МИҶМАР||МИҶМАРА *а.* مجمر || مجمره зарфест, ки дар он ангишт шукуфонида, уд, сипанд ва монанди ин хушбӯиҳоро дуд карда, давр мезанонанд.

Ҳамерезад миёни боғ лӯълуҳо ба занбарҳо,
Ҳамесӯзад миёни роғ анбарҳо ба миҷмарҳо. *Манучеҳрӣ*

Аз ин ҷунбиш ин буд мақсуди ман,
Ки хушбӯ кунӣ миҷмар аз уди ман. *Низомӣ*

Ҳар чанд ҳусну латофати маҳбуб бе зевар тамом аст, аммо кори уд бе миҷмара хом аст. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

МИҶМАРАГАРДОН مجمره‌گردان даврзанонандаи миҷмар; хизматгори миҷмарадор.

Эй, офтоб оинадори ҷамоли ту,
Мушки сиёҳ миҷмарагардони холи ту. *Ҳофиз*

МО I ما *ҷонишини шахсии шахси якӯми ҷамъ*; ◇ **мову ман** худбинӣ, худписандӣ; ғурур; *муқ.* ман I (**ману мо**).

Дар ин буда, ки овози Ҳасанро
Шунида кард тарки мову манро. *Бадрии Кашмирӣ*
Маро ту бош, ки аз мову ман дилам бигирифт,
Барор теғи иноят, на ман гузору на мо. *Хоқонӣ*

мову манӣ манманӣ, кибру ғурӯр, худбинӣ, худписандӣ.

Ҳари худ сохта нафси даниро,
Раҳо карда кунун мову маниро. *Бадрии Кашмирӣ*

ба сайри мову ман омадан ба ин дунъё омадан.

Кӣ кашид домани фитратат, ки ба сайри мову ман омадӣ,
Ту баҳори олами дигарӣ, зи куҷо ба ин чаман омадӣ. *Бедил*

МО II *а.* ما дар аввали калимаҳои таркибии арабӣ омада, маънои: чизе ки, он чи ки-ро ифода мекунад, мас. 'моҳазар—он чи ҳозир аст', 'мобоқӣ (ё мобақӣ) — он чӣ боқӣ мондааст' ва ғ.

МОБИҲИННИЗОЪ *а.* مابه‌النزاع он чӣ боиси низоъ аст, сабаби низоъ.

Қилоъ ва билодро ба мулозимони даргоҳи мо супоред, то мобиҳиннизоъ зоил гардад. *«Таърихи Фаришта»*

МОВАРД *а.* ماورد *шакли кӯтоҳшудаи* **моулвард.**

Гӯӣ, ки машота зи бари фарқи арӯсон
Мовард ҳамерезад борик ба миқдор. *Манучеҳрӣ*

МОВАРО *а.* ماورا он сӯ, он тараф.

Башар моварои ҷалолаш наёфт,
Басар мунтаҳои камолаш наёфт. *Саъдӣ*
Бозгун аст ҷумла кори ҷаҳон,
То ба ҷое ки моварои ҳад аст. *Бадри Чочӣ*

МОВАРОУННАҲРӢ ماوراءالنهری мансуб ба Мовароуннаҳр, ки он тарафи рӯд буда мурод аз сарзамини шимолӣ—шарқии дарьёи Аму (Ҷайҳун); сокини Мовароуннаҳр.

МОДА ماده ҷинси муаннас, ҷинси занона; *муқобили* **нар.**

Манам шерзан, гар туӣ шермард,
Чи мода чи нар-шер рӯзи набард. *Низомӣ*

МОДАГОНА ماده‌گانه занона.

То зи дурҷи гуҳар кушояд қанд,
Гӯядаш модагона лафзе чанд. *Низомӣ*

МОДАНДАР مادندر *шакли кӯтоҳшудаи* **модарандар.**

Ҷуз ба модандар намонад ин ҷаҳони кинаҷӯй,
Бо пусандар кина дорад ҳамчу бо духтандаро. *Рӯдакӣ*

МОДАР مادر 1. волида, зани фарзанддор; 2. *киноя аз* замин.

Ҷони киромӣ ба падар боздод,
Қолбади тира ба модар супурд. *Рӯдакӣ*

◇ **модари боғ** *киноя аз* замин, хок.

Модари боғ сутурван шуд, зодан бигзошт,
Чӣ кунад, номия иннину табиат азаб аст. *Анварӣ*

модари май *киноя аз* ангур.

Модари майро бикард бояд қурбон,
Баччаи ӯро гирифту кард ба зиндон. *Рӯдакӣ*

ин чор модар *киноя аз* чор унсур.

Буданд, то набуд нузулаш дар ин саро,
Ин чор модару се маволид бенаво. *Хоқонӣ*

МОДАРАНДАР مادراندر модари ӯгай, зани дуюми падар, модари ғайри ҳақиқӣ.

Шумо меҳри падар бар ман гуморед,
Сулуки модарандар вогузоред! *Нозим*
Падар бо мо тағофулҳо гузида,
Ки кас аз модарандар он надида. *Ҳозиқ*

МОДАРЗАН مادرزن модари зан, модарарӯс, хушдоман.

Якеро зане соҳибҷамол даргузашт ва модарзани фартут ба иллати кобин дар хона мутамаккин бимонд. *Саъдӣ*

МОДАРЗОД مادرزاد табиӣ, фитрӣ, ҷибиллӣ.

Носеҳо, ман ошиқам, ин пандро додан чӣ суд,
Гар тавонӣ, тарки ин савдои модарзод кун! *Ҳилолӣ*

МОДАРОВАРД مادرآورد модарзод, табиӣ, фитрӣ.

Се хислат дар ӯ модаровард ҳаст,
Ки онро чаҳорӯм наёяд ба даст. *Низомӣ*

МОДАРХОНДА مادرخوانده зане, ки бачаро чун модар аз хурдӣ тарбият дода, калон мекунад; зане, ки барои бача ба ҷои модар мебошад.

Чу Ширин бонги модархонда бишнид,
Ба фарьёдаш расидан маслаҳат дид. *Низомӣ*

МОДАРЬЮН||МОЗАРЬЮН مادريون || ماذريون 1. дарахтест ширдор монанди сумоқ; 2. давое, ки аз барги мозарьюн сохта мешавад.

Ба табъи шаккар будам ба табъи модарьюн,
Чунон шудам, ки надонам тарангабин аз моз. *Мухалладӣ*

МОДДА||МОДДАТ *а.* مادّه || مادّة 1. материя; чиз.

Дар давлати ам буд ҳама моддати табъам,
Оре, зи димоғ аст ҳама қуввати аъсоб. *Хоқонӣ*

2. моҳият, асл.

Аҷсом аз модда ва сурат мураккабанд. *Ибни Сино*

З-ин тасаввур, ки модда сувар аст,
Бо сувар нисбаташ қарибтар аст. *Бедил*

3. мавзӯъ, матлаб; материалҳои доир ба матлабе.

Гуфтам: ... Аҷаб моддае ба даст андохтӣ ва ӯро расвои олам сохтӣ; панҷоҳ қитъа аз барои сараш ва панҷоҳи он барои дигар мураттаб гардид! *Восифӣ*

моддаи таърих *адш.* як ё якчанд калимае, ки агар адади ҳарфҳои он ҷамъ баста шавад, ададе ҳосил мегардад, ки соли воқеаеро мефаҳмонад, мас. дар байти зерин:

Таърихи вафоти Хоҷа Исмат
Ҳар кас ки шунид, гуфт: «Таммат».

Ин ҷо моддаи таърих калимаи «таммат» аст, ки дар ҳисоби абҷад адади 880-ро ифода мекунад (ت — 400, م — 40, م — 40, ت — 400) ва ин соли вафоти Исмати Бухороист (1476 милодӣ).

МОДДӢ *а.* مادی **1.** мансуб ба модда; **2.** ҷисмӣ; *муқобили* **маънавӣ** 2.

МОДЕҲ *а.* مادح ситоишкунанда, маддох.

Абулмаолии Розӣ аз ҷумлаи модеҳони хоси ӯст. *«Равзат-ус-сафо»*

МОДЕҲӢ مادحی мадҳу ситоишкунӣ, маддоҳӣ.

Модеҳиам гоҳи сухан беназир, —
Дар талаби ном, на дар банди нон. *Хоқонӣ*

МОДИЁН مادیان мода, ҷинси модинаи асосан асп.

Чу Рустам бад-он модиён бингарид,
Мар-он курраи пилтанро бидид. *Фирдавсӣ*

Дуо кун, то шутуре сурхмӯи модиён берун ояд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МОДОМ *а.* مادام ҳамеша, мудом, доиман.

Як соли шамсӣ буд, ки аз хона берун омада будам ва модом дар сафар буда, ки ба ҳеҷ ҷой мақом ва осоише тамом наёфта будам. *Носири Хисрав*

Амир Исмоил модом ҳарби Амрро месохтӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

модом ки... а) то вақте ки...; б) бино бар он ки, азбаски...

Ба мардум, модом ки дар ин олам бошад, итлоқи исми саодат бар ӯ машрут бувад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

Модом ки ҷон сокини манзилгаҳи хок аст,
Дилро зи сари кӯи ту роҳи сафаре нест. *Камоли Хуҷандӣ*

МОДОМУЛҲАЁТ *а.* مادام‌الحیات тамоми умр, доимо.

...Ва зуррият ба зилли аср мубтало гашта, модомулҳаёт ба меҳнати рақиб гирифтор гарданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МОДУН *а.* مادون: модуни... ғайри..., ғайр аз...

Ҷумла бар худ ҳаром карда будӣ,
Ҳар чӣ модуни кирдигори азим? *Носири Хисрав*

МОЗ I ماز чин, шиканҷ.

Баромад зи кӯҳ абри Мозандарон
Чу мори шиканҷию моз андар он. *Манучеҳрӣ*

МОЗ II ماز *шакли кӯтоҳшудаи* **мозу.**

Ба табъи шаккар будам ба табъи модарьюн,
Чунон шудам, ки надонам тарангабин аз моз. *Мухалладӣ*

МОЗАРЬЮН مازریون *ниг.* **модарьюн.**

МОЗИЯ *а.* ماضیه *муаннаси* **мозӣ** 1.

Агар азоими салотини мозия дар аҳди ҳумоюнаш будандӣ, дақоиқи подшоҳиро аз роҳи хурдадонияш истифода намудандӣ. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

Ҷамъияте рӯй намуд, ки дар азминаи солифа ва қуруни мозия ҳеҷ муаррихе нишон надода. *«Равзат-ус-сафо»*

МОЗУ مازو донаи гирди хордор, ки дар дибоғати пӯст ва ранг кардан ба кор меравад.

Чунон ки ҷузъе, ки андар таркиби вай фоидае ҳаст, ки андар зок ва мозу нест. *Ибни Сино*

МОЗӢ *а.* ماضی **1.** гузашта, пешина.

Бар хон пӯшида нест, ки ҳоли падари мо, амири мозӣ, бар чӣ ҷумла буд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Гар зи мозӣ шавӣ ҳузурандеш,
Ҷамъ бар ҳоли туст бе каму беш. *Бедил*

мозӣ ва аслоф гузашта ва пешгузаштагон.

Он фахри ману муфтахари мозию аслоф,
Он садри ману масдари мустақбалу аъқоб. *Хоқонӣ*

мозӣ ва мустақбал гузашта ва оянда.

Мушки холис нуктаи ҷими ҷамол,
Мозиву мустақбал аз вай карда ҳол. *Аттор*

2. *грам.* замони гузашта.

МОИДА *а.* مائده || مایده дастархони пур аз таому неъматҳо; дастархон.

Чу бар моида дастҳо шуд дароз,
Даҳон бар хӯриш роҳ бикшод боз. *Низомӣ*

Он моидаҳо машҳун ба таомҳои гуногун будӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

Ва дар ин сол гаронӣ ва қаҳтӣ дар Самарқанд ба мартабае буд, ки халқ ба ҷуз қурси моҳу хур бар моидаи фалаки мустадир надидӣ. *Восифӣ*

◇ **моидаи хиргаҳӣ** *киноя аз* осмон, фалак.

Он чи дар ин моидаи хиргаҳист,
Қосаи олудаву хони тиҳист. *Низомӣ*

МОИДАСОЛОР مائده‌سالار || مایده‌سالار *ниг.* **майдасолор.**

МОИЗ *а.* ماعز буз.

МОИЛ *а.* مائل || مایل **1.** хамида ба чизе; **2.** *маҷ.* майлкунанда, ба чизе шавқдор.

Дилат гар ба роҳи хато моил аст,
Туро душман андар ҷаҳон худ дил аст. *Фирдавсӣ*

Дили подшоҳ бад-ӯ моил шуда ва ӯро корҳои бузург фармуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Эй сабо, гар бигзарӣ бар қомати раънои ӯ,
Сӯи ман моил макун он сарви пурнози маро. *Ибни Ямин*

3. *маҷ.* наздик ба чизе.

Ангур ... буд мудаввар, мунаввар, рангаш сурхи ба сиёҳӣ моил. *Аҳмади Дониш*

МОИЯТ *а.* مائیت обият, тарӣ, намӣ.

Ҳар гоҳ ки оташ муҷовири моият шавад, аз он бухори тар бархезад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МО-ЙӮҲТОҶ *а.* مایحتاج чизе, ки ба он доимо эҳтиёҷ меафтад, чизҳои даркорӣ.

Ӯ мо-йӯҳтоҷи хешони худро... муҳайё дошта. *«Равзат-ус-сафо»*

...Ҳукм фармудӣ, ки то яксола мо-йӯҳтоҷи ӯро аз маъкулот ва малбусот ва ғайри онҳо ба вай додандӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

МОК ماک: **хоку мок** а) хоку замин; б) *маҷ.* дунё.

То ба хок-андарат нагардонад,
Хоку мок аз ту барнадорад кор. *Рӯдакӣ*

МОКИЁН ماکیان мурғи хонагӣ.

Чу ин карда шуд мокиёну хурӯс,
Куҷо бархурӯшад гаҳи захми кӯс. *Фирдавсӣ*

То мокиён ба хӯрдан ибтидо накард, хурӯс чизе нахӯрд. *«Равзат-ус-сафо»*

МОКИР *а.* ماكر макркунанда, ҳилагар.

З-ин сабаб буд, к-аҳли неъмат шокиранд,
Аҳли неъмат тоғиянду мокиранд. *Румӣ*

МОКУЛ *а.* ماكول бисьёрхӯранда, пурхӯр; қавитан ва корқуни хуб.

Қалья кардам зуду овардамш пеш,
То бихӯрданд он ду мокули наҳанг. *Алии Қарт*

мол مال *асоси замони ҳозираи* **молидан.**

МОЛ I *а.* مال дорой, сарват, боигарӣ.

Ҳар киро мол ҳаст ҳиммат нест,
Ҳар киро ҳиммат аст, мол намонд. *Хоқонӣ*

Мол аз баҳри осоиши умр аст, на умр аз баҳри гирд кардани мол. *Саъдӣ*

моли музакко моле, ки закоташ дода шудааст; *ниг.* **закот.**

Агар қудрати ҷуд аст ва агар қуввати суҷуд, тавонгаронро беҳ муяссар шавад, ки моли музакко доранд. *Саъдӣ*

моли падар мероси падар.

Нест моро дар миён моли падар,
Бо манат, ҷони бародар, чист ҷанг?
Камоли Хуҷандӣ

◇ **моли** *касеро* **хӯрдан** моли касеро ба ноҳақ аз худ кардан.

Бигуфто, ки ҳоп, эй муборакнафас,
Нахӯрдам ба ҳилатгарӣ моли кас. *Саъдӣ*

МОЛ II مال: **толу мол** торумор, парешон, аз ҳам пошида.

Таҳамтан ба Зобулситон асту Зол
Шавам, шаҳри Эрон кунам толу мол. *Фирдавсӣ*

МОЛА I ماله **1.** тахтаи дандонадоре, ки ҷуфтронон замини шудгоршударо бо он ҳамвор мекунанд.

Барзгар рафту нону дӯғ бибурд,
Молаву ҷуфту досу юғ бибурд. *Саноӣ*

2. лифи оҳардиҳии бофандагон.

Рише дорад чу молаи патолуд. *Имора*

МОЛА II ماله пур, моломол, лабрез.

Секие даҳ ба хона вом шудаст,
Панҷ аз он хула, панҷ аз он мола. *Сӯзанӣ*

МОЛГУЗОР مال گذار деҳқанда ва пардозандаи боҷу хироҷ.

Роҷаи Молва, ки мутеъ ва молгузораш буд, сар аз итоат печид. *«Таърихи Фаришта»*

МОЛГУЗОРӢ مال گذاری боҷу хироҷдиҳӣ.

Дар ин вақт тоифае... тамаррӯд варзида, ба ҷангалҳои азим даромада ... ва даст аз молгузорӣ кашиданд. *«Таърихи Фаришта»*

МОЛДОР مالدار соҳиби мол, бой, давлатманд.

Интизори мусофирон дар роҳ
Бандаро марди молдор кунад. *Шамси Табрезӣ*

Молдореро шунидам, ки ба бухл-андар чунон маъруф буд, ки Ҳотам дар карам. *Саъдӣ*

МОЛДОРӢ مالداری сарватдорӣ, давлатмандӣ.

Бузургони бисоти молдорӣ,
Амирони диёри шаҳриёрӣ
Ба дорулбайъи Юсуф дардавиданд,
Матои рағбат аз ҳам мехариданд. *Нозим*

МОЛИДАН مالیدن **1.** судан, соидан, ду ҷисмро ба ҳам ҷафс ва зич карда соидан; **2.** *маҷ.* сарзаниш кардан, гӯшмол ва танбеҳ додан; ҷазо додан.

Абдуллоҳ бинни Аббос ба байтулмол даст дароз кард, амирулмӯъминин ба Абдуллоҳ нома кард ва ӯро бимолид. *«Таърихи Табарӣ»*

3. *маҷ.* вайрон ва бо замин яксон кардан.

Аҳмадшоҳ озими муроҷаат шуда вилояти Чинонер ва Нодутро, ки бар сари роҳ буд, молида бигузашт. *«Таърихи Фаришта»*

МОЛИК *а.* مالک **1.** доро; соҳиби мулк; соҳиб, хӯҷаин.

...Ғуломе бошад, ки аз молик гурехтааст.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

молики таҳрир озодкунанда, хоҷаи олиҳиммате, ки ғуломони солхӯрдаро озод мекунад.

Расмест, ки моликони таҳрир
Озод кунанд бандаи пир. *Саъдӣ*

2. *маҷ.* ҳоким, идоракунанда.

Чӣ гуна ба саломат бувад касе, ки молики нафси худ натавонад буд? *«Қобуснома»*

3. *д.* номи фариштае, ки гӯё дарбони дӯзах будааст.

МОЛИКОНА مالکانه навъе аз ҳалво, ки аз орди биринҷ ва мағзи бодом тайёр мекунанд.

Қори ман хуб кард бе силате
Ҳар ки ӯ тамъи моликона кунад.
Абулаббоси Аббосӣ

МОЛИКРИҚОБ مالک‌رقاب соҳиби ғуломон.

Тоби ҷаъдайну хами зулфи ту нашносам ҳаме
Аз хаму тоби каманди хисрави моликриқоб.
Фаррухӣ

МОЛИКУРРИҚОБ *а.* مالک‌الرقاب соҳиби рақабаҳо (ғуломон), хоҷаи ғуломон; *маҷ.* подшоҳ ва ҳокими мустабид, фармонфармо.

Бикӯш, гардани худро зи банд кун озод,
Чӣ суд аз ин, ки шавӣ моликурриқоб ин ҷо. *Соиб*

МОЛИКӢ مالکی **1.** соҳибӣ, хӯҷаинӣ.

Эй бародар, чун иқрори дӯстӣ кардӣ, тавaққӯи хидмат мадор, ки чун ошиқӣ ва маъшуқӣ дар миён омад, моликӣ ва мамлукӣ бархост. *Саъдӣ*

2. *д.* қаровулӣ, дарбонӣ дар дӯзах; *ниг.* **молик** 3.

Бар сари дӯзахат кунад ҳури биҳишт моликӣ,
Дар бари оташат кунад ҳути фалак самандарӣ.
Хоқонӣ

МОЛИХУЛИЁ *ю.* مالیخولیا **1.** бемории димоғӣ, ки боиси хаёлоти воҳимаангез мешавад, савдой, хаёлӣ будан.

Иллати молихулиё ақли ӯро мухтал гардонида.
Авфӣ

2. *маҷ.* суханҳои сафсатаи парешон ва дардисаровар.

Бозоргон аз ин молихулиё чандон фурӯ хонд, ки моро беш тоқат намонд. *Саъдӣ*

МОЛИШ مالش **1.** молидан, судан, соиш.

...Ва дигар ҷунбиш ва молиш чунон ки чун обро ба равиш гарм шавад ва оби равон гармтар бувад аз оби истода. *Ибни Сино*

2. *маҷ*. сарзаниш, гӯшмол, танбеҳ, таъдиб; ҷазо, ҷазодиҳӣ.

Амир Маҳмуд падари ман аст ва ман натавонам дид, ки боди тез бар вай вазад ва молишҳои вай бар ман хуш аст. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Агар лофе задам, к-они туам ман,
Бад-ин ҷурмам чӣ молиш воҷиб ояд? *Анварӣ*

молиш додан танбеҳ кардан, таъдиб кардан; ҷазо додан.

Султон... мутамаррндони он ҷоро молиш дода, ба Баёна рафт. *«Таърихи Фаришта»*

МОЛИШГАР مالش گر *молишкунанда, ходимикунанда.*

Тане, к-он ҳама молишу тоб ёфт,
Ба молишгар осоишу хоб ёфт. *Низомӣ*

МОЛИШДЕҲ مالش‌ده 1. танбеҳкунанда, таъдибкунанда; ҷазодиҳанда; 2. зеру забар ва вайронкунанда.

Чатри сияҳу сапеди пилат
Молишдеҳи Систон бубинам. *Хоқонӣ*

МОЛИЯТ *а.* مالیت сарват ва дорой; пул, нақдина.

Қариб як саду бист фили бузурги Қутбшоҳ ва дигар чизҳо, ки молият дошт, ба тасарруфи Одилшоҳ даромад. *«Таърихи Фаришта»*

МОЛ-МОЛ مال مال *шакли кӯтоҳшудаи* **моломол.**

МОЛО مالا пур, моломол, лабрез.

Баргирифтӣ об аз хоки сияҳ хуршеду ӯ
Ровиқаш кардию моло додӣ, аҳсант, эй малик!
Хоқонӣ

МОЛОКАЛОМ *а.* مالاکلام баённопазир, ғайри қобили тавсиф, он чӣ бо калом ифода карда намешавад.

[Фаридун] мувофақате тамом ва рағбате молокалом дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

МОЛОМОЛ مالامال пуропур, лаб ба лаб, лабрез.

Дараш зи молиши рухсорҳост моломол,
В-агар ба пои ту хоҳем суд пешонӣ.
Камоли Хуҷандӣ

[Подшоҳ] бори дигар ҷом дар зери кӯҳ дошт, то моломол шуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ханда лабрези маломат, ҷилва моломоли ҳусн,
Ноз саршори ҷафоҳо, ғамза махмури итоб. *Бедил*

МОЛОЮТОҚ *а.* مالایطاق тоқатнопазир, ғайри тобовар, ғайри қобили таҳаммул.

Ҳаққи раоё бар подшоҳ он аст, ки... таклифи молоютоқ ҷоиз надорад. *«Равзат-ус-сафо»*

МОЛОЯЪНӢ *а.* مالایعنی чизҳои бемаъни.

Буғрохон насоеҳе, ки аз падар шунид, дар гӯш ҷой дода, ростравӣ шиори худ сохта, тарки молояънӣ намуд. *«Таърихи Фаришта»*

МОЛОЯҶУЗ *а.* مالایجوز он чӣ ҷоиз ва раво шумурда намешавад, ноҷоиз, нораво; *муқобили* **мояҷуз.**

Фарде намондӣ, ки фориқ будӣ миёни... мояҷуз ва молояҷуз. *«Равзат-ус-сафо»*

МОМ مام модар.

Эдун фурӯ кашӣ ба хушӣ он маи ҳаром,
Гӯӣ ки шири мом зи пистон ҳаменӯшӣ. *Кисоӣ*

Маро моми ман ном «Марги ту» кард,
Замона маро путки тарки ту кард. *Фирдавсӣ*

МО-МАЗО *а.* مامضی гузашта, он чӣ гузаштааст; вақти гузашта.

Эй бародар, буд андар мо-мазо
Шаҳрие бо рустой ошно. *Румӣ*

Ба муқтазои ҳукми қазо ризо додем ва аз мо-мазо даргузаштем. *Саъдӣ*

МОМАК مامک 1. *шакли хурдӣ ва навозиши* мом.

Пирзане мӯй сияҳ карда буд;
Гуфтамаш: Эй момаки деринарӯз!
Мӯй ба талбис сияҳ карда гир,
Рост нахоҳад шудан ин пушти кӯз. *Саъдӣ*

2. ҳамчун мурочиат, хитобан ба духтарони хурдсол аз рӯи навозиш ва дӯстдорӣ гуфта мешавад.

Пас аз гирья марди парокандарӯз
Бихандид, эй момаки дилфурӯз!.. *Саъдӣ*

◊ **момаку бобак** номи бозии кӯдакон, ки то ба сари пилла (ҷои муайяне) якдигарро бардошта мебаранд.

З-ибтидо бар момаку бобак бинозидам чу тифл,
З-он ки ҳам момак рақибам буду ҳам бобои ман.
Хоқонӣ

МОМО ماما 1. мом, модар.

Он харпадарат ба дашт хошок задӣ
Момот дафи дурӯя чолок задӣ. *Рӯдакӣ*

Гуфт: Момо, дуруст шуд дастам,
Чун гул аз дасти дигарон растам. *Низомӣ*

2. доя.

Момо, ки дуто шуд, сари бача каҷ берун ояд.
Зарбулмасал

мон مان *асоси замони ҳозираи* **мондан, монистан||монидан.**

МОН مان хона.

Чу омад бари меҳану мони хеш,
Бибурдаш ба сад лоба меҳмони хеш. *Асадӣ*

МОНАВИКИРДОР مانوی کردار моҳир, устои наққоши соҳибмаҳорат, ҳамчун сураткаши машҳури қадими Монӣ.

...Дидам: сурате будааст, ки аз санг тарошидаанд ва рассомони монавикирдор дар он... санъат ба кор бурда. *Аҳмади Дониш*

МОНАВӢ مانوی 1. мансуб ба Монӣ—наққоши машҳур; 2. *маҷ*. бо маҳорати баланд иҷрошуда.

Дар ин кохи фархунда чун бирнавӣ,
Назар кун дар ин пайкари монавӣ. *Хоҷу*

3. пайрави Монӣ.

МОНАНД مانند монанда, шабеҳ, мисл, ҳамчун.

Қай тавон карданат ба маҳ монанд?
Ки ту хуршеди оламоройӣ. *Анварӣ*

МОНАНДА ماننده 1. *сифати феълии замони ҳозираи* **монистан||монидан;** 2. монанд, шабеҳ.

Дар ҷанби улувви ҳимматат чарх
Монандаи вушм пеши чарх аст. *Абӯсалики Гургонӣ*

Ва ӯ монандаи ҷабали росих бар заҳмати авосиф ва садмати азлол таҳаммул менамуд.
«Равзат-ус-сафо»

МОНАНДАГӢ ماندگی шабоҳат, монандӣ.

Надидам ман андар ҷаҳон тоҷвар
Бад-ин фарру монандагӣ бо падар. *Фирдавсӣ*

МОНДА مانده **1.** *сифати феълии замони гузаштаи* **мондан** I; 2. хаста, сусту лакот (пас аз ягон машғулият).

Гӯянд, як рӯз Умари Абдулазиз то пешин ба кори халқ машғул буд, монда шуда ба хона даромад. *Аҳмади Дониш*

МОНДАГӢ ماندگی хастагӣ, сустию лакотӣ (пас аз ягон машғулият).

Фуруд омаду Рахшро об дод,
Ҳам аз мондагӣ чашмро хоб дод. *Фирдавсӣ*

МОНДАН I ماندن **1.** боқӣ будан; доимӣ ва безавол будан (шудан).

Наёмад кас андар ҷаҳон, к-ӯ бимонд,
Магар он, к-аз ӯ номи некӯ бимонд. *Саъдӣ*

Заррае дар ҳавои ту хуршед,
Қатрае дар ҳарими ту дарьё,
Ҷуз ту чизе дигар намемонад,
Гар равад аз миёна ин-ману мо. *Ибни Ямин*

2. дармондан, пас мондан, ақиб мондан (ба сабаби хастагӣ).

Чунин дод посух, ки аспам бимонд,
Зи сустӣ маро бар замин барнишонд. *Фирдавсӣ*

3. гузоштан; вогузоштан, монондан.

Аз имрӯз коре ба фардо мамон,
Кӣ донад, ки фардо чӣ гардад замон? *Фирдавсӣ*

МОНДАН II ماندن монанд будан, шабеҳ будан (шудан), шабоҳат доштан.

Ҷуз ба модандар намонад ин ҷаҳони кинаҷӯй,
Бо писандар кина дорад ҳамчу бо духтандаро. *Рӯдакӣ*

Аз ахтари бад зери фалак шикваи нодон
Монад ба ғарике, ки зи ёрон гила дорад. *Соиб*

МОНЕЪ *а.* مانع **1.** манъкунанда, боздоранда.

Пеши маҳрӯён чу абри беҳаё сад пора бод
Ҳар рақибе, к-аз тамошо ошиқонро монеъ аст. *Камоли Хуҷандӣ*

2. монеа, садд.

МОНИСТАН||МОНИДАН مانستن || مانيدن *ниг.* **мондан** II.

Ва ӯро мардумони Систон Зарваранг хондандӣ, зеро ки мӯи ӯ рост ба зари кашида монистӣ. *«Таърихи Систон»*

МОНО مانا монанда, монанд, шабеҳ.

Пил омад аз Ҳиндустон, овард тӯтӣ бе карон,
Онак ба саҳро бенишон тутест моно рехта. *Хоқонӣ*

моно ки монанд аст ба он ки...; гӯё, пиндорӣ.

Эй ростӣ ки дар дили лайлу наҳор ёфт,
Моно ки з-эътидоли мизоҷи баҳор ёфт. *Анварӣ*

Рӯзи равшан надидаам моно-к
Ҳама умрам ба чашмдард гузашт. *Хоқонӣ*

МОНӢ مانی наққоши машҳуре, ки дар замони Шопури I соли 242 милодӣ даъвои пайғамбарӣ кард, китобе ба номи «Китоби Аржанг» тартиб дод ва аз ақидаҳои зардуштӣ, яҳудӣ ва исавӣ омехта оине ба майдон овард; дар замони Баҳроми I бо иғвои руҳониёни зардуштӣ кушта шуд; пайравони ӯ монавӣ номида мешаванд.

Равон кард килки шабаҳрангро,
Бибурд оби Монию Аржангро. *Низомӣ*

Нақши матбӯи ту Монӣ натавонист кашид,
Турраи ҳур агар ҷои пари қоз накард. *Шоҳин*

Нахуст меҳру вафои туро сиришт магар,
Даме ки Монии тақдир нақши ман барбаст. *Шоҳин*

МОР مار хазандаи маъруф, ки навъҳои гуногун дорад ва асосан ба заҳрдору беазҳр ҷудо мешавад.

Эй бародар, мегурез аз ёри бад,
Ёри бад бадтар бувад аз мори бад. *Румӣ*

Шуд аз гуфтаи ройзан хашмнок,
Бипечид чун мор бар рӯи хок. *Низомӣ*

мори гурза навъе аз мори калони заҳрдори бисьёр хатарнок.

Бас кун, Хоқониё, зи мидҳати дунон,
То зи сагони халқ шери шарза наҷӯй.
То ба ҳусни лафз номи сифла нарони,
З-оби Хизр коми мори гурза нашӯй. *Хоқонӣ*

мор фасоидан (ё афсоидан) морро афсун кардан, тасхир кардани мор.

Омад он мори аҷал ҳеҷ азимат донед,
Ки бихонеду бад-он мор фасоед ҳама? *Хоқонӣ*

◇ **мори зарандуда** *киноя аз* қалам.

Мори зарандуда бин, дар даҳанаш мушки тар,
Мӯрча бин сад ҳазор аз паи ӯ бар қамар. *Бадри Ҷоҷӣ*

мори сиёҳ *киноя аз* кокул, гесӯ, милла, печа.

Мушк бар оташ фиганд ҷодуи зулфаш,
Мори сияҳ бар канораи қамар омад. *Бадри Ҷоҷӣ*

МОРАФСО مارافسا афсунгари мор, тасхиркунандаи мор; моргир.

Бо бадон чандон ки некӯӣ кунӣ,
Қатли морафсо набошад ҷуз ба мор. *Саъдӣ*

МОРАФСОӢ مارافسائی амали морафсо, тасхир кардани мор; гирифтани мор.

Ба морафсоии он зулфу он дӯш,
Ба чанбарбозии он ҳалқа в-он гӯш... *Низомӣ*

МОРГАЗ مارگز *ба дарозии дандони мор.*

Бад-ӯ гуфт, к-эй камтар аз моргаз,
Ба майдон кӣ пӯшад зиреҳ зери хаз? *Фирдавсӣ*

МОРГАЗИДА مارگزیده он кӣ ӯро мор газида аст.

То тарьёк аз Ироқ оварда шавад, моргазида мурда шавад. *Саъдӣ*

Моргазида аз ресмони ало метарсад. *Зарбулмасал*

МОРГИР مارگیر дастгиркунандаи мор.

Гар аз дашти Қаҳтон яке моргир
Шавад муғ, бибоядш куштан ба тир. *Фирдавсӣ*

МОРДӢ ماردی *ниг.* **моридӣ.**

МОРИД *а.* مارد саркаш, нофармон, осӣ.

Сулаймон фармуд, то Сахри моридро пайдо карда, назди вай оваранд. *«Равзат-ус-сафо»*

МОРИДӢ||МОРДӢ ماردی сурх, ранги сурх.

Хурӯшону кафкафафканону силеҳаш
Ҳама моридӣ гаштаву хингаш ашқар. *Хисравӣ*

МОРИН مارین мордор, сермор.

Раҳаш морину куҳсораш палангин,
Гиёву сангаш аз хуни ту рангин.
Фахриддини Гургонӣ

МОРИСТОН مارستان бемористон, касалхона.

Бурдаш аз қаср чун нигористон,
Ҳамчу девонагон ба мористон. *Ҷомӣ*

МОРИҶ *а.* مارج оташи бедуд.

Мориҷ дар луғати тозӣ забонаи оташ аст.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

МОРМОҲӢ مارماهی як ҷинс моҳии моршакл.

Сапедӣ кун ҳақиқат бо сиёҳӣ,
Ки набвад мормоҳӣ ёри моҳӣ. *Низомӣ*

МОРЧӮБА مارچوبه ҳалиюн, моргиёҳ, ки гӯё дафъкунандаи захри мор ва дигар ҷонварони газандаи заҳрдор аст.

Гирам, ки морчӯба кунад тан ба шакли мор,
К-ӯ захр баҳри душману к-ӯ мӯҳра баҳри дӯст.
Хоқонӣ

МОРӢ I ماری кушташуда; **морӣ кардан** куштан.

Агар морию каждумӣ буд табъаш,
Ба саҳрош чун мор карданд морӣ. *Асҷадӣ*

МОРӢ II ماری: **морӣ кардан** монанди мор печу тоб хӯрдан.

Бар азизон ғамзаи шӯхи ту хорӣ мекунад,
Ғамзаи ту хорию зулфи ту морӣ мекунад.
Камоли Хуҷандӣ

МОСИВО *а.* ماسوا ғайри он, ба ҷуз он, дигар аз он.

Собит ин ҷост, мобақӣ сайёр,
Марказ ин аст, мосиво паргор. *Бедил*

МОСТ ماست ҷурғот, шири бо моя туршонидашуда, ки ҳанӯз обаш нарафтааст.

Ғарибе гарат мост пеш оварад,
Ду паймона об асту як чумча дӯғ ... *Саъдӣ*
Моям бинҳод миқдоре, ки хост,
Шир будам, баъд аз онам кард мост.
Абӯисҳоқи Атъима

МОТ مات **1.** мабҳуту ҳайрон.

Мо моти туем, Шамси Табрез,
Сад хидмату сад салом аз мот. *Шамси Табрезӣ*

2. гирифтор шудани шоҳ, банд шудани шоҳ (дар бозии шатранҷ); **мот додан** мағлуб кардан (дар шаҳмот); *маҷ.* мағлуб кардан, ғолиб омадан.

Аспи ман бистад, пиёда мондаам,
Аз ду рух он шоҳ мотам медиҳад. *Шамси Табрезӣ*

3. *маҷ.* мағлуб.

Шуд аз ранҷу аз ташнагӣ шоҳ мот,
Чунин ёфт аз чархи гардон барот. *Фирдавсӣ*
Гуфт, ки ман шоҳи бутонам, Камол,
Гар ҳаваси мот бувад, шаҳ бихоҳ. *Камоли Хуҷандӣ*

мот кардан ғалаба кардан; **мот шудан** мағлуб шудан.

Чун қазо оҳанги найранҷот кард,
Рустоӣ шаҳриёр(р)о мот кард.
Бо ҳазорон ҳазм хоҷа мот шуд,
З-он сафар дар маърази офот шуд. *Румӣ*

МОТААХХАР *а.* ماتأخر вопасин, он чӣ дар замонҳои охир рӯй дода аст; *муқобили* **мотақаддам.**

Бурданд, Камол, гӯи маънӣ
Назми туву наср ҳар ду бо ҳам:
Он аз шуарои мотааххар
В-ин аз фузалои мотақаддам. *Камоли Хуҷандӣ*

МОТАМ ماتم сӯг, азо, мусибат; андӯҳу ғусса.

Дилеву сад ҳазорон оҳи хунин
Зи ҳад бигзашт, алҳақ, мотами дил. *Анварӣ*

◇ **мотами орзуҳо** нарасидан ба орзуҳо, ноком.

... Ки аз гӯшагирон дар ин гӯша кист,
Қи бар мотами орзуҳо гирист? *Низомӣ*

МОТАМЗАДА ماتم‌زده азодор; мусибатдида.

Ин ҳама нола, ки ман мекунам аз дарди фироқ,
Ҳеҷ мотамзадаи ҷомасиёҳе накунад. *Ҳилолӣ*

МОТАМКАДА ماتمکده азохона.

Ҷаҳон сар ба сар гашт мотамкада,
Шуд аҳли замон низ мотамзада. *Ҳотифӣ*

МОТАМСАРО ماتمسرا азохона; хонаи мусибат.

Паҳлу бар остонаи навдавлатон мабанд,
Дилро чароғи гӯшаи мотамсаро макун! *Сайидо*
Аз рашки сокинони сари кӯи он парӣ
Мотамсаро шудаст малакро сарои чарх. *Фузулӣ*

◇ **мотамсарои хок** *кинoя аз* дуньё.

Мотамсарои хок мақоми назора нест,
Ин ҷо гуле ба ғайри гиребони пора нест. *Соиб*

МОТАМӢ ماتمی азодор; мусибатдида.

Чу шамъи мотамиён дуди шӯълаи оҳам
Дар осмон зада чун Қаҳкашон алам бе ту. *Сайидо*

МОТАҚАДДАМ *а.* ماتقدم собиқ, он чӣ дар замони пеш гузаштааст; *муқобили* **мотааххар.**

Ҳукамои мотақаддам назар дар ин афлок ва анҷум кардаанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МОУЛВАРД *а.* ماءالورد *ниг.* **гулоб.**

МОУЛЪИНАБ *а.* ماالعنب оби ангур; шароби ангурӣ.

Сӯҳбати моулъинаб мояи норуллаҳ аст,
Тарки чунин об ҳаст оби карам доштан. *Хоқонӣ*

МОФАВҚ *а.* مافوق он чӣ дар боло истодааст; бештар.

Ба фармудаи Мусо мофавқи бистсола ва модуни панҷоҳсола ... буданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МОФИЗЗАМИР *а.* مافي‌الضمير он чӣ дар дилу хотир аст, орзу ва сирри дил.

Дил ҷои меҳри туст, чӣ пинҳон кунем роз?
Чун равшан аст пеши ту мофиззамири мо.
Камоли Хуҷандӣ

Шаҳриёр ... лоҷарам мофиззамири худро ба муқаррабон ва бузургони даргоҳ тақрир намуд.
«Таърихи Фаришта»

МОФИЛХИЛВАТ *а.* مافی‌الخلوت он чӣ дар хилват воқеъ мешавад.

[Дуредгар] оҳиста-оҳиста ба зери тахт даромад, то мофилхилватро мушоҳада кунад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МОФИҲО *а.* مافیها он чӣ дар он аст.

[Диоҷонс] даст аз дунъё ва мофиҳо боздошт. *«Равзат-ус-сафо»*

МОФОТ *а.* مافات он чӣ фавт шудааст; гумшуда; аз даст рафта.

[Малик] ба тадоруки мофот машғул шуда, фармуд, ки он канизак дигар ба хилвати ӯ дарнаёяд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МОХ ماخ 1. қалбакӣ, носара.

Ҷавон шуд ҳакими мо ҷавонмарду дилфароҳ,
Яке пирзан харид ба як мушт сими мох. *Асҷадӣ*

2. дунҳиммат, хасис.

Ба соъу доман бахшад зари тамомъиёр,
На сими мох диҳад бар мисоли мардуми м о х. *Шамси Фахрӣ*

МОХУЛИЁ *ю.* ماخولیا *шакли кӯтоҳшудаи* **молихулиё.**

Мохулиёи васлаш афтода бар сари мо
Ҳамчун хаёли ганҷаш андар димоғи муфлис. (1) *Камоли Хуҷандӣ*

Қай тавон савдои ошиқро илоҷ?
Тарки ин мохулиё кун, эй табиб! (1) *Ҷомӣ*

[Бозаргон] аз ин мохулиё чандон фурӯ гуфт, ки беш тоқати гуфтанаш намонд. (2) *Саъдӣ*

МОЧИН ماچین: **Чину Мочин** Хитой ва ғайри Хитой, Хитой ва мамлакатҳои ҳамсояи он.

Сипаҳбуд гави пилтан бо сипаҳ
Суви Чину Мочин даромад зи раҳ. *Фирдавсӣ*

МОЧУЧА ماچوچه *тиб.* дорурезак, як навъ зарф барои рехтани дору дар гулӯи кӯдакон.

Гашт сокин зи дард, чун дору
Ӯ ба мочуча дар даҳонаш рехт. *Парвез Хотун*

МОШ ماش ғалладонаи лундаи пӯсташ сабзи мағзаш сафед аз ҷинси адас.

Аз хӯрдани сусмор ба бори дарахтон, ки шабеҳи донаи мош будааст, паноҳ бурд. *Носири Хисрав*

МОШАРО ماشرا *тиб.* варами хунин.

Аз судоъу мошарову аз хуноқ
В-аз зукому аз ҷузому аз фувоқ. *Румӣ*

МОШИТА *а.* ماشطه *ниг.* **машшота.**

Духтари Фиръавнро мошитае буд, ки ба тартиби муҳиммоти ӯ машғул буд. *«Равзат-ус-сафо»*

Зи дасти мошитаи даҳр дар парешонӣ
Маро дилест, ки чун шона дар ғами гесӯст. *Шоҳин*

МОШИЯ||МОШИЯТ *а.* ماشیه||ماشیت хайвони хонагӣ аз қабили шутур, гӯсфанд, гов ва ғ.

МОШОБА ماشابه оши суюқи мошдор.

Палав бо ҷони қаймоқӣ маро рӯзе ду бас бошад,
Ҳарисонро бигӯ: Мошобаҷонро бо шумо додам. *Савдо*

МОШОҚ *т.* ماشاق хӯша, сараки гандум.

Мошоқи вафо чу шуд мунаҷҷал,
Бар пир иҷоза дод Навфал. *Шоҳин*

МОШУРА||МОШӮРА ماشوره 1. найчаи миёнхолӣ; лӯлача.

Зани бадкор ... қадре заҳри ҳалоҳили суда дар мошура карда, пеши бинии барно овард. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Чу мошураи ҳиндувонӣ ба ранг
Миён оганида ба тиру ҳаданг. *Низомӣ*

2. яке аз асбобҳои бофандагӣ — найчаи миёнхолӣ, ки ба даруни моку гузошта мешавад; 3. найчаи миёнтиҳии бофандагон барои печидани нах.

Ба даффаву чаду мошураву каловаву чарх,
Ба обгиру ба маштуту мехкӯби таноб ... *Хоқонӣ*

МОЪ *а.* ماء об; **мои маин** оби ҷорӣ, оби равон.

Бар дари лутфаш ба хок-дар бинишонанд
Боди сабоpo на, балки мои маинро. *Анварӣ*

Овардаанд, ки яке аз дабирон ... ба волии Миср нома менавишт ва хотир ҷамъ карда буд ва дар баҳри фикрат ғарқ шуда ва сухан мепардохт чун дурри самин ва мои маин. *Низомии Арӯзӣ*

МОЯ مایه 1. асл ва асоси чизе; асос ва сабаб, боис.

Эй мояи хубию некномӣ,
Рӯзам надиҳад бе ту рӯшноӣ. *Рӯдакӣ*

Бад-он кас, ки ҷонаш зи дониш тиҳист,
Ситеҳиданат мояи аблаҳист. *Шокири Бухорӣ*

Захми бало марҳами худбинӣ аст,
Талхии май мояи ширинӣ аст. *Низомӣ*

2. сармоя, дастмоя; дороӣ, сарват; молу мулк.

Туро моя диҳам, ки бад-он тиҷорат кунӣ. *Авфӣ*

Мояву мулк ҳасту сатру ҷамол,
Беҳ аз ин кай расӣ ба ҷуфти ҳалол. *Низомӣ*

Аз раийят шаҳе ки моя рабуд,
Буни девор канду бом андуд. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

3. асбобу анҷоми кор.

Чу ҳар моя, ки буд аз пеша бардошт,
Қалам бар ман фиганду теша бардошт. *Низомӣ*

4. матлаб, матолиб.

Зи ҳар нусха бардоштам мояҳо,
Бар ӯ бастам аз назм перояҳо. *Низомӣ*

5. *маҷ.* фикри муҳим, мулоҳизаи муҳим.

Ту ин моя охир напиндоштӣ,
Ки аз ҷанг авлотар аст оштӣ. *Хоҷу*

6. миқдор, андоза; шумор; дараҷа.

Хӯрад бешу кам он моя, ки хоҳад
Ба рӯз афзояд он-ч аз вай бимонад. *Носири Хисрав*

Ҳар кӣ дар пеши сухани дигарон афтад, то мояи фазлаш бидонанд, пояи ҷаҳлаш бишносанд. *Саъдӣ*

чӣ моя чӣ қадар, чӣ миқдор; чӣ навъ, чӣ тавр; *маҷ.* чӣ аҷаб.

Ҳама мубадонро зи лашкар бихонд,
Ба чарбӣ чӣ моя суханҳо биронд. *Фирдавсӣ*

Чӣ моя мастурон ба иллати дарвешӣ дар айни фасод афтодаанд ва ирзи гиромиро ба боди зиштномӣ бардода. *Саъдӣ*

7. қадру қимат.

Нашояд хӯи бадро моя кардан,
Бузургонро чунин бе моя кардан. *Низомӣ*

8. *маҷ.* истеъдод, лаёқат.

Чу дорандагони туро моя нест,
Мар-ӯро ба гетӣ чу ман доя нест. *Фирдавсӣ*

◇ **моя гарон кардан** қимат кардани дастмоя, музояқа кардан.

Ашк агар моя гарон кард бари мӯягарон,
Воми ашк аз садафи ҷон ба гуҳар боз диҳед.
Хоқонӣ

МОЯВАР مايه‌ور сармоядор, давлатманд.

МОЯДОР مايه‌دار сармоядор, сарватманд, соҳибдавлат, молик, соҳиб.

Забон нуқсон надорад моядорони мурувватро,
Фурӯмояст ҳар кас дидааш бар суд мегардад. *Соиб*

Чӣ ғубор ин қадар парешон шуд,
Ки ҷаҳон моядори имкон шуд. *Бедил*

МОЯДОРӢ مايه‌داری сармоядорӣ, сарватмандӣ; моликӣ, соҳибӣ; **моядорӣ кардан** соҳибдавлатона, ҳамчун давлатманд рафтор кардан.

Тиҳидаст, к-ӯ моядорӣ кунад,
Чу лангест, к-ӯ роҳворӣ кунад. *Низомӣ*

МОЯНДАР مايندر модарандар, модари ӯгай.

Душман ар меҳр тамаъ дорад, аз-ӯ беҳудагист,
Ки ҷаҳон модари ӯ нест, ки моядари ӯст.
Фаррухӣ

МОЯТАҲАЛЛАЛ *а.* مايتحلل он чизе, ки ҳал мешавад, ҳалшаванда, он чи ки ҳазм мешавад, ҳазмшаванда.

Таоме, ки бадали моятаҳаллал ва мумидди моддаи ҳаёт аст, чун дар меъда фосид гашт, ҷуз ба дафъ аз мазаррати он халос натавон ёфт.
«Анвори Суҳайлӣ»

МОЯҶУЗ *а.* مايجوز чизе, ки ҷоиз ва раво шумурда мешавад; *муқобили* **молояҷуз.**

Фарде намондӣ, ки фориқ будӣ миёни ... мояҷуз ва молояҷуз. *«Равзат-ус-сафо»*

МОҒ I ماغ як навъ мурғобии сиёҳранг, қашқалдоқ.

Ба кӯҳ-бар даванда ба сони калоғ,
Ба дарьё ба кирдори моҳию моғ. *Фирдавсӣ*

Чун ба дарьё расид зи ҷӯю зи дашт,
Моғ ҳам гирди ӯ наёрад гашт. *Саноӣ*

МОҒ II ماغ меғ, бухоре, ки ба рӯи замин пайдо мешавад, ҳаври замин, тумани ғафси тираи паҳншаванда ба рӯи замин.

Гаҳ хаёли осиёву боғу роғ,
Гаҳ хаёли меғу моғу леғу лоғ. *Румӣ*

МОӢ I مائی *шакли кӯтоҳшудаи* **мовароуннаҳрӣ.**

Аз толеи милоди ту диданд расадҳо
Ахтаршуморон румию юнонию моӣ. *Хоқонӣ*

МОӢ II مائی: **моиву манӣ** худбинӣ, кибру ғурур.

Дар баҳри моиву манӣ афтодаам, биёр
Май, то халос бахшадам аз моиву манӣ. *Ҳофиз*

МОҚУТ ماقوت навъе аз ҳалвоҳо, ки аз нишоста ва қанду равған тайёр карда мешавад.

Боз собунию машкуфию санбӯсаи нағз,
Ҳалқачӣ бошаду моқут пур аз мушки татор.
Абӯисҳоқи Атъима

МОҲ||МАҲ ماه||مه 1. Қамар, ҳамроҳи Замин, ки ба даври он мегардад ва аз акси рӯшноии Офтоб тобон аст.

Даромад ба ғурридан абри сиёҳ,
Зи моҳӣ тафи теғ баршуд ба моҳ. *Низомӣ*

Танат чун рӯҳ лоғар аз чӣ дард аст?
Чаро моҳи рухат чун шамъ зард аст? *Ҳозиқ*

моҳи мунхасиф моҳи дар хусуф монда, моҳи гирифта.

Маҳқадаму фалакридо в-аз тафи офтоб раҳ,
Чеҳра чу моҳи мунхасиф ёфта ранги асмарӣ.
Хоқонӣ

моҳи нав а) ҳилол; б) *киноя аз* абрӯи ёр.

Бар ҳама кас бинамудам хами абрӯ, ки ту дорӣ,
Моҳи нав ҳар кӣ бубинад, ба ҳама кас бинамояд.
Саъдӣ

моҳи нокоста моҳи тамом, моҳи чордаҳшаба.

Боғи давлатро гули навхоста,
Бурҷи шоҳиро моҳи нокоста. *Ҷомӣ*

моҳи хиргаҳнишин моҳи дар ҳола монда, моҳи ба даруни хиргаҳ (ҳола) истода.

Гар ба хиргоҳе дарояд чун моҳи хиргаҳнишин,
Гоҳи маҷлис барфурӯзад ҳамчу садри комгор.
Восифӣ

моҳ (дар)гирифтан гирифтани моҳ, хусуф.

Моҳ бидид он руху худ даргирифт,
Бе сабабе худ нагирифтаст моҳ. *Камоли Хуҷандӣ*

2. *маҷ.* хушрӯй, маҳбуба.

Гуфтам, ки туро, эй маҳ, аз тобиши рӯи ту
Зӯҳра бибарад саҷда чун бандаву чун кеҳтар.
Шамси Табрезӣ

Аз он моҳаш уммеди фарзанд буд,
Ки хуршедчеҳра барӯманд буд. *Фирдавсӣ*

моҳи дилафрӯз дилбар, маҳбуба.

Чунон мехост, к-он моҳи дилафрӯз
Ба пешам чашми ӯ бошад шабу рӯз. *Ҷомӣ*

моҳи дуҳафта (*ё* **тамом**) а) моҳи чордаҳ, бадр.

Дар қимори ҳусн бо моҳи тамом
Даъвии доди тамомат мекунад. *Анварӣ*

Аз покдоманон накунад ҳусн эҳтироз,
Моҳи тамом дар бағали ҳола меравад. *Соиб*

б) *киноя аз* чеҳраи зебо, чеҳраи маҳбуба.

Сиях шаъре аз сунбули мушкфом
Фурӯ ҳишта аз тарфи моҳи тамом. *Хоҷу*

Моҳи дуҳафта шавад аз канори шаб пайдо,
Шабаш зи гӯшаи моҳи дуҳафта шуд пайдо.
Бадри Чочӣ

моҳи маҷлис ёри маҷлисоро, ёри суҳбатоpo.

Ситорае бидурахшиду моҳи маҷлис шуд,
Дили рамидаи моро рафиқу мунис шуд. *Ҳофиз*

моҳи тамом *ниг.* **моҳи дуҳафта; 3.** *маҷ.* рӯи зебо.

Бароварда хай моҳаш аз тоби май,
Зи лаъли лабаш рехта оби май. *Хоҷу*

Маҳаш мушксою лабаш майфурӯш,
Ду абрӯ камонкаш, ду гул диръпӯш. *Фирдавсӣ*

моҳи асмар рӯи гандумгуни ёр.

Дӯшам даромад аз дари хумхона ними шаб,
Шаб рӯзи ид кард маро моҳи асмараш. *Хоқонӣ*

4. *маҷ.* арӯс; **моҳу шоҳ** арӯс ва домод; *муқ.* **шоҳ** 3 **(шоҳу моҳ).**

Нишастанд бар гоҳ-бар моҳу шоҳ,
Чӣ некӯ бувад гоҳро шоҳу моҳ. *Унсурӣ*

5. нишони махсус ба сурати моҳ, ки бар болои қаср ва шодурвон устувор мекарданд.

Моҳи айвони ту тобон бод аз авҷи зафар,
Қ-аз фурӯғаш нур бар хуршеди тобон омадаст.
Анварӣ

6. як қисм аз дувоздаҳ қисми сол.

Рӯз ҳафта, ҳафта шуд маҳ, моҳ сол,
Моҳу соле ҳолӣ аз ранҷу малол. *Ҷомӣ*

моҳи об *моҳи ёздаҳӯми сурьёнӣ, ки ба моҳи июль баробар меояд.*

Мӯъҷизи Хоқонӣ аст мадҳи ту, то дар ҷаҳон
Субҳ барад оби моҳ, мева барад моҳи об. *Хоқонӣ*

◇ **моҳи Канъон** (*ё* **Канъонӣ**) *киноя аз* Юсуфи Мисрӣ, ки писари Яъқуби пайғамбар ва маҳбуби Зулайхо (духтари подшоҳи Миср) будааст.

Метавонӣ, ки раҳоӣ диҳӣ аз қайди ситам
Ту, ки аз чоҳ барорӣ моҳи Канъониро. *Махфӣ*

Ҳусн он нест, ки дар паллаи пастӣ монад,
Нест ҳоҷат расану далв моҳи Канъонро. *Соиб*

моҳи Нахшаб (*ё* **Сиёмӣ, Муқаннаъ**) аз рӯи ривоятҳо моҳи сунъии ҳаким ибни Ато машҳур ба ибни Муқаннаъ, ки бо омехтани баъзе моддаҳо ҳамчун симоб ва ғ. сохта буд ва аз чоҳе, ки дар поини кӯҳи Сиём (дар наздикии шаҳри Нахшаб) буд, ҳар шаб дар муддати ду моҳ берун мебаровардааст ва гӯё нураш то чор фарсанг мерасидааст.

На моҳи Сиёмӣ, на моҳи фалак,
Ки инат ғулом асту он пешкор. *Рӯдакӣ*

Расида акси он тоҷи мурассаъ
Ба чархи моҳ чун моҳи Муқаннаъ.
«Анвори Суҳайлӣ»

Моҳи фалак сар ба авҷи сипеҳр афрохт ва мухолифи боргоҳ монанди моҳи Нахшаб, дар ҳазизи чоҳи фано афтод. *«Таърихи Фаришта»*

моҳи сиём моҳи рӯза, моҳи рамазон.

Аз Ғазнин берун омада ва ғурраи рамазон ба Тунобод расида, тамоми моҳи сиём дар он ҷо таваққуф намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

моҳи чоҳи Каш *ниг.* **моҳи Нахшаб.**

Ҳамчу моҳи чоҳи Каш бадхоҳ меҷуст иртифоъ,
Аз тулӯи хеш ҳам дар мабдаи оғоз монд.
Бадри Чочӣ

Моҳ бар кӯҳон *мус.* номи оҳанги мусиқӣ.

Зи баҳри сур ба базми ту хисравони ҷаҳон
Ҳамезананд шабу рӯз «Моҳ бар кӯҳон». *Унсурӣ*

МОҲАЗАР *а.* ماحضر 1. он чӣ тайёр ва мавҷуд аст.

Гуфт: Бо дил бигӯ, ки ҳолӣ нест
Моҳазар ҷуз ба ҳаҷр дастрасам. *Анварӣ*

Аммо ба расми моҳазар тӯҳфае дорам, ки аз падар ба ман мирос расида. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. таоми ками бетакаллуф, ки дар вақти даркорӣ мавҷуд ва ҳозир бошад.

Ҳар чӣ дар хона дошт моҳазаре,
Пеш оварду кард лобагарӣ. *Низомӣ*

Пас аз замони гуфтугӯ хони моҳазаре густурда буданд. *Бедил*

МОҲАСАЛ *а.* ماحصل он чӣ ҳосил шудааст; натиҷа, самара.

Моҳасал шавқи беқарор бас аст,
Музди мо иштиғоли кор бас аст. *Бедил*

МОҲВАШ||МАҲВАШ ماهوش||مهوش моҳосо, моҳмонанд.

Менамояд акси май дар рангу рӯи маҳвашат,
Ҳамчу барги арғувон бар сафҳаи насрин ғариб.
Ҳофиз

Гардани ӯ сарфарози маҳвашон,
Дар камандаш гардани гарданкашон. *Ҷомӣ*

МОҲИЁН ماهیان чандин моҳ.

Замона бар ин низ чанде бигашт,
Бар ин кор-бар моҳиён баргузашт. *Фирдавсӣ*

МОҲИЁНА ماهیانه музд ва маоши якмоҳа, моҳона.

Маҳе нишаст хаёли рухаш ба хонаи чашм,
Ту моҳӣ, аз ту ситонем моҳиёнаи чашм.
Камоли Хуҷандӣ

МОҲИР *а.* ماهر бомаҳорат, устоди кор.

Аз равонбахшии Исо назанам дам ҳаргиз,
З-он ки дар рӯҳфазоӣ чу лабат моҳир нест. *Ҳофиз*

Табибо, дар илоҷи дарди дил моҳир шудӣ, аммо
Чӣ ҳосил з-он ки куштӣ аз хато дар имтиҳон моро.
Фузулӣ

МОҲИХОР ماهی‌خوار навъе аз парандаи моҳихӯр; моҳихӯрак.

Ҳамон подош бинӣ вақти найранг,
Ки моҳихор дид аз чанги харчанг. *Низомӣ*

Моҳӣ моҳиро хӯрад, моҳихор — ҳар дуро.
Зарбулмасал

МОҲИЧА I ماهیچه навъе аз оши хамирӣ монанди ӯгро.

Фирдавсмаконӣ бар сари суфра табақи **моҳича** пеши Шерхон ниҳода буд. *«Таърихи Фаришта»*

МОҲИЧА II ماهیچه *ниг.* **моҳча.**

Моҳичаи рояти шоҳ ... аз уфуқи маърака тулӯъ намуд. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

МОҲИЯТ *а.* ماهیت ҳақиқат, аслу ҷавҳар; ниҳод, табиат.

Ақлро равшан шавад моҳияти ҳуснат, агар
Пардаи ҳайрат бибандад дидаи идрокро. *Ҷомӣ*

МОҲОР ماهار маҳори шутӯр.

... Бирафтанд сандуқҳоро ба пушт
Қашиданду *моҳори уштур* ба даст. *Фирдавсӣ*

МОҲПАЙКАР||МАҲПАЙКАР ماه‌پیکر||مه‌پیکر моҳсурат, моҳрӯ; хушрӯ.

Воҷиб шуд иҷтиноби ман аз моҳпайкарон,
Чун фарз кардаанд ба худ куштани маро. *Фузулӣ*

Қулбаам матлаи хуршед шуд аз омаданат,
Шӯхи маҳпайкари хуршедизорам, бинишин! *Савдо*

МОҲПАРАСТ||МАҲПАРАСТ ماه‌پرست||مه‌پرست *киноя аз* ошиқ.

Маҳпарастон, ки ситора ҳама шаб мешумуранд,
Охир ин кӯшишу уммед ба ҷое бирасад.
Шамси Табрезӣ

МОҲПОРА||МАҲПОРА ماهپاره||مه‌پاره *киноя аз* хушрӯй.

Рӯяш ба чашми пок тавон дид чун ҳилол,
Ҳар дида ҷои ҷилваи он моҳпора нест. *Ҳофиз*

Аз ин маҳпораи обидфиребе,
Малоиксурате, товусзебе,
Ки баъд аз диданаш сурат набандад
Вуҷуди порсоёнро шикебе. *Саъдӣ*

МОҲРУХ||МАҲРУХ ماهرخ||مه‌رخ моҳрӯ, хушрӯ.

Дидам ба раҳ он нигори ҳандонро,
Он моҳрухи ситорадандонро. *Муиззӣ*

Равон гашт дар мавкибаш маҳрухон
Чаман дар рикобаш шакарпосухон. *Хоҷу*

МОҲСИМО||МАҲСИМО ماهسیما||مه‌سیما моҳталъат, моҳрӯй; *маҷ.* хушрӯй.

Надонам аз чӣ сабаб ранги ошноӣ нест
Сиҳиқадони сияҳчашми моҳсиморо. *Ҳофиз*

Офтоби фатҳро ҳар дам тулӯъе медиҳад,
Аз кулоҳи хисравӣ рухсори маҳсимои ту. *Ҳофиз*

Гоҳе зани моҳсимо ба нози ҷонафзо матои хираду ҳуши ҷавон ба ғорат мебурд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МОҲТАЛЪАТ||МАҲТАЛЪАТ ماهطلعت||مه‌طلعت моҳрӯ, моҳсурат; хушрӯ.

Моҳталъат, меҳрдавлат, зӯҳразинат, тирфаҳм,
Муштариахлоқу баҳромофату кайвондимор. *Унсурӣ*

Бигир турраи маҳталъатеву қисса махон,
Ки саъду наҳс зи таъсири Зӯҳраву Зуҳал аст. *Ҳофиз*

МОҲТОБ||МАҲТОБ ماهتاب||مه‌تاب **1.** партав ва рӯшноии моҳ.

Чарх пеши ҳиммати ту ҳамчу ботил пеши ҳақ,
Фитна пеши ёси ту ҳамчун қасаб дар моҳтоб. *Анварӣ*

Шаби сӯҳбат ғанимат дону доди хушдилӣ бистон,
Ки маҳтобе дилафрӯз асту тарфи лолазоре хуш. *Ҳофиз*

2. моҳ, қамар.

Оҳ аз ин зиштон, ки маҳрӯ менамоянд аз ниқоб,
Аз дарун шав моҳтобу аз бурун шав офтоб. *Шамси Табрезӣ*

Аз бисьёрии шуоъ чашмҳо ва дидаҳои эшон ба воситаи тоби маҳтоб ва ситорагон дар ҳаво ҷуз рафтори кавокиб ва ҷаҳидани савоқиб чизе ба назар нарасид. *Аҳмади Дониш*

◇ **маҳтоб паймудан** кори беҳуда ва ҳарза кардан.

Соҳирон маҳтоб паймоянд зуд
Пеши бозаргону зар гиранд суд. *Румӣ*

МОҲУВАЛМАҚСУД *а.* ماهوالمقصود *он чизе ки* орзу ва талаб мешавад, мақсади дар назар дошташуда.

Пеши рӯи ту моҳро чӣ вуҷуд,
Ки рухи туст моҳувалмақсуд. *Камоли Хуҷандӣ*

МОҲЧА ماهچه **1.** *шакли хурдӣ ва навозиши* **моҳ; 2.** нишони ба шакли моҳ, ки аз тилло ва нуқра сохта бар сари байрақ, чатр ва ғ. устувор мекарданд.

Шер гуфт: ... Агар бар моҳчаи чатри ҳумоюни ҳумоосон ман ... теғ кашад, оқибат завол хоҳад буд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

3. сӯзане, ки сари онро аз зару нуқра ва амсоли он ба шакли қуббача месозанд ва занон барои бастани сарбанду пешонабанд ба кор мебаранд; бандак, сӯзанак.

МОҲӢ I ماهی **1.** ҳайвони маъруфи обӣ (аз рӯи афсонаҳои динӣ гӯё замин ба шохи гов ва гов ба пушти моҳӣ ва моҳӣ дар об истодааст).

Фурӯ шуд ба моҳию баршуд ба моҳ
Бунни найзаву қуббаи боргоҳ. *Фирдавсӣ*

Чу бигзашт як соат, омад ба ҳуш,
Зи моҳӣ баровард бар маҳ хурӯш. *Хоҷу*

2. *нуҷ.* номи яке аз дувоздаҳ бурҷи осмон, Ҳут.

Сар аз бурҷи Моҳӣ баровард моҳ,
Бидаррид то ноф шаъри сиёҳ. *Фирдавсӣ*

3. *киноя аз* пиёлаи дарозрӯяи моҳишакл.

Аз гов дар мурғаш фишон в-аз мурғ дар моҳӣ ҷакон
Бо маҳрухе сӯи даҳон ҳар дам ба ишрат мебараш! *Бадри Чочӣ*

Аз гов ба мурғ ояду аз мурғ ба моҳӣ,
В-аз моҳии симин суи дилҳои ҳавоӣ. *Хоқонӣ*

МОҲӢ II *а.* ماحی маҳвкунанда, нобудкунанда.

Шоҳи равшанзамири софидил,
Ҳомии ҳаққу моҳии ботил. *Ҷомӣ*

Қуръаи ихтиёр ... ба Ильёс — хоҷаи Баҳодур, ки моҳии осори Рустам ва Исфандиёр буд, афтод. *«Равзат-ус-сафо»*

МОҶАРО *а.* ماجری||ماجرا **1.** саргузашт; воқеа, пешомад, рӯйдод.

Силсилаи мӯи дӯст ҳалқаи доми балост,
Ҳар кӣ дар ин ҳалқа нест, фориғ аз ин моҷарост. *Саъдӣ*

Аз он бо ту мегӯям ин моҷаро,
Ки дарди диламро ту донӣ даво. *Хоҷу*

2. аҳволи пуризтироб, вазъияти пурҳаяҷон.

Агар шабе накунӣ масти бодаи васлат,
Биё, бубин, зи ғамат ман чӣ моҷаро дорам. *Васлӣ*

3. ҷанҷол, кашмакаш; мунозира, баҳсу ҷидол.

Лекин агар даври висоле бувад,
Сулҳ фаромӯш кунад моҷаро. *Саъдӣ*

Гоҳ дорам бо ҳариса моҷаро,
Гоҳ дар дасти биринҷам мубтало. *Абӯисҳоқи Атъима*

моҷаро кардан а) баҳсу ҷидол кардан, ҷанҷол кардан.

Дидӣ сафои оразаш, эй дида, гирья чист,
Баъд аз сафо ба гирья чаро моҷаро кунӣ? *Камоли Хуҷандӣ*

Моҷаро кам куну боз о, ки маро мардуми чашм
Хирқа аз сар ба дар оварду ба шукрона бисӯхт. *Ҳофиз*

б) кӯшиш ва талош кардан.

Ҳилолӣ, пеши он маҳ шармсорам з-ин шикоятҳо,
Дар ин маънӣ ба ғоят моҷаро кардам, надонистам. *Ҳилолӣ*

МОҶИД *а.* ماجد машҳур, номдор, бошараф, бузургвор, гиромӣ.

МОҶИДА *а.* ماجده *муаннаси* **моҷид.**

Он ҳазрат бо волидаи моҷидаи хеш тариқи машварат маслук медошт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУАББАД *а.* مؤبد абадӣ кардашуда, ҷовид, абадӣ, хамешагӣ.

То ганҷи абад зи ту ситонанд,
Дар ранҷи муаббадат нишонанд. *Ҷомӣ*

Салби ихтиёр ва тарки ризои нафс нест, магар ҳабси мухаллад ва азоби муаббад. *Аҳмади Дониш*

МУАББИР *а.* معبر таъбиркунанда (махсусан хобро); баёнкунанда.

МУАВВАД *а.* معود одаткунонида ба чизе, омӯхта.

Набудаст, то буда даврони гетӣ
Ба ибқои абнои гетӣ муаввад. *Саъдӣ*

МУАВВАЗ *а.* معوض иваз кардашуда; иваз, бадал.

Нили омол ва амонӣ ба теғи мисрӣ ва ямонӣ муавваз гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУАВВАЛ *а.* معول 1. мӯътамад, сазовори боварӣ ва эътимод; 2. эътимод, итминон, боварӣ; умед ва такья.

Дар шаҳру роҳ — дар ҳама ҷое маро бар ӯ
На ҷои эътимоду на ҷои муаввал аст. *Муиззӣ*

Замоими ахлоқи ӯ ба ҳамоид мубаддал гашт, даст аз ҳавову ҳавас кӯтоҳ кард ва забони тоинон дар ҳаққи вай ҳамчунон дароз, ки бар қоидаи аввал аст ва зӯҳд ва салоҳаш бе муаввал. *Саъдӣ*

МУАВВАҚ *а.* معوق 1. ба таъхир андохта, дермононда; ақибмонда.

Дигар узрҳо ва ҳикоёти пӯшида, чунон ки одати эшон буда, муавваҷ гардонанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

2. дар мушкилӣ ва азоб монда.

Чандин чӣ нолад ин ҳамоми мутаввақ,
На-ш дил пурдарду на равони муаввақ. *Мунҷик*

МУАД(Д) *а.* معد омода, тайёр кардашуда, муҳайё ва ҳозир.

Сарони лашкарро фармуд, ки фардо бомдод муад бошед. *Авфӣ*

ҷомаи муад ҷомаи тайёркардашуда, ҷомаи дӯхта.

Ҳаргиз рӯз нагузарад, ки даҳ ҳазору бист ҳазор динор зари нақд ва саду дувест ва сесадто ҷомаи муад аз хизонаи ӯ [Ғозонхон] харҷ нашавад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

муад доштан омода кардан, тайёр кардан.

[Муғулҳо] киштиҳо муад дошта ва маҷониқ насб карда ва муҳофизон нишонда ва Буқо-Темур бо тумоне лашкар бар сари роҳи Мадоин ва Басра нишаста буд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

муад кардан омода ва тайёр кардан.

Бояд, ки лашкар улуфае, ки ҷиҳати мавозеи сахт муад карда бошад, нахӯрад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУАДДАБ *а.* مؤدب адабгирифта, боадаб, ботарбия.

Чун касе... ба вартаи меҳнат дарафтод, муаддаб гардад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Таълими одоб ӯро чӣ ҳоҷат,
Қ-ӯ худ зи оғоз омад муаддаб. *Ҷомӣ*

МУАДДАД *а.* معدد адад кардашуда, шумурдашуда; **муаддад шудан** теъдод карда шудан, шумурда шудан.

Битвон шумурд осон асбоби давлати ту,
Гар қатраҳои борон ҳаргиз шавад муаддад. *Муиззӣ*

МУАДДИБ *а.* مودب адабдиҳанда, адабомӯз, мураббӣ, муаллим.

Эҳтиёҷ уфтод ба муаллимон ва доиён ва муаддибон ва ҳодиён. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МУАДДИЛ *а.* معدل мӯътадилкунанда, ба ҳолати эътидол оваранда, росткунанда, қонмкунанда.

МУАДДИЛУННАҲОР *а.* معدل‌النهار 1. *нуҷ.* хатти доиравӣ, ки агар сайри Офтоб ба он доира тасодуф кунад, шабу рӯз баробар мешавад; 2. *ҷугр.* хатти истиво, экватор.

Мавозее аз арз, ки салоҳияти иморат дорад ва маскани ҳайвоноти мутанаффиса метавонад буд ва он буқъ қариб ба муаддилуннаҳор аст. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МУАДДӢ *а.* مودی 1. сабабшаванда, боис, сабаб.

Одами фаттонро зинда гузоштан муаддӣ ба халалҳои азим бошад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Суқрот гуфт: ... Наҷот аз марг муаддӣ бошад ба ҳаёти шоиста. *«Равзат-ус-сафо»*

2. адокунанда, пардозандаи боҷу хироҷ.

Шуд зи бемукнатию бемолӣ
Мулки шаҳ аз муаддиён холӣ. *Низомӣ*

МУАЗЗАБ *а.* معذب азоб додашуда, азобкашанда дар ранҷу азоб.

Ҳуккомро иҷозати барот навиштан диҳанд ва дигар бора авонон ба мақсуд расанд ва дасти татовул баркушоянд ва раоё муаззаб гардонанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Агар маро бад-ин навъ таколиф муаззаб хоҳед дошт, пас иҷозат диҳед, то тарки сӯҳбати шумо гуфта, мутаваҷҷеҳи гӯшаи узлат гардам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУАЗЗАЗ *а.* معزز азиз дошташуда, арҷманд.

Сангпушт гуфт: ... Агар маро ба шарафи муҷоласати худ муаззаз созӣ, ... аз карами ту бадеъ набошад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Пайваста шаҳриёр [Баҳман] эшонро муаззаз ва мӯҳтарам доштӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

МУАЗЗАМ *а.* معظم азим ва бузург шумурдашуда, бузург донисташуда, касе, ки ӯро бузург мешуморанд.

Сабаб он будааст, ки ин Байканд ҷое муаззами нек аст, аҳли ҳар деҳе он ҷо работе бино кардаанд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ҷумла гуфтанд: Эй муаззам подшоҳ,
Гар диҳад моро ба хорӣ сар ба роҳ... *Аттор*

МУАЗЗАМОТ *а.* معظمات *ҷ.* **муаззам.**

Алҳақ он қалъа аз уммаҳоти қулали Эрон, бал аз муаззамоти буқои ҷаҳон аст. *«Равзат-ус-сафо»*

МУАЗЗИМ *а.* معزم азоимхон, дуохон, афсунгар.

Муаззимон ва мунаҷҷимон ҳамчунин саъй менамуданд. *Авфӣ*

МУАЗЗИМОНА معزمانه ҳамчун азоимхон, ба сифати азоимхон.

Як лаҳза муаззимона пеш о
Дар шиша даровар он париро. *Шамси Табрезӣ*

МУАЗЗИН||МӮЪЗИН *а.* موذن||مؤذن азонгӯй, даъваткунанда ба намоз, сӯфии масҷид.

Боиси кори сабӯҳат бод вақти субҳдам
Бонги он мурғе, ки ӯ майхорагонро мӯъзин аст. *Муиззӣ*

Ҳадиси қомати ту гар муаззинон шунаванд,
Ба умри хеш наёянд баъд аз он ба фалоҳ. *Камоли Хуҷандӣ*

МУАЗЗО *а.* معزی||معزا азодор, мотамзада, сӯгвор.

Пӯшам сиёҳу бонги муаззо бароварам
Бар сӯги офтоби вафо з-ин пас абрвор. *Хоқонӣ*

Бо падар будам ба ҳар буқъат муҳанноу мусиб,
Бе падар гаштам ба ҳар маҷлис муаззову мусоб. *Муиззӣ*

МУАЙИД *а.* مؤيد таъйидкунанда, тақвиятдиҳанда, дастгирикунанда.

МУАЙЯД *а.* مؤيد **1.** таъйидьёфта, дастгирӣ кардашуда; **2.** *маҷ.* бомайманат, масъуд, бахтиёр.

Бош ҳамеша надими бахти мусоид,
Бош ҳамеша қарини мулки муайяд. *Манучеҳрӣ*

МУАЙЯН *а.* معين **1.** таъин кардашуда, муқаррар; *маҷ.* махсус, хос.

Бар ҳар як аз соири бандагон ва ҳавошӣ хидмате муайян аст. *Саъдӣ*
Туро худ ҳар кӣ бинад, дӯст дорад,
Гуноҳе нест бар Саъдӣ муайян. *Саъдӣ*

2. равшан, возеҳ ва ошкор; маълум.

Ба рӯзи ҳаҷр, Ҳилолӣ, зи рӯзгор чӣ нолӣ?
Муайян аст, ки ин рӯзу рӯзгор намонад. *Ҳилолӣ*

Ва чун нахондаанд ва мақсад муайян нест, маслаки миёна ихтиёр кунад. *Аҳмади Дониш*

МУАККАД *а.* مؤكد **1.** таъкид кардашуда; **2.** мустаҳкам, устувор, қатъӣ.

Раъй чунон воҷиб кард, ки ин нома фармуда омад ва ба тавқеи мо муаккад аст. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Қипчоқ гуфт: Миёни ману ту қавоиди дӯстӣ муаккад буд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Чун Лайлӣ иёри нақди Маҷнунро комил ёфт, истихони хотири Маҷнунро хост, то ақди мувосалат муаккад ва мушайяд гардад. *«Хористон»*

МУАЛЛАЛ *а.* معلل **1.** он чи ки сабаб дорад, иллатнок, сабабнок; **2.** *маҷ.* олуда, оғушта.

Подшоҳ суханони муаллал ба ғаразро бовар карда, Қутлуғхонро ... аз Бакан талаб фармуд. *«Таърихи Фаришта»*

МУАЛЛАМ I *а.* معلم омӯхта, таълимгирифта.

Он пили ваҳшӣ мар-он пили муалламро ром шавад? *Авфӣ*

қалби муаллам саги омӯхта.

Дар зери тавқи тоати ӯ сайри осмон
Гардан ниҳода рост чу қалби муаллам аст. *Анварӣ*

муаллам гардонидан омӯхтан, тарбият кардан; ром кардан.

[Таҳмурас] ... сагони тозиро муаллам гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

МУАЛЛАМ II *а.* معلم аломатдор, нақшдор, нақшин.

Касе гуфт: Саъдӣ, чӣ гуна ҳамебинӣ ин дебои муаллам бар ин ҳайвони лояълам? *Саъдӣ*
В-аз омадани ту дасти гетӣ
Афрӯхта остин(-и) муаллам. *Хоқонӣ*

МУАЛЛАФ *а.* مؤلف **1.** таълиф кардашуда.

«Таърихи Ҷаҳонкушой» муаллафи ӯ [Ҷувайнӣ] соҳибдевон аст. *«Равзат-ус-сафо»*

Дар қавоиди фунун ва улум мудавван ва муаллаф мешавад ... *Аҳмади Дониш*

2. таркибьёфта.

Бинӣ узвест муаллаф аз устухон ва ғузруф. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ин низ қиёс бувад, зеро ки ин суханест муаллаф аз ду қазия, ки ҳар гоҳ ҳар ду пазируфта оянд. *Ибни Сино*

МУАЛЛАҚ *а.* معلق **1.** овехташуда, овезон; сарнагуну овезон.

Осмон бар сарам фусун хонда,
Ман муаллақ чу осмон монда. *Низомӣ*

Домест чини зулфаш, ақл андар ӯ муаллақ
Ҷазъест чашми шӯхаш сеҳр андар ӯ мураккаб. *Анварӣ*

2. тааллуқдор, вобасташуда.

МУАЛЛАҚЗАН معلق‌زن сарнагун ва чаппаву ростшаванда.

Қабӯтар ба боз ар шавад кинасоз,
Муаллақзан оянд зи силии боз. *Ҳотифӣ*

МУАЛЛИМ I *а.* معلم омӯзгор, ёддиҳандаи дониш, устоз; ◇ **муаллими аввал** лақаби Арасту.

Аз муаллими аввал нақл кардаанд, ки фозилтарин сифате аз сифот ... он аст, ки онро ҷавод хонанд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУАЛЛИМ II *а.* مؤلم аламнок, дарднок, дардовар.

Мухолифон сангборон карда, захме муаллим ба вай расид, ва ӯ ҳамчунон мерафт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУАЛЛИФ *а.* مؤلف таълифкунанда, нависандаи китоб ва асар, мусанниф.

Бист ҳазор динор бар муроотӣ муаллифон ва мусаннифони китоб инфоқ афтода буд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУАЛЛО *а.* معلی||معلا **1.** олӣ, боло ва баланд.

Муалло тахти зарринe ба садраш,
Ки гардун пояе аз авҷи қадраш. *Ҳозиқ*

2. азим, бузург; олӣ; **урдуи муалло** лашкар ва лашкаргоҳи олии шоҳона.

Маҳмуди Валадӣ, ки аз навкарони он ҳазрат буд, бе ҷиҳат аз урдуи муалло гурехта, ба Самарқанд рафт. «*Таърихи Фаришта*»

МУАММАЁТ *а.* معمیات *ҷ.* **муаммо.**

...Ва чаҳори аз муаммаётро билфавр ёфтам. *Восифӣ*

МУАММАР *а.* معمر касе ё чизе, ки умри дароз дидааст, куҳансол, солхӯрда.

Қудраташ бод, то тирози камол
Бар сипеҳри муаммар андозад. *Хоқонӣ*

Султон Ҳусайн ... чун муаммар шуд, ҳавос ва қувваи ӯ заъфи тамом пайдо карда буданд. «*Таърихи Фаришта*»

МУАММАРӢ معمری дарозумрӣ, куҳансолӣ, солхӯрдагӣ.

Бод чу рӯзи он ҷаҳон хамсина алфа соли ту,
Пеш зи муддати абад зоти туро муаммарӣ. *Хоқонӣ*

МУАММИЛ *а.* مؤمل майлу умеддошта, орзудошта.

Ҳар кас ки дар ғурбат ғанӣ ва мутамаввил бошад, мардум ба муҷоласат ва мусоҳабати ӯ муаммил ва роғиб бошанд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУАММО *а.* معمی‖معما **1.** сухани сарбаста ва муғлақ; масъалаи пӯшида; рамз.

Асрори азалро на ту донив у на ман,
В-ин ҳарфи муаммо на ту хониву на ман;
Ҳаст аз паси парда гуфтугӯи ману ту,
Чун парда барафтад, на ту мониву на ман. *Хайём*

Ҳадис аз мутрибу май гӯву рози даҳр камтар ҷӯ,
Ки кас накшуду накшояд ба ҳикмат ин муамморо. *Ҳофиз*

2. *адш.* шеъре, ки ба таври рамз ва имо ба қоидаи махсус исмеро ифода мекунад, чунон ки дар мисоли зерин:

Аз миён бархез, эй сарви барин,
Ҷои ту ин нест, болотар нишин*.

'сарви барин' киноя аз ҳарфи алиф буда, агар аз миёни калимаи 'миён' (میان) алиф хеста болотар, яъне дар аввали калима нишинад, номи 'Амин' (امین) ҳосил мешавад; **муаммо шикофтан** муаммо ҳал кардан.

Ин муаммо агар шикофтаӣ,
Ғайри ҳеҷ аз миён чӣ ёфтаӣ? *Бедил*

МУАНБАР *а.* معنبر анбарин, муаттар, хушбӯй.

Яке банда шамъе муанбар ба даст
Хиромон биёмад ба болини маст. *Фирдавсӣ*

Ҳама ҳиндувон синарешон шуданд,
Чу зулфи муанбар парешон шуданд. *Ҳотифӣ*

Давоте чун дили огоҳ дорӣ,
Муанбар хомае чун оҳ дорӣ. *Нозим*

МУАННАС *а.* مؤنث 1. ҷинси занона; 2. мода; *муқобили* **музаккар** 1.

Ин моҳӣ музаккар аст ё муаннас? «*Анвори Суҳайлӣ*»

МУАННИД *а.* معند инодкор, якрав, якраҳа.

Эй муанниди нопок, падарамро бикуштаӣ ва гурехтӣ ва ман туро меҷӯям. *Авфӣ*

МУАРБИД *а.* معربد арбадаҷӯ, ҷанҷолӣ, ҷангара, шӯрангез.

Амир Амид донист, ки бад гуфтааст, ... гуфт: Эй худованд! Он ҳар ду Низомӣ муарбиданд ва сабук, маҷлисҳоро ба арбада бар ҳам шӯранд ва ба зиён оранд. *Низомии Арӯзӣ*

МУАРРАБ *а.* معرب *грам.* арабишуда, мувофиқи қоидаҳои забони арабӣ тағйир ва тасриф кардашуда, ҳамчун: 'зӯр — зӯран', 'навишта — навиштаҷот', 'гавҳар — ҷавҳар' ва ғ.

Мардум ӯро Самарқанд хонанд ва аъроб ин лафз муарраб сохта Самарқанд гуфтанд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУАРРАҶ *а.* معرج матои нафиси мунаққаш.

Муарраҷ қасаб банд бар банди най,
Мунаққаш ба таҳрири тақдири вай. *Хоҷу*

МУАРРИФ *а.* معرف **1.** шиносонанда; **2.** раиси ташрифот, касе ки дар маҷлиси подшоҳон кӣ будани меҳмонон ва воридшудагонро баён карда, ба ҷои муносиб менишонад.

Нигаҳ кард қозӣ бар ӯ тез-тез,
Муарриф гирифт остинаш, ки хез! *Саъдӣ*

Орифо, ту аз муарриф фориғӣ,
Худ ҳамебинӣ, ки нури бозиғӣ. *Румӣ*

МУАРРИХ‖МУВАРРИХ *а.* مؤرخ‖مورخ таърихшинос; таърихнавис; солшумор.

Насаби ӯ наздики муаррихон муҳаққақ аст. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Муаррих чун шумори соли вай кард,
Аторуд бар сари зулқаъда ҳай кард. *Хисрави Деҳлавӣ*

МУАРРО *а.* معری‖معرا холӣ, барӣ, пок; озод.

Эй муарро асли олиҷавҳарат аз ҳиқду ҳирс,
В-эй мубарро зоти маймунахтарат аз зарқу рев. *Ҳофиз*

Мубарро гавҳари назмаш зи таъқид,
Муарро ҷавҳари фикраш зи тақлид. *Ҳозиқ*

Ба тааммул андешидам, ки атвори он маҳфили исмат аз ороиши соғару мино муаррост. *Бедил*

МУАСКАР *а.* معسکر лашкаргоҳ, ӯрдугоҳ.

Рудоба канизакони худро ба баҳонаи гул чидан ба канори муаскари Зол фиристод. «*Равзат-ус-сафо*»

МУАССАМ *а.* مؤثم гуноҳкор, айбдор; **муассам кардан** айбдор кардан.

Ту бигӯӣ, фоли бад чун мезанӣ,
Пас ту носеҳро муассам мекунӣ. *Румӣ*

МУАССАС *а.* مؤسس асос гузоштташуда, буньёд ниҳодашуда.

Иҷозат аст, ки ба ҳуҷраи мусаддас ва хонаи муассаси худ [занбӯрҳо] дароянд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

МУАССИР I *а.* مؤثر таъсиркунанда.

Эй муассир бар ҳама кас ҳамчу аҷроми сипеҳр,
Эй гиромӣ бар ҳама кас ҳамчу айёми шабоб. *Муиззӣ*

Девона гуфт: Агар ба он касе, ки аҳд кардаӣ, туро эҳтиёҷе ҳаст, ба ваъдаи худ вафо кун ва илло ту до-

нӣ. Маликро ин сухан муассир афтод, ба аҳд вафо кард. «*Хористон*»

МУАССИР II *а.* معسر душворкунанда, машаққатовар, сахтиафзо.

Он муассир набвад андар оқибат,
Номи ӯ бошад муассир — оқибат. *Румӣ*

МУАССИС *а.* مؤسس асосгузор, буньёдниҳанда.

Падарам муассиси асоси карам ва мумаҳҳиди бинои мардӣ буд. *Авфӣ*

МУАСФАР *а.* معصفر бо ранги гули усфур (заъфарони ёбой) зард кардашуда, зардранги ба сурхӣ моил.

Лаби лаъли Рудоба пур ханда кард,
Рухони муасфар суви банда кард. *Фирдавсӣ*
То гули хайрӣ бувад чу рӯи муасфар,
То тани сунбул бувад чу зулфи муҷаъад. *Манучеҳрӣ*

МУАСФАРГУН معصفر گون муасфарранг, зардранг, ба ранги заъфарон.

Сурхии хафча нигар аз сурхбед
Муасфаргун пӯсташ, ӯ худ сапед. *Рӯдакӣ*

МУАСФАРӢ معصفری муасфарранг, зардранги ба сурхӣ моил.

Рӯе чу заъфарон шавад аз вай муасфарӣ,
В-аз хуррамӣ нашоти дил орад чу заъфарон. *Ҷавҳарии Заргар*

МУАТТАЛ *а.* معطل **1.** аз истифода монда; аз истеъмол баромада; бекор.

Ӯро Бухорхудот бино кардааст, зиёдат аз ҳазор сол аст аз баровардани он кох, ва ин кох вайрон ва муаттал шуда буд. «*Таърихи Наршахӣ*»

2. маъзул ва бекоршуда.
Яке аз дабирони муаттал номае навишт. *Авфӣ*

3. *маҷ.* бенаво, дармонда, бечора.
Дар миёни сангу оташ мондаам,
Ҳам муаттал, ҳам мушавваш мондаам. *Аттор*

МУАТТАР *а.* معطر атрогин, хушбӯ.

Шоммаро аз гулу райҳони боғ
Сохта чун ғунча муаттар димоғ. *Ҷомӣ*
Адл нурест, к-аз ӯ мулк мунаввар гардад,
В-аз насимаш ҳама офоқ муаттар гардад. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

МУАХХАР *а.* مؤخر **1.** ақиб гузошташуда; **2.** таъхирпазир; дершуда.

...Ду соат-ду соат ба шуғл қиёмро лозим мешумурданд, ки муқаддам ва муаххар нашавад. *Аҳмади Дониш*

3. қисми ақиби чизе.

Он ду бародар ба киштӣ даромаданд, яке дар муқаддами киштӣ ва дигаре дар муаххари он биншаст. «*Ҳазору як шаб*»

МУАҚҚАД *а.* معقد гиреҳхӯрда; тобдор; ҳалқа-ҳалқа.

Аз баҳри он ки зулфи муаққад накӯ бувад,
Сунбул ба боғ зулф муаққад кунад ҳаме. *Манучеҳрӣ*

МУАҶҶАЛ I *а.* معجل таъҷил кардашуда, таъҷилшуда, ба таъҷил афтода.

Сурури мо ба воситаи ин ҷамоат муаҷҷал шуда, намехостем, ки мукофоти он муаҷҷал шавад. «*Равзат-ус-сафо*»

МУАҶҶАЛ II *а.* مؤجل таъхир кардашуда, дермонда.

Сурури мо ба воситаи ин ҷамоат муаҷҷал шуда, намехостем, ки мукофоти он муаҷҷал шавад. «*Равзат-ус-сафо*»

МУБАД|МУБИД موبد рӯҳонии зардуштиён (оташпарастон), ки аз муғон болотар будааст; олим ва донишманди дини зардуштӣ.

Пас он гаҳ ҳама мубадонро бихонд,
Шунида сухан пеши эшон биронд. *Фирдавсӣ*
Мубадонро ба шарт пеш овард,
Моҳро дар никоҳи хеш овард. *Низомӣ*

мубади мубадон сарруҳонии зардуштиён.
Бифармуд, то мубади мубадон
Бихонад зи ҳар кишваре бихрадон. *Фирдавсӣ*

МУБАДДАЛ *а.* مبدل табдильёфта, дигаргуншуда; ивазшуда; **мубаддал гаштан** (*ё* **гардидан**) табдил ёфтан; иваз шудан.

Ба юмни қадами дарвешон ва сидқи нафаси эшон замоими ахлоқи ӯ ба ҳамоид мубаддал гашт. *Саъдӣ*
Гуфто: Бале, вале чӣ кунам, к-аз фиреби даҳр
Бас айши хуш, ки гашт мубаддал ба нохушӣ. *Ҷомӣ*
Замоне укдаи сангат шавад ҳал,
Ки шӯхӣ бо арақ гардад мубаддал. *Бедил*

МУБАЗЗИР *а.* مبذر исрофкор, беҳуда сарфкунанда.

Гуфт: Ин гадои шӯхчашми мубаззирро, ки чандин неъмат ба чандин муддат барандохт, биронед! *Саъдӣ*

МУБАЗЗИРӢ مبذری исрофкорӣ; беҳуда харҷ кардан.

Порсозодаеро неъмати бекарон аз таракаи аммон ба даст афтод, фисқу фуҷур оғоз кард ва мубаззирӣ пеша гирифт. *Саъдӣ*

МУБАЙЯН *а.* مبين баён ва равшан кардашуда; ошкор; возеҳ, аён.

Қалби рақиқ чанд бипӯшад ҳадиси ишқ,
Ҳар-ч он ба обгина бипӯшӣ, мубайян аст. *Саъдӣ*
...чунончи дар зимни қазоё ҳоҷати мушоруниллайҳ мубайян ҳоҳад шуд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУБАРРАД *а.* مبرد хунуккардашуда, сардкардашуда.

МУБАРРИД *а.* مبرد **1.** хунуккунанда; сард кунанда; **2.** доруи сардкунандаи мизоҷ.

МУБАРРИДОТ *а.* مبردات *ҷ.* **мубаррид** 2.

Масалан, мариз ба воситаи истеъмоли мубарридот ба гумони он, ки марази гарм дорад, ҳарорат аз мизоҷи дил бурда бошад. *Аҳмади Дониш*

МУБАРРИЗ *а.* مبرز барҷаста (дар бораи одам); бартарӣ дошта (дар фазл ва ё шуҷоат).

Гуфт: Эй ноқиди мубарриз, чӣ гуӣ, — миёни ша-би ғосиқ ва субҳи содиқ фарқе аст? *«Оини нигориш»*

МУБАРРО *а.* مبرى||مبرا барӣ кардашуда; пок, холӣ (аз айб, гуноҳ ва ғ.).

Ман аз ин тӯҳмат мубарроям. *«Равзат-ус-сафо»*

...Авзои он анҷумани тамкин аз тӯҳмати асбоби беэътидолӣ мубарро. *Бедил*

МУБАРРОТ *а.* مبرات хайрот ва садақот.

Баъд аз заволи он қавм хайроте ва мубарроте, ки аз эшон судур ёфта буд, мундарис гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУБАРҲАН *а.* مبرهن **1.** бо бурҳон (далел) исбот ва равшан кардашуда; **2.** ошкор, ҳувайдо, равшан.

Аз фаное чу туе гашт мубарҳан моро,
Ки тару хушки ҷаҳонро раҳи селоби фаност. *Анварӣ*

Зафар аз шуққаву мӯҳру ливояш
Мубарҳан чун саодат аз лиқояш. *Ҳозиқ*

...Ва маънии қуввати ғолиб бе гуфтугӯ мубарҳан. *Бедил*

МУБАССИР *а.* مبصر **1.** назаркунанда, нигоҳкунанда, бинанда.

Мубассир чу бар мурда резад гилаш,
На бар вай, ки бар худ бисӯзад дилаш. *Саъдӣ*

Баҳои васли ту гар ҷон бувад, харидорам,
Ки ҷинси хуб мубассир ба ҳар чӣ дид харид. *Ҳофиз*

2. кордон, мутахассис, хабир.

Мубассирон ва ҷавҳариёни пойтахт як курур ҳун ... қимати тахти «фирӯз» карданд. *«Таърихи Фаришта»*

МУБАТТАР *а.* مبتر **1.** думбурида; **2.** *маҷ.* бурида, қатъ кардашуда; соқит ва бекор кардашуда.

Гар обу оташ бо ту ба кин бурун оянд,
Зи килку каффи ту гардад мубаттар оташу об. *Муиззӣ*

3. *маҷ.* наслбурида, бенасл, безурьёт; **4.** *маҷ.* душман.

Бас дӯхта сагзанат чу сӯзан
Дар захри ҷигар мубаттаронро. *Хоқонӣ*

МУБАШШИР *а.* مبشر башоратдеҳ, хушхабарирасонанда, қосиди муждаовар.

Чун амир Масъуд бар ин нома воқиф гашт, сахт шодмона шуд ва фармуд, ки то буқ ва духул заданд ва мубашширонро бигардониданд ва бисьёр каромат карданд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Саъдуддавла хабари он фатҳро бар дасти мубашширон ба атроф фиристод. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Ногоҳ мубашшире башорати таваллуди Маҳмуд дод. *«Таърихи Фаришта»*

МУБАҚБИҚ *а.* مبقبق бақ-баққунанда, бақ-бақҷӯшанда; ◇ **сӯфичаи мубақбиқ** шайх ё сӯфии бодӣ, ки худро бо ҷӯшу хурӯшу ҳою ҳуй намоиш медиҳад.

Ақл ҷуз хоҷаи муҳаққиқ нест,
Ақл сӯфичаи мубақбиқ нест. *Саноӣ*

МУБДАЛ *а.* مبدل бадалшуда, ивазшуда; дигаргуншуда.

Хашму шаҳват мардро аҳвал кунад,
З-истиқомат рӯҳро мубдал кунад. *Румӣ*

МУБДАОТ *а.* مبدعات ҷ. **мубдаъ.**

Ғараз аз мубдаоти кавну макон,
Зубдаи ҳосилоти ҳафту чаҳор. *Убайди Зоконӣ*

Созадат истиломи он ламаот,
Фориғ аз мубдаоту мухтараот. *Ҷомӣ*

МУБДАЪ *а.* مبدع ба вуҷуд овардашуда, ихтироъ ва кашфшуда.

МУБДЕЪ *а.* مبدع ибдоъкунанда, эҷодкунанда, навиовар, эҷодкунандаи чизи нав, ки аз дигарон намуна ва сармашқ нагирифта бошад.

Мубдеи ҳар чашма, ки ҷудеш ҳаст,
Мухтареи ҳар чӣ вуҷудеш ҳаст. *Низомӣ*

Ман ба сухан мубдеу мункир маро
Ҷавқе аз ин сарсабуку ҷонгарон. *Хоқонӣ*

МУБЗИР *а.* مبذر он кӣ бахшишҳои бемаврид мекунад; исрофкор.

МУБИД موبد *ниг.* **мубад.**

МУБИЛ(Л) *а.* مبل резанда; таркунанда.

Чашма шуд чашми асас з-ашки мубил,
Не зи гуфти хушк, бал аз бӯи дил. *Румӣ*

МУБИН *а.* مبين **1.** ошкоркунанда, возеҳ ва равшанкунанда; ошкор, возеҳ.

Соири мулуки Ҳинд чун аз ин фатҳи мубин хабардор шуданд ба қадами изъон ва инқиёд пеш омаданд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. соф, равшан, пок.

Осори наҷобат... дар ҷабини мубини ӯ [Эраҷ] метофт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУБО مبا *ниг.* **мабор.**

МУБОАДАТ *а.* مباعدت дурӣ, ҷудоӣ аз ҳамдигар.

Қуббара гуфт: ... Пас аз ин муроҷаат муҷонабат варзидан ва муовадатро ба мубоадат табдил намудан авло. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ин ҳама ҳузну андӯҳи ман ба воситаи мубоадати хидмати Идрис ... аст. *«Равзат-ус-сафо»*

МУБОДАЛА *а.* مبادله бадал кардан, чизеро ба чизе иваз кардан, муовиза.

Фарангиён ба халифа иноат намуда, ба қабули хароҷоти аскарӣ ва мубодалаи баъзе шаҳрҳо Русияро аз ин мухосама мутақоид гардониданд. *Аҳмади Дониш*

МУБОДАРАТ *а.* مبادرت **1.** шитоб ва ташаббус, кӯшиш, сабқату пешӣ ҷустан; **2.** иқдом, шурӯъ кардан ба коре.

Агар-т бадра расонад ҳаме ба бадри мунир,
Мубодарат куну хомуш мабош чандино! *Рӯдакӣ*

Агар халифаи Бағдод ба хидмат ва тоат мубодарат намояд, ӯро ба ҳеҷ ваҷҳ таъриз марасон! *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Бархез, эй фарзанд! Пои давлат дар рикоби саодат кун ва бар ҳама сабқат ва мубодарат намой! *Восифӣ*

МУБОДӢ *а.* مبادی ибтидокунанда, саркунанда, саркунандаи коре.

Муддати мадид дар муқобили якдигар хайма ва хиргоҳ истода карда, дар ҷанг мубодӣ намешуданд. *«Таърихи Фаришта»*

МУБОИН *а.* مباين бо ҳам мухолиф, ғайри мутобиқ, муфориқ.

Андар ҳандаса гӯянд, ки ҳар миқдори мушорики дигар миқдор муҷониси худ бувад ё мубоин. *Ибни Сино*

Афъоли сибоъ чун шер ва ғайра агарчи шабеҳ аст ба шаҷоат, аз вуҷӯҳ мубоини он аст. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МУБОЛАҒА||МУБОЛАҒАТ *а.* مبالغه||مبالغت **1.** кӯшиши бисьёре ба кор бурдан.

...Фавҷе ... фиристод, то дар истеҳкоми шаҳр муболаға намоянд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. исрор кардан дар сухан, ташвиқот бурдан.

Ҳарчанд муболаға намуд, дараҷаи қабул наёфт, зеро ки бисьёр ранҷида будам. *Восифӣ*

Ҷавон ба муболағаи бисьёр дархост мекард, ки ду-се рӯзе ин ҷо иқомат намой! *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

3. аз ҳад афзун эътибор додан ба чизе, чизеро берун аз воқеъ таърифу тавсиф кардан; аз ҳад гузаронидан (дар сухан).

Якеро аз бузургон ба маҳфиле-андар ҳамеситуданд ва дар авсофи ҷамилаш муболаға ҳамекарданд. *Саъдӣ*

...Дар эъзоз ва икроми ӯ муболағат мефармуд. *Авфӣ*

Ман дар ин ҳикоя инкоре доштам ..., ки муболаға бошад ва ифтиро. *Аҳмади Дониш*

4. *адш.* яке аз воситаҳои тасвири бадеӣ, дар тавсиф ва ё мазаммати чизе ё касе зиёда аз будаш сухан рондан.

Муболаға се навъ мешавад: 1) муболағаи таблиғ — тасвирот (тавсиф ва ё мазаммате), ки ба ақл ва одату зиндагӣ мувофиқ бошад; 2) муболағаи иғроқ — тасвироте, ки ба ақл мумкин, аммо дар одату зиндагӣ номумкин бошад; 3) муболағаи ғулув — тасвироте, ки ҳам аз рӯи ақл ва ҳам ба одату зиндагӣ маҳол бошад.

МУБОЛАҒАКОР مبالغه‌کار муболиғақунанда, дурӯғгӯ, муҳоботчӣ.

Ду кас андар сухан муболағакор,
Аз Самарқанд як, дигар зи Бухор. *Савдо*

МУБОЛОТ *а.* مبالات парво, эътино, таваҷҷӯҳ, илтифот.

...Қабоеҳи қоҳирро аз ғадр ва макр ва адами муболот ба аймони муғаллаза ва ғайризолик бармешумурд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУБОР مبار *ниг.* мабор.

МУБОРАЗАТ *а.* مبارزت мубориза, ҷанги дутарафа, муҳориба.

Чун лашкар аз ҳар ду тараф рӯй дар ҳам овар данд ва қасди муборазат карданд, аввал касе, ки дар майдон даромад, он писар буд. *Саъдӣ*

МУБОРАҚ *а.* مبارک бобаракат, хуҷаста, некӯ ва бахайр.

Меравӣ хандону мегӯй, муборак бод ид,
Ҳамчу иди мо муборак нест иди ҳеҷ кас. *Ҳилолӣ*

Чӣ шуд, ки шому саҳар рӯи худ бипӯшонӣ,
Муборак аст ҷамоли ту дар сабоҳу равоҳ. *Ибни Ямин*

МУБОРАҚБОД مبارکباد табрик ва таҳният.

То шудам ҳалқа ба гӯши дари майхонаи ишқ,
Ҳар дам ояд ғаме аз нав ба муборакбодам. *Ҳофиз*

МУБОРАҚДАМ مبارک‌دم хушдаму нафас, муассирнафас, он ки сӯҳбаташ таъсири нек мебахшад.

Дар ин шаҳр марди муборакдам аст,
Ки аз порсоён чун ӯе кам аст;
Набурданд пешаш муҳиммоти кас,
Ки мақсуд ҳосил нашуд дарнафас. *Саъдӣ*

МУБОРАҚНИҲОД مبارک‌نهاد некӯсиришт; поквиҷдон.

Ба шаҳре-дар аз Шом ғавғо фитод,
Гирифтанд пире муборакниҳод. *Саъдӣ*

МУБОРАҚПАЙ مبارک‌پی муборакқадам, некқадам.

Магар Хизри муборакпай дарояд,
Зи юмни ҳимматаш ин раҳ сар ояд. *Ҳофиз*

МУБОРАҚРОЙ مبارک‌رای муборакандеша, хуҷастафикр, некрой.

Духтари қайсари муборакрой,
Ҳам ҳумоюну ҳам ба ном Ҳумой. *Низомӣ*

МУБОРАКӢ مبارکی хайру баракат; офиятмандӣ; саодатмандӣ.

[Ғозон] чун ба муборакӣ ба Табрез расид, чанд рӯзе таваққуф фармуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУБОРАҚҲУЗУР مبارک‌حضور хушпою қадам.

Шунидам, ки марде муборакҳузур
Ба наздики шоҳ омад аз роҳи дур. *Саъдӣ*

МУБОРИЗ *а.* مبارز ҷанговар; паҳлавон.

Чу лашкар ба лашкар даровард рӯй,
Мубориз бурун омад аз ҳар ду сӯй. *Низомӣ*

Мубориз талаб карду навард хост,
Диловар далере ҳамовард хост. *Ҳотифӣ*

МУБОРО||МУБОРОТ *а.* مبارا||مبارات безор шудан ва аз ҳам ҷудо шудани марду зан.

Гар дами халъу мубоpo меравад,
Бад мабин, зикри Бухоро меравад. *Румӣ*

МУБОСАТАТ *а.* مباسطت сӯҳбати самимона ва хушдилона.

Миёни эшон мубосатате рафт ва қадам бар бисоти мазоҳ фарохтар ниҳоданд. *Авфӣ.*

Гуфтугӯи бадеҳа ва мушоара дар миён доштем ва ливои мутояба дар майдони мубосатат меафроштем. *Восифӣ*

Байрамхони туркмон ба Ғазнин рафта, Ҳоҷӣ Муҳаммадхонро ба мулоямат ва мубосатат ба Қобул бурда буд. *«Таърихи Фаришта»*

МУБОШАРАТ *а.* مباشرت **1.** коргузорӣ кардан; мустақилона кор кардан, ба сари худ корро анҷом додан; машғул шудан ба коре.

Муддате дар он шуғл мубошарат намуда, дар миёни ақрон шӯҳрате ёфтам. *Носири Хисрав*

2. муошарати марду зан.

...Бо завҷаи худ лаҳзае дар бистари муошарат ва мубошарат ғунуд. *«Равзат-ус-сафо»*

3. занушӯӣ, издивоҷ.

Шайх гуфт: ... Агар бар мубошарати духтари ман майл дорӣ, ба ту медиҳам ва аз домодии ту фахр дорам. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

МУБОШИР *а.* مباشر коргузор; ба сари худ анҷомдиҳандаи кор; машғули ягон кор.

Соҳиб мегуфт: Минбаъд мубошири ҳеҷ шуғле нахоҳам шуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Ба қадри зарур дар ин умур мубошир бояд шуд. *Аҳмади Дониш*

МУБОЯА||МУБОЯАТ *а.* مبايعه||مبايعت **1.** хариду фурӯхт, муомилаи харидуфурӯш.

Гувоҳони адли мушорунилайх, зинда ва ҳозир ва ғофил аз он ки, баъд аз он мубояа рафта ва он мулк мунтақил гашта. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Мубояа миёни ҳар ду фариқ бад-ин ҷумла аст, ки он қавм матои худро дар шаб берун меоваранд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. байъат кардан, даст ва қавл додан барои итоат (ба подшоҳ, ҳоким, шайх ва монанди он).

Нахустин давлатманде, ки даст дар домани мутобаат ва мубояати ӯ зад, Қайс ибни Саъд ибни Аббодаи Ансорӣ буд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУБОЯНА||МУБОЯНАТ *а.* مباينه||مباينت аз ҳам ҷудо будан, бо ҳам мухолиф будан, номутобиқатӣ.

...Миёни ҳар ду мубоянате дар вазъ тасаввур натавон кард. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МУБОЯОТ *а.* مبايعات ҷ. **мубояа||мубояат.**

Юмкин, ки баъд аз он миёни варасаи он шахс муқосамае рафта ва он амлок ба мубояот ... ба мардуми мухталиф мунтақил шуда. (1) *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Дар мубояот ва тиҷорот чизе, ки латиф ном дошта бошад, [Абулҳасан] нашунида буд. (1) *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

МУБОҲ *а.* مباح ҷоиз, раво; *д.* ҳалол.

Қутайба фармуд лашкарро, ки биравед ва Байкандро ғорат кунед ва хуну моли эшон мубоҳ кардам. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ба сар гардам, нагардонам дил аз ёр,
Саре дорам мубоҳ аз баҳри ин кор. *Низомӣ*

Агар ба мазҳаби ту хуни ошиқ аст мубоҳ,
Салоҳи мо ҳама он аст, к-он туруст салоҳ.
Ҳотифӣ

МУБОҲАСА||МУБОҲАСАТ *а.* مباحثه||مباحثت бо ҳам баҳс кардан, дар атрофи ягон масъала фикру рои гуногун изҳор намудан.

Маро бо ҷамоате ... муҷоласат буд ва дар фунуни улум мубоҳасат мерафт. *Авфӣ*

Ба боғ бигзару аз баҳри хоки раҳгузарат
Ба ҳам мубоҳасаи сунбулу суман бишнав. *Фузулӣ*

МУБОҲОТ *а.* مباهات тафохур ва нозиш; тафохур, фахр, ифтихор.

Фахри ман ёдкарди Ширвон беҳ,
Ки мубоҳоти хур ба бохтар аст. *Хоқонӣ*

Ба ёфтани чунон ганҷина пои мубоҳот бар фарқи Фарқадон хоҳӣ ниҳод. *«Анвори Суҳайлӣ»*

мубоҳот кардан тафохур намудан, ифтихор кардан.

Агар касе ба тафаввуқ ва тағаллуб ё касрати мол мубоҳот кунад, аҳли ақл бар ӯ инкор кунанд. *«Ахлоқи Носирӣ»*

Дило, далолати хайрат кунам ба роҳи наҷот,
Макун ба фисқ мубоҳоту зӯҳд ҳам мафрӯш! *Ҳофиз*

МУБОҲӢ *а.* مباهی тафохуркунанда, фахркунанда, ифтихорнок, сарфароз.

Сарире садрперояш, ки шоҳӣ
Шуда аз нисбаташ бар худ мубоҳӣ ... *Нозим*

Султон Қутбиддин ... ба Лоҳур рафт ва он ҷӣ султон ... Ғиёсуддин Муҳаммад фиристода буд, ба вусули он муаззаз ва мубоҳӣ гашт. *«Таърихи Фаришта»*

МУБРАМ *а.* مبرم **1.** маҳкам, собит, устувор; *маҷ.* муҳим ва зарур.

Чанд қисса ва нуқта бад-он пайвастам, сахт мутаввал ва мубрам. *«Таърихи Байҳақӣ»*

2. *маҷ.* қатъӣ кардашуда, ногузир; **қазои мубрам** қазову қадари қатъӣ, ногузир.

Фармони худро қазои мубрам ва амри мӯҳкам āниста, аз ман чизе, ки наёбӣ, чаро меҷӯӣ? *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУБСАР *а.* مبصر *ба ин шакл камистеъмол*; ҷамъаш **мубсарот.**

МУБСАРОТ *а.* مبصرات ҷ. **мубсар** чизҳои дидашаванда.

Садди зулмонӣ миёни мубсарот ва айни инсонӣ ҳоил шуд, малик бар аспи сиёҳи ҳомуннавард ва бодияпаймое, ки ҳамроҳ дошт, савор шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

... Ҳоссаи басар идроки мубсарот кунад. *Аҳмади Дониш*

МУБСИРӢ مبصری басират, биноӣ.

Гуфтанд: Боре кам гир[ӣ]ӣ, то кам накардӣ мубсирӣ,
К-ин чашм нобино шавад, чун бигзарад аз ҳад буко. *Шамси Табрезӣ*

МУБТАДЕЪ *а.* مبتدع **1.** навиовар, ихтироъкор; **2.** *д.* аҳли бидъат, касе ки чизи нави зидди дини қонунӣ ба вуҷуд меоварад, еретик.

Мубтадеон аз он ҷо ҳам пок кунам. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МУБТАДО *а.* مبتدا **1.** оғоз, ибтидо, чизе, ки дар аввал воқеъ шудааст.

Охир, эй ҷон, аввали ҳар чизро
Мабдаи ту, маншаи ту, мубтадо. *Шамси Табрезӣ*

2. *грам.* фоил.

МУБТАДӢ *а.* مبتدی **1.** оғозкунанда; ибтидоӣ, аввалин; *муқобили* **мунтаҳӣ.**

Шоҳид кадом? — Он ки шуҳуди ҷамоли ӯст,
Мақсуди мунтаҳию таманнои мубтадӣ. *Ҷомӣ*

2. талабаи навомӯз; навкор.

Эшон мубтадиро дар бадви талаби ин фан иршод мекардаанд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

Ва ногоҳ афтад, ки мубтадӣ ба талбис ва тадлис фирефта шавад ва нақди умри худ сарфи хидмати ноқисе кунад ба занни камол. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МУБТАЗАЛ *а.* مبتذل хору залил, беқадр, нописанд, назарногир.

Ба якборагӣ он азиз мубтазал ва мустаъсал гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУБТАЛ *а.* مبطل ботил ва беҳуда кардашуда, бекор кардашуда.

Ботил кунад ҳусоми ту чун мӯъҷизи Калим,
Чандон ки ҳосидони туро сеҳр мубтал аст. *Муиззӣ*

МУБТАЛО *а.* مبتلی||مبتلا **1.** гирифтори чизе, дучоргардида ба чизе; гирифтори балову меҳнат.

Ба сӯҳбати Абдураҳмон мубтало шудам. *Авфӣ*

Эй зи ғамат дил ба ҷафо мубтало,
Бе ту ба сад гуна бало мубтало. *Камоли Хуҷандӣ*

Мубталои ишқ медонад, ки мебояд гирист,
Бар ғаму андӯҳ ҳар ҷо мубталое будааст. *Мушфиқӣ*

мубтало гардидан (*ё* **гаштан**) гирифтори чизе шудан, дучор гардидан ба чизе.

[Фалокатиён] ... обҳои шӯрро меошомиданд ва рафта-рафта ба амрози мухталиф мубтало гардиданд. *«Фатҳнома»*

2. ғамгин; балокаш.

Ошиқӣ чист? — мубтало будан,
Бо ғаму дард ошно будан. *Анварӣ*

3. *маҷ.* ошиқ ва мафтун.

Ҳасан мубтало ва гирифтори он каниз буд. *«Таърихи Фаришта»*

мубтало шудан *ба касе* ошиқ шудан ба касе.

Донишмандеро дидам, ки ба касе мубтало шуда ва розаш аз парда бармало афтода. *Саъдӣ*

Иброҳим [Гилӣ] ба амзодаи худ мубтало шуд, вайро ба занӣ гирифт. *Ҷомӣ*

МУБТАНӢ *а.* مبتنی биноёбанда, асосьёфта бар чизе, вобаста ба чизе.

Ва аз ин мабоҳис маълум шавад, ки сухани эшон дар ин фан мубтанӣ бар мусомаҳа аст. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

Муҳимме, ки асоси он мубтанӣ бар макру ғадр бошад, оқибати он ба вахомат ... меанҷомад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУБТАҒО *а.* مبتغی||مبتغا орзу кардашуда, объекти орзу ва талаб; орзу.

Маро мутаманно ва мубтаға он аст, ки ҳамеша бо ту дар мақоми ҳусни убудият бошам. *«Равзат-ус-сафо»*

МУБТАҲИҶ *а.* مبتهج шодмон, масрур, хушҳол.

Юсуф аз он сурат ба ғоят мубтаҳиҷ ва шодмон шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУБТИЛ *а.* مبطل **1.** ботилкунанда, бекоркунанда.

Мубтили андеша ҷуз андеша нест,
Тарк кун андеша, ки мастур нест. *Шамси Табрезӣ*

2. он касе, ки ҳақ ба ҷониби ӯ нест, ғайри ҳақ, ноҳақ.

Ба таъм талх чу панди падар, валек муфид,
Ба назди мубтил ботил, ба назди доно ҳақ. *Ибни Сино*

Ҳар як аз ин тавоифи ҳаштгона ду муташаббеҳ дорад: яке муҳиқ ва дигаре мубтил. *Ҷомӣ*

Ҳар кӣ мубтил бошад, ба дасти муҳиқ мақтул гардад. *«Равзат-ус-сафо»*

МУБҲАМ *а.* مبهم **1.** пӯшида, пинҳонӣ.

Зи ҳасме, ки ноқис фитодаст нақшаш,
Камоли туро ҳеҷ мубҳам надорам. *Хоқонӣ*

Зи саъи ту шуд фатҳ абвоби муғлақ,
Зи нутқи ту шуд кашф асрори мубҳам. *Ҷомӣ*

2. норавшан, номуайян, сарбаста ва шубҳаовар (дар бораи сухан ва ё коре).

Қас фаҳм накард аз хати лаб нақши даҳонаш,
Мафҳум нашуд нуктаи мубҳам ба ҳавошӣ. *Камоли Хуҷандӣ*

Аз барои ин амри мубҳам пеши ӯ Таврот хондан огоз карданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Дошт он рамз маънии мубҳам,
Ҳама ҷо фард-фард арзи рақам. *Бедил*

МУВАЗЗАФ *а.* موظف касе, ки ба вай вазифае дода шудааст, таъин кардашуда, вазифа додашуда.

Гар ба ҳадоёи мувazzаф зи фақр
Менарасад дасти ту чун порсол ... *Камоли Хуҷандӣ*

Султон низ яке аз мувazzафон ва ротибахорони салтанат аст. *Аҳмади Дониш*

МУВАЗЗАЪ *а.* موزع тақсим кардашуда, ҳисса кардашуда.

... Дар таъзими уламо ҳеҷ дақиқае мӯҳмал нагузошта, авқоти худро муваззаъ ва мақсум гардонида буд. *«Равзат-ус-сафо»*

муваззаъ кардан тақсим кардан.

Наврӯз ба сухани ӯ тамомати лашкари хешро бар он ҷамоат муваззаъ кард ва мутафарриқ гардонид. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУВАККАЛ *а.* موکل **1.** гумошта, таъин кардашуда, касе, ки коре ба вай супурда шудааст; **муваккал кардан** гумоштан, ваколат додан, таъин кардан ба коре.

Муваккал карда бар ҳар ғамза ғунҷе
Занах чун себу ғабғаб чун турунҷе. *Низомӣ*

Оташе, к-аз ҷавҳари аъдои ӯст,
Ҳам бар аъдояш муваккал кардаанд. *Хоқонӣ*

2. вакил, фиристода, намоянда.

Алтамиш ва ғайруҳу, ки муваккали элҳо буданд, бар ин ҳол мутталеъ шуда, теғи хунрез аз ниём баркашиданд. *«Равзат-ус-сафо»*

3. нигаҳбон, посбон, қаровул, муҳофиз.

[Язид] бифармуд, то шутуреро аз баҳри вай ба фалон ҷой бурданд, ҳазор динор ба муваккаллон дод ва ӯро аз зиндон берун оварданд. *«Таърихи Табарӣ»*

[Раиси шаҳр] ғуломе муваккали вай [дарозгӯш] карда. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Чанд кас бар дари хонаи вай муваккал сохтанд. *Ҷомӣ*

◇ **муваккалони уқубат** дастаи ҷазо, гурӯҳи ҷазодиҳанда.

[Малик гуфт:] Туро бо вуҷуди чунин мункаре, ки зоҳир шуд, сабили халос сурат набандад. Ин гуфт ва муваккалони уқубат дар вай овехтанд. *Саъдӣ*

МУВАККИЛ *а.* موكل ваколатдиҳанда, гуморанда, ба коре таъинкунанда.

МУВАЛЛАҲ *а.* موله вола ва шайдо, шефта ва девонашуда.

Бадхӯ шавад аз ишрати ӯ сахт накухӯ,
Оқил шавад аз одати ӯ сахт муваллаҳ. *Манучеҳрӣ*

Ҳар ҷо, ки муваллаҳе чу Фарҳод,
Ширинсифате бар ӯ гуморад. *Саъдӣ*

МУВАЛЛИД *а.* مولد тавлидкунанда, зоёнанда, пайдокунанда.

МУВАЛЛИДА *а.* مولده 1. *муаннаси* **муваллид.**

...Ва яке тухмдеҳ монанди тухм додан, ки аз вай зоиш ояд ба қуввати зоишдеҳ, ки муваллида хонанд. *Ибни Сино*

2. доя, момодоя.

МУВАРРАД *а.* مورد 1. гулкарда, шукуфта.

Вақти баҳор асту вақти варди мураррад,
Гетӣ ороста чу хулди мухаллад. *Манучеҳрӣ*

2. *маҷ.* гулгун; сурх.

В-аз баҳри он ки рӯй бувад сурх хубтар,
Гулнор рӯи хеш мураррад кунад ҳаме. *Манучеҳрӣ*

Лаб-т ба май, каф ба ҷому гӯш ба барбат,
Дил-т қавӣ, тан ҷавону рӯй мураррад. *Манучеҳрӣ*

МУВАРРАС *а.* مورث ирсӣ, меросӣ, чизе ки ба мерос мондааст.

Акнун, ки мамлакати мураррас дар таҳти тасаррufi бандагони Султон даромад, агар рухсат бошад, ба даҳрӯза ободон созам. «*Равзат-ус-сафо*»

МУВАРРИХ *а.* مورخ *ниг.* **муаррих.**

МУВАСВАС *а.* موسوس 1. васваса кардашуда, дар васваса монда, дучори васваса шуда; 2. ошуфтаҳол, пурохат ва бадгумон.

Он мувасвас бар лаби дарьё нишаст,
То кунад баҳри тақарруб обдаст. *Ҷомӣ*

Лаб аз тарашшӯҳи май пок кун, барои худо,
Ки хотирам ба ҳазорон гунаҳ мувасвас шуд. *Ҳофиз*

Чун бар қонуни адаб бо вай зиндагонӣ намекарданд, оқибат эътиқоди ӯ бо халифа мувасвас гашт. «*Равзат-ус-сафо*»

МУВАСВИС *а.* موسوس васвасакунанда; ба васваса андозанда.

Зи май ба даври ту парҳези мо на аз мо буд,
Дар ин ҷарима сабаб зоҳиди мувасвис буд. *Камоли Хуҷандӣ*

МУВАССАЛ *а.* موصل васл кардашуда, пайванд кардашуда; **муваccал кардан** васл кардан, пайванд кардан.

Боз шохеро муваccал мекунӣ,
Шохи дигарро муаттал мекунӣ. *Румӣ*

МУВАФФАР *а.* موفر вофир кардашуда; фаровон, бисьёр; бузург.

Шоҳи эрониён музаффар аз ӯст,
Ҷоҳи салҷуқиён муваффар аз уст. *Хоқонӣ*

Ҳарчанд к-он атои муваффо шигарф буд,
Донанд, к-ин санои муваффар накӯтар аст. *Хоқонӣ*

МУВАФФАРӢ موفری фаровонӣ; бисьёрӣ; бузургӣ.

Олами нав бино кунад рои ту аз муҳандисӣ
Кишвари нав рақам занад фарри ту аз муваффарӣ. *Хоқонӣ*

МУВАФФАҚ *а.* موفق тавфиқьёфта, комьёбшуда, ба мурод расида.

Чун Фаридун музаффараш гӯянд,
Чун Сикандар муваффақаш донанд. *Хоқонӣ*

муваффақ сохтан ба мурод расондан.

Муваффақ соз, боре, худ ба инам,
Ки бори дигараш дар хоб бинам. *Нозим*

МУВАФФО *а.* موفی||موفا вафо кардашуда, тамоман иҷро ва адо кардашуда; пурра ва комил.

Се уқнуму се карқафро ба бурҳон
Бигӯям мухтасар шарҳи муваффо. *Хоқонӣ*

МУВАШШАҲ *а.* موشح 1. ороста, зинат додашуда.

Ало, эй феъли ту феҳристи девони ҷавонмардӣ,
Зи некӯ расмҳои ту мувашшаҳ сар ба сар девон. *Ломеӣ*

Дар ин боб сулҳнома навишта, онро ба шаҳодати аимма ва машоихи Мовароуннаҳр мувашшаҳ ва музайян карданд. «*Равзат-ус-сафо*»

мувашшаҳ гардонидан оростан, зинат ва ороиш додан.

Ман унвони сухан ба дуои ӯ мувашшаҳ гардонида гуфтам ... *Аҳмади Дониш*

2. *адш.* шеъре, ки дар аввали ҳар мисраъ ва ё байти он ҳарфе оварда мешавад, ки аз маҷмӯи онҳо исми шахсе ё чизе ва ё ҷумлае ташкил меёбад.

... номи духтари подшоҳ ва домодаш дар он дарҷ бошад ба тариқи мувашшаҳ. *Аҳмади Дониш*

МУВАҚҚАР *а.* موقر бузург доштаашуда, ҳурмат ва иззат кардашуда, бузургвор, мӯҳтарам.

Хоразмшоҳро фазлу балоғати ӯ маълум шуд ва ӯро мӯҳтарам ва мувaққар доштӣ. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

МУВАҚҚИД *а.* موقد сӯзон, сӯзанда, сӯзонанда.

Дар шарари хашми ӯ бисӯзад ёқут,
Гарш насӯзад шарори нори мувaққид. *Манучеҳрӣ*

МУВАҲҲИД *а.* موحد *д.* касе, ки худоро якка ва танҳо медонад; эътиқодманд ба худои ягона.

...Ба баъдаву ваид маҷмӯи кафараи диёри Туркистонро муваҳҳид ва мусулмон сохт. «*Равзат-ус-сафо*»

Низориро баъзе муваҳҳиду ориф медонанд ва баъзе ӯро аз зумраи исмоилия мегӯянд. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

МУВАҲҲИДОНА موحدانه орифона, диндорона.

Девони Авҳадӣ даҳ ҳазор байт бошад ва суханро муваҳҳидона мегӯяд. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

МУВАҲҲИШ *а.* موحش ваҳшатовар, рамонанда; *муқ.* **муҳиш.**

МУВАҶҶАҲ *а.* موجه **1.** ваҷҳнок, далелнок, асоснок; **2.** писандида, мақбул.

Ин ҷавоб пеши аҳли фазл ва дониш маъқул ва муваҷҷаҳ бошад ё не? *Восифӣ*

Ба рағми муддаиёне, ки манъи ишқ кунанд,
Ҷамолу чеҳраи ту ҳуҷҷати муваҷҷаҳи мост. *Ҳофиз*

Агар подшоҳ об дар вақт ба музореин нарасонад ё роҳи онҳоро аз куттоуттариқ пок нагардонад, гирифтани закот ва ушрат муваҷҷаҳ набошад. *Аҳмади Дониш*

МУВОДАА||МУВОДААТ *а.* موادعه||موادعت бо ҳамдигар видоъ кардан, бо якдигар хайру хушбошӣ кардан.

Мақолоти мухолататро ба калимоти муводаат бадал сохтан ба савоб ақраб [аст]. «*Анвори Суҳайлӣ*»

МУВОЗАА *а.* مواضعه **1.** бо ҳамдигар қарор ниҳодан (ба коре), забон як кардан (дар коре).

Маро бо духтар мувозааест, ки ҳар рӯз як динор биёварад. *Авфӣ*

2. қарордод, аҳднома, шартнома.

Гуфтам: Расм аст, ки чун вазорат ба мӯҳташаме диҳанд, он вазир мувозаа нависад ва шароити шуғли хеш бихоҳад. «*Таърихи Байҳақӣ*»

МУВОЗАБАТ *а.* مواظبت саъю кӯшиши доимӣ дар коре, назорати доимӣ ба коре, пайваста кореро давом додан.

Ҳамчунон бар хидмати ӯ мувозабат кардам. *Авфӣ*

МУВОЗАНА *а.* موازنه **1.** баробарвазнӣ, баробарӣ; **2.** муқоиса.

Сангпӯшт гуфт: ... Қадом саодат бо шарафи муҷоварати ту мувозана тавон кард? «*Анвори Суҳайлӣ*»

Пуштаи ҳезуми маро бо пуштаҳои ҳезуми бародарон мувозана карда, ҳезуми ман роҷеҳ омад. «*Равзат-ус-сафо*»

МУВОЗӢ *а.* موازی баробар, мусовӣ.

Қомати ӯ мувозии қомати ҷамоза буд. «*Равзат-ус-сафо*»

Ҳамон лаҳза банд аз пой бардошта, мувозии он чи, ки пеш ба ӯ дода буд, дар ин навбат инъом фармуд. «*Равзат-ус-сафо*»

Чун ба ҳаволии Деҳлӣ расид, мувозии панҷоҳ ҳазор савор бар вай омада буданд. «*Таърихи Фаришта*»

МУВОЛОТ *а.* موالات дӯстӣ доштан бо ҳамдигар, муносибати дӯстона доштан.

Он чӣ аз муволоту мавaддате, ки маро ба нисбати ту воқеъ аст, дар бораи худ фазилате мешиносӣ, бад-он низ дилнигарон мабош! «*Анвори Суҳайлӣ*»

... Миёни ману ӯ тарҳи мусодақат ва муволот афтод. *Аҳмади Дониш*

муволот ва мувохот дӯстӣ ва бародарӣ; *муқ.* **мувохот (мувохот ва муволот).**

Мултазим шуд, ки агар султонро ба мадад ва муованат эҳтиёҷе афтад, дар он шеваи муволот ва мувохот маръӣ дорад. «*Равзат-ус-сафо*»

МУВОСАЛАТ *а.* مواصلت пайвастагӣ бо ҳамдигар, дӯстии беғараз ва беғилу ғиш доштан бо ҳамдигар.

Умар фармуд, ки ин мувосалат ба ҳеҷ навъ муяссар намешавад. «*Равзат-ус-сафо*»

... Мувосалат ва мусоҳабат бар ваҷҳи шаръ ва маслаки ҳамида тамом шавад. *Аҳмади Дониш*

МУВОСО||МУВОСОТ *а.* مواسا||مواسات **1.** созиш ва мувофиқат бо ҳамдигар, мадоро, муросо.

Дуньё на матоест, ки арзад ба низое,
Бо хасм мудоро куну бо дӯст мувосо. *Ҷомӣ*

Аз мувосоҳои софитинатон эмин мабош,
Фитнаҳо дар табъи ҳамвор аст музмар теғро. *Савдо*

2. ёрӣ, мадад.

Вафо он бувад, ки аз илтизоми тариқи мувосот ва муованат таҷовуз ҷоиз нашумурад. «*Ахлоқи Носирӣ*»

МУВОСОГАР مواساگر созишгар, мадорокунанда.

Хоҳӣ, ки надомат ба дилат роҳ наёбад,
Бо ғайр мувосогару бо хеш ғамин бош. *Имло*

МУВОСОТ *а.* مواسات *ниг.* **мувосо.**

МУВОФАҚАТ *а.* موافقت созиш, созгорӣ, ҳамфикрӣ, ҳамдастӣ, ҳамроҳӣ; бо ҳам мувофиқ будан; розигӣ.

Дар миёни ду кас мувофақати азим буд. *Авфӣ*

Ҳар чӣ кардандӣ, ба мувофақати якдигар кардандӣ. *Авфӣ*

мувофақат кардан (ё намудан) а) ҳамроҳ шудан бо касе, муттафиқ шудан бо касе.

Оҳуро бирьён карда ба хоне ниҳодем ва аъробиро гуфтем: Биё, бо мо мувофақат кун! «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Раъи ман он аст, ки аҳлу авлод дар ин сафар бо ман мувофақат намоянд. «*Равзат-ус-сафо*»

б) созгорӣ кардан, ба фикри касе ҳамроҳ шудан, розӣ шудан.

Тане чанд аз равандагони муттафиқ дар саёҳат буданд ва шарики ранҷу роҳат. Хостам, ки мурофақат кунам, мувофақат накарданд. *Саъдӣ*

МУВОФИҚ *а.* موافق **1.** созишкунанда, муттафиқ; *муқобили* **мухолиф** 1.

Ҷаҳон ба коми ту боду фалак мутеи ту бод,
Мувофиқ аз ту ба роҳат, адӯ зи ту ба караб. *Фаррухӣ*

Бо душмани ман ҷанг кунед ва бо мухолифи ман мувофиқ набошед. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

2. муносиб ва мутобиқ.

Ва ба ҷиҳати истихлоси нафс ва арз аз вазъи беҷода бар санъати мувофиқи одати он ҷамоа ... пардохт. «*Ахлоқи Носирӣ*»

МУВОХОТ *а.* مواخات бародарӣ кардан; дӯстии бародарона; **мувохот ва муволот** дӯстӣ ва бародарӣ; *муқ.* **муволот (муволот ва мувохот).**

Бо якдигар ба тариқи мувохот ва муволот сулук намоед. *«Равзат-ус-сафо»*

МУВОҲАДАТ *а.* مواحدت ягонагӣ; иттифоқ.

Аз ҷонибайн ба анвои туҳаф ва ҳадоё маросими мувоҳадат ва муровадат ба амал омад. *«Таърихи Фаришта»*

МУВОҶАҲА *а.* مواجهه рӯбарӯшавӣ; **дар мувоҷаҳа** рӯ ба рӯ.

Малик Завзанро хоҷае буд каримуннафс ва некмаҳзар, ки ҳамгинонро дар мувоҷаҳа ҳурмат доштӣ ва дар ғайбат некӯ гуфтӣ. *Саъдӣ*

МУД(Д) *а.* مد зарфи паймонагӣ, ки дар ҷойҳои гуногун миқъёси гуногун дорад, мас. дар Ироқи ҳозира баробари 17 литр.

Чун Муслима ба Қустантания расид, саворонро бифармуд, то ҳар як ба миқдори ду муд таом бар аспи хеш ниҳоданд. *«Таърихи Табарӣ»*

МУДАББИР *а.* مدبر тадбиркунанда, ботадбир, чораҷӯ; соҳибтадбир, идоракунанда; сардор.

Мудаббирони мамолики он тараф дар дафъи мазаррати эшон мушоварат карданд. *Саъдӣ*
Мудаббир, ки қонуни бад мениҳад,
Туро мебарад, то ба оташ диҳад. *Саъдӣ*

МУДАВВАН *а.* مدون **1.** тартиб, сабт ва дарҷъёфта ба шакли дафтар ё китоб.

Аммо илми мантиқ, ки онро Арасту мудаввап кардааст, мақсур аст бар кайфияти донистани чизҳо. *«Ахлоқи Носирӣ»*
Пас ин рисоларо мудаввап карданд. *Аҳмади Дониш*

2. ба шакли девон фароҳам овардашуда (дар бораи ашъор), тадвиньёфта.

Шеъре, ки ман ба ҳазрати ӯ арза кардаам,
Дар шарқу ғарб то ба қиёмат мудаввап аст. *Муиззӣ*
Миннат барад Ироқу Рай аз ман бад-ин ду чо,
Сеҳре зи назму наср мудаввап дароварам. *Хоқонӣ*

МУДАВВАР *а.* مدور доирашакл, чанбаракмонанд.

...Ва сари сутунҳо ва тани сутунҳо ҳама рухоми манқушу мудаввар ва мурабба ва мусаддасу мусамман. *Носири Хисрав*
Як шакли ӯ мудаввару як шакли ӯ дароз,
Чун пора-пора абри сияҳ пеши офтоб. *Муиззӣ*

МУДАВВАРӢ مدوری доирашаклӣ, чанбаракшаклӣ.

Хидмати зулфу рух кунанд аз паи сунбулу суман,
Шона дар он мураббаӣ, оина дар мудаввари. *Хоқонӣ*

МУДАММАҒ *а.* مدمغ мағрур, баддимоғ, мутакаббир, ҳавобаланд; аҳмақ.

Ин сухан поён надорад, бозгард
Сӯи Фиръавни мудаммағ, то чӣ кард? *Румӣ*

МУДАРРИС *а.* مدرس дарсгӯ, дарсдиҳанда, муаллими мадраса.

Нигори ман, ки ба мактаб нарафту хат нанвишт,
Ба ғамза масъалаомӯзи сад мударрис шуд. *Ҳофиз*
Ва дарҳои масҷид дар он кушода ва мудом дар он мударрисон ва муқриён нишаста. *Носири Хисрав*

Баъзе... нависанда ва мунаҷҷим шуданд ва баъзе садр ва мударрис ва ҳоким... гаштанд. *«Таърихи Фаришта»*

МУДАХХАР *а.* مدخر **1.** захира кардашуда; **2.** *маҷ.* доимӣ, устувор, побарҷо.

[Арғун] ба эшон гуфт: ... Агар шумо умаро маро ёрманд кунед, ба захми шамшер тоҷу тахти падар аз дасти мутағаллиб берун кунам ва саъи шуморо машкур дорам ва номи некӯ моро мудаххар монад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУДАЪ *а.* مودع ба вадиат гузоштташуда, амонат мондашуда.

Ҳазор насиҳат дар ин фасл мудаъ аст. *Авфӣ*
Ба ҳасаби иттифоқ асои мудаъ ба дасташ афтод. *«Равзат-ус-сафо»*

МУДАҚҚИҚ *а.* مدقق тадқиқотбаранда; диққаткунанда, диққаткор.

Меъморони мудаққиқ ва муҳандисони ҳозиқ чаҳорбоғи васее... оғоз карданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУДБАР *а.* مدبر бадбахт, бахтбаргашта; *муқобили* **муқбил.**

Ман тазвири он мудбар бихаридам. *Авфӣ*
Он мудбарон... ситаме бар аҷаза ва зуафо раво доштанд. *«Анвори Суҳайлӣ»*
Гар муқбилӣ, ин ривоя ганҷ аст,
В-ар мудбарӣ, ин ҳикоя ранҷ аст. *Шоҳин*

МУДБАРӢ مدبری *бадбахтӣ, бахтбаргаштагӣ.*

Чашми ӯ ман бошаму дасту дилаш,
То раҳад аз мудбариҳо муқбилаш. *Румӣ*
Мисли Аторуд чаро чун маҳи нав на муқбилӣ,
Толеи ту Асад чаро чун Саратон ба мудбарӣ. *Хоқонӣ*

МУДД *а.* مد *ниг.* **муд(д).**

МУДДАИЁТ *а.* مدعیات *ҷ.* **муддао.**

Азиз Кука... ба даргоҳ омада ва баъзе муддаиёти зурурия арз карда, боз бад-он ҷо рафт. *«Таърихи Фаришта»*

МУДДАИЮНАЛАЙҲ(И) *а.* مدعی‌علیه он кӣ бар вай даъво карда мешавад.

Он гоҳ муддаиюналайҳ(и) асои мазкурро ба дасти муддаӣ дод. *«Равзат-ус-сафо»*
Он ҷаноб ҳукм мекард, ки дар ҳузури вай муддаӣ ва муддаиюналайҳ шамшербозӣ кунанд. *«Таърихи Фаришта»*

МУДДАО *а.* مدعا иддио, тақозо, хоҳиш, талаб; мақсуд.

Ба арзи муддаои худ дигар бор
Тазаррӯъбор карданд абри гуфтор. *Нозим*
Матлаби ушшоқ аз изҳор ҳам маълум нест,
Кист, то фаҳмад забони муддаои андалеб? *Бедил*
Ман омадаам аз давлати Эрон ба се муддао: яке он ки Шоҳрух-бей аз устухони каён аст ва маҳбус шуда, — ӯро халосӣ диҳанд, ки ба Теҳрон биравад. *Аҳмади Дониш*

ба муддао будан мувофиқи муддао ва орзу будан.

Лабрез доштам қадаҳ аз бодаи умед
Айшам ба ком буд, сипеҳрам ба муддао. *Шавкат*

МУДДАТ *а.* مدت вақт ва замони муайян; қисме аз вақт ва замон (хоҳ кам ва хоҳ зиёд).

... Чунон ки андар ҳадди замон гӯянд, ки замон муддати чунбиш аст ва муддат ва замон як чиз бувад. *Ибни Сино*

МУДДАТУЛМАДИД *а.* مدت‌المديد муддати дароз, вақти бисьёр.

Ӯ муддатулмадид дар он ҷо буда, авқоташ қарини ишрат ва нишот ба поён расид. *«Таърихи Фаришта»*

МУДДАТУЛЪУМР *а.* مدت‌العمر замони умр; тамоми умр.

[Ман-Холмуҳаммад] дар муддатулъумр мисли вай [Шакурбек] зӯровар надида будам. *Аҳмади Дониш*

МУДДАЙ *а.* مدعی **1.** даъвокунанда, даъвогар; додхоҳ, адолатталаб.

Дигар ду муддай ... пеши қозӣ раванд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Муддаиёни ҳар ду тараф ҳар кадом далоил овардаанд. *Аҳмади Дониш*

2. иддиокунанда; касе, ки сифатеро бардурӯғ ба худ нисбат дода фахр мекунад, ноҳақ иддиокунанда.

Ҳар муддай ба даъвии ишқат на содиқ аст,
Дорам зи ранги зард ба меҳри ту маҳзаро. *Туғрал*

3. *маҷ.* рақиб.

Ноҳақ афтодаст зулфат дар кафи ҳар муддай,
Чун ба дасти мо биафтад, ҳақ ба дасти мо шавад. *Камоли Хуҷандӣ*

4. киноя аз зоҳид, шайх.

Ба рағми муддаиёне, ки манъи ишқ кунанд,
Ҷамолу чеҳраи ту ҳуҷҷати муваҷҷаҳи мост. *Ҳофиз*

Зоҳид аз ишқи бутон хост маро тавба диҳад,
Муддай бин, ки худо ақл надод ин қадараш. *Ҳилолӣ*

МУДОВАМАТ *а.* مداومت давомдиҳӣ, идома додан; **мудовамат кардан** (*ё* **намудан**) давом додан, гузаронидан.

... Бар ин насақ рӯзгоре мудовамат намоянд. *Саъдӣ*

МУДОВО||МУДОВОТ *а.* مداوا||مداوات даво ва муолиҷа кардан, табобат кардан.

Мо аз баҳри мудовоти амрози баданӣ ... табибонро мулозими худ мегардонем. *Авфӣ*

Ошиқ он гӯш надорад, ки насиҳат шунавад,
Дарди мо нек набошад ба мудовои ҳаким. *Саъдӣ*

Дарди дили Фонӣ зи табибон нашавад беҳ,
Қ-ӯро ба ҷуз аз васл, мудовои дигар нест. *Фонӣ*

МУДОМ I *а.* مدام доим, доимӣ, ҳамеша.

Андар ин дам, ки зи даври фалаки шишаниҳод
Ҳамчу ҷоманд ба хун ғарқ мудом аҳли ҳунар. *Бадри Чочӣ*

МУДОМ II *а.* مدام май, шароб.

Бодашон кам буд, гуфт ӯ бо ғулом:
Рав сабӯ пур кун, ба мо овар мудом! *Румӣ*

В-ин ишорат бад-он бувад, ки мудом
Боядаш дар ҳарими сатр мудом. *Ҷомӣ*

МУДОРАСАТ *а.* مدارست омӯзиш, хондан, мутолиа кардан (бо касе, бо дигарон).

... Дар боби тарғибу тарҳиби бани-Исроил ва иршоду ҳидояти эшон ва мудорасати Таврот ... такаффул карда буд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУДОРО||МУДОРОТ *а.* مدارا||مدارات бо нармӣ ва ҳусни хулқ бо касе рафтор кардан, муомилаи нек; илтифот; лутф; оштӣ ва сулҳу салоҳ ба кор бурдан.

Чун дар каффаи ахлоқи он ... қаҳр ва саёсат омадааст, бояд ки дар каффаи хулқи мо мудорот ... бошад. *Авфӣ*

Ҳаме то бароял ба тадбир кор,
Мудорои душман беҳ аз корзор. *Саъдӣ*

Осоиши ду гетӣ тафсири ин ду ҳарф аст:
Бо дӯстон мурувват, бо душманон мудоро. *Ҳофиз*

мудоро кардан муомилаи нек кардан бо касе, аз рӯи сулҳу салоҳ рафтор кардан бо касе.

Мапиндор, к-ӯ дар чунон маҷлисе
Мудоро кунад бо чу ту муфлисе. *Саъдӣ*

Ҳафтӯм он ки то тавонад, ба душман мудоро кунад. *Аҳмади Дониш*

МУДОФАА||МУДОФААТ *а.* مدافعه||مدافعت дифоъ кардан, касеро ҳимоя ва тарафдорӣ кардан.

Қишвархон фармон ... фиристод, ки ... умарои чуюш ... дар муқотала ва мудофааи лашкари Аҳмаднагар мудоҳана ва мусоҳала менамоянд. *«Таърихи Фаришта»*

МУДОХАЛА||МУДОХАЛАТ *а.* مداخله||مداخلت дахл кардан ба кори ҳамдигар, аралаш шудан ба кори касе.

Ҳар гоҳ ки ду дӯст ба мудохалати шарире мубтало гарданд, ҳар оина миёни эшон ҷудой афтад. *«Қобуснома»*

МУДОХИЛ *а.* مداخل ба ҳам дохилшаванда; дароянда; **мудохил шудан** дохил шудан.

... Ва мешояд ки вай андар ҷисм, ки ҳам ҷавҳар аст, мудохил шавад ва ба ҳам андаршавад. *Ибни Сино*

МУДОҲАНА||МУДОҲАНАТ *а.* مداهنه||مداهنت чоплусӣ, хушомадгӯӣ; фиреб, дурӯягӣ, маккорӣ.

... чашм аз он пӯшидан мудоҳанат ва муханнасӣ бувад. *Ҷомӣ*

Вай муболаға намуд, ки он чи аз далоил маълум шуда, бе мудоҳана бозгӯй ва дари махзани румузи ин бикушой! *«Равзат-ус-сафо»*

МУДОҲИН *а.* مداهن чоплус, хушомадгӯй; фиребгар, дурӯғгӯй, маккор.

Ман мудоҳин наям чу дигар кас,
Пеш н-орам зи тарраҳот ҳавас. *Саноӣ*

Ту бад-ин тарраҳоту ҳазлу фузул
Мар-Алиро ҳамекунӣ маъзул.
Гар мудоҳин бувад, раво набвад,
Ба хилофат худ ӯ сазо набвад. *Саноӣ*

МУДРАК *а.* مدرک дарк кардашуда, идрокшуда, (чизи) дарьёфта ва фаҳмидашуда.

Ҷони мо валеҳ аз ҷалолати ӯ,
Мудраки кас нагашта ҳолати ӯ. *Саноӣ*

Ҳавзе дар он шаҳр буд, ки қутри он ним фарсах буд ва қаъри он аз ғояти умқ мудрак набуд. *«Таърихи Фаришта»*

Умрҳо шуд, нафасат буғзу ҳасад мебофад,
Як нафас кош шавад маънии хулқат мудрак. *Бедил*

МУДРАКОТ *а.* مدركات **1.** *ҷ.* **мудрак; 2.** дониш, донистан.

То бидонӣ, к-осмонҳои самӣ
Ҳаст акси мудракоти одамӣ. *Румӣ*

МУДРАҶ *а.* مدرج дарҷ кардашуда, дохил кардашуда; *маҷ.* пинҳон.

Мечакид аз чашми ӯ бар хок об,
Андар он ҳар қатра мудраҷ сад ҷавоб. *Румӣ*
Эй кохи давлатӣ, ту чӣ кохӣ, ки мудраҷ аст
Дар шохсори гулшани ту сояи Ҳумой. *Ҳофиз*

МУДРИК *а.* مدرك **1.** идроккунанда, дарьёбанда, фаҳмкунанда; **2.** фарқкунанда, имтиёзкунанда.

Назаре ку, ки кунад ранги гул аз оташ фарқ,
Шом(м)ае ку, ки шавад мудрики мушк аз мушлак? *Бедил*

МУДРИКА *а.* مدركه **1.** *муаннаси* **мудрик; 2.** ақл, зеҳн.

...Масоили илмия аст, [ки] дар хазонаи мудрикаам ҷамъ омада буд. *Аҳмади Дониш*

МУДУН *а.* مدن *ҷ.* **мадина** 1.

Аз кай ин дин дар мудуни Найнавиҳо пайдо шудааст? *«Равзат-ус-сафо»*

МУДХИЛ *а.* مدخل бахил, хасис, лаим.

Мудхилонро рикоб зар-огин,
Пои озодагон наёбад сур. *Рӯдакӣ*
Нони он мудхил зи бас зиштам намуд,
Аз паи хӯрдан гувориштам набуд. *Тайён*

МУДҒАМ *а.* مدغم **1.** ба даруни чизе дохилшуда; пайваста ва дарҳам рафта, дохили якдигар шуда.

Чу дидам, ки ҷаҳл андар ӯ мӯҳкам аст,
Хаёли муҳол андар ӯ мудғам аст... *Саъдӣ*
Ҷилвае буд дар садо мудғам,
Чун ба инсон расид, гуфт: Манам. *Бедил*

2. *грам.* идғом — мубаддал шудани ҳарфе ба ҳарфи ҳамҷинси худ, ассимилятсия, ки дар натиҷаи он ташдид ҳосил мешавад, мас. 'алшамс', ки дар натиҷаи идғом 'ашшамс' мешавад.

• Дили ман сокиту зулфат мутаҳаррик зи насим,
Ин дуро қоида ин аст, ки мудғам дорам. *Шоҳин*

МУДҲАШ *а.* مدهش ба даҳшат афтода, ба тарсу ҳарос афтода; ошуфта ва мутаҳайир шуда; **мудҳаш гаштан** ба даҳшат афтодан; ошуфта ва мутаҳайир шудан.

[Халифа] аз хавф меларзид ва чунон мудҳаш гашта, ки мафотеҳи махозинро бознамешинохт. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУДҲИШ *а.* مدهش даҳшатангез; ҳайратовар.

МУЖД مژد *шакли кӯтоҳшудаи* **мужда.**

Ҷаннат маро бе рӯи ту ҳам дӯзах асту ҳам адӯ,
Ман сӯхтам з-ин рангу бӯ бе мужди анвори лиқо. *Шамси Табрезӣ*

МУЖДА مژده хабари хуш, навид.

Расид мужда, ки айёми ғам нахоҳад монд,
Чунон намонду чунин низ ҳам нахоҳад монд. *Ҳофиз*

Фузулӣ, нақди ҷон кардӣ нисори муждаи васлаш,
Чӣ хоҳӣ кард, гар ногоҳ он сарви равон ояд. *Фузулӣ*

Ҳар куҷо чашм парад, муждаи дидоре ҳаст,
Ҳар куҷо дил тапиш орад, хабаре мехоҳад. *Бедил*

МУЖДАВАР مژده‌ور муждабар, муждаовар, оварандаи хабари хуш.

Гуфт: Оре, буд фироқ илло сафар,
Буд бар ман бас муборак муждавар. *Румӣ*

МУЖДАГОНӢ مژده‌گانی ҳадьяе, ки ба муждаовар медиҳанд.

Муждагонӣ бидеҳ, эй дил, ки дигар мутриби ишқ
Роҳ мастона заду чораи махмурӣ кард. *Ҳофиз*

МУЗАБЗАБ||**МУЗАБЗИБ** *а.* مذبذب **1.** ҷунбон, ларзанда; **2.** *маҷ.* дудила, мутараддид.

Дӯстон-ин, душманон-он, менадонам дар миён
То ба кай бошам музабзаб лоилову лоило.*

МУЗАВВАР I *а.* مزور ботазвир, бардуруғ, сохта, қалбакӣ.

Чун моҳи Нахшабанд музаввар, аз он чу ман
Анҷумфурӯзи гунбади ҳар анҷуман наянд. *Хоқонӣ*
Лафзи музаввар, ки иборат намуд,
Бар дирами қалб хати хуш чӣ суд? *Хисрави Деҳлавӣ*

МУЗАВВАР II *а.* مزور *ниг.* **музаввара.**

Ба рағми сиёҳон шаҳи пилбанд
Музаввар ҳамехӯрд аз он гӯсфанд. *Низомӣ*

Шамшери гӯштхораи ӯро музаввaрест,
Он кас, ки хӯрд, раст зи дарди музаввирӣ. *Хоқонӣ*

МУЗАВВАРА *а.* مزوره таоми нарм ва гуворо, ки барои тасаллӣ ва хушҳолӣ ба бемор дода мешавад.

Беморе дар хона доштам ва аз ҷиҳати ӯ музавварае месохтам. *Авфӣ*

МУЗАВВАҚ *а.* مزوق мунаққаш.

МУЗАВВАҶ *а.* مزوج омехта, махлут; **музавваҷ кардан** омехтан, имтизоҷ додан.

...Бо шакар ва нишаста музавваҷ кунанд. *Авфӣ*

МУЗАВВИР *а.* مزور тазвиркунанда, фиребгар, макру ҳилакунанда, риёкор.

Эй музаввир, чашм бикшою бубин,
Чанд гӯӣ: Ман надонам ону ин. *Румӣ*

Марде музаввир буд, Умар гуфт: Ҳилат бо ман дарнагирад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МУЗАВВИРӢ مزوری музаввир будан, фиребгарӣ, ҳилагарӣ, риёкорӣ.

МУЗАВВИҚ *а.* مزوق наққош.

Идрису Ҷам муҳандис, Мусову Хизр банно,
Бурҷу фалак музаввиқ, Нӯҳи фалак дурудгар. *Хоқонӣ*

МУЗАЙЯБ *а.* مزيب зеб додашуда.

Музайяб сохта сабъа самовот,
Ба даҳр афканда нури орази зот. *Бадрии Кашмирӣ*

МУЗАЙЯН *а.* مزين зебу зинат додашуда, ороста.

Ин фалак ба зинати кавокиб музайян аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Музайян аст замин аз гиёҳи рангоранг,
Шамоли боғ муаттар чу таблаи аттор. *Васлӣ*

музайян кардан (*ё* **сохтан**) зебу зинат додан.

Ба гулгун ҷомаҳо кардаш музайян,
Чунон к-аз рашк зад гул чок доман. *Ҳозиқ*
Музайян сохт Савдо ин ғазалро
Ба номи гавҳари волои ҳуснаш. *Савдо*

МУЗАЙЯФ *а.* مزيف ботазвир, бофиреб, сохта, қалбакӣ.

...Китобҳои музахраф ва калимоти музайяф берун овард. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МУЗАККАР *а.* مذكر **1.** нар, нарина; *муқобили* **муаннас** 2.

Ин моҳӣ музаккар аст ё муаннас? *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. *грам.* ҷинси мардона.

МУЗАККИР *а.* مذكر **1.** зикр кунанда; **2.** вирдгӯянда, такроркунандаи дуоҳои гуногун; шайх.

Дар он ҳол музаккире буд дар Табарон, таассуб кард ва гуфт: Ман раҳо накунам, то ҷанозаи ӯ дар гӯристони мусулмонон баранд. *Низомии Арӯзӣ*
Чанд гӯӣ, эй музаккир, шарҳи дин, хомӯш бош,
Дини мо дар ҳар ду олам сӯҳбати ҷонони мост. *Ҳофиз*

МУЗАККО *а.* مزكا **1.** пок кардашуда, покизашуда; 2. чизе, ки закоташ дода шудааст; **моли музакко** моле, ки закоташ дода шудааст; *ниг.* **закот.**

Агар қудрати ҷуд аст ва агар қуввати суҷуд, тавонгаронро беҳ муяссар шавад, ки моли музакко доранд. *Саъдӣ*

МУЗАККӢ *а.* مزكى **1.** поккунанда, покизакунанда.

Дили ӯ гар музаккӣ гашт ҷонро,
Биёбад ӯ бақои ҷовидонро. *Носири Хисрав*

2. закотдиҳанда, касе ки закот медиҳад.

МУЗАЛЛАФ *а.* مزلف зулфдор, кокулдор.

...Ки мезад мавҷи май гар бар сафаш саф,
Зи аксаш чеҳраи май шуд музаллаф. *Нозим*

МУЗАММИЛ *а.* مزمل гӯшаки кубури (лӯлаи) об, ки агар ба як тараф гардонӣ, об аз он лӯла равон мешавад ва агар ба тарафи дигар гардонӣ, об баста мешавад; ҷунбак.

Пирӯза ҳамчу сими кашида фурӯ равад,
Аз гӯшаи музаммили заррин ба обдон. *Азрақӣ*
Дар кӯшк ва боғи Адноӣ фармуд, то хонае бароварданд хоби Қайлуларо ва онро музаммилҳо сохтанд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

МУЗАРРАД *а.* مزرد ҳалқа-ҳалқа (дар бораи зиреҳ).

Бе уд бод уди мусаллас кунад ҳаме,
Бе тоб об диръи музаррад кунад ҳаме. *Манучеҳрӣ*

МУЗАФФАР *а.* مظفر зафарманд, ғолиб, фирӯз.

Баъд аз кӯшиши бисьёр Меҳлаб мансуру музаффар шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУЗАХРАФ *а.* مزخرف **1.** ботил ва дурӯғе, ки рост ба назар менамояд (бештар оид ба сухан).

...Авроқ ёбанд, агар ҳама пуч ва музахраф бошад, насси қотеъ гумон кунанд. *Аҳмади Дониш*

2. қалбакӣ, сохта, назарфиреб.

Тоифае бошанд, ки... аз илтифот ба зинати музахрафи фонии ӯ рағбат бигардонанд. *Ҷомӣ*

МУЗАХРАФОТ *а.* مزخرفات **1.** ҷ. **музахраф** 1; **2.** суханони ботил ва дурӯғе, ки ба шакли рост даровარда шудаанд.

...Музахрафоти номақбул ва натоиҷи табъи номустақили Зардуштро... сабт намуданд. *«Равзат-ус-сафо»*
Ин музахрафот бофта ва сохтаи муртозони ҳунуд ва тахайюлоти мумаввахаи ҳукамои Аҷам аст. *Аҳмади Дониш*

МУЗАХХАМ *а.* مضخم фарбеҳ.

Ҳаст мӯҳлик, чу ба омос кашад истисқо,
Аҷаб аз зиндагии шайхи музаххам дорам. *Шоҳин*

МУЗАХХАР *а.* مذخر захира кардашуда.

МУЗАЪФАР *а.* مزعفر **1.** заъфарон, зардранг.

Гуфт: Эй раис, димоғи ман муҳаббат шуда буд ё димоғи ту ва шарбати муаттар ва ғизои музаъфар дархӯри ту буд ё лоиқи ман? *«Равзат-ус-сафо»*

2. ба ранги заъфарон, зард.

Зи рӯи зарди ҳамчун заъфаронам
Ҷаҳонеро музаъфар метавон кард. *Шамси Табрезӣ*
Рухсораи ошиқон музаъфар бояд,
Соат-соат, замон-замон тар бояд;
Онро, ки чу маҳ нигор дар бар бояд,
Доман-доман, кулаҳ-кулаҳ зар бояд. *Хоқонӣ*

3. палави заъфарондор.

Дар музаъфар ба гумонам, ки чӣ васфаш гӯям,
Он ки ҳалвои асал дорад аз ӯ истизҳор. *Абӯисҳоқи Атъима*

МУЗАҲҲАБ *а.* مذهب **1.** зарандуд, ҳалли тилло кардашуда.

Абр чунон митради сиёҳу бар ӯ барқ,
Ҳамчу музаҳҳаб яке китоби мутарраз. *Манучеҳрӣ*

2. *маҷ.* пуртароват, тару тоза, пуробу ранг.

Чун гирьяи осмон сар омад,
Шуд хок зи хандааш музаҳҳаб. *Шамси Табрезӣ*

МУЗД مزد **1.** он чӣ дар бадали коре ба иҷрокунандаи он пардохта мешавад, ҳаққи меҳнат.

Нобурда ранҷ, ганҷ муяссар намешавад,
Музд он гирифт, ҷони бародар, ки кор кард. *Саъдӣ*
Бе музд буду миннат ҳар хидмате, ки кардам,
Ё раб, мабод касро махдуми бе иноят. *Ҳофиз*

2. подош, мукофот.

Чун ба боғи касон дарояд дузд,
Заданаш ҳаст боғбонро музд. *Низомӣ*
Висолаш музди аз роҳат ҷудоист,
Ба сози офият ноошноист. *Бедил*

МУЗДУР مزدور мардикор, он кӣ рӯзбайъ кор мекунад, коргари рӯзмарра коркунанда.

Муроотн деҳқон кун аз баҳри хеш,
Ки муздури хушдил кунад кор беш. *Саъдӣ*
Зане буд ва ӯро муздуре буд, ки ба хидмати ӯ қиём намудӣ. *Авфӣ*
Ва ҳар рӯзе панҷ рупия ба ҳар муздуре медоданд. *Аҳмади Дониш*

МУЗДУРӢ مزدوری амали муздур.

Умре дар ин дунёр ба меҳтарӣ гузаронидам, алҳол нанги муздурӣ ба худ қарор додан наметавонам. *«Нигори дониш»*

Рӯзе занаш гуфт: Эй мард, мо бенавоем, бирав, ҷое муздурӣ кун ва музде бис┘тон, ки аз гурӯснагӣ ҳалок шудем. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

МУЗИЁТ *а.* موذیات *ниг.* **мӯъзиёт.**

МУЗИЛ I *а.* مزیل зоилгардонанда; маҳвкунанда.

Чун ҳиндувон мурдаи худро бисӯзанд, хокистараш дар он об резанд, ин маъниро музили сайиоти ӯ донанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУЗИЛ II ‖ **МУЗИЛЛ** I *а.* مضل гумроҳкунанда, ба залолат андозанда; *маҷ.* иғвогар.

Он шақӣ ҳам зол гардад, ҳам музил,
Мекунад тақлидаш аз дониш муқил. *Шоҳидӣ*

Акнун шарм надорӣ, ки ба мутобаати ин золи музил сар фуруд меорӣ? *«Равзат-ус-сафо»*

МУЗИЛ III ‖ **МУЗИЛЛ** II *а.* مذل он кӣ касеро хору залил мекунад; *муқобили* **муиз(з).**

В-он қалам андар банонаш гаҳ муиззу гаҳ музил,
Душманон з-ӯ бомазаллат, дӯстон бо эътизоз. *Манучеҳрӣ*

МУЗИФ *а.* مضیف зиёфаткунанда, мезбон, меҳмондорикунанда.

Музифе ба даст орам, ки бар моидаи ӯ бинишинам. *Авфӣ*

МУЗИЯ *а.* موذیه *ниг.* **мӯъзия.**

МУЗЛИМ *а.* مظلم торик, тира.

З-он ки гил музлим асту дил равшан,
Гили ту гулхан асту дил гулшан. *Саноӣ*

Нисфи музлим аз Қамар мувоҷеҳ мешавад бо Зуҳал; олам пас бинобар он пӯшида мешавад. *«Аҷоиб-ул-махлуқот»*

Ҳаво аз касрати дуд чунон музлим шуд, ки ба шаб мемонд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУЗМАР *а.* مضمر дар замир буда, дар дил буда; *маҷ.* пинҳон, пӯшида, махфӣ.

Хиёнат зи ҳар феъли бад бадтар аст,
Тамоми бадиҳо дар ӯ музмар аст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Он чӣ дар хотир музмар буд, ба зуҳур пайваст. *«Равзат-ус-сафо»*

МУЗМАҲИЛ *а.* مضمحل маҳвшаванда, несту нобудшаванда.

Ҳар ҷо бурун ҷӯшидаӣ, худро ба худ пӯшидаӣ,
Дар нури шамъат музмаҳил фонуси пероҳанат. *Бедил*

МУЗМИН *а.* مزمن **1.** давомдор, кӯҳна, дерина, доимӣ (бештар дар бораи касалӣ).

Ҳар кас [ки] бад-он об сару тан бишӯяд, ранҷҳо ва бемориҳои музмин аз ӯ зоил шавад. *«Равзат-ус-сафо»*

Зи дарди ҳаҷр раҳон, бо висоли хеш расон,
Мараз, ки гашт чу музмин, чӣ ҷои истихлос? *Шоҳин*

2. касе, ки ба касалии кӯҳнае мубтало бошад; касе, ки дасту пояш аз ҳаракат бозмондааст, мас. дар натиҷаи фалаҷ; барҷомонда.

Ҳам аз мулуки оли Сомон амир Мансур Нӯҳ ибни Насрро оризае афтод, ки музмин гашт ва бар ҷой бимонд. *Низомии Арӯзӣ*

Ҳар рӯз музминон бад-он об оварандӣ ва бишустандӣ ва беҳтар шуданди. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МУЗН *а.* مزن абри боранда.

Моликулмулк аст, бидҳад мулки ҳусн
Юсуферо, то бувад чун мои музн. *Румӣ*

МУЗНИБ *а.* مذنب гунаҳкор.

Бар зану мард, пиру ҷавон ва музнибу тоиб ибқо накарданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУЗОАФ *а.* مضاعف дучанд, ду баробар.

Якеро аз мулуки араб шунидам, ки бо мутааллиқони девон мегуфт, ки марсуми фалонро, чандон ки ҳаст, музоаф кунед, ки мулозими даргоҳ аст ва мутарассиди фармон. *Саъдӣ*

Андӯҳи ӯ музоаф гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

Музоаф бар баҳо карданду доданд,
Харидорон зи ҳасрат мӯ кушоданд. *Нозим*

МУЗОБ *а.* مذاب об кардашуда, гудохташуда.

Аз тозиёна задан тахфиф мафармой, агарчи гӯяд: Ман ба ҷои об дар Даҷла ва Фурот зару сими музоб равон кунам. *«Равзат-ус-сафо»*

МУЗОВАЛА‖МУЗОВАЛАТ *а.* مزاوله‖مزاولت варзидани кор ва амале, таҷриба ҳосил кардан дар коре.

...Ва дигар одате, ва он чунон бошад, ки дар ибтидо ба ихтиёр музовалати феъле намояд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

...Ва гӯяд: Фалон аз музовалати ин кор ба иқтидор расид. *Аҳмади Дониш*

МУЗОВАҶАТ *а.* مزاوجت занушӯӣ кардан; хонадорӣ кардан.

...Барои ин аст, ки то халқро бар музоваҷат таҳрис ва тарғиб намояд. *Аҳмади Дониш*

МУЗОДДАТ *а.* مضادت зиддият, мухолифат, ба ҳамдигар зид будан.

[Садриддини Занҷонӣ] аз подшоҳии Бойду таматтӯе надошт ва Тағоҷорро бар шеваи мухолафат ва музоддат таҳрис мекард. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУЗОКАРА *а.* مذاکره гуфтугӯ ва машварат бо ҳамдигар дар атрофи ягон масъала.

МУЗОРАБА *а.* مضاربه зарбарасонӣ ба ҳамдигар, муҳориба, ҷанг, набард.

Хушнавоз ... бисёр бикӯшид, ки бошад, ки ҷангу музораба ва ба муҳораба нашавад. *«Таърихи Табарӣ»*

Баъд аз муҳораба ва музораба Сӯломиш мунҳазим гашт. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУЗОРАБОТ *а.* مضاربات *ҷ.* **музораба.**

Дар он ҷангу музоработ рӯй аз садмаи шамшер наметофтанд ва нӯги тиру синон мӯй мешикофтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУЗОРЕЪ I *а.* مزارع зироаткунанда, киштукоркунанда, деҳқон.

... Ва музореон ва шубонон ҳамчу мӯре ба назар даромаданд. *Аҳмади Дониш*

Агар подшоҳ об дар вақт ба музореин нарасонад ё роҳи онҳоро аз қуттоъуттариқ пок нагардонад, гирифтани закот ва ушраш муваҷҷаҳ набошад. *Аҳмади Дониш*

МУЗОРЕЪ II *а.* مضارع **1.** монанд, мушобеҳ; **2.** *грам.* замони ҳозира-оянда; **3.** *адш.* номи яке аз баҳрҳои арӯз, ки дорои якчанд вазн аст.

МУЗОФ *а.* مضاف **1.** изофа кардашуда, илова кардашуда, ҳамроҳшуда; тобеъ.

Агар фармон шавад, ... мо муттаҳид ва мутақаббил мешавем, ки диёри Миср ва Шомро ба мамолики маҳруса музоф гардонем. *«Равзат-ус-сафо»*

Зикри Бухоро ва ҷойҳое, ки музоф аст ба вай. *«Таърихи Наршахӣ»*

2. нисбат додашуда, мансуб, тааллуқдоршуда, дахлдор.

Нест амри дигар ба хома музоф,
Айби хома чӣ мекунӣ зи газоф? Ҷомӣ

МУЗОФОТ *а.* مضافات гирду атроф ва тобеоти шаҳр ва вилоят, ки иборат аз деҳот ва заминҳост, навоҳӣ ва атроф.

... Ҳамаи Хуросон ва музофоти он ба амир Маҳмуд арзонӣ дошт. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МУЗОЯҚА||МУЗОЯҚАТ *а.* مضايقه||مضايقت **1.** тазьиқ, тангӣ, сахтӣ, душворӣ.

Миёни ӯ ва Исфандиёр дар мубоят музояқа даст дода. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *маҷ.* дареғдорӣ.

Бо дӯстон музояқа дар умру мол нест,
Сад ҷон фидои ёри насиҳатнюш кун! *Ҳофиз*

Агар ғарази шумо бад-он миқдор ҳосил шавад, музояқа нест, мол бибаред! *«Анвори Суҳайлӣ»*

музояқат кардан дареғ доштан.

МУЗОҲ *а.* مزاح *ниг.* **мазоҳ.**

МУЗОҲАМА||МУЗОҲАМАТ *а.* مزاحمه||مزاحمت заҳматрасонӣ, нороҳат кардан.

Макун музоҳамати аҳли дил, ки маҳфуз аст
Зи санги бехирадон шишахонаи афлок. *Ҷомӣ*

МУЗОҲАРАТ *а.* مظاهرت ёрӣ, пуштибонӣ, ҳимоятгарӣ.

Бо эшон машварат намоем, ки музоҳарати кадом қавм беҳтар аст. *«Равзат-ус-сафо»*

... Ғараз он буд, ки ба муованат ва музоҳарати ман камар бандӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

МУЗОҲИК *а.* مضاحک **1.** хандонанда, хандаовар.

Мақолатҳои ҳикмат боз карда,
Суханҳои музоҳик соз карда. *Низомӣ*

2. чизи хандаовар.

Як музоҳик гуфт он чуст устод,
Турки маст аз ханда шуд масту фитод. *Румӣ*

МУЗОҲИМ *а.* مزاحم заҳматрасонанда, ташвишдиҳанда.

Баъд аз он ҳукми ярлиғ нофиз гашт, ки ҳеҷ офарида музоҳим ва мутаарризи мутааллиқони Аҳмад нагардад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

... Ва ҳеҷ миллате бо миллати дигар ва давлате бо давлати дигар музоҳим ва мухосим набошанд. *Аҳмади Дониш*

МУЗОҶААТ *а.* مضاجعت ҳамхобагӣ, ҳамбистарӣ.

... ӯро [вазирро] ба ҳикояти Аббосӣ, ки хоҳари Ҳорун буд, муттаҳам карданд, ба он ки Ҳорун миёни эшон ақди никоҳ карда буд ва аз музоҷаат наҳӣ карда... *«Хористон»*

... ба шарафи мусоҳабату музоҷаати Иброҳим мушарраф шуда. *«Равзат-ус-сафо»*

МУЗТАРИБ *а.* مضطرب ошуфта, парешон, мушаввағп; бетоқат, беқарор.

Аз ғояти ташнагӣ музтариб гашта, бозро бар замин зада ҳалок кард. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ба хокаш он бут агар бо рақиб дар гузар ояд,
Зи музтариб шудани ман замин ба ларза дарояд. *Мушфиқӣ*

МУЗТАРИБУЛАҲВОЛ *а.* مضطرب‌الاحوال парешонаҳвол, саросема, мушаввашхотир.

Шабравон музтарибулаҳвол гашта гуфтанд, ки инак Шукурбек омад. *Аҳмади Дониш*

МУЗТАРИБҲОЛ مضطرب‌حال *ниг.* **музтарибулаҳвол.**

Эй ки бар маҳ кашӣ аз анбари соро чавгон,
Музтарибҳол магардон мани саргардонро. *Ҳофиз*

МУЗТАР(Р) *а.* مضطر зарардида, зараррасида; *маҷ.* ноилоҷ, ночор; дар тангӣ монда, дармонда.

Ҳорунаррашид аз суол пушаймон шуд ва дар ин кор музтар ва ҳайрон. *«Хористон»*

Ҳазар кун з-он ки чун музтар шавад дӯст,
Ба хорӣ дӯстро аз сар кашад пӯст. *Ҷомӣ*

МУЗӢ *а.* موذی *ниг.* **мӯъзӣ.**

МУЗҲИК *а.* مضحک хандонанда, хандаовар.

... Ҳикояти музҳик мегуфт ва механдид. *Авфӣ*

МУЗҲИКА *а.* مضحکه мазоҳ, ҳазл, шӯхӣ, мутоиба.

Ман музҳика тартиб медиҳам. *Савдо*

МУЗҶОТ *а.* مزجاة камарзиш, ҳеҷмаарз, ночиз.

Ба сӯи Васлии бечора соз як назаре,
Пан қабули ту овард тӯҳфаи музҷот. *Васлӣ*

бизооти музҷот чизу ҷораи ҳеҷмаарз, камбаҳо.

Ба кирдори бадшон муқайяд накард,
Бизооти музҷоташон рад накард. *Саъдӣ*

МУИЗ(З) *а.* معز он кӣ касеро азизу арҷманд мешуморад, иззат мекунад; *муқобили* **музил** III.

В-он қалам андар банонаш гаҳ муиззу гаҳ музил,
Душманон з-ӯ бомазаллат, дӯстон бо эътизоз. *Манучеҳрӣ*

МУИЛ *а.* معيل касе, ки аҳли оилааш бисьёр аст, аёлманд.

Буд марди муили бас ранҷур,
Шуда аз умру айши хеш нафур. *Саноӣ*

Масалан, моли бахили лаим дар матбахи муили карим расонад бемузд ва самара набошад. *Аҳмади Дониш*

МУИН *а.* معين **1.** ионатрасонанда, мададгор.

Аз барои он ки дар рӯзе чунин
Фаҳм гирд ореду бошедам муин. *Румӣ*

Чу дар чоҳе чунон гаштӣ муинам,
Бигардон моҳии бахре чунинам. *Нозим*

2. *маҷ.* яке аз мӯҳраҳои шоҳмот, фарзин.

То ба кирдори руқъаи шатранҷ
Рӯй дар рӯй карда тоҷу муин. *Зоҳири Муин*

МУИНА *а.* معينة 1. *муаннаси* **муин** 1; 2. зани хизматгор, ходима.

Бо эшон зане муина буд, ки эшонро хидмат кардӣ. *«Таърихи Табарӣ»*

МУКАББИР *а.* مكبر *д.* он кӣ дар вақти азон ва намоз ҷумлаи «аллоҳу акбар»-ро бо овози баланд мегӯяд; такбиргӯянда.

[Мансур бинни Нӯх] минбару меҳроби некӯ фармуд ва милҳо фармуд, сохтанд, то мукаббирон бар он милҳо такбир гӯянд. *«Таърихи Наршахӣ»*

МУКАВВАН *а.* مكون ба вуҷуд овардашуда, ба вуҷуд омада.

МУКАВВАНОТ *а.* مكونات *ҷ.* **мукавван** ба вуҷуд овардашудаҳо, ҳасту будшудаҳо ҳамчун махлуқот.

Чун ходим биззот аҳсан аст аз махдум, пас нашояд, ки инсон, ки ашрафи мукавванот аст, хидмати яке аз эшон кунад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

Ман аз мукавванот дар ин баҳри беканор
Чун оина фитода зи дасти Сикандарам. *Шоҳин*

МУКАВКАБ *а* مكوكب кавкабдор, ситорадор (дар бораи осмон).

Саҳаргоҳон, ки зад чархи мукавкаб,
Ки заррин кӯс кӯси реҳлати шаб... *Ҷомӣ*

МУКАДДАР *а.* مكدر 1. тира; сиёҳ.

Бар дилам гарди ситамҳост, худоро, мапсанд,
Ки мукаддар шавад оинаи меҳрогинам. *Ҳофиз*

Табъи Савдо пур аз истеҳсони дунон тира аст,
Санги нохуш аз фасон созад мукаддар теғро. *Савдо*

Яке дар маҷлиси шаҳ суфрагустар,
Ба ботин буд чун деги мукаддар. *Ҳозиқ*

2. *маҷ.* хафа, ғамгин, маҳзун.

Ҳазрати хон ба масобае тира ва мукаддар шуд, ки гӯё ташти хокистареро бар сари вай рехтанд. *Восифӣ*

Хок бар фарқи ман аз бӯсаи беҷоталабӣ,
Хотири ёру дили хеш мукаддар кардам. *Шоҳин*

Модахаре буд пуштреш ва лоғар ва аз таҳаммули бори зиндагӣ озорманд ва мукаддар. *Савдо*

МУКАЗЗАБ *а.* مكذب он кӣ ӯро дурӯғгӯ ҳисоб кардаанд; дурӯғгӯ.

[Юнусро] ба дасту забон ранҷонида... ӯро дар адои рисолат муказзаб доштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУКАЛЛАЛ *а.* مكلل бо чизе оросташуда; зебу зинат додашуда (бо ҷавоҳир, тилло ва ғ.), мурассаъ; бар сараш тоҷ ниҳодашуда, тоҷдор.

Паранде мукаллал ба ёқуту дур,
Ҳама дарзаш аз мушку кофур пур. *Низомӣ*

Афсаре мукаллал, ки қитъае лаъли мамсӯҳ ба вазни бисту чаҳор мисқол дар он таъбия шуда буд, махсус гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

Тоҷи сари қабилаву оли падар ту бош,
К-аз ту сараш ба тоҷи бузургӣ мукаллал аст. *Муиззӣ*

МУКАЛЛАС *а.* مكلس монанди оҳак сӯзондашуда; сӯхта, сӯзондашуда.

...Бигирад симоб ва онро мукаллас созад ва саводи онро берун барад, то вақте ки чун хоке сафед гардад. *«Илми симиё»*

МУКАММАЛ *а.* مكمل комил ва пурра кардашуда, ба таври комил, пурра ва дуруст кардашуда.

Яъқуб ду зиреҳ пӯшида мукаммал ва мусаллаҳ ...бар боми қаср баромад. *Аҳмади Дониш*

мукаммал шудани кор дуруст ва беҳтар шудани кор.

Кори ту аз ёр мукаммал шавад,
Мушкилат аз ҳамнафасон ҳал шавад. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

МУКАММИЛ *а.* مكمل комил ва пурракунанда, такмилкунанда; ба воя расонанда.

...Тақворо, ки мукаммил ва мутаммими ин маонӣ бувад, шиор ва дисори худ созад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

пири мукаммил дар тасаввуф —шайхи ба камол расонандаи мурид.

Биҷӯй аз паҳлуи пири мукаммил,
Ки ин бошад ба даст овардани дил. *Ҷомӣ*

МУКАРРАМ *а.* مكرم киромидошта, азизу мӯҳтарам.

Чун ӯро ба шаҳр андаровարданд, муаззам ва мукаррам доштанд. *«Таърихи Наршахӣ»*

То навбати ғуломии он дар ба мо расид,
Ҳар ҷо ки меравем, азизу мукаррамем. *Камоли Хуҷандӣ*

МУКАРРАР *а.* مكرر 1. такрор кардашуда, такроран гуфташуда.

Шуд малӯл аз лабу гуфтори мукаррар дили танг,
Даҳани танги шакарбори дигар металабад. *Камоли Хуҷандӣ*

мукаррар кардан (ё **фармудан**) такрор кардан, кореро гашта-баргашта кардан, такроран гуфтан.

Талқини дарси аҳли назар як ишорат аст,
Кардам ишоратеву мукаррар намекунам. *Ҳофиз*

Сухансанҷро гӯ: Ба андоза гӯй!
Тавоно, мукаррар макун, тоза гӯй! *Шоҳин*

мукаррар шудан такрор ёфтан.

Ин баён сар заду мукаррар шуд,
Ин замон тарзи ҳарф дигар шуд. *Бедил*

2. такроран, дуйумбора, гашта-баргашта.

Султон Баҳодур мукаррар кас ба талаби ӯ фиристод... *«Таърихи Фаришта»*

Онро мукаррар то се бор иода фармо! *Аҳмади Дониш*

3. такроран соф кардашуда, соф (дар бораи қанд).

Шавад ин қисса то қанди мукаррар,
Сухан аз достонаш мисли шаккар. *Ҳозиқ*

МУКАРРАРОТ *а.* مكررات *ҷамъ* 1. *ҷ.* **мукаррар** 1; 2. андозҳое, ки чандин бор аз касе гирифта мешуданд.

Баъзе раоёи оҷиз, ки тоқати мукаррарот додан надоштанд, тарки деҳ ва хона карда мегурехтанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУКАФФАР *а.* مکفر *д.* каффорадода, он кӣ ба воситаи кори хайре товони (каффораи) гуноҳашро додааст.

МУКАФФИР *а.* مکفر *д.* касе ки, барои омурзиши гуноҳаш бо кори хайре товон (каффорат) медиҳад, каффоратдиҳанда.

Дигар, тазвиҷ мукаффири сайиоти азим аст. *Аҳмади Дониш*

МУКАҲҲАЛ *а.* مکحل сурма кашидашуда, сурмамолида.

Мукаҳҳал сохт чашм аз сурмаи ноз,
Сияҳкорӣ ба мардум кард оғоз. *Ҷомӣ*

МУКЕС مکیس *имолаи* **мукос.**

В-он ки бо ӯ мукес беш кунад,
Зуд қасди ҳалоки хеш кунад. *Низомӣ*
Дар мукес афзудаӣ, ман з-эҳтимом
Домане зар кардаме аз ғайри вом. *Румӣ*

МУКНАТ *а.* مکنت **1.** қудрат, тавоноӣ.

Дар замони мукнати ӯ миёни афозил ва арозил, доно ва ҷоҳил ва асилу хомил тафовут зоҳир гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. давлатмандӣ, боигарӣ.

..Аз кайфияти ҷамъияти мукнаташ пурсидам. *Аҳмади Дониш*

ба мукнат расидан тавоно ва давлатманд шудан.

Абӯҷаъфар аз ҷумлаи арзол буд, дар айёми давлати Оли Сомон ба мукнат расида. *«Равзат-ус-сафо»*

МУКНИФ *а.* مکنف дар паноҳ гиранда; *маҷ.* пинҳонкунанда.

Гарчи аз як ваҷҳи мантиқ кошиф аст,
Лек аз даҳ ваҷҳ парда(-и) мукниф аст. *Румӣ*

МУКОБАРА||МУКОБАРАТ *а.* مکابره||مکابرت **1.** изҳори кибру бузургӣ нисбат ба дигарон, мағрурӣ; инодкорӣ, ситеза, ғалва.

Агар ин сухан ба Шатраба бирасад, ... юмкин, ки ба мукобара дарояд ва ҷанг оғоз кунад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ба мукобара а) бо кибру ғурур, мағрурона; б) бо инод, ситезакорона.

Муҷоҳидиддини Айбек аз хидмати халифа берун омад ва ба мукобара рунуд ва авбоши бисьёр бар худ ҷамъ кард ба қасди халифа. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Султон ... чун фикри соиб натавонист намуд, ба мукобара пеш омада гуфт: Туро ба Мултон бояд рафт. *«Таърихи Фаришта»*

мукобара кардан а) изҳори кибр кардан; б) ситеза ва мухолифат кардан.

[Яке аз муридон гуфт:] Эй дарвеши бесарупоӣ, ҳарзадароӣ туро чӣ ҳадди он бошад, ки бо шайх мукобара кунӣ? *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

2. забардастӣ, зӯрӣ, тааррuз.

Агар силоҳ бар шер задӣ ва коргар наёмадӣ, ба мардӣ ва мукобара шерро бигирифтӣ ва пас ба зудӣ бикуштӣ. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Моли ту аз мукобара ва мусодара ҳосил шудааст. *Авфӣ*

МУКОВАҲАТ *а.* مکاوحت душманӣ, адоват.

... Сипари муковаҳат дар сар кашида, даст ба ҷанг ва пайкор бароварданд. *«Равзат-ус-сафо»*

[Обоқохон] элчӣ ... пеши Бароқ фиристод, ки ... агар хоҳӣ, ки мунозаат ва муковаҳат аз миёни мо зоил шавад, яке аз се кор ихтиёр кун. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУКОЛАМА||МУКОЛАМАТ *а.* مکالمه||مکالمة гуфтугӯ, музокира, мусоҳиба.

Филҷумла забон аз муколамаи ӯ даркашидан қувват надоштам. *Саъдӣ*

Дар он вақт бо ӯ муҷоласат ва муколамат муяссар нашуд. *Ҷомӣ*

МУКОРӢ *а.* مکاری касе, ки ҳайвоноти боркашро ба кироя медиҳад.

Қаж шавад полону рахтам бар сарам,
В-аз мукорӣ ҳар замон захме хӯрам. *Румӣ*

Мукориён, ки ба ҳиндӣ бунҷора хонанд, намак ба Деҳлӣ меоваранд. *«Таърихи Фаришта»*

МУКОС مکاس **1.** талошу ҷандала дар сари коре (бештар дар вақти савдо); **2.** дастсахтӣ дар фурӯхтани мол, шахсавдоӣ.

Пазируфт коло чу нархи тамом,
Мукоси фурӯшанда бошад ҳаром. *Ҳотифӣ*

МУКОСО مکاسا найзамонанд; *киноя аз* ростқомат, мавзунқад.

Эй ту, мукосо, биёр боз қадаҳро,
Қ-онт макокафт аз ин сарой биголид. *Имора*

МУКОТАБ *а.* مکاتب ғуломе, ки бо меҳнати худ ба соҳибаш пардохтани арзиши худро ба гардан гирифта, озод шудааст.

Ман мукотаби хоҷаам ва маро ба байъу широ иҷозат додааст. *Авфӣ*

МУКОТАБА||МУКОТАБАТ *а.* مکاتبه||مکاتبت мактубнависӣ ба ҳамдигар.

Ҳамчунон ки хавориҷ ба Қуфа даромаданд, ба Басра низ буданд, бо хавориҷи Қуфа мухотабат ва мукотабат доштандӣ. *«Таърихи Табарӣ»*

мукотаба кардан ба ҳамдигар мактуб навиштан.

Чун мо рафта бошем, мукотабат кунад. *«Таърихи Байҳақӣ»*

МУКОТАБОТ *а.* مکاتبات *ҷ.* **мукотаба||мукотабат.**

МУКОФО *а.* مکافا мукофот.

Шаҳ маро зар доду гавҳар додамаш бар ҷои зар,
Он кароматро мукофо барнатобад беш аз ин. *Хоқонӣ*

МУКОФОТ *а.* مکافات он чӣ дар бадали чизе пардохта мешавад; подош ва сазои амал (хоҳ нек бошад, хоҳ бад).

Аз мукофоти амал ғофил машав,
Гандум аз гандум бирӯяд, ҷав зи ҷав.*

... Ва аммо ҷуд он бувад, ки на аз қибали иваз ва мукофот бувад. *Ибни Сино*

◊ **мукофот бар ях навиштан** умедвори мукофот набудан, мас. аз хасис.

МУКОШАФА||МУКОШАФАТ *а.* مکاشفه||مکاشفت 1. ошкоро душманй кардан; ҷанги рӯйрост кардан.

Подшоҳон ҳилатҳо бисёр кардаанд, ки чун ба мукошафат ва душмании ошкоро коре нарафтааст, ба зарқ ва ифтиро даст задаанд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Агар ... миёни мо мукошафате ба пой шавад, ночор хунҳо резанд ва визру вабол ҳосил шавад. *«Таърихи Байҳақӣ»*

2. *д.* ошкор шудани асрори ғайбӣ, зуҳури асрор ва умури ғайбӣ дар дили авлиё.

МУКРИМ *а.* مکرم соҳибкарам, бахшишкунанда; навозишкор, гиромидоранда.

Мушфиқе, мискиннавозе, одиле,
Мукриме, зарбахшеюю дарьёдиле. *Румӣ*
Додани мукрим шарафе шуд баланд,
Додани мусриф ба зиҳу ришханд.
Хисрави Деҳлавӣ

МУКТАНИФ *а.* مکتنف паноҳанда, паноҳҷӯянда.

То кай чу шӯъла мӯътакифӣ дар канори санг,
То кай чу мӯҳра мукганифӣ дар даҳони мор.
Шоҳин

МУКТАСАБ *а.* مکتسب касб кардашуда, ба даст овардашуда (дар натиҷаи кор ва амал).

Куҷо расад ба ту кас, чун туро ба ҳар мӯе
Ҳазор хубии мавруси лутфи муктасаб аст. *Ҷомӣ*

Муктасаби пешаи ӯ аз тартиби нону ҷома фозил наёмадӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУКТАСАБА *а.* مکتسبه *муаннаси* **муктасаб; фазоили муктасаба** фазилатҳо ва сифатҳои касб кардашуда, ҳосил кардашуда, ғайри ирсӣ.

Шеъри вай [Бисотии Самарқандӣ] холӣ аз латофате нест, аммо аз фазоили муктасаба бисьёр орӣ будааст. *Ҷомӣ*

МУКТАСАБӢ مکتسبی мансуб ба муктасаб.

Он бечора ватани обо ва аҷдоди худро маа хазоини мавруси ва муктасабӣ видоъ карда берун рафт. *«Таърихи Фаришта»*

МУКТАТАМ *а.* مکتتم пинҳон дошташуда, пӯшидашуда, пинҳонӣ, пинҳон.

Мулки Хуросон ба теғ боз ситонӣ зи ғайр,
Пас чӣ кунӣ дар ниём ганҷи зафар муктатам.
Хоқонӣ

МУКТАҲАЛ *а.* مکتحل (чашми) сурмакашидашуда.

Чунин ки масъалаи кӯҳл шӯҳрате дорад,
Ба ҷуз шарофати он чашми муктаҳал набувад.
Шоҳин

МУЛ مل май, шароб.

Зи бас ом шуд нашъаи файзи мул,
Қадаҳ ҷӯшад аз даст чун шохи гул. *Бедил*
Пораи ноне ба пеши қонеон қурси маҳ аст,
Қосаи обе ба чашми ташнагон ҷоми мул аст. *Савдо*

МУЛАББАБ ملبب *шакли арабишудаи* **лаболаб.**

Биё, соқӣ, ба базми майпарастон,
Мулаббаб кун зи май ибриқи аквоб. *Ғиёсӣ*

МУЛАББАС *а.* ملبس либоспӯшида.

... мулаббас ба либоси иззу сано.
«Равзат-ус-сафо»

МУЛАВВАН *а.* ملون ранг кардашуда; рангоранг, ранга ба ранга; гуногунранг.

Биное карданд аз сутунҳои сангини аз рухоми мулавван тарошида. *Авфӣ*

Муҳайё карда хонҳои мулавван,
Ба неъматҳои гуногун музайян. *Ҷомӣ*

мулавван гардонидан мулавван кардан.

[Ҷамшед] онҳоро ба рангҳои мухталиф мулавван гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

МУЛАВВАНӢ ملونی рангинӣ, рангорангӣ.

Гоҳ чу ҳоли ошиқон субҳ кунад мулавванӣ,
Гоҳ чу ҳалқи дилбарон мурғ кунад навогарӣ.
Хоқонӣ

МУЛАВВАС *а.* ملوث ифлосшуда, наҷисгардида; олуда.

Об аз он сӯрох ба маҷро равад ва ба ҳавз расад мулаввас ношуда ва осеб ба вай нарасида.
Носири Хисрав

Яке гандапире сияҳрӯй дид,
Мулаввас ба сад гунае айбу ор. *Ибни Ямин*

мулаввас гардонидан ифлос кардан, олудан.

Худро ба ин ҷурм мулаввас нагардонам. *Авфӣ*

МУЛАММАЪ *а.* ملمع 1. рангоранг, ранга ба ранга; гуногунранг; нақшин, нақшу нигор кардашуда.

Ва анвои алвони рухомҳо он ҷо дидам аз муламмаъ ва сабз ва сурх ва сиёҳ ва сафед ...
Носири Хисрав

Варақҳояш ба симу зар мурассаъ,
Хату ҳарфаш ба мушки тар муламмаъ.
Бадрии Кашмирӣ

2. хол-хол, мас. дар бораи ҳайвон, алобуло.

Зи чарми гавазни муламмаъ ҳазор,
Ҳаме ранг бар ранг буд пурнигор. *Фирдавсӣ*

3. омехташуда.

Бурдӣ аз он оби муламмаъ ба шир,
Нуқраи чун шир зи барнову пир. *Хисрави Деҳлавӣ*

... То ҳама кор аз хориҷӣ ва дохилӣ муламмаъ ва махлут бошад ба сарриштаи низом ва тадбири кор гум шавад. *Аҳмади Дониш*

4. *адш.* шеъре, ки ба ду забон навишта шудааст, мас. як мисраъ ва ё як байт арабӣ ва як мисраъ ва ё як байт форсӣ-тоҷикӣ ва монанди он, ҳамчун муламмаоти Саъдӣ.

МУЛАММАЪНИТОҚ *а.* ملمع نطاق дорои камарбанди рангин ва нақшин.

Сипаҳбуд ҳазоре чу Фирӯзшоҳ,
Муламмаънитоқу мурассаъкулоҳ. *Ҳотифӣ*

МУЛАТТАХ *а.* ملطخ олуда, оғушта.

Пероҳани Юсуфро ба хуни он мулаттах сохта ..
«Равзат-ус-сафо»

МУЛАХХАС *а.* ملخص 1. мухтасар кардашуда; 2. хулоса, мухтасари чизе.

Мулаххаси ин мақолот ҳамон аст, ки ман хоҳони мулоқоти туам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУЛАЪ *а.* مولع ҳарис.

Қасе чӣ донад, к-ин кӯзпушти микоранг
Чӣ гуна мулаи озори мардуми доност. *Анварӣ*

Тӯғон ба воситаи он, ки ду навбат ба хукми Буқо чӯби ёсо хӯрда буд ва аз вай дашном шунида, ба ғоят аз вай ранҷида буд ва бар қасди ӯ мулаъ шуда. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Ӯ худ ҳамеша бар айшу ишрат ва сайду шикор мулаъ ва ҳарис буд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУЛАҚҚАБ *а.* ملقب лақаб мондашуда, лақабгирифта, лақабдор.

... Чун вафот ёфт, писари дигар, султон Наҷмиддин, *ки мулаққаб ба малик Мансур буд, ба ҷои ӯ биншаст.* *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Ҷавоне бо камоли адаб, ба Аштар мулаққаб бар духтаре ҷамила ... ошиқ шуд. *Ҷомӣ*

МУЛЗАМ *а.* ملزم илзом кардашуда, мағлубшуда дар мубоҳиса.

Ба мактабхонаи пири муғон ҳар кас ки рӯ орад,
Фалотун мешавад мулзам зи як тифли дабистонаш. *Имло*

Чунончӣ, маҷоли дам задан намонд ва сокит ва мулзам сар дар пеш афкандам. *«Равзат-ус-сафо»*

мулзам гардонидан мағлуб кардан.

Иброҳим ҷавоби маъқул гуфта, падарро мулзам гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

МУЛИД *а.* مولد (зани) зоянда.

МУЛИМ *а.* مولم *ниг.* мӯълим.

МУЛК I||**МИЛК** *а.* ملک 1. он чӣ дар қабзае ва тасарруфи касе бошад; дороии ғайри манқул (аз қабили замин, хона ва ғ.).

Қасонро зару симу милк асту рахт,
Чаро ҳамчу эшон най некбахт? *Саъдӣ*

2. мамлакат.

Насими сабо равонҳи гулзори саховати ӯро шахр ба шаҳр ва мулк ба мулк мерасонид. *«Таърихи Фаришта»*

3. подшоҳӣ, ҳукуматронӣ, мамлакатдорӣ.

Муддати мулки ӯ мутамодӣ шуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ишқи ту аз мулки ҷаҳон хуштар аст,
Ранҷи ту аз роҳати ҷон хуштар аст. *Анварӣ*

Ба мардӣ, ки мулки саросар замин
Наярзад, ки хуне чакад бар замин. *Саъдӣ*

◇ **мулки вуҷуд** дар тасаввуф —*киноя аз* дунъё.

Пур зи дард асту алам доираи мулки вуҷуд,
Манзили роҳату ороми Фузулӣ адам аст. *Фузулӣ*

Ҳеҷ узве бебасират нест дар мулки вуҷуд,
В-арна паҳлу чун шиносад бистари бегонаро. *Соиб*

мулки дарун дар тасаввуф — *киноя аз* ботин, дил, замир.

Ба шоҳӣ нишастӣ ба мулки дарун,
Алам з-оташи дил барафрохтӣ. *Камоли Хуҷандӣ*

мулки имкон дар тасаввуф — *киноя аз* дунъё, ҷаҳон.

Аз ҳар чӣ бувад зи мулки имкон
Дар ҷилвагарӣ зи ҷисм то ҷон. *Ҷомӣ*

мулки қидам дар тасаввуф — *киноя аз* дунъёи кӯҳна.

Ҷуз ту касе нест ба мулки қидам,
К-аз лиманалмулк фарозад алам. *Ҷомӣ*

мулк рондан, мулку давлат рондан подшоҳӣ кардан, салтанат кардан.

[Дарвеш] муддате мулк ронд, то баъзе умарои давлат гардан аз тоати ӯ бипечониданд. *Саъдӣ*

Туфу бар ҷунон мулку давлат, ки ронд,
Ки шунъат бар ӯ то қиёмат бимонд. *Саъдӣ*

МУЛК II ملک донаест аз ҷинси мош, ки аз адас (наск) калонтар аст.

Басо касо, ки надими ҳарираву бара аст,
Ва бас кас аст, ки серӣ наёбад аз мулке. *Абулмуайяди Балхӣ*

МУЛКАТ *а.* ملکت 1. он чӣ дар тасарруфи касе бошад, мамлакат.

Ҳар диле, к-ӯ ҳиммати олӣ наёфт,
Мулкати бемунтаҳо холӣ наёфт. *Аттор*

2. мамлакатдорӣ, подшоҳӣ.

Чу бехуд гашт Ҳофиз, кай шуморад
Ба як ҷав мулкати Ковуси Қайро? *Ҳофиз*

Мулкати хуснаш суи зиндон кашид,
Мулкати илмаш суи Кайвон кашид. *Румӣ*

МУЛКБОН ملکبان соҳиби мамлакат, подшоҳ.

Мулкбононро нашояд рӯзу шаб
Гоҳе андар хамру гоҳе дар хумор. *Саъдӣ*

МУЛКВАР ملکور подшоҳ.

Мулкварон бар дари ту пардагӣ,
Мулк зи ту ёфта парвардагӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

МУЛКГИР ملکگیر мамлакатситон, кишваркушо.

Султон гоҳе худро мулкгир хонад ва гоҳе мулкдор гӯяд. *Аҳмади Дониш*

МУЛКДОР ملکدار 1. мамлакатдор, малик, подшоҳ; 2. дорои мулк, заминдор.

МУЛКРОНӢ ملکرانی подшоҳӣ, салтанат, хукмронӣ.

Аз он баҳравартар дар офоқ нест,
Ки дар мулкронӣ ба инсоф зист. *Саъдӣ*

Курвон ва Гандвон ҳафтоду шаш сол ба иттифоқи якдигар мулкронӣ мекарданд. *«Таърихи Фаришта»*

МУЛКӢ ملکی мансуб ба мулк I.

Ва подшоҳ вузаро ва умарои лашкарро, то хиёнати мулкӣ набинад, уқубат нафармояд, ки авоми мардум ин маъниро ба талаввуни табиати подшоҳ ҳамл кунанд. (2) *Аҳмади Дониш*

МУЛЛО *а.* ملا 1. олими мадраса, олими дин ва шариат.

Мулло шудан чӣ осон, одам шудан чӣ мушкил. *Зарбулмасал*

2. *маҷ.* пурдон, бисьёрдон.

Нахонда маънии таҳқиқ аз саҳифаи дил,
Ба гуфтугӯи касон хешро мадон мулло. *Бедил*

МУЛОАБА||**МУЛОАБАТ** *а.* ملاعبه||ملاعبت 1. бо ҳам бозӣ кардан, шӯхӣ ва ҳазорфат бо касе.

[Яке аз дӯстон] ... чандон ки нашот ва мулоабат

кард ва бисоти муроғабат густурд, ҷавобаш нагуфтам. *Саъдӣ*

Қор аз мухотаба ба мулоабат анҷомид ва муҳим аз мулоабат ба мусораат расид. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

2. бозӣ (ҳамчун шоҳмот, нард, қимор).

Гӯянд, ки рӯзе Арғун дар хилвате ба мулоабаи нард бо Саъдуддавла иштиғол дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУЛОБАСА||МУЛОБАСАТ *a.* ملابسه||ملابست 1. машғул шудан бо чизе.

Чандон ки аз муморасати лаззот ва мулобасати шаҳавот дуртар бувад, раъйҳо саҳеҳтар мешавад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

2. пӯшидагӣ, норавшанӣ.

Айнулмулк... донист, ки кор аз мудоҳана ва мулобаса даргузашта, беш аз он ахгар зери домон наметавон пӯшид. *«Таърихи Фаришта»*

МУЛОЗАМАТ *a.* ملازمت 1. ҳамроҳ будан; бо касе пайваста ва вобаста будан.

Сиёҳгӯшро гуфтанд: Туро мулозамати шер ба чӣ ваҷҳ ихтиёр уфтод? Гуфт: То фазлаи сайдаш меҳӯрам ва аз шарри душманон дар паноҳи савлаташ зиндагонӣ мекунам. *Саъдӣ*

2. хизматгузорӣ, навкарӣ.

Пире мулозими маҷлис мебуд ва аз вазифаи мулозамат тахаллуф наменамуд. *Ҷомӣ*

Мулозамати абвоби салотин ба ғоят душвор анҷомида. *Аҳмади Дониш*

МУЛОЗИМ *a.* ملازم 1. ҳамроҳ, ҳамроҳи доимӣ.

Ду дарвеши хуросонӣ мулозими суҳбати якдигар сафар кардандӣ. *Саъдӣ*

То будаем, ҳамдами ғам будаем мо,
Ғамро мулозими ҳамадам будаем мо. *Фузулӣ*

2. навкар, хизматгузори ҳамеша дар хизмат ҳозир.

Якеро аз мулуки араб шунидам, ки бо мутааллиқони девон мегуфт, ки марсуми фалонро, чандон ки ҳаст, музоаф кунед, ки мулозими даргоҳ аст ва мутарассиди фармон. *Саъдӣ*

Ҳадиси он ки чун дил гоҳу бегоҳ
Мулозим нестам дар хидмати шоҳ. *Низомӣ*

Бар дари ӯ муқиму қоим бош,
То бувад ҷон, ба ҷон мулозим бош. *Ҷомӣ*

МУЛОИБ *a.* ملاعب бозикунанда.

Замин гашта дарьёву гурдони ҳайҷо
Чу мурғоби андар хаю хун мулоиб. *Манучеҳрӣ*

МУЛОИМ *a.* ملايم 1. муносиб, мувофиқ(-и табъ), соз.

Бад-он чи мулоими ӯст, майл кунад ва он чи мунофири ӯст, бигурезад. *Низомии Арӯзӣ*

Ман... тафарруҷи коре, ки мулоими... табъи ман нест, надорам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. нарм.

Забон чун синаи афъӣ мулоим,
Сухан ширин, вале заҳраш мулозим. *Нозим*

3. нармтабиат, ҳалим.

Мулоим шав, латофатошно бош,
Чу мино аз дуруштиҳо ҷудо бош! *Бедил*

МУЛОИМХӮ ملايم‌خو мулоимтабиат, нармтабиат, ҳалим.

Мулоимхӯ, батамкин, гарчи кӯҳ аст,
Тавозӯъпеша, в-ар гарданшукӯҳ аст. *Ҳозиқ*

МУЛОМ *a.* ملام маломатзада.

Мӯҳра бидидӣ, ки ҳаст меҳри арӯси зафар,
Меҳри фалакро мулом, нур аз ӯ мустаор. *Хоқонӣ*

МУЛОТАФА||МУЛОТАФАТ *a.* ملاطفه||ملاطفت 1. лутфу марҳамат, муомилаи нарму хуб, шафқату навозиш.

Ҳангоми дуруштӣ мулотафат мазмум аст ва гӯянд: Душман ба мулотафат дӯст нагардад, балки тамаъ зиёда гардад. *Саъдӣ*

2. *маҷ.* муросала; мактуб, нома.

Ман ба назди Яҳъё мулотафа нависам. *Авфӣ*

МУЛОТАФОТ *a.* ملاطفات ҷ. **мулотафа||мулотафат.**

Туҳаф ва ҳадоё ва мулотафот таслим карданд. (2) *Авфӣ*

МУЛОЯМА||МУЛОЯМАТ *a.* ملايمه||ملايمت бо нармӣ муносибат кардан; мулоимтабиатӣ.

Оҷиз кунад мулояматам аҳли номро,
Мум аст санги роҳ нигини сиворро. *Шавкат*

МУЛОЯМАТӢ ملايمتى нармӣ.

Эҳсоси мулояматии пӯсташ хумори хоби маҳмилшикан (аст). *Бедил*

МУЛОҚОТ *a.* ملاقات вохӯрӣ, якдигарро дидан.

В-аз мулоқоти сабо рӯи ғадир
Рост чун ожадаи сӯҳон аст. *Анварӣ*

Бо хаёли он парӣ хӯ кардаам, носеҳ, бирав,
Хуш намеояд мулоқоти банӣ-одам маро. *Фузулӣ*

мулоқот афтодан бо ҳамдигар вохӯрдан.

Иттифоқан мулоқот афтод, фақирро музтариб ва парешон дид. *Восифӣ*

мулоқот кардан рӯ ба рӯ омадан, вохӯрдан.

МУЛОҚӢ *a.* ملاقى мулоқоткунанда, вохӯранда, вохӯракунанда.

Оина ба сад чаман мулоқист,
То дил боқист, ҷилва боқист. *Бедил*

... Ба варақҳо нишаста, ба ҳар узви ӯ, ки мулоқӣ мешудам, занҷирҳо бад-он таълиқ мекардем. *Аҳмади Дониш*

МУЛОҲАЗА||МУЛОҲИЗА *a.* ملاحظه 1. назар андохтан, ба гӯшаи чашм нигоҳ кардан ба чизе.

Сангандозҳо ба тавре кардаанд, ки дидаи бино аз мулоҳазаи он мутаҳайир шавад. *«Таърихи Фаришта»*

... Яъне ба назари тадқиқ мулоҳаза фармоянд, ки дар ин шахс қуввати кадом илм бештар ниҳодаанд. *Аҳмади Дониш*

2. фикру андеша.

Дар дӯстӣ мулоҳазаи маргу зист нест,
Душман беҳ аз касе, ки намирад барои дӯст. *Ҳилолӣ*

Мардум бе мулоҳазаи ҳарз ангур меҳӯранд ва ман маҳрумам. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

мулоҳаза кардан фикр кардан, андешидан.

Муҳаммад эшонро дар яке аз қилоъи Чурҷистон маҳбус кард ва дар ҳодисаи Хоразмшоҳ мулоҳаза карда, ҳамаро бикушт. *«Таърихи Фаришта»*

МУЛСАҚ *а.* ملصق часпида, ҷафс часпида.

Шиҳобуддин гуфт: ... Аз он замон, ки аз роҷҳои Ҳинд ҳазимат ёфтам, ... ҷомаро, ки мулсақ ба бадан аст, тағьир надода. *«Таърихи Фаришта»*

МУЛТАБАС *а.* ملتبس **1.** пӯшидашуда.

Ҳоҷишоҳ ба восита иртикоби ин гуноҳ аз донраи итоат берун ва ба малобиси исьён мултабас шуда. *«Равзат-ус-сафо»*

2. шубҳанок, дар маънӣ носареҳ, мубҳам ва норавшан.

Фисқ ва тахарруҷ ду тарафи фазилати ибодатанд ва тарафи ифрот бар баъзе ноқисназарон мултабас шавад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МУЛТАВӢ *а.* ملتوی **1.** печида, печ дар печ шаванда; **2.** печхӯранда, даврзананда.

Ҷумла гуфтанд: Эй шағолак, ҳол чист,
Ки туро дар сар нашоте мултавист? *Румӣ*

МУЛТАЗАМ *а.* ملتزم лозим·донисташуда; ба ӯҳда гирифташуда; вазифадоршуда.

Дигар ин рафторро бояд, ки созӣ мултазам.
Восифӣ

МУЛТАЗИМ *а.* ملتزم **1.** ба зимма гиранда, ба ӯҳда гиранда, дар зимма доранда (кореро).

Ҷӯшкоб мултазим шуд, ки ӯро нигоҳ дорад.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

2. он чӣ боиси коре ё ҳодисае хоҳад шуд; боисшаванда, сабабгор.

Исо фармуд, ки ин сурат мултазими фитнаи азим аст. *«Равзат-ус-сафо»*

МУЛТАМАС *а.* ملتمس **1.** илтимос кардашуда, хосташуда, талаб кардашуда; **2.** илтимос, хоҳиш, талаб, орзу.

Ҳоҷате дорӣ, бихоҳ, то мултамаси туро ба иҷобат мақрун гардонам. *Авфӣ*

Бардоштам ҳавас, чу Фузулӣ, зи ҳар чӣ ҳаст,
Ғайр аз висоли дӯст маро мултамас намонд.
Фузулӣ

Моро бинишонид касе дар сари роҳаш,
Бедил, ту пазирӣ магар ин мултамаси мо. *Бедил*

МУЛТАМАСОТ *а.* ملتمسات *ҷ.* **мултамас.**

[Ҳалокухон] бар эшон раҳм карда, мултамасоти эшонро мабзул фармуд. (2) *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Маъзурот ва мултамасоти он шахс назди ман ба иҷобат иқтирон ёбад. (2) *«Равзат-ус-сафо»*

МУЛТАМИС *а.* ملتمس илтимоскунанда.

Баҳри ин маънӣ саҳоба аз расул
Мултамис буданд макри нафси ғул. *Румӣ*

МУЛТАСАҚ *а.* ملتصق часпида ба чизе.

...Миқдоре гили дарьё ба пои ӯ мултасақ ёфт.
«Равзат-ус-сафо»

Порае дар васати оби мутаҳаррик бошад ва порае дар таги об қарор гирад ва қадре аз он бо якдигар мултасақ гардад. *«Илми симиё»*

МУЛТАФИТ *а.* ملتفت тавачҷӯҳкунанда, эътинокунанда.

Зан ба сухани ӯ мултафит нашуда ва ба даруни хона рафт. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

Яъқуб расулон назди Ҳасан фиристода, ӯро талаб дошт ва Ҳасан бад-он сухан мултафит нашуда ва Яъқуб дар хашм шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУЛТАҚИТ *а.* ملتقط барчинанда, баргузинанда.

Ин мизоҷат дар ҷаҳони мунбасит
Васфи ваҳдатро кунун шуд мултақит. *Румӣ*

МУЛТАҲАД *а.* ملتحد паноҳгоҳ.

Феъли ту вофист, з-он кун мултаҳад,
Қ-андар ояд бо ту дар қаъри лаҳад. *Румӣ*

МУЛТАҲИБ *а.* ملتهب шӯълазананда, шӯълавар, (оташи) забонакашанда, фурӯзон.

Оташи ташаввуқ чунон мултаҳиб гаштӣ, ки таскини он ба оби сабурӣ осон даст надодӣ.
«Равзат-ус-сафо»

Чун нирони муҳораба мултаҳиб шуд, бинобар он мувозаа дасти рости сипоҳи мухолиф бар шоҳ Шуҷоъ ҳамла кард. *«Равзат-ус-сафо»*

МУЛТАҶО *а.* ملتجا ҷое ё касе, ки ба он паноҳ бурда мешавад, паноҳгоҳ.

Пас нишондаш, боз пурсидаш раҷо,
Қи куҷо дорӣ маошу мултаҷо. *Румӣ*

Ман як сипанду шаш ҷиҳатам дашти оташ аст,
Эй мултаҷо, ба кӯи ту овардам илтиҷо. *Шавкат*

МУЛТАҶӢ *а.* ملتجی он кӣ паноҳ меҷӯяд, паноҳгиранда, паноҳоваранда; **мултаҷӣ шудан** (*ё* **гардидан**) *ба касе, чизе* паноҳ овардан.

Некӯдор мунҳазим гашта, бо як ҳазор савор ба Гурҷистон рафт ба малик Довуд, ҳокими он диёр, мултаҷӣ шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУЛТИФА *а.* ملطفه нома, мактуб.

Бар ҳукми фармони олӣ бирафтанд, ки дар мултифаҳо ба хатти олӣ буд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

МУЛУ مولو нае, ки аз шохи миёнхолӣ месохтаанд.

МУЛУЗАН مولوزن мулунавоз, навозандаи мулу; *ниг.* мулу.

Маро бинанд андар кунҷи ғоре, —
Шуда мулузану пӯшида чӯхо. *Хоқонӣ*

МУЛУК *а.* ملوک *ҷ.* **малик.**

[Дарвеш] гуфт: ... Дигар бидон, ки мулук аз баҳри поси раийятанд, на раийят аз баҳри тоати мулук. *Саъдӣ*

мулуки тавоиф (*инчунин* **мулуккуттавоиф**) сардорони қабилаҳо.

Мулуки тавоиф ба фармони ӯ
Қамар баста бар аҳду паймони ӯ. *Низомӣ*

МУЛУКОНА ملوکانه подшоҳона, ба расму оини шоҳона; *маҷ.* ботантана, бодабдаба.

Мулукона меҳмоние сохтадаш,
Ҷаҳон дар суми маркаб андозадаш. *Низомӣ*

Ӯ низ ... бил-охир элчиён ва ҷӯраҳои фасеҳзабонро ба хилъатҳои мулукона ва либосҳои фохирона бинавохт. *«Фатҳнома»*

МУЛУКУТТАВОИФ *а.* ملوک‌الطوائف *ниг.* **мулук (мулуки тавоиф).**

Мулукуттавоиф нишаста фарох
Ба Қайвон расонида айвони кох. *Ҳотифӣ*

МУЛУМИСОЛ مولومثال мулумонанд, монанди мулу; *ниг.* **мулу.**

Мулумисол дам чу барорад ҳилоли субҳ,
Ман низ сар зи чӯхаи хоро бароварам. *Хоқонӣ*

МУЛУҲАТ *а.* ملوحت шӯрӣ, намакинӣ, пурнамакӣ.

Дар узубат ва латофати об ва мулуҳати он ва ҳарорат ва бурудати он асаре тамом бошад. *«Равзат-ус-сафо»*

МУЛҲАМ I *а.* ملهم илҳомгирифта; талқиньёфта, он кӣ дар дилаш фикре пайдо мешавад.

В-он дигар гуфт: Чанд баҳсу ҷадал,
Мулҳамонанд соҳибони дувал. *Ҷомӣ*

Намедонам, ки ходим мулҳам шуд ё доия ӯро бар он овард, ки маро назди мири асас овард. *Аҳмади Дониш*

МУЛҲАМ II *а.* ملحم **1.** навъе аз матои абрешимини нафис.

Чу барзад сар аз кӯҳ гетифурӯз,
Заминро ба мулҳам биёрост рӯз. *Фирдавсӣ*

2. ҷомае, ки аз ҳамин матоъ дӯхта шудааст.

Нофи шаб сӯхт таффи миҷмари рӯз,
Бӯи зар ёфт ҷайби мулҳами субҳ. *Хоқонӣ*

МУЛҲАҚ *а.* ملحق пайвастшуда, ҳамроҳшуда.

Агар [халифаи Бағдод] такаббур кунад ва дилу забонро яке надорад, ӯро низ ба дигарон мулҳақ гардон! *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Аз мардуми афғон чаҳор сад мард ба султон мулҳақ шуданд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

МУЛҲИД *а.* ملحد мункири худо дар дини ислом; даҳрӣ, бедин.

Мулҳиди гурсина дар хонаи холӣ, бари хон,
Ақл бовар накунад, к-аз рамазон андешад. *Саъдӣ*

Бо ман ту ҳар он чи гӯй, аз кин гӯй,
Пайваста маро мулҳиду бедин гӯй;
Ман худ муқирам бад-он чи гӯй, лекин
Инсоф бидеҳ, туро расад, к-ин гӯй? *Хайём*

МУЛҲИМ *а.* ملهم илҳомдиҳанда.

Мулҳими тавфиқ Довудро санъати зиреҳ бофтан биёмӯхт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУМ موم моддаи мулоиме, ки занбӯри асал ҳосил мекунад ва аз он барои худ лона месозад.

Саркаш машав, ки чун шамъ аз ғайратат бисӯзад
Дилбар, ки дар кафи ӯ мум аст санги хоро. *Ҳофиз*

Чорасозон дар илоҷи кори худ бечораанд,
Беҳ насозад мум захми хонаи занбӯрро. *Бедил*

МУМАВВАҲ *а.* مموه сухани бофта ва дурӯғе, ки барои ба роҳи хато андохтани мардум сохта мешавад.

МУМАВВАҲА *а.* مموهه *муаннаси* **мумаввах.**

Дар фазилати ҳикмат ҷамъе бошанд, ки ... ба ағолити мумавваҳа мубтадиёнро дар гумон андозанд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

Ин музахрафот бофта ва сохтаи муртозони ҳунуд ва тахайюлоти мумавваҳаи ҳукамои Аҷам аст. *Аҳмади Дониш*

МУМАЗЗАҚ *а.* ممزق пора кардашуда, даррондашуда.

Баски дар ин хок мумаззақ шудаст,
Пайкари хубони бадеулҷамол. *Саъдӣ*

МУМАЙИЗ *а.* ممیز **1.** фарқкунандаи неку бад, аз ҳам ҷудо кунандаи неку бад.

Тан асту ҷон мумайиз одамиро,
Қ-аз ин ду ёфт бешию камиро. *Носири Хисрав*

То ту гаштӣ мумайизи пасу пеш
Дур рафтӣ зи қурби роҳати хеш. *Бедил*

2. ботамиз, бофаросат, зирак.

... Алп-Тигин турке хирадманд буд ва мумайиз. *Низомии Арӯзӣ*

МУМАЙИЗА *а.* ممیزه *муаннаси* **мумайиз; қуввати мумайиза** қобилияти фарқкунии нек аз бад дар инсон.

Адолат он аст, ки ин ҳама қувватҳо бо якдигар иттифоқ кунанду қуввати мумайизаро иттисол намоянд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МУМАЙЯЗ *а.* ممیز аз дигарон фарқкунанда; имтиёз ва бартариёфта.

З-абнои рӯзгор ба хубӣ мумайязӣ,
Чун дар миёни лашкари мансур рояте. *Саъдӣ*

МУМАККАН *а.* ممکن мутамаккин, ҷойгиршуда, сукун ва қарорьёфта.

... Ба таъҷил наҳзат фармояд ва бар тахти маврус мумаккан шавад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МУМАҲҲАД *а.* ممهد **1.** паҳн кардашуда, густурдашуда.

Мумаҳҳад фарши мармар бар мамарҳош,
Мувассал з-обнӯсу оҷ дарҳош. *Ҷомӣ*

Чанд гоҳ миёни Наср ва Исмоил бисоти мусодақат мумаҳҳад буд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. мураттаб ва мунтазам, ба тартиб даровардашуда.

То мулк з-эҳтимоми ту тасдид ёфтаст,
Шуғли мулуку кори мамолик мумаҳҳад аст. *Анварӣ*

Дар тибби нафсонӣ низ ин қоида мумаҳҳад аст. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МУМАҲҲИД *а.* ممهد **1.** паҳнкунанда, густуранда; **2.** тартибдиҳанда, барпокунанда, устуворкунанда.

Падарам муассиси асоси карам ва мумаҳҳиди бинои мардӣ буд. *Авфӣ*

МУМЗО *а.* ممضی||ممضا имзошуда.

МУМИД(Д) *а.* ممد мададкунанда, ёридиҳанда.

Ҳар нафасе, ки фурӯ меравад, мумидди ҳаёт аст ва чун бармеояд, муфарреҳи зот. *Саъдӣ*

[Агар] душмане ба қасди ту бархоста ва туро дар дафъи он мумидду муовине бояд, ... инак ман бо шамшери обдор. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУМИН مومين аз мум сохташуда.

Ба худдорӣ инон аз бехудӣ тофт,
Ба дасти оташин мумин зирех бофт. *Нозим*

МУМКИН *а.* ممكن **1.** имконпазир, қобили иҷро; ҷоиз, раво.

Ҷаҳон чу хулди барин шуд ба даври савсану гул,
Вале чӣ суд, ки дар вай на мумкин аст хулуд.
Ҳофиз

2. шояд, аҷаб не, аз эҳтимол дур нест, ки ...

Назар кун бар аҳволи зиндониён,
Ки, мумкин, бувад бегунаҳ дар миён. *Саъдӣ*

МУМКИНОТ *а.* ممكنات *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **мумкин;** **2.** он чӣ дар доираи имкон аст.

Вуҷуди мумкинотро сабаб муҳаббати ӯ буд.
«Ҳористон»

Эй сифати хоси ту воҷиб ба зот,
Баста ба ту силсилаи мумкинот. *Ҷомӣ*

МУМКИНУЛВУҶУД *а.* ممكن الوجود он чӣ вуҷудаш имконпазир аст.

Ва он мавҷудро, ки вуҷуди ӯ ба ғайр аст, мумкинулвуҷуд хонанд. *Низомии Арӯзӣ*

МУМКИНӢ ممكنى имконпазирӣ.

...андар вай ду ваҷҳ бувад: яке воҷибӣ ва яке мумкинӣ. *Ибни Сино*

МУМОЗАҶАТ *а.* ممازجت **1.** омезиш; **2.** муоширaт; суҳбат.

[Муш гуфт:] ... Дар он маҳал инбисоту мумозаҷат аз уюб маҳсуб намеафтад.
«Анвори Суҳайлӣ»

МУМОЛАҲАТ *а.* ممالحت бо ҳам нону намак хӯрдан, ҳаққи нону намакро нигоҳ доштан.

...Андар он дидор кардан шарти мумолаҳатро ба ҷой оранд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

МУМОРАСАТ *а.* ممارست ҳамеша ба коре машғул будан, ба таври доимӣ дар коре машқ кардан.

Гӯянд, ки [Гуштосп] мумoрасати улуми нуҷум намуда. *«Равзат-ус-сафо»*

Хотири хатираш ба мумoрасати саворӣ ва найзабозӣ ва ҷамеи олоти набард майли тамом мефармуд. *«Таърихи Фаришта»*

МУМОРОТ *а.* ممارات адоват, кина.

Лек дар шайх ин гила з-амри худост,
Не паи хашму мумороту ҳавост. *Румӣ*

МУМОС(С) *а.* مماس бо ҳам соидашуда; зич ба ҳам расида истода, пайваст, ҷафс.

Аммо ламс қувватест пароканда дар пӯст ва гӯшти ҳайвон, то чизе ки мумосси ӯ шавад, аъсоб идрок кунад. *Низомии Арӯзӣ*

Ногоҳ аномили он кӯдак мумоси маҳосини падар шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Аз ин ҷумла дар қуллаи кӯҳе бар сатҳи муҳаддаби он, ки мумоси фалак ва қамар буд, соҳати фарохи муставӣ ва шаффофи мағора дидам.
Аҳмади Дониш

МУМОСИЛ *а.* مماثل шабеҳ, монанд ба ҳамдигар, бо ҳам баробар.

Бо ғизоли ваҳшии саҳро шавад
Қай мумосил чашми беоҳуи ту. *Хоқонӣ*

Ашъори ману ҷавоби ёрон
Ҳар чанд мумосиланд бо ҳам,
Фарқе зи сарост то Сурайё
В-аз лутф ситора то ба шабнам. *Камоли Хуҷандӣ*

МУМОСС *а.* مماس *ниг.* **мумос(с).**

МУМОССА||МУМОССАТ *а.* مماسه||مماست ба ҳамдигар зич расида истодан, ҷафсшавӣ.

Баъзе мавҷудот ёфта мешавад, ки бо мавҷудоте дигар мулоқӣ бошад, — мулоқоте тамом, на бар сабили мумоссат ва муҷоварат. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МУМОТАЛА||МУМОТАЛАТ *а.* مماطله||مماطلت батаъхиранд озӣ, қафопартоӣ, кашолдиҳии коре.

Ҳусни аҳд тақозо кардӣ, ки ҳуқуқи туро бе мумоталат адо кардамӣ. *Авфӣ*

Абӯязид баъд аз эҳмол ва мумотала гуфт: Қайрувон аз Байтулмуқаддас шарифтар нест.
«Равзат-ус-сафо»

МУМСИК *а.* ممسك хасис.

Маҳак донад, ки зар чист ва гадо донад, ки мумсик кист. *Саъдӣ*

Чунон ҳам машав мумсику зарпараст,
Ки чун афтадат тангаи зар ба даст. *Ҷомӣ*

Мумсик агар ба ғарзи сахо ҷӯшад аз шароб,
Дасте баланд мекунад, аммо ба зери об. *Бедил*

МУМТАД(Д) *а.* ممتد давомнок, дароз, кашол.

Баъд аз замоне мумтад аз гӯша ду кас бар сабили имтиҳон ... тире чанд андохтанд.
«Равзат-ус-сафо»

МУМТАЗИҶ *а.* ممتزج имтизоҷъёбанда, махлут ва омехташаванда.

Ҳафзу рафъи ин мизоҷи мумтазиҷ
Гоҳ сиҳҳат, гоҳ ранҷурӣ музиҷ. *Румӣ*

Ва агарчи нафси нотиқа ҷавҳари басит аст, лекин ба сабаби таназзулоти касрат аз мабдаъ ва мумтазиҷ гаштан ба ғубори кавния мукаддар ва бесафо гаштааст. *Аҳмади Дониш*

МУМТАЛӢ *а.* ممتلى **1.** имтилоёфта, мамлӯ, пур, оганда, лаболаб.

Аз таъсироти Моҳ он аст, ки ҳайвонотро дар вақти зиёдатии Моҳ уруқ, яъне рагҳо, мумталӣ бошад аз хун. *«Аҷоиб-ул-махлуқот»*

Туӣ, ки меъдаи оз аз атот мумталӣ аст,
Туӣ, ки дидаи бухл аз сахот бебасар аст. *Анварӣ*

2. *маҷ.* сершуда, шикампур.

[Ҳар] оғози хӯрдан карда ... мумталӣ шуда дар... миёни алафзор бихуфт. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Пеш аз вақт он тифлро таом дод, то мумталӣ шуда даргузашт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУМТАНЕЪ *а.* ممتنع **1.** манъ кардашуда; **2.** номумкин, ғайримумкин, маҳол.

Ва ҳар чӣ ҳастии вай ба худ воҷиб нест, ба худ ё мумтанеъ аст ё мумкин. *Ибни Сино*

Ва боло рафтан дар ҳаво ба фарзи тартиби асбоб мумтанеъ не. *Аҳмади Дониш*

МУМТАҲАН I *а.* ممتحن 1. имтиҳон кардашуда, озмуда ва санҷидашуда.

Эй шуда бадхоҳи ту музтариб аз изтироб,
Ҳамчу бадандеши ту мумтаҳан аз имтиҳон. *Хоқонӣ*

2. дучори сахтӣ ва бало гардида.

Ҳар ду гиръёнему ҳар ду зарду ҳар ду дар гудоз,
Ҳар ду сӯзонему ҳар ду фарду ҳар ду мумтаҳан. *Манучеҳрӣ*

Қасе ки бо ҳама кас хӯи бад ба кор барад,
Ҳамеша дар кафи сад ғусса мумтаҳан донаш. *Ҷомӣ*

Дар ин вило амири мушорунилайҳ ба оризаи маразе мумтаҳан гардид ва баъд аз ду рӯз мурғи рӯҳи баланд парвозаш ... ба кунгураи арш дар таярон омад. *«Равзат-ус-сафо»*

МУМТАҲАН II *а.* ممتهن хору залил, беқадру қиматшуда.

Пас аз ин рӯ илми сеҳр омӯхтан
Нест мамнӯу ҳарому мумтаҳан. *Румӣ*

МУМТАҲИН *а.* ممتحن имтиҳонкунанда, озмоянда.

Лек пири ақл не пири мусин,
Менадонад мумтаҳан аз мумтаҳин. *Румӣ*

МУМТАҲАҚ *а.* ممتحق зоеъшаванда, нобудшаванда.

Сабзавор аст ин ҷаҳону марди ҳақ
Андар ин ҷо зоеъ асту мумтаҳақ. *Румӣ*

МУМТОЗ *а.* ممتاز 1. ҷудо кардашуда, фарқ кардашуда аз чизе ё касе.

Дурӯғ аз рост пеши туст мумтоз,
Ки донад ҷуз ту кардан кашфи ин роз? *Ҷомӣ*

Бояд ки ашхоси мунсиф аз аҳли қалам ... беҳунаронро аз ҳунармандон мумтоз гардонанд. *Аҳмади Дониш*

2. имтиёзьёфта аз дигарон, бартарӣ ва афзалиятдошта; интихоб кардашуда; афзал ва баргузида.

Маликро ба нома сарафроз кард,
Зи шоҳони давронш мумтоз кард. *Ҳотифӣ*

Пас он гаҳ аз надимони сарафроз
Расулеро ба хидмат кард мумтоз. *Ҳозиқ*

Қоматаш дар бӯстони ҳусн дидам ҷилвагар,
Дар миёни навниҳолони чаман мумтоз буд. *Туғрал*

МУМУЛ موموول навъе аз бемориҳои чашм.

Тири ту мифтоҳ шуд дар кори фатҳи қалъаҳо,
Тири ту мумул шуд дар дидаҳои дидабон. *Асҷадӣ*

МУНАВВАР *а.* منور нуронишуда, пурнур; равшан.

Биё ҷоно, мунаввар кун зи рӯят маҷлиси моро,
Ки дар пешат ғазал хонему дар поят сар андозем. *Ҳофиз*

Ҷавонӣ тирагӣ бурд аз диёрат,
Мунаввар шуд ба пирӣ рӯзгорат. *Ҷомӣ*

Адл нурест, к-аз ӯ мулк мунаввар гардад
В-аз насимаш ҳама офоқ муаттар гардад. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

мунаввар моҳ а) моҳи пурраи равшан; б) *киноя аз* ёр.

Фироқ кард маро дур аз он мунаввар моҳ,
Ки ҳаст моҳи дуҳафта ба нури ӯ муштоқ. *Ломеӣ*

МУНАЗЗАД *а.* منضد мураттабшуда, ба тартиб даровардашуда.

МУНАЗЗАМ *а.* منظم ба назму тартиб даровардашуда.

Силсилаи оли Шансаб ба ҷамоли ӯ муназзад ва муназзам аст ва бозуи давлати он хонадон ба камоли ӯ муаббад ва мусаллам аст. *Низомии Арӯзӣ*

МУНАЗЗАҲ *а.* منزه покиза кардашуда; пок, нағз, хуш, хуррам.

Шоҳ Мансур ба истиқбол берун омада, ҷиҳати нузули меҳмоне чунон азиз манзиле муназзаҳ таъин намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

муназзаҳ *аз чизе* пок, тоза, барӣ аз чизе, мас. аз гуноҳ, саҳв ва ғ.

Хато раҳ набурда суи хомааш,
Муназзаҳ зи саҳву ғалат номааш. *Ҳотифӣ*

... Ва обу гили тинатам ҷавҳари муназзаҳ аз аърози кудурат (аст). *Бедил*

МУНАЗЗАҲОТ *а.* منزهات ҷ. **муназзаҳ** ҷоҳои дилхушӣ, боғот, сайргоҳҳо.

[Назар] ба шаҳре расид, ки бинои он рафеъ ва фазои он васеъ ва ҳавои он аз овози макрӯҳот пероста ва миёни ӯ аз муназзаҳот ороста. *Яҳьёи Себак*

МУНАФФАС *а.* منفس аз ғаму ғусса холӣ, хурсанд ва осуда.

З-афьюни шарбати ӯ мамлуст ранги ишрат,
З-осеби раҳмати ӯ давлат мунаффас омад. *Шамси Табрезӣ*

МУНАҒҒАС *а.* منغص тира, андӯҳгин, ғамолуд; *маҷ.* вайрон; халалдор (дар бораи айш, суҳбат).

Мунағғас бувад айши он тандуруст,
Ки бошад ба паҳлуи бемори суст. *Саъдӣ*

Агар рӯзе чанд мӯҳлат ёбад, айши ӯ мунағғас ва ҳаёти ӯ мукаддар бувад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

[Фирдавсӣ] чун наздики эшон расид, аз вай мутаваҳҳиш шуданд ва гуфтанд: Маҷлиси моро мунағғас хоҳад сохт. *Ҷомӣ*

МУНАҚҚАТ *а.* منقط нуқтадор, нуқта-нуқта, хол-хол.

Аз ашкашон чу себ гузарҳо мунаққат аст
В-аз бӯса чун турунҷ ҳаҷарҳо муҷаддар аст. *Хоқонӣ*

Дорфазини дуккон ҳама санги рухоми сабзи мунаққат аст, ки гӯӣ бар марғзор гулҳо шугуфтааст. *Носири Хисрав*

МУНАҚҚАШ *а.* منقش нақшу нигор кардашуда, нақшин; нақшдор.

Дашт монанди дебои мунаққаш гаштаст,
Лола бар тарфи чаман чун кӯҳи оташ гаштаст. *Манучеҳрӣ*

Чун Маъмун ба байтуларӯс биёмад, хонае дид муҷассас ва мунаққаш. *Низомии Арӯзӣ*

Биное мухтараътарҳу мунаққаш
Ба чандин рангу тасвироти дилкаш. *Ҳозиқ*

МУНАҚҚАҲ *а.* منقح 1. пок ва тоза кардашуда.

Бал амр фармуданд, ки дар ин боб китобе муштамил бар фавоиди мунаққаҳ ... сохта ва пардохта оянд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. ислоҳ кардашуда; (каломи) аз айбу нуқс ва суханони номарғуб тоза кардашуда.

Рӯзе дар ғайбати Рашидӣ аз Амъақ пурсид, ки шеъри Абдуссайид Рашидиро чун мебинӣ? Гуфт: Шеъре ба ғоят нек мунаққо ва мунаққаҳ, аммо қадре намакаш дармебояд. *Низомии Арӯзӣ*

3. аниқ, дақиқ; бесохтакорӣ.

Ба чанд гоҳ дафтаре мунаққаҳ, ки муштамил бошад бар ҷамъу харҷи мамолик, тартиб тавон дод? *«Равзат-ус-сафо»*

МУНАҚҚО *а.* منقى||منقا **1.** пок ва тоза кардашуда; пок ва соф кардашуда (аз донак ва пӯчоқ); **2.** мавизи тоза, мавизи пок кардашуда, мавизи донакаш баровардашуда.

Наргис расидан гирифт, кишмиш бияфкананд, молан ва мунаққо баргирифтанд. *Низомии Арӯзӣ*

Бахти ҳасудат сарзада, шурби тараб зоеъ шуда,
Тифлест бар рӯй омада в-аз каф мунаққо рехта. *Хоқонӣ*

МУНАҶҶАЛ *а.* منجل даравидашуда.

Мошоқи вафо чу шуд мунаҷҷал,
Бар пир иҷоза дод Навфал. *Шоҳин*

МУНАҶҶАҲ *а.* منجح муваффақшуда, комьёб.

Чунончи мушоҳада меравад, ки басе фузало дар тарбияти авлоди худ ғояти саъй мабзул медоранд ва аслан мунаҷҷаҳ намеоянд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МУНАҶҶИМ *а.* منجم донандаи илми нуҷум, ситорашинос; ахтаршиносе, ки аз рӯи вазъияти ситораҳо пешгӯӣ мекунад, ситорашиноси пешгӯикунанда.

Аммо дабир ва шоир ва мунаҷҷим ва табиб аз хавосси подшоҳанд. *Низомии Арӯзӣ*

Мунаҷҷимон мар-Заҳҳокро гуфта буданд, ки касе пайдо шавад, ки ҳалоки ту бар дасти ӯ бошад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Мунаҷҷимон иртифоъ гирифтанд ва гуфтанд: Ҳоло толеъ дар вақти нуҳусат (аст). *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

МУНБАИС *а.* منبعث **1.** ирсол дошташуда, фиристодашуда; **2.** моил ва мутаваҷҷеҳ.

Нафс дар вақте ки мунбаис бошад ба сӯи матолиб, ором намояд. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МУНБАСИТ *а.* منبسط **1.** паҳншуда, густурда, паҳн.

Мунбасит будему як гавҳар ҳама,
Бесару бепо будем он сар ҳама. *Румӣ*

мунбасит гаштан паҳн шудан, густурда шудан.

Баъд аз эҳроқи муваққидон оташ муртафеъ ва мунбасит гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. хурсанд, шод, хушу хуррам, хушҳол.

Чун таом пеши вай меоварданд, ба ғоят мунбасит мешуд. *«Равзат-ус-сафо»*

[Рой] ба хаёли ганҷ ва муждаи пири сухансанҷ мунбасит шуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУНБИЛ||МАНБАЛ *а.* منبل **1.** танбал, коҳил.

Ҳар бувад ходиме, вале коҳил,
Ки ба кор-андарун бувад мунбил. *Саноӣ*

2. бадэътиқод; сустэътиқод дар дину шариат.

Абу Абдулло гуфт: Ман ӯро манбалам, яъне номӯътақидам. *Ҷомӣ*

Шаръварзӣ наёяд аз мунбил,
Ҳақгузорӣ наёяд аз коҳил. *Саноӣ*

◇ **доруи манбал** гиёҳест, ки барои дуруст кардани ҷароҳати тоза ва яғири хару асп кор фармуда мешавад.

Гуфт: Полонаш фурӯ неҳ пеш-беш,
Доруи манбал бинеҳ бар пушти реш. *Румӣ*

МУНДАК(К) *а.* مندک шикаста, пора-пора; яксоншаванда, ҳамвор ва баробар (дар бораи ҷой ва замин).

Чун ки кард илҳоҳу бинмуд андаке,
Ҳайбате, ки кӯҳ шавад з-он мундаке... *Румӣ*

МУНДАМИЛ *а.* مندمل рӯ ба дурустӣ оваранда, беҳшаванда (дар бораи ҷароҳат).

То он ҷароҳат мундамил шавад, боз вақти мӯй баромадан бошад. *Авфӣ*

Ба муқтазои одати ҷибиллии хеш ҷароҳоти аламро ба мароҳиме мундамил сохт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУНДАРИС *а.* مندرس кӯҳна, фарсуда; маҳву нобудшуда, аз байн рафта.

Фирдавсӣ низ савод бишуст ва он ҳаҷв мундарис гашт. *Низомии Арӯзӣ*

Баҳоре бас бадеъ аст ин, гараш бо мо бақо будӣ,
Валекин мундарис гардад ба обонҳову озарҳо. *Манучеҳрӣ*

Ҳасан... Ҳасанободи Гулбарга ва қалъаи онро, ки мундарис шуда буд, дар як рӯз бино намуд. *«Таърихи Фаришта»*

МУНДАРИҶ *а.* مندرج дарҷ кардашуда, дохил кардашуда.

Дар остини коми ту сад нофа мундариҷ,
Онро фидои турраи ёре намекунӣ? *Ҳофиз*

Дар зимни ин гуфтан се фоидаи куллӣ мундариҷ аст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ҳаким фармуд, ки эй малик, ҳама васиятҳо дар ин ду калимаи шариф мундариҷ аст. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

МУНДАФЕЪ *а.* مندفع дафъшуда, дур кардашуда, бадар кардашуда.

Шер гуфт: ... Ҳар оина ғубори шубҳат аз роҳи ҳақиқат мундафеъ гашта ... ба мартабаи яқин табдил хоҳад ёфт. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУНДӢ مندى кӯзаи даҳаншикаста.

Хуб шуд он кӯзаро гардан шикаст,
То зани ҳамсоя бе мундӣ нашуд. *Савдо*

МУНЗАВӢ *а.* منزوى инзиво ихтиёркарда, он кӣ худро аз халқ дур медорад, гӯшагир, гӯшанишин.

Рӯз бошад мунзавӣ дар гӯшаи узлат, вале
Дастгири гумраҳон гардида дар шабҳои тор. *Восифӣ*

Мунзавӣ чун нигаҳ ба ҳайронӣ,
Мухтафӣ чун садо ба уръёнӣ. *Бедил*

МУНЗАЛ *а.* منزل нозилшуда, аз боло ба поён фиристодашуда, фиристодашуда (аз тарафи худо).

Аз раъи туст олӣ роёти комгорӣ,
Дар шаъни туст мунзал оёти подшоҳӣ. *«Таърихи Фаришта»*

Ба зикраш хатм шуд ин равшан анфос,
Ба сони нури мунзал хатм бар нос. *Ҷомӣ*

МУНЗАМ(М) *а.* منضم замшуда, пайвастшуда, мулҳақ, пайваст.

Бо вай расми муонақа ба ҷо оварда ва ба синаи хеш ӯро мунзам сохта, миёни ҳар ду чашмаш бӯсид. *«Равзат-ус-сафо»*

Кайхисрав ... дигар вилоят низ бад-он мунзам гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

Резад қадаҳи кадом бар хок?
Гардад маи ишрати кӣ мунзам? *Савдо*

МУНЗАР *а.* منذر тарсондашуда, тарсу бимьёфта.

Гуфто: Бинигар дар ман; гуфтам, ки ҳаметарсам
Аз оташи рухсорат; гуфто: Машавӣ мунзар.
Шамси Табрезӣ

МУНЗАҲИФ *а.* منزحف **1.** дуршаванда аз самти маъқул; **2.** *адш.* дуршаванда аз вазни саҳеҳ, ғайрисолим, ғайриҷоиз (дар бораи руկнҳое, ки дар вазн ҳарфе зиёд ва ё кам воқеъ мешавад).

Аз арӯзу илал зананд нафас,
Солиму мунзаҳиф зи пешу зи пас. *Саноӣ*

Байти фурӯмондаи ин мунзаҳиф,
Қофияи ҳарзаи он шойгон. *Хоқонӣ*

МУНЗАҶИР *а.* منزجر бездоштшуда, манъшуда; мутанаффир.

Асҳоби даовии ботил дар нафси хеш мунзаҷир шаванд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Чун мардум аз шароб хӯрдан мунзаҷир намешуданд, ҳукм кард, то аксари боғотро хароб карданд.
«Равзат-ус-сафо»

МУНЗИР *а.* منذر **1.** тарсонанда ва бимдиҳанда (бо ҷазо).

То ки ин ҳар ду сифат зоҳир шавад,
Он мубашшир гардад, ин мунзир шавад. *Румӣ*

2. *д.* яке аз номҳои Муҳаммади пайғамбар.

МУНИР *а.* منير нурдиҳанда, нуронӣ, тобон.

Наврӯзи фаррух омаду нағз омаду ҳажир,
Бо толеи саодату бо кавкаби мунир. *Манучеҳрӣ*

Дар ҳар фалаке мунир мебуд,
Дар ҳар нафасе абир месуд. *Низомӣ*

бадри мунир а) моҳи пурраи тобон.

Хиҷил аз қадди расои ту бувад сарви баланд,
Мунфаил аз рухи хуби ту бувад бадри мунир.
Шоҳин

б) *киноя аз* ёр, маҳбуба.

Имшаб он бадри мунир аз хона берун шуд магар,
З-аввали шаб то саҳар бинӣ ту моҳи томро.
Туғрал

моҳи мунир а) моҳи нуронӣ, тобон.

Он талъате, ки аз рухи хубат диҳад фурӯғ,
Бар офтоби равшану моҳи мунир нест. *Шоҳин*

б) *киноя аз* рӯи зебо.

Ҳусни ҷамоли моҳи мунират
Шарманда карда шамси саборо. *Ғиёсӣ*

МУНИС *а.* مونس *ниг.* **мӯъннс.**

МУНИФ *а.* منيف олӣ, баланд.

То дар он мавзеи муниф буд, осебе бад-ӯ нарасид. *«Равзат-ус-сафо»*

МУНКАДИР *а.* منكدر тира, ғамангез.

Чун шуниданд он ваиди мункадир,
Чашм бинҳоданд онро мунтазир. *Румӣ*

МУНКАР *а.* منكر **1.** инкоршаванда, шинохтанашаванда; **2.** бад, зишт, қабеҳ, ношоиста; номуборак.

Давлаташро зи қасди хасм чӣ бок,
Ки ҳавасҳои мункар андозад. *Хоқонӣ*

Чу мункар бувад подшаҳро қадам,
Кӣ ёрад зад аз амри маъруф дам? *Саъдӣ*

Чун писар ба маҷлиси падар расид, замини хидмат бибӯсид ва ба тавозӯи ҳар чи тамомтар бинистод ва аз он ҳодисаи мункар бо якдигар ҳикоят карданд. *«Равзат-ус-сафо»*

3. кори зишт, кори бад, бадӣ.

Ҳар гоҳ ки касе маъсияте ё мункаре бикунад ва олиме бубинад, бар ӯ воҷиб бошад, ки ӯро панд диҳад, аз он кораш наҳӣ кунад. *«Таърихи Табарӣ»*

Маликро ҳам дар он шаб огаҳӣ доданд, ки дар мулки ту чунин мункаре ҳодис шудааст, чӣ фармоӣ? *Саъдӣ*

4. *д.* яке аз ду фариштае, ки гӯё пас аз марг дар гӯр ба сари мурда омада аз ӯ дар бораи гуноҳу савоби дар дунё кардааш бозпурс мекунад;◇ **захми мункар** ҷароҳати вазнин.

Қазоро захми мункар бар чеҳраи Ҷамшедқулии Қутбшоҳ расид. *«Таърихи Фариштa»*

МУНКАСИР *а.* منكسر **1.** шикасташаванда, шиканданда, вайроншаванда; шикаста.

Як забон дорам ман, он ҳам мункасир,
Дар хиҷолат аз ту, эй донои сир. *Румӣ*

2. касрнок, парешон.

... Амволи хизона ва байтулмол бар қарори пешин мункасир ва поймол гардад.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

МУНКАСИФ *а.* منكسف **1.** дар кусуф буда, гирифта (дар бораи офтоб).

Чун минбарро ҳаракат доданд, офтоб мункасиф гашта, рӯзи равшан чунон торик шуд, ки ситорагон падид омаданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Дар шаҳри Ҳамадон офтоби умраш мункасиф ва моҳи ҷоҳаш мунхасиф шуда, оҳанги қусури ҷинон намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *маҷ.* тира, хира.

Саховати туву раъи баланду толеъу табъ
На мунқалиб, на мухолиф, на мункасиф, на ғавӣ.
Манучеҳрӣ

МУНКАШИФ *а.* منكشف **1.** кашфшуда; кушодашуда, вошуда.

Ба юмни қудуми шоҳ Шуҷоъ чеҳраи амну амон аз ҳиҷоби ниқоб мункашиф гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *маҷ.* ошкор, возеҳ, равшан; фош.

Чун шер ин сухан бишунуд, ҳақиқати ҳол бар вай мункашиф шуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Мумкин нест, ки ҳақиқати амри султон мункашиф гардад. *Аҳмади Дониш*

МУНКИР *а.* منکر **1.** инкоркунанда, касе, ки коре ё касеро иқрор ва эътироф намекунад.

Дил ҳамедуздиву мункир мешавӣ,
Бозии некӯ бурун овардаӣ. *Анварӣ*

Зоҳидон аз маю маъшуқ маро манъ кунанд,
Беҳтар он аст, ки ман мункири эшон шудаам.
Убайди Зоконӣ

Пеши соҳибҳиммат ин зоҳир бувад,
Ҳар кӣ беҳиммат бувад, мункир бувад. *Ҷомӣ*

2. *д.* инкоркунандаи худо.

МУНОВАБАТ *а.* مناوبت кори навбат ба навбат, бо навбат иҷрошавии кор.

...Ҳар сол моле ба хизонаи омира расонад ва бар сабили муновабат ду ҳазор савор мулозими урдуи ҳумоюн гардонад. «*Равзат-ус-сафо*»

МУНОДАМАТ *а.* منادمت надимӣ кардан, ҳамнишинӣ намудан; надимӣ, ҳамнишинӣ.

Чаҳорум, хушовозе, ки ба ҳанҷараи довудӣ об аз ҷараён ва мурғ аз таярон боздорад, пас ба василати он фазилат дили муштоқон сайд кунад ва арбоби маънӣ ба мунодамати ӯ рағбат намоянд.
Саъдӣ

МУНОДО *а.* منادی **1.** нидо кардашуда, эълон кардашуда; **мунодо кардан** нидо кардан, эълон кардан, ҷор задан.

Чун чанд рӯз мунодо бикарданд, мард биёмад.
Авфӣ

2. *грам.* мухотаб (хитоб кардашуда, нидо кардашуда, он кӣ ба вай нидо ва хитоб карда мешавад).

МУНОДОГАР مناداگر нидокунанда, эълонкунанда; ҷорчӣ.

Чу фармонш омад ба гетӣ ба ҷой,
Мунодогаре кард бар дар ба пой. *Фирдавсӣ*

МУНОДӢ *а.* منادی нидокунанда, ҷорчӣ.

Чун бад-он қаҳрамон даромад қаҳр,
Шаҳ мунодӣ равона кард ба шаҳр. *Низомӣ*

Ба ҳар кӯяш ба аҷзу номуродӣ,
Бигардонам мунодӣ дар мунодӣ. *Ҷомӣ*

мунодӣ барангехтан ҷорчӣ андохтан, ҷор занондан.

Ҳаросида шуд з-ин сухан шаҳриёр,
Мунодӣ барангехт аз ҳар диёр. *Низомӣ*

МУНОЗААТ *а.* منازعت бо ҳам хусумат ва ситеза кардан; хусумат, ситеза.

Ҳар чаҳор қабила бо ҳам мунозаат мекарданд ва кор ба ҷое расид, ки ба қатл хост анҷомидан.
«*Таърихи Табарӣ*»

Басе барнаёмад, ки банӣ-аммони султон ба мунозаат бархостанд. *Саъдӣ*

Ҳакимзода баҳона оғоз кард ва мунозаат намуд ва аз хона берун рафт. «*Хористон*»

МУНОЗАРА||МУНОЗАРАТ *а.* مناظره||مناظرت баҳс ва гуфтугӯ доир ба кашфи ҳақиқати ягон масъала.

Дар ин масъала бо уламои Ироқ мунозара кардам, ҷавоб натавонистанд гуфтан.
«*Таърихи Наршахӣ*»

Маликро бо даҳрӣ мунозарае афтод ва кор бар эшон дароз гашт. *Аттор*

Ин ҳар ду азизаро дар мавридҳои тӯй ва таъзия мунозараҳост. *Савдо*

МУНОЗАРОТ *а.* مناظرات *ҷ.* **мунозара||мунозарат.**

Миёни Тамлиҳо ва қозӣ мунозарот воқеъ шуд.
«*Равзат-ус-сафо*»

МУНОЗЕЪ *а.* منازع низоъкунанда, хусумат ва ситезакунанда.

Чингизхон дид, ки бо Шерхон дар ин вақт мунозеъ шудан лоиқ нест. «*Таърихи Фаришта*»

МУНОЗИРА *а.* مناظره *ниг.* **мунозара.**

МУНОКАҲАТ *а.* مناکحت никоҳ, издивоҷ; никоҳ кардан.

Ақди мунокаҳат миёни эшон муаккад шуд. *Авфӣ*

Овардаанд, ки фақеҳе духтаре дошт ба ғоят зиштрӯй, ба ҷои занон расида, бо вуҷуди неъмат касе дар мунокаҳати ӯ рағбат намекард. *Саъдӣ*

Писар ... чун аз пир рухсат ҳосил кард, рӯзи дигар пеши он зан рафт ва мунокаҳат воқеъ шуд.
«*Ҷомеъ-ут-тамсил*»

МУНОКАҲОТ *а.* مناکحات *ҷ.* **мунокаҳат.**

Дуввӯм, роҷеъ ба аҳли манозил бувад ба мушоракат, — монанди мунокаҳот ва муомалот.
«*Ахлоқи Носирӣ*»

МУНОСАФА *а.* مناصفه ду нима кардан, ба ду ҳиссаи баробар ҷудо кардан.

Марде дар боғ даромад, ки ҳафт дарбанд дошт, ба ҳар дарбон ваъда кард, ки ҳар чӣ ёбам, муносафа намоям. «*Илми симиё*»

МУНОСАҲАТ *а.* مناصحت панду насиҳатдиҳӣ ба ҳамдигар.

Дидам, ки насиҳат намепазирад ..., тарки муносаҳат кардам ва рӯй аз мусоҳабат бигардонидам.
Саъдӣ

Шер гуфт: Суханони ту дар дили ман ҷой гирифт ва хулуси муносаҳати туро донистам.
«*Анвори Суҳайлӣ*»

МУНОСЕҲ *а.* مناصح насиҳатдиҳанда, махсусан носеҳи динӣ.

Биёр соқии сармаст ҷоми бодаи ишқ,
Бидеҳ ба рағми муносеҳ, ки медиҳад пандам.
Саъдӣ

МУНОСИБ *а.* مناسب мувофиқ, лоиқ, мутобиқ.

Ва дар ду қисми дигар аз аҳвол ва орои дигар ҳукамо муносиби фанни аввал намате тақрир шавад. «*Ахлоқи Носирӣ*»

МУНОСИР *а.* مناصر нусратдиҳанда, ёрмандирасонанда, кӯмакдиҳанда, ёвар.

Лоҷарам ҳар ду муносир омаданд,
Ҳар ду хушрӯ пушти ҳамдигар шуданд. *Румӣ*

МУНОФАРАТ *а.* منافرت аз ҳамдигар нафрат кардан.

Ҷӯшӣ аз ин ҷавоб ба нохушӣ муроҷаат намуда, ин мудофаат замимаи мунофарати Арғун гашт.
«*Равзат-ус-сафо*»

МУНОФИР *а.* منافر нафраткунанда; он чӣ боиси нафрат аст.

Бад-он чи мулоими ӯст, майл кунад ва (аз) он чи мунофири ӯст, бигурезад. *Низомии Арӯзӣ*

МУНОФИҚ *а.* منافق одами дурӯя.

Рақиб саъй намояд чу ғамзаи ту ба хунам,
Бувад мувофиқи ғаммоз фикру рои мунофиқ.
Камоли Хуҷандӣ

МУНОФОТ *а.* منافات мухолифи якдигар будан, мутобиқат надоштан; мухолифат, зиддият.

[Зоҳид гуфт:] Миёни луғати ибрӣ ва калимоти фарангӣ мунофоти бешумор ва мубоянати бисьёр аст. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Ва он доия бо ин муомала, ки шумо хаёл кардаед, мунофот дорад. *Восифӣ*

МУНОФӢ *а.* منافی ботилкунанда, несткунанда; зид, мухолиф.

Назар кардан ба дарвешон мунофии бузургӣ нест,
Сулаймон бо чунон ҳашмат назарҳо буд бо мӯраш.
Ҳофиз

...Ин маслак мунофии ҳикмат ва тамаддун ва таовун аст. *Аҳмади Дониш*

МУНОХ||МАНОХ *а.* مناخ маҳалли хоб ва ҷои осоиш, истгоҳ дар роҳ, манзил.

Зи тоҷи маликзодае дар мунох,
Шабе лаъле афтод дар санглох. *Саъдӣ*

МУНОҚАША||МУНОҚАШАТ *а.* مناقشه||مناقشت низоъ ва мухолифат.

Асҳоби раъй... дафъи муноқашат ба мулотафат авло шиносанд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

...Муноқаша ва пархош дар мобайни шоҳон намонад. *Аҳмади Дониш*

МУНОҶОТ *а.* مناجات *д.* розу ниёз кардан, тавалло ва зорӣ кардан ба худо.

Сармаст даромад аз харобот
Бо ақли хароб дар муноҷот. *Саъдӣ*

МУНОҶОТӢ مناجاتی **1.** мансуб ба муноҷот; **2.** сифати зоҳиде, ки доимо машғули дуо ва муноҷот аст.

Ошиқи риндаму хароботӣ,
Фориғ аз зоҳиди муноҷотӣ. *Ҷомӣ*

МУНСАД(Д) *а.* منسد саддшуда, басташуда, масдуд.

Султон аз дарвоза берун омада, ба захми шамшери обдор ғубори он фитнаро таскин дод, то раҳнаҳо мунсад гашт. «*Равзат-ус-сафо*»

МУНСАЛИК *а.* منسلک дохилшуда, даромада ба чизе, мас. дар тариқат ва маслаке.

...Дар зумраи ходимон мунсалик шавад.
Аҳмади Дониш

МУНСАЛИХ *а.* منسلخ **1.** пӯстканда; **2.** *маҷ.* он кӣ либосаш кашида шудааст; бараҳнашуда.

Солик хоҳад, ки ба куллӣ аз малобиси вуҷуд мунсалих ва мутахаллеъ гардад. *Ҷомӣ*

МУНСАНӢ *а.* منثنی хамидашуда, хамида, дутошуда.

З-он ки гул гар барг-барғаш меканӣ,
Ханда нагзорад, нагардад мунсанӣ. *Румӣ*

МУНСАРЕҲ *а.* منسرح **1.** осон равоншаванда; *маҷ.* осон гуфташаванда; **2.** *адш.* номи яке аз баҳрҳои арӯз, «мустафъилун мафъулот», мас. байти зерин:

Он ки дилам сайди ӯст, мири шикори ман аст,
Даст ба хунам нигор карда нигори ман аст.
Сайфи Исфарангӣ

Карда анҷоми байтро оғоз,
Ҳазаҷ аз мунсареҳ надонад боз. *Саноӣ*

МУНСАРИФ *а.* منصرف **1.** дургарданда, дуршаванда; **мунсариф кардан** дур кардан.

Якеро аз дӯстон бар худ хонд, то ваҳшати танҳоӣ ба дидори вай мунсариф кунад. *Саъдӣ*

2. *грам.* исме, ки дар забони арабӣ касра (зер) ва танвин қабул мекунад.

МУНСАҲИБ *а.* منسحب дуршаванда; ақиб кашидашаванда.

Чун баромад бар ҳаво муш аз ғуроб,
Мунсаҳиб шуд низ чуғз аз қаъри об. *Румӣ*

МУНСИФ *а.* منصف боинсоф, бовиҷдон, боадолат.

Маро зи дасти ту, гар мунсифӣ, в-агар золим,
Гурез нест, ки дил з-ин мақом баргирам. *Саъдӣ*

Агар дар ҳолати ғазаб вайро мунсиф ёбӣ, ба дӯстию бародарии ӯ майл кун. «*Равзат-ус-сафо*»

МУНТАБЕЪ *а.* منطبع он чӣ дар рӯи чизи дигар нақш меёбад, нақшьёбанда.

Аммо басар қувватест... ки дарьёбад он суратеро, ки мунтабеъ шавад. *Низомии Арӯзӣ*

МУНТАБЕҲ *а.* منتبه бедоршаванда (аз хоб), бедор, хушьёр.

Солеҳу толеҳ ба сурат муштабеҳ,
Дида бикшо, бу ки гардӣ мунтабеҳ. *Румӣ*

МУНТАБИҚ *а.* منطبق **1.** қабат-қабат болои ҳам гузошташуда; **2.** баробар, мувофиқ, ба ҳамдигар мутобиқ.

Ҳар калимате аз он мунтабиқ бар ҳикмате (аст).
«*Равзат-ус-сафо*»

МУНТАВӢ *а.* منطوی **1.** дарҳампечида, навардидашуда; **мунтавӣ гаштани саҳоифи айёми** *касе киноя аз* тамом шудани умри касе.

Чун саҳоифи айёми ӯ мунтавӣ гашт, писараш ба ҷои ӯ нишаст. «*Равзат-ус-сафо*»

2. дарбаргиранда, шомил; **мунтавӣ** *бар чизе* **будан** шомили чизе будан, дорои чизе будан.

Ашҷоре диданд машҳун ба асмори бисьёр, замине мушоҳада карданд мунтавӣ бар нахҷири бешумор. «*Равзат-ус-сафо*»

Рисолате таблиғ карданд мӯҳтавӣ бар шукри ҳуқуқи неъмат ва мунтавӣ бар изҳори хулуси ният.
«*Равзат-ус-сафо*»

МУНТАЗАМ *а.* منتظم **1.** мураттаб, батартиб.

Умури маоши ман мунтазам аст. *Авфӣ*

Чашми бад дур, ки бас мунтазам аст ин давлат,
Оре, ин давлатро мунтазамӣ маъҳуд аст. *Анварӣ*

2. ҷойгиршуда, дохилшуда.

[Заған гуфт:]... Ӯро [бачаи бозро] ба фарзандӣ бардорам, то дар силки соири авлод мунтазам гардад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

МУНТАЗИР *а.* منتظر дар интизор буда, нигарон.

Ҳаст наззорагии рӯи ту имрӯз Камол,
Бе басар мунтазири ваъдаи фардост ҳанӯз.
Камоли Хуҷандӣ

Лек ҳамвора мунтазир мебуд,
То шавад вақти имтиҳон мавҷуд. *Ҷомӣ*

Умрест, ки дар кӯи ту мо мунтазиронем,
Шояд, ки чу маҳ ҷилва кунӣ дар назари мо.
Ғиёсӣ

МУНТАИШ *а.* منتعش бонишот, хушҳол; хушу хуррам.

Ёфис марде мунтаиш ва шикордӯст буд ва пайваста саворӣ кардӣ. «*Равзат-ус-сафо*»

МУНТАМИС *а.* منطمس маҳвшуда, аз байн рафта.

Ба тағьири умури собиқ ва мунтасибони дудмони хукком ҳиммат гумоштанд, то осори эшон мунтамис ва русуми эшон мундарис гашт.
«*Равзат-ус-сафо*»

МУНТАСАБ *а.* منتصب **1.** насб кардашуда; нишондашуда; рост ниҳодашуда.

Дар хами даври фалак то адл бошад кӯзпушт,
Офиятро кай тавонад буд қомат мунтасаб. *Анварӣ*

2. муайяншуда, таъин кардашуда.

Мунтасаб бар [он] тавила роизе,
Ҷуз ба дастурӣ наёяд рофизе. *Румӣ*

МУНТАСАБУЛҚОМАТ *а.* منتصب‌القامت ростқомат, мавзунқомат.

Ва ӯ [наснос] ҳайвонест, ки дар биёбони Туркистон бошад, мунтасабулқомат, алифулқад, аризулазфор ва одамиро азим дӯст дорад.
Низомии Арӯзӣ

МУНТАСАБҚАД منتصب‌قد мавзунқомат, ростқомат.

Мунтасабқад чу сарви озода,
Шамсаи иқди одамизода. *Саноӣ*

МУНТАСАФ *а.* منتصف нисф, миёнаи чизе; **мунтасафи муҳаррам** миёнаи моҳи муҳаррам.

Шаби шанбе мунтасафи муҳаррам Буқо-Темур ва Бойҷу-нӯён ва Санҷоқ-нӯён ба Бағдод омаданд.
«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

МУНТАСАХ *а.* منتسخ **1.** нусха бардошташуда; **2.** бекор кардашуда, лағвшуда.

Ҳар ояти камол, ки пеш аз ту ҳукм ёфт,
Он ҳукм мунтасах шуду он нусха абтар аст.
Бадри Чочӣ

МУНТАСАҚ *а.* منتسق мунтазам, мураттаб, ба насақу тартиб даровардашуда.

Зиёд умури мамлакати Форсро мунтасақ ва мунтазам сохт. «*Равзат-ус-сафо*»

МУНТАСИБ *а.* منتسب **1.** нисбатдоранда бо касе; **2.** хешу табор.

Ҷамъе аз мунтасибони дудмон ... дар силки издивоҷи якдигар кашид. «*Равзат-ус-сафо*»

МУНТАСИХ *а.* منتسخ нусхагиранда.

Рақамаш мунтасихи чеҳраи ёр. *Зуҳурӣ*

МУНТАФЕЪ *а.* منتفع нафъёбанда, фоидагиранда, баҳравар; судманд.

Яке аз ҳукамо гуфта, ки чиҳил дафтар дар ҳикмат навиштам, ба ӯ мунтафеъ нагаштам. *Ҷомӣ*

Нону хон аз осмон шуд мунқатеъ,
Баъд аз он з-он хон нашуд кас мунтафеъ. *Румӣ*

[Меҳмон гуфт:] ... Хаёл мебандам, ки шояд аз он шуғл мунтафеъ гардам. «*Анвори Суҳайлӣ*»

МУНТАФИХ *а.* منتفخ **1.** нафхшаванда, варамкунанда; **2.** дамида, пурбод.

Аҷсоди эшон мунтафих шуда бӯй гирифт.
«*Равзат-ус-сафо*»

МУНТАФӢ I *а.* منطفی хомӯш, кушташуда (дар бораи оташ).

Мор кушта шуд ва шарари шарри ӯ мунтафӣ гашта, халоиқ аз зарари ӯ эмин шуд.
«*Анвори Суҳайлӣ*»

Оташи иқболи ӯ, ки ба авҷи фалакасар расида буд, аз оби теғи зумуррадфом мунтафӣ гашт.
«*Равзат-ус-сафо*»

◇ **мунтафӣ гаштани чароғи ҳастии** *касе киноя аз* ба охир расидани умри касе.

Чунон ки расм ва одати ҷаҳон аст, [Фирӯзшоҳ] мариз шуда ... чароғи ҳастияш мунтафӣ гашт.
«*Таърихи Фаришта*»

МУНТАФӢ II *а.* منتفی нест нобудшуда, дуршуда.

Масаррати гуфтушунид ва беҳҷати садову нидон ту боқист, чунон макун, ки ин низ ба куллӣ мунтафӣ гардад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Чун рағбати лаҳв мунтафӣ шуд, Темур-қоон рӯй ба тартиби муҳиммоти мамлакат ва тарфеҳи ҳоли сипоҳӣ ва раият овард. «*Равзат-ус-сафо*»

МУНТАХАБ *а.* منتخب интихоб кардашуда, баргузида.

Дар самар гуфтанд ҳар ду мунтахаб
Саргузашти неку бад то ними шаб. *Румӣ*

МУНТАХИБ *а.* منتخب интихобкунанда, баргузинанда.

МУНТАШИР *а.* منتشر интишорьёбанда; паҳншаванда, парокандашаванда.

Бишкуфт, Камол, аз ту ба ҳар ҷо гули маънӣ,
То шуд чу сабо мунташир анфоси ту ҳар сӯ.
Камоли Хуҷандӣ

Сар то сари ҷаҳон шуда равшан ба сони субҳ,
То гашт мунташир дами кофурбори барф. *Шоҳин*

Қарам ва бузургии ӯ дар офоқ мунташир шуд ва шуарои атроф ба хидматаш моил шуданд.
«*Тазкираи Давлатшоҳ*»

МУНТАҚАД *а.* منتقد нақд кардашуда, сара кардашуда; сара.

Кӯдаки бемораму аз заъфи худ
Кардам ин ҷо эҳтиёти мунтақад. *Румӣ*

МУНТАҚИЛ *а.* منتقل аз ҷое ба ҷое нақл кардашуда; аз даст ба даст гузашта.

Гувоҳони адли мушорунилайҳ, зинда ва ҳозир ва

ғофил аз он, ки баъд аз он мубояа рафта ва он мулк мунтақил гашта. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУНТАҚИМ *а.* منتقم интиқомгиранда, интиқомҷӯй.

Най мунтақим, з-он ки имкон надорад
Чу халқи адам иллати интиқомат. *Анварӣ*

Рӯзе шахсе ба додхоҳӣ омад... ва гуфт: ... Сабр мекунам, то мунтақими ҳақиқӣ ... интиқоми ман аз золимон биситонад. *«Таърихи Фаришта»*

МУНТАҲАС *а.* منتحس манҳус, шум, накбатзада.

Буд шабҳои махуфу мунтаҳас,
Бас ба ҷид меҷуст дуздонро асас. *Румӣ*

МУНТАҲИЗ *а.* منتهز фурсатҷӯянда, он кӣ мунтазири фурсат аст.

Оқибатуламр лашкари дасти чап, ки дур истода буданд ва мунтаҳиз ва мустаидди он ки бозгарданд, чун он ҳол мушоҳада карданд, рӯй ба ҷониби ёғӣ оварданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

мунтаҳизи фурсат мунтазири фурсати муносиб.

Садриддин Занҷонӣ, ки бад-он тозагӣ вазир шуда буд, пайваста худро мунтаҳизи фурсат медошт. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Хидматаш ба қасди ҷони Саккокӣ камар баста мунтаҳизи фурсат буд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУНТАҲО *а.* منتهى ‖ منتها 1. ба интиҳо расида; 2. интиҳо, поён, охир, анҷом.

Рутбату тамкини садри мӯътаман
Ҳамчу қадру ҳимматаш бе мунтаҳост. *Анварӣ*

МУНТАҲӢ *а* منتهى интиҳоёфта (ёбанда), ба охир расида (расанда), анҷомьёфта (ёбанда); *муқобили* **мубтадӣ** 1.

Соле бар ӯ саъй кард, ба ҷое нарасид ва фарзандони адиб дар фазлу балоғат мунтаҳӣ шуданд. *Саъдӣ*

Сад силсила дар миён ниҳад пой,
Лекин ҳама мунтаҳӣ ба як ҷой. *Ҷомӣ*

МУНТАҶ *а.* منتج натиҷа; ҳосил.

Ваҳ чӣ бадбахтам, ки худ мунтаҷ нашуд ғайри маҷоз
Базми маҷҳуде, ки дар касби ҳақиқат доштам. *Шоҳин*

МУНТАҶАБ *а.* منتجب баргузида, мунтахаб.

Мунтаҷаб кай шавад ба илм ғариб,
Ҷуз ба қалби хафифу батни рағиб. *Саноӣ*
Муштаил монданд қавми мунтаҷаб,
Рӯз рафту шуд замони сулси шаб. *Румӣ*

МУНТАҶАБХУЛҚ منتجب خلق писандидахулқ, хушахлоқ.

Осмонқадру муштаридидор,
Мунтаҷабхулқу мунтахабгуфтор. *Саноӣ*

МУНТАҶАЪ *а.* منتجع чарогоҳ, чарогоҳе ки онро барои дафъи гуруснагии ҳайвонот меҷӯянд, чарогоҳи нав, чарогоҳи тару тоза.

Боз шаб андар таб афтад аз фазаъ,
То шавад лоғар зи хавфи мунтаҷаъ. *Ҷомӣ*

МУНТИҶ *а.* منتج натиҷадиҳанда; боисшаванда, сабабгор.

Сидқи мутобаат мунтиҷи тасҳеҳи нисбат бошад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУНФАИЛ *а.* منفعل 1. мафъул, касе ё чизе ки коре нисбат ба вай иҷро карда мешавад; *муқобили* **фоил** 2.

З-аввали ҷону охири марҷон
Фоилу мунфаил дар ин ду миён. *Саноӣ*

2. шармсор, хиҷолатманд, хиҷил.

...Дар ҷавоб гуфт, ки иноятҳои подшоҳона дар бораи ман бисёр воқеъ шуда ва аз тақсироти худ мунфаилам. *«Равзат-ус-сафо»*

Хиҷил аз қадди расои ту бувад сарви баланд,
Мунфаил аз рухи хуби ту бувад бадри мунир. *Шоҳин*

МУНФАИЛӢ منفعلى шармсорӣ, хиҷолатмандӣ.

Абнои дувал, ки хӯяшон натвон дид,
В-аз мунфаилӣ ба сӯяшон натвон дид ... *Бедил*

МУНФАК(К) *а.* منفك аз ҳамдигар ҷудошуда (шаванда), дуршуда (шаванда); дур, ҷудо.

Пеши мо сад солу як соат як аст
Ки дарозу кӯтаҳ аз мо мунфак аст. *Румӣ*
Дили ту нақди адли ростмаҳак,
Нест чун долу лом аз он мунфак. *Ҷомӣ*

МУНФАРИД *а.* منفرد ягона, танҳо.

Ин ду кас дар кифоят мунфариданд. *«Равзат-ус-сафо»*

... Дар ҷуду саховат ва таҳорати зайл ва назоҳат мунфарид буд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУНФАРИҶ *а.* منفرج кушода, кушод, яла.

МУНФАРИҶА *а.* منفرجه *муаннаси* **мунфариҷ**; **зовияи мунфариҷа** *мат.* кунҷи кушод.

Ва зовияи ХЛҲ меҳтар аст аз қоима, вайро мунфариҷа хонанд. *Ибни Сино*

МУНФАСИЛ *а.* منفصل ҷудошуда.

Ӯро фарзанде буд ба ғоят обид ва аз халоиқ мунфасил ва мунқатеъ. *«Равзат-ус-сафо»*

МУНФАСИХ *а.* منفسخ фасхшуда (фасхшаванда), бекор кардашуда.

Идоҷӣ азимати вилояти шарқӣ мунфасих гардонида, дар ҳудуди Рай ба шурби май ва истимои ною най машғул шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУНФАТЕҲ *а.* منفتح кушода, бозшаванда.

Уқдаи мансуботи ӯ мунфатеҳ нагашта буд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУНФАҶИР *а.* منفجر фаввоpaзананда, пошхӯранда.

Шаҳре дидаем, ки подшоҳе дар вай ҷоҳе канда ва умқи онро ба сатҳи муҳит расонида ва аз он обе мунфаҷир гашта, ки як манораво̄р баланд мерезад. *Восифӣ*

МУНФИҚ *а.* منفق нафақадиҳанда; бахшишдиҳанда.

МУНФИҚИН *а.* منفقين *ҷ.* **мунфиқ.**

Собирину содиқину мунфиқин
Чун будӣ бе раҳзани деви лаин. *Румӣ*

МУНХАРИМ *а.* منخرم бурида; сӯрох кардашуда.

Ҳин инон даркаш паи ин мунҳазим,
Дармарон, то ту нагардӣ мунхарим. *Румӣ*

МУНХАРИТ *а.* منخرط **1.** тарошидашуда, суфташуда; **2.** ба ришта чидашуда; **3.** *маҷ.* дар миёни чизе дароянда, ҷойгиршаванда, дохилшаванда.

Агар ту дар зумраи банӣ-одам мунхарит будӣ, падар туро аз пеши хеш намеронд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУНХАСИФ *а.* منخسف хусуфьёбанда, гирифташаванда (дар бораи моҳ).

Ҷабҳааш бадру аз ӯ ниме ниҳон,
Бо ҳилоли мунхасиф карда қирон. *Ҷомӣ*

Офтоби умраш мункасиф ва моҳи ҷалолаш мунхасиф шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУНШАИБ *а.* منشعب **1.** ҷудошуда аз чизе.

Ин мазҳаби ботил ва музахраф бошад ва муншаиб аз мазҳаби суфастоӣ. *Аҳмади Дониш*

2. ба қисмҳо (шохаҳо) ҷудошуда.

Аммо қуввати мудрика муншаиб шавад ба даҳ шох: панҷро аз ӯ ҳавосси зоҳир хонанд ва панҷро аз ӯ ҳавосси ботин. *Низомии Арӯзӣ*

Рӯшноии оташ ба осмон мерасид, баъд аз он оташ муншаиб шуд ба се шӯъба. *«Равзат-ус-сафо»*

МУНШАОТ *а.* منشآت навиштаҷоти адабӣ ва мактубӣ, таснифот, он чи муншиён навиштанд.

МУНШАРЕҲ *а.* منشرح шоду хурсанд, хушу хуррам.

Бо дили фараҳнок ва синаи муншареҳ азми ватан кардам. *Авфӣ*

МУНШАҚ(Қ) *а.* منشق шикофташуда, ба порaҳо (қисмҳо) ҷудошуда, кафида.

Қалам аз ҳайбат биларзид ва муншақ гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

Ин об ... аз фарти савлати ту чунин муншақ гашта. *«Равзат-ус-сафо»*

МУНШӢ *а.* منشی дабир, котиби моҳир; котиби девони давлатӣ.

Зеҳни поки ту нотиқи ваҳӣ аст,
Нӯги килки ту муншии сеҳр аст. *Анварӣ*

Иброҳим-Султон низ маблағе амвол сарф кард таърихе, ки рӯзномаҷиён ва муншиён дар рӯзгори амири бузург забт намуда буданд, аз хазоини салотин аз мамолик ҷамъ менамуд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

◇ **муншии чарх** (*ё* **фалак, сипеҳр**) сайёраи Уторид (Аторуд).

Муншии чархрову туро, эй фариди аср,
Бо он ки ҳар ду наҷм гирифтаст тораме. *Камоли Хуҷандӣ*

... Қалами муншии сипеҳр рақами насх бар калимоти муттасиқаи он натавонад кашид. *«Равзат-ус-сафо»*

МУНЪАДИМ *а.* منعدم маъдум, несту нобудшаванда.

Гар аз басити замин ақл мунъадим гардад,
Ба худ гумон набарад ҳеч кас, ки нодонам. *Саъдӣ*

Филҳол ҳар атре, ки дар дуккони вай буд, мунъадим гашт. *Ҷомӣ*

МУНЪАКИС *а.* منعکس **1.** инъикосьёфта, аксьёфта.

Чун осорӣ ин кавокиб дар ақтори ин аносир таъсир кард ва аз он нуқтаи мавҳум мунъакис гашт, аз миёни хоку об ба маунати боду оташ ин ҷамодот падид омад. *Низомии Арӯзӣ*

Сохт оинаеву дод ҷило,
Мунъакис шуд дар ӯ сифоти уло. *Ҷомӣ*

2. баръакс ва чаппашуда.

Қазийя мунъакис гашта, мардуме, ки ба тороҷ рафта буданд, матои нафиси зиндагонӣ ба ғорат доданд. *«Таърихи Фаришта»*

МУНЪАТИФ *а.* منعطف атфшуда, тофташуда, гардонидашуда (шаванда) ба тарафи дигар; **инон мунъатиф гардонидан** (*ё* **сохтан**) ҷилав гардонидан ба тарафи дигар, аз тарафе ба тарафи дигар гардидан, равон шудан.

Чун Муовия аз маносики ҳаҷ ва ахзи байати Язид фориғ гашт, инони азимат ба ҷониби диёри Шом мунъатиф сохт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУНЪАҚИД *а.* منعقد **1.** ақд басташуда, аҳду паймон кардашуда.

Чун он ақд мунъақид шуд, ҷавон ба назди қайсар рафт. *Авфӣ*

2. ташаккульёфта, таркибьёфта.

Хубӣ аз ҷӯш мунъақид гашта,
Парниёне ба хун дароғушта. *Низомӣ*

МУНЪИМ *а.* منعم **1.** соҳиби неъмат, давлатманд, бой, тавонгар.

На мунъим ба мол аз касе беҳтар аст,
Хар ар ҷулли атлас бипӯшад, хар аст. *Саъдӣ*

Қишти мунъим гирифт барқ ба меғ,
Ки зи дарвеш хӯша дошт дареғ. *Бедил*

2. неъматдиҳанда, он кӣ ризқу неъмат медиҳад.

Ҳаққи намаке намешиносӣ,
В-аз мунъими хеш меҳаросӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУНЪИМӢ منعمی соҳибнеъматӣ, давлатмандӣ.

Мунъимӣ пинҳон кунӣ дар зилли фақр,
Тавқи давлат бандӣ андар ғулли фақр. *Румӣ*

МУНЬЯТ *а.* منیة ‖ منیت орзу ва мақсуд.

Муньяташ он ки бувад умраш дароз,
Томеи таъбиди он уммед соз. *Румӣ*

МУНҚАБИЗ *а.* منقبض гирифтахотир, тирахотир, ғамгин.

Агар мулки Сосон шавад мунқариз,
Ҷаро бошӣ аз баҳри он мунқабиз. *«Таърихи Табарӣ»*

МУНҚАБИЗХОТИР منقبض خاطر гирифтахотир, озурдахотир, парешонхотир.

Ҳалокухон ба воситаи ҳодисаи Менкгу-қоон ва булғоқи Ариғ-Буқо мунқабизхотир буд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУНҚАЗӢ *а.* منقضی гузашта, тамомшуда, ба охир расида.

Падар чун даври умраш мунқазӣ гашт,
Маро ин як насиҳат карду бигзашт. *Саъдӣ*

Пас аз он маҷлис мунқазӣ шуд. *Аҳмади Дониш*

МУНҚАЛИБ *а.* منقلب **1.** гарданда; аз сӯе ба сӯе гарданда; аз ҳоле ба ҳоле гарданда.

Мунқалиб дар даруни ҷомаи ноз
Чӣ хабар дорад аз шабони дароз? *Саъдӣ*

2. баръакс, чаппа.

Бо бадгӯён ошноӣ макун, то аз некон бегонагӣ нагузинӣ, бо қафои оина мутаваҷҷеҳ мабош, то ҳайати худро мунқалиб набинӣ. *Бедил*

3. вожгуншуда, сарнагуншуда.

Гурехтагонро таоқуб намуданд ва чанд фарсанг ронданд, аммо қалб мунқалиб нашуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУНҚАНЕЪ *а.* منقنع қаноаткунанда, қонеъ.

Гуфт: Марди зоҳидам ман, мунқатеъ,
Бо гиёҳу барг ин ҷо мунқанеъ. *Румӣ*

МУНҚАРИЗ *а.* منقرض инқирозъёфта, аз байн рафта.

Агар мулки Сосон шавад мунқариз,
Чаро бошӣ аз баҳри он мунқабиз. *«Таърихи Табарӣ»*

МУНҚАСИМ *а.* منقسم тақсим шуда, ба қисмҳо ҷудо кардашуда.

Чун дониста омад, ки ҳастӣ ба ҷавҳар ва араз мунқасим шавад ... *Ибни Сино*

Ҳикмат мунқасим мешавад ба ду қисм: яке илм ва дигаре амал. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МУНҚАТЕЪ *а.* منقطع 1. қатъшуда, бурида, кандашуда.

Чун дар Даҷла ғарқ шуд, умед аз халқ мунқатеъ кард. *Аттор*

Он зимистон дар он ҳудуд сармо ба ифрот буд ва барфҳои азим афтод ва роҳҳо баста шуд ва ахбор мунқатеъ гашт. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

2. ҷудошуда, аз ҳам ҷудошуда, дур; аз мардум дур, аз мардум ҷудо.

Яке аз ҳуҷҷоҷ дар роҳи бодия аз қофила мунқатеъ шуд. *Авфӣ*

3. *маҷ.* тамомшуда, ба охир расида.

Вазир аз он суханони парешон яқин донист, ки давлати эшон [Аббосиён] мунқатеъ хоҳад шуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Он рух набинам, ар набарӣ зулфи пур зи тоб,
Шаб мунқатеъ нагашта, набинад кас офтоб. *Камоли Хуҷандӣ*

◇ **мунқатеъ шудани назари** *касе аз касе, чизе* аз чашми касе дур шудани касе, чизе, канда шудани чашми касе аз касе, чизе.

[Кабӯтар гуфт:] Ба ҷониби боғҳо ва дарахтҳо парвоз намоем, то назари ӯ [сайёд] аз мо мунқатеъ шавад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУНҚИС *а.* منقص нуқсоновар, каму костовар.

МУНҚИСА *а.* منقصه *муаннаси* **мунқис.**

Қавкабе аз кавокиби мунқиса зоҳир гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУНҚОД *а.* منقاد мутеъ, итоаткунанда, фармонбардор.

Гуфт: Хоб астам, маро бигзору рав!
Гуфт: Охир, ёрро мунқод шав! *Румӣ*

Мулк бар ту рост кардам ва гарданкашонро мунқоди ту сохтам. *«Равзат-ус-сафо»*

МУНҲАДИМ *а.* منهدم инҳидомъёфта, вайроншуда, харобшуда; маҳву нобудшуда.

То нагардад розҳои ғайб фош,
То нагардад мунҳадим назми маош ... *Румӣ*

Аркони зулму қоидаи ҷавр мунҳадим
Аз саҳми тиру ханҷари гетиситони мост. *Убайди Зоконӣ*

МУНҲАДИР *а.* منحدر рӯй ба нишеб раванда; **сели мунҳадир** сели рӯ ба нишеб раванда.

Чун сели мунҳадир мутаваҷҷеҳи эшон шуда, ҳамаро аз ҷой бардошт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУНҲАЗИМ *а.* منهزم мағлуб, шикастхӯрда (дар майдони ҷанг), рӯ ба гурез ниҳода; фирорӣ, гуреза (аз майдони ҷанг).

Султон Муҳаммади Салҷуқӣ низ қосиди Бағдод шуд ва аз роҳ мунҳазим бозгашт ва дар роҳ намонд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Суқрот ... мунҳазимеро гуфт, ки ҳарб аз ҳарб фазиҳат аст. *«Равзат-ус-сафо»*

МУНҲАЛ(Л) *а.* منحل 1. ҳалшуда, мас. дар об; 2. файсальёфта, яктарафа шуда (мас. масъала).

Ҳар он ишколот ба равияи кор омада, ҳама мунҳал гардида, дақиқа аз дақоиқ дар ҳалли маориф фурӯ нагузошт. *«Хористон»*

МУНҲАМИР *а.* منهمر резанда, равоншаванда, равон.

Қарда ба моъи мунҳамир вайрон ғадири муқтадир,
Илло ба амри қад-қадар натвон чунон кардан амал. *Ломеӣ*

МУНҲАНӢ *а.* منحنی хамида, дуто, каҷ.

Қади мунҳании ӯ рост шуд. *Авфӣ*

То ҳарфи бенуқат бувconfiguration ҳарфи бонуқат,
То хатти муставӣ бувconfiguration хатти мунҳанӣ. *Манучеҳрӣ*

МУНҲАРИФ *а.* منحرف 1. инҳирофъёфта, аз роҳи рост берунрафта, аз роҳи рост каҷшуда.

Дод аз ин аблаҳони гумраҳ, дод!
Мунҳариф аз тариқи ақлу садод. *Ҷомӣ*

2. аз ҳолати эътидол баромада; **мунҳариф шудани мизоҷ** а) вайрон шудани вазъ, дигаргун шудани ҳолати рӯҳӣ; б) нотоб шудан, бемор шудан.

[Ҳалокухон] ... ба ҳудуди Ҳамадон ва Сиёҳкӯҳ расид. Аз он сафар фуруд омад, мизоҷаш мунҳариф шуда буд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУНҲАСИМ *а.* منحسم 1. қатъшуда, буридашуда; барҳамхӯрда.

Моддаи фасоди илҳод ва куфру инод дар он навоҳӣ мунҳасим ва мунқатеъ гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

Маводди хилоф ва низоъ дар ҷамеи муомалот аз миёни ҷумҳури халоиқ мунҳасим ва муртафеъ гардад ва ҳуқуқ дар марокизи хеш қарор гирад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

2. чизи қисматьёбанда, чизи қисматпазир.

Зарра набвад ҷуз зи чизе мунҳасим,
Зарра набвад шориқи лоянқасим. *Румӣ*

МУНҲАСИР *а.* منحصر дар инҳисор буда, маҳдуд; шомил, гунҷондашуда.

Тамомати эшон мунҳасир дар се синф бошад. *«Равзат-ус-сафо»*

Касе, к-аз маърифат як шева бигзид,
Ҷаҳоне бе ниҳоят мунҳасир дид. *Бедил*

... Давлати мунҳасир дар чаҳор китъа, як қитъа дар диёри Туркистон боқӣ мондааст. *Аҳмади Дониш*

МУНҲАТ(Т) *а.* منحط инхитотьёфта, фуромада, пастрафта; паст, поин.

Агар бар ӯ ғолиб шавад ва ҳиммати ӯ мутаваҷҷеҳи он гардонад, аз мартабаи хеш мунҳат шавад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

Чун Қамар аз васати асмо мунҳат шавад, ҷазр падид ояд. *«Аҷоиб-ул-махлуқот»*

МУНҲАТИК *а.* منهتک беобрӯшуда, расвошуда, пардадарида.

МУНҲАТТ *а.* منحط *ниг.* **мунҳат(т).**

МУНҲӢ *а.* منهی **1.** расонандаи хабар ва пайғом, огоҳонанда:

Тоҷирон мунҳиёни ахборанд,
Аз баду некатон хабардоранд. *Ҷомӣ*

Соҳиб гуфт: Парерӯз мунҳии мо аз тарафи мамлакати Хито омад. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

2. хабардиҳанда, воқеанавис.

Мунҳиён ин хабарро ба самъи Ҳаҷҷоҷ расониданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Чун Отсиз Хоразмшоҳ ба султон дар Хоразм исён зоҳир кард, султон Адиб Собирро махфӣ ба Хоразм фиристод, то доим мутаҳаффизи ҳолот ва мутафаҳҳис ва мунҳӣ бошад. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

МУНҶ منج занбӯри асал.

Ҳар чанд ҳақирам, суханам оливу ширин,
Оре, асали ширин н-ояд магар аз мунҷ. *Мунҷик*

МУНҶАЛӢ *а.* منجلی **1.** равшан, ошкор; дурахшон, ҷилвагар.

... Ва сипас чанд замон, масалан, дар кусуф шавад ва чандин соат дар кусуф бимонад, он гоҳ мунҷалӣ шавад. *Ибни Сино*

2. *маҷ.* ҳалшаванда, файсальёбанда.

Касе мушкиле бурд пеши Алӣ,
Магар мушкилашро кунад мунҷалӣ. *Саъдӣ*

МУНҶАМИД *а.* منجمد яхбаста; **мунҷамид шудан** (*ё* **гаштан**) ях бастан.

Хун дар уруҷи ҳиндувон мунҷамид гашта, тоқати ҳаракат ба эшон намонд. *«Таърихи Фаришта»*

Ҷайҳун аз бурудати ҳаво мунҷамид шуда буд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУНҶАР(Р) *а.* منجر анҷомьёфта, кашидашуда ба чизе, расида ба чизе; **мунҷар шудан** анҷомидан, анҷом пазируфтан.

... Ва бадеҳаи эшон мунҷар ба ҳаҷв мешуд. *Восифӣ*

Бияндеш аз он рӯз, пеш ор танг,
Ки мунҷар шавад моҷароям ба ҷанг. *Ҳотифӣ*

МУНҶУҚ منجوق *ниг.* **манҷуқ.**

МУОВАДАТ *а.* معاودت бозгашт кардан, баргаштан; бозгашт.

Муовадатро ба мубоадат табдил намудан авло. *«Анвори Суҳайлӣ»*

муовадат кардан (*ё* **намудан**) бозгашт кардан, баргаштан.

Чун [занбӯрҳо] ба хона муовадат намоянд, дарбонон эшонро бибӯянд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Тарсидам, ки балои рафта боз муовадат кард. *Аҳмади Дониш*

МУОВАНАТ *а.* معاونت ба ҳамдигар ёрмандӣ кардан, ионат, дастгирӣ, мададгорӣ.

Асири банди балоро чӣ ҷои сарзаниш аст,
Гарат муовanate даст медиҳад, дарьёб! *Саъдӣ*

Чу дар мусодара афтад авони золимтабъ,
Макун муованаташ, з-он ки мори бемор аст. *«Ҳористон»*

муованат намудан ионат кардан, ба ҳамдигар ёрӣ додан.

Мурод аз тамаддун ёрӣ додан ва муованат намудани ин навъ [одамиён] бошад мар-якдигар. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУОВИН *а.* معاون ёридиҳанда, ёрмандикунанда.

[Саъдуддавла] ҳамвора аз умарои бузург ... ва дигарон хоиф ва мусташъир буд ва аз роҳи ҳазм ва эҳтиёт муовине, ки ба вуҷуди ӯ мустазҳир гардад, мехост. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Пас зарурат шуд, ки ҷамъе муовини якдигар буда, ҳар яке ба муҳимме зиёда аз қадри кафофи худ қиём намоянд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУОД *а.* معاد бозгардондашуда.

Ба хоби бодаи нӯшин доди вақт бидеҳ,
Ки рӯзи рафта нагардад ба ҳеҷ ҳол муод. *Заҳири Форьёбӣ*

МУОДИЛ *а.* معادل баробар, мусовӣ, баробарқимат.

Бо хиштпорае нест қурси қамар муодил. *Савдо*

МУОДО||МУОДОТ *а.* معادا || معادات адоват ва душманӣ ба якдигар.

Гуфтам: Гувоҳӣ медиҳам, ки ту маҳдӣ нестӣ, ту дурӯғ мегӯӣ. — Бо ман ба муодот ва душманӣ бархост. *Ҷомӣ*

МУОДӢ *а.* معادی адоваткунанда, душманикунанда.

Мухолифони ту бефарраҳанду бефарҳанг,
Муодиёни ту нофарруханду нофарзон. *Баҳромӣ*

МУОЗАДАТ *а.* معاضدت дастгирӣ, ёрмандӣ.

... Тоифае аз ғуломони хосро ба муозадат ва муованати ӯ равон гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

МУОЛАФАТ *а.* مؤالفت бо ҳам улфат гирифтан, бо ҳам унс гирифтан.

Баъзе аз умаро, ки аз кирдор ва гуфтори амир шайх Абӯсаид ва нахвату истикбори ӯ ба танг омада буданд, ба шаҳр даромада, бо амир шайх Ҳоҷӣ муолафат намуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУОЛАҶА||МУОЛАҶАТ *а.* معالجه || معالجت **1.** илоҷ кардан, даво кардан, табобат намудан.

Дарди дилам табиб гӯ, зуд макун муолаҷат,
Пурсиши дер-дери ту беҳ зи шифои оҷилам. *Камоли Хуҷандӣ*

[Шиблӣ] вақте бемор шуд, халифа табиби тарсоро ба муолаҷати вай фиристод. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* чора ва илоҷ.

Бирав, муолаҷаи худ кун, эй насиҳатгӯ,
Шаробу шоҳиди ширин киро зиёне дод? *Хофиз*

МУОЛИҶ *а.* معالج илоҷкунанда, табобаткунанда, табиб.

Сазовортар, ки рӯҳро низ табибон ва муолиҷон бигузинанд, то он офатро низ муолаҷат кунанд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Хоҷа Аминуддавла табиби мулозим ва муолиҷ буд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУОМАЛА||МУОМАЛАТ *а.* معامله || معاملت **1.** рафтор ва муносибат бо дигарон.

Бо чунин муомалат, ки ту мекунӣ, вилоят хостан набошад. *«Таърихи Систон»*

Ё раб, чӣ мӯҷиб аст, ки он шоҳи дилнавоз,
Бо Бедиле чу ман кунад ин сон муомала? *Ҷомӣ*

Дар чорсӯи кайфиёти зуҳур ... ҳар фардеро аз афроди инсонӣ бо ҳақиқати худ савдоест пинҳонӣ ва муомалаест виҷдонӣ. *Бедил*

2. додугирифти тиҷоратӣ, харидуфурӯш.

Ҳама матои ҷаҳонро ба ним ҷав нахарам,
К-аз ин муомала беҳосилист ҳосили ман. *Хилолӣ*

... Ва симе мебояд, ки ҳеҷ кас аз дасти мо берун накунад ва аз шаҳри мо берун набарад, то мо бо сими хеш муомалат бикунем. *«Таърихи Наршахӣ»*

МУОМАЛОТ *а.* معاملات *ҷ.* **муомала||муомалат.**

Ҳусни ширкат он аст, ки муомалот бар ваҷҳе кунад, ки мӯҷиби инҳирофи хотири шурако набошад. (1) *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

... Ва исми Қапакро [ба Ҳирот] низ муқаррар фармудем, ки дар муомалот ва муҳосабот, ки дар ин шаҳр воқеъ шавад, мазкур гардад. (2) *«Фатҳнома»*

МУОМИЛ *а.* معامل муомилакунанда, харидуфурӯшкунанда.

Қалби андудаи Ҳофиз бари ӯ харҷ нашуд,
К-ин муомил ба ҳама айби ниҳон бино буд. *Хофиз*

МУОНАДАТ *а.* معاندت инодкорӣ, якравӣ; мухолафат, адоват.

Ин қоидан хилоф бигзор
В-ин хӯи муонадат раҳо кун! *Саъдӣ*

Қипчоқ ба вай офарин кард ва гуфт: ... Аз лаҷоҷ ва муонадат бигузарем ва бо ҳамдигар аҳду паймон кунем. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУОНАСА||МУОНАСАТ *а.* مؤانسه || مؤانست **1.** унс гирифтан, улфат гирифтан.

[Пир] базлаҳо ва латифаҳо гуфтӣ, бошад ки [духтар] муонасат пазирад ва ваҳшат наварзад. *Саъдӣ*

2. ҳамнишинӣ, ҳамсӯҳбатӣ.

... Шабу рӯз муонасат мекард ва ҳикоёт мегуфт. *Авфӣ*

Ба лутфи муҷоласат ва тариқи муонасати ӯ хавфе, ки доштам, зоил гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУОНАҚА *а.* معانقه бағалгирӣ, оғӯшкунии ҳамдигар, вақти мулоқот даст ба гардани ҳамдигар партофта вохӯрдӣ кардан.

Он шахс назар ба ман афканда, аз асп пиёда гашт ва баъд аз он ки бо ман муонақа кард, маро ба висоқи худ бурд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳикмати том аз иттифоқи видод
Узвҳошон ба ҳам муонақа дод. *Бедил*

МУОНИД *а.* معاند **1.** иноднор, ситезакунанда; **2.** мухолиф, душман.

Зи баски хуни муонид бирехт рӯзи масоф,
Гирифт дар дили кон ранги арғувон гавҳар. *Заҳири Форьёбӣ*

Малик гуфт: Ман ӯро аз фузалои аср медонам ва ягонаи рӯзгор мешумурам, бошад ки муонидон дар ҳаққи вай хавзе кардаанд. *Саъдӣ*

Рукнуддавла ва Муизуддавла бо муонидон муҳоработ намуда, бисьёре аз вилоёт фатҳ карданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУОНИҚ *а.* معانق он кӣ дигареро ба оғӯш гирифта вохӯрӣ мекунад.

[Шоххои ниҳол] чун дӯстони мувофиқ муониқи якдигар гашта, ... дар ҷилвагарӣ оянд. *Восифӣ*

Маъшуқ ба дарду ғам муониқ,
Бошад ба умеди васл ошиқ. *Ҷомӣ*

МУОРАЗА||МУОРАЗАТ *а.* معارضه || معارضت **1.** рӯ ба рӯ шудани ду ҳариф (ё душман) бо ҳамдигар, муомалаи билмисл; **дар муоразаи...** дар муқобили..., ба муқобили ...

Фасле, ки дар муоразаи ғайр гуфтаӣ,
Тазминаш кун ту дар ду-се манзум гавҳаре. *Хоқонӣ*

2. баҳс, мубоҳиса.

[Шоҳин] бо ӯ [уқоб] дар тарозу нишаста, ба мақоми муораза ва муҷодала даромад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Мавлоно Рукнуддин ... аз Туркистон ба тариқи саёҳат ба Ироқи Аҷам афтода ва бо Бадриддини Ҷоҷармӣ дар Исфаҳон мушоҳара ва муораза ва мушоара дорад. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

МУОРИЗ *а.* معارض муқобил, мухолиф; **муориз ва мунозеъ** мухолиф ва душман.

Куллиёти умур дар қабзаи иқтидори Хоҷа Абдулҳай буд, дар мамлакат истиқомат гирифта, аз ҳеҷ ҷониб муориз ва мунозеъ надошт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУОСИР *а.* معاصر ҳамаср, ҳамқарн, ҳамзамон, ҳамдавр.

[Ҳасани Деҳлавӣ] муосири Хисрав будааст ва бо якдигар сӯҳбат медоштаанд. *Ҷомӣ*

Шайхурраис Абӯалӣ Сино муосири амир Қобус будааст. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

МУОТАБ *а.* معاتب он кӣ сазовори итоб гардидааст, сарзанишшунида.

Агар мухолафат намоям, ... муотаб гардам. *«Равзат-ус-сафо»*

муотаб сохтан (*ё* **гардонидан**) итоб кардан, сарзаниш кардан.

Мансур баъд аз он ҳакими золимро муотаб сохт. *«Равзат-ус-сафо»*

Султон Шиҳобуддин ... умарои Ғур ва Хилҷ, ва Хуросонро муотаб ва муохаз гардонид. *«Таърихи Фаришта»*

МУОТАБА||МУОТАБАТ *а.* معاتبه || معاتبت итоб кардан, сарзаниш намудан.

Ногоҳ шаҳзода Арғун бо ду-се ҳазор савор бирасид ва муотаба оғоз кард, ки чаро ҷулусро интизори ман накардед? *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Ва чун султон хоҳад, ки хатое бибахшад, асари иноят зоҳир гардонад дар либоси муотабат. *Аҳмади Дониш*

МУОТАБОТ *а.* معاتبات *ҷ.* **муотаба||муотабат.**

Мухотабот ва муотабот ба мутоанот ва музоработ сироят кард. *«Равзат-ус-сафо»*

МУОТИБ *а.* معاتب итобкунанда, сарзанишкунанда.

Бо рӯҳ ду буссадаш муошир,
Бо ақл ду наргисаш муотиб. *Анварӣ*

МУОФ *а.* معاف афв кардашуда, бахшидашуда.

Қавлу феълат ҳама девонагию ҷаҳл бувад,
З-ин сабаб дар ҳама атвор муофат бинам. *Савдо*

муоф доштан а) афв кардан, аз гуноҳи касе гузаштан.

Туро ... аз ин тақсир муоф доштем. *Авфӣ*

б) озод кардан (аз андоз ё аз иҷрои коре).

[Ҳалокухон] фармуд, ки чун синни ту аз навад даргузашта, туро аз ҳаракат ва наҳзат муоф доштам. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУОХАЗ *а.* مؤاخذ муохаза кардашуда, ба масъулият кашидашуда.

Гуфт: ... Ба воситаи ғасби бақара муохазу муоқаб нагаштам. *«Равзат-ус-сафо»*

МУОХАЗА||МУОХАЗАТ *а.* مؤاخذه || مؤاخذت **1.** ахз кардан, мусодира намудан, гирифтан.

Валади Маҳдӣ сояи отифат ва эҳсон бар сари заифон афканда, ҳамаро аз куштан амон дода, ба муохазаи қалиле аз амвол қаноат намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. сарзаниш, итоб, танбеҳ, сахтгирӣ, ҷазо.

Малик донишмандро муохазат ва муотабат фармуд. *Саъдӣ*

Ва чун зулм ва хиёнати яке аз эшон зоҳир бошад, ӯро ба муохаза ва уқубат ибрати дигарон гардонад. *Аҳмади Дониш*

МУОШАРАТ *а.* معاشرت бо ҳам зистан, бо ҳам ҳаёт ба сар бурдан; муносибат бо ҳамдигар.

... Фасле ду ҳамон рӯз иттифоқӣ баёз афтод дар ҳусни муошарат ва одоби муҳоварат дар либосе, ки мутакаллимонро ба кор ояд. *Саъдӣ*

Шайх Бӯалӣ ... гуфтааст, ки тангтарини зиндонҳо муошарати аздод аст. *«Нафаҳот-ул-унс»*

МУОШАҚАТ *а.* معاشقت бо ҳам ишқ варзидан, ишқбозӣ кардан.

Миёни ӯ [наққош] ва зани бозоргон муошақате афтод. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУОШИР *а.* معاشر муошираткунанда, ҳамдам, мусоҳиб, ҳамсӯҳбат.

Нигоҳи ман ба туву дигарон ба худ машғул,
Муоширон зи маю орифон зи соқӣ маст. *Саъдӣ*

Муошире хушу руди ба соз мехоҳам,
Ки дарди хеш бигӯям ба нолаи баму зер. *Ҳофиз*

МУОЯНА *а.* معاينه **1.** бо чашми худ дидан.

Малик гуфт: ... Бошад ки муонидон дар ҳаққи вай хавзе кардаанд, пас ин сухан дар самъи қабули ман наёяд, магар он, ки муояна гардад. *Саъдӣ*

Ва агар ин сухан ба забон нагӯяд аз носияаш ба муояна хонда мешавад. *Аҳмади Дониш*

2. аён, ошкоро; возеҳ.

Арӯси ғунча бад-ин зевару табассуми хуш
Муояна дилу дин мебарад ба ваҷҳи ҳасан. *Ҳофиз*

Мирзо он ҳолро муояна дида, пушт бар маъракаи ситезу овез кард. *«Таърихи Фаришта»*

МУОҚАБ *а.* معاقب уқубаткашида, ҷазодида, озору шиканҷа кашида; таъқиб кардашуда.

Ту, эй Убайдулло, дониста бошӣ, ки ҳар чӣ мекунӣ аз хайру шар, ба он мусоб ва муоқаб хоҳӣ буд! *«Равзат-ус-сафо»*

МУОҚАБАТ *а.* معاقبت ҷазодиҳӣ барои кори бад, озору шиканҷа.

Сарҳангони подшоҳ дар муддати тавкили ӯ рифқ ва мулотафат кардандӣ ва заҷру муоқабат раво надоштандӣ. *Саъдӣ*

МУОҚАД *а.* معاقد ақд кардашуда, аҳду паймон кардашуда.

Ярлиғи подшоҳ ба ӯ доданд, муштамил бар тамҳиди қавоиди марҳамат ва таъкиди қавоиди муоқад. *«Равзат-ус-сафо»*

МУОҚИБ *а.* معاقب таъқибкунанда; **муоқиби...** ақиби ..., аз ақиби..., аз паи...

Аъробӣ ӯро [оҳуро] бигирифту ба расане бибаст ва муоқиби ӯ Баҳром ба дари хайма расид. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

МУОҲАДА *а.* معاهده аҳд кардан, аҳду паймон бастан бо ҳамдигар.

Асоси муоҳадаро ба қасам мустаҳкам сохта, рӯй ба саранҷоми маҳоми вазорат овард. *«Равзат-ус-сафо»*

МУРАББАОТ *а.* مربعات *ҷ.* **мураббаъ** 1.

Баъд аз тафаккур ва тааммули бисьёр раъйҳо бар он қарор гирифт, ки мураббаот аз ҷӯб сохта ва онҳоро пурсанг карда дар об ғарқ кунанд. *«Таърихи Фаришта»*

МУРАББАЪ *а.* مربع **1.** чоркунҷа; чоркунҷаи баробартараф.

Ва сари сутунҳо ва тани сутунҳо ҳама рухоми манқушу мудаввар ва мураббаъу мусаддас ва мусамман. *Носири Хисрав*

Ба ёди ӯ ба зери рӯй хишташ
Мураббаъ болише буд аз биҳишташ. *Ҷомӣ*

мураббаъ нишастан чорзону нишастан.

Хотуни коинот мураббаъ нишаста ҷуст,
Пӯшид ҳуллаву зи сар афтод чодараш. *Хоқонӣ*

2. *адш.* яке аз шаклҳои шеърӣ, ки ҳар як бандаш аз се мисрааш ҳамқофия ва мисраи охирини (чорӯми) ҳама бандҳо ҳамқофия мебошад; *ниг.* **мусаммат.**

МУРАББАЪНИШИН مربع‌نشین чорзону нишинанда.

Ба тарбеу таслис гавҳарнишон,
Мураббаънишину мусалласнишон. *Низомӣ*

МУРАББО I *а.* مربا меваи дар шира пухта шуда.

[Ҳазрати салтанатшиор] фармуд ... мураббоҳои фавокеҳи вофӣ ва меваҳои рангин ва полуда ва ҳалвоҳои қандӣ ... ҳозир оварданд. *«Фатҳнома»*

МУРАББО II *а.* مربی тарбиятшуда, парвариш додашуда, парварда.

МУРАББӢ *а.* مربی тарбиятдиҳанда, тарбиятгар, парваранда.

Сафар мураббии марду асту остонаи ҷоҳ,
Сафар хизонаи мол асту устоди ҳунар.
«Анвори Суҳайлӣ»

МУРАВВАЗ *а.* مروض ром кардашуда, мутеъ кардашуда (дар бораи асп).

Нафсҳоро то мураввaз кардаам,
З-ин сутурон бас лагадҳо хӯрдаам. *Румӣ*

МУРАВВАҚ *а.* مروق соф кардашуда, аз дурду лой ҷудо шуда, зулол (оид ба шароб).

Бодаи хушбӯй мураввақ шудаст,
Поктар аз обу қавитар зи нор. *Манучеҳрӣ*

Соқиёни симсоқ шароби ноби мураввақ дар ҷоми мурассаъ рехта буданд. *Восифӣ*

раҳиқи мураввақ шароби соф.

Раҳиқи мураввақ ақиқи музоб,
Зароби чу симобу ёқути ноб. *Хоҷу*

МУРАВВАҶ *а.* مروج ривоҷъёфта, равнақъёфта.

Ҷои ман дайри муғон асту мураввaҷ ватане,
Рои ман рӯи бутон асту муборак рое. *Ҳофиз*

МУРАВВЕҲ *а.* مروح роҳатрасонанда, рӯҳафзо.

Яке аз фатҳа фатҳи боби футӯх
Карда дар манзари мураввеҳи рӯҳ. *Ҷомӣ*

МУРАВВИҚ *а.* مروق устои равоқсоз.

Қадраш мураввиқест бар ин сақфи лоҷвард,
Фаршаш руфӯгарест бар ин фарши бостон. *Хоқонӣ*

МУРАВВИҶ *а.* مروج ривоҷдиҳанда, пешрафтдиҳанда.

Мураввиҷи мазҳаби исноашарӣ Бурҳон Низомшоҳи Баҳрӣ ... ба ҷои падар мутамаккин шуда.
«Таърихи Фаришта»

МУРАДДАФ *а.* مردف шеърҳое, ки ғайр аз ҳамқофия будан ҳамрадиф ҳам хастанд, радифдор.

... Ва андар ин байт аз маҳосин ҳафт санъат аст: аввал —мутобиқ, дуввум—мутазод(д), саввум — мураддаф, чаҳорум — баёни мусовот ...
Низомии Арӯзӣ

МУРАККАБ *а.* مرکب 1. таркибъёфта, таркибӣ; омехта (дар бораи моеъот).

Ва ман рисолае таълиф кунам, ки мураккаб бошад ба назми узбакӣ ва фарангӣ. *Аҳмади Дониш*

Домест чини зулфаш, ақл андар ӯ муаллақ,
Ҷазъест чашми шӯхаш, сеҳр андар ӯ мураккаб.
Анварӣ

2. сиёҳии махсус барои навиштан.

Шуд аз дуди оҳаш мураккаб мидод
Чунин кард унвони нома савод. *Шодӣ*

МУРАММАД *а.* مرمد бемор (дар бораи чашм); **айни мураммад** чашми бемор.

Рағми ҳасудони дин, кӯрии деви лаин,
Кӯҳли дилу дида дар айни мураммад расид.
Шамси Табрезӣ

МУРАССАОТ *а.* مرصعات ҷ. мурассаъ 1 чизҳои мурассаъ.

[Халифа] фармуд, то қуфле чанд бишикастанд ва миқдори ду ҳазорто ҷома ва даҳ ҳазор динор ва нафоис ва мурассаоти ҷавоҳири чанд ба бандагӣ овард. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУРАССАЪ *а.* مرصع 1. оросташуда ба воситаи нишондани сангҳои қиматбаҳо, тилловори бо ҷавоҳирот ороишдодашуда.

Мурассаъ пардаҳо чун чарх з-анҷум
Шуда анҷум дар он дурру гуҳар гум.
Хисрави Деҳлавӣ

Ин хаймаи мурассаи зарринтанобро
Эй кошки зи боди қазо барканад таноб. *Савдо*

2. *адш.* шеъре, ки дар он санъате тарсеъ ба кор бурда шудааст; *ниг.* **тарсеъ.**

МУРАССАЪПӮШ مرصع‌پوش пӯшандаи либоси мурассаъ.

Ба ҳар сӯ теғдороне, ки ҳар як
Мурассаъпӯш монанди балорек. *Ҳозиқ*

МУРАССАЪФАСОР مرصع‌فسار дорои анҷоми ҷавоҳир нишондашуда.

Таковар даҳ аспи мурассаъфасор,
Ҳама зину афзори гавҳарнигор. *Низомӣ*

МУРАТТАБ *а.* مرتب 1. ба тартиб даровардашуда, ҷо ба ҷо гузоштaшуда, бо тартиб, мунтазам.

Банда Хисрав зи дари васфи ҷамолаш ҳар рӯз
Нав ба нав дафтари девони мураттаб нигарид.
Хисрави Деҳлавӣ

2. омода, тайёр кардашуда, муҳайё.

Асбоби моро чунон мураттаб доред, ки моро дилбастагии ҳеҷ чиз набошад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

3. рутбадор, соҳиби рутба ва мақом.

Аз муқаррабон ва мураттабон касеро заҳраи он набуд, ки пурсидӣ, ки сабаб чист? *Низомии Арӯзӣ*

МУРАФФАҲ *а.* مرفه 1. осуда, ором.

Ҳар саноат, ки тааллуқ ба тафаккур дорад, соҳиби саноат, бояд ки фориғдил ва мураффаҳ бошад, ки агар ба хилофи ин бувад, сиҳоми фикри ӯ муталошӣ шавад. *Низомии Арӯзӣ*

Ба сурат аз назари мо агарчи маҳҷуб аст,
Ҳамеша дар назари хотири мураффаҳи мост. *Ҳофиз*

2. ризоманд, хурсанд, хушдил.

Шаҳ аз ин хоҷагон мураффаҳу шод,
Мулк аз ин хоҷагон шуда обод. *Саноӣ*

МУРАФФАҲУЛҲОЛ *а.* مرفه‌الحال осудаҳол, хушҳол.

... Чунон ободон гашт, ки халқе мураффаҳулҳол дар он мавозеъ ва мақом сукно сохтанд.
«Таърихи Систон»

Гурбаи ҳамсоя ҷавоб дод... аз гӯштҳои фарбеҳ ва нонҳои майда луқмае чанд даррабоям ва то рӯзи дигар мураффаҳулҳол ба сар барам.
«Анвори Суҳайлӣ»

МУРАХХАМ *а.* مرخم **1.** бо санги рухом (мармар) фарш кардашуда, мармарфарш.

Ва девору замини ин мавзеъ мураххам карданд ба рухоми мулавван. *Носири Хисрав*

2. *маҷ.* ороста.

Наздики масҷид калисоест азим, ба такаллуф ҳам аз санг сохта ва замини калисо мураххам карда ба нақшҳо. *Носири Хисрав*

Нӯзмест зи гавҳаре мурассаъ,
Фаҳмест зи маъние мураххам. *Савдо*

МУРАХХАС *а.* مرخص **1.** иҷозат додашуда, рухсат додашуда; озод кардашуда; **мураххас кардан** иҷозат додан, рухсат додан.

Мураххас кард мардумро ба сӯҳбат,
Муқаррар компониро ба хидмат. *Нозим*

мураххас сохтан иҷозат додан.

Эшон гуфтанд: Агар чунин аст, мураххас созанд, ки барои дафъи газанди офтоб ҳама кас чатр бар сар гиранд. *«Таърихи Фаришта»*

мураххас фармудан иҷозат додан, рухсат додан ба рафтан аз ҷое.

Он гоҳ бо ман ҳадья ва тӯҳфа дод, мураххас фармуд. *Аҳмади Дониш*

мураххас шудан иҷозат гирифтан ба рафтан аз ҷое.

Он гоҳ аз маҷлис мураххас шудем.
Аҳмади Дониш

2. соҳибихтиёр, мухтор.

Дар ҷамеи мамолики Хитой ҳеҷ ҳоким ва доруға мураххас ба ҳукми қатл нест. *«Равзат-ус-сафо»*

МУРАШШАШ *а.* مرشش пошидашуда (дар бораи об, нур ва ғ.).

В-он майли хотири ман афзун будаст ҳар дам,
Бар байти хокпошон нураш мурашшаш омад.
Шамси Табрезӣ

МУРАҒҒИБ *а.* مرغب ба рағбат оваранда, рағбатафзо, шавқовар.

[Аркони давлат] аз Рӯдакӣ чизе бисьёр тақаббул карданд, то байте чанд мушаввиқ ва мураққиби вай ба Бухоро бигӯяд. *«Нафаҳот-ул-унс»*

МУРАҚҚАЪ *а.* مرقع **1.** аз порчаҳои матоъҳои гуногун бо ҳам дӯхташуда; қуроқ.

Ман аз ин далқи мураққаъ ба дар оям рӯзе,
То ҳама халқ бидонанд, ки зунноре ҳаст. *Саъдӣ*

2. ҷомаи аз қуроқ дӯхташудаи дарвешон, ҷомаи қуроқ.

Далқат ба чӣ кор ояду тасбеҳу мураққаъ,
Худро зи амалҳои никуҳида барӣ дор! *Саъдӣ*

Дар остини мураққаъ пиёла пинҳон кун,
Ки ҳамчу чашми суроҳӣ замона хунрез аст. *Ҳофиз*

МУРАҚҚАЪЛИБОС مرقع‌لباس **1.** пӯшандаи либоси қуроқ;

2. *маҷ.* пӯшандаи либоси рангоранг.

Қабули дасти ту бас нест бозро, ки кунад
Тамаъ ба кабки мураққаълибоси турфахиром.
Заҳири Форьёбӣ

МУРАҚҚАЪПӮШ مرقع‌پوش *жандапӯш*, пӯшандаи ҷомаи мураққаъ (дар бораи сӯфӣ).

Дар хусумат омаданду дар ҷафо
Ду мураққаъпӯш дар дорулқазо. *Аттор*

Овардаанд, ки дарвеши мураққаъпӯше ногоҳ ба дари сарои хоҷа расид ва об талабид. *«Хористон»*

МУРАҶҶАҲ *а.* مرجح афзал шумурдашуда, бартар шумурдашуда.

Амир Иброҳимро, ки аз аъёни Форс буд, рафтан ба ҷониби Шерозро мураҷҷаҳ менамуд.
«Равзат-ус-сафо»

МУРВО مروا дуои хайр, фоли нек; *муқобили* **мурғво.**

Лаби бахти пирӯзро хандай,
Маро низ мурвои фархундай. *Унсурӣ*

Ба дӯстон-бар аз ӯ мурғво бувад мурво,
Ба душманон-бар аз ӯ офарин шавад нафрин. *Ломеӣ*

МУРГУ||МУРГӮ مرگو гунҷишк.

Ту мургуӣ ба шеъру ман бозам,
Аз боз куҷо сабақ барад мургу?! *Дақиқӣ*

МУРДА مرده **1.** *сифати феълии гузаштаи* **мурдан; 2.** ҷасади одами фавтида, наъш; *муқобили* **зинда;** ◇ **мурдаро аз нештар тарсондан** кори беҳуда, бефоида ва беақлона кардан.

Аз маломат чӣ ғам хӯрад Саъдӣ, —
Мурда, аз нештар матарсонаш. *Саъдӣ*

МУРДААҚЛ مرده‌عقل беҳирад, бетамиз.

Подшоҳе буд, ӯро бандае
Мурдааќле буду шаҳватзиндае. *Румӣ*

МУРДАДИЛ *а.* مرده‌دل афсурдадил, маҳрум аз муҳаббат ба зиндагӣ.

Тани зиндадил хуфта дар зери гил
Беҳ аз олиме зиндаи мурдадил. *Саъдӣ*

МУРДАН مردن **1.** вафот кардан, фавтидан; **2.** *маҷ.* хомӯш шудан (дар бораи оташ).

Агар чароғ бимирад, сабо чӣ ғам дорад,
В-агар бирезад каттон, чӣ ғам хурад маҳтоб? *Саъдӣ*

◇ **фурӯ мурдани ум(м)едворӣ** канда шудани умед.

Фурӯ мирад уммедворӣ зи мард,
Ки ҳамсолро сар дароянд ба гард. *Низомӣ*

МУРДАРЕ||МУРДАРӢ مرده‌ری *шакли кӯтоҳшудаи* **мурдарег.**

Бирафту ҷаҳон мурдарӣ монд аз ӯй,
Нигар то киро назди ӯ обрӯй. (!) *Фирдавсӣ*

МУРДАРЕГ||МУРДАРИГ مرده‌ریگ **1.** меросе, ки пас аз марги касе мондааст.

Шайх фармуд, ки он мурдарегро баҳри чӣ нигоҳ доштай, зудтар берун оварда, ҳамин рӯз ба мустаҳиққон бирасон! *«Таърихи Фаришта»*

2. чизи бар абас рафта, гумшуда.

Аз хироҷ ар ҷамъ орӣ зар чу рег,
Охир он аз ту бимонад мурдарег. *Румӣ*

3. бо хорию зиллат.

Ин қадарҳо ба ҷон фусурдан чист,
Беш аз ин мурдарег натвон зист. *Бедил*

МУРДАРӢ مردەرى *ниг.* **мурдаре.**

МУРДОД مرداد **1.** моҳи панҷуми соли шамсӣ, ки ба 23 июль — 22 август рост меояд.

Мурдод маҳест сахт хуррам,
Май нӯш паёпаю дамодам! *Масъуди Саъд*

2. рӯзи ҳафтуми ҳар моҳи соли шамсӣ.

Рӯзи мурдод мужда дод бад-он,
Ки ҷаҳон шуд ба табъ боз ҷавон. *Масъуди Саъд*

МУРДОР مردار **1.** ҷасади мурдаи бӯйгирифтаи инсон ва ё ҳайвон; ҳайвони худмурда.

Подшоҳ бояд ки бошад ҳамчу каргас бохабар
З-он, ки афтодаст гирдогирди ӯ мурдорҳо. *Ҷомӣ*

2. он чи хӯрданаш ғайри равост; чизи ифлос, чизи нопок.

Гуноҳи ман чӣ бувад, в-аз ҳунар чӣ ҳаст туро,
Ки гуфтаанд туро тоҳиру маро мурдор. *Фузулӣ*

... Аз он мурдор ва ҳаром, ки дар дасти вай аст, чизе ба макр ва ҳила ба даст оваранд.
Аҳмади Дониш

МУРДОРХОР مردارخوار лошахӯр.

... Ҳаргиз ба шаҳрҳои эшон ... мурғи мурдорхор набувад. *Ибни Сино*

Ба рӯзи ялон дар дами корзор
Ту бар кӯҳ чун гурги мурдорхор. *Фирдавсӣ*

МУРЗИА *а.* مرضعه ширдиҳанда, доя.

Неъматхотун, зани Қутбхони Лудӣ, ки мурзиаи шоҳзода Ҷалолхон буд, ба иттифоқи шоҳзода омад.
«Таърихи Фаришта»

МУРИД *а.* مريد **1.** иродатманд, хоҳон, толиб.

Аз ту Камоли шикаста ҷуз ту нахоҳад,
З-он ки муриди туам ману ту муродам.
Камоли Хуҷандӣ

Ҳар кӣ султон муриди ӯ бошад,
Гар ҳама бад кунад, накӯ бошад. *Саъдӣ*

2. *д.* пайравикунанда, пайрав; дастдода ва байаткунандаи шайх, пир ё эшон.

Аҳли он хитта мурид ва мӯътақиди ӯ шуда буданд. *Авфӣ*

Гаштам муриду мӯътақиди пири майфурӯш,
Фориғ шудам зи гуфтушунуду шудам хамӯш.
Имло

МУРИС *а.* مورث сабабшаванда, сабабгор, боис.

Мактуб мӯҷиби фитна ва фасод ва муриси адоват ва инод буд. *Восифӣ*

МУРОАТ *а.* مراعت *шакли дигари* **муроот.**

Адӯро ба фурсат тавон канд пӯст,
Пас ӯро муроат чунон кун, ки дӯст. (2) *Саъдӣ*

МУРОБАҲА *а.* مرابحه судхӯрӣ, фоидахӯрӣ ба воситаи додани пул ба қарз.

Шахсе аз аҳли Хитой молу манол ... амлоки беандоза дошт ва аз камоли ҳирс ва оз зар ба муробаҳа медод. *«Равзат-ус-сафо»*

МУРОД *а.* مراد **1.** мақсуд, мақсад, объекти орзу ва талаб.

Муродеро зи аввал то надонӣ,
Куҷо дар охираш ҷустан тавонӣ? *Ҷомӣ*

Бе азми дурусту саъи комил
Қасро нашавад мурод ҳосил. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

мурод шудан ҳосил шудан, ба даст омадани мақсуд.

Оҳанг ба ҷони мани дилсӯхта кардӣ,
Афсӯс, муродам нашуду зуд бирафтӣ. *Анварӣ*

муроди *касе* **баровардан** *касеро* ба мақсад расондан.

Ало, то нашнавӣ мадҳи сухангӯй,
Ки андак моя нафъе аз ту дорад;
Агар рӯзе муродаш барнаёрӣ,
Дусад чандон уюбат баршуморад. *Саъдӣ*

2. хоҳиш, орзу.

То шудам фориғ ба истиғнои ишқ аз ҳар мурод,
Бар муроди хеш ёбам гардиши айёмро. *Ҷомӣ*

Хоҳанд ошиқон ду мурод аз худои хеш:
Ҳаҷр аз барои ғайру висол аз барои хеш. *Ҳилолӣ*

МУРОДОТ *а.* مرادات *ҷ.* **мурод.**

Менамояд зиракӣ суду зиён,
Мерасонад дар муродоти ҷаҳон. (1) *Шоҳидӣ*

Маро ду чиз мунтаҳои орзуст, он ду чиз маро арзонӣ фармояд, аз ин ҷаҳон бо ин муродот рафта бошам. (2) *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МУРОЗО||МУРОЗОТ *а.* مراضا||مراضات розишавӣ ба ҳамдигар.

Ин доварӣ бе тавассути теғи обдор ... ба мурозо макрун нагардад. *«Равзат-ус-сафо»*

МУРООТ *а.* مراعات **1.** риоя кардан ба чизе.

... Ба ҳукми заъфи шайхухат ва мурооти кибари син истеъфо намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Чун амир зобита надоранд ва мадхали об ва ҳифз ва забтро муроот натавонанд кард, лоҷарам ба андак фурсате ҷамъияти онҳо мутафарриқ шавад.
Аҳмади Дониш

2. муомилаи нек, лутфу марҳамат, поси хотир, ҳурмат.

Он чи бо худ доштам, ба ҳузури эшон гузоштам ва эшонро роҳбарӣ карда ба манзили хеш далолат намудам ва мурооташон намуда ба қабила овардам.
«Хористон»

Хоҷа Салмон аз забони Убайд ҳаросон будӣ ва ӯро муроот кардӣ. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

3. нигаҳдорӣ; таъмин.

Бист ҳазор динор бар мурооти муаллифон ва мусаннифони китоб инфоқ афтода буд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУРОСАЛА||МУРОСАЛАТ *а.* مراسله||مراسلت ба ҳам мактубнависӣ, мукотиба.

Кор миёни эшон аз муросалат ба мухолатат анҷомид. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Султон Ҳусайн ба шоҳ Музаффари Гуҷаротӣ тариқаи муросалат маслук медошт.
«Таърихи Фаришта»

МУРОСАЛОТ *а.* مراسلات *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **муросала||муросалат;**

2. мактубҳо, номаҳо.

Мазмуни муросалот ба арз мерасониданд.
«Анвори Суҳайлӣ»

Муросалоти куфиён ба Зайд расид.
«Равзат-ус-сафо»

МУРОФАА *а.* مرافعه даъво, додхоҳӣ; бо шикоят ба назди ҳоким (судья) рафтан.

Алқисса мурофааи ин сухан пеши қозӣ бурдем ва ба ҳукти адл розӣ шудем. *Саъдӣ*

Ҳар се мурофаа назди малик Қочичак бурданд. *«Таърихи Фаришта»*

МУРОФАОТ *а.* مرافعات *ҷамъ* 1. ҷ. **мурофаа.**

Қоидаи корҳо ба Нишобур дар мурофаот ва ҷуз он ҳама ба расми қадим бозбаранд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

2. мактубҳое, ки ба одами бузургтар аз худ навишта мешаванд.

Агар баландтар аст, мурофаот гӯянд ва агар фурӯтар аст, риқоъ хонанд, агар мусовист, — муросалот. *«Илми симиё»*

МУРОФАҚАТ *а.* مرافقت бо ҳам рафиқ шудан, ҳамроҳӣ, рафоқат.

Тане чанд аз равандагони муттафиқ дар саёҳат буданд ва шарики ранҷу роҳат; хостам, ки мурофақат кунам, мувофиқат накарданд. *Саъдӣ*

Тоҷҳон ба ӯ гуфт: ... Ман пои худ аз ин корхона берун кашидам, ту ҳам биё, бо ман мурофақат кун. *«Таърихи Фаришта»*

МУРОӢ *а.* مرائی риёкор, дурӯя, мунофиқ.

Мурой, ки чандин вараъ менамуд,
Чу диданд, ҳеҷаш дар анбон набуд. *Саъдӣ*

Вай гуфта: Ҳар кӣ амали худ зоҳир кунад, мурои́ст, ва ҳар кӣ ҳоли худ зоҳир кунад, — муддаӣ. *«Нафаҳот-ул-унс»*

МУРОҚАБА||МУРОҚАБАТ *а.* مراقبه||مراقبت 1. мушоҳида, бо диққат нигоҳ кардан ба чизе; фикру таммул; назорат, нигоҳубин.

Давлати варзишу муроқаба буд,
Қи ба мақсад расид аз он раҳ зуд. *Ҷомӣ*

Чу аз рӯи муҳосабат ва муроқабат ба рӯзномаи ҳаёт назар кардам, дидам ... *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

2. *д.* дар фикри худо аз тааллуқоти дунёе дур будан; ◊ **сар ба ҷайби муроқаба фурӯ бурдан** а) ба фикру андеша фурӯ рафтан.

Дар он наздикӣ кашафе сар ба ҷайби муроқаба фурӯ бурда ва он муҷодала ва муқоваларо мешунид. *«Нафаҳот-ул-унс»*

б) *д.* дилро бо худо бастан ва аз фикри тааллуқоти дунёе дур будан.

Яке аз соҳибдилон сар ба ҷайби муроқабат фурӯ бурда ... *Саъдӣ*

МУРОҚИБ *а.* مراقب назораткунанда, нигоҳубинкунанда, нигоҳдоранда, нигаҳбон.

Шайх Баҳоуддин ... ҳамвора муроқиби ҳоли Ироқӣ будӣ ва икроми ӯ намудӣ. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Ва дар серӣ ва гуруснагӣ ӯ муроқиб бошад аҳволи тифлро.*

МУРОҲАНА *а.* مراهنه гаравмонӣ; **муроҳана намудан** гарав бастан.

... Бар ин навъ амалҳо муроҳана менамоянд ва шартҳо мебананд. *«Илми симиё»*

МУРОҲИҚ *а.* مراهق он кӣ наздик ба синни балоғат аст.

Вай гуфтааст: Ҳанӯз дар мактаб будам ва муроҳиқ нашуда будам. *«Нафаҳот-ул-унс»*

МУРОҶААТ||МУРОҶИАТ *а.* مراجعت бозгашт, баргашт, бозгашта омадан.

[Искандар] амр фармуд, ки баъд аз муроҷаат аз ҷониби Туркистон бояд [шаҳри Ҳирот] сохта гардида бошад. *«Фатҳнома»*

Баъд аз як моҳ кори ман аз он ҷо тамом шуда, ба савби Бухоро муроҷаат намудам. *Аҳмади Дониш*

МУРР *а.* مر талх; ◊ **ҳукми мурр** ҳукми қатъӣ, ҳукми иҷрояш ҳатмӣ ва ногузир.

Ҷумла саҳро мору гаждум пур шавад,
Чун ки ҷоҳил шоҳи ҳукми мур(р) шавад. *Румӣ*

МУРСАЛ *а.* مرسل 1. фиристода, расул; 2. пайғамбаре, ки соҳиби китоб бошад.

Дигар ба паямбарони мурсал,
Собитқадамона саффи аввал ... *Ҷомӣ*

мурсал доштан ирсол кардан, фиристодан.

Ӯро ба таҷдид фарзанд хонд ва ба ҷиҳати ӯ асбоби салтанат ба дасти яке аз мулозимони хос мурсал дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУРСАЛА *а.* مرسله гарданбанди дароз аз сангҳои қиматбаҳо, марворид ва ғ.

Настаран лӯълуи байзо дорад андар мурсала,
Арғувон лаъли бадахшӣ дорад андар гӯшвор. *Фаррухӣ*

Бингар, ки зи ҳуққаи тафаккур
Дар мурсалаи кӣ мекашӣ дур. *Низомӣ*

МУРСАЛАБАНД مرسله‌بند бандандаи мурсала, он кӣ дар гардан мурсала дорад.

Шоназани зулфи арӯси баҳор,
Мурсалабанди гулӯи шохсор. *Ҷомӣ*

МУРСИЛ *а.* مرسل ирсолдоранда, фиристанда, фиристонанда, пайғом фиристанда.

Одоби расул бар бузургии мурсил тақозо кунад. *Авфӣ*

МУРТАД(Д) *а.* مرتد аз дин баргашта.

Аҳли он шаҳр боз муртад шуданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МУРТАДЕЪ *а.* مرتدع эҳтирозкунанда, худдорикунанда.

Агар аз ин афъоли нописандида муртадеъ нашавед, ҷангро омода бошед! *«Равзат-ус-сафо»*

МУРТАЗО *а.* مرتضی 1. розӣ кардашуда, қаноатманд кардашуда; хурсанд; он кӣ барои суҳбат ва хидмат баргузида шудааст.

Чу дар кушоиши аҳком розият бинанд,
Зи ранҷҳо бираҳонанду муртазот кунанд. *Шамси Табрезӣ*

2. лақаби домоди пайғамбар Али ибни Абӯтолиб.

МУРТАИШ *а.* مرتعش ларзон, ларзанда.

З-он пӯшаймонӣ, ки ларзонидияш,
Чун пушаймон нест марди муртаиш? *Румӣ*

МУРТАКИБ *а.* مرتكب он кӣ ба коре сар кардааст; он кӣ аз вай гунохе сар задааст.

Чандон ки тааммул мекунам, худро муртакиби ҷаримате намедонам. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Муртакиби хатари азим шудан ба тасаввури фоидаи вахмӣ ... далели ҷаҳл аст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУРТАСИМ *а.* مرتسم накшбасташуда, он чи дар рӯяш нақши чизе кашида шудааст.

Аммо шоир ба ин дараҷа нарасад, илло ки дар унфувони шабоб ва дар рӯзгори ҷавонӣ бист ҳазор байт аз ашъори мутақаддимон ёд гирад, то гурӯҳ ва анвои шеър дар табъи ӯ муртасим шавад. *Низомии Арӯзӣ*

Маводди он аз лавҳи маҳфуз доимо дар оинаи олам мисоли муртасим аст. *Аҳмади Дониш*

МУРТАФЕЪ *а.* مرتفع **1.** баланд бардоштаишуда; баланд.

Чунин муртафеъ поя ҷои ту нест,
Гуноҳ аз ман омад, хатои ту нест. *Саъдӣ*

Пире муаммар берун омада, бар мавзее муртафеъ ништаст. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *маҷ.* олисифат, олӣ.

Муртафеъ ҷомаҳои қиматманд
Бештар з-он ки гуфт шояд чанд. *Низомӣ*

3. рафъшаванда, аз миён бардоштатшаванда, бартараф кардашаванда; **муртафеъ гаштан** (*ё* **гардидан, шудан**) а) боло рафтан.

Аз он нафх ҳаяҷон падид меояд ва муртафеъ мешавад об. *«Аҷоиб-ул-махлуқот»*

Оби он гарм аст ва гоҳо бошад, ки духоне аз сари он муртафеъ гардад. *«Равзат-ус-сафо»*

б) рафъ шудан, бархам хӯрдан, бартараф шудан.

Рой фармуд, ки то ин хат хонда нашавад, шубҳан ман муртафеъ нахоҳад шуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ғубори ваҳшату кулфат муртафеъ гашта, мабонии мухоласат ва мусодақат ба ҳоли худ бимонад. *«Таърихи Фаришта»*

МУРТАҚАД *а.* مرتقد хобгоҳ.

Кӯдаке бемораму аз заъфи худ
Кардам ин ҷо эҳтиёти муртақад. *Румӣ*

МУРТАҚӢ *а.* مرتقي баландраванда, болораванда; **муртақӣ шудан** боло рафтан.

Чун Қаро-Муҳаммад бад-он ҷабали шомих муртақӣ шуда буд, аз ҷанг зиёда фоидае мутасаввир набуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУРТАҲАН *а.* مرتهن **1.** ба гарав мондашуда; **2.** *маҷ.* гирифтор додашуда; муқайяд, мадьюн.

Гуфтамат: Кулбаи ман равшан кун,
Ки ба ишқи ту дилам муртаҳан аст. *Заҳири Форьёбӣ*

Сарҳангони подшоҳ ба савобиқи неъмати ӯ мӯътариф буданд ва ба шукри он муртаҳан. *Саъдӣ*

МУРТАҶО *а.* مرتجى раҷо кардашуда, умед кардашуда, он кӣ ба ӯ умед доранд, умедгоҳ.

Гуфт: Эй пушту паноҳи ҳар набил,
Муртаҷову ғавси абнои сабил ... *Румӣ*

МУРТОЗ *а.* مرتاض риёзаткаш, риёзаткашида.

Нахли равонест, ки сарв гӯшаи боғе гирифта ва худро шабеҳ ба зоҳидони муртоз сохта, аз акси хештан саҷҷода бар об андохта. *Восифӣ*

Ин музахрафот бофта ва сохтаи муртозони ҳунуд ва тахайюлоти мумавваҳаи ҳукамои Аҷам аст. *Аҳмади Дониш*

МУРУВВАТ *а.* مروت **1.** мардонагӣ, ҷавонмардӣ; ҳимматбаландӣ, лутфу эҳсон.

Ӯро аҷаб омад аз ҳиммат ва мурувват ва шаҷоати ӯ. *«Таърихи Систон»*

Осиёи фалак аз оби муруввват холист,
То дилат чок чу гандум нашавад, нон маталаб. *Соиб*

2. инсоф.

Муруввват набошад бадӣ бо касе,
К-аз ӯ некуӣ дида бошӣ басе. *Саъдӣ*

Меҳмонро хидмат фармудан аз муруввват дур бошад. *Авфӣ*

МУРУР *а.* مرور **1.** гузаштан (дар бораи вақт, замон); **ба мурури замон** (*ё* **айём**) бо гузаштани замон, бо гузаштани рӯзҳо; *маҷ.* ба тадриҷ ва оҳистагӣ.

Расани дом ба мурури айём фарсуда шуда буд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. гузаргоҳ, ҷои гузариш, маҳалли рафтуомад.

... Ва он хизонаи Амр буд, ки Сом аз Балх гурезонда бар сухул ва ҷибол ба тарикҷе, ки мурури халқ воқеъ набошад, оварда, дар он мавзеъ ихфо карда буд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУРШИД *а.* مرشد *д.* иршодкунанда; пир, шайх.

Муршид он нест, ки аз май диҳадат тавба, Камол,
Муршид он аст, ки аз тавба туро тавба диҳад. *Камоли Хуҷандӣ*

Баҳлул бархост ва даст бар шайх афшонд ва гуфт: Ту мехоҳӣ, ки муршиди халқ бошӣ ва таом хӯрдани худро намедонӣ. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

МУРЪАШ *а.* مرعش навъе аз кабӯтарон, ки дар ҳаво муаллақ мезанад; кабӯтари номабар.

Эй сити ҷалоли ту сабақ бурд бар офоқ,
З-он сабз кабӯтар, ки барад нома зи муръаш. *Бадри Чочӣ*

МУРҒ مرغ **1.** парранда (номи умумии паррандаҳо).

Ва андар он ҷо ҷонварони обӣ бошанд ва дар ҷумлаи Хуросон он қадар мурғ ва моҳӣ ба ҳосил наёяд. *«Таърихи Систон»*

Ба хулқу лутф тавон кард сайди аҳли назар,
Ба банду дом нагиранд мурғи доноро. *Ҳофиз*

Хубрӯён чун ба шӯхӣ қасди мурғи дил кунанд,
Аввалаш созанд сайду охираш бисмил кунанд. *Ҳилолӣ*

мурғи мусамман мурғи фарбеҳ, мурғи равғанин.

Бубин ҳар шомгоҳе насри тоир,
Ба ҳони ҳимматам мурғи мусамман. *Хоқонӣ*

мурғу моҳӣ ҳамаи ҷонварон.

Гар ба қадри шӯриши дил чашми ман бигристӣ,
Бар дили ман мурғу моҳӣ тан ба тан бигристӣ. *Хоқонӣ*

аз мурғ то ба моҳӣ ҳамаи ҷонварони хӯрданбоб.

Аз мурғ то ба моҳӣ, он чи хаёл тавон кард, дар ин ҷашн муҳайё ва мураттаб сохтанд. *«Фатҳнома»*

2. *маҷ.* сурохӣ, ки ба шакли мурғ ва ё мурғобӣ сохта шудааст.

Аз гов дар мурғаш фишон в-аз мурғ дар моҳӣ ҷакон,
Бо маҳрухе сӯи даҳон ҳар дам ба ишрат мебараш. *Бадри Чочӣ*

мурғи гилин сурохӣ, зарфи гилини шароб, ки монанд ба мурғ ё мурғобӣ сохта шудааст.

Мурғи саҳар пар фишонд, байзаи зар шуд падид,
Мурғи гилин сар фишонд хуни ҷигар бардамид. *Бадри Чочӣ*

мурғи сурохӣ *киноя аз* шишаи май; **3.** паррандаи хонагии маъруф, ки тухм ва гӯшташ хӯрданист; ◇ **мурғи беҳангом** хурӯси бемаҳал ҷеғзананда, ки шумаш мешуморанд.

Интиқоми ҳарзагӯёнро ба хомӯшӣ гузор,
Теғ мегӯяд ҷавоби мурғи беҳангомро. *Соиб*

мурғи бобзан мурғи ба сих гузаронидашуда; **мурғи Исо** (ё **Исӣ**) шабпарак, хаффош.

Чӣ роҳат мурғи Исоро зи Исо,
Ки ҳамсояст бо хуршеди азро. *Хоқонӣ*

мурғи сапед *киноя аз* офтоб.

Чу ғута хӯрд дар оби кабуд мурғи сапед,
Зи чашми дида ниҳон шуд дар осмон кавкаб. *Фаррухӣ*

мурғи саҳар (ё **субҳгаҳӣ**) хурӯс.

Чун пар афшонд мурғи субҳгаҳӣ,
Шуд димоғи шаб аз хаёл тиҳӣ. *Низомӣ*

Санг бар дил задани ман шаби ҳиҷрони ту дид,
Бол бар сина задан мурғи саҳар пайдо кард. *Мушфиқӣ*

мурғи Сулаймон *киноя аз* ҳудҳуд.

Ман ба сарманзили Анқо на ба худ бурдам роҳ,
Қатъи ин марҳала бо мурғи Сулаймон кардам. *Ҳофиз*

мурғи чаман *киноя аз* булбул.

Аз ин нукта мурғи чаман шуд хиҷил,
Зад аз нола ҷоке ба домони дил. *Бедил*

мурғи чӯбини фӯлоддум *киноя аз* тир.

Зи мурғони чӯбини фӯлоддум
Шуда роҳ бар моҳу хуршед гум. *«Таърихи Фаришта»*

мурғи шабовез мурғи афсонавие, ки гӯё бо як пой овезон шуда, то саҳар ҳақ-ҳақ гӯён месарояд, онро мурғи ҳақгӯ низ меноманд.

Манам дар оини мурғони шабхез,
Ҳама шаб мӯниси мурғи шабовез. *Низомӣ*

мурғи шаккаршикан *киноя аз* тӯтии гӯё, тӯтии шакархо.

Ба шукрат шавам мурғи шаккаршикан,
Ба ҳар ҳалқаи гӯш гавҳарфикан. *Ҷомӣ*

мурғи ҳаво мурғи озодпарранда, мурғи ғайриаҳлӣ, мурғи ғайри қафасӣ.

Вале аз донаи доме ба тадбир
Тавон мурғи ҳаворо кард тасхир. *Ҳозиқ*

МУРҒАК مرغک мурғ ва паррандаи хурдҷусса, ҳамчун булбул, саъва, гунҷишк ва ғ.

Бар симои рост ҳар тан чир нест,
Тӯъмаи ҳар мурғаке анҷир нест. *Румӣ*

МУРҒВО مرغوا дуои бад; фоли бад; *муқобили* **мурво.**

Шоҳро гуфт муфсиде аҳвол,
Ки кунад мурғво ба ҷони ту зол. *Саноӣ*

Оре чу пеш ояд қазо, мурво шавад чун мурғво,
Ҷои шаҷар гирад гиё, ҷои тараб гирад шаҷан. *Муиззӣ*

МУРҒВОР مرغ وار чун мурғ, бисьёр тезу тунд, тезрафтор.

Бо канизак гуфт: Рав, ҳон, мурғвор,
Таштро аз хона баргиру биёр! *Румӣ*

МУСАББАБ *а.* مسبب сабабнокшуда.

Пайдо кардани ҳоли сабаб ва мусаббаб ва иллат ва маълул. *Ибни Сино*

МУСАББАК *а.* مسبک гудохташуда, рехташуда.

Он тоифа... на динореро мушаббак ва на дирамеро мусаббак гардониданд ва андӯхтаи корхонаҳои иқтидори рубубиятро дар матраҳи талаф ва фано андохтанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУСАББАЛОТ *а.* مسبلات чизҳои сабил кардашуда, чизҳои қурбон кардашуда ба роҳи хайр.

Он мавқуфот ва мусаббалот тамомат ба масорифи хеш расонанд ва қатъан дар ваҷҳи лашкар ва девон сарф накунанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУСАББАТ *а.* مثبت сабтшуда, навиштташуда.

МУСАББЕҲ *а.* مسبح тасбеҳгардонанда, зикргӯянда.

Мусаббеҳе ки дар айёми умр дар ҳама сол
Қашида ҳар нафасе бо таронаи таҳвил... *Заҳири Форьёбӣ*

МУСАББИБУЛАСБОБ *а.* مسبب الاسباب **1.** сабаби сабабҳо, аввалин сабаб.

Эй сахоро мусаббибуласбоб
В-эй карамро муфаттеҳулабвоб. *Анварӣ*

2. *д.* сабаби офаринандаи ҳамаи махлуқот (яке аз номҳои худо).

Ҷаҳон ба ҳукми ту дороду раҳнамуни ту бод
Муҳаввилулаҳволу мусаббибуласбоб. *Фаррухӣ*

МУСАВВАДА *а.* مسوده коғази сиёҳнавис кардашуда; сиёҳнавис.

Чу нақши хатту рухат баст дар ғазал Ҷомӣ,
Баёзи сафҳаи хуршедро мусаввада сохт. *Ҷомӣ*

Баъд аз хондани онҳо ҳуззори маҷлис мусаввада намуданд. *Восифӣ*

МУСАВВАР *а.* مصور **1.** тасвир кардашуда, сурат кашидашуда, муҷассам, тимсольёфта.

Яке чун сурати Монӣ мунаққаш,
Яке чун номаи Озар мусаввар. *Манучеҳрӣ*

Ашк меомаду мешуст зи пеши назарам,
Ҳар чӣ ҷуз нақши ту дар дида мусаввар мешуд. *Камоли Хуҷандӣ*

Дар бисоти тарабам бо қалами давлати васл
Нақши ҳар ном, ки боист, мусаввар шуда буд. *Фузулӣ*

2. аксьёфта.

Мусайқал шуд оинасон синаам,
Ду олам мусаввар дар оинаам. *Ҷомӣ*

3. намоён, дидашаванда, ба назар намоён.

Бедор дар замона надидӣ касе маро,
Дар хоб агар хаёли ту гаштӣ мусаввар ам. *Ҳофиз*

Гаҳе дидӣ нигорашро мусаввар
Ба чашми ваҳм, кардӣ дарди дил сар. *Нозим*

4. *маҷ.* вуҷуддошта, муҷассам.

Синони туст қадар, гар муҷассам аст қадар,
Ҳусоми туст қазо, гар мусаввар аст қазо.
Манучеҳрӣ

Агар касе гӯяд, «ҳар ҷисме мусаввар аст ва ҳар мусавваре мӯҳдас аст» — ин сухан қиёс бувад. *Ибни Сино*

МУСАВВИД *а.* مسود мусавваданавис; **мусаввиди (ин) авроқ** нависанда, муаллиф, мусанниф.

Мусаввиди авроқ дар баъзе аз таворих ин лафзро бо «қоф» дидаам. *«Равзат-ус-сафо»*

Аммо мусаввиди ин авроқ аз волиди хеш шунид, ки Сайид Аҳмади Тархон чунин гуфт ... *«Равзат-ус-сафо»*

МУСАВВИР *а.* مصور сураткаш, суратгар, рассом, нигоранда.

Эй мусаввир, ин ҳама ҳайрони сурат нестам,
Ҳайрати ман дар камоли хомаи тасвири туст.
Мушфиқӣ

МУСАВВИРА *а.* مصوره қувваи тасаввур; тасаввур.

Пас он суратҳо, агар ҷуз вай буванд, андар мусаввира сурат бандад. *Ибни Сино*

МУСАВӢ *а.* موسوى **1.** аз они Мусо.

То зи сеҳр он нақшҳо ҷунбон шавад,
То асои мусавӣ пинҳон шавад. *Румӣ*

кафи мусавӣ *ниг.* **яд (яди байзо).**

Баровард насрин кафи мусавӣ,
Намуда сабо мӯъҷизи исавӣ. *Хоҷу*

2. яҳудӣ, пайрави дини Мусо.

Халқе касир аз мусавиён... дар пои дор муҷтамеъ гаштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУСАДДАД *а.* مسدد **1.** саддшуда, басташуда; маҳкам, устувор; **садди мусаддад** садди мустаҳкам, банди мустаҳкам.

Эй сарваре, ки ҳазми ту тасдиди мулкро
Ҳангоми дафъи ҳодиса садди мусаддад аст. *Анварӣ*

2. *маҷ.* маҳкам, қавӣ; рост, дуруст; **раъи мусаддад** рои маҳкам, раъи дуруст.

Фоили феъли тамому қавли мусаддақ,
Волии азми дурусту раъи мусаддад. *Манучеҳрӣ*

МУСАДДАС *а.* مسدس **1.** шашгӯша, шашкунҷа.

Он мураббаъ хонаи нур аз хурӯши содиқон
Чун мусаддас хони занбӯрон пурафғон омада.
Хоқонӣ

Ҳар як [аз занбӯрҳо] барои худ аз мум хонаҳои мусаддас бисозанд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. *адш.* яке аз шаклҳои шеърӣ, ки ҳар як банд аз панҷ мисраи ҳамқофия иборат буда, мисраи охирини (шашуми) ҳама бандҳо ҳамқофия мебошад; *ниг.* **мусаммат;** ◇ **мусаддаси гетӣ** *кинояаз* дуньёе, ки ба ақидаи қадимиён аз чор ҷиҳат (шарқ, ғарб, шимол, ҷануб) ва аз боло ва поён (замину осмон) иборат будааст.

Аз дами хулқи ту дар мусаддаси гетӣ
Бӯи мусаллас ба ҳар машом баромад. *Хоқонӣ*

мусаддас-сарой *ниг.* **мусаддаси гетӣ.**

...Ки эй бонуи ин мусаддас-сарой,
Наёрад чу ту бонуе кас ба ҷой. *Ҷомӣ*

МУСАДДАҚ *а.* مصدق **1.** тасдиқ кардашуда; собиткардашуда.

Кунад ҳар дам баён ин нуктаро ишқ,
Вале ақлаш намедорад мусаддақ. *Ҷомӣ*

2. рост, дуруст; аниқ, муайян.

Дар зикри Хоразм гуфтааст, ки адади куштагони он диёрро мусаддақ надонистам.
«Равзат-ус-сафо»

МУСАДДЕЪ *а.* مصدع тасдеъдиҳанда, ташвишдиҳанда, дарди сардиҳанда, боиси дарди сар; **мусаддеи** *касе, чизе* **шудан** боиси ташвиш ва дарди сари касе шудан.

Муҳаммад ибни Алӣ мактубе барои ту фиристодааст, дар ин боб мусаддеи ту шудам.
«Равзат-ус-сафо»

◇ **мусаддеи авқоти** *касе* **шудан** вақти касеро гирифтан.

Бақои ҳаёти онҳо матлуб бувад, на нафъи мадании эшон, балки то мусаддеи авқоти дигарон нашаванд. *Аҳмади Дониш*

МУСАДДИҚ *а.* مصدق тасдиқкунанда.

Ин ҳикоят мусаддиқ ва муайиди сухани Юсуф шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУСАЙҚАЛ *а.* مصيقل сайқал додашуда, сайқалдор; ҷило додашуда, соф.

Оинаи мусайқали ишқ аст партаваш,
Гуфтам, Заҳир, агар ту бидонӣ далоилаш.
Заҳири Форьёбӣ

Мусайқал шуд оинасон синаам,
Ду олам мусаввар дар оинаам. *Ҷомӣ*

МУСАЛЛАМ *а.* مسلم **1.** таслимшуда, тандода; тобеъшуда.

Ту ошиқони мусаллам надидаӣ, Саъдӣ,
Ки теғ бар сару сар бандавор дар пешанд. *Саъдӣ*

мусаллам гардидан *ниг.* **мусаллам шудан; мусаллам доштан** супурдан, додан, таслим кардан.

Сад ҳазор динор тақаббул намуда ва хазинаи қалъа низ бар он ҷамоат мусаллам дошт.
«Равзат-ус-сафо»

мусаллам кардан таслим кунондан.

Моро кӣ кунад мусаллам он ҷо? —
Хуршед намешавад мусаллам! *Хоқонӣ*

Сиккаи он мулк мусаллам кунам,
Сиккаи худ низ бад-он зам кунам. *Хисрави Деҳлавӣ*

мусаллам шудан (ё гардидан) таслим шудан, тан додан; тобеъ шудан.

Ва он навоҳӣ ҳар чӣ аз ин тарафи кӯҳ буд, ҳама ӯро мусаллам гашт. *«Таърихи Систон»*

Мулки зебоӣ мусаллам шуд туро,
Шукри онро боз нозебо макун. *Анварӣ*

2. эмин, саломат.

Тадбир чист, то баъд аз ман мулки Рум мусаллам бимонад? *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Хат ба ҷаҳон даркашу беғам бизӣ,
Дур шав аз давру мусаллам бизӣ. *Низомӣ*

3. муносиб, лоиқ, раво.

Падар гуфт: Эй писар, манофеи сафар чунин, ки ту гуфтӣ, бешумор аст, ва лекин мусаллам панҷ тоифарост. *Саъдӣ*

Аммо солорини лашкар касеро мусаллам бувад, ки ҳиммати олӣ ва шуҷоати муфрит дорад. *Аҳмади Дониш*

4. муайян, яқин, таъин кардашуда.

Идбор киро бувад муқаддар,
Иқбол киро бувад мусаллам? *Савдо*

5. муяссар ва ҳосилшуда, дастрасшуда.

Дар чорболиши адам, эй аз бисоти кавн,
К-ин ҷо дами мурод мусаллам наёфт кас. *Хоқонӣ*

Сирри муайяне маро он гоҳ мусаллам шуд, ки рақами девонагӣ бар ман кашиданд. *Аттор*

6. бешубҳа, бебаҳс, бе чуну чаро.

Мусаллам, ки ба бӯи баҳори давлат бо ғавғои *хазони накбат дар тавон сохт. «Анвори Суҳайлӣ»*

мусаллам доштан боварӣ доштан, дуруст шумурдан.

Агар дам занад бо ту тӯтӣ зи мантиқ,
Ман ин нукта аз вай мусаллам надорам. *Камоли Хуҷандӣ*

МУСАЛЛАМӢ مسلمی озодӣ аз ташвишу хавфу азоб.

Ҳар кас ба қадри хеш гирифтори меҳнат аст,
Қасро надодаанд бароти мусалламӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУСАЛЛАС *а.* مثلث **1.** сегӯша, секунҷа.

Он шаҳрест мусаллас, чунон ки як гӯшаи он ба дарьё аст ва гирди вай деворе кашида. *Носири Хисрав*

2. хушбӯии мураккаби сегона (аз мушк, уд ва анбар ва ё аз мушку сандалу кофур).

Дасти субҳ аз анбару кофуру мушк
Сад мусаллас ройгон омехта. *Хоқонӣ*

3. навъе аз шароб, ки баъд аз соф карда ҷӯшонидан ҳиссаи сейӯмаш монда бошад; **4.** *адш.* яке аз шаклҳои шеърӣ, ки ҳар як банд аз ду мисраи ҳамқофия иборат буда, мисраи охирини (сейӯми) ҳама бандҳо ҳамқофия мебошад; *ниг.* **мусаммат.**

МУСАЛЛАСОТ *а.* مثلثات *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **мусаллас** 1, 2.

Ҳавои хона аз мусалласоти атр муанбар гардониданд. (2) *Авфӣ*

2. *мат.* тригонометрия.

МУСАЛЛАСӢ مثلثی: **мусалласӣ кардан** хушбӯӣ додан.

Қарда ба садри каъба-дар баҳри машоми аршиён
Хоки дарат мусалласӣ дахмаи чархи миҷмарӣ. *Хоқонӣ*

МУСАЛЛАТ *а.* مسلط **1.** тасаллутъёфта, чира ва ғолибшуда, зӯровар; **мусаллат будан** мағлуб гардидан, мағлуб карда шудан.

...Ва қуввати ҷалби аввалӣ [қуввати ғазабӣ] мебояд, ки мусаллат бошад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

2. таъин кардашуда барои назорат аз болои касе; **мусаллат кардан** таъин кардан касеро аз болои касе барои назорат ва ҳокимият.

...Ва гургсиратони золимро бар раоёи мазлум мусаллат накунад. *Аҳмади Дониш*

МУСАЛЛАҲ *а.* مسلح **1.** ярокдор, аслиҳадор.

Қариб ба субҳ буд, ки шаҳ се тиркаш баста мукаммал ва мусаллаҳ аз дари ҷамоатхона даромад. *Восифӣ*

Яъқуб ду зиреҳ пӯшида мукаммал ва мусаллаҳ ба... шамшер ва туфанг ҳамоил карда бар боми қаср баромад. *Аҳмади Дониш*

2. одами мусаллаҳ, аскари аслиҳадор.

Малик Муиззиддини Ғурӣ... ки ҳафтод ҳазор мусаллаҳ дошт, шикаст ёфт ва ба дасти султон Санҷар асир шуд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

МУСАЛЛО *а.* مصلی||مصلا **1.** *д.* ҷойнамоз, саҷҷода.

Фарроше биёмад ва шамъе дар суфа бинињод ва мусалло бозкашид. *Авфӣ*

Туву тасбеҳу мусаллову раҳи зӯҳду вараъ,
Ману майхонаву ноқусу раҳи дайру куништ. *Ҳофиз*

2. намозгоҳи умумӣ.

Ҳазрати хоқони саид аласcабоҳ ба нияти иқомати салоти идӣ мутаваҷҷеҳи мусалло шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

3. номи ҷои пурсафое дар Шероз, ки намозгоҳ будааст.

Бидеҳ, соқӣ, маи боқӣ, ки дар ҷаннат нахоҳӣ ёфт,
Қанори оби Рукнободу гулгашти Мусалларо. *Ҳофиз*

МУСАЛЛӢ *а.* مصلی намозгузор, намозхон.

Масоҷид аз мусаллиён холӣ гашта, хамморхонаҳо маъмур ва ободон шуд. *«Таърихи Фаришта»*

МУСАЛМОН مسلمان *ниг.* **мусулмон.**

МУСАЛСАЛ *а.* مسلسل **1.** силсилабанд, занҷирбанд; паси ҳам ҳалқа-ҳалқа печутобхӯрда.

Бад-он ҷом аз он ҷо ки пайванд буд,
Мусалсал кашида хате чанд буд. *Низомӣ*

Мусалсал кард зулфи моҳрӯён,
Мушавваш рӯзгори меҳрҷӯён. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. *маҷ.* пайваст кардашуда, ба ҳам пайваст, паи ҳам оянда, пайваст, пай дар пай.

Мусалсал як андар дигар бофта,
Гиреҳ барзада сарш бартофта. *Фирдавсӣ*

Розе, ки ниҳон хоҳӣ, бо кас дар миён манеҳ ва агарчи дӯст бошад, ки мар-он дӯстро низ дӯстон бошанд ва ҳамчунин мусалсал. *Саъдӣ*

мусалсал шудани (ё гаштани) сухан давом кардан ва дароз кашидани сухан.

Сухан чун шуд мусалсал охири кор,
Сутуни Бесутун омад падидор. *Низомӣ*

Чун сухан дар сухан мусалсал гашт,
Бар забони суханварӣ бигзашт. *Низомӣ*

МУСАММАМ *а.* مصمم тасмимьёфта, қарори қатъӣ ёфта, қатъӣ.

Юсуфшоҳ... ба азми мусаммам мехост, ки мутаваҷҷеҳи даргоҳ шавад. *«Таърихи Фаришта»*

мусаммам шудан (ё гардидан) тасмим гирифтан, ба коре бо қатъият азм кардан.

Бомдодон, ки азми сафар мусаммам шуд, гуфта будандаш, ки фалон Саъдӣ аст. *Саъдӣ*

Мард он касро тавон хонд, ки чун азимати ӯ дар коре мусаммам гардад, нахуст даст аз ҷон шӯяд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУСАММАН I *а.* مثمن **1.** ҳаштгӯша, ҳашткунҷа; ҳаштпаҳлӯ.

Ин хонаест мусамман ва рост, чунон ки ҳар зилъе аз ин ҳаштгона сиву се араш аст. *Носири Хисрав*

2. *адш.* дар арӯз — вазнҳои ҳаштрукна, ки ҳар мисраъ аз чаҳор рукн ва байт аз ҳашт рукн иборат аст; 3. *адш.* яке аз шаклҳои шеърӣ, ки ҳар як банд аз хафт мисраи ҳамқофия иборат буда, мисраи охирини (ҳаштӯми) ҳама бандҳо ҳамқофия мебошад; *ниг.* **мусаммат.**

МУСАММАН II *а.* مسمن саминшуда, фарбеҳшуда; **мурғи мусамман** мурғи фарбеҳ, равғанин.

Насрайнро ба хӯшаи Парвин бипарваранд,
То ман ба хон ду мурғи мусамман дароварам. *Хоқонӣ*

МУСАММАР *а.* مسمر бо мех (мисмор) парчин кардашуда.

Ба ҳар суммаш ҳилоле баста аз зар,
Зи сими ахтари рахшон мусаммар. *Ҷомӣ*

МУСАММАТ *а.* مسمط *адш.* шеърҳои лирикию фалсафӣ, ки аз бандҳои ҷудогона иборат буда, мисраъҳои ҳар банд ба ғайр аз мисраи охирӣ ҳамқофия мебошанд ва мисраи охирини бандҳо қофияи ягона доранд. Бандҳо аз се то даҳ мисраъ шуда метавонанд: мусаллас (семисраӣ), мураббаъ (чормисраӣ), мухаммас (панҷмисраӣ), мусаддас (шашмисраӣ), мусаббаъ (ҳафтмисраӣ), мусамман (ҳаштмисраӣ), мутассаъ (нӯҳмисраӣ), муашшар (даҳмисраӣ).

МУСАММО *а.* مسمى|مسما исм додашуда, номидашуда.

... Китобе мусаммо ба «Бадоеъ-ул-вақоеъ» тасниф хоҳӣ намуд. *Восифӣ*

Ҳол худ дар миёна пайдо нест,
Исми маҳз аст, к-аш мусаммо нест. *Бедил*

мусаммо кардан а) исм додан, номзад кардан; б) таъин кардан.

Маро бо писари Қокуй дӯстӣ аст, агар маро он ҷо мусаммо кунад, он дӯсттар дорам. *«Таърихи Систон»*

МУСАНДАЛ *а.* مصندل бо чӯби сандал хушбӯ кардашуда, хушбӯй.

В-ин ҷӯи муанбар бари ин оби мусандал
Пеши дари он борхудои ҳама аҳрор. *Манучеҳрӣ*

МУСАННАФ *а.* مصنف тасниф кардашуда; китоб, асар.

Ҳофизи Абрӯ дар мусаннафи хеш оварда ... *«Равзат-ус-сафо»*

МУСАННАФОТ *а.* مصنفات *ҷ.* **мусаннаф.**

... Дар улуми риёзӣ мусаннафот дорад. *«Равзат-ус-сафо»*

МУСАННИФ *а.* مصنف муаллиф, таълифкунанда.

Қозӣ аз Ҳаллоҷ пурсид: Ин суханони парешон аз куҷо навиштӣ? Ҳаллоҷ гуфт: Аз китоби «Ихлос», ки мусаннифи ӯ Ҳасани Басрӣ аст. *«Равзат-ус-сафо»*

МУСАННО *а.* مثنى|مثنا дутагӣ; дубора, дучанд.

Ҳаст кӯҳ, к-ово мусанно мекунад,
Ҳаст кӯҳ, к-овоз садто мекунад. *Румӣ*

З-оби софӣ шуд мусанно шохи гул паргорвор,
Шаклҳои мустадир ангехт з-он паргор гул. *Ҷомӣ*

МУСАРРАҲ *а.* مصرح сареҳ кардашуда; равшану ошкор, кушоду равшан.

Мусарраҳ гуфтем, ки мар-моро чандон вилоят дар пеш аст, онро ба фармони амирулмӯъминин мебибояд гирифт. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Мутлақ ва мусарраҳ даъвии худоӣ кард. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МУСАТТАР *а.* مستتر пӯшида, пинҳон.

Ризову хашми ту мастур набвад андар дил,
Чӣ гуна монад ҳаргиз мусаттар оташу об. *Муиззӣ*

МУСАТТАҲ *а.* مسطح ҳамвору тахт кардашуда; паҳн.

Як дона ёқути мусаттаҳ дорам бар мисоли кафи даст. *Авфӣ*

Мураббаъ шуд ба мӯъҷиз кӯчаи об,
Мусаттаҳ гашт аз ҳар сӯю ҳар боб. *Бадрии Кашмирӣ*

МУСАФФО *а.* مصفا 1. соф кардашуда, тоза ва холис кардашуда.

Дигарбора мусаффо гардад он хун
В-аз он хуни сафед ояд ба берун. *Носири Хисрав*

Оинаи ҳоли Шатраба аз занги ин найранг мусаффост. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. соф, равшан, беғубор; дурахшон.

Бонги гове чу садо боздиҳад, ишва махур,
Кай Суҳо акс зи хуршеди мусаффо бибарад. *Ҳофиз*

МУСАХХАР *а.* مسخر 1. тасхир кардашуда, мағлуб кардашуда, мутеъ сохташуда, тасарруф кардашуда.

Ва билҷумла то ғазаб ва шаҳват мусаххари ақл набошад, адл сурат набандад ва адл аз камоли ақл хезад. *Аҳмади Дониш*

Мулки ҳастӣ шуд мусаххар, Фонӣ, аз имдоди ишқ,
Фатҳу нусрат бар сари теғу сипар хоҳам навишт. *Фонӣ*

То гашта бараҳна ханҷари ишқ,
Шуд кишвари дил мусаххари ишқ. *Ғиёсӣ*

мусаххар сохтан (ё гардонидан) тасхир кардан, мағлуб ва мутеъ кардан.

Дар он хусумат оли Салҷуқ хурӯҷ карданд ва Хуросону Ироқро мусаххар сохтанд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

[Абдуллои Муборак] гуфт: ... Шукр мар-худовандеро, ки чунин ҷонвареро мусаххар гардонида, ки фармони бандагонро мебарад. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

2. асир кардашуда, дастгир ва бандӣ кардашуда; **мусаххар кардан** а) тасхир кардан, мағлуб ва мутеъ кардан.

Натвон ба хоб кард мусаххар хаёлро,
Ҷуз печу тоб нест каманд ин ғазолро. *Соиб*

б) асир кардан, дастгир кардан.

[Қаюмарс] баъзеро ҳалок ... ва ҷамъеро мусаххар карда, ба корҳои душвор боздошт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУСАЪАД I *а.* مسعد масъуд, муборак.

Хоҷа ба сони ғазанфарест, куҷо ҳаст
Бистадану доданаш ду дасти мусаъад. *Манучеҳрӣ*

МУСАЪАД II *а.* مصعد чакра-чакра чаконидашуда, соф, холис; **гулоби мусаъад** гулоби тоза, гулоби холис кардашуда.

Абри гулобрез ҳаме бар гулобдон
Бар рӯи гул гулоби мусаъад кунад ҳаме. *Манучеҳрӣ*

МУСАҲҲАФ *а.* مصحف тағьирьёфта ба воситаи хато навишта шудан ё хато хонда шудан; тасҳифьёфта, таҳрифшуда.

Аз сифоти ҳаром як[к]еро
Бошгуна куну мусаҳҳаф кун. *«Тарҷумон-ул-балоғат»*

МУСАҶҶАЛ *а.* مسجل мӯҳру имзо кардашуда; васиқа кардашуда; муайян ва муқаррар кардашуда, тасдиқшуда.

Ба мамлукӣ хате додам мусалсал
Ба тавқеи қизилшоҳӣ мусаҷҷал. *Низомӣ*

[Ғозонхон] фармуд, то ҳафт нусха вақфия бинависанд ва ҷумла мусаҷҷал гардонанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУСАҶҶАЪ *а.* مسجع қофиянок, сухани қофиядор.

...Ва насри мусаҷҷаъ он аст, ки қофия дорад ва вазн надорад. *Ваҳиди Табрезӣ*

МУСБАТ *а.* مثبت 1. исбот кардашуда, тасдиқ кардашуда.

Ҳар ду муқаддима ... ба бароҳини қотеа ва далоили сотеа мусбат шуда. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

2. сабт ва қайд кардашуда, навишташуда.

Ном ва насаби ӯ бар дафтар мусбат гардонид. *Авфӣ*

Ва бад-ин ният он чи дар муддати никоҳ аз ранҷу тааб, ки бинад, музде ва аҷре дар девони амалаш мусбат [на]гардад, ҳаёт бевоситаи луқма ва тӯъма ба даст наёяд. *Аҳмади Дониш*

МУСБИТ *а.* مثبت исботкунанда, тасдиқкунанда.

МУСИБ *а.* مصيب 1. исобаткунанда, ба нишона рафта расанда; *маҷ.* касе, ки кор ва қавли он савоб (дуруст) бошад, дурустгӯянда; дурусткор.

...Ва ҳар устоде, ки ӯро дар илми шеър табаҳҳурест, чун андаке тафаккур кунад, донад, ки ман дар ин мусибам. *Низомии Арӯзӣ*

Ақли ранҷур орадаш сӯи табиб,
Лек набвад дар даво ақлаш мусиб. *Румӣ*

2. дуруст, аниқ, саҳеҳ.

Роқими ҳуруфро дар ин сухан иштибоҳест, намедонад, ки ин шубҳа мусиб аст ё мухтӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

МУСИБАТ *а.* مصيبت бало; сахтӣ; азоби рӯҳӣ; азо, мотам.

Ҳар кӣ фарьёдраси рӯзи мусибат хоҳад,
Гӯй: Айёми саломат ба ҷавонмардӣ кӯш! *Саъдӣ*

Дӯстон ва муҳиббонаш дар мусибати ӯ нолон ва гирьён гардиданд. *«Фатҳнома»*

МУСИН(Н) *а.* مسن солхӯрда, куҳансол; пир.

Орифе пурсид з-он пири кашиш,
Ки ту, эй хоҷа, мусинтар, ё ки риш? *Румӣ*

Сайёҳ аз пирони ман аст, пири мусин буд ва машоихи бисьёр дида. *«Нафаҳот-ул-унс»*

МУСИР I *а.* موسر бой, давлатманд.

Аворифи ӯ ба мусиру мӯъсир тааддӣ накунанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Агар мусир бошанд, ҳамаи амволи худро сарф кунанд, то фарзанд ин занро талоқ диҳад. *Аҳмади Дониш*

МУСИР II || **МУСИРР** *а.* مصر исроркунанда, касе, ки дар коре сахт ва устувор меистад.

Солу маҳ бар гуноҳҳо мусирам,
Рӯзу шаб бар гуноҳи худ муқирам. *Саноӣ*

Муҳаммад дар изҳори кеши залолат аз падар олитар буд ва дар даъвии имомат муҷидтару мусиртар. *«Равзат-ус-сафо»*

МУСИЧА موسيجه паррандаест монанд ба қумрӣ.

Гулбун ба гуҳар хира кунад Қисроро,
Мусича ҳаме бонг кунад Мусоро. *Манучеҳрӣ*

МУСИҚОР موسيقار 1. номи асбоби мусиқии қадим.

Қамонча оҳи мусовор мезад,
Муғаннӣ роҳи мусиқор мезад. *Низомӣ*

Рагу пайшон чу най шуд хушк аз он дам
Чу мусиқор нолиданд бо ҳам. *Нозим*

2. номи мурғи афсонавӣ, ки гӯё минқори ӯ сӯрохҳои бисьёре дошта, аз онҳо овозҳои гуногун берун меомадааст.

Боғ пур пардаҳои мусиқӣ,
Роғ пур лаҳнҳои Мусиқор. *Убайди Зоконӣ*

Гар бувад сад зеру бам дар нағма Мусиқорро,
Қай нишинад дар сулуки нола ҷои андалеб. *Туғрал*

МУСИҚӢ موسيقى санъати сурудхонӣ ва навозандагӣ.

Мутрибе мегуфт Хисравро, ки эй ганҷи сухан,
Илми мусиқӣ зи ҷинси назм некӯтар бувад. *Хисрави Деҳлавӣ*

МУСКИР *а.* مسكر масткунанда; чизи кайфу нашъабахшанда.

Порсозодаеро неъмати бекарон аз таракаи аммон ба даст афтод, фисқу фуҷур оғоз кард ва мубаззирӣ пеша гирифт; филҷумла намонд аз соири маосӣ мункаре, ки накард ва мускире, ки нахӯрд. *Саъдӣ*

Чун ту фақеҳи хушкию мускир намехӯрӣ,
Дастори ту ҳамеша чаро бар сари хум аст? *Камоли Хуҷандӣ*

МУСКИРОТ *а.* مسكرات ҷ. **мускир**.

Дар пеши ҳар як аз он тимсолҳо ҳавзе аз нуқра сохта буданд, ки аз манофизи тамосил шаробу арақ ва соири мускирот берун омада, дар он ҳиез мерафт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУСКИТ *а.* مسكت сокиткунанда, хомӯшкунанда, тарафи муқобилро ба сукут водоркунанда (дар бораи сухан ва ғ.).

Ӯ бе таҳошӣ ҷавобҳои мускит мегуфт. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

...Ҳеҷ ҷавоб надод, зеро ки сухан мускит буд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МУСЛА *а.* مثله ноқисулаъзо кардан, монанди буридани гӯшу бинӣ ҳамчун ҷазо барои ибрати дигарон.

Варна ту донӣ, ки шери рояти қаҳраш
Мусла кунад шери чарху шери аринро. *Анварӣ*

Баъзе аз қотилонро пайдо карда, мусла гардониданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУСЛЕҲ *а.* مصلح ислоҳкунанда, оштидиҳанда; хайрхоҳ, некӯкор.

Дӯстони мо ва муслеҳон бад-он шодмона гарданд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Муслеҳонро назарнавоз шавам,
Маслаҳатро ба пешбоз шавам. *Низомӣ*

МУСЛИМ *а.* مسلم мусулмон.

МУСМИР *а.* مثمر самардиҳанда, мевадор; самарбахш.

Гар нагаштӣ ҳезум, ӯ мусмир будӣ,
То абад маъмуру ҳам омир будӣ. *Румӣ*

МУСМИРА *а.* مثمره *муаннаси* **мусмир; ашҷори мусмира** дарахтони мевадор.

Фармуд, то дар беруни қалъа ашҷори мусмира нишонда ва мардум ба зироат иштиғол намуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУСО *а.* موسی **1.** устура, поку.

Ман чу мусову зи ман то ба аҷал як сари мӯй,
Ба сари мӯй зи ман дур чароед ҳама. *Хоқонӣ*

2. номи пайғамбари яҳудиён.

МУСОАДАТ *а.* مساعدت ёрӣ додан, ионат.

Агар мард аз қуввати азми хеш мусоадати тамом наёбад, тане чанд бигузинад ҳарҷи носеҳтар ва фозилтар, ки ӯро боз менамоянд айбҳои вай. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Саду даҳ марди сипоҳии номдор ба мусоадати аҳолии Гирдкӯҳ фиристоданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

мусоадат ва мӯованат ёрӣ додан, ионат расонидан.

Агар шумо ба нафси хеш омада ба лашкар ва олат ва уддат мусоадат ва муованат намоед, вилояту лашкар ва хона ба шумо бимонад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУСОБ I *а.* مصاب мусибатзада, сахтикашида; дучори азобу ғаму андӯҳшуда; мотамзада.

Дари мусибати хасм ар на теғи туст, чаро
Чу ӯ бичунбад, хасмони ту шаванд мусоб. *Фаррухӣ*

Чораe ҳаст, к-ин гурӯҳи мусоб
Во раҳанд аз хами каманди азоб? *Бедил*

МУСОБ II *а.* مثاب мукофоти некӣ гирифта.

Ту, эй Убайдулло, дониста бошӣ, ки ҳар чӣ мекунӣ аз хайру шар, ба он мусоб ва муоқаб хоҳӣ буд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУСОБАРАТ *а.* مصابرت сабр кардан, тоқатоварӣ, бардошт.

Бар меҳнати ҷӯъ ва балои гуруснагӣ мусобарат натавон намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Он гоҳ султон Шиҳобуддин миғфари таваккул бар сар ниҳода ва зиреҳи мусобарат дар бар афганд. *«Таърихи Фаришта»*

МУСОБАҚА||МУСОБАҚАТ *а.* مسابقه||مسابقت пешӣ гирифтан, бартарӣ ҷустан бар як дигар.

МУСОВОТ *а.* مساوات **1.** баробарӣ, мусовӣ будан.

... Ва каффаи зуҳур ва бутун ҳамсанги маротиби эътидол ва мусовот мегардад. *Бедил*

... Аз ин оят мусовоти марду зан лозим меояд дар ҳаққгузорӣ ва ҳақталабӣ. *Аҳмади Дониш*

2. *адш.* ташбеҳи баробар, баробар будани як сифат мобайни ду чиз (ё кас), мас. миёни ошиқ ва маъшуқ, чунон ки дар шеъри зерин дида мешавад:

Гуфтам: Зи дили хеш даҳон созамат, эй моҳ,
Гуфто: Натавон сохт зи як нуқта даҳоне.
Гуфтам: Зи тани хеш миён созамат, эй дӯст.
Гуфто: Натавон сохт зи як мӯй миёне. *Шамси Қайс*

МУСОВӢ *а.* مساوی баробар.

Аз ҷавру ҷафову ситаму ҳар чӣ бипурсӣ
Дар ишқ мусовист вуҷуду адами ӯ. *Хисрави Деҳлавӣ*

... Ва ҷаҳоне монад фарох, ки аввалаш ба азал мусовӣ ва охираш ба абад муқорин. *Аҳмади Дониш*

мусовӣ будан а) баробар будан; б) *маҷ.* арзидан ба чизе, ҳамарзиш будан.

МУСОДАМА||МУСОДАМАТ *а.* مصادمه||مصادمت ба якдигар садма расонидан, ба ҳамдигар задан, ҷангидан, задухӯрд.

Чун ... лашкари муғул мушоҳада карданд, донистанд, ки тоқати муқовамат ва қуввати мусодамати эшонро надоранд. *«Равзат-ус-сафо»*

[Таҳмурас] дар вақти мусодамат аз фарозу нишеб напарҳезид. *«Равзат-ус-сафо»*

МУСОДАРА||МУСОДАРАТ *а.* مصادره||مصادرت моли касеро ба зӯр гирифтан, моли касеро барои товони чизе гирифтан, забт; ҷарима.

[Ҳусайн бинни Тоҳир] хоразмиёнро баргумошт, то дуздӣ мекарданд ва мусодарат мекарданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Иттифоқан аз ӯ ҳаракате дар назари малик нописанд омад, мусодарат фармуд ва уқубат кард. *Саъдӣ*

Раиси деҳеро мусодара карданд, гурехт ва дар хонаи дарвеше пинҳон шуд. *«Хористон»*

МУСОДАРОТ *а.* مصادرات *ҷ.* **мусодара||мусодарат.**

Мусодарот ӯ мекард ва мардумон аз вай бишикӯҳиданд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Бароқ дигар бор дасти тааддӣ ва татовул дароз кард ва мардумро ба анвои мутолабот ва мусодарот мухотаб гардонид. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУСОДАҚАТ *а.* مصادقت бо ҳамдигар самимона ва содиқона дӯстӣ кардан.

Дар миёни ду кас мусодақати азим буд. *Авфӣ*

[Зоғ] мусодақату мурофақати ӯро [мушро] ғаниматe шигарф донист. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУСОИД *а.* مساعد **1.** мувофиқ.

Пас Баҳром бо эшон мусоид шуд ва ҳама бо Ҳурмуз мухолиф шуданд. *«Таърихи Табарӣ»*

2. созгор; ёридиҳанда, ёвар.

[Рой] коми дил аз рӯзгори мусоид бардоштӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУСОЛАМАТ *а.* مسالمت сулҳҷӯӣ, бо ҳам сулҳ кардан.

Аммо анвоъе, ки дар таҳти ҷинси иффат аст, инҳоянд: ҳаё, рифқ, ҳусни худо, мусоламат, даат, сабр, қаноат... *«Ахлоқи Носирӣ»*

МУСОЛАҲА||МУСОЛАҲАТ *а.* مصالحه||مصالحت дар ҳоли сулҳ ва оштӣ будан бо ҳамдигар.

Қудуз гуфт: ... Бо ин ҷамоат, ки қосиди диёри моанд, яке аз се кор ихтиёр мебояд кард: ё мусолаҳат, ё мухосамат, ё ҷилои ватан. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Маҳмуди Хилҷӣ ... салоҳ дар он дид, ки аввал бо султон Қутбиддини Гуҷаротӣ мусолаҳа намояд. *«Таърихи Фаришта»*

МУСОМАҲА||МУСОМАҲАТ *а.* مسامحه||مسامحت чашмпӯшӣ кардан, кореро осон пиндоштан, чизеро саҳл пиндошта ба он аҳамият надодан.

Ҷуз он чора надиданд, ки бо ӯ ба мусолаҳат гароянд ва ба ҷурати киштӣ мусомаҳат намоянд. *Саъдӣ*

Чаро дар ин амр мусомаҳа раво доштӣ? *Аҳмади Дониш*

МУСОМАҲОТ *а.* مسامحات *ҷ.* **мусомаҳа||мусомаҳат** чизҳое, ки дар вақташ ба он ба қадри даркорӣ аҳамият надодаанд.

Баъд аз ин бо тамҳиди маъзарат дар иртикоби амсоли ин мусомаҳот марқуми рақами баён хоҳад шуд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МУСОРААТ I *а.* مسارعت шитобкорӣ, аҷала намудан, таъҷил.

Ҷид(д) — мусораат намудан аст дар таҳсили мақосид. *Авфӣ*

Дар ҳаракат ва наҳзат ба ҷониби Ироқи Араб мусораат бояд кард. *«Равзат-ус-сафо»*

МУСОРААТ II *а.* مصارعت мусобиқа; гуштингирӣ; мубориза бо ҳамдигар.

Қор аз мухотаба ба мулоабат анҷомид ва муҳим аз мулоабат ба мусораат расид. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

Қоон фармуд, ки ту куштигирони худро биёвар, то ин ҷамоат мусораат кунанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУСОФАРАТ *а.* مسافرت сафар кардан, сафар.

... Ва ба ҷанги ғурбат ва мусофарат туро бисупоранд. *Аҳмади Дониш*

МУСОФАҲА *а.* مصافحه даст дода вохӯрдӣ кардан, дасти ҳамдигарро фушурдан вақти мулоқот.

Чун дар боз кард, дӯстро бо мусофаҳа бинавохт. *«Анвори Суҳайлӣ»*

мусофаҳа ва муонақа дастфишорӣ ва ба оғӯш гирифта вохӯрдӣ кардан.

[Бузурге] дарро боз кард ва дӯстро ба мусофаҳа ва муонақа бинавохт. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУСОФИР *а.* مسافر сафаркунанда.

Ҳамедун мусофир гиромӣ бидор,
Ки то номи некат барад дар диёр. *Саъдӣ*

Он мусофир баҳри давлатъёбие
Монд шаб дар хонаи аъробие. *Ҷомӣ*

◇ **мусофирони самовӣ** *кинoя аз* ситораҳо.

Мусофирони самовӣ ба хиттаи мағриб
Ҳазимат аз тарафи роҳи Қаҳкашон карданд. *Убайди Зоконӣ*

МУСОФОТ *а.* مصافات муносибати самимӣ ва хайрхоҳона; дӯстӣ, ихлосмандӣ.

Ҳоҷии Дайламро ба Шероз фиристод, то асоси муволот ва мусофот мустаҳкам гардонад. *«Равзат-ус-сафо»*

МУСОҲАБАТ *а.* مصاحبت ҳамсӯҳбатӣ, ҳамдамӣ, сӯҳбат бо ҳам.

... Ҳар дам аз гӯшаи ошьёна ва мусоҳабати ёри фарзона барандешидӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУСОҲАЛА||МУСОҲАЛАТ *а.* مساهله||مساهلت **1.** нармӣ, мулоиматӣ, сустӣ.

... Битарсид ва тарики мусоҳалат пеш гирифт. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. бепарвоӣ намудан, бедиққатӣ кардан; дониста (қасдан) сустӣ кардан дар коре; осон пиндоштан, саҳлгирӣ.

Панҷоҳ марди тирандозро дар он ҷо насб кард ва фармуд: Агар шумоён мусоҳала кунед, душманон аз ин дар дароянд. *«Таърихи Табарӣ»*

Ҳокими он диёр ба муҳораба пеш омад ва амир Халил аз ғояти ғурур дар муқобил мусоҳала варзид. *«Равзат-ус-сафо»*

3. даранг, таъхир.

Ӯ рафт з-ин ҷаҳону дареғо, ки дар паяш
Тан мекунад мусоҳала, ҷон мекунад шитоб. *Савдо*

МУСОҲАМАТ *а* مساهمت саҳмдорӣ, шарикӣ; баробарӣ.

Дар мурувват ва футувват бо Фаридун дам аз ухуввати задӣ ва дар саховату карам бо Ҳотами Той даъвии мусоҳамат кардӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

мусоҳамат додан шарик намудан, ҳамҷой кардан.

Агар асп фармон набарад, ӯро полонӣ кунанд ва бо харон мусоҳамат диҳанд. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МУСОҲАРАТ *а.* مصاهرت бо касе хешӣ кардан ба воситаи духтар додан ва ё арӯс овардан, қудо ва анда шудан.

Ба мусоҳарат ризо дод ва духтарро ба никоҳ даровард. *Авфӣ*

Пайғом дод, ки мусоҳарати амир сабаби ифтихор ва мубоҳоти ту аст. *«Равзат-ус-сафо»*

МУСОҲИБ *а.* مصاحب **1.** ҳамсӯҳбат, ҳамдам.

Нахуст мавъизаи пири сӯҳбат ин ҳарф аст,
Ки аз мусоҳиби ноҷинс эҳтироз кунед! *Ҳофиз*

Якчанд рӯз ба эшон мусоҳиб будем ва анқариб миёни мо мурофақат воқеъ шуд. *Восифӣ*

2. ҳамроҳ, шарики роҳ.

Чун роёти ҷаҳонгир ба фирӯзӣ аз Фирӯзкӯҳ гузар кард, элчиён боз омаданд мусоҳиби вазири Қайқубод. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Дар ин сафар шахсе бузургтар аз ту ба син мусоҳиби ту гардад. *«Равзат-ус-сафо»*

МУСОҲИЛА||МУСОҲИЛАТ *а.* مساهله||مساهلت *ниг.* **мусоҳала||мусоҳалат.**

МУСОҲИМ *а.* مساهم ҳиссадор, саҳмдор; шарик; ҳамфикр.

Чун касе ёбанд, ки дар ин мазҳаб бо эшон мусоҳим бувад, ба нусрат ва даъвати ӯ бархезанд. *«Ахлоқи Носирӣ»*

Агар султон адолат варзад, дар савоби ҳар тоат, ки аз раоё содир шавад, шарик бошад ва агар зулм намояд, дар ваболи ҳар маъсият бо эшон мусоҳим. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МУСРЕЪ *а.* مسرع **1.** шитобкунанда, тезрав.

Нома фармудем бо рикобдори мусреъ. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Килкаш ҷӣ мусреест, ки ҳар дам ҳазор бор
Аз Занг сӯи Чин равад, аз Чин ба Зангбор. *Убайди Зоконӣ*

2. қосиди тезрафтор.

Абдулмалик ибни Марвон мусреон ба Макка фиристода, Муҳаммадро талаб дошт.
«Равзат-ус-сафо»

МУСРИФ *а.* مسرف исрофкор, исрофкунанда.

Марде мусриф будааст ва амволе, ки ба тариқи ирс ба вай расид, ҷумла талаф кард. *Авфӣ*

Бахшанда ва сахӣ бош, аммо мусриф ва мутлиф не.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

МУСТ مست гила, шикоят.

Эй аз ситеҳиши ту ҳама мардумон ба муст,
Даъвит саъбу мункару маънит хому суст. *Лабибӣ*

МУСТА مسته як миқдор гӯшт, ки ба паррандаи шикорӣ медиҳанд; тӯъма.

Чун ба ҳар сайд рост хоҳӣ кард,
Бозро муста дод бояд пеш. *Бӯнасри Толиқон*

Манам хӯ карда бар бӯсаш
Чунон чун боз бар муста. *Рӯдакӣ*

Туркманонро, ки мустаи Хуросон бихӯрда буданд ва султони мозӣ эшонро ба шамшер ба Балхон-кӯҳ андохта буд, истимолат карданд ва бихонданд.
«Таърихи Байҳақӣ»

МУСТАБИД(Д) *а.* مستبد 1. истибдодкунанда; худсар, худрой.

Сулайхоншоҳ гуфт: Халифа мустабид ва бесаодат буд, панди некхоҳон намешунуд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

2. ҳокими мутлақ.

...Дар ҳукумати он мамолик ба андак замоне мустабид ва мустақил гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУСТАБСИР *а.* مستبصر соҳиббасират, бинодил, дилогоҳ.

Соҳиби шуҷоатро, чун бар ин сифат бувад, ғаюр хонанд на шуҷоъ ва соҳиби ҳикматро мустабсир хонанд, на ҳаким. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МУСТАБШИР *а.* مستبشر хабари хуш шунида, шоду хурсанд.

...Башорате ёфт ва мустабшир гашт. *Авфӣ*

Бародарон ба дидори якдигар мустабшир ва мустазҳир гаштанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУСТАБЪАД *а.* مستبعد баид, дур (аз ақл, аз ҳақиқат); маҳол, номумкин.

Аммо ин сухан пеши мо мустабъад менамояд ва то мушоҳада наафтад, мақрун ба қабул намегардад.
Восифӣ

Ба қалъа даромадан ва дар ба рӯи худ бастан аз ҳазм ва оқибатандешӣ мустабъад аст.
«Таърихи Фаришта»

МУСТАВДАЪ *а.* مستودع 1. касе, ки чизеро ба вай амонат медиҳанд; амонатдор; 2. ҷои амонатнигоҳдорӣ.

Ҳисоре буд рафеъ ва қалъае манеъ, аз солҳои дароз боз муставдаи хазоини олам ва [аз] макоиди чарх ва дастбурди айём мусаллам. *«Равзат-ус-сафо»*

МУСТАВЛӢ *а.* مستولی истилокунанда, ғолиб, зер карда гиранда.

Паланге бар он беша муставлӣ буд.
«Анвори Суҳайлӣ»

Яке сар бар канори ёру хоби субҳ муставлӣ,
Чӣ ғам дорад зи мискине, ки сар бар остон дорад.
Саъдӣ

муставлӣ шудан ғолиб омадан, зер карда гирифтан.

Ишқ муставлӣ шуд, эй зоҳид, чӣ пандам медиҳӣ,
Дард мӯҳлик шуд, табиб акнун чӣ дармон мекунад.
Фонӣ

МУСТАВСИҚ *а.* مستوثق боваркунанда, эътимодкунанда, дилпур.

Амир Ҳусайн ба зафар ва нусрат муставсиқ гашта, дил қавӣ кард. *«Равзат-ус-сафо»*

Диловархон ба Иқбол-султони сикандаршаън муставсиқ гашта, ба азми размӣ аъдо аъломи зафаранҷом барафрошт. *«Таърихи Фаришта»*

МУСТАВФӢ I *а.* مستوفی *таър.* сардори аҳли девон, ки аз муҳосибон ҳисоб мегирифт, сармуҳосиб, сардафтардор.

Сарф кард он ҳама ба бехавфӣ
Фориғ аз мушрифону муставфӣ. *Низомӣ*

...Амр фармуд, то муҳосибон ва муставфиён маҳкуми ӯ бошанд ва ин шуғлро ба чиҳил рӯз тамом созанд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

МУСТАВФӢ II *а.* مستوفی басанда, кофӣ.

Агар малик бад-он [шикор] ризо диҳад, ҳамаро рафоҳияти тамом ва неъмати муставфӣ ба ҳосил ояд.
«Анвори Суҳайлӣ»

Ва агар ин китоб сар ба сар сифати он бошад, сухан муставфӣ набошад. *Носири Хисрав*

МУСТАВӢ *а.* مستوی 1. тахт, ҳамвор.

Ва замин ҳамвор нест, аммо масҷидро замин ҳамвору муставӣ аст. *Носири Хисрав*

2. *маҷ.* росту дуруст, мустақим.

Толиби мақсудро як самт бояд муставӣ,
Мардро саргашта дорад ихтилофоти сумут. *Анварӣ*

хатти муставӣ *мат.* хатти рост, хатти мустақим.

То ҳарфи бенуқат бувад ҳарфи бонуқат,
То хатти муставӣ бувад хатти мунҳанӣ. *Манучеҳрӣ*

муставӣ сохтан рост ва дуруст кардан.

Ба таъҷил дар иморати он кӯшида муставӣ сохт.
«Равзат-ус-сафо»

3. дуруст, солим, сиҳҳат.

Гуфт: Охир он Масеҳо на туӣ,
Ки шавад кӯру кар аз ту муставӣ. *Румӣ*

4. баробар.

Пас зобита дар ин боб он, ки шабу рӯзро тақсим мекунанд ба соати муставӣ ва муаввач.
Аҳмади Дониш

МУСТАВҲИШ *а.* مستوحش ваҳшатгиранда, рамандa, ҳаросанда, дуригузинанда.

Гар бикушӣ, бандаем в-ар бинавозӣ, равост,
Мо ба ту мустаънисем, ту ба чӣ муставҳишӣ? *Саъдӣ*

МУСТАВҶИБ *а.* مستوجب лоиқ, сазовор.

Аз амир Ҷарас пурсиданд, ки ин чӣ гуноҳ карда буд? — Гуфт: Гуноҳи азим карда буд, ки муставҷиби куштан аст. *«Таърихи Табарӣ»*

Нақди сӯфӣ на ҳама софии беғаш бошад,
Эй басо, хирқа, ки муставҷиби оташ бошад. *Ҳофиз*

Феъли бад муставҷиби ҷазост ва амали нек боиси ато. *Аҳмади Дониш*

МУСТАДИЛ(Л) *а.* مستدل далел талабкунанда, ҳуҷҷатталаб.

Далел он аст, ки восита шавад, то мустадилро ба мадлул расонад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МУСТАДИР *а.* مستدیر доиравӣ, доирашакл, мудаввар, гирда.

Он ҷо доираи вуҷуд бо ҳам расида бошад монанди хатти мустадир, ки аз нуқта оғоз карда бошад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

З-оби софӣ шуд мусанно шохи гул паргорвор,
Шаклҳои мустадир ангехт з-он паргор гул. *Ҷомӣ*

фалаки мустадир *кироя аз* осмон.

Халқ ба ҷуз курси моҳу хур бар моидаи фалаки мустадир надидӣ. *Восифӣ*

МУСТАДОМ *а.* مستدام давомнок; доимӣ, ҳамешагӣ.

Дар даври ғуссаҳои ту, к-он мустадом бод
Фориғ зи шодкомию осуда аз ғамем.
Камоли Хуҷандӣ

Соиб, зи шукри теғи шаҳодат мабанд лаб,
Қ-ин умри панҷрӯза аз ӯ мустадом шуд. *Соиб*

МУСТАДЪО *а.* مستدعا дархост, хоҳиш, илтимос.

Мустадъо он аст, ки он азиз мутаваҷҷеҳи Огра шавад. *«Таърихи Фаришта»*

МУСТАДЪӢ *а.* مستدعی дархосткунанда, хоҳанда.

МУСТАЗОД *а.* مستزاد **1.** зиёд кардашуда, афзун кардашуда.

Мар-туро, эй ҳам ба даъвӣ мустазод,
Ин бад астат эътиқоду иҷтиҳод. *Румӣ*

2. *адш.* шакли шеърӣ, ки дар охири ҳар мисраъ чанд калимае (ё фикраҳои ҳамвазн) илова карда мешавад. Мисол:

Дар хоб ҷамоли ёри худ медидам —
Дар айни сафо,
В-аз боғи висоли ӯ гуле мечидам, —
Бе хори ҷафо,
Мурғи саҳарӣ зи хоб бедорам кард, —
Гӯё зи ҳасад,
Эй кош ки бедор намегардидам, —
То рӯзи ҷазо.*

МУСТАЗҲИР *а.* مستظهر **1.** ёриталабанда аз касе; дилпуршуда, умедвор ба касе, чизе.

Ҳар кӣ ёре ноаҳл гирад ва ба ёрии нодон мустазҳир гардад, бад-ӯ он расад, ки бад-он боғбон расид. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. *маҷ.* бархурдор, баҳравар.

Мазмуни нома он, ки: Шунидам, ки дар маҷлиси Хоразмшоҳ чанд касанд аз аҳли фазл, ки адимуннaзиранд ...; бояд ки эшонро ба маҷлиси мо фиристӣ, то... мо ба улум ва кифояти эшон мустазҳир шавем. *Низомии Арӯзӣ*

МУСТАИД(Д) *а.* مستعد **1.** соҳибистеъдод, қобилиятнок.

Дар ин мухтасар ёд кардем, то мустаиддон аз он баҳрабар гарданд. *Убайди Зоконӣ*

... Ба ғоят марди мустаид ва қобилу фозил буда. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

2. *маҷ.* лоиқ, сазовор (-и чизе); қобил (-и чизе).

Шоҳ Довуди Салҷуқӣ ... дувоздаҳ писар дошт, ҳама мустаидди подшоҳӣ. *«Хористон»*

То кулӯча мустаидди ҳазрати ҳалво шавад,
Дар хамири тинаташ ҳар дам мухаммар мекунанд.
Абӯисҳоқи Атъима

3. омода, тайёр, ҳозир.

[Ҳалокухон] фармуд ... агар то панҷ рӯз ба хидмат нарасад, қалъаҳоро мӯҳкам кунад ва корзорро мустаид бошад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Султон Масъуд ночор сафҳо тартиб дода, мустаидди қитол шуд. *«Таърихи Фаришта»*

МУСТАИН *а.* مستعین ионатхоҳ, ёриталаб.

Эй ҳама ҳастӣ, ки ҳаст аз кафи ту мустаор,
Нест ниёзе, ки ҳаст бар дари ту мустаин. *Хоқонӣ*

МУСТАИР *а.* مستعیر ба орият гиранда, ба амонат гиранда.

Сарв аз ақиқ бошад, кӯҳ аз қифор бошад,
Ин мустаир бошад, он мустаор бошад. *Манучеҳрӣ*

МУСТАИРӢ مستعیری ба ориятгирӣ, ба амонатгирӣ.

Ӯ чароғи хеш бирбояд, ки то
Ту бидонӣ мустаирӣ, эй фато! *Румӣ*

МУСТАКБИР *а.* مستکبر мутакаббир, мағрур, гарданфароз.

Зи мустакбирони диловар матарс,
Аз он, к-ӯ битарсад зи довар, — битарс. *Саъдӣ*

МУСТАКМИЛ *а.* مستکمل толиби камол, камолотталаб.

МУСТАКРАҲ *а.* مستکره кареҳ, зишт, хунук.

[Шер гуфт:] Ҳар чӣ хилофи мурувват... аст, [ту — шағол] онро мустакраҳ мешуморӣ.
«Анвори Суҳайлӣ»

МУСТАКРЕҲ *а.* مستکره он кӣ аз чизе кароҳат дорад.

МУСТАЛАҲ *а.* مصطلح ҳамчун истилоҳ кор фармудашуда; ҳамчун ибораи маҷозӣ (идиома) кор фармудашуда.

МУСТАЛАҲОТ *а.* مصطلحات *ҷ.* мусталаҳ истилоҳҳо; ибораҳои маҷозӣ, идиомаҳо.

МУСТАЛЗИМ *а.* مستلزم он чи ки чизи дигареро ба худ лозим мегардонад; сабабгор, боис, сабаб.

... Аз барои амре мегирьям, ки изҳори он мусталзими мазаллат ва хорист. *«Равзат-ус-сафо»*

МУСТАМАНД مستمند **1.** ғамгин, андӯҳгин.

Агар мустамандонд, агар шодмон,
Шудам дар гумон аз бади бадгумон. *Фирдавсӣ*

2. бечора, оҷиз; мӯҳтоҷ.

Қори дарвеши мустаманд барор,
Ки туро низ корҳо бошад. *Саъдӣ*

Ҳар барги токи нопокаш панҷаест кушода ба қасди гирифтани домани дардманде ва ҳар бехи анҷиру нокаш камандест барои гардани фақири мустаманде. *Восифӣ*

3. *маҷ.* ошиқ, гирифтор.

Агар рӯй бипӯшӣ ва гӯсфанде бикушӣ, беҳ аст аз он, ки рӯй бикушоӣ ва аз ҳар тараф мустаманде бикушӣ. *«Хористон»*

Мустамандони ғаматро ранг бину ҳол пурс.
Зарбулмасал

МУСТАМАНДӢ مستمندی 1. ғамгинӣ; 2. бечорагӣ, бенавоӣ, тиҳидастӣ.

Эй дил, ин бечорагию мустамандӣ то ба кай,
Чун надорӣ рӯи дармон, дардмандӣ то ба кай?
Камоли Хуҷандӣ

МУСТАМЕЪ *а.* مستمع истимоъкунанда, шунаванда, гӯшкунанда.

Фаҳми сухан чун накунад мустамеъ,
Қуввати нутқ аз мутакаллим равад. *Саъдӣ*

Яке аз донишмандон гӯяд, ки вақте маҷлис медоштам ва дар замини дили мустамеон тухми иродат мекоштам. *Ҷомӣ*

МУСТАМИД(Д) *а.* مستمد ёрихоҳ, ёриталабанда.

МУСТАМИР(Р) *а.* مستمر 1. доимӣ; устувор, пойдор; давомдор; паёпай; **мустамир будан** *бар (ё дар) чизе* давом кардан дар коре, давом додан кореро.

Абӯалӣ ҳамчунон бар одати замим ва хулқи лаими хеш мустамир буд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. муқаррарӣ, маъмул, ҷорӣ.

Ва ин ҳукм дар ҷумлагии аҷсом мустамир ва ом бошад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

Чун ин қоида мустамир гашт ва ин расм тақаррур пазируфт, дил аз фарзандон бар боядканд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Имодулмулк ба тариқи қонуни мустамир умаро ва аъёнро хилъатҳо дода тасаллӣ мекард. *«Таърихи Фаришта»*

МУСТАМОЛ *а.* مستمال ба тарафи худ кашидашуда, майл додашуда, моил кардашуда.

Подшоҳ низ сиддиқ ва зиндиқ, олим ва ҷоҳил ва ориф ва ом — ҳамаро бар ҳиммати хеш мустамол дорад. *Аҳмади Дониш*

мустамол гардонидан (ё сохтан) ба тарафи худ кашидан, ба худ ҷалб кардан; дилдорӣ додан.

Мавлоно Абдурраҳим, ки дар он балда буд, ӯро мустамол гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

Салимшоҳ ... дар авоили ҷулус дари хизона бикушод ва ба халқ инъомот дода, мустамол сохт. *«Таърихи Фаришта»*

МУСТАМСАК *а.* مستمسک далел, асос, такья.

Зи ту сарриштаи корам кашад рӯзе ба ҳайронӣ,
Дар ин маънӣ надорам ҷуз сари зулфи ту мустамсак. *Ҷомӣ*

МУСТАНАД *а.* مستند он чӣ буньёди мустаҳкам дорад; асоснок, пойдор, ба санадҳо асосьёфта.

Хонаи мустанад сохтанд. *Табарӣ*

МУСТАНИР *а.* مستنیر 1. мунаввар кардашуда, мунаввар.

Шуд мустанир чун зи рухи фаррухи ту моҳ,
Кард иқтибоси нур зи рӯи ту офтоб. *Восифӣ*

2. дурахшон, тобон.

Моҳи мунирро мунхасиф ва хуршеди мустанир мункасиф дид. *«Равзат-ус-сафо»*

МУСТАНКАР *а.* مستنکر зишт, нохуш.

Ин талаб назди эшон бисьёр мустанкар ва мустабъад менамуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Қадархон, ки ба мазиди шавкат ва убуҳҳат мумтоз буд, ин маъниро мустанкар шумурда, дар дафъи Элакхон бо хонони Туркистон ва аъёни мулк машварат фармуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУСТАНШИҚ *а.* مستنشق он кӣ об ё ҳаво ё даворо ба худ фурӯ мекашад; бӯянда.

Нофаи мушкафшони маноқибаш машомоти мустаншиқони равоеҳи ахборро муанбар гардонидӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Обҳои босафояш чашмаи ҳайвонро ба хоки сиёҳ нишонда ва мустаншиқи ҳавои ҷонфазояш нафаси ҷонбахши Масеҳоро боди ҳаво пиндошта. *Восифӣ*

МУСТАНҚО *а.* مستنقی||مستنقا пок, покиза.

З-он ки ҳалво гармию сафро кунад,
Силияш аз хубс мустанқо кунад. *Румӣ*

МУСТАНҶИМ *а.* مستنجم 1. талабкунандаи рӯшноӣ; 2. равшан, дурахшон, фурӯзон.

Дуди пайваста ҳам аз ҳезум бувад,
Қай зи оташҳои мустанҷим бувад. *Румӣ*

МУСТАОН *а.* مستعان 1. он кӣ аз ӯ ионат металабанд, он кӣ аз ӯ ёрӣ мепурсанд.

Хоҳад зи ту истионатеро,
Беҳтар зи ту мустаон надидаст. *Хоқонӣ*

2. *д.* яке аз сифатҳои худо.

Поянда бод умри ту аз фазли мустаон,
Ҳарчанд ҳаст умри ҳама халқ мустаор. *Муиззӣ*

МУСТАОР *а.* مستعار 1. ориятӣ, ба орият гирифташуда, амонат гирифташуда, иратӣ.

Намехоҳам ин хилъати мустаор,
Ба умри дигар кун ато ин шиор. *Ҷомӣ*

Нудӣ рӯзе вайро гуфт, ки китобҳое, ки пеши ту мустаор аст, ба худовандаш боздеҳ. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* муваққатӣ.

... К-ин тилисми нафасшумори ман аст,
Мухбири умри мустаори ман аст. *Бедил*

Ду-се рӯзе дар зиндагии мустаор ба осоиш бигузаронанд. *Аҳмади Дониш*

3. иқтибоскардашуда аз маҳсули каси дигар.

Ҳон, то сипар наяфганӣ аз ҳамлаи фасеҳ,
К-ӯро ҷуз ин муболағаи мустаор нест. *Саъдӣ*

МУСТАРАД *а.* مسترد пас гардондашаванда.

Ҳар кӣ он ҷо бигзарад, зар мебарад,
Нест ҳадья мухлисонро мустарад. *Румӣ*

МУСТАРАҚ||МУСТАРИҚ *а.* مسترق дуздидашуда.

МУСТАРАҚА||МУСТАРИҚА *а.* مسترقه *муаннаси* **мустарақ; айёми мустарақа** *ниг.* **хамса (хамсаи масруқа).**

Бад-ин шаҳр зилзила афтод, ки шаб дар айёми мустарақа буд. *Носири Хисрав*

МУСТАРЕҲ *а.* مستریح роҳаткунанда, осуда, фориғбол.

Маро ду дида ба роҳу ду гӯш бар пайғом,
Ту мустареҳу ба афсӯс меравад айём. *Саъдӣ*

МУСТАРИМ(М) *а.* مسترم 1. толиби ислоҳ ва дурусткунӣ; 2. *маҷ.* фақиру бечора.

Хору мазмуму мустарим боший,
Дар ҳама ҳол некмаҳзар боший. *Саъдӣ*

МУСТАРИҚ *а.* مسترق *ниг.* мустарақ.

МУСТАРИҚА *а.* مسترقه *ниг.* мустарақа.

МУСТАРОҲ *а.* مستراح 1. ҷои осоиш ва роҳат; 2. *маҷ.* халоҷо, ҳоҷатхона.

Ҳеҷ оқил афканад дурри самин
Дар миёни мустароҳи пурчамин? *Румӣ*

◇ **ин мустароҳ** *киноя аз* дунъё.

Чу мурғ аз паи кӯч баркаш ҷаноҳ,
Машав масти роҳ андар ин мустароҳ. *Низомӣ*

МУСТАРШИД *а.* مسترشد ҷӯяндаи иршод, толиби раҳнамой, ҳидоятхоҳ.

Илм ба он ба вуслаи амал нишинад ва мӯҷиби наҷоти толиби мустаршид аз маҳолики разоил бошад. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

МУСТАСВАБ *а.* مستصوب савоб шумурдашуда, саҳеҳ ва дуруст донисташуда.

Малик Алоуддин ин раъй мустасваб диниста, аз ҷой наҷунбид. «*Таърихи Фаришта*»

МУСТАСНО *а.* مستثنی||مستثنا истисношуда; барҷаста, мумтоз.

Нест мақбули ман аз халқи ҷаҳон илло ту,
Бадале нест туро, аз ҳама мустасной. *Фузулӣ*

...ва ба рутбаи рафеи тамьиз ва фазилат аз фавозили замон мумтоз ва мустасно омада. «*Равзат-ус-сафо*»

МУСТАСЪИД *а.* مستسعد 1. толиби саодат, саодатҷӯй; 2. *маҷ.* шарафманд, мушарраф; баҳравар.

Гар касе мегуфташон: Ин сӯ равед,
То аз ин ашҷор мустасъид шавед... *Румӣ*

Он кист, ки ба ин саодат мустасъид хоҳад шуд? *Авфӣ*

мустасъид шудан мушарраф гардидан.

Дар мулозамати хоҷа мутаваҷҷеҳи он остон гардидам ва [ба] мулоқот ва илтифоти он мустасъид шудам. *Восифӣ*

МУСТАСҚӢ *а.* مستسقی 1. толиби об, ташна; он кӣ аз об хӯрдан сер намешавад.

Дар кӯза нигар ба шакли мустасқӣ,
Мустасқиро чӣ роҳат аз кӯза. *Хоқонӣ*

Дили ушшоқ мустасқӣ мисол аст,
Висоли дӯст чун оби зулол аст. *Ҳозиқ*

2. гирифтори бемории истисқо (обхӯра).

Гуфтам: Магар ба васл раҳоӣ бувад зи ишқ,
Бе ҳосил аст хӯрдани мустасқӣ обро. *Саъдӣ*

МУСТАТБЕЪ *а.* مستتبع сабабгор, боис.

Ӯро аз ҳайф ва зулм, ки ломаҳола мустатбеи харобии мулк ва заволи салтанат аст, боздоштанд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУСТАТЕЪ *а.* مستطیع соҳиби иститоат, соҳиби қудрат; тавонгар, доро.

Ҳам Мусӣ аз саноати ӯ гашта мустатеъ,
Ҳам Одам аз шафоати ӯ буда муҷтабо. *Хоқонӣ*

Он мард мустатеъ шуд, занро гуфт, ки ман ба зиёрат меравам ва ҳама чиз муҳайёст. «*Ҷомеъ-ут-тамсил*»

МУСТАТИЛ *а.* مستطیل 1. дарозкашида, дароз, дарозрӯя.

Аз тира шаб баромада рахшону мустатил,
Чун субҳи козиб асту зи меҳр анвар омада. *Восифӣ*

Худ набошад офтоберо далел
Ғайри нури офтоби мустатил. *Румӣ*

2. *мат.* шакли чоркунҷаи дарозрӯя.

МУСТАТИМ(М) *а.* مستتم толиби тамомият, хоҳони комилӣ.

Пас фитодам з-он камили мустатим
Аз фани золе ба зиндони раҳим. *Румӣ*

МУСТАТИР I *а.* مستتر мастур, пӯшида; пинҳон, ниҳуфта.

Маъданиёту филиззотро, ки дар ҷиболу маодин мустатир буд, ба саҳрои зуҳур оварданд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУСТАТИР II *а.* مستطیر 1. ба ҳар тараф паҳншаванда; 2. баҳрамандшаванда, файзьёб.

Аз офтоби фазлаш чун м у с т а т и р набвӣ,
Қай аз фурӯзиши ту кас мустатир бошад. *Шамси Табрезӣ*

МУСТАТОБ *а.* مستطاب пок, покиза.

Гар қазо андохт моро дар азоб,
Кай равад он табъу хӯи мустатоб. *Румӣ*

МУСТАТРИФ *а.* مستطرف навигарисҷӯянда, шигифтиписанд, аҷобатписанд.

Аммо шоир бояд ки... дар анвои улум мутанаввеъ бошад ва дар атрофи русум мустатриф. *Низомии Арӯзӣ*

МУСТАФИД *а.* مستفید фоидабаранда, баҳраманд.

Бад-ин ҳикоят, ки гуфтӣ, мустафид гаштам ва амсоли маро ҳама умр ин насиҳат ба кор ояд. *Саъдӣ*

Гуфт: Чаро намехонед ва фақиронро мустафид намегардонед? *Восифӣ*

Ба шуҳуди маротиби аҳвол
Табъҳо гашт мустафиди камол. *Бедил*

МУСТАФИЗ *а.* مستفیض 1. интишорьёбанда, паҳншаванда, паҳн.

Ин хабар шоеъ ва мустафиз кунад, чунон ки ба дуру наздик расад. «*Таърихи Байҳақӣ*»

Хабари вусули роёти ҷаҳонгир дар атроф шоеъ ва мустафиз гашт. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

2. муфассал.

Қиссаи Юнус дароз асту ариз,
Вақти хоб асту ҳадиси мустафиз. *Румӣ*

МУСТАФО *а.* مصطفی 1. баргузида; 2. *д.* яке аз лақабҳои Муҳаммади пайғамбар.

МУСТАФОД *а.* مستفاد 1. фоида гирифташуда, истифодашуда; 2. *маҷ.* мафҳум ва маълум шуда, мафҳум, маълум.

Ҳаст воҷиб мадҳи ту, к-аз ҷумлаи исфаҳбудон
Сирати ту мустафоду расми ту мустаҳсан аст. *Муиззӣ*

Аз «Таърихи Муборакшоҳӣ» мустафод мегардад, ки Муҳаммадшоҳ ... Малик Сарвари хоҷасаройро мансаби вазорат дод. *«Таърихи Фаришта»*

МУСТАФТӢ *а.* مستفتی фатво талабанда (аз қозӣ).

Яке ба тариқи мустафтӣ савол мекард. *Аҳмади Дониш*

МУСТАХАФ(Ф) *а.* مستخف **1.** сабук шумурдашуда; **2.** хор ва ҳақир шумурдашуда, хор, залил.

Фавқии он ҷост аз рӯи шараф,
Ҷои дур аз садр бошад мустахаф. *Румӣ*

МУСТАХБИР *а.* مستخبر хабаргир, хабарҷӯй; тафтиш ва тадқиқкунанда.

Мустахбиронро ба атроф фиристоданд ва он овоза дурӯғ буд ва дигар бор [Ғозон] андешаи азимати тарафи Озарбойҷон фармуданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

мустахбирони осор *кинояи аз* мутолиакунандагони асарҳо, ҷӯяндагон.

Нигорандаи ин сутур тариқи эҷоз пеш гирифта, хулосаи онро дар ин мақом сабт менамояд, то мустахбирони осор ... мустафид бошанд. *«Таърихи Фаришта»*

Барои мустамеони ахбор ва мустахбирони осор пӯшида намонад ... *«Равзат-ус-сафо»*

МУСТАХЛАС *а.* مستخلص халосшуда, халосиёфта, раҳошуда, озодшуда; **мустахлас гардонидан** озод кардан.

Қабутар гуфт: Эй салимдил, агар ман ҳилате донистаме, худро аз банд мустахлас гардонидаме. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУСТАХРАҶ *а.* مستخرج хориҷ кардашуда, аз чизе баровардашуда; ҳосил кардашуда.

Бад-ин ҷавоб фармуда, ки ба тариқи санъати мазкур рубой ва матлаъ мустахраҷ мегардад, ҳар мисраи он муаммост. *Восифӣ*

МУСТАШОР *а.* مستشار касе, ки аз ӯ машварат ва маслиҳат мепурсанд, соҳиби машварат.

Қоршинос гуфт: На ҳар мусташоре мӯътаман бошад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУСТАШРАФ *а.* مستشرف шарафманд, баландқадр.

Қолаи маъюбу қалби кисабур,
Қолаи пурсуду мусташраф чу дур. *Румӣ*

МУСТАШЪИР *а.* مستشعر **1.** пайбаранда, ҳискунанда; огоҳ, хабардор.

Мунтасир аз ин қазия мусташъир шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. тарс ҳискунанда, тавахҳумкунанда.

Аз тарафи ин туркмонон мусташъир буд, зеро ки беадад буданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Нуқой аз он суханҳо хоиф ва мусташъир гашт ва рухсори ӯ зард шуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Маҷдулмулк чун бар мисли он ҳаракот иқдом намуда буд, андешаманд ва мусташъир буд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУСТАЪЛӢ *а.* مستعلی **1.** баландшуда, баландшаванда, олигардида; **2.** *маҷ.* сардор.

Пурсид, ки Юсуфро бар чӣ сон гузаштӣ? — Гуфт: Бар мамолик муставлӣ ва бар халоиқ мустаъли. *«Равзат-ус-сафо»*

Васият кард, ки бар авҷи салтанат мустаълӣ гардӣ ва зилли иноят бар сари бозмондагони хонадони макрамат мабсут гардонӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

МУСТАЪМАЛ *а.* مستعمل **1.** истеъмольёфта, истеъмольёбанда, ба кор бурдашуда, ба кор бурдашаванда.

Баъзе аз он аҷзо финафсиҳӣ мустаъмал бошад муносиби мақсуд. *Ҷомӣ*

2. кӯҳна; ифлос, олуда.

Машраби ишқ чу бошад, чӣ ғам аз таъни ҳасуд,
Баҳри жарф аз даҳани саг нашавад мустаъмал. *Ҷомӣ*

МУСТАЪНИС *а.* مستأنس унсгиранда, улфатгирифта.

Бо ҳақ мустаъннс шавад ва табиаташ ... аз дурӯғ мутанаффир гардад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

Қашқарбахшӣ ... пайғоми Бойду расонид, ки таваққӯъ чунон буд, ки аҳди мулоқотро тоза гардонем ва даме ба муҳовараи ҳамдигар мустаъннс шавем. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУСТАЪСАЛ *а.* مستأصل решакан кардашуда; нест кардашуда, вайронкардашуда.

[Искандар] гуфт: ... Ҳар душмане, ки ба ман рӯй оварад ва маро хабар накунад, ба ҳамлаи аввал лашкарро мустаъсал гардонад. *«Хористон»*

Тоҳир хавориҷи Хуросонро маққур ва мустаъсал сохт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУСТАЪҶИЛ *а.* مستعجل **1.** аҷалакунанда, шитобанда; шитобкор.

Ба дастгирии афтодагону мӯҳтоҷон
Чунон ки дӯст ба дидори дӯст мустаъҷил. *Саъдӣ*

Гаронмоя умрам, ки мустаъҷил аст,
Зи миқоти сӣ карда рӯ дар чил аст. *Ҷомӣ*

мустаъҷил будан аҷала кардан, шитобидан.

Бинобар он ки султон мустаъҷил буд, ба тафаҳҳуси қалъа машғул нашуд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. бо шитоб, бо аҷала.

[Обоқохон] аз саропарда берун рафт ва муғуле азим ҷалд ва фасеҳро талаб дошт ва бо ӯ мувозаа кард, то ба шеваи элчиён мустаъҷил дар боргоҳ ояд ва он суханҳо бозронад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУСТАҒАЛ *а.* مستغل замине, ки ғалла корида мешавад.

МУСТАҒАЛЛОТ *а.* مستغلات *ҷ.* **мустағал.**

Абӯмуслим ӯро бикушт ва аҳли байти ӯро, зиёот ва мустағаллоти ӯро ба баниёти бинни Тағшода дод. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ҳамчунин дорулқироат ва дорушшифо эҳдос намуда ва мустағаллоти марғуб бар ин мавозеъ вақф кард. *«Равзат-ус-сафо»*

МУСТАҒНӢ *а.* مستغنی ғайри мӯҳтоҷ, бениёз; бой, давлатманд, тавонгар, доро.

Аз моли дунё туро мустағнӣ гардонам. *Авфӣ*

Девони Қамолиддин Исмоил назди фузало қадре дорад ва камоли ӯ аз васф мустағнист. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Сифла мустағнию сахӣ мӯхтоҷ —
Ин тағобун зи бахшиши қадар аст. *Хоқонӣ*

МУСТАҒОС *а.* مستغاث касе, ки барои ёрӣ чеғ зада мешавад; он ки аз ӯ ионат ва дастгирӣ металабанд; **ал-мустағос!** эй дод, фарьёд!

Эй зи ту хуш ҳам зукуру ҳам унос,
Дод кун: вал-мустағос, ал-мустағос! *Румӣ*

МУСТАҒРИҚ||МУСТАҒРАҚ *а.* مستغرق ғарқшуда, фурӯрафта; *маҷ.* саргарми тамом ба коре ё чизе.

Фарсуда ҷисм ғарқа ба хун зери хоку ман
Мустағрақи мушоҳадаи қотилам ҳанӯз. *Ҷомӣ*

Он ғофил дар андешае мустағрақ шуда, аз он ҳол хабар надорад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Мақоме кард Лайлӣ дар хаёлаш,
Ки шуд мустағрақи ҳусну ҷамолаш.
Бадрии Кашмирӣ

МУСТАҒФИР *а.* مستغفر мағфиратталаб, омурзиш пурсанда.

Чун ки лутфи ту гунаҳсӯзи гунаҳгорон аст,
Ту маро тоибу мустағфири ғаффор магир.
Шамси Табрезӣ

МУСТАҚАР(Р) *а.* مستقر **1.** қароргоҳ; ҷои истиқомати доимӣ.

Арсаи дил, ки нек вайрон аст,
Ғами ӯро ҳамеша мустақар аст. *Анварӣ*

2. марказ, пойтахти мамлакат.

Дар шонздаҳӯми шаъбон ба мустақарри шараф ва давлат расида, он балдаи тайиба таровати равзаи ризвон ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУСТАҚБАЛ *а.* مستقبل **1.** оянда.

Малик гуфт: ... Дар мустақбал бе машваррату истиҷозат мисол нахоҳам дод. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ҳоли мустақбалу мозист аён дар ошиқ
Он чи дар лавҳи дили мост, на дар ҷоми Ҷам аст.
Туғрал

2. *грам.* замони оянда.

МУСТАҚБАҲ *а.* مستقبح қабеҳ ва зишт шумурдашуда; зишт, қабеҳ.

Яке бар сари роҳе маст хуфта буд ва зимоми ихтиёраш аз даст рафта; обиде бар вай гузар кард ва бар ҳоли мустақбаҳи ӯ назар кард. *Саъдӣ*

МУСТАҚБИЛ *а.* مستقبل **1.** рӯ ба тарафи чизе оваранда.

Бирафтанд мустақбили лашкараш,
Ба гардан ниҳоданд маҳди зараш. *Ҷомӣ*

2. пешоянда; пешвозгиранда.

МУСТАҚИЛ(Л) *а.* مستقل касе, ки кори худро озодона, ба сари худ пеш мебарад; мухтор, соҳибихтиёр.

Ин ҳама аз он аст, ки моро малике мустақил нест.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

МУСТАҚИМ *а.* مستقيم **1.** рост.

Некхоҳонаш зи ҳар офат салим,
Бар тариқи некхоҳӣ мустақим. *Ҷомӣ*

хатти мустақим *мат.* хати рост.

Чунон ки гӯянд андар ҳандаса, ки ҳар хатти мустақим, ки бар хатти мустақим истад, ду зовия кунад чун ду қоима. *Ибни Сино*

2. истиқоматкунанда, бошанда, қарорьёбанда, ҷойгир.

Чун Саломон гашт таслими ҳаким,
Зери зилли рифъаташ шуд мустақим. *Ҷомӣ*

Он пайкаре, ки буд муҷассам зи нури ақл,
Имрӯз зери хоки лаҳад мустақим шуд. *Савдо*

3. рост, росткор.

Ҳамерав бар ин сирати мустақим,
Ҳамезӣ зи офоти гетӣ салим. *Ҷомӣ*

4. дуруст, саҳеҳ.

Умури маоши ман мунтазам аст ва аҳвол мустақим. *Авфӣ*

Чу оҳанги барбат бувад мустақим,
Кай аз дасти мутриб хӯрад гӯшмол. *Саъдӣ*

мустақим будани мизоҷ мӯътадил ва солим будани мизоҷ (табиат).

Файласуфони Юнон гуфтаанд: Мизоҷ агарчи мустақим бувад, эътимоди бақоро нашояд ва мараз агарчи ҳоил бувад, далолати куллӣ бар ҳалок накунад. *Саъдӣ*

5. устувор, қоим.

Бар тибқи аҳду паймон мустақим будан фавоиди мавфур ва самароти номаҳсур дорад.
«Равзат-ус-сафо»

рои мустақим фикри қатъӣ, фикри устувор.

МУСТАҚИР(Р) *а.* مستقر қароргирифта (дар ҷое), ҷойгиршуда; устувор, мустаҳкам.

... Қ-он сари кӯҳи баланде мустақир
Ҳаст хуршеди саҳарро мунтазир. *Румӣ*

Аммо сабот он бувад, ки нафсро қуввати муқовамати олом ва шадоид мустақир шуда бошад, то аз ориз шудани амсоли он шикаста нагардад.
«Ахлоқи Носирӣ»

МУСТАҲАБ(Б) *а.* مستحب **1.** дӯст дошташуда, некӯ, писандида, мақбул.

Агар ту майли муҳаббат кунӣ в-агар накунӣ,
Ман аз ту рӯй напечам, ки мустаҳабби манӣ. *Саъдӣ*

2. *д.* ибодате, ки иҷро карданаш савоб дошта, аммо тарк карданаш гуноҳ набошад.

МУСТАҲАҚ(Қ) *а.* مستحق **1.** лоиқ, сазовор, шоёни чизе.

Яъқуб гуфт: Ту лоиқи онӣ, ки туро тартиб кунанд ва мустаҳаққи он, ки муҳимми туро тамшият диҳанд. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

Лофи ишқу гила аз ёр, — зиҳӣ лофи дурӯғ,
Ишқбозони чунин мустаҳақи ҳиҷронанд. *Ҳофиз*

2. мӯҳтоҷ, фақир.

Ту соҳибдавлатӣ, ман мустаҳаққам,
Закоти ҳусн деҳ, ҳақ дорам имшаб. *Ҳофиз*

Бад-ӯ гуфтанд, к-эй мискини мазлум,
Набуда мустаҳаққе чун ту маҳрум. *Ҷомӣ*

МУСТАҲДАС *а.* مستحدث нав ба вуҷудомада, нав пайдошуда; навбуньёд.

МУСТАҲДАСОТ *а.* مستحدثات *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **мустаҳдас; 2.** бинокориҳо.

Аз мустаҳдасоти атобак Абиш мадрасае буд дар кӯи Таноббофони Шероз. *«Равзат-ус-сафо»*

МУСТАҲЗӢ *а.* مستهزئ истеҳзокунанда, масхаракунанда, ришхандкунанда.

МУСТАҲИЛ I *а.* مستحیل маҳол, номумкин.

Воҷиб асту ҷоиз асту мустаҳил,
Ту васатро гир дар ҳазм, эй дахил! *Румӣ*

... Сулаймон бар вай мутағайир нашуд ва инкор накард, вайро он мустаҳил наёмад ва ин ба ҳеҷ ҳол мӯъҷиза набуд. *Ҷомӣ*

МУСТАҲИЛ II *а.* مستحیل аз ҳоле ба ҳоле гардандa.

Ба сабаби иштиғоли ноира ҳарорати ғазаби ҷавҳари рӯҳ эҳтироқ ёбад ва аз бухорият ва духоният мустаҳил шавад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

Ғами буньёди обу гил чӣ хӯрӣ,
Дами гардуни мустаҳил чӣ хӯрӣ? *Хоқонӣ*

МУСТАҲИЛ III||**МУСТАҲИЛЛ** *а.* مستحل ҳама чизро ба худ равобинанда; ноҳақ тасарруфкунанда.

Ҳар кӣ ӯ хирарою мустаҳил аст,
Гар бидуздад зи шеъри ман, биҳил аст. *Саноӣ*
Қасд карда ба хуни содадилон
Инчунин нокасону мустаҳилон. *Саноӣ*

МУСТАҲИЛОТ *а.* مستحیلات *ҷ.* **мустаҳил** I чизҳои маҳол ва номумкин.

Хулуд дар ин ҷаҳон аз мустаҳилот аст.
«Равзат-ус-сафо»

Халке... мегӯянд: Бар вафқи муддао дар ғояти фасоҳат ва балоғат дар бадеҳа иншо намоянд, баъзе инро бовар намедоранд ва аз мустаҳилот мешуморанд. *Восифӣ*

МУСТАҲИС(С) *а.* مستحث **1.** барангезанда; **2.** *д.* яке аз сифатҳои худо.

Дар камоли сунъи поки мустаҳис
Иллати ҳодис чӣ гунҷад бо ҳадис. *Румӣ*

МУСТАҲКАМ *а.* مستحکم устувор, маҳкам.

Олимро нашояд, ки сафоҳат аз омӣ ба ҳилм даргузаронад, ки ҳар ду тараф зиён дорад, ҳайбати ин кам шавад ва ҷаҳли он мустаҳкам. *Саъдӣ*

[Салотини мутақаддам] даври бемадори худҳоро мисли даври чархи муалло мӯҳкаму мустаҳкам ангошта. *«Шаҳномаи Фарғона»*

МУСТАҲЛИК *а.* مستهلک ба ҳалокат расанда, нобудшаванда; фонӣ, нестшаванда.

Дар шиками моҳӣ... чунон ночиз ва мустаҳлик шуданд, ки аз эшон ҳаргиз хабаре ва асаре... ба соҳили бақо нарасида. *Ҷомӣ*

Дил дар сатавоти ишқи ӯ мустаҳлик,
Ҷон дар ғалаботи шавқи ӯ мустағриқ. *Ҷомӣ*

МУСТАҲОМ *а.* مستهام саргашта, ҳайрон; волаву шайдо; ғамгин.

Аз ҳеҷ равзане накунад дуд сар бурун,
Ҷуз дуди маргу дуди дили зору мустаҳом. *Восифӣ*

МУСТАҲОН *а.* مستهان иҳонатьёфта, хору залил шумурдашуда, таҳқирдида, хору ҳақир дар назари мардум.

Ту ба айби хеш бошӣ мустаҳон,
Айбҳои дигаронат чӣ зиён? *Шоҳидӣ*

МУСТАҲСАН *а.* مستحسن шоистаи таҳсин, нек ва писандида, маъқул.

Ахлоқи ситуда ва авсофи писандида аз ҳама афроди одамиён зебо ва мустаҳсан менамояд.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

Фазоили мустаҳсан ва хасоили марзия беш аз он аст, ки ҳама вақте онро дар назар тавон дошт.
Аҳмади Дониш

мустаҳсан афтодан хуш омадан, маъқул шудан.

Маликро ҳадиси Шамъун мустаҳсан афтод.
«Равзат-ус-сафо»

Ҳоле бар сабили куллӣ ин миқдор гуфта шуд, агар назди шумо мустаҳсан афтод ва қабул кунед, маро ва шуморо суд дорад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

мустаҳсан доштан маъқул донистан, писандидан.

Писар фармони модарро мустаҳсан дошт.
«Равзат-ус-сафо»

МУСТАҲСАНА *а.* مستحسنه *муаннаси* **мустаҳсан**.

Аз аҳкоми мустаҳсанаи султон яке он буд, ки дар қаламрави ӯ шароб нафурӯшанд.
«Таърихи Фаришта»

МУСТАҲФИЗ *а.* مستحفظ муҳофизаткунанда, муҳофиз, нигаҳбон.

Оқбек ном, ки муддате мустаҳфизи қалъаи Омуя буд, ... ба бандагии Обқохон омад.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

МУСТАҶИР *а.* مستجیر паноҳталабанда, паноҳҷӯянда, зинҳорхоҳ.

Он саг, ки аз такаббур кас ғайри худ набинад,
Аз лутфи кибриёӣ чун мустаҷир бошад?
Шамси Табрезӣ

МУСТАҶМЕЪ *а.* مستجمع ҷамъкунанда, фароҳамоваранда.

Пас, агар ин мавҷуд мустаҷмеи кулли камол аст, ҳар оина ба камолоти хеш моил бошад. *«Ҳористон»*

Адолат мустаҷмеи фазоил аст. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МУСТАҶОБ *а.* مستجاب *д.* иҷобатшуда, қабулшуда (дар бораи дуо).

Маҷнун чу чашми оҳу аз чашми халқ рам хӯрд,
Шуд мустаҷоб охир, Фонӣ, дуои Лайлӣ. *Фонӣ*
Гар дуои дардмандон мустаҷоб аст, эй ҳабиб,
Аз худо ҳаргиз нахоҳам хост ҷуз марги рақиб.
Ҳилолӣ

МУСТАҶОБА *а.* مستجابه *муаннаси* **мустаҷоб**; **адъияи мустаҷоба** *д.* дуоҳои қабулшаванда.

Табару чарх ва рӯин ва санги манҷаниқ ва фалохан чун адъияи мустаҷоба дар инсиод буд.
«Равзат-ус-сафо»

МУСТАҶОБУДДАЪВАТ || **МУСТАҶОБУДДААВОТ** *а.* مستجاب الدعوات||مستجاب الدعوت *д.* одаме, ки дуои у аз тарафи худо қабул шудааст.

Дарвеше мустаҷобуддаъват дар Бағдод падид омад. *Саъдӣ*

Ҷамъе сулаҳои мустаҷобуддаавот буданд.
«Равзат-ус-сафо»

МУСТАҶОР *а.* مستجار он кӣ аз вай ёрманди ва паноҳ талаб карда мешавад.

Сӯи худ кун ин хафошонро матор,
З-ин хафошишон бибахш, эй мустаҷор. *Румӣ*

МУСТӢ مستی гила, шикоят.

Мустӣ макун, ки нашнавад ӯ мустӣ,
Зорӣ макун, ки нашнавад ӯ зорӣ. *Рӯдакӣ*
Бода хӯру мастӣ кун, мустӣ чӣ кунӣ аз ғам,
Донӣ, ки беҳ аз мустӣ сад роҳ яке мастӣ. *Лабибӣ*

МУСУЛМОН||МУСАЛМОН مسلمان пайрави дини ислом, он кӣ ба дини ислом эътиқод дорад.

Қофири ишқ шудан — айни мусулмон шудан аст. *Ибни Ямин*

МУСУЛМОНӢ مسلمانی ба дини ислом мансуб будан; пайрави аҳкоми дини ислом.

Закоти лаб бидеҳ, эй номусулмон,
Ки як рукн аз мусулмонӣ закот аст. *Ҷомӣ*

МУСӢ *а.* مسی бадкирдор.

МУСҚИТ *а.* مسقط соқиткунанда; *маҷ.* беқадркунанда.

Қайди зинат мусқити фарру шукӯҳи хиерав аст,
Шери занҷирӣ зи шери беша камсавлаттар аст. *Фонӣ*

МУСҲАФ||МАСҲАФ||МИСҲАФ *а.* مصحف **1.** варақҳои саҳифабанд кардашуда; китоб; маҷмӯа.

Мусҳафҳои Қуръон биёварданд ва бар сари найзаҳо бибастанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*
Ба гирди орази моҳаш дамида сунбули тар,
Рухаш ба мусҳафи ҷадвалкашида мемонад. *Сайидо*

2. *д.* Қуръон.

Мусҳафу шамшер бияндохта,
Ҷому суроҳӣ ивазаш хоста. *Низомӣ*

МУСҲИЛ *а.* مسهل *тиб.* давои дарунрон, давои исҳолкунанда.

[Ҳалокухон] аз дасти атиббои хитоӣ мусҳиле хӯрд, аз асари он ғашше пайдо шуд ва ба сакта адо кард. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУТААББИД *а.* متعبد ибодаткунанда, риёзаткаш, обид.

Яке аз мутааббидон дар беша зиндагонӣ кардӣ ва бори дарахтон хӯрдӣ. *Саъдӣ*
Қабк гуфт: Дар ин наздикӣ гурбаест зоҳиду рӯзадор ва мутааббиду камозор. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУТААВВИД *а.* متعود одатпазир, хӯгиранда ба чизе.

Яке аз вузарои некмаҳзар ... рӯи шафоат бар замин ниҳоду гуфт: Сиёҳи бечораро дар ин хатое нест, ки соири бандагон ба навозиши худовандӣ мутааввиданд. *Саъдӣ*

МУТААДДИБ *а.* متأدب адабгиранда, тарбиятъёфта, боадаб.

МУТААДДИД *а.* متعدد ададнок, серадад, бисьёр.

Баҳодурхон ... дар ҳар шаҳре лангарҳои мутааддид... таъин фармуд. *«Таърихи Фаришта»*
Ҳунари бисьёре дорам аз донистани назми аскар ва шинохтан ва мутарҷими(и) забонҳои мутааддид. *Аҳмади Дониш*

МУТААДДИДА *а.* متعدده *муаннаси* **мутааддид.**

Ва алҳақ акобир дар мавозеи мутааддида зикри авсоф ва шамоили он ҳазрат намуда. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МУТААДДИЯ *а.* متعدیه *муаннаси* **мутааддӣ.**

Ва маблағи харҷии мутааддия ба вай мебояд фиристод. (2) *Восифӣ*

МУТААДДӢ *а.* متعدی **1.** таҷовузкор, аз ҳадди худ таҷовузкунанда; ситамгар, золим.

[Музаффариддин] ҷавоб дод: ...Як хун авло, ки сад ҳазор, хосса чун золим ва мутааддӣ бувад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

2. расанда.

Аммо самъ қувватест тартиб дар асаби мутафарриқ, ки дар сатҳи симоъ аст, дарьёбад он савтеро, ки мутааддӣ шавад. *Низомии Арӯзӣ*

3. *грам.* (феъли) мафъулталаб, гузаранда.

МУТААЗЗИР *а.* متعذر (кори) иҷрояш номумкин; мушкил, душвор; номумкин.

Ин маҳалла ҳама бисӯхт, чунон ки фурӯ нишондан мутааззир шуд. *«Таърихи Наршахӣ»*
Бод маънус буд, ба дарьё мутааззир буд рафтан,— ба роҳи хушк бирафтам. *Носири Хисрав*
Наздик омад, ки ҷаҳон хароб шавад ва сукунат дар он мутааззир гардад. *Аҳмади Дониш*

МУТААЗЗӢ *а.* متعذی азияту азобкашанда, дар азоб.

Эшон низ дар ботин аз он муҳосара ва ҷанги ҳаррӯза мутааззӣ буданд. *«Таърихи Фаришта»*

МУТААЙИН *а.* متعین **1.** таъиншуда; муқарраршуда.

Алӣ Баҳодур ба Бағдод даромада, ба ҳукумати он диёр ба мӯҷиби фармон мутааййин гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. намоянда, вакил; маъмур; бузургвор, мӯътабар.

Муовия гуфт: Аз қибали ман Амр мутааййин аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*
Дар он айём ба арзи Мутаваккил расониданд, ки Исо ибни Ҷаъфар ибни Осим, ки яке аз мутааййинони Бағдод буд, ба Абӯбакр... дашном додааст. *«Равзат-ус-сафо»*

мутааййин сохтан таъин кардан.

[Абӯбакр] ҳар яке аз ин сипаҳсолоронро шаҳре мутааййин сохт. *«Таърихи Табарӣ»*

МУТААККИД *а.* متأکد таъкидьёбанда, сахт таъкидьёбанда; таъкидшуда.

Адоват бад-он мартаба мутааккид нест, ки захми ӯ марҳампазир набошад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУТААЛЛИМ I *а.* متألم **1.** аламзада, аламнок, дарднок.

Ҷанд чӯби мӯҳкам бизадам, чунон ки мутааллим шуд ва бигирист. *Авфӣ*
Чун табиат бо кулфати сафар хӯ гирифт, зиёда аз он мутааллим намешавад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. *маҷ.* ғамнок, андӯҳгин.

Андешаи сангпушт аз ҳад даргузашта, мутааллим ва андӯҳнок шуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУТААЛЛИМ II *а.* متعلم таълимгиранда, шогирд, талаба.

Дарси он бар муаллим ва ҳифзи он бар мутааллим осон бошад. *«Анвори Суҳайлӣ»*
Ҳар меҳнате, ки дар талаби илм кашанд, охири он ба роҳате меанҷомад ва ранҷи мутааллим... зоеъ намегардад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУТААЛЛИМХОТИР متألم‌خاطر парешонхотир, хафа, ғамгин.

Ҳалокухон ба ғоят хаста ва мутааллимхотир гашт ва лекин бар худ зоҳир накард. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУТААЛЛИФ *а.* متآلف бо ҳам улфатгирифта, муттафиқ ва ҷӯршуда.

Улфат он аст, ки ороп тоифа ва ақоиди эшон дар муованати якдигар мутааллиф ва муттафиқ шавад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МУТААЛЛИҚ *а.* متعلق **1.** тааллуқдор, вобаста, дахлдор, алоқаманд.

Зоғ гуфт: ... Роҳати мо ба сиҳҳати зоти малик мутааллиқ аст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ҳорун ба яке аз мутааллиқони девон ба диноре хиёнат бидид, маъзул кард. *Аҳмади Дониш*

2. хешу табор, хешу ақрабои вобаста ба касе.

Яке аз мутааллиқон, ки бар ин воқиф буд, маликро эълом кард, ки фалонро, ки ҳабс фармудай, бо мулуки навоҳӣ муросалат дорад. *Саъдӣ*

Ҳар куҷо касе аз мутааллиқони Баромика биёбанд, ҳамаро банд карда биёранд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

[Бӯзина гуфт:] ... Фароғати ман ба дидори ту ва лиқои азизоне, ки мутааллиқони туанд... ҳосил бошад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

3. он чӣ дар моликияти касе бошад; **мутааллиқ будан** *ба касе* моли касе будан, дар моликияти касе будан, ба касе оид будан.

Ин беша муддате дар тасарруфи ту будааст, ҳоло ба ман мутааллиқ бошад. *«Нигори дониш»*

4. банд, моил; муҳаббатбаста, дӯстдор.

Дилаш ба сӯҳбати ӯ [пири ориф] моил ва хотираш ба муҷоласати ӯ мутааллиқ шуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Аз фарзандони худ шикоят карданд, ки ҳар ду ба якдигар мутааллиқ шудаанд, чунон ки як соат аз ҳам шикеб надоранд ва даст аз муҳиммот боздошта. *«Илми симиё»*

5. часпанда, чангзананда.

Ошиқ гурехтан натавонад, ки дасти шавқ
Ҳар ҷо ки меравад, мутааллиқ ба доман аст. *Саъдӣ*

МУТААММИЛ *а.* متأمل тааммулкунанда, фикркунанда, андешакунанда; ба фикру хаёл фурӯрафта (дар бораи коре).

Абдулло мутааммил ва хоиф ба манзили худ бозгашт. *«Равзат-ус-сафо»*

мутааммил шудан (*ё* **гаштан**) фикру тааммул кардан, андешидан; фикру хаёл кардан (дар бораи коре), ба фикр фурӯ рафтан.

Мутааммил шуд, ки куҷо нузул кунад. *Авфӣ*

[Писар] мутааммил шуд, ки оё чӣ ҳодиса шуда, ки об бад-ин чоҳ намеояд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУТААННИС *а.* متأنس унсгир, улфатгир.

Марзбон бо тӯтиён чунон мутааннис шуд, ки бе алҳони дилпазир ва нағамоти беназири эшон дар базми шароб нанишастӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Он мамзуҷро дар ҳавзе ё чоҳе, ё чашма, ё кӯзае, ки ҳар ду аз он об меҳӯранд, бияфкананд, он ду кас бо якдигар муъталиф ва мутааннис гарданд. *«Илми симиё»*

МУТААННИТ *а.* متعنت айбҷӯ, хурдагир, ба дигарон айбгиранда.

Туро ҳамчунон фазл асту диёнат ва тақво ва амонат, ва лекин мутааннитон дар каминанд ва муддаиён гӯшанишин. *Саъдӣ*

МУТААРРИЗ *а.* متعرض **1.** тааррузкунанда, ҳуҷумоваранда.

...Чизья медоданд ва ҳеҷ кас мутаарризи эшон намешуд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. дучор, мубтало.

Худро мутаарризи фано мегардонӣ. *Авфӣ*

3. *маҷ.* мутаваҷҷеҳ, диққаткунанда, ба чизе нигарон.

Сангпушт гуфт: ... Албатта мӯҳри хомӯшӣ бар лаб ниҳода, мутаарризи ҷавоби ҳеҷ офаридае нахоҳам шуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Пас бозаргоне дар он миён мутаарризи ҷавон шуд ва аз ӯ пурсид, ки аз куҷой, ки ғариб менамой? *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

4. машғул, машғулшаванда, мубодараткунанда.

Уқало мутаарризи коре, ки эҳтимоли хатар дошта бошад, нашудаанд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУТААССИР I *а.* متأثر **1.** таъсиргиранда; **2.** хафа, андӯҳгин.

Мард аз ин сухан мутаассир шуд. *Авфӣ*

Аммо кибари нафс он аст, ... ки аз мадху зам ва ғано ва факр мутаассир нагардад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МУТААССИР II *а.* متعسر душвор, мушкил.

Рафтани мо бар рӯи замин ва қатъи масофати дуру дароз кардан мутаассир аст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Дар он мавзеъ иҷтимое даст дод, ки... роҳи омадушуд ва тараддуд мутаассир менамуд. *«Равзат-ус-сафо»*

мутаассир ва мутааззир мушкил ва номумкин.

Роҳҳои Ғур аз касрати барф баста гашт ва хурӯҷ аз ҷибол мутаассир ва мутааззир гардид. *«Таърихи Фаришта»*

МУТААССӢ *а.* متأسی тасаллиёбанда.

Мустакмилро бар ҳамин ҳанҷор мутаассӣ бояд шуд, ки аввалан таҳзиби қуввати шаҳавӣ намояд ва малакаи иффат ҳосил кунад, баъд аз он таҳзиби қуввати ғазаб то шаҷоат ҳосил шавад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МУТААТТИШ *а.* متعطش ташна.

Чанд хоҳӣ чу ман дар ин лаби чоҳ
Мутааттиш бар оби ҳайвонаш. *Саъдӣ*

Чунончи оби ширини софе, ки дар ӯ сурати наҳанге муояна бинад, ҳеҷ шиновари ташна, агарчи ба ғоят мутааттиш бошад, на даст бад-он тавонад кушод. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУТААФФИН *а.* متعفن гандида, бӯйгирифта, бӯйнокшуда, бадбӯй.

Кӯчаҳо танг ва баланддевор мешавад ва ҳаво мутааффин, бад-он сабаб вабо зоҳир мегардад ва ранҷуриҳои мутанаввеъ падид меояд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Ва худи марказ ҳамчу тарбузи холӣ пур аз бухори гарм мутааффин бошад. *Аҳмади Дониш*

МУТААХХИР *а.* متأخر дар охир оянда, сонӣ оянда; пасоянда; насли оянда; *муқобили* **мутақаддим.**

Димна гуфт: Бузургони пешин ҳеҷ ҳикматро ногуфта раҳо накардаанд ва барои осоиши мутааххирон роҳҳои равшан пайдо сохта. *«Анвори Суҳайлӣ»*

... Ва ҳадиси бақои хайр, ки аз мутақаддимон воқеъ шуда, ба тасалсул ва анъана ба самъи мутааххирон муяссар шуд. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

МУТААХХИРИН *а.* متأخرين *ҷ.* **мутааххир.**

Имшаб аз миёни шумо марде берун рафтааст, ки мутақаддимин мисли ӯ надидаанд ва мутааххирин монанди вай нахоҳанд дид. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТААҲҲИД *а.* متعهد ӯҳдадор, мутасаддӣ.

Паланг мутааҳҳид шуд, ки ба андак замоне ҳақиқати ин амри муҳимро бар назари анвари подшоҳ ба ҷилва орад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Гуфт, ки аз ақорибн ман касе буд Сом ном, мутааҳҳиди хазоин. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТААҲҲИЛ *а.* متأهل оиладор, зандор, дорои зану бача.

Мутааҳҳил ду пои худ барбаст,
Сари гардун ду дасти худ бишкаст. *Саноӣ*

Ақлонӣ... бо машоих сӯҳбат дошт ва аз он ҷо ба яке [аз] деҳҳо бирафт ва мутааҳҳил шуд. *Ҷомӣ*

МУТААҶҶИБ *а.* متعجب тааҷҷубкунанда, дар шигифт монанда; ҳайрон.

Ҳарчанд овоз доданд, [саг] илтифот накард, асҳоб аз он мутааҷҷиб шуданд. *«Нафаҳот-ул-унс»*

Қабк ва тийҳу аз кирдори ӯ мутааҷҷиб шуда, дар таваққуф монданд. *«Нигори дониш»*

МУТАБАДДИЛ *а.* متبدل бадалшуда, ивазшуда; аз ҳоле ба ҳоле баргашта.

Нонҳо дар танӯр мутабаддил ба санг шуд.
«Равзат-ус-сафо»

Баъзе ахлоқ дар баъзе ашхос аслан мутабаддил намешавад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МУТАБАРРИК||МУТАБАРРАК *а.* متبرک дорои хайру баракат, муборак; фархунда; муқаддас.

Моро қасд уфтод, ки он мазорҳои мутабаррикро бинам. *Носири Хисрав*

Имом Муваффақи Нишопурӣ... аз кибори уламои Хуросон буд, бисёр муаззаз ва мутабаррак.
«Равзат-ус-сафо»

МУТАБАРРИКА||МУТАБАРРАКА *а.* متبرکه *муаннаси* **мутабаррик||мутабаррак.**

Ҳар сол аз он ҷиҳати тамомати мазорҳои мутабаррика парда ва шамъдон ва қанодил фиристанд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

[Рой] мақомоти мутабаррикаро тавоф мекард.
«Анвори Суҳайлӣ»

МУТАБАРРИМ *а.* متبرم ба сутӯҳ омада, хаста, безор, малӯл; **мутабаррим шудан** ба танг омадан, безор шудан.

Ҳар ду фариқ аз муҳораба малӯл ва мутабаррим шуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАБАССИМ *а.* متبسم табассумкунанда, лабхандкунанда.

Султон аз ҳаракоти шоҳ Шор мутабассим шуда...
«Равзат-ус-сафо»

МУТАБАШШИР *а.* متبشر он ки ба ӯ башорат ва хушхабарӣ мерасад, шоду хурсандшаванда.

Муовия аз ин маънӣ мутабашшир шуда гуфт...
«Равзат-ус-сафо»

МУТАБАҲҲИР *а.* متبحر бисёр доно, касе, ки дар илме маълумоти бисёри ҳартарафа дорад, аллома.

Мирзо фармуданд, ки мударриси ин мадраса касе хоҳад буд, ки дар ҷамеи улум моҳир ва дар тамоми фунун комил ва мутабаҳҳир бошад. *Восифӣ*

МУТАББАҚ *а.* مطبق **1.** табақа-табақа карда шуда, табақадор.

Иртифоаш сиву се газ будааст, мутаббақ ба се табақа. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *маҷ.* пайваст ва часпида ба чизе.

Тазарве ба ғабғаб мутаббақ шуда,
Турунҷе зи нахлаш муаллақ шуда. *Хоҷу*

МУТАБОИН *а.* متباين тафовутдор, аз ҳамдигар ҷудошаванда.

Дар ҳами ин доираи ҳазлу ҷид,
Зид мутабоин нашавад ҷуз ба зид. *Ҷомӣ*

Нафси инсониро се қувват аст мутабоин, ки ба эътибори он қуво осори мухталифа аз ӯ содир шавад.
«Ахлоқи Ҷалолӣ»

МУТАБОИНА *а.* متباينه *муаннаси* **мутабоин.**

Дар боби насаби ӯ ақволи мутабоина ворид шуда.
«Равзат-ус-сафо»

МУТАБОИНУТТАБОЕЪ *а.* متباين الطبايع одамони табиаташон гуногун.

Мардуми он ҷо мухталифулалвон ва мутабоинуттабоеъ бошанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАВАЗЗЕЪ *а.* متوزع пароканда, парешон.

Замири муборакаш бад-он сабаб на чунон мутавазеъ буд, ки шарҳ тавон дошт.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

Чун ҳанӯз Лагзиро нагирифта буданд ва маълум на, ки ҳоли Наврӯз ба куҷо расад, хотири муборак пораe мутаваззеъ буд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУТАВАЗЗЕЪЗАМИР متوزع ضمير парешонхотир, ошуфтадил.

[Ҳалокухон]... аз ин чашмзахм кӯфтахотир ва мутаваззеъзамир ва ба талофӣ ва тадоруки мофот машғул шуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУТАВАЗЗО *а.* متوضا таҳоратхона, ҷои вузӯгирӣ (назди масҷид).

Ва он ҷо мутаваззо аст ва об, ки агар касе мӯҳтоҷи вузӯ шавад, дар он ҷо равад. *Носири Хисрав*

МУТАВАККИЛ *а.* متوکل таваккалкунанда; *д.* ба доди худо умедворшаванда аз ғайри ҳаракати худ.

Нафъи таваккул ба мутаваккил мерасад.
«Анвори Суҳайлӣ»

МУТАВАЛЛИД *а.* متولد таваллудьёфта, зоидашуда; **мутаваллид шудан** таваллуд ёфтан, зоида шудан.

Падари ӯ ба воситаи тиҷорат ба Табрез афтод ва Шамсуддин дар Табрез мутаваллид шуда. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

МУТАВАРРЕЪ *а.* متورع парҳезгор, порсо.

Зоҳиде мутаварреъ аз баҳри қурбон гӯсфанде фарбеҳ бихарид. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ҳама ҷо машоихи киром бо вуҷуди уламои мутабаҳҳир ва мутаварреъ симоъ мешунаванд. *«Таърихи Фаришта»*

МУТАВАССИЛ *а.* متوسل **1.** тавассулкунанда, он кӣ барои ба амал овардани мақсади худ ба касе наздикӣ меҷӯяд; **2.** паноҳҷӯянда.

Одилшоҳ илоҷе ҷуз он надид, ки ба Ромроҷ мутавассил шуда, дафъи шарри он ҷамоат намояд. *«Таърихи Фаришта»*

МУТАВАССИТ *а.* متوسط **1.** воситашаванда, миёнарав, миёнҷӣ; ҳакам.

Ба мифтоҳи кароматт абвоби тасарруфот дар ҷамеи умур бе тавассули мутавассите бар чунин истеъдодаш кушода мешуд. *Восифӣ*

Юсуф Одилхон ва Малик Аҳмаднизоми Баҳрӣ... мутавассите назди ҳамдигар фиристода... аз ҷанггоҳ ба манзили худ муроҷаат намуданд. *«Таърихи Фаришта»*

Пеши падар шавем ва ин достон он ҷо бигӯем, то падар миёни мо мутавассит бошад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. миёна, мас. дар байни хубу бад, дарозу кӯтоҳ ва ғ.

... баъзе хурд ва баъзе бузург ва баъзе мутавассит. *Авфӣ*

Ӯро барои насақи аскар иттихоз намоянд ва нафақаи мутавассит медиҳанд. *Аҳмади Дониш*

◇ **мутавассит шудан** дар миёни ду чиз истодан; ҳоил шудан.

Пас, ҳар гоҳ ки Моҳ бар сари яке аз ду нуқтаи раъс ё занаб бирасад ё он ки наздик бошад бо эшон, вақти истиқбол мутавассит мешавад Замин миёнаи Моҳ ва Офтоб. *«Аҷоиб-ул-махлуқот»*

МУТАВАТТИН *а.* متوطن иқоматгузида; сокин, муқим.

...Бар ҳар ҷо ки хоҳад, мутаваттин ва мутамаккин гардад. *«Равзат-ус-сафо»*

Филвоқеъ сардии шамоли тирамоҳ ва расидани хазон аломати навид ва овоз аст мар мутаваттинони арсаи хокро. *Аҳмади Дониш*

МУТАВАФФО *а.* متوفی ‖ متوفا вафотьёфта.

Дар аснои хусумат Маҳмуд мутаваффо шуд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

МУТАВАҚҚЕЪ *а.* متوقع тавaққуъкунанда, умедвор; хоҳишманд.

Ин лутф, ки ту дар ҳаққи ман намудӣ, ҷуз аз туе мутаваққеъ натавон буд. *Авфӣ*

Мутаваққеам, ки барои ман манзиле муқаррар гардонӣ. *Аҳмади Дониш*

МУТАВАҚҚИФ *а.* متوقف таваққуфкарда, дар як ҷо монда, истода, дарангкарда.

Ду шарик... дар роҳ бадрае зар ёфтанд ва онро ғанимат шумурда мутаваққиф гаштанд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУТАВАҲҲИМ *а.* متوهم таваҳҳумкунанда, он кӣ дучори ваҳму тарс мегардад, тарснок, ҳаросон.

Халифа мутаваҳҳим шуд ва дафъи ӯро лашкар гирд кард. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Пеш аз он воқеаҳо дида будам, ки аз он мутаваҳҳим мебудам. *«Нафаҳот-ул-унс»*

МУТАВАҲҲИШ *а.* متوحش ваҳшатгиранда, ҳаросон, ба хавфу воҳима афтода.

...Бисьёр мутаваҳҳишу малӯл шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ба сабаби он таҷаббур ва такаббур халқро аз худ мутаваҳҳиш нагардонад. *«Аҳмади Дониш»*

МУТАВАҶҶЕҲ *а.* متوجه **1.** диққаткунанда; нигарон.

Бо бадгӯён ошноӣ макун, то аз некон бегонагӣ нагузинӣ, ба қафои оина мутаваҷҷеҳ мабош, то ҳайати худро мунқалиб набинӣ. *Бедил*

2. рӯоваранда; озим; **мутаваҷҷеҳ шудан** равон шудан, роҳӣ шудан, ба тарафи чизе рӯй овардан, озим шудан.

Ҳамраҳи ғамзаву рафиқи назар
Мутаваҷҷеҳ шуданд сӯи сафар. *Мушфиқӣ*

...Аз вилояти Рай ба азми хидмати султон мутаваҷҷеҳи Ғазнин шуда. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Аз дур дарахти соядоре дид, Ҳасан мутаваҷҷеҳ ба он дарахт шуд. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

◇ **мутаваҷҷеҳи олами сармад шудан** *киноя аз* вафот кардан.

Шоҳи Алӣ понздаҳӯми рамазон, шаби якшанба... мутаваҷҷеҳи олами сармад шуд. *«Хизонаи омира»*

МУТАВВАЛ *а.* مطول дароз, кашида, тӯлонӣ.

Сухан мутаввал макун ва рӯй ба такрири масоил овар! *Авфӣ*

МУТАВВАЛОТ *а.* مطولات *ҷ.* **мутаввал** чизҳои дароз, тӯлонӣ, чизҳои дароз ва муфассал.

Дар тахти сахо анвои бисьёр аст ва тафсили он аз мутаввалот чашм тавон дошт. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МУТАВВАҚ *а.* مطوق **1.** тавқдор, бо гарданбанд ё дастпона зинатьёфта.

Чанд чи нолад ин ҳамоми мутаввақ,
На-ш дил пурдарду не равони муаввақ. *Мунҷик*
Зи дастина ду соид дида равнақ,
Зи зар карда ду моҳиро мутаввақ. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* бошукӯҳ.

З-он қавм наям ман, ки баранд аз паи динор,
Ашъори музаввар бари мамдӯҳи мутаввақ. *Муиззӣ*

МУТАВВАҶ *а.* متوج тоҷдор кардашуда, тоҷдор.

Ҳар кӣ бад-ӯ бингарад, чӣ гӯяд-гӯяд:
Моҳ мутаввач шудасту сарв муқартақ. *Мунҷик*
В-он ҳавдаҷи халифа мутаввач ба моҳи зар,
Чун шаб, к-аз офтоб ниҳӣ тоҷ бар сараш. *Хоқонӣ*

МУТАВОЗЕОНА متواضعانه бо тавозўъ, бо фурўтанӣ, хоксорона.

Тийҳу ва кабк таҳияте мутавозеона ба ҷо оварда, илтимос карданд, ки [гурба] дар миёни эшон ҳакам бошад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУТАВОЗЕЪ *а.* متواضع тавозўъкунанда, фурўтан, хоксор.

Марде аҳл ва адиб ва фозил ва некўманзар ва мутавозеъ дидем. *Носири Хисрав*

Аз кибр ва нахват эҳтироз кунад ва мутавозеъ ва ҳалим бувад, на чандон ки ҳар ноаҳле бар ў ҳуҷумовар шавад. *Аҳмади Дониш*

МУТАВОЛӢ *а.* متوالی пай дар пай, паёпай оянда.

Ин оламҳо ба якдигар пайваста бошанд мутародиф ва мутаволӣ. *Низомии Арўзӣ*

Ҳафт рўз мутаволӣ расулон бо ҳадоё ва тўҳаф мерасиданд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУТАВОРИЯ *а.* متواریه *муаннаси* **мутаворӣ.**

Баъди нўҳ сол омад он ҳам ҷория
Гашт пайдо, боз шуд мут(а)вория. (I) *Румӣ*

МУТАВОРӢ *а.* متواری **1.** пинҳоншуда; **мутаворӣ будан** пинҳон будан.

Фирдавсӣ муддати чаҳор моҳ дар Ғазнин мутаворӣ буд ва баъд аз он махфӣ ба Ҳирот омад. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

2. он чӣ дар даруни чизе бошад, бо чизе пўшидашуда.

Онҳо ба ҳадди худ ду сатҳи куравианд, ки мутавории якдигаранд, маркази ҳар ду сатҳ маркази олам аст. *«Аҷоиб-ул-махлуқот»*

МУТАВОСИЛ *а.* متواصل восилшаванда; расанда.

Бояд ки рўз ба рўз қосид ва пайғоми ту ба ман мутавосил гардад. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАВОТИР *а.* متواتر **1.** паи ҳам оянда, пай дар пай.

Инчунин осон фарзанд назодаст касе,
Қи на дарде бигирифташ мутавотир, на табе. *Манучеҳрӣ*

Урғана-хотун ба истиқбол омад ва тўйҳои мутавотир кард ва пешкашҳои лоиқ мабзул дошт. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

мутавотир шудан (*ё* **гаштан**) а) аз паи ҳам омадан, паи ҳам рўй додани чизе; б) паи ҳам радду бадал шудан, паёпай дар рафтуой будан.

Дар ин авқот миёни амир Нўҳ ва Абўалӣ расул ва расоил мутавотир шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *маҷ.* паҳншуда, интишорьёфта.

Дар ин асно хабар мутавотир шуд, ки Аҳмади Қумоҷ султон Санҷарро рабуда ва ба қалъаи Тирмид [Тирмиз] бурдааст. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАДАЙИН *а.* متدين диндор, боимон, бодиёнат.

Дигар мебояд, ки [қозӣ] марде мўътамад ва мутадайин насб кунад, то таърихи ҳуҷҷатҳо нависад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУТАДАҲҲИШ *а.* متدهش ба даҳшат афтанда, ба даҳшат афтода.

[Малик Шамсуддин] аз маҳобати эшон мутадаҳҳиш гашт. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУТАДОВИЛ *а.* متداول маъмул, расмшуда.

...Муштамил бар иборати ғайри мутаорифа ва ашъори ғариба, ки амсоли он акнун мутадовил нест. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МУТАДОВИЛА *а.* متداوله *муаннаси* **мутадовил.**

...дар кутуби мутадовила дар ин боб чизе тасреҳ накардаанд. *Аҳмади Дониш*

Мунтахабуддин... дар улуми мутадовила ва ахлоқи ҳасана мартабаи камол доштанд. *«Таърихи Фаришта»*

МУТАДОХИЛ *а.* متداخل ба даруни ҳамдигар дароянда.

МУТАЗАККИР *а.* متذکر тазаккуркунанда, ба ёд оваранда, ба хотир расонанда.

Мутазаккири ҳушьёр... аз он маънӣ эътибор гирад. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАЗАЛЗИЛ *а.* متزلزل ҷунбанда, ларзанда.

Асоси тахт мутахалхил ва арконаш мутазалзил гардад. *Аҳмади Дониш*

МУТАЗАЛЛИМ *а.* متظلم аз зулм шикояткунанда, зулмдидаи додхоҳ.

Ҳақ ба тарафи мутазаллим буд. *«Ҳористон»*

Он марди мутазаллим аз бим ва хавф қолаби беҷон шуда буд. *Аҳмади Дониш*

МУТАЗАММИН *а.* متضمن дар зимн гиранда, дар бар гиранда, шомил.

[Ҳар чӣ аз эшон содир гардад] амнияти олам ва ҷамъияти ҳоли банӣ-одамро мутазаммин (аст). *«Анвори Суҳайлӣ»*

Бахроҷ... завобити Маҳроҷро, ки мутазаммини салоҳи давлат буд, мухтал сохт. *«Таърихи Фаришта»*

МУТАЗАРРИР *а.* متضرر зарардида, зиёнрасида.

Мардум аз шиддати ҳарорати ҳаво мутазаррир шуда... *«Равзат-ус-сафо»*

Ва фалон ғанӣ ба воситаи зарар ва зиёни фалон касб ё фалон ҷинси матоъ мутазаррир шуда гадо гашт. *Аҳмади Дониш*

МУТАЗАЪИФ *а.* متضعف дучори заъф ва сустӣ.

Шариф агар мутазаъиф шавад, хаёл мабанд,
Қи пойгоҳи баландаш заиф хоҳад шуд. *Саъдӣ*

МУТАЗАҲҲИД *а.* متزهد зўҳдварзанда, парҳезгор, тарки дуньё кунанда, обид.

Шоҳзодагон гурўҳе аз мўътамадони худро ба тафаҳҳуси сидқи ин мақол ба хонаи мутазаҳҳид фиристоданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАЗОД(Д) *а.* متضاد **1.** ба ҳам зид, бо ҳамдигар мухолиф.

...Ва суратҳо ва истеъдодҳо мутазоданд ва мухталифанд. *Ибни Сино*

...бадан аз табоеи мутазод таркиб шавад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

2. *адш.* санъатест иборат аз кор фармудани калима ва таркибҳои мухолифмаъно (антонимҳо) монанди рўзу шаб, шакар ва шаранг, ки онро мутобақат ҳам мегўянд.

МУТАЗО(Д)ДА *а.* متضاده *муаннаси* **мутазод(д) 1.**

Зиёи Барнӣ мегӯяд: Подшоҳ дар ин ҳол ба ман гуфт, ки мамлакати ман амрӯзи мутазодда ба ҳам расонида. *«Таърихи Фаришта»*

МУТАЗОИД *а.* متزايد зиёдшаванда, афзоянда, зиёд.

Баракоти қалами муборакрақами он ҷаноб нисбат ба малҳуфони раият ва мазлумони барият дар сурати корсозӣ ва сифати дилнавозӣ мутазоиф ва мутазоид бод! *Восифӣ*

мутазоид гардидан зиёд шудан, афзудан.

Манучеҳр ҷуз мудоро ва мусолаҳа чора надид ва андешид, ки агар ибо намояд, моддаи фитна ва фасод мутазоид гардад. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАЗОИФ *а.* متضاعف дучандшаванда; зиёдшаванда; дучанд, ду баробар.

Муш [ба зоғ] гуфт: ... Миннате, ки аз неъмати мулоқоти ту бар ҷон дорам, мутазоиф шавад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУТАЙЯБ *а.* مطيب атромез; хушбӯ.

Қадаҳе барфоб дар даст гирифта ва шакар дар он рехта ва ба арақ омехта, надонам, ки ба гулобаш мутайяб карда буд ё қатрае чанд аз гули рӯяш дар он чакида. *Саъдӣ*

Чу рух шуста мутайяб кард худро,
Ба азми нозгаҳ бархост аз ҷо. *Нозим*

МУТАЙЯМ *а.* متيم аз ишқ девонашуда, шайдо.

Ҷуз май набувад дармон мар-марди мутайямро,
Барнеҳ ба кафам бода, баркаш зи дилам ғамро. *Ломеӣ*

МУТАЙЯН *а.* مطين **1.** гиландуда, андова кардашуда, бо гил андовида, гилолуда; **2.** *маҷ.* ҳазаён, сафсата; **жожи мутайян** лофи беҳуда, гапи фаҷ.

Малак мантиқуттайри туйёр донад
Зи жожи мутайян, ки Тайён намояд. *Хоқонӣ*

МУТАКАББИР *а.* متكبر такаббуркунанда, калонгир, мағрур.

Омад он гоҳ чунон чун мутакаббир малике,
То бубинад, ки чӣ будаст ба ҳар кӯдакаке. *Манучеҳрӣ*

Сабаби қатли амир Қобус он буда, ки ӯ марде ба ғоят мутакаббир ва бадхӯ буда. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

МУТАКАВВИН *а.* متكون такаввуньёбанда, будшаванда, мавҷудшаванда; ба вуҷуд оянда.

Дар қарьяе аз қурои он вилоят, ки тинати ӯ мутакаввин шуда буд, фуруд омад. *«Равзат-ус-сафо»*

Агар онро аз оби ин чашма гил созанд, аз он гил муш мутакаввин гардад. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАКАЛЛИЛ *а.* متكلل иклилдор, тоҷдор; *маҷ.* ороста.

Аркони давлат... сарири комронӣ ва тахти ҷаҳонбонӣ ба ҷавоҳир мутакаллил сохта. *«Таърихи Фаришта»*

МУТАКАЛЛИМ *а.* متكلم **1.** такаллумкунанда, гӯянда, гапзананда.

Фаҳми сухан чун накунад мустамеъ,
Қуввати нутқ аз мутакаллим равад. *Саъдӣ*

[Олим] дар кӯи бозори Мадина мегардид ... забони ҳолаш ба ин калима мутакаллим буд ва ба ин тарона мутаранним... *«Нафаҳот-ул-унс»*

2. суханоро, сухандон.

Фасле ду ҳамон рӯз иттифоқи баёз афтод дар ҳусни муошарат ва одоби муҳоварат дар либосе, ки мутакаллимонро ба кор ояд ва мутарассилонро балоғат бияфзояд. *Саъдӣ*

3. донандаи илми калом, ки ақоид ва аҳкоми дини исломро бо далелҳои ақлӣ исбот мекунад.

...Ба ҷиҳати фуқаҳо, муҳаддисон ва мутакаллимон ва муфассирон ва нуҳот ва шуаро ва атиббо ва ҳуссоб ва муҳандисин марсумот таъин намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАКАРРИР *а.* متكرر такрорьёбанда.

Дар олам аз ин навъ ҳаводиси куллия дар санини мадида мутакаррир шуда бошад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МУТАКАФФИЛ *а.* متكفل **1.** кафилшаванда, ба кафолат гиранда, зомин.

Паи таҳсили қути ҳаррӯза
Мутакаффил умеди дарьюза. *Бедил*

2. ба ӯҳда гиранда, ӯҳдадоршаванда, ӯҳдадор.

Хоҷа Ҷалолуддини Мергӣ [Миркӣ] мутакаффили ҷавоби он суханон гашта гуфт... *«Равзат-ус-сафо»*

...Ва аз барои ҳаззи нафси худ ҳеҷ оқиле мутакаффили шуғли аморат ва вазорат нашавад. *Аҳмади Дониш*

МУТАКОСИР *а.* متكاثر косиршуда, зиёдшуда (зиёдшаванда); фаровон, бисьёр.

Он шаҳсро ҳамсояе буд, дид, ки ӯро ҷамъияти вофир ва ҳузур ва фароғати мутакосир пайдо шуд... *Восифӣ*

Бо лашкаре мутакосир аз Миср мутаваҷҷеҳи Шом гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАКОСИФ *а.* متكاثف касифшаванда, ғафсшаванда, ғализ.

Чун роҳи берун омадан надошта бошад, замоне дар он ҷо аҷзои он мутакосиф гардад ва замони баидулъаҳд бар он бимонад. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАЛАББИС *а.* متلبس либоспӯшанда; либос пӯшида; **муталаббис сохтан** (либос) пӯшондан.

Эшонро ба ҷомаҳое, ки собиқан пӯшида ва ба ғор даромада буданд, муталаббис сохтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАЛАВВИН *а.* متلون **1.** ранг ба ранг, рангоранг, гуногун.

...Ба фармони малик ба азобҳои муталаввин муаззаб мешуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳавои ӯ мутанаввеъ чу фикрати наққош,
Замини ӯ муталаввин чу сафҳаи тасвир. *«Таърихи Фаришта»*

муталаввин ва мутағайир ранг ба ранг тағьирьёбанда.

Аломати каҷии ботини ӯ [Шатраба] он аст, ки муталаввин ва мутағайир пеш ояд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. *адш.* шеъре, ки ба ду вазн ва ё зиёда аз он хонда мешавад, чунон ки мисоли зерин ба ду вазн — ба баҳри рамал ва баҳри сареъ гуфта шудааст:

Ғорати ҷон гармии рафтори ӯ,
Офати дил нармии гуфтори ӯ,
Пардаи дил гесуи ӯ бофтӣ,
Сонди ҷон бозуи ӯ тофтӣ. *Котибӣ*

МУТАЛАЗЗИЗ *а.* متلذذ лаззатьёб, баҳрамандшаванда.

...Ба кадом чиз муталаззиз ва баҳраандӯз аст? *Аҳмади Дониш*

МУТАЛЛАҚА *а.* مطلقه (зани) талоқ додашуда; **муталлақа гардонидан** талоқ додан.

Хоҷа... дарсоат занро муталлақа гардонид. *«Таърихи Фаришта»*

МУТАЛЛО *а.* مطلا **1.** зарҳалкарда, ҳалли тилло давондашуда, зарандуд.

Агар тавқее дорӣ, ин аспи тозиназодро, ки бар дари ин хайма бастааст, бо зину лаҷоми муталло ба ту додам. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

Меҳмонсарои ороста ва мусаффо дорад ва зуруф ва авонии муталло ва муҷалло. *Аҳмади Дониш*

2. андовидашуда, андуда.

...Аз андаруну берун ба қиру қор муталло кард. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАЛОЛӢ *а.* متلالی равшан, дурахшон.

Ҳар як аз самовоти сабъаро кавкабе муталолӣ гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАЛОТИМ *а.* متلاطم талотумкунанда, мавҷзананда (дар борон оби дарьё, баҳр).

Агар метавонед, дар ин мавҷи муталотим хона бино кунед! *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАЛОШӢ *а.* متلاشی **1.** аз ҳам пошидашуда, аз ҳам пароканда шуда, пора-пора шуда; пароканда.

Соҳиби саноат бояд, ки фориғдил ва мураффаҳ бошад, ки агар ба хилофи ин бувад, сиҳоми фикри ӯ муталошӣ шавад. *Низомии Арӯзӣ*

Шуд ҷисми хокиям муталошӣ зи теғи ту,
Беҳад задӣ чу об бар он хок, шуд хароб. *Восифӣ*

2. *маҷ.* парешонҳол, парешонхотир, мушавваш.

МУТАМАВВИЛ *а.* متمول молдор, тавонгар, бой, сарватманд.

Он ҷо шахсе тарсо дидам, ки аз мутамаввилони Миср буд, чунон ки гуфтанд, киштиҳо ва молу мулки ӯро қиёс натавон кард. *Носири Хисрав*

Овардаанд, ки дар билоди Гелон марде буд мутамаввил ... *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

МУТАМАЙИЗ *а.* متمیز **1.** аз ҳамдигар фарққунанда ва ҷудошаванда.

Диловарони қалби ҳар ду лашкар бо ҳам даромехта ва ба сабаби сутӯъи ғубор ғолиб аз мағлуб ... мутамайиз намешуд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. имтиёзьёбанда аз дигарон, мумтоз.

Абдулқодир ... ба андак рӯзгоре бар ақрони худ фоиқ шуд ва аз аҳли замони худ мутамайиз гашт. *«Нафаҳот-ул-унс»*

МУТАМАККИН *а.* متمکن **1.** маконгиранда, ҷойгир; қароръёфта, барқароршуда.

Чун Искоҳиро кор боло гирифт, дар хидмати амир Нӯҳ ибни Мансур мутамаккин гашт. *Низомии Арӯзӣ*

Асари ғазаб дар башараи ӯ мутамаккин гашт. *«Таърихи Систон»*

2. сокин, муқим, истиқоматкунанда.

Якеро зане соҳибҷамол даргузашт ва модарзани фартут ба иллати кобин дар хона мутамаккин бимонд. *Саъдӣ*

МУТАМАННО *а.* متمنی‖متمنا таманно кардашуда; чизи орзу кардашуда, орзу, хоҳиш, дилхоҳ.

Мо ба ҷиҳати он омадаем, ки ӯро ба мақсуду мутаманнои хеш расонем. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳар он чи мутаманнои ту бошад — аз ҳукму фармон ва хазоину мамолик ва созу лашкар — дареғ нест. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАМАРРИД *а.* متمرد (каси) саркаш, нофармон; ёғӣ, осӣ.

Ҳарчанд кӯшиданд, дафъи он мутамарридон муяссар намешуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МУТАМАРРИН *а.* متمرن тамринкунанда, ба таври доимӣ машғулшаванда бо коре.

МУТАМАССИК *а.* متمسک **1.** чангзананда, дастандозанда ба чизе; **2.** истинодкунанда.

Ва марди айёр ба анвои узрҳо мутамассик шуда ... *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

МУТАМАССИЛ *а.* متمثل мисл ва монандшаванда, ба шакл ва сурати чизе дароянда, ба чизе тақлидкунанда; **мутамассил гаштан** (*ё* **шудан**) ба шакли чизе даромадан.

Ба сурати туюри мутааддида мутамассил гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАМАТТЕЪ *а.* متمتع таматтӯъёбанда, баҳрамандшаванда, бархурдор.

[Бозаргон] ... ҳар рӯз ба шаҳре ва ҳар шаб ба мақоме ва ҳар дам ба тафарруҷгоҳе аз наими дуньё мутаматтеъ. *Саъдӣ*

МУТАМАШШӢ *а.* متمشی машйкунанда, иҷро (ҷорӣ) ва равоншаванда.

Агар ҷаҳд ва кӯшиш намоем як сол, ин муҳим мутамашшӣ гардад. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

... Ва ба муованати харкорон ва говкирдорон саранҷоми маҳомми он мутамашшӣ намешавад. *Аҳмади Дониш*

МУТАММИМ *а.* متمم тамомкунанда, такмилдиҳанда.

Аркони мулкро ҳаст авсофи ӯ мутаммим. *Савдо*

МУТАМОДӢ *а.* متمادی давомкунанда; дарозмуддат, дароз, бардавом, тулонӣ.

[Муш] баъд аз муддате мутамодӣ, ки узлат ихтиёр карда буд, аз гӯшаи кошона берун омад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Чун суҳбат мутамодӣ шуд, хоҷа ... қадам бардошт ва он ҳар ду орзуманди муштоқро ба ҳам бигузошт. *«Нафаҳот-ул-унс»*

МУТАМОЗИҶ *а.* متمازج имтизоҷьёбанда, омезишьёбанда.

Ҳар се бо якдигар мутамозиҷ ... шаванд. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МУТАМОИЛ *а.* متمایل майлонкунанда, ҷунбанда, аз як тараф ба тарафи дигар чаманда, майлкарда, моилшуда.

Савсан чу бигзарад мутамоил ба сад забон
Афсӯс бар шамоили сарви равон кунад.
Убайди Зоконӣ

МУТАНАББЕҲ *а.* متنبه 1. хабардоршаванда; огоҳ; хушёр.

Дузд андеша кард, ки агар дев қасди куштани вай кунад, ... мардуми дигар, ки дар ҳамсоягии вайанд, мутанаббеҳ шаванд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Чун он ҳазрат мутанаббеҳ шуд, ба хато эътироф намуд. «*Равзат-ус-сафо*»

2. бедоршаванда, бедор.

Харгӯш мутанаббеҳ шуда барҷаст.
«*Анвори Суҳайлӣ*»

МУТАНАВВЕЪ *а.* متنوع он чӣ ки навъҳо ва хелҳои гуногун дорад, хел ба хел, навъ ба навъ, мухталиф; дарбаргирандаи ҳама навъҳо ва соҳаҳои коре.

Кӯчаҳо тангу баланддевор мешавад ва ҳаво мутааффин, бад-он сабаб вабо зоҳир мегардад ва ранҷуриҳои мутаnавввеъ падид меояд.
«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Аммо шоир бояд ки ... дар анвои улум мутанаввеъ бошад ва дар атрофи русум мустатраф.
Низомии Арӯзӣ

МУТАНАВВИА *а.* متنوعه *муаннаси* **мутанаввеъ.**

Дар он айём аз атрофи мамолик ахбори мутанаввиа ба масомеи омма расид. «*Равзат-ус-сафо*»

МУТАНАЗЗАҲ *а.* متنزه ҷои гардиш, ҷои сайру тамошо; ҷои дилкушо.

МУТАНАЗЗАҲОТ *а.* متنزهات *ҷ.* **мутаназзаҳ.**

Дар баъзе аз мутаназзаҳоти мамлакати хеш хаймаи иқомат задӣ. «*Равзат-ус-сафо*»

Шоҳзода ... дар басотин ва мутаназзаҳот ва боғот ... ба айшу ишрат гузаронид.
«*Таърихи Фаришта*»

МУТАНАЗЗЕҲ *а.* متنزه бонузҳат, босафо, хушу хуррам.

Ҳақиқат он, ки дар олам аз он мутаназзеҳтар ҷое набошад, шаҳр дар ҷазира аст дар миёни Фурот ...
«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

МУТАНАККИР *а.* متنکر он ки дар либоси ношинос бошад, касе, ки барои шинохта нашудан қиёфаи зоҳирӣ ва либоси худро дигар карда бошад.

МУТАНАССИК *а.* متنسک тақводор, порсо.

... Ва низ Соҳиб марде адлимазҳаб буд ва адлимазҳабон ба ғоят мутанассик ва муттақӣ бошанд.
Низомии Арӯзӣ

МУТАНАФФИР *а.* متنفر нафраткунанда; раманда, безор.

Аҳли он ҷо аз аббосиён малӯл ва мутанаффир шуданд ва аломати охири давлати эшон донистанд.
«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Чун уммол бар раият ситам кунанд, ниятҳо бо подшоҳ бад шавад ва аз зироату иморат малӯл ва мутанаффир гарданд. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

МУТАНАФФИС *а.* متنفس нафаскашанда, ҷондор, зинда.

Хабар омад, ки Қарширо гирифта, қатли ом карданд, бар ваҷҳе ки мутанаффисе халос нашуда.
Восифӣ

Дар он санавот як ҷариб замин мазрӯъ нашуд ва мутанаффисе шабе дар хонаи худ нағунуд.
«*Таърихи Фаришта*»

МУТАНАФФИСА *а.* متنفسه *муаннаси* **мутанаффис.**

Мавзее аз арз, ки салоҳияти иморат дорад ва маскани ҳайвоноти мутанаффиса метавонад буд ва он буқъ қариб ба муаддилуннаҳор аст.
«*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

МУТАНАЪИМ *а.* متنعم аз неъмат бархӯрдор, неъматпарвард, он кӣ бо нозу неъмат зиндагонӣ мекунад.

[Ҷавон] мутанаъим буд ва сояпарварда, на ҷаҳондида ва сафаркарда, раъди кӯси диловарон ба гӯшаш нарасида ва барқи шамшери саворон надида. *Саъдӣ*

МУТАНАҒҒИМ *а.* متنغم нағма ва навокунанда, нағмасаро.

Андалебзабон мутаранними ин наво буданд ва булбуллисон мутанағғими ин адо буданд.
«*Илми симиё*»

МУТАННАБ *а.* مطنب бо таноб банд ва мустаҳкам кардашуда.

Чанд тан аз сардорони сипоҳ ба ишорати Афрам дар мавзеи Ҳурон хаймаи иқомат мутаннаб карда буданд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУТАНОЗАУНФИҲ *а.* متنازع فیه чизе, ки мавриди низоъ ва кашмакаш мегардад.

Дар амри мутанозаунфиҳ ҳақ ба ҷониби шахсе аз он ду кас будӣ. «*Равзат-ус-сафо*»

МУТАНОЗЕЪ *а.* متنازع низоъ кунанда, хусуматкунанда.

Зинбадр ... вазири шоҳ Зайнулобидин буда, мутанозеи малик Аҳмади Асвад буд. «*Таърихи Фаришта*»

МУТАНОЗИМ *а.* متناظم ба тартиб дароваранда, интизомдиҳанда.

Ба ҳазл ва мазоҳ ба ғоят бо лутфи табъ ва ҳиддати зеҳн нозими мутанозими фазилат ва хурдабинӣ (буд). «*Равзат-ус-сафо*»

МУТАНОСИБ *а.* متناسب дорои таносуб, он чи созу муносиб аст, хушоянд.

МУТАНОФӢ *а.* متنافی нафйкунандаи ҳамдигар, соқиткунандаи ҳамдигар

Аҷроми улвӣ ... табоеи мутанофӣ доранд.
«*Равзат-ус-сафо*»

МУТАНОҚИС *а.* متناقص ноқисшаванда, косташаванда, камшаванда, ноқис, кам.

Ва идрор ва ротибаи лашкариёнро мунқатеъ ва мутаноқис нагардонад. *Аҳмади Дониш*

МУТАНОҲӢ *а.* متناهی ба ниҳоят расанда, ба поён (охир) расанда; он чи поён ва интиҳо дорад; ба интиҳорасида.

Ҳар ҷисме мутаноҳӣ бувад ва ҳар ҷисме, ки мутаноҳӣ бувад, шакл дорад. *Ибни Сино*

МУТАОЛ *а.* متعال *д.* олӣ, баланд (сифати худо).

МУТАОЛӢ *а.* متعالی олӣ, баланддараҷа.

...дар китоби мӯҳкам ва каломи қадим лаолии ин се исми мутаолиро дар як силк назм додааст. *Низомии Арӯзӣ*

МУТАОРИФ *а.* متعارف маъмул, кор фармудашаванда, урфу расмшуда, мустаъмал.

Ҳоло девони ӯ мутаориф нест, аммо дар маҷмӯаҳо сухани ӯ манзур аст. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Роҳе, ки аз он омадаӣ, ғайри мутаориф аст. *Аҳмади Дониш*

МУТАОРИФА *а.* متعارفه *муаннаси* **мутаориф.**

...Муштамил бар ибороти ғайри мутаорифа ва ашъори ғариба, ки амсоли он акнун мутадовил нест. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МУТАОҚИБ *а.* متعاقب **1.** паси ҳам, пай дар пай.

Се шаби мутаоқиб чунин [хоб] дид. *«Равзат-ус-сафо»*

Пушти маро чун шиками табл бараҳна кард ва чун табболи рӯзи ҷанг ба заработи мутаоқиб ва нақароти мутаволӣ бинавохт. *«Нафаҳот-ул-унс»*

2. паси ҳам, пай дар пай, пасу дунбол, пасу пеш.

Ман нахуфтам аз бисьёрии мактуботи умарои лашкари ӯ, ки мутаоқиб мефиристоданд. *Авфӣ*

...Ва халқ мутаоқиб меоянду мераванд. *Аҳмади Дониш*

МУТАРАДДИД *а.* متردد **1.** дудила, он кӣ фикраш қатъӣ нест, бесубот.

Мо мутараддид будем, то ба кадом роҳ биравем. *Носири Хисрав*

Чун дар имзои коре мутараддид бошӣ, он тараф ихтиёр кун, ки бе озори ту бароя́д. *Саъдӣ*

2. тараддудкунанда, тайёрибинанда.

Муддати панҷ рӯз аст, ки Хоҷа ба ҷиҳати шумо мутараддид ва мақдами шуморо мутарассиданд. *Восифӣ*

3. рафтуойкунанда; раванда.

Фили ваҳшӣ... ҳеҷ рӯзе набуд, ки ҷамъе аз мутараддидинро поймоли ҳалокат насозад. *«Таърихи Фаришта»*

Ва зиёда аз дусад нафар ғулом ва канизаки соҳибҷамол дар хидматаш сой ва мутараддид буданд. *Аҳмади Дониш*

МУТАРАННИМ *а.* مترنم тараннумкунанда, замзамакунанда.

Ҳар кас висоқи худ гум карда буд, забони ҳоли ӯ ба ин мақол мутаранним буд. *«Равзат-ус-сафо»*

Қелинбика чашм кушода ба ҳол омад ва мутараннимии ин мақол гардид. *Савдо*

МУТАРАССИД *а.* مترصد тарассудкунанда, чашм ба роҳ, нигарон, мунтазир.

Гирди кӯи муғон ҳамегардем
Мутарассид, ки фурсате ёбем. *Убайди Зоконӣ*

Хушитабъон ва мудаққиқон мутарассид ва мутараққиби он маҷлис шуданд. *Восифӣ*

МУТАРАССИЛ *а.* مترسل **1.** тарассулкунанда, мукотабакунанда; номанавис; **2.** нависанда.

...Фасле ду ҳамон рӯз иттифоқи баёз афтод дар ҳусни муошарат ва одоби муҳоварат дар либосе, ки мутакаллимонро ба кор ояд ва мутарассилонро балоғат бияфзояд. *Саъдӣ*

МУТАРАШШЕҲ *а.* مترشح тарашшӯҳьёбанда, таровишкунанда; пошхӯранда.

Оташи мухолафаташ ба обе, ки аз сарчашмаи эҳсони подшоҳӣ мутарашшеҳ шуд, фурӯ нишаст. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

МУТАРАҚҚИБ *а.* مترقب поянда, нигарон; он кӣ мунтазири чизе бошад, чашмдор, интизор.

Илтиҷо ба сояи деворе кардам мутарақкиб, ки касе ҳарри тамуз аз ман бибарад ва обе фурӯ нишонад. *Саъдӣ*

мутарақкиб ва мутарассид поянда, нигарон ва мунтазири чизе.

...Мутарақкиб ва мутарассиди ин, ки он ду ғулом ба истиқболи он берун оянд, ҳарчанд чашм андохт, аз ду ғулом на хабаре ва на асаре зоҳир шуд. *«Фатҳнома»*

МУТАРОДИФ *а.* مترادف **1.** паси ҳам оянда, ҳамрадиф.

Ин оламҳо ба якдигар пайваста бошанд мутародиф ва мутаволӣ. *Низомии Арӯзӣ*

2. ҳаммаъно, калимаи ҳаммаъно, синоним, мас. қалб ва дил.

МУТАРОДИФА *а.* مترادفه *муаннаси* **мутародиф; алфози мутародифа** калимаҳои ҳаммаъно, синонимҳо.

Ҳикмат... аз қабили атфи алфози мутародифа бошад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МУТАРОҶЕЪ *а.* متراجع руҷӯъкунанда; пасгарданда, қафораванда.

МУТАРРАЗ *а.* مطرز тироз ва зинат додашуда.

Абр чунон митради сиёҳу бар ӯ барқ,
Ҳамчу музаҳҳаб яке китоби мутарраз. *Манучеҳрӣ*

Мутарраз пардаҳо аз зар мусаввар,
Ба сайраш хисравонро чашм бар дар. *Нозим*

МУТАРРИЗ *а.* مطرز тирозанда, зебу зинатдиҳанда.

Ду мутарриз зи кимиёи сухан
Тоза карданд нақдҳои куҳан. *Низомӣ*

МУТАРРО *а.* مطرا бо тароват, тару тоза; мусаффо.

Боғбон боғро мутарро кард,
Шодӣ омад дар ӯ, тамошо кард. *Низомӣ*

Чун тайласони чарх мутарро шавад ба субҳ,
Ман рух ба оби дида мутарро бароварам. *Хоқонӣ*

МУТАРРОГАР *а.* مطراگر тароватбахш, тароватдиҳанда, навкунанда; зебу зинатдиҳанда, ороянда.

Сухан перояи кӯҳнасту табъи ман мутаррогар,
Маро бинмой устодӣ, к-аз ин сон кӯҳна пероя́д. *Хоқонӣ*

МУТАРРОКУН مطراکن *ниг.* **мутаррогар.**

Намояндаи рӯи гулрӯи боғ,
Мутаррокуни турраи ёсман. *Хоҷу*

МУТАРҶИМ *а.* مترجم тарҷумон.

Подшоҳ аз мутарҷим пурсид... *Аҳмади Дониш*

МУТАСАВВИР *а.* متصور **1.** тасаввуршаванда, ба тасаввур ва хаёл омада, қобили дарк; **2.** *маҷ.* мумкин.

Хирадмандон шурӯъ дар муҳимме, ки имкони фитна дар ӯ мутасаввир буда, нанамуда(анд). *«Анвори Суҳайлӣ»*

Чун коми ҷовидон мутасаввир намешавад,
Хуррам касе, ки монд аз ӯ номи ҷовидон.
«Анвори Суҳайлӣ»

3. тасвиршаванда, тасвирьёфта, суратпазируфта.

Чун мутасаввир шавад дар дили мо нақши дӯст,
Ҳамчу буташ бишканем, ҳар чӣ мусаввар шавад.
Саъдӣ

МУТАСАВВИФА *а.* متصوفه аҳли тасаввуф, сӯфиён.

Хоҷаи бузург Низомулмулк ... дар ҳаққи шеър эътиқоде надоштӣ, аз он ки дар маърифат ӯ даст надошт ва аз аимма ва мутасаввифа ба ҳеҷ кас намепардохт. *Низомии Арӯзӣ*

МУТАСАДДӢ *а.* متصدی мутааҳҳид, мутакаффил, ба ӯҳда гиранда; **мутасаддӣ гаштан** (*ё* **шудан**) *ба коре* кореро ба зимма гирифтан, машғул шудан бо коре.

Ҳиммати олӣ бад-он ризо надиҳад, ки ... касе бад-ин шуғли хатир мутасаддӣ гардад. *Авфӣ*

Пас касе, ки сухани рости саҳлро ба подшоҳ аз тарс натавонад кард, чӣ гуна ӯ мутасаддии амри вазорат мешавад? *Аҳмади Дониш*

МУТАСАЛЛИҲА *а.* متسلحه аҳли силоҳ, силоҳдорон.

Бароқ боргоҳро ба хавос ва мутасаллиҳа ва мутаҷаннида биёрост. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАСАЛЛӢ *а.* متسلی тасаллиёбанда, хотирҷамъшаванда; тасаллӣ додашуда.

Ҳар киро нусрат дар ҷониби ӯ вуҷуд гирад, ҳар оина дилаш мутасаллӣ хоҳад буд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУТАСАРРИФ *а.* متصرف дар тасарруф доранда, соҳиб, молик.

Тоҳирро бар маҷмӯи аъмол, ки падараш мутасарриф буд, волӣ намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

мутасарриф шудан тасарруф кардан, ба даст даровардан, соҳиб шудан.

Он зан тамоми моли ӯро ба ивази садоқ мутасарриф мешуд ва ба он ҷиҳат моли бисьёр ҷамъ карда буд. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

МУТАСОВИУЛАЗЛОЪ *а.* متساوی الاضلاع баробарпаҳлӯ (дар ҳандаса).

Ҳайати он мураббаи мутасовиулазлоъ муштамил бар бозорҳои ариз. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАСОВӢ *а.* متساوی баробар, бо ҳамдигар мусовишаванда аз рӯи ягон хислат ва ҷиҳат, бо ҳам баробар.

Одамӣ аз раҳи сурат мутасовӣ-сифатанд,
Мутафовит ҳама аз тоату исьён гардад.
Камоли Исмоил

МУТАСОИД *а.* متصاعد *суудкунанда, болораванда.*

Ҷавҳар гудохта шуд, меҷӯшид ва аз вай бухоре мутасоид гашт. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Оби муҳит монанди кӯҳҳо ба ҳаво мутасоид мешавад. *Аҳмади Дониш*

МУТАТАВВЕЪ *а.* متطوع ихтиёрӣ, довталаб, бо майлу *рағбати худ ба коре ва амре дохилшаванда.*

Ӯ дар ин амр мутатаввеъ ва мутабарреъ аст. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАТАВВИА *а.* متطوعه довталабон; фидоиён.

Ва бист ҳазор марди дигар аз мутатаввиаи ислом ... ба ҷониби Мӯҳра ва Қунуҷ равона шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАТАРРИҚ *а.* متطرق **1.** роҳьёбанда, роҳ пайдокунанда; **2.** *маҷ.* ба чизе нуфуз ва таъсиркунанда, муқобалаткунанда.

Мусоламат он бувад, ки нафс муҷомалат намояд дар вақти танозӯи орои мухталифа ва аҳволи мутабоина аз сари қудрат ва малака, ки изтироб мутатарриқи он нашавад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МУТАТОВИЛ *а.* متطاول дарозшаванда, тульёбанда, тавил, дароз.

Лафзи ҳуқб ... замони ғайримаҳдуд ва рӯзгори мутатовил низ гуфтаанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАФАЗЗИЛ *а.* متفضل лутфу марҳаматкунанда, накӯкор; соҳиби фазл.

... Сабуру ... шакуру мутафаззил буд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАФАККИР *а.* متفکر тафаккуркунанда, ба фикру андеша фурӯраванда.

Ман аз ин сухан пушаймон шудам ва ба ғоят мутафаккир гаштам. *Авфӣ*

Пас ҳар ду ҷавон ҳайрон бимонданд ва мутафаккир шуданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУТАФАККИРА *а.* متفکره: **қувваи мутафаккира** қувваи фикр кардан, қувваи тафаккур.

Севвӯм қуввати мутахайила аст ва чун ӯро бо нафси ҳайвонӣ ёд кунанд, мутахайила гӯянд ва чун бо нафси инсонӣ ёд кунанд, мутафаккира хонанд. *Низомии Арӯзӣ*

МУТАФАРРЕЪ *а.* متفرع **1.** фаръ-фаръшаванда, шоха-шоха шаванда; **2.** чизе ки аз чизи дигар мебарояд, ҳосил мешавад; мутааллиқ, дахлдор.

Таҳияи олоти заръ ... ва он чӣ бар он мутафарреъ аст, муяссар нагардад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУТАФАРРИД *а.* متفرد танҳо ва ягона дар сифате ё коре.

Амир Муҳаммад фармуданд, ки мо гуфтем, ки вай [Восифӣ] дар ду амр мутафаррид ва адимунназир аст. *Восифӣ*

... Ва ту бад-ин кор махсус ва мутафаррид набудӣ. *Аҳмади Дониш*

МУТАФАРРИР *а.* متفرر фирорӣ, гуреза; **мутафаррир шудан** гурехтан.

Дар ин асно амирзода Абобакр аз Қирмон ба Бағдод мутафаррир шуда ... ба Ҳамадон расид. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАФАРРИС *а.* متفرس соҳибфаросат; соҳиббасират, аз рӯи нишон ва аломате ба чизе ҳукмкунанда.

Хирадманди мутафаррис аз равшании субҳи ҷамолаш истидлол бар тобиши офтоби оламтоби давлат ... хоҳад намуд. *Восифӣ*

МУТАФАРРИҚ *а.* متفرق пароканда, аз ҳам ҷудошаванда, парешон.

Талабаи мадраса мутафарриқ гардиданд ва ҳар кадом рахти иқомат ба гӯшае кашиданд. *Восифӣ*

Мабош мурдаи таҳсили ҷову молу матоъ,
Ҳавосро мутафарриқ макун ба ин иҷмоъ. *Бедил*

МУТАФАТТИН *а.* متفطن соҳибфатонат, хушьёр, зирак.

Ҳамоно мутафаттини соҳиббасират донад, ки тааллуқи нафс ба бадан бино бар нисбати шариф эътидолест, ки миёни аҷзои аносир шуда. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МУТАФАҚҚИД *а.* متفقد тафаққудкунанда, бо лутфу марҳамат ҳолпурсикунанда; ғамхорӣ изҳоркунанда ба ҳоли касе.

... Агарчи мутафаққиди ҳоли ин косиб набошад, ин миқдор ҷунбиш ва саъй дохили касб бошад. *Аҳмади Дониш*

МУТАФАҲҲИС *а.* متفحص тафаҳҳускунанда, ҷӯён, таҳқиқкунанда; **мутафаҳҳис шудан** ҷӯё шудан, ба тафтишу таҳқиқ пардохтан.

[Подшоҳ] ба зоти худ мутафаҳҳиси ин ҳол шуда, он занбӯри сияҳбахти барғаштарӯзгорро ба сиёсатгоҳ ҳозир гардонид. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Шуайб ... аз аҳволу авзоаш мутафаҳҳис шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАФОВИТ *а.* متفاوت тафовутнок, фарқдор аз ҳамдигар.

[Коршинос] гуфт: Асрори мулукро дараҷоте мутафовит аст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУТАХАЙИЛА *а.* متخیله ҷое ки дар он хаёл ва тасаввур пайдо мешавад; димоғ, мия.

Бо он ки соҳиби ваҳдат буд касрате мушоҳада кард, ки ҳаргиз дар мутахайилаи ӯ намегунҷид. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАХАЛЛЕЪ *а.* متخلع 1. кандашуда, кашидашуда (аз чизе); 2. *маҷ.* ҷудо, озод, орӣ (аз чизе).

Солик хоҳад, ки ба куллӣ аз малобиси сифоти вуҷуд мунсалиҳ ва мутахаллеъ гардад. *«Нафаҳот-ул-унс»*

МУТАХАЛЛИҚ *а.* متخلق хушхулқ, хушрафтор.

[Зулқарнайн] мутахаллиқ ва мутавозеъ буд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАХАЛЛӢ *а.* متخلی озод ва халосшуда.

... Ба сабаби он илм аз разоил мутахаллӣ ва ба фазоил мутаҳаллӣ шавад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МУТАХАЛХИЛ *а.* متخلخل 1. аз ҳам ҷудо, ба ҳам ночаспон; 2. *маҷ.* ноустувор, номустаҳкам; парешон, халалдор.

Асоси тахт мутахалхил ва арконаш мутазалзил гардад. *Аҳмади Дониш*

МУТАХОСИМ *а.* متخاصم бо дигаре хусумат ва душманикунанда.

МУТАШАББИС *а.* متشبث 1. ташаббускунанда; 2. дастдарозкунанда, чангзананда (ба чизе); таҷовузкор.

Искандар дид, ки Филус бад-ӯ [модари Искандар] муташаббис шуда. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАШАККИЛ *а.* متشکل шаклу суратгирифта; ташкильёфта (ёбанда).

МУТАШАККӢ *а.* متشکی *шикояткунанда, додхоҳ.*

Чунин мардум [фиребгарон] албатта муташаккӣ бошанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Сарони сипоҳ ва соири лашкариён, ки аз Муҳаммад ибни Аҳмад ибни Ҳокими вазир муташаккӣ буданд, маърӯзи амир Нӯҳ гардониданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАШАММИР *а.* متشمر ғайёрибинанда, омода.

Афросиёб ... муташаммири ҷангу пайкор гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

...Муташаммири қитол ва ҷидол гашта, волии Ҷанд ва аҳолии он вилоят Салҷукро ба мол ва лашкар мадад фармуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАШОБЕҲ *а.* متشابه ба ҳамдигар шабеҳ ва монандшаванда, монанд.

Ҳар се бо якдигар мутамозиҷ шаванд, аз таркиби ҳар се ҳолати муташобеҳ ҳодис гардад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МУТАШОБИК *а.* متشابک дар ҳам омезанда, омехташаванда, дарҳам.

Агар ... ҷоддаи иттиҳод насипарем, дар ҷазби манофеъ ва дафъи мазор[р] муташобик ва муташорик нашавем ... *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАШОИР *а.* متشاعر худро шоир нишондиҳанда, шоири сохта, шоиртарош.

МУТАШОКИЛ *а.* متشاکل ҳамшаклшаванда; монанд, шабеҳ, бо ҳамдигар монанд ва мувофиқ.

МУТАШОКИЛА *а.* متشاکله *муаннаси* **мутошокил.**

[Тифл] ... дар мабодии ҳол ... тамьиз миёни умури муташокила мисли сурати модар ва ғайри ӯ натавонад кард. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МУТАШОРИК *а.* متشارک ширкаткунанда, шарик.

Агар ... ҷоддаи иттиҳод насипарем, дар ҷазби манофеъ ва дафъи мазор(р) муташобик ва муташорик нашавем. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАЯҚҚИЗ *а.* متیقظ бедор, хушьёр, огоҳ; хирадманд.

... Ин тақрир аз «Ахлоқи Носирӣ» аст ва тақрири аввал низ муҷмалан оварда ва бар мутаяққизи соҳиббасират пӯшида нест, ки бар тақрири аввал адолати малака басит аст. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МУТАЯҚҚИН *а.* متیقن яқин ҳосилкунанда, боваркунанда.

Мутаяққин гаштам, ҳар чиз, ки ба ҷидду саъй талабанд, ... албатта биёбанд. *Авфӣ*

Мутаяққин набошӣ, бияндешӣ, ки ростояд, чӣ кунӣ ва чӣ ҷавоб диҳӣ. *Аҳмади Дониш*

МУТАҒАЗЗИЛ *а.* متغزل ғазалгӯй, ғазалсаро.

Дигар аз шуарои мутағаззил Хоҷа Имоди Фақеҳ аст. *«Нафаҳот-ул-унс»*

МУТАҒАЙИР *а.* متغير 1. тағьирьёбанда, дигаргуншаванда; тағьирьёфта, дигаргуншуда.

Баъзе гуфтанд: *Пеш аз ин ки бору набуд, ҳавои шаҳр хуштар аз ин буд, ва чун бору сохтанд, мутағайир шуд. Носири Хисрав*

Ба як пиёла барафрӯхт оразаш, бингар,
Чӣ гуна шуд мутағайир ба ин қадар лола. Восифӣ

2. *маҷ.* хафа, андӯҳгин, ғамгин.

Амир Низомуддин Алишер аз Ҳирот ин хабар шунида, ба ғоят мутағайир ва парешон гардид. *«Равзат-ус-сафо»*

3. *маҷ.* хашмнокшаванда, хашмгин.

Дидам, ки мутағайир мешавад ва насиҳати ман ба ғараз мешунавад, ба наздики соҳибдевон рафтам. *Саъдӣ*

Хотири султон аз ин сабаб бар Фирдавсӣ мутағайир шуд, рӯзе ӯро талаб фармуд ва аз рӯи итоб ба ӯ гуфт... *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

МУТАҒАЙИРУЛЛАВН *а.* متغيراللون он ки рангаш дигаргун мешавад; *маҷ.* оташин, хашмгин.

Баъд аз се рӯз ногоҳ дидем, ки аз дар даромад мутағайируллавн ... касро бо вай сухан имкон набуд. *«Нафаҳот-ул-унс»*

МУТАҒАЛЛИБ *а.* متغلب ғалабакунанда, бо зӯрмандӣ ба тасарруфи худ дароваранда; зӯровар, забардаст, ғолиб.

[Арғун] ба эшон гуфт: ... Агар шумо — умаро, маро ёрмандӣ кунед, ба захми шамшер тоҷу тахти падар аз дасти мутағаллиб берун кунам. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Дасти мутағаллибон ва золимон аз остини ҷавру ситам берун шуд. *«Таърихи Фаришта»*

МУТАҒАЛЛИБА *а.* متغلبه зӯрмандон, зӯроварон.

...Дар рафъи мутағаллиба масоии машкур(а) ба ҷой овард. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАҒАЛЛӢ *а.* متغلی ғулувкунанда, аз ҳад гузаронда дар чизе.

...Яъне то кучо иморатро баланд хоҳӣ кард, эй мусрифтарини мутағаллиён, ва мулоҳазаи ҳоли ҳамсоя бояд кард, чи ҳамсояи бад шаръан ва ақлан мӯҷиби басе фасод мешавад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МУТАҒОИР *а.* متغاير гуногуншаванда, мухталиф; мухолиф.

Аксари саҳобаи кибор ва нақалаи ахбор ва ҷумлаи осор ... мутағоири онанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАҚАББИЛ *а.* متقبل қабулкунанда, ӯҳдадоршаванда, ба зимма гиранда; **мутақаббил шудан** ба зимма гирифтан.

Амир Сабуктакин ба забони хушунат вуҷӯҳеро, ки мутақаббил шуда буд, талабид. *«Таърихи Фаришта»*

Ман қадам пеш ниҳода мутақаббили он амри хатарнок шудам. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАҚАДДИМ *а.* متقدم пешгузашта, пешина; қадим; насли гузашта; *муқобили* **мутааххир.**

Некӯтар он, ки сирати гузаштагонро пешвои худ созад ва таҷрибаи мутақаддимонро намудори корҳои худ гардонад. *«Нигори дониш»*

Ҳадиси бақои ҳайр, ки аз мутақаддимон воқеъ шуда ба тасалсул ва анъана ба самъи мутааххирон муяссар шуд. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

МУТАҚАДДИМӢ متقدمی пешинагӣ.

...Пайдо кардани ҳоли мутақаддимӣ ва мутааххирӣ ... пешӣ ва пасӣ бувад. *Ибни Сино*

МУТАҚАДДИМИН *а.* متقدمين ҷ. мутақаддим.

Имшаб аз миёни шумо марде берун рафтааст, ки мутақаддимин мисли ӯ надидаанд ва мутааххирин монанди вай нахоҳанд дид. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАҚАЛЛИБ *а.* متقلب 1. аз паҳлӯ ба паҳлӯ баргарданда дар ҷойгаҳ.

Мутақаллиб даруни ҷомаи ноз
Чӣ хабар дорад аз шабони дароз? Саъдӣ

2. дигаршаванда, нопойдор; *маҷ.* одами бесубот, нодурусткор.

МУТАҚАЛЛИД *а.* متقلد 1. бар худ пӯшанда, овезанда, *мас.* шамшер, қилода ва ғ.; **мутақаллид ба қилодаи дин** *киноя аз* мутеъ ва побанди дин.

Подшоҳе, ки мутақаллид ба қилодаи дин бошад ... *«Равзат-ус-сафо»*

2. *маҷ.* ба зимма гиранда, ӯҳдадоршаванда.

Ҳар қозӣ, ки мутақаллиди шуғли қазо гардад, ҳоле ки бар маснад нишинад, пештар онро [вақфияро] мусаҷҷал гардонад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУТАҚОЗӢ *а.* متقاضی тақозокунанда, бо исрор талабкунанда.

Аз давлату ишқ аст ба ман-бар ду муваккал,
Ҳар ду мутақозӣ ба ду маънӣ, на ба ҳамто. Унсурӣ

Меҳмон, ки боадаб бувад, мунтазир бувад, на мутақозӣ. *«Нафаҳот-ул-унс»*

МУТАҚОИД *а.* متقاعد 1. бо ҳам дар як ҷо нишинанда.

Адолатпаноҳ баъд аз муболаға ва тавозӯи бисёр бо шоҳ дар як фарш мутақоид гашта, аз ҳар гуна ҳарф ва ҳикоят дар миён оварданд. *«Таърихи Фаришта»*

2. он кӣ ба ҳаққи худ қонеъ шуда аз баҳри коре мегузарад, дасткашанда аз чизе.

Ба арзи қоон расониданд, ки аз фасоду маънъи забҳ қавми туҷҷор ... аз омадан бад-ин савб мутақоид шудаанд. *«Равзат-ус-сафо»*

...Ва ҳеҷ аз такрори он мутақоид мабош! *Аҳмади Дониш*

МУТАҚОРИБ *а.* متقارب 1. наздикшаванда, ба ҳам наздик; наздик ва баробар бо ҳамдигар.

Ҳар ду маънӣ бо якдигар мутақориб аст. *«Равзат-ус-сафо»*

Аз навоҳӣ ва ақтои Синд ва Ҳинд дарахтон нақл карданд дар разонату расонат мутақориб ва дар захомат мутаносиб. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *адш.* номи яке аз баҳрҳои нӯздаҳгонаи арӯз, ки вазни солими он дар ҳар мисраъ аз чаҳор «фаулун» иборат аст. «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ дар вазни мутақорибн мусаммани мақсур — «фаулун, фаулун, фаулун, фаул» навишта шудааст.

Биноҳои обод гардад хароб,
Зи борону аз тобиши офтоб,
Пай афгандам аз назм кохи баланд,
Ки аз боду борон наёбад газанд. Фирдавсӣ

МУТАҚОТИР *а.* متقاطر қатра-қатра ҷамъоянда; қатра-қатра чаканда.

Мутақотир шуд абру борон гашт,
Равнақафзои боғу бўстон гашт. *Ҷомӣ*

Ин абри раҳматро, ки бар кишти умеди фақиру фуқаро мутақотир ва боранда аст, поянда дор! *«Илми симиё»*

МУТАҲАВВИЛ *а.* متحول таҳаввульёбанда, табдилшаванда, аз ҳоле ба ҳоле гузаранда.

Дар он навоҳӣ чашмае буд, ки оби он дар ҳар маконе, ки андак даранг мекард, мутаҳаввил ба санг мешуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАҲАВВИР *а.* متهور нотарс, бебок, диловар.

Ӯ золиме саффок ва мутаҳаввире бебок буд. *«Равзат-ус-сафо»*

Аммо Гавҳаршодбегим имтиноъ менамуд, ки султон Муҳаммад ҷавоне мутаҳаввир аст, мабодо саркашӣ кунад. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

МУТАҲАВВИРОНА متهورانه нотарсона, бебокона.

Ӯ [Гозонхон] бар хилофи он мутаҳаввирона даромад ва тамомати лашкарро хештан ёсамишӣ фармуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУТАҲАДДИС *а.* متحدث ҳадискунанда, ҳикоякунанда, гӯянда, ривояткунандаи аҳбар.

Шаҳре мутаҳаддисони ҳуснат
Илло мутаҳайирона хомӯш. *Саъдӣ*

МУТАҲАЙИР *а.* متحير ба таҳайюр монанда, ҳайронмонанда, ҳайрон.

Шайх бо он ду тан зи дунболаш
Мутаҳайир зи сурати ҳолаш. *Ҷомӣ*

Гурбаи пирзан чун аз ҷинси худ бад-он тозагӣ ва фарбеҳӣ дид, мутаҳайир шуда фарьёд кашид. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУТАҲАЛЛИЛ *а.* متحلل таҳлилшаванда, ҳалшаванда, обшаванда, ҳалшуда.

Аммо завқ қувватест тартиб карда дар он асаб, ки густурдааст бар рӯи забон, ки таомҳои мутаҳаллилро дарьёбад. *Низомии Арӯзӣ*

МУТАҲАЛЛӢ *а.* متحلى зеварьёбанда, бо зевар ороишьёбанда, бо зевар ороста.

...Ба сабаби он илм аз разоил мутаҳаллӣ ва ба фазоил мутаҳаллӣ шавад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

...Ба ҷамоли фазл ороста ва ба анвои ҳунар мутаҳаллӣ. *Авфӣ*

МУТАҲАММИЛ *а.* متحمل **1.** бардорандаи чизе, борбардор.

Эй ёр, тавонгарон дахли мискинонанд... ва мутаҳаммили бори гарон. *Саъдӣ*

2. *маҷ.* таҳаммулкунанда, бардоштнок, тоқатнок.

МУТАҲАРРИК *а.* متحرک ҳаракаткунанда; ҳаракатпазир.

Осьёи зерин мутаҳаррик нест, лоҷарам таҳаммули бори гарон мекунад. *Саъдӣ*

МУТАҲАРРИҚ *а.* متحرق сӯзанда, сӯхташаванда; сӯхта, оташгирифта.

Шӯълаи синони хунбораш дар саҳрои ваға хирмани ҳаёти аъдо мутаҳарриқ мегардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАҲАССИН *а.* متحصن қалъанишин (барои мудофиа), паноҳандашуда дар қалъа.

Охируламр лашкари Саид ба ҳазимат рафта, дар ҳисори Самарқанд мутаҳассин гаштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАҲАССИР *а.* متحسر ҳасратхӯранда, боҳасрат.

...Зеро ки нафси шаҳвӣ аз дидани мева мутаҳассир гардад. *Аҳмади Дониш*

МУТАҲАТТИК *а.* متهتک пардадар, расвокунанда, беобрӯкунанда; бадзабон, бебок.

Алавие буд дар Марв ба ғоят мутаҳаттик ва лофакор ва мутаҳаввир ва бадкор. *«Хористон»*

Чун ба ходим коре руҷӯъ кунанд, ба зуҳури андак халале ӯро аз он кор маъзул набояд кард, чи ин феъли мутаҳаттикон ва кӯтоҳбинон аст. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МУТАҲАТТИМ *а.* متحتم воҷиб, хатмӣ, зарур, ногузир.

МУТАҲАТТИМУЛИМТИСОЛ *а.* متحتم‌الامتثال коре, ки иҷрояш ҳатмӣ ва ногузир бошад.

Аз мақифи ҷалол фармони мутаҳаттимулимтисол судур ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАҲАҶҶИР *а.* متحجر он чӣ ба санг табдил меёбад, сангшаванда; сангшуда, чун санг сахтшуда.

Қамтар он, ки ҳавошии ӯ мутаҳаҷҷир ба ҳаҷар гардад. *Аҳмади Дониш*

МУТАҲОВИН *а.* متهاون ғофил, ғафлатварзанда, он кӣ кореро саҳл мегирад, саҳлгир.

Дигар хидматгорон ба лаҳву лаиб машғул ва дар адои хидмат мутаҳовин. *Саъдӣ*

МУТАҲҲАР *а.* مطهر 1. пок, тоза, покизашуда; 2. *маҷ.* муборак.

...Пешонии мутаҳҳарашро бибӯсид. *«Таърихи Табарӣ»*

Бас кун, эй лаклаки беҳудаву гуфтори тиҳӣ,
То суханҳо ҳама аз ҷони мутаҳҳар гиранд. *Шамси Табрезӣ*

МУТАҶАЗЗӢ *а.* متجزى ҷузъ-ҷузъ шаванда, ба порчаҳои майда ҷудошаванда; ҷузъ, ҷузъшаванда.

Ва чун мумосси ҳар тараф ба чизи дигар шавад, мутаҷаззӣ шуда бошад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МУТАҶАЛЛИД *а.* متجلد сабру тоқатовар, бардоштнок, бобардошт.

Бо Ино-қоон гуфт, ки ин тоҷик аҷаб марди мутаҷаллидест. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАҶАММИЛ *а.* متجمل 1. ботаҷаммул, ороста, зебу зинатьёбанда; 2. бошаъну шукӯҳ.

Қори Фаррухӣ дар хидмати ӯ олӣ шуд, таҷаммуле тамом сохт... ва чун султон Маҳмуд ӯро мутаҷаммил дид, ба ҳамон чашм дар ӯ нигарист. *Низомии Арӯзӣ*

МУТАҶАННИБ *а.* متجنب иҷтинобварзанда, парҳезкунанда, худро ба канор гиранда.

Пайваста аз сахтии ӯ мӯхтариз ва мутаҷанниб мебудам. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАҶАННИДА *а.* متجنده аҳли ҷанг, ҷанговарон, аскарон; сипоҳиён.

Чораи ин кор он аст, ки асокир ва мутаҷаннидаи Шомро ҷамъ фармоӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

Маҷмӯи аспони мутаҷаннида мулки ӯ буд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАҶАССИД *а.* متجسد ба ҷасад даромада, ба қолаб даромада, муҷассам.

Шахсе дидам, ... ки вай касеро музоҳамат намекард ва касе вайро, ба миёни ду кас меомад ва эшонро аз ҳам ҷудо намекард, донистам, ки рӯҳест мутаҷассид шуда. *«Нафаҳот-ул-унс»*

МУТАҶАССИС *а.* متجسس барои хабаргирӣ кофтуковкунанда, ҷустуҷӯкунанда, ҷӯяндаи хабар, хабаргиранда.

Дигар Азимуррум ... чун дабдабаи ҷуди Ҳотам шунид, мутафаҳҳиси ахбор ва мутаҷассиси аҳволи вай гашт. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

МУТАҶОВИЗ *а.* متجاوز таҷовузкунанда, аз ҳад ва меъёри худ бароянда; **мутаҷовиз аз** зиёд аз ҳадди маълум, зиёд.

Гуфт: Махдумо! Ин ба таҳқиқ пайваста, ки адади лашкари ин ҷамоат аз ҳаштод ҳазор мутаҷовиз аст. *Восифӣ*

МУТЕЪ *а.* مطيع итоаткунанда, фармонбардор, тобеъ.

Ва агар ғараз он бувад, ки то мардумон мутеи вай бошанд ва хидмат кунанд, ин ҷоҳилӣ бувад дар сурати оқилӣ. *Аҳмади Дониш*

мутеъ ва мунқод тобеъ ва фармонбардор.

Умаро ва сарбадорони Хуросон бад-ӯ мутеъ ва мунқод гаштанд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

МУТЛАҚ *а.* مطلق **1.** комил, тамом.

Саиди мутлақ он вақт бувад, ки саодати ӯро заволе ва интиқоле набошад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

Беқайдаму аз кори ҷаҳон фориғи мутлақ,
Қас бо ману ман ҳам ба касе кор надорам.
Ҳилолӣ

2. озодшуда, раҳо кардашуда; озод.

... Ва чун мол ба Ҳирс расад, он худовандзодаро итлоқ кунанд ва аз ҷониби султони олам ӯ худ мутлақ бувад. *Низомии Арӯзӣ*

Яқин бибояд донист, ки то молро аз қайди имсок мутлақ нагардонанд, тавсани мафохир ва маолӣ ба қайд дарнаёяд. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

3. тамоман, ба таври куллӣ; ҳаргиз.

Фузулӣ, сафҳаи ҷонро зи акси донаи холаш
Чунон пур кун, ки мутлақ ҷо намонад доғи ҳиҷронро. *Фузулӣ*

Мутлақ сухани он дар дили санги эшон кор накард. *«Фатҳнома»*

МУТЛАҚАН||МУТЛАҚО *а.* مطلقاً||مطلقا комилан, тамоман, ба таври куллӣ.

... Ва мутлақо аз Иброҳим истидъои нузул накард. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТЛАҚУЛИНОН *а.* مطلق العنان соҳибихтиёри тамом, мухтор.

Умарои мазкур ... муҳиммоти мулкӣ ва молӣ ба ӯ руҷӯъ карда мутлақулинон сохтанд. *«Таърихи Фаришта»*

МУТЛИФ *а.* متلف талафкунанда, барбоддиҳанда, беҳуда сарфкунанда, исрофкор.

... Марде мутлиф будааст ва амволе, ки ба тариқи ирс ба вай расид, ҷумла талаф кард. *Авфӣ*

Бахшанда ва сахӣ бош, аммо мусриф ва мутлиф на. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МУТМАИН *а.* مطمئن хотирҷамъ, осудахотир; итминондошта, эмин.

Порадӯзе буд дар ақсои Рай,
Мутмаин бар порадӯзӣ рои вай. *Ҷомӣ*

Қабӯтарон ... эмин ва мутмаин ба ошьёнаи худ бозгаштанд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Равон шуд сӯи он ғамдида фарзанд,
Чу дидаш, мутмаин гардиду хурсанд. *Нозим*

МУТМАИННА *а.* مطمئنه *муаннаси* **мутмаин; нафси мутмаинна** нафси аз олоиш ва гуноҳҳо покшуда.

Яке қуввати нотиқа, ки онро нафси малакӣ ва нафси мутмаинна гӯянд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МУТОА *а.* مطاعه *муаннаси* **мутоъ.**

... Ҳамвора аҳкоми мутоа мабзул фармудӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТОАНОТ *а.* مطاعنات таъна ва сарзаниш карданҳо як дигарро.

Мухотабот ва муотабот ба мутоанот ва музоработ сироят кард. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТОБААТ *а.* متابعت пайравӣ, тобеъшавӣ, итоат, фармонбардорӣ.

Ҳилми шутур, чунон ки маълум аст, агар тифле миҳораш гирад, сад фарсанг бибарад, гардан аз мутобааташ барнапечад. *Саъдӣ*

МУТОБАҚА *а.* مطابقه мутобиқ ва мувофиқ кардани ду чиз бо ҳамдигар.

Ва тоифае гирди сухани маснӯъ тавфе мекунад ва ... муқотаботро ба санъатҳои мухталиф чун таҷнис ва иштиқоқ ва мувозана ва мутобақа ва ғайри он машҳун мегардонад. *«Оини нигориш»*

МУТОБЕЪ *а.* متابع пайрав, тобеъшаванда, мутеъ.

Ҳар кас хоҳад, ки дӯсту душман мутобеи ӯ бошад, бояд ки ӯ хизонадори эшон бошад. *Авфӣ*

Агар мутобеи эшон бувад фалак, чӣ аҷаб,
Ки ҷуз мутобаати Гов кай кунад гардун.
Заҳири Форьёбӣ

МУТОБИҚ *а.* مطابق мутобиқаткунанда, мувофиқоянда, ростоянда ба чизе, мувофиқ, соз, баробар.

Чун ба назари шариф дид, ки маънӣ мувофиқи сурат нест ва ҳайбат мутобиқи сират ... *«Ҳористон»*

Чу равшан гашт мазмуни китобат,
Мутобиқ шуд суволаш бар ҷавобат. *Ҳозиқ*

МУТОВААТ *а.* مطاوعت итоат, мутеъ ва тобеъшавӣ, фармонбардорӣ.

Чарову чун нарасад дардманд ошиқро,
Магар мутовиаати дӯст, то чӣ фармояд? *Саъдӣ*

Асбро хосиятест дар мутовааати савор ва сабукӣ дар давидан. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МУТОВЕЪ *а.* مطاوع итоаткунанда, мутеъ, зердаст.

Шоҳон бар остони ҷалолат ниҳода сар,
Гарданкашон мутовеу кайхисравон гадо. *Саъдӣ*

МУТОЛАА *а.* مطالعه **1.** аз назар гузаронидани чизе бо мақсади огоҳшавӣ ва шиносшавӣ бо он.

[Амир Шаҳид] аз он ҷо ба Хуросон рафт ва мамлакати хешро мутолаа мекард. *«Таърихи Наршахӣ»*

Маликро дар дил омад, ки ҷамоли Лайлӣ мутолаа кунад, то чӣ сурат аст, ки мӯҷиби чандин фитна аст. *Саъдӣ*

2. китоб хондани дар дил, хондани хомӯшона.

Он чӣ китоб буд, ки мутолаа мекардӣ? *Авфӣ*

Шабе мутолааи дафтари дилам кардам,
Ҳадиси шавқи ҷамолаш дар ин китоб баромад. *Ибни Ямин*

МУТОЛАБА||МУТОЛАБАТ *а.* مطالبه||مطالبت **1.** талаб кардан, ҳаққи худро талаб кардан; руёнда гирифтан.

Ӯро мутолабат кунед, то моли ман поймол накунад. *Авфӣ*

Баққолеро дираме чанд бар сӯфиён гирд омада буд дар Восит, ҳар рӯз мутолабат кардӣ ва суханҳои бохушунат гуфтӣ. *Саъдӣ*

2. тафтиш, истинтоқ, тергав, бозпурс.

...Боз дар Систон вайро бигирифтанд ва банд карданд ва бо хештан ба Қоин бурданд ва берун нагузоштанд, то ба шиканҷа ва мутолабат аз ӯ шаш ҳазор динор ситаданд. *«Таърихи Систон»*

Ӯро ба таъниф ва таклиф оварданд ва дар мутолаба кашиданд. *Авфӣ*

МУТОЛАБОТ *а.* مطالبات *ҷ.* **мутолаба||мутолабат.**

Бароқ дигар бор дасти тааддӣ ва татовул дароз кард ва мардумро ба анвои мутолабот ва мусодарот мухотаб гардонид. (1) *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУТОРАДА *а.* مطارده таъқиб кардан, аз ақиби касе рафтан.

Баъд аз соате, ки муҳораба ва мутёрада намуд аз ситезу овез оҷиз гашта, инон бигардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТОРАҲА *а.* مطارحه машварат кардан, музокира кардан.

Ва дар мутораҳа ва мунозара ва музокараи ин будем, ки толибилме даромад. *Восифӣ*

МУТОЪ *а.* مطاع касе (ё чизе), ки мардум ба вай итоат мекунанд.

Амри ӯ нофиз аст ... ва фармонаш мутоъ. *Авфӣ*

Ғукон амире мутоъ ва номдор доштанд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУТОЯБА *а.* مطایبه шӯхӣ, хушгӯӣ, зарофат бо ҳамдигар.

Гурба гуфт: Ин суханон аз рӯи ҷаҳд мегӯӣ ё... ҳазлу мутояба мекунӣ? *«Анвори Суҳайлӣ»*

Бухтуннаср ҷавоб дод, ки бо ман мутояба ва мазоҳ мекунӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТРАФ *а.* مطرف пардаи рӯпӯш, хиҷоб.

Он ҳоли сиёҳ бар он рухон мутраф зад,
Абдол зи бим чанг бар мусҳаф зад. *Ҷомӣ*

МУТРИБ *а.* مطرب марди навозанда ва сароянда.

Ва аҳли Бухороро бар куштани Сиёвуш сурудҳои аҷиб аст ва мутрибон он сурудҳоро «кин» гӯянд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Нишонданд мутриб ба ҳар барзане,
Ағонисароеву барбатзане. *Низомӣ*

МУТРИБА *а.* مطربه *муаннаси* **мутриб.**

Бо мутрибаи чу моҳи тобон
Чанги тару хушк месароянд. *Анварӣ*

Буд ӯро даҳ канизак мутриба
Дар ағонӣ сахт олимартаба. *Аттор*

МУТРИБӢ مطربی навозандагӣ, сарояндагӣ.

[Рӯдакӣ] ба воситаи ҳусни савт дар мутрибӣ афтод ва уд биёмӯхт ва дар он моҳир шуд. *«Нафаҳот-ул-унс»*

МУТТАКО *а.* متکی||متکا **1.** чизе ки бар он такья карда мешавад, такьягоҳ.

Остони кӯи ту пиру ҷавонро муттакост,
Қиблаи арбоби шайху шоб мебинам туро. *Саййидо*

2. болин, болишт.

Ба зону даровард доно дабир,
Зада такья бар муттакои ҳарир. *Ҳотифӣ*

МУТТАЛЕЪ *а.* مطلع огоҳ, хабардор.

Нашояд ба дору даво кардашон,
Ки кас мутталеъ нест аз дардашон. *Саъдӣ*

Обоқохон чун бар ҳоли эшон мутталеъ шуд, фикре фармуд ба ғоят борик ва оқилона тадбире кард. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУТТАСЕЪ *а.* متسع васеъ, фароҳ, кушод.

Мақоме муттасеъ тартиб карданд ва аркони давлат ва аъёни ҳазрат ва зӯроварони рӯи замин ҳозир шуданд. *Саъдӣ*

Ҳар дуро дил аз талоқӣ муттасеъ,
Ҳамдигарро қиссахону мустамеъ. *Румӣ*

МУТТАСИЛ *а.* متصل **1.** пайваст, ҳампаҳлӯ.

Паси он рабази қадим рабази дигар бино кунанд, чунон ки ҳар ду муттасил ва мӯҳкам шавад. *«Таърихи Наршахӣ»*

Абр гӯ: Соя маяндоз, ки гирди лаби ҷӯй
Сояи норвану бед ба ҳам муттасил аст. *Ҷомӣ*

2. доимо, ҳамеша.

Ходимон аз баҳри хидматгориянд,
Муттасил дар шуғли меҳмондориянд. *Ҷомӣ*

Чашми ман чун мардуми бемоя тифли ашкро
Муттасил мепарварад, аммо ба сад хуни ҷигар. *Фузулӣ*

МУТТАСИЛА *а.* متصله *муаннаси* **муттасил.**

Аввалро нисбати муттасила гӯянд, дуввӯмро нисбати мунфасила. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МУТТАСИМ *а.* متسم нишон кардашуда, имтиёздор, маълум.

Мухолатат бо абнои навъ бар вачҳи таовун воҷиб бошад ва илло аз қоидаи адолат мунҳариф шуда бошанд ва ба симати ҷавр муттасим. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МУТТАСИФ *а.* متصف дорои ягон сифат.

Ҳар кас, ки бад-ин сифатҳо муттасиф набошад, дӯстиро нашояд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУТТАФИҚ *а.* متفق **1.** ҳамраъй, якдилу якзабон; якшуда, иттифоқкарда.

Ин хабарҳо в-ин ривоёти муҳиқ,
Сад ҳазорон пир бо вай муттафиқ. *Румӣ*

...Дар фазлу камол ва ҳусни сирати ӯ [Саъдӣ] соҳибқаламони олам муттафиқанд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

2. қарорьёфта, тасмимгирифта; **муттафиқ шудан** а) ҳамраъй омадан.

Тоифае аз ҳукамои Юнон муттафиқ шуданд, ки мар-ин дардро давое нест. *Саъдӣ*

б) тасмим гирифтан, қарор додан.

Муттафиқ мешавам, ки дил надиҳам,
Мӯътақид мешавам дигар борат. *Саъдӣ*

МУТТАФИҚУЛКАЛИМА *а.* متفق الكلمه ба як қавл, ба як овоз, якдилу якзабон.

Қамари иҷтиҳод бар миён бастанду муттафиқулкалима гаштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Вузарои Рус бо вукалои машваратхона тариқи қитолро маслаҳат надида, муттафиқулкалима руқъаи сулҳ ва муоҳада ба подшоҳ навиштанд. *Аҳмади Дониш*

МУТТАҚӢ *а.* متقی тақводор, парҳезгор.

Эй муттақӣ, гар аҳли дилӣ, дидаҳо бидӯз,
Қ-инон ба дил рабудани мардум муайянанд. *Саъдӣ*

Дар Банӣ-Исроил марде буд, ки ӯро Абӯсолеҳ мегуфтанд ва ӯ марде муттақӣ ва парҳезгор буд. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

МУТТАҲАМ *а.* متهم тӯҳматзада, ба тӯҳмат дучоршуда, он кӣ дар ҳаққи ӯ гумони бад рафтааст.

Ҳар кӣ бо бадон нишинад, агар низ табиати эшон дар ӯ асар накунад, ба феъли эшон муттаҳам гардад. *Саъдӣ*

Покбозон ҳама дар майкада маҳрам гаштанд,
Ғайри Ҷомӣ, ки ба фатвои варaъ муттаҳам аст. *Ҷомӣ*

МУТТАҲИД *а.* متحد иттиҳодкарда, якшуда.

МУТТАҲИМ *а.* متهم тӯҳматкунанда бар касе, бадгумоншаванда дар ҳаққи касе; бадгумон.

Афросиёб дар кори ӯ муттаҳим гашт ва ӯро бикушт. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МУТУН *а.* متون *ҷ.* **матн.**

...Мутуни кутуби таворих ба ин хабар машҳун аст. (2) *«Равзат-ус-сафо»*

МУТЪА *а.* متعه никоҳи муваққатӣ, зангирӣ барои муддати муайян, сиға (аз рӯи қоидаи мазҳаби шиа).

Ин ҷо ҷавоб дод, ки мутъа дар замони ҳазрати расул ... буда ва дар аҳди халифаи дуввӯм бартараф шуда. *«Таърихи Фаришта»*

МУТҚАН *а.* متقن маҳкам, устувор; **раъйи мутқан** раъйи устувор, фикру мулоҳизаи пухта ва яқин.

Ягона гашта аз аҳли замона
Ба алфози матину раъйи мутқан. *Манучеҳрӣ*

МУФАВВАЗ *а.* مفوض тафвиз кардашуда, супурдашуда, вогузоршуда, таслимшуда.

Чу забти мулк муфаввaз ба туст, ҷаҳд намой,
Ки аз ҷавонибу атроф бохабар бошӣ. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

[Ҳалокуҳон] ҷумла мамолики Ироқ ва Хуросону Мозандарон то фурзаи Ҷайҳун ба шаҳзода Обоқо, ки фарзанди бузургтар буд, муфаввaз фармуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУФАККИР *а.* مفكر фикркунанда, андешанда, ғарқи фикру андеша.

Маро чашм андар эшон монд хира,
Равон мадҳушу мағзу дил муфаккир. *Манучеҳрӣ*

МУФАЛСИФ *а.* مفلسف машғули фалсафа, файласуф.

Ҳамчу он марди муфалсиф рӯзи марг
Ақлро медид бас беболу барг. *Румӣ*

МУФАРРАҲ *а.* مفرح фараҳманд, хурсанд.

МУФАРРЕҲ *а.* مفرح **1.** фараҳбахш, хурсандиовар.

Ҳар нафасе, ки фурӯ меравад, мумидди ҳаёт аст ва чун бармеояд, — муфарреҳи зот. *Саъдӣ*

муфарреҳи тараб ангезандаи шодӣ ва сурур.

Зар ба хӯрдан муфарреҳи тараб аст,
Чун ниҳӣ, ранҷу бимро сабаб аст. *Низомӣ*

2. *тиб.* доруи қувватдиҳандаи дилу ҷигар.

Ғӯрабо равшании чашми заифон бошад,
Зирабо ҳамчу муфарреҳ зи барои бемор. *«Абӯисҳоки Атъима»*

Гар дилам сӯзад самуми бодия,
Бас муфарреҳ, к-аз лабу холаш кунам. *Хоқонӣ*

МУФАРРЕҲНОМА مفرح نامه номаи фараҳбахш ва шодиафзо.

Аниси хотири бечорагонӣ,
Муфарреҳномаи оворагонӣ. *Убайди Зоконӣ*

Муфарреҳномаи дилҳош хонанд,
Қалиди ганҷи мушкилҳош донанд. *Низомӣ*

МУФАССАЛ *а.* مفصل бо тафсил, пурра ва васеъ ифода кардашуда, бо шарҳу эзоҳ.

Ҳама дафтари фазлу инъоми туст,
Муфассал шуда нусхаи номи туст. *Ҷомӣ*

МУФАССАЛАН *а.* مفصلا бо тафсил, ба таври тамом ва пурра.

Асомии эшон муфассалан наёмада. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МУФАССИР *а.* مفسر тафсиркунанда (бештар Қуръонро).

...Ба ҷиҳати фуқаҳо, муҳаддисон ва мутакаллимон ва муфассирон ва нуҳот ва шуаро ва атиббо ва ҳуссоб ва муҳандисин марсумот таъин намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Забони теғи бедареғашон муфассири оёти фатҳу нусрат аст. *«Равзат-ус-сафо»*

МУФАТТЕҲ *а.* مفتح кушоянда, фатҳкунанда, вокунанда.

МУФАТТЕҲУЛАБВОБ *а.* مفتح الابواب кушояндаи дарҳои баста; осонкунандаи мушкилҳо (яке аз сифатҳои худо).

Дари майхона бастаанд дигар,
Ифтатеҳ, ё муфаттеҳулабвоб! *Ҳофиз*

МУФАТТИН *а.* مفتن фитнаангез, фитна барпокунанда, фитнагар.

Дар ин вақт баъзе муфаттинон назди Баҳромхон рафта, ӯро ба ҷанг таҳрис намуданд. *«Таърихи Фаришта»*

Сухани он муфаттин муассир афтода, қавм сари чоҳ боз карданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУФЗЕА *а.* مفزعه *муаннаси* **муфзеъ.**

Арвоҳи киром ба сувари маҳиба ва ҳаёкили муфзеа нузул мекарданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУФЗЕЪ *а.* مفزع фазаъоваранда, ба тарс андозанда, даҳшатнок.

МУФЗИЛ *а.* مفضل некикунанда ва афзунибахшанда, лутфу марҳаматкунанда.

Бо ӯ ба фазл кун, эй муфзилу карим,
К-аз адли ту ба фазли ту меоварад паноҳ. *Ҷомӣ*

МУФЗӢ *а.* مفضی бурдарасонанда ба чизе, анҷомдиҳанда, мунҷар(р).

Он ҳасад ба адоват муфзӣ шуд. *Авфӣ*

Мумкин аст, ки он саъй ва ҷаҳди ҳариқ ва ғариқ муфзӣ ба саломат ва наҷот шавад. *Аҳмади Дониш*

МУФИД *а.* مفید фоидабахш, фоиданок, нафъовар.

Ба таъм талх чу панди падар, валек муфид,
Ба назди мубтил ботил, ба назди доно ҳақ. *Ибни Сино*

Ҳарчанд ходимон хостанд, ки [қаландар] чизе гирифта баргардад, муфид нашуд. *«Таърихи Фаришта»*

МУФИЗ *а.* مفیض файзбахш, ба фаровонӣ оваранда; атокунанда.

Оташ, ки бувад муфизи анвор,
Бар кӯҳи баланд дар шаби тор... *Ҷомӣ*

МУФИҚ *а.* مفیق 1. бедоркунанда, ба хуш оварандаи маст ё бемор; 2. бедор, хушьёр.

Ин масал аз худ нагуфтам, эй рафиқ,
Сарсарӣ машнав чу аҳливу муфиқ. *Румӣ*

МУФЛЕҲ *а.* مفلح муваффақ; комьёб; хушбахт.

Сиррӣ... гуфт: Башорат бод туро, ки... дархоста будам, ки инро бар дасти муфлеҳе ё муваффиқе ба ман расонад. *Ҷомӣ*

МУФЛИС *а.* مفلس бечиз, подор, камбағал, фақир, бенаво, қашшоқ.

Неъмати мунъим чарост дарьё-дарьё?
Меҳнати муфлис чарост киштӣ-киштӣ? *Носири Хисрав*

Марди муфлисро аз ин бадтар чӣ ғам,
Ганҷ дар паҳлӯву киса бедирам. *Ҷомӣ*

Мавлоно Шамсуддин рӯзе муфлис буд, аз хидмати Садриддин Низомулмулк як ҳазор динор қарз хост. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

МУФЛИСӢ مفلسی бечизӣ, нодорӣ, камбағалӣ, фақирӣ, бенавоӣ, қашшоқӣ.

Соқиё, аз муфлисӣ шуд чеҳраи ман хоки роҳ,
Ин қадар маърӯзи табъи кимиётаъсири туст. *Мушфиқӣ*

Нест дар вай муқобили ин ранҷ
Аламм муфлисию ҳасрати ганҷ. *Бедил*

МУФЛИҚ *а.* مفلق нуктасанҷ, навовар (дар бораи шоир).

Шоири муфлиқ манам, хони маонӣ марост,
Резахӯри хони ман Унсурию Рӯдакӣ. *Хоқонӣ*

Басо меҳтарон, ки неъмати подшоҳон хӯрданд ва бахшишҳои гарон карданд ва бар ин шуарои муфлиқ супурданд. *Низомии Арӯзӣ*

МУФОВАЗА||МУФОВАЗАТ *а.* مفاوضه||مفاوضت 1. муқовала, музокира ва баён кардани фикр ва раъи худ ба якдигар.

Хоҷа Абӯалӣ вазир буд, ҳар рӯз ... пеши шоҳаншоҳ шудӣ ва то намози дигар пеши ӯ муфоваза ва муҳовара будӣ миёни эшон. *Низомии Арӯзӣ*

...Баъд аз он ки аз тановули атъима бипардохт, ба муфовазат машғул шудем. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. муоширати марду зан.

[Малик] гуфт: Агар дар муфовазати ӯ шабе таъхир кардӣ, чӣ шудӣ, ки ман ӯро афзунтар аз баҳои канизак бидодаме. *Саъдӣ*

МУФОД *а.* مفاد маънӣ, мазмун.

...Ва миёнаравӣ дар умури маошия ба муфоди «хайрулумури авсатуҳо» (мебошад). *Аҳмади Дониш*

МУФОРАҚАТ *а.* مفارقت ҷудоӣ аз ҳамдигар, фироқ.

Аз зодбум муфорақат бе зарурат аз ақл дур аст. *Авфӣ*

Нест зи ҳам муфорақат сояву офтобро,
Ҳар тарафе, ки меравӣ ман ба туву ту бо манӣ. *Камоли Хуҷандӣ*

МУФОТАҲА||МУФОТАҲАТ *а.* مفاتحه||مفاتحت оғоз кардан, сар кардан.

Ба салом муфотаҳат намудем. *Авфӣ*

МУФОХАРАТ *а.* مفاخرت фахр кардан, ифтихор намудан; изҳори бузургӣ ва калонтарошӣ кардан.

Дар саффи некувон ба мақоми муфохарат
Хоҳанд аз рухи ту назар моҳу офтоб. *Анварӣ*

Вайро шоҳ Санҷон лақаб ниҳод ва вай ҳамеша ба он менозидӣ [ва] муфохарат мекардӣ. *«Нафаҳот-ул-унс»*

МУФОХИР *а.* مفاخر фахркунанда, ифтихоркунанда.

...Эй муфохир ба гавҳари ту уқул,
Ҳалли ҳар мушкиле, ки дар сухан аст.
Қарда бар хотири ту ҷумла ҳулул.
Камоли Хуҷандӣ

МУФОҶО||МУФОҶОТ *а.* مفاجا||مفاجات ҳамлаи ногаҳонӣ.

В-он ки нуқлу маи ӯ дар деҳи сӯфӣ нақд аст,
Ӯ раҳи ҷофилаи ақл муфоҷо бизанад.
Шамси Табрезӣ

ба муфоҷот (мурдан) ба таври ногаҳонӣ (мурдан).

Муътамад ба муфоҷот бимурд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Яке рӯз бомдоде хабар афтод, ки дӯш фалон қассоб бимурд ба муфоҷот, бе ҳеҷ иллати беморӣ, ки кашид. *Низомии Арӯзӣ*

МУФРАД *а.* مفرد **1.** якка, танҳо, ягона, ҷудогона.

Агар ҳастӣ бувад, ки ба вай ишорат бувад ва вай ҷудо аз сурат ва муфрад истода бувад... *Ибни Сино*

Дар доираи мулк туй нуқтаи муфрад,
Раҳ нест дар ин доира ҳамтову қаринро. *Муиззӣ*

2. муборизе, ки якка ба майдон мебароянд.

Ятимон ва муфрадон аз бими захми корд ва ханҷари ӯ меларзиданд. *Восифӣ*

3. *грам.* танҳо; *муқобили* ҷамъ 5; **4.** исми хос.

МУФРАДОТ *а.* مفردات *ҷамъи* **1.** *ҷ.* **муфрад** 1; **2.** навишти шаклҳои алоҳидаи ҳуруфоти арабӣ дар вақти машқи хат.

Чун фароғат зи муфрадот омад,
Вақти машқи мураккабот омад.*

муфрадоти луғот луғатҳои танҳо, калимаҳои алоҳида.

Ва дафтаре муштамил бар муфрадоти луғоти ҳинд ва мураккаботи он набишта, [он тоҷир] бо ман дод. *Аҳмади Дониш*

МУФРАДСАВОР مفردسوار яккасавор, яккатоз.

Хабар дод ориз, ки шашсад ҳазор
Баромад далерони муфрадсавор. *Низомӣ*
Зи муфрадсаворони донистакор
Зи лашкар рақам карда панҷаҳ ҳазор. *Ҳотифӣ*

МУФРИТ *а.* مفرط **1.** ифроткунанда, аз ҳадди эътидол, аз андоза берун раванда (дар чизе, коре).

Мардро хидмати якрӯзаи он борхудой,
Гарчи мусриф бувад-у муфрит, садсола навост.
Фаррухӣ

2. аз ҳад гузаранда, аз ҳад зиёд, бисьёр.

Ки дар дил чун ғами муфрит фурӯзад,
Ҳама гар зиндагӣ об аст, сӯзад. *Ҳозиқ*

Дар ғайбати султон Саид дар Хуросон вабое азим ва тоуне муфрит рӯй намуд.
«Равзат-ус-сафо»

МУФСИД *а.* مفسد фосидкунанда; табаҳкор, вайронкор, бадкор.

Он ҷо қавме муфсид дар роҳ бошанд, ки ҳар киро ғариб бинанд, таарруз расонанд. *Носири Хисрав*

Замин паст карданд, то беш ҳеҷ муфсиде он ҷо маъво насозад. *«Таърихи Байҳақӣ»*

МУФТ مفت **1.** бепул, бе музд, ройгон.

Ба ду кавнаш харидаам, натвон
Домани ӯ зи даст додан муфт. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* фонда.

Аз халқ агар канора гирифтем, муфти мост,
Варақ зи мавҷхези хатар мекашем мо. *Бедил*

◇ **муфти худ гирифтан** фурсатро ғанимат шумурдан.

Ҳарчанд кори фардост, имрӯз муфти худ гир,
Шояд димоғи тоқат вақти дигар набошад. *Бедил*

МУФТАИЛ *а.* مفتعل сохтакор.

Дами нӯшини исавӣ дорӣ,
Заҳри зарроқи муфтаил чӣ хӯрӣ? *Хоқонӣ*

МУФТАКИР *а.* مفتكر фикркунанда, андешанда; ба ёд оваранда.

Муштағили туам чунон, к-аз ҳама чиз ғоибам,
Муфтакири туам чунон, к-аз ҳама халқ ғофилам.
Саъдӣ

МУФТАРАЗ *а.* مفترض лозим, воҷиб, ҳатмӣ.

Аз хатар парҳез омад муфтараз,
Бишнавед аз ман ҳадиси беғараз! *Румӣ*

Ҳусомуддин ва ҷамъе дигар, ки ҳаққгузорӣ ва ободии валинеъмат муфтараз медонистанд, ... султонро аз ҳабс берун оварданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУФТАРАЗОТ *а.* مفترضات *ҷамъи* **1.** *ҷ.* **муфтараз**; **2.** корҳое, ки иҷрои онҳо ҳатмӣ ва воҷиб аст.

Афросиёб ҷамеи муфтаразоти Сиёвуш ва Рустамро ба ин ҷоҳ мақрун дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУФТАРИЁТ *а.* مفتريات ифтироҳо, тӯҳматҳо, бӯҳтонҳо.

Аз ин навъ... муфтариёт... дар қайди китобат оварданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Гуфтанд: Ин сухан аз ҷумлаи муфтариёт аст.
«Равзат-ус-сафо»

МУФТАРИҚ *а.* مفترق аз ҳам ҷудошуда, аз ҳам ҷудо; ҷудо-ҷудо, пароканда.

Ҳамчу хоки муфтариқ дар раҳгузар,
Як сабушон кард дасти кӯзагар. *Румӣ*

Назми пурмаънӣ чу дар тақтеъ гардад муфтариқ,
Ҷумла аҷзояш зи ҳам, ҳар ҷумла бемаънӣ бувад.
Ҷомӣ

МУФТАРО *а.* مفترى ифтирокардашуда, тӯҳмат кардашуда, он кӣ ба вай тӯҳмат шудааст.

...Ки биё, то моҳ бинмоям туро,
Моҳро ҳаргиз надид он муфтаро. *Румӣ*

МУФТАРӢ *а.* مفترى ифтирокунанда, тӯҳматкунанда, бӯҳтонкунанда.

Нест ин аз рони гов, эй муфтарӣ,
Рони говат менамояд аз харӣ. *Румӣ*

Бояд донист, ки аз хулафои Ҳасани Саббоҳ ҳар кӣ даъвии фарзандии Исмоил карда, дар он даъвӣ муфтарӣ ва каззоб буда. *«Равзат-ус-сафо»*

МУФТАТАН *а.* مفتتن мафтуншуда, парастишкунанда; ошиқ.

Ба хоки пои сутури ту моҳ муштоқ аст,
Ба оби дасти ту-бар ошиқ асту муфтатан аст.
Муиззӣ

Рӯ ба ҳам карданд ҳар се муфтатан,
Ҳар серо як дарду як ранҷу ҳазан. *Румӣ*

МУФТАТАҲ *а.* مفتتح ифтитоҳ, аввал, оғоз, ибтидо.

[Амъақ] ин чанд байт, ки муфтатаҳи яке аз қасоид гуфта, ба ғоят бадеъ ва латиф воқеъ шудааст. *«Нафаҳот-ул-унс»*

Аз муфтатаҳи рисолат то мухтатам бар як намат танҳо иқтисор наафтад. *«Оини нигориш»*

МУФТАҚАД *а.* مفتقد гумшуда, гум.

Мунтаҳои ихтиёр он аст худ,
К-ихтиёраш гардад ин ҷо муфтақад. *Румӣ*

МУФТАҚИР *а.* مفتقر мӯҳтоҷ, ниёзманд.

Ва аъёни ин мамлакат ба дидори ӯ муфтақиранд ва ҷавоби ин ҳуруфро мунтазир. *Саъдӣ*

МУФТБАР مفت‌بر муфтхӯр.

... К-ин ҳарифон тамом муфтбаранд,
Кисапардози нақди якдигаранд. *Бедил*

МУФТӢ *а.* مفتی *д.* он кӣ пеш аз ҳукми қозӣ дар бораи раво ва ҷоиз будани он ё ин як ҳукм аз рӯи шариат фатво мебарорад; фатводиҳанда.

Муфтӣ аз хандаи май гарм даромад ба симоъ,
Мӯҳтасиб маст шуду кунҷи харобот нишаст. *Ғиёсӣ*

Фармуд, ки аз муфтии ақл ва мурувват фатво намеёбам, ки касе, ки ба ман паноҳ оварда бошад, ба хасм супорам. *«Равзат-ус-сафо»*

МУФҲИМ *а.* مفهم фаҳмонанда; фаҳмо; **таҳқики муфҳим** таҳқиқе ки масъаларо тамоман мафҳум мегардонад.

Магар лукнате будаш андар забон,
Ки таҳқиқи муфҳим накардӣ баён. *Саъдӣ*

МУХ مخ *ниг.* **мах.**

МУХАББАТ *а.* مخبط **1.** вайроншуда, аз ҳолати эътидол баромада.

Чун мухаббат шуд эътидоли мизоҷ,
На азимат асар кунад, на илоҷ. *Саъдӣ*

2. тирашуда (дар бораи ақл).

Аҳмад, ки димоғи ӯ мушавваш ва мухаббат буд, бо писари Юсуф Сабуктигин ва писари Алӣ хешованд, ... Масъудро куштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУХАББИР *а.* مخبر хабаркунанда, огоҳидиҳанда.

Мухаббир аст зи инсофи Хисрави машриқ,
Мубашшир аст ба иқболи қиблаи аҳрор. *Муиззӣ*

МУХАДДАРА *а.* مخدره зани парданишин, зани дар ҳиҷоб, мастура; духтари покдоман.

Ҷамилаест арӯси ҷаҳон, вале ҳуш дор,
Ки ин мухаддара дар ақди кас намеояд. *Ҳофиз*

Ҷиҳати шоҳзодаи ҷавонбахт Мирзо Муҳаммад Ҷӯгӣ мухаддарае аз хонадони хонӣ ва дудмони Чингизхонӣ хутба кард. *«Равзат-ус-сафо»*

МУХАДДАРОТ *а.* مخدرات *ҷ.* **мухаддара.**

Осия яке аз мухаддароти узмои қибт, дар ҳиболаи никоҳи ӯ овард. *«Равзат-ус-сафо»*

◇ **мухаддароти фалак** *киноя аз* ситораҳо.

Зи баҳри зинату зеби мухаддароти фалак
Замона нофакушо шуд, сипеҳр — ғолиясо. *Убайди Зоконӣ*

МУХАДДИРОТ *а.* مخدرات чизҳои нашъабахшу кайфиятовар, чизҳои масткунанда, суст ва беҳискунандаи андом: афьюн, банг, кӯкнор ва ғ.

Ба яке аз дӯстон паём кард, ки миқдоре ҳалвои қанд пухта ва баъзе мухаддирот дар он таъбия кард. *«Равзат-ус-сафо»*

МУХАЙИЛ *а.* مخیل ба хаёли беҳуда додашаванда, одами хаёлӣ.

МУХАЙИЛА *а.* مخیله **1.** *муаннаси* **мухайил; 2.** ҷои пайдошудани хаёл ва тасаввур, димоғ, хаёлхона.

Ҷамолхон баъд аз ин фатҳ, ки харгиз дар мухайилаи ӯ набуд, сесад фил аз Диловархон ва атбои ӯ ғанимат гирифт. *«Таърихи Фаришта»*

МУХАЙИР *а.* محیر хайркунанда, хайроткунанда.

Умар ба сифоти марзия ва ихлоси закия иттисоф дошт ва ба ғоят фозилу бозилу мухайир буд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУХАЙЯЛ *а.* مخیل хаёл кардашуда; он чӣ дар хаёл пайдо шуда аст.

Тӯҳфаам ашъори мухайял фирист,
Аз ту чу қонеъ шудаам бо хаёл. *Камоли Хуҷандӣ*

Бо андак тааммуле он муҳайял мураттаб гардид. *Восифӣ*

МУХАЙЯМ *а.* مخیم **1.** хаймагоҳ, ҷои барпо кардани хаймаҳо; **2.** ӯрдугоҳ, ӯрдугоҳи лашкар, лашкаргоҳ.

... Фармуд, ки чун ин муҳиммотро сохта бошӣ, ба мухайями аслӣ муовадат намоӣ. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Соҳибқирон ... рӯзи дигар кӯч карда, зоҳири мавзеи Шоҳнавоз мухайями асокири мансур гардид. *«Таърихи Фаришта»*

◇ **(ин) мухайями хок** *киноя аз* дуньё.

Шуд мурғаш аз ин мухайями хок
Парвозкунон ба оламй пок. *Ҷомӣ*

МУХАЙЯР *а.* مخیر ихтиёрдор, соҳибихтиёр.

Бо эшон ҳарб кун, он гоҳ мухайяри худ бош! *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

мухайяр кардан (*ё* **сохтан**) ба ихтиёри худ гузоштан.

Султон фармуд, то эшонро мухайяр карданд; ҳар кӣ шавҳаре мехост, ба шавҳаре доданд. *Носири Хисрав*

Рай ... аркони давлати худро мухайяр сохт, ки ... асиронро раҳоӣ диҳанд. *«Таърихи Фаришта»*

МУХАЛЛАД *а.* مخلد доимӣ, абадӣ, боқӣ, ҳамешагӣ, ҷовидон.

Хоқонӣ, з-оташи дил мечӯшию хурӯшӣ,
Доғи ниҳон мухаллад, қуфли забон муборак. *Хоқонӣ*

Фарзандони шоиста, ки номи ман ба эшон мухаллад бошад, арзонӣ фармуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МУХАЛЛАС *а.* مخلص **1.** халос кардашуда, раҳонидашуда; **2.** баровардашуда, кашида гирифташуда.

[Подшоҳ] бифармуд, то мазмуни хитобро аз вай ба зачр ва тавбих мухаллас карданд. *Саъдӣ*

МУХАММАР *а.* مخمر хамир кардашуда, сиришташуда.

... То дар тилисми тарбияти ҷисмонӣ, ки ҷавҳари таркибаш мухаммари ҳазор ранг қудрат аст, ... ҳикмат роҳи тафтише вонамояд. *Бедил*

мухаммар кардан хамир кардан, сириштан.

Бар дари майхонаи ишқ, эй малак, тасбеҳ гӯй,
Қ-андар он ҷо тинати одам мухаммар мекунанд.
Ҳофиз

◇ **бо худ мухаммар сохтан** тасмим гирифтан, қарор додан.

[Фирдавсӣ] чун ба эшон расид, он чи бо худ мухаммар сохта буданд, бо вай бигуфтанд. *«Нафаҳот-ул-унс»*

МУХАММАС *а.* مخمس **1.** панҷгона; **2.** панҷгӯша, панҷпахлӯ.

Ишора ба мақбара кунад ва он хонаест мухаммас. *Носири Хисрав*

3. *адш.* шеъри ҳар бандаш панҷмисраӣ, ки аз тарафи як шоир гуфта шудааст; **4.** шеъре, ки ҳар як банди он аз панҷ мисраъ иборат буда, бандҳо бо илова кардани се мисраи ҳамвазну қофия ба аввали ҳар байти ғазали шоири дигар ба вуҷуд меояд; **5.** *мус.* номи навъе аз усули мусиқӣ.

МУХАННАС *а.* مخنث **1.** хунасо, нару мода.

Он муханнас ба боми ҳамсоя
Рафт аз ҳиммати фурӯмоя. *Ҷомӣ*

Муханнас беҳ аз марди шамшерзан,
Ки рӯзи вағо сар битобад чу зан. *Саъдӣ*

2. *маҷ.* тарсончак, номард.

Макун гуфтамат мардии хеш фош,
Чу мардӣ намудӣ, муханнас мабош. *Саъдӣ*

3. *маҷ.* разил, паст, дунҳиммат.

Муханнас, ки бедод бар худ кунад
Аз он беҳ, ки бо дигаре бад кунад. *Саъдӣ*

Эшонро ба расвоии тамом ва мазаллате азим ба шаҳр оварданд ва муханнасони шаҳр бо даф ва амсоли он олоти малоҳӣ ба истиқбол шитофтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУХАННАСГАВҲАР مخنث گوهر пастфитрат, сабуксор, харҷой.

Дигаре гуфтам: Муханнасгавҳарам,
Ҳар замоне мурғи шохи дигарам. *Аттор*

МУХАННАСКИРДОР مخنث کردار разил, пастфитрат, бадахлоқ.

Он афъисифат ақрабсират, муаннасшакли, муханнаскирдор ... писари Ҷамолӣ буд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУХАННАСӢ مخنثی тарсончакӣ, номардӣ; разолат.

Он дигар аст, ки чашм аз он пӯшидан мудоҳанат ва муханнасӣ бувад. *«Нафаҳот-ул-унс»*

МУХАРРИБ *а.* مخرب харобкунанда, вайронкунанда.

Эй зулми ту мухарриби мулки язидиён,
Лоф аз Алӣ мазан, ки Язиди дувум туӣ. *Хоқонӣ*

МУХАФФАФ *а.* مخفف **1.** сабук кардашуда; **2.** кӯтоҳ кардашуда, ихтисорьёфта.

Рафта-рафта аз касрати истеъмол мухаффаф сохта, «Осир» номаш ниҳоданд. *«Таърихи Фаришта»*

МУХБИР *а.* مخبر хабардиҳанда; пайк.

Сухан номулоим аст, мабод, ки ба самъи муборак гарон ояд ё аз он мухбир биранҷад. *Аҳмади Дониш*

МУХИЛ(Л) *а.* مخل халалрасонанда, халаловар; вайронкунанда, фосидкунанда.

Аъмоли ношоиста аз ӯ, мисли аъло сохтани султон Ғиёсуддин ва дигар чизҳо, ки мухилли номус аст, бар халоиқ возеҳ ва лоеҳ аст. *«Таърихи Фаришта»*

Ва амир аз тарси он, ки мабод онҳо биранҷанд ва мухилли ишрат ва фароғати ӯ шаванд ... *Аҳмади Дониш*

МУХЛИС *а.* مخلص ихлосманд, бериё, самимӣ, содиқ.

Чу дар дӯстӣ мухлисам ёфтӣ,
Инонам зи сӯҳбат чаро тофтӣ? *Саъдӣ*

Хидматгорони мухлисро ба сабаби гуфтори арбоби ғараз аз кор боз натавон кард. *Авфӣ*

Дӯсти мухлис беҳ аз ганҷи зари холис. *«Ахлоқи Муҳсинӣ»*

МУХОДАА||МУХОДААТ *а.* مخادعه||مخادعت худъа ва фиреб кардан, ҳилагарӣ ба ҳамдигар, макру фиреб ба кор бурдан нисбат ба касе.

Эътимод нонамуда, ба расани муходаат ... дар ҷоҳ наравам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУХОЗ *а.* مخاض дарде ки ҳангоми зоидан дар занҳо пайдо мешавад, дарди зоиш.

Шаб нест то замона, ки обистани аност,
Аз зодани муроди ту андар мухоз нест.
Заҳири Форьёбӣ

МУХОЛАСАТ *а.* مخالصت ихлос ва садоқатмандӣ кардан ба ҳамдигар, дӯстии ихлосмандона.

Қонуни мухоласати ҷадид оини мухосамати қадимро бардоштааст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Агар хоҳӣ, ки муғоярат ва мухолафат ба мусолаҳат ва мухоласат мубаддал гардад, эътизор ва истиғфор бояд зад. *«Равзат-ус-сафо»*

МУХОЛАТА||МУХОЛАТАТ *а.* مخالطه||مخالطت **1.** ихтилот ва омезиш кардан бо ҳамдигар; **2.** ҳамдамӣ, ҳамсӯҳбатӣ.

Чӣ мухолафат бидидӣ, ки мухолатат буридӣ?
Магар он ки мо гадоему ту эҳтишом дорӣ? *Саъдӣ*

Вай ҳамвора мунзавӣ ва мунқатеъ буда ва аз мухолатати аҳли дуньё мӯъриз. *«Нафаҳот-ул-унс»*

МУХОЛАФАТ *а.* مخالفت бар хилофи ҳамдигар будан, муқобилӣ, зиддият, бо ҳам мувофақат ва созгорӣ надоштан.

Дигар ба ҳар чӣ ту гӯӣ, мухолафат накунам,
Ки бе ту айш муяссар намешавад моро. *Саъдӣ*

мухолафат доштан муқобилат кардан, зид будан.

[Амир] ... дар ҳамаи вилоятҳо, ки бо падари ӯ

мухолифат медоштанд, мухолифонро гӯшмоли ба воҷибе дод ... *Аҳмади Дониш*

МУХОЛИТ *а.* مخالط **1.** ихтилоткунанда, омезишкунанда; **2.** муошир, ҳамсӯҳбат, ҳамдам.

Мухолити ҳама кас бош, то биханди хуш,
На пойбанди яке, к-аз ғамаш биноли зор. *Саъдӣ*

МУХОЛИФ *а.* مخالف **1.** мухолифаткунанда, муқобил, зид; *муқобили* **мувофиқ** 1.

Агар бахт бо ман мухолиф шудаст,
Ту бо вай мувофиқ машав, зинҳор! *Анварӣ*

боди мухолиф боди носозгор, боде, ки ба муқобили рафти киштӣ мевазад.

Гар расад боди мухолиф, в-ар вазад боди мурод,
Бодбони киштии мо дил ба дарьё кардан аст. *Соиб*

2. душман, хасм, ҳариф.

Чу душман хари рустой барад,
Малик боҷу даҳьяк чаро меҳурад;
Мухолиф хараш бурду султон хироҷ,
Чӣ иқбол бинӣ дар он тахту тоҷ?! *Саъдӣ*

Мулки ту маъмуру мухолиф хароб,
Бахти ту бедору ҷаҳоне ба хоб. *Хисрави Деҳлавӣ*

Лашкари мухолиф аз сити савлати ӯ инҳизом ёфта. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

3. рӯ ба рӯ.

Ин сури берунро низ дарвозаҳои оҳанин барнишондаанд мухолифи дарвозаҳои андарунӣ. *Носири Хисрав*

МУХОЛИФАК مخالفک **1.** *шакли тасғири* **мухолиф;** **2.** *мус.* номи яке аз пардаҳои мусиқӣ.

Вақти хуфтан мухолифак бинавоз,
То накӯ рафта бошадаш шабгир. *Бадри Чочӣ*

МУХОСАМА||МУХОСАМАТ *а.* مخاصمه||مخاصمت бо ҳамдигар хусумат ва душманӣ кардан; низоъ, муҷодила, талошу кашмакаш.

Дабирӣ саноатест муштамил бар қиёсиёти хитобӣ ва балоғӣ мунтафеъ дар мухотаботе, ки дар миёни мардум аст бар сабили муҳоварат ва мушоварат ва мухосамат. *Низомии Арӯзӣ*

Ҷангу ҷидолу мухосама байни салотин аз адами қаноат мехезад. *Аҳмади Дониш*

МУХОСИМ *а.* مخاصم бо ҳамдигар хусуматкунанда, бо ҳамдигар душманӣ варзанда; хасм, душман.

Ҷумла гарданоне, ки мухосими мулк буданд, фурӯ шикастам. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ва ҳеҷ миллате бо миллати дигар ва давлате бо давлати дигар музоҳим ва мухосим набошанд. *Аҳмади Дониш*

МУХОТАБ *а.* مخاطب касе, ки ба ӯ хитоб мекунанд, касе, ки сухан ба вай нигаронида шудааст, шунаванда, хитобшаванда.

Ҳаёро бар даҳан зад, шармро тан,
Мухотаб кард Юсуфро ба гуфтан. *Нозим*

Шабе рӯи дуо бар осмон кард,
Мухотаб ишқро бо ин фиғон кард. *Ҳозиқ*

МУХОТАБА||МУХОТАБАТ *а.* مخاطبه||مخاطبت ба ҳамдигар хитоб кардан, нутқ ва сухан гуфтан ба ҳамдигар, гуфтугӯ.

Ҳамчунон ки хавориҷ ба Куфа даромаданд, ба Басра низ буданд, бо хавориҷи Куфа мухотабат ва мукотабат доштандӣ. *«Таърихи Табарӣ»*

Овози мухотаба ... аз манзили эшон ба гӯши вай расид. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУХОТАБОТ *а.* مخاطبات *ҷ.* **мухотаба||мухотабат.**

Мухотабот ва муотабот ба мутоанот ва музоработ сироят кард. *«Равзат-ус-сафо»*

МУХОТАРА *а.* مخاطره **1.** хатарнокӣ; хавфу хатар.

Аз даҳр хатарҳо фузалоро ба хотир аст,
Хоқонӣ аз мухотара дар зинҳори туст. *Хоқонӣ*

Намедонад, ки ин ҷамъ худ сабаби мухотара ва ноаминии роҳ гардида, тала ва тороҷи мардум мекунанд. *Аҳмади Дониш*

2. тарсу бим, хавф.

Муҳмудшоҳро ... ба навъе мухотара дар дил қарор гирифта буд, ки хешон ва тарбияткардаҳои худро аъдо ... медонист. *«Таърихи Фаришта»*

МУХОТИБ *а.* مخاطب хитобкунанда, нутқ ва суханкунанда ба касе.

МУХТАЗАН *а.* مختزن хазинакардашуда, дар хазина мондада, андӯхташуда.

Ба дасти лутф ниҳодаст дар дили ту худой
Хазинае, ки дар ӯ ганҷи ақл мухтазан аст. *Муиззӣ*

МУХТАЛ(Л) *а.* مختل халалдоршуда, бетартибшуда, зиёньёфта, дарҳаму парешон.

Иллати молихулиё ақли ӯро мухтал гардонид. *Авфӣ*

Умури мутаваттиноии он вилоят мухтал гашт ва тамоми саҳронишинон ҷалои ватан ихтиёр карданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУХТАЛИТ *а.* مختلط **1.** халт ва омезишьёбанда, ихтилоткунанда, аралашшаванда; **мухталит шудан** омезиш пайдо кардан, омехтан.

Луоби заҳромезаш ба оби он чашма мухталит шуда, қатра-қатра аз кӯҳ фурӯ мечакид. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. омезишьёфта, омехта.

Тира бошад об, агарчи мухталит бо шаккар аст. *Бедил*

3. *маҷ.* ҳамсӯҳбат.

Мо ошиқему ринду ба маъшуқ мухталит,
Эй шайхи некном, ба мо кам кун ихтилот. *Камоли Хуҷандӣ*

Ёр чун мухталит ба ағьёр аст,
Тафриқа дар миёна бисьёр аст. *Ибни Ямин*

МУХТАЛИФ *а.* مختلف гуногун, ҳархела.

[Фалокатиён] ... обҳои шӯрро меошомиданд ва рафта-рафта ба амрози мухталиф мубтало гардиданд. *«Фатҳнома»*

Булҳавас дар маҷлиси май мешавад товуси вақт,
Рангҳои мухталиф меҷӯшад аз равған дар об.
Бедил

МУХТАЛИФУЛАЛВОН *а.* مختلف‌الالوان рангоранг, гуногунранг; гуногун.

Мардуми он ҷо мухталифулалвон ва мутабоинуттабоеъ бошанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУХТАЛЛ *а.* مختل *ниг.* **мухтал(л).**

МУХТАРАОТ *а.* مخترعات *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **мухтараъ; 2.** чизҳои ихтироъ кардашуда.

Зиниу лаҷому саворӣ аз мухтараоти Қаюмарс аст. *«Равзат-ус-сафо»*

МУХТАРАЪ *а.* مخترع ихтироъ кардашуда.

МУХТАРАЪТАРҲ مخترع‌طرح нақшааш ба таври нав, ғайримуқаррарӣ (дар боран бино).

Биное мухтараътарху мунаққаш,
Ба чандон рангу тасвироти дилкаш. *Ҳозиқ*
Иморатҳо ва лекин мухтараътарҳ
Бурун аз шаҳри васфу олами шарҳ. *Нозим*

МУХТАРЕЪ *а.* مخترع ихтироъкунанда, созанда, ба вуҷуд оваранда.

Аммо чунин гӯяд мухтареи ин ҳикоят ва мубдеи ин ривоят, ки дар шаҳри Юнон подшоҳе буд ва номи ӯ Ақл буд. *Яҳъёи Себак*

МУХТАС(С) *а.* مختص махсус, хос.

Шоҳзода парешонзамир шуда, дар боби мухтасси ӯ чораҳо андешид. *«Равзат-ус-сафо»*

◇ **мухтас шудан** *ба чизе* ноил шудан, муваффақ ва комьёб шудан.

Аҳмади Ҷурин ба фатҳ ва нусрат мухтас шуд. *«Таърихи Фаришта»*

МУХТАСАР *а.* مختصر **1.** ихтисор кардашуда, кӯтоҳ, мӯъҷаз.

Он даҳонро ба ду лаб қанди мукаррар гуфтем,
Сухани мухтасаре ҳамчу шакар баргуфтем.
Камоли Хуҷандӣ

сухан мухтасар кардан (*ё* **сохтан**) суханро кӯтоҳ кардан, ба таври хулоса ва ихтисор гап задан.

Дорӣ зи дил шикояти бисьёр, Мушфиқӣ,
Пеши даҳони ёр сухан соз мухтасар. *Мушфиқӣ*

2. кӯтоҳмуддат.

Гарчи темори ту аст ин дам, чунон ғофил мабош,
К-ин ҷаҳони мухтасар ободу вайрон бигзарад.
Анварӣ

3. хурд, майда.

Малик Ноиб ва Хоҷа Ҳоҷӣ ... ба лашкари азим ... вилояти ӯро ғорат намуданд ва бутхонаҳоро дарҳам шикастанд ... ва масҷиде мухтасар аз гаҷ ва санг мураттаб сохта, бонги азон дар он ҷо ... хонданд. *«Таърихи Фаришта»*

мухтасаре андаке, каме, миқдори ночизе.

Дар олами васфаш ба ҷаҳоне бирасидам,
К-андар назарам ҳар ду ҷаҳон мухтасаре буд.
Саъдӣ

4. *маҷ.* ночиз, беаҳамият, кам.

Ҷон низ агар фиристам он ҷо,
Ин тӯҳфаи мухтасар чӣ бошад. *Камоли Хуҷандӣ*

Агарчи ин кабӯтар наволаи мухтасар аст, аммо ... нафсро ... андаке тасаллӣ метавон дод.
«Анвори Суҳайлӣ»

МУХТАСС *а.* مختص *ниг.* **мухтас(с).**

МУХТАФӢ *а.* مختفی махфӣ, пинҳон, пӯшида, нуҳуфта.

Беҳ, ки бошам мухтафӣ андар ҳиҷоб
Барнадорам аз ҷамоли худ ниқоб. *Шоҳидӣ*

... Пас аз он мухтафӣ шуд, ҳарчанд талаб карданд, вайро наёфтанд. *«Илми симиё»*

МУХТОР *а.* مختار **1.** ихтиёр кардашуда, баргузидашуда, интихобшуда, хуш кардашуда, писандида.

Дар рӯзи мухтор дидори хуршед ҷиҳати толеи вақт матбул буд. *«Равзат-ус-сафо»*

Он чӣ аз ҳакам содир шавад, ҷумла мухтор ва мамдӯҳ аст. *«Ахлоқи Носирӣ»*

2. соҳибихтиёр.

Дар ин савдо на мухторам, на маҷбур,
Муҳаббат дорадам пайваста дар шӯр. *Нозим*
Чун ту мухтори ҷаҳоне шудаӣ чун хуршед,
Кӯ дигар чарх ба қадҳи ту муҳайяр бошад. *Шоҳин*

МУХТӢ *а.* مخطی касе, ки бо нияти нек ба коре оғоз карда, бар хилофи иродааш кори хато мекунад; *муқобили* **хотӣ.**

Шери пурдилро кунад фарри ҷабини ту ҷабон,
Хасми мухтиро кунад раъи мусиби ту мусоб.
Муиззӣ

МУШ موش ҷонвари хурдҷуссаи зараррасон аз ҷинси ҷонварони қозима — хоянда; ◇ **муши кӯр** кӯрмуш, шабпарак.

Зи хуршед пинҳон шавад муши кӯр,
Ки ҷаҳл аст бо оҳанинпанҷа зӯр. *Саъдӣ*

МУШАББАК *а.* مشبک **1.** шабакадор, панҷарадор, панҷара-панҷара.

Бар торами он, ки ҷои ибодати тарсоён аст, дари оҳанини мушаббак дидам. *Носири Хисрав*

Дурҷе бузург ҳам аз тиллои мушаббак ва мамлув аз мушк ва анбар дар он хона буд.
«Равзат-ус-сафо»

2. сӯрохдор, сӯрох-сӯрох.

Дили ман чаро мушаббак нашавад, ту низ донӣ,
Ки хадангҳои тезат ба куҷо хато биафтад.
Заҳири Форьёбӣ

Пардаи дидаи бодом мушаббак шудааст,
Дида дар хоб магар сӯзани мижгони туро. *Соиб*

3. панҷараи мушаббак, тирезаи шабакадор.

Зи поён чу тире ба боло шудӣ,
Мушаббак дар ин чархи воло шудӣ. *Шодӣ*
Зи нӯги синонҳои иқлимгир
Мушаббак дар ин лоҷвардӣ ҳарир. *Ҳотифӣ*

МУШАББАКОТ *а.* مشبکات *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **мушаббак; 2.** чизҳои шабакадор, чизҳои панҷара-панҷара.

МУШАББАЪ *а.* مشبع **1.** пур кардашуда; пурра, комил.

Мардро илме бояд нофеъ ва амале бояд комил ва қаноате мушаббаъ. *Аттор*

2. муфассал.

МУШАББАҲ *а.* مشبه ташбеҳкардашуда, монандкардашуда, монанд, моно.

Дарьё ба қабза чун кафи гавҳарнишони туст,
Оре, булӯри найза ба гавҳар мушаббаҳ аст.
Заҳири Форьёбӣ

мушаббаҳун биҳ(и) *адш.* он чӣ чизи дигарро ба вай ташбеҳ мекунанд.

Гарчи омад мушаббаҳун биҳ хуб,
Ҳаст сад бор аз ӯ мушаббаҳ беҳ. *Ҷомӣ*

мушаббаҳ кардан ташбеҳ кардан, монанд кардан.

Чанд мушаббаҳ кунӣ аз сари тирадилӣ
Рӯи бутонро ба рӯз, зулфи бутонро ба шаб.
Бадри Чочӣ

МУШАВВАШ *а.* مشوش **1.** ба ташвиш афтода; ошуфта, парешон.

Ҳеҷ кас болои кӯҳ нарафтӣ ва вақти ӯро мушавваш нагардонидӣ. *Авфӣ*

Дур аз ту зи ҷон мушаввашам ман,
Борест ба тан, ки мекашам ман. *Шоҳин*

2. шӯрида, беором; пурталотум (дар бораи баҳр).

...Ва гоҳ [бозаргон] гуфтӣ, ки хотири Сикандария дорам, ки ҳавое хуш аст; боз гуфтӣ: На, ки дарьёи Мағриб мушавваш аст. *Саъдӣ*

Ману гӯшаи камтар аз гӯши моҳӣ,
Ки гетӣ чу дарьё мушавваш фитодаст. *Хоқонӣ*

МУШАВВИШ *а.* مشوش мушаввашкунанда, ба ташвиш андозанда, парешон ва ноороткунанда, халалрасон ба осудагии касе.

Машав, эй пандгӯ, мушаввиши мо,
Ҳоли мо худ мушавваш афтодаст. *Ҷомӣ*

МУШАВВИҚ *а.* مشوق шавқовар, ба шавқ оваранда, орзумандкунанда.

[Аркони давлат] аз Рӯдакӣ чизе бисьёр тақаббул карданд, то байте чанд мушаввиқ ва мурағғиби вай ба Бухоро бигӯяд. *«Нафаҳот-ул-унс»*

МУШАДДАД *а.* مشدد *грам.* ташдиднок, шадданок (дар бораи ҳарф).

Гар ба масал, арра бар сарам ниҳад имрӯз
Гардиши айём ҳамчу ҳарфи мушаддад...
Заҳири Форьёбӣ

МУШАЙЯД *а.* مشيد **1.** боло бардошташуда, баланд.

Аз ҷуд қабо дорӣ пӯшида мушаҳҳар
В-аз маҷд бино дорӣ бар бурда мушайяд. *Рӯдакӣ*

Ба самъи аъло расониданд, ки дар ин маҳал қалъаест мавсум ба қалъаи Боязид, — чун бурҷи осмон мушайяд ва захираи бисьёр дар он ҷост.
«Равзат-ус-сафо»

2. мустаҳкам, устувор.

Чун Лайлӣ иёри нақди Маҷнунро комил ёфт, истирзои хотири Маҷнунро хост, то ақди мувосалат муаккад ва мушайяд гардад. *«Хористон»*

Ардастонӣ ба расми рисолат ба Беҷопур омада, аҳд ва мисоқро ба қасамҳои муғаллаза муаккад ва мушайяд гардонид. *«Таърихи Фаришта»*

МУШАЙЯДА *а.* مشيده *муаннаси* **мушайяд.**

Буруҷи мушайяда монанди абада ба суҷуд даромаданд. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

МУШАК موشک: **мушаки кӯр** кӯрмуш; шабпарак.

Нури гетифурӯзи чашмаи хур
Зишт бошад ба чашми мушаки кӯр. *Саъдӣ*

МУШАККАК *а.* مشکک ба шакку шубҳа андохташуда.

Мушаккак ҳаст дар вай ақли мардум,
Дар ӯ идроки ақли мардумон гум.
Бадрии Кашмирӣ

МУШАЛЛАҲ *а.* مشلح хонаи либоскашӣ (дар ҳаммом).

Ба вақте ки берун омадем, ҳар кӣ дар мушаллаҳи гармоба буд, ҳама бар пой хоста буданд.
Носири Хисрав

МУШАРРАФ *а.* مشرف шарафьёфта, сарафрозгардида, сарафроз.

Ба тарҷеи севӯм боз о, мушарраф кун дили моро,
Бигардон ҷоми саҳборо, яке кун ҷумла дилҳоро.
Шамси Табрезӣ

Ҷамъе аз аъён ва афозил ва арбоби фазоил ин китобро ба шарафи мутолааи худ мушарраф гардонида буданд. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МУШАХТА مشخته як навъ ҳалвои таҳ ба таҳ, як навъ ҳалвои варақин.

Оре, кӯдаки муоҷир ояд, к-ӯро
Зуд биёмӯзиаш ба мағзу мушахта. *Кисоӣ*

МУШАХХАС *а.* مشخص **1.** ташхис додашуда; муайян кардашуда; муайян, конкрет.

Султон фармуд, ки баҳоро мушаххас созанд.
«Таърихи Фаришта»

Баъд аз он ки қимат мушаххас шуд, [занҳо] бархостанд ва гуфтанд: Ҳамроҳи мо биё то қимати матоъ ба ту бидиҳем. «Ҷомеъ-ут-тамсил»

2. фарқкардашуда.

Лекин ҷунбандаи дигар дар фавқ мушаххас гардад. *Аҳмади Дониш*

МУШАШДАР مششدر *шакли арабишудаи* **шашдар** шашдар гардонидашуда (дар бозии нард, дар бораи вазъияти ҳарифе, ки ҳамаи шаш хонаи нардаш аз тарафи ҳарифи дигар ишғол шуда ва мӯҳраҳои ӯ пеш рафта наметавонад).

Бар як намат намонад кори бисоту мулкат,
Мӯҳра ба даст монад, чун хона шуд мушашдар.
Хоқонӣ

МУШАЪАР *а.* مشعر пӯшонидашуда.

Зи равшан бирешим мушаъар танаш,
Зи мушки сияҳ зевари гарданаш. *Ҷомӣ*

МУШАЪБИД||МУШАЪБИЗ *а.* مشعبذ||مشعبد **1.** шаъбадабоз, найрангбоз.

Асвад бинни Исо марде мушаъбид буд ва ба сабукдастӣ ҳилатҳо кардӣ. *«Таърихи Табарӣ»*

Фурӯ бурда мушаъбид теғ чун об,
Чу мустасқӣ, ки нӯшад шарбати ноб.
Хисрави Деҳлавӣ

2. ҳилагар.

Ӯ низ ҳамчун падар шахсе мушаъбид ва музаввир ва муҳил ва мудаббир буд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУШАЪБИДСИФАТ مشعبدصفت он кӣ дорои сифат ва хислатҳои найрангбоз аст; чун найрангбоз.

Фишондаш қазо бар сар аз фоқа хок,
Мушаъбидсифат кисаву даст пок. *Саъдӣ*

МУШАЪБИДӢ مشعبدی найрангбозӣ; корнамоӣ дар найрангбозӣ.

Вай [Муқаннаъ] дар аввал козургарӣ кардӣ ва баъд аз он ба илм омӯхтан машғул шудӣ ва аз ҳар ҷинсе илм ҳосил кард ва мушаъбидӣ ва илми найранҷот ва тилисмот биёмӯхт. *«Таърихи Наршахӣ»*

МУШАЪБИЗ *а.* مشعبذ *ниг.* **мушаъбид.**

МУШАЪШАЪ *а.* مشعشع шаъшаанок, равшан, дурахшон, бошуоъ.

Эй офтоб, рух бинамой аз ниқоби абр,
К-он чеҳраи мушаъшаи тобонам орзуст.
Шамси Табрезӣ

МУШАҚҚИҚ *а.* مشقق **1.** аз ҳам ҷудокунанда; **2.** *маҷ.* иғвогар, аз ҳамдигар ҷудокунандаи ду дӯсти бо ҳам муттафиқ.

Мушаққиқон бо Абӯмусо, ки ҳокими он диёр буд, гуфтанд, ки Тоҳир зиёда шавкате надорад, пеш аз он ки қуввате гирад, ҳиммат бар дафъи ӯ масруф бояд дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУШАҶҶАР *а.* مشجر **1.** ба шакли дарахт нигоридашуда; **2.** нақш кардашуда, зинат додашуда.

Ҳирдори ӯ ба зарри саноеъ мувашшаҳ аст,
Гуфтори ӯ ба дурри бадоеъ мушаҷҷар аст. *Муиззӣ*

3. навъе аз матои абрешимӣ, ки нақшҳояш ба шакли дарахт кашида шудааст.

Деврай ... қариб се фарсах ... аз махмал ва атлас ва мушаҷҷар ва дигар ақмишаи нафиса пойандоз бигустурд. *«Таърихи Фаришта»*

МУШБАҲ *а.* مشبه шабеҳ ва монандшуда, монанд.

Ба ранги неку бади рӯзгор як сон бош,
Чу рӯи оина бо вазъи халқ шав мушбаҳ. *Бедил*

МУШБЕЪ *а.* مشبع **1.** пуркунанда; **2.** қаноатбахш.

Он маонӣ, ки пайғом дода шуд, бояд ки бишнавад ва ҷавобҳои мушбеъ диҳад. *«Таърихи Байҳақӣ»*

МУШГИР موشگیر зағани саҳрой.

Бозаргон гуфт: Ман дирӯз ... кӯдакеро дидам, ки мушгире ӯро бардошта буд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУШИР *а.* مشیر **1.** ишораткунанда, нишондиҳанда.

... ки ӯ мушири ҳама корҳои иқбол аст,
Ки ӯ мадори ҳама корҳои девон аст. *Анварӣ*

Мактуб ирсол намуданд ... мушир бар он ки ...
«Равзат-ус-сафо»

2. машвараткунанда, машваратчӣ, маслиҳатчӣ, соҳибмашварат.

... Ба ҷое расид, ки мушири мулк ва мушоруниилайҳи халқ шуд. *Авфӣ*

Ба пуштии карамат кардам ин итоб, ки ӯ
Муширу маҳрами ман буд андар ин тадбир.
Заҳири Форьёбӣ

МУШК مشک **1.** моддаи сиёҳранги хушбӯй, ки аз нофи як хели оҳу (кабарға) ҳосил мешавад ва баъзе хусусиятҳои доругӣ дорад.

Ва дигар чанд хизона ёфтанд: хумҳои атр аз мушк ва кофур ва анбар ва бухур. *«Таърихи Табарӣ»*

Ҳаргиз зи ман мабод, к-аз ин сон хато равад,
Қ-аз зулфи ӯ кироя ба мушки Хито равад. *Шоҳин*

мушки азфар мушки холис, мушки сара, мушки ноб ва аъло.

Моно, ки боди найсон донад табибӣ эро
Созад муфарреҳ аз зар марҷону мушки азфар.
Хоқонӣ

мушки ноб мушки холис; **2.** *маҷ.* хушбӯй, атр.

Чу гул дар бағалтоқи дебо макӯш,
Чу беҳ мушк мепошу пашмина пӯш. *Хоҷу*

3. *маҷ.* сиёҳии навиштанӣ, мураккаб, мидод.

Талаб кард, к-ояд зи девон дабир,
Ба кор оварад мушкро бар ҳарир. *Низомӣ*

◇ **мушки бофта** *киноя аз* гесӯ, кокул.

Кушой пардаву бар фарқи офтоб андоз,
Зи мушки бофта бар рӯи маҳ ниқоб андоз. *Шоҳин*

мушки дутаҳ *киноя аз* зулфи пурпечу хам, гесӯ, кокул, турра.

Сарви маро бар гирда маҳ ҳалқа занад мори сияҳ,
Чун афтад он мушки дутаҳ бар тарфи гулбарги тараш. *Бадри Чочӣ*

мушки суда а) мушки кӯфта, мушки соидашуда.

Агар ҷароҳати худ мушки суда мехоҳӣ,
Сар аз итоати он зулфи мушкбор мапеч. *Соиб*

б) киноя аз зулфи парешони тор-тор.

Нақше нигошт хатташ аз мушки суда бар гул,
Доме фиганд зулфаш бар рӯзи равшан аз шаб.
Анварӣ

мушки тар а) *киноя аз* шабнам; б) *киноя аз* мӯи сиёҳ.

Гоҳ бар расми нағӯла пеши сар,
Бофтӣ занҷирае аз мушки тар. *Ҷомӣ*

ба кофур рӯй ниҳодани мушки тар *киноя аз* сафед шудани мӯи сиёҳ.

Ба кофурам ниҳода мушки тар рӯй,
Ба рӯям во шуда насрин зи ҳар сӯй.
Бадрии Кашмирӣ

мушки шаб *киноя аз* сиёҳии шаб.

Холест бар рухи ту, ба номи эзид, чунон,
Хоҳад ҳаме зи хубии ӯ зевар офтоб.
Гӯй ки нӯги хомаи дастури подшоҳ
Ногаҳ зи мушки шаб нуқате зад бар офтоб. *Анварӣ*

мушк паймудан мушкафшонӣ кардан, мушкпошӣ намудан.

Заминро мушк паймудан ба хирвор,
Ҳаворо ғолия судан садафвор. *Низомӣ*

мушк дар остин нуҳуфтан ошкор набудани сифати неки касе; **бар хиргаҳи маҳ мушк пӯшидан** *киноя аз* мӯй (зулф, кокул) ба рӯй овезон кардан.

Гаҳе бар хиргаҳи маҳ мушк пӯшанд,
Гаҳе бар хирмани гул бода нӯшанд. *Низомӣ*

МУШКБЕД مشکبید навъе аз бед, ки гули хушбӯй дорад ва дар баҳорон занбӯри асал аз гули он ғизо мегирад.

Асири суманбарг шуд мушкбед,
Ғубори сияҳ сайди бози сапед. *Низомӣ*

Саводаш зи бас сабзаву мушкбед
Чу боғи Ирам хоса боғи сафед. *Низомӣ*

МУШКБЕЗ مشک‌بیز мушкафшон; хушбӯйидиҳанда, атрпахнкунанда.

Бар замин аз абри лӯълӯъбору боди мушкбез
Фаршҳое чун мунаққаш парниён омад падид. *Муиззӣ*

Биё, соқӣ, ин май ба соғар бирез,
Ки шуд бод аз нофае мушкбез. *«Таърихи Фаришта»*

МУШКБЕЗӢ مشک‌بیزی мушкафшонӣ; хушбӯйидиҳӣ, атрпахнкунӣ.

Ва ҳаво аз ғояти латофат ва мушкбезӣ бар фазои Ирам ҳамсарӣ менамуд. *Аҳмади Дониш*

МУШКБОР مشکبار мушкпош, хушбӯйибахш, атрбор.

Зи файзи неъмати ту абр дурфишон гардад,
Зи нашри мидҳати ту бод мушкбор шавад. *Заҳири Форьёбӣ*

МУШКБӮЙ مشکبوی дорои бӯи мушк, мушкин; муаттар, хушбӯ.

Эй, ман ғуломи он хами гесӯи мушкбӯй,
Уфтода дар ду пои ту аз орзуи ту. *Анварӣ*

МУШКДОНА مشکدانه *мус.* яке аз оҳангҳои сигонаи Борбад, ки мутриби машҳури даргоҳи Хисрави Парвез буд.

Чу баргуфтӣ навои «Мушкдона»,
Зи ромиш ҷон фидо кардӣ замона. *Низомӣ*

МУШКДУМ مشکدم номи як паррандаи сиёҳдуми хушовоз.

Пароканда бо мушкдум сангхор,
Хурӯшон ба ҳам шораку лоласор. *Хатирӣ*

Ҳама ҷуйборон пур аз мушкдум,
Ба сони гули нор шуд май ба хум. *Фирдавсӣ*

МУШКИЛ *а.* مشکل **1.** душвор, вазнин, сахт.

Чу шавқи ишқ бар дил менамояд,
Қарору сабр мушкил менамояд. *Ибни Ямин*

Назар гуфт: Ба даст даровардани Дил кори мушкил аст. *Яҳёи Себак*

ғами мушкил ғами сахт.

Ман аз хубон басе ғамҳои мушкил дидаам, лекин
Ғами ҳиҷрон бувад мушкилтарини ҷумла мушкилҳо. *Ҳилолӣ*

2. масъалаи душвори ҳалнашуда; кори сахт ва душвор.

Мушкиле дорам, зи донишманди маҷлис боз пурс,
Тавбафармоён чаро худ тавба камтар мекунанд? *Ҳофиз*

Ба танг омад дар он зиндон дили ӯ,
Яке сад шуд зи ҳиҷрон мушкили ӯ. *Ҷомӣ*

мушкил кушодан осон кардани кори душвор ва мураккаб.

Масеҳо дар илоҷи мо сафар беҳуда фармояд,
Лаби хомӯши соғар мекушояд мушкили моро. *Соиб*

МУШКИЛИФШО مشکل‌افشا мушкилкушо, ҳалкунандаи ягон амри душвор; кушояндаи масъалаҳои мураккаб.

Куте аз пайкари ҷанубу шимол,
Мушкилифшои сад ҳазор хаёл. *Низомӣ*

МУШКИЛКУШО مشکل‌گشا осонкунандаи масъалаҳо ва корҳои душвор.

Зи кӯи муғон рух магардон, ки он ҷо
Фурӯшанд мифтоҳи мушкилкушое. *Ҳофиз*

МУШКИЛОТ *а.* مشکلات *ҷ.* **мушкил.**

Мушкилот аз ҳар яке мегашт ҳал,
Лек будӣ ҳар яке аз як маҳал. (2) *Шоҳидӣ*

Маро дар улуми ғариба мушкилот бисьёр буд. (1) *Восифӣ*

МУШКИН مشکین **1.** мушкдор, дорои бӯи мушк, мушкнок; **мушкин ғизол** оҳуи мушкдор.

Пас аз марг, эй ҳумоюн зоғ, афкан устухонамро
Дар он саҳро, ки вақте бӯи он мушкин ғизол омад. *Ҷомӣ*

2. сиёҳу хушбӯй (дар бораи мӯй).

Гоҳ мушкин мӯйро бишкофтӣ,
Фарқ кардӣ, з-он ду гесу бофтӣ. *Ҷомӣ*

кулолаи мушкин мӯи печидаи сиёҳи хушбӯй.

Зи бод мешунавам бӯи нофаҳои татор,
Магар кулолаи мушкин зи сар кушуд нигор. *Шоҳин*

3. сиёҳ.

Субҳи содиқ бидамид, ниқоби мушкини шабро дарҳам дарид. *«Фатҳнома»*

мушкин синон *киноя аз* мижгони сиёҳ.

Эй туй, к-аз ғамза ғавғо дар ҷаҳон андохта,
Найзаболо хун бад-он мушкин синон ангехта. *Хоқонӣ*

◇ **мушкин каманд** (*ё* **расан**) *киноя аз* мӯй ва гесу, кокули сиёҳи хушбӯй.

Яке марғули анбар баста бар гӯш,
Яке мушкин каманд афганда бар дӯш. *Низомӣ*

Ба шабгун салосил ба банд-андарам,
Ба мушкин расан дар каманд-андарам. *Хоҷу*

мушкин мӯҳра *киноя аз* чашм.

Сапедӣ шуд зи мушкин мӯҳрааш дур,
Даромад дар саводи наргисаш нур. *Ҷомӣ*

мушкин паранди тароз *киноя аз* торикии шаб.

Саҳаргаҳ, ки мушкин паранди тароз
Ба дебои удӣ бадал гашт боз ... *Низомӣ*

мушкин парда *киноя аз* мӯи сиёҳи хушбӯй.

Чу шаб бар чеҳра мушкин парда баста,
Чу маҳ дар пардааш танҳо нишаста. *Ҷомӣ*

мушкин расан *ниг.* **мушкин каманд; мушкин салосил** *киноя аз* зулф.

Чу мушкин салосил парешон мабош,
Чу меҳр аз ҷигар оташафшон мабош! *Хоҷу*

мушкин чанбар *киноя аз* зулфи сиёҳи хушбӯй ва бо печу тобу хам.

Гавҳаре гӯё к-аз ӯ шуд дида пургавҳар маро,
Кард мушкин чанбари ӯ пушт чун чанбар маро. *Муиззӣ*

МУШКИНКАМАНД مشکین‌کمند дорои мӯи (гесу ё кокули) сиёҳу хушбӯй (сифати маъшуқа).

Шакаррез нӯшинлаби қандханд,
Бути сарврафтори мушкинкаманд. *Хоҷу*

МУШКИНКУЛОЛА مشکین‌کلاله дорои кулолаи (кокули) сиёҳу хушбӯи печида (сифати маъшуқа).

Он нофаи мурод, ки мехостам зи бахт,
Дар чини зулфи он бути мушкинкулола буд. *Ҳофиз*

МУШКИНРАҚАМ مشکین‌رقم хушнавис (сифати қалам).

Тарошид мушкинрақам хомае,
Харошид машҳун ба ғам номае. *Ҷомӣ*

МУШКИНХОЛ مشکین‌خال дорои холи сиёҳ (сифати маъшуқа).

Нигори сарвқади гулъизори пистадаҳон,
Бути шакарлаби бодомчашми мушкинхол.
Камоли Хуҷандӣ

МУШКИНШАМОИЛ مشکین‌شمایل мушксифат, хушбӯибахш.

Ҳама кӯҳ зарринҳамоил шуда,
Ҳама дашт мушкиншамоил шуда. *Хоҷу*

МУШКИСТОН مشکستان *кинояаз* сиёҳӣ, торикӣ.

Баромад субҳу шаб ҳангома барчид,
Ба мушкистони ӯ кофур борид. *Ҷомӣ*

МУШКИШКАН مشک‌اشکن дорои марғулаҳои мушкин (сифати маъшуқа).

Шуда сайди оҳуи шерафканаш
Шикаста дил аз ҷаъди мушкишканаш. *Хоҷу*

МУШКЛАК مشکلک *ниг.* **мушлак.**

МУШКМОЛӢ مشکمالی *мус.* оҳанги бисту чорӯм аз оҳангҳои сигонаи Борбад.

Чу дар мушкӯ бигуфтӣ Мушкмолӣ,
Ҳама мушкӯ шудӣ пурмушк ҳолӣ. *Низомӣ*

МУШКМӮЙ مشک‌موی дорои мӯи сиёҳу хушбӯй (сифати маъшуқа).

Сад аз моҳрӯёни зарринкамар,
Сад аз мушкмӯёни бо зебу фар. *Фирдавсӣ*

МУШКНАКҲАТ مشک‌نکهت мушкбӯй.

Даҳони сабо мушкнакҳат шуд аз ман,
Ба бӯи май андар сабо мегурезам. *Хоқонӣ*

МУШКРАНГ مشک‌رنگ сиёҳранг, сиёҳ.

Чу хуршед барзад зи харчанг чанг,
Бидаррид пероҳани мушкранг. *Фирдавсӣ*

МУШКФИШОН مشک‌فشان мушкпош, хушбӯибахш.

Мекушудам гиреҳ аз зулфи ту в-ин буд сабаб,
Ки ҳаво мушкфишон, хок муанбар шуда буд.
Фузулӣ

МУШКФОМ مشک‌فام мушкранг, сиёҳранг, сиёҳ.

Шона занад чу моҳи ман турраи мушкфомро,
Сурмаи хомушӣ диҳад тӯтии хушкаломро. *Соиб*

Чун раъяти румии рӯз инхифо пазируфт, ... аламии шаби мушкфом сояи зулмат бар арсаи рубъи маскун афканд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУШКӮ(Й) (مسکو(ی **1.** бутхона; **2.** ҳарамсаро; кӯшк, қаср.

Маликро ҳаст мушкӯе чу фархор,
Дар он мушкӯ канизонанд бисьёр. *Низомӣ*

Насирулмулк он дилбари ширинҳаракоти париатворро ба мушкӯи шоҳ овард. «*Таърихи Фаришта*»

МУШЛАК||МУШКЛАК مشلک||مشکلک навъе аз гиёҳи дарозу навдағафсе, ки лаби об ва ботлоқиҳо мерӯяд ва дорои бӯи хосе мебошад.

Назаре ку, ки кунад ранги гул аз оташ фарқ?
Шомае ку, ки шавад мудрики мушк аз мушлак?
Бедил

МУШОАРА *а.* مشاعره бо ҳам шеър гуфтан ба таври мусобиқа, мусобиқаи шоирон дар шеъргӯӣ.

[Асириддини Ахсикатӣ] муосири Хоқонӣ буда ва аз диёри Фарғона ва Туркистон ба орзуи мушоара оҳанги Хоқонӣ ва мулки Ширвон кард.
«*Тазкираи Давлатшоҳ*»

Сироҷиддини Қамариро бо Убайди Зоконӣ ва Хоҷа Салмон мушоара ва муоразa аст.
«*Тазкираи Давлатшоҳ*»

МУШОБАҲА||МУШОБАҲАТ *а.* مشابه||مشابهت шабоҳат ва монандӣ бо ҳамдигар, бо ҳам монандӣ.

Шутурро бо ту чӣ муносабат аст ва туро бад-ӯ чӣ мушобаҳат? *Саъдӣ*

Ҳоли ғазбон ... мушобаҳати тамом дорад ба ҳоли маст. *Авфӣ*

ба он мушобаҳа ба он тавр, ба тавре ки ..., ба мисли он ки ...

Ягон-ягон зи кафи пои ҳар қадом бибӯс,
Бад-он мушобаҳа, к-аз пои сарв оби равон. *Шоҳин*

МУШОБЕҲ *а.* مشابه шабеҳ, монанд, моно.

Худро ба сари зулфи ту то дида мушобеҳ,
Дорад зи раёҳин чунон ор бунафша. *Восифӣ*

Дидам, шере шарза мушобеҳи говмеши бузург мутаваҷҷеҳи самти мост. *Аҳмади Дониш*

МУШОВАРА||МУШОВАРАТ *а.* مشاوره||مشاورت машварат кардан бо ҳамдигар.

Бо дӯсте дар ин маънӣ мушоварат кард. *Авфӣ*

[Ғозонхон] ба ҳар вақт, ки аз ҷое элчие расид, бе муроҷаат ба аркони давлат ва фикру мушоварат дар он боб, ҷавобҳои савоб фармуд.
«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

МУШОВИР *а.* مشاور машваратдиҳанда, машваратчӣ, маслиҳатдиҳанда.

Ҳамаи ҳукм ва амр мар-амири ҳарбро бувад, то ки сухани вузаро ва мушовиронро, ки савоб ва маслаҳат дида бошанд, ба далоил рад кунад.
Аҳмади Дониш

МУШОКИЛ *а.* مشاکل **1.** ҳамшакл, мушобеҳ, монанд.

Синаи ӯ мушокили синаи кабӯтар.
«*Равзат-ус-сафо*»

2. *адш.* номи яке аз баҳрҳои 19-гонаи арӯз буда, ба баҳри қариб монанд аст, аммо агар дар баҳри қариб «фоилотун» баъд аз «мафоилун» зикр ёбад, дар ин ҷо «фоилотун» пеш аз «мафоилун» меояд. Мисол аз баҳри мушокили мусаммани макфуф, ки дар як мисраъ «фоилоту мафоилу» ду бор такрор мешавад:

Хезу тарфи чаман гир бо ҳарифи суманрӯй,
Гоҳ сунбули тар чину гоҳ шохи суманбӯй. *Ҷомӣ*

МУШОНА موشانه монанди муш, мушвор, муш барин.

Ҳамчу нахле барнаёрад шохҳо,
Карда мушона замин сӯрохҳо. *Румӣ*

МУШОРАКАТ *а.* مشارکت бо ҳам шарик будан, бо ҳам

иштирок кардан, бо ҳам ширкат доштан, дар иҷрои коре ҳамкор шудан.

Ҳаҷҷоҷ гуфт: Ту чаро бо ӯ мушоракат накардӣ ва мувофақат нанамудӣ дар манъи душман? *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

Ҳар чӣ кардандӣ, бо мувофақат ва мушоракати якдигар кардандӣ. *Авфӣ*

МУШОРИК *а.* مشارك бо ҳам шарикшаванда, бо ҳам иштироккунанда, шарик.

Ҳарчанд шамшер бо теша дар тарошидан ва асп бо хар дар бор кашидан мушориканд, аммо камоли ҳар чизе дар тамомии судури хосияти ӯст. *«Ахлоқи Носирӣ»*

Бо чарх камоли ту мушорик,
Бо даҳр ҷамоли ту мусоҳиб. *Анварӣ*

МУШОРУНИЛАЙҲ *а.* مشاراليه **1.** касе, ки ба вай ишорат меравад, ишоратьёфта, шахси зикрьёфта.

... Мавлонои мушорунилайҳ аз Хуросон аз ҷафо ва изои қизилбошон фирор намуда, ба Самарқанд омаданд. *Восифӣ*

2. *маҷ.* одами мӯътабар, он кӣ ба вай муроҷиат карда мешавад.

Ба ҷое расид, ки мушири мулк ва мушорунилайҳи халқ шуд. *Авфӣ*

МУШОФАҲА *а.* مشافهه рӯ ба рӯ сухан гуфтан бо ҳамдигар.

Мебоист, ки бо вай ба мушофаҳа андар он раъй зада ояд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

[Ҳалокухон] фармуд, ки чун чандин роҳ омадем, халифаро нодида чӣ гуна бозгардем, баъд аз ҳузуру мушоҳада ва мушофаҳа ба иҷозати ӯ муроҷаат намоем. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУШОЪ *а.* مشاع муштарак, тақсимнашуда (махсусан дар бораи замин дар байни меросхӯрон).

Туӣ, ки ҳиммати ту сар бад-он фурӯ н-орад,
Ки бо фалак бувадаш мулки коинот мушоъ. *Заҳири Форьёбӣ*

Моли дӯстон дар миёни эшон мушоъ аст. *«Равзат-ус-сафо»*

МУШОЯА||МУШОЯАТ *а.* مشايعه||مشايعت **1.** гусел кардан.

Хавотин, ки ба мушоъя рафта буданд, аз Мусил видоъ карда бозгардиданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Рашид бо ӯ ба мушояат берун омад. *«Равзат-ус-сафо»*

2. пайравӣ кардан, мутобиат, ҳамроҳӣ намудан.

Муш гуфт: ... Чун матлубу мақсуди эшон [мушон] аз ман ба ҳусул напайваст, аз мутобаату мушояати ман рӯ бартофтанд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУШОЯБА *а.* مشايبه **1.** олоиш, чирк; **2.** *маҷ.* айб, нуқсон.

Аслан мушоябаи мухолафат дар хотир надорад. *«Равзат-ус-сафо»*

МУШОҲАДА *а.* مشاهده ба чашми худ дидан, муоина.

Марав ба хоб, ки хобат зи чашм бирбояд,
Гарат мушоҳадаи хеш дар хаёлояд. *Саъдӣ*

Тӯтиеро бо зоғе дар қафас карданд, тӯтӣ аз қубҳи мушоҳадаи ӯ дар муҷоҳада мебуд. *Саъдӣ*

мушоҳада кардан бо чашми худ дидан, муоина кардан.

[Назар] ... баъд аз он аҷоиб ва ғароиби бисьёр мушоҳада кард. *Яҳьёи Себак*

Чун шер тафвиз ва таслими ман мушоҳада кард, шӯрише, ки дошт, таскин ёфт. *Аҳмади Дониш*

МУШОҲАРА *а.* مشاهره моҳона, музди якмоҳа, маош, мавоҷиби якмоҳа.

Ҳар моҳ ҳазор динор мушоҳараи Валид буд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ӯро дар саробӯстони хос фармуд, то ҳуҷраи маскан доданд ва ба мушоҳара ва ваҷҳи маош муқаррар карданд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

МУШРИК *а.* مشرك *д.* **1.** он кӣ ба ягонагии худо бовар надорад; **2.** он кӣ ба будани худоёни бисьёр эътиқод дорад, мас. бутпараст.

Нақл кардаанд, ки Халилурраҳмонро меҳмоне расид мушрик, пире сафедмӯй, сиёҳгилем; зунноре дар миён дошт. *«Хористон»*

Қи дар ин раҳ ҳамагон аз дили худ бехабаранд:
Мӯъмину мушрику тарсову маҷусию ҷуҳуд. *Шамси Табрезӣ*

МУШРИФ *а.* مشرف **1.** дар баландӣ воқеъшуда, баланд.

То ба мавзее расид, ки бар ҳисор мушриф буд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. аз ҷои баланд дидбоникунанда; **мушриф будан** *бар чизе* аз боло наззора кардан.

Чун бар он ҷо нишастӣ, бар маҷмӯи лашкар мушриф будӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

3. *таър.* сармуҳосиб ва сардори девон; муфаттиш.

В-он дигар мушрифи мамолик буд,
Божхоҳи ҳама масолик буд. *Низомӣ*

Ҳукми ярлиғ ба нифоз пайваст, ки Маҷдулмулки Яздӣ дар тамомати мамолик аз канори оби Омуя то дари Миср мушриф бошад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

◇ **мушриф шудан** *ба чизе* наздик шудани рӯйдоди воқеае; ба ҷое расидани коре.

Чун мушриф бад-он шуд, ки қалъа мусаххар ва мафтӯҳ гардад, Ҷондсултон ... гуфт ... *«Таърихи Фаришта»*

МУШТ I مشت **1.** панҷаи ғуншудаи даст.

Ба дил ҳамчун санавбар кӯфтӣ мушт,
Ба сони найшакар хоидӣ ангушт. *Ҷомӣ*

Гарат аз даст бароят, даҳане ширин кун,
Мардӣ он нест, ки мушти бизанӣ бар даҳане. *Саъдӣ*

2. даст, панҷаи даст.

Ломисаро нақд ниҳода ба мушт,
Ганҷшиносоии нарму дурушт. *Ҷомӣ*

3. миқдори чизе, ки дар кафи даст ҷой мегирад; **як мушт** миқдори андаке.

Гоҳ оҳам мерабояд, гоҳ ашкам мебарад,
Нақди ман як мушт хоки ин ҳама селобҳо. *Бедил*

мушти миқдори андаке, каме, қадаре, як миқдор.

Мушти арзан пеши ӯ рехт, боз бад-он илтифот накард. *Авфӣ*

◇ **мушти аврат** *киноя аз* оила, зану бача.

Чун маро бикушӣ, ин мушти авратон ба кӣ гузорӣ? *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

муште газоф *киноя аз* як миқдор, чанде лоф ва сафсатта.

Дигар зангие рафт сӯи масоф,
Забон баркушода ба муште газоф. *Низомӣ*

мушти пар ночиз, ҳақир.

Номи булбул зи ҳаводории ишқ аст баланд,
В-арна пайдост чӣ аз мушти паре бархезад. *Соиб*

мушт хӯрдан кӯфта шудан, шатта хӯрдан.

Бихӯрдам яке мушти зӯроварон,
Накардам дигар зӯр бар лоғарон. *Саъдӣ*

мушту гиребон шудан даст ба гиребон шудан, ҷанг кардан, бо ҳам дарафтидан.

Равофизон ва мухолифон ... пушти дасти ҳасрат газиданд ва бо якдигар мушту гиребон шуданд. *«Фатҳнома»*

ба мушту гиребон расидан ба ҷангу кашмакаш анҷомидани кор.

Чу шамшеру найза ба поён расид,
Ҳикоят ба мушту гиребон расид. *Ҳотифӣ*

мушт ба синдон задан кори беақлона кардан, коре ба зиёни худ кардан; **ба мушти гиёҳ бениёзӣ кардан** *киноя аз* қаноат кардан ба чизи каме, ҳаётро бо қаноат гузаронидан.

Ба кас рӯй нанмояд аз ҳеҷ роҳ,
Кунад бениёзӣ ба мушти гиёҳ. *Низомӣ*

ба оташ бадал гаштани мушти шарор *киноя аз* бар-омадани офтоб ва зоил шудани нури ситорагон.

Ба оташ бадал гашт мушти шарор,
Кулича шуд он сими говарсвор. *Низомӣ*

МУШТ II *а.* مشط **1.** устухонҳои пушти кафи даст.

Устухонҳои пушти даст чаҳор пора, ба тозӣ мушт гӯянд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. устухонҳои рӯи пой.

Устухонҳои пушти пой, ки онро мушт гӯянд, панҷ пора аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МУШТАБАҲ *а.* مشتبه шубҳанок, мубҳам.

Ҳар гоҳ роҳ бар аҳли киштӣ муштабаҳ шавад, он тайр омада дар пеши киштӣ меравад. *«Равзат-ус-сафо»*

МУШТАБЕҲ *а.* مشتبه шабоҳатдор, шабеҳ, монанд.

Солеҳу толеҳ ба сурат муштабеҳ,
Дида бикшо, бу ки гардӣ мунтабеҳ. *Румӣ*

Муштабеҳ ҳаргиз нагардидаст бо ҳам ҳилму хашм. *Савдо*

МУШТАИЛ *а.* مشتعل шӯълаваршуда, шӯълавар.

Фузун кард аз насиҳат изтиробаш,
Чу оташ муштаил гардид з-обаш. *Ҳозиқ*

Вақте золиме оташи зулм муштаил карда буд. *«Хористон»*

МУШТАКӢ *а.* مشتکی шикояткунанда, гиламанд.

Ман муштакиям кунун зи як мушт,
З-он дарнадиҳам ба бори ӯ пушт. *Ҷомӣ*

МУШТАМИЛ *а.* مشتمل шомили чизе шаванда, фарогиранда, дар бар гиранда (бештар пас аз он пешоянди 'бар' меояд).

Муносиб чунон менамояд, ки мактубе муштамил бар истилоҳоти илми сиёқ ва мутазаммини изҳори муҳаббат ва иштиёқ бошад. *Восифӣ*

Замини эшон ҳама обшор, муштамил бар гул ва гулзор. *Аҳмади Дониш*

МУШТАРАК *а.* مشترک аз они якчанд кас, он чи ки чанд кас дар он бахра ва саҳм доранд, умумӣ, шарикӣ.

... Ва аз ин ҷо маълум шавад, ки моддати он ҷисмҳо, ки кавн ва фасод пазиранд, муштарак бувад. *Ибни Сино*

Дил бе рухаш тапид, ба лаб ворасид ҷон,
Ишқаш миёни ҷону дилам муштарак барин. *Васлӣ*

МУШТАРИАХЛОҚ مشتری‌اخلاق оликирдор, дорои ахлоқу атвори писандида, хушахлоқ.

Моҳталъат, меҳрдавлат, зӯҳразинат, тирфаҳм,
Муштариахлоқу бахромофату кайвондимор. *Унсурӣ*

МУШТАРИБАХТ مشتری‌بخت хушбахт, саодатманд.

Чу огаҳ шуд зи шоҳи муштарибахт,
Расонид аз замин бар осмон тахт. *Низомӣ*

МУШТАРИОРАЗ مشتری‌عارض *ниг.* **муштарирӯй.**

Ӯ сумансинаву нӯшинлабу ширинсухан аст,
Муштариоразу хуршедруху зӯҳралиқост. *Фаррухӣ*

МУШТАРИРӮЙ مشتری‌روی хушрӯ, муборакчеҳра.

Шаҳи муштарирӯю хуршедрой,
Маҳи меҳрпарвар Ҳумоюн Ҳумой. *Хоҷу*

МУШТАРИТАЛЪАТ مشتری‌طلعت *ниг.* **муштарирӯй.**

Эй ба шоҳӣ зи ҳама шоҳон мард,
Муштариталъату миррихнабард. *Анварӣ*

МУШТАРӢ I *а.* مشتری **1.** харидор.

Пеши Камол васлат мулки ду олам арзад,
Шарт аст муштариро аввал баҳо шикастан. *Камоли Хуҷандӣ*

Ва дар ин ҷо низ андаке тафсил медиҳем, то дар нафси шумо қарор гирад, масалан ба бозор рафтан ва дар ҳавои гарму сард нишастан ва эҳтимоли ғавғои боеъ ва муштарӣ намудан. *Аҳмади Дониш*

2. *маҷ.* хоҳон, орзуманд, талабгор, толиб.

Муштарие ҷӯ, ки ҷӯёни ту аст,
Олими оғозу анҷоми ту аст. *Румӣ*

Чу дидам ҷаҳоне пур аз дилбарӣ,
Маҳаш меҳрубону фалак муштарӣ. *Хоҷу*

МУШТАРӢ II *а.* مشتری номи бузургтарин сайёраи манзумаи офтоб — Юпитер, ки онро Бирҷис ва Ҳурмуз низ меноманд ва мунаҷҷимони қадим онро муборак шумурда, Саъди акбар ва Қозии фалак ҳисоб мекардаанд.

... Ки эй моҳи бурҷи суханпарварӣ,
Ҳадиси туро муштарӣ Муштарӣ. *Хоҷу*

Чуз толеи муборак аз Муштарӣ чӣ ёбӣ?
Чуз зарри нақди холис аз кони зар чӣ ояд? *Шамси Табрезӣ*

МУШТАФШОР مشت‌افشار: **зарри муштафшор** аз рӯи афсона — тиллои ба мушт нармшаванда, ки дар хазинаи Хисрави Парвез будааст ва онро ба ҳар шакл, ки хоҳанд, медаровардаанд.

Бо дарафши ковиёну тоқдес,
Зарри муштафшору шоҳона камар. *Рӯдакӣ*

МУШТАҒИЛ *а.* مشتغل **1.** машғулшаванда, машғул, андармони коре.

Чу душман ба душман шавад муштағил,
Ту бо дӯст биншин ба ороми дил. *Саъдӣ*

Хотир ба ғароибу аҷоиб, амсор ва ақтор муштағил гардад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. каси машғул бо коре, коркун.

Эй ки баттоли ту беҳтар зи ҳама муштағилон,
В-эй ки масти ту беҳ аз оқили ҳушьёри хабир.
Шамси Табрезӣ

МУШТАҚ *а.* مشتق аз чизе гирифташуда, аз чизе ҷудо ё ҳосилшуда.

Олим аз илм муштақ аст, валек
Ҷаҳли олим ба оламе самар аст. *Хоқонӣ*

исми муштақ *грам.* исме, ки аз калимаи дигар сохта шудааст; калимаҳое, ки аз як решаи масдари арабӣ пайдо шудааст, чунончи калимаҳои 'ошиқ', 'маъшуқ' аз масдари 'ишқ'.

Берун зи ишқу ошиқу маъшуқ ҳеҷ нест,
Ин ҳар ду исм муштақ аз он масдар омада. *Ҷомӣ*

МУШТАҲАЁТ *а.* مشتهيات *ҷ.* **муштаҳо.**

Тараққӣ бар маориҷи фазоил биайниҳи бар баландӣ рафтан, ки бе таҳаммули машоқ ва матоиб ва тарки муштаҳаёт ва мусталаззот муяссар нагардад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

Ҳукм содир шуд, ки ... ҳеҷ касро бар муштаҳаёти нафс муохазат нафармоянд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУШТАҲАР *а.* مشتهر шӯҳратьёфта, машҳур, маъруф.

Хоки Ширвон магӯ, ки кони шар(р) аст,
Қ-аҳли Ширвон ба хайр муштаҳар аст. *Хоқонӣ*

Шаҳриёро, ту мангар он, к-имрӯз
Шеъри ман дар замона муштаҳар аст.
Заҳири Форьёбӣ

муштаҳар гаштан овоза шудан, шоеъ шудан.

Фатҳи он ҷазира дар ақтори офоқ муштаҳар гашт. *«Таърихи Фаришта»*

МУШТАҲО *а.* مشتهى\|مشتها орзу ва хоҳиш кардашуда; он чӣ мавриди орзу ва хоҳиш аст.

...Дар ҳусну қубҳи умур фикр накунанд ва аз ҳар тариқ, ки тавонанд, ба марғуб ва муштаҳо тавассул намоянд. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МУШТЗАН مشت‌زن **1.** бо мушт зананда.

Ғулом обкаш бояду хиштзан,
Бувад бандаи нозанин муштзан. *Саъдӣ*

2. куштигир, гуштингир.

Яке муштзан бахти рӯзӣ надошт,
На асбоби шомаш муҳайё, на чошт. *Саъдӣ*

МУШТОҚ *а.* مشتاق **1.** иштиёқманд, орзуманд, сахт моил ва роғиб ба чизе, шавқманд.

Расид ҷон ба лаб аз ғам, биё, ки муштоқам
Ба нимхандаи ширину нимнигоҳи дигар. *Мушфиқӣ*

Туро сад бор гар бинам, ҳамон муштоқи дидорам,
Тиҳичашмӣ зи гавҳар кам намегардад тарозуро.
Соиб

Ба ҷое мерасад, ҳар ҷо хурӯшест,
Сарири хома ҳам муштоқи гӯшест. *Бедил*

ошиқи муштоқ ошиқи шефта, ошиқи шайдо.

Бале, бе рӯи ҷонон гар биҳишт аст,
Ба чашми ошиқи муштоқ зишт аст. *Ҷомӣ*

2. ошиқ; ошиқи шайдо.

Онон, ки надонанд парешонии муштоқ,
Гӯянд, ки нолидани булбул ба чӣ монад? *Саъдӣ*

То боди сабо бӯи сари зулфи ту овард,
Дарди дили сад чун мани муштоқ баромад.
Ибни Ямин

3. (чизи) иштиёқ кардашуда, орзу кардашуда.

З-он нашавам ранҷа аз ҷафош, ки аз фақр
Сояи муштоқи рӯзгор надорам. *Анварӣ*

МУШТОҚӢ مشتاقى иштиёқмандӣ, орзумандӣ; *маҷ.* ошиқӣ.

Солҳо гар бинависам сухани муштоқӣ,
Монад аз шавқи ту садсола ҳикоят боқӣ.
Камоли Хуҷандӣ

МУШТРАНД مشترند *нигаред* **муштранда.**

Қирдигоро, муштранде деҳ ҷаҳонро хуштарош,
То кай аз қавме ки ҳам эшону ҳам мо тешаем.
Анварӣ

МУШТРАНДА مشترنده рандаи дуредгарон, дастранда.

Як зарра туро накард ҳамвор
Наҷҷори замон зи муштранда. *Абулаббоси Марвазӣ*

МУШФИҚ *а.* مشفق шафқаткунанда, меҳрубоникунанда, дилсӯз, меҳрубон.

Ман ғами ту меҳӯрам, ту ғам маҳӯр,
Бар ту ман мушфиқтарам аз сад падар. *Румӣ*

Нишаст он мушфиқи дерина пешам,
Давои дарду марҳамсози решам. *Убайди Зоконӣ*

МУШФИҚВОР مشفق‌وار дилсӯзона, меҳрубонона, аз рӯи шафқат.

Шаб хирад — он носеҳи ширинхитоб
Кард мушфиқвор оғози итоб. *Ҷомӣ*

МУШФИҚОНА مشفقانه дилсӯзона, меҳрубонона, аз рӯи шафқат.

Султон гуфт, ки сухани Хоразмшоҳ моро баробари сухани падар аст ва он ба ризо бишунавем ва насиҳати мушфиқонаи ӯро бипазирем.
«Таърихи Байҳақӣ»

МУШФИҚӢ مشفقى **1.** дилсӯзӣ, меҳрубонӣ, шафқаткунӣ.

... Қ-эй модари мушфиқ, ин чӣ кор аст,
Қ-аз мушфиқият дилам фигор аст. *Ҷомӣ*

2. тахаллуси шоири машҳури тоҷик Абдураҳмон (1538—1588).

МУШЪИР *а.* مشعر ишъоркунанда, хабардиҳанда, огоҳкунанда.

В-он чӣ мансуби мушъири исм аст,
Аввалаш ақлу охираш ҷисм аст. *Бедил*

Маҷмӯъ мушъир аст ба камияти адади матлуб.
Восифӣ

МУЯССАР *а.* ميسر осоншуда, дастрасшуда; осон ба даст дароянда; осон, фароҳам.

Мулуки пешинро хазоин ва умр ва мулк ва лашкар беш аз ин буд ва чунин фатҳе муяссар нашуд.
Саъдӣ

Адл пеш ору муроди дили дарвеш барор,
То туро ҳар чӣ мурод аст, муяссар гардад.
«Ахлоқи Муҳсинӣ»

МУЯССИР *а.* میسر осонкунанда, дастрасгардонанда.

Он муяссир набвад андар оқибат,
Номи ӯ бошад муассир оқибат. *Румӣ*

МУҒ مغ **1.** марди рӯҳонии оташпарастон (зардуштиён), ки ба дараҷаи поинтар аз мубадон меистад.

Чу шаб рафту бар дашт пастӣ гирифт,
Ҳаво чун муғ оташпарастӣ гирифт. *Унсурӣ*

2. оташпараст, зардуштӣ.

Наврӯзи муғон ба панҷ рӯз бошад.
«Таърихи Наршахӣ»

Дар таворих чунон мастур аст, ки панҷ ҳазор сол салтанат ба габрон ва муғон тааллуқ дошт.
«Нафаҳот-ул-унс»

3. муаллим, устоди зардуштӣ.

Тозию порсию юнонӣ
Ёд додаш муғи дабистонӣ. *Низомӣ*

4. *маҷ.* майфурӯш, соҳиби майхона.

Гоҳе ба хароботи муғон гӯша гузидем,
Гоҳе ба тамошои ҷаҳон анҷуманидем. *Савдо*

◇ **муғи парвона** *киноя аз* парвона, ки монанди муғи оташпараст оташро парастиш мекунад.

Занди зардушт нағмасоз дар ӯ,
Муғи парвона хирқабоз дар ӯ. *Низомӣ*

МУҒАВВАЛ *а.* مغول дар ғул гирифта, дар банд гирифташуда.

Ҳукм фармуд, ки Маҷдулмулкро муқайяд ва муғаввал гардониданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҒАЙЯБ *а.* مغیب (чизи) пӯшида, пинҳон.

МУҒАЙЯБОТ *а.* مغیبات *ҷ.* **муғайяб.**

Даъвии он кард, чинниён ба суҳбати ман меоянд ва маро аз муғайябот ва махфиёт эълом медоранд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҒАЛЛАЗ *а.* مغلظ **1.** ғализ, гардонидашуда; **2.** *маҷ.* сахт, устувор.

МУҒАЛЛАЗА *а.* مغلظه *муаннаси* **муғаллаз; аймони муғаллаза** савгандҳои сахт, савгандҳои шадид.

Паймони худро ба аймони муғаллаза муаккад сохтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

савганди муғаллаза қасами сахт.

Наврӯз бо Ғозон савганди муғаллаза ёд карда буд, ки ҳаргиз мухолафати ӯ накунад.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

МУҒАММИЗ *а.* مغمز бо чашм ва абрӯ ишорат ва ғамзакунанда.

Ҳуриён гашта муғаммиз, меҳрубон,
К-аз сафар бозомаданд ин сӯфиён. *Румӣ*

МУҒАННИЯ *а.* مغنیه *муаннаси* **муғаннӣ.**

Канизакони муғанния симоъ оғоз карданд. *Авфӣ*

Дигар чангии муғанния буд, ки ҳар гоҳ, ки чанг дар канор гирифтӣ, Зӯҳра дар базми фалак сози худро бар замин андохтӣ. *Восифӣ*

МУҒАННӢ *а.* مغنی тағанникунанда, сароянда ва навозанда, мутриб, ҳофиз.

Муғаннӣ соз дар айвон кашида,
Хурӯши чанг дар Кайвон кашида. *Низомӣ*

Мегӯянд, ки шабе муғанниён дар маҷлиси султон Халил матлае аз шеъри Бисотӣ хонданд.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

МУҒАРРАҚ *а.* مغرق **1.** ғарқ кардашуда.

Табақаи аввал хоки хушк, ки се рубъ ба муҳит муғарраҳ аст. *Аҳмади Дониш*

2. ғарқи зару сим; *маҷ.* зарбоф; ороста, зевар додашуда.

Хуш биропем ҷаҳон дар назари роҳравон,
Фикри аспи сияҳу зини муғарраҳ накунем. *Ҳофиз*

МУҒАФФАЛ *а.* مغفل дар ғафлат монда, ҷоҳил, нодон.

Ду дона дур, ки ҳар як аз он ба хироҷи [illegible]-кате меарзид, дар гӯши он муғаффали беҳуш карда, рухсати муроҷаат дод. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҒАФФАЛДИЛ مغفل دل *киноя аз* ғофил, бехабар, нодон.

Пир чун он бидид, гуфто: Ҳай,
Ҳар най, бими обу гил то кай!
Чанд дорӣ нигоҳ ҷома зи гил,
Дил нигаҳ дор, эй муғаффалдил! *Ҷомӣ*

МУҒБАЧА مغبچه **1.** шогирд ва хизматгори дукони майфурӯшӣ.

Гар чунин ҷилва кунад *муғбачаи* бодафурӯш,
Хокрӯби дари майхона кунам мижгонро. *Ҳофиз*

2. бачаи оташпараст.

МУҒЕЛОН مغیلان номи як навъ дарахти хордор дар саҳроҳои Арабистон.

Шунидам, ки марде ба роҳи Ҳиҷоз
Ба ҳар хутва кардӣ ду ракъат намоз,
Чунон гарм на дар тариқи худой,
Ки хори муғелон бикандӣ зи пой. *Саъдӣ*

МУҒИР *а.* مغیر ғоратгар.

Ки ҳарам бо ҳар чӣ дорам, гӯ: бигир,
То нагирад ҳосили ман ҳар муғир ... *Румӣ*

МУҒИС *а.* مغیث фарьёдрас, додрас; ё **муғису ағисно!** эй, фарьёдрас, ба фарьёди мо рас! (дар ифодаи арабӣ).

Овози «ё, муғису ағисно» бароварам,
Кай бошад он замон, ки расам бори ҳазраташ.
Хоқонӣ

МУҒЛАҚ *а.* مغلق **1.** ғалақа кардашуда, басташуда, маҳкам.

Зи саъи ту шуд фатҳ абвоби муғлақ,
Зи нутқи ту шуд кашф асрори мубҳам. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* номафҳум, мубҳам, печида (оид ба сухан).

Вонзи Қошифӣ ... он форсии муғлақро ба иборати форсии салис кард. *«Таърихи Фаришта»*

Хидмати хоҷа бағоят муғлақ сухан гуфтӣ.
«Равзат-ус-сафо»

МУҒМАР *а.* مغمر **1.** пӯшида; маҷҳул; **2.** *маҷ.* бад, нобакор;

◇ **(ин) муғсарои муғмар** *киноя аз* дуньёи бади номусоид.

Худ аҳди хисравонро ҷуз адл чист ҳосил
З-ин ҷифагоҳи хонӣ, з-ин муғсарои муғмар. *Хоқонӣ*

МУҒОЗАЛА||МУҒОЗАЛАТ *а.* مغازله||مغازلت **1.** ишқбозӣ бо занон, ошиқона сухан гуфтан.

Бо зан ба муошақат ва муғозалат машғул буд. *Авфӣ*

2. ғазал гуфтан (ду нафар бо ҳам).

МУҒОЗИБ *а.* مغاضب ғазабкунанда, хашмоваранда ба касе.

Ба бахшиш кариму ба кӯшиш Фаридун,
Ба ҳиммат ҷаводу ба кина муғозиб. *Манучеҳрӣ*

МУҒОИР *а.* مغایر фарқкунанда аз чизе; мухолиф бо чизе, мухолиф.

МУҒОЛАБАТ *а.* مغالبت ба ҳамдигар фирӯз шудан; кӯшиш барои ғалаба кардан ба ҳамдигар.

Бо қазо муғолабат натавонист кард, то лоҷарам чун Азуд Бағдод бигирифт, фармуд, ӯро бар дор карданд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

МУҒОЛАТА *а.* مغالطه ба ғалат андохтан; ба гумроҳӣ андохтан; далели нодуруст, далели ғалат.

Аксари муштағилон ... камол дар шағаб ва ҷидол донанд ва ниҳояти таҳқиқ эроди муғолатае ё ибдои шакке шуморанд. *«Ахлоқи Носирӣ»*

Ончунон ҷавоне ... ҳалок сохтанд ва ба ҷиҳати муғолатаи мардум аз бурҷ ба хокрез андохтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҒОНА مغانه мансуб ба муғ.

Бо муғон бодаи муғона хӯрем,
То ба кай ғуссаи замона хӯрем? *Убайди Зоконӣ*

Соқӣ, ту маи муғона баргир,
Мутриб, ту раҳи тарона баргир! *Шоҳин*

МУҒОЯРАТ *а.* مغایرت муқобилат, мухолифат, низоъ.

Агар хоҳӣ, ки муғоярат ва мухолафат ба мусолаҳат ва мухоласат мубаддал гардад, бояд эътизор ва истиғфор зад. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҒРИФ *а.* مغرف ба касе бо кафи даст обнӯшонанда; обдиҳанда.

Қайли арзоқи ҷаҳонро мушрифӣ,
Ташнагони фазлро ту муғрифӣ. *Румӣ*

МУҒСАРО مغسرا *киноя аз* майхона.

Маро з-арбаини муғон чун напурсӣ,
Ки чил субҳ дар муғсаро мегурезам. *Хоқонӣ*

◇ **(ин) муғсарои муғмар** *киноя аз* дуньёи бади номусоид.
Худ аҳди хисравонро ҷуз адл чист ҳосил
З-ин ҷифагоҳи хонӣ, з-ин муғсарои муғмар. *Хоқонӣ*

МУҒТАЗӢ *а.* مغتذی ғизохӯранда, сершаванда.

Зинда аз ту, шод аз ту оиле,
Муғтазӣ бевосита беҳомиле. *Румӣ*

МУҒТАНАМ *а.* مغتنم **1.** ғанимат шумурдашуда; **2.** ғанимат.

Ҳар вақти хуш, ки даст диҳад, муғтанам шумор,
Қасро вуқуф нест, ки анҷоми кор чист. *Ҳофиз*

Ҷомӣ, анфоси умр муғтанам аст,
Инқитои ҳаёт дам ба дам аст. *Ҷомӣ*

... Ва аз рӯи илтимос гуфтанд, ки эй ёрони азиз, дидорҳо ғанимат аст ва фурсат муғтанам. *Восифӣ*

МУҒТАСИЛ *а.* مغتسل **1.** ғуслкунанда; **2.** обботикунанда.

Дар ин чашма гиёҳест, ки агар муғтасил дар он ҷо хавз кунад, ба вай печад. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҒУНДА مغنده варам, омос; без, ғадуде, ки дар бадани инсон пайдо мешавад.

Бардор дуруштӣ зи дили хасм ба нармӣ,
Бар дӯстӣ-андар набуд, эй дӯст, муғунда. *Асҷадӣ*

МУҚАВВАР *а.* مقور миёнхолӣ, миёнтиҳӣ.

Чархи ҷодупеша чун заррин қувора карда гум,
Домани кӯҳлишро ҷайби муқаввар сохтанд. *Хоқонӣ*

МУҚАВВАС *а.* مقوس камоншакл кардашуда, қавсшакл.

Ҳар ду сари девор то наздики аркони хона бурда, чунон ки ин девор муқаввас аст чун нисфи доира. *Носири Хисрав*

Он ду абрӯи муқаввас ду камонанд баланд,
Ки ба сад қарн аз ин турфа камон натвон сохт. *Камоли Хуҷандӣ*

Он абруи муқаввас агар зеҳ кунад камон,
Аввал ба тири ишва маро ҷоқ мекунад. *Шоҳин*

МУҚАВВИМ *а.* مقوم баҳодиҳанда, муайянкунандаи арзиши чизе, нархмонанда.

Аз ҷумлаи чизҳо тоҷе ба вай бахшид аз зар ва мурассаъ ба явоқити аҳмар ва зумурради ахзар, ки муқаввимон аз қимати он оҷиз омаданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҚАВВӢ *а.* مقوی қувватдиҳанда, мас. дору.

Он ки набвад зи хӯрданаш осеб,
Шуд муқаввии қалб, яъне себ. *Восифӣ*

Ҳавояш табъро ҳамчун муқаввист,
Ки он ҷо бе нафас ҳам метавон зист. *Бедил*

МУҚАДДАМ *а.* مقدم **1.** пеш, дар пеш, қаблан.

Дар ҳама саҳрои Искандария аз он амудҳои сангин, ки сифати он муқаддам кардаем, афтода бошад. *Носири Хисрав*

2. қисми пешини чизе, пеши чизе; **муқаддами киштӣ** пеши киштӣ, қисми пеши киштӣ; **3.** афзал, авло; бартар.

Мо ризои ӯро ба раъи хеш муқаддам доштем. *Авфӣ*

Васл чун ҷаҳли мураккаб буваду ишқ басит,
Ишқро бар талаби васл муқаддам дорам. *Шоҳин*

муқаддам ва мураҷҷаҳ авло ва афзал шумурдашуда.
Маҳобати шаҳриён чунон бар хотири лашкариён истило ёфта буд, ки ори таахҳурро бар ифтихор муқаддам ва мураҷҷаҳ доштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

4. пешқадам, пешво; сардор.

Барзуяи табиб ... муқаддами атиббои Порс буд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Чун роёти ҷаҳонгир ба вилояти Лор ва Дамованд кашид, [Ҳалокухон] Шамсиддини Гелакиро ба Гирдкӯҳ фиристод, то муқаддами он ҷоро ба хидмат оварад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУҚАДДАМА *а.* مقدمه *ниг.* **муқаддима.**

МУҚАДДАМНИШИН مقدم‌نشین болонишин, пешгаҳнишин.

Дар айвони иззат муқаддамнишин,
Чи бар аввалину чи бар охирин. *Ҳотифӣ*

МУҚАДДАМОТ *а.* مقدمات *ҷ.* **муқаддима||муқаддама.**

Диловархони Ҳабашӣ... муқаддамоти воҳӣ пеш карда, аз Бурҳоншоҳ мутааххид ва мутакаффили тасхири қалъаи Шоҳдарак ва Шулопур шуд. (4) *«Таърихи Фаришта»*

МУҚАДДАР *а.* مقدر тақдир кардашуда, қисмат гардонидашуда; ба таври қатъӣ ва ҳатмӣ муайян кардашуда.

Идбор киро бувад муқаддар?
Иқбол киро бувад мусаллам? *Савдо*

Қош ояд, ки сиголем ба ҳам ду рӯзе
Аз қазо бар ману ту он чи муқаддар бошад.
Шоҳин

МУҚАДДАС *а.* مقدس пок ва муназзаҳ аз олоиш.

На ӯ аз касу не аз он кас бувад,
Зи болову поён муқаддас бувад. *Ҳотифӣ*

ҷони муқаддас ҷони пок, ҷони гиромӣ ва азиз.

Ман кистам, ки баҳри ту ҷонро фидо кунам,
Эй сад ҳазор ҷони муқаддас фидои ту. *Ҳилолӣ*

МУҚАДДИМА||МУҚАДДАМА *а.* مقدمه **1.** пешраванда, пешгузашта.

Ва онро, ки мафҳуми натиҷа андар вай бувад, «муқаддимаи миҳин» хонанд. *Ибни Сино*

2. сарахбор, оғозу даромади гап ва сӯҳбат.

Чун ба сӯҳбати подшоҳ даромад, бе тамҳиде ва муқаддимае дасти амирзодаро гирифта мегуфт... *Аҳмади Дониш*

3. дебоча, сарсухани китоб.

Маҷмӯа қаламӣ шуда, мавқуф бар муқаддима ва сабабе будааст ва бар таҳрири ҳар як иллате муқаддам афтода. *Аҳмади Дониш*

4. қисми пешгарди лашкар, талеа.

Маймана рафту майсара бигрехт,
Қалб дар соқия, муқаддима рехт. *Низомӣ*

[Кайкубод] Қишводи зарринкулоҳро дар муқаддима таъин намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

муқаддимаи лашкар пешрави лашкар, пешоҳанги фавҷ.

[Амри Лайс] Муҳаммад бинни Ҳорунро бо муқаддимаи лашкар фиристод ва худ рӯзи дигар берун рафт ва аз Ҷайҳун бигузашт. *«Таърихи Наршахӣ»*

МУҚАДДИМАТУЛҶАЙШ *а.* مقدمةالجيش қисми пешгарди лашкар.

Умарои Афғон ва Халаҷ, ки муқаддиматулҷайш буданд, пайваста лофи мардӣ ва мардонагӣ мезаданд. *«Таърихи Фаришта»*

МУҚАЙЯД *а.* مقيد **1.** ба қайд афтода, гирифтор, побанд.

Аз дарди мо чӣ фикр в-аз аҳволи мо чӣ бок
Онро, ки дил муқайяду по дар каманд нест.
Убайди Зоконӣ

Раста будам зи гирифтории шириндаҳонон,
Боз лаъли ту муқайяд ба фусун кард маро.
Фузулӣ

2. *маҷ.* вобаста, тааллуқдор.

Баландию пастӣ нахонам туро,
Муқайяд ба инҳо надонам туро. *Ҷомӣ*

Султон Баҳодур аз ғояти такаббур муқайяди ҷавоб нашуд. *«Таърихи Фаришта»*

МУҚАЙЯР *а.* مقير қир молидашуда, қирандуд.

Раҳе саъбу шабе торику тира,
Ҳаво чун қиру з-ӯ ҳомун муқайяр. *Манучеҳрӣ*

МУҚАЛЛИБ *а.* مقلب баргардонанда, дигаргункунанда, тағйирдиҳанда.

Ин ғалатдеҳ дидаро ҳирмонҳост
В-ин муқаллиб қалбро суулқазост. *Румӣ*

МУҚАЛЛИД *а.* مقلد тақлидкунанда, касе, ки кирдор ва гуфтори дигареро тақлид ва пайравӣ мекунад.

Эй муқаллид, ту маҷӯ пешӣ бар он,
К-ӯ бувад манбаъ зи нури осмон. *Румӣ*

Солҳо бар дари майхона нишинам, беҳ аз ин
Ки аз ин гӯшанишинони муқаллид бошам.
Камоли Хуҷандӣ

МУҚАННАЪ *а.* مقنع **1.** пардапӯш, ниқобдор; сару рӯи худро бо зиреҳ пӯшида.

Маҳ аз шамъи ҷамоли ӯ муқаннаъ.
«Равзат-ус-сафо»

2. лақаби Ҳаким ибни Ато, ки ба номи Ибни Муқаннаъ машҳур аст.

Ӯро Муқаннаъ бад-он хондаанд, ки сару рӯи хеш пӯшида дошт, аз он ки бағоят зишт буд.
«Таърихи Наршахӣ»

МУҚАРМАТ *а.* مقرمط бо хатти реза ва баҳам хеле зичу наздик навишташуда.

Маншур бар се тахтаи коғаз ба хатти ман муқармат набишта шуд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

МУҚАРНАС *а.* مقرنس **1.** пурнақшу нигор, гаҷбуришуда (дар бораи бино, тоқу равоқ).

Шунидам, ки буд андар он хора кӯҳ
Муқарнас яке тоқи гардуншукӯҳ. *Низомӣ*

2. сохтмони тоқу равоқдори баланд; тоқ ва кунгураи пурнақшу нигор.

Кунгураҳо дар он таъбия намуда ва муқарнаси хитоӣ бар он ба кор бурда. *«Равзат-ус-сафо»*

Чунонаш дар муқарнас буд дасте,
Ки аз гаҷ тоқи каҷ чун рост бастӣ. *Ҳозиқ*

◇ **муқарнаси зангор** *кинoя аз* осмон.

Ба рағми зоғи сияҳ шоҳбози сидранишин
Дар ин муқарнаси зангор ошьён гирад. *Ҳофиз*

МУҚАРРАБ *а.* مقرب **1.** наздикшуда.

Моҳи ту муқарраби завол аст,
Шахси ту намунаи мисол аст. *Шоҳин*

2. *маҷ.* ҳамсӯҳбати доимӣ, надим.

Муқаррабони салотин чун гурӯҳеанд, ки ба кӯҳе баланд боло меравганд, оқибат... ба зер хоҳанд афтод. *Ҷомӣ*

муқарраби даргоҳ он кӣ маҳрам ва шахси наздики марди бузургворест, он кӣ ҳама вақт ба даромадан ба ҳузури подшоҳ рухсат дорад.

Сиёҳгӯш, ки аз ҷумлаи муқаррабони даргоҳ буд, рӯй бар Димна карду гуфт... *«Нигори дониш»*

МУҚАРРАР *а.* مقرر собит ва барқароршуда, муайяншуда; таъин кардашуда.

Маликро аз эроди ин масал муқаррар шавад, ки дар кори Шатраба шитоб бояд кард. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ҳама шаб то ба саҳар ханда ту мекардию шамъ
Сӯхтан бар ману парвона муқаррар шуда буд. *Фузулӣ*

муқаррар кардан *чизе бар касе* ҳукм кардан, чизе ё кореро ба касе супурдан.

Мулки дилҳо ғами рӯи ту ба тороҷ бибурд,
То бар ӯ мамлакати ҳусн муқаррар кардӣ. *Камоли Хуҷандӣ*

МУҚАРРАРӢ مقررى **1.** муқаррар кардашуда, муайян кардашуда, оддӣ ва расмӣ; **2.** вазифа ва маоши рӯзмарра.

Тӯтӣ ва шорак ва кабӯтар низ ду ман ғалла ва ду ман тангӣ муқаррарӣ доштанд. *«Таърихи Фаришта»*

МУҚАРРИР *а.* مقرر ба иқрор оварандаи гунаҳкор; шоҳид, гувоҳ.

[Ғозонхон] афъоли ҷумла фаҳм кард ва баъд аз муддате, ки мусобарат намуд, эшонро баъзе ба воситаи муқаррире ва тоине ба ёсо расонид. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУҚАРТАҚ *а.* مقرطق куртапӯшида.

Ҳар кӣ бад-ӯ бингарад, чӣ гӯяд? — гӯяд:
Моҳ мутаввақ шудасту сарв муқартақ. *Мунҷик*

МУҚАССИМ *а.* مقسم тақсимкунанда, қисматкунанда.

МУҚАССИР *а.* مقصر тақсирнок, пуркаму кост, дар кори худ сустӣ ва кӯтоҳикунанда; гунаҳгор.

Чандон такаллуф, ки ман кардам ва маро дар меҳмондорӣ муқассир хонд. *Авфӣ*

Хоҳам ба сад ҳазор забон васфи ӯ кунам,
Лекин муқассирам, ки забон дар даҳан якест. *Ҳилолӣ*

МУҚАТТАОТ *а.* مقطعات қитаот, қитъаҳо; манзумаҳои сабуквазну кӯтоҳ.

...Ва қасоид ва муқаттаот ва маснавиёт ва рубоиёт(и) лоюад ва лойӯхсо ёд доштанд. *Восифӣ*

МУҚАТТАР *а.* مقطر қатра-қатра чакида, соф кардашуда.

Ба ангушт бинмоям, ар даври хонат
Ҳаме бода з-ангуштам ояд муқаттар. *Мантиқӣ*

МУҚАФФАЛ *а.* مقفل қуфл кардашуда, басташуда, баста.

Ниҳодаш пеши он сарви гуландом
Муқаффал ҳуққае аз нуқраи хом. *Ҷомӣ*

Муздурон дар ҳини кандани замин сандуқчаи муқаффал ёфтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҚАШШАР *а.* مقشر аз пӯст ҷудо кардашуда, пӯсткандашуда.

Зан он кунҷидро муқашшар карда дар офтоб ниҳод. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Аз латофат дар назарҳо шӯхии ҳар қитъааш
Чун баёзи дида бодоми муқашшар чида буд. *Бедил*

МУҚБАЗ *а.* مقبض қабзиятьёфта, гирифташуда.

...Зиёда аз ду донг низ мӯҳлик аст, чи дилро фурӯ гирад ва муқбаз созад. *«Илми симиё»*

МУҚБИЛ *а.* مقبل соҳиби иқбол, хушбахт; *муқобили* мудбар.

Беҳ аз сонеъ ба гетӣ муқбиле нест,
Зи касби даст беҳтар ҳосиле нест. *Носири Хисрав*

Бандаро гар назди хеш аз муқбилон хонӣ, равост,
Ҳар кӣ рӯ дар қиблаи иқбол дорад, муқбил аст. *Камоли Хуҷандӣ*

Гар муқбилӣ, ин ривоя ганҷ аст,
В-ар мудбарӣ, ин ҳикоя ранҷ аст. *Шоҳин*

МУҚДИМ *а.* مقدم **1.** иқдомкунанда, пешраванда; **2.** *маҷ.* далер, ҷуръатнок.

Эшонро муқдиме буд, ӯро бар ҳарби Амр таҳриз доданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МУҚИЛ(Л) *а.* مقل фақир, камбизоат.

Он шақӣ ҳам зол гардад, ҳам музил,
Мекунад тақлидаш аз дониш муқил. *Шоҳидӣ*

МУҚИЛЛУЛҲОЛ *а.* مقل الحال мискинҳол, бечорааҳвол, камбағал, фақир.

Ҳар сол аз тамғои ин роҳ панҷоҳ динор ба ман медод, имсол нарасидааст, ниҳоят муқиллулҳолам. *«Хористон»*

МУҚИМ *а.* مقيم **1.** иқоматкунанда, бошанда, сокин; ҷойгиршуда дар ягон ҷой.

Гашт басе солу моҳ, к-аз сари кӯят
Ҷон ба сафар рафту дил ҳанӯз муқим аст. *Камоли Хуҷандӣ*

Ку диле, к-оворагарди кӯчаи зулфи ту нест,
Эй муқими ҳар хами зулфат дили оворае! *Шоҳин*

муқиму мақом бошанда ва бошишгоҳ.

На нишон монд аз он макону на ном,
Тӯъмаи хок шуд муқиму мақом. *Бедил*

муқим гаштан (ё шудан) иқомат гузидан, сокин шудан дар ҷое.

Чун султон аз ин муҳим фориғ шавад, ман қасди Ғазнин кунам ва туро бо худ бибарам, то он ҷо муқим гардӣ. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Муқим ҳамчу нигин шав ба ҳалқаи ушшоқ,
Ки ғайри ҳалқаи ушшоқ ҷумла дар миҳананд. *Шамси Табрезӣ*

2. *маҷ.* собитқадам, устувор.

Чу аз туст нафъи муқимони олам,
Ҷаҳон то муқим аст, бошад мақомат. *Анварӣ*

муқим ва қоим собит ва устувор.

Бар дари ӯ муқиму қоим бош,
То бувад ҷон, ба ҷон мулозим бош. *Ҷомӣ*

МУҚИН *а.* موقن яқин ҳосилкунанда, боваридоранда.

...Нолаи гургони худро муқинем,
Ин харонро тӯъмаи эшон кунем. *Румӣ*

Ҳар касе дар заллаи худ муқин аст. *Румӣ*

МУҚИР(Р) *а.* مقر иқроркунанда, иқроршаванда, мӯътарифи гуноҳ ва монанди он.

Амир Исмоил гуфт: Ё амир, муқиррам, ки хато кардам ва гуноҳ ҳама мар ост. *«Таърихи Наршахӣ»*

Солу маҳ бар гуноҳҳо мусирам,
Рӯзу шаб бар гуноҳи худ муқирам. *Саноӣ*

муқир ва мӯътариф а) иқрор ва эътирофкунанда; б) ба гардан гирифта, розӣ.

Рустам ҷавоб дод, ки ман ба бандагиву фармонбардорӣ муқир ва мӯътарифам. *«Равзат-ус-сафо»*

муқир омадан (ё шудан) иқрор кардан, мӯътариф шудан, мас. гуноҳро.

Абӯалӣ гуфт: ... Чун номи маъшуқи худ бишунид, ба ғоят мутағайир шуд; маъшуқро низ бидонистам, пас бад-ӯ гуфтам ва ӯ мункир натавонист шудан, муқир омад. *Низомии Арӯзӣ*

Вазири ӯро гирифтанд, то ба захми шиканҷа муқир шуд, ки хазинаи шоҳ куҷост. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҚЛ I *а.* مقل меваи дарахте, ки дар мамлакатҳои гарм мерӯяд ва таъми талх дошта ҳамчун дору ба кор меравад.

На чун кӯдаки леч бар печи шанг,
Ки чун муқл натвон шикастан ба санг. *Саъдӣ*

МУҚЛ II *а.* مقل *ҷ.* **муқла.**

МУҚЛА *а.* مقلة тамоми косаи чашм бо сафедӣ ва сиёҳӣ.

Нақши дирамшон зи таманнои дил
Муқлаи дидасту сувайдои дил. *Хисрави Деҳлавӣ*
Ки харошида буд сапедии тӯз,
Пеҳ дар муқла монда буд ҳанӯз. *Низомӣ*

МУҚНАС *а.* مقنص ба дом афтода, сайдшуда.

Оина[-и] холис нагашт, ӯ мухлас аст,
Мурғро нагрифтааст ӯ муқнас аст. *Румӣ*

МУҚОБАЛА *а.* مقابلة **1.** рӯбарӯшавӣ, муқобили якдигар шудан.

Намруд ӯро ба муқобалаи хеш хонд. *«Равзат-ус-сафо»*

аз муқобала аз пеш, рӯ ба рӯ.

Гар аз муқобала шер ояд аз ақиб шамшер,
На ошиқ аст, ки андеша аз хатар дорад. *Саъдӣ*

дар муқобала рӯ ба рӯ истода дар вақти рӯбарӯшавӣ.

Кунад ҳар оина ғайбат ҳасуди кӯтаҳдаст,
Ки дар муқобала гунгаш бувад забони мақол. *Саъдӣ*

2. рӯ ба рӯ, муқобил.

Камол дида нахоҳад зи қоматат бардӯхт,
Агар муқобала бинад, ки тир меояд. *Камоли Хуҷандӣ*

Афросиёб деҳаи Ромитанро ҳисор кард ва ду сол Кайхисрав бар гирди ҳисор бо лашкари хеш бинишаст ва дар муқобалаи вай деҳе бино кард. *«Таърихи Наршахӣ»*

3. бо ҳамдигар муқоиса ва баробарӣ кардан, андозагирӣ, қиёс, таққоскунӣ.

Ёқутро ба лаъли ту нисбат намерасад,
Ҳарчанд ин муқобала урфан муқаррар аст. *Шоҳин*

муқобала кардан баробар кардан, монанд кардан; *муқоиса кардан.*

Хотун ҷуволҳо бикушод ва хурмои бисьёр дид, киса бикушод ва он хурмои хеш берун кард ва бо он хурмоҳо муқобала кард. *«Таърихи Наршахӣ»*

4. муқобил баромадан, мухолиф ва зид баромадан, рӯбарӯшавӣ бо ҳамдигар дар ҷанг.

[Шер гуфт:] Он миқдор ҳисоб надорам, ки хаёли муқобала дар замири ӯ гузарад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Чун чанд рӯз дар муқобала гузашт ва ғолиб аз мағлуб мутамайиз нагашт ... *«Таърихи Фаришта»*

муқобала ва муқотала муқобил истодан ва ҷангу муҳориба кардан, баробарӣ кардан дар ҷанг.

Ту низ бо ӯ дар мақоми муқобала ва муқотала натавонӣ буд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Чун наздик омаданд, [Салил] донист, ки душманони вайанд, ба муқобала ва муқоталаи эшон машғул гашт. *«Нафаҳот-ул-унс»*

5. *нуҷ.* вазъияте, ки сайёра дар осмон дар муқобили офтоб воқеъ мегардад; **6.** *мат.* қисме аз илми ҷабр, муодила.

Илми риёзӣ чанд навъ бувад: илми мунозара ва мароё ва илми муқобала ва илми асқол ва ғайри он. *«Ахлоқи Носирӣ»*

◇ **муқобалаи билмисл** ба касе дар муқобили рафтораш айни ҳамон рафторро кардан; **дар муқобалаи...** ба ивази ..., ба бадали ..., ба таври ҷавоб ба коре ё рафторе.

Чу дар муқобалаи ҷурм лутф бинад кас,
Шавад хиҷилзадаву ин хиҷолат ӯро бас. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

муқобала кардан *ба чизе* дар ивази кор ё рафтори касе муомила ё коре (нек ё бад) кардан.

Ӯ дар ҳаққи ман чунин лутфе кардааст, ҳаргиз онро ба куфрон муқобала накунам. *Авфӣ*

МУҚОБИЛ *а.* مقابل **1.** рӯ ба рӯ шуда, рӯ ба рӯ.

Зиҳӣ гармобаи ҷаннат муқобил,
Ки шӯяд номи обаш кулфати дил. *Бедил*
Дар оламе ки ёди ту бо мо муқобил аст,
Оина мекашад ба рухи соя офтоб. *Бедил*

аз муқобил аз рӯ ба рӯ, аз пеш; аз пеши чашм, аз пеши назар.

Ба сурат гарчи рафтӣ аз муқобил,
Ҳанӯз андар миёни ҷони моӣ *Ҷомӣ*

ба муқобил, дар муқобил рӯ ба рӯ, *муқобил.*

Чун Назар он суратро ба муқобил дид, ба айниҳи сар то по сурати Дил дида гуфт... *Яҳёи Себак*

Чу ходим пеши шаҳ омад зи манзил,
Бидидаш сурати худ дар муқобил. *Бадрӣ*

(дар) муқобили... рӯ ба рӯи...

Бигзор, то муқобили рӯи ту бигзарем
Дуздида дар шамоили хуби ту бингарем. *Саъдӣ*
Назири дӯст надидам агарчи аз маҳу меҳр,
Ниҳодам оинаҳо дар муқобили рухи дӯст. *Ҳофиз*

2. баробар, мусовӣ.

Ба рафтан-андар баҳраш баробари хушкӣ,
Ба ҷастан-андар кӯҳаш муқобили саҳро. *Анварӣ*

МУҚОВАЛА *а.* مقاولة бо ҳамдигар гуфтугӯ кардан, бо ҳамдигар қавлу қарор кардан.

МУҚОВАМАТ *а.* مقاومت **1.** истодагарӣ, баробар омадан (дар ҷанг ва ғ.), муқобилӣ.

Хотун он лашкар ва сохтагӣ бидид, донист ки бо ин лашкари араб Бухоро натавонад муқовамат кардан. *«Таърихи Наршахӣ»*

Кинаи қадим дар дили султон буд ва чун муддате муҳосара карданд, Отсиз қуввати муқовамат надошт. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

2. баробарӣ.

Дар нон додан ва хон ниҳодан касе бо вай муқовамат накардӣ. *Авфӣ*

МУҚОМИР *а.* مقامر **1.** қиморбоз, ҳариф дар қиморбозӣ.

Мухолифи ту ба макри замона дил дарбаст,
Чунон ки такья муқомир ба каъбатайн барзад.
Заҳири Форьёбӣ

Ба сими бад машав дар хона омир,
Ки зуд афтад чу савганди муқомир.
Хисрави Деҳлавӣ

2. *маҷ.* ҳариф, рақиб.

Гар як замон ба оразу зулфаш назар кунӣ,
Гӯӣ, ки бо қамар шаби торе муқомир аст. *Муиззӣ*

МУҚОМИРПЕША مقامرپیشه қиморбози доимӣ.

Устухонам шуд зи ғам сад пораву ҳар порае
З-он муқомирпеша дорад доғҳо бар каъбатайн.
Ҷомӣ

МУҚОРАНА||МУҚОРАНАТ *а.* مقارنه||مقارنت наздикшавӣ ба ҳамдигар.

Юсуф фармуд, ки ин муқоранат ва иҷтимоъ холист аз фоида. «*Равзат-ус-сафо*»

Чун муқоранат иттифоқ афтод, ҳар ду лашкар таъбияи суфуф намуда, ҷанги азим рӯй дод.
«*Таърихи Фаришта*»

муқоранаи найирайн а) *нуҷ.* дар як бурҷ воқеъ шудани ду сайёра — Офтоб ва Моҳ.

Дар манзили мазкур иҷтимои саъдайн ва муқоранаи найирайн даст дод. «*Равзат-ус-сафо*»

б) *маҷ.* заношӯӣ, издивоҷ.

МУҚОРИН *а.* مقارن **1.** наздикшуда, ба ҳам наздик; **муқорини ...** а) наздики ..., дар назди ...

Акнун вай муқорини фалон ситора аст ва фардо муқорини дигар ситора бувад. *Ибни Сино*

Ҷамъе маҷус дар Ҳирот муқорини масҷиде оташкада доштанд. «*Равзат-ус-сафо*»

б) ҳамзамони ..., қариб дар ҳамон вақт.

Муқорини ин ҳол писари амалдори сипаҳсолори Самарқанд ба интисори мунтасир дар ҳаракат омад.
«*Равзат-ус-сафо*»

2. пайваста, муттасил ба чизе.

Ва ҷаҳоне монад фароҳ, ки аввалаш ба азал мусовӣ ва охираш ба абад муқорин. *Аҳмади Дониш*

МУҚОСАМА||МУҚОСАМАТ *а.* مقاسمه||مقاسمت тақсим карда ҳиссаи худро гирифтан, тарака намудан.

Юмкин, ки баъд аз он миёни варасаи он шахс муқосамае рафта ва он амлок ба мубоят ва интиқолот ба мардуми мухталиф мунтақил шуда ...
«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

[Писарон] баъд аз вафоти падар ба ҷиҳати муқосамати мулку мол ба ҷангу ҷидол афтоданд.
«*Анвори Суҳайлӣ*»

муқосамат ва мушоракат ҳамсаҳмӣ, ҳиссадорӣ ва шарикӣ бо ҳамдигар.

Ӯро масруру хушдил бозгардонид, ки амри ҳукумат миёни мо ва оли Салҷуқ баъд аз ин бар сабили муқосамат ва мушоракат хоҳад буд.
«*Равзат-ус-сафо*»

МУҚОСОТ *а.* مقاسات ранҷ ва машаққат кашидан; таҳаммул кардан ба азоби чизе.

Модар фарзандро дӯсттар аз падар дорад, чи муқосоту ранҷу тааб дар тарбияти ӯ бештар намуда. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

Чун султон аз муҳимми Хоразм фориғ шуд, зимистон дар Баст ва Тунобод ба сар бурда, лашкар аз муқосоти сафар осуда шуданд.
«*Равзат-ус-сафо*»

МУҚОТАА *а.* مقاطعه **1.** бо ҳамдигар қатъи алоқа кардан; **2.** иҷорагирӣ, ба иҷора гирифтан.

Ҷойгоҳи шикор ӯро [Шопурро] хуш омад, он ҷойгоҳ аз Бухорхудот ба муқотаа бигирифт, то он ҷойгоҳ ободон кунад. «*Таърихи Наршахӣ*»

муқотаа кардан бо таъини музд иҷрои кореро ба касе супурдан.

Нусратхон ... тамоми вилояти Бедарро ба сад лак танга муқотаа карда буд. «*Таърихи Фаришта*»

МУҚОТАЛА *а.* مقاتله ҷанг, ҷанг ва кушокушӣ.

[Онҳо] баъд аз муқоталаи бисьёр ва муҳорабаи бешумор ... ба ҷо ва мақоми худ бозгаштанд.
«*Фатҳнома*»

... Дигар бора туро бифиребанд ва ба муқоталаи ман барангезонанд, он гоҳ амон наёбӣ.
Аҳмади Дониш

МУҚОТИЛ *а.* مقاتل **1.** ҷанговар, мубориз.

Ба ҳар ду қабила панҷоҳ ҳазор хона будӣ ва аз эшон ҳазор марди муқотил бигузиданд ва пеши Абраҳа омаданд. «*Таърихи Табарӣ*»

Ҳар якеро сад ҳазор марди муқотил тобеанд.
«*Равзат-ус-сафо*»

2. кушанда.

Кушта бинанду муқотил нашиносанд, ки кист,
К-ин хаданг аз назари халқ ниҳон меояд. *Саъдӣ*

МУҚРӢ *а.* مقری касе, ки Қуръонро бо овози хуб қироат мекунад (мехонад), қуръонхон, қорӣ; таълимдиҳандаи қироати Қуръон.

Наълайни воизеро аз маҷлис бурданд, муқриро бигирифт, ки имрӯз дар маҷлис ману ту беш набудӣ.
«*Хористон*»

Ва дарҳои масҷид дар он кушода ва мудом дар он мударрисон ва муқриён нишаста. *Носири Хисрав*

МУҚТАБАС *а.* مقتبس иқтибос кардашуда, гирифташуда.

Эй ҳама илми имомон аз улумат муқтабас,
В-эй ҳама расми вазирон аз русумат мустаор. *Муиззӣ*

МУҚТАБИС *а.* مقتبس иқтибоскунанда, гиранда; **муқтабис гаштан** баҳраманд шудан.

Аъёни мулку миллат ... аз анвори ... маърифати ӯ [Эраҷ] муқтабис ... гаштанд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУҚТАДИР *а.* مقتدر боқудрат, қодир, тавоно.

МУҚТАДО *а.* مقتدی||مقتدا он кӣ ба вай иқтидо ва пайравӣ мекунанд, пешво.

Ту олим ва донишмандӣ ва муқтадо ва пешвои мой. *Авфӣ*

Пас аз шафқат он муқтадои заман
Писандид он азми Фаррух зи ман. *Шоҳин*

МУҚТАДӢ *а.* مقتدی иқтидо ва пайравикунанда.

Офтобаш дар саховат муқтадист,
В-осмонро дар кифоят муқтадост. *Анварӣ*

МУҚТАЗО *а.* مقتضا **1.** тақозо кардашуда; хостошуда, матлуб; тақозо, талаб.

Не-не, ин лафз наёяд дуруст,
Маънии ин лафз на бар муқтазост. *Фаррухӣ*

Неши каждум на аз паи кин аст,
Муқтазои табиаташ ин аст. *Саъдӣ*

Ин ҷо забони барбату чангу рубобро
Чандон ки муқтазои ту бошад, дароз кун! *Савдо*

ба (*ё* **бар**) **муқтазои ...** мувофиқи ..., мувофиқи хоҳиши ...

Боре ба муқтазои ин андарз фароғате ба ҳам ор. *Савдо*

Чун маҳорат баста шуд дар силсила,
Ром шав бар муқтазои қофила. *«Гулшани тавҳид»*

2. шарт.

Агар дар омадан низ худро дар соя гирам ва туро дар офтоб гузорам, аз муқтазои адолат дур бошад. *Аҳмади Дониш*

МУҚТАЗӢ *а.* مقتضی **1.** иқтизокунанда, хоҳанда, талабкунанда.

Гул кардани ин асар муқтазии маслаҳатест. *Бедил*

Табъи ман муқтазии неш задан аст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. мӯҷиб, боис, сабаб.

Иноятп султон Бадеуззамон-Мирзо муқтазии он гашт, ки ... ба кӯҳи Зоғ шитофт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҚТАНЕЪ *а.* مقتنع қаноаткунанда, қонеъ.

Гуфт: Марди зоҳидам ман мунқатеъ,
Бо гиёҳу барг ин ҷо муқтанеъ. *Румӣ*

МУҚТАНӢ *а.* مقتنی ҷамъоварандаи мол, молдор.

Пеши саг чун луқмаи нон афканӣ,
Бӯ кунад, в-он гаҳ хӯрад, эй муқтанӣ. *Румӣ*

МУҚТАРИН *а.* مقترن иқтироньёбанда, наздикшаванда; муттасил ба чизе, пайваста.

Ҳар касрате, ки муқтарин ба ваҳдате набошад, аз тафарруқ эмин намонад. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳар чӣ аз эшон содир гардад, ба салоҳ муқтарин бошад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУҚТАСИР *а.* مقتصر иктифокунанда, қонеъшаванда.

На дуое, к-ояд аз ҳар сустрой,
Муқтасир бар изву ҷоҳи ин сарой. *Ҷомӣ*

МУҚТАФӢ *а.* مقتفی аз ақиб оянда; паи ҳамдигар оянда, пайравикунанда.

На-к паёпай корвонҳо муқтафӣ
З-ин шикофи дар, ки хаст он мухтафӣ. *Румӣ*

МУҚЪАД *а.* مقعد барҷомонда, аз ҳаракат маҳрум (ҳамчун шал, маҳбус ва м. он).

Он зан ғамгин гашт ва он писари муқъадро ба гардан барниҳод ва ба дари хона омад. *«Таърихи Табарӣ»*

Шайх Сулламӣ ... дар охири умр муқъад буд. *Ҷомӣ*

МУҲАББАТ *а.* محبت меҳр, дӯстдорӣ, нағз дидан; ишқ.

Набуд нақши ду олам, ки ранги улфат буд,
Замона тарҳи муҳаббат на ин замон андохт. *Ҳофиз*

Гар қавӣ гардад муҳаббат дар миёни дӯстон,
Лайлию Маҷнун яке Азрову Вомиқ мешавад. *Ибни Ямин*

МУҲАВВАЛ *а.* محول **1.** тағьир додашуда, дигаргуншуда, аз ҳоле ба ҳоле гардида; **2.** ҳавола кардашуда, супурдашуда, ба зиммаи касе гузоштташуда.

Мансаби аморати девон бад-он ҷаноб муҳаввал шуда, мин-ҳайсулистиқлол мутасаддии саранҷоми мулк ва мол гардад. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҲАВВАС *а.* مهوس ошуфтаақл, девона.

Замини онро ҳеҷ муҳавваси бодпаймо папаймудааст. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҲАВВИЛ *а.* محول тағьирдиҳанда, дигаргункунанда, аз ҳоле ба ҳоле гардонанда.

Ибни вақт аст, агар тасарруфи ҳол
Бошад ӯро муҳаввили аҳвол. *Ҷомӣ*

МУҲАВВИЛУЛАҲВОЛ *а.* محول الاحوال **1.** тағьирдиҳандаи ҳолатҳо; **2.** *д.* сифати худо.

Ҷаҳон ба ҳукми ту дораду раҳнамуни ту бод
Муҳаввилулаҳволу мусаббибуласбоб. *Фаррухӣ*

МУҲАВВИС *а.* مهوس соҳибҳавас, ҳаваскор, орзу ва ҳавас дошта ба чизе, моил.

Шабе ки рӯи ту моро чароғи маҷлис шуд,
Ба сӯхтан дили парвонаваш муҳаввис шуд. *Камоли Хуҷандӣ*

Эй муҳаввис дар ҳавои кимиё,
Метапад набзи ту чун зайбақ ҷаро. *Бедил*

МУҲАДДАБ *а.* محدب барҷастаи гунбадшакл.

Аз ин ҷумла дар қуллаи кӯҳе бар сатҳи муҳаддаби он ... соҳати фарохи муставӣ ва шаффофи мағора дидам. *Аҳмади Дониш*

Муҳити ҷоҳи туро ғоятест дар вусъат,
Ки мар-муҳаддаби гардуни сифларо шояд. *Заҳири Форьёбӣ*

МУҲАДДАМ *а.* مهدم инҳидомьёфта, хароб ва вайрон кардашуда.

Бар равзани қуббаи ҷалолат,
Гардун табақе бувад муҳаддам. *Заҳири Форьёбӣ*

МУҲАДДИС *а.* محدث **1.** достонгӯй, қиссахон.

Агар ин шакар бибинанд муҳаддисони ширин,
Ҳама дастҳо бихоянд чу найшакар ба дандон. *Саъдӣ*

Ходиме баромад ва муҳаддис хост ва аз иттифоқ ҳеҷ муҳаддис ҳозир набуд ва озодмард Бӯаҳмад бархост ва бо ходим рафт. *«Таърихи Байҳақӣ»*

2. донандаи илми ҳадис, ҳадисдон.

... Ба ҷиҳати фуқаҳо, муҳаддисон ва мутакаллимон ва муфассирон ... марсумот таъин намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҲАДДИСӢ محدثی қиссахонӣ, ҳикоятгӯӣ.

Имшаб муҳаддисӣ кунӣ. *Авфӣ*

МУҲАЗЗАБ *а.* مهذب **1.** таҳзиб кардашуда, пок кардашуда аз айб ва нуқсонҳо.

Ӯ муҳаззаб гашта буду омада,
Кибррову нафсро гардан зада. *Румӣ*

2. тарбиятъёфта, боадаб; хушхулқ.

Чунин чизҳо аз вай омӯхтандӣ, ки муҳаззабтар ва меҳтари рӯзгор буд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Чун касе дар ғурбат ба вартаи меҳнат дарафтад, муаддабу муҳаззаб гардад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУҲАЗЗИБ *а.* مهذب **1.** таҳзибкунанда, покизакунанда, беайбу нуқсон гардонанда.

Ба фиросат муҳандиси адвор,
Ба диросат муҳаззиби атвор. *Бедил*

2. тарбиятгар, адабомӯз, мураббӣ.

Ӯ ҷавонест бетаҷриба, рӯзгор муҳаззиби ӯ нагашта. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҲАЙЁ *а.* مهیا тайёр, омода; мавҷуд, ҳозир.

Яке муштзан бахту рӯзӣ надошт,
На асбоби шомаш муҳайё, на чошт. *Саъдӣ*

Соқию мутрибу май — ҷумла муҳайёст, вале
Айш бе ёр муҳайё нашавад, ёр куҷост? *Ҳофиз*

Дар хона таом муҳайё набуд, ки ба кор барад. *Авфӣ*

муҳайё ва муваффо омода ва тайёр ба қадри кифоя.

Асбоби айшу ишрат муҳайё ва муваффо ва машрабу масаррат муҳайё ва мусаффо аст. *«Илми симиё»*

муҳайё доштан (ё кардан) тайёр ва омода карда мондан, ҳозир кардан; мураттаб кардан.

Як сари мӯе фурӯ нагзоштӣ,
Ҷумларо он ҷо муҳайё доштӣ. *Ҷомӣ*

Султон тартиби аскарро аз ду табақа муҳайё медорад. *Аҳмади Дониш*

муҳайё шудан *ба чизе*, **муҳайёи** *чизе* **шудан** тайёр ва омода шудан, тайёрӣ дидан.

Султон Шиҳобуддин ҳамин шаб муҳайёи ҷанг шуда. *«Таърихи Фаришта»*

МУҲАЙЙИҶ *а.* مهیج ба ҳаяҷон оварандa; барангезанда, ташвиқ ва таҳриккунанда.

Овози хушаш муҳайиҷи шавқ,
Чокафкани ҷайби соҳиби завқ. *Ҷомӣ*

[Бойду] ба сухани хеш нарасида, он маънӣ муҳайиҷи ғазаби подшоҳ гашт. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

муҳайиҷи фитна фитнаангез, балво барпокунанда.

Ҷамъеро, ки муҳайиҷи фитна ва фасод медонист, ба теғи сиёсат бигузаронид. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҲАЙМИН *а.* مهیمن **1.** нозир, нигаҳбон; **2.** *д.* дар ҳама ҷо ҳозиру нозир ва ҳофизи ҳама (сифати худо).

Ман аз диёри ҳабибам, на аз билоди рақиб,
Муҳаймино, ба рафиқони худ расон бозам! *Ҳофиз*

МУҲАЛЛО *а.* محلی ороста, зебу зинатъёфта.

Ту бе зевар муҳаллоиву бе рахт,
Музаккоиву бе зинат музайян. *Саъдӣ*

Шер ... донист, ки [суханони модараш] насиҳатест аз ғараз мубарро ва мавъизатест ба зинати некхоҳӣ муҳалло. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУҲАНДАМ *а.* مهندم зебо ва мураттаб кардашуда, он чи ки аз ҳама ҷиҳат хуб, бозеб сохта шудааст; **санги муҳандам** санги ҳама паҳлӯҳояш нағз тарошида ва суфта.

Бар сари ин сутунҳо тоқҳо задааст ба ду ҷониб ҳама аз санги муҳандам, чунон ки ҳеҷ гаҷ ва гил дар ин миён нест. *Носири Хисрав*

МУҲАНДИС *а.* مهندس **1.** олими илми ҳисоб ва ҳандаса; нақшакаш, андозагир, масоҳатпаймо.

Гар давидӣ муҳандисе як моҳ,
Бар дараш чун фалак набурдӣ роҳ. *Низомӣ*

Муҳандисонро назди худ хонд, то шакли он баркашиданд. *Авфӣ*

Зи динору гавҳар ҳазорон-ҳазор,
Ки опро муҳандис надонад шумор ... *Фирдавсӣ*

2. бинокор, меъмор.

Пур аз нақшу нигор аз фарш то сақф,
Муҳандисро бар ӯ фикру назар вақф. *Ҷомӣ*

Муҳандисони комилро бе паргору мистар ва дигар олот мисли он [хонаи занбӯр] муяссар нашавад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

3. *маҷ.* донои кор.

Аз ҳакиме кард шогирде суол,
К-эй муҳандис, кист фарзанди ҳалол? *Ҷомӣ*

МУҲАННАД *а.* مهند аз пӯлоди ҳиндӣ сохташуда; **ханҷари муҳаннад** теғи ҳиндӣ, теғи аз пӯлоди ҳиндӣ сохташуда.

В-он, ки бар фарқи офтоб занад
Қаҳри ӯ ханҷари муҳаннадро. *Бадри Чочӣ*

МУҲАННО *а.* مهنی||مهنا гуворо, балаззат; хуш.

Баҳори фарруху иди хуҷастаст,
Ба ҳар ду рӯзгори ӯ муҳанност. *Муиззӣ*

МУҲАРРАМ *а.* محرم **1.** ҳаром кардашуда, ҳаром шумурдашуда; манъ кардашуда.

Неъмати ҷаннот хуш бар дӯзахӣ
Шуд муҳаррам гарчи ҳақ омад сахӣ. *Румӣ*

2. моҳи аввали соли қамарии ҳиҷрӣ (ин моҳро арабҳо барои он «муҳаррам» номидаанд, ки дар он ҷанг кардан мамнӯъ буд).

Аз паси ҳар мубораке шумест,
Аз паси ҳар муҳарраме сафар аст. *Хоқонӣ*

Бубин ҳилолӣ муҳаррам, бихоҳ соғари роҳ,
Ки моҳи амну амон асту соли сулҳу салоҳ. *Ҳофиз*

МУҲАРРАМОТ *а.* محرمات **1.** чизҳои манъ, ҳаром кардашуда.

[Луқмон] гуфт: Ҳеҷ вақт иртикоби муҳаррамот накунӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

Фирӯзшоҳ ... ғайр аз истимои нағма ва хӯрдани шароб пинҳонӣ перомуни муҳаррамоти дигар намегашт. *«Таърихи Фаришта»*

муҳаррамот ва манҳиёт чизҳои ҳаром ва мамнӯъ.

Бар иқдоми муҳаррамот ва манҳиёт ба чӣ узр далерӣ намоянд? *«Равзат-ус-сафо»*

2. ҳарамнишинон, занони ҳарамнишин; **муҳаррамот ва муҳаддарот** занони ҳарамнишин ва парданишин.

Ҳозир шуд табибе ба маҷлиси яке аз мулуки Сомон ва қабули ӯ дар он ҷо ба дараҷае расид, ки дар ҳарам шудӣ ва набзи муҳаррамот ва муҳаддарот бигирифтӣ. *Низомии Арӯзӣ*

МУҲАРРАР I *а.* محرر навишташуда.

Рӯзномаи давлат боре ба номи ӯ муҳаррар ва камоли қудрати ӯ ва вуфури сиёсати ӯ дар ақтори олам шоеъ ва мустафиз гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҲАРРАР II *а.* محرر озодкардашуда, вораста; озод аз вобастагиҳои дунъё.

Маънии муҳаррар он аст, ки ба шуғли дунъё иштиғол надошта бошад. *«Равзат ус-сафо»*

МУҲАРРАҚ *а.* محرق сӯхта.

Қариб дусаду панҷоҳ хона муҳарраҳ шуда... *«Равзат-ус-сафо»*

МУҲАРРИЗ *а.* محرض ташвиқкунанда, барангезанда.

Ӯро муҳарриз шуданд, то шароб хӯрд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МУҲАРРИК *а.* محرک **1.** ба ҳаракат оваранда; **2.** *маҷ.* ташвиқкунанда, барангезанда, ба шӯр оваранда.

Дар ин асно паҳлавон Асад, шоҳ Яҳъё, ки муҳаррики фитна буд, аз камоҳии ҳолат эълом намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Муҳаррик шуд чунон шавқи баландаш,
Ки об афшонд бар оташ сипандаш. *Нозим*

МУҲАРРИКА *а.* محرکه *муаннаси* **муҳаррик; қуввати муҳаррика** қуввати ҳаракатдиҳанда, қуввати барангезанда, қуввати ҷунбонанда дар инсон (аз рӯи ақидаи донишмандони қадимӣ).

Бо вуҷуди заъфи мизоҷ ва фуқдони қуввати муҳаррика ... азми разм ... ҷазм фармуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҲАРРИР *а.* محرر **1.** нависанда, муаллиф, мусанниф.

Муҳаррири ин мақолот ва муаллифи ин китоб гӯяд ... *«Ахлоқи Носирӣ»*

муҳаррири сутур (*ё* ин **авроқ**) нависандаи сатрҳо, муаллиф.

... Ба муҳаррири ин авроқ фармуд, ки ин китоби нафисро табдили кисвати алфоз мебояд кард. *«Ахлоқи Носирӣ»*

Муҳаррири сутур гӯяд: Ман дар ин ҳикоя инкоре доштам. *Аҳмади Дониш*

2. котиб, мирзо.

Нақши дараш ҳамеша ба хун даркашад сиришк,
Ҳамчун муҳаррирон, ки ба сурхӣ кашанд боб. *Камоли Хуҷандӣ*

МУҲАРРИС *а.* محرص ҳарискунанда, таҳрискунанда, ба ҳирс андозанда, барангезанда.

МУҲАРРИҚ *а.* محرق сӯзонанда, сӯзанда; **таби муҳарриқ** таби сӯзон.

Аз ғояти ғайрат ва камоли хашм ва ғами хафақон таби муҳарриқ бар вай муставлӣ гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҲАРРО *а.* مهرا аз ҳад зиёд пухта, ҳил-ҳил пухташуда.

Сагро дасту пой баста дар он дег ниҳад ва пуроб созад ва сардегро ниҳода оташ барафрӯзад, то вақте ки он саг муҳарро шавад. *«Илми симиё»*

МУҲАССАЛ *а.* محصل **1.** ҳосил кардашуда, ҳосилшуда, ба даст овардашуда.

Толибони ин фанро ба майманати мушоҳада ва баракати мутолааш нафъе комил ва ҳаззе шомил муҳассал ва муяссар гардад. *«Илми симиё»*

2. мазмун, маънӣ, хулоса.

Муҳассали он нома ин буд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҲАССАН *а.* محصن иҳоташуда бо ҳисор; мустаҳкам ва забтнопазир (дар бораи қалъа ва ҳисор).

Гуфтам: Равам ба Макка, ҷӯям дар он ҳарам
Кунҷе, ки сар ба ҳисни муҳассан дароварам. *Хоқонӣ*

МУҲАССИЛ *а.* محصل **1.** ҳосилкунанда, ба даст оваранда; **2.** гирандаи хироҷ, андозчин; омили хироҷ, маъмури ҷамъоварии хироҷ.

Гуфт: Худ додӣ ба мо дил, Ҳофизо,
Мо муҳассил бар касе нагмоштем. *Ҳофиз*

На ҳарфи талаб бар забонҳо равой,
На ҷӯби муҳассил, на килки авон. *Ҳотифӣ*

МУҲАШШО *а.* محشی|محشا ҳошия кардашуда, ҳошиянок кардашуда, ҳошиядор (дар бораи китоб), ба воситаи ҳошия шарҳъёфта.

Зи шарҳаш матни доной муҳашшо,
Тасаввуфро зи рақсаш даст боло. *Нозим*

муҳашшо кардан ҳошиядор кардан, ҳошия навиштан.

Дар вақти хуши худ бар вафқи ишорат китоби «Футӯҳот»-ро муҳашшо мекардам. *Ҷомӣ*

МУҲАҚҚАР *а.* محقر **1.** ҳақир шумурдашуда; ҳақир, камарзиш, ночиз.

Дар тарозуи марди бофарҳанг
Ин муҳаққар чӣ вазн дораду санг. *Низомӣ*

Мекашам ҷони муҳаққар пеши мӯрони дарат,
Афв фармо, з-он ки бошад тӯҳфаи мӯрон ҳақир. *Камоли Хуҷандӣ*

Ҷон нақди муҳаққар аст, Ҳофиз,
Аз баҳри нисор хуш набошад. *Ҳофиз*

2. хурд, майда; танг.

Агарчи ин кабӯтар ... луқмаи муҳаққар аст, аммо ... нафсро ... андаке тасаллӣ метавон дод. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Искандар ҷавоб дод, ки тааммул мекунам, ки арсаи ҷаҳон ба ғоят муҳаққар аст. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

3. чизи андак, миқдори каме аз чизе.

Ман бад-ин муҳаққар бо ту дар мақоми музояқа нестам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Аз он чи ӯ ҳосил кардӣ, муҳаққаре ба нафақаи худ сарф кардӣ ва боқиро ба фуқаро тасаддуқ намудӣ. *Ҷомӣ*

МУҲАҚҚАҚ *а.* محقق таҳқиқшуда, собитшуда, собит, саҳеҳ, аниқ.

Нисбати ӯ наздики муаррихон муҳаққақ аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Қитбуқо гуфт: Агар дили ту бо подшоҳ рост аст, бифармой, то тамомати қалъаҳоро хароб гардонанд, то он маънӣ муҳаққақ гардад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Маликро нест ин маънӣ муҳаққақ,
Ки мулк аз ғамзи ғаммозон хазон аст. *«Хористон»*

МУҲАҚҚИҚ *а.* محقق **1.** таҳқиқкунанда, аҳли таҳқиқ, мудаққиқ, ҷӯяндаи ҳақиқат.

Илм чандон ки бештар хонӣ,
Чун амал дар ту нест, нодонӣ;
На муҳаққиқ бувад, на донишманд,
Чорпое, бар ӯ китобе чанд. *Саъдӣ*

Ҳақиқат воҳид асту ваҳдати ӯ,
Бувад марди муҳаққиқро муҳаққақ. *Ҷомӣ*

2. дар тасаввуф — шахси ба ҳақиқати ашьё пай бурда, ориф.

МУҲАҚҚИҚОНА محققانه **1.** ҳақиқатҷӯёна; **2.** дар тасаввуф — орифона.

Вақте дар сафари Ҳиҷоз тоифаи ҷавонони соҳибдил ҳамроҳи мо буданд ҳамдам ва ҳамқадам, вақтҳо замзама бикарданди ва байте муҳаққиқона баргуфтандӣ. *Саъдӣ*

МУҲАҶҶАЛ *а.* محجل (аспи) сафедпо.

Ҳаббазо, аспе муҳаҷҷал, маркабе тозинижод,
Наъли ӯ парвиннишону сумми ӯ хорошикан.
Манучеҳрӣ

МУҲИБ I || **МАҲИБ** *а.* مهيب боҳайбат, саҳмнок, касе ё чизе, ки аз вай метарсанд, ҳавлангез.

[Искандар] гуфт: Ин чӣ сурати ғариб аст ва ҳайкали маҳиб? *Ҷомӣ*

Худованди ман маликулҷибол амир Додро ҷуфте саги ғурӣ фиристода буд сахт бузург ва муҳиб.
Низомии Арӯзӣ

[Шер] ин мурoот барои он мекард, то заҳраам аз дидори маҳибаш об нашавад. *Аҳмади Дониш*

МУҲИБ II || **МУҲИББ** *а.* محب муҳаббатбаста, дӯстдор; дӯст.

Фармуд: Эй бародар, мо ошиқ будем вақте ва акнун маъшуқем, муҳиб будем гоҳе, ин замон маҳбубем. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Дӯстон ва муҳиббонаш дар мусибати ӯ нолону гирьён гардиданд. *«Фатҳнома»*

Наям аз муҳиббони дуньё, ки ман
Диҳам шикваи дастгоҳи сухан. *Бедил*

МУҲИЛ I *а.* محيل ҳилагар, маккор, фиребгар.

Чун он ҳол арза доштанд, фармон шуд, ки ӯ марде муҳили мутаҳармиз аст, юмкин, ки худро мурда сохтааст, то бошад, ки халос ёбад.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

... Ки ин кӯдак муҳил афтода бисьёр
Ба нақши ҳар ду рӯ оинакирдор. *Нозим*

МУҲИЛ II *а.* مهيل ҳавлангез, ҳавлнок.

Чу берун шуд аз Қозарун як-ду мил,
Ба пеш омадаш санглохе муҳил. *Саъдӣ*

МУҲИМ(М) *а.* مهم **1.** амри азим, кори аҳамиятнок.

Вузарои Нӯшервон дар муҳимме аз масолеҳи мамлакат андеша ҳамекарданд ва ҳар як аз эшон дигаргуна рой ҳамезад. *Саъдӣ*

Модар ба муҳимми табх пардохт,
Ҷуфташ ба ҳазор лутф бинвохт. *Шоҳин*

Гуфтам: ... Маро бо соҳиби ин саро арзи эҳтиёҷест ва муҳимме ба таъҷил. *Аҳмади Дониш*

муҳимми хатир кори бузурги ҷиддӣ, вазифаи муҳим.

... Ҳаждаҳ сол бад-он муҳимми хатир қиём намуд.
«Равзат-ус-сафо»

2. лозим, зарур, воҷиб.

Муҳимтар коре он аст, ки аз кори лашкар ва мавоҷиби эшон бохабар бошӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

◇ **баромадани муҳимми** *касе* иҷро шудани кор; осон шудани мушкили касе.

Муҳиммашон баромада ва зиёфаташон тамом шуда буд. *Садри Зиё*

муҳимми *касеро* **кифоят кардан** *киноя аз* куштани касе.

... Ба хобгоҳи Солеҳ шитофта, муҳимми ӯро кифоят кунанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҲИММАТ *а.* مهمة *муаннаси* **муҳим(м)** кори азим, кори аҳамиятнок.

МУҲИММОТ *а.* مهمات *ҷ.* **муҳиммат.**

Соли дигар гар тавонам вораҳид
Аз муҳиммот, он тараф хоҳам давид. *Румӣ*

Халали фоҳиш ба муҳиммоти мулк роҳ ёфта.
«Равзат-ус-сафо»

◇ **муҳиммоти** *касеро* **баровардан** кор ва эҳтиёҷоти касеро ба ҷо овардан.

Буте чун барорад муҳиммоти кас,
Ки натвонад аз худ бирондан магас? *Саъдӣ*

муҳиммоти сафар лавозимоти сафар, он чи вақти сафар зарур бошад.

МУҲИМПАРДОЗӢ مهم پردازی корпардозӣ, пешбарии корҳои аҳамиятнок, ба анҷом расонидани корҳо.

Бори дигараш дар ... муҳимпардозӣ ... имтиҳон фармуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУҲИН *а.* مهين **1.** хору залилкунанда; **2.** *маҷ.* несткунанда, аз байн баранда.

Андароеду бубинед инчунин
Сард гашта оташи гарми муҳин. *Румӣ*

МУҲИТ *а.* محيط **1.** иҳотакунанда, гирд печондагиранда.

Моҳо ҷамоате бошем ба гирди вай муҳит.
«Равзат-ус-сафо»

муҳит шудан гирди чизеро гирифтан, муҳосира кардан.

Чун ба Ҳирот расид, лашкарҳо перомуни шаҳр муҳит шуданд ва аз ҷонибайн ҷанг оғоз карданд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

Дӣ дар миёни зулф бидидам рухи нигор
Бар ҳайате, ки абр муҳити қамар шавад. *Ҳофиз*

2. дарбаргиранда, фарогиранда, шомил.

Ҳиммати ту муҳит чун фалак аст,
Неъмати ту басит ҳамчу ҳавост. *Муиззӣ*

Чи мураккаб дар ин фазо, чи басит
Ҳаст ҳукми фано ба ҷумла муҳит. *Ҷомӣ*

3. доира.

Чун лашкари шоҳи Чин доира заданд ва лашкари Искандарро дар миён оварданд, пиндоштӣ, ки марказ дар миёни муҳит аст. *«Хористон»*

бар муҳити ... давродаври ..., гирдогирди ..., атрофи ...

Аз андаруни гӯш фазоест ва асбоб бар муҳити он ниҳода. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

4. *мат.* хати доиравӣ.

Аз марказ ба муҳит омадаанд ва ҳар ду хатти

рост, ки аз марказ ба муҳит оянд, баробар буванд.
Ибни Сино

5. уқьёнус.

Дар дили мо гар намеой, ба чашми мо биё,
Аз муҳит андеша дорӣ, бар лаби дарьё биё! *Сайидо*

Табақаи аввалӣ хоки хушк, ки се рубъ ба муҳит муғрақ аст. *Аҳмади Дониш*

6. номи китобе доир ба фиқҳ.

Инчунин рухсат бихондӣ дар «Васит»,
Ё будаст ин масъала андар «Муҳит». *Румӣ*

◇ **муҳити амал** баҳри орзу, дарьёи ҳавас.

Чунон ба ёди ту дар хок метапам, гӯӣ,
Ки дар муҳити амал моҳии сақанқурам. *Шоҳин*

муҳити маввоҷ *киноя аз* дуньёи тағьирьёбанда.

... Қ-он дода дар ин муҳити маввоҷ
Сармояи ақлу дин ба тороҷ. *Ҷомӣ*

(ин) муҳити сароб *киноя аз* дуньё, ки гӯё мавҳумаст.

Зи дарди ташнагиҳоям дар ин муҳити сароб
Диле гудохтаему, расидаем ба об. *Бедил*

муҳити сипеҳр *киноя аз* фалак, осмон.

Кӯшке дошт сар кашида ба авҷ
Аз муҳити сипеҳр ёфта мавҷ. *Низомӣ*

муҳити ситез *киноя аз* майдони ҷангу ҷидол.

Зи ҳар сӯ яке Даҷлаи мавҷрез
Равон шуд суи он муҳити ситез. *Ҳотифӣ*

УҲИШ *а.* موحش ваҳшатовар, ғамгин ва андӯҳгинкунанда; *муқ.* **муваҳҳиш.**

[Харчанг] ин хабари муҳиш ... бозгуфт.
«Анвори Суҳайлӣ»

УҲИҚ(Қ) *а.* محق 1. ҳақдор, ҳаққонӣ; ҳақиқатгӯй, ростгӯй.

Ҳар як аз ин тавоифи ҳаштгона ду муташаббеҳ дорад: яке муҳиқ ва дигаре мубтил. *Ҷомӣ*

Агарчи ҷанг ба тариқи бағӣ ва фасод бувад ва агар аз роҳи ҳақ бувад, албатта зафар муҳиқро бувад. *Аҳмади Дониш*

2. рост, ҳақ.

Ин хабарҳо в-ин ривоёти муҳиқ
Сад ҳазорон пир бар вай муттафиқ. *Румӣ*

УҲОБО||МУҲОБОТ *а.* محابا||محابات 1. муомилаи нағз, муомилаи боэҳтиром; мурувват ва ионат.

Бидонад, ки ин арз озарм нест,
Сухан бар муҳобою бо шарм нест. *Фирдавсӣ*

Падар бо писар кин баророста,
Муҳобо шуда, меҳр бархоста. *Низомӣ*

муҳобо ва мудоро мурувват ва созиш.

Шер гуфт: Дар тақрири абвоби муносаҳат муҳобо ва мудоро шарт нест. *«Анвори Суҳайлӣ»*

бе муҳобо бераҳм; бе риоя.

Чандон ки ришу гиребонаш ба дасти ҷавон афтод, ба худ даркашид ва бе муҳобо фурӯ кӯфт.
Саъдӣ

муҳобо кардан мурувват ва раҳмдилӣ ба кор бурдан, поси хотир намудан, риоя кардан.

Яъқуб гуфт: Ӯро бигӯед, ки аз фарзандони Иброҳим ҳастем, то магар шуморо муҳобо кунад.
«Таърихи Табарӣ»

Чархи ситезакор муҳобо намекунад,
Ҳеҷ аз ҷафо намонд, ки бо мо намекунад.
Убайди Зоконӣ

муҳобо раҳо кардан тарк кардани мурувват, риоя ва мадоро накардан.

Муҳобо раҳо карду шуд гармхез,
Забон кард бар посухи шоҳ тез. *Низомӣ*

2. бок, тарс.

Аз марг на маро муҳобо бошад ва на касро.
«Таърихи Табарӣ»

Муҳобо нест аз барқи ҳаводис хӯшачинонро,
Намегирад гиребон шеҳна кӯтаҳостинонро. *Соиб*

МУҲОВАРА||МУҲОВАРАТ *а.* محاوره||محاورت гуфтугӯ, саволу ҷавоб бо ҳамдигар; сӯҳбат.

Подшоҳ гуфт: Шарт он аст, ки имшаб бо якдигар сӯҳбат дорем ва лутфи муҳовараи сухан пардозем.
«Ҳористон»

Фасле ду ҳамон рӯз иттифоқи баёз афтод дар ҳусни муошарат ва одоби муҳоварат. *Саъдӣ*

МУҲОВАРОТ *а.* محاورات *ҷ.* **муҳовара||муҳоварат.**

Рисолаест мусаммо ба «Бадеъ-ул-иншо» муштамил бар муҳовароти хитобӣ ва ҷавобӣ. *«Илми симиё»*

Аз ҳар боб муколамот ва муҳоварот дар миён ниҳодем. *Аҳмади Дониш*

МУҲОДАНА *а.* مهادنه мусолиҳа, сулҳ ва оштӣ кардан бо ҳамдигар.

Мухассилони Фаранг ҷиҳати таҳсили ваҷҳи муҳодана ба шаҳр даррафтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҲОДАСА||МУҲОДАСАТ *а.* محادثه||محادثت гуфтугӯ, мусоҳиба, муколама.

Бо баҳсе машғул шуда, муҳодасаи мо дароз кашид. *Авфӣ*

Рӯй аз муҳодасати ӯ гардонидан мурувват надониистам. *Саъдӣ*

Ҳасан дар аснои муҳодаса ва муҳовара шикояти вазир ва султон бар забон овард. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҲОЗО||МУҲОЗОТ *а.* محاذا||محاذات 1. рӯбарӯшавӣ, муқобили якдигар шудан; **дар муҳозоти ..., бар муҳозоти ...** ру ба рӯи ..., муқобили якдигар.

Чун суфуф дар муҳозоти якдигар омада ҳамлаҳо мутавотир шуд ... *«Равзат-ус-сафо»*

2. баробарӣ, мусовот.

Он шаҳр бо мулук дами мусовот зада, бо гарданкашон ва сарфарозон қадами муҳозот пеш мениҳод. *«Равзат-ус-сафо»*

3. *маҷ.* муқобала; пархош.

Хоқониё, ҳанӯз наӣ хосаи худой,
Бо хосагон магӯ, ки муҳозо бароварам. *Хоқонӣ*

МУҲОЗӢ *а.* محاذی рӯ ба рӯ шуда, муқобил.

Кӯҳ аз муҳозии рууси эшон дур шуд.
«Равзат-ус-сафо»

Он ҷонвар ... сина ба замин ниҳод ва муҳозии ман ва улоғ бар замин афтода бар мо назар медӯхт.
Аҳмади Дониш

МУҲОКО||МУҲОКОТ *а.* محاکا||محاکات 1. ба таври тақлид нақл кардан, монанди касе гап задан, корҳои касеро тақлид кардан.

Ҳоли эшон дар ташаббӯҳ ба уламо ва азкиё хамчун ҳоли баъзе ҳайвонот аст дар муҳокоти афъол ва аҳволи инсонӣ чун қирада ва тӯтӣ, ё кӯдакон дар ташаббӯҳ ба болиғон. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

2. мунозира, мубоҳиса; муҷодила.

Ҳар чӣ кардӣ, кас ба сабаби насаб бо вай муҳоко накардӣ. *Авфӣ*

Гар ба майдони муҳокои ту ҷавлон ёбам,
Гӯи дил дар хами чавгони забон андозам. *Саъдӣ*

МУҲОЛ *а.* محال **1.** номумкин, имконнопазир, ношуданӣ.

Муҳол аст, ки хирадмандон бимиранд ва беҳунарон ҷои эшон бигиранд. *Саъдӣ*

Ҳаст ҷунбонидан аз ҷо кӯҳи оҳанро муҳол,
Гарчи гардад сар-сари шавқи рухат оҳанрабо. *Ҷомӣ*

хаёли муҳол фикри хом, орзуи ношуданӣ, фикри амалӣ шуданаш номумкин.

Боре ба насиҳаташ гуфтанд: Аз ин хаёли муҳол таҷаннуб кун! *Саъдӣ*

2. чизе ё кори номумкин, ношуданӣ, ғайри қобили имкон.

Ту омадай ва муҳоле металабӣ. *Авфӣ*

Пири муғон ҳикояти маъқул мекунад,
Маъзурам аз муҳоли ту, бовар намекунам. *Ҳофиз*

МУҲОЛАНДЕШ محال اندیش орзуманди мақсади ношуданӣ, хомтамаъ.

Даҳони танги ту дилхоҳи ҷони Ҳофиз шуд,
Ба ҷон бувад хабарам з-ин дили муҳоландеш. *Ҳофиз*

МУҲОЛОТ *а.* محالات *ҷ.* **муҳол** номумкинҳо, чизҳои ношуданӣ, ношуданиҳо.

Ба рӯзгори ҷавонӣ асири ишқ шудам,
Ман ин маҳал зи кӣ ҷӯям, ки аз муҳолот аст. *Муиззӣ*

Танҳо нишастани маҷмӯъ [одамнён] аз қабили муҳолот бошад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУҲОМАЛАТ *а.* محاملت бореро бо ҳам бардоштан, кореро бо ҳам ба ҷо овардан; ба ҳамдигар сабр ва таҳаммул кардан дар коре.

Чаҳорум мусоламат ва он муҳомалат аст дар вақти тасодуми ороӣ мухталифа ва тарокуми аҳвои мутафарриқа. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МУҲОРАБА||МУҲОРАБАТ *а.* محاربه||محاربت ҳарбу зарб бо ҳамдигар, ҷангу муқотила, разму пайкор дар майдони ҷанг.

Бо ман ба муҳораба пеш ой! *Авфӣ*

Ахавайн бисоти муҳорабат дарнавардида ба фармони султон амал намуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҲОРАБОТ *а.* محاربات *ҷ.* **муҳораба||муҳорабат.**

Баъд аз муҳоработ бар вай зафар ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҲОРАСА||МУҲОРАСАТ *а.* محارسه||محارست нигаҳбонӣ, нигаҳдорӣ, муҳофизат.

Маслаҳат он мебинам, ки мулки қаноатро муҳорасат кунӣ. *Саъдӣ*

МУҲОРИБ *а.* محارب муҳорибакунанда, ҷангу ҳарбкунанда, ҷанговар, мубориз.

Ба базм-андарун чун Уторид мусоид,
Ба разм-андарун чун ғазанфар муҳориб. *Манучеҳрӣ*

МУҲОСАБА||МУҲОСАБАТ *а.* محاسبه||محاسبت бо ҳамдигар ҳисоб кардан, ҳисобгирӣ; бо касе ҳисобӣ кардан.

Онро, ки ҳисоб пок аст, ба муҳосаба чӣ бок. *Саъдӣ*

Агар то сад соли дигар хоҳанд, ки онро истифо ва эътибор кунанд, муҳосабаи битикчиёнро бо олот, ки ба кор бурдаанд, муқобала кунанд, филҳол ҳақ аз ботил возеҳ гардад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

илми муҳосабат илми ҳисоб.

Ва дар илми муҳосабат, чунон ки маълум аст, чизе донам. *Саъдӣ*

муҳосаба кардан ҳисоб кардан.

Сирри мақсудро муроқаба кун,
Нақди авқотро муҳосаба кун. *Ҷомӣ*

МУҲОСАБОТ *а.* محاسبات *ҷ.* **муҳосаба||муҳосабат.**

Исми Қапакро низ муқаррар фармудем, ки дар муомалот ва муҳосабот, ки дар ин шаҳр воқеъ шавад, мазкур гардад. *«Фатҳнома»*

МУҲОСАРА *а.* محاصره иҳота намудан, атрофи чизеро печонда гирифтан.

Лашкари Қизилбош шаҳри Насафро, ки иборат аз Қаршист, муҳосара карданд... миёни Миёнкол буданд. *Восифӣ*

МУҲОСИБ *а.* محاسب ҳисобчӣ, ҳисобдор, ба ҳисобгиранда.

Аблаҳ, ки диҳад қуроза бе ранҷ,
Беҳтар зи муҳосиби дирамсанҷ. *Хисрави Деҳлавӣ*

...Дастгоҳи ҷоҳу ҷалолаш аз қиёси муҳосиби фикру хаёл берун буд. *Аҳмади Дониш*

МУҲОТ *а.* محاط иҳота кардашуда.

Он ҳисорест, ки оби Сайҳунро дар он маҳал ба оби Хуҷанд тағйир менамояд ва бар атрофи он мегардад, чунон ки се тарафи қалъа муҳот ба об аст. *«Равзат-ус-сафо»*

Даме ки оинаи хешро задӣ сайқал,
Муҳит гар ҳама арш аст, мар-турост муҳот. *Бедил*

муҳот ва маҳсур дар иҳота ва муҳосара гирифташуда.

Бо он ки панҷоҳ ҳазор мард дошт, беш аз даҳ дарвоза муҳот ва маҳсур нашуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҲОФАЗАТ *а.* محافظت нигаҳбонӣ, нигаҳдорӣ.

Ҳар як дар муҳофазати он ... ҷаҳди балиғ намуданд. *Авфӣ*

Рӯзе, ки бар тахти шоҳӣ ҷулус кард, бияндешад, ки оби он шаҳр аз куҷост ва маҷро ва мадхали онро нек муҳофазат кунад. *Аҳмади Дониш*

МУҲОФИЗ *а.* محافظ муҳофизаткунанда, нигаҳбон.

Фармон шуд [аз Ғозон], то писарони Тоҷиддин Илдузро, ки муҳофизи қалъа буданд, бо зану баччa аз қалъа берун карданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУҲОҚ||МАҲОҚ||МИҲОҚ *а.* محاق охири моҳи қамарӣ, се шаби охири моҳи қамарӣ — аз шаби 27 (ё 28)-ӯм то 29 (ё 30)-ӯм, ки моҳ дида намешавад.

Бадрро дидӣ бар ин хуш чортоқ,
Ҳасраташро ҳам бубин вақти муҳоқ. *Румӣ*

Иртифои пайирайн дар як дарача мӯчиби муҳоқ аст. *«Равзат-ус-сафо»*

Бингар маҳи шабоби худ андар маҳоқи шайб,
З-ин пеш дар назораи рӯи чу маҳ марав. Чомӣ

дар муҳоқ афтодани моҳ нопадид шудани маҳтоб (дар охири моҳ).

Тоқатам тоқ шуд ва моҳи сабрам дар муҳоқ афтод. *Авфӣ*

муҳоқ омадан *бар чизе* нопадид шудани чизе.

Гар офтоб бибинад банону килки туро,
Зи рашки килки ту ояд бар офтоб муҳоқ. *Муиззӣ*

МУҲОЧАРАТ *а.* مهاجرت хичрат, кӯчидан аз чое ба чое.

Синаи моро ба илтиҳоби забонаи оташи муҳочарат сӯзе беш аз пеш. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУҲОЧИР *а.* مهاجر **1.** кӯчида, хичрат карда; **2.** касе, ки бо Муҳаммад аз Макка ба Мадина кӯчидааст.

Пайғамбар ... бо чамоате аз муҳочир ва ансор аз паси эшон битохтанд. *«Таърихи Табарӣ»*

МУЧАБ||МӮЧАБ *а.* موجب **1.** эчобӣ, мусбат; **2.** *грам.* мусбат.

Чунон ки гӯем: «Мардум ҳайвон аст» ё гӯем: «Мардум ҳайвон нест», онро, ки «ҳаст» гӯем, мучаб хонанд. *Ибни Сино*

МУЧАВВАЗ *а.* مجوز чоиз шумурдашуда, раво, чоиз.

Дар адьёни собиқа иртикоби ин амр мучавваз буда. *«Равзат-ус-сафо»*

Қатли шахс ба ҳеч ваҷҳ мучавваз набошад. *Аҳмади Дониш*

МУЧАВВАФ *а.* مجوف миёнтиҳӣ, ковок, дарунхолӣ ҳамчун най ва ғ.

Ин рагҳо мучавваф аст ва хун андар вай ба осонӣ мегузарад. *«Мачмаъ-ул-ансоб»*

Дар асои мучавваф он осӣ чавоҳирро таъбия кард. *«Равзат-ус-сафо»*

МУЧАВВАФА *а.* مجوفة *муаннаси* **мучавваф.**

Аммо басар қувватест тартиб карда дар асабаи мучаввафа, ки дарьёбад он суратеро, ки мунтабеъ шавад. *Низомии Арӯзӣ*

МУЧАДВАЛ *а.* مجدول **1.** чадвал кашидашуда; **2.** рах-рах кардашуда, рахдор.

Омад қади ӯ ба лутф аввал,
Шуд барги гулаш зи хат мучадвал. *Чомӣ*

Дам ба дам вараки чеҳраро ба сими сиришк мучадвал месозад, аз ҳошияи замири мунир маҳв нафармоянд! *Восифӣ*

МУЧАДДАД *а.* مجدد тачдид кардашуда, нав гардонидашуда; нав; нав пайдошуда.

Навозанда гуфт: Эй ёри азиз, ин замон, ки ту *дил аз суҳбати ёрон бармедорӣ ... бо ҳарифони* мучаддад пайванд метавон сохт. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Зарробвор шохи гули зард ҳар шабе
Динорҳои гирд мучаддад кунад ҳаме. *Манучеҳрӣ*

МУЧАДДАДАН *а.* مجدداً аз нав, аз сари нав.

Боз точи давлат ва афсари ҳашамат абадиюлиттисол ба дурдонаи ягонаи баҳри давлат ва иқбол мучаддадан мурассаъ гардид. *Восифӣ*

МУЧАДДАР *а.* مجدر **1.** мубталои бемории обила, обила баровари да; **2.** парзадарӯй, чӯтур.

Ба бӯса макун ваъда бадруд моро,
Ки рӯи вафо гардад аз вай мучаддар. *Мантиқӣ*

...Пас обила бароояд, сурат шавад мучаддар. *Хоқонӣ*

МУЧАЗ||МӮЧАЗ *а.* موجز кӯтоҳкардашуда, мухтасар.

Сухане, ки дар маоиби касе гӯянд, агарчи мучаз ва мухтасар бошад, қабул набояд намуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Гӯянд, ки Ҳасани Саббоҳ руқъаҳоро бисьёр мухтасар ва мучаз навиштӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

МУЧАЗЗИБ *а.* مجذب чазбкунанда, ба худ кашанда.

Ҳамоно мучаззибе ин киштиро ба худ мекашад. *Аҳмади Дониш*

МУЧАЗЗО *а.* مجزا ба чузъҳо чудошуда; аз ҳам чудошуда.

Рӯзи ҳама кас ҳаст зи тавфиқи ту равшан,
То дар қаламн ту шаби торик мучаззост. *Муиззӣ*

МУЧАЛЛАД *а.* مجلد **1.** чилд кардашуда, муқова кардашуда.

Ва монанди авроқи китоби мучаллад ба шерозаи мувофақат бо ҳам пайваста ... *Восифӣ*

2. китоби чилдшуда, чилд.

Ба эҳтимоми ту соли дигар тамом кунам
Нигошта ба мадеҳи ту сад мучалладро. *Муиззӣ*

◇ **дафтари сабзи мучаллад** *киноя аз* ғунчаи нимшукуфта, ки аз рӯ ва паҳлу ғилофи сабзи барг дорад.

Дафтари сабзи мучаллад, ки гулаш чомеъ шуд,
Ҳаст шерозаи ӯ зарду вараҳо ҳама ол. *Бадри Чочӣ*

МУЧАЛЛАДОТ *а.* مجلدات *ч.* **мучаллад** 2.

Дар зикри маосир ва маноқиби ӯ мучалладот пардохтаанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУЧАЛЛИД *а.* مجلد чилдкунанда, саҳҳоф.

Рӯзе дар бозори Атторони Самарқанд дар дӯкони муллозодаи мучаллид нишаста будем ва монанди авроқи китоби мучаллад ба шерозаи мувофақат ба ҳам пайваста, гуфтугӯи бадеҳа ва мушоара дар миён доштем. *Восифӣ*

МУЧАЛЛО *а.* مجلا чилоёфта, чило додашуда, сайқал додашуда; дурахшон, тобон.

Қаде мисрои рангине, вараҳафшон баногӯше,
Баёзи гардани софе, мучалло нуқраи хоме. *Сайидо*

Меҳмонсарои ороста ва мусаффо дорад ва зуруф ва авонии муталло ва мучалло. *Аҳмади Дониш*

МУЧАММАЛ *а.* مجمل ороста ва зебу зинатьёфта.

МУЧАММИЗ *а.* مجمز шутурсавор, қосиди шутурсавор.

Пас аз он ба рӯзе чанд мучаммизе расид аз Ҳирот. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Аз дур мучаммизе пайдо шуд, аз роҳ амир Муҳаммад ӯро бидид ва тез нарафт, то пурсад, ки мучаммиз ба чӣ сабаб омадааст. *«Таърихи Байҳақӣ»*

МУҶАРРАБ *а.* مجرب **1.** таҷриба кардашуда; аз таҷриба гузашта; **2.** таҷрибадида, корозмуда; ботаҷриба.

Таҷрибат кардаму доно шудам аз кори ту ман,
То муҷарраб нашавад, мардуми доно нашавад.
Манучеҳрӣ

Тарьёқи муҷарраб аст хокаш.
Иксири вуҷуд ишқи покаш. *Ҷомӣ*

муҷарраб ва музаҳҳаб таҷрибадида, озмуда, тарбияёфта.

Санқун, ки ҷавоне содадил буд ва ба таҷрибаи рӯзгор муҷарраб ва музаҳҳаб нагашта, ин маъниро аз Чингизхон баид дид. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҶАРРАД *а.* مجرد **1.** танҳо, аз мардум дур, танҳоигузида.

Дарвеше муҷаррад ба гӯшаи саҳрое нишаста буд. *Саъдӣ*

Муҷаррад бошу бар риши ҷаҳон ханд,
Зи мардум бигсилу бар мардумон ханд.
Убайди Зоконӣ

2. ҷудо, озод, фориғ.

Гарчи муҷаррад шавӣ аз ҳар касе,
Бар сари он низ намонад басе. *Низомӣ*

Бо он ки аҳли дил зи алоиқ муҷарраданд,
Дар доми зулфи силсиламӯён муқайяданд. *Ҷомӣ*

3. танҳо, ягона.

Хоҷа чун он абри бонгдору хатарнок
Ҳаст ба қавлу амал ҳамеша муҷаррад. *Манучеҳрӣ*

4. бараҳна, урьён.

Умрест, к-аз либоси таалluқ муҷаррадам,
Нагрифтааст хори ғаме домани маро. *Фузулӣ*

Оре, ки офтоби муҷаррад ба як шуоъ
Бехи кавокиби шаби ялдо барафганад. *Хоқонӣ*

5. марди безан.

Шиноварест, ки бастанд санг бар пояш,
Муҷарраде, ки гирифтори кадхудой шуд. *Соиб*

6. ғайримоддӣ, ҳамчун ақл, ҳуш, нафс ва ғ. (ба ақидаи олимони қадим); абстрактӣ.

Дар ҳама рутбаҳои имконӣ
Чи муҷаррад, чи ҷисму ҷисмонӣ. *Ҷомӣ*

Ақл аз ӯ маънии муҷаррад баст,
Ҷисм аз ӯ бар хати қуюд нишаст. *Бедил*

◇ **ба муҷарради ...** ба маҳзи ..., танҳо ба ...., маҳзи ...; баробари ...

Шер гуфт: Ба муҷарради гумон наздикони худро дуру маҳҷур гардонидан ... теша бар пои худ задан бошад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ба муҷарради ин нидо хоб бо ҳуш аз сарам доман афшонд. *Бедил*

МУҶАРРАДРАВ مجردرو танҳо зиндагикунанда, танҳоигузида, озод аз алоиқи дуньё.

Муҷаррадрави хонапардоз бош,
Ҷавонмарду дуньёбарандоз бош. *Саъдӣ*

МУҶАССАМ *а.* مجسم дар шакле таҷассум карда, ба худ ягон шакл пайдо намуда, шакл пайдо карда, ба сурати ҷисм даромада, дорои ҷисм.

Синони туст қадар, гар муҷассам аст қадар,
Ҳусоми туст қазо, гар мусаввар аст қазо.
Манучеҳрӣ

◇ **боди муҷассам** *кинoя аз* аспи тезрав, бодпо.

В-ар Сулаймон дошт боди номуҷассам зери тахт,
Мар-туро боди муҷассам зери рон омад падид.
Муиззӣ

МУҶАССАМА *а.* مجسمه чизи дар ягон шакл таҷассум намуда.

МУҶАССАМОТ *а.* مجسمات ҷ. **муҷассама.**

Аммо ҳандаса саноатест, ки андар ӯ шинохта шавад ҳоли авзои хутут ва ашколи хутут ва муҷассамот. *Низомии Арӯзӣ*

МУҶАССАС *а.* مجصص гаҷкорӣ кардашуда, бо гаҷ маҳкам кардашуда.

Чун Маъмун ба байтуларӯс биёмад, хонае дид муҷассас ва мунаққаш. *Низомии Арӯзӣ*

Чун қубуронро муҷассас кардаанд,
Пардаи пиндор пеш овардаанд. *Румӣ*

МУҶИБ I||**МӮҶИБ** *а.* موجب **1.** сабаб, боис.

Ишқи туву тавба — обгинаву санг аст,
Номи накӯ дар раҳи ту муҷиби нанг аст.
Камоли Хуҷандӣ

Ва бе муҷиб дуруштӣ накунад ва аз шунидани ҳуҷҷати бисьёр малул нагардад. *Аҳмади Дониш*

мӯҷиб шудан сабаб шудан; **2.** тарз, равиш.

Эълом дод, ки ҳол бар ин муҷиб аст. *Авфӣ*

◇ **ба** (*ё* **бар**) **муҷиби ...** ба асоси ..., мувофиқи ...

... Ба муҷиби ишорат дар ҷустуҷӯ буд. *Авфӣ*

Бар муҷиби ваъдае, ки бишнид,
Аз манзили хештан биҷунбид. *Ҷомӣ*

мӯҷиби итминони қалб он чи ки боиси осоиши дил бошад, итминонбахш.

МУҶИБ II *а.* مجيب ҷавобдиҳанда, ҷавобгӯянда.

Булбул ҳаме бихонад дар шохсори бед,
Сор аз дарахти сарв мар-ӯро шуда муҷиб.
Рӯдакӣ

Ҳосилуламр аз он суоли ғариб
Ҳеҷ касро наёфтанд муҷиб. *Бедил*

МУҶИБОТ *а.* موجبات ҷ. **муҷиб** I||**мӯҷиб.**

Ба истифсори муҷиботи он тааммул ҷуръат намуд. (1) *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУҶИД I *а.* موجد эҷодкунанда, эҷодкор.

Туро шарм аз вуҷуде рехт бар сар,
Ки бошад муҷидаш ҳаккоку заргар. *Нозим*

МУҶИД II||**МУҶИДД** *а.* مجد ҷидду ҷаҳдкунанда, саъйкунанда.

Ҷавосисро амр дод, то дар талаби Довуд муҷид бошанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҶИР *а.* مجير дастгиранда, паноҳдиҳанда, ҳомӣ, дастгир, дастьёр.

Парда, эй саттор, аз мо во магир,
Бош андар имтиҳон моро муҷир. *Румӣ*

Чун бидидаш, гуфт: Ин ҳадья бигир
Чун маро гаштӣ муҷиру дастгир. *Румӣ*

МУҶМАЛ *а.* مجمل **1.** иҷмол кардашуда, ба таври хулоса додашуда.

Мусибат гарчи хуш набвад муфассал,
Намоям лек бо мазмуни муҷмал. *Ҳозиқ*

Агар муҷмал бувад, ба тафсил бинавиштамӣ ва агар муфассал бувад, муҷмал кардамӣ. *Аҳмади Дониш*

2. сухани иҷмол кардашуда, сухани хулоса кардашуда; хулоса.

Нависандаи айём муҷмалу муфассали мадоини миҳанро ба арқоми минҳо ва минзолик, чандон ки аз мизони қиёс фозил омада, дафъае боқӣ нагузошта. *Восифӣ*

Бо ту гуфтам муҷмали асрорро,
Мухтасар овардам ин гуфторро. *Ҷомӣ*

3. *иҷмолан, мухтасаран, ба таври иҷмол* ва хуллас.

Шарҳи сухане, ки гашт муҷмал мастур,
Аз рашҳаи килки ман намудор шавад.
«Равзат-ус-сафо»

МУҶМАЛАН *а.* مجملا иҷмолан, ба таври иҷмол ва хуллас, мухтасаран.

Ансоби эшон дар ин феҳраст муҷмалан овардем. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ин тақрир аз «Ахлоқи Носирӣ» аст ва тақрири аввал низ муҷмалан оварда. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МУҶОБ *а.* مجاب (каси) ҷавобгирифта, ҷавобшунида.

Ин сухан фаръи вуҷуд асту муҷоби тани ӯ,
Қашфи чизе ба ҳиҷобаш набувад ҷуз мардуд.
Шамси Табрезӣ

МУҶОВАБАТ *а.* مجاوبت ҷавобгардонӣ ба ҳамдигар, сухан гуфтан бо ҳам.

Чашмдошт чунон аст, ки пайваста ниҳоли мавaддатро, ки дар чамани мукотабат сабз шуда, аз манбаи муҷовабат шодоб дорад. *«Илми симиё»*

МУҶОВАЗАТ *а.* مجاوزت таҷовуз, аз ҳад гузариш.

Нафас дар вақте ки мунбаис бошад ба сӯи матолиб, ором намояд, то аз шитобзадагӣ муҷовазати ҳад аз ӯ содир нашавад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МУҶОВАРАТ *а.* مجاورت **1.** қарибӣ, наздикӣ, ҳамсоягӣ; ҳамнишинӣ, ҳамсӯҳбатӣ.

Ором нест дар ҳама олам ба иттифоқ,
В-ар ҳаст, дар муҷоварати ёри маҳрам аст. *Саъдӣ*

Аҷаб дар он, ки ғуроб аз муҷоварати тӯтӣ ҳам ба ҷон омада буд ва малӯл шуда. *Саъдӣ*

2. дар назди касе ё ҷое вақт гузарондан, муқим шудан.

Ногаҳе пои вуҷудаш ба гили адам фурӯ рафт ва дуди фироқ аз дудмонаш баромад ва рӯзҳо бар сари хокаш муҷоварат кардам. *Саъдӣ*

МУҶОВИР *а.* مجاور **1.** наздик, қариб; ҳамсоя.

Шунидам, ки дар хулд каждум набошад,
Чаро бо рухи туст доим муҷовир? *Мантиқӣ*

Ҳар гоҳ, ки оташ муҷовири моият шавад, аз он бухори тар бархезад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. муқим, бошанда.

То чун Убайд бар сари кӯяш муҷовирам,
Ҳеҷ илтифот нест ба хулди барин маро.
Убайди Зоконӣ

3. муқим ва бошандаи назди ибодатгоҳ, мазор ва ғ.

Ин сол дар Макка қаҳт буд ва муҷовирон аз Макка бирафтанд. *Носири Хисрав*

Аҷуза ҷавоб [дод], ки ин қабри писари ман аст ва ман дар ин мавзеъ муҷовирам. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҶОДАЛА||МУҶОДАЛАТ *а.* مجادله||مجادلت **1.** баҳс, ҷидол.

Ва ин муҷодалат миёни эшон муддати ду моҳ кашид. *«Таърихи Систон»*

На ҳар кӣ дар муҷодала чуст, дар муомала дуруст. *Саъдӣ*

муҷодала ва муқовала ҷидол ва мубоҳиса кардан бо ҳамдигар.

Дар он наздикӣ кашафе сар ба ҷайби муроқаба фурӯ бурда буд ва он муҷодала ва муқоваларо мешунид. *Ҷомӣ*

2. ҷанг, мубориза.

Дигар рӯз ҳар ду лашкар бар муҷодалаи якдигар то Қурбонширеҳ бирафтанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Чун Хисрав-малик тоби муҷодалаи ӯ надошт, мутаҳассин гашт. *«Таърихи Фаришта»*

МУҶОЗОТ||МУҶОЗО *а.* مجازات||مجازا ҷазодиҳӣ; подош дар некӣ ва ё бадӣ.

Ман дар ҳаққи ту чӣ бад кардам, ки муҷозот аз ин навъ мекунӣ? *Авфӣ*

Аз момазо даргузаштем ва баъд аз муҷозо тариқи мудоро гирифтем ва сар ба тадорук бар қадами якдигар ниҳодем ва бӯса бар сару рӯи ҳам додем. *Саъдӣ*

МУҶОЛАСАТ *а.* مجالست ҳамнишинӣ, ҳамсӯҳбатӣ бо касе.

Дар он вақт бо ӯ муҷоласат ва муколамат муяссар нашуд. *«Нафаҳот-ул-унс»*

Агар донам, ки лоиқи муҷоласати ман аст, биталабам ва илло мултафити вай нашавам.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

МУҶОЛИС *а.* مجالس ҳамнишин, ҳаммаҷлис.

То хушку тар насӯзӣ, маншин ба дил фурӯзон,
Парвона сӯхт, он гаҳ бо шамъ шуд муҷолис.
Камоли Хуҷандӣ

МУҶОМААТ *а.* مجامعت **1.** дар як ҷо ҷамъ омадан, фароҳамоии ду чиз, ба ҳам омезиш ва созиши ду чиз.

Бирав ва тиҷорат кун ва ҷамъ овар, ки дунъё бо охират ҳеҷ муҷомаат накунад. *Аҳмади Дониш*

2. ҳамбистарии зану мард.

Табиат, ки ба тӯли иҷтимоъ ва касрати муҷомаат заиф шуда, ба он мараз муқовамат натавонист намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҶОМАЛАТ *а.* مجاملت хушмуомилагӣ, рафтори нағз кардан бо ҳамдигар.

Ин навъ ба муҷомалати ҷавонмардон нисбат надорад. *Авфӣ*

Ба ҳусни муошарат ва тафаққуди аҳволи ҳамдигар ва муҷомалат ва мувосо кардан дар умури маош, аз ин оят мусовоти марду зан лозим меояд дар ҳақгузорӣ ва ҳақталабӣ. *Аҳмади Дониш*

МУҶОНАБАТ *а.* مجانبت **1.** иҷтинобварзӣ, канорагирӣ, дурӣ гузидан.

Ту агар тавонӣ, сари хеш гир ва роҳи муҷонабат дар пеш. *Саъдӣ*

2. *маҷ.* бадарға.

Ин сухан ба самъи Бурҳоншоҳ расида ... шоҳ Тоҳирро назди амир Барид ва мулло Ҳайдари Астарободиро пеши Имодулмулк ба муҷонабат фиристод. *«Таърихи Фаришта»*

МУҶОНАСАТ *а.* مجانست ҳамҷинсӣ, унсгирӣ; ҳамсӯҳбатӣ.

[Аросту] муҷонасати аҳли риёзатро дӯст доштӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҶОНИС *а.* مجانس ҳамҷинс; монанд.

Андар ҳандаса гӯянд, ки ҳар микдори мушорики дигар миқдор муҷониси худ бувад ё мубоин. *Ибни Сино*

МУҶОҲАДА||МУҶОҲАДАТ *а.* مجاهده||مجاهدت 1. ҷидду ҷаҳд, саъй, кӯшиш.

Хост, ки ... аз кайфияти муҷоҳадати ӯ чизе маълум кунад. *Авфӣ*

Гар якеро ту комрон бинӣ,
Дигареро дил аз муҷоҳада реш. *Саъдӣ*

2. ҷанг дар роҳи дини ислом.

Бикун муҷоҳада бо нафсу ҷанги бисьёре,
Ки сулҳро зи чунин ҷангҳо мадам бошад. *Шамси Табрезӣ*

3. ҷидду ҷаҳд кардан ва азобу машаққат кашидан дар роҳи дин.

Ҳасан ба Басра омад ва савганд хӯрд, ки дигар нахандад то оқибат ва чунон хештанро дар ибодат ва муҷоҳада дарафканд, ки дар он аҳд касеро он маҷол набуд. *Аттор*

МУҶОҲАДОТ *а.* مجاهدات ҷ. **муҷоҳада||муҷоҳадат.**

Ҳикоят кунанд, ки [дар] бидояти ҳол риёзату муҷоҳадот бисьёр кашида ва дар масҷиди Қазвин ба эътикоф нишастӣ. (3) *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

МУҶОҲАРАТ *а.* مجاهرت бо овози баланд сухан гуфтан; ошкоро гуфтан, ба таври ҷаҳрӣ гап задан.

Султон бар ин ҳол вуқуф ёфта нахост, ки [ба] муҷоҳарат дар [ин] боб сухан гӯяд. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МУҶОҲИД *а.* مجاهد 1. ҷиҳодкунанда; ҷидду ҷаҳдкунанда.

Шоҳ дар бар гирифт зоҳидро,
Шери кофиркуши муҷоҳидро. *Низомӣ*

2. *д.* ғозӣ, ҷанг ва мубориза баранда дар роҳи дини ислом; 3. ҷанговар.

Охируламр мубориза они Ироқ бар муҷоҳидони Хуросон зафар ёфтанд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Муборизиддин Алии Тӯрон ва Шуҷоуддин Ҳасани Астарободиро бо саду даҳ марди муҷоҳиди сипоҳии номдор ба мусоадати аҳолии Гирдкӯҳ фиристоданд. «Ҷомеъ-ут-таворих»

МУҶОҲИЗ *а.* مجاهز тайёркунандаи ҷиҳоз ва асбобу анҷом.

Муҷоҳизони табиат ба дасти боди сабо
Ҳазор нофаи мушки татор бикшоянд. *Убайди Зоконӣ*

МУҶРИМ *а.* مجرم гунаҳгор.

Ғозонхон аз ғояти отифат ва марҳамат гуноҳи он муҷримон бибахшид. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Дилам чун номаи муҷрим сиёҳ аст,
Саводи номаам ҳарфи гуноҳ аст. *Шоҳин*

МУҶРО *а.* مجری||مجرا иҷро кардашуда, ҷорӣ кардашуда; ба амал овардашуда.

Рӯзии мо бин, ки аз девони ишқ
Ҷуз ба май муҷро нашуд моро барот. *Ҳофиз*

муҷрову мумзо имзошуда ва ба иҷро гузошташуда (дар бораи ҳукм); ҷорӣ.

Зари бист тумон, ки бар сабили идророт ва садақот назр фармуда буд, ин замон дар ҳар вилояте муқаррар ва муайян, сол ба сол муҷрову мумзост. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

муҷро доштан ҷорӣ намудан; татбиқ намудан.

Яке аз вузарои носеҳ гуфт: Эй худованд, маслаҳат он мебинам, ки чунин касонро ваҷҳи кафоф ба тафориқ муҷро доранд, то дар нафақа исроф накунанд. *Саъдӣ*

МУҶТАБО *а.* مجتبی||مجتبا баргузида, интихобкардашуда.

Ҳам Мусӣ аз саноати ӯ гашта мустатеъ,
Ҳам Одам аз шафоати ӯ буда муҷтабо. *Хоқонӣ*

МУҶТАЛИС *а.* مجتلس ҷамъшуда, тӯдашуда.

Манофизи замин кушодааст ва бухорот он қадр муҷталис намегардад, ки ҳангоми хурӯҷ заминро ба ҳаракат оварад. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҶТАМЕЪ *а.* مجتمع ҷамъшаванда, фароҳамоянда; ҷамъшуда, фароҳамомада, боло-болои ҳам тӯбшуда.

Халқи бисьёр дар зилли рояти Тоҳир муҷтамеъ гаштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Бомдоди пагоҳ кӯси раҳил кӯфта ва умаро ва сипоҳ бар дари даргоҳ муҷтамеъ гашта, Яъқуб ду зиреҳ пӯшида бар боми қаср баромад. *Аҳмади Дониш*

МУҶТАНИБ *а.* مجتنب иҷтинобкунанда, парҳезкунанда.

Аввалан риояти адолат дар бадан ва қувои худ намояд ва аз ифроту тафрит муҷтаниб шавад. *«Аҳлоқи Ҷалолӣ»*

муҷтаниб ва мӯҳтариз иҷтинобкунанда ва парҳезкунанда.

МУҶТАҲАД *а.* مجتهد ҷаҳднок, боҷаҳд.

Гар ту кардӣ шукру саъи муҷтаҳад,
Ғам маҳӯр, ки сад чунон бозат диҳад. *Румӣ*

МУҶТАҲИД *а.* مجتهد 1. кӯшанда, ҷидду ҷаҳдкунанда, кӯшо.

Дар ... тақсири банӣ-навъ муҷтаҳид ва сой бошанд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *д.* ҳалкунандаи масъалаҳои мушкили динӣ аз рӯи муҳокамаҳои ақлӣ, дар асоси ҳукми Қуръон, ҳадис ва иҷмоъ (фикри аксарияти фақеҳон); олиме, ки дар улуми динӣ ба дараҷаи иҷтиҳод расида бошад.

Муҷтаҳид ҳар гаҳ ки бошад ношинос,
Андар он сурат наяндешад қиёс. *Румӣ*

МУҶУН *а.* مجون шӯхӣ ва ҳазл; густохӣ, бешармӣ.

Қасоне, ки ба самти истеҳқоқ мавсум набошанд чун аҳли шар, ё касоне, ки ба муҷун ва мазоҳик ва анвои малҳиёт машҳур бошанд... *«Ахлоқи Носирӣ»*

МӮ I||**МӮЙ** I مو||موى **1.** найчаҳои маҳин ва нозук, ки дар сар, рӯй ва дар пӯсти бадани инсон мерӯянд.

Яке кардаш қабои ноз дар бар,
Дигар мебофташ мӯи муанбар. *Ҳозиқ*

То нагардад ниқоби рӯят мӯй,
Наравӣ рӯкушода бар сари кӯй.
То рухат содаву ҷалил бувад,
Май маҳӯр, гарчи салсабил бувад. *Ҳотифӣ*

мӯи валодат мӯе, ки ҳангоми таваллуд дар сари тифл бошад, мӯйсари тифлӣ.

Ҳар сари мӯй ба фарқат зи бало шуд теғе,
Сарат аз мӯи валодат натарошида ҳанӯз. *Ҷомӣ*

мӯи дурӯғ мӯи ориятӣ.

Вақти арӯсӣ шавад, шоҳ ҳикоят кунанд,
Ҳар кӣ ба мӯи дурӯғ зулф ниҳад бар изор. *Хоқонӣ*

мӯи жӯлида мӯи ошуфта, мӯи бетартиб.

Мӯи жӯлида соягустарашон,
Заъфи паҳлу чу соя бистарашон. *Бедил*

мӯи шабгун мӯи сиёҳ.

Ман гирифтам зи обу собунат,
Шуд чу кофур мӯи шабгунат. *Ҷомӣ*

чу шир будани мӯи *касе* сафед будани мӯи касе.

Агарчи мӯи ман акнун чу шир аст,
Ҳанӯз он завқи ширам дар замир аст. *Ҷомӣ*

2. мӯи пӯсти ҳайвонот, пашм.

Зи пӯяндагон ҳар кӣ мӯяш накӯст,
Бикушту аз эшон бароҳехт пӯст. *Фирдавсӣ*

3. пӯстин, пӯсти қиматбаҳои ҳайвонот.

Ба мӯю ба бӯю ба динору зар
Шуд ороста пушти пилони нар. *Фирдавсӣ*

4. *маҷ.* тори соз, тори асбоби мусиқӣ.

Баски дар парда чанг гуфт сухан,
Бибурараш мӯй, то намӯяд боз. *Ҳофиз*

◇ **мӯи димоғ** *киноя аз* чизи ё одами монеъшаванда, безоркунанда.

Моро зи файз накҳати наззора монеъ аст,
Мижгон ба дида мӯи димоғи нигоҳи мост. *Шавкат*

мӯи миён *киноя аз* камар ва миёни борику нозук.

Ҳамчу бар мӯест аз ҷо бар гирифтан бори кӯҳ
Пеши он мӯи миён боре магар бардоштан.
Камоли Хуҷандӣ

мӯй ба мӯй нуқта ба нуқта, айнан, ба тафсил; тамоман, сар то **по.**

Меҳри он духтарони зеборӯй
Дар дилаш ҷой кард мӯй ба мӯй. *Низомӣ*

Шеваҳои чашми ӯро дар назар дорем мо,
Мӯ ба мӯ з-он ҷунбиши мижгон хабар дорем мо.
Соиб

(як) сари мӯй заррае.

Мо ба сад ҷон бӯи он зулф аз сабо чун мехӯрем,
Чун ба дасти мо баҳои як сари мӯи ту нест.
Камоли Хуҷандӣ

Яке хасмро бастаи ғам накард,
Сари мӯе аз фарқи ӯ кам накард. *Ҷомӣ*

як мӯ *киноя аз* миқдори бисёр кам ва андак.

Туй ҷумлаву ғайри ту ҳеҷ нест,
Дар ин нукта як мӯ ҳаму печ нест. *Ҷомӣ*

мӯе *киноя аз* каме, андаке.

Сухан бо ӯ чу мӯе дарнагирад,
Вафо аз ҳеҷ рӯе дарнагирад. *Хоқонӣ*

ба сари мӯе, сари мӯе *киноя аз* миқдор ва дараҷаи бисёр каме.

Эй дил, ба сари мӯе озод нахоҳӣ шуд,
Мӯе шудӣ андар ғам, ҳам шод нахоҳӣ шуд! *Хоқонӣ*

мӯ парешон кардан *киноя аз* изҳори ҳасрат ва надомат, ғам ва ҳасрат.

Ба дӯшаш то муанбар дид кокул,
Зи ҳасрат мӯ парешон кард сунбул. *Хоқонӣ*

мӯ шикофтан *киноя аз* камоли нуктасанҷӣ ва бориқфаҳмӣ дар ҳалли масъалае.

Лутфи табъаш дар сухан мӯ мешикофт,
Лафз нашнуда ба маънӣ мешитофт. *Ҷомӣ*

мӯй шудан *киноя аз* лоғар шудан, хароб шудан, борику қоқ шудан.

Мӯй шикофтам зи шеър, мӯй шудастам зи ғам,
Лек нагунҷам ҳаме дар ҳарами муқтадо. *Хоқонӣ*

мӯи оташдида кардан *касеро киноя аз* касеро ошуфтаву музтариб гардонидан, беқарор кардан.

Мӯшикофонро саросар мӯи оташдида кард,
Гӯшаи абрӯи ӯро баски имо нозук аст. *Соиб*

мӯ дар миён нагунҷид *киноя аз* ниҳояти қарин ва дӯсти наздик будани ду кас.

Ҳамчу мӯе шуд танам, гӯ, аз миён бардор ишқ,
Баъд аз ин мӯе нагунҷад дар миёни мову ӯ.
Ҳилолӣ

бархостани мӯ бар бадан сахт нафрат кардан, бисёр хашмгин шудан; сахт тарсидан.

Рост чун бонгаш аз даҳан бархост,
Халқро мӯй бар бадан бархост. *Саъдӣ*

берун омадани (ё овардани) мӯй аз хамир *киноя аз* осон ва сабук раҳой ёфтан аз ягон ҳодисаи хатарнок.

Иброҳим аз он балияи оташ чун мӯй аз хамир берун омад. *«Равзат-ус-сафо»*

Гар он сим дар санг шуд ҷойгир,
Бурун оваремаш чу мӯй аз хамир. *Низомӣ*

жубин шудани мӯй аз ғаму ғусса ва ё тарс рост шудани мӯй, сих шудани мӯй.

Рӯи дайлам дидам аз ғам мӯй жубин шуд маро,
Ҳамчу мӯи дайламӣ андар шикаст аъзои ман.
Хоқонӣ

намондани мӯе то *чизе киноя аз* камоли наздикӣ ба чизе.

Фалак ҷое ба мӯ овехт ҷонам,
К-аз он ҷо то аҷал мӯе намондаст. *Хоқонӣ*

чу теғ аз тани *касе* **сар баровардани мӯй** *киноя аз* а) оташин шудан; б) нафрат пайдо кардани касе.

Барошуфта шуд шоҳ аз зиштрӯй,
Чу теғ аз танаш сар баровард мӯй. *Низомӣ*

МӮ II||**МӮЙ** II مو||موى кафидагии нозуке, ки дар зарфҳои чинӣ пайдо мешавад; **мӯи (косаи) чинӣ** мӯяки зарфи чинӣ, кафидагии нозук дар чинивор.

Решаи ғамро чи бок аз нолаи ҷонсӯзи дил?
Мӯи чиниро хатар аз шӯълаи овоз нест. *Шавкат*

Шикасти хотири равшанзамирон чора напзирад,
Ки мӯи косаи чинӣ бувад мушкил тарошидан.
Бедил

МӮБАД موبد *аслаш* **мубад.**

МӮЗА موزه навъе аз пойафзори соқдароз.

Мӯза аз пои ман берун карданд.
«Таърихи Наршахӣ»

◇ **обро нодида** (*ё* **ба об норасида) мӯзаро кашидан** шароит ва оиндаро ба эътибор нагирифта ба коре шурӯъ кардан.

Эй бо ту маро дӯстии сирӯза
В-аз хидмату васли ту кунам дарьюза.
Гуфтам, ки чаро ту обро нодида,
Эй ҷони ҷаҳон, сабук кашидӣ мӯза. *Хоқонӣ*

Ҳар кӣ дар кори хеш пеш аз вақт
Менамояд ба ҳукми табъ шитоб,
Мехӯрад рӯза норасида ба шаб,
Мекашад мӯза норасида ба об. *Ҷомӣ*

МӮЗАДӮЗ موزه‌دوز устои дӯзандаи мӯза; пойафзордӯз.

Ки дар кишвари ман яке мӯзадӯз
Бад-ин гуна шод асту гетифурӯз. *Фирдавсӣ*

МӮЗИЁТ *а.* موذیات *ниг.* **мӯъзиёт.**

МӮЗИЯ *а.* موذیه *ниг.* **мӯъзия.**

МӮЗӢ *а.* موذی *ниг.* **мӯъзӣ.**

МӮИДАН موییدن гирья ва нола кардан бо овози баланд.

Зи рӯи бедилию беқарорӣ
Ҳамемӯям, ҳамегӯям ба зорӣ. *Убайди Зоконӣ*

Нанолад зи ранҷу намӯяд зи дард,
Намолад ба хоки сияҳ рӯи зард. *Ҷомӣ*

МӮИНА موینه||مويينه **1.** мансуб ба мӯй; **2.** либоси аз мӯй бофташуда.

Бипардоз дӯш аз ҳизаброни Кеш,
Чӣ мӯина пӯшад кас аз пушти меш. *Ҳотифӣ*

Бад-он мӯина қасди хунаш кунанд,
Ба расвоӣ аз так бурунаш кунанд. *Низомӣ*

Мӯинаҳо пӯшидан ӯ расм ниҳод.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

МӮЙ I موی *ниг.* **мӯ** I.

МӮЙ II موی *ниг.* **мӯ** II.

МӮЙБАНД موی‌بند сарбанди махсусе, ки мӯи сарро бо он ба тартиб медароранд.

Чун мӯи ҳури ин шабу моҳ андар ӯ
Чун мӯйбанди заррин бар мӯй ҳури ин. *Ломеӣ*

МӮЙКАНОН موی‌کنان аз шиддати ғаму андӯҳ мӯи худро канда, парешон намуда; гирьёну нолон.

Рӯйзанону мӯйканон пеши духтар давид, моҷароро чунон ки гузашт, хотирнишон кард. *Садри Зиё*

МӮЙМИЁН موی‌میان *киноя аз* борикмиён, нозукмиён, мӯрчамиён (сифати маҳбуба).

Ҳадиси мӯймиёнон чу дар миён омад,
Ту дар хаёли ман ой аз он миён танҳо. *Ҷомӣ*

Он сарвқаду ғунчадаҳонро чӣ кунад кас,
Он лабшакару мӯймиёнро чӣ кунад кас! *Имло*

МӮЙШИКОФ||МӮЙШИГОФ موی‌شکاف||موی‌شگاف *ниг.* **мӯ(й)шикоф||мӯ(й)шигоф.**

МӮЙШИКОФӢ||МӮЙШИГОФӢ موی‌شکافی||موی‌شگافی *ниг.* **мӯ(й)шикофӣ||мӯ(й)шигофӣ.**

МӮКАШОН موکشان дар ҳолати мӯи касеро гирифта кашон-кашон бурдан, ба зӯр бурдан.

Парру боли мо каманди ишқи ӯст,
Мӯкашонаш мекашад то кӯи дӯст. *Румӣ*

Завқи лабат ба майкадааш бурд мӯкашон
Пире, ки аз мурид ҳама сол мӯ гирифт.
Камоли Хуҷандӣ

мӯл مول *асоси замони ҳозираи* **мӯлидан.**

МӮЛ مول даранг, таъхир; **мӯл кардан** мӯлидан, даранг ва таъхир кардан.

Чу бо паҳлавон гуфтӣ ин достон,
Макун мӯлу боз ой андар замон. *Фирдавсӣ*

МӮЛИДАН مولیدن даранг ва таъхир кардан; ист кардан, тавaққуф намудан, сустӣ кардан дар ҳаракат.

Бимӯлем, то назди Хисрав шаванд,
Ба даргоҳи ӯ лашкаре нав шаванд. *Фирдавсӣ*

Боз ду пайкару тарозуву дӯл
Аз ҳаво ёфт баҳра, беш мамӯл! *Саноӣ*

МӮЛИМ *а.* مولم *ниг.* **мӯълим.**

МӮЛИШ مولش даранг, таъхир; *маҷ.* мураддадӣ, дудилӣ.

Ба кори даҳр мӯлиш гарчи бад нест,
Вале таъхир кардан аз хирад нест.
Абӯшакури Балхӣ

Чунин гуфт Қомус, к-ин рой нест,
Бад-ин мӯлиш-андар маро пой нест. *Фирдавсӣ*

МӮЛОМӮЛ مولامول таъхир аз паи таъхир.

Чунон ба ваъда ҳамекард чарх мӯломӯл,
Ки шуд зи хуни дилам таштн чарх моломол.
Ҷамолиддини Абдураззоқ

МӮМИЁ||МӮМИЁӢ *ю.* موميا||موميائی **1.** моддаи сиёҳранги қирмонанде, ки дар баъзе ғорҳо аз дарзҳои санг тароиида мебароянд ва хӯрдани он барои зуд пайванд ёфтан ва сиҳат шудани устухони шикаста нофеъ аст.

Маро аз шикастан чунон дард н-ояд,
Ки аз нокасон хостан мӯмиёӣ. *Анварӣ*

Ту дил машкан, эй соқии дилрабо,
Ки дорӣ зи даври қадаҳ мӯмиё. *Бедил*

2. ҷасади ба таври махсус бо доруҳо хушконидашуда, ки дер меистад.

МӮМИЁИБАХШ موميائی‌بخش *киноя аз* давобахш.

Ман шикастахотир аз ширвониён в-аз лафзи ман
Хоки Ширвон мӯмиёибахши Эрон омада. *Хоқонӣ*

МӮМИЁӢ *ю.* موميائی *ниг.* **мӯмиё.**

МӮНИС *а.* مونس *ниг.* **мӯъннс.**

МӮР مور навъе аз ҳашароти майда, ки ба таври иҷтимоъ зиндагӣ мекунад ва дорои хелҳои гуногун аст: мӯрчаи пардор, мӯрчаи аспак ва ғ.

Бар тахти Ҷам, ки тоҷаш меъроҷи осмон аст,
Ҳиммат нигар, ки мӯре бо он ҳақорат омад. *Ҳофиз*

Мӯр гирд оварад ба тобистон,
То фароғат бувад зимистонаш. *Саъдӣ*

◇ **чу(н) мӯру малах** *киноя аз* чизи аз ҳад афзун, беҳисоб, анбӯҳ.

Биҷӯшид, гуфтӣ, ҳама регу шах,
Саросар биёбон чу мӯру малах. *Фирдавсӣ*

Лашкари муғул чун мӯру малах аз ҷамеи ҷавониб ва ҳаволӣ даромаданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

мӯр дар гиребон афшондан *киноя аз* беқарор ва ошуфта (мушавваш) кардан.

Зи ҳол афшонд мӯрам дар гиребон,
Ба ҳар мӯям зи мӯ сад фикри паймон. *Нозим*

МӮРД موورد як навъ дарахт, ки монанди дарахти анор буда, дорои баргҳои ҳамешасабз, ғафс ва хушбӯст; дар дорусозӣ ба кор меравад.

Ба сарв монад, гар сарв лоладор бувад,
Ба мӯрд монад, гар мӯрд рӯяд аз насрин. *Рӯдакӣ*

Одам он мӯрд дар он кӯҳ бинишонд ва дарахте бузург шуд. *«Таърихи Табарӣ»*

МӮРИЁНА موریانه занги оҳан, чирки оҳан.

Оҳанеро, ки мӯриёна бихӯрд,
Натавон бурд аз ӯ ба сайқал занг.
Бо сияҳдил чӣ суд гуфтани ваъз
Наравад мехи оҳанӣ дар санг. *Саъдӣ*

МӮРЧА مورچه *шакли тасғири* **мӯр.**

Мӯрчагон гар бикунанд иттифоқ,
Шери жиёнро бидаронанд пӯст. *Саъдӣ*

МӮРЧАЛ||МӮРЧОЛ مورچل||مورچال хандақ ва чуқуриҳо, ки барои гирифтани қалъаи душман дар атрофи он канда мешавад.

Ҷаннатошьёнӣ мӯрчал қисмат карда ба муҳосара пардохт. *«Таърихи Фаришта»*

МӮСАФЕД موسفید он ки мӯи сар ва рӯяш сафед шудааст; одами ба пирӣ рӯ ниҳода; пир.

МӮСАФЕДӢ موسفیدی пирӣ.

Чӣ ранг, охир, туро аз мӯсафедӣ,
Чу надҳад мӯсафедӣ рӯсафедӣ. *Ҷомӣ*

МӮ(Й)ШИКОФ||МӮ(Й)ШИГОФ مو (ی)شکاف||مو (ی)شگاف *киноя аз* мудаққиқи нуктасанҷ, одами пурдиққат ва борикбин.

Ба гирди гулаш сунбулашро тавоф,
Сари мӯяш андар сухан мӯшикоф. *Хоҷу*

МӮ(Й)ШИКОФӢ||МӮ(Й)ШИГОФӢ مو (ی)شکافی||مو(ی)شگافی *киноя аз* мудаққиқӣ ва нуктасанҷӣ дар коре, борикбинӣ.

Дар сарири мӯшикофӣ шоҳам аз фикри расо,
Дар диёри назм табъам ҳукмронӣ мекунад. *Туғрал*

Бо неку бад чу оина як сон сулук кун,
Қ-ин захмҳо зи мӯйшикофист шонаро. *Соиб*

МӮЪЗАМ *а.* معظم қисми бештари чизе, қисми бузурге аз чизе.

Мӯъзами маъмураи олам дар тасарруфи султон Санҷар омад. *«Равзат-ус-сафо»*

МӮЪЗАМОТ *а.* معظمات қисмҳои бузургтар ва муҳимтари чизе.

Дар яке аз мӯъзамоти саводи Ҳинд, ки холи чеҳраи мамолик аст, подшоҳе буд бедорбахт. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Гуфтаанд, асҳоби фитнат ва хибрат, ки аз ҳиддату савлати подшоҳон барҳазар бояд буд, ки ғолиб ҳиммати эшон ба мӯъзамоти умури мамлакат мутааллиқ бошад ва таҳаммули издиҳоми авом накунанд. *Саъдӣ*

МӮЪЗИЁТ||МӮЗИЁТ *а.* مؤذیات||موذیات *ҷ.* **мӯъзӣ||мӯзӣ.**

Маскани паланг ва мор ва мӯъзиёти дигар... мебошад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МӮЪЗИЛА *а.* معضله кори мушкил, масъалаи ҳаллаш душвор.

МӮЪЗИЛОТ *а.* معضلات *ҷ.* **мӯъзила.**

... Табъи мушкилкушояш ҳаллоли мӯъзилот (аст). *«Равзат-ус-сафо»*

Ба мифтоҳи мутолааи он пайваста ... ҳалли мушкилот ва кашфи мӯъзилот менамуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МӮЪЗИН *а.* مؤذن *ниг.* **муаззин.**

Наоим пеши ӯ чун чор хотиб,
Ба пеши чор хотиб чор мӯъзин. *Манучеҳрӣ*

МӮЪЗИЯ||МӮЗИЯ *а.* مؤذیه||موذیه *муаннаси* **мӯъзӣ.**

Ҷойгоҳи ҳавлнок аст, ки баъзе аз ҳайвоноти мӯъзия ва сибои зорра дар он ҷо муқим бошад. *«Равзат-ус-сафо»*

МӮЪЗӢ||МӮЗӢ *а.* مؤذی||موذی азиятрасонанда, озоррасонанда.

Сухан охир ба даҳон мегузарад мӯъзиро,
Суханаш талх нахоҳӣ, даҳанаш ширин кун. *Саъдӣ*

МӮЪЛАМ *а.* معلم **1.** аламдор, нишондор, аломатдор.

Яке аз фарзандони Ҷамшед... мӯълам ба аламотест, ки мунаҷҷимони малик аз он эълом додаанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Зери тадбири мӯҳкамаш офоқ,
Зери аъломи мӯъламаш дуньё. *Фаррухӣ*

2. мунаққаш, нақшин, нигорин, пурнақшу нигор.

Зи ашки абри найсонӣ ба дебо шох шуд мӯълам,
Зи бӯи боди озорӣ ба анбар хок шуд маъҷун. *Рӯдакӣ*

Арӯси зишт зебо чун тавон дид,
В-агар бар худ кунад дебои мӯълам. *Саъдӣ*

Кулоҳи нуқраи хомаш ба ахтарон марсӯъ,
Қабои атласи сабзаш ба Каҳкашон мӯълам. *Бадри Ҷочӣ*

МӮЪЛИМ||МӮЛИМ *а.* مؤلم||مولم аламдиҳанда, дардовар, дарднок.

Ҳамаро ба уқубати мӯълими мӯҳлик гирифтор гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

Ба тапончаҳои мӯълим Юсуфро меранҷониданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МӮЪМИН *а.* مؤمن диндор, имондор, боимон; *маҷ.* мусулмон.

На мӯъминам ба тариқат, на кофирам дар ишқ,
Маро ба субҳаву зуннор нарасой буд. *Заҳири Форьёбӣ*

Малики Миср марде мӯъмин аст ва ба дини мо бигаравидааст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МӮЪНИС||МӮНИС *а.* مؤنس||مونس унсгирифта; ҳамдам, ҳамсӯҳбат, дӯсти наздик.

Ин чӣ ҳамдам, чӣ ҳамнишин, чӣ қарин,
Ин чӣ мӯънис, чӣ ҷон, чӣ ғамхорест!
Камоли Хуҷандӣ

[Хурӯс] фарьёд бардошт, ки ман мӯниси бедоронам ва муаззини шабзиндадорон. *Ҷомӣ*

Омадӣ, ҷону дилу дида нисорат бодо,
Чун будӣ мӯниси ҷон, хоб ҳаром аст имшаб. *Махфӣ*

МӮЪРИЗ *а.* معرض эърозкунанда, рӯгардонанда.

Вай ҳамвора мунзавӣ ва мунқатеъ мебуда ва аз мухолатати аҳли дуньё мӯъриз. *Ҷомӣ*

Ҳар оина ҳар кӣ аз дуньё мӯъриз бошад, дуньё низ аз вай рӯгардон хоҳад буд.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

Ва халқ аз мухолатати ӯ мӯъриз бошанд.
Аҳмади Дониш

МӮЪСИР *а.* معسر дар усрат монда, тангдаст, камбағал, муҳтоҷ.

Аворифи ӯ ба мусиру мӯъсир тааддӣ накунанд.
«Равзат-ус-сафо»

Аз саводи шаб бурун орад наҳор,
В-аз кафи мӯъсир бирӯёнад ясор. *Румӣ*

МӮЪТАБАР *а.* معتبر соҳиби эътибор ва обрӯ, боэътибор.

Ва аз бозоргоне мӯътабар шунидам, ки басе сароҳо аст дар Миср, ки дар ӯ ҳуҷраҳост ба расми мустақил. *Носири Хисрав*

Дар айёми таҳсилашон чанд нафар соҳибтабъони мӯътабар ... ҳамвора ба ҳамдигар махлуту маҳшур буданд. *Садри Зиё*

МӮЪТАД(Д) *а.* معتد ба ҳисоб гирифта, ба эътибор гирифташуда, шумурдашуда.

МӮЪТАДДУН-БИҲ(И) *а.* معتدبه қобили эътибор, аҳамиятнок.

Назди эшон ба вузӯҳ пайваст, ки дигар чизе мӯътаддун-биҳи аз вай ҳосил намешавад.
«Равзат-ус-сафо»

МӮЪТАДДУН-БИҲО *а.* معتدبها (чизҳои) қобили мулоҳиза, қобили ба эътибор гирифтан, аҳамиятнок.

... Мутазаммини фавоиди мӯътаддун-биҳост.
«Равзат-ус-сафо»

МӮЪТАДИЛ *а.* معتدل **1.** дар ҳадди эътидол, дар ҳолати миёна, аз ғайри ифроту тафрит.

Ёре алҳақ, чунон ки дил хоҳад,
Дил ҳама чизи мӯътадил хоҳад. *Низомӣ*

Ҳар ду ҷониб нигоҳ хоҳад дошт,
Ҳар киро ҳаст мӯътадил хӯе. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ҳавои мӯътадил ҳавои форами гуворо (на гарму на сард).

Ман ба ҳавои қоматат умри дароз ёфтам,
З-он ки ҳамеша кардаам касби ҳавои мӯътадил.
Камоли Хуҷандӣ

2. *маҷ.* дуруст, солим.

Сурати некӯ ба мизоҷи мӯътадил хабар медиҳад ва чун тарбияти ӯ карда шавад, ахлоқи ӯ некӯ шавад. *«Нигори дониш»*

Аз кафи шамшери туст мӯътадил аркони мулк,
З-он ду агар кам кунӣ, мулк шавад нотавон *Хоқонӣ*

МӮЪТАЗИЛ *а.* معتزل **1.** азлшуда, бекоршуда; дурӣ гузида, гӯшанишин; **махлӯъ ва мӯътазил** бекоршуда ва гӯшанишин.

Баъд аз фавти ам бар сарири подшоҳӣ нишаст ва дар шавволи ҳамин сол махлӯъ ва мӯътазил гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. пайрави маслаки мӯътазила.

МӮЪТАЗИЛА *а.* معتزله яке аз маслакҳои фалсафӣ дар ислом, ки пайравонаш ба баъзе аҳкоми дин аз нуқтаи назари рационалӣ нигоҳ кардаанд.

МӮЪТАКИФ *а.* معتكف гӯшанишин, хилватнишин, танҳонишин.

Он ки дар савмиа чил сол шаб овард ба рӯз,
В-ин замон мӯътакифи дайри муғон аст, — манам.
Ҳилолӣ

Вақти он шуд, ки иқомат ба хароботи кунам,
То ба кай мӯътакифи гӯшаи масҷид бошам.
Камоли Хуҷандӣ

То кай чу шӯъла мӯътакифӣ дар канори санг,
То кай чу мӯҳра мукканифӣ дар даҳони мор?
Шоҳин

МӮЪТАЛИФ I *а.* مؤتلف улфатгирифта, унсгирифта, дӯсти наздик.

Он ду кас бо якдигар мӯъталиф ва мутааннис гарданд. *«Илми симиё»*

МӮЪТАЛИФ II *а.* معتلف **1.** алафхӯр, чаранда; **2.** ғизогиранда, сершаванда.

Гурба дар сӯрох аз он шуд мӯътакиф,
Қи аз он сӯрох ӯ шуд мӯъталиф. *Румӣ*

МӮЪТАМАД *а.* معتمد он ки ба вай эътимод ва бовар карда шудааст, мавриди эътимод, дилпуршаванда.

[Амир Садид] ... дар он шаб хазина ва дафина ҳама берун бурд ва ба дасти мӯътамадон ба ҷӯи Мӯлиён фиристод. *«Таърихи Наршахӣ»*

Маликзодаро бар ҳоли табоҳи вай раҳмат омад ва хилъату неъмат дод ва мӯътамадеро бо вай бифиристод. *Саъдӣ*

МӮЪТАМАДУЛҚАВЛ *а.* معتمدالقول он ки қавли ӯро бовар мекунанд, ростқавл, содиқулқавл.

[Элчӣ] дар миёни эшон дӯсте аз они худ ёфт, ки мӯътамадулқавл буд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МӮЪТАМАДУН-АЛАЙҲ *а.* معتمدعليه он ки ба вай эътимод ва бовар доранд, шахси мавриди эътимод.

Ҳамчунон наҷми саодаташ дар тараққӣ буд, то ба авҷи иродат бирасид ва муқарраби ҳазрати султон ва мӯътамадун-алайҳ гашт. *Саъдӣ*

Шоҳ ӯро вазири мутлақулъинон сохта дар умури дуньявӣ мӯътамадун-алайҳ гардонид.
«Таърихи Фаришта»

МӮЪТАМАН *а.* مؤتمن лоиқи бовар, мавриди бовар, мавриди эътимод, амин.

Қоршинос гуфт: На ҳар мусташоре мӯътаман бошад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ба ҳеҷ ҳодиса нуқсон нагирад аз паи он-к
Бар ӯ қазову қадар посбони мӯътаман аст.
Муиззӣ

Рутбату тамкини садри мӯътаман
Ҳамчу қадру ҳимматаш бемунтаҳост. *Анварӣ*

МӮЪТАРИФ *а.* معترف эътирофкунанда, иқроркунанда; муқир.

Беҳ ки ба бечорагӣ аз ҷони хеш
Мӯътариф оем ба нуқсони хеш. *Хисрави Деҳлавӣ*

Афозил ба тақаддуми вай [Адиб Собир] мӯътарифанд, чунон ки Анварӣ вайро бар худ тарҷеҳ карда, он ҷо, ки теъдоди камолоти худ мекунад. *Ҷомӣ*

Сухани ӯ бипурсиданд ва иқрор намекард ва ӯро чӯб заданд ва мӯътариф шуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МӮЪТАСАМ *а.* معتصم **1.** чизе ё касе, ки аз вай ёрӣ ва паноҳ меҷӯянд, паноҳгоҳ.

Хона дар кӯи вафо гир бад-он,
Ки туро ҳабли матин мӯътасам аст. *Хоқонӣ*

Даст ба фитроки истинои ту дарзад,
Мӯътасами мулк кард ҳабли матинро. *Анварӣ*

2. сазовори бовар ва пайравӣ.

Ҳамчунин то ҳафт батн, эй булкарам,
Мешумар ту з-ин ҳадиси мӯътасам. *Румӣ*

МӮЪТАФИҚ *а.* مؤتفک дурӯғгӯ.

Корвоне дид аз дур он малик,
Гуфт миреро, ки рав, эй мӯътафик. *Румӣ*

МӮЪТАҚ *а.* معتق озод кардашуда; ғуломи озод кардашуда.

Зинда карда мӯътақу дарбони ту
Ин ҷаҳону он ҷаҳон бар хони ту. *Румӣ*

МӮЪТАҚАД *а.* معتقد эътиқод; ақида; мулоҳиза.

Ҳалокухон бо аркони давлат ва аъёни ҳазрат дар боби он азимат машварат мекард ва ҳар як ба ҳасаби мӯътақади хеш чизе мегуфтанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МӮЪТАҚАДОТ *а.* معتقدات *ҷ.* **мӯътақад.**

Ҳеҷ офаридаи дигарро назди ӯ роҳ набуд, илло бахшиёнро, ки шабонрӯзӣ мулозим мебуданд ва ба баҳси мӯътақадот машғул. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МӮЪТАҚАДУН-ФИҲИ *а.* معتقدفیه он ки бар вай эътиқод ва бовар карда мешавад.

Наврӯз ба вақти азимати Хуросон чун медонист, ки подшоҳи ислом бо ӯ беиноят аст, Садриддин писари шайхулисломи Ҳирот, ки мӯътақадун-фиҳи буд, ба бандагии ҳазрат фиристода. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МӮЪТАҚИД *а.* معتقد эътиқодманд, боваркарда, эътиқодкарда.

Аҳли он хитта мурид ва мӯътақиди ӯ шуда буданд. *Авфӣ*

Ду ҷоҳил ба ҳам муттаҳид нестанд,
Раҳи ақлро мӯътақид нестанд. *Ҷомӣ*

Яке аз таломизаашон мӯътақиди Бедил буд. *Садри Зиё*

МӮЪТОД *а.* معتاد **1.** одаткарда, хӯгирифта.

Бо ҳусни илтифоти ту мӯътод гаштаем,
Бар мо макун убур тағофул кунон-кунон. *Ҷомӣ*

Ба неши заҳри фироқаш зи бас ки мӯътодем,
Ба назди мо чи дами мору чи думи ақраб! *Туғрал*

2. одат.

Наврӯз, чунон ки мӯътоди ӯ буд, овозаи касрати лашкар меандохт. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Рӯзе бар хилофи мӯътод таом ба ҳангом нарасид. *Садри Зиё*

маъҳуду мӯътод мувофиқи расму одат.

Чунончи маъҳуду мӯътод аст, ба лавозими ҷашну тӯй иштиғол намуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

бар мӯътод аз рӯи одат.

Дар он шаб шароби зиёд ниҳода бар мӯътод бар малик паймуд. *«Равзат-ус-сафо»*

берун аз мӯътод берун аз одат.

Бинӣ туву дигарон набинанд,
Ҳар сӯ нуре бирун зи мӯътод. *Шамси Табрезӣ*

МӮЪТӢ *а.* معطی атокунанда, бахшанда.

Бешӣ зи мӯътиёну кам аст аз атои ту
Андешаи муҳосибу андозаи шумор. *Муиззӣ*

Он мӯътие, ки рӯзу шаб аз баҳри номи нек
Дар пӯзишу муруввату дар додани атост...
Фаррухӣ

МӮЪҚАД *а.* معقد гиреҳбандшуда.

Бо базли дасти бахшиши ӯ абр мудхал аст,
Бо сайри барқи хотири ӯ барқ мӯъқад аст. *Анварӣ*

МӮЪҶАБ *а.* معجب худбин, худписанд.

На гирифтор омадӣ ба дасти ҷавоне мӯъҷаби хирарое, сартезӣ сабукпое, ки ҳар дам ҳавасе пазад ва ҳар лаҳза рое занад. *Саъдӣ*

МӮЪҶИЗ *а.* معجز **1.** оҷизкунанда; **2.** коре, ки инсонҳо аз иҷрои он оҷизанд; кори ҳайратовар, аҷибу ғариб; кори хориқул-оддае, ки гӯё анбиё ва пайғамбарон мекардаанд.

Асо баргирифтан на мӯъҷиз бувад,
Ҳаме аждаҳо кард бояд асо. *Унсурӣ*

Ҷамолат мӯъҷизи ҳусн аст, лекин
Ҳадиси ғамзаат сеҳри мубин аст. *Ҳофиз*

Ҷон диҳад чун мӯъҷизи Исо ба ҳангоми сухан
Лаҳҷаи лаъли лаби ӯ мурдаи садсоларо. *Туғрал*

МӮЪҶИЗА *а.* معجزه *ниг.* **мӯъҷиз.**

Пайғамбаре ба Чин шуд, ӯро Монӣ гуфтандӣ ва мӯъҷизаи ӯ санъати тасвир будӣ. (2) *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МӮЪҶИЗБАЁН معجزبیان **1.** он кӣ дар камоли фасоҳат ва балоғат шеър мегӯяд; **2.** шеъре ки дар камоли фасоҳат ва балоғат гуфта шудааст.

Чунон густурам шеъри мӯъҷизбаён,
Ки сирри Алӣ оҷиз ояд аз он. *Шоҳин*

МӮЪҶИЗНАМО معجزنما мӯъҷизаовар, мӯъҷизанишондиҳанда.

Гард аз ялон барораду афғон зи пурдилон
Аз гарди роҳ бозуи мӯъҷизнамои ту. *Убайди Зоконӣ*

МӮЪҶИЗОТ *а.* معجزات ҷ. **мӯъҷиза.**

Қалам дар банонат асои Калим аст,
Намояд ҳаме мӯъҷизоти маориб. *Манучеҳрӣ*

Насими бод дар эъҷози зинда кардани хок
Бибурд оби ҳама мӯъҷизоти Исоро. *Анварӣ*

МӮЯ مويه гирья, навҳа, нолаи ҳазин.

Намози шоми ғарибон чу гирья оғозам,
Ба мӯяҳои ғарибона қисса пардозам. *Ҳофиз*

Аз мӯя чу мӯ, зи нола чун нол
Мерафт назорагӣ зи дунбол. *Шоҳин*

мӯя кардан мӯидан, гирья ва нола кардан.

Қанад мӯи мушкин зи сар тор-тор,
Кунад мӯя бар хештан зор-зор. *Ҷомӣ*

◇ **Мӯяи зол** *мус.* номи як оҳанги қадимӣ.

Ба лафзи порсию чинию Ҳумохисрав,
Ба лаҳни «Мӯяи зол»-у қасидаи луғзӣ. *Манучеҳрӣ*

МӮЯГАР مويه گر навҳагар, гӯяндазани гирьёнанда дар рӯзи мотам, овозандоз.

Ҳар он мом, к-ӯ чун ту зояд писар,
Қафандӯз хонемашу мӯягар. *Фирдавсӣ*

Охир ин разм мӯягар нагузошт,
Хун сияҳпӯш гашту мотам дошт. *Бедил*

МӮҲДАС *а.* محدث нав пайдошуда, тоза ҳодисшуда, нав рӯйдода; нав.

Ҳама ҳам мӯҳдасанду ҳам қадиманд,
Ҳама ҳам ҷоҳиланду ҳам ҳакиманд. *Носири Хисрав*

Дар Арафот хаймаи бузург бизад ва он ҳам расме мӯҳдас буд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ба воситаи даъвати ту ва ин дини мӯҳдас, ки овардаӣ, халал дар умури мамлакат пайдо шуда. *«Равзат-ус-сафо»*

мӯҳдас сохтан бино кардан.

[Ҳалокухон] ... дар тамоми мамолик калисоҳо мӯҳдас сохта. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МӮҲКАМ *а.* محكم **1.** маҳкам, мустаҳкам, устувор.

Санг кашиданди, то қондаи хона мӯҳкам карданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Бихандид, к-ин қалъаи хуррам аст,
Валекин напиндорамаш мӯҳкам аст. *Саъдӣ*

Он нукта, ки ишқи ӯ аз он хост,
Бас мӯҳкаму муставию аълост. *Шамси Табрезӣ*

2. сахт, бошиддат.

Забондоне омад ба соҳибдиле,
Ки мӯҳкам фурӯмондаам дар гиле:
Яке сифларо даҳ дирам бар ман аст,
Ки донге аз ӯ бар дилам даҳ ман аст. *Саъдӣ*

Харчанг хештанро бар гардани моҳихор афганд ва ҳалқи ӯ мӯҳкам фушурдан гирифт. *«Анвори Суҳайлӣ»*

3. *маҷ.* (одами) пухта, ботаҷриба.

Басе тараддуд ва тафаҳҳус кардем, ӯро наёфтем, ҳоло ки ин луғзи вайро шунидем, ба хотир расид, ки вай мӯҳкам касест, ки шеъре бад-ин латофатро бо иншои бад-ин матонати мутаносиб ҷамъ карда. *Восифӣ*

МӮҲКАМҶОН محكم جان сахтҷон, тобовар ба сахтӣ; сахт, қавӣ.

Дами ӯ ҳамчу Исӣ одамҷон,
Аҳди ӯ ҳамчу Хизр мӯҳкамҷон. *Саноӣ*

МӮҲЛАТ *а.* مهلت **1.** таъхир, даранг.

[Падару модар] ҳар як ба ҷонибе рафта буданд ва дар омадани эшон мӯҳлате воқеъ шуда буд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ва агар дар аҷали мавъуд мӯҳлат бувад, шахс аз коми аждаҳо ва даҳони гирдоби ҷонфарсо раҳой ёбад. *Аҳмади Дониш*

2. вақти муайян, муддати муайян, фурсат.

Чунон ки мо андар ин боб китобе хоҳем кардан, агар замона мӯҳлат диҳад. *Ибни Сино*

мӯҳлат хостан дароз кардани вақти иҷрои кореро пурсидан, ба қафо андохта шудани иҷрои кореро талаб кардан.

Хотун [кас] ба туркон фиристод ва аз эшон ёрӣ хост ва кас ба Убайдулло фиристод ва ҳафт рӯз мӯҳлат хост. *«Таърихи Наршахӣ»*

МӮҲЛИК *а.* مهلك ҳалокатовар, марговар; хатарнок.

Дар роҳҳои мӯҳлики бохавфу бериҷо
Ҷуз исмати ту бадрақаи корвон намонд. *Ломеӣ*

Чунон менамояд, ки киштии ҳаёт дар ин гирдоби мӯҳлик ғарқ хоҳад шуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ҳаст мӯҳлик, чу ба омос кашад истисқо,
Аҷаб аз зиндагии шайхи музаххам дорам. *Шоҳин*

МӮҲМАЛ *а.* مهمل **1.** бе эътибор гузошташуда, тарк кардашуда; аҳамият надодан.

Султон муҳиммоти он навоҳӣ мӯҳмал гузошта, дар арсаи чанд рӯз ба Ғазнин нузул кард ва ҷамъе анбӯҳу лашкаре бошукӯҳ фароҳам овард. *«Равзат-ус-сафо»*

мӯҳмал ва муаттал беаҳамият, беэътибор ва бекору матрук.

Он қасаба аз ибтидои вусули лашкари муғул боз мӯҳмал ва муаттал монда буд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

2. саҳл ва беаҳамият шумурдашуда.

Ҳалоки мо чунон мӯҳмал гирифтанд,
Ки қатли мӯр дар пои саворон. *Саъдӣ*

МӮҲМАЛА *а.* مهمله бемаънӣ, беҳуда.

Аз ваҷҳи тасмия ва маънои он истифсорҳо карданд, аз алфози мӯҳмала буданаш тааҷҷубҳо намуданд. *Садри Зиё*

◇ **ҳуруфи мӯҳмала** ҳарфҳои бенуқтаи алифбои арабӣ.

МӮҲМАЛАБОФ مهمله باف сафсатагӯй, беҳудагӯй.

Пуду тори суханам қанд зи девонагият,
Ҳуд ба ҳарф о, даҳани мӯҳмалабофат бинам. *Савдо*

МӮҲМАЛОТ *а.* مهملات суханҳои беҳуда ва бемаънӣ.

Ӯро гӯянд, ки ҳадди худро донад ва ин тавр мӯҳмалот нагӯяд. *Восифӣ*

Ӯро ёро набуд, ки он мӯҳмалотро бар забон гузаронад. *«Равзат-ус-сафо»*

МӮҲМАЛӢ مهملی бемаънигӣ, беҳудагӣ, корҳои бемаънӣ.

Амир Абдулаҳадхонро расм чунин буд, ки илова ба соири мӯҳмалиҳо ҳар сол як мартаба озими

мамолики Расӣ (Россия) гашта, пулҳои ба чандин масхарагӣ ҷамъ шудагиро ба ҳазор расвой сарф карда меомад. *Садри Зиё*

МӮҲР مهر **1.** олати филизӣ, ки ба рӯи он исми шахс ё ҷое канда шудааст ва рӯи коғаз, мактуб ва фармонҳо ба ҷои имзо пахш карда мешудааст, хотам.

Зи ҳар чиз ганҷе бифармуд шоҳ —
Зи мӯҳру зи теғу зи тахту кулоҳ. *Фирдавсӣ*

Эй туро дар синаи ҳар зарра пинҳон розҳо,
Дар миёни мӯҳри хомӯшӣ гиреҳ овозҳо. *Соиб*

мӯҳр задан мӯҳр пахш кардан бар коғаз; **2.** нақши хотам, нақше, ки баъд аз задани мӯҳр бар рӯи коғаз *ва ғ. мемонад.*

Маро гуфт: Киштӣ марон, то нахуст
Ҷавозе биёбӣ ба мӯҳрам дуруст. *Фирдавсӣ*

Ман он наям, ки диҳам нақди дил ба ҳар шӯхе,
Дари хазона ба мӯҳри туву нишонаи туст. *Ҳофиз*

Мӯҳри меҳри ту бар нигини дил аст,
Тоҷи аҳди ту бар сари ҷонам. *Анварӣ*

3. як дона пули сиккадор.

Ғиёсуддин ... қарор дода буд, ки ҳар шаб сад мӯҳр тилло дар зери болини ӯ ниҳода алассабоҳ ба аҳли истеҳқоқ дода бошанд. *«Таърихи Фаришта»*

◇ **мӯҳри зар** *киноя аз* офтоб.

З-он мӯҳри зар ба пеши Тарозу шараф гирифт,
К-он ҷой вазни мушк ба кофур ҳамбар аст.
Бадри Чочӣ

мӯҳр задан *чизеро* маҳкам кардан, бастан.

Даҳони табларо зад мӯҳре аз мум,
Ки беҳ бошад даҳони табла махтум. *Ҷомӣ*

Савдои ҷунун бурд маро сӯи харобот,
Зад ғайрати ӯ мӯҳри хамӯшӣ даҳанамро. *Ғиёсӣ*

мӯҳри абад бар даҳон ниҳодан а) ҳамеша хомӯш будан; б) мурдан.

Бикшой лаб ба пурсиши ман, к-аз ғамат маро
Наздик шуд, ки мӯҳри абад бар даҳон ниҳам.
Шоҳӣ

мӯҳри ях бар зар ниҳодан кору ҳаракатҳои беманфиат ва ташаббуси бефоида кардан.

Тавонӣ мӯҳри ях бар зар ниҳодан,
Фуқоъеро тавонӣ сар кушодан. *Низомӣ*

мӯҳр аз лаб баргирифтан лаб ба сухан кушодан.

Агар он ғунчадаҳон мӯҳр зи лаб баргирад,
Ҷигари ташнаи хуршед ба Қавсар гирад. *Соиб*

мӯҳр аз ҳуққаи ёқут кушодан лаб ба сухан кушодан, сухан сар кардан.

Мӯҳр бикшо зи ҳуққаи ёқут,
Рӯҳро ком бахшу дилро қут. *Ҷомӣ*

мӯҳр бар даҳон (ё забон) будан (ё ниҳодан) *киноя аз* хомӯш будан; ба сукут водор кардан.

Ба сони савсан агар даҳзабон шавад Ҳофиз,
Чу ғунча пеши туаш мӯҳр бар забон бошад. *Ҳофиз*

Чун ғунчаи гул аст хамӯшӣ шиори ман,
Нанҳодааст мӯҳр касе бар даҳон маро. *Сайидо*

мӯҳр бар лаб доштан хомӯш будан.

Ба ранге кард васлат нома таҳрир,
Ки аз вай мӯҳр бар лаб дошт тақрир. *Ҳозиқ*

мӯҳри хомӯшӣ бар (ё андар) лаб ниҳодан (ё задан) аз сухан лаб бастан, хомӯш шудан.

Сангпушт гуфт: ... Албатта мӯҳри хомӯшӣ бар лаб ниҳода, муарризи ҷавоби ҳеҷ офаридае нахоҳам шуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Нишони пои ту моро далели ҳайрат шуд,
Задем мӯҳри хамӯшӣ чу ғунча андар лаб. *Туғрал*

мӯҳр бар лаби *касе* **ниҳодан** манъи сухангӯӣ намудан, ба хомӯшӣ водор кардан.

Мо чу воқиф гаштаем аз чуну чанд,
Мӯҳр бар лабҳои мо бинҳодаанд. *Румӣ*

МӮҲРА مهره **1.** яке аз устухонҳои (фиқраҳои) миёни тахтапушт ва гардан.

Аз он ҷумла ҳафт мӯҳраҳои гардан аст ва дуваздаҳ мӯҳраҳои пушт аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ҳамон гардани шоҳи Мозандарон
Ҳама мӯҳра бишкан ба гурзи гарон. *Фирдавсӣ*

2. донаи шоҳмот, нард ва ғ.

Ба шашхона нашуд комаш муяссар,
Наёмад мӯҳрааш берун зи шашдар. *Ҷомӣ*

Ба каф гирифта равон нақд ошиқи содиқ,
Куҷост нақд-бибозад ба мӯҳраи ту ҳариф. *Шоҳин*

3. донаи ба ришта кашидашуда.

Гузаштанд, мо низ ҳам бигзарем,
Ки чун мӯҳраи иқди якдигарем. *Низомӣ*

мӯҳраи каҳрабой санги каҳрабо.

Рабудандаш он девсорон зи ҷой
Чу каҳбаргро мӯҳраи каҳрабой. *Низомӣ*

4. асбоби сайқалдиҳии коғаз баъд аз оҳор додан; **мӯҳра даромудан** сайқал додан.

Ман, ки мӯҳра ба худ даромудам,
Сар ба мӯҳри ризои ӯ будам. *Низомӣ*

5. дона ва кулӯлаи гилӣ ё сангӣ, ки ба ҷои тир бо камонгурӯҳа ғурронда мешудааст.

Хост аввал камонгурӯҳа чу бод
Мӯҳрае дар камонгурӯҳа ниҳод. *Низомӣ*

6. моддае, ки ба эътиқоди авом дар сари мор қарор дорад ва чун подзаҳр ба моргазидагон шифо мебахшад.

Чу *аз ман баршудӣ чун мӯҳра аз мор*,
Ман аз гул дур мемонам, ту аз хор. *Низомӣ*

Беҳтарин ҷое ба дасти бадтарин қавме, к-аз ӯ
Мӯҳраи ҷондору андар мағзи суъбон дидаанд.
Хоқонӣ

◇ **мӯҳраи афъӣ (ё афъо)** а) як навъ санге будааст, ки гӯё аз даҳони мори афъӣ мегирифтаанд; б) *киноя аз* зулф.

Ба ғунчаи ту шакарханда нашъаи бода,
Ба сунбули ту дури гӯш мӯҳраи афъо. *Рӯдакӣ*

мӯҳраи зар *киноя аз* офтоб.

Бози кабуд аст чарх болзанон дар ҳаво,
Мори сафед аст субҳ мӯҳраи зар дар қафо.
Бадри Чочӣ

мӯҳраи каҳрабогун *киноя аз* замин.

Макун зери ин лоҷвардӣ бисот
Ба ин мӯҳраи каҳрабогун нашот. *Низомӣ*

мӯҳраи лоҷвард *киноя аз* осмон.

Биёмӯз аз ин мӯҳраи лоҷвард,
Ки бо сурх сурх асту бо зард зард. *Низомӣ*

мӯҳраи сапеду сиёҳ *киноя аз* рӯз ва шаб.

З-ин дуто мӯҳраи сапеду сиёҳ,
Ки бар ин сабз тахти нард гузашт... *Хоқонӣ*

мӯҳраву тос *киноя аз* дунъё.

Дасте натавон бурд, Камол, аз фалаку меҳр,
Модом ки бозичаи ин мӯҳраву тосй
Камоли Хуҷандӣ

мӯҳра баровардан *киноя аз* ҳунар ва корнома нишон додан, тадбир ба кор бурдан.

Чӣ мӯҳра барорем аз меҳру кин,
Ба ин чин, ки омад бар абрӯи чин. *Низомӣ*

мӯҳра барчидан [а) *киноя аз* кандани алоқаи дӯстӣ.

Иттифоқан хилофи табъ аз вай ҳаракате бидидам, ки написандидам, доман аз ӯ барқашидаму мӯҳра барчидам. *Саъдӣ*

б) *киноя аз* хотима додан, монда рафтан, канор гирифтан.

Он ки хуршед мӯҳра барчинад,
Гар дар абрӯи ӯ бибинад чин. *Заҳири Форьёбӣ*

МӮҲРАБОЗ مهره‌باز *киноя аз* фиребгар.

Гузар бар меҳр кун чун дилнавозон,
Ба ман бозӣ макун чун мӯҳрабозон. *Низомӣ*

МӮҲРАБОЗӢ مهره‌بازی *киноя аз* фиребу найранг.

Ба море чу ман мӯҳрабозӣ макун,
Набард ор, найрангсозӣ макун. *Низомӣ*

Бидон, эй ҷавонбахти равшанзамир,
Ки дар мӯҳрабозист гардуни пир. *Хоҷу*

Ман умр дар наззораи мӯҳрабозии чархи шӯъбадаангез талаф сохтаам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МӮҲРАКАШ مهره‌کش он кӣ когаз ва дигар чизҳоро бо мӯҳра ҷило медиҳад.

Нури басар дод, ки бино шудем,
Мӯҳракаши ҳуққаи мино шудем. *Хисрави Деҳлавӣ*

МӮҲРАҚ *а.* محرق оташгирифта; сӯхта, сӯзонидашуда.

Дев дуздона суи гардун равад,
Аз шиҳобаш мӯҳрақу матъун шавад. *Румӣ*

МӮҲРБАНД مهربند устои мӯҳрсоз, мӯҳркан.

Дилаш кач ҳамчу нақши мӯҳрбандон,
Вале зоҳир ба акси зоҳири он. *Ҳозиқ*

МӮҲРИҚ *а.* محرق сӯзонанда; сӯзанда, сӯзон.

Он ҳакимак зи ҷаҳлу истинкор
Гуфт: Биттабъ мӯҳриқ омад нор. *Ҷомӣ*

нори мӯҳриқ оташи сӯзон.

Он шоҳи машриқро бигӯ в-он нори мӯҳриқро бигӯ,
В-он мири мушфиқро бигӯ: Ёрон саломат мекунанд. *Шамси Табрезӣ*

таби мӯҳриқ таби сӯзон.

Бибурдам зи субҳи фурӯзанда об,
Бибастам таби мӯҳриқи офтоб. *Хоҷу*

МӮҲСИН *а.* محسن 1. эҳсонкунанда, соҳиби хайрот, некӯикунанда, некӯкор.

Ҳадьяи шоир чӣ бошад, — шеъри нав,
Пеши мӯҳсин оварад, бинҳад гарав. *Румӣ*

Ҳамдами нодон туро нодон кунад,
Ҳамдами мӯҳсин туро эҳсон кунад. *Шоҳидӣ*

2. хушрӯкунанда, ба ҳусну тароват дароранда.

Ба қавле шароб... мӯҳсини лавни башараи инсонист. *«Равзат-ус-сафо»*

МӮҲТАВӢ *а.* محتوی эҳтивокунанда, фарогиранда, дарбар гиранда; дорои...

Шеъре кард муштамил бар интиқоли мулк аз Марвониён бар Аббосиён ва мӯҳтавӣ бар зулми банӣ-Умайя ... *«Равзат-ус-сафо»*

Ва ин рисола мӯҳтавист бар се фасл.
Аҳмади Дониш

Замини эшон ҳама обшор, муштамил бар гулу гулзор ва мӯҳтавӣ бар анвои фавокеҳу асмор.
Аҳмади Дониш

МӮҲТАДӢ *а.* مهتدی ҳидоятшаванда; ба роҳи рост рӯоварда, роҳи ростро ёфта, ба роҳи рост далолатшуда.

Дар шарҳи ишқ ҳар чӣ ба ҷуз май залолат аст,
Хуш он ки шуд ба шореи майхона мӯҳтадӣ. *Ҷомӣ*

Дар мабодии ҳол ва авоили иштиғол ба найли мушкилоте, ки азҳони мунҳиён аз идроки он қосир буданд, мӯҳтадӣ гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

МӮҲТАЗИР *а.* محتضر (одами) ҷонканданда, дар ҳолати назъ, дар ҳолати ҷонканӣ.

Бар ман хабар расид, ки шуд мӯҳтазир рақиб,
Кардам дуои хуш, ки аз ин ҳам батар шавад.
Шоҳин

МӮҲТАМАЛ *а.* محتمل коре, ки ба рӯй доданаш эҳтимол меравад, эҳтимолрафта, эҳтимолӣ.

Хирад ба шеъри ту, Шоҳин, аз он бувад волеҳ,
Ки як ҳадису ҳазораш нукоти мӯҳтамал аст.
Шоҳин

МӮҲТАМИЛ *а.* محتمل бардорандаи бор, таҳаммулкунандаи бор; тоқаткунанда, сабркунанда.

Эй ки бе дӯст ба сар гар битавонӣ, ки барӣ,
Шояд ар мӯҳтамили бори гаронаш бошӣ. *Саъдӣ*

МӮҲТАМӢ *а.* محتمی 1. ҳимоятшаванда; 2. парҳезкунанда, худдорикунанда.

Марде будааст аз тановули муҳиммот мӯҳтамӣ.
Авфӣ

МӮҲТАРАМ *а.* محترم соҳиби эҳтиром, он кӣ ӯро эҳтиром мекӯнанд; боэътибор.

Бо ин ҳама ҳар он кӣ на хорӣ кашид аз ӯ,
Ҳар ҷо ки рафт, ҳеҷ касаш мӯҳтарам надошт.
Ҳофиз

Чӣ гуна хор кунад чарх он азизеро,
Ки ишқ дар ҳарами васл кард мӯҳтарамаш.
Фонӣ

МӮҲТАРИЗ *а.* محترز эҳтирозкунанда, боэҳтиёт, парҳезкунанда; худдорикунанда; ҳушьёр.

Муш гуфт: Ҳоло маслаҳати вақт дар он мебинам, ки ман аз ту пурҳазар бошам ва ту аз сайёд мӯҳтариз бошӣ! *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ман ҳама ҷо аз ӯ мӯҳтариз будам ва дур мерафтам, то ба нахлистоне расидам, ки аз ободонӣ дур буд. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

муҷтанибу мӯҳтариз иҷтинобкунанда, каноргиранда ва парҳезкунанда.

Аз тариқи эҳмолу иғфол муҷтанибу мӯҳтариз бошӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

МӮҲТАРИС *а.* محترص **1.** таҳрискунанда, афзояндаи ҳирс ва тамаъ.

Шараҳ ва ҳирс ӯро боис ва мӯҳтарис омад, ки эшонро ғорат кунад. *«Равзат-ус-сафо»*

2. ҳарис, тамаъкор, озманд.

МӮҲТАРИФ *а.* محترف пешавар, косиб, ҳунарманд.

Табъи тези дурбини мӯҳтариф
Чун хари пираш бубин охир хариф. *Румӣ*

МӮҲТАРИФА *а.* محترفه пешаварон, косибон, аҳли ҳирфа.

Охируламр қалъа низ мустахлас шуд ва [муғулҳо] мӯҳтарифаи бисьёр асир карданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

[Ҷамшед] гуфт, ки мӯҳтарифа ва синоиро дилҷӯӣ намоянд. *«Равзат-ус-сафо»*

МӮҲТАРИҚ *а.* محترق сӯхташаванда.

Бирҷис мӯҳтариқ шуд, хуршед доғ гирифт,
Моҳӣ тапиду моҳ бар авҷи само гирифт. *Савдо*

МӮҲТАСАР *а.* محتصر ба иҳота афтода, дар мӯҳосара монда.

Ва бо даҳ мард аз хавосси худ бар ҷое мӯҳтасар монда буд.*

МӮҲТАСИБ *а.* محتسب *таър.* назораткунанда ба иҷрои аҳкоми шариати ислом; назораткунанда ба риоя карда шудани тартибу қоида дар бозор, ба дурустии сангу тарозу ва ғ.; дар Бухорои кӯҳна иҷрокунандаи ин вазифа раис номида мешуд.

Мӯҳтасиб он мастро мезад ба зӯр,
Мард гуфт: Эй мӯҳтасиб, кам кун ту шӯр! *Аттор*
Гаҳ намак резад ба хум, гаҳ бишканад паймонаро,
Мӯҳтасиб то чанд дар шӯр оварад майхонаро? *Ҳилолӣ*

МӮҲТАСИБИ محتسبی амали мӯҳтасиб.

Инсофи ту мисрест, ки дар растаи ӯ дев
Назм аз ҷиҳати мӯҳтасибӣ дода дунонро. *Анварӣ*

МӮҲТАШАМ *а.* محتشم **1.** боҳашамат; соҳиби хашам ва хидматгорони бисьёр.

Анварӣ бар дари мадраса нишаста буд, дид, ки марде мӯҳташам бо ғуломи аспи бисьёр ва асосияи тамом мегузарад. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Он қавми мӯҳташамро аз ғуруру касрати аъвону ансор ва хайлу хашами бисьёр куҷо дар хотир мегузашт... *«Равзат-ус-сафо»*

2. бузург, боиқтидор, соҳиби давлату мартаба.

Ҳаргиз надиҳад хурдманишро бари худ роҳ,
Қ-аз хурдманиш мӯҳташамонро ҳадасон аст. *Манучеҳрӣ*

Бирафтанду гуфтанд, омад фақир,
Тани мӯҳташам дар либоси ҳақир. *Саъдӣ*

3. бошукӯҳ, обод.

Дахли ӯ он гаҳе, ки кам бошад,
З-ӯ яке шаҳр мӯҳташам бошад. *Низомӣ*

4. соҳиби иззату ҳурмат.

Зи каҷгӯӣ суханро қадр кам гашт,
Қасе, к-ӯ ростгӯ шуд, мӯҳташам гашт. *Низомӣ*

Чаро ӯ мӯҳташам, мо хор бошем,
Чаро ӯ ёру мо ағьёр бошем? *Нозим*

МӮҲТАШАМЗОДА محتشم‌زاده писари одами бузург ва ё давлатманд.

Мӯҳташамзодае аз нахвати ҷоҳ
Меҳиромид зарифона ба роҳ,
Ба такаббур қадаме бармедошт,
В-аз табахтур аламе меафрошт. *Ҷомӣ*

МӮҲТАШАМНИҲОД محتشم‌نهاد мӯҳташамсиришт, бузургвортабиат, олиманиш.

Ба қаноат касе, ки шод бувад,
То бувад, мӯҳташамниҳод бувад. *Низомӣ*

МӮҲТАШАМӢ محتشمی бузургворӣ, баландмақомӣ; давлатмандӣ.

Шеҳнаи ин роҳ чу ғоратгар аст,
Муфлисӣ аз мӯҳташамӣ беҳтар аст. *Низомӣ*

МӮҲТАҚИН *а.* محتقن он кӣ шошбанд дорад; **мӯҳтақин кардан** бастан, банд кардан.

Чун баҳори замона бе дай нест,
Умрҳо ҷуз ҳабову лошай[ъ] нест,
Гарчи он гул бувад хушу тару нағз,
Мӯҳтақин кард кирме андар мағз. *Саноӣ*

МӮҲТАҶИБ *а.* محتجب он чи дар ҳиҷоб аст; пардапӯшшаванда, махфӣ ва пинҳоншаванда, пӯшида.

Чун Ҷамшеди хуршед дар тутуқи оли Аббос мӯҳтаҷиб гашт, амир Наср рӯй ба Марв овард. *«Равзат-ус-сафо»*

Бар воқифони асрори олами кавну фасод махфӣ ва мӯҳтаҷиб намонад... *«Таърихи Фаришта»*

МӮҲТОЛ *а.* محتال ҳилагар, маккор.

Аз писари Зубайр метарсам, ки марде маккору мӯҳтол аст. *«Равзат-ус-сафо»*

Дар ғояти зуҳур аст, ки он мӯҳтоли бадфиол дар намимаву ғаммозӣ ва ҳадиаву ҳаммозӣ ақли кулро бозӣ диҳад. *Восифӣ*

МӮҲТОЛА *а.* محتاله *муаннаси* **мӯҳтол.**

Ба хуш бош, ки роҳи басе муҷаррад зад,
Арӯси даҳр, ки маккораест мӯҳтола. *Ҷомӣ*

Фармуд, ки, эй фарзанд, воқиф бош, ки мӯҳтолаи дуньё фиреб надиҳад ва мурғи дилашро дар доми ғурур наяфганад. *Восифӣ*

МӮҲТОЛТАБЪ محتال‌طبع ҳилагартабиат, маккорниҳод.

Дар зери он дарахт сӯрохи муше буд ҳарисниҳоди мӯҳтолтабъ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МӮҲТОЛФАН محتال‌فن ҳилагар, фиребгар, маккор.

Баркашидаш, буд гурба ним ман,
Пас бигуфташ мард, к-эй мӯҳтолфан! *Румӣ*

МӮҲТОҶ *а.* محتاج ниёзманд, касе, ки ба чизе эҳтиёҷ дорад.

Зи бас к-аз дил фишондӣ хуни тоза,
Нагаштӣ чеҳрааш мӯҳтоҷи ғоза. *Ҷомӣ*

Дар тариқи нафъи худ кас нест мӯҳтоҷи далел,
Бе асо роҳи даҳан маълум бошад кӯрро. *Бедил*

... Ба мол садди фоқаи мӯҳтоҷон кунӣ. *Аҳмади Дониш*

МЎҲЙӢ *а.* محیی эҳъёкунанда, зиндакунанда.

Зоти ӯ мӯҳъии осори бани-Аббос аст,
Лек дар саффи ваѓо теғ чу Ҳайдар гирад.
Бадри Чочӣ

Шайх Шиҳобуддини мақтул, ки муҳъии русуми қудамои ҳукамост, дар Талвеҳот нақл мекунад... *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МЎҲҶАБ *а.* محجب пӯшида, дар ҳиҷоб; пинҳон.

Гуфт: Некӯтар тафаҳҳус кун, шаб аст,
Шахсҳо дар шаб зи нозир мӯҳҷаб аст. *Румӣ*

МЎҶАБ موجب *ниг.* муҷаб.

МЎҶАЗ *а.* موجز *ниг.* муҷаз.

МЎҶИБ *а.* موجب *ниг.* муҷиб I.

Н

Н ҳарфи понздаҳӯми алифбои ҳозираи тоҷикӣ; дар алифбои арабии тоҷикӣ — ҳарфи ن; *ниг.* нун I 1.

н[2] *шакли кӯтоҳшудаи ҳиссачаи инкории* **на**[2].

Ҳеҷ рӯзе маро ба сар н-омад,
То дилам ишқи ӯ зи сар нагирифт. *Анварӣ*

НА نه *ҳиссачаи инкорӣ.*

На рӯзи бузургӣ, на рӯзи ниёз
Намонад ҳаме бар касе-бар дароз. *Фирдавсӣ*

на[2] نه *ҳиссачаи инкории феълӣ.*

Умр шуду ишва ба дастам надод,
Дахл наю харҷи равон хуштар аст. *Анварӣ*

НААМ I *а.* نعم ҳа, бале, оре; *муқобили* **ло.**

«Наам» гуфту барҷасту бардошт гом,
Ки донист хулқаш алайҳиссалом. *Саъдӣ*

Суханони Язид шунида, забон ба ло ва наам накушод. *«Равзат-ус-сафо»*

НААМ II *а.* نعم чорпо (ҳамчун шутур, гову гӯсфанд).

НАБАРД||НАВАРД نبرد||نورد ҷанг, муҳориба, разм, корзор.

Басо раъно занон, к-ӯ шермард аст,
Басо марде, ки бо зан дар навард аст. *Низомӣ*

Дар ҳангоми набард ҷону молро беқадру қимат шумуранд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

набард додан ҷанг кардан.

Дил ба саъйи Насим дод набард,
Лашкари Зулфро парешон кард. *Мушфиқӣ*

набард озмудан ҷанг кардан.

Чу бо ӯ нашояд набард озмуд,
Ба чизи фаровонш бифреб зуд. *Асадӣ*

НАБАРДА نبرده далер, ҷанговар, шуҷоъ, диловар, баҳодур, паҳлавон.

НАБАРДАҶАВОН نبردهجوان паҳлавони ҷавон, ҷавони диловар.

Ҳамегуфт зор: Эй набардаҷавон,
Сарафрозу аз тухмаи паҳлавон! *Фирдавсӣ*

НАБАРДГОҲ نبرد گاه ҷои ҷанг, майдони ҷанг.

Аз канори набардгоҳи уфуқ
Чун ба дасти ғуруб дод зимом... *Анварӣ*

НАБАРДОЗМОЙ نبردآزمای ҷанговари ботаҷриба, паҳлавони ҷангозмуда.

Набардозмое ҷаҳондида гуфт,
Ки пирӯзӣ он паҳлавонрост ҷуфт. *Низомӣ*

НАБАС||НАБАСА||НАБИСА نبس||نبسه||نبیسه духтарзода; писарзода; набера.

Гуфт: Абдулло набасаи Булаббоси Исфароинӣ [аст]. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Сифати зоти ӯ ҳамин на бас аст,
Ки расули худойро набас аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

НАБАЪ *а.* نباء *ниг.* набо.

НАБАҲРА نبهره **1.** қалб ва носара (дар бораи пул, нуқра ва ғ.); паст, ночиз.

Чу фазли мир Абулфазл бар ҳама маликон,
Чу фазли гавҳару ёқут бар набаҳра пашиз.
Рӯдакӣ

Яксар набаҳра буд ба меъёри мардумӣ,
Аз дӯстии ҳар кӣ иёре гирифтаем.
Камоли Исмоил

2. *маҷ.* пинҳон, пӯшида; ҷапғалат.

Мутрибон медошт марду зан, ки эшонро аз роҳҳои набаҳра наздики вай бурданд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

НАББОШ *а.* نباش кафандузд, кафанкаш, касе, ки гӯрҳоро шикофта кафан медуздад.

Марди эсор бошу ҳеҷ матарс,
Ки натарсад зи ҳеҷ мурда наб(б)ош. *Аттор*

НАББОШӢ نباشی кафандуздӣ.

Маро ҳаваси наббошӣ дар сар афтодааст ва мусофирони сафари охиратро бараҳна мекунам. *Авфӣ*

НАБЕРА||НАБЕР نبیره||نبیر **1.** фарзандзода, фарзанди фарзанд, писарзода, духтарзода.

Паси пушти лашкар Каюмарсшоҳ,
Набера ба пеш андарун бо сипоҳ. *Фирдавсӣ*

Бикуштӣ шаҳаншоҳро бе гуноҳ,
Набери ҷаҳондор Баҳромшоҳ. *Фирдавсӣ*

2. халаф, намояндаи насле, давомдиҳандаи насле.

Набера(и) ҷаҳонҷӯй Гургин манам,
Ҳамон оташи тези Дарзин манам. *Фирдавсӣ*

НАБЕҲ *а.* نبیه хушёр, бедор, хабардор.

Ҳар яке аз дарди ғайре ғофиланд,
Ҷуз касоне, ки набеҳу оқиланд. *Румӣ*

НАБЗ I *а.* نبذ андак, кам.

Фиристодагон... набзе аз фазоили зоту фавоиди калимоти ӯ бозгуфтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Набзе аз амвол ва матон дуньявӣ ба даст оваранд. *Аҳмади Дониш*

НАБЗ II *а.* نبض чунбиши раги инсону ҳайвон, ки аз ҳаракати дил ба вуҷуд меояд; пульс.

Умеди офият он гаҳ бувад мувофиқи ақл,
Ки набзро ба табиатшинос бинмоӣ. *Саъдӣ*

◇ набзи тиҳидаст нагирад табиб *зарб.* давои дарди фақирон мушкил аст.

НАБИД||НАБИЗ نبیذ||نبید шароби хурмо; шароб, май.

Хушо набиди ғорчӣ бо дӯстони якдила,
Гетӣ ба ором-андарун, маҷлис ба бонгу валвала. *Рӯдакӣ*

Ба ҷиҳати тадовӣ қадре набиз бихӯрд. *Авфӣ*

НАБИЛ *а.* نبیل 1. бузург, наҷиб; доно, хушёр.

Қ-аз чӣ менолӣ, эй ҷавони набил?
Гуфт: Аз ҷаври даббаву занбил. *Саноӣ*

2. фарбеҳ.
Чун вазири шер шуд гови набил?
Чун зи акси моҳ тарсон гашт пил? *Румӣ*

НАБИСА نبیسه *ниг.* набас.

НАБИШТА نبشته *ниг.* навишта.

Сикандар бифармуд, к-орад шитоб,
Сазои набишта нависад ҷавоб. (2) *Низомӣ*

НАБИШТАН نبشتن *ниг.* навиштан.

Набиштан зи гуфтаи муҳимтар шинос,
Ба гоҳи навиштан ба ҷо ор хуш. (1) *Масъуди Саъд*

НАБК *а.* نبک таровиш, қатра-қатра берун омадани об ва дигар чизҳои обакӣ.

НАБЛ *а.* نبل 1. тирандозӣ, маҳорат дар тирандозӣ; 2. тир.

Сурайё чунон дастаи тир баста,
Ки пайконҳо пешу пинҳониш набле. *Манучеҳрӣ*

НАБО||НАБАЪ *а.* نبأ||نبا хабар, огоҳӣ, иттилоъ.

З-он ки қадри мустамеъ омад набо,
Бар қади хоҷа бурад дарзӣ қабо. *Румӣ*

НАБОИЛ *а.* نبائل *ҷ.* набил.

НАБОИР نبائیر *ҷ. арабишудаи* набера||набер.

Аз набоири Заҳҳок ду бародар — яке Сурӣ ва дигаре Сом мулозими ӯ буданд. *«Таърихи Фаришта»*

НАБОТ *а.* نبات 1. гиёҳ, алаф, растанӣ.

Миёни халиҷ ва Миср кӯҳу биёбон аст, ки дар он ҳеҷ обу набот нест. *Носири Хисрав*

2. як навъ ширинии софи булӯрмонанд, ки аз шакар пухта мешавад.

Эй васли ту мояи ҳаётам,
Васли ту зулолу ман наботам. *Шоҳин*

наботи Миср беҳтарини наботҳо, ки аз Миср меоварданд.

Даҳони танги ту дода ба оби Хизр бақо,
Лаби чу қанди ту бурд аз наботи Миср ривоҷ. *Ҳофиз*

◇ наботи ораз *киноя аз* риши навбаромада.

НАБОТОТ *а.* نباتات *ҷ.* набот 1.

Об ғизои наботот аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

НАБОҲАТ *а.* نباهت наҷобат, ҷавонмардӣ; бузургӣ.

Ба набоҳати зикр ва фахомати қадр имтиёз дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

Талоқати лисон ва набоҳати шаън... аз обову аҷдод даргузашт. *«Таърихи Фаришта»*

НАБТ I *а.* نبت *ниг.* набот 1.

Пас замини дил, ки набташ фикр буд,
Фикрҳо асрори дил во менамуд. *Румӣ*

НАБТ II *а.* نبط номи тоифае, ки сокини Ироқи қадим будаанд.

НАБЪ *а.* نبع ҷӯшида баромадани об аз чашмаю ҷоҳ ва ғ.

В-ар раҳи набъаш бувад баста, чӣ ғам?
К-ӯ ҳамеҷӯшад зи хона дам ба дам. *Румӣ*

НАБӢ *а.* نبی *д.* пайғамбар, расул, фиристодаи худо.

Гар дар Араб ба вақти набӣ буд эътибор,
Андар Аҷам кунун кам аз он эътибор нест.*

Шак накард, ки малакест аз осмон нозил шуда, агар башар аст, албатта Хизри набист. *Садри Зиё*

НАВ نو тоза, ҷадид, он чӣ пеш аз ин набуд; *муқобили* кӯҳна 1.

Фасона гашту куҳан шуд ҳадиси Искандар,
Сухан нав ор, ки навро ҳаловатест дигар. *Фаррухӣ*

нав ба нав аз сари нав; нав-нав; тоза ба тоза.

Мутриби хушнаво бигӯ тоза ба тоза, нав ба нав,
Бодаи дилкушо биҷӯ тоза ба тоза, нав ба нав. *Ҳофиз*

НАВАДА نوده *ниг.* навда.

НАВАНД||НАВАНДА نونده||نوند 1. асп, аспи тезрав, аспи тундрав.

Биёбон гирифту раҳи Ҳерманд,
Ҳамерафт пӯён ба сони наванд. *Фирдавсӣ*

наванди чорпар аспи тезрафтор, аспи тезтак, аспи чорхезгиранда; 2. қосид, пайк, номабар.
Наванде фиристод наздики Зол,
Бад-ӯ гуфт: Рав, ҳамчу боди шимол. *Фирдавсӣ*

3. тезфаҳм, зирак.
Бишнос, ки мардест ӯ бадониш,
Фарҳангу хирад дораду наванда. *Юсуфи Арӯзӣ*

4. номи кӯҳе дар Эрон, ки оташкадаи маъруфи Барзин дар он воқеъ будааст.

Ба ҷое, куҷо номи ӯ буд Наванд,
Бад-ӯ андарун коххои баланд. *Фирдавсӣ*

навард نورد *асоси замони ҳозираи* навардидан.

НАВАРД I نورد 1. дар дастгоҳи бофандагӣ ҷӯбест, ки матои бофташуда ба он мепечад ва онро минвол низ мегӯянд.

Аз наварди сухан насиҷе чанд
В-аз расадгоҳи фазл зиҷе чанд. *Авҳадӣ*

2. печида, чизи печида, тӯби матоъ.
Басо дебо, ки ёби сурху зардаш,
Қабуду азрақ ояд дар навардаш. *Низомӣ*

3. лӯлапеч, тӯмор, махсусан тӯмори нома ва мактуб.

Ҳар наварде, ки зи тӯмори ғамам боз кунӣ.
Ҳарфҳо бинӣ оғушта ба хуни ҷигарам. *Саъдӣ*

Асарҳои он шоҳи офоқгард
Надидам нигорида дар як навард. *Низомӣ*

З-он валвала чун даме биосуд,
Бикшод наварди номаро зуд. *Хисрави Деҳлавӣ*

4. андӯхта, ҷамъомада, захира.

Дар анбор оганда х(в)арде намонд,
Ҳамон дар хазина наварде намонд.
«Фарҳанги Рашидӣ»

5. писандида, лоиқ, сазовор, муносиб; 6. зеҳи либос, ҳошияе, ки дар нуги остин, доман ва бари либос медӯзанд.

Лайлӣ, ки гадои хирмани туст,
Гарде ба наварди домани туст. *Шоҳин*

7. тариқ, тавр, тарз, услуб, минвол; **аз ҳар навард ба ҳар тариқ.**

Сухан мерафташон аз ҳар наварде,
Чунон-к ояд зи ҳар гармеву сарде. *Низомӣ*

НАВАРД II نورد *ниг.* **набард.**

НАВАРДИДАН||НАВАРДАН نورديدن||نوردن 1. печидан, печонидан, қат кардан; 2. тай кардан, гузаштан; гаштан, гардидан.

Ҳамон бех, ки гардем аз ин роҳи танг,
Гарева навардему соем санг. *Низомӣ*

НАВБА *а.* نوبه *ниг.* **навбат** I 1.

Ду навба нишастам, надидам ҷавобе,
Гирифтам мар-онро зи ҷаври навоиб. *Манучеҳрӣ*

НАВБАЙӮГ نوبیوگ *ниг.* **навбуюг.**

НАВБАР نوبر бор ва меваи наврасида, бор ва самари тару тоза.

Навбари боғи ҳафт чархи куҳан,
Дурратутточи иқди точи сухан. *Низомӣ*

Навбари ҳар мева киромитар аст. *Зарбулмасал*

дарахти навбар дарахте, ки нав мева додааст.

Дар ҷавонӣ саъй кун, гар беҳалал хоҳӣ амал,
Мева бенуқсон бувад, чун аз дарахти навбар аст.
Ҷомӣ

НАВБАТ I *а.* نوبت 1. дафъа, бор, карат.

Бифармуд, то ғуломро ба дарьё андохтанд, чанд навбат ғӯта хӯрд. *Саъдӣ*

2. вақт, фурсат, вақти ҳатмӣ ва воҷиб шудани коре пас аз ё пеш аз амалу воқеаи дигаре.

Ироқу Форс гирифтӣ ба шеъри хуш, Ҳофиз,
Биё, ки навбати Бағдоду вақти Табрез аст. *Ҳофиз*

Навбат ки ба мо расид, «бале»-ро «бало» навишт. *Зарбулмасал*

ба навбат додан як-як додан, яке аз паси дигар додан чизеро.

Дар пеш ниҳода хони неъмат,
Доданд наволааш ба навбат. *Шоҳин*

3. давр, давра, вақт, ҳангом.

Дар навбати Абдулазиз дарвеше қадре ресмон ба бозор бурд. *Авфӣ*

Аз як сарири килки ту дар навбати набард
Аз сад ҳазор сар ба фазаъ миғфар уфтод. *Анварӣ*

4. вақти посбонӣ.

НАВБАТ II *а.* نوبت 1. нақора, табли калон; **навбат задан** нақора задан, табл задан.

Фармуд, ки навбат ба дари сарой бизанед. *Авфӣ*

панҷ навбат задан а) дар як шабу рӯз панҷ бор нақора навохтан, ки аломати давом доштани ҳукмронии подшоҳ будааст.

Гар панҷ навбатат ба дари қаср мезананд,
Навбат ба дигаре бигузориву бигзарӣ. *Саъдӣ*

б) *киноя аз* подшоҳӣ кардан; в) *киноя аз* эълон кардани бахту саодати худ.

Бирав, панҷ навбат бизан бар дарат,
Ки ёри мувофиқ бувад дар барат. *Саъдӣ*

2. хаймаи бузург, боргоҳ.

НАВБАТГОҲ||НАВБАТГАҲ نوبتگاه||نوبتگه посбонгоҳ, қаровулхона.

Ҳамон навбати пос дар субҳу шом
Зи навбатгаҳи ӯ баровард ном. *Низомӣ*

НАВБАТЗАН نوبتزن посбони нақоразан, ки дар вақтҳои муайян нақора мезанад, нақоразан, нақорачӣ.

Ситонем навбат зи навбатзанаш,
Фиристем хозин суи махзанаш. *Ҳотифӣ*

НАВБАТИГОҲ نوبتیگاه хаймаи калони посбонӣ, ки онро боргоҳ ҳам мегӯянд.

Баландахтараш боз дамсоз гашт,
Сӯи навбатигоҳи худ бозгашт. *Низомӣ*

Чӣ огоҳӣ, ки шабгардони ин роҳ
Куҷо доранд ҳар шаб навбатигоҳ?
Хисрави Деҳлавӣ

НАВБАТНАВОЗ نوبتنواز навозандаи нақора.

Чу навбатзанат гашт навбатнавоз,
Зи ғулғул сари осмон кард боз.
Хисрави Деҳлавӣ

НАВБАТӢ نوبتی 1. *ниг.* **навбатзан.**

Магар бар навбатӣ хоб уштулум кард,
Ки имшаб хостанро вақт гум кард.
Хисрави Деҳлавӣ

Бар даргоҳи султон ҷуз навбатиён касе намонд.
«Таърихи Байҳақӣ»

2. посбон, қаравул.

Шоҳи Туркистон бар даргаҳи фархундаи ту
Гоҳ худ хусбад чун навбатиён, гоҳ — писар.
Фаррухӣ

3. *ниг.* **навбатигоҳ**; 4. аспи ҷанибат, аспи кӯтал.

Чун Рӯдакӣ бад-ин байт расид, амир чунон мунфаил гашт, ки аз тахт фуруд омад ва бемӯза пой дар рикоби хинги навбатӣ овард ва рӯй ба Бухоро ниҳод. *Низомии Арӯзӣ*

НАВБАҲОР نوبهار 1. баҳори нав, аввали фасли баҳор.

Масӯзон дарахти гул андар хариф,
Ки дар навбаҳорат намояд зариф. *Саъдӣ*

Навбаҳор омад, гулистон аз паи нашъунамост,
Ғунчахуспони чаманро ғунчаи гул муттакост.
Сайидо

2. *киноя аз* зани ҷавон ва хушрӯй.

Фуруд омад аз тахт Соми савор,
Ба парда даромад суи навбаҳор. *Фирдавсӣ*

3. номи ибодатгоҳи буддоӣ дар Балх.

НАВБАҲОРОН نوبهاران *ниг.* **навбаҳор** 1.

Ба навбаҳорон биситой абри гирьёнро,
Ки аз гиристани ӯст ин замин хандон. *Рӯдакӣ*

НАВБОВА نوباوه ҳар чизи нав ва тоза, махсусан мева, ки ба тариқи тӯҳфа оварда мешавад; тӯҳфа.

Чун навбова ба... ӯ овардандӣ, ҳозиронро аз он насиб фармудӣ. *Авфӣ*

Эй дидаву дудмони исмат,
Навбоваи бӯстони исмат. *Шоҳин*

НАВБУЮГ||НАВБАЙӮГ نوبیوگ навъарӯс, зани нав арӯсшуда.

Бас азизам, бас киромӣ, шод бош
Андар ин хона ба сони навбуюг. *Рӯдакӣ*

НАВВОБ *а.* نواب 1. ҷонишин, волӣ.

Дар Хуросон наввоби хеш насб карда, он гоҳ ба ҷониби Нишобур шитофт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. лақаби амирон ва шоҳзодагон.

НАВВӢ نوی нав будан; **ба наввӣ** аз сари нав.

Яке чора ҷуст андар он кори зишт,
Зи кина ба наввӣ дарахте бикишт. *Фирдавсӣ*

НАВГУЛ نوگل гули навшукуфта; *маҷ.* маҳбуба.

Ё раб, ин навгули хандон, ки супурдӣ ба манаш,
Месупорам ба ту аз чашми ҳасуди чаманаш.
Ҳофиз

НАВДА||НАВАДА نوده фарзандзода, набера; фарзанди азиз.

Эй сари озодагону тоҷи бузургон,
Шамъи ҷаҳону чароғи дудаву навда. *Дақиқӣ*

НАВДАВЛАТ نودولت касе, ки нав ба давлат расидааст, он кӣ нав соҳиби мансаб ва мол шудааст.

Султон Фахруддин чун навдавлат буд, аз мардум итминони хотир надошт. *«Таърихи Фаришта»*

Паҳлӯ бар остонаи навдавлатон мабанд,
Дилро чароғи гӯшаи мотамсаро макун. *Сайидо*

НАВДОРОН||НАВДОРОНӢ نودارانانودارانی пуле, ки ба шоирҳо ва ё оварандагони ягон хабари хуш дода мешавад; пули шогирдона, чойпулӣ.

НАВЕД نوید *ниг.* **навид.**

НАВЗАХМА نوزخمه одами нав ба бозӣ даромада; касе, ки нав ба навохтани чизе машғул шудааст.

НАВЗОД نوزاد кӯдаки нав зоидашуда.

НАВИД||НАВЕД||НУВИД||НУВЕД نوید хабари хуш, мужда, хабари умедбахш; ваъда.

Сиёвухшро доду кардаш нувед,
Зи хубӣ бидодаш фаровон умед. *Фирдавсӣ*

Аз он ки ҳоли Шоҳрух бад-ӯ маълум буд, қатли ӯро навиди фатҳу фирӯзӣ дониста, ба ин азимат мусаммам гашт. *Аҳмади Дониш*

навид задан мужда расондан, хабари хуш гуфтан.

Ба пеши ҷавон омаду зад навид
Аз он хубрух духтари норасид. *Саведо*

НАВИДАН نویدن 1. нола кардан, нолидан, зорӣ кардан.

Зи дарди дил он шаб бад-он сон навид,
Ки аз нолааш ҳеҷ кас нағнавид. *Лабибӣ*

З-он суханҳои хуб ғарра машав,
Ҳамчу тардоманон ба адл манав. *Саноӣ*

2. ларзидан; ҷунбидан, ҳаракат кардан.

Чу дар дашти ҳайҷо ба ҳар сӯ давад,
Дили шер аз ҳайбати ӯ навад.*

3. хаму рост шудан (дар вақти тоату ибодат).

НАВИДГАР نویدگر муждарасон, он кӣ хабари тозаю хуш меоварад.

Иттисоли нуҷуми хотири ӯ
Файзи табъи маро навидгар аст. *Хоқонӣ*

НАВИСАНДА نویسنده 1. *сифати феълии замони ҳозираи* **навиштан;** 2. он кӣ менависад, котиб, мирзо.

Чӣ донанд мардум, ки дар ҷома кист,
Нависанда донад, ки дар нома чист. *Саъдӣ*

Нависандаро даст гӯё бувад,
Гули дониш аз дилш бӯё бувад. *Асадӣ*

НАВИШТА نوشته 1. *феъли ҳол ва сифати феълии замони гузаштаи* **навиштан;** 2. мактуб, нома.

Хоки қадамаш ба хун сиришта,
Бинҳода ба дасташ он навишта. *Низомӣ*

3. тақдир, сарнавишт.

Навишта чунин будмон аз бувиш,
Ба расми бувиш андаромад равиш. *Фирдавсӣ*

НАВИШТАН نوشتن 1. фикре ё матлаберо бо қалам ба рӯи коғаз овардан; китобат кардан.

Яке нома бинвишт шоҳи замин
Ба ховархудою ба солори Чин. *Фирдавсӣ*

2. наққошӣ кардан.

Дирафше паси пушти солори Рум,
Навишта бар ӯ сурху пирӯза бум. *Фирдавсӣ*

НАВК||НӮК||НӮГ نوک||نوگ 1. сари тези ҳар чизе, тезии сари ҳар чизе, монанди сари қалам, сари сӯзан.

Агар зар бихоҳӣ зи ман ё дирам,
Фароз оварам ман ба нӯки қалам. *Абӯшакури Балхӣ*

Ба чобукӣ бирабояд, куҷо наёзорад
Зи рӯи марди мубориз ба навки пайкон хол.
Мунҷик

Савсане дидӣ, ки гирдаш шохаҳои сунбул аст,
Наргисе дидӣ, ки гирдаш нӯкҳои сӯзан аст. *Муиззӣ*

нӯги қалам хизоб кардан сар кардан ба хатнависӣ.

Зуд манъи ҳукми гардунро ҳино бар каф ниҳанд
Дар ҳар он азме, ки ту нӯги қалам кардӣ хизоб.
Анварӣ

2. нӯл, минқор.

НАВКАР||НӮКАР نوکر хизматгор, мулозим, чокар.

Вазъи қиморпешагон пураҷаб асту ин аҷаб:
Навкари мӯҳтасиб барад куртаи садьямокро. *Саведо*

Навкари мо навкар дорад, навкараш ҳам чокар дорад. *Зарбулмасал*

НАВКИСА نوکیسه он кӣ нав соҳиби киса шудааст, он кӣ нав ба пулу мол расидааст.

Сайидо, дахр ба навкиса накӯ пардозад,
Майли пирон зи муридон ба ҷавон хоҳад буд. *Сайидо*

НАВМ *а.* نوم хоб.

Ало, то ба ғафлат нахусбӣ, ки навм
Ҳаром аст бар чашми солори қавм. *Саъдӣ*

Ва ин сурат бар тақдир аст, ки мавлуд дар моокилу машориб ва навму бедорӣ тариқи эътидолро маръӣ дошта бувад. *Аҳмади Дониш*

НАВМЕД نومید ноумед, маъюс, касе, ки умедро аз даст додааст; **навмед шудан** (*ё* гаштан) маъюс шудан, умед аз даст додан.

Ҳон, машав навмед, чун воқиф наӣ аз сирри ғайб,
Бошад андар парда бозиҳои пинҳон, ғам махӯр! *Ҳофиз*

аз худ (*ё* **хеш**) **навмед гаштан** аз худ умед кандан.

Асп ба ҷӯй фурӯ шуд, аз асп фурӯ афтодам ва аз хештан навмед гаштам. *«Таърихи Наршахӣ»*

НАВМЕДӢ نومیدی ноумедӣ, маъюсӣ.

Дар навмедӣ басе умед аст,
Поёни шаби сиёҳ сафед аст. *Низомӣ*

Зи дунъё, Сайидо, моро муроде барнамеояд,
Яқин шуд, ғайри навмедӣ дар ин манзил намебошад. *Сайидо*

НАВО I نوا **1.** нағма, оҳанг, садо, овоз.

Фиканд замзамаи ишқ дар Ҳиҷозу Ироқ,
Навои бонги ғазалҳои Ҳофиз аз Шероз. *Ҳофиз*

наво баркашидан нағма сурудан, нағма навохтан; **наво додан садо** баровардан; суруд хондан.

Торе аз чангаш ин наво медод,
Ки Назар чун дар он бало афтод... *Мушфиқӣ*

ба наво даромадан ба суруду навохтан шурӯъ кардан.

Он ҷо, ки дарояд ба наво булбули базмат,
Ҷуз ҷуғд зиёрат накунад боғи Ирамро. *Анварӣ*

2. *мус.* номи яке аз дувоздаҳ мақом; номи мақоми якӯм аз «Шаш мақом».

НАВО II نوا **1.** хӯрок, хӯрданӣ, тӯша, қут, ғизо.

Вале салтанат дар гадоӣ талаб,
Навои дил аз бенавоӣ талаб. *Хоҷу*

2. сарват, дороӣ, боигарӣ; захира; насиб, бахра.

Бибояд фиристод эдар наво,
Вагарна шавад кори мо бенаво. *Фирдавсӣ*

Ба духтар чӣ хуш гуфт бонуи деҳ,
Ки рӯзи наво барги сахтӣ бинеҳ. *Саъдӣ*

3. корсозӣ; саранҷоми кор; чора, тадбир.

Чунон чун бибояд бисозӣ наво,
Магар Бежан аз банд гардад раҳо. *Фирдавсӣ*

4. гарав, гаравгон.

Насириддин тоифае, ки ба ҳукми наво нигоҳ дошта, равонаи ин ҷониб нагардонад. *«Равзат-ус-сафо»*

5. интизом, тартиб; равнақ.

Бидидам ҷаҳонро — навое надорад,
Ҷаҳон дар ҷаҳон подшое надорад. *Анварӣ*

НАВО III نوا тухми хурмо, донаи хурмо.

Асал додат аз наҳлу манн аз ҳаво,
Рутаб додат аз наҳлу нахл аз наво. *Саъдӣ*

НАВОБАХШ نوابخش **1.** рӯзидиҳанда, ризқдиҳанда, розиқ; **2.** *киноя аз* худо.

Эй ҷаҳонро зи ҳеҷ созанда,
Ҳам навобахшу ҳам навозанда. *Низомӣ*

НАВОГАР نواگر мутриб, сароянда, созанда, навозанда.

Навогар яке посбон дид маст,
Сар афканда дар пеш, чӯбак ба даст. *Хоҷу*

НАВОДИР *а.* نوادر *ҷ.* **нодира.**

Ширинии лутфаш аз наводир,
Зебоии васфаш аз ғароиб. *Анварӣ*

◇ **наводири калом** суханони олимазмун.

НАВОЕҲ *а.* نوایح *ҷ.* **ноиҳа.**

Мақоми ғавонӣ гирифта навоеҳ,
Бисоти анодил сипарда аноқиб. *Манучеҳрӣ*

навоз نواز *асоси замони ҳозираи* **навохтан.**

НАВОЗ نواز навозиш, меҳрубонӣ.

Гуфт: Не, не, ин навозу ин гудоз
Ман нахоҳам кард, ҳаст ин аз Аёз. *Румӣ*

НАВОЗАНДА I نوازنده **1.** *сифати феълии замони ҳозираи* **навохтан** I; 2. касе ки навозиш мекунад, меҳрубонӣ мекунад; навозишкор, лутфу марҳаматкунанда, навозишгар.

НАВОЗАНДА II نوازنده **1.** *сифати феълии замони ҳозираи* **навохтан** II; 2. хонанда, овозхон, сурудхон; созанда.

Навозанда булбул ба боғ-андарун,
Гурозанда оҳу ба роғ-андарун. *Фирдавсӣ*

НАВОЗИДАН نوازیدن *ниг.* **навохтан I.**

Бад-он, к-ӯ ба сол аз шумо кеҳтар аст,
Ба меҳру навозидан андарх(в)ар аст. *Фирдавсӣ*

НАВОЗИЛ *а.* نوازل *ҷ.* **нозилат.**

Ҳаводиси даҳшатангез ва навозили ваҳшатомез рӯй намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Магзор инҷунинам дар маърази ҳаводис,
Магзор инҷунинам дар маҳлаки навозил... *Савдо*

НАВОЗИШ I نوازش меҳрубонӣ, шафақат, дилҷӯӣ.

Туро навозише кунам ва тӯҳфаи подшоҳона диҳам. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Бикард аз навозиш чунон фаррухам,
Ки гарди ятимӣ бирафт аз рухам. *Шоҳин*

НАВОЗИШ II نوازش овозхонӣ; living сознавозӣ; нағмаву суруд.

Омад аз ҳар тараф навозиши рӯд,
Нолаи барбату навои суруд. *Низомӣ*

НАВОЗОДА نوازاده набера, фарзандзода, писарзода, духтарзода.

Навоинтарин шоҳи офоқ буд,
Навозодаи Айси Исҳоқ буд. *Низомӣ*

НАВОИБ *а.* نوائب *ҷ.* **ноиба||ноибат.**

Гашт аз дили ман қарор ғоиб,
Қорам нашавад беҳ аз навоиб. (2) *Анварӣ*

НАВОИН نوآئین||نوآین **1.** нав пайдошуда, навбаромад, тозабаромад; **2.** зебо ва ороста.

Навои ту, эй хуб турки навоин,
Даровард дар кори ман бенавой. *Манучеҳрӣ*
Он чӣ бад-он хона навоин бувад,
Хишти пасин в-оби нахустин бувад. *Низомӣ*

НАВОИР *а.* نوائر *ҷ.* **ноира.**

Навоири ғазабашон забона задан гирифт. *«Равзат-ус-сафо»*

НАВОЛ *а.* نوال 1. ато, бахшиш, ҳадья.

З-ӯ заифонро умеду з-ӯ ғарибонро навид,
З-ӯ асиронро атову з-ӯ ятимонро навол. *Муиззӣ*
Гар бидодӣ ташнаро баҳри зулол,
Дар карам шарманда будӣ з-он навол. *Румӣ*

2. насиба, баҳра.

Гар кунам дар умр дандоне сапед,
Дар наволам устухоне афганӣ. *Анварӣ*
Хабар дорӣ, ки рӯзу шаб дуранг аст,
Наволаш гаҳ шакар, гоҳе шаранг аст. *Низомӣ*

НАВОЛА نواله хӯрок, ғизо, таом, тӯша, озуқа, ризқ; лукма; хӯроке, ки барои меҳмон нигоҳ медоранд.

Дареғе нест ҷонро пӯст додан,
Навола дар даҳони дӯст додан. *Хисрави Деҳлавӣ*

наволаи мухтасар хӯроки андак.

Агарчи ин кабӯтар наволаи мухтасар аст, ... аммо нафсро андаке тасаллӣ метавон дод. *«Анвори Суҳайлӣ»*

НАВОМИС *а.* نواميس *ҷ.* **номус.**

НАВОМӮЗ نوآموز навомӯзанда, шогирд; бетаҷриба, тозакор; омӯхташаванда.

Навомӯзро ресмон кун дароз,
Набигсал, ки дигар набиниш боз. *Саъдӣ*
Ғамаш шуд роми ман, ҳаргиз зи дасти хеш нагзорам,
Ба ҷони худ нигаҳ дорам, ки ҷон мурғи навомӯз аст. *Ибни Ямин*

НАВОН نوان 1. *сифати феълӣ ва феъли ҳоли замони ҳозираи* **навидан; 2.** хамида, хамшӯда, дуто; *маҷ.* суст ва заиф.

Бо худ гуфтам: Аллоҳ, пири навонро чӣ бахти ҷавон аст, ки чунин ҷавонеро мусоҳиб аст! *Саъдӣ*

навор نوار *асоси замони ҳозираи* **наваридан, навоштан.**

НАВОР نوار тасмаи пахни ресмоние, ки барои бастани хаймаҳо, бор бар ҷорпоён ва ғ. истифода мешавад.

Пойҳошон баста маҳкам бо навор,
Наълбандон истода бар қатор. *Румӣ*

навори песа банди дуранга, ресмони ало-було.

Навори песа дар гирди миён бастасту мелофад,
Ки: «Аз Антоқия қайсар фиристодаст зуннорам». *Сӯзанӣ*

НАВОРИДАН نواريدن фурӯ бурдан, нахоида фурӯ бурдан.

НАВОСА نواسه *ниг.* **набаса.**

Улуғхон — навосаи Чингизхон ... бо зану фарзанд ба султон Ҷалолиддини Фирӯзшоҳи Хилҷӣ пайваст. *«Таърихи Фаришта»*

НАВОСАНҶ نواسنج 1. овозхон, ҳофиз, ашӯлахон; навозанда.

Навосанҷ аст ишқи зеру бамсоз,
Қ-аз ӯ ҳам соз менолад, ҳам овоз. *Нозим*

2. *маҷ.* касе, ки ба сухани мавзун қимат медиҳад, сухансанҷ, саррофи сухан, сухандон.

Ба андак рӯзгоре мекушояд шаҳпари шӯҳрат
Ба Соиб ҳар навосанҷе, ки ҳамовоз мегардад. *Соиб*
Наи килки навосанҷони ин соз
Баровард инчунин аз парда овоз. *Мулҳам*

НАВОСОЗ نواساز нағмахон, сурудхон, таронагӯй.

Муғаннӣ чу як мурғи дастонсарой,
Навосози мастон ба бустонсарой. *Хоҷу*

НАВОСӢ *а.* نواصی *ҷ.* **носия.**

НАВОХОН نواخوان 1. сурудхон, нағмахон; **мурғи навохон** булбул.

Ба бӯи миҷмари лола дили мурғи навохонро
Диҳад аз сабза орои чаман, к-ӯ соядор омад. *Бадри Чочӣ*

2. тамасхуркунанда, бо овоз тақлидкунанда, он кӣ бо тақлиди овоз масхара медиҳад.

НАВОХОНА نواخانه ҷое, ки асиронро нигоҳ медоранд, зиндон, маҳбас, бандихона.

Бибӯсӣ, гарат ақлу тадбир ҳаст,
Маликзодаро дар навохона даст. *Саъдӣ*

навохт نواخت *асоси замони гузаштаи* **навохтан** I, II.

НАВОХТ I نواخت навозиш, меҳрубонӣ, дилҷӯӣ.

Навохт ва хилъат ёфтанд ... ва сӯи Нишопур бозгаштанд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

НАВОХТ II نواخت оҳанг, суруд, тарона.

НАВОХТАН I نواختن навозиш кардан, меҳрубонӣ кардан, парвардан.

Чун ин чаҳор касро дид, ҳар якро ба навъе бинавохт. *«Равзат-ус-сафо»*
Ҳам низ зи рӯи меҳрубонӣ
Бинвоз гаҳе, агар бидонӣ. *Шоҳин*

НАВОХТАН II نواختن суруд хондан; соз задан, созандагӣ кардан, асбоби мусиқӣ задан.

Рӯдакӣ чанг баргирифту навохт,
Бода андоз, к-ӯ суруд андохт. *Рӯдакӣ*

НАВОШИНОС نواشناس мутахассиси мусиқӣ, мутриб, муғаннӣ, сурудхон.

НАВОШТАН نواشتن *ниг.* **навоРидан.**

НАВОҚИЛ *а.* نواقل *ҷ.* **ноқил** I, II.

НАВОҚИР *а.* نواقير *ҷ.* **ноқур.**

НАВОҚИС *а.* نواقيس *ҷ.* **ноқус.**

Салотини ислом ... масоҷид буньёд карданд ва навоқисро барҳам зада, азонро баландовоза сохтанд. *«Хизонаи омира»*

НАВОҲИНИШИН نواحی‌نشین дар наздикиҳои чизе сукунаткунанда, сокини ягон шаҳр ё вилоят.

Навоҳинишинони он кӯҳсор
Тазаллум намуданд ҳангоми бор.. *Низомӣ*

НАВОҲӢ I *а.* نواحى *ҷамъ* 1. *ч.* **ноҳи(й)я** I; 2. наздикиҳо; атроф ва сарҳадҳои мамлакат.

…Дар навоҳии вилояти ӯ шери шарза падид омад. *Авфӣ*

Навоҳии мулк аз кафи бадсигол
Ба лашкар нигаҳ дору лашкар ба мол. *Саъдӣ*

НАВОҲӢ II *а.* نواهى *ч.* **ноҳи(й)я** II.

Навоҳии ту бибандад ҳаме гузори қадар,
Авомири ту битобад ҳаме инони қазо. *Анварӣ*

НАВОЧАСТ||**НАВОЧАСТА** نواجست||نواجته навнишонда, токзори навшинонда, боғи навбуньёд.

Маро бар соғарак ба сари мулкат
Ки тоза шуд чу боғи навочаста. *Абулаббос*

НАВПОРАДӮЗ نوپاره‌دوز дарбеҳкунанда, ямоқкунанда.

Буд бар далқи маоши хештан
Рӯзу шаб навпорадӯзу васлазан. *Ҷомӣ*

НАВРАС نورس 1. ҷавон, наврасида; тоза, нозук.

Дорам зи сарви наврасе чун лола доғи дил басе,
То кай ниҳон дорад касе доғи дили афгори худ. *Мушфиқӣ*

2. *маҷ.* чизи марғуб, матлуб, дилчасп, мас. зулфи ёр, лаби маҳбуба.

Зулфи наврас аз баногӯшат намеояд фурӯ,
Худ бидеҳ инсоф, аз сайри рухат чун бигзарад. *Ваҳид*

НАВРАСИДА نورسيده 1. *ниг.* **наврас** 1.

Аз ӯ шодмон шуд дили паҳлавон,
Зи кирдори он наврасида ҷавон. *Фирдавсӣ*

2. *маҷ.* камтаҷриба, ноозмуда, хом.

…Ки, эй камхирад, наврасида ҷавон,
Чу рафтӣ ба нахчир бо Ардавон,
Чаро тохтӣ пеши фарзанди ӯй,
Парастандаӣ ту, на пайванди ӯй. *Фирдавсӣ*

НАВРАСТА نورسته *ниг.* **навруста.**

НАВРАҲОН نورهان ҳар чизе, ки ба тариқи тӯҳфа ва ҳадья фиристода ё оварда мешавад; тӯҳфа, ҳадья; савғотӣ; ато ва бахшиш, ки ба ҳаққи қалами шоир дода мешуд.

Тирози нав ангезам андар ҷаҳон,
Ки хоҳад зи ҳар кишваре навраҳон. *Низомӣ*

НАВРУСТА نورسته 1. наврӯида; **гули навруста** а) гули навшукуфта.

Гули наврустаам дар дида хор аст,
Дарахти норам андар сина нор аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

б) *киноя аз* маҳбуба, маъшуқа.

Маранҷ, эй гули навруста, аз тазаллуми ман,
Ки кори булбули бечора доду фарьёд аст. *Шоҳин*

2. *маҷ.* бача, кӯдак, тифл.

Ба шодӣ хурӯше баромад зи кох,
Ки навруста диданд фархунда шох. *Фирдавсӣ*

НАВРӮЗ نوروز рӯзи аввали соли шамсӣ, ки бо 21 март баробар меояд ва иди соли нав аст.

Ва чун бозори охирини сол бошад, бист рӯз бозор кунанд ва бисту як рӯз наврӯз кунанд ва онро наврӯзи кашоварзон гӯянд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Боз ин чӣ ҷавонист заминрову замонро,
Наврӯз бадал кард ба дил пиру ҷавонро. *Анварӣ*

◇ **Наврӯзи Бузург** номи навои мусиқӣ.

«Наврӯзи Бузург»-ам бизан, эй мутриб, имрӯз,
Зеро ки бувад навбати «Наврӯз» ба наврӯз. *Манучеҳрӣ*

НАВРӮЗӢ نوروزى 1. мансуб ба наврӯз; **абри наврӯзӣ** абри баҳор.

Бигирьяд абри наврӯзӣ ҳаме зор,
Ки шохи зарди гул бемору зор аст. *Адиб Собир*

ҷашни наврӯзӣ иди соли нав.

Айёми ҷашни наврӯзӣ буд ва асбоби айшу тараб муҳайё. *Садри Зиё*

2. идӣ, инъоме, ки дар иди наврӯз медиҳанд.

НАВСАФАР نوسفر 1. касе, ки ба наздикӣ ба сафар рафтааст.

Қуси навдавлатӣ аз боми саодат бизанам,
Гар бибинам, ки маҳи навсафарам бозояд. *Ҳофиз*

2. касе, ки дар сафар таҷриба надорад.

НАВХАТ نوخط касе, ки мӯи лабаш нав баромада бошад; наврас, ҷавон.

Навхат зи ту шуд изори олам,
Охир яроқонӣ аз ту шуд ҳам. *Ҳофиз*

Он ошиқе, ки лоф зад аз ишқи навхатон,
Охир ба назди аҳли хирад ришханд шуд. *Савдо*

НАВХЕЗ نوخيز тоза, навбаромада, навсабзида.

Қадам ба тарфи чаман нех, ки сабза навхез аст.*

НАВХОСТА نوخاسته 1. навсабзида, тоза, навбаромада.

Субҳдам мурғи чаман бо гули навхоста гуфт:
Ноз кам кун, ки дар ин боғ басе чун ту шукуфт! *Ҳофиз*

2. наврасида, ҷавон.

Кӯдак навхоста ва шӯх ва пойкӯб буд. *Авфӣ*

Шунидам, ки қуввате тамом дорӣ ва паҳлавонони забардасти навхостаро дар гуштӣ бар замин меандозӣ. *«Таърихи Фаришта»*

3. *маҷ.* ноозмуда, камтаҷриба.

Гарат мамлакат бояд ороста,
Мадеҳ кори муъзам ба навхоста. *Саъдӣ*

НАВШОД نوشاد номи шаҳрест, ки мардумаш ба хушрӯӣ маъруф будааст.

Нақши Навшод ба айвони хаҷар боз диҳед. *Хоқонӣ*

бути Навшод *киноя аз* маҳбуба.

Ғам кушт марову он бути Навшод наёмад,
Гунҷишк бимурд аз хафа, сайёд наёмад. *Хисрави Деҳлавӣ*

НАВШУКУФТА نوشكفته нав гулкарда, нав гул бароварда.

Рафтам ба боғ, сарви хиромони ман набуд,
В-он навшукуфта ғунчаи хандони ман набуд. *Ҷомӣ*

НАВЪ *а.* نوع 1. хел, ҷинс, гуна, тарз, тавр.

Эй Аёз, ин корро зу(д)тар гузор,
З-он ки навъе з-интиқом аст интизор. *Румӣ*

Эй дӯстон, ба ёрам аз ман хабар нависед,
Аҳволи мурданамро навъи дигар нависед. *Сайидо*

2. рафтор, кирдор.

Ин навъ ба муҷомалати ҷавонмардон нисбат надорад. *Авфӣ*

НАВЪАРӮС نوعروس зане, ки нав ба шавҳар расидааст.

Шикоят кунад навъарӯсе ҷавон
Ба пире зи домоди номеҳрубон. *Саъдӣ*

◇ **навъарӯсони чаман** (*ё* **баҳор**) *киноя аз* сабзаҳои навхез, навдаву ниҳолҳои навдамида ё навшукуфта.

Дар гулистон гар ба пои булбулон хоре халад,
Навъарӯсони чаман сад ҷома бар тан медаранд.
Ҳилолӣ

НАВЪИ(Й)ЯТ *а.* نوعیت моҳият; хусусият; навъ, ҷинс.

Маънавиёти инсон мабдаи сурати вуҷуди навъияти ӯст. *Насириддини Тӯсӣ*

НАВҲА *а.* نوحه 1. гирья, гирьяи бо овози баланд, зорӣ, фиғон (махсусан дар мотам).

Мурғу моҳӣ чу занон ҳаме бар ту навҳа кунанд.
Фаррухӣ

... Ва навҳаву нолаҳо баланд гашт.
Аҳмади Дониш

навҳа оростан гирьяву нола кардан.

Дар дашт расиду хона орост,
Ҳам навҳаву ҳам тарона орост. *Шоҳин*

2. шеъре, ки дар мотам бо овози ҳазин мехонанд

НАВҲАГАР نوحه گر касе, ки дар мотам оҳу фиғону нола мекунад, гирьякунанда, овозандоз.

Навҳагар, к-аз паи тасӯ гирьяд,
Ӯ на аз чашм, к-аз гулӯ гирьяд. *Саноӣ*

Гар бувад дар мотаме сад навҳагар,
Оҳи соҳибдардро бошад асар. *Аттор*

НАВҲАГАРӢ نوحه گری гирьяву зорӣ бо суруди мотам, овозандозӣ.

НАВҲАКОРӢ نوحه کاری *ниг.* **навҳагарӣ.**

Зи рӯи мардумӣ в-аз роҳи ёрӣ
Даме бозам раҳон з-ин навҳакорӣ. *Убайди Зоконӣ*

НАВҶАБА نوجبه сел, селоб.

Худ туро ҷӯяд ҳама хубиву зеб,
Ҳамчунон чун навҷаба ҷӯяд нишеб. *Рӯдакӣ*

НАВҶАВОН نوجوان хеле ҷавон, тозаҷавон.

Дарахтони бисьёру оби равон
Нишастангаҳи мардуми навҷавон. *Фирдавсӣ*

Ба рӯзгори ҷавонӣ шавад чу Шоҳин пир
Касе, ки ошиқи он сарви навҷавон шудааст. *Шоҳин*

НАГУН نگون *аслаш* **нигун.**

НАГУНБАХТ نگونبخت *ниг.* **нигунбахт.**

НАГУНСОР نگونسار *ниг.* **нигунсор.**

НАГУНСОРБАХТ نگونساربخت *ниг.* **нигунсорбахт.**

НАД(Д) *а.* ند растаниест ҳамчун уд; алоэ.

То набвад равзаи муборакн Маҳмуд,
Уд нарӯяд бар ӯ на сунбулу на над. *Манучеҳрӣ*

НАДАБ *а.* ندب 1. ҷой ва асари захм; 2. гарав, шартбандӣ дар қимор ё дар тирандозӣ.

Муддате мулки Сипоҳонро бибозиду бибурд,
Румро мондаст акнун, ки бимонад наддабе.
Манучеҳрӣ

НАДАМ *а.* ندم пушаймонӣ, ҳасрат, афсӯс.

Ман ба таблиғи рисолат омадам,
То раҳонам ман шуморо аз надам. *Румӣ*

Модари шер гуфт: ... Ин дам дар доми надам набоистӣ фитод. *«Анвори Суҳайлӣ»*

НАДВА *а.* ندوه маҷлис, анҷуман; маҳфил.

Надва он бувад, ки аҳли Макка дар як хона ҷамъ омаданди ва машварат карданди. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

НАДД ند *ниг.* **над(д).**

НАДДОФ *а.* نداف титкунандаи пашм ва пахта, ҳаллоҷ.

Оғил аз резиши пашми тани огандаи ӯ
Ҳамчу дӯкончаи наддоф шудӣ вақти қашав. *Шоҳин*

НАДИД *а.* ندید монанд, ҳамто, назир.

З-одамӣ, к-ӯ буд бемислу надид,
Дидаи иблис ҷуз тине надид. *Румӣ*

НАДИМ *а.* ندیم 1. ҳамнишин, ҳамсӯҳбат, махсусан ҳамнишину ҳамсӯҳбати амирону шоҳон.

Надими Сикандар ба бегоҳу гоҳ,
Муҳосиб дар аҳкоми хуршеду моҳ. *Низомӣ*

Устод Абулҳасани Рӯдакӣ дар рӯзгори давлати Сомония надими маҷлиси амир Наср бинни Аҳмад буда. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

2. рафиқи наздик, маҳрам, муқарраб; касе, ки бо бузургон то андозае наздик буда, мазоҳу ҳазил карда метавонад.

Надим он гаҳ кунад густохгӯӣ,
Ки бинад аз бузургон нармхӯӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

Зарофати бисьёр ҳунари надимон асту айби ҳакимон. *Зарбулмасал*

НАДО *а.* ندا *ниг.* **надӣ.**

НАДОМАТ *а.* ندامت пушаймонӣ, афсӯс, таассуф.

Асад изҳори надомат намуда ва гуфт: Саҳве азим аз ман дар вуҷуд омада. *«Равзат-ус-сафо»*

Анқариб ба дарде лодаво мубтало хоҳед шуд, ки он вақт пушаймониву надомат суд надорад.
Садри Зиё

ба надомат бо пушаймонӣ, бо афсӯс.

Кӣ шунидӣ, ки дар ин базм даме хуш биншаст,
Ки на дар охири сӯҳбат ба надомат бархост. *Ҳофиз*

НАДОМАТЗАДА ندامت‌زده пушаймоншуда, афсӯсхӯрда.

Доми тасхири ду олам нафасе навмедист,
Эй надоматзада, сарриштаи оҳе дарьёб! *Бедил*

НАДӢ||НАДО *а.* ندی||ندا тарӣ, намӣ, рутубат; *муқобили* **хушкӣ.**

Ҳам зулол аз илм хезад, ҳам ҳадӣ,
Ҳамчунон ки талху ширин аз надӣ. *Румӣ*

НАЁЗИК نیازک *ҷ.* *арабишудаи* **найзак.**

Зи барқи синонҳо ба ҳангоми кор
Шиҳоби наёзик намудӣ ҳазор. *Шодӣ*

НАЁМ||НИЁМ نیام ғилоф, ғилофи шамшер.

Сабук теғро баркашид аз наём,
Хурӯшиду ҷӯшиду баргуфт ном. *Фирдавсӣ*

◇ **наёми чашм** пилки чашм.

НАЖАНД||НИЖАНД نژند 1. ғамгин, андӯҳгин, ҳасратнок.

Ҷамоли сурату маънӣ зи амни сиҳҳати туст,
Ки зоҳират дижаму ботинат нажанд мабод. *Ҳофиз*

2. даҳшатовар, даҳшатнок; хунхор.

Бар он пайкари хуби кӯҳлипаранд,
Зи роҳат бурун бурд деви нажанд. *Хоҷу*

3. паст, хор, ночиз.

Барорӣ якеро ба чархи баланд,
Супорӣ-ш ногаҳ ба хоки нажанд. *Фирдавсӣ*

4. парешон, бесаранҷом.

Пас бигуфтандаш, ки аҳволи нажанд
Бар дурӯғи ту гувоҳӣ медиҳанд. *Румӣ*

5. пажмурда, афсурда.

Ҳар барге аз ӯ гунаи рухсори нажанд аст,
Ҳар шохе аз ӯ сурати ангушти нигорест. *Фаррухӣ*

Яке тифл будӣ низору нажанд,
Ман аз тарбият кардамат арҷманд. *Шоҳин*

НАЖОД||НИЖОД نژاد асл, насаб, насл.

Ман саногӯи туам, зеро нажодам нест бад,
Худ накугӯи туро ҳаргиз набуда бад нажод. *Саноӣ*

НАЖОДА I||НИЖОДА I نژاده асилзода, наҷиб, хушнажод.

Нажода манам, дигарон зердаст,
Нажоди каёнро кай орӣ шикаст? *Низомӣ*

НАЖОДА II||НИЖОДА II نژاده нажод, асл, насл.

Озурда ину он ба ҳазар аз ман,
Гӯӣ ки аз нажодаи тиннинам. *Носири Хисрав*

Н-АЗ نز шакли кӯтоҳшудаи на аз.

Сиёвуш бидонист, к-он меҳр чист,
Чунон дӯстӣ н-аз раҳи эзидист. *Фирдавсӣ*

НАЗАР *а.* نظر 1. нигоҳ, як бор нигоҳ кардан; 2. *кинояаз* чашм, дида.

Шавкам ба раҳат пур шудаву мунтазири туст,
Айнак ба назар менинаду чашм ба роҳ аст. *Шавкат*

Асп меронданд, аз назар ғоиб шуданд. *Садри Зиё*

3. мақсуд, муддао.

Чун назари мо дар ихтисор аст, он чӣ хулосаи ин ҳадис аст, бигӯем. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

◇ **назари баид** андешаи дур, эҳтимол; **дар назари...** дар назди ..., дар ҳузури ..., дар пеши ...

Ҳаргиз дар назари ӯ шароб нахӯрда буд. *Авфӣ*

назар андохтан нигоҳ кардан.

Ҳар сумане, к-аш назар андохтам,
Новаки ғамро сипаре сохтам. *Хисрави Деҳлавӣ*

Афганд гузар ба сӯи Маҷнун,
Андохт назар ба рӯи Маҷнун. *Ҳилолӣ*

назар гумоштан бо диққат нигоҳ кардан.

Агар назар нагуморад ба ошиқи дарвеш,
Инояти назари хеш подшаҳ чӣ кунад.
Камоли Хуҷандӣ

назар доштан бо хайрхоҳӣ нигоҳ кардан; лутфу меҳрубонӣ кардан.

Назар кардан ба дарвешон мунофӣ бо бузургӣ нест,
Сулаймон бо чунон ҳашмат назарҳо дошт бо мӯраш. *Ҳофиз*

назар дӯхтан а) чашм пӯшидан.

Назар чӣ гуна бидӯзам, ки баҳри дидани дӯст
Зи хоки ман ҳама наргис дамад ба ҷои гиёҳ. *Рӯдакӣ*

б) нигоҳ кардан, бо диққат нигаристан.

Нишастанд мардони маҷлиснишин,
Назар дӯхтанд аз адаб бар замин. *Шодӣ*

назар задан захми чашм расонидан; **назар кардан** а) нигоҳ кардан; б) илтифот кардан, меҳрубонӣ нишон додан.

Малик сару чашмаш бибӯсид ва дар канор гирифт ва ҳар рӯзаш назар беш кард, то валиаҳди хеш кард. *Саъдӣ*

Ба духтар намекард модар назар,
Зи фарзанд безор гашта падар. *Сайидо*

назар парҳезидан аз нигоҳ худдорӣ кардан, нигоҳ накардан.

Чунон ки дар рухи хубон ҳалол нест назар,
Ҳалол нест, ки аз ту назар бипарҳезанд. *Саъдӣ*

назар тофтан дидан, нигоҳ кардан, назар андохтан.

Чун назар тофтам зи ҳар бобе,
Дидам озодмард қассобе. *Низомӣ*

назар хӯрдан захми чашм расидан, чашми бад расидан; **аз назари** *касе* **гузаронидан** намудан, намоиш додан, ба касе нишон додан.

Ҳама аъён ва оқсақолони билоди он тарафи дарьё... тортуксҳон худро аз назари Шаҳруххон гузарониданд. *«Шаҳномаи Фарғона»*

аз назар дур будан ғоиб будан, нонамоён будан; хозир набудан.

Гар Лайлии ӯст аз назар дур,
Лайлии ман аст хуфта дар гӯр. *Шоҳин*

аз назар рондан ҳай кардан, пеш кардан, рондан.

Ба мулозимони султон кӣ расонад ин дуоро,
Ки ба шукри подшоҳӣ зи назар марон гадоро. *Ҳофиз*

НАЗАРБОЗ نظرباز карашмакунанда, ишвакунанда; *маҷ.* ошиқи варзанда, ишқварзанда.

Майхораву саргаштаву риндему назарбоз,
В-он кас, ки чу мо нест дар ин шаҳр, кадом аст? *Ҳофиз*

Назарбозон кашида саф зи ҳар сӯ
Ба ҷои сабзабаргаш бар лаби ҷӯ. *Нозим*

НАЗАРБОЗӢ نظربازی ишваву карашма; *маҷ.* ишқварзӣ.

Назарбозӣ ба мижгони расои шӯхи ӯ, Мулҳам,
Касе донад, ки ҳамчун ман нишони тир мегардад. *Мулҳам*

НАЗАРГОҲ نظرگاه 1. ҷои нигаристан; тамошогоҳ.

Моро ҳаст биниш назаргоҳи ӯ,
Чӣ гуна набинам бад-ӯ роҳи ӯ. *Низомӣ*

2. мазори пайғамбарон ва мардумони порсо.

НАЗАРӢ نظری назариявӣ.

... Ва инро илми назарӣ хонанд. *Ибни Сино*

Дар ҳикмати назарӣ равшан шудааст, ки аз кайфияти нафсонӣ он чи сареуззавол бувад, онро ҳол хонанд. *«Ахлоқи Носирӣ»*

НАЗД نزد 1. ҳузур, пеш, қариб, паҳлӯ, канор; 2. бо изофа ё бо изофа ва пешоянд маънои гуногун дорад: **назди ...** а) пеши ..., ба пеши ...

Гӯянд шахсе гуноҳе кард ва бигурехт, бародарашро назди Маъмун бурданд. *Аҳмади Дониш*

б) дар пеши ...

Мехостам зи дилбари худ узр дар ҳало,
В-аз оби дида гашта замин назди ӯ халоб. *Анварӣ*

в) *барои* ...

Назди он, к-аш хирад на ҳамхобаст,
Шери беша чу шери гармобаст. *Румӣ*

Назди ҳар хармӯҳраву гавҳар якест. *Зарбулмасал*

ба назди ... а) пеши ..., ба пеши ...; б) дар пеши ...

Дард аз ҷонашон гузашт, фазеҳат шудан ба назди меҳмонон дар мутахайилаашон нагузашт. *Садри Зиё*

НАЗДИК نزديک **1.** нисбат ба чизе ба масофати кам ҷой гирифта; қариб; *муқобили* **дур** I 1, **баид** 1; **2.** монанд, шабеҳ.

Мар-мардумро ду сифат аст, яке ба дигар наздик. *Ибни Сино*

3. хос, хоса, муқарраб.

Подшоҳони Бухоро мақом кардаанд ва ғуломону наздикони подшоҳ рағбат намуданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

4. *ба шакли ҷамъ* **наздикон** хешовандон.

Гуфтам: ... Дурони бохабар дар ҳузуру наздикони бебасар дур. *Саъдӣ*

5. бо изофа ё бо изофа ва пешоянд маънои гуногун дорад: **наздики ...** назди ..., пеши ..., дар пеши ...

Наздики шутур махоб, хоби ошуфта мабин. *Зарбулмасал*

ба наздики ... а) дар назди ..., ба назди ..., ба сӯи ..., ба тарафи ...

Наванде барафганд ҳангоми хоб
Сипаҳбуд ба наздики Афросиёб *Фирдавсӣ*

б) дар назари ..., дар чашми ..., ба фикри ...

На мард аст он ба наздики хирадманд,
Ки бо пили дамон пайкор ҷӯяд;
Бале, мард он кас аст аз рӯи таҳқиқ,
Ки чун хашм оядаш, ботил нагӯяд. *Саъдӣ*

◇ **наздик буд (ки)** қариб буд (ки).

Амир он қадар хандид, ки наздик буд аз болои сандалӣ афтад. *Садри Зиё*

НАЗДИКӢ نزديکی қарибӣ; *муқобили* **дурӣ** 1.

Панҷ чиз аст ... хос: яке андоза чун бузургиву хурдӣ ва дуриву наздикӣ ва шумори чизҳо. *Ибни Сино*

Ҳамегуфтам: Ба ҷо овар сабурӣ,
Ки наздикӣ бувад анҷоми дурӣ. *Фахриддини Гургонӣ*

ба наздикии ... ба назди ..., ба ҳузури ..., ба пеши ...

Фиристод меҳтар якеро давон
Ба наздикии меҳтари корвон. *Фирдавсӣ*

НАЗЕҲ *а.* نزه пок, покиза, тоза, босафо.

Гузари мо бар боғе назеҳ ва бӯстоне хуррам афтод. *Авфӣ*

Бӯзинагон дар ин мавзеи назеҳ ва манозили хуррам меваҳои тару тоза мехӯранд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

НАЗЗОМ *а.* نظام **1.** назмдиҳанда, ба тартиб оваранда; **2.** таснифкунандаи назм, назмнавис.

Сайёҳи ҳудуди ин вилоят,
Наззоми уқуди ин ҳикоят... *Ҷомӣ*

Гар бувад боиста ҳар мадҳе, ки маддоҳ оварад,
В-ар бувад шоиста ҳар назме, ки наззом оварад. *Муиззӣ*

НАЗЗОРА||НАЗОРА *а.* نظاره **1.** касе, ки ба чизе нигоҳ мекунад, тамошокунанда, тамошобин.

Ба хилватгаҳи хисраваш тохтанд,
Зи наззорагон парда пардохтанд. *Низомӣ*

Боғи нишон гар надиҳад зеби боғ,
Боғ шавад бар дили наззора доғ. *Ҷомӣ*

2. тамошо, манзара.

Муроди мардум аз боғу чаман сарв асту гул дидан
Тамошои қаду наззораи рӯи ту бас моро. *Мушфиқӣ*

наззора кардан тамошо кардан.

Ман дар паи эшон равон гашта хостам, ки аҳвол наззора кунам. *«Оини нигориш»*

НАЗЗОРАГАР||НАЗОРАГАР نظاره گر бинанда, назаркунанда, тамошобин, мушоҳидакунанда, тамошокунанда.

Наззорагар мабош дар ин роҳ мунтазир,
Валло(ҳ) ки ҳеҷ марг ба(д)тар з-интизор нест. *Шамси Табрезӣ*

НАЗЗОРАГОҲ||НАЗОРАГОҲ نظاره گاه ҷои назар, тамошогоҳ, маҳалли нигоҳ.

Аввали шаб назорагоҳам нур,
В-охири шаб ҳамошёнаи ҳур. *Низомӣ*

НАЗЗОРАГӢ||НАЗОРАГӢ نظارگی *ниг.* **наззора** 1.

Аҷаб монд аз он кор наззорагӣ,
Ба ибрат фурӯ монд якборагӣ. *Низомӣ*

Ҳам пайкари саодату ҳам нафси офия
Аз дидаи назорагиён дар ҳиҷоб шуд. *Хоқонӣ*

НАЗИД *а.* نضيد рӯи ҳам чида, болои ҳам чидашуда (махсусан дар бораи либос гуфта мешавад).

Бидравем аз рухи ҳиҷронзадагон хайрии зард,
Бадали хайрӣ бикорем гули сурхи назид. *Ломеӣ*

НАЗИЛ *а.* نزيل меҳмон.

НАЗИР I *а.* نذير бохабаркунанда, огоҳкунанда.

Фиристод лашкар баширу назир,
Гирифтанд ҷамъе аз эшон асир. *Саъдӣ*

Мо ба акси он зи ғайри ҳақ хабир,
Бехабар аз ҳақ бо чандин назир. *Румӣ*

НАЗИР II *а.* نظير мисл, монанд.

Мисолаш чашми аҳвал ҳам надида,
Назираш оина ҳам н-оварида. *Хисрави Деҳлавӣ*

Ва ба ҳар кадом назиру амсоли офоқӣ ва анфусӣ дар нафс илқо мекунад. *Аҳмади Дониш*

НАЗИРА *а.* نظيره чизи монанд.

Ва гӯянд аз ин ҷинс назираҳо бисьёр омад. *Аҳмади Дониш*

НАЗИФ *а.* نظيف покиза, тоза; нозук, зариф.

Обид аз таомҳои лазиз хӯрдан гирифт ва кисватҳои назиф пӯшидан. *Саъдӣ*

НАЗИҶ *а.* نضيج хар чизи пухта, махсусан меваи расида.

НАЗМ I *а.* نظم **1.** ба ришта кашидани гавҳар; оростан, ороиш додан.

Ёд бод он, ки ба ислоҳи шумо мешуд рост,
Назми ҳар гавҳари носуфта, ки Ҳофизро буд.
Ҳофиз

2. тартиб, қоида, интизом.

Ҳунари бисьёр дорам аз донистани назми аскар.
Аҳмади Дониш

назми сухан ба тартиб овардани сухан; *киноя аз* шеър гуфтан.

Рахе намонд зи назми сухан, ки наспардам,
Даре намонд зи лафзи дарӣ, ки накшодам.
Адиб Собир

назми умур ба тартиб овардани корҳо.

Биё, ки ҷораи завқи ҳузуру назми умур
Ба файзбахшии аҳли назар тавонӣ кард. *Ҳофиз*

Осаф, ки дев бошаду девон ба ҳукми ӯст,
Назми умури мулки Сулаймон чӣ сон диҳад?
Мушфиқӣ

назм додан тартиб додан, ба тартиб овардан.

Инсофи ту Мисрест, ки дар растаи ӯ дев
Назм аз ҷиҳати мӯҳтасибӣ дода дуконро. *Анварӣ*

3. *адш.* каломи мавзун, шеър; *муқобили* **наср** I 2.

Инро пеши ... қаввол бар, то бар ин назм савте ғариб ... бисозад. *Авфӣ*

Назми Камол баста ба ҳам риштаи дур аст,
Гуфтори дигарон ҳама бар ресмон гирех.
Камоли Хуҷандӣ

назми гуҳар рехтан *киноя аз* шеър сароидан, шеъри хуб гуфтан.

Чун Мушфиқӣ назми гуҳар резад бари он симбар,
Дорад таваққӯъ як назар, эҳсону таҳсин бартараф.
Мушфиқӣ

НАЗМ II‖**НИЗМ** نزم бухор, туман.

Зи меғу назм, ки буд рӯзи равшан аз маҳи тир,
Чунон намуд, ки торӣ шаб аз маҳи обон. *Унсурӣ*

НАЗМАН *а.* نظماً дар назм, бо назм; **назман ва насран** дар назму наср, дар шеъру наср.

Назман ва насран дар ин асру замон гӯи сабқат аз ҷамеи фозилони замон рабуда. *Садри Зиё*

НАЗОИР *а.* نظاير *ҷ.* **назира.**

Гар назоир гӯям ин ҷою мисол,
Фахмро тарсам, ки орад ихтилол. *Румӣ*

НАЗОКАТ *а.* نزاکت нозукӣ, зебоӣ, латофат, зарофат.

... Ва назокати сӯҳбати ахавон ва латофати маҷлиси дӯстон. *Аҳмади Дониш*

НАЗОР I نزار *ниг.* **низор.**

НАЗОР II *а.* نضار тилло, зар; симу зар.

Ҳосил он кӯдак бар он тахти назор,
Шиста паҳлуи Қубоди шаҳрьёр. *Румӣ*

НАЗОРА *а.* نظاره *ниг.* **наззора.**

НАЗОРАГАР نظاره گر *ниг.* **наззорагар.**

НАЗОРАГОҲ نظاره گاه *ниг.* **наззорагоҳ.**

НАЗОРАГӢ نظارگی *ниг.* **наззорагӣ.**

НАЗОРАТ I *а.* نضارت тозагӣ, обдорӣ, тароват.

Дар ҷӯйбори мамлакат сарве ба қомат ва назорати вай боло накашида буд. *«Равзат-ус-сафо»*

НАЗОРАТ II *а.* نظارت нигоҳ кардан ба сӯи чизе, дар тахти назар доштан, зери назар гирифтан.

НАЗОРӢ نزارى *ниг.* **низорӣ.**

НАЗОФАТ *а.* نظافت покӣ, покизагӣ, тозагӣ.

Қасе, ки мӯҳтоҷи назофат ва ташҳир аст, бе ғуслу таҳорат ба дарбори султон ҳозир шавад.
Аҳмади Дониш

НАЗОҲАТ *а.* نزاهت покӣ ва сафват, форам будан.

Ба хонаи ӯ даромадем, сарой дидем дар ғояти назоҳат ва хубӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

Дар сафои иморату назоҳати обу ҳавояш ақл ба бод дода ... *Аҳмади Дониш*

НАЗР *а.* نذر **1.** ваъда ва аҳду паймон.

Ман назр дорам, ки ҳеҷ шуғли султон накунам.
«Таърихи Байҳақӣ»

Назр кардам: гар аз ин ғам ба дар оям рӯзе,
То дари майкада шодону ғазалхон биравам. *Ҳофиз*

2. *д.* он чӣ касе дар роҳи худо адо кардани онро ба муносибате ният мекунад, мас. қурбонӣ, садақа, намоз ва ғ.

Бибиён ҳама махзуз шуданд ва чанд фулусе назру ниёзаш доданд. *Савдо*

Дирӯз дар мавриди лоҳазини ҳазрати шумо маблағе назр гуфта будам. *Садри Зиё*

НАЗФУДДАМ *а.* نزف‌الدم *тиб.* хунрезӣ аз бинӣ ё раг, ки сабаби сустӣ ва заъфи бадан мешавад.

НАЗЪ *а.* نزع дами вопасин, охирин нафас, дами марг, ҷонканӣ.

Пирмарде зи назъ менолид,
Пиразан сандалаш ҳамемолид. *Саъдӣ*

Чун ба ҳолати назъ расид, бифармуд, то Амрро бикуштанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

назъи равон ҷонканӣ.

Чанд дорам дар фироқаш ҳолати назъи равон,
Қошки якборагӣ ҷонро зи тан берун кунам.
Ҳилолӣ

НАЗҶ *а.* نضج *ниг.* **нузҷ.**

НАИМ *а.* نعيم **1.** неъмат, мол; бонгарӣ, тавонгарӣ; фаровонӣ.

Аз он чандон наими инҷаҳонӣ,
Ки монд аз оли Сосон в-оли Сомон ...
Низомии Арӯзӣ

Чӣ илтифот муҳибро ба бӯстону наим,
Ки дил зи рӯи ту боғест пур зи нори Халил.
Камоли Хуҷандӣ

наим хӯрдан аз нозу неъмат баҳравар шудан, аз нозу неъмат лаззат бурдан.

Олим, ки хӯрданш ҳама ғам бошад аз ҷаҳон,
Бехтар зи ҷоҳиле, ки наими ҷаҳон хӯрад.
Адиб Собир

2. хуррамӣ, шодмонӣ, сурур; саодатмандӣ; *маҷ.* биҳишт.

Орифон ҷониби наим раванд,
Ғофилон хору бехабар миранд. *Шамси Табрезӣ*

Гар диҳад бӯи сӯҳбати ту насим,
Накунам ёди хулду зикри наим. *Ҷомӣ*

НАИСТОН||НАЙСИТОН نیستان найзор, ҷои рӯидани най; киштзори найшакар.

Бухоро обгир будааст ва баъзе аз вай наистон будааст. «*Таърихи Наршахӣ*»

Чу андар гулситон ояд, гулу сарваш суҷуд оранд,
Чу андар найситон ояд, қасаб бар қанд печонанд.
Шамси Табрезӣ

НАЙ I نی 1. як навъ гиёҳе, ки дар ҷойҳои сероб мерӯяд ва танаш борику рост ва баланд дошта, миёнаш ковок аст; қамиш.

Биёвард лашкар суи Хоррай,
Бад-он марғзоре, ки буд обу най. *Фирдавсӣ*

Қашида най аз оби пурмавҷ сар,
Чу найза, ки созад зи ҷавшан гузар. *Шодӣ*

2. *мус.* як навъ олати мусиқии нафасӣ, ки бештар аз танаи най сохта мешавад.

Гар набудӣ нолаи найро самар,
Най ҷаҳонро пур накардӣ аз шакар. *Румӣ*

◇ ***най ба нӯги димоғаш намерасад*** *зарб.* дар борам одами мутакаббир ва ҳавобаланд гуфта мешавад.

НАЙ II نی *ниг.* **не.**

НАЙАНБОН نی‌انبان *мус.* номи навъе аз асбоби мусиқӣ, ки аз най ва халтаи чармини сӯрохдор иборат аст, ва онро аз най пуф карда менавозанд.

Аз масомоти ӯ хушод оғӯш
Чу найанбон ҳазор ранг хурӯш. *Бедил*

НАЙБАСТ نی‌بست чайла, каппа, коза.

Оҳу ва ёрон ... бо якдигар авқот мегузарониданд ва найбасте буд, ки ба ҳар вақт он ҷо ҷамъ шуданд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

НАЙДАРАВ نی‌درو даравкунандаи най.

Ба раҳ-бар яке найситон буд нав,
Басе андар ӯ мардуми найдарав. *Фирдавсӣ*

НАЙЗА نیزه яроқест, ки иборат аз чӯби дарозе буда, нӯги он пайкони оҳанин дорад.

Силоҳро аз ин ҷиҳат қимат шуд, чунон ки найза ба панҷоҳ дирам шуд. «*Таърихи Наршахӣ*»

Ду найза, ду бозу, ду марди далер,
Яке аждаҳову дигар нарраашер. *Фирдавсӣ*

◇ **найзаи оташин** *киноя аз* шуои офтоб, махсусан дар тулӯъ ва ғуруб; **найзаи хаттӣ** а) беҳтарин навъи найза аст, ки росту дароз мебошад.

Найзаи хаттӣ ба дасти ӯ кунад
Бо дили душман забон андар даҳон.
«*Баҳори Аҷам*»

б) *киноя аз* шуои офтоб.

Агар шабнам рабояд офтоб аз найзаи хаттӣ,
Ту бо он қадди раъно ҳалқаҳои чашм бирбой. *Соиб*

НАЙЗАБОЛО نیزه‌بالا воҳиди ченак, ки ба дарозии найза баробар аст.

Омадани селоб дар вилояти Систон чунон ки дар канораи хандақ ва ҳаволии шаҳр як найзаболо об мерафт. «*Таърихи Систон*»

НАЙЗАВАР نیزه‌ور найзадор, ҷанговари найзадор, найзаандоз.

Бари тахти ман тохтандӣ савор,
Сияҳпӯшу найзаварон сад ҳазор. *Фирдавсӣ*

НАЙЗАГУЗОР نیزه‌گزار найзазани моҳир, касе, ки найзаандозиро хуб медонад.

Ҳама хунинлибосу дуздшиор,
Ҳама теғозмою найзагузор. *Ҷомӣ*

НАЙЗАК نیزک найза, найзаи кӯтоҳ.

НАЙЗАСАВОР نیزه‌سوار савори ҷангии найзадор.

Ҳама дашти найзасаворон бигард,
Нигар, то киро ёбӣ аспи набард. *Фирдавсӣ*

НАЙИР *а.* نیر нурпошанда, нурдиҳанда, равшанкунанда; *маҷ.* ҷирми осмонӣ, ҳамчун ситора, офтоб, моҳ.

Эй ҳумои давлат, аз мо сояи худ бармагир,
Найири иқболи ту бар ҳар кӣ тобад, муқбил аст.
«*Тазкираи Давлатшоҳ*»

Тарсам, ки тоби найири бедод дар замин
Пажмурдагӣ ба нилуфари осмон диҳад. *Мушфиқӣ*

найири асғар моҳ, моҳтоб; **найири аъзам** офтоб.

Зикри азамати ӯ чун найири аъзам дар нисфуннаҳор зоҳир [буд]. «*Анвори Суҳайлӣ*»

НАЙИРАЙН *а.* نیرین 1. *шакли дугонаи* **найир;** *киноя аз* офтобу моҳ.

Иртифои найирайн дар як дараҷа мӯҷиби муҳоқ аст. «*Равзат-ус-сафо*»

2. *киноя аз* Ҳасану Ҳусайн — фарзандони Алӣ, ки домоди Муҳаммади пайғамбар буд.

НАЙЛ *а.* نیل ба мақсад расидан, комьёб шудан.

Хайри ба изофат чизҳоест, ки дар найли он ғоят нофеъ шавад. *Насириддини Тӯсӣ*

Агар гӯӣ найли маром ва таҳсили ком мавқуфи талаб ва тараддуд аст, ризқ аз осмон нағрад.
Аҳмади Дониш

НАЙЛАБАК نی‌لبک наи хурд, ки бо лаб менавозанд.

НАЙРАНГ نیرنگ 1. сеҳр, афсун, чашмбандӣ; *маҷ.* ҳила, макр, фиреб.

Нодон гумон барию на огоҳӣ
Аз тунбалу азимату найрангаш. «*Луғати фурс*»

Зи ҳеҷ гуна бад-ӯ ҷодувони ҳилатсоз
Ба кор бурд надонанд ҳилату найранг. *Фаррухӣ*

найрангу шатал ҳилаву фиреб.

Толибе нест, ки он ҳилагар аз ваъдаи хом
Ғуссае дода ба найрангу шатал гож накард.
Шоҳин

2. *маҷ.* кори нозуку ҳилаомез, ҷора, тадбир.

Зи ҳар гуна найрангҳо сохтанд,
Мар-он дардро ҷора нашнохтанд. *Фирдавсӣ*

3. нақш, тарҳ, нигор.

Ту гуфтӣ, ки абре баромад зи кунҷ,
Зи шангарф найранг зад бар турунҷ. *Фирдавсӣ*

НАЙРАНГСОЗ نیرنگساز 1. сеҳрсоз, соҳир, афсунгар; *маҷ.* ҳилагар, маккор, фиребгар.

Чунин гуфт иблиси найрангсоз,
Ки ҷовид зӣ, шоҳи гарданфароз. *Фирдавсӣ*

2. *маҷ*. моҳир, усто, одами бомаҳорат.

Чу огоҳӣ омад ба Эронзамин,
Аз он некпай меҳтари б-офарин,
Ҳам аз ҷангу пайкор бо хушнавоз
Зи рои чунон марди найрангсоз. *Фирдавсӣ*

НАЙРАНҶ نیرنج *шакли арабишудаи* **найранг.**

НАЙРАНҶОТ *а.* نیرنجات *ҷ.* **найранҷ.**

Улуми найранҷот дар миёни эшон зоҳир бошад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

НАЙСИТОН نیستان *ниг.* **наистон.**

НАЙСОН نیسان **1.** моҳи ҳафтуми тақвими сурьёнӣ, ки ба моҳи апрель баробар меояд ва мувофиқи ривоят, гӯё аз қатраҳои борони ин моҳ ба даруни садаф марворид пайдо мешавад.

Ба так жола мерехт бар кӯҳу дашт,
Ту гуфтӣ магар абри найсон гузашт. *Саъдӣ*

Ҳамчу абри найсон симу ҷавоҳир бар лашкарӣ ва раоё нисор кард. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

2. борони моҳи найсон.

Ба бустони давлат чу найсон расид,
Яке ғунча аз боғи хандон расид. *Шодӣ*

НАЙСОРӢ||НЕСОРӢ نیساری сипоҳӣ, лашкарӣ, низомӣ.

Сафе бар дигар даст биншонданд,
Ҳаме ном найсориён хонданд. *Фирдавсӣ*

НАЙШАКАР نیشکر навъе аз най аст, ки аз он шакар ҳосил мешавад.

То забон ёд кард он лабро,
Қоми ман чун даҳони найшакар аст. *Анварӣ*

НАК نک *шакли кӯтоҳшудаи* **инак.**

Нак фалон шаҳ аз барои заргарӣ
Ихтиёрат карда, зеро меҳтарӣ. *Румӣ*

НАКАБОТ *а.* نکبات *ҷ.* **накбат.**

НАКАВ نکو: **бори накав** боре, ки ба он даст расондан мумкин нест, боре, ки сару кор доштан бо он боиси ташвиши барзиёд мешавад.

Чун чунон дид саисбачча, барошуфту гуфт:
Аз куҷо ёфтӣ, эй мири ман, ин бори накав? *Шоҳин*

НАКБАТ *а.* نکبت бадбахтӣ, сахтӣ, машаққат, ранҷ; бечорагӣ; хорӣ.

Мамлакати оли Сомон рӯй дар накбат дорад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Аз ҳар навъ суханон ба самъи ӯ расонидаанд, ҳар оина ба ту накбате хоҳад расид. *Авфӣ*

[Писарон] шояд ки баъд аз дидани накбат ва кашидани меҳнат танбеҳе ёфта, онро бар ваҷҳи маслаҳат сарф намоянд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

НАКБО *а.* نکبا боди тунду тезе, ки роҳи вазиши худро иваз ва каҷ карда миёни ду бод мевазад, ва он навъҳои гуногун дорад.

Умр додам бар умеди ҷоҳу ҳосил ҳеҷ на,
Мушк бардодам ба накбо, барнатобад беш аз ин. *Хоқонӣ*

НАКИР *а.* نکیر **1.** он кӣ инкор мекунад, инкоркунанда; **2.** *д.* номи яке аз ду фаришта, ки гӯё пас аз марг дар гӯр ба сари мурда омада аз ӯ гуноҳу савоберо ки дар дунё карда аст, бозпурс мекунад.

Вой он афсӯсие, к-аш бӯйгир
Бошад андар гӯр Мункар ё Накир. *Румӣ*

НАҚОБ نقاب **1.** зок, аччиқтош; моддае, ки обаш шӯр аст; **2.** оби намак, намакоб.

НАКОЛ *а.* نکال уқубат, ранҷ, азоб; ҷазои сахт.

Хатое аз даст биравад ва дар гирдоби накол афтам. *Авфӣ*

Не адабшон, не ғазабшон, не накол,
Не нуосу не қиёсу не хаёл. *Румӣ*

НАКС I||НИКС *а.* نکث шикастани аҳду паймон; барҳам задани муомила ва савдо.

Накси мисоқ хислати мазмум аст. *Авфӣ*

НАКС II *а.* نکس нагунсор шудан, вожгун шудан, чаппа шудан.

Чун намурд аз накс он ҷонсер мард,
Аз фироқи марг бар худ гирья кард. *Румӣ*

НАКУ نکو *ниг.* **накӯ.**

НАКУГӮ(Й) نکوگو(ی) *ниг.* **накӯгӯ(й).**

НАКУЗОД نکوزاد *ниг.* **накӯзод.**

НАКУКОР نکوکار *ниг.* **накӯкор.**

НАКУКОРПАРВАР نکوکارپرور *ниг.* **накӯкорпарвар.**

НАКУКОРӢ نکوکاری *ниг.* **накӯкорӣ.**

НАКУМАНЗАРӢ نکومنظری *ниг.* **накӯманзарӣ.**

НАКУМАРД نکومرد *ниг.* **накӯмард.**

НАКУНОМ نکونام *ниг.* **накӯном.**

НАКУНОМӢ نکونامی *ниг.* **накӯномӣ.**

НАКУРӮ(Й) نکورو(ی) *ниг.* **накӯрӯ(й).**

НАКУРӮӢ نکوروئی *ниг.* **накӯрӯӣ.**

НАКУСИРАТ نکوسیرت *ниг.* **накӯсират.**

НАКУХОҲ نکوخواه *ниг.* **накӯхоҳ.**

НАКУХОҲӢ نکوخواهی *ниг.* **накӯхоҳӣ.**

НАКУХӮ(Й) نکوخو(ی) *ниг.* **накӯхӯ(й).**

НАКУӢ نکوئی *ниг.* **накӯӣ.**

НАКУҲИДАН نکوهیدن *ниг.* **накӯҳидан.**

НАКУҲИДАРОЙ نکوهیده‌رای *ниг.* **накӯҳидарой.**

НАКУҲИШ نکوهش *ниг.* **накӯҳиш.**

НАКӮ||НАКУ نکو *ниг.* **некӯ.**

НАКӮГӮ(Й)||НАКУГӮ(Й) نکوگو(ی) касе, ки гапи нағз мезанад, он кӣ чизҳои маъқул мегӯяд; касе, ки дар бораи дигарон чизи бад намегӯяд.

Кард ақлам насиҳате мӯҳкам,
Ки накӯгӯй бош ё абкам. *Саноӣ*

Яке хубкирдору хушхӯй буд,
Ки бадсиратонро накӯгӯй буд. *Саъдӣ*

НАКӮЗОД||НАКУЗОД نکوزاد хушзот, наҷиб.

Гирифтанд фарзона Беҳзодро,
Дигар раҳ Ҳумои накӯзодро. *Хоҷу*

НАКӮКОР||НАКУКОР نکوکار касе, ки кори хуб мекунад, некукор; *муқобили* **бадкор.**

Накӯкор бо чеҳраи зишту тор
Фаровон беҳ аз некуи зишткор. *Асадӣ*

НАКӮКОРПАРВАР||НАКУКОРПАРВАР نکوکارپرور ба одамони хуб ёридиҳанда, касе, ки ба одамони хуб ёрмандӣ мекунад.

Накӯкорпарвар набинад бадӣ,
Чу бад парварӣ, хасми ҷони хадӣ. *Саъдӣ*

НАКӮКОРӢ||НАКУКОРӢ نکوکاری некӯкорӣ, хубкорӣ, кори хуб кардан, некӣ кардан; *муқобили* **бадкорӣ.**

Он кист, к-аз рӯи карам бо мо вафодорӣ кунад,
Бар ҷои бадкоре чу ман як дам накӯкорӣ кунад.
Ҳофиз

НАКӮМАНЗАРӢ||НАКУМАНЗАРӢ نکومنظری хушрӯӣ, зебоӣ, ҳусну ҷамол.

Ду покизапайкар чу ҳуру парӣ,
Чу хуршеду моҳ аз накӯманзарӣ. *Саъдӣ*

НАКӮМАРД||НАКУМАРД نکومرد некмард, одами хуб.

Накӯмард аз гуфти хуб асту хӯй,
Чу шох аз гулу мева бошад накӯй. *Асадӣ*

НАКӮНОМ||НАКУНОМ نکونام некном, касе, ки ӯро бо некӣ ном мебаранд.

Зиндаи ҷовид монд ҳар кӣ накӯном зист,
К-аз ақибаш зикри хайр зинда кунад номро.
Саъдӣ

НАКӮНОМӢ||НАКУНОМӢ نکونامی некномӣ, овоза пайдо кардан ба хубию некӯкорӣ.

Накӯномӣ аз гетӣ онро сазост,
Ки кирдори ӯ хубу гуфтор рост. *Асадӣ*

НАКӮРӮ(Й)||НАКУРӮ(Й) نکورو(ی) хушрӯ, зеборӯй, зебо, соҳибҷамол.

Аё некӯтар аз умру ҷавонӣ,
Накӯрӯро накӯ кирдор бояд. *Саноӣ*

Накӯрӯ, ки зевар набандад ба дӯш,
Басе беҳтар аз зишти пероянӯш. *Хисрави Деҳлавӣ*

НАКӮРӮӢ||НАКУРӮӢ نکوروئی хусн, ҷамол, зебоӣ.

Чун шамъи накӯрӯӣ дар раҳгузари бод аст,
Тарфи ҳунаре барбанд аз шамъи накӯрӯӣ. *Ҳофиз*

НАКӮСИРАТ||НАКУСИРАТ نکوسیرت касе, ки ахлоқ ва одоби хуб дорад, хушхӯй, хушахлоқ.

Он накӯсират Муҳаммад ном буд,
То бад-он олам аз ӯ як гом буд. *Аттор*

НАКӮХОҲ||НАКУХОҲ نکوخواه хайрхоҳ, дӯст, некандеш.

Ба назди ман он кас накӯхоҳи туст,
Ки гӯяд фалон чоҳ дар роҳи туст. *Саъдӣ*

НАКӮХОҲӢ||НАКУХОҲӢ نکوخواهی хайрхоҳӣ, некандешӣ, дӯстӣ.

Беҳин коре, ки андар зиндагонист,
Накӯхоҳӣ, ба кас роҳатрасонист. *Носири Хисрав*

НАКӮХӮ(Й)||НАКУХӮ(Й) نکوخو(ی) хушхӯй, хуштабиат, хушахлоқ.

Ту чандон ки бошӣ, сухангӯй бош,
Хирадманд бошу накӯхӯй бош. *Фирдавсӣ*

Накӯхӯён сафеҳонро забунанд,
Ки инон роҳвор, онон ҳарунанд. *Хисрави Деҳлавӣ*

НАКӮӢ||НАКУӢ نکوئی **1.** кори нек, хубӣ, некӣ, нағзӣ.

Накӯӣ гар кунӣ, миннат манеҳ з-он,
Ки ботил шуд зи миннат ҷуду эҳсон.
Носири Хисрав

Накӯӣ бо бадон кардан чунон аст,
Ки бад кардан ба ҷои некмардон. *Ҳилолӣ*

2. зебоӣ, хушрӯӣ.

Дар накӯӣ рӯ чу шеъри Анварӣ,
Ростӣ, бояд қиёмат мекунад. *Анварӣ*

НАКӮҲИДАН||НАКУҲИДАН نکوهیدن таъна кардан, сарзаниш кардан, маломат кардан, мазаммат кардан.

Накӯҳида бошад ҷафопеша мард,
Ба гирди дари оздорон магард. *Фирдавсӣ*

Мардумон аз он қатли Баромика бар Рашид айб гуфтанд ва накӯҳиданд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Далқат ба чӣ кор ояду тасбеҳу мураққаъ,
Худро зи амалҳои накӯҳида барӣ дор. *Саъдӣ*

НАКӮҲИДАРОЙ||НАКУҲИДАРОЙ نکوهیده‌رای одами бадандеша, касе, ки маслиҳати нописандида медиҳад.

Маликро дили рафта омад ба ҷой,
Биҳандиду гуфт: Эй накӯҳидарой ... *Саъдӣ*

НАКӮҲИШ||НАКУҲИШ نکوهش таъна, сарзаниш, айбҷӯӣ, маломат, мазаммат.

Ба посух накӯҳиш басе ёфтам,
Азеро ба назди ту биштофтам. *Фирдавсӣ*

Чанд аз ту маро накӯҳиш охир,
К-ам доғ ба доғ барниҳодӣ. *Анварӣ*

НАКҲАТ *а.* نکهت **1.** бӯи даҳон; **2.** бӯи хуш, хушбӯӣ.

Накҳати анбари соро ҳама олам бигирифт,
То сабо шона зад он турраи анбарсоро. *Ҷомӣ*

Ҳунар чу мушк бувад, мушк кай ниҳон монад?
Ҷаҳон зи накҳати ӯ пур зи бӯ шавад ногоҳ.
«*Анвори Суҳайлӣ*»

Кушодӣ ҷайбу омад накҳати ӯ дар гулистон ҳам,
Ки гул аз бод барҳам хӯрду булбул шуд парешон ҳам. *Мушфиқӣ*

НАЛК نلک *ниг.* **нилк.**

НАЛМ نلم хуб, зебо, хушрӯӣ.

Он хуштару беҳтар, ки ту дар вай набувӣ,
Маҷлиси налму хуш он аст, ки оиву равӣ. *Сӯзанӣ*

НАМ I نم **1.** тарӣ, рутубат; андак; об; борон, бориш.

Ҳар яке бо ҷинси худ дар карди худ
Аз барои пухтагӣ нам мехӯрад. *Румӣ*

Чу оташрост хӯ к-аз нам бимирад,
Ба оби зиндагонӣ ҳам бимирад. *Хисрави Деҳлавӣ*

Зи абр андаромад ба ҳангом нам,
Ҷаҳон шуд ба кирдори боғи Ирам. *Фирдавсӣ*

нам задан об рехтан, об пошидан.

Роҳ чун рӯфта гашту нам зада шуд,
Ҳама роҳ аз бутон чу буткада шуд. *Низомӣ*

2. *маҷ*. ашк, гирья.

Аз ғусса дилаш ҳазорпора,
Берун наму андарун шарора. *Шоҳин*

нам аз рухсор чидан ашк аз рӯй пок кардан; *маҷ*. тасаллӣ додан; ◇ **нами ток** *киноя аз* шароб; **нами чашм** ашк, оби дида.

Рӯи хокию нами чашмамро хор мадор,
Чархи фирӯза тарабхона аз ин каҳгил кард.
Ҳофиз

нами қуввват дар ҷигар доштан тоқат доштан, зӯр доштан.

Диловарони тарафайн ... то нами қуввват дар ҷигар доштанд, доди пурдилӣ ва таҳаввур доданд.
«Таърихи Фаришта»

НАМ II||**НАММ** *а.* نم суханчинӣ, хабаркашӣ.

НАМАД نمد порчаест, ки аз пашми дағал тайёр карда мешавад ва аз он кулоҳу ҷома, фарши хона ва ғ. месозанд.

Ба ҷабри хотири мо кӯш, к-ин кулоҳи намад
Басо шикаст, ки бо афсари шаҳӣ овард. *Ҳофиз*

Намади сиёҳ аз собун сафед нашавад.
Зарбулмасал

◇ **намад дар об афкандан** *киноя аз* кардани коре, ки ислоҳаш мушкил аст.

Намад бошад дар об афкандан осон,
Набошад з-ӯ бароварданш з-он сон.
Фахриддини Гургонӣ

НАМАДГАР نمدگر намадсоз, касе, ки намад мемолад.

НАМАДЗИН نمدزين порчаи пашмин, ки ба рӯи зин меандозанд; порчаи махсуси пашмин ва ё намадин, ки бар пушти асп андохта, зинро ба рӯи он мениҳанд.

Чорогоҳи Рахш омаду ҷои хоб,
Намадзин биафканд дар пеши об. *Фирдавсӣ*

Суми бодпоён ба хун чун ақиқ,
Шуда то намадзин ба хун-дар ғариқ. *Низомӣ*

◇ **хушк нашудани (ё нагаштани) намадзин** *киноя аз* бе оромишу истироҳат аз манзиле ба манзили дигар равона шудан.

Нагашт дар талаби зин маро намадзин хушк,
Зи баски хоҳам ҳар соате зи ҳар дар зин.
Камоли Исмоил

НАМАДМОЛ نمدمال *ниг.* **намадгар.**

НАМАДПӮШ نمدپوش касе, ки пӯшоки пашмин ва ё намадин мепӯшад, пашминапӯш.

Намадпӯше омад ба ҷангаш фароз,
Ҷавоне ҷаҳонсӯзу пайкорсоз. *Саъдӣ*

НАМАК نمک **1.** моддаи сафеди булӯришакл, ки мазаи шӯр дошта дар хӯрок ва дар соҳаҳои гуногуни хоҷагӣ ба кор мебаранд.

Зи даврон он қадар, эй Сайидо, озурдагӣ дорам,
Намакро мешуморад марҳами кофур доғи ман.
Сайидо

2. *маҷ*. латофат, зарофат, ҳусну ҷамол, малоҳат.

Боз ту ноз мекунӣ, нози ҷаҳон туро расад,
Ҳусну намак туро бувад, нози дигар киро расад?
Шамси Табрезӣ

Эй пайки пайхуҷаста, чӣ номӣ, фадайту лак,
Ҳаргиз сиёҳчарда надидам бад-ин намак. *Ҳофиз*

◇ **намак ангезидан (ё ангехтан)** гирья кардан ва ашк рехтан; **намак ба реш (ё ба ҷароҳат) рехтан (ё пошидан, задан, зиёда кардан)** азоб бар азоб афзудан, дарду алами касеро зиёд кардан.

Маъдани раҳми илоҳ омад малак
Гуфт: Чун резам ба реши ӯ намак? *Румӣ*

Он кас, ки ба ҷароҳати мо мезанад намак,
Мекард кош ҳаққи намакро риояте. *Соиб*

намаки синаи *касе* **будан** азоб додан касеро, касеро сӯзондан.

Шӯре ба дили сӯхта уфтод, бифармо,
Имшаб намаки синаи бирьёни кӣ будӣ? *Хилолӣ*

намак бар ҷигар доштан меҳнат болои меҳнат ва азоб болои азоб кашидан; **намак гирад (ба) чашмаш** чашми ӯ кӯр шавад — ибораест, ки барои нафрин кардани касе, ки қадрношиносӣ карда бошад, гуфта мешавад.

Намак гирад ба чашмаш, гар кунад ҳамчашмаи Лайлӣ,
Ҷаро дар шӯразори чашми Маҷнун буд оҳуро.
Соиб

Зуд бигирад намак дидаи он кас, ки ӯ
Нону намак хӯрду рафт, хону намакдон шикаст.*

намак дар дидаи *касе* **судан** касеро азоб додан, алам кунондан.

Самандаш ҷилва мепаймуду мерафт,
Намак дар дидаҳо месуду мерафт. *Нозим*

Хаёли лаъли ёраш дар назар буд,
Аз он доим намак дар дида месуд. *Ҳозиқ*

НАМАКДОН نمکدان **1.** зарфи намак, зарфи хурде, ки ба он намак рехта ба дастурхон мегузоранд; намакҷома.

Яке ғурми бирьёну нон аз бараш,
Намакдону риҷор гирд андараш. *Фирдавсӣ*

2. *маҷ*. даҳони маъшуқ.

Аз лабат шир равон буд, ки ман мегуфтам:
Ин шакар гирди намакдони ту бе чизе нест.
Ҳофиз

Бар сӯхтагон кам зи яке ханда, ки боре
Доди ҷигари худ зи намакдони ту ёбанд.
Хисрави Деҳлавӣ

◇ **намакдон шикастан** кӯрнамакӣ кардан, қадрношиносӣ кардан, кӯрнамак шудан; **намак хӯрдану намакдон шикастан** некиро ба бадӣ сазо додан, ношукрӣ кардан, кӯрнамакӣ кардан.

Ҳар кас, ки намак хӯрда, намакдон шиканад,
Дар маҳфили риндони ҷаҳон саг беҳ аз ӯст.
Салмони Соваҷӣ

Зи кӯи ҳақгузорӣ рахт бастӣ,
Намак хӯрдӣ, намакдонро шикастӣ. *Ҷомӣ*

НАМАКИН نمکین **1.** шӯр, намакдор, намакзада; гуворо, хуштаъм; **2.** *маҷ*. хуш, латиф, зебо, малеҳ.

Нигори ман чу дарояд ба хандаи намакин,
Намак зиёда кунад бар ҷароҳати решон. *Саъдӣ*

НАМАКСОР نمکسار маъдани намак, замини шӯр, ки дар он намак фаровон аст.

Луқма аз дасти ӯ дар намаксор афтод. *«Равзат-ус-сафо»*

Ба якбора тарки намаксор кард,
Бар-ӯ ҷумла пашму намад бор кард. *Ҷомӣ*

НАМАКСУД نمکسود хӯрокворие, ки ба он намак зада хушконидаанд, монанди гӯшт, моҳӣ ва ғ.

Надорӣ намаксуду ҳезум, на нон,
На шаб дук ресӣ ҳаме чун занон. *Фирдавсӣ*

Оташи ман маҳрами ин дуд нест,
Ин ҷигари сода намаксуд нест. *Низомӣ*

НАМАКЬЁФТА نمکیافته намакин, намакзада.

Бар-он нон, ки бӯётар аз мушк буд,
Намакьёфта моҳии хушк буд. *Низомӣ*

НАМАТ *а.* نمط тарз, тариқа, равиш, усул.

Меҳо, зӯрмандӣ макун бар кеҳон,
Ки бар як намат менамонад ҷаҳон. *Саъдӣ*

Ҳар яке аз маккорон бад-ин намат афсун мехонданд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

НАМИДАН نمیدن майл кардан ва таваҷҷӯҳ намудан.

Вақти маргу дард он сӯ менамӣ,
Чун кудурат рафт, пас чун аъҷамӣ. *Румӣ*

НАМИМ *а.* نمیم суханчин, ғайбаткунанда, бӯҳтонгӯй.

Ҳаст чун қумрӣ таннозу ваqeъ,
Ҳаст чун тӯтӣ ғаммозу намим. *Хоқонӣ*

НАМИМА *а.* نمیمه суханчинӣ, тӯҳматгарӣ, бӯҳтон, ғайбат.

Баъд аз ин муфсидон ва ғаммозонро миёни мо маҷоли намима ва ифсод намонд. *«Равзат-ус-сафо»*

НАМИР *а.* نمیر *ниг.* **нимр.**

НАМИҚА *а.* نمیقه мактуб, рисола, нома, чизи навишташуда.

НАММ *а.* نم *ниг.* нам II.

НАММОМ *а.* نمام суханчин, хабаркаш.

Ҳам аз наммом парҳез, эй бародар,
Ки аз наммом ҷон афтад дар озар. *Носири Хисрав*

Васияти дуйӯм он, ки сой ва наммомро дар маҷлиси худ роҳ надиҳад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

НАММОМӢ نمامی суханчинӣ, хабаркашӣ.

Гардани ӯ ва бародараш, ки наммомӣ карда буд, бизад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

НАМНОК نمناک тар, мартуб, рутубатнок.

Дам ба дам, эй ғунчаи раъно, маханд аз гирьям,
Қ-ин чаманро обу ранг аз чашми намноки ман аст. *Ҷомӣ*

намо نما *асоси замони ҳозираи* **намудан.**

НАМО *а.* نما нумув, рӯиш, афзоиш.

Рустаниҳои ту бе саъи намо
Ҷумла бо барги тамом аз шоху барг. *Анварӣ*

НАМОЁН نمایان намудор, ошкор, равшан, возеҳ; **намоён шудан** намудор шудан.

Ҳарорат буруи рафт аз офтоб,
Фалак шуд намоён чу тоси яхоб. *Сайидо*

... Ва ситорагони барроқ намоён намегардад. *Аҳмади Дониш*

НАМОЗ نماز *д.* дуо, ибодат ва арзи ҳоҷату ниёз ба худо, ки аз рӯи шариати ислом дар як шабонарӯз панҷ маротиба адо карда мешавад.

Намозат барад, гарш хорӣ намой,
В-аз ӯ хор гардӣ, чу бурди намозаш. *Носири Хисрав*

намози аср *д.* намозе, ки то як соат пеш аз ғуруби офтоб хонда мешавад; **намози бомдод** намозе, ки пагоҳ пеш аз баромадани офтоб мехонанд; **намози дигар** а) *д. ниг.* **намози аср;** б) *маҷ.* бегоҳ, бегоҳӣ.

Қашид он ситам то намози дигар,
Магас дер гардад ҷудо аз шакар. *Сайидо*

намози зӯҳр *ниг.* **намози пешин; намози истисқо** намозе, ки дар хушксолӣ барои борон талабидан мехонанд; **намози ишо** *ниг.* **намози хуфтан.**

Ифтитоҳи ин маҷлис аз бонги намози ишо буд. *Аҳмади Дониш*

намози ишроқ намозе аз ғайри намозҳои панҷгона буда, пас аз баромадани офтоб мехонанд; **намози майит** *ниг.* **намози ҷаноза; намози мағриб** *ниг.* **намози шом.**

Адолатпаноҳ намози мағриб карда савор шуд. *«Таърихи Фаришта»*

намози одина намозе, ки ҳафтае як бор рӯзи ҷумъа мехонанд, намози ҷумъа.

Вай масҷиди ҷомеъ бино кард аз холиси моли худ ба ғоят некӯ ва моли азим харҷ кард ва намози одина гузорд. *«Таърихи Наршахӣ»*

намози пасин *ниг.* **намози аср; намози пешин** намозе, ки тахминан то соати яки рӯз хонда мешавад; **намози субҳ** *ниг.* **намози бомдод; намози фитр** намозе, ки дар рӯзи иди рамазон пеш аз намози пешин мехонанд; **намози хуфтан** намози панҷӯм, ки шабона пеш аз хоб мехонанд; **намози шом** а) *д.* намозе, ки баъди фуру рафтани офтоб ва пас аз бист дақиқаи намози аср хонда мешавад; б) вақти хондани намози шом, вақти шом; **намози шукрона** намозе, ки ба шукронаи ҳосил шудани муроде ва дафъ гардидани таҳлукае мехонанд; **намози қазо** намозе, ки пас аз гузаштани вақташ хонда мешавад; **намози ҷамоат** намозе, ки бо ҷамоат (на ба танҳоӣ) хонда мешавад; **намози ҷаноза** намозе, ки пас аз ғусл додани мурда дар сари тобути ӯ хонда мешавад; **намоз бурдан** аз рӯи бандагӣ ва таъзиму тавозӯъ сар фуруд овардан.

На осема гашту на пурсид роз,
Ниёишкунон рафту бурдаш намоз. *Фирдавсӣ*

намоз гузордан намоз хондан, ба ҷой овардани намоз.

Яъқуб бархост ва ду ракъат намоз бигузорд. *Абдуллоҳи Ансорӣ*

намоз кардан намоз хондан, намоз ба ҷо овардан.

Ҳар он касе, ки дар ин ҳалқа нест зинда ба ишқ,
Бар ӯ намурда ба фатвои ман намоз кунед. *Ҳофиз*

намоз қазо кардан *ниг.* **қазо.**

НАМОЗӢ نمازی пок, ноолуда, тоза.

Мадеҳ чун булҳавас дар сина ҷо ишқи маҷозиро,
Макун бо маъсият олуда домони намозиро. *Сайидо*

НАМОИШ نمایش зоҳир кардан, зуҳур, ҷилва, ба чашм намоён кардан (шудан).

В-ар нагӯӣ айби худ боре, хамуш,
Аз намоиш в-аз дағал худро макуш. *Румӣ*

... Ва таъдиди зану фарзандон ... ҷуз ороишу намоиш беш нестӣ. *Аҳмади Дониш*

намоиш кардан зоҳир шудан, намудор шудан.

Дигар шаб намоиш кунад бештар,
Туро рӯшноӣ диҳад бештар. *Фирдавсӣ*

НАМОИШХОНА نمایشخانه макони махсусе, ки онҷо чизеро намоиш медиҳанд.

Аккосони урупоӣ куҷо, ки ба ҳамин ҳолату ба чунин сурат акси муборакро гирифта, дар намоишхонаҳо нумури аввал карда, доман-доман тангаву тиллоро иловаи мо-филкисаи худ созанд.
Садри Зиё

НАМОК نماک **1.** ривоҷ, равнақ.

Чу солат шуд, эй хоҷа, аз шаст пок,
Маю ҷому ором шуд бе намок. *Асадӣ*

2. зебоӣ, ҳусн.

НАМОНДАН نماندن мурдан, вафот кардан.

Ногоҳ Муҳаммад намонд ва Қудуз подшоҳ шуд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

Намонд Ҳотами Тоӣ, ва лек то ба абад
Бимонд номи баландаш ба некӯӣ машҳур. *Саъдӣ*

НАМР *а.* نمر *ниг.* **нимр.**

Зайд парронид тире сӯи Амр,
Амрро бигрифт тираш ҳамчу намр. *Румӣ*

намуд نمود *асоси замони гузаштаи* **намудан.**

НАМУД نمود **1.** афт, шакл, симо; манзара.

Ба мижгон донаҳои ашк хирман кардаам, Шавкат,
Надорад пеши чашми ман намуде ҳосили дарьё.
Шавкат

2. намуна, тимсол.

Дониёл тақрир кард, ки санам намуд аз замону мулки туст. *«Равзат-ус-сафо»*

НАМУДАН نمودن **1.** нишон додан, ишора кардан.

Гуфт: Маро зинҳор деҳ, то роҳи ҳисор ба ту бинамоям. *«Таърихи Табарӣ»*

Зи кӯи бодафурӯшон намеравам берун,
Намудаанд маю бурдаанд аз ҳушам. *Сайидо*

2. намоён шудан, зоҳир шудан.

В-аз он пас зи ором сардӣ намуд,
Зи сардӣ ҳамон боз тарӣ фузуд. *Фирдавсӣ*

3. ба назар омадан.

Эй ки шахси манат ҳақир намуд,
То дуруштӣ ҳунар напиндорӣ!
Аспи лоғармиён ба кор ояд
Рӯзи майдон, на гови парворӣ. *Саъдӣ*

Сабаб чӣ буд, чӣ кардам, ки бад намуд аз ман.
Шамси Табрезӣ

4. феъли ёридиҳанда дар феълҳои таркибии номӣ, мас. 'далерӣ намудан', 'баён намудан' ва ғ.

Бад-он к-ӯ ба оғоз хушшӣ намуд,
Ба гоҳи дуруштӣ далерӣ намуд. *Фирдавсӣ*

НАМУДОР نمودار **1.** намуна, мисол.

Намуданд ҳар як ба гуфтори хеш,
Намудоре аз нақши паргори хеш. *Низомӣ*

Бӯстоне буд намудоре аз ҷинон. *Авфӣ*

2. намоён, зоҳир; **намудор гардидан** намоён шудан.

Ҳамин ки аз дур намудор гардиданд, ҳама беихтиёр дар ханда шуданд. *Садри Зиё*

НАМУЗАҶ نموزج *ниг.* **анмузаҷ.**

НАМУН نمون нишондиҳанда; аломат, нишона.

Дигар ганҷро дар замин кард ҷой,
Намунаш цигаҳ дошт бо раҳнамой. *Низомӣ*

НАМУНА I نمونه **1.** миқдори андак аз ҳар чиз, нишону аломати ҳар чиз.

Бар ин ду байт ихтисор кунем, ки андак далели бисьёр бошад ва муште намунаи харворе. *Саъдӣ*

2. шабеҳ, монанд, мисл, миҳол.

Ба ҳамин ҳангома, ки дар тамошохонаи Париҷ ҳам намунаи он мавҷуд намешавад, аз гаронии дастору либосҳои қатор андар қатор ҳазрати устозро қуввати рафтор набуд. *Садри Зиё*

НАМУНА II نمونه зишт, беҳуда, бефоида, аз кор афтода, бекор кардашуда.

Китобу килки ҳама котибон намуна шавад,
Чу килки ӯ бинигорад катибаҳои китоб. *Муиззӣ*

НАМЧ نمچ нам, тарии андак.

Санги бенамчу оби безоиш
Ҳамчу нодон бувад баороиш. *Унсурӣ*

НАНА ننه модар.

Нанаам беҳтар аз ту нафрин мекунад.
Зарбулмасал

НАНГ ننگ **1.** ор, шарм; **2.** номӯс, шараф; **нангу ном** шарафу номӯс; *муқ.* **ном (ному нанг).**

Анвариро чу нангу ном бибурд,
Рафту даъвии ному нанг овард. *Анварӣ*

Гарчи бадномист назди оқилон,
Мо намехоҳем нангу номро. *Ҳофиз*

нангу номӯс обрӯ, шараф.

Нангу номӯси маликро даршикаст
Қурии он кас, ки бо ҳақ дар шак аст. *Румӣ*

нанг доштан ор кардан, номус кардан.

Аз улфати ӯ нанг доштӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ва аз сухан гуфтан бо заифон ва масокин нанг надорад. *Аҳмади Дониш*

нанг омадан шарм доштан, ор кардан.

Маро нанг меояд бо ту ҳарб кардан.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

3. расвоӣ, ифтизоҳ, зиштӣ.

Нанги ҷаҳон бар мани маҳҷур бод,
Гарди ман аз домани ӯ дур бод! *Низомӣ*

Нанг аст фузун гирифтану кам додан.
Зарбулмасал

НАНГИНРӮЙ ننگین روی бошарм; бономӯс, шармин.

Ҳаст поку ҳалолу нангинрӯй,
На ҳарому палиду рангинрӯй. *Саноӣ*

НАОМА *а.* نعامه шутурмурғ.

Бале, наомаву тӯтӣ ду тоиранд, валек
Ғизои он шакар омад, ғизои ин ахгар. *Азрақӣ*

НАР نر музаккар, ҷинси мардона; *муқобили* **мода.**

Чашми ту оҳуест бас нодир,
Ки ҳама сайд(и) шери нар гирад. *Анварӣ*

НАРА نره *ниг.* **нарра.**

НАРАГӮР نره گور *ниг.* **наррагӯр.**

НАРАШЕР نره‌شير *ниг.* **наррашер.**

НАРГ‖НАРГА *т.-м.* نرگ‖نرگه ҷирга, ҳалқа задан, гирдогирди чизеро гирифтан.

[Муғулон] перомуни қалъа, ки қариб шаш фарсанг аст, нарга карданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

НАРГИС نرگس **1.** номи гиёҳи пиёзбехи хурду нозук, ки гулҳои хушбӯи сафед ё зард дорад.

Бар фарқи сари наргис-бар зард кулоҳ,
Бар фарқи сари чакова як мушт гиёҳ. *Манучеҳрӣ*

2. *маҷ.* чашм, чашми маҳбуба.

Пас он хоҳарони ҷаҳондор Ҷам
Зи наргис гули сурхро дода нам. *Фирдавсӣ*

Чун шуда сер наргиси ту зи хоб,
Гули рӯи ту шустаам ба гулоб. *Ҷомӣ*

наргиси бемор чашми хумори маҳбуба.

Ба он ду наргиси бемори нотавон, ки барад
Ба як назар зи дили аҳли ишқ тобу тавон...
Восифӣ

наргиси макҳул *кинояи аз* чашми сурмасо, чашми сиёҳ;
наргиси махмур чашми хумор.

Агарчи маст бувад гул, хароб нест чу ман,
Ки рози наргиси махмур бо шумо гӯяд.
Шамси Табрезӣ

наргиси пурфан *кинояи аз* чашми фитнаангез, чашми мафтункунанда.

Аз ғамза тир дораду аз абрувон камон
Он дилфиреб наргиси ҷодуи пурфанаш. *Сӯзанӣ*

наргиси фаттон чашми шӯхи фитнаангез.

Дилбаро, ҳолам хароб аз наргиси фаттони туст,
Хотирам ошуфта аз зулфи абирафшони туст. *Шоҳин*

наргиси шаҳло *муқ.* **шаҳло (шаҳло наргис)** а) наргисе, ки сафедӣ ва зардии он моил ба сиёҳист; б) *маҷ.* чашми маъшуқ.

Бар замин дӯхта чашму сараш афганда ба пеш,
Гашта шарманда аз он наргиси шаҳло наргис.
Восифӣ

Аз нигоҳам метавон сайри гули бодом кард,
Чашм дар роҳи туам, эй наргиси шаҳло, биё!
Сайидо

наргиси шергир *кинояи аз* чашми мафтункунандаи маҳбуба.

Зи савдои он наргиси шергир
Намебудаш аз шергирӣ гузир. *Хоҷу*

наргиси ҷоду чашми фаттон, чашми мафтункунанда.

Зи мастӣ наргиси ҷодуш дар хоб,
Зи савдо сунбули ҳиндуш дар тоб.
«Анвори Суҳайлӣ»

аз наргис бар суман симоб рехтан *кинояи аз* рехтани ашк аз чашм ба рӯй.

Фарас меронд чун беморхезон,
Зи наргис бар суман симоб резон. *Низомӣ*

НАРГИСА نرگسه **1.** *ниг.* **наргис.**

Нақшест каж онро, ки ту меҳонӣ абрӯ
Андар сари он наргисаи пур зи хуморат. (2)
Хисрави Деҳлавӣ

2. гули сунъӣ, ки аз оҷ ё устухон тарошида ба шифти хона барои зинат ҷо медиҳанд.

НАРГИСДОН نرگسدان **1.** зарфе, ки дар он пиёзи наргисро мешинонанд; **2.** *маҷ.* ҷои сабзиши наргис.

Ҳар куҷо он шохи наргис бишкуфад,
Гулрухонаш дида наргисдон кунанд. *Ҳофиз*

НАРГИСИН نرگسين наргисмонанд, мисли наргис.

Ба ду чашми наргисинат, ба ду зулфи анбаринат,
Ба ду лаъли шаккаринат, ки касоди шаккар омад.
Шамси Табрезӣ

НАРГИСӢ نرگسی **1.** мансуб ба наргис; **2.** наргисмонанд, наргисранг; **3.** наргисин, аз наргис.

Зи лутфи ту бошад, ки пӯшад чаман
Зи ташти зарӣ наргисӣ пераҳан. *Хоҷу*

4. номи хӯроке, ки тухми мурғро ҷӯшонда ва аз пӯчоқ тоза карда, дар гӯшти куфта печонда мепазанд ва баъд ду пора мекунанд, ки зардию сафедии тухм ба наргис монандӣ пайдо менамояд; **5.** навъе аз палав.

НАРД نرد **1.** бозии шатранҷмонанде, ки бо сӣ мӯҳраи сиёҳу сафед ва ду тос бозӣ карда мешавад, ва гӯё Бузургмеҳр ба муқобили шатранҷ ихтироъ карда ба Ҳинд фиристода будааст.

Ниҳодам бари ҷои шатранҷ нард
Кунун, то ба бозӣ кӣ орад набард. *Фирдавсӣ*

Гӯянд, ҳама рӯз Хоҷа Маҷдуддин бо Атобак бинни Абӯбакри Зангӣ нард бохтӣ.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

2. танаи дарахт.

Мардум андархӯри замона шудааст,
Нард чун шох гашта шох чу нард. *Кисоӣ*

Зи хоке, ки хуни Сиёвуш бихӯрд,
Ба абр андаромад яке сабз нард. *Фирдавсӣ*

◇ **нарди хаёл бохтан** хаёлҳои хом кардан, фикру хаёлоти хом пухтан; **нарди хидмат бохтан** хидмати касеро ба ҷо овардан.

Нарди хидматро чу бо мавзеъ бибохт,
Шери сангиро шақӣ шере шинохт. *Румӣ*

НАРДА نرده панҷараи оҳанин ё чӯбин, ки гирди боғча ё хона кашида мешавад, қаторак.

НАРДБОН نردبان зина, зинапоя.

Иқболи нониҳода ба кӯшиш намедиҳанд,
Бар боми осмон натавон шуд ба нардбон. *Саъдӣ*

Ин боми фароз чуну чанд аст,
Хуш дор, ки нардбон баланд аст! *Файзӣ*

НАРМ نرم **1.** мулоим, нозук; *муқобили* **сахт** 1.

Ба фарри кай нарм кард оҳано,
Чу хӯду зиреҳ карду чун ҷавшано. *Фирдавсӣ*

2. нозук, тунук.

Ҷомаи нарм биёварда ва гуфт: Чӣ бошад, ки агар инро бипӯшӣ, ки Шом гарм аст ва ин ҷомаи ту ситабр аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

3. мулоимтабиат; гапдаро.

Ишқ кори нозукону нарм нест,
Ишқ кори паҳлавон аст, эй писар! *Шамси Табрезӣ*

нарм кардан моил кардан, розӣ кардан.

Яъқубро нарм карданд ва иҷозат дод.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

4. оҳиста; суст, паст, кам-кам.

Бифармудашон, то навозанд гарм,
Нахонандашон ҷуз ба овози нарм. *Фирдавсӣ*

Нарм борон ба зироат диҳад об,
Чу расад сел, шавад кишт хароб.*

нарм-нарм оҳиста-оҳиста, ба таанӣ.

Тағшода бо Насри Сайёр нарм-нарм сухан мегуфт. *«Таърихи Наршахӣ»*

Харгӯш нарм-нарм ба сӯи ӯ рафт.
«Анвори Суҳайлӣ»

нарм-нармак бисьёр мулоим, бо навозиш.

Нарм-нармак гуфт: Шаҳри ту куҷост,
Ки илоҷи аҳли ҳар шаҳре ҷудост. *Румӣ*

◇ **дили нарм** дили мулоим, дили раҳмнок.

Чу оина ях баст дилҳои нарм,
Намондаш асар бар нафасҳои гарм. *Сайидо*

НАРМАК نرمک *шакли хурдӣ ва навозишии* **нарм.**

Нармак ӯро яке салом задам,
Кард зи ман нигаҳ ба чашмоғил. (1) *«Луғати фурс»*

нармак-нармак оҳиста-оҳиста.

Вақти саҳар аст, хез, эй моям ноз,
Нармак-нармак бода хӯру чанг навоз. *Хайём*

НАРМГАРДАН نرم گردن *киноя аз* мутеъ ва фармонбардор.

Ду шахс эминанд, ар ту ой ба ҷӯш,
Яке нармгардан, яке суфтагӯш. *Низомӣ*

НАРМГӮЙ نرم گوی касе, ки оҳиста ва мулоим гап мезанад.

Дуруштӣ зи кас нашнавад нармгӯй,
Сухан, то тавонӣ, ба озарм гӯй. *Фирдавсӣ*

Чу болинпарастанда шуд нармгӯй,
Аз ӯ бештар меҳрубонӣ маҷӯй. *Низомӣ*

НАРМДИЛ نرم‌دل одами мулоим ва беозор; раҳмдил.

НАРМЗАБОН نرم‌زبان *ниг.* **нармгӯй.**

НАРМЛАГОМ نرم‌لگام **1.** аспи хушҷилав, ки мувофиқи хоҳиши савор ба ҳар тараф мегардад; **2.** *маҷ.* мутеъ, фармонбардор.

Бод бар дасти ҷанибаткаши фармонт равон,
Фалаки тезъинон то ба абад нармлагом. *Анварӣ*

НАРМОҲАН نرم‌آهن *киноя аз* одами суст, заиф, забун, нотавон.

НАРМОҲАНӢ نرم‌آهنی *киноя аз* сустӣ, заифӣ, забунӣ, нотавонӣ.

Ту дар ман чӣ нармоҳанӣ дидаӣ,
Ки пӯлоди ӯро писандидаӣ? *Низомӣ*

НАРМПОЙ نرم‌پای номи як халқи афсонавӣ, ки маҳалли зисташон гӯё дар Мозандарон будааст; рӯдапой.

В-аз он рӯи бузгӯш то нармпой
Чу фарсанги се сад кашида сарой. *Фирдавсӣ*

НАРМРАВ نرم‌رو аспи ром, аспи хушрав.

НАРМЧАШМ نرم‌چشم *киноя аз* сахтрӯӣ ва беҳаёӣ.

Дар гудозам зи шарми муддаиён,
Нармчашмон чӣ сахтрӯёнанд! *«Баҳори Аҷам»*

НАРМШАМШЕР نرم‌شمشیر *киноя аз* одами суст, заиф, забун, нотавон.

Сахтии панҷаи сияҳшерон
Кӯфта мағзи нармшамшерон. *Низомӣ*

НАРМШОНА نرم‌شانه *киноя аз* касе, ки ҳар чӣ гӯянд, қабул мекунад; заиф, камқувват; тарсончак, тарсу.

Ту ҳам нагӯӣ, ки дӯсти сустъинон ва нармшона ёфтам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Занҷири зулф чораи дилҳои саркаш аст,
Ин ҷо зи мум санг шавад нармшонатар. *Соиб*

НАРМӢ نرمی **1.** мулоимӣ; *муқобили* **сахтӣ** 1.

Аз тарӣ бувад, ки бо хушкӣ биёмезад, ва нармӣ аз тарӣ бувад. *Ибни Сино*

Эй лабат мул, оразат гул, турраат сунбул барин,
Ғабғабат дар чарбу нармӣ тухми нимдунбул барин.
Шоҳин

2. мулоимат, мулоимтабиатӣ; *маҷ.* сабру ҳавсала, бурдборӣ; оҳистагӣ.

Ба нармӣ зафар ҷӯй бар хасми ҷоҳил,
Ки кӯҳро ба нармӣ кунад паст борон.
Носири Хисрав

Ба нармӣ чу коре тавон бурд пеш,
Дуруштӣ маҷӯед з-андоза беш. *Асадӣ*

НАРРА||НАРА نره **1.** *ниг.* **нар; 2.** мавҷи об.

Аждари мода бин, ки чун синаи теғ рӯи ӯ,
Теғсифат шикофта гунбади обро нара.
«Фарҳанги Ҷаҳонгирӣ»

3. зишт, бадафт.

Пас огоҳ шуд нарра деве аз ин,
Ҳам андар замон шуд бари шоҳи Чин. *Фирдавсӣ*

НАРРАГӮР||НАРАГӮР نره گور гӯри нар, нархари ёбоӣ.

Бурун рафт аз ҷанбараш наррагӯр. *Хоҷу*

НАРРАШЕР||НАРАШЕР نره‌شیر шери нари зӯр.

Шергир аз хуни наррашер хард,
Ту бигӯӣ он накард, он бода кард. *Румӣ*

НАРРОД *а.* نراد нардбоз, касе, ки бозии нардро нағз медонад.

Тос агар рост нишинад, ҳама кас наррод аст.
Зарбулмасал

НАРХ نرخ баҳо, арзиш, қимат.

Аён шуд ба як бор қаҳт аз ҷаҳон,
Чу маҳ нархи нон рафт бар осмон. *Сайидо*

Нархи матое, ки фаровон бувад,
Гар ба масал ҷон бувад, арзон бувад.*

нарх шикастан а) таназзул кунонидани баҳо, паст кардани нарх; б) камқадр кардан, аз эътибор фуровардан.

Чу ман нархи касонро бишканам соз,
Қасе нархи маро ҳам бишканад боз. *Низомӣ*

◇ **аз нархи лӯбиё огоҳ набудан** *киноя аз* бехабар ва нодон будан.

Нестӣ огаҳ, чӣ гӯям мар-туро ман ҷуз ҳамон-к
Ом(м)а гӯяд: Нестӣ огаҳ зи нархи лӯбиё.
Носири Хисрав

НАРШЕР نرشير шери нар.

Бигуфт ину бар кӯҳпайкар нишаст,
Чу бар кӯҳаи пил наршери маст. *Хоҷу*

НАРҶИС نرجس *шакли арабишудаи* **наргис.**

НАС(С) *а.* نص **1.** сухани сареҳу возеҳ; **2.** *д.* ояти Қуръон, ки маънои он возеҳ ва равшан бошад; ояте, ки мувофиқи он ду кори ба ҳамдигар монандро аз ҷиҳати некӣ ва бадӣ аз ҳамдигар фарқ ва имтиёз мекунанд.

Чун набошад насс андар сурате,
Аз қиёс он ҷо намонад ибрате. *Румӣ*

насси қотеъ а) далели бурро, бурҳони ошкоро; б) ҳукми Қуръон, оят.

Авроқ ёбанд, агар ҳама пуч ва музахраф бошад, насси қотеъ гумон кунанд. *Аҳмади Дониш*

НАСАБ *а.* نسب насл, нажод; хонадон, силсила.

Одамиро насаб ба ҳунар дуруст бояд кард, на ба падар. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Чӣ сабаби такаббур: мол аст ё ҷамол, ё илм, ё насаб? *Аҳмади Дониш*

насабу ҳасаб аслу нажод ва кору шуғл.

НАСАБНОМА نسب‌نامه шаҷара, нажоднома; навиштае, ки аслу насаб ва аҷдоди касеро муайян мекунад.

Насабҳои шоҳон ба ман шуд дуруст,
Намебоядам аз насабнома ҷуст. *Ҳотифӣ*

НАСАР نسر **1.** соя, соягоҳ; соядор; **2.** хонае, ки дар сояи кӯҳ аз ҷӯбу хошок месозанд.

Дур монд аз сарои хешу табор,
Насаре сохт бар сари кӯҳсор. *Рӯдакӣ*

НАСАФАТ *а.* نصفت инсоф, адолат, дод, адл.

Ва дар майдони насафат ливои адолат афроштаам, то ҳар кореро ба мизони ақлу шаръ бисанҷам.
Восифӣ

Фармуда, ки дар миёни шумо шеваи насафату маъдалат маръӣ дорам. *«Равзат-ус-сафо»*

НАСАҚ *а.* نسق **1.** тарз, равиш; тартиб, қоида.

Гирад ба давлати ту ҳама шуғлҳо насақ,
Гирад ба ҳиммати ту ҳама корҳо низом. *Муиззӣ*

Бад-ин намат афсун мехонданд ва ба ҳамин насақ ҳарфе меронданд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. ҳолат, аҳвол.

Дар он дам ки будаш бад-ин сон насақ,
Ба девони Ҳофиз расидаш сабақ. *Садри Зиё*

3. ҷазо, муҷозот.

Номи рақиби куштанӣ аз фатвии Заҳир
Миррихи адл бар дами теғи насақ.
Заҳири Форьёбӣ

НАСБ *а.* نصب **1.** таъин кардан, ба коре таъин намудан, ба коре гумоштан; **насбу азл** ба коре ё мансабе таъин кардану аз он гирифтан; мансабе додан ва аз он фуровардан; **насб фармудан** ба коре ё мансабе таъин намудан, ба коре гумоштан.

Ӯро ба ҷиҳати таҷассуси Фазл насб фармуд.
Авфӣ

2. барпо кардан, нишондан, ҷойгир кардан, устувор намудан; **насб кардан** (*ё* **гардонидан**) а) ба коре ё мансабе таъин намудан.

Чун он мард пир гардад, дигаре ба ҷои вай насб кунанд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Барои ҷамъи мол ва қатъи даовию низоъ аҳли қаламро насб гардонад. *Аҳмади Дониш*

б) барпо кардан, нишондан, устувор намудан.

Аррода ва манҷаниқ насб карда, як ҷониби қалъаро бо замин яксон карданд. *«Равзат-ус-сафо»*

3. *грам.* аломати фатҳа (ـَ) ва танвини фатҳа (ـً), ки дар охири калимаи арабӣ омада, пуркунандаи бевоситаро ифода мекунад ва ҷои пасоянди «ро»-ро мегирад.

НАСБУЛЪАЙН *а.* نصب‌العين чизе ки бар он диққат ҷалб шудааст, мавриди диққати том.

[Модари шер] савобиқи хидматгузории ӯ [шағол] насбулъайни хотир будӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Хиссати маротиби ин тоифа насбулъайни замири эшон гардад. *«Равзат-ус-сафо»*

НАСЕҲ *а.* نصيح панддиҳанда, насиҳатгар.

Маро насеҳе ба назар мерасад, агар рухсат фармоӣ, арз дорам. *«Равзат-ус-сафо»*

НАСИБ I *а.* نسيب **1.** олинажод, соҳиби нажод.

Мол рафта, умр рафта, эй насиб!
Молу ҷон дода паи кола(и) маиб. *Румӣ*

2. *адш.* мадҳхонӣ дар ғазал барои маъшуқа; қисми аввали қасида, ки пеш аз мадҳ меояд ва мазмуни ишқӣ дорад; *муқ.* **ташбиб** 1.

Гоҳе ғазалу насиб хондӣ,
Гоҳе сухан аз ҳабиб рондӣ. *Ҷомӣ*

насиби қасида қисми аввали қасида, ки мазмунаш аз васфи ёр, тасвири табиат ва ғ. иборат аст.

НАСИБ II||НАСИБА *а.* نصيب||نصيبه баҳра, ҳисса; қисмат, сарнавишт.

Воҷиб он аст, ки ин фарзандро аз вилоят насибае пайдо кунад. *«Таърихи Систон»*

Қунун ба оби маи лаъл хирқа мешӯям,
Насибаи азал аз худ наметавон андохт. *Ҳофиз*

НАСИБИДАН نصيبيدن насиб кардан, баҳраманд гардонидан.

Ба доғи ҳаҷри ӯ сад соли дигар мешикебидам,
Агар як шаб висолашро қазо бо ман насибидӣ.
Савдо

НАСИМ *а.* نسيم **1.** боди форам, боди нарм, боди суст, шамоли форами саҳаргоҳӣ.

Бӯи гулро мебарад аз боғ пинҳонӣ насим,
Боғбон пай бурдааст: ин кори дузди ошност.
Сайидо

Чун насим аз он ҷо дароял, ин бухорро ҳаракат диҳад. *Аҳмади Дониш*

насими асҳор боди субҳ, шамоли форами саҳарӣ.

Шаби дароз ба уммеди субҳ бедорам,
Магар ки бӯи ту орад насими асҳорам. *Саъдӣ*

насими шимол боду насиме, ки аз тарафи шимол мевазад.

Шамими насими шимол омадӣ,
В-аз он нафҳа бӯи висол омадӣ. *Хоҷу*

2. атр, бӯи хуш, хушбӯӣ, муаттарӣ.

Ба гарди ӯ нарасад хасм дар ҳунар ҳаргиз,
Насими уд кай ояд зи бехи уштурғоз. *Ибни Ямин*

НАСИПОС نسپاس *ниг.* **наспос.**

НАСИР *а.* نصير ёридиҳанда, мададкор, кӯмаккунанда.

Шутурбон чу бишнид, гуфт: Эй амир,
Зафар ҳамраҳат боду нусрат насир. *Хоҷу*
Кунун душманон гар барандам асир,
Набошад кас аз дӯстонам насир. *Саъдӣ*

НАСИЯ||НАСЬЯ *а.* نسيه харидуфурӯше, ки дар он баҳои молу матоъ нақдан намепардозанд, харидуфурӯше, ки пули мол пас аз чанд гоҳ дода мешавад; *муқобили* **нақд** 1.

Ту магар худ марди сӯфӣ нестӣ?
Нақдро аз насья хезад нестӣ. *Румӣ*

Имрӯз нақд — фардо насья. *Зарбулмасал*

НАСИЯХӮР||НАСЬЯХӮР نسيه‌خور касе, ки ба хариди бенақд одат кардааст.

Насьяхӯр бисьёр хӯрад. *Зарбулмасал*
Насьяхӯр порсанги тарозу намегирад. *Зарбулмасал*

НАСИҲАТ *а.* نصيحت панд, маслиҳати хайрхоҳона.

НАСИҲАТГАР نصيحتگر насиҳатгӯй, панддиҳанда, касе, ки панду андарз медиҳад ва огоҳ мекунад.

Ҳар кӣ насиҳати худрое мекунад, ӯ худ ба насиҳатгаре мӯҳтоҷ аст. *Саъдӣ*
Инчунин қавме ба олам ҳам буданд,
К-аз чунин навъе насиҳатгар шуданд. *Румӣ*

НАСИҲАТНИЮШ نصيحت‌نيوش насиҳатшунав, касе, ки панду андарзро гӯш карда амал мекунад.

Бо дӯстон музояқа дар умру мол нест,
Сад ҷон фидои ёри насиҳатниюш кун. *Ҳофиз*

НАСИҶ *а.* نسيج матоъ, ҳар чизи бофташуда, газвор, порча.

Зи доииш кун либоси тан, ки зеб аст,
Насиҷи парниён аблаҳфиреб аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

Масъудбек он ҷо хаймаи насиҷи зар андар зар барафрошт. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

НАСӢ *а.* نسى *ниг.* **нисьён.**

НАСК I نسک навъе аз ғаллаи ҷинси лубиё, адас.

Он к-ӯ зи санги хоро оҳан бурун кашад,
Наске зи каффи ӯ натвон худ бурун кашид. *Мунҷик*

Наск макор, хонаро бе наск мадор. *Зарбулмасал*

НАСҚ II نسک навъе аз гиёҳи ёбоии хордор, ки онро хорхасак низ мегӯянд.

Наск дар чашми он, ки нашносад
Аз миси сӯхта забарҷадро! *Бадри Ҷоҷармӣ*

НАСК III نسک *ниг.* **нуск** I.

НАСКХОН نسکخوان *ниг.* **нускхон.**

НАСЛ *а.* نسل авлод, зоту зурриёт; насаб, нажод, хонавода.

Духти Қисро зи насли Қайковус
Дурситӣ ном, нағз чун товус. *Рӯдакӣ*

НАСНОС||НИСНОС نسناس 1. махлуқи афсонавӣ ба сурати нисфи одам, ки гӯё як пою як дасту як чашм дошта бо ҷастухез роҳ мерафтааст.

Замин аст, кӯҳ аст, дашт аст, чист?
Зи наснос, аз одамӣ ё парист? *Фирдавсӣ*

2. маймуни одамшакл; *маҷ.* одами девсират, девмардум, бадҳайбат.

НАСОЕҲ *а.* نصايح *ҷ.* **насиҳат.**

Писарон насоеҳи падар шунида, ҳар яке ҳирфате пеш гирифта, даст аз коҳилӣ боздоштанд. *«Нигори дониш»*

НАСОИМ *а.* نسايم *ҷ.* **насим.**

Аз насоими ахлоқи онҳо саробустони мамлакат сафо ва таровати тамом пазирад. (1) *«Таърихи Фаришта»*

Насоими фирӯзӣ бар парчами аъломи Низомуддавла вазид. (1) *«Хизонаи омира»*

НАСОРО *а.* نصارى *ҷ.* **насронӣ.**

НАСПОС||НАСИПОС نسپاس носипос, ношукр, кӯрнамак, қадрношинос.

Бад-ин бахшишат кард бояд басанд,
Макун ҷонт наспосу дилро нажанд. *Фирдавсӣ*

НАСР I *а.* نثر 1. пошидан, рехтан, пароканда кардан; 2. *адш.* асарҳои бевазну беқофия навишташуда; *муқобили* **назм** I 3.

Мавлиду маншаъ мабин дар хоки Ҳиндустон маро,
Назму насрам бин, ки дар оби Хуросон омадаст. *Анварӣ*

НАСР II *а.* نسر каргас; уқоб; ◇ **Насри Воқеъ** *нуҷ.* номи ситораи Вега; **Насри Тоир** *нуҷ.* номи ситораи Аттоир.

Агар мурғе парид аз гулситонат,
Бибӯсад Насри Тоир остонат. *Низомӣ*

НАСР III *а.* نصر 1. ёрӣ, ёрмандӣ, нусрат; ёрмандӣ кардан, ёрӣ додан, мадад расондан; 2. ғалаба, зафар, пирӯзӣ.

НАСРАЙН *а.* نسرين 1. *шакли дугонаи* **наср** II; 2. *киноя аз* Насри Воқеъ ва Насри Тоир; *ниг.* **наср** II.

Қайвон мувофиқони туро гар ҷигар хӯрад,
Насрайни чархро ҷигари Ҷадӣ муста бод. *Анварӣ*

НАСРИН||НИСРИН نسرين номи як гули сафеди хушбӯи хурд, ки онро гули мушкин низ мегӯянд.

Дида шикебад зи тамошои боғ,
Бе гулу насрин ба сар орад димоғ. *Саъдӣ*

Менамояд акси май дар ранги рӯи маҳвашат
Ҳамчу барги арғувон бар сафҳаи насрин ғариб. *Ҳофиз*

НАСРИНБАДАН نسرين‌بدن сафедбадан.

Гиреҳгирмӯёни насринбадан,
Зи мӯ баста бар сарви симин расан. *Хоҷу*

НАСРОНӢ نصرانی пайрави дини Исо, тарсо, христианӣ.

Дигаре гуфт: Ман ӯро шиносам ва падараш насронӣ буд дар Малотия. *Саъдӣ*

НАСС *а.* نص *ниг.* **нас(с).**

НАССОБ I *а.* نساب насабшинос, касе, ки дар навиштану нигаҳдории насабҳо моҳиру устод бошад.

Баъзе аз нассобони Аҷам гуфтаанд, ки Манучеҳр писарзодаи Эраҷ аст. *«Равзат-ус-сафо»*

НАССОБ II *а.* نصاب айёр, ҳилагар, маккор.

НАССОХ *а.* نساخ нусхагиранда, нусхабардор.

Нассохи ӯ [Фирдавсӣ] Алӣ Дайлам буд.
Низомии Арӯзӣ

НАССОҶ *а.* نساج бофанда.

Анкабут омаду он гоҳ чу нассоҷе
Сари ҳар тоҷе пӯшида ба дебоҷе. *Манучеҳрӣ*

НАСТАР نستر *ниг.* **настаран.**

Он ғунчаҳои настар бодомаҳои каж шуд,
Зарри қуроза дар вай чун кирми пилла музмар.
Хоқонӣ

НАСТАРАН نسترن номи як гули хурди хушбӯи зебо, ки сафед ё сурх буда, дар шохаҳо ғуҷум-ғуҷум кушода мешавад.

Сари настаранро зи мӯи сапед
Сиёҳӣ деҳ аз сояи мушкбед. *Низомӣ*

Настаран аз шох даруфтад нагун,
Хушк шавад дар ҷигари лола хун. *Хисрави Деҳлавӣ*

Сарви ман дар сояи сунбул суман мепарварад,
Сабзаи тар бар канори настаран мепарварад. *Ҷомӣ*

НАСТАРВАН نسترون *ниг.* **настаран.**

Аз гесуи ӯ насими мушк ояд,
В-аз зулфаки ӯ насими настарван. *Рӯдакӣ*

НАСТАЪЛИҚ *а.* نستعليق номи яке аз навъҳои машҳури хати арабии форсию тоҷикист, ки аз хати насх ва хати таълиқ гирифта шуда (ва бинобар ин номи аслии он насхи таълиқ буда) аз асри XV ин ҷониб дар Осиёи Миёна ва бисьёр кишварҳои дигар расм гардидааст.

НАСТАЪЛИҚГӮ نستعليق گو касе, ки бо забони қалам гап мезанад; касе, ки тасвирнок гап мезанад; бо такаллуф гапзананда.

НАСТӮҲ نستوه 1. ҷангҷӯ, шуҷоъ, нотарс.

Або хуршеди солорони гетӣ
Савори размсозу гурди настӯҳ. *Рӯдакӣ*

2. зишт, дағал, қабеҳ.

Биёзид Ҳушанг чун шер чанг,
Ҷаҳон кард бар деви настӯҳ танг. *Фирдавсӣ*

3. номи қаҳрамони эронӣ дар «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ.

НАСУ نسو ҳамвор.

Насу буд аз он гуна девори ӯ,
Ки монанди оина бинмуд рӯ. *Лабибӣ*

НАСФ *а.* نسف пароканда кардан, барбод додан, решакан кардан; кӯфтан, ҳамвор кардан.

Пеш аз он к-ин хокҳо хасфаш кунанд,
Пеш аз он к-ин бодҳо насфаш кунанд. *Румӣ*

НАСХ *а.* نسخ 1. нест кардан, лағв намудан; бекор кардан чизеро бо чизе ки беҳтар аз он бошад; **насх шудан** бекор шудан, беэътибор шудан.

Шуд насх, хатти ёқут, акнун ҳама раънoён
Таълими хат аз лаълат гиранд ба мактабҳо. *Ҷомӣ*

2. номи яке аз шаш навъи хатти арабии форсию тоҷикист, ки онро хатти қуръонӣ низ мегӯянд; **насхи таълиқ** *ниг.* **настаълиқ.**

НАСШИНОС نص‌شناس донишманд ва ё коршиносе, ки гап ва ё навиштаи аслро аз сохтагӣ фарқ мекунонад.

Муҷтаҳид ҳар гаҳ ки бошад насшинос,
Андар он сурат наандешад қиёс. *Румӣ*

НАСЬЯ نسيه *ниг.* **насия.**

НАСЬЯН-МАНСИЁ *а.* نسيامنسيا тамоман фаромӯшшуда.

Бо вуҷуди ин ҳама алтоф ту ҷумларо насьян-мансиё ангоштӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

НАСЬЯХӮР نسيه‌خور *ниг.* **насияхӯр.**

НАСҚ *а.* نسق муназзам кардан, ба тартиб даровардан.

Чун хотири шарифи амир Носируддин аз забту насқи мамолики Ҳинд фароғат ёфт, ба истидъои амир Розӣ рӯй ба Хуросон ниҳод. *«Равзат-ус-сафо»*

НАСӮҲ *а.* نصوح 1. панддиҳанда, насиҳаткунанда; дӯсти содиқ, дӯсти бериё; 2. дар ривоятҳои қадими араб — номи шахсе, ки бинобар ба зан монанд буданаш дар ҳаммоми занон хизмат мекард, вақте ки сирри ӯ наздик ба фош шудан буд, аз тахти дил тавба кард ва хизмати ҳаммомро партофт.

Бибар тавба бад-он даргоҳи воло
Зи рӯи сидқ монанди Насӯҳо. *Бадри Чочӣ*

◇ **тавбаи Насӯҳ** *киноя аз* тавбаи қатъӣ ва ҳақиқӣ, тавбаи ношикастанӣ, тавбаи самимӣ.

Носеҳ аз май тавба фармояд, вале
Ман на тавба, тавбае дорам Насӯҳ. *Ҷомӣ*

Подшоҳ ... аз таҷаррӯи бодаи арғувонӣ ... тавбаи Насӯҳ намуд. *«Таърихи Фаришта»*

НАСҲ||НУСҲ *а.* نصح панд додан, насиҳат кардан.

Эй ки насҳи носеҳонро нашнавӣ,
Фоли бад бо туст, ҳар ҷо меравӣ. *Румӣ*

Салоҳи кор дар сулҳ асту умеди фалоҳ дар қабули нусҳ. *«Равзат-ус-сафо»*

НАСҶ *а.* نسج бофтан, танидан.

Дар қасри Мунтасир бисоте дидам, ки сурат ва шакли мусалло дар он насҷ карда буданд.
«Равзат-ус-сафо»

НАТИҶА *а.* نتيجه 1. ҳосил, самара.

Дар пеши оташе, ки зи санги қазо ҷаҳад,
Ҷонҳои мо натиҷаи гӯгирд кардаанд. *Хоқонӣ*

Ҷое расид кор, ки дар мавсими рабеъ
Лутфи сабо натиҷаи боди хазон диҳад. *Мушфиқӣ*

2. ҳосили сухан ва фикр, хулоса.

Ва ин ҳар ду қазияро, ки андар қиёс аст, «муқаддима» хонанд ва он қазияро, ки лозимояд, «натиҷа» хонанд. *Ибни Сино*

◇ **натиҷаи санг** *кинояи аз* оташ ва маъданиёт (оҳан, тилло, нуқра ва ғ.).

НАТН *а.* نتن бӯи бад, бӯи ганда; бӯи бад додан, гандидан.

Беҳтар он, ки одамӣ хуни худро бинад, чи хуни нодида дар бадан гандида гардад ва ҷуз натн натиҷа надиҳад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Кирм дар аъзои муборакаш афтод, натну уфунати азим аз вай падид омад. *«Равзат-ус-сафо»*

НАТОИҶ *а.* نتائج‖نتایج *ҷ.* **натиҷа.**

Бош, то субҳи давлатат бидамад,
Қ-ин ҳанӯз аз натоиҷи саҳар аст. (1) *Анварӣ*

НАТОН نتان шакли кӯтоҳшудаи натавон.

Анбиё гуфтанд к-оре, офарид
Васфҳое, ки натон з-он сар кашид. *Румӣ*

НАТТОҚ *а.* نطاق суханрон, суханрони моҳир, суханвар, нотиқи бомаҳорат, нутқкунандаи моҳир.

Чандон ғанимат, ки наттоқи нутқ аз иҳотаи он оҷиз ояд, ба дасти сипоҳи Мансур афтод. *«Равзат-ус-сафо»*

НАТЪ *а.* نطع 1. суфра, суфраи чармин; фарш, фарши чармин.

Натъе бигустард ва зар бар натъ рехт. *Авфӣ*

Фурӯ бандад аз пайкарам дида дил,
Шавад бистарам натъи кемухти гил. *Хоҷу*

натъи замин кинояи аз саҳти замин, рӯи замин; **2.** фарше, ки гуноҳкоронро ба рӯи он нишонда сар мезаданд.

Ба сарҳанги девон назар кард тез,
Ки натъаш биандозу хунаш бирез. *Саъдӣ*

НАУЗУБИЛЛОҲ‖НАУЗУБИЛЛАҲ *а.* نعوذبالله паноҳ мебарем ба худо (ибораест, ки дар вақти эҳтимоли пеш омадани ҳодисаи баде мегӯянд).

Зи теғи таъна ба як бор нимкушта шудам,
Наузубиллаҳ, агар таъни ман дубора кунед. *Ҳилолӣ*

НАФАР *а.* نفر 1. гурӯҳ, гурӯҳи мардум аз се то даҳ кас.

Рӯ ба худ карду бигуфт: Эй навҳагар,
Навҳаатро менаярзанд ин нафар. *Румӣ*

2. адад, -то, тан, кас (нумератив дар шумор, ки барои инсон кор фармуда мешавад).

Дар айёми таҳсилашон чанд нафар соҳибтабъони мӯътабар ... ҳамвора ба ҳамдигар махлуту маҳшур буданд. *Садри Зиё*

НАФАС *а.* نفس 1. дам, даме, ки инсон ё ҳайвон аз роҳи даҳон ё бинӣ ба худ мекашад ва берун меоварад.

Нафасе, к-аз ту бигзарад, он рафт,
Дар паи он нафас бинатвон рафт. *Саноӣ*

Чу оина ях баст дилҳои нарм,
Намондаш асар бар нафасҳои гарм. *Сайидо*

2. *маҷ.* лаҳза, сония.

Ҳар дам ба ғами тоза дилам хӯй фаро кард,
То ҳар нафасе рӯи туро тоза ҷамолест. *Анварӣ*

Ин бигуфту нафасе жарф ба ман дарнигарист,
Назари ӯ ҳама ҳастӣ зи дили ман бирабуд. *Шамси Табрезӣ*

як нафас як дам, як лаҳза.

Менолам аз ҷудоии ту дам ба дам чу най,
В-ин турфатар, ки аз ту наям як нафас ҷудо. *Ҷомӣ*

Ба ноз мераваду сӯи кас наменигарад,
Ҳазор оҳ кашам, як нафас наменигарад. *Ҳилолӣ*

дар нафас фавран, дарҳол, дарров.

Набурданд пешаш муҳиммоти кас,
Ки мақсуд ҳосил нашуд дар нафас. *Саъдӣ*

3. оҳ, нола.

Нафаси ошиқон басӯз бувад. *Зарбулмасал*

◇ **нафаси бозпас** марг, мурдан.

Биншин нафасе, к-аз ҳама лутфи ту бас аст ин,
Бистон, ки зи ҷонам нафаси бозпас аст ин.*

нафаси вопасин марг, мурдан; **нафас баровардан** сухан гуфтан.

Бияндеш в-он гаҳ баровар нафас,
В-аз он пеш бас кун, ки гӯянд: Бас! *Саъдӣ*

нафас дуздидан нафас набаровардан, хомӯш будан.

Нафас бидузду сабукрӯҳ зиндагонӣ кун,
Мабод бар дили оинае гарон бошӣ. *Бедил*

нафас задан а) нафас кашидан.

Агар ба ҳар ду ҷаҳон як нафас занам бо дӯст,
Маро зи ҳар ду ҷаҳон ҳосил он нафас бошад. *Ҳофиз*

б) гап задан.

Аз арӯзу илал зананд нафас,
Солиму мунзаҳиф зи пешу зи пас. *Саноӣ*

нафаси *касе* **шумурдан** мунтазири мурдани касе шудан.

Хуш аст бода, ки бошад яке ҳарифи зариф,
Зариф нест ҳарифе, ки бишмарад нафасам. *Адиб Собир*

аз нафас андохтан хомӯш ва бесадо кардан.

Шикваи донаю дом аз нафас андохт маро,
Шӯри беҳуда зи чашми қафас андохт маро. *Туғро*

ба гулӯ банд шудани нафас дар гулӯ дармондани нафас; аз шиддати ҳаяҷон гап зада натавонистан.

Ҷигари кабобгаштаи пиразан об шуда аз дидааш рехт, нафас ба гулӯяш банд шуда, ба домани шоҳи қаландарон овехт. *Садри Зиё*

фурӯ рафтани нафас хомӯш шудан; мурдан.

Чӣ аҷаб, гар фурӯ равад нафасаш
Андалебе, ғуроб ҳамқафасаш. *Саъдӣ*

нафасаш аз ҷои гарм баромад *зарб. кинояи аз* дилпурӣ ва эътимоди касе дар коре.

НАФАСШУМ نفس‌شوم шумнафас, шумсухан, касе, ки гапаш шумие меоварад ва номуборак аст.

Наяфтад ҳеҷ кофир бар забони носеҳон, ё раб,
Маро карданд оқил рафта-рафта ин нафасшумон. *Соиб*

НАФАҚА *а.* نفقه 1. харҷи ҳаррӯза, хароҷот, он чӣ барои аҳлу аёл ҳар рӯз харҷ мешавад; **нафақа(-и** *чизе)* **кардан** харҷ кардан.

Дарвешеро зарурате рӯй намуд, гилеме аз хонаи ёре бидуздид ва нафақа кард. *Саъдӣ*

Чаро ҳар рӯз ту ҳазор дирҳам нафақаи матбах кунӣ? *«Равзат-ус-сафо»*

2. моҳиёна; маош; таъминоти зиндагӣ.

Муддати ғайбати шавҳари ӯ дароз шуд ва ӯро нафақа нафиристод. *Авфӣ*

Яке аз асҳоб аз миқдори нафақа пурсид. *Аҳмади Дониш*

НАФАҚОТ *а.* نفقات *ҷ.* **нафақа.**

Дар банд кард ҳамчунон бо зану бача ва ӯро нафақот муайян кард. (2) *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

НАФАҲОТ *а.* نفحات *ҷ.* **нафҳа.**

Нафаҳоти он диёр ба машоми шоҳ расид. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Мо надорем машоме, ки тавонем шунид,
В-арна ҳар дам вазад аз гулшани васлат нафаҳот. *Ҷомӣ*

НАФИР I نفیر **1.** *мус.* навъе аз асбобҳои нафасӣ, ки аз карнай хурдтар аст; сурнай, шайпур.

Рафт аз ҷаҳон касе, ки на пай бар паи ту рафт,
Лаб бар нафир, ё асафо, дил пур аз асаф. *Ҷомӣ*

Бифармуд султони иқлимгир,
Ки сури қиёмат даманд аз нафир. *Ҳотифӣ*

2. бонг, фарьёд, садо; ғавғо, ғалоғула.

Ногоҳ ҷамъе додхоҳон фарьёду нафир ба қулаи асир расониданд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

◇ **нафири ом** қиёми ҳамаи мардум барои ҷанг бо душман.

НАФИР II *а.* نفیر *ниг.* **нафур** 1.

Гар паҳоҳӣ дӯстро фардо нафир,
Дӯстӣ бо оқилу боақл гир. *Румӣ*

НАФИРНОМА نفیرنامه ҳукм ё фармоне, ки подшоҳон ва фармондорон барои ғун кардани сипоҳ менавиштанд.

НАФИС *а.* نفیس латиф, нозук; некӯ, писандида, марғуб; гаронбаҳо.

Сад шутурро аз қумоши нафис бор карданд. *Авфӣ*

Умри ту ганҷу ҳар нафас аз вай як гуҳар,
Ганҷи чунин нафис макун ройгон талаф. *Ҷомӣ*

НАФИСА I *а.* نفیسه *муаннаси* **нафис.**

НАФИСА II *а.* نفیسه чизи нафиси қимати камьёб.

НАФӢ *а.* نفی инкор, рад; инкор кардан, рад кардан, дур кардан.

НАФОЗ *а.* نفاذ **1.** таъсир, нуфуз.

Чӣ гуфт? — Гуфт: Зиҳӣ сокин аз виқори ту хок,
Чӣ гуфт? — Гуфт: Зиҳӣ соир аз нафози ту бод! *Анварӣ*

2. иҷро(-и амр), ҷорӣ шудан(-и фармон).

Нафози фармонҳо дар таваққуф афтод. *«Анвори Суҳайлӣ»*

НАФОИС *а.* نفائس||نفایس *ҷ.* **нафиса** II.

Қадре аз нафоиси хазина баргирифт... ва рӯй ба гурез ниҳод. *Авфӣ*

НАФОСАТ *а.* نفاست нозукӣ, латифӣ, латофат; хубӣ.

НАФОЯ I *а.* نفایه сиёҳранг, сиёҳ, сиёҳтоб, тира.

Бод аз суманистон ба так омад ба талоя,
То ҳарб кунад бо сипаҳи абри нафоя. *Манучеҳрӣ*

НАФОЯ II ||**НУФОЯ** *а.* نفایه (пули) қалб, носара; паст.

Ин ки заҳмат кам кунам, навъе зи ташвир аст аз он-к
Нақдҳои бас нафояст ину ноқид бас басир. *Анварӣ*

Ақл дар дасти ин нуфоя гурӯҳ,
Чун накӯ бингарӣ гирифтор аст. *Носири Хисрав*

НАФРАТ *а.* نفرت безорӣ, бадбинӣ, танаффур; бемайлӣ.

В-аз фалак чандон ки хоҳӣ бе қиёс
Нафрати оҳу зи чашми шер ҳаст. *Анварӣ*

нафрат кардан безор шудан, танаффур варзидан аз касе, чизе.

Ва чун аз аъёни мамлакат нафрат кунанд, подшоҳро нафрини бад фиристанд. *Аҳмади Дониш*

НАФРИДАН نفریدن аз ғалабаи нафрат лаънат кардан, дуои бад хондан, нафрин кардан.

Ҳар он кас, ки буд пеши даргоҳи ту,
Бинафрид дар ҷони бероҳи ту. *Фирдавсӣ*

НАФРИН نفرین лаънат, ҳақорат; дуои бад.

Ду рухсора рӯзу ду зулфаш чу шаб
Кушода ба нафрини Заҳҳок лаб. *Фирдавсӣ*

нафрин кардан аз ғалабаи нафрат лаънат кардан, ҳақорат кардан; дуои бад хондан.

Дар ин фурсат бибӣ-қозӣ аз дашном додану нафрин кардан дақиқае бознамеистоданд. *Садри Зиё*

нафрин фармудан *ниг.* **нафрин кардан.**

Агар дашном фармоӣ в-агар нафрин, дуо гӯям,
Ҷавоби талх мезебад лаби лаъли шакархоро. *Ҳофиз*

НАФС *а.* نفس **1.** ҷон, рӯҳ, табиати инсон.

Нафсро ваъда додан ба таом осонтар аст, ки баққолро ба дирам. *Саъдӣ*

нафси мутмаинна ҷони ором, виҷдони пок.

Рӯи нафси мутмаинна дар ҷасад
Заҳри нохунҳои фикрат мекашад. *Румӣ*

2. зот, айни ҳар чизе, асл, вуҷуд.

Камол аст дар нафси инсон сухун,
Ту худро ба гуфтор ноқис макун. *Саъдӣ*

3. шахс, худ.

Чаҳор ҳазор пири муаммар аз нафси Ҳирот ва қуро ва балда ... гувоҳӣ доданд. *«Равзат-ус-сафо»*

◇ **нафси аммора** хоҳиш ва тақозои табиати инсон **ба** лаззатпарастӣ, ҳавову ҳавас; **нафси лаввома** виҷдон.

НАФСОНӢ *а.* نفسانی мансуб ба нафс; рӯҳӣ, нафсӣ; хоҳиши нафс.

Туӣ шоистаи давлат, ту сарро рӯҳи нафсонӣ,
Туӣ боистаи миллат чу дилро нуқтаи савдо. *Муиззӣ*

НАФСПАРВАР نفس‌پرور ҳавову ҳаваспарвар; шаҳватпараст.

Аз нафспарвар ҳунарпарварӣ наёяд ва беҳунар сарвариро нашояд. *Саъдӣ*

НАФСӢ نفسی **1.** мансуб ба нафс; рӯҳӣ, ҷонӣ; **2.** шаҳватӣ.

НАФТ نفت||نفط моеи маъдании равғандор, ки аз зери замин мекашанд ё худ фаввора зада мебарояд ва барои сӯзишворӣ ва равғани чароғ ба кор мебаранд.

Пас он гоҳ фармуд пурмоя шоҳ,
Ки бар чӯб резанд нафти сиёҳ. *Фирдавсӣ*

Онро пури ҳезум карданд ва нафт бизаданд ва оташ андарзаданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

НАФТАНДОЗ نفت‌انداز||نفط‌انداز он кӣ дар ҷангҳои қадим ба сӯи душман бо нафт оташ мепартофт.

Ҳар яке дар дафъи деви бадгумон
Ҳаст нафтандози қалъа(и) осмон. *Румӣ*

НАФУР *а.* نفور **1.** нафраткунанда; гурезанда, раманда.

Агар уммол ва ҳокимон ҷобир бошанд, агарчи подшоҳ одил бошад, ин шаҳр хароб шавад ва раоёро нафур кунанд. *Аҳмади Дониш*

Вале он қадар буд ӯро ғурур,
Ки аз хизмати шоҳ будӣ нафур. *Садри Зиё*

2. нафратангез.

Чӣ зиён асташ аз он нақши нафур,
Чунки ҷонаш ғарқ шуд дар баҳри нур. *Румӣ*

НАФФОТ *а.* نفاط нафтафрӯз, оташбоз.

Наффот барқи равшану тундурш таблзан
Дидам ҳазор хайлу надидам чунин муҳиб. *Рӯдакӣ*

Чу қассоб аз ғазаб хуниннишонӣ,
Чу наффот аз бурут оташфишонӣ.*

НАФФОЪ *а.* نفاع нафъбахш, манфиаткунанда; одами бисьёр фоидабаранда.

Умри Хисрав талаб, ар нафъи ҷаҳон меҳоҳӣ,
Ки вуҷудест атобахши карими наффоъ. *Ҳофиз*

НАФХ *а.* نفخ дам; дамидан, вазиши тези хаво, бод додан (аз даҳон ва ғ.), пуф кардан.

Дидан омад ҷунбиши он ихтиёр,
Ҳамчу нафхе з-оташ ангезад шарор. *Румӣ*

нафхи сур *ниг.* **нафха (нафхаи сур).**

Шиддат андар тани гармо, ки зи таъсири тамуз
Бонги мард аз тафи хуршед чу нафхи сур аст. *Анварӣ*

Рӯзе андар кӯи худ бинӣ қиёмат хоста,
З-он ки оҳи дардмандон кам зи нафхи сур нест. *Хисрави Деҳлавӣ*

НАФХА *а.* نفخه як бор дамидан, як бор бод додан (аз даҳон ва ғ.); **нафхаи сур** *д.* боде, ки Исрофил ном фаришта дар рӯзи қиёмат ба шайпур дамида, бо овози он гӯё ҳамаи мурдагонро зинда мекардааст; *маҷ.* рӯзи қиёмат.

Ҳарифони хилватсарои аласт
Ба як ҷуръа то нафхаи сур маст. *Саъдӣ*

НАФЪ *а.* نفع фоида, суд, манфиат; *муқобили* **зарар** 1.

Бадандеши туст ону хунхори халқ,
Ки нафъи ту ҷӯяд зи озори халқ. *Саъдӣ*

Не чу мурдорӣ, ки гирдаш саф кашида каргасон,
Тез карда баҳри нафъи худ дар ӯ минқорҳо. *Ҷомӣ*

нафъу зар(р) манфиат ва зарар.

То огаҳ аст ақл, ки аз хомаи қазо
Нақши вуҷуд қобили нафъу зар уфтод... *Анварӣ*

НАФҲА *а.* نفحه вазиши бӯи хуш, роиҳа; бӯи хуш.

Сабо, агар гузаре афтодат ба кишвари дӯст,
Биёр нафҳае аз гесӯи муанбари дӯст. *Ҳофиз*

НАХ نخ **1.** ресмон, ришта барои дӯхтан; ресмони абрешим.

Гудозанда ҳамчун тирози нахам,
Ту гуӣ, ки дар пеши оташ яхам. *Фирдавсӣ*

2. қолин, гилем, махсусан гилему қолини абрешимӣ.

Он яке бар бистари камхобу нах,
В-он яке бар хоки хорӣ хӯрда ях. *Аттор*

3. *маҷ.* сафи ҷанг.

Биҷӯшид лашкар чу мӯру малах,
Кашиданд аз кӯҳ то кӯҳ нах. *Унсурӣ*

НАХВАТ *а.* نخوت худпарастӣ, худбинӣ, такаббур, калонгирӣ, ғурур.

Зи нахват пок кун андешаи хеш,
Тавозӯъ кун ба ҳар кас пешаи хеш. *Ҷомӣ*

НАХЕЗ I نخیز одами хасис, фурӯмоя, одами паст.

Ҷони пурмоя ҳама чун бифурӯшӣ ба нахез,
Чизи пурмоя ҳамон беҳ, ки ба арзон надиҳӣ. *Носири Хисрав*

НАХЕЗ II نخیز камингоҳ, ҷое, ки барои ғофилгир кардани душман пинҳон мешаванд.

Сипеҳр бар рухи аъдои ӯ кашида камон,
Замона бар раҳи бадхоҳи ӯ кушода нахез. *Шамси Фахрӣ*

НАХИЛ *а.* نخیل **1.** дарахти хурмо.

Пои мо ланг асту манзил бас дароз,
Дасти мо кӯтоҳу хурмо бар нахил. *Ҳофиз*

Чунон осмон бар замин шуд бахил,
Ки лаб тар накарданд заръу нахил. *Саъдӣ*

2. нахлистон, дарахтзори хурмо; **нахили Банӣ-Ҳилол** номи мавзее дар Арабистон.

Орифе дар сабил мункири ҳоли дарвешон буд ва бехабар аз дарди эшон, то бирасидем ба нахили Банӣ-Ҳилол. *Саъдӣ*

НАХКАЛА نخکله ҷормағзи сахт.

Гарчи сахтӣ чу нахкала, мағзат
Ҷумла берун кунам ба ҷорагарӣ. *Лабибӣ*

НАХЛ *а.* نخل дарахти хурмо; дарахт.

Қасе, к-ӯ шавад зери нахли баланд,
Ҳамон соя з-ӯ боздорад газанд. *Фирдавсӣ*

Ҳар нахли орзу, ки нишондаем бар замин,
Додем об, сабз нагашту самар надод. *Сайидо*

◇ **нахли боло** *киноя аз* қомати мавзуни ёр.

НАХЛА *а.* نخله як дарахти хурмо.

Гар дар обе нахл ё урҷун намуд,
Ҷуз зи акси нахлае берун набуд. *Румӣ*

Ҳар кас, ки бувад рӯзу шаб андар сафари ишқ,
Ёбад самари нахлаи файзи саҳари ишқ. *Имло*

Нахлаи (банӣ) Маҳмуд номи мавзее мобайни Макка ва Тоиф.

Чун ба Нахлаи Маҳмуд бирасидем, тавонгарро аҷал фаро расид. *Саъдӣ*

НАХЛБАНД نخل‌بند **1.** гулсоз, касе, ки аз мум ё коғаз гулу меваву дарахт месозад.

Қилки рангинсуханат шуд, Шавкат,
Нахлбанди шуаро аз дастат. *Шавкат*

2. *маҷ*. боғбон.

Нахлбандам, вале на дар бустон,
Шоҳидам ман, вале на дар Қанъон. *Саъдӣ*

НАХЛИСТОН نخلستان хурмозор, ҷое, ки дарахти нахл зиёд аст.

Шутур гар сӯи нахлистон занад гом,
Зи хурмо ҳам ба хоре хуш кунад ком.
Хисрави Деҳлавӣ

НАХУСТ||НУХУСТ نخست аввал; аз аввал, аввало; якум, аввалин.

Шавад барг пажмурдаву бех суст,
Сараш сӯи пастӣ гарояд нахуст. *Фирдавсӣ*

Нахуст ман ибтидо кунам. *Авфӣ*

НАХУСТБОДА نخست‌باده касе, ки аввалин бор май меху-рад.

Мастӣ ба нахустбода сахт аст,
Афтодани нофитода сахт аст. *Низомӣ*

НАХУСТИН||НУХУСТИН نخستین аввалин, якумин.

НАХХОС *а*. نخاس бандафурӯш, ғуломфурӯш, фурӯшандаи асирон ва ё галаи ғоратӣ.

Бифармуд, то марди пӯянда тафт
Сӯи кулбаи марди наххос рафт. *Фирдавсӣ*

Манат бандаи хуби некӯсияр,
Ба даст орам ӯро ба наххос-бар. *Саъдӣ*

НАХЧ نخج *ниг*. нахҷ.

НАХЧАД||НАХҶАД نخچد||نخجد дажғоли гудозиши фулу-зот, дажғоле, ки пас аз гудохтани фулузот боқӣ мемо-над.

Гар оҳангарон шукри ҷуди ту гӯянд,
Ба кӯра дарун зар шавад ҷумла нахҷад.
Шамси Фахрӣ

НАХЧАЛ||НАХҶАЛ||НАХҶУЛ نخچل||نخجل чимдӣ, пучи-дан.

Нишони нахчал дорам зи дӯст бар бозу,
Равост боре гар дил бибурдааст нигор. *Оғоҷӣ*

Фаҳмиду давид сӯи Навфал,
Чун Рахш зи рон гирифта нахчал. *Шоҳин*

НАХЧИР||НАХҶИР نخچیر||نخجیر **1.** шикор, шикор кардан.

Якандози туркони нахҷирҷӯй
Ба нахҷири шерон дароварда рӯй. *Хоҷу*

Ба гуштиву нахҷиру омоҷу гӯй,
Диловар шавад марди пархошҷӯй. *Саъдӣ*

2. ҷонвари саҳрой, ҳайвони шикоршаванда монанди оҳу, гавазн ва ғ.

Даду мурғу нахҷир гашта гурӯҳ,
Бирафтанд вайлакунон сӯи кӯҳ. *Фирдавсӣ*

Рӯзе аз паи нахчире дар сайд асп давонид.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

3. шикоргоҳ, маҳалли шикор.

Саворон шуда гирд бо шаҳрьёр,
Ба нахчир тозон зи баҳри шикор. *Фирдавсӣ*

НАХЧИРБОН||НАХҶИРБОН نخچیربان||نخجیربان шикорчӣ, сайёд.

Ҳамоно асири шумо он бувад
Ва ё сайди нахчирбонон бувад. *Хоҷу*

НАХЧИРВОЛ||НАХҶИРВОЛ نخچیروال||نخجیروال шикорчӣ, сайёд, мерган.

Нахчирволони ин мулкро
Шогирд бошад фузун зи Баҳром. *Фаррухӣ*

НАХЧИРГОН||НАХҶИРГОН نخچیرگان||نخجیرگان *мус*. номи яке аз сӣ лаҳни мусиқии Борбад.

Чу бар «Нахчиргон» тадбир кардӣ,
Басе чун Зӯҳраро нахчир кардӣ. *Низомӣ*

НАХЧИРГОҲ||НАХҶИРГОҲ نخچیرگاه||نخجیرگاه шикоргоҳ, ҷои шикор.

Чу наздики нахчиргоҳ омаданд,
Шитобон ҳама кинахоҳ омаданд. *Фирдавсӣ*

НАХШАБ نخشب номи собиқи шаҳри Қаршӣ, Насаф.

Чу *наздики шаҳри Бухоро* расид,
Ҳама дашти Нахшаб сипаҳ густарид. *Фирдавсӣ*

моҳи Нахшаб моҳе, ки гӯё Муқаннаи шӯришгари зид-ди арабҳо бо сеҳру ҷоду аз ҷоҳе мебаровард ва он моҳ то чор фарсанг рӯшноӣ медод ва онро моҳи Сиём ва моҳи Кеш низ меноманд; **ҷоҳи Нахшаб** ҷоҳи Муқаннаъ, ҷоҳе, ки *Муқаннаъ аз он гӯё моҳе бар*-оварда буд.

НАХӮД نخود навъе аз хубуботи лӯбиёӣ; ◇ **ба нахӯди сиёҳ фиристодан** ба кори намешудагӣ фиристодан.

НАХҶ||НАХЧ نخج||نخچ гиёҳи дуруште, ки ҳамчун ҷорӯб кор мефармоянд.

Дасту кафу пои пирон пуркалахч,
Риши пирон зард аз бас дуди нахч. *Тайён*

НАХҶАД نخجد *ниг*. нахчад.

НАХҶАЛ نخجل *ниг*. нахчал.

НАХҶИР نخجیر *ниг*. нахчир.

НАХҶИРБОН نخجیربان *ниг*. нахчирбон.

НАХҶИРВОЛ نخجیروال *ниг*. нахчирвол.

НАХҶИРГОН نخجیرگان *ниг*. нахчиргон.

НАХҶИРГОҲ نخجیرگاه *ниг*. нахчиргоҳ.

НАХҶУЛ نخجل *ниг*. нахчал.

НАЧАК نجک *ниг*. наҷак.

НАШВ *а*. نشو сабзиш, рӯидан.

...ба фарзи ҳаёти ӯ нашви авлод на бар тибқи иродати ӯ хоҳад буд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

нашв намудан (*ё* **кардан**) сабзидан, рӯидан.

Бехи иқбол боз нашв намуд,
Шохи инсоф боз бор гирифт. *Анварӣ*

НАШВУНАМО نشوونما нашъунамо, сабзидан, рӯидан.

Саҳоби лутфи ту гар қатра бар замин борад,
Ҳадиду санг шавад мустаидди нашвунамо. *Анварӣ*

Аз ӯ гирифта ҷаҳон расми хирқаву зуннор,
В-аз ӯ гирифта чам созу барги нашвунамо. *Убайди Зоконӣ*

НАШИД *а.* نشید **1.** овози баланд; фарьёду фиғон.

Чун ба гӯри он валинеъмат расид,
Гашт гирьён зору омад дар нашид. *Румӣ*
Овози нашид баркашидӣ,
Бехуд шуда сӯ ба сӯ давидӣ. *Низомӣ*

2. сурудан, шеър хондан; тарона; шеър.

НАШИДА *а.* نشیده *ниг.* **нашид 2.**

НАШК نشک дарахти коҷ, санавбар.

Он ки нашк офариду сарви саҳеҳ,
В-он ки бед офариду нору биҳӣ. *Рӯдакӣ*

НАШОТ *а.* نشاط *ниг.* **нишот.**

НАШОФ *а.* نشاف *шакли дигари* **нашшоф** (дар шеър).

Гуфт зоҳид: Най сазои он нашоф,
Ки хӯрад моли ятимон аз газоф. *Румӣ*

НАШПИЛ||**НИШПИЛ** نشپیل шасти моҳигирон.

Эй моҳии заррину ба маҳ барзада нашпил,
Дерест ба боғ андар бар заррин қандил. *Мунҷик*

НАШР I *а.* نشر *д.* зинда шудан ва зинда кардан баъд аз марг, эҳьё.

НАШР II *а.* نشر паҳн шудан, пароканда шудан, густурда шудан; паҳн кардан, пароканда кардан; парокандагӣ.

Ин сухан ба ҳар ҷой нашр кунад. *Авфӣ*

НАШР III *а.* نشر бӯй, бӯи хуш, хушбӯӣ.

НАШФ *а.* نشف об ба худ кашидан, ҷаббидани об.

Об андар ҳавз агар зиндонӣ аст,
Бод нашфаш мекунад, к-арконӣ аст. *Румӣ*

НАШШОФ *а.* نشاف ба худ кашанда.

НАШЪ I *а.* نشأ нав пайдо шудан, офариниш.

НАШЪ II *а.* نشأ ҳолати мастӣ, кайф, сархушӣ.

Ба олӣ нашъи ҳуснаш дил чунон дод,
Ки минои тиҳӣ омад ба фарьёд. *Нозим*

НАШЪА *а.* نشئه кайф, сархушӣ, мастӣ; **паридани нашъа** намондани асари кайф.

Парвона рафт, нашъа париду қадаҳ шикаст,
Аз шамъ ёдгор ба ҷуз чашми тар намонд. *Сайидо*

хестани нашъа пайдо шудани кайфу сархушӣ.

Гар нест ҷоми гулгун, хуш нест даври лола,
Бе май чӣ нашъа хезад аз дидани пиёла? *Ҳилолӣ*

НАЪЛ *а.* نعل **1.** кафш, пойафзол.

Он харидаш он дам аз гардан задан,
Хоки наъли пош бойистӣ шудан. *Румӣ*

2. оҳанпорае, ки ба зери суми аспу хар ё пошнаи кафш мезананд.

Яке бораги барнишаста сиёҳ,
Ҳаме гарди наълаш баромад ба моҳ. *Фирдавсӣ*
Зи хуни гавазнон ҳама кӯҳ лаъл,
Зи сумми самандон ҳама дашт наъл. *Хоҷу*

наъли вожгуна (*ё* **божгуна**) наъле, ки ба пои маркаб чаппа зада мешавад, то ки тарафи ҳаракати савора баръакс нишон дода шавад ва душман фиреб хӯрад (аз макри аспдуздон гирифта шудааст, ки барои номаълум кардани роҳи гурезашон наъли аспро чаппа мезадаанд); *маҷ.* кор ё ҳолате, ки барои маслиҳате баръакс нишон дода мешавад.

Божгуна наъл аз деҳ то работ,
Чашмхоро чор кун дар эҳтиёт. *Румӣ*

наъли ворун (*ё* **воруна**) *ниг.* **наъли вожгуна.**

Наъли ворун аст ҷоми май зи соқӣ хостан,
В-арна хуноби ҷигар паймонаи моро бас аст. *Соиб*

наъли дигаргун *ниг.* **наъли вожгуна.**

Наъли дигаргун зада аспат ба таън,
Бар рухи иблис шуда доғи лаън. *Хисрави Деҳлавӣ*

наъли маъкӯс *ниг.* **наъли вожгуна.**

Бадгумонӣ наъли маъкӯси вай аст,
Гарчи ҳар ҷузвеш ҷосуси вай аст. *Румӣ*

◇ **наъли зангӣ** *киноя аз* моҳ.

... Ки чун шоҳи Чин зин бар абраш ниҳод,
Фалак наъли зангӣ дар оташ ниҳод. *Низомӣ*

наъли чормех чор унсуре, ки қадимиён табиатро иборат аз он медонистанд, яъне обу оташ ва хоку бод.

Аз сар ин шохи ҳафтбех бизан,
В-аз сум ин наъли чормех бизан. *Низомӣ*

наъл афкандан а) ба шитоб роҳ рафтан, ба таъҷил роҳ рафтан; б) ниҳоят хаста шудан, шалпар шудан, монда шудан.

Вақт аст, ки маркабони анҷум
Ҳам наъл бияфкананду ҳам сум. *Хоқонӣ*

наъл бастан ба пои чорпои саворӣ наъл задан.

Остинаш гирифт сарҳанге,
Ки биё, наъл бар сутурам банд. *Саъдӣ*

наъл вожгун задан фиреб кардан, пай гум кардан.

Дар разм ба худ наво нагун зан,
Пай гум куну наъл вожгун зан. *Файзӣ*

наъл гирифтан *киноя аз* оҷиз гардонидану бекор кардан.

Адли ту зулму фитнаро наъл гирифт лоҷарам,
Ҳар ду чу наъл мондаанд аз ту ба чормех дар. *Муҷири Байлақонӣ*

наъл рехтан тез давидан; ба шитоб рафтан.

Ҳоҷаташ набвад ба сӯи кӯҳ гурехт,
К-аз пояш курра[и] фалак сад наъл рехт. *Румӣ*

наъл дар оташ андохтан *киноя аз* музтариб гардонидан, беқарор намудан.

Абрӯш паи ҳазор саркаш
Андохта наълҳо дар оташ. *Ҷомӣ*

дар оташ будани наъли шабдез *киноя аз* камоли бурдборӣ, тоқатоварӣ ба сахтиҳо.

Посухам дод, к-имшабе хуш бош!
Наъли шабдез гӯ дар оташ бош! *Низомӣ*

НАЪЛАЙН *а.* نعلین **1.** *шакли дугонаи* **наъл; 2.** як ҷуфт кафши бепошна ё кафши чӯбин.

Рӯю мӯи ман биканд ва наълайни бисёр бар ман зад. *Авфӣ*

НАЪЛБАНД نعلبند касе, ки маркабро наъл мезанад.

НАЪЛБАҲО نعلبها мол ва заре, ки барои наҷоти кишвари худ аз тохту тороҷ ба душман медоданд.

Гар даст диҳад давлати онам, ки сари хеш
Дар пои саманди ту кунам наълбаҳое. *Саъдӣ*

Беҳтар он аст, ки... аз... раоё, ки дар банди шумо афтодаанд, наълбаҳое гирифта муовадат намоед. *«Таърихи Фаришта»*

НАЪМО *а.* نعما неъмат; некӣ, эхсон, лутф.

Бе забону лаб ҳамон наъмои шоҳ
Мадҳи шаҳ мегуфту хилъатҳои шоҳ. *Румӣ*

НАЪНО *а.* نعنا як навъ гиёҳи хӯрданӣ, ки аз ҷинси пудина буда, хушбӯии махсус дорад.

НАЪРА *а.* نعره **1.** фарьёд, бонг; **наъра задан** бонг баровардан, фарьёди баланд баровардан.

Яке наъра зад дар миёни гурӯҳ,
Ки гуфтӣ бидаррид дарьёву кӯҳ. *Фирдавсӣ*

Бе он ки наъра занам, аз омадани ман огоҳ гарди. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. фиғон, зории баланд.

Зане ... чӯбе дар даст расид, ... мушту лагаду чӯб мезад, наъраи ҳазрати эшон ба кайвон мерасид. *Садри Зиё*

НАЪТ *а.* نعت мадҳ, ситоиш; таъриф; васфи хислатҳои нек; сифат, сифатҳои нек.

Тамомати наът, ҳайат ва сурати модари ӯро тақрир кард. *Авфӣ*

НАЪШ *а.* نعش тани беҷон, мурда, ҷасад, ҷаноза; лоша.

Амир Темури Гӯргон ... ба саодат мушарраф шуд ва наъши ӯро ба Сабзавор оварданд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

НАЪҶА *а.* نعجه гӯсфанди мода, меш.

Бар ту зулм кардааст, ки наъҷаи туро бо ниоҷи худ мунзам сохта. *«Равзат-ус-сафо»*

НАҒАМОТ *а.* نغمات ҷ. **нағма.**

Ҷони маин хаста пеши ҷонон
Бошад нағамоти шавқ хонон. *Ҷомӣ*

Ҳар шабе аз хуфтан то соати дувоздаҳи шаб дар он аснофу анвои рақсу симоу нағамот мутараттиб аст. *Аҳмади Дониш*

НАҒЗ نغز хуб, нек; форам; нафис.

Яке нағз бозӣ бурун оварад,
Ба дил-андар аз дард хун оварад. *Фирдавсӣ*

Бигуфт: Он ҷо парирӯёни нағзанд,
Чу гил бисьёр шуд, пилон билағзанд. *Саъдӣ*

нағзу бад хубӣ ва бадӣ, нағзию гандагӣ.

Ҳатто сиҳҳату суқми худро намедонистанд ва нағзу бади маъқулу машрубро намефаҳмиданд. *Садри Зиё*

НАҒЗАҚ نغزک як навъ меваe, ки дар Ҳиндустон мерӯяд ва номи дигари он анба аст.

Нағзаки хуш нағзкуни бӯстон,
Нағзтарин меваи Ҳиндустон. *Хисрави Деҳлавӣ*

НАҒИЛ نغل ҷое, ки дар саҳро ва домани кӯҳ барои паноҳ гирифтани гӯсфандон канда шудааст.

Гӯспандему ҷаҳон ҳаст ба кирдори нағил,
Чун гаҳи хоб бувад, сӯи нағил бояд шуд. *Рӯдакӣ*

НАҒМА *а.* نغمه наво, суруд, тарона; оҳанг.

Танбӯри пур зи хотами бобо аз они ман
В-он нағмаҳои тарнатаранно аз они ту. *Мушфиқӣ*

Аввал нағмае, ки ба гӯши эшон расад, садои уқуқу ҳуқуқи падару модар бошад. *Аҳмади Дониш*

нағмаи Анқо номи оҳанги мусиқӣ.

НАҒМАПАРДОЗ نغمه‌پرداز *ниг.* **нағмасаро(й).**

НАҒМАСАРО(Й) نغمه‌سرا(ی) нағмахон, овозхон, хонанда, сароянда, мутриб.

Умрест, ки булбул ба чаман нағмасароест,
Раҳ нест дар ин боғ магар боди саборо. *Махфӣ*

Нағмасароён машғули нағмаву суруд ва танбӯру уд буданд. *Садри Зиё*

НАҒНАҒ||НУҒНУҒ نغنغ паймона, воҳиди вазн, ки баробари чор хирвор аст.

Ҳотами аҳд шайх Абуисҳоқ,
Ки диҳад зар ба доману нағнағ ... *Шамси Фахрӣ*

НАҒОМ *а.* نغام **1.** зарраҳои чанг, ки дар ҳаво пароканда мешаванд; **2.** тира; сиёҳранг.

Бихезад яке тунд гард аз миён,
Ки рӯй андар он гард гардад нағом. *Дақиқӣ*

3. бад, зишт.

Ҳама нинюшаи хоҷа ба некӯию ба сулҳ,
Ҳама нинюшаи нодон ба ҷангу кори нағом. *Рӯдакӣ*

НАҒӮЛ نغول *ниг.* **нағил.**

Дар нағуле буд об, он ташна монд,
Бар дарахти ҷавзу ҷавзе барфишонд. *Румӣ*

НАҒӮЛА نغوله зулф, зулфи ҷингила.

Нағӯла баста бар лола зи анбар,
Зи гӯш овеза карда лӯълӯи тар. *Низомӣ*

НАҒӮШО(К) نغوشا(ک) *ниг.* **нирӯшо(к).**

НАҚАЛА *а.* نقله ҷ. **ноқил II; нақалаи ахбор** (*ё* **аҳвол, осор**) таърихнависон, муаррихон.

НАҚБ *а.* نقب **1.** таги девор ё таги заминро канда шикоф кардан; **2.** роҳи зеризаминӣ.

Ба чоҳ фурӯ рафт ва расан бикушод ва аз роҳи нақб берун рафт. *Авфӣ*

нақб задан аз зери замин роҳ кандан.

Тарроре берун омада буд, то нақбе занад ва кисае бибурад. *Авфӣ*

НАҚБЗАН نقب‌زن касе, ки аз зери замин роҳ меканад.

Нақбзан зад нақбу дар махзан расид,
Ҳар яке аз махзан асбобе кашид. *Румӣ*

НАҚД *а.* نقد **1.** мавҷуда, пули мавҷуда, пули роиҷ; *муқобили* **насия.**

Дар хазона нақди зиёде нест. *Авфӣ*

Чаман ҳикояти урдибиҳишт мегӯяд,
На оқил аст, ки насья хариду нақд биҳишт. *Ҳофиз*

Сиркои нақд беҳ аз ҳалвои насья. *Зарбулмасал*

нақду ҷинс пулу мол.

[Акобир ва аъён] амон хостанд ва ба элӣ даромаданд ва моли бисьёр аз нақду ҷинс бидоданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

2. (пул ва тиллои) холис, сара.

Мар-маҳакро раҳ бувад дар нақду қалб,
Ки худояш кард амири ҷисму қалб. *Румӣ*

Ба ганҷи сеҳр меҳри гуҳарсанҷи ту калид,
Ба нақди фикр табъи сухандони ту маҳак. *Шоҳин*

3. ҷудо кардани сара аз носара, ҷудо кардани пули қалб аз пули сара; ◇ **нақди маонӣ** ҳунари фарқ кунондани неку бад; **нақди равон** а) пули роиҷ, пули сара.

Наравад ҳамчу нақдҳои равон,
То набошад бар ӯ зи сикка нишон. *Ҷомӣ*

б) *кинояаз* рӯҳ.

Сар аз ҷон ва нақди равон, ки матое бас гарон буд, барнаметофтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

нақди шашрӯза дунъё ва ҳар чизе, ки дар он ҳаст; **нақди шеър** ҷудо кардани нағзу бади шеър, шеършиносӣ, танқиди адабӣ.

Соҳибҳунаре ба маърифати шеър шӯҳрат ёфт ва наздики донишмандони суханвар ба нақди шеър ҳукм ёфт, ангуштнамо шуд. *Шамси Қайс*

нақди ҳаёт *киноя аз* ҷон.

Буғрохон дар баъзе аз манозил нақди ҳаёт ба қобизи арвоҳ супурд. *«Равзат-ус-сафо»*

нақди ҷон *ниг.* **нақди равон.**

Аҳли назар ду олам дар як назар бибозанд,
Ишқ асту дови аввал бар нақди ҷон тавон зад. *Ҳофиз*

ба нақд дарҳол, фавран, зуд.

Агар ҳоҷат барӣ, назди касе бар,
Ки аз рӯяш ба нақд осуда гардӣ. *Саъдӣ*

нақди умр дарьёфтан фурсатро ғанимат шумурдан.

Ҳофиз, расид мавсими гул, маърифат маҳон,
Дарьёб нақди умр, зи ҷуну ҷаро мапурс. *Ҳофиз*

НАҚДА نقده *ниг.* **нақд** 1.

Ба маблағе эҳтиёҷ пайдо карда, барои манфиати худ ва ахзи маблағе аз нақда ... ба хидмати эшон омада. *Садри Зиё*

НАҚЗ *а.* نقض шикастан, махсусан шикастани аҳду паймон.

Ба ҳеҷ навъ бар ту газанде нарасонем ва нақзи аҳде нанамоем. *«Таърихи Систон»*

Бевафоиро макун беҳуда фош,
Сурати нақзи вафои мо мабош. *Румӣ*

НАҚИБ *а.* نقیب **1.** раис ё вакили қабила, сардори қавм; сардор, раҳбар, раис.

Чу карданд бо ӯ нақибон шумор,
Сипаҳ буд шамшерзан шаш ҳазор. *Фирдавсӣ*

Ва ғуломони амир Халаф саворе сад наздики амир Аҳмад омаданд чун Арслони зангӣ, ки нақиб буд. *«Таърихи Систон»*

2. ходими шахси олимансаб.

Нақибон ниҳоданд маҳди зараш,
Ба пушти ҳаюнони кӯҳпайкараш. *Ҷомӣ*

НАҚИБАТ *а.* نقیبت хирад, фикр, зеҳн.

Ҳорун ба камоле, ки ... ниҳояти нақибати ӯст, мутавосил шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

НАҚИЗ *а.* نقیض мухолиф, зид, муқобил.

Ин ҳадис нақизи суханест, ки анқариб гузашт. *«Равзат-ус-сафо»*

Он яке осмон замин хонад,
В-он дигар ҳақ нақизи ӯ донад. *Савдо*

НАҚИР *а.* نقیر чизи хурд, андак, чизи ҷузъӣ.

З-он ҷӣ додам, *боз* настонам нақир,
Сӯи пистон боз н-ояд ҳеҷ шир. *Румӣ*

нақиру қитмир ҷузъиёт; ҳамагӣ, тамоман.

Нақиру қитмири аҳволи молӣ ва мулкӣ бар вай пӯшида намонад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Баёс ... ҳакими доност ва дар он вақоеъ ҳозир буда, аз нақиру қитмири он саргузашт воқиф аст. *«Таърихи Фариштa»*

НАҚЛ *а.* نقل **1.** аз ҷое ба ҷое бурдан, кӯчондан, кашондан.

Зимистон аст, чаҳорпоён лоғар ва нақли улуфот аз тарафи Арман то ҳудуди Кирмон мебояд кард. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

2. гузаштан, гузашта рафтан(-и корвон).

Сабақ бурд раҳрав, ки бархост зуд,
Пас аз нақл бедор будан ҷӣ суд. *Саъдӣ*

3. воситаи аз ҷое ба ҷое кӯчидан; воситаи боркашӣ, нақлиёт.

Чун ба Дастгирд расидем, нақлу буна дидам, ки ба сӯи Шубурғон мерафт. *Носири Хисрав*

4. ҳикоя, қисса, достон, ривоят, хабар; ҳикоя кардан, баён кардан.

Бодаи гулрангу талху азбу хушхору сабук,
Нақле аз лаъли нигору нуқле аз ёқути ҷом. *Ҳофиз*

Нақли куфр куфр набошад. *Зарбулмасал*

нақл гуфтан ҳикоя кардан, қисса гуфтан.

Нуқлҳои захира пеш кашид,
Нақл мегуфту нуқлаке мечид. *Ҷомӣ*

нақл кардан а) аз ҷое ба ҷое бурдан, аз ҷое ба ҷое кӯчондан.

Бунгоҳ тамом ба он ҷо нақл карданд. *Авфӣ*

б) ба ҷои дигар рафтан, ҷойро иваз кардан, кӯчидан.

Борҳо дар дилам омад, ки ба иқлими дигар нақл кунам. *Саъдӣ*

в) ҳикоя кардан, ривоят кардан, гуфтан.

Нақл кардаанд, ки мулуки Яман ба касрати чайш машҳур буданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

г) *киноя аз* мурдан; **аз дори дуньё нақл кардан** *киноя аз* мурдан.

Ӯ парир аз дори дуньё нақл кард,
Марду зан аз воқеа(и) ӯ рӯйзард. *Румӣ*

НАҚМАТ||НИҚМАТ *а.* نقمت ҷазо; интиқом, қасос; ҷазо додан; интиқом гирифтан.

Неъмат ба хасон диҳиву нақмат ба касон,
З-ин ҳар ду бурун нест: харӣ ё харифӣ. *Хайём*

Шукри неъмат хуштар аз неъмат бувад,
Шукрбора кай сӯи ниқмат равад? *Румӣ*

НАҚО *а.* نقا покӣ, покизагӣ, тозагӣ, софию беғуборӣ.

Лек қисми муттақӣ з-ин тун сафост,
З-он ки дар гармоба асту дар нақост. *Румӣ*

НАҚОБАТ *а.* نقابت *ниг.* **ниқобат.**

НАҚОВА||НАҚОВАТ *а.* نقاوه||نقاوت тозагӣ, покизагӣ.

Ҳар мақом, ки аз он тараққӣ кунад, сафовару нақоваи онро интизоъ намояд. *Ҷомӣ*

НАҚОРА *а.* نقاره табл, духул, нағора.

Пул бидеҳ, болои сабилашон нақора бизан. *Зарбулмасал*

НАҚОРАХОНА نقاره‌خانه ҷое, ки дар он нақора менавозанд.

НАҚС *а.* نقص айб, камбудӣ, нуқс.

Ту некӯравиш бош, то бадсигол
Ба нақси ту гуфтан наёбад маҷол. *Саъдӣ*

Донист, ки ин касру нақс аз сафоҳати худи ӯ ва балоҳати илми ӯст. *Аҳмади Дониш*

НАҚШ *а.* نقش **1.** рангҳои гуногун, ки дар натиҷаи рангрезӣ ё наққошӣ дар чизе, мас. дар матоъ, боқӣ мемонад.

Нақш аз гилем меравад, аз дил намеравад. *Зарбулмасал*

2. расм, сурат, тасвир; *маҷ.* асар.

Ғараз нақшест, к-аз мо бозмонад,
Ки ҳастиро намебинам бақое. *Саъдӣ*

Ҳазор нақш барояд зи килки сунъу яке
Ба дилпазирии нақши нигори мо нарасад. *Ҳофиз*

3. хатнависӣ, навиштан.

Гузорандаи нома воло дабир
Чу форих шуд аз нақши чинӣ ҳарир ... *Хоҷу*

4. лоиҳа, тарҳ.

Набуд нақши ду олам, ки ранги улфат буд,
Замона тарҳи муҳаббат на ин замон андохт. *Ҳофиз*

нақши беранг нақша ва тарҳи аввалин.

Дар азал чун нақши беранги ту барзад нақшбанд,
Давлат андар осмонат кард худро ҷойгоҳ.
Заҳири Форьёбӣ

5. *маҷ.* толеъ, бахт, сарнавишт.

Агар некаму гар бадам дар сиришт,
Қазои ту ин нақш бар ман набишт. *Низомӣ*

6. дови бозӣ(-и нард), як бурди бозӣ(-и нард).

Буда дар нарди фараҳ нақшаш ба ком,
То фараҳ таърихи ин нақш асту нард. *Анварӣ*

7. намуна, намуд, тимсол, шакл, тарз; **бар ин нақш** ба ин шакл, ба ин гуна.

Бар ин нақш мансубае кас набохт,
Бад-ин вазн манзумае кас насохт. *Хоҷу*

8. *мус.* як навъ суруд, ки бо оҳанги махсус мехонанд.

Айш аз он пас ба камоли дил меронд,
Нақши хубию хушдилӣ мехонд. *Низомӣ*

◇ **нақши бар об** чизи ноустувор ва нопойдор; **нақши гармоба** а) сурате, ки дар девори ҳаммом кашида шудааст; б) *киноя аз* чизи беҳаракат ва беасар.

Ту бидонӣ, чун бари ман омадӣ,
Ки ту бе ман нақши гармоба будӣ. *Румӣ*

нақши обу гил *киноя аз* дуньё, олам.

Хатти серобӣ надорад мистари мавҷи сароб,
Бедил, ин вобастагӣ бар нақши обу гил ҷаро?
Бедил

нақши «Шоҳнома» *ниг.* **нақши гармоба.**

Зи ҳайбати ту адӯ нақши «Шоҳнома» шавад,
К-аз ӯ на мард ба кор ояду на аспу на соз.
Сӯзанӣ

нақши Қандаҳор, нақш ба (*ё* **дар**) **Қандаҳор** *киноя аз* рӯи зебову дилкаш.

На чун қадди ту сарве ба бӯстон,
На чун рӯи ту нақше ба Қандаҳор. *Масъуди Саъд*

нақшу ранг равнақу ривоҷ.

Чу бо дӯст душвор гирию танг,
Нахоҳад, ки бинад туро нақшу ранг. *Саъдӣ*

ҳамчун нақши девор *киноя аз* беҳиссу ҳаракат, бешуур.

Дил аз ҷону зи дил ҷон гашта безор,
Тани фарсуда ҳамчун нақши девор.
Бадрии Кашмирӣ

нақш баркандан нақш задан, нақш шинондан.

Ғофил аз он ки нақш бар ин сикка баркананд
Чун нақши сикка дар талаби симу дирҳаме.
Шоҳин

нақш бастан а) тасаввур кардан.

Чун бад-ин хубӣ, ки ҳастӣ, нақш мебандам туро,
Мешавам ҳайрон, ки бе ту чун таҳаммул меқунам.
Ҷомӣ

б) офаридан, ба вуҷуд овардан; **нақш бохтан** тадбиреро барои расидан ба ягон мақсад анҷом додан, кореро анҷом додан.

Султон ... гуфт: ... Агар имшаб нақше бохтед, ки дасти ақл ба домани мурод расад, ба шумо чандон инъом диҳам. *«Таърихи Фаришта»*

нақш пазируфтан сурат гирифтан, акс қабул кардан, тасвир ёфтан.

Дилро ту сайқале кун, то нақши ӯ пазирад,
В-он нақши беҷиҳат ин шаш сӯ мунаққаш омад.
Шамси Табрезӣ

нақши худ дар об дидан қиёс кардани дигарон ба нафси худ, дигаронро бо оршини худ чен кардан; **нақши худ парастидан** а) худпарастӣ кардан; б) манманӣ кардан, маният намудан, кибру ғурур намудан.

Ба майпарастӣ аз он нақши худ бар об задам,
Ки то хароб кунам нақши худ парастидан. *Ҳофиз*

нақш бар об задан (*ё* **нигоштан, бастан**) *киноя аз* кори беҳуда кардан, ба кори бефоида машғул шудан.

Дар хаёли хатти мушкини ту бо ораз ба ҳам
Дам ба дам чашми тари мо мезанад нақше бар об ...
Ҷомӣ

нақш бар санг задан *киноя аз* пойдор, устувор ва собит кардан.

Зада фармони ишқ ин нақш бар санг,
Ки ман бар хок резам зар, шумо — ранг. *Нозим*

бо нақши девор ҷуфт гаштан *киноя аз* беҳиссу ҳаракат шудан, ҳайрон мондан.

Ҳама гашта бо нақши девор ҷуфт,
На ёрои ҷунбиш, на ёрои гуфт. *Низомӣ*

нақши анбар бӯй надиҳад *зарб.* моҳияти ҳар чиз аз асли он маълум мешавад, на аз сураташ; **нақши шеру ахлоқи сагон** *зарб.* паҳлавонҷуссае, ки тинати паст дорад.

НАҚШБАНД نقش‌بند **1.** наққош, рассом, суратгар.

Ҷаро нақшбандам дар айвони шоҳ
Дижамрӯй кардасту зишту табоҳ. *Саъдӣ*

2. номи Баҳоуддини Бухороӣ (вафот — 1388/89) — сарсилсилаи нақшбандия, ки дар сӯфигарӣ маъруф аст; ◇ **нақшбанди азал** *киноя аз* худо.

Мисоли базми ту пардохт нақшбанди азал,
Ҳанӯз нозада нақши вуҷудро беранг.
Заҳири Форьёбӣ

НАҚШПЕРО نقش‌پیرا нақшсоз, нақшкаш, наққош, нақшгар, рассом.

Моние дошт коргоҳи хаёл,
Нақшперои боргоҳи хаёл. *Мушфиқӣ*

НАҚӢ *а.* نقی покиза, тоза.

Ҳадди ман ин буд, кардам ман, лаим,
З-он суви ҳадро нақӣ кун, эй карим. *Румӣ*

НАҚҚОБ *а.* نقاب нақбзананда, сӯрохкунанда; кӯҳкан.

Подшоҳ... панҷ ҳазор наҷҷор ва сангтарош ва оҳангар ва наққоб ва гилкору белдор ба сохтани собот... муайян фармуд. *«Таърихи Фаришта»*

НАҚҚОД *а.* نقاد тозакунанда, софкунанда; нақдкунанда, касе, ки сара ва носараро аз ҳам ҷудо ва имтиёз мекунад.

Дар ин рӯзгор наққоди ҷавҳари бозори суханварон, олими ориф Абдурраҳмони Ҷомӣ ҷавоби ин қасида гуфта. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Бад-он пояаш табъи ваққод буд,
Бад-он рутбааш зеҳни наққод буд,
Ки ҳалли маониву кашфи фуҳум
Бувад камтарин пояаш дар улум. *Садри Зиё*

НАҚҚОШ *а.* نقاش **1.** рассом, суратгар, мусаввир.

Боз наққоши хазон суратгарӣ дорад ба боғ,
Беди маҷнун сурати болу паре дорад ба боғ.
Мушфиқӣ

Наққош нақши сонӣ беҳтар кашад зи аввал.
Зарбулмасал

2. ҳаккок, кандакор.

Наққошонро фармуд, ки сол то сол бутон тарошидандӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

◇ **наққоши азал** *киноя аз* худо.

Гарчанд ки рӯю мӯи зебост маро,
Чун лола руху чу сарв болост маро,
Маълум нашуд, ки андар ин гулшани даҳр
Наққоши азал баҳри чӣ орост маро. *Хайём*

НАҲАНГ نهنگ **1.** тимсоҳ, крокодил.

Бар киштии умр такья кам кун,
К-он Нил нишемани наҳанг аст. *Анварӣ*

2. як навъ моҳии калон, акула.

Агар гавҳарат бояду гар наҳанг,
Зи дарьёи ман ҳар ду ояд ба чанг. *Низомӣ*

Ғаввос гар андеша кунад коми наҳанг,
Ҳаргиз накунад дурри гаронмоя ба чанг. *Саъдӣ*

3. *киноя аз* асп.

Биҷунбид Гуштосп аз пеши саф,
Наҳанге ба зер, аждаҳое ба каф. *Фирдавсӣ*

4. *киноя аз* теғ, шамшер; **наҳанги бало** *киноя аз* теғ, шамшер.

Наҳанги бало баркашид аз наём,
Биёвехт аз пеши зин хумми хом. *Фирдавсӣ*

наҳанги зери хафтон *киноя аз* шамшери обдор; **наҳанги наём** *киноя аз* шамшери дар ғилоф; **наҳанги сабз** *киноя аз* теғ ва шамшери ҳиндӣ.

НАҲБ *а.* نهب ғорат, тороҷ, яғмо; дуздӣ.

Амволи эшон дар маърази наҳбу тороҷ андохт.
Авфӣ

Ҳар ҷо ки расид, аз қатл ва наҳб ва аср дақиқае нагузошт. *«Равзат-ус-сафо»*

НАҲВ I *а.* نحو *грам.* яке аз қисмҳои грамматика, ки аз ҷумла баҳс мекунад; синтаксис.

Қавӣ дар луғат буду дар наҳв чуст,
Вале ҳарфи «шин»-ро нагуфтӣ дуруст. *Саъдӣ*

НАҲВ II *а.* نحو роҳ, сӯй, ҷиҳат.

НАҲВ III *а.* نحو миқдор, андоза, ҳудуд; **наҳви... наздик ба...**, дар ҳудуди...

Савору пиёда наҳви се ҳазор мард буд.
«Таърихи Систон»

НАҲВӢ *а.* نحوی донандаи илми наҳв, мутахассиси синтаксис.

Гуфт: Кулли умрат, эй наҳвӣ, фаност,
З-он ки киштӣ ғарқ дар гирдобҳост. *Румӣ*

НАҲЗАТ||НЕҲЗАТ *а.* نهضت ҳаракат, кӯч, ба роҳ даромадан, равона шудан.

Султоне ҳамчу ту ба ин диёр наҳзат фармуд ва ӯ наёмад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Лашкар ба тарафи ӯ наҳзат карданд. *Авфӣ*

НАҲИФ *а.* نحیف лоғар, хароб; заиф, суст.

Ба хорӣ мангар, эй мунъим, заифону наҳифонро,
Ки садри маҷлиси ишрат гадои раҳнишин дорад.
Ҳофиз

[Дарвеш] ҳар соате наҳифтару заифтар мешуд.
«Анвори Суҳайлӣ»

НАҲИҚ *а.* نهیق наъраи хар, ҳангоси хар, ҳанг.

НАҲИҚКУНОН نهیقکنان ҳангосзанон.

Ҳар аз дунболи ман равон-равон наҳиқкунон меомад. *Аҳмади Дониш*

НАҲӢ *а.* نهی манъ; манъ кардан, боздоштан.

Бо касе, ки чунин дурӯғ гӯяд, муҷоласат кардан наҳӣ бувад. *Авфӣ*

З-он ки наҳӣ аз донаи ширин бувад,
Талхро худ наҳӣ кай ҳоҷат бувад. *Румӣ*

наҳйи мункар манъ кардан ва боздоштан аз корҳои бад, манъ аз гуноҳ.

Он кӣ амри маъруф ва наҳйи мункарро тарк накунад..., раоёи мамлакатро аз маосӣ ва маноҳӣ ба сиёсат манъ кунад. *Аҳмади Дониш*

НАҲЛ *а.* نحل занбӯри асал, оруи асал.

Наҳли некӯ ҳосил шавад, ки онро ҳам яъсуб бошад ва ҳам худдом. *Авфӣ*

Асал додат аз наҳлу ман аз ҳаво,
Рутаб додат аз нахлу нахл аз наво. *Саъдӣ*

НАҲМАТ *а.* نهمت қасд ва ирода; мурод.

Наҳмати эшон бар таҳсили таматтӯъ ва лаззот мавқуф бувад. *«Равзат-ус-сафо»*

НАҲМОР نهمار **1.** бузург, азиму тааҷҷубовар.

Гунбаде наҳмор бар бурда баланд
Н-аш сутун аз зеру н-аз бар сарш банд. *Рӯдакӣ*

2. бешумор, беандоза, бисьёр.

Чу иблис донист, к-ӯ дил бидод,
Бар афсонааш гашт наҳмор шод. *Фирдавсӣ*

НАҲОР *а.* نهار рӯз (аз пагоҳӣ то бегоҳӣ).

То дар бари ҳар пастӣ пайваста баландист,
То дар паси ҳар лайле оянда наҳорест. *Фаррухӣ*

НАҲОРАН *а.* نهاراً рӯзона, дар рӯз.

НАҲОРӢ نهاری чошт, ношто, ноништа, тахтӯл.

Висоли ту то бошадам меҳмонӣ,
Сазад, к-аз ту ёбам се бӯса наҳорӣ.
«Луғати фурс»

НАҲОФАТ *а.* نحافت лоғарӣ, харобӣ; заифӣ, сустӣ, заъф.

Яке аз зурафо ... сурати Шавкат дар камоли наҳофат ва болои он сурати ҳумо ва пеши чашми ҳумо айнаке кашид. *«Хизонаи омира»*

НАҲР I *а.* نحر 1. пеши сина, ҷои гарданбанд; 2. *маҷ.* қурбонӣ, буридани сари ҳайвон.

НАҲР II *а.* نهر ҷӯй, ҷӯи калон; дарьё.

НАҲС *а.* نحس 1. бадбахтӣ, бадтолеӣ; таъсири бади ситораҳо, ки гӯё боиси бадбахтии мардум мешавад; *муқобили* **саъд** 2.

Яке намонд кунун з-он, ҳама бисуду бирехт,
Чӣ наҳс буд? — Ҳамоно ки наҳси Кайвон буд.
Рӯдакӣ

Эй фитнаи даҳр бар сари ту,
В-эй кисвати наҳс дар бари ту. *Шоҳин*

2. шум, бехосият; бадбахт, нофарҷом.

НАҲУНБАН نهنبن *ниг.* **нуҳунбан.**

НАҲҶ *а.* نهج тарик, тавр, тарз, хел.

Ту низ ба ҳамин наҳҷ амал намой.
«Равзат-ус-сафо»

То ду шабу ду рӯз бад-ин наҳҷ мерафтем рӯй дар нуқтаи ҷануб. *Аҳмади Дониш*

НАҶАК||НАЧАК نجک||نچک навъе аз табарзин.

Аз чашм агар бар он чичаки ту чакад сиришк,
Туркӣ макун, ба куштани ман бармакаш начак.
Сӯзанӣ

НАҶАНД نجند *аслаш* **нажанд.**

Рухаш зарду тан лоғару дил наҷанд,
Асири шиканҷу қарини газанд. *Шоҳин*

НАҶАФ *а.* نجف 1. ҷои баланду дароз, ки об ба он намерасад; 2. номи шаҳрест дар Ироқ; **шеҳнаи Наҷаф** лақаби Алӣ, ки домоди Муҳаммади пайғамбар буд.

Ҳофиз, агар қадам занӣ дар раҳи хонадон ба сидқ,
Бадрақаи раҳат шавад ҳиммати шеҳнаи Наҷаф.
Ҳофиз

НАҶД *а.* نجد 1. замини баланд, паҳнкӯҳ, пуштакӯҳ.

Лайлӣ андар май чу гул бикшод гӯи пираҳан,
К-аз насими наҷд меояд насими ҷонфазой. *Ҷомӣ*

Ва тафтиши ғавр ва наҷд ва саҳл ва ҷабал менамуд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. номи яке аз ноҳияҳои калони Арабистони Саудӣ.

Боз гӯ аз Наҷду аз ёрони Наҷд,
То дару деворро орӣ ба ваҷд. *Шайх Баҳоӣ*

НАҶДА||НАҶДАТ *а.* نجده||نجدت 1. ҷасорат, шуҷоат, далерӣ, диловарӣ, мардонагӣ.

Султон бо тоифае аз аҳли наҷдату шуҷоат истода...
«Равзат-ус-сафо»

2. ёрӣ, кӯмак.

НАҶИБ *а.* نجیب 1. шариф, асил.

Манучеҳр наҷиб буд ва тарбият пазируфт.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Дигар, ошиқ бояд ки марде асилу наҷиб бошад.
Аҳмади Дониш

2. оқил ва боистеъдод.

Бехирадонро зи наҷибон чӣ ноз,
Ҳар чӣ кунад бо шутурон по дароз?
Хисрави Деҳлавӣ

НАҶИС *а.* نجس нопок, мурдор, палид.

Наҷистар шавад, чун наҷис тар шавад.
Зарбулмасал

НАҶМ I *а.* نجم ситора.

Наҷм андар регу дарьё раҳнамост,
Чашм андар наҷм неҳ, к-ӯ муқтадост. *Румӣ*

Ва ҳамчунин наҷми саодаташ дар тараққӣ буд.
Саъдӣ

наҷми соқиб *нуҷ.* ситораи паррон, ки аз рӯи ақидаи хурофӣ, гӯё деву ҷин ва шайтонро мезанад.

НАҶМ II *а.* نجم гиёҳ; бутта; буттазор.

НАҶОБАТ *а.* نجابت бузургворӣ, покии нажод.

Осори ... наҷобат дар носияи ту мушоҳада мекунам.
Авфӣ

НАҶОДАТ *а.* نجادت диловарӣ, ҷасурӣ, мардонагӣ.

НАҶОСАТ *а.* نجاست нопокӣ, мурдорӣ, палидӣ; саргин.

Бар чунон сабзе ҳар он, к-ӯ баринишаст,
Бар наҷосат бешаке биншастааст. *Румӣ*

НАҶОТ *а.* نجات халосӣ, раҳоӣ, халосшавӣ, раҳоёбӣ.

Ғами ишқи ту аз ғамҳо наҷот аст,
Маро хоки дарат оби ҳаёт аст. *Анварӣ*

Ҳалоки ту дар хӯи зишт аст, лек
Наҷоти ту бахшад аз он хӯи нек. *Ҷомӣ*

НАҶОҲ *а.* نجاح наҷот, растгорӣ; пирӯзӣ; комьёбӣ, муваффақият.

Иффату салоҳ сабаби фалоҳу наҷоҳ аст. *Авфӣ*

Зи чини зулфи камандат касе наёфт халос,
Аз он камончаи абрӯву тири чашм наҷоҳ. *Ҳофиз*

НАҶӢ I *а.* نجی дӯсти самимӣ; ҳамсир, ҳамроз.

Гашт номи он дарида-фарраҷӣ,
Он лақаб шуд фош аз он марди наҷӣ. *Румӣ*

НАҶӢ II *а.* نجی сир, роз, чизи пинҳонӣ.

НАҶҶОР *а.* نجار дуредгар, чӯбтарош.

Як зарра туро накард ҳамвор
Наҷҷори замон зи мушт ранда.
Абулаббоси Марвазӣ

Тароши чӯб на баҳри ҳалокати чӯб аст,
Барои ҷустии он чӯб мекунад наҷҷор.
Шамси Табрезӣ

◇ **наҷҷори гавҳар** гавҳартарош; *кинояаз* сухансанҷ, саррофи сухан, суханпардоз.

Наҷҷори гавҳарам, ки наҷибони табъи ман
Ҷуз зери тешаи падари хештан наянд. *Хоқонӣ*

НАЧЧОРӢ *а.* نجاری дуредгарӣ, чӯбтарошӣ.

Ҳаво бишкан, к-аз ӯ ёрӣ наёяд,
Ки аз бӯзина наччорӣ наёяд. *Низомӣ*

НЕ نی *ҳиссачаи инкорӣ* на.

На Эрон бимонему не шаҳриёр,
Сар ояд магар бар ман ин корзор. *Фирдавсӣ*

Бода аз мо маст шуд, не мо аз ӯ,
Қолиб аз мо ҳаст шуд, не мо аз ӯ. *Румӣ*

Ҳаччоч гуфт: Маро мешиносӣ? Гуфт: Не. Гуфт: Ман Ҳаччочам. *Аҳмади Дониш*

НЕВ نیو далер, шуҷоъ, диловар, паҳлавон.

Ҳамеронд дар пеш бо Тӯс Гев,
Пас-андар парастандаи чанд нев. *Фирдавсӣ*

НЕВА نیوه нола, фарьёд, гирья, навҳа.

Гӯши ту солу маҳ ба рӯду суруд,
Нашнавӣ неваи хурӯшонро. *Рӯдакӣ*

НЕВБАНД نیوبند мутеъкунандаи паҳлавонон, мутеъкунандаи паҳлавони бузург.

Дигар офарин кун бад-он невбанд,
Сипаҳдори фархунда Пӯлодванд. *Фирдавсӣ*

НЕҚ نیک 1. хуб, нағз, хуш; бахайр, бафоида, басалоҳ; *муқобили* бад 1.

Нек бо бад бувад зи рӯи шумор,
Некии бе бадӣ ту чашм мадор. *Саноӣ*

Нек аст ҳар он бад, ки ба бедодгар ояд.
Зарбулмасал

2. одами хуб.

Нек бошию бадат гӯяд халқ,
Беҳ, ки бад бошию некат донанд. *Саъдӣ*

Некӣ бар бадон бадӣ бар некон аст. *Зарбулмасал*

3. ба хубӣ, ба дурустӣ, нағз.

Чун нек нигаҳ кунам, назебад
Ҷуз номи ту зеваре саноро. *Анварӣ*

нек-нек хеле хуб; маҳкам, устуворона, хеле сахт.

Чун бастаи банди ошиқӣ бошам,
Ин бор нек-нек барбандам. *Анварӣ*

4. некӣ, хубӣ, нағзӣ.

Ҳар замон гӯӣ, ки ман нек оварам,
Ин сухан боре бигӯ, чун мекунӣ? *Анварӣ*

неку бад некӣ ва бадӣ, нағзию гандагӣ.

Неку бад ҳар ду тавон кард, валекин бешак
Нек душвор тавон кардану бад сахт осон. *Фаррухӣ*

Яке пири фархунда солори бор
Басе дид неку бади рӯзгор. *Хоҷӯ*

5. бисьёр, хеле, сахт, зиёд.

Нек саҳл аст зинда беҷон кард,
Куштаро боз зинда натвон кард. *Саъдӣ*

Даст ҷунбонад чу дасти ӯ, валек
Дар миёни ҳар душон фарқест нек. *Румӣ*

НЕКАНДЕШ نیک‌اندیش хайрхоҳ.

... Ки бадгӯро сухан бо некандеш
Ба харза чун дарои корвон аст. *Адиб Собир*

Ман, ки ҷо кардам ба дил он кофири бадкешро,
Гӯш кардан кай тавонам қавли некандешро. *Ҷомӣ*

НЕКАНҶОМ نیک‌انجام он кӣ кор ва зиндагонии вай ба некӣ анҷом меёбад, хушоқибат, некоқибат.

Гадои неканҷом беҳ аз подшоҳи бадфарҷом.
Саъдӣ

НЕКАХТАР نیک‌اختر хушбахт, саодатманд, бахтьёр.

Зи ҳар нақше, ки ӯро омадӣ пеш,
Ба некахтар задӣ фоли дили хеш. *Низомӣ*

НЕКБАХТ نیک‌بخت хушбахт, хуштолеъ, саодатманд, масъуд.

Некбахт он касе, ки доду бихӯрд,
Шӯрбахт он, ки ӯ нахӯрду надод. *Рӯдакӣ*

Некбахт он аст, ки аз ҳоли дигарон панд гирад ва бадбахт он, ки аз ҳоли ӯ панд гиранд.
«Таърихи гузида»

НЕКДИЛ نیک‌دل хайрхоҳ; некхӯ, нектабиат.

Ба Қайвон расидам зи хоки нажанд
Аз он некдил номдор арҷманд. *Фирдавсӣ*

НЕКИСИГОЛ نیکی‌سگال *ниг.* нексигол.

НЕКМАҲЗАР نیک‌محضر хушхӯ, нектабиат, хушхулқ.

Бари некмаҳзар фиристод кас
Дари тавба кӯбон, ки фарьёд рас. *Саъдӣ*

НЕКНОМ نیک‌نام касе, ки номаш ба некӣ ва бузургворӣ машҳур бошад.

Ҳама некиат бояд оғоз кард,
Чу бо некномон бувӣ ҳамнавард. *Фирдавсӣ*

Некном аз сӯҳбати некон шавӣ. *Зарбулмасал*

НЕКНОМӢ نیک‌نامی соҳиби номи нек будан, ба некӯкорӣ ном баровардан.

Накардам бад, нагуфтам тунд, амонат медиҳам имрӯз,
Нишони некномӣ мегузорам ман туро, медон.
Мушфиқӣ

НЕКПАЙ نیک‌پی хушқадам, некқадам, хушбахт, хуштолеъ, саодатманд.

Ба эрониён гуфт, к-имшаб ба май
Яке ахтаре афканам некпай. *Фирдавсӣ*

НЕКПАЙВАНД نیک‌پیوند дӯст, рафиқ, шарик.

Аз хӯи бадат шикояте кардам,
К-ин нест нишони некпайвандон. *Анварӣ*

НЕКРАВ نیک‌رو сифати аспи хушрафтор, сифати аспи хушгард.

Зи пӯяндагон ҳар кӣ буд некрав,
Хӯриш кардашон сабзаву коҳу ҷав. *Фирдавсӣ*

НЕКРОЙ نیک‌رای касе, ки фикру тадбири вай дуруст ва бамаслиҳат бошад; хайрхоҳ.

Пазируфтам аз додгар кадхудой,
Ки бошам туро ҳамдами некрой. *Савдо*

НЕКРӮ(Й) نیک‌رو(ی) хушрӯй, зебо.

Шоҳиди некрӯ ҳамон беҳтар,
Ки бари шоҳи некрӯ бошад. *Саъдӣ*

НЕКРӮЗ نیک‌روز хушбахт, саодатманд, он кӣ рӯзгори ӯ хуш мегузарад.

НЕКСИГОЛ||НЕКИСИГОЛ نیکسگال||نیکی‌سگال некандеш, хайрхоҳ.

Даромад бари шоҳи некисигол,
Бинолид монанди кӯс аз давол. *Низомӣ*

НЕКСИРАТ نیکسیرت некахлоқ, хушхӯ, нектабиат.

Бихӯр, эй нексирати сарамард,
К-он фурӯмоя гирд карду нахард. *Саъдӣ*

НЕКСОЗ نیکساز **1.** хушсохт, чизе, ки нағз сохта шудааст; **2.** бакор, даркорӣ, лозим, фоиданок, муфид.

Зи мурғон ҳамон он, ки буд нексоз
Чу бозу чу шоҳини гарданфароз... *Фирдавсӣ*

НЕКУ نیکو *ниг.* **некӯ.**

НЕКФАН نیکفن донишманд, он кӣ илму донишро ба хубӣ аз худ кардааст.

Зи меъмории табъи он некфан
Бинои сухан ёфт зеби чаман. *Садри Зиё*

НЕКФАРҶОМ نیکفرجام он кӣ оқибати кораш бахайр аст, некоқибат.

Якеро зиштхӯе дод дашном,
Таҳаммул карду гуфт: Эй некфарҷом!
Батар з-онам, ки хоҳӣ гуфтан: онӣ,
Ки донам айби ман чун ман надонӣ. *Саъдӣ*

НЕКХОҲ نیکخواه хайрхоҳ, некандеш, дӯст.

Чунон буд, ки иблис рӯзе пагоҳ
Биёмад ба сони яке некхоҳ. *Фирдавсӣ*
Ҳамеша некхоҳи мардумон бош,
Ба некӣ кӯш в-он гаҳ дар амон бош! *Носири Хисрав*

НЕКХӮ(Й) نیکخو(ی) хушхулқ, хушфеъл.

Ҷавонест озодаву некхӯ,
Хирадманду донову санҷидагӯ. *Садри Зиё*

НЕКӢ نیکی хубӣ, нағзӣ; кори хайр.

Некӣ кунӣ, ба ҷои ту некӣ кунанд боз,
В-ар бад кунӣ, ба ҷои ту аз бад батар кунанд.*
Некӣ набувад сазои бадкирдорӣ. *Зарбулмасал*

некӣ андешидан хайрхоҳӣ кардан.

Қасе, к-ӯ некӣ андешад ба ҳар кас,
Ба некӣ дар ҷаҳон соҳибқирон аст. *Адиб Собир*

НЕКӮ||НЕКУ||НАКӮ||НАКУ||НИКӮ||НИКУ نیکو||نکو хуб, нағз; хушрӯй, зебо.

Ҳунарҳо зи бахти бад оҳӯ бувад,
Зи бахтоварон зишт некӯ бувад. *Абӯшакури Балхӣ*
Муарбид набошам, ки некӯ набошад,
Ки майро бувад бар хирад қаҳрамонӣ. *Амъақ*
Нику гуфт муздур бо он хадеш:
Макун бад, агар бад нахоҳӣ ба хеш. *Рӯдакӣ*

рӯи накӯ рӯи зебо.

Аз ишқ машав чунин шикаста,
Қ-он рӯи накӯ чунон намонад. *Анварӣ*

накӯ доштан нағз нигоҳ доштан, нағз муҳофизат кардан.

Никӯ дор зайфу мусофир азиз,
В-аз осебашон пурҳазар бош низ! *Саъдӣ*
Дилам, ки гавҳари асрори ҳусну ишқ дар ӯст,
Тавон ба дасти ту додан, гараш накӯ дорӣ. *Ҳофиз*

НЕКӮНИҲОД نیکونهاد хушфитрат, хушзот; некхӯ.

Ҳофиз, ниҳоди неки ту комат баровард,
Ҷонҳо фидои мардуми некӯниҳод бод! *Ҳофиз*
Ҷавони хирадманди некӯниҳод
Чун ӯ модари даҳр ҳаргиз назод. *Садри Зиё*

НЕКӮРАВИШ نیکوروش некрафтор, некӯкор.

Ту некӯравиш бош, то бадсигол
Ба нақси ту гуфтан наёбад маҷол. *Саъдӣ*

НЕКӮСАХУН||НЕКӮСУХАН نیکوسخن хушгуфтор, фасеҳ, ширинзабон.

Чӣ гуфт он сипаҳдори некӯсахун,
Ки бо баддилӣ шаҳриёрӣ макун. *Фирдавсӣ*

НЕКӮСИЯР نیکوسیر хушахлоқ, хушрафтор, некхӯ, нексират.

Дар ин бум Ҳотам шиносӣ магар,
Ки фархундарӯй асту некӯсияр. *Саъдӣ*

НЕКӮСУХАН نیکوسخن *ниг.* **некӯсахун.**

НЕКӮФАРҶОМ نیکوفرجام *ниг.* **некфарҷом.**

НЕКӮХАТ نیکوخط хушхат, хушнавис.

Марди садид ва дабири неку некӯхат ба Ҳиндустон хоҷаро хидматҳо карда буд.
«Таърихи Байҳақӣ»

НЕКӮХИСОЛ نیکوخصال дорои хислатҳои неки инсонӣ, нексират, хушахлоқ, хушрафтор.

Боз зорӣ кард, к-эй некӯхисол,
Мар-маро дар сар мазан, дар рӯ мамол. *Румӣ*

НЕКӮӢ نیکوئی некӣ, хубӣ, кори нек, кори бахайр.

Некӯӣ кун, агар туро дастрас аст,
К-ин олам ёдгори бисьёр кас аст. *Саноӣ*

НЕРОН نیران ғайри Эрон, мамлакатҳои ғайри Эрон; кишварҳое, ки ба ҷуз Эрон ҳастанд.

Ба Эрону Нерон ту донотарӣ,
Ҳамон бар забон ту тавонотарӣ. *Фирдавсӣ*

НЕРӮ||НИРӮ نیرو **1.** қувват, зӯр, зӯрӣ.

Чу нерӯ ба бозуи хеш оварем,
Ҳунар ҳар чӣ дорем, пеш оварем. *Фирдавсӣ*

нерӯ кардан қувват зоҳир намудан, зӯрӣ кардан.

Об агарчи камтарак нерӯ кунад,
Бандварғи сустгашта бифганад. *Рӯдакӣ*

2. қудрат ва имконият.

Биболад, надорад ҷуз ин нерӯе,
Напӯяд чу пӯяндагон ҳар сӯе. *Фирдавсӣ*
Зи нерӯи иқболу некии ҳол
Ба аъло маротиб расидаш камол. *Садри Зиё*

НЕСОРӢ نیساری *ниг.* **найсорӣ.**

НЕСТ نیست **1.** шакли кӯтоҳшудаи на аст; **2.** нобуд, нопадид, маъдум.

Гарчи басе беҳ бувад аз н е с т ҳаст,
Нест беҳ он кас, ки дар ӯ илм нест. *Адиб Собир*
Нест ҳаст нашавад ва ҳаст нест нагардад.
Зарбулмасал

3. нестӣ, адам, номавҷудӣ.

Аз нест баровардӣ моро ҷигарташна,
Бардӯхтаӣ моро бар ҷайби чунин давлат.
Шамси Табрезӣ

НЕСТА نیسته : **неста шудан** нест шудан, нопадид шудан, фано шудан.

Ос шудам зери осьёи замона,
Неста хоҳам шудан ҳаме ба карона. *Кисоӣ*

НЕСТӢ نیستی 1. нобудӣ, адам, фано, номавҷудӣ; *муқобили* **вуҷуд** 1.

Хирадмандон донанд, ки ҳар гоҳ ки ҷавҳаре нест ва аразе ҳаст, ба ҳасти як маъно донем, чунон ки нестиро як маъно бувад. *Ибни Сино*

Ба ҳасту нест маранҷон замиру хуш мебош,
Ки нестист саранҷоми ҳар камол, ки ҳаст. *Ҳофиз*

2. *маҷ*. оҷизӣ, аҷз, маҳрум будан, мӯҳтоҷӣ, тангдастӣ.

Мабодо, ки дар даҳр дер истӣ,
Мусибат бувад пириву нестӣ. *Фирдавсӣ*

НЕФА نیفه банди шалвор, он ҷои шалвор, ки ба он эзор банд гузаронида мешавад.

Ҳамчун таноб тофта, чун мех кӯфта,
Чун хайма солу маҳ зада, чун нефа баста бод!*

◇ **нефа суст кардан** *кинoя аз* тайёр шудан барои истироҳат; **нефа танг кардан** миёнро сахт бастан; *киноя аз* тайёрӣ дидан ва азм кардан.

Макун баҳри пайкорашон нефа танг,
Ки кори сагон аст бар ҷефа ҷанг. *Ҷомӣ*

НЕШ نیش 1. аъзои нӯгтези заҳрдори ҷонварон, мас. неши занбӯр, каждум ва ғ.

Дар неши рӯяш гардун ба дасти ҳасрат
Барбаст рӯи худро, бишкаст неши ақраб. *Анварӣ*

Нӯше, ки ҳавас мекунӣ аз суфраи золим,
Нешест, ки аз хонаи занбӯр барояд. *Сайидо*

2. *маҷ*. талхӣ, тезӣ (-и озор); заҳр.

Нур дар чашми душманат нор аст,
Нӯш дар коми ҳосидат неш аст. *Анварӣ*

Нӯши нозу неъмат бе неши озору меҳнат нест.
«Анвори Суҳайлӣ»

неши зулмкеш *киноя аз* озоре, ки аз золим мерасад.

Чу нолад бедиле аз синарешӣ,
Бувад яксар зи неши зулмкеше. *Ҷомӣ*

неш задан газидан, неш халидан, неш халондан; заҳр задан; **неш кушодан** неш задан, заҳр задан.

Зи ғамза бар дили решам чӣ нешҳо, ки кушодӣ,
Зи ишқ бар сари кӯят чӣ борҳо, ки кашидам.
Ҳофиз

неш хӯрдан нешзада шудан, газида шудан, халида шудан; заҳр хӯрдан.

Гуфтан аз занбӯр беҳосил бувад
Бо яке дар умри худ нохӯрда неш. *Саъдӣ*

НЕШТАР||НИШТАР نیشتر||نشتر як навъ корди ҷарроҳӣ; олати ҷарроҳӣ, ки бо он раг мезананд, обила мекӯбанд ва ғ.

В-ар қадам бар бисоти сабза ниҳам,
Сабза дарҳол нештар гардад. *Ҳилолӣ*

Ништар ба ҷигар фурӯ тавон хард,
Сахт аст фурӯд хӯрдани дард. *Хисрави Деҳлавӣ*

НЕШТАРБАҲО||НИШТАРБАҲО نیشتربها||نشتربها дастмузди касе, ки нештар мезанад, дастмузди табиби рагзан.

НЕШТАРЗАН||НИШТАРЗАН نیشترزن||نشترزن 1. он кӣ раг мезанад; 2. *маҷ*. золим, озордиҳанда, ситамгор.

Авон чу зи шаҳ омили барзан аст,
Фиғон не зи ништар, зи ништарзан аст.
Хисрави Деҳлавӣ

НЕШУ I نیشو навъе аз олу, ки онро олуи табарӣ низ мегӯянд.

НЕШУ II نیشو нештар.

... Ки ман аз ҷаври яке сифла бародар, ки марост,
Аз Бухоро бирамидам чу харон аз нешу.
Абулаббоси Марвазӣ

НЕЪМА *а.* نعم *калимаи нидо* чӣ қадар хуб аст!, бисьёр нағз!, офарин!

Чу шоир аз ту неъма бишнавад, расад ба ниам.
Муиззӣ

НЕЪМАДДАВО *а.* نعم الدوا *калимаи нидо* чӣ хуб илоҷест!

Чашми бадро чашми некӯят, шаҳо,
Моту мустаъсал кунам неъмаддаво! *Румӣ*

НЕЪМАТ نعمت 1. он чӣ дар зиндагӣ ва рӯзгор ба кор меравад, ризқу рӯзӣ; мол, сарват, боигарӣ; сарвати моддӣ ва маънавӣ.

Хирад кимиёи салоҳ асту неъмат,
Хирад маъдани хайру адл асту эҳсон.
Носири Хисрав

Ва бисьёр неъмат ба назди вай фиристод ва Алӣ ибн-ул-Ҳусайн ба Фороб рафт. *«Таърихи Наршахӣ»*

неъмату мукнат молу давлат.

Манофеи сафар ... мусаллам панҷ тоифарост, наҳустин, бозоргоне, ки бо вуҷуди неъмату мукнат ғуломону канизакон дорад ва шогирдони чобук.
Саъдӣ

2. бахшоиш, кароматт, лутф, эҳсон, икром.

Чу аз неъматаш баҳра ёбӣ, бикӯш,
Ки дорӣ ҳамеша ба фармонш гӯш. *Фирдавсӣ*

3. осоиш, осудаҳолӣ.

... Аз неъмат ба меҳнат афтод. *Авфӣ*

Ҳузури ту дар савби ин санглох
Диёри моро неъмате шуд фарох. *Низомӣ*

НЕЪМАТХОР||НЕЪМАТХӮР نعمتخوار||نعمتخور рӯзихӯр.

Ҳаққи неъмат шинохтан дар кор
Неъмат афзун диҳад ба неъматхор. *Низомӣ*

НЕЪМАТХОРА نعمتخواره 1. *ниг.* **неъматхор**; 2. он кӣ аз нозу неъмати дунъё баҳрабар аст.

Неъмати дуньёву неъматхора бин,
Инш неъмат, инш неъматхорагон! *Носири Хисрав*

НЕЪМАТХӮР نعمتخور *ниг.* **неъматхор.**

НЕҲЗАТ *а.* نهضت *ниг.* **наҳзат.**

НИАМ *а.* نعم *ҷ.* **неъмат.**

Шукр кай рӯяд зи амлоку ниам?
Шукр мерӯяд зи балвою сақам. (!) *Румӣ*

Аз сухан хоне кашидам пеши аҳли рўзгор,
Завқҳои гунагун дар вай зи анвои ниам. (2) *Фузулӣ*

НИГАРИДАН نگریدن *ниг.* **нигаристан.**

Ба Гарсеваз-андар чунон бингарид,
Қи гуфтӣ миёнаш бихоҳад бурид. (1) *Фирдавсӣ*

НИГАРИСТАН نگرستن||نگریستن **1.** нигоҳ кардан, назар андохтан; бо назари диққат нигоҳ кардан.

Чунон аст, ки аз фарсанге бингарӣ, он қубба чун сари кўҳе пайдост. *Носири Хисрав*

2. *маҷ.* мулоҳиза кардан, диққат кардан.

Зи роҳи хирад бингарӣ андаке,
Ки маънии мардум чӣ бошад яке. *Фирдавсӣ*

Нигар, ба худ чӣ писандӣ, ҷуз он ба халқ макун,
Чу надравӣ ба ҷуз аз кишта, ҳар чӣ хоҳӣ, кор.
Носири Хисрав

НИГАРИШ نگرش **1.** назар, нигоҳ, мушоҳида; **2.** мулоҳиза; **нигариш кардан** мулоҳиза кардан, диққат кардан.

Ва ў дар кори мулк нигариш кардӣ ва амру наҳӣ додӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

НИГАРОН نگران **1.** бинанда, нигоҳкунанда.

Сўфии мо, ки зи вирди саҳарӣ маст шудӣ,
Шомгоҳаш нигарон бош, ки сархуш бошад. *Ҳофиз*

2. мунтазир, интизордоранда; умедвор; муштоқ.

Умрест, ки бо ў дили мискин нигарон аст,
Дерест зи мо рафта, вале бо дигарон аст.
Камоли Хуҷандӣ

Шўхест балои ман, то кай нигарон бошам,
Монанди бало ҳаргиз ногоҳ намеояд. *Мушфиқӣ*

нигарон доштан мунтазир ва муштоқ доштан, мунтазир кардан.

Рўзгорест, ки моро нигарон медорӣ,
Мухлисонро на ба вазъи дигарон медорӣ. *Ҳофиз*

нигарон шудан а) нигаристан, нигоҳ кардан.

Арғувон ҷоми ақиқӣ ба суман хоҳад дод,
Чашми наргис ба шақоиқ нигарон хоҳад шуд.
Ҳофиз

б) мунтазир шудан, умедвор шудан.

НИГАҲ نگه *ниг.* **нигоҳ.**

НИГАҲБОН نگهبان *ниг.* **нигоҳбон.**

НИГАҲДОР نگهدار *ниг.* **нигоҳдор.**

НИГИН||НИГИНА نگین||نگینه **1.** ангуштарин, ангуштарӣ; ангуштарини мўҳрдори подшоҳон.

Бар ў офарингў кунад офарин,
Бар он бахти бедору тоҷу нигин. *Фирдавсӣ*

Мўҳри меҳри ту бар нигини дил аст,
Тоҷи аҳди ту бар сари ҷонам. *Анварӣ*

2. санги ангуштарӣ, санги қиматбаҳои ангуштарин.

Яке аз мулуки Порсро нигине гаронмоя дар ангуштарӣ буд. *Саъдӣ*

Мулозимони ў чунин гуфтанд, ки дар зери нигини ангуштарӣ захр дошт. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

◇ **ба зери нигин овардан** фатҳ кардан, зер кардан, тасарруф кардан, ба тасарруфи худ даровардан.

Қарам кун, на пархоши киноварӣ,
Ки олам ба зери нигин оварӣ. *Саъдӣ*

нигор نگار *асоси замони ҳозираи* **нигоридан, нигоштан.**

НИГОР نگار **1.** нақш, тасвир, расм.

Бар ин гўша румӣ кунад дасткор,
Бар он гўша чинӣ нигорад нигор. *Низомӣ*

Аз нақшу нигори дару девори шикаста
Осор падид аст санодиди Аҷамро. *Урфӣ*

нигор бастан нақш кашидан, сурат кашидан.

Чунон баркашидиву бастӣ нигор,
Ки беҳ з-он наёрад хирад дар шумор. *Низомӣ*

2. ранг; ранги ҳино; **нигор кардан** а) нақш кашидан, сурат кашидан.

Қас наёяд ба пои деворе,
Ки бар он суратат нигор кунанд. *Саъдӣ*

б) ҳино молидан; *маҷ.* сурх кардан.

Агар чанор набудаст боғро душман,
Чаро ба мотами ў дасти хеш кард нигор?
Адиб Собир

3. *маҷ.* маҳбуб, маъшуқ; маҳбуба, маъшуқа.

Нигори ман чу дарояд ба хандаи намакин,
Намак зиёда кунад бар ҷароҳати решон. *Саъдӣ*

Ба он ду турфакамон, яъне абрўвони нигор,
Қи баҳри он ду камон шуд ҳазор ҷон қурбон.
Восифӣ

◇ **нигор бар дасти** *касе* **ниҳодан** касеро гирифтори чизе кардан.

Шермарди ҳама ҷаҳон будам,
Ишқ бар дасти ман нигор ниҳод. *Аттор*

НИГОРАНДА نگارنده **1.** *сифати феълии замони ҳозираи* **нигоштан, нигоридан; 2.** нависанда; наққош, тасвиркунанда.

Нигорандаи ин куҳан достон
Бар ин сон кунад нақл аз ростон. *Ҳотифӣ*

Ҳар кӣ нигорандаи ин пайкар аст,
Бар суханаш зан, ки забоновар аст. *Низомӣ*

◇ **нигорандаи ғайб** *кинояи аз* худо, ки гўё тақдири одамонро пешакӣ менависад.

Соқиё, ҷоми маям деҳ, ки нигорандаи ғайб
Нест маълум, ки дар пардаи асрор чӣ кард. *Ҳофиз*

НИГОРГАР نگارگر наққош, рассом; **нигоргар шудан** сураткашӣ кардан; зеб додан, оро додан.

Эҳсони ў нигоргари мулк шуд магар,
Зеро ки шарқу ғарб ҳама пур нигори ўст. *Муиззӣ*

НИГОРИДАН نگاریدن нақш кардан, расм кашидан, сурат кашидан; навиштан.

Агар бутгар чу ту пайкар нигорад,
Марезад он хуҷаста дасти бутгар. *Дақиқӣ*

Чи суғдӣ, чи чинию чи паҳлавӣ
Нигоридани он куҷо бишнавӣ. *Фирдавсӣ*

НИГОРИН نگارین **1.** ороиш додашуда, зинат кардашуда; рангин.

Боди мурувввати ту даште, ки бигзарад,
Гардад ба хуни барқ нигорин кафи гиё. *Шавкат*

2. зебо, хушрўй, хубрўй, моҳрўй; маҳбуба, маъшуқа.

Маро офаринанда аз фарри хеш
Чунин офарид, эй нигорин, зи пеш. *Фирдавсӣ*

НИГОРИНРЎ(Й) نگارین رو(ی) зеборўй, хушрўй; маъшуқа.

Дӯш он нигоринрӯи ман омад ба мастӣ сӯи ман,
То шуд зи рӯяш кӯи ман чун Тури Сино пурзиё. *Муиззӣ*

НИГОРИСТОН نگارستان **1.** ҷое, ки нақшу нигор дорад; суратхона; ҷои пурзинат.

Чеҳраи боғ зи наққоши баҳор
Ба некӯӣ чу нигористон аст. *Анварӣ*

2. *киноя аз* хушрӯ, моҳрӯ, маъшуқа.

То мухолиф гашт бахти созворам, кори ман
Рост, чун зулфи нигористон парешон омадаст. *Анварӣ*

НИГОРИШ نگارش нақшкашӣ; нақшу нигор, расм, сурат.

НИГОРХОНА نگارخانه хонае, ки нақшу нигор дорад, хонаи пурнақшу нигор; **нигорхонаи чинӣ** шаҳри хаёлии пурнақшу нигор дар ҳудуди Чин; ҷои сернақшу серсурат.

Гар илтифоти худовандиаш биёроад,
Нигорхонаи чиниву нақши артангист. *Саъдӣ*

нигорхонаи ҳусну ҷамол *киноя аз* ҳусну ҷамоли ҳайратовар.

Куҷост Маҷнун, то арз дода дарьёбад
Нигорхонаи ҳусну ҷамоли Лайлоро. *Анварӣ*

НИГОШТАН نگاشتن *ниг.* **нигоридан.**

Дақоиқи улумро бар вараќи хотир менигоштем. *Авфӣ*

Нақше нигошт хатташ аз мушки суда бар гул,
Доме фиганд зулфаш бар рӯзи равшан аз шаб. *Анварӣ*

НИГОҲ||НИГАҲ نگاه||نگه назар, мушоҳида, дид.

Хуни нигаҳ аз домани мижгон чакад, азбас
Наззорааш аз дидани теғи ту шаҳид аст. *Шавкат*

Нигоҳ тарҷумони дил асту гувоҳи дӯстиву душманӣ. *Зарбулмасал*

нигоҳ гуморидан нигоҳ кардан, назар андохтан.

Нигоҳе дар ашъори Ҳозиқ гумор,
Ба чашми тааммул зи ҳусни шиор. *Фазлӣ*

нигоҳ доштан а) назар кардан, назар андохтан; илтифот кардан.

Дорад имрӯз ба ман гарчи нигоҳи гарме,
То гирифтори киву мӯниси ҷононаи кист. *Махфӣ*

б) доштан, мондан; дар ихтиёр монондан, назди худ монондан; аз даст надодан.

Хомӯш, Ҳофизу ин нуктаҳои чун зари сурх
Нигоҳ дор, ки қаллоби шаҳр сарроф аст. *Ҳофиз*

Нигаҳ дор фурсат, ки олам дамест,
Даме пеши доно беҳ аз оламест. *Саъдӣ*

в) устувор доштан, барқарор доштан.

Ҳар қадар ҷаҳд кардаанд, кампал ба сари муборак наистода, ҳар тарафаш овезон шуда, барои нигоҳ доштани он як фӯтаи пашмини сиёҳ ... печонидаанд. *Садри Зиё*

г) мудофиа кардан, муҳофизат кардан, посбонӣ кардан.

Сипоҳе, ки хушдил набошад зи шоҳ,
Надорад ҳудуди вилоят нигоҳ. *Саъдӣ*

д) таваққуф кунондан, истоёндан, боздоштан.

Ба остини худ даҳонро маҳкам гирифта, аспи худ нигаҳ дошт. *Садри Зиё*

е) боздоштан, дастгир кардан; гирифта истодан; сар надодан.

Як гург аз он гургон Юсуфро нигоҳ медошт. *Абдуллоҳи Ансорӣ*

ж) пинҳон доштан, ниҳонӣ доштан.

Ҳадиси дӯст нагӯям магар ба ҳазрати дӯст,
Ки ошно сухани ошно нигаҳ дорад. *Ҳофиз*

нигоҳ кардан назар кардан, назар андохтан; тамошо кардан.

Нигаҳ кун ба ҷое, ки дониш бувад,
Зи донанда кишвар ба ромиш бувад. *Фирдавсӣ*

Ба рӯи мунъимон ғазаболуда кун нигоҳ,
Бо ин гурӯҳ нохуни шеру паланг бош! *Сайидо*

НИГОҲБОН||НИГАҲБОН نگاهبان||نگهبان назораткунанда, нигоҳкунанда, нигоҳдоранда, посбон.

Амири Хуросон фармуда буд, то бар лаби Ҷайҳун нигоҳбонони ӯро нигоҳ доранд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Гар нашавад адл нигаҳбони мулк,
Мулки музайяншуда вайрон шавад. *Адиб Собир*

НИГОҲДОР||НИГАҲДОР نگاهدار||نگهدار *ниг.* **нигоҳбон.**

НИГУН نگون хамида, хамшуда; сарозер, баргашта, чаппа.

Шохи гул аз басеки нигун шуд гулаш,
Кард нагун сарзаниши булбулаш. *Хисрави Деҳлавӣ*

НИГУНБАХТ نگونبخت бадбахт, бадтолеъ, сиёҳбахт.

Бихӯр, эй нексирати сарамард,
К-он нигунбахт гирд карду нахард. *Саъдӣ*

Гуфто, ки, эй нигунбахт, тақсирҳо, ки дорӣ,
Бар гарданат гузорам бо ҳуҷҷату далоил. *Савдо*

НИГУНСОР نگونسار чаппа, сарнагун; зеру забаршуда.

Дарахти тут аз он омад лагадхор,
Ки дорад баччаи худро нигунсор. *«Равзат-ус-сафо»*

Чу бечора з-он гуна кирдор дид,
Сари бахти худро нигунсор дид. *Савдо*

НИГУНСОРБАХТ نگونساربخت *ниг.* **нигунбахт.**

Макун, хоҷа, ҷуз хештан кори сахт,
Ки бадхӯӣ бошад нигунсорбахт. *Саъдӣ*

НИД(Д) *а.* ند мисл, монанд, назир, ҳамто.

Зидду ниддаш нест дар зоту амал,
З-он бипӯшиданд ҳастиҳо ҳулал. *Румӣ*

НИДЕ ندی *имолаи* **нидо.**

Қувватеву роҳатеву маснаде
Дар миёни ҷон фитодаш з-он ниде. *Румӣ*

Нишон набуд зи аҳди аласту қавли бале,
Ки мерасид ба гӯши дилам зи ишқ ниде. *Ҷомӣ*

НИДО *а.* ندا **1.** бонг, фарьёд, хитоб, овоз.

Ин ҷаҳон кӯҳ асту феъли мо нидо,
Сӯи мо ояд нидоҳоро садо. *Румӣ*

Нидо омад, ки ин подшоҳ ба иродати дарвешон дар биҳишт асту ин порсо ба тақарруби подшоҳон дар дӯзах. *Саъдӣ*

2. эълон, ҷар, ҷор; **нидо додан (ё дардодан)** а) нидо кардан, бонг баровардан, овоз баровардан; б) эълон кардан.

Нидо дардод, ки амлоку ашъёи қозӣ Низомуддинро тороҷ кунанд. *Аҳмади Дониш*

нидо кардан а) овоз кардан, овоз баровардан; ҷеғ задан; б) хабар додан; эълон кардан, фош намудан.

◇ **нидо дар гӯши ҷон гуфтан** мурдан, ҷон додан.

НИЁ نيا падари падар, падари модар, бобо, ҷад.

Набера, ки ҷанг оварад бо ниё,
Сараш пур бадӣ бошаду кимиё. *Фирдавсӣ*

Шумо ҳаққи падарон ва ниёгони мо нашинохтед. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

НИЁБА *а.* نيابه навбат.

Он беҳ, ки ниёбаро нигаҳ дорӣ,
Кирдори тани хешро кунӣ фарбеҳ.
Абӯшакури Балхӣ

НИЁБАТ *а.* نيابت ваколат, ҷонишинӣ, ноибӣ.

Вазорат аз сухани ӯ чу ҷон бо ҷисм аст,
Ниёбат аз қалами ӯ чу ҷисм бо ҷон аст. *Анварӣ*

Ҳукумати Хуросон аз роҳи ниёбат ба бародари худ Талҳа тафвиз намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

НИЁБАТАН *а.* نيابةً||نيابتاً ба тариқи ҷонишинӣ; аз ҷониби касе, ба ҷои касе.

Дар ашъори қозӣ Комил, ки дар қофияи «ишқам» навишта, як қофия аз шоири мазкур монда... Ман ниёбатан як байт аз тарафи худам гуфта илҳоқ намудам. *Садри Зиё*

НИЁГОН||НИЁКОН نياگان||نياكان *ҷ.* **ниё.**

НИЁЗ نياز **1.** ҳоҷат, эҳтиёҷ; майлу хоҳиш.

Чунин гуфт бо Рустами сарфароз,
Ки омад ба дидори шоҳам ниёз. *Фирдавсӣ*

Дилро ба ғамат ниёз мебинам,
Қорат ҳама кибру ноз мебинам. *Анварӣ*

2. хоҳиш, илтимос, дархост; илтиҷо; зориву тавалло.

Ниёзи Анварӣ бас арза кардӣ,
Ки маъшуқ аз ду гетӣ бениёз аст. *Анварӣ*

Рӯи аҷзу ниёз ба қадамхояш мемолид, борони ашк аз дидааш меборид. *Садри Зиё*

3. *д.* рӯ овардан ба худо, бо илтиҷо мурочиат кардан ба худо.

Хушо намозу ниёзи касе, ки аз сари дард,
Ба оби дидаву хуни ҷигар таҳорат кард. *Ҳофиз*

4. мӯҳтоҷӣ, бенавоӣ, гадоӣ, бечорагӣ, камбағалӣ.

Дар гуноҳу дар ниёз аз туст ҳар касро савол,
З-он ки ҷуз бахшоишу бахшиш нафармоӣ ҷавоб.
Муиззӣ

Ин нозу неъмат пас аз он ниёзу меҳнат чӣ гуна бувад? *Авфӣ*

НИЁЗМАНД نيازمند ҳоҷатманд, мӯҳтоҷ.

Ҳар кӣ бар худ дари суол кушод,
То бимирад, ниёзманд бувад. *Саъдӣ*

Танат ба нози табибон ниёзманд мабод,
Вуҷуди нозукат озурдаи газанд мабод. *Ҳофиз*

НИЁИШ نيايش **1.** дуо, дуои хайр, дуо аз рӯи зорӣ ва илтиҷо.

Ҳамедун ба зорӣ ниёиш гирифт,
Ҷаҳонофаринро ситоиш гирифт. *Фирдавсӣ*

2. офарин, таҳсин; мадҳ, таъриф.

Ҳама некӯиҳои гетӣ зи туст,
Ниёиш зи фарзанд гирам нухуст. *Фирдавсӣ*

Рух аз рӯи ниёиш бар замин мол,
Ки рӯятро ниёиш бас бувад ҳол. *Хисрави Деҳлавӣ*

НИЁКОН نياكان *ниг.* **ниёгон.**

НИЁМ نيام *ниг.* **наём.**

НИЖАНД نژند *ниг.* **нажанд.**

НИЖОД نژاد *ниг.* **нажод.**

НИЖОДА I نژاده *ниг.* **нажода I.**

НИЖОДА II نژاده *ниг.* **нажода II.**

НИЗ نيز *пайвандак* **1.** ҳам, боз, дигар; инчунин, ҳамчунин.

Ҳар куҷо дард, даво низ бувад,
Чу ту бедард фитодӣ, чӣ даво? *Ҷомӣ*

Он азиз гуфт: Эй ёр, маро низ ҳамин ҳол аст.
Восифӣ

2. ҳаргиз, ҳеҷ гоҳ (дар ҷумлаи инкорӣ).

Наёбад бад-ӯ низ андеша роҳ,
Ки ӯ бартар аз ному аз ҷойгоҳ. *Фирдавсӣ*

◇ **низ ҳам** ҳамчунин, инчунин.

Дардам аз ёр асту дармон низ ҳам,
Дил фидои ӯ шуду ҷон низ ҳам. *Ҳофиз*

НИЗМ نزم *ниг.* **назм II.**

НИЗОМ *а.* نظام **1.** риштаи марворид ва ғ.; **2.** *маҷ.* тартиб, интизом, услуб.

Бидон, ки низоми ҷаҳон ва насақи замон ба адли ҳукком манут аст. *«Хористон»*

Ва низоми сарбоз ва аскарияро ҷорӣ дорам.
Аҳмади Дониш

низоми умур тартиби корҳои муҳим, ботартиб будани корҳои умдаи ҳастӣ ва мулкӣ.

Қивоми мулк ба дабир аст ва... низоми умур — ба мунаҷҷим. *Низомии Арӯзӣ*

низом додан тартиб додан, мураттаб кардан, ба тартиб овардан.

Низом дод мақомоти мулкро ба сухан,
Чунон ки кори муқимони хокро ба сахо. *Анварӣ*

НИЗОМӢ نظامی **1.** аскар, сарбоз; **2.** тахаллуси чанд нафар аз шоирони машҳур, махсусан Низомии Ганҷавӣ.

Чу силки дурри хушоб аст шеъри нағзи ту, Ҳофиз,
Ки гоҳи лутф сабақ мебарад зи назми Низомӣ.
Ҳофиз

НИЗОР||НАЗОР نزار хароб, лоғар; суст, заиф.

Ӯ май хӯрад ба шодию коми дил,
Душман низор гаштаву фархаста.
Абулаббоси Марвазӣ

Дили фигори маро кард чун қафас сад чок,
Тани низори маро кард ҳамчу хас лоғар. *Садри Зиё*

НИЗОРӢ||НАЗОРӢ نزاری **1.** харобӣ, лоғарӣ; сустӣ, заифӣ.

Аз низорӣ он чунон гаштам, ки гар ман бингарам,
Метавонам дид аз як сӯй дигар сӯи хеш.
Хисрави Деҳлавӣ

2. тахаллуси шоири асрҳои XIII—XIV, ки маъруф ба Низории Кӯҳистонӣ (Қаҳистонӣ) мебошад.

НИЗОЪ *а.* نزاع ҷидол, ҷанҷол, мунокиша, кашмакаш; ҷангу хусумат, душманӣ.

Низоъ ончунон оташе барфурӯзад,
Ки аз тоби он ҳар чӣ бошад, бисӯзад.
«Анвори Суҳайлӣ»

бархостани низоъ а) пайдо шудани низоъ; б) тамом шудани низоъ.

Ҳар якеро аз атрофи билод ҳиссае марзӣ муайян кард, то фитна фурӯ нишаст ва низоъ бархост.
Саъдӣ

НИЙЯТ *а.* نيت *ниг.* **ни(й)ят.**

НИЙӮША نيوشه *ниг.* **ниюша.**

НИЙӮШИДАН نيوشيدن *ниг.* **ниюшидан.**

НИЙӮШО نيوشا *ниг.* **ниюшо.**

НИКОТ *а.* نكات *ҷ.* **нукта.**

НИКОЯТ *а.* نكايت **1.** захм задан, ярадор кардан, маҷрӯҳ кардан.

Магар остини ҷома дафъи никояти аждаҳост?!
«Равзат-ус-сафо»

2. азоб додан, осеб расондан, зарар расондан; азоб; осеб, зарар.

... аз никояти он халос ёбанд. *Насириддини Тӯсӣ*

НИКОҲ *а.* نكاح заношӯӣ, издивоҷ; **ақди никоҳ кардан** зан гирифтан; **ба никоҳи** *касе* **даровардан** ба касе ба занӣ додан.

Духтаре дошт, ба никоҳи ман даровард. *Саъдӣ*

ба никоҳ даровардан ба занӣ гирифтан.

Амир ... бинобар хоҳиши ҷибиллат рағбат ба никоҳ бештар оварда, ҳарчанд гоҳе зани тоза ба никоҳ дармеовард. *Аҳмади Дониш*

дар қайди никоҳ овардан маҷбуран издивоҷ кунонидан.

Духтари хурди худро ... бар писари Луқмон ҷилва дод, то дар қайди никоҳ оварад. *«Равзат-ус-сафо»*

НИКС *а.* نكث *ниг.* **накс I.**

НИКӮ||НИКУ نكو *ниг.* **накӯ||наку** (инчунин ниг. ҳамаи калимаҳои мураккаб, ки ҷузъи якӯми онҳо **накӯ||наку** мебошад).

НИЛ I *ҳ.* نيل **1.** номи гиёҳе, ки дар мамлакатҳои гарм мерӯяд ва аз фушурдаи он ранги нилӣ мегиранд; индиго; **2.** ранги кабуди баланди сиёҳтоб, ранги лоҷувардӣ, ки аз фушурдаи гиёҳи нил ҳосил мешавад ва онро ранги нилобӣ ҳам меноманд.

Пуштакӯзу сартавилу рӯй бар кирдори нил,
Соқ чун сӯҳону дандон бар мисоли устура. *Рӯдакӣ*

Солҳо дар фикри он байтам, ки гуфт.
Пилбоне бар лаби дарьёи Нил:
Ё марав бо ёри азрақпераҳан,
Ё бикаш бар хонумон ангушти нил. *Саъдӣ*

Ё макаш бар чеҳра нили ошиқӣ,
Ё фурӯ бар ҷомаи тақво ба нил. *Ҳофиз*

НИЛ II نيل номи дарьёи бузурге дар Африқо.

Куҷо рӯз дорад ба ҳаштод пил
Бибандад, чу хоҳад, раҳи рӯди Нил. *Фирдавсӣ*

НИЛА نيله чизи кабудранг, махсусан ҷома.

Қасе, к-андар хилофат ҷомае пӯшад, ҳамон соат
Зи баҳри сӯги ӯ модар бипӯшад ҷомаи нила.
Фаррухӣ

НИЛГУН نيلگون кабуд, нилобӣ, осмонранг, лоҷвардӣ.

Чу хуршед аз он чодири нилгун,
Ғамӣ шуд, бидарриду омад бурун. *Фирдавсӣ*

Кӯҳи ғаме, ки дар дили ман по фишурдааст,
Соиб, шавад зи сояи ӯ нилгун само. *Соиб*

◇ **нилгун вато** (*ё* **парда, хиём**) *киноя аз* осмон.

НИЛИСИРБОЛ نيلی‌سربال куртакабуд, кабудпӯш; *маҷ.* мотамдор.

Лоларо хирқа ба хун ғарқу бунафша зи ғамаш,
Чун мусибатзада қаҷгардану нилисирбол.
Бадри Чочӣ

НИЛК||НАЛҚ نلک олуи хушк.

Сафрои маро суд надорад нилко,
Дарди сари ман куҷо нишонад илко.
Абулмуайяди Балхӣ

НИЛРАНГ نيل‌رنگ **1.** кабуд, осмониранг, нилобӣ.

Ҳаво шуд сиёҳу замин нилранг,
Далерони лашкар ба сони паланг. *Фирдавсӣ*

2. *маҷ.* аспи кабудранг.

Сиёвуш фуруд омад аз нилранг,
Пиёда гирифташ ба оғӯш танг. *Фирдавсӣ*

НИЛУФАЛ||НИЛУПАЛ *ҳ.* نيلوفل||نيلوپل *ниг.* **нилуфар.**

Оби ангуру оби нилуфал,
Мар-маро аз абиру мушк бадал. *Абӯшакури Балхӣ*

НИЛУФАР *ҳ.* نيلوفر **1.** навъе аз растании обӣ, ки баргҳояш калон, гулаш сафед ё зардранг буда, бо баромадани офтоб аз об сар берун меоварад ва баробари фуромадани офтоб дар об фурӯ меравад; савсани обӣ.

Нилуфар андар об ниҳон бошад, ин аҷаб,
Нилуфарест он, шуда об андар ӯ ниҳон.
«Анвори Суҳайлӣ»

То навбаҳор сабз бувад, осмон — кабуд,
То лола соя ҷӯяду нилуфар — офтоб ... *Анварӣ*

2. гули ошиқпечон; навъе аз ошиқпечон, ки ба дарахт печида онро нобуд мекунад ва нилуфари саҳрой низ ном дорад.

НИЛУФАРӢ نيلوفری ба ранги нилуфар; **(ин) тоқи нилуфарӣ** *киноя аз* осмон.

Чунон бастӣ ин тоқи нилуфарӣ,
Ки андешаро нест з-ӯ бартарӣ. *Низомӣ*

НИЛӢ نيلی ба ранги нил; кабудранг, кабуд, осмониранг;

◇ **нилӣ тутуқ** *киноя аз* осмон.

В-агар Зӯҳра толеъ шудӣ аз уфуқ,
Бурун омадӣ маҳ зи нилӣ тутуқ. *Хоҷу*

НИМ نيم **1.** як қисм аз ду қисми баробари ҳар чизе, нисф.

Дар сари кӯи қаноат ҳуҷрае бояд гирифт,
Ним ноне мерасад, то ним ҷоне дар тан аст. *Саноӣ*

Табақи қашқарӣ ним сер оши палав ба замми чалаву гӯштҳои кӯфта ... дошт. *Садри Зиё*

2. миёни ҳар чизе, мас. миёни роҳ; **3.** нопурра, нота-

мом; **ним бӯса** бӯсаи ҷузъӣ, бӯсаи нотамом, бӯсаи андак.

Ба ним бӯса дуое бихар зи аҳли диле,
Ки қайди душманат аз ҷону ҷисм донад боз. Ҳофиз

ним нигоҳ нигоҳи андак; **ним ханда** хандаи андак, табассум.

Ба ним ханда чу сад ҷон диҳӣ ту Хисравро,
Ба ним ҷон чӣ тавон дод музди дандонат?
Хисрави Деҳлавӣ

НИМА نیمه ним, нисф.

Ва чунон ки пурсанд, ки чаҳор кадом шумор аст? Гӯянд: Он, ки ба ду бор нима кардан. Ибни Сино

Ҷаҳондор то нимаи шаб нахуфт,
Гузашта суханҳо ҳама бозгуфт. Фирдавсӣ

◇ **дидор омадани як нима** *кинояаз* зоҳир шудани моҳи нав, ҳилол.

Ид аст пеш аз субҳдам, мужда ба хаммор омада,
Бар чарх дӯш аз ҷоми Ҷам як нима дидор омада.
Хоқонӣ

НИМБИСМИЛ نیم‌بسمل нимкушта, нимсарбурида.

Ман мурғи нимбисмили теғи муҳаббатам,
Дар ман нигар, ки бехудиву изтироб чист.
Мушфиқӣ

НИМБОЗ نیم‌باز нимкушода; **чашми нимбоз** чашми хуморолуд; чашме, ки аз ноз нимпӯш шудааст.

Хуморолуда чашми нимбозаш,
Ҷаҳоне нимкушти ним нозаш. Хисрави Деҳлавӣ

НИМДАСТ نیم‌دست тахт, кат, нимкат; болишт.

Дасти офат бад-он чӣ гуна расад,
Ки дар он нимдасти дастур аст. Анварӣ

НИМДУНБУЛ نیم‌دنبل нимпухта.

Эй лабат мул, оразат гул, турраат сунбул барин,
Ғабғабат дар чарбу нармӣ тухми нимдунбул барин.
Шоҳин

НИМКОРА نیم‌کاره нотамом, нопурра, ноқис.

Нагузошт, ки бечора қозӣ корро ба поён расонад, [қозӣ] камокон хизматро ба ҷо наёвард ва нимкора шуд. Садри Зиё

НИМКУШТ نیم‌کشت нимкушта, нимбисмил, нимҷон.

Хуморолуда чашми нимбозаш,
Ҷаҳоне нимкушти ним нозаш. Хисрави Деҳлавӣ

НИМЛАНГ نیم‌لنگ асбоби тасмамонанди чармӣ барои дар пушт нигоҳ доштани камон; тасмаи туфанг; камондон.

Камонро ба зеҳ карду омад ба ҷанг,
Биафканд аз хештан нимланг. Фирдавсӣ

Ба вақти корзори хасму рӯзи ному нанги ту
Фалак дар гардан овезад шағову нимланги ту.
Фаррухӣ

НИММАСТ نیم‌مست ширакайф, касе, ки пурра маст нашудааст.

НИМР||НАМИР *а.* نمر\|\|نمیر паланг.

НИМРАС نیم‌رس **1.** ҳар чизи ба камол норасида, ҳамчун меваи нопухта, шароби норасида ва ғ.

Қасе, к-аз дидани дасти нигоринаш шавад бехуд,
Шароби нимрас донад ҳинои нимрангашро.
Шавкат

2. мурғе, ки пару болаш ҳанӯз набаромадааст; **3.** тире, ки ба ҳадаф нарасидааст.

НИМРУХ نیم‌رخ *ниг.* **нимрӯ(й).**

НИМРӮ(Й) نیم‌رو(ی) сурат ё тасвире, ки як тарафи рӯи одамро нишон медиҳад, профиль.

Боз омадам аз барон тамкин
Дар пеши ту нимрӯи хокин. Хоқонӣ

НИМРӮЗ نیم‌روز **1.** нисфи рӯз, нимаи рӯз, зӯҳр, пешин.

Ту хуфта хунук дар ҳарам нимрӯз,
Ғариб аз бурун, гӯ, ба гармо бисӯз. Саъдӣ

2. ҷануб, тарафи ҷануб.

Сӯи бохтар буд пушти сипоҳ,
Шаб омад, ба пилон бибастанд роҳ,
Чунин сохт солори гетифурӯз,
Ки дорад сипаҳ чашм бо нимрӯз. Фирдавсӣ

3. номи қадимии вилояти Систон.

Ва ҳар чӣ ҳадди ҷануб аст, Нимрӯз гӯянд.
«Таърихи Систон»

Кунун худ ҳумоям ба дом омадаст,
Шаҳи Нимрӯзам зи Шом омадаст. Хоҷу

4. *мус.* номи як оҳанги қадимӣ.

Чу гуфтӣ «Нимрӯз»-и маҷлисафрӯз,
Хирад бехуд будӣ то нимаи рӯз. Низомӣ

НИМСУФТА نیم‌سفته он чӣ ҳанӯз ба тамом суфта нашудааст.

Нахустин зи гавҳар яке суфта буд,
Дигар нимсуфта, сайӯм нобисуд. Фирдавсӣ

НИМТАРГ||НИМТАРК نیم‌ترگ\|\|نیم‌ترک **1.** хӯд, кулоҳе, ки дар вақти ҷанг мепӯшанд; **2.** навъе аз хайма, хаймаи хурд.

Даҳ ҳазор зану мард ба наззора истода, аъёнро ба нимтарк биншонданд. «Таърихи Байҳақӣ»

НИМХОМ نیم‌خام нимпухта, пухтаи нотамом.

Ин ҷаҳон ҳамчун дарахт аст, эй киром,
Мо бар ӯ чун меваҳои нимхом. Румӣ

НИМХОЯ نیم‌خایه *кинояаз* гунбад, гунбади осмон.

Гар азамат ниҳад чу Ҷам манзари нимхояро,
Хояи мӯрча шавад нӯҳ фалак аз муҳаққарӣ.
Хоқонӣ

НИМХӮРД||НИМХӮРДА نیم‌خورد\|\|نیم‌خورده хӯроки пасмонда, хӯроки зиёдмонда, сарқут.

Нахӯрад шер нимхӯрдаи саг,
В-ар ба сахтӣ бимирад андар ғор. Саъдӣ

Ҳамчу оби зиндагонӣ нимхӯрди Хизр нест,
Сар ба мӯҳри шарм бошад ғунчаи хандони ту.
Соиб

НИМЧА I نیمچه *ҳар чизи кӯтоҳ, махсусан либос.*

НИМЧА II نیمچه воҳиди вазн (зиёда аз 400 г).

НИМЧАРХ نیم‌چرخ навъе аз камон.

Ба кӯҳ баршуду андар ниҳолагаҳ бинишаст,
Фаялк пешу ба зеҳ карда нимчарх камон.
Фаррухӣ

Эй ба ҷое, ки аз улув бификанд
Нимчархи ту чархро аз даст. *Анварӣ*

НИОЛ *а.* نعال *ҷ.* **наъл.**

Ҳилол тира шавад бар фалак зи маркаби ту,
Ҳилол шакл кунад хоки тираро ба ниол. (2)
Муиззӣ

саффи ниол кафшкан; пойини хона.

НИОҶ *а.* نعاج *ҷ.* **наъҷа.**

Бар ту зулм кардааст, ки наъҷаи туро бо ниоҷи худ мунзам сохта. *«Равзат-ус-сафо»*

НИРОН *а.* نیران *ҷ.* **нор II.**

НИРӮ نیرو *ниг.* **нерӯ.**

НИСБАТ *а.* نسبت **1.** мансубият; аслу насаб, нажод.

Гар туро нисбат асту дониш нест,
Назди доно кам аз хасе бошӣ. *Адиб Собир*

2. наздикӣ, хешӣ, алоқа, муносибат, пайвастагӣ.

Чӣ нисбат аст ба риндӣ салоҳу тақворо,
Симои ваъз куҷо, нағмаи рубоб куҷо?! *Ҳофиз*

3. қиёс, муқоиса; **нисбат доштан** а) мансубият ва хешӣ доштан; алоқа ва наздикӣ доштан; б) монанд будан.

Сайидо, бо кӯҳкан азбаски дорам нисбате,
Нест ғайр аз номи Ширин бар забони тешаам.
Сайидо

нисбат кардан а) мансуб кардан, махсуси *чизе, касе* намудан; б) монанд кардан, муқоиса намудан.

Зи шарми он, ки ба рӯи ту нисбаташ кардам,
Суман ба дасти сабо хок дар даҳон андохт.
Ҳофиз

Ба чӣ нисбат кунам он сарвқади дилҷӯро,
Ҳар чӣ гӯям, беҳ аз он аст, чӣ гӯям ӯро. *Ҳилолӣ*

◇ **нисбат ба ...** дар ҳаққи ..., дар бораи ...

Ҳазрати волидам аз ғояти ихлосашон аз исноди кирдору атвори нолоиқ нисбат ба ҳазрати устозашон ба мароҳил мегурехтанд. *Садри Зиё*

НИСВАТ *а.* نسوت занҳо.

НИСВОН *а.* نسوان занон.

Ва кушодани рӯй дар паси ҷаноиз ва ғайри он бар нисвон мамнӯъ шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

НИСНОС نسناس *ниг.* **наснос.**

НИСО(Ъ) *а.* نسا||نساء занон.

Тарки Ироқ рафтан нахоҳӣ кард, боре нисо ва сибъёнро бо худ набар. *«Равзат-ус-сафо»*

НИСОБ *а.* نصاب **1.** асли ҳар чизе; **2.** он миқдор моле, ки аз он закот додан лозим аст.

Нисоби ҳусн дар ҳадди камол аст,
Закотам деҳ, ки мискину фақирам. *Ҳофиз*

3. рутба, дараҷа; миқдор.

Дар он вақт пеш шитобӣ, то аз нисоби инъоми мо насибе ёбӣ. *Авфӣ*

Гавҳари маърифат омӯз, ки бо худ бибарӣ,
Ки насиби дигарон аст нисоби зару сим. *Ҳофиз*

НИСОЛ *а.* نصال нӯги тир.

Равон зи дидаи афлокиён шавад Ҷайҳун,
Нисоли тират агар қабзаи Камон лесад. *Рӯдакӣ*

НИСОР *а.* نثار пошидан, аз болои сари касе пошидани тиллову танга, ва дигар чизҳо махсусан аз болои сари арӯс.

Амир ҳозир шуд ва расми нисор ба ҷой оварданд. *Авфӣ*

Дил чӣ бошад, к-он ба пои дилбаре натвон фиганд?
Чист нақди ҷон, ки натвон кард бар ҷонон нисор?
«Анвори Суҳайлӣ»

НИСОЪ *а.* نساء *ниг.* **нисо(ъ).**

НИСРИН نسرین *ниг.* **насрин.**

НИСФ *а.* نصف ним, нима.

Нисфи қимат арзад он ду чашми ӯ,
Ки ду чашмашрост маснад чашми ту. *Румӣ*

НИСФУЛЛАЙЛ *а.* نصف اللیل нимшаб, ними шаб, миёни шаб.

Дар нисфуллайл моҳ ба дараҷаи бадрия наздик бошад. *«Илми симиё»*

НИСФУННАҲОР *а.* نصف النهار миёни рӯз, зӯҳр, ними рӯз, вақти пешин.

Офтоб ба нисфуннаҳор расид ва ҳарорат бар дили мубоhelp...

Офтоб ба нисфуннаҳор расид ва ҳарорат бар дили муборизон ғалаба кард. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

НИСЬЁН *а.* نسیان фаромӯшӣ; фаромӯш кардан, аз хотир баровардан.

Расми нисьён дар ҷаҳон ман наёвардам, фаромӯшӣ расмест қадим. *Авфӣ*

НИСЬЯ *а.* نسیه *ниг.* **насья.**

НИТОҚ *а.* نطاق миёнбанд, камарбанд.

Кулоҳ аз фарқи Фарқад даррабуданд,
Нитоқ аз бурҷи Ҷавзо баргушуданд.
Убайди Зоконӣ

НИТОҶ *а.* نتاج **1.** насл, зот; зоида; бача.

Хӯроки аҳли байти ман аст аз нитоҷи ту,
Доим пур аст хонаам аз шербаччагон. *Сайидо*

нитоҷ гирифтан насл гирифтан.

Ҳар кас аз он асп нитоҷ гирифтанд ва нитоҷи ӯ шоеъ шуд. *Авфӣ*

2. натиҷа, самар, маҳсул.

Овардаи бухл ону нитоҷи карам аст ин,
Ҳар кас ба андозаи худ карда тақозо. *Савдо*

НИФОҒ نفاغ **1.** устухони косаи сар; **2.** *маҷ.* зарфи чӯбин, ки ба косаи сар монанд бошад; қадаҳ.

Дил шод дору панди Кисой нигоҳ дор,
Як чашмзад ҷудо машав аз ратлу аз нифоғ. *Кисоӣ*

Чу ёри ман шавад хандон, бихандад боғу роғ аз вай,
Нифоғ ар зӣ лабаш дорӣ, шавад пурмай нифоғ аз вай. *Қатрон*

НИФОҚ *а.* نفاق дурӯягӣ, дурӯӣ, макр.

Ва агар дӯстӣ изҳор кунанд, ҳам ба нифоқ бувад.
Аҳмади Дониш

нифоқ кардан дурӯягӣ кардан, мунофиқӣ кардан.

Раво надоштам, ки дурӯғ гӯям ва нифоқ кунам.
Авфӣ

нифоқ ҷустан нифоқ кардан, дурӯягӣ ва макр кардан.

Зан аз шавҳари хеш ҷустӣ нифоқ,
Ба дасташ ҳамин лаҳза додӣ талоқ. *Сайидо*

нишаст نشست *асоси замони гузаштаи* **нишастан.**

НИШАСТ نشست 1. нишастан, шиштан, шишт.

Хиромон биёмад Сиёвуш бараш,
Бидид он нишасту сару афсараш. *Фирдавсӣ*

В-агар бе ту нишасте буд моро,
Ғароматро ба ҷон дил истодаст. *Анварӣ*

2. мақом, ҷойгоҳ, нишеман.

Хуҷаста нишасти ту бо фарраҳӣ,
Ки ҳастӣ сазовори шоҳаншаҳӣ. *Фирдавсӣ*

3. *маҷ.* вазъият, ҳолат.

Фиристода, к-он ҳавли гуфтор дид,
Нишасти Манучеҳри солор дид,
Бипажмурду бархост ларзон зи ҷой,
Ҳамон гаҳ ба зин андаровард пой. *Фирдавсӣ*

НИШАСТАН نشستن 1. сурини худро ба рӯи чизе гузошта қарор гирифтан.

Паи маслиҳат маҷлис оростанд,
Нишастанду гуфтанду бархостанд. *Фирдавсӣ*

нишастан бо *касе* ҳамнишин шудан бо касе, ҳамсӯҳбатӣ кардан бо касе.

Худоро, кам нишин бо хирқапӯшон,
Рух аз риндони бесомон мапӯшон. *Ҳофиз*

2. фурӯ рафтан, даромадан, ҳамчун халида даромадан.

Тире биёмад ва бар пушти дасташ нишаст.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

3. истодан, зистан, дар ҷое будан, ба сар бурдан.

Нишастанд соле чунин сӯгвор
Паём омад аз довари кирдгор. *Фирдавсӣ*

◇ **нишастани оташ** *киноя аз хомӯш* шудани оташ, мурдани оташ.

Эй басо оташе, ки ногаҳ ҷаст,
Парвариш чун наёфт, зуд нишаст. *Ҷомӣ*

нишастани офтоб *киноя аз* фурӯ рафтани офтоб, паноҳ шудани офтоб, ғуруби офтоб.

Бархез, соқиё, ки ба ёди ту зиндаем,
Олам шавад сиёҳ, чу биншинад офтоб. *Ваҳид*

НИШАСТАНГОҲ||НИШАСТАНГАҲ نشستن گاه||نشستن گه

1. ҷои нишастан.

Нишастангаҳи нав биёростанд,
Зи шоҳи навоин хабар хостанд. *Фирдавсӣ*

2. толори ҷашн, ҷашнгоҳ; маҷлиси ҷашн.

Нишастангаҳе сохт шоҳи Яман,
Ҳама номдорон шуданд анҷуман. *Фирдавсӣ*

3. ҷои тахт, пойтахт.

Нишастангаҳ он гаҳ ба Истахр буд,
Қаёнро бад-он ҷойгаҳ фахр буд. *Фирдавсӣ*

НИШГИРДА||НИШГАРДА||НИШКАРДА||НИШКИРДА

نشگرده||نشکرده 1. абзоре, ки кафшдӯзон, саҳҳофон ва ғ. ба он чармро метарошанд ва мебуранд; 2. абзори рагзании ҳаҷҷомон.

Имрӯз босилиқ маро тарсо
Бигшуд бомдод ба нишгирда. *Кисоӣ*

НИШЕБ نشیب 1. пастӣ, пастии замин; сарозер ва рӯ ба поён будани чизе.

Оби кори адӯ афтод зи боло ба нишеб,
Ҳеҷ обе зи нишебӣ суи боло нашавад. *Манучеҳрӣ*

нишебу боло пастию баландӣ; **нишебу фароз** пасту боло; *муқ.* **фароз (фарозу нишеб);** 2. ба поин рафтан, *ба поён* фуромадан.

Гаҳи шитоб чу сарсар, гаҳи даранг чу кӯҳ,
Гаҳи фароз кабӯтар, гаҳи нишеб уқоб. *Муиззӣ*

3. *маҷ.* бадбахтӣ, осеб.

Бад-он бурзу боло зи бими нишеб
Дилаш з-Офаридун шуда пурниҳеб. *Фирдавсӣ*

◇ **нишеб афтодани кор** *киноя аз* бад шудани кор.

Аҷаб мадор, ки андар сарои олами кавн
Гаҳе нишеб фитад кору гаҳ фароз афтад. *Анварӣ*

НИШЕМ نشیم 1. ҷои нишастан; 2. ошьёна, лона.

Бифармуд пас, то ба ҳангоми хоб
Бирафтанд сӯи нишеми уқоб. *Фирдавсӣ*

НИШЕМАН نشیمن 1. ҷои нишастан, ҷойгоҳ, мақом.

Ба Гуштосп бинмуд б-ангушти рост,
Ки он аждаҳоро нишеман куҷост. *Фирдавсӣ*

2. ошьёна, лона.

Ду боз ... дар он нишеман ба сар мебурданд.
«Анвори Суҳайлӣ»

НИШЕМАНГОҲ||НИШЕМАНГАҲ نشیمنگاه||نشیمنگه ҷои нишеман, ҷои нишастан.

Ҳумое, ки буд ошьёнаш сипеҳр,
Нишемангаҳаш авҷи рахшанда меҳр. *Хоҷу*

НИШҚАНҶ نشکنج *ниг.* **нишкунҷ.**

НИШКАРДА||НИШКИРДА نشکرده *ниг.* **нишгирда.**

НИШКУНҶ||НИШҚАНҶ نشکنج *бо нохун гирифтан,* **чимдӣ.**

Ба бар чун гирифташ яли номдор,
Ба нишкунҷ андоми ӯ шуд фигор. *Фирдавсӣ*

Он санамро зи гозу аз нишканҷ
Тан бунафша шуду ду лаб норанҷ. *Унсурӣ*

НИШОДАН نشادن *нишондан, шинондан,* ҷой додан.

Шаҳаш ҷоми май доду биншод пеш,
Бифармуд ташрифаш аз хоси хеш. *Хоҷу*

нишон نشان *асоси замони ҳозираи* **нишон(и)дан.**

НИШОН نشان 1. аломат, асар.

Накардам бад, нагуфтам тунд, амонат медиҳам имрӯз,
Нишони некномӣ мегузорам ман туро, медон.
Мушфиқӣ

Бидон, ки пеш аз он аз ту ному нишон дар олам набудааст. *Аҳмади Дониш*

2. хабар, иттилоъ, дарак; **нишон додан** а) дарак додан, хабар додан.

Ҳар кас, ки аз Фазл нишон диҳад, ӯро сад ҳазор динор бидиҳанд. *Авфӣ*

Беҳуда забон макаш, забон деҳ,
З-он гумшуда ёри ман нишон деҳ. *Шоҳин*

б) намудан, намудор кардан, зоҳир кардан.

Қабоеҳи корҳоро арз карда, оқибати ваҳиман онро ба назарашон нишон дод. *Садри Зиё*

3. нақши по, изи пой.

Ҳеҷ асари роҳу нишон падид набуд. *Носири Хисрав*

4. ҳадаф, нишонаи тир ва ғ.; 5. аломати ҷангӣ, мас. байроқ ва ғ.

Ҷавоне ба омурғи мардона буд,
Нишонаш дарафши сапеду кабуд. *Фирдавсӣ*

6. мақсад, ният.

Сипаҳ гуфт, к-ин бартарӣ худ маҷӯ,
Сухан з-ин нишон ҳеҷ гуна магӯ. *Фирдавсӣ*

7. фармон, амр.

Ту бар ӯ нишоне фиристӣ, ки фалонро бигузор ва макуш. *Аҳмади Дониш*

8. тарз, тавр, сон.

Се рӯзу се шаб буд ҳам з-ин нишон,
Ғамӣ шуд дили марду гарданкашон. *Фирдавсӣ*

НИШОНА نشانه *ниг.* **нишон** 1, 4, 5.

Нишонаи лагади гӯр бод синаи он-к
Зи шохи оху дорад умеди каъби ғазол. (4) *Заҳири Форьёбӣ*

НИШОН(И)ДАН نشاندن||نشانیدن 1. шинондан, ҷой додан, ҷойгир кардан.

Ба пеши худ бинишон шоҳидони ширинкор,
Ки бо шакардаҳанон хуш бувад суолу ҷавоб. *Убайди Зоконӣ*

2. қарор додан, гузоштан, сари по истоёндан.

Сафе бар дигар даст биншонданд,
Ҳаме ном Найсориён хонданд. *Фирдавсӣ*

3. коштан, шинондан(-и ниҳол).

Дарахтест ин худ нишонда ба даст,
Куҷо бори ӯ хуну баргаш кабаст. *Фирдавсӣ*

Сад шохи гули тоза нишондам ба ҳавоят,
Боз о, ки яке з-он ҳама наншаст ба ҷоят. *Ҷомӣ*

4. насб кардан, устувор намудан, мас. нигин ё ҷавоҳиротро ба рӯи чизе ҷойгир кунондан.

Ба сони сипеҳре яке тахти зар,
Нишонда дар ӯ чанд гуна гуҳар. *Фирдавсӣ*

5. хомӯш кардан (оташро); таскин додан (дардро); ором кардан; 6. таъин кардан.

Ба рой аз бузургон беҳаш доду беш,
Нишондаш забардаст дастури хеш,
Чунон ҳикмату маърифат кор баст,
Ки дар амру наҳьяш даруне нахаст. *Саъдӣ*

7. ҳабс кардан, зиндонӣ кардан, бандӣ кардан.

Вай дар дил хиёнат дошт ва он ҳама моро муқаррар гашт, то ӯро нишонда омад, ки салоҳ нишондани ӯ буд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

НИШОНМАНД نشانمند нишондор, аломатнок.

НИШОСТА نشاسته оҳор, нишаста.

НИШОСТАН نشاستن шинондан, нишондан; **подшоҳ нишостан** *ба подшоҳӣ бардоштан, подшоҳ таъин кардан,* подшоҳ кунондан.

Ҳам аз тухми шаҳ подшоҳе нишост,
Бар ӯ расми бож, он чи буд, кард рост. *Асадӣ*

НИШОТ||НАШОТ *а.* نشاط шодӣ, хурсандӣ, хуррамӣ, сурур, шодмонӣ, тараб.

Нашоти ҷавонӣ зи пирон маҷӯй,
Ки оби равон боз н-ояд ба ҷӯй. *Саъдӣ*

Маҷлис аз файзи вуҷудаш маркази нишот ва маъдани инбисот гаштӣ. *Садри Зиё*

НИШОТАНГЕЗ نشاط‌انگیز шодиангез, шодиовар, хурсандкунанда, масарратбахш.

Сабза вақте бувад нишотангез,
Ки маконаш ба тарфи ҷӯ бошад. *Саъдӣ*

НИШОХТАН نشاختن нишондан, шинондан, ҷой додан.

НИШПИЛ نشپیل *ниг.* **нашпил.**

НИШТАР نشتر *ниг.* **нештар.**

НИШТАРБАҲО نشتربها *ниг.* **нештарбаҳо.**

НИШТАРЗАН نشترزن *ниг.* **нештарзан.**

НИШХОР||НИШХӮР||НУШХОР نشخار||نشخور||نشخوار 1. кавша; **нишхӯр кардан** кавша кардан.

Акнун зи балои бухли ту даҳ сол аст,
То нишхӯри шир мекунад фарзандат. *Анварӣ*

2. андаке аз коҳу алаф ва ғ., ки дар охури ҳайвонот боқӣ мондааст, нимхӯрдаи гову гӯсфанд ва ғ.

НИЮША||НИЙӮША نیوشه 1. гӯш додан, гӯш кардан, гӯш фаро доштан.

Ҳама ниюшаи хоҷа ба некӯию ба сулҳ,
Ҳама ниюшаи нодон ба ҷангу кори нағом. *Рӯдакӣ*

2. *фиғону нола, гирья ба гулӯ.*

Чу кӯшидам, ки ҳоли худ бигӯям,
Забонам барнагардид аз ниюша. *Шокири Бухорой*

НИЮШИДАН||НИЙӮШИДАН نیوشیدن шунидан, гӯш кардан; гӯш фаро додан, гӯш фаро доштан.

Фиристодаро гуфт: Некӯ ниюш,
Бигӯ он чӣ бишнидӣ, эй тезҳуш! *Фирдавсӣ*

Зи ман биньюшу дил дар шоҳиде банд,
Ки ҳуснаш бастаи зевар набошад. *Ҳофиз*

НИЮШО||НИЙӮШО نیوشا шунаванда, гӯшкунанда; гӯш фародиҳанда.

Ба ҳар кор кӯшо бибояд будан,
Ба дониш ниюшо бибояд шудан. *Фирдавсӣ*

НИ(Й)ЯТ *а.* نیت майл, азму ирода, оҳанг, мақсад, қасд.

Бар он бош, то ҳар чӣ ниййят кунӣ,
Назар дар салоҳи раиййят кунӣ. *Саъдӣ*

Ва агар таваққуф оранд, ният он бошад, ки аз ранҷи хидмат халос ёбанд. *Аҳмади Дониш*

НИҒӮШО(К)||НАҒӮШО(К) نغوشا(ک) 1. касе, ки офтоб ва оташ парастиш мекунад; оташпараст, габр.

Сухангӯй гаштӣ, сулаймонт кард,
Ниғӯшок будӣ, мусулмонт кард. *Абӯшакури Балхӣ*

Таъвил кард доно аз мазҳаби ниғӯшо,
Аз Зардухушт, к-ӯ буд устод пеши доно. *Дақиқӣ*

2. таппӣ, таппак, саргини хушки чорпоёни хонагӣ, ки барои сӯзишворӣ ба кор мебаранд.

Чу ҳезум бичусту нишоне надид,
Зи сармо ниғӯшову хоро гузид. *Фирдавсӣ*

НИҚАМ *а.* نقم ҷ. **нақмат||ниқмат.**

Гуфт: Дар ришам бувад хосиййятам,
Ки раҳонам муҷримонро аз ниқам. *Румӣ*

НИҚМАТ *а.* نقمت *ниг.* **нақмат.**

НИҚОБ *а.* نقاب пӯшиш, парда; рӯпӯш; чашмбанд; чодир, фаранҷӣ.

Эй аз бунафша сохта гулбаргро никоб,
В-аз шаб тапончаҳо зада бар рӯи офтоб. *Анварӣ*

То никоб аз чеҳра андозӣ чу гул, дар пои ту
Мекунам фарьёд ҳар шаб то саҳар булбул барин. *Шоҳин*

никоб фурӯ гузоштан парда бардоштан, парда аз рӯй гирифтан, рӯй кушодан.

Духтар никоб фурӯ гузошт. *Авфӣ*

аз рӯй (*ё* **чеҳра) никоб андохтан** парда бардоштан, рӯй кушодан.

Ба нимшаб агарат офтоб мебояд,
Зи рӯи духтари гулчеҳри раз никоб андоз. *Ҳофиз*

◇ **никоби нилӣ** *кинояаз* шаб; **никоби хазро** *кинояаз* осмон; **шикофтани никоби сухан** *киноя аз* фаҳмидан, кушодани маънои сухан.

Гар никоби сухан шикофтаӣ,
Он чӣ дар ваҳм нест, ёфтаӣ. *Бедил*

НИҚОБАТ||НАҚОБАТ *а.* نقابت раҳбарӣ, раисӣ, сарпарастӣ, садорат.

Нақобати сафи панҷум ба паҳлавоне дод,
Ки обу оташ аз теғи ӯ кунанд қирон. *Сайидҳасани Ғазнавӣ*

Абдулқодир дар замони Ҳусайн Мирзо ба мансаби никобат сарафроз гардид. *«Таърихи Сайидроқим»*

НИҚОР *а.* نقار ихтилоф, мухолифат, душманӣ, ҷидол, низоъ.

Миёни Умаршайху ман сад никор
Ба таҷдиди даврон шуда ошкор. *Шодӣ*

Аксари аъдоро дар он саҳро бо минқори никор барчиданд. *«Равзат-ус-сафо»*

НИҚОРАТ *а.* نقارت пешаи наққор, пешаи касе, ки кандакорӣ ва наққорӣ мекунад; кандакорӣ, ҳаккокӣ.

Ҳама бомҳои ин масҷид ба харпушта пӯшида ва ҳама наҷорату никорат ва манқушу мадҳун карда. *Носири Хисрав*

НИҚОТ *а.* نقاط *ҷ.* **нуқта.**

НИҚРИС I *а.* نقرس *тиб.* дарди бандҳои устухони дасту пой.

Ба иллати никрис замин шуда буд. *Авфӣ*

Маркаби аъноқи мардумро мапой,
То наёяд никрисат андар ду пой. *Румӣ*

НИҚРИС II *а.* نقریس одами ботаҷриба, махсусан духтури таҷрибадор.

НИҲЕБ نهیب ҳайбат; тарсу бим.

НИҲОБ *а.* نهاب *ҷ.* **нахб.**

НИҲОВАНД نهاوند **1.** номи шаҳре дар Эрон; **2.** *мус.* номи як оҳанги қадимӣ.

В-ар пардаи «Ушшоқ»-у «Ниҳованд»-у «Ҳиҷоз» аст,
Аз ҳанҷараи мутриби макрӯҳ назебад. *Саъдӣ*

ниҳод نهاد *асоси замони гузаштаи* **ниҳодан.**

НИҲОД نهاد **1.** табъ, табиат, мизоҷ, сиришт, хӯй; **сифат,** фитрат, зот.

Қуввати сабуӣ дар ниҳоди шоҳин мутамаккин аст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

З-осори ханҷари ту, ки дорад ниҳоди ҷон,
Андар ниҳоди хасми ту осори ҷон намонд. *Ломеӣ*

2. *одат, қоида,* **тартиб,** *расму оин.*

Худои арш ҷаҳонро чунин ниҳод н и ҳ о д,
Ки гоҳ мардум шодону гаҳ бувад ношод. *Рӯдакӣ*

На осоние дид бе ранҷ кас,
Ниҳоди замона бар ин асту бас.*

3. қарор, қарордод; **4.** маҳал, макон, ҷой, ҷои истиқомат.

Дигар баҳра з-ӯ буд Қуму Исфаҳон,
Ниҳоди бузургону ҷои миҳон. *Фирдавсӣ*

НИҲОДАН نهادن **1.** мондан, гузоштан, гузордан, ҷо додан.

Чунин буд, ки дар Порс як рӯз тахт
Ниҳоданд зери гулафшон дарахт. *Фирдавсӣ*

Пас ҳазор динор зар дар пеши вай биниҳод. *Аҳмади Дониш*

2. шумурдан, ҳисоб кардан, касеро ба чизе гирифтан, касеро соҳибэътибор донистан.

Гурӯҳе ниҳанд аз кироми мулукат,
Гурӯҳе ниҳанд аз мулуки кироматт. *Анварӣ*

3. қарор додан, муайян кардан.

Бар он ниҳоданд, ки рӯзи бисту ҳафтуми рамазон ин кор бикунанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

4. захира кардан.

Наам, тоифае ҳастанд бар ин сифат, ки баён кардӣ: қосирҳиммат, кофирнеъмат, ки бибаранд ва биниҳанд ва нахӯранду надиҳанд. *Саъдӣ*

Зар аз баҳри хӯрдан бувад, эй писар,
Барои ниҳодан чи сангу чи зар. *Саъдӣ*

◇ **ниҳодан** *аз чизе* берун кардан аз чизе.

Бар гӯш ниҳодаӣ сари зулф
Аз гӯшаи дил ниҳода моро. *Анварӣ*

ниҳодан аз канори *чизе* берун кардан аз ҳудуди чизе.

Як дам манеҳ аз канори фикрат
Он хурниҳоду хушлиқоро. *Анварӣ*

дар уқубат ниҳодан дар азоб монондан, ба азоб дучор кардан.

Маро дар уқубате азим ниҳодӣ. *Абдуллоҳи Ансорӣ*

маҳалли никор ниҳодан *касеро* душман ҳисоб кардан, душман қарор додан касеро; душманӣ кардан бо касе.

Ҳама дуздони назму насри маманд,
Дуздро чун ниҳам маҳалли никор? *Хоқонӣ*

НИҲОЁТ *а.* نهایات *ҷ.* **ниҳоят.**

Чу гардун аст, қадраш не, ки он ҷо
Ниҳоёти ҷануб асту шимол аст. (1) *Анварӣ*

НИҲОЗИДАН||НУҲОЗИДАН نهازیدن тарсидан, воҳима кардан, бим доштан.

Зулф гӯӣ зи лаб ниҳозидаст,
Ба гила сӯи чашм рафтастӣ. *Тайёни Марғазӣ*

НИҲОЛ I نهال дарахти навнишонда, шохаи тоза аз ҳар дарахте, ки ба ҷои дигар шинонда мешавад, навруста.

Ба як моҳ боло гирифт он ниҳол
Фузун з-он, ки дигар дарахтон ба сол. Унсурӣ

Қиро ситора мисоли бало набишт, бидар,
Куҷо замона ниҳоли ҷафо нишонд, бикан.
Адиб Собир

НИҲОЛ II نهال бистар, рахти хоб, кӯрпаву болин, болишт.

Ба рӯзи ҷавонӣ бад-ин моя сол
Чаро хокро баргузидӣ ниҳол? *Фирдавсӣ*

НИҲОЛА نهاله камин, камингоҳи шикорчӣ ё душман.

То зи ҳавои туам ба банду ба нола
Ишқи ту бар ҷони ман ниҳод ниҳола.
Шӯҳраи Офоқ

Ғизоли осмон ояд ба домаш,
Агар нерӯш бошад дар ниҳола. *Муиззӣ*

НИҲОЛАГОҲ||НИҲОЛАГАҲ نهالهگاه||نهالهگه камингоҳ, махсусан камингоҳи шикорчиён.

Аз паи хидмати ту то ту мулк сайд кунӣ,
Ба ниҳолагаҳи ту ронад нахҷир паланг. *Фарр хӣ*

НИҲОН نهان 1. пинҳон, махфӣ, пӯшида, нуҳуфта.

Андӯҳи ту ногуфтаву дарди ту ниҳон беҳ,
Ин пеши кӣ зоҳир кунаму он ба кӣ гӯям? *Ҳилолӣ*

ниҳон аз дидаи мардум пинҳон, махфӣ.

Ниҳон зи дидаи мардум, зи тири мижгонат
Ҳазор захм бар ин ҷони нотавони ман аст.
Махфӣ

дар (ё андар) ниҳон *пинҳонӣ, ба таври махфӣ.*

Дар ниҳон беҳтар аз ошкор бош. *Зарбулмасал*

2. роз, сир.

Моро он ақл набошад, ки ниҳони дили подшоҳ донем. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Зи фазли махбару манзар бар ӯ гуво бас кун,
Ки ошкораи мард аз ниҳони мард гувост. *Унсурӣ*

НИҲОНХОНА نهانخانه 1. хилватхона, ҷои хилват, ки дар зери замин барои муҳофизат аз гармӣ ё барои нигаҳдории захираи озуқа сохта мешавад.

Ашки ҳарамнишини ниҳонхонаи маро
З-он сӯи ҳафт парда ба бозор мекашӣ. *Ҳофиз*

2. *маҷ.* қабр, гӯр.

НИҲОНӢ نهانی 1. пинҳонӣ, махфӣ, пӯшида.

Ниҳонӣ зи Судобаи чорагар
Ҳамебуд печону хастаҷигар. *Фирдавсӣ*

Сӯфӣ аз партави май рози ниҳонӣ донист,
Гавҳари ҳар кас аз ин лаъл тавонӣ донист.
Ҳофиз

2. роз, сир.

НИҲОР نهار 1. коҳиши тан, харобӣ, лоғарӣ; **ниҳор кардан** хароб шудан, лоғар шудан.

Қор ба дараҷае бикашид, ки ... ҳеҷ нахӯрд ва рӯзҳо баромад ва ниҳор кард ва атиббо дар муолаҷати ӯ оҷиз монданд. *Низомии Арӯзӣ*

2. тарс, бим, ваҳшат.

НИҲОЯТ نهایت 1. охир, оқибат, поён; ҳад, ҳудуд.

Ё васли туро иноятe бояд,
Ё ҳаҷри туро ниҳояте бояд. *Анварӣ*
Ин роҳро ниҳоят сурат куҷо тавон баст,
К-аш сад ҳазор манзил беш аст дар бидоят.
Ҳофиз

2. берун аз ҳад, беҳад, бисьёр, хеле.

Дар умури дуньявӣ ва муомалоти расмӣ зиёда бевуқуф ва ниҳоят содалавҳ буданд. *Садри Зиё*

дар (ё ба) ниҳояти дараҷа хеле, аз ҳад зиёд, беандоза.

Ҳазрати қозикалон чун ин шуниданд, ... ба ниҳояти дараҷа мамнун шуданд. *Садри Зиё*

НИҲУНБАН نهنبن *ниг.* **нуҳунбан.**

ниҳуфт||нуҳуфт نهفت *асоси замони гузаштаи* **ниҳуфтан||нуҳуфтан.**

НИҲУФТ||НУҲУФТ نهفت 1. пинҳон, махфӣ; чизи пинҳон, сирри маҳрамона.

Ҷилваи ҳусни туст дар назарам,
Ҳар куҷо бинам ошкору ниҳуфт. *Ҷомӣ*

2. паноҳгоҳ, ҷои пинҳон шудан.

... Ки то зиндаам, ҷарма ҷуфти ман аст,
Хами чархи гардон ниҳуфти ман аст. *Фирдавсӣ*

3. хилватхона, шабистон.

Мар-ин се гаронмояро дар ниҳуфт
Бибояд ҳаме шоҳзода се ҷуфт. *Фирдавсӣ*

НИҲУФТА||НУҲУФТА نهفته 1. *сифати феълии замони гузаштаи* **ниҳуфтан||нуҳуфтан**; 2. пинҳон, пӯшида, махфӣ.

Хирад, ки аз сари тавфиқ мекунад инсоф,
Шавад ба дидаи таҳқиқ ин нуҳуфта аён. *Шоҳин*

НИҲУФТАН||НУҲУФТАН نهفتن 1. пинҳон кардан, пӯшидан, рӯпӯш намудан.

Ба хуршедрӯён сипаҳдор гуфт,
Кӣ ин хобро боз бояд ниҳуфт. *Фирдавсӣ*

Ҳоли дили хеш аз ту ниҳуфтан мушкил.
«Анвори Суҳайлӣ»

2. пинҳон шудан, махфӣ шудан.

НИҲУФТАПИЖӮҲ نهفته‌پژوه касе, ки сир ва чизи пинҳониро кофтуков мекунад; сирдон, роздон.

Яке ҷодуе буд, номаш Ситӯҳ,
Гузорандароҳу ниҳуфтапижӯҳ. *Фирдавсӣ*

НО I نا об.

То боғ падид орад барги гули найсонӣ,
То абр фурӯ борад нову нами озорӣ. *Манучеҳрӣ*

НО II||**НОЙ** نا||نای *ниг.* **най** I.

НО III نا гулӯ, ҳалқ.

НОАНБОН ناانبان *ниг.* **найанбон.**

НОАРЗ ناارز беарзиш, беқимат.

Саворон пароканда кардам ба марз,
Падид омад акнун зи ноарз арз. *Фирдавсӣ*

НОАҲЛ نااهل номуносиб, нолоиқ, ноқобил; паст, бадҷинс, нокас, нобакор.

Хирад бар мадҳи ноаҳлон бихандад,
Қасе бар гардани хар дур набандад.
Носири Хисрав

Парниёну насиҷ бар ноаҳл
Лоҷварди тилест бар девор. *Саъдӣ*

НОБ I ناب соф, тоза, пок, холис, беғаш, сирф.

Ноб аст ҳар он чиз, ки олуда набошад,
З-ин рӯй туро гӯям, к-озодаи нобӣ. *Фаррухӣ*

Агар аз чашмаи маънӣ хӯрӣ об,
Шавӣ дар боғи ҷаннат меваи ноб.
Носири Хисрав

маи (*ё* **шароби**) **ноб** маи холис, шароби холис, маи софи беғаш.

Хум тиҳӣ гашту ҳанӯзам ҷон зи май сероб нест,
Хуни худ хӯр, охир, эй дил, чун шароби ноб нест.
Хисрави Деҳлавӣ

НОБ II *а.* ناب дандони ашкӣ.

НОБАКОР نابکار **1.** ба кор нараванда, бефоида, беҳосил, беҳуда.

Бипарҳез аз андешаи нобакор,
Зи мо барнагардад бади рӯзгор. *Фирдавсӣ*

2. нокас, бадкирдор, бадамал.

Бале, марди фосиқ, фоҷир, ғаддор, нобакор, саффок ва золим аст. *Аҳмади Дониш*

НОБАНАВО نابنوا ҳар чизе, ки зоеъ шудааст ва ба кор намеояд.

Қори мададу кори киё нобанаво шуд,
З-ин низ батар ботадшон нобанавой. *Манучеҳрӣ*

Ёфт дар хона соъе аз хурмо,
Дағалу хушк гашта нобанаво. *Саноӣ*

НОБАСОМОН نابسامان бесару бесомон, овора.

Ман ба чашми хеш дидам Қаъбаро, аз захми санг
Ашкбор аз дасти муште нобасомон омада. *Хоқонӣ*

НОБАСТА نابسته бастанашуда, махсусан захме, ки докапеч нашудааст.

НОБАСТАГӢ نابستگی нобаста будан; набудани банд барои бастани захм.

Танашро нигаҳ карду он хастагӣ,
Табаҳ дид хаста зи нобастагӣ. *Фирдавсӣ*

НОБАЮСОН نابیوسان **1.** чашмдошт, таваққуъ; **2.** ногоҳ, якбора; ғафлатан.

Чун ба наздикони шаҳр бирасид, нобаюсон бо Насри Ҳамдон Қувайлиро бикушт.
«Таърихи Систон»

НОБАҲРА I نابهره бузург, азим.

... Ки вовайло, аҷаб кореам афтод,
Ба сар нобаҳра девореам афтод. *Ҷомӣ*

НОБАҲРА II نابهره *ниг.* **набаҳра.**

НОБАҲРАМАНД نابهرمند касе, ки баҳра надорад.

Ту кӯтоҳдастиву нобаҳраманд,
Мазан даст бар шохи сарви баланд. *Хоҷу*

НОБАҶО نابجا чизе, ки дар ҷои муносиби худ намебошад; бемавқеъ, бемаврид, беҷо, номуносиб.

НОБЗАН نابزن шароби ноб хӯрдан, шаробхӯрӣ.

Эй фитратат ба сина чу дар обгина май,
В-эй нуктаат ба хома чу дар нобзан газак.
Шоҳин

НОБИН نابین *ниг.* **нобино.**

НОБИНО نابینا кӯр, бечашм.

Луқмонро гуфтанд: Ҳикмат аз кӣ омӯхтӣ? Гуфт: Аз нобиноён, ки то ҷое набинанд, пой нанихaнд.
Саъдӣ

Таъни нобино мазан, эй дам зи биной зада,
З-он ки нобино ба кори хештан бино бувад.*

НОБИСУД||**НОБИСУДА** نابسود||نابسوده носуфта (оид ба сангҳои қиматбаҳо).

Дигар эзадӣ ҳар чӣ боист буд,
Яке сурх ёқут буд нобисуд. *Фирдавсӣ*

Сухан, — гуфт, — ногуфта чун гавҳар аст,
Қуҷо нобисуда ба банд-андар аст. *Фирдавсӣ*

НОБИХРАД نابخرد нофаҳм, беақл, бетамиз.

Бигардон зи ҷонаш ниҳеби бадон,
Бипардоз гетӣ зи нобихрадон. *Фирдавсӣ*

НОБИҒА||**НОБИҒАТ** *а.* نابغه||نابغت *одами баландистеъдод;* одами барҷаста ё бузургмартаба.

НОБОБ ناباب номуносиб, номувофиқ, нописанд, бад.

Магӯ ҳарфе, ки нобоб асту аз он фитна мехезад,
Амал мекун зи рӯи ростӣ бо гуфтаи пирон.
Мушфиқӣ

НОБОИСТ نابایست *нобоб, нолоиқ, ғайри лозим, чизе, ки* ба кор намеояд.

Ҳосидонро ағрози фосида бар ин феъли ношоист ва қавли нобоист гумоштааст. *«Равзат-ус-сафо»*

НОБОЙ نابای чизи номумкин, ғайри мумкин, номумкин, маҳол.

НОБОК نابا ک нотарс, бебок.

Яке деви ҷангиш гӯянд ҳаст
Гаҳи разм нобоку бо зӯри даст. *Фирдавсӣ*

НОБОКДОР نابا کدار нотарс, бетарс, бебок.

Чунин дод посух варо Гургсор,
Ки эй номвар марди нобокдор ... *Фирдавсӣ*

НОБОЛИҒ نابالغ он кӣ ба синни булуғ нарасидааст, ба балоғат норасида, касе, ки синнаш камтар аз 14-15-солагист.

Бад-ӯ гуфт нобoлиғе, к-эй аҷаб,
Чу мурдӣ, чи серобу чи ташналаб. *Саъдӣ*

НОБУД نابود номавҷуд, нестшуда; **нобуд кардан** нест кардан, барҳам додан; **нобуд шудан** нест шудан, барҳам хӯрдан.

НОБУДА نابوده **1.** *ниг.* **нобуд.**

Манижа бад-ӯ гуфт: Дил шод дор,
Ҳама кори нобударо бод дор. *Фирдавсӣ*

Ҷомӣ, аз фақр насиме ба машомат нарасид,
То хуш аз будаву ғамнок зи нобуда шавӣ. *Ҷомӣ*

2. ғайб.

Бар аҳволи нобуда илмаш басир,
Зи асрори ногуфта самъаш хабир. *Саъдӣ*

НОБУДМАНД نابودمند фақир, бебаргу наво; камбағал.

Ту кӯтоҳдастиву нобудманд,
Мазан даст бар шохи сарви баланд.*

НОБУРДБОР نابردبار бесабр, бетаҳаммул.

Шунидам ҳама пӯзиши нобакор,
Чӣ гуфт ин ҷаҳонҷӯи нобурдбор? *Фирдавсӣ*

НОБУРИД||НОБУРИДА نابرید||نابریده **1.** хатнанашуда; **2.** порчаи ба андозаи либос, ки ҳанӯз бурида нашудааст, як либосвор.

Ба ганҷе, ки буд ҷомаи нобурид,
Фиристод назди Сиёвуш калид. *Фирдавсӣ*

нов ناو *асоси замони ҳозираи* **новидан.**

НОВ I ناو чӯби ковок, ки дар лаби бом гузошта мешавад, то ки оби боронро аз бом ба поён резонад; нова, новадон.

Аз барои ду сер равғани гов
Меъда чун осиё, гулӯ чун нов. *Саноӣ*

НОВ II ناو об; нам.

Наёмад ҳаме з-осмон нову нам,
Ҳаме баркашиданд нон бо дирам. *Фирдавсӣ*

НОВА ناوه **1.** *ниг.* **нов** I; **2.** ғӯлачӯби миёнхолӣ, ки гилкорон бо он гил мекашонанд.

НОВАК I ناوک *шакли хурдӣ ва навозиши* **нов** I.

НОВАК II ناوک тир, тири хурд, тири камон.

Новаки сайдафкани сад тирзан
Он накунад, к-оҳи яке пирзан. *Хоҷу*

новак кушодан тир андохтан, тир раҳо кардан.

Буто, чун ғамзаат новак кушояд,
Дили маҷрӯҳи ман пешаш сипар бод ! *Ҳофиз*

◇ **новаки мижгон** *киноя аз* мижгони тирмонанд, мижгони зебо.

Ба теғи ғамза агар ҷок мекунӣ ҷигарам,
Чӣ ғам, чу новаки мижгони ту ҷигардӯз аст.
Ҷомӣ

НОВАКАНДОЗ ناوک‌انداز тирандоз; **новакандоз кардан** тир андохтан.

Ҳазорон далерон ба рӯзи набард
Ба сандуқ-дар новакандоз кард. *Фирдавсӣ*

НОВАРД ناورد *ниг.* **набард.**

НОВАРДХОҲ ناوردخواه ҷангҷӯй, ҳариси ҷанг, касе, ки ҷанг металабад.

НОВДОН ناودان лӯлаи об, ки оби боронро аз бом ба замин мерезонад; нова, тарнов.

Бифармуд, то новдонҳои бом
Бикананду ӯ шуд бад-он шодком. *Фирдавсӣ*

Ту ба мисли ҳавзи обиву хавоси новдонҳо
Чу зи қаър об ҷӯшад, ғами новдон намонад.
Шамси Табрезӣ

НОВЕЖА ناویژه ғайри холис, носара, қалб, омехта, нософ.

НОВИДАН ناویدن **1.** калавидан, калавида роҳ рафтан.

Чу маст ҳар тарафе мефитиву меновӣ,
Ки шаб гузашт, кунун навбати дуост, махусп.
Шамси Табрезӣ

2. хиромидан, бо ноз роҳ рафтан.

Сари саркашон андаромад зи хоб
Зи новидани ҷорпоён дар об. *Фирдавсӣ*

НОВОҚИФ ناواقف бехабар, беиттилоъ; ноогоҳ.

НОВОҶИБ ناواجب ғайри лозим, нолозим, нодаркор.

Дилам бурдию он гоҳе паи дил сабр фармоӣ,
Макун таклифи новоҷиб, ки бе дил сабр натвонам.
Анварӣ

НОГАҲ ناگه *ниг.* **ногоҳ.**

НОГАҲОН ناگهان *ниг.* **ногоҳон.**

НОГИРИФТ ناگرفت ногоҳ, ногаҳон, дафъатан.

НОГОҲ||НОГАҲ ناگاه||ناگه якбора, дафъатан, ғафлатан.

Тӯтиеро ба хаёли шакаре дил хуш буд,
Ногаҳаш сели фано нақши амал ботил кард.
Ҳофиз

Ногоҳ ҳазрати эшон аз ҳарамсарои худ зодгӯён баромаданд. *Саори Зиё*

ба ногоҳ ба якборагӣ.

...Ки хуршеди зоташ ба авҷи камол
Расиду ба ногаҳ расидаш завол. *Садри Зиё*

НОГОҲОН||НОГАҲОН ناگاهان||ناگهان *ниг.* **ногоҳ.**

НОГУВОР ناگوار **1.** (хӯроки) бадҳазм; **2.** вайронии меъда (аз бадҳазмӣ).

Аз сахои ту ногувор гирифт
Ҳалқро як сару манам ноҳор. *Зайнабӣ*

3. *маҷ.* ҳар чизи номуносиб, нописанд, номувофиқ; **хабари ногувор** хабари бад.

НОГУВОРО||НОГУВОРОН ناگوارا||ناگواران *ниг.* **ногувор.**

НОГУЗИР ناگزیر лоилоҷ, ҳатмӣ, чизе, ки ба таври зарурӣ пеш меояд.

Дар он маҳзари аждаҳо ногузир
Гувоҳӣ навиштанд барнову пир. *Фирдавсӣ*

Суханҳои ӯ баски шуд дилпазир,
Ситоиш кунад ҳар касе ногузир. *Садри Зиё*

НОГУФТА ناگفته чизе, ки гуфта нашудааст, гапе, ки изҳор нашудааст.

Он беҳ, ки нагӯӣ, чу надонӣ сухан, эрок
Ногуфта басе беҳ бувад аз гуфтаи расво.
Носири Хисрав

◇ **ногуфта донистан ва нанавишта хондан** *киноя аз* хушьёрӣ ва фаросати комил доштан.

Чӣ гӯям ҳоли худ бо ту, чу медонам, ки медонӣ,
Ки ҳам ногуфта медониву ҳам нанвишта мехонӣ.*

НОДИМ *а.* نادم надоматкунанда; пушаймон, пушаймоншуда; хиҷил.

Аз он феъл нодим ва пушаймон гашта буд.
Аҳмади Дониш

НОДИР *а.* نادر камьёб, кам дидашаванда, кам дуҷоршаванда.

Чашми ту оҳуест бас нодир,
Ки ҳама сайд шери нар гирад. *Анварӣ*

нодир афтодан кам воқеъ шудан, кам вохӯрдан.

Падар писарро гуфт: ... Чунин иттифоқ нодир афтад ва бар нодир ҳукм натавон кард. *Саъдӣ*

НОДИРА *а.* نادره *муаннаси* **нодир.**

Чӣ нишон гӯямат, эй ёр, ки он нодираро
Натвон гуфт мисоле, натвон зад масале. *Ҷомӣ*

НОДИРАДОН نادره‌دان одами хушьёр, оқил, бофаросат, фозил, огоҳ.

НОДИРАКОР نادره‌کار ичрокунандаи корҳои ғайриоддӣ; санъаткори моҳир, усто.

Дар қитъаи ҳарири бузург рассомони нодиракор се сурат кашиданд. *Аҳмади Дониш*

НОДИРУЛВУҚӮЪ *а.* نادرالوقوع кам рӯйдиҳанда.

НОДИРУЛҲУСН *а.* نادرالحسن соҳибҷамоли фавқулодда, зебои камназир.

Гӯянд, хоҷаеро бандаи нодирулҳусн буд, бо вай ба сабили маваддат ва диёнат назаре дошт. *Саъдӣ*

НОДОН نادان одами бедониш, одами ҷоҳил; беақл, аҳмақ.

Ҳарчанд бувад мардуми доно дарвеш,
Охир бувад аз тавонгарон нодон беш.
Адиб Собир

Адӯи ӯ бувад нодон, дуруст аст ин масал, оре,
Ки бошад мардуми нодон адӯи мардуми доно. *Қатрон*

нодони даҳмардагӯӣ одами сергап, лаққӣ, ҳарзагӯӣ.

НОДОНӢ نادانی *бедонишӣ; аҳмақӣ, беақлӣ.*

Бисоти даҳр азбас вақфи нодонӣ бувад, Шоҳин,
Тавон дар содалавҳӣ дод арзи дастгоҳ он ҷо.
Шоҳин

НОДОР نادار касе, ки чизе надорад, тиҳидаст; камбағал, фақир, мискин.

Зи наззораи он ҳаросон сипоҳ
Чу нодор аз дидани қарзхоҳ. *Ҳотифӣ*

НОДОШТ نادا‌شت **1.** *ниг.* **нодор.**

Дили нодошт пур зи хун бошад,
Соғари айши ӯ нагун бошад. *Абулмуайяди Балхӣ*

2. *маҷ.* бешарм, беҳаё.

Чунин омадаст аз бузургони пир,
Ки бо ҳеҷ нодошт гуштӣ магир. *Низомӣ*

НОДОШТӢ نا‌داشتی **1.** нодорӣ, камбағалӣ, қашшоқӣ; **2.** беэътиқодӣ, нобоварӣ.

Чун бувад он сулҳ зи нодоштӣ,
Хашми худо бод бар он оштӣ. *Низомӣ*

3. *маҷ.* бешармӣ, беҳаёӣ.

Ба норостӣ доман олудаӣ,
Ба нодоштӣ дуда андудаӣ. *Саъдӣ*

НОЁБ نایاب камьёб, нодир, чизе, ки ёфта намешавад.

Дар замони мо сухан қадре надорад, Сайидо,
Ин гуҳар з-ин пеш дар ганҷинаҳо ноёб буд.
Сайидо

ноёб омадан ноёб шудан, нодир будан.

Гар туро ҷинси вафо бояд, ба шаҳри ишқ ҷӯй,
Қ-он матоъ андар диёри ҳусн ноёб омадаст. *Ҷомӣ*

НОЁФТ نایافت **1.** пайдонашуда, ба даст оварданашуда; **2.** пайдо накардан, ба даст наёвардан; ноёбӣ, нодирӣ.

Касе, к-ӯ бимирад зи ноёфти нон,
Зи барною аз пирмарду занон... *Фирдавсӣ*

НОЖ||НОЖУ ناژ||ناژو дарахти коҷ, санавбар.

Ту гӯӣ ба боғ-андар он рӯзи барф
Сафи нож буду сафи аръарон. *Манучеҳрӣ*

Он кӣ ба даноат ва дунҳимматӣ сар фуруд орад, чун барги ножу, агарчи дер бипояд, наздики аҳли фазл эътиборе наёбад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ноз ناز *асоси замони ҳозираи* **нозидан.**

НОЗ ناز **1.** хушаҳволӣ, хушдимоғӣ; тафохур, ифтихор, фахр.

Дар ҷашни осмонваши ту рехта ба ноз
Соқии моҳрӯи ту дар соғар офтоб. *Анварӣ*

нозу неъмат фаровонӣ, хӯрдании бисьёр ва рангоранг, хӯрокҳои бисьёр нағз.

Меъдаи халқу нозу неъмати ту
Тӯъмаи саъваву гулӯи уқоб. *Анварӣ*

ноз овардан хурсандӣ кардан; фахридану болидан.

Қунун донишу дод боз оварем,
Ба ҷои ғаму ранҷ ноз оварем. *Фирдавсӣ*

ба ноз парвардан бо нозу неъмат парвариш кардан; бо лутфу меҳрубонӣ парвариш намудан.

Чанд ба ноз парварам меҳри бутони сангдил,
Ёди падар намекунад ин писарони нохалаф.
Ҳофиз

2. истиғно нишон додани маъшуқ ба ошиқ; ишва; карашма.

Чашмат аз ноз ба Ҳофиз накунад майл оре,
Саргаронӣ сифати наргиси раъно бошад. *Ҳофиз*

Чашми масташ айни ноз, абрӯи мушкин нози маҳз,
Ин чӣ тӯфон аст, ё раб, ноз бар болои ноз!
Бедил

нозу айёрӣ *ишваю дилфиребӣ.*

В-он канизак зи нозу айёрӣ
Дар сано кард хештандорӣ. *Низомӣ*

ноз бардоштан ноз кашидан, ба нозу ишва тоқат кардан; **ба ноз гузоштан** ноз додан, ишва кардан ба касе.

Магзор маро ба ноз, агарчанд
Хубояд ноз нозанинро. *Анварӣ*

3. такаббур, кибр, мағрурӣ.

Ё раб, ин навдавлатонро бар хари худшон нишон,
Қ-ин ҳама ноз аз ғуломи турку астар мекунанд.
Ҳофиз

Пеши касе рав, ки талабгори туст,
Ноз бар он кун, ки харидори туст.*

ноз кардан а) карашма кардан; б) мағрур шудан, такаббур кардан; **расидани ноз** зебидани ноз.

Боз ту ноз мекунӣ, нози ҷаҳон туро расад,
Ҳусну намак туро бувад, ноз дигар киро расад?
Шамси Табрезӣ

нози касеро кашидан *ба саркашӣ ва мағрурии касе* тоб овардан.

Нози чун туе тавон кашид, эй ҷон,
Боз ин ҳама ҷобукиву айёрӣ! *Анварӣ*

Гар бар сари чашми ман нишинӣ,
Нозат бикашам, ки нозанинӣ. *Саъдӣ*

◇ **Нози Наврӯз** *мус.* номи навое аз навоҳои қадим.

НОЗАНДА نازنده нозкунанда, боланда, карашмагар.

Баҳори лутфро нозанда сарве
Ба боғи дилбарӣ раъно тазарве. *Убайди Зоконӣ*

НОЗАНИН نازنين хушрӯй, дилбар; маҳбуба.

Миёни нозанинон нозанине,
Зи шириниш Ширин хӯшачине. *Убайди Зоконӣ*

НОЗБАРДОР نازبردار он кӣ ба нозу ишва тоқат мекунад.

НОЗБОЛИН نازبالين болиши хурди нарм.

Нозбӯро аз бунафша нозболин зери сар,
Шохи гулро бистари барги ҳино дар зери пост.
Сайидо

НОЗБОЛИШ نازبالش *ниг.* **нозболин.**

Ба ғайри шӯъла маро ҷои гарми дигар нест,
Ба нозболиши ман ҷуз пари самандар нест.
Шавкат

НОЗБӮ(Й) نازبو(ى) райҳон.

Нозбӯро аз бунафша нозболин зери сар,
Шохи гулро бистари барги ҳино дар зери пост.
Сайидо

НОЗГАР نازگر касе, ки ноз мекунад, нозкунанда, ишвагар, ғамзакунанда.

Гар узр хоҳад он буту гар нозгар шавад,
Узраш ба дил пазираму нозаш ба ҷон кашам.
Муиззӣ

НОЗЕБ نازيب *ниг.* **нозебо.**

НОЗЕБО نازيبا **1.** зишт, бадшакл, зиштрӯй.

Зишт бошад дабиқиву дебо,
Ки бувад бар арӯси нозебо. *Саъдӣ*

2. нолоиқ, ношоиста.

НОЗИДАН نازيدن **1.** фахр кардан, ба худ болидан.

Дӯш чун товус менозидам андар боғи васл,
Дигар имрӯз аз фироқи ёр мепечам чу мор.
Саъдӣ

Киям ман, то бинозам бар худ аз андешаи нозат,
Ба худ нозиданат нозам, ба худ нозиданат нозам.
Бедил

2. ноз кардан, карашмаву ишва кардан; **3.** мағрур будан, худситоӣ кардан.

Чанд нозӣ, ки мӯътабар шудаам,
На нахоҳанд мурд мӯътабарон? *Адиб Собир*

Аз илм маноз, к-андар ин хок
Шогирд ҳамон шудаст устод. *Шамси Табрезӣ*

НОЗИЛ *а.* نازل **1.** поёноянда, фурудоянда, пастфароянда.

Бари ашки ман оби ҷӯ соил аст,
Бари чашми ман хуни дил нозил аст. *Хоҷу*

2. камарзиш, камбаҳо, паст.

В-агар хома дар даст гирӣ зи хомӣ,
Нависӣ саросар суханҳои нозил. *Ҷомӣ*

нозил кардан а) ба поин овардан, фуровардан; б) паст кардан, камарзиш кардан.

Дуруштӣ нагирад хирадманд пеш,
На сустӣ, ки нозил кунад қадри хеш. *Саъдӣ*

нозил шудан а) поён омадан, фуруд омадан.

Шак накард, ки малакест аз осмон нозил шуда,
агар башар аст, албатта Хизри набист.
Садри Зиё

б) паст шудан, камарзиш шудан.

НОЗИЛА I *а.* نازله *муаннаси* **нозил.**

НОЗИЛА II *а.* نازله балои сахт, бадбахтӣ.

Шӯълаи рои ӯ дар зулмати он нозила фурӯ мурд.
«Равзат-ус-сафо»

НОЗИМ *а.* ناظم **1.** он кӣ чизеро ба ришта мекашад; ҷамъкунанда, тартибдиҳанда, ба тартиб оваранда; **2.** ҳоким, фармонраво; **3.** шоир, назмнавис.

НОЗИР *а.* ناظر **1.** нигоҳкунанда, назаркунанда, бинанда.

Нозир бувад ба талъати бадхоҳи ту аҷал,
То Муштарӣ ба талъати саъди ту нозир аст.
Муиззӣ

Дастат ҳамеша мӯниси жӯлида зулфҳо,
Чашмат ҳамеша нозири мушкин изорҳо. *Ломеӣ*

2. коргузор, нигаҳбон, назораткунанда.

...Ва нозири роҳ ҳамроҳи дуздон набувад.
Аҳмади Дониш

нозир баргумоштан назораткунанда таъин намудан.

Чу мушриф ду даст аз амонат бидошт,
Бибояд бар ӯ нозире баргумошт. *Саъдӣ*

НОЗИШ نازش фахр, ифтихор.

Чунин гуфт пас гов бо паҳлавон,
Ки эй нозиши шаҳрьёру гавон. *Фирдавсӣ*

НОЗКАШ نازكش касе, ки ба нози дигарон тоб меоварад, нозбардор.

Дил ниҳам бар шумову хуш бошам,
Ҳар чӣ хоҳед, нозкаш бошам. *Низомӣ*

НОЗО(Й) نازا(ى) зан ва ё чорпое, ки намезояд.

НОЗОФАРИН نازآفرين **1.** оварандаи хушӣ ва хуррамӣ; **2.** офаридашуда аз ноз, пурноз, серкарашма.

З-он қади нозофарин дар ҳар диле андеша аст,
Ин ниҳоли шӯхро дар ҳар замине реша аст. *Соиб*

3. *кинояаз* маҳбуба.

Аз ин тарсам, ки он нозофарин гар дар хиром ояд,
Димоғамро бишӯронад насими остини ӯ. *Саидо*

НОЗПАРВАР نازپرور **1.** он кӣ бо нозу неъмат ва меҳрубониҳо парвариш ёфтааст.

Эй қадди ту сарви нозпарвар,
Дилдодаи қоматат санавбар. *Ҷомӣ*

Махфӣ, ба доми меҳнат гаштам асир охир,
Чун мурғи нозпарвар гум карда ошьёнро.
Махфӣ

2. *маҷ.* эрка, бачае, ки тарбияти дуруст наёфтааст.

НОЗПАРВАРД‖НОЗПАРВАРДА نازپرورد‖نازپرورده *ниг.* **нозпарвар.**

Нозпарварди танаъум набарад роҳ ба дӯст,
Ошиқӣ шеваи риндони балокаш бошад. *Ҳофиз*

НОЗУК نازک **1.** латиф, зариф, нарм, мулоим.

Бешӣ аз ин гӯ, офтоб, он орази нозук масӯз,
В-ар на оҳе баркашам аз дил, ки сӯзад офтоб.
Ҷомӣ

2. хурд.

Вах, ки дурдонае чунин нозук
Дар шаби тор суфтанам ҳавас аст. *Ҳофиз*

НОЗУКАНДОМ نازک‌اندام касе, ки аъзою бадани вай нарму латиф ва борик аст.

Шунидам, ки Луқмон сияҳфом буд,
На танпарвару нозукандом буд. *Саъдӣ*

НОЗУКБАДАН نازک‌بدن 1. лоғарандом.

Нозукбадане, ки менагунчад
Дар зери қабо чу ғунча дар пӯст ... *Соиб*

2. *маҷ.* маъшуқа, маъшуқаи латиф ва зебо.

Мани дилхаста ҳар дам баҳри он нозукбадан мирам,
Гаҳ аз ранги қабо, гоҳе зи бӯи пераҳан мирам. *Ҷомӣ*

НОЗУКДАҲАН نازک‌دهن он ки даҳони латиф ва зебо дорад.

Бути ман кӯдаку нозуклабу нозукдаҳан аст,
З-ӯ хатоям чу савоб асту ҷафоям чу вафо. *Муиззӣ*

НОЗУКДИЛ نازک‌دل ҳассос, нармдил; зудранҷ.

Ёри нозукдил, ки бемӯҷиб зи ман озор дошт,
Умре аз теғи тағофул хотирам афгор дошт. *Ҷомӣ*

НОЗУКЛАБ نازک‌لب касе, ки лабҳояш латиф ва зебост.

Бути ман кӯдаку нозуклабу нозукдаҳан аст,
З-ӯ хатоям чу савоб асту ҷафоям чу вафо. *Муиззӣ*

НОЗУКСАНАМ نازک‌صنم маҳбубаи нозук.

Мезад ӯ қамчиву он ёбуи тотуталъат
Пой мемонд чу нозуксанамон қад-қади чав. *Шоҳин*

НОЗУКТАНАНДА نازک‌تننده он ки маҳин мебофад.

Мисли ман нозуктананда тору пуди шеърро
Нест, чун дар докабофӣ аҳли Истамбул барин. *Шоҳин*

НОЗУКТИНАТ نازک‌طینت касе, ки табиаташ нозук аст, ҳассос; зудранҷ.

Муғелон пои нозуктинатонро дар ано дорад,
Чӣ ғам дорад зи хор он кас, ки оташ зери по дорад. *Соиб*

НОЗУКХАЁЛ نازک‌خیال борикфикр; дақиқашинос, хурдабин.

Ба анвоъ аснофи фазлу камол
Писандидафикр асту нозукхаёл. *Садри Зиё*

НОЗУР *а.* ناظور нигоҳубинкунандаи боғу боғча, боғбон.

Ба таразоре расид, аз нозури он пурсид. *Авфӣ*

НОИБ *а.* نائب ҷонишин, муовин, қоиммақом; вакил.

В-ар ба сӯи зан набиштӣ котибаш,
Номаро тасҳиф хондӣ ноибаш. *Румӣ*

Подшоҳи мутлақ муҳаббат бошад ва адолат ноиби ӯ тавонад буд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

НОИБА||НОИБАТ *а.* نائبه||نائبت 1. *муаннаси* **ноиб**; 2. ҳодисаи бад, мусибат, сахтӣ.

Убайдро, ки мураббӣ инояти ту бувад,
Чӣ ғам зи ноибаи даври осмон дорад. *Убайди Зоконӣ*

НОИБМАНОБ *а.* نائب‌مناب 1. ноиб, ҷонишин.

Пеша карда хилофи фармонро,
Гашта ноибманоб шайтонро.*

2. ҷонишини халифа, қоиммақом.

Ин дараҷаи ноибманоб ... мартабаи аввал бувад. *«Равзат-ус-сафо»*

НОИБОТ *а.* نائبات *ҷ.* **ноиба||ноибат.**

Аз ҳодисоти гетӣ он чашм бод кӯр,
В-аз ноиботи гардун он гӯш бод кар. (2) *Муиззӣ*

НОИЖА نایژه қубур, лӯлаи об, ғулба.

Ва ноижаи биринҷин аз миёни ҳавз баромада ки оби софе ба фаввора аз он берун меояд. *Носири Хисрав*

Гар ноижаи абр нашуд пок бурида
Чун ҳеҷ инон боз напечад саялонро. *Анварӣ*

НОИЗА نایزه 1. *ниг.* **ноижа;** 2. *маҷ.* чакидани об, қатра-қатра рехтани об; қатраи об.

На аз хобу аз хӯрд будаш маза,
На бигсист аз чашми ӯ ноиза. *Унсурӣ*

НОИЛ *а.* نائل ба мурoду мақсади худ расанда, баҳраманд.

НОИМ *а.* نائم касе, ки хоб карда истодааст; хобида.

НОИРА *а.* نائره шӯъла, оташ.

Ноираи ҳасаду газаб дар конуни ботини ӯ забона задан гирифт. *«Равзат-ус-сафо»*

Аз бими он, ки ноираи дил насӯзадаш,
Филҳол бар ду дидаи сӯзон ниҳодамаш. *Восифӣ*

НОИШ *а.* ناعش парваришдиҳанда.

Сабри шир андар миёни фарсу хун
Кард ӯро ноиши ибнуллабун. *Румӣ*

НОИҲА *а.* نائحه зани зорикунанда, гирьякунанда, навҳакунанда.

НОЙ I نای *ниг.* **най I.**

Ба ком то нарасонад маро лабаш чун ной,
Насиҳати ҳама олам ба гӯши ман бод аст. (2) *Ҳофиз*

ною нӯш мусиқишунавӣ бо шаробхӯрӣ.

Лашкару раият ба ною нӯш рӯзгор мегузарониданд. *«Равзат-ус-сафо»*

нои рӯин карное, ки рӯзи ҷанг менавозанд; **ной задан** най навохтан, най дамидан.

Бизад нои рӯину баршуд хурӯш,
Замин омад аз наъли аспон ба ҷӯш. *Фирдавсӣ*

НОЙ II نای 1. роҳи нафаскашӣ, лӯлаи нафаскашӣ, лӯлаи тағояк, ки ҳаворо аз гулӯ ба шуш мебарад; 2. гулӯ, ҳалқум.

Ниҳода падар ҷанг дар нои хеш,
Писар ҷангию ной оварда пеш. *Саъдӣ*

НОЙАНБОН نای‌انبان *ниг.* **найанбон.**

НОК I ناک олуда, нопок, нософ (мушк, анбар ва ғ.).

К-аз барои ном донад марди дуньё илми дин
В-аз барои дом дорад ноки дах мушки татор. *Саноӣ*

НОК II ناک мурӯд, гулобӣ.

НОКАС ناکس фурӯмоя, разил, номард, нолоиқ, паст.

Нокас ба ту ҷуз меҳнату хорӣ нарасонад,
Гар ту ба масал бар фалаки Моҳ расонӣ-ш.
Носири Хисрав

Ҳар кӣ нокас бувад дар аслу сиришт,
Ба тақолиби даҳр кас нашавад. *Ҷомӣ*

НОКИС *а.* ناکس **1.** сарнагун, сар фурӯ афканда; сархам; **2.** *маҷ.* хоксор, фурӯтан, мутавозеъ.

НОКИШТА ناکشته нокорам, кишту кор нашуда, кишту кор нокарда.

Эй бародар, мавзеи нокишта бош,
Қоғази испеди нобинвишта бош! *Румӣ*

◇ **нокишта даравидан** (*ё* **дурудан**) дар фоидабардорӣ бисьёр моҳир ва забардаст будан.

Чӣ ҷои кишта, ки нокишта кори ӯст дурудан.
Котибӣ

НОКОМ ناکام **1.** бебаҳра, бенасиб, маҳрум, номурод.

Ҳофиз аз шавқи рухи меҳри фурӯғи ту бисӯхт,
Комгоро, назаре кун суви нокоме чанд. *Ҳофиз*

2. ночор, ноилоҷ.

Ноком бад-он андеша розӣ шуд.
«Анвори Суҳайлӣ»

ба ноком ночор, ноилоҷ.

Чун фитнаи дидори ту гаштем ба ноком,
Дар бандагии рӯи ту иқрор надодем. *Анварӣ*

3. нокомӣ, ноумедӣ, маъюсӣ.

Чун Эрону Нерон ба мо ром шуд,
Ҳама коми Баҳром ноком шуд. *Фирдавсӣ*

НОКОМӢ ناکامی номуродӣ; ноумедӣ, маъюсӣ.

Набошад ҷуз тараддуд рӯзие дуньёпарастонро,
Ба зери бори нокомӣ бимиранд охир ин харҳо.
Сайидо

НОКОРДИДА ناکاردیده бетаҷриба; соддалавҳ.

Ба дил гуфт нокордида Ҳаҷир,
Ки гар ман нишони гави шергир
Бигӯям бад-ин турки бозӯрдаст
Чунин ёлу ин хисравонӣ нишаст... *Фирдавсӣ*

НОКОСТА ناکاسته костанашуда, камнашуда, пурра; бенуқсон.

Сарви қадаш хӯ сохта, моҳи рухаш нокоста,
Хуш сурате ороста ҳусни ҷаҳонорои ӯ. *Ҳилолӣ*

моҳи нокоста а) моҳи пурра, моҳи чордаҳшаба, бадр; б) *киноя аз* маҳбуба.

Он ҷамоли ороста ва он моҳи нокоста бидид.
Авфӣ

НОКУФВӢ ناکفوی нобаробарӣ, номувофиқӣ, номуносибӣ.

Чун зарурат буд, духтарро бидод
Ӯ ба нокуфвиш аз хавфи фасод. *Румӣ*

нол نال *асоси замони ҳозираи* **нолидан.**

НОЛ نال най, қамиш, наи зарди борик; наи миёнковок.

Ту низ, эй дилором, чандин манол,
Ки аз нола гаштӣ ба кирдори нол. *Фирдавсӣ*

Чун тунд шавад бод, надорад хатаре коҳ,
Чун тез шавад нор, намонад асари нол. *Муиззӣ*

НОЛА ناله **1.** гирья, навҳа; зорӣ; овозе, ки аз рӯи дард ва зорӣ мебарояд.

Замоне баромад, чу омад ба ҳуш,
Ҷаҳон дид бо нолаву бо хурӯш. *Фирдавсӣ*

Тапиданҳои дилҳо нола шуд оҳиста-оҳиста,
Расотар гар шавад ин нолаҳо, фарьёд мегардад.
Фаррухӣ

нолаи гардуннавард *киноя аз* оҳу нолаи ниҳоят баланд.

Ҳарчанд пояи ту баланд уфтодааст,
Ғофил машав зи нолаи гардуннаварди ман. *Соиб*

нолаи зор гирья ва нолаи бо овози баланд, нолаи бисьёр, гирьяи сахт; **нолаи оташнишин** *киноя аз* нолаи пурсӯзу гудоз.

Чӣ имкон аст дил аз ҳалқаи доғат баровардан,
Сипанди базми моро нолаи оташнишин бошад.
Бедил

нолаи сард оҳи сард, оҳи бадард.

Бас бувад боиси гумномии мо нолаи сард,
Нагузорад, ки ба кӯи ту хабар гарм шавад. *Ваҳид*

нолаи шабгир нолаи шабона (то саҳаргоҳ).

Саҳар, ки чун шавад азми раҳилат,
Мабош аз нолаи шабгир ғофил. *Ҷомӣ*

нола задан нола кардан, нолидан; **2.** овоз, садо, савт; овози ҳазин.

Лаби ёқутрангу нолаи чанг,
Май хушрангу дини зардиҳиштӣ. *Дақиқӣ*

Ҳамон нолаи кӯс бо карраной
Баромад зи даҳлези пардасарой. *Фирдавсӣ*

На гирифтор бувад, ҳар кӣ фиғоне дорад,
Нолаи мурғи гирифтор нишоне дорад.*

НОЛАГАР نالگر *ниг.* **нолапардоз.**

НОЛАНДАГӢ نالندگی нолагарӣ, нола кардан.

Зи нолaverandaгӣ чун сабуктар шавад,
Фидои тани шоҳи кишвар шавад. *Фирдавсӣ*

НОЛАПАРДОЗ نالهپرداز нолакунанда, зорикунанда, фарьёду фиғонкунанда.

НОЛАСАНҶ نالهسنج *ниг.* **нолапардоз.**

НОЛИДАН نالیدن **1.** нола кардан, гиристан, навҳа кардан, зорӣ кардан.

Рӯи худ ба тобут мемолид ва зор-зор менолид.
Абдуллоҳи Ансорӣ

Менолам аз ҷудоии ту дам ба дам чу най
В-ин турфатар, ки аз ту наям як нафас ҷудо.
Ҷомӣ

нолидани булбул хониши ҳазини булбул.

Нолидани булбул зи навомӯзии ишқ аст,
Ҳаргиз нашунидем зи парвона садое.*

2. шикоят кардан (бо оҳу фиғон).

Эй рӯзгор, ба ҷон омадам зи ғам, бишитоб
Агар бинолам, ҷоист аз ин анову азоб. *Сӯзанӣ*

Агар зердасте дарояд зи пой,
Ҳазар кун зи нолиданаш бар худой. *Саъдӣ*

3. фарьёд кардан, садо баровардан, ғалоғула кардан.

Зи нолидани бӯқу бонги сипоҳ
Ту гуфтӣ, ки хуршед гум кард роҳ. *Фирдавсӣ*

НОЛИШ نالش нола, оҳу вох, фарьёду фиғон; **дар нолиш даромадан** нола сар кардан.

Ҳазрати эшон чун ин мешуниданд, бетаваққуф худро ба ҷомахоб афканда, дар нолиш медаромаданд. *Садри Зиё*

НОЛОИҚ نالایق номувофиқ, номуносиб, носазовор, ношоиста, номаъқул.

Гуфт: Эй ноқа, чу ҳар ду ошиқем,
Мо ду зид бас ҳамраҳи нолоиқем. *Румӣ*

ном نام *асоси вамони ҳозираи* **номидан.**

НОМ نام **1.** калимае, ки барои муайян кардани шахсе ё чизе кор фармуда мешавад; исм.

Бо кас набигӯй номи ту чист,
К-он ном ба ҳар забон дареғ аст. *Анварӣ*

Номи фарвардин наёрад гул ба боғ,
Хона равшан кай кунад номи чароғ.*

номи номӣ номи машҳур, номи шӯҳратдор; **2.** *маҷ.* шӯҳрат, овоза.

Ва тоифае ... хони неъмат ниҳода ва дасти карам кушода, толиби номанду мағфират. *Саъдӣ*

Басо номи некӯи панҷоҳ сол,
Ки як номи зишташ кунад поймол. *Саъдӣ*

◇ **ному нанг** обрӯ, эътибор, шараф, номус; *муқ.* **нанг (нангу ном).**

Анвариро чу нангу ном бибурд,
Рафту даъвии ному нанг оварd. *Анварӣ*

аз ному нанг форин омадан аз обрӯю эътибор парвое надоштан.

Ҳар кӣ дар завқи ишқ танг омад,
Сахт фориғ зи ному нанг омад. *Шамси Табрезӣ*

ному номус обрӯ, иззат.

Ному номуси маликро даршикаст
Қурии он кас, ки бо ҳақ дар шак аст. *Румӣ*

ба номи ... а) ба исми ..., таҳти сарлавҳаи ..., ба унвони ...; б) ба исми ..., барои ..., махсус барои ...

Маншурро чун мутолиа карданд, ба номи қозӣ Қаромати мазкур буд. *Садри Зиё*

в) ба шарафи ..., ба хотираи ..., ба ёди ...

Салотине, ки ба номи онҳо мувашшаҳ намудаанд, алҳол бар ҳаётанд. *Аҳмади Дониш*

ном баровардан (ё **даровардан, овардан**) шӯҳрат пайдо кардан, машҳур шудан; **ном бурдан** бо овози баланд номи касеро ба забон овардан; ба таври рӯйхат ном гуфтан; номи касеро ба забон гирифтан, номи касеро зикр кардан; касеро ёд кардан.

Бар он сон, ки Рустам ҳаме ном бурд,
Зи хешони наздик сад баршумурд. *Фирдавсӣ*

Бузургаш нахонанд аҳли хирад,
Ки номи бузургон ба зиштӣ барад. *Саъдӣ*

номи нек бурдан бо номи нек мурдан.

Дар роҳи ризои дӯст мурдӣ,
Пиндор, ки номи нек бурдӣ. *Шоҳин*

ном кардан ном додан, ном мондан, номидан.

Ва мазлумони Систонро ҷудогона нимрӯз боистӣ бад-ин сабаб Нимрӯз ном карданд.
«Таърихи Систон»

Моҳро ҳар чӣ, ки ту ном кунӣ, фахр кунад,
Сарвро, каж ту бигӯй, накунад ҳеҷ нафир.
Шамси Табрезӣ

ном ниҳодан номидан, ном додан, ном мондан.

Ҳокимӣ, ҳар чӣ ту номам ниҳӣ, хушнудам,
Хоки пои ту, ки ҷони ту шакур асту сабир.
Шамси Табрезӣ

ном овардан *ниг.* **ном баровардан.**

Ва дигар, к-аз ин кор ном оварам,
Чунин лашкареро ба дом оварам. *Фирдавсӣ*

ном бар ях навиштан (ё **задан, барнигоштан, гумоштан**) фаромӯш кардан; маҳв кардан.

Ман аз васлат фуқаъ то кай кушоям,
Чу ту номам ба ях барменигорӣ. *Анварӣ*

бар номи *касе* **зар задан** номи касе, махсусан подшоҳро, бар пули гилло ё нуқра сикка задан.

Ту шоҳи хубониву ман то рӯз бар рухсори ту
Ҳар шаб ба доруззарби ғам бар номи ту зар мезанам. *Анварӣ*

НОМА نامه **1.** хат, мактуб, навишта, руқъа.

Номае навишт ба назди кӯтволи ҳисор ва онро мӯҳр кард. *Авфӣ*

Гӯ макун дарди дили ман, котиб, андар нома дарҷ,
Тоқати ин бор набвад ҳомили мактубро. *Ҷомӣ*

2. *фармон, амри хаттӣ, ҳукми хаттӣ.*

Фиристод нома ба ҳар кишваре,
Ба ҳар номдорею ҳар меҳтаре. *Фирдавсӣ*

3. асар, китоб.

Пижуҳандаи номаи бостон,
Ки аз паҳлавонон занад достон. ... *Фирдавсӣ*

4. рӯйхат, феҳрист.

Номаи айби касон гирам, ки бархонӣ чу об,
Ним ҳарф аз хомаи худ барнамехонӣ, чӣ суд?
Авҳадӣ

◇ **номаи аъмол** *д.* рӯйхати корҳои неку бадест, ки одамон дар умрашон карда бошанд ва гӯё фариштаҳои дасти чапу рост ба ҳисоб гирифта, рӯзи қиёмат ба дасти соҳибашон месупоридаанд.

Дар дилам нақш шуда номи гадоёни дарат,
Пас бувад номаи аъмоли маро мӯҳри қабул.
Ҷомӣ

номаи дил гузориши аҳволи дил, аҳволи дил.

Ҳоли худ бас табоҳ мебинам,
Номаи дил сиёҳ мебинам. *Убайди Зоконӣ*

номаи сиёҳ бадномӣ.

Аз номаи сиёҳ натарсам, ки рӯзи ҳашр
Бо файзи лутфи ӯ сад аз ин нома тай кунам.
Ҳофиз

нома сиёҳ кардан ба номаи амалҳои худ кирдорҳои бад навиштан; бадкирдорӣ кардан.

Эй ба номус ҷома карда сапед
Баҳри пиндори халқу нома сиёҳ. *Саъдӣ*

НОМАВЗУН ناموزون **1.** номутаносиб; **2.** бевазн, вайронвазн (оид ба шеър).

Рӯзе Мӯътамад шеъре номавзун ба ман дод.
Авфӣ

НОМАЗБУТ نامضبوط ноустувор, нопойдор, нопоянда.

Аҳволи мамлакати Хуросон номазбут аст.
«Равзат-ус-сафо»

НОМАМНУН نامنون ихтисор нашуда, кам карда нашуда; беҳад, беандоза.

Баъд аз ин аз аҷри номамнун бидеҳ,
Ҳар ки хоҳад, гавҳари макнун бидеҳ. *Румӣ*

НОМАРД نامرد **1.** нокас, нолоиқ; ноинсоф; **2.** беғайрат; тарсончак.

Дамон Тӯси номарди ноҳушьёр
Чаро лашкар орад ба сӯи ҳисор? *Фирдавсӣ*

Номард занад ҳамеша лофи мардӣ. *Зарбулмасал*

НОМАРДУМ نامردم нокас, одами паст, ноодам.

Чу номардум овози мардум шунид,
Миёни хатар ҷои будан надид. *Саъдӣ*

Ҳазар зи сӯфиёни шаҳру диёр,
Ҳама номардуманду мардумхор. *Ҷомӣ*

НОМАРЗИЯ نامرضیه *муаннаси* **номарзӣ.**

Ба тадорук ва талофии ин қазияи номарзия иштигол намоям. *«Равзат-ус-сафо»*

НОМАРЗӢ نامرضی нописандида, номақбул, ноҳорам, нохорам, ноnматбӯъ.

НОМАРЪӢ I نامرئی *диданашаванда, пинҳон, махфӣ.*

НОМАРЪӢ II نامرعی риоя накарда, диққат карда нашуда; ба ҷо оварда нашуда.

Аз маросими диловарӣ ва ҷалодат нуктаи номаръӣ нагузошт. *«Равзат-ус-сафо»*

НОМАРҒУБ نامرغوب нофорам, номатбӯъ, нописанд, дилнокаш.

Агарчи марг хобе номарғуб ва осоише ноҳоҳон аст, ҳар оина хоҳад буд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

НОМАСИЁҲ نامه‌سیاه бадамал, бадкор, табаҳкор, гунаҳгор.

Ман арчи ошиқаму ринду масту номасиёҳ,
Ҳазор шукр, ки ёрони шаҳр бегунаҳанд. *Ҳофиз*

НАМАЪДУД نامعدود бешумор, аз ҳад афзун.

Ин ду зулфаш гирифтам аз сари даст,
Чанд карда ҳисоби номаъдуд. *Камоли Хуҷандӣ*

Атфоли номаъдуд дар он воқеа мафқуд гаштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

НОМАЪМУР نامعمور нообод, хароб, вайрон.

Заминро як ваҷаб номаъмур надоштанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

НОМАҚБУЛ نامقبول нописанд, номаъқул, ғайри қобили қабул.

Музахрафоти номақбулу натоиҷи табъи номустақими Зардуштро ... сабт намуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

НОМАҲРАМ نامحرم **1.** ғариб, бегона; касе, ки аз вай дилпурӣ нест, касе, ки сазовори маҳрамӣ нест.

Дари лаҳв бикшод бо ҳамдамон
Зи дарду зи ғавғои номаҳрамон. *Низомӣ*

Муддаӣ хост, ки ояд ба тамошогаҳи роз,
Дасти ғайб омаду бар синаи номаҳрам зад. *Ҳофиз*

2. касе, ки ба хонаи занон ва ҳавлии дарун даромадани ӯ мумкин нест, касе, ки занон аз ӯ бояд рӯ пинҳон кунанд.

НОМАҲСУР نامحصور **1.** бедевор, беҳисор; **2.** *маҷ.* номаҳдуд, беҳадду бешумор, беҳисоб.

Бо ғаноими номаҳсур ба дорулмулки Ғазнин муроҷаат намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

НОМБАРДОР نامبردار номдор, шӯҳратнок, номовар; машҳур, маъруф.

Нигаҳ кард фарзандро Золи Зар,
Бад-он номбардори бозӯру фар. *Фирдавсӣ*

Зи шаш сад фузун буд панҷоҳу панҷ,
Ки пурдур шуд ин номбардор ганҷ. *Саъдӣ*

НОМВАР نامور номдор, машҳур, маъруф.

Шунидастам аз номвар меҳтарон
Ҳама достонҳои Ҳомоварон. *Фирдавсӣ*

НОМДОР نامدار **1.** машҳур, маъруф, шӯҳратнок; шариф, наҷиб.

Амр аз номдорони асри худ буд. *Авфӣ*

Панҷоҳ тан аз номдорони Макка ва Мадина ба худ ҳамроҳ кард. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. паҳлавон, қаҳрамон, далер.

Бурун рафт бо номдорони хеш,
Гузида, диловар саворони хеш. *Фирдавсӣ*

НОМЗАД نامزد **1.** ном бурдашуда, муайян кардашуда, ба назар гирифташуда (барои коре ё шуғле); **2.** арӯсшаванда; **номзад кардан** (*ё* **гардонидан**) а) таъин кардан, ба иҷрои коре муайян намудан.

Яке лашкаре номзад кард шоҳ,
Кашид он гаҳе Тӯр лашкар ба роҳ. *Фирдавсӣ*

Агар қуввати тақрир ва идрок додаанд, ба сафорат номзад гардонад. *Аҳмади Дониш*

б) ба арӯсӣ интихоб кардан; **номзад шудан** (*ё* **гардидан**) а) таъин шудан, барои коре ё касе муайян шудан.

Шуд аз девони қисмат ҳар касеро номзад чизе,
Ману ҷоми сабӯҳӣ, зоҳиду дурди саҳаргоҳӣ. *Ҷомӣ*

б) ба арӯсӣ интихоб гардидан.

Ин турфа арӯси покдомон
Шуд номзади хуҷастаномон. *Хилолӣ*

НОМИДАН نامیدن ном ниҳодан, ном додан.

НОМИЯ I *а.* نامیه *муаннаси* номӣ II.

НОМИЯ II *а.* نامیه **1.** қувваи рӯяндагӣ, қувваи рӯиш, қобилияти рӯидан ва болидан.

Ба дори шашҷиҳат андохт мӯҳраи айём,
Маҳалли номия дар чортоқи аркон кард. *Убайди Зоконӣ*

Аз қафаси номия ҷаст бурун рангу бӯ,
Байза шикаст орзӯ, бол кашид обу тоб. *Бедил*

2. *маҷ.* наботот.

Рустанӣ баркашида сар ба замин,
Номия гашта эътикофнишин. *Низомӣ*

НОМОВАР نام‌آور *ниг.* **номвар.**

Зи гурдони ҷангию номоварон
Чу Баҳрому чун Зангаи Шоварон. *Фирдавсӣ*

НОМУБОРАК نامبارک шум, бехосият; бадбахт; бадбахтиовар.

Номуборак хандаи он лола буд,
К-аз даҳони ӯ саводи дил намуд. *Румӣ*

НОМУВАҶҶАҲ ناموجه нораво, нописандида, номаъқул, номатбӯъ, дилночасп.

Ба маҳ он рух ҷаро кунам ташбеҳ,
Тарки ташбеҳи номуваҷҷаҳ беҳ. *Ҷомӣ*

[Кабӯтар] бар фикри нотамому хаёли номуваҷҷаҳи худ вуқуфе тамом ёфт. *«Анвори Суҳайлӣ»*

НОМУВОФИҚ ناموافق мувофиқат накунанда; носозгор.

Эй бахти номусоид, боре ту худ чӣ чизӣ?
В-эй ёри номувофиқ, охир ту бо кӣ моні?
Анварӣ

НОМУКАРРАР نامکرر такрорнашаванда, ҳамеша нав, доимо тоза.

Як қисса беш нест ғами ишқу ин аҷаб,
К-аз ҳар забон, ки мешунавам, номукаррар аст.
Ҳофиз

НОМУЛОИМ ناملایم **1.** номӯътадил, ноҳамвор; **2.** нолоиқ, номуносиб; сахт, зифт; дурушт.

Чунки сухан номулоим аст, мабод, ки ба самъи муборак гаронояд. *Аҳмади Дониш*

НОМУНСИФӢ نامنصفی ноинсофӣ, беадолатӣ, бедодӣ.

Ба хуну моли мардум чанд кӯшӣ,
Маи номунсифӣ то чанд нӯшӣ! *Носири Хисрав*

НОМУНТАИШ نامنتعش беқувват; камҳаракат.

Ин шунидам лек пирӣ муртаиш,
Дастларзон ҷисми ту номунтаиш. *Румӣ*

НОМУРАТТАБ نامرتب бетартиб, парешон.

Афъоли ӯ номуҳаззаб ва номураттаб аст. *Авфӣ*

НОМУРМАД نامرمد бе рамад, бе дард (дар бораи чашм).

Модеҳи хуршед маддоҳи худ аст,
Ки ду чашмам равшану номурмад аст. *Румӣ*

НОМУРОД نامراد ноком, ноумед, ба мурoду мақсад норасида; бадбахт.

Чун муроди номуродон омад, ӯ ҳамвора бод,
Бар муроди ӯ мадор ин гунбади давворро. *Ҷомӣ*

НОМУСОИД نامساعد мусоидат накунанда, номувофиқ, носозгор.

Эй бахти номусоид, боре ту худ чӣ чизӣ?
В-эй ёри номувофиқ, охир ту бо кӣ монӣ? *Анварӣ*

НОМУСТАҚИМ نامستقیم каҷ; *маҷ.* нодуруст, норост; носавоб.

Сухани номустақим мегӯяд. *Авфӣ*

НОМУСТАҲСАН نامستحسن нописанд, нофорам, номаъқул.

Ҳеҷ амре номустаҳсан аз ман содир нагардад.
«Равзат-ус-сафо»

НОМУТАНОҲӢ نامتناهی бепоён, беинтиҳо, бениҳоят.

Эътимоду истизҳори ман ... ба фазли номутаноҳии ӯ буд. *«Равзат-ус-сафо»*

Гуфтам: Дар ин таъриф умури номутаноҳӣ дохил аст. *«Ҳористон»*

НОМУШТАБЕҲ نامشتبه ошкор, сареҳ, возеҳ.

Фикри худро гар кунӣ таъвил беҳ,
Ки кунӣ таъвили он номуштабеҳ. *Румӣ*

НОМУҚИН ناموقن яқиннакунанда, қоилнашаванда, боварнакунанда.

Гарчи дар имону дин номуқинам,
Лек дар имони ӯ бас мӯминам. *Румӣ*

НОМУҲАЗЗАБ نامهذب тарбиянадида.

Афъоли ӯ номуҳаззаб ва номураттаб аст. *Авфӣ*

НОМӢ I نامی номдор, номвар, машҳур, маъруф, овозадор.

Ҷомаи Каъбаро, ки мебӯсанд,
Ӯ на аз кирми пила номӣ шуд. *Саъдӣ*

Яке аз афозилони номии Хуросон буд, ӯро аз ҷумлаи махсусони амир Алишер мешумурданд. *Восифӣ*

НОМӢ II *а.* نامی нумувкунанда, рӯянда, сабзанда; рустанӣ.

Он кӣ таърифаш шаҳаншаҳ худ кунад,
Ҷомиду номиш сад мурвақ занад. *Румӣ*

НОМӮС *ю.* ناموس **1.** обрӯ, шараф, қадру иззат; исмат.

Ҳарчанд ба дасти пури Дастон шуд
Номӯс шикаста мулки Тӯронро. *Муиззӣ*

Пардаи номӯси бандагонро ба гуноҳи фоҳиш надарад. *Саъдӣ*

2. овоза, шӯҳрат.

Гӯяд: Хоқониё, ин ҳама номӯс чист?
На ҳар кӣ ду байт гуфт, лақаб зи хоқон барад.
Хоқонӣ

НОМӮЯ نامویه зане, ки беш аз як шавҳар надидааст ва ӯро бисьёр дӯст доштааст.

Савлате ӯ дар он сафе н-овард,
Зани номӯя барканад аз мард. *Саноӣ*

НОМӮҲТАРАЗ نامحترز дур карданашаванда, раднашаванда, ғайри қобили пешгирӣ.

Пас ба дандон бегуноҳонро магаз,
Фикр кун аз зарбати номӯҳтараз. *Румӣ*

НОМҶӮ(Й) (نامجو(ی касе, ки толиби номи нек аст, далер, шуҷоъ.

Писар буд мар-ӯро яке хубрӯй,
Ҳунарманду ҳамчун падар номҷӯй. *Фирдавсӣ*

НОН نان **1.** хӯроке, ки ордро хамир карда ва завола гирифта дар танӯр мепазанд.

Як ман нон ба се дирам шуд. *«Таърихи Наршахӣ»*

нони самин нони ғафси фахида.

Қошкин нонат накунад орзу,
Нони самин хоҳӣ гирду калон. *Рӯдакӣ*

нони тиҳӣ нони хушк, нони бечиз, танҳо нон.

Рӯдаи танг ба як нони тиҳӣ сер шавад,
Неъмати рӯи замин пур накунад дидаи танг. *Саъдӣ*

нони фахфара ноне, ки аз сабӯси орди гандум ё ҷав пухта шудааст; ноне, ки аз ҷириши орди гандум ё ҷав, яъне орди аз сабӯс ҳосилшуда, пухта мешавад.

Он яке меҳӯрд нони фахфара,
Гуфт соил: Чун бад-ин дорӣ шара? *Румӣ*

2. *маҷ.* хӯрок, ғизо.

Мудом, эй нури чашмам — Мушфиқӣ, аҳли вафо мебош,
Ҳунарро пеша медору ба зӯри хеш меҳур нон! *Мушфиқӣ*

◇ **нони оташрӯй** *киноя аз* офтоб; **нони Харчанг** *киноя аз* Моҳ, ки дар бурҷи Саратон (Харчанг) бошад; **нони ҳалол** ноне, ки ба меҳнат ба даст даровардa шудааст.

Тарсам, ки сарфае набарад рӯзи бозхост
Нони ҳалоли шайх зи оби ҳароми мо. *Ҳофиз*

нону намак *киноя аз* меҳмондорӣ ё эҳсоне, ки нисбат ба дигаре карда мешавад.

...Ки эй чашмҳои маро мардумак,
Яке мардумӣ кун ба нону намак. *Саъдӣ*

ду нони гарму сард *киноя аз* офтобу моҳ.

Дар матбахи фалак ки ду нон аст гарму сард,
Ғам беҳ наволаи ману хуни ҷигар маро. *Хоқонӣ*

нон бардоштан *киноя аз* нон хӯрдан.

Чу нон бардоштӣ, хонро маяндоз,
Намак хӯрдӣ, намакдонро маяндоз. *Ҳилолӣ*

нон гуфтану ҷон додан *киноя аз* қаҳтию хушксолии сахт.

Чунон нон кам шавад дар хони даврон,
Ки гӯяд одамӣ нону диҳад ҷон. *Ҷомӣ*

Муяссар нашуд дидани рӯи нон,
Басе халқ нон гуфта доданд ҷон. *Сайидо*

нон хӯрдану намакдон шикастан кӯрнамакӣ кардан, ҳақношиносӣ кардан; **нони пухта доштан** дорои ҳама чиз будан.

Сипеҳр нони маро пухта дошт чун хуршед,
Агар чу моҳ ба қурсе мадор доштаме. *Заҳири Форьёбӣ*

нон дар анбони *касе* **ниҳодан** касеро аз хона рондан.

Нишастам, то ҳаме хонам ниҳодӣ,
Равам, чун нон дар анбонам ниҳодӣ. *Низомӣ*

НОНАВАРД نانورد нолоиқ, он кӣ шоён нест.

Кунун гарон шудаму сарду нонавард шудам,
Аз он сабаб ки ба чизе ҳамебипӯшам вард. *Кисоӣ*

НОНБО نانبا *ниг.* **нонво.**

Қавомиё, туӣ шоире, ки мегуфтӣ:
Ба шаҳри шеър манам нонбои нонсухан. *Қавомӣ*

НОНБОН نانبان *ниг.* **нонво.**

Чӣ нонҳо пухтаанд, эй ҷон, бурун аз васфи нонбонҳо. *Шамси Табрезӣ*

НОНВО نانوا нонпаз; нонфурӯш, хаббоз.

Ин аз ин ҷо гӯяд он хаббозро:
Ин Умарро нон фурӯш, эй нонво. *Румӣ*

НОНИЮШОН نانیوشان ногаҳон; бехабар, ношунида

Ногаҳонам дӣ хаёли рӯи ӯ омад ба чашм,
Нониюшон дӯш нӯши васли ӯ омад ба гӯш. *Масъуди Саъд*

НОНКӮР نان‌کور кӯрнамак, носипос, ношукр.

Хор дон онро, ки хурмо дидаӣ,
З-он ки бас нонкӯру бас нодидаем. *Румӣ*

НОНХӮРИШ نانخورش чизе, ки бо нон хӯрда мешавад, монанди гӯшт, панир, ҷурғот ва ғ.

Яке нонхӯриш ҷуз пиёзе надошт,
Чу дигар касон баргу созе надошт. *Саъдӣ*

Якбора ду нонхӯриш бар хон ниҳода будӣ. *Аҳмади Дониш*

НОПАДИД ناپدید ғоиб, пинҳон, диданашаванда.

Яке жарф дарьёст, бун нопадид,
Дари ганҷи розаш надорад калид. *Фирдавсӣ*

Дар миёни меҳнати бисьёр гаштам нопадид,
Аз ғаму андешаи бисьёри ӯ тадбир чист? *Анварӣ*

НОПАЗИРО ناپذیرا қабулнакунанда.

Қавми дигар нопазиро туршу хом
Ноқисони сармадӣ таммалкалом. *Румӣ*

НОПАЙДО ناپیدا чизе, ки дида намешавад, пинҳон, диданашаванда.

Мақоми васл ноёб аст, роҳи саъй нопайдо,
Чӣ мекардем, ё раб, гар набудӣ норасиданҳо?! *Бедил*

НОПАРВО ناپروا бепарво, беғам.

Ёд бод он, ки рухат шамъи тараб меафрӯхт,
В-ин дили сӯхта парвонаи нопарво буд. *Ҳофиз*

НОПИДРОМ ناپدرام нофорам, нохуш, бад, ғайри маъқул, дилночасп.

НОПИСАНД ناپسند номаъқул, нофорам, бад; **нописанд омадан** бад воқеъ шудан; бад намудан.

Луқмонро гуфтанд, ки адаб аз кӣ омӯхтӣ?; Гуфт: Аз беадабон, ҳар чӣ аз эшон дар назар нописанд омад, аз феъли он парҳез кардам. *Саъдӣ*

НОПОЙДОР ناپایدار 1. сустбуньёд, ноустувор; бевафо.

Ёри нопойдор дӯст мадор,
Дӯстиро нашояд ин ғаддор. *Саъдӣ*

2. бебақо, бедавом, фонӣ.

Ва то ин ҷо аз ҳақиқати матои нопойдори дуньявӣ баршумурдем. *Аҳмади Дониш*

НОПОК ناپاک олуда, чиркин; *маҷ.* бадахлоқ, бадкор.

Нишони бадандешу нопок зан
Бигуфтанд бо шоҳу бо анҷуман. *Фирдавсӣ*

Ту пок бошу бародар, мадор аз кас бок,
Зананд ҷомаи нопок гозурон бар санг. *Саъдӣ*

НОПУХТА ناپخته 1. чизе, ки пухта нашудааст, хом.

Бихон ҳар чӣ хонӣ ва лекин тамом,
Ки нопухта некӯтар аз нимхом. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. *маҷ.* одами бетаҷриба, ноозмуда.

НОР I نار *шакли кӯтоҳшудаи* **анор.**

Май оварду нору турунҷу биҳӣ,
Зидуда яке ҷоми шоҳаншаҳӣ. *Фирдавсӣ*

Зи бас аҳли ҷаҳон хуни якдигар хӯрданд,
Сари сипеҳр ба нори макида мемонад. *Сайидо*

НОР II *а.* نار оташ, шуълаи оташ.

Писандӣ, ки шаҳре бисӯзад ба нор,
Агарчи сароят бувад дар канор. *Саъдӣ*

На аввал монд, на охир маро дар ишқи он фоҳир,
Қи ҳаргиз ишқ бом асту муҳаббат мисли нор омад.
Шамси Табрезӣ

нори маҷусӣ оташи зардуштӣ, оташе, ки оташпарастон барои ибодат меафрӯхтанд; ◇ **аҳли нор** аҳли дӯзах, дӯзахӣ.

Рибохора зи аҳли нор бошад,
Куҷо аз хулд бархурдор бошад! *Носири Хисрав*

НОРА ناره забонаи тарозу; санги каппон, санги тарозуи калон.

Зи бас бар сохтани зарраш, ба ҷои модеҳон ҳазмон.
Зи нора бигсалад каппон, зи шоҳин бигсалад палла.
Фаррухӣ

НОРАВОН ناروان нороиҷ; бебарор; *маҷ.* бад.

Зи кори хеш тааҷҷуб ҳамекунам, ё раб,
Чӣ норавон фурӯбаста корҳо дорам. *Анварӣ*

НОРАНГ *х.* نارنگ як меваи мамлакатҳои гарм, ки навъе аз афлесун буда, гирд ва турш аст, пӯсташ ғафс ва зард буда, чуқурчаҳо дорад.

Ҳамеша то ба тиҷорат зи Марву Шаҳҷон кас
Ба сӯи Омулу Сорӣ биёварад норанг.
Заҳири Форьёбӣ

НОРАНҶ||**НОРИНҶ** نارنج *шакли арабишудаи* **норанг.**

Монам ба кӯдаке, ки зи норанҷ каффа сохт,
Пиндошт, к-ӯ тарозуи зарри нёр кард. *Хоқонӣ*

НОРАСИД||**НОРАСИДА** نارسید||نارسیده **1.** он кӣ ҳанӯз наомадааст, нарасидааст; **2.** хом, нопухта (дар бораи мева ва ғ.); **3.** хурдсол, ноболиғ.

Чу Афросиёбаш ба Ҳомун бидид,
Шигифтид аз он кӯдаки норасид. *Фирдавсӣ*

Ба пеши ҷавон омаду зад навид
Аз он хубрух духтари норасид. *Савдо*

4. *маҷ.* хом, камақл, бо ақли норасо.

Зад шайхи норасида зи ишқи ту таънаам,
Девонаро зи сарзаниши кӯдакон чӣ бок?! *Ҷомӣ*

НОРАСО نارسا *ба мақсад нарасанда*; суст, заиф.

Ба зери чарх оҳи норасоро нест таъсире,
Набошад баҳраманди аз нишон тири ҳавоиро.
Сайидо

НОРВАН نارون як навъ дарахти зебои бемеваи серсоя, ки баргҳояш дандонадор буда, чӯбаш хеле сахт аст.

Ман меводори ҳикматам аз нафси нотиқа
В-эшон зи рӯи номия ҷуз норван наянд. *Хоқонӣ*
Чун норвани ту шохи бед аст,
Ё сурхгулат ҷаро сафед аст? *Шоҳин*

НОРВАНҚАД نارونقد он кӣ қаддаш мисли дарахти норван рост ва мавзун аст.

Паридидор хуре норванқад,
Дарирафтор хуре ёсминхад. *Сӯзанӣ*

НОРВОН نروان *ниг.* **норван.**

Норванкирдорқад аст он, ба лаб чун нордон,
Нордон дорад сиришкам бар фироқи норвон. *Азроқӣ*

НОРГИЛ *х.* نارگیل **1.** дарахти чормағзи ҳиндӣ, ки баланд ва ба монанди дарахти хурмост; **2.** меваи ин дарахт, ки калон буда, пӯчоқи ғафсе дорад ва дар даруни он обе ҳаст, ки мисли шир ва ширин аст; ◇ **норгил ба дасти бӯзина аст** *зарб.* чизи хуб дар дасти соҳибаш намешавад.

НОРДОН I ناردان донаи анор; шираи анор, оби анор.

Рухонаш чу гулнору лаб нордон,
Зи симин бараш руста ду нордон. *Фирдавсӣ*
Гар дарди дил қавӣ шаваду тоби табфазой,
З-ин гулшакар маҷӯй, аз он нордон маҳоҳ. *Хоқонӣ*

НОРДОН II ناردان оташдон.

НОРДОНА نارادنه **1.** донаи анор; **2.** *киноя аз* лаби маъшуқа.

Лаби соқӣ чу нӯш нӯш кунад,
Нуқл аз он нордона бистонем. *Хоқонӣ*

НОРИНҶ نارنج *ниг.* **норанҷ.**

НОРИЯ *а.* ناریه *муаннаси* **норӣ.**

То бидонад, к-он хаёли нория
Дар тариқат нест илло ория. (1) *Румӣ*

НОРОСТ ناراست ғайри рост, каҷ.

Агар ростӣ хоҳӣ аз вай, хатост,
Қи нораст ҳаргиз нагаштаст рост. *Хоҷу*

НОРОСТТАБЪ ناراستطبع каҷтабиат, бадтинат.

Дилам аз сӯҳбати норосттабъон, рӯзгоре шуд,
Гурезон аст чун тире, ки берун аз камон ояд.
Сайидо

НОРОСТХӮ ناراستخو он кӣ ба коростӣ одат кардааст; бадкор, норосткор, ҳаромкор.

Савум — каҷтарозуи норостхӯ,
Зи феъли бадаш ҳар чӣ донӣ, бигӯ. *Саъдӣ*

НОРПИСТОН نارپستان зан ё духтаре, ки пистонҳояш баромада ва гирд монанди донаи анор бошад.

Бути норпистон ба даст оварад,
Қи бар нори бустон шикаст оварад. *Низомӣ*

НОРУ نارو як навъ паррандаи хушовоз монанди булбул.

Гули сурху пари теҳу, гули зарду пари нору,
Ба шеъри ишқ ин ҳар ду, кунанд ин ҳар ду тан даъвӣ.
Манучеҳрӣ

НОРӢ ناری **1.** мансуб ба нор II; **2.** оташин, шуълавар.

Ҳастанд ҷуз ту ин ҷо устоди шоирон худ
Бо лафзҳои мой, бо табъҳои норӣ. *Манучеҳрӣ*

3. ҷаҳаннамӣ, дӯзахӣ.

Ту намедонӣ, ки хасмонат кианд,
Нориён хасми вуҷуди хокианд. *Румӣ*

НОРҶИЛ نارجیل *шакли арабишудаи* **норгил.**

НОС *а.* ناس инсон, одам; халқ, мардум, мардумон.

Ба худ чун омадӣ аз хиҷлати нос,
Ба хотир доштӣ он розро пос. *Нозим*

НОСАБУР ناصبور бесабр, бетоқат, он кӣ бурдбор нест.

Мард, к-аз сайд носабур афтад,
Тири ӯ аз нишона дур афтад. *Низомӣ*

Рӯзе, ки фироқ аз ту дурам созад,
Дар ҳаҷри рухи ту носабурам созад. *Ҳофиз*

НОСАВОБ ناصواب нодуруст, хато.

Аз кирдори носавоб дурӣ ҷӯед. *Авфӣ*

Ҳар кӣ тааммул накунад дар ҷавоб,
Бештар ояд суханаш носавоб. *Саъдӣ*

НОСАЗО ناسزا 1. нолоиқ, нопоиста, номуносиб; кори нолоиқ.

Ҳамеша хирадро ту дастур дор!
Бад-ӯ ҷонат аз носазо дур дор! *Фирдавсӣ*

2. бадкирдор; нолоиқ.

Носазоеро, ки бинӣ бахтьёр,
Оқилон таслим карданд ихтиёр, ...
Бош, то дасташ бибандад рӯзгор,
Пас ба коми дӯстон мағзаш барор. *Саъдӣ*

3. гапи беҳуда; дашном.

Манъ то кай зи носазои рақиб,
Ҳар чӣ ӯро сазост, мегӯям. *Ҷомӣ*

носазо гуфтан ҳарза гуфтан, суханони беҳуда гуфтан; ҳарфи зишт гуфтан, ҳақорат кардан.

Бибӣ-қозӣ аз дашном додан ... дақиқае бознамеистоданд, носазоҳо мегуфтанд. *Садри Зиё*

НОСАЗОВОР ناسزاوار нобоб, нолоиқ, номувофиқ; беарзиш, камқимат.

Бад-он бебаҳо носазовор пӯст
Падид омад овои душман зи дӯст. *Фирдавсӣ*

Гарат хӯи ман омад носазовор,
Ту хӯи неки хеш аз даст магзор. *Саъдӣ*

НОСАРА ناسره 1. қалбақӣ, норивоҷ, нософ (дар бораи пул).

Ёр мафрӯш ба дунъё, ки басе суд накард,
Он кӣ Юсуф ба зари носара бифрӯхта буд. *Ҳофиз*

Молик ба дираме чанд носара, ки дар киса дошт, Юсуфро аз бародарон харид. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *маҷ.* нолоиқ, паст.

НОСЕҲ *а.* ناصح насиҳатгӯй, насиҳатгар, панддиҳанда.

Носеҳон фармуданд, ки чун ба мартабаи салтанат расидӣ, ин ҳама тавозӯъ ҳоҷат нест. *«Равзат-ус-сафо»*

Носеҳо, ақл аз муқимони сари кӯяш маҷӯ,
Мо ҳама девонаем ин ҷо, касе оқил куҷост? *Ҳилолӣ*

НОСИПОС ناسپاس кӯрнамак, ношукр, шукрношинос, ҳақношинос.

Ба иттифоқи хирадмандон саги ҳақшинос беҳ аз одамии носипос. *Саъдӣ*

Носипосро ба худ роҳ мадеҳ. *Зарбулмасал*

НОСИТУДА ناستوده *ниг.* носутуда.

НОСИХ I *а.* ناسخ порчаи абрешимини зарбофт ё нукрабофт.

НОСИХ II *а.* ناسخ 1. лағвкунанда, аз байн баранда.

Дастбурде намуданд, ки носихи достони «Рустами Дастон» ва «Сому Наримон» гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. нусхабардор, нависанда, котиб.

Носихи нусхаи саҳифаи боғ
Қард мансух таблаи аттор. *Убайди Зоконӣ*

НОСИЯ *а.* ناصیه пешонӣ; рӯй, чеҳра, симо.

Бар ояте, ки омада дар шони кибриё,
Андар миёни носияи ӯ мубайян аст. *Анварӣ*

Осори саодат ва наҷобат дар носияи ту мушоҳида мекунам. *Авфӣ*

НОСОЗ ناساز номувофиқ, нобоб, нолоиқ, нописандида; зишт, бад.

Ба наздики хоҳар хиромид зуд,
Ки он ҷойгаҳ кор носоз буд. *Фирдавсӣ*

Ҳар чӣ ҳаст, аз қомати носози беандоми мост,
Варна ташрифи ту бар болои кас кӯтоҳ нест. *Ҳофиз*

НОСОЗГОР ناسازگار номувофиқ, мухолиф; бадбахт, бетолеъ.

Ҷаҳондори хунрези носозгор
Накард эч ёд аз бади рӯзгор. *Фирдавсӣ*

НОСОЗӢ ناسازی номувофиқӣ, мухолифат; зиштӣ, бадӣ.

Шуд фалак дар садади маъракаи носозӣ,
К-аз дили кӯдаки мо шавқи тамошо бархост. *Соиб*

НОСОИБ ناصائب нодуруст, носаҳеҳ, норост.

Калила гуфт ... Ман аз бидояти ҳол ин ҳама медидам ..., ту, Димна, ба раъйи заиф ва тадбири носоиби худ мустазҳир. *«Анвори Суҳайлӣ»*

НОСОЛХӮРДА ناسالخورده ҷавон.

... К-аз ин шоҳи носолхӯрда ҷавон
Чароед пурдарду хастаравон. *Фирдавсӣ*

НОСУР *а.* ناسور||ناصور захми кӯҳнаи ҳамеша чиркдиҳанда, захми илоҷнопазир.

... Ки чунин дору чунон носурро
Ҳаст дархур аз паи майсурро. *Румӣ*

Ба боғи даҳр бишӯ даст аз тароватӣ айш,
Ки ҳаст шабнами субҳаш чакидани носур. *Бедил*

НОСУТ *а.* ناسوت *д.* олами ҷисмонӣ, дунъё, ин ҷаҳон; инсонӣ, одамӣ; *муқобили* лоҳут.

Маҳрами носути мо лоҳут бод,
Офарин бар дасту бар бозут бод! *Румӣ*

НОСУТУДА||НОСИТУДА ناستوده нописандида, номаъқул; бадкор, бадамал.

Гуфт: Дар насли носутудаи мо
Ҳаст як хислат озмудаи мо. *Низомӣ*

НОСУФТА ناسفته сӯрох карданашуда; сӯрохнашуда; *маҷ.* беайбу нуқсон.

Зи носуфта гавҳар се духтарш буд,
Набудаш писар, духтар афсарш буд. *Фирдавсӣ*

Як дона ёқути сурх аст ва носуфта аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

НОСӢ *а.* ناسی фаромӯшкунанда, фаромӯшхотир.

Бори дигар сӯхт пар, вопас биҷаст,
Боз кардаш ҳирси дил носиву маст. *Румӣ*

НОТАВОН ناتوان касе, ки тавоной надорад, суст, заиф, беқувват, беқудрат.

Таҳаммул кун, эй нотавон, аз қавӣ,
Ки рӯзе тавонотар аз вай шавӣ. *Саъдӣ*

Эй чарх, басе ситам ба ҷонам кардӣ,
Бисьёр забуну нотавонам кардӣ. *Савдо*

НОТАВОНӢ ناتوانی сустӣ, заъф, беқувватӣ.

НОТАМОМ ناتمام нопурра, нокомил; нуқсоннок.

Бар фикри нотамому хаёли номуваҷҷаҳи худ вуқуфе тамом ёфт. *«Анвори Суҳайлӣ»*

НОТАР ناتر хушк, қоқ.

Ду аз оби рӯшан саросар будӣ,
Миёна яке хушку нотар будӣ. *Фирдавсӣ*

НОТАРОШИДА ناتراشیده 1. тарошиданашуда; мӯяш расида.

Фитода дар он паҳн дашти дурушт
Сари нотарошида чун хорпушт. *Фирдавсӣ*

2. *маҷ.* дағал, беодоб, хом.

Ба як нотарошида дар маҷлисе
Биранҷад дили ҳушмандон басе. *Саъдӣ*

НОТИҚ *а.* ناطق нутқкунанда, гӯянда, гапзананда.

Дар хитоби одамӣ нотиқ будӣ,
Дар навои тӯтиён ҳозиқ будӣ. *Румӣ*

Нотиқ он кас шуд, ки аз модар шунид. *Зарбулмасал*

НОТИҚА *а.* ناطقه 1. *муаннаси* нотиқ; 2. қувваи сухангӯӣ; қобилияти нутқ кардан.

Бас кунам ин гуфтану бошам ба сидқ
Мустамеи нотиқаи ҷонфазо. *Шамси Табрезӣ*

Нотиқаро банд куну ҷамъ бош,
Варна замири ту парешон шавад. *Шамси Табрезӣ*

НОТУР *а.* ناطور *ниг.* **нозур.**

Ҷаҳондида пире бар ӯ баргузашт,
Ҳамегуфт хандон ба нотури дашт. *Саъдӣ*

НОУМЕД ناامید маъюс, касе, ки умедро аз даст додааст.

Ба ҳангоми талхӣ машав ноумед,
Ки абри сияҳ зояд оби сафед. *Саъдӣ*

НОФ ناف 1. чуқурчаи миёни шикам, ки нишони банди буридашудаи сурра аст; 2. *маҷ.* миёни ҳар чизе; **нофи рӯз** миёни рӯз.

Хаймаи Лайлист дар дашти баёзи мардумак,
Боз нофи рӯз равшан шуд, дили шаб ошкор. *Низомӣ*

нофи шаб миёни шаб; **нофи ҳафта** рӯзи сешанбе; ◇ **нофи олам** *киноя аз* шаҳри Макка.

Қадам бар сари н о ф и о л а м ниҳод,
Басо нофа, к-аз нофи олам кушод. *Низомӣ*

нофи осмон *киноя аз* қутби фалак; **ноф буридан** (*ё* **задан, гирифтан**) *ба чизе* умр ба сар бурдан бо чизе мас. бо шодӣ ё бо ғам.

Нофи маро ба нағмаи ишрат буридаанд,
Чун най намезанам нафасе бе таронае. *Соиб*

нофи ману ту ба ҳам набуридаанд маҷбур нестем, ки ҳамеша бо ҳамдигар як ҷо бошем.

Чун тира шуд акнун маи софи ману ту,
Модар на ба ҳам бурид нофи ману ту. *Азрақӣ*

ноф бар замин гузоштан (*ё* **ниҳодан**) дигар шудани вазъияти аъзоҳои даруни шикам дар натиҷаи бардоштани бори вазнин; зӯр омадан.

Мегузорад ноф аз хуршеди тобон бар замин,
Гар фалак бардорад ин боре, ки бар дӯши ман аст. *Соиб*

ноф бар ғам задан вақти зиёди умрро бо ғаму ғусса гузарондан.

Нофи ту бар ғам задам, ғам маҳӯр, Хоқониё!
К-он, ки ҷаҳонро шинохт, ғамкада шуд ҷони ӯ. *Хоқонӣ*

НОФА نافه халтачаи мушкдор, ки аз нофи оҳу ҳосил мешавад; хушбӯии аз нофи оҳу тайёр кардашуда.

Сунбул сари нофа боз карда,
Гул даст ба ӯ дароз карда. *Низомӣ*

◇ **нофа кушодан** хушбӯӣ паҳн кардан.

Аз зулфи ту нофаҳо кушодем,
В-аз лаъли ту шурбҳо кашидем. *Анварӣ*

нофаи мушкро чи тару чи хушк *зарб.* тарию хушкӣ хушбӯии мушкро кам намекунад.

НОФАКУШО||НОФАГУШО نافه کشا||نافه گشا паҳнкунандаи хушбӯӣ, мушкбӯ, хушбӯ.

Зи баҳри зинату зеби мухаддароти фалак
Замона нофагушо шуд, сипеҳр — ғолиясо. *Убайди Зоконӣ*

НОФАРЗОН نافرزان беилм; беақл, бехирад, нодон.

Мухолифони ту бефарраҳанду бефарҳанг,
Муодиёни ту нофарруханду нофарзон. *Баҳромӣ*

НОФАРМОН نافرمان итоатнакунанда, саркаш.

Чун муддате чанд баромад, духтар бадхӯ буд ва ситезаҷӯй ва нофармон. *Саъдӣ*

НОФАРРУХ نافرخ безеб, зиштрӯ.

НОФАРРУХАХТАР نافرخ اختر бадбахт, бетолеъ, манҳус.

Аз ин нофаррухахтар меҳаросам,
Қиёси талъаташро мешиносам. *Низомӣ*

НОФАРҲАХТА نافرهخته бадхӯӣ ва зиштрӯӣ, густох ва беодоб.

Зишту нофарҳахтаву нобихрадӣ,
Одамирӯию дар ботин дадӣ. *Тайёни Марғазӣ*

НОФАРҶОМ نافرجام бенатиҷа, беасар, бефоида; бадоқибат.

Бода дардеҳ, чанд аз ин боди ғурур,
Хок бар сар нафси нофарҷомро! *Ҳофиз*

бахти нофарҷом толеи бад, бахти бад.

Ин ду чизам бар гуноҳ ангехтанд:
Бахти нофарҷому ақли нотамом. *Саъдӣ*

НОФАЧИН نافه‌چین чинандаи хушбӯӣ, хушбӯибахш.

Насими баҳорӣ дар ақсои Чин
Шуд аз нофи оҳуи Чин нофачин. *Хоҷу*

НОФАҲМ نافهم нодон, беақл.

Дарс агар мушкил бувад, нофаҳмро хоб оварад.*

НОФЕЪ *а.* نافع фоиданок, судманд, манфиатнок, бофоида.

Хайрот баъзе шариф бувад ва баъзе мамдӯҳ ва баъзе нофеъ. *Насириддини Тӯсӣ*

Ва оби вай нофеътарин ва сабуктарини обҳост. *«Равзат-ус-сафо»*

НОФИЗ *а.* نافذ ҷоришаванда, ба таври қатъӣ иҷрошаванда.

Бар азимати нофиз аз он ҷо барнишаст. *Авфӣ*

Агар ҳалок писандӣ вагар бақо бахшӣ,
Ба ҳар чӣ ҳукм кунӣ, нофиз аст фармонат.
«Анвори Суҳайлӣ»

НОФИР *а.* نافر нафраткунанда; раманда, тарсанда.

Ҷавоне хирадманд аз фунуни фазоил ҳаззе вофир дошт ва табъе нофир, чунон ки дар маҳофили донишмандон нишастӣ, забони сухан бибастӣ. *Саъдӣ*

НОФИХ *а.* نافخ пуфкунанда, даманда.

Дар он шаҳр сокини доре ва нофихи норе намонд.
«Равзат-ус-сафо»

НОФӢ *а.* نافی нафйкунанда; дуркунанда, радкунанда.

Завъи ҷон омад, намонд, эй мустазӣ,
Лозиму малзуму нофӣ(ю) муқтазӣ. *Румӣ*

НОХАЛАФ ناخلف ноасл, разил; фарзанди ноқобил, касе, ки шоёни падару модари худ нест.

Дареғаш маҳӯр бар ҳалоку талаф,
Ки пеш аз падар мурда беҳ нохалаф! *Саъдӣ*

Падарам равзаи ризвон ба ду гандум бифрӯхт,
Нохалаф бошам, агар ман ба ҷаве нафрӯшам.
Ҳофиз

НОХАШ ناخوش *ниг.* **нохуш.**

НОХАШӢ ناخوشی *ниг.* **нохушӣ.**

НОХИРАДМАНД ناخردمند нодон, беақл.

Ба дониш, ки бо кунишш ёр нест,
Ба ҷуз нохирадмандро кор нест. *Ҷомӣ*

НОХОНДА ناخوانده **1.** касе, ки дарс на хондааст; **2.** даъватнашуда, таклифнашуда.

Маро гуфт: Меҳмони нохонда хоҳӣ
Қамарчеҳри қофи муқаввас ҳавоҷиб. *Манучеҳрӣ*

НОХОСТ I ناخاست касе, ки аз ҷояш хеста наметавонад, замингир, оҷиз, нотавон.

НОХОСТ II ناخواست *талабнашуда, хостанашуда;* ба нохоҳ, аз ғайри хоҳиш ва талаб.

Салла бар сар-бар дарахтистонашон
Пур шудӣ нохост аз мевафишон. *Румӣ*

Нохостро баҳона басест. *Зарбулмасал*

НОХОҲ ناخواه бемайл, беирода, талабнакарда.

Он кӣ оқил буд, азми роҳ кард,
Азми роҳи мушкили нохоҳ кард. *Румӣ*

НОХУБ ناخوب бад, зишт.

Чӣ нохуб аст дидори бузургон,
Шудан чун Юсуф андар ҷанги гургон.
Носири Хисрав

НОХУДО ناخدا киштибон, киштирон, ронандаи киштӣ.

Зи тахтапораам, эй нохудо, чӣ мепурсӣ?
Фалак кашида зи гирдоб бар канорам сахт. *Бедил*

Эй нохудо, ту лангари киштӣ зи сабр кун,
Баҳри муҳити ишқ аҷаб бекарона аст. *Туғрал*

НОХУДОТАРС ناخداترس касе, ки аз худо наметарсад.

Саб(б)оҳон биронданд киштӣ чу дуд,
Ки он нохудо нохудотарс буд. *Саъдӣ*

НОХУДОӢ ناخدائی киштибонӣ, киштиронӣ.

Бад-ин маллоҳию ин нохудоӣ
Аз ин гирдоб кай ёбӣ раҳоӣ? *Убайди Зоконӣ*

НОХУН ناخن **1.** моддаи шохӣ, ки дар нӯги ангуштон мерӯяд.

Бизад дасту ҷома бидаррид пок,
Ба нохун ду рухро ҳамекард чок. *Фирдавсӣ*

2. чанголи ҳайвоноти дарранда ва мурғон.

Бар рӯи мунъимон ғазаболуда кун нигоҳ,
Бо ин гурӯҳ нохуни шеру паланг бош! *Сайидо*

◇ **нохуни париён** навъе аз садафи хушбӯй, ки ба нохун монанд аст ва онро барои тайёр кардани давоҳо ба кор мебаранд, нохуни дев ё нохуни бӯё низ меноманд.

Ин карам бин, ки аз дилат хафақон
Бурда холиқ зи нохуни париён. *Ҳаким Давоӣ*

нохуни рӯз *киноя аз* офтоб.

Баранд нохунаи чашми шаб ба нохуни рӯз,
Кунанд нохуни рӯз аз ҳинои субҳ хизоб. *Хоқонӣ*

нохуни хома нӯги қалам; **нохун ба дандон мондан** а) *киноя аз* афсӯс ва таассуф хӯрдан; б) *киноя аз* дар ҳайрат мондан.

Бад-эшон аз ғанимат дод чандон,
Ки халқе монд аз он нохун ба дандон. *Низорӣ*

НОХУНА ناخنه гӯштпорае, ки дар гӯшаи чашм падид омада, рафта-рафта тамоми чашмро фаро мегирад; хира шудани мардумаки чашм, катаракта.

Чашми беҳӣ мадор, ки дар чашми рӯзгор
Он нохуна, ки буд, бадал шуд ба устухон. *Хоқонӣ*

НОХУНПЕРО(Й) ناخن‌پیرا(ی) **1.** нохунгирак, қайчии хурд.

Нохуни ман дароз шудааст ва мӯҳтоҷам ба нохунперое. *Авфӣ*

2. сартарош; ҳаҷҷом.

НОХУШ||**НОХАШ** ناخوش **1.** бемор, бадҳол; дилтанг; **2.** *бад,* нофорам.

Қасеро, ки андеша нохаш бувад,
Бад-он нохушӣ рои ӯ каш бувад. *Фирдавсӣ*

Гӯӣ раги ҷон мегусалад захмаи носозаш,
Нохуштар аз овозаи марги падар овозаш. *Саъдӣ*

НОХУШӢ||**НОХАШӢ** ناخوشی **1.** беморӣ, бадҳолӣ; дилтангӣ; **2.** бадӣ, нофорамӣ.

Ҳар замон ин замонаи тавсан
Айш бар ман ба нохушӣ дорад. *Адиб Собир*

НОЧАРОН ناچران гурисна, гушна.

Ба кӯҳе дуруст ин замон бо сарон
Ду дида пур аз обу лаб ночарон. *Фирдавсӣ*

НОЧАХ||**НОЧИХ** ناچخ табарзин; найзаи майда.

Ғуломонро фармудӣ, то даромаданд ва ба шамшеру ночах пора-пора карданд.
«Таърихи Байҳақӣ»

Расиду зад он ҳарбаи номдор,
Писар ночахе хӯрд аз ӯ устувор. *Хисрави Деҳлавӣ*

НОЧИЗ ناچیز ҳеҷ чиз, ҳеҷ; *маҷ.* нест, нобуд; **ночиз гардонидан** нест кардан.

Ҳамаро ночиз ва мунҳадим гардонид.
«Равзат-ус-сафо»

ночиз шудан (*ё* **гаштан**) а) маҳв шудан, аз байн рафтан, мурдан, нест шудан.

Чун он рӯшноӣ баромад баробари торикӣ, торикӣ ночиз гашт. «*Таърихи Систон*»

Чу ночиз шуд ҷодуи хирасар,
Малик офарин хонд бар додгар. *Хоҷу*

б) вайрон шудан; хароб шудан; в) беқадр шудан.

Зи Хисрав рӯ мапеч, ар гашт ночиз,
Хаёле ҳаст, агар ҷон нест ӯро. *Хисрави Деҳлавӣ*

НОЧИХ ناچخ *ниг.* **ночах.**

НОЧОР ناچار ногузир, лоилоҷ, маҷбуран, ҳоҳу ноҳоҳ.

Ба латофат чу барнаёяд кор,
Сар ба беҳурматӣ кашад ночор. *Саъдӣ*

НОЧОҚ ناچاق нохурсанд.

Мудом табъи ман аз ваҷҳи ёр ночоқ аст,
Ки субҳу шом рафиқи рақиби айғоқ аст. *Шоҳин*

НОШАВ ناشو чизи нашуданӣ, чизи ғайри мумкин.

НОШИКЕБ ناشکیب бесабр, бетаҳаммул; беқарор.

Бибояд бар ин буд ҳамдостон,
Ки ман ношикебам бад-ин достон. *Фирдавсӣ*

НОШИНОС ناشناس ноошно, ношинохт, бегона; *маҷ.* бетаҷриба, бехабар.

В-агар нуқраандуда бошад нуҳос,
Тавон харҷ кардан бари ношинос. *Саъдӣ*

НОШИНОХТ ناشناخت ношинос, шинохтанашаванда, касе, ки ҳеҷ кас ӯро намешиносад; бегона.

В-онро, ки бар муроди ҷаҳон нест дастрас,
Дар зодбуми хеш ғариб асту ношинохт. *Саъдӣ*

ношинохт шудан пинҳон шудан, рӯ пинҳон кардан.

Рафт Ҷӯҳӣ чодиру рӯбанд сохт,
Дар миёни он занон шуд ношинохт *Румӣ*

НОШИР *а.* ناشر нашркунанда, парокандакунанда, паҳнкунанда.

Ҳоҷаташ н-ояд, ки ғайре нашри фазли ӯ кунад,
З-он ки доим ҳиммати ӯ фазли ӯро ношир аст. *Муиззӣ*

НОШИТО ناشتا гуруснагӣ, аз пагоҳӣ чизе нахӯрдан.

Шӯробаҳои бемазаи нохуш андар ӯ
Ҳамчун даҳони соҳиби иллат ба ношито. *Муиззӣ*

ношито шикастан тахтӯл кардан, пагоҳӣ андак чиз хӯрдан.

НОШИТОМАНИШ ناشتامنش одами гурусна.

Нон махӯр пеши ношитоманишон,
В-ар хӯрӣ, ҷумларо ба хон биншон! *Низомӣ*

НОШИТОШИКАН ناشتاشکن касе, ки тахтӯл мекунад, касе, ки ношто мекунад.

Сина аз доғ ношитошикан аст,
Чок то рӯзии гиребон аст. *Волеҳи Ҳаравӣ*

НОШИТОӢ ناشتائی **1.** тахтӯл, субҳона, хӯроке, ки пагоҳӣ мехӯранд; **2.** ба ношто, аз пагоҳӣ чизе нахӯрда.

Ба такрори сухан роғиб чароӣ?
Махӯр об аз паи ҳам ношитоӣ. *Нозим*

НОШИФ *а.* ناشف ҷазбкунанда, ба худ кашандаи чизе (махсусан обро).

Чун шуд он ношиф зи нашфи бехи хад,
Н-ояд он сӯе, ки амраш мекашад. *Румӣ*

НОШОД ناشاد нохурсанд, андӯҳгин, ғамгин, маҳзун, хафа.

Зиндагӣ бар гардан афтодаст, Бедил, чора чист?
Шод бояд зистан, ношод бояд зистан. *Бедил*

Фаровон зи ҳар мояе ёд кард,
Дили мард аз ин ғусса ношод кард. *Савдо*

НОШОИСТ||НОШОИСТА ناشایست||ناشایسته нолоиқ, номуносиб, нодуруст, бад.

Агар аз шумо ношоисте дар вуҷуд ояд, ба ҳеҷ ваҷҳ узри шумо қабул ноҳоҳад буд. *Авфӣ*

НОШПОТӢ ناشپاتی мевае аз ҷинси нок ва мурӯд.

Ва дар ин чаҳорбоғҳо меваҳои алвон фаровон аз ношпотӣ ва бодом ва фундуқ. «*Таърихи Наршахӣ*»

НОШУСТА ناشسته шустанашуда, пок карда нашуда; ◇ **тифли ношуста** кӯдаки навзод.

НОШУСТАРУ(Й) ناشسته‌رو(ی) **1.** касе, ки рӯяш ношуста аст.

Об ҳаст аз баҳри ҳар ношустарӯй,
Гар ту ҳам ношустарӯӣ, об ҷӯй. *Аттор*

2. *киноя аз* одами палид, нокас.

Чанд бошад ҳамчу оби равшанат
Рӯи ҳар ношустарӯе диданат. *Аттор*

Даври муште ҷоҳили ношустарӯй андар гузашт,
Давр даври Юсуф аст, он подшоҳи бандавор. *Саноӣ*

НОШӢ *а.* ناشی **1.** пайдо, пайдошаванда.

В-ин тафовут дар ин салоҳу халал
Ҳаст ношӣ зи ихтилофи маҳал. *Ҷомӣ*

2. навкор, бетаҷриба, хом, нодон.

НОЭМИНӢ ناایمنی беқарорӣ.

Дари тазаллуме зад, ки се сол беш мегузарад, фавҷи ноэминӣ бар соҳати он қалъа ҷилварези тохтан аст. *Бедил*

НОҒӮШ ناغوش сар ба об фурӯ бурдан, ғӯта кардан, ғӯта задан; **ноғӯш хӯрдан** ғӯта задан.

Гирди гирдоб магард, арт наёмӯхт шино,
Ки шавӣ ғарқа, чу ногоҳе ноғӯш хӯрӣ. *Лабибӣ*

НОЙ نائی найзан, найнавоз, касе, ки най менавозад, навозандаи най.

Ниҳода падар чанг дар нои хеш,
Писар чангию ной овард пеш. *Саъдӣ*

НОҚА *а.* ناقه шутури мода.

Ҷумларо бифурӯхтам ва ноқае харидам. *Авфӣ*

Мапсанд зи асбоби ситам бар дили дарвеш,
То ноқа зи бори зару симат нашавад реш. *Бедил*

◇ **ноқаву ҷамале дар кор надоштан** (*ё* **набудан**) *киноя аз* ғараз ва фоидае надоштан дар коре.

Ва бидонад, ки моро дар ин кор ноқаву ҷамале набудааст. «*Таърихи Байҳақӣ*»

НОҚАВОМ||НОҚИВОМ ناقوام нопойдор, ноустувор, ноқоим.

Бо дарду доғ зист дар ин даҳри ноқавом. *Хоқонӣ*

НОҚИД *а.* ناقد **1.** саракунандаи пул, касе, ки пули сараро аз пули носара ҷудо мекунад; **2.** *маҷ.* касе, ки хубу бади чизеро ҷудо карда метавонад.

Эй хоҷа, эй ки ноқиди тақдир дар азал
Зоти туро зи ҷумла ҷаҳон эхтисоб кард.
Убайди Зоконӣ

◇ **ноқиди сухан** саракунандаи сухан, мунаққид, танқидчӣ, суханфаҳм.

Бояд ки шоир ... ба ҳеҷ ҳол ба гуфта ва пардохтаи худ эътимод накунад, то вақте ки онро ба ноқидони сухан ва дӯстони фозили мушфиқ арз надорад. *Шамси Қайс*

НОҚИЛ I *а.* ناقل касе, ки чизеро аз ҷое ба ҷое мебарад, нақлкунанда.

НОҚИЛ II *а.* ناقل ҳикояткунанда, нақлкунанда.

Дар шаъни ҳиммати ӯст шеъри низом, алҳақ,
Мақсуди ӯ ҳамин аст, ман дар миён ноқил. *Савдо*

НОҚИС *а.* ناقص нотамом, нопурра, нуқсондор, камбудидор; *муқобили* **комил** 1.

Миқдори шаб аз рӯз фузун буд, бадал шуд:
Ноқис ҳама инро шуду зоид ҳама онро. *Анварӣ*

Камол аст дар нафси инсон сахун,
Ту худро ба гуфтор ноқис макун. *Саъдӣ*

НОҚИСХИРАД ناقص‌خرد камақл, беақл, нодон.

Наметарсӣ, эй гурги ноқисхирад,
Ки рӯзе палангет аз ҳам дарад. *Саъдӣ*

НОҚОБИЛ ناقابل белаёқат, беқобилият; беақл.

Ҳеҷ суде накунад тарбияти ноқобил,
Гарчи барат ниҳӣ аз халқи ҷаҳон миқдораш. *Ҷомӣ*

НОҚУР *а.* ناقور шайпур, карнай, сурнай; **ноқури кул(л)** *д.* сури Исрофил, сурнае, ки гӯе ҳар гоҳ Исрофили фаришта навозад, қиёмат мешавад.

Нолаи сурнову таҳдиди дуҳул
Чизаке монад бад-он ноқури кул. *Румӣ*

НОҚУС ناقوس зангӯлаи калисо, зангӯлаи ибодатхонаи насоро.

Гар хирқаву хонақоҳу шайхе набувад,
Ноқусу калисиёву зуннор бас аст. *Хайём*
Туву тасбеҳу мусаллову раҳи зӯҳду вараъ,
Ману майхонаву ноқусу раҳи дайру куништ. *Ҳофиз*

НОҲАМВОР ناهموار **1.** пурнишебу фароз, нотахт.

Ба як соат туро манзил расонад,
Агарчи роҳ ноҳамвор бошад. *Шамси Табрезӣ*

2. *маҷ.* ноаҳл, нопок.

Модар аз фарзанди ноҳамвор хиҷлат мекашад. *Соиб*

◇ **рӯзгори ноҳамвор** *киноя аз* зиндагонии номусоиди пурҳаводис.

НОҲАМВОРӢ ناهمواری **1.** пурнишебу фароз будан, нотахт будан.

Нолаи об аз ноҳамвории замин аст. *Зарбулмасал*

2. ношоистагӣ; номусоидӣ, нодурустӣ, номувофиқӣ.

Марди косиб, к-аз машаққат мекунад кафро дурушт,
Баҳри ноҳамвории нафси дағал сӯҳонгар аст. *Ҷомӣ*

НОҲАМОЛ ناهمال беназир, беҳамто, бемислу монанд.

Ба Руҳҳом гуфт ин бади ноҳамол:
Далеру сабуксар маро буд ҳол. *Фирдавсӣ*

НОҲАМУЛӢ ناحمولی бесабрӣ, бетоқатӣ.

Ноҳамулӣ(-и) анбиёро з-амр дон,
В-ар на ҳаммол аст бадро ҳилмашон. *Румӣ*

НОҲАНҶОРӢ||НОҲИНҶОРӢ ناهنجاری каҷравӣ аз роҳи рост; бадкирдорӣ.

Он зан ба бадкорӣ ва ноҳанҷорӣ маъруф буд.
«Анвори Суҳайлӣ»

НОҲАҚ ناحق норост, нораво, дурӯғ, носаҳеҳ.

Мо нагӯем баду майл ба ноҳақ накунем,
Ҷомаи кас сияҳу далқи худ азрақ накунем. *Ҳофиз*

НОҲАҚШИНОС ناحق‌شناس кӯрнамак, носипос, бевафо.

Дун аст ва бесипос ва сифла ва ноҳақшинос, ки ба андак тағйири ҳол аз махдуми қадим баргардад ва ҳаққи неъмати солҳо дарнавардад. *Саъдӣ*

НОҲИБ *а.* ناهب гиранда, рабоянда; ғораткунанда, ғоратгар.

Ҷаммош бад-он ду чашми айёр,
Қаллош бад-он ду зулфи ноҳиб. *Анварӣ*

НОҲИД *а.* ناهید *нуҷ.* сайёраи Зӯҳра.

Ноҳид чун уқоби туро дид рӯзи сайд,
Гуфто: Дуруст Ҳорут аз банд раста шуд. *Дақиқӣ*

НОҲИНҶОРӢ ناهنجاری *ниг.* **ноҳанҷорӣ.**

НОҲИФОЗ ناحفاظ **1.** бепӯшиш, бепарда; **2.** *маҷ.* бешарм, беҳаё; фосиқ, бадкирдор.

Шаби одина рафт дар масҷид
Ончунон ноҳифозе аз сари ҷид. *Саноӣ*

Он ноҳифози бешарм, ки муроди ӯ аз ман ҳосил нашуд, ... эшонро [тӯтиёнро] ин сухан омӯхта.
«Анвори Суҳайлӣ»

НОҲИЯ I || **НОҲИЯТ** *а.* ناحیه||ناحیت мамлакат, кишвар; вилоят.

Шоҳ бад-он ноҳияи сайдьёб
Дид деҳе чун дили душман хароб. *Низомӣ*

Ҳар вақт ҳарб кардандӣ ва вилояте ва ноҳияте бигирифтандӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

НОҲИЯ II *а.* ناهیه манъ, манъи қатъӣ, қадаған.

НОҲОР ناهار аз пагоҳирӯзӣ чизе нахӯрда, таҳтӯл накарда, ношито накарда, гурусна.

Ниҳоданд хону биханди шоҳ,
Ки ноҳор будӣ ҳамоно ба роҳ. *Фирдавсӣ*

НОҲУЗУР ناحضور беҳузур, бероҳат, мушаввашхотир, он кӣ аз ҳузуру ҳаловат маҳрум аст.

Зи сармо бувад нонво ноҳузур,
Ниҳода чу нон пушти худ дар танӯр. *Сайидо*

НОҲУШИВОР ناهشیوار *ниг.* **ноҳушьёр.**

... Ки тухме, ки киштӣ бад-ин рӯзгор,
Туро дод, эй ноҳушивор, бор. *Фирдавсӣ*

НОҲУШМАНД ناهوشمند беҳирад, беақл.

Бифармуд, к-ӯро ба зиндон баранд,
Ба наздики ноҳушмандон баранд. *Фирдавсӣ*

НОҲУШЬЁР ناهشيار нофаҳм, камақл.

Чунин гуфт, к-эй Рахши ноҳушьёр,
Кӣ гуфтат, ки бо шер кун корзор? *Фирдавсӣ*

НОҲӢ *a.* ناهی манъкунанда, наҳйкунанда, боздоранда.

Ислоҳи мамлакатро килки ту буд омир,
Ифсоди мамлакатро теғи ту буд ноҳӣ.
«Равзат-ус-сафо»

НОҶАВОНМАРД ناجوانمرد бешараф, беномӯс, бадсиришт.

Дашном ба аҳли Кӯфа медод, ки, эй ноҷавонмардон, ҷаро боз истодед?! *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

НОҶЕЪ *a.* ناجع таъсиркунанда, муассир, таъсирбахш; **ноҷеъ омадан** таъсир кардан.

Истеъмоли адвияи муфрада ва мураккаба мутлақо нофеъ ва ноҷеъ наёмад. *«Равзат-ус-сафо»*

НОҶИНС ناجنس нокас, номард, разил, паст.

Нахуст мавъизаи пири сӯҳбат ин ҳарф аст,
Ки аз мусоҳиби ноҷинс эҳтироз кунед. *Ҳофиз*

НОҶӢ *a.* ناجی наҷотьёбанда, халосшаванда; наҷотьёфта.

Ту намедонӣ, ки аз ҳар ду киӣ?
Ғарқаӣ андар сафар ё ноҷиӣ. *Румӣ*

Асои Нӯҳи ноҷӣ ба дасташ дод. *«Равзат-ус-сафо»*

НУБОҲ *a.* نباح ав-ав кардан, ак-ак кардан, аккос задани саг.

Зи вайронаи орифи жандапӯш
Якеро нубоҳи саг омад ба гӯш. *Саъдӣ*

НУБУВВАТ *a.* نبوت пайғамбарӣ; *маҷ.* эъҷоз, мӯъҷизанамоӣ, мӯъҷиза нишон додан.

Ман намедонам, ки ин ҷинси суханро ном чист,
Не нубувват метавонам гуфтанаш, не соҳирӣ.
«Анвори Суҳайлӣ»

НУВВОБ *a.* نواب **1.** *ҷ.* ноиб; **2.** ҳокимони мусулмон дар Ҳиндустон; **3.** гумоштагон; ходимон.

Нуввобони дарбор наёмадани ӯро гӯшзади амир гардониданд. *Садри Зиё*

НУВИД||НУВЕД نويد *ниг.* навид.

НУДАМО *a.* ندما *ҷ.* надим.

НУДБА *a.* ندبه гирья, нола; гирья кардан, нола кардан; ба мурда навҳа кардан.

Сағиру кабир, амиру маъмур, фақиру ғанӣ дар ин мотам навҳа зада, нудба ба авҷи иллийин расонид. *«Равзат-ус-сафо»*

НУДРАТ *a.* ندرت гоҳ-гоҳ ва кам воқеъ шудан, иттифоқ, тасодуф; **ба нудрат** гоҳе, тасодуфан, баъзан, кам; **ба ҳукми нудрат** аз рӯи иттифоқ ва тасодуф, гоҳ-гоҳ, аз ғайри чашмдошт.

Ва аз уқало он кӣ ба ҳукми нудрат ба ҷоҳу мукнат расидааст, худ лаззату ҳаловат надид.
Аҳмади Дониш

НУЗЛ *a.* نزل он чӣ барои меҳмон тайёр мекунанд, хӯрданиҳое, ки пеши меҳмон мегузоранд; зиёфат.

Ниҳоданд нузли зи ғоят бурун,
Зи ҳар пухтанӣ пухта аз чанд гун. *Низомӣ*

Мо нузли меҳмон ба беҳтарин ваҷҳе сохтаем.
«Анвори Суҳайлӣ»

НУЗУЛ *a.* نزول фуруд омадан, поён рафтан, поин омадан.

Хароботар зи дили ман ғами ту ҷой наёфт,
Ки сохт дар дили тангам қароргоҳи нузул. *Ҳофиз*

Эй мусофир, ин манзилро ба шарафи нузул мушарраф сохтӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

НУЗУР *a.* نذور *ҷ.* назр.

НУЗУРОТ *a.* نذورات *ҷ.* нузур, *яъне ҷамъулҷамъи* назр.

Нузуроти бисьёре ба ҷаноби мумайиз медоданд, ки ба шукронаи саломатии ман ба мустаҳиққонаш расон. (2) *Садри Зиё*

НУЗҲАТ *a.* نزهت **1.** покизагӣ, беайбӣ, дурӣ аз айб; некӯӣ.

Қасри фирдавс, ки ризвонш ба дарбонӣ рафт,
Манзаре аз чамани нузҳати дарвешон аст. *Ҳофиз*

Нузҳати кӯят барад равнақи гулзорро,
Шӯҳраи ҳуснат дарад пардаи асрорро. *Туғрал*

2. хушҳолӣ, хурсандӣ.

Омад баҳори хуррам бо рангу бӯи тиб,
Бо сад ҳазор нузҳату оройиши аҷиб. *Рӯдакӣ*

Гуфтам: Барои нузҳати нозирон ва фусҳати ҳозирон китоби «Гулистон»-е тасниф тавонам кард.
Саъдӣ

НУЗҲАТГОҲ||НУЗҲАТГАҲ نزهتگاه||نزهتگه оромишгоҳи дилкушо, ҷои хушҳаво ва форам.

Хиромон Хисраву Ширин шабу рӯз
Ба ҳар нузҳатгаҳе шоду дилафрӯз. *Низомӣ*

Аршошиёнӣ баъд аз тафарруҷи нузҳатгоҳи Кашмир озими сайри Қобул шуд. *«Таърихи Фаришта»*

НУЗҶ||НАЗҶ *a.* نضج расидан(-и мева); пухта шудани чизе, пазиш.

Баъд аз эҳтибос дар ҷавфи кӯҳ муддатҳо нузҷ ёфта, маншаи такаввуни аҳҷори қимат гардад.
Аҳмади Дониш

НУКАТ *a.* نکت *ҷ.* нукта.

НУКОТ نکات *аслаш* никот.

НУКС *a.* نکس *тиб.* баргаштани беморӣ.

... Ҳамчун беморӣ, ки чун нукс кунад, ба хатар бошад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Дар ин вақт, ки аз Сова равон шуд, дар роҳ сурати нуксе рӯй намуд, боз оризаи мараз муставлӣ гашт. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

НУКТА *a.* نکته сухани покиза, гапи латиф, ҷумла ва иборае, ки бо рамзу ишора ифода мешавад.

Эй фитратат ба сина чу дар обгина май,
В-эй нуктаат ба хома чу дар нобзан газак. *Шоҳин*

нуктаи ғарро сухани фасеҳ ва равшан; **нукта гирифтан** *бар касе, чизе* айбҷӯӣ ва хурдагирӣ кардан ба касе, чизе.

Ҳофиз, чу оби лутф зи назми ту мечакад,
Ҳосид чӣ гуна нукта тавонад бар он гирифт? *Ҳофиз*

Ҳаргиз кас бар вай нукта нагирифта буд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

нукта эрод кардан сухани нозук ва аҷиб гуфтан.

Нукта ва базлаи ғарибу бадеъ эрод мекард. *Авфӣ*

НУКТАГИР نکته گیر айбҷӯй, хурдагир, хурдабин.

Маҳмуд марде нуктагир буд ва дар масолеҳи мамлакат як сари мӯй фуру нагузоштӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

НУКТАГУЗОР نکته گذار латифагӯй, зариф, пурдони хушгап.

Ҳарифи бодагусору надими нуктагузор
Суроҳии маи нобу сафинаи ғазал аст. *Ҷомӣ*

НУКТАДОН نکته‌دان одами бофаҳм, касе, ки хубу бадро нағз фарқ мекунонад; сухандони забардаст.

З-он ёри дилнавозам шукрест бо шикоят,
Гар нуктадони ишқӣ, бишнав ту ин ҳикоят. *Ҳофиз*

Дафтари ашъори худро бех, ки андозам ба об,
Баски имрӯз имтиёз аз нуктадонон бурдаанд. *Сайидо*

НУКТАПАРДОЗ نکته‌پرداز *ниг.* **нуктагузор.**

Ба тарзи наве нуктапардоз шуд,
Чу булбул адосанҷи ин роз шуд. *Садри Зиё*

НУКТАСАНҶ نکته‌سنج касе, ки дар гуфтан фикреро санҷида баён мекунад, одами сухандони санҷидагӯй.

НУМЕД نمید *шакли кӯтоҳшудаи* **ноумед.**

Меҳраш Идрисро бидода нувед,
Лутфаш иблисро накарда нумед. *Саноӣ*

НУМУВ(В) *а.* نمو сабзиш, болидан; афзоиш.

Кунад аз нумув дона гар саркашӣ,
Зи борон кунад абр лашкаркашӣ.*

НУМУЗАҶ نموذج *ниг.* **анмузаҷ.**

НУМӮ نمو *ниг.* **нумув(в).**

НУН I نون **1.** номи ҳарфи бисту нуҳӯми алифбои арабии тоҷикӣ ن, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 50 баробар аст; **2.** *маҷ.* хамидагӣ, монанди миёни хамида, қадди хамида; **(хам) чу нун будан** *киноя аз* хамида будан, мисли ҳарфи нун хамида будан.

Ба ёди ҳасрати мими даҳонат
Қади ушшоқ аз ғам ҳамчу нун аст. *Туғрал*

Қадди хама дилбарони олам
Пеши алифи қадат чу нун бод. *Ҳофиз*

◇ **нун в-ал-қалам** номи яке аз сураҳои Қуръон.

Чу ман моҳии килк орам ба таҳрир,
Ту аз «нун в-ал- қалам» мепурс тафсир. *Ҳофиз*

НУН II نون акнун, ҳоло, дар ҳамин замон.

Гарон хобҳо нун гузориш кунӣ,
Шикам гурсина, чун гувориш кунӣ. *Фирдавсӣ*

Гӯй забоншикаставу гунг аст бут туро,
Туркон ҳама шикаста зи бонги туанд нун. *Имора*

НУОС *а.* نعاس **1.** сустӣ, ланҷӣ, заифӣ; **2.** ғанаб, пинак, ибтидои хоб, ҳолати байни хобу бедорӣ.

Бардаридӣ дар сухан парда(-и) қиёс,
Гар набудӣ самъи сомеъро нуос. *Румӣ*

НУР *а.* نور рӯшноӣ, равшанӣ, зиё, фуруғ.

Абр шуд наққоши Чину бод шуд аттори Рум,
Боғ шуд айвони нуру роғ шуд дарьёи Ганг. *Манучеҳрӣ*

◇ **нури байзо** *киноя аз* офтоб.

Қабули беҳирадро эътиборе нест, эй оқил,
Насозад нури байзо дидаи хаффошро манзил. *Васлӣ*

нури басар *киноя аз* фарзанди азиз.

Маро ҳар ду нури басар ва гӯшаи ҷигаранд. *Авфӣ*

нури дида (*ё* **чашм**) а) *киноя аз* одами азиз, меҳрубон.

Он нури дида як назар аз ман дареғ дошт,
Тире зи ғамза бар ҷигар аз ман дареғ дошт. *Камоли Хуҷандӣ*

Чӣ кардам ман, чӣ гуфтам ман, чи дидӣ, аз чӣ ранҷидӣ,
Маҳи ман, кавкаби ман, нури чашми ман, чароғи ман? *Сайидо*

б) *киноя аз* фарзанди азиз.

Ҳамин мазмун, ки эй маъсума хоҳар,
Ба нури дидаам гардида модар ... *Ҳозиқ*

Ҳазрати амирулмӯъминин нури чашми худ фиристодаанд. *Аҳмади Дониш*

нури яқин *киноя аз* ҳақиқат, ростӣ, дурусткорӣ.

Ё раб, зи қаноатам тавонгар гардон,
В-аз нури яқин дилам мунаввар гардон.
Ман ғоиби худ ба ту супурдам,
Ту низ ба ман муяссар гардон.*

нур бахш кардан нурпошӣ кардан.

Ҷуз лутфу ҷуз халоват худ аз шакар чӣ ояд,
Ҷуз нур бахш кардан худ аз қамар чӣ ояд? *Шамси Табрезӣ*

аз нури чизе торик мондан бебаҳра мондан, бенасиб мондан аз чизе.

Аз он тарсам, ки чун наздик ронӣ,
Зи нури зиндагӣ торик монӣ. *Ҷомӣ*

аз нур пероҳан пӯшидан *киноя аз* равшан шудан.

Замин пӯшад аз нур пероҳано,
Шавад тира гетӣ бад-ӯ равшано. *Фирдавсӣ*

бе нур будани кори *касе* беравнақ будани кори касе.

Бар сараш соя фиган ҳин, ки дар афвоҳ фитод,
Ки зи тақсири фалон кори фалон бе нур аст. *Анварӣ*

НУРА *а.* نوره омехтаи оҳаку зарних, ки барои гирифтани мӯй аз бадан кор фармуда мешавад.

Нураю зарних молидӣ ба ҳам,
Як сари мӯ ҳам нашуд ҳирси ту кам. *Бедил*

НУРБАХШ نوربخش нурдиҳанда, равшанидиҳанда, равшанкунанда.

Умрҳо будӣ аниси ҷони ман,
Нурбахши дидаи гирьёни ман. *Ҷомӣ*

НУРБОР نوربار пошандаи рӯшноӣ, бисьёр равшан; нуронӣ, зебо.

Чашми уштур з-он бувад бас нурбор,
Ки хӯрад аз баҳри нури чашм хор. *Румӣ*

НУРОНӢ نورانی дурахшон, равшан, шӯълавар; бошукӯҳ, зебо.

Бе чароғи ҷом дар хилват намеёрам нишаст,
З-он ки кунҷи аҳли дил бояд, ки нуронӣ бувад. *Ҳофиз*

НУС نس пӯз, гирдогирди даҳон.

Бӯсае чанд ба тазвир диҳӣ бар нуси ман ... *Рӯдакӣ*

Ҳамчун саги қассоб наёбад шиками сер,
Дар хун зи сари ҳирсу шараҳ то наниҳад нус. *Шамси Фахрӣ*

НУСАХ *а.* نسخ ҷ. **нусха||нусхат.**

НУСК I||**НАСК** نسک ҳар яке аз бисту як ҷузвҳои китоби муқаддаси зардуштиён Авесто.

НУСК II *а.* نسک ибодат, парастиши худо; қурбонӣ дар роҳи худо.

Барои иқомати нуск ба ҳаҷ омада буд. *Авфӣ*

НУСКХОН||НАСКХОН نسکخوان хонандаи нуск; *ниг.* **нуск** I.

Чӣ моя зоҳиду парҳезкору савмаагӣ,
Ки нускхон шуд бар ишқашу аёрдагӯ. *Хисравонӣ*

НУСРАТ *а.* نصرت **1.** ёрӣ, ёрмандӣ, кӯмак; ёрӣ расондан, кӯмак кардан.

Метарсам, ки мардум ... туро нусрат ва муованат накунанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ваъдаи нусрат ва ҳалоки Фиръавн ва қавми ӯ ба Мӯсо дод. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. ғалаба, фатҳ, пирӯзӣ, зафар.

Ҳар куҷо азми ту шуд ҷунбон ба фатҳе
Бар сари раҳ нусрат андар интизорат. *Анварӣ*

Аз ин нусрат, ки даст дод, абвоби шодмонӣ ... дар соҳати дил бояд кушуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

НУССОХ *а.* نساخ ҷ. **носих** II.

НУСУС *а.* نصوص ҷ. **нас(с); нусуси боҳира** далелҳои равшан ва сареҳ.

Ва дар эҳсони абавайн нусуси боҳира ворид аст. *Аҳмади Дониш*

НУСХА||НУСХАТ *а.* نسخه||نسخت **1.** китобе, ки аз рӯи он китоби дигаре китобат мекунанд.

Биёвард пас дафтари хоста,
Ҳамон нусхаи ганҷи ороста. *Фирдавсӣ*

2. рӯнавис, копия.

Нусхаи он дуо дар «Таърихи Табарӣ» дохил аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Суханҳое, ки чун ганҷ оганда буд,
Ба ҳар нусхате-дар пароканда буд. *Низомӣ*

3. коғази табиб барои доругирӣ, рецепт.

[Табиби бетаҷриба] ... дар навиштани нусхаҳо аз кайфияту камияти ғизо ва шарбат фориғ [буд]. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Шарти муҳаббат зи ҳабибон талаб,
Нусхаи дору зи табибон талаб. *Хоҷу*

нусха кардан а) рӯнавис кардан, китобат кардан; б) барои гирифтани дору коғаз навиштан.

Ҳар музавваре, ки беморонро ба кор ояд, нусха кунед ва ба матбахиён диҳед. *Авфӣ*

НУСҲ *а.* نصح *ниг.* **насҳ.**

НУТФА *а.* نطفه оби мард, манӣ.

НУТҚ *а.* نطق қобилияти гап задан; гап, сухан, гуфтор, сӯҳбат, калом, такаллум.

Ба нутқ одамӣ беҳтар аст аз давоб,
Давоб аз ту беҳ, гар нагӯӣ савоб. *Саъдӣ*

Ва ин тамаллуқ ба воситаи нутқ ва ақли ӯ омадааст. *Аҳмади Дониш*

НУФОЯ *а.* نفایه *ниг.* **нафоя** II.

НУФУЗ *а.* نفوذ таъсир, дахолат дар чизе; ҷорӣ шудан(-и амр ва ҳукм).

... То авомир ва навоҳии ӯ дар бораи халқ нуфуз кунад. *Аҳмади Дониш*

НУФУР *а.* نفور нафрат кардан, бо нафрат дур шудан аз касе, чизе.

Зи ҳам сохтанд ақрабоён нуфур,
Нишастанд аз якдигар дур-дур. *Сайидо*

НУФУС *а.* نفوس ҷ. **нафс; нуфуси шарира** табиатҳои бад; одамони бадтабиат ва бадкирдор.

НУХОЛА *а.* نخاله **1.** сабӯс.

Нухолаи ҷав бо гил хамир карда мехӯранд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *маҷ.* ҳар чизи беарзишу бефоида.

НУХОЪ *а.* نخاع моддаи сафедранг, ки дар даруни аррапушт ҷойгир аст; мағзи ҳаром, ҳароммағз.

НУХРОЗ نخراز *ниг.* **нуҳоз.**

Рони адли мулкпарвари ӯ
Гургро дода мансаби нухроз. (!) *Абӯшакури Балхӣ*

Сипаҳи душмани ӯро рамае дон, ки дар ӯ
На чоронанда шубон асту на раҳҷӯ нухроз. (!) *Фаррухӣ*

НУХУСТ نخست *ниг.* **нахуст.**

НУХУСТИН نخستین *ниг.* **нахустин.**

НУШРА||НУШРАТ *а.* نشره||نشرت афсун, дуое, ки барои муолиҷаи девона ё беморе хонда ё ба рӯи коғаз ва лавҳа навишта мешуд; таъвиз.

Бар чеҳраи шамбалиди хуштоб
Нушра ту кунӣ ба заъфароноб. *Хоқонӣ*

НУШУЗ *а.* نشوز гарданшахӣ, гарданкашӣ, нофармонӣ.

Ва ҳамчунин ҳуқуқи занон ба шарти иффат ва мутоваат ва адами нушуз ... бошад. *Аҳмади Дониш*

НУШУР *а.* نشور *д.* зинда шудани баъд аз мурдан, бархостан аз гӯр; растахез, қиёмат.

Куштаи қаҳри туро тақдир нанмояд нушур,
Ташнаи фазли туро айём нанмояд сароб. *Анварӣ*

НУШХОР نشخوار *ниг.* **нишхор.**

НУҒНУҒ نغنغ *ниг.* **нағнағ.**

НУҒУЛ *а.* نغول дуру дароз.

Бар Умар омад зи қайсар як расул
Дар Мадина аз биёбони нуғул. *Румӣ*

НУҚАБО *а.* نقبا *ҷ.* **нақиб.**

НУҚАТ *а.* نقط *ҷ.* **нуқта.**

НУҚЛ *а.* نقل он чӣ ки баъд аз нӯшидани шароб аз ширинӣ, туршӣ, намакӣ ва дигарҳо мехӯранд; газак.

Бар он расм, к-оини ӯ дилкаш аст,
Маи талх бо нуқли ширин хаш аст. *Низомӣ*

Бодаи гулранги талхи тези хушхори сабук,
Нуқлаш аз лаъли нигору нуқлаш аз ёқути хом. *Ҳофиз*

НУҚЛДОН نقلدان зарфе барои нуқл, зарфе барои газак.

Шуда тӯда дар нуқлдонҳои сим
Ба ҷои шакар лаълу дурри ятим. *Хоҷу*

НУҚОВА *а.* نقاوه қисми баргузидашудаи чизе; баргузида, беҳтарин.

...Нуқова ва хулосаи салотини Дайлам буд. *«Равзат-ус-сафо»*

Он чӣ вазир баён кард, хулосаи ҳикмат ва нуқоваи дониш аст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

НУҚОЯ *а.* نقایه *ниг.* **нуқова.**

НУҚРА *а.* نقره сими холиси гудохта.

Ба рӯзгори хилофати амирулмӯъминин Абӯбакри Сиддиқ ... ба Бухоро сим заданд аз нуқраи холис. *«Таърихи Наршахӣ»*

нуқраи хом нуқраи холис, нуқраи беғилу ғаш.

Дар биёбон фақири сӯхтаро
Шалғами пухта беҳ, ки нуқраи хом. *Саъдӣ*

нуқраи хушъиёр нуқраи хушсифат, нуқраи холис.

Дӣ рафту парир, нақд бистон,
Қ-он нуқраи хушъиёр омад. *Шамси Табрезӣ*

◇ **нуқраи хинги зардуштӣ** *киноя аз* офтоби оламтоб; **ба оҳан расидани нуқра** *киноя аз* аз некӣ ба бадӣ, аз фароғат ба риёзат ва аз хушӣ ба ғам расидан.

НУҚРАКОРӢ نقره کاری **1.** аз нуқра сохтани чизҳо, рӯи нуқра нақшу нигор кардан; бо нуқра зинат додан; **2.** *киноя аз* равон шудани оби чашм.

Рухи зардам кунад дар ашкборӣ
Гаҳе заркӯбию гаҳ нуқракорӣ. *Низомӣ*

НУҚРАКӮБ نقره کوب чизе, ки дар рӯи он бо нуқра нақшу нигор канда шудааст; ◇ **чархии нуқракӯб** *киноя аз* осмони пурситора.

Бар ин чархии нуқракӯби сипеҳр
Ҳамал гашта бар пояш аз рӯи меҳр. *Хоҷу*

НУҚС *а.* نقص *аслаш* **нақс.**

НУҚСОН *а.* نقصان **1.** айб, норасоӣ, камбудӣ.

Нагуфтӣ сухан ҷуз зи нуқсони моҳ,
Ки як шаб кам ояд ҳаме гоҳ-гоҳ. *Фирдавсӣ*

Абъёти қозӣ Қомил хеле нуқсон дошт, ... акнун комил шуд. *Садри Зиё*

2. камшавӣ, таназзул; **ба нуқсон афтодан** кам шудан, таназзул кардан.

Акнун ки моҳи рӯза ба нуқсон даруфтод,
Оҳ аз ҳиҷоби хуҷраи дил бар дар уфтод. *Анварӣ*

НУҚТА *а.* نقطه **1.** *мат.* ҷое, ки чен карда намешавад, ҷои пайваст шудани ду ё чанд хати рост.

Нуқтаи «А»-ро маркази паргор кунем ва то нуқтаи «Б» бигушоем. *Ибни Сино*

2. *киноя аз* хол; ◇ **нуқтаи биниш** мардумаки чашм.

Мадори нуқтаи биниш зи холи туст маро,
Ки қадри гавҳари якдона ҷавҳарӣ донад. *Ҳофиз*

НУҚУД *а.* نقود *ҷ.* **нақд.**

Хизона ба анвои ҷавоҳир ва аснофи нуқуд машҳун (буд). (1) *«Анвори Суҳайлӣ»*

НУҚУШ *а.* نقوش *ҷ.* **нақш.**

НУҲО *а.* نهی ақл, хирад, зеҳн.

Балки берун аз уфуқ в-аз чархҳо
Бемакон бошад чу арвоҳу нуҳо. *Румӣ*

НУҲОЗ نهاز **1.** бузи пешрави рама.

З-он ки нуҳоз асту туӣ гӯсфанд,
Он нуҳозат бикашад зинҳор. *Хисравӣ*

2. *маҷ.* пешрав, пешоҳанг.

Манзилу маъвои хеш ҳеҷ надонам куҷост,
Ҳастам думдори қавм гоҳею гоҳе нуҳоз. *Ломеӣ*

НУҲОЗИДАН نهازیدن *ниг.* **ниҳозидан.**

НУҲОС *а.* نحاس мис.

В-агар нуқраандуда бошад нуҳос,
Тавон харҷ кардан бари ношинос. *Саъдӣ*

НУҲУЛ *а.* نحول заъф, лоғарӣ.

Ту ба даҳ ракъат намоз ой малул,
Ман ба понсад дарнаёям дар нуҳул. *Румӣ*

НУҲУНБАН||НИҲУНБАН||НАҲУНБАН نهنبن сарпӯш(-и дег ва ғ); даҳанбанди кӯза, танӯр ва ғ.

Бикшой рози ишқу ниҳуфта мадор ишқ,
Аз май чӣ фоида, ки ба зери ниҳунбан аст. *Кисоӣ*

Беҳ ар пой аз ин поя берун ниҳам,
Нуҳунбун бар ин деги пурхун ниҳам. *Низомӣ*

Ҳар гоҳ дегеро об дараш кунӣ ва бар сари оташ ниҳӣ, чун гарм шавад, қатароти бисёр ба нуҳунбан нишинад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

НУҲУС *а.* نحوس *ҷ.* **наҳс.**

В-аҷроми нуҳусро ба як бор
Дар толеи афъият қирон аст. (1) *Анварӣ*

НУҲУСАТ *а.* نحوست бадбахтӣ, шумӣ, бетолеӣ, нофарҷомӣ.

Зи бахти хеш биранҷам, ки аз нуҳусати ӯ
Ҳамеша кораки ман рӯ ба қаҳқаро дорад. *Убайди Зоконӣ*

Саодат ба нуҳусат иваз гашт. *«Анвори Суҳайлӣ»*

нуҳуфт نهفت *асоси замони ҳозираи* **нуҳуфтан.**

НУҲУФТ نهفت *ниг.* **ниҳуфт.**

НУҲУФТА نهفته *ниг.* **ниҳуфта.**

НУҲУФТАН نهفتن *ниг.* **ниҳуфтан.**

НУҶУМ *а.* نجوم *ҷ.* **наҷм I; нуҷуми савобиту сайёр** *нуҷ.* ситорагони беҳаракат ва ҳаракаткунанда, ситора ва сайёраҳо.

Гарчи омад сипоҳи ӯ бисьёр
Чун нуҷуми савобиту сайёр ... *Ҷомӣ*

НӮГ نوگ *ниг.* **навк.**

НӮЗ نوز *шакли кӯтоҳшудаи* **ҳанӯз.**

Падар нӯз нокарда аз ноз ном,
Ҳаме пеши пилон ниҳоданд гом. *Фирдавсӣ*

НӮК نوک *ниг.* **навк.**

НӮКАР نوکر *ниг.* **навкар.**

НӮЛ نول **1.** минқори мурғон.

Қирмаке гар зи об бинмудӣ,
Нӯл кардӣ дарозу бирбудӣ.*
Ҳар чӣ ҷуз ишқ аст, шуд маъкулӣ ишқ
Ду ҷаҳон як дона пеши нӯли ишқ. *Румӣ*

2. гардани сурохӣ, мили офтоба ва ғ.

НӮСА نوسه рангинкамон, қавси кузаҳ, он ҳодисаи табиат, ки агар дар вақти борон офтоб барояд, дар як тарафи осмон камонаи рангине намудор мегардад.

Аз бод кишт бинӣ чун об мавҷ-мавҷ,
В-аз нӯса абр бинӣ чун ҷазъи ранг-ранг.
Хисравонӣ

НӮФ نوف акси садо, акси овоз, ки аз кӯҳ бармегардад; шӯру ғавғо, ғалоғула.

Зи захми табарзину бонги ялон
Зи кӯҳ нӯф боз омадӣ дар замон. *Фирдавсӣ*

НӮФА نوفه шӯру ғавғо, ғалоғула.

Бо наъраи аспон чӣ кунам лаҳни муғаннӣ,
Бо нӯфаи гурдон чӣ кунам маҷлису гулшан.
Иброҳими Мунтасир

НӮФИДАН نوفیدن баромадани акси садо аз кӯҳ; ғурридан, ғалоғула кардан, шӯру ғавғо намудан; ошуфта гаштан.

Бинӯфид гетӣ, чу лашкар биронд,
Ба рӯз-андарун рӯшноӣ намонд. *Фирдавсӣ*

НӮХТА نوخته лаҷом, инон, ҷилав.

Пир гуфт: Хари моро ба нӯхта ва побанд сару коре нест. *Савдо*

нӯш نوش *асоси замони ҳозираи* **нӯшидан.**

НӮШ نوش **1.** ҳар чизи ширин ва гуворо, ҳамчун асал ва ғ.

Бе хор гул набошаду бе неш нӯш ҳам,
Тадбир чист, вазъи ҷаҳон инчунин фитод. *Ҳофиз*
Шаҳд агар хоҳӣ, бирав, дар хонаи занбӯр бош,
Нешҳо доранд дар пай соҳибони нӯшҳо. *Сайидо*

2. машрубот, нӯшиданӣ.

Чу шуд нӯш хӯрда, шитоб омадаш,
Гарон шуд сараш, рои хоб омадаш. *Фирдавсӣ*

◇ **нӯши занбӯр** орзуи амалинашаванда, умеди маҳол, умеди беҳуда.

Сайидо, бо он ки даврон талхкомам кардааст,
Мехалад чун неш бар тан нӯши занбӯрам ҳанӯз.
Сайидо

нӯши лаъл *кинояи аз* ширинии лаб.

Гуфтам, ки нӯши лаълат моро ба орзу кушт,
Гуфто: Ту бандагӣ кун, к-ӯ бандапарварояд.
Ҳофиз

НӮША نوشه **1.** хушбахт, саодатманд; хуррам, хушҳол.

Басе офарин хонд бар шаҳриёр,
Ки нӯша бизӣ, то бувад рӯзгор. *Фирдавсӣ*

2. хушбахтӣ, саодатмандӣ; хуррамӣ, хушҳолӣ.

Намонад бар-ин хоки хунхор кас
Туро нӯша аз ростӣ боду бас. *Фирдавсӣ*

3. ширин ва гуворо монанди асал.

Ҳар он май, ки бо ту хӯрам, нӯша гашт,
Равони хирадмандро тӯша гашт. *Фирдавсӣ*

4. *ниг.* **нӯса.**

НӮШГИЁҲ||НӮШГИЁ نوشگیاه||نوشگیا гиёҳе, ки дафъи заҳр мекунад.

Нӯшгиё пухту дар ӯ дарнишаст,
Раҳгузари заҳр ба тадбир баст. *Низомӣ*

НӮШДОРУ نوشدارو **1.** доруи зидди заҳр; тарьёқ, подзаҳр; доруи шифобахш.

Нӯшдору чӣ суд хоҳад дошт,
Чун шуд аз мулки зиндагӣ Сӯҳроб. *Ибни Ямин*
Нӯшдору, ки ғайри дӯст диҳад,
Заҳр бошад, ба хок резу мачаш!*

2. *маҷ.* май, шароб.

Маликзода аз хоби нӯшин бихост,
Дигар нӯшдоруи дӯшин бихост. *Хоҷу*

НӮШИДАН نوشیدن ошомидан, хӯрдан, тановул кардан (об ё чизи обакиро).

НӮШИН نوشین ширин, гуворо, хуштаъм, болаззат (монанди асал).

Лабат чун чашмаи нӯшину мо андар ҳавас монда,
Ки бар васли лабат як рӯз бошад дастрас моро.
Анварӣ
Ваҳ, чӣ иқбол буд он, ки моро
Рух намудӣ ба хоби нӯшин дӯш. *Ҷомӣ*

◇ **нӯшин лаб** *кинояи аз* лаби ширин.

НӮШИНБОДА نوشین باده **1.** маи хушмаза, шароби лазиз; **2.** *мус.* яке аз сӣ лаҳни Борбад.

Чу «Нӯшинбода»-ро дар парда бастӣ,
Хумори бодаи нӯшин шикастӣ. *Низомӣ*

НӮШИНЛАБ نوشین لب ширинлаб (сифати маҳбуба).

Май аз ҷанги нӯшинлабон карда нӯш,
Ба ҷанги тараннумсаро дода ҳуш. *Хоҷу*

НӮШЛАБ نوش لب *ниг.* **нӯшинлаб.**

Бидонист, к-он моҳи гулчеҳр кист,
Бути нӯшлаб моҳи бемеҳр кист. *Хоҷу*

НӮШОБА نوش آبه **1.** оби ҳаёт, обе дар афсона, ки ҳар кас аз он хӯрад, ҳаёти ҷовидон меёбад; **2.** *маҷ.* май, машрубот.

Мабод ин дурҷи давлатро наварде,
Маяфтод андар ин нӯшоба гарде. *Низомӣ*

НӮШОЛУДА نوش‌آلوده олуда бо асал, олуда бо ширинӣ.

Ҳин, машав мағрури ин гулгунааш,
Неши нӯшолудаи ӯро мачаш. *Румӣ*

НӮШОМЕҒ نوش‌آمیغ нӯшомез, асаломез, омехта бо ширинӣ.

Ҳама ба тунбалу ранг аст бозгаштани ӯ,
Шаранг нӯшомеғ асту рӯй зарандуд. *Рӯдакӣ*

НӮШОН(И)ДАН نوشاندن‖نوشانیدن хӯрондан, май хӯрондан.

Чу мастам кардай, мастур маншин,
Чу нӯшам додай, заҳрам манӯшон. *Ҳофиз*

НӮШОНӮШ نوشانوش **1.** пай дар пай нӯшидан, нӯшидани такрорӣ.

Нағмасароён машғули нағмаву суруд аз танбӯру уд буданд, меҳмонон сар то по гӯш ва саргарми нӯшонӯш. *Садри Зиё*

овози нӯшонӯш «бинӯш!», «нӯш бод!» гуфтан ҳангоми нӯшидан.

Зи бонги най фалакро гӯш бигрифт,
Ҷаҳон овози нӯшонӯш бигрифт. *Убайди Зоконӣ*

2. пиёлаҳои пуру лабрез.

НӮШХАНД نوشخند хандаи ширин, шакарханд.

Омӯхт чашмҳои маро гирьяҳои талх
В-аз дида хандаҳои лаби нӯшханди ту.
Хисрави Деҳлавӣ

НӮШХАРД‖НӮШХӮРД نوش‌خورد шаробхӯрӣ, майнӯшӣ, нӯшидани май.

Басо хони кошонаву хони ғард,
Бад-ӯ андарун шодию нӯшхард. *Абӯшакури Балхӣ*

НӮҲ نه *шумораи миқдорӣ* адади 9 (۹); ◇ **нӯҳ гунбад** *киноя аз* нӯҳ табақаи осмон (аз рӯи ақидаи қадимиён).

Ҷунбиши ҳафт ахтар аз ин як ҳавост,
Ғулғули нӯҳ гунбад аз ин як навост.
Хисрави Деҳлавӣ

нӯҳ гӯй *киноя аз* нӯҳ табақаи осмон (аз рӯи ақидаи қадимиён).

Рахше, ки барад ба ним ҷавлон,
Нӯҳ гӯй зада ба чор ҷавгон. *Файзӣ*

нӯҳ табақ *киноя аз* нӯҳ осмон, нӯҳ табақаи осмон (аз рӯи ақидаи қадимиён); **нӯҳ фалак** нӯҳ табақаи осмон, яъне ҳафт фалак (*ниг.*) ва фалаки ҳаштум, ки гӯё бурҷҳои осмонӣ он ҷо қарор доранд, ва фалаки нӯҳум, ки охирин табақаи осмон буда, фалакулафлок низ номида мешавад.

НӮҲГОНА نه‌گانه нӯҳқабата; ◇ **тоқи нӯҳгона** *киноя аз* осмони нӯҳтабақа (ба ақидаи қадимиён).

Бурун омадӣ хисрав аз боргоҳ,
Чу аз тоқи нӯҳгона рахшанда моҳ. *Хоҷу*

НӮҲПОЯ نه‌پایه чизе, ки нӯҳ пой ё қабат дошта бошад; ◇ **(ин) сақфи нӯҳпоя** *киноя аз* осмони нӯҳтабақа (ба ақидаи қадимиён).

Кулаҳгӯша бар гӯшаи моҳ зад,
Бар ин сақфи нӯҳпоя харгоҳ зад. *Хоҷу*

НӮҲСАР نه‌سر: **(ин) ёри нӯҳсар** *киноя аз* фалак.

Бирав, тарки ин дори шашдар бигӯй,
Биё, даст з-ин ёри нӯҳсар бишӯй. *Хоҷу*

мори нӯҳсар а) *киноя аз* фалак; б) *киноя аз* дунъё.

О

О I ҳарфи шонздаҳуми алифбои ҳозираи тоҷикӣ; дар алифбои арабии тоҷикӣ дар аввали калима ба шакли آ омада, алифи мамдуда ном мегирад, дар миёна ва охири калима ба шакли ا ё ا навишта мешавад; дар ҳисоби ҷумалу абҷад рақами 1-ро ифода мекунад; дар калимаҳои арабӣ ба воситаи таркиби айн (ع) ва алиф (ا) низ ифода мешавад: 'обид — عابد', 'маонӣ — معانی', 'муддао — مدعا'.

О II آ садо ва ҳарфе, ки дар охири калимаҳо дар мавриди хитоб меояд.

Ҷоно, ки кадом сангдили бекифоят аст,
К-ӯ пеши захми теғи ту ҷонро сипар накард?!
Ҳофиз

ОБ I آب **1.** моеи шаффофи беранг, ки дар ҳолати софӣ аз омезиши химиявии ҳидроген ва оксиген иборат аст.

Биболид кӯҳ, обҳо бардамид,
Сари рустанӣ сӯи боло кашид. *Фирдавсӣ*

оби бомӣ обе, ки дар вақти боридани борон аз бом мерезад.

Диламон чу оби бомӣ,
Танамон баҳори бодӣ. *Абӯшуайб*

оби гандида оби вайроншуда, оби бадбӯю ифлоси ҳаммом ва ғ., поёб.

Ҳавзҳои чу об дар дида,
Поргинҳои оби гандида ... *Низомӣ*

оби доғ а) оби ҷӯш, оби бисьёр гарм; б) обе, ки оҳангарон дар он оҳани тафсонро андохта хунук мекунанд.

Ҳамчу оби доғ аз омезиши мо сӯхтаст,
Ҳар кӣ баъд аз ошноӣ бо ту моро дидааст. *Ваҳид*

оби зулол оби соф; оби ширин, оби гуворо.

Мурғе, ки хабар надорад аз оби зулол,
Минқор дар оби шӯр дорад ҳама сол.
Абӯисҳоқи Атъима

оби хонӣ оби ҳавз; оби соф.

Оби Қавсар, на оби хонӣ буд,
Чашмаи оби зиндагонӣ буд. *Низомӣ*

оби ширин оби гуворо, оби нӯшиданӣ.

Гуфт: Пеш о, эй, зи шӯрӣ дар гила,
К-оби ширинат диҳам аз ҳавсала. *Ҷомӣ*

об хӯрдан а) об нӯшидан, ошомидан.

Қори бӯса чу об хӯрдани шӯр,
Бихӯрӣ беш, ташнатар гардӣ. *Рӯдакӣ*

б) *маҷ.* парвариш ёфтан, ғизо гирифтан, баҳра бурдан.

Хору гул об аз баҳористони ваҳдат мехӯранд,
Ман зи ғафлат дар тамизи хубу зишт афтодаам.
Соиб

Лабташнагон зи сояи ман баҳра мебаранд,
Обе нахӯрдааст рагу решаам ҳанӯз. *Сайидо*

в) *маҷ*. таваққуф кардан, истодан.

Чу нурхун шуд он ташт, зангӣ чӣ кард?
Бихӯрдаш чу обею обе нахард. *Низомӣ*

2. *киноя аз* дарьё, рӯд (фақат дар таркибҳои изофӣ, ки номи дарьё низ зикр мешавад).

Шаҳри Бухоро аз ҷумлаи шаҳрҳои Хуросон аст, ҳарчанд оби Ҷайҳун дар миён аст.
«Таърихи Наршахӣ»

Об ҳар ҷост, марказаш хок аст,
Ба чӣ соз оби Ганг аз афлок аст?! *Бедил*

3. *киноя аз* ашк, сиришк, оби дида (бо калимаҳои чашм ва дида меояд).

Аз дурии оразу лабат рафт
Аз чашми Камол оби бисьёр. *Камоли Хуҷандӣ*

Мехонд ҷаридаҳои Маҷнун
Гаҳ об зи дида рехт, гаҳ хун. *Шоҳин*

оби дида ашк, сиришк.

Шоҳӣ, ба кӯи ишқ гар афтодаӣ, манол,
Поят зи оби дидаи худ дар гил омадааст. *Шоҳӣ*

То як намоз дар хами абрӯи ӯ кунам,
Ҳар дам ба оби дида маро сад вузӯ бувад. *Савдо*

оби дидаи абр *киноя аз* борон.

Насим шуст чаманро ба оби дидаи абр,
Сабо бисоти мулавван фиканд дар гулзор. *Исмат*

оби чашм *ниг*. **оби дида.**

Ҳамегашт мижгон пур аз оби чашм,
Дил аз ранҷу темори шавҳар ба хашм. *Савдо*

Ва ба оби чашм сиёҳӣ аз ҷаридаи аъмоли худ бишӯяд. *Аҳмади Дониш*

4. бавл, шоша, пешоб.

Гар ин асп саргину об афганад,
В-агар хишти он хонаро бишканад... *Фирдавсӣ*

об тохтан шошидан, пешоб кардан.

Зи қалб он чунон шӯри душман битохт,
Ки аз ҳайбаташ шери нар об тохт. *Рӯдакӣ*

5. нутфа, манӣ.

Ба сурат одамӣ шуд қатраи об,
Ки чил рӯзаш қарор андар раҳим монд. *Саъдӣ*

6. *маҷ*. ҷило, тобиш.

Зи рашки рӯи ту хуршед бе тоб,
Зи ёқути лабонат лаъл бе об. *Ғиёсӣ*

оби теғ ҷавҳари теғ, ҷилои теғ; тезии дами теғ.

Дар пеши оби теғи ту камтар зи хок бод
Он оташе, ки бар шуруфи қасри Қайсар аст.
Бадри Чочӣ

оби шамшер *ниг*. **оби теғ.**

Сияҳгӯш бар оҳувон гашта чир,
Шуда оби шамшер дар ҳалқи шер. *Хоҷу*

Оби шамшери туро файзи зулоли зиндагист,
Сахт душвор аст мурдан, гар ту бошӣ қотилам.
Фузулӣ

7. *маҷ*. тароват, тозагӣ; равнақ.

Бар оби рухат як гули сероб наёяд,
Он-ч аз лабат ояд, зи маи ноб наёяд.
Хисрави Деҳлавӣ

оби кор равнақу ривоҷи кор.

Оби кори адӯ афтод зи боло ба нишеб,
Ҳеҷ обе зи нишебӣ суви боло нашавад. *Манучеҳрӣ*

оби ораз сафои рӯй, ҷилои чеҳра; тароват ва тарию тозагӣ дар чеҳра.

Гуфтамаш: Дар оби ораз акси ҷони мо намой,
Гуфт: Ҳар дам худнамоӣ хуш намеояд маро.
Камоли Хуҷандӣ

об додан а) ҷило бахшидан, ҷилодор кардан, ҷавҳар додан (ба теғ, шамшер ва ғ.).

Ба ғорат кардани дил об додӣ теғи мижгонро,
Агар дил пеш аз ин мешуд халос, акнун наҳоҳад шуд. *Исмат*

Оташи ишқ об дод тешаи Фарҳодро,
В-арна кай ин тоб буд хурдани фӯлодро. *Ҳозиқ*

б) равнақ додан, зинат додан, оростан.

Хезу ба ҷилва об деҳ сарви чамантирозро,
Обу ҳаво зиёда кун боғчаи ниёзро. *Урфӣ*

8. обрӯ, эътибор.

Обе, ки маро назди бузургони ҷаҳон буд,
Хуш-хуш ҳама бар боди ғами ишқи ту додам.
Анварӣ

оби *касе, чизеро* **бурдан** касе ё чизеро беобрӯ кардан; беэътибор ва камқимат кардан.

Лутфи дақиқ ёфт мизоҷи маи латиф,
Оби ақиқ бурд рухи обдори гул. *Адиб Собир*

Хоки пояш бӯса хоҳам дод, обам гӯ бибар,
Обрӯи меҳрубонон пеши маъшуқ оби ҷӯст. *Саъдӣ*

Мешиканад қадри лаъл ашки гуҳарбори ман,
Мебарад оби гуҳар лаъли сухандони ӯ. *Шоҳин*

оби *касе* **рехтан** обрӯи касеро рехтан, эътибори касеро бурдан; касеро беиззату беҳурмат кардан; беобрӯю беэътибор шудан.

Нест муборак ситам ангехтан,
Оби худу оби касон рехтан. *Низомӣ*

Дур буду ҳамлае диду гурехт,
Заъфи ту зоҳир шуду оби ту рехт. *Румӣ*

9. **тоб, тавон; рафтани оби кор бетобу тавон шудан.**

Чу зулфи Ҳумоюн қарораш бирафт,
Зи хуни ҷигар оби кораш бирафт. *Хоҷу*

бар оби худ омадан ба обу тоби пештараи худ омадан, ба ҳоли худ омадан.

Магар бар оби худ оям зи хушкии рӯза,
Ду сар пиёла бибояд маро саросар дод.
Хисрави Деҳлавӣ

◇ **оби ангур** *киноя аз* шароб, май.

Мастии ишқ нест дар сари ту,
Рав, ки ту масти оби ангурӣ! *Ҳофиз*

оби андешасӯз *киноя аз* шароб.

Биё, соқӣ, он оби андешасӯз,
Ки гар шер нӯшад, шавад бешасӯз! *Ҳофиз*

оби арғувон а) *киноя аз* шароби сурх; б) *киноя аз* ашки хунин; в) *киноя аз* хун.

Сабза зи шохи заъфарон рехта оби арғувон,
Теғи ту чун ҳасудро дил бидариду ҷон гирифт.
Низомӣ

оби афсурда (ё **фасурда**) а) *киноя аз* шиша ва пиёлаи булӯр.

Оби фасурда гӯи занахдони ту шудаст,
Пуштам ҳамеша бо хами чавгону гӯи туст.
Адиб Собир

б) *киноя аз* шамшер, ханҷар; **оби афшурда** *киноя аз* май, шароб.

Бидеҳ, соқӣ, он оби афшурдаро,
Биё, зинда кун ин дили мурдаро! *Ҳофиз*

оби аҳмар а) *киноя аз* шароби сурх.

Дар бари булбула фувоқ афтод,
Қ-аз даҳон оби аҳмар андозад. *Хоқонӣ*

б) *киноя аз* ашки хунин, хуноба.

Чу номи он нигор омад ба гӯшам,
Фурӯ боридам аз чашм оби аҳмар. *Дақиқӣ*

оби барф *киноя аз* сиришк, ашк.

Даро гирьён ба роҳи узрхоҳӣ,
Ба оби барф шӯ аз дил сиёҳӣ. *Ҷомӣ*

оби баста а) яхча, тагарг, жола; б) *ниг.* **оби афсурда; оби бақо** а) *ниг.* **оби зиндагӣ.**

Гар сӯи торикӣ равад, оби бақош аз сар равад,
Зери қадам мафраш шавад оинаи Искандараш.
Хоқонӣ

б) *киноя аз* сухан, гапи ширин ва форам.

Биҷунбонид лаб Юсуф дуоро,
Равон кард аз ду лаб оби бақоро. *Ҷомӣ*

оби бодаранг *киноя аз* ашки хунин; **оби гавҳар** (*ё* **гуҳар**) а) *тиб.* як навъ бемории чашм, гул афтодан ба чашм; б) *киноя аз* сухани пурмаъни.

Абри дурборам, Ғиёсӣ, ҳамчу Мавлонои Рум,
Кардаам з-оби гуҳар ҷадвал китоби хешро. *Ғиёсӣ*

оби гарданда осмон, фалак.

Паямбар бад он хотами раҳнавард
Баровард аз ин оби гарданда гард. *Низомӣ*

оби гулгун (*ё* ***гулзорранг, гулранг***) *киноя аз шароб,* бода.

Чу сармаст шуд аз гуворанда май,
Гул аз оби гулгун баровард хай. *Низомӣ*

Нпюшанда шуд нолаи чангро,
Ба каф барниҳод оби гулрангро. *Низомӣ*

Биё, соқӣ, он оби гулзорранг,
Ки гаҳ сулҳ з-он гул кунад, гоҳ ҷанг...
Яҳьёи Кошӣ

оби гуҳар *ниг.* **оби гавҳар; оби дандон** а) ҷилову сафои дандон.

Зинҳор аз даҳони хандонаш
В-оташи лаълу оби дандонаш! *Саъдӣ*

б) ширинии сахту часпаки дона-дона, монпасье.

В-агар гӯяд: Бихоям лаъли хандон,
Бигӯ, к-аз дур меҳӯр оби дандон. *Низомӣ*

в) ҳарифи гӯл ва мағлуб; сустбозу, заиф.

Ҳосидат бо ту агар нарди адоват бозад,
Оби дандонтар аз ӯ кас натавон ёфт, бибоз!
Анварӣ

оби дандоншикан *киноя аз* оби сард, яхоб.

Гарат ҳаст дар сардии он сухан,
Биёшом ин оби дандоншикан. *Яҳьёи Кошӣ*

оби даст а) обе, ки ба он даст мешӯянд; обе, ки ба он даст шустаанд.

Оби дастат ҳама бар рӯй кашидӣ чу гулоб,
Хоки поят ҳама дар зулф дамидӣ чу абир. *Муиззӣ*

б) маҳорат, устодӣ дар санъат.

Кӣ баст он нақши ораз, офарин бод,
Ки оби даст аз вай ошкор аст! *Камоли Хуҷандӣ*

оби даҳон а) туф.

Он чи зоеъ шавад ба мо зи лабат,
Бар рух оби даҳону дашном аст. *Камоли Хуҷандӣ*

б) тавба, истиғфор.

Нест чу ҳеҷ оби даҳонат падид,
Монда ба ночор забонат палид. *Хисрави Деҳлавӣ*

оби ёқутвор *киноя аз* шароби сурх.

Биё, соқӣ, он оби ёқутвор
Дарафкан бад-он ҷоми ёқутвор. *Низомӣ*

оби Замзам ҷоҳе дар Макка, ки дар назари мусулмонон обаш муқаддас аст; *муқ.* **чашма (чашмаи Замзам).**

Шоир гуфт: Девони худро ба ҷиҳати табаррук ба остонаи Каъба молидам. Мавлоно гуфт: Агар ба оби Замзам мешустӣ, беҳтар буд. *Садри Зиё*

оби зар а) обе, ки дар он тилло ҳал кардаанд, оби тилло, ки дар хатнависӣ ва наққошӣ истифода мебаранд.

Хате зишт аст, ки ба оби зар навиштааст. *Саъдӣ*

Паи нуктадонони фаррухсиришт
Ба оби зар ин турфа посух навишт. *Ҷомӣ*

б) *киноя аз* шароб, май.

Дар маҷлиси ғоратзадагони тарабу айш
Соқӣ зи хароботи муғон оби зар овард.
Алии Хуросонӣ

оби зиндагӣ (*ё* **зиндагонӣ**) чашмаи афсонавӣ, ки гӯё дар мамлакати зулмот воқеъ будааст ва нӯшидани оби он умри ҷовид мебахшидааст; *муқ.* **оби Хизр, чашма (чашмаи Хизр).**

Бо кӣ гӯям, дар ҳама деҳ зинда ку,
Сӯи оби зиндагӣ пӯянда ку? *Румӣ*

Ҳавои манзили ёр оби зиндагонии мост,
Сабо, биёр насиме зи хоки Шерозам. *Ҳофиз*

оби зулмотранг *киноя аз* шароб

Биё, соқӣ, он оби зулмотранг
Биҷӯю биёр оби ҳайвон ба чанг. *Низомӣ*

оби инаб *киноя аз* шароби ангурӣ; шароб, май.

Бинишин хурраму хандону ҷаҳонро биншон,
Биситон аз кафи унноблабон оби инабро. *Рӯдакӣ*

Қадаҳпарастӣ аз асбоб фориғам дорад,
Китоби дардисарӣ шустаам ба оби инаб. *Бедил*

оби ишрат *киноя аз* шароб, май; **оби кабуд** а) *киноя аз* осмон; б) баҳри Ахзар (баҳри Чин), ки мувофиқи афсона ҳар шаб занони зебо аз он баромада, дар домани кӯҳе, ки канори он воқеъ аст, бозӣ мекунанд ва бо баробари рӯз шудан ба об даромада мераванд; в) баҳр.

Чу ғӯта хӯрд дар оби кабуд мурғи сапед,
Зи чашму дида ниҳон шуд дар осмон кавкаб.
Фаррухӣ

оби кушода *киноя аз* шароби камкайф, бодаи беназъа.

Зар ба баҳон май чу сим макун кам,
Оташи баста мадеҳ ба оби кушода. *Хоқонӣ*

оби маразкоҳ а) оби шифо, дору; б) *киноя аз* шароб.

Дили ҳар қатра з-он оби маразкоҳ
Ҳарорати ғаризиро тарабгоҳ. *Бедил*

оби марворид *ниг.* **оби гавҳар.**

Гавҳарамро чун ба санги бетамизӣ бишканад,
Оби марворид дар чашми ҳасуд овардаам. *Соиб*

оби мардон манӣ, нутфа; **оби Марьям** а) *киноя аз* иффат, покдоманӣ; б) ширан ангур; шароби **ангурӣ**; **оби муаллақ** *киноя аз* осмон.

Занахро чу барсозам аз зулф банд,
Ба оби муаллақ дарорам каманд. *Низомӣ*

оби мунҷамид а) ях; яхча, тагарг, жола; б) *киноя аз* шиша, обгина; пиёлаи булӯр.

Оташи сайёл дидастию оби мунҷамид,
В-ар надидастӣ, бихоҳ аз соқиёнаш соғаре. *Анварӣ*

Дар оби мунҷамид маи оташмисол рез,
Дар пои бед, бо санами ғунчавашдаҳон. *Саноӣ*

в) *киноя аз* теғ, ханҷар, синон ва ғ.

В-он оби мунҷамид, ки синон аст номи ӯ,
Аз таффи ҳамла дар раги ҷонҳо шавад равон.
Заҳири Форьёбӣ

оби мурда оби ғайриҷорӣ, оби истода; *муқобили* **оби равон** а).

Афсурдагон ба олами боло намерасанд,
Ин обҳои мурда ба дарьё намерасанд. *Соиб*

оби найшакар шира; **оби набот** а) қиёме, ки пас аз хӯша бастани набот боқӣ мемонад; б) ҳалвои махсуси Бухоро, ки бо равғани кунҷид ва орд мепазанд.

Гуфтам: Аз оби наботат коми ман ширин нашуд,
Пушти теғе зад, ки шуд мағзам чу ҳалво пош-пош.
Сайидо

оби наргис *ниг.* **оби дида.**

Дар канораш гирифту узр ангехт
В-оби наргис ба рӯи гул мерехт. *Низомӣ*

оби озар (*ё* **озаросо**) а) *киноя аз* шароби лаъл, шароби сурх.

З-он оби озаросо з-он сон ҳамеҳаросам,
Қ-аз об саггазида, шери сияҳ зи озар. *Хоқонӣ*

б) *киноя аз* ашки хунин; **оби оташгун** шароби сурх.

Соқиё, як ҷуръае з-он оби оташгун, ки ман
Дар миёни пухтагони ишқи ӯ хомам ҳанӯз. *Ҳофиз*

оби оташзада (*ё* **оташнок**) *киноя аз* а) ашк, сиришк.

З-оби оташзада, к-аз дида давад сӯи даҳан,
Тангнои нафас аз мавҷи шарар барбандам.
Хоқонӣ

б) шароби **лаъл**; шароб, бода.

Дасту лаб дар чашмаи оташ бишӯ чун офтоб,
Баъд аз он худро ба қалби оби оташнок зан. *Соиб*

оби оташин (*ё* **оташӣ**) *киноя аз* шароби сурх.

Биёр, соқӣ, аз он оби оташин, ки фалак
Ба бод дод чу Ҷамшед хоки Доророо.
Хисрави Деҳлавӣ

Ба оби оташӣ зан мушти хок аз гарди наълайнат,
Риоят менамо як кӯча роҳи лоуболиро.
«Тӯҳфат-ул-аҳбоб»

оби оташнишон *киноя аз* шароб.

Бидеҳ, соқӣ, он оби оташнишон,
Аз он пеш, к-аз мо наёбӣ нишон. *Хоҷу*

оби оташнок *ниг.* **оби оташзада; оби оташранг** *киноя аз* шароб, бода.

Бар ҳазар бош з-оби оташранг,
Ки тафаш аждаҳост, тоб наҳанг. *Авҳадӣ*

Зи хок афсурдатар, аз бод саргардонтарам, Соиб,
Илоҷи дарди ман аз оби оташранг меояд. *Соиб*

оби оташхаёл *киноя аз* шароб, май, бода.

Биё, соқӣ, он оби оташхаёл
Дарафган дар ин каҳрабогун сафол. *Низомӣ*

оби оташӣ *ниг.* **оби оташин; оби равон** а) оби ҷорӣ; *муқобили* **оби мурда**; б) *киноя аз* обе, ки ҳаловатбахши ҷон аст; оби ҳаёт; в) обу тоб, тароват ва тозагӣ.

Аз ӯ қолаби мурда ҷон ёфта,
Тани хокӣ оби равон ёфта. *Хоҷу*

Қаломаш мурассаъ чу теғи забон,
Саросар латофат чу оби равон. *Садри Зиё*

оби равшан а) *киноя аз* равнақу ривоҷ; б) *киноя аз* некӯӣ, хубӣ.

Чӣ оби равшан аз ин чархи нилгун ҷӯям,
Ки рух ба хуни шафақ офтоб мешӯяд!? *Соиб*

оби раз (*ё* **разон**) *ниг.* **оби ангур.**

Ғуломи оби разонӣ, надорӣ об аз он,
Рафиқи софи раҳиқӣ, наӣ ба саффи сафо. *Хоқонӣ*

Оби раз бояд, ки бошад дар сафо чун оби зар,
Гар зи зарри мағрибӣ соғар набошад, гӯ мабош.
Ибни Ямин

оби рангин *киноя аз* шароб, май.

З-оби рангин ҳиҷоби ақл масоз,
Шӯълаи нор пеши шер маёр! *Хоқонӣ*

оби раҳмат а) *киноя аз* борони файзбахш; **борони** баҳор.

Зи оби раҳмати гардун баҳор меҷӯшад,
Хаёли адли шаҳонрост хуррамӣ дар чанг. *Хоҷӣ*

б) *ҷуғр.* ҷӯест дар Самарқанд, ки аз самти ҷанубии расадхонаи Улуғбек ба самти ғарбӣ равон аст; **оби рух** (*ё* **рӯӣ**) а) *киноя аз* арақи рӯй, хай.

Шароб хӯрдаву хай карда меравӣ ба чаман,
Ки оби рӯи ту оташ дар арғувон андохт. *Ҳофиз*

б) *киноя аз* сафои чеҳра, тарию тозагии рухсор; **оби рух рехтан** а) беобрӯ кардан.

Хоқониё, зи нонталабӣ оби рух марез,
Қ-он хирс, к-оби рух барад, оханги ҷон кунад.
Хоқонӣ

Гӯиям: Нон зи дари султон ҷӯй,
Оби рух резад дарбон, чӣ кунам? *Хоқонӣ*

б) эътибор гум кардан, беобрӯ шудан; **оби сиёҳ** (*ё* **сияҳ**) а) сиёҳӣ, ранги хатнависӣ.

Пай карда, сар бурида ба оби сиёҳ рафт
Чун хома ҳар ки бо ту набудаст якзабон.
Камоли Исмоил

б) *тиб.* иллати обравии чашм, ки боиси нобиной мегардад.

Зи саҳми хадангат ба рӯзи сапед
Даромад ба чашми хур оби сиёҳ. *Камоли Исмоил*

Гар барам оби сиёҳ аз дида, мегардад сафед,
Қай тавон кардан балои тирарӯзонро илоҷ?
Саиди Ашраф

в) ғафлат.

Пунба зи гӯш дур кун, бонги наҷот мерасад,
Оби сиёҳ дармарав, к-оби ҳаёт мерасад.
Шамси Табрезӣ

г) оби амиқ; д) моддаҳои гудохтае, ки аз кӯҳи оташфишон мебарояд.

Оби сияҳ аз замин баромад,
Марг аз дари оҳанин даромад. *Низомӣ*

е) шароб, бода; **оби софӣ** оби зулол ва шаффоф, **оби соф** ва тоза, оби мусаффо; **оби сурх** *киноя аз* шароб, май; **оби сухан** фасоҳат ва балоғати сухан, ширинӣ ва салосати гуфтор; ҳусни калом.

Бигуфтед сад нуктаи дилкашам,
Нишондед з-оби сухан оташам. *Ҷомӣ*

оби талх а) оби шӯр, оби баҳр.

Гирифт дар ивази оби талх гавҳари ноб,
Чӣ миннат аст ба абри баҳор дарьёро?! *Соиб*

б) *киноя аз* шароб, май.

Зи шавқи рӯи ӯ чандон сиришки лолагун резам,
Ки оби талх дар соғар шавад хуноб дарьёро?!
Соиб

Воиз, фасонаҳои ту ширин намешавад,
То тар намешавад лаби хушкат ба оби талх.
Зуҳурӣ

оби тараб *киноя аз* май, шароб.

Ҷоми май бо он ҳама оби тараб
Монд дур аз маҷлиси ӯ хушклаб. *Ҷомӣ*

оби тарабнок *киноя аз* май, шароб.

Хезу дар косаи зар оби тарабнок андоз,
Пеш аз оне ки шавад косаи сар хокандоз. *Ҳофиз*

оби ток *киноя аз* шароб, май.

Ман, ки бемори шаробам, бар лабам шарбат чӣ суд?
Ҷои шарбат бар лаби ман оби токам беҳтар аст.
Махфӣ

оби фасурда *ниг.* **оби афсурда; оби харобот** *киноя аз* шароб, май, бода.

Хирқаи зӯҳди маро оби харобот бибурд,
Хонаи ақли маро оташи хумхона бисӯхт. *Ҳофиз*

оби Хизр оби ҳаёт, ки гӯё танҳо Хизри пайғамбар роҳи онро ёфта, нӯшидааст ва зиндаи ҷовид аст; *муқ.* **оби зиндагӣ, чашма (чашмаи Хизр).**

Даҳони танги ту дода ба оби Хизр бақо,
Лаби чу қанди ту бурд аз наботи Миср ривоҷ.
Ҳофиз

Оби Хизр аз хомаам ҷои сиёҳӣ мечакад,
То намоям нусха з-он хатти раёҳин интихоб.
Амирӣ

оби хушк *киноя аз* шиша, обгина, булӯр.

Навбари чархи куҳан чист ба ҷуз ҷоми май?
Ҳомила аз оби хушк, оташи тар дар шикам!
Хоқонӣ

оби чу озар *киноя аз* май.

Биё, соқӣ, оби чу озар биёр,
На май, балки кибрити аҳмар биёр! *Ҷомӣ*

оби шавқ *киноя аз* оби дида, ки аз камоли иштиёқмандӣ мерезад, ашк, сиришк.

Оби шавқ аз чашми Саъдӣ меравад бар дастхат,
Лоҷарам чун шеър меояд, сухан тар мешавад.
Саъдӣ

оби шафақгун *киноя аз* шароби сурх.

Шуд маҳи ид аз шафақ чун ҷоми зар боз ошкор,
Яъне аз оби шафақгун ҷоми зар холӣ мадор.
Ҷомӣ

оби Шероз (ё шерозӣ) *киноя аз* шароб, бода.

Сару барги шукуфтан нест гулзори табиатро,
Агар дар хоки Исфоҳон набошад оби шерозӣ.
Шафеи Асар

оби шингарфӣ а) *киноя аз* шароби сурх; б) *киноя аз* ашки хунин; **оби шӯр** а) оби намакин, оби сернамак.

Дар паи ин оби шӯр афтодаанд мустасқиён,
Нест суде бар касе, аз хӯрданаш зояд зиён.
«Шаҳномаи Фарғона»

б) *киноя аз* ашк, сиришк, оби дида.

Меҳмон кунам хаёли рухашро ба оби шӯр
Бар косаҳои нуқра дар ин суфраи зараш.
Бадри Чочӣ

оби ҳаёт *ниг.* **оби зиндагӣ.**

Шарбати васлат шикаста қимати оби ҳаёт,
Ёфта лаълат ҳазорон нукта бар танги шакар.
Исмат

Лаъли сероби ту ҷомест пур аз оби ҳаёт,
Чӣ тавон кард, ки бо мо нафасе ҳамдам нест.
Камоли Хуҷандӣ

оби ҳайвон *ниг.* **оби зиндагӣ.**

Дар сиёҳӣ чу оби ҳайвон зист,
Кас нагуфташ, ки ин сиёҳӣ чист? *Низомӣ*

оби ҳаром а) шароб, май.

Тарсам, ки сарфае набарад рӯзи бозхост
Нони ҳалоли шайх зи оби ҳароми мо. *Ҳофиз*

б) нутфа, оби манӣ.

Ҳар кӣ аз оби ҳароми ришват обистан нашуд,
Теғ агар бошад тараф, мардона мегӯяд сухан.
Соиб

оби ҷигар хуноб.

Синонаш яке найзаи сипараш
Ба оби ҷигар ёфта парвариш. *Низомӣ*

оби ҷовидон *ниг.* **оби зиндагӣ; оби ҷӯ(й)** молу давлат.

Зи оби ҷӯ набувад обрӯи мо, Санҷар,
Фанои мол агар шуд, бақои ҳиммат бод.
Санҷари Кошӣ

об дар дида гирьён.

Қасоне, ки буданд бо ӯ ба роҳ
Шуданд об дар дида наздики шоҳ... *Низомӣ*

об (дар) зери коҳ *киноя аз* кори пинҳонӣ; макр, ҳила.

Зи гуфти Сиёвуш бихандид шоҳ,
Набуд огаҳ аз об дар зери коҳ. *Фирдавсӣ*

об зери коҳ пӯшидан ба нодонӣ задан, тағофул кардан.

Ҳоли Хоқонӣ арчи медонад,
Обро зери коҳ мепӯшад. *Хоқонӣ*

обу алаф ризқу рӯзӣ; хӯрок, обу дона.

Аспе, ки ба обу алафаш парвардам,
Шуд аз ғами ӯ зиёда бори дардам. *Сайидо*

Ночор барои обу алаф аз ҳар ҷинс тадбиру андеша мекард. *Савдо*

обу гил а) *киноя аз* сиришт, табиати инсон.

Ба вафои ту даромехт чунон обу гилам,
Ки дамад баъди вафот аз гили ман бӯи вафо-т.
Ҷомӣ

Ҷону дилашон ба ҳам даровехт,
Обу гилашон ба ҳам баромехт. *Ҳилолӣ*

б) вуҷуд, ҳастӣ.

Ба дидор оташам дар обу гил зад,
Ба рухсорам чу гул нохун ба дил зад. *Нозим*

в) аслу насаб.

Ба ҳунар фахр кун, макун ба гуҳар,
На ҳама фахр аз обу гил бошад.
Зиндае, к-ӯ ба мурда фахр кунад,
На ҳамоно ки зиндадил бошад. *Адиб Собир*

обу намак ҳаловат, ширинӣ.

Малоҳат рабуд аз ҷавонон фалак,
Зи рӯи замин рафт обу намак. *Сайидо*

обу нон хӯрок; хӯроки андак, хӯроки қашшоқона.

Дареғо, қадри сӯҳбати он ҳазрат надонистам,
ақаллан ба қадре обу нон ҳам зиёфат накардам.
Садри Зиё

обу озуқа хӯрокворӣ.

[Лашкари Русия] ба ҳоли онҳо вуқуф ёфта, обу озуқа дода гусел намуданд. *Аҳмади Дониш*

обу оташ *киноя аз* ду ҷинси зидди ҳамдигар.

Қасе, к-ӯ барад обу оташ ба ҳам,
Абар ҳар ду-бар карда бошад ситам. *Фирдавсӣ*

Зи душман дӯстӣ ҷустан чунон аст,
Ки як ҷо ҷамъ кардан обу оташ.
«Анвори Суҳайлӣ»

обу равған а) *киноя аз* носозгорӣ, зидди якдигар будан, ба ҳам ночаспон будан.

Вақти ҳушьёрӣ чу обу равғананд,
Вақти мастӣ ҳамчу ҷон андар тананд. *Румӣ*

б) тазвир, ҳила.

Дил наёромад ба гуфтори дурӯғ,
Обу равған ҳеҷ нафрӯзад фурӯғ. *Румӣ*

обу ранг а) ҳусн, зебоӣ, хубӣ; таровват, латофат.

Зи қадду рӯи ту шарманда боғбон мегуфт,
Ки обу ранг надоранд сарву лолаи мо. *Шоҳӣ*

Ҳазорон боғу гулшан дар ғубори мақдамаш надҳам,
Ки нақши хоки пояш обу ранги сад чаман дорад.
Туғрал

б) гулгуна, ғоза, сурхию сафедӣ ва амсоли он, ки ба рӯй мемоланд.

Зи ишқи нотамоми мо ҷамоли ёр мустағнист,
Ба обу рангу холу хат чӣ ҳоҷат рӯи зеборо.
Ҳофиз

обу ранг бардоштан *киноя аз* ҳусн гирифтан, зебоӣ пайдо кардан.

Гул аз наззораи ҳусни ту обу ранг бардорад,
Зи муштоқони кӯят ёфт булбул гармнолиро.
Маҷнун

обу таом хӯрок, хӯрданӣ.

Уммол ва роҳдорон аз тавобеи Бухорову Самарқанд ҳар ҷо кӯнуш фармуда, обу таом тайёр менамуданд ва ҳадоёву пешкаш меоварданд.
Аҳмади Дониш

обу тоб ҷило, сафо, дурахшонӣ.

Аз баногӯши ту дорад субҳ чандин обу тоб,
Менамояд аз сафои шир ин шаккар сафед. *Соиб*

обу ҳаво (*ё* **хок**) шароити табиии як сарзамин, иқлим.

Бад-он шаҳр як сол манзил гирифт,
Дил аз обу хоки вай андар шигифт. *Савдо*

об афгандан а) шошидан; б) хомӯш кардан, об пошидан.

Агар соя дар офтоб афганад,
Дар он чашмаи оташ об афганад. *Низомӣ*

об бастан об додан, об мондан.

Намедонам чӣ об аст ин, ки бар кишти ҷигар бастам,
К-аз он ҷуз хӯшаҳои донаи ахгар намехезад.
Зуҳурӣ

об гардидан *ниг.* **об гаштан; об гардонидан** тағйир додани обу ҳаво барои муолиҷаи бемор.

Ҷӯши саҳбо шарбати бемор ҷӯшонидан аст,
Даври соғар хастагонро об гардонидан аст.
Саиди Ашраф

об гаштан (*ё* **гардидан**) а) гудохта шудан, об шудан; ҳал шудан; б) адову афгор шудан, азоб кашидан.

Дилам оинаи симоб гашта,
Нигаҳ дар интизораш об гашта. *Ҳозиқ*

Чунон бигдохтам, чун шамъ пешаш об гардидам,
Ки ҷои хун чакад аъзои ман аз ништари теғаш.
Ҳоҷӣ

об гирифтан а) тар шудан, нам кашидан.

Қазо ба рӯи арақноки ӯ чӣ пардозад,
Ки боби хат набувад коғазе, ки об гирифт.
Шоҳин

б) газак кардан, мадда кардан, рим пайдо кардани ҷароҳат; в) сабз шудан, сабзидан; таровату тозагӣ пайдо кардан; равнақ ёфтан.

Рухи хок об з-ӯ гирад, ҳаво хуш бод з-ӯ хоҳад,
Дафи зар парда з-ӯ ёбад, рубоб омад аз он номаш.
Бадри Чочӣ

об гирифтани рӯй зебоӣ пайдо кардан; ҳусну таровват ёфтан.

Обе, ки рӯи ман зи ҷавонӣ гирифта буд,
Дар чашм омадасту зи рӯям ҷудо шудаст.
Адиб Собир

об гирифтани чашм *киноя аз* лаззат бурдан, баҳраманд шудан бо назора.

Бад-он ораз, к-аз ӯ чашм об гирад,
Зи торрӣ нукта бар маҳтоб гирад. *Низомӣ*

об дидан а) об кушодан; б) зоеъ шудан, зиён расидан, доғдор шудан.

Шакар бо лаъли ӯ тангӣ кашида,
Матои оби дандон об дида. *Муҳсини Таъсир*

об додани дида *ниг.* **об гирифтани чашм.**

Гул бар рухат кушуд ниқоби кашидаро,
Оина об дода зи рӯи ту дидаро. *Бедил*

об доштани *чизе ниг.* **об дар миён доштан; об задан** фурӯ нишондани гард бо обпошӣ, об пошидан.

Хуррам он рӯз, ки бо дидаи гирьён биравам,
То занам об дари майкада як бори дигар. *Ҳофиз*

об кардан гудохтан.

Ҳамчу мавҷам судани дасти надомат об кард,
Баъд аз ин ҳам кош бигдозад пушаймонӣ маро.
Бедил

об кашидан а) об овардан, об кашондан; б) об баровардан аз чоҳ; **об кашидан** *чизеро* чизеро шустан, обгардон кардани чизе; **об рондан** об кушодан, об мондан, обьёрӣ кардан.

Обро мерондам андар кишти хеш,
Он равон мешуд ба заръат беш-беш. *Румӣ*

об хӯрдани дили *касе, чизе киноя аз* ором ва таскин ёфтани дил, қаноат ҳосил кардан.

Соиб, дилаш аз сӯҳбати гулшан нахӯрад об,
Шабнам, ки ба хуршеди дурахшон нигарон аст.
Соиб

об шудан а) *ниг.* **об гаштан.**

Бо ҳар кӣ бингарам, ҷигараш об мешавад,
Аз мӯр камтаранд ба чашмам баҳодурон. (б) *Сайидо*

Шӯхи ҳаёпаноҳи ман то ба хаёли ман гузашт,
Пайкарам об шуд тамом, аз сари пираҳан гузашт. (б)
Мулҳам

б) беобрӯ шудан, шарманда шудан, эътибор гум кардан; аз равнақ мондан.

Шаккар, ки барад дил зи ҷаҳоне ба ҳаловат,
Об ар нашавад пеши лабат, аз сари хомист. *Соиб*

об(и) беафсор (*ё* **белаҷом**) **хӯрдан** *киноя аз* худсарӣ кардан, ба ихтиёри худ кор кардан.

Ба ошиқ бувад зиндагонӣ ҳаром,
Дили ӯ хӯрад об агар белаҷом. *Ваҳид*

Ҳамеша то фараси бадлигоми аблақи чарх
Хӯрад зи чашмаи хуршед об беафсор ... *Бадеӣ*

оби даст фишондан *киноя аз* сахт фишурдани даст; маҳкам доштани даст.

Гумраҳам, то бар сари байтулҳаром
Оби дасти пилбон хоҳам фишонд. *Хоқонӣ*

оби хуш хӯрдан *кинояаз* роҳат кардан, осудан; баҳравар шудан.

Гар ғаразат чарбии хеш асту бас,
Оби хуш аз ту нахӯрад ҳеҷ кас.
Хисрави Деҳлавӣ

оби чашми *касеро* **гирифтан** *кинояаз* тарсондан, ба дил харос андохтан, рамондан.

Зи бими хӯят аз ҳар дида сад селоби хунояд,
Касе ҳаргиз чунин нагрифта оби чашми мардумро.
Мухлиси Қошӣ

оби чашм рехтан гиристан, гиръя кардан; *кинояаз* тавба кардан.

Нахуст, эй гунаҳкардаи хуфта, хез,
Ба қадри гунаҳ оби чашме бирез! *Саъдӣ*

оби шарм бурдан *кинояаз* беҳаёӣ кардан; обрӯ рехтан.

Чун сагу гурба оби шарм барад,
То зи халқ обу нони гарм барад. *Саноӣ*

оби ҳуш задан *кинояаз* ҳушьёр кардан, ба худ овардан.

Бар рухи ҳар кӣ оби ҳуш занад,
Ҳарфе аз ибрате ба гӯш занад. *Бедил*

об аз ҷигар бахшидан *кинояаз* ато кардан, чизе ба мардум додан; **об ба пӯст афкандани мева** ба пухтан наздик шудани мева, расидани мева; **об ба рӯи кор овардан** *кинояаз* эътибор ёфтан, соҳиби обрӯ шудан; равнақ ёфтан.

Магар май оварад обе ба рӯи кори мо, варна
Ба оби зиндагонӣ осиёи мо намегардад. *Соиб*

об бар оина аз паи (қафои) *касе* **рехтан** (*ё* **задан**) расмест, ки ҳангоми гусел кардани шахс ба сафар чанд барги сабз бар оина мегузоранд ва бар он об мепошанд ва ин рамзи орзӯи ба саломат бозгаштани мусофир будааст.

Кӯи ту манзилгаҳ аст дар сафари ошно,
Бар рухи оина об аз паи бегона рез. *Туғро*

Рафтию гиръя ба ҳоли дили ҳайрон кардам,
Об бар оина резанд қафои сафариро.
Мӯҳсини Таъсир

об бар оташи (*ё* **шарораи**) *касе* **пошидан** (*ё* **задан**) *кинояаз* касеро таскин додан, ғазаби касеро фурӯ нишондан.

Обе бар оташи дили мо ҳеҷ кас назад,
Чандон ки пеши маҳраму бегона сӯхтем. *Фиғонӣ*

Чу доя оху сӯзи синааш дид,
Бар оташ аз насиҳат об пошид. *Ҳозиқ*

Вале чун ишқ буд устоди кораш,
Зи шарме об мезад бар шарораш. *Ҳозиқ*

обро бар ресмон бастан *кинояаз* кори беҳуда кардан, кӯшиши бефоида кардан, ба кори нашуданӣ кӯшидан.

Ба тӯли фикр натвон ҷамъ кардан моли дуньёро,
Чаро беҳуда бояд обро бар ресмон бастан?
Мухлиси Қошӣ

об дар дида доштан шармгин будан, ҳаё доштан; **об дар дида равон гардонидан** *кинояаз* гиристан, гиръя кардан.

Хун зи дарди Кӯҳкан дар Бесутун гиръяд саҳоб,
Сурати Ширин бигардонад равон дар дида об.
Дарвеши Деҳақӣ

об дар дӯғ доштан *ниг.* **об дар шир рехтан.**

Аз бухл касе, ки мекунад ваъда дуруғ,
Бигрез аз ӯ, ки об дорад дар дӯғ. *Хоқонӣ*

об дар коло кардан фиребгарӣ кардан, қаллобӣ кардан, норостӣ кардан; **об дар миён доштан** а) *кинояаз* ғаш доштан, холис набудан; б) *кинояаз* нодуруст будан.

Ҳар кӣ гӯяд, ки май зиён дорад,
Суханаш об дар миён дорад*.

об дар назар доштан *ниг.* **об дар дида доштан.**

Инфиол аз ҳастии мо барнадорад марг ҳам,
Хок агар гардем, обе дар назар дорем мо. *Бедил*

об дар сабад кардан *кинояаз* кори беҳуда кардан.

Оварда ниҳоли бехудӣ бор,
Сабр омаду об дар сабад кард. *Зуҳурӣ*

об дар шир рехтан (*ё* **кардан**) *кинояаз* фиреб додан, қаллобӣ кардан.

Ҷуз ятимӣ чӣ бар ин дошт дури гӯши туро,
Қ-об дар шир кунад субҳи баногӯши туро. *Соиб*

об дар ҳован кӯфтан (*ё* **судан**) *кинояаз* кори беҳуда кардан, машғули кори бенатиҷа шудан.

Шикояти фалаки обгун чӣ суд диҳад?
Насуда ҳеҷ хирадманд об дар ҳован. *Саноӣ*

об дар ҷигар надоштан (*ё* **набудан, намондан**) *кинояаз* сахт мӯҳтоҷ будан, фақир будан.

Ин паршикастаро, ки набуд об дар ҷигар,
Оруғи имтило занад акнун зи хони шукр.
Камоли Исмоил

Намонд дар ҷигарам обу ин сияҳчашмон
Ҳанӯз з-ин деҳи вайрон хироҷ металабанд.
Фиғонӣ

аз даҳан рафтани об дар орзую ҳаваси чизе гум задани дил, чизеро сахт ҳавас кардан.

Қадаҳро дар мақоми лабчаши май
Зи ёди бусаат об аз даҳан рафт. *Туғро*

аз оби дида Даҷла доштан *кинояаз* ашки бисьёр рехтан; гирьён будан.

Ҳанӯзам з-оби дида Даҷлае ҳаст,
Ниҳон дар дуди оҳам шӯълае ҳаст. *Махфӣ*

аз об озар афрӯхтан аз шарм арақ рехта сурх шудан.

Ман чу хоҳам кард фарьёд, об аз оташ баркашам,
Ӯ чу хоҳад хӯрд ташвир, озар афрӯзад зи об.
Муиззӣ

аз об шудан аз даст рафтан, барбод шудан.

Субҳ оҳи оташин зи ҷигар баркашиду гуфт:
Дардо, ки корҳои Хуросон зи об шуд! *Хоқонӣ*

аз сар гузаштани об кор аз ҳад гузаштан, аз ҳадди чораю тадбир гузаштани ҳодисаи ногувор.

Теғи ту чун аз сарам бигзашту ҷон додам равон,
Об чун бигзашт аз сар, ғайри мурдан нест кор.
Восифӣ

Шаб, ки бо ӯ гуфтам аз аҳволи ҳиҷрон саргузашт,
Гиръя тӯфон кард чандон, то ки об аз сар гузашт.
Возеҳ

ба дасти *касе* **об рехта натавонистан** *кинояаз* лаёқати хизмати касеро надоштан, сазовори хизмати касе набудан; баробарӣ карда натавонистан ба касе.

Бад-ин тaррӣ, ки дорад шамъи маҳтоб,
Наёрад рехтан ба дасти ман об. *Низомӣ*

ба зери *касе* **об ҳиштан** (*ё* **сар додан**) ба буньёди кори касе осеб овардан.

Ба ҷое нахуспад уқоби далер,
Ки обе тавон ҳиштан ӯро ба зер. *Низомӣ*

ба кори об будан *киноя аз* ба таври доимӣ шаробхӯрӣ кардан; **ба об расонидан** *хароб* кардан, вайрон кардан.

Бадал кардам ба мастӣ оқибат зӯҳди риёиро,
Расонидам ба об аз юмни май буньёди тақворо. *Абӯтолиби Калим*

ба (ё дар) об рондан *киноя аз* фирефтан, фиреб додан.

Чӣ завқе чашми тар аз гирьяҳои талхи худ дорад,
Фиреби ханда ширинидаҳоне ронд дар обаш.*

ба рӯи кор омадани об зоҳир шудани коре.

Хоки Хуҷандро кӣ зи Шероз кам ниҳад?
Омад ба рӯзгори ту обе ба рӯи кор. *Камоли Хуҷандӣ*

бар оби чашма пул шикастан *киноя аз* изҳори бесабрӣ ва бетоқатӣ намудан.

Замоне пул бар оби чашма бастӣ,
Гаҳе бар оби чашма пул шикастӣ. *Низомӣ*

бар рӯи об (бар)овардан зоҳир кардан; **дар об андохтан** а) ғарқ кардан; б) *киноя аз* несту нобуд кардан, маҳв кардан.

Зинҳор аз оби шамшерат, ки шеронро аз он
Тафталаб кардию гурдонро дар об андохтӣ. *Ҳофиз*

дар обу арақ афтодан сахт хиҷолат кашидан, бисьёр шарм доштан; **дар об ғарқа шудани тан** бисьёр арақ кардан.

Даҳан хушку ғарқа шуда тан дар об
Зи ранҷу зи тобидани офтоб. *Фирдавсӣ*

обу ҷорӯб кашидан об зада рӯфтан, рӯфтан.

Басе мижгони тар судам дар он кӯ шоми навмедӣ,
Кашидам обу ҷорӯбе зи баҳри ҷилва майдонро. *Осафӣ*

пеши *чизе* **об хӯрдан** *киноя аз* ночиз ва беаҳамият будани чизе нисбат ба касе ё чизе.

Сунбул аз печу хами турраи ӯ тоб хӯрад,
Сарв пеши қади ӯ бар лаби ҷӯ об хӯрад. *Шоҳин*

чу об хондан *киноя аз* равон ва тез хондан.

Саводи ман зи дами теғи ёр шуд равшан,
Хати шикастаи ҷавҳар чу об мехонем. *Шавкат*

ба об нарасида мӯза кашидан *зарб.* шитоб кардан, бевақту соат ба кор сар кардан.

ОБ II آب моҳи ёздаҳуми румӣ, ки ба моҳи август баробар меояд.

То чаман пажмурда гардад дар маҳи конуну дай,
То ҳаво тафсида гардад дар маҳи айлулу об. *Муиззӣ*

Бисӯзад ба шаб хирмани моҳро,
Самуми ниҳеби ту дар моҳи об. *Асири Ахсикатӣ*

ОБАК آبک **1.** симоб, чева.

Мисси вуҷуди ман шавад аз май ба сони зар,
Гӯӣ ки май чу обак аз аҷзои кимиёст. *Хуҷастаи Сарахсӣ*

2. *тиб.* обила.

ОБАНБОР آبانبار ҳавз ва толоби калон, ки барои захира кардани об кофта мешавад.

Бас ки мегирьям зи шавқи оташин рухсорҳо,
Гашт оташхонаҳо аз ашкам обанборҳо. *Саиди Ашраф*

ОБАНДОМ آباندام обпайкар, нозукандом, латифбадан.

Маҷмаъе аз мухаддарот дар ӯ,
Ҳама оташлибосу обандом. *Анварӣ*

ОБАШТАНГОҲ آبشتنگاه *ниг.* **обиштангоҳ.**

ОББОЗ آبباز шиновар, оббур.

Тифли ашк аз баҳри чашмам худ ба худ гирад фирор,
Оббозонро талоши дасту по бо маъбар аст. *Туғро*

ОББОЗӢ آببازی шиноварӣ, оббурӣ.

ОБГАР آبگر касе, ки теғ, шамшер, ханҷар ва ғ. ҷило медиҳад.

Аз мадҳи остони ту оби забон диҳам,
З-он сон ки оби теғ диҳад марди обгар. *Шайдо*

ОБГАРДИШ آبگردش **1.** тезрафтор, хушрафтор.

Обгардиш маркабе, к-аз чобукӣ ҳангоми так
Наъли сахти ӯ зи хоки нарм мегирад иёр. *Азрақӣ*

2. тағьири обу ҳаво; таъсири мусбат ва ё манфии тағьири обу ҳаво.

Киштияшро шӯрбахтиҳо ба гирдоб афканад,
Орзуи обгардиш гар кунад бемори мо. *Шафеи Асар*

Ғам нарафт аз дил ба май, теғаш ба фарьёдам расид,
Чора охир обгардиш буд бемори маро. *Мӯҳсини Таъсир*

Дорад ба базми мастон ҷоми шароб гардиш,
Зоҳид наёяд ин ҷо аз бими обгардиш. *Ғанӣ*

ОБГАРӢ آبگری об додани теғ, ханҷар ва ғ.

Аз оҳи саҳар рахна бар афлок тавон кард,
Аз гирья, Заҳир, обгарӣ кун нафасеро. *Заҳири Форьёбӣ*

ОБГИН آبگین *ниг.* **обгина.**

Дар чунин фасле сазад, гар гавҳаре гирӣ ба даст,
Гавҳаре, к-ӯро ватан дар обгин асту сафол. *Муиззӣ*

ОБГИНА آبگینه **1.** шиша; булӯр.

Ду хона дигар з-обгина бисохт,
Забарҷад ба ҳар ҷой андарнишохт. *Фирдавсӣ*

2. сурохӣ ва пиёлаи булӯрин.

Май нӯш дар обгина бо нолаи чанг,
З-он пеш ки обгина ояд бар санг. *Хайём*

3. оина.

Аз обгина пушт ба девор додааст
Симоб аз мушоҳадаи изтироби мо. *Соиб*

4. *маҷ.* шароб, бода, май.

Чу дар ҷоми Кайхисрав обе намонд,
Ба ҷом обгина набояд фишонд. *Низомӣ*

◇ **обгина шикастан** *киноя аз* ашк рехтан.

Нозукдилони боғи ту чун шабнами саҳар
Бар рӯи барги гул шикананд обгинаҳо. *Бедил*

обгина ба Ҳалаб бурдан *зарб.* чизеро ба ҷое бурдан, ки дар он ҷо он чиз фаровон аст.

ОБГИНАГАР آبگینه گر шишагар, устои шишарез.

Арсаи дашту кӯҳ чун кӯраи обгинагарон дар илтиҳоб буд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ОБГИНАГУҲАР آبگینه گهر аз шиша сохташуда, булӯрин.

Бода дар ҷоми обгинагуҳар
Рост чун оби хушку оташи тар. *Низомӣ*

ОБГИНАПУЛ آبگینه‌پل *киноя аз* фалак, чархи кабуд; осмон.

Ҷайҳуни офат аст ба рӯз обгинапул,
Кӯҳпояи балост ба шаб ғӯли дидбон. *Хоқонӣ*

ОБГИНАРАНГ آبگینه‌رنگ шишамонанд; **фалаки обгинаранг** осмони кабуд.

Бар обгина санг задан кори мову мо
Тӯҳмат ниҳем бар фалаки обгинаранг. *Ҷомӣ*

ОБГИНАХОНА آبگینه‌خانه хонаи шишагӣ ё булӯрӣ; ◇ **(ин) обгинахонаи гардун** *киноя аз* осмон.

Ин обгинахонаи гардун, ки рӯзу шаб
Аз шӯълаҳои оташи алвон музайян аст...
Анварӣ

ОБГИНАҲИСОР آبگینه‌حصار қалъаи шишагӣ; *маҷ.* паноҳгоҳи номустаҳкам, зуд вайроншаванда.

Зи манҷаники фалак санги фитна меборад,
Ман аблаҳона гурезам дар обгинаҳисор. *Урфӣ*

ОБГИР I آبگیر **1.** истахр, толоб; кӯл; ҳавз; пастоби дарьё ва рӯд.

Ба деҳе расид, ки бар канори обгире буд.
Авфӣ

Ин мавзеъ, ки имрӯз Бухорост, обгир будааст ва баъзе аз вай наистон будааст ва дарахтистон ва марғзор... *«Таърихи Наршахӣ»*

2. зарфи гулоб, атрдон.

Табаққои заррин пур аз мушки ноб,
Ба пеш-андарун обгири гулоб. *Фирдавсӣ*

ОБГИР II آبگیر нигоҳдорандаи об.

Гардун зи гирьяи ту тағайюрпазир нест,
Заҳмат макаш, замини баланд обгир нест. *Нозим*

ОБГИРД آبگرد *ниг.* **гирдоб.**

Магард гирди обгирди ҳайбаташ,
Ки даркашад туро ба дам чу аждаҳо.
Абулфараҷи Рунӣ

ОБГИРӢ آب گیری обу тоб ёфтан, ҷилодор шудан (оид ба шамшер, ханҷар ва ғ.).

Набошад сифлаbooro дархур навозиш,
Нахоҳад теғи чӯбин обгирӣ. *Мӯҳсини Таъсир*

ОБГУН آبگون **1.** ба монанди ранги об, обранг; кабудтоб; кабуд, сабз.

Хисраво, гар ошиқӣ, месӯзу лаб макшой аз он-к
Дуди ин равзан зи чархи обгун хоҳад гузашт.
Хисрави Деҳлавӣ

Дар оташ сӯхт оҳам моҳу хуршед
Чу оҳам бар сипеҳри обгун рафт. *Исмат*

обгун саҳро замини сабз, марғзор, кабудизор.

Бибориду зи ҳам бигсасту гардон гашт бар гардун
Чу пилони пароканда миёни обгун саҳро.
Фаррухӣ

2. тобон, баррок; ҷилодор.

Ман акнун бад-ин ханҷари обгун
Ҷаҳон пеши чашмат кунам қиргун. *Фирдавсӣ*

◇ **обгун қафас** *киноя аз* осмон.

Дар обгун қафас бин товуси оташинпар,
К-аз пар кушодани ӯ офоқ баста зевар. *Хоқонӣ*

ОБГУНЧАНБАРӢ آبگون‌چنبری: **доираи обгунчанбарӣ** *киноя аз* осмон.

Яке доираст обгунчанбарӣ,
Фаровон дар ин доира доварӣ. *Асадӣ*

ОБДАНДОН I آب‌دندان дандонсафед.

Шоҳидони обдандон омада дар кори об,
Фитнаро аз хоби хуш дандонканон ангехта.
Хоқонӣ

ОБДАНДОН II آب‌دندان **1.** як навъ ширинӣ; **2.** як навъ мурӯди ширини обдор; **3.** *маҷ.* нарм, мулоим.

Мечакад оби ҳаёт аз меваи ашъори ман,
Гӯиё дар бӯстони обдандон будаам.
Абӯисҳоқи Атъима

Шабе парвонае бо шамъи хандон
Зи гармиҳои оташ обдандон... *Нозим*

4. *маҷ.* ҳарифи гӯл, соддалавҳ, зуд мағлубшаванда (бештар дар қимор).

Гунаҳ ба ман-бар даллолвор арза диҳад,
Бад-он сабаб, ки харидори обдандонам. *Сӯзанӣ*

5. навъе аз анор, ки ҳаста надорад; **6.** як навъ ҳалвои бисьёр латиф ва хушхӯр.

ОБДАСТ آبدست **1.** обе, ки бо он дасту рӯй мешӯянд.

Наъими пок бистонад, чу кард олуда, биспорад,
На шарм аз обдаст ояд, на нанг аз обдастонаш.
Хоқонӣ

2. шустушӯ, таҳорат, вузӯ.

Намози ид хоҳам кард, ҳон, соқӣ, биёр обе,
Барои обдасти мо ба ибриқи қадаҳшӯён.
Камоли Хуҷандӣ

3. *маҷ.* маҳорат, тардастӣ.

Кӣ баст он нақши ороз, офарин бод,
Ки оби даст аз вай ошкор аст. *Камоли Хуҷандӣ*

ОБДАСТОН آبدستان офтоба, ибриқ.

Осмон оварда заррин обдастон з-офтоб,
Пушт хам пеши сарон чун обдастон омада.
Хоқонӣ

ОБДАСТӢ آبدستی маҳорат, чарбдастӣ, устоӣ.

Чунон дар лутф будаш обдастӣ,
Ки бар об аз латофат нақш бастӣ. *Низомӣ*

ОБДИДА آبدیده ҷавҳар додашуда, об додашуда, ҷило додашуда.

Шамшери обдидаи ранги маломатем,
Бошад дурустгӯии мардум забони мо. *Бедил*

ОБДОДА آبداده обдодашуда, ҷавҳардор; тез.

Дев ҳаргиз обрӯи ман набарад з-он-к
Рӯй бад-ӯ дорад обдода синонам. *Носири Хисрав*

ОБДОН آبدان **1.** кӯл, толоб, ҳавз, обгир.

Чу абр фундуқи симин дар обдон резад,
Барорад аз дили фирӯза шакли симинранг. *Азрақӣ*

Оби борон хӯр садафкирдор гоҳи ташнагӣ,
Моҳиосо ҳеҷ об аз обдони кас махӯр. *Хоқонӣ*

2. пешобдон, мезакдон, масона.

ОБДОР آبدار **1.** хушоб, пуроб; ботароват, тару тоза.

Ҳамчу ангури обдор будӣ,
Чун шудӣ чун сақич зи пирӣ хушк? *Лабибӣ*

То дар ин оби хушгувор шавам,
Шӯям андому обдор шавам. *Низомӣ*

2. ҷилодор, обутобьёфта, тобдор, дурахшон; **лаолии обдор** лаълҳои пурҷило; **3.** *маҷ.* тез, буррон, буранда.

Шамъ саҳар ба базмгаҳ лоф зи орази ту зад,
Хасм забондароз шуд, ханҷари обдор ку? *Ҳофиз*

Чун теғи обдор саропой ҷавҳарам,
Дандони ман равост, ки созанд зарнишон. *Сайидо*

4. *кинояз аз* шамшер ё теғи об додашуда.

Чу бо ӯ надид эч ҷои даранг,
Ҳамон обдоре, ки будаш ба чанг,
Бизад бар сари тарки он номдор,
Ту гуфтӣ танаш барнаёварда бор. *Фирдавсӣ*

5. сокӣ, шарбатдор.

Ба Юсуф чунин гуфт пас обдор,
Ки эй мояи илму ганҷу виқор ... *Фирдавсӣ*

Обдор гуфт: Ҳеҷ кас берун наравад, то таҷассус кунам, ҷоми заррин мебояд. *Ҷомӣ*

6. *маҷ.* фасеҳу балеғ; пурмазмун, маънидор.

Дареғ мидҳати чун зарру обдор ғазал,
Ки чобукиш наёяд ҳаме ба лафз падид. *Рӯдакӣ*

Ҷуз бар ӯ созвор нест мадеҳ,
Ҷуз бад-ӯ обдор нест сано. *Фаррухӣ*

ОБДОРӢ آبداری **1.** хушобӣ, пуробӣ; тароват ва тозагӣ.

Бад-ин обдорию ин ростӣ,
Замон то замон оядаш костӣ. *Фирдавсӣ*

2. шуғли обдор, амал ва кори обдор; *ниг.* **обдор** 5; **3.** обьёрӣ кардан, обмонӣ.

Дами субҳ деҳқони зарринаташт
Баромад паи обдорӣ ба дашт. *Сайидо*

ОБДУЗД آبدزد рахна ё роҳи зеризаминие, ки об пинҳонӣ ба он фурӯ меравад.

Фурӯ рафта дарьё ба ҳулқуми ӯ,
Ки дид обдузде чу хартуми ӯ. *Зуҳурӣ*

ОБЗАН آبزن **1.** хомӯшкунандаи оташ.

Обзани оташи савдои ақл,
Тобдеҳи дасти таманнои ақл ... *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* таскиндиҳанда, тасаллибахш; **3.** тағораи калони баробари қадди одам, ки беморонро бо оби гарми дорунок шустушӯй ва муолиҷа мекарданд; **4.** ҳавзча.

ОБИД I *а.* آبد (ҳайвони) ваҳшӣ, дарранда.

ОБИД II *а.* عابد ибодаткунанда, парастанда; худоҷӯй; зоҳид.

Аз дасти зоҳид кардем тавба
В-аз феъли обид астағфируллоҳ! *Ҳофиз*

Қамол, лофи ибодат мазан, ки чашми бутон
Ба як назар барад аз раҳ ҳазор обидро.
Камоли Хуҷандӣ

ОБИДУЛҲАҶАР *а.* عابدالحجر сангпараст, бутпараст.

Фурӯғьёфта сангест зар зи тобиши хур,
Агар ба санг кунам рӯй, обидулҳаҷарам. *Ҷомӣ*

ОБИДФИРЕБ عابدفریب аз раҳ занандаи обиду зоҳид (бо ишваву ноз), зоҳидфиреб.*

Гузин маҳпораи обидфиребе,
Малоиксурате, товусзебе,
Ки баъд аз диданаш сурат набандад
Вуҷуди порсоёнро шикебе. *Саъдӣ*

Он чашми ҷодувонаи обидфиреб бин,
К-аш корвони сеҳр зи дунбола меравад. *Ҳофиз*

ОБИЛА آبله **1.** гунбадаи об, қуббачаи об, ҳубоб.

Хорро ташнаҷигар сар ба биёбон надиҳад
Ҳар кӣ чун обила дар роҳи талаб дидавар аст.
Соиб

2. об гирифтан ё варам кардани пӯст аз сӯхтан ё суда шудан ва ё фишор (чунончи обилаи пой аз бисьёр роҳ гаштан ва ё фишори пойафзори нави танг пайдо мешавад).

Гарди ором дар ин дашти тапишхез куҷост?
То ба ҷое бирасед, обила буньёд кунед! *Бедил*

Ҳар кас ниҳода по ба дари аҳли рӯзгор,
Бисьёр ҳамчу обила дар хун тапидааст. *Сайидо*

3. нағзак, чечак.

Офати обила ба моҳ расид,
З-обила гашта дидаҳош сафед. *Низомӣ*

обила бардамидан нағзак баромадан, чечак баромадан.

Аҳмадакро, ки рух намуна бувад,
Обила бардамад, чӣ гуна бувад?! *Низомӣ*

4. табхола, доначае, ки аз таб ё тарс дар лаб мебарояд; **обила задан** табхола дамидан.

Бинӣ, ки лаби Даҷла каф чун ба даҳон орад,
Гӯй зи тафи оҳаш лаб обила зад чандон. *Хоқонӣ*

◇ **обилаи пистон** нӯки пистон, тугмаи пистон.

Наям аз парвариши модари гетӣ розӣ,
З-он ки хун хӯрдаам аз обилаи пистонаш.*

обилаи рухи фалак *кинояз аз* ситорагон.

Дардеҳ аз он чакида хун з-обилаи тани разон,
Қ-обилаи рухи фалак бурда арӯси ховарӣ. *Хоқонӣ*

обилаи рӯз *кинояз аз* офтоб; **обилаи чеҳраи осмон** *ниг.* **обилаи рухи фалак.**

ОБИЛАДОР آبله‌دار **1.** обиланокшуда дар натиҷаи сӯхтан, судан ва фишор ёфтан.

Суроғи бодаи вақти хушӣ намеёбам
Чу шиша пои дилам гаштааст обиладор. *Мулҳам*

2. он кӣ рӯяш доғи нағзак дорад, одами чечакрӯ, ҷӯтур.

Зи бӯса домани зинаш чу домани гулчин,
Зи саҷда хоки дараш ҳамчу рӯи обиладор.
Саиди Ашраф

ОБИЛАЗОР آبله‌زار пуробила, серобила.

Саҷдаам аз араќи шарм рахе пеш набурд,
Аз қадам то ба ҷабин обилазор аст ин ҷо. *Бедил*

ОБИЛАПАРВАР(Д) آبله‌پرور(د) он кӣ пойдор аст, ба ранҷу азоб тоқатовар аст.

Хизри ин бодияро чанд нишон аст, Қалим,
Аввал он, к-ӯ қадами обилапарвар дорад.
Абӯтолиби Калим

ОБИЛАПО آبله‌پا касе, ки аз бисьёр роҳ рафтан пояш обила кардааст.

Баҳр агар бар садафи гавҳари худ менозад,
Домани бодия ҳам обилапое дорад. *Соиб*

ОБИЛАРЕЗ آبله‌ریز пуробила, серобила.

Ба пои обиларез он қадар туро ҷустам,
Ки ғӯта зад ба гуҳар риштаҳои мавҷи сароб *Соиб*
Мо дасту даҳан сӯхтаи нағмаи ишқем,
Дӯзах ҷигари обиларез аз нафаси мост. *Урфи*

ОБИЛАРӮ(Й) آبله‌رو(ی) он ки доғи нағзак дорад, ҷӯтур.

Шаб яке зангии пасте, ки бувад обиларӯ,
Рӯз румии дарозе, ки бувад бас ба ҷамол...
Бадри Ҷочӣ

ОБИЛАФАРСО آبله‌فرسا обиладор, захмнок.

Ашкам қадами обилафарсо нaниҳад пеш,
То рафтани дил пои тақозо наниҳад пеш. *Бедил*

ОБИС I *а.* عابث бозикунанда; кори абас кунанда, ҳарзакор.

Одамӣ донад, ки хона ҳодис аст,
Анкабуте не, ки дар вай обис аст. *Румӣ*

ОБИС II *а.* عابس туршрӯй.

ОБИСТАН آبستن бордор, дуҷон, ҳомила.

Фиреби ҷаҳон қиссаи равшан аст,
Бибин, то чӣ зояд, шаб обистан аст. *Ҳофиз*

◇ **обистани фарьёд** *кинoя аз* барбат, ки яке аз асбоби мусиқист.

ОБИСТАНӢ آبستنی бордорӣ, дуҷонӣ, ҳомилагӣ.

Чу танг омадаш вақти борафканӣ,
Бар ӯ сахт шуд дарди обистанӣ. *Низомӣ*

ОБИСТО آبستا Авесто.

Чу ин ҷо маънии Қуръон надонам,
Равам он ҷо, ки Обисто бихонам. *Хоқонӣ*

ОБИСТОН آبستان *ниг.* **обистан.**

Баҳори тоза обистон ба бор аст,
Чу фирдавси барин вақт асту ҳангом. *Сӯзанӣ*

ОБИШТАНГОҲ||ОБАШТАНГОҲ آبشتنگاه **1.** хилватхона; **2.** халоҷо, обхона, мабраз.

На ҳаме бозшиносанд абир аз саргин,
На гулистон бишиносанд з-обиштангоҳ.
Қареъуддаҳр

ОБИШХӮР||ОБИШХАР||ОБИШХОР آبشخور||آبشخوار **1.** ҷои обхӯрӣ ё обгирӣ дар лаби ҳавзу наҳр, обхӯра.

Аз ин пас на ошӯб хезад, на ҷанг,
Ба обишхар оят гавазну паланг. *Фирдавсӣ*

2. ҷои истиқомат, маскан, манзил.

Ба Баҳром дод он замон духтараш,
Бад-он то ба Чин бошад обишхараш. *Фирдавсӣ*

3. *маҷ.* қисмат, насиб; рӯзӣ, ризқ.

Мо бирафтему ту донию дили ғамхори мо,
Бахти бад то ба куҷо мебарад обишхори мо?!
Ҳофиз

ОБИҚ *а.* آبق гурезанда, гуреза.

Бувад бисьёр камидроку обиқ,
Ду-се навбат чунин бигрехт собиқ. *Ҳозиқ*

ОБКАНД آبکند гузаргоҳи сел, селроҳа, ҷои обхӯрда.

Ҳар кӣ бошад ташнаву чашма наёбад ҳеҷ ҷой,
Бегумон, розӣ бибошад, гар биёбад обканд.
Шаҳиди Балхӣ

Бурҳонулмулк... наздики қасабаи Сарқаҷ дар шикастҳо ва обкандҳои наҳр... пинҳон шуд.
«Таърихи Фаришта»

ОБКАШ آبکش **1.** обкашон, машкоб, саққо.

Ҳам аз пеши он кас, ки бо бӯи хаш
Ҳамерафт бо машк сад обкаш... *Фирдавсӣ*
Ғулом обкаш бояду хиштзан,
Бувад бандаи нозанин муштзан. *Саъдӣ*

2. обнӯшанда, обхӯранда, обхӯр.

Мабош аз сафоли куҳан обкаш,
Ки аз кӯзаи нав хӯранд об хаш. *Хисрави Деҳлавӣ*

обкаши барг раги барги набототт.

Гар гӯши ту оҳангшинос аст дар ин боғ,
Ҳар обкаши барги гуле риштаи созест.
Солики Яздӣ

ОБКАШӢ آب‌کشی обкашонӣ, машкобӣ.

Ду туркмон аз хайли ӯ биёмаданд ва муддатҳо бар он қалъа обкашӣ карданд. *«Роҳат-ус-судур»*

ОБҚОМА آبکامه нонхӯриш, ки гӯё дар Исфаҳон аз ҷурғот, шир, тухми сипанд, хамири хушк ва сирка месохтаанд.

ОБКОР آبکار **1.** обкаш, саққо, машкоб.

Дар тутуқи боргаҳаш гоҳи бор
Мондакаш Исию Хизр обкор. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. шаробхӯр, майнӯш; **3.** майфурӯш, бодафурӯш; ширакаш.

ОБКОСТ آبکاست камобӣ, ҳангоми кам шудани об.

Бибанд, эй писар, Даҷла дар обкост,
Ки суде надорад чу селоб хост. *Саъдӣ*

ОБКӮР آبکور **1.** касе, ки мардум аз нону намаки ӯ баҳраваp намешаванд; **2.** намакношинос, кӯрнамак.

Аз барои об чун хасмаш шуданд,
Обкӯру нонкӯр эшон буданд. *Румӣ*

ОБЛУЧ||ОБЛУЧ آبلوج||آبلوچ қанд, набот; каллақанд.

То облуҷ ҳамчу табарзад нашуд ба таъм,
То чун набот нест ба пеши назар шакар...
Пури Баҳои Ҷомӣ

ОБНАВАРД آب‌نورد дарьёнавард, маллоҳ; **Калими обнавард** пайғамбари яҳудиён Мусо, ки мувофиқи афсона гӯё чун дар лаби дарьёи Нил душманон аз ақибаш расиданд, оби дарьё бурида шуд ва ӯ бо қавмаш аз дарьё гузашт.

Халили оташкӯбӣ, Калими обнавард,
Чӣ бок дорӣ дар корзор аз оташу об?!
Масъуди Саъд

ОБНОК آبناک **1.** обомехта.

Зери замин аз обу ҳаво обнок бувад, ки аз ҳамсоягии замин ва пазироии рӯшноии офтоб гарм шуда бошад. *Ибни Сино*

2. *ниг.* **обдор** 2.

Зи бурҷи шаҳӣ ахтари тобнок,
Зи дурҷи маҳӣ гавҳари обнок. *Хоҷу*

ОБНӮС آبنوس **1.** дарахтест сиёҳранг, ки чӯби он ниҳоят сахту вазнин буда, дар сохтани чизҳои зебои қиматбаҳо ба кор меравад ва дар вақти сӯхтан монанди уд бӯи хуше медиҳад.

Зи обнӯс даре андар ӯ фароштa буд,
Ба ҷои оҳан симин ҳама башу мисмор.
Абулмуайяди Балхӣ

2. *киноя аз* вазнин, гарон.

Обнӯсам, дар буни дарьё нишинам чун садаф,
Хас наям, то бар сар оям, каф бувад ҳамтои ман.
Хоқонӣ

3. *маҷ.* сиёҳ, тира.

Ту гуфтӣ, ки абре ба ранг обнӯс
Биёмад, биборид аз ӯ сандарӯс. *Фирдавсӣ*

◇ **анҷуми обнӯс** *киноя аз* ситораҳо (дар шаби торик).

...Ки ин чарху ин анҷуми обнӯс
Басе ёд дорад чу Баҳрому Тус. *Ҳофиз*

пардаи обнӯс *киноя аз* шаб.

Падид омад он пардаи обнӯс,
Баросуд гетӣ зи овои кӯс. *Фирдавсӣ*

ОБНӮСӢ آبنوسی мансуб ба обнӯс 1.

Ба зери тахтнарди обнӯсӣ
Ниҳон шуд каъбатайни сандарӯсӣ. *Низомӣ*

Он обнӯсӣ шох бин, мори шикамсӯрох бин,
Афсунгари густох бин, лаб бар лаби ёр омада.
Хоқонӣ

◇ **кохи обнӯсӣ** *киноя аз* осмони тира.

Эй карда зи кохи обнӯсӣ
Дар ҳаҷлаи оҷ навъарӯсӣ. *Шоҳин*

чархи обнӯсӣ *ниг.* **кохи обнӯсӣ.**

Чун дар хами чархи обнӯсӣ
Маҳ рафт ба пардаи арӯсӣ ... *Ҳилолӣ*

ОБО *а.* آباء *ҷ.* **аб.**

Он ки зи обо равиши танг ёфт,
Дар равиши хеш ҳамон ранг ёфт.
Хисрави Деҳлавӣ

Ҳазрати охунд хостанд ватани аслӣ ва ҷойҳои обову аҷдодро дар ахири дам бинанд. *Садри Зиё*

обои олӣ падару бобоён.

Обои олии ту бувад кӯршабпарак,
Абнои софили ту ҳам аз ҷинси сифлагон. *Сайидо*

◇ **обои сабъа** афлок, оламм боло; ҳафт сайёра; **обои унсурӣ** чор унсур: об, оташ, хок ва бод, ки гӯё асоси дуньёст.

ОБОД I آباد **1.** ободон, маъмур; *муқобили* **хароб 1.**

Агарчи мастии ишқам хароб кард, вале
Асоси ҳастии ман з-он хароб обод аст. *Ҳофиз*

То ғам нахӯрад кас, нашавад манзиле обод,
Ғам хӯрдаму обод надидам дили худро. *Мушфиқӣ*

2. хуб, хуш, хуррам; бегазанд, солим.

Суви ҳафтхон рӯ ба Тӯрон ниҳод,
Ҳамерафт бо лашкар ободу шод. *Фирдавсӣ*

обод кардан а) маъмур сохтан, ба тартиб овардан, басомон кардан; оростан; таҷҳизонидан.

Он ҷо сипоҳе ҷамъ кард аз замини Довар ва ба силоҳ обод кардашон ва бифиристод.
«Таърихи Систон»

[Амир Насруллоҳ] ... лабҳои Сирро обод мекард ва қӯрғон дуруст карда, асбобу аслиҳа ҷамъ менамуд. *Аҳмади Дониш*

б) хушу хурсанд намудан, шод гардонидан.

Сипаҳро дирам доду обод кард,
Сари дудаи хеш пурбод кард. *Фирдавсӣ*

3. *калимаи нидо* офарин, аҳсант, шодбод.

Дар ҷилваи он арӯси дилшод,
Обод бар он ки гӯяд обод! *Низомӣ*

Чун ту хушӣ, эй дӯст, ба вайронии дилҳо,
Обод ҳар он сина, ки обод набошад!
Хисрави Деҳлавӣ

ОБОД II *а.* آباد *ҷ.* **абад.**

Он маъдани ишқ, к-он хулосаст,
Поянда шудаст то ба обод. (1) *Шамси Табрезӣ*

ОБОДБУМ آبادبوم сарзамини ободон, мулки маъмур.

Гаҳ дар ободбуму гаҳ ба хароб,
Шаҳр бар шаҳр мешуданд шитоб.
Хисрави Деҳлавӣ

ОБОДОН آبادان *ниг.* **обод I.**

Чун накардӣ харобе ободон,
Ба харобӣ чӣ мешавӣ шодон? (1) *Авҳадӣ*

Чун якчанде он ҷойгоҳ бибуд, дар ҳисбу неъмат рӯзгор гузошт ва фарбеҳу ободон гашт. (2)
«Калила ва Димна»

ОБОДОНӢ آبادانی ободшавӣ, маъмурӣ.

Дар асри ӯ доим фароҳӣ ва арзонӣ буд, вуфури неъмат ва ободонӣ. *Аҳмади Дониш*

ОБОДӢ آبادی *ниг.* **ободонӣ;** *муқобили* **харобӣ 1.**

Дар мулки дилам сабр маҷӯед, ки он ҷо
Ободии кам дораду вайронии бисьёр. *Мушфиқӣ*

Намебошад диламро, Сайидо, завқе ба ободӣ,
Маро бар сар ғубори кулфат аз таъмир мерезад.
Сайидо

ОБОН آبان моҳи ҳаштуми соли шамсӣ, ки ба 23 октябрь — 21 ноябрь рост меояд.

То нахӯрад шир ҳафт маҳ ба тамомӣ
Аз сари урдибиҳишт то буни обон ... *Рӯдакӣ*

То ки дар тозӣ муҳаррам бошад аз пеши сафар,
То ки андар порсӣ озар паси обон бувад ...
Муиззӣ

ОБОНМОҲ آبانماه *ниг.* **обон.**

Оби ангур биёред, ки обонмоҳ аст,
Қор якрӯя ба коми дили шоҳаншоҳ аст.
Манучеҳрӣ

ОБОШНО آبآشنا *киноя аз* оббур, оббоз, шиновар.

Қасе, к-андар об асту обошност,
Аз об ар чу з-оташ натарсад, равост.
Абӯшакури Балхӣ

ОБОӢ آبائی падарӣ; аҷдодӣ.

Ҳуқуқи обоӣ ва ниами он ҳазрат дар бораи ман бекарон. *«Равзат-ус-сафо»*

ОБПАЙКАР آب پیکر *ниг.* **обандом.**

Субҳ аст камонкаш ахтаронро,
Оташ зада обпайкаронро. *Хоқонӣ*

ОБРАВ آب‌رو: **обрав будани чашм** иллат доштани чашм, ки аз он об рафта меистад.

Ҳазрати охундро чашмашон обрав буд, ки дар урф шилпуқ меноманд. *Садри Зиё*

ОБРАФТОР آب‌رفتار тундрав, тездав (сифати асп).

Шуданд аз обрафторон пиёда,
Садафкирдор сар бар каф ниҳода. *Нозим*

ОБРЕЗ آب‌ریز **1.** офтоба; обгардон; **2.** мабраз, обхона, халоҷо.

Шеъри ту бояд ба обрез дарандохт,
Гар бувад аз мушки тар набишта ба ибрез. *Сӯзанӣ*

3. обпарто; ташнов, ки дар пойгаҳи хона ё даҳлез месозанд.

ОБРӮ(Й) آبرو(ی) эътибор, иззат, шараф, некномӣ; номус.

Бихӯр он чи дорию бешӣ маҷӯй,
Ки аз оз коҳад ҳаме обрӯй. *Фирдавсӣ*
Туро гар бувад даъвии обрӯй,
Ба даъвои ин қавм ҳуҷҷат маҷӯй. *Шоҳин*

обрӯ бурдан беобрӯ кардан, шарманда кардан.

Ба сияот дар ҳузури султон арз ва обрӯи мардум баранд. *Аҳмади Дониш*

обрӯ доштан соҳиби иззат ва номи нек будан, эътибор доштан.

З-инқилоб андеша кун, моро ба чашми кам мабин,
Дар диёри хеш мо ҳам обрӯе доштем. *Ҳозиқ*

обрӯ рехтан беэътибор кардан, шарманда кардан, беқадр намудан.

Обрӯи соғари худ то ба кай резам ба хок,
Бурдаам лабхушк аз дарьёи фикрат ҷоми хеш. *Сайидо*
Обрӯ натвон ба пеши нокасон чун шамъ рехт,
Эй тапиш, шарме, ки ин ҷо шӯъла дар чанг аст об. *Бедил*

ОБСАВОР آب‌سوار *киноя аз* ҳубоб, қуббачаи об.

Об, ки ӯ хайма зи борон кунад,
Доираи обсаворон кунад. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОБСОЛ آبسال боғ.

Ҳаметобад зи чархи сабз Айюқ,
Чу оташ бар саҳифа(и) обсоле. *Носири Хисрав*

ОБХАР||ОБХАРД آبخور||آب‌خورد *ниг.* **обхӯр.**

ОБХАСТ||ОБХУСТ آبخست||آب‌خوست **1.** хушкие, ки дар миёни об воқеъ аст, ҷазира.

Тане чанд аз он мавҷи дарьё бираст,
Расиданд наздикии обхаст. *Унсурӣ*

2. меваи дар об табоҳшуда, меваи обгазид.

Рӯи туркон ҳаст нозебову чуст,
Зарду пурчин чун турунҷи обхуст. *Фарқадӣ*

ОБХЕЗ آب‌خیز **1.** тӯфон, туғьёни об, ҷӯши дарьё.

Ва аз он ҷо рӯй ба қасаба ниҳод, вақти обхез буд, ба шӯр расид, тарсид аз абраи он об. *«Таърихи Байҳақӣ»*

2. мад(д); *муқобили* **ҷазр** III.

Ту гуфтӣ қатраи борон шуда гум,
Ба мавҷи обхези баҳри қулзум. *Бадрӣ*

3. замини сернами заҳ.

ОБХОНА آبخانه **1.** мустароҳ, мабраз, халоҷо; **2.** яке аз ҳабсхонаҳои арки Бухоро, ки ҷои сернам буд.

Ба яке аз маҳбасҳои он ҷо, ки обхона меноманд, ба ҳамон ҳол андохтанд. *Садри Зиё*

ОБХУСТ آبخوست *ниг.* **обхаст.**

ОБХӮР||ОБХАР||ОБХАРД آب‌خور||آبخورد *ниг.* **обишхӯр.**

Сар фурӯ кардам миёни обхар,
Аз фурунҷи манш хашм омад магар. *Рӯдакӣ*
Гилу оби сиёҳи тира ҳаме,
Аз чӣ маънӣш обхӯр бошад. *Масъуди Саъд*
Хост дилам, то ки ба масҷид шавад,
Обхӯраш ҷониби майхона бурд. *Ғиёсӣ*

ОБХӮРДА آبخورده обдида, обрасида.

ОБЧИН آبچین порчае, ки бадани мурдаро пас аз шустан бо он пок мекунанд.

Ба паймон, ки чизе нахоҳӣ зи ман,
Надорам ба марг обчину кафан. *Фирдавсӣ*

ОБШИНОС آب‌شناس **1.** роҳбаладӣ киштӣ, ки пастию баландии зери обро медонад.

Ба назди обшинос он кас аст тӯъмаи мавҷ,
Ки з-оби илми ту дорад гузар тамаъ ба шиноҳ. *Разии Нишопурӣ*

2. шахсе, ки замини обнокро аз беоб фарқ мекунад (дар вақти кандани чоҳ ва кориз); **3.** *маҷ.* қоидадон, таомулдон, расмшинос.

ОБШОР آبشار **1.** шаршара, шалола.

Эй чашмаи ҳаёт, тағофул зи ҳад гузашт!
Мавҷи сароби ашки ман аст обшорҳо. *Сайидо*
Аз равониҳои ашки ман кӣ додаш огаҳӣ?
Навҳа андар обшор оби равон бардошта. *Савдо*

2. сероб, пуроб.

Заминашон ҳама обшор, муштамил бар гулу гулзор ва мӯҳтавӣ бар анвои фавокеҳу асмор. *Аҳмади Дониш*

ОБЬЁР آبیار касе, ки киштро об медиҳад, обмон, оброн.

То кишт тухми меҳри ту як дам ҷудо нашуд
Аз чашмасори хуни ҷигар обьёри чашм. *Камоли Исмоил*
Обьёри табиати имкон,
Мазраи эътиборро деҳқон. *Бедил*

ОБЬЁРӢ آبیاری об додан ба кишт, обмонӣ, оброни.

ОБӢ I آبی **1.** *мансуб ба об* I 1; **обӣ шудани об** *киноя аз* ях кардани об, сокин ва мунҷамид шудани об.

Ҳар куҷо шарҳи сафои ту диҳанд,
Об обӣ шавад аз ҳайронӣ. *Анварӣ*

2. он чӣ дар об зиндагӣ мекунад.

Дили моҳиву мурғи обӣ дар об
Шуд аз ёди дарьёи оташ кабоб. *Сайидо*
Бо ғами марг кас набошад хаш,
Обиёнро чӣ айш дар оташ? *Мактабӣ*

3. обьёришаванда.

Шавад — обӣ, нашавад — лалмӣ. *Зарбулмасал*

4. *киноя аз* осмониранг, ба ранги об; ◇ **обӣ шудани муомала** бад шудани кор; дар вазъияти танг мондан.

Ва тоифаро... муомала чандон обӣ шуд, ки даст аз ҳаёт шустанд. *Неъматхони Олӣ*

ОБӢ II آبی биҳӣ.

Гар ту сад себу сад *обӣ бишмурӣ,*
Сад намояд, як шавад чун бифшурӣ. *Румӣ*

ОБҶӮ(Й) (آبجو(ی обталаб, ташна.

Ҳамчу нилуфар бирав з-ин тарфи ҷӯ,
Ҳамчу мустасқӣ ҳарису обҷӯ. *Румӣ*

ОВ I *т.* آو шикор, сайд.

ОВ II آو *шакли дигари* **об** I.

Қай тавонад, ки ҳамчу моғ чаков
Бизанад ғӯта дар миёнаи ов. *Саноӣ*

ОВАНГ آونگ 1. ресмон, канаб ё чӯбе, ки ба он меваҳоро меовезанд, отанг.

Чун барги лола будам ману акнун
Чун себи пажмурида бар овангам. *Рӯдакӣ*

Духтари раз, ки ту бар торами токаш дидӣ,
Муддате шуд, ки бар ованг сараш дар канаб аст. *Анварӣ*

2. овехта, овезон, муаллақ; **ованг бастан** овехтан, хӯша карда овехтан.

Туй, ки хӯшаи Парвин бар ин равоқи баланд
Зи бахри нуқли ҷалоли ту бастаанд ованг. *Заҳири Форьёбӣ*

ованг шудан овехта шудан.

Ҷонам чу ба дори ҳаҷрат ованг шавад,
Саҳрои ҷаҳон бар дили ман танг шавад.*

ОВАНГОН آونگان *ниг.* **ованг** 2.

Рафта бо бозӯш аз тундии маркаб остин,
Гашта овангонш аз паҳлӯи астар пӯстин. *«Ҳористон»*

овангон кардан овехтан.

ОВАНД I آوند зарфи моеот.

Шавад ҳар сафоле, ки ованди май,
Бари мо бувад беҳтар аз тоҷи Кай.*

ОВАНД II آوند далел, ҳуҷҷат, бурҳон.

Чунин гуфт бо паҳлавон Золи Зар:
Гар ованд хоҳӣ, ба теғам нигар. *Фирдавсӣ*

ОВАНД III آوند *ниг.* **оваиг.**

В-аз дори ано гашт ҳасуди ту нигунсор,
Чун хӯшаи ангури бар ованд шикаста. (1) *Сӯзанӣ*

овар آور *асоси замони ҳозираи* **овардан.**

ОВАР I آور яқинан, ба таҳқиқ; ҳатман, албатта.

Гурӯҳи дигар гуфтанд: На, ки ин бутро
Бар осмони барин буда ҷойгоҳ, овар. *Фаррухӣ*

Агар дида ба гардун баргуморад,
Зи саҳмаш пора-пора гардад, овар. *Абӯшуайб*

ОВАР II آور бадқиёфа, баднамо; кареҳ, бад.

Наздики ақл ҷумла дар ин аҳд бовар аст,
К-имрӯз ҳамчу ҷаҳл ҳунар зишту овар аст. *Унсурӣ*

овард آورد *асоси замони гузаштаи* **овардан.**

ОВАРД آورد ҷанг, корзор, ҷидол, пайкор.

Ба овард ҳар ду баровехтанд,
Ҳама хок бар ахтарон рехтанд. *Фирдавсӣ*

овард гирифтан ҷанг кардан.

Ниётус бигзид ҳафтод мард,
Ки овард гиранд рӯзи набард. *Фирдавсӣ*

ОВАРДА آورده 1. *сифати феълии замони гузаштаи* **овардан;** 2. *адш.* шеъре, ки аз ғайри илҳом ва зӯран навишта шудааст; *муқобили* **омада** 3.

ОВАРДАН آوردن 1. чизеро бо худ аз ҷое ба ҷое нақл ё ҳамл кардан; ҳозир кардан.

Бигиредаш аз пушти он пили маст,
Ба пеши ман оред баста ду даст. *Фирдавсӣ*

Биёвард он дам зану шӯйро,
Ҷавонрову он пирбонуйро. *Савдо*

2. зоҳир кардан, ба миён ниҳодан; **хашм овардан** хашмгин шудан.

Морро ҳарчанд беҳтар парварӣ,
Чун яке хашм оварад, кайфар барӣ. *Рӯдакӣ*

3. зодан, таваллуд ёфтан; таваллуд кардан, зоидан.

З-овардани ман набуд гардунро суд,
В-аз бурдани ман ба иззу ҷоҳаш н-афзуд.
В-аз ҳеҷ касе низ ду гӯшам нашнуд,
К-овардану бурдани ман аз баҳри чӣ буд. *Хайём*

Пурсидамаш: Чӣ гуноҳ ва чӣ ҳолат аст? Гуфт: То кӯдаке биёвардам, дигар кӯдакӣ накардам. *Саъдӣ*

4. нақл кардан, ривоят намудан, ҳикоят кардан.

Ҳар кӣ хонад, донам, ки айб накунад ба овардани ин ҳикоят, ки бефоида нест. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Дар амсоли ҳукамо овардаанд, ки яке аз ҳукком яке аз уммоли золими худро ба шиканҷа кашид. *Аҳмади Дониш*

5. феъли ёридиҳанда дар феълҳои таркибии номӣ ба маънои кардан, намудан ва ғ., мас. 'бор овардан', 'посух овардан', 'рӯй овардан' ва ғ.; **ба кор овардан** ба кор бурдан, кор фармудан.

Дигар рӯз он лашкару хазоин ва ғуломони саройро бардошт ва латоифулҳиял ба кор овард, то ба Хоразм бозбарад. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ба ранҷ овардан озор додан, ба азоб монондан.

Чу бо лашкарам тан ба ранҷ оварам,
Зи Руму зи Чин ному ганҷ оварам. *Фирдавсӣ*

ОВАРДАНӢ آوردنی 1. *сифати феълии замониояндаи* **овардан;** 2. тӯҳфа, пешкаш.

Зи пӯшиданӣ, ҳам зи оганданӣ,
Зи ҳар сӯ биёвард овардаиӣ. *Фирдавсӣ*

ОВАРДГОҲ||ОВАРДГАҲ آوردگاه||آوردگه 1. майдони мубориза, майдони ҷанг, маҳалли муҳориба, ҷанггоҳ.

Басе як ба дигар даровехтанд,
Басе хун дар овардгаҳ рехтанд. *Низомӣ*

овардгоҳ ниҳодан ҷанг кардан.

Ду ҷангӣ ба кирдори дарранда гург
Ниҳоданд овардгоҳе бузург. *Фирдавсӣ*

2. чарогоҳ.

Маъдани зоғ шуд оромгаҳи кабку тазарв,
Маскани шер шуд овардгаҳи гӯру ғазол. *Фаррухӣ*

ОВАРДХОҲ آوردخواه *ниг.* **овардҷӯй.**

... Ки аз мо якеро ба овардгоҳ
Фиристӣ бари турки овардхоҳ. *Фирдавсӣ*

ОВАРДҶӮЙ آوردجوی мубориз, ҷанговар; ҷангҷӯ.

Ҷаҳон гашт пур гурди овардҷӯй,
Зи хун хост дар ҷои новард ҷӯй. *Асадӣ*

ОВАРИДАН آوریدن *ниг.* **овардан.**

Сипоҳе, ки наврӯз гирд оварид,
Ҳаме нест кардаш зи ногаҳ шаҷом. (5) *Дақиқӣ*

ОВАРӢ آوری **1.** яқин, аниқ, ба дурустӣ.

Мардумон ҳамвор донанд оварӣ,
К-аз ниҳони ман ту худ огаҳтарӣ. *Рӯдакӣ*

2. эътимоднок, боварнок.

Қасе, к-ӯ ба маҳшар бувад оварӣ,
Надорад ба кас кинаву доварӣ. *Абӯшакури Балхӣ*

ОВАСТО آوستا *ниг.* **Авесто.**

ОВАСТОХОН آوستاخوان **1.** он кӣ Авесто мехонад; **2.** ситоишкунандаи худо.

ОВАХ آوخ дареғ, афсӯс, оҳ.

Ҷаҳон дасти ҷафо бикшод, овах,
Вафоро зӯри бозуе намондаст. *Хоқонӣ*

Дар сина маро ҳазор дӯзах,
Худ гӯй, ки чун насӯзам, овах. *Ҳотифӣ*

ОВАҲ آوه *ниг.* **овах.**

Гуфт: Оваҳ, бе баҳона чун равам,
В-ар бимонам аз иёдат, чун шавам. *Румӣ*

овез آویز *асоси замони ҳозираи* **овехтан.**

ОВЕЗ آویز **1.** ҷанг, пайкор, ҷидол; *муқ.* **овезиш** 2.

Дигар раҳ шуд, оҳанги овез кард,
Баровард гард, аспро тез кард. *Асадӣ*

2. *маҷ.* майл, хоҳиш; дилкашолӣ.

Макун, к-ин меш дандон тез дорад,
Ба хӯрдан дунба дил овез дорад. *Низомӣ*

ОВЕЗА آویزه ҳалқаи гӯш, гӯшвора; **овезаи гӯш** гӯшвора, ҳалқаи гӯш.

Ту мардуми дидаӣ, на овезаи гӯш,
Аз гӯш ба дида о, ки дар дида беҳӣ.
Камоли Исмоил

Диловез овезаи гӯшашон,
Ба сад ҳусн месуд бар дӯшашон. *Ҳотифӣ*

овезаи гӯш гардонидан (*ё* **кардан**) а) дар гӯшу ҳуш нигоҳ доштан.

Зинҳор дар ин боб сухани ғаразгӯён машунав, панди маро чун гавҳари гаронбаҳо овезаи гӯши худ кун. *Садри Зиё*

б) гӯшрас кардан, ба гӯш расонидан, хотирнишон кардан.

Мавлоно Нуриддин гавҳари таърихро аз садафи хотир баровардa, дар риштаи назм кашида, овезаи гӯши мустамеон гардонид. *«Таърихи Сайидроқим»*

ОВЕЗИШ آویزش **1.** алоқа, пайвастагӣ.

Гарчи ҳар ҷо дилам овезишу омезиш кард,
Қиблаи ишқ ҳамон аст, ки буд аз аввал. *Ҷомӣ*

Ба хешаш чунон дид овезише,
Ба ӯ кард хешона омезише. *Ҳотифӣ*

2. ҷанг, пайкор, набард; *муқ.* **овез** 1.

Чӣ созем тадбираш аз сулҳу ҷанг,
Ки омад ба овезиш ин кор танг. *Низомӣ*

Ҳар ду лашкар ба ҷанг машғул шуданд ва овезише буд, ки Хоразмшоҳ гуфт, дар муддати умр чунин ёд надорад. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ОВЕЗОН آویزان **1.** *феъли ҳоли замони ҳозираи* **овехтан;**

2. машғул, андармон.

Боди саҳарӣ сапедадам хезон аст,
Бо меғи сияҳ ба ҷанг овезон аст. *Манучеҳрӣ*

3. ҷангкунон.

Ғӯриён даррамиданд ва ҳазимат шуданд ва овезон мерафтанд то деҳа, ки дар пои кӯҳ буд.
«Таърихи Байҳақӣ»

ОВЕХТАН آویختن **1.** овезон кардан, муаллақ намудан; овезон шудан, кашола шудан.

Чӯк зи шохи дарахт хештан овехта,
Бонгкунон то саҳар оби даҳон рехта. *Манучеҳрӣ*

2. ба дор кашидан.

Нашояд, ки бошӣ ту андар замин,
Ҷуз овехтан нест подоши ин. *Фирдавсӣ*

3. часпидан, чанг задан.

Охир ба машаққати зи ҳад беш
Овехт ба ӯ чу тир дар реш. *Шоҳин*

Аз салобати ин сухан нафас ба гулӯяш банд шуда, ба домани шоҳи қаландарон овехт.
Садри Зиё

4. *киноя аз* дарафтидан, ҷанҷол кардан, ҷангидан, ҷанг кардан.

...Ки он ҷои ҷанг асту хун рехтан,
Або Геву бо Рустам овехтан. *Фирдавсӣ*

Ҳунартон ҳаме рӯзи овехтан
Набинам ҷуз аз зуд бигрехтан. *Асадӣ*

5. *маҷ.* дил бастан; алоқаманд шудан, ҳамсӯҳбат шудан.

Беш аз ин бадхӯию тундӣ макун,
Соате бо мо биёвез, эй ғулом! *Анварӣ*

6. муошират кардан, алоқа кардан, наздик шудан (бо зан).

Ба як моҳ як бор аз овехтан
Фузун гар кунӣ, хун бувад рехтан. *Фирдавсӣ*

ОВЕШАН||ОВЕША آویشن||آویشه пудинаи кӯҳӣ, ҳулба.

Акнун начарад гавазн дар саҳро,
Ҷуз сунбулу карвиёву овешан. *Носири Хисрав*

ОВО آوا *шакли кӯтоҳшудаи* **овоз.**

Аз ин асафу овои ӯ фиғон дар аҳли киштӣ афтод.
Аҳмади Дониш

ово додан садо баровардан; хониш кардан.

Эй булбули хушово, ово деҳ,
Эй соқӣ, он қадаҳро бо мо деҳ. *Рӯдакӣ*

ово кардан ҷеғ задан, муроҷиат кардан.

То номи касе нахуст и-омӯзӣ,
Дар маҷмаи халқ чун кунӣ-ш ово? *Носири Хисрав*

ово кашидан бо садои баланд ҷеғ кашидан, фарьёд кардан.

Ҳар гаҳ он зоғ мекашад ово,
Ояд овои ӯ бад-ин маъво,
То маро ҷои будан ин маъвост,
Гӯши ман бар садои он овост. *Ҷомӣ*

◇ **овои нарм** *киноя аз* сухани мулоим, гуфтори форам.

Ба ин сурати зишту ин рӯи гарм
Даромад ба пешаш ба овои нарм. *Савдо*

овои сард *кинояз аз* гуфтори зишт, гапи дағал.

Бадандеши мо он куҷо гуфту кард,
Зи кирдори нохубу овои сард. *Фирдавсӣ*

ОВОЗ آواز **1.** бонг, нидо, савт, садо.

Чун гозуре аз дур ҷома бар санг занад, захми ҷома набинӣ ва то соате овоз шунавӣ. *Ибни Сино*

Азбаски чашм дорам, к-он маҳ зи дар дарояд,
Аз ҷо ҷаҳам, чу ногаҳ овози дар барояд. *Ҷомӣ*

Бар овози чанг орамидан хуш аст,
Зи пирон насоеҳ шунидан хуш аст. *Бедил*

овоз бардоштан овоз баровардан, садо баровардан.

Бардошт дурӯя табл овоз
В-аз рӯи алам дирафш шуд боз. *Шоҳин*

овоз баровардан а) садо додан.

Ҳазрати устоз баъд аз фурсате аз байни ҷомаву дастор овоз бароварданд. *Садри Зиё*

б) сурудан, хондан.

Ғазалсарони Ноҳид сарфае набарад,
Дар он мақом, ки Ҳофиз баровард овоз. *Ҳофиз*

Хонандаи ин арӯси танноз
Аз парда чунин барорад овоз... *Ҳилолӣ*

овоз додан (*ё* **задан**) а) ҷеғ задан, даъват кардан.

Берун омад ва гуфт: Холидро халифа овоз медиҳад, Холид бархост ва ба андарун рафт. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ғуломеро ду бор овоз дод, ӯ ҷавоб надод. Гуфт: Магар нашнидӣ? *Аҳмади Дониш*

б) эълон кардан, ҷар кашидан; огоҳонидан, хабар додан.

Ту аз ганҷ товони он боздеҳ,
Ба кишвар зи фармонам овоз деҳ. *Фирдавсӣ*

овоз кардан нидо кардан, фарьёд кардан.

Ба душман пур аз хашм овоз кард,
Ту гуфтӣ магар тундур оғоз кард. *Рӯдакӣ*

овоз кардани гӯш ҷарангос задани гӯш ба сабаби иллате ё шатта хӯрдан ва ғ.; **овоз фурӯ бастан** монеъ шудан ба овозбарорӣ, хомӯш гардонидан.

Бихоҳам гуфт бо ту як сухан боз,
Маро шармат фурӯ бастаст овоз.
Фахриддини Гургонӣ

ба овоз гуфтан *кинояз аз* баланд гап задан.

Зан аз сӯи дигар ба овоз гуфт,
Ки ин роз худ нест андар нуҳуфт. *Савдо*

ба як овоз гуфтан якҷоя изҳор намудан; баробар гап задан.

Ба як овоз ӯро гуфтанд ба забонҳои фасеҳ.
«Таърихи Систон»

2. акси садо; *маҷ.* омин.

Дӯш аз бахт шунидам хабари васли туро,
Ман дуо кардаму аз шаш ҷиҳат овоз омад.
Алии Хуросонӣ

3. нола, фиғон.

Зоҳидо, дар дил чу ман ишқи бути маҳваш туруст,
Қ-аз фалак имшаб гузашт овози «ё раб, ё раб»-ат.
Шоҳин

4. забон.

Бар овози Симурғ гуфтӣ сухан,
Фаровонхирад буду донишкуҳан. *Фирдавсӣ*

5. *маҷ.* овоза, шӯҳрат; номи нек, шараф.

Ба пурсиш гирифтӣ ҳама рози ӯй,
Зи неку бади ному овози ӯй. *Фирдавсӣ*

овоз гардидан овоза шудан, шӯҳрат ёфтан.

Агар навмед аз ин диз бозгардам,
Ба ириштӣ дар ҷаҳон овоз гардам.
Фахриддини Гургонӣ

6. асбобест, ки садои хониши паррандагонро тақлид мекунад.

Вай фармуда буд, овозҳо сохта буданд аз баҳри гирифтани мурғон. *«Таърихи Байҳақӣ»*

◇ **овози табли раҳил** хабари марг, хабари аҷал.

Чу бархезад овози табли раҳил,
Ба хок андарояд сари шеру пил. *Фирдавсӣ*

ОВОЗА آوازه **1.** овоз, садо.

Дил чу хум чанд бар овоза ниҳӣ,
Н-ояд овоз ҷуз аз хумми тиҳӣ. *Ҷомӣ*

Гургӣ, валек қатран борон надидай,
Нашнидааст гӯши ту овозаи сагон. *Сайидо*

2. хабари паҳншуда; хабар.

Ин овоза дар тамоми диёри ислом мунташир шуда, мардум... барои таҳсили улум ба Бухоро меомаданд. *Аҳмади Дониш*

овоза афгандан хабаре паҳн кардан (барои мақсаде).

Чу Баҳман ба Зобулситон хост шуд,
Чап афганд овоза в-аз рост шуд. *Саъдӣ*

3. *маҷ.* шӯҳрат, номварӣ; зикр.

Олам аз овозаам лабрезу ман по дар ватан,
Дар гиреҳ чун нофи оҳуи Хутан дорад маро.
Сайидо

Аҷуза духтаре дошт дар ғояти ҳусну ҷамол. Ҳазрати эшон овозаи ӯро шунида хостгори ӯ гаштанд.
Садри Зиё

овозаи *чизе* **шикастан** (*ё* **нишондан**) *кинояз аз* шӯҳрати чизеро маҳв намудан.

Рӯиндижи озро кушодам,
Овозаи «ҳафтхон» шикастам. *Хоқонӣ*

Хуноби ҷигар сиришк кардем,
Овозаи арғавон нишондем. *Зуҳурӣ*

4. *мус.* кӯтоҳшудан «шаш овоза» — шаш мақом аз дувоздаҳ мақом: Салмак, Шаҳноз, Моя, Наврӯз, Гардония ва Гавашт.

Намудам раҳи «Рост» «Ушшоқ»-ро,
Зи «Овоза» пур кардам офоқро. *Ҷомӣ*

5. қалъае дар Туркистони қадим.

Диже дошт Пармуда Овоза ном,
Аз он диж буд эмину шодком. *Фирдавсӣ*

ОВОЗҶӮ(Й) آوازجو(ی) шӯҳратталаб, шӯҳратпараст.

Аз ин лофандагон в-овозҷӯён бигзар, эй Ҳуҷҷат,
Ки ту марди ҳақу зӯҳдӣ, на марди лофу овозӣ.
Носири Хисрав

ОВОЙ آوای *ниг.* **ово.**

ОВОН *а.* آوان *ҷ.* **он** III.

Дар овони тифлӣ, ки аз заъфи рой
Намекардам аз фарқи сар фарқ пой... *Шоҳин*

Дар он овон Шукурбек ном дузди шабрав дар Бухоро истило ёфта, мардум... ба фиғон омада буданд. *Аҳмади Дониш*

ОВОР I آوار **1.** *ниг.* **овора I** 1.

Палангонро даровардан зи кӯҳсор,
Гавазнонро зи беша кардан овор...
Фахриддини Гургонӣ

Ба ман супурду зи ман бистуданд фиръавнон,
Шудам ба аҷзу зарурат зи хонумон овор.
Масъуди Саъд

2. хароб, вайрон.

Ҳазор буткада овор карда ҳар як аз ӯ,
Ҳазор шери даранда ба қаҳр карда шикор.
Ғазоирӣ

Хашм гирӣ, ҷанг ҷӯӣ, чун бимонӣ аз ҷавоб,
Хашм як сӯ неҳ, сухан густар, ки шаҳр овор нест.
Носири Хисрав

3. ғорат, яғмо, тороҷ.

Бод гӯӣ нофаҳои Тиббатистон бардарид,
Боғ гӯӣ корвони Шуштар овор кард. *Фаррухӣ*

4. гард, хок, ғубор.

Аз овори аспону гарди сипоҳ
Бишуд рӯшноӣ зи хуршеду моҳ. *Фирдавсӣ*

5. оҳанрезае, ки ҳангоми сӯрох кардани наъл меафтад, резгӣ.

ОВОР II آوار *ниг.* **овора II**; **овор доштан** ҳисоб доштан.

Хирадманд бо аҳли дунъё ба рағбат
На суҳбат, на кору на овор дорад. *Носири Хисрав*

ОВОР III آوار соз, мувофиқ; **овор омадан** мувофиқ будан, созгор будан.

Ту бодию ман хоки ту, ту обу ман хошоки ту,
Бо хӯи оташноки ту сабри ман овор омада. *Хоқонӣ*

ОВОРА I آواره **1.** дурафтода, ҷудошуда аз ватан ва хонумон; ғариб; саргардон, дар ба дар; парешонгард.

Бад-ӯ гуфт, к-аз хона овораам,
Аз Эрон яке марди бевораам. *Асадӣ*

овора бурдан *киноя аз* дур кардан, ҷудо сохтан; ғариб гардондан.

Чу доя шуд зи кори Вис огоҳ,
Ки чун овора бурд ӯро шаҳаншоҳ.
Фахриддини Гургонӣ

овора гаштан (*ё* **гардидан**) аз хонумон дур ва саргардон шудан.

Ба обистанӣ рӯз бечора гашт,
Зи шаҳру зи шӯи худ овора гашт. *Низомӣ*

овора доштан саргардону дар ба дар кардан.

Нишоти бодаи айём дар пай дарди сар дорад,
Шудам хоку маро боди сабо оворатар дорад.
Сайидо

2. *маҷ.* гирифтор, мубтало.

Гуфтӣ, ки бад-ин сӯҳо ғамнок чӣ мегардӣ,
Овора диле дорам дар ҳалқаи гесӯят.
Хисрави Деҳлавӣ

3. гурезон; гурехта; шикастхӯрда.

Чу бадхоҳ пеш оядат, кушта беҳ,
Гар аз ҷанг овора, баргашта беҳ. *Фирдавсӣ*

Ба думми гурезандагон шаб мапӯй,
Чу душман шуд овора, бешаш маҷӯй. *Асадӣ*

4. *ниг.* **овор** I 2; **овора кардан** (*ё* **сохтан**) а) аз хонумон дур андохтан, сарсону саргардон намудан.

То сурма хоки кӯи ту кардаст чашми ман,
Овора карда хоб ду чашмат зи чашми ман.
Адиб Собир

Чу гавҳар аз ватан овора созад софтабъонро,
Илоҳо, дар ғамободи ҳаводис инқилоб афтад.*

б) хароб кардан, вайрон кардан.

Ин чист ту мекунӣ, ба ҳарза вилояти хештан хароб ва овора кардӣ ва бо чандон ҳақ, ки Султон бо ту дорад, исьён пеш гирифтӣ?
«Таърихи Табаристон»

в) *маҷ.* саргарм кардан, шавқ ангехтан, ба завқ овардан.

Раҳ задани мутрибаш овора кард,
Нағмаи ӯ пардаи ҷон пора кард. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОВОРА II آواره ҳисоб, шумор; дафтари ҳисоб.

Бас дер намондааст, ки мулки маликонро
Оранд ба девони ту овораву дафтар. *Муиззӣ*

ОВОРАГӢ آوارگی ҷалои ватан кардан, дурафтодагӣ аз хонумон; ғарибӣ; саргардонӣ, парешонӣ.

Валлаҳ, ки шаҳр бе ту маро ҳабс мешавад,
Оворагии кӯҳу биёбонам орзуст. *Шамси Табрезӣ*

Бо лаззати оворагии водии ишқат
Ғурбатзадагонро нашавад майли ватанҳо. *Ҷомӣ*

ОГАНА||**ОКАНА** آگنه||آکنه чизе, ки миёни абраву астар мегузоранд, аз қабили пашм, пахта ва ғ.

Шуд зимистону зи ҷудат бунае меҳоҳам,
Абраву остару оганае меҳоҳам. *Сӯзанӣ*

ОГАНДА||**ОКАНДА** آگنده||آکنده **1.** *сифати феълии замони гузаштаи* **огандан; оганда** (*ё* **бароканда**) **кардан** а) пур кардан; б) *маҷ.* гӯронидан, дафн кардан.

Ба даргоҳи Қисро яке боғ буд,
Ки девори ӯ бартар аз роғ буд.
Ҳама гирд бар гирди он канда кард,
Мар-он мардумонро бароканда кард. *Фирдавсӣ*

2. фарбеҳ, сергӯшт, пурра; пуртароват, зебо.

Дарозу гирду оганда ду бозу,
Дарахти дилрабое гашта ҳар ду.
Фахриддини Гургонӣ

Ҳамегуфту лабҳо пур аз ханда дошт,
Рухон ҳамчу гулнор оганда дошт. *Фирдавсӣ*

3. носуфта, суфтаношуда.

Бипайваста, гӯӣ, парокандаро,
Бисуфт инчунин дурри огандаро. *Фирдавсӣ*

4. дамида, варамнок.

Доштам тотуяке лоғари бадному асав,
Пушт оганда чу дасти ҷарабу рӯи махав. *Шоҳин*

5. тавила, аспхона.

Дӣ чу ба оканда шудам, ёфтам,
Охури чун потилаи сифлагон. *Абулаббоси Марвазӣ*

ОГАНДАГӢ||**ОКАНДАГӢ** آگندگی||آکندگی **1.** пурӣ, анбӯҳӣ; **2.** *маҷ.* ҷамъият, якҷоягӣ.

Рӯзгор чандон ҷамъияту огандагиро ба тафриқаву парокандагӣ расонид. *«Таърихи Табаристон»*

ОГАНДАГӮШ||**ОКАНДАГӮШ** آگنده گوش||آکنده گوش

1. кар, он ки гӯшаш вазнин аст.

Ба фарьёд то барнадорӣ хурӯш,
Сухан нашнавад марди огандагӯш. *Саъдӣ*

Фаровонсухан бошад огандагӯш,
Насиҳат нагирад магар дар хамӯш. *Саъдӣ*

2. *маҷ.* гунаҳгор, осӣ.

ОГАНДАН||ОҚАНДАН آگندن||آکندن **1.** пур кардан, анбоштан.

Ҳар чохе ва чашмае, ки андар бодия буд, ки аъроб аз он ҷо об хӯрдандӣ, ҳамаро ба хок биоганданд. «*Таърихи Табарӣ*»

Қасе, ки лутф кунад бо ту, хоки пояш бош,
Ва гар хилоф кунад, дар ду чашмаш оган хок! *Саъдӣ*

2. *маҷ.* бастан.

Гуфто: Нашунидам, эй падар, панд,
Қ-ангушти замона гӯшам оганд. *Мактабӣ*

ОГАНДАНӢ||ОҚАНДАНӢ آگندنی||آکندنی **1.** *сифати феълии замониояндаи* **огандан; 2.** *маҷ.* асбобу ҷиҳози хона.

Зи пӯшиданӣ, ҳам зи огандани
Зи ҳар сӯ биёвард оварданӣ. *Фирдавсӣ*

ОГАНДАПАР||ОҚАНДАПАР آگنده‌پر || آکنده‌پر пурпар, серпар, парнок.

Гар набувад болиши огандапар,
Хоб тавон кард ҳаҷар зери сар. *Саъдӣ*

ОГАНДАПАҲЛУ||ОҚАНДАПАҲЛУ آگنده‌پهلو||آکنده‌پهلو бисьёр фарбеҳ, тануманд.

Чаранда(и) девлох огандапаҳлу,
Тане фарбеҳ, миён чун мӯй лоғар. *Унсурӣ*

ОГАНДАРОН||ОҚАНДАРОН آگنده‌ران||آکنده‌ران фарбеҳсурин; фарбеҳ.

Бинозам ба он рахши огандарон,
Ки фарбеҳ шуд аз васфи ӯ достон.*

ОГАНИДАН آگنیدن *ниг.* **огандан.**

ОГАНИШ||ОҚАНИШ آگنش||آکنش **1.** пур кардан, анбоштан; пурӣ, пуршавӣ; **2.** он чӣ ки бо он даруни чизеро пур мекунанд.

Чун рост бувад, хуб намояд сухан,
Дар хуб ҷома хуб шавад оганиш. *Носири Хисрав*

3. чағбут, пахтаи кӯҳна; латтакӯҳна; афганда.

Он табъро, ки илму саховат шиор нест,
Аз олимӣ-ш фахру зи суфтӣ-ш ор нест.
Ҷуз чашмзахми уммату таъвизи бухл нест,
Ҷуз радди чарху оканиши рӯзгор нест. *Саноӣ*

ОГАНҶ آگنج хасиб; гипо.

Асибу гурда бирун кун ту зуду бар ҳам кӯб,
Ҷигар биёзану оганҷро ба сомон кун. *Кисоӣ*

ОГАФТ آگفت ранҷ, озор; офат, бало.

Бозгуфт ин сухан се бору бирафт,
Бингар ӯро, ки чун гирифт огафт. *Саноӣ*

ОГАҲ آگه *ниг.* **огоҳ.**

ОГАҲИДАН آگهیدن *ниг.* **огоҳидан.**

ОГАҲОНИДАН آگهانیدن *ниг.* **огоҳонидан.**

ОГАҲӢ آگهی *ниг.* **огоҳӣ.**

ОГИН آگین **1.** пур, анбошта, мамлӯ, моломол.

Ҳамегуфт: Агар дахма заррин кунам,
Зи мушки сияҳ гирдаш огин кунам. *Фирдавсӣ*

2. *ниг.* **огана.**

Худ парри кабӯтарони минӯст,
Қ-огини чаҳорболиши ӯст. *Хоқонӣ*

ОГОҲ||ОГАҲ آگاه||آگه **1.** хабар; маълумот; **огоҳ доштан** хабар доштан, хабардор будан.

Бад-ӯ гуфт, к-эй наврасида шубон,
Чӣ огоҳ дорӣ зи рӯзу шабон? *Фирдавсӣ*

Манам ҳамчун пиёда, ту саворӣ,
Зи ранҷи рафтанам огаҳ надорӣ. *Фахриддини Гургонӣ*

2. бохабар, хабардор, воқиф.

Қасе, ки огаҳӣ аз завқи ишқи ҷонон ёфт,
Зи хеш ҳайф бувад, гар даме бувад огоҳ. *Рӯдакӣ*

Эй аҷуза, бидон ва огоҳ бош, ки абвоби саодат ба рӯят боз шуд. *Садри Зиё*

огоҳ гаштан (*ё* **шудан**) бохабар шудан, хабардор шудан, воқиф будан.

Падар огоҳ гашт аз пешаи ман,
Ба теша кард пора решаи ман. *Хисрави Деҳлавӣ*

Дар қафас афтодаму сайёди ман огаҳ нашуд,
Доғам аз дасти ба дом афтодани беҷои хеш. *Сайидо*

огаҳ кардан бохабар кардан, огоҳонидан.

Рӯ ба шаҳру диёри худ овард,
Падарашро зи ҳол огаҳ кард. *Мушфиқӣ*

огоҳ шудан *ниг.* **огоҳ гаштан; 3.** *кинояи аз* ҳушьёр, доно, оқил, хирадманд.

Ба ҷуз ҳикмати марди огоҳ нест,
Қи берун зи ҳукми хирад роҳ нест. *Ҷомӣ*

Ба таҷрибаи ҳақиқат огоҳони олам бехост расида. *Бедил*

ОГОҲДИЛ آگاه‌دل бохабар, доно, дилогоҳ, соҳибдил.

Нафси огоҳдилон оҷизи шайтон нашавад,
Саг кам аз шер набошад, чу шубон дар гала аст. *Соиб*

ОГОҲИДАН||ОГАҲИДАН آگاهیدن||آگهیدن хабар ёфтан, огоҳ шудан, бохабар шудан.

Биёгоҳад, акнун чу ман размҷӯй
Шавам бо саворон ба наздики ӯй. *Фирдавсӣ*

ОГОҲОНИДАН||ОГАҲОНИДАН آگاهانیدن||آگهانیدن хабар додан, хабардор кардан.

Биёмадам, то туро биёгоҳонам. «*Таърихи Байҳақӣ*»

ОГОҲӢ||ОГАҲӢ آگاهی||آگهی **1.** хабар; овоза.

Ба ҳар ҳафт кишвар зи ман огаҳист,
Ситора рухи равшанамро раҳист. *Фирдавсӣ*

огоҳӣ додан хабар додан.

Аз ҳоли ҳастии чизҳо маро огоҳӣ диҳад. *Ибни Сино*

Доғи дилро оҳҳои оташин бошад нишон,
Дуди равзан медиҳад огоҳӣ аз сӯзи кабоб. *Ҷомӣ*

огаҳӣ ёфтан хабардор шудан, воқиф гаштан.

Огаҳӣ чун аз он ду ҳамдам ёфт,
Ҳам дар он шаб ба ҷои хеш наёфт. *Мушфиқӣ*

огаҳӣ тохтан хабарчӣ фиристодан.

Ба Қовуси Қай тохтанд огаҳӣ,
Қи тахти меҳӣ шуд зи Рустам тиҳӣ. *Фирдавсӣ*

2. хабардорӣ, воқифӣ; ҳушьёрӣ; маърифат.

Ғафлат аз гову хар ҳунар бошад,
Огаҳӣ ҷавҳари башар бошад. *Бедил*

Чарх чандон ки занад нақши ҳаводис бар об,
Мешавад ҷавҳари оинаи огоҳии мо. *Соиб*

3. шунидан, хабардор шудан.

Ту донӣ, ки дидан беҳ аз огаҳист,
Миёни шунидан ҳамеша тиҳист. *Фирдавсӣ*

◇ **аз огаҳӣ рафтан** (ё **шудан**) беҳуш шудан, аз ҳуш рафтан.

Шаҳаншаҳ маст буд, аз бода беҳуш,
Бирафт аз огаҳиву шуд аз ӯ ҳуш.
Фахриддини Гургонӣ

ОГУР آگور хишти пухта.

Оҳаки кофурваш андуда бар огури ӯ,
Хишти зарринро муталло карда, гӯӣ, оби сим.
Ибни Ямин

ОГӮШ آگوش *ниг.* **оғӯш.**

Чун чарх сарфиганда зиям, гарчи сарварам,
Огӯш аз он ба хоки фурӯтан дароварам. *Хоқонӣ*

Амир ӯро ба хештан хонд ва дар огӯш гирифт.
«Таърихи Байҳақӣ»

ОГӮШИДАН آگوشیدن дар оғӯш гирифтан, ба бағал кашидан.

ОД *а.* عاد **1.** қабилаи афсонавие аз авлоди Нӯҳи пайғамбар, ки гӯё худо ба ҷиҳати нофармонӣ бо тӯфони бод ҳалок гардонидааст.

Дар Эрону Тӯрон халалҳо фитод,
Зи ҳар гӯша сар кард тӯфони Од.
«Таърихи Сайидроқим»

2. *маҷ.* ҳар чизи қадимӣ; ◇ **Оду Самуд** *киноя аз* гунаҳкороне, ки аз худо ҷазо дидаанд.

Зи дасти шоҳиди нозукъизори исодам
Шароб нӯшу раҳо кун ҳадиси Оду Самуд. *Ҳофиз*

ОДА آده чӯбе, ки барои нишастани кабӯтарон ва парандагони дигар ба болои ду чӯби рост устувор карда шудааст.

Фалак чу бурҷи кабӯтар, кабӯтарон чу нуҷум,
Миёни бурҷ хати истивост чун ода.*

ОДАМ آدم **1.** *д.* мувофиқи асотири Таврот номи аввалин инсон, ки гӯё худо онро аз гил офаридааст ва бо васвасаи шайтон аз гандуми мамнӯъ хӯрда бо занаш Ҳавво аз ҷаннат ронда шудааст.

Хӯрда будӣ ба ҳама умр зи анвои гиёҳ
Соли деҳқонии Одам алафи гандадарав. *Шоҳин*

2. одамизод, инсон; ҷинси одам; **3.** хидматгор.

Қабли аср одами вазир омада, маро ба вазоратхона таклиф кард. *Аҳмади Дониш*

Ҳазрати охунд харе... диданд, ба одамони худ фармуданд, ки ба ҳавлиашон баранд. *Садри Зиё*

◇ **одами хокӣ** *киноя аз* одамизод аст, ки гӯё аз хок офарида шудааст ва пас аз марг боз ба хок меравад.

Мо ба сад хирмани пиндор зи раҳ чун наравем,
Чун раҳи одами хокӣ ба яке дона заданд. *Ҳофиз*

замони Одам *киноя аз* ибтидои пайдоиши олам.

Шеъри Ҳофиз дар замони Одам андар боғи хулд
Дафтари насрину гулро зинати авроқ буд. *Ҳофиз*

хонадони Одам авлоди башар, одамизод, ки гӯё ҳамагӣ аз Одаму Ҳавво пайдо шудаанд.

Падар ба ҷои писар ҳаргиз ин карам накунад,
Ки дасти ҷуди ту бо хонадони Одам кард. *Саъдӣ*

ОДАМЗОД(А) آدمزاد(ه) *ниг.* **одамизода.**

Охир одамзодай, эй нохалаф,
Чанд пиндорӣ ту пастиро шараф? *Румӣ*

Ҳеҷ одамзода тан ба чунин корҳо дарнадиҳад.
Аҳмади Дониш

ОДАМИГАРӢ آدمیگری *ниг.* **одами(й)ят** 2.

Харгӯш чун ҳикояти худро тамом кард,
Маймун шуниду паҳлуяш омад нафасзанон.
Гуфт: Эй дарозгӯш, ҷаро лоф мезанӣ?
Аз одамигарӣ на туро ному на нишон! *Сайидо*

ОДАМИЗОД(А) آدمیزاد(ه) зодаи одам, инсон.

На ҳар одамизода аз дад беҳ аст,
Ки дад з-одамизодаи бад беҳ аст. *Саъдӣ*

ОДАМИЙЯТ *а.* آدمیت *ниг.* **одами(й)ят.**

ОДАМИСИРАТӢ آدمیسیرتی *ниг.* **одами(й)ят** 1.

Нахуст одамисиратӣ пеша кун,
Пас он гаҳ малакхӯӣ андеша кун. *Саъдӣ*

ОДАМИХОР(А) آدمیخوار(ه) **1.** *одамхӯр.*

Чӣ анбӯр, — аждаҳои одамихор,
Халоси ёфтан з-ӯ ҳаст душвор. *Сайидо*

2. *киноя аз* мардумозор; бадхоҳ.

Одамихоранд ағлаб мардумон,
Аз салом-алайкашон кам ҷӯ амон. *Румӣ*

ОДАМИ(Й)ЯТ *а.* آدمیت **1.** *мардумӣ, инсонӣ, одамӣ.*

Ба ҳақиқат одамӣ бош, вагарна мурғ, донӣ,
Ки ҳамин сухан бигӯяд ба забони одамийят. *Саъдӣ*

2. *киноя аз* некхислатӣ, хушхулқӣ; соҳиби беҳтарин хислатҳои инсонӣ будан; инсондӯстӣ, раҳмдилӣ.

Одамийят маҷӯ зи ёр, Камол,
Қ-он ҷафоҷӯ париваш афтодаст. *Камоли Хуҷандӣ*

Дар миллати мурувват ва одамият гунаҳгор бошӣ! *Аҳмади Дониш*

одамият доштан соҳиби хислатҳои инсонӣ будан, инсоният доштан; инсондӯст ва раҳмдил будан.

Ин тоифаи хирқапӯшон амсоли баҳоиманд ва аҳлияту одамият надоранд. *Саъдӣ*

ОДАМӢ آدمی *ниг.* **одами(й)ят** 2.

Ҳар он к-ӯ гузашт аз раҳи мардумӣ,
Зи девон шумар, машмараш з-одамӣ. *Фирдавсӣ*

Баъд аз вуҷуд хайри одамӣ дар илму маърифат бошад. *Аҳмади Дониш*

Одамӣ дар олами хокӣ намеояд ба даст,
Одаме аз нав бибояд сохт в-аз нав оламе. *Ҳофиз*

ОДАРАНГ آدرنگ *ниг.* **озаранг.**

ОДАРАХШ آدرخش *ниг.* **озарахш.**

ОДАРМ آدرم *ниг.* **одрам.**

ОДАТ *а.* عادت кору рафторе, ки одам ба он хӯ гирифтааст, хӯӣ; расм.

Ҳофизо, одати хубон ҳама ҷавр асту ҷафо,
Ту ки з-ин тоифа уммеди вафо медорӣ. *Ҳофиз*

Худ ин нахлро одат ин асту кор:
Пас аз бист сол оварад баргу бор. *Шоҳин*

одат **кардан** омӯхта шудан, расм пайдо кардан.

Ва ҷомаҳои батакаллуф пӯшидан одат накунад, ки беқаноат адл мумкин набошад. *Аҳмади Дониш*

ОДИЛ *а.* عادل баинсоф, додгар, адолатпеша.

Бо раийят сулҳ кун в-аз ҷанги хасм эмин нишин,
З-он ки шоҳаншоҳи одилро раийят лашкар аст. *Саъдӣ*

Ба ғоят карим, раҳим, одил ва оқил буд. *«Равзат-ус-сафо»*

Нигаҳ дорад шубон з-офоти гургон гӯсфандонро,
Тааддӣ дар диёри ҳокими одил намебошад. *Сайидо*

ОДИНА آدینه рӯзи ҷумъа.

Ва масҷиди ҷомеъи дигаре ҳаст, ки рӯзи одина он ҷо ҳам намоз кунанд. *Носири Хисрав*

Аммо имрӯз ба рӯзгори мо ҳар одина бозор бошад. *«Таърихи Наршахӣ»*

ОДИНАЖОД عادی‌نژاد он ки аз қавми Од аст; *ниг.* **од.**

Дар Анҷоз гурдест одинажод,
Ки аз размп Рустам наёрад ба ёд. *Низомӣ*

ОДИЯ *а.* عادیه *муаннаси* **одӣ.**

Ғоилаи ҳасад аз ҷумлаи мафосиди одия аст. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

ОДИЯНДА آدینده тиру камон, қавси қузаҳ, рангин камон, ки агар дар вақти борон офтоб барояд, дар осмон намоён мешавад.

Алам абру тундур бувад кӯси ӯ,
Қамон одиянда шавад, жола тир. *Рӯдакӣ*

ОДОБ *а.* آداب *ҷ.* **адаб.**

Насри Аҳмади Сомонӣ ... сахт некӯ баромад ва бар ҳама одоби мулук савор шуд. (1) *«Таърихи Байҳақӣ»*

Ҳама механдиданд, ҳиҷобу ҳаёву одоб аз миён бардошта шуд. (4) *Садри Зиё*

одоби муошарат он қоидаҳои одоб, ки дар муомила ва рафтор бо мардумон бояд риоят шавад.

Қитоби «Чаҳор мақола» аз тасонифи Низомии Арӯзист ва он нусхаест муфид дар одоби муошарат ва ҳикмати амалӣ дар оини хидмати мулук ва ғайри золика. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

одоби саворӣ тартибу қоидан саворагӣ.

Силоҳ ва одоби саворӣ биёмӯхтӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

одоби фозила хислатҳои писандида; **одоби ҳарб** қоидаву қонуни ҷанг.

Ман онам, ки дар шеваи таъну зарб
Ба Рустам даромӯзам одоби ҳарб. *Саъдӣ*

ОДОБДОН آدابدان қоидадон, қонуншинос, донандаи тартибу таомул, таомулшинос.

Мусиё, одобдонон дигаранд,
Сӯхта ҷону равонон дигаранд. *Румӣ*

ОДОТ *а.* عادات *ҷ.* **одат;** ◇ **харқи одот** *д. киноя аз* кароматн авлиё, корномаи фавқулоддаи авлиё.

Каромот ва харқи одот аз ҳазрати эшон чун **барфу** борон боридан гирифт. *Садри Зиё*

ОДОШ *т.* آداش ду шахсе, ки як ном доранд, ҳамном.

ОДРАМ||ОДАРМ آدرم **1.** намаде, ки таги зини асп мегузоранд, намадзин, чиргӣ, арақчини асп.

Мардро оганда аз гарди саворон чашму гӯш,
Аспро оғушта андар хуни мардум одрам. *Мухтории Ғазнавӣ*

2. афзори дирафшмонанди махсус, ки бо он намадзин медӯзанд; бигиз; **3.** аслиҳа, силоҳи ҷанг (аз қабили найза, шамшер, ханҷар, тир, камон ...).

Дабоғат чунон додам ин чармро,
Ки бартобад осеби одармро. *Низомӣ*

ОДРАХШ آدرخش *ниг.* **озарахш.**

ОДӢ *а.* عادی одатшуда, одатӣ, расмшуда, муқаррарӣ.

ОЁ آیا *ҳиссачаи саволӣ* магар.

Он турки паричеҳра, ки дӯш аз бари мо рафт,
Оё чӣ хато дид, ки аз роҳи хато рафт? *Ҳофиз*

ОЁНӢ آیانی **1.** хушояндагӣ; **2.** осонӣ.

Лашкаратро таъна оёнӣ-ст бар чархи фалак,
Маҷлисатро базла сомонест бар хулди барин. *Фиғонӣ*

ОЁТ *а.* آیات *ҷ.* **оят||оя** 1, 2.

Ин табибони навомӯзанд ҳад,
Ки бад-ин оёташон ҳоҷат бувад. (2) *Румӣ*

Нуқтаи холу хатат оёти ҳуснанду ҷамол,
Як-як он оётро он рӯи зебо ҷомеъ аст. (1) *Камоли Хуҷандӣ*

оёти муташобеҳ *д.* оятҳои Қуръон, ки маънояшон сареҳ ва равшан набуда, таъвил ва тавзеҳи гуногун дошта метавонанд; **оёти хушдилӣ** *киноя аз* суханони хурсандиовар.

Дар саҳни бӯстон қадаҳи бода нӯш кун,
Қ-оёти хушдилӣ бирасид аз забони гул. *Ҳофиз*

ОЖАДА آژده **1.** *сифати феълии замони гузаштаи* **ожадан** 1.

Ба доғе ҷигаршон кунӣ ожада,
Ки бахшоиш орад бар эшон дада. *Фирдавсӣ*

ожада будан харошида ва ноҳамвор будан.

Андоми душманони ту аз тири новакӣ
Монанди сӯки хӯшаи ҷав бод ожада. *Шокири Бухороӣ*

Рухи адӯт чу норанг зарду ожада бод,
Ба сӯзане, ки на оташ гудозаду на заранг. *Заҳири Форьёбӣ*

2. рангкарда; олуда.

Суи хона шуд духтари дилзада,
Рухони муасфар ба хун ожада. *Фирдавсӣ*

3. дӯхта, бахья кардашуда.

Дурӯя бузургон кашида рада,
Саропой яксар ба зар ожада. *Фирдавсӣ*

ОЖАДАН||ОЖИДАН||ОЧИДАН آژدن||آژیدن||آجیدن **1.** халондан; сӯрох кардан, мас. бо тир, сӯзан ва ғ., хастан.

Зи бас дар чарми эшон ожада тир,
Ту гуфтӣ: Пур зи пар гаштанд нахҷир. *Фахриддини Гургонӣ*

2. сӯҳон кардан; ҳамвор кардан.

Ба ком-андараш найзаи оҳанин,
Ба дандон чу сӯҳон биёжад ба кин. *Асадӣ*

Аз гарди сафолат ба лаби ҷӯи сухандон
Ҷонро ба кафи ақл ҳамешӯю ҳамеож!
Носири Хисрав

3. *кинояаз* бахья кардан; дӯхтан.

Хуб суханҳошро ба сӯзани фикрат
Бар дилу ҷони латифи хеш биёжанд.
Носири Хисрав

ОЖАНГ آژنگ чин, ки ба сабаби пирӣ ва ё қаҳру ғазаб дар рӯй ва пешонӣ пайдо мешавад; шикан, гиреҳ, оҷинг.

Бузургворию кирдори ӯву бахшиши ӯ
Зи рӯи пирон берун ҳамебарад оҷанг. *Фаррухӣ*

ОЖАНГЧЕҲР آژنگ‌چهر 1. касе, ки рӯяш пурочинг аст, оҷингрӯ; 2. лақаби яке аз қаҳрамонҳои «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ Родбарзин.

Ҳамон низ чун Қорану Бурзмеҳр,
Дигар Родбарзини Оҷангчеҳр. *Фирдавсӣ*

ОЖАХ آژخ *ниг.* **озах.**

Аз ростӣ ту хашм хӯрӣ, донам,
Бар боми чашм сахт бувад ожах. *Кисоӣ*

ОЖИДАН آژیدن *ниг.* **ожадан.**

ОЖИР آژیر 1. омода, муҳайё, тайёр; ҳушьёр, хабардор.

Сипаҳро биёрою ожир бош,
Шабу рӯз бо таркашу тир бош! *Фирдавсӣ*

2. зиёд, бисьёр, фаровон.

Саросар ҳама дашт нахҷир буд,
Гиё хӯрдану пӯшиш ожир буд. *Асадӣ*

ОЖИРИДАН آژیریدن *1. омода кардан, муҳайё сохтан;* 2. ҳушьёр кардан, *хабардор кардан.*

ОЖИРӢ آژیری 1. ҳушьёрӣ, зиракӣ.

Туро нахонам ҷуз кофару ситамгар аз он-к
Ба бад намудани ман карда кори ожирӣ. *Дақиқӣ*

2. бисьёрӣ, фаровонӣ.

ОЗ آز 1. тамаъ, тангчашмӣ, ҳирс; орзую хоҳиши зиёд.

Тавонгар бувад ҳар куҷо оз нест,
Хунук он касе, к-озаш анбоз нест. *Фирдавсӣ*

Сабз гашт аз сахош кишти умед,
Сер гашт аз атош меъдаи оз. *Адиб Собир*

оз варзидан ҳарисӣ намудан, тамаъкорӣ кардан.

Ва гар оз варзему печон шавем,
Падидояд он гаҳ, ки беҷон шавем. *Фирдавсӣ*

оз парастидан ҳирс варзидан, ҳарисӣ кардан.

Ҷаҳон чун бар ӯ барнамонд, эй писар,
Ту низ оз мапарасту андӯҳ махар. *Фирдавсӣ*

2. ғаму ҳасрат, андӯҳ.

Чунин аст гетӣ пур аз озу дард,
Аз ӯ то тавон, гирди бешӣ магард. *Фирдавсӣ*

Ози он нози гузашта бигирифтаст туро,
Набуд он ноз туро ҳеҷ магар мояи оз.
Носири Хисрав

ОЗАР I آذر 1. оташ.

Баски дорам сӯзи дил, худро ба озар мезанам,
Синаро дар шуълаи дил чун самандар мезанам.
Махфӣ

2. *маҷ.* сӯзу гудоз, дард, ғам.

Васвасаи нафсонӣ дили бародар бар озар ниҳод.
Авфӣ

дар озар афтодан ба азобу укубат гирифтор шудан, дар ғами чизе сӯхтан.

Бодо ҳамеша толиби озарми ту сипеҳр,
Гарчи аз ӯ адӯи ту дар озар уфтод. *Анварӣ*

3. оташи муқаддас, ки дар болои он оташкада месохтаанд; *маҷ.* оташкада (дар Эрони қадим ҳафт оташкадаи машҳур будааст, ки ҳар яке аз онҳо ба яке аз ҳафт сайёра нисбат дода шуда ва ҳар як номи махсус доштаанд).

Пароканд гирди ҷаҳон мӯбадон,
Ниҳод аз бари озарон гунбадон. *Дақиқӣ*

озари Барзин (*ё* **Озарбарзин**) оташкадаи шашӯм.

Дар дилу дар дидаи ман солу моҳ
Озари Барзин бувaду рӯди Ганг. *Масъуди Саъд*

озари Баҳром (*ё* **Озарбаҳром**) *оташкадаи* сейӯм; **озари Зардушт** (*ё* **Зардҳушт**) оташкадаи ҳафтӯм.

Парастандаи озари Зардҳушт
Ҳамерафт бо божу барсам ба мушт. *Фирдавсӣ*

озари Меҳр (*ё* **Озармеҳр**) оташкадаи якӯм; **озари нӯш** (*ё* **Озарнӯш**) оташкадаи дуйӯм; **озари оин** (*ё* **Озароин**) оташкадаи чорӯм; **озари Хурдод** (*ё* **Харрод, Хурин**) оташкадаи панҷӯм.

Падару модари саховату ҷуд
Ҳар ду хонанд шоҳро домод.
Пеши ду дасти ӯ суҷуд кунанд,
Чун муғон пеши озари Хурдод. *Рӯдакӣ*

4. *номи падари Иброҳими пайғамбар,* ки бутгар ва ҳайкалтарош буд.

Бидод аз нақши Озар сад нишон об,
Намуд аз сеҳри Монӣ сад асар бод. *Робеа*

Ба ном(и) эзад буте симинтанам ҳаст,
Ки дар бутхонаи Озар набошад. *Ҳофиз*

ОЗАР II آذر 1. номи моҳи нӯҳуми соли шамсӣ, ки ба 22 ноябрь — 21 декабри соли милодӣ рост меояд; *муқ.* **озармоҳ.**

Даю баҳману озару фарвадин
Ҳамеша пур аз лола бинӣ замин. *Фирдавсӣ*

2. номи рӯзи нӯҳуми ҳар моҳи солшумории шамсӣ, ки мувофиқи расми форсҳо агар номи рӯз бо номи моҳ мутобиқат кунад, ин рӯзро ҷашн мегирифтаанд ва гӯё дар ин рӯз нохун гирифтан, мӯй тарошидан ва ғ. нек шуморида мешудааст; *муқ.* **озархуш.**

Эй хирадманд сарву тобон моҳ,
Рӯзи озар маи чу озар хоҳ. *Масъуди Саъд*

ОЗАР III آزر *шакли дигари* **озор** II.

ОЗАР IV آذر шакли кӯтоҳшудаи Озарбойҷон.

Чу Баҳром рух сӯи Озар ниҳод,
Фиристода омад зи қайсар чу бод. *Фирдавсӣ*

ОЗАРАНГ||ОДАРАНГ آذرنگ||آدرنگ 1. шакли кӯтоҳшудаи озарранг, ба ранги шуъла, оташранг, зардранги ба сурхи моил; тобон.

Фурӯғе падид омад аз ҳар ду санг,
Дили санг гашт аз фурӯғ озаранг. *Фирдавсӣ*

Баросуд як ҳафта бар ҷои ҷанг,
Ба ёқути май ранг дод озаранг. *Низомӣ*

2. *ниг.* **озар** I 1.

Чу гӯгирд зад меҳнатам озаранг,
Қи дар хокам афканд чун бодаранг.
Масъуди Саъд

3. *ниг.* **озар** I 2.

Зи фарзанд бар ҷону тант озаранг,
Ту аз меҳри ӯ рӯзу шаб чун наҳанг.
Абӯшакури Балхӣ

Эй чашми хушат маро чу дида,
Як рӯз мабод озарангат. *Саноӣ*

ОЗАРАФРӮЗ آذرافروز *ниг.* **оташафрӯз.**

ОЗАРАХШ||ОДАРАХШ آذرخش||آدرخش барқ, соиқа.

Набошад з-ин замона бас шигифтӣ,
Агар бар мо биёяд озарахшо! *Рӯдакӣ*

ОЗАРБАРЗИН آذربرزین *ниг.* **озар** I (**озари Барзин**).

ОЗАРБАҲРОМ آذربهرام *ниг.* **озар** I (**озари Баҳром**).

ОЗАРГУН آذرگون **1.** оташранг, ба ранги оташ; сурхранг; **2.** лола, ки баргаш сурх ва миёнааш сиёҳ аст.

Гар касе гӯядт: Бас неку ҷавонӣ, шод бош,
Шодмон гардию рух монанди озаргун кунӣ.
Носири Хисрав

Ба ҳам буданд он ҷо Вису Ромин,
Чу дар як боғ озаргуну насрин.
Фахриддини Гургонӣ

3. *ниг.* **самандар.**

ОЗАРГУШАСП آذرگشسپ **1.** номи оташкадае будааст дар Балх, ки Гуштосп сохта ва Искандар хароб кардааст.

Чунон дид дар хоб, к-оташпараст
Се оташ фурӯзон бибурдӣ ба даст,
Чу Озаргушаспу чу Харроду Меҳр.
Фурӯзон чу Баҳрому Ноҳидчеҳр. *Фирдавсӣ*

Баҳори дилафрӯз дар Балх буд,
Қ-аз ӯ тоза гулро даҳан талх буд,
Зада мӯбадаш наъли заррин бар асп,
Шуда номи он хона Озаргушасп. *Низомӣ*

2. барқ, соиқа.

ОЗАРД آزرد ранг, фом, лавн, гуна.

ОЗАРДАН آزردن *ниг.* **озурдан.**

ОЗАРДЗАРД آزردزرد зардранг, зардгун.

Абри фарвардин ба борон дар чаман парвард вард,
Гашт хайрӣ бо фироқи наргисаш озардзард. *Қатрон*

ОЗАРЗАРДУШТ آذرزردشت *ниг.* **озар** I (**озари Зардушт**).

ОЗАРИЮН||ОЗАРЬЮН آذریون *шакли арабишудаи* **озаргун** 2.

Ҳавои тоати туст он насими ҷонпарвар,
Ки аз миёнаи озар бирӯяд озариюн.
Заҳири Форьёбӣ

ОЗАРКАДА آذرکده *ниг.* **оташкада.**

ОЗАРКЕШ آذرکیش *ниг.* **оташпараст.**

ОЗАРМ I آذرم *ниг.* **одарм.**

ОЗАРМ II آزرم **1.** шарм, ҳаё.

Дурӯғ ирзу озарм камтар кунад,
В-агар рост гӯӣ, кӣ бовар кунад?
Абӯшакури Балхӣ

Ӯ дуздаду ман гудозам аз шарм,
Дуздафшорист ин, на озарм. *Низомӣ*

2. иззат, ҳурмат; эътибор, бузургӣ.

Мардумӣ гиру донишу озарм,
Вайхак, аз рӯи худ надорӣ шарм! *Саноӣ*

Ба озарм аз ҷомалаш парда бардор,
Бинеҳ дар пеши ӯ бар хок рухсор. *Убайди Зоконӣ*

3. раҳм, меҳр, шафқат; нармӣ, нармдилӣ.

Шуморо ба дида дарун шарм нест,
Зи роҳи хирад меҳру озарм нест. *Фирдавсӣ*

Агар хоҳӣ бообрӯй бошӣ, озармро пеша кун.
«Қобуснома»

Ду лашкар баробар шуд ороста,
Шуд озармҳо пок бардошта. *Низомӣ*

озарм доштан а) раҳм кардан, меҳру шафқат доштан.

Тақдир, ки бар куштанат озарм надошт…
В-аз қатли ту як зарра дили нарм надошт… *Рӯдакӣ*

Чун ҷомаи чармин шумурам сӯҳбати нодон,
Зеро ки гарон бошаду тан гарм надорад.
Аз сӯҳбати нодон батарат низ бигӯям,
Хеше, ки тавонгар шуду озарм надорад. *Ибни Ямин*

б) ҳурмат кардан, эҳтиром намудан; рӯи хотир кардан, поси хотири касеро нигоҳ доштан.

Надонисту озарми касро надошт,
Ҳаме ин бар он, он бар ин баргумошт. *Фирдавсӣ*

Озарм дораш, арчи ба пешат бувад ҳақир,
Арзон шумораш, арчи ба наздат гарон бувад.
Маҷди Ҳамгар

4. адолат, инсоф.

Нигаҳ дорад озарм тахти каён,
Ба хунрезӣ аввал набандад миён. *Низомӣ*

5. роҳат, осудагӣ, осоиш.

Чунин дод посух, ки он к-аз нахуст
Ба неку бад озарми ҳар кас биҷуст… *Фирдавсӣ*

6. ғам, ғусса, андӯҳ.

…Ки андар замона маро кӯдакест,
Зи озарми ӯ бар дилам хоб нест. *Фирдавсӣ*

7. хорӣ, зорӣ.

Бидонед, к-ин арз озарм нест,
Сухан бо муҳобову бо шарм нест. *Фирдавсӣ*

8. ошкор, зоҳир.

Боз зи ганҷина гиреҳ кард боз,
Гаҳ сухан озарм шуду гоҳ роз. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОЗАРМГОҲ||ОЗАРМГАҲ آزرم گاه||آزرم گه ҷои истироҳат, истироҳатгоҳ.

Ҷаҳондор бо фатҳ дамсоз гашт,
Шабонгаҳ ба озармгаҳ бозгашт. *Низомӣ*

ОЗАРМЕҲР آذرمهر *ниг.* **озар** I (**озари Меҳр**).

ОЗАРМОҲ آذرماه номи моҳи нӯҳуми соли шамсӣ, ки ба 22 ноябрь — 21 декабри соли милодӣ рост меояд; *муқ.* **озар** II 1.

Ҳама ахтаршиносон зиҷ бурданд,
Шумори ахтарон як-як бикарданд.
Чу гардишҳои эшонро бидиданд,
Зи озармоҳ рӯзе баргузиданд. *Фахриддини Гургонӣ*

ОЗАРМҶӮ(Й) آزرمجو(ی) баинсоф, боадолат; ҳурматкунанда.

Забон ростгӯю дил озармҷӯй,
Ҳамеша ҷаҳонро бад-ӯ обрӯй. *Фирдавсӣ*

Ду соҳибдил нигаҳ доранд мӯе,
Ҳамедун саркаше в-озармҷӯе,
Ва гар дар ҳар ду ҷониб ҷоҳилонанд,
Агар занҷир бошад, бигсилонанд. *Саъдӣ*

ОЗАРНӮШ آذرنوش *ниг.* **озар I (озари нӯш).**

ОЗАРОИН آذرآئین *ниг.* **озар I (озари оин).**

ОЗАРПАРАСТ آذرپرست *ниг.* **оташпараст.**

Бигуфто: Тариқе нагирам ба даст,
Ки нашнидам аз пири озарпараст. *Саъдӣ*

ОЗАРФАЗО آذرفزا *ниг.* **оташафрӯз.**

Нафасро ба узрам чу ангез кард,
Чу озарфазо оташам тез кард. *Рӯдакӣ*

ОЗАРХУШ آذرخش *муқ.* **озар** II 2.

ОЗАРЬЮН آزریون *ниг.* **озариюн.**

ОЗАРӢ I آذری оташранг, сурхранг; сурх.

Зи хупе, ки буд бахраи модарӣ,
Бичӯшиду шуд чеҳраааш озарӣ. *Фирдавсӣ*

◇ **бути озарӣ** а) бути зебое, ки падари Иброҳими пайғамбар Озар тарошида буд.

Ҷудо гашт аз ӯ кӯдаке чун парӣ,
Ба чеҳра ба сони бути озарӣ. *Фирдавсӣ*

б) санами зебо, маҳбубаи хушрӯй.

Бутони озарӣ аз буткада бирун ҷастанд,
Ки лола боз ба дашт оташи Халил кашид.
Хисрави Деҳлавӣ

нақши озарӣ *киноя аз* нақши зебои рангоранг.

Пур нақши озарӣ шуду пур сурати парӣ
Боғ аз баҳори хурраму чашм аз ҷамоли гул.
Адиб Собир

ОЗАРӢ II آذری шакли кутоҳшудаи озарбойҷонӣ.

ОЗАХ||АЗАХ آزخ||ازخ *донаҳои сахти гӯштии* ба қадри мош ва ё нахӯд, ки бештар дар дасту пои инсон ва дар бадани баъзе ҳайвонот мебарояд, севол.

Ба гирди оразм он моҳрӯй, чоҳи занах
Сипоҳи занг даромад ба сони мӯру малах.
Гули рухонш зи мушки сиёҳ холӣ дошт,
Чӣ ҷурм кард, ки гул хор гашту мушк озах?!
Сӯзанӣ

ОЗВАР||ОЗУР آزور ҳарис, тамаъкор.

Ба чизе фиребад дили озвар,
Ки бошад ниёзаш бад-он бештар. *Асадӣ*

Ҳама хунхору озвар чу магас,
Ҳама фарзин ба кажравӣ чу фарас. *Саноӣ*

Даҳони тир чунон бозмонда аз паи чист?
Агар нашуд ба ҷигаргӯшаи адӯт озур?!
Камоли Исмоил

ОЗИЛ *а.* عاذل маломатгар, таъназананда, накӯҳишкунанда.

Озило, чанд ин судоъу моҷаро,
Панд кам деҳ баъд аз ин девонаро. *Румӣ*

ОЗИМ *а.* عازم касе, ки ба коре азму ирода мекунад, оҳангкунанда, қасдкунанда, азмкунанда; **озим шудан** (*ё* **гаштан**) а) азму ирода кардан; б) раҳсипор гардидан, равона шудан.

Султон Муҳаммад бо лашкаре гаронсанг аз Ироқ ба қасди бародар озими Хуросон шуд.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

Вақте ки аз Тошканд озими доруссалтанаи Русия шудем, фасли хазон буд. *Аҳмади Дониш*

Ҳамчунин олими номдор, қарини ҳазор озор озими он вило гаштанд. *Садри Зиё*

в) ҳозир шудан, омода гаштан.

Ба истиқбол шав дарҳол озим,
Бубар бо хеш — бошад он чӣ лозим. *Ҳозиқ*

ОЗИН آذین **1.** ороиши шаҳр ва роҳҳо, хавоза, чодиру хайма, чорчӯба, тоқи зафар, нишемангоҳ ва дигар зебу зинат ва ороиш, ки дар рӯзҳои ид ва гоҳи омадани подшоҳон дар кӯчаву роҳҳо месохтанд; шаҳророй; зебу зинат, ороиш; *муқ.* **оин** 1.

Даштҳоро либосҳо рангин,
Боғҳоро зи ҳуллаҳо озин. *Саноӣ*

озин бастан зинат додан, оро додан, оростан.

Чун ба шаҳри Рай расид, мардумони он ҷо хабар ёфта буданд ва такаллуфе карда ва шаҳрро озин баста буданд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

озин кардан зинат додан, оро додан.

То зи лола марди шодон гирди худ хирман занад,
То зи лӯълӯъ марди ғамгин пеши рух озин кунад.
Ломеӣ

Турки ман меҳру вафо сирату оин накунад,
То ки бар барги гул аз ғолия озин накунад. *Сӯзанӣ*

2. олате, ки бо он равғанро аз дуғ ҷудо мекунанд, ширзана, гуппӣ.

ОЗИР I *а.* عاذر узрхоҳ.

ОЗИР II *а.* عازر *д.* номи шахсест, ки гӯё Исо ӯро зинда кардааст.

Аз ту ҷонам аз аҷал нак ҷон бибурд,
Озир ар шуд зинда ҳам, дардам бимурд. *Румӣ*

ОЗМАНД آزمند ҳарис, тамаъкор.

Ҳосиду бадхоҳи ӯ доим ба марг аст озманд,
Гар дар ин ҳасрат бимирад, бок набвад, гӯ: — Бимир. *Сӯзанӣ*

◇ **озманд ҳамеша ниёзманд аст** *зарб.* тамаъкор ҳамеша муҳтоҷ аст.

ОЗМАНДӢ آزمندی хирс, тамаъ; пурхоҳӣ.

Аё дониший марди бисьёрхуш,
Ҳама чодари озмандӣ мапӯш. *Фирдавсӣ*

ОЗМОИШ آزمایش **1.** санҷиш, имтиҳон, таҷриба.

Ва ҳар якро ба анвои озмоиш имтиҳон мекард.
«Калила ва Димна»

Маҷнун ба тариқи озмоиш
Қардаш ба чунин намат ниёиш. *Шоҳин*

2. машқ, варзиш.

Чунин дод посух ба модар, ки шер
Нагардад магар б-озмоиш далер. *Фирдавсӣ*

ОЗМОИШГАР آزمایشگر озмоянда, таҷрибакунанда, имтиҳонкунанда.

Бад-он хонаи бостонӣ шудам,
Ба ҳинҷор чун озмоишгаре ... *Манучеҳрӣ*

ОЗМУДА آزموده **1.** *сифати феълии замони гузаштаи* **озмудан; 2.** *маҷ.* кордида, пухта.

Чаро ман озмуда озмоям,
Чаро беҳуда ранҷи худ фазоям.
Фахриддини Гургонӣ

Бар мардуми ноозмуда эмин мабош ва озмуда аз даст мадеҳ... Дади озмуда беҳ аз мардуми ноозмуда. *«Қобуснома»*

ОЗМУДАН آزمودن **1.** санҷидан, имтиҳон кардан, таҷриба кардан.

Ва агар фоида бувад, он бувад, ки касеро биёзмой дар даъвое ки кунад, то донад ё надонад.
Ибни Сино

Ба ақлаш бибояд нахуст озмуд,
Ба қадри ҳунар пойгоҳаш фузуд. *Саъдӣ*

2. варзонидан, машқ додан, ром ва омӯхта кардани ҳайвонот ба иҷрои амале.

На рӯбаҳ шавад з-озмудан далер,
На гӯрон бисованд чанголи шер. *Фирдавсӣ*

3. аз сар гузаронидан; *маҷ.* чашидан.

Агар ранҷи маро кӯҳ озмояд,
Ба ҷои об аз ӯ ҷуз хун наёяд.
Фахриддини Гургонӣ

ОЗМУН آزمون *ниг.* **озмоиш** 1.

Шавад аз ҳар тараф қавӣ пайванд,
Лекин аз озмуни гуногун. *Ҷомӣ*

озмун кардан озмудан, санҷидан, таҷриба кардан.

Эй хоҷа, мар-маро ба ҳиҷо қасди ту набуд,
Ҷуз табъи хешро ба ту-бар кардам озмун. *Мунҷик*

Ҳама дӯстонро ба меҳр-андарун
Гаҳи хашму сахтӣ кунанд озмун. *Асадӣ*

озмун рафтан аз сар гузаштани санҷиш, имтиҳон аз сар гузаронидан.

Хисрав, чу лофи ишқ задӣ, аз бало матарс,
З-ин сон бар аҳли ишқ басе озмун равад.
Хисрави Деҳлавӣ

ОЗОД آزاد **1.** раҳо, вораста, халос, фориғ; аз қайду тааллуқот фориғ; касе, ки бандӣ ва асир нест; *муқобили* **зиндонӣ.**

Бо дода қаноат куну бо дод бизй,
Дар банди такаллуф машав, озод бизй. *Рӯдакӣ*

озод кардан халос кардан; сар додан, раҳо намудан.

Расм аст, ки моликони таҳрир
Озод кунанд бандаи пир. *Саъдӣ*

Кушоям дом бар гунҷишку шодам бод он ҳиммат,
Ки гар Симурғ меояд ба дом, озод мекардам. *Урфӣ*

2. бе мушкилӣ, бехалал, ба осонӣ.

Ҳанӯз ин қасидаро касе ҷавоб нагуфтааст, ки маҷоли он надидаанд, ки аз ин мазоиқ озод тавонад берун омад. *Низомии Арӯзӣ*

3. тамом, комил, пурра.

З-он пас ки ҳазор ғусса хӯрдам
Дар бандагият се соли озод... *Камоли Исмоил*

4. соҳиби хислатҳои накӯ, асилзода, шариф, наҷиб; ҷавонмард.

Зи шоҳон касе чун Сиёвуш набуд,
Чун ӯ роду озоду хомуш набуд. *Фирдавсӣ*

◇ **савсани озод** савсани сафед, ки рост месабзад.

Чӣ расидаст ба лола зи рухат ҷуз ҳасрат,
Ҳасрат он аст, ки бар савсани озод расад. *Анварӣ*

сарви озод а) сарви росту баланд; сарве, ки шохҳояш рост сабзидааст.

Боғбон чанд кунад пеши ман озодии сарв,
Сарви озод ғуломи бути чолоки ман аст. *Ҳилолӣ*

б) *киноя аз* ёр ва қомати ёр.

Куҷо будӣ, бигӯ, эй сарви озод,
Ки рӯят дидаму иқбол рӯ дод. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОЗОДА آزاده **1.** *ниг.* **озод** 1.

Чаҳор чиз мар-озодаро зи ғам бихарад:
Тани дурусту хӯи неку номи неку хирад. *Рӯдакӣ*

Чӣ гуфт он сухангӯи озодамард,
Ки озодаро коҳилӣ банда кард. *Фирдавсӣ*

2. *ниг.* **озод** 4.

... Ки зишт аст дар чашми озодагон
Бияфтодан аз дасти афтодагон. *Саъдӣ*

Ҷавонест озодаву некхӯ,
Хирадманду донову санҷидагӯ. *Садри Зиё*

3. беparво; тарки дуньёкарда, қаландармашраб.

Чун туро мебинам аз озодагон,
Кай шиносӣ дарди корафтодагон?! *Аттор*

Гар озодай, бар замин хуспу бас,
Макун баҳри қолӣ заминбӯси кас. *Саъдӣ*

4. сахӣ, карим, дасткушод.

Аё ба базмгаҳ озодатар зи сад Ҳотам,
В-аё ба маърака мардонатар зи сад Сӯҳроб.
Фаррухӣ

Қарор дар кафи озодагон нагирад мол,
На сабр дар дили ошиқ, на об дар ғирбол. *Саъдӣ*

5. паҳлавон, диловар, далер.

Чу Виру дид гурдонро чунин зор,
Ба гирди Қоран-андар кушта бисьёр,
Бигуфт озодагонашро ба тундӣ,
Ки аз ҷанговарон зишт аст кундӣ.
Фахриддини Гургонӣ

6. лақаби хоси эрониёни қадим.

Бихуфтанд туркону озодагон,
Ҷаҳон шуд ҷаҳонҷӯйро ройгон. *Фирдавсӣ*

7. тоза, покиза.

ОЗОДАГӢ آزادگی **1.** *ниг.* **озодӣ** 1.

Ба мурғе, ки парвози ӯ доми ӯст,
Ба доме, ки озодагӣ номи ӯст... *Бедил*

Дину дил офати озодагӣ омад, Урфӣ,
На аз ин аст, ки бемазҳабу бедил бошем? *Урфӣ*

2. асилзодагӣ, наҷибӣ, шарифӣ; хушхӯӣ.

Эй ба озодагию некхӯӣ
На аҷам чун ту дидаву на араб... *Фаррухӣ*

3. тозагӣ, покизагӣ.

ОЗОДАМАРД||ОЗОДМАРД آزادمرد||آزاده‌مرد марди дорои хислатҳои нек, асил, шариф, наҷиб; ҷавонмард.

Бимурд аз тиҳидастӣ озодмард,
Зи паҳлӯи мискин шикам пур накард. *Саъдӣ*

Мекунад озодамардонро тиҳидастӣ ғариб,
Сарв аз беҳосилӣ дар бӯстон танҳо фитод. *Сайидо*

ОЗОДАМАРДУМ آزاده‌مردم *ниг.* **озодамард.**

Ниҳон дар ҷаҳон чист, озодамардум,
Набинӣ ниҳонро, бибинӣ аёнро. *Носири Хисрав*

ОЗОДАМАРДӢ||ОЗОДМАРДӢ آزادەمردی||آزادمردی 1. некхӯӣ, асилзодагӣ, наҷибӣ; ҷавонмардӣ.

Гар эдун ки бар ман насозед бад,
Кунед он чӣ з-озодмардӣ сазад. *Фирдавсӣ*

2. саховатмандӣ, кушодадастӣ.

Он чӣ ту кардӣ аз муруввват ва озодмардӣ, ҳаргиз ҳеҷ кас накардааст. *Авфӣ*

Чу Ҳотам ба озодмардӣ дигар
Зи даврони гетӣ наёяд ба бар. *Саъдӣ*

ОЗОДАСАРВ||ОЗОДСАРВ آزادەسرو||آزادسرو 1. *ниг.* **сарв (сарви озод).**

Яке дид монанди озодасарв,
Ба рух чун тазарву миён ҳамчу ғарв. *Фирдавсӣ*

2. *маҷ.* духтар ё зани мавзунқади зебо.

Басе барнаёмад бар ин рӯзгор,
Ки озодасарв андаромад ба бор. *Фирдавсӣ*

ОЗОДАХӮ(Й) آزادەخو(ی) 1. олиҳиммат, олитабъ; 2. хушҳаракат, хушрафтор (*сифати асп*).

Ҳам оҳуфағанд асту ҳам тезтак,
Ҳам озодахӯӣ асту ҳам тезгом. *Фароловӣ*

ОЗОДВОР آزادوار 1. ҳакимона, донишмандона, оқилона.

Замона панде озодвор дод маро,
Замонаро чу нику бингарӣ, ҳама панд аст. *Рӯдакӣ*

2. *мус.* номи навое аз оҳангҳои қадимӣ.

Ин занад бар чангҳои суғдиён «Полизбон»,
В-он занад бар ноӣҳои луриён «Озодвор». *Манучеҳрӣ*

ОЗОДЗОД آزادزاد асилзода.

Ту маро як латма бизан! Гуфт: Ҳошо, ки ман ҳаргиз ин кунам ва ҳеҷ озодзод падарро латма назанад. *«Муҷмал-ут-таворих»*

ОЗОДКАРД(А) آزادکرد(ه) аз тарафи касе наҷот додашуда, озод кардашуда.

Ҳама гуфтанд: Мо фармони ту кунем ва бандаву озодкарди ту бошем. *«Таърихи Систон»*

Ман озоди озодкардагони ӯям,
Ки бандаст чун ман ҳазорон ҳазораш. *Носири Хисрав*

ОЗОДМАРД آزادمرد *ниг.* **озодамард.**

ОЗОДМАРДӢ آزادمردی *ниг.* **озодамардӣ.**

ОЗОДМЕВА آزادمیوه ҳалвоест, ки аз қанд, мағзи бодому писта ва ё нахӯд месозанд; шакарбодом.

Қаъбулғазол дорад аз бӯи мушк саҳме
Озодмева дорад аз қанди суда гарде. *Абӯисҳоқи Атъима*

ОЗОДНОМА آزادنامه хате, ки аз озодии касе шаҳодат медиҳад, хатти озодӣ.

Мани боданӯш турфа, ки аз қайди дӯзахам,
Озоднома ҷуз хати соғар намешавад. *Ваҳид*

ОЗОДСАРВ آزادسرو *ниг.* **озодасарв.**

ОЗОДЧЕҲР آزادچهر кушодарӯ; хушхулқ, хушфеъл.

Пазируфт Нарсии озодчеҳр,
Ки ҳам фарру дин дошту чеҳру меҳр. *Фирдавсӣ*

ОЗОДӢ آزادی 1. ҳуррият; раҳоӣ, халосӣ.

Неъмате беҳтар аз озодӣ нест,
Бар чунин моида куфрон чӣ кунам? *Хоқонӣ*

Гаҳе дар доми ғам афтам, гаҳе сайди бало гардам,
Набинам рӯи озодӣ, асири дардро монам. *Махфӣ*

2. *кинояи аз*ростӣ, мавзунӣ.

Ба озодии сарви симинбарат,
Ба дурбории лаъли пурҷавҳарат ... *Хоҷу*

3. шодӣ, хуррамӣ.

Ҷастани чашми рост аз шодӣ
Хабарат гӯяд в-аз озодӣ. *Авҳадӣ*

Нишаста Вис чун хуршед бар тахт,
Ҳам аз хубӣ ба озодӣ, ҳам аз бахт. *Фахриддини Гургонӣ*

4. шукр, сипос.

Ҳам озодии ту ба яздон кунем,
Дигар пеши озодмардон кунем. *Фирдавсӣ*

Ба сони савсан агар бандаро кунӣ озод,
Ба сад забон кунам аз бандагит озодӣ. *Салмони Соваҷӣ*

озор آزار *асоси замони ҳозираи* **озурдан.**

ОЗОР I *а.* آذار моҳи чоруми солшумории румӣ, ки ба моҳи март баробар меояд.

Ин ҳанӯз аввали озори ҷаҳонафрӯз аст,
Беш то хайма занад давлати найсону аёр. *Саъдӣ*

ОЗОР II آزار 1. ранҷ, азоб, шиканҷа, азият.

Озори беш з-ин гардун бинӣ,
Гар ту ба ҳар баҳона биёзорӣ. *Рӯдакӣ*

Намуда пайкари ман маҳзани ҳазор озор,
Намуда синаи ман маҷмари ҳазор озар. *Садри Зиё*

2. ранҷидагӣ, малоли хотир.

Пайкон аз ҷароҳат бадар ояд ва озор дар дил бимонад. *Саъдӣ*

3. дард, ғам, андӯҳ, ғусса.

Насӯзад дилат бар чунин корҳо,
Бад-ин дарду тимору озорҳо. *Фирдавсӣ*

Гаҳ итобу гаҳ хитобу гаҳ тағофул кардан аст,
Нози Лайлиро ба озори дили Маҷнун чӣ кор?! *Махфӣ*

озор гирифтан ранҷ дидан, озурда шудан, озор дидан.

Қатон аз моҳ гар нуқсон нагирад,
Танаш лек аз катон озор гирад. *Ҳозиқ*

озор дидан озурда шудан, ранҷу азоб дидан.

Зи халқ арчи озор бинам басе,
Нахоҳам, ки озорад аз ман касе. *Низомӣ*

озор доштан ранҷидан, малоли хотир пайдо кардан.

Бидруд бош, эй дӯсти нек, ки ба рӯзгори дароз дар як ҷо будаем ва аз якдигар озор надорем. *«Таърихи Байҳақӣ»*

дар озор доштан ранҷонидан; гирифтори ғаму ғусса кардан.

Ҳар он к-ӯ бекасон дорад дар озор,
Ба расвоӣ нишинад охири кор. *Ҳоҷӣ*

ОЗОРДАН آزاردن *ниг.* **озурдан.**

ОЗОРИШ آزارش озор, ранҷ, азоб, азият.

Чунон доштам мулкро пешу пас,
Ки озорише н-омад аз ман ба кас. *Низомӣ*

ОЗОРМАНД آزارمند ранҷур; хаста.

Харе буд пуштрешу лоғар ва аз тахаммули бори зиндагӣ озорманду мукаддар. *Савдо*

ОЗОРӢ I آذاری мансуб ба озор I; **абри озорӣ** абри баҳорӣ.

Абри озорӣ баромад аз канори кӯҳсор,
Боди фарвардин биҷунбид аз миёни марғзор.
Манучеҳрӣ

боди озорӣ насими баҳорон.

Зи ашки боди найсонӣ ба дебо шах шуда мӯълам,
Зи бӯи боди озорӣ ба анбар хок шуд маъҷун. *Рӯдакӣ*

ОЗОРӢ II آزاری **1.** озоранда, озурдакунанда, озордиҳанда.

Сухан дар нома озорӣ чунон буд,
Ки хун аз ҳарфҳои ӯ чакон буд.
Фахриддини Гургонӣ

2. ранҷ, азият.

Абе он ки буд ҳеҷ беморие
На аз дардҳо ҳеҷ озорие. *Фирдавсӣ*

ОЗПАРАСТ آزپرست тамаъкор, ҳарис.

Эй шӯхчашми озпараст, агар бад-он гӯштпора каноат мекардӣ, пӯст аз ту дарнамекашиданд.
«Нигори дониш»

ОЗРАМ آذرم *ниг.* **одрам.**

ОЗРАХШ آذرخش *ниг.* **озарахш.**

ОЗУН آذون ончунон, чунон.

Тафаккур кун яке дар хилқати шоҳину мурғобӣ,
Нагӯӣ, к-аз чӣ маънӣ рост ин эзуну он озун. *Саноӣ*

ОЗУР آزور *ниг.* **озвар.**

ОЗУРАХШ آذرخش барқ, раъду барқ.

ОЗУРДА آزرده *сифати феълии замони гузаштаи* **озурдан; озурда будан а)** ранҷидан, озор дидан.

Чун Мансур бинишаст, ҳилати куштани Абӯмуслим кард, ки аз вай ба рӯзгори бародар озурда буд. *«Таърихи Систон»*

б) маҷрӯҳ будан, дарднок будан.

Зи хун дар кафаш ханҷар афсурда буд,
Бару китфаш аз ҷавшан озурда буд. *Фирдавсӣ*

озурда шудан осеб дидан, зарар ёфтан, захмин шудан.

Ба ноком разме гарон карда шуд,
Фаровон кас аз ахтар озурда шуд. *Фирдавсӣ*

ОЗУРДАДИЛ آزرده‌دل ранҷидахотир.

Дар даҳр надидем касеро, ки набошад
Озурдадил аз ваъдаи ҳар шому пагоҳат. *Азиз*

ОЗУРДАН||ОЗОРДАН||ОЗАРДАН آزردن||آزاردن **1.** ранҷондан, азобу озор додан.

... Ки бешармию бад басе кардаӣ,
Фаровон дили ман биёзурдаӣ. *Фирдавсӣ*

2. озор дидан, азоб дидан, ранҷ ёфтан.

Аз дӯст ба ҳар чиз чаро боядат озард,
Қ-ин айш чунин бошад: гаҳ шодию гаҳ дард.
Рӯдакӣ

Хидмате чанд сара бикарданд ва охир [аз Масъуди Ғазнавӣ] биёзурданд ва ба сари одати хеш, ки ғорат буд, боз шуданд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Зи халқ арчи озор бинам басе,
Нахоҳам, ки озорад аз ман касе. *Низомӣ*

ОЗУРДАПУШТ آزرده‌پشت хамидақомат.

Чу пири куҳан гардад озурдапушт,
Зи найза асо беҳ, ки гирад ба мушт. *Низомӣ*

ОЗУРДАХОТИР آزرده‌خاطر ранҷур, малул.

Нестам озурдахотир, чун ба даври рӯзгор
Шодмонӣ даст дар оғӯши мотам меравад. *Махфӣ*

Ҳазрати эшон аз он тоифа ранҷида, озурдахотир шуда ... дигар илтифоте намекарданд. *Садри Зиё*

ОЗУҚ||ОЗУҚА *т.* آذوق||آزوق||آذوقه||آزوقه хӯрокворӣ, хӯрок.

Чун озуқи лашкар тамом шуд ва ағзия ёфт набуд, лашкариён аспони якдигарро медуздиданд ва мехӯрданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ОЗФАНДОК آزفنداک тиру камон, қавси кузаҳ, тавқи баҳор, рангин камон, ки агар дар вақти борон офтоб барояд, дар осмон пайдо мешавад.

Чунон ки андар оина ва равшанӣ бо торикии бухор биомезад, озфандок падидояд. *Ибни Сино*

Қамон озфандок шуд, жола тир,
Гулу ғунча пайкон, зиреҳ обгир. *Асадӣ*

ОИБА *а.* عائبه хислати бад, нуқсон, айб.

ОИД *а.* عائد **1.** зиёраткунанда; иёдаткунандаи бемор, касалбин.

Ин маро зоир, он маро оид,
Ин маро мухлис, он дигар дилдор. *Хоқонӣ*

2. мансуб; вобаста, роҷеъ.

Дархури қуввати ақоидашон
Ҳукми хайру шар аст оидашон. *Бедил*

3. даромад, нафъ; ◇ **оид шудан** расидан.

Анварӣ дар мадрасаи Мақсурияи Тӯс ба таҳсили улум машғул мебуд, фалокат ва ифлос бад-ӯ оид шуд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

ОИДА I *а.* عائده *муаннаси* **оид.**

ОИДА II *а.* عائده суд, манфиат, фоида.

ОИЛ *а.* عائل ниёзманд; аёлманд.

Дароянд пеши ӯ бадра чу Қорун,
Дароянд пеши ӯ соил чу оил. *Манучеҳрӣ*

Зинда аз ту, шод аз ту оиле,
Муғтанӣ бевосита беҳомиле. *Румӣ*

ОИН I آئین **1.** зебу зинат, ороиш; *муқ.* **озин** 1.

Аз доғ саропоям ангуштнамо гардид,
З-оинаи симояш мулки дилам оин аст. *Сайидо*

оин бастан а) *ниг.* **озин (озин бастан).**

Аҳли ҳунар аз насиҷи заррин
Сар то сари шаҳр баста оин. *Файзӣ*

б) *маҷ.* равнақу ривоҷ додан; ороиш додан.

... Ки оини сухан шоиста бандам,
Гуле, к-аз дигарон ман даста бандам. *Нозим*

оин додан зинат додан, оро додан.

Доданд чунон ба сур оин,
Маҳ гуфт дуову чарх омин. *Шоҳин*

оин кардан зинат додан; равшан кардан.

Ёди он шаб, ки палав хилвати дил оин кард,
Нони гарм омаду рухсораи худ рангин кард.
Савдо

2. чашн, ид.

Бо моҳи Самарқанд кун оини сипарҷӣ,
Ромишгари хуб овар бо нағмаи чун қанд. *Имора*

Як рӯз монда боз зи моҳи бузургвор,
Оини меҳргон тавон кард хостор. *Фаррухӣ*

ОИН II آئین **1.** расм, одат; қоидаву қонун; тариқ, тартиб.

Қонуни мухоласати ҷадид оини мухосамати қадимро бардоштааст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

оини дин қоидаҳои дин, тартиб ва талаботи дин.

Ба боғ тоза кун оини дини зардуштӣ,
Кунун ки лола барафрӯхт оташи Намруд. *Ҳофиз*

оини роҳ тартиби роҳ, тартиби сафар.

Мар-ӯро чунин буд оини роҳ,
Набудӣ ба як шаҳр беш аз ду моҳ. *Савдо*

оини хирад қоидаи оқилона, тартибу қоидае, ки оқилон пеш гирифтаанд.

Оини хирад он аст, ки дар ҷангҳо пешдастӣ накунанд, то замоне ки ба мудоро ва нармӣ кори душман бисозанд. *«Нигори дониш»*

оини *чизе* **ба** ҷо овардан тартибу қоидаи кореро риоя кардан.

Неъматуллоҳи Мӯҳтарам аз ҳама бештар шарти рафоқату оини содоқатро ба ҷо меовард.
Садри Зиё

ба оин доштан ба тартиб нигоҳ доштан.

Ва ӯ сафи лашкар аз саворави пиёда чунон ба оин дошта буд, ки султонро аҷаб омад.
«Таърихи Табаристон»

ба оину соз будан ба қоида ва бо тартиб будан.

Чун бонги мӯъзин омаду бесоз шуд ҳама
Он корҳои мо, ки ба оину соз буд. *Ломеӣ*

2. дин, кеш, мазҳаб.

Миллат ва оини куффори Қаҳкар, ки дар навоҳии Панҷоб буданд, чунин будааст.
«Таърихи Фаришта»

◇ **оини бедод** ситамгарӣ, зулмпешагӣ.

Қалам даркаш оини бедодро,
Кифоят кун аз халқ фарьёдро. *Низомӣ*

Оини Ҷамшед номи лаҳни дуйӯм аз сӣ лаҳни Борбуд (Борбат); **ба** (*ё* **бар**) **оини...** ба мисли ..., монанди ...; ба андозаи ...

Биёмад бари ҳоли покизакеш
В-аз он моли беҳад ситад баҳри хеш,
Зи гову хару гӯсфанду сутур,
Зи уштуру астар ба оини мӯр. *Фирдавсӣ*

оин будан *киноя аз* раво будан, ҷоиз будан.

Гар аз мо ба дилш-андарун кин бувад,
Буридан сари душман оин бувад. *Фирдавсӣ*

Ғами он касе хӯрдан оин бувад,
Ки ӯ бар ғамат низ ғамгин бувад. *Асадӣ*

ОИНА I آینه **1.** шиша, обгина.

Сӯфӣ, биё, ки оина соф аст ҷомро,
То бингарӣ сафои маи лаълфомро. *Ҳофиз*

2. шишаи шаффофе, ки ба пушташ симоб молидашуда, сурати чизҳоро акс мекунад; дар замонҳои қадим пӯлоди сайқал додашударо низ ҳамчун оина кор мефармудаанд.

Пас вай он занонро бифармуд, то ҳар зане оина бигиранд ва ба боми ҳисор бароянд.
«Таърихи Наршахӣ»

Чуз таҳайюр ҷораи дигар намебинад ба кор,
Ҳар куҷо оина бо рӯят дучор афтодааст. *Шоҳин*

оинаи баданнамо оинаи калон, ки дар он тамоми баданроди дан мумкин аст; **оинаи гирифта** оинаи тира, оинаи нософ.

Аз ҳеҷ кас сипеҳр хиҷолат намекашад,
Оинаи гирифта кудурат намекашад. *Соиб*

оинаи қаднамо (*ё* **ҷоманамо**) оинаи калоне, ки тамоми қади одамро акс мекунад; **оина чидан** оинабандӣ кардан, ба сақфу девори хона оина шинондан; зинат додан.

Дар ин хилват, ки шоҳид орамидаст,
Кӣ девору дараш оина чидаст? *Бедил*

3. *маҷ.* дил, қалб.

То шавад ганҷи маонӣ синаат,
Ғарқи нури маърифат оинаат... *Ҷомӣ*

Равшан шудаст оинаи мо ба нури ишқ,
Хуршед холи айби рухи дудмони мост. *Соиб*

Ба ҳукми ишқ бар оинаам сафо додам,
Ба ҳукми ишқ гирифтам зи рӯи дил зангор.
Мулҳам

оинаи пок *киноя аз* дили соф.

Чашми олуданазар аз рухи ҷонон дур аст,
Бар рухи ӯ назар аз оинаи пок андоз. *Ҳофиз*

оина аз ғубор пок доштан *киноя аз* дилро аз ғаму ғусса ва кинаву кудурат пок доштан.

Ғам мадор, эй покдил, дар синаат,
Пок дор аз ҳар ғубор оинаат. *Румӣ*

4. як навъи зиреҳ, ки аз порчаҳои пӯлод иборат буда, ҷанговарон барои муҳофиза аз тир мепӯшиданд, ҷороина; **оинаи пил** а) оинае ки барои зинат ба пешонии филон, махсусан дар вақти ҷанг, мебастанд.

Фурӯғи оинаи пили ту ба рӯзи набард
Бирун барад зи изори қамар ғубори калаф.
Бадри Ҷоҷӣ

б) занг, зангӯла, ҷарас

Аз абр пил созаму аз бод пилвон
В-аз бонги раъд оинаи пили бешумор. *Манучеҳрӣ*

◇ **оинаи гардон** (*ё* **заррин, ховар, чарх, ҳафтҷӯш**) *киноя аз* офтоб, хуршед.

Эй нури ту равшангари оинаи ховар,
В-эй қурси маҳ аз партави меҳри ту мунаввар.
Исмат

оинаи гетинамой (*ё* **ҷаҳоннамой**) *ниг.* **оинаи Искандар(ӣ).**

Дошт шоҳ оинаи гетинамой,
Парда з-асрори ҳама гетикушой. *Ҷомӣ*

оинаи ёд лавҳи хотир; хотир.

Ба фикри каҷкулоҳиҳои манту рафтаам аз худ,
Рухи санбӯса кай берун равад з-оинаи ёдам.
Савдо

оинаи заррин *ниг.* **оинаи гардон; оинаи зону** устухони барҷастаи сари зону, собунаки зону, кулчаи зону.

Ва гар аз пардаи сурат бирун ой, биёмӯзӣ
Сафо з-оинаи зону, адаб аз лавҳи пешонӣ.
Сайфи Исфарангӣ

Ба фикри рӯи ту умрест ман пушти хаме дорам,
Сарам чун ғунча дар оинаи зонуст, меранҷӣ.
Сайидо

оинаи Искандар(ӣ) (*ё* **Сикандар**) оинаи ҷаҳоннамо, оинае, ки гӯё кас ҳар ҷо ва ҳар чизро дидан хоҳад-

нишон медодааст ва аслан манорае дар бандари Искандарияи Миср будааст, ки ба болои он оинаҳои махсус гузошта ҳаракати киштиҳоро аз дур дидбонӣ мекардаанд, бинои ин бандару манора ба Искандари Македонӣ нисбат дода мешавад.

Оинаи Сикандар ҷоми Ҷам аст, бингар,
То бар ту арза дорад аҳволи мулки Доро. *Ҳофиз*

Ман ҳамебинам ба чашми хеш, Туғрал, дам ба дам,
Ҳар чӣ дар оинаи Искандару ҷоми Ҷам аст. *Туғрал*

оинаи мӯҳрица шишаи пурбин, заррабни.

Ва оинаи мӯҳрица бад-он бисӯзад, ки баробари андаруни вай як нуқта бувад, пас он як нуқта аз ҳама канорҳо рӯшноӣ пазирад. *Ибни Сино*

оинаи огоҳӣ *киноя аз* шуур, ақл.

Чарх чандон, ки занад нақши ҳаводис бар об,
Мешавад ҷавҳари оинаи огоҳии мо. *Соиб*

оинаи товус *киноя аз* нақшҳои пару боли товус.

Гарчи ҳазор оина товус дошт,
Ҳусн чу шуд, ҷумла паси дум гузошт. *Хисрави Деҳлавӣ*

оинаи ховар (*ё* **чарх**) *ниг.* **оинаи гардон; оинаи чин(ӣ)** а) оинае, ки аз пӯлоди ҷавҳардор ва дигар филизот месохтанд ва дар тиб барои бартараф кардани каҷии рӯй ба кор бурда мешудааст; б) хуршед, офтоб.

Чу оинаи чинӣ омад падид,
Сикандар сипаҳро суи Чин кашид. *Низомӣ*

в) хушрӯй, зебо.

Оинаи чинӣ, туро бо зангии аъмо чӣ кор?!
Қарри модарзодро бо нолаи сурно чӣ кор?! *Шамси Табрезӣ*

оинаи қамар рӯи моҳ.

Аз ранги рухат саҳар дами сард
Бар оинаи қамар дамидаст. *Хисрави Деҳлавӣ*

оинаи ҳафтҷӯш *ниг.* **оинаи гардон; оина бар нафас** (*ё* **ба пеш**) **доштан** расмест, ки барои фаҳмидани ҷон доштан ва ё надоштани бемор ба пеши даҳани вай оина нигоҳ медоранд.

Дида чун мӯҳтоҷи айнак гашт, фикри хеш кун,
Бар нафас доранд рӯзи вопасин оинаро. *Саиди Ашраф*

ба оина симоб бастан а) ба оина сир давондан, оинаро аз вайронӣ нигоҳ доштан; б) *киноя аз* чораҷӯӣ кардан, тадбир андешидан.

Ба сад оина мебастанд симоб,
Назад тадбирҳо ҷуз нақш бар об. *Ҳозиқ*

ОИНА II آئینه ҳол, сурат, маврид; **ҳар оина** ба ҳар ҳол, дар ҳар сурат; ногузир, албатта.

Ҳар оина то ранҷ набарӣ, ганҷ барнадорӣ. *Саъдӣ*

Ҳар оина ғалат мекардед, албатта ғалати шуморо мегуфт. *Садри Зиё*

ОИНА III *а.* عاینه ошкор, равшан.

Он ки бинад он ҷавон дар оина,
Пир андар хишт бинад о и н а. *Румӣ*

оина гаштан *киноя аз* равшан гаштан, соф шудан

Хаёлаш он қадар дар сина гашта,
Ки хотир софу дил оина гашта. *Ҳоҷӣ*

ОИНАБАНДОН آئینه‌بندان бо оина зинат додани дару девори хона, айвон ва ғ.

Намуда чарх аз анҷум чароғон,
Муҳит аз мавҷҳо оинабандон. *Ҳозиқ*

ОИНАВОР آئینه‌وار монанди оина, ба мисли оина. *маҷ.* равшан, тобон.

Ҳар нишони по, ки мебинам зи ноқа дар раҳаш,
Менамояд чеҳраи мақсудро оинавор. *Ҷомӣ*

ОИНАГАР آئینه‌گر *ниг.* **оинасоз.**

Махфиё, оинаи мақсуд кай равшан шавад,
Гар ғубори дуди он оинагар шаффоф нест. *Махфӣ*

ОИНАГУН آئینه‌گون монанди оина, ба мисли оина; *маҷ.* соф, шаффоф.

Чунон намуд, ки гӯӣ ба акс мебинанд
Мисоли талъати ту дар сипеҳри оинагун. *Заҳири Форьёбӣ*

ОИНАДОН آئینه‌دان ҷилди оина, ғилофи оина.

Дилро зи сина дар назари дилситон барор,
Оина пеши Юсуф аз оинадон барор. *Соиб*

ОИНАДОР آئینه‌دار **1.** кас, ки оина ба пеши рӯи касе нигоҳ медорад.

Зи оинадор он гаҳ оина ҷуст,
К-аз оина шуд кори худбин дуруст. *Ҷомӣ*

Рухаш чу оинадорони ҳусну ман ғами худ
Ба рӯи моҳи тамомаш наметавонам гуфт. *Мушфиқӣ*

2. *маҷ.* зоҳиркунандаи хислатҳои неку бади касе.

Ман, ки кунун айбшумори туам,
Дар баду нек оинадори туам.
Оина гар акси ту бинмуд рост,
Худ шикан, оина шикастан хатост! *Низомӣ*

Нест ҷуз рақси сипанд оинадори ваҷди халқ,
Лек Бедил кист, то фаҳмад, ки дунё оташ аст?! *Бедил*

ОИНАКИРДОР آئینه‌کردار *ниг.* **оинагун.**

Рӯзгорест, ки дил чеҳраи мақсуд надид,
Соқиё, он қадаҳи оинакирдор биёр. *Ҳофиз*

ОИНАРАНГ آئینه‌رنگ *ниг.* **оинагун.**

Буд равшан ҷабҳааш оинаранг,
Абруи зангориаш бар вай чу занг. *Ҷомӣ*

ОИНАРУХСОР آئینه‌رخسار хушрӯ, зебо, нозанин.

Фиғон, ки оинарухсори ман намедонад,
Ки ошноии тардоманон хатар дорад! *Соиб*

Аз ин ғофил, ки ин оинарухсор
Бувад бар сурати ӯ маҳви дидор. *Мулҳам*

ОИНАРӮ(Й) آئینه‌رو(ی) *ниг.* **оинарухсор.**

Гуфт: Эй сода, чӣ мебинӣ, бигӯ,
Аз чӣ ҳайрон гаштӣ, эй оинарӯ? *Румӣ*

ОИНАСОЗ آئینه‌ساز устое, ки ба паси шиша симоб молида ё пӯлодро сайқал дода оина месозад, устои оинагар.

Нигаҳ гар тавонад шуд оинасоз,
Чу шабнам набинад тафе аз гудоз. *Бедил*

ОИНАСОН آئینه‌سان *ниг.* **оинавор.**

Дар ҳайратам оинасон аз акси вазъи нокасон,
Азбаски ин сангиндилон кӯшида дар озори мо. *Мӯҳъӣ*

ОИНАТАБЪ آئینه‌طبع поксиришт, софдил; донишманд.

Зулми Бароқхон бар оинатабъони равшанзамир ва бар сафотинатони софитахмир мубарҳан аст. *«Таърихи Сайидроқим»*

ОИНАТОБ آئینه‌تاب дурахшон; ҷилодор.

Дурахшидани теғи оинатоб
Дурахшонтар аз чашмаи офтоб. *Низомӣ*

ОИНАФОМ آئینه‌فام *ниг.* **оинагун.**

Алассабоҳ, ки султони чархи оинафом
Зудуд оинаи осмон зи занги залом... *Убайди Зоконӣ*

ОИНПАРАСТ آئین‌پرست пайрав; тобеъ, мутеъ, фармонбардор.

Арӯсона бар курсии зар нишаст,
Шаҳаншоҳро гашт оинпараст. *Низомӣ*

ОИНҒУРУР آئین‌غرور мағрур.

Адӯро далерони оинғурур
Ба тир аз сари бора карданд дур. *Ҳотифӣ*

ОИС *а.* آیس ноумед, маъюс.

Ҳам бар он бӯ метананду меравaнд,
Ҳар даме роҷию оис мешавaнд. *Румӣ*

ОИСДИЛ آیس‌دل *ниг.* **оис.**

Чунки қабзе оядат, эй роҳрав,
Он салоҳи туст, оисдил машав. *Румӣ*

ОИФТ آیفت дархост ва арзи ҳоҷат, дархост аз худо, дархост аз касе.

Носазоро макун оифт, ки обат бишавад,
Ба сазовор кун оифт, ки арҷат дорад. *Дақиқӣ*

ОИҚ *а.* عایق монеъ, боздоранда.

ОЙ I آی *калимаи нидо* вой, оҳ.

Ой дареғо, ки хирадмандро
Бошад фарзанду хирадманд не. *Рӯдакӣ*

ОЙ II *т.* آی моҳ, қамар.

Турки ман, маҳ бувад ба туркӣ ой,
Хуш бувад, як шабе ба пеши ман ой. *Камоли Хуҷандӣ*

ОК آک **1.** айб, ор; **2.** осеб, офат.

Оке нарасид бар ту аз ман,
Сад бор маро зи ту расид ок. *Сӯзанӣ*

ОКАНА آکنه *ниг.* **огана.**

ОКАНДА آکنده *ниг.* **оганда.**

ОКАНДАГӢ آکندگی *ниг.* **огандагӣ.**

ОКАНДАГӮШ آکنده‌گوش *ниг.* **огандагӯш.**

ОКАНДАН آکندن *ниг.* **огандан.**

ОКАНДАНӢ آکندنی *ниг.* **оганданӣ.**

ОКАНДАПАР آکنده‌پر *ниг.* **огандапар.**

ОКАНДАПАҲЛУ آکنده‌پهلو *ниг.* **огандапаҳлу.**

ОКАНДАРОН آکنده‌ران *ниг.* **огандарон.**

ОКАНИШ آکنش *ниг.* **оганиш.**

ОҚАСА آکسه даровехта, ҷангзада, овезон.

Ҳеҷ аҳли ҳавову бидъатро
Ҷанг дар домани ту оқаса нест. *Сӯзанӣ*

ОКАҶ آکج ҷангаки оҳанине, ки бо он ях ва киштиро мекашанд, яхгир; қуллоб.

Бичустанд тороҷу зиштиро,
Ба окаҷ кашиданд киштиро. *Унсурӣ*

ОҚИЛ *а.* آکل хӯранда.

З-он ки тӯ ҳам луқмаӣ, ҳам луқмахор,
Окилу маъкулӣ, эй ҷон, хуш дор. *Румӣ*

окил шудан хӯрдан.

Пуртир шуд адӯят, дар вай халида найза,
Гӯё ки афъиеро шуд хорпушт окил. *Восифӣ*

ОКИФ *а.* عاکف **1.** бо ҷидду ҷаҳд машғулшаванда ба коре; риёзаткаш; **2.** муқим, мутаваттин, иқоматкунанда дар ҷое; **3.** дар масҷид барои ибодат шинонда, гӯшанишин, хилватгузин.

Окифони Қаъбаи ҷалолаш ба тақсири ибодат мӯътариф. *Саъдӣ*

ОЛ I آل **1.** сурхча, сурхи гулобӣ, сурх, гулгун.

Ду лаб чу нор кафида, чу барги савсани зард,
Ду рух чу нор шукуфта, чу барги лолаи ол. *Фаррухӣ*

оли муасфар а) гулгун, сурхранг; б) моҳии пулакчадор; **оли шероз(ӣ)** шароби гулгун; **2.** дарахтест, ки решаи сурхи онро дар рангрезӣ ва дар тиб истеъмол мекунанд; **3.** *тиб.* бемории хатарноки зани навзоида, ки аз хунравии бисёр ва беҳолӣ ба назараш чизҳои даҳшатнок менамояд ва аҳли хурофот онро таъсири ол ном ҷин ҳисоб мекарданд; **ол задан** а) сурх кардан.

Бар мисоли ид гардун аз шафақ чун ол зад,
Шакли туғро бин, ки бар болои ол омад падид. *Салмони Соваҷӣ*

б) ба бемории ол гирифтор шудани зани навзоида; *дар истилоҳи хурофӣ* — ҷин задан.

Шаб рақиб аз зангии гесӯи ӯ шуд хавфнок,
Чун зане обистанӣ он гаҳ ки ӯро ол зад. *Заҳири Форьёбӣ*

ОЛ II *а.* آل **1.** авлод, насл, қабила, хонавода; аҳл.

Ман шарафу фахри олу хешу таборам,
Гар дигареро шараф ба олу табор аст. *Носири Хисрав*

Ман аз маволии оли Зубайрам ва дар ҳар моҳе се рӯз девона мешавам. *Аҳмади Дониш*

оли Сомон авлоди Сомон, хонадони Сомониён; **олу асҳоб** хешу ақрабо.

Олу асҳоби ӯ, ки бишниданд,
Шуда масрур сидқ варзиданд. *«Шаҳномаи Фарғона»*

2. сароб, кӯроб.

Бо атои кафи ту бахшиши Оли Бармак
Масали луҷҷаи дарьё бувад ламъаи ол. *Салмони Соваҷӣ*

◊ **оли або** *д.* лақаби панҷ таи аст: Муҳаммади пайғамбар, домоди ӯ Алӣ, духтараш Фотима ва набераҳояш Ҳасану Ҳусайн; **оли умрон** лақаби Мусо-пайғамбар.

ОЛ III *т.* آل мӯҳри подшоҳӣ, сикка, имзо.

Бар мисоли ид гардун аз шафақ чун ол зад,
Шакли туғро бин, ки бар болои ол омад падид.
Салмони Совачӣ

ОЛАМ *а.* عالم **1.** ҷаҳон, дунье, гетӣ.

Одамӣ дар олами хокӣ намеояд ба даст,
Оламе дигар бибояд сохт в-аз нав одаме.
Ҳофиз

Балоиву ҷои ту дар дида бошад,
Ба олам касе ин бало дида бошад? *Мушфиқӣ*

2. махлуқот; мардум; **ҳама олам** тамоми дунё; ҳамаи мардум, тамоми одамон.

Ба сарат, гар ҳама олам ба сарам бихрӯшанд,
Натавон бурд ҳавои ту бирун аз сари мо.
Ҳофиз

Ин чӣ рӯест, ки ҳусни ҳама олам бо ӯст,
Дил на танҳост дар он кӯй, ки ҷонам бо ӯст.
Камоли Хуҷандӣ

3. *маҷ.* кас ё чизи бисьёре.

...Яъне, ки аз он хабар барафрӯхт
Сад шӯълаву ҷони оламе сӯхт. *Ҷомӣ*

Наргис, ки шӯхчашмии олам насиби ӯст,
Набвад аз он ду наргиси фаттон зиёдатар.
Шоҳин

як олам хеле бисьёр.

Як нигаҳ аз наргисаш — кайфи ҳазорон хум шароб,
Як табассум аз лабаш — эҷоди як олам асал.
Савдо

олам-олам бисьёр, афзун.

З-оинаи дил ба сели гирья
Олам-олам ғубор бурдем. *Урфӣ*

◇ **олами авҳом** олами хаёлот ва тасаввурот.

Мустақбал агар ҳама камол аст ин ҷо,
Аз олами авҳому хаёл аст ин ҷо. *Бедил*

олами боло а) *д.* олами малакут, олами рӯҳ, дунёи ғайримоддӣ.

То дилам наззораи он қомати зебо накард,
Ҷони улвӣ орзуи олами боло накард.
Камоли Хуҷандӣ

б) осмон, фалак.

Чашм то бар қади болои ту андохтааст,
Файзҳо мебарад аз олами боло наргис. *Восифӣ*

Сурночиён нолаи сурноро баркашанд ва карночиён наъраи карноро ба олами боло расонанд. *«Фатҳнома»*

олами боқӣ *д.* дунёи ғайримоддӣ, охират.

[Амир Маъсум] ба тахти Бухоро, баъд аз реҳлати падар ба олами боқӣ ҷулус фармуд.
Аҳмади Дониш

олами гузарон *д.* дунёи моддӣ, дунёи фонӣ, ҷаҳони бебақо, ин дунё.

...Ки барафрохтанд тоҷварон
Ёдгорӣ ба олами гузарон. *Ҷомӣ*

олами зар(р) *д.* ҷаҳони пеш аз хилқати башар, ки гӯё насли одам ба шакли зарраҳо ба худо имон овардааст; **олами имкон** олами мавҷудот, олами ашё, дунёи ҳастӣ.

Гар ба ин оина акси ӯ нузуле карданист,
Мумтанеъ дар олами имкон ҳулуле карданист.
Шоҳин

Дӯстон, беҳуда дар олами имкон ҳаргиз
Дили осуда маҷӯед, ки бисьёр кам аст. *Туғрал*

олами кубро *д.* (**ё кабир**) *киноя аз* он ҷаҳон, охират; *муқобили* **олами суғро; олами малакут** *д.* олами арвоҳ, дунёи ғайримоддӣ, олами малоика, ҷои малоика, арш; **олами маънӣ** *д.* дунёи ғайримоддӣ, олами маънавӣ.

Эй хоҷа, машав сокини бутхонаи сурат,
Берун раву дар олами маънӣ сафаре кун. *Ҳилолӣ*

олами муҷаррадот *д.* олами арвоҳ; он дунё.

Рӯҳи пурфутӯҳи Мавлоно Муҳаммад ба олами муҷаррадот интиқол ва иртиҳол намуд.
«Таърихи Сайидроқим»

олами об маҷлиси шаробнӯшӣ, базми майхӯрӣ.

Қабоб афтода дар тӯфони хуноб,
Бати май дар шинои олами об. *Ҳоҷӣ*

олами обу гил ҷаҳон, дунё, дунёи моддӣ, замин.

То аз чӣ гилӣ, ки аз ту холӣ
Дар олами обу гил гуле нест. *Анварӣ*

олами суфлӣ *ниг.* **олами имкон.**

Ба қудрати комила ва ҳикмати шомилаи худ ҷаҳорбоғи фасеҳулфазои олами суфлиро ба чордевори аносир маҳкаму мазбут гардонид. *Восифӣ*

олами суғро *д.* ин дунё; *муқобили* **олами кубро.**

Ҳамеша то кураи хок чанги гардунро
Бисоти арсаи майдони олами суғрост...
Бадри Чочӣ

олами улвӣ *ниг.* **олами малакут.**

Чӣ тавон гуфт зи олами улвӣ,
Он ки бошад зи олами суфлӣ.
«Шаҳномаи Фарғона»

олами харобобод дунё.

Хушо касе, ки дар ин олами харобобод
Асоси зулм фиканду бинои дод ниҳод. *Ҳилолӣ*

олами хок рӯи замин, дунё.

Солҳо шуд, ки гирди олами хок
Менавардем дашту кӯҳу мағок. *Хисрави Деҳлавӣ*

Ҳакиме дошт, к-андар олами хок
Хабардор аз ҳисоби кори афлок. *Мулҳам*

олами ҳастӣ дунёи моддӣ, дунёи воқеӣ.

Ба тан аз олами ҳастӣ рамида,
Ба ҷон аз ҳар ду олам сар кашида. *Мулҳам*

ду олам *д.* дунёи моддӣ ва дунёи маънавии мавҳум, ин дунё ва охират.

Чунки андар ҳар ду олам ёр мебояд маро,
Бо биҳишту дӯзаху бо ҳуру бо ғилмон чӣ кор?
Ҳофиз

Бо худ хаёли орзуе баста ҳар касе,
Мо дида аз ду оламу дил дар ту бастаем. *Ҷомӣ*

аз олам бурун бурдан *киноя аз* маҳв кардан, нест кардан, куштан.

Тарсам, ки бурун барад зи олам
Ин ғам, ки инон гирифт моро. *Хисрави Деҳлавӣ*

аз ин олам гузаштан аз дунё гузаштан, вафот кардан.

Исо-махдум дар ҳафтод аз ин олам гузаштанд.
Садри Зиё

ба олами адам фиристодан *киноя аз* қатл намудан, куштан.

Бо он ки султон Аҳмадро дирӯз ба олами адам фиристодем, авбош ва арозил мегӯянд, ки султон зиндааст. *«Равзат-ус-сафо»*

ОЛАМАФРӮЗ عالم‌افروز равшанкунанда ва мунавваркунандаи ҷаҳон; равшан, мунаввар.

Бе рӯи ту хуршеди ҷаҳонсӯз мабод,
Ҳам бе ту чароғи оламафрӯз мабод. *Рӯдакӣ*

Менамояд, ки оламафрӯз аст,
Маҳи нав дар бидояти хубӣ. *Мушфиқӣ*

ОЛАМБИН عالم‌بین: **чашми оламбин** *киноя аз* чашми бино.

Ғайр бикшод чашми оламбин,
Ҳуснро дид бар сари болин. *Мушфиқӣ*

ОЛАМГАРД عالم‌گرد ҷаҳонгард; сайёҳ.

Ҳар кучо гардад зи рӯяш ҳуснро ҳангома гарм,
Гирд гаштан кай расад хуршеди оламгардро. *Ҷомӣ*

ОЛАМГИР عالم‌گیر 1. ҷаҳонгир; мусаххаркунандаи мамлакатҳо.

Ҳукм фармуд Ишқи оламгир,
Ки ниҳад Зулф Ақлро занҷир. *Мушфиқӣ*

2. *маҷ.* оламшумул, машҳур.

Аз камоли ҳусни оламгири лайлиҷилваам
Гаштаам девонае, роҳи биёбонам куҷост? *Имло*

оламгир гардидан (*ё* **шудан**) а) ҷаҳонгир шудан, чандин вилояту мамлакатро мусаххар намудан; б) ҳама ҷоро фаро гирифтан; машҳур шудан.

Шӯҳраташон чун офтоби тобон дурахшону оламгир гардид. *Садри Зиё*

ОЛАМДАРКАШ عالم‌درکش фурӯбарандаи ҷаҳон, ҷаҳонхӯр, *баднафс.*

Не, не, ин гирдоб аждаҳое буд оламдаркаш.
Аҳмади Дониш

ОЛАМНАВАРД عالم‌نورد *ниг.* **оламгард.**

Мусреони равандаи чолок,
Ҳама оламнаворд чун афлок. *«Равзат-ус-сафо»*

ОЛАМОРО(Й) عالم‌آرا(ی) зинатдиҳандаи ҷаҳон, ҷаҳоноро.

Нигору маҳ туро хонам, баҳору гул туро гӯям,
Ки инҳо олам ороянду инҳоро ту оройӣ.
Адиб Собир

Қай тавон карданат ба маҳ монанд,
Ки ту хуршеди оламоройӣ. *Анварӣ*

ОЛАМОШӮБ عالم‌آشوب шӯрангез.

Гар дар қиёматат ҳаст ин нози оламошӯб,
Хуш офатест дар пеш ҳангомаи ҷазоро. *Урфӣ*

ОЛАМОҲАНГ عالم‌آهنگ *ниг.* **оламгард.**

Шаҳи оламоҳанги гетинаворд
Дар он хок як моҳ кард обхард. *Низомӣ*

ОЛАМСӮЗ عالم‌سوز ҷаҳонсӯз, шӯрангез, пуршӯр; ҳасратангез.

Ношуда бар муроди худ фирӯз,
Мотаме даргирифт оламсӯз. *Ҷомӣ*

Бидеҳ ишқе, ки ҷонафрӯз бошад,
Чу барқи оҳ оламсӯз бошад. *Ҳозиқ*

ОЛАМТОБ عالم‌تاب *ниг.* **оламафрӯз.**

Маро ба даври лабат шуд яқин, ки ҷавҳари лаъл
Падид мешавад аз офтоби оламтоб. *Ҳофиз*

ОЛАМӢ عالمی: **оламиён** мардуми олам, аҳли олам, одамон.

Шахсам ба чашми оламиён хубманзар аст
В-аз хубси ботинам сари хиҷлат ниҳода пеш.
Саъдӣ

ОЛАТ *а.* آلت 1. асбоб, дастгоҳ; васила, восита, масолеҳ.

Хоҷаи бузург гуфта буд, ки аз вай ваҷеҳтар марде ва пире нест ва олату иддат ва мардуму ғуломон дорад. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Олатеам ба дасти коргузор,
Нест дар дасти ман кифояти кор. *Ҷомӣ*

олати давлат василаи бахту саодат, воситаи ба даст овардани бахт.

Давот, эй писар, олати давлат аст,
Бад-ӯ давлати тундро ром кун. *Адиб Собир*

олати зироат афзори киштукор, асбоби деҳқонӣ.

Ногаҳон олати зироати ӯ
Бар замин шуд фурӯ дар он такупӯ. *Ҷомӣ*

олати корзор аслиҳа, яроқи ҷангӣ.

Дубора зи лашкар ҳазорон-ҳазор
Сипаҳ буд бо олати корзор. *Фирдавсӣ*

олати офоқгирӣ воситаи ҷаҳонгирӣ, воситаи забт кардани мамлакатҳо.

Сипоҳ аст олати офоқгирӣ,
Қ-аз он олат тавон кардан амирӣ.
Хисрави Деҳлавӣ

олати тараб *киноя аз* асбоби мусиқӣ, соз ва ғ; 2. узв; андом.

Дилу мағзи мардум ду шоҳи тананд,
Дигар олати тан сипоҳи тананд. *Фирдавсӣ*

олати раҷулият узви таносули мард; **олати таносул** узви насловарӣ; узви мардӣ.

ОЛБОЛУ آلبالو *ниг.* **олуболу.**

ОЛГУНА آلگونه *ниг.* **олғуна.**

Он буногӯш, к-аз сафо гӯё
Баркашидаст олгуна ба сим. *Шаҳид*

ОЛИГУҲАР عالی‌گهر *киноя аз* асилзода, покнажод, наҷиб.

ОЛИМ *а.* عالم доно, огоҳ, донишманд; ◇ **олими сир(р)** а) роздон, ҳолдон, донандаи сирру асрор, воқифи асрор; б) *д. киноя аз* худо.

Мо на мардони риёему ҳарифони нифоқ,
Он ки ӯ олими сирр аст, бад-ин ҳол гувост.
Ҳофиз

олими тазвирӣ *киноя аз* қозӣ ё муфтии музаввир.

З-он ду яке олими тазвирӣ аст,
Сонияшон ҳокими таҳрирӣ аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОЛИМАРТАБА عالی‌مرتبه баланддараҷа; олиҷоҳ.

Чанде ба хизмати шаҳзодаи олимартаба муқайяд буд. *Садри Зиё*

ОЛИМАШРАБ عالی‌مشرب баландтабъ, хушзавқ, нозуктабиат.

Оби ҳайвонаш зи минқори балоғат мечакад,
Зоғи килки ман ба ном(и) эзид, чӣ олимашраб аст! *Ҳофиз*

ОЛИМАҚОМ عالی‌مقام баланддарача, баландмартаба, муҳтарам.

Рози даруни парда зи риндони маст пурс,
К-ин ҳол нест зоҳиди олимақомро. *Ҳофиз*

ОЛИМАҲАЛ عالی‌محل олиманзалат, олиқадр; болонишин, пешгоҳнишин.

Эй хоҷаи олимаҳал, ин дайри муғон аст,
Бар садр макун ҷо, ки ту аз саффи ниҳой. *Ҷомӣ*

ОЛИМИҚДОР عالی‌مقدار олиқадр; пуршукуҳ.

Дар азминаи собиқа мулуки он ҷо бо салотини олимиқдор муораза мекарданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ОЛИМУЛҒАЙБ *а.* عالم‌الغیب *д. кинояаз* худо.

Беҳ аз ман касе дар ҷаҳон айби ман
Надонад, ба ҷуз олимулғайби ман. *Саъдӣ*

ОЛИСИМОТ عالی‌سمات *киноя аз* хушхӯ, некхислат.

Дар Бухоро хабариароҷифе афтода буд, ки зоти олисимоти хазрати мирро оризае даст дода. *Восифӣ*

ОЛИТАБОР عالی‌تبار олинажод, асилзода, наҷиб; бузургвор.

Ҷаҳонгир-султон дар вилояти Балх ба дасти мулозимони шаҳриёри олитабор ба қатл расид. *«Таърихи Сайидроқим»*

ОЛИФИТРАТ عالی‌فطرت олихислат, олитабиат, соҳиби сифатҳои олии инсонӣ.

«Мунозир-ул-кавокиб» навиштаи анбаринсириштаи олифитрати аторудфитнат, аъни Аҳмад-махдум аст. *Садри Зиё*

ОЛИШ *т.* آلش иваз, бадал.

Сад ҷон бадал ба як нигаҳи гарм мекунам,
Гар чашми ниммасти ту розӣ ба олиш аст.
Толиби Омулӣ

Баъд аз расидани ариза ба сулҳ оид намуда,
Қарширо ба Шоҳмуродбег олиш карданд.
«Мазҳар-ул-мусаннифин»

ОЛИШАЪН||ОЛИШОН عالیشان бошавкат, бошукуҳ; олимақом.

Мавлоно Арабшоҳ ... саромади уламои олишон ва малози фузалои фитратнишон ... буд. *«Таърихи Сайидроқим»*

ОЛИШУКӮҲ عالی‌شکوه пуршукуҳ, азим, бузург.

Чунон чун осмон олишукуҳе,
Ки кӯҳонаш намуда ҳамчу кӯҳе. *Ҳозиқ*

ОЛИЯ *а.* عالیه **1.** муаннаси олӣ; **2.** чизи баланд, олӣ; хислати олӣ.

ОЛИҚАДР عالی‌قدر баландмартаба, баландпоя; муҳтарам.

Сарир фориси майдони таҳриру тақрири олиқадр аст. *Садри Зиё*

ОЛИҲАЗРАТ عالی‌حضرت баландмартаба, олиҷоҳ (лақаби подшоҳон).

Ҷаноби олиҳазрат фориғбол машғули айшу хуррамӣ ва кайфу сафои худ буданд. *Садри Зиё*

ОЛИҲИММАТ *а.* عالی‌همت ҳимматбаланд, назарбаланд, дасткушод, сахӣ.

Нест дар олам асар аз файзи олиҳимматон,
Аз ҳаво гармию аз оташ ҳарорат бурдаанд.
Сайидо

Ғуломи ҳиммати онам, ки бо хӯрдан бино дорад,
Дар ин маънӣ, бале, ман сахт олиҳиммат афтодам.
Савдо

ОЛИҲИММАТӢ عالی‌همتی ҳимматбаландӣ, назарбаландӣ, саховат; бузургворӣ.

Ҳофиз ар бар садр наншинад зи олиҳимматӣ,
Ошиқи дурдикаш андар банди молу ҷоҳ нест.
Ҳофиз

ОЛИҶАНОБ عالی‌جناب баландқадр, арҷманд.

Сабо, хоки вуҷуди мо ба он олиҷаноб андоз,
Бувад к-он шоҳи хубонро назар бар манзар андозем. *Ҳофиз*

Чун Ҳилолиро ба хоки остонаш дид, гуфт:
Ин гадоро бин, ки бас олиҷаноб афтодааст.
Ҳилолӣ

ОЛИҶОҲ عالی‌جاه *ниг.* **олимақом.**

Худи ин подшоҳи олиҷоҳ дар айёми хурдӣ назр карда буд, ки таҳсили улуми динӣ камоҳӣ кунад. *Аҳмади Дониш*

ОЛЛОҲ *а.* آلله *ниг.* **аллоҳ.**

ОЛОИШ آلایش **1.** нопокӣ, олудагӣ.

Абр шуста зи рӯи ҳомун пок,
Ҳар чӣ олоиш аст бар рухи хок. *Саноӣ*

Накашам тӯҳмати касрат, ки зи олоиши ғайр
Сайқали меҳри ту чун оина покам дорад. *Шоҳин*

2. *маҷ.* айб, гуноҳ, фисқ, тардоманӣ.

Оре, ки ба гардани ман омад,
Олоиши домани ман омад. *Ҷомӣ*

ОЛОЛА آلاله *ниг.* **лола 1.**

Қадом олола мебӯям, ки мағзам анбарогин шуд,
Чӣ райҳон даста бандам, чун ҷаҳон гулзор мебинам? *Саъдӣ*

ОЛОМ *а.* آلام *ҷ.* **алам I.**

... Ки аз Юсуф ғариқи баҳри олом
Бароранд он наҳанги даштро ком. *Нозим*

ОЛОТ *а.* آلات *ҷ.* **олат 1.**

Дегдон канда, дег биниҳода,
Қарда олоти табх омода. *Ҷомӣ*

ОЛОЪ *а.* آلاء *ҷ.* **ило II.**

Паси парда бинад амалҳои бад,
Ҳама парда пӯшад ба олои хад. *Саъдӣ*

ОЛПАЙКАР آل‌پیکر сурхтан, сурхранг.

Нишастам бар он ноқаи олпайкар,
Фикандам бар ӯ натъу далви мусалло. *Манучеҳрӣ*

ОЛПӮШ آلپوش сурхпӯш.

Гурӯҳе дигар сар ба сар олпӯш,
Яке оташин Даҷла оварда ҷӯш. *Ҳотифӣ*

ОЛТУНТАМҒО *т.* آلتون‌تمغا мӯҳри зарнишони подшоҳони муғул-турк.

ОЛУ آلو меваи донакдори зардолумонанд.

Аз сӯҳбату ҳамнишинии бадон мухолафати эшон дар ман сироят кард, чунон ки гуфтаанд: Олуча ба олу нигарад, ранг барорад. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

ОЛУБОЛУ||ОЛБОЛУ آلوبالو||آلبالو меваи сурхранги нордони донакхурди лӯнда.

Олуболу чу қатраи хун
Аз бинии шох ҷаста берун. *Мактабӣ*

ОЛУДА آلوده **1.** *сифати феълии замони гузаштаи* **олудан.**

Бӯи якрангӣ аз ин қавм наёяд, бархез,
Далқи олудаи сӯфӣ ба маи ноб бишӯй. *Ҳофиз*

олуда будан *маҷ.* гирифтор будан.

Ба хӯрдан то ба кай олуда будан,
Хушо кам хӯрдану осуда будан. *Ҳилолӣ*

2. оғушта, тар, таршуда.

Ангубине ба равған олуда,
Чарбу ширин чу саҳни полуда. *Низомӣ*

Доим аз гирья бувад дида ба об олуда,
Тарки мастӣ накунад лаб ба шароб олуда. *Махфӣ*

3. *маҷ.* бадкирдор, табаҳкор, фосиқ, тардоман.

Яке олудае бошад, ки шаҳреро биёлояд,
Чу аз говон яке бошад, ки говонро кунад рихин. *Рӯдакӣ*

Бар чунин олудае мафтун машав,
В-аз ҳарими офият берун машав! *Ҷомӣ*

◇ **олудаи хумор** хуморолуд, махмур.

Олудаи хумор чаро буд наргисаш,
Пажмурдагиш дар гулӯ дар настаран чӣ буд? *Хисрави Деҳлавӣ*

олудаи миннат шудан *киноя аз* бори миннат кашидан, миннат бардоштан.

Олудаи миннати касон кам шав,
То якшаба дар висоқи ту нон аст. *Анварӣ*

ОЛУДАГӢ آلودگی *ниг.* **олоиш.**

Олудагии хирқа харобии ҷаҳон аст,
Ку роҳраве, покдиле, хубсириште? (2) *Ҳофиз*

Ту бояд, ки аз ғам маранҷониям,
Зи олудагӣ пок гардониям. (2) *Савдо*

ОЛУДАДОМАН آلوده‌دامن фосиқ, фоҷир, тардоман, бадахлоқ; гунаҳгор, осӣ.

Гар ман олудадоманам, чӣ аҷаб,
Ҳама олам гувоҳи исмати ӯст. *Ҳофиз*

ОЛУДАН آلودن молидани чизе ба чизе, ки дар натиҷа асари яке дар дигаре боқӣ бимонад; чиркин шудан (кардан), нопок шудан (кардан), лаккадор шудан (кардан).

Ҳар он гаҳ ки ту ташна гаштӣ ба хун,
Биёлудӣ ин ханҷари обгун. *Фирдавсӣ*

Надидастӣ, ки гове дар алафзор
Биёлояд ҳама говони деҳро? *Саъдӣ*

◇ **ба хун даст олудан** хун рехтан, касеро куштан.

Ба хун, эй бародар, маёлой даст,
Ки болои дасти ту ҳам даст ҳаст. *Носири Хисрав*

ОЛУДАНАЗАР آلوده‌نظر *киноя аз* касе, ки ба дигарон бо чашми бад нигоҳ мекунад, баднигоҳ; гуноҳкор, айбдор.

Чашми олуданазар аз рухи ҷонон дур аст,
Бар рухи ӯ назар аз оинаи пок андоз! *Ҳофиз*

ОЛУДАСАР آلوده‌سر *киноя аз* хирасар; беҳунар.

Санг хӯрад ҷоҳили олудасар,
К-ӯ амали санг надорад ба зар. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОЛУФТА آلفته **1.** ошуфта, шӯрида; **2.** дарвеши номурод; ринди бекасу кӯй; риндмашраб, лоуболӣ, бебоку беларво, беқайду бетакаллуф.

Улфати пирони ошуфта ба ҷавонони олуфта биайниҳи сӯҳбати сангу сабӯст. *«Оини нигориш»*

ОЛУЧА آلوچه меваи олуболумонанди турштамъ, ки бештар дар кӯҳистон мерӯяд.

Себу зардолу, олучаву амруду ҳулу,
Боз анҷири вазирию хиёри хушхор ...
Абӯисҳоқи Атъима

ОЛУҒДА آلغده қаҳролуд, хашмгин; ҷангара.

Шери олуғда, ки берун ҷаҳад аз хона ба сайд,
То ба чанг оварад оҳураву оҳубарорo. *Рӯдакӣ*

ОЛҒУНА آلغونه сурхӣ, ки занон ба рӯй мемоланд, ғоза, гулгуна.

Рӯ киро дар набард гардад зард,
Сурх рӯяш ба олғуна кунанд. *Мунҷик*

ОЛӢ *a.* عالی баланд, рафеъ; боҳашамат, пуршукӯҳ.

Дар мулки ишқ мансаби оливу дун басест,
Некон намуда майл ба олӣ, бадон ба дун. *Ҷомӣ*

Қарданд бино дар он ҳаволӣ
Қасре чу биноӣ чарх олӣ. *Ҳилолӣ*

обои олӣ аҷдод.

Обои олии ту бувад кӯршабпарак,
Абнои софили тӯ ҳам аз ҷинси сифлагон. *Сайидо*

ОМ I||ОММ *a.* عام **1.** ҳамаро фарогиранда, умумӣ; оммавӣ, умумихалқӣ.

Дидам, ки чунин бо ҳама инъоми ту ом аст,
Дасти тамаъ аз домани ибром гирифтам. *Шоҳин*

Марҳамати ому макрамати том, ки валинеъмати соҳибинъомрост, дар дуньёву уқбо файзбахшу баҳрарасон бошанд. *Садри Зиё*

2. расмшуда, оддӣ, маъмул, таомулӣ.

Чунин бошад андозаи оми шаҳр,
Туро ҷовидон аз хирад бод баҳр! *Фирдавсӣ*

Чунон шуд ом дар айёми мо завқи гирифторӣ,
Ки озодӣ кунад дилгир атфоли дабистонро. *Соиб*

3. мардуми авом, омӣ.

Салом кун зи ман, эй бод, мар-Хуросонро,
Мар-аҳли фазлу хирадро, на ому нодонро.
Носири Хисрав

4. тӯдаи мардум, омма, халқ.

Ғайрати ишқ забони ҳама хосон бибурид,
Аз куҷо сирри ғамаш дар даҳани ом(м) афтод. *Ҳофиз*

ОМ II *a.* عام сол.

ОМА *а.* عامه *ниг.* **омма.**

Зи аҳдаш ома дар шодиву дастон,
Чунон к-аз ҷумъа тифлони дабистон.
Хисрави Деҳлавӣ

ОМАД آمد **1.** *асоси замони гузаштаи* **омадан; 2.** омадан; **3.** *маҷ.* иқбол; барор, равнақу ривоҷ; **омади кор** барор ёфтани кор, пешрафту ривоҷи кор; *муқ.* **омадан (омадани кор).**

Надорад дуконаш зи мис ин садо,
Кунад омади кораш овози по. *Ваҳид*

омад доштан дорои равнақу ривоҷ будан; боиси пешрафт ва ривоҷи кор гардидан.

Дидани рӯбоҳ дар сафар омад дорад. *Зарбулмасал*

ОМАДА آمده **1.** *сифати феълии замони гузаштаи* **омадан.**

Аз шодии он маҳи дуҳафта
Бар омада дод симу рафта. *Шоҳин*

2. воқеъшуда; пешомада.

З-омада шодмон бибояд буд,
В-аз гузашта накард бояд ёд. *Рӯдакӣ*

Хоразмшоҳ асб бихост ва ба ҷаҳд барнишаст, асб тундӣ кард, аз қазои омада бияфтод, ҳам бар ҷониб афгор шуд ва дасташ бишикаст.
«Таърихи Байҳақӣ»

3. *адш.* шеъре, ки бо илҳом, табиӣ ва ғайри маснӯъӣ навишта шудааст; бадеҳа, латифа; *муқобили* **оварда 2.**

Фарқи сухани ишқу хирад хоста аз дил,
Гуфт: Омада дигар буваду сохта дигар.*

омада гуфтан бадоҳатан шеър гуфтан; латифа гуфтан.

Борҳо даршудӣ ба маҷлиси хос,
Гаҳ навозан будию гаҳ раққос,
Гоҳ гуфтӣ ба шӯхӣ омадае,
Гаҳ намудӣ ба ишва шӯъбадае. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОМАДАН آمدن **1.** рафта истода ба ҷое расидан; *муқобили* **рафтан.**

Дигар бора булбул ба боғ омадаст,
Парӣ пеши равшан чароғ омадаст. *Низомӣ*

Уммед, ки боз бар сар оӣ,
Чун ҷони азиз дар бар оӣ. *Шоҳин*

2. содир шудан, сар задан.

Агар аз касе гуноҳе ва тақсире омадӣ, ба зудӣ таъдиб нафармудандӣ аз ҷиҳати ҳаққи хидмат, аммо ӯро ба зиндон фиристодандӣ. *Хайём*

Чун ин муртафеъ поя ҷои ту нест,
Гуноҳ аз ман омад, хатои ту нест. *Саъдӣ*

3. ёфт шудан, пайдо шудан.

Ҳамаро биёзмудам, зи ту хуштарам наёмад,
Чу фурӯ шудам ба дарьё, чу ту гавҳарам наёмад.
Шамси Табрезӣ

падид омадан ба вуҷуд омадан, пайдо шудан.

Ҳар кӣ бошад, аз барои кори ҳақ омад падид,
Сӯхтам з-ин ғам, ки як касро ғами ин кор нест.
Ибни Ямин

4. ҳосил шудан.

Ҳарчанд ҳақирам, суханам олию ширин,
Оре, асали ширин н-ояд магар аз мунҷ. *Мунҷик*

Ҷуз лутфу ҷуз ҳаловат худ аз шакар чӣ ояд?
Ҷуз нур бахш кардан худ аз қамар чӣ ояд?
Шамси Табрезӣ

5. таваллуд шудан, таваллуд ёфтан, ба вуҷуд омадан, зоида шудан.

Яке духтар, ки чун омад зи модар,
Шаби дайҷурро биздуд чун х(в)ар.
Фахриддини Гургонӣ

Маҳдиро аз вай ду писар омад: яке — Мусоалҳодӣ ва дуйӯм — Ҳорунаррашид.
«Таърихи Наршахӣ»

6. дохил шудан; *маҷ.* гунҷидан.

Намегардад дили саргашта зарфи кибриёи ту,
Шукӯҳи баҳр кай дар хилвати танги ҳубоб ояд?
Саъдӣ

7. *киноя аз* навишта шудан, зикр ёфтан.

Хонадони ин давлати бузургро он асар ва маноқиб будааст, ки касеро аз дигар мулук набуда, чунон ки дар ин таърих биёмад.
«Таърихи Байҳақӣ»

8. феъли ёридиҳанда дар феълҳои таркибии номӣ, мас. 'гирифтор омадан', 'муфид омадан' ва ғ., ки дар ин сурат ба маънои шудан, гаштан ва гардидан аст; ◇ **омадани кор** барор кардан, муваффақият пайдо кардан; *муқ.* **омад (омади кор).**

Гар чунин умр шавад сарфи ғами ёр маро,
Рафтани умр бувад омадани кор маро.
Мӯҳсини Таъсир

некӯ омадан хуб будан, муносиб будан, дуруст будан.

Миёни мо ҳаме кина набояд,
Ки кин бо дӯстон некӯ наояд.
Фахриддини Гургонӣ

сар омадан а) шурӯъ шудан, оғоз шудан; б) тамом шудан, ба поён расидан.

Фаровон ғаму шодмонӣ шумурд,
Чу рӯзи дарозаш сар омад, бимурд. *Фирдавсӣ*

Эй малик, ... ин уқубат бар ман ба як нафас сарояд ва базаи он бар ту ҷовид бимонад. *Саъдӣ*

ба бар (бор) омадан ба воя расидан.

Ҳунарҳо биёмӯхташ сар ба сар,
Басе ранҷ бардошт, к-омад ба бар. *Фирдавсӣ*

ба (ё дар) гӯш омадан ба гӯш расидан, шунида шудан.

Ва гар сад боби ҳикмат пеши нодон
Бихонанд, ояадаш бозича дар гӯш. *Саъдӣ*

То замоне ки Дил ба ҳуш ояд,
Нолаи Дил туро ба гӯш ояд. *Мушфиқӣ*

ба кор омадан даркор шудан; фоида доштан.

Эй забардасти зердастозор,
Гарм то кай бимонад ин бозор?
Ба чӣ кор оядат ҷаҳондорӣ,
Мурданат беҳ, ки мардумозорӣ. *Саъдӣ*

Оё мехоҳӣ, ки се сад динор диҳам, ё се насиҳат, ки туро ба кор ояд, биёмӯзам? *Садри Зиё*

ба овоз омадан *киноя аз* сурудан, хондан.

Чун ба овоз омад он барбатсарой,
Кадхудоро гуфтам: Аз баҳри худой,
Зайбақам дар гӯш кун, то нашнавам,
Ё дарам бикшой, то берун шавам. *Саъдӣ*

ба поён омадан ба итмом расидан, хатм шудан, анҷом ёфтан.

Чу нома омад аз гуфтан ба поён,
Ниҳод аз зарри сурх мӯҳре ба унвон.
Фахриддини Гургонӣ

ба танг омадан малул шудан, озурда гаштан; безор шудан.

Соҳиби асп зиёда ба танг омад ва гуфт: Бародарон, бас аст! *Садри Зиё*

ба теғ омадан кушта шудан.

Чунин то ба миқдори ҳафтод мард
Ба теғ омад аз румиён дар набард. *Низомӣ*

ба худ омадан *киноя аз* ҳушёр шудан; ба ҳол омадан, ба ҳолати аслӣ даромадан.

Бад-он ворастагӣ аз олами роз
Дили девонаам омад ба худ боз. *Бадрӣ*

ба чашм омадан намоён шудан, намудор гаштан.

Зи гетӣ ҳар чӣ бинам дилкушое,
Ҳамеояд ба чашмам аждаҳое. *Фахриддини Гургонӣ*

ба ҳуш омадан *ниг.* **ба худ омадан.**

Бехудӣ карду дар хурӯш омад,
Наъра зад боз, чун ба ҳуш омад. *Мушфиқӣ*

дар миён омадан пайдо шудан; сар шудан.

Баъд аз мулоқот суҳбат дар миён омад.
Садри Зиё

дар назар омадан пайдо шудан, падидор гаштан.

Ҳеҷ як аз абнои рӯзгор дар назар наёмада буд, рафтори ҳеҷ кадом матбӯи хотир наяфтода.
Аҳмади Дониш

сухан аз сухан бурун ояд *зарб.* як гап сабаби сар шудани гапи дигар мегардад.

На сухан аз даҳан бурун ояд,
Ки сухан аз сухан бурун ояд. *Ҳилолӣ*

ОМАДУРАФТ آمدورفت рафтуомад, рафтуой; муомила, алоқа.

Рафтанат шеваю дер омаданат оин аст,
Омадурафт ба ин шеваю оин то кай?! *Ҳилолӣ*

омадурафти назар *киноя аз* нигоҳ, нигоҳи мутақобил; *муқ.* **омад-шуд (омад-шуди назар).**

Чашм агар боз асту гар пӯшида, аз ҳам нагсилад
Омадурафти назар дар дидаи ҳайрони мо. *Урфӣ*

ОМАДУШУД آمدوشد *ниг.* **омадурафт.**

Подшоҳ ... забон ба мақолот бикшод, ки, эй дарвеш, мӯҷиб чист, ки аз мо бибуридӣ ва қадам аз омадушуди мо даркашидӣ? *Ҷомӣ*

Навбате чанд аз руасои Русияро барои тафарруҷ ва тамошо дар Бухоро омадушуд воқеъ гардида буд. *Аҳмади Дониш*

ОМАД-ШУД آمدشد *ниг.* **омадушуд.**

Миёни ҳар ду султон омад-шуд карданд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Чун шаб фаро расид, такопӯи ҳазрати эшон бештар шуд, омад-шудашон зиёдатар гашт. *Садри Зиё*

омад-шуди назар *киноя аз* ба ҳамдигар нигоҳ кардан; *муқ.* **омадурафт (омадурафти назар).**

Қашида дур ба дасти адаб инони назар,
Ки фитнаи дил аз омад-шуди назар ёбӣ.
Камоли Исмоил

ОМАД-ШУДАН آمدشدن *ниг.* **омад-шуд.**

Ба омад-шудан роҳ кӯтаҳ кунед,
Равонро суви равшанӣ раҳ кунед. *Фирдавсӣ*

Шояд ин ҷо бор надҳандат дигар,
Заҳмати омад-шудан чандин мабар. *Ҷомӣ*

ОМАНА آمنه ғараму пуштаи ҳезуми кафондашуда; пуштораи ҳезум.

Ҳазор омана ҳезум ҳама зи кӯҳи Ҳашак,
Ниҳодаанд дар анбор, ман дар анборам. *Сӯзанӣ*

ОМЕЗА آمیزه омехта, махлут.

Гирд карда басе суханреза,
Неку бад хира дар ҳам омеза. *Саноӣ*

Алқисса ба ҳам асир гаштанд,
Омеза чу шаҳду шир гаштанд. *Шоҳин*

ОМЕЗГОР آمیزگار унсгиранда, хӯгиранда, улфат; шарик, ҳамнишин.

Бигӯянд аз ин ҳарфгирон ҳазор,
Ки Саъдӣ на аҳл асту омезгор. *Саъдӣ*

ОМЕЗГОРӢ آمیزگاری унсгирандагӣ, ҷӯршавандагӣ; улфатӣ; хушмуомилагӣ.

Зани хушманиш дилнишинтар, ки хуб,
Ки омезгорӣ бипӯшад уюб. *Саъдӣ*

ОМЕЗИШ آمیزش **1.** таркиб, имтизоҷ, ихтилот, ба ҳам омехтан.

Мар-омезиши гавҳаронро бигӯй!
Сабаб чӣ, ки чандин сувар з-ӯ бихост?
Носири Хисрав

2. *маҷ.* улфатӣ, суҳбатдӯстӣ; муошират; **омезиш доштан** ҳамнишинӣ кардан, улфатӣ кардан.

Роҷа ... ҳарчанд мусулмон набуд, аммо бо мусулмонон омезиш ва муҳаббати бисёр дошт.
«Таърихи Фаришта»

омезиш кардан муносибат намудан, пайвастан.

Гарчи ҳар ҷо дилам овезишу омезиш кард,
Қиблаи ишқ ҳамон аст, ки буд аз аввал. *Ҷомӣ*

Ба хешаш чунон дид овезише,
Ба ӯ кард хешона омезише. *Ҳотифӣ*

ОМЕХТАН آمیختن **1.** якҷоя кардан (шудан), бо ҳам кардан (шудан), ҳамроҳ кардан (шудан), махлут кардан (шудан).

Чунон ки оташ ба зери об фурӯзӣ, оташпораҳо андар об шаванд ва бо об биёмезанд ва обро гарм кунанд. *Ибни Сино*

Обу оташ ба ҳам омехтаӣ аз лаби лаъл,
Чашми бад дур, ки бас шуъбадабоз омадаӣ.
Ҳофиз

Ҷони ширин бо лабат омехт гӯё дар азал,
Ҷавҳари ҷони ману лаъли ту аз як гавҳаранд.
Ҳилолӣ

2. *маҷ.* хӯ гирифтан, унс гирифтан; улфатӣ кардан; ҳамнишинӣ намудан; рафтуомад кардан.

Ба саломи кас нарафтӣ ва касро наздики худ нагузоштӣ ва бо касе наёмехтӣ.
«Таърихи Байҳақӣ»

Аз дару девор хостгор ҳуҷум оварда[аст], ҳайронам, ки ба кадом як аз ин тоифа омезам ва аз кадомашон гурезам. *Садри Зиё*

3. *маҷ.* хуфтухоб кардан, ба ҳам пайвастани зану мард.

Ту бо хубрӯён биёмехтӣ
Ба бозию аз чанг бигрехтӣ. *Фирдавсӣ*

Зулайхо бо Азиз омехт як шаб,
Зи дил ин ғусса берун рехт як шаб. *Ҷомӣ*

◇ **дар дил омехтани дӯстӣ** ба дил роҳ ёфтани дӯстӣ, ба дӯстӣ одат кардани дил.

Дар ҳар дил дӯстӣ наёмезад,
Сад душманӣ ошкор мебинам. *Анварӣ*

ОМЕҒ آميغ 1. омезиш, ихтилот; 2. хуфтухоб бо зан, муошират.

Басе гирди омеғи хубон магард,
Ки танро кунад сусту рухсора зард. *Асадӣ*

ОМИЛ *а.* عامل 1. амалкунанда, коркун.

Хирад хуфтаву ишқ бедор шуд,
Ғараз омилу сабр бекор шуд. *Хоҷу*

Омили ин сиккаи комилъиёр,
Омири ин гулшани доимбаҳор ...
«Таърихи Фаришта»

2. ҳоким, волӣ.

Ибтидои ҳоли Фирдавсӣ он аст, ки омили Тӯс бад-ӯ ҷавру бедодӣ мекарда ба шикояти омил аз Тӯс ба Ғазнин рафта. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Ҷамъе аз деҳқонон аз омиле шикоят карданд, ... Маъмун он омилро маъзул сохт. *Садри Зиё*

3. коргузор, гумошта, намоянда, вакил.

Гаҳ волии ту орад моли ту зи ховар,
Гаҳ омили ту ҳамли ту аз бохтар орад. *Муиззӣ*

Агар омили ту хоҳад, ки моро бикушад, ту бар ӯ нишоне фиристӣ, ки фалонро бигзор ва макуш. *Аҳмади Дониш*

4. андозчин, хироҷгир; ҳисобдор.

Аз Бағдод ҳар сол омиле алоҳида биёмадӣ ва ҳар чӣ хироҷи Бухоро будӣ, аз ин ҷома иваз бурдӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

Дере напоид, ки волии Миср ... омиле фиристод, то ҳисоби вай кунад. *Ҷомӣ*

5. пурдон, доно, донишманд.

Дар Мадина олиме буд омил ва ба ҷамеи улуми динӣ комил. *Ҷомӣ*

6. сабаб, боис.

ОМИН I *а.* آمين *д.* бипазир, қабул кун (дуоро)!, чунин бод! (калимаест, ки дар охири дуо гуфта мешавад).

Мекунад Ҳофиз дуое, бишнаву омин бигӯ:
Рӯзии мо бод лаъли шаккарафшони шумо. *Ҳофиз*

Бод равшан ба рухат чашми тамошои Камол,
Ин дуоро зи ҳама халқи ҷаҳон бод омин.
Камоли Хуҷандӣ

ОМИН II *а.* آمن бебиму ҳарос, бетарс, бехавф, эмин.

Ҳар кӣ ба ... қавли касе, ки аз ӯ омин натавонад буд, фирефта шавад, ба наздики аҳли ҳасофат ва хирад мардуд бошад. *«Калила ва Димна»*

ОМИНА *а.* آمنه 1. *муаннаси* омин II; 2. номи модари Муҳаммад.

ОМИР I *а.* آمر амркунанда, фармондеҳ; ҳоким.

Ақл ҳам қодир асту ҳам мақдур,
Ақл ҳам омир асту ҳам маъмур. *Саноӣ*

Ҳаст гӯши чарх бар овози килкаш рӯзу шаб,
Рост гӯӣ, чарх маъмур асту килкаш омир аст.
Муиззӣ

ОМИР II *а.* عامر 1. ободкунанда; зинатдиҳанда.

Омили ин сиккаи комилъиёр,
Омири ин гулшани доимбаҳор ...
«Таърихи Фаришта»

2. номи яке аз қабилаҳои араб, ки Маҷнун ба он мансуб буд.

ОМИРА I *а.* آمره *муаннаси* омир I.

ОМИРА II *а.* عامره 1. *муаннаси* омир II; 2. обод, маъмур; 3. ободӣ.

Менаёмад андар он саҳро касе,
З-он ки дур аз омира буд ӯ басе. *Румӣ*

ОМИРӢ عامرى мансуб ба омир II 2; **сайиди омирӣ** а) сардори қабилаи банӣ-Омир; б) *киноя аз* падари Маҷнун.

Чун меҳтари Наҷд ин сухан гуфт,
З-ӯ сайиди омирӣ барошуфт. *Шоҳин*

ОММ *а.* عام *ниг.* ом I.

ОММА *а.* عامه мардуми оддӣ; мардум.

Дуввӯм рӯди Шопурком аст ва оммаи Бухоро Шофирком хонанд. *«Таърихи Наршахӣ»*

ОМОДА آماده муҳайё, тайёр, ҳозир.

Худ ту омода будӣ бархоста,
Ҷанги ӯро хештан оростa. *Рӯдакӣ*

Рав, барои кори худ омода бош,
По ба занҷире манеҳ, озода бош! *Румӣ*

омода гаштан (ё **шудан**) ҳозир шудан, фароҳам омадан.

Чу шуд шарти заношӯӣ ҳама рост,
Мурид омода гашту доварӣ хост. *Хисрави Деҳлавӣ*

Асбобу адавоти роҳи амирзода ба тавассути Муҳаммадшоҳи вазир омода шуд. *Аҳмади Дониш*

омода доштан тайёр кардан, тайёр карда мондан.

Гашт чу фарзанди бад омодахор,
Ҷон талабӣ, нони вай омода дор.
Хисрави Деҳлавӣ

омода кардан (ё **сохтан**) ҳозир кардан, муҳайё намудан, тайёр кардан, сохтан.

Таому шароб омода кард. *Авфӣ*

Ва ду пироҳан омода кардем: яке шабро ва дигаре рӯзро. *Аҳмади Дониш*

ОМОДАГӢ آمادگى муҳайё будан, тайёр будан.

ОМОДАДИЛ آماده‌دل ҳозир, тайёр, бо ҷону дил омодаи коре.

Яке бадсиголу яке содадил,
Сипаҳбуд ба ҳар кор омодадил. *Фирдавсӣ*

ОМОДАН آمادن муҳайё кардан, сохтан, тайёр кардан.

Арӯсе, ки ман хуш кардаам, дасти паймони ӯ омодааст. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

ОМОДАХОР آماده‌خوار тайёрхӯр, муфтхӯр.

Гашт чу фарзанди бад омодахор,
Ҷон талабӣ, нони вай омода дор. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОМОЛ *а.* آمال *ҷамъ* 1. *ҷ.* амал I.

Дар таҳсили ... омоли ту саъй намоем. *Авфӣ*

Лозим омад, ки аз ҷаҳони хаёл
Во намоем сурати омол. *Бедил*

2. *маҷ.* ҳирс, оз.

Он ки зи омол бувад ташнаҳол,
Сер нагардад зи ду дарьёи мол. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОМОНА عامانه омиёна, *авомона.*

Хосона чун хазинаи хурсандӣ онӣ туст,
Омона аз фариштаи рӯзӣ замон маҳоҳ. *Хоқонӣ*

ОМОР آمار шумор, ҳисоб, ҳисобу китоб.

Он гаҳе ганҷур мушк омор кард,
То мар-ӯро з-он ниҳон бедор кард. *Рӯдакӣ*

ОМОР(И)ДАН آماردن||آماریدن 1. шуморидан, ҳисоб кардан; 2. *маҷ.* аҳамият додан, бад назар гирифтан.

Ту аз сари нағзию латифию зарифӣ
Медон ҳама афъоли ману ҳеҷ маёмор. *Сӯзанӣ*

ОМОС آماس дамидагӣ дар аъзои бадан, варам.

... Лекин аз роҳи ақл ҳушьёрон
Бишиносанд фарбеҳӣ з-омос. *Носири Хисрав*

Ҳам пошна решу ҳам каф омос,
Чун пой ниҳам ба дашти алмос? *Файзӣ*

ОМОСДОР آماسدار варамнок.

Шунидаем, ки дастори шайх пур бод аст,
Ҳубоб ҳам сари омосдорро монад. *Савдо*

ОМОСИДАН آماسیدن варам кардан.

Ва Абӯлаҳаб бемор буд, чун ин хабар бишнид, сиёҳ гашт ва биёмосид ва дигар рӯз бимурд. *«Таърихи Табарӣ»*

Ин ҳама бод, ки аз уҷб туро дар рагу пай
Меравад, дар аҷабам, к-аз чӣ намеомосӣ? *Ҷомӣ*

ОМОҚ *а.* آماق 1. гӯшаи чашм аз тарафи бинӣ; 2. чашм, дида.

ОМОҲ آماه *ниг.* омос.

Чун мавзеи захм омоҳ карда буд ва монанди кисае шуда, бад-он сабаб дар заҳмат мебуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ОМОҶ I آماج 1. нишон, нишона, ҳадаф.

Дил захми туро сипар надорад,
Омоҷи ту ҷуз ҷигар надорад. *Хоқонӣ*

Сардорон ... ҳар тир, ки аз ҷаъбаи тадбир андохтанд, ба омоҷи тақдир нарасид. *«Таърихи Фаришта»*

2. ҷои нишонзанӣ, нишонгоҳ, омоҷгоҳ.

Чу тир андохтӣ бар рӯи душман,
Ҳазар, кун, к-андар омоҷаш нишастӣ. *Саъдӣ*

3. масофаест тахминан 500 қадам, тиррас, тирпартов.

Омоҷи ту аз Буст бувад то ба Сипанҷоб,
Партоби ту аз Балх бувад то ба Фаластин. *Фаррухӣ*

Ситода қайсару хоқону фағфур
Ду омоҷ аз бисоти пешгаҳ дур. *Низомӣ*

4. *маҷ.* нишонгирӣ; тирандозӣ.

Ба гуштиву наҳҷиру омоҷу гӯй
Диловар шавад марди пархошҷӯй. *Саъдӣ*

Тир, ки турк аз паи омоҷ сохт,
Матбахияш чӯбаи тутмоҷ сохт. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОМОҶ II آماج говоҳани ҷуфт, амоҷ.

Барканад тири ту з-он сон хок дар омоҷгоҳ,
Барзгар барканда пиндорӣ ба омоҷу каланд. *Сӯзанӣ*

ОМОҶГОҲ||ОМОҶГАҲ آماجگاه||آماجگه 1. хоктеппа ва ё майдоне, ки барои тирандозӣ дар он нишон мегузоранд, *нишонгоҳ; машқгоҳ.*

Дар он омоҷгаҳ кардӣ камон соз,
Зи табли Зӯҳра кардӣ таблаковоз. *Низомӣ*

Дар омоҷгоҳе ду-се тир бияндозем. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. *ниг.* омоҷ I 3.

Гирд бар гирди он ду шери азим,
Қас як омоҷгаҳ нагашт зи бим. *Низомӣ*

3. *маҷ.* гӯр, қабр.

Сиришки дида ба рухсори ту фурӯ гузарад,
Ҳар он гаҳе, ки бар омоҷгоҳи ӯ гузарӣ. *Имора*

4. *маҷ.* дуньё.

Ба турбат супурдандаш аз тоҷгоҳ,
На ҷои нишастан буд омоҷгоҳ. *Саъдӣ*

ОМУДАН آمودن 1. оростан, піростан, зинат додан; 2. сохтан, бино кардан.

Дар омудани он ҳумоюн бино
Намонд эҷ боқӣ ба ганҷинаҳо. *Дақиқӣ*

3. пур кардан, мамлӯ сохтан; 4. омехтан, махлут кардан.

ОМУЛА آمله дарахтест дар Ҳиндустон, ки аз он доруи дарди чашм тайёр мекунанд.

Ва ҳамаи роҳ дарахтони ҳалила ва балила ва омула ва доруҳост, ки ба ҳамаи ҷаҳон бибаранд. *«Ҳудуд-ул-олам»*

ОМУННОС *а.* عام‌الناس авом, мардуми оддӣ.

Ҷанд даъво, ки чу хосон шудаам шӯҳраи шаҳр,
Шӯҳраи шаҳр най, сухраи омунносӣ! *Ҷомӣ*

ОМУРЗГОР آمرزگار бахшанда, бахшоянда, афвкунанда (яке аз сифатҳои худо).

Гуноҳи ман ар н-омадӣ дар шумор,
Туро ном кай будӣ омурзгор?! *Низомӣ*

Саҳву хатои банда гараш эътибор нест,
Маънии афву раҳмати омурзгор чист? *Ҳофиз*

ОМУРЗИДАН آمرزیدن *д.* бахшида шудани гуноҳи бандагон аз тарафи худо баъд аз марг, ғуфрон; аз гуноҳ гузаштан, афв кардан.

Муқаннаъ фармуд он ғуломро, ки бигӯй бандагони маро, то сарҳо аз саҷда бардоранд, ки худои шумо аз шумо хушнуд аст ва гуноҳони шуморо омурзид. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ба лутфи худ ҷафои ман биёмурз,
Хато кардам, хатои ман биёмурз. *Ҷомӣ*

ОМУРЗИШ آمرزش 1. *д.* авфи гуноҳ аз тарафи худо; бахшоиш, аз хато гузаштан, афв.

Агар пӯзиш накӯ бошад зи кеҳтар,
Накӯтар бошад омӯрзиш зи меҳтар. *Фахриддини Гургонӣ*

2. талаби афв, талаби бахшиши гунох.

Чунон кун, ки чун ёфтӣ дастгоҳ
Ба омурзиш-андар бипӯшӣ гуноҳ.
Абӯшакури Балхӣ

Суханро аз дуо додӣ тамомӣ,
Ба омурзиш забон бикшой, Ҷомӣ! *Ҷомӣ*

ОМУРҒ آمرغ 1. нафъ, суд, фоида.

Ба яке далв сер гардад мурғ,
Сад дирам мар-маро шавад омурғ. *Саноӣ*

2. қадр, қимат, арзиш.

Надонад дил омурғи пайванди дӯст
Бад-он гаҳ, ки бо дӯст кораш накӯст.
Абӯшакури Балхӣ

3. ночиз, кам, андак.

Аз умр намондаст ба ман-бар, магар омурғ,
Дар киса намондаст ба ман-бар, магар охол. *Кисоӣ*

ОМУТ آموت ошьёни ҷонварони шикорӣ (ҳамчун боз, шоҳин); ошьёна.

Бар қуллаи Қофи бахту иқбол
Омути уқоби давлати туст. *Мунҷик*

ОМФАҲМ عامفهم авомфаҳм, сода, фаҳмо.

Набувад омфаҳм маънии хос,
Мавҷхез аст чун гуҳар ғаввос. *Бедил*

ОМӢ *а.* عامی 1. мардуми оддӣ, авом; мардум.

Маёзор омӣ ба як хардала,
Ки султон шубон асту омӣ гала. *Саъдӣ*

2. нодон, нохонда, бесавод.

Ринду сӯфӣ, орифу омӣ махонедам, ки ман
Гум шудам дар шоҳиди май, барнатобам номро.
Ҷомӣ

ОМӮЗГОР آموزگار муаллим, тарбиятгар, устод.

Ҳар ки н-омӯхт аз гузашти рӯзгор,
Ҳеҷ н-омӯзад зи ҳеҷ омӯзгор. *Рӯдакӣ*

Агар дар ҷаҳон набвад омӯзгор,
Шавад тира аз бехирад рӯзгор. *Ҷомӣ*

ОМӮЗГОРӢ آموزگاری муаллимӣ, тарбиятгарӣ, устодӣ.

Ба омӯзгорӣ бар ӯ ранҷ, бурд,
Даромӯхташ он чӣ натвон шумурд. *Низомӣ*

ОМӮЗИШ آموزش таълим, тарбия.

Бибояд хирад шоҳро ногузир,
Ҳам омӯзиши марди барнову пир. *Фирдавсӣ*

ОМӮЗИШӢ آموزشی омӯзанда, толиби илм, дӯстдори омӯхтан.

Бад-ӯ гуфт: Доно шавад марди пир,
Ки омӯзишӣ бошаду ёдгир. *Фирдавсӣ*

ОМӮХТА آموخته 1. *сифати феълии замони гузаштаи* **омӯхтан**; 2. одаткарда, хӯгирифта.

Нашунидӣ, дили омӯхта, — гӯянд, — балост;
З-ин бало пурҳазарам, баҳри қарорам бинишин!
Савдо

3. ромшуда, дастомӯз.

Палангону шерони омӯхта
Ба занҷири заррин даҳон дӯхта. *Фирдавсӣ*

Гавазнон ва оҳувон ва рӯбоҳон ва хукон ва ҳама омӯхта буданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

ОМӮХТАН آموختن 1. ёд гирифтан, аз худ кардан, таълим гирифтан.

Биёмӯз, то зиндаӣ, рӯзу шаб,
Чунин гуфт доно, ки бикшод лаб.
Абӯшакури Балхӣ

Нигаҳи масти ту кори аҷаб омӯхтааст,
Хоки майхонаву масҷид ба ҳам омехтааст. *Сайидо*

2. ёд додан, таълим додан.

Туро меҳмондорӣ омӯзам. *Авфӣ*

Ва мегуфт: Бор-худоё, маро пешае биёмӯз, то аз дастранҷи хеш хӯрам! *Аҳмади Дониш*

ОН I آن *ҷонишин* 1. ҷонишини шахсии шахси сеюми танҳо.

Онӣ, ки дилат чу нӯги тир аст,
Чашми ту ба хуни халқ хираст. *Шоҳин*

2. ишораҷонишин, ки ба чизи дур ишорат мекунад; *муқобили* **ин** I 1.

Омад он навбаҳори тавбашикан,
Парниён гашт боғу барзану кӯй. *Рӯдакӣ*

Қас ба Абӯхозим фиристод, ки аз он чи рӯза кушоӣ, маро бифирист. *Аҳмади Дониш*

аз он (*ё* **з-он**) аз он сабаб; барои он.

З-он зи рӯи ту нагардонам рӯй,
Ки ба ҷуз рӯи ту чун рӯи ту нест. *Анварӣ*

З-он ҳадиси талх мегӯям туро,
То зи талхиҳо фуру шӯям туро. *Румӣ*

3. ҷонишини соҳибӣ, ки бо изофа омада соҳибиятро ифода мекунад.

Чу ту ҳастӣ накӯе, кистам ман?
Деҳ они туст, дар деҳ чистам ман? *Низомӣ*

Ҷаҳон дар ҷаҳон нақшу сурат гирифт,
Кадом аст аз ин нақшҳо они мо? *Шамси Табрезӣ*

◇ **бар он будан** ақида доштан, дар фикри чизе будан.

Бар онӣ, ки андар ҷаҳон теғдор
Набандад камар чун ту дигар савор. *Фирдавсӣ*

бар сари он будан дар фикри чизе будан, ният доштан, хостан.

Бар сари онам, ки гар зи даст бараояд,
Даст ба коре занам, ки ғусса сар ояд. *Ҳофиз*

ОН II آن 1. ҳусну ҷамол; завқу кайфияти хос дар ҳусну зебоӣ; малоҳат, ситорагармӣ.

Шоҳид он нест, ки мӯею миёне дорад,
Бандаи талъати он бош, ки о н е дорад.
Ҳофиз

2. маза, кайф.

Нағмаи мутриб дили мардум ҳамесӯзад, чу уд,
Они бода мекунад ҷонро зи мастӣ бехабар. *Исмат*

ОН III *а.* آن вақт, ҳангом, замон, лаҳза.

В-арна якмоҳа роҳ дар як он
Қатъ кардан бирун бувад з-имкон. *Ҷомӣ*

Шеърам, ки ба сад забон фуруд омадааст,
Дар чандин вақту он фуруд омадааст. *Бедил*

ОНАК آنک *шакли тасғири* **он I.**

Хилофи рои султон рой ҷустан,
Ба хуни хеш бошад даст шустан.
Агар худ рӯзро гӯяд шаб аст ин,
Бибояд гуфт: Онак Моҳу Парвин. *Саъдӣ*

ОНДУН آندون **1.** он ҷо; он сӯй, он тараф.

Хоста чун диҳад, ки гӯй биситад,
Рӯй гаҳ эдун кунад зи шарм, гаҳ ондун. *Фаррухӣ*

Роҳи ту зӣ хайру шар — ҳар ду кушода(а)ст,
Хоҳӣ эдун гарою хоҳӣ ондун. *Носири Хисрав*

2. чунон, ончунон; **3.** он гоҳ, он замон.

ОНИН آئين хумчае, ки дар он аз ҷурғот равған ҷудо мекунанд.

Сабӯву соғару онину ғулин,
Ҳасиру ҷойрӯбу химу полон. *Тайёни Марғазӣ*

ОНИФ *а.* آنف **1.** аввал, пештар, собиқ; **2.** мутеъ, фармонбардор.

ОНИФАН *а.* آنفاً андаке пеш аз ин, собиқан.

Онифан зикри он зинатафзои ин китоб гашт.
Садри Зиё

ОНИЯ *а.* آنيه *ҷ.* **ино.**

ОН-К آنک шакли кӯтоҳшудаи он ки.

Аз чашми бахти хеш мабодат газанд аз он-к
Дар дилбарӣ ба ғояти хубӣ расидаӣ. *Ҳофиз*

ОНУК *а.* I آنک сурб, қурғошим.

ОНУК *а.* II عانک регтӯдаи калон; *маҷ.* монеа.

Гар касеро бувад хаёли натақ,
Дар миён нестам ман онуки ҳақ. *Ҷомӣ*

ОН-Ч آنچ шакли кӯтоҳшудаи он чӣ.

Ҳар он-ч офаридаст, ҷуфт офарид,
Кушода зи рози нуҳуфт офарид. *Фирдавсӣ*

Хӯрад бешу кам он моя, ки хоҳад,
Ба рӯз афзояд, он-ч аз вай бимонад.
Носири Хисрав

ОНӢ آنى мансуб ба ҳамин лаҳза, ҳаминлаҳзагӣ, ҳозира.

Бе нақшҳои сурат на софу на мукаддар,
На мозию на онӣ, на шоду на муотаб.
Шамси Табрезӣ

ор آر *асоси замони ҳозираи* **овардан.**

ОР *а.* عار нанг, шарм, айб, хаё.

Ҳар киро хизматаш ба ор кашид,
Рӯзгораш ба пои дор кашид. *Бедил*

ор донистан нанг ҳисоб кардан, боиси шармандагӣ шумурдан; шарм доштан.

Такрори онро ор надониста, балки сармояи эътибори ин рисола медонам. *Садри Зиё*

ор ёфтан а) шарм кардан, хиҷолат кашидан; б) таънаву маломат шунидан.

Фахр аст аз санои туам, гарчи килки ман
Дер аст, к-аз навиштани ашъор ор ёфт. *Анварӣ*

ор омадан *касеро* дар хиҷолат мондани касе, шарм доштани касе.

Инчунин беҳудаҳо низ магӯ бо ман,
Ки маро аз сухани беҳуда ор ояд. *Носири Хисрав*

Ҳилолӣ, чун ту дарвешию он маҳ хисрави хубон,
Туро аз ишқи ӯ фахр асту ӯро аз ту ор ояд.
Ҳилолӣ

Маро ору нанг меояд, ки ба як навкари ӯ муқобил шавам. *Аҳмади Дониш*

бори ор кашидан *киноя аз* шарм кардан, ба хиҷолат мондан.

Зарри суханро чу намудам иёр,
В-аз сухани «зар» чӣ кашам бори ор?! *Ҷомӣ*

номи *касе* **ба ор бурдан** дар ҳаққи касе бад гуфтан.

Ҳар он к-ӯ барад номи мардум ба ор,
Ту чашми накӯгӯӣ аз вай мадор. *Саъдӣ*

ОРАЗ *а.* عارض ҳар ду чаккаи рӯй, рухсора, чеҳра, рӯй.

Эй лабат мул, оразат гул, турраат сунбул барин,
Ғабғабат дар чарбу нармӣ тухми нимдунбул барин.
Шоҳин

оразн гулҷӯш рӯи сурхи дилкаш.

Ниқоби орази гулҷӯш кардаӣ моро,
Ту ҷилва додию мадҳуш кардаӣ моро. *Бедил*

◇ **орази шамъ** рӯи шамъ; даври шамъ, гирди шамъ.

В-ар чу парвона диҳад даст фароғи боле,
Ҷуз бад-он ораз шамъе набувад парвозам.
Ҳофиз

ОРАМДА آرمده *ниг.* **орамида.**

Чу бедор бошӣ ту, хоб оядам,
Чу орамда бошӣ, шитоб оядам. *Фирдавсӣ*

Бувад марди орамда дар банди сахт,
Чу ҷунбида гардад, шавад некбахт. *Унсурӣ*

ОРАМИДА آرميده *ниг.* **оромида.**

ОРАМИДАГӢ آرميدگى *ниг.* **оромидагӣ.**

ОРАМИДАН آرميدن *ниг.* **оромидан.**

ОРАН آرن *шакли кӯтоҳшудаи* **оранҷ.**

Замоне даст карда ҷуфти рухсор
Замоне ҷуфти зону карда оран. *Оғоҷӣ*

ОРАНГ I آرنگ *ниг.* **оранҷ.**

ОРАНГ II آرنگ ранг; сурхӣ.

Аз ман хӯи хуш гир, аз он ки гирад
Ангур зи ангур рангу оранг. *Музаффари Ҳусайн*

ОРАНГ III آرنگ азоб, машаққат, алам, озор.

На ҳаргиз аз ту расида ба мӯре оранге,
На ҳаргиз аз ту расида ба марде озоре.
Камоли Исмоил

ОРАНГ IV آرنگ ҳамоно, гӯё; гӯё, ки.

Ҳаргиз макунад сӯи мани хаста нигоҳе,
Оранг нахоҳад, ки шавад шод дили ман. *Рӯдакӣ*

ОРАНГЗАРД آرنگزرد рангзард, зардранг.

Орангзард бод чу норанг рӯи хасм,
Бодаш сар бурида чу саркафта бодранг.
Заҳири Форьёбӣ

ОРАНҶ||ОРАНГ آرنج||آرنگ бандгоҳи соид ва бозу, оринҷ.

Гаҳе ба бозӣ бозушро фарошта дошт,
Гаҳе ба ранҷ ҷаҳон-андарун бизад оранҷ.
Абӯшакури Балхӣ

Гар ба аҳди ту зулм ёзад чанг,
Бод дасташ бурида аз оранг.*

ОРАСТАН آرستن *ниг.* **оростан.**

ОРД آرد маҳсули ғаллаи дар осиё кашидашуда; кӯфта ва соидашудаи ғалла.

Гуфт: Лаҳму дунба гар ёбам, кӣ хоҳад дод орд?
Гуфтам: Он к-ӯ осиёи чарх гардон сохта. *Котибӣ*

Ҳар шикасте бе дурусте нест дар ин осиё,
То нагардад орд гандум, кай шавад мавҷуд нон. *Мулҳам*

орди майда орди дубези гандум, орди маҳин.

Ҷиҳати силаи он қасида даҳ раъс гӯсфанд, бист ман орди майда ва маблағи як сад хонӣ ва чаҳор дарахт ҷиҳати хезум карам фармуданд. *Восифӣ*

ОРДБЕЗ آردبیز аз элак гузаронидани орд, бехтани орд, ордбезӣ, элак кардан.

Масеҳо хӯрда рашки ордбезаш,
Хизир дар орзуи обрезаш. *Сайидо*

ОРЕ آری *ҳиссачаи тасдиқ* бале, ҳа; дуруст аст.

Ишқ менозад ба ҳусну ҳусн менозад ба ишқ,
Оре, оре, ин ду маънӣ ошиқи якдигаранд. *Ҳилолӣ*

Оре, чанг бе ҷомаву нон лашкари шатранҷ кунад. *Аҳмади Дониш*

ОРЕҒ آریغ кина, адоват; нафрат; дилсардӣ, дилхунукӣ.

Оҳ аз ғами он нигори бадмеҳр,
Қ-ореғ зи ман ба дил гирифтаст. *Хисравонӣ*

ОРЗУ(Й) آرزو(ی) 1. ҳавас, хоҳиш, майл.

Чу бигрифт ҷои хирад орзуй,
Дигар гуна кас шуд ба оину хӯй. *Фирдавсӣ*

Дар орзуи хоки дари дӯст сӯхтем,
Ёд овар, эй сабо, ки накардӣ ҳимояте. *Ҳофиз*

2. мурод, матлаб, талаб, ком.

Маро орзу дар замона якест,
Ки он орзу бар ту душвор нест. *Фирдавсӣ*

ба орзу расидан ба мурод расидан, комьёб шудан.

Аз шеъру шоирӣ нарасидам ба орзу,
Дилбастагӣ маро ба давоту қалам намонд. *Сайидо*

3. *маҷ.* умед, интизорӣ.

Дар орзуи он ки ба ман ошно шавӣ,
Омехтам ба ҳар кӣ бувад ошнои ту. *Ҳилолӣ*

4. тамаъ; даъво.

Алитакин ба ин як ноҳият бознаистад ва вайро орзуҳои дигар хезад. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Зи шири шутур хӯрдану сусмор
Арабро ба ҷое расидаст кор,
Ки тоҷи каёнро кунанд орзу,
Туфу бод бар чархи гардун, туфу! *Фирдавсӣ*

5. *маҷ.* ишқ, муҳаббат; савдо.

Девона шудам дар орзуят,
Эй чашми ҳама ҷаҳон ба сӯят! *Хисрави Деҳлавӣ*

Гул дидам, о р з у и касе дар дилам фитод,
Қ-аз диданаш касе накунад орзуи гул. *Ҳилолӣ*

6. тахаллуси шоири форсизабони Ҳинд Сироҷуддини Алихон — муаллифи «Чароғи ҳидоят», «Сироҷ-ул-луғот» ва дигарҳо (соли вафоташ 1755—1756); ◊ **орзуи хом** талаби муҳол, хоҳиши иҷронашаванда.

Гудохт ҷон, ки шавад кори дил тамому нашуд,
Бисӯхтем дар ин орзуи хому нашуд. *Ҳофиз*

орзуи шири мурғ талаби муҳол, хоҳиши ношуданӣ.

Бад-ӯ гуфт, к-эдар на ҷои лаҳуст,
Ҳамоно туро шири мурғ орзуст. *Фирдавсӣ*

орзу бурдан хостан, хоҳиш кардан.

Гул ба сар ҳавас кардам — хорам аз бадан гул кард,
Марҳам орзу бурдам — нохуни паланг омад. *Сайидо*

орзу шикастан ҳосил кардан (шудан)и орзуву ҳавас.

Биё, соқӣ, даре бикшо бо рӯям,
Ба ҷоми бода бишкан орзуям. *Сайидо*

орзу ба хок бурдан *киноя аз* ба мақсад нарасида мурдан.

Атри кафан зи хоки дарат кардам орзу,
Ҳоло бибин, ки мебарам ин орзу ба хок. *Ҷомӣ*

ОРЗУБАХШ آرزو بخش касе, ки орзуи шахсеро ба ҷо меоварад, орзу ба ҷо оваранда.

Бинолам, к-орзубахше надидам,
Бигирьям, к-ошноруе надидам. *Хоқонӣ*

ОРЗУЙ آرزوی *ниг.* орзу(й).

ОРЗУҚАДА آرزوکده **1.** дил, қалб.

Сӯрох гашта синаам аз доғи ҳасрате,
Мехост орзукадаам равзане чунин. *Зуҳурӣ*

2. *маҷ.* дуньё.

ОРЗУМАНД آرزومند хоҳишманд, талабгор; муштоқ.

Ба рӯзи неки касон, — гуфт, — то ту ғам нахӯрӣ,
Басо касо, ки ба рӯзи ту орзуманд аст. *Рӯдакӣ*

Агарат дил ба шаҳри Дидор аст,
Орзуманди боғи рухсор аст. *Мушфиқӣ*

ОРЗУМАНДӢ آرزومندی шавқ, иштиёқ.

Ҳадиси орзумандӣ, ки дар ин нома сабт афтод,
Ҳамоно беғалат бошад, ки Ҳофиз дод талқинам. *Ҳофиз*

ОРЗУПАЗИР آرزو پذیر орзуманд, орзукунанда.

То тани солхӯрда пиртар аст,
Дил ҳамон орзупазиртар аст. *Низомӣ*

ОРЗУСАНҶ آرزوسنج орзуманд, хоҳон.

Ба хоки пои ӯ чарх орзусанҷ,
Чу дарвеши ҳарис аз фикрати ганҷ. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОРЗУТИМСОЛ آرزوتمثال: **нақши орзутимсол** пул, сикка.

З-ин ҳама нақши орзутимсол
Ағниё ғолибанд дар ҳама ҳол. *Бедил*

ОРИЗ *а.* عارض **1.** пайдошаванда, воқеъшаванда; **ориз шудан** рӯй додан, пайдо шудан.

Мамлакатро ба сурати шахсе тасаввур кунад, ки онро амроз ориз мешавад. *Аҳмади Дониш*

Надонистам ин лоҳазӣ кай ориз шуда бошад. *Садри Зиё*

2. арзкунанда, шикояткунанда; **3.** ҳисобдори лашкар, муваккали таъминоти ҳарбиён.

Хабар дод ориз, ки шаш сад ҳазор
Бaромад далерони муфрадсавор. *Низомӣ*

Амир Нӯҳ оризе фиристод, ки эҳтиёти сипоҳ карда марсум ба эшон расонад. *«Равзат-ус-сафо»*

ОРИЗА *а.* عارضه **1.** ҳодиса.

Сабабу мӯҷиби он ориза гар баршумурем,
Хориҷ аз хотиру авҳоми ситорашумур аст. *Муиззӣ*

2. ранҷ, дард, беморӣ.

Табибонро мулозими худ мегардонем, то агар оризае рӯй намояд, ... ба муолиҷати он машғул шаванд. *Авфӣ*

Дар таби меҳнати ӯ сабр кунед, эй дилу дин,
Ки дар ин ориза имрӯз беҳ аз ҳар рӯзед.
Камоли Хуҷандӣ

ОРИЗӢ عارضی **1.** ғайри аслӣ.

Сиёҳрӯии ман оризист, аслӣ нест,
Сиёҳрӯии банда зи дуди мӯриҳост. *Камоли Хуҷандӣ*

Ишқат на сар-сарист, ки аз сар бадар шавад,
Меҳрат на оризист, ки ҷои дигар шавад. *Сайидо*

2. ҳисобдорӣ; таъминоти лашкар.

Қори оризӣ аз вазорат кам набуд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ОРИНҶ آرنج *аслаш* **оранҷ.**

ОРИФ *а.* عارف **1.** шиносанда, воқиф, огоҳ; доно, нуктасанҷ.

Орифи ҳақ шудиву мункири хеш,
Бо ту аз маърифат расид насим. *Носири Хисрав*

Баъзе аз орифон, ки ба сӯҳбати Шайх Камол ва Хоҷа Ҳофиз — ҳар ду расидаанд, чунин фармудаанд, ки сӯҳбати Шайх беҳ аз шеъри вай буд ва шеъри Ҳофиз беҳ аз сӯҳбати вай. *Ҷомӣ*

Халаф монд з-он орифи покдин
Чунин навҷавоне ба рӯи замин. *Садри Зиё*

орифи маънӣ маънишинос; нуктасанҷ.

Паи он рав, ки орифи маънист,
Марди ориф ба дӯстӣ авлист. *Ҷомӣ*

2. *д.* зоҳид, парҳезгор, порсо, аҳли тасаввуф, сӯфӣ.

Гар мавҷхези ҳодиса сар бар фалак занад,
Ориф ба об тар накунад раҳти бахти хеш. *Ҳофиз*

Низориро баъзе муваҳҳиду ориф медонанд ва баъзе ӯро аз зумраи исмоилия мегӯянд.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

ОРИФА *а.* عارفه ҳадия; лутфу марҳамат, меҳрубонӣ.

Рӯи ниёз ба остонаи олия оварда таваққӯъ медорад, орифаи мусоадат ва тариқаи муозадат риоят фармоянд. *«Илми симиё»*

ОРИФАНДЕШ عارف‌اندیش орифона фикркунанда; муҳаққиқ.

Орифандеш буду ройшинос,
Порсоишро набуд қиёс. *Низомӣ*

ОРИФӢ عارفی парҳезгорӣ, порсоӣ, сӯфигӣ.

Сӯфии пашминапӯшат гар бибинад чашми маст,
Орифӣ аз сар ниҳад, гирад сабӯи май ба дӯш.
Камоли Хуҷандӣ

ОРИЯТ *а.* عاریت чизеро барои истифода муваққатан аз касе гирифтан.

Ҳар зане пирояе ба орият аз занони Миср бихостанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Аз либоси сурху зарди орият гаштам халос,
То маро чашми тамошо бар гули раъно фитод.
Сайидо

ОРИЯТӢ *а.* عاریتی чизи муваққатӣ, чизи ба амонат гирифташуда.

Сиёвуш хост, ки аз вай асаре монад дар ин вилоят аз баҳри он ки ин вилоят ӯроориятӣ буд, пас вай ин ҳисори Бухороро бино кард.
«Таърихи Наршахӣ»

Дар зиндагии ориятӣ дунёбозиест монанди нарду шатранҷ ва тохтану давидан ва рақсу симоъ ва шуғле беҳудаву абас. *Аҳмади Дониш*

ОРИҶ *а.* عارج болобароянда, баландшаванда; баланд; сарбаланд; **ориҷ шудан** баланд шудан; сарбаланд шудан.

Ҷаҳд кун, к-аз ҷаҳдҳо ориҷ шавӣ,
З-ошёни обу гил хориҷ шавӣ. *Румӣ*

◇ **ориҷи осмони тараққӣ гаштан** ба ғоят тараққӣ кардан.

ОРМОН آرمان *ниг.* **армон 2.**

Аз фироқат рӯзу шаб ушшоқро ҳаст алъамон,
Ҳар кӣ дидори ту бинад, несташ ҳеҷ ормон. *Хоҷу*

ОРОИШ آرایش **1.** зеб, зинат, зевар.

Омад баҳори хуррам бо рангу бӯи тиб,
Бо сад ҳазор нузҳату ороиши аҷиб. *Рӯдакӣ*

Ин дастагул аз ҷӣ бӯстон аст,
К-ороиши базми дӯстон аст? *Ҳилолӣ*

ороиш кардан зинат додан.

Ба наздики шумо, эй куштагони ишқ, меоям,
Ба дарду ҳасрат ороиш кунед оромгоҳи ман.
Урфӣ

2. расм, одат; оин.

Суи ӯ яке нома нанвиштай,
Зи ороиши бандагӣ гаштай. *Фирдавсӣ*

◇ **Ороиши Рум** *ҷуғр.* номи қалъае дар Рум.

...Ки Ороиши Рум буд номи ӯй,
Зи Кисро бад омад ба фарҷоми ӯй. *Фирдавсӣ*

Ороиши хуршед *мус.* номи лаҳни аввал аз сӣ навои Борбад.

Чу зад з-«Ороиши хуршед» роҳе,
Дар ороиш будӣ хуршеду моҳе. *Низомӣ*

ороиши шерӣ кардан *киноя аз* худро мисли шер ҷасуру далер нишон додан.

Он ки на аз сидқ далерӣ кунад,
Баҳри чӣ ороиши шерӣ кунад? *Хисрави Деҳлавӣ*

ором آرام *асоси замони ҳозираи* **оромидан.**

ОРОМ آرام **1.** сукун, қарор; тоқат.

Аз ҷисми ман чу симоб ором рафта берун,
Як раҳ намебароям аз изтироб бе ту. *Сайидо*

ором доштан қарор доштан, қарор ёфтан.

Чун кӯдаки инчиқ, ки ба алвонҷ бихобад,
Ҷуз дар хами зулфат дилам ором надорад. *Шоҳин*

2. беҳаракат, сокин.

Гарди ором дар ин дашти тапишхез куҷост,
То ба ҷое бирасед, обила бунёд кунед. *Бедил*

ором кардан *киноя аз* хобидан, хоб рафтан.

Дар хонае, ки моҳи ман ором кардааст,
Нӯҳ гунбади сипеҳр яке равзан аст аз ӯ. *Сайидо*

3. сукунатгоҳ, ҷой, макон.

Чунин гуфт: Ин аст фарҷоми мо,
Надонам куҷо бошад ороми мо? *Фирдавсӣ*

Биёбоне, ки ороми бало буд,
Зи нохушӣ чу коми аждаҳо буд.
Фахриддини Гургонӣ

ором гирифтан а) хомӯш шудан, сокин гаштан.

Бад-ӯ гуфт шоҳ: Эй зан, ором гир!
Чӣ гӯӣ суханҳои нодилпазир?! *Фирдавсӣ*

б) ҷой гирифтан, ист кардан.

Он қаср, ки Ҷамшед дар ӯ ҷом гирифт,
Оҳу бача карду шер ором гирифт. *Хайём*

Маҷнун ба ҳазор кӯҳи андӯҳ
Ором гирифт бар сари кӯҳ. *Ҳилолӣ*

в) таскин ёфтан.

Мискин чу шунид аз вай ин ном,
З-он гуфтушунуд гирифт ором. *Ҷомӣ*

ором додан ҷой додан, ҷойгир кардан.

Сипаҳро ба соҳилгаҳ ором дод,
Ба танҳоравӣ по ба дарьё ниҳод. *Ҷомӣ*

ором сохтан ҷой гирифтан, макон кардан.

Ба ҷонам рӯю зулфе сохт ором,
Ки ҳам субҳам муборак гашту ҳам шом.
Хисрави Деҳлавӣ

4. *маҷ.* айшу ишрат бо занон.

Чу солат шуд, эй пир, бар шасту як,
Маю ҷому ором шуд бенамак. *Фирдавсӣ*

◇ **ороми дил** (*ё* **ҷон**) а) роҳати дилу ҷон, осоиши дилу ҷон.

Аз ман ҷудо машав, ки туам нури дидаӣ,
Ороми ҷону мӯниси қалби рамидаӣ. *Ҳофиз*

Арӯсе чунин бошад ороми ҷон,
Аҷаб нест, ки пир гардад ҷавон. *Савдо*

б) маҳбуб, маъшуқа.

Қасе баргирифт аз ҷаҳон коми дил,
Ки якдил бувад бо вай ороми дил. *Саъдӣ*

Туро ороми ҷон пайваста дар пеш,
Чӣ месӯзӣ зи бероромии хеш? *Ҷомӣ*

ба ором будан эмин будан, дар осоиш будан.

Ҷаҳон буд ба ором з-он шодком,
Зи яздон бад-ӯ нав ба нав буд паём. *Фирдавсӣ*

ОРОМБАХШ آرام‌بخش таскиндиҳанда, осоишбахш.

Ба ҳафтӯм чу омад сухан, лаб кушуд,
Ки оромбахши ҷаҳон шоҳ буд. *Ҷомӣ*

ОРОМГАҲ آرامگه *ниг.* **оромгоҳ.**

ОРОМГИР آرامگیر **1.** таскиньёбанда, осуда.

Бе гирья дӯстдори ту оромгир нест,
Ё ковкови дидаву дил, ё гиристан. *Урфӣ*

2. ҷойгир.

З-оташу хоке, ки надорӣ гузир,
Хона ба хона шуда оромгир. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОРОМГОҲ||ОРОМГАҲ آرامگاه||آرامگه **1.** ҷои истироҳат, ҷои хоб, маҳалли осоиш, истиқоматгоҳ; ҷой, манзил, макон.

Дар боғи шаҳр, ки ҷойгоҳ ва оромгоҳи подшоҳони олиҷоҳ ва салотини шавкатинтибоҳ аст, бар сандалии зарнигор қарор гирифт. *«Фатҳнома»*

Эй насими саҳар, оромгаҳи ёр куҷост?
Манзили он маҳи ошиққуши айёр куҷост? *Ҳофиз*

оромгаҳ сохтан ҷой гирифтан; ватан кардан.

Ман он булбулам, к-аз Ирам тохтам,
Ба боғи ту оромгаҳ сохтам. *Низомӣ*

2. ҷои амн, паноҳгоҳ.

Ҳамеронд як моҳ худ бо сипоҳ,
Қ-аз эшон надиданд оромгоҳ. *Фирдавсӣ*

Гар аз фитнаояд касе дар паноҳ,
Надорад ҷуз ин кишвар оромгоҳ. *Саъдӣ*

3. *маҷ.* гӯрхона, дахма, мақбара.

Ба наздики шумо, эй куштагони ишқ, меоям,
Ба дарду ҳасрат ороиш кунед оромгоҳи ман. *Урфӣ*

ОРОМГУЗИНӢ آرام گزینی истироҳат пеш гирифтан, истироҳат дар айёми пирӣ.

ОРОМДЕҲ آرام‌ده *ниг.* **оромбахш.**

Мегуфт, ки эй фурӯғи дида,
Оромдеҳи дили рамида!.. *Шоҳин*

ОРОМИДА||ОРАМИДА آرامیده||آرمیده **1.** *сифати феълии замони гузаштаи* **оромидан; 2.** вазнин, бурдбор, ботамкин; сокин, ором; **3.** хотирҷамъ, беташвиш.

Нома омадааст аз имом Иброҳим, ... мехоҳем, ки бар ту хонем, биё эмин ва оромида.
«Таърихи Табарӣ»

ОРОМИДАГӢ||ОРАМИДАГӢ آرامیدگی||آرمیدگی оромӣ, осудагӣ, қарор; **оромидагӣ доштан** осуда будан, орому осуда будан.

Зи шаш ҷиҳат чу замин орамидагӣ дорам,
Бувад зи гардиши гардун каманди ваҳдати мо.
Шавкат

ОРОМИДАН||ОРАМИДАН آرامیدن||آرمیدن **1.** ором гирифтан, қарор гирифтан; дам гирифтан, истироҳат кардан, осудан.

Деҳқон ба саҳаргоҳон, к-аз хона биёяд,
На ҳеҷ биёромаду на ҳеҷ бипояд. *Манучеҳрӣ*

Аз дидани мева мутаҳассир гардад, то нахӯрад, наёрамад. *Аҳмади Дониш*

2. *маҷ.* хомӯш шудан.

Бозоргон ... ҳама шаб наёрамид аз суханҳои парешон гуфтан. *Саъдӣ*

3. дӯстӣ кардан; бо ҳам зистан; ҳамхобӣ кардан.

Туро дил чун диҳад аз ман буридан,
Ба рафтан, бо дигар кас орамидан?
Фахриддини Гурсонӣ

Духтари деҳқонеро дӯст гирифт ва бихост ва бо вай биёромид ва духтар аз Қубод обистан гашт.
«Маҷмаъ-ут-таворих»

ОРОМИШ آرامش **1.** беҳаракатӣ, сукунат.

Ва лекин дуруст кунем, ки халоъ худ нест ва андар халоъ ҷунбишу оромиш нест. *Ибни Сино*

2. осоиш, роҳат, фароғат; **оромиш гирифтан** қарор гирифтан, истодан.

Раъяташ сокин нагардад як замон дар як замин,
Рахшаш оромиш нагирад соате дар як мақом.
Фаррухӣ

ОРОМСӮЗ آرامسوز барҳамзанандаи оромию осудагӣ.

Ба гирья дояро гуфто: Чӣ рӯз аст,
Ту гӯӣ, оташе оромсӯз аст! *Фахриддини Гургонӣ*

ОРОМФАЗО آرامفزا *ниг.* **оромбахш.**

Оромфазост баски ҷаҳдаш,
Оҳиста вазад сабо ба аҳдаш. *Файзӣ*

ОРОМӢ آرامی сукунат, қарор; **оромӣ доштан** қарор доштан, ором будан.

Чӣ сон дур аз ту, ҷоно, чашми тамкин доштан аз ман,
Ки бе васли гуҳар ҳаргиз надорад баҳр оромӣ.
Шоҳин

ОРОСТА آراسته **1.** *сифати феълии замони гузаштаи* **оростан; 2.** **ором, осуда; басомон, батартиб; ободон, маъмур.**

Гарат мамлакат бояд ороста,
Мадеҳ кори мўъзам ба навхоста. *Саъдӣ*

лашкари ороста лашкари муназзам, лашкари батартиб.

Ин рўз Абулҳасан даррасид бо лашкари анбўҳ ва ороста. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ороста гаштан ба тартиб омадан; обод шудан.

На замине зи ту ороста гашт,
На дарахте зи ту пироста гашт. *Ҷомӣ*

ороста шудани саф саф кашидани лашкар.

Чу шуд аз ду ҷониб саф ороста,
Саломат шуд аз роҳ бархоста. *Хисрави Деҳлавӣ*

3. озода; покиза.

Зани хубу хушхўю ороста
Чӣ монад ба нодони навхоста? *Саъдӣ*

4. омода, тайёр.

Сўҳроб ўро гуфт: Бирав ва Хушнавозро бигўй, ки инчунин захми тирро ороста бош. *«Таърихи Табарӣ»*

Гар толиби молу ганҷи афзунӣ,
Ороста бош ранҷи афзунро. *Адиб Собир*

ороста кардан оростан, барпо кардан, ташкил намудан.

Ҳофиз, ороста кун базму бигў воизро,
Ки бибин маҷлисаму тарки сари минбар гир! *Ҳофиз*

◇ **дил ороста доштан** дил шод кардан, дилро хурсанд намудан.

Бипурсид дигар, ки аз хоста
Чӣ донӣ, ки дорад дил ороста? *Фирдавсӣ*

ОРОСТАГӢ آراستگی **ороиш; зебу зинат.**

ОРОСТАН||ОРАСТАН آراستن||آرستن **1.** **зинат додан, зебу зинат додан, музайян кардан, оро додан.**

Боди сабо даромад, фирдавс гашт саҳро,
Ороcт бўстонро найсон ба фарши дебо. *Кисоӣ*

Абўабдулло бифармуд, то шаҳрро биёростанд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Бисьёр машав ғарра бад-ин ҳусни диловез,
Қ-ин ҳусни диловези ту аз ишқи ман ораст. *Салмони Соваҷӣ*

2. барпо кардан, сохтан; хушнамо сохтан; ба вуҷуд овардан.

Базме подшоҳона биоростанд. *Авфӣ*

Чист, бингар, з-осиё мар-осиёбонро ғал(л)а?
Гар набоистиш ғалла, осиё н-оростӣ. *Носири Хисрав*

Таҳайюр гаҳ зи чашмакҳои ашкам анҷум орояд,
Сазад гар гардиши рангам кунад таъмири гардуне. *Шоҳин*

3. обод кардан, маъмур кардан.

Масъуди Насир ... афзали подшоҳони вақт аст ба аслу насаб ... шуҷоату саховат ва пиростани мулку оростани вилоят. *Низомии Арўзӣ*

4. дуруст кардан; соз кардан.

Зананда дигаргун биёрост руд,
Баровард ногоҳ дигар суруд. *Фирдавсӣ*

Макун пешаи худ ба ҷуз ростӣ,
Агар ростӣ, корат оростӣ! *Ҳотифӣ*

5. омода шудан; муҳайё кардан, ҳозир кардан.

Ҳама ганҷ пеши ту оростаст,
Агар тоҷ, агар тахт, агар хостаст. *Фирдавсӣ*

Рўзи дуйўм зи ҷой Қомат хост,
Хештанро барои ҷанг орост. *Мушфиқӣ*

Ҷавоби нома биёростам, ки бинвисам:
Аз он чӣ гўш зи ҷонон шунид, дида надид. *Шоҳин*

6. *кинояз* навиштан, таълиф намудан, гуфтан.

Кунун, эй сухангўи бедормағз,
Яке достоне биёрой нағз. *Фирдавсӣ*

Ҷавоби ҳарфи ёр оростан хост,
Хароше дошт ҳар ҳарфе, ки орост. *Хисрави Деҳлавӣ*

Пешиниён хираднномаҳо оростаанд, ки пасинон гўш кунанд. *«Нигори дониш»*

ОРОЪ *a.* آراء *ҷ.* **раъй I.**

Ва дар ду қисми дигар аз ақсоми ҳикмат ақвол ва орои дигари ҳукамо муносиби фанни аввал намате тақрир дода шавад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

ОРУҒ||ОРУҚ آروغ||آروق боди меъда, ки аз гулў бо садо мебарояд.

Бо чунин хўрдану чунин оруқ,
Қай бари рахти хеш бар Айюқ? *Авҳадӣ*

Зи маҳтобе бинўшӣ косаи дўғ,
Кашӣ оҳи дурўғе ҳамчу оруғ. *Ҳозиқ*

оруғ задан оруғ додан, аз гулў боди меъда баровардан.

Он пири гушнаро, ки набуд оҳ дар ҷигар,
Оруғи имтило занад акнун зи хони шукр. *Камоли Исмоил*

ОРУҒДА آرغده хашмгин, ғазаболуд; ҷангара.

Суи разм омад чу оруғда шер,
Каманде ба бозў, саманде ба зер. *Фирдавсӣ*

ОРУҚ آروق *ниг.* **оруғ.**

ОРӢ *a.* عاری **1.** бараҳна, урьён, луч.

... Ва орию урьён берун хоҳад шуд. *Аҳмади Дониш*

2. *маҷ.* маҳрум, ҷудо, холӣ, дур аз чизе; **орӣ будан** *аз чизе* маҳрум будан ва дур будан аз чизе.

Шеъри вай холӣ аз латофате нест, аммо аз фазоили муктасаба бисьёр орӣ будааст. *Ҷомӣ*

Ҳар подшоҳе, ки аз сифати адл орӣ бошад, монанди абрест, ки борон надошта бошад. *«Фатҳнома»*

орӣ шудан (ё гаштан) *аз чизе* маҳрум гаштан аз чизе, чизеро доро нашудан.

Баъзе аз ашхос ҳеҷ аз он сифат орӣ наметавонанд шуд. *Аҳмади Дониш*

Аз пешаи косибӣ орию барӣ ва дохили зумраи фузало гаштаам. *Садри Зиё*

◇ **аз либоси илм орӣ будан** *кинояз* беилм будан, ҷоҳил будан.

Фақир гуфтам, ки шумо сабр кунед ва таъҷил нанамоед, ки ҷаноби хоҷа аз либоси илм орист. *Восифӣ*

ОС I آس *ниг.* **осиё.**

Осмон осиёи гардонест,
Халқро орд мекунад чун ос. *Унсурӣ*

Дар ос афканам ҳар киро суданист,
Бибахшоям онро, ки бахшиданист. *Низомӣ*

ос кардан орд кардан, талқон кардан; майда кардан, реза кардан.

Қадре аз он гандум ос карданд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ос шудан орд шудан; реза шудан, пора-пора гардидан.

Ос шудам зери осиёи замона,
Неста хоҳам шудан ҳаме ба карона. *Кисоӣ*

То маро дил ос шуд дар осиёи ишқи ӯ,
Ҳаст, пиндорӣ, ғубори осиё бар сар маро. *Муиззӣ*

ОС II آس ҷонвари сафедранге, ки сари думаш сиёҳ аст ва аз пӯсти он пӯстин медӯзанд, қоқум.

ОС III *а.* آس дарахтест ҳамешасабз, ки баргу гулаш хушбӯй буда, дар тиб ҳамчун даво кор фармуда мешавад, дарахти мурд.

Дар ту, эй гунбади умеду ҳарос,
Гардиши ос ҳасту гунаи ос.
Сабзу хуррам чу осӣ андар чашм,
Боз бар фарқ тезгард чу ос. *Масъуди Саъд*

Моҳи дуҳафта надорад қаду чашму руҳу зулф,
Ар-ару наргиси серобу гули сурию ос. *Сӯзанӣ*

ОСА آسه замини барои кишт тайёр кардашуда; киштзор.

Чу абри кафи шаҳ тақотур намояд,
Зар аз осаи тамаъи соил бирӯяд. *Мунҷик*

ОСАФ آصف **1.** номи вазири Сулаймон, писари Довуд, ки ба доноӣ машҳур будааст.

Осаф бар курсие, ки пеши тахт мавҷуд буд, қарор гирифт. «*Равзат-ус-сафо*»

Осафи сонӣ Осафи дуйӯм; *кинояаз* ҳар вазире, ки дар ақлу заковат монанди Осаф аст.

Ҳофиз ин гавҳари манзум, ки аз табъ ангехт,
Асари тарбияти Осафи сонӣ донист. *Ҳофиз*

2. *маҷ.* вазири доно, вазири ботадбир.

Осафо, дар хонаам барги зимистон ҳеҷ нест,
Барг чун дар хотир афтад, рӯ суви боғе ниҳам. *Мушфиқӣ*

ОСАФӢ آصفی вазирӣ, вазорат.

Шукӯҳи осафию аспи боду мантиқи тайр
Ба бод рафту аз ӯ хоҷа ҳеҷ тарф набаст. *Ҳофиз*

Амалу илм бибояд сифати осафи шоҳ,
Осафӣ чун кунад он хоҷа, ки нодон бошад? *Камоли Исмоил*

ОСАФҶОҲ آصفجاه баландмартаба (лақаби вазирон).

Дар ҳар мартаба ҷаноби осафҷоҳ табассуме мекарданд. *Садри Зиё*

ОСАҒДА آسغده муҳайё, тайёр.

Хотири отири ту ғорат кард
Ганҷи осағдаи ниҳони қалам. *Масъуди Саъд*

ОСЕБ آسیب **1.** озор, ранҷ, дард.

Зи осеби раҳ дар харошу хурӯш,
Ба тан хунаш аз гармии хур ба ҷӯш. *Ҷомӣ*

2. зарба, садама, кӯфт.

Ба осеби пою ба зону, ба даст
Ҳаме мардум афганд чун пили маст. *Унсурӣ*

Аз осеби наъли якрон санги хора пора кунам. *Авфӣ*

3. зарар, зиён, газанд.

Ва Систонро ҳанӯз ҳеҷ осебе нарасида буд то ин вақт. «*Таърихи Систон*»

осеб омадан зарар расидан.

Қасеро тоҷи зар бар сар диҳад зеб,
Ки н-ояд бар заиф аз тахташ осеб. *Хисрави Деҳлавӣ*

осеб расидан зарар расидан; шикаст расидан.

Шахсе аз боме ба болои марде, ки ба пои девор нишаста буд, афтод. Иттифоқо афтодаро осебе нарасид, нишастаро гардан шикаст. *Садри Зиё*

4. офат, накбат, бало.

Давлатеро, ки набошад ғам аз осеби завол
Бе такаллуф бишунав: Давлати дарвешон аст. *Ҳофиз*

Қунун уммед дар кори ту бастам,
Магар гирӣ дар ин осеб дастам. *Фахриддини Гургонӣ*

◇ **осеби ахтар** дар ақидаи аҳли хурофот таъсири бади ситораи наҳс.

Мефурӯшам роҳату ишқи ситамгар меҳарам,
Медиҳам рӯзи хушу осеби ахтар меҳарам. *Урфӣ*

осеби назар (*ё* **чашм**) чашмзахм, чашмрасидагӣ, чашми бад.

Зи осеби назар гар мегурезӣ, дар дилам биншин,
Ки он гаҳ холӣ аз номаҳрамон кошонае дорӣ. *Урфӣ*

осебу шеб ташвиш, изтироб.

Ҳама шаб ба хоб андар осебу шеб,
Зи пайкорашон дил шуда ношикеб. *Фирдавсӣ*

осеби парӣ доштан дар ақидаи хурофӣ аз таъсири ҷинну парӣ зиён дидан.

Туӣ девонаваш, ҷоно, ки дорӣ сояи гесӯ,
Дилам девонатар аз ту, ки осеби парӣ дорад. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОСЕВАН آسیون *ниг.* **осема.**

Гар на ишқат кард осеван маро,
Аз чӣ рӯ саргаштаву осеванам. *Мунҷик*

Чӣ чизӣ, к-ин ҳама осеван аз туст,
Ки бе ту зиндагонии ман аз туст. *Аттор*

ОСЕМА آسیمه парешон, музтариб, мушавваш; саросема; ҳайрон, шефта; саргашта, девонамизоҷ; **осема гаштан** (*ё* **шудан**) ҳайрон ва парешонхотир шудан; девона шудан.

Саропарда бурданд аз айвон ба дашт,
Сипаҳ аз хурӯшидан осема гашт. *Фирдавсӣ*

Осема шавам, чун лаби нӯшинт бубинам,
Монандаи занбӯр, ки ангур бубинад. *Адиб Собир*

осема кардан парешону мушавваш кардан; девона кардан.

Осема басе кард фалак бехабаронро
В-ошуфта басе гашт бад-ӯ кори муҳайё. *Носири Хисрав*

ОСЕМАНАЗАР آسیمه‌نظر **1.** шӯриданигоҳ, ошуфтаназар; **2.** мадҳуш, азхудрафта, азҳолрафта.

Нӯшдоруи муфарреҳ, ки ҷаве феъл накард,
Ҳам бад-он осии осеманазар боздиҳед. *Хоқонӣ*

ОСЕМАСАР||ОСЕМАСОР آسیمه‌سر||آسیمه‌سار саргардон, мутаҳайир, парешонҳол, саросема.

Ман аз баҳри он бачча осемасор
Ҳамегардам андар ҷаҳон сӯгвор. *Фирдавсӣ*
Осемасар чу гови харосам, ки чашмбанд
Нагзорадам, ки чашм ба берун дароварам. *Хоқонӣ*

ОСИВОР عاصی‌وار монанди гунаҳгор, гунаҳгорсифат.

Гар диҳад тавфиқ тавба, шукр гӯй,
Варна осивор роҳи узр пӯй. *Ҷомӣ*

ОСИЁ آسیا дастгоҳе, ки дар он ғалладонаро орд мекунанд.

Гарчи муш аз осиё бисьёр дорад фоида,
Бегумон, рӯзе фурӯ кӯбад сари муш осиё.
Носири Хисрав
Ҳаме осиё тунд гардад ба об,
Чу шуд мунқатеъ об, гардад хароб. *Шоҳин*

осиёи бод осиёе, ки ба қувваи бод кор мекунад.

Аз шикасти мост гардиш чархи бебуньёдро,
Нест ғайр аз дона обе осиёи бодро. *Соиб*

осиё кардан орд кардан, талқон кардан; ◇ **осиёи фалак (ё чарх)** *киноя аз* фалаки гарданда; дуньё, ҷаҳон.

Эй аждаҳои чарх, дилам бештар бихӯр
В-эй осиёи чарх, танам тангтар бисой!
Масъуди Саъд
Осиёи фалак аз оби мурувват холист,
То дилат чок чу гандум нашавад, нон маталаб.
Соиб

аз гард афтодани осиёи *касе* *киноя аз* беравнақ шудани кори касе.

Дили шикаста ба дармон намешавад барпо,
Агар зи гард фитад осиёи дарвешӣ. *Соиб*

ба хун (дар)гаштани осиё *киноя аз* рӯй додани куштори бисьёр ва хунрезии зиёд.

Чунон хун ҳамерафт бар кӯҳу дашт,
К-аз он осиёҳо ба хун дарбигашт. *Дақиқӣ*

дар осиёи рӯзгор гаштан *киноя аз* аҳволи гуногун аз сар гузаронидан, пастию баландии ҳаётро дидан.

Сипаҳсолори Ғозӣ Саид дар осиёи рӯзгор бигашт ва хосту афтод ва бар шуғл буду набуд.
«Таърихи Байҳақӣ»

ОСИЁБ آسیاب *ниг.* **осиё.**

Бар сарам гардид санги осиёб,
То баромад гардам аз ҷони хароб.
Абӯисҳоқи Атъима

ОСИЁБОН آسیابان шахсе, ки осиёро бонӣ мекунад, осиёдор.

Азбаски бар ту баргашт ин осиёи гетӣ,
Чун марди осиёбон пургарди осиёӣ.
Носири Хисрав

ОСИЁБОНӢ آسیابانی пешаву амали осиёбон.

ОСИЁСАНГ آسیاسنگ **1.** санги осиё.

Осиёсанги зерин мутаҳаррик нест, лоҷарам тахаммули бори гарон ҳамекунад. *Саъдӣ*

Чунон шудаст зи савдо маро димоғ заиф,
Ки доғ бар сари бемағзам осиёсанг аст. *Соиб*

2. *маҷ.* санги бузург, санги гарон.

Баргирифт он осиёсангу бизад
Бар магас, то он магас вопас хазад. *Румӣ*

ОСИЁЧАРХ آسیاچرخ осиёи бодӣ.

Дар он ҷо осиёчарх кунанд, то бод бигардонад ва орд кунад. *«Таърихи Систон»*

ОСИМ *а.* آثم гунаҳгор, осӣ.

Шояд қиссаи хиёнат ғайри воқеъ бошад ва ҳама осиму базаҳманд гарданд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Анас ба ранҷиши тамом аз пеши он золими осим берун омад. *«Равзат-ус-сафо»*

ОСИФ *а.* عاصف боди сахт, тундбод.

Зи маркабаш ба гаҳи так се пой дорад рашк,
Яке шамолу дуйӯм осифу сейӯм сарсар.
Адиб Собир

Ва аз чашмаи хушкгашта боду шамоли осиф берун ояд. *Аҳмади Дониш*

ОСМОН آسمان **1.** фазои бениҳояти атрофи замин, ки ба назар кабудранги гунбазшакл менамояд, сипеҳр, фалак.

Чу ҷоду бикушт, осмон тира гашт,
Бар он сон ки чашм андар ӯ хира гашт. *Фирдавсӣ*

2. сақф, шифт.

Хиромон ҳамерафт Баҳроми Гӯр,
Яке хона дид, осмонаш булӯр. *Фирдавсӣ*

3. *д.* олами боло, ки гӯё макони худо ва малоика будааст.

Мулк з-он додаст моро кунфакон,
То нанолад халқ сӯи осмон. *Румӣ*

[Аҷуза] шак накард, ки [эшон] малакест аз осмон нозил шуда. *Садри Зиё*

4. *маҷ.* тақдир, сарнавишт.

Бар шикасти базми ман осмон фалохун шуд,
Бар даҳони миноям ҷои пунба санг омад. *Сайидо*

◇ **ҳафт осмон** *ниг.* **ҳафт(ҳафт фалак); ку осмон ку ресмон?** яъне сару нӯгаш куҷо?

Иштибоҳе ҳаст лафзӣ дар миён,
Лек худ ку осмон, ку ресмон? *Румӣ*

осмонро ба абрӯ пӯшидан барои пинҳон кардани кори ошкоро кӯшидан.

Агар пайкари туст, чандин макӯш,
Ба абрӯи худ осмонро мапӯш. *Низомӣ*

осмонро ба замин овардан кори номумкинро анҷом додан; **осмонро ба теша тарошидан** кори муҳол ва ношуданиро иҷро кардан.

Бар замин бозуе киро бошад,
Қ-осмонро ба теша битрошад?! *Низомӣ*

ба осмон шудан даргузаштан, мурдан.

Пас аз ин Бӯсаиди саррофи кадхудои ғозӣ ба осмон шуд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

бар осмон пой ниҳодан *киноя аз* баландмартаба шудан, ба мақоми баланд расидан.

Кунун к-ам давлатам шуд корфармой,
Худ аз давлат ниҳам бар осмон пой.
Хисрави Деҳлавӣ

бар осмон тахт задан *киноя аз* соҳиби мақоми баланд шудан.

Бар хокам агар ту мекашӣ рахт,
Гӯям, ки бар осмон задам тахт. *Файзӣ*

бар сари *касе* **фурӯ рафтани осмон** ба ҳоли бад афтодани касе, ба рӯзи сиёҳ дучор шудани касе; гирифтори мусибат ва бадбахтӣ гаштани касе.

Ман толиби он маҳам, гар ӯ рафт,
Гӯ бар сарам осмон фурӯ рафт. *Шоҳин*

дар ҳафт осмон як ситора надоштан *киноя аз* ниҳояти камбағалӣ; **ба ҳар кӯчо равӣ, осмон ҳамин ранг аст** *зарб.* шароит дар ҳама ҷо як аст.

ОСМОНА آسمانه сақф, шифти хона.

То ҳаме осмон тавонӣ дид,
Осмон бину осмона мабин. *Имора*

Дару девору буму осмона
Нигорида ба нақши чиниёна. *Фахриддини Гургонӣ*

ОСМОНАСОС آسمان‌اساس пуршукӯҳ, бузург, азим, олибуньёд.

Султон ... аз дидани иморат ва абния ва бутхонаҳои олия дар шигифт монда, ... ин иборот дарҷ фармуд, ки дар ин шаҳр ҳазор қасри осмонасос аст. «*Таърихи Фаришта*»

ОСМОНВАШ آسمان‌وش **1.** осмонмонанд; **2.** *маҷ.* баланд; бошукӯҳ.

Бар боми осмонваш гар моҳи мо барояд,
Хуршед кист боре, к-ӯ бар само барояд.
Хисрави Деҳлавӣ

Дар чашни осмонваши ту рехта ба ноз
Соқии моҳрӯи ту дар соғар офтоб. *Анварӣ*

ОСМОНГАР آسمان گر *д.* худо.

Ҳамедонам, ки ҷавр аст ин, валекин
Надонам з-осмон ё з-осмонгар. *Носири Хисрав*

ОСМОНГИР آسمان گیر фатҳкунандаи осмон; баландпарвоз, дурпарвоз.

Чу хуршед теғат ҷаҳонгир бод,
Хадангат чу Тир осмонгир бод! *Хоҷу*

ОСМОНГУН||ОСМОНГУНА آسمان گون||آسمان گونه осмонранг, кабуд.

Рухи гулгунаш гашта заъфаронгун,
Лаби майгунаш гашта осмонгун.
Фахриддини Гургонӣ

ОСМОНДАРА||ОСМОНДАРРА آسمان‌دره *нуҷ.* Каҳкашон, Маҷарра.

Ба кӯчае, ки равӣ бо кафи гуҳарафшон,
Чу Осмондара созӣ зи бас гуҳар борӣ... *Мунҷик*

Саманд аз осмон дода нишонаш,
Ба сони Осмондарра камонаш. *Саноӣ*

ОСМОНЗАДА آسمان‌زده фалакатзада, шӯрбахт, бадбахт.

Манзур нест масҷиду майхона сохтан,
Мазлуми осмонзадаеро паноҳ шав. *Нозим*

ОСМОННАВАРД آسمان‌نورد ҳавопаймо, ҳавонавард, баландпарвоз.

ОСМОННИҲОД آسمان‌نهاد **1.** *киг.* **осмонасос; 2.** *маҷ.* асилзода, пок.

Ту ахтари осмонниҳодӣ,
Ҳам гавҳару ҳам гуҳарнажодӣ. *Файзӣ*

ОСМОНРӮЗ آسمان‌روز рӯзи 27-ӯми ҳар моҳи шамсӣ.

Моҳи Баҳману осмонрӯз буд,
Ки фолам бад-ин нома фирӯз буд. *Фирдавсӣ*

Осмонрӯз, эй чу моҳи осмон,
Бода нӯшу дор дилро шодмон. *Масъуди Саъд*

ОСМОНСАЙР آسمان‌سیر **1.** осмоннаворд, осмонгард; баландпарвоз; **2.** *маҷ.* хаёлпараст.

Аз ҷунун ин олами бегонаро гум кардаам,
Осмонсайрам, замини хонаро гум кардаам. *Соиб*

ОСМОНСАНҶ آسمان‌سنج мунаҷҷим, ҳайатшинос, ситорашинос.

Осмонсанҷаму ситорашинос,
Огаҳ аз кори ахтарон ба қиёс. *Низомӣ*

ОСМОНСОЙ آسمان‌سای осмонхарош, осмонрас, ниҳоят баланд.

Фармуданд, ки ... ҷавонҳои қавиҳайкал хӯдҳои қимати зарринашон бар сар ниҳода, яккашаҳпарҳои сафеди осмонсой бар он ҷо зананд. «*Фатҳнома*»

ОСМОНТАХТ آسمان‌تخت баландмартаба, олиҷоҳ.

Аз он Юсуф Зулайхо шуд ҷавонбахт
В-аз ин ҷун ман нагардам осмонтахт? *Нозим*

ОСМОНТОЗ آسمان‌تاز ба осмон бароянда, болораванда.

Ғубори ин водӣ яксар осмонтоз аст. *Бедил*

ОСМОНФАР آسمان‌فر пуршаъну пуршукӯҳ, бошукӯҳ.

Ҳама дар сояи он осмонфар
Чу тифле хуфта дар домони модар. *Хоҷӯ*

ОСМОНФАРҲАНГ آسمان‌فرهنگ пурдон, донишманд.

Гар дарун омадан ба хона равост,
То дароям, сухан бигӯям рост,
Ки Масеҳои осмонфарҳанг
Аз замона чӣ рев диду чӣ ранг? *Низомӣ*

ОСМОНХЕЗ آسمان‌خیز баланд; пуршукӯҳ.

Сарам ба саҷдаи ҳар дар фурӯ намеояд,
Ба остони ту нозам, ки осмонхез аст. *Зуҳурӣ*

ОСМОНШИТОБ آسمان‌شتاب *киноя аз* тезрав, тундрафтор.

Таборакаллаҳ аз он осмоншитоб куранг,
Ки наъли оннарангаш надида ранги даранг. *Урфӣ*

ОСМОНӢ آسمانی **1.** мансуб ба осмон 1; **2.** *д.* раббонӣ, илоҳӣ, ғайбӣ.

Валекин иттифоқи осмонӣ
Кунад тадбирҳои мард ботил. *Манучеҳрӣ*

Бахту давлат ба кордонӣ нест,
Ҷуз ба таъйиди осмонӣ нест. *Саъдӣ*

Шабе аз муқтазои осмонӣ
Дилам кард орзӯи комронӣ. *Саидо*

Асбоби заминӣ ба асароти осмонӣ мутобиқ афтода буд. *Аҳмади Дониш*

3. обӣ, кабудчаранг, осмонранг.

осо آسا *асоси замони ҳозираи* **осудан.**

ОСО I آسا хамьёза, даҳондара, фоза; **осо кашидан** (*ё* **кардан**) хамьёза кашидан.

Чунон намуд ба мо дӯш моҳи нав дидор
Чу ёри ман, ки кунад гоҳи хоби хуш осо. *Баҳромӣ*

ОСО II آسا зебу зинат, зевар, ороиш; **осо кардан** оростан, зинат додан.

Ба уммеди қабулат бикри фикрам
Чу бахри Юсуфи мисрӣ, Зулайхо
Ба анвои нафоис хештанро
Ба сони нав-арӯсе карда осо. *Асҷадӣ*

ОСО III آسا хайбат, салобат.

Зӯр бистонад тадбири ту аз панчаи шер,
Кибр берун кунад осои ту аз табъи паланг.
Мухтории Ғазнавӣ

ОСО IV آسا монанд, мисл; **бар осои ... ба** монанди ... ; ҳамчун.

Варо хондӣ ҳар замон Ардашер,
Ки гӯянда марде буду ёдгир.
Бар осои дастур будӣ варо,
Ҳамон низ ганҷур будӣ варо. *Фирдавсӣ*

ОСОИШ آسایش **1.** осудагӣ, оромӣ; роҳат, истироҳат.

Осоиши ду гетӣ тафсири ин ду ҳарф аст:
Бо дӯстон — мурувват, бо душманон — мудоро.
Ҳофиз

Умрҳо бигзашту сар болини осоиш надид,
Солҳо аз зонуи худ такьягоҳаш доштам. *Мушфиқӣ*

2. *маҷ.* сустӣ, коҳилӣ, танбалӣ.

Дилам бигрифт з-ин осудакорӣ,
Ки осоиш бувад буньёди хорӣ.
Фахриддини Гургонӣ

◇ **осоиши базм** асбоби тараб, асбоби хурсандӣ.

Ҳама роҳ пур пӯшишу хӯрданӣ,
Аз осоиши базму густурданӣ. *Фирдавсӣ*

ОСОМ *а.* آثام *ҷ.* **исм I.**

Осоми ӯ баршумурд ва савганд ёд кард, ки туро зинда нагзорам. *Авфӣ*

Шоҳ Шуҷоъ аз ҷароим ва осоми аҳли туғьён даргузашт. *«Равзат-ус-сафо»*

ОСОН آسان **1.** саҳл; *муқобили* **душвор** I.

Чу дониш танашро нигаҳбон бувад,
Ҳама зиндагониш осон бувад. *Фирдавсӣ*

Ноқисонро, Бедил, осон нест комил сохтан,
То диҳад як дона, чандин оби рӯ резад саҳоб.
Бедил

осон гаштан *ниг.* **осон шудан; осон гирифтан** саҳл шумоpидан, осон пиндоштан.

Ҳамон дор дилро, забонат чу тир,
Ту ин достони ман осон магир. *Фирдавсӣ*

осон фаро гирифтан саҳл пиндоштан.

Аввал чароғ будӣ, оҳиста шамъ гаштӣ,
Осон фаро гирифтам, дар хирман уфтодӣ. *Саъдӣ*

осон шудан (*ё* **гаштан**) ҳал шудан, ёфт шудани роҳи ҳал.

Яқин медонам, ки ба андак илтифоти хотири шумо ҳалли ин уқда хоҳад шуд ва ин мушкил осон хоҳад гашт. *Садри Зиё*

Мушкиле нест, ки осон нашавад,
Мард бояд, ки ҳаросон нашавад. *Саъдӣ*

2. беранҷ, муфт.

Ту ранҷию осон дигар кас хӯрад,
Сӯви гӯру тобути ту нангарад. *Фирдавсӣ*

ОСОНГУЗОР آسان‌گذار беғам, бепарво; дилвасеъ, сардхун.

Рафиқе некрой аз лашкаре беҳ,
Диле осонгузор аз кишваре беҳ.
Фахриддини Гургонӣ

ОСОНГУЗОРӢ آسان‌گذاری беғамӣ, бепарвоӣ; дилвасеӣ, сардхунӣ.

Ба осонгузорӣ даме мешумор,
Ки осон зияд марди осонгузор. *Низомӣ*

ОСОНКУШО آسان‌کشا чизе, ки ба осонӣ кушода мешавад; *маҷ.* зуд ва осон ҳал шаванда.

Агарчи бар дили дарьёст бор уқдаи ман,
Хушам, ки уқдаам осонкушост ҳамчу ҳубоб. *Соиб*

ОСОННИЮШ آسان‌نیوش касе, ки суханеро бо диққат гӯш намекунад.

Чӣ пиндорӣ, эй марди осonниюш,
Ки осон пур аз дур тавон кард гӯш? *Низомӣ*

ОСОНХӮРӢ آسان‌خوری муфтхӯрӣ; пурхӯрӣ.

Он ки ба осонхӯриаш хӯй шуд,
З-ӯ шарафи нафс ба як сӯй шуд.
Хисрави Деҳлавӣ

ОСОНӢ آسانی **1.** сабукӣ; *муқобили* **душворӣ.**

Эй ту сабаби шифову бемории ман
В-аз ту ҳама осонию душвории ман. *Адиб Собир*

Расидааст ба лаб ҷонам аз машаққати ҳаҷр,
Биё, ки дар қадамат ҷон диҳам ба осонӣ. *Шоҳин*

2. осудагӣ, осоиш; роҳату хоб.

Нахоҳам бе ту, ёро, зиндагонӣ,
На осонию коми инҷаҳонӣ. *Фахриддини Гургонӣ*

Басе баҳри осониям ранҷ бурд,
Паи роҳатам роҳи меҳнат сипурд. *Ҷомӣ*

3. *маҷ.* коҳилӣ, сустӣ, танбалӣ.

Бикоҳад зи ранҷи ту ҳамранҷи ту,
В-аз о с о н ӣ осонии ганҷи ту. *Абӯшакури Балхӣ*

Зи осонӣ наёяд шодкомӣ,
Зи беранҷӣ наёяд некномӣ. *Фахриддини Гургонӣ*

ОСОР *а.* آثار *ҷ.* **асар.**

Яке аз осори боқия он подшоҳ Бағдод аст. (1)
«Калила ва Димна»

Осори саодату наҷобат дар носияи ту мушоҳада мекунам. (2) *Авфӣ*

Он гоҳ дар осор ва натоиҷи илми тиб таammуле кардаам. (4) *«Калила ва Димна»*

Ваъдаҳо кардӣ, вале осори он зоҳир нашуд,
Сахттамкин гӯямат ё сустпаймон хонамат? (5)
Шоҳин

осори атиқа ёдгориҳои кӯҳна, асарҳои қадима; ◇ **осори сафар** кӯфтагии сафар, кӯфти роҳ, мондагии роҳ; **осори хайр** иншооте, ки барои истифодаи умум бино шудааст.

Хеле осори хайр, ки эшон доранд, ҳеҷ мулук надоранд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ОСРАНГ آس‌رنگ осиёмонанд, ба мисли осиё даврзананда.

То бароянд лахт-лахт аз кӯҳ меғи моғгун,
Осмони осранг аз ранги ӯ гардад халанг.
Манучеҳрӣ

ОСТАР I آستر **1.** матои қисми даруниии ҷомаву кӯрпа ва дигар либосҳо, битона; *муқобили* **абра** I.

Нор монад ба яке суфракаки дебо,
Остар дебаи зард, абраи он ҳамро. *Манучеҳрӣ*

Кисвати қадри ӯст он кисват,
К-аз нӯҳум чарх остар дорад. *Анварӣ*

2. *маҷ.* порчаи камарзиш.

Шунидам, ки фармондеҳе додгар
Қабо доштӣ ҳар ду рӯ остар. *Саъдӣ*

ОСТАР II آستر шакли кӯтоҳшудаи онсӯтар.

Чу равшан шуд аз нури хур бохтар,
Шуд аз чашми соя замин з-остар. *Масъуди Саъд*

ОСТИН آستين **1.** як қисми либос, ки дастро аз сари китф то панҷаҳо мепӯшонад.

Ҳеҷ кас ғайр аз Закариё наздики ӯ нарафта ва калиди ҳуҷра ҳамеша дар остини вай будӣ. *«Таърихи Табарӣ»*

Остин ва домани ӯ аз сари даст ва шитоланг фурӯ буд, ба корд бибурид. *Аҳмади Дониш*

2. *маҷ.* як миқдори чизе, ки дар остин гунҷад.

Қалам аст ин ба дасти Саъдӣ-дар,
Ё ҳазор остин дурри дарӣ. *Саъдӣ*

Тарсам, к-аз ин чаман набарӣ остини гул,
К-аз гулбунаш таҳаммули хоре намекунӣ. *Ҳофиз*

◇ **остин афшондан (ё фишондан, барафшондан)** а) рақсидан; б) изҳори беэътиноӣ кардан; тарк кардан; дур кардан, рондан.

Гар ту, шакарханда, остин нафишонӣ,
Ҳар магасе тӯтие шаванд шакархо. *Саъдӣ*

остин барзадан ба коре тайёр шудан, ба иҷрои коре миён бастан; *муқ.* **доман (доман барзадан).**

Чу сунбули ту сар аз барги ёсумин барзад,
Ғамат ба рехтани хунам остин барзад. *Заҳири Форьёбӣ*

Дорӣ хаёли куштани ман, варна баҳри чист
То соид остини ду дасти ту барзада? *Шоҳин*

остин барнаваштан *ниг.* **остин барзадан.**

Нахустин касе, к-ӯ бияфканд кин,
Ба хун рехтан барнавашт остин... *Фирдавсӣ*

остин молидан *ниг.* **остин барзадан.**

Остин молиду доман барзад он бебоки маст,
Вой ҷони ман, ки афтодам зи по, рафтам зи даст. *Осафӣ*

остин тар доштан *кинoя аз* бисьёр гиристан.

Дар он кӯш аз ниёзи синапарвар,
Ки доман пок дорӣ, остин тар. *Хисрави Деҳлавӣ*

остин фишондан *ниг.* **остин афшондан; остин шикардан** *ниг.* **остин барзадан.**

Остин бишкардай бар куштанам,
Табл худ дар зери доман мезанӣ! *Анварӣ*

остин шустан *ниг.* **остин тар доштан.**

Гӯ: Бираву остин зи хуни ҷигар шӯй,
Ҳар кӣ дар ин остона роҳ надорад. *Ҳофиз*

остини видоъ барафшондан *ба чизе* чизеро тарк кардан; **остини видоъ ба мулки ҷаҳон афшондан** ҷаҳонро видоъ кардан; ҷон супурдан, вафот кардан.

Барафшонд аз лаззати ин симоъ
Ба мулки ҷаҳон остини видоъ. *Ҷомӣ*

остини *касе* **гирифтан** а) дархост кардан, талаб намудан.

Гурӯҳе ҳамнишини ман, хилофи ақлу дини ман
Бигиранд остини ман, ки даст аз доманаш бигсил. *Саъдӣ*

б) даст гирифтан, часпидан.

Чун ишқ гирифт остинам,
Нагзошт, ки фурсате нишинам. *Шоҳин*

остини кӯҳна доштан бесару сомон будан; **остини малол афшондан** ҳазар кардан, парҳез намудан.

Раво мадор, ки аз доманат бидорам даст,
Ба остини малоле, ки бар ман афшонӣ. *Саъдӣ*

остин аз даҳан бардоштан *кинoя аз* хандидан, ханда задан.

Дар он чаман, ки ту бардорӣ остин зи даҳан,
Дар остин кунад аз шарм ханда пинҳон гул. *Соиб*

остин аз дида бардоштан *кинoя аз* ошкоро гиристан, ба ҳой-ҳой гирья кардан.

Гузоранд остин бар чашми худ сангиндилон, Соиб,
Агар ман остин аз дидаи хунбор бардорам. *Соиб*

остин аз дур бардоштан *кинoя аз* ишора кардан; хабар додан.

Ҳайрати ишқам зи роҳи хоксорӣ бурда буд,
Гирдбоде гар намебардошт аз дур остин. *Муфиди Балхӣ*

остин аз мижа бардоштан *ниг.* **остин аз дида бардоштан.**

Остин аз мижа имрӯз кӣ бардошт, ки боз
Киштии боди муроди ҳама тӯфонӣ шуд. *Волеҳи Ҳаравӣ*

остин аз чашм бардоштан *ниг.* **остин аз дида бардоштан.**

Агар девонаи ман остин аз чашм бардорад,
Кунад фаввораи хун гирдбоди ин биёбонро. *Соиб*

остин ба бинӣ гирифтан *кинoя аз* бинӣ пӯшонидан барои ба димоғ нарасидани бӯи бад; **остин ба шамъ задан** *кинoя аз* хомӯш кардани шамъ, куштани шамъ; **остин бар чашм гузоштан** пинҳон гиристан.

Гузоранд остин бар чашми худ сангиндилон, Соиб,
Агар ман остин аз дидаи хунбор бардорам. *Соиб*

остин бар ҷабини *касе* **кашидан** *кинoя аз* ғамхорӣ кардан, меҳрубонӣ намудан.

Дар ғубори кӯи ғам рӯи Зуҳурӣ гашт гум,
Остине бар ҷабин каш хоксори хешро. *Зуҳурӣ*

остин (бар)фишондан *ба (ё бар) касе, чизе* а) *кинoя аз* ишора кардан.

Замонеш савдо ба сар-дар бимонд,
Пас он гаҳ ба афв остин барфишонд. *Саъдӣ*

б) тарки касе ё чизе кардан, аз касе ё чизе даст кашидан, дурӣ гузидан.

Як нафас, эй хоҷаи доманкашон,
Остине бар ҳама олам фишон. *Низомӣ*

Дӯстон чун аз нифоқ олудаанд,
Остин бар дӯстон хоҳам фишонд. *Хоқонӣ*

в) таҳсин гуфтан, офарин хондан.

Ҳар рӯз вақти субҳ фишонад чу мухлисон
Бар остони гунбади даввор остин.
Чун рӯи ҳамчу моҳи туро дид бомдод,
Афшонд бар ҷамоли ту гулзор остин. *Абулфатҳи Ҳиравӣ*

ОСТИНАФШОНӢ آستين افشانی беэътиноӣ, бепарвоӣ.

Остинафшонии Юсуф гули ворастагист,
Ишқ агар машшота мегардад, Зулайхо пир нест. *Соиб*

ОСТИНФИШОН آستين‌فشان хиромон; рақскунон.

Бар ҳар замин, ки остинфишон мегузарӣ, монанди доман дар поят афтам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Хоҳам шудан ба кӯи муғон остинфишон
З-ин фитнаҳо, ки домани охирзамон гирифт. *Ҳофиз*

ОСТОН||ОСТОНА آستان||آستانه **1.** қисми поёнии чорчӯбаи дар, поиндарӣ; даромадгоҳ, мадхал.

Маро сарест бар ин остона, то ҳастам,
Сари ман асту ҳамин остона мегӯям. *Мушфиқӣ*

Шоир гуфт: Девони худро ба ҷиҳати табаррук ба остонаи Каъба молидам. Мавлоно гуфт: Агар ба оби Замзам мешустӣ, беҳтар буд. *Садри Зиё*

2. *маҷ.* кафшкан; поёни хоҷа.

Дар худ камоли манзалате ҳар киро ки ҳаст,
Бар садр ихтиёр кунад остонаро. *Соиб*

3. *маҷ.* дарбор, даргоҳ, боргоҳи подшоҳӣ.

Эй соҳиби Каъба, нотавоне
Дидаст ситам зи остоне. *Шоҳин*

◇ **остони гардон** (*ё* **гардун**) *киноя аз* осмони аввал; осмон; **остони фано** *киноя аз* дунъё; **остонаи ҷоҳ** *киноя аз* ибтидои бузургӣ ва мартаба.

Сафар мураббии мард асту остонаи ҷоҳ,
Сафар хизонаи мол асту устоди ҳунар. *Анварӣ*

остон бӯсидан таъзим кардан; зиёрат кардан.

Зулайхо доман андарчиду баргашт,
Ба хизмат остон бӯсиду баргашт. *Ҷомӣ*

остонаи *касе* **судан** *киноя аз* изҳори хоксорӣ ва фармонбардорӣ кардан.

Ҳеҷ сар остонаи ту насуд,
Ки кулаҳгӯша бар сипеҳр нахаст. *Анварӣ*

ОСТОНБӮС آستان‌بوس остонбӯсӣ, зиёрат; назди бузурге рафтан, ташарруф ҷустан.

Подшоҳо, ҳама шоҳон, ки ба хоби абаданд,
Остонбӯси ту дар хоб таманно карданд.
Хисрави Деҳлавӣ

ОСТОНРӮБ آستان‌روب хизматгор, ходим.

Гаҳе ба зовияи Каъба субҳагардонам,
Гаҳе ба тарфи санамхона остонрӯбам.
Толиби Омулӣ

ОСТӢ آستی *шакли кӯтоҳшудаи* **остин.**

Зи кажжӣ паҷӯяд касе ростӣ,
Гар аз ростӣ пур кунад остӣ. *Фирдавсӣ*

ОСУДА آسوده **1.** *сифати феълии замони гузаштаи* **осудан; 2.** *беғам, беташвиш, хотирҷамъ; фориғбол.*

Осуда зи ҳар чӣ нест, мебояд зист,
В-озода зи ҳар чӣ ҳаст, мебояд буд.
Салмони Соваҷӣ

Ёр гӯяд: Тарки ишқи мо куну осуда бош.
Кори душворе чунин бар хеш осон чун кунам?!
Мӯҳъй

3. озод, фориғ.

Иёл на, зану фарзанд на, маунат на,
Аз ин ситам ҳама осуда буду осон буд. *Рӯдакӣ*

осуда гаштан (*ё* **шудан**) *аз чизе* фориғ шудан аз чизе, халос шудан аз чизе.

Чу осуда шуд бораи ҳар ду мард
Зи озори ҷангу зи нанги набард... *Фирдавсӣ*

Даҳр пур аз ғолияи суда гашт,
Дому дад аз так задан осуда гашт.
Хисрави Деҳлавӣ

4. дамгирифта, оромида.

Ва ҳар пайки монда нома ба пайки осуда додӣ ва нома зудтар ба ҷои мақсуд расидӣ.
«Таърихи Байҳақӣ»

Малики шаҳр ҳукм фармуда,
Ки бигиранд улоғи осуда. *Ҷомӣ*

5. солим, тандуруст.

Сабукхастагонро суви зин кашид,
Зи осудагон лашкаре баргузид. *Фирдавсӣ*

Ҳайкали осуда ба коре дарор,
Пештарак з-он ки бимонад зи кор.
Хисрави Деҳлавӣ

◇ **осуда нафас задан** *киноя аз* хотирҷамъ будан, беташвиш будан.

Ғами мавҷуду парешонии маъдум надорам,
Нафасе мезанам осудаву умре ба сар орам. *Саъдӣ*

расида осуда бошад *зарб.* шахсе, ки ба мақсад расидааст, хотирҷамъ аст.

ОСУДАГӢ آسودگی ороми, осоиш.

Аз он пас зи аспон фуруд омаданд,
Замоне бар осудагӣ дам заданд. *Фирдавсӣ*

Осудагӣ дар бало кӣ гӯяд?
Бар хор бараҳна по накӯбад! *Шоҳин*

ОСУДАДИЛ آسوده‌دل хотирҷамъ, беғам; бедард; фориғбол.

Осудадило, ҳоли дили зор чӣ донӣ?
Хунхории ушшоқи ҷигархор чӣ донӣ? *Ҷомӣ*

Дид он ду рух Ҳилолию осудадил нишаст
Аз ҷустуҷӯи лолаву аз гуфтугӯи гул. *Ҳилолӣ*

ОСУДАКОРӢ آسوده‌کاری сусткорӣ, танбалӣ, коҳилӣ.

Дилам бигрифт з-ин осудакорӣ,
Ки осоиш бувад буньёди хорӣ.
Фахриддини Гургонӣ

ОСУДАН آسودن **1.** дам гирифтан, истироҳат кардан; хастагӣ баровардан.

Умар ба Саъд нома фиристод, ки ҳамон ҷо бош, то сипоҳ биёсоянд. *«Таърихи Табарӣ»*

Монда шуда дар хона даромад, то як соат биёсояд. *Аҳмади Дониш*

2. қарор гирифтан, ором гирифтан, истодан.

Замоне маёсой аз омӯхтан,
Агар ҷон ҳамехоҳӣ афрӯхтан. *Фирдавсӣ*

Пеш аз ин фозилон басе буданд,
Ки зи касбу ҳунар наёсуданд. *Ҷомӣ*

3. ором шудан, таскин ёфтан, хотирҷамъ шудан.

Ба лоба гуфтамаш: Эй моҳрух, чӣ бошад агар
Ба як шакар зи ту дилхастае биёсояд. *Ҳофиз*

Зи ҷилваи суману сарв дил наёсояд,
Куҷост сарви сиҳиқомату суманбари ман? *Ҳилолӣ*

4. *маҷ.* мадфун будан, абадӣ хобидан.

Қутайба дар ноҳияти работи сарҳанг дар деҳе, ки онро Қох хонанд, осудааст ва аз вилоятҳо пайваста он ҷо раванд ба зиёрат.
«Таърихи Наршахӣ»

Ба зери хок ҷуз он бедилон, ки о с у д а н д,
Зи аҳли ишқ кӣ осуд дар замонаи мо?! *Мушфиқӣ*

◇ **осудани машом** кайф кардан, лаззат бурдани касе.

Наёсояд машом аз таблаи уд,
Бар оташ неҳ, ки чун анбар бибӯяд. *Саъдӣ*

ОСУДАХОТИР آسوده‌خاطر хотирҷамъ.

Чу пироҳан шавам осудахотир,
Гарат ҳамчун қабо гирам дар оғӯш. *Ҳофиз*

ОСУДАҲОЛ آسوده‌حال хотирчамъ, форинбол.

Ҳар ду рафтанд андар ӯ осудаҳол,
Шуд маҳу хуршедро манзил ҳилол. *Ҷомӣ*

ОСУҒДА آسغده ҳезуми нимсӯхта, ҳезуми нимсӯзи сиёҳшуда.

Истода миёни гармоба
Ҳамчу осуғда дар миёни танӯр. *Маъруфии Балхӣ*

ОСӢ I *а.* عاصی **1.** саркаш, нофармон, гардантоб; исьёнгар, балвогар, шӯришгар.

Бидониста будам ҳама пеш аз ин,
Ки осӣ бихоҳад шуд ӯ ҳамчунин. *Фирдавсӣ*

2. гунаҳгор, муҷрим.

Осиён аз гуноҳ тавба кунанд,
Орифон аз ибодат истиғфор. *Саъдӣ*

Тавбаи ин бандаи осӣ мақбул аст.
«Равзат-ус-сафо»

осӣ шудан а) гардан ба фармон нанихода̄н, сар бардоштан, итоат накардан; шӯриш кардан.

Ба Миср будам, ки хабар омад, малики Ҳалаб осӣ шуда аз султон. *Носири Хисрав*

Сипоҳӣ, ки осӣ шавад бар амир,
Варо, то тавонӣ, ба хидмат магир. *Саъдӣ*

б) гуноҳ кардан.

Афзал аксари фунунро дар хизмати Аҳмад-махдум касб карда, бинобар хиффати мизоҷ дар авосити умр ба устози мазкур осӣ шуд. *Садри Зиё*

ОСӢ II *а.* آسی ғамгин, ҳазин.

ОТАШ آتش **1.** он чӣ дар вақти сӯхтани чӯб, ангишт ва ғ. ба вуҷуд меояд ва дорои равшанию гармист, алав.

Хирадманд кӯшад, к-аз оташ раҳад,
На худро ба сӯзанда оташ диҳад. *Асадӣ*

оташ дардодан оташ афрӯхтан, даргиронда̄н; сӯзондан; **оташ дарзадан** оташ додан, сӯзондан.

Оташе дар дили девонаи мо дарзадаӣ,
Ки чу дудем ҳамеша ба ҳавоят раққос. *Ҳофиз*

Чу парвона оташ ба худ дарзананд,
На чун кирми пилла ба худ дартананд. *Саъдӣ*

оташ додан а) оташ афрӯхтан, даргирондан; сӯзондан; б) тир паррондан аз аслиҳаи оташнок.

Тапончаро аз ҷайби худ кашид, мехост, ки оташ диҳад. *Садри Зиё*

оташ задан а) сӯхтан, сӯзондан; б) *маҷ.* маҳв кардан, несту нобуд намудан.

То карда сиёҳ абрувонро,
Оташ зада шохи арғувонро. *Ҳилолӣ*

Дило, бисӯхт зи оҳи ту хонумони қарор,
Чаро намезанӣ оташ ба дудмони фироқ? *Шоҳин*

оташ кардан алав даргирондан, гулхан афрӯхтан.

Оташ, ки ту мекунӣ, муҳол аст,
К-ин дег фурӯ нишинад аз ҷӯш. *Саъдӣ*

оташ куштан хомӯш кардани оташ.

Зи бас к-аз хуни дилҳо гашта сероб,
Ба оби теғ оташ метавон кушт. *Абӯтолиби Калим*

2. *маҷ.* тундӣ, тезӣ; ғазаб.

Бигуфтанд, к-ин ранҷ додӣ ба бод,
Сари номвар пур зи оташ мабод! *Фирдавсӣ*

Яке безиён марди оҳангарам,
Зи шоҳ оташ ояд ҳаме бар сарам. *Фирдавсӣ*

3. *маҷ.* сӯзу гудоз, ғаму андӯх, дард.

Дилаш гашт пур оташ аз меҳри Зол,
Аз ӯ дур шуд хӯрду орому ҳол. *Фирдавсӣ*

оташи дил *киноя аз* дарду ғам.

З-оташи дил чун намесӯзад равон, гӯё ки ҳаст
Устухонҳои бадан фонусу тан з-оҳан маро. *Фузулӣ*

4. *киноя аз* шароб, бода.

Хокро аз бод бӯи меҳрубонӣ омадаст,
Дардеҳ он оташ, ки оби зиндагонӣ омадаст. *Саноӣ*

Магар чун фурӯ резад оташ зи ҷом,
Шавад кори мо пухта аз хуни хом. *Низомӣ*

5. *д.* дӯзах.

Аз хатари оташу азоби абад
Дину хирад кард дар ҳисор маро. *Носири Хисрав*

Озҳоро ба сӯи хеш макаш,
Ки кашад ҷонтро суи оташ. *Саноӣ*

◇ **оташи Барзин** *ниг.* **озар (озари Барзин).**

Қасе, ки оташи Барзин надида буд, бидид:
Рухаш чу оташу з-оташ дамида райҳонаш.
Салмони Соваҷӣ

оташи баста *киноя аз* зар, тилло.

З-оташи баста кушоянд ҳама кор,
Қорпирои ту зар боистӣ. *Хоқонӣ*

оташи баҳор *киноя аз* гули сурх; лола; **оташи бедуд** а) офтоб; б) шароб; **оташи безабона** *киноя аз* шароб; **оташи гул** сурхии гул.

Ҳар оташи гуле, ки бар атрофи хоки мост,
Аз оташи дилу ҷигари чок-чоки мост. *Ҳилолӣ*

оташи корвон оташи гулхане, ки баъд аз кӯчида рафтани корвон дар ҷои он боқӣ мемонад.

Бе раҳбарии ту машъали меҳр
Чун оташи корвон наҷунбад. *Саноӣ*

оташи меъда *киноя аз* ниҳояти гуруснагӣ.

Аз оташи меъда дуд бархост,
Гарди адам аз вуҷуд бархост. *Файзӣ*

Оташи меъда боло гирифт ва дуди он ба Айюқ кашид ва ҳаёву номус аз миёни мардум рахт барбаст. *«Фатҳнома»*

оташи Мӯсо (ё мусавӣ) а) *д.* оташе, ки гӯё Мусои пайғамбар дар кӯҳи Тур дида буд.

Яъне биё, ки оташи Мусо намуд гул,
То аз дарахт нағмаи тавҳид бишнавӣ. *Ҳофиз*

б) *киноя аз* шароб, май.

Гови сафолин андар ор, к-оташи мусавӣ дар ӯ,
То чӣ кунанд хокиён гови зарини соҳирӣ? *Хоқонӣ*

оташи муҷассам *киноя аз* теғу шамшери обдор.

Дуди он оташи муҷассами ӯст,
Он ки чархи мутаббақаш донанд. *Хоқонӣ*

оташи Намруд *д.* оташест, ки гӯё Намруд ном ҳокими шаҳри Бобул барои сӯхтани Иброҳими Халилуллоҳ афрӯхта буд, ва ба амри илоҳӣ он оташ ба гулистон мубаддал шуда, Иброҳим саломат монд; **оташи обпарвар** *ниг.* **оташи муҷассам; оташи осмон(ӣ)** *киноя аз* барқ, соиқа; **оташи порсӣ** *тиб.* табхола, ки аз таб ба лаб медамад.

Дид маро гирифта лаб оташи порсӣ зи таб,
Нутқи ман оби тозиён бурда ба нуктаи дарӣ.
Хоқонӣ

оташи пуроб а) ашки чашми ғамзадагон; б) шароби сурх; **оташи рӯй** *киноя аз* ҳусн, зебоӣ.

Оташи рӯи ту оташ ба ниҳодам мезад,
Аз сари зулфи ту гардам, ки даромад ба миён.
Шоҳин

оташи сайёл шароби лаълфом.

Чун шароби лаъл соқӣ рехт дар ҷоми булӯр,
Оташи сайёл дар оби зулол омад падид.
Салмони Соваҷӣ

оташи санг шарорае, ки дар натиҷаи ба ҳам задани санге ба санге ва ё филиззоту санг пайдо мешавад; **оташи тавбасӯз** *киноя аз* шароб, бода.

Биё, соқӣ, он оташи тавбасӯз
Ба оташгаҳи мағзи ман барфурӯз. *Низомӣ*

оташи тар *киноя аз* а) шароб, бода.

Бихоҳ аз муғон дар сафол оташи тар,
Қ-аз оташ сафоли ту райҳон намояд. *Хоқонӣ*

Гар бар сарам зи оташи тар бод нестӣ,
Аз ишқу ранҷи ишқ маро ёд нестӣ. *Адиб Собир*

б) лаби маҳбуба; **оташи ток** *киноя аз* шароби ангурӣ; **оташи Тур** *ниг.* **оташи Мусо; оташи фалакӣ** *киноя аз* офтоб.

Чу оташи фалакӣ шуд нуҳуфта зери ҳиҷоб,
Зи дуд баст фалак бар рухи замона ниқоб. *Муиззӣ*

оташи Халил *ниг.* **оташи Намруд.**

Ба ёди рӯи ту чун оташи Халил маро
Суманнигор шавад дар дили хароб оташ. *Ломеӣ*

оташи хомӯш лахча, ахгар.

Ёқути лабаш, ки оташи хомӯш аст,
Чун барг ба ғунчааш забон рӯпӯш аст.*

оташи хотир *киноя аз* тезфаҳмӣ, зиракӣ, хушзеҳнӣ.

Чун оташи хотири маро шоҳ бидид,
Аз хок маро бар забари моҳ кашид. *Муиззӣ*

оташи қофила *ниг.* **оташи корвон.**

Оташи қофилаи мо дили равшан бошад,
Гарди мо сурма ба бедории раҳзан бошад. *Соиб*

оташи ҷонсӯз *ниг.* **оташи дил.**

Гирифтам синаро бишкофаму дил оварам берун,
Зи оташҳои ҷонсӯзе, ки дорам ахгаре камтар.
Мушфиқӣ

оташ ангехтан ба ҷӯшу хурӯш овардан. *

Ҳарфе зи дили мушавваш ангехт
В-аз чарбзабонӣ оташ ангехт. *Файзӣ*

Ғуломи он калиматам, ки оташ ангезад,
На оби сард занад дар сухан ба оташи тез. *Ҳофиз*

оташ барангехтан *аз касе киноя аз* нобуд кардан ва мағлубу забун намудани касе.

...Ки оташ зи душман барангехтем,
Ба иқболи шаҳ хуни ӯ рехтем. *Низомӣ*

оташ барангехтан (*ё* **баровардан**) *аз ҷое киноя аз* харобу вайрон кардан ҷоеро.

Ба кини Сиёвуш буридам сараш,
Барангехтам оташ аз кишвараш. *Фирдавсӣ*

Сипоҳе бар аз ҷангҷӯён ба Рум,
Ки оташ бароранд аз он марзу бум. *Фирдавсӣ*

оташ нишондан оташро хомӯш кардан, оташро куштан.

Оташ нишондану ахгар гузоштан ва афъӣ куштану баччаашро нигоҳ доштан — кори хирадмандон нест. *Саъдӣ*

оташ сард кардан оташ куштан, хомӯш намудани оташ.

Ё раб, ин оташ, ки дар ҷони ман аст,
Сард кун з-он сон, ки кардӣ бар Халил. *Ҳофиз*

оташ тоза кардан *киноя аз* зиёд кардани дард.

Чун нагардад сӯзи дил афзун, ки дасти лутфи ӯ
Пунба аз доғам гирифту оташамро тоза кард?
Муфиди Балхӣ

оташ чакидан шарора паридан.

Зи дил оташ чакид, аз дидааш об,
Ба айни обу оташ гашт бетоб. *Бадрӣ*

оташ шудан *киноя аз* хашмгин шудан, оташин гаштан.

Бим аст, ки бар бод равад хоки Зуҳурӣ,
Соқӣ, ба ман оташ чӣ шавӣ? олами об аст. *Зуҳурӣ*

оташи куштаро афрӯхтан *киноя аз* кинаву адовати кӯҳнаро аз сари нав барпо кардан.

Беҳ, ки гармӣ дар ӯ наёмӯзем,
Оташи куштаро наафрӯзем. *Низомӣ*

оташи Намруд барафрӯхтани лола *киноя аз* шукуфтани лола, сурх шудани лола.

Ба боғ тоза кун оини дини зардуштӣ,
Кунун ки лола барафрӯхт оташи Намруд. *Ҳофиз*

оташи касе нишондан *киноя аз* таскин ва тасаллӣ додан касеро.

Бигӯфтед сад нуктаи дилкашам, *
Нишондед з-оби сухан оташам. *Ҷомӣ*

оташи *касеро* **тез кардан** шавқу ҳаваси касеро зиёд кардан.

Дидор менамоию парҳез мекунӣ,
Бозори хешу оташи мо тез мекунӣ. *Саъдӣ*

оташ аз об афрӯхтан (*ё* **баровардан**) *киноя аз* кори аҷибу ғариб ва номумкин кардан; *муқ.* **аз об баромадани оташ.**

Ман чу хоҳам кард фарьёд, об аз оташ баркашам,
Ӯ чу хоҳад хӯрд ташвир, оташ афрӯзад зи об.
Муиззӣ

Зи оташ об баровардa ишқу оташ аз об,
Зи дил ба дида наёвардаем нам ба абас.
Волеҳи Ҳаравӣ

оташ аз об надонистан *киноя аз* ниҳоят бебоку ҷасур будан.

Яке шаҳриёр аст Афросиёб,
Ки оташ ҳамоно надонад зи об. *Фирдавсӣ*

оташ аз санг рӯёнидан пайдо кардани оташ аз санг.

Наям парвона, то бар гирди шамъи дигарон гардам,
Сипанди шӯхи ман аз санг мерӯёнад оташро. *Соиб*

оташ аз чашми *касе* **гирифтан** *киноя аз* тарсонидан; тарсидан; **оташ ба дил афтодан** а) гирифтор шудан ба дарду ғам.

Ба рафъи кулфати ҳар офат аст тадбире,
Гар оташе ба дил афтад, зи дида об талаб! *Бедил*

б) ба ташвишу изтироб афтодан; **оташ ба оби ашк куштан** *киноя аз* бо гирья кам кардани ғаму андӯҳ, бо гирья таскин додани дил.

Равон бо чашми гирьёну дили реш,
Ба оби ашк мекушт оташи хеш. *Хусрави Деҳлавӣ*

оташ бар варақ рехтан *киноя аз* суханҳои шавқовар ва ҳаяҷонбахш навиштан.

Кунун, эй хома, оташ бар варақ рез,
Баён гарм аст, сатре аз арақ рез. *Бедил*

оташ дар сина афрӯхтан дар дил ишқ пайдо кардан, ба муҳаббат гирифтор шудан.

Зи рӯяш оташе дар сина афрӯхт
В-аз он оташ матои сабру дин сӯхт. *Ҷомӣ*

оташ зери по доштан қарору ором гум кардан; беқарор будан.

Муғелон пои нозуктинатонро дар ҳино дорад,
Чӣ ғам дорад зи ҳор он кас, ки оташ зери по дорад. *Соиб*

Асар то аз вуҷудам ҳаст, як ҷо нест оромам,
Сипанди миҷмари ишқам, ки оташ зери по дорам. *Мулҳам*

аз об баромадани оташ *киноя аз* рӯй додани воқеаи аҷибу ғариб; пеш омадани кори душвор; *муқ.* **оташ аз об афрӯхтан.**

Пас огоҳӣ омад ба Афросиёб,
Ки оташ баромад зи дарьёи об. *Фирдавсӣ*

аз хиёр (бурун) ҷастани оташ *киноя аз* воқеъ шудани кори ғайри мумкин ва муҳол, аз кулӯх оташ паридан.

Накарду ҳам накунад ҳосиди ту кори савоб,
Наҷасту ҳам наҷаҳад ҳаргиз аз хиёр оташ. *Адиб Собир*

Ман аз фасурдадилон сӯзи ишқ чун ҷӯям,
Зиҳӣ, муҳол, ки оташ бурун ҷаҳад зи хиёр. *Хисрави Деҳлавӣ*

атр бар оташ фишондан *киноя аз* дуо гуфтан; ба некӣ ёд кардан.

Дуруди шаҳаншаҳ бар он ғор хонд,
Бирун рафт, атре бар оташ фишонд. *Низомӣ*

бар оташ нишастан азобу машаққат кашидан.

Ҳаме то шодмонат боз бинам,
Бар оташ хуспаму бар вай нишинам. *Фахриддини Гургонӣ*

бар оташ нишондан *киноя аз* ғамгин кардан, ба азобу машаққат гирифтор кардан.

Макуш ба бозиям, эй мири офтобвашон,
Ба дигаре манишину бар оташам манишон! *Исмат*

Ба ҳар касе, ки нишастӣ, маро ба хок нишондӣ,
Дигар ба кас маншин, то бар оташам нанишонӣ! *Ҳилолӣ*

дар оташу об будан *киноя аз* дучори ранҷу машаққати бисьёр шудан.

Зи сӯзи сина кабобам, зи сели дида харобам,
Ту шамъи базми касонию ман дар оташу обам. *Ҳилолӣ*

миёни ду кас (ё тан) оташ афрӯхтан дар байни ду кас фитна хезондан, миёни ду кас бо ғаммозӣ ҷанг андохтан.

Миёни ду кас ҷанг чун оташ аст,
Суханчини бадбахт ҳезумкаш аст.
Миёни ду тан оташ афрӯхтан
На ақл аст, худ дар миён сӯхтан. *Саъдӣ*

миёни оташу об нишондан *киноя аз* дучори ранҷу машаққат кардан.

Чу ин посух ба гӯши шаҳ расонданд,
Миёни оташу обаш нишонданд. *Бадриши Кашмирӣ*

наъл дар оташ будан (ё доштан) *киноя аз* беқарор будан, ки гӯё агар номи касеро дар наъл навишта дар оташ гузоранд, он шахс беқарору музтариб мешудааст.

Ҷаҳон гарчи оромгоҳи хуш аст,
Шитобандаро наъл дар оташ аст. *Низомӣ*

Дар ниҳонхонаи ишрат санаме хуш дорам,
К-аз сари зулфу рухаш наъл дар оташ дорам. *Ҳофиз*

ОТАШАК آتشک **1.** барқ, соиқа; **2.** кирми шабтоб; **3.** *тиб.* маразест, ки дар олати таносул пайдо мешавад; обилаи фарангӣ, сифилис.

ОТАШАКӢ آتشکی касе, ки ба марази оташак гирифтор шудааст; *ниг.* **оташак** 3.

ОТАШАНГЕЗ آتش انگیز **1.** оташафрӯз, оташдаргирон; **2.** *маҷ.* гӯяндаи суханҳои тезу тунд; хашмгин.

Он дилшуда з-он фасона шуд тез,
Бикшод даҳони оташангез. *Низомӣ*

Ба ҳар хат буд дуде оташангез,
Таҳи ҳар ҳарф пинҳон шӯълаи тез. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОТАШАНДОЗ آتش انداز касе, ки дар ҷангҳо оташ ба сӯи душман меандозад.

Ба ҳар сӯ, ки рӯ кард кин соз буд,
Миёншон яке оташандоз буд. *Асадӣ*

ОТАШАНДУД آتش اندود **1.** оташолуд; оташгун, оташмонанд; **2.** *маҷ.* ғамангез, ҳузновар.

Фиристодӣ ба ман нақше пур аз дуд,
Саросар чун дили ман оташандуд. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОТАШАФРӮЗ آتش افروز **1.** оташдаргирон, пешдаргирон.

Оташафрӯз шуда то пари парвонаи мо,
Рӯшноӣ надиҳад шамъ ба кошонаи мо. *Махфӣ*

2. касе, ки касбаш оташ даргирондан аст, гӯлахӣ, алавмон.

Офтоби сипеҳр бо ҳама қадр
Оташафрӯзи дегдони ман аст. *Саноӣ*

3. дами оҳангарӣ.

ОТАШАФШОН آتش افشان оташпош, оташрез; сӯзон.

Чу мушкин салосил парешон мабош,
Чу меҳр аз ҷигар оташафшон мабош! *Хоҷу*

Чу тоба замин оташафшон дар ӯ,
Чу моҳӣ шуда мор бирьён дар ӯ. *Ҷомӣ*

ОТАШБАЁН آتش بیان *ниг.* **оташзабон.**

Бар лаби оташбаёни Соиб аз дилбастагӣ
Гуфтугӯи ишқ чун табхол мегардад гиреҳ. *Соиб*

ОТАШБАНД آتش بند фурӯ нишонандаи оташ; **сеҳри оташбанд** афсуне, ки гӯё бо хондан ва навиштани он оташ фурӯ менишинад.

Нусхае, к-аз хатти туст андар дили сӯзони ман,
Сеҳри оташбанд ё таъвизи таб мехонамаш. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОТАШБАРГ آتش برگ чақмоқ; оташзана.

То барафрӯзам чароғи ишқ з-оташбарги доғ,
Санги оташ шоми ғам аз қабри Фарҳод оварам. *Мушфиқӣ*

ОТАШБОЗ آتشباز шахсе, ки мушак мепаронад, мушакбоз, тарфбоз.

Чӣ кӯра, тарфи оташбози даврон,
Чӣ кӯра, осмон аз вай ҳаросон. *Сайидо*

ОТАШБОЗӢ آتشبازی 1. мушакпарронӣ, тарфбозӣ; 2. оташфишонӣ.

Ба дастури Рум аробаҳои оташбозӣ ороста ва пеши афвоҷ боздошта. «*Таърихи Фаришта*»

ОТАШБОР آتشبار 1. оташфишон; сӯзон.

Рафт барқи оҳи мо бар чархи каҷрафтори мо,
Бошад оташбор имшаб оҳи оташбори мо.
Ибни Ямин

Дар дили ман оҳи оташборро набвад асар,
Баркро помоли дасти хӯшачинам кардаанд!
Сайидо

2. *маҷ.* дарднок, аламнок.

То чанд маро сӯзӣ дар оташи савдоят,
Як лаҳза намо раҳме бар ин дили оташбор. *Ғиёсӣ*

ОТАШВАШ آتشوش *ниг.* **оташгун.**

ОТАШВОР آتشوار ба монанди оташ; *маҷ.* тез, зуд; ба тезӣ.

Искандар марде буд, ки оташвор султонии вай нирӯ гирифт ва бар боло шуд, рӯзе чанд сахт, андак ва пас хокистар шуд. «*Таърихи Байҳақӣ*»

ОТАШГАР آتشگر 1. касе, ки бо оташ кор мекунад, мисли оҳангар, заргар, мисгар ва ғ.; 2. ба вуҷуд оварандаи оташ.

Хуршед сонеъ аст мар-оташро,
Бишнос з-оташ, эй писар, оташгар. *Носири Хисрав*

ОТАШГАРӢ آتشگری 1. кор кардан бо оташ; 2. тез кардан, обутоб додан.

Бас ки шавқам мебарад саргарм дар майдони ишқ,
Метавон кардан зи хунам теғро оташгарӣ.
Ваҷеҳии Систонӣ

ОТАШГАҲ آتشگه *ниг.* **оташгоҳ.**

ОТАШГИР آتشگیر *ниг.* **оташгирак.**

Ҳазар зи замзамаи андалеби мо, Бедил,
Ки ахгар аст ба минқор ҳамчу оташгир. *Бедил*

ОТАШГИРА I آتشگیره оташдаргирон, пешдаргирон, пешгирон.

Шаҳ — оташдону оташгира ин мушти авони хас,
Ки баҳри хонумонҳо сӯхтан бошанд аъвонаш.
Ҷомӣ

ОТАШГИРА II||ОТАШГИРАК آتشگیره||آتشگیرک афзори душох, ки бо он оташ мегиранд ва алав дуруст мекунанд.

ОТАШГОҲ||ОТАШГАҲ آتشگاه||آتشگه 1. ҷои оташ; оташдон.

Нафасам сарду сина оташгоҳ,
Даҳанам хушку дида тӯфонбор. *Анварӣ*

Тани ман дардҳоро роҳ гаштаст,
Ту гӯӣ ҷонам оташгоҳ гаштаст.
Фахриддини Гургонӣ

2. *ниг.* **оташкада 1.**

Ҷуҳудонро низ куништ аст ва тарсоёнро калиса ва габраконро оташгоҳ. «*Таърихи Систон*»

Дур ба доман фишонду зар ба кулоҳ
Бар сари мӯбадони оташгоҳ. *Низомӣ*

ОТАШГУДОЗ آتشگداز тафсонидашуда, тафсон.

Оинаи зонуи пӯлодсоз
Гашт чу нармоҳани оташгудоз. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОТАШГУН آتشگون арғувонӣ, сурхи баланд; **оби оташгун** *маҷ.* шароби сурх.

Соқиё, як ҷуръае з-он оби оташгун, ки ман
Дар миёни пухтагони ишқи ӯ хомам ҳанӯз.
Ҳофиз

ОТАШДАМ آتشدم *ниг.* **оташзабон.**

Воизи моро нигаҳ дорад худо аз чашмзахм,
К-ӯ басе оташдаму аз чӯби хушкаш минбар аст.
Абӯтолиби Калим

ОТАШДАСТ آتشدست чусту чолок, тезкор; моҳир, усто.

Талаб кард аз ҳунармандони нодир,
Ду оташдаст гардиданд ҳозир. *Нозим*

Соқии оташпарасту оташдаст
Рехт дар соғар оташи сӯзон. *Ҳотифӣ*

ОТАШДИДА آتشدیده сӯхта, алаврасида.

Ёди айёме, ки рухсори ту пеши дида буд,
Аз нигоҳи гарм мижгон мӯи оташдида буд.
Шавкат

Осмон чун хонаи занбӯри оташдида аст,
Дар таҳи ин сақфи оташбор чун хобад касе? *Соиб*

ОТАШДИЛ آتشدل ғамзада.

Шаби тира чун рӯзи беҳосилон,
Ҳаво сард чун оҳи оташдилон. *Хоҷу*

ОТАШДОН آتشدان конун, манқал, кӯра; дегдон.

Фурӯ рафтан ба оташдон нагунсор,
Ба пилки дида оташпора чидан...
Басе бар Ҷомӣ осонтар намояд
Зи бори миннати дунон кашидан! *Ҷомӣ*

ОТАШЗАБОН آتشزبان он кӣ суханаш таъсирбахш аст; сеҳрбаён; суханвар.

Мулҳам, зи гармии суханат сӯхт оламе,
Монанди шӯъла ин ҳама оташзабон мабош! *Мулҳам*

ОТАШЗАБОНӢ آتشزبانی қобилияти гуфтори пурҳарорат ва таъсирбахш, нотиқӣ; сеҳрбаёнӣ.

Саъдии оташзабонам, дар ғамат сӯзон чу шамъ,
Бо ҳама оташзабонӣ дар ту гироим нест. *Саъдӣ*

ОТАШЗАДА آتشزده 1. сӯхта, оташрасида; 2. *маҷ.* доғзада, сиёҳшуда аз дуду оташ.

Доғ бар сина зи бетоқатиам мегардад
Шоми ҳиҷрони ту чун коғази оташзадае. *Ваҳид*

3. *маҷ.* ба ҷӯшу хурӯш омада; ғазабнокшуда.

Гар на ду оташзада дар хай шудӣ,
Даҳр пур аз ҷонварон кай шудӣ?
Хисрави Деҳлавӣ

ОТАШЗАН||ОТАШЗАНА آتشزن||آتشزنه 1. пешдаргирон, алавдаргирон, пешгирон.

Султони ситамнажод ишқ аст,
Оташзани тахти дод ишқ аст. *Файзӣ*

2. санги чақмоқ, оташбарг, санг ё оҳане, ки онро ба санге зада, оташ мебароранд.

Эй худованде, ки рӯзи хашми ту аз бими ту
Дарчаҳад оташ ба санги оташу оташзана...
Манучеҳрӣ

Шарфае бишнид дар шаб мўътамад,
Баргирифт оташзана, к-оташ занад. *Румӣ*

ОТАШИН آتشین 1. мансуб ба оташ I; оташдор; 2. *маҷ*. тунд, тез.

Миёни гирья механдам, ки чун шамъ андар ин маҷлис
Забони оташинам ҳаст, лекин дарнамегирад. *Ҳофиз*

Биё, соқӣ, он оташин май биёр,
Ки сўзад, зи мо он чӣ н-ояд ба кор. *Ҷомӣ*

3. *маҷ*. сурхранг; фурўзон, дурахшон.

Оташин лаъле, ки точи хисравонро зевар аст,
Ахгаре бахри хаёли хом пухтан бар сар аст. *Фонӣ*

Ҳар оташин гуле, ки бар атрофи хоки мост,
Аз оташи дилу ҷигари чок-чоки мост. *Ҳилолӣ*

оташин гаштан сурх шудан.

Зи бас хун, ки гирд омад андар мағок,
Чу гўгирди сурх оташин гашт хок. *Низомӣ*

◇ **оташин мор** а) *киноя аз* забонаи оташ; б) оҳи дарднок.

Чун танўрам ба гоҳи оҳ задан,
Қ-оташин морам аз даҳон бархост. *Хоқонӣ*

оби оташин *киноя аз* шароби сурх.

Биёр, соқӣ, аз он оби оташин, ки фалак
Ба бод дод чу Ҷамшед хоки Доророро. *Хисрави Деҳлавӣ*

оҳи оташин оҳи пурсўзу гудоз, оҳи дарднок.

Он чӣ мекунад бо ман, сабр мекунам, Мулҳам,
Осмон намедонад, оҳи оташин дорам. *Мулҳам*

рўи оташин рўи зебо.

Чӣ рўи оташин асту чӣ қадди шўълахез аст ин,
Шарори хирмани ман, барқи оғўшу канори ман! *Сайидо*

ОТАШИНМИХЛАБ آتشین‌مخلب тезчангол; ◇ **шери оташинмихлаб** *киноя аз* офтоб.

Баромад аз куноми шарқ шере оташинмихлаб,
Гурезон анҷумаш аз пеш рўбаҳсон, гурозосо. *Ҳотифӣ*

ОТАШИНПАНҶА آتشین‌پنجه *ниг.* **оташдаст.**

ОТАШИНРЎ(Й) آتشین‌رو(ی) сурхрўй; зеборўй, зебо.

Ҳанўз оташам холӣ аз бўи дуд,
Надида кас аз оташинрўй дуд. *Хоҷу*

ОТАШИНХОНА آتشین‌خانه: **(ин) оташинхонаи сахтҷўш** *киноя аз* дунъё, ҷаҳон.

Аз ин оташинхонаи сахтҷўш
Касе ҷон барад, к-ў бувад сахткўш. *Низомӣ*

ОТАШИНХЎ(Й) آتشین‌خو(ی) оташмонанд; тундхў, оташмизоҷ, тезхашм; зудранҷ.

Аз ғамат, эй оташинхў, мондаам дар тобу таб,
Қардаам чун ғунчаи гул мўҳри хомўшӣ ба лаб. *Сайидо*

Оташинхўе, ки ҳар дам бесабаб аз рўи қаҳр
Баҳри қатлам хоста, тиру синон бардошта ... *Савдо*

ОТАШИНҶАВЛОН آتشین‌جولان *ниг.* **оташинҷилва.**

Намонад хуси бе ошиқ, ки шамъи оташинҷавлон
Чу бепарвона шуд, фонусро парвона месозад. *Соиб*

ОТАШИНҶИЛВА آتشین‌جلوه хушхиром; ишвагар, танноз.

З-оташинҷилваи ман шаҳр кабоб асту ҳазин,
Оҳ аз ин барқ, ки дар хирмани дилҳо месўхт. *Саъдӣ*

ОТАШИНҶОН آتشین‌جان сахтҷон; пуртоқат.

Оташинҷон чун самандар шав, ки девони маро
Сатрҳо дуди дилу сурхӣ ба оби оташ аст. *Соиб*

ОТАШКАДА آتشکده 1. ҷое, ки оташ меафрўзанд, оташдон, алавхона, танўраи оташ.

Эй он, ки ман аз ишқи ту андар ҷигари хеш
Оташкада дорам саду бар ҳар мижае ҷӣ. *Рўдакӣ*

Оташкадаст ҷону дил аз сўзи сина, оҳ,
Дуде, ки баргузашт зи равзан, назар кунед! *Камоли Хуҷандӣ*

2. ибодатгоҳи зардуштиён, парастишгоҳи муғон, маъбади оташпарастон.

Яке оташкада аст, ки онро бузург доранд ва зиёрат кунанд ва буньёди ўро Доро ниҳодааст. *«Ҳудуд-ул-олам»*

Ҷамъе маҷус дар Ҳирот муқорини масҷид оташкада доштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

оташкадаи Барзин *ниг.* **озар (озари Барзин).**

Ба гоҳи рафтан, к-он турки ман андар зин шуд,
Дили ман з-он зин оташкадаи Барзин шуд. *Абўшакури Балхӣ*

◇ **оташкадаи Баҳром** *киноя аз* бурҷи Ҳамал.

ОТАШКАДАКОВ آتشکده‌کاو он чӣ, ки бо он оташро мекованд, оташков, оташковак.

Дорам зи наи қалам мани маст
Оташкадакови ишқ дар даст. *Файзӣ*

ОТАШКОР آتشکار *ниг.* **оташгар.**

ОТАШКОРӢ آتش کاری 1. пешаю амали оташкор; 2. оҳангарӣ.

Ин муаллими нобино дар сатҳи об дўкони оташкорӣ ниҳода. *Аҳмади Дониш*

3. гарм кардан, тафсонидан.

Тири хамгашта шавад рост ба оташкорӣ,
Пир аз хосияти ишқ ҷавон мегардад. *Саиди Ашраф*

ОТАШЛИБОС آتش‌لباس сурхпўш.

Маҷмае аз мухаддарот дар ў
Ҳама оташлибосу симандом. *Анварӣ*

ОТАШМАНИШ آتش‌منش *ниг.* **оташинхў(й).**

Ин абрвашони баркдавро,
Оташманишони бодравро ... *Файзӣ*

ОТАШМИЗОҶ آتش‌مزاج *ниг.* **оташинхў(й).**

Таби оташмизоҷи ишқ дилсўз аст, медонам,
Аҷоиб ташнаҷонам, чашм дар ҷоҳи закан дорам. *Мулҳам*

ОТАШМИЗОҶӢ آتش‌مزاجی мисли оташ будан; тундхўй, тезхашмӣ.

Куштанамро, дилбаро, ин чини абрўят бас аст,
Ин қадар оташмизоҷӣ бо хасу хошок чист?!. *Махфӣ*

ОТАШНАВО آتش‌نوا он кй нолаи пурсӯз дорад; хӯшовоз, хушхон.

Ба ҳар доме, ки афтад булбули оташнавои ман,
Зи шодӣ чун сипанд аз донааш фарьёд бархезад. *Соиб*

ОТАШНАВОӢ آتش‌نوائی нолаи пурсӯз; хушовозӣ, хушхонӣ; хонишп маҳзунона.

Асар гум карда оҳангам, мапурс аз андалеби ман,
Дар ин ғулшан нафас месӯзам аз оташнавоиҳо. *Бедил*

ОТАШНИГОҲ آتش‌نگاه шӯхчашм, шӯх.

Ба пеши шамъ парвона самандартинате монда,
Ки тоб орад шарори шуълаи оташнигоҳонро. *Махфӣ*

ОТАШНИШИН آتش‌نشین дар оташ нишинанда; ◇ **нолаи отапнишин** *киноя аз* нолаи пурсӯзу гудоз.

Чӣ имкон аст дил аз ҳалқаи доғат баровардан,
Сипанди базми моро нолаи оташнишин бошад. *Бедил*

ОТАШНИШОН آتش‌نشان оташ фурӯ нишонанда, оташ хомӯшкунанда, оташкуш.

Гаҳи ҳамла чун барқи оташфишон,
Гаҳи сайр чун боди отапнишон. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ташнаам, ратли гарон хоҳам гузид,
Оташе оташнишон хоҳам гузид. *Урфӣ*

◇ **оби отапнишон** *киноя аз* шароб.

Бидеҳ, соқӣ, он оби оташнишон,
Аз он пеш к-аз мо наёбӣ нишон. *Хоҷу*

ОТАШНИҲЕБ آتش‌نهیب бадвоҳима, воҳиманок.

Зи боди найзаи отапниҳеби чун обат
Адӯи сӯхтадил хоксор меояд. *Убайди Зоконӣ*

ОТАШНОК آتش‌ناک **1.** сӯзон; дардиок.

Ҳамин бас аст ба мо ошиқон, ки то ҳастем,
Миёни сели сиришкему оҳи оташнок. *Заҳири Форьёбӣ*

Бо дили сангинат оё ҳеҷ даргирад шабе
Оҳи оташноку сӯзи синаи шабгири мо. *Ҳофиз*

2. *маҷ.* сурх, гулгун.

Шабе, к-аз рӯи оташнок маҷлисро барафрӯзӣ,
Ту шамъи ҷамъ хоҳӣ гашту ман парвона хоҳам шуд. *Ҳилолӣ*

Зи барқи дидаи парвона равшан мешавад шамъаш,
Рухи ӯ аз нигоҳи гарм оташнок мегардад. *Шавкат*

ОТАШОЛУД آتش‌آلود *ниг.* **отапнок 1.**

Ҷои худ дар базми хубон шамъсон ҳаргиз накард,
Он ки ашки гарму оҳи отапюлуде надошт. *Ваҳшӣ*

ОТАШПАРАСТ آتش‌پرست *д.* касе, ки оташро мепарастад; пайрави дини Зардушт.

Ба ҷуз расми Зардушти отапшараст
Надод он дигар расмҳоро зи даст. *Низомӣ*

Зи гармӣ ба бутхона омад шикаст,
Зи оташ гурезон шуд отапшараст. *Сайидо*

ОТАШПАРАСТӢ آتش‌پرستی парастиши оташ; пайравии дини Зардушт.

Чу шаб рафту бар дашт пастӣ гирифт,
Ҳаво чун мӯғ отапшарастӣ гирифт. *Унсурӣ*

Сикандар бифармуд, к-эрониён
Кушоянд з-оташпарастӣ миён. *Низомӣ*

ОТАШПО(Й) آتش‌پا(ی) тундрав, тезрав; давон.

Боз дар бастандашу он дарпараст
Бар ҳамон уммед отапшо шудаст. *Румӣ*

Ҷанибат бас ки отапшой гашта,
Ҳилоли наъл парвинсой гашта. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОТАШПОРА آتش‌پاره **1.** пораи оташ, ахгар.

Пора-пора гашт сар то сар дили пуроташам,
В-аз барои сӯзишам бин, то чӣ отапшора шуд. *Хисрави Деҳлавӣ*

Ба доғи тоза медодам тасаллӣ доғи деринро,
Ба ҷои барги гул дар ҷайб отапшора мекардам. *Сайидо*

2. *маҷ.* маҳбубаи шӯху шанг, бебок.

Ақлу ҷонам бурд шӯхе, офате, айёрае,
Боддасте, хокие, беобе, отапшорае! *Саноӣ*

ОТАШРАНГ آتش‌رنگ монанди оташ; дурахшон, фурӯзон.

Ҳаст як дона лаъли отапранг
Беҳтар аз сад ҳазор хирмани санг. *Мактабӣ*

◇ **оби отапранг** *киноя аз* шароб, бода.

Бар ҳазар бош з-оби отапранг,
Ки тафаш аждаҳост, тоб наҳанг. *Авҳадӣ*

Он, ки дуд аз ҷон барорад, ҷуз навои чанг нест,
Оташи бедуд ғайр аз оби отапранг нест. *Мушфиқӣ*

ОТАШРЕЗ آتش‌ریز сӯзон, фурӯзон; шӯълавар.

Чу оташ дар наистон тез гашта,
Ба сони шуъла отапрез гашта. *Ҳилолӣ*

ОТАШСУХАН آتش‌سخن *ниг.* **отапзабон.**

ОТАШФИКАН آتش‌فکن отапзананда; шӯълапош.

Шиҳоб аз шаби тираи девсӯз
Шуд отапфикан дар Сулаймони рӯз. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОТАШФИШОН آتش‌فشان *ниг.* **отапафшон.**

Равонро ҳанӯз обаш отапфишон,
Дар обаш тавон дод з-оташ нишон. *Хоҷу*

Ба каф теғи отапфишон субҳвор,
Сипаҳ тохт бар лашкари зангбор. *Ҷомӣ*

ОТАШФУРӮЗ آتش‌فروز *ниг.* **отапафрӯз.**

Пас он гоҳ фармуд пурмоя шоҳ,
Ки бар чӯб резанд нафти сиёҳ,
Биёмад дусад марди отапфурӯз,
Дамиданд, гуфтӣ, шаб омад ба рӯз. *Фирдавсӣ*

Чист отапфурӯзи савдоят,
Ки нигаҳ сӯхт аз тамошоят? *Бедил*

ОТАШХИРОМ آتش‌خرام тезрафтор, тезрав.

Тараннум хадангест отапхиром,
Ки қандили най бошад ӯро мақом. *Бедил*

ОТАШХОНА آتشخانه **1.** отапдон, конун; танӯр.

Мулки дилро холи рӯяш хоҳад отапхона кард,
Охир ин кишвар хароб аз дасти ҳинду мешавад. *Сайидо*

Нест дар буньёди отапхонаи найранги даҳр
Он қадар хокистаре, к-оинае гирад ҷило. *Бедил*

2. тӯпхона.

Сафдархони Систонӣ, ки ҳаволадори оташхона буд, аробаҳои оташбозӣ пеш бурд, оташи қитолу ҷидол афрӯхта шуд. *«Таърихи Фаришта»*

3. *ниг.* **оташкада 2.**

Боз ин мавзеъ [бозорӣ Мох] оташхона шудӣ ва дар рӯзи бозор, чун мардум ҷамъ шудандӣ, ҳама ба оташхона андаромадандӣ ва оташ парастидандӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

ОТАШХОР||ОТАШХОРА آتش‌خوار||آتش‌خواره **1.** он чӣ оташ мехӯрад; **мурғи оташхора** мурғи афсонавиест, ки гӯё оташ мехӯрдааст; самандар.

Хисрав асту сӯзи дил в-аз завқи олам бехабар,
Мурғи оташхора кай лаззат шиносад донаро. *Хисрави Деҳлавӣ*

Дид чун дил дар даҳан омад маро аз ғусса, гуфт:
Шӯъла дар минқор дорад мурғи оташхорае. *Шоҳин*

2. *маҷ.* золим, ситамгор.

Бибарад оби олами аброр
Мидҳати подшоҳи оташхор. *Саноӣ*

ОТАШХӮ(Й) آتش‌خو(ی) *ниг.* **оташинхӯ(й).**

ОТАШХӮР آتش‌خوار *ниг.* **оташхор.**

ОТАШӢ آتشی **1.** мансуб ба оташ 1.

Нигоре бад-ин хубию дилкашӣ,
Ба гавҳар ҳам обию ҳам оташӣ. *Низомӣ*

2. гули сурх аз ҷинси гули саврӣ.

Бар гулбунони гунбади ахзар ниҳод ӯ,
Гулҳои гуна-гуна зи хайрию оташӣ. *«Мақомоти Ҳамидӣ»*

◇ **оташӣ шудан** *киноя аз* хашмгин гаштан, ғазабнок шудан.

ОТИБ *а.* عاتب итобкунанда, сарзанишкунанда, маломаткунанда.

Ғояти баҳр омадаст отиби ҷудаш чунон-к
Офати беша шуда тешаи буррони ӯ. *Хоқонӣ*

ОТИЛ *а.* عاطل **1.** бараҳна ва холӣ аз чизе; маҳрум, ҷудо.

Қасонеро, ки дар корҳо отил ва аз ҳунарҳо ғофил бошанд, бар кофиёни ҳунарманд ва доҳиёни хирадманд тарҷеҳу тафзил раво надорад. *«Калила ва Димна»*

Баста бар худ тахайюле ботил,
Яксар аз ҳуллаи хирад отил. *Ҷомӣ*

2. бекор, беҳуда.

Отил манишину вароқе метарош,
Гар нанависӣ, қаламе метарош. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

отил мондан а) маҳрум гардидан, ҷудо шудан.

Чашми ӯ аз қуввати нур отил монда буд. *«Равзат-ус-сафо»*

б) бефоида мондан, беҳосил мондан.

Табъе бад-ин равонӣ бошад чаро фусурда?
Фикри бад-он баландӣ баҳри чӣ монда отил? *Савдо*

ОТИР *а.* عاطر муаттар, хушбӯй; ◇ **хотири отир** хотири равшан, беғубор, соф, бекудурат.

Ман кӣ бошам, ки бар он хотири отир гузарам,
Лутфҳо мекунӣ, эй хоки дарат тоҷи сарам. *Ҳофиз*

ОТИФА||ОТИФАТ *а.* عاطفه||عاطفت меҳрубонӣ, шафқат, илтифот.

Дӯст медорад ва тарбияту отифат дар ҳаққи ӯ бештар мефармояд. *Авфӣ*

Маро на ҳавсалаи интиқом аз душман,
Маро на дағдағаи отифат бувад аз дӯст. *Шоҳин*

ОТУН *т.* آتون зане, ки духтаронро хондан ва дӯхтан меомӯзад; муаллима, бибихалифа.

ОТЬЁМӢ *т.* آت‌یامی ёми асп, хӯроки асп.

ОФАНД آفند ҷанг, ҷидол; хусумат, душманӣ.

Далеру ҷаҳонсӯзу пархошхар,
Ҷуз офанд коре надорад дигар. *Фирдавсӣ*

Овард паёме, ки мабодо, ки хӯрӣ май,
Мастак шавию арбада оғозию офанд. *Сӯзанӣ*

ОФАРИДАГОР||ОФАРИДГОР آفریده‌گار||آفریدگار офаринанда, халққунанда, холиқ (яке аз сифатҳои худо).

Ишқро гар паямбарӣ, лекин
Ҳуснро офаридагор туӣ. *Рӯдакӣ*

Бисьёр чизҳост, ки эшон гӯянд, ки офаридагор ҳаргиз онро нахоҳад ва накунад. *Ибни Сино*

ОФАРИДАН آفریدن халқ кардан; сохтан, ба вуҷуд овардан.

Он, ки нашк офариду сарви сиҳӣ,
В-он, ки бед офариду нору биҳӣ ... *Рӯдакӣ*

Гул агар зи бутпарастон набувад ба даври ҳуснат,
Ба худо, нагӯям ӯро, ки худой офарида. *Мушфиқӣ*

ОФАРИДГОР آفریدگار *ниг.* **офаридагор.**

офарин آفرین *асоси замони ҳозираи* **офаридан.**

-офарин آفرین дар калимаҳои мураккаб омада маънои холиқро медиҳад, мас. 'ҷаҳонофарин'.

ОФАРИН آفرین **1.** *калимаи нидо* аҳсант, боракалло.

Ин зимистон баҳори давлати ӯст,
Офарин бар чунин зимистон бод! *Масъуди Саъд*

2. ҳамду сано, мадҳ, ситоиш, ниёиш, таърифу тавсиф.

Офарину мадҳ суд ояд ҳаме,
Гар ба ганҷ-андар зиён ояд ҳаме. *Рӯдакӣ*

Суи осмон кардаш он мард рӯй,
Бигуфт: Эй худо, ин тани ман бишӯй.
Аз ин азғҳо пок кун мар-маро,
Ҳама офарин з-офариниш туро. *Абӯшакури Балхӣ*

офарин бурдан офарин шунидан, ситоиш дидан.

Тавонгар барад офарин солу моҳ
Ва дарвеш нафрин барад бегуноҳ. *Абӯшакури Балхӣ*

офарин задан таҳсин кардан, офарин гуфтан; **офарин кардан (ё хондан)** аҳсант хондан, таҳсин кардан, ҳамду сано гуфтан.

Гӯдарз замин бӯса дод, бар вай офарин кард ва берун омад шодмон. *«Таърихи Табарӣ»*

Ғазалҳои ширини ӯ дилнишин,
Сазад, гар ба табъаш кунӣ офарин. *Садри Зиё*

ба (ё бо) офарин лаб кушодан офарингӯӣ сар кардан, ба таҳсин шурӯъ намудан.

Ҳама лаб кушуданд бо офарин,
Зан аз хиҷлати хеш сар бар замин. *Савдо*

Марде лаб ба таҳсину офарини ӯ кушод, ба таърифу тавсифи қасидаи ӯ пардохт. *Садри Зиё*

3. дуо; шукр.

Наёмад зи Яъқуб ҷуз офарин,
Ҷуз эзидпарастию ҷуз роҳи дин. *Фирдавсӣ*

офарин гирифтан таҳсин кардан; дуо гуфтан.

Гирифтанд бар шаҳриёр офарин,
Ки ёри ту бодо сипеҳри барин! *Низомӣ*

◇ **офаринро ба нафрин қиёс кардан** фарқ накардани неку бад, як хел донистани неку бад аз ғайри имтиёз.

Чӣ суд аст, к-ин қавми ноҳақшинос,
Кунанд офаринро ба нафрин қиёс? *Низомӣ*

ОФАРИНАНДА آفريننده **1.** *сифати феълии замони ҳозираи* **офаридан; 2.** *д.* холиқ, ба вуҷуд оваранда; *киноя аз* худо.

Ҳам ӯ офаринандаи рӯзгор,
Ба некӣ ҳам ӯ бошад омӯзгор. *Фирдавсӣ*

ОФАРИНГАР آفرين گر *ниг.* **офарингӯ(й).**

Ҷавону пир сазад офарингари ту, ки ту
Ба солу бахт ҷавонӣ, ба ақлу дониш пир. *Муиззӣ*

Ниҳод он рӯи хайолуд бар хок,
Абар шоҳ офарингар бо дили пок.
Фахриддини Гургонӣ

ОФАРИНГӮ(Й) آفرين گو(ى) санохон, ситоишгар, таҳсинкунанда.

... Ки бод офаринандаеро сипос,
Ки кард офарингӯйро ҳақшинос. *Низомӣ*

ОФАРИНИШ آفرينش **1.** хилқат, офаридан.

Бани-одам аъзои якдигаранд,
Ки дар офариниш зи як гавҳаранд. *Саъдӣ*

Бидон, ки тавоифи ҳукаморо дар мабдаи офариниши олам ихтилоф аст. *Аҳмади Дониш*

2. офаридашуда(ҳо), махлуқ(ҳо).

Офариниш нисори фарқи туанд,
Бармачин чун хасон зи роҳ нисор. *Саноӣ*

Офариниш ба он чи дармонад,
Офаринанда хуб медонад. *Бедил*

ОФАРИНСАРОЙ آفرين‌سرائى офарингӯӣ; мадху ситоиш кардан.

Бе офаринсароии булбул баҳору боғ
Пидром нест, гарчи чаман шуд баҳори Чин.
Сӯзанӣ

ОФАРИНХОН آفرين‌خوان *ниг.* **офарингӯ(й).**

Ба ҷон омаданд он сипоҳу меҳон,
Шуданд офаринхон ба шоҳи ҷаҳон. *Фирдавсӣ*

Низомӣ чу давлат дар айвони ӯ
Шабу рӯз бод офаринхони ӯ. *Низомӣ*

ОФАТ *а.* آفت осеб, зиён, бало; дард.

Қадам бар бисоти салотин манеҳ ..., ки аз офат холӣ набувад. *Аттор*

Аз офати ишқ деҳ амонаш,
В-аз қайди ғаме чунон раҳонаш! *Шоҳин*

офати жола балои жола, зараре, ки аз жола ба кишту мева мерасад.

Шукуфта буд кунун нахли муддао к-имрӯз.
Чу ашки ман ба замин рехт офати жола. *Васлӣ*

офат кашидан зарар дидан, зиён кашидан; ◇ **офати ситораи думдор** осебе, ки гӯё аз таъсири ситораи думдор мерасад.

Аз офати ситораи думдор алҳазар,
Мисвоки зоҳид аз сару дастор мекашам. *Сайидо*

офати харифӣ хазонрезӣ.

Яъне ки гуле бад-ин латифӣ
Шуд раҳзанам офати харифӣ. *Ҷомӣ*

офати ҷон а) он чӣ боиси озори ҷон аст.

Сабр кун, эй дил, ки он бедоди ҳиҷрон бигзарад,
Роҳати тан чун ки бигзашт, офати ҷон бигзарад.
Анварӣ

Дӯстият мабод бо нодон,
Ки бувад дӯсти-ш офати ҷон. *Саноӣ*

б) маъшуқаи шӯхи ҷафокор.

Умр рафту кунун офати ҷоне дорам,
Гаштаам пир, вале ишқи ҷавоне дорам. *Ҳилолӣ*

Ё раб, ин партави хуршед зи кошонаи кист?
Ё раб, ин офати ҷон ҳамдаму ҳамхонаи кист?
Махфӣ

ОФАТЗАДА آفت‌زده **1.** зиёнрасида, зарардида; **2.** ба офатҳои табиӣ (аз қабили сел, тагарг, *малах* ва ғ.) дучоршуда (дар бораи кишт).

Ман дар ин мазраи офатзада ҳамчун гандум
Лаби ноне нагазидам, ки дилам чок нашуд.
Мулҳам

Бе рӯи туам ҷаннат гӯё ки ҳамемонад,
Ваҳшаткада маъвое, офатзада саҳрое. *Ҳоҷӣ*

ОФИЛ *а.* آفل пинҳоншаванда, нопадидгарданда; фонишаванда.

Ҳам хару харгир ин ҷо дар гиланд,
Ғофиланд ин ҷову он ҷо офиланд. *Румӣ*

ОФИЯ *а.* عافيه *ниг.* **офият.**

Умри ту бодо бекарон, суди ту бодо безиён,
Ҳамвора бодо ҷовидон дар иззу нозу офия. (1)
Манучеҳрӣ

ОФИЯТ *а.* عافيت **1.** тандурустӣ, саломатӣ, сиҳат.

Агарчи бар танам осори офият пайдост,
Ҳанӯз пайкон дар кунҷи сина пинҳон аст. *Муиззӣ*

офият ёфтан сиҳат шудан, саломат шудан.

Кардам дуо, ки ёбам аз ин ишқ офият,
Ошиқ бад-он шудам, ки дуо мустаҷоб нест.
Адиб Собир

2. *маҷ.* осудаҳолӣ, оромӣ, амонӣ.

Қадри офият касе донад, ки ба мусибате гирифтор ояд. *Саъдӣ*

Кас ба даври наргисат тарфе набаст аз офият,
Беҳ, ки нафрӯшанд мастурӣ ба мастони шумо.
Ҳофиз

3. *маҷ.* дурустшавӣ, islоҳшавӣ.

Офият чашм мадор аз мани майхонанишин,
Ки дам аз хидмати риндон задаам, то ҳастам.
Ҳофиз

аз офият гузаштан аз баҳри саломатӣ ва осудагӣ баромадан.

Ҳайф аст зи офият гузаштан,
Маҷнун шуда кӯҳу дашт гаштан. *Шоҳин*

ОФИЯТКУШ عافیت‌کش бархамзанандаи осоиш; беқарор-кунанда.

Бинозам он мижаи шӯхи офияткушро,
Ки мавҷ мезанадам оби нӯш бар сари неш.
Ҳофиз

ОФИЯТСӮЗ عافیتسوز *ниг.* **офияткуш.**

Ғуломи ҳиммати он ринди офиятсӯзам,
Ки дар гадосифатӣ кимиёгарӣ донад. *Ҳофиз*

ОФИЯТХОҲ عافیت‌خواه ҷӯён саломатӣ, касе, ки осудагиро орзуманд аст.

Агар будӣ зи фазлаш офиятхоҳ
Суви зиндон қазо нанмудиаш роҳ. *Ҷомӣ*

ОФИЯТҶӮ(Й) عافیت جو(ی) *ниг.* **офиятхоҳ.**

Насиҳатам чӣ кунӣ, носеҳо, чу медонӣ,
Ки ман на муътақиди марди офиятҷӯям. *Ҳофиз*

ОФОТ *а.* آفات *ҷ.* **офат.**

Ҳазор гавҳари конӣ ба ҷайби дилбари мост,
Шитоб кун, ки зи таъхир беҳад офот аст.
Шамси Табрезӣ

Нигаҳ дорад шубон з-офоти гургон гӯсфандонро,
Тааддӣ дар диёри ҳокими одил намебошад.
Сайидо

офоти осмонӣ *киноя аз* осебҳои табиӣ, ки ба киштукор мерасад, монанди гармсел, малах, жола ва ғ.

ОФОҚ *а.* آفاق *ҷ.* **уфуқ.**

Лек татбиқи анфусу офоқ
Менамояд дар ин муқаддима шоқ(қ). (3) *Бедил*

ОФОҚБАНД آفاق‌بند ҷаҳонгир; фарогирандаи олам.

Як хаёл аз илми ӯ кӯҳе бувад офоқбанд,
Як сиришк аз ҷуди ӯ абре бувад динорбор.
Муиззӣ

ОФОҚГАРД آفاق گرد ҷаҳонгард.

Асарҳои он шоҳи офоқгард
Надидам нигорида дар як навард. *Низомӣ*

ОФОҚГАРДИДА آفاق گردیده ҷаҳонгашта, ҷаҳондида; таҷрибакор.

Шунидам, ки марде муборакҳузур
Ба наздики шоҳ омад аз роҳи дур,
Ҳақоиқшиносе, ҷаҳондидае,
Ҳунарманде, офоқгардидае. *Саъдӣ*

ОФОҚГИР آفاق گیر мусаххаркунандаи ҷаҳон, ҷаҳонгир, оламгир.

Гурӯҳеш хонанд соҳибсарир,
Вилоятситон, балки офоқгир. *Низомӣ*

Бар сари ҳар поя, ки бурдам сарир,
Тоҷситон гаштаму офоқгир. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОФОҚГУСТАР آفاق گستر ҷаҳонро фарогиранда, ҳама ҷоро дарбаргиранда.

... Ки эй шоҳи офоқгустар ба адл,
Агар ман намонам, ту монӣ ба фазл! *Саъдӣ*

ОФОҚӢ آفاقی **1.** мансуб ба офоқ; **2.** хориҷӣ, берунӣ.

Ва амсоли офоқию анфусӣ дар нафс илқо мекунад. *Аҳмади Дониш*

ОФРОЗА آفرازه шӯълаи оташ, забонаи оташ, аланга.

Нарм гашта ба лусу лобаи ман,
Гарм гашта ба офрозаи ман. *Сӯзанӣ*

ОФРӮЗА آفروزه фатилаи чароғ, пилта.

Қунам зи оташи табъи ту офроза баланд,
З-офарини ту гар бошад офрӯзаи ман. *Сӯзанӣ*

ОФРӮША||АФРӮША آفروشه||افروشه **1.** ҳалвоест, ки аз орду асалу равған мепазанд.

Рафиқо, чанд гӯӣ ку нашотат,
Бинагрезад кас аз гарм офрӯша.
Маро имрӯза тавба суд дорад,
Чунон чун дардмандонро шинӯша. *Рӯдакӣ*

2. булғури гандум, гандуми нимкӯфта, ярма.

ОФТОБ آفتاب **1.** хуршед, шамс, меҳр; **офтоб афтодан** расидани нури офтоб.

Ба сарвақтам куҷо афтад маҳе, к-аз шоми навмедӣ
Намехоҳад, ки дар вайронаи ман офтоб афтад.
Осафӣ

офтоб додан чизеро дар офтоб паҳн кардан барои хушконидан, ҳаво хӯронидан ва ғ.; **офтоб хӯрдан** аз нури офтоб баҳраманд шудан, дар офтоб истодан.

Бе доғи ишқ пухтагӣ аз дил тамаъ мадор,
Хом аст мевае, ки хӯрад офтоб кам. *Соиб*

2. *маҷ.* маҳбуба, маъшуқа.

Ишқ мегӯяд, ки сӯз аз дил ҳиҷоби хешро,
То ба чашми ҷон бубинӣ офтоби хешро. *Ғиёсӣ*

Ҷун коинот ҷумла ба бӯи ту зиндаанд,
Эй офтоб, соя зи ман бармадор ҳам. *Ҳофиз*

3. *маҷ.* шароб, бода.

Дар ҷашни осмонваши ту рехта ба ноз
Соқии моҳрӯи ту дар соғар офтоб. *Анварӣ*

Равшандилон надида як заррае тафовут,
Аз офтоби гардун то офтоби соғар. *Бадри Чочӣ*

◊ **офтоби зард** а) офтоби вақти ғуруб; б) *киноя аз* поёни умр; марг.

Афтод бар офтоб гардам,
Наздик шуд офтоби зардам. *Низомӣ*

Дур аз ту гузашт рӯзи умрам,
Наздик шуд офтоби зардам. *Хоқонӣ*

офтоби мағрибӣ *киноя аз* теғ.

Зи хиҷлат офтоби машриқӣ шуд бар канор он дам,
Ки ӯро офтоби мағрибӣ зеби миён омад.
Толиби Омулӣ

офтоби сари девор (*ё кӯҳ*) *киноя аз* чизе, ки заволаш наздик шудааст; касе, ки умраш кам мондааст; **офтоби Яғмо** *киноя аз* маҳбубаи зебо.

Эй офтоби Яғмо, эй халлухинажода,
Ҳам турки моҳрӯӣ, ҳам моҳи ҳурзода. *Муиззӣ*

офтоб ба гил (дар)андудан *киноя аз* кӯшиши беҳуда кардан барои пинҳон доштани ҳақиқати ошкор.

Натавон бо хилофи ӯ будан,
Офтобе ба гил дарандудан. *Низомӣ*

ба девор омадани офтоби *касе* ба поён расидани умри касе, ба охир расидани зиндагонии касе, вафот ёфтан.

Моҳи ман, баҳри худо, пеш марав бар лаби бом,
Қ-офтоби мани бечора ба девор омад.
Хисрави Деҳлавӣ

ба кӯҳ рафтани офтоби *касе ниг.* **ба девор омадани офтоби** *касе.*

Яке салтанатрони соҳибшукӯҳ
Фурӯ хост рафт офтобаш ба кӯҳ. *Саъдӣ*

бар сари бом омадани офтоб рост шудани офтоб, сам тураъс; **гил бар офтоб андудан** *ниг.* **офтоб ба гил (дар)андудан.**

Қасе, к-ӯ бо ман андар илму ҳикмат ҳамсарӣ ҷӯяд,
Ҳамехоҳад, ки гил бар офтоби равшан андояд.
Носири Хисрав

чун офтоб барафрӯхтан *ба хаяҷон омадан.*

Барафрӯхт он моҳ чун офтоб,
Фурӯ рехт бар гул зи наргис гулоб. *Низомӣ*

ОФТОБА آفتابه зарфе, ки ба он об андохта, дасту рӯй мешӯянд.

... Бузург шудани об андар офтоба, ки ӯро сабоҳа хонанд, то бишикофадаш. *Ибни Сино*

Ба дасташ дод заррин офтоба,
Қанизе аз пояш заркаш исоба. *Ҷомӣ*

ОФТОБАКАШ آفتابه کش ходиме, ки ба даст об мерезад, офтобадор, офтобачӣ.

Сарв бо қоматат сиёҳваше,
Ташти маҳ бо ту офтобакаше. *Низомӣ*

ОФТОБГАРДИШ آفتاب گردش *киноя аз* тамоми рӯи замин.

Расадат ба авҷ хубӣ, агар офтоб гардӣ,
Ки дар офтобгардиш чу туе дигар набошад.
Хисрави Деҳлавӣ

ОФТОБГИР آفتاب گیر **1.** соябон, чатр, шамсия.

Зи рӯи қадр ҷуз он офтобгир кӣ зад
Тапонча бар рухи хуршед соате сад бор. *Бадеӣ*

Султон Баҳодур ... ишорат кард, то чатр ва офтобгири сафед ... бар сари вай муртафеъ сохт.
«Таърихи Фаришта»

ОФТОБЗОР آفتاب زار ҷои пур аз нури офтоб; пурофтоб.

ОФТОБПАРАСТ آفتاب پرست *1. гули баргзард, ки сари он* ҳамеша ба тарафи офтоб майл карда меистад ва аз донаҳои он равған мекашанд; **2.** гули кабуд, гули азрақ, нилуфар; *3.* касе, ки офтобро парастиш мекунад.

Ба парасторияш миён дарбаст,
Хуш бувад моҳи офтобпараст. *Низомӣ*

ОФТОБПАРВАРД||ОФТОБПАРВАРДА آفتاب پرورد|| آفتاب پرورده чизе, ки дар зери шуои офтоб бисьёр истодааст, дар офтоб парвариш ёфтааст.

ОФТОБРУХ آفتاب رخ хушрӯй, хушсимо, зебо.

Навиштааст ба рӯи бутон ба хатти ғубор,
Ки офтобрухон сайди хоксоронанд. *Соиб*

ОФТОБРӮ(Й) آفتاب رو(ی) **1.** ҷое, ки офтоб метобад ва гарм мекунад, офтобрӯя.

Дар мавсими зимистон Саъдӣ ду чиз хоҳад:
Бо рӯйофтобе дар офтобрӯе. *Саъдӣ*

2. ниг. **офтобрух.**

Аз партави ту хонаи ҳар кас мунаввар аст,
Эй офтобрӯ, маҳи тобони кистӣ? *Сайидо*

ОФТОБСИМО آفتاب سیما *ниг.* **офтобрух.**

Андар мақому маскан меҳри ту сохт равзан,
Қ-аз гу шавем равшан, эй офтобсимо!
Шамси Табрезӣ

ОФТОБӢ آفتابی **1.** мансуб ба офтоб 1; **2.** *ниг.* **офтобпарвард; 3.** дар офтоб хушк кардашуда; **4.** ба ранги офтоб, ниҳоят сурх; **офтобӣ кардан** сурх кардан.

Пур муқайяд ба тамошои худ, эй моҳ, мабош,
Офтобӣ накунад оина симои туро. Соиб

◇ **офтобӣ шудан** зоҳир шудан, ошкор гаштан, намудор шудан; равшан шудан.

Аз назокат баски дорад чеҳраи ӯ обу тоб,
Офтобӣ мешавад рангаш зи сайри моҳтоб. Соиб

ОФТОБЧАБҲА آفتاب جبهه *ниг.* **офтобрух.**

Эй офтобҷабҳа, ки ноҳиди тираро
Дар гӯшаи ҳилоли дурафшон ниҳодаӣ ...
Бадри Чочӣ

ОХ آخ *калимаи нидо* вой, оҳ, афсӯс (изҳори таассуф).

Ишқ оташи тезу ҳезуми тох манам,
Гар ишқ бимонад инчунин, ох танам. *Саффор*

ОХИЗ *а.* آخذ гиранда.

Ҳукми ту ба ҷинну инс нофиз,
Дасти ҳама мондаро ту охиз. *Ҳоҷӣ*

ОХИР *а.* آخر **1.** оқибат, фарҷом, поён, анҷоми кор, ниҳоят; хотима; *муқобили* **аввал 2.**

Охири шеър он кунам, ки аввал гуфтам:
Дер зиёд он бузургвор худованд! *Рӯдакӣ*

Охир бечора шуд ва аҳд кард, ки дигар ба касе тӯҳмат накунад. *Садри Зиё*

охири кор оқибат, ниҳоят, дар охир, охируламр.

Гаштаам дар ҷаҳону охири кор
Дилбаре баргузидаам, ки мапурс. *Ҳофиз*

Ба уммеди ризои хотири ёр
Ба сабр афтод кораш охири кор. *Ҳилолӣ*

охир кардан ба анҷом расондан.

Ҳар рӯз ба роҳи ваъдаи ту
Охир кунам интизорҳо. *Зуҳурӣ*

охир шудан тамом шудан, ба поён расидан.

Баски афсонаи ҳаҷри ту зи ҳад афзун аст,
Умр шуд охиру охир нашуд афсонаи мо. *Махфӣ*

2. дар мавриди савол, тасдиқ, амр, таъкид ва пурқувват кардани сухан ба ҷумла илова мешавад.

Охир, одамзодаӣ, эй нохалаф,
Чанд пиндорӣ ту пастиро шараф?! *Румӣ*

Бад-ӯ гуфтам, охир, туро бок нест?
Кушад заҳр ҷое, ки тарьёк нест. *Саъдӣ*

Ишқам зада ончунон раҳи ақл,
Охир, нашиносам аз шабаҳ лаъл. *Шоҳин*

ОХИРАТ *а.* آخرت *д. оламе,* **ки гӯё инсон баъд аз мурдан** ба он мерафтааст, он дуньё, ҷаҳони дигар.

Ман ин мақом ба дуньёву охират надиҳам,
Агарчи дар паям афтанд халқи анҷумане. *Ҳофиз*

Аз дунъё ба охират чизе наметавон бурд.
Аҳмади Дониш

ОХИРБИН آخربین оқибатандеш, дурандеш, дурбин.

Дар паи ҳар гирья охир хандаест,
Марди охирбин муборак бандаест. *Румӣ*

ОХИРБИНӢ آخربینی оқибатандешӣ.

Масти ғафлат чашм бар маъшуқи чоҳ афкандаӣ,
Ҷоми охирбинӣ аз дасти нигоҳ афкандаӣ. *Нозим*

ОХИРЗАМОН آخرزمان *д.* замоне, ки гӯё наздик ба рӯзи қиёмат мебошад.

Аз он замон, ки фитнаи чашмат ба мо расид,
Эмин зи шарри фитнаи охирзамон шудам. *Ҳофиз*

Доси уфуқ ба дасти аҷал дода рӯзгор,
Хоҳад, ки қатъи мазраи охирзамон диҳад.
Мушфиқӣ

пайғамбари охирзамон *киноя аз* Муҳаммад, ки гӯё охирин пайғамбар будааст.

ОХИРИН *а.* آخرین пасин, вопасин.

Ғарқи ишқастам, ки ғарқ аст андар ин
Ишқҳои аввалину охирин. *Шоҳидӣ*

ОХИРУЗЗАМОН *а.* آخرالزمان *ниг.* **охирзамон.**

Хоқонӣ, аз замона ба фазли ту даргурехт,
Ӯро амон деҳ аз хатари охируззамон. *Хоқонӣ*

ОХИРУЛАМР *а.* آخرالامر дар охир, оқибати кор, саранҷом; ниҳоят.

Эшон илҳоҳ ва зории бисьёр карданд, муфид наёмад, охируламр даҳ тангаи дигар ваъда карданд. *Садри Зиё*

ОХОЛ آخال ҳар чизи афкандани ба мисли пӯчоқи мева, хасу хошок, хокрӯба; ахлот.

Аз бас гули маҷҳул, ки дар боғ бихандид,
Наздики ҳама кас гули маъруф шуд охол.
Фаррухӣ

ОХТА آخته **1.** *сифати феълии замони гузаштаи* **охтан.**

Бо шамшерҳои охта дар миёни майдон тохтанд.
«Равзат-ус-сафо»

Табъи ман — дашна, ҳадиси ту фасод аст, мабод
Дашнаи тези манат охта бар сар бошад. *Шоҳин*

2. овезон.

Мурғи даштӣ магар зи шохи баланд
Дида буд охта кадуе чанд. *Низомӣ*

ОХТАН آختن **1.** берун кардан, баровардан.

Бидон, эй падар, к-он ҷавонони ман,
Ки ҳастанд ҳамзоду ихвони ман,
Зи хона маро чун ба дашт охтанд,
Бараҳна ба ҷоҳам дарандохтанд. *Фирдавсӣ*

2. баркашидани теғ аз ғилоф.

Гаҳе охт бар Ҳинд шамшери азм,
Гаҳе сохт бар дашти Хоразм разм. *Ҷомӣ*

берун охтан берун кардан, баровардан; кашидан.

Қамонҳои туркӣ бияндохтанд,
Қабои набардӣ бирун охтанд. *Фирдавсӣ*

◇ **кина охтан** интиқом гирифтан.

Гар кина охтан зи адӯ расму одат аст,
Аз ғам сазад ба қуввати май кина охтан.
Адиб Собир

ОХУНД آخوند пешвои рӯҳонӣ, мулло; муаллим, устод.

Охундро аз истимои ин воқеа ҳеҷ тағьире дар вазъ воқеъ нашуда. *Аҳмади Дониш*

ОХУНДӢ آخوندی пешвоии рӯҳониён; муаллимӣ, устодӣ.

Домулло Ҳасан ба рутбаи охундӣ ва мударриси мадрасаи Кукалтош мансуб буданд. *Садри Зиё*

ОХУР آخر||آخور **1.** ҷои махсус барои коҳ, ҷав ва алаф андохтан дар пеши чорпоён.

Харосу охуру хунба бибурданд,
Набуд аз ҷангашон бас чиз пинҳон. *Кисоӣ*

Имрӯз ба зери поям аспе, ки бувад
Чун фил бувад лӯк(к)а, чу фарзин каҷрав,
Пайваста ба Каҳкашон чаро месозад,
Ҳоҷат на ба охур аст ӯро, на ба ҷав. *Сайидо*

2. оғил, саисхона.

Ва он ҷо охурҳо сохта буданд ва иморат карда.
Носири Хисрав

Султон гуфт: Бирав, аз охур ҳар кадом асп, ки хоҳӣ бикушой. *Низомии Арӯзӣ*

◇ **охури гардан** *ниг.* **охура.**

Бизад бар охури гардан чунонаш,
Ки бигзашт аз бағал оби равонаш. *Низомӣ*

охури чарб *киноя аз* дастурхони пурнозу неъмат; ҷои серравған.

Тавсан аспи марғзорӣ, к-аз риёзат бозмонд,
Охури чарби муҳанно барнатобад беш аз ин.
Хоқонӣ

ОХУРА||ОХУРАК آخره||آخوره||آخرک||آخورک *тиб.* устухони зери гардан ва болои сина, чанбари гардан.

ОХУРБЕК آخربیک||آخوربیک *ниг.* **охурсолор.**

Носируддин ... Улуғхонро, ки охурбеки подшоҳ ... шуда буд, назди шайх фиристод.
«Таърихи Фаришта»

ОХУРСОЛОР آخرسالار||آخورسالار мирохур, сардори саисхона.

Охурсолори хешро бихонд ва гуфт: Фалон аспро биёр! *«Таърихи Табарӣ»*

Шунидам, ки охурсолори подшоҳ Ғозон рӯзе тӯбраи коҳе аз деҳқоне ба ситам биситонд.
«Хористон»

ОХУРЧӢ آخرچی||آخورچی ходими саисхона, саис.

ОХШИЧ||ОХШИГ آخشیج||آخشیگ **1.** зид, мухолиф.

Куҷо ҷавҳаре чира шуд з-ин ҷаҳор,
Яке охшиҷаш бар ӯ баргумор. *Абӯшакури Балхӣ*

2. *маҷ.* унсур, ҳар як аз унсурҳои чоргона, ки иборат аз хоку обу боду оташ аст ва гӯё олам аз онҳо ба вуҷуд омадааст.

Охшиҷону гунбади даввор,
Мурдагонанд зиндагони хор. *Саноӣ*

Агар ҷаҳони хирад хониям, равост, ки ман
Ҳам охшиҷаму ҳам марказу ҳам арконам.
Масъуди Саъд

чаҳор охшиҷ чор унсур: хоку обу боду оташ.

Ахтару осмон камар бастанд,
Ба чаҳор охшиҷ пайвастанд. *Авҳадӣ*

ОЧОР I آچار **1.** сабзавоти ба сирка ё намак хобонда шуда; нонхӯриш, туршии иштиҳоқушо.

Зи очорҳо ҳар чӣ бошад азиз,
Турунҷу биҳу нору наранҷ низ. *Низомӣ*
Чу очор аст лафзи форс дар хӯрд,
Ки бе очор чизе кам тавон хӯрд.
Хисрави Деҳлавӣ

кӯзаи очор кӯзае, ки дар он туршӣ мехобонанд ё нигоҳ медоранд.

Гар бубинам чеҳраи қозикалон,
Кӯзаи очор ояд дар назар. *Азиз*

очор сохтан туршӣ тайёр кардан.

Аксар мардум онро дар сирка ва намак андохта очор месозанд. *«Таърихи Фаришта»*

2. замкарда, дар ҳам омехта.

ОЧОР II آچار замини пасту баланд, замини ноҳамвор.

Ду гуна ҷой бошад саъбу душвор:
Яке дарьё, дигар очору кӯҳсор.
Фахриддини Гургонӣ

ОЧОР(И)ДАН آچاردن‖آچاریدن **1.** очор ба хӯрок задан **2.** дар ҳам омехтан.

Дев аст ҷаҳон, ки заҳри қотилро
Дар нӯш ба макр мебиёчорад. *Носири Хисрав*

ОШ آش **1.** ҳар хӯроке, ки дар дег пухта шудааст.

На ҳамчу дег сияҳрӯ шавам зи баҳри шикам,
На даст кафча кунам аз барои косаи ош.
Ибни Ямин

Қисаи бештар аз кон кӣ шунид,
Қосаи гармтар аз ош кӣ дид?! *Ҷомӣ*

оши палав палав.

Онҳо оши палавро мутлақо ба масобаи моён пухта наметавонанд. *Садри Зиё*

2. палав.

[Амир] дигар рӯзе ба вакили харҷ фармуд: як табақ оши бетакаллуф дар вақти ифтор тайёр кун.
Аҳмади Дониш

оши дампухт оше, ки бо олави паст пухта шудааст; **оши кашкоб** оши ҷавин.

Дар замоне, ки чунин неъмати ҳар ҷинс хӯрӣ,
Оши кашкоб дар он ҳол ба хотир медор.
Абӯисҳоқи Атъима

оши кӯҳнадам палаве, ки аз вақти зарурӣ зиёдтар дам хӯрдааст; **оши ланҷ** палаве, ки ба он об зиёд андохта шудааст, палаве, ки биринҷаш мулоим шудааст.

Баковулон қасдан оше ланҷ ё кӯҳнадамро тайёр карда меоварданд. *Садри Зиё*

оши суюқ оши равон.

Аз боиси кӯфти роҳ табиати султони замон бар оши суюқ моил буд. *«Шаҳномаи Фарғона»*

оши таъзия оше, ки дар маросими азо ва мотам мепазанд; **оши хайр** зиёфати на чандон калон, ки боён барои фақирон бо нияти савоб медоданд, оши худоӣ.

Мешавад беқадр, ҳар кас мекунад гармӣ ба ғайр
З-он намедорад касе поси намак дар оши хайр.
Ваҳид

оши хумор оше, ки барои дафъи хумор мепазанд, оши туршу тунд; **ош-мош** таоми гуногун.

Чун шуд он ош-мош хӯрда равон,
Баргирифтанд косаҳо зи миён. *Ҷомӣ*

ОШАМИДАН آشمیدن *ниг.* **ошомидан.**

Хушдил шуду орамид бо ӯ,
Ҳам хӯрду ҳам ошамид бо ӯ. *Низомӣ*

ОШИР *а.* عاشر даҳум.

Сомин асту тосеъ аст афлокро курсию арш,
Ҳиммати ӯ аз баландӣ он ададро ошир аст.
Муиззӣ

Ва эшон ба ҳиммати тамом дар ошири муҳаррамулҳаром ба Миср даромаданд.
«Равзат-ус-сафо»

ОШИҚ *а.* عاشق касе, ки шахсеро ё чизеро аз ҳад зиёд дӯст медорад, дӯстдоранда, дилбохта, меҳру муҳаббат баста.

Ҳеҷ кас ҳамчу манат ошиқи содиқ набувад,
Аз ту маъшуқ шудан бо ҳама лоиқ набувад.
Сайидо

Парвона, ки ошиқи чароғ аст,
Филҷумла ба дигаре фароғ аст. *Шоҳин*

ошиқи муштоқ ошиқи шефта, ошиқи шайдо.

Бале, бе рӯи ҷонон гар биҳишт аст,
Ба чашми ошиқи муштоқ зишт аст. *Ҷомӣ*

ошиқи ғош ошиқи ба дараҷаи ифрот расида, ошиқи гузаро, ошиқи шайдо.

Хештан пок дору бе пархош,
Ҳеҷ касро мабош ошиқи ғош. *Рӯдакӣ*

ОШИҚБОДА عاشقباده дӯстдорандаи машрубот, майпараст.

Чун сабӯ то ҳаст нам аз зиндагӣ дар пайкарат,
Дастгирӣ кун майошомони ошиқбодаро. *Соиб*

ОШИҚБУНОГӮШ عاشق‌بنا‌گوش дӯстдорандаи хубрӯён.

Надорад ҳусни хат чун ман ғуломи ҳалқадаргӯше,
Надорад сафҳаи даврон чу ман ошиқбуногӯше.
Соиб

ОШИҚКУШ عاشق‌کش он кӣ ошиқро бо нозу карашмаи худ азоб медиҳад.

Эй насими саҳар, оромгаҳи ёр куҷост?
Манзили он маҳи ошиқкуши айёр куҷост? *Ҳофиз*

ОШИҚМАШРАБ عاشق‌مشرب ошиқмизоҷ; ошиқпеша.

Биё, соқӣ, дар ин базми тарабхез
Мае дар ҷоми ошиқмашрабон рез. *Нозим*

ОШИҚНАВОЗӢ عاشق‌نوازی дӯстдорӣ; меҳрубонӣ, илтифот кардан ба ошиқ.

Кунун омад гаҳи ошиқнавозӣ,
Зи зулфи худ диҳам шабро дарозӣ.
Хисрави Деҳлавӣ

ОШИҚНИГОҲ عاشق‌نگاه касе, ки нигоҳи ошиқона дорад.

Дарьюзаи нигаҳ кунӣ аз ҳалқаҳои дом,
Оҳу надидаам зи ту ошиқнигоҳтар. *Соиб*

ОШИҚОНА عاشقانه **1.** *мансуб ба ошиқ.*

Ман қиссаи ошиқона гӯям,
Ҳошо ки чуз ин фасона гӯям. *Ҳилолӣ*

2. ошиқвор; аз рӯи дӯстӣ.

Итоби ёри паричеҳра ошиқона бикаш,
Ки як карашма талофии сад ҷафо бикунад. *Ҳофиз*

ОШИҚПАРВАРӢ عاشق‌پروری *ниг.* **ошиқнавозӣ.**

Гар набошад завқи маъшуқӣ ба ошиқпарварӣ,
Хубрӯёнро ба сӯи ошиқон наззора чист? *Махфӣ*

ОШИҚПЕША عاشق‌پیشه дӯстдор, ишқварз, ошиқ.

Сурати мардон чӣ хоҳӣ, сирати мардон гузин!
Марди ошиқпешаро бо сурати айвон чӣ кор!
Ҳофиз

Марди ошиқпешаро девонагӣ тӯҳмат бувад,
Нур мебахшад муҳаббат дидаи идрокро. *Махфӣ*

ОШИҚСИФАТ عاشق‌صفت *ниг.* **ошиқпеша.**

Ҳусни ошиқсифатон ғайри гирифторӣ нест,
Ҳалқаи дом ба по зинати халхоли ман аст.
Шоҳин

ОШИҚСУХАН عاشق‌سخن сухандӯст; суханвар.

Сар намепечад ба тарки сар зи теғи обдор,
Ин қадар кас чун қалам ошиқсухан бошад чаро.
Соиб

Дар ин анҷуман кист ошиқсухан,
Ки ишқе наварзида бо шеъри ман?! *Зуҳурӣ*

ОШИҚШИОР عاشق‌شعار ошиқсифат, ба таври ошиқона.

Бар танаш ҳарчанд бинӣ, нест ғайр аз лаъл доғ,
Менамояд хешро ошиқшиор ангуштарин. *Восифӣ*

ОШИҚӢ عاشقی ошиқпешагӣ, ишқварзӣ, дӯст доштан.

Агарчи ошиқию ишқ беҳтарин корест,
Бидон, ки бе рухи маъшуқи мо ҳаром бувад.
Шамси Табрезӣ

Ҳофиз, сабур бош, ки дар роҳи ошиқӣ
Ҳар кас, ки ҷон надод, ба ҷонон намерасад.
Ҳофиз

ОШКОР||ОШКОРА||ОШКОРО آشکار||آشکاره||آشکارا **1.** зоҳир, падидор, намоён; кушода, аён.

Бад-ин ошкорат бибин ошкор,
Ниҳонитро бар ниҳонӣ гумор. *Рӯдакӣ*

На ҳар кӣ ҳаст сухангӯй, ҳам сухандон аст,
Ба ошкора ҳамегӯям ин, на пинҳонӣ.
Камоли Исмоил

Саъдиё, чандон, ки медонӣ, бигӯй,
Ҳақ нашояд гуфтан илло ошкор! *Саъдӣ*

2. маълум, машҳур.

Оби ҳайвон дар ҷаҳон ошкор аст, аммо расидан ба сари он чашма душвор аст. *Яҳёи Себак*

ошкор кардан аён кардан, маълум кардан.

...Ки Харроди Барзин бари шаҳриёр
Суханҳои пӯшида кард ошкор. *Фирдавсӣ*

Сӯзе, ки пинҳон доштам, ҳаҷри ту пайдо мекунад,
Табро ниҳон дорад касе, марг ошкоро мекунад.
Мушфиқӣ

ОШКӮБ||ОШКӮБА آشکوب||آشکوبه **1.** сақфи хона; бом; **2.** ҳар чинаи девор; похса; **3.** ҳар табақаи иморат, ошёна.

Бештар иморат панҷ ошкӯб ва шаш ошкӯб бошад ва оби хӯрданӣ аз Нил бошад. *Носири Хисрав*

Бар ошкӯби наҳустини дасти фикрати ман
Ба зери пой фалакро чу нардбон афканд.
Камоли Исмоил

4. *нуҷ.* ҳар табақаи осмон.

ОШКӮХИДАН||АШКӮХИДАН آشکوخیدن||اشکوخیدن лағжидан, лағжида афтодан.

Ошкӯхад бар замин ҳамвор-бар,
Ҳамчунон чун бар замин(и) душвор-бар. *Рӯдакӣ*

ОШМОЛӢ آشمالی чоплусӣ, хушомадгӯӣ, тамаллуқ.

Мекунад думлобаҳо, то устухоне мехӯрад,
Умри ӯ дар ошмолию хушомад меравад. *Шифоӣ*

ОШНО I آشنا шинос; дӯст, ёр, рафиқ; *муқобили* **бегона.**

Ман аз бегонагон ҳаргиз нанолам,
Ки бо ман ҳар чӣ кард, он ошно кард. *Ҳофиз*

Хубон ҳама душманананд, ҳаргиз
З-ин тоифа ошно надидем. *Шоҳин*

ошно гирифтан *касеро* ошно гаштан касеро; дӯст шудан бо касе.

Муллои ҳамсоя ҳар рӯз... ҳавлоиро саною ситоиши бисьёр гуфтӣ ва худро бо ӯ дӯст ва ошно гирифтӣ. *Савдо*

ОШНО II آشنا шино, шиноварӣ, оббозӣ, оббурӣ.

Бар сари дарьё чу аз кохе камам дар ошно,
Бо гуҳар дар қаъри дарьё ошноӣ чун кунам?!
Саноӣ

ошно кардан шино кардан.

Ҳеч донӣ ошно кардан, бигӯ?
Гуфт: Не, аз ман ту саббоҳӣ маҷӯ. *Румӣ*

ОШНОБЕЗОР آشنابیزار касе, ки аз ёру дӯсти худ мегурезад.

Эй дил, дари бегонагӣ мезан, ки бовар мекунад,
Баҳри чӣ гардӣ ошно он ошнобезорро. *Зуҳурӣ*

ОШНОБОЗӢ I آشنابازی ҷӯрабозӣ, ошнопарварӣ.

ОШНОБОЗӢ II آشنابازی шиноварӣ, оббозӣ.

Ҳар рӯз шоҳ бар лаби ҳавз ба тамошо ҳозир шудӣ ва ба ошнобозии моҳиён ва ҳаракати заврақ хуш баромадӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ОШНОВАР آشناور шиновар, оббоз, оббур.

Ба рег-андар ҳамешуд мард тозон
Чу дар ғарқоб марди ошновар. *Лабибӣ*

Ошновар шавад хирад дар хун,
Ҷон ба ҷон кандан афканад ба канор.
Имодии Шаҳриёрӣ

ОШНОРӮ(Й) آشنارو(ی) **1.** шинос, ошно; дӯст.

Дар ин аҳд аз вафо бӯе намондаст,
Ба олам ошнорӯе намондаст. *Хоқонӣ*

Рӯзу шаб овардаам дар маънии бегона рӯй,
Чун кунам, Соиб, надорам ошнорӯе дигар.
Соиб

2. *маҷ.* дилнишин, дилпазир.

Аз ин ошнорӯйтар достон
Писандида н-омад бари ростон. *Низомӣ*

Зи дил бирун наравад чашми ошнорӯяш,
Саре ба домани Маҷнун ниҳода оҳуяш. *Соиб*

ОШНОӢ آشنائی шиносоӣ; дӯстӣ; *муқобили* **бегонагӣ.**

Ёр бигзид бевафоиро,
Рафту бибрид ошноиро. *Камоли Хуҷандӣ*

ошноии ағьёр бо дигарон ошноӣ кардан.

Туро чӣ фоида аз ошноии ағьёр,
Ҷуз ин ки хотири ушшоқи худ биранҷонӣ.
Шоҳин

ошноии сухан суханшиносӣ, сухандонӣ.

Чароғи хилвати ҷон рӯшноии сухан аст,
Баҳори зиндадилон ошноии сухан аст. *Соиб*

ошной додан шиносондан, шинос кардан.

Эй рухат ошӯбу чашмат фитнаву зулфат бало,
Дил нигар, к-ӯ бо киёнам ошной медиҳад!
Хисрави Деҳлавӣ

ОШНОҲ آشناه *ниг.* **ошно** II.

Ба дасти чапу рост кард ошноҳ,
Ба дигар зи душман ҳамеҷуст роҳ. *Фирдавсӣ*

ошом آشام *асоси замони ҳозираи* **ошомидан.**

ОШОМ آشام хӯрданӣ ва нӯшиданӣ.

Ба мулки Шом надҳам тори мӯят,
Надорам гарчи гоҳи шом ошом.
«Фарҳанги Ҷаҳонгирӣ»

Шавҳари ман хоҳад омад, қадаҳи шир хоҳад овард ва хоҳад гуфт: Ин ошоми туст. *Ҷомӣ*

ОШОМИДАН آشامیدن нӯшидан, фурӯ бурдан, об хӯрдан.

Ҳар к-ӯ зи маи васлат як ҷом биёшомад,
То зинда бувад, ӯро хушьёр нахонад кас. *Анварӣ*

Сукурраро бардошт ваъба як дам биёшомид.
Авфӣ

ОШПАЗ آشپز касе, ки ҳунараш ош пухтан аст, таббох.

ОШТИХӮРА آشتی‌خوره зиёфате, ки ба муносибати оштӣ кардани ду кас ташкил мешавад.

Баъд аз он ба ҷавонон фармуданд ва ҳукм намуданд, ки шумоёнро бо вай оштӣ медиҳам ва оштихӯраро мо медиҳем ва саранҷом менамоем.
Восифӣ

ОШТӢ آشتی созиш, сулҳ; дӯстӣ.

Чу аз оштӣ шодӣ ояд ба чанг
Хирадманд ҳаргиз накӯшад ба ҷанг.
Абӯшакури Балхӣ

Подшоҳо, чакмани инъомро меҳтар надод,
Дар либоси назм бо ӯ гуфтугӯ хоҳад шудан.
Чун ба таври оштӣ чизе аз ӯ ҳосил нашуд,
Ҷанги чакман дар миёни мову ӯ хоҳад шудан.
Мушфиқӣ

оштӣ додан созиш кунондан, ба сулҳу сафо овардан.

Зи дуньё барам занги нодоштӣ,
Диҳам бодро бо чароғ оштӣ. *Низомӣ*

оштӣ кардан дӯст шудан, ба сулҳу сафо омадан.

Сазои ҷангаид инҳо, ки оштӣ карданд,
Нигар, ки акнун бо ман ҳаме итоб кунанд.
Масъуди Саъд

ОШУР(О) *а.* (عاشور(ا номи рӯзи 10-ӯми моҳи муҳаррам, ки рӯзи шаҳид шудани имом Ҳусайн аст ва аҳли дин (хусусан шеаҳо) дар ин рӯз мотам медоранд.

Ин ҳарб рӯзи ошуро буд, рӯзи одина буд.
«Таърихи Табарӣ»

ОШУФТАБАХТ آشفته‌بخت бадбахт, бетолеъ.

Бад-ӯ гуфт, к-эй турки ошуфтабахт,
Бигардод аз ту ҳама тоҷу тахт! *Фирдавсӣ*

ОШУФТАГӢ آشفتگی **1.** парешонӣ.

Ошуфтагӣ зи ақл пазирад димоғи мо,
Фонус гирдбод шавад бар чароғи мо. *Соиб*

2. дилдодагӣ, ошиқӣ.

Эй ғамзада, тарки ин ҳавас кун,
Ошуфтагиат бас аст, бас кун! *Шоҳин*

3. девонагӣ, ҷунун.

Пас ошуфтагӣ бошаду аблаҳӣ,
Ки ангушт бар ҳарфи сунъаш ниҳӣ. *Саъдӣ*

4. хашму ғазаб.

Ниётӯс чун дид, б(и)андохт нон,
Зи ошуфтагӣ боз пас шуд зи хон. *Фирдавсӣ*

Мард ошуфту рафт бар сари ҷоҳ
Кард аз ошуфтагӣ дар об нигоҳ. *Бедил*

ОШУФТАДИЛ آشفته‌دل шӯрида; парешонхотир.

ОШУФТАДИЛӢ آشفته‌دلی шӯридаҳолӣ, парешонхотирӣ.

Ба навиштан натавон шеъри маро кард тамом,
Гарчи з-ошуфтадилӣ завқи сухан кам дорам.
Шоҳин

ОШУФТАДИМОҒӢ آشفته‌دماغی девонагӣ, парешонии ақл; молихӯлиёӣ.

Сӯхт шамъи ману ошуфтадимоғӣ бар ҷост,
Риштае нест ғами ӯ, ки зи по бикшоянд.*

ОШУФТАКОР آشفته‌کار шӯрида, музтариб, беқарор.

Ҳумои ҷигархастаи дилфигор
Парокандааҳволу ошуфтакор. *Хоҷу*

ОШУФТАКОРӢ آشفته‌کاری шӯридагӣ, изтироб, беқарорӣ.

Дило, боз ошуфтакорӣ макун,
Чу девонагон беқарорӣ макун! *Убайди Зоконӣ*

ОШУФТАМАҒЗ آشفته‌مغز шефта; мадҳуш; девонамизоҷ.

Дар нашот ошуфтамағзу дар мусибат хушдимоғ,
Нағма махмурона, аммо шеванам мастона аст.
Толиби Омулӣ

ОШУФТАН آشفتن **1.** ба изтироб афтодан, ба ҳаяҷон омадан; оташин шудан; хашмгин шудан, тезу тунд шудан.

Шуҷоъ он, ки дилро шикебо кунад,
Ба ошуфтан-андар мудоро кунад.
Абӯшакури Балхӣ

Шеваи шоҳ нест ошуфтан
В-андар ошуфтагӣ сақат гуфтан. *Ҷомӣ*

2. шефта шудан, дил додан, ошиқ гаштан.

Биёшуфт бар бандаи хештан,
На дил пок мондаст вайро, на тан. *Фирдавсӣ*

Лафзу маънӣ ба якдигар ҷуфт аст,
З-он хирад бар хаташ биёшуфтаст. *Саноӣ*

ОШУФТАРӮЗ آشفته‌روز бадбахт, бетолеъ.

Қӣ баркардат ин шамъи гетифурӯз?
Бигуфт, эй ситамгори ошуфтарӯз!.. *Саъдӣ*

ОШУФТАРӮЗГОР آشفته‌روزگار *ниг.* **ошуфтарӯз.**

Дасти навозише чу ба зулф ошно кунӣ,
Ғофил машав зи Соиби ошуфтарӯзгор. *Соиб*

ОШУФТАСОМОН آشفته‌سامان *ниг.* **ошуфтаҳол.**

На бам донад ошуфтасомон, на зер,
Ба овози мурғе бинолад фақир. *Саъдӣ*

ОШУФТАХОТИР آشفته‌خاطر парешонхотир; музтариб; хашмгин.

Боз илҳохро аз сар гирифтам ва ба тазьиқ кашидам, ошуфтахотир шуда, нафринкунон аз ҷои худ бархост. *Садри Зиё*

ОШУФТАҲОЛ آشفته‌حال парешонҳол, музтариб; шефта, бесару сомон.

Рӯи ту дар зери ниқоб аст, аз он
Қокули мушкини ту ошуфтаҳол. *Исмат*

Ба дасти зулфи ғаммозаш магар афтода мактубам,
Ки мурғи номабар аз кӯи ӯ ошуфтаҳол ояд.
Саидо

ОШУФТАҲОЛӢ آشفته‌حالی парешонҳолӣ, изтироб; шефтагӣ.

Бизан, то зи ошуфтаҳолӣ раҳем,
Зи ташвиши беэътидолӣ раҳем. *Ҷомӣ*

ОШУФТАҲУШ آشفته‌هوش парешонхотир.

Бад-ӯ гуфтам: Эй ёри ошуфтаҳуш,
Шигифт омад ин достонат ба гӯш. *Саъдӣ*

ОШЬЁН||ОШЬЁНА آشیان||آشیانه **1.** лона, хонаи паррандагон.

Мург бо пар мепарад то ошьён,
Парри мардум ҳиммат аст, эй мардумон! *Румӣ*

Ҳавои боғи ҷаҳонро чу булбуле будам,
Ки буд гулшани садри ту ошьёнаи ман.
Сайфи Исфарангӣ

Мурғон дар ошьёна ба минқор хас баранд,
Ман чун равам ба хона, зи по хор мекашам.
Саидо

ошьёна бастан хона кардан, лона мондан; **ошьён кардан** лона сохтан, хона кардан.

Кушода даҳонаш зи боди нафас,
Дар ӯ ошьён карда мӯру магас. *Савдо*

2. сақфи хона; ҳар қабати хона.

Ин раста аз мағриб ба машриқ рафта, дутарафа шаш ошьён иморати зарандуд дошт. *Аҳмади Дониш*

ОШӮБ آشوب шӯру ғавғо, фитна; бетартибӣ.

Чашмат ба ангези ситам, зулфат ба ошӯби бало,
Ё ғорати дин мекунад, ё роҳи имон мезанад.
Исмат

Миёни талабаи илм ва уламои мутабаҳҳири Бухоро ошӯбу ғавғо буньёд шуд. *Аҳмади Дониш*

ошӯби ҷаҳон (*ё* **замона**) *кинояаз* оламро ба изтироб оранда, фитнаангез, шурангез.

Дид дар кӯдакият пирею гуфт: Ин рӯзе
Фитнаи оламу ошӯби ҷаҳон хоҳад шуд. *Ҷомӣ*

Ошӯби замона дар замин шуд,
Дасти санаме дар остин шуд. *Шоҳин*

бар сар ошӯб кардан майна гиҷ кардан, гаранг кардан.

Хаёлаш чунон бар сар ошӯб кард,
Ки боми димоғаш лагадкӯб кард. *Саъдӣ*

ОШӮББОР آشوب‌بار фитнаангез.

Гар ин саҳмгин абри ошӯббор
Суи марзи Хоразм орад гузор ... *Ҳотифӣ*

ОШӮБГУСТАР آشوب‌گستر фитнаангез.

Чун мӯи зангияш сияҳу кӯтаҳ аст рӯз
Аз ишқи турки ҳиндуи ошӯбгустараш. *Хоқонӣ*

ОШӮБИДАН آشوبیدن шӯру ғавғо кардан, фитна барангехтан.

Биғуррад ҳамчу аждарҳо, чу бар олам биёшӯбад,
Биборад оташу дуд аз миёни кому дандонаш.
Носири Хисрав

ОШӮБКОР آشوبکار фитнаҷӯ.

Эзид куҷот баҳри ҳалоки ман офарид,
Эй офати дили ману ошӯбкори ман.
Хисрави Деҳлавӣ

ОШӮҒ آشوغ шахси номаълум, ғайри маъруф.

Чӣ кунам аз ҷафои даҳр, ки ман
Ҳастам ошӯғ дар миёни шумо.*

ОЮРАВ آی‌ورو равуо, омадурафт, рафтуомад.

Сипанҷ аст гетӣ пур аз оюрав,
Куҳан шуд, яке дигар оранд нав. *Фирдавсӣ*

ОЯ *а.* آیه *ниг.* **оят.**

ОЯНДА آینده **1.** *сифати феълии замони ҳозираи* **омадан;**
2. мустақбал; *муқобили* **гузашта 2.**

Фикри рӯзи оянда кардаам зи сар берун,
Аз абад наметарсам, бим аз азал дорам. *Саидо*

ОЯТ||ОЯ *а.* آیت||آیه **1.** нишон, аломат.

Эй, базмгаҳи ту сурати фирдавс,
В-эй, размгаҳи ту ояти маҳшар. *Масъуди Саъд*

Давлат агар давлати ҷамшедияст,
Мӯи сафед ояти навмедияст. *Низомӣ*

оят будан мумтоз будан, намуна ва ибрат будан.

Се канизак, ки ҳар як дар ҳусн ояте буданд, ҳозир омаданд. *Авфӣ*

оят шудан намуна ва ибрат шудан; овоза шудан, машҳур гардидан.

Дар ҷаҳон ояте шудаст рухаш,
Лек аз ҳоли хеш бехабар аст. *Анварӣ*

2. далел, ҳуҷҷат, бурҳон.

Чун ҷуну ҷаро хостаму ояти мӯҳкам,
Дар аҷз бипечиданд, ин кӯр шуд, он кар.
Носири Хисрав

Гуфт: Ман инҳо надонам, ҳуҷҷате,
Ки бувад дар пеши ом(м)а ояте. *Румӣ*

3. мӯъҷиза, каромат.

Амир Масъуд дар ин боб ояте буд ва ӯро дар ин боб дақоиқ бисьёр аст. *«Таърихи Байҳақӣ»*

4. *д.* як фикра (ҷумла)-и Қуръон, ки мазмунеро пурра ифода мекунад.

Макун ба қавли рақибон дили маро маҷрӯх,
Ки ҳаст ояи махсус «Алҷурӯҳа қисос». *Шоҳин*

ояти «Фатҳун қариб» номи яке аз оятҳои Қуръон, ки барои фатҳу нусрат мехонданд.

Қатра ба дарьё расид, абр бирафт аз миён,
Ояти «Фатҳун қариб» сирри ҳақоиқ намуд.
Камоли Хуҷандӣ

ояи ҳиҷоб ояи Қуръон дар бораи рӯ пӯшидани занҳо.

Андохтӣ ба чеҳраи пурнури худ ниқоб,
Нозил ба шаъни ҳусни ту шуд ояи ҳиҷоб.*

ОЯТУЛКУРСӢ *а.* آیة‌الکرسی *д.* номи ояте аз оятҳои Қуръон, ки барои муҳофизат аз балое ва дафъи тарсу ваҳм хонда мешавад, мас. пеш аз хоб.

Зи макру ҳилати ту хуфта нест эзиди пок,
Бихону нек бияндеш «Оятулкурсӣ».
Носири Хисрав

ОҒАНДА آغنده *ниг.* **оганда.**

Дил зи меҳри ҷаҳониён канда
В-он гаҳ аз меҳри дӯст оғанда. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОҒАР آغر селроҳаи хушкида, ки баъд аз гузаштани сел дар ҳар ҷои он оби кӯлмак боқӣ мондааст.

Фарозаш пур аз хун чу кӯҳи табархун,
Нишебаш зи ашкам чу арғобу оғар. *Амъақ*

ОҒАРДА آغرده таршуда, намкашида.

Ба дард хост камаргоҳу пуштат аз тарӣ.
Ки пӯшиши забарини ту буд оғарда. *Сӯзанӣ*

ОҒАШТА آغشته *ниг.* **оғушта.**

ОҒАШТАН آغشتن *ниг.* **оғуштан.**

ОҒИЛ I آغل ҷое, ки дар дашту саҳро барои нигоҳ доштани гӯспандон ва дигар чорпоён месозанд; сутургоҳ, молхона.

ОҒИЛ II آغیل аз рӯи хашм бо гӯшаи чашм нигаристан.

ОҒО *т.* آغا калимае ки барои эҳтиром ва бузургдошт ба аввал ё охири номҳо илова карда мешавад; ҷаноб, соҳиб.

ОҒОЗ آغاز аввали ҳар чиз, ибтидо; нахуст.

Дар моҳи раҷаб, сол бар сесаду бисту панҷ дар Бухоро оташ афтод ва ҷумлаи бозорҳо бисӯхт ва оғози он аз дӯкони ҳарисапазе буд.
«Таърихи Наршахӣ»

Модари даврон ба ҷои шир хунам доду рафт,
Метавон донист аз оғози кор анҷоми хеш. *Саидо*

оғоз кардан сар кардан, шурӯъ намудан.

Чу гетӣ дари равшанӣ боз кард,
Ҷаҳон бозии дигар оғоз кард. *Низомӣ*

ОҒОЗИДАН آغازیدن сар кардан, шурӯъ намудан, буньёд ниҳодан.

Намози шоми ғарибон чу гирья оғозам,
Ба мӯяҳои ғарибона қисса пардозам. *Ҳофиз*

Мани мискини саргардони беёр
Ба одат шеван оғозам дигар бор. *Убайди Зоконӣ*

оғол آغال *асоси замони ҳозираи* **оғолидан.**

ОҒОЛ I آغال фитнагарӣ, шӯрангезӣ.

Тарки оғолу фитнасозӣ кун,
Ҷомаи хулқи худ намозӣ кун!*

ОҒОЛ II آغال 1. *ниг.* **оғил** I; 2. хонаи занбӯр, занбӯрхона.

ОҒОЛИДАН آغالیدن бар якдигар шӯронидан, тез кардан, хусумат афкандан миёни ду нафар.

Бисьёр кас аз маздакиён Қубодро биёғолиданд, то Зармеҳрро бикушт. *«Таърихи Табарӣ»*

Бар оғолиданаш истез карданд,
Ба кина чун палангаш тез карданд.
Абӯшакури Балхӣ

ОҒОЛИШ آغالش фитнагарӣ, шӯрангезӣ, иғвогарӣ.

Ман зи оғолишат натарсам ҳеч,
Гар ба ман шерро бароғолӣ. *Фаролоӣ*

Хештан пок дору бепархош,
Рав, ба оғолиш андарун махрош. *Лабибӣ*

ОҒОР آغار нам, зах.

Ақиқвор шудаст он замин, зи баски зи хун
Ба рӯи дашту биёбон фурӯ шудаст оғор. *Унсури*

Аз ҳар чӣ сабӯ пур кунӣ, аз зеру зи паҳлӯш
З-он чиз бирун ояду берун диҳад оғор.
Носири Хисрав

ОҒОРИДАН آغاریدن 1. нам кардан, тар кардан.

Пӯлод нам кай шаваду ширин,
Гарчи дар ангубинаш биёғорӣ. *Носири Хисрав*

Ба манзиле, ки фурӯд оям, аз фироқи рухат
Зи хуни дида замин сар ба сар биёғорам. *Низорӣ*

2. заҳидан, таровидан.

Хирадманде, ки неъмат хӯрд, шукри онш бояд кард,
Азеро к-аз сабӯи сирка ҷуз сирка наёғорад.
Носири Хисрав

ОҒУШ آغوش *ниг.* **оғӯш.**

ОҒУШТА آغشته 1. омехта; 2. таршуда; олуда.

Фурӯ борам хун аз мижа чунон,
Қ-оғушта кунам сангро зи хун. *Ҳаккок*

Зи ман доман кашидӣ, баски рафтам бар сари кӯят,
Ба ашк олуда рухсору ба хун оғушта доман ҳам.
Мушфиқӣ

3. *маҷ.* гирифтор, мубтало; **оғуштаи амр** мубталои коре.

Шоҳин оғуштаи амре ва гирифтори коре шуд, ки ночор бояд ҳамеша бо одамони мухолифи маслаки худ мусоҳиб шуда, бо ин ҷамоаи нархар дору мадор кунад. *Садри Зиё*

оғуштаи нашъа гирифтори нашъа, нашъаманд.

Зарифе оғуштаи нашъа буда, дар он маҷлис ҳозир буд. *Садри Зиё*

ОҒУШТАН آغشتن 1. омехтан; 2. тар кардан.

Заминаш ба оби зар оғуштаанд,
Ту гӯӣ дар он заъфарон киштаанд. *Низомӣ*

ОҒӮЛ آغول *ниг.* **оғил** II.

ОҒӮШ آغوش бағал, канор, бар.

Висоли давлати бедор, тарсамат, надиҳанд,
Ки хуфтаӣ ту дар оғӯши бахти хобзада. *Ҳофиз*

З-оғӯши падар канор карда,
Оворагӣ ихтиёр карда. *Шоҳин*

як оғӯш ба миқдори як бағал.

Ҳазор оғӯшро пур карда аз хор,
Як оғӯш аз гулаш ночида дайёр. *Низомӣ*

дар оғӯш (бар)кашидан дар бағал гирифтан, канор кардан.

Мебош чу хор ҳарба бар дӯш,
То хирмани гул кашӣ дар оғӯш. *Низомӣ*

Бар лаби об чун равад ҳушаш,
Зулфи мушкин кашад дар оғӯшаш. *Мушфиқӣ*

◇ **оғӯши баҳр** *кинояаз* даруни баҳр, қаъри баҳр.

Кӯҳро дил гашт сӯроху ба дарьё нам намонд,
Гавҳар аз ғуши баҳру лаъл аз кон бурдаанд.
Сайидо

ОҚ(Қ) *а.* عاق касе, ки аз фармони падару модари худ баромадааст ва онҳоро ранҷонидааст, ба лаънати падар ё модар гирифторшуда; фарзанди саркаш, нофармон.

Ба ишқ чун ману чун хештан ба некӯӣ
Шунидаӣ, ки падар меҳрубону кӯдак оқ. *Муиззӣ*

Ба захми гурзи гов сари ӯро бар замин фиканда ва ба ҳабси фарзанди оқ дар қалъаи Истахр фармон дод. *«Равзат-ус-сафо»*

оққи абавайн фарзанди саркаше, ки падару модар ӯро аз худ рондаанд, он касе, ки ба сабаби норозигии падару модар аз хона ронда шудааст, оқи падару модар.

ОҚИБАТ *а.* عاقبت поёни ҳар чиз; охири кор; ниҳоят, охируламр.

Оқибат гургзода гург шавад,
Гарчи бо одамӣ бузург шавад. *Саъдӣ*

Ба меҳр кӯш, Ҳилолӣ, ки оқибат чу ҳилол
Баландмартаба гардӣ, фалакмақом шавӣ. *Ҳилолӣ*

оқибати кор охируламр, ҳосили охирини амал.

Ман агар некам, агар бад, ту бирав, худро бош!
Ҳар касе он даравад оқибати кор, ки кишт.
Ҳофиз

ОҚИБАТАНДЕШ عاقبت‌اندیش касе, ки охири корро мулоҳиза карда, амал мекунад, дурандеш, дурбин.

Асири ишқ шудан чораи халоси ман аст,
Замири оқибатандеши пешбинон бин! *Ҳофиз*

Қасе, ки оқибатандешу дурбин бошад,
Муқаррар аст, ки аз худ ҳамеша бохабар аст.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

ОҚИБАТБИН عاقبت‌بین *ниг.* **оқибатандеш.**

Эй хунук чашме, ки ақл асташ амир,
Оқибатбин бошаду ҳибру қарир. *Румӣ*

ОҚИБАТУЛАМР *а.* عاقبت‌الامر *ниг.* **охируламр.**

Ҳар кӣ зи ушшоқ гурезон шавад,
Оқибатуламр парешон шавад. *Шамси Табрезӣ*

Оқибатуламр ин каминаро бо толибилмони дигар пеши мушорунилайҳ фиристоданд. *Восифӣ*

ОҚИД *а.* عاقد аҳду паймонкунанда (дар никоҳ).

Сарукори он зан нисбат ба оқид ва ғайра яксон аст. *«Таърихи Фаришта»*

ОҚИЛ I *а.* آقل камдиҳанда; сахтдаст; *муқобили* **сахӣ.**

Мабин ҳайати чархи гардон, ки бошад
Нуҷумаш гаҳе бозилу гоҳ оқил. *Ҷомӣ*

ОҚИЛ II *а.* عاقل хирадманд, доно, боақл.

Донанд оқилони ҷаҳон, к-ин кабӯтарон
Обу хӯриш ҳаме ҳама аз умри мо хӯранд. *Кисоӣ*

Бар хеш таъни мардум овард ҳеҷ доно,
Худро чу лоша дар гил афканд ҳеҷ оқил?
Савдо

ОҚИЛА *а.* عاقله *муаннаси* **оқил** II.

Парвезро ду духтар буд оқила, ин занро, ки духтари бузургтар буд, ба маликӣ бинишонданд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

... Қ-эй оқила, ин чӣ ҳарзаҷӯшист?
Ханҷархӯрию ҷигарфурӯшист? *Шоҳин*

ОҚО *т.* آقا *ниг.* **оғо.**

ОҚОЗОДА آقازاده хоҷазода; калонзода.

[Ошное] гуфт: «Эй оқозода, ту куҷову ин ҷо куҷо?» Писари вазир аҳволи худро бозгуфт.
«Ҷомеъ-ут-тамсил»

ОҚСАҚ(Қ)ОЛ *т.* آقسقال 1. мӯйсафед; 2. калонтар, сардор, арбоб.

Ҳамаи аъён ва оқсақолони билоди он тарафи дарьё... тортуқҳои худро аз назари Шаҳруххон гузарониданд. *«Шаҳномаи Фарғона»*

Рӯзе зиёфате батакаллуф сар кард, амлокдор, раис ва амину оқсақколонро даъват фармуд.
Садри Зиё

ОҚСУНҚУР *т.* آقسنقر 1. бози сафед; 2. *киноя аз* рӯз.

Чун қаросунқур гурезон шуд ба моҳ,
Оқсунқур дидбон баркард субҳ. *Хоқонӣ*

ОҚӢ عاقی саркашӣ, нофармонӣ.

Сулҳ кун бо ин падар, оқӣ биҳил!
То ки фарши зар намояд обу гил. *Румӣ*

ОҚҚ *а.* عاق *ниг.* **оқ(қ).**

ОҲ آه 1. нафасе, ки дар мавриди дарду алам ва таассуф беихтиёр аз синаи кас мебарояд; 2. *калимаи нидо* вой, оҳ (изҳори таассуф).

Оҳ аз ин ҷаври бад, замонаи шум,
Ҳама шодии ӯ ғамономеғ. *Рӯдакӣ*

оҳи гарм (ё **оташин**) оҳи пурсӯзу гудоз, оҳи аламнок.

Аз оҳи гарм сӯхт Ҳилолию кас нагуфт,
Дуде, ки бар фалак шуда, аз хокдони кист!
Ҳилолӣ

Шаб то саҳар оҳи оташин дошт,
То он ки ҷунуни ӯ бар ин дошт. *Файзӣ*

оҳи сард оҳи ҳасратнок; **оҳи хунин** *ниг.* **оҳи гарм.**

Дилеву сад ҳазорон оҳи хунин,
Зи ҳад бигзашт, алҳақ, мотами дил. *Анварӣ*

оҳи шӯълапарвар *киноя аз* оҳи пурсӯз, оҳи бодарду алам.

Бад-ин сон дошт оҳи шӯълапарвар,
Ки охир то чӣ ин нахлаш диҳад бар. *Ҳозиқ*

оҳи ҷигарсӯз *ниг.* **оҳи гарм.**

Марав, к-аз синаам оҳи ҷигарсӯз
Барояд ҳамчу дуд аз роҳи равзан. *Ҳофиз*

оҳ задан оҳ кашидан, оҳу воҳ кардан.

Бас оҳ задем чун Фиғонӣ,
Фарьёдрасе намонд моро. *Бобо Фиғонӣ*

Ба меҳри ӯ гиребон чун саҳаргоҳ
Бизан ҷоку бирез ашку бизан оҳ! *Ҳозиқ*

оҳ кашидан аз шиддати дарду ҳасрат нафаси чуқур баровардан.

Ҳар шаб, ки маҳ барояд, оҳе кашам, ки ё раб,
Он маҳ ҷаро зи хона шабҳо намебарояд?
Мушфиқӣ

◇ **оҳ дар сина** (ё **ҷигар**) **шикастан** *киноя аз* нигоҳ доштани оҳ, худдорӣ кардан аз оҳу вой.

Шудаст синаи ман ҳамчу теғи ҷавҳардор,
Зи баски оҳ шикастаст дар ҷигар моро. *Соиб*

Дар сина шикастан оҳ пур мушкил нест,
Бечора касе, ки гирья дар дида шикаст. *Зуҳурӣ*

оҳ дар ҷигар надоштан *киноя аз* бисьёр фақир будан.

Он пири гушнаро, ки набуд оҳ дар ҷигар,
Оруғи имтило занад акнун зи хони шукр.
Камоли Исмоил

ОҲАК آهک ҷисми сафеде, ки аз пухтани сангоҳак дар кӯраҳои махсус пайдо мешавад.

Ба даст оҳаки тафта кардан хамир
Беҳ аз даст бар сина пеши амир. *Саъдӣ*

оҳаки кушта оҳаки обрасида, ки дар сохтмон ва ғ. ба кор меравад.

ОҲАН آهن **1.** филиззи сахт, ки аз гудохтаи он асбоби гуногун месозанд.

Ахгар ҳам оташ аст, валекин на чун чароғ,
Сӯзан ҳам оҳан аст, валекин на чун табар. *Асҷадӣ*

Агар мешуд маро аз зар дами гарм,
Дили чун оҳанаш месохтам нарм. *Сайидо*

2. шамшер, теғ.

Суханҳои бадаш таълим карданд,
Ба зар ваъда, ба оҳан бим карданд. *Низомӣ*

3. занҷир.

Ба оҳан бибастанд пои Қубод,
Зи фарру нажодаш накарданд ёд. *Фирдавсӣ*

Ба оҳани гарон вайро бубастанд ва суфе сахт дурушт вайро бипӯшониданд. «*Таърихи Байҳақӣ*»

◇ **оҳани гов** (*ё* **ҷуфт**) афзори махсуси нӯгтези пахни оҳанӣ, ки ҷуфтронон бо он замин шудгор мекунанд; **оҳани ҳиндӣ** *киноя аз* шамшер, теғ.

Пас даре кардам аз сангу дар афзоре,
Ки бад-ӯ оҳани ҳиндӣ накунад коре. *Манучеҳрӣ*

оҳани ҷуфт *ниг.* **оҳани гов; оҳани сард** (*ё* **афсурда**) **кӯфтан** *киноя аз* кори бенатиҷа кардан.

Оҳани афсурда мекӯбад, ки ҷаҳд
Бо қазои осмонӣ мекунад. *Саъдӣ*

Иштиғол ба тасхири ин ҳисор... оҳани сард кӯфтан аст. «*Равзат-ус-сафо*»

ОҲАНГ I آهنگ **1.** *мус.* нағма, наво, соз.

Биё, мутрибо, з-он ки вақти навост,
Бизан ин наворо дар оҳанги «Рост». *Ҷомӣ*

Муғаннӣ, зи оҳанги най ёд кун,
Тарабро зи қайди ғам озод кун! *Бедил*

оҳанги ҷарас овози зангӯлаи уштурҳои корвон.

Чу оҳанги ҷарас рахти сафар банд,
Қамар, чун нолаи най, хезу барбанд. *Ҳозиқ*

2. равиш, тарз, тариқ.

Чӣ бад кардам ба ту, эй шӯх дилбар,
Ки маҳзунам бад-ин оҳанг дорӣ?! *Ҳакқок*

◇ **оҳанги самоъ** хониши хонақоҳӣ, талқини зикри сӯфия.

Дар завоёи тарабхонаи Ҷамшеди фалак
Арғунун соз кунад Зӯҳра ба оҳанги самоъ. *Ҳофиз*

ОҲАНГ II آهنگ ният, қасд, майл, ирода.

Ба кирдори шер аст оҳанги ӯй,
Напечад касе гардан аз чанги ӯй. *Фирдавсӣ*

оҳанг кардан а) майл кардан, рағбат кардан, қасд кардан.

Гар дидаи дилам кунад оҳанги дигаре,
Оташ занам дар он дилу дида барорамат. *Ҳофиз*

Вақти он кас хуш, ки сӯи дайри ишқ оҳанг кард,
Хешро аз Каъба берун чун шарори санг кард.
Шавкат

б) ҳуҷум овардан.

Эшон ҳама оҳанги ӯ карданд ва ӯро аз масҷид берун карданд. «*Таърихи Табарӣ*»

оҳанги гурез кардан қасди гурез кардан, азми фирор кардан.

Овардаанд, ки сипоҳи душман бисьёр буд ва инон андак ва ҷамоате оҳанги гурез карданд. *Саъдӣ*

оҳанги парвариш кардан майл кардан, рағбат намудан ба хӯрок ва нӯшокӣ.

Чун ба андозае хӯриш хӯрдем,
Ба май оҳанги парвариш кардем. *Низомӣ*

оҳанги хун овардан *киноя аз* қасди куштор кардан.

Чу шамшер оҳанги хун оварад,
Зи санг обу оташ бирун оварад. *Низомӣ*

оҳанги ҷанг доштан қасди ҷанг доштан, майли ҷанг доштан.

Баргашт чарх аз мани бечора, чун кунам,
В-оҳанги ҷанг дораду патьёра, чун кунам! *Кисоӣ*

ОҲАНГ III آهنگ канори суфа, ҳавз ва ғ.

Зи бенавоӣ ҷое расидаам, ки маро
Масофатест зи оҳанги суффа то парда.
Камоли Исмоил

ОҲАНГАР آهنگر ҳунарманде, ки аз оҳан афзорҳои гуногун (ҳамчун теша, табар, дос ва ғ.) месозад.

Яке безиён марди оҳангарам,
Зи шоҳ оташ ояд ҳаме бар сарам. *Фирдавсӣ*

Аз ин дам, ки карданд оташгарон,
Дами гарм доранд оҳангарон. *Сайидо*

ОҲАНГАРӢ آهنگری шуғл ва кори оҳангар.

Маро нест з-оҳангарӣ нангу ор,
Хирад бояду мардӣ, эй бодсор! *Фирдавсӣ*

ОҲАНГУЗОР آهنگذار оҳанбур, оҳаншикоф.

Бигуфташ: Бад-ин теғи оҳангузор
Ба кина барорам аз эшон дамор. *Фирдавсӣ*

ОҲАНДИЛ آهن دل **1.** сахтдил, сангдил, берахм.

Қадом оҳандилаш омӯхт ин оини айёрӣ,
К-аз аввал чун бирун омад, раҳи шабзиндадорон
зад. *Ҳофиз*

2. қавиирода; шердил, нотарс.

Мард, ки оҳандилу рӯинтан аст,
Не зиреҳаш ҳоҷату не ҷавшан аст.
Хисрави Деҳлавӣ

ОҲАНДИЛӢ آهن دلی қавииродагӣ; шикебоӣ, босабрӣ.

Гуфтам: Оҳандилӣ кунам чанде,
Надиҳам дил ба ҳеҷ дилбанде. *Саъдӣ*

ОҲАНИН آهنین **1.** аз оҳан сохташуда.

Бозест тири ӯ, ки ба минқори оҳанин
Дар разм ҷони шердилонро шикор кунад. *Анварӣ*

Бо сияҳдил чӣ суд гуфтани ваъз,
Наравад мехи оҳанин дар санг. *Саъдӣ*

2. *маҷ.* сахт; қавӣ, пурзӯр.

Рухам чу зар шуду он дил, ки оҳанин дорӣ,
Аҷаб набошад, агар майл сӯи мо накунад.
Хисрави Деҳлавӣ

◇ **оҳанин курсӣ** сандони оҳангарӣ; **оҳанин роҳ** роҳи оҳанин, зинапояи оҳанин.

Бароpост Нӯшоба даргоҳро,
Ба зар даргирифт оҳанин роҳро. *Низомӣ*

ОҲАНИНА آهنینه *ниг.* **оҳанин** 1.

Ба даймоҳ ар эдун, ки хоҳад худой,
Бипӯшам ба разм оҳанина қабой. Дақиқӣ

ОҲАНИНДИЛ آهنین دل *ниг.* **оҳандил.**

Саъб оҳаниндил асту нахоҳад ҳаме дилаш,
То шодие бад-ин дили андӯҳгин диҳад. (1)
Адиб Собир

ОҲАНИНПАНҶА آهنین پنجه боқувват, зӯрманд.

Яке оҳанинпанҷа дар Ардабил
Ҳамебигзаронид белак зи бел. *Саъдӣ*

ОҲАНИНРОЙ آهنین رای сахтирода, қавирода.

Гуфтам: Сухани ту ҳаст бар ҷой,
Эй оинарӯю оҳанинрой!
Лекин чӣ кунам, ҳаво дуранг аст,
Андеша фароху сина танг аст. *Низомӣ*

ОҲАНИНЧАНГОЛ آهنین چنگال *ниг.* **оҳанинпанҷа.**

Сустбозу ба ҷаҳл мефиганад
Панҷа бо марди оҳанинчангол. *Саъдӣ*

ОҲАНРАБО آهن ربا ҷисме, ки оҳан ва дигар филиззотро ба худ мекашад, миқнотис.

Гирди фано гардад ҷони фақир
Бар масали оҳану оҳанрабо. *Шамси Табрезӣ*

ОҲАНХО(Й) آهن خا(ی) *киноя аз* аспи саркаши пурзӯр.

Ва ғуломро низ бар аспи дигари бодпаймо, оҳанхо, барқнамо... савор кард. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ОҲАНӢ آهنی *ниг.* **оҳанин.**

Барафроштам гурзи сесадманӣ,
Барангехтам бораи оҳанӣ. (2) *Фирдавсӣ*

Ба санги тафриқа хоҳад хароб гашт, оре,
Бинои қасри адӯ, гарчи оҳанӣ бошад. (1) *Шодӣ*

ОҲАНҶИДАН آهنجیدن кашидан; берун кардан.

Гуфт: Фардо ништар орам пеши ту,
Худ биёҳанҷам ситем аз реши ту. *Рӯдакӣ*

Хуб гуфтан пеша кун бо ҳар касе,
К-ин бирун оҳанҷад аз дил бехи кин. *Носири Хисрав*

ОҲАНҶОМА آهن جامه тунукае, ки барои махфуз нигоҳ доштани сандуқ ва ғ. ба рӯи онҳо зада мешавад.

ОҲАР آهر *ниг.* **оҳор.**

ОҲАРМАН آهرمن *ниг.* **аҳриман.**

ОҲЕХТАН||ОҲИХТАН آهیختن||آهختن *ниг.* **охтан.**

Расул ... шамшери оҳехта дар даст дошт ва аз паси эшон менигарист ва теғро меҷунбонид. (2)
«Таърихи Табарӣ»

Зи оҳихтани теғҳо аз ғилоф
Кӯҳи Қофро дар дил афтод коф. (2) *Фирдавсӣ*

Чу тир аз захмгаҳ оҳехт берун,
Нишона буду тир он ҳар ду пурхун. (1)
Фахриддини Гургонӣ

ОҲИДАН آهیدن оҳ кашидан.

Оҳид, ки ин матоъ бурдаст
Маҳбубаки шӯхи хурдакаксол. *Саздо*

ОҲИН آهین *ниг.* **оҳан.**

Ва ин ҳамаро ба олот ҳоҷат афтод, аз чӯб ва оҳин ва пӯст ва ғайри он (1). *«Кимиёи саодат»*

ОҲИСТА آهسته **1.** ором, секин; бешитоб.

Раҳрав он нест, ки гаҳ тунду гаҳ оҳиста равад,
Раҳрав он аст, ки оҳиставу пайваста равад.
Имоди Фақеҳ

Ҳазрати охундро қувваи босираашон камтар буд, [меҳмонон] оҳиста ҷойро ба тахти бӯрьё мерехтанд. *Садри Зиё*

оҳиста гуфтан ором ва бешитоб гап задан; бо овози паст сухан кардан.

Меравӣ тунду дуогӯён зи дунболи туанд,
Во, ки меранҷӣ, агар оҳиста мегӯем мо. *Мушфиқӣ*

2. кам-кам, рафта-рафта, тадриҷан.

Аввал чароғ будӣ, оҳиста шамъ гаштӣ,
Осон фаро гирифтам, дар хирман уфтодӣ. *Саъдӣ*

3. *маҷ.* нарм, ҳалим.

Абҳар шаҳракест ба бари кӯҳ ниҳода ва бо обҳои бисьёр, ҷое бисьёркишт ва мардумоне оҳиста.
«Ҳудуд-ул-олам»

Бас оҳиставу чобуку бихраданд,
Зи Канъон ба уммеди бор омаданд. *Фирдавсӣ*

оҳиста-оҳиста секин-секин, суст-суст.

Ба соғар нақл кард аз хум шароб оҳиста-оҳиста,
Баромад аз паси кӯҳ офтоб оҳиста-оҳиста. *Соиб*

ОҲИСТАГӢ آهستگی **1.** оромӣ; сустӣ, бешитобӣ; мулоимат.

Бувад расму оини марди далер,
Ки орад ба оҳистагӣ шер зер. *Фирдавсӣ*

Ба оҳистагӣ кори олам барор,
Ки дар кор гармӣ наёяд ба кор. *Низомӣ*

2. *маҷ.* ҳилм; бурдборӣ.

Биёбӣ зи ман шарму оҳистагӣ,
Агар шармгин марду оҳистаӣ. *Носири Хисрав*

оҳистагӣ кардан саросема нашуда фикру андеша кардан.

Ба ақл ар на оҳистагӣ кардаме,
Ба гуфтори хасмаш биёзурдаме. *Саъдӣ*

ОҲИСТАКОР آهسته کار сусткор, бешитоб; ба таанӣ коркунанда.

Яке гуфташ, ки бас оҳистакорӣ,
Бад-ин оҳистагӣ бар ҳар чӣ дорӣ?
Чӣ дорам, гуфт, дил пурпеч дорам,
Агар ин ҳар бияфтад, ҳеҷ дорам. *Аттор*

ОҲИСТАРАВ آهسته رو **1.** он кӣ ба оромӣ ва бешитоб роҳ меравад; **2.** танбал, коҳил.

ОҲИСТАРОЙ آهسته رای доно, донишманд, пурдон.

ОҲИСТАСУХАН آهسته سخن он кӣ ба овози паст ва ором гап мезанад.

ОҲИСТАХӮ(Й) آهسته خو(ی) ором; бурдбор, пуртоқат.

Ҳам оҳуфағанд асту ҳам тезтак,
Ҳам оҳистахӯй асту ҳам тезгом. *Фароловӣ*

ОҲИХТАН آهختن *ниг.* **оҳехтан.**

ОҲМАНД آهمند дурӯғгӯй.

Қафаш сӯхтӣ, гар будӣ оҳманд,
Агар рост будӣ, накардӣ газанд. *Асадӣ*

ОҲОД *а.* آحاد *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **аҳад.**

Миёни зумраи акронам аз инояти маҳз
Ту кардӣ авҳад аз он пас ки будам аз оҳод. (2)
Заҳири Форьёбӣ

2. *маҷ.* ягона, мумтоз.

Бар тахтаи сидқ будӣ оҳод,
З-он аввали авлиёт ҷӯям. *Хоқонӣ*

ОҲОДУННОС *а.* آحادالناس одамони оддӣ, авом.

Тоифае аз сиқоти Бағдод ҳикоят кунанд, ки Ибни Имрон аз ҷумлаи оҳодуннос буд.
«Равзат-ус-сафо»

ОҲОР آهار моддае, ки аз гарди орди гандум, ҷуворимакка ва ғ. барои шах ва ҷилодор шудани матоъ тайёр мекунанд; **оҳор додан** оҳор молидан, оҳор задан.

Савор буд бар аспон чу шер бар сари кӯҳ,
Пиёда ҷумла ба хун дода ҷомаро оҳор. *Имора*

Мондаам дар кӯи ӯ карбос, ҳар дам меравам,
Ман зи як сӯ медиҳам оҳор, ӯ таҳ мекунад. *Сайидо*

ОҲОРДОДА آهارداده оҳорзада, оҳормолида, оҳорнок.

Чу карбоси оҳордода ба хун
Замин шуд зи хуни ялон лолагун.
«Фарҳанги Ӯбаҳӣ»

ОҲУ I آهو **1.** ҳайвони гиёҳхӯри подарози тездав, ки бо зебоии чашм ва хушрафтории машҳур аст.

Оҳуи кӯҳӣ дар дашт чӣ гуна давадо,
Ӯ надорад ёр, бе ёр чӣ гуна равадо?
Абӯҳафси Суғдӣ

Маҷнун чу бидид оҳуе маст
Хӯрдаст наҳиби сахт аз шаст... *Шоҳин*

2. *киноя аз* чашм, дидаи зебо.

Вақти шикори дил аст оҳуи ту шергир,
Гашта гурезон чу шер з-ин дили оташфишон.
Сайфи Исфарангӣ

Ду маст оҳуи худро то саҳаргоҳ
Чаронидӣ ба боғи ҳусни он моҳ. *Ҷомӣ*

оҳуи мардумшикор *киноя аз* чашми маъшуқа.

Ба ғамза оҳуи чашмат шикори мардум кард,
Кӣ дид оҳуи мардумшикор бехтар аз ин! *Ҳилолӣ*

◇ **оҳуи заррин** а) *киноя аз* офтоб; б) *киноя аз* суроҳии тилло, ҷоми заррин; **оҳуи мушкин** а) *ниг.* **оҳуи Чин;** б) *киноя аз* маъшуқа.

Ё раб, он оҳуи мушкин ба Хутан боз расон!
В-он сиҳӣ сарви равонро ба чаман боз расон!
Ҳофиз

оҳуи тавсан *киноя аз* аспи тундрафтор, аспи шӯх ва саркаш.

Баромад бар оҳуи тавсан далер,
Чу хуршеди рахшанда бар пушти шер.
Хисрави Деҳлавӣ

оҳуи тотор (*ё* **татор**) *ниг.* **оҳуи Чин.**

Макун айбам зи хун хӯрдан дар ин дашт,
Ки коромӯзи оҳуи таторам. *Ҳофиз*

оҳуи фалак (*ё* **ховарӣ**) *киноя аз* офтоб; **оҳуи Хутан** а) *ниг.* **оҳуи Чин;** б) *киноя аз* офтоб; **оҳуи Чин** оҳуе, ки дар кӯҳистони Чин (Туркистони Чин, Қошғар, Хутан) зиндагонӣ мекунад ва аз нофаш моддаи хушбӯе мегиранд.

Оҳуи Чинро кашад пои тавахҳуш ба дом
Силсилаи турраи ғолияафшони ӯ. *Шоҳин*

оҳуи ҳарам оҳуе, ки дар атрофи Қаъба зиндагӣ доштааст ва аз ҷиҳати эҳтироми Қаъба онро шикор намекардаанд.

Чашми масти ту ба оҳуи ҳарам мемонад,
Хати сабзи ту ба райҳони Ирам мемонад. *Шоҳин*

оҳу гузашт фурсат аз даст рафт, вақт рафт.

Чун ҷавонӣ гашт тай, кори ҷавонӣ ҳам макун,
Ранҷи беҷо мебарӣ, эй бехабар, оҳу гузашт.
Муҳсини Таъсир

ду оҳуи сайёд *киноя аз* ду чашми ҷозибадори маҳбуба.

Ду оҳуи сайёдаш аз бода маст,
Зи ҷоми палангафкан афтода маст. *Хоҷу*

оҳуи ланг гирифтан забунгирӣ кардан, бо нотавон зӯрӣ кардан; ноинсофӣ кардан.

Бувад масофи ту, эй чарх, бо шикастадилон,
Ҳамеша шери ту оҳуи ланг мегирад. *Соиб*

оҳуи ногирифта бахшидан *киноя аз* чизи ба даст надаромадаро бахшидан, бахшиши бардурӯғ кардан.

Фиристода гуфт: Эй худованди Рахш,
Ба дашт оҳуи ногирифта мабахш. *Фирдавсӣ*

ба оҳу савор шудан *киноя аз* тез давидан.

Чун масти ман савор ба азми шикор шуд,
Шер аз паи гурез ба оҳу савор шуд. *Салим*

ОҲУ II آهو айб, нуқсон; хато.

Валекин набинад кас оҳуи хеш,
Туро равшан ояд ҳаме хӯи хеш. *Фирдавсӣ*

Оҳукушӣ оҳуи бузург аст,
Он кас, ки на одамист, гург аст. *Низомӣ*

ОҲУБАРА آهوبره бачаи оҳу, оҳубача.

Ногоҳ аз тарафе галаи оҳу пайдо шуд ва оҳубарае дар он миён буд. *«Таърихи Фаришта»*

Оҳубара, аз падар чӣ дидӣ,
Ман гург наям, чаро рамидӣ?! *Шоҳин*

ОҲУБАЧА آهوبچه *ниг.* **оҳубара.**

В-оҳубачагон ба хайру хубӣ
Пеши қадамаш ба пойкӯбӣ. *Ҷомӣ*

ОҲУВОНА آهوانه оҳумонанд.

Аз чашми оҳувонаи Лайлӣ ҳазар кунад,
Маҷнун агарчи дар даҳани шер мешавад. *Соиб*

ОҲУДИЛ آهودل *тарсу, буздил, тарсончак.*

ОҲУДИЛӢ آهودلی тарсончакӣ, буздилӣ.

Гар сайди ишқ хоҳӣ, оҳудилӣ макун,
Ҳамроҳи ишқ бош, ки шерест дар шикор.
Қосими Анвор

ОҲУМАНД آهومند айбдор, нуқсондор.

Зи пирӣ мағзат оҳуманд гаштаст,
Зи гетӣ рӯзгорат даргузаштаст.
Фахриддини Гурганӣ

ОҲУН آهون **1.** ғор; **2.** роҳи зеризаминӣ, нақб; **оҳун задан** нақб кандан; сӯрох кардан.

Буни бора сар то сар оҳун заданд,
Нагун бора бар рӯи ҳомун заданд. *Асадӣ*

ОҲУНИГОҲ آهونگاه *ниг.* **оҳучашм.**

Мастии чашми ту дар мартабаи хушьёрист,
Хоби оҳунигаҳон шӯхтар аз бедорист. *Соиб*

Биёбонмарг гашта сад чу ман, Имло, зи ҳайронӣ,
Аз он вақте ки дида ҷилваи оҳунигоҳонро. *Имло*

ОҲУПАРАСТӢ آهوپرستی дӯст доштани шикори оҳу.

Шубонон, ки оҳупарастӣ кунанд,
Зи тираш магар чӯбдастӣ кунанд. *Низомӣ*

ОҲУПОЙ آهوپای 1. *киноя аз* тездав, тундрав, тезтак.

З-он бисоти дадони оҳухой
Карда бими дадонш оҳупой. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. хонаи шашпаҳлӯ, ки ба шакли пои оҳу сохта шудааст.

Эй муборак бинои оҳупой,
Оҳуе дар ту н-офарида худой. *Абулфараҷи Рунӣ*

ОҲУРАВИШ آهوروش *киноя аз* тундрав, тездав, тезтак.

Сӯи мани ваҳшисифати аҳлрамида
Оҳуравише, кабкхироме нафиристод. *Ҳофиз*

ОҲУТАК آهوتک *киноя аз* аспи тездав, тезрав.

Оҳутаки хешро бад-ӯ дод,
То гардани оҳувон шуд озод. *Низомӣ*

ОҲУФАҒАНД آهوفغند мисли оҳу ҷаҳанда.

Ҳам оҳуфағанд асту ҳам тезтак,
Ҳам озодахӯй асту ҳам тезгом. *Фароловӣ*

ОҲУЧАШМ آهوچشم сиёҳчашм, зебочашм; *киноя аз* маъшуқ, маҳбуб.

Даро, соқӣ, дигар бора бикун ушшоқро чора,
Ки оҳучашми хунхора чу шер андар шикор омад.
Шамси Табрезӣ

ОҶ *а.* عاج 1. устухони фил; дандони фил.

Дасташ аз парда бирун омада чун оҷ сапед,
Гуфтӣ аз меғ ҳаме теғ занад Зӯҳраву Моҳ. *Кисоӣ*

Маро ҳоҷие шонаи оҷ дод,
Ки: Раҳмат бар ахлоқи ҳуҷҷоҷ бод! *Саъдӣ*

тахти оҷ тахте, ки аз устухони фил сохта шудааст.

Нишаста шаҳи шарқ бар тахти оҷ,
Зи ёқути рахшанда бар фарқ тоҷ. *Хоҷу*

ҳаҷлаи оҷ хонае, ки аз устухони фил бино ёфтааст; хонае, ки дару девори он аз устухони фил зинат ёфтааст.

Эй карда зи кохи обнӯсӣ
Дар ҳаҷлаи оҷ навъарӯсӣ. *Шоҳин*

2. *маҷ.* сафед.

Лаби ту Хизру даҳони ту оби ҳайвон аст,
Қади ту сарву миёни ту мӯю гардан оҷ. *Ҳофиз*

ОҶИДАН آجیدن *ниг.* **ожадан.**

ОҶИЗ *а.* عاجز нотавон, беқувват, заиф; дармонда, бечора.

Макр кори оҷизон бошад. *Авфӣ*

Муроди оҷизи меҳнатрасида бояд дод,
Ғами фақири машаққаткашида бояд хӯрд.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

оҷиз омадан (*ё* **шудан**) аз қувват мондан, беқувват шудан; дармондан, бечора шудан, ноилоҷ гаштан.

Ва қуввати ғизодеҳ ба ҳамаи умр кор кунад, ҳарчанд ки ба охир оҷиз ояд. *Ибни Сино*

Бори ғами ӯ арз ба ҳар кас, ки намудам,
Оҷиз шуду ин қуръа ба номам зи сар афтод. *Ҳофиз*

ОҶИЗА *а.* عاجزه 1. *муаннаси* **оҷиз;** 2. *маҷ.* зани фақир.

Ман ба зулм ин барраро аз оҷизае фармудаам, ситонидаанд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

3. духтар (аз тарафи падар гуфта мешавад).

Дареғо, қадри сӯҳбати он ҳазрат надонистам, дар ҳаққи оҷизаи худ талаби дуое нанамудам.
Садри Зиё

ОҶИЗНАВОЗӢ عاجزنوازی меҳрубонӣ кардан ба нотавонон, дастгирии бечорагон.

Замона чу оҷизнавозӣ кунад,
Ба тунд аждаҳо мӯр бозӣ кунад. *Низомӣ*

ОҶИЗОНА عاجزانه нотавонона.

Гарҷи оҷиз омад ин ақл аз баён,
Оҷизона ҷунбише бояд дар он. *Румӣ*

ОҶИЛ I *а.* آجل 1. таъхиркунанда, дер оянда, таъаннукунанда; *муқобили* **оҷил** II.

Оҷил набувад магар шитобон;
Ҳаргиз наравад зи ҷой о ҷ и л. *Носири Хисрав*

2. оянда.

Роҳати оҷилро ба ташвиши меҳнати о ҷ и л мунағғас кардан хилофи рои хирадмандон аст. *Саъдӣ*

ОҶИЛ II *а.* عاجل аҷалакунанда, шитобкунанда; тезгузаранда; *муқобили* **оҷил** I.

Ҳамеша то надиҳад ҳеҷ муттақӣ барбод
Барои неъмати о ҷ и л саодати оҷил.
Заҳири Форёбӣ

Захр наздики хирадмандон агарчи қотил аст,
Чун зи дасти дӯст мегирӣ, шифои оҷил аст. *Саъдӣ*

ОҶИЛАН *а.* عاجلاً ба таври таъҷил, фавран, ба зудӣ, ба тезӣ, бе даранг.

Тартибу насақи мулк ва тадбири умур бар ваҷҳе фармоем, ки фоидаи он оҷилан ... ба умуми халқи худои таоло оид гардад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ОҶИНГ آجنگ *ниг.* **ожанг.**

ОҶОЛ *а.* آجال *ҷ.* **аҷал** I 2.

Аё шаҳе, ки ба ҳангоми кин расули аҷал,
Зи ханҷари ту барад рӯзномаи оҷол. *Азрақӣ*

ОҶОМ *а.* آجام *ҷ.* **аҷам** I.

Бо пил пилӣ кунад ба майдон,
Бо шер шерӣ кунад дар оҷом. *Фаррухӣ*

Се гуна ҷой бошад саъбу душвор:
Яке дарьё, дигар оҷому кӯҳсор.
Фахриддини Гургонӣ

ОҶУР *а.* آجر *шакли арабишудаи* **огур.**

Ҳобон манора кард аз гаҷ ва оҷур.
«Таърихи Табарӣ»

Хум раҳо кун, ки буд ҷоҳе жарф,
Сар ба оҷур бароварида шигарф. *Низомӣ*